

god opin: tale.

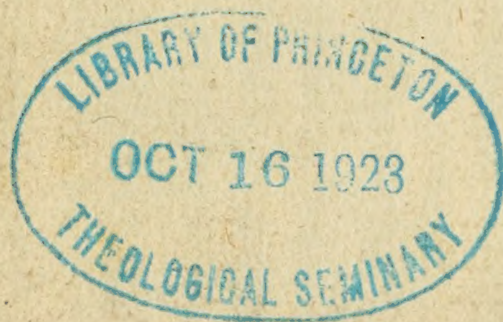
1. Soli p[er]fecto w passive delegat / Quorum remittent p[e]cc[at]a 3. 4. 14.

2. Dei voluntate decr[eto] iustissime univ[ersos] fil[ios] Adami 3. 23.

3. Deus p[rae]vidit Adam lapsum et ho[minum] exitum, p[rae]terea su[...] ordinarat. 3. 23. 7. et lapsum ei[us] in[...] hoc, q[uo]d ... ita expedire censuerat 3. 23. 8.

~~Cecil Wray ... from the Steel ... 1847.~~

John Willcock. M.A. B.D.
Liverpool.
fr. Geo. Hughes.

Division SCC
Section 2013

D. IOANNIS CALVINI,

VIGILANTISSIMI PASTORIS,
ET FIDELISSIMI DOCTORIS
Ecclesiæ Geneuensis,

Georgii Augusti

INSTITVTIO CHRISTIANAE RELIGIONIS, AB IPSO AVthore anno 1559, & in libros quatuor digesta, certisque distincta capitibus ad aptissimam methodum: & tum aucta tam magna accessione, vt propemodum opus nouum haberi posset.

LIBRARY OF PRINCETON
OCT 16 1923
THEOLOGICAL SEMINARY

Cum Indice per locos communes opera N. Colladonis tunc contexto.

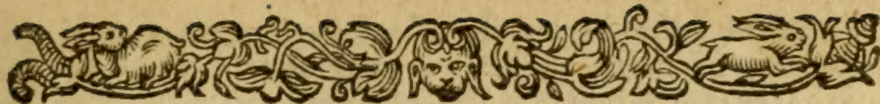
Additi sunt postea duo Indices ab Augustino Marlorato collecti anno 1562, vt testatur eius epistola: quorum prior res præcipuas: posterior, in ea expositos copiosissimè sacræ Scripturæ locos continet.

ACCESSERVNT AVTEM HAC EDITIOne, breues summæ in singularum sectionum margine, quoad eius fieri potuit, & collationes diuersorum locorum eiusdem Calu ni, tum in Institutione, tum in variis Commentariis, sed præcipuè in opusculis eius compluribus: quædam etiam annotata tam ex veteribus, quàm recentioribus scriptoribus.

ET HAEC QVIDEM CONCINNABAT HOC ANNO N. COLlado Sacrarum literarum Professor in schola Lausannensi: qui & huius accessionis rationem reddit epistola ad doctissimum virum Blasium Marcuardum Bernensem Theologum, duabus authoris epistolis subiecta in ipso libri initio.

LAVSANNAE,
Excudebat Franciscus le Preux, Illustriss. Dominorum Bernensium Typographus.
CIↃ IↃ LXXVI.

IOANNES CALVINVS LECTORI.

IN prima huius nostri operis editione, quia eum quem pro immensa sua bonitate Dominus successum dedit, minimè expectabam, leuiter maiori ex parte (vt in minutis operibus fieri solet) defunctus eram: verùm quum intelligerem, eo piorum ferè omnium fauore exceptum esse quem nunquã voto expetere, nedum sperare ausus fuissem, vt mihi plus multo deferri ex animo sentiebam quàm essem promeritus, ita magnæ ingratitudinis fore putaui nisi adeò propensis in me studijs, ac meam industriam sponte inuitantibus, respondere saltem pro mea tenuitate conarer. Neque id secunda tantùm editione tentaui, sed quoties deinde excusum fuit opus, nonnulla accessione locupletatum fuit. Etsi autem laboris tunc impensi me non pœnitebat, nunquam tamen mihi satisfeci donec in hunc ordinem qui nunc proponitur, digestum fuit. Nunc me dedisse confido quod vestro omnium iudicio probetur. Certè quanto studio ad operam hanc Ecclesiæ Dei præstandam incubuerim, luculẽtum testimonium proferre licet, quòd proxima hyeme dum existimabam à febre quartana mortem mihi denuntiari, quo magis vrgebat morbus, eo minus mihi peperci, donec librũ superstitem relinquerem, qui tam benignæ piorum inuitationi gratiam aliquam rependeret. Maluissem equidem citius, verùm sat citò, si sat bene. Opportunè autem prodisse tunc putabo, vbi sensero vberiorem adhuc quàm antehac fructum aliquem Ecclesiæ Dei attulisse: hoc mihi vnicum votum. Et sanè mecum malè ageretur, nisi vnius Dei approbatione contentus, vel stulta & peruersa imperitorum hominum, vel iniqua & maligna improborum iudicia contemnerem. Nam quanuis Deus & propagandi regni sui, & adiuuandæ publicæ vtilitatis studio animum meum penitus addixerit: mihi quoque probè conscius sim, ipsum & angelos testes habeam, nihil ex quo officium doctoris in Ecclesia suscepi, mihi fuisse propositum quàm Ecclesiæ prodesse, syncera pietatis doctrinam asserendo: neminem tamen esse puto qui pluribus impetatur, mordeatur & laceretur calumnijs. Quum iam sub prelo esset epistola, certò resciui, Augustæ, vbi conuentus ordinum Imperij agebatur, sparsum fuisse de mea ad Papatum defectione rumorem, & cupidius quàm par erat, in aulis principum exceptum. Hæc est scilicet eorum gratitudo quos certè non latent plurima constantiæ meę experimenta, quæ vt calumniam adeò fœdam respuunt, ita ab ea me apud omnes æquos & humanos iudices tueri debuerant. Fallitur autem cum tota sua caterua Diabolus, si me putidis mendacijs obruendo, hac indignitate fractiorem vel magis lentum fore putat: quia Deum pro immensa sua bonitate daturum mihi confido, vt in cursu sanctæ suæ vocationis æquabili tolerantia perseuerem. Cuius rei nouum in hac editione documentum pijs lectoribus exhibeo. Porrò hoc mihi in isto labore propositum fuit, sacræ Theologiæ candidatos ad diuini verbi lectionem ita præparare & instruere, vt & facilem ad eam aditum habere, & inoffenso in eo gradu pergere queant: siquidem religionis summam omnibus partibus sic mihi complexus esse videor & eo quoque ordine digessisse, vt siquis eam rectè tenuerit, ei non sit difficile statuere & quid potissimùm quærere in Scriptura, & quem in scopum quicquid in ea continetur, referre debeat. Itaque, hac veluti strata via, si quas posthac Scripturæ enarrationes edidero, quia non necesse habebo de dogmatibus longas disputationes instituere, & in locos cõmunes euagari: eas compẽdio semper astringam. Ea ratione, magna molestia &

Prima huius libri editio.

Secunda editio, & seqq.

Postrema hæc editio authoris.

Ecclesiæ vtilitas, & Dei approbatio.

Calumnia.

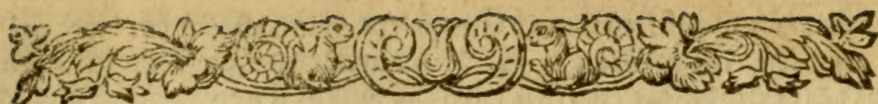
Vtilitas libri huius.

fastidio pius lector subleuabitur: modò præsentis operis cognitione, quasi necessario instrumento præmunitus accedat. Sed quia huius instituti ratio in tot meis commentarijs quasi in speculis clarè apparet, re ipsa malo declarare quale sit, quàm verbis prædicare. Vale amice Lector, & si quem ex meis laboribus fructum percipis, me precibus tuis apud Deum Patrem nostrum adiuua. Gen. Calend. August. ANNO M. D. LIX.

Quos animus fuerat tenui excusare libello,
Discendi studio magnum fecere volumen.

Augustinus Epist. 7.
Ego ex eorum numero me esse profiteor qui scribunt proficiendo, & scribendo proficiunt.

POTEN

POTENTISSIMO, ILLVSTRISSIMOQVE MONARCHAE, FRANCISCO, *Francorum Regi Christianissimo, principi suo, Ioannes Caluinus pacem ac salutem in Christo precatur.*

QVVM huic operi manum primùm admouerem, nihil minus cogitabam, Rex clarissime, quam scribere quæ maiestati tuæ postea offerrentur. Tantùm erat animus, rudimenta quædam tradere, quibus formarentur ad veram pietatem qui aliquo religionis studio tanguntur. Atq; hunc laborem Gallis nostris potissimùm desudabam, quorum permultos esurire & sitire Christum intelligebam: paucissimos autem videbam qui vel modica eius cognitione rite imbuti essent. Hãc mihi fuisse propositam rationem liber ipse loquitur, ad simplicẽ scilicet rudémque docendi formam compositus. Verùm quum perspicerem vsque eò quorundam improborum furorem inualuisse in regno tuo, vt nullus sanæ doctrinæ istic sit locus: facturus mihi operæpretium visus sum si eadem opera & institutionem iis darem, & confessionem apud te ederem, vnde discas qualis sit doctrina in quam tanta rabie exardescunt furiosi illi, qui ferro & ignibus regnum tuum hodie turbãt. Neque enim verebor fateri, hîc me summam ferè eius ipsius doctrinæ complexum esse quam illi carcere, exilio, proscriptione, incendio mulctandam, quam terra maríque exterminandam vociferantur. Equidẽ scio quàm atrocibus delationibus aures animúmque tuum impleuerint, vt causam nostram tibi quamodiosissimam redderent: sed id tibi pro tua clementia perpendendum est, nullam neque in dictis, neque in factis innocentiam fore, si accusasse sufficiat. Sanè siquis faciendæ inuidiæ causa, doctrinam hanc, cuius rationem tibi reddere conor, omnium ordinum calculis damnatã, multis fori prçiudiciis confossam iamdudum fuisse causetur, nihil aliud dixerit quàm partim aduersariorũ factione & potentia violenter deiectã: partim mendaciis, technis, calumniis, insidiosè fraudulentérq; oppressam. Vis est, quòd indicta causa sanguinariæ sententiæ aduersus illam feruntur: fraus, q̄ seditionis & maleficij præter meritum insimulatur. Nequis hæc iniuria nos queri existimet, ipse nobis testis esse potes, Rex nobilissime, quàm mendacibus calumniis quotidie apud te traducatur, quòd non aliorsum spectet nisi vt Regibus sua sceptra è manibus extorqueat, tribunalia, iudiciáque omnia præcipitet, subuertat ordines omnes & politias, pacem & quietem populi perturbet, leges omnes abroget, dominia & possessiones dissipet, omnia deniq; sursum deorsum voluat. Et tamen minimam portiunculam audis. Horrẽda enim quædam in vulgus sparguntur, quæ si vera essent, meritò illam cum suis authoribus mille ignibus ac crucibus dignam vniuersus mundus iudicet. Quis iam miretur publicum odium in illam accensum esse, vbi iniquissimis istis criminationibus fides habetur? En cur in nostram ipsorum doctrinæq; nostræ damnationem

Quid ab initio sibi proposuerit autor, cum hunc librum scriberet.

Quid deinde præterea consilij cœperit, flagrãte in Gallia piorum sæuissima persecutione.

Quid principibus agendum, vbi atrocibus delationibus in odiũ adducitur Euãgelij doctrina.

Vis contra pios, Fraus.

Calumniarum congeries in Euangeliũ ad principes defertur,

Horrenda mendacia contra Euangelium in vulgus sparguntur.

omnes ordines consentiant ac conspirent. Hoc affectu correpti, qui ad

Iudicum pro tribunali iniquitas aduersus Euangeliū.

iudicandū sedent, pręiudicia, quæ domo attulerunt, pro sententiis pronūtiant: & se rite perfunctos suis partibus putant si neminem ad suppliciū trahi iubeant, nisi aut sua confessione aut solidis testimoniis conuictum. At cuius criminis? Damnatæ (aiunt) istius doctrinæ. At quo iure damnata est? Id autem erat defensionis præsidiū, non doctrinam ipsam abnegare, sed pro vera tueri. Hîc mussitandi quoque facultas præciditur. Quare nō

Pro Euangelione mußitare quidem licet.

iniquè postulo, Rex inuictissime, vt integram causæ istius cognitionem suscipias: quæ perturbatè hactenus nulloque iuris ordine, & impotenti æstu magis quam legitima grauitate tractata est, vel quoquomodo exagitata.

Non priuata defensio, sed cōmunis piorū causa, imò Christi suscipitur hîc.

Neq; hîc me priuatam defensionem meditari existimes, qua saluum in patriam reditum mihi conficiam: quam tametsi quo decet humanitatis affectu prosequor, vt nunc tamen res sunt, ea non molestè careo. Verùm communem piorū omnium, adeóque ipsam Christi causam complector, quæ modis omnibus hodie in regno tuo proscissa ac protrita, velut deplorata iacet, Pharisęorū id quidem quorūdam tyrannide magis quàm tua conscientia. Sed quî id fiat, hîc dicere nihil attinet: afflicta

Christi veritas sepulta.

certè iacet. Hoc enim profecerunt impij, vt Christi veritas, si nō vt fugata dissipatáq; intereat, certè vt sepulta & ignobilis lateat: paupercula verò

Ecclesia minis perculsa.

Ecclesia aut crudelibus cædibus absumpta sit, aut exiliis abacta, aut minis ac terroribus perculsa, ne hiscere quidem audeat. Et instant etiamnum qua solent insania & ferocitate, fortiter in parietem iam inclinatum, & ruinam quam fecerūt incumbentes. Nullus interim prodit qui talibus fu-

Præposterè fauentes pij.

riis patrocinium suum opponat. Quòd si qui veritati maximè fauere videri volunt, ignoscendū esse censent errori & imprudentiæ imperitorum hominū. Sic enim modesti homines loquuntur, errorem & imprudentiam vocantes quam norūt certissimam esse Dei veritaté: imperitos homines, quorū ingenium non adeo despicabile Christo fuisse vident, quin

Etiā vbi omnes pudet Euangelij, regū est & principum, eius causæ cognitionem suscipere.

cœlestis suæ sapientiæ mysteriis dignatus sit. Adeò omnes pudet Euangelij. Tuum autem erit serenissime Rex, nec aures, nec animum à tam iusto patrocinio auertere: præsertim vbi de re tanta agitur: nempe quomodo Dei gloriæ sua constet in terris incolumitas, quomodo suam dignitatem Dei veritas retineat, quomodo regnū Christo sartum tectúmque inter nos maneat. Digna res auribus tuis, digna tua cognitione, digna tuo tribunali. Siquidem & verum Regem hæc cogitatio facit, agnoscere se in regni administratione Dei ministrum. Nec iam regnū ille sed latrocinium exercet qui non in hoc regnat vt Dei gloriæ seruiat. Porrò

Regnorū diuturna prosperitas.

fallitur qui diuturnam prosperitatem expectat eius regni, quod Dei sceptro, hoc est, sancto eius verbo, non regitur: quando cœleste oraculum excidere non potest, quo edictum est dissipatum iri populum vbi defece-

Prou. 29.18

rit prophetia. Nec te ab hoc studio abducere debet humilitatis nostræ

Contemptibilis piorum conditio, & infirmitas non debet principes abducere à studio cognoscendę doctrinę, qua nihil honorificentius, nihil potentius, & inuictum magis.

cōtemptus. Nos quidem quàm pauperculi simus & abiecti homūciones, probè nobis conscij sumus: coram Deo, scilicet, miseri peccatores, in hominū conspectu despectissimi: mundi (si vis) excrementa quædam & reiectamenta, aut siquid adhuc vilius nominari potest: vt, quo apud Deum gloriemur, nihil restet, præter vnam eius misericordiam, qua in spem æternæ salutis nullo nostro merito asciti sumus: apud homines verò nō ita multū, pręter nostram infirmitatem, quam vel nutu cōfiteri, summa inter eos ignominia est. Sed doctrinam nostram supra omnem mūdi gloriam, sublimem: supra omnem potestatem, inuictam stare oportet: quia non nostra est, sed Dei viuentis, ac Christi eius, quem Pater Regem constituit, vt à mari vsque ad mare dominetur, & à fluminibus vsque ad terminos orbis terrarum. Et sic quidem dominetur, vt totam terram, cum ferreo suo atq; æreo robore, cum splendore aureo & argenteo, sola oris

sui

sui virga percussam non secùs cõminuat quàm figulina vascula: quemadmodum de magnificentia regni ipsius vaticinantur Prophetæ.* Reclamant quidem aduersarij, falsò nos prætendere verbum Dei, cuius sceleratissimi simus corruptores. Hæc verò quàm sit non modò malitiosa calumnia, sed insignis quoq; impudentia, ipse, confessionem nostram legendo, pro tua prudentia iudicare poteris. Nonnihil tamen hîc etiam dicendum est quod tibi ad lectionem ipsam, vel studium attentionémque excitet, vel certè viam sternat. Paulus, quum ad fidei analogiam omnem prophetiam formatam esse voluit, certissimam amussim posuit qua probari Scripturæ interpretatio debeat. Ad hanc itaque fidei regulam si nostra exigantur, in manibus est victoria. Quid enim melius atque aptius fidei conuenit quàm agnoscere nos omni virtute nudos, vt à Deo vestiamur? omni bono vacuos, vt ab ipso impleamur? nos peccati seruos, vt ab ipso liberemur? nos cæcos, vt ab ipso illuminemur? nos claudos, vt ab ipso dirigamur? nos debiles, vt ab ipso sustentemur? nobis omnem gloriandi materiam detrahere, vt solus ipse gloriosus emineat & nos in ipso gloriemur? Hæc atque id genus reliqua quum à nobis dicuntur interpellant illi, quiritantúrque hoc modo subuerti cæcum nescio quod lumen naturæ, fictas præparationes, liberum arbitrium, & meritoria salutis æternæ opera, cum suis etiam supererogationibus: quia ferre non possunt integram omnis boni, virtutis, iustitiæ, sapientiæ laudem ac gloriam apud Deum residere. At non legimus reprehensos qui nimium e fonte aquæ viuæ hauserint: contrà grauiter obiurgantur qui foderunt sibi puteos contritos, & qui continere aquam non valent.* Rursum quid fidei conuenientius quàm Deum sibi polliceri propitium Patrem, vbi Christus frater ac propitiator agnoscitur? quàm omnia læta ac prospera securè ab eo expectare, cuius inenarrabilis erga nos dilectio eò progressa est vt proprio Filio non pepercerit quin pro nobis ipsum traderet? quàm in certa expectatione salutis & vitæ æternæ acquiescere, vbi Christus à Patre datus cogitatur, in quo tales thesauri sunt absconditi? Hîc nobis manum iniiciunt, & illam fiduciæ certitudinem arrogantia & præsumptione non carere clamant. At, vt nihil de nobis, ita omnia de Deo præsumenda sunt: nec alia ratione vana gloria spoliamur nisi vt in Domino discamus gloriari. Quid vltrà? Percurre, fortissime Rex, omnes nostræ causæ partes, & quouis sceleratorum hominum genere nequiores nos existima, nisi planè comperias, in hoc nos laborare, & probris affici quia spem reponimus in Deo viuo: quia hanc credimus esse vitam æternam, nosse vnum verũ Deum, & quem ille misit Iesum Christum. Propter hanc spem, alij nostrûm vinculis constringuntur, alij virgis cæduntur, alij in ludibrium circunducuntur, alij proscribuntur, alij sæuissimè torquentur, alij fuga elabuntur: omnes rerum angustia premimur, diris execrationibus deuouemur, maledictis laceramur, indignissimis modis tractamur. Intuere iam in aduersarios nostros (de ordine sacrificorum loquor, quorum nutu & arbitrio alij nobiscum inimicitias exercent) & mecum paulisper reputa quo studio ferantur. Verã religionem, quæ Scripturis tradita est, quæque inter omnes constare debuerat, facilè & sibi & aliis ignorare, negligere, despicere permittunt: parúmque referre putant quid quisque de Deo & Christo teneat, vel non teneat, modò implicita, vt aiunt, fide suam mentem Ecclesiæ iudicio submittat: nec valde afficiuntur si Dei gloriam manifestis blasphemiis pollui contingat, modò nequis aduersus sedis Apostolicæ primatum & sanctę matris Ecclesię authoritatem digitum tollat Cur ergo tanta sęuitia & acerbitate pro missa, purgatorio, peregrinationibus, & id genus nugis belligerantur, vt sine eorum explicatissima, vt ita dicam, fide saluam

Dan.2.52
Isa.11.4
Psal.2.9

**Obiectio aduersariorum, cui respondetur.*

Rom.12.6

Fideles ex Papatus erroribus emersos habere pro se verbum Dei, & rectam eius interpretationem, probatur ex fidei analogia, exẽplis adductis.

Homo, peccati seruus &c. fidei est analogum.

Ergo corruit liberũ arbitrium, corruũt merita operum, supererogatiões, &c.

Ierem. 15

**Certa fiducia amoris Dei propter Christum fidei est consentanea: ergo non debet arrogantia nominari.*

Rom.8.32

Qua de causa multorum publicum odium & persecutionem incurrerint ij qui Papatu relicto, puriorem religionẽ sunt sequuti:

1.Tim.4.10
Ioan.17.3

Sacrificorum ordo, non syncero zelo, sed vel ambitione, vel quia illi Deus venter est, culina religio, persequitur pios deserentes Papatum.

fore pietatem negent, quum tamen nihil eorum à verbo Dei esse probent? Cur? nisi quia illis Deus venter est, culina religio: quibus sublatis, nō modò nō Christianos, sed ne homines quidem futuros se credunt? Tametsi enim alij splendidè se ingurgitant, alij tenuibus crustulis victitant, omnes tamen ex eadem viuunt olla, quæ sine illis fomentis non frigeret modò, sed penitus conglaciaret. Ideo vt quisque eorum pro ventre est maximè solicitus, ita pro sua fide deprehenditur bellator acerrimus. Denique huc ad vnum omnes incumbunt, vel vt regnum incolume, vel vt ventrem confertum retineant: nemo vel minimam synceri zeli dat significationem. Nec sic tamen desinunt doctrinam nostram incessere & quibus possunt nominibus criminari & infamare, quò vel inuisam vel suspectam reddant.*Nouam appellāt & nuper natam, dubiam esse & incertam cauillantur: rogant quibus confirmata sit miraculis: quærunt an sit æquum vt contra tot sanctorum Patrum consensum, & vetustissimā consuetudinem obtineat: vrgent vt schismaticam esse fateamur, quę cōtra Ecclesiam prælium moueat: vel Ecclesiam multis seculis intermortuam fuisse, quibus nihil tale auditum fuit. Postremò nihil opus esse aiūt multis argumentis: qualis enim sit iudicari à fructibus posse: vtpote quæ tantum sectarum aceruum, tot seditionum turbas, tantam vitiorum licentiam peperit. Scilicet perquam illis facile est apud credulam imperitámque multitudinem desertæ causæ insultare: verùm si nobis quoque mutuæ essent dicendi vices, deferueret profectò hæc acrimonia qua sic in nos plenis buccis, ac tam licenter quàm impune despumant.*Principio nouam quòd appellant, Deo sunt vehementer iniurij, cuius sacrum verbum nouitatis insimulari non merebatur. Illis quidem nouam esse minimè dubito, quibus & Christus nouus est & Euangelium nouum: sed qui illam Pauli concionem veterem esse nouerunt, Iesum Christū mortuum propter peccata nostra, resurrexisse propter iustificationem nostram, nihil apud nos deprehendent nouum. Quòd diu incognita sepultáque latuit, humanæ impietatis crimen est: nunc quum Dei benignitate nobis redditur, saltem postliminij iure suam antiquitatem recipere debebat. *Ex eodem ignorantiæ fonte pro dubia incertáque habent: hoc profectò est quod Dominus per Prophetam suum conqueritur, Bouem cognouisse possessorem suum, & asinum præsepe dominorum suorum: se non agnosci à populo suo. Verùm vtut in eius incertitudinem ludāt, si sua illis proprio sanguine, vitæque dispendio obsignanda esset, liceret spectare quanti ab illis fiat. Longè alia nostra fiducia est, quæ nec mortis terrores, nec adeo ipsum Dei tribunal formidat.*Quòd miracula à nobis postulant, improbè faciunt: non enim recens aliquod Euangelium cudimus, sed illud ipsum retinemus cuius confirmandę veritati seruiunt omnia quæ vnquam & Christus & Apostoli miracula ediderunt. * At id præ nobis habent singulare, quòd assiduis in hunc vsque diem miraculis fidem suam confirmare possunt. Imò potius allegāt miracula, quæ animum alioqui bene compositum labefactare queant: adeo aut friuola sunt & ridicula, aut vana & mendacia. Nec tamen, etiamsi valde prodigiosa essent, contra Dei veritatem vllius momenti esse oportebat: quando & nomen Dei sanctificari vbique & semper conuenit, siue portentis, siue naturali rerum ordine. Speciosior forsan esse fucus poterat, nisi de fine vsúque miraculorum legitimo Scriptura nos admoneret. Signa enim quæ Apostolorum prædicationem sequuta sunt, in eius confirmationem edita fuisse docet Marcus: sic & Lucas Dominum sermoni gratiæ suæ reddidisse testimonium narrat, quum signa & portenta fierent per Apostolorum manus. Cui simillimū est illud Apostoli, salutem annuntiato Euangelio fuisse confirmatam, contestāte Domino

Septem capita calumniarum, quib⁹ Sacrificorum ordo renascentem Euangelij doctrinā reddere conatur vel inuisam, vel suspectam: quæ sigillatim refutantur.

**Prima calumnia, Nouam esse doctrinam.*

Rom.4.25

**Secunda calumnia, esse dubiam, et incertam.*

Isa.1.5

**Tertia calumnia, nullis miraculis esse confirmatam.*

**Sacrificorum iactātia, assiduis miraculis gloriantiū, retunditur.*

Marc.16.20
Act.14.3.
Hebr.2.4

signis & portentis & variis virtutibus. Quæ verò audimus Euangelij esse signacula, cane ad diruendam Euangelij fidem conuertemus? quæ veritati tantùm obsignandæ sunt destinata an mendaciis confirmandis accommodabimus? Proinde doctrinam, quæ præcedere ab Euangelista dicitur, priore loco examinari explorarique par est. quæ si probata fuerit, tum demum à miraculis iure confirmationem sumere debet. Probæ autem doctrinæ, authore Christo, isthæc nota est, si non in hominum, sed Dei gloriam quærendam vergit. Hanc quum doctrinæ probationem Christus asserat, perperam censentur miracula quæ aliò quàm ad illustrandum vnius Dei nomen trahuntur. Et meminisse nos decet, sua esse Satanæ miracula, quæ tametsi præstigia sunt magis quàm veræ virtutes, sunt tamen eiusmodi quæ imprudentes & imperitos deludant. Magi & incantatores miraculis semper claruerunt. idololatriam stupenda miracula aluerunt: quæ tamen nec magorum, nec idololatrarum superstitionem nobis approbant. Atque hoc olim ariete vulgi simplicitatem concutiebant Donatistæ, quòd miraculis pollerent. Idem ergo nunc nostris aduersariis respondemus quod tunc Donatistis Augustinus, Dominum contra istos mirabiliarios cautos nos fecisse: quum prædixit venturos Pseudoprophetas, qui signis mendacibus variísque prodigiis in errorem electos, si fieri posset, inducant. Et Paulus admonuit, Antichristi regnum futurum cum omni potentia & signis & prodigiis mendacibus. At hæc (inquiunt) miracula non ab idolis, non à maleficis, non à pseudoprophetis: sed à sanctis fiunt. Quasi verò non nouerimus hanc esse Satanæ artem, transfigurare se in Angelum lucis Olim Ægyptiis sepultum apud se Ieremiam sacrificiis aliísque diuinis honoribus prosequuti sunt. nónne sancto Dei Propheta ad idololatriam abutebantur? & tamen tali sepulchri veneratione consequebantur, vt curationem à tactu serpentum putarent iustam illius mercedem esse. Quid dicemus? nisi fuisse hanc sempérque fore iustissimam Dei vindictam, iis qui dilectionem veritatis non receperunt, mittere efficaciam illusionis, vt credant mendacio? Miracula ergo nobis minimè desunt, eáque certa nec cauillis obnoxia. Quæ autem illi pro se obtendunt, meræ sunt Satanæ illusiones, quando à vero Dei sui cultu ad vanitatem populum abducunt.

Ioã.7.c.18.& 8.50

Miracula Satanæ.

Donatistæ mirabiliarij.

In Ioan. tracta.13

Matt.24.24

1.Thess.2.9

2.Cor.11.14

Hiero.in praf.Iere.

2.Thess.2:11

* Præterea calumniosè nobis Patres opponunt (antiquos & melioris adhuc seculi scriptores intelligo) acsi eos haberent suæ impietatis suffragatores. quorum authoritate si dirimendum certamen esset, melior victoriæ pars (vt modestissimè etiam loquar) ad nos inclinaret. Verùm quum multa præclarè & sapienter ab illis Patribus scripta sint, in quibusdam verò iis acciderit quod hominibus solet, isti pij scilicet filij, qua sunt & ingenij & iudicij & animi dexteritate, eorum tantum lapsus & errores adorant: quæ benedicta sunt, vel non obseruant, vel dissimulant, vel corrumpunt: vt dicas prorsus illis curæ fuisse, in auro legere stercora. Tum improbis clamoribus nos obruunt, ceu Patrum contemptores & aduersarios. Nos verò adeo illos non contemnimus, vt si id præsentis instituti esset, nullo negotio mihi liceat meliorem eorum partem quæ hodie à nobis dicuntur, ipsorum suffragiis comprobare. *Sic tamen in eorum scriptis versamur, vt semper meminerimus, omnia nostra esse, quæ nobis seruiant, non dominentur: nos autem vnius Christi, cui per omnia, sine exceptione, parendum sit. Hunc delectum qui non tenet, nihil in religione constitutum habebit, quando multa igorarunt sancti viri illi: sæpè inter se confligunt, iterdum etiam secum ipsi pugnant.

Quarta calumnia sacrificorum quasi habeant à sua parte Patres.

**Quomodo versari oporteat in scriptis patrum. Vide & August.epist.28*

1.Cor.3.21

* Non sine causa (inquiunt) à Solomone admonemur ne trãsgrediamur antiquos terminos quos posuerunt patres nostri. At non eadem est regula in agrorum limitibus & obedientia fidei: quam sic comparatam

Prou.22.28

**Speciosa oratio sacrificorum, cui n[illegible] detur.*

Psal.45.11

Psal.145:11 esse oportet vt obliuiscatur populum suum & domum patris sui. Quòd si tantopere gestiunt ἀλληγορεῖν, cur non Apostolos potius, quàm alios quosuis, Patres interpretantur, à quibus præscriptos terminos nefas sit reuellere? sic enim interpretatus est Hieronymus, cuius verba in suos canones retulerunt. * Quòd si eorum, quos intelligunt, fixos volunt esse terminos: cur ipsi, quoties libet, adeò licenter transgrediuntur? Ex Patribus erant, quorum alter dixit, Deum nostrum non edere neque bibere: itaque non habere opus calicibus neque discis: alter, sacra aurum non quærere, neque auro placere quæ auro non emuntur. Transgrediuntur ergo limitem quum in sacris tantopere auro, argento, ebore, marmore, lapillis, sericis delectantur, nec rite Deum coli putant nisi omnia exquisito splédore vel potius insano luxu diffluāt. Pater erat qui dixit, ideo se liberè carnes edere quo die cæteri abstinebant, quia Christianus esset. Itaque fines transiliunt quum diris animam deuouent quæ per quadragesimam carné gustauerit. Patres erant, quorum vnus dixit, monachū, qui manibus suis non laboret, violento, aut si mauis latroni, iudicari æqualem: alter, non licere monachis ex alieno viuere, etiamsi assidui sint in contemplationibus, in orationibus, in studiis. Et hūc limitem transgressi sunt, quum otiosos ac doliares monachorum vétres in lustris ac fornicibus collocarunt, qui aliena substantia saginaretur. Pater erat qui dixit horrendam esse abominationem, videre depictam vel Christi vel sancti vllius imaginem in Christianorum templis. Neque id hominis vnius voce pronuntiatum est, sed ab Ecclesiastico etiam Concilio decretum, ne quod colitur, in parietibus depingatur. Plurimum abest quin se intra hos fines contineant, quando non relinquunt angulum imaginibus vacuum. Alius Pater consuluit vt officio humanitatis erga mortuos in sepultura defuncti, sineremus eos quiescere. Hos limites perrumpūt quum perpetuam mortuorum solicitudinem incutiunt. Ex Patribus erat qui substantiam panis & vini testatur in Eucharistia ita permanere & non desinere, sicut manet in Christo Domino substantia & natura hominis, iuncta diuinæ. Igitur modum prætereunt qui fingunt desinere substantiam panis & vini verbis Domini recitatis, vt in corpus ac sanguinem transsubstantietur. Patres erant qui vti vniuersæ Ecclesiæ vnam duntaxat Eucharistiam exhibebant, atque vt inde arcebant flagitiosos & sceleratos, ita grauissimè damnabāt omnes eos qui præsentes ea non communicarent. Hos fines quàm procul submouerunt? quum non templa tantùm, sed etiam priuatas domos Missis suis replent, ad eas spectandas quosuis admittunt, & eo quenque libentius, quo largius quisque numerat, quantumuis impuri sint & scelesti: ad fidem in Christum, & fidem Sacramentorum communionem inuitant neminem: quin potius suum opus pro gratia & merito Christi venditant. Patres erant, quorum vnus ab vsu sacræ Christi Cœnæ in totum submouendos decreuit qui alterius speciei participatione contenti, ab altera abstinebant: alter fortiter pugnat, non denegandum populo Christiano Domini sui sanguinem, pro cuius confessione sanguinem suum effundere iubetur. Hos quoque terminos sustulerunt, quum inuiolabili lege idipsum iusserunt quod ille excommunicatione puniebat, hic valida ratione improbabat. Pater erat qui temeritatem esse asseruit, de re obscura in vtramuis partem definire sine claris atque euidentibus Scripturæ testimoniis. Hunc terminum obliti sunt quum tot constitutiones, tot Canones, tot magistrales determinationes sine vllo Dei verbo statuerūt. Pater erat qui Montano inter alias hæreses exprobrauit q; primus ieiuniorū leges imposuisset. Hunc quoq; terminū longè excessere quū ieiunia strictissimis legib⁹ sanxerūt. Pater erat qui negauit Ecclesiæ ministris

Marginal notes:

* Quatuordecim exemplis euidentibus ostenditur, sacrificorū ordinē petulanter excutere iugum etiā Patrum, quos vocant.

I. Acatius in lib. 11. c.16. tripert. histor. Amb. lib.2. de offi. cap.28.

II. Spiridion tri.histo. lib.1. cap.10

III. Trip.histor. libr.8. cap.1. Augu. de opere monach. cap.17

IIII. Epiph. epist. ab Hieron. versa Conc. Eleber. cap.36

V. Ambr. li. de Abra. 1. cap.8.

VI. Gelasius Papa in Conc. Rom. Chrys. in 1.c. Ephe.

VII. Calix. Papa de consecrat. distinct.2.

VIII. Gela. cā. Comperimus. de consec. dist. 2. Cypr epist.2. lib.1. de lapsis.

IX. Augusti. libr.2. De pec. mer. cap. vlt.

X. Apollo, de quo Ecclesi. hist. lib. 5. c.12.

ministris

ministris interdicendum coniugium, castitatem pronuntiauit, cum propria vxore concubitum. & Patres erant qui eius authoritati assenserũt. His finibus egressi sunt quum suis sacrificis cœlibatum seuerè indixerũt. Pater erat qui censuit vnum Christum audiendum esse, de quo dictum sit, Ipsum audite: nec respiciendum quid alij ante nos aut dixerint, aut fecerint, sed quid (qui primus omnium est) Christus præceperit. Hunc finem neque ipsi sibi præstituunt, neque aliis præstitutum habere permittunt, dum quo suis potius & sibi & aliis magistros quàm Christũ preficiunt. Pater erat, qui contendit Ecclesiam non debere se Christo præponere, quia ille semper veraciter iudicet: Ecclesiastici autẽ iudices, sicut homines, plerunque fallantur. hoc etiã fine perrupto, asserere non dubitãnt totam Scripturæ authoritatem ab Ecclesiæ arbitrio pendere.* Patres omnes vno pectore execrati sunt & vno ore detestati, sanctum Dei verbum sophistarum argutiis contaminari & dialecticorum rixis implicari. An isti iis limitibus se continent, dum nihil aliud in tota vita moliuntur, quàm infinitis contentionibus & plusquam sophisticis iurgiis Scripturæ simplicitatem inuoluere & impedire? vt si nunc Patres suscitentur & huiusmodi iurgandi artem audiant, quam speculatiuam theologiam appellant isti, nihil minus credant quàm de Deo haberi disputationem. Verùm latius iustis spatiis sese oratio nostra effunderet, si recensere vellem quàm petulanter isti Patrum iugum, quorum obseruantes filij videri volunt, excutiant. Menses profectò atque anni me deficerent. Et adeò perdita sunt, deploratáque impudentia, vt nos castigare ausint quòd terminos antiquos transgredi non dubitemus.* Iam verò quòd nos ad cõsuetudinem vocant, nihil efficiunt. Iniustissimè enim nobiscum ageretur, si consuetudini cedendum esset. Equidem si recta essent hominum iudicia, consuetudo à bonis petenda erat. Verùm longè aliter sæpiusculè agi contingit, quod enim à multis fieri conspectum est, consuetudinis ius mox obtinet. Atqui vix vnquam tam bene habuerunt res humanæ vt pluribus placerẽt meliora. Ergo ex priuatis multorum vitiis publicus error plerunq; factus est, uel potius cõmunis vitiorum consensus: quẽ nunc boni isti viri pro lege esse volunt. Vident qui oculos habent, non vnum mare malorum inundasse, multas fonticas pestes inuasisse orbem, omnia in præceps ruere: vt aut prorsus res humanæ deplorandæ sint, aut tantis malis iniicienda manus, vel potius vis afferenda. Et abigitur remedium non alia ratione nisi quia iampridem malis assueuimus. Sed locum sanè habeat in hominũ societate publicus error: in regno tamen Dei sola eius æterna veritas audiẽda & spectanda est cui, nulla annorum serie, nulla consuetudine, nulla coniuratione præscribi potest. Sic quondã electos Dei docebat Iesaias ne dicerẽt Cõspiratio, ad omnia in quibus populus dicebat Conspiratio. hoc est, Ne in sceleratum populi consensum vnà ipsi conspirarent, néve timorẽ eius timerent ac formidarent: sed potius vt Dominum exercituũ sanctificarẽt, & ipse esset timor eorum & pauor. Nunc itaq;, vt volent, & præterita secula & præsentia exempla nobis obiectent: si Dominũ exercituũ sanctificauerimus, non valde terrebimur. Siue enim in similẽ impietatẽ multa secula consenserint, fortis est qui vltionem in tertiam & quartam generationem faciat: siue totus simul orbis in eandẽ nequitiam conspiret, experimento docuit quis sit eorum exitus qui cum multitudine delinquũt, quum vniuersum hominum genus diluuio perdidit, seruato Noe cum modica familia, qui per suã vnius fidem totum orbem condemnaret. Denique praua consuetudo non secus ac publica quædã est pestis, in qua nó minus pereunt qui in turba cadũt. Adhæc expendere decebat quod alicubi dicit Cyprianus, eos qui ignoratione peccãt, etsi nõ possint omni se culpa eximere, videri tamẽ posse

Marginalia:

XI. *Paphn. Triper. hist. lib. 2. c. 14*

XII. *Cypr. epist. 2. lib. 2.*

XIII. *Aug. c. 2. cont. Cresconium grammat.*

XIIII.

** Calumni de scholasticis iudiciũ, vide & lib. 2. c. 2. sect. 6 lib. 3. c. 4 sect. 1. & seqq 7. 15 & seq. 26. 28. 29 lib. 3. ca. 11. 14 se. 15 lib. 4. c. 18 se. 1. & c. 19. se. 1. 10. 11. 12. 15. 16. 17. 22. & seqq. 31. 36.*

** Quinta calũnia sacrificorum, consuetudinẽ s. opponentiũ piis à Papatu ad synceram Euãgelij fidẽ trãseuntibus.*

Decr. dist. 8. ca. fin. Ex de consuet.

Iesa. 8. 12

Gene. 7. 1
Heb. 11: 7

Epist. 3. lib. 2. & in Epist. ad Iul. de haere. bap.

quoquomodo excusabiles: oblatam autem Dei beneficio veritatem qui pertinaciter respuant, nihil habere quod obtendant.

**Sexta calumnia sacrificorum.*

* Dilemmate suo non adeo vehementer nos premunt vt fateri adigant vel Ecclesiam fuisse aliquandiu intermortuam, vel nunc cum Ecclesia nobis litem esse. Vixit sane Christi Ecclesia, & viuet quandiu Christus regnabit ad dexteram Patris. cuius manu sustinetur, cuius præsidio defenditur, cuius virtute suam incolumitatem retinet.

Mat.28.20

Præstabit enim ille indubiè quod semel recepit, se affuturum suis vsq; ad cōsummationem seculi. Aduersus eam nulla nunc nobis pugna est: siquidem Deum vnum & Christum Dominum vno consensu cum omni fidelium populo, colimus & adoramus: qualiter semper ab omnibus piis adoratus est. Sed non parum à vero ipsi aberrant, dum Ecclesiam non agnoscunt nisi quam præsenti oculo cernant, & eam iis finibus circumscribere conantur quibus minimè inclusa est.

Duplex paralogismus sacrificorum, in nomine Ecclesiæ.

In his cardinibus controuersia nostra vertitur: primùm quòd Ecclesiæ formam semper apparere & spectabilem esse contendunt: deinde quòd formam ipsam in sede Romanæ Ecclesiæ & Præsulum suorum ordine constituant.

Prior refutatur

Nos contrà asserimus, & Ecclesiam nulla apparente forma constare posse, nec formam externo illo splendore, quem stultè admirantur, sed longè alia nota contineri: nempe pura verbi Dei prædicatione, & legitima sacramentorum administratione. Fremunt nisi Ecclesia digito semper ostendatur. Sed quàm sæpè in populo Iudæorum sic deformari contigit, vt nulla species emineret? quam putamus formam resplenduisse, quum Helias solum se relictum deploraret?

1.Reg.19.11

quandiu ab aduentu Christi deformis latuit? quoties ab eo tempore bellis, seditionibus, hæresibus sic oppressa est vt nulla parte fulgeret? An si eo tempore vixissent, credidissent vllam esse Ecclesiam? sed audiuit Elias salua esse septem millia virorum qui non curuauerant genu coram Baal. Nec dubium nobis esse debet quin semper in terris regnauerit Christus ex quo cœlum ascendit. Notabilem verò aliquam formam si tum pij oculis requisiissent, nonne protinus concidissent animis? Et sanè id iam summi vitij loco in suo seculo ducebat Hilarius, quod stulta Episcopalis dignitatis admiratione occupati, latentem sub ea larua exitialem lernam nō animaduerterent.

Cont. Auxentium.

sic enim loquitur, Vnum moneo, cauete Antichristū. male enim vos parietū amor cœpit: male Ecclesiam Dei in tectis ædificiisque veneramini: male sub iis, pacis nomen ingeritis. Anne ambiguū est in iis Antichristum esse sessurum? Montes mihi, & syluæ, & lacus, & carceres, & voragines sunt tutiores: in iis enim Prophetæ aut manentes aut demersi prophetabant. Quid autem hodie in cornutis suis Episcopis mundus veneratur, nisi quoniam sanctos esse religionis præsules autumat, quos celebribus vrbibus videt præsidere? Apage sis ergo tam stupidam æstimationem. Quin potius permittamus hoc Domino, vt quando ipse solus nouit qui sui sint, interdum etiam Ecclesiæ suę exteriorem notitiam ab hominum aspectu auferat. Est, fateor, horribilis illa Dei vindicta super terram: sed si ita meretur hominum impietas, cur iustæ Dei vltioni obsistere nitimur? Sic anteactis seculis Dominus hominum ingratitudinem vltus est. nam quia veritati suæ obedire noluerant, & lucem suam extinxerant, eos excæcatos sensu, & absurdis mendaciis ludi, & altis tenebris immergi passus est, vt nulla veræ Ecclesiæ facies extaret. interim tamen suos & dispersos & delitescentes, in mediis erroribus & tenebris ab exitio seruauit. Nec mirum: didicit enim seruare & in ipsa cōfusione Babylonis, & flamma fornacis ardentis.

**Posterior paralogismus sacrificorū in nomine Ecclesiæ, refutatur.*

* Quòd autem formam Ecclesiæ nescio qua vana pompa censeri volunt, id quàm periculosum sit paucis indicabo magis quàm enarrabo, ne orationem in immensum extraham. Pōtifex, inquiunt, qui sedem Apostolicam tenet, & qui ab eo

anti-

antistites sunt inuncti & consecrati, infulis modo & lituis insigniti sint, Ecclesiam repræsentant, & pro Ecclesia haberi debent. ideo nec errare possunt. Qui sic? quia pastores sunt Ecclesiæ, & consecrati Domino. Et Aaron, cæterique præfecti Israel nonne pastores erant? Aaron verò & filij eius iam Sacerdotes designati, errauerunt tamen, quum vitulum fabricauerunt. Cur secundum hanc rationem, Ecclesiam non repræsentassent quadringenti illi prophetæ qui Achab mentiebantur? At Ecclesia stabat à partibus Micha, solius quidem & contemptibilis, sed ex cuius ore verum egrediebatur. Nonne & nomen & faciem Ecclesiæ præ se ferebant Prophetæ, quum vno impetu aduersus Ieremiam insurgerent, & minaces iactarent fieri non posse vt periret Lex à Sacerdote, consilium à sapiente, verbum à propheta? Aduersus totam prophetarum nationem * solus Ieremias mittitur, qui à Domino denunciet fore vt Lex pereat à Sacerdote, consilium à sapiente, verbum à Propheta. Nonne talis splendor refulgebat in eo concilio quod Pontifices, Scribæ & Pharisæi collegerunt, consilia de interficiendo Christo capturi? Eant nunc, & in externa larua hæreant, vt Christum & omnes Dei Prophetas faciant schismaticos: Satanæ rursum ministros faciant Spiritus sancti organa. * Quòd si ex animo loquuntur, respondeant mihi bona fide, vbinam gentium ac locorum Ecclesiam residere existiment ex quo Basiliensis Concilij decreto deiectus & abdicatus est Pontificatu Eugenius, subrogato in eius locum Amædeo? Negare, vel si rumpantur, nequeunt, Concilium quantum ad externos ritus attinet, fuisse legitimum: nec ab vno tantùm Pontifice, sed à duobus indictum. Damnatus est illic Eugenius schismatis, rebellionis, pertinaciæ, cum toto Cardinalium & Episcoporum grege qui cum eo Concilij dissolutionem admoliti erant. Postea tamen Principū fauore subleuatus, saluum Pontificatum recepit. *Illa Amedæi electio, generalis & sacrosanctæ Synodi authoritate ritè peracta, in fumū abiit: nisi quòd ipse galero cardinalitio, ceu canis latrās iniecta offa, placatus est. Ex illorum hæreticorum rebelliū, pertinacium, gremio prodiit quicquid postea Paparū, Cardinalium, Episcoporum, Abbatū, Presbyterorū fuit. Hìc deprehensi hæreant necesse est. Vtram enim in partem Ecclesiæ nomen conferent? negabúntne Concilium generale fuisse, cui nihil ad exteriorem maiestatem deerat? nempe quòd duobus diplomatibus solenniter indictum, præsidente Romanæ sedis Legato consecratum, rerū omnium ordine bene compositum, eadem semper dignitate ad extremū perseuerauit. Fatebuntur schismaticum Eugenium cum tota sua cohorte, à qua omnes sanctificati sunt? Aut igitur Ecclesiæ formam aliter definiant: aut quotquot sunt, habebuntur à nobis schismatici, qui scientes volentes ab hæreticis ordinati sunt. *Quòd si nunquam antea compertum fuisset, externis pompis non alligari Ecclesiam, ipsi prolixo documēto nobis esse possunt, qui sub specioso illo Ecclesiæ titulo tandiu se orbi superciliosè venditarunt, quum tamen essent exitiales Ecclesiæ pestes. De moribus non loquor, & tragicis illis facinoribus, quibus scatet tota eorum vita: quando Pharisæos se esse aiunt, qui sint audiendi non imitandi. Ipsam, ipsam doctrinam, cui id deberi aiunt quòd sunt Ecclesia, exitialem animarum carnificinam, facem, ruinam, & excidium Ecclesiæ esse non obscurè cognosces, si legendis nostris aliquātum otij tui decidas. *Postremò non satis candidè faciunt quum inuidiosè commemorant quantas turbas, tumultus, contentiones secum traxerit nostræ doctrinæ prædicatio, & quos nunc in multis fructus ferat. nam horum malorum culpa indignè in ipsam deriuatur, quæ in Satanæ malitiam torqueri debuerat. *Est hic diuini verbi quidam quasi genius, vt nunquam emergat, quieto ac dormiente Satana. hæc certissima & in primis fidelis

Exod.32:4

1.Reg.22.12

Iere.18.18

Iere 4.9

Iohan.12.10

**Scito dilemate, ex sua antihypothesi arguitur ordo sacrificorū non esse Ecclesia, nec haberi à sua parte Ecclesiam.*

**Pius Papa secundus, Aeneas, Syluius antedictus, in Bulla retractationū Eugenio deposito, inquit, Sabaudiensis suffectus est, & Felix quintus appellatus, quem non vt idolum (quod erat) sed tanquā verum Christi vicariū venerati fuimus, nihil ad hæc sinistri putātes intercessisse &c.*

**Ecclesiæ formā nō pendere ab externo splēdore, apparet in sacrificorū doctrina, quæ est exitialis animorū carnificina.*

**Septima calumnia sacrificorū aduers⁹ renascētem Euangelij doctrinā, esse scilicet cām tumultuū & dissidiorū.*

**Responsio, Vbi ingrata hominum obliuione sepultū longo tēpore Dei verbum resurgit, eò tū ferocius, tum maiore astutia contra insurgere Satanā, nulla Dei verbi culpa.*

nota,qua discernitur à mendacibus doctrinis,quę se facilè produnt dum æquis omnium auribus recipiuntur, & à mundo plaudente audiuntur. Sic seculis aliquot, quibus profundis tenebris submersa fuerunt omnia, huic mundi domino cuncti ferè mortales ludus erant ac iocus,nec secus ac Sardanapalus aliquis in alta pace desidebat ac deliciabatur. quid enim aliud quàm risisset ac lusisset, tranquilla ac pacata regni possessione?At verò vbi lux è supernis affulgens tenebras eius aliquantum discussit,vbi fortis ille regnum eius turbauit ac perculit,tum verò solitum suũ torporem excutere cœpit,& arma corripere. Et primùm quidem hominum manus concitauit,quibus illucescentem veritatem violẽter opprimeret,per quas vbi nihil profectum est,ad insidias se conuertit: dissidia, & dogmatum contentiones per catabaptistas suos, & alia nebulonum portenta excitauit,quibus eam obscuraret,tandẽ & extingueret.Et nunc vtraque machina ipsam tentare perseuerat. siquidem & verum illud semen vi ac manu hominum euellere conatur,& suis zizaniis (quãtum in se est) nititur obcæcare,ne crescat,& fructum reddat.Id tamen ipsum frustra,si monitorem Dominum audimus,qui & eius artes multò antè nobis aperuit,ne incautos deprehenderet, & contra omnes eius machinas satis firmis præsidiis armauit. Cæterùm, in ipsum Dei verbum inuidiam conferre,aut seditionum quas improbi & rebelles.aut sanctarum, quas impostores contrà excitant,quanta est malignitas?Nouum tamen exemplum non est. Interrogabatur Elias ánnon is esset qui turbabat Israel. Christus seditiosus Iudæis erat.Apostolis crimen impingebatur commotionis popularis.Quid aliud agunt qui hodie omnes turbas,tumultus,cõtentiones quæ in nos ebulliunt,nobis imputant? Talibus autem quid respondendum sit,docuit nos Elias,nos non esse qui vel errores spargimus vel tumultus commouemus:sed eos ipsos qui Dei virtuti obluctantur.Verùm vt illud vnum ad retundendam eorum temeritatem satis est:ita rursum *aliorum imbecillitati occurrendum,quos talibus offendiculis cõmoueri,& perturbatos vacillare non rarò contingit.Illi verò ne hac perturbatione labascant,ac de gradu deiiciantur,sciant eadem expertos esse suo seculo Apostolos quæ nunc vsu nobis veniunt. Erant indocti & instabiles,qui ad suam ipsorum perniciem deprauarent quæ à Paulo diuinitus scripta erant,vt ait Petrus. Erant Dei contemptores, qui quum audiebant abundasse peccatum vt gratia exundaret, statim ingerebant, Manebimus in peccato, vt gratia abundet.Quum audiebant fideles non esse sub Lege,protinus occinebant,Peccabimus, quia non sumus sub Lege,sed sub gratia.Erant qui illum mali suasorem arguebant. Subintrabant multi pseudoapostoli,qui diruerẽt Ecclesias quas ipse ædificauerat. Quidam per inuidiam & contentionem, nec syncerè Euangelium prædicabant,malitiosè etiam:cogitantes se pressuram suscitare vinculis eius. Alicubi non multus erat Euangelij profectus. Omnes quæ sua erãt,quærebant,non quæ Iesu Christi. Alij retrorsum abibant, canes ad vomitũ, & sues ad volutabrum luti.Plerique libertatem Spiritus rapiebant ad licentiam carnis. Insinuabant sese multi fratres, à quibus deinde piis imminebant pericula. Inter ipsos fratres variæ concertationes suscitabantur.*Quid hîc Apostolis agendum erat?ánnon vel ad tempus dissimulãdum, vel potius omittendũ illud Euangelium ac deserẽdum erat, quod tot litium videbant esse seminarium,tot periculorum materiam, tot scãdalorum occasionem? At in huiusmodi angustijs succurrebat, Christum esse lapidem offensionis.& petram scandali,positam in ruinam & resurrectionem multorum,& in signum cui contradiceretur. qua fiducia armati per omnia tumultuum offensionúmque discrimina audacter progrediebantur.Eadẽ & nos cogitaione sustentari decet, quando hunc perpetuum

Vis aperta persecutionum: Insidiæ falsorũ dogmatum.

Vtrunque superamus Deo dante.

Veterẽ hanc essecaluniam, vt ex priorum seculorum exẽpiis suppetat respõsio repellendis aduersariis.

1.Reg.18.18

** Inde ẽt infirmis succurri,ne offensionibus cõcidant,ostẽditur ex Apostolorum ætate huic nostrę in hoc persimili*

2.Petr.3.16

Rom.6.1.15

Philip.1.15

** Apostolorũ prudentia & simplicitas in tantis tumultibus, & scãdalis.*

Lucæ 2.34

petuum Euangelij genium esse testatur Paulus, vt sit odor mortis in mortem iis qui pereunt: tametsi in hunc potius vsum nobis destinatum erat, vt odor esset vitæ in vitam, ac potentia Dei in salutem fidelium. quod ipsum nos quoque certè experiremur, nisi nostra ingratitudine corrumperemus hoc tam singulare Dei beneficium, ac in exitium nostrum verteremus quod nobis vnicum salutis præsidium esse debuerat. Sed ad te reuertor, ò Rex. Nihil te moueant vanæ illæ delationes, quibus terrorem tibi inijcere nituntur nostri aduersarij, Non aliud hoc nouo Euangelio, (sic enim appellant) captari ac quæri, nisi seditionum opportunitatem ac vitiorum omnium impunitatem. Neque enim diuisionis Deus noster author est, sed pacis: & Filius Dei non peccati minister est, qui venit ad dissoluenda opera diaboli. Et nos talium cupiditatum immeritò accusamur, quarum ne minimam quidem suspicionem vnquam dedimus. Scilicet nos regnorum inuersionem meditamur: quorum nulla vnquam factiosa vox audita est, & vita semper quieta simpléxque cognita fuit, quũ sub te viueremus: & qui nunc etiam domo profugi, tibi tamen regnóq; tuo fausta omnia precari non desinimus. Scilicet nos impunitam vitiorum petulantiam aucupamur, quorum in moribus etsi multa reprehendi possunt, nihil tamen tanta insultatione dignum, nec tam infœliciter (gratia Dei) in Euangelio profecimus quin istis obtrectatoribus vita nostra, castitatis, benignitatis, misericordiæ, continentiæ, patientiæ, modestiæ, & virtutis cuiusuis exemplum esse possit. Nos sanè Deum syncerè timere & colere re ipsa palàm est, quando tum vita tum morte nostra nomen eius sanctificari petimus, & ipsa inuidia coacta est quibusdam nostrum innocentiæ & ciuilis integritatis testimonium dare: in quibus id vnum morte plectebatur quod singulari in laude ponẽdum erat. Quòd si qui sub prætextu Euangelij tumultuantur (quales hactenus aliquos in regno tuo fuisse non compertum est) si qui vitiorum suorum licentiæ, libertatem gratiæ Dei prætexunt, (quales permultos noui) sunt leges & legum pœnæ, quibus pro meritis grauiter coerceantur: modò ne interim Euangelium Dei ob scelestorum hominum nequitiam malè audiat. Habes, Rex, satis multis expositam calumniatorum virulentã iniquitatem, ne in eorum delationes vltra modum credula aure propẽdas. vereor etiam ne nimis multis: quando hæc iam præfatio ad iustæ penè apologiæ modum accedit: qua non defensionem texere, sed duntaxat ad ipsam causæ actionem audiendam animum tuum præmollire studui, auersum quidem nunc & alienatum à nobis, addo etiam inflammatum: sed cuius gratiam recolligere nos posse confidimus, si hanc nostram confessionem, quam pro defensione apud tuam maiestatem esse volumus, placidus compositúsque semel legeris. Sin verò ita aures tuas occupant maleuolorum susurri, vt nullus sit reis pro se dicendi locus: importunęve iò illæ furiæ, te conniuente, semper vinculis, flagris, equuleis, sectionibus, incendiis sæuiunt, nos quidem, velut oues mactationi destinatæ, ad extrema quæque redigemur: sic tamen, vt in patientia nostra possideamus animas nostras, & manum Domini fortem expectemus: quæ indubiè tempore aderit, & sese armata exeret tum ad pauperes ex afflictione eruendos, tum etiam ad vindicandos qui tanta securitate nunc exultant, contemptores. Dominus, Rex regum thronum tuum iustitia stabiliat, & solium tuum æquitate, Illustrissime Rex. Basileæ. Calend. Augusti, Anno M. D. XXXVI.

2. Cor. 2. 16

Totius præfationis huius conclusio.

Nec seditionũ, nec vitiorũ culpã Deo aut Christo imputãdam.

Seditiones.

Vitiorũ impunitas

Vita & mors fidelium.

Excusatio lõgioris hìc sermonis.

Etiam alienis à religione, affatim posse satisfieri, si piorũ defensionem audire sustineant.

Quando hoc nõ fit patientia tamen opus esse, & Deum in tẽpore adfuturũ.

DOCTISSIMO VIRO BLA-SIO MARCVARDO, BERNENSI *Theologo, Symmyſtæ, & amico ſingulari, N. Collado S.*

RAESTANTISSIMI Theologi & ſancti viri D. Ioannis Caluini Inſtitutionem Chriſtianæ religionis commendare Sacrarum literarum ſtudioſis vllis, nõ eſt inſtituti noſtri, frater amantiſſime Marcuarde. Eius enim hominis lucubrationes Eccleſiæ Dei magis innoteſcere velle inſcripto cuiuſquã nomine, pene ſuperuacuus labor eſt: cõciliari autem nouam eis gratiam poſſe, ſiquis in animum inducat ſuum, is ſanè (quod nemo ignorat) multum errarit. Præſertim verò hoc propemodum primum, & poſtremum, ſcriptorũ ipſius, & ab eo ſępius elaboratũ magna eruditione, multo verò maiori Dei gloriæ amplificandæ ſtudio, ſynceriſſimóque iuuandæ ſemper Chriſti Eccleſiæ, citra vllam ſui oſtentationem, zelo & conatu, quis piorum non audiuit? quis eorum qui Theologica ſtudia capeſſunt non legit, aut etiã relegit ſæpius? Quia tamen hac etiamnum editione, quædam acceſſere labore noſtro concinnata, ſic rogante typographo, literatis verò quibuſdam, & piis viris, eorum qui rebus Theologicis operam nauant valde approbantibus, neceſſe mihi fuit huius acceſſionis rationem aliquã reddere: quod vt faciam rem altius repetere cogor. Caluini Chriſtianę religionis Inſtitutionem (qualis tum erat) annis ab hinc plus minus 30. legebam apud meos Bituriges furtim, & ſucciſiuis horis, inter ſtudia Iuris ciuilis, quæ tum tractabam: nec minus tamen ſtudioſè in ea verſabar, quàm ſi ab omni metu liber idipſum fuiſſem profeſſus. Cupidus enim eram, imò cupidiſſimus, ita Deo pro ſua miſericordia fauente, pernoſcendæ totius purioris in Chriſtiana religione doctrinæ. Dominum Ieſum Chriſtum, in quem fueram baptizatus, ſitiebam ſanè, & eſuriebam. Eum ipſum librũ deinde anno 1549, cũ ex Papatus diſſipatione in has Eccleſias, quaſi diuturnæ ſitis explendæ gratia, veniſſem, euoluebam accuratè hac in ſchola, vbi hyemem tranſegi auditor doctiſſimi viri Ioannis Ribitti, cui tum mandata erat Theologica profeſſio. Poſtea etiam idipſum facere non deſtiti Geneuę, quoad licebat prouincia docendorum in ſchola puerorum (nam me ſibi vicarium adiunxerat patre permittente, ipſo etiam Caluino approbante, noſter Lodoicus Enocus, Geneuenſis tum Gymnaſiarcha) imò illa ipſa regendæ, & erudiendæ iuuentutis laborioſiſſima functio eò etiam me nonnunquam reuocabat. Nam & ad Catechiſmum publicum in Templis, priuatim ipſe, id eſt intrà ludi parietes, ſtudioſius eos comparare ſolebam, inſtante die Dominico: & eo ipſo die, quibuſdam illorum ad me venientibus exorto ſole, quos ad ſacram cõcionem eram pro more deducturus, quæ Caluinus ex nouo Teſtamento erat Eccleſiæ expoſiturus, ea Græcè legebam, & interpretabar: Grammaticè quidem, & voces ipſas explicãs, ſed ita vt de ſententia aliquid delibarem, & pro puerili, aut mediocri eorum captu (erãt enim adoleſcentuli plerique) degu-

ſtandum eis prębere m. Hic mihi ſanè erat etiam ſtimulus, ad ſubinde requiſendam hanc Caluini Chriſtianæ religionis Inſtitutioné, quia ibi collecta videbam, & veluti præmanſa, quæ in veterum libris variè, & ſparſim fuiſſent conquirenda: quód vt facerem neque ſatis otij ſuppetebat, neque erant tum ad manum illa mihi veterum ſcripta. Nunc verò recordor etiamnum non ſine magna voluptate totum illud tempus: memini quàm mihi labor ille omnis iucundus eſſet (quia quos docebam, perinde vt meos diligebam, & complectebar in Domino) memini et ã, & quotidie ſentio, quàm mihi quoque fructuoſus ſit: illis quos dixi, & aliis (Deo quidem benigniſſimè miſericordi dante) fortaſſe non erit inutilis. Sed ne extra rem noſtra longius euagetur oratio, quum in hoc Caluini ſcripto, & quibuſdam eius Commentariis, variiſque opuſculis legendis verſatus eſſem non oſcitanter: noua tunc occaſio, eáque multiplex eò rem deduxit, vt & Inſtitutionis & eiuſdem Caluini in ſacra Commentariorum, Theologicorúmque opuſculorum legendorum, ac maiori cura verſandorum, & excutiendorum quædam velut neceſſitas impoſita etiam fuerit. Optimo viro Laurentio Normandio ſororio meo, Caluini amicorum intimo viſum eſt, cui fortaſſe alij ſe eiuſdem conſilij ſocios adiunxerunt, Caluini opuſcula quæ tum non pauca erant (iuſtum enim volumen effecerunt etiam minoribus characteribus expreſſa) in vnum colligere, & Ioanni Gerardo Typographo excudenda mandare. Rogauit idem, quia & diligentiæ confidebat, & ſtudia noſtra excitare geſtiebat, vt eius voluminis Indices duos (quomodo fieri ſolet) conficerem. Ego diſcendi, legendíque, ac eiuſmodi ſæpius inter ſe conferendi non minus cupidus, auidè illud in me recepi. Et perfeci ſanè indefatigabili ſtudio. Vix enim recordor vllum mihi laborem leuiorem fuiſſe: tanto ad hæc ſtudia totus affectu rapiebar. Nam quanuis ſæuiſſima hyeme, ſub finem anni 1551, quum diurnas horas propemodum omnes abſumeret ludi literarij adminiſtratio noſtra, in multam noctem libentiſſimè vigilias producebam tanta attentione, vt vix meminerim, ante mediam noctem mihi illa lucubranti obrepſiſſe ſomnum: antelucanas autem operas ſummo mane anteuertebam. Tum ergo excuſum eſt Caluini opuſculorum volumen (nam antea ſingula tantùm, & ſeparata extabant eiuſmodi ſcripta in piorum, & ſtudioſorum manibus) cum erudita, & ſancta Præfatione doctiſſimi viri N. Gallaſij, qui Caluino collega erat cum aliis eo tempore in regenda Geneuenſi Eccleſia. Excuſus eſt autem & Index à me collectus locorum Scripturæ, quos author interpretatus fuiſſe reperitur omnibus in illis libris. Nam alterum Indicem (qui res ipſas & ſparſim, & ſpeciatim variis in locis tractatas, in ſua ſingulas ſumma veluti capita refert) & ſi omnia ad eum pertinentia collegeram, & deſcripſeram, quia tamen morbo præpeditus (incidi enim ſub finem hyemis in grauiſſimam febrem tertianam notham, quæ & toto trimeſtri me mirum in modum vexauit) non adhuc plenè adornaram, prætermittere fuit neceſſe. Nondum expleto poſtea anno, initio ſcilicet anni 1553, cùm eidem Normandio recuderet Gerardus Caluini Gallicam inſtitutionem, rogatus, Indicem confeci: qualis eius libri non extiterat antea. In quo contexendo, Caluini etiam iudicio multis in locis vti me ſolitum non nego. Imò vt omnia mihi tyroni adhuc eſſent faciliora, memini eum aliquando veſperi à cœna apud eundem Normandium, aſſumpto Indice, qui tum erat in Latino exemplari Inſtitutionis ſuæ, quum calamum popoſciſſet, percurriſſe, & ſuperuacanea multa, imò perperam & ineptè annotata (vnde fit vt multi reperiantur decepti Indicibus librorum) induxiſſe ac deleuiſſe, vt mihi meliorem quandam viam quam ſequerer commonſtraret. Poſtea quum

in pu-

in publicum prodiisset Gallicus ille Index, placuit sanè multis. Eo autem ipso anno, non multò post, mense scilicet Maio vocatus ab hypodidascali præcipui officio ad ministerium Ecclesiasticum, (quod annos quatuor exercui in rure vrbi proximo) quia mihi plusculum otij erat, præter diem Dominicum bis tantùm in hebdomade conciunculam habenti: Caluini quædam scripta, inter quæ commentarios in quatuor Euangelistas, ex eius Latino in Gallicum sermonem conuerti. Etsi enim iam exierat in Ioannem commentarius, Gallicus factus alterius opera: ita tamen mendosè, quemadmodum nonnunquam fieri solet festinante prelo, & scribentis laborem de eius manibus præproperè rapiente, vt mihi relegendus, & tot menda in eo tam multis lituris corrigenda fuerint, vt haud paulò plus in eo laboris susceperim, quàm si de integro vertendus fuisset. Initio verò totius illius temporis digesseram in ordinem Alphabeti quæ restabant absoluenda in opusculorum altero quem dixi Indice: & subinde postea illum adhibere cœpi ad ea quæ mihi vsui erant & publicè, & priuatim. Nam siue habendæ conciones, quum ex rure in vrbem euocatus, annis quatuordecim ministerio fungerer, siue mandata professione Theologica, docendum in schola: non parum adiumenti mihi fuit, parata illic & prompta ad manum habere, quæ cum variis eiusdem Caluini locis in Institutione, & Commentariis, conferrem ac compararem. Præcipuè verò, quum librum hunc postremò recognouisset Caluinus, & penè nouum methodo quadam accuratiori, ac multa accessione fecisset, creuit etiam hæc industria nostra. Nam quum ille ad nouæ tum futuræ editionis instar, Gallicam Institutionis versionem compararet, & excipiente partim vnico fratre Antonio, partim amanuensi famulo dictasset multa: paginas etiam ex priori Gallico exemplari impresso inseruisset non paucis in locis: glutinatoribus sanè ei sæpe vtendum fuit, inspectore etiam tandem totius operis omnino res egebat. Immutatio enim quam plurimis in locis magna facta erat: vt lituris, & additamentis pleraque essent implicita valdè, & lectu obscura, atque etiam mendosa, quemadmodum ab excipientibus nō semper intelliguntur verba dictantis. Ego rogatus ab Antonio fratre, cuius sumptibus Ioannes Crispinus, hospes quondam noster, versionem illam Gallicam paulò post erat excusurus (vt Henrico Stephano Latinum exemplar mandabatur) chartas illas omnes, & Latinas, & Gallicas, vt erant in authoris aduersariis, relegendas, emendandas, & inter se conferendas suscepi, vt operis typographicis omnia essent securiora, explicatiora, & faciliora, minus saltem intricata. Et hæc quidem vtriusque exemplaris veluti prælectio quædam, & collatio non indiligens in gratiam impressoriæ officinæ (neque enim leui tantùm percurrendi labore defungi volui) eiusmodi fuit, vt non modò magnam inde voluptatem caperem, sed & vtilitatem maximam postea etiam reportasse me senserim. Quo factum est vt, quum aliquot post mensibus de Indice conficiendo ageretur (nam aduertebatur id plerosque desiderare emptores, cum primis Francfordiensibus nundinis recens impressi libri promercales habebantur) mihi etiam hoc de ulterii ipsius autoris voluntate Antonius frater. Et hîc quidem sic laborasse me confido, vt non multis nostra displicuerint, aliquibus saltem valde sint probata: quod & tu de te confirmasti mihi, doctissime Marcuarde, cum ignorares tamen me esse authorem. Fecit ergo hæc toties legendæ, & relegendæ huius Institutionis imposita quædam necessitas (etsi vltro sanè mihi liber in manibus erat semper) vt & compertissima haberem quæcunque illic tractantur accuratissimè, ac vtilissimè: & multa hinc inde ad Caluini sententiam conferrem ex varia, & quotidiana lectione. Addidi enim

& aliorum lectionem tum veterum, tum recetiorum, vt doctissimos plerosq; hæc nostra tulit ætas, Dei singulari beneficio. Ex hac varia, & multorum annorum nō omnino indiligenti lectione, fieri non potuit, quin penum aliquam literariam mihi compararem, tum annotatis quibusdā in margine & aliorum librorum Theologicorum, & huius Institutionis, tum ex alia etiam priuata scriptione. Et ea quidem sic cōgessi, vt non ad aliud profore existimarim, quàm docendis iis quorū mihi cura mandabatur. Neque enim, aliquid vnquam in publicum edere mihi fuit animus, & quòd in tanta scribentium turba nihil opus esse cogitabam, & quia, quæ est ingenij mei mediocritas, aut potiùs exiguitas, verebar tum, ne quod nouis scriptionibus edendis daretur temporis, tantumdem detraheret otij ad ea peragenda quæ ministerij Ecclesiæ Pastorum præcipua sunt, vel magis propria. Imò postquam maiori illa cura, Pastoralis videlicet officij, liberatus in hanc scholam migraui, & tibi, aliísque honestissimis, & doctissimis viris, publicis professoribus collega adiunctus fui, vestro quidem & Ecclesiæ Pastorum suffragio, clarissimi autem Bernensis Senatus approbatione, & autoritate: ne tum quidem sententiam mutaui, nisi nunc tandem amicorum quorundam tantum non cōuitio etiam, expugnatus. Nam & alij complures, & doctissimi collegæ nostri Michael Hortinus, ac Petrus Nunnius, ipse quoque Ioannes Serranus, quibuscū de rebus Theologicis nobis est priuatus sermo sæpiusculè, egerunt mecum non semel, vt vel eorum quæ narraui in schola, vel quæ ex meditatione, & commentatione penes me haberem (de quibus etiam nonnunquam non minus amicè, quàm vtiliter disserebatur inter nos) nonnulla saltem emitterem in lucem Ergo vt illorum ea in re desyderio satisfacerem, non tam voluntate mea, quàm tentandi causa, ecquid adiumenti hæc nostra Theologiæ (vt ita dicam) candidatis afferre possint: cœpi aliquid eiusmodi parare, quod & prelo mandarem. Eodem tempore per doctum quēdam, amicum cōmunem, interpellor à Typographo, vt quoniam Caluini Institutionem minore quadā forma excudere decreuerat, siquid annotassem, ei communicarem (quemadmodum & Geneuæ Typographis petētibus solitus eram, quoties is recudebatur liber) alia etiam quæ studiosos quosdam requirere confirmabat, elaborarem. Id verò non inuitus suscepi, minimè quidem quòd otio abundarem, sed quia (vt ex præcedenti narratione intellexti, mi Marcuarde) quæ ad id operis necessaria mihi esse videbantur, iam pleraque in meo codice ante parata habebam. Quid autem præstiterim Dei gratia, ecquid etiam vtilitatis hæc sint allatura, tuum esto, aliorúmque bonorum iudicium. Tyrones saltem Theologiæ, & alios fortasse subleuabit hic noster labor.

¶ Eiusmodi autem ferè sunt, quæ præter cæteras priores, affert hæc eiusdem libri editio.

I. *Ab ipsis duabus autoris epistolis exorsi (quarū posterior, vt longior, multa doctrina est referta) ad finem vsque libri, vbiq; breues rerum summas in margine adscripsimus, quæ vel loci, vel totius sectionis sententiam paucis comprehendunt, quoad eius fieri potuit. Nam coacti sumus aliquando dua-*

rum

rum, vel plurium sectionum summam simul complecti, quia commodè non poterant separari, quum idem tractarēt: vel, licet plura, mixtim tamē. Sicut & cōtra, vnius sectionis summam in sua quædam mēbra distinximus, & diuisimus, vbi res ita tulit: vt lectorem molestia leuaremus. Ferè autem verbis autoris ipsius vbiq; vsi sumus. Id enim maluimus, quàm alia affectare, aut vsurpare. Hæc verò erit vtilitas, quòd quum multa quibusdam etiam attētè legentibus non satis pateant, alijs non semper ita multum sit otij ad accuratam lectionem sectādam, breui admonitione, & veluti signo in margine posito magnopere adiuuabūtur. Annotatiuncularum in margine positarum hic etiā erit vsus, quòd quibus nōnunquam nō licet per otiū sectiones plures, aut vnam aliquam de eo quod quærant integrā legere (vt quibus ad populum concionē habituris breuitas temporis obstat) statim reperient quod volūt, quasi sibi in vsum præsentem fuisset sepositum. Denique memoriam in posterum confirmant hæc exigua quædam subsidia, adeóque res easdem longo etiam post tempore requirentem diutius oberrare non sinunt.

2. Locos similes diuersis in libris Institutionis, aut capitibus, vel sectionibus, inter se contulimus vbique, & notauimus, vt alter alteri semper sit adiumento.

3. Item, & quibus in opusculis (nonnunquam etiam Commentarijs) eadem tractentur à Caluino admonuimus.

4. Tum etiam ex præcipuis quibusdā veteribus

ſcriptoribus locos deſignauimus, vbi non pauca ſimilia, & obſeruatu digniſsima reperiuntur.

5. *Imò & ex recentioribus nonnulla.*

Ex Luthero quidem, propter Pſeudolutheranos quoſdã, qui præcipua nonnulla dogmata (de Prædeſtinatione, Prouidẽtia Dei, Libero arbitrio loquor) ſic tractant, vt totã ſancti viri ſententiã non eneruent modò, ſed euertãt: nomine tamẽ ipſius glorian tur, quaſi tanti doctoris diſcipuli. Pudendum certè eſt, Lutheri autoritatem obtendere, qui aſſerunt pro pijs & eius γνησίοις, dogmata planè illi contraria. quaſi verò non extarent in Eccleſiis, & verſarentur eius ſcripta in manibus piorũ: ſtudioſeq́, ac vtiliter legerẽtur à noſtris hominibus, quia cum Iudicio (vt ille ſub vitæ finem etiam, ſanctiſsimè monuit epiſtola primo tomo operum ſuorũ præmiſſa) aut quaſi ipſi vna ſua præfatione in nouo aliquo ſcripto, poſſent memoriam nobis omnem auferre, vel etiam oculos configere, vt quæ quotidie legimus aut lecta antea nobis fuere, piè & ad fidei analogiam ſcripta apud Lutherum, pro non ſcriptis & lectis habeantur.

6. *Quoniam autem Eraſmi autoritate mouentur multi (vt certè magna eſt apud doctos, & literis humanioribus excultos omnes) notaui etiam ex eius Epiſtolis ad Sadoletum & Steuchum quædã, vbi confirmat, nec confeſsionem auricularem, nec imagines in templis & quædã ſimilia, eſſe ex Dei verbo, aut vſu veteris & verè Apoſtolicæ Eccleſiæ. Quæ quidem noſtrorum nemini dubia ſunt: ſed cõſulendũ eſt ijs etiam adducẽdis qui aliter ſentiunt.*

7. *Addidimus aūt nōnulla in Indice nostro per locos communes descripto, quæ prætermissa inter legendum animaduertebamus.*

8. *Errata pauca quædam, quæ in prioribus editionibus reperiebantur, correximus.*

9. *Autorum quos citat Caluinus, locos vbi deerant in margine, non paucos reposuimus.*

10. *Postremò notauimus etiam, vbi distinctiones erāt, aut diuisiones in plura mēbra, quo quodque membrum loco tractetur. Similiter, vbi aduersariorum obiectiones, autoris solutiones, & responsiones.*

Cæterùm, quum possem hæc lectori simpliciter inscribere, velut admonendi causa, malui tamen nomen hîc tuum apparere, frater amantissime Marcuarde. Quod & cōdonaturum te meo in te amori confido, cuius hoc etiam volui extare, vt in loco illustri, veluti sacrum pignus, & μνημόσυνον. Idq; eo feci libentius, quod (vt ante dixi) recordor tibi, pro tua humanitate, placuisse illam quę in componendo huius Institutionis Indice sequuti eramus rationem. Quod si & aliis plerisq; bonis non displicere intelligemus ista, dabimus & aliquando, Deo iuuante, hoc ipsum Caluini opus in typos, siue tabulas contractum: cuius laboris specimen aliquod apud auditores nostros edidimus anno superiore, alia etiā nonnulla amicis quibusdam nostris inspicienda exhibuimus. Imò & Indicē illum in Caluini opuscula ante annos 24. à nobis collectum, additis iis quæ postea scripsit autor, studiosis Theologię communicabimus, si Deo volente, vita, & otium suppetet. Siue hæc autem, siue alia in Caluini scriptis à nobis elaborabuntur, nolim sic à quoquam accipi, quasi in Typographorum gratiam ea interpolare nobis sit propositū, vt vetera vestimenta solent, qui eiusmodi rerum officinam exercent. Iam enim ab initio huius Epistolæ quod sentio, ingenuè sum testatus, eiusmodi esse Caluini lucubrationes, quas non dubitē Ecclesiis Christi fore semper ipsas & vtiles & gratas. Quod sine cuiusquam aliorum contemptu dictum accipi velim: in omnibus enim Dei dona & agnosco, & veneror atq; etiam in vsum adhibeo meum, vt par est, fieríque decet. Verùm antequā finem facio, vehementer à te peto, mi frater, boni vt consulas quòd prolixius ista scripsi. Nam apud te breuiori sermone, imò priuata epistola potui defungi: sed cogitandum mihi fuit, vt permultis non tantum quid hîc fecerim, sed etiam quare, quando, & quomodo, exponerem. Faxit autem Dominus Deus noster, vt omnia cedant ad nominis sui gloriam, & Ecclesiæ vtilitatē. Idem te, charissime frater, & Symmysta, Marcuarde, cum tuis omnibus conseruet incolumem, spiritúsq; sui donis magis ac magis locupletare pergat. Tu vicissim, vt facis, nos ama, & Deo commenda. Vale. Lausannæ v. Idus Augusti 1576.

Tuus ex animo
N. Collado.

QVÆ QVATVOR LIBRIS HVIVS INSTITVTIONIS continentur.

LIBRO PRIMO,

De cognitione Dei Creatoris, Capita XVIII.

1 Dei notitiam & nostri res esse coniunctas, & quomodo inter se cohæreant.

2 Quid sit Deum cognoscere, & quem in finem tendat eius cognitio.

3 Dei notitiam hominum mentibus naturaliter esse inditam.

4 Eandem notitiam partim inscitia, partim malitia vel suffocari vel corrumpi.

5 Dei notitiam in mundi fabrica & continua eius gubernatione lucere.

6 Vt ad Deum Creatorem quis perueniat, opus esse Scriptura duce & magistra.

7 Quo testimonio Scripturam oporteat sanciri, nempe Spiritus: vt certa constet eius authoritas: atque impium esse commentum, fidem eius pendere ab Ecclesiæ iudicio.

8 Probationes, quatenus fert humana ratio, satis firmas suppetere ad stabiliendam Scripturæ fidem.

9 Omnia pietatis principia euertere fanaticos, qui posthabita Scriptura ad reuelationes transuolant.

10 Scripturam, vt omnem superstitionem corrigat, verum Deum exclusiuè opponere diis omnibus Gentium.

11 Deo tribuere visibilem formam nefas esse, ac generaliter deficere à vero Deo quicunque idola sibi erigunt.

12 Deum ab idolis discerni, vt solus in solidum colatur.

13 Vnicam Dei essentiam ab ipsa creatione tradi in Scripturis, quæ tres in se personas continet.

14 In ipsa etiam mundi & rerum omnium creatione Scripturam certis notis discernere verum Deum à fictitiis.

15 Qualis homo sit creatus, vbi de animæ facultatibus, de imagine Dei, libero arbitrio, & prima naturæ integritate disseritur.

16 Deum sua virtute mundum à se conditum fouere ac tueri, & singulas eius partes sua prouidentia regere.

17 Quorsum & in quem scopum referenda sit hæc doctrina, vt nobis constet eius vtilitas.

18 Deum ita impiorum opera vti, & animos flectere ad exequenda sua iudicia, vt purus ipse ab omni labe maneat.

LIB. II.

De cognitione Dei Redēptoris in Christo,

quæ Patribus ſub Lege primùm, deinde & nobis in Euangelio patefacta eſt. Capita XVII.

1 Adæ lapſu & defectione, totũ humanũ genus maledictioni fuiſſe addictũ, & à prima origine degeneraſſe. vbi de peccato originali.
2 Hominem arbitrij libertate nunc eſſe ſpoliatum, & miſeræ ſeruituti addictum
3 Ex corrupta hominis natura nihil niſi damnabile prodire.
4 Quomodo operetur Deus in cordibus hominum.
5 Obiectionum refutatio quæ pro defenſione liberi arbitrij afferre ſolent.
6 Homini perdito quærendam in Chriſto redemptionem eſſe.
7 Legem fuiſſe datam, non quæ populum veterem in ſe retineret, ſed quæ foueret ſpem ſalutis in Chriſto vſque ad eius aduentum:
8 Legis moralis explicatio.
6 Chriſtum, quanuis ſub Lege Iudæis cognitus fuerit, tamen Euangelio demum exhibitum fuiſſe.
10 De ſimilitudine veteris & noui Teſtamenti.
11 De differentia vnius Teſtamenti ab altero.
12 Chriſtum, vt Mediatoris officium præſtaret, oportuiſſe fieri hominem.
13 Chriſtum veram humanæ carnis ſubſtantiam induiſſe.
14 Quomodo duæ naturæ Mediatoris efficiant perſonam.
15 Vt ſciamus quorſum miſſus fuerit Chriſtus à Patre, & quid nobis attulerit, tria potiſſimum ſpectanda in eo eſſe, munus Propheticum, Regnum, & Sacerdotium.
16 Quomodo Redemptoris partes impleuerit Chriſtus, vt nobis ſalutẽ acquireret. vbi de morte & reſurrectione eius agitur, & in cœlum aſcenſu
17 Rectè & propriè dici Chriſtum nobis promeritum eſſe gratiam Dei & ſalutem.

LIB. III.

De modo percipiendæ Chriſti gratiæ, & qui inde fructus nobis proueniant, & qui effectus conſequantur. Capita XXV.

1 Quæ de Chriſto dicta ſunt, nobis prodeſſe, arcana operatione Spiritus.
2 De fide: vbi & definitio eius ponitur, & explicãtur quæ habet propria.
3 Fide nos regenerari. vbi de pœnitentia,
4 Quàm procul abſit ab Euangelij puritate quicquid de pœnitentia garriunt ſophiſtæ in ſuis ſcholis. vbi de confeſſione & ſatisfactione agitur.
5 De ſupplementis quæ ad ſatisfactiones adiiciunt, nempe indulgẽtiis, & purgatorio.
6 De vita hominis Chriſtiani: ac primùm, quibus argumentis ad eam nos hortetur Scriptura
7 Summa vitæ Chriſtianæ; vbi de abnegatione noſtri.

8 De cru-

8 De crucis tolerantia,quæ pars est abnegationis.
9 De meditatione futuræ vitæ.
10 Quomodo vtendum præsenti vita eiúsque adiumentis.
11 De iustificatione fidei, ac primò de ipsa nominis & rei definitione.
12 Vt seriò nobis persuadeatur gratuita iustificatio,ad Dei tribunal tollendas esse mentes.
13 Duo esse in gratuita iustificatione obseruanda.
14 Quale initium iustificationis & continui progressus.
15 Quæ de operum meritis iactantur, tam Dei laudem in conferenda iustitia,quàm salutis certitudinem euertere.
16 Refutatio calumniarum quibus hanc doctrinam odio grauare conantur Papistæ.
17 Promissionum Legis & Euangelij conciliatio.
18 Ex mercede malè colligi operum iustitiam.
19 De libertate Christiana.
20 De oratione,quæ præcipuum est fidei exercitium, & qua Dei beneficia quotidie percipimus.
21 De electione æterna, qua Deus alios ad salutem, alios ad interitum prædestinauit.
22 Confirmatio huius doctrinæ ex Scripturæ testimoniis
23 Refutatio calumniarum quibus hæc doctrina semper iniquè grauata fuit.
24 Electionem sanciri Dei vocatione: reprobos autem sibi accersere iustum,cui destinati sunt, interitum.
25 De resurrectione vltima.

LIBRO IIII.

De externis mediis vel adminiculis, quibus Deus in Christi societatem nos inuitat, & in ea retinet. Capita XX.

1 De vera Ecclesia,cum qua nobis colenda est vnitas: quia piorum omnium mater est.
2 Comparatio falsæ Ecclesiæ cum vera.
3 De Ecclesiæ doctoribus & ministris,eorum electione & officio.
4 De statu veteris Ecclesiæ, & ratione gubernandi quæ in vsu fuit ante Papatum.
5 Antiquam regiminis formam omnino pessundatam fuisse tyrannide Papatus.
6 De primatu Romanæ sedis,
7 De exordio & incrementis Romani Papatus, donec se in hanc altitudinem extulit, quia & Ecclesiæ libertas oppressa, & omnis moderatio euersa fuit.
8 De potestate Ecclesiæ quoad fidei dogmata: & quàm effræni licentia ad vitiandam omnem doctrinæ puritatem tracta fuit in Papatu.
9 De Conciliis,eorúmque authoritate.
10 De potestate in Legibus ferendis,in qua sæuissimam tyrannidem in animas & carnificinam exercuit Papa cum suis.
11 De Ecclesiæ iurisdictione, eiúsque abusu qualis cernitur in Papatu.

12 De Ecclesiæ disciplina, cuius præcipuus vsus in censuris & excommunicatione.
13 De votis quorum temeraria nuncupatione quisque se miserè implicuit.
14 De Sacramentis:
15 De Baptismo,
16 Pædobaptismum cum Christi institutione & signi natura optimè congruere.
17 De sacra Christi Cœna, & quid nobis conferat.
18 De Missa Papali: quo sacrilegio non modò profanata fuit Cœna Christi, sed in nihilum redacta.
19 De quinque falsò nominatis Sacramentis: vbi sacramenta non esse quinque reliqua, quę pro Sacramentis hactenus vulgò habita sunt declaratur: tum qualia sint ostenditur.
20 De politica administratione.

PRAECI-

PRAECIPVA CAPITA EORVM QVAE IN HOC INSTITVTIONIS CHRISTIANAE OPERE continentur.

DE Abnegatione nostri lib.3,c 7
de Adæ lapsu lib.2,cap.1
de Angelis lib.1,cap.14
de Ascensu Christi in cœlum lib. 2,cap 16
de Baptismo lib.4,cap,15
de Charitate proximi lib.2,cap.8
de Cœlibatu Sacerdotũ lib.4,c.12
de Cœna Christi lib.4,cap 17
de Conciliis, & eorum authoritate libro 4,cap 9
de Confessione Papali, & satisfactione lib.3.cap.4
de Confirmatione Papali li.4,c.19
de Conscientia lib.3,cap.19
Christus ad quid missus lib.2,c.15
de Christi diuinitate lib.2,ca.14
Quomodo Christi persona vna sit in duabus naturis lib.2, cap.14
de Descensu Christi ad inferos li. 2,cap.16
Quomodo Christus mediator lib. 2,cap.12
Christum nobis meritum esse vitam æternam lib.2,cap.17
Christus Propheta, Rex, & Sacerdos lib.2.ca.15
de Crucis tolerantia libro 3,cap.8
de Dei notitia lib.1,cap.1, & sequentibus.
cognosci Deum naturaliter ab omnibus lib.1,cap.3
cognitio Dei quorsum tendat lib. 1,cap.2
Dei cognitionem suffocari vel inscitia, vel malitia hominum lib. 1,cap.4
de vnica Dei essentia, & tribus personis lib 1.ca.13
Impiorũ operibus quomodo Deus vtatur lib.1,cap.18
de Diabolis libro 1,ca.14
de Ecclesia libro 1.cap.1
Ecclesiæ veræ & falsæ comparatio lib.4,cap.2
de Ecclesiæ disciplina & iurisdictione libro 4,cap.11,12
de Ecclesiæ potestate, quoad leges ferendas lib.4,cap 10
de Ecclesiæ potestate, quoad fidei dogmata lib.4.cap 8
de veteris Ecclesiæ statu lib.4,ca 4
de Electione æterna lib.3.cap.21
Vocatione sanciri æternam Dei electionem lib.3,cap.24
de Fide lib.3,cap.2
de Hæreticis & schismaticis libro 4.capite 1
de Hominis creatione lib.1,cap.15
de Idolis lib.1,ca.11,& 12
de Ieiunio lib.4,cap.12
de Iesu nomine lib 2.cap.15
de Imagine Dei lib.1,cap.15
Imaginem Deo affingere nefas esse libro 1,cap 11
de Impositione manuũ lib.4,c.19
de Indulgentiis lib.3,cap.5
de Iudiciis forensibus lib.4.cap.20
de Iuramento lib.2, cap.8
de Iustificatione fidei lib.3,cap.11
de Iustificationis initio & progressu lib.3,cap.14
de Iustificatione quæ obseruanda
de Lege lib.2,cap 7
de Lege, ipsius fine, officio & vsu lib.2,cap,7
Legis moralis explicatio lib.2,c 8
de Legibus lib.4,cap.20
de Libero arbitrio libro 1,cap.15, & lib.2.ca.2,& 5
de Libertate Christiana lib.3,ca.19
de Matrimonio lib.4,cap.19
de Mediatore Christo lib.2,cap.12
Ex mercede male colligi operũ iustitiam lib 3,cap.18
de Meritis operum lib.3,cap.15
de Missa Papali lib 4,cap.18
de Monachatu lib.4,cap.13

de Morte Christi lib:2,cap.16
Mundum à Deo conditum, ab eodem foueri, ac gubernari libro 1.capite 16
de Mundi gubernatione lib.1, c.16
de Oratione lib.3,cap.20
de Ordinibus Ecclesiasticis Papæ lib.4.cap.19
de Ordine & ministeriis Ecclesiæ libro 4,cap.3
de Pædobaptismo lib.4,cap.16
de Pastorum electione & officio lib.4,cap.3
de Peccato in Spiritum sanctum libro 3,cap.3
de Peccato originali lib.2,cap.1
de Pœnitentia vera lib.3,cap.3
de Pœnitentia Papali lib.4,cap.19
de Politica administratione libro 4,cap.20
de Prædestinatione Dei lib:3,ca.21
Promissionum Legis & Euangelij conciliatio lib.3,cap.17
de Prouidentia Dei lib.1.cap:16
de Purgatorio lib:3.cap.5
Redemptor Christus lib.2, c.16
de Regeneratione lib:3.cap.3
de Romanæ sedis primatu, & Romani Papatus exordio libro 4, cap.6,7
Reprobos sua culpa accersere sibi interitum ad quem sunt prædestinati lib.3, cap 24
de Resurrectione Christi, lib.2,c.16
de Resurrectione vltima lib.3,c.25
de Sacramentis lib.4,c.14
de falso nominatis Sacramentis libro 4.cap.17
de Sanctorũ intercessione li.3,c.20
de Satisfactione Papali lib.3.cap.4
de Scandalo lib.3,cap.19
Scripturæ sacrę authoritas lib.1,c.6
Scripturæ doctrinam necessariam nobis esse lib.1,cap:9
de Spiritu sancto, & illius officiis libro 3,cap.1
de Spiritus arcana operatione lib. 3,capite 1
Testamenti veteris & noui similitudo lib.2,cap.10
de Traditionibus humanis liro 4, capite 10
de Trinitate lib.1,cap.15
de Vita hominis Christiani li.3,c.6
de Vitæ futuræ meditatione li.3,c.9
Vita præsenti quomodo vtendum libro 3.cap,10
Vocatione sanciri æternam Dei electionem lib.3,cap.14
de Vocatione sua diligenter cuique inspicienda lib.3, cap:7
de Votis lib.4,cap.13
de Vnctione vltima Papali libro 4,capite 19

Hæc omnia perspicue ac solide in hisce Institutionibus tractantur: & quicquid aduersarij contrà obiiciunt, ita confutatur, vt cuiuis pio lectori ita satisfiat, nequid eum posthac morentur sophistarum fuci.

Annotatiuncularum in margine adſcriptarum errata ſic corrigito.

Folio 1, pagina b, erratum, cap. lib. 2. R. vtraque, repone De vtraque. 3 b prehenditur, vt &, hîc. & Ibid. Dauid eos ſentire, impios ſentire. 7 a contemplatione ad, contemplatio, & ad. 9 a ſuleret mortalibus, ſuleret mortalibus. 10 b ſe: non alia tamē, ſe: non alio tamen. 11 a gelio, gelio. hîc & ſec: 5. 12 a proponit, proponit: hîc & ſect. 4. ibid. b euehat, argumentū, euehit, argumēta. 13 b Moſen nunquā, Moſen vnquā. 14 b volant. Vide, volant. hîc & ſect. 2. Vide. 16 b la 4. & 44. la 43. & 44. 17 b niti ſe obtrudunt, obtendūt. 24 a ſuſſurrantur, ſuſſurantur. 34 b: cere neceſsitatem, neceſsitate. 39 a probatur ex repa- reparatione corruptæ naturæ, qua Chriſtus nos reformat ad imaginem Dei, & aliis argumentis. 64 b animæ partē fruſtra, animæ partē. Fruſtra homines, &c debet poni in margine ſect. 2. 67 a agat) ſed quia illud, illud eius. 75 a quū ibi non nudis, nō de nudis. 79 b rendū præpararet, præpararet. hîc & ſect. 2. 82 a formidine exerceat, coerceat. 85 a recurrere, & opera, & opē. 95 a ſect. 4. ſect. 44. 97 a Multa cōtra 8. præ, 9. præ. ibid 8. præcepto, 9. præcepto. ibid. b argumēta tantum, rudimenta tantū. 101 a Eccle. Lat. præcipuè, Eccl cath: præcipuè. 114 b dē, abſurdā eſſe, dē, abſurdū eſſe. ibid. dū duas Chriſto, dū duas in Chriſto. 117 b apparuit, rectū, apparuit, vnctum. 120 a mus. vt cū (ut ait, mus, quū (vt ait. 121 a quē gradū occu primum gradum. 122 b nymū. Idem Au Item Au. 129 a paſsim occurrant in, paſsim occurrunt in 135 b ſuſtinendo, fides ſe, ſuſtinēdos, fides ſe. 136 a uinis vltionis in im uinæ vltionis. 153 a dū, ne qua ſecuritas, ne qua ſeruitus. 163 b ditur ita à veteri-ditur id à veteri 213 a tur Dei quorundā, tur Deus. 215 b nulla impietatis. craſſa impietatis. 228 b ſmū de ſecuro, de ſeruo. 236 b ſect. 12. Dei in ſe prouocare, & euidentius ſignis: euidētib⁹ ſignis. 242 b tam⁹ illud Rous. tās illud. 264 a ſter. Vide ex c. 4. Vide & c. 4 ibid. b De Acholutis, De Acoluthis. 267 b Id quoque epiſ. cō Id quoque epiſt. con 269 a porū cōceſſa principes, principibus: 270 b quædā curā ani quædā ad curā. 273 a ſtencus Num. 5, Stenchus. 287 b ceptio ad ſolutionū, ſolutionem. ibid. aduerſariorū Solutio, aduerſariorū. Solutio. 294 b bus Propter illas, bus, Propter 301 a ciēs apud illud le, apud illos le. 304 a gitāte principū, gitate principū. 308 a uinum in Inſtitutio, in Inſtructio. 309 b Ieiunū tribus re tribus in re. 310 b quod ad vitiū de, quod vitiū de. 314 b aliū eſſe Papiſtici, aliā 359 b ritate, qui Miſſam, qui Cœnā. ibid. Ipſos tamē veteres videri, &c. deme totam illā annotationē quia extat initio pag 360. 361 b ipſa Miſſa, ipſa Miſſæ ſanctitas. 362 a re: vide c. 39. ſec. cap. 19. ſect. 365 a fidei ratione: ius &, fidei ratione: cuius &. 367 impiam iſtarū ob, impiā iſtorū ob. 372 b ſtratum geſſerunt Sancta, ſtratum geſſerunt: Sancta. 375 b turalē refetant. cuius, referantur. 377 a diſputationes, diſceptationes. 157 b Refutatio inepta, ineptæ.

INSTITVTIONIS CHRISTIANÆ RELIGIONIS LIBER PRIMVS.

De cognitione Dei Creatoris.

Dei notitiam & nostri res esse coniunctas, & quomodo inter se cohæreant. CAPVT I.

OTA ferè sapientiæ nostræ summa, quæ vera demum ac solida sapientia censeri debeat, duabus partibus constat, Dei cognitione & nostri. Cæterùm quum multis inter se vinculis connexæ sint, vtra tamen alteram præcedat, & ex se pariat, non facile est discernere. Nam primò, se nemo aspicere potest quin ad Dei in quo viuit & mouetur, intuitum sensus suos protinus conuertat: quia minimè obscurum est, dotes quibus pollemus, nequaquã à nobis esse: imò ne id quidem ipsum, quod sumus, aliud esse quàm in vno Deo subsistentiam. Deinde ab his bonis quæ guttatim è cœlo ad nos stillant, tanquam à riuulis ad fontem deducimur. Iam verò ex nostra tenuitate meliùs apparet illa, quæ in Deo reside bonorũ infinitas. Præsertim miserabilis hæc ruina, in quam nos deiecit primi hominis defectio, sursum oculos cogit attollere, non modo vt inde ieiuni & famelici petamus quod nobis deest, sed metu expergefacti, humilitatem discamus. Nam vt in homine reperitur quidam miseriarum omnium mundus, ac ex quo spoliati sumus diuino ornatu, pudenda nuditas immensam probrorum congeriem detegit: propriç infœlicitatis conscientia vnumquenque pungi necesse est, vt in aliquam saltem Dei notitiam veniat.* Ita ex ignorantiæ, vanitatis, inopiæ, infirmitatis, prauitatis denique & corruptionis propriæ sensu recognoscimus, non alibi quàm in Domino sitam esse veram sapientiæ lucem, solidam virtutem, bonorum omnium perfectam affluentiam, iustitiæ puritatem: atque adeo malis nostris ad consideranda Dei bona excitamur: nec antè ad illum serio aspirare possumus, quàm cœperimus nobis ipsis displicere. Quis enim hominum non libenter in se requiescat? quis etiam non requiescit quandiu sibi est incognitus, hoc est, suis dotibus est cõtentus, & inscius suæ miseriæ vel immemor? Proinde vnusquisque sui agnitione non tantùm instigatur ad quærendum Deum, sed etiam ad reperiendum quasi manu ducitur.

Homo sui agnitione non tantum instigatur ad quærẽdũ Deũ, sed quasi manu ducitur etiã ad reperiendum. Act. 17. 28.

*Vide Calu. Ioan. 4. 10.

2 Rursum hominem in puram sui notitiã nunquam peruenire constat nisi prius Dei faciem sit cõtemplatus, atq; ex illius intuitu ad seipsum inspiciendum descendat. Nam (quæ ingenita est omnibus nobis superbia) iusti semper nobis videmur & integri, & sapientes, & sancti: nisi manifestis argumentis, iniustitiç, fœditatis, stultitiæ, & impuritatis nostræ conuincamur. Non autem conuincimur, si in nos duntaxat ipsos respicimus, & non in Dominum quoque: qui vnica est regula ad quam exigendum est istud iudicium. Quia enim ad hypocrisin natura propensi sumus omnes, ideo inanis quædam iustitiæ species pro iustitia ipsa nobis abunde satisfacit. Et quia nihil intra nos vel circum apparet quod non sit plurima obscœnitate inquinatum: quod paulò minus fœdum est, pro

Homo nunquã ad puram sui notitiã peruenire potest, nisi prius Dei faciẽ sit cõtemplatus, id est ex verbo cognoscere, & expẽdere cœperit qualis sit, quam exacta iustitiæ, sapiẽtiæ & virtutis eius perfectio, ad quam nos conformari oporteat.

purissimo arridet, quandiu mentem nostram intra humanæ pollutionis fines continemus. Non secus atque oculus, cui nihil aliàs obuersatur nisi nigri coloris, candidissimum esse iudicat quod tamen subobscura est albedine, vel nonnulla etiam fuscedine aspersum. Quin ex corporeo sensu propius adhuc discernere licet quantum in æstimãdis animæ virtutibus hallucinemur. Nam si vel terram despicimus medio die, vel intuemur quæ aspectui nostro circumcirca patent, validissima perspicacissimáque acie videmur nobis prædíti: at vbi in solem suspicimus, atque arrectis oculis contemplamur, vis illa quæ egregiè in terra valebat, tanto fulgore protinus perstringitur & confunditur, vt fateri cogamur, illud nostrum in considerandis terrenis acumẽ, vbi ad solem ventũ est, meram esse hebetudinẽ. Ita & in reputandis spiritualibus nostris bonis contingit. quãtisper enim extra terram non respicimus, propria iustitia, sapientia, virtute pulchrè contenti, nobis suauissimè blandimur, & tantũ non semidei videmur. at si semel cœperimus cogitationem in Deum erigere, & expẽdere qualis sit, & quàm exacta iustitię, sapientiæ, virtutis eius perfectio, ad cuius amussim cõformari nos oportet: quod antea in nobis falso iustitiæ prætextu arridebat, pro summa iniquitate mox sordescet: quod mirificè imponebat sapientiæ titulo, pro extrema stultitia fœtebit: quod virtutis faciem præ se ferebat, miserrima impotentia esse arguetur: adeò diuinæ puritati malè respondet quod videtur in nobis vel absolutissimum.

Sanctissimi etiam homines, quoties Deus illis extra ordinẽ manifestauit præsentiam & gloriam suam, horrore & stupore perculsi fuerunt.
*Iudic.*13.22.
*Isa.*6.5.
*Ezec.*2.1, *& alibi.*
*Genes.*18.17.
1.*Reg.*19.13.

3 Hinc horror ille & stupor, quo passim Scriptura recitat perculsos atque afflictos fuisse sanctos, quoties Dei pręsentiam sentiebant. Quum enim eos videamus, qui absente ipso securi firmíque consistebant, ipso gloriam suam manifestante, sic quatefieri ac consternari vt mortis horrore concidant, imò absorbeantur, & penè nulli sint: colligendum inde est, hominem humilitatis suæ agnitione nunquam satis tangi & affici, nisi postquam se ad Dei maiestatem comparauit. Eius autem consternationis exempla crebra habemus tum in Iudicibus, tũ in Prophetis: adeò vt vox illa in Dei populo vsitata foret, Moriemur, quia Dominus apparuit nobis. Ideo & historia Iob ad prosternendos suæ stultitiæ, impotentiæ, pollutionis conscientia homines, potissimum semper argumentum à diuinæ sapientię, virtutis, puritatis descriptione ducit. Neque frustra: videmus enim vt Abraham melius se terrã & puluerem agnoscat, ex quo propius ad conspiciendam Domini gloriam accessit: vt Elias retecta facie, eius accessum expectare non sustineat: tantum est in aspectu formidinis. Et quid faciat homo, putredo ac vermis, quum ipsos quoq; Cherubim velare, ipso pauore, faciem suam oporteat? Hoc scilicet est quod dicit Propheta Isaias, Erubescet sol, & confundetur luna, quum Dominus exercituum regnauerit: hoc est, vbi claritatem suã extulerit, ac propius admouerit, lucidissimum quodq; præ illa tenebris obscurabitur. Vtcunque tamen Dei nostríque notitia mutuo inter se nexu sint colligatæ, ordo rectè docendi postulat vt de illa priore disseramus loco, tum ad hanc tractandam * postea descendamus.

*Isa.*24.23.
*Isa.*2.10, *&* 19.

* *Cap.*15. *huius libri, & sex primis cap. lib.*2. *R. vtraq; aũt agit coniunctim lib.*2.*c.*8.*sec.*1.2.3.

Quid sit Deum cognoscere, & in quem finem tendat eius cognitio. CAPVT II.

Deũ cognoscere nõ est cõcipere tãtùm esse aliquẽ Deum, sed tenere quod de eo scire nostra refert, vtile est in eius gloriã, & expedit.

IAM verò Dei notitiam intelligo, qua non modò concipimus aliquem esse Deum, sed etiã tenemus quod de eo scire nostra refert, quod vtile est in eius gloriam, quod denique expedit. Neque enim Deum, propriè loquendo cognosci dicemus, vbi nulla est religio nec pietas. Atque hìc nondum attingo eam notitiæ speciem, qua homines in se perditi ac maledicti Deum redemptorem in Christo mediatore apprehendũt: sed tantùm

tùm de prima illa & ſimplici loquor, ad quam nos deduceret genuinus naturæ ordo ſi integer ſtetiſſet Adam. Nam etſi nemo iã in hac humani generis ruina Deũ vel patrem, vel ſalutis authorem, vel vllo modo propitium ſentiet donec ad eum nobis pacificandũ medius occurrat Chriſtus: aliud tamen eſt ſentire Deum fictorem noſtrũ ſua nos potentia fulcire, prouidentia regere, bonitate fouere, omníq; benedictionum genere proſequi: aliud verò, gratiàm reconciliationis in Chriſto nobis propoſitam amplecti. Quia ergo Dominus primum ſimpliciter Creator tam in mundi opificio, *quàm in generali Scripturæ doctrina, deinde in Chriſti facie redemptor apparet: hinc duplex emergit eius cognitio: quarũ nunc prior tractanda eſt, altera deinde *ſuo ordine ſequetur. Quáquam autem Deum apprehendere mens noſtra non poteſt, quin illi cultum aliquem tribuat: non tamen ſimpliciter tenere ſufficiet illum eſſe vnum quem ab omnibus oporteat coli & adorari: niſi etiam perſuaſi ſimus fontem omnium bonorum eſſe: ne quid alibi quàm in ipſo quæramus. Hoc ita accipio, non ſolum quòd mundum hunc, vt ſemel condidit, ſic immenſa potentia ſuſtineat, ſapientia moderetur, bonitate conſeruet, humanũ genus præſertim iuſtitia iudicióque regat, miſericordia toleret, præſidio tueatur: ſed quia nuſquã vel ſapientiæ ac lucis, vel iuſtitiæ, vel potentiæ, vel rectitudinis, vel ſynceræ veritatis gutta reperietur, quæ non ab ipſo fluat, & cuius ipſe non ſit cauſa: vt hæc ſcilicet omnia ab ipſo expectare & petere diſcamus, eíque cum gratiarum actione accepta referre. Nã hic virtutum Dei ſenſus nobis idoneus eſt pietatis magiſter, ex qua religio naſcitur. Pietatem voco coniunctam cum amore Dei reuerentiã, quam beneficiorum eius notitiã cõciliat. Donec enim ſentiant homines, Deo ſe omnia debere, paterna ſe eius cura foueri, eum ſibi omniũ bonorum eſſe authorem, vt nihil extra ipſum quærendum ſit, nunquam ei ſe voluntaria obſeruantia ſubiicient: imò niſi ſolidam in eo fœlicitatem ſibi conſtituant, nunquam ſe illi verè & ex animo totos addicent.

*Vide c.6.ſect.1.

*Lib.2.

2 Itaq; frigidis tantũ ſpeculationibus ludunt quibus in hac quæſtione inſiſtere propoſitũ eſt, quid ſit Deus: quum interſit noſtra potius, qualis ſit, & quid eius naturæ conueniat, ſcire. Quorſum enim attinet, Deũ aliquem cum Epicuro fateri, qui abiecta mundi cura ſe otio tantùm oblectet? Quid deniq; iuuat Deum cognoſcere quocũ nihil ſit nobis negotij? Quin potius huc valere debet eius notitia, primùm vt ad timorẽ ac reuerentiam *nos inſtituat: deinde vt ea duce ac magiſtra omne bonum ab illo petere, & illi acceptũ ferre diſcamus. Quomodo enim mẽtem tuam ſubire queat Dei cogitatio, quin ſimul ex templo cogites te, quum figmẽtum illius ſis, eiuſdem imperio eſſe ipſo creationis iure addictum & mancipatum? vitam tuam illi deberi? quicquid inſtituis, quicquid agis, ad illũ referri oportere? Id ſi eſt, iam profecto ſequitur vitã tuam praue corrũpi, niſi ad obſequium eius componitur: quãdo nobis viuendi lex eſſe debet eius voluntas. Rurſum nec ad liquidũ perſpicere ipſum potes, niſi vt bonorum omnium fontem eſſe & originem agnoſcas: vnde & deſiderium illi adhærendi, & fiducia in ipſum naſceretur, ſi non ſua mentẽ hominis prauitas à recta inueſtigatione abduceret. Nam initio pia mens Deum non quemlibet ſibi ſomniat, ſed vnicũ & verum duntaxat intuetur: neq; illi quodcunque viſum fuerit affingit, ſed talem habere cõtenta eſt, qualem ſe manifeſtat ipſe, ſummáque diligentia ſemper cauet ne audaci temeritate vltra voluntatem eius egreſſa, perperàm vagetur. Ita cognitum, quia cũcta moderari intelligit, tutorem ſibi eſſe confidit ac protectorẽ, ideóque in eius fidem totã ſe confert, quia bonorum omnium intelligit eſſe authorem: ſiquid premit, ſiquid deeſt, mox ſe recipit in eius præſidiũ, opem ab eo expectans: quia bonum & miſericordem eſſe perſuaſa eſt, in

Huc valere debet Dei notitia, primũ vt ad timorẽ ac reuerentiam nos inſtituat: deinde vt ea duce ac magiſtra omne bonũ ab illo petere, & illi acceptum ferre diſcamus.

*Vide cap.5. ſect. 8. & 9. &c.

eum certa fiducia recumbit, nec dubitat malis suis omnibus semper in eius clementia paratum fore remedium: quia dominũ ac patrem agnoscit, eum quoq; dignum statuit esse cuius imperiũ in omnibus intueri, maiestatem suspicere, gloriam promouendam curare, mandatis obsequi debeat: quia iustum esse iudicem videt, suáq; seueritate armatum ad vindicanda scelera, eius tribunal semper in cõspectu sibi proponit, ac ipsius metu se retrahit ac cohibet ab ira eius prouocanda. Neque tamen iudicij eius sensu ita terretur vt subducere se velit, etiãsi quod pateat effugium: quin illum non minus amplectitur malorum vltorem, quàm erga pios beneficum, quando ad eius gloriam non minus pertinere intelligit, impijs & sceleratis apud eum repositam esse pœnam, quàm iustis vitæ ęternæ mercedem. Prætera non sola vindictę formidine se coercet à peccãdo, sed quia Deum loco patris amat & reueretur, loco domini obseruat & colit, etiamsi nulli essent inferi, solam tamen eius offensionem horret. En quid sit pura germanáque religio, nempe fides cum serio Dei timore coniuncta: vt timor & voluntariam reuerentiam in se cõtineat, & secum trahat legitimum cultum qualis in Lege præscribitur. Atque hoc diligentius notandum est, quòd omnes promiscuè venerantur Deum, paucissimi reuerentur, dum vbique magna est in ceremonijs ostentatio, rara autem cordis synceritas.

Dei notitiam hominum mentibus naturaliter esse inditam.

CAPVT III.

Naturaliter ingenitam esse omnibus hanc persuasionem esse aliquem Deũ. Idq; vt suo ipsorũ iudicio damnentur qui illum non coluerint.

QVendam inesse humanæ menti, & quidem naturali instinctu, diuinitatis sensum, extra controuersiã ponimus: siquidẽ, ne quis ad ignorãtię prętextum confugeret, quandã sui numinis intelligentiã vniuersis Deus ipse indidit, cuius memoriã assiduè renouãs, nouas subinde guttas instillat: vt quum ad vnũ omnes intelligãt Deum esse, & suũ esse opificem, suo ipsorum testimonio dãnentur, q non & illum coluerint, & eius voluntati vitã suam consecrarint. Sane sicubi Dei ignorãtia quęratur, nusquã magis extare posse eius exemplum verisimile est, quàm inter obtusiores populos & ab humanitatis cultu remotiores. Atqui nulla est etiã, vt Ethnicus ille ait, tam barbara natio, nulla gens tã efferata, cui non insideat hæc persuasio, Deum esse. Et qui in aliis vitę partibus minimum videntur à belluis differre, quoddã tamen perpetuò religionis semen retinent: adeò penitus omnium animos occupauit, adeò tenaciter omnium visceribus inhæret cõmunis ista pręsumptio. Nulla ergo quum ab initio mundi regio, nulla vrbs, nulla denique domus fuerit quæ religione carere posset: in eo tacita quædã confessio est, inscriptum omniũ cordibus diuinitatis sensum. Quin & idololatria huius conceptionis amplum est documentum. Quàm enim non libenter se deiiciat homo, vt alias præ se creaturas suspiciat, scimus. Proinde quum lignum potius & lapidem colere malit, quàm vt nullum putetur habere Deum: cõstat vehementissimam istam esse de numine impressionem, quæ adeò ex hominis mente obliterari nequeat, vt facilius sit naturæ affectum frangi: quẽadmodum certè frangitur, dum homo ex illa naturali inflatione ad infima quæque sponte se demittit, quò Deum reuereatur.

Cicero de Natura deorum.

Idololatria amplũ est documentũ Dei notitiam omnium mentibus naturaliter esse inditam.

Falli eos qui dicũt paucorum vafritia excogitatam religionem ad continẽdum in officio simplicem populum.

2 Quare vanissimum est quod à quibusdã dicitur: paucorum vafritia & calliditate excogitatã esse religionem, vt hac arte simplicem populum in officio continerent: quum tamen ipsi, qui aliis authores erant Dei colendi, nihil minus crederent quàm aliquem esse Deum. Fateor quidẽ plurima in religione cõmentos esse astutos homines, quibus reuerentiam plebeculæ inijcerẽt, & terrorem incuterent, quo haberent obsequẽtiores

eius

eius animos: ſed id nuſquã obtinuiſſent, niſi iam prius conſtanti illa de Deo perſuaſione imbutæ fuiſſent hominum mentes, ex quo velut ſemine emergit ad religionem propenſio. Ac ne illos quidem ipſos qui religionis titulo callidè rudioribus imponebãt, Dei notitia prorſus vacaſſe credibile eſt. Tametſi enim exiſterunt olim nonnulli, & *hodie non pauci emergunt qui Deum eſſe negent: velint tamen nolint, quod neſcire cupiunt, ſubinde ſentiſcunt. Nemo in audaciorem aut effrænatiorem numinis contemptum prorupiſſe legitur quàm * C. Caligula: nemo tamen miſeriùs trepidauit, quũ aliquod iræ diuinæ indicium ſe proferebat: ita Deum quem ſtudebat ex profeſſo contemnere, inuitus exhorreſcebat. Hoc paſſim eius quoque ſimilibus euenire videas: vt enim quiſque eſt audaciſſimus Dei contemptor, ita vel ad folij cadentis ſtrepitum maximè perturbatur. Vnde id, niſi ex diuinæ maieſtatis vltione, quæ illorum cõſcientias eò vehementiùs percellit, quò magis eam refugere conantur? Omnes quidem latebras reſpectant, quibus ſe abdant à Domini præſentia, & eam rurſum ex animo ſuo deleant: ſed velint nolint, irretiti ſemper tenentur. Vtcunque interdum videatur euaneſcere ad momentum aliquod, ſubinde tamen recurrit, & nouo impetu irruit: vt ſi qua illis remiſſio eſt à conſcientiæ anxietate, non multum abſimilis ſit à ſomno ebrioſorum aut phreneticorum, qui ne dormientes quidem placidè conquieſcunt: quia diris & horrificis inſomnijs continenter vexantur. Ergo impij quoque ipſi exemplo ſunt, vigere ſemper in omnium hominum animis aliquam Dei notionem.

De Atheis quibuſdam huius temporis. Caluinus de Scandalis.

Etiam impij & athei homines coguntur, velint nolint, ſentire aliquẽ Deũ eſſe.

** Suetonius in Caligula cap. 51.*

3 Hoc quidem rectè iudicantibus ſemper conſtabit, inſculptum mẽtibus humanis eſſe diuinitatis ſenſum, qui deleri nunquam poteſt. Imò & naturaliter ingenitam eſſe omnibus hanc perſuaſionem, eſſe aliquem Deum, & penitus infixam eſſe quaſi in ipſis medullis, locuples teſtis eſt impiorum contumacia, qui furioſè luctando, ſe tamen extricare e Dei metu nequeunt. Iocosè licet eludant Diagoras & ſimiles, quicquid omnibus ſeculis de religione creditum fuit: ſubſannet Dionyſius cœleſte iudicium: Sardonius hic riſus eſt, quia intus eos mordet conſcientiæ vermis cauterijs omnibus acrior. Non dico quod Cicero, vetuſtate obſoleſcere errores, religionem in dies magis creſcere & meliorem fieri. Nam mundus (vt paulò pòſt dicendum erit) omnem Dei notitiam, quantum in ſe eſt, excutere conatur, & eius cultum modis omnibus corrumpere. Hoc tantum dico, Quum ſtupida, quam impij ad Deum ſpernendum cupidè acceſſunt, durities in eorum animis tabeſcat, vigere tamen, ac ſubinde emergere quem maximè extinctum cuperent, deitatis ſenſum. Vnde colligimus non eſſe doctrinam quæ in ſcholis primum diſcenda ſit, ſed cuius ſibi quiſque ab vtero magiſter eſt, & cuius neminem obliuiſci natura ipſa patitur, quanuis huc multi neruos omnes intendant. Porrò ſi ea conditione nati ſunt omnes ac viuunt, vt Deum cognoſcant: Dei autem notitia niſi huc vſque proceſſerit, fluxa eſt ac euanida: eos omnes à creationis ſuæ lege degenerare palàm eſt, qui non ad hunc ſcopum vniuerſas ſuæ vitæ cogitationes actionéſque deſtinant. Quod nec Philoſophos ipſos latuit. Non enim aliud eſt quod voluit Plato, dum ſæpius docuit ſummum animæ bonum Dei eſſe ſimilitudinem, vbi percepta eius cognitione, in ipſum tota transformatur. Proinde ſcitiſſime quoque ille apud Plutarchum Gryllus ratiocinatur dum homines affirmat, ſi ab eorum vita ſemel abſit religio, non modo brutis pecudibus nihil excellere, ſed multis partibus longè eſſe miſeriores, vt qui tot malorum formis obnoxij, tumultuariam & irrequietam vitam perpetuo trahant. Vnum ergo eſſe Dei cultum, qui ſuperiores ipſos reddat, per quem ſolum ad immortalitatem aſpiratur.

In Phædone & Theæteto.

Eandem notitiam partim inscitia, partim malitia vel suffocari vel corrumpi. CAPVT IIII.

Licet omnes natura sciant aliquem esse Deum, alij tamen in superstitionibus euanescunt, alij data opera malitiosè à Deo desciscunt.

SIcut autem omnibus inditum esse diuinitus religionis semen experientia testatur: ita vix centesimus quisq; reperitur qui conceptum in suo corde foueat, nullus autem in quo maturescat: tantũ abest vt fructus appareat suo tempore. Porrò siue alij euanescant in suis superstitionibus, siue alij data opera malitiosè à Deo desciscant, omnes tamen degenerant à vera eius notitia. Ita fit vt nulla in mundo recta maneat pietas. Quòd autem errore aliquos in superstitionem labi dixi, non ita accipio quasi sua eos simplicitas à crimine liberet: quia cæcitas qua laborãt, semper ferè & superba vanitate, & contumacia implicita est. Vanitas & quidem superbiæ coniuncta in eo deprehenditur, quod neque miseri homines in Deo quærendo supra seipsos, vt par erat, conscendunt, sed pro carnalis sui stuporis modo ipsum metiuntur: & neglecta solida inuestigatione ad vanas speculationes curiosè transuolant. Itaque non apprehendunt qualem se offert, sed qualem pro sua temeritate fabricati sunt, imaginantur. Quo gurgite aperto, quaquauersum pedem moueant, in exitiũ præcipites semper ruere necesse est. Quicquid enim postea in cultum aut obsequium Dei moliantur, impensum illi ferre nequeunt: quia non ipsum, sed cordis sui figmentũ potius & somnium, pro ipso colunt. Hanc prauitatem disertè notat Paulus, infatuatos esse dicens, quum sapientes esse appeterẽt. Prius dixerat euanuisse in suis cogitationibus: sed nequis eos culpa eximeret, subiicit, meritò eos excæcari, quia sobrietate nõ contenti, sed plus sibi arrogando quàm fas sit, tenebras vltro accersunt, imò inani ac peruerso fastu seipsos infatuant. Vnde sequitur, non esse excusabilem eorum stultitiam, cuius causa est non vana modò curiositas, sed libido plus sciendi quàm par sit, cum falsa confidentia.

Superstitiosorũ simplicitas eos nõ excusat, quia eorum cæcitas vanitate, superbia, & contumacia implicita deprehenditur, vt & sect. 3.

Rom. 1. 22.

Psal. 14. 1.

Quo sensu dicat Dauid eos sentire non esse Deum.

2 Quòd autem Dauid impios & vesanos dicit sentire in cordibus suis, non esse Deum, primò ad eos restringitur qui suffocata naturæ luce, consultò seipsos obstupefaciunt, vt paulò pòst iterum videbimus. Quémadmodum multos videmus, postquam audacia peccandi & consuetudine obduruerint, furiosè repellere omnem Dei memoriam, quæ tamen illis sponte à naturæ sensu intus suggeritur. Iam quo magis detestabilem eorum furorem reddat, eos inducit præcisè negantes Deum esse, quãuis essentiam illi suam non adimant, sed quia spoliantes eum suo iudicio & prouidentia, otiosum cœlo includunt. Nam quum nihil minus Deo cõueniat quàm abiectam mundi gubernationem fortunæ permittere, cæcutire ad hominum scelera, vt impunè lasciuiant: quisquis extincto cœlestis iudicij metu securè sibi indulget, Deum esse negat. Atque hæc iusta Dei vindicta est, pinguedinem obducere cordibus, vt impij postquam oculos suos clauserunt, videndo non videant. Et Dauid alibi optimus suæ sententiæ est interpres, vbi dicit timorem Dei non esse præ oculis impiorum: item sibi in maleficijs superbè plaudere, quia Deum non aspicere, sibi persuadeant. Quanquam ergo coguntur aliquem Deum agnoscere, eius tamen gloriam exinaniunt, potentiam illi detrahendo: sicut enim (teste Paulo) Deus seipsum abnegare nequit, quia sui perpetuò similis manet: ita isti mortuum & inane idolum fingendo, Deum negare verè dicuntur. Adhæc notandum est, quanuis luctentur cum proprio sensu, & Deum non solum inde excutere, sed in cœlo quoque abolere cupiant, nunquam tamen eò vsque inualescere stuporẽ, quin retrahat Deus ipsos interdum ad suum tribunal. Sed quia nullo metu retinentur quominus violenter cõtra Deum ruant: quandiu illos ita rapit cæcus impetus, brutam Dei obliuionem in ipsis regnare certum est.

Psal. 30. 2.

Psa. 10. 11, & 2. 13.

3 Sic inane illud patrociniũ quod superstitioni suæ prætexere multi solent, euertitur: putant enim studium qualecunque religionis, quãlibet præposterũ, satis esse: sed non animaduertunt, veram religionem ad Dei nutum, ceu ad perpetuam regulam, debere conformari: Deũ verò ipsum semper sui similem manere: non spectrum esse aut phantasma, quod pro vniuscuiusque libidine transformetur. Et sanè videre est quàm mendacibus fucis Deo illudat superstitio, dum gratificari tentat. Nam ea ferè sola, quæ sibi curæ non esse testatus est, arripiens quæ præscribit, ac sibi placere docet, aut contemptim habet, aut etiam non dissimulanter reiicit. Sua ergo deliria colunt & adorant quicũque cultus Deo commentitios erigunt: quia nequaquam ita cum Deo nugari auderent, nisi Deum prius nugarum suarum ineptijs consentaneum finxissent. Quare Apostolus, vagam illam & erraticam de numine opinionem, Dei esse ignorãtiam pronunciat. Quum Deum, inquit, nesciretis, seruiebatis ijs qui natura dij non erant. Et alibi sine Deo fuisse tradit Ephesios quo tempore à recta vnius Dei cognitione aberrabant. Nec multũ interest, hac saltem in parte, Deúmne vnum, an plures concipias: quia semper à vero Deo discedis, & deficis: quo relicto, nihil tibi restat nisi execrabile idolum. Superest ergo vt cum Lactantio constituamus, Nullam esse legitimam religionem nisi cum veritate coniunctam.

Deo gratificari quũ tentat superstitio, mendacibus fucis ei illudit.

Galat. 4. 8. Ephes. 2. 12.

4 Accedit & secundum peccatum, q̃ neq; Dei rationem vnquam habent nisi inuiti: nec ad ipsum appropinquãt donec renitentes pertrahãtur, nec tum quoq; volũtario imbuuntur timore, qui ex diuinæ maiestatis reuerentia fluat, sed tantũ seruili & coacto, quem illis Dei iudiciũ extorquet: quod quia effugere nequeũt, exhorrent, sic tamen vt etiã abominentur. Siquidẽ conuenienter in impietatẽm, atq; in hanc solã competit illud Statij, Timorẽ primùm fecisse in orbe deos. Qui animũ à Dei iustitia alienũ gerunt, tribunal, quod ad vindicandas eius transgressiones stare sciunt, euersum magnopere cupiunt. Quo affectu aduersus Dominum belligerantur, qui sine iudicio esse non potest: sed dum eius potentiam sibi ineuitabilem imminere intelligũt, quia nec amoliri, nec effugere valent, reformidant. Itaq; ne vbique videantur eum cõtemnere cuius maiestas eos vrget, qualicunq; religionis specie defunguntur: interim tamẽ non desinunt omni vitiorum genere se polluere, & flagitia flagitijs copulare, donec sanctam Domini Legem omni ex parte violarint, & vniuersam eius iustitiam dissiparint: vel certè non ita retinentur simulato illo Dei timore, quin suauiter in peccatis suis acquiescant, & sibi blãdiantur, & carnis suæ intemperantiæ indulgere malint, quàm Spiritus sancti fræno eam cohibere. Sed quãdo inanis ea est & mendax religionis vmbra, vix etiã digna quæ vmbra nominetur: hinc rursus facilè elicitur quãtum ab hac cõfusa Dei notitia differat, quæ solis fidelium pectoribus instillatur pietas, ex qua demum religio nascitur. Et tamen hoc per flexuosos circuitus consequi volunt hypocritæ, vt Deo quem fugiunt, propinqui appareant. Vbi enim perpetuus obedientiæ tenor in tota vita esse debuerat, in cunctis ferè operibus securè illi rebellantes, pauculis tantùm sacrificiis placare eum student, vbi sanctimonia vitæ & cordis integritate illi seruiendũ erat, friuolas nugas comminiscuntur, & nihili obseruatiunculas quibus eum sibi concilient. Imò maiore licentia in fæcibus suis torpent, quia confidunt expiationum ludicris se posse erga illũ defungi: deinde vbi in illum defixa esse fiducia debuerat, in se vel creaturis subsidũt, eo posthabito. Tandem se tanta errorũ congerie implicant, vt scintillas illas quæ micabant ad cernendam Dei gloriam suffocet, ac demum extinguat malitiæ caligo. Manet tamẽ semen illud quod reuelli à radice nullo modo potest, Aliquam esse diuinitatem: sed ipsum adeò

Superstitiosi non appropinquant ad Deũ nisi inuiti & seruili timore.

corruptum, vt non nisi pessimos ex se fructus producat. Imò inde certius elicitur quod nunc contendo, Naturaliter insculptũ esse Deitatis sensum humanis cordibus, quia reprobis quoque ipsis eius confessionem extorquet necessitas. Rebus tranquillis facetè illudũt Deo, imò ad extenuandam eius potentiam dicaces sunt ac garruli: desperatio si qua eos vrget, ad eundem quęrendum extimulat, dictátque concisas preces, ex quibus pateat non prorsus ignaros fuisse Dei, sed quod citius emergere debuerat, fuisse peruicacia suppressum.

Reprobis necessitas extorquet confessionem aliquem esse Deum.

Dei notitiam in mundi fabrica & continua eius gubernatione lucere. CAPVT V.

Dei essentia incomprehẽsibilis: sed in operibus suis certas gloriæ suæ notas insculpens visibilem se quodam modo exhibuit.

ADhæc; quia vltimus beatæ vitæ finis in Dei cognitiône positus est: ne cui pręclusus esset ad fœlicitatẽ aditus, non solùm hominũ mentibus indidit illud quod diximus religionis semen: sed ita se patefecit in toto mundi opificio, ac se quotidie palàm offert, vt aperire oculos nequeant quin aspicere eũ cogantur. Essentia quidem eius incomprehẽsibilis est, vt sensus omnes humanos procul effugiat eius numen: verùm singulis operibus suis certas gloriæ suæ notas insculpsit, & quidem adeò claras & insignes, vt sublata sit quamlibet rudibus & stupidis ignorantię excusatio. Ideò optimo iure Propheta exclamat, luce quasi vestimento ipsum esse amictum: acsi diceret, cœpisse tunc demum visibili ornatu insignem prodire ex quo in mundi creatione sua insignia protulit, quibus nunc quoties oculos huc vel illuc circunferimus, decorus apparet. Ibidem etiam scitè idem Propheta cœlos vt expansi sunt, regio illius tentorio comparat, cœnacula dicit contignasse in aquis, nubes eius esse vehicula, equitare super alas ventorum, ventos & fulgetra esse celeres eius nuntios. Et quoniam plenius sursum refulget potentiæ & sapientiæ eius gloria, passim vocatur cœlum eius palatium. Ac primùm, quaquauersum oculos conijcias, nulla est mundi particula in qua non scintillæ saltem aliquæ gloriæ ipsius emicare cernantur. Amplissimam verò hanc & pulcherrimam machinã, quàm latè patet, vno intuitu lustrare nequeas quin vi immensa fulgoris totus vndique obruaris. Quare eleganter author Epistolæ ad Hebræos secula nuncupat, inuisibilium rerum spectacula: quod nobis vice speculi sit tam concinna mundi positio, in quo inuisibilem alioqui Deum contemplari liceat. Qua ratione Propheta cœlestibus creaturis idioma attribuit, nullis nationibus incognitum: quòd euidentior illic extat diuinitatis testificatio quàm vt præterire gentis vllius vel obtusissimæ considerationem debeat. Quod clarius enarrans Apostolus, patefactum esse hominibus dicit quod de Deo cognosci operæpretium erat: quia inuisibilia eius, ad ęternam vsque eius virtutem & diuinitatem, à creatione mundi intellecta, omnes ad vnũ conspiciunt.

Psal.104.2.

Hebr.11.3.

Psal.19.1.

Rom.1.19.

Dei sapientiam testantur non tãtum ea quæ Philosophi & eruditi homines speculantur in cœlo & terra, sed etiam quæ plebeij solo oculorum adminiculo percipiunt.

2 Mirificam eius sapientiam quæ testẽtur, innumera sunt tum in cœlo, tum in terris documenta: non illa modò recõditiora, quibus propius obseruandis astrologia, medicina, & tota physica scientia destinata est: sed quæ rudissimi cuiusque idiotæ aspectui se ingerunt, vt aperiri oculi nequeant quin eorum cogantur esse testes. Equidem qui liberales illas artes vel imbiberunt, vel etiam degustarunt, earum subsidio adiuti, longè altius prouehuntur ad introspicienda diuinæ sapientiæ arcana: nemo tamen earum inscitia impeditur quominus artificij satis supérq; peruideat in Dei operibus, vnde in opificis admirationem prorumpat. Nempe ad disquirendos astrorum motus, distribuendas sedes, metienda interualla, proprietates notandas, arte ac exactiore industria opus est: quibus perspectis, vt Dei prouidentia explicatius se profert, ita in eius gloriam conspi-

conspiciendam, animum par est aliquantò sublimius assurgere. Sed quum ne plebeii quidem & rudissimi qui solo oculorum adminiculo instructi sunt, ignorare queant diuinæ artis excellentiam, vltro se in ista innumerabili, & tamen adeo distincta & disposita cœlestis militiæ varietate exerentem: constat neminem esse cui non abundè sapientiam suam Dominus patefaciat. Similiter in humani corporis structura connexionem, symmetriam, pulchritudinem, vsum, ea quam Galenus adhibet, solertia pensiculare, eximij est acuminis. Sed omnium tamen confessione, præ se fert corpus humanum tam ingeniosam cōpositionem, vt ob eam meritò admirabilis opifex iudicetur. *Libris de vsu parti.*

3 Ac proinde quidam ex philosophis olim hominem non immeritò vocarūt μικρόκοσμον, quia rarum sit potentiæ, bonitatis & sapientiæ Dei specimen, satisque miraculorum in se contineat occupandis nostris mentibus, modò ne attendere pigeat.* Qua ratione Paulus, vbi admonuit, Deum palpando à cæcis quoque posse deprehendi, mox procul quærendum non esse adiungit, quia scilicet intus singuli cœlestem gratiam qua vegetantur, indubiè sentiunt. Si verò vt Deum apprehendamus, extra nos egredi opus non est, quam veniam merebitur eius socordia, qui vt Deum inueniat, in se descendere grauabitur? Eadem etiam ratio est cur Dauid, vbi breuiter celebrauit admirabile Dei nomen & decus quæ vbique refulgent, statim exclamet, Quid est homo cuius memor es? Item, Ex ore infantium & lactantium stabilisti robur. siquidem non tantùm in genere humano clarum operum Dei speculum extare pronuntiat, sed infantibus dum à matrum vberibus pendent, satis disertas esse linguas ad prædicandum eius gloriam, vt minimè opus sit aliis rhetoribus. Vnde etiam eorum ora in aciem producere nō dubitat, tanquam valide instructa ad refellēdam eorum amentiam qui Dei nomen pro Diabolica sua superbia extinguere cuperent. Vnde & illud emergit quod ex Arato citat Paulus, nos esse Dei progeniem: quia tanta præstantia nos exornans: se Patrem nobis esse testatus est. Sicuti etiam ex communi sensu & quasi dictante experientia profani Poëtæ eum vocarunt hominum Patrem. Neque verò se quisquam vltro & libenter Deo addicet in obsequium, nisi qui gustato paterno eius amore vicissim ad eum amandum & colendum illectus fuerit.

Hominis creatio egregium specimen potentiæ, bonitatis & sapientiæ Dei: vnde μικρόκοσμος à quibusdam Philosophis dictus.

**Act.17.f.27.*
Psal.8.5.
Act.17.28.

4 Hic autem detegitur fœda hominum ingratitudo, qui dum in se continent officinam innumeris Dei operibus nobilem, & simul tabernam inæstimabili opum copia refertam, quum erumpere deberent in eius laudes, tanto maiore fastu contrà inflantur ac turgent. Quàm miris modis in ipsis operetur Deus, sentiunt, quantam etiam donorum varietatem ex eius liberalitate possideant, vsu ipso docentur. Hæc diuinitatis signa esse, coguntur scire velint nolint: intus tamen supprimunt. Non opus quidem est extra seipsos egredi, modo ne sibi arrogando quod è cœlis datum est, defodiant in terra quod eorum mentibus ad Deum clarè videndum prælucet. Imò prodigiosos hodie multos spiritus terra sustinet, qui totum diuinitatis semen in natura humana sparsum confitere non dubitant ad obruendum Dei nomen. Quàm detestabilis est, obsecro, hæc vesania, vt homo in corpore suo & anima centies Deum reperiens, hoc ipso excellentiæ prætextu Deum esse neget? Non dicent se fortuitò à brutis animantibus distinctos: tantum obducto naturæ velo, quę illis rerum omnium est artifex, Deum subducunt. Vident tam exquisitum artificium in singulis suis membris ab ore & oculis vsq; ad infimos vnguiculos. Hic quoque naturam substituunt in locum Dei. Sed in primis tam agiles animæ motus, tā præclaræ facultates, tā raræ dotes diuinitatem præ se ferunt, quæ se non patitur facile celari: nisi Epicuræi tan-

Hominum ingratitudo, qui Dei prouidentiæ signa & in anima & in corpore sentiētes, Deo non dant laudem.

quàm Cyclopes, ex hac altitudine bellum Deo proteruiùs inferret. Itáne verò ad regendum quinque pedum vermiculum toti cœlestis sapientiæ thesauri concurrunt? vniuersitas mundi hac prærogatiua carebit? Primò statuere aliquid organicū in anima quod singulis partibus respondeat, adeò nihil ad obscurandam Dei gloriam facit, vt potius eam illustret. Respondeat Epicurus, quis atomorum concursus cibum & potum coquens, partem in excrementa, partem in sanguinem digerat, ac efficiat vt singulis membris tanta sit industria ad præstandum officium, ac si totidem animæ communi consilio corpus vnum regerent?

Contra eos qui naturæ prætextu Dei prouidentiā & gubernationē negant in animæ mirificis & penè innumeris facultatibus se exerentem.

5 Sed mihi nunc cum illa porcorum hara negotiū non est: eos magis compello qui præposteris argutiis dediti, frigidum illud Aristotelis dictum libenter obliquo flexu traherent tam ad immortalitatem animæ abolendam, quàm ad eripiendum Deo ius suum. Nam quia organicæ sunt animæ facultates, hoc prætextu alligant eam corpori, vt sine eo non subsistat: naturæ verò elogiis, quantum animæ in functionibus quæ corpori seruiunt, inclusæ sint. Quid hoc ad corpus vt cœlum metiaris, numerum stellarum colligas, teneas cuiusq; magnitudinem, scias quo spatio inter se distent, qua celeritate vel tarditate conficiant suos cursus, quot gradibus huc vel illuc deflectant? Fateor quidē esse aliquem Astrologiæ vsum: sed tantum ostendo, in hac tam alta disquisitione rerum cœlestium non esse organicam symmetriam, sed suas animæ esse partes à corpore separatas. Exemplum vnum proposui, ex quo reliqua sumere lectoribus promptum erit. Multiplex sanè animæ agilitas, qua cœlum & terram perlustrat: præterita futuris coniungit: retinet memoriter quæ pridem audiuit: imò quodlibet sibi figurat: solertia etiam qua res incredibiles excogitat, & quæ tot mirabilium artium mater est, certa sunt diuinitatis insignia in homine. Quid quòd dormiendo non tantum se circumagit & versat, sed multa vtilia concipit, de multis ratiocinatur, futura etiam diuinat? Quid hîc dicendum est, nisi deleri nō posse quæ in homine impressa sunt immortalitatis signa? Nunc quæ ratio feret vt sit homo diuinus, & Creatorem non agnoscat? Nos scilicet iudicio quod nobis inditum est discernemus inter iustum & iniustum, nullus autem erit in cœlo iudex? Nobis etiam in somno manebit aliquid residuum intelligentiæ, nullus Deus excubias aget in mundo regendo? Tot artium rerumq; vtilium inuentores censebimur, vt fraudetur Deus sua laude? quum tamen experientia satis doceat disparibus modis aliunde distribui quod habemus. Quod autem de arcana inspiratione quæ vegetat totum mundum quidam blaterant, non modo dilutum, sed omnino profanum est. Placet illis celebre dictum Virgilij,

Æneid.6.

Principio cœlum ac terras, campósque liquentes,
Lucentemque globum lunæ, Titaniáque astra
Spiritus intus alit: totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum, pecudumq; genus vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus,
Igneus est ollis vigor, & cœlestis origo, &c.

Nempe vt mundus qui in spectaculum gloriæ Dei conditus est, suus ipse sit creator. Sic enimidem alibi communem Græcis & Latinis sententiam sequutus,

Esse apibus partem diuinæ mentis, & haustus
Ætherios, dixere. Deum nanque ire per omnes
Terrásque tractúsque maris, cœlúmque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quémque sibi tenues nascentem arcessere vitas.
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri

Omnia: nec morti eſſe locum, ſed viua volare
Syderis in numerum: atq; alto ſuccedere cœlo.

Et quid ad gignendam fouédámq; in cordibus hominum pietatem valeat ieiuna illa ſpeculatio de vniuerſa mente quæ mũdum animat ac vegetat. Quod etiam ex ſacrilegis impuri canis * Lucretij vocibus melius liquet, quæ à principio illo deductæ ſunt. Hoc verò eſt, vt procul faceſſat verus Deus quẽ timeamus & colamus, vmbratile numen facere. Fateor quidem piè hoc poſſe dici, modò à pio animo proficiſcatur, Naturam eſſe Deum, ſed quia dura eſt & impropria loquutio, quum potius Natura ſit ordo à Deo præſcriptus, in rebus tãti ponderis, & quibus debetur ſingularis religio, inuoluere confuſè Deum cum inferiore operum ſuorum curſu, noxium eſt.

6 Meminerimus ergo, quoties quiſque naturam ſuam conſiderat, vnum eſſe Deum, qui ſic gubernat omnes naturas, vt velit nos in ſe reſpicere, fidem noſtram ad ſe dirigi, coli & inuocari à nobis: quia nihil magis præpoſterum quàm frui tam præclaris dotibus quæ in nobis diuinitatem ſpirant, & authorẽ negligere qui precario nobis eas largitur. Iam potentia quàm præclaris ſpeciminibus nos in conſiderationem ſui rapit: niſi fortè latere nos poteſt, cuius ſit virtutis, infinitam hanc cœli ac terræ molem ſuo verbo ſuſtentare: ſolo nutu, nunc fragore tonitruum cœlum concutere, fulminibus quidlibet exurere, fulgetris aërem accendere: nunc variis tempeſtatum formis conturbare, eundem ipſum ſtatim vbi libuit, vno momento ſerenare: mare, quod aſſiduam terræ vaſtationem minari ſua altitudine videtur, quaſi in aëre ſuſpenſum, coërcere: & nunc horrendum in modum tumultuoſo ventorum impetu concitare, nunc ſedatis vndis, pacatum reddere. Huc pertinent quæ paſſim occurrunt potentiæ Dei elogia ex naturæ teſtimoniis, præſertim verò in libro Iob & apud Iſaiam: quæ nunc conſultò prætereo, quia commodiorem alibi locum reperient, vbi ex Scripturis de mundi creatione diſſeram. Tantum nunc attingere volui, exteris & domeſticis communem hanc eſſe viam quærendi Dei, ſi lineamenta ſequantur quæ ſurſum ac deorſum viuam eius effigiem adumbrant. Iam ipſa potentia nos ad cogitandam eius æternitatem deducit: quia æternum eſſe, & à ſeipſo principium habere neceſſe eſt vnde omnia trahunt originem. Porrò ſi cauſa quæritur qua & ad creanda hæc ſemel omnia inductus ſit, & nunc ad conſeruanda moueatur, ſolam illi ſuam bonitatem comperiemus pro cauſa eſſe. Quinetiam hæc ſi vna ſit, plus ſatis tamen ſufficere debet ad nos in amorem eius alliciendos: quando nulla eſt creatura, vt Propheta monet, in quam non effuſa ſit eius miſericordia.

7 In ſecundo quoque genere operum eius, quæ ſcilicet præter ordinarium naturæ curſum eueniunt, nihilo obſcuriora ſe proferunt virtutum eius argumenta. Nam in adminiſtrãda hominum ſocietate ita prouidentiam ſuam temperat, vt quum ſit erga omnes innumeris modis benignus ac beneficus: apertis tamen ac quotidianis indiciis, ſuam piis clementiam, improbis ac ſceleratis ſeueritatem declaret. Non enim dubiæ ſunt quas de flagitiis ſumit vltiones: quemadmodum non obſcurè tutorem, ac etiam vindicem ſe innocentiæ eſſe demonſtrat, dum bonorum vitam ſua benedictione proſperat, neceſſitati opitulatur, dolores lenit ac ſolatur, calamitates ſubleuat, ſaluti per omnia conſulit. Neque verò perpetuã iuſtitiæ eius regulam obſcurare debet, quòd improbos & ſontes ad tempus impunitos ſæpiuſcule exultare ſinit, probos autem & immerentes multis rebus aduerſis iactari, impiorum etiam malitia & iniquitate premi ſuſtinet. Quin potius longè diuerſa cogitatio ſubire mentem debet: quando in flagitium vnum manifeſto iræ indicio animad-

* Diſputat ille initio lib. 1. nullã rem gigni è nihilo, ſed è certis omnia principiis fieri, & propagationis quotidiano & naturali ordine abutitur, vt creationem neget. fatetur quidem lib. 5. mundum & natum & interitu rum eſſe.

Dei potentiæ conſideratio in regenda hac mole cœli & terræ, ſingularúmque quæ in iis ſunt partium.

Pſal. 145. 9.

Dei prouidentia ſic adminiſtrari hominum ſocietatem vt ſe liberalem, miſericordem, iuſtum & ſeuerum oſtendat.

Vide ſect. 10.

uertit, omnia ipsum odisse: quando multa inulta prætermittit, aliud fore iudicium quo punienda differuntur. Similiter misericordiæ suæ considerandæ quantam materiam nobis suppeditat, dum sæpius misericors peccatores indefessa tamen benignitate prosequitur, donec eorum prauitatem benefaciendo fregerit plusquam paterna indulgentia ad se reuocando?

Psal.107.
Qui cēsentur in vita hominū fortuiti casus, tam prosperi quā aduersi, sunt totidē cœlestis prouidentiæ signa.

8 In hunc finem Propheta commemorans in rebus desperatis repente & mirabiliter ac præter spem Deum miseris ac ferè perditis succurrere, siue per deserta vagantes à feris protegat, & tandem reducat in viam, siue egētibus ác famelicis victum suppeditet, siue captiuos ex tetris foueis & ferreis custodiis emittat, siue naufragos in portum adducat incolumes, siue à morbis sanet semimortuos, siue æstu & siccitate exurat terras, siue occulta irrigatione gratiæ fœcundet siue attollat contemptissimos è vulgo, siue proceres deiiciat ex alto dignitatis gradu: propositis eiusmodi exemplis colligit, qui cēsentur esse fortuiti casus totidem esse prouidentiæ cœlestis testimonia, præsertim verò paternæ clementiæ: atque hinc piis dari materiam lætitiæ, impiis verò & reprobis ora obstrui. Sed quia maior pars erroribus suis imbuta in tam illustri theatro cæcutit, exclamat raræ & singularis esse sapientiæ, prudenter expendere hæc Dei opera quorum aspectu nihil proficiunt qui alioqui videntur esse acutissimi. Et certè quantumuis splendeat Dei gloria, vix centesimus quisque verus est eius spectator. Nihilo magis aut potentia, aut sapientia in tenebris latent, quarum altera præclarè emergit, dum impiorum ferocia omnium opinione insuperabilis momēto vno retunditur; arrogantia domatur, diruuntur validissima præsidia, tela & arma comminuuntur, vires infringuntur, machinationes euertuntur, & sua ipsarum mole concidunt, quæ supra cœlos se efferebat audacia, in centrum vsque terræ prosternitur: rursum eriguntur humiles è puluere, & inopes

Psal.113.7.

è stercore suscitantur: oppressi & afflicti ab extremis angustiis eruūtur: deplorati in spem bonam restituuntur: inermes de armatis, pauci de plurimis, imbecilles de validis victoriam referunt. Sapientia verò ipsa manifestè excellit dum optima vnamquanq; rem opportunitate dispēsat:

1.Cor.3.19.

quālibet mundi perspicaciam confundit, deprehendit astutos in astutia sua: nihil denique non optima ratione attemperat.

9 Videmus non longa nec laboriosa demonstratione opus esse ad eruenda quæ illustrandæ asserendæque diuinæ maiestatis seruiunt testimonia: siquidem ex paucis quæ delibauimus, quocunque incideris, adeò prompta & obuia esse constat, vt oculis designari, ac digitis notari facilè queant. Atque hic rursus obseruandum est, inuitari nos ad Dei notitiam, non quæ inani speculatione contenta in cerebro tantum volitet, sed quæ solida futura sit & fructuosa si ritè percipiatur à nobis, radicémque agat in corde. A suis enim virtutibus manifestatur Dominus: quarum vim quia sentimus intra nos, & beneficiis fruimur, viuidius multò hac cognitione nos affici necesse est quàm si Deum imaginaremur cuius nullus ad nos sensus perueniret. Vnde intelligimus hanc esse rectissimam Dei quærendi viam & aptissimum ordinem: non vt audaci curiositate penetrare tentemus ad excutiendam eius essentiam, quæ adoranda potius est, quàm scrupulosius disquirenda: sed vt illum in suis operibus contemplemur, quibus se propinquum nobis familiarémq; reddit, ac quodā modo communicat. Quò respiciebat Apostolus quum diceret nō longè quæritandum esse, quippe qui præsentissima sua virtute habitet in vnoquoque nostrûm. Proinde Dauid inenarrabilem eius magnitudinem antè confessus, posteaquam ad operum commemorationem descendit, eam ipsam se enarraturū profitetur. Quare & nos in eam Dei inuesti-

Id enim iam tractauit cap.2. præsertim sect.2. Sic & in fine sect. 10.

Acto.17.27.
Psal.145.

inuestigationem incumbere decet, quæ sic suspensum admiratione ingenium teneat vt efficaci sensu penitus simul afficiat. Et quēadmodum docet alicubi Augustinus, qui illum non possumus capere, velut sub eius magnitudine deficientes, ad opera respicere conuenit, vt eius reficiamur bonitate.

Aug. in Psal. 144.

10 Deinde eiusmodi notitia non modò ad Dei cultum excitare nos debet, sed ad spem quoque futuræ vitæ expergefacere, & erigere. Quum enim animaduertimus quæ Dominus tum clementiæ, tum seueritatis suæ specimina edit, inchoata duntaxat & semiplena esse: haud dubiè ad maiora illic ipsum præludere reputemus oportet, quorum manifestatio plenaque exhibitio in aliam vitam differtur. E conuerso, pios ab impiis quum videmus affligi, iniuriis concuti, calumniis opprimi, contumeliis probrisque lacerari: sceleratos contrà florere, prosperari, quietem cum dignitate obtinere, idque impune: protinus colligendum est, alteram fore vitam, in qua, & sua iniquitati vindicta, & merces iustitiæ reposita sit. Adhæc, quum obseruemus, Domini ferulis sæpius fideles castigari, certo certius constituere licet, multò minus impios eius flagella olim euasuros. Scitum enim est illud Augustini, Si nunc omne peccatum manifesta plecteretur pœna, nihil vltimo iudicio reseruari putaretur. Rursus si nullum peccatum nūc apertè Deus puniret, nulla esse diuina prouidentia crederetur. Fatendum est igitur, in singulis Dei operibus, præsertim autem in ipsorum vniuersitate, non secus atque in tabulis depictas esse Dei virtutes, quibus in eius agnitionem, & ab ipsa in veram plenámque fœlicitatem inuitatur atque illicitur vniuersum hominum genus. Porro lucidissimę quum illic appareant: quorsum tamen potissimum spectent, quid valeant, quem in finem à nobis sint reputandæ, tum demum assequimur, dum in nos ipsos descendimus, ac consideramus quibus modis suam in nobis vitam, sapientiam, virtutem Dominus exerat: suam iustitiam, bonitatem, clementiam erga nos exerceat. Nam etsi iuste conqueritur Dauid, incredulos desipere, quia in humani generis gubernatione profunda Dei consilia non expendunt: est tamen hoc verissimum quod idem alibi dicit, admirabilem Dei sapiētiam hac in parte excedere capillos capitis nostri. Sed quia hoc argumētum posthac suo ordine plenius tractandum erit, nunc omitto.

Dei prouidētiæ & totius administrationis notitia debēt nos expergefacere ad spem futuræ vitæ.

Lib. 1. de Ciuit. Dei, cap. 8.

Vide sect. 7.

Ita & sect. 9.

Psal. 92.7.

Psal. 40.13.

11 Atqui quantacunque claritate & se & immortale suum regnū Dominus in operum suorum speculo repræsentet: qui tamen est noster stupor, ad tam perspicuas testificationes semper hebescimus, vt sine profectu effluant. Nam quantum ad mundi fabricam & pulcherrimam positionem attinet, quotusquisque est nostrum, qui cum oculos vel in cœlum attollit, vel per regiones terræ varias circunfert, mentem ad Creatoris memoriam referat, ac non magis, præterito authore, in operum aspectu desideat? Quātum verò attinet ad ea quæ præter naturalis decursus ordinem quotidie eueniunt, quotusquisque non magis reputat, cæca potius fortunæ temeritate rotari & volutari homines quàm Dei prouidentia gubernari? Quod si quando illarum rerum ductu ac directione ad Dei cōsiderationem adigimur (quod omnibus euenire necessarium est) tamen vbi temerè diuinitatis alicuius sensum concepimus, extemplo ad carnis nostræ deliria vel praua commenta delabimur, ac puram Dei veritatem nostra corrumpimus vanitate. In eo quidem dissimiles, quod quisque sibi priuatim aliquid peculiaris erroris accersit: in hoc tamen simillimi, quod ad vnū omnes ab vno vero Deo ad prodigiosa nugamenta deficimus. Quo morbo non plebeia modò & obtusa ingenia, sed præclarissima, & singulari alioqui acumine prædita, implicantur. Quam prolixe suam in hac parte stoliditatem ac insulsitatem

Licet cœli terræq; cōtemplatione administrationis rerū humanarū consideratio nos ad Deum conducere soleant, effluxerūt tamen ista sine vero profectu etiā sapientissimis Philosophis.

prodidit tota philosophorum natio? Nam vt aliis parcamus, qui multò absurdiùs ineptiunt: Plato inter omnes religiosissimus, & maximè sobrius, ipse quoque in rotundo suo globo euanescit. Et quid aliis non euenirét, quum ita primores, quorum erat reliquis prælucere, hallucinentur & impingant? Similiter, vbi rerum humanarum gubernatio prouidentiam manifestius arguit quàm vt abnegari queat, nihilo tamē inde plus proficitur, quàm si temeraria fortunæ voluntate crederētur omnia sursum deorsum versari: tanta est nostra in vanitatem & errorem propensio. De excellentissimis semper loquor, non vulgaribus illis, quorum in prophananda Dei veritate processit in immensum insania.

Hinc innumera Deorū turba, hinc infinitæ & cōtrariæ inter Philosophorū sectas opiniones de Deo, quod non seriò & cum vero fructu vsurpata fuit Dei cognitio ex operibus suis.

12 Hinc immēsa illa errorum colluuies, qua totus orbis refertus ac coopertus fuit: suum enim cuique ingenium instar labyrinthi est, vt mirum non sit singulas Gentes in varia commenta diductas esse: neque id modò, sed singulis propè hominibus proprios fuisse deos. Nā vt ad inscitiam & tenebras accedit temeritas & lasciuia, vix vnus vnquam repertus est qui non sibi idolum vel spectrum Dei loco fabricaret. Certè non secus atque ex vasta amplâq; scaturigine aquæ ebulliūt, immensa deorum turba ab hominum mente profluxit, dum quisque nimis licentiosè vagando, perperam hoc vel illud de ipso Deo comminiscitur. Neq; tamen hîc superstitionum quibus implicitus fuit mundus, catalogum texere necesse est: quia nec vllus esset finis: & vt verbum nullum fiat satis ex tot corruptelis apparet quàm horribilis sit humanæ mentis cæcitas. Rude & indoctum vulgus omitto. Sed inter Philosophos qui ratione & doctrina penetrare in cœlum conati sunt, quàm pudenda est varietas? vt quisque altiore ingenio præditus fuit, artéque & scientia limatus, ita speciosos colores suæ sententiæ inducere visus est: quos tamen omnes si propius inspicias, euanidos esse fucos reperies. Argutè sibi visi sunt dicere Stoici, posse elici ex cunctis naturæ partibus varia Dei nomina, neque tamen propterea lacerari vnum Deum. Quasi verò non iam plus satis ad vanitatem procliues simus, nisi multiplex deorum copia nobis obiecta, longiùs & violentiùs nos in errorem abstraheret. Mystica etiam Ægyptiorum theologia ostendit, sedulò in hoc omnes incubuisse ne absque ratione desipere viderentur. Ac primo fortè intuitu aliquid tanquam probabile simplices & incautos deciperet: sed nihil vnquam excogitauit vllus mortalium, quo non turpiter corrupta fuerit religio. Atque hæc tam confusa varietas Epicureis, & crassis aliis pietatis contemptoribus audaciam addidit vt omnem Dei sensum abiicerent. Nam quum prudentissimos quosque certare viderent contrariis opinionibus, ex eorum dissidiis, & friuola etiam, vel absurda cuiusque doctrina colligere non dubitarunt, frustra & stultè tormenta sibi accersere homines vbi Deum qui nullus est, inuestigant. ídque se impunè facere duxerunt, quia præstaret breui compendio prorsus Deum negare, quàm fingere incertos deos, & deinde lites mouere quæ nullum haberent exitum. Ac nimis quidem inscitè ratiocinantur illi, vel potius tegēdæ suæ impietati nebulam inducunt ex hominum inscitia, ex qua Deo quidquam decedere minimè æquum est. Sed quum fateantur omnes nullam esse rem de qua tantopere docti simul & indocti dissentiant, hinc colligitur, plusquam hebetes ac cæcas in cœlestibus mysteriis esse hominum mentes quæ in Dei inuestigatione sic errāt. Laudatur ab aliis Simonidis responsum, qui rogatus ab Hierone tyrāno quid esset Deus, diem sibi ad cogitandū dari petiit. Quum idem quæreret postridie tyrānus, biduum postulauit: ac sæpius duplicato numero dierū, tandem respondit, Quanto diutius considero, tantò res mihi videtur obscurior. Prudenter sanè ille sententiam de re sibi obscura suspenderit: hinc tamen apparet, si naturaliter

turaliter tantum edocti sint homines, nihil certum, vel solidum, vel distinctum tenere: sed confusis tantùm principiis esse affixos, vt Deum incognitum adorent.

13 Iam tenendum quoq; est, quicunque puram religionem adulterãt (vt omnibus accidere necesse est opinioni suæ deditis) discessionẽ facere ab vno Deo. Aliud quidem sibi in animo esse iactabunt: sed quid intendant, vel quid sibi persuadeant, non multum ad rem facit: quãdo Spiritus sanctus pronũtiat omnes esse apostatas, qui pro mentis suæ caligine dæmonia supponũt in Dei locũ. * Hac ratione Paulus sine Deo fuisse pronuntiat Ephesios donec ex Euãgelio didicissent quid esset verum Deũ colere. Neq; hoc ad gentẽ vnam dũtaxat restringere oportet, quum generaliter alibi asserat euanuisse cũctos mortales in suis cogitationibus, postquam in mundi fabrica illis patefacta erat Creatoris maiestas. Ideóq; Scriptura vt vero & vnico Deo locũ faciat, quidquid diuinitatis olim celebratum fuit inter Gentes, falsitatis & mendacij damnat: nec vllum numen relinquit nisi in monte Sion vbi peculiaris vigebat Dei cognitio. Certe inter Gentiles Christi ætate proximè ad verã pietatem accedere visi sunt Samaritæ: audiuimus tamẽ ex ore Christi eos nescisse quid colerent: vnde sequitur, vano errore fuisse delusos. Deniq; etiã si non omnes laborauerint crassis vitiis, aut in apertas idololatrias prolapsi sint: nulla tamen pura & probata fuit religio quæ tantùm in cõmuni sensu fundata esset. Quanuis enim pauci quidã non insanierint cũ vulgo, manet tamen fixa Pauli doctrina, Non apprehẽdi sapientiã Dei à principibus mundi huius. Quòd si excellentissimi quiq; in tenebris errarũt, quid de fæcibus ipsis dicendum erit? Quare nihil mirum si cultus omnes hominũ arbitrio excogitatos tanquã degeneres repudiet Spiritus sanctus: quia in cœlestibus mysteriis opinio humanitus concepta, etsi non semper magnam errorum cõgeriem pariat, erroris tamen est mater. Atque vt nihil deterius accedat, hoc tamen vitium non leue est, fortuitò adorare Deum incognitũ: cuius tamen rei fidẽ Christi ore quicunq; ex Lege edocti nõ sunt quem Deum colere oporteat. Et certè non longius progressi sunt qui optimi fuerunt legislatores, quàm vt in publico consensu fundata esset religio. Quinetiam apud Xenophontem laudat Socrates Apollinis responsum, quo præcepit vt quisque ritu patrio & pro vrbis suæ consuetudine deos coleret. Vnde autẽ hoc ius mortalibus vt sua authoritate definiant, quod mundum longè superat? vel quis ita maiorum placitis, vel populi scitis acquiescere poterit, vt Deum absq; dubitatione recipiat humanitus sibi traditum? Potius iudicio quisq; suo stabit, quàm se alieno arbitrio subiiciet. Quum ergo nimis infirmũ ac fragile sit pietatis vinculum, vel vrbis cõsuetudinem, vel antiquitatis consensum in colendo Deo sequi, restat vt de se testetur è cœlo ipse Deus.

Quicunq; purã religionẽ adulterãt, licet antiquitatis consensum vel vrbis alicuius consuetudinem sequãtur, discessionem faciũt ab vno & vero Deo.

** Ephes.2.12.*
Rom.1.21.
Habac.2.18.20.
Ioan.4.22.
1.Cor.2.8.
Ioan.4.22.

14 Ergo frustra nobis in mundi opificio collucent tot accensæ lampades ad illustrandam authoris gloriam: quæ sic nos vndique irradiãt, vt tamen in rectam viam per se nequaquã possint perducere. Et scintillas certè quasdã excitant: sed quæ antè præfocantur, quàm pleniorẽ effundãt fulgorem. Quamobrem Apostolus, eo ipso loco, vbi secula, simulachra vocat rerum inuisibilium: subiungit, per fidem intelligi esse verbo Dei aptata: ita significans, inuisibilem diuinitatem repræsentari quidem talibus spectaculis: sed ad illam perspiciendam non esse nobis oculos, nisi interiore Dei reuelatione per fidem illuminentur. Neq; Paulus vbi tradit patefieri quod cognoscendum est de Deo ex mundi creatione, talem manifestationem designat quæ hominum perspicacia comprehendatur: quin potius eam ostendit non vltra procedere nisi vt reddantur inexcusabiles. Idem quoq; tametsi alicubi negat Deum procul

Dei notitiã, quæ in mundi opificio relucet, non posse per se nos perducere in rectam viam, probatur ex Scripturis.

Heb.11.3.
Rom.1.19.

Act.17.27
Act.14.17

vestigandum,vtpote qui intra nos habitet:alio tamen loco docet quorsum valeat eiusmodi propinquitas:In præteritis,inquit, generationibus permisit Dominus Gentes ingredi viis suis,non tamen seipsum sine testimonio reliquit,benefaciens è cœlo, dans pluuias,& tépora fructifera, implens cibo & lætitia corda hominum. Vtcunque ergo non destituatur testimonio Dominus, dum plurimâ & varia benignitate homines in sui cognitionem suauiter allicit:vias tamen suas,hoc est, exitiales errores,propterea sequi non desinunt.

Et tamẽ omni nos excusatione excludi.

15 Quanquam autem naturali facultate deficimur quominus ad puram vsque & liquidam Dei cognitionem cõscendere liceat: quia tamen hebetudinis vitium intra nos est,præcisa est omnis tergiuersatio.Neque enim ignorantiam sic prætexere licet,quin semper & ignauiæ & ingratitudinis vel conscientia ipsa nos conuincat. Digna scilicet quæ admittatur defensio, si homo ad audiendam veritatem aures sibi defuisse obtendat, ad quam enarrandam suppetũt mutis creaturis plusquam canoræ voces:si oculis se nõ posse videre causetur quod sine oculis creaturæ demonstrant:si mentis imbecillitatem excuset, vbi omnes sine ratione creaturæ erudiunt. Quare omni prorsus excusatione meritò excludimur,quòd vagi & palantes aberramus:quũ omnia rectam viam demonstrent.Sed enim,vtcunq; hominum vitio imputandum sit, quòd semen notitiæ Dei,ex mirabili naturæ artificio mentibus suis inspersum,mox corrumpunt,ne ad frugem bonam ac syncerām perueniat: verissimum tamen est,nuda ista & simplici testificatione,quæ Dei gloriæ à creaturis magnificè redditur,nequaquam nos sufficienter erudiri. Simul enim ac modicum diuinitatis gustum ex mundi speculatione delibauimus: vero Deo prætermisso, eius loco somnia & spectra cerebri nostri erigimus:ac iustitiæ,sapientiæ, bonitatis, potentiæ laudem ab ipso fonte huc & illuc traducimus.Quotidiana porrò eius facta ita aut obscuramus aut inuertimus prauè æstimando, vt & suam illis gloriam, & authori debitam laudem præripiamus.

Mundi speculatio.

Quotidiana Dei facta.

Vt ad Deum creatorem quis perueniat,opus esse scriptura duce & magistra. CAP. VI.

Homines non bene Deũ agnoscere creatorem, & discernere à fictitiis Deis ex rerũ creatarum consideratione nisi lumine verbi accedente adiuuentur: eumq; ordinem in suis erudiẽdis Deũ tenuisse,non tãtùm ex quo Iudæos in populum peculiarem elegit, sed ab initio etiã erga Adam, Noe, & cæteros Patres.

ERGO quanquam hominum ingratitudinem satis superque omni patrocinio spoliat fulgor ille qui in cœlo & in terra omnium oculis ingeritur : sicuti Deus vt genus humanũ inuoluat eodem reatu, cunctis sine exceptione numẽ suum delineatum in creaturis proponit: aliud tamen & melius adminiculum accedere necesse est quod nos probè ad ipsum mundi creatorem dirigat. Itaque non frustra verbi sui lumen addidit,quo innotesceret in salutem:atque hac prærogatiua dignatus est quos voluit propius & magis familiariter ad se colligere.Nã quia vaga & instabili agitatione circunferri videbat omnium animos, postquam Iudæos sibi elegit in gregem peculiarem,cancellos illis circundedit ne aliorũ more euanescerent.nec frustra eodem remedio nos in pura sui notitia continet: quia mox alioqui diffluerent etiam qui videntur præ aliis firmi stare.nempe sicuti senes,vel lippi,& quicunque oculis caligant, si vel pulcherrimum volumen illis obiicias, quanuis agnoscant esse aliquid scriptum, vix tamen duas voces contexere poterunt:specillis autem interpositis adiuti,distinctè legere incipient:ita Scriptura confusam alioqui Dei notitiam in mentibus nostris colligens, discussa caligine liquidò nobis verum Deum ostendit. Hoc igitur singulare donum est, vbi ad erudiendam Ecclesiam non mutis duntaxat magistris Deus vtitur , sed os quoque sacrosanctum reserat : neque tantum promulgat

colendum esse aliquem Deum, sed eum se esse simul pronuntiat qui colendus sit: nec electos docet modò in Deum respicere, sed se quoque exhibet in quem respiciant. Hūc ordinem ab initio erga Ecclesiam suam tenuit, vt prætet communia illa documenta verbum quoque adhiberet: quæ rectior est & certior ad ipsum dignoscendum nota. Nec dubium est quin Adam, Noë, Abraham, & reliqui patres hoc adminiculo, penetrauerint ad familiarem notitiam, quæ illos ab incredulis quodammodo discreuit. Nondum loquor de propria fidei doctrina qua fuerunt illuminati in spem æternæ vitæ. nam vt transirent à morte in vitam, Deum non modò creatorem agnoscere necesse fuit, sed redemptorem quoque: vt certe vtrunque adepti sunt ex verbo. * Ordine enim præcessit illa notitiæ species qua tenere datum fuit quisnam sit Deus ille à quo mundus est conditus, & gubernatur. Deinde adiuncta fuit altera interior, quæ sola mortuas animas viuificat, qua Deus non tantùm mundi conditor, & omnium quæ fiunt vnicus author & arbiter cognoscitur sed etiam redemptor in Mediatoris persona. Cæterùm quia nondum ad mundi lapsum & naturæ corruptionem ventum est, de remedio etiam tractare supersedeo. Meminerint ergo lectores, me nondum de fœdere illo disserere, quo sibi Deus adoptauit Abrahæ filios: & de illa doctrinæ parte qua proprie segregati semper fuerunt fideles à profanis gentibus: quia in Christo fundata fuit: sed tantum quomodo ex Scriptura discere conueniat, Deum qui mundi creator est, certis notis ab omni commentitia deorum turba discerni. Opportunè deinde series ipsa ad Redemptionem nos deducet. Quanquam autem multa ex Nouo testamento testimonia adhibebimus, alia etiam ex Lege & Prophetis, vbi expressa fit Christi mentio: in hunc tamen finem tendent omnia, Deum mundi opificem nobis patefieri in Scriptura, & quid de eo sentiendum sit exponi, ne per ambages incertum aliquod numen quæramus.

** Vide sup. cap. 2. sect. 1. & hîc sec. 2.*

2 Siue autem per oracula & visiones patribus innotuit Deus, siue hominum opera & ministerio suggessit quod deinde per manus posteris traderent: indubium tamen est insculptam fuisse eorum cordibus firmam doctrinæ certitudinem, vt persuasi essent, atque intelligerent à Deo profectum esse quod didicerant. Semper enim Deus indubiam fecit verbo suo fidem, quæ omni opinione superior esset. Tandem vt continuo progressu doctrinæ veritas seculis omnibus superstes maneret in mundo, eadem oracula quæ deposuerat apud Patres, quasi publicis tabulis consignata esse voluit. Hoc consilio Lex promulgata fuit, cui postea interpretes additi sunt Prophetæ. Etsi enim multiplex fuit Legis vsus, vt melius videbitur suo loco: præsertim verò Mosi & omnibus Prophetis propositum fuit, modum reconciliationis inter Deum & homines docere (*vnde etiam Paulus Christum vocat finem Legis) iterum tamen repeto, præter doctrinam fidei & pœnitentiæ propriam, quæ Christum Mediatorem proponit, * Scripturā vnicum & verum Deum quatenus mundum creauit & gubernat, certis notis & insignibus ornare, ne misceatur cum falsa deorum turba. Ergo quanuis hominem seriò oculos intendere conueniat ad consideranda Dei opera, quando in hoc splendidissimo theatro locatus est vt eorum esset spectator: aures tamen præcipuè arrigere conuenit ad verbum, vt melius proficiat. Ac proinde mirum non est, magis ac magis in stupore suo obdurescere qui in tenebris nati sunt: quia paucissimi vt se intra metas contineant, verbo Dei se præbent dociles, sed potius exultant in sua vanitate. Sic autem habendum est, vt nobis affulgeat vera religio, exordium à cœlesti doctrina fieri debere, nec quenquam posse vel minimum gustum rectæ

Vel per oracula & visiones vel aliorū ministerio Patres habuerūt verbum quod certò persuasi fuerūt esse Dei, quo ipsum agnouerunt verum Deum Creatorem & gubernatorem rerum omniū: quod verbū ipse postea, vt in omnes ætates consulerēt mortalibus, voluit quasi publicis tabulis cōsignari in Lege & Prophetis.

Rom. 10. 4.

** Tertull. in Apologet. aduersus Gentes, Quo plenius & impressius tam ipsum, quàm dispositiones eius & voluntates adiremus, instrumentū adiecit literaturæ, &c.*

sanæque doctrinæ percipere, nisi qui Scripturæ fuerit discipulus: vnde etiam emergit veræ intelligentiæ principium, vbi reuerenter amplectimur quod de se illic testari Deus voluit. Neq; enim perfecta solùm, vel numeris suis completa fides, sed omnis recta Dei cognitio ab obedientia nascitur. Et sanè hac in parte singulari prouidentia consuluit mortalibus Deus in omnes ætates.

Multis de causis necesse fuisse scriptis mandari verbum Dei.

3 Nam si reputamus quàm lubricus sit humanæ mentis lapsus in Dei obliuionem, quanta in omne genus erroris procliuitas, quanta ad confingendas identidem nouas & fictitias religiones libido: perspicere licebit quàm necessaria fuerit talis cœlestis doctrinæ consignatio, ne vel obliuione deperiret, vel errore euanesceret, vel audacia hominum corrumperetur. Quum itaque palam sit, Deum erga eos omnes quos vnquam erudire cum fructu voluit, subsidium verbi adhibuisse, quòd effigiem suam in pulcherrima mundi forma impressam, parum esse efficacem prouideret: hac recta via contendere expedit, si ad synceram Dei contemplationem seriò aspiramus. Ad verbum, inquam, est veniendum, vbi probè, & ad viuum, nobis à suis operibus describitur Deus, dum opera ipsa non ex iudicij nostri prauitate, sed æternæ veritatis regula æstimantur. Ab eo si deflectimus, vt nuper dixi, quamlibet strenua enitamur celeritate, quia tamen extra viam cursus erit, nunquam ad metam pertingere continget. Sic enim cogitandum est: fulgorem diuini vultus, quem & Apostolus inaccessum vocat, esse nobis instar inexplicabilis labyrinthi nisi verbi linea in ipsum dirigamur: vt satius sit in hac via claudicare quàm extra eam celerrimè currere. Itaque sæpius Dauid superstitiones è mundo tollendas docens, quò pura vigeat religio, Deum regnantem inducit: regnandi nomine non potestatem significans qua præditus est, & quam in vniuersa naturæ gubernatione exercet: sed doctrinam qua sibi legitimum principatum asserit: quia nunquã euelli queunt ex hominum cordibus errores donec plantata fuerit vera Dei cognitio.

1. Tim. 6. 16.

Psal. 93. 96. 97. 99. & similibus.

Psal. 19. 1.

Scripturæ testimonijs cõfirmatur, rerum creatarũ considerationi adiungẽdam esse verbi doctrinam, ne euanidam Dei notitiam concipiamus.

4 Proinde idem Propheta, vbi commemorauit gloriam Dei à cœlis enarrari, opera manuum enuntiari à firmamento, ab ordinata dierum noctiúmque serie maiestatem eius prædicari, deinde ad verbi mentionem descendit: Lex, inquit, Domini immaculata, cõuertens animas: testimonium Domini fidele, sapientiam præstans paruulis: iustitiæ Domini rectæ, lætificantes corda: præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. Etsi enim alios quoque Legis vsus comprehendit, significat tamen in genere, quum frustra Deus omnes populos ad se inuitet cœli terræque intuitu, hanc esse peculiarem filiorum Dei scholam. Eodem spectat Psalmus 29. vbi Propheta concionatus de terribili Dei voce, quæ in tonitru, ventis, imbribus, turbinibus & procellis terram concutit, tremefacit montes, cedros confringit: in fine tandem subiicit, cani eius laudes in Sanctuario, quia ad omnes Dei voces quæ in aëre resonant, surdi sunt increduli. Sicut alium Psalmũ, vbi describit terribiles fluctus maris, ita claudit. Testimonia tua verificata sunt: decor templi tui, sanctitas in longitudinem dierum. Hinc & illud emanat quod Samaritanæ mulieri dicebat Christus, gentem eius & reliquos omnes populos adorare quod nesciret: solos Iudæos Deo vero cultum exhibere. Nam quum humana mens pro sua imbecillitate peruenire ad Deũ nullo modo queat, nisi sacro eius verbo adiuta & subleuata, omnes tunc mortales, exceptis Iudæis, quia Deum sine verbo quærebant, necesse fuit in vanitate atque errore versari.

Psal. 93. 5.

Ioan. 4. 22.

Quo testimonio Scripturam oporteat sanciri, nempe Spiritus: vt certa constet eius authoritas: atque impium esse commentum, fidem eius pendere ab Ecclesiæ iudicio. CAP. VII.

VERVM antequam longius progrediar, quædam inserere operæpretium est de Scripturæ authoritate, quæ non modo animos præparent ad eius reuerentiam, sed omnem dubitationem eximant. Porrò vbi sermonem Dei esse qui proponitur, in confesso est, nemo est tam deploratæ audaciæ, nisi fortè & sensu cōmuni, & humanitate quoque ipsa destitutus, qui fidem loquenti derogare ausit. Sed quoniam non quotidiana è cœlis redduntur oracula, & Scripturæ solæ extant quibus visum est Domino suam perpetuæ memoriæ veritatem consecrare: non alio iure plenam apud fideles authoritatem obtinent, quàm vbi statuunt è cœlo fluxisse, acsi viuæ ipsæ Dei voces illic exaudirentur. Res sanè dignissima quæ & tractetur fusius, & accuratius expendatur. Sed dabunt veniam lectores, si magis respiciam quid ferat operis instituti ratio, quàm quid huius rei amplitudo requirat. Inualuit autem apud plerosque perniciosissimus error, Scripturæ tantum inesse momenti quantum illi Ecclesiæ suffragiis conceditur: acsi verò æterna inuiolabilísque Dei veritas, hominū arbitrio niteretur. sic enim magno cum ludibrio Spiritus sancti quærunt, Ecquis nobis fidem faciat, hæc à Deo prodiisse? Ecquis salua & intacta ad nostram vsque ætatem peruenisse, certiores reddat? Ecquis persuadeat, librum hunc reuerenter excipiendum, alterum numero expungendum: nisi certam istorum omnium regulam Ecclesia præscriberet? Pendet igitur, inquiunt, ab Ecclesiæ determinatione & quæ Scripturæ reuerentia debeatur, & qui libri in eius catalogo censendi sint. Ita sacrilegi homines, dum sub Ecclesiæ prætextu volunt effrænatam tyrannidem inuehere, nihili curant quibus se & alios absurditatibus illaqueent, modò hoc vnum extorqueant apud simplices, Ecclesiam nihil non posse. Atqui si ita est, quid miseris conscientiis fiet, solidam vitæ æternæ securitatem quærentibus, si quæcunque extant de ea promissiones, solo hominum iudicio fultæ, consistant? An accepto tali responso fluctuari & trepidare desinent? Rursum quibus impiorum sannis subiicitur fides nostra, quātam apud omnes in suspicionem vocatur, si credatur, hominum beneficio, non secus ac precariam habere authoritatem?

De iis qui Scripturæ authoritatem dicunt pēdere ab Ecclesiæ iudicio: & quàm malè nobiscum ageretur si ita esset.

2 Sed eiusmodi rabulæ, vel vno Apostoli verbo pulchrè refelluntur. Ecclesiam ille testatur, Prophetarum & Apostolorum fundamento sustineri. Si fundamentum est Ecclesiæ Prophetica & Apostolica doctrina: suam huic certitudinem antè constare oportet, quàm illa extare incipiat. Neque est quod cauillentur, etiamsi inde primum exordium ducat Ecclesia, manere tamen dubium quæ Prophetis & Apostolis sint adscribenda, nisi iudicium ipsius intercedat. * Nam si Christiana Ecclesia Prophetarum scriptis, & Apostolorum prædicatione initio fundata fuit, vbicunque reperietur ea doctrina, Ecclesiam certè præcessit eius approbatio: sine qua nunquam Ecclesia ipsa extitisset. Vanissimum est igitur commentum, Scripturæ iudicandæ potestatem esse penes Ecclesiam: vt ab huius nutu illius certitudo pēdere intelligatur. Quare dum illam recipit, ac suffragio suo obsignat, non ex dubia aut alioqui cōtrouersa authenticam reddit: sed quia veritatem esse agnoscit Dei sui, pro pietatis officio, nihil cunctando veneratur. Quòd autem rogāt, Vnde persuadebimur à Deo fluxisse, nisi ad Ecclesiæ decretū confugiamus? perinde est acsi quis roget, Vnde discemus lucem discernere à tenebris, albū à nigro, suaue ab amaro? Nō enim obscuriorē veritatis suę sensū vltro Scriptura

Ephes. 2. 20.
Optimè refellit conuentum illud ex loco Pauli, Fideles ædificatos sup fundamentū Apostolorum & Prophetarum.
** Ephes. 2.*

præ se fert, quàm coloris sui res albæ ac nigræ: saporis, suaues & amaræ.

Locus est cõtra epistolam fundamentalem, cap. 5.

Quo sensu Augustinus dicat se non crediturum Euangelio, nisi Ecclesiæ ipsum moueret authoritas: quem locum illi calumniosè detorquent ad erroris sui confirmationem.

3 Scio equidem vulgò citari Augustini sententiam, vbi se Euangelio crediturum negat, nisi Ecclesiæ ipsum moueret authoritas. Sed quàm perperam & calumniosè citetur in eum sensum, ex cõtextu facile est deprehendere. Negotium illi erat cum Manichæis, qui absque controuersia credi sibi volebant, quum veritatem se habere pollicerentur, non ostenderent. Quia verò vt Manichæo suo fidem astruerent, obtendebant Euangelium, rogat quidnam facturi sint si in hominem incidant qui ne Euãgelio quidem credat: quo genere persuasionis eum sint in suam sententiam adducturi. Postea subiicit, Ego verò non crederem Euangelio, &c. significans se, quum alienus esset à fide, non aliter potuisse adduci vt Euangeliũ amplecteretur pro certa Dei veritate, quàm Ecclesiæ authoritate victum. Et quid mirum, si quis nondum Christo cognito, hominum respectum habeat? Non ergo illic docet Augustinus fundatam esse piorum fidem in Ecclesiæ authoritate: nec Euangelij certitudinem inde pendere intelligit: verum simpliciter nullam fore Euangelij certitudinem infidelibus, vt inde Christo lucrifiant, nisi Ecclesiæ consensus eos impellat. Atque id paulo antè non obscurè confirmat, ita loquendo, Quum ego laudauero quod credo, & quod credis irrisero, quid putas nobis esse iudicandum, quídve faciendum, nisi vt eos relinquamus qui nos inuitant certa cognoscere, & postea imperant vt incerta credamus: & eos sequamur qui nos inuitant prius credere quod nondum valemus intueri, vt ipsa fide valentiores facti, quod credimus intelligere mereamur: non iam hominibus sed ipso Deo intrinsecus mentem nostram firmante atque illuminante? Hæc certe sunt Augustini verba: ex quibus cuiuis colligere promptum est, non hanc sancto viro fuisse mentem, vt fidem quam Scripturis habemus, à nutu arbitrióve Ecclesiæ suspenderet, sed tantùm vt indicaret, quod nos quoque verum fatemur, * eos qui nondum Spiritu Dei sunt illuminati, Ecclesiæ reuerentia ad docilitatem induci, vt Christi fidem ex Euangelio discere sustineant: atque ita hoc modo Ecclesiæ authoritatem isagogen esse qua ad fidem Euangelij præparamur. Nam, vt videmus, piorum certitudinem longè alio fundamento vult esse suffultam. Alioqui non nego quin sæpe Manichæos Ecclesiæ vniuersæ consensu vrgeat, dum Scripturam, quam illi repudiabant, vult approbare. * Vnde illa aduersus Faustum exprobratio: quòd se Euangelicæ veritati non subdat, tam fundatæ, tam stabilitæ, tãta gloria diffamatæ, & à tempore Apostolorum per certas successiones commendatæ. Sed nusquam eo spectat, vt pendere doceat quam Scripturis authoritatem deferimus, ab hominum definitione aut decreto: tantùm, quod in causa plurimum valebat, vniuersale Ecclesiæ iudicium profert, in quo aduersarijs erat superior. Si quis pleniorem huius approbationem desiderat, libellum eius legat De vtilitate credẽdi: vbi reperiet, non aliam credendi facilitatem ab ipso commendari, nisi quæ nobis aditum modo præbeat, sitque opportunum inquirendi exordium, vt ipse loquitur: non tamen in opinione acquiescendum esse, sed certa & solida veritate nitendum.

Eiusdem lib. ca. 4.

Colos. 2.

** Sic lib. 2. de ordine, ca. 9. Ad discẽdum dupliciter mouemur, authoritate atq; ratione, tẽpore authoritas, re autẽ ratio prior est, &c. Itaq; quanquã bonorum authoritas imperitæ multitudini videatur esse salubrior, ratio verò aptior eruditis: tamen quia nullus hominũ nisi ex imperito peritus fit, &c. euenit vt omnibus bona, magna, occulta discere cupientibus, nõ aperiat nisi authoritas ianuam &c. Nã multa pręterea egregia in eandem sententiam.*

** Lib. 32.*

Licet suppetãt alia multa argumenta, quæ fidem faciunt (& ab impijs etiã extorquẽt) Scripturam à Deo prodijsse: non alia tamen quàm Spiritus san-

4 Tenendum quod nuper dixi, non antè stabiliri doctrinæ fidem, quàm nobis indubiè persuasum sit, authorem eius esse Deum. Itaque summa Scripturæ probatio passim à Dei loquentis persona sumitur. Non iactant Prophetæ & Apostoli vel acumen suum, vel quæcunque fidem loquentibus conciliant, neque insistunt rationibus: sed sacrum Dei nomen proferunt, quo ad obsequium cogatur totus mundus. Nunc videndum quomodo non opinione tantùm probabili, sed liquida veritate pateat, non temerè, nec fallaciter obtendi Dei nomen. Iam si conscientijs optimè

optimè consultum volumus, ne instabili dubitatione perpetuò circunferantur, aut vacillent, ne etiam hæsitent ad minimos quosque scrupulos, altius quàm ab humanis vel rationibus, vel iudiciis, vel coniecturis petenda est hæc persuasio, nempe ab arcano testimonio Spiritus. Verum quidem est, si argumentis agere libeat, multa posse in medium proferri quæ facilè euincant, siquis est in cœlo Deus, Legem, & Prophetias, & Euangelium ab eo manasse. Imo quamuis docti homines & summo iudicio præditi contrà insurgant, & omnes ingenij vires conferant atque ostentent in hac disceptatione: nisi tamen ad perditam impudentiam obduruerint, extorquebitur illis hæc confessio, manifesta signa loquentis Dei cõspici in Scriptura, ex quibus pateat cœlestem esse eius doctrinam: ac paulo post videbimus, omnes Scripturæ sacræ libros quibusque aliis scriptis longissimè præcellere. Imò si puros oculos, & integros sensus illuc afferimus, statim occurret Dei maiestas, quæ subacta reclamandi audacia, nos sibi parere cogit. Præposterè tamen faciunt qui disputando contẽdunt solidam Scripturæ fidem adstruere. Equidem tametsi nec summa dexteritate, nec facundia polleo: si tamen mihi certamen esset cum vaferrimis quibusque Dei contẽptoribus, qui in labefactanda Scriptura & diserti & faceti videri appetunt, non difficile mihi fore confido obstreperas eorum voces compescere, ac si vtilis in refellendis eorũ cauillis esset labor, non magno negotio quas in angulis iactantias mussitant discuterem. Verùm siquis sacrum Dei verbum asserat ab hominum maledictis non protinus tamen quam requirit pietas certitudinem cordibus infiget. Quia opinione tantùm stare videtur religio profanis hominibus, nequid stultè aut leuiter credant ratione probari sibi cupiunt, ac postulant Mosen & Prophetas diuinitus loquutos esse. Atqui testimonium Spiritus omni ratione præstãtius esse respondeo. Nam sicuti Deus solus de se idoneus est testis in suo sermone: ita etiam non antè fidem reperiet sermo in hominum cordibus quàm interiore Spiritus testimonio obsignetur. Idem ergo Spiritus qui per os Prophetarum loquutus est, in corda nostra penetret necesse est, vt persuadeat fideliter protulisse quod diuinitus erat mandatum. Atque hæc connexio aptissimè ab Isaia ponitur in his verbis, Spiritus meus qui in te est, & verba quæ posui in ore tuo & seminis tui, in perpetuum non deficient. Bonos quosdam malè habet quòd dum impunè obmurmurant impij contrà Dei verbum, non ad manum suppetat clara probatio. Quasi verò non ideo vocetur Spiritus & sigillum, & arra ad cõfirmandam piorum fidem, quia donec mentes illuminet, semper inter multas hæsitationes fluctuant.

Ab arcano testimonio verè persuadetur cordib⁹ nostris, Deum esse qui loquitur in lege, Prophetis & Euangelio.

Isa. 51. 10.

5 Maneat ergo hoc fixum, quos Spiritus sanctus intus docuit, solidè acquiescere in Scriptura, & hanc quidem esse αὐτόπιστον, neque demonstrationi & rationibus subiici eam fas esse: quam tamen meretur apud nos certitudinem, Spiritus testimonio consequi. Etsi enim reuerentiam sua sibi vltrò maiestate cõciliat, tunc tamen demum seriò nos afficit quum per Spiritum obsignata est cordibus nostris. Illius ergo virtute illuminati, iam nõ aut nostro, aut aliorũ iudicio credimus, à Deo esse Scripturam: sed supra humanum iudicium, certo certius constituimus (non secus ac si ipsius Dei numen illic intueremur) hominũ ministerio, ab ipsissimo Dei ore ad nos fluxisse. Non argumenta, non verisimilitudines quærimus quibus iudicium nostrum incumbat: sed vt rei extra æstimandi aleam positæ, iudicium ingeniumq; nostrum subiicimus. Non id quidem qualiter solent interdum rem incognitam arripere, quę mox perspecta displicet: sed quia inexpugnabilem nos veritatem tenere probè nobis conscij sumus. Neque qualiter superstitionibus solent miseri homines captiuam mentem addicere: sed quia non dubiam vim numi-

nis illic sentimus vigere ac spirare, qua ad parendum, scientes quidem ac volentes, viuidius tamen & efficaciùs quàm pro humana aut voluntate, aut scientia trahimur & accendimur. Itaq; optimo iure per Isaiam clamat Deus, Prophetas cum toto populo sibi esse testes quia vaticiniis edocti, indubiè tenebant absque fallacia vel ambiguitate loquutum esse Deum. Talis ergo est persuasio quæ rationes non requirat: talis notitia, cui optima ratio constet, nempe in qua securiùs constantiúsque mens quiescit quàm in vllis rationibus: talis denique sensus, qui nisi ex cœlesti reuelatione nasci nequeat. Non aliud loquor quàm quod apud se experitur fidelium vnusquisque, nisi quòd longè infra iustam rei explicationem verba subsidunt. Pluribus nunc supersedeo, quoniam hac de re alibi tractandi locus iterum se offeret: tantùm nunc sciamus, veram demum esse fidem quàm Spiritus Dei cordibus nostris obsignat. Imo vna hac ratione contentus erit modestus ac docilis lector: promittit Isaias omnes renouatæ Ecclesiæ filios, Dei fore discipulos. Singulari priuilegio illic Deus solos electos dignatur, quos à toto humano genere discernit. Etenim quodnam veræ doctrinæ initium est nisi prompta alacritas ad audiendam vocem Dei? atqui Deus audiri postulat per os Mosis, sicuti scriptum est, Ne dicas in corde tuo, Quis ascendet in cœlum, aut quis descendet in abyssum? Ecce sermo est in ore tuo. Si hunc intelligentiæ thesaurum filiis suis reconditum esse Deus voluit, nihil mirum vel absurdum si in hominum vulgo cernitur tanta inscitia & stupiditas. Vulgus nomino præcipuos etiam quosque, donec in Ecclesiæ corpus insiti fuerint. Adde quòd Isaias non extraneis modo, sed Iudæis etiam qui domestici censeri volebant, Propheticam doctrinam incredibilem fore admonens, simul causam addit, Quia non reuelabitur omnibus brachium Dei. Quoties ergo nos conturbat credentium paucitas, ex opposito veniat in mentem, non alios comprehendere Dei mysteria nisi quibus datum est.

Isa. 43. 10.

Confirmatur rursus id ipsum pluribus locis ex Isaia.

Isa. 54. 13.

Deut. 30. 10.

Isa. 53. 1.

Probationes, quatenus fert humana ratio, satis firmas suppetere ad stabiliendam Scripturæ fidem. CAP. VIII.

HAEC nisi certitudo adsit quolibet humano iudicio & superior & validior, frustra Scripturæ authoritas vel argumentis munietur, vel Ecclesiæ consensu stabilietur, vel aliis præsidiis confirmabitur: siquidem nisi hoc iacto fundamento, suspensa semper manet. Sicuti contrà, vbi semel communi sorte exemptam religiosè ac pro dignitate amplexi sumus, quæ ad eius certitudinem animis nostris inserendam & infigendam non adeò valebant, tunc aptissima sunt adminicula. Mirum enim quantum confirmationis ex eo accedat, dum intentiore studio reputamus quàm ordinata & disposita illic appareat diuinę sapientiæ dispensatio, quàm cœlestis vbique & nihil terrenum redolens doctrina, quàm pulchra partium omnium inter se consensio, & eiusmodi reliqua quæ ad conciliandam scriptis maiestatem conueniunt. Tum verò solidius adhuc confirmantur corda nostra dum cogitamus rerum magis dignitate quàm verborum gratia, in eius admiratione nos rapi. Nam & hoc non sine eximia Dei prouidentia factum est, vt sublimia regni cœlestis mysteria sub contemptibili verborum humilitate bona ex parte traderentur: ne si splendidiore eloquentia illustrata forent, cauillarentur impij, solam eius vim hîc regnare. Nunc quum inculta illa, & tantùm nõ rudis simplicitas maiorem sui reuerentiã excitet quàm vlla rhetorum facundia, quid iudicare licet nisi potentiorem Scripturæ sacræ vim veritatis constare, quàm vt verborum arte indigeat? Non ergo absq; ratione Apostolus

Ordinata diuinæ sapiẽtię dispẽsatio, nihil terrenũ redolens doctrina, pulchra partiũ omniũ inter se cõsensio, & precipuè contẽptibilium verborũ humilitas sublimia regni cœlestis mysteria loquens, secundaria sunt adminicula ad stabiliendam Scripturæ fidem. Quod postremũ prosequitur etiam sect. 2. & in Noui testamẽti scriptoribus cõsiderat sect. 11.

Apostolus Dei virtute, non humana sapientia, fundatam esse fidem Corinthiorum arguit, quòd sua inter eos prædicatio, non persuasorijs humanæ sapientiæ verbis, sed ostensione Spiritus & potentiæ commendabilis fuisset: siquidem ab omni dubitatione vindicatur veritas, vbi non alienis suffulta præsidijs, sola ipsa sibi ad se sustinendam sufficit. Hæc autem virtus quàm propria sit Scripturę, inde liquet, quòd ex humanis scriptis quamlibet artificiosè expolitis, nullum omnino perinde ad nos afficiendos valet. Lege Demosthenem, aut Ciceronem, lege Platonem, Aristotelem, aut alios quosvis ex illa cohorte: mirum in modum, fateor, te allicient, oblectabunt, mouebunt, rapient: verùm inde si ad sacram istam lectionem te conferas, velis nolis, ita viuidè te afficiet, ita cor tuum penetrabit, ita medullis insidebit, vt præ istius sensus efficacia, vis illa Rhetorum ac Philosophorum propè euanescat: vt promptum sit perspicere, diuinum quiddam spirare sacras Scripturas, quę omnes humanę industrię dotes ac gratias tanto interuallo superent. 1.Cor.1.4.

2 Fateor quidem Prophetis nonnullis elegās & nitidum, imò etiam splendidum esse dicendi genus: vt profanis scriptoribus non cedat eorū facundia: ac talibus exemplis voluit ostendere Spiritus sanctus non sibi defuisse eloquentiam dum rudi & crasso stylo alibi vsus est. Cæterùm siue Dauidem, Isaiam & similes legas, quibus suauis & iucunda fluit oratio, siue Amos hominem pecuarium, Ieremiam & Zachariam, quorum asperior sermo rusticitatem sapit, vbique conspicua erit illa quam dixi Spiritus maiestas. Nec me latet, vt Satan in multis est Dei æmulus, quò se fallaci similitudine melius insinuet in animos simplicium, ita impios errores quibus miseros homines fallebat, astutè spiritile inculto sermone & ferè barbaro, & sæpe obsoletis loquendi formis vsum esse, vt sub hac larua tegeret suas imposturas: sed quam inanis & putida sit affectatio, vident omnes mediocri sensu præditi. Quantum verò ad sacram Scripturam attinet, quā uis multa arrodere conentur proterui homines, constat tamen sententijs refertam esse quæ humanitus concipi non potuerint. Inspiciantur singuli Prophetæ: nemo reperietur qui non longè excesserit humanum modum: vt palato prorsus carere censendi sint quibus insipida est eorum doctrina.

3 Tractarunt alij hoc argumentum copiosè: quò fit vt pauca tantùm delibare in præsens sufficiat quæ ad summam totius causæ maximè faciunt. Præterea quæ iam attigi, non parum habet ponderis ipsa Scripturæ antiquitas. Nam vtcunque Græci scriptores de Ægyptiaca theologia multa fabulentur, nullum tamen cuiusquam religionis monumentum extat quod non sit Mosis seculo longè inferius. Neque Moses nouum Deum comminiscitur: sed quod de æterno Deo longa temporum serie à patribus quasi per manus traditum acceperant Israëlitæ, proponit. Quid enim aliud agit, quàm vt ad fœdus ipsos reuocet cū Abrahamo initum? Quòd si rem inauditam attulisset, nullus erat accessus: sed oportuit liberationem à seruitute, in qua detinebantur, rem omnibus notam ac tritam esse: vt audita eius mentio protinus omnium animos erigeret. Quin etiam de quadringentorum annorum numero probabile est fuisse edoctos. Nunc reputandum est, si tam alto exordio Moses (qui tamen ipse tanto interuallo temporum superat alios omnes scriptores) repetit doctrinæ suæ traditionem, quantum vetustate Scriptura sacra inter alias omnes emineat.

Item Scripturæ antiquitas: quia aliarum religionum libris antecellit Mosis, qui tamen ipse nouum Deum non comminiscitur, sed Deum Patrum Israëlitis proponit.

4 Nisi fortè Ægyptiis credere libeat vetustatem suam extendentibus ad sex annorum millia ante creatum mundum. Sed quum prophanis etiam quibusque semper ludibrio fuerit eorum garrulitas, nō est cur in eius refutatione laborem. Citat autem Iosephus contra Appionem

testimonia memoratu digna ex antiquissimis scriptoribus, vnde colligere licet, gentium omnium consensu doctrinam in Lege proditam ab vltimis seculis fuisse celebrem, quanuis neque lecta neque verè cognita fuerit. Iam nequa hæreret apud malignos suspicio, nequa etiam improbis cauillandi esset ansa, vtrique periculo optimis remediis Deus occurrit. Dum refert Moses quid trecentis ferè antè annis cœlesti afflatu pronuntiasset Iacob de posteris suis, quomodo tribum suam nobilitat? imò eam notat æterna infamia in persona Leui: Simeon, inquit, & Leui vasa iniquitatis: in consilium eorum non veniat anima mea, nec in arcanū eorum lingua mea. Certè potuit dedecus illud silere, non tantùm vt patri suo parceret, sed ne seipsum cum tota familia aspergeret eiusdem ignominiæ parte. Quomodo suspectus esse poterit qui primum familiæ ex qua oriundus erat, authorem Spiritus sancti oraculo detestabilem fuisse vltrò prædicans, neque priuatim sibi consulit, neque recusat subire inuidiam apud gentiles suos, quibus haud dubie hoc molestum erat? Quum etiam impium Aaronis germani fratris & Mariæ sororis murmur commemorat, dicemúsne ex carnis suæ sensu loqui, an parere Spiritus sancti imperio? Adhæc quum summa eius esset authoritas, cur saltem ius summi Sacerdotij non relinquit filiis suis, sed in vltimum locum eos ablegat? Pauca tantùm ex multis delibo: sed in ipsa Lege passim occurrēt multa argumenta quæ vendicent plenam fidem, vt absque controuersia Moses quasi Dei Angelus è cœlo prodeat.

Gen. 9.5.16.

Quòd Moses Leui patris sui dedecus, Aaronis fratris & Mariæ sororis murmur non subticet, & proprios filios non euehunt, argumēta sunt, in libris eius nihil esse ab homine confictum.

Num. 12.1.

5 Iam verò tot ac tam insignia quæ refert miracula, totidē sunt Legis ab ipso latæ proditæque doctrinæ sanctiones. Nam quòd nube abreptus fuit in montem: quòd illic vsque ad diem quadragesimum humano contubernio exemptus fuit: quòd in ipsa Legis promulgatione facies eius tanquam solaribus radiis fulgebat: quòd vndique micabant fulgetra, tonitrua & fragores toto aëre exaudiebantur: tuba etiam nullo humano ore inflata clangebat: quòd tabernaculi ingressus nube opposita excipiebatur à conspectu populi: quòd horrendo Core, Dathan & Abiron, totiúsque impiæ factionis exitio tam mirificè vindicata fuit eius authoritas: quòd lapis virga percussus flumen protinus eiecit: quòd Man e cœlo ad eius precationem depluit: nónne hinc Deus ipsum cælitus commendabat tanquam indubium Prophetam? Siquis obijciat, me sumere pro confessis quæ controuersia non careant, huius cauilli facilis est solutio. Nam quum hæc omnia pro concione publicauerit Moses, quis fingendi locus fuit apud ipsos rerum gestarum oculatos testes? Scilicet prodiisset in medium, ac populum infidelitatis, contumaciæ, ingratitudinis aliorúmque scelerum coarguens, suam doctrinam sub ipsorum conspectu iactasset sancitam fuisse ijs miraculis quæ ipsi nunquam vidissent.

Item miracula omnia quæ contigerunt tā in legis promulgatione, quam toto reliquo tēpore.

Exo. 24.58.
Exo. 34.29.
Exo. 19.16.
Exo. 40.34.
Num. 16 24.
Num. 20 10.
Num. 11.9.

6 Nam & hoc notatu dignum, quoties narrat de miraculis, simul odiosè coniungi quæ totum populum stimulare ad reclamandū poterant si vel minima fuisset occasio: vnde apparet non aliter vt subscriberent fuisse adductos, nisi quia plus satis conuicti erant sua experientia. Cæterùm quoniam res erat illustrior quàm vt profanis scriptoribus liberum esset negare edita fuisse à Mose miracula, calumniam illis suggessit pater mendacij, ea magicis artibus adscribens. Sed qua coniectura magum fuisse insimulant qui tantopere ab hac superstitione abhorret, vt lapidibus obruere iubeat qui tantùm cōsuluerit magos & ariolos? Certè nemo impostor præstigijs ludit qui nō obstupefacere vulgi animos studeat captandæ famæ causa. Quid autem Moses? se & fratrem Aaronem nihil esse clamans, sed tantùm exequi quæ Deus præscripsit, satis abstergit omnē sinistram notam. Iam si res ipsæ considerantur, quænam incantatio facere

Miracula ministerio Mosis, vel tēpore eius in populo edita, cū negare non possent prophani scriptores, calūniati sunt magicis artibus à Mose facta: quæ calumnia firmissimis rationibus refutatur.

Exo. 7.11.
Leuit. 20.6.
Exo. 16.7.

esse potuit vt Man è cœlo quotidie pluens, ad populum alendum sufficeret: siqu s plus iusta mensura repositum haberet, ex ipsa putredine disceret incredulitatem suã diuinitus puniri? Adde quòd multis seriis probationibus sic examinari passus est Deus seruum suum, vt nunc obstrependo nihil proficiant improbi. Quoties enim superbè & petulanter nunc surrexit totus populus, nũc quidam inter se conspirando, sanctum Dei seruum euertere conati sunt, eorum furorem præstigiis eludere quî potuit? Et euentus palàm docet, hoc modo sancitã in omnia secula fuisse eius doctrinam.

7 Adhæc ꝙ tribui Iuda in persona Patriarchæ Iacob assignat principatũ, quis neget spiritu Prophetico factũ esse: præsertim si rem ipsam, vt euentu comprobata fuit, cogitationi nostræ subiicimus? Finge Mosen primum esse vaticinij authorem: ex quo tamen scriptum hoc memoriæ prodidit; prætereunt anni quadringenti quibus nullà est in tribu Iuda sceptri mentio. Post Saulem inauguratum videtur regia potestas in tribu Beniamin residere. Quum à Samuele vngitur Dauid, quęnam eius transferendæ ratio apparet? Quis regem sperasset ex plebeia hominis pecuarij domo exiturum? Et quum illic septem essent fratres, quis minimo natu honorem destinasset? Qua deinde ratione ad spem regni peruenit? Quis humana arte vel industria vel prudentia gubernatam fuisse vnctionem dicat, ac non potiùs vaticinij cœlestis complementum esse? Similiter quę de Gentibus in fœdus Dei cooptandis, obscurè licet prædicit, cùm post duo ferè annorum millia euenerint, an non diuino afflatu ipsum locutum esse palàm faciunt? Omitto alias prædictiones, quæ diuinam reuelationem ita planè spirant vt sanis hominibus constet Deum esse qui loquitur. Breuiter, vnum canticum illustre speculum est in quo Deus euidenter apparet.

Gen.49.10.
Itẽ quod Moses in Iacob persona loquens, tribus Iudæ principatum assignat, & quod vocationem gentium predicit (cum illud quadringentis pòst annis, hoc duobus ferè post annorum millibus cõtigerit) argumenta sunt, Deũ ipsum esse qui in libris Mosis loquitur.
1.*Sam.*11.15.
1.*Sam.*16.13.
*Deut.*32.

8 In reliquis autem Prophetis multò etiamnum clarius id cernitur. Pauca tantùm exempla deligam, quia in omnibus colligendis nimius esset labor. Quum Isaiæ tempore pacatum esset regnum Iuda, imò quum in Chaldæis aliquid præsidij sibi repositum putaret, de excidio vrbis populíque exilio, concionabatur Isaias. Vt demus nondum satis clarum specimen fuisse diuini instinctus, multò antè prædicere quæ tunc videbantur fabulosa, tandem vera apparuerunt: quæ tamen simul de redemptione vaticinia edit, vnde nisi à Deo profecta fuisse dicemus? Cyrũ nominat, per quem subigendi erant Chaldæi, & populus in libertatem asserendus. Elapsi sunt anni plus centum ex quo ita vaticinatus est Propheta, priusquam nasceretur Cyrus: nam hic centesimo demum anno circiter post illius mortem natus est. Nemo diuinare tunc poterat fore aliquem Cyrum, cui cum Babyloniis bellum futurum esset, qui tam potẽti monarchia sub manum suam redacta, finem Israëlitici populi exilio imponeret. Nuda hæc narratio, sine vllo verborum ornatu, nónne indubia esse Dei oracula, non hominis coniecturas, quę Isaias loquitur, planè demonstrat? Rursus quum Ieremias prius aliquanto quàm populus abduceretur, annis septuaginta finiret tempus captiuitatis, reditúmque & libertatem indiceret, nónne à Spiritu Dei gubernari eius linguam oportuit? Cuius impudentiæ erit negare talibus documentis sancitam fuisse Prophetarum authoritatem, adeóque impletum esse quod ipsi iactant ad vindicandam sermonibus suis fidem? Priora ecce venerunt, noua annuntio, antequam oriantur, nota vobis faciam. Omitto quòd Ieremias & Ezechiel, quum tam procul essent dissiti, tamen eodem tempore prophetantes, in dictis omnibus perinde consentiebant acsi mutuò alter alteri dictasset verba. Quid Daniel? annon vsque ad annum ferè sexcentesimum, de rebus futuris prophetias ita contexit, acsi historiam de rebus gestis &

Quod Isaias prędicit Iudæorũ captiuitatem, & eorum redemptionẽ authore Cyro: (qui centesimo post illius mortẽ anno natus est) quod Ieremias antequã popul9 abduceretur, pscribit exilio annorum tẽpus 70. quod Ierem. & Ezec. locis alter ab altero longè dissiti, in dictis oĩbus consentiũt: quod Dan. prędicit de reb9 futuris ad ann. 600. documẽta sunt certissima ad stabiliendam librorum Propheticorum authoritatem.
*Isa.*45 1.
*Ierem.*25.11 12.
*Isa.*42.9.

passim notis scriberet? Hæc si probè meditata habeant pij homines, ad compescendos impiorum hominum latratus abundè instructi erunt: clarior enim est ista demonstratio quàm vt vllis cauillis sit obnoxia.

Contra prophanos quosdā derisores, qui quærunt, quî sciamus Mosis & Prophetarum esse quæ sub eorū nominibus leguntur: itē Mosen nunquam fuisse aliquem.

9 Scio quid in angulis obstrepant quidam nebulones, vt in oppugnanda Dei veritate acumen ingenij sui ostentent. Quærunt enim, quis nos certiores fecerit à Mose & Prophetis hæc fuisse scripta quæ sub eorum nominibus leguntur. Quinetiam quæstionem mouere audent, fueritne vnquam aliquis Moses. At siquis in dubium reuocet fueritne vnquā vel Plato aliquis, vel Aristoteles, vel Cicero, quis non colaphis aut flagellis castigādam talem insaniam dicat? Fuit Lex Mosis cœlesti magis prouidentia, quàm hominum studio mirabiliter conseruata. Et quanquam negligentia Sacerdotum ad breue tempus sepulta iacuit, ex quo pius rex Iosias eam inuenit, per continuas ætatum successiones inter manus hominum versata est. Neque verò quasi rem ignotam aut nouam protulit Iosias, sed quæ semper vulgata fuerat, & cuius tunc celebris erat memoria. Dicatum erat templo volumen prototypon: dicatum regis archiuis descriptū inde exemplar: tantùm hoc acciderat quòd Sacerdotes Legem ipsam ex solenni more publicare desierant, & populus etiā ipse visitatam lectionem neglexerat. Quid quòd nullum ferè seculum præterijt quo non confirmata renouatáque fuerit eius sanctio? an ijs incognitus erat Moses qui Dauidem tractabant? Verùm, vt de omnibus simul loquar, certo certius est ipsorum scripta non aliter peruenisse ad posteros quàm de manu in manum, vt ita loquar, perpetua annorum serie à patribus tradita, qui partim loquentes audierāt, partim recenti memoria discebant ab auditoribus, fuisse ita locutos.

1. Mach. 1.59.

Aduersus eosdem quęrentes vnde ad nos peruenerint exemplaria librorū Scripturæ, quum Antiochus iusserit omnia concremari. Vbi de admirabili Dei prouidentia in illis per tot secula conseruandis inter tot hostes & tam sæuas persequutiones.

10 Imò quod ex Machabæorum historia obijciunt ad eleuandam Scripturæ fidem, tale est vt nihil ad eam stabiliendam excogitari possit aptius. Primùm tamen quem obtendunt colorem diluemus: deinde in eos retorquebimus quam in nos machinam erigunt. Quum Antiochus, inquiunt, libros omnes iusserit concremari, vnde prodierunt quæ nunc habemus exemplaria? Ego autem vicissim interrogo in qua officina tam cito fabricari potuerint? Constat enim post sedatam sæuitiam mox extitisse, & à piis omnibus qui in eorum doctrina educati familiariter eos nouerant, sine controuersia fuisse agnitos. Quinetiam quum omnes impij, quasi facta coniuratione, Iudæis tam proteruè insultauerint, nemo vnquam illis obijcere ausus est falsam librorum suppositionem. Nam qualiscunque, eorum opinione, sit religio Iudaica, Mosen tamen ipsius esse authorem fatentur. Quid ergo aliud quàm proteruiam suam plusquam caninam produnt isti blaterones, dum supposititios libros esse mentiuntur, quorum sacra vetustas historiarum omnium consensu approbatur? Sed ne refellendis tam putidis calumnijs frustra plus operæ impendam, potius hinc reputemus quantam Dominus conseruandi verbi sui curam habuerit, quando ipsum ex truculentia sæuissimi tyranni, quasi ex præsenti incendio præter spem omnium eripuit: quòd pios Sacerdotes aliósque tanta constantia instruxit, vt non dubitauerint thesaurum hunc vitæ suæ dispendio, si opus foret, redemptum, ad posteros transmittere: quòd acerrimam tot præsidum ac satellitum conquisitionem frustratus est. Quis insigne ac mirificum Dei opus non agnoscit, quòd sacra illa monumenta quæ prorsus interijsse sibi impij persuaserant, mox quasi postliminio redierunt, & quidem maiore cum dignatione? Sequuta est enim Græca interpretatio quæ per totum orbem ea vulgaret. Neque in eo tantùm apparuit miraculum quòd fœderis sui tabulas Deus à sanguinarijs Antiochi edictis vindicauit,

nit, sed quòd inter tam multiplices gentis Iudaicæ clades, quibus subinde attrita & vastata, mox propè ad internecionem redacta fuit, saluæ tamen superstitesque manserunt. Lingua Hebræa non ignobilis modò, sed propè incognita iacebat: & certè, nisi religioni consultum voluisset Deus, in totum perijsset. Quantum enim ex quo reuersi sunt ab exilio Iudæi, à linguæ patriæ genuino vsu desciuerint, ex eius seculi Prophetis apparet: quod ideo notatu vtile est, quia ex hac comparatione clarius elicitur Legis & Prophetarum antiquitas. Et per quos salutis doctrinam in Lege & Prophetis comprehensam nobis Deus seruauit, vt Christus suo tempore patefieret? Per infestissimos Christi ipsius hostes Iudæos, quos meritò Ecclesiæ Christianæ librarios Augustinus ideo appellat, quia nobis subministrarunt lectionem cuius ipsi vsum non habent.

11 Porrò si ad nouum Testamentum venitur, quàm solidis fulturis nititur eius veritas? Historiam humili abiectóque sermone tres Euangelistæ recitant: fastidio est multis superbis ista simplicitas: nempe quoniam ad præcipua doctrinæ capita non attendunt, ex quibus colligere facile esset eos supra humanum captum de cœlestibus mysteriis disserere. Certè quicunque ingenui pudoris gutta præditi erunt, lecto primo capite Lucæ pudefient. Iam Christi conciones, quatum summa à tribus illis Euangelistis perstringitur, omni contemptu eorum scripta facilè eximunt. Iohannes autem è sublimi tonans, quos non cogit in obsequium fidei, eorum peruicaciam quolibet fulmine validius prosternit. Prodeant in medium omnes isti nasuti censores, quibus summa voluptas est Scripturæ reuerentiam ex suis & aliorum cordibus excutere: legant Iohannis Euangelium: velint nolint, illic reperient mille sententias quæ saltem eorum socordiam expergefaciant: imò quæ eorum conscientiis ad cohibendos eorum risus horribile inurant cauterium. Eadem Pauli & Petri ratio est, in quorum scriptis quamuis maior pars cæcutiat, ipsa tamen cœlestis maiestas deuinctos sibi omnes & quasi constrictos tenet. Vnum verò hoc eorum doctrinam supra mundum satis supérque attollit, quòd Matthæus ad mensæ suæ quæstum antea affixus, Petrus & Iohãnes in nauiculis suis versati, omnes crassi idiotæ nihil didicerant in hominum schola quod aliis traderent. Paulus verò non tantùm ex professo hoste, sed etiam sæuo & sanguinario, conuersus in nouum hominem, subita & insperata mutatione ostendit cœlesti imperio se compulsum, doctrinam quam oppugnauerat, asserere. Negent canes isti Spiritum sanctum super Apostolos delapsum esse, vel saltem historiæ fidem abrogent: res tamen palam clamitat à Spiritu fuisse edoctos, qui ante in ipsa plebe contemptibiles, repente de cœlestibus mysteriis tam magnificè disserere cœperunt.

Trium Euãgelistarũ sermonis simplicitas cœlestia mysteria continens, Iõãnis oratio grauibus sententijs è sublimi tonans, in Petri & Paul. scriptis relucens cœlestis maiestas, Matthæi insperata vocatio à mensa, Petri & Iõannis à nauiculis ad Euãgelij præconiũ, Pauli hostis cõuersio & vocatio ad Apostolatũ, signa sunt loquentis in ipsis Spiritus sancti.

12 Adde quòd aliæ quoque sunt optimæ rationes cur pondere suo non careat Ecclesiæ consensus. Neque enim pro minimo ducendum est, ex quo Scriptura publicata fuit, tot seculorum voluntates constanter in eius obedientiam consensisse: & vtcunque miris modis eam vel opprimere, vel euertere, vel inducere prorsus & ex hominum memoria obliterare Satan cum toto mundo conatus sit, semper tamen instar palmæ superiorem euasisse, & inexpugnabilem perstitisse. Siquidem nemo ferè excellentiore ingenio vel sophista, vel rhetor olim fuit, qui vim suam aduersus ipsam non intenderet: nihil tamen profecerunt omnes. In eius excidium vniuersa terræ potentia se armauit, & in fumum abierunt omnes eius conatus. Quomodo tam validè vndequaque impetita restitisset, non nisi humano fieta præsidio? Quin magis hoc ipso à Deo

Tot seculorum tam variarum gẽtium, & tam diuersorũ animorũ consensus in amplectẽda Scriptura, rara etiam quorundam pietas eius authoritatem apud nos debent confirmare.

esse conuincitur, quòd reluctantibus humanis omnibus studijs, sua tamen virtute vsque emerserit. Adde etiam huc, quòd non vna ciuitas, nō gens vna in eam recipiendam & amplexandam conspirauit: sed quàm longè latéque patet terrarum orbis, variarum gentium, quibus alioqui nihil inter se commune erat, sancta cōspiratione suam authoritatem adepta est. Porrò quum plurimum nos mouere debeat talis conuenientia tam diuersorum animorum, & rebus omnibus alioqui inter se dissidentium, quando eam non nisi cœlesti numine conciliatam apparet: non parum tamen grauitatis illi accrescit, dum intuemur in eorum pietatem qui sic conueniunt, non omnium quidem, sed quibus, ceu luminibus, fulgere Ecclesiam suam Dominus voluit.

Item tot martyrū sanguis qui pro eius confessione mortē firmo & sobrio Dei zelo oppetierunt.

13 Iam quanta securitate nos ei doctrinæ nomen dare par est, quam tot sanctorum virorum sanguine sancitam ac testificatam videmus? Illi pro semel suscepta non dubitarunt mortem animose & intrepidè, atque adeò magna alacritate, oppetere: nos cū tali arrhabone ad nos trāsmissam, quî non certa & inconcussa persuasione susciperemus? Non ergo est mediocris Scripturæ approbatio, tot testium sanguine fuisse obsignatam: præsertim dum reputamus, eos mortem ad reddendum fidei testimonium oppetiisse, non fanatica intemperie (qualiter interdum erratici spiritus solent) sed firmo constantíque, sobrio tamen Dei zelo. Aliæ sunt nec paucæ nec inualidæ rationes, quibus sua Scripturæ dignitas ac maiestas non modò asseratur pijs pectoribus, sed aduersus calumniatorum technas egregiè vindicetur: sed quæ non satis per se valeant ad firmam illi fidem comparandam, donec eius reuerentiam cœlestis Pater, suo illic numine patefacto, omni controuersia eximit. Quare tum verè demū ad saluificam Dei cognitionem Scriptura satisfaciet, vbi interiori Spiritus sancti persuasione fundata fuerit eius certitudo. Quæ vero ad eā confirmandam humana extant testimonia, sic inania non erunt, si præcipuum illud & summum, velut secundaria nostræ imbecillitatis adminicula, subsequantur. Sed ineptè faciunt qui probari volunt infidelibus, Scripturam esse verbum Dei: quod, nisi fide, cognosci nequit. Meritò itaque Augustinus, qui pietatem & pacem mentis debere præcedere admonet, vt de tantis rebus aliquid homo intelligat.

De vtilitate credendi.

Omnia pietatis principia euertere fanaticos, qui posthabita Scriptura, ad reuelationem transuolant. CAPVT IX.

Contra fanaticos qui posthabita scripturæ lectione, & doctrina, Spiritum iactāt, & ad reuelationes transuolāt, Vide Caluinū in Instructione aduersus libertinos, cap. 9. & 10.

Anabaptistæ [illegible]

PORRÒ qui repudiata Scriptura, nescio quam ad Deum penetrādi viā imaginantur, non tam errore teneri quàm rabie exagitari putandi sunt. Emerserunt enim nuper vertiginosi quidam, qui Spiritus magisterium fastuosissimè obtendentes, lectionem ipsi omnem respuunt, & eorum irrident simplicitatem, qui emortuam & occidentem, vt ipsi vocant, literam adhuc consectātur. Sed velim ab ipsis scire quisnam sit iste spiritus, cuius afflatu eò sublimitatis euehuntur, vt Scripturæ doctrinam ceu puerilem & humilem despicere ausint. Nam si Christi spiritum esse respondent, perquam ridicula est eiusmodi securitas: siquidem Apostolos Christi, aliósq; in prima Ecclesia fideles nō alio spiritu illuminatos fuisse, vt opinor, concedent. Atqui nullus eorū verbi Dei contemptū inde didicit, sed vnusquisq; potiùs maiore reuerentia imbutus fuit, queádmodum eorū scripta luculentissimè testātur. Et sanè sic per os Isaiæ prædictū fuerat. Neq; enim vbi dicit, [Spiritus meus qui in te est & verba quę posui in ore tuo, nō discedent ab ore tuo, neq; ab ore seminis tui in perpetuū] veterem populū externæ doctrinæ astringit acsi elementarius esset: quin potiùs veram hanc & plenam sub Christi regno felicitatem nouæ Ecclesiæ

Isa. 59. 21.

clesiæ fore docet, vt nō minus voce Dei quàm Spiritu regatur: vnde colligimus nefando sacrilegio diuelli ab istis nebulonibus quæ inuiolabili nexu Propheta coniunxit. Huc adde quòd Paulus in tertium vsque cœlum raptus, non destitit tamen proficere in doctrina Legis & Prophetarum: sicuti & Timotheum singularis præstantiæ doctorem hortatur vt lectioni attendat. Ac memoratu dignum est elogium illud quo Scripturam ornat, vtilem esse ad docendum, monendum, arguendum, quò perfecti reddantur serui Dei. Quàm diabolici furoris est caducum vel temporalem Scripturæ vsum fingere, quæ ad vltimam vsque metam filios Dei deducit? Deinde & hoc mihi responderi ab ipsis velim, an aliū hauserint spiritū ab eo quem discipulis suis Dominus promittebat. Tametsi extrema insania vexantur, non tamen eos tanta vertigine puto raptari vt id iactare ausint. Qualem autem fore promittendo denūtiabat? nempe qui non à seipso loqueretur, sed suggereret eorum animis & instillaret quæ ipse per verbum tradidisset. Non ergo promissi nobis Spiritus officium est, nouas & inauditas reuelationes confingere, aut nouum doctrinæ genus procudere, quo à recepta Euangelij doctrina abducamur: sed illam ipsam, quæ per Euangelium commendatur, doctrinam mentibus nostris obsignare.

1.Tim.4.13. 2.Tim.3.16. Ioan.16.13.

2 Vnde facilè intelligimus, Scripturæ & lectioni & auscultationi esse studiosè incumbendum, siquem à Spiritu Dei vsum ac fructum percipere libet (sicuti etiam laudat Petrus eorum studium, qui attenti sunt ad Propheticam doctrinā, quæ tamen videri poterat loco cessisse post exortam Euangelij lucem) contrà verò, siquis spiritus, præterita verbi Dei sapientia, aliam doctrinam nobis ingerit, eum meritò vanitatis ac mendacij suspectum esse debere. Quid enim? quum se Satan in Angelum lucis transfiguret, quam authoritatem habebit apud nos Spiritus, nisi certissima nota discernatur? Et sanè perspicuè nobis designatus est voce domini: nisi quia sponte in suum exitium errare affectant miseri isti, dum Spiritum à seipsis potius quàm ab ipso quærunt. At verò indignum esse causantur, Spiritum Dei, cui subiicienda sunt omnia, Scripturæ subiacere. Quasi verò sit hoc ignominiosum Spiritui sancto, sibi esse vbique parem & conformem, sibi per omnia constare, nusquam variare. Equidem si ad humanam, vel angelicam, vel alienam quāuis regulam exigeretur, censendus tum esset, in ordinem, adde etiam si placet, in seruitutem redigi: sed dum sibi ipsi comparatur, dum in seipso consideratur, quis ideo dicet irrogari ei iniuriam? Atqui ita ad examen reuocatur, fateor: sed quo suā apud nos maiestatem sanciri voluit. Nobis abundè esse debet, simul atque se nobis insinuat. Verùm ne sub titulo suo Satanæ spiritus obrepat, in sua imagine quam Scripturis impressit, vult à nobis recognosci. Scripturarum author est: varius dissimilísque esse non potest. Qualem igitur se illic semel prodidit, talis perpetuò maneat, oportet. Hoc contumeliosum illi non est: nisi fortè honorificum ducamus à seipso desciscere & degenerare.

2.Pet.1.19.

Refutatio obiectionis ab ipsis allatæ, Indignum esse, Spiritum Dei, cui subiicienda sunt omnia, Scripturæ subiacere.

3 Quòd verò literæ occidenti nos incubare cauillātur, in eo pœnas luunt contemptæ Scripturæ. Satis enim constat Paulum illic aduersus pseudoapostolos contendere, qui quidem Legem citra Christum commendantes, à noui Testamenti beneficio populum auocabant, quo pacisciur Dominus se Legem suam in fidelium viscera insculpturum, & cordibus inscripturum. Emortua est igitur litera, & suos lectores necat lex Domini, vbi & à Christi gratia diuellitur, & intacto corde, auribus tantùm insonat. Verùm si per Spiritum efficaciter cordibus imprimitur, si Christum exhibet: verbum est vitæ, conuertens animas, sapientiam præstās paruulis, &c. Quinetiā eodem loco prædicationem suam Apostolus

Item quòd dicunt literæ occidēti nos incubare.

2.Cor.3.6. 2.Cor.3.8.

ministerium Spiritus vocat: nimirum significans, ita suæ quam in Scripturis expressit, veritati inhærere Spiritum sanctum, vt vim tum demum suam proferat atque exerat, vbi sua constat verbo reuerētia ac dignitas. Nec his repugnat quod nuper dictum est, verbum ipsum non valde certum nobis esse nisi Spiritus testimonio confirmetur. Mutuo enim quodam nexu Dominus verbi Spiritúsque sui certitudinem inter se copulauit: vt solida verbi religio animis nostris insidat vbi affulget Spiritus qui nos illic Dei faciem contemplari faciat: vt vicissim nullo hallucinationis timore Spiritum amplexemur, vbi illum in sua imagine, hoc est in verbo, recognoscimus. Ita est sanè. Non verbum hominibus subitæ ostentationis causa in medium protulit Deus, quod Spiritus sui aduentu extemplò aboleret, sed eundem Spiritum cuius virtute verbum administrauerat, submisit, qui suum opus efficaci verbi confirmatione absolueret. In hunc modum Christus discipulis duobus sensum aperiebat: nō vt abiectis Scripturis, per se saperent: sed vt Scripturas intelligerent. Similiter Paulus, dum hortatur Thessalonicenses ne Spiritum extinguant, non sublimiter eos arripit ad inanes sine verbo speculationes: sed continuò subiicit, non spernendas prophetias. Quo proculdubio innuitur, Spiritus lucem præfocari simul atque in contemptum veniunt prophetiæ. Quid ad hæc tumidi isti ἐνθουσιασταί, qui hanc vnam reputant eximiam illuminationem, vbi securè omisso ac valere iusso Dei verbo, quicquid stertendo conceperint, non minus confidenter quàm temerè arripiunt? Filios certè Dei lōgè alia decet sobrietas: qui vt omni veritatis luce, sine Dei Spiritu, orbatos se vident, ita non ignorant, verbum esse organum quo Spiritus sui illuminationem fidelibus Dominus dispensat. Alium enim Spiritum nesciunt quàm qui in Apostolis habitauit & loquutus est: cuius oraculis assiduè ad verbi audientiam reuocantur.

Mutuo nexu Dominus doctrinę Spiritusq́ sui certitudinem inter se copulauit: itaque nō pugnare hęc duo, Authoritatem Scripturæ cōfirmari in nobis Spiritus testimonio: &, Non agnoscendū Spiritū esse Dei si dissentiat à Scriptura.

Luc. 24.27.

1. Thess. 5.19.20.

Scripturam, vt omnem superstitionem corrigat, verum Deum exclusiuè opponere diis omnibus Gentium.

CAPVT X.

Sed enim quoniam Dei notitiam, quæ in mundi machina vniuersisq; creaturis non obscurè alioqui proponitur, familiariùs tamen etiamnum & clariùs verbo docuimus explicari: iam operæpretium est expendere ecquid se talem Dominus in Scriptura nobis repręsentet, qualē in operibus suis delineari, prius visum est. Longa certè materia, siquis in ea diligentius tractanda immorari velit. At ego velut indicem proposuisse contentus ero, quo monitæ piæ mentes, quid potissimum in Scripturis de Deo inuestigandum sit, norint, & ad certum eius inquisitionis scopum dirigantur. Nondum attingo peculiare fœdus quo genus Abrahæ à reliquis Gentibus distinxit. Nam gratuita adoptione recipiens in filios qui hostes erant, Redemptor iam tunc apparuit: nos autem adhuc in ea notitia versamur quę in mundi creatione subsistit, neque ascendit ad Christum Mediatorem. Etsi autem paulo pòst quosdam ex nouo Testamento locos citare operæpretium erit (sicuti etiam inde & potentia Dei Creatoris, & prouidentia in primæ naturæ conseruatione probatur) lectores tamen monitos volo quid nunc agere mihi propositum sit, ne fines sibi præscriptos transiliant: denique tenere in præsentia sufficiat, quomodo Deus cœli & terræ opifex mundum à se conditum gubernet. Passim verò celebratur & paterna eius bonitas, & voluntas ad beneficentiam procliuis: & exempla traduntur seueritatis, quę iustum scelerum vltorem esse ostendunt, præsertim vbi tolerantia sua contra obstinatos nihil proficit.

Qualē cœli & terræ reliquarumque creaturarum contēplatio Deum nobis delineat, eundē repræsentat Scriptura, nempe æternū, plenum bonitate, clemētia, misericordia, iustitia, iudicio, & veritate: idque non alium in scopum.

Probatur ex Mose, Dauide, Ieremia.

2 Certis quidem locis dilucidæ magis descriptiones nobis proponuntur, quibus εἰκονικῶς visenda exhibetur germana eius facies. Nam quum eam describeret Moses, videtur sanè voluisse breuiter cõprehendere quicquid de ipso intelligi ab hominibus fas esset. Iehouah, inquit, Iehouah, Deus misericors & clemẽs, patiẽs, & multę miserationis, ac verax, qui custodis misericordiã in millia, qui aufers iniquitatem & scelera, apud quẽ innocens non erit innocens, qui reddis iniquitatẽ patrum filiis ac nepotibus. *Exod.34.6.* Vbi animaduertamus eius æternitatẽ καὶ αὐτουσίαν, magnifico illo nomine bis repetito, prædicari: deinde cõmemorari eius virtutes, quibus nobis describitur nõ quis sit apud se, sed qualis erga nos, vt ista eius agnitio viuo magis sensu, quàm vacua & meteorica speculatione cõstet. Virtutes porro easdem hic enumerari audimus, quas notauimus in cœlo & terra relucere; clementiam, bonitatem, misericordiam iustitiam, iudicium, veritatem. Nam virtus & potentia sub titulo Elohim continetur. Iisdem etiam epithetis illum insigniunt Prophetę, quum ad plenum volunt sanctum eius nomen illustrare Ne multa congerere cogamur, in præsentia nobis Psalmus vnus sufficiat: in quo tam exacte summa omnium eius virtutum recensetur, vt nihil omissum videri queat. *Psalm.145.* Et nihil tamen illic ponitur, quod nõ liceat in creaturis contemplari: ideò talem sentimus, experientia magistra, Deum, qualem se verbo declarat. Apud Ieremiam, vbi pronuntiat qualis agnosci à nobis velit, descriptionem proponit nõ ita plenam, sed eodem planè recidentem. *Ierem.9.23.* Qui gloriatur, inquit, in hoc glorietur, quòd me nouerit Dominũ, qui facio misericordiam, iudicium, & iustitiam in terra. Tria certè hæc apprime nobis cognitu sunt necessaria: Misericordia, qua sola consistit nostra omnium salus: Iudicium, quod in flagitiosos quotidie exercetur, & grauius etiã eos manet in æternum exitium: Iustitia, qua conseruantur fideles, & benignissimè fouẽtur Quibus comprehensis, te abundè habere vaticinium testatur quo possis in Deo gloriari. Neq; tamen ita omittuntur aut veritas eius, aut potentia, aut sanctitas, aut bonitas Quomodo enim constaret, quæ hîc requiritur iustitiæ, misericordiæ, iudicij eius scientia, nisi veritate eius inflexibili niteretur? Et quomodo crederetur terrã iudicio & iustitia moderari, nisi intellecta eius virtute? Vnde autem, nisi ex bonitate, misericordia? Si denique viæ omnes eius sunt misericordia, iudicium, iustitia, in illis quoque & sanctitas cõspicua est. Porrò non in alium scopum destinatur, quæ in Scripturis nobis proponitur Dei notitia, quàm quæ in creaturis impressa lucet: nempe ad Dei timorem primum, deinde ad fiduciam nos inuitat: quò scilicet & perfecta vitæ innocentia, & non simulata obediẽtia colere illum discamus, tum ab eius bonitate toti dependere.

Etiã idololatræ omnibus seculis naturaliter senserunt vnicum esse Deum: sed hic sensus non vltra valuit nisi vt essent inexcusabiles. Scriptura autem vt ad Deum verum nos deducat, disertè excludit deos oẽs Gẽtiũ.

3 Sed hîc summam generalis doctrinæ colligere propositũ est: ac primò quidem obseruent lectores, Scripturam vt ad verum Deum nos dirigat disertè excludere ac reiicere Deos omnes Gẽtium, quia seculis ferè omnibus passim adulterata fuit religio. Verum quidem est, vnius Dei nomen vbique fuisse notum ac celebre Nam qui ingentem deorũ turbam colebant, quoties ex genuino naturæ sensu loquuti sunt, acsi vnico Deo contenti essent, simpliciter vsi sunt Dei nomine. atque hoc prudenter notauit Iustinus martyr, qui in hunc finem librum composuit De monarchia Dei, vbi ex plurimis testimoniis ostendit vnitatem Dei fuisse omnium cordibus insculptam. Idem etiam Tertullianus ex communi sermone probat. ** In libro de Idololatria.* Sed quia omnes ad vnum vanitate sua vel tracti vel prolapsi sunt ad falsa commenta, atque ita euanuerunt eorum sensus, quicquid naturaliter senserunt de vnico Deo, non vltrà valuit nisi vt essent inexcusabiles Nam & sapientissimi quique eorum vagum

Vide apud Augustinũ epistolã Maximi cuiusdã grãmat ci Madaurensis & deos suos facetè ridentis, & veram religionẽ improbantis: August. aũt grauẽ & sanctam ad illum responsionem. Epistola 43. & 44.

mentis suæ errorem palàm aperiunt, vbi Deum quempiam sibi adesse cupiunt: & ita votis inuocant incertos deos. Adde quòd multiplicem Dei naturam imaginando, licet minus absurdè quàm rude vulgus de Ioue, Mercurio, Venere, Minerua & aliis sentirent, non fuerũt ipsi quoque immunes à Satanæ fallaciis. ac iam alibi diximus, quæcunque effugia argutè excogitarunt Philosophi, crimen defectionis non diluere quin ab omnibus corrupta fuerit Dei veritas. Hac ratione Habacuc, vbi idola omnia damnauit, Deum in templo suo quærere iubet, ne alium admitterent fideles quàm qui se verbo suo patefecerat.

Habac. 2. 20.

Deo tribuere visibilem formam nefas esse, ac generaliter deficere à vero Deo quicunque idola sibi erigunt. CAP. XI.

Impio mẽdacio corrumpi Dei gloriam quoties ei forma vlla affingitur. Idcirco Scripturã vt ad verum Deum nos deducat, excludere idola & simulachra omnia.

VERVM, vt Scriptura rudi crassoq; hominum ingenio consulens, populariter loqui solet, vbi verum Deum à falsis discernere vult, idolis præcipuè eum opponit: non quòd probet quæ subtiliùs & elegantius à Philosophis traduntur, sed quò melius deregat mundi stultitiam, imò amentiam in quærendo Deo, quandiu suis quisque speculationibus adhæret. Exclusiua igitur definitio, quæ passim occurrit, in nihilum redigit quicquid diuinitatis propria opinione sibi fabricant homines: quia Deus ipse solus est de se idoneus testis. Interea quũ hic brutus stupor totum orbem occupauerit, vt visibiles Dei figuras appeterẽt, atque ita ex ligno, lapide, auro, argento, aliáve mortua & corruptibili materia formarent deos, tenendum nobis est hoc principiũ, impio mendacio corrũpi Dei gloriam quoties ei forma vlla affingitur. Itaq; Deus in Lege postquam sibi vni asseruit deitatis gloriã, vbi docere vult quem cultum probet, vel repudiet, mox adiungit, Non facies tibi sculptile, neque similitudinem vllam: quibus verbis licentiam nostram coërcet, ne ipsum vlla visibili effigie repræsentare tentemus: ac formas omnes breuiter enumerat, quibus iam olim cœperat eius veritatẽ in mendacium conuertere superstitio. Scimus enim Solem adoratum fuisse à Persis. Quotquot etiam astra in cœlo cernebãt stultæ Gentes, totidem sibi finxerunt deos. Iam nullũ propè animal fuit, quod Ægyptiis non esset Dei figura. Græci verò supra alios sapere visi sunt, quòd sub humana forma Deum colerent. Atqui imagines Deus inter se non comparat, quasi altera magis, altera minus conueniat: sed absque exceptione repudiat simulachra omnia, picturas, aliáque signa quibus eum sibi propinquum fore putarunt superstitiosi.

Exod. 20. 4.

Maximus Tyrius Platoni. Serm. 38.

Simpliciter Deo displicere omnes statuas & imagines quæ fiunt ad eum figurandum, probatur testimoniis & rationibus.

2 Id colligere promptũ est ex rationibus quas prohibitioni adiungit. Primum apud Mosen, Memento quòd Iehouah loquutus tibi sit in valle Horeb: vocem audisti, corpus non vidisti. obserua ergo teipsum, ne fortè deceptus, facias tibi vllam similitudinem, &c. Videmus vt apertè vocem suam opponat Deus omnibus figuris: vt sciamus à Deo desciscere quicunque visibiles eius formas appetunt. * Ex Prophetis sufficiet vnus Isaias qui in hac demõstratione plurimus est, vt doceat indecora & absurda fictione fœdari Dei maiestatem, dum incorporeus materia corporea, inuisibilis visibili simulachro, spiritus re inanimata, immensus exigui ligni, lapidis, vel auri frusto assimilatur. In eundem quoque modũ ratiocinatur Paulus, Genus quum simus Dei, non existimandum auro, & argento, aut lapidi arte sculpto, aut inuento hominis Diuinum esse simile. Vnde constat, quicquid statuarum erigitur vel imaginum pingitur ad Deum figurandum, simpliciter ei displicere ceu quædam maiestatis suæ dedecora. Et quid mirum si hæc è cœlo Spiritus sanctus oracula detonet, quum ad talem cõfessionem è terra edendam miseros

Deut. 4. 15.

** Isa. 40. 18. & 41. 7. 29. & 45. 9. & 46. 5.*

Act. 17. 29.

ſeros quoque & cæcos idololatras cogat? Nota eſt illa Senecæ querimonia, quæ apud Auguſtinum legitur: Sacros (inquit) immortales, inuiolabiléſque deos in materia viliſſima, atque ignobili dedicant, illíſque hominum & ferarum habitus induunt: quidam verò mixto ſexu, & diuerſis corporibus, ac numina vocãt: quæ ſi accepto ſpiritu occurrerent, mõſtra haberentur: vnde rurſus palàm apparet, friuolo cauillo eludi imaginum patronos, qui obtendunt Iudæis fuiſſe vetitas quòd ad ſuperſtitionem procliues eſſent. Quaſi verò ad gentem vnam pertineat quòd Deus ex æterna ſua eſſentia, & continuo naturæ ordine adducit. Neque verò Iudęos Paulus alloquebatur, ſed Athenienſes, quum errorem in Deo figurando refelleret.

Lib.6. de Ciuitate Dei, cap.10.

Non ad Iudæos tãtùm pertinuiſſe eã prohibitionem.

3 Exhibuit quidem interdum Deus certis ſignis numinis ſui pręſentiam, vt diceretur ſpectari facie ad faciem: ſed omnia quæ vnquam edidit ſigna, aptè quadrabant ad rationem docendi, & ſimul apertè monebant homines de incomprehenſibili eius eſſentia. Nubes enim & fumus & flamma, quanquam ſymbola erant cœleſtis gloriæ, quaſi iniecto fręno cohibebant omnium mentes ne penetrare altius tentarent. Quare ne Moſes quidem (cui tamen prę aliis familiariſſimè ſe patefecit) precibus adeptus eſt vt faciem illam cerneret: quin reſponſum accepit, non eſſe hominem tanti fulgoris capacem. Apparuit Spiritus ſanctus ſub ſpecie columbæ: ſed dum protinus euanuit: quis non videt, vnius momenti ſymbolo admonitos eſſe fideles Spiritum inuiſibilem credendum eſſe? vt eius virtute & gratia contenti, nullam ſibi externam figuram accerſerent. Nam quod ſub forma hominis Deus interdum apparuit, præludium fuit futurę in Chriſto reuelationis. Itaque hoc prętextu minimè licuit Iudæis abuti vt ſibi deitatis ſymbolum erigerent ſub humana figura. Propitiatorium quoque, vnde præſentiã virtutis ſuæ ſub Lege exeruit Deus, ſic compoſitum erat vt innueret optimum diuinitatis aſpectum hunc eſſe, dum animi ſupra ſe admiratione efferuntur. Cherubim ſi quidem alis extentis illud operiebant, velum obtegebat: locus ipſe procul reconditus ſatis per ſe occulebat. Proinde inſanire eos minimè obſcurum eſt qui ſimulachra Dei & Sanctorũ exemplo illorum Cherubim defendere conantur. Quid enim obſecro volebant imagunculæ illę, niſi imagines repręſentandis Dei myſteriis non eſſe idoneas? quando in hoc formatæ erant, vt alis velantes propitiatorium, non oculos modo humanos, ſed omnes ſenſus prohiberent à Dei intuitu: atque ita temeritatem corrigerent. Huc accedit quòd Prophetæ Seraphim ſibi in viſione oſtenſos velata facie nobis pingunt: quo ſignificant tantum eſſe diuinæ glorię fulgorem vt Angeli quoq; ipſi à recto intuitu arceantur, & tenues eius ſcintillę, quæ in Angelis emicant, ab oculis noſtris ſint ſubductæ. Quanquam Cherubim de quibus nunc agitur, ad veterem Legis pędagogiam pertinuiſſe agnoſcunt quicunque rectè iudicant. Ita in exemplum eos trahere quod noſtrę ætati ſeruiat, abſurdum eſt. Pręteriit enim ſeculum illud puerile, vt ita loquar, cui eiuſmodi rudimenta deſtinata erãt. Ac ſanè pudendũ eſt, prophanos ſcriptores magis dextros eſſe Legis Dei interpretes quàm Papiſtas. Iudęis per ludibrium exprobrat Iuuenalis, quòd puras nubes & cœli numen adorent. Peruerſè quidem & impiè: verius tamen loquitur, Dei effigiem apud illos extare negans, quàm Papiſtę, qui viſibilem aliquam Dei effigiem fuiſſe garriunt. Quòd autem populus ille feruida celeritate ſubinde ad idola ſibi quęrenda prorupit, nõ aliter quàm aquę ex magna ſcaturigine violento impetu ebulliunt: hinc potius diſcamus quanta ſit ingenij noſtri ad idololatriam propenſio, ne vitij communis culpam regerendo in Iudęos ſub vanis peccandi illecebris mortiferum ſomnum dormiamus.

Sic Deum certis ſignis viſibilib' præſentiam ſuam olim oſtendiſſe vel toti populo vel quibuſdã ſelectis, vt eadẽ ſigna monerent eos de incomprehẽſibili Dei eſſentia.

Deut.4.11.

Exod.33.13.

Matth.3.16.

Exo.25.17.18.21.

Inſanire eos qui ſimulachra Dei & ſanctorũ defendũt exẽplo Cherubim operientium propitiatorium, oſtenditur vel Iuuenalis teſtimonio.

Iſa.6.2.

Tertullianus lib. de Idololatria refutat eos qui obijciebant Moſen ſimulachrũ ſerpẽtis erexiſſe in deſerto.

Plin.lib.13.cap.4.

Iudæa gens contumelia numinum inſignis.

Psa.115.4,& 135.15.

Simulachra nō esse deos materia ipsa ostendit, itē fabricatio, quę manibus hominum perficitur.

4 Eodem tendit illud, Simulachra Gentium argentum & aurum, opera manuum hominum: quia & ex materia colligit Propheta, non esse deos quorum effigies aurea est vel argentea: & pro confesso sumit, quicquid proprio sensu concipimus de Deo, insipidum esse figmentum. Aurum potius & argentum nominat, quàm lutum vel lapidem, ne vel splẽdor vel pretium idolis reuerentiam conciliet. Concludit tamen in genere, nihil minus esse probabile quàm ex mortua qualibet materia cõflari deos. Interea nõ minus in altero insistit, nimis vesana temeritate efferri mortales, qui euanidum spiritum in singula momenta precario trahentes, Dei honorem conferre audent idolis. Fateri cogetur homo se animal esse ephemeron, & pro Deo tamen haberi volet metallum cui deitatis originem dedit. Vnde enim idolis principium, nisi ex hominum arbitrio? Iustissima est profani illius poëtæ subsannatio,

Horat.1. Serm. Saty.8.

Olim truncus eram ficulinus, inutile lignum,
Quum faber, incertus scamnum faceretne, &c.
Maluit esse Deum.

Scilicet terrenus homuncio qui singulis ferè momentis vitam exhalat, suo artificio Dei nomen & honorem ad mortuum truncum transferet. Sed quia Epicureus ille facetè ludẽdo, nullam religionem curauit, omissis eius & similium dicteriis, pungat nos, imò transfodiat obiurgatio Prophetæ, Nimium esse vecordes qui ex eodem ligno se calefaciunt, furnum accendunt coquendo pani, assant carnem vel elixant, deúmque fabricant coram quo supplices ad precandum se prosternunt. Itaque alibi non tãtùm ex Lege reos peragit, sed exprobrat quòd ex fundamentis terræ non didicerint: quando scilicet nihil minus consentaneum, quàm velle Deum qui immensus est ac incomprehensibilis, redigere ad quinque pedum mensuram. Et tamen portentum hoc quod palam naturæ ordini repugnat, consuetudo ostendit esse hominibus naturale. Tenendum porrò est, hac loquendi forma passim notari superstitiones, quòd opera sint manuum hominum, quæ Dei authoritate carent: vt hoc fixum sit, detestabiles esse omnes cultus quos à seipsis homines excogitant. Furorem exaggerat Propheta in Psalmo, quòd auxilium implorent à rebus mortuis, sensúque carentibus, qui intelligentia ideo præditi sunt vt sciant sola Dei virtute omnia moueri. Sed quia tam populos omnes quàm priuatim vnumquenque rapit naturæ corruptela ad tantam dementiam, dira imprecatione tandem fulminat Spiritus, Similes illis fiant qui faciunt ea, & quicunque illis fidunt. Notandum autem, non minus similitudinem vetari, quàm sculptile: quo inepta Græcorum cautio refutatur. Bellè enim defunctos se putant si Deum non sculpant, dum in picturis licentiosius quàm vllæ aliæ gentes lasciuiunt. Atqui Dominus non à statuario modo sibi erigi effigiem, sed à quolibet artifice effingi prohibet: quia perperam & cum maiestatis suæ contumelia sic assimilatur.

Isa.44.12.

Isa.40.21.

Isa.2.8,& 31.7, & 57.10.
Oseæ 14.4.
Mich.5.13.
Psal.115.8.

Contra Græcos qui Deũ non sculpunt, sed pingere sibi permittunt.

Ierem.10.3.
Habac.2.18.
Gregorij dictũ, quo nitise obtrudũt Papistę, Imagines esse libros idiotarũ, refutatur testimoniis Ierem. & Habac. Lactantij, Eusebij, August. Varronis, & decretis Concilij Elibertini.

5 Scio quidem illud vulgò esse plusquam tritum, Libros idiotarum esse imagines. Dixit hoc Gregorius: at longè aliter pronuntiat Spiritus Dei, in cuius schola si edoctus fuisset hac in parte, nunquam ita loquutus foret. Nam quum Ieremias lignum esse doctrinam vanitatis pronuntiat: quum Habacuc docet conflatile esse doctorem mendacij: certè hinc generalis colligenda est doctrina, futile esse, adeóque mendax, quicquid de Deo ex imaginibus homines didicerint. Siquis excipiat, eos à Prophetis reprehendi qui simulachris ad impiã superstitionem abutebantur: fateor id quidem: sed addo, quod omnibus conspicuum est, in totum damnari ab illis quod Papistæ pro certo axiomate sumunt, imagines esse pro libris. Opponunt enim vero Deo simulachra, tanquam res contrarias & quæ nunquam simul conuenire possint. Hæc, inquam, comparatio, in

Illud

locis illis quos nuper citaui, statuitur, quum vnus sit verus Deus quē colebant Iudæi, perperam & falso consingi visibiles figuras quæ Deū repręsentent: ac miserè deludi omnes, qui Dei cognitionem inde petunt. Denique nisi ita res haberet, fallacem esse & adulterinam quæcunq; ex simulachris petitur Dei cognitio, non ita generaliter damnarent eā Prophetæ. Saltem hoc habeo: quum vanitatem & mēdacium esse docemus, quòd simulachris Deum effingere homines tentant, nihil aliud quàm de verbo ad verbum nos referre quod Prophetæ tradiderunt.

ante Gregorius Epistola 109. lib. 7. scribens Sereno Massiliensi Episcopo. Item Epist. 9. lib. 9. eidem.

6 Legantur præterea quæ de hac re Lactantius & Eusebius scripserunt, qui pro certo assumere non dubitant, mortales fuisse omnes quorum simulachra visuntur. Nec aliter Augustinus, qui securè pronuntiat nefas esse non modò adorare simulachra, sed Deo collocare. Neque tamen aliud dicit quàm quod multis antè annis in Concilio Elibertino decretum fuerat: cuius hoc est tricesimumsextum caput, Placuit in templis non haberi picturas: ne quod colitur vel adoratur, in parietibus pingatur. Sed in primis memorabile quod ex Varrone alibi citat idem Augustinus, suáque subscriptione cōfirmat, Qui primi deorum simulachra induxerunt, eos & metū dempsisse, & errorem addidisse. Hoc si solus Varro diceret, parū fortasse haberet authoritatis: pudorem tamen nobis meritò incutere deberet, ꝙ homo Ethnicus, quasi in tenebris palpans, ad hanc lucem peruenerit, ideo indignas esse Dei maiestate corporeas imagines, quia metum eius diminuant hominibus, errorémque augeant. Res certè ipsa testatur verè hoc non minus quàm prudenter fuisse dictum: sed Augustinus à Varrone mutuatus, tanquam ex suo sensu profert. Ac primum quidem admonet, primos de Deo errores, quibus homines sunt impliciti, non cœpisse à simulachris, sed noua materia superaddita, creuisse. Deinde ideo imminui aut etiam tolli Dei timorem interpretatur, quia facilè possit eius numen in simulachrorum stultitia ineptóque & absurdo figmento contemni: quod secundum, vtinam non tam vērum esse experiremur. Quisquis ergo ritè doceri cupiet, aliunde quàm ex simulachris discat quod de Deo sciendum est.

Concilium Elibertinum.

Lib. 4. de Ciuitate Dei cap. 9. & 31.

7 Quare si quid frontis habent Papistæ, ne posthac effugio isto vtantur, libros esse idiotarum, imagines: quod tam apertè pluribus Scripturæ testimoniis refellitur. Tametsi vt hoc illis concedam, ne sic quidē multū profecerint pro idolis suis tuendis. Cuiusmodi portenta pro Deo obtrudant, notum est. Quas verò sanctis picturas vel statuas dicant, quid sunt nisi perditissimi luxus & obscœnitatis exemplaria? ad quę si quis formare se velIet, fustuario dignus sit. Equidem lupanaria pudiciùs & modestiùs cultas meretrices ostendunt, quàm templa eas quas volunt censeri virginum imagines. Martyribus nihilo decentiorem fingunt habitum. Componant ergo sua idola vel ad modicum saltem pudorem, vt paulo verecundius mentiantur alicuius sanctitatis libros esse. Sed tum quoque respondebimus, non hanc esse in sacris locis docendi fidelis populi rationem: quem longè alia doctrina quàm istis næniis illic institui vult Deus. In verbi sui prædicatione & sacris mysteriis communem illic omnibus doctrinam proponi iussit: in quam parum sedulò intentum sibi animum esse produnt qui oculis ad idola contemplanda circumaguntur. Quos ergo vocant Papistæ idiotas, quorum ruditas solis imaginibus doceri sustineat? Hos scilicet, quos pro suis discipulis agnoscit Dominus: quos cœlestis suæ philosophiæ reuelatione dignatur: quos salutaribus regni sui mysteriis vult erudiri. Fateor quidem, vt res habent, hodie esse non paucos qui talibus libris carere nequeant. Sed vnde quæso, isthæc stupiditas, nisi quòd ea doctrina fraudantur quæ sola erat ad eos formandos idonea? Neq; enim alia de causa, qui præerant Ecclesiis,

Papistarum statuę vel picturę, quibus sanctos Martyros & pias virgines repræsentant, perditissimi luxus & obscœnitatis exēplaria. De quo vide etiam fine sect 12.

resignarunt idolis docendi vices, nisi quia ipsi muti erant. Christum vera Euangelij prædicatione depingi, & quodammodo ob oculos nostros crucifigi testatur Paulus. Quorsum igitur attinebat tot passim in templis cruces erigi, ligneas, lapideas, argenteas & aureas, si probè & fideliter illud inculcaretur, Christum esse mortuum, vt in cruce maledictionem nostram sustineret, peccata nostra expiaret corporis sui sacrificio, sanguinéque ablueret, nos denique reconciliaret Deo Patri? Ex quo vno plus discere poterat quàm ex mille crucibus ligneis aut lapideis: nam in aureas & argenteas auari mentes & oculos tenacius fortè defigunt, quàm in vlla Dei verba.

Galat.3.1.

Ex verbi prædicatione & Sacramentorum administratione multo plus disceet populus, quã ex mille crucibus ligneis, &c.

8 Porrò de idolorum origine, publico ferè consensu receptum est quod in libro Sapientię habetur: primos scilicet extitisse eorum authores, qui hunc honorem detulerunt mortuis, vt ipsorum memoriam superstitiosè colerent. Et sanè fateor peruersum hunc morẽ fuisse vetustissimum: nec facem fuisse nego qua accensus hominum ad idololatriam furor magis exarsit: non tamen concedo hunc fuisse primum mali fontem. Idola enim iam fuisse prius in vsu quàm ista in consecrandis mortuorũ imaginibus ambitio inualuisset (cuius apud profanos scriptores crebra fit mẽtio) constat ex Mose. Quum Rachelem narrat furatam esse patris sui idola, non secus ac de communi vitio loquitur. Vnde colligere licet, hominis ingenium perpetuam, vt ita loquar, esse idolorum fabricam. A diluuio quædam erat mundi palingenesia: atqui non multi anni fluunt quin sibi homines pro libidine deos fingant. Ac credibile est, superstite adhuc sancto Patriarcha idololatrię deditos fuisse nepotes, vt oculis suis non sine acerbissimo dolore cerneret idolis fœdari terram, cuius corruptelas nuper Deus tam horribili iudicio purgauerat. Nã Thare & Nachor iam ante natum Abraham falsorum deorum cultores erant, sicuti testatur Iosue. Quum tam citò desciuerit progenies Sem, quid de posteris Cham iudicabimus qui in patre suo pridem fuerãt maledicti? Ita est sanè. Mens hominis, vt superbia & temeritate est referta, Deũ pro captu suo imaginari audet: vt hebetudine laborat, imò crassissima ignorantia est obruta, pro Deo vanitatem & inane spectrũ concipit. Ad hæc mala accedit noua improbitas. ꝙ homo qualem intus concepit Deum, exprimere opere tentat. Mens igitur idolum gignit: manus parit. Hãc esse idololatriæ originem. ꝙ homines Deum sibi adesse non credũt nisi carnaliter exhibeat se præsentem, prodit Israëlitarũ exemplum. Nescimus, dicebãt, quid isti Mosi contigerit: fac nobis deos qui nos præcedant. Deũ quidem esse nouerant, cuius experti virtutem erant in tot miraculis: sed propinquum sibi esse non confidebãt nisi oculis cernerent corporeum vultus eius symbolum, quod sibi testimonium esset gubernantis Dei. A præeunte ergò imagine volebant cognoscere Deum itineris sibi esse ducem. Id quotidiana experientia docet, inquietam semper esse carnem, donec sibi simile figmentum nacta est in quo se pro Dei imagine inaniter soletur. Omnibus ferè à condito mundo seculis, huic cæcę cupiditati vt obsequerentur homines, erexerunt signa in quibus Deum sibi præ oculis carnalibus obuersari credebant.

Sap.14.15.

Idololatriæ vetustas & origo, quod homines sibi nõ credentes adesseDeũ, nisi carnaliter se presentẽ exhibeat, erexerunt signa in quibus ipsum sibi præ oculis carnaliter obuersari credebant.

Gen.31.19.

Iosue 24.2.

Exod.32.1.

9 Tale figmentum sequitur protinus adoratio: quum enim Deum se homines in simulachris intueri arbitrarentur, & ipsum quoque illic coluerunt. Tandem toti & animis & oculis illic affixi, magis obrutescere cœperunt: & quasi aliquid diuinitatis inesset, obstupescere & admirari. Iam constat, homines ad simulachrorum cultum non antè prorumpere, quàm crassiore aliqua opinione sint imbuti: non quidem vt deos existiment, sed quia vim aliquam diuinitatis illic inhabitare imaginantur. Itaque siue Deum siue creaturam tibi in simulachro repræsentes, vbi

Simulachri fabricatione in religione sequitur ꝯ ptinus adoratio simulachri, sicut Dei, aut alterius creaturæ in simulachro, quorum vtrunque Lex Dei prohibet.

vbi ad venerationem prosterneris, iam superstitione aliqua fascinatus es. Hac ratione, Dominus non statuas modò erigi ad se effigiandum fabrefactas, sed titulos etiam quoslibet & lapides consecrari vetuit qui in adorationem prostarent. Eadem quoque ratione in præcepto Legis altera pars de adoratione subiicitur. Nam simulatque effictа est Deo visibilis forma, huic quoque alligatur illius virtus. Ita stupidi sunt homines, vt Deum affigant vbicunque affingunt: ac proinde fieri non potest quin adorent. Neque interest idolúmne simpliciter colāt, an Deum in idolo: hæc semper idololatria est, quum idolo, qualicunque colore, exhibentur diuini honores. Et quia superstitiosè coli nō vult Deus, illi eripitur quicquid confertur in idola. Huc animum aduertant qui ad defensionem execrabilis idololatriæ, qua multis antehac seculis vera religio submersa subuersáque fuit, miseros prætextus aucupantur. Non reputantur, inquiunt, pro diis imagines. Nec tam prorsus incogitantes erant Iudæi vt non meminissent Deum fuisse cuius manu educti essent ex Ægypto antequam fabricarent vitulum. Quin Aaroni dicenti, illos esse deos à quibus liberati essent è terra Ægypti, intrepidè annuebant, non dubia significatione, velle se retinere illum Deum liberatorem, modò præeuntem in vitulo conspicerent. Nec ita stupidi fuisse Ethnici credendi sunt vt nō intelligerent Deum alium esse quàm ligna & lapides. Mutabant enim pro arbitrio simulachra, deos semper eosdem animo retinebant: & multa erāt vni deo simulachra, nec pro multitudine complures tamen deos sibi fingebant: prętereà noua quotidie consecrabant, nec putabant tamē se nouos facere deos. Legantur excusationes, quas ab idololatris sui seculi fuisse prætextas refert Augustinus: nempe quum arguerentur, respondebant vulgares, se non visibile illud colere, sed numen quod illic inuisibiliter habitabat. Qui verò purgatioris, vt ipse loquitur, religionis erant, nec simulachrum nec dæmonium se colere aiebant, sed per effigiem corpoream intueri eius rei signum quam colere deberent. Quid ergo? Omnes idololatræ siue ex Iudæis, siue ex Gentibus, non aliter quàm dictum est, fuerunt animati: spirituali intelligentia non contenti, certiorem ac propiorem ex simulachris impressum iri sibi putabant. Postquam semel placuit præpostera ista Dei assimilatio, nullus finis factus, donec nouis subinde præstigiis delusi, in imaginibus Deum vim suam exerere opinarentur. Nihilominus & Deum ęternum Iudęi, vnum verúmque cœli ac terræ Dominum, sub talibus simulachris persuasi erant se colere: & Gentes, suos licet falsos deos, quos tamen in cœlo habitare fingerent.

Nota contra cruces ligneas lapideas, &c. quibus prætextu Christi honor exhibetur.

Vide Gregoriū Epist. 53. & 126. li. 2.

Contra eos qui ad defensionē execrabilis Idololatriæ prætexunt, se non reputare imagines pro diis, ostenditur neque Iudæos vitulum aureum cōflantes neq; Ethnicos simulachra sibi fabricantes existimasse illa Deū esse, quos tamen nemo excusare sustineat.

In Psal. 113.

10 Hoc qui antehac factum, & nostra etiam memoria fieri negant, impudenter mentiuntur. Cur enim coram illis prosternuntur? Cur sese ad illa, precaturi, tanquam ad Dei aures, conuertunt? Siquidem verum est quod ait Augustinus, Neminem orare vel adorare sic intuentem simulachrum, qui non sic afficiatur vt ab eo exaudiri se putet, vel sibi prę̨stari quod desiderat, speret. Cur inter eiusdem Dei simulachra tantum discrimen, vt altero præterito, aut vulgariter honorato, alterum omni solenni honore prosequantur? Cur in visendis simulachris, quorum similia domi suæ habent, votiuis peregrinationibus se fatigant? Cur pro illis hodie, tanquam pro aris & focis, ad cædes vsque & strages digladiantur, vt facilius laturi sint vnicum Deum sibi eripi quàm sua idola? Et tamen nondum crassos vulgi errores (qui penè infiniti sunt, & omnium ferè corda occupant) enumero: tantum indico quod ipsi profitentur, quum se maximè ab idololatria purgare volunt. Non vocamus, inquiunt, nostros deos. Neque illi aut Iudæi, aut Gentiles olim vocabāt: & tamen Prophetę passim illis fornicationes cum ligno & lapide expro-

Papistas nō minus quam Ethnicos & Idololatras Iudæos, persuasos esse se Deum ipsum colere sub simulachris ostenditur.

In Psal. 113.

brare non desinebant: tantùm ob ea quæ quotidie ab iis fiunt qui Christiani haberi volunt, nempe quòd Deum in ligno & lapide carnaliter venerabantur.

Non posse Idololatras.i. simulachrorum cultores elabi distinctione sua duliæ & latriæ. Vide finem sec.16. & cap.12. sect.2. August. quidē lib. de trinitate primo cap.6. λατρεύειν nos dicit debere Deo tantùm, δουλεύειν autē etiā proximis. Sed hoc nihil iuuat Papistarum friuolam distinctionem.

11 Quanquam non ignoro, nec dissimulādum est, distinctione ipsos elabi magis arguta, cuius paulo pòst iterum plenior fiet mentio. Cultum enim quem simulachris suis impendunt, εἰδωλοδουλείαν esse obtendunt, εἰδωλολατρείαν esse negant. Sic enim loquuntur, dum cultū quem appellant duliæ, sine Dei iniuria statuis & picturis posse communicari docent. Ergo innoxios se arbitrantur si tantummodo serui sint idolorum, non etiam cultores. Quasi verò non aliquantò leuius sit Colere quàm Seruire. Et tamen dum in Græca voce latebras captant, secum ipsi pugnant admodum pueriliter. Nam quum λατρεύειν nihil aliud Græcis significet quàm colere: perinde valet quod dicunt, acsi imagines suas fateantur se colere, sed absque cultu. Nec est quòd obiiciant, aucupia me in verbis tendere: sed ipsi dum tenebras conantur offundere simplicium oculis, inscitiam suam produnt. Quamlibet tamen sint diserti, nunquam sua eloquentia consequentur vt rem vnam & eandem nobis duas esse probent. In re, inquam, ostendant discrimen, vt habeantur veteribus idololatris dissimiles. Sicuti enim reatū non effugiet adulter aut homicida, si aliud ascititium sceleri suo nomē imposuerit: ita istos subtili nominis commento absolui absurdum est, si causa nihil ab idololatris differunt, quos damnare ipsi etiam coguntur. Atqui tantum abest vt ab illorū causa suam seiungant, vt potiùs fons totius mali sit præpostera æmulatio, qua cum illis certarunt, dum symbola quibus Deum sibi figurent, & suo ingenio sibi comminiscuntur, & suis manibus confingunt.

Quum Idololatria dānatur, non repudiari prorsus sculpturā & picturā, sed requiri purum & legitimū vtriusque vsum, adeoq; ne Deus effingatur visibili specie, sed ea tantùm quorum capaces sint oculi.

12 Neque tamen ea superstitione teneor, vt nullas prorsus imagines ferendas censeam. Sed quia sculptura & pictura Dei dona sunt, purum & legitimum vtriusque vsum requiro: ne quæ Dominus in suam gloriam & bonum nostrum nobis contulit, ea non tantùm polluantur præpostero abusu, sed in nostram quoque perniciem conuertantur. Deum effingi visibili specie nefas esse putamus, quia id vetuit ipse, & fieri sine aliqua gloriæ eius deformatione non potest. Ac ne in hac opinione nos solos esse putent, omnes sanos scriptores id semper improbasse reperient qui in eorum monumentis versati fuerint. Si ne figurare quidem Deo corpoream effigiem fas est, multò minus ipsam pro Deo, vel Deum in ipsa colere licebit. Restat igitur vt ea sola pingantur ac sculpantur quorum sint capaces oculi, Dei maiestas, quæ oculorum sensu longè superior est, ne indecoris spectris corrumpatur. In eo genere partim sunt historiæ ac res gestæ, partim imagines ac formæ corporum, sine vlla rerum gestarum notatione. Priores, vsum in docendo vel admonendo aliquem habent: secundæ, quid præter oblectationem afferre possint non video. Et tamen constat tales fuisse omnes propemodum imagines quæ hactenus in templis prostiterunt. Vnde iudicare licet, non iudicio aut delectu, sed stulta & inconsiderata cupiditate illic fuisse excitatas. Omitto quàm perperam & indecenter magna ex parte sint effictę, quàm licentiosè hìc pictores & statuarij lasciuierint, quam rem paulo antè attigi: tantùm dico, etiamsi nihil vitij inesset, nihil tamen habere ad docendum momenti.

Sect. 7.

Nō expedire in tēplis Christianis vllas omnino habere imagines veteris Ecclesiæ authoritate & Augustini rationib° cōfirmatur.

13 Verùm illo quoque discrimine omisso, an vllas omnino imagines, siue quæ res gestas, siue quæ hominum corpora figurent, habere in templis Christianis expediat, obiter expendamus. Principiò, si quid nos moueat veteris Ecclesiæ authoritas, meminerimus quingentis circiter annis, quibus magis adhuc florebat religio, & syncerior doctrina vigebat, Christiana templa fuisse communiter ab imaginibus vacua. Ergo tunc

primùm

primùm in ornamentum templorum ascitæ sunt, quùm ministerij synceritas nonnihil degenerasset. Non disputabo ecquid rationis habuerint qui primi fuerunt eius rei authores: verùm si ætatem cum ætate conferas, videbis illos multum declinasse ab eorum integritate qui imaginibus caruerant. Quid? an passuros fuisse putamus sanctos illos patres Ecclesiam tandiu ea re carere, quam vtilem ac salutarem esse iudicarent? At certè quia videbant in ea aut nihil aut minimum vtilitatis, plurimum autem subesse periculi, repudiarunt magis consilio & ratione, quàm ignoratione aut negligentia prætermiserunt. Quod etiam Augustinus claris verbis testatur, Quum his sedibus locantur, inquit, honorabili sublimitate, vt à precantibus atque immolantibus attendantur, ipsa similitudine animatorum membrorum atque sensuum, quanuis sensu & anima careant, afficiunt infirmos animos, vt viuere ac spirare videantur, &c. Et alibi, Hoc enim facit & quodammodo extorquet illa figura membrorū, vt animus in corpore viuens magis arbitretur sentire corpus, quod suo simillimum videt, &c. Paulo pòst, Plus valent simulachra ad curuādam infœlicem animam, quòd os, oculos, aures, pedes habent: quàm ad corrigendam, quòd non loquuntur, neque vident, neque audiunt, neque ambulant. Hæc sanè videtur causa esse cur Iohannes non tantùm à simulachrorum cultu, sed ab ipsis quoque simulachris cauere nos voluerit. Et nos horribili insania, quæ ad totius ferè pietatis interitum orbem antehac occupauit, plus nimiò sumus experti, simulatque in templis collocantur imagines, quasi signum idololatriæ erigi: quia sibi temperare nō potest hominum stultitia, quin protinus ad superstitiosos cultus delabatur. Quòd si nec tantum periculi immineret, quum tamen expendo in quem vsum destinata sint templa, nescio quomodo indignum mihi videtur eorum sanctitate, vt alias recipiant imagines quàm viuas illas & iconicas, quas verbo suo Dominus consecrauit: Baptismum intelligo & Cœnam Domini cum aliis ceremoniis quibus oculos nostros & studiosius detineri, & viuidius affici conuenit quàm vt alias hominum ingenio fabrefactas requirant. En incomparabile imaginum bonum, quod nulla pensatione resarciri potest, si Papistis creditur.

Epist 49.

In Psal.113.

1.Iohan.5.21.

Erasmus etiā idem dicit Epistola quadam ad Sadoletū. (vide proœmiū Diogenis Laertij, vbi de Persarū magis.

14 Iam satis multa, opinor, de hac re dicta forent, nisi manum quodammodo mihi iniiceret Synodus Nicena, non illa celeberrima quam coëgit Constantinus Magnus, sed quæ Irenes Imperatricis iussu & auspiciis ante annos octingentos habita est. Decreuit enim non habendas modò in templis esse imagines, sed etiam adorandas. Quicquid enim dixerim, magnū ex aduerso præiudicium afferet Synodi authoritas. Etsi, vt verū fatear, non tam hoc me mouet, quàm vt appareat lectoribus, quorsum eruperit eorū furor qui imaginū magis fuerunt cupidi, quàm Christianos decebat. Sed hoc primùm expediamus. Qui hodie simulachrorū vsum tuentur, Nicenæ illius Synodi patrocinium allegant. Extat autem refutatorius liber sub Caroli Magni nomine, quem ex dictione colligere licet eodem fuisse tempore compositum. Illic Episcoporum sententiæ, qui concilio interfuerunt, recitantur, & argumenta quibus pugnarunt. Dixit Iohannes legatus Orientalium, Creauit Deus hominem ad imaginem suam: atque inde collegit, habendas igitur esse imagines. Idē commendari nobis putauit imagines hac sententia, Ostende mihi faciem tuam, quia speciosa est. Alius vt probaret collocandas esse in altaribus, hoc testimonium citauit, Nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio. Alius, vt earum aspectum nobis vtilem monstraret, adduxit versum ex Psalmo, Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. Alius similitudinem hanc arripuit, Sicut Patriarchæ vsi sunt Gentium sacrificiis, ita Christianis habendas esse sanctorū imagines pro idolis Gentium.

Synod. Nicena, quæ Irenes Imperatricis iussu habita est. Impietas, pudendæ insulsitates & ineptiæ in approbandis imaginibus in templis earumq; adoratione. De quo vide & libr. 4. cap. 9. sect. 9.

Anno circiter 754.

Eôdem torserunt illud, Domine, dilexi decorem domus tuæ. Sed in primis ingeniosa est ista interpretatio, Vt audiuimus, ita & vidimus. Deum igitur non solo verbi auditu cognosci, sed etiam imaginum aspectu Simile Theodori episcopi acumen. Mirabilis, inquit, Deus in sanctis suis: Atqui alibi habetur, Sanctis qui sunt in terra: Ergo ad imagines hoc referri debet. Denique tam putidæ sunt insulsitates, vt eas referre me quoque pigeat.

15 Vbi de adoratione disputant, illic adoratio & Pharaonis, & virgæ Ioseph, & tituli quem erexit Iacob, in medium adducitur. Quanquam in hoc postremo non tantùm deprauant Scripturæ sensum, sed arripiunt quod nusquam legitur. Tum illa, Adorate scabellum pedum eius. Item, Adorate in monte sancto eius. Item, Vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis: firmæ admodum & appositæ illis videntur probationes. Siquis per ludibrium attribuere imaginum patronis ridiculam personam vellet, possetne maiores & crassiores colligere ineptias? Ac ne qua amplius restaret dubitatio, Theodosius Mirensis episcopus adorandas esse imagines Archidiaconi sui somniis tam serio confirmat, ac si oraculum cœleste in promptu haberet. Eant nunc simulachrorum fautores & Synodi decreto nos vrgeant. Quasi verò non omnem sibi fidem abrogent venerandi illi patres, Scripturas vel tã pueriliter tractando, vel tam impiè fœdéque lacerando.

16 Venio nunc ad impietatum portenta, quæ euomere ausos esse mirum est: non fuisse autem illis reclamatum cum summa omnium detestatione, bis mirum. Atque hanc flagitiosam amentiam traduci expedit, vt saltem fucus antiquitatis quem Papistæ obtendunt, simulachrorũ cultui detrahatur. Theodosius Amori episcopus anathema crepat aduersus omnes qui imagines nolunt adorari. Alius omnes Græciæ & Oriẽtis calamitates huic sceleri imputat, ꝙ non fuerint adoratæ. Quibus ergo pœnis digni Prophetæ, Apostoli, Martyres, quorum tempore nullæ extiterunt? Addunt posteà, si imagini imperiali cum suffitu & thymiamate obuiam proceditur: multò magis hunc honorem Sanctorũ simulachris deberi. Constantius autem Constantiæ Cypri episcopus se imagines reuerenter amplecti profitetur, cultúmq; honoris qui viuificæ Trinitati debetur, illis se exhibiturũ confirmat: quisquis idem facere recusauerit, eum anathematizat, & cum Manichæis & Marcionitis amandat. Ac ne putes priuatam esse vnius hominis sententiam, assentiuntur reliqui. Imò Ioãnes legatus Orientalium, calore vltrà prouectus, præstare admonet lupanaria omnia in vrbem admitti, quàm imaginum cultum abnegare. Tãdem omnium consensu statuitur, hæreticis omnibus deteriores esse Samaritanos: at ipsis Samaritanis εἰκονομάχους. Cæterũ ne suo solẽni Plaudite fabula careat, additur clausula, Gaudeant & exultent qui Christi habentes imaginem sacrificium illi offerunt. Vbi nunc latriæ & duliæ distinctio, qua Dei & hominũ oculos solent perstringere? Nam concilium sine exceptione tantundem simulachris ac Deo viuo largitur.

Ergo etiam cultum latriæ.

Vide Caluini lib. de vitãdis superst. & ibi resp. Pastorũ Tygurin. aduersus Nicodemitas Vide & Calu. lib. de fugiẽd. illicitis sacris.

Deum ab idolis discerni, vt solus in solidum colatur.

CAPVT XII.

Quid à superstitiõe differat religio, ostẽditur ex etymologia vocum superstitionis, religionis, εὐσεβείας.

Diximus autem initio, Dei notitiam non esse positam in frigida speculatione, sed secum trahere eius cultum: ac obiter attigimus quomodo ritè colatur: quod aliis locis fusiùs explicandum erit: nũc tantùm breuiter repeto, quoties asserit Scriptura vnicum esse Deum, nõ pugnare de nudo nomine, sed hoc etiã præcipere, ne aliò trãsferatur quicquid in diuinitatem competit: vnde etiam patet quid à superstitione differat

ferat pura religio. Εὐσέβεια certè Græcis tantundem valet ac rectus cultus: quia semper cæci ipsi in tenebris palpando, senserunt tenendam esse certam regulam, ne præposterè colatur Deus. Religionis nomen etsi verè scitéque Cicero à relegendo deducit, coacta est tamen, & longè petita quam assignat ratio, quòd probi cultores sæpiùs relegerent, ac diligenter tractarent quid verum esset. Potiùs existimo vagæ licentiæ opponi hoc nomen, quia maior pars mūdi quicquid obuium est temerè arripit, imò etiam huc & illuc transuolat: pietas autem, vt in firmo gradu consistat, sese intra fines suos relegit: sicuti inde mihi dicta videtur Superstitio, quòd modo & præscripta ratione non contenta, superuacuam rerū inanium congeriem accumulet. Cæterùm vt voces omittamus, ætatum omnium consensu receptum semper fuit, vitiari peruertíque religionem falsis erroribus: vnde colligimus, vbi zelo inconsiderato quiduis nobis permittimus, friuolum esse quem superstitiosi obtendunt prætextum. Quamuis tamen in omnium ore personet hæc confessio, turpis interim se prodit inscitia quòd neque adhærent vni Deo, neque delectum adhibent in eius cultu, sicuti antehac docuimus. Atqui Deus, vt sibi ius suum vendicet, clamat se esse æmulum, ac seuerum fore vltorem si cum vllo Deo fictitio misceatur: deinde legitimum cultum definit, vt genus humanum sub obsequio contineat. Vtrunque complectitur Lege sua, vbi primò sibi addicit fideles, vt illis sit vnus Legislator: deinde regulam præscribit qua ritè ex suo arbitrio colatur. De Lege quidem, quia multiplex est eius vsus ac finis, suo loco differam: nunc partem hanc duntaxat attingo, frænum illic impositum esse hominibus, ne ad vitiosos cultus declinent. Quod autem priore loco posui, tenendum est, nisi in vno Deo resideat quicquid proprium est diuinitatis, honore suo ipsum spoliari, violaríque eius cultum. Atque hîc intentiore cura animaduertere conuenit quibus astutiis ludat superstitio. Neque enim ad alienos deos sic desciscit vt videatur summum Deum deserere, vel in aliorum ordinem redigere: sed dum supremum locum illi concedit, turbam minorum deorum circundat, inter quos propria eius officia partitur. ita (licet dissimulanter & callidè) diuinitatis gloria, ne apud vnum tota maneat, dissecatur. Sic veteres olim, tam ex Iudæis quàm Gentibus, deorum patri & arbitro ingentem illam turbam subdiderunt, quibus communis esset, pro ordinis ratione, cœli & terræ cum summo Deo administratio. Sic aliquot retrò seculis, Sancti qui hac vita excesserant, in Dei societatem euecti sunt, vt pro illo & colerentur & inuocarentur & celebrarentur. Tali abominatione ne offuscari quidem putamus Dei maiestatem, quum magna ex parte supprimatur & extinguatur: nisi quòd frigidam retinemus de suprema eius potentia opinionem. Interea inuolucris decepti, diducimur in varios deos.

1. de Natura deorum.

Superstitionis astutia, dum vni Deo supremum locū concedens, illi turbam minorum deorum circumdat. De quo vide etiam finem sect. 3.

2 Quinetiam in hunc finem inuenta est latriæ & duliæ, quam appellant, distinctio, quò impunè viderentur Angelis & mortuis transcribi diuini honores. Quem enim Sanctis cultum deferunt Papistæ, nihil re ipsa differre à Dei cultu palàm est. Promiscuè enim & Deum & illos adorāt, nisi quòd dum vrgentur, exceptione hac euadunt, Deo se illibatum seruare quod suum est, quia latriam illi relinquant. Atqui de re non de voce quum sit quæstio, quis illis permittat tam securè in re omnium maxima ludere? Verum (vt hoc quoque omittamus) non aliud tandem consequentur sua distinctione, quàm cultum ab ipsis vni Deo præstari, aliis autem seruitium. λατρεία enim apud Græcos valet quantum apud Latinos cultus: δουλεία verò propriè seruitutem sonat: & tamen in Scripturis interdum confunditur hoc discrimen. Porrò vt demus esse perpetuū, nempe inquirendum est quid vtrunque valeat. δουλεία quidem seruitus

De distinctione latriæ & duliæ: hic & sect. 3. Vide & supra c. 11 sect. 11.

est, λατρεία cultus. Iam quin maius quiddam sit seruire quàm colere, nemo dubitat. Nam ei seruire durum esset sæpenumerò, quem colere non recusares: ita iniqua esset distributio, Sáctis assignare quod maius est, Deo quod minus est relinquere. At complures ex veteribus hac distinctione vsi sunt. Quid tum, si omnes eam perspiciunt non modò impropriam esse, sed penitus friuolam?

Galat.4.8. 3 Omissis argutiis rem expendamus. Paulus quum Galatis reducit in memoriam quales fuerint priusquam essent illuminati in Dei notitia, dicit eos duliam exhibuisse iis qui natura non erant dij. Vtcunque latriam non nominet, an ideo excusabilis est eorum superstitio? Ipse quidem nihilominus peruersam illam superstitionem damnat, cui nomen duliæ imponit, quàm si exprimeret latriæ nomen. *Matt.4.10.* Et quum Christus Satanę insultum repellit hoc clypeo, scriptum esse, Dominum Deum tuum adorabis, non veniebat nominatim in quæstionem latria. Satan enim nonnisi προσκύνησιν exigebat. *Apoc.19.10.* Similiter quum reprehenditur Iohannes ab Angelo, quòd in genua coram eo procidisset, non debemus intelligere Iohannem tam fuisse amentem, vt debitum soli Deo honorem vellat ad Angelum transferre. Sed quia fieri aliter nequit quin diuinum aliquid sapiat cultus qui cum religione coniunctus est. προσκυνεῖν illud Angelum non potuit quin ex Dei gloria detraheret. Legimus quidem sæpe, adoratos fuisse homines: sed ille fuit ciuilis honor, vt ita dicam: religio autem aliam habet rationem, quæ, simulatque coniuncta est cum cultu, diuini honoris profanationem secum trahit: *Act.10.25.* Idem & in Cornelio videre licet. Neque enim tam malè profecerat in pietate, quin summum cultum vni Deo tribueret. Quòd ergo se coram Petro prosternit, non facit certè hoc animo vt eum adoret loco Dei: seuerè tamen Petrus ne hoc faciat, prohibet. Cur, nisi quia nũquam tam articulatè homines inter Dei & creaturarum cultum discernunt, quin promiscuè transferant ad creaturam quod erat Dei proprium? Proinde si volumus vnum Deum habere, meminerimus ne tantulum quidem ex eius gloria delibandũ, quin retineat quod sibi proprium est. *Zach.14.9.* Itaque Zacharias, vbi de Ecclesiæ reparatione concionatur, disertè exprimit non modò vnum fore Deum, sed vnum quoque fore eius nomen: nequid scilicet cum idolis commune habeat. Qualem verò cultum exigat Deus, alibi suo ordine videbitur. Nam Lege sua voluit præscribere hominibus quid fas sit ac rectum, & ideo ad certam normam eos astringere, ne quisque sibi permitteret cultũ quemlibet comminisci. Sed quia non expedit multa miscendo onerare lectores, partem illam nondum attingo: hoc tenere sufficiat, quæcunque pietatis officia aliò transferuntur quàm ad vnicum Deum, sacrilegio non carere. Ac primùm quidem superstitio diuinos honores vel Soli & aliis stellis, vel idolis affinxit: deinde sequuta est ambitio, quæ mortales Dei spoliis ornando, quicquid sacrum erat profanare ausa est. Et quanquam stabat principium illud colere summum numen, Geniis tamen, diisque minoribus, aut heroibus mortuis promiscuè sacrificia offerre vsu receptum fuit. Adeò in hoc vitium procliuis est lapsus, vt quod sibi vni seuerè vendicat Deus, communicetur cum magna turba.

Vnicam Dei essentiam ab ipsa creatione tradi in Scripturis, quæ tres in se personas continet. CAP. XIII.

Scriptura tradens Dei essentiam immensam esse & spiritualē, nō tãtum

QVOD de immensa & spirituali Dei essentia traditur in Scripturis, non modò ad euertenda vulgi deliria, sed etiã ad refutandas profanæ Philosophiæ argutias valere debet. Scitè sibi vnus ex Veteribus dicere visus est, Deum esse quicquid videmus, & quicquid non videmus. Atqui

vulgi deliria, sed etiã prophanæ philosophiæ argutias, item Manichæorũ errorem de duobus principiis & Anthropomorphitarũ de Deo corporeo euertit.

Atqui hoc modo in singulas mundi partes diuinitatem transfusam esse finxit. Etsi autem Deus, vt nos in sobrietate contineat, parcè de sua essentia disserit, duobus tamen illis, quæ, dixi epithetis tam crassas imaginationes tollit, quàm reprimit humanæ mentis audaciam. Nam certè eius immensitas terrere nos debet, ne eum sensu nostro metiri tentemus: Spiritualis verò natura quicquam de eo terrenum aut carnale speculari vetat. Eódem pertinet quòd sæpius domiciliũ sibi in cœlo assignat. Etsi enim, vt est incomprehensibilis, terram quoq; ipsam implet: quia tamen mentes nostras pro sua tarditate subsidere in terra videt, meritò, vt pigritiem & inertiam excutiat, supra mundum nos attollit. Atq; hinc concidit Manichæorum error, qui duo principia statuendo, diabolum ferè Deo parem fecerunt. Certè hoc fuit & Dei vnitatem abrumpere, & restringere immensitatem. Nam quòd abuti testimoniis quibusdam ausi sunt, turpis inscitiæ fuit: sicuti ipse error, execrabilis insaniȩ. Anthropomorphitæ etiam, qui Deum corporeum ex eo sunt imaginati, quod os, aures, oculos, manus, & pedes Scriptura illi sȩpe ascribit, facilè refutãtur. Quis enim vel parum ingeniosus non intelligit Deum ita nobiscum, ceu nutrices solent cum infantibus, quodammodo balbutire? Proinde tales loquendi formæ non tam ad liquidum exprimunt qualis sit Deus, quàm eius notitiam tenuitati nostræ accommodant: quod vt fiat, longè infra eius altitudinem descendere necesse est.

In vna & simplici Dei essẽtia tres nobis distinctè considerandas personas siue vt Græci dicũt hypostases.

2 Sed alia quoque speciali nota qua propiùs possit dignosci, se designat. Nam ita se prȩdicat vnicum esse, vt distinctè in tribus personis considerãdum proponat, quas nisi tenemus, nudum & inane duntaxat Dei nomen sine vero Deo in cerebro nostro volitat. Porrò nequis triplicem Deum somniet, aut putet tribus personis lacerari simplicem Dei essentiam, quærenda hìc nobis erit breuis & facilis definitio quæ nos ab omni errore expediat. Cæterùm quia vocem personæ odiosè exagitant nonnulli quasi humanitus inuentam, qua æquitate id faciant, priùs videndum. Filium Dei Apostolus characterem hypostaseos Patris nominans, haud dubiè aliquam Patri subsistentiam assignat in qua differat à Filio. *Heb.1.3.* Nam pro essentia accipere (sicuti fecerunt quidam interpretes, acsi Christus, velut sigillo impressa cera, Patris in se substantiam repræsentaret) non durum modò, sed absurdum quoque esset. Nam quum simplex & indiuidua sit essentia Dei, qui totam in se continet, neque portione aut defluxu, sed integra perfectione, impropriè imò inepte diceretur eius character. Sed quia Pater, quanuis sua proprietate distinctus, se totum in Filio expressit, optima ratione dicitur suã hypostasin reddidisse in eo conspicuam. Cui aptè conuenit quod mox additur, esse splendorem gloriæ. Certè ex Apostoli verbis colligimus propriam esse in Patre hypostasin quæ in Filio refulgeat. Vnde etiam rursus facilè elicitur Filij hypostasis, quæ eum à Patre distinguat. Eadẽ in Spiritu sancto ratio: quia & Deum esse statim probabimus, & tamen alium à Patre censeri necesse est. Hæc porrò distinctio non est essentiæ, quam nefas est facere multiplicem. Ergo si fidem obtinet Apostoli testimonium, sequitur tres in Deo esse hypostases. Idem quum expresserint Latini Personæ voce, nimij fastidij atque etiam peruicaciæ est de re clara rixari. Si verbum de verbo transferre libeat, subsistentia dicetur. Multi eodem sensu substantiam dixerunt. Nec verò solis Latinis in vsu fuit Personæ nomen, sed Græci similiter, fortè testandi consensus causa, docuerunt tria πρόσωπα in Deo esse. Qui tamen siue Græci siue Latini verbo inter se differunt: probè consentiunt in rei summa.

Refutantur qui Personæ nomen in

3 Nunc vt de persona oblatrent hæretici, vel quidam nimis morosi obstrepant se non admittere hominũ arbitrio confictum nomen, quum

hac materia damnant & reÿciunt propter nouitatē.

nobis excutere non possint tres dici, quorū quisque insolidum sit Deus, nec tamen plures esse deos: quænam est ista improbitas improbare verba quæ non aliud explicant quàm quod Scripturis testatum consignatumq; est? Satius foret, inquiunt, nō modo sensa nostra, sed verba etiam intra Scripturæ fines cōtinere, quàm exoticas voces spargere, quæ dissentionum ac iurgiorum seminaria futura sint. Sic enim languetur circa verborum pugnas: sic veritas altercando amittitur: sic charitas odiosè rixando dissoluitur. Si verbum exoticum appellant quod totidem syllabis cōpositum in Scriptura ostendi non possit, iniquam sanè legem nobis imponunt, qua damnatur omnis interpretatio quæ Scripturæ contextu non consarcinatur. Sin exoticum illud est quod curiosè excogitatum superstitiosè defenditur, quod ad contentionem magis quàm ad ædificationē valet, quod vel importunè vel nullo fructu vsurpatur, quod sua asperitate pias aures offendit, quod à verbi Dei simplicitate abstrahit: eorum sobrietatem toto animo amplector. non enim minori religione de Deo nobis loquendum quàm cogitandum sentio: quando & quicquid de eo à nobis cogitamus, stultum est, & quicquid loquimur, insulsum. Est autem modus aliquis seruandus: petenda certa ex scripturis & cogitandi & loquendi regula, ad quam & mentis cogitationes omnes & oris verba exigantur. Sed quid vetat quo minus quæ captui nostro perplexa in Scripturis impeditáque sunt, ea verbis planioribus explicemus, quæ tamen religiosè & fideliter ipsius Scripturæ veritati seruiant, & parcè modesteq;, nec citra occasionē vsurpentur? Cuius rei non desunt satis multa exempla. Quid autem, vbi Ecclesiam summa necessitate vrgeri ad vsurpandas Trinitatis & Personarum voces cōprobatum fuerit, siquis verborum nouitatem tum reprehendat, nonne meritò iudicetur lucem veritatis indignè ferre, vt qui tantùm hoc reprehendat, veritatem planam ac dilucidam reddi?

Voces quasdā nouas excogitare coacti sunt sacri doctores, ad asserendam Dei veritatem contra vafros quosdā homines qui tergiuersando ipsam eludebant: vt cōtra Arriū nomē ὁμοουσίου, contra Sabellium, proprietatum vel personarū triū. Vide sect. 16.

4 Huiusmodi autem verborum nouitas (si ita appellanda est) tum potissimum vsu venit dum aduersus calumniatores asserenda est veritas, qui tergiuersando ipsam eludunt: quod hodie plus satis experimur, quibus plurimum est negotij in expugnandis puræ sanæque doctrinæ hostibus: adeò obliquo & volubili flexu lubrici isti angues effugiunt, nisi fortiter premantur, & deprehensi vrgeantur. Sic veteres variis prauorum dogmatum certaminibus exagitati, quid sentirēt coacti sunt exquisita perspicuitate edisserere, ne obliqua subterfugia impiis relinquerent, quibus verborum inuolucra errorum erant latebræ. Arrius fatebatur Christum Deum, & Filium Dei, quia euidētibus oraculis reluctari non poterat, & quasi probè defunctus consensum aliquem cum aliis simulabat. At interim non desinebat iactare Christum creatum esse & initium habuisse, vt reliquas creaturas. Quò flexilem hominis vafritiem è latebris extraherent veteres, vltrà progressi sunt, Christum pronuntiantes æternum Patris Filium, Patríque consubstantialem. Hîc efferbuit impietas, dum nomē ὁμοουσίου pessimè odisse & execrari Arriani cœperunt. Quòd si principio confessi essent syncerè & ex animo Deum, non inficiati essent Patri esse consubstātialem. Quis probos illos viros insectari audeat quasi rixatores & cōtentiosos, quod ob voculam vnam tanto disceptandi feruore incaluerint, & Ecclesiæ quietem turbauerint? At vocula illa distinguebat inter puræ fidei Christianos & sacrilegos Arrianos. Surrexit posteà Sabellius, qui Patris, Filij, & Spiritus sancti nomina fere pro nihilo ducebat, non distinctionis alicuius causa posita esse disputans, sed diuersa esse Dei attributa, cuiusmodi plurima habentur. Si in certamē ventum esset, fatebatur se credere Patrem Deum, Filium Deum, Spiritum Deum: sed posteà elabi promptum erat, nihil se

aliud

aliud dixisse quàm si Deum fortem,& iustum & sapienté vocasset. Itaq; recinebat aliam cantilenam, Patrem esse Filium, & Spiritũ sanctum esse Patrem, nullo ordine, nulla distinctione. Probi doctores, quibus tũ pietas cordi erat vt hominis improbitatem frangerent, reclamabant verè agnoscendas esse in Deo vno tres proprietates. Atque vt se contra tortuosas versutias aperta simplicíque veritate munirent, affirmarunt verè in vno Deo subsistere, seu (quod idem erat) in Dei vnitate subsistere personarum Trinitatem.

5 Si ergo temerè non sunt inuenta nomina, cauendum est ne ea repudiãdo superbæ temeritatis arguamur. Vtinam quidem sepulta essent, constaret modò hæc inter omnes fides, Patrem, & Filium, & Spiritũ esse vnum Deum: nec tamen aut Filium esse Patrem, aut Spiritum Filium, sed proprietate quadam esse distinctos. Neque verò tam præcisa sum austeritate, vt ob nudas voculas digladiari sustineam. Animaduerto enim veteres, multa alioqui religione de his rebus loquẽtes, nec inter se, nec singulos etiam secum vbique consentire. Quàs enim Hilarius formulas à Conciliis vsurpatas excusat? Quò licentiæ interdum prosilit Augustinus? Quàm absimiles sunt Græci Latinis? Sed huius variationis exemplum vnum sufficiat. Nomen ὁμοούσιον quum reddere Latini vellent, dixerunt Consubstantialem, vnam esse Patris & Filij substantiam indicantes, atque ita substantiam vsurpantes pro Essentia. Vnde & Hieronymus ad Damasum, sacrilegium esse dicit, tres in Deo substantias prędicare. Atqui plus centies apud Hilarium reperies, tres esse in Deo substantias. In vocabulo autem Hypostaseos quàm perplexus est Hieronymus? Venenum enim subesse suspicatur, quum nominantur tres in Deo hypostaseis. Et si quis pio sensu hac voce vtatur, impropriam tamen loquutionem esse non dissimulat, si tamen syncerè ita loquutus sit, ac non potiùs quos oderat Episcopos orientis, sciens ac volens grauare studuerit iniusta calumnia. Certè hoc parum ingenuè asserit, in omnibus prophanis scholis οὐσίαν nihil aliud esse quàm hypostasin, quod ex communi tritóque vsu passim refellitur. Modestior & humanior Augustinus, qui etsi nomen hypostaseos in hoc sensu Latinis auribus nouũ esse dicit: adeò tamen Græcis suam loquendi consuetudinem non eripit, vt Latinos etiam qui phrasin Græcam imitati fuerant, placidè toleret. Et quod etiam à Socrate de ipsa scribitur libro sexto Historię tripartitę, eò tendit, quasi ab imperitis hominibus sit perperam ad hanc rem accommodata. Quin idem Hilarius magno crimini ducit hæreticis, quòd eorum improbitate cogatur subiicere periculo humani eloquij quæ mentium religione contineri oportuerat, non dissimulans quin id sit agere illicita, ineffabilia loqui, inconcessa præsumere. Paulò pòst multis adhuc excusat quòd audet proferre noua nomina. Nam vbi posuit naturę nomina, Patrem, Filium, & Spiritum: subnectit, extra significantiam sermonis esse, extra sensus intentionem, extra intelligentiæ cõceptionem, quicquid vltrà quæritur. Ac alibi fœlices Galliæ Episcopos prædicat, qui aliam nec excudissent, nec recepissent, nec omnino nouissent confessionem, quàm veterem illam & simplicissimam quæ ab ætate Apostolorum apud omnes Ecclesias recepta fuerat. Nec absimilis est Augustini excusatio, necessitate extortam fuisse hanc vocem propter humani eloquij in re tanta inopiam, non vt exprimeretur quod est, sed ne taceretur quomodo tres sint, Pater, Filius, & Spiritus. Atque hęc sanctorum virorum modestia monere nos debet, ne tam seuerè velut censorio stylo protinus notemus eos qui in verba à nobis concepta iurare nolunt: modo ne aut fastu, aut proteruia, aut malitioso astu id faciant: sed expendant ipsi vicissim quanta necessitate adacti sic loquamur, vt paulatim vult

De Hieronymi Hilarij & Augustini diuersis sententijs in vsu vocum, Essentiæ, Substantiæ Hypostaseos & οὐσίας.

Lib. 5. de trinit. ca. 8, & 9.

Lib. 2. de trinit.

De conc...

loquendi formæ tandem assuefiant. Cauere etiam discant, ne, vbi occurrendum est ex vna parte Arrianis, ex altera Sabellianis, dum vtrisq; tergiuersandi ansam præcidi stomachantur, nonnullam suspicionem iniiciant vel Arrij se esse discipulos, vel Sabellij. Dicit Arrius Christum esse Deum: sed mussitat factum esse & initium habuisse. Dicit vnum cum Patre: sed clàm in suorū aures insusurrat, vnitū esse vt cæteros fideles, quanquam singulari prærogatiua. Dic consubstātialem: detraxeris versipelli laruam, & tamen nihil addis Scripturis. Dicit Sabellius, Patrem, Filium, & Spiritum nihil in Deo distinctum sonare. Dic tres esse, vociferabitur te nominare tres deos. Dic in vna Dei essentia personarū Trinitatem: dixeris vno verbo quod Scripturæ loquuntur, & inanem loquacitatem compresseris. Porrò si quos tam anxia constringit superstitio vt hæc nomina non ferant: nemo tamen iam, vel si rumpatur, inficiari poterit, quum vnum audimus, intelligendam esse substantiæ vnitatem: quum tres audimus in vna essentia, personas notari in hac Trinitate. Quo non fraudulenter confesso, verba nihil moramur. Sed expertus pridem sum, & quidem sæpius, quicunque de verbis pertinaciùs litigant, fouere occultum virus: vt magis expediat eos vltrò prouocare, quàm in eorum gratiam obscuriùs loqui.

Quid personam vocemus cum de trinitate disseritur. Vide errorem Serueti in acceptione huius vocis sec.22.

6 Cæterùm omissa de vocibus disputatione, iam de re ipsa dicere aggrediar. Personam igitur voco subsistentiā in Dei essentia, quæ ad alios relata, proprietate incommunicabili distinguitur. Subsistentiæ nomine aliud quiddam intelligi volumus quàm essentiam. Si enim Sermo simpliciter esset Deus, interea non haberet aliquid proprium, perperam dixisset Iohannes fuisse semper apud Deū. Vbi continuò pòst addit, Deum quoque fuisse ipsum Sermonem, ad vnicam essentiam nos reuocat. Sed quia apud Deū esse non potuit quin resideret in Patre, hinc emergit illa subsistentia, quæ etsi indiuiduo nexu cum essentia coniuncta est, nec potest separari, specialem tamē habet notam qua ab ipsa distinguatur. Iam ex tribus subsistentiis vnamquamq; dico ad alias relatam proprietate distingui. Relatio hìc diserte exprimitur: quia vbi simplex fit Dei mentio & indefinita, non minus ad Filium & Spiritum pertinet nomen hoc quàm ad Patrem. Simul autē atq; Pater cum filio confertur, sua quenq; proprietas ab altero discernit. Tertiò quicquid singulis proprium est, incōmunicabile esse assero, quia in Filium cōpetere vel transferri non potest quicquid ad notā discretionis tribuitur Patri. Neq; verò mihi displicet Tertulliani definitio, modò dextrè sumatur: esse quandam in Deo dispositionem vel œconomiam, quæ de essentiæ vnitate nihil mutet.

Ioan.1.1.

Lib. cōtra Praxeā.

Filij Deitas probatur, qui Patris verbum & sapientia & dicitur & est.

7 Priusquam tamen longiùs progrediar, probanda erit & Filij & Spiritus sancti deitas: deinde, vt inter se differant, videbimus. Certè quū Dei verbum nobis proponitur in Scriptura, absurdissimum fuerit imaginari fluxam duntaxat & euanidam vocem, quæ in aërem emissa prodeat extra ipsum Deum: cuiusmodi & oracula Patribus edita, & prophetiæ omnes fuerunt: quum perpetua magis Sapientia indicetur apud Deū residens, vnde & oracula & prophetiæ omnes prodierunt. Non enim minus (teste Petro) loquuti sunt Spiritu Christi veteres Prophetæ quàm Apostoli, & quicunque posteà cœlestem doctrinam administrarunt. Quia verò nondum manifestatus erat Christus, necesse est Sermonem intelligere ante secula ex Patre genitum. Quòd si Sermonis fuit ille Spiritus, cuius organa fuerunt Prophetę, indubiè colligimus verum fuisse Deum. Atque hoc in mūdi creatione satis clarè docet Moses, Sermonem illum intermedium statuens. Cur enim disertè narrat Deum singulis operibus creandis dixisse, Fiat hoc vel illud, nisi vt imperuestigabilis Dei gloria in imagine sua reluceat? Nasutis & garrulis hoc eludere promptum esset,

1.Pet.1.11.

Heb.1.2.

esset, vocem accipi pro iussu & imperio. sed meliores interpretes Apostoli, qui tradunt per Filium secula esse condita, & portare omnia potenti suo verbo. Hìc enim videmus verbum pro nutu vel mandato Filij accipi, qui ipse æternus & essentialis est Patris Sermo. Nec verò sanis & modestis obscurum est quod dicit Salomon, vbi sapientiam inducit à Deo ante secula genitam, & rerũ creationi & cunctis Dei operibus præsidentem. Nam temporarium quendam Dei nutum fingere, stultum ac friuolum esset: quũ tunc exerere voluerit Deus fixum æternumq; suum consilium, atq; etiam aliquid occultius. Quò etiam spectat dictum illud Christi, Pater meus & ego vsq; ad hunc diem operamur. Se enim à primo mundi exordio assiduum in opere cum Patre fuisse affirmans, apertiùs explicat quod breuius attigerat Moses. Sic ergo Deum fuisse loquutum colligimus vt Sermoni in agendo suæ essent partes, atq; ita vtriusq; communis esset operatio. Multo autem omnium clarissimè Ioannes, quum Sermonem illum qui ab initio Deus apud Deum erat, rerum omnium causam simul cum Deo Patre statuit. Nam & solidam permanentémq; Verbo attribuit essentiam, & aliquid peculiare assignat, & dilucidè ostendit quomodo Deus loquendo mundi fuerit creator. Ergo vt omnes diuinitus profectæ reuelationes verbi Dei titulo ritè insigniuntur, ita verbum illud substantiale summo gradu locare conuenit, oraculorum omnium scaturiginé, quod nulli varietati obnoxium, perpetuo vnum idémque manet apud Deum, & Deus ipse est.

Prou.8.22.

Iohan.5.17.

Iohan.1.3.

8 Hic obstrepunt nonnulli canes, qui quum suam illi diuinitaté palàm eripere non ausint, æternitaté clàm suffurantur. Dicunt enim, tum demum sermonem esse cœpisse, quũ Deus in mundi creatione sacrum suum os aperuit. Sed nimis inconsideratè substantiæ Dei nouationem quandam affingunt. Nam vt, quæ externum opus respiciunt, Dei nomina attribuere ei cœperũt ab existentia operis ipsius (quale est quod cœli & terræ Creator vocatur) ita nullũ nomen agnoscit pietas vel admittit, quod Deo aliquid nouum in seipso accidisse significet. Nam siquid fuisset aduentitiũ, concideret illud Iacobi, manare desursum omne donum perfectum, & descendere à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, vel conuersionis obumbratio. Nihil ergo minùs ferendum quàm principiũ fingere illius Sermonis qui & Deus semper fuit, & posteà mundi opifex. Sed argutè scilicet ratiocinantur, Mosen narrando Deum tũc primùm loquutũ esse, simul innuere nullum antè in ipso fuisse Sermonem: quo nihil magis est nugatorium. Neq; enim quia manifestari aliquid certo tempore incipit, colligendum propterea erat, nũquam prius fuisse. Ego vero longe secus cõcludo. quum in ipso momento quo dixit Deus, Fiat lux, Sermonis virtus emerserit & extiterit, ipsum multo antè fuisse. Quàm dudum autem siquis inquiret, nullum exordium reperiet. Neque enim certum temporis spatium terminat quum dicit ipse, Pater illustra Filium gloria quam apud te initio possedi, antequam iacerétur mundi fundamenta. Neque hoc præteriit Iohannes: quia antequam ad mundi creationem descendat, principio Sermonem apud Deum fuisse dicit. Constituimus ergo rursum, Sermonem extra temporis initium à Deo conceptum, apud ipsum perpetuo resedisse: vnde & æternitas, & vera essentia, & diuinitas eius comprobatur.

Contra quosdã canes qui æternitatẽ suã Filio Dei clàm suffurrãtur, ipsum tum primùm cœpisse esse affirmantes, quum Deus in mundi creatione loquutus est.

Iacob.1.17.

Gen.1.3.

Iohan.17.5.

9 Et si autem Mediatoris personam nondum attingo, sed differo vsq; in eum locum vbi de redemptione agetur: quia tamen sine controuersia inter omnes constare debet, Christum esse illum Sermõné carne indutum, huc optimè cõuenient quæcunq; deitatem Christo asserũt testimonia. Quum dicitur Psalmo 45. Solium tuum (Deus) in seculum & vsq; tergiuersantur Iudæi, nomen Elohim cõpetere etiam in Angelos &

Varia testimonia Scripturæ quæ Deitatem Christo asserũt, & primùm ex veteri testamento. Vide sect.10.

summas potestates. Atqui nusquam extat similis in Scriptura locus, qui thronum æternum creaturæ erigat. Neque enim simpliciter Deus vocatur, sed æternus quoque Dominator. Deinde nemini defertur hic titulus, nisi cũ adiectione, qualiter Moses fore dicitur Pharaoni in Deum. *Exod.7.1.* Alij in genitiuo casu legunt, quod nimis insipidum est. Fateor quidem sæpe Diuinum vocari quod singulari pręstantia eximium est: sed ex contextu satis liquet durum illud esse & coactum, imò nequaquam quadrare. Verùm si non cedat eorũ peruicacia, certè non obscurè à Iesaia idem *Isa.9.6.* Christus inducitur & Deus, & summa potentia ornatus, quod vnius Dei proprium est, Hoc est, inquit, nomen quo vocabunt eum, Deus fortis, Pater futuri seculi, &c. Oblatrant hìc quoque Iudæi, & sic lectionem inuertunt. Hoc est nomen quo vocabit eum Deus fortis, Pater futuri, &c. vt hoc duntaxat Filio reliquum faciant, Principẽ vocari pacis. Sed quorsum tot epitheta in Deum Patrem hoc loco congesta forent, quũ Prophetæ consilium sit Christũ insignibus notis, quæ fidem in eo nostram ædificent, ornare? Quare dubium non est quin eadem ratione Deus fortis nunc vocetur, qua paulò antè Immanuel. *Iere 23.6.* Nihil autem dilucidius Ieremiæ loco quæri potest, hoc fore nomen quo vocabitur germen Dauidis, Iehouah iustitia nostra. Nam quum doceant ipsi Iudæi vltrò alia Dei nomina nihil quàm epitheta esse, hoc solum quod ineffabile dicunt, esse substantiuum ad exprimendam eius essentiam: colligimus Filium vnicum esse Deum & æternum, qui alibi pronuntiat se gloriam *Isa.42.8.* suam non daturum alteri. Latebras quidem hìc captant, quia & altari à se extructo nomen istud imposuerit Moses, & Ezechiel ciuitati nouæ Ierusalem. Sed quis nõ videt altare extrui in monimentum, quòd Deus sit exaltatio Mosis? nec Hierosolymam insigniri Dei nomine, nisi ad te- *Eze.48.35.* standam Dei præsentiam? Sic enim Propheta loquitur, Nomen ciuita- *Exod.17.15.* tis ex illa die, Iehouah ibi. Moses verò in hunc modum, Ædificauit al- *Iere.33.16.* tare, & vocauit eius nomen, Iehouah exaltatio mea. Sed maius scilicet certamen restat ex alio Ieremiæ loco, vbi hoc ipsum elogium ad Ierusalem refertur his verbis, Hoc est nomen quo vocabunt eam, Iehouah iustitia nostra. Atqui tantum abest quin hoc testimonium officiat veritati quã defendimus, vt magis suffragetur. Quum enim antea Christum esse verum Iehouah testatus esset, vnde fluit iustitia, nũc pronuntiat, Ecclesiam Dei hoc verè ita sensuram, vt nomine ipso gloriari queat. Itaq; priore loco fons & causa iustitiæ ponitur: deinde additur effectus.

10 Quòd si non satisfaciunt hæc Iudæis, tam frequenter Iehouam statui in Angeli persona, non video quibus cauillis eludant. Angelus *Iudic.6, & 7.* apparuisse sanctis Patribus dicitur. Idem sibi nomen æterni Dei vendicat. Si excipiat quispiam, personæ quam sustinet respectu hoc dici, minimè ita soluitur nodus. Neque enim seruus, sacrificium offerri sibi per- *Iudic.13.16.* mittens, suum Deo honorem eriperet. Atqui Angelus panem se manducaturum negans, iubet offerri sacrificium Iehouæ. Deinde verò se illum Iehouam esse re ipsa probat. Itaque Manuah & eius vxor ex hoc si- *Ibidem, 22, & 23.* gno non Angelum modò, sed Deum se vidisse colligunt. Vnde vox illa, Moriemur quia Deum vidimus. Dum verò respondet vxor, Si voluisset nos occidere Iehouah, non suscepisset è manu nostra sacrificium: certè *Ibidem, 18.* Deũ fatetur qui Angelus antè dictus est. Adde quòd ipsa Angeli responsio dubitationem tollit, Cur de nomine meo interrogas quod est mirabile? Quo magis detestabilis fuit Serueti impietas, dum asseruit Deũ nunquam patefactũ fuisse Abrahæ & aliis Patribus, sed eius loco adoratum fuisse Angelum. Rectè autem & prudenter orthodoxi Ecclesię Doctores Sermonem Dei esse interpretati sunt principem illum Angelũ, qui iam tunc præludio quodam fungi cœpit Mediatoris officio. Etsi enim non-

dum

dum erat carne vestitus, descendit tamen quasi intermedius, vt familiarius ad fideles accederet. Propior igitur communicatio dedit ei Angeli nomen: interea quod suum erat, retinuit, vt Deus esset ineffabilis gloriæ. Idem sibi vult Oseas, qui postquam recensuit luctam Iacob cũ Angelo, Iehouah, inquit, Deus exercituum, Iehouah, memoriale nomen eius. Iterum oggannit Seruetus, Deum gestasse personam Angeli. Quis verò non confirmet Propheta quod à Mose dictum fuerat, Vtquid interrogas de nomine meo? Et confessio sancti Patriarchæ satis declarat non fuisse creatum Angelum, sed in quo plena deitas resideret, quum dicit, vidi Deum facie ad faciem. Hinc etiam illud Pauli, Christum fuisse populi ducẽ in deserto: quia etsi nondum aduenerat humilitationis tempus, figuram tamen proposuit: æternus ille Sermo eius officij cui destinatus erat. Iam si absque contentione expenditur caput Zachariæ secundum, Angelus, qui alterum Angelũ mittit, idem mox pronũtiatur Deus exercituum & ei summa potentia adscribitur. Innumera testimonia omitto in quibus tutò acquiescit fides nostra, quàuis Iudæos non admodum moueant. Nam quum dicitur apud Isaiam, Ecce Deus noster iste: hic est Iehouah: expectabimus eum, & seruabit nos: oculatis patet monstrari Deum qui in salutem populi denuò exurgit. Et emphaticę demonstrationes bis positæ non aliò sinunt hoc trahi quàm ad Christum. Apertior etiamnum & solidior locus Malachiæ, vbi venturum Dominatorem, qui tunc expetebatur, ad templum suum promittit. Certè nõ nisi vni summo Deo sacrum fuit templum, quod tamen Propheta Christo vendicat. Vnde sequitur eundem esse Deum qui semper adoratus fuit apud Iudæos.

Ose.12.5. *Gen.32.29.30.* *1.Cor.10.4.* *Isa.25.9.* *Malach.3.1.*

11 Nouum autem testamentum innumeris testimoniis scatet. Ideo danda est opera vt breuiter potiùs seligamus pauca quàm omnia congeramus. Quanuis autem de eo loquuti sint Apostoli, ex quo iam extiterat Mediator in carne: quicquid tamen adducam, probandæ eius æternæ deitati aptè conueniet. In primis istud est singulari animaduersione dignũ quod Apostoli, quæ de æterno Deo prædicta erant, in Christo vel iam exhibita, vel olim repræsentanda docent. Nam vbi Isaias Dominum exercituum Iudæis & Israëlitis in petram scandali & lapidem offensionis fore vaticinatur, id Paulus asserit in Christo esse impletum. Dominum ergo illum exercituum Christum esse declarat. Similiter alibi, Oportet, inquit, nos omnes semel sisti ad tribunal Christi, Scriptum est enim, Mihi flectetur omne genu, & omnis lingua iurabit mihi. Id quum apud Isaiam de se Deus prædicet, Christus re ipsa in se exhibeat: consequitur illum ipsum Deum esse cuius gloria traduci aliò non potest. Quod etiam ad Ephesios ex Psalmis citat, in Deum vnicè cõpetere liquet, Ascendens in altum duxit captiuitatem: tum ascensionem eiusmodi adumbratam fuisse intelligens quum insigni aduersus exteras gentes victoria, potentiam suam exeruit Deus in Christo pleniùs exhibitam significat. Sic Iohannes gloriam Filij fuisse testatur, quæ Isaiæ per visionem reuelata fuit: quum tamen Propheta ipse Dei maiestatem sibi visam scribat. Illa verò quę Apostolus ad Hebræos in Filium confert, non obscurum est esse clarissima Dei elogia, Tu in principio, Domine, fundasti cœlum & terram, &c. Item, Adorate eum omnes Angeli eius. Neque tamen illis abutitur, quum ad Christum trahit. siquidé quęcunque in Psalmis illis canuntur, solus ipse impleuit. Ille enim fuit qui exurgens misertus est Sion: ille qui omnium gentium & insularum regnum sibi asseruit. Et cur dubitasset Iohannes Dei maiestatem ad Christum referre, qui præfatus fuerat, verbum semper fuisse Deum? Quid formidasset Paulus Christum in Dei tribunali collocare, tam aperto præ-

Testimonia ex nouo testamento, quibus Filij deitas probatur.

Isa.8.14. *Rom.9.33.* *Rom.14.10.* *Isa.45.23.* *Ephes.4.8.* *Psal.67.19.* *Iohan.1.14.* *Isa.6.1.* *Heb.1.10, & 6.* *Ioh.1.1. & 14.* *2.Cor.5.10.*

conio eius diuinitatem antè prosequutus, vbi dixerat esse Deum in secula benedictum? Atque vt appareat quàm sibi bene in hac parte cõsentiat, alibi etiam Deum in carne manifestatum esse scribit. Si Deus est in secula laudandus, ille est igitur cui soli omné gloriá & honorem deberi, alio loco idem affirmat. Neq; verò id dissimulat: quin palàm clamat, Quum in forma Dei esset, non fuisse ducturum rapinæ loco si æqualem Deo se præbuisset: sed vltrò seipsum exinaniuisse. Ac ne factitium quempiam Deum esse impij obstreperent, vltrà progreditur Iohannes: Ipse, inquit, est verus Deus, & vita æterna. Quanquam satis superq; nobis esse debet, Deum nominari: præsertim ab eo teste qui disertè nobis non plures esse deos asseuerat, sed vnum. Ille autem Paulus est, qui sic loquitur, Vtcunque multi nominentur dij, siue in cœlo, siue in terra: nobis tamen vnus est Deus, ex quo omnia. Ex eodem ore quum audiamus Deum in carne manifestatum, Deum suo sanguine acquisiuisse sibi Ecclesiam: quid secundum Deum imaginamur, quem ille nequaquã agnoscit? Et minimè dubium est quin idem piis omnibus fuerit sensus. Thomas certè similiter Dominũ & Deum suum apertè prædicando, vnicum illum esse Deum profitetur quem semper adorauerat.

Rom.9.5. *1.Tim.3.16.* *1.Tim.1.17.* *Philip.2.6.* *1.Iohan.5.20.* *1.Cor.8.5.* *1. Tim. 3. 16.* *Act. 20. 28.* *Iohan.20.28.*

Filius probatur Deus ex operibus quæ illi in Scripturis ascribuntur.

12 Iam si ab operibus eius diuinitatem censemus quæ illi in Scripturis adscribuntur, euidentiùs inde adhuc elucescet. Quum enim se ab initio vnà cum Patre hactenus operari diceret, * Iudæi ad alia eius dicta stupidissimi, senserunt tamen eum sibi diuinam potentiam vsurpare. Ac propterea (vt Iohannes refert) magis eum quærebant interficere, quòd non sabbathum modò soluebat, sed & Patrem suũ dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Qualis ergo erit stupor noster, nisi hinc eius diuinitatem planè astrui sentiamus? Et sanè prouidentia & virtute mundum administrare, nutúque propriæ virtutis omnia moderari, (quod illi dat Apostolus) non est nisi Creatoris. Neque solam gubernandi orbis prouinciam cum Patre participat, sed alia quoque singula officia, quæ creaturis communicari nequeant. Clamat Dominus per prophetam, Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me. Secundum hãc sententiam quum iniuriam irrogari Deo Iudæi existimarent, eò quòd peccata Christus remittebat, hanc potestatem sibi competere nõ tantùm verbis asseruit, sed miraculo etiam comprobauit. Ergo peccatorum remissionis non ministerium, sed potestatem penes ipsum esse conspicimus, quam à se ad alium transituram Dominus negat. Quid? tacitas cordium cogitationes percontari & penetrare, an nõ solius Dei est? At eam quoque habuit Christus: vnde colligitur eius diuinitas.

Iohan.5.17. *Heb.1.3.* *Isa.43.25.* *Matth.9.6.* *Matth.9.4.*

Filij deitas pbatur ex miraculis & aliis quibusdã: & ostẽditur discrimẽ inter Christũ mira cula edentẽ, et Prophetas aut Apostolos similia opãtes.

13 In miraculis autem quàm perspicuè luculentéque apparet? Quibus etsi paria & similia tum Prophetas tum Apostolos edidisse fateor: in hoc tamen plurimum est discriminis, quod hi dona Dei suo ministerio dispensarunt, ille suam ipsius virtutem exeruit. Vsus est quidem interdum precatione, quò gloriam ad Patrem referret: sed videmus vt plurimum propriam eius virtutem nobis ostensam. Et quomodo non esset verus author miraculorum, qui dispensationé aliis sua authoritate committit? Narrat enim Euangelista illum dedisse Apostolis potestaté mortuos suscitandi, leprosos curandi, eiiciendi dæmones, &c. Illi autem sic ministerio eiusmodi defuncti sunt, vt satis ostenderent virtutem non aliunde esse quam à Christo. In nomine Iesu Christi (inquit Petrus) surge & ambula. Non mirum ergo si miracula sua obiecerit Christus, ad reuincendam Iudæorum incredulitatem: vt pote quæ virtute eius edita, amplissimum diuinitatis testimoniũ reddebant. Præterea si extra Deum nulla est salus, nulla iustitia, nulla vita, Christus autem in se hæc omnia continet, Deus certè ostenditur. Neque mihi quispiam obiiciat, diffusam

Matth.10.8. *Mar.13.15, & 6.7.* *Act.3.6.* *Ioh.5. 36, & 10.37, & 14, 11.*

sam

ſam à Deo in ipſum vitam aut ſal item: non enim ſalutem accepiſſe,ſed
ipſe ſalus eſſe dicitur. Et, ſi nemo bonus niſi ſolus Deus, quomodo eſſet *Matth.19.17.*
purus homo,non dico bonus ac iuſtus,ſed ipſa bonitas & iuſtitia? Quid, *Iohan.1.4.*
quod à primo creationis exordio, teſte Euangeliſta, in ipſo vita erat: &
ipſe vita iam tum exiſtens, erat lux hominum? Proinde talibus docu- *Iohan.14.1.*
mentis freti fidem in ipſo noſtram & ſpem reponere audemus: quũ ſcia
mus tamen ſacrilegam eſſe impietatem ſi cuius fiducia in creaturis hę-
reat. Creditis in Deum? inquit, & in me credite. Atq; ita Paulus duos Iſaię *Iſa.26.16, & 11.*
locos interpretatur, Quicunque ſperat in eo,non pudefiet. Item, Erit ex *10.*
radice Iſai qui conſurget ad regendos populos: in ipſo Gentes ſperabũt.
Et quid de ea re plura Scripturæ teſtimonia perſequamur, quum toties *Rom.10.11, & 15.*
occurrat hæc ſententia, Qui credit in me, habet vitam æternam? Iam *12.*
quæ ex fide pendet inuocatio, illi etiam competit, quæ tamen diuinæ ma *Iohan. 6.47.*
ieſtatis propria eſt, ſi quid aliud proprium habet. Dicit enim Propheta,
Quicunque inuocauerit nomen Iehouah, ſaluus erit. Alter verò, Turris *Ioel.2.32.*
fortiſſima nomen Iehouah: ad ipſam confugiet iuſtus, & ſeruabitur.
Atqui in ſalutem inuocatur nomen Chriſti: ſequitur ergo ipſum eſſe Ie- *Prou.18.10.*
houah. Porrò inuocationis exemplum habemus in Stephano, quum di- *Act.7.59.*
cit, Domine Ieſu, ſuſcipe ſpiritum meum: deinde in vniuerſa Eccleſia, *Act.9.13.*
quẽadmodum Ananias teſtatur eodem libro, Domine, inquit, ſcis quan-
ta hîc intulerit mala ſanctis omnibus qui inuocant nomen tuum. Ac
quò apertiùs intelligatur totam diuinitatis plenitudinem in Chriſto
corporaliter habitare, fatetur Apoſtolus nullam inter Corinthios aliam *1.Cor.2.2.*
doctrinam prę ſe tuliſſe quàm eius cognitionem, nec aliud quàm ipſum
prædicaſſe. Quale iſtud quæſo, & quantum eſt Filij duntaxat nomen an-
nuntiari nobis, quos Deus iubet in ſui ſolius cognitione gloriari? Quis *Ierem.9.23.*
meram creaturã ipſam iactare auſit, cuius notitia vnica eſt noſtra glo-
riatio? Huc accedit quod ſalutationes Pauli epiſtolis præfixæ eadem à
filio precantur beneficia quæ à Patre: quo docemur non modò illius in-
terceſſione ad nos peruenire quæ largitur cœleſtis Pater, ſed potentiæ
communione Filium ipſum eſſe authorem. Quæ practica notitia certior
haud dubiè ſolidiórque eſt qualibet otioſa ſpeculatione. Illic enim pius
animus Deum præſentiſſimum conſpicit & penè attrectat, vbi ſe viuifi-
cari, illuminari, ſeruari, iuſtificari, ac ſanctificari ſentit.

14 Quare iiſdem etiam è fontibus præcipuè ad deitatem Spiritus aſ- *Teſtimonia quibus*
ſerendam petenda eſt probatio. Eſt quidem minimè obſcurum illud te- *probatur deitas*
ſtimonium Moſis in creationis Hiſtoria, Spiritum Dei expanſum fuiſſe *Spiritus.*
ſuper abyſſos, vel materiam informem: quia oſtendit non modò pul- *Gen.1.2.*
chritudinem mundi, quę nunc cernitur, vigere ſaluam Spiritus virtute:
ſed antequam accederet hic ornatus, iam tunc in fouenda illa confuſa
mole Spiritum fuiſſe operatum. Nullis etiam cauillis obnoxium eſt *Iſa.48.16,*
quod dicitur apud Iſaiam, Et nũc Iehouah miſit me & Spiritus eius: quia
ſummum in mittendis Prophetis imperium cum Spiritu ſancto com- *Sic notat Caluinus*
municat: ex quo relucet diuina eius maieſtas: ſed optima, vt dixi, con- *Act. 20. 28 illud,*
firmatio nobis erit ex familiari vſu. Longe enim à creaturis alienum *Gregẽ Dei in quo*
eſt quod illi Scripturæ tribuunt: & nos ipſi certa pietatis experientia di *vos Spiritus ſanctus*
ſcimus. Ille enim eſt qui vbique diffuſus omnia ſuſtinet, vegetat & viui- *poſuit Epiſcopos.*
uificat in cœlo & in terra. Iam hoc ipſo creaturarum numero exim-
tur, quod nullis circũſcribitur finibus. Sed ſuum in omnia vigorẽ tranſ-
fundendo, eſſentiam, vitam, & motionẽ illis inſpirare, id vero planè di-
uinum eſt. Deinde ſi regeneratio in vitam incorruptibilẽ quauis pręſen
ti vegetatione ſuperior eſt & multò excellentior, quid de eo cẽſendum
eſt cuius ex virtute procedit? Ipſum autẽ non mutuatitio, ſed propio vi-
gore regenerationis eſſe authorem Scriptura multis locis docet: neque

1.Cor.2.10, & 16. eius modò, sed futuræ quoque immortalitatis. Deniq; in ipsum omnia vt in Filium, conferuntur quæ maximè propria sunt Diuinitatis officia.
1. Cor.12.10. Siquidem etiam profunda Dei scrutatur, cui nullus est inter creaturas
Exod.4.11. consiliarius, sapientiam & loquendi facultatem largitur: quum tamen Dominus Mosi pronuntiet, id facere suum esse solius. Sic per ipsum in Dei participationem venimus, vt eius virtutē sentiamus erga nos quodammodo viuificam. iustificatio nostra eius opus est. ab ipso est potentia, sanctificatio, veritas, gratia, & quicquid boni cogitari potest: quoniā vnus est Spiritus, à quo profluit omne donorum genus. Nam digna in
1.Cor.12.11. & seq. primis notatu est sententia illa Pauli, Quamuis diuersa sint dona, & multiplex variáq; distributio, eundem tamen esse Spiritum: quia ipsum non modò principium vel originem statuit, sed etiam authoré. quod etiam clariùs exprimitur paulò pòst his verbis, Omnia distribuit vnus & idem Spiritus prout vult. Nisi enim esset aliquid in Deo subsistens, minimè ei daretur arbitrium & voluntas. Clarissimè ergo Paulus Spiritum insignit diuina potentia, & in Deo hypostaticè residere demonstrat.

15 Nec verò quū de ipso Scriptura loquitur, à Dei appellatione ab-
1.Cor.3.16, & 6.19, & 2.Corinth.6.16. stinet. Paulus enim nos esse templum Dei ex eo colligit, quia Spiritus eius habitat in nobis. Quod non est leuiter prætereundum. siquidé quum toties promittat Deus se electurum nos sibi in templum, non aliter impletur ea promissio quàm eius Spiritu in nobis habitante. Certè, vt præ-
Aug. ad Maximinū, Epist. 66. clarè dicit Augustinus, si ex lignis & lapidibus templum Spiritui facere iuberemur, quia cultus hic soli Deo debetur, clarū esset diuinitatis eius argumentum: nunc ergo quantò clarius istud est, quòd non templum illi facere, sed nosipsi esse debemus? Et Apostolus ipse nūc tēplum nos Dei
Act.5.4. esse, nunc Spiritus sancti eodem significatu scribit. Petrus verò Ananiam reprehendens quod Spiritui sancto mentitus esset, non hominibus mentitum esse dicebat, sed Deo. Atque vbi Isaias Dominum exercituum lo-
Isa.6.9. Act. 28. 25. 26. quentem inducit, Paulus Spiritum sanctum esse docet qui loquitur. Imò quū passim dicant Prophetæ, verba quæ proferunt esse Dei exercituum, Christus & Apostoli ad Spiritum sanctum referūt: vnde sequitur, verum esse Iehouah qui præcipuus est prophetiarum author. Rursus vbi Deus
Isa.63.10. se ad iram populi contumacia prouocatum conqueritur, pro eo Isaias
Matt.12.31. Spiritum eius sanctum contristatum scribit. Postremò si blasphemia in
Mar.3.29. Spiritum neq; in hoc seculo neque in futuro remittitur, quum veniam
Luc.12.10. obtineat qui in Filium blasphemauit, palàm hinc asseritur diuina eius maiestas, quam lædere vel imminuere, crimen inexpiabile est. Sciens ac volens supersedeo à multis testimoniis quibus vsi sunt veteres. Plausi-
Psal.33.6. bile illis visum est citare ex Dauide, Verbo Domini cœli firmati sunt, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum, vt probarent non minus Spiritus sancti opus esse mundum quàm Filii. Sed quum in Psalmis vsitatum
Isa.11.4. sit bis idem repetere, & quum apud Isaiam Spiritus oris idem valeat atque sermo, infirma illa ratio fuit. Itaque tantùm parcè attingere volui, quibus solidè inniterentur piæ mentes.

Ephes.4.5. 16 Quia autem Christi aduentu clariùs se patefecit Deus, ita etiam in tribus personis familiariùs innotuit. Sed ex multis testimoniis vnum hoc nobis sufficiat. Nam Paulus hæc tria sic connectit, Deum, fidem, & Baptismum vt ab vno ad aliud ratiocinetur: nēpe quia vna est fides, vt inde vnum esse Deum demonstret: quia vnus est Baptismus, inde quoq; vnam esse fidem ostendat. Ergo si in vnius Dei fidem ac religionem initiamur per Baptismūm, nobis necesse est verum censere Deum in cuius nomen baptizamur. Nec verò dubium est qui hac solenni nuncupatione perfectam fidei lucem iam esse exhibitam testari voluerit Christus

Quemadmodum Christi aduentu clarius se patefecit Deus, ita etiā nunc in tribus personis familiarius innotuisse.

Matth.28.19. quum diceret, Baptizate eos in nomen Patris, & Filij, & Spiritus sancti.

siquidem

siquidem hoc perinde valet atque baptizari in vnius Dei nomen qui solida claritate apparuit in Patre, Filio, & Spiritu. vnde planè constat in Dei essentia residere tres personas in quibus Deus vnus cognoscitur. Et sanè quum fides non circunspicere huc & illuc debeat, neque per varia discurrere, sed in vnum Deum spectare, in eum conferri, in eo hærere: ex eo facilè constituitur quòd si varia sint fidei genera, plures etiam esse deos oporteat. Iam quia sacramentum est fidei Baptismus, Dei vnitatem nobis cõfirmat ex eo quòd vnus est. Hinc etiam conficitur, vt nonnisi in vnum Deum baptizari liceat: quia eius amplectimur fidem in cuius nomen baptizamur. Quid ergo sibi vult Christus, quum in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti baptizari præcepit, nisi vna fide in Patrem & Filium & Spiritum credendum esse? id verò quid aliud est, quàm clarè testari Patrem, Filium, & Spiritum vnum esse Deum? Itaq; quum fixum illud maneat Deum vnum esse non plures, Verbum & Spiritum non aliud esse quàm ipsam Dei essentiam constituimus. Et verò stolidissimè ineptiebant Arriani, qui Filij diuinitatem confitentes, Dei substantiam illi adimebant. Nec absimilis Macedonianos rabies vexabat, qui per Spiritum dona gratiæ duntaxat in homines effusa intelligi volebant. Nam vt sapientia, intelligentia, prudentia, fortitudo, timor Domini, ab ipso proficiscuntur: ita vnus ipse est sapientiæ, prudentiæ, fortitudinis, pietatis Spiritus. Nec secundum gratiarum distributionem ipse diuiditur: sed vtcunque illæ variè diuidantur, idẽ tamen & vnus manet, inquit Apostolus. *1. Cor. 12. 11.*

17 Rursum & quædam Patris à Verbo, Verbi à Spiritu distinctio Scripturis demonstratur: in qua tamen excutienda, quanta religione ac sobrietate versandum sit, ipsa mysterij magnitudo nos admonet. Ac mihi sanè vehementer istud Gregorij Nazianzeni arridet, οὐ φθάνω τὸ ἓν νοῆσαι, καὶ τοῖς τρισὶ περιλάμπομαι· οὐ φθάνω τὰ τρία διελεῖν, καὶ εἰς τὸ ἓν ἀναφέρομαι: Non possum vnum cogitare, quin trium fulgore mox circunfundar: nec tria possum discernere, quin subitò ad vnum referar. Proinde & nos eam personarũ Trinitatem ne imaginari in animum inducamus, quæ cogitationem seorsum distractã detineat, ac non ad illam mox vnitatem reducat. Veram certè distinctionem insinuant Patris, Filij, & Spiritus vocabula, nequis nuda epitheta esse putet quibus à suis operibus variè designetur Deus, sed distinctionẽ, non diuisionem. Proprietatem Filio à Patre esse distinctam ostendunt loci quos iam citauimus: quia Sermo non fuisset apud Deum, nisi alius esset à Patre: neque gloriam suam habuisset apud Patrem nisi ab eo distinctus. Similiter Patrem à se distinguit, quum alium esse dicit qui testimoniũ sibi perhibet. Atq; huc tendit quod alibi dicitur, Patrem per Verbũ omnia creasse, quod nõ poterat, nisi ab ipso quodammodo distinctus. Præterea non descendit Pater in terrã, sed is qui à Patre exiit: nõ mortuus est, nec resurrexit, sed qui ab eo missus fuerat. Neq; ab assumpta carne exordiũ habuit hæc distinctio, sed anteà quoq; vnigenitũ in sinu Patris fuisse manifestum est. Quis enim asserere sustineat, eum demum sinum Patris ingressum Filium, quum è cœlo descendit ad suscipiẽdam humanitatem? Erat ergo ante in sinu Patris, & suam apud Patrem gloriam obtinebat. Spiritus sancti à Patre distinctionem Christus innuit, quum dicit eum à Patre procedere: à seipso autem quoties alium vocat, vt quum aliũ consolatorem ab se mittendum denuntiat, & alibi sæpius.

Testimonia Scripturæ quibus demonstratur distinctio Patris à Verbo, et Verbi à Spiritu.
In Serm. de Sacro Baptis.
Iohan. 5. 32, & 8. 16, & alibi.
Iohan. 1. 18.
Iohan. 14. 6, & 15. 26.
Iohan. 14. 16.

18 Enimuerò ad vim distinctionis exprimẽdam, similitudines à rebus humanis mutuari nescio an expediat. Solent id quidem interdum facere veteres: sed simul fatentur plurimum differre quicquid pro simili in medium afferunt. quo fit vt omnẽ audaciam hic reformidem: ne

Distingui in Scriptura Patrē à Verbo & Spiritu, Spiritum etiam ab vtroque, tam ex ordinis obseruatione, quàm ex proprijs attributis.

siquid intempestiuè productum fuerit, aut malignis calumniæ, aut rudibus hallucinationis ansam præbeat. Quam tamen Scripturis notatam distinctionem animaduertimus, subticeri non conuenit. Ea autem est, quòd Patri principium agendi, rerúmque omnium fons & scaturigo attribuitur: Filio sapientia, consilium, ipsáque in rebus agendis dispensatio: at Spiritui virtus & efficacia assignatur actionis. Porrò quanquam Patris æternitas, Filij quoque & Spiritus æternitas est, quando nunquam Deus sine sapientia, virtutéque sua esse potuit, in æternitate autem non est quærendum prius aut posterius: non est tamen inanis aut superuacua ordinis obseruatio, dum primus recensetur Pater, deinde ex eo Filius, posteà ex vtroque Spiritus. * Nam & mens vniuscuiusque eò sponte inclinat vt primò Deum consideret, deinde emergentem ex eo sapientiam, tum postremò virtutem qua consilij sui decreta exequitur. Qua ratione, à Patre duntaxat existere dicitur Filius, à Patre simul & Filio Spiritus: multis id quidem locis, sed nusquam clarius quàm cap. 8. ad Romanos, vbi scilicet idem Spiritus, nunc Christi, nunc eius qui suscitauit Christum à mortuis, promiscue vocatur: neque iniuria. Nam & Petrus Spiritum Christi fuisse testatur, quo vaticinati sunt Prophetæ: quum toties Scriptura doceat Spiritum fuisse Dei Patris.

** Vide August. quæstone 18. in 83. quæstionib.*

2. Pet 1. 21.

Distinctione personarū non impediri simplicissimā Dei vnitatē & quo sensu dicāt veteres Patrē Filij esse principium: & tamē Filium à seipso Essentiā habere. De Ario negante Filium consubstantialē esse Patri Vide lib. 4 cap. 8. sect. 16.

Iohan 14. 10.

** August. Homil. de temp. 38. de Trini. & col. ad Pascentiū Epist. 174. Cyril. lib. 7. de Tri. Idem lib. 3. Dialo. Aug. in Psal. 109. & Tract. in Ioh. 39. Aug. in Psal. 68.*

19 Porrò simplicissimam Dei vnitatem adeò non impedit ista distinctio, vt Filium inde probare liceat vnum esse cum Patre Deum, quia vno simul cum eo Spiritu cōstet: Spiritum autem non aliud esse à Patre & Filio diuersum, quia Patris & Filij sit Spiritus. Siquidem in vnaquaque hypostasi tota intelligitur natura, cum hoc, quòd subest sua vnicuique proprietas. Pater totus in Filio est, totus in Patre Filius, queadmodum ipse quoque asserit, Ego in Patre, & Pater in me: nec vlla essentię differentia seiungi alterum ab altero scriptores Ecclesiastici concedunt. His appellationibus quæ distinctionem denotant (* inquit Augustinus) hoc significatur quod ad se inuicem referuntur, non ipsa substantia qua vnum sunt. Quo sensu conciliandæ sunt inter se veterum sententiæ, quæ pugnare alioqui nonnihil viderentur. Nunc enim Patrem, Filij principium esse tradunt: nunc Filium à seipso & diuinitatem & essentiam habere asseuerant, adeóque vnum esse cum Patre principium. Eius diuersitatis causam benè ac perspicuè explicat Augustinus alibi, quum ita loquitur, Christus ad se Deus dicitur, ad Patrem Filius dicitur. Rursúsque, Pater ad se Deus dicitur, ad Filium dicitur Pater. Quòd dicitur ad Filium Pater, non est Filius: quod dicitur Filius ad Patrem, non est Pater: quòd dicitur ad se Pater, & Filius ad se, est idem Deus. Ergo quum de Filio sine Patris respectu simpliciter loquimur, bene & propriè ipsum à se esse asserimus: & ideò vnicum vocamus principium: quum verò relationem quæ illi cum Patre est notamus, Patrem Filij principiū meritò facimus. In huius rei explicatione quintus liber Augustini de Trinitate totus versatur. Longe verò tutius est in ea quam tradit relatione subsistere, quàm subtiliùs penetrando ad sublime mysterium, per multas euanidas speculationes euagari.

Breuis summa eorum quæ de vnica Dei essentia & tribus personis credere oportet.

20 Ergo quibus cordi erit sobrietas, & qui fidei mensura contenti erunt, breuiter quod vtile est cognitu accipiāt: népe quū profitemur nos credere in vnum Deum, sub Dei nomine intelligi vnicam & simplicem essentiam, in qua comprehédimus tres personas vel hypostaseis: ideóque quoties Dei nomen indefinitè ponitur, non minus Filium & Spiritum, quàm Patrem designari: vbi autem adiungitur Filius Patri, tunc in medium venit relatio: atq; ita distinguimus inter personas. Quia verò proprietates in personis ordinem secum ferunt, vt in Patre sit principium

& origo:

& origo: quoties mentio fit Patris & Filij simul, vel Spiritus, nomen Dei peculiariter Patri tribuitur: hoc modo retinetur vnitas essentiæ, & habetur ratio ordinis, quæ tamen ex Filij & Spiritus deitate nihil minuit. Et certè quum antè visum fuerit Apostolos asserere Filium Dei illum esse quem Moses & Prophetæ testati sunt esse Iehouah, semper ad vnitatem essentiæ venire necesse est. Proinde nobis sacrilegium detestabile est Filium vocari aliu Deum à Patre: quia simplex Dei nomen relationem non admittit, nec potest Deus ad seipsum dici hoc vel illud esse. Iam quòd nomen Iehouæ indefinitè sumptum in Christum competat, ex Pauli etiam verbis patet, Propterea ter rogaui Dominum: quia vbi retulit Dei responsum, Sufficit tibi gratia mea, subiicit paulò post, Vt inhabitet in me virtus Christi. Certum enim est nomen Domini pro Iehouah illic esse positum: atque ita restringere ad personam Mediatoris, friuolum esset ac puerile: quando absoluta est oratio quæ Filium cum Patre non comparat. Et scimus ex recepta Græcorum consuetudine Apostolos passim nomen κυρίου substituere in locum Iehouah Et ne procul quærendum sit exemplum, non alio sensu orauit Dominum Paulus. quàm quo citatur locus Ioelis à Petro, Quisquis inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Vbi nomen hoc peculiariter Filio ascribitur, aliam esse rationē constabit suo loco: nunc tenere satis est, quum absolutè Paulus Deum rogasset, statim subiicere nomen Christi. Ita & totus Deus à Christo ipso Spiritus nuncupatur. Nihil enim obstat quominus tota spiritualis sit Dei essentia, in qua Pater, Filius & Spiritus comprehendatur: quod ipsum ex Scriptura planum fit. Nam vt illic Deum audimus nominari Spiritum, ita & Spiritum sanctum, quatenus est hypostasis totius essentiæ, audimus dici & Dei esse, & à Deo.

1.Cor.12.9.

Act.2.16, ioel.2.28

21 Quoniam autem Satan, vt fidem nostram ab ipsis radicibus conuelleret, partim de diuina Filii & Spiritus essentia, partim de personali distinctione ingentes pugnas semper mouit: atque vt omnibus propè seculis impios spiritus excitauit qui doctores orthodoxos hac in parte vexarent, ita & hodie ex veteribus fauillis nouum ignem accendere conatur: hic peruersis quorundam deliriis occurrere operæpretium est. Hactenus dociles manu ducere, non autem cum præfractis & contentiosis manum conserere maximè propositum fuit: nunc autem veritas quæ placidè ostensa fuit, ab omnibus improborum calumniis asserenda: etsi præcipuum studium in hoc incumbet, vt habeant qui faciles apertásque Dei verbo aures dederint, in quo certo pede consistant. Equidem hic, siquando aliàs in reconditis Scripturæ mysteriis, sobriè multáque cum moderatione philosophandum: adhibita etiam multa cautione, ne aut cogitatio aut lingua vltrà procedat quā verbi Dei fines se protendunt. Quomodo enim immensam Dei essentiam ad suum modulum mens humana definiat, quæ nondum statuere certò potuit quale sit Solis corpus, quod tamen oculis quotidie conspicitur? Imò verò, quomodo proprio ductu ad Dei vsque substantiam excutiendam penetret, quæ suam ipsius minimè assequitur? Quare Deo libenter permittamus sui cognitionem. Ipse enim demum vnus, vt inquit Hilarius, idoneus sibi testis est, qui nisi per se cognitus non est. Permittemus autem si & talem concipiemus ipsum qualem se nobis patefacit: nec de ipso aliunde sciscitabimur quàm ex eius verbo. Extant in hoc argumentum homiliæ Chrysostomi quinque aduersus Anomœos, quibus tamen cohiberi Sophistarum audacia non potuit quin fræna garrulitati laxarent. Nihilo enim modestiùs hic se gesserunt quàm vbique solent. Cuius temeritatis infelicissimo successu admoneri nos decet, vt docilitate magis quàm acumine in istam quæstionem incumbere curæ sit: nec in animum indu-

In doctrina quæ agit de vnica Dei essentia & tribus personis magna moderatione & diligenti cautione opus est, ne aut cogitatio aut lingua vltra verbi Dei fines procedat.

Lib.1.de Trinit.

camus aut Deum vsquã inuestigare nisi in sacro eius verbo, aut de ipso quicquam cogitare nisi præeunte eius verbo, aut loqui nisi ex eodẽ verbo sumptum. Quòd si quæ subest in vna diuinitate Patris, Filij, & Spiritus distinctio (vt est cognitu difficilis) ingeniis quibusdam plus facessit negotij & molestiæ quàm expediat, meminerint labyrinthum ingredi hominis mentes dum suæ curiositati indulgent: atque ita regi se sustineant cœlestibus oraculis, vtcunque mysterij altitudinem non capiant.

22 Texere catalogum errorum quibus olim tentata fuit fidei synceritas in hoc doctrinæ capite, nimis longum esset, plenumque inutili tædio: ac hæreticorũ plerique crassis diliriis totam Dei gloriam ita aggressi sunt obruere, vt satis esse duxerint concutere ac turbare imperitos. Statim verò à paucis hominibus ebullierunt plures sectæ quæ partim lacerarent Dei essentiam, partim distinctionem quæ inter Personas est, confunderent. Porrò si tenemus quod antè ex Scriptura satis ostensum est, simplicem & indiuiduam esse essentiam vnius Dei quæ ad Patrem, & Filium, & Spiritum pertineat: rursus Patrem proprietate aliqua differre à Filio, & Filium à Spiritu: non Arrio tãtùm & Sabellio, sed aliis vetustis errorum authoribus clausa erit ianua. Sed quia nostro tempore exorti sunt phrenetici quidam, vt Seruetus & similes, qui nouis præstigiis omnia inuoluerunt, paucis eorum fallacias discutere operæpretium est. Serueto nomẽ Trinitatis ita fuit exosum, imò detestabile, vt Trinitarios omnes quos vocabat, diceret esse atheos. Omitto insulsas voces quas ad conuitiandum excogitauit. Hæc quidem speculationum eius fuit summa, tripartitum induci Deum vbi in eius essentia residere dicuntur tres personæ, Triadémque hãc esse imaginariam, quia cum Dei vnitate pugnet. Interea Personas voluit esse externas quasdam ideas, quę verè non subsistant in essentia Dei, sed Deum nobis hac vel illa specie figurèt: ac initio quidem nihil in Deo fuisse distinctum, quia olim idem erat Verbum quod Spiritus: sed ex quo emersit Christus Deus de Deo, Spiritũ etiam alium ex ipso Deum fluxisse. Etsi autem allegoriis interdum fucat suas nænias, vt quum dicit Sermonem æternum Dei fuisse Spiritum Christi apud Deum, & relucentiam ideæ: item, Spiritum fuisse deitatis vmbram: posteà tamen vtriusque deitatem in nihilum redigit, asserens secundum dispensationis modum tam in Filio quàm in Spiritu partem esse Dei, sicuti idem Spiritus substãtialiter in nobis atque etiam in lignis & lapidibus, Dei portio est. Quid de Mediatoris Persona blateret, suo loco videbimus. Prodigiosum verò hoc commentum, Personam nihil aliud esse quàm visibilem gloriæ Dei speciem, nõ longa refutatione indiget. Nam quum Iohannes nondum creato mundo λόγον fuisse Deum pronuntiet, longè ab idea discernit. Si verò tunc quoque & ab vltima æternitate λόγος ille qui Deus erat, fuit apud Patrem, & propria sua gloria apud Patrem insignis fuit, non potuit certe externus esse aut figuratiuus splẽdor: sed necessariò sequitur fuisse hypostasin: quæ in Deo ipso intus resideret. Quanquam autem non fit Spiritus mentio nisi in historia creationis mundi, non tamen illic inducitur vt vmbra, sed essentialis Dei virtus, quum narrat Moses informem quoque illam massam fuisse in eo suffultam. Æternum igitur Spiritum semper in Deo fuisse tunc apparuit, dum fouendo sustinuit confusam cœli & terræ materiam, donec accederet pulchritudo & series. Certè nondum potuit effigies vel repræsentatio Dei esse, vti somniat Seruetus. Alibi verò suam impietatem apertiùs detegere cogitur, quòd Deus æterna sua ratione Filium sibi visibilem decernens, hoc modo visibilem se exhibuit. Nam si hoc verum sit, non alia relinquitur Christo diuinitas, nisi quatenus ęterno Dei decreto Filius est ordinatus. Adde quòd

Refutatio deliriorũ Serueti in doctrina de vnica Dei essentia & trib⁹ personis.

Iohan.1.1.

Iohan.17.5.

Gen.1.8.

quòd spectra illa quæ in locum hypostaseon supponit sic transformat, vt noua accidentia Deo affingere non dubitet. Illud verò omnium maximè execrandum, quòd tam Filium Dei quàm Spiritum promiscuè creaturis omnibus permiscet. Partes enim & partitiones palàm asserit esse in essentia Dei, quarum vnaquæque portio Deus est: præsertim verò spiritus fidelium coæternos dicit & consubstantiales Deo: quanuis alibi substantialem deitatē non tantùm hominis animæ, sed aliis rebus creatis assignet.

Refutatio erroris quorundam nebulonum, Patrē verè & propriè vnicum esse Deum, qui Filium & Spiritum formando suam in eos deitatem trāsfuderit.

23 Ex hac lacuna prodiit aliud non dissimile monstrum. Nebulones enim quidam, vt Serueticæ impietatis inuidiam ac dedecus effugerent, tres quidem personas esse cōfessi sunt, sed ratione addita, quòd Pater qui verè & propriè vnicus est Deus, Filium & Spiritum formando, suam in eos deitatem transfudit. Nec verò abstinent ab horrendo loquendi genere, Patrem hac nota distingui à Filio & Spiritu, quia sit solus essentiator. Colorem hunc primò obtendunt, passim Christum vocari Dei Filium: vnde colligunt non aliū propriè Deum esse nisi Patrem. Atqui non obseruant, quanuis Dei nomen Filio quoque sit commune, tamen κατ' ἐξοχὴν Patri interdum adscribi, quia fons est ac principium deitatis: idque vt notetur simplex essentiæ vnitas. Excipiunt, si verè est Dei Filius, absurdum esse censeri personæ Filium. Ego vtrunque verum esse respondeo, Dei nempe esse Filium, quia Sermo est à Patre ante secula genitus (nōdum enim de Mediatoris persona nobis sermo est) & tamen explicandi causa habendam esse rationem Personæ, vt nomen Dei non simpliciter sumatur, sed pro Patre: nam si non alium censemus Deum quàm Patrem, non obscurè deiicitur Filius ab hoc gradu. Ergo quoties deitatis fit mentio, minimè admitti debet antithesis inter Filium & Patrem, quasi huic tantùm conueniat nomen veri Dei. Nam sanè Deus qui Isaiæ apparuit, verus & vnicus fuit Deus: quem tamen Iohannes affirmat fuisse Christum. Qui etiam per os Isaiæ testatus est se fore in lapidem offendiculi Iudæis, vnicus erat Deus: quem Paulus Christum fuisse pronuntiat. Quum per Isaiam clamat, Viuo ego: mihi flectetur omne genu, vnicus Deus est: atqui idem Paulus Christum interpretatur. Huc accedunt quæ recitat Apostolus testimonia, Tu Deus fundasti cœlum & terram. Item, Adorent eum omnes Angeli Dei: quæ nonnisi in vnicum Deum competunt: quum tamen propria Christi elogia esse contendat. Nec valet cauillum illud, transferri ad Christum quod Dei proprium est, quia sit relucentia gloriæ ipsius. Nam quum vbique ponatur nomen Iehouæ, sequitur deitatis respectu ex seipso esse. Nam si est Iehouah, negari non potest quin idem sit ille Deus qui per Isaiam alibi clamat, Ego ego sum, & præter me non est Deus. Expendere etiam conuenit illud Ieremiæ, Dij qui non fecerunt cœlum & terram, pereant de terra quæ sub cœlo est: quando ex opposito fateri necesse erit Filium Dei eum esse, cuius deitas sæpiùs apud Isaiam probatur ex mundi creatione. Quomodo autem creator qui omnibus esse dat, non erit ex seipso, sed essentiam aliunde mutuabitur? Nam quisquis essentiatum à Patre Filium esse dicit, à seipso negat esse. Reclamat autem Spiritus sanctus, illum Iehouah nominans. Iam si demus totam essentiam esse in solo Patre, vel fiet partibilis, vel eripietur Filio: atque ita spoliatus sua essentia, titularis solùm erit Deus. Essentia Dei, si creditur istis nugatoribus, soli Patri conuenit, quatenus ipse solus est, & est Filij essentiator. Ita diuinitas Filij quiddam erit abstractum à Dei essentia, vel deriuatio partis à toto. Iam concedant ex suo principio necesse est, Spiritum esse solius Patris: quia si deriuatio est à prima essentia, quæ nonnisi Patri propria est, iure non censebitur Spiritus Filij: quod tamen refellitur Pauli testimonio, vbi communem Christo &

Isa.6.1.ioh.12.41.
Isa.8.14,rom.9.33.
Isa.45.23,rom.14.11.
Heb.1.10,& 6.
Psal.102.26.
Psal.97.7.
Isa.44.6.
Iere.10.11.

Vide Bernardum Serm. 80. super Cātica de errore Gilberti Pictauensis Episcopi.

Patri facit. Adhæc si expungitur è Trinitate Patris persona, in quo à Filio & Spiritu differet, nisi quia solus est ipse Deus? Fatentur Christum esse Deum, & tamen à Patre differre. Vicissim notam aliquam discretionis esse oportet, ne Pater sit Filius.* Qui in essentia eam ponunt, manifeste in nihilum redigunt veram Christi deitatem: quæ sine essentia esse non potest, & quidem tota. Non differet certè Pater à Filio, nisi propriũ aliquid habeat in se quod Filio commune non sit. Quid iam repetient in quo eum distinguant? Si in essentia est discretio, respondeant an non cum Filio eam communicauerit. Hoc verò non potuit esse ex parte: quia dimidium fabricare Deum nefas esset. Adde quòd hoc modo fœdè lacerarent Dei essentiam. Restat vt tota & in solidum Patris & Filij sit communis. Quod si verum est, iam sanè quoad ipsam nulla erit alterius ab altero discretio. Si excipiant, Patrem essentiando manere nihilominus vnicum Deum, penes quẽ sit essentia: Christus ergo figuratiuus erit Deus, ac specie tantùm vel nomine, non re ipsa: quia Deo nihil magis propriũ quàm esse, iuxta illud, Qui est, misit me ad vos.

Exo. 3. 14.

Refutatio argumẽti eorundẽ, quoties Dei mentio fit in Scripturis, nonnisi Patrem intelligi.

24 Falsum quidem esse quod sumunt, quoties absolutè fit Dei mentio in Scriptura, nonnisi Patrem intelligi, ex multis locis refellere promptum est: & in illis ipsis quos pro se citant, turpiter produnt suam incogitantiam, quia illic Filij nomen opponitur: vnde apparet relatiuè accipi Dei nomen, ideóque restringi ad Patris personam: ac eorum obiectio vno verbo diluitur. Nisi solus Pater, inquiunt, verus esset Deus, suus ipse Pater esset. Neque enim absurdum est, propter gradum & ordinẽ Deum peculiariter vocari qui non solùm genuit ex se suam sapientiam, sed Deus etiam est Mediatoris, sicuti plenius suo loco disseram. Nam ex quo manifestatus est in carne Christus, Filius Dei vocatur, non tantùm quatenus ante secula genitus ex Patre fuit æternus Sermo, sed quia Mediatoris suscepit personam & munus, vt Deo nos coniungeret. Et quoniam Filium à Dei honore tam audacter excludunt, scire velim, quum pronuntiat nullum esse bonum præter vnum Deum, an se bonitate priuet.

Matth. 19. 17.

Non loquor de humana eius natura, ne fortè excipiant, quicquid in ea boni fuit, ex gratuito dono fluxisse: quæro an Sermo æternus Dei bonus sit nécne. Si negent, satis conuicta tenetur eorum impietas: fatendo seipsos iugulant. Quòd autem primo intuitu videtur Christus à se remouere nomen Boni, sententiam nostram magis confirmat: nempe quum singulare sit vnius Dei elogium, quatenus ex vulgari more salutatus fuerat bonus, falsum honorem repudians, bonitatem qua pollet diuinam esse admonet. Quæro etiam, vbi affirmat Paulus solum Deum esse immortalem, sapientem, & veracem, an his verbis in ordinem mortalium, stultorum & fallacium redigatur Christus. Non erit igitur immortalis, qui ab initio vita fuit vt Angelis immortalitatem conferret? non erit sapiens, qui æterna est Dei sapientia? non erit verax ipsa veritas? Quæro prætereà, Christúmne adorandum censeant. Si enim hoc iure sibi vendicat, vt flectatur coram ipso omne genu, sequitur illum esse Deum, qui in Lege vetuit quenquam alium præter se adorari. De solo Patre si accipi volunt quod apud Isaiam dicitur, Ego sum, ac nemo præter me, hoc testimonium in ipsos retorqueo, quando videmus Christo attribui quicquid Dei est. Nec locus est eorum cauillo, Christum in carne fuisse exaltatum in qua exinanitus fuerat, & carnis respectu omne imperium illi datum esse in cœlo & in terra: quia etsi extenditur Regis & Iudicis maiestas ad totam Mediatoris personam, nisi tamen Deus manifestatus esset in carne, non potuit in tantam altitudinem extolli quin Deus secum ipse pugnaret. Atque hanc controuersiam optimè Paulus tollit, æqualem Deo fuisse docens, antequam se exinaniret sub forma serui. Por-

1. Tim. 1. 17.

Philipp. 2. 10.

Isa. 44. 6.

rò æqualitas ista quomodo staret nisi fuisset Deus ille cuius nomen est *Philip.2.6.7.*
Ia & Iehouah, qui equitat super Cherubim, qui Rex est totius terræ, & Rex seculorum? Iam vtcunque obstrepãt non potest eripi Christo quod alibi dicit Isaias, Hic, hic est Deus noster, expectauimus eum: quando his *Isa.25.9.*
verbis aduentum Dei Redemptoris describit, qui non modò ab exilio Babylonico populum reduceret, sed Ecclesiam plenè restitueret omnibus numeris. Altero etiam cauillo nihil proficiunt, Christum fuisse Deum in Patre suo. Nam etsi fatemur ratione ordinis & gradus principium diuinitatis esse in Patre, detestabile tamen esse dicimus commentum illud, solius Patris essentiam esse propriam, quasi Filij deificator esset: quia hoc modo vel multiplex esset essentia, vel titulo & imaginatione tenus Christum appellant Deum. Si concedant Filium esse Deum, sed secundum à Patre: iam in ipso genita & formata erit essentia, quæ est in Patre ingenita & informis. Scio multis nasutis ludibrio esse quòd ex verbis Mosis personarum distinctionem elicimus, vbi Deum sic lo- *Gen.1.26.*
quentem inducit, Faciamus hominem ad imaginem nostram: vident tamen pij lectores quàm frigidè atque ineptè hoc velut colloquium induceret Moses, nisi subessent in vno Deo plures personæ. Iam quos alloquitur Pater, certum est fuisse increatos: nihil verò increatum, excepto ipso Deo, & quidem vno. Nunc ergo nisi concedant Patris, Filij & Spiritus communem fuisse creandi potestatem, & commune iubendi imperium, sequetur Deum non intus secum ita loquutum esse, sed direxisse ad alios extraneos opifices sermonem. Denique locus vnus duo simul eorum obiecta facilè expediet. Nam quod pronuntiat Christus ipse, *Iohan.4.24.*
Deum esse Spiritum, ad Patrem solum restringi consentaneum non esset, acsi Sermo ipse non esset spiritualis naturæ. Quòd si Filio similiter vt Patri conuenit nomen Spiritus, sub indefinito Dei nomine Filium comprehendi colligo. Subiicit tamen continuò pòst, non alios probari cultores Patri nisi qui eum in spiritu & veritate adorant: vnde alterum consequitur, quia sub capite fungitur Christus officio doctoris, Dei nomen Patri adscribere, non vt aboleat suam ipsius deitatem, sed vt gradatim nos ad eam attollat.

25 Sed in eo scilicet hallucinantur quòd indiuidua somniant, quorum singula partem obtineant essentiæ. Atqui ex Scripturis docemus vnum essentialiter Deum esse, ideóque essentiam tam Filij quàm Spiritus esse ingenitam: sed quatenus Pater ordine primus est, atque ex se genuit suam Sapientiam, meritò, vt nuper dictum est, censetur principium & fons totius diuinitatis. Ita Deus indefinitè est ingenitus: & Pater etiam personæ respectu ingenitus. Stultè etiam putant se ex nostra sententia colligere quaternitatem statui, quia falsò & calumniosè cerebri sui commentum nobis adscribunt, quasi deriuatiuè fingamus prodire ex vna essentia tres personas: quum ex scriptis nostris liqueat non abstrahere nos personas ab essentia, sed quanuis in ipsa resideant, distinctionem interponere. Si separatæ essent ab essentia personæ, probabilis fortè esset eorum ratio: sed hoc modo Trinitas esset deorum, non personarum quas in se continet vnus Deus. Ita soluitur futilis eorum quæstio, concurrátne essentia ad constituendam Trinitatem: quasi tres deos ex illa descendere imaginemur. Quod excipiunt, Trinitatem igitur fore sine Deo, ex eadem insulsitate nascitur: quia etsi ad distinctionem non cõcurrit vt pars vel membrum, non tamen personæ sine ipsa, vel extra ipsam: quia & Pater nisi Deus esset, non poterat esse Pater: & Filius non aliter Filius, nisi quia Deus. Deitatem ergo absolutè ex se ipsa esse dicimus, vnde & Filium quatenus Deus est, fatemur ex seipso esse, sublato personæ respectu: quatenus verò Filius est, dicimus esse ex Patre: ita essentia eius

Falsum esse quòd iidem in Dei essentia somniant indiuidua quorum singula partem obtineãt essentiæ.

principio caret: personę verò principium est ipse Deus. Et quidem orthodoxi scriptores, quicunque olim de Trinitate loquuti sunt, ad personas tantùm retulerunt hoc nomen: quando non modò absurdus esset error, in ipsa distinctione complecti essentiam, sed nimis crassa impietas. Nam qui volunt tria concurrere, Essentiam, Filium, & Spiritum, eos Filij & Spiritus essentiam exinanire palàm est, alioqui partes inter se commistæ coinciderent: quod est in omni distinctione vitiosum. Denique si Pater & Deus synonyma essent, sic deificator esset Pater, nihil in Filio residuũ esset pręter vmbram: nec aliud esset Trinitas quàm coniunctio Dei vnius cum duabus rebus creatis.

Responsio ad eorũdem obiectionem, Christũ, si propriè sit Deus perperã Filium Dei vocari.

26 Quòd obiiciunt, Christum si propriè sit Deus, Filium Dei perperam vocari, iam responsum est, quia fit vnius personæ ad alteram comparatio, nomen Dei non sumi indefinitè, sed restringi ad Patrem, quatenus deitatis est principium, non essentiando, vt fanatici nugantur, sed ratione ordinis. Hoc sensu accipitur Sermo ille Christi ad Patrem. Hæc est vita æterna vt credant te vnum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Nam in Mediatoris Persona loquens, medium gradum tenet inter Deum & homines: neque tamen ideò imminuitur eius maiestas. Nam etsi seipsum exinaniuit, gloriam tamen suam, quæ abscondita fuit coram mũdo, non perdidit apud Patrem. Sic Apostolus ad Hebræos cap. 2, quanquam fatetur exiguo tempore fuisse imminutum infra Angelos, non tamen dubitat simul asserere, æternum esse Deum qui fundauit terram. Tenendum igitur est, quoties Christus in persona Mediatoris Patrem compellat, sub hoc Dei nomine diuinitatem complecti, quæ ipsius quoque est. Sic quum Apostolis diceret Expedit me ascẽdere ad Patrem, quia Pater maior me est, non secundam diuinitatem tantùm sibi tribuit vt sit quoad æternam essentiam Patre inferior: sed quia cœlesti gloria potitus fideles colligit in eius participationẽ, in superiore gradu Patrem locat, quatenus differt conspicua splendoris perfectio, quæ in cœlo apparet, ab ea gloriæ mensura quæ conspecta fuit in ipso carne vestito. Eadem ratione alibi Paulus Christum dicit redditurum Deo & Patri regnũ, vt sit Deus omnia in omnibus. Nihil absurdius quàm auferre perpetuitatem Christi deitati. Quòd si nunquam desinet esse Dei Filius, sed idem manebit semper qui fuit ab initio: sequitur, sub Patris nomine vnicam Dei essentiam, quæ vtriusque communis est, comprehendi. Et certè ideò ad nos descendit Christus vt ad Patrem attollendo, simul etiam ad seipsum attolleret, quatenus vnum est cum Patre. Nomen ergo Dei exclusiuè ad Patrem restringere vt Filio auferatur, neque fas neq; rectum est. Nam & hac de causa verum esse Deum asserit Iohannes, ne quis secundo deitatis gradu subsidere putet infra Patrem. Ac miror quid sibi velint isti nouorum deorum fabri, dum Christum verum Deum confessi, mox eum excludunt à Patris deitate: quasi possit esse verus Deus nisi qui vnus est, aut transfusa diuinitas non sit nouum aliquod figmentum.

Iohan. 17.3.

Iohan. 16.7.

1. Cor. 15.24.

1. Iohan. 5.20.

Responsio ad locos quos in erroris sui confirmationem adducũt ex Irenæo, vbi Patrẽ Christi asserit esse vnicũ & æternum Deum Israel.

27 Quòd multos locos accumulant ex Irenæo, vbi Patrem Christi asserit esse vnicum & æternum Deum Israël, vel pudenda inscitia est, vel summa improbitas. Animaduertere enim debuerant sancto viro negotium & certamen fuisse cum phreneticis, qui Patrem Christi negabant illum esse Deum qui per Mosen & Prophetas olim loquutus fuerat, sed nescio quod spectrum è labe mundi productum. Itaque in hoc totus est, vt palàm faciat non alium prædicari in Scriptura Deum quàm Christi Patrem, & perperam alium excogitari, ac proinde nihil mirum si toties concludat non alium fuisse Deum Israëlis quàm qui celebratur à Christo & Apostolis. Sic etiam nunc, vbi diuerso errori resistendum est, verè dicemus, Deum qui olim apparuit Patribus, nõ alium fuisse quàm Christum.

stum. Porrò si quis excipiat fuisse Patrem, in prōptu erit responsio, dum pro Filij diuinitate pugnamus, nos Patrem minimè excludere. Ad hoc Irenæi consilium si attendant lectores, cessabit omnis contentio. Quinetiam ex sexto cap. lib. 3. tota lis facilè dirimitur, vbi in hoc vnum insistit pius vir, qui absolutè & indefinitè vocatur in Scriptura Deus, illum esse verè vnicum Deum: Christum verò absolutè Deum vocari. Meminerimus hunc fuisse disceptationis statum, sicuti ex toto progressu patet, ac præsertim libri secundi cap. 46. non vocari Patrem ænigmaticè & parabolicè qui verè non sit Deus. Adde quòd alibi coniunctim tam Filium quàm Patrem prædicatum fuisse Deum contendit à Prophetis & Apostolis. Posteà verò definit quomodo Christus, qui Dominus est omnium & Rex, & Deus, & Iudex, ab eo qui est Deus omnium acceperit potestatem: nempe subiectionis respectu, quia humiliatus est vsque ad mortem crucis. Interea paulò pòst affirmat, Filium esse opificem cœli & terræ, qui Legem tulit per Mosis manum, & Patribus apparuit. Iam siquis blateret, Irenæo solum Patrem esse Deum Israël, regeram quod idē scriptor apertè tradit, Christum vnum & eundem existere: sicuti etiã ad eum refert vaticiniũ Habacuc, Deus ab Austro veniet. Eodem pertinet quod legitur cap. 9. lib. 4. Ipse igitur Christus cum Patre viuorum est Deus. Et eiusdem libri cap. 12. interpretatur Abraham credidisse Deo, quia factor cœli & terræ, & solus Deus sit Christus.

Lib. 3. cap. 9.
Cap. 12. eiusdē lib.
Cap. 16. eiusdē lib.
Cap. 18, & 23. eiusdem libri.

28 Tertullianum nihilò veriùs patronum sibi asciscunt, quia etsi asper interdum & spinosus est in suo loquendi genere, summam tamen doctrinæ quam tuemur, non ambiguè tradit: nempe quũ vnus sit Deus, dispensatione tamen vel œconomia esse eius Sermonem: vnicum esse Deum substantiæ vnitate, & nihilominus vnitatem dispensationis mysterio in Trinitatem disponi: tres esse non statu, sed gradu: nec substantia, sed forma: nec potestate, sed serie. Dicit quidem se defendere secundũ à Patre Filium, sed non alium intelligit nisi distinctione. Visibilem alicubi Filium dicit: sed postquam in vtranque partem ratiocinatus est, definit inuisibilem esse quatenus est Sermo. Denique Patrem sua persona determinari affirmans, alienissimum se probat ab eo commento quod refellimus. Et quanquam non alium Deum agnoscit quàm Patrem, seipsum tamen proximo contextu explicans, se non exclusiuè loqui ostendit Filij respectu, quia negat alium esse à Patre Deum: ideóque non violari monarchiam personæ distinctione. Atque ex perpetuo eius consilio verborum sensum colligere promptum est. Contendit enim aduersus Praxeam, quamuis in tres personas distinctus sit Deus, non tamen fieri plures deos, neque discerpi vnitatem. Et quia secundum Praxeæ commentum Christus non poterat Deus esse quin idem esset Pater, ideo tantopere de distinctione laborat. Quòd verò Sermonem & Spiritum vocat portionem totius, etsi dura est locutio, excusabilis tamen est, quando ad substantiam non refertur, sed dispositionem tantùm & œconomiam notat quæ solis personis conuenit, Tertulliano ipso teste. Inde etiam pēdet illud, Quot personæ tibi videntur, peruersissime Praxea, nisi quot sunt voces? Sic etiam paulò pòst, Vt credant Patrem & Filium in suis quenque nominibus & personis. His arbitror satis refelli posse eorum impudentiam qui ex Tertulliani authoritate fucum tentant facere simplicibus.

Responsio ad locos ex Tertulliano quibus ijdem suum errorem fucare nituntur.

29 Et certè quisquis diligenter veterum scripta inter se conferet, non aliud reperiet apud Irenæũ quàm quod ab aliis qui deinde sequuti sunt, proditum fuit. Iustinus vnus est ex vetustissimis: nobis autem per omnia suffragatur. Obiectent tam ab illo quàm à reliquis Patrem Christi vocari vnum Deum. Idem Hilarius quoque docet, imò asperiùs loquitur, æter-

Iustinũ, Hilariũ, Augustinũ contra eorundē errorē facere: nec hic etiam priores nostra orthodoxa fide.

nitatem esse in Patre. An vt Filio auferat Dei essentiam? Atqui in eius fidei quam sequimur defensione totus est. Nec tamē eos pudet mutila nescio quæ dicta excerpere, ex quibus persuadeāt Hilarium esse erroris sui patronum. Ignatium quòd obtendunt, si velint quicquam habere momenti, probent Apostolos legem tulisse de quadragesima & similibus corruptelis: nihil næniis illis, quæ sub Ignatij nomine edita sunt, putidius. Quo minùs tolerabilis est eorum impudentia, qui talibus laruis ad fallendum se instruunt. Porrò hinc veterum consensus clarè perspicitur, quòd neque in concilio Niceno Arrius ex cuiusquam probati scriptoris authoritate fucum facere ausus est: & nemo ex Græcis vel Latinis excusat à prioribus se dissentire. Augustinus, cui nebulones isti infestissimi sunt, quàm sedulò excusserit omnium scripta, & quàm reuerenter amplexus sit, dicere nihil attinet. Certè in minimis quibusque scrupulis ostendere solet cur ab illis discedere cogatur. In hoc etiam argumento siquid ambiguum vel obscurum legerit apud alios, non dissimulat. Quam tamen isti oppugnant, doctrinam pro confesso sumit ab vltima antiquitate sine controuersia fuisse receptam. Neque tamen quid antè docuissent alij, ipsum latuisse, vel ex vno verbo constat, vbi dicit in Patre esse vnitatem, lib. De doctrina Christiana primo, an garrient sui tunc fuisse oblitum? Atqui alibi ab hac calumnia se purgat, vbi Patrem vocat principium totius deitatis, quia à nullo est, prudenter scilicet expendens specialiter Patri adscribi Dei nomen, quia nisi ab ipso fiat initiū, concipi nequeat simplex Dei vnitas. His etiam demum, vt spero, agnoscet pius lector omnes calumnias discussas, quibus Satan hactenus puram doctrinę fidem peruertere vel obtenebrare molitus est. Denique totam huius doctrinæ summam fideliter esse explicatam confido, si quidem modum curiositati imponant lectores, nec molestas & perplexas disputationes cupidiùs quàm par sit, sibi accersant. Nam quos oblectat speculandi intemperies, minimè placandos suscipio. Certè nihil astutè præterij quod mihi aduersum esse putarem: sed dum Ecclesiæ ædificationi studeo, multa non attingere consultius visum est, quæ & parum prodessent, & lectores grauarēt superuacua molestia. Quid enim disputare attinet an semper generet Pater, quando stultè fingitur continuus actus generandi, ex quo liquet ab æterno tres in Deo personas substitisse?

In ipsa etiam mundi & rerum omnium creatione Scripturam certis notis discernere verum Deum à fictitijs.

CAPVT XIIII.

Isa. 40.21.

Etsi ex rerū creatione Deus agnosci debeat, ne tamē ad Gentium figmenta defluerent fideles, historiā creationis in scriptura extare voluit, & tempus notari.

QVanquam falsorum deorum cultoribus socordiam meritò exprobrat Isaias, quòd ex terræ fundamentis & cœlorum ambitu non didicerint quisnam esset verus Deus: quæ tamen est ingenij nostri tarditas & hebetudo, necesse fuit, ne ad Gentium figmenta defluerent fideles, expressiùs illis depingi verum Deum. Nam quum euanida sit quæ apud Philosophos maximè tolerabilis habetur descriptio, Deum mentem esse mundi: ipsum familiariùs à nobis cognosci operæpretium est, ne semper in ambiguo vacillemus. Itaque historiam creationis extare voluit, cui innixa Ecclesiæ fides non alium Deum quæreret, nisi qui propositus est à Mose opifex mundi & conditor. Illic primò notatum est tempus, vt continua annorum serie fideles ad primam humani generis & rerum omnium originem peruenirent: quæ apprimè vtilis est cognitio, non tantùm vt prodigiosis fabulis, quæ in Ægypto & alijs terræ plagis olim grassatæ sunt, obuiam eatur, sed etiam vt cognito mundi exordio, clariùs eluceat Dei æternitas, nósque in sui admirationem magis rapiat.

Neque

Neque verò mouere nos debet profana illa subsannatio, mirum esse cur non citius venerit Deo in mentem, cœlum & terram condere, sed otiosus immensum spatium præterfluere siuerit, quod ante plurima ætatum millia efficere potset: quum ad sex annorum millia nondum peruenerit mundi ad vltimum finem vergentis diuturnitas. Nam cur tandiu distulerit Deus neque fas est nobis inquirere, neque expedit: quia si eo vsque penetrare contendat mens humana, centies in itinere deficiet: neque etiam cognitu vtile esset quod Deus ipse, vt fidei nostræ modestiam probaret, consultò voluit celatum esse. Ac scitè pius ille senex, quum proteruus quispiam ex eo per ludibrium quæreret quid ante creatum mundum egisset Deus, respondit fabricasse inferos curiosis. Hæc non minus grauis quàm seuera admonitio compescat lasciuiam, quæ multos titillat, adeóque impellit ad prauas & noxias speculationes. Denique meminerimus, Deum illum inuisibilem & cuius incomprehensibilis est sapientia, virtus & iustitia, Mosis historiam speculi loco nobis proponere, in quo viua eius effigies relucet. * Sicuti enim nihil distinctè cernunt oculi vel senio obtusi, vel alio vitio hebetes, nisi specillis adiuuentur: ita, quæ nostra est imbecillitas, nisi nos dirigat Scriptura in Deo quærendo, statim euanescimus. Qui vero proteruiæ suæ indulgent, quia nunc frustrà monentur, serò horribili interitu sentient quanto satius fuerit arcana Dei consilia reuerenter suspicere, quàm blasphemias euomere quibus cœlum obscurent. Et rectè Augustinus iniuriam Deo fieri conqueritur, vbi superior eius voluntate flagitatur rerum causa. Idem alibi prudenter admonet, non minus perperam de immensis temporum quàm locorum spatiis quæstionem moueri. Certè quantum iis late pateat cœlorum circuitus, est tamen aliqua eius dimensio. Nunc si quis cum Deo expostulet, quod centuplo superet vacuitas, annon piis omnibus detestabilis erit petulantia? Eodem furoris prosiliunt qui exagitant Dei otium, quòd eorum arbitrio mundum ante innumera secula non condiderit. Vt suę cupiditati morem gerant, extra mundum egredi affectant: quasi verò in tam ampla cœli & terræ circunferentia, non satis multa occurrant quæ inæstimabili suo fulgore absorbeant sensus omnes nostros: quasi intra sex annorum millia non satis multa documenta ediderit Deus, in quorum assidua meditatione mentes nostræ se exerceant. Ergo libenter maneamus inclusi his cancellis, quibus nos circunscribere Deus voluit, & quasi mentes nostras contrahere, ne vagandi licentia diffluerent.

Refutatur profana subsannatio, Cur non citiùs Deo venerit in mentem cœlum & terram condere.

Vide cap. 6. sect. 1.

Lib. de Gene. contra Manich. Lib. 11. de Ciuitat. Dei.

2 Eiusdem rationis est quod narrat Moses, non momento sed sex diebus absolutum fuisse Dei opus. Nam & hac circunstantia ab omnibus figmentis colligimur ad vnicum Deum qui in sex dies opus suum digessit, ne molestum nobis esset in eius consideratione occupari toto vitę cursu. Quamuis enim oculi nostri, in quamcunque partem se vertant, coguntur in operum Dei intuitu versari: videmus tamen quàm fluxa sit attentio, & quàm cito prætervolent si quæ nos tangant piæ cogitationes. Hic etiam obstrepit humana ratio, quasi à Dei potentia alieni fuerint tales progressus, donec subiecta fidei obsequium quietem illam colere discit, ad quam nos inuitat septimi diei sanctificatio. In ipso autem ordine rerum diligenter considerandus est paternus Dei amor ergà humanum genus, quod non antè creauit Adam quàm mundum omni bonorum copia locupletasset. Nam si eum in terra adhuc sterili & vacua locasset, si vitam dedisset ante lucem, visus fuisset eius vtilitati parum consulere. Nunc vbi Solis & astrorum motus disposuit ad vsus humanos, terram, aquas, aërem animalibus repleuit, frugum omnium abundantiam protulit quæ alimentis sufficeret: curam prouidi & seduli

Vt ab omnibus fictis diis disiungatur verus Deus, narratur absolutum in sex dierum spatio opus non momento, sed sex diebus: deinde ordine describitur, nec antè quàm Deus mundum omni bonorum copia locupletasset. De quo vide sect. 22.

patrisfamiliâs suscipiens, mirificam erga nos suam bonitatem ostendit. Quæ breuiter tantùm delibo, si quisque attentiùs apud se expendat, constabit Mosen certum vnius Dei creatoris testem ac præconem fuisse. Omitto quæ iam exposui, non de nuda tantùm Dei essentia illic fieri sermonem, sed ęternam quoque eius sapientiam & Spiritum nobis proponi, ne alium Deum somniemus quàm qui in illa expressa imagine vult agnosci.

Angelos esse Dei creaturas licet Moses nō exprimat in historia creationis.

3 Sed antequam de hominis natura pleniùs disserere incipiam, aliquid de Angelis inserere oportet: quia etsi Moses vulgi ruditati se accōmodans, non alia Dei opera commemorat in historia creationis, nisi quæ oculis nostris occurrunt: vbi tamen posteà Angelos Dei ministros inducit, colligere facilè licet eorum esse conditorem, cui suam operam & officia impendunt. Quanuis ergo Moses populariter loquens, non statim à primis rudimentis Angelos recensuerit inter Dei creaturas: nihil tamen vetat quominus disertè & explicatè de illis tradamus quæ alibi passim docet Scriptura: quia si Deū ex operibus suis agnoscere cupimus, minimè omittendum est tam præclarū & nobile specimen. Adde quòd refutandis multis erroribus valde necessaria est hæc pars doctrinę. Multorum mentes ita perstrinxit Angelicæ naturæ præstantia, vt putarent illis iniuriam fieri si vnius Dei imperio subiecti quasi in ordinem cogerentur: hinc illis affìcta diuinitas. Emersit etiam Manichęus cum sua secta, qui sibi duo principia fabricauit, Deum & diabolum: ac Deo quidem tribuebat bonarum rerum originem: malas autem naturas ad diabolū authorem referebat. Hoc delirium si mentes nostras teneret implicitas, non constaret Deo sua in mundi creatione gloria. Nam quum nihil magis Dei proprium sit quàm æternitas, & αὐτουσία, id est, à seipso existētia, vt ita loquar: qui diabolo hoc tribuunt, nónne quodammodo eum diuinitatis ornant titulo? Iam vbi omnipotentia Dei, si diabolo tale conceditur imperium, vt illo inuito ac repugnante, quicquid voluerit exequatur? Quod autem vnicum habent fundamentum Manichæi, nefas esse ascribi bono Deo vllius rei malæ creationem, id orthodoxam fidem minimè lædit, quæ non admittit aliquam esse in mūdi vniuersitate malam naturam: quandoquidem nec prauitas & malitia tum hominis, tum diaboli, aut quæ inde nascuntur peccata, ex natura sunt, sed ex naturæ corruptione: nec quicquam omninò ab initio extitit in quo non & sapientiæ & iustitiæ suæ specimen ediderit Deus. His ergo peruersis commentis vt obuiam eatur, altiùs animos attollere necesse est quàm oculi nostri penetrent. Quo consilio verisimile est, vbi in symbolo Niceno vocatur Deus omnium conditor, res inuisibiles fuisse expressas. Modum tamen quem præscribit pietatis regula tenere curæ erit, ne altiùs quàm expedit speculando, lectores à fidei simplicitate abducti vagentur. Et certè quum vtiliter semper nos doceat Spiritus, in quibus verò parum est momenti ad ędificationem, vel subticeat prorsus, vel leuiter tantùm & cursim attingat: nostri quoque officij est, libenter ignorare quæ non conducunt.

Refutatio erroris Manichæi de duobus principijs.

De tēpore vel ordine quo creati fuerint inquirere non expedit, quando Scriptura nihil eorū tradit, quā pro regula si qui debemus. vide Iob 38.7. Genes. 2.1.

4 Angelos sanè, quum Dei sint ministri ad iussa eius exequenda ordinati, esse quoque illius creaturas, extra controuersiam esse debet. De tempore vel ordine quo creati fuerint, cōtentionem mouere nónne peruicaciæ magis quàm diligentiæ est? Terram esse perfectam, & cœlos perfectos, cum omni exercitu eorum, narrat Moses: quid attinet anxiè percontari quoto die præter astra & planetas alij quoque magis reconditi cœlestes exercitus esse cœperint? Ne longior sim, meminerimus hîc, vt in tota religionis doctrina, tenendam esse vnam modestię & sobrietatis regulam, ne de rebus obscuris aliud vel loquamur, vel sentiamus, vel scire etiam

etiam appetamus quàm quod Dei verbo fuerit nobis traditum. Alterum, vt in lectione Scripturæ, iis continenter quærendis ac meditandis immoremur quæ ad ædificationem pertinent: non cur ositati aut rerum inutilium studio indulgeamus. Et quia Dominus non in friuolis quæstionibus, sed in solida pietate, timore nominis sui, vera fiducia, sanctitatis officiis erudire nos voluit, in ea scientia acquiescamus. Quamobrem, si ritè sapere volumus, relinquenda sunt nobis illa ματαιώματα, quæ & ab otiosis hominibus de Angelorum natura, ordinibus, multitudine absque Dei verbo traduntur. Scio hæc cupidiùs à multis arripi, & maiori voluptati esse quã quę in vsu quotidiano sunt posita. Verum, nisi Christi discipulos esse nos piget, eam quam ipse methodum præscripsit, sequi ne pigeat. Ita fiet vt eius magisterio contenti, à superuacuis speculationibus, à quibus nos reuocat, non tantùm abstineamus, sed etiam abhorreamus. Dionysium illum, quicunq; fuerit, nemo negauerit multa subtiliter & argutè in cœlesti Hierarchia disputasse: verùm siquis propiùs excutiat, deprehendet maxima ex parte meram esse garrulitatem. Theologo autem non garriendo aures oblectare, sed vera, certa, vtilia docendo, conscientias confirmare propositum est. Si librum illum legas, putes hominẽ de cœlo delapsum referre non quæ didicit, sed quæ oculis vidit. Atqui Paulus, qui extra tertium cœlum raptus fuerat, non modò nihil tale prodidit, sed testatus quoque est nefas esse homini loqui quæ viderat arcana. 2.Cor.12.2. Illa ergo nugatoria sapientia valere iussâ, ex simplici Scripturæ doctrina consideremus quod de Angelis suis scire nos Dominus voluit.

5 Angelos esse cœlestes Spiritus, quorum ministerio & obsequio vtitur Deus ad exequenda omnia quę decreuit, passim in Scriptura legitur: vnde & hoc illis nomen attributum est, ꝙ illos veluti internuntios adhibet Deus ad se hominibus manifestandũ. Aliæ etiam quibus insigniuntur appellationes, ex simili ratione sumptæ sunt. Exercitus vocãtur, quia vt satellites principem suum circundant, eius maiestatem exornant & conspicuam reddunt, & instar militum ad signum ducis sui semper intenti sunt, & ita parati sunt ac expediti ad capessenda illius iussa, vt simul ac annuerit, operi se accingant, vel potiùs sint in opere. Talem imaginẽ throni Dei, ad declarandam eius magnificentiam, quum alij Prophetæ describunt, tum præcipuè Daniel: vbi mille millia, & decies mille myriadas astitisse dicit, quum Deus tribunal cõscendisset. Quoniam verò vim ac fortitudinem manus suæ Dominus per ipsos mirabiliter exerit ac declarat, inde Virtutes nominantur. Quia verò imperium suum in mundo per eos exercet ac administrat, ideò dicuntur nunc Principatus, nũc Potestates, nunc Dominationes. Pôstremò, quia in illis quodammodo residet gloria Dei, Throni quoque hac ratione appellantur. Quanquam de hoc postremo nihil velim asserere: quia diuersa interpretatio vel æquè, vel magis etiam congruit. Verùm hoc nomine omisso, prioribus illis sępe vtitur Spiritus sanctus ad commendandam Angelici ministerij dignitatem. Neq; enim æquum est, sine honore præteriti ea instrumenta quibus numinis sui præsentiam specialiter Deus exhibet. Quinetiam ob id non semel dij nuncupantur, ꝙ in suo ministerio, *velut in speculo, diuinitatem aliqua ex parte nobis repræsentent. Tametsi enim mihi non displicet ꝙ veteres scriptores, *vbi Scriptura Angelum Dei Abrahæ, Iacob, Mosi & aliis apparuisse commemorat, Christum fuisse Angelum illũ interpretantur: sæpius tamen vbi de Angelis omnibus fit mentio, hoc nomen illis tribuitur. Neque id mirum videri debet: nam si principibus ac præfectis id honoris datur, quòd Dei, qui summus est Rex & Iudex, vices gerunt in sua functione, longè maior causa est cur deferatur Angelis, in quibus diuinæ gloriæ claritas multò abundantiùs elucet.

Cur cœlestes Spiritus vocẽtur Angeli, Exercitus, Virtutes, Principatus, Potestates, Dominationes, Throni, Dij.

Dan.7.10.

Colos.1.16.
Ephes.1.21.

Gen.18.1, & 32.1, & 28. Ios.5.14. Iudic. 6.14. & 12.22
**Vide cap. 15. in fine sect. 3.*
Psal. 82.6.
**Vide cap.13. sect. 10.*

De Angelis docet Scriptura, quæ ad cõsolationẽ nostrã fideiq́ cõfirmationẽ valẽt, nẽpe diuinæ erga nos beneficẽtiæ esse dispẽsatores & administros, idque varijs modis. Vide Calu. de vera Ecclesiæ reformandæ ratione.

6 Quod autem ad consolationem nostram fideíq; confirmationem facere maximè poterat, in eo docendo plurimùm insistit Scriptura: nempe Angelos diuinæ erga nos beneficentiæ dispensatores esse & administros. Ideóque commemorat pro salute nostra ipsos excubare, suscipere defensionem nostri, vias nostras dirigere, solicitudinem gerere nequid aduersi nobis accidat. Vniuersales sunt sententiæ quæ in primis ad Christum, Ecclesiæ caput, deinde ad omnes fideles pertinent. Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedes tuos. Item, Manet Angelus Domini per circuitum eorum qui timent eum, & eruit eos. Quibus ostendit Deus, sese eorum quos custodiendos suscepit, tutelam Angelis suis delegare. Secundùm hanc rationem Angelus Domini consolatur Agar fugitiuam, & dominæ suæ reconciliari iubet. Pollicetur Abraham seruo suo Angelum fore ducem itineris ipsius. Iacob in benedictione Ephraim & Manasse precatur vt Angelus Domini, per quem liberatus fuerat ab omni malo, prosperari eos faciat. Sic Angelus protegendis Israëlitici populi castris præfectus fuit: & quoties voluit Israëlem Deus redimere è manu hostium, Angelorum ministerio vindices excitauit. Sic denique (ne plura commemorare necesse sit) Angeli Christo ministrarunt, & ei adfuerunt in omnibus angustiis. Eius resurrectionem mulieribus, discipulis gloriosum aduentum nuntiarunt. Itaque quò istud protectionis nostræ munus impleant, contra Diabolum omnésque hostes nostros depugnant, & vindictam Dei aduersus eos qui nobis infesti sunt, exequuntur. Quemadmodum legimus Angelum Dei, vt Ierusalem obsidione liberaret, centum octoginta quinque millia in castris regis Assyrij vna nocte confecisse.

Psal 91.11. Psal.43.8. Gen.16.9. Ibid.24.7. Ibid.48.16. Exod.14.19, & 23.20. Iudic.2.1, & 6.11, & 13.10. Matt.4.11. Luc.22.43. Matt.28.5.7. Luc.24.5, act. 1.10. 2.Reg.19 35, isa.37 36.

Nõ vni tãtùm Angelo quẽque nostrũ esse curę, sed omnes vno consensu vigilare pro salute nostra: itaque superuacuum esse quærere an suus cuique Angelus sit custos assignatus.

7 Cæterùm an singulis fidelibus singuli Angeli sint attributi ad eorum defensionem, pro certo asserere non ausim. Certe quum Daniel Angelum Persarum & Græcorum Angelum inducit, significat certos Angelos regnis ac prouinciis quasi pręsides destinari. Christus etiam quum dicit Angelos puerorum semper videre faciem Patris, certos esse Angelos, quibus commendata sit eorum salus, innuit. Sed ex eo nescio an colligi debeat, vnicuique præesse suum Angelum. Hoc quidem pro certo habendum, non tantum vni Angelo vnumquenque nostrum esse curę, sed omnes vno consensu vigilare pro salute nostra. Nam de omnibus Angelis simul dicitur, ꝙ plus gaudeant super vno peccatore ad resipiscentiam cõuerso, quàm super nonaginta nouem iustis qui in iustitia perstiterint. De pluribus etiam Angelis dicitur, quòd Lazari animam in sinum Abrahæ detulerint. Nec verò frustrà ministro suo mõstrat Elisæus tot currus igneos qui peculiariter illi destinati erant. Vnus est locus qui videtur ad id confirmandum aliis paulò clarior. Nam quum Petrus è carcere eductus pulsasset fores domus in qua congregati erant fratres, quum suspicari non possent eum esse, dicebant Angelum ipsius. Videtur hoc illis in mentem venisse ex communi conceptione, ꝙ singulis fidelibus præsides assignati sint sui Angeli. Quanquam hìc quoque responderi potest, nihil obstare quominus vnumquemlibet ex Angelis intelligamus, cui Dominus tunc Petri curam mandasset, neque tamen propterea esset perpetuus eius custos: quemadmodum vulgo imaginantur duos Angelos, bonum & malum, tanquam diuersos genios, singulis esse attributos. Neq; tamen operæpretium est anxiè inuestigare, quod scire nostrâ non multum refert. Nam sicut hoc non satisfaciet, omnes cœlestis militiæ ordines pro salute sua excubias agere, non video quid proficere ex eo possit si intelligat Angelum vnum peculiariter custodem sibi datum Qui verò ad vnũ Angelum restringunt quam de vnoquoque nostrûm curam Deus gerit, magnam

Dan.10.13, 20, & 12.1. Mat.18.10. Luc.15.7. Luc.16.23. 2.Reg.16.17. Act.12,15.

magnam sibi & omnibus Ecclesiæ membris iniuriam faciunt: acsi de nihilo promissæ essent illæ auxiliares copiæ, quibus vndique cincti & muniti animosiùs certemus.

8 De multitudine verò & ordinibus qui definire audent, viderint quale habeant fundamentum. Michaël, fateor, princeps magnus vocatur apud Danielem, & Archangelus apud Iudam. Et Archangelum fore docet Paulus, qui tuba citabit homines ad iudicium. Sed quis inde poterit honorũ gradus inter Angelos statuere, distinguere singulos suis insignibus, locum & stationem cuique assignare? Nam & duo nomina quæ in Scripturis extant, Michaël & Gabriel, & tertium si addere velis ex historia Tobiæ, ex significatu videri possunt, pro infirmitatis nostræ captu, Angelis indita: etsi id in medio malo relinquere. Quantum ad numerũ, audimus ex ore Christi multas legiones, à Daniele multas myriadas: plenos currus vidit Elisæi minister: & ingentem multitudinem declarat, quòd dicuntur castrametari in circuitu timentium Deum. Forma spiritus carere certum est: & tamen Scriptura pro ingenij nostri modulo Angelos sub Cherubim & Seraphim non frustrà nobis alatos pingit, ne dubitemus incredibili celeritate semper ad auxilium nobis ferendum præsentes fore, simulac res tulerit: acsi fulgur e cœlo emissum, qua solet pernicitate, ad nos volaret. Quicquid prætereà de vtroque quæri potest, credamus ex eo esse genere mysteriorũ quorum plena reuelatio in vltimum diem differtur. Proinde à nimia vel in quærendo curiositate, vel in loquendo audacia cauendum meminerimus.

De Angelorũ multitudine & ordine quærere curiositatis erit: definire, temeritatis: & cur, Spiritus cùm sint, alatos pingat Scriptura sub Cherubim & Seraphim.

Dan.12.1. Iudæ 9. 1.Thess.4.16. Tob.12. Matt.26.53. Dan.7.10. 2.Reg.6.17. Psal.34.8.

9 Hoc tamen, quod nonnulli inquieti homines in dubium vocant, pro certo est habendum, Angelos spiritus esse ministratorios quorum obsequio vtitur Deus ad suorum protectionem, & per quos tum sua beneficia inter homines dispensat, tum reliqua etiam opera exequitur. Fuit illa quidem olim Sadducæorum opinio, per Angelos nihil designari quàm vel motus quos Deus hominibus aspirat, vel ea quæ edit virtutis suæ specimina. Sed huic deliramento tot reclamant Scripturæ testimonia, vt mirum sit tam crassam ignorationem in illo populo ferri potuisse. Vt enim omittam quos superiùs locos citaui, vbi referuntur millia & legiones Angelorum, vbi gaudium illis tribuitur, vbi narrantur fideles manibus sustinere, eorum animas deferre in quietem, videre faciem Patris, & similia: sunt alij, ex quibus clarissimè euincitur re vera esse spiritus naturæ subsistentis. Nam quod Stephanus & Paulus dicunt, Legem esse latam in manu Angelorum: & Christus, Electos fore post resurrectionem Angelis similes: diem iudicij ne Angelis quidem esse cognitum: se tunc venturum cum sanctis Angelis: vt maximè torqueatur, necesse erit ita intelligi. Similiter quum Paulus Timotheum coram Christo & electis ipsius Angelis attestatur vt præcepta sua custodiat, non qualitates aut inspirationes sine substantia, sed veros spiritus denotat. Nec aliter subsistit quod in epistola ad Hebræos legitur, Christum excellentiorem Angelis effectum, illis non esse subiectum orbem terrarum, Christum non ipsorum, sed hominum naturam assumpsisse: nisi beatos esse Spiritus intelligimus, in quos cadant istæ comparationes. Et ipse author epistolæ seipsum declarat, vbi in regno Dei, fidelium animas & sanctos Angelos simul collocat. Prætereà quod iã citauimus, Angelos puerorũ semper videre faciem Dei, eorum præsidio nos defendi, eos lætari de salute nostra, mirari multiplicem Dei gratiam in Ecclesia, subesse Christo capiti. Eodem pertinet quod sanctis Patribus toties apparuerunt sub forma hominum, loquuti sunt, excepti etiam fuerũt hospitio. Et Christus ipse ob primatũ quem obtinet in persona Mediatoris, Angelus vocatur. Hoc obiter attingere libuit, ad simplices præmuniẽdos aduersus illas stultas & absur-

Heb.1.14. Act.23.8.

Contra Sadducæos & similes fanaticos, varijs testimonijs Scripturæ euincitur, Angelos non esse qualitates, aut inspirationes sine substãtia, sed veros Spiritus.

Act.7.53, galat.3.19. Matth.22.30, & 24.37. Ibidẽ 25.31, luc.2.26. 1.Tim.5.21. Heb.1.4, & 2.16. Ibid.12.22. Malach.3.1.

das cogitationes, quæ ante multa secula à Satana excitatæ, subinde repullulant.

De vitanda in Angelis superstitione, & ne Angelis tribuamus quę Dei solius & Christi sunt.

10 Restat vt superstitioni occurramus, quæ obrepere plerunque solet, vbi dicitur Angelos nobis omnium bonorum ministros esse ac pręditores. Eò enim protinus delabitur hominis ratio, vt nihil non honoris deferendum illis putet. Ita fit vt quę solius Dei & Christi sunt, ad ipsos transferantur. Ita videmus Christi gloriam superioribus aliquot seculis fuisse multis modis obscuratam, quum immodicis elogiis Angeli præter Dei verbum cumularentur. Neque vllum ferè antiquius est vitium ex iis quæ hodie impugnamus. Siquidem Paulo etiam fuisse magnum certamen cum nonnullis apparet, qui sic Angelos euehebant vt Christum propemodum in ordinem redigerent. Hinc tanta solicitudine vrget in epistola ad Colossenses, Christum non modò Angelis omnibus esse anteferendum, sed ipsis quoque bonorum omnium esse authorem: ne eo derelicto, ad illos conuertamur qui nec sibi sufficere possunt, sed ex eodem, quo nos, fonte hauriunt. Certè quum in eis fulgor diuini numinis refulgeat, nihil est magis procliue quàm in eorum adorationem stupore quodam nos prosterni, & omnia deinde illis tribuere quæ nõ nisi Deo debentur: quod etiam Iohannes in Apocalypsi fatetur sibi accidisse, sed simul addit fuisse sibi responsum, Vide ne feceris: conseruus tuus sum: Deum adora.

Cap.1.16, & 20.

Apoc.19.10.

Superstitionem in Angelis vt caueamus, expendendũ, quòd opera illorũ vtitur Deus, nõ facere necessitatem, quasi carere illis nequeat, sed ad solatium nostræ imbecillitatis.

11 Atqui hoc periculum bene cauebimus, si expẽdamus cur per eos Deus potiùs quàm per se sine ipsorum opera potentiam suam declarare, fidelium salutem curare, suæque beneficentiæ dona ipsis communicare soleat. Non facit hoc certè necessitate, quasi carere illis nequeat: nã quoties libet, ipsis præteritis, opus suum vel solo nutu peragit: tantum abest vt ad leuandam difficultatem sint illi subsidio. Hoc ergo ad solatium nostræ imbecillitatis facit, ne quid omninò quod animis nostris vel in bonam spem erigendis, vel in securitate confirmãdis valeat, desideremus. Illud quidem vnum satis superq; esse deberet, q Dominus asserit se nostrum esse protectorem. Sed dum tot periculis, tot noxis, tot hostium generibus nos videmus circunsideri: quæ nostra est mollities ac fragilitas, fieri interdum poterit vt trepidatione impleamur, vel desperatione cõcidamus, nisi pro modulo nostro gratiæ suæ præsentiam apprehendere nos Dominus faciat. Hac ratione non modò nos sibi curæ fore promittit, sed se innumeros habere satellites, quibus procurandam salutem nostram mandauerit. Horum præsidio ac tutela quamdiu septi sumus, quicquid periculi immineat, nos extra omnem mali aleam esse positos. Perperam id quidem fieri à nobis fateor, q post illam simplicem promissionem de vnius Dei protectione, adhuc circunspectamus vnde veniat nobis auxilium. Sed quia Dominus, pro immensa sua clementia & facilitate, vult huic nostro vitio subuenire, non est cur tantum eius beneficium negligamus. Eius rei exemplum in puero Elisæi habemus, qui quũ montem obsidione cingi videret ab exercitu Syrorum, nec vllum effugium pateret, pauore cõsternabatur, quasi actum de se ac domino suo esset. Hîc Eliseus Deum precatus est, vt illius aperiret oculos: ille protinus montẽ equis ac curribus igneis refertum conspicit, multitudine scilicet Angelorum, à quibus custodiendus erat cum Propheta. Hac visione confirmatus se recepit, & hostes potuit intrepido animo despicere, quorum aspectu fuerat propè exanimatus.

2.Reg.6.17.

Quicquid de Angelorum ministerio dicitur, cò referri oportere non vt nos

12 Proinde quicquid de Angelorum ministerio dicitur, ad hunc finẽ dirigamus, vt expugnata omni diffidentia, spes in Deo nostra fortiùs stabiliatur. Siquidem hæc præsidia ideo nobis à Domino sunt cõparata, ne hostium multitudine terreamur, quasi aduersus opem eius pręualeret,

sed

ſed ad illam Eliſæi ſententiam confugiamus, plures eſſe pro nobis quàm contra nos. Quàm igitur præpoſterum eſt, ab Angelis nos abduci à Deo, qui in hoc ſunt conſtituti vt præſentiorem eius opem nobis teſtentur? Abducunt autem, ſi non rectà ad ipſum manu ducunt, vt ſolū auxiliatorem ſpectemus, inuocemus ac prędicemus: ſi non vt eius manus à nobis conſiderantur, quæ nullū ad opus niſi ipſo dirigente ſe moueant: ſi non in vno Mediatore Chriſto nos retinent, vt ab eo prorſus pendeamus, in eo recumbamus, ad eum feramur, & ipſo acquieſçamus. Quod enim in viſione Iacob deſcribitur, hærere ac penitus infixum eſſe animis noſtris debet, Angelos in terrā ad homines deſcendere, & ab hominibus in cœlum aſcendere per ſcalam, cui inſidet Dominus exercituum: quo indicatur ſola Chriſti interceſſione fieri vt Angelorum miniſteria ad nos perueniant, ſicut ipſe affirmat. Poſthac videbitis cœlos apertos & Angelos deſcendentes ad Filiū hominis. Itaq; ſeruus Abrahæ, Angeli cuſtodię cōmendatus, non propterea ipſum inuocat vt ſibi adſit, ſed ea commendatione fretus preces fundit coram Domino, petítq; vt miſericordiā ſuam erga Abrahamū exerat. Quemadmodum enim non ideò potentię bonitatiſq; ſuæ miniſtros facit eos Deus, vt ſuam cum illis gloriam partiatur: ita non opem ſuam ideò in ipſorum miniſterio nobis promittit vt noſtram inter ipſos & eum fiduciam diuidamus. Valeat ergo Platonica illa philoſophia de quærendo per Angelos ad Deum aditu, & ipſis in hunc finem colendis, quò Deum faciliorem nobis reddant: quam ſuperſtitioſi curioſique homines conati ſunt in religionem noſtram ab initio inuehere, & ad hunc vſque diem perſeuerant.

ipſi à Deo abducant, ſed vt expugnata omni diffidētia ſpes in Deo noſtra fortior ſtabiliatur.

Gen.28.12.

Ioh.1.51.

Gen.24.7.

Vide Pla. in Epinomide & Cratylo.

13 Quę de Diabolis Scriptura tradit, eò ferè tendūt omnia, vt ſoliciti ſimus ad præcauendas eorum inſidias & molitiones: tum iis armis nos inſtruamus quæ ad propulſandos potentiſſimos hoſtes ſatis firma ſint ac valida. Nam quum Deus ac princeps huius ſeculi vocatur Satan, quē fortis armatus, ſpiritus cui poteſtas eſt aëris, leo rugiens dicitur: nō aliò reſpiciunt iſtæ deſcriptiones niſi vt cautiores ſimus & vigilantiores, tū ad pugnam capeſſendam paratiores. Quod etiam expreſſis verbis interdum notatur. Nam Petrus poſtquam diabolum dixit circuire inſtar leonis rugientis, quærentem quos deuoret: mox adhortationem ſubiungit, vt fide fortiter reſiſtamus. Et Paulus, vbi monuit luctam non cum carne & ſanguine nobis eſſe, ſed cum principibus aëris, poteſtatibus tenebrarum, & nequitiis ſpiritualibus, continuò arma induere iubet quæ ad tātum támque periculoſum certamen ſuſtinendum paria ſint. Quare nos quoque ad hunc finem omnia conferamus, vt hoſtem, & hoſtem audacia promptiſſimum, viribus robuſtiſſimum, artibus callidiſſimum, diligentia & celeritate infatigabilem, machinis omnibus refertiſſimum, pugnandi ſcientia expeditiſſimum nobis aſſiduè imminere præmoniti: non ſocordia vel ignauia opprimi nos ſinamus, ſed ex aduerſo erectis excitatíſque animis, pedem figamus ad reſiſtendum: & quia hæc militia nō niſi morte finitur, ad perſeuerantiam nos hortemur. Præcipuè verò imbecillitatis & ruditatis noſtræ nobis conſcij, Dei opem inuocemus, nec quicquam tentemus niſi ipſo freti: quando ipſius eſt ſolius & conſilium & robur & animos & arma ſubminiſtrare.

Quæ de Diabolis extāt in Scriptura, eò ſpectāt vt ſoliciti ſimus ad præcauēdas eorum inſidias, & firmiſſimis armis nos inſtruamus ad repellēdos inſultus. vide Calu. aduerſus Pighium.

1. Pet.5.8.

Ephes.6.12.

Marc.16.9.

Matth.12.43.

14 Quò autem ad id agendum magis excitemur ac vrgeamur, non vnum aut alterum aut paucos hoſtes, ſed magnas eſſe copias denuntiat Scriptura, quæ nobiſcum bellum gerunt. Nam & Maria Magdalena dicitur liberata fuiſſe à ſeptē dæmoniis quibus occupabatur: & illud eſſe ordinariū teſtatur Chriſtus, vt ſi eiecto ſemel dæmonio locum iterum pateſacias, ſeptem ſpiritus nequiores ſecum aſſumit, ac redit in poſſeſſionem vacuam. Imo legio tota dicitur hominem vnum obſediſſe. Hic ergo do-

Quo magis excitemur ad cauendū nobis à Spiritib. immundis, denunt. at Scriptura non vnū aut alterū eſſe, ſed

magnas eorum copias quæ cõtra nos belligerentur: & quo sensu diabolũ numero singulari aliquãdo pponat.

Luc.8.30.

Matt.25.41.

çemur, cum infinita hostium multitudine bellandum nobis esse: ne paucitate contempta, simus ad prælium remissiores, vel intermissionem aliquam dari nobis interdum putantes, desidiæ indulgeamus. Quòd autem singulari numero sæpe vnus Satan vel Diabolus proponitur, in eo denotatur principatus ille iniquitatis qui aduersatur regno iustitię. Quemadmodum enim Ecclesia & sanctorum societas Christum habet caput: ita impiorum factio, & ipsa impietas cum suo principe nobis depingitur, qui summum imperium illic obtineat. Qua ratione dictum est illud, Ite maledicti in ignem æternum, qui præparatus est Diabolo & Angelis eius.

Ad perpetuum cũ Diabolo certamen accẽdere nos debet quod aduersarius Dei & noster vbique dicitur.

Matt.13.28.

Iohan.8.44.

Diabolus natura prauus, homicida, mendax, & omnis malitię architect⁹.

15 Hoc quoque ad perpetuum cum Diabolo certamen accẽdere nos debet, q aduersarius Dei & noster vbique dicitur. Nam si cordi nobis est Dei gloria, vt par est, totis viribus aduersus eum enitendum est qui illius extinctionem molitur. Si ad regnum Christi asserendum animati sumus, vt oportet, necesse est nobis irreconciliabile cum eo bellum esse qui in illius ruinam conspirat. Rursus siqua salutis nostræ cura nos tangit, nec pax, nec induciæ cum eo nobis esse debent qui in eius perniciẽ assiduè insidias tendit. Talis autem describitur Genes. cap.3, vbi hominem ab obedientia, quam Deo debebat, abducit, vt simul & Deum iusto honore spoliet, & hominem ipsum in ruinam præcipitet. Talis etiam in Euangelistis, vbi inimicus vocatur, & spargere zizania ad corrumpendum vitę æternę semen dicitur. In summa, quod de ipso testatur Christus, ab initio fuisse homicidam & mendacem, in omnibus eius factis experimur. Mẽdaciis enim veritatem Dei oppugnat: lucem tenebris obscurat: hominũ mentes implicat erroribus: odia suscitat: contentiones ac pugnas accendit: omnia in eum finem, vt Dei regnum euertat, homines in æternum interitum secum demergat. Vnde constat, ipsum natura prauum, malignum ac malitiosum esse. Nam in eo ingenio quod ad gloriam Dei & hominum salutem impetendam factum est, summam prauitatem esse oportet. Hoc etiam significat Iohannes in epistola sua, quum scribit eum ab initio peccare. Siquidem intelligit, ipsum omnis malitiæ & iniquitatis authorem, ducem, architectum.

Naturæ Diaboli malitia nõ ex creatione est, verum ex deprauatione. vide Caluini respõsionẽ cõtra furiosum quẽdam Franciscanũ.

Iohan.8.44.

16 Atqui quum à Deo conditus sit Diabolus, hanc malitiam quam eius naturæ tribuimus, non ex creatione, sed ex deprauatione esse meminerimus. Quicquid enim damnabile habet, defectione & lapsu sibi accersiuit. Quod ideò nos admonet Scriptura, ne talem credentes à Deo prodiisse, Deo ipsi adscribamus quod est ab eo alienissimum. Hac ratione denuntiat Christus Satanam ex propriis loqui, quum mendacium loquitur: & rationem ponit, quia non stetit in veritate. Certè quum in veritate perstitisse negat, innuit aliquando in ea fuisse: & quum patrem facit mendacij, hoc illi adimit ne Deo vitium imputet, cuius ipse sibi causa fuit. Quanquam autem hæc breuiter sunt & minus clarè dicta, ad id tamen abundè sufficiunt vt Dei maiestas ab omni calumnia vindicetur. Et quid nostrà refert, vel plura, vel in alium finem de Diabolis scire? Fremunt nonnulli quòd non ordine & distinctè lapsum illum, eiúsq; causam, modum, tempus, speciem pluribus locis Scriptura exponat. Sed quia hæc nihil ad nos, melius fuit, si non subticeri in totum, at certè leuiter attingi: quia nec Spiritu sancto dignum fuit, inanibus historiis sine fructu curiositatem pascere: & videmus hoc fuisse Domino propositum, nihil in sacris suis oraculis tradere quod non ad ædificationem disceremus. Ergo ne superuacuis ipsi immoremur, contenti simus hoc breuiter habere de Diabolorum natura, fuisse prima creatione Angelos Dei: sed degenerando se perdidisse, & aliis factos esse instrumenta perditionis. Hoc quia vtile cognitu erat, clarè apud Petrum & Iudam docetur. Angelis,

De causa, modo, tẽpore, & specie lapsus Angelorũ malorũ quærere curiosum est, quum Scriptura subticeat.

li, inquiunt, qui peccauerant, nec seruarant suam originem, sed reliquerant suum domicilium, non pepercit Deus. Et Paulus electos, Angelos nominans, haud dubiè reprobos tacitè opponit.

2.Pet.2.4, iud.6.
1.Tim.5.21.

17 Quantum verò ad discordiam & pugnam attinet quam Satanæ cum Deo esse dicimus, sic accipere oportet, vt fixum interim illud maneat, illum, nisi volente & annuente Deo, nihil facere posse. Legimus enim in historia Iob illum se sistere coram Deo ad excipienda mandata, nec pergere audere ad facinus aliquod obeundum nisi impetrata facultate. Sic & quum decipiendus est Achab, recipit se fore spiritum mendacij in ore omnium Prophetarum: & à Domino amandatus, id præstat. Hac ratione & spiritus Domini malus dicitur qui torquebat Saul, quòd eo veluti flagello puniebantur impij regis peccata. Et alibi scribitur, plagas Ægyptiis fuisse à Deo inflictas per angelos malos. Secundum hæc particularia exempla Paulus generaliter testatur excæcationem incredulorum opus esse Dei, quum anteà vocasset operationem Satanæ. Constat ergo sub Dei potestate esse Satanam, & sic ipsius nutu regi vt obsequium reddere ei cogatur. Porro quum dicimus Satanam Deo resistere, & illius opera cum huius operibus dissidere, hanc repugnantiam & hoc certamen à Dei permissione pendere simul asserimus. De voluntate iam non loquor, nec etiam de conatu, sed de effectu tantùm. Quando enim improbus est natura Diabolus, minimè ad obedientiam diuinæ voluntatis propensus est, sed totus ad contumaciam & rebellionem fertur. Hoc igitur à seipso suáque nequitia habet, vt cupiditate & proposito Deo aduersetur. Hac improbitate extimulatur ad conatum earum rerum quas maximè aduersarias esse Deo putat. Sed quia Deus illum potentiæ suæ fræno vinctum constrictúmque tenet, ea modò exequitur quæ sibi diuinitus concessa fuerint: atque ita creatori suo, velit nolit obsequitur: quia cogitur ministerium præbere quocunque ille impulerit.

Hoc à seipso suáque nequitia habere Diabolum, vt cupiditate & proposito, aduersetur Deo: sed nihil facere & exequi posse nisi volente & annuente Deo.
Iob 1.6, & 2.1.
1.Reg.22.20.
1.Sam.16.14, & 18.10.
Psal.78.49.
2.Thess.2.9.11.

18 Iam verò quia Deus immundos spiritus, prout libitum est, huc illuc inflectit, hoc regimen ita temperat, vt fideles pugnando exerceant, adoriantur insidiis, incursionibus solicitent, pugnando vrgeant, fatigent etiam sæpe, conturbent, paueficiant, ac interdum vulnerent, sed nunquam vincant nec opprimant: impios autem subactos trahant, in eorum animis & corporibus imperium exerceant, ad omnia flagitia velut mancipiis abutantur. Quantum ad fideles attinet, quia ab eiusmodi hostibus inquietantur, ideo has exhortationes audiunt, Nolite locum dare Diabolo. Diabolus hostis vester vt leo rugiens circuit, quærens quem deuoret: cui resistite fortes fide: & similes. Ab hoc genere certaminis se nõ fuisse immunem fatetur Paulus, quum scribit ad remedium domandę superbiæ sibi datum Satanæ Angelum, à quo humiliaretur. Omnibus ergo filiis Dei commune est id exercitium. Quia autem promissio illa de conterendo Satanæ capite, ad Christum & omnia eius membra communiter pertinet, ideò nego vinci vnquam vel opprimi ab eo fideles posse. Consternantur quidem sæpe, sed non exanimantur quin se recolligant: concidunt violentia ictuum, sed posteà eriguntur: vulnerantur, sed non lethaliter: denique sic laborant toto vitæ curriculo, vt in fine victoriã obtineant: quod tamen ad singulos actus non restringo. Scimus enim iusta Dei vindicta, Satanæ permissum fuisse ad tempus Dauidem, vt eius impulsu populum numeraret: nec frustrà spem veniæ relinquit Paulus, etiã siqui Diaboli laqueis irretiti fuerint. Ideò alibi idem Paulus promissionem superiùs citatam inchoari in hac vita, vbi luctandum est, ostendit: post luctam adimpleri, quum dicit, Deus autem pacis breui Satanam cõteret sub pedibus vestris. In capite quidem nostro semper ad plenum

Deum sic regimen omne suum tẽperare, vt Satanas in animas fidelium regnum non permittat, quin semper in fine victoriam obtineant (licet in quibusdam particularibus actibus vulnerentur & cadant) sed impios dominatu illo gubernandos tradat, vt in eorum animis & corporibus imperium exerceat. Vide Caluini libellum de Prædestinatione.
Ephes.4.27.
1.Pet.5.8.
2.Cor.12.7.
Gen.3.15.
2.Sam.24.1.
2.Tim.2.26.
Rom.16.20.

e inj.

Ioh.14.30. extitit hæc victoria, *quia nihil in eo habuit princeps mundi: in nobis autem, qui membra eius sumus, ex parte nunc apparet: perficietur autem, quum carne nostra exuti, secundùm quam infirmitati obnoxij adhuc sumus, Spiritus sancti virtute pleni erimus. In hunc modum, vbi suscitatur erigitúrque regnum Christi, Satan cum sua potestate concidit: quemadmodum ait Dominus ipse, Videbam Satanam quasi fulgur,
Luc.10.18. *Luc.11.21.* de cœlo cadentem. Hoc enim responso confirmat quod de prædicationis suæ potentia retulerant Apostoli. Item, Quum princeps occupat atriū suum, in pace sunt omnia quæ possidet: quum autem superuenit fortior,
Heb.2.14. eiicitur, &c. Et in hunc finem Christus moriendo vicit Satanam, *qui habebat mortis imperium: & triumphum de omnibus eius copiis egit, ne Ecclesiæ noceant: alioqui centies eam pessundaret singulis momentis. Nam (quæ nostra est imbecillitas, & quæ illius sunt furiosæ vires) quomodo vel tantillum contra multiplices & assiduos eius impetus staremus, nisi freti ducis nostri victoria? Non ergo in animos fidelium permittit Deus regnum Satanæ, sed impios duntaxat & incredulos illi gubernan-
2.Cor.4.4. dos tradit, quos in suo grege censeri non dignatur. Nam dicitur hunc
Ephes.2.2. mundum sine controuersia occupare donec à Christo exturbetur. Item,
Ioh.8.44.1. excæcare omnes qui non credunt Euangelio. Item, peragere opus suum
Iohan.3.8. in filiis contumacibus: & meritò: sunt enim impij omnes vasa iræ. Ideò cui potiùs quàm diuinæ vltionis ministro subiicerentur? Deniq; ex patre diabolo esse dicuntur: quia vt in eo filij Dei agnoscūtur fideles quòd imaginé eius gerunt: ita illi ex Satanæ imagine, in quam degenerarunt, eius filij propriè censentur.

Refelluntur qui nugantur, diabolos nihil quàm malos affectus aut perturbationes esse: & testimoniis Scripturæ euincitur esse mentes vel Spiritus sensu & intelligentia preditos. Vide Caluinum aduersus Libertinos.

19 Quemadmodum autem superiùs refutauimus nugatoriam illam de sanctis Angelis philosophiam, quæ docet nihil esse quàm inspirationes vel motiones bonas, quas in mentibus hominum Deus excitat: sic & hoc loco refellendi sunt qui diabolos nihil quàm malos affectus aut perturbationes esse nugantur, quæ nobis ingeruntur à carne nostra. Id autem breuiter facere licebit, quia extant non pauca in hanc rem & satis aperta Scripturæ testimonia. Primùm quum immundi Spiritus vocantur & Angeli apostatæ, qui ab origine sua degenerarunt, ipsa nomina satis exprimunt, non motiones aut affectiones mentiū, sed magis reuera quod dicuntur, mentes vel spiritus sensu & intelligentia præditos. Similiter vbi filij Dei cum diaboli filiis tam à Christo quàm ab Iohanne conferuntur, nónne inepta esset comparatio si nomen diaboli
Ioh.7.44, ioh.3.10 nihil quàm malas inspirationes designaret? Et Iohannes aliquid etiam-
1.Iohan.3.8. num apertiùs addit, diabolum ab initio peccare. Similiter quū Michaë-
Iudæ 9. lem archangelum inducit Iudas pugnantem cum diabolo, certè angelo bono opponit malum & defectorem. Cui respondet id quod legitur in
Iob 1.6, & 2.1. historia Iob, comparuisse Satanam cum sanctis angelis coram Deo. Clarissimi autem omnium sunt illi loci qui mentionem pœnæ faciūt, quam sentire incipiūt à Dei iudicio, & præcipuè sensuri sunt in resurrectione,
Matt.8.29. Fili Dauid, cur venisti ante tempus ad torquendum nos? Item, Ite male-
Ibid.25.41. dicti in ignem æternum qui præparatus est diabolo & angelis eius.Ité,
2.Pet.2.4. Si propriis angelis non pepercit: sed catenis detractos proiecit in caligiuem ad æternam damnationem seruandos, &c. Quàm ineptæ locutiones forent, destinatos æterno iudicio diabolos, ignem illis esse præparatum, iā torqueri ipsos & cruciari à Christi gloria, si nulli essent omninò diaboli? Sed quoniam hæc res disputatione non eget apud eos qui verbo Domini fidem habent, apud istos verò inanes speculatores, quibus nihil placet nisi nouum, Scripturæ testimoniis parum proficitur: videor mihi fecisse quod volui, vt scilicet instructæ sint piæ mentes aduersus eiusmodi deliria, quibus inquieti homines se & alios simpliciores turbāt.

Fuit autem operæpretium hoc quoque attingere: nequi illo errore implicati, dum putant nullum ſe habere hoſtem, fiant ad reſiſtendum ſegniores & incautiores.

20 Interea ne pigeat in hoc pulcherrimo theatro piam oblectationem capere ex manifeſtis & obuiis Dei operibus. Eſt enim hoc (vt alibi diximus) etſi non præcipuum, naturæ tamen ordine primum Fidei documentum, quaquauerſum oculos circunferamus, omnia quæ occurrunt, meminiſſe Dei eſſe opera:& ſimul quem in finem à Deo condita ſint, pia cogitatione reputare. Ergo vt vera fide apprehédamus quod de Deo ſcire refert, hiſtoriam creationis mundi operæpretiũ eſt in primis tenere, qualiter à Moſe breuiter expoſita, & à ſanctis deinde viris, Baſilio præſertim & Ambroſio, copioſiùs illuſtrata eſt. Ex ea diſcemus, Deum verbi ac Spiritus ſui potentia ex nihilo creaſſe cœlum & terram: hinc omne genus animalia réſque inanimatas produxiſſe, mirabili ſerie diſtinxiſſe innumeram rerum varietatem, ſuam vnicuiq; generi naturam indidiſſe, aſſignaſſe officia, loca attribuiſſe & ſtationes: &, quum omnia ſint corruptioni obnoxia, prouidiſſe tamen vt ſingulæ ſpecies ad diem extremum ſaluæ conſeruentur. Proinde alias fouere arcanis modis, & nouum ſubinde vigorem illis quaſi inſtillare: aliis vim propagandi contuliſſe, ne ſuo interitu prorſus intereant. Itaque cœlum & terram quàm fieri potuit abſolutiſſima rerum omnium copia, varietate, pulchritudine, non ſecus atque amplam ac ſplẽdidam domum, exquiſitiſſima ſimul & copioſiſſima ſupellectile inſtructam ac refertam, mirabiliter exornaſſe. Demum hominem formando, eumq; tam ſpecioſo decore, totq; ac tantis dotibus inſigniendo, præclariſſimum in eo ſuorum operum ſpecimen edidiſſe. Verùm quoniam mũdi creationem enarrare mihi non eſt propoſitum, ſatis ſit hæc paucula iterum in tranſitu attigiſſe. Melius enim eſt, vt iam monui lectores, ex Moſe & aliis qui mundi Hiſtoriam fideliter ac diligenter memoriæ commendarunt, pleniorem huius loci intelligentiam petere.

Vt vera fide apprehendamus quod de Deo ſcire refert, hiſtoriam creationis mũdi operæpretiũ eſt tenere, qualiter à Moſe eſt tradita, cuius ſumma capita breuiter recitantur. Vide cap. 13. ſect. 10.

21 Quorſum verò tendere, & quem in ſcopum referri debeat operum Dei conſideratio, pluribus diſputare nihil attinet: quũ & alibi magna ex parte expedita hæc quæſtio, & quãtum præſentis inſtituti intereſt, paucis verbis abſolui queat. Sanè ſi pro dignitate explicare libeat quàm inæſtimabilis Dei ſapientia, potentia, iuſtitia, bonitas in mundi compoſitione reluceat, nullus orationis ſplendor, nullus ornatus tantæ rei magnitudini par erit. Nec dubiũ quin velit nos Dominus in hac ſancta meditatione continenter occupari: vt dum illas immenſas ſapientiæ, iuſtitiæ, bonitatis, potentiæ ſuæ diuitias in omnibus creaturis, velut in ſpeculis contẽplamur, non tantùm eas fugiente oculo percurramus, & euanido (vt ſic loquar) intuitu: ſed in ea cogitatione diu immoremur: eam ſeriò ac fideliter animis reuoluamus, memoriáque identidem repetamus. Verùm quia nunc in didactico verſamur genere, ab iis ſuperſedere nos conuenit quæ longas declamationes requirunt. Ergo vt compendio ſtudeam, tunc ſciant lectores ſe vera fide apprehendiſſe quid ſit Deum cœli & terræ eſſe creatorem, ſi illam primùm vniuerſalem regulam ſequantur, vt quas in ſuis creaturis Deus exhibet conſpicuas virtutes, non ingrata vel incogitantia vel obliuione tranſeant: deinde ſic ad ſe applicare diſcant quò penitus afficiantur in ſuis cordibus. Prioris exemplum eſt, dum reputamus quanti fuerit artificis, hanc ſtellarũ multitudinem quæ in cœlo eſt, tam diſpoſita ſerie ordinare & aptare, vt nihil excogitari poſſit aſpectu ſpecioſius: alias ita inſerere & affigere ſuis ſtationibus, vt moueri nequeant: aliis liberiorem curſum cõcedere, ſed ita vt errãdo non vltra ſpatium vagentur: omnium motum ita tẽperare, vt

Conſideratio operũ Dei. ſ. creationis rerũ omniũ, ad duos fines pręcipuos debet referri. Primus finis eſt, vt quas in ſuis creaturis exhibet conſpicuas virtutes, non ingrata vel incogitãtia, vel obliuione tranſeamus.

dies & noctes, menses, annos & anni tempora metiatur: & hanc quoque, quam quotidie cernimus, inæqualitatem dierum ad tale temperamentum redigere vt nihil confusionis habeat. Sic quoque dum potentiã obseruamus, in sustinenda tanta mole, in tam celeri cœlestis machinæ volutatione gubernanda, & similibus. Hæc enim paucula exempla satis declarãt quid sit Dei virtutes in mundi creatione recognoscere. Alioqui si totam rem, vt dixi, oratione persequi libeat, nullus erit modus: quando tot sunt diuinæ potentiæ miracula, tot insignia bonitatis, tot sapientiæ documenta, quot sunt in mundo rerum species, imò quot sunt res vel magnæ vel exiguæ.

Alter finis cōsyderationis operũ Dei, vt eius virtutes, quas in creatione rerum omnium cōspicuas exhibet, nobis ipsis applicare discamus, quo nos ad ipsius fiduciam, inuocationem, laudẽ, amorem excitemus.

22 Restat altera pars quæ ad fidé propiùs accedit: vt dũ animaduertimus in bonum ac salutem nostram Deú omnia destinasse, simul in nobis ipsis, & tantis quæ in nos contulit bonis, sentimus ipsius potentiã & gratiam: inde nos ad ipsius fiduciam, inuocationem, laudem, amorẽ excitemus. Porrò omnia se hominis causa condere, ipso creandi ordine demonstrauit ipse Dominus, vt paulò antè admonui. Non enim abs re est quòd mundi fabricam in sex dies distribuit: quum nihilo difficilius esset, vno momento totum opus simul omnibus numeris complere, quàm eiusmodi progressione sensim ad complemẽtum peruenire. Verùm in eo suam erga nos prouidentiam paternámque solicitudinem commendare voluit: q, antequam hominẽ fingeret, quicquid vtile illi ac salutare prouidebat fore, id totum præparauit. Quantæ nunc ingratitudinis foret, dubitare an huic optimo Patri curæ simus, quem videmus de nobis, priusquam nasceremur fuisse solicitum? Quàm impium esset diffidentia trepidare, ne aliquando nos in necessitate destituat eius benignitas, quam videmus nondum natis cum summa bonorum omnium affluentia fuisse expositam? Adhæc audimus ex Mose, nobis eius liberalitate subiectum quicquid omninò rerum est in toto orbe. Certũ est, non ideò fecisse quò nos luderet inani titulo donationis. Ergo nihil vnquam nobis defuturũ est quoad salutis nostræ referet. Denique vt semel finiam, quoties Deum nominamus cœli & terræ creatorem, simul in mentem nobis veniat, eorum omnium quæ condidit, dispensationem in manu ac potestate ipsius esse, nos verò esse ipsius filios, quos alendos & educandos in suam fidem custodiámque receperit: vt bonorum omnium summam ab eo vno expectemus, ac certò speremus illum nunquam passurum nos rebus ad salutem necessariis indigere, ne aliunde spes nostra pendeat: vt quicquid desideramus, ad eum vota nostra respiciant: cuiuscunque rei fructũ percipimus, eius esse beneficium agnoscamus, & cum gratiarum actione profiteamur: vt tanta bonitatis ac beneficentiæ suauitate illecti, ipsum toto pectore amare & colere studeamus.

Gen.1.28, & 9.2.

Qualis homo sit creatus: vbi de animæ facultatibus, de imagine Dei, libero arbitrio, & prima naturæ integritate disseritur.

CAPVT XV.

Duplex nostri cognitio: nẽpe in prima origine, & post Adæ lapsum, & hãc illa p̃termissa nõ accipiẽdã, ne videamur corruptionẽ ad Deũ naturæ authorem referre. Vide Caluinũ aduersus Pighium.

IAM de hominis creatione dicendum: non modò quia inter omnia Dei opera nobilissimũ ac maximè spectabile est iustitiæ eius, & sapiẽtiæ, & bonitatis specimen: sed quia vt initio diximus, non potest liquidò & solidè cognosci Deus à nobis nisi accedat mutua nostri cognitio. Etsi autẽ ea duplex est, nẽpe vt sciamus quales nos prima origine simus conditi & qualis nostra cõditio esse cœperit post Adæ lapsum (nec verò multũ prodesset creationem nostrã tenere, nisi in hac tristi ruina agnosceremus qualis sit naturæ nostrę corruptela & deformitas) nũc tamẽ integræ naturæ descriptione contenti erimus. Et sanè antequam ad miseram

istam

iſtam hominis conditionem, cui nunc addictus eſt, deſcendimus, operæpretium eſt tenere qualis ab initio conditus fuerit. Cauendum eſt enim ne præciſe tantùm naturalia hominis mala demonſtrando, ea videamur ad naturæ authorem referre: quandoquidem in hoc prętextu ſe habere ſatis defenſionis putat impietas ſi obtendere queat, quicquid habet vitij, à Deo quodámodo profectum eſſe: nec dubitat ſi redarguitur, cum Deo ipſo litigare, culpamq; in eũ transcribere cuius meritò rea agitur. Et qui religioſiùs loqui de numine videri volunt, libenter tamẽ excuſationem prauitatis ſuæ captant à natura, non cogitantes ſe Deũ quoque (licet obſcurius) ſugillare: cuius in contumeliã recideret, ſiquid vitij ineſſe naturæ probaretur. Quum ergo videamus carnem inhiare ſubterfugiis omnibus, quibus vtcunq; deriuari aliò à ſe malorum ſuorum culpam exiſtimat, huic malitiæ diligenter obuiandũ eſt. Itaq; ſic tractanda eſt humani generis calamitas, vt præcidatur omnis tergiuerſatio, & iuſtitia Dei ab omni inſimulatione vindicetur. Poſteà ſuo loco videbimus quàm lõge abſint homines ab ea puritate qua donatus fuerat Adam. Ac primò tenendum eſt, quum ex terra & luto ſumptus fuit, iniectum fuiſſe ſuperbiæ frænum: quia nihil magis abſurdum eſt quàm ſua excellentia gloriari qui non ſolùm habitant tugurium luteum, ſed qui ſunt ipſi ex parte terra & cinis. Quòd autẽm Deus vas teſtaceum non modò animare dignatus eſt, ſed etiam domicilium eſſe voluit immortalis ſpiritus, iure in tanta fictoris ſui liberalitate gloriari potuit Adam.

2 Porrò hominem conſtare anima & corpore, extra controuerſiam eſſe debet: atq; animæ nomine eſſentiam immortalem, creatam tamen intelligo, quæ nobilior eius pars eſt. Interdũ ſpiritus vocatur.* Etſi enim dum ſimul iungũtur hæc nomina, ſignificatione inter ſe differunt: vbi tamen ſeorſum ponitur Spiritus, tantundem valet atque anima: ſicuti quum Solomo de morte loquens, dicit tunc ſpiritum ad Deum redire qui dedit illum.* Et Chriſtus ſpiritum ſuum Patri commendans, Stephanus etiam Chriſto, non aliud intelligunt, quàm vbi ſoluta eſt à carnis ergaſtulo anima, Deum eſſe perpetuũ eius cuſtodem. Qui verò animam imaginantur ideò ſpiritum dici quia flatus ſit, aut vis diuinitus infuſa corporibus, quæ tamen eſſentia careat: eos nimis craſſè deſipere & res ipſa, & tota Scriptura oſtendit. Verum quidem eſt, dum terræ plus iuſto affixi ſunt homines, hebetari, imò, quia à patre luminum alienati ſunt, tenebris eſſe obcæcatos, vt ſe à morte fore ſuperſtites non cogitent: interim tamen non ita in tenebris extincta lux eſt, quin immortalitatis ſuæ ſenſu tangantur. Certè conſcientia, quæ inter bonum & malum diſcernens, Dei iudicio reſpondet, indubium eſt immortalis ſpiritus ſignum. Quomodo enim ad Dei tribunal penetraret motus ſine eſſentia, & terrorem ſibi ex reatu incuteret? Neque enim ſpiritualis pœnæ metu afficitur corpus, ſed in ſolam animam cadit: vnde ſequitur, eſſentia prædıtã eſſe. Iam ipſa Dei cognitio ſatis coarguit, animas quæ mundum tranſcendunt, eſſe immortales, quia ad vitæ fontem non perueniret vigor euanidus. Denique quum tot præclaræ dotes quibus humana mens pollet, diuinum aliquid inſculptum ei eſſe clamitent, totidẽ ſunt immortalis eſſentiæ teſtimonia. Nã qui brutis animalibus ineſt ſenſus, extra corpus non egreditur: vel ſaltem nõ longiùs ſe extendit quàm ad res ſibi obiectas. Mentis verò humanæ agilitas cœlum & terram, naturæq. arcana perluſtrãs, & vbi ſecula omnia intellectu & memoria complexa eſt, ſingula digerens ſua ſerie, futuraq; ex præteritis colligens, clarè demonſtrat latère in homine aliquid à corpore ſeparatum. Deum inuiſibilem & Angelos intelligentia concipimus, quod minimè in corpus cõpetit. Recta, iuſta, & honeſta, quæ ſenſus corporeos latent, appre-

Animam ſiue ſpiritum hominis non eſſe flatum tãtùm, ſed eſſentiã immortalem, licet creatã, probatur ex cõſciẽtia, Dei cognitione, & tot pręclaris dotibus quibus mens humana pollet, adeoq; ex iis quæ in ſomno ipſo cõcipit: itẽ multis argumẽtis ex Scriptura petitis. Vide Calu. in Pſychopannychia: item in Inſtructione aduerſus libertinos cap. 11. 12.

* *Eccleſ.* 12. 7.
* *Luc.* 23. 46.
Act. 7. 59.

hendimus. Ergo huius intelligentiæ sedem spiritum esse oportet. Imò
somnus ipse, qui hominem obstupefaciens, vita etiam exuere videtur,
non obscurus est immortalitatis testis: quando nõ modo earum rerum
quæ nunquam factæ sunt cogitationes suggerit, sed etiam in futurum
tempus præsagia. Breuiter hæc attingo quæ profani quoque scriptores
splendidiore verborum ornatu magnificè extollunt: sed apud pios le-
ctores satis valebit simplex admonitio. Iam nisi anima essentiale quid-
dam esset à corpore separatum, non doceret Scriptura nos habitare do-
mos luteas, & morte migrare ex tabernaculo carnis: exuere quod cor-
ruptibile est, vt tandẽ vltimo die reportemus mercedem, prout se quisq;
gesserit in corpore. Nam hi certè loci, & similes qui passim occurrunt,
non solùm manifestè distinguunt animam à corpore, sed hominis no-
1.Cor.7.1. men ad eam transferendo, præcipuam esse partem indicãt. Iam quum
1.Pet.2.25. hortatur fideles Paulus vt se mundent ab omni inquinamẽto carnis &
spiritus, duas partes in quibus resident sordes peccati constituit. Petrus
quoque Christum vocans animarum pastorem & Episcopum perperam
1.Pet.1.9. loquutus esset nisi essent animæ erga quas fungeretur hoc officio. Neq;
Ibi.2.11. staret quod dicit de æterna animarum salute: & quod iubet animas pu-
rificare, & prauas cupiditates militare aduersus animam: quod item au-
Heb.13.17. thor Epistolæ ad Hebræos pastores dicit excubias agere, vt rationẽ red-
dant pro animabus nostris: nisi propriam essentiam animæ haberent.
Eòdem spectat quod Paulus testem inuocat Deũ in animã suam: quia
Matth.10.28. rea coram Deo non fieret nisi pœnæ esset obnoxia. Quod etiam clariùs
Luc.12.5. exprimitur Christi verbis, dum timere eum iubet qui postquam occide-
rit corpus animam potest mittere in gehennam ignis. Iam dum author
Heb.12.9. Epistolæ ad Hebræos, patres carnis nostræ à Deo distinguit, qui vnus est
Pater spirituum, nõ potuit clariùs animarum essentiam asserere. Adhęc,
nisi animæ corporum ergastulis solutæ manerent superstites, absurdè
Luc.16.22. induceret Christus Lazari animam gaudio fruentem in sinu Abrahæ: &
2.Cor.5.6.8. rursum diuitis animam horrendis tormentis addictam. Hoc idem Pau-
lus confirmat, nos à Deo peregrinari docens quandiu in carne habita-
Act.23.8. mus: eius verò præsentia extra carnem frui. Ne longior sim in re pa-
Gen.1.27. rum obscura, hoc tantùm ex Luca addam, inter Sadducæorum errores
referri quòd spiritus & Angelos esse non crederent.

Probatur animæ immortalitas ex eo quod ad imaginẽ Dei dicitur creatus homo.

3 Huius etiam rei probatio inde firma colligitur, quòd dicitur ho-
mo creatus ad imaginem Dei. Quamuis enim in homine externo re-
fulgeat Dei gloria, propriam tamen imaginis sedem in anima esse du-
bium non est. Non inficior quidem, externam speciem, quatenus nos di
stinguit à brutis animalibus ac separat, simul Deo propiùs adiungere:
nec vehementiùs contendam, siquis censeri velit sub imagine Dei, quòd
Ouid. metam.1. quum prona spectent animalia cætera terram, os homini sublime da-
tum est, cœlúmque videre iussus, & erectos ad sydera tollere vultus: mo-
dò fixum illud maneat, imaginem Dei, quæ in his externis notis con-
spicitur vel emicat, spiritualem esse. Osiander enim (quem scripta eius
testantur in futilibus commẽtis peruersè fuisse ingeniosum) imaginem
Dei promiscuè tam ad corpus quàm ad animam extendens, cælum ter-
ræ miscet. Dicit Patrem, Filium, & Spiritum sanctum in homine locare
suam imaginem: quia vtcunque stetisset Adam integer, Christus tamen
futurus fuerit homo. Ita secundùm eum corpus quod destinatum erat
Christo, exemplar ac typus fuit corporeæ illius figuræ quæ tunc forma-
ta fuit. Sed vbi reperiet Christum Spiritus esse imaginem? Fateor certè
in Mediatoris persona lucere totius diuinitatis gloriam: sed quomodo
Sermo æternus vocabitur Spiritus imago, quem ordine præcedit? Deni-
que euertitur inter Filium & Spiritum distinctio, si hic illum nominet
suam

Quid sit hominem creatũ esse ad imaginẽ Dei: vbi refutãtur futiles expositiones Osiãdri, et aliorũ quorũdam: ac ostẽditur, quanuis Dei gloria reluceat etiã in homine externo, & extendatur ad totã præstantiam qua eminet hominis natu-

suam imaginem. Adhæc scire ex eo velim quomodo Christus in carne quam induit, Spiritum sanctum referat, & quibus notis vel lineamentis exprimat eius similitudinem. Et quum Filij quoque personæ Sermo ille, Faciamus hominem, &c. communis sit, eum suiipsius imaginem sequitur esse: quod ab omni ratione abhorret. * Adde quod nonnisi ad Christi hominis typum vel exemplar formatus fuit homo, si recipitur Osiandri figmentum: atque ita idea ex qua sumptus est Adam, fuit Christus, quatenus vestiendus carne erat: quũ Scriptura longè alio sensu doceat eum in imagine Dei creatum esse. Plus coloris habet eorum argumentia, qui exponũt, Adam creatum fuisse in imagine Dei, quia Christo, qui vnica Dei imago est, fuerit conformis: sed in ea quoq; nihil est solidum. Disputatio etiam non parua est de imagine & similitudine, dum interpretes differentiam quæ nulla est, inter duas istas voces quærunt: nisi quod similitudo vice expositionis addita est. Primò scimus Hebręis tritas esse repetitiones quibus rem vnam bis explicant: deinde in re ipsa est ambiguitas quin Dei imago nominetur homo, quia Deo similis est. Vnde ridiculos esse apparet qui subtiliùs philosophantur in nominibus illis, siue Zelem, hoc est, imaginem, statuant in substantia animæ, & Demuth, hoc est similitudinem, in qualitatibus, siue aliud diuersum afferant: quia vbi Deus hominem creare decreuit in imagine sua, quod erat obscurius, exegeticè repetit hac particula, Ad similitudinem, quasi diceret se hominem facturum, in quo seipsum velut in imagine repręsentaret, propter insculptas similitudinis notas. Itaq; Moses paulò post idem, recitans, imaginem Dei bis ponit, omissa similitudinis mentione. Friuolum autem est quod obiicit Osiander, non dici partem hominis, vel animam cum suis dotibus, imaginem Dei: sed totum Adam, cui nomen à terra vnde sumptus est, impositum fuit: friuolum, inquam, sani omnes lectores hoc iudicabunt. Nam dum mortalis vocatur totus homo, non ideo morti subiicitur anima: nec rursum vbi dicitur animal rationale, ideo in corpus ratio vel intelligentia cõpetit. Quamuis ergo anima non sit homo, absurdum tamen nõ est, eum animæ respectu vocari Dei imaginem: etsi principium quod nuper posui retineo, patère Dei effigiem ad totam præstantiã, qua eminet hominis natura inter omnes animantium species. Proinde hac voce notatur integritas qua præditus fuit Adam quum recta intelligentia polleret, affectus haberet compositos ad rationem, sensus omnes recto ordine temperatos, veréque eximiis dotibus opificis sui excellentiam referret. Ac quamuis primaria sedes diuinæ imaginis fuerit in mente & corde, vel in anima eiúsque potentiis: nulla tamen pars fuit etiam vsque ad corpus, in qua non scintillæ aliquæ micarent. Certum est in singulis etiam mundi partibus fulgere lineamenta quædam gloriæ Dei: vnde colligere licet, vbi in homine locatur eius imago, tacitam subesse antithesin quę hominem supra alias omnes creaturas extollat, & quasi separet à vulgo. Neq; verò negandum est, Angelos ad Dei similitudinem creatos esse, quando summa nostra perfectio, teste Christo, erit, similes illis fieri. Sed non frustrà peculiari hoc elogio, Dei erga nos gratiam commendat Moses præsertim quum visibiles tantùm creaturas homini comparet.

Imago Dei, tametsi patet ad totam hominis naturæ præstantiam, qua eminet inter omnes animantiũ species, primaria tamen eius sedem in mente & corde, vel in anima eiusq; potẽtus esse. Vide lib. 2. cap. 2. sect. 1. De Osiandri nugamento, vide lib. 2. cap. 12. sect. 5. & seq.

** Rom. 8. dicitur Christus à Patre missus in similitudine carnis peccatricis: nusquã Adam formatus ad similitudinem carnis Christi futuræ: etsi sic alicubi Tertullianus.*

Matth. 22. 30.

4 Nondum tamen data esse videtur plena imaginis definitio, nisi clariùs pateat quibus facultatibus præcellat homo, & quibus speculum censeri debeat gloriæ Dei. Id verò non aliunde meliùs quàm ex reparatione corruptæ naturæ cognosci potest. Quin Adam, vbi excidit è gradu suo, hac defectione à Deo alienatus sit minimè dubium est. Quare etsi damus non prorsus exinanitam ac deletam in eo fuisse Dei imaginem, sic tamen corrupta fuit, vt quicquid superest, horrenda sit deformitas,

Imaginem Dei initio conspicuã fuisse in Adamo in luce mentis, cordis certitudine, & partiũ omnium sanitate, probatur ex repa-

Ideoq; recuperãdæ salutis nobis initium est in ea instauratione quam consequimur per Christum, qui etiam hac de causa vocatur secundus
1.Cor.15.45. Adam quia nos in veram & solidam integritatem restituit. Quamuis enim viuificantem spiritum quo donantur à Christo fideles, opponens Paulus animæ viuenti in qua creatus fuit Adam, vberiorem gratiæ mensuram in regeneratione commendet: non tamen alterum illud caput tollit, hunc regenerationis esse finem, vt nos Christus ad imaginem Dei
Colos.3.10. reformet. Itaque alibi nouum hominem renouari docet secundum i-
Eph.4.24. maginem eius qui creauit illum. Cui respondet illud, Induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est. Iam videndum est quid maximè sub hac renouatione comprehendat Paulus Priore loco agnitionem ponit, altero autem synceram iustitiam, & sanctitatem: vnde colligimus imaginem Dei initio in luce mentis, in cordis rectitudine, partiúmque omnium sanitate conspicuam fuisse Dei imaginem. Quanquam enim fateor synecdochicas esse loquendi formas, non potest tamen principium hoc conuelli, quod in renouatione imaginis Dei præcipuum est, in ipsa etiam creatione tenuisse summum gradum. Eódem pertinet quod alibi tradit, nos reuelata facie gloriam Christi speculan-
1.Cor.3.18. tes, in eandem imaginem transformari. Videmus nunc vt Christus perfectissima sit Dei imago, ad quam formati sic instauramur, vt vera pietate, iustitia, puritate, intelligentia imaginem Dei gestemus. Quo posito, Osiandrica illa de figura corporis imaginatio per se facilè euanescit.
1.Cor.11.7. Quòd autem vir solus imago & gloria Dei vocatur apud Paulum, & mulier excluditur ab hoc honoris gradu, ad ordinem politicum restringi ex contextu patet. At sub imagine cuius fit mentio, comprehendi quicquid ad spiritualem & æternam vitam spectat, iam satis probatum esse
Iohan.1.4. arbitror, Hoc idem aliis verbis confirmat Iohannes, asserens, vitam quæ in æterno Dei Sermone ab initio erat, fuisse lucem hominum. Nam quum propositum sit, singularem Dei gratiam qua homo reliquis animantibus præcellit, laudare, vt eum segreget ex communi numero, quia non vulgarem adeptus est vitam, sed coniunctam cum luce intelligentiæ: simul ostendit quomodo ad imaginẽ Dei sit conditus. Ergo quũ Dei imago sit integra naturæ humanæ præstantia, quæ refulsit in Adam ante defectionem, posteà sic vitiata & propè deleta, vt nihil ex ruina nisi confusum, mutilum, labéque infectum supersit: nunc aliqua ex parte conspicitur in electis, quatenus spiritu regeniti sunt: plenum verò fulgorem obtinebit in cœlo. Vt verò sciamus quibus partibus constet, de
Libro de Trin.10. & lib. De ciuit. Dei 11. animæ facultatibus disserere operæpretium est. Nam etiam Augustini speculatio minimè firma est, animam Trinitatis esse speculum, quia in ea resident intellectus, voluntas, & memoria. Neque enim probabilis
*Vide Psychop. et cõment. in Genes. * eorum opinio, qui Dei similitudinem in dominatu ei tradito locant: acsi Deum hac nota solùm referret, quia coustitutus sit omnium rerum herus ac possessor, quum penes ipsum non extra propriè quærenda sit:
Gen.2.7. imò interius sit animæ bonum.

Refutatio erroris Manichæorum & Serueti, Animam esse traducem substantiæ Dei: item Osiãdri, imaginem Dei in homine non agnoscentis sine essentiali iustitia. Vide Aug. Epist.28.

5 Cæterùm antequam longius progrediar, Manichæorum delirio occurrere necesse est, quod rursus hac ætate inuehere tentauit. Seruetus. Quòd dicitur inspirasse Deus in faciem hominis spiraculum vitæ, putarunt animam traducem esse substantiæ Dei: quasi aliqua immensæ diuinitatis portio in hominem fluxisset. Atqui hic diabolicus error quàm crassas & fœdas absurditates secum trahat, breuiter ostendere facilè est. Nam si ex Dei essentia per traducem sit anima hominis, sequetur, Dei naturam non solùm mutationi esse obnoxiam & passionibus, sed ignorantiæ quoque prauis cupiditatibus, infirmitati & omne genus vitiis. Nihil homine inconstantius, quia eius animam exagitant & variè distrahunt

contrari

contrarij motus: subinde per insci iam hallucinatur: minimis quibusque tentationibus victus succumbit: animam ipsam scimus sordium omnium lacunam ac receptaculum esse: quæ omnia Dei naturæ adscribere conueniet, si recipimus animam esse ex Dei essentia, vel arcanum diuinitatis influxum. Quis ad hoc portentum non exhorreat? Verè quidem ex Arato Paulus nos dicit esse Dei progeniem: sed qualitate, non substantia, quatenus scilicet diuinis nos dotibus ornauit. Interea Creatoris essentiam lacerare, vt partem quisq; possideat, nimiæ amentiæ est. Animas ergo, quanuis illis insculpta sit imago Dei, creatas esse non minus quàm Angelos, certò statuendum est. Creatio autem non transfusio, est, sed essentiæ ex nihilo exordium. Nec verò si à Deo spiritus datus est, & ex carne migrando ad eum redit, protinus dicendum est, ex eius substantia decerptum esse. Atque hac quoq; in parte Osiáder, dum suis illusionibus effertur, impio errore se implicuit, imaginem Dei in homine non agnoscens sine essentiali iustitia, quasi nos inæstimabili Spiritus sui virtute conformes sibi reddere nequeat Deus, quin substantialiter Christus in nos se transfundat. Quocunque colore has prestigias fucare conentur nonnulli, oculos sanis lectoribus nunquam ita perstringent, quin videant resipere Manichæorum errorem. Atque vbi de imaginis instauratione disserit Paulus, ex eius verbis elicere promptum est, non substantiæ influxu, sed spiritus gratia & virtute hominem fuisse Deo conformem. Dicit enim Christi gloriam speculando in eandem imaginem nos transformari tanquam à Domini Spiritu: qui certè ita in nobis operatur, vt Deo consubstantiales nos reddat.

Act. 17.28.

2. Cor. 3.18.

6 Animæ definitionem à philosophis petere stultum esset, quorum nemo ferè, excepto Platone, substantiam immortalem solidè asseruit. Eam quidé alij quoq; Socratici attingunt, sed ita vt nemo aperte doceat de quo ipse persuasus non fuit. Inde auté Platoni rectior sententia, quòd imaginem Dei in anima considerat. Alij eius potentias ac facultates ita præsenti vitæ affigunt, vt extra corpus nihil reliquum faciant. Porrò ex Scriptura antè docuimus esse substantiam incorpoream: nunc addendum est, quanuis propriè loco non comprehédatur, corpori tamen inditam illic quasi in domicilio habitare: non tantùm vt omnes eius partes animet, & organa reddat apta & vtilia suis actionibus, sed etiam vt primatum in regenda hominis vita teneat: nec solùm quò ad officia terrenæ vitæ, sed vt ad Deum colendum simul excitet. Hoc postremum tametsi in corruptione liquido non cernitur, eius tamen reliquiæ in ipsis vitiis impressæ manent. Vnde enim tanta famæ cura hominibus nisi ex pudore? vnde auté pudor, nisi ex honesti respectu? cuius principium & causa est, quòd se ad colendam iustitiam natos esse intelligunt, in quo inclusum est religionis semen. Sicut autem absque controuersia ad cœlestis vitæ meditationem conditus fuit homo, ita eius notitiam animæ fuisse insculptam certum est. Et sine præcipuo intelligentiæ vsu careret homo si sua eum lateret felicitas, cuius perfectio est cum Deo coniunctum esse: vnde & præcipua animæ actio est vt illuc aspiret: ac proinde quò quisque magis ad Deum accedere studet, eò se probat ratione esse præditum. Qui plures volunt esse animas in homine, hoc est, sensitiuam & rationalem, etsi videntur aliquid afferre probabile, quia tamen in eorum rationibus nihil est firmum, repudiandi nobis sunt, nisi in rebus friuolis & inutilibus nos torquere libeat. Magnam repugnantiam esse dicunt inter organicos motus & rationalem animæ partem. Quasi non ipsa quoque ratio secum dissideat, & eius consilia alia cum aliis non secus ac hostiles exercitus confligát. Sed quum hæc perturbatio sit ex naturæ deprauatione, perperam

De animæ immortalitate nemo ferè Philosophorum certò est loquutus: sed eius facultates præsenti vitæ affigunt, quum Scriptura ita primatum illi in regenda vita tribuat, vt etiam ad colendum Deum excitet.

Reliquiæ summis religionis impressæ adhuc in ipsis animæ vitiis.

De pluribus animabus, variaq; diuisione facultatum animæ secundum Philosophos.

inde colligitur, duas esse animas, quia facultates qua decet symmetria inter se non consentiant. Cæterùm de ipsis facultatibus subtilius disserere Philosophis permitto: nobis ad ædificandam pietatem simplex definitio sufficiet. Vera quidem esse, nec iucunda modo cognitu, sed etiam vtilia esse fateor, dextréque ab illis collecta quæ docẽt: nec verò ab eorum studio prohibeo qui discẽdi cupidi sunt. Admitto igitur primo loco esse quinq; sensus, quos tamen Platoni organa magis vocari placet, quibus in sensum communem, ceu in receptaculnm quoddam, obiecta omnia instillentur: sequi phantasiam, quæ à sensu communi apprehensa diiudicet: postea rationem, penes quam vniuersale est iudicium: postremò mentem, quæ defixo quietóque intuitu contempletur, quæ ratio discurrendo volutare solet. Item menti, rationi, phantasiæ, tribus animæ facultatibus cognitiuis tres etiam appetitiuas respondere: Voluntatem cuius partes sint, quæ mens & ratio proponunt, appetere: Vim irascendi, quæ à ratione & phantasia porrecta arripiat: Vim concupiscendi, quæ à phantasia sensúque obiecta apprehendat. Hæc vt vera sint, aut saltem probabilia: quoniã tamen vereor ne magis nos sua obscuritate inuoluant quàm iuuent, omittenda censeo. Sicui libet alio modo animæ potentias distribuere, vt altera vocetur appetitiua: quę tametsi rationis expers, rationi tamen obtemperat, si aliunde dirigatur: altera dicatur intellectiua, quæ sit per seipsam rationis particeps: non valde reclamo. Nec istud refellere velim, tria esse agẽdi principia: sensum, intellectum, appetitum. Sed nos diuisionem potius eligamus infra omnium captum positam, quę certè à philosophis peti non potest. Nam illi dum simplicissimè loqui volunt, animam diuidunt in appetitum & intellectum: sed vtrunque faciunt duplicem. Hunc interdum contemplatiuum esse dicunt, qui sola cognitione contentus, nullũ actionis motum habeat: quam rem ingenij nomine designari putat Cicero: interdum practicum, qui boni malíve apprehensione voluntatem variè moueat. Sub quo genere bene iustéque viuendi scientia continetur. Illum quoque (appetitum dico) in voluntatem, & concupiscentiam partiuntur, ac βούλησιν quidẽ esse quoties rationi appetitus, quem ὁρμὴν appellant, obtemperat: πάθος autem fieri vbi excusso rationis iugo, ad intemperiem excurrit. Ita semper in homine rationem imaginantur qua se rectè moderari queat.

In Theæteto.

Arist. lib. 1. Ethi. cap. vlt. Item lib. 6. cap. 2.

Themi. in lib. 3. de Ani. capi. 49. De dupl. intellectu. De Fini. lib. 5.

Alia diuisio facultatum animæ conuenientior Christianæ doctrinæ in intellectũ & voluntatem. De qua vide & lib. 2. cap. 2. sect. 2. & 12.

7 Ab hac docendi ratione paulùm discedere cogimur: quia philosophi, quibus incognita erat naturæ corruptio quæ ex defectionis pœna prouenit, duos hominis status valde diuersos perperam confundunt. Sic ergo habeamus, subesse duas humanæ animæ partes, quæ quidem præsenti instituto conueniant, intellectum & voluntatem. Sit autem officium intellectus, inter obiecta discernere, prout vnumquodque probandum aut improbandum visum fuerit: voluntatis autem, eligere & sequi quod bonum intellectus dictauerit, aspernari ac fugere quod ille improbarit. Nihil hic nos remorentur illæ Aristotelis minutiæ, nullam esse menti per se motionem, sed electionem esse quæ moueat: quam eandem nuncupat intellectum appetitiuum. Ne superfluis quęstionibus intricemur, satis sit nobis intellectum esse quasi animæ ducem & gubernatorem: voluntatem in illius nutum semper respicere, & iudicium in suis desideriis expectare. Qua ratione verè tradidit ipse idem Aristoteles, simile quiddam esse in appetitu fugam & persequutionem, quale est in mente affirmatio aut negatio. Porrò quàm certa nunc sit ad dirigẽdam voluntatem intellectus gubernatio, * alibi videbitur. hîc duntaxat volumus, nullam reperiri posse in anima potentiam, quæ non ritè ad alterutrum istorum membrorum referatur. Atque hoc modo sensum sub

Ita Pla. in Phædro.

Lib. Eth. 6. cap. 2.

** Lib. 2. capit. 2. à sect. 12. ad 26.*

intelle-

intellectu comprehendimus: quem alij sic distinguunt, quòd sensum ad voluptatem propédere dicunt, pro qua intellectus bonum sequatur: inde fieri vt appetitio sensus, concupiscentia fit & libido: affectio intellectus, voluntas. Rursum pro appetitus nomine, quod illi malunt, voluntatis nomen, quod vsitatius est, vsurpo.

Intellectus & voluntatis officium ac vis in prima hominis conditione.

8 Ergo animum hominis Deus mente instruxit, qua bonum à malo, iustum ab iniusto discerneret: ac quid sequendum vel fugiendum sit, præeunte rationis luce videret, vnde partem hanc directricem τὸ ἡγεμονικὸν dixerunt philosophi. Huic adiunxit voluntatem, penes quam est electio. His præclaris dotibus excelluit prima hominis conditio, vt ratio, intelligentia, prudentia, iudicium non modò ad terrenæ vitæ gubernationem suppeterent, sed quibus transcenderent vsque ad Deum & æternam felicitatem. Deinde vt accederet electio, quæ appetitus dirigeret, motúsque omnes organicos temperaret: atque ita voluntas rationis moderationi esset prorsus consentanea. In hac integritate libero arbitrio pollebat homo, quo si vellet, adipisci posset æternam vitam. Hìc enim intempestiuè quæstio ingeritur de occulta prædestinatione Dei: quia non agitur quid accidere potuerit nécne, sed qualis fuerit hominis natura. Potuit igitur Adam stare si vellet, quando non nisi propria voluntate cecidit: sed quia in vtranque partem flexibilis erat eius voluntas, nec data erat ad perseuerandum constantia, ideo tam facile prolapsus est. Libera tamen fuit electio boni & mali: neque id modò, sed in mente & voluntate summa rectitudo, & omnes organicæ partes ritè in obsequium compositæ, donec seipsum perdendo bona sua corrupit. Hinc tanta philosophis obiecta caligo, quòd in ruina ædificium, & in dissipatione aptas iuncturas quærebant. Principium illud tenebant, non fore hominem rationale animal nisi inesset libera boni & mali electio. Veniebat etiam illis in mentem, alioqui tolli discrimen inter virtutes & vitia nisi proprio consilio vitam homo institueret. Probè quidem hactenus, si nulla fuisset in homine mutatio, quæ dum ipsos latuit nihil mirum si cœlum terræ misceant. Qui verò Christi se discipulos esse professi, in homine perdito & in spirituale exitium demerso liberum arbitrium adhuc quærunt, inter philosophorum placita & cœlestem doctrinam partiendo, planè desipiunt, vt nec cœlum nec terram attingant. Sed hæc suo * loco melius. Nunc duntaxat illud tenédum est, longe alium prima creatione fuisse hominem quàm totam eius posteritatem, quæ originem à corrupto trahens, hæreditariam labem ab eo contraxit. Nam ad rectitudinem formatæ erant singulæ animæ partes, & constabat mentis sanitas, & voluntas ad bonum eligendum libera. Si quis obiiciat, quasi in lubrico fuisse positam, quia imbecilla esset facultas, satis ad tollendam excusationem valuit ille gradus: neque enim æquum fuit hac lege Deum constringi, vt hominem faceret vel qui non posset vel nollet omninò peccare.* Præstantior quidem fuisset talis natura: sed præcisè expostulare cum Deo, quasi hoc debuerit conferre homini, plusquam iniquum est: quando in eius arbitrio fuit quantulumcunque vellet dare. Cur autem perseuerantiæ virtute eum non sustinuerit, in eius consilio latet: nostrum verò est ad sobrietatem sapere. Acceperat quidem posse, si vellet, sed non habuit velle quod posset: quia hoc velle sequuta esset perseuerantia. Excusabilis tamen non est, qui tantùm accepit vt sibi sponte accerseret interitum: nulla verò imposita fuit Deo necessitas quin mediam illi voluntatem daret, atque etiam caducam, vt ex illius lapsu gloriæ suæ materiam eliceret.

Liberum arbitrium homini in prima conditione creationis.

Hominē lapsu suo amisisse liberum arbitrium: quod ignorarunt philosophi.

Planè desipere qui philosophos sequuti, etiam nunc adhuc hominū liberū arbitrium.

** Lib.2.cap.2.*

Flexibilitas liberi arbitrij, vel imbecilla facultas, quæ fuit in primo homine, non excusat eius lapsum.

** Aug. lib.11. super Gen.cap.7,8, & de corr. & gra.ad Valent.cap.11.*

Deum sua virtute mundum à se conditum fouere ac tueri, & singulas eius partes sua prouidentia regere.

CAPVT XVI.

Aliter profanos homines carnis sensu fateri Deum creatorē, aliter nos per fidem: vtpote quæ moderatorem etiā omniū esse doceat, nō vniuersali quadam motione, sed singulari quadam prouidētia quæ ad minimum vsq; passerem extenditur.[1]

[u] *Heb.11.3.*

* *Vide. Calu. aduersus Pighium.*

PORRO Deum facere momentaneum creatorem, qui semel duntaxat opus suum absoluerit, frigidum esset ac ieiunum: atque in hoc præcipuè nos à prophanis hominibus differre conuenit, vt non minùs in perpetuo mundi statu quàm prima eius origine præsentia diuinæ virtutis nobis illuceat. Etsi enim impiorum quoque animi solo terræ cœlíque aspectu ad creatorem surgere coguntur, suum tamen peculiarem modum habet fides, quò solidā creationis laudem Deo assignet. [u]Quò pertinet illud Apostoli quod antè citauimus, nō nisi fide nos intelligere concinnatum esse seculum verbo Dei: quia * nisi ad prouidentiam eius vsq; transimus, nondum ritè capimus quid hoc valeat, Deum esse creatorem: vtcunq; & mente comprehendere & lingua fateri videamur. Carnis sensus, vbi Dei virtutem semel in ipsa creatione sibi proposuit, illic subsistit: & quum longissimè procedit, nihil aliud quàm in edendo tali opificio, authoris sapientiā, potentiā, & bonitatē (quæ sponte sese proferunt, & nolētibus etiā ingerunt) expendit & considerat: in eo autem conseruando & moderādo generalem quandam actionem, vnde vis motionis dependeat. Denique ad res omnes sustinendas, sufficere putat vigorem diuinitus ab initio inditum. At verò fides altiùs penetrare debet, nempe vt quem omnium Creatorem esse didicit, statim quoque perpetuum moderatorem & conseruatorem esse colligat: neque id vniuersali quadam motione tam orbis machinam quàm singulas eius partes agitando, sed singulari quadam prouidentia vnumquodque eorum quæ condidit * ad minimum vsq; passerem sustinendo, fouendo, curando. Sic Dauid breuiter præfatus mundum fuisse à Deo conditum, statim ad continuum prouidentiæ tenorem descendit, Verbo Iehouæ cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Mox addit Iehouah respexit super filios hominum: & quę in eandem sententiam attexit. Quanquam enim non tam scitè ratiocinantur omnes, quia tamen credibile non esset curari à Deo res humanas, nisi esset mundi opifex: nec quisquam seriò credit fabricatum esse mūdum à Deo, quin sibi persuadeat operum suorum curam habere: non abs re Dauid optima serie ab vno ad alterum nos deducit. In genere quidem arcana Dei inspiratione vegetari omnes mundi partes & philosophi docent, & humanæ mentes concipiunt. Intereà eousque non pertingunt quò euehitur Dauid, secumq; pios omnes attollit, dicens, Omnia ad te respiciūt vt des illis escam tempore suo: te dante, colligunt: te manum aperiente, satiantur bonis: simulatque faciem auerteris, consternantur: vbi reduxeris spiritum, intereunt, & in terram reuertuntur. Si rursus emittis spiritū, creantur, & renouas faciem terræ. Imò quanuis Pauli sententiæ subscribant, in Deo nos esse, & moueri, & viuere: longè tamen absunt à serio eius quam commendat gratiæ sensu: quia specialem Dei curam, ex qua demum cognoscitur paternus eius fauor, minimè gustant.

* *Matth.6.26, & 10.29.*

Psal.33.6.

Ibid.13.

Psal.104.27, 28, 29, 30.

Act.17.28.

Qui fortunæ aliquid tribuunt, sepeliunt Dei prouidentiam, cuius occulto cōsilio omnes euentus gubernantur.

2 Quò meliùs pateat hoc discrimen, sciendum est, prouidentiam Dei, qualis traditur in Scriptura, fortunę & casibus fortuitis opponi. Iam quum vulgò persuasum fuerit omnibus seculis, & eadem opinio cunctos ferè mortales hodiè quoque occupet, fortuitò contingere omnia: quod de prouidentia tenendū erat, non modò hac praua opinione obnubilari, sed ferè sepeliri certum est. Siquis in latrones incidat, vel feras bestias, si vento repente exorto naufragium faciat in mari, si domus vel arboris ruina obruatur, si alius per deserta oberrans inueniat pe-

niat penuriæ suæ remedium, vndis iactatus ad portum perueniat, mirabiliter à distantia tantùm vnius digiti euadat à morte: hos omnes tam prosperos quàm aduersos occursus fortunæ carnis ratio adscribet. Quisquis vero edoctus est Christi ore, capillos omnes capitis sui esse numeratos, causam longiùs quæret, ac statuet quoslibet euentus occulto Dei consilio gubernari. Ac de rebus quidem inanimatis sic habendum est, quanuis naturaliter singulis indita sit sua proprietas, vim tamen suam non exerere, nisi quatenus præsenti Dei manu diriguntur. Sunt igitur nihil aliud quàm instrumenta quibus Deus assiduè instillat quantum vult efficaciæ, & pro suo arbitrio ad hanc vel illam actionem flectit ac conuertit. Nullius creaturæ mirabilior vel illustrior vis est quàm Solis. Præterquam enim quòd totum orbem illuminat suo fulgore, quantum istud est quod animalia omnia suo calore fouet ac vegetat? terræ fœcunditatem suis radiis inspirat? seminibus in eius gremio tepefactis, herbescentem inde viriditatem elicit, quam nouis alimentis suffultam auget ac confirmat, donec in culmos assurgat? quòd perpetuo vapore pascit, donec in florem, & ex flore in frugem adolescat? quòd tunc etiam excoquendo ad maturitatem perducit? quòd arbores similiter & vites ab eo tepefactæ gemmant primùm ac frondescunt, deinde florem emittunt, & ex flore fructum generant? * Ac Dominus, vt solidam horum omnium laudem sibi vendicaret, antè & lucem extare voluit, & terram omni herbarum & fructuum genere refertam esse quàm Solem crearet. Non ergo Solem faciet pius homo vel principalem vel necessariam eorum causam quæ ante Solis creationem extiterunt, sed instrumentum duntaxat quo vtitur Deus, quia ita vult: quum possit, eo prætermisso, per seipsum nihil difficilius agere. Deinde quum legimus biduo solem substitisse in vno gradu ad preces Iosue, in gratiam regis Ezechiæ vmbram eius retrocessisse per decem gradus, paucis illis miraculis testatus est Deus, non sic quotidie cæco naturæ instinctu solem oriri & occidere, quin ipse ad renouandam paterni erga nos sui fauoris memoriam cursum eius gubernet. Nihil magis naturale est quàm ver hyemi, veri æstatem, æstati autumnum vicissim succedere. Atqui in hac serie tanta perspicitur ac tam inæqualis diuersitas, vt facilè appareat singulos annos, menses & dies noua & speciali Dei prouidentia temperari.

Matth.10.30.

Res inanimatas, quanuis sua singulis naturaliter indita sit proprietas, vim tamen suã nõ exerere nisi quatenus præsenti Dei manu diriguntur, ostenditur ex Sole, ante quem & lucẽ extare, & terram omni bonorum genere abundare voluit: quem etiã & biduo substitisse, & decem gradibus ad Dei iussum retrocessisse legimus.

**Gen.1.3.& 11.*

Iosue.10.13.

2.Reg.20.11.

3 Et sanè omnipotẽtiam sibi vendicat ac deferri à nobis vult Deus, non qualem sophistæ fingunt inanem, otiosam & ferè sopitam: sed vigilem, efficacem, operosam, & quæ in continuo actu versetur, neque etiam quæ generale tantùm sit principium confusi motus, ac si fluuium per alueos semel præfixos fluere iuberet: sed ad singulos & particulares motus intenta sit. Ideo enim censetur omnipotens, nõ quod possit quidem facere, cesset tamen interim & desideat, vel quem præfixit naturæ ordinem generali instinctu continuet: sed quia sua prouidentia cœlum & terram gubernans, sic omnia moderatur vt nihil nisi eius consilio accidat. * Nam quum in Psalmo dicitur facere quæcunque vult, certa & deliberata notatur voluntas. Insipidum enim esset philosophico more interpretari Prophetæ verba, Deum esse primum agẽs, qui principium & causa est omnis motus: quum potiùs hoc solatio in rebus aduersis se leniant fideles, nihil se perpeti nisi Dei ordinatione & mandato: quia sunt sub eius manu. Quòd si Dei gubernatio sic extenditur ad omnia eius opera, puerile cauillum est, eam includere in naturæ influxu. Nec verò magis Deũ sua gloria fraudant quàm seipsos vtilissima doctrina, qui Dei prouidentiã coarctant tam angustis finibus, acsi libero cursu secundum perpetuam naturæ legem ferri omnia sineret: quia nihil homine

Dei omnipotẽtiam in cõtinuo actu versari, sic vt ad singulos & particulares motus intenta sit, & nihil nisi eius cõsilio accidat: quod qui non agnoscunt, Deũ sua gloria fraudãt, & singularem erga vnũquemque eius bonitatem extenuãt, nos contra inde duplicem fructũ percipimus.

**Psal.115.3.*

miserius, si ad quoslibet cœli, aëris terræ, aquarũ motus expositus foret. Adde quòd hoc modo nimis indignè extenuatur singularis erga vnumquenque Dei bonitas. Exclamat Dauid, infantes adhuc pendentes à matrum vberibus satis facundos esse ad celebrandam Dei gloriam: quia scilicet statim ab vtero egressi, cœlesti cura paratam sibi alimoniam inueniunt. Est quidem hoc verum in genere, modo ne oculos & sensus nostros fugiat quod palam experientia demonstrat, aliis matribus plenas esse mammas & vberes, aliis ferè aridas, prout liberaliùs hunc Deus alere vult, parciùs verò alium. Qui verò Dei omnipotentiæ iustam laudem tribuunt, duplicem inde percipiunt fructum, quòd satis ampla benefaciendi facultas penes ipsum sit, in cuius possessione sunt cœlum & terra, & cuius nutum respiciunt omnes creaturæ, vt se in obsequium addicant: deinde quòd securè in eius protectione quiescere licet, cuius arbitrio omnes subiacent, quæ alicunde timeri possunt noxæ, cuius imperio non secus ac fræno coërcetur Satan cum omnibus suis furiis totoq; apparatu, à cuius nutu pendet quicquid saluti nostræ aduersatur. * nec aliter corrigi vel sedari possunt immodici & superstitiosi metus, quos subinde ex periculorum obiectu cõcipimus. Superstitiose nos esse timidos dico, si quoties minantur nobis creaturæ, vel terrorem aliquem ingerunt, perinde expauescimus acsi quam ex se vim nocendi haberent ac potestatem vel temerè læderent ac fortuito, vel aduersus earum noxas non satis esset in Deo auxilij. Exempli gratia, vetat Propheta ne à stellis & signis cœli metuant filij Dei, quẽadmodum increduli solent. Non quemlibet certè timorem damnat. Sed quum mundi gubernationem à Deo ad astra transferãt infideles, suam vel felicitatem vel miseriam ab astrorum decretis & præsagiis, non autem à Dei voluntate pendere fingunt: ita fit vt timor eorum ab vno illo, quẽ respicere debebant, ad stellas & cometas abstrahatur. Ab hac igitur infidelitate qui cauere volet, memoria semper teneat, non erraticam vel potentiam, vel actionem, vel motionem esse in creaturis: sed arcano Dei consilio sic regi, vt nihil contingat nisi ab ipso sciente & volente decretum.

Psal.8.3.

Iere.10.2.

* *Nõ esse metuẽdũ à stellis & signis cœli (quod faciunt increduli) quia etsi sua quædã illis naturaliter indita sit proprietas, vim tamen suam non exerunt nisi quatenus presenti Dei manu diriguntur. Cal. libell. aduersus Astrologiam iudiciariam. Aug. lib. 2. de ordine cap. 15.*

4 Principio igitur teneant lectores prouidentiam vocari, non qua Deus è cœlo otiosus speculetur quæ in mundo fiunt, sed qua veluti clauũ tenens, euentus omnes moderatur. Ita nõ minùs ad manus quàm ad oculos pertinet. * Nec enim quum filio suo dicebat Abrahã, Deus prouidebit, tantùm volebat præscium futuri euẽtus asserere, sed curam rei incognitæ in eius voluntatem reiicere qui rebus perplexis & confusis exitum dare solet. Vnde sequitur, prouidentiam in actu locari: nimis enim inscitè nugantur multi de nuda præscientia. Non tam crassus est eorum error qui gubernationem Deo attribuunt, sed confusam & promiscuam, vt dixi: nempe quæ orbis machinam cum singulis partibus generali motu voluat atque impellat: cuiusq; verò creaturæ actionem peculiariter non dirigat. Neque tamen hic etiam error tolerabilis est: hac enim prouidentia quam vniuersalem appellant, nihil impediri tradunt, vel creaturas omnes, quominus contingenter moueantur: vel hominem, quominus libero voluntatis suę arbitrio huc atque illuc se conuertat: atque ita inter Deum & hominem partiuntur: vt ille motionem huic sua virtute inspiret qua agere possit pro naturæ sibi inditæ ratione: hic autem actiones suas voluntario cõsilio moderetur. Breuiter Dei potentia, sed non destinatione mundum, * res hominum, ipsósq; homines gubernari volunt. Taceo Epicureos (qua peste refertus semper fuit mundus) qui Deum otiosum inertémque somniant: aliósque nihilo saniores, qui olim commenti sunt Deum ita dominari supra mediam aëris regionem, vt inferiora fortunæ relinqueret: siquidem aduersus tam euiden-

* *Gen.22.8.*

Dei prouidentiam nõ tantùm speculari, quæ fiunt, sed euentus omnes moderari probatur, vnde euertitur figmentum de nuda præscientia, & de vniuersali tantùm prouidẽtia: item error Epicureorũ & eorũ qui Deo dominatũ tribuũt tantùm supra mediam aeris regionem.

* *Plin. lib. 2. ca. 7. Irridendũ verò agere curã rerũ humanarũ, illud, quidquid est, summum. Anne tã tristi, atq; multiplici ministerio nõ pollui credamus, dubitemúsve?*

euidentem insaniam satis clamant mutæ ipsæ creaturę. Nunc enim sententiam illam quæ vulgo ferè obtinuit, refutare propositum est quę cæcam modò nescio quam & ambiguam motionem quum Deo concedat, quod præcipuum est, illi adimit, vt incõprehensibili sapientia quæque dirigat ac disponat ad suum finem: atque ita verbo tantùm non re Deum facit mundi rectorem, quia moderationẽ eripit. Quid enim quæso est moderari, nisi ita pręesse vt destinato ordine ea regas quibus præes? Neque tamen quod de vniuersali prouidentia dicitur in totum repudio: modò vicissim hoc mihi concedat: mundum à Deo regi, non tantùm quia positum à se naturæ ordinem tuetur, sed quia peculiarem vniuscuiusque ex suis operibus curam gerit. Verum quidem est singulas rerum species arcano naturæ instinctu moueri, acsi æterno Dei mandato parerent, & quod semel statuit Deus, sponte fluere. Atque huc referri potest quod dicit Christus, se & Patrem ab initio vsque semper fuisse in opere: & quod Paulus docet, in ipso nos viuere, moueri, & esse: quod etiam author Epistolę ad Hebræos Christi diuinitatem probare volens, dicit potenti eius nutu sustineri omnia. Sed perperam hoc prætextu tegunt & obscurant quidam specialem prouidentiam, quæ adeò certis clarísque Scripturæ testimoniis asseritur, vt mirum sit potuisse de ea quempiam dubitare. Et certè qui velum illud quod dixi obtendunt, coguntur ipsi quoque correctionis vice addere, multa fieri peculiari Dei cura: sed hoc perperam ad actus tantùm particulares restringunt. Quare nobis probandum est, Deum sic attendere ad singulos euentus regendos, & sic omnes illos prouenire à definito eius consilio, vt nihil fortuitò contingat.

Quandã vniuersalem prouidentiam cõst. tui posse, sed ita ne specialis obscuretur, quæ moderatur non tãtùm quosdã sed omnes particulares actus.

Iohan.5.17.
Act.17.28.
Heb.1.3.

5. Si demus, principium motus penes Deum esse, sponte verò vel casu omnia ferri quò impellit naturæ inclinatio, mutuæ dierum & noctium vices, hyemis etiam & æstatis, erunt Dei opus, quatenus suas quibusque partes attribuens, certam legem præfixit, nempe si æquabili tenore eundem semper modum seruarent, dies qui noctibus succedunt, menses mẽsibus, & anni annis. Quòd autẽ nunc immodici calores cum siccitate coniuncti quicquid est frugum exurunt, nunc pluuiæ intempestiuæ segetes corrumpunt, quòd ex grandinibus & procellis subita calamitas accidit: non erit hoc Dei opus: nisi fortè quia ex astrorum occursu & aliis naturalibus causis vel nebulæ, vel serenitas, vel frigus vel calor originem trahunt. Atqui hoc modo nec paterno Dei fauori, nec iudiciis locus relinquitur. Si Deum humano generi satis beneficum esse dicant, quia cœlo & terræ vim ordinariam instillet qua alimẽta suppeditent, nimis dilutum est ac profanum figmentum: acsi fœcunditas anni vnius non esset singularis Dei benedictio: penuria autem & fames non esset maledictio & vindicta. Sed quia rationes omnes colligere nimis longum esset, sufficiat ipsius Dei authoritas. In Lege & in Prophetis sæpiùs pronuntiat, quoties rore & pluuia terram irrigat, se gratiam suam testari, cœlum obdurescere instar ferri suo imperio, vredine & aliis vitiis consumi segetes, grandinibus & procellis quoties agri feriuntur, certæ & specialis suæ vindictæ esse signum. Hæc si recipimus, certum est non cadere pluuiæ guttam nisi certo Dei mandato. Laudat quidem Dauid generalem Dei prouidentiam, quòd escam ministret pullis coruorum inuocantibus eum: sed quum animalibus Deus ipse famem minatur, nónne satis declarat nunc tenui nunc ampliore demenso, prout visum est, se alere cuncta animantia? Puerile est, vt iam dixi, hoc ad particulares actus restringere, quum sine exceptione pronuntiet Christus, nullum ex passerculis nullius pretij cadere in terram sine Patris voluntate. Certè si auium volatus certo Dei consilio regitur, fateri

Penes Deum non esse tantum principium motus, ostẽndit anni vnius fertilitas, alterius sterilitas: quum illud benedictionem, hoc maledictionem & vindictam sibi vocet Dominus.

Psal.146.5.

Matth.10.29.
Luc.12.6.

necesse est cum Propheta, sic eum habitare in sublimi, vt se humiliet ad videndum quæcunque accidunt in cœlo & in terra.

Iere.10.23. 6 Sed quia scimus humani præcipuè generis causa mundum esse conditum, in eius etiam gubernatione hic nobis spectandus est finis. Exclamat Propheta Ieremias, Scio Domine, quia non est homini via eius, neque viri vt dirigat gressus suos. * Solomo autē, A Domino sunt gressus viri, & quomodo disponet homo viam suam? Dicant nunc, hominem à Deo moueri secundum naturæ suæ inclinationem, ipsum autem conuertere motum quò visum fuerit. At si id verè diceretur, penes hominem foret viarum suarum arbitrium. Negabunt fortè, quia nihil sine Dei potentia valeat. At quum Prophetam & Solomonem cōstet non potentiam modò, sed electionem quoque ac destinationem Deo attribuere, nequaquam se expediunt. Atque hanc hominum temeritatem eleganter alibi carpit Solomo, qui scopum sibi præstituunt sine Dei respectu, acsi manu eius non ducerentur. Hominis, inquit, est dispositio cordis, & Domini est præparatio linguæ. Ridicula sanè insania, quòd facere sine Deo instituūt miseri homines, qui ne proferri quidem possunt, nisi quod ille voluerit. Porrò quò magis exprimeret Scriptura, nihil penitus in mundo geri nisi ex eius destinatione, quæ maximè fortuita videntur, illi subiacere ostendit. Quid enim magis ad casum referas quàm dum prætereuntem viatorem defractus ex arbore ramus interficit? At longè aliter Dominus qui se fatetur eum tradidisse in manum occisoris. Sortes similiter quis non fortunæ cæcitati permittat? Verùm Dominus non patitur, qui sibi vendicat earum iudicium. Non sua potentia fieri docet vt & in sinum coniiciantur lapilli & extrahantur: sed quod vnum casui dari poterat, à seipso esse testatur. Eódem pertinet illud Solomonis, Pauper & fœnerator occurrunt sibi: oculos amborum Deus illuminat. Quanuis enim permixti sint pauperibus diuites in mundo, dum singulis diuinitus assignatur sua conditio, admonet, Deum, qui omnibus illucet, minimè cæcutire, atque ita pauperes ad tolerantiam hortatur: quia onus sibi à Deo impositum excutere conantur quicunque sua sorte contenti non sunt. Sic & alter Propheta profanos homines obiurgat, qui industriæ hominum vel fortunæ ascribunt quòd alij iacent in sordibus, alij ad honores emergunt. Neque ab Oriente, neque ab Occasu, neque à deserto sunt exaltationes: quia Deus iudex est, hic humiliat & hic eleuat. Quia non potest Deus exuere iudicis munus: hinc ratiocinatur, arcano eius consilio alios excellere, alios manere contemptibiles.

Dei prouidentiam gubernando mundo præcipuè considerandā in humano genere, & singulorum hominū varia conditione.

Prou.20.24.

Prou.16.1.

Exo.21.13.

Prou.16.33.

Psal.75.7.

Exod.19.13. 7 Quinetiam particulares euentus testimonia esse dico in genere singularis Dei prouidētiæ. Excitauit Deus in deserto ventum australem qui populo aduceheret copiā auium. Quum Ionam voluit in mare proiici, ventum turbini excitando emisit. Dicent qui non putant Deum mundi gubernacula tenere, hoc fuisse præter communem vsum. Atqui inde colligo nullum vnquam ventum oriri, vel surgere, nisi speciali Dei iussu. Nec verò aliter verum esset illud, ventos facere suos nuntios, & ministros suos ignem flammeum, nubes facere vehicula sua, & equitare super alas venti: nisi & nubes & ventos circumageret suo arbitrio, singularémque virtutis suæ præsentiam in illis ostenderet. Sic etiam alibi docemur, quoties ventorum flatu mare ebullit, impetus illos testari singularem Dei præsentiam. Præcipit, & excitat spiritum procellæ, & in sublime attollit fluctus maris. deinde stare facit procellam in silentio, vt cessent fluctus nauigantiū: sicut alibi denuntiat, ventis vrentibus se flagellasse populum. Sic quum naturaliter vis generandi indita sit hominibus, Deus tamen speciali gratiæ vult ferri acceptum quod alios relinquit

Iona 1.4.

Etiam in particularium euētuum diuersa dispensatione considerandam Dei prouidentiam.

Psal.104.4.

Psal.107.25. 29.

Amos 4.9.

Hag 1.11.

Psal.127.3.

linquit in orbitate, alios sobole dignatur: nam donum eius, fructus ventris. Ideo dicebat Iacob vxori, An ego pro Deo sum, vt tibi dem liberos? *Gen.30.2.* Vt semel finiam, nihil magis ordinarium in natura quàm nos pane ali. Atqui pronuntiat Spiritus non modò terræ prouentum Dei esse donum *Deut.8.3.* speciale, sed non viuere solo pane homines: quia non ipsa saturitas eos vegetat, sed arcana Dei benedictio: sicut è conuerso minatur se fracturum panis fulturam. *Isa.3.1.* Nec verò aliter seria posset concipi oratio de quotidiano pane, nisi Deus cibum paterna manu nobis suggereret. Ideo Propheta, vt fidelibus persuadeat, Deum in ipsis pascendis optimi patrisfamiliâs partes implere, admonet, escam dare omni carni. *Psal.136.25.* Denique vbi ab vna parte audimus, Oculi Domini super iustos, & aures eius ad preces eorum: *Psal.34.16.* ab altera autem, Oculus Domini super impios, vt perdat è terra memoriam eorum, *Ibid.17.* sciamus creaturas omnes sursum & deorsum præsto ad obsequium adesse, vt eas in quemcunque vult vsum accommodet. Vnde colligitur, non tantùm generalem eius prouidentiam vigere in creaturis, vt naturæ ordinem continuet: sed in certum & proprium finem aptari, admirabili eius consilio.

Contra eos qui calumniantur, hanc doctrinam de Prouidentia Dei esse dogma Stoicorum de Fato.

Lib. ad Bonif. 2. cap. 6. & alibi.

1.Tim.6.20.

8 Qui huic doctrinæ inuidiam facere volunt, calumniantur esse dogma Stoicorum, de fato: quod & Augustino exprobratum aliquando fuit. Nos etsi de verbis inuiti litigamus, Fati tamen vocabulum non recipimus: tum quia est ex eorum genere, quorum profanas nouitates refugere nos Paulus docet: tum quia eius odio conantur grauare Dei veritatem. Dogma verò ipsum falsò nobis ac malitiosè obiectatur. Non enim cum Stoicis necessitatem comminiscimur ex perpetuo causarum nexu & implicita quadam serie, quæ in natura contineatur: sed Deum constituimus arbitrum ac moderatorem omnium, qui pro sua sapientia, ab vltima æternitate decreuit quod facturus esset: & nunc sua potentia, quod decreuit, exequitur. Vnde eius prouidentia non cœlum modò ac terram, & creaturas inanimatas, sed hominum etiam consilia & voluntates gubernari sic asserimus, vt ad destinatum ab ea scopum rectà ferantur. Quid ergo? inquies: nihílne fortuitò, nihil contingenter accidit? Respondeo, verè à Basilio magno dictum esse, Fortunã & Casum, Ethnicorum esse voces, quarum significatione piorum mentes occupari non debeant.

An aliquid fortuitò vel contingenter accidat, Basilius.

Nam si successus omnis, Dei benedictio est, calamitas & aduersitas, eius maledictio: fortunæ iam in rebus humanis aut casui nullus relinquitur locus. Et mouere nos quoque illud Augustini debet, In libris contra Academicos, inquit, non mihi placet toties me appellasse Fortunam, quamuis non aliquam deam voluerim hoc nomine intelligi, sed fortuitum rerum euentum in externis vel bonis vel malis.

August. 1. Retract. cap. 1.

Vnde & illa verba sunt quæ nulla religio dicere prohibet, Fortè, Forsan, Forsitan, Fortasse, Fortuitò: quod tamen totum ad diuinam reuocandum est prouidentiam. Neque hoc tacui, dicens, Etenim fortasse quæ vulgò Fortuna nuncupatur, occulto quoque ordine regitur: nihílque aliud in rebus casum vocamus, nisi cuius ratio & causa secreta est. Dixi quidem hoc: verùm pœnitet me sic nominasse illic Fortunam: quum videam homines habere in pessima consuetudine, vt vbi dici debet, Hoc Deus voluit, dicant, Hoc voluit Fortuna. Denique passim docet, siquid Fortunæ relinquitur temerè versari mundum. Et quanquam alicubi definit, partim libero hominis arbitrio, partim Dei prouidentia omnia geri, huic tamen subesse homines & ab ea regi, satis paulò pòst ostendit, principium illud sumens, nihil esse absurdius quàm fieri quicquam nisi ordinante Deo: quia temerè accideret. *Lib. 83. Quæstion.* Qua ratione & contingentiam quæ ab hominum arbitrio pendet, excludit: mox verò clariùs causam esse quærendam negans voluntatis Dei. Quoties autem permissionis ab ipso

mentio fit, quomodo hoc intelligi debeat ex vno loco optimè patebit, vbi Dei volūtatem, summam esse probat & primam omnium causam: quia nihil nisi ex iussu eius vel permissione accidit. Certè non fingit Deum in otiosa specula cessantem, dum aliquid vult permittere, vbi actualis (vt ita loquar) voluntas intercedit, quæ alioqui non posset censeri causa.

Lib. de Trin. 3. capit. 4.

Fortuita dici posse quoad nos, quæ in natura sua considerata, aut secūdum notitiā nostrā æstimata eiusmodi apparent, licet in Dei occulto consilio sint necessaria.

9 Quoniam tamen longè infra prouidentiæ Dei altitudinem subsidit mentis nostræ tarditas, adhibenda est quæ eam subleuet distinctio. Dicam igitur, vtcunque ordinentur omnia Dei consilio & certa dispensatione, nobis tamen esse fortuita: non quòd Fortunam reputemus mundo ac hominibus dominari, temeréque omnia sursum deorsum volutare (abesse enim à Christiano pectore decet hanc vecordiam) sed quoniam eorum quæ eueniunt, ordo, ratio, finis, necessitas, vt plurimùm in Dei consilio latet, & humana opinione nō apprehenditur, quasi fortuita sunt quæ certum est ex Dei voluntate prouenire. Non enim aliam imaginem præ se ferunt, aut in natura sua consideratæ, aut secundùm notitiam nostram iudiciúmque æstimatæ. * Fingamus, exempli gratia, mercatorem, qui syluam ingressus cum comitatu fidorum hominum, imprudenter à sociis aberret, ipso errore feratur in spoliarium, incidat in latrones, iugulatur. Mors eius non tantùm Dei oculo præuisa, sed decreto stabilita fuerat. Non enim dicitur præuidisse quantum cuiusque vita protenderetur, sed terminos constituisse ac fixisse qui præteriri non poterunt. Quantum tamen mentis nostræ captus apprehendit, omnia illic fortuita apparent. Quid hîc sentiet Christianus? nempe quicquid in morte eiusmodi intercessit, fortuitum natura, vt est, reputabit, prouidentiam tamen Dei præfuisse non dubitabit ad fortunam in suū finem dirigendam. * Eadem est ratio futurorum contingentiæ. Futura omnia vt incerta nobis sunt, ita in suspenso habemus, acsi vtranuis in partem propensa forent. Manet tamen nihilominus cordibus nostris infixum, nihil euenturum quod non Dominus iam prouiderit. Hoc sensu apud Ecclesiasten sæpe repetitur nomen euentus: quia primo intuitu non penetrant homines ad primam causam, quæ procul abscondita est. Et tamen nunquam ita deletum fuit ex hominum cordibus quod de occulta Dei prouidentia proditū est in Scripturis, quin semper micarent in tenebris aliquæ scintillæ. Sic Philistinorum augures, quanuis ambigui vacillent, Deo tamen partim aduersum casum tribuunt, partim fortunæ. Si arca, inquiunt, transierit per viam illam, sciemus Deum esse qui eos percussit: sin verò per alteram, casus fuit super nos. Stultè quidē, vbi eos fallit diuinatio, ad fortunam confugiunt: interea videmus eos constringi, ne audeant quod infeliciter illis acciderat fortuitum putare. Cæterùm quomodo prouidentiæ suæ freno euentus quoslibet in quācunque vult partem flectat Deus, insigni exemplo liquebit. Ecce eodem articulo temporis quo deprehensus fuerat Dauid in deserto Mahon, irruptionem faciunt Philistini in terram, cogitur Saul discedere. Si Deus, saluti serui sui consulere volens, impedimentum hoc Sauli obiecit, certè quanuis repentè præter hominum opinionem arma ceperint Philistini, non tamen dicemus casu fuisse factum: sed quæ nobis videtur contingentia, secretum Dei impulsum fuisse agnoscet fides. Non semper quidem apparet similis ratio: sed indubiè sic habendum est, quæcunque cernuntur in mundo conuersiones, ex secreta manus Dei agitatione prodire. Intereà, quod statuit Deus, sic necesse est euenire vt tamen neq; præcisè neque suaptè natura necessarium sit. exemplum in Christi ossibus familiare occurrit. Quum induerit corpus nostro simile, fragilia fuisse eius ossa nemo sanus negabit: quæ tamen frangi fuit impossibile. Vnde iterum videmus

** Prouidentiæ Dei consideratio in rebus præteritis.*

Iob. 14. 5.

** Prouidentiæ Dei consideratio in rebus futuris: & futura omnia, vt nobis incerta sunt, nominari posse cōtingentia.*

1. Sam. 6. 9.

1. Sam. 23. 26. 27.

videmus non temerè in scholis inuentas fuisse distinctiones de necessitate secundum quid, & absoluta: item consequentis & consequentiæ quando ossa Filij sui Deus, quæ à fractura exemerat, fragilitati subiecit, atque ita restrinxit ad consilij sui necessitatem quod naturaliter contingere potuit.

Quorsum & in quem scopum referenda sit hæc doctrina, vt nobis constet eius vtilitas. CAP. XVII.

PORRO (vt propensa sunt ad vanas argutias hominum ingenia) fieri vix potest quin se perplexis nodis impediant quicunque non tenent probum rectúmque huius doctrinæ vsum. Itaque in quem finē omnia diuinitus ordinari Scriptura doceat, breuiter hîc attingere expediet. Ac primò quidem notandum est, tam in futurum quàm in præteritum tempus considerandam esse prouidentiam Dei: deinde sic moderatricem esse rerum omnium, vt nunc mediis interpositis operetur, nunc sine mediis, nunc contra omnia media. Postremò huc tendere vt totum humanum genus sibi esse curæ Deus ostendat: præcipuè verò in regenda Ecclesia (quam propiore intuitu dignatur) se excubias agere. Iam & hoc addendum est, quamuis aut paternus Dei fauor & beneficentia, aut iudicij seueritas sæpe in toto prouidentiæ cursu reluceat: interdū tamen eorum quæ accidunt occultas esse causas, vt obrepat cogitatio, cæco fortunæ impetu volui & rotari res humanas: vel ad obloquendum nos cæco solicitet, acsi Deus homines quasi pilas iactando, ludum exerceret. Verum quidem est, si quietis & sedatis mentibus ad discendum parati essemus, exitu tandem patefieri, Deo constare optimam consilij sui rationem: vel vt suos erudiat ad tolerantiam, vel vt corrigat prauos eorum affectus, & lasciuiam domet, vel ad sui abnegationem subigat, vel expergefaciat torporem: rursum vt prosternat superbos, vt impiorum astutiam discutiat, vt dissipet eorum machinationes. Vtcunque tamen nos lateant ac fugiant causæ, apud eum esse absconditas certò habendū est: ac proinde cum Dauide exclamandum, Magna fecisti Deus mirabilia tua, & cogitationes tuas super nos non licet ordinare: si loqui tento, præualent supra narrationem. Etsi enim semper in ærumnis nostris occurrere debēt peccata, vt pœna ipsa nos ad pœnitentiam solicitet: videmus tamen vt Christus arcano Patris consilio plus iuris asserat, quàm vt quenq; prout meritus est, castiget. Nam de cæco nato ait, Neque hic peccauit, neque parentes: sed vt manifestetur gloria Dei in ipso. Hic enim obstrepit sensus, dum ipsos natales præuenit calamitas, acsi Deus parum clementer immeritos sic affligeret. Atqui in hoc spectaculo fulgere gloriam Patris sui testatur Christus, modò puri sint nobis oculi. Sed tenenda modestia est, ne ad causam reddendam Deum trahamus: sed ita revereamur occulta eius iudicia, vt nobis eius volūtas iustissima sit rerum omnium causa. Quum cœlum occupant densæ nubes, exoriturque violenta tempestas, quia & tristis caligo oculis obiicitur, & tonitru aures percellit, & sensus omnes terrore obstupescunt, videntur nobis omnia confundi & misceri: eadem interim semper manet in cœlo quies & serenitas. Ita statuendū est, dum res in mundo turbulentæ iudicium nobis eripiunt, Deum ex pura iustitiæ & sapientiæ suæ luce hos ipsos motus optimè composito ordine temperare ac dirigere in rectum finem. Et certè prodigiosus in hac parte est multorum furor, qui maiore licentia Dei opera vocare audent ad suum calculum, & arcana eius consilia excutere, tum etiam de incognitis præcipitem ferre sententiam, quàm de mortalium hominum factis. Quid enim magis præposterum, quàm erga æquales nostros hac vti modestia,

Tria considerāda, vt in rectū finē referatur doctrina de prouidentia Dei, quo nobis constet eius vtilitas.

Vbi eorum quæ accidunt causæ nobis non apparent, cauendum esse ne vel fortunæ impetu res volui putemus, vel Deo obloquamur: sed ita nos reuereri oportere eius iudicia occulta, vt nobis eius volūtas iustissima sit rerum omnium causa.

Psal. 40.6.

Iohan. 9. 3.

vt iudicium suspendere malimus quàm notam temeritatis incurrere: obscuris autem Dei iudiciis, quæ reuerenter suscipere decebat, proteruè insultare?

Contra canes quosdam (qui doctrinā de prouidentia Dei latratu suo hodie impetūt) probatur ex Scriptura, quū Deus voluntatem suam in Lege et Euangelio ita reuelarit, vt suorū mētes illuminet intelligētiæ Spiritu, ad mysteria percipienda quæ illic continentur, alioqui incomprehensibilia, mundi tamen gubernādi rationem vocari profundā abyssū: quia dum nos eius causæ latent, reuerenter tamen adoranda est.

2 Ergo Dei prouidentiam rite & vtiliter nemo expendet, nisi qui sibi cum fictore suo mundíque opifice negotium esse reputans, ad metum & reuerentiam, qua decet humilitate, se submiserit. Hinc fit vt tam multi hodie canes doctrinam hanc virulentis suis morsibus, vel saltem latratu impetant: quia non plus Deo licere volunt quàm ipsis dictat propria ratio. Nos etiam quanta possunt proteruia exagitant, quòd non contenti Legis præceptis, quibus comprehensa est Dei voluntas, arcanis etiam eius consiliis mundum regi dicamus. Quasi verò cerebri nostri figmentum sit quod docemus: ac non vbique idem disertè pronunciet Spiritus, & innumeris loquendi formis repetat. Sed quia eos retinet aliquis pudor ne suas blasphemias audeant in cœlum euomere: quò liberius insaniant, se nobiscum litigare fingunt. Verùm nisi admittant, incomprehensibili Dei consilio quicquid in mundo accidit gubernari, respondeant quorsum dicat Scriptura, eius iudicia profundam esse abyssum. Nam quum clamet Moses, voluntatem Dei non procul in nubibus, vel in abyssis quærendam esse, quia familiariter in Lege exposita sit, sequitur profundæ abysso conferri aliam voluntatem absconditam: de qua etiam Paulus, O profunditatem diuitiarum & sapientiæ & cognitionis Dei! quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles viæ eius! Quis enim cognouit mentem Domini? aut consiliarius eius fuit? Ac verum quidem est, in Lege & Euangelio comprehendi mysteria quæ longè emineant supra sensus nostri modum: sed quoniam Deus ad capienda hæc mysteria, quæ verbo patefacere dignatus est, suorum mentes intelligentiæ spiritu illuminat: nulla iam illic abyssus, sed via, in qua tutò ambulandum est, & lucerna pedibus regendis, & lux vitæ, & certæ conspicuæq; veritatis schola. At mundi gubernandi admirabilis ratio meritò abyssus vocatur: quia dum nos latet, reuerenter adoranda est. Pulchrè vtrunque paucis verbis expressit Moses. Occulta, inquit, Deo nostro: quę autem hîc scripta sunt, ad vos & filios vestros pertinent. Videmus enim vt non tātùm ad Legem meditandam studium adiicere, sed arcanam Dei prouidētiam reuerenter suspicere iubeat. Huius quoque altitudinis elogium ponitur in libro Iob, quòd mentes nostras humiliet. Postquam enim orbis machinam sursum & deorsum lustrando, magnificè disseruit author de operibus Dei, subiicit tandem, En istæ sunt extremitates viarum eius, & quantulum quod auditur in eo? Qua ratione distinguit alio loco inter sapientiam quæ penes Deum residet, & sapiendi modum quem hominibus præscripsit. Nam vbi de naturæ arcanis concionatus est, sapientiam dicit soli Deo esse cognitam, fugere autem oculos omnium viuentium. Sed paulo pòst subiicit, vulgatam esse vt inuestigetur: quia dictum sit homini, Ecce timor Dei est sapientia. Huc spectat Augustini dictum, Quia non omnia nouimus quæ de nobis optimo ordine Deus agit, in sola bona voluntate nos secundum Legem agere, in aliis verò secundum Legem agi: quia eius prouidentia Lex sit incommutabilis. Ergo quum sibi ius mundi regendi vendicet Deus nobis incognitum, hæc sit sobrietatis ac modestiæ lex, acquiescere summo eius imperio, vt eius voluntas nobis sit vnica iustitiæ regula, & iustissima causa rerum omnium. Non illa quidem absoluta voluntas de qua garriunt sophistæ, impio profanóque dissidio separantes eius iustitiam à potentia: sed illa moderatrix rerum omnium prouidentia, à qua nihil nisi rectum manat, quanuis nobis absconditæ sint rationes.

Psal.36.7.
Deut.30.11.
Rom.11.33.
Deut.29.29.
Iob 26.14.
Iob 28.
Lib.83.quæst. cap.27.

[illegible] eiusmodi

3 Ad hanc modestiam quicunque erunt compositi, neque in præteritum

teritum tempus de rebus aduersis contra Deum frement, neque scelerum culpam in ipsum regerent: sicut Homericus Agamemnon, ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι, Ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα: neque rursum, vt Plautinus ille adolescens, quasi fatis abrepti, desperatione se proiicient in exitium, Instabilis est sors rerum, pro libidine fata agunt homines: referam me ad scopulū, vt rem illic cum ætate perduam. Neque alterius exemplo, Dei nomen suis flagitiis obtendent. Sic enim Lyconides in altera comœdia, Deus impulsor fuit: credo deos voluisse: Nam ni vellent non fieret, scio. Quin potius ex Scriptura, quid Deo placeat inquirent ac discent, vt Spiritu duce illuc nitantur, simul Deum quocunque vocat sequi parati, re ipsa ostendent nihil huius doctrinæ cognitione esse vtilius, quam immeritò exagitant peruersi homines, quod ea quidam perperam abutantur. Stultè cum suis ineptiis tumultuantur profani homines, vt penè cœlum terræ, vt dicitur, permisceant. Si mortis nostræ punctum signauit Dominus, effugere non licet: frustra igitur in cautionibus adhibendis laboratur. Quod ergo alius committere se viæ non audet, quam periculosam audit, ne à latronibus trucidetur: alius medicos accersit, ac pharmacis se fatigat, vt vitæ opituletur: alius à crassioribus cibis abstinet, ne lædat imbecillam valetudinem: alius ruinosas ædes inhabitare formidat: omnes denique vias excogitant, & magna animi intentione excudunt, quibus id quod concupiscunt, assequantur: aut hæc omnia inania sunt remedia, quæ captantur ad corrigendam Dei voluntatem: aut non certo eius decreto terminantur vita & mors, sanitas & morbus, pax & bellum, & alia quæ homines prout vel appetunt, vel oderunt, ita sua industria vel obtinere, vel refugere student. Quinetiam orationes fidelium peruersas, nedum superuacuas fore colligunt, quibus petitur vt Dominus prospiciat iis quæ iam ab æterno decreuit. In summa, omnia quæ in posterum capiuntur consilia, tollunt, perinde ac Dei prouidentiæ aduersa, quæ, illis non aduocatis, quid fieri vellet, decreuit. Deinde quicquid iam accidit, ita prouidentiæ Dei imputant, vt conniueant ad hominem, quem idipsum designasse constet. Occidit sicarius probum ciuem? exequutus est, inquiunt, consilium Dei. Furatus est aliquis, aut scortatus? quia fecit quod prouisum erat à Domino & ordinatum, minister est eius prouidentiæ. Parentis mortem, neglectis remediis, securus filius expectauit? non potuit Deo obsistere, qui sic ab æterno præstituerat. Ita flagitia omnia, virtutes vocant, quia Dei ordinationi obsequantur.

Homines stultè tumultuari, dum obtendunt, si doctrina de Dei prouidentia vera sit, orationes fidelium quibus aliquid in futurū petitur, esse peruersas, nō esse capienda de rebus futuris consilia, & homines qui aliquid contra Legē Dei admiserint, non peccasse quæ præcipitia vitabūt quicunque in prouidentia Dei consideranda ad veram modestiam erunt compositi.

4 Atqui quod ad futura pertinet, humanas deliberationes facilè cum Dei prouidentia conciliat Solomo. Sicut enim eorum stoliditatem ridet qui sine Domino quiduis audacter suscipiunt, acsi eius manu non regerentur: ita alibi sic loquitur, *Cor hominis cogitat viam suam & Dominus diriget gressus eius: significans, æternis Dei decretis nos minimè impediri quominus sub eius voluntate & prospiciamus nobis, & omnia nostra dispensemus. Neque id manifesta caret ratione. Namque is qui vitam nostram suis terminis limitauit, eius simul curam apud nos deposuit: eius conseruandæ rationibus subsidiisque instruxit: periculorum quoque præscios fecit: ne incautos opprimerent, cautiones ac remedia suggessit. Nunc perspicuum est quid sit nostri officij: nempe, si vitam nobis nostram tutandam committit Dominus, vt eam tueamur: si subsidia offert, vt iis vtamur: si pericula præmonstrat, ne temerè irruamus: si remedia suppeditat, ne negligamus. Atqui periculum nullum oberit, nisi fatale: quod ineluctabile est remediis omnibus. Quid autem si ideo fatalia non sunt discrimina, quia iis propulsandis ac superandis remedia tibi Dominus assignauit? Vide quomodo tuæ ratiocinationi cum ordine

*Prou. 16.9.

In reb⁹ futuris Scripturā bene cōciliare humanas deliberationes cū Dei prouidētia probatur: quia æternis eius decretis minimè impedimur quominus sub eius voluntate prospiciamus nobis, & omnia nostra dispensemus, cum tamen cautiones ac remedia nobis à Domino, quibus prouidentiæ eius subseruiamus in vitæ propriæ conseruatione.

**Cic. de Fato: Recte Chrysippus, tam fatale est medicum adhibere, quàm cõualescere.*

diuinæ dispensationis conueniat. * Tu cauendum non esse periculum colligis, quia fatale quum non sit, simus etiam citra cautionem euasuri: Dominus autem ideo vt caueas iniungit, quia fatale tibi esse nolit. Non expendunt insani isti quod est sub oculis, consultandi cauendíque artes inspiratas hominibus esse à Domino, quibus prouidentiæ eius subseruiant, in vitę proprię conseruatione. Quemadmodum contrà neglectu & socordia, quæ illis iniunxit mala, sibi accersunt. Qui fit enim vt vir prouides, dum sibi consulit, imminentibus etiam malis se explicet, stultus inconsulta temeritate pereat, nisi quòd & stultitia & prudentia diuinæ sunt dispensationis instrumenta in vtranque partem? Ideo nos celare futura omnia voluit Deus, vt tanquam dubiis occurramus, neque desinamus parata remedia opponere, donec aut superata fuerint, aut omnẽ curam superauerint. Ideo antè admonui, prouidentiam Dei non semper nudam occurrere, sed prout adhibitis mediis eam Deus quodammodo vestit.

In præteriti temporis euẽtibus intercedere Dei voluntatẽ: nec tamen excusari scelerũ authores: quia propria cõscientia redarguũtur, nec Dei voluntati, sed suæ cupiditati obsequuntur. Eos quidẽ diuinæ prouidentiæ esse instrumenta, sed ita vt totũ malũ in se deprehendant, penes Deũ autem nõ nisi legitimus malitiæ eorũ vsus reperiatur. Vide cap. 18 sect. 4 vbi idem ostẽditur in electione regis Iarobeã, deficientibus à domo Dauidis decem tribubus, cæde filiorum Achab, & traditione Filij Dei.

5 Iidem præteriti temporis euentus perperam & inconsideratè ad nudam Dei prouidentiam trahunt. Nam quia ex ea pendent quęcunque contingunt, Ergo, inquiunt, nec furta, nec adulteria, nec homicidia perpetrantur, quin Dei voluntas intercedat. Cur ergo, inquiunt, fur punietur qui eum expilauit quem Dominus paupertate voluit castigare? Cur punietur homicida, qui eum interfecit cui vitam Dominus finierat? Si Dei voluntati seruiunt huiusmodi omnes, cur punientur? Sed enim eos Dei voluntati seruire nego. Non enim qui malo animo fertur, præbere ministerium Deo iubenti dicemus, quum malignæ cupiditati tãtùm obsequatur. Paret ille Deo, qui de eius voluntate edoctus, eò cõtendit quò ab ea vocatur. Vnde autem edocemur, nisi ex eius verbo? Proinde in rebus agendis ea est nobis perspicienda Dei voluntas quam verbo suo declarat. Id requirit vnum Deus à nobis, quod præcipit. Siquid aduersus præceptum designamus, non obedientia est, sed contumacia & transgressio. At, nisi vellet, non faceremus. Fateor. Sed an facimus mala in hunc finem, vt ei obsequium præstemus? At nobis ea nequaquam mandat: quin potius irruimus, non quid ille velit cogitantes, sed libidinis nostrę intẽperie sic furentes, vt contra ipsum destinato consilio nitamur. Atq; hac ratione, malè agendo, iustæ eius ordinationi seruimus: quia pro immensa suæ sapientiæ magnitudine, ad bene agendum malis instrumentis vti bene probéque nouit. Ac vide quàm insulsa sit eorum argumentatio: impunita esse authoribus suis scelera volunt, quia nonnisi Dei dispensatione patrantur. *Ego plus concedo: fures & homicidas, & alios maleficos, diuinæ esse prouidentiæ instrumenta, quibus Dominus ipse ad exequenda quę apud se constituit iudicia, vtitur. Atqui eorum malis vllam inde excusationem deberi nego. Quid enim? An vel eadem secum iniquitate Deum implicabunt, vel suam prauitatem illius iustitia operient? Neutrum possunt. Quò minus se purgent, propria conscientia redarguuntur: quò minus Deum insimulent, totum in se malum deprehendunt: penes ipsum, nonnisi legitimum malitiæ suę vsum. Sed enim per ipsos operatur. Et vnde, quæso, fœtor in cadauere, quod calore solis tum putrefactum, tum reseratum fuerit? Radiis solis excitari omnes vident: nemo tamen illos fœtere ideo dicit. Ita quũ in homine malo subsideat mali materia & culpa, quid est quòd inquinamentum aliquod contrahere putetur Deus, si ad suum arbitrium vtatur eius ministerio? Facessat igitur canina hęc procacitas, quę allatrare quidem eminus Dei iustitiam potest, sed non attingere.

**Vide Socratis de accusatoribus dictũ, apud Platonem in Apologia. Non sic *Cicero de Natura deorum lib. 3.*

Pia sanctáq; prouidentię Dei medita-

6 Verùm has calumnias vel potius phreneticorum deliria facilè discutiet pia sanctáque prouidentię meditatio, quam nobis dictat pietatis

regula,

regula, vt optimus & suauissimus inde fructus nobis proueniat. Ergo Christianum pectus, quum certo certius persuasum sit, omnia Dei dispésatione euenire, nihil fortuitò contingere: ad illum, velut præcipuam rerum causam, oculos semper referet: causas tamé inferiores suo loco intuebitur. Deinde singularem Dei prouidentiam ad se conseruandum excubare non dubitabit, quæ nihil euenire passura sit, quàm quod bono ac saluti sibi vertat. Quoniam autem cum hominibus primùm, deinde cum reliquis creaturis illi negotium est, vtrobique sibi pollicebitur Dei prouidentiam regnare. Quantum ad homines attinet, siue boni sint, siue mali, eorum consilia, voluntates, conatus, facultates sub eius manu esse agnoscet, vt flectere quò libuerit, ac quoties libuerit constringere, in eius arbitrio situm sit. Singularem Dei prouidentiam in salutem fidelium excubare plurimæ sunt & luculentissimæ promissiones quæ testentur: Iacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet, nec permittet vnquam fluctuari iustum. Quoniam illi curæ sumus. Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur. Qui tangit vos, tangit pupillam oculi mei. Ero clypeus tuus, murus aheneus: aduersantibus tibi aduersabor. Etiamsi mater obliuiscatur filiorum, non tamen obliuiscar tui. Quin etiam hic potissimus est scopus in historiis Biblicis, vt doceant tanta fidelitate vias sanctorum custodiri à Domino, vt ne ad lapidem quidem impingant. Ergo vt iure paulo antè à nobis explosa fuit eorum opinio, qui vniuersalem Dei prouidentiam comminiscúntur, quæ non speciatim ad curam vniuscuiusque creaturæ se demittat: in primis tamen specialem hanc curam erga nos recognoscere operæpretium est. Vnde Christus, vbi asseruit ne vilissimum quidem passerculum in terram decidere sine Patris voluntate, hunc statim applicat, vt quo pluris sumus passeribus, eo propiore cura reputemus Deum nobis prospicere: ac eousque ipsam extendit, vt confidamus capillos capitis nostri numeratos esse. Quid nobis aliud optemus, si nec vnus è capite pilus defluere potest nisi ex eius voluntate? Non de genere humano tantùm loquor: sed quia Deus Ecclesiam sibi in domiciliú elegit, non dubium est quin paternam in ea regenda curam singularibus documentis ostendat.

7 His tum promissis, tum exemplis confirmatus Dei seruus, adiunget testimonia quæ docent sub eius potestate esse omnes homines, siue eorum conciliandi sunt animi, siue cohibenda malitia, nequid noceat. Dominus enim est qui dat nobis gratiam non apud eos modo qui nobis bene volút, *sed etiam in oculis Ægyptiorum: hostium verò nostrorum improbitatem frangere variis modis nouit. Interdum enim mentem illis adimit, nequid sani sobriíve capere queant: qualiter Satanam dimittit, qui mendacio impleat os omnium Prophetarum, ad decipiendum Achab: Rechabeam iuuenili consilio dementat, vt regno per suam stultitiam spolietur. Nonnunquam vbi mentem illis concedit, ita absterret & exanimat, ne id quod cóceperunt, velint, aut machinentur. Interdum etiam, vbi conari permisit quod libido & rabies suadebat, impetus eorum opportune abrumpit, nec sinit ad finem vsque procedere quod instruunt. *Sic consilium Achitophel, quod exitiale Dauidi futurum erat, ante tempus dissipauit. Sic & creaturas omnes in suorum bonum ac salutem moderari, ei curæ est, ac diabolum etiam ipsum, quem conspicimus, nihil ausum fuisse tentare aduersum Iob, sine permissu eius ac mandato. Hanc notitiam necessariò sequitur tum animi gratitudo in prospero rerum successu, tum in aduersitate patientia, tum etiam in posterum incredibilis securitas. Quicquid ergo prosperè atque ex animi sententia eueniet, id totum acceptum Deo referet, siue per hominum ministerium senserit eius beneficentiam, siue ab inanimatis creaturis adiutus fuerit. Sic enim

tio, quá dictat pietatis regula: primùm vt certo persuasi nihil fortuitò contingere, ad Deú velut præcipuá rerum omnium causam oculos semper referamus: deinde vt singularem eius prouidentiam pro nobis excubare nó dubitem9, in quem vsum sumendæ ex Scriptura, Dei promissiones quæ id testentur, quarú quędam hic inserútur.

Psal. 55.23.
1. Pet 5.9.
Psal. 91.1.
Zach 2.8.
Isa. 26.2.
Isa. 29.15.
Matt. 10.29.
Ibid. 30.

*Ex. 3.21. 1. Re. 22. 22. Ibid. 12.10.15.
*2. Sa. 17.7. & 14.
Iob 1.12.

Ad pietatis fructus [illegible] Dei [illegible] Scri[illegible] quæ docent sub Dei potestate esse [illegible] siue [illegible] nobis sint [illegible] siue cohibenda malitia [illegible] quod [illegible] ne [illegible] illis sed [illegible] quá, vbi méte illis cócedit, absterrendo, ne quod cóceperút machinétur: interdú etiá vbi conari

permisit, impetus eorum opportunè abrumpendo, quam notitiam necessario sequitur animi gratitudo in prospero rerum successu.

reputabit cum animo suo, Certè Dominus est qui ad me istorum animos inclinauit, qui mihi adglutinauit, vt suæ erga me benignitatis instrumenta forent. In frugum abundantia cogitabit, Dominum esse qui cœlum exaudit, vt cœlum exaudiat terram, ipsa quoque exaudiat suos fœtus: in aliis non dubitabit benedictionem Domini solam esse qua omnia prosperentur: nec tot causis admonitus, ingratus esse sustinebit.

Piam notitiam prouidentiæ Dei sequitur patientia placidáque animi moderatio quum ab hominibus lædimur: quod Iosephi à fratribus, Iobi à Chaldæis afflicti, & Dauidis à Semei conuitiis impetiti exempla demonstrant.

Gen.45.8, & 50.20.

Iob 1.21.

2.Sam.16.10.

Psal.39.10.

Ephes.6.12.

8 Si aduersi quid contigerit, extemplo mentem hîc quoque extollet in Deum, cuius manus ad patientiam placidámque animi moderationem nobis imprimendam valet plurimum. Si Ioseph in recognoscenda fratrum perfidia immoratus esset, nunquam fraternum potuisset in eos animum recipere. Sed quoniam mentem ad Dominum reflexit, oblitus iniuriæ, ad mansuetudinem ac clementiam inclinatus est, vt fratres etiam vltro soletur, ac dicat, Non vos estis qui me vendidistis in Ægyptum, sed Dei voluntate præmissus sum ante vos, vt vitam vobis conseruem. Vos quidem cogitastis de me malum, sed Dominus conuertit illud in bonum. Si Iob ad Chaldæos se conuertisset, à quibus vexabatur, statim accensus esset ad vindictam: sed quia opus Domini simul recognoscit, semet pulcherrima illa sententia consolatur, Dominus dedit, Dominus abstulit: sit nomen Domini benedictum. Sic Dauid conuitiis & lapidibus à Semei impetitus, si in hominem defixisset oculos, ad retaliandam iniuriam suos animasset: verùm quia nô sine Domini motu illum agere intelligit, illos potius mitigat. Sinite eum, inquit, quia Dominus ei præcepit vt maledicat. Hoc eodem fræno alibi doloris intemperiem cohibet. Tacui & obmutui, inquit, quia tu fecisti Iehouah. Si nullum efficacius est iræ atque impatientiæ remedium, non parum certè profecit qui Dei prouidentiam didicit in hac parte meditari, vt possit eò mentem semper reuocare, Dominus voluit, ideo ferendum est: non modò quia reluctari non licet, sed quia nihil vult nisi quod & iustum sit & expediat. Summa huc redit, vt iniustè ab hominibus læsi, omissa eorum improbitate (quæ nihil quàm dolorem nostrum exasperaret, animósque acueret ad vindictam) meminerimus ad Deum conscendere, ac pro certo statuere discamus, iusta eius dispensatione fuisse & permissum & immissum quicquid hostis sceleratè in nos admisit. Paulus, vt à retaliandis iniuriis nos compescat, prudenter admonet, nobis non esse luctam cum carne & sanguine, sed cum hoste spirituali Diabolo, vt nos ad certandum paremus. Sed hæc ad sedâdos omnes iracundiæ impetus vtilissima admonitio est, tam Diabolum quàm improbos omnes Deum armare ad conflictum, & sedere quasi agonothetam vt patientiam nostram exerceat. Quòd si absque hominum opera eueniant quæ nos premunt clades & miseriæ, in memoriam redeat Legis doctrina, Quicquid prosperi est, ex fonte benedictionis Dei fluere: aduersa omnia esse eius maledictiones: ac terreat nos illa horribilis denuntiatio, Si temerè inceditis contra me, ego quoque temerè incedam contra vos. Quibus verbis coarguitur torpor noster, vbi pro communi carnis sensu fortuitum esse ducentes, quicquid in vtranque partem accidit, neque beneficiis Dei animamur ad eius cultum, neque flagellis ad resipiscétiam stimulamur. Hæc eadem ratio est cur acerbè expostularent Ieremias & Amos cum Iudæis, quia tam bona quàm mala fieri putarent Deo non iubente. Eodem refertur illa Isaiæ concio, Ego Deus creans lucem, & formans tenebras: faciens pacem, & creans malum: ego Deus facio hæc omnia.

Quum sine hominum opera nos miseria aliqua premi côtingit, etiam tum piam notitiam prouidêtiæ Dei optimum esse impatiêtiæ remedium, quia res aduersas etiam prodire à Deo Scriptura testatur.

Deut.28.

Leuit.26.23.

Thren.3.38.

Amos 3.6.

Isa.45.7.

In Dei prouidentiâ præcipuè intentus vir pius, nô tamen conniuet ad causas

9 Neque tamen interim ad causas inferiores vir pius conniuebit. Neque enim quia ministros diuinæ bonitatis arbitrabitur eos à quibus beneficio affectus fuerit, ideo illos præteribit: acsi nullam gratiam sua humanitate promeriti essent: sed illis obstrictum se ex animo sentiret, & libenter

benter fatebitur obligationem,& gratiam pro facultate & re nata referre studebit. Denique Deum in acceptis bonis reuerebitur & prædicabit, vt præcipuum authorem: sed homines vt eius ministros honorabit: atque, vt res est, intelliget se Dei voluntate iis esse deuinctum per quorum manum beneficus esse voluerit. Si quid iacturæ vel ob negligentiam vel ob imprudentiam fecerit, Domino quidem volente factum id apud se statuet, verùm sibi quoque imputabit. Si quis morbo absumptus sit, quem, quum ex officio curare debuisset, negligenter tractauit: tametsi non ignorabit ad terminum peruenisse quem præterire non poterat, peccatum tamé suum inde non eleuabit, sed quia non est defunctus erga eum fideliter suo munere, perinde accipiet ac si negligentię suæ culpa periisset. Multo minùs, vbi in designando vel homicidio vel furto fraus & concepta animo malitia intercesserit, eam excusabit sub prætextu diuinæ prouidentiæ: sed in eodem facinore, Dei iustitiam hominis nequitiam, vt se vtraque manifestè prodit, distinctè contemplabitur. In futuris verò potissimum, inferiorum huiusmodi causarum rationem habebit. Nam inter Domini benedictiones reponet si non dest tuetur subsidiis humanis, quibus ad incolumitatem suam vtatur: itaque nec in capiendis consiliis cessabit, nec torpebit in ope eorum imploranda, quibus suppetere conspiciet vnde iuuetur: sed à Domino sibi in manum offerri reputans quęcunque commodare sibi aliquid possunt creaturæ, ipsas, tanquam legitima diuinæ prouidentiæ instrumenta, ad vsum applicabit. Ac, quum incertus sit quem sint exitum habitura quæ negotia aggreditur (nisi quòd in omnibus Dominum suo bono prospecturum nouit) ad id studio aspirabit quod sibi expedire ducet, quantum intelligentia mentéque assequi potest. Neque tamen in capiendis consiliis proprio sensu feretur: sed Dei sapientiæ se commendabit ac permittet, vt eius ductu in rectum scopum dirigatur. Cæterùm non externis subsidiis ita eius fiducia subnitetur, vt si adsint, in iis securè acquiescat: si desint, perinde ac destitutus trepidet. Mentem enim in sola Dei prouidentia semper habebit defixam, neque à firmo eius intuitu, præsentium rerum consideratione, abduci patietur. Sic Ioab tametsi prælij euentum in arbitrio manúque Dei esse agnoscit, non tamen inertiæ se dedit: sed quod suæ vocationis est, sedulo exequitur: Domino autem permittit euentũ moderari. Stabimus fortes, inquit, pro gente nostra, & vrbibus Dei nostri: Dominus autem faciat quod bonum est in oculis suis. Eadem cognitio temeritate & praua confidentia exutos ad continuam Dei inuocationem nos impellet: tum etiam animos nostros bona spe fulciet, vt quæ nos circunstant pericula, securè & fortiter despicere non dubitemus.

In rebus inferiores in rebus vel præteritis vel præsentibus siue beneficium à quoquã accepit, siue quid dãni fecit ipse, vel alteri intulit sua negligentia vel imprudẽtia: multò minus scelera excusabit.

In meditatione prouidentiæ Dei in rebus futuris, pius causarum inferiorũ potissimum rationem habebit: ita tamen vt in capiendis cõsiliis proprio sensu nõ feratur, sed Dei sapientiæ se cõmendet, nec externis subsidiis ita eius fiducia subnitatur, vt in illis securè acquiescat quum adsunt, aut trepidet quum desunt.

2.Sam.10.12.

10 Hac verò parte se prodit inæstimabilis piæ mentis fœlicitas. Innumera sunt quæ vitam humanam obsident mala, quæ totidem ostentant mortes. Vt extrà non exeamus: quum mille morborum receptaculum sit corpus, imò intus inclusas teneat ac foueat morborum causas, se ipsum homo ferre non potest quin multas exitiorum suorum formas secum ferat, ac vitam quodammodo cum morte implicitá trahat. Quid enim aliud dicas, vbi nec frigetur, nec sudatur sine periculo? Iam quocunque te vertas, quæ circa te sunt omnia, nõ modò ambiguæ sunt fidei, sed apertè ferè minantur, ac præsentem mortem videntur intentare. Cõscende nauem, pede vno à morte distas. Equo inside, in lapsu pedis vnius vita tua periclitatur. Incede per vias vrbis, quot sunt in tectis tegulæ, tot discriminibus es obnoxius. Si ferramentum in tua aut amici manu sit, exerta est noxa. Quotquot animalia ferocia vides, in tuam perniciem armata sunt. Quòd si vel horto bene munito includere te studeas, vbi nihil quàm amœnitas appareat, illic serpens interdum delitescet. Domus

Misera anxietas qua constringi nos necesse est, nisi recumbamus in Dei prouidentia, quum tot morbis terreni hu[illegible] [illegible] obnoxios nos [illegible] [illegible] periculis [illegible], in terra, [illegible], ab hominibus, à diabolis vita sua vsque nostra obsideatur.

assiduè incẽdio subiecta, interdiu tibi paupertatem, noctu etiam oppressionem minatur. Ager grandini, pruinæ, siccitati, aliísque tempestatibus expositus quum sit, sterilitatem, atque ex eâ famem tibi denuntiat. Omitto veneficia, insidias, latrocinia, vim apertam, quorum pars nos domi obsident, pars peregrè consequuntur. Inter has angustias annon oportet miserrimum esse hominem, vtpote qui in vita semiuiuus anxium & lãguidum spiritum ægrè trahat, nõn secus acsi imminentem perpetuò ceruicibus gladium haberet? Dices ista rarò euenire, aut certè non semper, neque omnibus, nunquam verò simul omnia. Fateor: sed quum aliorum exemplis admoneamur, euenire etiam nobis posse: nec nostram magis, quàm eorum vitam excipi debere: fieri non potest vt non timeamus ac formidemus tanquam nobis euentura. Tali ergo trepidatione quid calamitosius fingas? Adde, quòd Dei contumelia non caret, si dicatur, hominem ex creaturis nobilissimam, prostituisse ad cæcos & temerarios quoslibet Fortunæ ictus. Sed hîc de miseria hominis tantum loqui propositum est, quam sensurus sit si sub imperium Fortunæ redigatur.

Inæstimabilis piæ mẽtis felicitas quę in Dei prouidentiã recumbit, elegãter multísque describitur exemplis.

11 At vbi lux illa diuinæ prouidentiæ semel homini pio affulsit: iam non extrema modò, qua antè premebatur, anxietate & formidine, sed omni cura releuatur ac soluitur. Vt enim meritò Fortunam horret, ita securè Deo sese audet permittere. Hoc, inquam, solatium est, vt intelligat Patrem cœlestem sic omnia sua potentia continere, sic imperio nutúq; suo regere, sic sapientia moderari, vt nihil, nisi ex eius destinatione, cadat: in eius porrò fidem se receptum, Angelorum curæ demandatum, neque aquæ, neque ignis, neque ferri noxa posse attingi, nisi quoad locum illis dare Deo moderatori libuerit. Sic enim canit Psalmus, Quoniã ipse liberabit te de laqueo venatoris, & à peste noxia. Sub ala sua proteget te, atque in pennis eius fiduciam habebis: pro scuto erit veritas eius. Non timebis à pauore nocturno, nec à sagitta volante per diem, à peste perambulante in caligine, à noxa grassante in meridie, &c. Vnde & illa emergit in sanctis gloriandi fiducia, Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi caro. Dominus protector meus, quid trepidabo? si consistant aduersum me castra si ambulauero in medio vmbræ mortis, non desinam bene sperare. Vnde id, quæso, habent, quod illis nunquam excutitur sua securitas, nisi quia vbi temere mundus volutari in speciem videtur, Dominum vbique operari sciunt, cuius opus confidunt sibi fore salutare? Iam si vel à diabolo, vel à sceleratis hominibus impetitur eorum salus: hîc verò, nisi prouidentiæ recordatione ac meditatione confirmentur, protinus concidere necesse sit. Verùm vbi in memoriam reuocant, diabolum totámque improborum cohortem sic omnibus partibus manu Dei, tanquam fræno, cohiberi, vt nec concipere vllum aduersus nos maleficium, nec conceptum moliri, nec ad perpetrandum, si maximè moliantur, digitum mouere queant: nisi quantum ille permiserit, imò nisi quantum mandarit: nec compedibus tãtùm eius teneri ligatos, sed etiam ad obsequia præstanda fræno cogi: habent vnde se prolixè cõsolentur. Nam vt Domini est, eorum furorem armare, & conuertere destinaréque quò libuerit: ita & modum finémque statuere, ne pro sua libidine licentiosè exultent. Qua persuasione suffultus Paulus, profectionem suam, quam vno in loco dixerat à Satana impeditam fuisse, alibi in Dei permissione statuit. Si tantùm dixisset obstaculum fuisse à Satana, nimiũ potestatis visus fuisset ei dare, acsi ipsa quoque Dei consilia euertere esset in eius manu: nunc verò vbi Deum arbitrum statuit, à cuius permissione pendeant omnia itinera, simul ostendit nihil nisi eius nutu consequi Satanam posse quicquid machinetur. Eadem ratione Dauid, quia propter varias conuersiones quibus assiduè voluitur & quasi rotatur hominum

Psal. 91. 3.
Psal. 118. 6, & 27. 3, & 56. 5, & alibi.
1 Thess. 2. 18.
1. Cor. 16. 7.

num vita, in hoc asylum se recipit, Tempora sua esse in manu Dei. Poterat aut vitæ cursum, aut tempus in singulari numero ponere: sed temporum nomine exprimere voluit, quantumuis instabilis sit hominum conditio, quæcunque subinde accidunt vices diuinitus gubernari. Qua ratione Rasin & Rex Israël, quum viribus in exitium Iuda copulatis, viderentur faces ad perdendam & absumendam terram accensæ, vocantur à Propheta titiones fumigantes, qui nihil quàm modicum fumum exhalare queant. Sic Pharao, quum & opibus, & robore, & multitudine copiarum omnibus formidolosus esset, ipse belluæ marinæ, copiæ eius piscibus comparantur. Ducem ergo & exercitũ denuntiat Deus se hamo suo capturum, & tracturum quò volet. Deniq;, ne hîc diutius immorer, facilè si animaduertas, perspicies, extremum esse omnium miseriarum, prouidentiæ ignorationem: summam beatitudinem in eiusdem cognitione esse sitam. *Psal.31.16.* *Isa.7.4.* *Ezech.29.4.*

12 De prouidentia Dei, quantum ad solidam fidelium & eruditionem & consolationem conducit (nam explendæ vanorum hominum curiositati neque satis quicquam esse potest, neque optandum est vt satisfiat) satis dictum foret, nisi obstarent pauci quidam loci, qui innuere videntur, contrà quàm suprà expositum est, non firmum ac stabile constare Deo consilium, sed pro rerum inferiorum dispositione mutabile. Primùm aliquoties Dei pœnitentia commemoratur, vt quòd illum pœnituerit hominis creati: Saulis in regnum euecti: quòd eum pœnitebit mali quod infligere populo suo statuerat, simulac conuersionem eius aliquam senserit. Deinde nonnullæ decretorum eius abrogationes referuntur. Per Ionam edixerat Niniuitis, quadraginta diebus elapsis perituram Niniuen, atqui mox eorum pœnitentia ad clementiorem sententiam inflexus est. Ezechiæ mortem per os Isaiæ pronuntiarat: ad quam differendam lachrymis eius & precibus commotus est. Hinc argumentantur multi, Deum non æterno decreto res hominum constituisse: sed prout sunt cuiusque merita, vel prout æquum iustum censet, singulos in annos, dies & horas, hoc vel illud decernere. De pœnitentia sic habendum, non magis illam in Deum cadere, quàm vel ignorantiam, vel errorem, vel impotentiam. Si enim nemo sciens ac volens se in pœnitentiæ necessitatem coniicit, Deo pœnitentiam non tribuemus, quin aut ignorare dicamus quid futurum sit, aut effugere non posse, aut præcipitanter & inconsideratè ruere in sententiam cuius statim pœniteat. Id autem tantum abest à sensu Spiritus sancti, vt in ipsa pœnitentiæ mentione, neget Deum pœnitudine duci, quia homo non sit quem pœnitere queat. Ac notandum est in eodem capite sic vtrunque coniungi vt comparatio speciem repugnãtiæ optimè conciliet. Mutatio figuratè traditur, quòd Deum pœniteat Saulis in Regem creati. Paulo post additur, Non mentietur fortitudo Israël, nec pœnitudine flectetur: quia homo nõ est, vt eum pœniteat. Quibus verbis palàm absque figura immutabilitas asseritur. Itaque Dei ordinationem in rebus humanis administrandis & perpetuam & omni pœnitentia superiorem esse certum est. Ac ne dubia esset eius constantia, testimonium illi reddere sui quoque aduersarij coacti sunt. Balaam enim, vel inuitum, in hãc vocem prorumpere oportuit, non esse Deum instar hominis vt mentiatur, nec quasi hominis filium vt mutetur: ac fieri non posse vt non faciat quicquid dixerit, vt non impleat quicquid loquutus sit. *Doctrinæ de prouidentia Dei nõ obstare locos Scripturæ, vbi dicitur Deũ pœnituisse.* *Gen.6.6.* *1.Sam 15.11.* *Ierem.18.8.* *Ionæ 3.4.10.* *Isa.38.1.5.* *2.Reg. 20.1.5.* *1.Sam.15.29.* *Num.23.19.*

13 Quid ergo sibi vult Pœnitentiæ nomen? Nempe quod aliæ omnes loquendi formulæ quæ Deum humanitus nobis describunt. Quia enim ad eius altitudinem non pertingit nostra infirmitas, quæ nobis traditur *Quid significet pœnitentiæ nomen vbi Deo tribuitur: &*

Perperam inde colligi mutabilitatem esse in Dei decretis & inconstantiam.

eius descriptio, ad captum nostrum submittenda est, vt à nobis intelligatur. Hæc est porrò submittendi ratio, vt se talem nobis figuret, non qualis in se est, sed qualis à nobis sentitur. Extra omnem perturbationis affectum quum sit, irasci se peccatoribus testatur. Quemadmodum ergo quum audimus Deum iratum, imaginari non debemus aliquam in ipso motionem, sed reputare potius locutionem hanc à sensu nostro sumptam, quia faciem excandescentis iratíque præ se ferat Deus quoties iudicium exercet: ita nec aliud debemus concipere sub pœnitentiæ vocabulo, quàm factorum mutationem: quia soleant homines facta sua mutando, testari sibi displicere. Quoniam ergo mutatio quælibet inter homines, correctio eius est quod displicet: correctio autem ex pœnitentia prouenit: ideo per Pœnitentiæ nomen significatur quòd Deus in suis operibus mutat: interim nec consilium illi nec voluntas inuertitur, nec affectus commutatur: sed quod ab æterno prouiderat, probauerat, decreuerat, perpetuo tenore prosequitur, vtcunque appareat subita hominum oculis varietas.

Iona 3.10. *Isa. 38.5.*

14 Nec sacra historia, dum Niniuitis remissum narrat quod iam promulgatum fuerat excidium, & Ezechiæ vitam, denuntiata morte, prorogatam: abrogata fuisse Dei decreta ostendit. Qui sic sentiunt, in denuntiationibus hallucinantur: quę tametsi simpliciter affirmant, tacitam in se nihilominus conditionem continere ex fine ipso intelligetur. Cur enim ad Niniuitas Ionam Dominus mittebat, qui ruinam vrbis prædiceret? Cur per Isaiam mortem indicabat Ezechiæ? Poterat enim & illos & hunc perdere, sine cladis nuntio. Aliud ergo spectauit quàm vt mortis suæ præscij venientem illam eminus cernerent. Nimirum non perditos voluit, sed ne perderentur, emendatos. Quòd ergo Niniuem post quadraginta dies ruituram Ionas vaticinatur, ideo fit ne ruat. Quòd Ezechiæ spes vitæ longioris præciditur, ideo fit vt longiorem vitam impetret. Quis iam non videt, Dominum eiusmodi comminationibus voluisse ad resipiscentiam expergefacere quos terrebat, vt effugerent quod peccatis suis meriti erant iudicium? Id si conuenit, natura rerum eò nos ducit vt in simplici denuntiatione conditionem tacitam subaudiamus.

Gen. 20.3.

Quod etiam confirmatur similibus exemplis. Abimelech regem corripiens Dominus, quòd Abrahæ suam vxorem sustulisset, his verbis vtitur, Ecce tu morieris propter mulierem quam accepisti: est enim viro iuncta. Postquam autem ille excusauit, in hunc modum loquitur, Restitue vxorem viro: est enim propheta, & orabit pro te vt viuas. Sin minus, scito quòd moriendo morieris tu, & omnia quæ habes. Vides vt primo edicto vehementiùs eius animum concutiat, quò satisfactioni reddat intentum: altero autem voluntatem liquidè suam explicet? Quando similis est aliorum locorum ratio, ne ex illis inferas quicquam fuisse priori Domini consilio derogatum, quia quod promulgauerat, irritum fecerit. Viam enim potius æternæ suæ ordinationi sternit Dominus, quum pœnam denuntiando, ad resipiscentiam monet eos quibus vult parcere, quàm voluntate quicquam variet, ac ne sermone quidem, nisi quòd syllabatim non exprimit quod intelligere tamen promptum est. Siquidem illud Isaiæ manere verum oportet, Dominus exercituum deliberauit, & quis poterit dissoluere? manus eius extenta, & quis auertet eam?

Isa. 14.27.

**Deum ita impiorum opera vti, & animos flectere ad exequenda sua iudicia, vt purus ipse ab omni labe maneat.*

CAPVT XVIII.

**V. de Calu. aduersus Libertinos cap. 15. & 16 & August. lib. de Ordine 1. & 2.*

EX aliis locis vbi Deus Satanam ipsum & omnes reprobos suo arbitrio flectere vel trahere dicitur, difficilior emergit quæstio. Quomodo enim per illos agens nullam ex eorum vitio labem contrahat, imo in opere communi ab omni culpa sit immunis, ministros autē suos iustè damnet, vix capit sensus carnis: hinc reperta distinctio inter agere & permittere: quia hic nodus multis inexplicabilis visus est, sub Dei manu & imperio Satanam & impios omnes ita esse, vt eorum malitiam in quemcunque visum est finem dirigat: & sceleribus vtatur ad exequenda sua iudicia. At excusabilis fortè esset eorum modestia quos terret absurditatis species, nisi quod perperam mendacij patrocinio asserere tentant Dei iustitiam ab omni sinistra nota. Absurdum videtur, volēte ac iubente Deo excæcari hominē, qui mox cæcitatis suæ pœnas daturus est. Tergiuersando itaque effugiunt, Dei tantum permissu, non etiam volūtate hoc fieri: ipse verò palàm se facere pronuntians, effugium illud repudiat. Quod autem nihil efficiant homines nisi arcano Dei nutu, nec quicquā deliberando agitent nisi quod ipse iam apud se decreuerit, & arcana sua directione constituat, innumeris & claris testimoniis probatur. Quod antè citauimus ex Psalmo, Deum quæcunque vult facere, ad omnes actiones hominum pertinere certum est. Si Deus bellorum & pacis certus est arbiter, vt illic dicitur, idque sine vlla exceptione, eo inscio aut quiescente homines cæco motu temere ferri quis dicere audebit? Sed in specialibus exemplis plus lucis erit. Ex primo capite Iob scimus Satanam se coram Deo sistere ad excipienda iussa, non minus quàm angelos, qui sponte obediunt: diuerso quidem id modo & fine: sed tamen nequid aggredi possit, nisi volente Deo. Etsi autem nuda permissio deinde subiici videtur, vt sanctum virum affligat: quia tamen vera est illa sententia, Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Deo placuit, ita factum est: colligimus, eius probationis cuius Satan & scelesti latrones ministri fuerunt, Deum fuisse authorem. Molitur Satan sanctum virum desperatione adigere in furorem: Sabæi crudeliter & impie in aliena bona prædando inuolant. Agnoscit Iob diuinitus se exutum esse omnibus fortunis, & se pauperem factum: quia sic placuerit Deo. Ergo quicquid agitent homines, vel Satan ipse, Deus tamen clauum tenet, vt ad exequenda sua iudicia conuertat eorum conatus. Vult Deus perfidum regem Achab decipi: operam suam offert Diabolus ad eam rem: mittitur cum certo mādato, vt sit spiritus mendax in ore omnium Prophetarum. Si Dei iudicium est excæcatio & amentia Achab, nudæ permissionis figmentum euanescit: quia ridiculum esset, iudicem tantum permittere non etiam decernere quid fieri velit, & mādare executionem ministris. Iudæis propositum est Christum extinguere: Pilatus & milites rabiosæ eorum libidini morem gerunt: fatentur tamē in solenni precatione discipuli nihil fecisse omnes impios nisi quod manus & consilium Dei decreuerant, sicuti iam antè concionatus fuerat Petrus, definito consilio & præscientia Dei traditum fuisse vt interficeretur: acsi diceret, Deum (quem nihil ab initio latuit) scientem & volentem statuisse quod Iudæi executi sunt: sicuti alibi repetit, Deus qui prænuntiauit per omnes suos Prophetas passurum esse Christum, ita impleuit. Absalom incesto coitu patris torum polluens, detestabile scelus perpetrat: Deus tamen hoc opus suum esse pronuntiat: verba enim sunt, Tu fecisti occulte: ego verò palàm faciam, & coram sole hoc. Quicquid sæuitiæ exercent Chaldæi in Iudæa, opus Dei esse pronuntiat

Refellūtur qui modestiæ laudē captātes Dei iustitiā mēdaci patrocinio asserere tentāt, dum Dei permissu tātum, non etiā prouidentia & volūtate fieri obtendunt, quæ Satan & omnes reprobi malè faciūt.

Nihil autē efficere homines, nisi quod ipse iam apud se decreuerit, & arcana sua directione non minus potēter, quā sanctè constituat, probatur multis exemplis.

Iob 1.21.

2. *Reg*. 22.20.

Act. 4.28.

Ibid. 2.23.

Ibid. 3.18.

2. *Sam*. 16.22.

Ibid. 12.12.

Iere.50.25. Ieremias. Quâ ratione Nabuchadnezer vocatur Dei seruus. Clamat passim Deus, suo sibilo, tubæ suæ clangore, imperio & iussu excitari impios ad bellum: Assyrium vocat virgam furoris sui, & securim quam manu sua mouet. Cladem vrbis sanctæ & Templi ruinam vocat opus suum. Dauid non obstrepens Deo, sed iustum iudicem agnoscens, ex illius tamé iussu prouenire maledicta Semei fatetur. Dominus, inquit, iussit eum maledicere. Sæpius in sacra historia occurrit, quicquid accidat, proficisci à Domino sicuti decem tribuum defectionem, interitum filiorum Eli, & eiusdem generis permulta. Qui mediocriter exercitati sunt in Scripturis, vident me ex multis pauca tantùm proferre testimonia, vt breuitati consulam, ex quibus tamen satis supérque liquet nugari eos & ineptire qui in locum prouidentiæ Dei nudam permissionem substituunt, acsi in specula sedens expectaret fortuitos euentus: atque ita eius iudicia penderent ab hominum arbitrio.

Isa.10.5. *Isa.5.26, & 19.25.* *2.Sam.16.10.* *1.Reg.11.31.* *1.Sam.2.34.*

Armin

Prou.21.1. 2 Quantum ad arcanos motus spectat, quod de corde Regis prædicat Solomo, flecti huc vel illuc: prout Deo visum est, ad totum certe humanum genus extenditur, tantundémque valet acsi dixisset, quicquid animis concipimus, arcana Dei inspiratione ad suum finem dirigi. Et certè nisi intus operaretur in mentibus hominum, non recte dictum esset, auferre labium à veracibus, & à senibus prudentiam: auferre cor principibus terræ, vt errent per deuia. Atque huc pertinet quod sæpe legitur, homines esse pauidos, prout eius terrore occupantur eorum corda. Sic Dauid è castris Saulis, nemine sciente egressus est: quia sopor Dei irruerat super omnes. Sed nihil clarius potest desiderari quàm vbi toties pronuntiat se excæcare hominum mentes, ac vertigine percutere, spiritu soporis inebriare, incutere amentiam, obdurare corda. Hæc etiam ad permissionem multi reiiciunt, acsi deserendo reprobos, à Satana excæcari sineret. Sed quum disertè exprimat Spiritus, iusto Dei iudicio infligi cæcitatem & amentiam, nimis friuola est illa solutio. Dicitur indurasse cor Pharaonis, item aggrauasse, & roborasse. Eludunt insulso cauillo quidam has loquendi formas: quia dum alibi dicitur Pharao ipse aggrauasse cor suum, indurationis causa ponitur eius voluntas. Quasi verò non optime conueniant hæc duo inter se, licet diuersis modis, hominem, vbi agitur à Deo, simul tamen agere. Ego autem, quod obiiciunt in eos retorqueo: quia si indurare nudam permissionem sonat, ipse contumaciæ motus non erit propriè in Pharaone. Porrò quàm dilutum esset ac insipidum ita interpretari, acsi tantùm Pharao se obdurari passus esset. Adde quòd ansam talibus cauillis præcidit Scriptura. Tenebo, inquit Deus, cor illius. Sic & de incolis terræ Chanaan dicit Moses progressos fuisse in pugnam, quia roborasset Deus eorum corda. Quod idem ab alio Propheta repetitur, Vertit cor eorum vt odio haberent populum suum. Similiter apud Isaiam contra gentem fallacem missurum se Assyrios pronuntiat, ac præcepta daturum, vt auferant spolia, & diripiant prædam: non quia impios & pręfractos homines docere velit ad sponte parendum, sed quia flexurus sit ad exequenda sua iudicia, perinde acsi iussa eius animis insculpta gestarent: vnde apparet certa destinatione Dei fuisse impulsos. Fateor quidem interposita Satanæ opera sæpe Deum agere in reprobis: sed vt eius impulsu Satan ipse suas partes agat, & proficiat quatenus datum est. Spiritus malus turbat Saulem: sed dicitur esse à Deo: vt sciamus furorem Saulis à iusta Dei vindicta prodire. Dicitur etiam idem Satan excæcare infidelium mentes: sed vnde hoc, nisi quòd à Deo ipso manat efficacia erroris, vt mendaciis credant qui renuunt parere veritati? Secundum priorem rationem dicitur, Si Propheta quispiam loquutus fuerit mendaciter, ego Deus illum decepi. Secundum alteram vero dicitur ipse dare

Dei prouidentiam operari in hominũ non tantùm actionibus externis, sed etiam motibus arcanis ostenditur ex Pharaonis induratione & aliis testimoniis.

Ezech.7.26. *Leuit.26.36.* *1.Sam.26.* *Rom.7.21.* *Exod.3.15.*

Ibid.4.21. *Ios.11.20.* *Psal.105.25.* *Isa.10.9.*

Etiamsi interuenit Satanæ opus in mẽtibus & cordibus impioru: Deũ tamẽ illic etiã agere, sed suo modo: quia scilicet iustam vindictam exercet.

1.Sam.16.14. *2.Cor.4.4.* *Ezech.14.9.*

dare homines in reprobum sensum, & proiicere in fœdas cupiditates: quia iustæ suæ vindictę pręcipuus est author, Satan verò tãtùm minister. Sed quia, vbi *secundo libro disputabimus de libero vel seruo hominis arbitrio, iterum hæc res tractanda erit, breuiter mihi nunc dixisse videor quantum locus postulat. Summa hæc sit, quum Dei voluntas dicitur rerum omnium esse causa, prouidentiam eius statui moderatricem in cunctis hominum consiliis & operibus, vt non tantùm vim suam exerat in electis, qui Spiritu sancto reguntur, sed etiam reprobos in obsequium cogat.

Rom.1.28.
**Cap.4.sect.3.4.*

3 Quando autem hactenus recitaui solùm quæ apertè & non ambiguè in Scriptura traduntur, viderint qui cœlestibus oraculis sinistras ignominiæ notas inurere non dubitant, quodnam vsurpent censuræ genus. Nam si ex inscitiæ simulatione laudem modestiæ appetunt, quid superbius fingi potest, quàm Dei authoritati verbulum vnum opponere? Mihi secus videtur, vel, Hoc attingi non placet. Sin apertè maledicunt, quidnam proficient cœlum sputis impetendo? Nouum quidem huius petulantiæ exemplum non est: quia fuerunt omnibus seculis impij & profani homines, qui aduersus hanc doctrinæ partem ore rabido latrarent. Sed quod olim pronuntiauit Spiritus per os Dauidis, re ipsa sentient verum esse, vt vincat Deus quum iudicatur. Obliquè perstringit Dauid hominum amentiam in hac tam effręni licentia, quòd ex suo cœno non solùm aduersus Deum litigant, sed potestatem sibi arrogant eius damnandi. Interea breuiter admonet, quas in cœlum euomunt blasphemias, ad Deum non pertingere, quin iustitiam suam, discussis calumniarum nebulis illustret: fides etiam nostra (quia in sacro Dei verbo fundata, superior est toto mundo) nebulas istas ex sua altitudine despiciat. Nam quòd primò obiiciunt, si nihil eueniat nisi volente Deo duas in eo contrarias esse voluntates, quia occulto consilio decernat quæ Lege sua palàm vetuit: facilè diluitur. Antequam tamen respondeam, monitos iterum volo lectores cauillum hoc non in me, sed in Spiritum sanctum torqueri, qui certè hanc sancto viro Iob confessionem dictauit, Sicut Deo placuit ita factum est: quum spoliatus esset à latronibus, in illorum iniuria & maleficio iustum Dei flagellum agnoscit. Quid alibi Scriptura? Non obtemperarunt patri suo filij Eli, quia voluit Deus occidere eos. Clamat etiam alius Propheta, Deum, qui in cœlo residet, quæcũque vult facere. Et iam satis apertè ostendi, Deum vocari eorum omnium authorem quæ isti censores volunt otioso tantùm eius permissu contingere. Testatur se creare lucem & tenebras, formare bonum & malum: nihil mali accidere quod ipse non fecerit. Dicant obsecro, voléńsne an nolens iudicia sua exerceat. Atqui sicuti docet Moses, eum qui fortuitò securis lapsu occiditur, diuinitus traditum esse in manum percussoris: ita tota Ecclesia dicit apud Lucam Herodem & Pilatum conspirasse, vt facerent quæ Dei manus & consilium decreuerat. Et sanè, nisi Deo volente crucifixus esset Christus, vnde nobis redemptio? Neque tamen ideo vel secum pugnat, vel mutatur Dei voluntas, vel quod vult se nolle simulat: sed quum vna & simplex in ipso sit, nobis multiplex apparet: quia pro mentis nostræ imbecillitate, quomodo idem diuerso modo nolit fieri & velit, non capimus. Paulus vbi Gentium vocationem dixit mysterium esse absconditum paulo post adiungit, in ea manifestatam fuisse πολυποίκιλον sapientiam Dei. An quia propter hebetudinem sensus nostri multiplex apparet Dei sapientia (vel multiformis, vt reddidit vetus interpres) ideo somnianda nobis est in ipso Deo aliqua varietas, quasi vel consilium mutet, vel à seipso dissideat? Imò vbi non capimus quomodo fieri velit Deus quod facere vetat, veniat nobis in memoriã nostra imbecillitas, & simul

Superbiæ intolerabilis arguũtur qui modestiæ prætextu doctrinam prouidẽtiæ Dei reijciunt: & diluuntur eorũ obiectiones quędam.
Psal.51.6.
1.Iohan.5.4.
Prima obiectio, duas in Deo cõtrarias esse volũtates: & eius solutio.
Iob 1.21.
1.Sam.2.25.
Psal.115.3.
Isa.45.7.
Amos 3.6.
Deut.19.5.
Act.4.28.
Ephes.3.10.

1.Tim.6.16. reputemus,lucem quam inhabitat, non frustra vocari inaccessam, quia caligine obducta est Ergo huic Augustini sententię pii omnes & modesti facilè acquiescent, Interdum bona volũtate hominem velle aliquid quod Deus non vult: velut si bonus filius patrem vult viuere, quẽ Deus vult mori. Rursus fieri posse vt idem velit homo voluntate mala, quod Deus vult bona: velut si malus filius velit mori patrem, veli hoc etiam Deus: nempe ille vult quod non vult Deus, iste vero vult quod vult & Deus. Et tamen bonæ voluntati Dei pietas illius potius consonat, quamuis aliud volentis, quàm huius idem volentis impietas: tantum interest quid velle homini, quid Deo congruat, & ad quem finem referatur cuiusque voluntas, vt vel approbetur vel improbetur Nam Deus quæ bene vult, per malas voluntates malorum hominum implet. Paulo verò antè dixerat, sua defectione Angelos apostatas, omnésque reprobos, quantum ad ipsos pertinet, fecisse quod Deus nolebat: quantum verò ad omnipotentiam Dei, nullo modo hoc potuisse: quia dum cõtra Dei voluntatem faciunt, de ipsis facta est eius volũtas: vnde exclamat, Magna opera Dei, exquisita in omnes voluntates eius: vt miro & ineffabili modo non fiat præter eius voluntatem quod etiam contra eius fit voluntatem: quia nõ fieret si non sineret: nec vtique nolens sinit, sed volens: nec sineret bonus fieri malè, nisi omnipotens etiam de malo facere posset bene.

Ench.ad Lau.cap. 101.

Psal.111.2.

Secunda obiectio, Deũ esse scelerum authorem: & eius solutio.

4 Hoc etiam modo soluitur, imò sponte liquescit altera obiectio, Si non modò impiorum opera vtitur Deus, sed etiam consilia & affectus gubernat, scelerum omnium esse authorem: ac proinde immeritò damnari homines si exequuntur quod decreuit Deus, quia eius voluntati obtemperent. Perperam enim miscetur cum præcepto voluntas, quam longissimè ab illo differre innumeris exemplis constat. Nam etsi dum stuprauit Absalom patris vxores voluit Deus hoc probro vlcisci Dauidis adulterium: non ideo tamen præcepit scelerato filio incestum committere, nisi fortè Dauidis respectu, sicut loquitur de conuitiis Semei. Nam illum Dei iussu maledicere dum fatetur, minimè commendat obsequiũ, acsi Dei imperio pareret proteruus ille canis: sed eius linguam flagellum Dei esse agnoscens, castigari patienter sustinet. Hoc quidem tenendum est, dum per impios peragit Deus quod occulto suo iudicio decreuit, non esse excusabiles, quasi obediant eius præcepto, quod data opera pro sua libidine violant. Iam quomodo ex Deo fit, & occulta eius prouidentia regatur quod peruersè faciunt homines, illustre documentum est electio regis Iarobeam, in qua seuerè damnatur populi temeritas & amentia, quòd ordinem à Deo sancitum peruerterit, ac perfidè desciuerit à familia Dauidis: & tamen scimus voluisse vngi: vnde & in verbis Oseæ quædam apparet repugnantiæ species, quòd vbi conquestus est Deus regnũ illud se nesciente & nolente fuisse erectum, alibi prædicat se dedisse regem Iarobeam in furore suo. Quomodo hæc conuenient, Iarobeam nõ ex Deo regnasse, & ab eodem fuisse præfectum regem? Nempe quia nec desciscere à familia Dauidis potuit populus quin iugũ sibi diuinitus impositum excuteret: neque tamen libertas ipsi Deo erepta fuit quominus Solomonis ingratitudinem ita puniret. Videmus ergo vt Deus, perfidiam nolendo defectionem tamen alio fine iustè velit: vnde & Iarobeam prę ter spem sacra vnctione impellitur ad regnum. Hac ratione dicit Sacra historia fuisse à Deo suscitatum hostem, qui Solomonis filium exueret regni parte Diligenter vtrunque expendãt lectores, quia placuerat Deo sub manu vnius Regis gubernari populum: vbi in duas partes scinditur, fieri contra illius voluntatem: & tamen ab eiusdem voluntate initium fuisse diuortij. Nam certè quòd Iarobeam nihil tale cogitantem Propheta & voce & vnctionis tessera ad spem regni solicitat, non fit hoc vel nescio

2.Sam.16.22.
Ibid.10.
1.Reg.12.20.
Oseæ 8.4.
Oseæ 13.11.
1.Reg.11.23.

nescio vel inuito Deo, qui ita fieri mandauit: & tamen iure damnatur populi rebellio, quòd velut inuito Deo à Dauidis posteris desciuerit. Hac ratione etiam subiicitur postea, quòd Rehabeam superbè despexit populi preces, hoc à Deo factum esse, vt stabiliret verbum quod pronuntiauerat per manum Ahihæ serui sui. Ecce vt nolente Deo laceretur sacra vnitas, & tamen vt eodem volente alienentur à Filio Solomonis decem tribus. Accedat simile quoque aliud exemplum, vbi consentiente populo, imò manus suas præbente, iugulantur filij regis Achab, & exterminatur tota progenies. Verè quidem refert Iehu nihil in terram cecidisse ex Dei sermonibus, sed ipsum fecisse quicquid loquutus fuerat per manum serui sui Eliæ. Et tamen non abs re ciues Samariæ perstringit quòd operam suam commodassent, Iustíne estis, inquit? Si ego coniuraui contra dominum meum, quis hos omnes occidit? Iam antè liquidò, nisi fallor, explicui quomodo in eodem opere tam se prodat hominis crimé, quàm refulgeat Dei iustitia: & modestis ingeniis semper hæc Augustini respõsio sufficiet, Quum Pater tradiderit Filium, & Christus corpus suum, & Iudas Dominum, cur in hac traditione Deus est iustus, & homo reus, nisi quia in re vna quam fecerunt, causa non vna est ob quam fecerunt? Si quos autem magis impediat quod nunc dicimus, nullum esse Dei cum homine consensum, vbi hic iusto illius impulsu agit quod sibi non licet: succurrat quod alibi admonet idem Augustinus, Quis non ad ista iudicia contremiscat, vbi agit Deus etiam in cordibus malorum quicquid vult, reddens eis tamen secundum eorum merita? Et certè in Iudæ perfidia nihilo magis fas erit culpam sceleris Deo adscribere, quia Filium suum & tradi voluit ipse, & tradidit in mortem: quàm redemptionis laudem ad Iudam transferre. Itaque verè alibi idem scriptor admonet, in hoc examine Deum non inquirere quid potuerint homines, vel quid fecerint, sed quid voluerint, vt in rationem veniat consilium & voluntas. Quibus hoc asperum videtur, quàm tolerabilis sit sua morositas paulisper cogitent, dum rem claris Scripturæ testimoniis testatam, quia excedat eorum captum, respuunt, ac vitio vertunt in medium proferri quæ Deus nisi sciuisset vtilia esse cognitu, nunquam per Prophetas suos & Apostolos doceri iussisset. Nam sapere nostrum nihil aliud esse debet quàm mansueta docilitate amplecti, & quidem sine exceptione, quicquid in sacris Scripturis traditum est. Qui verò proteruiùs insultant, quum satis constet eos contra Deum blaterare, longiori refutatione digni non sunt.

1. Reg. 12. 15.

2. Reg. 10. 7.

Epist. 48. ad Vincentium.

De gratia & lib. arbit. ad Valen. cap. 20.

INSTITVTIONIS CHRISTIANÆ RELIGIONIS LIBER SECVNDVS.

De cognitione Dei Redemptoris in Christo, quæ Patribus sub Lege primùm, deinde & nobis in Euangelio patefacta est.

*Vide Caluin. aduersus Pighiũ. & Cõcil. Tridentinum.

*Gen 1.27.

*Adæ lapsu & defectione totum humanum genus maledictioni fuisse addictum, & à prima origine degenerasse: *vbi de peccato originali.* CAPVT I.

Homini maximè necessaria sui ipsius recta cognitio: quæ in hoc sita est (quemadmodum præscribit Dei veritas) vt primum reputans quem in finem sit creatus & donis non contemnendis præditus, totus à Deo pẽdeat, à quo precariò tenet omnia: deinde miseram suam conditionem, post Adæ lapsum, expendens, verè sibi displiceat, & nouum cõcipiat quærendi Dei studium, vt in eo recuperet bona quorũ prorsus inanis & vacuus deprehenditur. Itaque cauendum ne hic iudicio carnis philosophorum quilibris auscultemus, qui dum nos reputãdis tantùm bonis nostris detinẽt, in pessimam nostri ignorantiam abriperẽt, hîc & sect. 2. & 3.

NON sine causa, prouerbio veteri tantopere homini cõmendata semper fuit cognitio suiipsius. Nam si turpe ignorare ducitur quæcunque ad humanæ vitæ rationem pertinét: multò verò fœdior ignorantia nostri est, qua fit vt in capiendo de re qualibet necessaria consilio miserè hallucinemur, atque adeò cæcutiamus. Verùm quo vtilior est præceptio, eo diligentius videndum est nobis ne ipsa præpostere vtamur: quod philosophis quibusdam videmus accidisse. Illi enim dum hominem hortantur vt seipsum nouerit, finem simul proponunt, ne dignitatem excellentiámque suam nesciat: neque aliud ipsum in se contemplari volunt, quàm vnde inani fiducia intumescat & superbia infletur. Nostri autem cognitio primùm in eo sita est, vt reputantes quid nobis in creatione datum sit, & quàm benignè suam erga nos gratiam continuet Deus, sciamus quanta sit naturæ nostræ excellentia, si quidem integra maneret: simul tamen cogitemus, nihil nobis inesse proprium, sed precariò nos tenere quicquid in nos Deus contulit, vt semper ab ipso pendeamus. Deinde vt nobis occurrat misera post Adæ lapsum nostra conditio, cuius sensus, prostrata omni gloria & fiducia, nos pudore obrutos verè humiliet. *Nam sicuti Deus ad imaginem suam initiò nos finxit, vt mentes nostras tum ad virtutis studium, tum ad æternæ vitæ meditationem erigeret: ita, ne socordia nostra obruatur tanta generis nostri nobilitas, quæ nos à brutis animalibus discernit, cognoscere operæpretium est, ideò nos ratione & intelligentia præditos esse, vt sanctam & honestam vitam colendo ad propositum beatæ immortalitatis scopum tendamus. Cæterùm in mentem venire nequit prima illa dignitas, quin mox ex altera parte se offerat triste fœditatis & ignominiæ nostræ spectaculum, ex quo in primi hominis persona ab origine nostra excidimus. Vnde & nostri odium ac displicentia vtráque humilitas oritur, & nouum accenditur quærendi Dei studium, in quo quisque ea bona recuperet quorum prorsus inanes & vacui deprehendimur.

2 Hoc sanè quærendum in excutiendis nobis esse præscribit Dei veritas: nempe talem exigit notitiam, quæ nos & ab omni propriæ facultatis confidentia procul auocet, & omni gloriandi materia destitutos, ad submissionem adducat. Quam regulam tenere conuenit si ad rectam & sapiendi

sapiendi & agendi metam pertingere libet. Neque me latet quanto plausibilior sit illa sententia quæ ad reputanda nostra bona potiùs nos inuitat, quàm ad inspiciendam, quæ nos pudore obruere debet, miseram nostram inopiam vnà cum ignominia. Siquidem nihil est quod magis appetat humanum ingenium quàm blanditiis demulceri: atque ideò, vbi dotes suas magnificeri audit, in hanc partem nimia credulitate propendet. Quo minus mirum est, hîc adeò perniciosè fuisse à maxima hominum parte aberratum. Nam quum sit ingenitus vniuersis mortalibus plusquam cæcus sui amor, libentissimè sibi persuadent nihil inesse sibi quod meritò debeat esse odiosum. Ita sine alieno patrocinio vanissima hæc opinio fidem passim obtinet, hominem sibi abundè sufficere ad bene beateq; viuendum. Quòd si qui modestiùs sentire volunt, vtcunque aliquid Deo concedant, ne sibi arrogare omnia videantur: sic tamé partiuntur vt potissima & gloriæ & fiduciæ materia semper apud se resideat. Iam si accedit oratio, quæ sponte prurientem in hominis medullis superbiam suis illecebris titillet, nihil est quod magis arrideat. Proinde vt vnusquisque humanæ naturæ præstantiam benignissimè suo præconio extulit, ita magno seculorũ propè omnium applausu fuit exceptus. Sed enim quæcunque talis est humanæ excellentiæ commendatio, quæ hominem in se acquiescere doceat, nihil aliud quàm suauitate illa sua delicias facit: & sic quidem illudit, vt qui assentiuntur, eos pessimo exitio perdat. Quorsum enim pertinet, vana omni fiducia fretos deliberare, instituere, tétare, moliri quæ putamus ad rem pertinere: & defici quidem ac destitui tum sana intelligentia, tum vera virtute inter primos conatus: pergere tamen securè, donec in exitium corruamus? Atqui non aliter succedere iis potest qui se aliquid posse propria virtute confidunt. Talibus ergo magistris, qui reputandis tantùm bonis nostris nos detinent, si quis auscultet, nó in sui cognitionem proficiet, sed in pessimam ignorationem abripietur.

3 Ergo quum in hoc consentiat Dei veritas cum publico omnium mortalium sensu, secundam sapientiæ partem in nostri cognitione repositam esse: in ipsa tamen cognoscendi ratione magnum est dissidium. Tunc enim homo, iudicio carnis, probè sibi exploratus videtur, quum & intelligentia & integritate sua confisus, audaciam sumit, ac sese incitat ad virtutis officia: & indicto vitiis bello, ad id quod pulchrum & honestum est toto studio incumbere conatur. Qui autem se ad amussim diuini iudicij inspicit & examinat, nihil reperit quod animum ad bonam fiduciam erigat: ac quo penitius se excussit, eo magis deiicitur: donec omni fiducia prorsus abdicatus, nihil sibi ad vitam rectè instituendam relinquit. Neque tamen vult nos obliuisci Deus primæ nobilitatis, quam Adæ patri nostro contulerat, nempe quæ nos ad iustitiæ bonitatisque studium meritò expergefacere debeat. Non enim possumus aut primam nostram originem, aut quorsum conditi sumus cogitare, quin ad meditandam immortalitatem, expetendúmque Dei regnum pungamur. Sed tantùm abest vt animos nobis faciat ista recognitio, vt potius submissis illis, ad humilitatem prosternat. Quæ enim illa est origo? Nempe à qua excidimus. Quis ille creationis nostræ finis? A quo penitus auersi sumus, vt miseræ nostræ sortis pertæsi ingemiscamus: ingemiscendo, ad perditam illam dignitatem suspiremus. Nos autem quũ dicimus nihil in se oportere hominé intueri quod ipsum animosum reddat, intelligimus nihil esse penes ipsum cuius fiducia debeat superbire. Quare si libet, quam homo sui notitiam habere debet, ita partiamur, vt primo loco, quem in finem creatus sit, & donis nó contemnendis præditus, reputet: qua cogitatione ad diuini cultus vitæque futuræ meditationem

excitetur: deinde suas facultates, vel certè facultatum inopiam expẽdat: qua perspecta, non secus atque in nihilum redactus, in extrema confusione iaceat. Huc tendit prior consideratio, vt quale sit officium suum agnoscat: altera, quid ad ipsum præstandum valeat. De vtraque, provt series docendi poscet, à nobis differetur.

Lapsus Adæ non ex gulę intemperie processit, sed ex infidelitate & inobedientia (nam cõtẽpto Dei verbo & veritate deflexit ad Satanę mendacia) quæ ambitioni & superbię ianuã aperuit (quib⁹ annexa fuit ingratitudo) ambitio contumaciæ mater fuit.

4 Quia verò non leue delictum, sed detestabile fuisse scelus oportet, quod tam seuerè vltus est Deus, species ipsa peccati in lapsu Adæ consideranda nobis est, quæ horribilem Dei vindictam accendit in totum humanum genus. Puerile est quod de gulæ intemperie vulgo receptũ fuit. Quasi verò summa & caput virtutum omnium in abstinentia vnius tantùm fructus fuerit, quum vndique affluerent quæcunque expetibiles erãt deliciæ, atque in beata illa terræ fœcunditate non tantùm copia ad lautitias suppeteret, sed etiam varietas. Altius igitur spectandum, quia prohibitio ab arbore scientiæ boni & mali, obedientiæ examen fuit, vt parendo Adam se Dei imperio libenter subesse probaret. Nomen verò ipsum ostendit præcepti non alium fuisse finem, quàm vt sua sorte contentus, se improba cupiditate altius non efferret. Promissio autem, qua vitam æternam sperare iussus est quandiu ederet de arbore vitę: rursum horrenda mortis denuntiatio, simulac gustaret de arbore scientiæ boni & mali, ad fidem eius probãdam & exercendam spectabat. Hinc elicere non difficile est quibus modis in se prouocauerit Adam iram Dei. Non malè quidem Augustinus, dum superbiam dicit malorum omniũ fuisse initium: quia nisi hominem altius quàm licebat & quàm fas erat extulisset ambitio, manere poterat in suo gradu: plenior tamen definitio ex tentationis specie, quam describit Moses, sumenda est. Nam dum serpentis captione abducitur per infidelitatem mulier à verbo Dei, iam initium ruinæ apparet fuisse inobedientiam. Quod etiam cõfirmat Paulus, vnius hominis inobedientia omnes fuisse perditos docens. Simul tamen notandum, desciuisse primum hominem ab imperio Dei, quòd nõ tantùm Satanæ illecebris captus fuerit, sed contempta veritate, deflexerit ad mendacium. Et certè contempto Dei verbo, excutitur omnis eius reuerentia: quia nec aliter consistit eius maiestas inter nos, nec integer manet eius cultus, nisi dum ab eius pendemus ore. Proinde infidelitas radix defectionis fuit. Hinc autem emersit ambitio, & superbia, quibus annexa fuit ingratitudo, quòd Adam plus appetendo quàm concessum erat, tantam Dei liberalitatem qua ditatus erat, indignè spreuit. Hæc verò prodigiosa fuit impietas, terræ filio parum videri quòd ad similitudinem Dei factus esset, nisi accedat æqualitas. Si fœdum & execrabile scelus est apostasia, qua se homo conditoris sui imperio subducit, imò petulanter excutit eius iugum, frustra extenuatur peccatum Adæ. Quanquam non simplex apostasia fuit, sed cum fœdis in Deum probris coniuncta, dum Satanæ calumniis subscribunt quibus Deum & mendacij & inuidiæ & malignitatis insimulat. Denique infidelitas ambitioni ianuam aperuit: ambitio verò contumaciæ fuit mater, vt homines, abiecto Dei metu, sese proiicerent quò ferebat libido. Itaque rectè Bernardus ianuam salutis aperiri nobis docet, quum hodie Euangelium auribus recipimus: sicuti illis fenestris, dum Satanæ patuerunt, mors admissa fuit. Nunquam enim repugnare Dei imperio ausus fuisset Adam, nisi eius verbo incredulus. Optimum scilicet hoc erat frænum ad omnes affectus rite temperandos, nihil melius esse quàm Dei mandatis parendo, colere iustitiam: deinde vltimam fœlicis vitæ metam esse ab ipso diligi. Diaboli ergo blasphemiis abreptus, quantum in se erat exinaniuit totam Dei gloriam.

Rom. 5. 19.

Adæ lapsu quum

5 Sicut spiritualis Adæ vita erat, manere opifici suo coniunctum & deuin-

deuinctum: ita alienatio ab eo fuit animæ interitus. Nec mirum si genus suum perdidit sua defectione qui totum naturę ordinem peruertit in cœlo & in terra. * Ingemiscunt omnes creaturæ, inquit Paulus, corruptioni obnoxiæ, non volentes. Si causa quæritur, non dubium est quin partem sustineant eius pœnæ quam promeritus est homo, in cuius vsum conditæ fuerant. Quum ergo sursum & deorsum ex eius culpa fluxerit maledictio, quę grassatur per omnes mũdi plagas, nihil à ratione alienũ si propagata fuerit ad totam eius sobolem. Postquam ergo in eo obliterata fuit cœlestis imago, non solus sustinuit hãc pœnam, vt in locum sapientiæ, virtutis, sanctitatis, veritatis, iustitiæ (quibus ornamentis vestitus fuerat) teterrimæ cederent pestes, cæcitas, impotentia, impuritas, vanitas, iniustitia: sed iisdem quoque miseriis implicuit suam progeniem, ac immersit. Hæc est hæreditaria corruptio, quã Peccatum originale veteres nuncupauerũt: Peccati voce intelligentes naturæ antea bonæ puræq; deprauationem. Qua de re multa fuit illis concertatio, quum à sensu nihil magis sit remotum quàm ob vnius culpam fieri omnes reos, & ita peccatum fieri cõmune. Quæ videtur fuisse ratio vetustissimis Ecclesiæ doctoribus cur obscurè tantùm perstringerent hoc caput: saltem minùs dilucidè quàm par erat, explicarent. Neque tamen hæc timiditas efficere potuit quin surgeret Pelagius, cuius profanum commentum fuit, Adam suo tantùm damno peccasse, nihil nocuisse posteris: hac scilicet astutia Satan morbum tegendo, incurabilem reddere tentauit. Cęterum quum euinceretur manifesto Scripturæ testimonio, peccatum à primo homine transiisse in totam posteritatẽ: cauillabatur transiisse per imitationem, non propaginem. Ergo boni viri in hoc elaborarunt (ac præ aliis Augustinus) vt ostenderent nos non ascita nequitia corrumpi, sed ingenitam vitiositatem ab vtero matris afferre. Quod inficiari summæ impudẽtiæ fuit. Sed Pelagianorum & Cælestianorum temeritatem non mirabitur, qui ex illius sancti viri monumẽtis perspexerit quàm fuerint in aliis omnibus perditæ frontis bestiæ. Certè non ambiguum est quod confitetur Dauid, se in iniquitatibus genitum, & in peccato conceptum à matre. Non arguit illic patris aut matris delicta: sed, quò Dei erga se bonitatem melius commendet, propriæ peruersitatis confessionem ab ipsa genitura repetit. Quum id Dauidi peculiare non fuisse constet, sequitur communem humani generis sortem sub eius exemplo notari. Omnes ergo qui ab impuro semine descendimus, peccati contagione nascimur infecti: imò, antequam lucem hanc vitæ aspicimus, sumus in Dei conspectu fœdati & inquinati. Quis enim daret mundum de immundo? Ne vnus quidem, vt est in libro Iob.

6 Audimus ita in filios transmitti parentum immunditiẽ, vt omnes citra vllam exceptionem, sua origine sint inquinati. Huius autẽ pollutionis non reperietur exordium, nisi ad primum omniũ parentem, tanquam ad fontem ascendimus. Ita certè habendum est, fuisse Adamũ humanæ naturæ non progenitorẽ modò, sed quasi radicem, atq; ideo in illius corruptione meritò vitiatum fuisse hominum genus. Quod ex illius & Christi comparatione planum facit Apostolus. Quemadmodum (inquit) per vnum hominem peccatum intrauit in vniuersum mundum, & per peccatum mors: quæ in omnes homines peruagata, quando omnes peccauerunt: ita per gratiam Christi iustitia & vita nobis restituta est. Quid hîc garrient Pelagiani? peccatum Adæ imitatione propagatum? Ergóne ex Christi iustitia nihil aliud proficimus, nisi quod exemplum nobis est ad imitationem propositum? Quis tantum sacrilegium ferat? Quod si extra controuersiam est, Christi iustitiam cõmunicatione nostram esse & ex ea vitã: simul conficitur, vtranq; ita in Adam

reliquæ creaturæ quodammodo deformatæ fuerint, nõ mirum totum humanũ genus fuisse corruptum, id est, à prima origine degenerasse, & maledictioni fuisse addictum. Id veteres dixisse Peccatũ originale: & tamen hoc doctrinę caput minùs dilucidè quàm par erat explicasse.

* Rom. 8. 22.

Pelagium grauiter errasse quum diceret imitatione tantùm, non propagine, peccatum à primo homine transiisse in totam posteritatẽ, probatur rationibus & Scripturæ testimoniis. hic & sect. 6.

Psal. 51. 7.

Iob. 14. 4.

Rom. 5. 12.

fuisse perditam, vt in Christo recuperetur: peccatũ verò & mortem ità per Adam obrepsisse, vt per Christum aboleantur. Nõ sunt obscura verba, iustificari multos per Christi obedientiam, quemadmodum per Adę inobedientiã peccatores fuerant constituti. Ideoq; inter eos duos hanc ęsse relationem, quòd hic nos suo exitio inuolutos secum perdidit: illę nos sua gratia in salutem restituit. In tam perspicua luce veritatis nihil longiore vel magis laboriosa probatione opus esse arbitror. Sic & in priore ad Corinthios, quũ in resurrectionis fiducia vult pios confirmare, ostendit recuperari in Christo vitam, quæ in Adam perdita fuerat. Qui nos omnes in Adam mortuos esse pronuntiat, iam simul apertę quoque testatur, peccati labe esse implicitos. Neque enim ad eos perueniret damnatio qui nulla iniquitatis culpa attingerétur. Sed clariùs intelligi quid velit, quàm ex alterius membri relatione, non potest, vbi spem vitæ restitutam in Christo docet. Satis autem scitur, illud non aliter fieri quàm vbi mirifica illa communicatione iustitiæ suę vim in nos Christus transfundit: quemadmodum alibi scribitur, Spiritum nobis vitam esse propter iustitiam. Ergo neque aliter interpretari licet quod dicitur, nos in Adam mortuos esse, quàm quòd ipse peccãdo, non sibi tantùm cladem ac ruinam asciuit, sed naturam quoque nostram in similę præcipitauit exitium. Neque id suo vnius vitio, quod nihil ad nos pertineat: sed quoniam vniuersum suum semen ea in quam lapsus erat vitiositate infecit. Nec verò aliter staret illud Pauli, natura omnes esse iræ filios, nisi iam in ipso vtero maledicti essent. Naturam verò illic notari, non qualis à Deo condita est, sed vt in Adam vitiata fuit, facile colligitur: quia minimè consentaneum esset, Deum fieri mortis authorem. Sic ergo se corrupit Adam, vt ab eo transierit in totam sobolem contagio. Satis etiam clarè pronuntiat cœlestis ipse iudex Christus omnes prauos & vitiosos nasci, vbi docet, quicquid genitum est ex carne, carnem esse, ideoq; omnibus clausam esse vitæ ianuam, donec regeniti fuerint.

1. Cap. 15. 22.

Rom. 8. 10.

Ephes. 2. 3.

Iohan. 3. 6.

7 Neque ad eius rei intelligentiam necessaria est anxia disputatio, quæ veteres non parum torsit: an filij anima ex traduce paternæ animę oriatur, quòd in ea potissimùm lues resideat. Eo nos esse contentos oportet, Dominum, quas voluit humanæ naturæ collatas dotes, apud Adamum deposuisse. Ideo illum, quum acceptas perdidit, non tantùm sibi perdidisse, sed nobis omnibus. Quis de animæ traduce sit solicitus, vbi audiat Adamum nobis non minus quàm sibi ornamenta illa quæ perdidit, accepisse? nõ vni homini data illa fuisse, sed vniuersę hominis naturæ attributa? Nihil ergo absurdi, si spoliato eo, natura nuda inópsque destituitur: si illo per peccatum inquinato, in naturam contagio serpit. Proinde à radice putrefacta rami putridi prodierunt, qui suam putredinem transmiserunt ad alios ex se nascentes surculos. Sic enim vitiati sunt filij in parente, vt nepotibus essent tabifici: hoc est, ita corruptionis exordium in Adam fuit, vt perpetuo defluxu, à prioribus in posteros transfundatur. Neque enim in substantia carnis aut animæ causam habet contagio: sed quia à Deo ita fuit ordinatum, vt quæ primo homini dona cõtulerat, ille tam sibi quàm suis haberet simul ac perderet.* Quòd autem cauillantur Pelagiani, verisimile non esse à parentibus piis corruptionem ducere liberos, quum magis eorum puritate sanctificati debeant, facile refutatur. Nõ enim ex eorum regeneratione spirituali descendunt, sed generatione carnali. Proinde, vt ait Augustinus, siue reus infidelis, siue absolutus fidelis, non absolutos vterque generat, sed reos: quia ex vitiosa natura generat. Porrò quòd eorum sanctitati quodammodo communicant, specialis est populi Dei benedictio, quæ non facit quominus prima illa & vniuersalis gentis humanæ maledictio præcedat. Ex-

Ad intelligendam peccati originalis & hæreditarię corruptionis rationẽ, etsi peccati lues potissimum in anima residet minimè op⁹ esse disputatione illa, An filij anima ex traduce animæ patris oriatur: quũ nõ in substãtia carnis aut animæ causã habeat cõtagio, sed quia à Deo fuit ordinatum vt quę primo homini cõtulerat dona, ille sibi suisq; haberet ac perderet. vid. Aug. epist. 157. & Greg. epist. 53. lib. 7.

** Doctrinæ peccati originalis nõ obstare, quod sanctificantur fidelium liberi.*

dat. Ex natura enim, reatus: sanctificatio autem ex supernaturali gratia.

Lib. cōtra Pela. & Celes.

8 Atque ne hæc de re incerta & incognita dicta fuerint, peccatum originale definiamus, Neq; verò singulas, quæ à scriptoribus positæ sunt, definitiones excutere mihi propositum est: sed vnam proferam duntaxat, quæ veritati mihi videtur optimè consentanea. Videtur ergo peccatum originale hæreditaria naturæ nostræ prauitas & corruptio, in omnes animæ partes diffusa: quæ primùm facit reos iræ Dei, tum etiam opera in nobis profert quæ Scriptura vocat opera carnis. *Atque id est propriè quod à Paulo sæpius peccatū nominatur. Quæ verò inde emergunt opera, qualia sunt adulteria, scortationes, furta, odia, cædes, comessationes, fructus peccati secundum hanc rationem vocat: quanquam & Peccata, cum in Scripturis passim, tum etiam ab ipso nuncupantur. Hæc itaque duo distinctè obseruanda: nempe, quòd sic omnibus naturæ nostræ partibus vitiati peruersique, iam ob talem duntaxat corruptionem damnati meritò conuictique corā Deo tenemur, cui nihil est acceptum nisi iustitia, innocentia, puritas. Neque ista est alieni delicti obligatio: quod enim dicitur, nos per Adæ peccatum obnoxios esse factos Dei iudicio: non ita est accipiendum, acsi insontes ipsi & immerentes culpam delicti eius sustineremus: sed quia per eius transgressionem maledictione induti sumus omnes, dicitur ille nos obstrinxisse. Ab illo tamen non sola in nos pœna grassata est, sed instillata ab ipso lues in nobis residet, cui iure pœna debetur.

Peccati originalis definitio vera, & definitionis explicatio: vbi ostēditur non solum pœnam ab Adam in nos grassatam esse, sed instillatam ab ipso luem in nobis residere.

** Galat. 5.19.*

Quare Augustinus, vtcunque alienum peccatum sæpe vocet (quò clariùs ostendat propagine in nos deriuari) simul tamen & proprium vnicuique asserit. Et Apostolus ipse disertissimè testatur, ideo mortem in omnes peruagatā, quòd omnes peccarint, id est, inuoluti sint originali peccato, & eius maculis inquinati. Atque ideo infantes quoque ipsi, dum suam secum damnationem à matris vtero afferunt, non alieno, sed suo ipsorum vitio sunt obstricti. Nam tametsi suæ iniquitatis fructus nondum protulerint, habent tamen in se inclusum semen: imò tota eorum natura, quoddam est peccati semē: ideo non odiosa & abominabilis Deo esse non potest. Vnde sequitur, propriè coram Deo censeri peccatum: quia nō esset reatus absque culpa.

Cum alibi sæpe, tū verò 3. de peccatorum merit. & re. cap 8.

Rom. 5.12.

Peccatum originale ita esse alienum, id est, Adæ vt etiā sit proprium cuiusque nostrum.

Alterum deinde accedit, quòd hæc peruersitas nunquam in nobis cessat, sed nouos assiduè fructus parit: ea scilicet quæ antè descripsimus, opera carnis: non secus atque incensa fornax flammam & scintillas efflat, aut scaturigo aquā sine fine egerit. Quare qui peccatum originale definierunt carentiam iustitiæ originalis, quam inesse nobis oportebat, quanquam id totum complectuntur, quod in re est, non tamen satis significanter vim atque energiam ipsius expresserunt. Non enim natura nostra boni tantùm inops & vacua est: sed malorum omnium adeo fertilis & ferax, vt otiosa esse non possit. Qui dixerunt esse concupiscentiam, non nimis alieno verbo vsi sunt, si modò adderetur (quod minimè cōceditur, à plerisque) quicquid in homine est, ab intellectu ad voluntatem, ab anima ad carnem vsque, hac concupiscentia inquinatum refertúmq; esse: aut, vt breuius absoluatur, totum hominem non aliud ex seipso esse quàm concupiscentiam.

9 Quamobrem dixi cūctas animæ partes à peccato fuisse possessas, ex quo à fonte iustitiæ desciuit Adam. Neque enim appetitus tantùm inferior eum illexit, sed arcem ipsam mentis occupauit nefanda impietas, & ad cor intimum penetrauit superbia: vt frigidum sit ac stultū, corruptelam, quæ inde manauit, ad sensuales tantùm, vt vocant, motus restringere: aut fomitem vocare qui solam partem quæ illis sensualitas est ad peccatum alliciat, excitet ac trahat. In quo crassam inscitiam detexit Petrus Lombardus, qui sedem quærens & vestigās dicit in carne esse, te-

Peccatū originale nō ad inferiorē tantùm appetitum penetrasse sua contagione, sed ad mentem etiā et cor intimū, vt nulla sit animæ pars à corruptione immunis. vide lib. 4. ca. 15. sec. 10. 11. 12.

ste Paulo, non quidem propriè, sed quia in carne magis apparet. Quasi verò tantùm partem animæ designet Paulus, ac non totam naturã quę supernaturali gratię opponitur. Et Paulus omnem dubitationem tollit, corruptionẽ docens non in vna tantum parte subsidere, sed nihil à mortifera eius tabe purum esse, aut syncerum. Nam de vitiosa natura disputans, non tantùm inordinatos qui apparent appetituũ motus damnat, sed præcipuè contendit mentem excitati, & cor prauitati addictum esse: atque tertium illud ad Romanos caput nihil aliud est quàm originalis peccati descriptio. Id ex renouatione clarius patet. Nam spiritus, qui veteri homini & carni opponitur, non modo gratiam notat qua corrigitur inferior pars animæ vel sensualis, sed plenam omnium partium reformationem complectitur. Atque ideo Paulus non tantùm crassos appetitus in nihilum redigi, sed nos spiritu mentis renouari iubet: sicut etiam alibi transformari nos iubet in nouitate mentis: vnde sequitur, partem illam, in qua maximè refulget animæ præstantia & nobilitas, non modò vulneratam esse, sed ita corruptam, vt nõ modò sanari, sed nouam propè naturam induere opus habeat. Quatenus & mentẽ & cor occupet peccatũ, mox videbimus. Hìc tantùm breuiter attingere volui, totum hominẽ quasi diluuio à capite ad pedes sic fuisse obrutum, vt nulla pars à peccato sit immunis, ac proinde quicquid ab eo procedit in peccatum imputari: sicut dicit Paulus omnes affectus carnis, vel cogitationes, esse inimicitias aduersus Deum, & ideo mortem.

Ephes. 4.23. *Rom. 12.2.* *Rom. 8.7.*

Refutantur qui Deũ suis vitiis inscribere audẽt quia dicimus naturaliter vitiosos esse homines.

10 Sunt nunc qui Deum suis vitiis inscribere audent, quia dicimus naturaliter vitiosos esse homines. Opus Dei perperam in sua pollutione scrutantur, quod in illa integra adhuc & incorrupta Adæ natura requirere debuerant. A carnis ergo nostræ culpa, non à Deo nostra perditio est, quãdo non alia ratione periimus, nisi quia degenerauimus à prima nostra conditione. * Neque hìc obstrepat quispiam, potuisse Deum nostræ saluti melius prospicere si Adæ lapsui occurrisset. Nam obiectio ista cùm ob nimis audacem curiositatem piis mentibus abominãda est, tum ad prædestinationis arcanum attinet, quod suo loco postea tractabitur. Quare ruinã nostram naturę deprauationi imputandam meminerimus, ne in Deum ipsum naturæ authorẽ stringamus accusationẽ. Hærere quidem exitiale illud vulnus in natura verũ est: sed multum refert accesseritne aliunde, an ab origine insederit. Constat autem per peccatum inflictum fuisse. Non est igitur cur conqueramur nisi de nobis ipsis, quod diligenter annotauit Scriptura. Dicit enim Ecclesiastes, Hoc scio, quòd fecerit Deus hominem rectum: ipsi autem quæsierunt sibi adinuentiones multas. Homini tantùm suum exitium adscribendum apparet, quum, Dei benignitate rectitudinem adeptus, sua ipse dementia in vanitatem delapsus sit.

** Vide l. bellum de Prædestin.*

Ecclesi. 7.30.

Ostẽditur naturali quidem vitiositate corruptũ esse hominẽ (ne quis praua cõsuetudine cõparari putet) sed quæ à natura nõ fluxerit, imò sit aduentitia qualitas, nõ substãtialis ab initio proprietas. vide Aug. in quæst. 83. q. 21.

11 Dicimus ergo naturali hominem vitiositate corruptum, sed quæ à natura nõ fluxerit. A natura fluxisse negamus, vt significemus aduentitiam magis esse qualitatem quæ homini acciderit, quàm substantialem proprietatem quæ ab initio indita fuerit. Vocamus tamen naturalem, nequis ab vno quoque praua consuetudine comparari putet, quum hæreditario iure vniuersos comprehensos teneat. Neque id sine authore facimus. Eadem enim causa nos omnes esse natura filios iræ docet Apostolus. * Quomodo creaturæ omnium nobilissimæ infensus esset Deus, cui placent infima quæque opera sua? Sed operis sui corruptioni magis infensus est quàm operi suo. Ergo si ob vitiatam humanam naturam nõ inscitè dicitur homo naturaliter esse Deo abominabilis, non etiã ineptè dicetur naturaliter prauus & vitiosus: quemadmodum non veretur Augustinus, ratione corruptæ naturæ, naturalia dicere peccata quæ

** Ephes. 2.3.*

quæ in carne nostra necessariò regnant, vbi abest Dei gratia. Ita euanescit stultum Manichæorum nugamentū, qui quum substantialem in homine malitiam imaginarentur, alterum illi conditorem affingere ausi sunt, ne iusto Deo viderentur mali causam & principium assignare.

** Hominem arbitrij libertate nunc esse spoliatum, & miseræ seruituti addictum.* CAP. II.

** Vide Calu. aduersus Theologos Parisienses not. 2.*

POSTQVAM visum est peccati dominatum, ex quo primum hominem sibi obligatū tenuit, non solùm in toto genere grassari, sed in solidum etiā occupare singulas animas, nunc propius excutiendum restat, ex quo in hanc seruitutem redacti sumus, an omni spoliati simus libertate: & si qua particula adhuc viget, quousq; vis eius procedat. Sed quò facilius nobis huius quæstionis veritas eluceat, scopum obiter præfigam, quò tota summa destinenda sit. *Hæc autē optima cauēdi erroris erit ratio, si pericula cōsiderentur quæ vtrinq; imminēt. Nam vbi omni rectitudine abdicatur homo, statim ex eo desidiæ occasionem arripit: & quia nihil ad iustitiæ studium valere per se dicitur, illud totū, quasi iam nihil ad se pertineat, susq; deq; habet. Rursum vel minutulum illi quippiam arrogari nō potest quin & Deo præripiatur suus honos, & ipse temeraria cōfidentia labefactetur. Ad hos ergo scopulos ne impingamus, tenendus hic cursus erit, vt homo nihil boni penes se reliquum sibi esse edoctus, & miserrima vndiq; necessitate circūseptus, doceatur tamen ad bonum quo vacuus est, ad libertatē, qua priuatus est, aspirare: & acrius ab ignauia excitetur quàm si summa virtute fingeretur instructus. Hoc secundum quàm necessarium sit, nemo nō videt. De priore video à pluribus dubitari quàm conueniebat. Nam hoc extra cōtrouersiam posito, nihil homini de suo adimendum esse, quantopere intersit ipsum falsa gloriatione deiici, palàm cōstare debet. Nam si ne tum quidem hoc homini cōcessum fuit vt in se gloriaretur, quum Dei beneficentia summis ornamentis esset insignitus, quantum nunc humiliari conuenit, vbi ob suam ingratitudinem ab eximia gloria in extremam ignominiam deturbatus est? Pro eo, inquam, tēpore quo in summum honoris fastigium euectus erat, Scriptura nihil aliud ei tribuit quàm quòd creatus esset ad imaginem Dei: quo scilicet insinuat, non propriis bonis, sed Dei participatione fuisse beatum. Quid ergo nunc superest nisi vt Deum (cuius beneficentiæ gratus esse non potuit, quum diuitiis gratiæ eius afflueret) omni gloria nudus ac destitutus agnoscat? & quem bonorum suorum recognitione non glorificauit, nunc saltem propriæ paupertatis confessione glorificet? Nihilo etiam minus è re nostra est, omnem sapientiæ virtutisque laudem nobis derogari, quàm ad Dei gloriam attinet: vt cum sacrilegio ruinam nostram coniungant qui aliquid vltra verum nobis largiuntur. Quid enim aliud fit, quum marte nostro docemur contendere, nisi quòd baculo arundineo in sublime euehimur, quo mox confracto decidamus? Quanquam nimis etiamnum commendantur vires nostræ, dum baculo arundineo comparātur. Fumus enim est quicquid de illis vanis homines commenti sunt & garriunt. Quare non abs re toties ab Augustino præclara ista sententia repetitur, præcipitari magis à suis defensoribus liberum arbitrium, quàm stabiliri. Hæc præfari necesse fuit propter nonnullos, qui, dum audiunt humanam virtutem funditus euerti, vt Dei virtus in homine ædificetur, totam hanc disputationem pessimè oderunt quasi periculosam, nedum superuacuam: quam tamen & in religione necessariam, & nobis vtilissimam esse apparet.

Non minus è re nostra esse, quā ad Dei gloriam pertinere, agnoscere vires omnes nostras baculum arundineum, imo fumum esse: interim cauēdum ne dum omni rectitudine abdicatur homo, inde desidiæ occasionem arripiamus: quin potius excitari nos ita cōuenit ad quærendum in Deo bonū omne, quo vacui sumus. Liberum arbitrium à suis defensoribus magis præcipitari quam stabiliri.

** Hæc duo præcipitia notat August. Epist. 47. et in Ioh. cap. 12.*

Lib.1.cap.15.sec.7, & 8.& inf.sec.12.

Philosophi tres animæ facultates cõstituunt, intellectũ, sensum, & voluntatẽ, siue appetitũ: putãtq; humani intellectus rationẽ rectę gubernationi sufficere: voluntatẽ à sensu quidẽ ad mala solicitari (adeò vt cum difficultate rationi se subijciat, & aliquãdo variè distrahatur) sed tamen habere liberã electionẽ, et nequaquã posse impediri quin rationẽ ducẽ per omnia sequatur: denique virtutes & vitia in nostra esse potestate.

2 Nunc consideremus, quum paulò antè dixerimus, in mente & corde sitas esse animæ facultates, quid pars vtraque polleat. Philosophi sanè magno consensu rationem in mente considere fingunt, quæ instar lampadis consiliis omnibus præluceat, & instar reginæ voluntatem moderetur. Ita enim luce diuina perfusam esse, vt optimè consulere: eo vigore præstare, vt optimè imperare queat. Sensum contrà torpere & lippitudine teneri, vt semper humi serpat, & in crassioribus obiectis volutetur, nec vnquam se attollat ad veram perspicaciam. Appetitum, si rationi parère sustineat, nec sensui subigendum se permittat, ad studium virtutum ferri, rectam viam tenere, & in volũtatem formari: quòd si in seruitutem sensus se addicat, ab eo corrumpi & deprauari, vt in libidinem degeneret. Atque omnino quum ex eorum opinione illæ quas suprà dixi animæ facultates insideant, intellectus sensus, & appetitus, seu voluntas: (quæ appellatio iam vulgatiore vsu recepta est) intellectum ratione prędítum asserunt optima ad bene beatéque viuendum moderatrice, ipse modò se in sua præstantia sustineat, ac vim sibi naturaliter inditam exerat. Inferiorem autem eius motionem, quæ sensus dicitur, qua ad errorem & hallucinationem abstrahitur, talem esse vt rationis ferula domari & paulatim profligari queat. Voluntatem porrò inter rationẽ & sensum mediam locãt, sui scilicet iuris & libertatis compotem, siue rationi obtemperare, siue sensui rapiendam se prostituere libeat.

Lib.1.de leg.
Lib.3.Tuscul. quæst.

3 Non inficiantur quidem interdum, ipsa nimirum experiẽtia conuicti, quanta cum difficultate rationi apud se regnum homo stabiliat: dum nunc titillatur voluptatum illecebris, nunc falsa bonorum imagine deluditur, nunc impotenter percutitur immoderatis affectibus, & tanquam funibus, vel neruis (vt ait Plato) in diuersum abripitur. Qua etiam ratione Cicero dicit illos à natura datos igniculos, prauis opinionibus malisque moribus mox extingui. Vbi verò semel occuparunt in animis hominum eiusmodi morbi, impotẽtius grassari fatentur quàm vt facilè coërcere eos liceat: nec dubitant ferocibus equis cõparare, qui exturbata ratione, ceu auriga excusso, intemperanter ac sine modo lasciuiant. Hoc tamen extra cõtrouersiam ponunt, virtutes & vitia in nostra esse potestate: nam si nostræ (inquiunt) electionis est hoc aut illud agere: ergo & non agere. Rursum si non agere: ergo & agere. Libera autem electione agere videmur quæ agimus, & ab iis abstinere quibus abstinemus: ergo si quid boni agimus vbi libeat, possumus illud omittere: siquid mali perpetramus, possumus id quoque fugere. Quinetiam eò licentiæ quidam eorum proruperunt, vt iactarint deorum quidem esse munus, quòd viuimus: nostrum verò, quòd bene sanctéque viuimus: vnde & illud Ciceronis in persona Cottæ, quia sibi quisque virtutem acquirit, neminem ex sapientibus vnquam de ea gratias Deo egisse. Propter virtutem enim laudamur, inquit, & in virtute gloriamur: quod nõ fieret si donum esset Dei, non à nobis. Ac paulo pòst, Iudicium hoc omnium mortalium est, fortunam à Deo petendam, à seipso sumendam esse sapientiam. Hæc ergo philosophorum omnium sententiæ summa est, humani intellectus rationem rectæ gubernationi sufficere: voluntatem illi subiacentem, à sensu quidem ad mala solicitari: sed, vt liberam electionem habet, impediri nequaquam posse quin rationẽ ducem per omnia sequatur.

Vide apud Arist. lib.3 Ethic.cap.5.

Seneca.

3. de Natura deorum.

Scriptores Ecclesiastici, licet agnoscerent & mentis sanitatẽ, & voluntatis libertatẽ ex pec

4 Inter scriptores Ecclesiasticos tametsi nemo extitit qui non agnosceret & sanitatem rationis in homine grauiter ex peccato vulneratam, & voluntatem prauis cupiditatibus valde implicatam esse: multi tamen eorum longè plus æquo philosophis accesserunt. Ex quibus veteres mihi videntur hoc cõsilio vires humanas sic extulisse, ne si impo-

tentiam

tentiam disertè eis non cōfessi, primùm philosophorum ipsorum cachinnos, quibuscum tunc certamen habebant, excuterent: deinde carni sua pte sponte nimis ad bonum torpenti nouam desidiæ occasionē præberent. Ergo ne quid communi hominū iudicio absurdum traderent, Scripturæ doctrinam cum philosophiæ dogmatibus dimidia ex parte conciliare studium illis fuit: præcipuè tamen secundum illud spectasse, ne desidiæ locum facerent, ex eorum verbis apparet. *Habet Chrysostomus alicubi, Quoniam bona & mala in nostra Deus potestate posuit, electionis liberū donauit arbitrium: & inuitos non retinet, sed volentes amplectitur. Item, Sæpe qui malus est, si voluerit, in bonum mutatur: & qui bonus, per ignauiam excidit, & fit malus: quia liberi arbitrij esse nostram naturam fecit Dominus: nec imponit necessitatem, sed congruis remediis appositis totum iacere in ægrotantis sententia finit. Item, Sicut nisi gratia Dei adiuti, nihil vnquam possumus rectè agere: ita nisi quod nostrum est attulerimus, non poterimus supernum acquirere fauorem. Dixerat autem priùs, Vt non totum diuini sit auxilij, simul nos aliquid afferre oportet. Adeóque verbum hoc illi passim familiare est, Afferamus quod est nostrum, reliqua Deus supplebit. "Cui consentaneum quod ait Hieronymus, Nostrum esse incipere, Dei autem perficere: nostrum offerre quod possumus, illius implere quod non possumus. Vides certe iis sententiis homini plus quàm par erat ad virtutis studium illos esse largitos: quia putabant se non aliter torporem nobis ingenitum posse expergefacere, quàm si solo ipso nos peccare arguerent. Id autem quanta dexteritate ab illis factum sit postea videbimus. Certè, quas retulimus sententias, esse falsissimas, paulo post constabit. Porrò tametsi Græci præ aliis, atque inter eos singulariter Chrysostomus, in extollendæ humanæ voluntatis facultate modum excesserunt, veteres tamen omnes excepto Augustino, sic in hac re aut variant, aut vacillant, aut perplexè loquuntur, vt certi ferè nihil ex eorum scriptis referre liceat. Itaque enumerandis singulorum sententiis exactiùs non insistemus: sed carptim ex vnoquoque tantum delibabimus quantum argumenti explicatio exigere visa fuerit. Qui postea sequuti sunt (dum pro se quisque in humanæ naturæ defensione argutiæ laudem captat) sensim alij post alios in deterius continuo delapsi sunt: donec eo ventum est vt vulgo putaretur homo, sensuali tantum parte corruptus, habere prorsus incolumem rationem, voluntatem etiam maiori ex parte. *Interea volitauit illud in ore omnium, naturalia dona in homine corrupta esse, supernaturalia verò ablata. Sed quorsum tenderet, vix centesimus quisque leuiter gustauit. Ego certe si dilucidè tradere velim qualis sit naturæ corruptela, his verbis facilè sim contentus. Sed magnopere interest attentè expendi quid homo & in cunctis naturæ suæ partibus vitiatus, & donis supernaturalibus exutus valeat. Nimis ergo philosophicè hac de re loquuti sunt qui se Christi iactabant esse discipulos. Nam quasi adhuc integer staret homo, semper apud Latinos liberi arbitrij nomen extitit. Græcos verò non puduit multo arrogantius vsurpare vocabulum: siquidem αὐτεξούσιον dixerunt, acsi potestas sui ipsius penes hominem fuisset. Quoniam ergo ad vulgus etiam ipsum omnes hoc principio imbuti sunt, præditum esse libero arbitrio hominem, nonnulli autem eorum qui eximij volunt videri, quousque id extendatur nesciunt: nos vim vocis priùs excutiamus, tum ex Scripturæ simplicitate exequamur quid suapte natura homo ad bonum aut malum polleat. Liberum arbitrium quid esset, quum in omnium scriptis identidem occurrat, pauci definierunt. Videtur tamen Origenes id de quo passim inter eos conueniebat, posuisse, quum dixit, Facultatem esse

*[pec]cato grauiter vulnerata nimis tamē philosophicè pat[res] loquuti sunt. Veteres quidam, primum ne rem communi hominū iudicio absurdam traderent: deinde & præcipuè, ne carni sua sponte nimis ad bonum torpenti nouam desidiæ occasionem præberent: vt ostēditur ex illorum, præsertim Chrysost. & Hiero. Græci præ aliis maximè Chrys. modū excedunt in extollendo libero arbitrio, ita tamen veteres in genere omnes, excepto Augusti. variant & vacillant in hoc doctrinæ capite, vt nihil ferè certi ex eorum scriptis referri queat: atqui postea venerunt, in deterius alij post alios sunt delapsi. Itē liberi arbitrij variæ definitiones ex Origene, Augustino, Bernardo, Anselmo, & Petro Lōbardo & Thoma.

*Homil. de prodit. Iudæ.
Homil. 18. in Ge.
Homil. 59.
" Dialog. 3. contra Pelag.
*Per lapsum. Adeo naturalia dona in homine corrupta esse, supernaturalia ablata multi vsurparunt, pauci intellexerunt, quod dictū exponitur, sec. 12. citatur et sec. 16.

rationis ad bonum malúmve discernendum: voluntatis ad vtrumuis eligendum. Nec ab eo variat Augustinus, quum docet facultatem esse rationis & voluntatis, qua bonum eligitur gratia assistente: malum, ea desistente. Obscurius Bernardus, dum vult argutè loqui, qui ait esse consensum, ob voluntatis inamissibilem libertatem, & rationis indeclinabile iudicium. Nec satis popularis Anselmi definitio, qui tradit esse potestatem seruandi rectitudinem propter seipsam Itaque Petrus Lombardus & Scholastici Augustini definitionem magis amplexi sunt, quia & apertior erat, & gratiam Dei non excludebat: sine qua voluntatem sibi per se non sufficere videbant. Sua tamen & ipsi afferunt, siue quę meliora esse, siue quæ facere putabant ad maiorem explicationem. Principio consentiunt, nomen arbitrij magis ad rationem referendum, cuius est discernere inter bona & mala: epithetum Liberi, ad volūtatem propriè pertinere, quæ ad vtrunque flecti possit. Quare quū libertas propriè voluntati conueniat, Thomas optimè quadrare dicit si liberum arbitrium dicatur vis electiua, quæ mixta quidem ex intelligentia & appetitu, magis tamen ad appetitum inclinet. Iam habemus in quibus sitam esse doceant vim liberi arbitrij, in ratione scilicet & voluntate: nunc quantum vtrique parti tribuant, breuiter videndum superest.

Lib. 2. senten. dist. 24.

Partis 1. quæst. 83. art. 3.

Quibus iareb⁹ vulgo dicat homini liberū arbitrium: & de triplici volūtate hominis.

5 Communiter solent res medias, quæ scilicet nihil ad regnum Dei pertinent, sub libero hominis consilio ponere: veram autem iustitiā ad specialem Dei gratiam & spiritualem regenerationem referre *. Quod dum vult ostendere author operis De vocatione Gētium, triplicem voluntatem numerat: primam sensitiuam, alteram animalem, tertiam spiritualem: quarum priores duas homini liberas esse tradit, vltimam opus esse Spiritus sancti in homine. Quod an verum sit, suo loco tractabitur: nunc enim recensere breuiter aliorum sententias, non refellere propositum est. Hinc fit vt quum de libero arbitrio agunt scriptores, non quid ad ciuiles seu externas actiones: sed quid ad diuinæ Legis obedientiam valeat, in primis requirant. Quam posteriorem quæstionem sic præcipuam esse fateor, vt illam arbitrer non prorsus negligendam. Cuius sententiæ spero me optimam rationem redditurum. Obtinuit autem in scholis distinctio, quæ triplicem libertatem numerat; à necessitate primam, secundam à peccato, tertiam à miseria: quarum prima sic homini naturaliter inhæreat vt nequeat vllo modo eripi, duæ alteræ per peccatum sint amissæ. Hanc distinctionem ego libenter recipio, nisi quòd illic necessitas cum coactione perperam confunditur: inter quas quantum sit discriminis, & quàm necessario considerandum, alibi apparebit.

** Lib. 1. cap. 2.*

De vulgari distinctione triplicis libertatis.

6 Hoc si recipitur, extra controuersiam erit, non suppetere ad bona opera liberum arbitrium homini, nisi gratia adiuuetur, & gratia quidem speciali, qua electi soli per regenerationem donantur. Nam phreneticos nihil moror, qui gratiam pariter & promiscuè expositam esse garriunt. Sed nondum istud liquet, sítne in totum priuatus bene agendi facultate, an habeat adhuc nonnullam, sed pusillam & infirmam: quæ per se quidem nihil possit, opitulante verò gratia, suas ipsa quoque partes agat. *Id dum vult expedire Magister sententiarum, duplicem gratiam necessariam esse nobis docet, quò reddamur ad bonum opus idonei. Alteram vocat Operantem, qua fit vt efficaciter velimus bonum: Cooperantem alteram, quæ bonam voluntatē sequitur adiuuando. In qua partitione hoc mihi displicet, quòd dum gratiæ Dei tribuit efficacem boni appetitum, innuit hominē iam suapte natura, bonū quodammodo, licet inefficaciter, appetere, sicut Bernardus bonā quidem voluntatem opus Dei esse asserens, homini tamē hoc concedit, vt motu proprio bonam eiusmodi voluntatē appetat. Sed istud ab Augustini mente procul

An in totū sit homo priuatus facultate bene agēdi, an verò habeat adhuc nonnullā licet infirmam: vbi de vulgari distinctione gratiæ operātis & cooperantis, & quid in ea offendat.

** Lib. 2. distin. 26.*

De libero arbitrio.

procul abest, à quo tamen sumpsisse partitionem videri vult Lombardus. In secundo membro ambiguitas me offendit, quæ peruersam genuit interpretationem. Ideo enim putarunt nos secundæ Dei gratiæ cooperari, * quòd nostri iuris sit primam gratiam vel respuendo irritam facere, vel obedienter sequendo confirmare. Quod author operis De vocatione Gentium sic exprimit, Liberum esse iis qui rationis iudicio vtuntur, à gratia discedere: vt non discessisse sit præmium, & vt quod non potest nisi Spiritu cooperante fieri, eorum meritis deputetur quorum id potuit voluntate non fieri. Hæc duo notare obiter libuit, vt videas iam lector quãtum à sanioribus Scholasticis dissentiam. Longiore enim interuallo à recentioribus Sophistis differo, quãto scilicet à vetustate longius abscesserunt. Vtcunque, ex hac tamen partitione intelligimus qua ratione liberum dederint arbitrium homini. Pronuntiat enim tandem Lombardus, nõ liberi arbitrij ideo nos esse quòd ad bonum & malum vel agendum vel cogitandum peræque polleamus: sed duntaxat quòd coactione soluti sumus. Quæ libertas non impeditur, etiamsi praui simus, & serui peccati, & nihil quàm peccare possimus.

Vide ca.3. sec.11. Lib.2. cap.4.

Lib.2. senten. dist. 25.

7 Liberi ergo arbitrij hoc modo dicetur homo, non quia liberam habeat boni æquè ac mali electionem: sed quia malè voluntate agit, non coactione. Optimè id quidem: sed quorsum attinebat rem tãtulam adeò superbo titulo insignire? Egregia verò libertas, si homo quidem non cogitur ad seruiendum peccato: si tamen est ἐθελόδουλος, vt vincta teneatur peccati compedibus eius voluntas. Equidem λογομαχίας abominor, quibus frustra Ecclesia fatigatur: sed religiosè censeo cauendas eas voces quæ absurdum aliquid sonant: præsertim vbi perniciosè erratur. Quotus autem quæso, quisque est, qui dum assignari homini liberum arbitrium audit, non statim concipit illum esse & mentis suæ & voluntatis dominum, qui flectere se in vtramuis partem à seipso possit? Atqui (dicet quispiam) sublatum erit huiusmodi periculum, si de significatione diligenter plebs admoneatur. Imò verò quum in falsitatem vltro humanum ingenium propendeat, citius errorẽ ex verbulo vno hauriet, quàm veritatem ex prolixa oratione. Cuius rei certius habemus in hoc ipso vocabulo, quàm optandum sit, experimentum. Illa enim veterum interpretatione prætermissa, tota ferè posteritas in verbi etymo dum hæret, in exitialem confidentiam euecta est.

Quum non alia ratione dici possit homo liberum arbitrium habere, nisi quia voluntate sua malè agit, non coactione: magnopere interesse Ecclesiæ nunquam vsurpatam esse hanc vocẽ quæ in exitialem confidentiam euexit homines.

8 Quòd si nos Patrum authoritas mouet: illi quidem assiduè in ore habent vocabulum, sed simul declarant quanti faciant illius vsum: in primis Augustinus, qui nõ dubitat Seruum appellare. *Alicubi succenset aduersus eos qui liberum negant arbitrium: sed præcipuã rationem declarat, quum ait, Tantum ne audeat quisquam sic negare voluntatis arbitrium, vt velit excusare peccatum. At certè alibi fatetur sine Spiritu non esse liberam hominis voluntatem, quum cupiditatibus vincientibus ac vincentibus subdita sit. Item, victa vitio in quod cecidit voluntate, cœpisse carere libertate naturam. Item, hominem libero arbitrio malè vsum, & se & arbitrium suum perdidisse. Item liberum arbitrium captiuatum, nequid possit ad iustitiam. Item, liberum non fore, quod non Dei gratia liberauerit. Item, iustitiam Dei non impleri, quum Lex iubet, & homo quasi suis viribus facit: sed quum Spiritus adiuuat: & hominis non libera, sed à Deo liberata voluntas obsequitur. Atque horum omnium rationem breuiter reddit, quum alibi scribit hominem magnas liberi arbitrij vires, quum conderetur, accepisse: sed peccando amisisse. Itaque alibi, postquam ostendit liberum arbitrium constitui per gratiam, acriter in eos inuehitur, qui sibi illud arrogant sine gratia. Vtquid ergo, inquit, miseri homines aut de libero arbitrio audẽt super-

Veteres etiã sæpe declarare quid de voce ipsa sentiant: August. in primis, ex quo plurimi loci citãtur vbi vim eius eneruat et eludit, cùm seruũ arbitrium nominãs, tũ rẽ ipsã vt est exponẽs plurib. verbis.

Lib.1. cõtra Iulian. Homil. 53. in Ioh. Ad Anasta. epist. 44. De perfe. iust. Enchir. ad Laur. cap.30. Lib.3. ad Bonif. c.8. Lib.3. cap.7.

bire, antequam liberentur: aut de suis viribus, si iam liberati sunt? Nec attendunt in ipso nomine liberi arbitrij vtique libertatem sonare. Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas. Si ergo serui sunt peccati, quid se iactant de libero arbitrio? A quo enim quis deuictus est, huic & seruus addictus est. Si autem liberati sunt, quid se iactãt velut de opere proprio? An ita liberi sunt, vt nec serui eius esse velint qui dicit, Sine me nihil potestis facere? Quid, quòd alio etiam loco videtur iocosè eludere vsum eius vocis, quum dicit, liberum quidem esse arbitrium, sed nõ liberatum: liberum iustitiæ, seruum peccati? Quam sententiam alibi quoque repetit & explicat, vbi docet liberum à iustitia non esse hominem, nisi arbitrio voluntatis: à peccato autem nõ fieri liberum nisi gratia saluatoris. Qui libertatem hominis nihil aliud esse sibi testatur quàm emancipationem, vel manumissionem à iustitia, illius inane nomen videtur bellè irridere. Itaq; siquis vocis huius vsum nõ praua intelligẽtia sibi permittat, per me quidem non vexabitur ob eam rem: sed quia sine ingenti periculo non posse retineri censeo, magno contrà Ecclesiæ bono futurum si aboleatur: neque ipse vsurpare velim, & alios, si me consulant, abstinere optarim.

Lib. 1. ad Bonifac. cap. 3.
Lib. 2. cap. 7.
Lib. de ver. Apost. ser. 3.
Lib. de spiritu & litera cap 30.
2. Cor. 3. 17.
Iohan. 15. 5.
De corrept. et grat. cap. 13.

Licet veteres scriptores Ecclesiastici nimij sint interdũ in libero arbitrio extollendo, & ambiguè variéque in hac re loquuti sint, apparet tamen ex quamplurimis eorum sententijs, humana virtute nihil aut quam minimo æstimata, totã bonorum omnium laude Spiritui sancto detulisse: quarum nonnullæ recitantur Cypr. Aug. Euch. Chrysost.

9 Magnum mihi præiudicium attulisse forsan videar, qui scriptores omnes Ecclesiasticos, excepto Augustino, ita ambiguè aut variè in hac re loquutos esse cõfessus sum, vt certũ quippiam ex eorum scriptis haberi nequeat. Hoc enim perinde nonnulli interpretabuntur quasi à suffragij iure depellere ideo ipsos voluerim, quia mihi sint omnes aduersarij. Ego verò nihil aliud spectaui quàm quòd volui simpliciter ac bona fide consultum pijs ingenijs: quæ si eorum sententiam hac in parte expectent, semper incerta fluctuabunt: adeò nunc hominem liberi arbitrij viribus spoliatum ad solam gratiam confugere docent: nũc proprijs ipsum armis aut instruunt, aut videntur instruere. Difficile tamen factu non est, vt appareat eos in huiusmodi loquendi ambiguitate, humana virtute nihil aut quàm minimum æstimata, totam Spiritui sancto bonorum omnium laudem detulisse: si quasdam eorum sententias huc inseram quibus id clarè docetur. * Quid enim sibi vult illud Cypriani, toties ab Augustino celebratum, De nullo gloriandum: quia nihil nostrum est, nisi vt homo prorsus apud se exinanitus, à Deo totus pendere discat? Quid illud Augustini & Eucherij, dum lignum vitæ Christum esse exponunt, ad quem qui manum porrexerit viuet: lignum scientiæ boni & mali, voluntatis arbitrium, de quo qui relicta gratia Dei gustauerit, morietur? Quid illud Chrysostomi, Quòd omnis homo non modò naturaliter peccator, sed totus peccatum est? Si nihil boni nostrum est, si homo à vertice ad calcem totus est peccatum, si ne tentare quidem licet quantum valeat arbitrij facultas: qui iam inter Deum & hominem laudem boni operis partiri liceat? Possem eiusmodi formæ permulta ex alijs referre: sed ne quis cauilletur, me seligere sola ea quæ causæ meæ seruiunt, quæ autem aduersantur, callidè præterire, ab hac recitatione abstineo. Audeo tamen hoc affirmare, vtcunque nimij interdum sint in libero arbitrio extollendo, hunc tamen illis propositum fuisse scopum, vt hominem à virtutis suæ fiducia penitus auersum, in Deo vno fortitudinem suam repositam habere doceant. Nunc ad simplicem veritatis explicationem in consideranda hominis natura venio.

** Lib. de præd. sanct. Item ad Bonifaciu lib 4 & alibi. Libro in Genesin Homil. 1. in aducatu.*

Non est periculum ne sibi nimiũ adimat homo dummodo recuperãdum in Deo discat quod sibi deest.

10 Quod tamen initio huius capitis præfatus sum, cogor rursum hic repetere, Vt quisque maximè suæ calamitatis, inopiæ, nuditatis, ignominiæ conscientia deiectus est & consternatus, ita optimè in sui cognitione profecisse. Non enim periculum est ne sibi nimium adimat homo, dummodo recuperandum in Deo discat quod sibi deest. At sibi ne

tantillum

tantillum quidem sumere vltra ius suum potest, quin & inani fiducia se perdat, & diuinum honorem ad se traducens, immanis sacrilegij reus fiat. Et sanè quoties haec libido mentem nostram incessit vt aliquid nostrum habere expetamus, quod in nobis scilicet potius quàm in Deo resideat, cogitationem hanc non ab alio consiliario sciamus nobis suggeri, quàm qui primos parentes induxit vt diis esse similes vellent, scientes bonum & malum. Si verbum diabolicum est, quod hominem in seipso erigit, illi ne locum demus: nisi ab hoste cōsilium capere libet. Dulce quidem est, tantū habere propriae virtutis vt in teipso acquiescas: sed, ne ad inanem istam fiduciam illectemur, deterreant nos tot graues sententiae, quibus seuerè prosternimur: quales sunt, * Maledictum esse qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum. Item, Non delectari Deum robore equi, tibias viri illi non placere: sed affici erga timentes se, suspicientes bonitatem suam. Item, Ipsum esse qui dat lasso vires, & virtute defectis robur auget: qui facit vt fatigentur & laborent adolescentes, iuuenes impingant: qui autem in ipso vno sperant, roborentur. Quae omnia eò spectant, vt ne quantulacunque fortitudinis nostrae opinione nitamur, si Deum volumus habere propitium, qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. " Tum in memoriam rursum veniant istae promissiones, Effundam aquam super sitientem, & flumina super aridam. Item, Omnes sitientes venite ad aquas. Quae testantur, ad percipiendas Dei benedictiones nullos admitti nisi suae paupertatis sensu tabescentes. Nec praetereundae eiusmodi, qualis ista est Iesaiae, Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, neque luna ad lucēdum per noctem: sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam. Solis certè aut lunae splendorem non aufert Dominus seruis suis: sed quia vult in ipsis solus gloriosus apparere: ab iis etiam quae habentur eorum opinione excellentissima, fiduciam eorum procul auocat.

Gen. 3. 5.
Verbum est diabolicū, licet nobis dulce, quod hominem in seipso erigit: ad quod repellendum recitantur ex Scriptura multae graues sententiae, quae hominē seuerè prosternunt: item promissiones quae non aliis gratiam promittunt quàm tabescētibus suae paupertatis sensu.
* *Iere 17. 5.*
Psal. 147. 10.
Isa. 40. 29.
" *Ia. 4. 6.*
Isa. 44. 3.
Idem 55. 1.
Isa. 60. 19.

11 Semper mihi sanè vehementer illud Chrysostomi placuit, Fundamentum nostrae philosophiae esse humilitatem: magis etiamnum illud Augustini, Quemadmodum, inquit, rhetor ille rogatus quid primum esset in eloquentiae praeceptis: respondit pronuntiationem: quid secundum, pronunciationem: quid tertium pronunciationem: ita si me interroges de religionis Christianae praeceptis, primò, secūdò, & tertiò & semper respondere liberet humilitatem. Porrò humilitatem non intelligit, vbi homo aliquantae virtutis sibi conscius a superbia tantúmque abstinet: sed vbi talem se verè sentit qui nullum habeat nisi in humilitate refugium, quemadmodum alibi declarat. Nemo, inquit, se palpet: de suo Satanas est: id vnde beatus est, à Deo tantùm habet. Quid enim de tuo habes nisi peccatum? Tolle tibi peccatum, quod tuum est: nam iustitia Dei est. Item, Quid tantum de naturae possibilitate praesumitur? vulnerata, sauciata, vexata, perdita est. Vera confessione, non falsa defensione opus habet. Item, Quando quisque cognoscit quòd in seipso nihil est, & adiutorium de se nullum habet: arma in ipso confracta sunt, bella sedata sunt. Necesse autem est vt conterantur omnia impietatis arma, confringantur, comburantur: remaneas inermis, nullum habeas in te adiutorium. Quanto magis in te infirmus es, tanto magis te suscipit Dominus. Sic in Psalmum septuagesimum, iustitiae nostrae reminisci nos vetat, quo Dei iustitiam agnoscamus: ac Deum ostendit sic nobis gratiam suam commendare, vt nos nihil esse sciamus. Stare tantùm Dei misericordia, quum à nobis ipsis nonnisi mali simus. Ne hîc ergo de iure nostro cum Deo contendamus, ac si saluti nostrae decederet quod illi tribuitur. Siquidem vt nostra humilitas eius est altitudo: ita confessio nostrae humilitatis, miserationem eius in remedium paratam habet:

Quaedā egregiè dicta de humilitate vera à Chrysost. & August.
Hom. de perf. Euange. Epist. 56. ad Dioscor.
Homi. in Ioh. 49.
Libr. de natura & gratia, cap. 59.
In Psal. 45.

Neque verò exigo vt homo non conuictus, vltro cedat: & si quas facultates habet, ab iis animum auertat, quò in veram humilitatem subigatur: sed vt seposito φιλαυτίας καὶ φιλονεικίας morbo (quo excæcatus æquo altiùs de se sentit) in veraci Scripturæ speculo seipsum probe recognoscat.

Exponitur illud August. Adæ lapsu naturalia dona in homine corrupta esse, supernaturalia ablata: nẽpe fidem, amorem Dei, charitatẽ erga proximos, sanctitatis & iustitiæ studium (quæ sunt supernaturalia dona) periisse, sed restitui à Christo: naturalia, mentẽ scil. & cor, esse corrupta, quia sanitas mẽtis & cordis rectitudo simul fuerunt ablata. Itẽ rationem in homine non penitus fuisse deletã, sed partim debilitatã, partim vitiatam: sic voluntatem, quia inseparabilis est ab hominis natura, non periisse, sed prauis cupiditatib[9] fuisse deuinctã. Vide sect. 4, & 16.

12 Ac illa quidem vulgaris sententia quam sumpserunt ex Augustino, mihi placet, naturalia dona fuisse corrupta in homine per peccatum, supernaturalibus autẽ exinanitum fuisse. Nam hoc posteriore membro intelligunt tam fidei lucem quàm iustitiam, quæ ad cœlestem vitam æternámque fœlicitatem adipiscendam sufficerent. Ergo se abdicans à regno Dei, simul priuatus est spiritualibus donis, quibus in spem salutis æternæ instructus fuerat: vnde sequitur, ita exulare à regno Dei, vt quæcunque ad beatam animæ vitam spectant, in eo extincta sint, donec per regenerationis gratiam ipsa recuperet. In his sunt fides, amor Dei, charitas erga proximos, sanctitatis & iustitiæ studium. Hæc omnia quum nobis restituat Christus, aduentitia censentur, & præter naturam: ideóque fuisse abolita colligimus. Rursum sanitas mentis & cordis rectitudo simul fuerunt ablata: atque hæc est naturalium donorum corruptio. Nam etsi aliquid intelligentiæ & iudicij residuũ manet vnà cum voluntate, neque tamen mentem integram & sanã dicemus, quæ & debilis est, & multis tenebris immersa: & prauitas voluntatis plus satis nota est. Quum ergo ratio qua discernit homo inter bonum & malum, qua intelligit & iudicat, naturale donum sit, nõ potuit in totũ deleri: sed partim debilitata, partim vitiata fuit, vt deformes ruinæ appareant. *Hoc sensu dicit Iohannes lucem adhuc in tenebris lucere, sed à tenebris non comprehendi: quibus verbis vtrunque clarè exprimitur, in peruersa & degenere hominis natura micare adhuc scintillas, quæ ostendant rationale esse animal, & à brutis differre, quia intelligentia præditum sit: & tamen hanc lucem multa ignorantiæ densitate suffocari, vt efficaciter emergere nequeat. Sic voluntas, quia inseparabilis est ab hominis natura, non periit: sed prauis cupiditatibus deuincta fuit, vt nihil rectum appetere queat. Hæc quidem plena est definitio, sed quæ pluribus explicanda est. **Ergo, vt secundùm primam illam distinctionem, qua hominis animam in intellectum & voluntatem partiti sumus, orationis ordo procedat: vim intellectus priore loco excutiamus. Perpetuæ cæcitatis ita eum damnare, vt nihil intelligentiæ vllo in genere rerum reliquum facias, non modò verbo Dei, sed sensus etiam communis experimento repugnat. Videmus enim insitum esse humano ingenio desiderium nescio quod indagandæ veritatis, ad quam minimè aspiraret nisi aliquo eius odore ante percepto. Est ergo iam hæc nonnulla humani intellectus perspicientia, quod veritatis amore naturaliter rapitur: cuius neglectus in brutis animantibus arguit crassum absque ratione sensum. Quanquam hæc qualiscunque appetentia, antequam cursus sui stadium ingrediatur, deficit: quia mox concidit in vanitatem. Siquidem mens hominis, præ hebetudine, rectam veri inuestigandi viam tenere nequit: sed per varios errores vagatur, & tanquam in tenebris palpando subinde impingit, donec tandem palabata euanescat: ita veritatem quærendo, quàm sit ad ipsam quærendam & inueniendam inepta prodit. Altera deinde vanitate grauiter laborat: quòd in quarum rerum veram notitiam incumbere expediat sæpius nõ discernit. Itaque in disquirendis superuacuis ac nihili rebus ridicula curiositate se torquet: ad res maximè cognitu necessarias aut non aduertit, aut contemptim & rarò deflectit: studium certè suum vix vnquam seriò applicat. De qua prauitate quum passim conquerantur profani scripto-

[*] Iohan. 1. 5.

[**] Lib. 1. cap. 15. sec. 7, & 8. & supr. sect. 2.

Intellectum hominis nõ ita esse quidam perpetuæ cæcitatis, vt nihil intelligẽtiæ vllo in rerũ genere ei reliquũ fiat: sed nõnullam esse eius perspicientiã, quòd veritatis inquirendæ studio naturaliter rapitur. Et tamen hanc appetentiam mox cõcidere in vanitatẽ: quia mens hominis præ hebetudine rectam veri

scriptores, omnes ferè se ea implicuisse comperiuntur. Quare Solomon, in toto suo Ecclesiaste, vbi ea studia est persequutus, in quibus sibi videntur homines valde sapere, inania tamen esse & friuola pronuntiat.

13 Neque tamen ita conatus eius semper in irritum cedunt, quin aliquid assequatur, præsertim vbi seipsam ad inferiora ista intẽdit. Quinetiam non ita stupida est quin exiguum quiddam & de superioribus delibet, vtcunque negligentiùs illis percontandis vacet: non id quidem æqua facultate. Nam quum supra vitæ præsentis spatiũ euehitur, tum præcipuè demum conuincitur suæ imbecillitatis. Quare, vt melius perspiciamus quousque pro gradibus suæ facultatis in vnaquaque re procedat, distinctionem nobis proponere operæpretium est. Sit ergo hæc distinctio, esse aliam quidem rerum terrenarum intelligentiam, aliam verò cœlestium. Res terrenas voco, quę ad Deum regnúmq; eius, ad veram iustitiam, ad futurę vitę beatitudinem non pertingunt: sed cum vita pręsenti rationem relationémque habent, & quodammodo intra eius fines continentur. Res cælestes, puram Dei notitiam, veræ iustitiæ rationem, ac Regni cælestis mysteria. In priore genere sunt, politia, œconomia, artes omnes mechanicæ disciplinæque liberales. In secundo, Dei ac Diuinæ voluntatis cognitio, & vitæ secundum eam formandæ regula. De priori autem sic fatẽdum, Quoniam homo animal est natura sociale, naturali quoque instinctu, ad fouendam conseruãdámque eam societatem propendet: ideóque ciuilis cuiusdam & honestatis & ordinis vniuersales impressiones inesse omnium hominum animis conspicimus. Hinc fit vt nemo reperiatur, qui non intelligat, oportere quosuis hominum cœtus legibus contineri, quíque non earum legum principia mente complectatur. Hinc ille perpetuus tam Gentium omnium, quàm singulorum mortalium in leges consensus, quia insita sunt vniuersis, absque magistro aut legislatore, ipsarum semina. Neque moror dissentiones & pugnas, quæ mox emergunt, dum alij cupiunt ius & fas omne inuersum, soluta legũ repagula, libidinem solã pro iure grassari, vt fures & latrones: alij (quod vitium plusquam vulgare est) iniquum esse putant quod pro æquo ab aliis sancitur: contrà, laudabile contendunt quod ab aliis vetatur. Siquidem illi non ideò leges oderunt, quod ignorent bonas & sanctas esse: sed, præcipiti cupiditate furentes, cum manifesta ratione pugnant: &, quod mentis intelligentia probant, pro sua libidine abominantur. Posterius certamen tale est vt primã illam conceptionem æquitatis non dirimat: siquidem de legum capitibus dum inter se disceptant homines, in quandam æquitatis summam consentiunt. In quo debilitas certè humanæ mentis arguitur, quę, etiam dum viam sequi videtur, claudicat & vacillat. Manet tamen illud, inspersum esse vniuersis semen aliquod ordinis politici. Atque hoc amplum argumentum est, in huius vitę constitutione, nullum destitui luce rationis hominem.

14 Sequuntur artes tum liberales, tum manuarię, quibus discendis, quia inest omnibus nobis quędam aptitudo, in eis etiam apparet vis humani acuminis. Quanquam autem non sunt omnes omnibus discendis idonei, satis tamen communis energię certum specimen est, quòd nemo propè reperitur cuius in arte aliqua perspicientia non se exerat. Neque sola suppetit ad discendum energia & facilitas, sed ad excogitandum in vnaquaque arte nouum aliquid, vel amplificandum & expoliendum quod alio pręeunte didiceris: Quod vt Platonem perperam impulit vt traderet comprehensionem eiusmodi nihil esse quàm recordationem: ita nos optima ratione cogit fateri, esse ingenitũ humano ingenio eius principium. Hęc ergo documenta apertè testantur vniuersalem rationis & intelligentiæ comprehẽsionem esse hominibus naturaliter inditam.

inuestigandi vi... tenere nequit: deinde in quarum rerũ veram notitiam incumbere expediat, sępius nõ discernit.

Quod ad res terrenas attinet, hominis mentem valere acumine ostẽditur exemplis: primò in politia & œconomia: quũ nemo nõ intelligat oportere hominum cœtus legibus contineri, & harum legum principia mente complectatur.

Item in artibus tũ liberalibus tũ manuariis: quibus discendis (licet alii aliis magis idonei) inest homini quædam aptitudo: imo etiam amplificandis & expoliendis.

Sic vniuersale bonũ esse lumen rationis & intelligentiæ in hominibus, vt potius gratuitũ sit erga singulos beneficẽtiæ Dei munus. Quod ostẽdit Deus dum quosdã moriones & stupidos creat: itẽ dum facit vt hic acumine, alius iudicio, alius mentis agilitate præstet: itẽ dum instillat singulares motus, non solùm pro cuiusq; vocatione, sed etiã pro ratione tẽporis aut rei quæ agenda est. quod & prosequitur sect. 17.

Sic tamẽ vniuersale est bonum, vt in eo pro se quisq; peculiarem Dei gratiam agnoscere debeat. Ad quam gratitudinem nos abundè expergefacit ipse naturæ conditor, dum moriones creat, in quibus repræsentat quibus excellat dotibus hominis anima, nisi eius lumine perfusa: quod sic naturale inest omnibus, vt prorsus gratuitũ sit erga singulos beneficentiæ eius munus. * Ipsarũ porrò artium inuẽtio aut methodica traditio, aut interior & præstantior cognitio (quæ propria est paucorum) non est quidem solidũ argumentum cõmunis perspicaciæ: quia tamen promiscue cõtingit piis & impiis, iure inter naturales dotes numeratur.

** Artium inuẽtio, methodica traditio, aut interior & præstantior cognitio, quæ in antiquis Iurecons. philosophis, medicis (prophanis sanè hominibus) elucent, admonẽt nos, mentẽ hoīs, quantũlibet ab integritate sua collapsam, eximijs tamẽ Dei donis etiamnũ esse ornatam.*

15 Quoties ergo in profanos scriptores incidimus, illa, quæ admirabilis in iis affulget, veritatis luce, admoneamur, mentem hominis, quantumlibet ab integritate sua collapsam & peruersam, eximiis tamen etiamnum Dei donis vestitam esse & exornatam. Si vnicum veritatis fontem, Dei spiritum esse reputamus, veritatem ipsam, neque respuemus, neque contemnemus, vbicunque apparebit: nisi velimus in Spiritũ Dei contumeliosi esse: non enim dona spiritus, sine ipsius contemptu & opprobrio, vilipenduntur. Quid autem? Veritatem affulsisse antiquis iurisconsultis negabimus, qui tanta æquitate ciuilem ordinem & disciplinam prodiderunt? Philosophos cæcutiisse dicemus cùm in exquisita ista naturæ contemplatione, tum artificiosa descriptione? Dicemus mentem illis defuisse, qui arte disserendi constituta, nos cum ratione loqui docuerunt? Dicemus eos insanisse, qui medicinam excudendo, suam industriam nobis impenderunt? Quid mathemata omnia? putabimúsne amentium deliria? Imò ne sine ingenti quidem admiratione, veterum scripta legere de his rebus poterimus: admirabimur autem, quia præclara, vt sunt, cogemur agnoscere. Porro laudabiléne aliquid aut præclarum censebimus, quod non recognoscamus à Deo prouenire? Pudeat nos tantæ ingratitudinis, in quam non inciderunt Ethnici poëtæ, qui & philosophiam, & leges, & bonas omnes artes, deorum inuenta esse confessi sunt. Ergo quum homines istos, quos Scriptura ψυχικοὺς vocat, vsque eo fuisse pateat in rerum inferiorum inuestigatione acutos & perspicaces, talibus exemplis discamus, quot naturę humanæ bona Dominus reliquerit, postquam vero bono spoliata est.

Exo. 31.2, & 35.30.

Ingenij vires eximię in artib⁹ tũ liberalibus, tum mechanicis sunt dona Spiritus, quæ Deus quib⁹ vult dispẽsat (etiã improbis) in publicũ generis humani bonũ. Itaq; ijs vti nos oportere, etiãsi impiorũ ministerio nobis communicentur: quibus sunt fluxa et euanida, quoniã

16 Neque tamen interim obliuiscamur hæc præstantissima diuini Spiritus esse bona, quæ in publicum generis humani bonum, quibus vult dispensat. Si enim Beseleel & Oliab intelligentiam & scientiã quæ in fabricam tabernaculi requirebatur, oportuit à Spiritu Dei instillari: non mirum est, si earũ rerum quæ sunt in vita humana præstantissimę, cognitio per Spiritum Dei cõmunicari nobis dicatur. Neq; est cur roget quispiã, Quidnam cum Spiritu cõmercij impiis, qui sunt à Deo prorsus alieni? Nã quòd dicitur Spiritus Dei in solis fidelibus habitare, id intelligendum de Spiritu sanctificationis, per quem Deo ipsi in tẽpla consecramur. Neq; tamẽ ideo minus replet, mouet, vegetat omnia eiusdem Spiritus virtute, ídque secundum vniuscuiusque generis proprietatem, quam ei creationis lege attribuit. Quòd si nos Dominus impiorum opera & ministerio, in physicis, dialecticis, mathematicis & reliquis id genus voluit adiutos, ea vtamur: ne si Dei dona vltro in ipsis oblata negligamus, demus iustas ignauiæ nostræ pœnas. At verò, ne quis hominem valde beatum putet, quum sub elementis huius mundi tanta veritatis comprehendendæ energia illi conceditur: simul addendum est, totam istam & intelligendi vim, & intelligentiam quæ inde consequitur, rem esse fluxam & euanidam corã Deo, vbi non subest solidũ veritatis fundamẽtum. * Verissimè enim Augustinus (cui subscribere, vt diximus, coacti sunt Magister sententiarum & scholastici) vt gratuita homini dona post

na post

na post lapsum detracta esse, ita naturalia hæc quæ restabant, corrupta fuisse docet: non quod per se inquinari possint, quatenus à Deo proficiscuntur: sed quia polluto homini pura esse desierunt, ne quam inde laudem consequatur.

destituuntur ipsi solido veritatis fundamento.

**Lib. 2. dist. 25.*

Vide eandem Augustini sententiam sect. 4, & 12.

17 Hæc summa sit, in vniuerso genere humano perspici naturæ nostræ propriã esse rationem, quæ nos à brutis animalibus discernat, sicut ipsa sensu differunt à rebus inanimatis. *Nam quòd nascuntur moriones quidam, vel stupidi, defectus ille generalem Dei gratiam non obscurat, quin potius tali spectaculo monemur, quod nobis relictum est, Dei indulgentiæ merito debere ascribi: quia nisi nobis pepercisset, totius naturæ interitum secum traxisset defectio. Quòd autem alij præstant acumine, alij iudicio superãt, alijs mens agilior est ad hanc vel illam artem discendam, in hac varietate gratiam suam nobis commendat Deus, ne sibi quisquam velut propriam arroget quod ex mera illius liberalitate fluit. Vnde enim alius alio præstantior, nisi vt in natura communi emineat specialis Dei gratia, quæ multos præteriens, nemini se obstrictam esse clamat? Adde quòd singulares motus pro cuiusque vocatione Deus instillat: cuius rei multa occurrunt exempla in libro Iudicum, vbi dicitur Spiritus Domini induisse quos ad regendum populum vocabat. Denique in eximiis quibusque factis specialis est instinctus. Qua ratione Saulem sequuti sunt fortes, quorũ tetigerat Deus corda. Et quum prædicitur inauguratio in regnum. ita loquitur Samuel, Transibit super te Spiritus Domini & eris vir alius. Atq; hoc ad totum gubernationis cursum extenditur: sicuti postea narratur de Dauide, quòd transierit super eum Spiritus Domini à die illa in posterũ. Sed idem alibi traditur quoad particulares motus. Imò apud Homerum ingenio pollere dicuntur homines non modò prout cuique distribuit Iupiter, sed οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγησι. Et certè experientia ostendit, dum attoniti sæpe hærent qui maximè ingeniosi erant ac solertes, in manu & arbitrio Dei esse mentes hominum, vt eas singulis momentis regat: qua ratione dicitur auferre sensum prudentibus, vt errent per inuia. Cæterùm in hac diuersitate conspicimus tamen aliquas imagines Dei superstites notas, quæ totum humanum genus ab aliis creaturis distinguant.

**Suprà sect. 14.*

Iudic. 6.34.

1. Sam. 10.6.

1. Sam. 16.13.

Odyss. 6.

Psal. 107.40.

18 Nunc exponendum est quid cernat humana ratio, vbi ad regnum Dei venitur & spiritualem illam perspicientiam: quæ tribus potissimùm rebus constat, Deum nosse, paternum erga nos eius fauorem, in quo salus nostra consistit: & formandæ secundum legis regulam, vitæ rationẽ. Cum in primis duobus, tum verò in secundo propriè, qui sunt hominum ingeniosissimi, talpis sunt cæciores. Equidem non inficior, sparsim quædam apud philosophos de Deo legi scitè & appositè dicta: sed quæ vertiginosam quandam imaginationem semper resipiant. Præbuit quidem illis Dominus, vt suprà dictum est, exiguum diuinitatis suæ gustum, ne ignorantiam impietati obtenderent: & eos interdum ad dicenda nõnulla impulit, quorum confessione ipsi conuincerentur: sed ita viderunt quę videbant, vt tali intuitu minimè ad veritatem dirigerentur, nedum pertingerent: qualiter nocturni fulgetri coruscatione, qui in medio agro est viator, longè latéque ad momentum videt: sed adeò euanido aspectu, vt ante noctis caligine resorbeatur, quam pedem mouere queat: tantum abest vt in viam tali subsidio deducatur. Præterea illæ veritatis guttulæ, quibus libros tanquam fortuito aspergunt, quot & quam portentosis mendaciis sunt inquinatæ? Denique illam diuinæ erga nos beneuolentiæ certitudinem (sine qua hominis ingenium immensa confusione repleri necesse est) ne olfecerunt quidem vnquam. Ad hanc ergo veritatem nec appropinquat, nec contendit, nec collimat humana ratio, vt in-

Humanã rationem nihil cernere quod ad regnum Dei & res cœlestes: quæ tribus capitibus cõtinentur, Deũ nosse, paternum eius erga nos fauorem & formandę secundũ Legis regulam vitæ rationem: demõstratur in duobus primis.

Vide lib. 3. cap. 2 sect. 14. 15. 16.

telligat quis sit verus Deus, qualísve erga nos esse velit.

Naturalib' ingenij viribus nec Deum cognosci ab hominibus nec paternum eius fauorem, ostenditur ex variis Scripturæ testimoniis, hîc & sect. 20, & 21.

19 Sed quia falsa perspicaciæ nostræ opinione ebrij, ægerrimè nobis persuaderi sinimus illam in rebus diuinis cæcam prorsus esse & stupidam: satius, opinor, fuerit Scripturæ testimoniis, quàm rationibus id comprobare. Hoc pulcherrimè docet Iohannes, eo quem nuper citaui loco, quum scribit in Deo ab initio fuisse vitam, & eam vitam quæ esset lux hominum: lucem hanc in tenebris lucere, & à tenebris non comprehendi. Indicat quidem hominis animam fulgore diuinæ lucis irradiari, vt nunquam planè vel exigua saltem eius flamma, vel saltem scintilla destituatur: sed ea tamen illuminatione Deum non comprehendere. Cur id? quia eius acumē, quantū ad Dei notitiam, mera est caligo. Quum enim Spiritus homines appellat tenebras, eos simul spoliat omni spiritualis intelligentiæ facultate. Quare fideles, qui Christum amplectuntur, non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis aut viri, sed ex Deo natos asserit. Quasi diceret, non esse tam sublimis sapientiæ capacem carnem, vt Deum, & quod Dei est, suscipiat, nisi Dei Spiritu illuminetur. Quemadmodum testatus est Christus, hanc specialem esse Patris reuelationem, quòd à Petro agnosceretur.

Iohan.1.4. *Ibid.13.* *Matt.16.17.*

20 Si persuasum nobis foret (quod extra controuersiam esse debet) naturæ nostræ deesse quicquid cœlestis Pater electis suis per Spiritum regenerationis confert, hîc nulla esset hæsitandi materia. Sic enim loquitur populus fidelis apud Prophetam, Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen. Idem testatur Apostolus, quum ait neminem posse dicere Dominum Iesum, nisi in Spiritu sancto. Et Iohannes Baptista, stuporem discipulorum videns, exclamat neminem posse accipere quicquam nisi datum illi fuerit desuper. Donum autem ab eo intelligi de speciali illuminatione, non cōmuni naturæ dote, inde constat quòd tot verbis, quibus Christum commendauerat discipulis suis, nihil se profecisse conqueritur. Video, inquit, verba nihil esse ad mentes hominum de rebus diuinis imbuendas, nisi Dominus per Spiritum suum intelligentiam dederit. Quinimo Moses, dum populo exprobrat suam obliuionem, simul tamen notat, non aliter ipsum posse in mysteriis Dei sapere, nisi ipsius beneficio. Viderunt, inquit, oculi tui signa illa portentáque ingentia: & non dedit tibi Dominus cor ad intelligendum, nec aures ad audiendum, nec oculos ad videndum. Quid plus exprimeret si nos vocaret stipites in operibus Dei considerandis? Vnde Dominus per Prophetam singularis gratiæ loco pollicetur se daturum Israelitis cor, vt ab illis cognoscatur: nimirum innuens, tantum hominis mentē spiritualiter sapere, quantum abs se illustrata fuerit. Hoc quoque sua voce dilucidè confirmauit Christus quum diceret neminem venire ad se posse, nisi cui datum à Patre suo foret. Quid? annon ipse est viua Patris imago, in qua totus eius gloriæ splendor nobis exprimitur? Ergo nō potuit melius ostendere qualis sit nostra ad cognoscendum Deum facultas, dum ad cernendam eius imaginem, vbi ita palàm exhibetur, oculos nobis esse negat. Quid? Annon ideo in terras descendit, vt Patris voluntatem hominibus patefaceret? Annon sua quoq; legatione fideliter defunctus est? Ita est sanè: sed nihil efficitur eius prædicatione, nisi interior magister Spiritus viam ad animos patefaciat. Ergo non veniunt ad eum, nisi qui à Patre audierunt & edocti sunt. Quæ ista discendi & audiendi ratio? Nempe vbi aures ad audiendum, & mentes ad intelligendum, Spiritus mira & singulari virtute format. Ac ne illud nouum videatur, Isaiæ vaticinium citat, vbi dum Ecclesiæ instaurationem promittit, eos Dei discipulos fore docet qui in salutem colligentur. Si aliquid peculiare de electis suis illic prædicit Deus, constat non de eo doctrinæ genere ipsum lo-

Psal.36.9. *1.Cor.12.3.* *Iohan.3.27.* *Deut.29.2.* *Iere.24.7.* *Iohan.6.44.* *Heb.1.3.* *Iohan.1.18.* *Isa.54.7.*

qui

qui quod impiis etiam & profanis commune est. Restat igitur vt intelligamus, nemini patere in regnum Dei ingressum, nisi cui nouam mentem Spiritus sanctus sua illuminatione fecerit. Omnium verò clarissimè Paulus, qui disputationem hanc ex professo ingressus, postquam stultitiæ ac vanitatis damnauit vniuersam hominum sapientiam, adeóq; prorsus exinaniuit, ita concludit demum, Animalem hominem non posse percipere quæ sunt Spiritus Dei: stultitiam esse illi, nec posse intelligere, quia spiritualiter diiudicantur. Quem vocat animalem? nempe qui naturæ lumine nititur. Ille, inquam, nihil in spiritualibus mysteriis Dei comprehendit. Quid ita? an quia per ignauiam negligit? Imò, etiamsi enitatur, nihil potest: quia scilicet spiritualiter diiudicantur. Quid istud significat? quia humanæ perspicaciæ penitus abscondita, per solam Spiritus reuelationem patefiunt: adeò vt pro stultitia ducantur, vbi Spiritus Dei non illucet. Antè autem supra oculorum, aurium, mentium capacitatem extulerat quæ præparauit Deus diligentibus se: quin sapientiam humanam, quasi velum quoddam esse testatus fuerat, quo mens à cernendo Deo impeditur. Quid volumus? pronuntiat Apostolus, infatuatam à Deo sapientiam huius mundi: & nos scilicet acumen illi tribuemus, quo ad Deum & cœlestis regni adyta penetrare possit? Facessat à nobis tanta vecordia.

1.Cor.2.14.

1.Cor.1.20.

21 Itaque quod hîc detrahit hominibus, alibi soli Deo tribuit in precatione: Deus, inquit, & Pater gloriæ det vobis Spiritum sapientiæ & reuelationis. Iam audis, omnem sapientiam & reuelationem esse Dei donum. Quid tum prætereà? Illuminatos oculos mentis vestræ. Certè si noua reuelatione indigent, à seipsis cæcutiunt: sequitur deinde, Vt sciatis quæ sit spes vocationis vestræ, &c. Ergo tantæ intelligentiæ non esse capaces hominum mentes vt vocationem suam nouerint, fatetur. Neq; hîc garriat Pelagianus quispiam, huic vel stupiditati, vel ruditati Deum succurrere, dum verbi sui doctrina eò dirigit hominis intellectum, quò, sine duce, peruenire non poterat. Habebat enim Dauid Legē, in qua quicquid sapientiæ desiderari potest, comprehensum erat: neque tamen eo contentus, oculos sibi retegi postulat, vt Legis ipsius mysteria considerret. Qua certè locutione innuit, solem exoriri terris, vbi hominibus Dei verbum elucet: verùm eos non multum inde consequi, donec oculos vel dederit vel aperuerit ille ipse qui ideò Pater luminum vocatur, quia vbicunque Spiritu suo non resplendet, omnia tenebris occupantur. Sic & Apostoli ab optimo quidem magistro ritè & abundè edocti fuerant: nisi tamen indigerent Spiritu veritatis qui eorum mentes hac ipsa doctrina, quam antè audierant, erudiret, non illum expectare iuberentur. Si quod petimus à Deo deesse nobis confitemur, & ipse in eo quod promittit, nostram arguit inopiam: nemo iam fateri dubitet, se tantum ad intelligenda Dei mysteria valere quantum eius gratia fuerit illuminatus. Qui sibi plus intelligentiæ tribuit, eò cæcior est, quòd cæcitatem suam non agnoscit.

Ephes.1.15.

Psal.119.18.

Iac.1.17.

Ioh.14.26.

22 Restat tertium illud membrum, de cognoscēda vitæ probè instituendæ regula, quam verè operum iustitiæ notitiam nuncupamus: vbi videtur mens humana esse aliquanto quàm in superioribus acutior. Siquidem testatur Apostolus, Gentes quæ Legem non habent, dum Legis opera faciunt, sibi pro Lege esse, ac ostendere opus Legis scriptum in cordibus suis, testimonium illis reddente conscientia, & cogitationibus inter se accusantibus, aut excusantibus coram iudicio Dei. Si Gentes naturaliter Legis iustitiam habent mentibus suis insculptam, certè non dicemus eas in vitę ratione prorsus cæcutire. Et nihil est vulgatius, quàm lege naturali (*de qua istic Apostolus loquitur) hominem sufficienter

**Rom.2.14.*

In 3.cap. (nēpe formandæ secundū Legis regulā vitæ rationem nosse) videtur aliquanto esse quàm in superioribus acutior humana ratio, quū lege naturali ad vitā

ad rectam vitæ normam institui. Nos verò expendamus, quorsum indita hominibus hæc Legis notitia fuerit: tum protinus apparebit quousque illos ad rationis veritatísque scopum deducat. Id quoque ex Pauli verbis liquet, siquis dispositionem obseruet. Dixerat paulo antè, eos qui in Lege peccauerunt, per Legem iudicari: qui sine Lege peccauerũt, sine Lege perire. Hoc quia poterat absurdum videri, vt sine vllo iudicio præcedente Gentes pereant, continuò subijcit, suam illis conscientiam esse vice Legis: ideóque ad iustam earum damnationem sufficere. *Finis ergo legis naturalis est, vt reddatur homo inexcusabilis. Nec male hoc modo definietur, Quod sit conscientiæ agnitio, inter iustum & iniustum sufficienter discernentis: ad tollendum hominibus ignorantiæ prætextum, dum suo ipsorum testimonio redarguuntur. Ea est hominis erga se ipsum indulgentia, vt in malis perpetrandis libenter mentem à peccati sensu, quoad licet, semper auertat. Qua ratione videtur impulsus fuisse Plato, vt existimaret non peccari nisi ignorantia. Id quidem ab eo conuenienter dictum foret, si humana hypocrisis tantum in tegendis vitiis proficeret, vt mens non sibi malè conscia esset coram Deo. Sed quum subterfugiens peccator impressum sibi boni & mali iudicium, illuc identidem retrahatur, nec conniuere ita permittatur quin cogatur, velit, nolit, aliquando aperire oculos: falsò dicitur, ipsum ignorantia sola peccare.

Vitę normam homo institui: sed imperfecta est, & nõ aliò valet eiusmodi notitia in incredulis quàm vt reddãtur inexcusabiles, nec lumine illo naturali veritatem in singulis rebus cernunt.

Lex naturalis.

In Protagora Plat. dictum Non peccare homines nisi ignorantia: item, eorũ qui in oĩbus peccatis consultam malitiã & prauitatem intercedere tradũt improbatur hîc & sect. 23. 24. 25.

23 Verius Themistius, qui intellectum in definitione vniuersali seu rei essentia, rarissimè falli docet: hallucinationem esse, quum vltra progreditur: nempe quum ad hypothesin descendit. Homicidium esse malum, si in genere quæratur, nemo erit qui non affirmet: qui autem conspirat in mortem inimici, tanquam de re bona deliberat. Adulterium in genere damnabit adulter: in suo priuatim sibi blandietur. Hæc est ignorantia, dum homo, vbi ad hypothesin ventum est, eius regulæ obliuiscitur quam in thesi nuper constituerat. De qua re elegantissimè disserit Augustinus in expositione primi versus Psal. 57. Quanquam ne illud quidem est perpetuum: sic enim interdum flagitij turpitudo conscientiam vrget, vt non sibi imponens sub falsa boni imagine, sed sciens & volens in malum ruat. Ex quo affectu prodeunt istæ voces, -video meliora, probóque: Deteriora sequor. Quare mihi scitissimè Aristoteles inter incontinentiam & intemperantiam videtur distinxisse. Vbi incontinentia regnat, dicit per affectum perturbatum seu πάθος particularem notitiam menti eripi, ne malum obseruet in suo facinore, quod generaliter in similibus cernit: vbi deferbuit perturbatio, pœnitentiam exemplò succedere. Intemperantiam autem non extingui aut frangi peccati sensu, sed contrà obstinatè in suscepta mali electione persistere.

Parap. in 3. de ani. cap. 46.

Explicatur Themistij dictum Intellectum in definitione vniuersali rarissimè falli: sed hallucinationẽ esse quũ ad hypothesin descendit.

Medea apud Ouid.

Lib. Eth. 7. cap. 3.

Ἀκρασία & Ἀκολασία.

24 Porrò quum iudicium vniuersale audis in boni & mali discrimine, ne sanum vbique & integrum esse putes. Nam si in hunc tantùm finem, iusti & iniusti delectu imbuta sunt corda hominum ne ignorantiæ excusationem prætexant, minimè necessarium est veritatem in singulis cernere: sed satis supérque est, eatenus intelligere, ne tergiuersari queant quin teste conscientia conuicti iam nunc ad Dei tribunal horrere incipiãt. Et si rationem nostram volumus ad Dei Legem exigere, quæ perfectæ est iustitiæ exemplar, comperiemus quàm multis partibus cæcutiat. Certè quæ in prima tabula præcipua sunt, minimè assequitur: qualia sunt de fiducia in Deum, de virtutis & iustitiæ laude illi tribuenda, de nominis eius inuocatione, de vero sabbathismo. Quæ vnquam anima, naturali sensu freta, subodorata est in his & similibus positum esse legitimum Dei cultum? Nam quum volunt profani homines Deum colere, etiam si centies reuocentur ab inanibus suis nugis, semper tamẽ illuc relabuntur. Negant quidem placere Deo sacrificia, nisi accedat mentis

Ostenditur hominis iudicium vniuersale non esse vbique sanum in boni & mali discrimine: quũ quæ præcipua sunt in prima Legis tabula nõ assequatur, nempe de fiducia in Deum, &c.

synce-

ſynceritas: quo teſtantur aliquid ſe concipere de ſpirituali Dei cultu, quē tamen ſuis commentis ſtatim peruertunt. Nam quicquid de eo Lex præſcribit, verum eſſe nunquam illis perſuaderi poterit. Dicámne præſtare vlla perſpicacia mentem, quæ nec per ſe ſapere, nec monitionibus auſcultare valet? In ſecundæ tabulæ præceptis aliquāto plus habet intelligentiæ, quo ſcilicet ad ciuilis inter homines ſocietatis conſeruationem propius accedunt. Quanquam & hic deliquium interdum pati deprehenditur: excellentiſſimo enim cuique ingenio abſurdiſſimum eſt, iniquam ac nimis imperioſam dominationem ferre, ſiqua modo ratione depellere queat. Nec aliud eſt iudiciū humanæ rationis, quàm ſeruilis eſſe abiectique animi, patiēter eam ferre: rurſum honeſti ingenuíque pectoris, excutere. Nec verò iniuriarum vitio pro vitio ducitur apud Philoſophos. At qui Dominus nimia iſta ingenuitate damnata, illam apud homines infamem patientiam ſuis præſcribit. Omnino autem in vniuerſa Legis obſeruatione perſpicientiam noſtram fugit concupiſcentiæ animaduerſio. Non enim adduci ſe ſuſtinet animalis homo vt cupiditatum ſuarum morbos recognoſcat. Antè ſuffocatur naturæ lumen quàm ad primum huius abyſſi ingreſſum accedat. Nam dum Philoſophi pro vitiis notant immoderatos animi motus, illos extātes & ſe craſſioribus ſignis exerentes intelligunt: quæ autem placide titillant animum praua deſideria, nihili reputant.

In ſecunda tabula iudicium vniuerſa le bo͞is aliquanto plus habere intelligentiæ, & deliquiū tamē aliquādo pati: vt cū iudicat abſurdū nimis imperioſam dominationem ferre, & non vlciſci iniurias: & concupiſcentiæ morbum non agnoſcit in vniuerſa Legis obſeruatione.

Vide ca. 8. ſect. 49.

25 Quare, vt ſuprà meritò reprehenſus eſt Plato quòd omnia peccata ignorantiæ imputarit: ita & eorum eſt repudianda opinio, qui conſultam malitiam & prauitatem in omnibus peccatis intercedere tradunt. Nimium enim experimur quoties labamur cum bona noſtra intentione. Tot obruitur hallucinationum formis noſtra ratio, tot erroribus eſt obnoxia, in tot impedimenta impingit, tot anguſtiis irretitur, vt pluri-mum à certa directione abſit. Quàm verò nihil ſit coram Domino in cunctis vitæ partibus, Paulus oſtendit, dum negat nos idoneos qui cogitemus ex nobis quippiam, tanquam ex nobis. Non de voluntate loquitur aut affectu: ſed hoc quoque adimit nobis, ne putemus in mentem nobis venire poſſe quomodo rite quippiam agendum ſit. Itáne deprauata eſt omnis induſtria, perſpicientia, intelligentia, cura, vt rectum nihil coram Domino excogitare aut meditari queat? Nobis nimirum qui rationis acumine (quam pretioſiſſimam dotem reputamus) ægrè patimur ſpoliari, durum id minus videtur: Spiritui autem ſancto æquiſſimum, qui nouit omnes cogitationes ſapientum vanas eſſe: & qui clarè pronūtiat, omne figmentum humani cordis tantummodo malum. Si quicquid ingenium noſtrum concipit, agitat, inſtituit, molitur, ſemper malum eſt, qui in mentem nobis veniat inſtituere quod Deo placeat, cui ſola ſanctitas & iuſtitia accepta eſt? Ita videre eſt, mentis noſtræ rationem, quoquo ſe vertat, eſſe vanitati miſerè obnoxiā. Huius imbecillitatis ſibi conſcius erat Dauid, quum petebat ſibi dari intellectum ad mādata Domini rectè diſcenda. Innuit enim, ſuum ingenium nequaquam ſufficere, qui nouum obtingere ſibi cupit. Neque id ſemel facit: ſed in vno Pſalmo decies ferè repetit eandem precationem. Qua repetitione ſubindicat quanta ad petendum neceſſitate vrgeatur. Et quod ille ſibi vni petit, Paulus communiter Eccleſiis precari ſolet: Non ceſſamus, inquit, orare pro vobis & poſtulare vt impleamini agnitione Dei in omni prudentia & intelligentia ſpirituali, vt ambuletis dignè Deo, &c. Quoties autem eam rem Dei beneficium facit, meminerimus eum ſimul teſtari, non eſſe in hominis facultate poſitam. Adeò autem hunc rationis defectum ad intelligenda quæ Dei ſunt agnouit Auguſtinus, vt non minus neceſſariam mentibus illuminationis gratiam putet, quàm oculis ſolis lucem. Nec eo contentus,

Coram Deo, nihili eſſe rationis noſtræ acumen in cunctis vitæ partibus oſtenditur ex Scriptura: & mentibus noſtris neceſſariam eſſe illuminationis gratiā, nō initio tantū, aut vno aliquo die, ſed in ſingula momenta.

2. Cor. 3. 5.

Pſal. 94. 11.

Gen. 6. 5. & 8. 21.

Pſal. 119. 34.

Phil. 1. 4. col. 1. 9.

Lib. 2. de pec. merit. remiſ. cap. 5.

correctionem subiicit, quòd oculos ipsi aperimus ad cernendam lucem: mentis autem oculi, nisi à Domino aperiantur, clausi manent. Neq; vno tantùm die illuminari mentes nostras docet Scriptura, vt deinde per se videant: quia ad continuos progressus & incrementa pertinet quod nuper adduxi ex Paulo. Et hoc disertè exprimit Dauid, his verbis, In toto corde meo exquisiui te, ne errare me facias à mandatis tuis. Nam quum regenitus esset, adeóque non vulgariter profecisset in vera pietate, fatetur tamen assidua directione se opus habere in singula momenta, ne à sciétia qua præditus est declinet. Itaque alibi rectum spiritum, quem sua culpa perdiderat, innouari petit: quia eiusdem Dei est, quod initio dederat, ablatum nobis ad tempus restituere.

Psal.119.10.

Psal.51.12.

An omni ex parte vitiata sit corruptáque volũtas vt nihil nisi malum generet, an verò aliquam adhuc retineat arbitrij libertatem. Vbi exponitur vulgare dictũ à Philosophis vulgò sumptum, õia naturali instinctu bonũ appetere: & ostenditur nõ posse inde probari libertatem voluntatis.

[*] In fine sect. 4.

26 Examināda nunc voluntas, in qua præcipuè arbitrij libertas vertitur: quādoquidem magis huius esse electionem, quàm intellectus, *antè visum est. Principiò, nequid ad humanæ voluntatis rectitudinem pertinere videatur quod à Philosophis traditum, publico consensu receptum est, omnia naturali instinctu bonum appetere: obseruemus, liberi arbitrij vim non considerandam in eiusmodi appetitu, qui magis ab essentiæ inclinatione quàm métis deliberatione proficiscitur. Nam & Scholastici fatentur nullam esse liberi arbitrij actionem, nisi dum se ratio vertit ad opposita. Quo intelligunt, oportere appetitus obiectum tale esse, quod electioni subiaceat: & deliberationem præire, quæ electioni viam sternat. Et sanè si respicias quale sit istud naturale boni in homine desiderium, inuenies illi cum belluis esse cõmune. Siquidem & illæ bene sibi esse cupiunt: & vbi species boni, quæ sensum moueat, apparet, eò sequũtur. Homo verò, nec id quod verè sibi bonum sit, pro naturæ suæ immortalis excellentia, ratione deligit, vt id studio persequatur: nec rationé adhibet in consilium, nec mentem intendit: sed sine ratione, sine consilio, naturę inclinationé, instar pecudis, sequitur. Nihil ergo hoc ad arbitrij libertatem, an homo sensu naturę ad bonum appetendũ feratur: sed hoc requiritur, vt bonum recta ratione diiudicet, cognitum eligat, electum persequatur. Ac ne cui scrupulus inhæreat, aduertendus est duplex paralogismus. Nam & appetitus hîc non proprius voluntatis motus, sed naturalis inclinatio: & bonum, non virtutis aut iustitiæ appellatur, sed cõditionis: vt scilicet homo bene habeat. Denique vt maximè appetat homo assequi quod bonũ est, non tamen sequitur: sicuti nemo est cui non grata sit æterna beatitudo, ad quam tamen nemo nisi Spiritus impulsu aspirat. Quando igitur nihil ad probandam arbitrij libertatem facit naturale hominibus bene habendi desiderium, non magis scilicet quàm in metallis & lapidibus, ad essentiæ suę perfectionem inclinans affectio: in aliis consideremus, sitne penitus ita omni ex parte vitiata corruptáq; voluntas vt nihil nisi malum generet: an particulam aliquam illæsam retineat, vnde nascantur bona desideria.

Nõ tãtùm imbecillã, sed nullam esse animæ facultatem vltrò ad bonũ aspirandi: & quũ totus homo peccati imperio subiaceat, ipsã certè voluntatẽ arctissimis vinculis cõstringi, probatur testimoniis Scripturæ & Augustini.

27 Qui primæ Dei gratiæ tribuunt vt efficaciter velimus, è conuerso innuere videntur, inesse facultatem animæ vltro ad bonum aspirandi, sed imbecilliorem quàm quæ in solidum affectum emergere, aut conatum excitare possit. Nec dubium quin hanc opinionem, ab Origene & veterum quibusdam sumptam, Scholastici communiter amplexi sint: quando solent hominé in puris, vt loquuntur, naturalibus reputare qualem describit Apostolus his verbis, Non quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo malum, hoc ago. Velle adiacet mihi, perficere autem non inuenio. Sed perperam hoc modo inuertitur tota, quam illic exequitur Paulus, disputatio. Tractat enim de lucta Christiana (quam breuiùs attingit ad Galatas) quam fideles in cõflictu carnis & spiritus in se perpetuò sentiunt. Porrò Spiritus non à natura est, sed à regeneratione.

Rom.7.15.19.

Galat.5.17.

Loqui

Loqui autem Apostolum de regeneratis inde constat, quòd vbi dixerat in se bonum nullum habitare, subnectit expositionem, quòd intelligat de carne sua. Ideóque negat se esse qui malum faciat, sed peccatum in se inhabitans. Quid sibi vult ista correctio, In me, hoc est in carne mea? Nempe ac si in hunc modum loqueretur, Non habitat in me bonum à me ipso: nam in carne mea nihil boni reperire est. Hinc sequitur illa species excusationis, Non facio malum ipse, sed quod habitat in me peccatum: quæ solis regeneratis competit, qui præcipua animæ parte ad bonū tendunt. Iam vero quæ subiicitur conclusio totum hoc liquidò declarat. Condelector, inquit, Legi secundùm interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ. Quis in se tale dissidiū habeat, nisi qui Spiritu Dei regeneratus, reliquias carnis suæ circunfert? Proinde Augustinus, quum sermonem illum de hominis natura aliquando haberi putasset, interpretationem suam, tanquam falsam & male congruentem, retractauit. Et verò si illud recipimus, homines sine gratia habere quantulibet pusillos, aliquos tamen ad bonum motus, quid respondebimus Apostolo, neganti vel ad cogitandum aliquid nos esse idoneos? Quid Domino per Mosen pronuntianti, omne figmentum humani cordis tantummodo malum esse? Quum ergo falsa loci vnius sententia impegerint, non est quòd eorum sententiam moremur. Potius valeat hoc Christi, Qui facit peccatum, seruum esse peccati. Peccatores sumus omnes natura: itaque sub peccati iugo detinemur. Quòd si totus homo peccati imperio subiacet, ipsam certe voluntatem, quæ præcipua est eius sedes, arctissimis vinculis constringi necesse est. Nec verò aliter constaret illud Pauli, Deum esse qui velit in nobis operatur, si qua voluntas præcederet Spiritus gratiam. Facessat igitur quicquid de præparatione multi nugati sunt: quia etsi interdum petunt fideles cor sibi formari ad Legis Dei obsequium (sicuti Dauid pluribus locis) notandum tamen est hoc quoque precandi desiderium à Deo esse: quod ex eius verbis colligere licet: nam quum optet in se cor mundum creari, certè creationis initium sibi non arrogat. Ideo apud nos potius valeat illud Augustini, Præuenit te Deus in omnibus: præueni & tu aliquando eius iram. Quomodo? Confitere ista omnia à Deo te habere: quicquid boni habes, esse ab ipso: à te, quicquid est mali. Et paulo pòst, Nostrum nihil nisi peccatum.

Rom.7.22.

Lib.ad Bon 1.cap.10, & in retract.

2.Cor.3.5.

Gen.8.21.

Iohan.8.34.

Philip.2.13.

Psal.51.12.

De verbis Apost. serm.10.

Ex corrupta hominis natura nihil nisi damnabile prodire.

CAPVT III.

Iohan.3.6.

Rom.8.5.

**Iohan.3.6.*

SED melius homo vtraque animæ parte cognosci non potest, quàm si cum suis elogiis in medium prodeat, quibus à Scriptura insignitur. Si totus depingitur his Christi verbis, Quod natum est ex carne, caro est (vt euincere promptum est) valde miserum esse animal conuincitur. Affectus enim carnis, teste Apostolo, mors est: quandoquidem inimicitia est aduersus Deum, eóque Legi Dei nec subditur, nec subdi potest. Itáne est peruersa caro, vt toto suo affectu simultatem aduersus Deum exerceat? vt cum Legis diuinæ iustitia consentire nequeat? vt nihil denique parere queat, nisi mortis materiam? Nunc fac in hominis natura nihil esse nisi carnem: & inde quippiam, si potes, boni elice. At Carnis vocabulum ad sensualem pertinet tantùm, non ad superiorem animę partem. Id vero ex verbis & Christi & Apostoli abunde refellitur. *Argumentum est Domini, oportere hominem renasci: quia caro est. Non secundùm corpus renasci præcipit. Animo autem non renascitur, si corrigatur aliqua eius portio: sed vbi tota renouatur. Idque confirmat vtroque

Totum hominē corruptum esse vtraque sui parte (& mente & corde siue volūtate) probatur ex variis locis quibus illū describit Scriptura, maximè quum carnē esse dicit: & ostēditur hanc vocē non referri tantùm ad sensualem, sed etiā ad superiorem

animæ partem frustra homines in sua natura aliquid boni requirere, probatur ex Paulo, qui de vniuersa filiorũ Adæ natione agẽs, nec alicuius seculi deprauatos mores taxans, sed perpetuam naturæ corruptionẽ accusans, hominibus adimit iustitiam, i. integritatem & puritatẽ, deinde intelligentiam, & postremò Dei timorem.

loco posita antithesis: sic enim carni comparatur Spiritus, vt nihil relinquatur medium. Ergo quicquid non est spirituale in homine, secundùm eam rationem dicitur carneum. Nihil autem habemus Spiritus nisi per regenerationem. Est igitur caro quicquid habemus à natura. Verùm de ea re siqua aliàs posset esse dubitatio, ea nobis à Paulo tollitur: vbi descripto veteri homine, quem dixerat corruptum esse cõcupiscentiis erroris, iubet nos renouari spiritu mentis nostræ. Vides eum non ponere illicitas ac prauas cupiditates in parte sensitiua modò, sed in ipsa etiam mente: atque ideo eius exigere renouationem. Et sanè eam humanæ naturæ imaginem paulo antè depinxerat, quæ nulla in parte nos nõ corruptos ac peruersos esse ostenderet. Nam quòd Gentes omnes scribit ambulare in vanitate mentis suæ, obtenebratas esse intelligentia, alienatas à vita Dei propter ignorantiam quæ in ipsis est, & cæcitatem cordis sui: minimè est dubium quin competat in eos omnes quos Dominus ad rectitudinem suæ tum sapientiæ tum iustitiæ nõdum reformauit. Quod etiam clarius fit ex comparatione mox adiuncta: vbi fideles admonet quòd nõ ita didicerint Christum. Siquidem ex istis verbis colligimus, Christi gratiam vnicum esse remedium quo ab illa cæcitate & malis inde consequentibus liberemur.

Ephes.4.23.
Ibid.17.18.
Isa.60.2.

Nam & ita de regno Christi vaticinatus erat Isaias, quum Dominus Ecclesiæ suæ fore in lucem sempiternam promitteret: quum interim tenebræ obtegerent terram, & caligo populos. Quum in sola Ecclesia exorituram Dei lucem testetur: extra Ecclesiam certè nonnisi tenebras & cæcitatem relinquit. Non recensebo sigillatim quæ in hominis vanitatem passim, in Psalmis præsertim & Prophetis habentur.

Psal.62.10.

Magnum est quod scribit Dauid, Si cum vanitate appendatur, ipsa fore vaniorem. Graui telo confoditur eius ingenium, quum omnes quæ inde prodeunt cogitationes, vt stultæ, friuolæ, insanæ, peruersæ irridentur.

Iere.17.9.

2 Nihilo lenior est cordis condemnatio, quum fraudulentum dicitur præ omni re & peruersum. Sed quia breuitati studeo, contentus ero vno tantù loco: qui tamen lucidissimi speculi instar futurus sit, in quo totam naturę nostrę imaginem intueamur.

Rom.3.10.
Psal.14, & 53
Isa.59.7.

Apostolus enim, dum humani generis arrogantiam vult deiicere, his testimoniis agit, Quòd non est iustus quisquam, non est intelligens, aut requirens Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonũ, ne vnus quidem. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolosè agunt, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione plenum, & amaritudine: quorum veloces pedes ad effundendum sanguinem: in viis quorum contritio & infœlicitas: quibus prę oculis non est timor Dei. His fulminibus non incertos homines, sed in vniuersum filiorum Adam nationem inuehitur. Neque in vnius aut alterius seculi deprauatos mores declamat: sed accusat perpetuam naturę corruptionem. Siquidem propositũ illi est eo loco non simpliciter homines obiurgare, quo resipiscant: sed docere potius ineluctabili calamitate omnes oppressos: è qua emergere non possint nisi misericordia Dei eruantur. Id quia probari non poterat nisi de clade & exitio naturę constitisset, protulit hęc testimonia, quibus plusquam perditam esse naturam nostram conuincitur. Maneat ergo hoc, non praue duntaxat consuetudinis vitio tales esse homines quales hîc describuntur, sed naturę quoque prauitate: quando non aliter stare potest Apostoli argumentatio, Nullam esse homini salutem nisi à Domini misericordia: quia in se perditus est & deploratus. Nõ hîc laborabo in approbanda testimoniorum applicatione, ne cui videãtur intempestiuè vsurpata. Perinde agam acsi à Paulo primùm hęc dicta forent, non è Prophetis desumpta. Initio adimit homini iustitiam, id est integri-

integritatem & puritatem: deinde intelligentiam. Intelligentiæ autem defectum arguit apostasia à Deo: quem requirere, primus est sapientiæ gradus: illud autem necesse est iis euenire qui à Deo defecerunt. Subnectit, omnes declinasse, & quasi putridos esse redditos: nullum esse qui faciat bonum: tum flagitia, quibus singula sua membra contaminant qui in nequitiam semel soluti sunt, adiungit. Postremò timore Dei vacuos testatur, ad cuius regulam gressus nostri dirigi debuerant. Si istę sunt hęreditariæ humani generis dotes, frustra in natura nostra aliquid boni requiritur. Equidem fateor non omnia hæc in vnoquoque homine flagitia emergere: inficiari tamen non licet quin hydra ista in singulorum pectoribus lateat. Nam vt corpus, dum iam morbi causam & materiam inclusam in se fouet, etiamsi nondum ferueat dolor, non dicetur sanum: ita nec anima, dum talibus vitiorum morbis scatet, sana censebitur: quanquam non per omnia quadrat similitudo. In corpore enim quamlibet morbido vigor vitæ superest: anima verò isto exitiali gurgite immersa, non ex vitiis modò laborat, sed omni bono prorsus vacua est.

3 Eadem ferè quæ prius soluta est quæstio, ex integro nobis surgit. Omnibus enim seculis extiterunt aliqui, qui natura duce ad virtutem tota vita intenti essent. Neque moror si multi lapsus in eorum moribus notari possint: ipso tamen honestatis studio documentum ediderunt nonnihil fuisse in natura sua puritatis. Quid pretij habeant coram Deo huiusmodi virtutes, tametsi plenius edisseremus vbi agetur de operum meritis, dicendum tamen est hoc quoque loco, quatenus ad præsentis argumenti explicationem necesse est. Exempla igitur ista monere nos videntur ne hominis naturam in totum vitiosam putemus: quod eius instinctu quidam non modò eximiis facinoribus excelluerunt, sed perpetuo tenore vitę honestissimè se gesserunt. Sed hîc succurrere nobis debet, inter illam naturæ corruptionem esse nonnullum gratiæ Dei locum, nõ quæ illam purget, sed intus cohibeat. Nam si singulorum animos laxis habenis Dominus in libidines quaslibet exultare permitteret, nemo haud dubiè esset qui nõn reipsa fidem faceret verissimè in se competere omnia mala quibus vniuersam naturam damnat Paulus. Quid enim? Téne eorum numero eximas quorum pedes ad sanguinem effundédum veloces, manus rapinis & homicidiis fœdatæ, guttura sepulchris patentibus similia, linguæ fraudulentæ, venenata labia, opera inutilia, iniqua, putrida, lethalia: quorum animus sine Deo, quorum intima prauitates, quorum oculi ad insidias, animi ad insultandum elati, omnes denique partes ad infinita flagitia concinnatæ? Si omnibus eiusmodi portentis obnoxia est vnaquęque anima (quemadmodum audacter pronuntiat Apostolus) videmus certè quid futurum sit, si Dominus humanam libidinem pro sua inclinatione vagari sinat: nulla est rabiosa bellua quæ tam præcipitanter feratur: nullum est quamlibet rapidum ac violentum flumen, cuius adeo impetuosa sit exundatio. In electis suis morbos istos curat Dominus, eo quem mox exponemus modo: in aliis iniecto fræno duntaxat coercet, tantùm ne ebulliant, quatenus expedire prouidet ad conseruandam rerum vniuersitatem. Hinc alij pudore, alij legum metu retinentur ne in multa fœditatis genera prorumpant, vtcunque suam magna ex parte impuritatem non dissimulent: alij, quia honestam viuendi rationem conducere ducant, ad eam vtcunque aspirant: alij supra vulgarem sortem emergunt, quo sua maiestate alios contineant in officio. Ita sua prouidentia Deus naturæ peruersitatem refręnat, ne in actum erumpat: sed non purgat intus.

Diluitur obiectio de profanis quibusdam hominib⁹, qui quum natura duce tota vita ad virtutem & honestatis studium fuerint intenti monere nos videntur ne hominis naturam in totum vitiosam putemus. Itaque ostenditur naturæ peruersitatem qua vndique pollutus est homo, Deum non quidem purgare intus (qd facit in electis) sed tamen sua prouidẽtia aliquãdo refręnare in incredulis, ne in actum erumpat, & cohibere variis rationibus, quatenus expedire nouit ad cõseruandã rerũ vniuersitatẽ.

Psal. 14. 13.
Ro. 3. 13. 14. 15. &c.

4 Nondum tamen solutus est scrupulus. Aut enim Camillũ parem Catilinæ faciamus, aut in Camillo habebimus exemplum, na-

Quæ leguntur in profanis quibusdam

emicuisse virtutes, nō esse idonea argumenta puritatis naturæ, quū animus intus fuerit prau⁹, ambitione aut alio veneno corruptus, nō studio illustrandæ Dei gloriæ directus: & quum non sint cōmunes naturæ dotes, sed speciales Dei gratiæ, quas variè & ad certū modū pfanis alioqui hominibus dispensāt, vt sæpe regibus, nōnunquam etiam priuatis quibusdam. Vide Cal. Marc.10.21. Hæc disputat Augustinus lib 4. contra Iulianum.

1.Sam.10.6.

turam, si studio excolatur, bonitate nō prorsus vacare. Ego verò fateor, quæ in Camillo fuerunt speciosæ dotes, & Dei fuisse dona, & iure commendabiles videri, si in se æstimétur: sed quomodo naturalis probitatis erunt in ipso documenta? Annon ad animum redeundum erit, & hęc dũcenda ratiocinatio? Si homo animalis tali morum integritate præstitit, non deesse vtique naturæ ad virtutis studium facultatem. Quid autem si animus prauus fuerit & contortus, qui aliud potius quiduis quàm rectitudinem sectatus sit? Et talem fuisse non dubium est, si animalem illum hominem conced.s. Quam mihi in hac parte prædicabis humanæ naturæ ad bonum potentiam, si in summa integritatis specie semper ad corruptionem ferri deprehenditur? Ergo vt hominem à virtute non commendaueris, cuius vitia sub virtutis imagine imponũt: ita humanæ voluntati recti expetendi facultaté non tribuas, quandisper ipsa in sua peruersitate defixa est. Quãquam hæc certissima est & facillima huius quæstionis solutio: non esse istas communes naturæ dotes, sed speciales Dei gratias, quas variè & ad certum modum profanis alioqui hominibus dispẽsat. Qua ratione non formidamus in vulgari sermone hũc bene natum, illum prauæ naturæ dicere. Nec tamen vtrunque definimus includere sub vniuersali humanæ prauitatis cōditione: sed indicamus quid specialis gratiæ in alterum Dominus cōtulerit, quo alterum non sit dignatus. Saulem præficere regno volens, quasi nouum hominem formauit: atq; hæc ratio est cur Plato, ad Homericam fabulam alludens, Regum filios creari dicat aliqua singulari nota insignes: quia Deus humano generi consulere volens, sæpe quos ad imperium destinat, heroica natura instruit: atque ex hac officina prodit quicquid magnorum ducum celebrant historiæ. Idem & de priuatis hominibus censendum est. Sed quia vt præstantissimus quisque fuit, eũ semper impulit sua ambitio (qua labe fœdantur omnes virtutes, vt coram Deo gratiam omnem amittant) pro nihilo ducendum est quicquid laude dignum apparet in hominibus profanis. Adde quòd præcipua pars rectitudinis deficit vbi nullum est illustrandæ Dei gloriæ studium, quo vacui sunt omnes quos Spiritu suo nõ regenuit. Nec verò frustra dicitur apud Isaiam, super Christum requiescere spiritum timoris Dei: quo docemur quicunque à Christo alieni sunt, eosdem carere timore Dei, qui sapientiæ initium est. Quantum ad virtutes quæ inani specie nos decipiunt, in foro quide politico & in communi hominum fama habebunt laudem: apud cœleste verò tribunal nullius erunt pretij ad iustitiam promerendam.

Isa.11.3.

Psal.111.10.

*Iere.31.18.

Lapsu suo hominē amisisse nō voluntatem, sed voluntatis sanitatē, vt ad bonum nequidem cōmouere se possit, nedum applicare: sed necessariò in malū trahatur vel ducatur (licet nō coactè sed voluntariè) probatur ex Augustino & Bernardo: & fuse ostēditur differentia inter coactionem et necessitate.

5 Qui igitur peccati seruitute vincta detinetur voluntas, ad bonum commouere se non potest, nedum applicare: eiusmodi enim motus, conuersionis ad Deum principium est, quæ Dei gratię tota in Scripturis tribuitur. Quemadmodum precatur à Domino* Ieremias vt se conuertat, si conuersum velit. Vnde Propheta eodem capite, spiritualem populi fidelis redemptionem describens, dicit redemptum de manu fortioris: nempe significans quàm arctis compedibus alligatus est peccator quandiu à Domino desertus, sub iugo Diaboli agit. Manet nihilominus voluntas, quę propensissima affectione ad peccandum & propendeat & festinet: siquidem non voluntate priuatus est homo, quum in hanc necessitatem se addixit, sed volũtatis sanitate. Neque verò ineptè Bernardus, qui velle nobis omnibus inesse docet: sed velle bonum, profectus: velle malũ, defectus Ideo simpliciter velle, hominis: malè velle, corruptę naturę, bene velle, gratiæ. Porrò quòd libertate abdicatam voluntatem dico necessitate in malum vel trahi vel duci: mirũ est sicui videatur aspera locutio, quę nec absonum habet quippiam, nec à sanctorum vsu aliena est. Offendit autem eos qui inter necessitatem & coactionem distinguere nesciunt.

sciunt. At siquis eos interroget, Annon Deus necessariò bonus sit: annon diabolus necessario malus: quid respondeant? Sic enim connexa est Dei bonitas cum diuinitate, vt non magis necessarium sit ipsum esse Deum, quàm bonum. Diabolus autem per lapsum sic à boni communione alienatus est, vt nihil quàm malè agere possit. * Quòd si quis sacrilegus obganniat, Deo parum laudis ex sua bonitate deberi, ad quam seruandā cogatur: cui non erit prompta responsio, Immensa eius bonitate fieri ne male agere possit, non violenta impulsione? Ergo si liberam Dei voluntatem in bene agendo non impedit, quod necesse est illum bene agere: si Diabolus, qui non nisi malè agere potest, voluntate tamen peccat: quis hominem ideo minus voluntariè peccare dicet, quòd sit peccandi necessitati obnoxius? Hanc necessitatem quum vbique prædicet Augustinus, dum etiam inuidiose Cœlestij cauillo vrgeretur, ne tum quidem asserere dubitauit, in hæc verba, Per libertatem factum est vt esset homo cum peccato: sed iam pœnalis vitiositas subsequuta ex libertate fecit necessitatem. Ac quoties incidit eius rei mentio, non dubitat in hunc modum loqui de necessaria peccati seruitute. Hæc igitur distinctionis summa obseruetur, hominem vt vitiatus est ex lapsu, volentem quidem peccare, non inuitum nec coactum: affectione animi propensissima, non violenta coactione: propriæ libidinis motu, non extraria coactione: qua tamen est naturæ prauitate, non posse nisi ad malum moueri & agi. Quod si verū est peccandi certe necessitati subiacere, non obscurè exprimitur. Augustino subscribens Bernardus ita scribit, Solus homo inter animalia liber: & tamen interueniente peccato, patitur quandā vim & ipse: sed à voluntate, non à natura, vt ne sic quidē ingenita libertate priuetur. Quod enim voluntariū, etiam liberum. Et paulo pòst, Ita nescio quo prauo & miro modo ipsa sibi voluntas peccato quidē in deterius mutata, necessitatem facit, vt nec necessitas (quū voluntaria sit) excusare valeat volūtatem, nec voluntas (quū sit illecta) excludere necessitatem. Est enim necessitas hęc quodāmodo voluntaria. Postea dicit nos premi iugo, non alio tamen quàm volūtarię cuiusdam seruitutis: ideo pro seruitute esse miserabiles, pro voluntate inexcusabiles: quia voluntas quū libera esset, seruam se peccati fecit. Tandem concludit, Ita anima miro quodam & malo modo sub hac voluntaria quadā ac malè libera necessitate & ancilla tenetur & libera: ancilla, propter necessitatem: libera, propter voluntatē: &, quod magis mirum magísq; miserum est, ideo rea, quòd libera: eóque ancilla, quo rea: ac per hoc, eo ancilla, quo libera. Hinc certè agnoscunt lectores nihil me nouum afferre, quod olim ex piorum omnium consensu prodidit Augustinus, & mille fere annis postea in claustris monachorum retentum fuit. Lombardus autem quum necessitatem à coactione distinguere nesciret, pernicioso errori materiam dedit.

**Vide Calu. aduersus Pighium.*

Lib. de perf. iust.

De nat. & grat. & alibi.

Serm. super Cantica 81.

6 Ex opposito reputare operæpretium est quale sit diuinę gratiæ remedium, quo naturæ vitiositas corrigitur ac sanatur. Nam quum Dominus in ope ferenda, quod nobis deest largiatur, vbi constiterit quale sit in nobis illius opus, quę sit è conuerso nostra penuria, statim elucescet. * Quum dicit Apostolus Philippensibus, se confidere quòd qui cœpit in ipsis opus bonum, perfecturus sit vsque in diem Iesu Christi: non dubiū quin per boni operis principium, ipsam conuersionis originem, quę est in voluntate, designet. Bonum itaque opus inchoat in nobis Deus, iustitiæ & amorem & desiderium & studium in cordibus nostris excitando: vel (vt magis propriè loquamur) corda nostra flectendo, formando, dirigendo in iustitiam: perficit autem, ad perseuerantiam nos confirmando. Nequis à Domino bonum inchoari tergiuersetur, quod voluntas, per se infirma, adiuuetur: alibi declarat Spiritus quid valeat voluntas sibi relicta. Dabo,

**Philip 1.6.*

Quum Dominus bonum in cordib[9] nostris & inchoet & perficiat, quum operetur in nobis velle (i. bonam voluntatem) quum creet cor nouum auferat lapideum, det carneum: sequitur penitus corrū, tā esse hominis voluntatē, & nihil boni habere.

Ezech.36.26. inquit, vobis cor nouum: spiritum nouum ponam in medio vestri: & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneũ: & Spiritum meum ponam in medio vestri, & faciam vt in præceptis meis ambuletis. Quis voluntatis humanæ infirmitatem dicet subsidio roborari, quo ad boni electionem efficaciter aspiret, quum transformari renouarique totam oporteat? Si qua est in lapide mollities, quæ adminiculo tenerior facta flexum quemlibet recipiat: neque ductile esse cor hominis negabo in recti obedientiam, modò gratia Dei quod in eo imperfectum est suppleatur. Verùm si hac similitudine ostendere voluit nihil vnquam boni expressum iri à corde nostro, nisi penitus aliud fiat: ne inter ipsum & nos partiamur quod sibi vni vendicat. Si ergo lapis in carnem transformatur, quando nos Deus ad recti studium conuertit: aboletur quicquid est propriæ nostræ voluntatis: quod in eius locum succedit, totum à Deo est. Voluntatem dico aboleri, non quatenus est voluntas: quia in hominis conuersione integrum manet quod primæ est naturæ: creari etiam nouam dico, non vt voluntas esse incipiat, sed vt vertatur ex mala in bonam. Hoc in solidum à Deo fieri affirmo, quia ne ad cogitãdum

2.Cor.3.5. quidem idonei sumus, eodem Apostolo teste. Itaque alibi tradit non modò

Philip.2.13. Deum opitulari infirmæ voluntati, vel prauam corrigere, sed ope-

1 Cor.12.6. rari in nobis velle. Vnde facilè colligitur quod dixi, quicquid boni est in voluntate, esse vnius gratiæ opus. Quo sensu alibi dicit Deum esse qui omnia operatur in omnibus. Neque enim illic de vniuersali gubernatione disserit, sed bonorum omnium quibus pollent fideles, laudem asserit vni Deo. Omnia autem dicendo, certè ab initio ad finem vsq; Deum spiritualis vitæ authorem facit: quod idem aliis verbis prius docuerat, fi-

1.Cor.8.6. deles ex Deo esse dicens in Christo: vbi apertè nouam creationem qua aboletur quod communis naturæ est, commendat. Subaudienda enim

Ephes.2.10. est inter Adam & Christum antithesis, quam alibi clariùs explicat, vbi docet nos esse Dei facturam, creatos in Christo ad bona opera quæ præparauit vt in illis ambulemus. Hac enim ratione probare vult gratuitam esse nostram salutem: quia initium omnis boni fit à secunda creatione quam in Christo consequimur. Atqui siqua esset vel minima ex nobis facultas, aliqua etiam esset meriti portio. Verùm vt nos prorsus exinaniat, nihil promeritos esse ratiocinatur, quia in Christo côditi sumus ad bona opera quæ præparauit Deus: quibus verbis iterum significat omnes bonorum operum partes à primo motu, Dei esse proprias. Hac ra-

Psal.100.3. tione Propheta postquam in Psalmo dixit nos Dei esse figmentum, nequa fiat partitio, mox adiungit, Non fecimus nos ipsi. de regeneratione illum loqui, quę principiũ est spiritualis vitę, ex contextu patet, vbi continuò pòst sequitur nos esse populum eius, & gregem pascuorum eius. Videmus autem vt non contentus simpliciter salutis nostrę laudẽ Deo dedisse, disertè ab omni societate nos excludat: quasi diceret, ne tantillum quidem restare homini in quo glorietur, quia totum à Deo est.

Ad Bon. Epi. 106. Hic & sect. 8. & 9. probatur clarissimè rationib⁹ & varijs Scripturæ testimonijs, Deũ operari bonã voluntatẽ in suis, non tantùm præparando aut cõuertendo ab initio (ita vt postea ex

5 Sed erunt fortè qui concedent voluntatem à bono suopte ingenio auersam, sola Domini virtute conuerti: sic tamen vt pręparata, suas deinde in agendo partes habeat: quemadmodum docet Augustinus, omne bonum opus gratiam pręcedere, & id comitante, non ducente: pedissequa, non pręuia voluntate. quod non malè à sancto viro dictũ pręposterè huc detorquet Petrus Lombardus. Ego autem tam in Prophetę verbis quę citaui, quàm in aliis locis clarè duo significari cõtendo quòd & prauam nostram voluntatem corrigat Dominus, vel potiùs aboleat, & à seipso bonam submittat. Quatenus à gratia pręuenitur, in eo vt pedissequam appelles tibi permitto: sed quia reformata, opus est Domini, hoc perperã homini tribuitur, quòd gratiæ preuenienti, pedissequa vo-

luntate

luntate obsequatur.*Ideo non rectè à Chrysostomo scriptũ est, Nec gratiam sine voluntate, nec voluntatem sine gratia quicquã posse operari: quasi verò non ipsam quoq; voluntatem operetur gratia, sicuti ex Paulo nuper vidimus. Neque vero Augustini consilium fuit, dum pedissequam gratiæ vocat humanam voluntatem, secundas quasdã à gratia partes illi assignare in bono opere: sed quia hoc illi tantùm propositum erat refellere pessimum Pelagij dogma, quod primam salutis causam in hominis merito ponebat; quod satis erat præsenti causæ, contendit, gratiam omni merito esse priorem: altera interim quæstione omissa, de perpetuo gratię effectu, quam tamen alibi egregiè tractat. Aliquoties enim dum dicit, Dominum præuenire nolentem vt velit: volẽtem subsequi ne frustra velit: ipsum boni operis in solidum facit authorem. Quanquam clariores de hac re sunt eius sententiæ quàm vt longam argumentationem desiderent. *Laborant, inquit, homines inuenire in nostra voluntate quod nostrum sit, & non ex Deo: & quomodo inueniri possit ignoro. Libro autẽ contra Pelagium & Cœlestium primo, vbi dictum illud Christi interpretatur, Omnis qui audierit à Patre meo, venit ad me: Arbitrium, inquit, sic adiuuatur vt non solùm quid faciendum sit, sciat: sed quod sciuerit, etiã faciat. Atque ita quum Deus docet, nõ per Legis literam, sed per Spiritus gratiam, ita docet vt quod quisque didicerit, non tantùm cognoscendo videat, sed etiam volendo appetat, agendóque perficiat.

8 Et quoniam in præcipuo cardine iam versamur: agendum, summam rei paucis ac apertissimis tantùm Scripturæ testimoniis probatam tradamus lectoribus: tum deinde (ne quis nos detortæ perperam Scripturæ insimulet) ostendamus neque huius sancti viri (Augustinum dico) testimonio destitui quam ex Scriptura desumptam asserimus veritatem. Nam neque expedire censeo, vt quæ in sententiæ nostræ confirmationem adduci ex Scripturis possunt, ordine singula recenseantur: modò ex selectissimis, quæ proferentur, via sternatur ad reliqua omnia, quæ sparsim leguntur, intelligenda: neque rursum intempestiuè factum iri, si palàm fecero mihi cum eo viro non malè conuenire cui plurimum authoritatis meritò defert piorum consensus. Certè boni exordium non aliunde quàm à solo Deo esse facili & certa ratione liquet: neque enim voluntas reperietur ad bonum propensa nisi in electis. Atqui electionis causa extra homines quærenda est: vnde conficitur, rectam voluntatem non esse homini à se ipso, sed ex eodem beneplacito, quo ante mundi creationem electi sumus, fluere. Accedit altera non absimilis ratio: nam quum bene volendi & agendi principium sit ex fide, videndum est vnde sit ipsa fides. Quum verò gratuitum esse Dei donum clamet tota Scriptura, sequitur ex mera gratia esse vbi velle bonum incipimus, qui ad malum toto animo sumus naturaliter propensi. Ergo Dominus, vbi in populi sui conuersione duo hæc ponit, vt cor illi lapideum auferat, det carneum, apertè testatur oportere aboleri quod ex nobis est, quò ad iustitiam conuertamur: quicquid autem in eius locũ subit, à seipso esse. Neq; id vno loco pronuntiat: dicit enim apud Ieremiam, Dabo eis cor vnum, & viam vnam, vt timeant me vniuersis diebus. Paulo pòst, Timorem nominis mei dabo in cor eorum, vt non recedãt à me. Rursum apud Ezechielem, Dabo eis cor vnum, & Spiritum nouum dabo in visceribus eorum. Cor lapideum auferam de carne eorum, & dabo eis cor carneum. Non posset euidentiùs sibi vindicare, nobis adimere, quicquid est in voluntate nostra boni & recti, quàm dum conuersionem nostram, creationem noui Spiritus & noui cordis esse testatur: sequitur enim semper, & ex voluntate nostra nihil prodire boni donec reformata fuerit: & post reformationem, quatenus bona est, à Deo esse, non à nobis.

seipsa aliquid boni agat) sed quia illud vnius est quòd recti amorẽ cõcipit voluntas, quòd in ei⁹ studiũ inclinatur, quod ad eius sectandi conatũ incitatur & mouetur, deinde quòd electio, studium, conatus nõ satiscũt, sed ad effectum vsque procedũt: postremò quòd homo in illis cõstanter pergit, & in finem vsque perseuerat.

*Sermone quodam de inuentione sanctæ crucis.

*Lib. 2. de remiss. peccat. cap. 18.

Iohan. 6. 45.

Iere. 32. 39.

Ezech. 11. 19.

1.Reg.8.58. 9 Sic & precationes sanctorum compositæ leguntur. Inclinet cor nostrum ad se Dominus, dicebat Solomo, vt seruemus mandata sua. Peruicaciam cordis nostri ostendit quòd in Legis diuinæ rebellionẽ naturaliter exultet, nisi flectatur. Idem & in Psalmo habetur, Inclina cor meum ad testimonia tua. Semper enim notanda est antithesis inter peruersum cordis motum quo fertur ad contumaciã, & correctionem hanc qua in obsequium cogitur. Dauid autem quum se directrice gratia ad tempus orbatum fuisse sentiens, Deum rogat vt cor mũdum in se creet, Spiritum rectum innouet in suis visceribus, an non omnes cordis sui partes impuritate refertas agnoscit, & spiritum obliqua prauitate contortum? munditiem autem quam flagitat, Dei creaturam vocando, an non totam illi acceptam refert? Siquis excipiat, precationem ipsam signum esse pij sanctique affectus, prompta est solutio, quãuis iam aliquã ex parte resipuisset Dauid, conferre tamen priorem statum cum illa tristi ruina quam expertus erat. Personam ergo hominis à Deo alienati suscipiens, meritò sibi dari petit quęcunque electis suis in regeneratione confert Deus. Itaque mortuo similis, optat se iterum creari, vt ex mancipio Satanæ fiat Spiritus sancti organum. Mira sanè & portentosa superbiæ nostræ libido. Nihil seuerius Dominus exigit quàm vt religiosissimè suũ sabbathum obseruemus, quiescendo scilicet ab operibus nostris: à nobis verò nihil magis ægrè impetratur, quàm vt operibus nostris valere iussis, Dei operibus iustum locum cedamus. Nisi obstaret vecordia, satis luculentum testimonium reddidit gratiis suis Christus, ne malignè supprimerentur. Ego sum, inquit, vitis, vos palmites: Pater meus agricola est. Sicut palmes non potest fructum ferre à seipso, nisi mãserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis: quia sine me nihil potestis facere. Si non aliter per nos fructificamus, quàm reuulsus à terra palmes, & humore priuatus, germinat: non est amplius quærendum quæ sit naturæ nostræ ad bonum aptitudo. Nec ambigua est ista conclusio, Sine me nihil potestis facere. Non dicit nos esse infirmiores quàm qui nobis sufficiamus: sed nos ad nihilum redigendo, omnem vel exiguæ facultatulæ opinionem excludit. Si in Christo insiti fructificamus instar vitis, quæ tum à terræ humore, tum à rore cœlesti, tum à solis fomento vegetationis ducit energiam: nihil in bono opere restare nobis video, si Deo illibatum seruamus quod suum est. Nequicquam obtenditur friuola argutia, succum iam inclusum esse in palmite, & vim proferendi fructus: ideóque non omnia sumere à terra vel à prima radice, quia aliquid suum conferat. Neque enim aliud vult Christus, quàm nos aridum & nihili esse lignum vbi sumus ab eo separati: quia seorsum nulla sit in nobis bene agendi facultas, sicut alibi quoque inquit, Omnis arbor, quam non plantauerit Pater meus, eradicabitur. Quare Apostolus totam illi summam transcribit in loco iam citato. Deus est, inquit qui in vobis operatur & velle & perficere. Prior pars operis boni, est voluntas: altera, validus in exequendo conatus: vtriusque author est Deus. Ergo Domino surripimus siquid nobis arrogamus aut in voluntate, aut in effectu. Si diceretur Deus opem ferre infirmæ voluntati, nobis nonnihil relinqueretur: sed quum dicitur efficere voluntatem, iam extra nos, quicquid in ea bonum est locatur. Porrò quoniam carnis nostræ pondere bona etiamnum voluntas obruitur, ne emergat: subiunxit, eluctandis eius pugnæ difficultatibus, conatus constantiam ad effectum vsque administrari. Siquidem nec aliter constare posset quod alibi docet, vnicum esse Deum qui efficit omnia in omnibus, vbi totum spiritualis vitæ cursum comprehendi *antè docuimus. Qua ratione Dauid postquam vias Dei sibi patefieri precatus est, vt ambulet in eius veritate, mox adiũgit, Vnias cor meum ad timendum

Marginal references: Psal.119.36. — Psal.51.12. — Iohan.15.1. — Matt.15.13. — Philip.2.13. — 1.Cor.12.6. — *Sect.6. — Psal.86.11.

dum nomen tuum. Quibus verbis significat, etiam qui probè affecti sunt, tot esse distracti nibus obnoxios vt facilè euanescant vel effluant nisi ad constantiam firmentur. Qua ratione alibi, postquam gressus suos dirigi ad seruandum Dei sermonem precatus est, robur quoque ad bellandum sibi dari postulat. Ne dominetur, inquit, mihi vlla iniquitas. Hunc itaque in modum & inchoat & perficit Dominus bonum opus in nobis: vt illius sit, quòd recti amorem concipit voluntas, quòd in eius studium inclinatur, quòd ad eius sectandi conatum incitatur & mouetur: deinde quod electio, studium, conatus non fatiscunt, sed ad effectum vsque procedunt: postremò, quòd homo in illis constanter pergit, & in finem vsque perseuerat. *Psal.119.133.*

10 Ac voluntatem mouet, non qualiter multis seculis traditum est & creditum, vt nostræ postea sit electionis, motioni aut obtemperare aut refragari: sed illam efficaciter afficiendo. Illud ergo toties à Chrysostomo repetitum repudiari necesse est, Quem trahit, volentem trahit: quo insinuat Dominum porrecta tantùm manu expectare an suo auxilio iuuari nobis adlubescat. Talem fuisse hominis adhuc stantis conditionem concedimus vt potuerit ad alterutram partem inclinare: sed cùm suo exemplo docuerit quàm miserum sit liberum arbitrium, nisi Deus in nobis & velit & possit: quid fiet nobis si ad eum modulum suam gratiam nobis impertitur? Imò nos ipsi eam obscuramus & extenuamus nostra ingratitudine. Non enim docet Apostolus, offerri nobis bonæ voluntatis gratiam si acceptemus: sed ipsum velle in nobis efficere: quod non aliud est nisi Dominum suo Spiritu cor nostrum dirigere, flectere, moderari: & in eo, tanquam in possessione sua, regnare. Nec verò per Ezechielem promittit se daturum electis Spiritum nouum hoc tantùm fine vt in præceptis suis ambulare possint, sed vt re ipsa ambulent. Neque secus accipi sententia Christi potest, Omnis qui audiuit à Patre meo venit ad me, quàm vt efficacem à seipsa Dei gratiam doceat: quemadmodum & Augustinus contendit. Qua gratia non quoslibet promiscuè dignatur Dominus, quemadmodum vulgò iactatur illud (nisi fallor) Occamicum, eam nemini denegari facienti quod in se est. Docendi quidem sunt homines, expositam esse Dei benignitatem omnibus, sine exceptione, qui eam quærunt: sed quum id demum quærere incipiant quibus cœlestis gratia aspirauit, nec hæc saltem portiuncula de eius laude decerpenda erat. Hæc est sanè electorum prærogatiua, vt per Spiritum Dei regenerati, ipsius ductu agantur ac gubernentur. Quare meritò Augustinus tam eos deridet qui aliquas volendi partes sibi arrogant, quàm reprehendit alios qui putant promiscuè dari omnibus quod speciale est, gratuitæ electionis testimonium. Communis (inquit) omnibus est natura, non gratia: vitreum acumen appellans quod mera vanitate splendet vbi ad omnes generaliter extenditur, quod Deus quibus vult confert. Alibi autem, Quomodo venisti? credendo. Time ne dum tibi arrogas quòd inuenta sit à te via iusta, pereas de via iusta. Veni, inquis, libero arbitrio: voluntate propria veni. Quid turgescis? vis nosse quòd & hoc præstitum est tibi? Ipsum audi vocantem, Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum. Et citra controuersiam elicitur ex Iohannis verbis, sic efficaciter gubernari diuinitus piorum corda, vt inflexibili affectu sequantur. Qui ex Deo genitus est (inquit) non potest peccare: quia semen Dei in ipso manet. Nam medium quem sophistæ imaginantur motum, cui obsequi vel quem repellere liberum sit, apertè excludi videmus vbi asseritur efficax ad perseuerandum constantia.

Hic & sect.11.12.13.14. Falsum esse quod multis seculis traditum est, Deum ita voluntatē mouere vt nostræ postea sit electionis, motioni aut obtēperare aut refragari, aliásque similes sententias, Scripturæ & Augustini authoritate probatur.

Ezech.11.19. & 36.27.

Iohan.6.45.

Lib. de prædest. sanct.

De verbis Apost. Serm. 1.

Iohan.6.44.

1. Iohan.3.9.

11 De perseuerantia nihilo magis dubium futurũ erat quin habenda

esset pro gratuito Dei dono, nisi inualuisset pessimus error, pro hominum merito hanc dispensari, prout se vnusquisque non ingratum primæ gratiæ præbuerit. Sed enim quoniam inde natus est quòd putabant in manu nostra esse respuere vel accipere oblatam Dei gratiam, hac opinione explosa, ille quoque sponte sua corruit. Quanquam hîc bifariam erratur: nam præterquam quòd *nostram erga primam gratiam gratitudinem legitimúmque vsum posterioribus remunerari docent, addunt etiam, non iam solam gratiam in nobis operari, sed esse tantùm nobis cooperatricem. De priore sic habendum est, Dominum, dum in dies locupletat & nouis suæ gratiæ dotibus cumulat seruos suos, quia opus quod in illis cœpit, gratum acceptúmque habet, in illis inuenire quod maioribus gratiis prosequatur. Atque huc pertinent sententiæ illæ. Habenti dabitur. Item, Euge serue bone: quia in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam. Sed hîc duo sunt cauenda, ne aut remunerari dicatur posterioribus gratiis legitimus vsus primæ gratiæ, acsi homo sua ipsius industria redderet gratiam Dei efficacem: aut sic remuneratio censeatur vt desinat haberi gratuita Dei gratia. Fateor ergo expectandam esse fidelibus hanc Dei benedictionem, quo melius vsi fuerint superioribus gratiis, vt eo maioribus posthac adaugeantur: sed illum quoque vsum à Domino esse dico, & hanc remunerationem à gratuita eius beneuolentia prouenire: ac sinistrè non minus quàm infœliciter tritam illam distinctionem vsurpant, operantis gratiæ & cooperantis. Hac quidem vsus est Augustinus, sed commoda definitione leniens, Deum cooperando perficere quod operando incipit: ac eandem esse gratiam, sed sortiri nomen pro diuerso modo effectus. Vnde sequitur, eum non partiri inter Deum & nos acsi ex proprio vtriusque motu esset mutua concurrentia: sed gratiæ multiplicationem notare. Quò pertinet quod alibi dicit, multa Dei dona præcedere bonam hominis voluntatem, inter quæ est & ipsa. Vnde sequitur, nihil reliquum facere quod ipsa sibi arroget. Quod & Paulus nominatum expressit. Nam quum dixisset Deum esse qui efficit in nobis & velle & perficere, continuo subdidit, vtrumque facere pro bona voluntate: hac dictione gratuitam esse benignitatem indicans. Ad id autem quod dicere solent, postquam primæ gratiæ locum dedimus, iam conatus nostros subsequenti gratiæ cooperari, respondeo: Si intelligant nos, ex quo semel Domini virtute in iustitiæ obsequium edomiti sumus, vltro pergere, & propensos esse ad sequendam gratię actionem, nihil reclamo. Est enim certissimum, vbi gratia Dei regnat, talem esse obsequendi promptitudinem. Vnde id tamen nisi quòd Spiritus Dei vbique sibi consentiens, quam principiò generauit obedientiæ affectionem, ad perseuerandi constantiam fouet & confirmat? At si hominem à seipso sumere volunt vnde gratiæ Dei collaboret, pestilentissimè hallucinantur.

*Vide ca.2.sect.6.

Mat.25.21.23, & 29. luc.19. 17, & 26.

Philip.2.13.

1.Cor.15.10.

12 Atque huc falsò per inscitiam torquetur illud Apostoli, Plus omnibus iis laboraui: nō ego, sed gratia Dei mecum. Sic enim accipiunt, quia paulò arrogantius dictum videri poterat quòd se præferret omnibus, id quidem corrigere, laudem ad Dei gratiam referendo: sed ita vt se gratiæ cooperarium vocet. Ad hanc festucam mirum est tot non malos alioqui homines impegisse. Non enim gratiam Domini secum laborasse scribit Apostolus, vt se consortem laboris faciat: quin potius totam laboris laudem vni gratiæ transcribit, ista correctione, Non ego, ait, sum is qui laboraui, sed gratia Dei quæ mihi aderat. Fefellit autem eos locutionis ambiguitas: sed magis præpostera versio, in qua vis Græci articuli prætermissa fuit. Nam si ad verbum reddas, non dicit gratiam sibi fuisse cooperatricem: sed gratiam quæ sibi aderat, omnium fuisse effectricem.

Atque

Atque id non obscure, licet breuiter, docet Augustinus, quum ita loquitur, Praecedit voluntas bona hominis multa Dei dona, sed non omnia. Quae autem praecedit ipsa in ejs & ipsa est. Sequitur deinde ratio: quia scriptum sit, Misericordia eius praeuenit me, & Misericordia eius subsequetur me: nolentem praeuenit, vt velit: volétem subsequitur, ne frustra velit. Cui consentit Bernardus, Ecclesiam ita loquentem inducens, Trahe quodammodo inuitam vt facias voluntariam: trahe torpentem vt reddas currentem. *Psal.59.11.* *Psal.23.6.* *Serm.2.in Cant.*

13 Audiamus nunc Augustinum suis verbis loquentem, ne aetatis nostrae Pelagiani, hoc est, Sorbonici sophistae totam vetustatem nobis aduersam pro suo more criminentur: in quo scilicet patrem suum Pelagium imitantur, à quo in eandem olim arenam ipse Augustinus protractus est. Libro de correptione & gratia ad Valentinum fusius exequitur, quod breuiter, eius tamé verbis referam, Gratiam persistendi in bono, Adae fuisse datam si vellet: nobis dari vt velimus, ac voluntate concupiscentiam superemus. Habuisse ergo illum posse si vellet: sed non velle vt posset: nobis & velle dari & posse. Primam fuisse libertatem, posse non peccare: nostram multo maiorem, non posse peccare. Ac ne de futura post immortalitatem perfectione loqui putetur (sicuti perperam Lombardus eo trahit) scrupulum hunc paulo pòst eximit. Tantum quippe, inquit, Spiritu sancto accenditur voluntas sanctorum: vt ideo possint quia sic volunt: ideo velint, quia Deus operatur vt sic velint. Nam si in tanta infirmitate, in qua tamen ad reprimendam elationem perfici virtutem decet, ipsis relinquatur voluntas sua, vt adiutorio Dei possint, si velint, nec Deus operetur in illis vt velint: inter tot tentationes infirmitate voluntas ipsa succumberet, ideóque perseuerare non possent. Subuentum est ergo infirmitati voluntatis humanae, vt gratia diuina indeclinabiliter & inseparabiliter ageretur, ideóq; quantumuis infirma non deficeret. Tractat deinde copiosius quomodo corda nostra Dei afficientis necessario sequantur motum: ac dicit quidem Dominum homines suis voluntatibus trahere, sed quas ipse operatus est. Habemus nunc Augustini ore testatum quod in primis obtinere volumus, non offerri tantùm à Domino gratiam, quae libera cuiusque electione aut recipiatur aut respuatur: sed ipsam esse, quae in corde & electionem & voluntatem formet: vt quicquid deinde sequitur boni operis, fructus sit ipsius ac effectus: nec aliam habeat sibi obsequentem voluntatem nisi quam fecit. Sunt enim eius quoque verba ex alio loco, Omne bonum in nobis opus nonnisi gratiam facere. *Cap.2.* *2.Cor.12.9.* *Cap.14.*

14 Quod autem alibi dicit, non tolli gratia voluntatem, sed ex mala mutari in bonam: & quum bona fuerit, adiuuari: significat tãtùm, hominem non ita trahi vt sine motu cordis, quasi extraneo impulsu feratur: sed intus sic affici vt ex corde obsequatur. Specialiter gratuitóque electis dari, in hunc modum ad Bonifacium scribit, Scimus non omnibus hominibus dari Dei gratiam: & quibus datur, neque secúdum merita operum dari, neque secundum merita voluntatis, sed gratuita gratia. quibus non datur, scimus iusto Dei iudicio non dari. Ac in eadem epistola fortiter eam opinionem impugnat, quae hominum meritis subsequentem gratiam reddi putat: quia primam gratiam non respuendo, se dignos praestiterint. Vult enim Pelagium fateri, nobis gratiam necessariam esse ad singulas actiones, neq; operibus retribui, quò sit verè gratia. Sed breuiore summa comprehendi res non potest quàm ex octauo capite libri ad Valétinum, De correptione & gratia: vbi primùm docet, Quòd humana voluntas non libertate gratiam, sed gratia consequatur libertatem; Quòd per eandem gratiam impresso delectationis affectu, *Epis.105.* *Epis.106.*

ad perpetuitatem cõformetur: Quòd insuperabili fortitudine roboretur: Quòd illa gubernante, nunquã excidat: deserẽte, protinus corruat. Quòd gratuita Domini misericordia, & ad bonum conuertatur: & conuersa, in ipso perseueret. Quòd voluntatis humanę directio in bonum, & post directionem constantia, ex sola Dei voluntate pendeat, non vllo suo merito. Ita homini tale relinquitur liberum arbitrium (si appellare ita libet) quale alibi scribit, quòd nec ad Deum cõuerti, nec in Deo persistere, nisi per gratiam, possit: à gratia valeat quicquid valet.

Epist. 46.

Quomodo operetur Deus in cordibus hominum.

CAPVT IIII.

Quomodo Deus operetur in cordib⁹ suorum, Satan in impiorum, ita tamen vt ipsi non excusentur. Vide Calu adversus Libertinos cap. 15. & 16.

HOminem peccati iugo ita captiuum teneri, ne ad bonum aut voto aspirare, aut studio contendere suapte natura queat, sufficienter, nisi fallor, probatum est. Pręterea distinctio inter coactionem & necessitatem posita fuit, vnde liqueret eum, dum necessariò peccat, nihilo tamen minus voluntariè peccare. Sed quoniam, dum in seruitutem diabolo addicitur, illius arbitrio videtur magis agi quàm suo, quale sit actionis vtriusque genus, expediendum restat: tum soluenda quæstio, an aliquid in malis operibus Deo sit tribuendum, in quibus nonnullam eius actionem intercedere Scriptura insinuat. Alicubi Augustinus humanam voluntatem equo comparat sessoris nutum expectanti: Deum ac Diabolum, sessoribus. Si Deus illi insidet, inquit, perinde ac moderatus & peritus sessor, compositè illam regit: tarditatem incitat, nimiam celeritatem compescit: petulantiam luxuriámque coercet, peruicaciam retũdit, in rectam viam deducit: quòd si eam Diabolus occupauit, instar stolidi ac petulantis sessoris per inuia rapit, impellit in foueas, per præcipitia deuoluit, ad contumaciam ferociámque instigat. Qua similitudine, quando melior non occurrit, in præsentia contenti erimus. Imperio igitur Diaboli quòd animalis hominis voluntas dicitur subiacere vt inde agitetur, non significat ipsam reluctantem ac restitantem ad obsequia adigi (quemadmodum inuita mancipia obire iussa nostra dominij iure cogimus) sed Satanæ præstigiis fascinatam, illi se ad omnem ductum obsequentem necessariò præbere. Nam quos Spiritus sui regimine non dignatur Dominus, eos ad Satanæ actionem iusto iudicio ablegat. Quare Apostolus Deum huius seculi excæcasse mentes infidelibus exitio destinatis ait, ne cernant lumen Euangelij Et alio loco, ipsum operari in filiis contumacibus. Excæcatio impiorum, & quæcunque inde sequuntur flagitia, opera Satanæ nuncupantur: quorum tamen causa extra humanam voluntatem quærenda non est, ex qua radix mali surgit: in qua fundamentum regni Satanæ (hoc est, peccatum) residet.

2. Cor. 4. 4.
Ephes. 2. 2.

Iob 1.

Deum etiã operari in impijs, idq; eodẽ in opere quo Satã neq; tamen Deum prædicari authorẽ peccati, aut Satanam vel impios excusari: sed distingui alterum ab altero, tum in fine agendi, tũ in modo.

2 Longè est alia ratio diuinæ in talibus actionis. Quæ vt certius nobis pateat, exemplo sit calamitas à Chaldæis sancto Iob illata. Chaldæi, interemptis eius pastoribus, gregem hostiliter deprædantur. Iam eorum improbum facinus palàm extat: neque in eo opere cessat Satan à quo totum id prouenire narrat historia. Ipse autem Iob Domini opus in eo recognoscit, quem dicit sibi abstulisse quæ erepta erant per Chaldæos. Quomodo idem opus ad Deum, ad Satanam, ad hominem authorem referamus, quin vel Satanam excusemus Dei consortio, vel Deum mali authorem prædicemus? Facilè, si finem agendi primùm inspiciamus, deinde modum. Domini consilium est serui sui patientiam calamitate exercere: Satan molitur eum ad desperationem adigere: Chaldæi ex re aliena præter ius & fas lucrum quærere affectant. Tanta in consiliis diuersitas opus iam valde distinguit. In modo non minus est discriminis.

Satanæ

Satanæ affligendum seruum suum Dominus permittit: Chaldæos, quos ad id exequendum ministros delegit, illi permittit ac tradit impellẽdos: Satan alioqui prauos Chaldæorũ animos venenatis suis aculeis ad perpetrãdum id flagitiũ instigat: illi ad iniustitiam furiosè ruunt, omniaq; membra scelere obstringunt ac contaminant. Propriè ergo agere dicitur satan in reprobis: in quibus regnum suũ, hoc est nequitiæ, exercet. Dicitur & Deus suo modo agere, quòd satan ipse (instrumentum quum sit iræ eius) pro eius nutu ac imperio huc atque illuc se inflectit ad exequenda eius iusta iudicia. Omitto hîc vniuersalem Dei motionem, vnde creaturæ omnes vt sustinẽtur, ita efficaciã quiduis agendi ducunt. De illa speciali actione tantùm loquor quæ in vnoquoq; facinore apparet. Idem ergo facinus Deo, Satanę, homini assignari videmus nõ esse absurdum: sed varietas in fine & modo facit vt illic inculpata Dei iustitia reluceat, Satanæ hominisq; nequitia cum suo opprobrio se prodat.

Hîc & sect. 4. ostẽditur veteres nonnunquã non operatione Deo tribuisse in impiis, sed præscientiã aut permissione, ne s. prophani homines occasionem arriperent de Dei operib9 irreuerenter obloquendi. Scripturam tamẽ, vbi Deus dicitur excæcare, indurare, & similia, plus aliquid quam permissionem notare.

3 Veteres religiosius interdum simplicem quoque veritatis confessionem in hac parte reformidant, quòd verẽtur ne impietati fenestram de operibus Dei irreuerenter obloquendi aperiant. Quam sobrietatem vt exosculor, ita minimè periculosum iudico, si simpliciter teneamus quod Scriptura tradit. *Ne Augustinus quidem illa superstitione interdum solutus est: quemadmodum vbi dicit indurationem & excæcationem non ad operationem Dei, sed ad præscientiam spectare. At istas argutias non recipiunt tot Scripturæ locutiones, quæ plus aliquid Dei quàm præscientiam interuenire clarè ostendunt. Et Augustinus ipse libro contra Iulianum 5, longa oratione contendit, non permissionis tantùm aut patientiæ diuinæ esse peccata, sed etiam potentiæ, vt sic priora peccata puniantur. Similiter quod de permissione afferunt, dilutius est quàm vt subsistat. Sæpissime excæcare dicitur Deus & indurare reprobos, eorum corda vertere, inclinare, impellere, vt alibi fusius docui. “Id quale sit, nequaquam explicatur, si confugitur ad præscientiam aut permissionem. Nos ergo duplici ratione respondemus id fieri. Siquidem quum sublato eius lumine, nihil quàm caligo & cæcitas supersit: quum, ablato eius Spiritu, corda nostra in lapides obdurescant; quum cessante eius directione, in obliquitatem contorqueantur: ritè excæcare, indurare, inclinare dicitur quibus facultatem videndi, parendi, rectè exequendi adimit. Secunda ratio, quæ multo propius accedit ad verborum proprietatem, quod ad exequenda sua iudicia per ministrum iræ suæ Satanam & consilia eorum destinat quò visum est, & voluntates excitat, & conatus firmat. Sic vbi recitat Moses Sehon regem transitum non dedisse populo, quia indurauerat Deus spiritum eius, & cor obfirmauerat, finem consilij mox subiungit, Vt daret eum in manus nostras, inquit. Ergo quia perditum Deus volebat, obstinatio cordis, diuina fuit ad ruinam præparatio.

** Libr. de prædest. & gratia.*

“ Libr. 1. capit. 18. Duob9 modis Deũ operari in reprobis: nẽpe deserẽdo spiritũq; suũ ab illis auferendo: deinde etiam tradendo illos Satanæ iræ suæ ministro.

Deut. 2.30.
Ezech. 7.26.

4 Secundum priorem rationem istud videtur dictum, Aufert labium à veracibus, & rationem tollit à senioribus. Aufert cor ab iis qui præsunt populo terræ, errare eos facit per inuium. Item, Quare dementasti nos Domine, indurasti cor nostrum, ne timeamus te? Quandoquidem indicant potius quales Deus homines faciat deserendo, quàm qualiter opus in ipsis suum peragat. At sunt alia testimonia quæ vltrà procedunt: qualia sunt de Pharaonis induratione, Indurabo cor Pharaonis, ne vos audiat, ac dimittat populum. Postea dicit se aggrauasse cor illius, & roborasse. An indurauit non emolliendo? Id quidem verum est: sed plus aliquid fecit, quod obstinatione pectus eius obfirmandum Satanæ mandauit: vnde priùs dixerat, Tenebo cor illius. Egreditur populus ex Ægypto: prodeunt obuiam infesti regionis incolæ: vnde excitati?

Psal. 107.40.
Iob 12.20.
Isa. 63.17.
Exo. 4.21, & 7.3.
Exod. 10.1.
Exod. 3.19.

Deut.2.30. *Psal.105.25.*

Moses certè populo asserebat Dominum fuisse qui corda eorum roborasset. Propheta verò eandem historiã recitans, dicit ipsum vertisse corda eorum vt odio haberent populum suum. Iam dicere non possis destitutos Domini consilio impegisse. Nam si roborantur & vertuntur destinatò inflectuntur ad idipsum. Adhæc, quoties in populi transgressiones vindicare illi placuit, quomodo opus suum in reprobis adimpleuit? vt videas efficaciã agendi penes ipsum fuisse, illos ministerium duntaxat præbuisse. Quare nunc sibillo suo euocaturũ se illos minabatur: nunc instar sagenę sibi fore ad irretiendos: nũc mallei instar, ad feriendos Israelitas. Sed pręcipuè tum declarauit q̃ non sit otiosus in illis, dum Sennacherib securim vocat, quæ ad secandum manu sua, & destinata fuit & impacta. Non malè alicubi Augustinus ita definit, quòd ipsi peccant, eorum esse: quod peccando hoc vel illud agant, ex virtute Dei esse, tenebras prout visum est diuidentis.

Isa.5.26, & 7.18. *Ezech.12.13, & 17.20.* *Iere.50.23.* *Isa.10.15.* *Aug. de Prædesti. sanct.*

5 Porrò Satanæ ministerium intercedere ad reprobos instigandos, quoties huc atque illuc Dominus prouidentia sua eos destinat, vel ex vno loco satis constiterit. Dicitur enim sæpius in Samuele, quòd Saulẽ aut raptauerit aut dimiserit Spiritus Domini malus, & spiritus malus à Domino. Ad Spiritum sanctum id referre nefas est. Spiritus ergo impurus, Dei spiritus vocatur, quia ad eius nutum potentiamq; respondet, instrumentum magis ipsius in agendo, quàm à seipso author. Simul addendum est quod à Paulo traditur, diuinitus efficaciam erroris ac seductionis immitti, vt credant mendacio qui veritati non paruerunt. Longo tamen discrimine semper distat in eodem opere id quod agit Dominus, ab eo quod Satan & impij moliuntur. Ille mala instrumenta, quæ sub manu habet & versare quolibet potest, seruire iustitiæ suæ facit. Hi, prout mali sunt, nequitiam ingenij prauitate conceptam effectu pariũt. Reliqua quæ ad vindicandam à calumnia Dei maiestatem, tum præcidendam impiis tergiuersationem pertinent, in capite * De prouidentia iam exposita sunt. Hîc enim breuiter propositum modò fuit, quomodo in reprobo homine regnet Satan, quomodo in vtroque agat Dominus, indicare.

1. Sam.16.14, & 18.10, & 19.9. *2.Thes.2.10.* *Satanæ ministeriũ intercedere ad reprobos instigãdos, quoties huc atque illuc Dominus sua prouidẽtia eos destinat.* ** Lib.1.cap.16.17.18.* *Hîc & sect.7. probatur ex Scriptura, quotidiana experiẽtia, & Aug authoritate, etiã in actionibus quæ per se nec iustæ nec vitiosæ sunt, & ad corporeã magis q̃ spirituale vitã spectant, hominis voluntatẽ non esse liberã, sed Dei motione speciali inclinari ad clementiã, misericordiam, iram, pauorẽ, aliosq; diuersos affectus, quoties ipse viam vult facere suæ prouidentiæ.*

6 In actionibus autem quæ nec iustæ per se, nec vitiosæ sunt, & ad corpoream magis quàm spiritualem vitam spectant, quam libertatem obtineat homo, *etsi suprà attigimus, nondum tamen explicatum est. Nonnulli in talibus liberam ei electionem concesserunt: magis, vt arbitror, quod de re non magni momenti disceptare nolebant, quàm quòd asserere pro certo vellent illud ipsum quod concedunt. Ego, etsi eos qui nullas esse sibi ad iustitiam vires tenent, quod in primis ad salutem cognitu necessarium est tenere fateor, non tamen puto hanc quoque partem negligendam, vt nouerimus specialis esse gratiæ Domini, quoties in mentem venit eligere quòd è re nostra est: quoties eò voluntas inclinat: rursum quoties & mens & animus refugit quod alioqui erat nociturum. Atque huc se protendit diuinæ prouidentiæ vis, nõ modò vt rerum euentus succedant quemadmodum expedire prospexerit: sed vt voluntates quoque hominum eodem tendant. Equidem si sensu nostro reputamus rerum externarũ administrationem, nihil dubitabimus eatenus sub humano arbitrio sitas esse: verùm si aures tot testimoniis prębemus, quæ Dominum in his quoque regere animos hominũ clamant, arbitrium ipsum speciali Dei motioni subiicere nos coget. *Quis Ægyptiorum voluntates Israelitis conciliauit vt pretiosissima quæque vasa illis commodato darent? Nunquam eò animum ipsi suapte sponte induxissent. Ergo eorum animi Domino magis suberant quàm à seipsis regebantur. Nec sanè Iacob nisi persuasus esset Deum, prout visum est, homini-

**Lib.2 ca.2.sec.13.14.15.16.17.* **Exod.11.3.* *Gen.43.14.*

hominibus inducere diuersos affectus, dixisset de filio Ioseph (quem profanum esse quempiam Ægyptium putabat) Det vobis Deus inuenire misericordiam coram hoc viro. Sicuti & tota Ecclesia in Psalmo fatetur, *Psal.106.46.* quum eius misereri voluit Deus, mansuefacta ad clementiam ab ipso fuisse crudelium Gentium corda. Rursum quum exarsit in iram Saul vt *1.Sam.11.6.* se ad bellum accingeret, causa exprimitur, quòd eum impulerit spiritus Dei. Quis animum Absolomi auertit ab amplexando consilio Achitophel, *2.Sam.17.14.* quod esse vice oraculi solebat? Quis flexit Rehabeam, vt iuuenili *1.Reg.12.10.* consilio persuaderetur? Quis Gentes magnæ priùs audaciæ perterruit ad *Iosue 2.9.* Israelis aduentum? Id quidem diuinitus fieri confessa est meretrix Rahab. *Leuit.26.36.* Quis rursus metu & formidine deiecit Israelis corda, nisi qui in Lege *Deuter.28.65.* minatus est se daturum illis cor pauidum?

7 Excipiet quispiam, esse, hæc singularia exempla, ad quorum regulam exigi nequaquam vniuersa debeant. Ego verò dico, sufficienter iis probari quod contendo, Deum, quoties viam facere vult suæ prouidentiæ, etiam in rebus externis hominum voluntates flectere & versare, nec ita esse liberam ipsorum electionem, quin eius libertati Dei arbitrium dominetur. Velis nolis, animum tuum à motione Dei potiùs quam ab electionis tuæ libertate pendere, hæc quotidiana experientia reputare coget, quod te in rebus minimè perplexis iudicium & mens sæpe deficit: in rebus factu non arduis, animus flaccescit: rursum in rebus obscurissimis, expeditum statim offertur consilium: in magnis & periculosis, animus omni difficultate superior suppetit. Atque ita interpretor quod ait Solomo, Vt auris audiat, vt oculus videat, Dominus facit vtrunque. *Prou.20.12.* Non enim mihi de creatione loqui videtur, sed peculiari functionis gratia. Quum verò scribit, Dominum cor Regis, quasi riuos aquarum, in manu sua tenere, & inclinare quocunque voluerit: sub *Prou.21.1.* vna profectò specie totum genus comprehendit. Si cuius enim voluntas omni subiectione soluta est, id iuris regiæ voluntati maximè competit, quæ in alias quodammodo regnum exercet: quòd si illa Dei manu flectitur, neque nostra eximetur ea conditione. Hac de re insignis *De gratia & liber.arbi.ad Valent. cap.20.* extat Augustini sententia, Scriptura, si diligenter inspiciatur, ostendit non solum bonas hominum voluntates, quas ipse facit ex malis, & à se factas in actus bonos & vitam dirigit æternam: verùm illas quæ conseruãt seculi creaturam, ita esse in Dei potestate, vt eas quò voluerit, quando voluerit, faciat inclinari vel ad præstãda beneficia, vel ad pœnas infligendas occultissimo quidem iudicio, sed iustissimo.

8 Hîc meminerint lectores, ab euentu rerum non esse æstimandam humani arbitrij facultatem, quod imperiti quidam præpostere facere solent. *Humani arbitrij facultas non ab euentu rerum sed à iudicij electione & voluntatis affectione est æstimanda.* Ex eo enim pulchrè & ingeniosè sibi videntur humanam voluntatem conuincere seruitutis, quòd ne summis quidẽ monarchis omnia ex sententia fluant. Atqui facultas ista, de qua loquimur, infra hominem consideranda est, nõ ab extraneo successu metienda Siquidem in liberi arbitrij disputatione non hoc quæritur, an homini quæcunque animo deliberarit, perficere & exequi per externa impedimẽta liceat: sed an in re qualibet liberam habeat & iudicij electionem, & voluntatis affectionem, quæ vtraq; si hominibus suppetat, non minus liberi arbitrij Attilius Regulus erit, angustiis dolij acaleati inclusus, quam Augustus Cæsar, magnam orbis terrarum partem nutu suo gubernans.

Obiectionum refutatio quæ pro defensione liberi arbitrij afferri solent.

CAPVT V.

DE humani arbitrij seruitute satis dictum videri posset, nisi qui falsa libertatis opinione præcipitare ipsum conantur, suas ex aduerso

quasdam rationes obtenderent ad sententiam nostram oppugnandam. Congerunt primò absurda nonnulla, quibus eam in odium trahant, tanquam à sensu quoque communi abhorrentem: postea Scripturæ testimoniis cum ea congrediuntur. Vtrasque machinas ordine retundemus. Si peccatum, aiunt, necessitatis est, iam desinit esse peccatum: si voluntarium est, ergo vitari potest. Hæc Pelagij quoque arma erant ad impetendum Augustinum: cuius tamen nomine illos nolumus prægrauari, donec de ipsa satisfactum à nobis fuerit. Nego igitur peccatū ideo minus debere imputari, quod necessarium est: nego rursum, consequi quod inferunt, euitabile esse, quia voluntarium sit. Si quis enim disceptare cum Deo velit, & hoc prætextu iudiciū subterfugere, quoniā aliter non potuerit: habet paratam responsionem quam alibi attulimus, non ex creatione esse, sed naturæ corruptela: quod homines peccato mancipati nihil velle possunt nisi malum. Vnde enim ista quam improbi libenter prætexerent impotentia, nisi quòd Adam vltro se diaboli tyrannidi addixit? Hinc ergo vitiositas, cuius vinculis tenemur constricti, quod primus homo defecit à suo opifice. Huius defectionis si merito rei tenentur vniuersi homines, ne se necessitate excusatos putēt, in quā ipsa luculentissimam habent damnationis suę causam. Atque hoc suprà clarè explicui: & in diabolo ipso exemplum proposui, vnde pateret nō minus voluntariè peccare qui necessariò peccat: sicuti rursum in electis Angelis quum voluntas indeclinabilis sit à bono, non desinit tamē voluntas esse: quod idem Bernardus quoque scitè docet, nos ideo miseriores esse, quod voluntaria est necessitas: quæ tamen nos sibi addictos ita constringit, vt serui simus peccati, sicuti ante retulimus. Secundum ratiocinationis membrum vitiosum est: quia à voluntario perperā transilit ad liberum: nos autem supra euicimus, voluntariè fieri quod liberę tamen electioni non subiaceat.

Infrà sect. 6.

Contra patronos liberi arbitrij, ostenditur peccatum esse necessarium, neque tamen ideo minus debere imputari: item esse voluntarium, non tamen euitabile.

Ser. 81. in Cantica.

2 Subijciunt, nisi ex libera arbitrij electione tum virtutes tum vitia procedunt, non esse consentaneum vt homini vel pœna infligatur, vel præmium rependatur. Hoc argumentum etsi Aristotelicum est, fateor tamē à Chrysostomo & Hieronymo alicubi vsurpatum. *Pelagianis tamen fuisse familiare nec ipse Hieronymus dissimulat, ac ipsorum etiam verba refert: Quod si gratia Dei in nobis agit, illa ergo, nō nos qui non laboramus, coronabitur. De pœnis respondeo illas iure nobis irrogari, à quibus peccati culpa emanat. Quid enim refert, liberóne iudicio an seruili, modo voluntaria cupiditate peccetur: præsertim quum inde peccator arguatur homo, quia est sub seruitute peccati? Quantum ad iustitiæ præmia, magna verò absurditas, si fateamur illa ex Dei benignitate potius quàm proprijs meritis dependere. Quoties hoc apud Augustinum recurrit, non merita nostra Deum coronare, sed sua dona: præmia autem vocari, non quæ meritis nostris debeantur, sed quæ gratiis iam collatis retribuantur? Acutè sane hoc animaduertunt, nullum iam superesse locum meritis si non ex liberi arbitrij fonte prodeūt: sed quod istud tantopere dissentaneum ducunt, longè aberrant. Neque enim dubitat Augustinus passim pro necessario docere, quod ita nefas confiteri putant: quemadmodum vbi dicit, Merita quorumlibet hominum quæ sunt? Quando ille non cum mercede debita, sed cum gratuita gratia venit, omnes peccatores solus à peccatis liber ac liberator inuenit. Item, Si reddetur tibi quod debetur, puniendus es. Quid ergo fit? non tibi reddidit Deus debitam pœnā, sed donat indebitā gratiam. Si vis esse alienus à gratia, iacta merita tua. Item, Nihil es per te: peccata sunt tua: merita autem, Dei. Supplicium tibi debetur: & quum præmium venerit, sua dona coronabit, non merita tua. Eodem sensu alibi non gratiam

Soluitur altera eorum obiectio, Nisi ex libera arbitrij electione tum virtutes tum vitia procedunt, nō esse consentaneū vt homini vel pœna infligatur, vel præmiū rependatur.

** In Epist. ad Ctesiphontē, & Dia. 1.*

In Psalmum 31.

In Psal. 70. Epist. 52.

De verbis Apo. Ser. 15.

tiam ex merito, sed meritum ex gratia esse docet. Ac paulo post concludit Deum suis donis merita omnia precedere, vt inde eliciat sua merita, & prorsus gratis dare, quia nihil inuenit vnde saluet. Sed quid longiorem catalogũ texere necesse est, quum subinde tales sentẽtiæ in eius scriptis recurrant? Atqui melius etiamnũ hoc errore liberabit eos Apostolus, si audiant quo ex principio sanctorum gloriam deducat. Quos elegit, eos vocauit: quos vocauit, eos iustificauit: quos iustificauit, eos glorificauit. Cur ergo, teste Apostolo, coronantur fideles? Quia Domini misericordia, non sua industria & electi sunt & vocati & iustificati. Facessat ergo inanis hic timor, nulla fore amplius merita si liberum non stabit arbitrium. Stultissimum enim est ab eo absterreri ac refugere quò nos Scriptura vocat. Si omnia accepisti, ait, quid gloriaris, quasi non acceperis? Vides ob idipsum libero arbitrio adimere eum omnia, ne quem meritis locum relinquat. Sed tamen, vt inexhausta & multiplex est Dei beneficentia ac liberalitas, quas gratias in nos confert, quia nostras facit, perinde ac nostras virtutes remuneratur.

Rom.8.29.
2.Tim.4.8.
1.Cor.4.7.

3 Addunt quod ex Chrysostomo sumptum videri potest, Quòd si hæc non sit voluntatis nostræ facultas, bonum aut malum eligere, aut omnes eiusdem naturæ participes malos esse oporteret, aut omnes bonos. Nec longe abest ab eo quicunque est scriptor ille operis De vocatione Gentium, qui sub Ambrosij nomine circunfertur, dum ratiocinatur, neminem vnquam à fide fuisse recessurum nisi mutabilitatis conditionem Dei gratia nobis relinqueret, in quo mirum est tantos viros sibi excidisse. *Quomodo enim Chrysostomo in mentem non venit electionem Dei esse quę inter homines sic discernat? Nos quidem concedere minime formidamus quod Paulus magna cõtentione asserit, omnes simul prauos esse & malitiæ deditos: sed cum illo subiicimus, Dei misericordia fieri ne omnes in prauitate permaneant. Ergo quum pari morbo laboremus naturaliter omnes, soli illi conualescunt quibus medicam manum admouere Domino placuit. Alij, quos iusto iudicio prætermittit, in sua putredine tabescunt, donec absumantur. Nec aliunde est quod alij ad finem perseuerant, alij in cœpto cursu prolabuntur. Siquidem & ipsa perseuerantia donum Dei est, quod non omnibus promiscue largitur, sed quibus visum est, impertit. Si causa differentiæ requiritur, cur alij constanter perseuerent, alij instabilitate deficiant, non alia nobis constat nisi quod illos sua virtute roboratos sustinet Dominus, ne pereant: his, quo sint inconstantiæ documenta, non eandem virtutem administrat.

Homil.22.in Gene.
Respondetur tertię eorũdẽ obiectioni, si hæc non sit voluntatis nostræ facultas, bonum aut malum eligere, oporteret homines omnes esse malos, aut omnes bonos.
** Lib.2.cap.4.*
Rom.3.10.

4 Instant præterea, frustra exhortationes suscipi, superuacuum esse admonitionum vsum, ridiculas esse obiurgationes, nisi sit penes peccatorem parere. Similia olim quum obiectarentur Augustino, libellum De correptione & gratia scribere coactus fuit. Vbi etsi copiosè illa diluit, ad hanc tamen summam aduersarios reuocat, O homo, in præceptione cognosce quid debeas agere: in correctione cognosce tuo te vitio non habere: in oratione cognosce vnde accipias quod vis habere. Eiusdẽ fere argumenti est liber De spiritu & litera, vbi Deum Legis suę præcepta non humanis viribus metiri docet, verùm vbi iussit quod rectum est, gratis libere implendi facultatem suis electis. Nec vero hæc res longæ disceptationis est. Primùm non soli sumus in hac causa, sed Christus & omnes Apostoli. Viderint isti quomodo superiores euadent in certamine, quod cum talibus antagonistis suscipiunt. Christus qui testatur nos sine se nihil posse, an ideo minus reprehẽdit & castigat eos qui extra seipsum male agebant? an ideo minus exhortatur vt quisq; bonis operibus incumbat? Paulus quàm seuerè in Corinthios inuehitur ob

Hic & sect.5. docetur cõtra eosdẽ aduersarios non frustra fieri exhortationes, admonitiones, obiurgationes, licet non sit penes peccatorem parere: & quid illæ operẽtur tum in impijs tum in ipsis fidelibus, ostenditur.
Iohan.15.5.

charitatis neglectum?Iisdem tamen demum charitatem à Domino dari flagitat. Testatur in epistola ad Romanos,non esse volentis,neq; currentis,sed miserentis Dei:nōn desinit tamen postea & admonere & hortari & corripere.Cur non ergo Dominum interpellant, ne ita ludat operam, ab hominibus ea exigendo quæ solus ipse dare potest: ea castigando quæ gratiæ eius defectu admittuntur? Paulum cur non admonēt vt parcat iis quorum in manu non est velle aut currere, nisi præeunte Dei misericordia,quæ nunc ipsos destituit? Quasi verò non optima doctrinæ suæ ratio Domino cōstet,quæ in prōptu se offert religiosiùs quęrentibus.Doctrina certè & exhortatio & obiurgatio quātum per se efficiant ad animum immutandum,indicat Paulus dum scribit,neque qui plantat esse aliquid,neque qui rigat:sed Dominum,qui incrementū dat solum efficaciter agere.Sic Mosen,seuerè videmus Legis præcepta sancire,& Prophetas acriter instare,& minari transgressoribus:quum tamen fateātur tunc sapere demum homines, vbi cor illis datur ad intelligendum:propriū Dei opus esse,corda circuncidere, & pro lapideis dare carnea:Legem suam inscribere visceribus: denique animas innouando,facere vt efficax sit doctrina,

Rom.9.16.

1.Cor.3.7.

5 Quorsum ergo exhortationes?nempe si ab impiis obstinato corde spernuntur,in testimonium illis futuræ sunt,vbi ad Domini tribunal ventum fuerit:quinetiam iam nunc illorum cōscientiam verberant ac feriunt:quia, vtcunque irrideat proteruissimus quisque, improbare tamen non potest.Sed quid faciat miser homuncio, inquies, quando cordis mollities, quæ od obedientiam necessaria erat,illi denegatur? Imò quid tergiuersatur,quū duritiem nulli nisi sibiipsi imputare queat?Itaq; impij libenter eas eludere parati,si liceat,velint nolint,earū virtute prosternuntur.Præcipua autem vtilitas erga fideles consideranda est:in quibus vt omnia per Spiritum suum agit Dominus,ita verbi sui instrumentum non prætermittit:& illud ipsum non sine efficacia vsurpat. Stet ergo quod verum est,totam piorum virtutem in Dei gratia sitam esse,secundum illud Prophetæ dictum, Dabo illis cor nouum vt in illis ambulent.Atqui excipies,Cur iam admonentur officij sui,ac non potius sinuntur Spiritus directioni?cur hortationibus solicitantur,quando festinare magis nequeunt quàm fert Spiritus incitatio?cur castigātur siquando à via deflexerunt, quando necessaria carnis infirmitate lapsi sunt? O homo,quis es qui legem imponas Deo? Si ad recipiendam hanc ipsam gratiam,qua fit vt hortationi pareatur, per hortationem vult nos præparari,quid habes quod in ea œconomia mordeas vel sugilles? Si nihil exhortationes reprehēsionésque apud pios aliud proficerent nisi vt peccati redarguerent,essent eo ipso reputandæ non prorsus inutiles.Nunc, quum agente intus Spiritu,ad inflammandum boni desideriū, ad discutiendum torporem, ad eximendam iniquitatis voluptatem & venenatam dulcedinem,contrà autem, ad odium tædiumq; generandum plurimum valeant:quis audeat superfluas cauillari? Si quis clariorem desiderat responsionem, sic habeat, Bifariam Deus in electis suis operatur: intus,per Spiritum:extra,per verbum.Spiritu,mentes illuminando,corda in iustitiæ amorem cultúmque formando,nouam eos creaturam facit.Verbo,ad eandem renouationem expetendam,quærendā,assequendam excitat.Vtroque manus suæ efficaciam pro dispensationis suæ modo exerit.Verbum idem dum reprobis destinat, etsi non in eorum correctionem,in alium tamen vsum valere facit:quo & in præsens cōscientiæ testimonio vrgeantur,& in iudicii diem magis reddantur inexcusabiles.Sic Christus,quanuis pronuntiet neminem ad se venire nisi quem Pater traxerit,& electos venire postquā à Patre audierint,& didicerint:

Ezec.11.19.20.

Iohan.6.44. & 45.

non tamen ipse doctoris munus negligit, sed voce sua sedulò inuitat quos intus à Spiritu sancto doceri necesse est vt aliquid proficiãt. Apud reprobos admonet Paulus non otiosam esse doctrinam, quia illis odor est mortis in mortem, suauis tamen odor Deo. *2.Cor 2.16.*

6 In congerendis Scripturæ testimoniis valde sunt laboriosi: idq; sedulò faciunt, vt quoniam pondere nequeunt, numero saltem nos obruant. Sed queadmodum in prælis, vbi ad manus ventum est, imbellis multitudo, quantumlibet pompæ & ostentationis habeat, paucis ictibus protinus funditur ac fugatur: ita nobis facillimum erit illos cum sua turba disiicere. Quia enim in paucissimos scopos coeũt loci omnes quibus aduersum nos abutuntur, vbi in suas classes distributi fuerint, compluribus vna responsione satisfiet: singulis dissoluendis incumbere necesse non erit. Præcipuum robur locant in præceptis: quæ putant facultatibus nostris sic attemperata esse, vt quicquid ab illis exigi probatum sit, his præstari posse necessariò consequatur. Ergo singula percurrunt, & ex illis virium nostrarum modum metiuntur. Aut enim (inquiunt) illudit nobis Deus quum sanctitatem, pietatem, obedientiam, castitatem, dilectionem, mansuetudinem imperat: quum immũditiam, idololatriam, impudicitiam, iram, rapinam, superbiam & similia interdicit: aut ea tantùm requirit quæ sunt in nostra potestate. Porrò omnia fere quæ accumulant præcepta, in tres species distinguere licet. Alia primam ad Deum conuersionem exigunt: alia simpliciter de Legis obseruatione loquuntur: alia perseuerare in recepta Dei gratia iubent. De omnibus in genere disseramus, tum descendemus ad formas ipsas. Hominum facultates ad diuinæ Legis præcepta extendere, vulgare id quidem iamdiu esse cœpit, & nonnullam speciem habet, sed à rudissima Legis ignorantia prodiit. Nam qui pro ingenti piaculo ducunt si dicatur Legis obseruationem esse impossibilem, validissimo scilicet argumento insistunt, frustra aliàs datam esse Legem. Perinde enim loquuntur acsi nusquam Paulus de Lege loquutus esset. Quid enim quæso, ista sibi volunt, Legem propter trãsgressiones positam esse, Per Legem esse cognitionem peccati, Legem peccatum efficere, Subingressam esse vt abundaret delictum: ad nostras vires limitandam fuisse, ne frustra daretur? Quin potius longè supra nos positam, quò impotentiam nostram conuinceret. Certe ex eiusdem definitione finis Legis ac complemẽtum est charitas. Atqui dum ea Thessalonicensium animos repleri optat, satis fatetur sine profectu in auribus nostris sonare Legem, nisi totam eius summam cordibus nostris Deus inspiret.

Ex præceptis & Lege Dei nõ est inferendum, homine habere liberum arbitrium, & vires aliquas præstãdi: nã Deus non tantũ imperat quod fieri oportet, sed etiam promittit obediẽdi gratiam. tractatur hic & sect.7. Vide & sect.9.

Rom.3.20. Ibidem 7.7. Galat.3.19. Rom.5.20. 1.Timot.1.5. 1.Thess.3.12.

7 Equidem si Scriptura nihil aliud doceret quàm Legem esse vitæ regulam, ad quam studia nostra componere debeamus, ego quoque citra moram pedibus in eorum sententiam descenderem: sed quum multiplicem Legis vsum diligenter ac perspicuè nobis explicet, ex illa potius interpretatione quid Lex in homine valeat considerare conuenit. Quantum præsentis causæ refert, simulac quid agendum sit nobis præscripsit, obediendi virtutem à Dei bonitate esse docet: ideòque ad preces inuitat quibus eam nobis dari postulemus. Si solum extaret imperium, nulla promissio, tentandæ essent vires an ad respondendũ imperio sufficerent: sed quum simul promissiones connectantur quæ in diuinæ gratiæ auxilio non modò subsidium, sed totam virtutem nobis esse situm clamant, illæ satis superque testantur nos prorsus ineptos, nedum impares obseruãdæ Legi esse. Quare ne amplius ista virium nostrarum cum Legis præceptis proportio vrgeatur, acsi Dominus quam in Lege daturus erat iustitiæ regulam, ad modulum nostræ imbecillitatis exegisset. Magis ex promissionibus reputandum quàm simus ipsi à nobis

imparati, qui omni in parte tantopere eius gratia indigemus. Sed cui (aiunt) verisimile fiet, Dominum truncis ac lapidibus Legem destinasse? Neque id quispiam persuadere molitur. Non enim aut impij saxa sunt aut stipites, dum aduersari Deo suas libidines per Legem edocti, suo ipsorum testimonio rei fiunt: aut pij, dum suæ impotentiæ admoniti, ad gratiam confugiunt. Quò pertinent istæ solennes Augustini sententiæ, Iubet Deus quæ non possumus, vt nouerimus quid ab ipso petere debeamus. Magna est præceptorum vtilitas, si libero arbitrio tantum detur, vt gratia Dei amplius honoretur. Fides impetrat quod Lex imperat: imo ideò Lex imperat, vt impetret fides quod imperatum erat per Legem: imò fidem ipsam exigit à nobis Deus, & non inuenit quod exigat, nisi dederit quod inueniat. Item, Det Deus quod iubet, & iubeat quod velit.

In Euch. ad Laurent. de gratia & lib. arbi. cap. 16. Homil. 29. in Iohan. Epist. 24.

8 *Id, recensendis tribus præceptorum formis quas superius attigimus, clarius cernetur. Iubet sæpius Dominus tum in Lege, tum in Prophetis, vt ad se conuertamur. At succinit ex aduerso Propheta, Conuerte me Domine, & conuertar: postquam enim conuertisti me, egi pœnitentiam, &c. Iubet vt præputia cordis nostri circuncidamus. At per Mosen denuntiat, istam circuncisionem manu sua fieri. Cordis nouitatem passim requirit: sed alibi à se dari testatur. Quod autem promittit Deus, vt Augustinus ait, non facimus ipsi per arbitrium vel naturam: sed facit ipse per gratiam. Atque hæc obseruatio est quam idem ipse inter regulas Ticonij quinto loco enumerat, vbi bene distinguamus inter Legem & promissiones, vel inter mandata & gratiam. Eant nunc qui ex præceptis colligunt, Ecquid homo valeat ad obedientiam, vt Dei gratiam perimant, per quam præcepta ipsa adimplentur. Secundi generis præcepta simplicia sunt, quibus Deum colere, eius voluntati seruire & adhærere, eius placita obseruare, eius doctrinã sequi iubemur. Sed innumeri sunt loci qui testificentur illius esse donum, quicquid iustitiæ, sanctitatis, pietatis, puritatis haberi potest. Ex tertio genere erat illa quæ à Luca refertur Pauli & Barnabæ exhortatio ad fideles, vt in gratia Dei permanerẽt. Sed vnde illi constantiæ virtus petenda sit, alio loco idem Paulus tradit. Quod superest (inquit) fratres, sitis fortes per Dominum. Alibi vetat ne contristemus Spiritum Dei, quo obsignati sumus in diem redemptionis nostræ. Sed quod illic exigit, quia præstari ab hominibus non poterat, Thessalonicensibus à Domino imprecatur, nempe vt dignos habeat eos vocatione sua sancta, & impleat bonum omne propositum bonitatis suæ opúsq; fidei in illis. Eodem modo in secunda ad Corinthios epistola, de eleemosynis tractans bonam & piam eorum voluntatem sæpius commendat: paulo post tamẽ gratias agit Deo, qui posuit in corde Titi vt exhortationem susciperet. Si ne oris quidem officium ad alios hortandos præstare Titus potuit nisi quatenus suggessit Deus, quomodo alij ad agendum voluntarij fuissent, nisi Deo ipso corda eorum dirigente?

Ioel. 2.12. Iere. 31.18. Deut. 10.16. Ibid. 30.6. Ezech. 36.26. Iere. 31.18. Lib. de doctr. Christ. 3. Act. 13.43. Ephes. 6.10. Ibid. 4.30. 2. Thess. 1.11. 2. Cor. 8.11 16.

**Tam in præceptis quę primã ad Deũ conuersionẽ exigũt q̃ in iis quæ simpliciter de Legis obseruatione loquũtur, itẽ iis quæ perseuerare in recepta Dei gratia iubent, ostenditur hic et sect. 9. Deũ qui hæc exigit, testari, gratuita sua dona esse conuersionem peccatorum, vitæ sanctitatẽ, & perseuerãdi.*

9 Cauillantur hæc omnia testimonia astutiores: quia nihil impediat quominus ipsi cõferamus nostras vires, & infirmis conatibus Deus suppetias ferat. Afferunt etiam locos ex Prophetis, vbi conuersionis nostræ effectus inter Deum & nos videtur dimidiari. Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. *Quales nobis suppetias Dominus ferat, suprà demonstratum est, neque hîc opus est repetere. Vnum hoc duntaxat mihi concedi volo, frustra implẽdæ Legis facultatem in nobis requiri, quia eius obedientiam nobis Dominus imperet: quando constat omnibus Dei præceptis adimplendis & necessariam esse gratiam Legislatoris, & nobis promissam: quia inde patet, saltem plus à nobis exigi quàm simus

soluen-

soluendo. Nec verò vllis cauillis dilui potest illud *Ieremiæ, irritū fuisse pactum Dei percussum cum veteri populo, quia literale tantùm erat: non aliter autem sanciri quam vbi accedit Spiritus, qui ad obediendum corda format. Neque eorum errori astipulatur sententia illa, Conuertimini ad me, & cōuertar ad vos. Siquidē illic Dei conuersio notatur, non qua cor nostrum ad resipiscentiam renouat, sed qua se beneuolum ac propitium, rerum prosperitate testatur: quemadmodum rebus aduersis offensionem interdum indicat. Quoniam igitur multis miseriarum & calamitatum formis vexatus populus, auersum à se Deum querebatur: respondet non defuturam illis suam benignitatem si ad vitæ rectitudinem, & ad seipsum, qui est iustitiæ exemplar, redeant. Perperā ergo detorquetur locus, dum eo trahitur vt opus conuersionis videatur inter Deum & homines partiri. Hæc eò breuius perstrinximus, quod huic argumento proprius in Legis tractatione locus erit.

constantiam, neque eorum laudem partiendam inter Deū & hominem. Vide & sic. 11. itē Calu. aduersus Pighium.

** Zach. 1. 5.*

** Iere. 31. 32.*

10 *Secundus argumentorum ordo superiori finitimus est. Allegāt promissiones quibus Dominus, cum volūtate nostra paciscitur: quales sunt, Quærite bonitatem & non malitiam, & viuetis. Si volueritis & audieritis, bona terræ comedetis: quòd si nolueritis, gladius deuorabit vos: quia os Domini loquutum est. Item, si abstuleris abominationes tuas à facie mea, non expelleris: si audieris vocem Iehouæ Dei tui, & facias & custodias omnia mandata eius, faciet te Dominus excelsiorem cunctis Gentibus terræ. Et reliquæ similes. Importunè & per ludibrium, quæ Dominus in promissionibus offert beneficia, voluntati nostræ delegari putant, nisi nostrum sit illa vel stabilire, vel irrita facere. Et sanè rem istam facundis querimoniis amplificare promptum est: nos crudeliter à Domino illudi, quum benignitatem suam à voluntate nostra pendere denuntiat, si voluntas ipsa nostri iuris non est. Egregiam verò fore hanc liberalitatem Dei si beneficia sua ita nobis exponat, ne fruendi vlla sit facultas: miram promissionum certitudinem, quæ vt nunquam impleantur, à re impossibili dependeant. De promissionibus eiusmodi quæ conditionem habent appositam, alibi dicemus: vt palàm futurum sit, in earum impossibili complemento nihil esse absurdi. Quantum ad nunc locum attinet, nego Deum inhumaniter illudere nobis, dum nos ad beneficia sua demerenda inuitat, quos nouit esse prorsus impotentes. Siquidem quum fidelibus iuxtà & impiis offerantur promissiones, suum apud vtrosque vsum habent. Quemadmodum præceptis impiorum conscientias pungit Deus, ne suauiter nimium in peccatis delicientur, nulla iudiciorū suorum memoria: ita in promissionibus quodammodo eos attestatur, quā sint indigni sua benignitate. Quis enim æquissimum & conuenientissimum esse neget, Dominum iis benefacere à quibus colitur: maiestatis autem suæ contemptores pro sua seueritate vlcisci? Rite ergo & ordine agit Deus, dum impiis peccati compedibus deuinctis, hanc legem in promissionibus dicit, tum demum sua beneficia percepturos si à prauitate discesserint, vel ob hoc solùm, vt intelligant se ab iis merito excludi quæ veris Dei cultoribus debentur. Rursum, quia modis omnibus ad implorandam suam gratiam fideles extimulare studet, nequaquam erit absonum, si quod illum multo cum fructu agere præceptis erga eos ostendimus, id quoque promissionibus tentet. De voluntate Dei præceptis edocti, miseriæ nostræ admonemur, qui sic ab illa toto pectore dissidemus: simul instigamur ad inuocandum eius Spiritum, per quem in rectam viam dirigamur: sed quia præceptis ignauia nostra non satis acuitur, subduntur promissiones, quæ dulcedine quadam ad eorum amorem nos alliciant. Quod autē maiore tenemur iustitiæ desiderio, eo simus ad quærendam Dei gratiam

Amos 5. 14.

Iere. 4. 1.

Deu. 28. 1.

Leui. 26. 3.

** Promissiones cōditiōales, Si volueritis, si audieritis, & similes nō probare liberam audiendi, volendive facultatē esse in homine: neque tamen Deū hominibus illudere, ita cum illis paciscendo: & quis eiusmodi obtestationū sit vsus tum erga pios, tum erga impios.*

feruentiores. Et quomodo illis obtestationibus, Si volueritis, Si audieritis, neque volendi audiendíve liberam facultatem nobis Dominus tribuat, neque tamen ob impotentiam nos ludibrio habeat.

Exprobrationes quibus Deus populo denuntiat, per eũ duntaxat stetisse, quominus ab indulgẽtia sua omne genus bonorũ receperit, nõ probant fuisse in hominum potestate, effugere mala quib' vexati sunt: vbi de eiusmodi exprobrationum vsu tũ erga eos qui obstinatè in vitijs pergũt, quàm erga dociles qui ad pœnitentiam conuertuntur.

11 Habet & tertia classis multam cum illis affinitatem. Locos enim producunt quibus ingrato populo Deus exprobrat, per eum duntaxat stetisse quominus ab indulgentia sua omne genus bonorum reciperit. *Cuius generis sunt isti, Amalec & Chananeus ante vos sunt, quorũ gladio corruetis: eo quòd nolueritis acquiescere Domino. "Quia vocaui vos, & nõ respondistis, faciam huic domui sicut feci Silo. *Item, Hæc gens non audiuit vocem Domini Dei sui, nec recepit disciplinam: ideo proiecta est à Domino. "Item, Quia indurastis cor vestrũ, & noluistis obedire Domino, hęc omnia mala euenerunt vobis. Tales exprobrationes, inquiunt, quomodo aduersus eos cõgruerent quibus extẽplo respondere liceat, Nobis verò prosperitas cordi erat, aduersa timebamus: quòd autem illius adipiscendæ, horum vitandorum causa, Domino non paruimus, nec vocẽ eius auscultauimus, eò factum est quia peccati dominationi obnoxiis liberum non fuit? Frustra igitur mala nobis exprobrantur, quæ effugere non fuit nostræ potestatis. Sed omisso necessitatis obtentu in quo infirmum est ac futile patrocinium, rogo possíntne culpam deprecari. Nam si culpæ alicuius tenentur conuicti: nõ abs re Dominus exprobrat, eorum peruersitate factum esse quominus suę clementiæ fructum sentirent. Respõdeant ergo, possíntne inficiari causam contumaciæ, prauam suam voluntatem fuisse. Si mali fontem intra se reperiunt, quid vestigandis extraneis causis inhiant, ne sibiipsi fuisse exitij authores videantur? Quòd si verum est suo non alieno vitio & diuinis beneficiis priuari peccatores, & vltionibus castigari, magna ratio est cur istas exprobrationes ex ore Dei audiant: vt si obstinatè in vitiis pergant, discant in calamitatibus suam potius nequitiam accusare & detestari, quàm Deum iniquæ sæuitiæ insimulare: si docilitatem non exuerunt, peccatorum tædio capti (quorum meritò miseros se ac perditos vident) in viam redeant, ac idipsum seria confessione agnoscant quod Dominus obiurgando commemorat. In quem vsum illas, quæ citantur, Prophetarum obiurgationes apud pios profecisse, ex solenni Danielis oratione constat, quæ habetur capite 9. Prioris autem vsus exemplum intuemur in Iudæis, quibus suarum miseriarum causam enarrare Ieremias iubetur: quum tamen non aliter casurum esset quàm Dominus prædixerat, Loquêtis ad eos omnia verba hæc, & non audient te: vocabis eos, & non respondebunt tibi. Quorsum igitur canebatur surdis? vt nolentes ac inuiti intelligerent verum esse quod audiebant: nefarium esse sacrilegium si malorum suorum culpam, quæ in ipsis residebat, Deo transcriberent. Paucis his solutionibus expedire te facillimè possis ab immensa testimoniorum congerie, quam ad erigendum liberi arbitrij simulachrum hostes gratiæ Dei struere solent, tam ex præceptis quàm ex obtestationibus aduersus Legis transgressores. Probrosè de Iudæis in Psalmo refertur, Generatio praua quæ non direxit cor suum. Alio etiam Psalmo hortatur Propheta suæ ætatis homines, ne obdurent corda sua: nempe quia omnis contumaciæ culpa in hominum prauitate hæret: sed stultè inde colligitur, cor in vtranque partem esse flexibile, cuius pręparatio à Deo est. Dicit Propheta, Inclinaui cor meum ad obseruanda præcepta tua: nempe quia libenter & hilari animi propensione Deo se addixerat: neque tamen se inclinationis authorem esse iactat, quam in eodem Psalmo fatetur Dei esse donum. Itaque tenenda Pauli admonitio, dum fideles iubet operari salutem suã cum timore & tremore, quia Deus est qui operatur & velle & perficere. Agendi quidem partes illis assignat,

*Num.14.43.
"Ier.7.13.
*Ibidem 7.28.
"Ibidem 32.32.
Iere.7.27.
Psal.78.8.
Psal.95.8.
Psal.119.112.
Philip.2.12.

assignat, ne indulgeant carnis torpori: sed metum & solicitudinem præcipiens, sic eos humiliat, vt meminerint hoc ipsum quod agere iubétur, proprium esse Dei opus, quo disertè exprimit, passiue (vt ita loquar) agere fideles, quatenus è cœlo suggeritur facultas, vt nihil sibi prorsus arrogét. *Proinde dum nos hortatur Petrus vt subministremus in fide virtutem, non concedit nobis secundas partes quasi separatim quicquam agamus, sed tantùm carnis pigritiem expergefacit, qua plerunque suffocatur ipsa fides. Eodem spectat illud Pauli, Spiritum ne extinguatis, quia subinde obrepit fidelibus ignauia: nisi corrigatur. Siquis tamen inde inferat, in eorum esse arbitrio fouere oblatam lucem, facilè refutabitur eius inscitia, quia hęc ipsa sedulitas quam requirit Paulus, nonnisi à Deo est. Nam & sæpe iubemur ab omni inquinamento nos purgare, quum Spiritus sibi vni consecrandi munus vendicet. Denique per concessionem ad nos transferri quod in Deum competit, ex verbis Iohannis palàm est, Quisquis ex Deo est, seruat seipsum. Vocem hanc arripiunt liberi arbitrij præcones, quasi partim Dei virtute, partim nostra seruemur: quasi verò hanc ipsam custodiam, cuius Apostolus meminit, non habeamus è cœlo. Vnde & Patrem rogat Christus vt nos à malo seruet: & scimus pios, dum aduersus Satanam militant, nō aliis quàm Dei armis victoriam consequi. Itaque Petrus vbi animas purificare iussit in obedientia veritatis, mox correctionis vice addit, per Spiritū. Deniq; quàm nihil sint omnes humanæ vires in certamine spirituali, breuiter ostédit Iohannes, quum tradit nō posse peccare qui ex Deo geniti sunt, quia semen Dei in illis manet: ac rationé alibi reddit, quòd fides nostra sit victoria quæ vincit mundum.

Quod agendi partes nonnunquā scriptura nobis tribuere videtur, nō alia ratione facere, nisi vt carnis pigritię expergefaciat & excutiat.

* 2. Pet. 1. 5.
1. Thess. 5. 19.
2. Cor. 7. 1.
1. Iohan. 5. 18.
Iohan. 17. 15.
1. Petri 1. 22.
1. Iohan. 3. 9.
Ibidem 5. 4.

12 Citatur tamen de Lege Mosis testimonium, quod solutioni nostræ valde aduersari videtur. Nam ille populum, post Legem promulgatam, hunc in modum contestatur, Mandatum hoc quod præcipio tibi hodie, non est occultum, neq; procul positum, neque in cœlo situm, sed iuxta te est in ore tuo & in corde tuo, vt facias illud. Hæc certè si de nudis præceptis dicta intelligantur, fateor ad causam præsentem habere non parum momenti. Nam etsi eludere leuis operæ fuerit, quòd hîc non de obseruationis sed cognitionis facilitate & procliuitate agatur, non nullum tamen scrupulum sic quoq; forsan relinquerét. Verùm omnem nobis dubitationem eximit Apostolus, non ambiguus interpres, qui de Euangelij doctrina Mosen hîc loquutum esse affirmat. Quòd siquis refractarius contendat, violenter à Paulo detorta fuisse vt ad Euangelium trahi possent: quanquam impietate non carebit eius audacia, est tamen quo præter Apostoli authoritatem redarguatur. Nam si de solis præceptis loquebatur Moses, vanissima confidentia populum inflabat. Quid enim aliud quàm se præcipitassent, si Legis obseruationem aggressi forent suis viribus tanquam sibi non difficilem? Vbi ergo Legis obseruandæ ista tam obuia facilitas, quando nullus nisi per exitiale pręcipitium patet accessus? Proinde nihil certius est quàm Mosen his verbis misericordiæ fœdus comprehendisse, quod vnà cum Legis exactione promulgauerat. Nam & paucis antè versibus docuerat, circuncidi manu Dei oportere corda nostra, vt ipsum diligamus. Ergo hanc, de qua mox loquitur, facilitatem non in hominis virtute, sed in ope ac præsidio Spiritus sancti posuit, qui opus suum potenter in nostra infirmitate peragit. Quanquam nec de præceptis simpliciter intelligendus est locus, sed magis de promissionibus Euangelicis, quæ adeò comparandæ iustitiæ facultatem in nobis non stabiliunt vt eam prorsus euertant. Id reputans Paulus, non subducta illa ardua & impossibili conditione salutem in Euangelio proponi, qua nobiscum Lex agit (nempe vt ipsam ij demum

Deut. 30. 11.
Quod Moses dicit Prope est verbū in ore tuo & in corde tuo, &c. nō iuuare liberi arbitrij defensores ostenditur, quū ibi non nudis præceptis, sed de promissionibus Euangelicis agat.
Rom. 10. 8.
Deut. 30. 6.

assequantur qui mandata omnia impleuerint) sed facili, expedita, & expositi accessus hoc testimonio confirmat. Nihil ergo hoc testimonium ad vendicandam humano arbitrio libertatem.

Nihil facere pro liberi arbitrij defensoribus locos, vbi dicitur expectare & speculari Deus, quid facturi sint homines.

*Osea 5.14.

13 Obiectari solent & alij quidam loci quibus ostenditur Deũ interdum, reducto gratiæ suæ subsidio, explorare homines, & expectare quorsum conuertant sua studia: qualiter est apud *Oseam, Vadam ad locum meum, donec ponant in corde suo, & quærant faciem meam. Ridiculum (aiunt) erat, si consideraret Dominus an Israel faciem suam quæsiturus esset, nisi flexibiles fuissent animi, qui vtrouis suopte ingenio inclinare possent. Quasi verò istud non sit in Prophetis vsitatissimũ Deo, speciem aspernantis ac proiicientis populum præ se ferre, donec vitam in melius emendarit. Sed quid tandem ex talibus minis aduersarij elicient? Si volunt, populum à Deo derelictum conuersionem à seipso posse meditari, tota Scriptura reclamante id facient: si necessariam Dei gratiam ad conuersionem fatētur, quid nobiscum litigant? At necessariam ita cōcedunt vt suam homini velint seruatam facultatem. Vnde id probant? certè non ex loco illo, neque similibus: aliud est enim secedere ab homine, & respicere quid sibi permissus relictúsq; agat: aliud, vires eius aliquantulas pro modo imbecillitatis adiuuare. Quid ergo, dicet quispiam, insinuant istæ formulæ? Respondeo perinde valere ac si ita loqueretur Deus, Quandoquidem monendo, hortando, increpando nihil apud contumacem hunc populum proficitur, subducam me paulisper, & eum affligi tacitus sinam. Videbo an aliquando eum post longas calamitates capiat mei recordatio, vt quærat faciem meam. Abscedere autem Dominum procul, signat prophetiam submouere. Speculari ecquid facturi sint homines, significat tacitum & quasi se dissimulantem afflictionibus variis eos ad tempus exercere. Vtrunque facit quò nos magis humiliet: citius enim cōtunderemur rerum aduersarum flagellis quàm corrigeremur, nisi spiritu suo nos ad eam docilitatem componeret. Porrò vbi Dominus infracta nostra peruicacia offensus & tanquam fatigatus, nos paulisper omittit (submoto scilicet verbo suo, in quo præsentiã quandam sui exhibere solet) & experimentum capit quid se absente facturi simus: inde falsò colligitur, aliquas esse liberi arbitrij vires quas contempletur & exploret: quando non in alium id finem facit quàm vt ad recognoscendam nostram οὐδενίαν nos adigat.

Hic & sect. 15. ostenditur non facere pro liberi arbitrij patronis, quod in Scriptura bona opera vocantur Nostra, & nos dicimur facere quod est sanctum placitumq; Deo. Solum enim Dei Spiritũ omnes bonos motus operari in nobis, etsi nõ quasi in truncis.

14 Pugnant etiam ex perpetua loquendi ratione quæ tum in Scripturis, tum in hominum sermonibus obseruatur: siquidem bona opera nuncupantur nostra, & quod sanctum placitúmque Domino est, non minus facere quàm peccata perpetrare dicimur. Quòd si peccata iure nobis imputantur, veluti à nobis profecta: certe & in iustitiis aliquid nobis assignandum eadem ratione erit. Neque enim consentaneum esset rationi vt ea diceremur facere quibus agendis proprio motu inhabiles, instar lapidum à Deo mouemur. Vt ergo Dei gratiæ primas demus, nostram tamen operam vel secundarias tenere partes illę loquutiones indicant. Si vnum illud vrgeretur, bona opera nostra nuncupari, ego vicissim obiicerem, panem nuncupari nostrum quem nobis dari à Deo poscimus. Quid ex possessionis titulo percipient, quàm Dei benignitate ac gratuito munere nostrum fieri quod minimè aliàs nobis debetur? Ergo aut eandem in oratione Dominica rideant absurditatē: aut ne pro ridiculo habeant quòd nostra vocantur bona opera in quibus nihil habemus proprium nisi ex Dei largitate. Atqui istud aliquāto est validius, quòd nos ipsos Deũ colere, seruare iustitiam, obedire Legi, bonis operibus studere Scriptura sæpe affirmat. Hæc quũ sint propria mentis & voluntatis officia, quomodo conueniret ad Spiritum hæc referri, & simul

nobis tribui, nisi quædam esset studij nostri cum diuina virtute cõmunicatio? His tricis nullo labore nos exoluemus, si ritè modũ reputemus, quo in sanctis agit Spiritus Domini. Extranea est illa similitudo qua nos inuidiosè grauant: quis enim ita desipit, vt hominis motionem à iactu lapidis nihil differre autumet? Neque verò quicquam simile consequitur ex nostra doctrina. In naturales hominis facultates referimus, approbare, respuere: velle, nolle: eniti, resistere: nempe approbare vanitatem, respuere solidum bonum: velle malum, nolle bonum: eniti ad nequitiam, resistere iustitiæ. Quid hìc agit Dominus? Si eiusmodi prauitate vti vult tanquam iræ suæ instrumento, dirigit ac destinat quò libuerit, vt per vitiosam manum bonum suum opus exequatur. Scelestum igitur hominem, qui Dei potentiæ sic seruit, dum libidini tantùm suę obsequi studet, an cum saxo conferemus, quod alieno impetu vibratum, nec motu, nec sensu, nec voluntate propria fertur? Videmus quantum sit discriminis. Quid verò in bonis, de quibus præcipua est quæstio? Vbi regnum in illis suum erigit: voluntatem, ne vagis libidinibus sursum deorsum raptetur, pro naturæ inclinatione, per Spiritum suum cohibet: quò in sanctitatem ac iustitiam propendeat, ad iustitiæ suæ regulam flectit, componit, format, dirigit: ne titubet aut concidat, Spiritus sui virtute stabilit ac confirmat. Qua ratione Augustinus, Dices mihi, inquit, ergo agimur, non agimus. Imo agis, & ageris: & tunc bene agis, si à bono agaris. Spiritus Dei qui te agit, agentibus adiutor est, nomen adiutoris præscribit, quòd & tu aliquid agas. Priore membro admonet actionem hominis non tolli Spiritus sancti motu, quia à natura est voluntas, quæ regitur vt ad bonum aspiret. Quod autem mox adiungit, ex nomine auxilij posse colligi nos etiam aliquid agere, non conuenit ita accipere, quasi seorsum aliquid nobis tribuat: sed ne foueat in nobis ignauiam, sic Dei actioné cum nostra conciliat, vt velle sit à natura, bene autem velle à gratia. Ideo paulo antè dixerat, Nisi Deus nos adiuuet, non modò non vincere, sed neque pugnare poterimus.

15 Hinc apparet, gratiam Dei (vt hoc nomen sumitur vbi de regeneratione est sermo) esse Spiritus regulam ad dirigendam ac moderandam hominis voluntatem. Moderari nõ potest quin corrigat, quin reformet, quin renouet (vnde dicimus principiũ regenerationis esse, vt quod nostrũ est aboleatur) simul quin moueat, agat, impellat, ferat, teneat. Vnde verè dicimus illius in solidũ esse omnes quę inde emanãt actiones. Interim non negamus verissimum esse quod Augustinus docet, non destrui gratia voluntatem, sed magis reparari: quia vtrunq; optimè cõstat: vt instaurari dicatur hominis voluntas, dũ correcta vitiositate & peruersitate ad veram iustitiæ regulã dirigitur: & simul noua in homine voluntas dicatur creari, quia sic vitiata corruptáque est, vt nouum penitus ingeniũ induere necesse habeat. Nihil iam obstat quominus ritè agere dicamur quod ait Spiritus Dei in nobis, etiamsi nihil à seipsa conferat nostra voluntas quod ab eius gratia separetur. Ideóque memoria tenendum quod alibi ex Augustino citauimus, frustra quosdã satagere vt in hominis voluntate quicquam boni proprium reperiant: quicquid enim mixturæ ex liberi arbitrij virtute afferre studẽt homines ad Dei gratiam, nihil aliud quàm eius corruptio est: perinde ac siquis lutosa & amara aqua vinum dilueret. Etsi autem quicquid in voluntate boni est, ex mero Spiritus instinctu prouenit, quia tamen nobis naturaliter ingenitum est velle, non abs re ea agere dicimur quorum laudem sibi iure Deus vẽdicat: primùm, quia nostrum est eius benignitate quicquid operatur in nobis, modò nõ à nobis esse intelligamus: deinde quia nostra est mens, nostra voluntas, nostrum studium, quæ ab eo in bonum diriguntur.

Hîc & sect. 17. 18. 19. exponuntur aliquot alia Scripturæ testimonia, quibus gratiæ Dei hostes abutuntur ad stabiliendum liberum arbitrium.

16 Quæ præterea hinc inde testimonia corradunt, mediocribus etiam ingeniis non multum facessent negotij, quæ superiores modò solutiones probè imbiberint. * Citant ex Genesi sententiam illam, Sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illi: quam de peccato interpretantur, acsi Cain promitteret Dominus, non fore in animo eius vim superiorem peccati, si in eo perdomando laborare vellet. Nos autem magis congruere dicimus ordini orationis, vt de Abele accipiatur hoc dictum: illic enim iniquitatem inuidiç, quam in fratrem Cain conceperat, arguere propositum est Deo. id facit duplici ratione: quòd frustra meditabatur scelus quo fratrem præcelleret apud Deum, apud quẽ nullus est honor nisi iustitiæ: deinde quòd nimiũ ingratus esset iam accepto Dei beneficio, qui ne subiectum quidem suo imperio fratrem ferre posset. Verùm ne hanc interpretationem ideò videamur amplexari quòd altera nobis contraria sit, demus sanè de peccato loquutum fuisse Deum. Si ita est, aut promittit hoc Dominus, quod denuntiat, aut iubet. Si iubet, nullam inde probationem facultatis humanæ sequi iam demonstrauimus: si promittit, vbi promissionis complemẽtum, quando peccato, cui dominari ipsum oportebat, Cain succubuit? Promissioni inclusum dicẽt tacitam cõditionem, acsi diceretur victoriam reportaturum fuisse si certaret: sed quis recipiat istas ambages? Nam si ad peccatũ refertur ista dominatio, nemo ambigat imperatiuam esse orationem, in qua non definitur quid possimus, sed quid vel supra potestatẽ debeamus Quanquam & res ipsa & ratio Grammaticæ postulant, comparationem fieri Cain & Abelis: quia primogenitus frater minori posthabitus nõ fuisset, nisi proprio scelere deterior.

Gen. 4. 7.

Rom. 9. 16.

17 Vtuntur & testimonio Apostoli, quia dicit non esse volentis, nec currentis, sed miserentis Dei: ex quo eliciunt, aliquid esse in volũtate & conatu, quod per se licet imbecillum, misericordia Dei adiutum, prospero successu non careat. Atqui si sobriè pensitarent quæ illic causa tractetur à Paulo, ista sententia non adeò incõsideratè abuterentur. Scio eos posse Origenem & Hieronymum citare suæ expositionis suffragatores: possem & & illis vicissim Augustinũ opponere: sed quid illi opinati sint nostra nihil refert, si cõstat quid voluerit Paulus. Illic docet, iis demum paratam esse salutem quos sua misericordia Dominus dignetur: ruinam & interitum manere quoscunq; non elegerit. Reproborum sortem sub Pharaonis exemplo demonstrauerat: gratuitæ quoque electionis certitudinem Mosis testimonio confirmarat, Miserebor cuius miserebor. Concludit, non esse volentis aut currentis, sed miserentis Dei. Quod si in hunc modum intelligatur, non sufficere voluntatem aut conatum quia tantæ moli sint impares: parum conuenienter à Paulo dictũ foret. Proinde apage istas argutiolas, Non est volentis neque currentis: ergo est aliqua voluntas, est aliquis cursus. Simplicior enim est mens Pauli, Non est voluntas, non est cursus quæ nobis viam ad salutem comparant: sola est hîc Domini misericordia. Non enim aliter hîc loquitur quàm ad Titum, vbi scribit apparuisse Dei bonitatem & humanitatem, non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed pro immensa eius misericordia. Ne illi quidem ipsi qui argutantur Paulum innuisse aliquã esse voluntatem & aliquem cursum, quia negauerit esse volentis aut currentis, mihi ad eandem formam ratiocinari concederent, aliqua nos bona opera fecisse, quia negat Paulus ex operibus quæ fecerimus, Dei bonitatem nos assequutos. Quòd si vitiũ in hac argumentatione perspiciũt, aperiant oculos, & suam non carere simili fallacia cernent. Firma est etiam ratio illa qua nititur Augustinus, Si ideo dictum foret non esse volentis neque currentis quia non sufficiat voluntas nec cursus: posse in contra-

Orig. lib. 7. in epist. ad Rom. Hier. dialog. 1. in Pelagium.

Tit 3. 4.

Epi. 107. ad Vita.

contrariam partem retorqueri, non esse Dei misericordiæ, quia neq; sola illa ageret. Quum hoc secundum sit absurdum, meritò concludit Augustinus, ideo esse hoc dictum quia nulla sit hominis voluntas bona, nisi præparetur à Domino: non quin velle debeamus & currere: sed quia vtrunque Deus efficit in nobis. Non minus inscitè torquetur à quibusdam illud Pauli, Dei cooperarij sumus, quod ad solos ministros restringi minimè dubium est: cooperarios autem vocari non qui ex se quicquam afferant, sed quoniam eorum opera vtitur Deus postquam idoneos reddidit instruxítque necessariis dotibus. 1.Cor.3.9.

18 Ecclesiasticum producunt, quem dubiæ authoritatis scriptorem esse non ignoratur. At enim vt à nobis non repudietur (quod facere tamen iure nostro nobis licet) quid ille testatur pro libero arbitrio? Dicit, hominem statim atque creatus fuit, relictum esse in manu consilij sui: Eccles.15.14 data illi esse præcepta, quæ si seruaret, ab illis vicissim seruaretur: ante hominem positam esse vitam & mortem, bonum & malum: quodcunque voluerit, ei datum iri. Esto acceperit homo à sua creatione facultatem adipiscendæ vitæ aut mortis: quid si ex aduerso respondeamus perdidisse? Certè animus non est contradicere Solomoni qui asserit hominem re- Eccles.7.30. ctum ab initio creatum esse, ipsum sibi asciuisse multas adinuentiones: verùm quia homo degenerãdo, & sui & bonorum omnium naufragium fecit, quicquid primæ creationi tribuitur, non protinus sequitur in vitiatam ac degenerem naturã competere. Ergo non illis modò, sed ipsi quoque Ecclesiastico (quicunque tandem sit) respondeo. Si hominem vis instituere vt apud seipsum acquirendæ salutis facultatem quærat, tanti nõ est nobis tua authoritas vt vel minimi præiudicij aduersus indubitatum Dei verbum vicem obtineat: sin malignitatem carnis duntaxat coercere studes, quæ sua mala in Deum transferendo, vanam defensionem captare solet: ideóque respondes rectitudinem homini inditam fuisse quò ipsum exitij sui causam esse appareat, libenter assentio: modò mihi rursum tecum hoc conueniat, iis ornamentis quibus eum Dominus initio induerat, nunc sua culpa esse spoliatum: atque ita pariter fateamur medico nunc opus esse, non patrono.

19 Nihil tamen frequentius in ore habent quàm parabolam Christi de viatore, quem semiuiuum latrones in via proiecerunt. Sub viatoris Luc.10.30. huius typo, calamitatem repræsentari generis humani, scio vulgatissimũ esse omnibus penè scriptoribus Inde argumẽtum sumunt nostri aduersarij, non ita peccati ac diaboli latrocinio mutilatum esse hominẽ quin superstites retineat bonorum priorum reliquias: quandoquidem dicitur relictus esse semiuiuus. Vbi enim est illud vitæ dimidium nisi rectæ & rationis & voluntatis portio aliqua maneret? Primùm, si nolim locum dare ipsorum allegoriæ, quid obsecro facturi sunt? nam præter germanum orationis Domini sensum, à patribus excogitatum fuisse nihil dubium est. Allegoriæ vltrà procedere non debent quàm præeuntem habent Scripturæ regulam: tantum abest vt fundandis vllis dogmatis per se sufficiant. Neque desunt rationes quibus possim, si lubeat, totum hoc commẽtum conuellere: neque enim dimidiam homini vitam relinquit Dei verbum, sed penitus interiisse docet quantum ad beatæ vitæ rationem Non semiuiuos dicit sanatos Paulus, dum loquitur de nostra redẽ- Ephes.2.5. ptione: sed quum mortui essemus suscitatos: non semiuiuos inclamat ad Ibid.5.14. recipiendam Christi illuminationem, sed dormientes & sepultos: nec secus Dominus ipse, dum horam venisse ait qua mortui ad vocem suam resurgant. Qua fronte leuem allusionem tot claris sententiis opponerent? Iohan.5.25. Valeat tamen allegoria hæc pro certo testimonio: quid tamen à nobis extorquebũt? Semiuiuus est homo: habet igitur aliquid saluũ: nempe

habet mentem intelligentiæ capacem: etiam si ad cœlestem spiritualémque sapientiam non penetret, habet nonnullum honestatis iudicium: habet aliquem diuinitatis sensum, vtcunque veram Dei rationem non assequatur. Sed quò ista recidunt? certè non efficiunt vt nobis illud Augustini, communibus etiam scholarum suffragiis approbatum, adimatur, Adempta esse homini post lapsum gratuita bona vnde salus dependet: naturalia verò corrupta pollutáque esse. Stet ergo nobis indubia ista veritas, quę nullis machinamentis quatefieri potest. Mentem hominis sic alienatam prorsus à Dei iustitia, vt nihil non impium, contortum, fœdum, impurum, flagitiosum concipiat, concupiscat, moliatur: cor peccati veneno ita penitus delibutum, vt nihil quàm corruptum fœtorem efflare queat. Quod si quippiam interdum boni in speciem ostentant, mentem tamen semper hypocrisi & fallaci obliquitate inuolutam, animum interiori peruersitate illigatum manere.

Homini perdito quærendam in Christo redemptionem esse.

CAPVT VI.

Inutilem nobis esse cognitionē Dei creatoris, nisi succedat etiā fides ipsum in Christo & Patrem & redemptorē nobis proponens, eámque doctrinam ab exordio mundi omnibus seculis locum habuisse inter Dei filios.

QVVM in Adæ persona perierit totum humanū genus, nobis adeò nihil prodesset illa quam memorauimus originis præstantia & nobilitas, vt magis cedat in maiorem ignominiam, donec in Filij sui vnigeniti persona Redemptor appareat Deus, qui homines peccato fœdatos & corruptos pro suo opere non agnoscit. Ergo postquam excidimus à vita in mortem, inutilis esset tota illa Dei creatoris, de qua disseruimus, cognitio, nisi succederet etiam fides, Deum in Christo Patrem nobis proponens. Erat quidem hic genuinus ordo vt mundi fabrica nobis schola esset ad pietatem discendam: vnde ad æternam vitam & perfectam felicitatem fieret transitus: sed post defectionem quocunque vertamus oculos, sursum & deorsum occurrit Dei maledictio, quæ dum innoxias creaturas culpa nostra occupat & inuoluit, desperatione animas nostras obruat necesse est. Etsi enim multis adhuc modis paternum erga nos fauorem extare vult Deus, ex mundi tamen conspectu patrem colligere non licet, vbi non intus vrget conscientia, ostendítque iustam in peccato abdicationis causam esse, ne pro filiis nos censeat Deus vel reputet. Accedit & socordia & ingratitudo: quia nec mentes nostræ, vt sunt excæcatæ, quid verum sit cernunt: &, vt praui sunt omnes sensus nostri, Deum malignè sua gloria fraudamus. Itaque veniendum ad illud Pauli,
1.Cor.1.21. Quoniam in sapientia Dei nō cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Sapientiam Dei appellat magnificum hoc theatrum cœli & terræ, innumeris miraculis refertum, ex cuius intuitu sapienter Deum cognoscere decebat: sed quia tam malè illic profecimus, reuocat nos ad fidem Christi, quę ob stultitiæ speciem incredulis fastidio est. Quanquam ergo humano ingenio non respondet prædicatio crucis, humiliter tamen eam amplecti oportet, si ad Deum opificem nostrum & fictorem, à quo sumus alienati, redire cupimus, vt nobis iterum Pater esse incipiat. Certe post lapsum primi hominis nulla ad salutem valuit Dei cognitio absque Mediatore: quia non de sua tantùm ætate loquitur Christus, sed omnia secula comprehendit, quum dicit hanc esse vitam æternam, cognoscere
Iohan 17.3. Patrem verum vnum Deum, & quem ille misit Iesum Christum. Quo fœdior est eorum socordia, qui cœlum profanis & incredulis quibuslibet patefaciunt, absque eius gratia quem Scriptura passim docet vnicam esse

ianuam

ianuam qua in salutem ingredimur. Quòd siquis ad Euangelij promulgationem illud Christi dictum restringere velit, in promptu refutatio est, quia omnibus & seculis & Gentibus communis fuit ratio illa, non posse absque reconciliatione placere Deo, qui alienati sunt ab eo, & maledicti pronuntiantur ac filij iræ. Huc adde quod respondit Christus mulieri Samaritanæ: Vos adoratis quod nescitis: nos autem adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est. *Iohan.4.22.* Quibus verbis & quaslibet Gentiũ religiones falsitatis damnat, & rationem assignat, quia soli electo populo fuerit promissus redemptor sub Lege: vnde sequitur, nullum vnquam Deo cultum placuisse nisi qui in Christum respiceret. Vnde etiã affirmat Paulus, Gentes omnes absque Deo fuisse, & spe vitæ orbatas. *Ephes.2.12.* Iam quum doceat Iohannes, vitam ab initio fuisse in Christo, & ab ea excidisse totum mundum, ad fontem illum redire necesse est: atque ideo Christus, quatenus est propitiator, se vitam esse asserit. *Iohan.1.4.* Et sanè non ad alios quàm Dei filios pertinet cœlorum hæreditas. Filiorum autem loco & ordine censeri minimè consentaneum est qui non insiti sunt in corpus vnigeniti Filij. Et clarè testatur Iohannes, qui credunt in eius nomen filios Dei fieri. *Iohan.1.12.* Sed quia de fide in Christum ex professo disserere mihi nondum propositum est, in transcursu attigisse satis fuerit.

Hic & sec.3.&4. varijs argumentis & Scripturæ testimonijs probatur, felicem Ecclesiæ statũ semper in Christi persona fuisse fundatum: quia & prima electi populi adoptio, & Ecclesiæ conseruatio, liberatio in periculis, & instauratio post dissipationẽ, à gratia Mediatoris semper pendebat neq; alibi spes omnium piorũ vnquam fuit reposita quàm in Christo.

2 Ac proinde veteri populo nunquam se Deus ostendit propitium, nec spem gratiæ vnquam fecit absque Mediatore. Omitto sacrificia Legis, quibus palàm & apertè edocti fuerunt fideles, non alibi quàm in expiatione quæ à solo Christo peracta est, quærendam salutem esse. Hoc tantùm dico, beatum & fœlicem Ecclesiæ statum semper in Christi persona fuisse fundatum. Nam etsi Deus totam Abrahæ sobolem in fœdere suo complexus est, prudenter tamen ratiocinatur Paulus, Christum propriè esse semen illud in quo benedicendæ erant omnes Gentes: quando scimus non omnes qui secundum carnem ex eo geniti sunt, reputatos fuisse in semine. *Galat.3.16.* Nam vt de Ismaële & aliis taceam, quî factum est vt ex duobus filiis Isaac, nempe Esau & Iacob fratribus geminis, quum adhuc in vtero matris coniuncti essent, vno electo alter repudiaretur? Imò quî factum est vt primogenito reiecto, minor natu solus gradum tenuerit? Vnde etiam contigit vt maior pars abdicaretur? Patet igitur in vno præcipuè capite censeri Abrahæ semen: nec salutem promissam constare donec ad Christum ventum fuerit, cuius officiũ est quæ dissipata erant colligere. Prima itaque electi populi adoptio à gratia Mediatoris pendebat. Quod etsi non adeò claris verbis exprimitur apud Mosen, vulgò tamen piis omnibus fuisse notum satis apparet. Nam antequam Rex in populo creatus esset, iam Hanna Samuelis mater de piorum fœlicitate disserens, in suo cantico sic loquitur, Dabit robur Regi suo Deus, & exaltabit cornu Messiæ sui. *1.Sam.2.10.* Quibus verbis intelligit Deum Ecclesiæ suæ benedicturũ. Cui etiam respondet oraculum quod paulo pòst subiicitur, Ambulabit Sacerdos quem constituam coram Christo meo. Nec verò dubium est quin cœlestis Pater in Dauide eiúsque posteris conspici voluerit viuam Christi imaginem. Ideo pios ad Dei timorem hortari volens, iubet osculari Filium: *Psal.2.12.* cui scilicet hæc Euangelij sententia respondet, Qui non honorat Filium, non honorat Patrem. *Iohan.5.23.* Itaq; licet decem tribuum defectione collapsum fuerit regnum, fœdus tamen quod pepigerat Deus in Dauide & eius successoribus, stare oportuit, sicut & per Prophetas loquutus est, Non scindam prorsus regnum propter Dauid seruum meum & propter Ierusalem quam elegi: sed filio tuo restabit tribus vna: *1.Reg.11.12.34.* vbi secundò & tertiò idem repetitur. Disertè etiam adscribitur, Affligam semen Dauidis: sed non cunctis diebus. *Ibid.39.* Aliquo postea temporis interuallo dictum est, Propter Dauid seruum suum dedit lucernam Deus in Ierusalem, vt *1.Reg.15.4.*

1.Reg.11.34. suscitaret ei filium, & saluam tueretur Ierusalem. Iam quum res ad interitum vergerent, rursus dictum fuit, Noluit Deus dispergere Iehudah propter Dauid seruum suum, quia loquutus erat vt daret ei lucernam & filiis eius in perpetuum. Huc redit summa, præteritis omnibus aliis, Da-
Psal.78.60. uidem vnum fuisse electum, in quo beneplacitum Dei resideret: sicuti di-
67. citur alibi, Repulit tabernaculum Silo, & tabernaculũ Ioseph, & tribum Ephraim non elegit: sed elegit tribum Iehudah, montem Sion quem dilexit. Elegit seruum suum Dauid, vt pasceret Iacob populum suum, hæreditatem suam Israel. Denique sic Ecclesiam suam seruare voluit Deus, vt eius incolumitas & salus à capite illo penderet. Ideóque exclamat Da-
Psal.28.8. uid, Iehouah fortitudo populi sui, robur salutum Christi sui. Et mox precationem addit, Serua populum tuum, & benedic hæreditati tuæ: significans Ecclesiæ statum indiuiduo nexu cum Christi imperio coniunctũ
Psal.20.10. esse. Eodem sensu alibi, Serua Iehouah, Rex exaudiat nos quo die inuocabimus. Quibus verbis apertè docet, fideles non alia fiducia confugisse ad Dei opem, nisi quia delitescebant sub Regis præsidio, quod ex alio
Psal.118.25. Psalmo colligitur, Serua Iehouah, benedictus qui venit in nomine Ieho-
26. uæ: vbi satis constat reuocari ad Christum fideles, vt se Dei manu saluos
Psal.80.18. fore sperent. Eodem respicit alia precatio, vbi tota Ecclesia Dei misericordiam implorat, Sit manus tua super virum dexteræ tuæ, super filium hominis quem conseruasti (vel aptasti) tibi. Nam etsi populi totius dissipationem deplorat author Psalmi, tamen instaurationem flagitat in solo capite. Vbi autem populo in exilium abducto, vastata terra, & rebus in
Thren.4.20. speciem perditis, Ecclesiæ cladem luget Ieremias, præcipuè regni interitu spem fidelibus præcisam esse queritur. Christus, inquit, spiritus oris nostri captus est in peccatis nostris, cui diximus, In vmbra tua viuemus inter Gentes. Hinc iam satis liquet, quia nõ potest Deus propitius humano generi esse absq; Mediatore, sanctis Patribus sub Lege Christum semper fuisse obiectum, ad quem fidem suam dirigerent.

3 Porrò vbi rebus afflictis solatium promittitur, maximè vbi describitur Ecclesiæ liberatio, fiduciæ & spei vexillum in Christo ipso præfigitur, Egressus est Deus in salutem populi sui cum Messiah suo, inquit Ha-
Habac.3.13. bacuc. Et quoties de instauratione Ecclesiæ mentio fit apud Prophetas, populum reuocant ad promissionem Dauidi factam de regni perpetuitate. Nec mirum, quia nulla fuisset alioqui fœderis stabilitas. Quò perti-
Isa.7.14. net insigne illud responsum Isaiæ. Quum enim videret ab incredulo rege Achaz repudiari quod de soluenda obsidione Hierosolymæ & præsenti salute testatus fuerat, quasi ex abrupto transit ad Messiam, Ecce virgo concipiet ac pariet filium: obliquè significans, quanuis Rex & populus sua prauitate reiicerent oblatam sibi promissionem, acsi data opera incumberent ad labefactandam Dei fidem, non fore tamen irritum fœdus quin suo tempore veniret redemptor. Denique Prophetis omnibus curæ fuit, vt Deum placabilem ostenderent, semper in medium proferre illud Dauidis regnum vnde pendebat & redemptio & æterna salus. Sic
Isa.55.3. Isaias, Statuam vobiscum fœdus, misericordias Dauidis fideles, ecce testẽ dedi eum populis. Nempe quia in rebus perditis non aliter sperare poterant fideles, nisi teste illo interposito, Deum sibi fore exorabilem. Eodem
Iere.23.6. modo Ieremias vt desperatos erigat, Ecce, inquit, dies veniunt quibus suscitabo Dauidi germen iustum, & tunc seruabitur Iuda, & Israël tutò ha-
Ezech.34.23. bitabit. Ezechiel autem, Suscitabo super oues meas pastorem vnũ, nempe Dauidem seruum meum. Ego Iehouah illis in Deum ero, & seruus
Eze.37.25.26 meus Dauid in pastorem: & percutiam cum iis fœdus pacis. Item alibi, postquam de incredibili renouatione disseruit, Seruus, inquit, meus Dauid erit Rex eorum, & erit Pastor vnus super omnes, & fœdus pacis æter-

num

num percutiam cum ipsis. Pauca ex multis delibo, quia tantùm lectores volo admonitos, spem omnium piorum non alibi vnquam fuisse repositam quàm in Christo. Succinunt etiam alij omnes Prophetæ, sicuti apud Oseam dicitur, Congregabuntur filij Iuda & filij Israël pariter, & ponent sibi caput vnum: quod postea clarius explicat, Reuertentur filij Israël, & inquirent Iehouam Deum suum & Dauidem Regem suum. Michæas etiam, de populi reditu verba faciens, disertè exprimit, Transibit Rex ante ipsos, & Iehouah in capite eorum. Sic Amos populi renouationem promittere volens, Suscitabo, inquit, in die illa tabernaculum Dauid quod collapsum est, & sepiam interruptiones, & subuersiones erigã, nempe quia vnicum illud erat salutis vexillum, iterum in sublime emergere regiam gloriam in familia Dauidis, quod in Christo impletum est. Itaq; Zacharias, sicuti eius seculum Christi manifestationi propius erat, apertius exclamat, Lætare filia Sion, iubila filia Ierusalem, ecce Rex tuus venit tibi iustus & seruatus. Quod loco Psalmi antè citato respondet, Iehouah robur salutum Christi sui, serua Iehouah: vbi salus à capite ad totum corpus extenditur.

Ose.1.11. & 3.5. *Mich.2.13.* *Amos 9.11.* *Zach.9.9.* *Psal.28.8.*

4 His vaticiniis ita imbui voluit Deus Iudæos, vt liberationis petendæ causa, rectà oculos ad Christum conuerterent. Nec verò quamuis turpiter degenerassent, potuit tamen aboleri memoria generalis illius principij, Deum per manum Christi, sicuti Dauidi pollicitus fuerat, fore Ecclesiæ liberatorem: atque demum hoc modo firmum fore gratuitum fœdus quo Deus electos suos adoptauerat. Hinc factum est vt in ore puerorum personaret canticum illud, quum Christus Hierosolymam paulo ante mortem ingressus est, Hosianna filio Dauid. Vulgo enim notum ac celebre fuisse apparet atque ex communi vsu petitum quod canebãt, vnicum sibi restare misericordiæ Dei pignus in aduentu redemptoris. Hac ratione Christus ipse discipulos, vt distinctè & perfectè credant Deo, iubet in se credere: Creditis in Deum, & in me credite, inquit. Etsi enim propriè loquendo, à Christo fides ad Patrem conscendit, significat tamẽ eam, etiamsi Deo innititur, paulatim euanescere, nisi intercedat ipse medius qui eam in solida firmitate retineat: alioqui altior quoque est Dei maiestas quàm vt ad eam penetrent mortales qui tanquam vermiculi super terram reptant. Quare illud vulgare dictum sic admitto, *Deum esse fidei obiectum, vt tamen correctione opus habeat: quia non frustra vocatur Christus inuisibilis Dei imago: sed hoc elogio monemur, nisi occurrat nobis Deus in Christo, non posse in salutem nobis innotescere. Etsi autem apud Iudæos falsis commentis obtenebrauerant Scribæ quod de Redemptore Prophetæ tradiderant, sumpsit tamen pro confesso Christus, quasi publico consensu receptum, non aliud rebus perditis esse remedium, nec modum alium liberandæ Ecclesiæ, quàm Mediatore exhibito. Non fuit quidem vulgo cognitum vt decebat, quod docet Paulus, Christum esse finem Legis: quàm tamen verum sit ac certũ, ex Lege ipsa & Prophetis liquidò patet. De fide nõdum dissero, quia alibi opportunior erit locus: hoc modo fixum lectoribus maneat, Primus ad pietatem gradus sit agnoscere Deum esse nobis Patrem, vt nos tueatur, gubernet ac foueat, donec colligat in æternã hæreditatem regni sui: hinc palam fieri quod nuper diximus, saluificam Dei cognitionem absque Christo non constare: ideóque ab exordio mundi ipsum fuisse propositum omnibus electis in quem respicerent, & in quo acquiescerent eorum fiducia. Hoc sensu scribit Irenæus Patrem, qui immẽsus est, in Filio esse finitum, quia se ad modulum nostrum accõmodauit, ne mentes nostras immensitate suæ gloriæ absorbeat. Quod fanatici non reputantes, vtilem sententiam ad impium phãtasma detorquent, acsi portio tantum diuinitatis à tota

Mat.21.9. *Iohan.14.1.* *Vide lib.3. cap.2. sect.1.* *V. de Lact. at.l.b. 4.cap.18.* *Coloss.1.15.* *Rom.10.4.*

perfectione defluēs in Christo esset: quum nihil aliud velit quàm Deum
1.Ioh.2.23. in Christo solo comprehendi. Omnino verum semper fuit illud Iohannis, Qui non habet Filium, neque Patrem habet. Nam etsi olim gloriati sunt multi summum numen, cœlique & terræ opificem se colere: quia tamen nullus illis erat Mediator, fieri non potuit vt Dei misericordiam verè gustarent, atque ita persuasi essent sibi patrem esse. Quia ergo caput non tenebant, hoc est Christum, euanida fuit apud eos Dei cognitio: vnde etiam factum est vt in crassas fœdásque superstitiones demū prolapsi, ignorantiam suam proderent: sicuti hodie Turcæ, quamuis plenis buccis prædicent cœli & terræ creatorem suum esse Deum, substituunt tamen in locum veri Dei idolum, dum à Christo abhorrent.

Legem fuisse datam, non quæ populum veterem in se retineret, sed quæ foueret spem salutis in Christo vsque ad eius aduentum.

CAPVT VII.

Toties repetita fœderis mentio apud Mosen, itē ceremoniarū ratio præscripta tā in sacrificijs quàm in ablutionibus item ius sacerdotij in tribu Leui, & regia dignitas in Dauide & posteris, lex etiā decem præceptorū per Mosen promulgata, satis ostendunt, Legē .i. formā religionis à Mose traditā, non fuisse datā vt veterem populum in se retineret, sed vt in illorum cordibus foueret spē salutis in Christo, vsq; ad ei⁹ aduentū, & homines ad Christū quęrendū præpararet.

EX continua illa, quam retulimus, serie colligere licet, Legem non ideo post mortem Abrahæ quadringentis circiter annis fuisse superadditam, vt electum populum à Christo abduceret: imò vt suspensos teneret animos vsque ad eius aduentum, accenderet etiam eius desiderium, & in expectatione confirmaret ne longiore mora deficerent. Legis nomine non solum decem præcepta, quæ piè iustéque viuendi regulam præscribunt, intelligo, sed formam religionis per manum Mosis à Deo traditam. Neque enim datus est Moses legislator qui benedictionem generi Abrahæ promissam abolerer: imò videmus vt passim reuocet in memoriam Iudæis gratuitum illud fœdus cum patribus eorum percussum, cuius hæredes erant: acsi ad illud renouandum missus foret. Id clarissimè ex ceremoniis patefactum fuit. Quid enim magis inane aut friuolum quàm homines, vt se Deo reconcilient, fœtidum nidorem ex adipe pecudum offerre? vt sordes suas eluant, ad aquæ vel sanguinis aspersionē confugere? Denique totus legalis cultus (si per se reputetur, nec contineat vmbras & figuras quibus respōdeat veritas) res erit prorsus lusoria. Quare non abs re & in concione Stephani, & in epistola ad Hebræos tam diligenter expenditur locus ille, vbi Deus Mosen iubet quæcunque ad tabernaculum pertinent formare secundùm exemplar quod ostensum illi fuerat in monte. Nisi enim spirituale aliquid fuisset propositum quò tenderent, non secus in illis operam lusissent Iudæi atque Gentes in suis nugis. Profani homines, qui nunquam seriò in pietatis studium incubuerunt, non absque fastidio audire sustinent tam multiplices ritus: neque solùm mirantur cur Deus veterem populum fatigauerit tanta ceremoniarum congerie, sed despiciunt illas ac rident tanquam pueriles lusus.
Act.7.44. Nempe quia ad finem non attendunt, à quo si legales figuræ separentur,
Heb.8.5. vanitatis damnari necesse est. Atqui ostendit typus ille, Deum non ideo
Exo.25.40. mandasse sacrificia vt cultores suos occuparet in terrenis exercitiis, sed potius vt altius erigeret eorum mentes. Quod etiam ex eius natura liquidò constare potest: quia, vt spiritualis est, non alio quàm spirituali cultu oblectatur. Testantur hoc tot Prophetarum sententiæ, quibus Iudæos socordiæ arguunt, quòd putent vllius esse apud Deum momenti quæuis sacrificia. An quia Legi quicquam derogare consilium sit? Minimè: sed (vt erant veri illius interpretes) hoc modo ad scopum oculos dirigi voluerunt, à quo vulgus errabat. Iam ex gratia Iudæis oblata certò colligi-
Exo.19.6. tur legem Christo non fuisse vacuam: hunc enim adoptionis finem illis proposuit Moses, vt essent Deo in regnum sacerdotale: quod assequi nō poterant nisi maior & præstantior quàm ex sanguine pecudum reconciliatio

liatio intercederet. Quid enim minus consentaneum, quàm Adæ filios, qui hæreditaria labe nascuntur omnes peccati mācipia, in regiam digni tatem attolli, & hoc modo fieri gloriæ Dei consortes, nisi aliunde illis proueniret tam præclarum bonum? Ius quoque sacerdotij quomodo apud eos vigere potuit qui vitiorum sordibus abominabiles Deo erant, nisi consecrati essent in sancto capite? Quare eleganter Petrus illud Mosis dictum conuertit, plenitudinem gratiæ, cuius gustum sub Lege perceperant Iudæi, in Christo exhibitam esse docens. Vos estis genus electum, inquit, regale sacerdotium. Huc enim tendit vocum inuersio, plus adeptos esse quibus apparuit Christus per Euāgelium, quàm illorum patres: quia omnes præditi sint sacerdotali honore & regio, vt Mediatore suo freti, liberè in Dei conspectum prodire audeant. 1.Pet.2.9.

2 Atque hîc obiter notandum est, regnum quod tandem erectum fuit in familia Dauidis, esse Legis partem, & cōtineri sub Mosis ministerio: vnde sequitur, tam in toto genere Leuitico quàm in posteris Dauidis Christum oculis veteris populi quasi in duplici speculo fuisse obiectum. Quia, vt nuper dixi, non aliter coram Deo esse poterant vel reges vel sacerdotes, qui & serui erant peccati ac mortis, & sua corruptione polluti. Hinc verissimum esse patet illud Pauli, Iudæos quasi sub pædagogi custodia fuisse retentos, donec veniret semen in cuius gratiam data erat promissio. Nam quia nondum familiariter innotuerat Christus, similes fuerunt pueris, quorum imbecillitas nōdum plenam rerum cœlestium scientiam ferre poterat. Quomodo autem ceremoniis ad Christū fuerint manuducti, ante dictum est, & ex pluribus Prophetarū testimoniis melius intelligere licet. Nam etsi nouis quotidie sacrificiis ad Deum placandum accedere ipsos oportuit, vnico tamen sacrificio scelera omnia expiatum iri promittit Iasias: cui cōcinit Daniel. Sacerdotes ex tribu Leui designati sanctuarium ingrediebantur: at de vnico sacerdote semel dictum fuit, qui eiurando diuinitus electum esse qui sacerdos esset in perpetuum secundum ordinem Melchisedech. Erat tunc visibilis olei vnctio, aliam fore Daniel ex visione pronuntiat. Ac ne pluribus insistam, satis prolixe & dilucidè author epistolæ ad Hebræos à quartò cap. ad vndecimum vsque demonstrat nihili & inanes esse ceremonias donec ad Christum ventum fuerit. Quod verò ad decem præcepta spectat, tenenda similiter est Pauli admonitio, Christum esse finem Legis in salutem omni credenti: & altera, Christum esse spiritum qui literam per se mortiferam viuificat. Nam priore quidem significat frustra doceri iustitiam præceptis, donec eam Christus & gratuita imputatione & spiritu regenerationis conferat. Quare meritò Christum vocat complementum Legis, vel finem: quia nihil prodesset quid exigat Deus à nobis scire, nisi sub iugo & onere intolerabili laborantibus & oppressis Christus succurreret. Alibi Legem propter transgressiones positam esse docet: nempe vt homines damnationis suæ conuictos humiliaret. Porrò quia hæc ad Christum quærendum vera & vnica est præparatio, quæcunque diuersis verbis tradit, probè inter se consentiunt. Sed quia disceptatio illi fuit cum peruersis doctoribus, qui Legis operibus iustitiam nos mereri fingebant, vt eorum errorem refutaret, coactus est interdum nudam Legem præcisè accipere: quæ tamen gratuitæ adoptionis fœdere alioqui vestita est. Galat.3.24. Isa.53. Dan.9. Psal.110.4. Rom.10.4. 2.Cor.3.6. Galat.3.19.

3 Quomodo autem à lege morali edocti magis inexcusabiles reddamur, vt nos ad veniam expetendam reatus sollicitet, breuiter cognoscere operæpretium est. Si verum est perfectionem iustitiæ in Lege nos edoceri: istud etiam consequitur, absolutam eius obseruationem perfectam esse coram Deo iustitiam: qua scilicet homo iustus apud cœleste tri- *Hic & §.7. & 8. demonstratur, ad Christum quærendum præparari nos Lege decem præceptorum:*

quia nos peccatorũ nostrorum vndique conuictos, magis inexcusabiles reddit, vt ad veniã reatus expetendam solicitet.

Deut.30.19.

bunal censeatur ac reputetur. Quare Moses Lege promulgata, non dubitat contestari cœlum & terram quòd proposuisset Israëli vitã & mortem, bonum & malum. Nec refragari licet quin iustam Legis obedientiam maneat æternæ salutis remuneratio, quemadmodum à Domino promissa est. Rursum tamen operæpretium est recognoscere ecquid eam obedientiam præstemus, cuius meritò concipienda sit illius remunerationis fiducia. Quantulum enim est, videre in Legis obseruantia positũ vitæ æternæ præmium, nisi præterea constet an ea via peruenire ad vitam æternam nobis liceat? Hac verò in parte, Legis imbecillitas se profert: nam quia in nullo nostrûm illa Legis obseruantia deprehenditur, à vitæ promissionibus exclusi, in solam maledictionem recidimus. Dico non quid fiat modò, sed quid necessarium sit: quum enim longè supra humanam facultatem sit Legis doctrina, potest quidem homo eminus spectare appositas promissiones, non tamen fructum ex iis aliquem colligere. Hoc ergo vnum restat vt ab earum bono suam miseriam meliùs æstimet, dum cogitat præcisa spe salutis, mortem sibi certò imminere. Ex aduerso instant horrificæ sanctiones, quæ non paucos nostrûm, sed omnes ad vnum irretitos constringunt: instant inquam, ac inexorabili asperitate nos persequuntur, vt præsentissimam in Lege mortem cernamus.

Promissiones Legis, licet cõditionales, non tamen frustra datas esse.

4 Itaque si Legem duntaxat intuemur, nihil aliud possumus quàm animum despondere, confundi, ac desperare, quum ex ea damnemur omnes, ac maledicamur: à beatitudine quam suis cultoribus proponit, procul arceamur. Ergóne inquies, ita nos ludificatur Dominus? Quantulum enim à ludibrio abest, spem fœlicitatis ostentare, ad eam inuitare & hortari, illam testari nobis expositam, quum interim præclusus sit & inaccessus ingressus? Respondeo, Etiamsi promissiones Legis, quatenus conditionales sunt à perfecta Legis obedientia dependeant, quam nullibi reperire est: non tamen frustra datas esse. Vbi enim didicimus irritas nobis fore & inefficaces, nisi gratuita sua bonitate, citra intuitum operũ, nos Deus amplexetur, atque adeò illã bonitatem, nobis per Euangelium exhibitam, fide simus amplexati: ne ipsis quidem deest sua efficacia, etiã cum annexa conditione. Sic enim tum omnia nobis gratuitò confert vt hoc quoque ad cumulum suæ beneficentiæ adiungat, quòd semiplenam nostram obedientiam non respuens, & quod deest complemento, remittens, perinde atque à nobis impleta conditione, legalium promissionum fructum percipere nos facit. Sed hanc quæstionem, quia in tractanda fidei iustificatione plenius disputanda erit, non vltrà in præsens prosequemur.

Impossibile esse Legis obseruationem, probatur ex Scriptura & exponitur. Vide inter opera Iustini quest 103. & Hieronymũ ad Ctesiphontẽ aduersus Pelagianos, vbi idẽ & negare, & fateri videtur.

5 Quòd autem impossibilem Legis obseruationem diximus, id est paucis verbis explicandum simul & confirmandum: solet enim vulgo absurdissima sententia videri: vt Hieronymus non dubitarit anathema illi denuntiare. Quid visum sit Hieronymo, nihil moror: nos quid verũ sit inquiramus. Non texam hîc longas ambages de variis possibilitatis generibus. Impossibile appello quod nec fuit vnquam, & ne in posterum sit, Dei ordinatione ac decreto impeditur. Si ab vltima memoria repetamus, neminem sanctorum extitisse dico qui corpore mortis circundatus, ad eum dilectionis scopum pertigerit vt ex toto corde, ex tota mente, ex tota anima, ex tota potentia Deum amaret: neminem rursum qui non concupiscentia laborarit. Quis reclamet? Video quidem quales nobis sanctos imaginetur stulta superstitio, quorum scilicet puritati vix cœlestes Angeli respondeant: sed repugnante tum Scriptura, tum experientiæ ratione. Dico item, neminem posthac futurum, qui ad veræ perfectionis metam peruenturus sit nisi corporis mole solutus. In hanc rem primùm suppe-

suppetunt aperta Scripturæ testimonia, Non est homo iustus super terram qui non peccet, dicebat Solomo. Dauid autem, Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Iob plurimis locis idem affirmat. Clarissimè omnium Paulus, quòd caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Nec alia ratione probat, omnes qui sub Lege sunt, maledictioni subiectos, nisi quia scriptum sit, maledictos omnes qui non permanserint in omnibus eius mandatis: innuens scilicet, imò pro confesso assumens, neminem permanere posse. Quicquid autem Scripturis prædictum est, id pro perpetuo, adeóque pro necessario haberi decet. Eiusmodi argutia vexabant Augustinum Pelagiani, iniuriam fieri Deo si plus iubeat quàm per eius gratiam præstare queant fideles. Ille vt effugeret calumniam, fatebatur posse quidem Dominum, si vellet, hominem mortalem in Angelicam puritatem euehere: sed neque fecisse vnquam, nec facturum, quod aliter in Scripturis asseruisset. Id neque ego inficior: sed addo tamen, importunè de potentia Dei disputari contra eius veritatem: ideo cauillis non esse obnoxiam sententiam, siquis dicat fieri non posse quod non futurum Scripturæ pronuntiant. Verum si de verbo disputatur, Dominus rogantibus discipulis quis possit saluus esse, respondet, apud homines id quidem impossibile, apud Deum verò omnia possibilia. Validissima etiam ratione id contendit Augustinus, nunquam in hac carne reddere nos quem debemus legitimum Deo amorem. Amor, inquit, notitiam ita sequitur, vt Deum amare nemo perfectè possit qui non cognitam prius ad plenum habuerit eius bonitatem. Nos dum in mundo peregrinamur, cernimus per speculum & in ænigmate: sequitur ergo imperfectum esse nostrum amorem. Sit ergo extra controuersiam, impossibile esse in hac carne Legis implementum, si naturæ nostræ impotentiam intuemur, quemadmodum & ex Paulo alibi adhuc ostendetur.

1.Reg.8.46. Psal.143.2. Gal.5.17. & 1...3. Deut.27.26. Lib. de natu. & grat. Mat.19.25. De spiritu & litera, in fine, & sæpe aliàs. Rom.8.3.

6 Sed quò tota res meliùs pateat, officium vsúmque Legis quam moralem vocat, succincto ordine recolligamus. Porrò tribus istis partibus, quantum intelligo, continetur: prima est, vt dum iustitiam Dei ostendit, id est, quæ sola Deo accepta est, suæ vnumquenque iniustitiæ admoneat, certiorem faciat, conuincat denique ac condemnet. Sic enim opus est, cæcum & ebrium amore sui hominem, ad notitiam simul & confessionem suæ tum imbecillitatis tum impuritatis adigi: quando nisi vanitas eius euidenter redarguatur, insana virium suarum confidentia inflatus est, nec adduci vnquam potest vt de earum tenuitate sentiat, quandiu eas arbitrij sui modo metitur. At qui simulac eas comparare ad Legis difficultatem cœpit, habet illic quod ferociam minuat. Vtcunque enim ingentem de iis opinionem præsumpserit, mox tamen eas sub tanto pondere anhelare sentit: deinde titubare ac labascere, tandem concidere etiam ac deficere. Sic Legis magisterio eruditus, exuit illã, qua prius cæcutiebat, arrogantiam. Similiter altero, quo ipsum laborare dictũ est, superbiæ morbo sanandus est. Quandiu iudicio suo stare permittitur, hypocrisin comminiscitur pro iustitia: qua contentus, factitiis nescio quibus iustitiis aduersus Dei gratiam erigitur. Postquam verò ad Legis trutinam examinare vitam suam cogitur, omissa commentitiæ illius iustitiæ præsumptione, immenso spatio se abesse à sanctitate cernit: rursus infinitis vitiis se abundare, quibus purus antea videbatur. Tam profundis enim ac sinuosis recessibus absconduntur concupiscentiæ mala, vt hominis aspectum facilè fallant. Nec sine causa dicit Apostolus, se concupiscentiam ignorasse nisi Lex diceret, Non concupisces: quia nisi per illam retegatur ex latebris suis, occultiùs miserum hominem perdit quàm id exitiale eius telum sentiatur.

Legis moralis vsũ officiumq́; triplex esse: quorũ primũ exponitur hic & sect. 7.8.9. nempe, vt Lex iustitiã, quę soli Deo accepta est, ostẽdens, nobis sit instar speculi, in quo nostram impotentia, tum ex hac iniquitatẽ, postremo ex vtraq; maledictionẽ contemplemur: neq; id in ignominiã Legis, sed in gloriã beneficentiæ Dei cedere, quę & auxilio gratiæ ad faciẽdũ quod iubetur succurrit, & misericordia delet lapsus nostros: atq; tamen in re plurimũ cessat ... hoc Legis officium. Rom.7.7.

7 Ita Lex instar est speculi cuiusdam, in quo nostram impotentiam, tum ex hac iniquitatem, postremò ex vtraque maledictionem contemplamur: quemadmodum oris nostri maculas speculum nobis repræsentat. Quem enim ad sequendam iustitiam destituit facultas, hic in luto peccatorum hæreat defixus necesse est. Peccatum continuò maledictio sequitur. Ideo quo maioris transgressionis deprehensos conuictósq; Lex tenet, eo grauioris simul iudicij reos agit. Huc pertinet Apostoli dictum, quòd per Legem est cognitio peccati. Primum enim eius officium illic tantùm notat, cuius experimentum est in peccatoribus nondum regeneratis. Huic coniuncta sunt ista, Legem esse subingressam vt abundaret peccatum, ac proinde esse administrationem mortis, quæ iram operetur, & occidat. Eo enim magis haud dubiè crescit iniquitas, quo liquidiore peccati intelligentia conscientia feritur: quòd ad præuaricationem tunc aduersus Legislatorem contumacia accedit. Restat igitur vt iram Dei in peccatoris exitium armet: quia nihil per se potest quàm accusare, damnare, & perdere. Et quemadmodum scribit Augustinus, si desit Spiritus gratiæ, in hoc tantùm adest vt reos faciat & occidat. Id autem quum dicitur, nec ignominia afficitur Lex, nec eius quidem excellentiæ quicquam derogatur. Sanè si voluntas nostra tota in eius obedientiam formata compositáque foret, planè iam ad salutem sufficeret sola ipsius cognitio: at quum natura nostra carnalis & corrupta cum spirituali Dei Lege hostiliter pugnet, nec eius disciplina quicquam emẽdetur, superest vt Lex quæ in salutem (si auditores idoneos nacta fuisset) data erat, in peccati & mortis occasionem cedat. Quandoquidem enim omnes eius transgressores esse conuincimur, quo iustitiam Dei clarius referat, eo nostram ex aduerso iniquitatem magis detegit: quo vitæ salutísque premiũ iustitiæ repositum certiùs cõfirmat, eo certiorem iniquorum interitum reddit. Tantum ergo abest quin Legi contumeliosa sint ista elogia, vt ad illustriorem diuinæ beneficentiæ commendationem plurimum valeant. Nam inde profectò patet, nostra nequitia & prauitate nos impediri, quominus vitæ beatitudine per Legem in propatulo posita fruamur. Vnde suauior redditur, quæ sine Legis subsidio nobis succurrit Dei gratia: & amabilior, quæ illam nobis confert, misericordia, qua discimus, identidem benefaciendo, & noua dona cumulando nunquam ipsum fatigari.

Rom. 3.20. *Rom. 5.20.* *2. Cor. 3.7.* *Rom. 4.15.* *De correp. & gratia.* *Vide Ambros. cap. 1. de Iac. & vita beata, cap. 6.*

8 Quòd autem omnium nostrûm iniquitas & damnatio, Legis testimonio consignatur, non ideo fit (si tamen ritè in ea proficimus) vt cõcidamus desperatione, ac desponsis animis in præcipitium corruamus. In hunc certè modum illinc exanimantur reprobi: sed ob animi obstinationem. Apud filios Dei alium esse eruditionis finẽ conuenit. Nos quidem iudicio Legis damnatos esse testatur Apostolus, quo omne os obstruatur, & obnoxius reddatur omnis mundus Deo. Idẽ tamen alibi docet, Deum omnes sub incredulitate conclusisse, nõ vt perdat, aut omnes perire sinat, sed vt omnium misereatur. Nempe vt omissa suę virtutis stolida opinione, sola Dei manu stare se & consistere intelligant, vt nudi & vacui ad eius misericordiam confugiant, in hanc se toti reclinent, in hác penitus se abdant, hanc vnã pro iustitia & meritis arripiant, quæ omnibus in Christo exposita est, quicunque eam vera fide & expetunt & expectant. Deus enim in Legis præceptis nonnisi perfectæ iustitiæ, qua nos omnes destituti sumus, remunerator: cõtrà autem seuerus scelerum iudex apparet. In Christo autem facies eius gratiæ ac lenitatis plena, erga miseros etiam ac indignos peccatores relucet.

Rom. 3.19. *Rom. 11.32.*

9 De profectu ad implorandam auxilij gratiam sępe Augustinus: vt quum scribit Hilario, Iubet Lex vt facere iussa conati, & in nostra infirmitate

Epist. 89.

infirmitate sub Lege fatigati, adiutorium gratiæ poscere nouerimus. Item Asellio, Vtilitas Legis est vt hominem de sua infirmitate conuincat, & gratiæ medicinam, quæ in Christo est, implorare compellat. Item ad Innocentium Romanum, Iubet Lex: gratia vires agendi subministrat. Item Valentino, Iubet Deus quæ non possumus, vt nouerimus quid ab illo petere debeamus. Item, Data est Lex vt vos reos faceret: rei facti, timeretis: timentes, indulgentiam peteretis: de viribus vestris non præsumeretis. Item, Ad hoc data est Lex, vt de magno paruulum faceret: vt te ad iustitiam vires de tuo non habere monstraret, ac sic inops, indignus, ac egenus ad gratiam confugeres. Postea sermonem ad Deum dirigit, Ita fac Domine, ita fac misericors Domine: impera quod nō possit impleri: imò impera quod nonnisi per gratiam tuam possit impleri: vt quum homines implere per suas vires nequiuerint, omne os obstruatur, & nemo sibi magnus videatur. Sint omnes paruuli, & reus fiat omnis mundus coram Deo. Sed ego ineptus sum qui tot testimonia congero, quum proprium opus scripserit sanctus ille vir, cui titulū fecit De spiritu & litera. Secundum profectum non tam significanter describit, vel quòd dependere ex illo priore nouerat, vel quod non ita probè tenebat, vel quòd verba non habebat quibus rectum alioqui sensum ita distinctè & perspicuè explicaret. Neque tamen in reprobis quoque ipsis primum hoc Legis officium cessat. Quanquam enim cum filiis Dei non hucusque pergunt, vt post carnis deiectionem interiore homine renouentur ac reflorescant, sed primo terrore attoniti in desperatione iacent: pertinet tamen ad manifestandum diuini iudicij æquitatem, eiusmodi fluctibus eorū conscientias exagitari. Siquidem libenter semper cupiunt aduersus Dei iudicium tergiuersari: nunc illo nondum patefacto, Legis tamen & conscientiæ testimonio sic consternati, in seipsis produnt quid meriti sint.

Epist. 200.

Epist. 95. Libro de correp. & gratia.

In Psal. 70.

In Psal. 118.

Concione 27.

10 Secundum Legis officium est vt qui nulla iusti rectíque cura, nisi coacti, tanguntur, dum audiunt diras in ea sanctiones, coerceantur saltem pœnarum formidine. Coercentur autem, non quòd interior eorum animus permoueatur aut afficiatur: sed quia tanquam iniecto fræno manus ab externo opere continent, & suam prauitatem intus cohibent, quam alioqui petulanter effusuri erant. Ex eo nec meliores quidē sunt, nec apud Deum iustiores. Nam tametsi vel terrore vel pudore impediti exercere non audent quod animo conceperunt, nec suæ libidinis furias palàm efflare, cor tamen non habent compositum ad timorem & obedientiam Dei: imò quo magis sese retinent, eo fortiùs intus accenduntur, feruent, bulliunt, parati quiduis facere, & quouis prorumpere nisi hic terror Legis obstaret. Nec id solùm, sed Legem quoque ipsam pessimè oderunt, & Deum Legislatorem execrantur, vt eum, si possent maximè velint tollere, quem nec recta iubentem, nec suæ maiestatis contemptores vlciscentem ferre possunt. Aliis quidem obscuriùs, aliis clariùs, omnibus tamen nondum regeneratis hic sensus inest, vt non voluntaria submissione, sed inuiti ac reluctantes, tantùm timoris violentia ad Legis studium trahantur. Sed tamen hæc coacta expressáque iustitia, necessaria est publicæ hominum communitati, cuius hîc tranquillitati consulitur, dum cauetur ne omnia permisceantur tumultu: quod fieret si omnia omnibus licerent. Quinetiam filiis Dei non est inutile hac pædagogia exerceri, qui aliquisper ante vocationem, Spiritu sanctificationis destituti, insipientia carnis lasciuiunt. Dum enim diuinæ vltionis terrore vel ab externa petulantia retrahuntur, vtcunque nondum animo domito parum in præsentia proficiant, aliqua tamen ex parte ferendo iustitiæ iugo assuefiunt: ne quum vocati fuerint, sint ad disciplinā ceu ad rem incognitam, tirones prorsus ac nouitij. Hoc officium videtur

Secūdum Legis moralis officium, de quo hîc & sect. 11. nempe, vt pœnarū formidine exerceat reprobos, ne effrenatè ppetrent, quā semper intus alunt & amant prauitatem: filios etiā Dei, ante regenerationē ab externa petulātia retrahat.

1.Tim.1.9. Apostolus propriè attigisse, quum tradit Legem non esse iusto positam, sed iniustis & immorigeris, impiis & peccatoribus, sceleratis & profanis, parricidis, homicidis, fornicariis, pæderastis, plagiariis, mendacibus ac periuris: & si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur. Indicat enim esse exultantibus, & sine modo alioquin vagaturis carnis libidinibus, retinaculum.

11 Ad vtrunque verò accommodari potest quod alibi dicit, Legem fuisse Iudæis pædagogum ad Christum: siquidem duo sunt hominum genera quos ad Christum sua pædogogia manuducit. Alij (de quibus primo loco diximus) quia propriæ aut virtutis, aut iustitiæ fiducia nimis pleni sunt, recipiendæ Christi gratiæ non sunt idonei, nisi prius sint exinaniti. Ergo eos miseriæ suæ agnitione Lex ad humilitatem subigit, quò ita præparentur ad expetendum quod sibi antea deesse non putabant. Alij opus habent fræno quo retineantur, ne ita laxent fræna carnis suæ lasciuiæ vt ab omni iustitiæ studio prorsus excidant. Vbi enim nondum regit Spiritus Dei, illic sic ebulliunt interdum libidines, vt periculum sit ne animam sibi obnoxiam in obliuionem contemptúmque Dei demergant: & fieret nisi Dominus hoc remedio obuiam iret. Itaque quos ad regni sui hæreditatem destinauit, si non statim regenerat, ad tempus suę visitationis conseruat per Legis opera sub timore, non illo quidem casto & puro qualis in eius filiis esse debet, vtili tamen ad hoc vt ad veram pietatem pro suo captu erudiãtur. Huius rei tot habemus documenta, vt minimè opus sit exemplo. Quicunque enim aliquãdiu in ignoratione Dei versati sunt, hoc sibi accidisse fatebuntur vt Legis fræno retinerentur in qualicunque Dei metu & obseruantia, donec Spiritu regenerati, ex animo ipsum amare inciperent.

Galat.3.24.

Tertium Legis officiũ fideles respicit: quod habes hîc & sec.13. illis enĩ Lex, licet iam digito Dei inscripta cordibus, bifariã adhuc prodest: quia & eius meditatione magis cõfirmantur in intelligentia voluntatis Dei, & ad obsequium excitãtur, roborãturq́; ne carnis ignauia degenerent.

12 Tertius vsus, qui & præcipuus est, & in proprium Legis finẽ propius spectat, erga fideles locum habet, quorum in cordibus iam viget ac regnat Dei Spiritus. Nam tametsi digito Dei Legem scriptam & insculptam habent in cordibus, hoc est, sic affecti sunt & animati per Spiritus directionem vt obtemperare Deo cupiant: bifariam tamen adhuc in Lege proficiunt. Est enim illis optimum organum quo melius in dies ac certius discant qualis sit Domini voluntas, ad quam aspirant: atque in eius intelligentia confirmentur. Vt si quis seruus iam ita sit toto animi studio comparatus vt domino suo se approbet, necesse tamen habet mores domini explorare accuratius & obseruare, ad quos se componat & accommodet. Nec se quispiam nostrûm ab hac necessitate eximat: nemo enim eò sapientiæ adhuc penetrauit vt non possit ex quotidiana Legis eruditione nouos facere progressus in puriorem diuinæ voluntatis notitiam. Deinde quia non sola doctrina, sed exhortatione quoque indigemus, hanc quoque vtilitatem ex Lege capiet seruus Dei, vt frequenti eius meditatione excitetur ad obsequium, in eo roboretur, à delinquendi lubrico retrahatur. In hunc enim modum sanctos sibi instare oportet, qui secundum Spiritum quantalibet alacritate ad Dei iustitiam contendant, carnis tamen ignauia semper onerantur quominus legitima promptitudine pergant. Huic carni Lex flagrum est, quo instar inertis tardíque asini, ad opus vrgeatur: imò spirituali homini, quia nondum carnis mole expeditus est, assiduus aculeus erit qui desidere illum non permittat. Nimirum in hunc vsum respiciebat Dauid, quum insignibus illis encomiis Legem celebraret, Lex Domini immaculata, conuertens animas: iustitiæ Domini rectæ, lætificantes corda: præceptum Domini lucidum, illuminans oculos, &c. Item, Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis: ac innumera quæ toto illo Psalmo prosequitur. Neque verò repugnant ista Paulinis sententiis, quibus ostenditur, non quem regeneratis

Psal.19.8.

Psal.119.105.

peratis vsum Lex præstet, sed quid homini per se conferre queat. Hîc autem canit Propheta quanta cum vtilitate Legis suę lectione erudiat Dominus eos quibus intus obsequendi promptitudinem inspirat: nec sola præcepta arripit, sed rebus annexam gratiæ promissionem, quæ sola facit vt quod amarum est dulcescat. Quid enim Lege minus amabile, si flagitando tantum & minãdo metu solicitet animas, & terrore angat? Præsertim verò ostendit Dauid, se in Lege Mediatorem apprehendisse, sine quo nulla est oblectatio vel suauitas.

13 Quod discernere dum imperiti quidam nesciunt, totum Mosen animose explodunt, duásque Legis tabulas valere iubent: quia scilicet Christianis alienum esse arbitrantur adhærere doctrinæ quæ mortis administrationem continet. Facessat longè ex animis nostris profana istæc opinio: pulchrè enim docuit Moses, Legem, quæ apud peccatores nihil quàm mortem generare potest, in sanctis meliorë præstantiorémque habere debere vsum. Sic enim moriturus populo edixit, Ponite corda vestra in omnia verba quæ ego testificor vobis hodie, vt mandetis ea filiis vestris, doceatísque custodire, facere & implere vniuersa quę scripta sunt in volumine Legis huius, quia non incassum præcepta sunt vobis, sed vt singuli in eis viuerent. Quòd si absolutum in ea iustitiæ exemplar eminere nemo inficietur, aut nullam esse nobis rectè iustéque viuendi regulam oportet, aut ab ea nefas est discedere. Siquidem non plures, sed vna est perpetua & inflexibilis viuendi regula. Quamobrem quòd iusti hominis vitam in Legis meditatione continuã facit Dauid, id ne ad seculum vnum referamus, quia singulis ad finem mundi ætatibus conuenientissimum est: nec absterreamur ideo, aut refugiamus ab eius institutione quòd exactiorem multò sanctitatem præscribat quàm præstaturi sumus dum circunferemus carcerem corporis nostri. Non enim iam rigidi exactoris vicem erga nos fungitur, cui non satisfiat nisi soluto penso: sed in hac ad quam nos adhortatur perfectione, metam demonstrat ad quam nobis tota vita cõtendere non minus vtile est quàm officio nostro consentaneum. In qua contentione si non deficimus, bene est. Stadium nanque est tota hæc vita, cuius decurso spatio, dabit Dominus vt metam illam, ad quam nunc eminus nituntur nostra studia, teneamus.

Deut.32.46.

Psal.1.2.

14 Nunc ergo quoniam vim exhortationis erga fideles habet Lex, non quæ eorum conscientias maledictione liget, sed quæ pigritiam, subinde instando excutiat, & imperfectionem vellicet: multi dum volunt significare hanc ab illius maledictione liberationem, dicunt abrogatam esse Legem fidelibus (de morali adhuc loquor) non quòd amplius illis non iubeat quod rectum est, sed duntaxat ne sit illis quod antea erat, hoc est, ne eorum conscientias perterrendo & confundendo, damnet ac perdat. Et sanè talem Legis abrogationem non obscurè docet Paulus. A Domino quoque fuisse prædicatam ex eo apparet quòd opinionem illam de Lege à se dissipanda non refutasset nisi inualuisset inter Iudæos. Quum autem non potuerit temere, sine vllo prætextu, emergere: credibile est, ab eius doctrinæ falsa interpretatione fluxisse natam: qualiter cuncti ferè errores occasionem à veritate sumere consueuerunt. Nos verò ne ad eundem impingamus lapidem, accuratè distinguamus quid in Lege sit abrogatum, quid firmum adhuc maneat. Quum testatur Dominus se nõ venisse ad Legem abolendam, sed adimplendam: nec præteriturum, donec cœlum ac terra transeant, apicem ex Lege quin omnia fiant: hic declarat obseruantia Legis per suum aduentum detractum iri satis confirmat. Et meritò: quando in hunc finem potius venit vt eius transgressionibus mederetur. Manet igitur per Christum inuiolabilis Legis doctrina, quæ

Maledictionẽ Legis abrogatã esse fidelibus, ne amplius scilicet cõtra illos extrat, damnando ac perdendo.

Matt.5.17.

nos docendo, admonendo, obiurgando, corrigendo, ad omne opus bonum formet ac comparet.

15 Quæ verò de maledictione dicuntur à Paulo, non ad institutionem ipsam pertinere, sed solùm constringendæ conscientiæ vigorem, constat. Non enim solùm docet Lex, sed imperiosè exigit quod mandat. Si non exhibeatur, imò siqua in parte ab officio cessetur, maledictionis fulmē stringit. Hac ratione dicit Apostolus, omnes qui sunt ex operibus Legis, esse execrationi obnoxios, quia scriptum sit, Execrabilis omnis qui non complet omnia. Eos autem sub operibus Legis dicit qui in remissione peccatorum iustitiā non statuunt, per quam à Legis rigore soluimur. Solui ergo nos à Legis vinculis oportere docet, nisi volumus sub illis miserè perire. Sed quibus vinculis? illius austeræ & infestæ exactionis quæ ex summo iure nihil remittit, nec transgressionem vllam impunitam sinit. Ab hac, inquam, maledictione vt nos redimeret Christus, factus est pro nobis maledictio Scriptum est enim, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Capite quidem sequenti tradit, Christum Legi fuisse subiectum vt eos qui sub Lege erant redimeret: sed eodem sensu: subdit enim continuò, Quò ius filiorum, adoptione reciperemus. Quid istuc est? ne perpetua seruitute premeremur, quæ conscientias nostras anxietate mortis cō pressas teneret Interim manet illud semper inconcussum, ex Legis authoritate nihil decessisse quin eadem semper veneratione obedientiáque ipsam suscipi à nobis conueniat.

Galat.3.10.
Deut. 27.26.
Galat.3.13, & 4.4.
Deut.21.23.

Ceremonias veteres abrogatas quoad vsum tantùm, non quoad effectū (constare enim nobis hodie clarissimè & efficacissimè in Christo) idq; nihil earū sanctitati derogare probatur.

16 Alia ceremoniarum ratio, quæ non effectu, sed vsu solo fuerunt abrogatæ. Quòd autem illis finem aduentu suo Christus imposuit, adeò nihil earum sanctitati derogat vt eam magis commendet ac illustret. Nam sicuti veteri populo inane præbuissent spectaculum nisi mortis & resurrectionis Christi virtus illic monstrata esset: ita nisi cessassent, discernere hodie non liceret quorsum fuissent institutæ. Ideo Paulus, vt earum obseruationem non superuacuam modò, sed noxiam quoque esse probet, vmbras fuisse docet, quarum nobis extat in Christo corpus. Videmus ergo vt in earum abolitione melius refulgeat veritas, quàm si adhuc procul & quasi obtento velo Christum qui palàm apparuit figurarent. Ideo & Christi morte velum templi in duas partes scissum cecidit: quia iam viua & expressa cœlestium bonorum imago in lucem prodierat, quæ obscuris tantùm lineamentis inchoata fuerat, sicuti loquitur author epistolæ ad Hebreos. Huc pertinet dictum Christi, Legem & Prophetas fuisse vsque ad Iohannem: ex eo regnum Dei cœpisse euangelizari: non quòd predicatione, quę spem salutis & vitæ ęternæ continet, priuati fuerint sancti Patres: sed quia procul & sub vmbraculis intuiti sunt duntaxat quod hodie in plena luce conspicimus. Cur autem Ecclesiam Dei ab illis rudimentis altius transcendere oportuerit, explicat Iohannes Baptista, Quòd Lex per Mosen data sit, gratia autem & veritas per Iesum facta. Quia & si verè expiatio in veteribus sacrificiis promissa fuit, & arca fœderis certum fuit paterni Dei fauoris pignus: hoc totum vmbratile fuisset, nisi in Christi gratia fundatum, vbi reperitur solida ęternáque stabilitas. Hoc quidem fixum maneat, quanuis seruari desierint ritus legales, ipso tamen fine melius cognosci quanta fuerit eorum vtilitas ante Christi aduentum, qui vsum tollendo vim & effectum sua morte obsignauit.

Colos.2.17.
Mat.27.51.
Cap.10.1.
Luc.16.16.
Iohan.1.17.

Ceremonias veteres p se cōsyderatas & extra Christū, meritò vocari à Paulo chirographa nobis contraria.

**Colos 2.13.*

17 Paulò plus difficultatis habet quę notatur à Paulo ratio, *Et vos quum essetis mortui per delicta & pręputium carnis vestræ, conuiuificauit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod aduersus nos erat chirographum in decretis, quod erat nobis contrarium: & ipsum tulit è medio, affigens cruci, &c. Videtur enim Legis abolitionem aliquantum

quantum vltrà dilatare, vt nihil iam nobis sit cum illius decretis. Errant enim qui simpliciter de Lege morali accipiunt, cuius tamen inexorabilem magis seueritatem, quàm doctrinam abolitam interpretantur. Alij acutius pensiculantes Pauli verba, perspiciunt in Legem ceremonialem propriè competere: & ostendunt, id non semel apud Paulum sonare vocabulum Decreti: nam ad Ephesios quoque ita loquitur. Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, Legem mandatorum in decretis sitam euacuans, vt duos conderet in seipso, in vnum nouum hominem. De ceremoniis illic agi, minimè ambiguum: quia interstitium vocat, quo Iudæi à Gentibus dissidebant. Quare priores illos ab his iure reprehendi fateor: sed ab his quoque nondum bene explicari mens Apostoli mihi videtur. Nam illos duos locos simul per omnia comparari, nullo modo placet. Ephesios quum de sua in societatem Israëlis cooptione certiores facere vellet, impedimentum quo arcebantur olim, sublatum docet: illud erat in ceremoniis. Ritus enim ablutionum & sacrificiorum quibus Iudæi Domino consecrabantur, eos à Gentibus segregabant. At in epistola ad Colossenses sublimius mysterium attingi quis non videat? Certamen est quidem illic de Mosaïcis obseruationibus, ad quas pseudoapostoli Christianum populum adigere studebant: sed quemadmodum in Epistola ad Galatas controuersiam illam altius ducit, & quodammodo ad fontem suum reuocat: ita & hoc loco. Nam si in ritibus nihil aliud consideras quàm defungendi necessitatem, quorsum attinebat vocari chirographum contrarium nobis? præterea in eo totam prope redemptionis nostræ summam ponere, vt induderetur? Quare res ipsa clamat, hic aliquid interius reputandum esse. Ego autem confido me germanam intelligentiam assequutum, si tamen mihi verum esse conceditur quod alicubi verissimè ab Augustino scriptum est, imò quod ex claris Apostoli verbis hausit, in ceremoniis Iudaicis confessionem magis delictorum extitisse quàm expiationem. Quid enim sacrificiis aliud agebant quàm se mortis conscios fatebantur, qui in suum locum catharmata substituebant? Quid purificationibus, nisi quòd se immundos testabantur? Ita renouabatur subinde ab illis & piaculi & impuritatis suæ chirographum: solutio in illa testificatione non erat. Qua ratione scribit Apostolus, morte demum Christi intercedente, redemptionem præuaricationum esse peractam, quæ manebant sub veteri Testamento. Meritò ergo chirographa vocat Apostolus, suis cultoribus aduersa: quando per illa suam damnationem ac immunditiem palàm consignabant. Nec obest, quòd illi quoque eiusdem nobiscum gratiæ participes fuerunt. Id enim sunt assequuti in Christo, non in ceremoniis quas illic à Christo discernit Apostolus: quoniã Christi gloriam, tum vsurpatæ, obscurabant. Habemus ceremonias, si per se considerentur, eleganter & appositè vocari chirographa, hominum saluti contraria: quia velut solennia instrumenta erant, quæ ipsorum obligationem testarentur. Illis quum vellent rursum Christianam Ecclesiam astringere pseudoapostoli, non sine causa Paulus altius repetita earum significatione, Colossenses admonuit, quò relaberentur, si subiugari se in eum modum ab ipsis passi essent. Simul enim illis excutiebatur Christi beneficium: quatenus, peracta semel æterna expiatione, quotidianas illas obseruationes aboleuit: quæ ad peccata consignanda tantùm validæ, ad eadem delenda nihil poterant.

Ephes.2.14.

Hebr.7.9.10.

Hebr.9.15.

Legis moralis explicatio. CAP. VIII.

Ex decē præceptis Legis discimus ea dem illa quæ Lege naturali dictante tenuiter tantū degustamus: nēpe Dei notitiam, & nostri.

HIC decem Legis præcepta, cum breui eorum explicatione, inserere non alienum fore arbitror: quia & inde melius patebit quod attigi, quem semel Deus præscripsit cultum adhuc vigere: deinde accedet secundi capitis confirmatio, non solùm didicisse ex ea Iudæos quęnam esset vera pietatis ratio, sed horrore iudicij, quum se obseruationi viderent impares, fuisse subactos vt vel inuiti ad Mediatorem traherentur. Porrò inter explicandam eorum summam quæ in vera Dei notitia requiruntur, docuimus non posse ipsum pro sua magnitudine à nobis concipi, quin statim occurrat eius maiestas quæ nos ad eius cultum adstringat. In cognitione nostri hoc præcipuum posuimus, vt propriæ virtutis opinione vacui, & propriæ iustitiæ fiducia exuti: contrà, egestatis conscientia fracti & contusi, solidam humilitatem discamus, ac nostri deiectionem. Vtrunque in Lege sua Dominus exequitur, vbi primùm vindicata sibi legitima imperandi potestate, ad numinis sui reuerentiam nos vocat, atque in quo sita ea sit & constituta præscribit: deinde, promulgata iustitiæ suæ regula (cuius rectitudini ingenium nostrum, vt prauum est & contortum, perpetuò aduersatur: & infra cuius perfectionem facultas nostra, vt imbecilla est & ad bonum eneruata, procul iacet) tum impotentiæ nos, tum iniustitiæ arguit. Porrò hæc ipsa quæ ex duabus tabulis discenda sunt, quodammodo nobis dictat lex illa interior, quam omnium cordibus inscriptam & quasi impressam superius dictum est. Non enim sinit nos perpetuum somnum sine sensu dormire nostra conscientia, quin intus testis sit ac monitrix eorum quæ Deo debemus, quin boni & mali discrimen nobis obiiciat, atque ita nos accuset dum ab officio discedimus. Verùm, qua errorum caligine obuolutus est homo, per legem illam naturalem vix tenuiter degustat quis Deo acceptus sit cultus: certè à recta eius ratione longissimo interuallo distat. Ad hoc arrogantia & ambitione sic turgidus, suíq; amore excæcatus est, vt se prospicere nondum queat, & velut in se descendere, quò submittere se ac deiicere discat, suámque miseriam fateri. Proinde (quod tum hebetudini tum contumaciæ nostræ necessarium erat) Dominus Legem scriptam nobis posuit: quæ & certius testificaretur quod in lege naturali nimis obscurum erat, & mentem memoriámque nostram, excusso torpore, viuidius feriret.

Ex Lege discimus, primùm Deo reuerentiam, timorem, amorē deberi à nobis: iustitiā illi placere, iniquitatem displicere.

2 Nunc promptum est intelligere quid ex Lege discendum sit, nempe Deum, sicut Creator est noster, ita iure locum Patris & Domini erga nos obtinere: hac ratione gloriam, reuerentiam, amorem, timorem illi à nobis deberi. Quinetiam nos non esse nostri iuris, vt quocunque animi libido incitarit, sequamur, sed ab eius nutu suspensos, in eo solo debere consistere, quod ei placuerit. Deinde iustitiam ac rectitudinem illi cordi esse, iniquitatem verò abominationi: ideóque, nisi velimus impia ingratitudine à conditore nostro deficere, iustitiam tota vita nobis esse necessariò colendam. Nam si tum illi demum exhibemus quam decet reuerentiam, dum voluntatem eius nostræ præferimus: sequitur non alium esse legitimum eius cultum, quàm iustitię, sanctitatis, puritatis obseruationem. Nec prętendere excusationem licet, quòd facultas desit, &, velut exhausti debitores, soluendo non simus. Non enim conuenit vt Dei gloriam metiamur ex nostra facultate: qualescunque enim simus, manet ille sui similis semper, amicus iustitię, iniquitati infensus. Quicquid à nobis exigat (quia nō potest nisi rectum exigere) ex naturę obligatione obsequēdi necessitas nos manet: quod autem non possumus, id vitij nostri est. A propria enim cupiditate, in qua peccatum regnat, si vincti tenemur, ne so-

ne soluti simus in nostri Patris obsequium, non est cur necessitatem pro defensione causemur, cuius malū & intra nos est & nobis imputādum.

2. Discimus ex Lege, vitæ nostræ examine ad eius regulam facto, nos indignos esse q locū nostrū retineamus inter Dei creaturas: & vires nostras reputando, nō modò impares esse adimplendæ Legi, sed prorsus nullas. Vtraq; humilitaté & deiectioné in nobis generat, quæ ad Dei misericordiam recurrere, & opera gratiæ eius exposcere nos docet.

3 Vbi hucusque per Legis doctrinam profecerimus, tum ad nos, eadem docente, descendere oportet, vnde tādem duo referamus: Primum, iustitiam Legis cum vita nostra comparando, longè abesse quin Dei voluntati respondeamus: ideóque indignos esse qui locum nostrum retineamus inter eius creaturas nedum inter filios censeamur. Deinde vires nostras reputando, adimplendæ Legi nō impares modò eas esse, sed prorsus nullas. Hinc necessariò sequitur tum propriæ virtutis diffidētia, tum animi anxietas & trepidatio. Neque enim iniquitatis pondus sustinere potest cōscientia, quin mox Dei iudicium obuersetur. Sentiri verò Dei iudicium nō potest quin mortis horrorem incutiat. Similiter impotentiæ documentis coacta facere nequit quin protinus in virium suarū desperationem concidat. Vtraque affectio humilitatem ac deiectionem generat: ita fit demum vt homo æternæ mortis (quam iniustitiæ suæ merito sibi imminere videt) sensu perterrefactus, ad vnā Dei misericordiam tanquam ad vnicum salutis portum, sese conuertat: vt suæ non esse facultatis sentiens exoluere quod Legi debet, in seipso desperabundus, ad opem aliunde poscendam & expectandam respiret.

Vt iustitiæ amore & iniquitatis odio corda imbueret Deus, nuda præcepta proposuisse nō cōtentus, promissiones subiūxit benedictionū tam vitæ præsentis, q̃ æternæ beatitudinis, minas etiā tam calamitatū præsentiū, quàm mortis æternæ. Minæ summā Dei puritatem, promissiones summā eius eius erga iustitiā amoré, mirum quoque in homines benignitaté testantur.

4 Sed enim non contentus Dominus iustitiæ suæ reuerentiam conciliasse: quò etiā eius amore, simul & iniquitatis odio, corda nostra imbueret, promissiones ac minas subiunxit. Quia enim magis caligat mentis nostræ oculus quàm vt sola boni pulchritudine afficiatur, clementissimus Pater pro sua indulgentia nos ad ipsum amandum & expetendum illectare præmiorum dulcedine voluit. Denuntiat ergo, reposita virtutibus apud se præmia: nec operam frustra sumpturum qui præceptis suis fuerit obsequutus. Edicit ex aduerso, non tantùm esse execrabilem sibi iniustitiam, sed nec impune euasurā: quòd ipse contemptæ suæ maiestatis vltor sit futurus. Ac quò modis omnibus cohortetur, tam vitæ præsentis benedictiones, quàm æternam beatitudinem pollicetur eorum obedientiæ qui mandata sua seruauerint: transgressoribus non minus præsentes calamitates, quàm æternæ mortis supplicium minatur. Illa enim promissio, *Qui fecerit hæc, viuet in illis: item comminatio illi respondens Anima quæ peccauerit, ipsa morietur: ad futuram procul dubio & nunquam finiendam vel immortalitatem vel mortem spectāt. Quanquam vbicunque commemoratur beneuolentia aut ira Dei, sub illa æternitas vitæ, sub hac æternum exitium continetur. Præsentiū autem benedictionum ac malectionum longus in Lege catalogus recensetur. Atq; in sanctionibus quidé summa Dei puritas, quæ iniquitaté ferre nō potest: in promissionibus verò, præter summū erga iustitiā amoré (quem præmio fraudare non sustinet) mira quoque eius benignitas approbatur. Nam quum eius maiestati cum nostris omnibus simus obærati, iure optimo quicquid requirit à nobis, tanquam debitum reposcit: debiti autem solutio remuneratione digna est. Iure igitur suo decedit quum præmium proponit nostris obsequiis, quæ nō vltrò ceu indebita exhibentur. Quid autem ipsæ nobis per se afferant partim dictum est, partim clarius iterum suo loco apparebit: satis in præsentia est si tenemus ac reputamus esse in Legis promissionibus non vulgarem iustitiæ commendationem: quò certius constet, quantopere Deo placeat eius obseruatio: sanctiones in maiorem iniustitiæ execrationem esse positas, ne vitiorum blanditiis delibutus peccator, iudicium Legislatoris sibi paratum obliuiscatur.

* *Leui.18.5. Ezec.18.4, & 20. Leuit.26.4. Deu.29.1.*

Quidquid boni & operum ex sua in-

5 Porrò quòd Dominus perfectæ iustitiæ regulā traditurus, omnes eius partes ad voluntatem suam reuocauit, in eo indicatur nihil esse illi

genio excogitāt homines, nihili esse coram Deo, sed legitimum cultum sola constare obediētia, eamq́; esse originē, matrē custodemq́; virtutum oīum, cōstat ex eo qđ Deus veræ iustitiæ regulam traditurus, omnes ci⁹ partes ad voluntatem suā reuocauit. Vide Cal. in veræ Ecclesiæ reformandæ ratione.

Deut. 12. 28.
Deut. 4. 9.

acceptius obedientia. Quod eò diligentius obseruandum est, quò procliuior est humanæ mentis lasciuia ad varios identidem excogitandos cultus quibus illum demereatur. Omnibus enim seculis hæc irreligiosa religionis affectatio (quia humano ingenio naturaliter insita est) se prodidit, ac etiamnum prodit: quòd homines comparandæ iustitiæ rationem præter Dei verbum semper comminisci gestiunt. Vnde in bonis quæ communiter censentur operibus angustiorem locum tenent Legis præcepta, innumera illa humanorum turba totum ferè spatium occupante. At verò quid aliud Moses quàm eiusmodi libidinem cohibere studuit, quum post Legis promulgationem sic populum compellaret? Obserua & audi omnia quæ præcipio tibi, vt bene sit tibi & filiis tuis post te in sempiternum, quum feceris quod bonum est & placitum coram Deo tuo. Quod præcipio tibi, hoc tantùm facito: non addas, nec minuas. Atque antea, quum testatus esset, hanc esse eius sapientiam & intelligentiā coram reliquis nationibus, quòd iudicia, iustitias & ceremonias accepisset à Domino, subiecerat, Custodi igitur teipsum & animam tuam sollicitè, ne obliuiscaris verborum quæ viderunt oculi tui, & ne aliquando excidant è corde tuo. Quia scilicet prouidebat Deus, non quieturos Israëlitas quin recepta Lege, nouas præterea iustitias parturirent, nisi seuerè retinerentur: hîc iustitiæ perfectionem esse comprehensam pronūtiat: quod validissimum retinaculum esse debebat: nec tamen ab illa tantopere vetita audacia destiterunt. Quid nos? eodem certè dicto constringimur: non enim dubium quin perpetuò valeat illud quo absolutam iustitiæ doctrinam Legi suæ Dominus vendicauit: illa tamen non contenti, bonis operibus aliis super alia confingendis & cudendis prodigiose laboramus. Huic sanando vitio remedium optimum erit si constanter insederit hæc cogitatio, Legem nobis esse diuinitus traditam, quę nos perfectam iustitiam edoceret: illic non aliam iustitiam doceri nisi quæ ad pręscriptum diuinæ volūtatis exigatur: frustra igitur nouas operum formas ad demerendum Deum tentari, cuius legitimus cultus sola constat obedientia. Quin potius quòd extra Dei legem euagetur bonorum operum studium, esse diuinæ veræque iustitiæ non tolerandam profanationem. Verissimè quoque Augustinus, qui nunc matrem custodémque virtutum omnium, nunc originem appellat, obedientiam quæ Deo præstatur.

Lib. 4 de Ciui. Dei cap. 12 de bono coniugali.

Cōtra aduersarios Legis & Prophetarum.

Quoniam Deus Legislator est spiritualis (i. animæ non minus quàm corpori loquitur) Lex etiam non externam modo honestatem, sed interiorem spiritualémque iustitiā requirit, & planè Angelicam puritatem, quod probatur hîc ex Paulo, & sect. 7. ex ipsius Christi interpretatione, Pharisæorum

6 Verùm vbi Lex Domini explicata nobis fuerit, tum aptius demum & maiore cum fructu quod de ipsius officio vsque antè disserui confirmabitur. Antè verò quàm ad excutienda singula capita ingredimur, quę ad vniuersalem eius notitiam faciunt, modò pręcipere operæpretium est. Initiò constitutum sit, non ad externam honestatem modò, sed ad interiorem spiritualémque iustitiam, hominis vitam in Lege informari. Quod quū inficiari nemo queat, paucissimi tamen ritè animaduertunt. Id fit quia in Legislatorem non respiciunt: à cuius ingenio natura quoque Legis ęstimanda est. Si quis rex edicto scortari, occidere, furari prohibeat: sanctione, fateor, non tenebitur: si quis scortandi, occidendi, furandi cupiditatem animo conceperit tantùm, nihil eorum perpetrarit. Nempe, quia mortalis Legislatoris prouidentia nonnisi ad externam ciuilitatem protenditur, non violantur eius interdicta nisi patratis flagitiis. Deus autem (cuius oculum nihil fugit, & qui externam speciem non tam moratur quàm cordis puritatem) sub scortationis, homicidij, furti interdicto, libidinem, iram, odium, alieni appetentiam, dolum & quicquid tale est, vetat. Nam quum sit spiritualis Legislator, animę non minus quàm corpori loquitur. Homicidium autem animę, ira est ac odium: furtum, mala cupiditas & auaritia: scortatio, libido.

Leges

Leges etiam humanæ (dicet quispiam) consilia & voluntates spectant, non fortuitos euentus. Fateor, sed quæ extrà emerserunt. Quo animo vnumquodque facinus editum fuerit, expendunt: sed arcanas cogitationes non scrutantur. Proinde illis satisfactum fuerit vbi quis manũ duntaxat continuerit à transgressione: contrà autem, quia animis nostris lata est Lex cœlestis, eorum coercitio ad iustam eius obseruationem in primis necessaria est. At vulgus hominum, etiam dum Legis contemptum fortiter dissimulat, oculos, pedes, manus, & omnes corporis partes in aliquam Legis obseruationem componit: cor ab omni obedientia alienissimum interim retinet, ac se defunctum putat si probe homines celauerit quod gerit in conspectu Dei. Audiunt, non occides non mœchaberis, non furaberis: gladium ad cædem non exerunt: corpora sua meretricibus non commiscent: manus alienis bonis non iniiciunt. Hæc omnia bene hactenus; sed cædes totis animis spirant, feruent in libidinem, omnium bona oculis retortis aspiciunt, & cupiditate deuorant. Iam verò deest quod præcipuum erat Legis. Vnde quæso tam crassus stupor, nisi quòd omisso Legislatore, iustitiam suo magis ingenio accommodant? His fortiter reclamat Paulus, affirmans Legem esse spiritualem: quo significat, non modò animę, mentis, voluntatis obsequium exigere, sed requirere Angelicam puritatem, quæ omnibus carnis sordibus abstersa, nihil quàm spiritum sapiat.

peruersam expositionem refutantis, qui externā tantum nescio quā Legis obseruationem vrgebant.

7 Hunc quum esse Legis sensum dicimus, non nouam ex nobis interpretationẽ ingerimus, sed Christum sequimur optimum Legis interpretem. Quum enim Pharisæi peruersa opinione populum imbuissent, Legem perficere qui externo opere nihil aduersus Legem perpetrassent: hunc periculosissimum errorem arguit: & impudicũ mulieris aspectum, scortationem esse pronuntiat: homicidas testatur quicunq; fratrem oderint: facit enim reos iudicio, qui vel iram animo cõceperint: reos concilio, qui murmurando aut fremendo aliquam offensi animi significationem dederint: reos gehennæ ignis, qui conuiciis & maledicentia in apertam iram prosilierint. Hæc qui non viderunt, finxerunt Christum alterum Mosen, Legis Euangelicæ latorem, quæ defectum Mosaicæ illius suppleuerit. Vnde illud vulgatũ axioma de perfectione Legis Euangelicæ, quæ Legem veterem lõgo interuallo superet: quod multis modis est perniciosissimum. Nam ex ipso Mose, vbi postea præceptorum summam colligemus, patebit quàm indignam cõtumeliam diuinæ Legi inurat. Patrum certè sanctimoniam non procul ab hypocrisi abfuisse insinuat, nosq; ab vna illa & perpetua iustitię regula deducit. Facillima autem est erroris confutatio: quòd putarunt Christũ Legi adiicere, vbi suæ tantùm integritati restituit, dum Pharisæorum mẽdaciis obscuratam & fermento inquinatam asserit & repurgat.

8 Hæc nobis secũda sit obseruatio, plus inesse semper in præceptis ac interdictis quàm verbis exprimatur: quod tamen sic temperandum est, ne sit nobis instar Lesbię regulę, qua freti Scripturã licentiosè contorquentes, quodlibet è quolibet faciamus. Faciunt enim quidã hac immoderata excurrẽdi libertate, vt apud alios vilescat Legis authoritas, aliis spes intelligentię cõcidat. Igitur si fieri potest, ineunda est via aliqua quę nos ad Dei voluntatem recto ac solido gressu deducat. Quærendum, inquam, quatenus excedere verborum fines debeat interpretatio: vt appareat, non attextam esse Legi diuinę ex humanis glossis appendicem, sed purum germanúmque Legislatoris sensum fideliter redditum. Sanè adeò in omnibus ferè præceptis manifestę sunt synecdochę, vt deridiculo iure sit futurus qui Legis sensum ad verborũ angustias restringere velit. Vltra verba itaque progredi sobriam Legis interpretationem

Quia semper plus inest in præceptis & interdictis Legis, q̃ verbis exprimatur, ostenditur hîc & seq. ad rectam & veram eorũ interpretationẽ expendendum, quæ sit cuiusque ratio, siue finis: deinde ab eo quod iubetur vel interdicitur, ad

contrariam ducendam esse ratiocinationem, vt non tantùm malũ vetari, sed illi malo cõtrarium bonum imperari intelligamus.

palàm est: sed quovsque, obscurum manet, nisi modus aliquis finiatur. Hunc ergo modum optimum fore censeo, si ad præcepti rationem dirigatur: nempe vt in vnoquoque præcepto expendatur cur datum nobis fuerit. Exempli gratia, Omne præceptum aut imperatiuum est, aut prohibitorium. Vtriusque generis veritas statim occurrit si rationem, seu finẽ, intuemur: vt præcepti quinti finis est, honorem esse iis reddendùm quibus eum attribuit Deus. Hæc igitur præcepti summa, rectum esse, Deóq; placere vt eos honoremus quibus aliquid excellentiæ largitus est: contemptum & contumaciam aduersus eos, abominationi esse. Primi præcepti ratio est, vt Deus solus colatur. Summa igitur præcepti erit, veram pietatem, hoc est numinis sui cultum Deo cordi esse: impietatem abominari. Sic in singulis præceptis inspiciendum qua de re agatur: deinde quęrendus finis, donec reperiamus quid propriè illic testetur sibi placere Legislator, vel displicere. Demum ab eo ipso ad contrarium ducenda ratiocinatio, in hunc modum, Si placet hoc Deo, contrarium displicet: si hoc displicet, contrarium placet: si hoc præcipit, contrarium vetat: si hoc vetat, contrarium præcipit.

9 Quod nunc subobscurè attingitur, inter exponenda pręcepta clarissimum ipsa exercitatione fiet. Quare sufficit attigisse, nisi quòd postremum membrum (quod vel alioqui non intelligeretur, vel intellectum, forsan absonum initio videri posset) sua probatione breuiter confirmandum erit. Probatione illud non eget, dum bonum iubetur, vetari quod cum eo pugnat malum: nemo est enim qui non cõcedat. Imperari quoque contraria officia, dum mala vetantur, non ægerrimè recipiet commune iudicium. Virtutes quidem commendari, dum aduersa vitia damnantur, vulgare est. Sed nos plus aliquid postulamus quàm vulgò significent istæ formulæ. Contrariam enim vitio virtutem, ferè interpretantur vitij ipsius abstinentiam: nos eam vltrà procedere dicimus, ad officia scilicet factáque contraria. Itaque in hoc præcepto, Non occìdes, sensus hominum communis nihil aliud considerabit quàm ab omni maleficio ac malefaciendi libidine abstinendum esse. Ego præterea contineri dico, vt proximi vitam quibus possimus subsidiis adiuuemus. Ac ne sine ratione loquar, ita confirmo, Deus vetat iniuria fratrem lædi aut violari, quia vitam eius charam nobis esse vult ac pretiosam: simul ergo postulat quæ ad illius conseruationem conferri possunt officia charitatis. Atque ita videre est vt semper nobis finis præcepti referet quicquid illic facere aut iubemur aut vetamur.

Cur Deus synecdochicè loquutus sit in concipiendis Legis suæ præceptorum formulis.

10 Cur autem Deus ita, velut dimidiis præceptis, per synecdochas significarit magis quid vellet quàm expresserit, quum aliæ quoque rationes reddi soleant, hæc mihi in primis placet: quia peccatorum fœditatem (nisi vbi palpabilis est) diluere, & speciosis prætextibus inducere semper caro molitur, quod erat in vnoquoque transgressionis genere deterrimum & scelestissimum, exemplaris loco proposuit, cuius ad auditum sensus quoque exhorresceret, quò maiorem peccati cuiuslibet detestationem animis nostris imprimeret. Hoc nobis imponit sępius in æstimandis vitiis: quòd si tectiora sunt, eleuamus. Has præstigias Dominus discutit, quum nos assuefacit vniuersam vitiorum multitudinem ad hæc capita referre, quæ optimè quantum sit in vnoquoque genere abominationis repræsentant. Exẽpli gratia, ira & odium non vsqueadeo execranda putantur mala quum suis nominibus appellantur: at quum interdicuntur nobis sub homicidij nomine, melius intelligimus quãta sint in abominatione apud Deum, cuius voce in tam horrẽdi flagitij ordinem reiiciuntur: atq; ipsi, iudicio eius permoti, delictorũ, quæ prius leuia videbantur, grauitatem assuescimus melius reputare.

11 Tertio

11 Tertio loco considerandum quid sibi velit diuinæ Legis in duas tabulas partitio: quarum non abs re nec temere solennem mentionem aliquoties factam esse omnes sani iudicabunt. Et in promptu causa est quæ ambiguos nos de hac re manere nõ sinit. In duas enim partes, quibus tota continetur iustitia, Legem suam sic diuisit Deus, & priorem religionis officiis, quæ peculiariter ad numinis sui cultum pertinent, alteram officiis charitatis quæ in homines respiciunt, assignauerit. Primùm sanè iustitiæ fundamentum est Dei cultus: quo euerso, reliqua omnia iustitiæ membra, velut diuulsi collapsiq; ædificij partes, lacera & dissipata sunt. Qualis enim iustitiæ esse dices quòd homines non vexas furtis ac rapinis, si per sceleratum sacrilegium interim Dei maiestatem sua gloria spolias? quòd fornicatione corpus tuum non conspurcas, si blasphemiis tuis prophanas nomen Dei sacrosanctum? quòd hominem non trucidas, si memoriam Dei interimere & extinguere contendis? Frustra igitur sine religione venditatur iustitia: ac nihilo maiore specie quàm si truncum absciffo capite corpus ad decorem obtendatur. Neque modò est præcipua ipsius pars, sed anima quoque, qua tota ipsa spirat & vegetatur: neque enim citra Dei timorem inter se homines æquitatem ac dilectionem seruant. Principium ergo & fundamẽtum iustitiæ vocamus Dei cultum: quòd eo sublato, quicquid inter se æquitatis, continentiæ, temperantiæ homines exerceant, inane est ac friuolum coram Deo. Dicimus fontem & spiritum: quia ex eo discunt homines temperanter ac sine maleficio inter se viuere, si Deum venerantur, tanquam recti & iniqui iudicem. Proinde priore tabula ad pietatem & propria religionis officia, quibus maiestas sua colẽda est, nos instituit: altera præscribit quomodo propter nominis sui timorem nos in hominum societate gerere debeamus. Qua ratione Dominus noster (vt Euãgelistæ referunt) Legem totam summatim in duo capita collegit, vt Deum ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus diligamus, vt proximum amemus sicut nosmetipsos. Vides vt è duabus partibus, quibus totam Legem concludit, alteram in Deum dirigat, alteram hominibus destinet.

De Legis partitione in duas tabulas: eáque nos doceri, primũ iustitiæ fundamentum, atque adeo animam, esse Dei cultum.

Matth. 22.37, luc. 10.27.

12 Verùm, quanquam vniuersa Lex duobus capitibus contenta est: Deus tamen noster, quò omnem excusationis prætextum tolleret, voluit fusiùs & explicatiùs decem præceptis enarrare tum quæcunque ad honorem, timorem, amorem sui spectant, tum quæ ad charitatem pertinent, quam propter seipsum nobis erga homines mandat. Nec in diuisionem præceptorum noscendam malè studium intenditur: modo eius generis rem esse memineris in qua liberum cuiq; iudicium esse debeat, ob quam non sit contentiosè cum dissentiente pugnandum. Nobis quidem hic locus necessariò attingendus est, ne quã posituri sumus diuisionem, ceu nouam & nuper excogitatam lectores aut rideant aut mirentur. Legem esse decem verbis distinctam, quia Dei ipsius authoritate sæpius comprobatur, extra controuersiam est. Quare non de numero, sed secandi ratione ambigitur. Qui sic partiuntur vt tria præcepta dent primæ tabulæ, reliqua septem in secundam reiiciant, præceptum de imaginibus numero expungunt, vel certè sub primo occultant: quũ mandati loco haud dubiè à Domino distinctè positum sit: decimum verò, de non concupiscendis proximi rebus, ineptè in duo concerpunt. Accedit quòd talem partiendi rationem puriore seculo incognitã fuisse, mox intelligetur. Alij quatuor capita nobiscum in prima tabula numerant: sed primi vice, promissionẽ statuunt, sine præcepto. Ego autem, quia nisi euidenti ratione conuincar, decem verba apud Mosen pro decem præceptis accipio, & totidem pulcherrimo ordine disposita videre mihi videor: permissa illis sua opinione, sequar quod magis mihi pro-

De diuisione decẽ præceptorum, & quot priori, quot item posteriori tabulæ assignanda. Vide inf. sect. 50.

batur, nempe vt quod illi præceptum primum faciunt, locum præfationis in totam legem teneat, sequantur deinde præcepta primæ quatuor, secundæ tabulæ sex, eo quo recensebuntur ordine. Hanc diuisionem Origenes sine controuersia, perinde atque passim suo seculo receptam, tradit. Suffragatur & Augustinus ad Bonifacium, qui in enumeratione hunc ordinem seruat, Vt vni Deo religionis obsequio seruiatur, vt idolum non colatur, vt nomen Domini non in vanum accipiatur, quũ antè seorsum de vmbratili Sabbathi præcepto loquutus foret. Alibi quidem prima illa diuisio illi arridet, sed ob nimiũ leuem causam, quòd in numero ternario (si tribus præceptis cõficiatur prima tabula) magis eluceat mysterium Trinitatis. Quanquam nec illic dissimulat in cęteris nostram sibi magis placere. Nobiscum præter illos est author operis imperfecti in Matthæum. Iosephus, non dubium quin ex communi ætatis suę cõsensu, quina præcepta singulis tabulis assignat. Quod cùm rationi aduersatur in eo quòd religionis & charitatis distinctionem confundit: tum refutatur Domini authoritate, qui apud Matthæum in catalogo secundę tabulę, mandatũ de parentibus honorandis reponit. Nunc Deum ipsum audiamus loquentem suis verbis.

Origenes in Exod. lib. 3.
Lib. 2. quæst. Vete. test. Epist. 11. ad Ianuarium.
Matt. 19. 19.

PRAECEPTVM PRIMVM.

13 Ego sum IEHOVAH, Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo seruitutis: Nõ habebis deos alienos coram facie mea.

Partémne mandati primi facias priorem sententiam, an separatim legas, mihi in medio est, modò ne vice proœmij cuiusdam esse in totã Legem mihi neges. Primùm in legibus ferendis curandum est ne contemptu mox abrogentur. Prouidet ergo in primis Deus ne legis quam laturus est, maiestas aliquando in contemptũ veniat: ad quam sanciendã triplici argumento vtitur. Potestatem ac ius imperij sibi vendicat, quo electum populũ constringat parendi necessitate. Promissioné gratię proponit, cuius suauitate eundem alliciat ad sanctitatis studium. Beneficium cõmemorat, quo Iudæos redarguat ingratitudinis, nisi benignitati suæ respondeant. Sub nomine Iehouah imperiũ & legitima dominatio designatur: quòd si ab ipso sunt omnia, & in ipso cõsistunt, æquum est vt in ipsum referantur: *quemadmodum ait Paulus. Abunde itaque hoc solo verbo sub diuinæ maiestatis iugum redigimur, quia portẽtosum fuerit ab eius ditione velle nos submouere extra quem esse non possumus.

14 Postquam se eum esse ostendit qui ius habeat præcipiendi, cui obedietia debeatur: ne sola necessitate videatur trahere, dulcedine quoque illectat, Deũ se Ecclesiæ pronuntiando. Subest enim locutioni relatio mutua, quæ in promissione cõtinetur, Ero illis in Deum, ipsi erũt mihi in populũ. "Vnde Abrahæ, Isaac & Iacob immortalitaté ex eo Christus cõfirmat, quòd Dominus se eorum Deum testatus sit. Quare perinde est acsi loqueretur, Ego vos mihi delegi in populum, cui nõ modò in præsenti vita benefacerem, sed vitæ quoque futuræ beatitudinem largirer. Quorsum autem istud spectet, variis locis in Lege annotatur: nam quum hac misericordia nos dignatur Dominus vt populo suo in consortio accenseat, eligit nos, inquit Moses, vt simus sibi in populum peculiarem, in populum sanctum, ac custodiamus præcepta sua. Vnde illa cohortatio, Sancti estote, quia sanctus sum. Porrò ex his duobus illa quæ est apud

Præceptorum Dei explicatio: vbi ostẽditur Dominũ initio legis ad sanciendã eius maiestatem triplici argumento vti. Primùm sibi potestatẽ supremã & ius imperij in nos vendicãdo, velut necessitate ad parẽdum trahere: deinde pmissionis gratię dulcedine allicere: postremò beneficij accepti cõmemoratione ad obedientiã stimulare.
Hic & sec. 14. 15.
**Rom. 11. 36.*
Promissio gratiæ, cuius dulcedine allicimur ad obediendum.
"Iere. 31. 33. Matth. 22. 32.
Deut. 7. 6, & 14. 2, et 26. 18.
Leuit. 19. 2.
Malac. 1. 6.

est apud Prophetam obtestatio ducitur, Filius honorat Patrẽ, & seruus Dominum. Si ego Dominus, vbi timor? si ego Pater, vbi amor?

15 Sequitur commemoratio beneficij quæ eò validior esse debet ad nos commouendos, quò magis detestabile, etiam inter homines, ingratitudinis flagitium. Recẽtis quidem beneficij tum Israelem admonebat, sed quod ob mirificam magnitudinem in æternum memorabile, ad posteritatem quoque valeret. Adhæc conuenientissimum est præsenti causæ: innuit enim Dominus, eos è misera seruitute ideo liberatos vt se libertatis authorem obedientia & obsequendi promptitudine colant. Solet etiam (quò nos in verò sui vnius cultu retineat) certis epithetis sese insignire, quibus sacrum suum numen ab omnibus idolis ac diis commẽtitiis discernit. Nam (vt antea dixi) quæ nostra est ad vanitatem propensio cum temeritate coniuncta, simulac nominatur Deus, mens nostra sibi cauere nequit quin ad inane aliquod commentum delabatur. Huic igitur malo remedium dum afferre vult Deus, ipse suam diuinitatem certis titulis ornat, atque ita nos quibusdam veluti cancellis circũscribit, ne huc aut illuc euagemur, & temere nobis fingamus nouum aliquem Deum, si derelicto Deo viuo, idolum erigamus. Hac ratione Prophetæ, quoties eum propriè designare volunt, illum vestiunt & quasi includunt iis notis sub quibus se populo Israelitico manifestauerat. Neque enim, quum Deus Abrahæ, vel Deus Israelis vocatur, quũ in templo Hierosolymitano collocatur inter Cherubim, istæ & similes loquendi formulæ ipsum vni loco alligant, aut populo: sed in hoc duntaxat sunt positæ vt cogitationes piorum in illo Deo sistant, qui suo fœdere, quod cum Israele pepigit, sese ita repræsentauit vt ab eiusmodi idea deflectere nullo modo liceat. Fixum illud tamen maneat, redemptionis fieri mentionem, quò alacrius Iudæi se Deo addicant qui sibi iure eos vẽdicat. Nos autem (ne ad nos pertinere nihil id putemus) reputare conuenit, Ægyptiacam Israelis seruitutem typum esse spiritualis captiuitatis in qua omnes vincti detinemur, donec brachij sui virtute liberatos in regnum libertatis nos cœlestis Vindex traducit. Quemadmodum ergo, quum dissipatos olim Israelitas ad cultũ nominis sui recolligere vellet, eos ab intolerabili, qua premebantur, Pharaonis dominatione eripuit: ita quibus hodie se in Deum esse profitetur, eos omnes iam ab exitiali Diaboli potestate asserit: quę illa corporali adumbrata fuit. Quamobrem nemo est cuius animus inflammari non debeat ad auscultandam Legem, quàm à summo Rege profectam audit: à quo vt suam originem ducunt omnia, ita ęquum est vt finem suum vicissim in ipsum destinent ac dirigant. Nemo, inquam, est qui non rapi debeat ad amplexandum Legislatorem, ad cuius obseruanda mandata peculiariter se delectum esse docetur: à cuius benignitate, cùm bonorum omniũ affluentiam, tũ immortalis vitæ gloriam expectat: cuius mirabili virtute ac misericordia è faucibus mortis se liberatum nouit.

16 *Fundata & stabilita Legis suæ authoritate, præceptum primum edit, Ne habeamus deos alienos coram facie sua. Finis pręcepti est quòd Dominus in populo suo solus vult eminere, & iure suo potiri in solidum. Id vt fiat, impietatem ac superstitionem quamlibet, qua diuinitatis suæ gloria vel minuitur vel obscuratur, à nobis abesse iubet: atq; eadem ratione, vero pietatis studio coli se a nobis atque adorari præcipit. Et verborum simplicitas id fere sonat: si quidem habere Deum non possumus quin simul complectamur quæ sunt ei propria: quod ergo vetat habere alienos deos, eo significat ne quod sibi proprium est, alio transferamus. Etsi autem quæ Deo debemus innumera sunt, *ad quatuor tamen capita non inepte referentur. Adorationem, cui accedit tanquam

Commemoratio beneficij accepti ad obedientiam stimulans. hic & in fine huius sect. sup.

Scriptura Deũ certis epithetis & notis insignit, non vt vni loco vel populo alliget, sed vt sacrũ eius numen ab idolis discernat.

Exod.3.6.
Amos 1.2.
Habac.2.18.
Psa.80.2, & 99.1.
Isa.37.16.

* *Primi præcepti expositio: vbi ostenditur, adorationẽ, fiduciã, inuocationem gratiarũ actionem Deo in solidũ cõpetere: eorumq; ne tantillum quidẽ alio deriuari posse sine ipsius graui iniuria, cui omnia oculis omnia patent.*

* *Calu. in Catechismo, item de Necessitate reformandæ Ecclesiæ.*

appendix, spirituale conscientiæ obsequium: Fiduciam, Inuocationem, Gratiarum actionem. Adorationem voco venerationem ac cultũ quem illi reddit quilibet nostrûm, vbi se eius magnitudini submisit. Quare nõ immeritò eius partem facio, quod nostras conscientias eius Legi subiicimus. Fiducia est, ex virtutum eius recognitione, acquiescendi in eo securitas: quum in eo sapientiam, iustitiam, potentiam, veritatem, bonitatem omnem reponentes, sola eius communicatione nos beatos existimamus. Inuocatio, sit mentis nostræ, quoties vrget vlla necessitas, in eius fidem atque receptus opem, tanquam ad vnicum præsidium. Gratiarum actio, est gratitudo, qua laus bonorum omnium illi tribuitur. Horum vt nihil patitur Dominus aliò deriuari, ita omnia sibi in solidũ exhiberi mãdat. Neq; enim satis fuerit ab alieno abstinere Deo, nisi in hoc ipso te contineas: quod nefarij quidam contẽptores solent, quibus summum compendium est religiones omnes ludibrio habere. Atqui præcedat oportet vera religio, qua in Deum viuentem animi referãtur: cuius cognitione imbuti, ad suscipiendam, timendam, colendam ipsius maiestatem, ad amplexandam bonorum eius communicationem, ad opem vbique requirendam, ad recognoscendam laudísque confessione celebrandam operum magnificentiã, in omnibus vitę actionibus tanquam ad vnicum scopum, aspirent: tum caueatur praua superstitio, qua animi à vero Deo deflexi huc atque illuc, ceu in varios diducuntur deos. Proinde si vno Deo simus contenti memoria repetamus quòd antè dictum est, procul abigendos esse fictitios omnes deos, nec lacerandum esse cultum quem vnus ille sibi vendicat. Quia ne tantillum quidé ex eius gloria delibare fas est, quin apud ipsum quæcunq; ei propria sunt resideãt. Particula quæ sequitur, Coram facie mea, indignitaté auget: quòd Deus ad zelotypiam prouocatur quoties figméta nostra substituimus in eius locum: quemadmodum si impudica mulier, producto palàm ante oculos mariti adultero, eius animum magis vreret. Quum ergo pręsenti sua virtute & gratia testatum faceret Deus se populum quem elegerat respicere, quò magis à scelere defectionis deterreat, non posse nouos deos asciscí admonet, quin testis sit ac spectator sacrilegij. Huic enim audaciæ plurimum impietatis accrescit, quòd in suis transfugijs Dei oculos ludificari se posse iudicat. Ex aduerso reclamat Dominus, quicquid struimus, quicquid molimur, quicquid fabricamus, in conspectũ suum venire. Pura sit ergo cõscientia vel ab occultissimis apostasię cogitationibus, si religionem nostram approbare Domino libet. Siquidem integram & incorruptam diuinitatis suæ gloriam non externa modò cõfessione requirit, sed in oculis suis, qui abditissimas cordium latebras intuentur.

PRAECEPTVM SECVNDVM.

17 Non facies tibi sculptile, neque similitudinem vllam eorum quę in cœlo sunt sursum, vel in terra deorsum, vel in aquis quę sub terra sunt. Non adorabis neq; coles.

Secundi præcepti expositio: vbi de idolis & imaginibus. Sed plura reperiés lib. 1. toto capite 11, & 12.

Quemadmodum proximo mandato Deum se vnum esse pronuntiauit, præter quem nulli alij dij cogitandi aut habendi sint: ita qualis sit, & quo cultus genere honorandus, apertius etiamnum edicit: ne quid sibi carnale affingere audeamus. Finis ergo præcepti est, quòd superstitiosis ritibus legitimum sui cultum non vult profanari. Quare in summa, nos à carna

à carnalibus obseruatiunculis, quas stolida mens nostra, vbi Deum pro sua crassitie cócepit, comminisci solet, in totum reuocat & abstrahit: ac proinde ad legitimú sui cultum, hoc est spiritualem & à se institutum, format. Quod autem est in hac transgressione crassidimum vitium notat: idololatriam externam. Ac duæ quidem sunt mandati partes: prior licentiam nostram coercet, ne Deum, qui incomprehensibilis est, sub sensus nostros subiicere, aut vlla specie repræsentare audeamus. Secúda vetat ne imagines vllas adoremus, religionis causa. Porro formas omnes breuiter enumerat, quibus solebat à prophanis & superstitiosis gentibus figurari. Per ea quæ in cœlo sunt, solem, lunam, aliasq; stellas & fortasse aues intelligit: quemadmodum Deuteronomij quarto exprimens suam mentem, tam aues quàm astra nominat. Quod non annotassem, nisi quosdam viderem ad Angelos imperitè referre. Itaque reliqua membra, quia per se nota sunt, prætermitto: ac iam * lib. I satis aperte docuimus, qualcunque excogitat homo visibiles Dei formas, pugnare ex diametro cum eius natura: ideoq; simulac in medium prodeunt idola, corrumpi veram religionem & adulterari. *Deute.4.15.* * *Cap.11, & 12.*

18 Quæ additur sanctio non parum ad excutiendam socordiam valere debet. Minatur.

Se Iehouam esse, Deum nostrú, " Deum, æmulatorem, qui visitet iniquitaté patrum in filios, in tertiam & quartam generationem, in iis qui oderunt nomen suum: faciat autem misericordiá in millia iis qui diligút se, ac præcepta sua seruant.

" *Vel fortem: nam hæc Dei nomé à fortitudine ductú est.*

Hoc vero perinde est acsi diceret se solum esse in quo hærere debeamus. Eo vt nos inducat, potentiam suam prædicat, quæ se impunè contemni vel eleuari non patiatur. Ponitur hic quidem nomen EL, quod Deum significat: sed quia à fortitudine ducitur, quo sensum melius exprimerem, hoc quoque reddere non dubitaui, vel cótextui inserere. Deinde æmulatorem se vocat, qui consortem ferre nequeat. Tertiò, vindicem se futurum asserit suæ maiestatis ac gloriæ, siqui eam ad creaturas aut sculptilia transferant: neque id breui aut simplici vindicta, sed quæ in filios, nepotes & pronepotes se protendat, qui scilicet paternæ impietatis imitatores erunt. Quemadmodum perpetuam quoque in longam posteritatem iis misericordiam ac benignitatem suam exhibet qui se diligunt, ac Legem suam custodiunt. Personam mariti erga nos induere, vsitatissimum est Deo: siquidem cóiunctio qua nos sibi deuincit dum in Ecclesiæ sinum recipit, sacri cuiusdam coniugij instar habet, quod mutua fide stare oportet. Ipse vt omnibus fidelis ac veracis mariti officiis defungitur, ita vicissim à nobis stipulatur amoré ac castitatem coniugalem: hoc est, ne animas nostras Satanæ, libidini fœdísque carnis cupiditatibus stuprandas prostituamus. Vnde quum Iudæorum apostasiam corripit, eos proiecta pudicitia adulteriis inquinatos conqueritur. Ergo vt maritus, quo sanctior est ac castior, eò grauius accenditur si vxoris animum ad riualem inclinare videt: ita Dominus, qui nos sibi in veritate desponsauit, ardentissimam zelotypiam suam esse testatur, quoties, neglecta sancti sui coniugij puritate, scelestis libidinibus conspur- *Iere.3.* *Osea 2.*

m j.

*Quomodo accipiẽdũ q̃ Deus visitat iniquitatẽ Patrum in filios in tertiam & quartã generationẽ: & an talis vindicta diuinã iustitiã dedeceat, tractatur hîc & sect. 20 Vide Ciceronẽ lib. 3. de Nat. Deor.

camur, tum verò presertim dum numinis sui cultum, quem maximè illibatum esse decuerat, alio deriuamus, vel inficimus aliqua superstitione: Quandoquidem hoc modo non tantùm violamus datam in coniugio fidem, sed ipsum nuptialem thorum inductis adulteris, polluimus.

19 * In comminatione videndum est quid sibi velit, quum se visitaturum edicit iniquitatem patrum in filios, ad tertiam & quartam generationem. Nam præterquam quod à diuinæ iustitiæ æquitate alienum est pœnam alieni delicti ab insonte expetere, Deus ipse quoque hoc se commissurum affirmat, vt filius portet iniquitatem patris. Atqui sententia tamen hæc non semel repetitur, de pœnis autorum scelerum in futuras generationes prorogandis: sic enim sæpius alloquitur eum Moses, Iehouah, Iehouah, qui reddis iniquitatem patrum filiis in tertiam & quartam generationem. Ieremias similiter, Qui facis misericordiam in millibus, qui reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum post eos. Nonnulli, dum in soluendo hoc modo ægrè desudant, de pœnis duntaxat temporariis putant intelligendum: quas si filij sustineant pro parentum delictis, nõ est absurdum: quãdo sæpe in salutem infliguntur. Quod verum quidem est: nam Ezechiæ denũtiabat Isaias, filios eius regno spoliandos, & in exilium deportandos, ob peccatum ab eo perpetratũ. Domus Pharaonis & Abimelech ob læsum Abrahamum affliguntur, &c. sed quum id ad quæstionis huius solutionem affertur, effugium est magis quàm vera interpretatio. Grauiorem enim vltionem edicit hic & similibus locis quàm intra vitę pręsentis terminos limitetur. Sic igitur accipiendum est quod iusta Domini maledictio non modò in caput impij, sed in totam quoq; familiam incumbat. Vbi incubuit, quid expectari potest, nisi vt pater Spiritu Dei destitutus, flagitiosissimè viuat? filius ob patris nequitiam similiter à Domino derelictus, eãdem exitij sequatur viam? Nepos demum & pronepos, hominum detestabilium execrabile semen, præcipites post eos ruant?

Ezech. 18. 20.
Num. 14. 8.
Iere. 22. 18.
Isa. 39. 7.
Gen. 12. 17, & 20. 3.

20 Primùm inspiciamus an talis vindicta diuinam iustitiam dedeceat. Si vniuersa hominum natura est damnabilis: quos Dominus gratiæ suæ communicatione non dignatur, iis paratum scimus esse interitum: nihilominus propria iniquitate, non iniquo Dei odio intereunt: nec vlla relinquitur expostulatio, cur non aliorum exemplo Dei gratia in salutem adiuuentur. Quum ergo hæc impiis & flagitiosis irrogatur ob scelera punitio, vt Dei gratia in multas generationes domus eorum priuentur: quis ob iustissimam hanc vindictam Deo criminationem intendat? At Dominus contrà pronuntiat, pœnam peccati paterni in filium non transituram. Obserua quid illic agatur. Israelitæ, quum diu & assiduè multis calamitatibus vexarentur, prouerbium iactare cœperant, patres suos comedisse vuam acerbam, vnde dentes filiorum obstupescerent: quo significabant, admissa fuisse à parentibus peccata, quorũ pœnas ipsi, iusti alioqui & immerentes, penderent: implacabili magis Dei iracundia quàm moderata seueritate. Iis denuntiat Propheta, non ita esse: quia ob propria flagitia plectãtur: neque Dei iustitiæ conuenire vt filius iustus ob scelesti patris nequitiam supplicium luat: quod neque in præsenti sanctione habetur. Nam si visitatio, de qua nunc sermo est, adimpletur quum ab impiorum familia gratiã, lumen suæ veritatis, & reliqua salutis adiumenta aufert Dominus: eo ipso quòd excæcati & derelicti ab ipso filij parentum vestigiis insistunt, maledictiones ob paterna scelera sustinent. Quod verò & temporariis miseriis subiiciuntur, & æterno demum exitio, ita iusto Dei iudicio, non ob aliena peccata, sed ob iniquitatem propriam puniuntur.

Ezech. 18. 20.

*De pmissione propagãdæ Dei misericordiæ in mille generationes.

21 * Altera ex parte offertur promissio de propaganda in mille generatio-

nerationes Dei misericordia: quæ etiam frequenter in scripturis occurrit,& in solenni Ecclesiæ fœdere inseritur, Ero Deus tuus,& seminis tui post te. Quod respiciens Solomon, scribit filios iustorum post mortem eorum beatos fore: non tantùm sanctæ educationis ratione (quæ & ipsa certè momentum non minimum habet) sed ob illam in fœdere promissam benedictionem, quòd Dei gratia in familiis piorum æterna resideat. Eximia hinc fidelibus consolatio, ingẽs impiis terror: nam si post mortem quoque memoria tum iustitiæ tum iniquitatis tantum apud Deum valet, vt maledictio huius & illius benedictio in posteritatem redundet multò magis in ipsis authorum capitibus residebit. Cæterùm nihil obstat quòd impiorum soboles interdum ad bonam frugem se recipit, fidelium soboles degenerat: quia non perpetuam hic regulam figere voluit Legislator, quæ suæ electioni derogaret. Nam ad consolationem iusti ac terrorem peccatoris sufficit non esse vanam ipsam aut inefficacem denunciationem, tametsi non semper locum habeat. Quemadmodum enim quæ paucis sceleratis infliguntur temporales pœnæ, testimonia sunt diuinæ aduersus peccata iræ, & futuri olim in omnes peccatores iudicij, tametsi multi impune vsque ad vitæ finem euadant: ita quum exemplum vnum edit Dominus istius benedictionis, vt filium in patris gratiam misericordia & benignitate sua prosequatur, documẽtum præbet constantis & perpetuæ in suos cultores gratiæ: quum patris iniquitatem semel in filio persequitur, docet quale reprobos omnes iudiciũ ob scelera propria maneat: quam certitudinem potissimùm hîc spectauit. Obiter etiam misericordiæ suæ amplitudinem nobis commendat, quam in mille generationes extendit, quum quatuor duntaxat generationes assignarit vindictæ.

Gen. 17. 7.
Prou. 20. 7.

PRAECEPTVM TERTIVM.

22 Non vsurpabis nomen Iehouæ Dei tui in vanum.

Finis præcepti est, Quòd nominis sui maiestatem vult nobis esse sacrosanctam. Summa igitur erit, ne ipsam contemptim & irreuerenter habendo profanemus. Cui interdicto cohæret ex ordine præceptum, vt eam religiosa veneratione prosequi nobis studio & curæ sit. Itaq; sic animis & linguis comparatos esse nos decet, vt nihil de ipso Deo eiúsque mysteriis aut cogitemus aut loquamur nisi reuerẽter & multa cum sobrietate: vt in æstimandis eius operibus nihil nisi erga ipsum honorificum sapiamus. Hæc, inquam, tria obseruare non oscitanter conuenit, Vt quicquid mens de ipso concipit, quicquid lingua profatur, ipsius excellentiam resipiat, & sacræ nominis eius sublimitati respondeat: denique ad extollendam eius magnificentiam aptum sit. Sancto eius verbo & adorandis mysteriis ne temerè pra posteréue abutamur vel ad ambitionem, vel ad auaritiam, vel ad ludicra nostra: sed prout impressam gerunt nominis eius dignitatem, suum inter nos honorem ac pretium semper habeant. Postremò, eius operibus ne obloquamur aut detrectemus, quẽadmodum illi cõtumeliose solent obstrepere miseri homines: sed quicquid ab ipso memoramus factum, cum sapientiæ, iustitiæ, bonitatis elogiis prædicemus. Id est nomen Dei sanctificare: vbi secus fit, vano prauóque abusu polluitur: quia rapitur extra legitimum vsum, cui soli consecratum erat: atq; vt nihil aliud, sua tamen dignitate exutum, contemptibile paulatim redditur. Quòd si in hac temeraria vsurpandi importunè diuini nominis facilitate tantum est mali: multò plus in

Expositio tertii praecepti: quo tria hæc continentur, Ne quid de ipso Deo cogitemus aut loquamur nisi reuerẽter, ne quid etiam de eius verbo & adorãdis mysteriis, ne quid postremò de eius operibus.

eo, si in nefarios vsus conferatur, vt qui ipsum necromantiæ superstitionibus, diris deuotionibus, illicitis exorcismis, aliisque impiis incantationibus seruire faciunt. Iuramentum autem in mandato potissimùm assumitur, in quo peruersus diuini nominis abusus maximè est detestabilis: quo inde melius absterreamur ab omni in vniuersum eius profanatione. Hìc autem de cultu Dei præcipi & reuerentia nominis eius, non autem de æquitate quę inter homines colenda est, inde patet quòd deinde in secunda tabula periurium & falsum testimonium damnabit, quo læditur humana societas: superuacua autem esset repetitio si hoc præceptum tractaret de officio charitatis. Iam ipsa quoq; distinctio hoc postulat, quia non frustra Deus, vt dictum est, duas Legi suæ tabulas attribuit. Vnde colligitur hoc ius suũ sibi vendicare, ac tueri nominis sui sanctitatem, non autem docere quid homines hominibus debeant.

Iuramenti definitio: vbi ostenditur esse speciem cultus diuini.

23 Primo loco habendum est quid sit iuramentum. Est autem Dei attestatio ad veritatem sermonis nostri confirmandam. Quæ enim manifesta in Deum probra continent execrationes, indignæ sunt quæ inter iuramenta censeantur. Eiusmodi attestationem, vbi ritè peragitur, speciem esse cultus diuini ostenditur multis locis Scripturæ: vt quum
Isa.19.18. Isaias de Assyriis & Ægyptiis in fœderis societatem cum Israele vocandis vaticinatur, Loquentur inquit, lingua Chanaan, & in nomine Domini iurabunt: hoc est, Iurando per nomen Domini, confessionem reli-
Isa.65.16. gionis edent. Item quum de propagando eius regno loquitur, Quicunque benedicet sibi, in Deo fidelium benedicet: & qui iurabit in terra, iu-
Ier.12.16. rabit in Deo vero. Ieremias, Si eruditi, inquit, docuerint iurare populum in nomine meo, sicut docuerunt iurare per Baal, ædificabuntur in medio domus meæ. Et meritò nomen Domini in testimonium inuocando, nostram in ipsum religionem dicimur testari. Sic enim ipsum, æternam esse & immutabilem veritatem confitemur: quem appellamus non modò tanquam præ aliis idoneam veritatis testem, sed etiam ceu eius assertorem vnicum, qui abscondita in lucem proferre queat: deinde vt cordium cognitorem. Vbi enim desunt hominum testimonia, ad Deum testem refugimus: ac præsertim vbi asserendum est quod in conscientia latet. Qua ratione amarè succenset iis Dominus qui per alienos deos deierant: atque id iurisiurandi genus, argumentum mani-
Ier.5.7. festæ defectionis interpretatur. Filij tui dereliquerunt me, & iurant in iis qui non sunt dij. Et sceleris huius grauitatem, pœnarum commina-
Sopho.1.5. tione declarat, Disperdam eos qui iurant per nomen Domini, & iurant per Melchon.

Hìc & sect.25. tractatur, cauendũ ne iuramenta nostra cõtineant contumeliã in nomen Dei, quod fit peierãdo.

24 Iam vbi intelligimus, sacramẽtis nostris Dominum inesse velle nominis sui cultum, eò maior adhibenda diligẽtia, ne pro cultu vel contumeliam vel contemptum & vilitatem contineant. Cõtumelia est non leuis si per ipsum peieratur: vnde & profanatio appellatur in Lege. Quid enim restat Domino, vbi sua veritate fuerit spoliatus? iam Deus esse de-
Leuit.19.12. sinet. Sed enim spoliatur certè, dum falsi suffragator & approbator constituitur. Quare Iosuah, dum Achan ad confessionem veri adigere vult,
Iosue 7.19. Fili mi, ait, da gloriam Domino Israel: innuens scilicet, Dominum grauissimè inhonorari si per eum peieratur. Neque mirum: non enim stat per nos quin mendacium sacro eius nomini quodammodo inuratur. Quam loquutionem vsitatam inter Iudæos fuisse, quoties ad sacramentum dicendum quispiam vocaretur, constat ex simili obtestatione qua
Iohan.9.24. vtuntur in Euangelio Iohannis Pharisæi. Ad hanc cautionem nos in-
1.Sam.14.44. stituunt formulæ quæ in Scripturis vsurpantur, Viuit Dominus: Hæc
2.Reg.6.31. faciat mihi Dominus & hæc addat: Testis sit Deus in animam meam:
2.Cor.1.23. quæ insinuant Deum aduocare nos non posse orationis nostræ testem

quin periurij vltorem nobis imprecemur si fallimus.

25 Vile & vlgare redditur Dei nomen, quum veris quidem, sed superuacuis iuramentis adhibetur: siquidem accipitur hîc quoque in vanum. Quare non satis fuerit à periurio abstinere, ni simul meminerimus, iusiurandum non libidinis aut voluptatis, sed necessitatis causa permissum & institutum: ideóq; extra licitum illius vsum egredi qui rebus non necessariis accommodat. Porrò non alia prætendi necessitas potest, quàm vbi vel religioni vel charitati est seruiendum. Qua in re nimis licentiose hodie delinquitur, eóque intolerabilius quòd assuetudine ipsa pro delicto imputari desiit: quod certè apud Dei tribunal non paruo æstimatur. Passim enim promiscuè temeratur Dei nomen in nugacibus colloquiis: nec male fieri putatur, quia in tantæ improbitatis possessionem longa & impunita audacia ventum est. Manet tamen ratum Domini mandatum: manet firma sanctio: & effectum olim suum obtinebit, quia peculiaris quædam vindicta in eos edicitur qui frustra nomen ipsius vsurparint. Peccatur & alia in parte, quòd in Dei locum sanctos eius seruos in iuramentis substituimus, manifesta impietate: quia sic diuinitatis gloriam ad eos traducimus. Neque enim abs re est, quòd speciali mandato præcepit Dominus iurare per nomen suum: speciali interdicto prohibuit ne per alienos deos iurantes audiamur. Et Apostolus idem liquidè testatur, quum scribit homines in iuramentis superiorem seipsis appellare: Deum, quia sua gloria maiorem non habebat, per seipsum iurasse.

Exod.23.13.
Deu.6.13, et 10.20.
Hebr.6.13.
Matth.5.34.
Iac.5.12.

26 Hac iurisiurãdi moderatione Anabaptistæ non cõtenti, omnia sine exceptione execrantur: quoniam Christi generale sit interdictum, Ego dico vobis, ne iuretis omnino: sit autem sermo vester, est, est: non, non: quod vltra est à malo est. Sed hoc modo incõsiderate in Christum impingunt: dum illum faciunt Patri aduersarium, & qui ad decreta eius abroganda in terram descenderit. Siquidem Deus æternus in Lege non modo iuramentũ, ceu rem legitimam, permittit: (quod ipsum abunde foret) sed in necessitate imperat. Christus autem se asserit vnum esse cum Patre, se non aliud afferre quàm quod Pater mandauerit, doctrinam suam non esse à seipso, &c. Quid ergo? Deúmne sibi contrarium facient, qui quod semel in moribus præcipiendo approbarit, postea prohibeat ac damnet? Sed quia in verbis Christi nonnihil est difficultatis, ea paulisper expendamus. Hic autem nunquam verum assequemur nisi oculos intendamus in Christi scopum, & ad id quod illic agit animum aduertamus. Illi non est institutũ, Legem aut laxare, aut restringere, sed ad veram ac germanam intelligentiam reducere, quæ falsis Scribarum & Pharisæorum commentis valde deprauata fuerat. Id si tenemus, non putabimus Christum damnasse in totum iuramenta: sed ea tantùm quę Legis regulam transgrediuntur. Ex ipsis constat, populum nihil tunc cauere solitum præter periuria, quum non iis solis, sed inanibus quoque ac superuacuis iuramentis Lex interdicat. Dominus ergo, certissimus Legis interpres, nõ modo peierare, sed etiam iurare, malum esse admonet. Quomodo iurare? nempe in vanum. Quæ autem in lege commendantur iuramenta, salua & libera relinquit. Videntur sibi validius pugnare quum mordicus arripiunt particulam Omnino: quæ tamen non ad iurandi verbum refertur, sed subiectas sacramentorum formulas. Nam & ista erat erroris portio, quòd dum per cœlum & terram deierabant, Dei nomen se non putabãt attingere. Ergo post pręcipuum præuaricationis caput, omnia etiam subterfugia Dominus illis præcidit: ne se optimè tuto euasisse si suppresso Dei nomine cœlum & terram appellarint. Nam hîc quoq; obiter notandum, quanuis non exprimatur nomé Dei, homines

Contra Anabaptistas pbatur ex Scriptura, nõ omnia iuramẽta nobis interdici, Christũq; in Euãgelio nihil mutasse quoad regulã iurisiurandi in Lege præscriptam.
Exod.20.11.
Iohan.7.16.
Iohan.10.30.
Matth.5.34.

tamen obliquis formis per ipsum iurare: quemadmodum si per lumen vitale, per panem quo vescuntur, per baptismum suum, aut alia diuinæ erga se liberalitatis pignora quælibet iurent. Neque verò Christus eo loco per cœlum & terram & Hierosolymam iurare vetās, superstitionem corrigit, vt falsò quidam putāt: sed eorum potius sophisticam argutiam refellit qui pro nihilo ducebant indirecta iuramenta futiliter iactare, quasi sacro Dei nomini parcerent, quod tamen insculptum est singulis eius beneficiis. Alia est ratio vbi vel mortalis quispiam, vel mortuus, vel Angelus in locum Dei substituitur: sicuti apud prophanas gentes excogitauit adulatio putidam illam formam, Per vitam aut genium Regis: quia tūc falsa apotheosis vnius Dei gloriam obscurat & minuit. Verùm vbi nihil aliud est propositum quàm ex sacro Dei nomine petere dictorum confirmationem, quanuis id obliquè fiat, in friuolis omnibus iuramentis læditur eius maiestas. Licentiā hanc vano prætextu spoliat Christus, omnino iurare prohibens. Eódem & Iacobus tendit, illa Christi verba quæ citaui vsurpans: quia semper in mundo grassata est illa temeritas, quę tamen profanatio est nominis Dei. Nam si ad substantiam referas particulam Omnino, acsi nulla exceptione illicitum esset quoduis iusiurandum, quorsum explicatio quæ mox additur, Neque per cœlum, neque per terram, &c? Quibus satis patet, cauillis occurri vnde leuari suum vitium Iudæi putabant.

Iohan.5.11.

27 Itaq; sanis iudiciis ambiguum iam esse nequit, Dominum illic iuramenta modò ea improbasse quæ per Legem vetita essent. Nam & ipse, qui perfectionis, quam docebat, exemplar in vita exhibuit, non abhorruit à iuramentis quoties res requirebat: & discipuli, quos magistro suo per omnia paruisse non dubitamus, idem exemplum sequuti sunt. Quis audeat dicere * iuraturum fuisse Paulum, si iusiurandum prorsus interdictum fuisset? Atqui vbi res ita tulit, sine vllo scrupulo iurat, etiam addita interdum imprecatione. Nondum tamen finita est quæstio: quando nonnulli sola ab hoc interdicto publica iuramenta eximi arbitrantur: qualia sunt quæ deferente exigenteq; magistratu præstamus: qualia etiam in faciendis fœderibus vsurpare principes solent: vel populus, quum in nomen principis iurat: vel miles, quū sacramento militiæ adigitur, & quæ sunt huiusmodi. In hunc quoque ordinem (& iure) referunt quæ extant apud Paulum, ad asserendam Euangelij dignitatem: quando Apostoli in sua functione priuati homines non sunt, sed publici Dei ministri. Et sanè non inficior illa esse tutissima, quòd solidioribus Scripturæ testimoniis defenduntur. Iubetur magistratus in re dubia adigere testem ad iuramentum, ille vicissim iuramento respondere: & Apostolus ait humanas controuersias hoc remedio expediri. In hoc præcepto habet vterque solidam officij sui approbationem. Quinetiam apud veteres ethnicos obseruare licet, publicum & solenne iusiurandum in magna religione habitū fuisse: vulgaria, quæ promiscuè faciebant, aut pro nihilo, aut non ita magno fuisse reputata, perinde ac Dei numen in his non intercedere putarent. Verùm priuata iuramenta, quæ sobriè, sanctè, reuerenter necessariis rebus adhibentur, dānare nimis periculosum fuerit: quæ ipsa & ratione & exēplis fulciūtur. Nam si priuatis in re graui & seria Deum inter se iudicem appellare licet, multò magis testem. Insimulabit te frater tuus perfidiæ: purgare te studebis ex charitatis officio: ille nulla ratione satisfieri sibi patietur. Si in discrimen fama tua ob illius obstinatam malignitatem veniat, sine offensa ad Dei iudicium prouocabis, vt tuam innocentiam tempore manifestet. Minùs est testem aduocare, si verba expenduntur. Non video igitur cur hîc illicitam asseramus attestationem. Neque desunt plurima exempla. Si Abraham & Isaac

Nō esse illicitū iusiurādum: probatur ipsius Christi exemplo: nec solum publica, sed priuata etiā iuramenta permissa esse, obseruata moderatiōe quā Lex iubet.

* *Rom.1.*
2.Cor.1.

Heb.6.16.

Isaac sacramentum cum Abimelech publico nomine prætexitur: at certè Iacob & Laban priuati erant, qui mutuo iuramento fœdus inter se sanciunt. Priuatus erat Booz, qui promissum coniugium Ruth eodem modo confirmauit. Priuatus erat Abdias, vir iustus & timens Dei, qui iuramento asseuerat quod Eliæ vult persuadere. Nullam itaque meliorem regulam habeo, nisi vt iuramenta ita moderemur, ne temeraria sint, ne promiscua, ne libidinosa, ne friuola: sed iustæ necessitati seruiant, vbi scilicet vel Domini gloria vindicanda, vel promouenda fratris ædificatio: quò Legis mandatum spectat.

Gen.21.24, & 26. 31. & 31.53. Ruth 3.13. 1.Reg. 18.10.

PRAECEPTVM QVARTVM.

28 Recordare vt diē sabbathi sanctifices. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua: septimo autem die sabbathum Iehouæ Dei tui est. Non facies vllum opus in eo, &c.

Finis præcepti est vt propriis affectibus & operibus emortui, regnum Dei meditemur, atque ad eam meditationem institutis ab ipso rationibus exerceamur. Verùm, quoniam habet peculiarem & diuersam à reliquis considerationem, paulo diuersam interpretationis seriem requirit. Vmbratile veteres nuncupare solent, quòd externam diei obseruationem contineat quæ in Christi aduentu cum reliquis figuris abolita fuerit, quod verè quidem ab illis dicitur: sed dimidia tantum ex parte rem attingunt. Quare altius repetenda est expositio: & dispiciendæ tres causę, quibus contineri hoc mandatum obseruasse mihi videor. 1. Voluit enim cœlestis Legislator sub diei septimi quiete populo Israël spiritualem requiem figurare, qua à propriis operibus feriari debent fideles, vt Deum in se operari sinant. 2. Deinde statum diem esse voluit quo ad Legem audiendam & ceremonias peragendas conuenirent, vel saltem quem operum suorum meditationi peculiariter darent: vt hac recordatione ad pietatem exercerentur. 3. Tertiò, seruis, & iis qui sub aliorum degerent imperio, quietis diem indulgendam censuit, quò aliquam haberent à labore remissionem.

Expositio 4 præcepti. finis eius, & tres causæ quibus constare ipsam, obseruandum est.

29 Illam tamen spiritualis quietis adumbrationem primariū in sabbatho locum tenuisse, multifariam docemur. Nulli enim ferè siquidem prę-cepti obedientiam seuerius Dominus exegit. Quum subuersam omnem religionem vult apud Prophetas significare, pollutam, violata, non custodita, non sanctificata sua sabbatha conqueritur: quasi, omisso hoc obsequio, nihil amplius restaret in quo posset honorari. Eius obseruantiam eximiis encomiis prosequitur: vnde & fideles, inter alia oracula, sabbathi reuelationem mirificè æstimabant. Sic enim loquuntur Leuitę apud Nehemiah, in solenni congregatione, Ostendisti patribus nostris sabbathum tuum sanctū, mandata & ceremonias & Legem dedisti eis per manum Mosis. Vides vt singulari dignatione habeatur inter præcepta omnia Legis. Quæ omnia pertinent ad commendandam mysterij dignitatem, quod à Mose & Ezechiele pulcherrimè exprimitur. Sic habes in Exodo, Videte vt sabbathum meum custodiatis, quia signum est inter me & vos, in generationibus vestris: vt sciatis quòd ego sum Dominus qui sanctifico vos. Custodite sabbathum: sanctū est enim vobis. Custodiant filij

Num.15.32. Ezec.20.12, & 22. 8, & 23.38. Ier 17.21.22, et 27 Isa.56.2. Nehe.9.14. Prima causa spiritualis quietis adūbratio (i. sanctificationis nostræ) primarium locum tenuisse in sabbatho probatur ex variis locis. Exo.31.13. & 35.2.

Ezech.20.12. Israel sabbathum, & celebrent illud in generationibus suis: pactum est sempiternum inter me & filios Israel, signumq; perpetuũ. Fusius etiamnum Ezechiel: cuius tamen summa huc redit, esse in signum quo Israel cognosceret, Deum esse suum sanctificatorẽ. Si sanctificatio nostra propriæ voluntatis mortificatione constat, iam se profert aptissima signi externi cum re ipsa interiori analogia. Quiescendũ omnino est, vt Deus in nobis operetur: cedendum voluntate nostra, resignandum cor, abdicandæ cunctæ carnis cupiditates. Denique feriandum est ab omnibus *Heb.4.13, & 4.9.* proprij ingenij muniis, vt Deum habentes in nobis operantem, in ipso acquiescamus, quemadmodum Apostolus quoque docet.

Cur septimum diẽ assignarit De⁹ sabbatho, tractatur hîc, & sect.31.

30 Perpetuam istam cessationem Iudęis repręsentabat vnius diei ex septenis obseruatio: quæ vt maiori religione coleretur, eam exẽplo suo Dominus commendauit. Non enim ad excitandum hominis studium mediocriter valet vt se ad Creatoris imitationem tendere nouerit. Siquis arcanam aliquam in septenario numero significationem requirat, quando hic in Scriptura perfectionis est numerus, nõ sine causa delectus est ad notandam perpetuitatem. Cui & illud suffragatur, quòd Moses in die quo narrat requieuisse Dominum ab operibus suis, finem describendæ dierum ac noctium successionis facit. Potest & altera probabilis afferri numeri notatio: quòd scilicet designarit Dominus nunquam absolutum fore sabbathum donec vẽtum ad vltimum diem fuerit. Nostram enim in illo beatam quietem hîc inchoamus, in ea nouos quotidie progressus facimus: sed quia assidua est adhuc cum carne militia, non *Isa.66.23.* prius consummabitur quàm implebitur illud Isaiæ de cõtinuanda neo- *1.Cor.15.28.* menia cum neomenia, sabbatho cum sabbatho, nempe quum erit Deus omnia in omnibus. Videri ergo possit Dominus per diem septimum populo suo delineasse futuram sui sabbathi in vltimo die perfectionem: quo continenti sabbathi meditatione ad hanc perfectionem tota vita aspiraret.

31 Siquis hanc numeri obseruationem ceu nimis argutam fastidiat, nihil impedio quominus simplicius accipiat: Dominum certum diem ordinasse: quo ad meditandam spiritualis quietis assiduitatem populus sub Legis pædagogia exerceretur. Septimum assignasse, vel quia sufficere prouidebat, vel vt proposita exempli sui similitudine, melius populum extimularet: vel certè admoneret non alio spectare sabbathum, nisi vt suo Creatori cõformis redderetur. Parum enim interest: modò mysterium, quod præcipuè delineatur, maneat, de perpetua nostrorum operum quiete. Ad quod contemplandum identidem reuocabant Iudæos Prophetæ, ne carnali cessatione defunctos se putarent. Præter allegatos *Isa.58.13.* iam locos sic habes apud Isaiam, Si auerteris à sabbatho pedem tuum vt non facias voluntatem tuam in die sancto meo, & vocaueris sabbathum delicatum & sanctum Domini gloriosi: & glorificaueris eum dum non facis vias tuas, & non inuenitur voluntas tua vt loquaris sermonem: tunc delectaberis super Domino, &c. *Cęterum non dubium quin Domini Christi aduẽtu, quod ceremoniale hîc erat, abolitum fuerit. Ipse enim veritas est, cuius pręsentia figuræ omnes euanescunt: corpus cuius aspectu, vmbræ relinquuntur. Ipse, inquam, verum sabbathi complementum. Per baptismum illi consepulti, in consortium mortis eius in- *Rom.6.4.* siti sumus, vt resurrectionis participes, in nouitate vitæ ambulemus. I- *Coloss. 2. 16, 17.* deò sabbathum vmbram fuisse rei futurę alibi scribit Apostolus: corpus extare in Christo, hoc est, solidam veritatis substantiam, quam illo loco bene explicauit. Ea non vno die cõtenta est, sed toto vitæ nostræ cursu, donec penitus nobismetipsis mortui, Dei vita impleamur. A Christianis ergo abesse debet superstitiosa dierum obseruatio.

Partem hanc sabbathi, quũ esset ceremonialis, abolitã fuisse Christi aduentu.

32 Enim

32 Enimverò quoniam duæ posteriores causæ veteribus vmbris annumerari non debent, sed seculis omnibus peræque conueniunt: abrogato sabbatho, inter nos tamen etiamnum locum istud habet, vt statis diebus ad audiendum verbum, ad mystici panis fractionem, ad publicas orationes conueniamus: deinde vt seruis & operariis sua detur à labore remissio. Vtranque in sabbathi præceptione curæ fuisse Domino, procul dubio est. Prior abundè testimonij, vel in solo Iudæorum vsu, habet. Secundam signauit Moses in Deuteronomio, his verbis, Vt requiescat seruus tuus & ancilla tua, sicut & tu: memento quòd & ipse seruieris in Ægypto. Item in Exodo, Vt requiescat bos & asinus tuus: & respiret filius ancillæ tuæ. Vtrunque quis neget nobis perinde ac Iudæis conuenire? Conuentus Ecclesiastici nobis Dei verbo præcipiuntur: & eorum necessitas, ipsa vitæ experientia, nota satis est. Nisi stati sint, & suos habeant constitutos dies, quomodo haberi possunt? Omnia decenter & ordine gerenda inter nos sunt ex Apostoli sententia. Tantum verò abest quin decorum & ordo, nisi ista politia & moderatione conseruari possit, vt præsentissima impendeat Ecclesiæ perturbatio & ruina si dissoluatur. Quòd si eadem nobis necessitas incumbit, cuius in subsidium Iudæis Dominus sabbathum constituerat, nemo causetur nihil aliud ad nos pertinere. Voluit enim prouidentissimus & indulgentissimus Pater noster, nostræ, nō minùs quàm Iudæorum necessitati prospicere. Cur non quotidie, inquies, potiùs conuenimus, vt ita tollatur dierum discretio? vtinam illud quidem daretur: & sanè digna erat spiritualis sapientia, cui quotidie decideretur particula aliqua temporis. Sed si à multorum infirmitate obtineri non potest vt quotidiani conuentus agantur: & charitatis ratio plus ab illis exigere non permittit: cur non pareamus rationi quam nobis videmus Dei voluntate impositam?

Duæ posteriores causæ sabbathi, vt stati sint dies celebrandis cōuentibus Ecclesiasticis, & vt seruis detur à labore remissio, omnib⁹ seculis conueniunt.

Deut. 5.14.

Exod. 23.12.

1. Cor. 14.40.

33 Paulò hîc cogor esse longior, quòd hodie ob diem Dominicum tumultuantur nonnulli inquieti spiritus: Plebem Christianam quiritantur in Iudaismo foueri, quia retinet aliquam dierū obseruationem. Ego autem respondeo, citra Iudaismum dies istos à nobis obseruari: quia longo interuallo differimus in hac parte à Iudæis. Non enim vt ceremoniā arctissima religione celebramus, qua putemus mysterium spirituale figurari: sed suscipimus vt remedium retinendo in ecclesia ordini necessarium. Atqui Paulus docet, non esse in eius obseruatione iudicandos Christianos: quia sit vmbra rei futuræ. Ideo timet ne inter Galatas frustra laborarit, quòd adhuc dies obseruarent. Et ad Romanos asserit superstitiosum esse siquis iudicat inter diem & diem. At quis præter istos duntaxat furiosos, non videat de qua obseruatione intelligat Apostolus? Non enim in finem istum politicum & Ecclesiasticum ordinem respiciebāt: sed quum, tanquam rerum spiritualium vmbras retinerent, tantundem obscurabant Christi gloriam & Euangelij lucem. A manuariis operibus non ideo feriabantur quòd essent à sacris studiis & meditationibus auocamenta: sed religione quadam, quòd feriando, mysteria olim commendata recolere se somniabant. In hanc, inquam, præposteram dierum discretionem inuehitur Apostolus: non in legitimum delectum, qui societatis Christianæ paci seruiat. Siquidem in Ecclesiis ab eo institutis sabbathum in hunc vsum retinebatur. Illum enim diem præscribit Corinthiis, quo symbola ad subleuandos Hierosolymitanos fratres colligantur. Si timetur superstitio: plus erat periculi in Iudaicis feriis, quàm in Dominicis (quos nunc habent Christiani) diebus. Nam quod ad euertendam superstitionem expediebat, sublatus est Iudæis religiosus dies: quod decoro, ordini, paci, in Ecclesia retinendis necessarium erat, alter in eum vsum destinatus est.

De diei Dominici obseruatione.

Colos. 2.16.

Galat. 4.10.11.

Rom. 14.5.

1. Cor. 16.2.

34 Quanquam non sine delectu Dominicum quem vocamus diem veteres in locum sabbathi subrogarunt. Nam quum veræ illius quietis, quam vetus sabbathum adumbrabat, in resurrectione Domini finis sit ac complementum, ipso die, qui vmbris finem attulit, admonentur Christiani ne vmbratili ceremoniæ inhæreant. Neque sic tamen septenarium numerum moror, vt eius seruituti Ecclesiam astringam: neque enim Ecclesias damnauero, quæ alios conuentibus suis solennes dies habeant, modo à superstitione absint. Quod erit si ad solam obseruationem disciplinæ & ordinis bene compositi referantur. Summa sit: vt sub figura Iudæis tradebatur veritas, ita nobis sine vmbris commendatur: primùm, vt perpetuum tota vita sabbathismum meditemur à nostris operibus, quò Dominus in nobis per suum Spiritum operetur: deinde vt pro operum Dei recognitione priuatim se quisque, quoties vacat, diligenter exerceat: tum etiam, vt omnes simul legitimum Ecclesiæ ordinem ad verbum audiendum, ad sacramentorum administrationem, ad publicas orationes constitutum, obseruemus: tertiò ne nobis subditos inhumaniter premamus. Ita euanescũt nugæ pseudoprophetarum qui Iudaica opinione populum superioribus seculis imbuerunt, nihil aliud afferentes nisi abrogatum esse quod ceremoniale erat in hoc mandato (id vocãt sua lingua diei septimæ taxationẽ) remanere autem quod morale est, nempe vnius diei obseruationem in hebdomade. Atqui id nihil aliud est quàm in Iudæorum cõtumeliam diem mutare, diei sanctitatem animo eandem retinere: siquidem manet nobis etiamnum par mysterij in diebus significatio quæ apud Iudæos locum habebat. Et sanè videmus quid tali doctrina profecerint: qui enim eorum cõstitutionibus hærent, crassa carnalíque sabbathismi superstitione Iudæos ter superant: vt nihilominus hodie ipsis conueniant obiurgationes quæ apud Isaiam leguntur, quàm iis quos sua ætate Propheta increpabat. Cæterùm generalis doctrina præcipuè tenenda est: ne religio inter nos vel concidat vel languescat, diligenter colendos esse sacros cœtus, & externis subsidiis quæ ad fouendum Dei cultum valeant operam dandam esse.

De vitanda superstitione in obseruatione diei Dominici.

De hac libertate vide Socratẽ hist. tri. lib. 9. cap. 38.

Isa. 1. 13, & 58. 13

PRAECEPTVM QVINTVM.

35 Honora patrem tuum & matrem vt sis longæuus super terram quam Iehoua Deus tuus daturus est tibi.

Finis est, Quoniam Domino Deo suæ dispositionis conseruatio cordi est, ordinatos ab ipso eminentiæ gradus oportere nobis esse inuiolabiles. Summa igitur erit vt quos nobis præfecit Dominus, eos suspiciamus, eósque & honore & obedientia & gratitudine prosequamur. Vnde sequitur interdictum, ne quid eorum dignitati, vel contemptu, vel contumacia, vel ingratitudine derogemus. Sic enim latè patet vocabulum Honoris in Scriptura: vt quum dicit Apostolus, Presbyteros qui bene præsunt, duplici honore dignos esse, nõ modò reuerentiam iis deberi intelligit, sed quam ministerium eorum remunerationem meretur. Quoniam autem hoc de subiectione præceptum cum humani ingenij prauitate valde pugnat (quod, vt est celsitudinis appetentia turgidum, ægrè se subiici sustinet) quæ naturâ maximè amabilis est ac minimè inuidiosa superioritas, in exemplar proposita est: quia facilius animos nostros emollire & inflectere ad submissionis consuetudinem poterat. Ad omnem ergo legitimam subiectionem ab ea quæ facillima est toleratu, nos paulatim assue-

Finis præcepti 5. & eius summa.

1. Tim. 5. 17.

Vocabulũ honoris quàm latè hîc pateat: tresq; esse eius partes, reuerentiã, obedientiã, & gratitudinem. Hîc & sect. 36.

assuefacit Dominus: quando est omnium eadem ratio. Siquidem quibus attribuit eminentiam, quatenus ad eam tuendam necesse est, suum cum illis nomen communicat. In vnum ipsum ita conueniunt Patris, Dei ac Domini tituli, vt quoties vnum aliquem ex iis audimus, maiestatis illius sensu animum nostrum feriri oporteat. Quos ergo istorum facit participes, eos quadam fulgoris sui scintilla illustrat, vt sint pro suo quisq; loco spectabiles. Ita qui nobis est pater, in eo diuinum aliquid reputare par est: quia diuinum titulum non sine causa gerit. Qui princeps est, qui Dominus, habet nonnullam honoris cum Deo communionem.

26 Quapropter ambiguum esse non debet quin hîc vniuersalem regulam Dominus statuat: nempe prout quenque nouimus esse nobis eius ordinatione præfectum, vt ipsum reuerentia, obedientia, gratitudine, & quibus possumus officiis prosequamur. Nec interest digníne an indigni sint quibus honor iste deferatur: nam qualescunque sint tandem, non tamen sine Dei prouidentia hunc locum assequuti sunt, cuius ratione ipse Legislator eos honorari voluit. Nominatim tamen de parentum reuerentia præcepit, qui nos in hanc vitam sustulerunt: ad quam natura ipsa quodammodo instituere nos debet. Monstra enim sunt, non homines, qui patriam potestatem contumelia vel peruicacia infringunt. Ideo cunctos parentibus immorigeros trucidari iubet Dominus, vt beneficio lucis indignos, qui non recognoscunt quorum opera in eam peruenerint. Atque ex variis quidem Legis appendicibus apparet verũ esse quod annotauimus, tres esse honoris de quo hîc loquitur partes, reuerentiam, obedientiam, gratitudinem. Primam Dominus sancit dum interfici præcipit qui maledixerit patri aut matri: quandoquidem illic contemptum ac contumeliam vindicat. Secundam, dum aduersus immorigeros & rebelles pœnam mortis edicit. Ad tertiam pertinet quod dicit Christus Matth. 15, ex præcepto Dei esse vt benefaciamus parentibus. Et quoties mandati mentionem facit Paulus, obedientiam in eo requiri interpretatur.

Exod. 21. 17.
Leuit. 20. 9.
Prou. 20. 20.
Deut. 21. 18.
Matth. 15. 4.
Ephes. 6. 1.

27 Subnectitur promissio, commendationis vice, quæ magis admoneat quàm grata Deo sit quæ hîc nobis imperatur subiectio. Istum enim aculeum excitando torpori nostro admouet Paulus, quum dicit mandatum hoc esse primum cum promissione. Siquidem quæ in prima tabula præcessit, non specialis & propria vnius mandati fuit, sed ad Legem vniuersam extendebatur. Porrò sic accipienda hæc est. Peculiariter Israëlitis loquebatur Dominus de terra quam illis promiserat in hæreditaté. Si ergo diuinæ benignitatis arrhabo erat terræ possessio, non miremur si Dominus testari voluerit suam gratiam, vitæ longitudinem largiendo: per quam fiebat vt diuturnus caperetur sui beneficij fructus. Sensus ergo est, Honora pâtrem & matrem, quò per longum vitæ spatium frui tibi diu liceat ea terræ possessione quæ tibi futura est in gratiæ meæ testimonium. Cæterùm, quia tota terra fidelibus benedicta est, præsentem vitam inter Dei benedictiones meritò reponimus. Quare ad nos similiter spectat istæc promissio, quatenus scilicet diuinæ beneuolentiæ documentũ nobis est præsentis vitæ duratio. Non enim ea aut nobis promittitur, aut promissa fuit Iudæis, quasi beatitudinem in se contineret: sed quia symbolum piis esse solet diuinæ indulgentiæ. Quare si contingat ante maturam ætatem obsequentem parentibus filium è vita abripi (quod non rarò cernitur) nihilo minus in suæ promissionis complemento constanter Dominus perseuerat, quàm si eum centum terræ iugeribus muneretur cui vnũ modò pollicitus erat. Totum in hoc situm est vt expendamus longam vitam eatenus promitti quatenus Dei benedictio est: benedictionem verò esse quatenus diuinæ gratiæ est documentum: quam

Promissio adiecta 5 præcepto, de vitæ præsentis duratione, & quatenus ad nos hodie spectet.
Ephes. 6. 2.

ipse per mortem infinito vberius & solidius seruis suis testificatur & re ipsa demonstrat.

Quomodo Deus, & quàm varijs modis vindictā in immorigeros parentibus filios exerceat.

38 Adhæc, dum præsentis vitæ benedictionem Dominus pollicetur filiis qui parentes qua decet obseruatione coluerint: simul innuit, omnibus immorigeris ac inobsequētibus certissimam imminere maledictionem, cui ne desit executio, eos per Legem suam mortis iudicio obnoxios pronuntiat, ac supplicium de ipsis sumi mandat. Si iudicium effugiunt, ipse vltionem expetit quouis modo. Videmus enim quantus numerus ex hoc hominū genere vel in præliis vel in rixis cadat: alij insolitis modis affliguntur: omnes propè comminationem hanc non esse vanam argumento sunt. Quòd siqui euadunt ad vltimam senectutem: quia in hac vita, Dei benedictione priuati, nihil aliud quàm miserè languent, & maioribus in posterum pœnis reseruantur, multum abest quin benedictionis piis filiis promissę fiant participes. Sed istud etiam obiter annotandū, quòd illis obedire nonnisi in Domino iubemur: neque id obscurum est ex iacto prius fundamento: præsident enim eo loco in quem euexit eos Dominus, communicata cum ipsis honoris sui portione. Quæ ergo submissio illis exhibetur, ad suspiciendum summum illum Patrem gradus esse debet. Quare si in Legis transgressionem nos instigant, meritò tum non parentes nobis habendi sunt, sed extranei, qui nos à veri Patris obedientia subducere conantur. Sic de principibus, dominis, & vniuerso superiorum genere habendum. Indignum enim & absonum est vt ad deprimendam Dei celsitudinem eorum eminentia polleat, quæ vt ab illa pendet, ita in illam deducere nos debet.

Parētibus, & alijs non deberi obedientiam, nisi salua Dei Lege.

Ephes. 6.1.

PRAECEPTVM SEXTVM.

Non occides.

Expositio sexti præcepti, quo non tantū cædes, vel odiū proximi interdicitur, sed conseruatio vitæ illius nobis cōmendatur.

39 Finis præcepti est: Quoniam hominū genus vnitate quadam Dominus deuinxit, incolumitatem omnium vnicuique debere esse commendatam. In summa ergo, violentia omnis & iniuria, ac omnino quæuis noxa, qua proximi corpus lædatur, nobis interdicitur. Ac proinde iubemur, siquid in opera nostra ad tuendam proximorum vitam subsidij est, fideliter impendere, quæ ad eorum tranquillitatem faciunt, procurare: depellendis noxis excubare: siquo in discrimine sunt, præbere manum auxiliarem. Si Deū Legislatorem sic loqui recordaris, simul cogita velle per hanc regulam animæ tuæ moderari. Ridiculum enim foret vt is qui cordis cogitationes speculatur, iisque præcipuè immoratur, ad veram iustitiam nihil quàm corpus erudiret. Ergo & homicidium cordis hac Lege prohibetur, & præcipitur interior affectus conseruandæ fratris vitæ. Manus quidem homicidium parit, sed animus concipit, dum ira & odio inficitur. Vide an irasci aduersus fratrem possis quin noxæ libidine ardeas. Si non irasci, ergo nec odisse: quando odium nihil aliud est quàm ira inueterata. Dissimules licet, & vanis ambagibus extricare te coneris: vbi vel ira vel odium est, illic est maleficus affectus. Si tergiuersari pergis, iam ore Spiritus pronuntiatum est, homicidā esse qui fratrem in corde suo oderit: ore Domini Christi pronuntiatū est reum esse iudicio qui fratri suo irascitur: reum esse concilio qui dixerit racha: reum esse gehennæ ignis qui dixerit fatue.

1. Iohan. 3.15.
Matt. 5.22.

Ratio sexti præcepti, quia homo & caro nostra est & imago Dei.

40 Duplicem autem æquitatem Scriptura notat, qua nititur hoc præceptum: quia & imago Dei est homo, & caro nostra. Quare, nisi imaginem Dei violare libeat, sacrosanctū habere illum: nisi omnem exuere humanitatem, vt carnem propriam fouere debemus. Quę à redemptione &

ne & Christi gratia ducenda est exhortatio, alibi tractabitur. Duo illa naturaliter in homine considerari Dominus voluit, quæ nos ad conseruationem eius inducerent: vt & suam imaginem in ipso impressam reuereamur,& carnem nostram amplexemur. Non ergo euasit homicidij crimen qui à sanguinis effusione sibi temperauit. Siquid opere perpetras, si conatu machinaris, si voto & consilio concipis quod alterius saluti sit aduersum, homicidij reus teneris. Nisi rursum illam pro facultate & opportunitate tueri studes, ea quoque immanitate Legẽ præuaricaris. Quòd si tantopere de corporis incolumitate laboratur: hinc colligamus, quantum studij & operæ saluti animæ debeatur quæ in immensum coram Domino præcellit.

PRAECEPTVM SEPTIMVM.

Non mœchaberis.

41 Finis eius, Quia pudicitiam & puritatem Deus amat, facessere à nobis omnem immũditiem oportere. Summa igitur erit, vt nequa spurcitia, aut libidinosa intemperie carnis inquinemur. Cui respondet affirmatiuum præceptum, vt castè & continenter omnes vitæ nostræ partes moderemur. Scortationem autem nominatim vetat, ad quam tendit omnis libido: vt illius fœditate (quæ crassior est & palpabilior, quatenus scilicet corpori etiam maculã inurit) in libidinis cuiusuis abominationem nos adducat. Quoniam hac lege conditus est homo vt solitariam vitam non agat, sed adiuncto sibi subsidio vtatur: deinde ex peccati maledictione in hanc necessitatem magis addictus est: quantum satis erat, Dominus opitulatus est nobis in hac parte dum coniugium instituit, cuius societatem sua authoritate initam, sua quoque benedictione sanctificauit. Vnde constat & aliam quamlibet, extra coniugium, societatem, coram ipso maledictam esse: & illam ipsam coniugalem in necessitatis remedium esse ordinatam, ne in effrænem libidinem proruamus. Ne ergo nobis blãdiamur, dum audimus non posse virum cum muliere, sine Dei maledictione, extra coniugium copulari.

*Expositio septimi præcepti, quo scortationem Deus prohibet, pudicitiã & puritatẽ requirit: quã & animo, & oculis, & corporis cultu, & lingua, & moderato cibi potusq; vsu fouere & conseruare debem⁹, vt est in fine sect.*4.

42 Iam quum per naturæ conditionem & accensa post lapsum libidine, mulieris consortio bis obnoxij simus, nisi quos singulari gratia Deus inde exemit: videant singuli quid sibi datum sit. Virginitas, fateor, virtus est non contemnenda: sed quoniam aliis negata est, aliis nonnisi ad tempus concessa, qui ab incontinentia vexantur, & superiores in certamine esse nequeunt, ad matrimonij subsidiũ se conferant, vt ita in suæ vocationis gradu castitatem colant. Nam qui non capiunt hoc verbum, si non proposito concessoque remedio intemperantiæ suæ succurrant, cum Deo pugnant, ac resistunt eius ordinationi. Neque mihi quispiam obstrepat (quod multi hodie faciunt) Dei se auxilio adiutum, omnia posse. Dei enim auxilium nonnisi iis adest qui in viis suis ambulant: hoc est in sua vocatione, à qua se omnes subducunt, qui præteritis Dei subsidiis, necessitates suas superare eluctaríque inani temeritate contendunt. Cõtinentiam singulare esse Dei donum, atque ex eorum genere quæ non promiscuè, nec in vniuersum corpori Ecclesiæ, sed paucis membris conferantur, Dominus affirmat. Primùm enim certum hominum genus facit, quod se castrauerit propter regnum cœlorum, hoc est, vt solutius ac liberius vacare regni cœlestis negotiis liceat. At ne talem castrationem esse in hominis sitam potestate quis putet, paulò antè ostenderat non omnes esse capaces, sed quibus peculiariter e cœlo datum sit: vnde concludit, Qui potest capere capiat. Asserit etiamnum apertius Paulus, dum

Cõtinentiam singulare esse Dei donũ, quod non omnibus, sed quibusdã dat, idq; nonnunquam ad tempus. Quibus non est concessum, illi omnino ad cõiugiũ (quod est in necessitatis humanæ remedium à Deo sancitum, vt & habes sect. 41.) confugiant. Hic & sect. 43.

Psal 91.1, & 14.
Matt 19.12.

1.*Cor.*7.7.

scribit vnumquenque habere proprium donum à Deo: vnum sic, alterum autem sic.

43 Quando aperta denuntiatione admonemur, non esse cuiuslibet seruare castitatem in cœlibatu, etiamsi studio & conatu ad id maxime aspiret: peculiarem esse gratiam quam Dominus nonnisi certis hominibus confert, quo ipsos habeat ad opus suum expeditiores: nonne Deo & naturæ ab eo institutæ repugnamus, si non vitæ nostrę genus ad facultatis nostrę modum accommodamus? Hic scortationem Dominus prohibet: puritatem ergo & pudicitiam à nobis requirit. Eius seruandę vna est ratio, vt suo quisque modulo se metiatur. Nemo temerè matrimonium contemnat, veluti rem sibi aut inutilem aut superuacuam: nemo cœlibatum aliter expetat quàm si vxore carere possit. Neque in eo etiam carnis tranquillitati vel commoditati consulat, sed tantum vt vinculo hoc solutus ad omnia pietatis officia promptior sit ac paratior. Et quoniam multis hoc beneficium nonnisi ad tempus confertur, tandiu quisque à coniugio abstineat quandiu erit ad seruandum cœlibatum idoneus. Si ad domandam libidinem vires deficiant, intelligat iam sibi coniugij necessitatem à Domino impositam. Hoc demonstrat Apostolus quum pręcipit vt ad fugiẽdam scortationem vnusquisque vxorem suam habeat, & vnaquęque mulier virum. Item, Vt qui non potest se continere, matrimonium in Domino contrahat. Primùm significat maiorem hominum partem incontinentię vitio esse obnoxiam: deinde ex iis qui obnoxij sunt neminem excipit quem non iubeat ad vnicum illud remedium confugere quo impudicitiæ obuiam itur. Ergo qui sunt incontinentes, si hac ratione mederi negligunt suæ infirmitati, eo ipso peccant quod huic Apostoli mandato non obtemperant. Neque sibi blandiatur qui mulierem non attingit, acsi impudicitiæ argui non posset: quum interim animus libidine intus ardeat: pudicitiam enim definit Paulus, cõiunctam cum castitate corporis, animi puritatem. Cœlebs mulier, inquit, cogitat quæ Domini sunt: quomodo sancta sit corpore & spiritu. Itaque dum superius illud præceptum ratione confirmat: non tantùm dicit melius esse vxorem ducere quàm scorti societate se polluere, sed dicit melius esse nubere quàm vri.

1. Cor. 7. 2, & 9.

1. Cor. 7. 34.

44 Porrò, si coniuges recognoscunt suam societatem esse à Domino benedictam, eo admonentur non esse intemperata & dissoluta libidine conspurcandam. Non enim si incontinentiæ turpitudinem velat matrimonij honestas, ideo eius irritamentum protinus esse debet. Quare non omnia sibi licere coniuges existiment: sed suam quisque vxorem sobriè habeat, & vicissim vxor virum: sic agentes nequid omnino indignum honestate ac temperantia matrimonij admittant. Sic enim ad modum & modestiam reuocari decet coniugium in Domino contractum, non in extremam quanque lasciuiam exundare. Hanc petulantiam Ambrosius graui quidem, sed non indigna sententia notauit, quum vxoris adulterum vocauit qui in vsu coniugali nullam verecundiæ vel honestatis curam habet. Postremò reputemus quis hic legislator scortationẽ damnet: nempe is, qui quum nos totos possidere debeat, iure suo, animę, spiritus, & corporis integritatem requirit. Ergo dum scortari prohibet, simul vetat & lasciuo corporis ornatu, & obscœnis gesticulationibus, & impuris sermonibus alienæ pudicitiæ insidiari. Non enim ratione caret Archelai sententia ad adulescentem molliter & delicatè vltra modum vestitum, non referre qua parte cinædus esset: siquidem Deũ respicimus, qui omnem contaminationem abominatur, quacunque in parte vel animæ vel corporis nostri appareat. Ac ne dubium sit, memineris hìc pudicitiam à Deo commendari. Si pudicitiam requirit à nobis Dominus, quicquid

Coniugibus videndũ, nequid omnino admittant indignũ honestate ac temperantia matrimonij: alioqui vxorũ adulteros videri esse, nõ maritos. Vide Cal. Leuit. 12. 15. Amb. l. b. de philosoph. quẽ citat Augustinus lib. contra Iulianum. 2.

quicquid illi aduersum est damnat. Proinde si ad obedientiam aspiras, nec animus praua cupidine intus ardeat, nec oculi in corruptos affectus lasciuiant, nec corpus ad lenocinium excolatur, nec lingua spurcis sermonibus mentem ad similes cogitationes alliciat, nec gula sua intemperie inflammet. Sunt enim omnia eiusmodi vitia veluti maculæ quædam quibus castitatis puritas conspurcatur.

PRAECEPTVM OCTAVVM.

Non furtum facies.

45 Finis: Quoniam abominationi est Deo iniustitia, vt reddatur vnicuique quod suum est. Summa igitur erit, nos vetari rebus alienis inhiare, ac proinde iuberi suis vnicuique cõseruandis bonis fidelem operam impendere. Sic enim cogitandum est, vnicuique euenisse quod possidet, non fortuita sorte, sed ex distributione summi rerum omnium Domini: non posse igitur prauerti malis artibus facultates cuiuspiam quin fraus diuinæ dispensationi fiat. Plurima autem sunt furtorum genera. Vnum est in violentia: quum vi quacunque & prædatoria licẽtia aliena diripiuntur. Alterum in malitiosa impostura: vbi fraudulenter intercipiuntur. Aliud in tectiori calliditate: vbi per speciem iuris excutiuntur. Aliud in blanditiis: vbi sub donationis prætextu emunguntur. Sed ne in generibus recẽsendis nimium insistamus, artes omnes, quibus proximorum possessiones & pecuniæ ad nos deriuãtur, vbi à synceritate dilectionis, ad fallendi aut quouis modo nocendi cupiditatem obliquant, pro furtis nouerimus esse habendas. In forensi certamine obtineant licet, à Deo tamen non secus æstimantur. Nempe videt longas captiones, quibus simpliciorem homo vafer animum incipit irretire, donec in suas tandem nassas attrahat: videt duras inhumanásque leges, quibus potentior tenuem vrget ac præcipitat: videt illecebras quibus tanquam hamis imprudentem astutior inescat: quæ omnia latent humanum iudicium, nec in cognitionem veniunt. Neque hæc iniuria in pecunia modò, aut in mercibus, aut agris locum habet: sed in iure cuiusque: suo enim bono proximos fraudamus, si denegamus officia quibus erga eos obstringimur. Si procurator aut villicus otiosus vorat Domini substantiam, neque ad rei familiaris curam intentus est: si commissas sibi facultates vel iniuria dissipat, vel luxuriosè profundit: si seruus herũ ludibrio habet, si eius arcana diuulgat, si vllo modo tum vitam, tum bona eius prodit: si Dominus rursum familiam immaniter vexat: furti apud Deum tenetur. Alienum enim & retinet & peruertit qui non exequitur quod ex suæ vocationis munere aliis debet.

Expositio 8. præcepti, finis eius, summa etiam eius.

De variis furtorũ generibus, & quibusdam quæ licet a terrenis iudicet homines, apud Deum tamẽ furta cẽsentur.

Furem esse, qui nõ exequitur quod ex vocationis suæ munere aliis debet.

46 Rite ergo sic parebimus mandato, si nostra sorte contenti, nullum nisi honestum & legitimum lucrum facere studeamus: si non appetimus cum iniuria ditescere, nec fortunis diruere proximum moliamur, quo res nobis accrescat: si non crudeles opes, & ex aliorum sanguine expressas cumulare contendamus: si non intemperanter vndecunque per fas & nefas corradamus, quò vel expleatur nostra auaritia, vel prodigentiæ satisfiat. Verum econuerso sit nobis perpetuus hic scopus, omnes quoad licet consilio atque ope fideliter in retinendis suis iuuare: quòd si cum perfidis ac fallacibus negotium fuerit, ex nostro potius aliquid cedere parati simus, quàm vt contendamus cum illis. Neque id modò: sed quos rerum difficultate videmus premi eorum necessitatibus communicemus, ac nostra copia sublevemus eorum inopiam. Postremò respiciat vnusquisque quatenus ex officio aliis sit obligatus, ac quod debet, bona

Quid præstare nos oporteat vt pareamus octauo mandato, ostẽditur variis exemplis pro ratione personarum & diuersarũ functionum.

fide persoluat. Hac ratione populus omnes sibi præfectos in honore habeat, eorum dominationem æquo animo ferat, legibus & iussis pareat, nihil detrectet quod propitio Deo ferre possit. Rursum illi plebis suæ curam sustineant, publicam pacem conseruent, bonis sint præsidio, malos coerceant: sic omnia administrent quasi supremo iudici Deo functionis suæ rationem reddituri. Ecclesiarum ministri fideliter verbi ministerio incumbant, nec salutis doctrinam adulterent: sed puram & synceram populo Dei tradant. Nec doctrina solùm, sed vitæ exemplo instituant: præsint denique, vt boni pastores ouibus. Populus vicissim eos pro nunciis & Apostolis Dei suscipiat, eum iis honorem reddat quo summus Magister eos dignatus est: quæ eorum vitæ necessaria sunt præbeat. Parentes liberos, vt sibi à Deo commissos, alendos, regendos, docendos suscipiāt: nec sæuitia eorum animos exasperent, & à se auertant: sed lenitate ac indulgentia quæ suam personam deceat, eos foueant & amplectantur. Quo modo & suam illis obseruantiam à liberis deberi ante dictum est. Iuniores senilem ætatem reuereantur, vt eam ætatem honorabilem esse Dominus voluit. Senes quoque iuuentutis imbecillitatem sua prudentia, & (quo magis quàm illi pollent) rerum vsu moderentur, non asperis clamosisque insectationibus eos incessentes, sed temperantes comitate ac facilitate seueritatem. Serui se ad obsequium sedulos & morigeros dominis præstent: neque id ad oculum, sed ex animo, tanquam Deo ipsi seruientes. Heri quoque non morosos se & intractabiles erga seruos gerant, non asperitate nimia diuexent: non contumeliosè accipiant: sed potiùs agnoscant sibi fratres esse, suósque sub cœlesti Domino conseruos, quos mutuò amare & humaniter tractare debeant. Ad hunc, inquam, modum quisque reputet quid in suo ordine ac loco proximis debeat, & quod debet soluat. Ad hæc, referenda semper mens ad Legislatorem: vt animis, perinde ac manibus, regulam hanc nouerimus constitui: quò aliorum commodis atque vtilitatibus & tuendis & promouendis studeant.

PRAECEPTVM NONVM.

Non eris aduersus proximum tuum testis mendax.

Expositio præcepti non:: quo falsitatē Dominus coercet, qua vel mendacio vel obtrectādi libidine, alicuius nomē lædimus, aut cōmodis detrahimus.

Exod.23.1.
Leuit.19.16.

47 Finis eius: Quoniam mendacium Deus (qui veritas est) execratur, veritatem sine fuco esse inter nos colendam. Summa igitur erit, ne vel calumniis falsisque criminationibus violemus alicuius nomen, vel mēdacio in suis fortunis grauemus: denique ne maledicentiæ & procacitatis libidine quempiam lædamus. Cui interdicto cohæret imperium, vt vnicuique fidelem operam, quoad licet, in asserenda veritate commodemus, ad tuendam & nominis & rerum suarū integritatem. Sensum mandati sui videtur exponere voluisse Dominus Exod. 23, his verbis, Non suscipies vocem mendacij: nec iunges manum tuam, vt pro impio dicas falsum testimonium. Item, Mendacium fugies. Alio etiam loco, non ea modò parte à mendacio nos reuocat, ne simus criminatores ac susurrones in populo: sed ne quis decipiat fratrem suum, vtrunque enim distinctis mandatis cauet. Sanè dubium non est quin, vt præcedentibus mandatis cohibuit sæuitiam, impudicitiā, auaritiam, ita hîc falsitatem coerceat: cuius duo sunt membra, quæ prius notauimus, Aut enim malignitate & obtrectandi prauitate delinquimus in famam proximorum: aut mentiendo, interdum etiam obloquendo, detrahimus eorum commodis. Nihil autem interest, solenne & iudiciarium testimonium hîc nominari

nimari putes, an vulgare, quod in priuatis sermonibus fertur. Semper enim eo recurrendum est, ex singulis vitiorum generibus speciem vnam paradigmatis loco proponi, ad quam cæteræ referantur: eam autem potissimum deligi, in qua vitij turpitudo maximè emineat. Quanquam generalius extendere conuenit ad calumnias & sinistras obtrectationes, quibus iniquè grauantur proximi: quia forensis testimonij falsitas nunquam periurio caret. Periuriis autem, *quatenus Dei nomen profanant ac violant, in mandato tertio satis est obuiatum. Proinde legitima præcepti obseruatio est, vt lingua in asserenda veritate, proximorum tum bonæ famæ, tum vtilitatibus seruiat. Æquitas plusquam manifesta est. Nam si quibuslibet thesauris pretiosius est nomen bonum, nihilo minore noxa, nominis integritate quàm fortunis spoliatur homo. In diripienda autem eius substantia, non minus interdum falso testimonio, quàm manuum rapacitate proficitur.

Vide supra sect. 22. in fine.

48 Et tamen mirum est quàm supina securitate passim in hac re peccetur, vt rarissimi reperiantur qui non hoc morbo notabiliter laborét: adeò venenata quadam dulcedine oblectamur in alienis malis tum inquirendis, tum detegendis. Nec putemus idoneam esse excusationem si sæpenumero non mentimur. Nam qui prohibet mẽdacio fratris nomen deturpari, vult etiam illibatum conseruari, quantum per veritatem licet. Siquidem vtcunque illi aduersus mendacium tãtum caueat: eo ipso tamen innuit, sibi esse commendatum. Atqui id nobis sufficere debet ad famam proximo saluam custodiendam, Deo eam curæ esse. Quare damnatur proculdubio in vniuersum maledicentia. Porrò maledicentiam intelligimus, non obiurgationem, quæ fit castigandi studio: nõ accusationem aut iudiciariam denũciationem, qua remedium malo quæritur: non publicam reprehensionem, quæ ad incutiendum cęteris peccatoribus terrorem tendit: non manifestationem apud eos quorum salutis interest præmonitos fuisse, ne ignorantia periclitentur: sed odiosam criminationem quæ ex malignitate & obtrectandi petulantia nascitur. Quin huc quoque extenditur mandatum istud, ne scurrilem vrbanitatẽ affectemus, & amaris lædoriis intinctam, quibus aliorum vitia, sub imagine lusus, mordaciter perstringantur, qualiter solent nonnulli qui facetiarum laudem, cum aliorum rubore ac etiam gemitu captant: quando ex eiusmodi procacitate non leuiter interdum fratres sugillantur. Nunc si ad Legislatorem conuertamus oculos, quem conuenit non minus auribus atque animo, quàm linguæ pro suo iure dominari: succurret certè & audiendarum obtrectationum auiditatem, & importunam ad sinistra iudicia propensionem, nihilominus interdici. Ridiculum enim est siquis putet Deum odisse maledicentiæ in lingua morbum: malignitatis in animo, non improbare. Quare si verus est timor atq; amor Dei in nobis, demus operam quoad licet & expedit, & quantum fert charitas, ne maledictis & amaris salibus vel linguam vel aures præbeamus: ne obliquis suspicionibus temere mẽtem permittamus: sed æqui erga omnium dicta & facta interpretes, tum iudicio, tum auribus, tum lingua saluum illis suum honorem candidè seruemus.

Multa cõtra 8. præceptum à nobis peccari, etiamsi nõ mẽtimur.

Prudenter distinguendã maledicentiam, quæ dãnatur 8. præcepto, à iudiciaria denunciatione, obiurgatiõe quę fit castigãdi studio & similibus.

PRAECEPTVM DECIMVM.

49 Non concupisces domum proximi tui, &c.

Finis est: Quoniam totam animam dilectionis affectu possideri vult Deus, omnem aduersam charitati cupiditatem ex animis excutiendam.

Expositio 10. præcepti, quo nõ tantum

Consilium omne nocendi proximo (vt superioribus præceptis) phibetur, sed concupiscentia siue cupiditas omnis aduersa charitati. Vide & sect. 58.

Differentia inter cōcupiscentiā & consiliū. Vide & cap. 2. in fine sect. 24.

Summā igitur erit, ne qua cogitatio nobis irrepat, quæ noxia & in alterius detrimentum vergente concupiscentia, animos nostros cōmoueat. Cui respondet ex aduerso præceptum, vt quicquid concipimus, deliberamus, volumus, meditamur, id cum proximorum bono & commoditate sit coniunctum. Sed hìc magna & perplexa, vt videtur, difficultas nobis occurrit. Si enim verè superius à nobis dictū est, sub scortationis & furti vocabulis, scortandi libidinem, & nocendi, fallendíque consilium cohiberi: superuacuum fuisse videri queat, vt nobis postea seorsum alienorū bonorum concupiscentia interdiceretur. Sed nobis facilè nodum istum expediet distinctio inter consilium & concupiscentiam. Consiliū enim, qualiter de eo in superioribus præceptis loquuti sumus, est deliberata voluntatis consensio, vbi animum libido subiugauit. Cupiditas citra talem & deliberationem & assensionem esse potest, quum animus vanis peruersisque obiectis pungitur modò, & titillatur. Quemadmodum ergo volūtatibus, studiis, operibus, charitatis regulam præesse hactenus Dominus iussit: ita ad eandem nunc dirigi animi conceptiones iubet, ne sint vllæ prauæ & contortæ, quæ animum aliorsum extimulent. Quemadmodum animum inflecti atque induci in iram, odium, scortationem, rapinam, mendacium vetuit, ita nunc prohibet instigari.

Meritò tantum ardorem dilectionis tantamq; rectitudinem Deum à nobis exigere.

50 Neque verò sine causa tantam rectitudinem exigit. Nam quis æquum esse neget, omnes animæ potentias charitate occupari? Si qua autem à charitatis scopo aberret, quis morbosam esse inficietur? Iam verò vnde fit vt animum tuum subeant cupiditates fratri tuo damnosæ, nisi quòd neglecto illo, tibi vni studes? Si enim charitate totus esset imbutus animus, nulla eius particula talibus imaginationibus pateret. Vacuum ergo eatenus charitate esse oportet, quatenus cōcupiscentiam recipit. Obiiciet quispiam, non tamen consentaneum esse vt phantasiæ, quæ temere volutantur in mente, & tandem euanescunt, pro cōcupiscentiis, quarum sedes in corde est, damnentur. Respondeo, hìc quæstionem esse de eius generis phantasiis quæ dum mentibus obuersantur, simul animum cupiditate mordent ac feriunt: quandoquidem nunquam in mentem venit optare aliquid quin cor excitatum saliat. Mirabilem ergo dilectionis ardorem Deus mandat, quem ne minimis quidem concupiscentiæ tricis vult impediri. Animum mirificè compositum requirit, quem ne leuibus quidem aculeis commoueri contra dilectionis legem patitur. Ad hanc intelligentiam mihi primum viam aperuit Augustinus, ne graui suffragio destitui eam putes. Etsi autem qualibet praua cupiditate interdicere consilium Domini fuit, ea tamen obiecta in exemplum proposuit quæ falsa delectationis imagine nos vt plurimum capiunt: nequid cupiditati prorsus relinqueret, vbi ab iis rebus retrahit in quas potissimum insanit & exultat. En secunda Legis tabula, in qua satis admonemur quid hominibus debeamus propter Deum, à cuius consideratione pendet tota charitatis ratio. Quare frustra inculcaueris quæcunque in hac tabula docentur officia, nisi doctrina tua Dei timore & reuerentia, tanquam fundamento, subnitatur. Qui duo pręcepta quærunt in concupiscentiæ prohibitione, peruersa sectione quod vnum erat lacerare, prudés lector me tacente iudicabit. Nec obstat quòd secundò repetitur verbum Non concupisces: quia vbi domum posuit, partes eius enumerat, ab vxore incipiēs: vnde clarè patet, vno contextu, quod rectè Hebræi faciunt, legendū esse, ac Deum in summa præcipere, vt quod possidet quisque, maneat saluum & intactum non modò ab iniuria aut libidine fraudandi, sed à minima etiam cupiditate quæ animos solicitet.

Legem non docere argumenta tātum

51 Quorsum verò spectet Lex vniuersa, non erit nunc difficile iudicium, nempe in iustitiæ complemētum: vt hominis vitam ad diuinę puritatis

ritatis exemplar formet. Ita enim suum ingenium Deus illic delineauit, vt si quis factis quicquid illic præcipitur repræsentet, imagine Dei quodammodo sit in vita expressurus. Quamobrem Moses, quum summam illius reducere Israelitis in memoriam vellet, Et nunc Israel (aiebat) quid petit abs te Dominus Deus tuus, nisi vt timeas Dominum, & ambules in viis eius: diligasque eum, ac seruias ei in toto corde, & in tota anima, custodiasque mandata eius? Nec cessabat eadem occinere illis quoties indicandus erat Legis scopus. Huc ita respicit Legis doctrina, vt hominem vitæ sanctitate cum Deo suo coniungat, & (quemadmodum alibi Moses loquitur) cohærere faciat. Porrò eius sanctitatis perfectio in duobus iam recitatis capitibus sita est, Vt diligamus Dominum Deum ex toto corde, tota anima, totis viribus, & Proximum sicut nosipsos. Ac primum quidem est vt Dei dilectione anima nostra omni ex parte impleatur. Ex ea protinus vltrò fluet proximi dilectio. Quod ostendit Apostolus, dum scribit finem præcepti esse charitatem ex conscientia pura, & fide non simulata. Vides, tanquam in capite collocari conscientiam, & fidem non simulatam: hoc est, vno verbo, veram pietatem: inde charitatem deduci. Fallitur ergo si quis autumat rudimenta quædam & primordia iustitiæ duntaxat in Lege tradi, quibus homines ad tyrocinium inchoentur, non etiã dirigantur ad rectum bonorum operum metam: quando vltra illã Mosis & hanc Pauli sententiam, ad supremã perfectionem nihil desiderare queas. Quò enim quæso procedere volet, qui ista institutione contentus non erit, qua homo ad timorem Dei, ad spiritualem cultum, ad mandatorum obedientiam, ad sequendam viæ Domini rectitudinem, denique ad puritatem conscientiæ, synceram fidem & dilectionem eruditur? Vnde cõfirmatur illa Legis interpretatio, quæ omnia pietatis & dilectionis officia in eius præceptis vestigat & reperit. Qui enim arida ieiunáque tantùm elementa sectãtur, acsi dimidia ex parte voluntatem Dei edoceret, finem illius, teste Apostolo, nequaquam tenent.

quasi rudimenta, & primordia iustitiæ, sed verum eius complementum, expressionem imaginis Dei, & sanctitatis perfectionem: quæ ita comprehenditur duobus capitibus, dilectione scilicet Dei & proximi.

Deut. 10.12.

Deut. 6.5. & 11.13.

1. Tim. 1.5.

52 Enimuerò quia in commemoranda Legis summa interdũ Christus & Apostoli priorem tabulam prætermittunt, ea in re plurimi hallucinantur, dum eorum verba ad vtranque tabulam trahere volunt. Vocat Christus apud Matthæum præcipua Legis, misericordiam, iudicium & fidem. Sub fidei vocabulo mihi non est ambiguum quin veritatem erga homines designet. Atqui, vt sententia in totam Legem protendatur, quidam pro religione erga Deum accipiunt: frustra certè: nam Christus de his operibus disserit quibus homo se iustum approbare debet. Hanc rationem si obseruemus, desinemus etiam mirari cur alibi roganti adolescenti quæ sint mandata quorum obseruatione ad vitam ingredimur, hæc sola respondeat: Non occides, Non mœchaberis, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Honora patrem & matrem: Dilige proximũ tuum sicut teipsum. Siquidem prioris tabulæ obedientia aut in cordis affectu, aut in ceremoniis fere erat. Cordis affectus non apparebat, ceremoniis hypocritæ assiduè incumbebant: at opera charitatis talia sunt vt solidam iustitiam per ea testemur. Hoc verò ita passim occurrit in Prophetis, vt lectori mediocriter exercitato familiare esse debeat. Nam ferè quoties hortantur ad pœnitentiam, omissa priore tabula, fidem, iudiciũ, misericordiam & æquitatem vrgent. Neque hoc modo prætereunt Dei timorem, sed eius seriam probationem à signis exigunt. Hoc quidem notum est, vbi de Legis obseruatione disserunt, plerunque insistere in secunda tabula: quia illic maximè perspicitur iustitiæ & integritatis studium. Neque opus est recensere locos: quia per se quisque facilè animaduertet quod dico.

Matt. 23.24.

Hic & sect. 53. habes, Christum & Apostolos in commemoranda Legis summa prætermittere interdum priorem tabulam: non quod pluris sit ad iustitiam summam, vel hominibus innocenter viuere quam pietate Deum honorare: sed quia non ficta charitas veræ pietatis est approbatio.

Matt. 17.16.

53 Ergóne, inquies, pluris est ad iustitiæ summam, cum hominibus

innocenter viuere, quàm pietate Deum honorare? Minimè: sed quia nõ temere quis charitatem per omnia custodit, nisi Deum seriò timeat: inde quoque pietatis approbatio sumitur. Huc accedit, quòd Dominus quum probè nouerit nihil beneficentiæ à nobis peruenire ad seipsum posse (quod & per Prophetam testatur) non sibi officia nostra deposcit, sed erga proximum bonis operibus nos exercet. Itaque non sine causa Apostolus totam sanctorum perfectionem in charitate reponit. Nec ipsam alibi absurdè vocat Legis complementum: addens, Legem perfecisse qui diligit proximum. Item, Totum Legem vno verbo cõprehendi, Dilige proximum sicut teipsum. Nõ enim aliud docet quàm Christus ipse, dum ait, Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, eadem facite illis: hoc est enim Lex & Prophetæ. Certum est, in Lege & Prophetis primum locum tenere fidem & quicquid ad legitimum Dei cultum pertinet, inferiori loco subsidere dilectionem: sed intelligit Dominus, in Lege nobis tantùm præscribi iuris & æquitatis inter homines obseruantiam, qua ad testandum pium eius timorem siquis in nobis est, exerceamur.

Psal.16.2. *Ephes.3.9.* *Colos.3.14.* *Rom.13.8.* *Galat.5.14.* *Matt.7.12.*

54 Hîc ergo hæreamus, tum optimè ad Dei voluntatem Legísque præscriptum compositam fore vitam nostram, quum fratribus omni ex parte fructuosissima fuerit. In tota verò Lege syllaba vna non legitur, quæ regulam homini de iis statuat quæ carnis suæ commodo facturus aut omissurus sit. Et sanè quando ita nati sunt homines vt in amorẽ sui plus iusto toti proni ferantur, &, quantumuis à veritate excidant, eum semper retineant: nulla fuit opus Lege quę amorem illum spõte sua immodicum magis inflammaret. Quo planè perspicuum est, non nostri ipsorum amorem, sed Dei & proximi, obseruationem mandatorum esse: optiméque ac sanctissimè eum viuere qui quàm minimum fieri potest, sibi viuit ac studet: neminem verò eo peius nec iniquius viuere, qui sibi duntaxat viuit ac studet, suáque duntaxat cogitat ac quærit. Quinetiam quò magis exprimeret Dominus quanta propensione nos in proximorum dilectionem agi oporteret, ad nostri amorem (quia nullũ habebat vehementiorem aut validiorem affectum) tanquam ad regulam exegit. Ac diligenter quidem pensitanda est vis locutionis, non enim (quod stolidè somniarunt sophistæ quidam) priores partes τῇ φιλαυτίᾳ concedit, & secundas charitati assignat: sed potius quem naturaliter amoris affectum trahimus ad nos ipsos, eum ad alios trãsfert. Vnde Apostolus asserit, charitatem non quęrere quæ sua sunt. Nec pili ęstimanda est eorum ratio, Regulatum semper esse inferius sua regula. Siquidem nõ regulam statuit in amore nostri Dominus, cui charitas erga alios subesset: sed vbi naturali prauitate solebat amoris affectus in nobis residere, ostẽdit aliò iam oportere diffundi: vt non minori alacritate, ardore, sollicitudine parati simus ad benefaciendum proximo quam nobisipsis.

Contra Sophistas quosdã ostenditur charitatẽ esse amorem proximi, non nostri ipsorum.

Vide Augustinum de Doct. Christ. lib. 1. cap. 23. & sequẽtibus.

1. Cor. 13. 5.

55 Iam sub proximi vocabulo quum Christus in parabola Samaritani demonstrarit alienissimum quenque contineri, non est quòd dilectionis præceptum ad nostras necessitudines limitemus. Non nego, vt quisque est nobis coniunctissimus, ita officiis nostris esse familiarius adiuuandum. Ita enim fert humanitatis ratio, vt eò plura homines inter se officia communicent, quò arctioribus inter se aut cognationis, aut familiaritatis, aut viciniæ vinculis connectuntur. Atque id nulla Dei offensione, cuius prouidentia huc quodammodo adigimur. Sed dico vniuersum hominum genus, nulla exceptione, vno charitatis affectu esse amplexandum: nullũ hîc esse discrimen Barbari aut Græci, digni vel indigni, amici vel inimici: quoniam in Deo, non in seipsis consideradi sunt: à quo intuitu dum deflectimus, non mirum est si multis erroribus implicamur. Quare si veram diligẽdi lineam tenere libet, non in hominem primùm con-

Luc. 10. 36.

Proximi vocabulo etiam alienissimũ quenque & inimicum comprehendi.

conuertendi sunt oculi, cuius aspectus odium sæpius quàm amorem exprimeret: sed in Deum, qui amorem, quem sibi deferimus, ad vniuersos homines diffundi iubet: vt sit hoc perpetuum fundamentum, Qualiscunque sit homo, diligendum tamen esse, quia diligitur Deus.

56 Quapropter pestilentissimæ vel ignorantiæ vel malitiæ fuit, quòd Scholastici ex præceptis de non appetenda vindicta, de diligendis inimicis, quæ & omnibus olim Iudæis tradita fuerunt, & tum omnibus in commune Christianis tradebantur, consilia fecerunt, quibus parere vel non parere liberum esset. Eorum autem necessariam obedientiam ad monachos relegarunt. qui vel hoc vno simplicibus Christianis essent iustiores, quòd vltro se seruandis consiliis obstringerent. Et rationé assignant cur ea non recipiant pro legibus: quòd onerosa nimium & grauia videantur. Christianis præsertim, qui sunt sub Lege gratiæ. Itáne Legem Dei æternam de diligendo proximo refigere audent? An tale in aliqua Legis pagina discrimen extat: ac non magis passim illic occurrunt mandata quæ inimicorum dilectionem à nobis seuerissimè exigant? Quale enim est istud, quod esurientem iubemur inimicum pascere? eius boues & asinos errantes in viam dirigere, aut oneri succumbentes subleuare? Belluísne in eius gratiam benefaciemus, nulla in ipsum beneuolentia? Quid? annon æternum est verbum Domini, Mihi vindictam, & ego rependam? quod alibi quoque explicatius habetur, Non quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum. Aut hæc obliterent ex Lege, aut Dominum Legislatorem fuisse agnoscant, non consiliarium fuisse mentiantur.

Hic & sect. 57. damnantur ignorantiæ Scholastici, qui ex præceptis de nõ appetenda vindicta & de diligẽdis inimicis consilia fecerũt, quorum necessariæ obseruationi soli Monachi se astringerent.

Prou. 25.21.

Exod. 23.4.

Deut. 32.35.

Leuit. 19.18.

57 Et quid hæc, quæso, sibi volunt, quæ ausi sunt insulso glossemate illudere? Diligite inimicos vestros: benefacite iis qui oderunt vos: orate pro persequentibus vos: benedicite iis qui vos execrantur: vt sitis filij Patris vestri qui est in cœlis. Quis non hîc cum Chrysostomo ratiocinetur, ex tam necessaria causa probe constare non esse exhortationes, sed præceptiones? Quid nobis amplius restat, vbi expungimur è numero filiorum Dei? At secundùm eos filij Patris cœlestis erunt soli monachi, soli Deum Patrem audebunt inuocare. Quid interim Ecclesia? Eodem iure relegabitur ad Gentiles & publicanos. Dicit enim Christus, Si amicis vestris estis beneuoli, quam inde gratiam expectatis? annon Gentes & publicani idem faciunt? Bene verò nobiscum agetur si Christianorum titulus nobis relinquatur, cœlestis regni adimatur hæreditas. Nec minus firmum est Augustini argumentum, Quum scortari, inquit ille, Dominus vetat, non inimici minus quàm amici vxorem attingere prohibet: quum furtum interdicit, nihil omnino furari permittit, siue ab amico, siue ab inimico. Hæc autem duo, Non furari, & Non scortari, ad dilectionis regulam reuocat Paulus: imò docet sub hoc mandato contineri, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Ergo aut falsum Legis interpretem fuisse Paulum oportet, aut necessariò hinc conficitur, diligendos quoque esse inimicos ex præcepto, quemadmodum amicos. Verè itaque se filios Satanæ esse produnt qui commune iugum filiorum Dei excutiunt adeò licentiosè. Dubites autem maiorine stupiditate an impudentia istud dogma euulgarint. Nemo enim veterum est qui non tanquam de re certa pronunciet hæc esse mera præcepta. Ne Gregorij quidem ætate dubitatum de eo fuisse, ex secura eius asseueratione liquet: nam citra cõtrouersiam pro præceptis habet. Et quàm stolidè ratiocinantur: Onus, inquiunt, esset nimis graue Christianis. Quasi verò grauius quicquã excogitari possit quàm diligere Deum ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus. Præ ista Lege nihil nõ facile haberi debeat, siue diligendus inimicus, siue omnis vindictæ cupiditas ex animis deponenda. Omnia certè

Matt. 5.44.

Libro de cõpunctione cordis, & Ro. 7.

Matt. 5.46.

Lib. de doctr. Chr.

Rom. 13.9.

Veteres Ecclesiæ doctores, ad quos [?] Gregorium ipsum [?] censiti [?], non [?] consilio proponi, sed pro præceptis mandari, vt diligamus inimicos, &c.

nostræ imbecillitati ardua sunt & difficilia, vel ad minimum vsque Legis apicem. Dominus est in quo virtutem facimus: det ille quod iubet, & iubeat quod velit. Sub lege gratiæ esse Christianos, non est effrænatè sine lege vagari, sed Christo insitos esse, cuius gratia à Legis maledictione liberi sint, & cuius Spiritu Legem habeant in cordibus inscriptam. Hanc gratiam, Legem impropriè vocauit Paulus, alludens ad Legem Dei, cui per contentionem eam opponebat: isti in nomine Legis de nihilo philosophantur.

Hic & sect. 59. cōtra peruersam Sophistarum imaginationem de peccatis venialibus (quæ dicūt esse cupiditates sine deliberato assēsu, & nō diu cordi insidentes) ostenditur, omne peccatū (ad leuissima vsq; cōcupiscentiā) mortem mereri, & mortale esse, nisi in sanctis, qui Dei misericordia veniam consequūtur. Vide & lib. 3. cap. 4 sec. 28. vbi illud quoq; habes, nō esse hoc dogma Stoicū de peccatorū æqualitate. Lib. 2. de Bapt. cō. Donati. cap. 6.

58 Eiusdem est rationis quòd peccatum veniale nuncuparunt, cùm occultam impietatem, quæ primæ tabulæ aduersatur tum directam vltimi mandati præuaricationem. Sic enim definiunt, esse cupiditatem sine deliberato assensu, quę nō diu cordi insideat. Ego autem ne subire quidē posse dico, nisi ob defectum eorum quæ in Lege requiruntur. Vetamur alienos habere deos. Quum mens diffidentiæ machinis perculsa, aliò circunspectat, quum subita cupidine aliò trāsferendę suę beatitudinis incessitur: vnde isti quamlibet euanidi motus, nisi quia est aliquid in anima vacuum ad recipiēdas eiusmodi tentationes? Ac ne longiùs argumentū protrahatur, præceptum est de diligendo Deo ex toto corde, ex tota mente, ex tota anima: nisi ergo omnes animæ potentiæ in Dei amorem intenduntur, iam discessum est à Legis obedientia: quia Deo non bene stabilitum in conscientia nostra thronum arguunt qui illic insurgunt aduersus regnum eius hostes, eiúsq; edicta interpellant. Mandatum verò vltimum propriè huc pertinere demonstratum est. Pupugit nos animi aliquod desiderium? iam concupiscentiæ rei tenemur, ac simul constituimur Legis transgressores: quia Dominus non tantùm deliberare & machinari quod sit in iacturam alterius vetat, sed concupiscentia etiam stimulari & æstuare. Legis verò transgressioni maledictio Dei semper incumbit. Non est igitur quòd vel leuissimas cupiditates iudicio mortis eximamus. In æstimandis peccatis, inquit Augustinus, non afferamus stateras dolosas, vbi appendamus quod volumus, & quomodo volumus, pro arbitrio nostro, dicentes, hoc graue, hoc leue est: sed afferamus stateram diuinam de Scripturis sanctis tanquam de thesauris Dominicis: & in illa quid sit grauius appendamus: imò non appendamus, sed à Domino appensa recognoscamus. Quid autem Scriptura? certè dum Paulus stipendium peccati, mortem vocat, sibi putidam hanc distinctionem incognitam fuisse ostendit. Quum plus iusto procliues ad hypocrisin simus, fomentum hoc addi minimè oportuit quod torpidas conscientias mulceret.

Matt. 5. 19.

59 Vtinam reputarent quid sibi velit illud Christi dictum, Qui transgressus fuerit vnum ex mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, nullus habebitur in regno cœlorū. An ex eo numero non sunt, dum Legis transgressionem ita extenuare audent acsi digna morte nō esset? Atqui oportuerat considerare, non simpliciter quid præcipiatur, sed quisnā sit ille qui præcipit, quia in qualicunque mandatæ ab eo Legis transgressiuncula eius authoritati derogatur. An illis parum est Dei maiestatem vlla in re violari? Deinde si suam in Lege voluntatem exposuit Deus, quicquid Legi contrarium est, illi displicet. An iram Dei sic exarmatam fingent vt non mortis vindicta protinus consequatur? Neque ipse obscurè pronuntiauit (si vocem eius exaudire in animum potius inducerent, quàm claram veritatem insipidis suis argutationibus obturbare.) Anima, inquit, quæ peccauerit, ipsa morietur. Item quod nuper citaui, Stipendium peccati, mors. Isti autem quod peccatum esse fatentur, quia negare nequeunt, mortale tamen non esse contendunt. Sed enim quia plus satis hactenus insaniæ indulserunt, discant saltem aliquando resipiscere.

Ezech. 18. 20.
Rom. 6. 23.

re. Quòd si delirare perseuerant, illis valere iussis, habeant filij Dei, omne peccatum mortale esse: quia est aduersus Dei voluntatem rebellio, quæ eius iram necessariò prouocat: quia est Legis præuaricatio, in quam edictum est sine exceptione Dei iudicium: Sanctorum delicta venialia esse, non ex suapte natura, sed quia ex Dei misericordia veniam consequuntur.

Christum, quamuis sub lege Iudæis cognitus fuerit, tamen Euangelio demum exhibitum fuisse. CAPVT IX.

QVIA nō frustra Deus iam olim per expiationes & sacrificia voluit se Patrem testari, nec frustra populum electū sibi consecrauit: iam tunc haud dubiè in eadem imagine cognitus est in qua nunc pleno fulgore nobis apparet. Ideo Malachias, postquam Iudæos ad Legem Mosis iussit attendere, & in eius studio perseuerare (quia post eius mortem futura erat aliqua muneris Prophetici interruptio) mox denuntiat exoriturum esse solem iustitiæ. Quibus verbis admonet, Legem in hoc valere vt pios in expectatione venturi Christi contineat: eius tamen aduentu longè plus lucis sperandum esse. Hac ratione Petrus Prophetas dicit fuisse sciscitatos & sedulò inquisiisse de salute quæ nunc per Euangelium patefacta est: & fuisse illis reuelatum quòd non sibi vel suo seculo, sed nobis ministrarent ea quæ per Euangelium annuntiantur. Nō quòd inutilis fuerit veteri populo eorū doctrina, vel ipsis etiam nihil profuerit: sed quia thesauro potiti non sunt, quem nobis trāsmisit Deus per eorum manum. Nam hodie nobis ante oculos familiariter proponitur gratia de qua testificati sunt: & quum eam modicè delibauerint, vberior nobis offertur eius fruitio. Ideo Christus, qui se testimoniū à Mose habere asserit, gratiæ tamen mensuram qua Iudæos superamus extollit. Nam discipulos alloquens, Beati, inquit, oculi qui vident quæ videtis: & beatæ aures quę audiunt quæ vos auditis. Multi enim Reges & Prophetę hoc optarunt, nec adepti sunt. Hæc non parua est reuelationis Euangelicę cōmendatio, quòd sanctis Patribus, qui rara pietate excelluerunt, nos Deus prætulit. Cui sententiæ minimè repugnat alter locus: vbi dicitur Abrahā vidisse diem Christi, & gaudio exultasse. Qui etsi obscurior fuit intuitus rei procul remotæ: nihil tamen ad bene sperandi certitudinem defuit: vnde lętitia illa quæ sanctum Patriarcham ad mortem vsque comitata est. Neque vox illa Iohannis Baptistę Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus qui est in sinu Patris enarrauit nobis, pios qui antè mortui fuerāt, excludit à societate intelligentiæ & lucis quæ refulget in Christi persona: sed illorum sortem cum nostra comparans, mysteria quę sub vmbris obscurè tantùm speculati sunt, docet nobis manifesta esse: quemadmodum probè explicat author epistolę ad Hebręos, multifariam & multis modis loquutum fuisse olim per Prophetas, nunc verò per dilectum Filium. Quamuis ergo vnigenitus ille, qui nobis hodie est splendor gloriæ & character substantię Dei patris, olim Iudęis innotuerit, sicuti alibi citauimus ex Paulo, fuisse antiquę liberationis ducem, verum tamen est quod alibi tradit idem Paulus, Deum qui iussit è tenebris lumen splendescere, nunc illuxisse cordibus nostris, ad illustrandam notitiam glorię Dei in facie Iesu Christi: quia vbi apparuit in hac sua imagine, quodammodo se fecit visibilem, prę ut obscura & vmbratilis ante fuerat eius species. Quo turpior & magis detestabilis est eorū ingratitudo ac prauitas, qui hîc in meridie cęcutiunt. Et ideo mentes eorum à Satana obtenebratas esse dicit Paulus, ne cernant gloriam Christi, nullo velo interposito, in Euangelio refulgentem.

Sāctos Patres delibauisse gratiam, quæ hodie nobis plena abundantia offertur: vidisse diē Christi, licet obscuriore intuitu: cuius nunc gloria nullo velo interposito, in Euāgelio refulget. Hîc & sect. 2.

Malach. 4. 2.
1. Pet. 1. 12.
Iohan. 5. 46.
Matt. 13. 16.
Luc. 10. 23.
Iohan. 8. 56.
Iohan. 1. 18.
Hebr. 1. 1.
2. Cor. 4. 6.

1.Tim.4.6.

Euangeliũ propriè & specialiter vocari promulgationem exhibitæ in Christo gratiæ, non quæ de peccatorũ remissione apud Prophetas extant promissiones.

2 Porrò Euangelium accipio pro clara mysterij Christi manifestatione. Fateor certè, quatenus Euãgelium vocatur à Paulo doctrina fidei, eius partes censeri quæcunque passim in Lege occurrunt promissiones de gratuita peccatorum remissione, quibus sibi Deus reconciliat homines. Fidem enim terroribus illic opponit, quibus angitur & vexatur conscientia, si ex operibus petenda sit salus. Vnde sequitur, vocem Euangelij largè sumendo, sub ea comprehendi quæ olim testimonia Deus misericordiæ suæ paterníque fauoris Patribus dedit. Verùm per excellentiam aptari dico ad promulgationem exhibitæ in Christo gratiæ: ídque non modò communi vsu receptum est, sed à Christi & Apostolorum authoritate pendet. Vnde proprium hoc illi tribuitur, ipsum prædicasse Euangelium regni. Et Marcus præfatur hoc modo, Initium Euangelij Iesu Christi. Nec verò opus est locos colligere quibus probetur res satis superque nota. Suo igitur aduentu Christus vitam & immortalitatem illustrauit per Euangelium. Quibus verbis non intelligit Paulus demersos fuisse Patres in tenebris mortis, donec carnem indueret Filius Dei: sed hanc prerogatiuam honoris Euangelio vendicans, nouum & insolitum legationis genus fuisse docet, qua Deus quæ pollicitus fuerat præstitit: vt in Filij persona extaret promissionum veritas. Nam etsi semper experti sunt fideles verum esse illud Pauli, In Christo omnes promissiones esse etiam & amen: quia eorum cordibus fuerunt obsignatæ: quia tamen omnes nostræ salutis numeros in carne sua impleuit, viua ipsa rerum exhibitio iure nouum & singulare preconium obtinuit. Ex quo illud Christi, Post hac videbitis cœlos apertos, & Angelos Dei ascédentes ac descendentes super Filium hominis. Etsi enim alludere videtur ad scalam in visione ostensam Patriarchæ Iacob, præstantiã tamen aduentus sui commendat hac nota, quòd ianuam cœlorum nobis aperuerit vt familiaris pateat ingressus.

Matt.4.17.
Marc.1.1.
2.Tim.1.10.
2.Cor.1.20.
Iohan.1.51.

Contra Serueti dogma (qui eo prætextu quòd fide Euangelij habemus promissionũ omnium complemẽtum, abolet promissiones) ostenditur, quãuis præsentem spiritualiũ bonorũ plenitudinẽ nobis in Euangelio Christus offerat, fruitionem tamen sub custodia spei semper latere quandiu hic viuimus: idcirco in promissiones adhuc nobis recumbendũ.

3 Cauendum tamen est à diabolica imaginatione Serueti, qui dum magnitudinem gratiæ Christi extollere vult, vel saltẽ se velle fingit, promissiones in totum abolet, quasi finem simul cum Lege acceperint. Obtendit, fide Euangelij nobis afferri promissionum omnium complementum. Quasi verò nulla sit inter nos & Christũ distinctio. Admonui quidem nuper, Christum nihil reliquum fecisse ex tota salutis nostræ summa: sed ex eo perperam infertur, beneficiis ab ipso partis nos iam potiri: ac si falsum illud Pauli esset, salutem nostram in spe esse absconditam. Fateor quidem nos, in Christum credendo, simul transire à morte in vitam: sed tenendum interea est illud Iohannis, quanuis sciamus nos esse filios Dei, nondũ tamen apparuisse, donec similes ei erimus: dum scilicet eum videbimus qualis est. Quanuis ergo præsentem spiritualium bonorum plenitudiné nobis in Euangelio Christus offerat, fruitio tamen sub custodia spei semper latet, donec corruptibili carne exuti, transfiguremur in eius qui nos præcedit gloriam. Interea in promissiones recumbere nos iubet Spiritus sanctus, cuius authoritas compescere apud nos debet latratus omnes impuri illius canis. Nam teste Paulo, pietas tam futuræ quàm præsentis vitæ promissionem habet: qua ratione iactat se Apostolum Christi secundùm promissionem vitę quę in ipso est. Et alibi nos easdem habere promissiones admonet, quibus olim donati fuerunt sancti. Denique hanc fœlicitatis summam statuit, quòd obsignati simus Spiritu promissionis sancto. Nec verò aliter Christo fruimur, nisi quatenus eum amplectimur promissionibus suis vestitum. Quò fit vt habitet ipse quidem in cordibus nostris, & tamen ab ipso peregrinemur: quia per fidem ambulamus, & non per aspectum. Nec malè inter se conueniũt hęc duo, nos possidere in Christo quicquid ad cœlestis vitæ perfectionem spectat,

Rom.8.24.
1.Tim.4.8.
2.Tim.1.1.
2.Cor.7.1.

spectet,& tamen fidem esse visionem bonorum quę non videntur. Tantum in natura promissionum vel qualitate notandũ est discrimen: quia Euangelium digito monstrat quod Lex sub typis adumbrauit.

Legem Euãgelio opponi nonnunquam vt operum merita gratuitæ imputationi iustitiæ: sed sæpe alium esse alterius ad alterum respectum, cùm eandem salutis rationem afferant.

4 Hinc etiam conuincitur eorum error, qui Legem nunquam aliter Euãgelio conferunt, quã operum merita gratuitæ imputationi iustitię. Est quidẽ hęc antithesis minimè repudianda: quia sæpe Paulus sub Legis nomine regulã iuste viuendi intelligit, qua Deus à nobis exigit quod suum est, nullam vitæ spẽ faciens nisi omni ex parte obsequimur, ac vicissim maledictione addita si vel minimũ deflectimus: nempe vbi disputat gratis nos placere Deo & per veniam iustos censeri, quia nusquam inuenitur Legis obseruatio, cui merces promissa est. Aptè igitur Paulus iustitiã Legis & Euangelij facit inter se contrarias. Sed non ita successit Euangelium toti Legi, vt diuersam rationem salutis afferret: quin potius vt sanciret ratũq; esse probaret quicquid illa promiserat, & corpus vmbris adiungeret. Neq; enim Christus, vbi dicit Legem & Prophetas fuisse vsque ad Iohannem, Patres maledictioni addicit, quã effugere non possunt serui Legis: sed rudimentis tantùm imbutos fuisse significat, vt longè subsisterent infra Euangelicæ doctrinæ altitudinem. Proinde Paulus, Euangelium appellans Dei potentiam in salutem omni credenti, mox addit habere testimonium à Lege & Prophetis. In fine verò eiusdem Epistolę, quanquam præconium Iesu Christi reuelationem esse tradit mysterij temporibus æternis taciti, sententiam hãc addita explicatione mitigat, manifestatum esse docẽs per Scripturas Propheticas. Vnde colligimus, vbi de tota Lege agitur, Euangelium respectu dilucidæ manifestationis tantummodo ab ea differre: cæterùm propter inæstimabilem gratiæ affluentiam, quæ nobis fuit in Christo exposita, non abs re eius aduentu dicitur erectum fuisse in terris cœleste Dei regnum.

Rom.1.16.

Iohannẽ Baptistã habuisse munus medium inter Prophetas legis interpretes, & Apostolos Euãgelij præcones.

5 Iam inter Legẽ & Euangelium interpositus fuit Iohannes, qui medium obtinuit munus, & vtriq; affine. Etsi enim Christũ vocans agnum Dei & victimam expiandis peccatis, summã Euangelij protulit: quia tamen incõparabilem illam virtutem & gloriam quæ demum enituit in resurrectione, nõ explicuit: Christus Apostolis parẽ esse negat. Hęc enim significant eius verba, quamuis inter filios mulierũ excellat Iohãnes, qui tamen minimus est in regno cœlorũ, maiorem illo esse. Quia nõ hominum personas illic cõmendat: sed postquam Iohannem prętulit omnibus Prophetis, Euangelij prędicationẽ in summũ gradum attollit quam alibi vidimus notari per regnum cœlorũ. Quòd autẽ se vocem tantùm esse Iohannes ipse respondet, quasi Prophetis esset inferior, nõ facit hoc simulatæ humilitatis causa, sed docere vult sibi non mãdatam esse propriam legationẽ, sed officio apparitoris se defungi: sicuti à Malachia prędictum erat, Ecce mitto Eliam Prophetam antequam veniat dies Iehouę magnus & terribilis. Nec verò aliud toto ministerij sui cursu egit quàm vt Christo pararet discipulos. Sicuti etiã hoc sibi diuinitus iniunctũ esse ex Isaia probat. Hoc sensu dictus est à Christo lucerna ardens & lucens, quia nondũ illuxerat plenus dies. Nec tamẽ hoc obstat quominus numeretur inter Euangelij pręcones, sicuti eodẽ vsus est Baptismo, qui postea traditus fuit Apostolis. Sed quod exorsus est, nõnisi Christo in cœlestem gloriam recepto liberiore progressu per Apostolos completum est.

Matt.11.11.

Iohan.1.23.

Malach.4.5.

Iohan.5.35.

De similitudine Veteris & Noui testamenti.

CAPVT X.

De cõcẽtu vtriusq; testamenti. Vide Aug. lib. de Mori. Eccl. Lat. præcipuè cap. 28.

Ex superioribus liquere iam potest, quoscunque ab initio mundi homines Deus in populi sui sortem cooptauit, eadem lege atque doctrinæ eiusdem quæ inter nos viget vinculo fuisse ei fœderatos: sed

quia non parum interest caput hoc stabiliri, vice appendicis annectam, quum Patres eiusdem nobiscũ hæreditatis fuerint consortes, & eiusdem Mediatoris gratia communem salutem sperauerint, quatenus in societate hac diuersa fuerit eorum conditio. Quanquam autem quæ ex Lege ac Prophetis ad eius probationem collegimus testimonia, palàm faciũt non aliam vnquam fuisse in Dei populo religionis pietatísque regulam: quia tamen apud scriptores multa sæpe de discrimine Veteris ac Noui Testamenti disputantur, quæ scrupulum parum acuto lectori iniicere possint, huic rei meliùs atque exactiùs discutiendæ peculiarem locum iure destinabimus. Quinetiam quod vtilissimum alioqui futurum erat, necessarium nobis fecerunt prodigiosus nebulo Seruetus & furiosi nonnulli ex Anabaptistarum secta, qui non aliter de Israëlitico populo sentiunt quàm de aliquo porcorum grege, vtpote quem nugantur à Domino in hac terra saginatũ, citra spem vllam cœlestis immortalitatis. Hunc ergo pestiferum errorem vt arceamus à piis animis, simul etiam vt difficultates omnes eximamus, quæ audita diuersitatis mẽtione inter Vetus ac Nouum Testamentum, suboriri protinus solent, obiter inspiciamus quid simile, quídve diuersum habeant, quod olim cum Israëlitis fœdus ante Christi aduentum Dominus pepigit, & quod nunc eo manifestato percussit nobiscum.

Vnum esse substantia & re ipsa Vetus ac Nouum Testamentũ, administratione tantùm variare.

2 Ac vno quidem verbo expediri vtrunque potest: Patrum omnium fœdus adeò substantia & re ipsa nihil à nostro differt, vt vnum prorsus atque idem sit: administratio tamen variat. Sed quia ex tanta breuitate nemo certam intelligentiam assequeretur, longiorem explicationem, siquid prodesse volumus, persequi necesse est. Cæterùm in similitudine vel potiùs vnitate ostendenda, singulas particulas, quæ iã expeditę sunt, ex integro retractare superuacuum fuerit: miscere verò quæ adhuc alibi dicenda erũt, intempestiuum. In tribus autem maximè capitibus hîc insistendum est. Primùm vt teneamus, non carnalem opulentiam ac fœlicitatem metam fuisse Iudæis propositam, ad quam demum adspirarẽt, sed in spem immortalitatis fuisse cooptatos: atque huius adoptionis fidẽ illis fuisse tum oraculis, tum Lege, tum Prophetiis certò factam. Deinde, fœdus quo conciliati Domino fuerũt, nullis eorum meritis, sed sola Dei vocantis misericordia fuisse suffultum. Tertium, & habuisse ipsos & cognouisse mediatorem Christum, per quem & Deo coniungerentur, & promissionum eius compotes forent. Ex quibus secũdum, quia nondum fortè satis innotuit, suo loco fusè demonstrabitur. Plurimis enim ac luculentis Prophetarum testimoniis confirmabimus, à mera fuisse bonitate ac indulgentia quicquid vnquam Dominus populo suo benefecit ac promisit. Tertium quoque suas habuit sparsim non obscuras demonstrationes. Ac ne primum quidem intactum reliquimus.

Similitudo vtriusque testamenti in tribus præcipuè capitibus vertitur.

*Rom. 1. 2.
*Rom. 3. 21.
*Ephes. 1. 13.

Prima similitudo veteris Testamenti cum nouo: nẽpe vetus Testamentũ nõ detinuisse patres in terrena felicitate, sed præcipuè spectasse ad futurã vitã, ostẽditur ex Paulo qui sub eo dicit cõ-

3 In hoc ergo explicando (quia ad causam præsentem maximè pertinet, & de ipso plus controuersiæ nobis faciunt) intentiorem ponemus operam: sic tamen vt siquid aliorum explicationi adhuc deest, obiter sufficiatur, vel oportuno deinde loco addatur. Sanè de omnibus dubitationem eximit Apostolus, *quum ait Deum Patrem Euãgelium, quod de Filio suo secundùm tempus destinatum promulgauit, longè antè per Prophetas in Scripturis sanctis promisisse. *Item, fidei iustitiã quæ per Euãgelium ipsum docetur, testimonium habere à Lege & Prophetis. Euangelium siquidem hominum corda non in præsentis vitæ lętitia detinet, sed ad spem immortalitatis euehit: non terrenis deliciis affigit, sed spem in cœlo repositam annuntians, illuc quodammodo trãsportat. Sic enim alibi definit, *Posteaquã Euãgelio credidistis, obsignati estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrhabo hæreditatis nostræ, in redemptionem

acquisitę

acquisitę possessionis. *Item, audiuimus fidem vestram in Christo Iesu & charitatem erga sanctos: propter spem vobis repositam in cœlis, de qua audistis per sermonem veracem Euangelij. "Item, Vocauit nos per Euangelium in participationem gloriæ Domini nostri Iesu Christi. "Vnde & verbum salutis & potentia Dei ad saluandos fideles & regnum cœlorum nuncupatur. *Quòd si spiritualis est Euangelij doctrina, & ad vitæ incorruptibilis possessionem aditum aperit, ne putemus eos quibus promissum ac denuntiatum fuit, prætermissa neglectaque animæ cura, in captandis corporis voluptatibus instar pecudum obstupuisse. "Nec cauilletur hic quispiam, promissiones quæ in Lege & Prophetis de Euangelio sunt consignatæ nouo populo esse destinatas. Nã paulò post quàm illud posuit de Euangelio in Lege promisso, subijcit quæcunq; Lex continet, ad eos sine dubio propriè dirigi qui sub Lege sunt. In alio quidem argumento fateor: sed non adeo erat obliuiosus, vt quum diceret ad Iudæos verè pertinere quæcunq; Lex docet, non cogitaret quid paucis ante versibus affirmasset de Euangelio in Lege promisso. Clarissimè ergo demonstrat Apostolus ad futuram vitam præcipue spectasse testamentum Vetus, quum sub eo dicit Euangelij promissiones contineri.

Euangelij promissiones quæ Pauli sententia prolixè exponuntur sec. 4.5.6. Probatur id ipsum & sec. 7.8.9. & sequentib. usque ad finem capitis.

* Col. 1.5.
" 2. Thess. 2.14.
" Ephes. 1.13.
* Rom. 1.16.
" 1. Cor. 1.18.
Rom. 3.19.

4 Eadem ratione sequitur & gratuita Dei misericordia constitisse, & Christi intercessione fuisse confirmatum. Nam & Euangelica prædicatio nihil aliud quàm paterna Dei indulgentia iustificari præter suũ meritum peccatores pronuntiat: & tota eius summa in Christo terminatur. Quis igitur expertes Christi Iudæos facere ausit, quibuscum audimus fuisse percussum Euangelij fœdus, cuius vnicum fundamentum Christus est? Quis alienos reddere à gratuitæ salutis beneficio, quibus administratum fuisse audimus iustitiæ fidei doctrinam? Ac ne diu de re liquida disceptemus, habemus insignem Domini sententiam: Abraham exultauit vt videret diem meum: vidit, & gauisus est. * Et quod de Abraham testatur illic Christus, ostendit Apostolus in fideli populo fuisse vniuersale, quum dicit Christum manere heri, hodie, & in secula. Neque enim de Christi æterna diuinitate simpliciter illic loquitur: sed de eius virtute, quæ perpetuò fidelibus fuit patefacta. *Quare & beata Virgo & Zacharias in suis canticis reuelatam in Christo salutem, exhibitionem esse dicũt promissionum, quas Abraham & Patriarchis olim fecerat Dominus. Si Christum suum exhibendo, iurisiurandi sui veteris fidem soluit Dominus, dici non potest quin eius finis in Christo & vita æterna semper fuerit.

Secundò similitudo veteris & noui testamenti, quod non nostris meritis sed gratuita Dei misericordia & illud fuit fundatum: tertia similitudo, tum etiã cognitio Christi Mediatoris & intercessione fœdus Patrum cum Deo probatur hic & sect. 5. & 6.

* Iohan. 8.56.
Heb. 13.8.
Luc. 1.54. & 72.

5 Quin Apostolus non fœderis tantùm gratia pares nobis facit Israelitas, sed etiam sacramentorum significatione. Nam pœnarum exemplis quibus castigatos olim fuisse illos Scriptura recitat, deterrere * Corinthios volens, ne in similia flagitia incurrerent, à præfatione ista orditur, Non esse cur vllam prærogatiuam nobis vendicemus, quæ nos à Dei vindicta eripiat quam illi subierunt: quãdo non iisdem modò beneficiis prosequutus sit illos Dominus, sed iisdẽ quoq; symbolis illustrem inter eos gratiam suam reddiderit: acsi diceret, Si cõfiditis vos extra periculum esse, quia & Baptismus quo insigniti estis, & Cœna quã quotidie suscipitis, eximias habent promissiones: interim contempta Dei bonitate, licentiosè lasciuitis: scitote nec Iudæos talibus symbolis caruisse, aduersus quos tamen iudicia sua Dominus seuerissimè exercuit. Baptizati sunt in transitu maris & nube qua protegebantur ab ardore solis. Transitum illum Baptismum carnalem fuisse aiunt, qui spirituali nostro secundum quandam proportionem respõdeat. Verùm si id recipitur, non procederet Apostoli argumentum, qui hîc vult ademptum Christianis ne Baptismi prærogatiua Iudæos præcellere se putent. Nec obnoxium est

Sacramentorum etiam significatione Israelitas sub Lege, Christiano populo pares fuisse, probatur hic & sec. 6.

* 1. Cor. 10. 1. & 11.

huic cauillo quod protinus sequitur, Illos eandem nobiscum spiritualem escam manducasse, ac eundem bibisse spirituale potum, quem Christum interpretatur.

Iohan.6.31. 6 Obiiciunt quidem ad frangendam hanc Pauli sententiam quod ait Christus, Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. Qui manducat carnem meam, non morietur in æternum: quę duo inter se nullo negotio conciliantur. Dominus, quia sermonem habebat ad auditores, qui tantùm ventris alimento quęrebant saturari, verum animæ cibum non curabant, ad eorum captum orationem aliquantum attemperat, pręsertim verò comparationem mannæ & corporis sui pro eorum sensu statuit. Postulabant vt acquirendæ sibi authoritatis gratia suam virtuté miraculo aliquo approbaret quale ediderat Moses in deserto quum manna è cœlo impetrauerat. In manna autem nihil apprehendebant nisi carnalis inediæ, qua populus tunc affligebatur, remedium: ad mysterium illud sublimius, quod Paulus respicit, non penetrabant. Christus ergo, vt demonstret quanto præstantius à se beneficium expectare debeant, quàm quod à Mose collatum patribus suis prædicarent, hanc comparationem format, Si magnum fuit opinione vestra, & memorabile miraculum, quod Dominus per Mosen populo suo, ne in deserto fame periret, cœlestem cibum subministrauit, quo sustentaretur ad modicum tempus: hinc colligite quātò excellentior sit cibus qui immortalitatem largitur. Videmus cur quod in manna præcipuum erat, prętermiserit Dominus, infimam tātùm eius vtilitaté notarit. Nempe quoniam Iudæi, velut exprobrandi studio, Mosen illi obiecerant, qui populi necessitati mannæ remedio opitulatus esset: respondet, se longè superioris gratiæ esse administrū, præ qua vilescere meritò debeat carnalis populi educatio, quam solam tanti æstimabant. Paulus quia nouerat Dominum, quum manna è cœlo deplueret, non in ventris duntaxat pastum effudisse, sed spiritualis quoque mysterij loco dispensasse ad figurādam quæ in Christo habetur spiritualem viuificationem, partem istam, quæ consideratione dignissima erat, nō negligit. Quare certò clareque conficitur, non easdem modò quibus nos dignatur nunc Dominus, vitæ æternæ ac cœlestis promissiones communicatas fuisse Iudęis, sed etiam sacramentis verè spiritualibus obsignatas. Qua de re copiosè Augustinus aduersus Faustum Manichæum disputat.

Prima similitudo veteris testamenti cū nouo, spirituale, scilicet fuisse, & quod cōtineret promissionem vitæ æternæ probatur ex Lege et Prophetis: primùm, quia verbum suum eis communicauit, quod æternum incorruptibile & viuificū esse dicunt Isaias & Petrus.

** 1 Pet.1.23. Isa.40.6.*

7 Quòd si testimonia ex Lege & Prophetis sibi recitari malint lectores, ex quibus perspiciant spirituale fœdus fuisse Patribus etiam commune sicuti ex Christo & Apostolis audimus: huic quoque voto obsequar, eòque libentiùs quòd ita certius conuincentur aduersarij, nequid postea tergiuersari queant. Atque ab ea quidē demonstratione incipiam, quam tametsi Anabaptistarum supercilio futilem & penè ridiculā fore scio, apud dociles tamen & sanos plurimùm valebit: ac pro confesso sumo, eam verbo Dei inesse vitæ efficaciam, vt quoscunque Deus participatione eius dignatur, eorū animas viuificet. *Valuit.n semper illud Petri: semen esse incorruptibile quod in æternum manet, sicuti etiam ex verbis Isaię colligit. Iam quū hoc sacro vinculo Deus olim sibi deuinxerit Iudęos, non dubiū est quin eos segregauerit in spem æternę vitę. Nam quū verbum fuisse amplexos dico, quod illos Deo propius adiungeret, communicandi rationem intelligo, nō illam generalem quæ per cœlum & & terram omnésq; mundi creaturas diffunditur (quę licet vniuersa viuificet pro suæ vnumquodque naturæ modo, non tamen à corruptionis necessitate eruit) sed istam specialem qua piorum animæ & illuminantur in Dei notitiam, & illi quodammodo copulantur. Huiusmodi verbi illuminatione quū adhæserint Deo, Adam, Abel, Noe, Abraham & reliqui pa-

qui patres. dico minimè dubium esse quin illis in regnum Dei immortale fuerit ingressus. Erat enim solida Dei participatio, quæ extra vitæ æternæ bonum esse non potest.

8 Si tamen illud nonnihil implicitum videtur: age, ad ipsam fœderis formulam transeamus: quæ non placidis modò ingeniis satisfaciet, sed eorum inscitiam abundè coarguet qui contradicere nituntur. Sic enim semper pepigit cum seruis suis Dominus, * Ero vobis in Deum, & vos eritis mihi in populum: quibus verbis & vitam, & salutē, & omnem summam beatitudinis comprehendi Prophetæ quoque exponere soliti sunt. Non enim Dauid sine causa sæpius pronūtiat, beatum populum cuius Dominus est Deus: beatam gentem quam in hęreditatem sibi elegit: nec terrenę quidem fœlicitatis gratia, sed quoniam à morte eripit, perpetuò conseruat, æternáq; misericordia prosequitur quos in populum assumpsit. Quemadmodum est apud alios Prophetas, Tu Deus noster, non moriemur. Dominus, Rex noster, Legislator noster: ipse saluabit nos. Beatus es Israel, quia in Domino Deo saluaris. Sed ne in re superuacua multum laboremus, passim in Prophetis recurrit hæc admonitio, nihil ad bonorum omnium affluentiam adeóque salutis certitudinem deesse, modò nobis Dominus sit in Deum: & meritò. Si enim facies eius, simul atque illuxit, præsentissimum est salutis pignus, cuinam se homini in Deum manifestet, cui non salutis quoque thesauros aperiat? Hac enim conditione Deus noster est vt in medio nostri habitet, quemadmodum per Mosen testabatur. Obtineri autem talis eius præsentia non potest, vt non simul vita possideatur. Atq; vt nihil vltrà exprimeretur, satis claram habebant vitæ spiritualis promissionem in his verbis, Sum Deus vester. Non enim solis vtique corporibus Deum se fore denūtiabat, sed animis præcipuè: animæ autem, nisi per iustitiam Deo coniunctæ, ab ipso alienæ in morte manēt. Adsit rursum illa coniunctio: perpetuam salutem secum ducet.

Probatur prima similitudo veteris testamenti cū Nouo, ex ipsa formula & verbis fœderis, Ego Deus vester.

* *Leui.* 26.12.
Psal. 144.15.
Psal. 33.12.
Habac, 1.12.
Isa. 33.21.
Deut. 33.29.
Leui. 26.11.
Exod. 6.7.

9 Accedit eò, quòd non modò se illis Deum esse testabatur, sed se quoque semper fore promittebat: quò spes eorum præsentibus bonis nō contenta, in æternitatem protenderetur. Id porro valuisse apud eos temporis futuri notionem ostendunt multæ voces, vbi se non in præsentibus tantùm malis, sed in posterum consolantur fideles: quòd sibi Deus nunquam defuturus esset. Iam verò (quæ pars erat secunda promissionis) ipsos de Dei benedictione extra terrenæ vitæ limites erga se proroganda clariùs etiānum confirmabat, Ero Deus seminis vestri post vos. Nam si suam erga mortuos beneuolentiam declaraturus erat, benefaciendo posteris: erga ipsos multò minus defuturus erat eius fauor. Neque enim instar hominum est Deus, qui suum ideo amorem ad amicorum filios transferunt, quia morte interrumpitur eorum facultas, quo minus iis quibus bene volebant impendant sua officia. at Deus, cuius beneficentia morte non impeditur, suæ profectò misericordiæ fructū mortuis non tollit, quam eorū causa transfundit in mille generationes. Præclaro igitur documento magnitudinem atque affluentiam suæ bonitatis, quam post mortem sensuri essent, volebat illis Dominus commendare, quum talem describebat quæ in totam familiam exuberaret. Huius verò promissionis veritatem tum obsignauit Dominus, & quasi complemētum protulit, quum Deum se Abraham, Isaac & Iacob longè post eorum mortem appellaret. Quid enim? annon ridicula erat appellatio, si perierant? Perinde enim fuisset ac si ita foret loquutus, Ego sum Deus eorum qui non sunt. Proinde vno isto argumento Sadducæos à Christo conuictos fuisse Euangelistæ referūt, vt ne inficiari quidem possent resurrectionem mortuorum à Mose esse testatā, nempe qui ex ipso Mo-

Probatur prima similitudo veteris testamēti cum nouo, ex aliis verbis fœderis, Ero Deus seminis vestri post vos.

Gen. 17.7.
Exod. 20.6.
Exod. 3.6.
Matth. 22.23.

Luc.20.32. se didicerant, omnes sanctos esse in manu illius. Vnde inferre promptum
Deut.33.3. erat, ne morte quidem extingui quos in tutelam, custodiam, protectionemq; suam recepisset, qui mortis & vitæ est arbiter.

Probatur prima similitudo veteris testamenti cũ nouo ex vita sanctorum patrum nẽpe Adam, Abel, Noe, &c. hîc & sect. 11. 12. 13. 14.

10 Iam (qui præcipuus est cardo in hac controuersia) dispiciamus annon ipsi quoq; fideles sic instituti fuerint à Domino, vt meliorem alibi vitam sibi esse sentirent, ac neglecta terrena, illam meditarentur. Primùm, quæ diuinitus iniuncta illis fuit viuendi conditio, assiduum erat exercitium, quo admonerentur se omniũ esse miserrimos si in hac modò vita fœlices essent. Adam, vel sola recordatione perditæ fœlicitatis infœlicissimus, anxiis laboribus egestatem suam ægrè sustentat: ac ne in solis manuum laboribus Dei maledictione prematur, vnde solatium illi restabat, extremum luctum percipit. Ex duobus filiis alter illi nefando fratris parricidio eripitur: eum habet superstitem cuius aspectũ meritò detestetur ac horreat. Abel in ipso ætatis flore crudeliter trucidatus, exemplum est humanæ calamitatis. Noe bonam ætatis partem (dum totus orbis securè deliciatur) cum magna fatigatione in arca extruenda deterit. Quod mortẽ effugit, id fit maioribus eius molestiis quàm si centum mortes obeundæ essent. Nam præterquàm quòd arca illi est quasi sepulchrum decem mensiũ, insuauius nihil esse potest quàm in animalium stercoribus penè immersum tandiu detineri. Postquam tantas difficultates eluctatus est, in nouam mœroris materiam incidit: ludibrio se haberi à proprio filio videt: & ei quem magno Dei beneficio saluum ex diluuio receperat, suo ipsius ore maledicere cogitur.

Gen.3.17. *Gen.4.8.* *Gen.6.22.* *Gen.9.24.*

Gen.12.4. *Ex vita Abraham probatur similitudo prima veteris testamẽti cũ nouo.*

11 Abraham quidem vnus instar decem myriadum nobis esse debet, si spectatur eius fides, quæ nobis in optimam credendi regulam proponitur: in cuius etiam genere, vt filij Dei simus, censeri nos oportet. Quid vero absurdius quàm patrem omnium fidelium esse Abraham, & ne postremum quidem angulum inter illos tenere? Atqui ex numero, imò ex gradu apprimè honorifico deiici non potest, quin aboleatur tota Ecclesia. Iam quod ad vitæ experimenta attinet: vbi primùm vocatur Dei imperio, è patria, parentibus, amicis auellitur: in quibus præcipuam vitæ dulcedinem esse putant: acsi illum destinato consilio omnibus vitæ oblectamẽtis spoliare Dominus vellet. Simul ac terram ingressus est in qua iubetur habitare, fame inde exigitur. Eò ad opem quærendam refugit, vbi, quò se incolumen seruet, necesse habet vxorem prostituere: quod incertum an multis mortibus fuerit acerbius. Vbi in terram habitaculi sui reuersus est, inde rursum fame expellitur. Qualis est fœlicitas, eam terram incolere vbi toties esuriendum, imò vero inedia pereundum, nisi aufugias? Simul eodem necessitatis redigitur apud Abimelech,
Gen.12.12. vt caput redimere iactura vxoris opus habeat. Dum huc atq; illuc multos annos incertus vagatur, assiduis seruorum rixis compellitur nepotem, quem filij loco habebat, à se dimittere. Quę discessio sine dubio nõ aliter ab eo accepta fuit, quàm si membri vnius sectionem passus foret. Paulò pòst captiuum ab hostibus abripi audit. Quocunque pergat, vicinos reperit immanis barbariæ, qui ne ex effossis quidem magno labore puteis aquam bibere sinant. Neque enim vsum redimeret à rege Gerar, nisi antè fuisset prohibitus. Iam vbi ad effœtam senectutem ventum est, quod habet ea ætas insuauissimum & acerbissimũ, orbitate mulctatum se videt, donec præter spem Ismaelem gignit: cuius tamen natiuitatem magno redimit, dum Saræ probris fatigatur perinde acsi ancillæ contumaciam fouendo, domesticæ perturbationis ipse causa esset. Nascitur demum Isaac, sed ea mercede vt exturbetur primogenitus Ismael, ac pro derelicto penè hostiliter proiiciatur. Vbi solus relictus est Isaac, in quo acquiescat defessa boni viri senectus, paulo pòst mactare ipsum iubetur.

betur. Quid calamitosius excogitet humana mens, quàm patrem fieri filij carnificem? Si morbo absumptus foret, quis nō putasset miserrimum esse senem, cui in ludibrium datus esset filius, ob quem orbitatis dolor/ ei geminaretur? Si ab extraneo aliquo interfectus, indignitate multum esset aucta calamitas. Istud verò omnia calamitatis exempla superat, patris manu trucidari. Sic denique toto vitæ curriculo iactatus ac vexatus fuit, vt siquis velut in tabula exemplar calamitosę vitę depingere velit, nihil reperiat magis appositum. Neque obiiciat quispiam eum nō fuisse prorsus infelicem, quod à tot tantisq; tempestatibus prosperè tandem emerserit. Non enim beatam vitam ducere illum dicemus, qui per infinitas difficultates ad longum spatium laboriose eluctetur: sed qui, sine malorum sensu præsentibus bonis placidè fruatur.

Ex vita Isaac & Iacob probatur prima similitudo veteris testamenti cū nouo, hîc & sect. 13.14.

12 Isaac, qui minoribus malis affligitur, vix tamen minimum suauitatis gustum percipit. Eas ipse quoque vexationes experitur quæ beatum esse hominem in terra non sinant. Illum fames fugat è terra Chanaan: vxor è sinu illi eripitur: vicini illum subinde exagitant, ac modis omnibus premunt, vt de aqua etiam cogatur decertare: domi suæ à nuribus multum molestiarum sustinet: filiorum dissidio angitur: nec mederi tanto malo potest, nisi per exilium eius cui benedixerat. At verò Iacob nihil quàm extremæ infelicitatis insigne est exemplar. Pueritiam domi inquietissimè transigit inter fratris primogeniti minas ac terrores, quibus demum cedere cogitur. Profugo à parentibus ac natali solo prçterquam quod acerbum est exulare, apud Laban auunculum nihilo mitius ac humanius accipitur. Parum est durissimam atque austerissimam septem annis seruire seruitutem, nisi dolo malo in vxore eludatur. Alterius vxoris gratia in nouam seruitutem ingrediendum est, vbi totum diem solis æstu torreatur, noctu peruigil vrgeatur gelu ac frigore, quemadmodum ipse conqueritur. Tantam vitæ asperitatem dum annos viginti sustinet, quotidie nouis soceri iniuriis affligitur. Nec domi suæ quietus est, quàm videt vxorum odiis, iurgiis, æmulationibus distractam ac penè dissipatam. Vbi in patriam iubetur se recipere, abitum captare illi necesse est ignominiosæ fugæ similem: nec tamen soceri iniquitatem ita potest effugere quin eius probris ac contumelis in medio itinere vexetur. Excipit mox eum multò sæuior difficultas. Nam dum ad fratrem accedit, tot mortes habet in conspectu, quot ab homine crudeli & inimico parari queant. Diris ergo terroribus supramodum discruciatur ac discerpitur quandiu aduentum eius expectat: vbi in conspectum eius prodit, tanquam semimortuus ad pedes procumbit, donec placatiorem sentit quàm sperare ausus fuerat. Ad hæc Rachele, vnice dilecta coniuge, primo terræ ingressu priuatur. Postea quem ab ea filium sustulerat, eòque præ aliis amabat, à fera laceratum audit: cuius ex morte quantum mœrorem ceperit, declarat ipse, quòd post diuturnas lachrymas solatiis omnibus viam obstinate claudit, nihil sibi reliquum faciens nisi vt descenderet ad filiū lugens in sepulchrum. Interim raptus & defloratio filiæ, in iis vindicandis filiorum audacia, quę illum non fœtere modò fecerat apud omnes regionis incolas, sed præsentissimum internecionis periculū illi creauerat, quantæ anxietatis, luctus, tædij causæ erant? Sequitur horrendum illud flagitium Rubē primogeniti, quo nihil grauius accidere poterat. Nam quum inter summa infortunia reponatur vxoris pollutio, quid dicendum sit vbi à proprio filio perpetratum est id scelus? Aliquantò pòst altero incestu contaminatur familia, vt constantissimum alioqui & infractum calamitatibus animum tot dedecora labefactare debeant. Sub extremū vitæ, dum suæ ac suorum inediæ succurrere quærit, noui infortunij nūtio

Gen. 26.35.
Gen. 26.20.
Gen. 28.5.
Gen. 27.41.
Gen. 29.20.
Gen. 31.40.
Gen. 30.14, &c.
Gen. 32.11.
Gen. 35.16.
Gen. 37.32.
Gen. 34.2.
Gen. 35.22.
Gen. 38.18.
Gen. 42.32.

percellitur, qui intelligit filium alterum in vinculis detineri, quem vt recipiat, Beniamin vnicum suum desiderium permittere aliis cogitur. Quis putet in tanta malorum congerie momentum illi datum quo saltem securè respiraret? *Gen.47.9.* Itaque ipse optimus de se testis asseuerat Pharaoni, dies suos breues ac malos fuisse super terram. Qui per continuas miserias vitam se transegisse pronuntiat, negat profectò eã prosperitatem se sensisse quæ illi à Domino promissa fuerat. Ergo aut malignus ingratusq; Dei gratiæ æstimator erat Iacob, aut verè se miserum fuisse super terram profitebatur. Si vera fuit affirmatio, sequitur nõ habuisse ipsum spem in rebus terrenis defixam.

13 Si sancti isti Patres (quod vtique indubitatum est) beatam vitam expectarunt è manu Dei, aliam quàm terrestris vitæ beatitudinem & cogitarunt & viderunt. *Heb.11.9.* Quod etiam pulcherrimè ostendit Apostolus, Fide (inquit) demoratus est Abraham in terra promissionis tanquam aliena, in casulis habitando, cum Isaac & Iacob consortibus eiusdem hæreditatis. Expectabant enim bene fundatam ciuitatem, cuius opifex ac conditor Deus. In fide defuncti sunt omnes isti, non acceptis promissionibus: sed procul eas inspicientes, ac credentes, confitentésque quòd hospites & inquilini forent super terram. Quo significant se patriam inquirere: & si desiderio eius quam reliquerant tacti fuissent, erat facultas reuertendi: sed meliorem appetebant, nempe cœlestem. Vnde Deus non erubescit vocari eorum Deus: quando parauit illis ciuitatem. Stipitibus enim obtusiores fuissent, tam pertinaciter promissiones consectando, quarum nulla spes in terris apparebat, nisi complementum earum alibi expectassent. *Gen.47.9.* Id vero in primis non sine ratione vrget, quòd peregrinationem, hanc vitam nuncuparunt: qualiter & Moses refert. Si enim peregrini & inquilini sunt in terra Chanaan, vbi promissio Domini qua illius constituti erant hæredes? Manifestè ergo indicat longiùs spectare *Act.7.5.* quod de possessione illis Dominus promiserat. Quare pedem in terra Chanaan non acquisierunt nisi in sepulchrum: quo testabantur se sperare fructum promissionis nonnisi post mortem percepturos. *Gen.47.29. 30.* Atq; hæc causa est cur tanti æstimauerit Iacob illic sepeliri, vt iureiurando adegerit filium Ioseph ad eam pollicitationem: *Gen.50.25.* cur Ioseph post aliquot secula transferri ossa sua, iampridem in cinerem collapsa voluerit.

14 Denique apertè constat, in omnibus vitæ studiis propositam futuræ vitæ beatitudinem habuisse. Quorsum enim primogenituram tantopere affectasset, tantóq; periculo ambiisset Iacob, quæ exilium & tantumnon abdicationem illi conflatura erat, boni vero nihil prorsus allatura, nisi ad altiorem benedictionem respexisset? Atque eum sibi sensum fuisse declarauit ea voce quam inter vltimos spiritus edidit, *Gen.49.18.* Salutare tuum expectabo Domine. Quam salutem expectasset, quum intelligeret se animam exspirare, nisi in morte initium nouæ vitæ cerneret? Et quid de sanctis ac filiis Dei disceptamus, quum eiusmodi intelligentiæ gustu ne is quidem caruerit qui veritatem oppugnare alioqui nitebatur? *Num.23.10.* Quid enim sibi volebat Balaam, quum diceret, Moriatur anima mea morte iustorum, & fiant nouissima mea similia eorum: *Psal.116.15.* nisi quòd sentiebat id quod postea Dauid prodidit, *Psal.34.22.* Pretiosam esse mortẽ sanctorum in conspectu Domini: mortem verò impiorum pessimam? Si vltima linea & meta in morte forent, nullũ in ea notari posset discrimen iusti & impij: sorte, quæ post mortem vtrosque diuersa manet, inter se distinguuntur.

** Plena similitudo veteris testamenti cum nouo probatur amplissimè ex multis testimoniis Dauidis, hîc & sect. 16.17.16.*

15 *Nondum vltra Mosen progressi sumus: quẽ isti nihil aliud officij habuisse dicũt quàm vt carnalem populum agri vbertate, rerumque omnium copia ad colendum Deum induceret: & tamen (nisi quis spõte

semet

ſemet offerentem lucem refugiat) perſpicua iam extat ſpiritualis fœderis declaratio. Quod ſi ad Prophetas deſcendamus, illic pleniſſimo fulgore & vita æterna & regnum Chriſti ſe profert. Ac primùm Dauid, qui vt tempore aliis fuit ſuperior, ita pro ordine diuinæ diſpenſationis cœleſtia myſteria obſcurius quàm illi adumbrauit, quanta tamen perſpicuitate ac certitudine ad eum ſcopum omnia ſua dirigit? Terreſtrem habitationem qualiter æſtimarit teſtatur hæc ſententia, Aduena hìc ſum & peregrinus, quemadmodum omnes Patres mei, Vanitas omnis homo viuens, velut vmbra quiſq; obambulat. Et nunc quæ expectatio mea Domine? ſpes mea ad te ipſa. Sanè qui nihil eſſe in terra ſolidum aut ſtabile confeſſus, ſpei tamen in Deum firmitatem retinet, alibi repoſitã ſibi fœlicitatem contemplatur. Ad eam contemplationem fideles reuocare ſolet, quoties vult eos verè conſolari. Nam alibi, poſtquã de breuitate fluxáque & euanida imagine humanæ vitæ loquutus eſt, ſubiicit, Miſericordia autem Domini vſque in æternum, ſuper timentes eum. Cui ſimile eſt quod habetur etiam Pſalmo centeſimo ſecundo, Initio Domine tu fundaſti terram, & opera manuum tuarum ſunt cœli. Ipſi peribũt, tu autem permanes: velut veſtis veteraſcent, & ſicut indumentum mutabis eos. Tu autem idem ipſe perſtas, & anni tui non deficient. Filij ſeruorum tuorum habitabunt, & poſteri eorum coram te ſtabilientur. Si ob cœli ac terræ interitum non deſinunt pij ſtabiliri coram Domino: ſequitur eorum ſalutem cum Dei æternitate eſſe cõiunctam. Atqui omnino non poteſt ſtare ſpes iſta, niſi in promiſſione recumbat quæ apud Iſaiam exponitur, Cœli (inquit Dominus) ſicut fumus liqueſcent: terra ſicut veſtimentum atteretur, & habitatores eius ſicut hæc interibunt: ſalus autem mea in æternum erit, & iuſtitia mea non deficiet. Vbi iuſtitiæ ac ſaluti tribuitur perpetuitas, non quatenus penes Deum reſident, ſed quatenus ab hominibus ſentiuntur.

Pſal. 39.13. *Pſal.* 101.17. *Pſal.* 102. 26. 27. 28. 29. *Iſa.* 51.6.

16 Neque verò aliter accipere liceat quæ de fidelium proſpero ſucceſſu paſſim canit, niſi vt in cœleſtis gloriæ manifeſtationem conferantur. Qualia ſunt, Cuſtodit Dominus animas ſanctorum ſuorum: de manu peccatoris liberabit eos. Lux orta eſt iuſto, & rectis corde lætitia. Itẽ, Iuſtitia pij manet in ſeculum ſeculi, cornu eius exaltabitur in gloria: deſiderium peccatorum peribit. Item, Veruntamen iuſti confitebuntur nomini tuo: habitabunt recti cum vultu tuo. Item, In memoria æterna erit iuſtus. Item, Redimet Dominus animas ſeruorum ſuorum. Siquidem ſeruos ſuos Dominus impiorum libidini non vexãdos modò, ſed lacerandos perdendóſque ſæpe permittit: in tenebris & ſquallore languere patitur bonos, dum impij penè inter ſtellas refulgent: nec illos ita vultus ſui ſerenitate exhilarat vt diuturna lætitia fruantur. Quamobrem ne ipſe quidem diſſimulat, ſi in præſentem rerum ſtatum oculos defigant fideles, grauiſſima tentatione perculſum iri, acſi nulla eſſet innocentiæ apud Deum gratia nec merces. Adeò impietas vt plurimum proſperatur ac floret, dum piorum natio ignominia, paupertate, contemptu, omníque crucis genere premitur. Parum, inquit, abfuit quin lapſus pes meus, quin effuſi fuerint greſſus mei, dum vrit me fortuna ſtultorum, dum improborum proſperitatem video. Tandem poſt narrationem cõcludit, Inſtituebam cogitationem ſi poſſem hæc cognoſcere: ſed tormentum eſt ſpiritui meo, donec ingrediar in ſanctuarium Domini, & intelligam nouiſſimum eorum.

Pſal. 97.10. *Pſal.* 112.7.9. *Pſal.* 140.14. *Pſal.* 112.6. *Pſal.* 34.23. *Pſal.* 73.17.

17 Ergo vel iſta Dauidis confeſſione diſcamus, non ignoraſſe ſanctos Patres ſub veteri Teſtamento quàm rarò vel nunquã in hoc mundo repræſentet Deus quæ ſeruis ſuis pollicetur, atq; ideo animos ad Dei ſacrarium ſuſtuliſſe, in quo reconditũ habebant quod in præſentis vitæ

vmbra non apparet. Hoc erat vltimum Dei iudicium, quod quum oculis minimè cernerent, fide contenti erant intelligere. Qua fiducia freti, quicquid eueniret in mundo, venturum tamen aliquando tempus non
Psal. 17.15. dubitabant quo Dei promissiones implerentur. Qualiter istæ voces testantur, Ego in iustitia contemplabor faciem tuam, satiabor specie tua.
Psal. 52, 10. Item, Ego sicut oliua viridis in domo Domini. Item iustus vt palma florebit, sicut cedrus Libani frondescet. Plantati in domo Domini, in a-
Psal. 92.13. triis Dei nostri florebunt. Adhuc fructificabunt: in senecta pingues ac virides erunt. Quum paulò antè dixisset, Quàm profundę sunt cogitationes tuæ Iehouah, dum florent impij, germinant quasi herba, vt pereant in perpetuum. Vbi species ista & decor fidelium, nisi vbi mundi huius facies regni Dei manifestatione inuersa fuerit? In illam æternitatem quum oculos conuerterent, contempta præsentium calamitatum momentanea asperitate, securè in has voces erumpebant. Nō dabis in ęter-
Psal. 55.23, 24. num vt moriatur iustus. Tu verò præcipitabis sceleftos in puteum interitus. Vbi in hoc mundo puteus æterni exitij qui sceleratos absorbeat, in quorum felicitate hoc quoq; alibi numeratur, quòd diem extremum
Iob. 21.13. in puncto sine multo langore claudunt? Vbi tanta sanctorum stabilitas, quos ipse Dauid non modò concuti, sed opprimi & conteri prorsus vbique conqueritur? Nempe ob oculos sibi statuebat, non quid ferat instabilis & plusquam æstuaria mundi vicissitudo: sed quid facturus sit Do-
Psal. 49.7. minus quum ad æternam cœli ac terræ constitutionem olim sedebit. Quemadmodum alio loco eleganter describit, Nituntur stulti opulentia sua, ob diuitias multas superbiunt: & tamen nemo, quantalibet excellentia polleat, redimere fratrem suum à morte possit, nemo pretium redemptionis Deo soluere. Quum autem videant & sapientes mori, peruersos pariter & stultos interire, & alienis relinquere diuitias suas, cogitant domos sibi permansuras in sempiternum, habitationes in secula: & nomina sua in terra celebrant. At homo in honore nō permanebit: similis erit pecudibus quæ intereunt. Hęc meditatio eorum, summa stultitia est: quam tamen posteri cupidè æmulantur. Instar gregis apud inferos collocabūtur, mors præsidebit illis. Exorta luce recti dominabuntur illis: forma ipsorum peribit: infernus, ipsorum domicilium. Primùm illa stultorum irrisio, quòd in lubricis & volubilibus mundi bonis acquiescant, ostendit longè aliam sapientibus quærendam esse felicitatem. Sed illic resurrectionis mysterium euidentius referat, vbi illis perditis & extinctis piorum regnum erigit. Quem enim, quęso, dicemus esse illum lucis exortum, nisi nouæ vitæ reuelationem, quæ finem præsentis sequitur?

Psal. 30.6. 18 Inde illa nascebatur cogitatio, quam in miseriarum solatium ac tolerantiæ remedium fideles vsurpabant, Momentum in indignatione Domini, vita in eius misericordia. Quomodo afflictiones momento terminabant qui per totam ferè vitam affligebantur? vbi tantam videbant diuinę benignitatis durationem, cuius vix minimū gustum delibabāt? Si in terra hæsissent, nihil tale reperire poterant: sed quia cœlum intuebantur, agnoscebant punctum esse temporis quo exercentur per cru-
Prou. 10.7. cem sancti à Domino: miserationes seculi esse, quibus colliguntur, rur-
Psal. 116. 15, sum impiorum, qui per somnium beati ad diem vnum essent, ęternum
& 34.22. ac nunquam finiendum exitium pręuidebant. Vnde illę voces, Memo-
1.*Sam.* 2. 9. ria iusti in benedictione erit, nomen autem impiorum putrescet. Pre-
Ezec. 28.10, *et* tiosa mors sanctorum in conspectu Domini: mors peccatorum pessima.
31.18, *et alibi.* Item apud Samuelem, Dominus pedes sanctorum seruabit, & impij in
Psal. 69.29. tenebris conticescent. quæ significant, illos probè cognouisse, vtcunque
Iob. 19.25. variè circunferrentur sancti, vltimum tamen eorum exitum, vitam ac

salutem

salutem: impiorum fœlicitatem amœnam esse viam qua in mortis voraginem paulatim labuntur. Ideo istorum mortem vocabant exitium incircuncisorum, vt quibus resurrectionis spes præcisa esset. Quare nullam hac excogitare potuit Dauid grauiorem imprecationem, Deleãtur de libro vitæ, & cum iustis non scribantur.

19 Pre aliis verò insignis illa sententia Iob, Scio quia redéptor meus viuit, & in nouissimo die de terra resurrecturus sum: & in carne mea videbo Deum saluatorem meum. Reposita est hæc spes mea in sinu meo. Qui volunt venditare suum acumen, cauillantur non esse hæc intelligenda de vltima resurrectione, sed de primo quoque die quo sibi mitiorem fore Deum Iob expectabat: quod vt illis ex parte demus, extorquebimus tamen, velint nolint, ad eam spei amplitudinem non potuisse peruenire Iob si cogitatione in terra resedisset. Necesse ergo est fateamur, oculos in futuram immortalitatem sustulisse, qui sibi vel in sepulchro iacenti redemptorem affore conspexerit. Si quidem de presenti tantùm vita cogitantibus mors extrema est desperatio, quæ nec ipsa spem eius abscindere poterat. Etiam si me occiderit, dicebat, in ipso nihilominus sperabo. Nec mihi obstrepat hîc nugator quispiam paucorum fuisse istas voces, vnde minimè probetur talem fuisse inter Iudæos doctrinam. Responsum enim à me statim accipiet, paucos istos non prodidisse talibus sententiis arcanam aliquam sapientiam, ad quam seorsum ac priuatim excellentia tantùm ingenia admitterentur: sed, vt erant constituti à Spiritu sancto plebis doctores, quę communiter edisceda essent Dei mysteria, & popularis religionis principia esse deberent, palàm promulgasse. Quum ergo audiamus publica Spiritus sancti oracula, quibus de spirituali vita tam clarè ac dilucide in Iudæorum Ecclesia disseruit, intolerabilis pertinacię fuerit eos ad carnale tantummodo fœdus ablegare, vbi solius terrę ac terrestris opulentiæ fiat mentio.

Prima similitudo veteris testamenti cum nouo probatur ex insignibus sententiis Iobi.

Iob 13.15.

20 Si ad posteriores Prophetas descendam, illic verò liceat, quasi in campo nostro, libere spatiari. Nam si in Dauide, Iob, Samuele fuit non difficilis victoria: illic multò est facilior. Hanc enim œconomiam & hunc ordinem in dispensando misericordię suæ fœdere tenuit Dominus, vt quo propiùs temporis progressu ad plenam exhibitionem accedebatur, ita maioribus in dies reuelationis incrementis illustraret. Proinde initio, quũ prima salutis promissio Adæ data fuit, quasi tenues scintillę emicarunt: postea facta accessione, maior lucis amplitudo cœpit exeri, quę magis ac magis deinde emersit, latiúsque fulgorem suum protulit: donec tandem nubibus omnibus discussis, Sol iustitiæ Christus vniuersum terrarum orbem ad plenum illuminauit. Non est ergo metuendum ne si ad causam nostram comprobandam Prophetarum petamus suffragia, illa nos deficiant: sed quia ingentem materię syluam fore video, in qua diutius multò immorari necesse sit quàm ferat instituti ratio (esset enim opus longi voluminis) simúlque vel parum perspicaci lectori viam me strauisse ex superioribus arbitror, qua inoffenso cursu pergere queat, à prolixitate non adeò in præsens necessaria abstinebo: præmonitis tamen lectoribus, vt viam sibi ea claui expedire meminerint, quàm prius in manum illis dedimus. Nempe quoties fidelis populi beatitudinem Prophetæ commemorant (cuius vix minima vestigia in præsenti vita cernuntur) ad hanc distinctionem confugiant: Dei bonitatem quò melius Prophetæ commédarent, temporariis beneficiis, velut lineamétis quibusdam, populo adumbrasse: sed talem eius pinxisse effigiem quæ mentes extra terram, elementa mundi huius, & periturum seculum raperet, atque ad cogitandam futuræ ac spiritualis vitæ fœlicitatem necessariò excitaret.

Prima similitudo veteris testamenti cum nouo probatur in genere ex Prophetis qui post Dauidem extiterunt.

Prima similitudo veteris testam.cum nouo probatur nominatim ex Ezec. testimonio.

21 Exemplo vno contenti erimus. Quum Israelitæ Babylonem deportati, suam dissipationem morti simillimam esse cernerent: dimoueri ab ea opinione vix poterant quin fabulosum putarent esse quod de sua restitutione vaticinabatur Ezechiel: quòd perinde id æstimabāt acsi denuntiasset suscitatum in vitam iri putrida cadauera. Dominus vt ostenderet nec ea ipsa difficultate se impediri quominus beneficio suo locum faceret, Prophetæ campum aridis ossibus plenum per visionem ostēdit: quibus, sola verbi sui virtute, spiritum vigorémque vno momento reddidit. Seruiebat quidem ad præsentem incredulitatem corrigendam visio: sed interim Iudæos commonefaciebat quantum vltra populi reductionem virtus Domini protenderetur, quæ arida & dispersa ossa solo nutu, adeò facilè vegetaret. Quare sententiam illam cum altera Isaiæ ritè comparabis: Viuent mortui, cadauer meum, resurgent. Expergiscimini & exultate qui habitatis in puluere, quia ros viridis campi, ros tuus: & terram gigantum detrahes in ruinam, Vade popule mi, intra in tabernacula tua: claude ostia tua super te, abscondere paucillum, donec pertranseat indignatio. Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, vt visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum: & reuelabit terra sanguinem suum, nec operiet diutius interfectos suos.

Ezech.37.4.

Isa.26.19.

Prima similitudo veteris testam.cum nouo pbatur nominatim ex Isa. & Daniele.

22 Quanquam si quis ad eiusmodi canonem omnia redigere tentet, absurde fecerit: sunt enim aliquot loci qui nullo integumento, futuram, quæ in regno Dei fideles manet, immortalitatē demonstrant: quales nonnullos recitauimus, & quales sunt cùm alij plerique, tum præcipuè duo isti: alter apud Isaiam, Sicut cœli noui & terra noua, quæ facio stare coram me: sic stabit semen vestrum. Et erit mensis ex mense, sabbathum ex sabbatho: veniet omnis caro vt adoret coram facie mea, dicit Dominus. Et egredientur, & videbunt cadauera virorum qui præuaricati sunt in me, quòd vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur: alter verò Danielis, In tempore illo consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi sui: & veniet tēpus angustiæ quale non fuit ex quo gentes esse cœperunt. Et tūc saluabitur populus tuus omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro. Et ex iis qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt, alij in vitam æternam, alij in opprobrium sempiternum.

Isa.66.22.

Dan.12.1.

23 Iam in duobus reliquis probandis, Patres scilicet Christum in fœderis sui pignus habuisse, atque in ipso omnem benedictionis fiduciam reposuisse: quia minus controuersiæ & plus claritatis habent, non laborabo. Constituamus ergò securè quod nec vllis diaboli machinis reuelli queat: vetus Testamentū seu fœdus, quod cum Israelitico populo percussit Dominus, non rebus terrenis fuisse limitatum, sed spiritualis ęternæque vitæ promissionem continuisse: cuius expectationem omnium animis impressam oportuit qui in fœdus verè consentiebant. Hanc verò insanam ac perniciosam opinionem procul summoueamus, aut Dominum nihil aliud proposuisse Iudæis, aut illos nihil quæsiuisse præter ventris saturitatem, carnis delicias, florentes opes, externam potētiam, liberorum fœcunditatem, & quicquid animalis homo in pretio habet, Non enim aliud cœlorum regnum hodie promittit suis Christus Dominus, quàm vbi recumbant cum Abraham, Isaac, & Iacob, ac Iudęos seculi sui Petrus hæredes esse Euangelicæ gratiæ asserebat, quòd filij essent Prophetarum, comprehēsi in fœdere quod Dominus olim cum sua gente pepigisset. Ac ne id solis verbis testatū esset, Dominus facto quoque approbauit. Eo enim quo resurrexit momento multos sanctorum resurrectionis suæ consortio dignatus est, ac visendos in ciuitate præbuit: certo arrhabone sic dato, quicquid fecit ac passus est in æternæ saluti

Cōclusio totius tractatus primæ similitudinis veteris testamēti cum nouo: vbi rursus ad eam rē testimonia quędā adducuntur ex noui testam. libris.

Matth.8.11.
Act.3.25.

Matt 27.52.
Ephes.1.14.

lutis acquisitionem, ad veteris Testamenti fideles nō secus quàm ad nos(pertinere. Nempe & eodem fidei Spiritu, quo in vitam regeneramur, teste Petro, prędıti fuerunt. Quum spiritum illum, qui est veluti quędam immortalitatis in nobis scintilla (vnde & arrhabo hæreditatis nostræ alibi vocatur) in illis similiter audimus habitasse, quomodo illis vitæ hę reditatem adimere audeamus? Quo magis mirum est eò stuporis olim recidisse Sadducæos, vt tum resurrectionem, tum animarum substātiam negarent: quorum vtrunq; tam illustribus Scripturæ testimoniis consignatum habebāt. Nec minus prodigiosa hodie foret totius nationis stoliditas in expectando terrestri Christi regno, nisi hanc repudiati Euangelij pœnam daturos Scripturæ multò antè prædixissent: sic enim iusto Dei iudicio conueniebat mentes cæcitate percutere, quæ oblatum cœli lumen respuendo, tenebras vltro sibi accersiuissent. Mosen ergo legunt, & assiduè reuoluunt: sed opposito velamine impediuntur ne cernant lucem in eius vultu refulgentem: atque ita manebit illis obtectus ac inuolutus, donec ad Christum conuertātur, à quo illum nunc quantum possunt, abducere ac distrahere student.

Act.15.8.

2.Cor.3.14.

De differentia vnius Testamenti ab altero,
CAPVT XI.

Quatuor differentiæ præcipuæ veteris testam. à nouo, quibus quintā adijcere licet. Prima hic tractatur: Secūda sect.4.5.6. Tertia sect.7.8. Quarta sect. 9. Quinta sect.11.12. Prima differentia.

QVID ergo? (inquies) nullúmne discrimē veteris & noui Testamenti relinquetur? & quid fiet tot Scripturæ locis, vbi tanquam res diuersissimæ inter se conferuntur? Ego verò libenter recipio quæ in Scriptura commemorantur differentias: sed ita vt nihil constitutæ iam vnitati derogēt: quēadmodum videre erit vbi eas ordine tractauerimus. Sunt autem illæ (quātum animaduertere mihi licuit, & meminisse possum) numero quatuor præcipuè. Quibus si quintam adiūgere libeat, minimè reclamo. Eas omnes sic esse dico, & ostensurum me profiteor, vt ad modum administrationis potiùs quàm ad substantiam pertineant. Hac ratione nihil impedient quominus eædem maneant veteris ac noui Testamenti promissiones, atque idem ipsarum promissionum fundamentum, Christus. Porrò prima est, Quòd tametsi olim quoque Dominus populi sui mentes in cœlestem hæreditatem volebat collimare, arrectósque esse animos: quò tamen in spe illius meliùs alerentur, cōtemplandam sub beneficiis terrenis ac quodammodo degustandam exhibebat: nunc clarius liquidiúsque reuelata per Euangelium futuræ vitæ gratia, rectà ad eius meditationem, omisso inferiori, quem apud Israelitas adhibebat, exercitationis modo, mentes nostras dirigit. Hoc consilium Dei qui non animaduertunt, non putant veterem populum altius conscendisse quàm ad illa quæ corpori promittebantur bona. Audiunt toties terram Chanaan nominari, velut insigne adeóque vnicum Legis diuinæ cultoribus præmium. Audiunt nihil seuerius Dominum eiusdem Legis transgressoribus interminari quàm ab eius terræ possessione expellendos, ac dispergendos in alienas regiones. Vident in hanc ferè summam recidere quęcunq; vel benedictiones vel maledictiones à Mose denuntiantur. Ex iis minimè dubitanter constituunt Iudæos non sua causa, sed aliena fuisse à cæteris populis segregatos: nempe vt imaginem haberet Christiana Ecclesia, in cuius externa specie spiritualium rerum documenta cerneret. Sed quum aliquoties Scriptura demonstret, huc terrena quibus eos prosequebatur beneficia Deum ipsum destinasse, vt ad spem cœlestem ita ipsos manu duceret: eiusmodi dispensatiōe non considerare, nimiæ imperitiæ, ne dicam hebetudinis, fuit Cum hoc hominum genere status controuersiæ nobis est, quòd illi possessionē terrę

Chanaan Israëlitis pro summa atque vltima beatitudine habitam nobis post reuelatum Christum cœlestem hæreditatem figurare docent. Nos contrà contendimus, in terrena qua fruebantur possessione, velut in speculo, futuram, quam sibi in cœlis præparatam crederent, hæreditatem esse intuitos.

Gal.4.1.

Ratione primæ differentiæ veteris testamenti à nouo, cōparari veterem Ecclesiam hęredi paruulo, qui à tutoribus regitur. Ideo dicet sect. 10 hāc differentiā proprie nō esse cōparationem Legis & Euāgelij, quia spectet etiam ad promissiones ante Legem editas.

2 Id meliùs elucebit ex similitudine quam posuit Paulus ad Galatas. Comparat Iudæorum gentem hæredi paruulo, qui ad se regendum nondum idoneus, tutoris aut pædagogi, cuius custodiæ commissus est, ductum sequitur. Quòd autem eam ad ceremonias similitudiné potissimùm refert, nihil obstat quominus huc quoq; aptissimè applicetur. Eadem ergo illis hæreditas quæ nobis destinata fuit: sed cuius adeundæ & tractandæ nondum per ætatem capaces forent. Eadem inter illos Ecclesia: sed cuius ætas adhuc puerilis erat. Sub hac ergo pædagogia illos continuit Dominus, vt spirituales promissiones non ita nudas & apertas illis daret, sed terrenis quodammodo adumbratas. Abraham ergo, Isaac & Iacob, eorúmque posteritatem quū in spem immortalitatis cooptaret, terram Chanaan in hæreditatem illis promisit: non in qua spes suas terminarent, sed cuius aspectu in spem veræ illius, quę nondum apparebat, hæreditatis se exercerent ac confirmarent. Ac ne hallucinari possent, dabatur superior promissio quæ terram illam non supremum esse Dei beneficium testaretur. Sic Abraham in accepta terræ promissione torpere non sinitur: sed maiori promissione erigitur illius mens in Dominum. Audit enim, Abraham, ego protector tuus, & merces tua magna valde. Hic videmus Abrahamo proponi finem suæ mercedis in Domino, ne illam quærat fluxam ac lubricam in elementis huius mundi: sed immarcescibilem esse reputet. Subiūgit deinde terrę promissionem, non alia conditione quàm vt sit diuinæ beneuolentiæ symbolum, ac cœlestis hæreditatis typus, quem sanctis fuisse sensum, eorum voces declarant. Sic Dauid à benedictionibus temporariis ad summam illam atque vltimam assurgit. Languet (inquit) tui desiderio cor meum & caro mea. Deus portio mea in sempiternum. Item, Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei: tu es qui conseruas hæreditaté meam mihi. Item, Clamaui ad te Domine, dixi, Tu es spes mea, portio mea in terra viuorum. Qui sic loqui audent, se profectò mundum & quicquid est bonorum præsentium spe sua transcendere profitentur. Hanc tamen futuri seculi beatitudinem Prophetæ sæpius sub typo quem à Domino acceperant, describunt: qualiter intelligendæ sunt istæ sententiæ, Quòd pij hæreditate possidebunt terram: scelerati autem ex ea disperdentur. Quòd Ierusalem omne genus diuitiis abundabit, & Sion rerum omnium copia diffluet. Quę omnia videmus non in terram peregrinationis nostrę, aut in terrestrem Ierusalem propriè competere, sed in veram patriam fidelium ac cœlestem illam ciuitatem, in qua Dominus benedictionem & vitam mandauit in perpetuum.

Gen.15.1.
Psal.73.26, & 84.3.
Psal.16.5.
Ibidem.
Psal.142.6.
Psal.37.9.
Prou.22.2.
Iob.18.17.
Apud Isaiā multis locis.
Psal.133.

Ratione primæ differentiæ veteris testamenti à Nouo, Patres tanti æstimasse hanc vitam eiusq; benedictiones.

3 Hæc ratio est cur maioris quàm nūc deceat, æstimasse mortalem vitam eiúsque benedictiones sancti legantur sub Veteri testamento. Tametsi enim probè nouerant non esse in ea tanquam in cursus sui meta consistendum: quia tamen recognoscebant, quæ illic ad eos pro teneritudinis ipsorum modulo exercendos, gratię suę lineamenta Dominus impresserat, maiori eius suauitate afficiebātur quàm si ipsam per se considerassent. Quemadmodum autem Dominus, beneuolentiam suam erga fideles præsentibus bonis testando, spiritualem fœlicitatem eiusmodi typis ac symbolis tunc adumbrabat, ita econuerso dabat in pœnis corporeis, in reprobos iudicij sui documenta. Itaque vt Dei beneficia in rebus terrenis magis conspicua erant, ita pœnæ. Hanc inter pœnas &

præmia

præmia analogiam ac conuenientiam (vt sic loquar) dum imperiti non expendunt, mirantur tantam in Deo varietatem, vt qui ad quælibet hominis delicta sæuis horrendísque suppliciis vindicanda olim subitus, nūc velut posito pristinę iracundiæ affectu, & mitiùs & rariùs multò puniat: & parum abest quin ob id diuersos veteris & noui Testamēti deos imaginentur, quod etiam Manichęis accidit. Verùm talibus scrupulis facilè expediemur si animum referemus ad istam quam notaui Dei dispensationem, quòd tum futuræ ac æternæ fœlicitatis gratiam terrestribus beneficiis, tum spiritualis mortis grauitatem corporeis pœnis significare & figurare pro eo tempore voluit, quo Testamentum suum quodammodo adhuc inuolutum Israelitico populo tradebat.

Secunda differentia veteris Testamenti à nouo, & eius differentiæ ratio.

4 Alterum veteris & noui Testamenti discrimen statuitur in figuris, quòd illud absente veritate, imaginem tantùm & pro corpore vmbram ostentabat: hoc præsentem veritatem & corpus solidum exhibet. Atque huius ferè fit mentio vbicunque veteri Testamento nouum opponitur: fusior tamen est eius tractatio in epistola ad Hebręos quàm alibi vsquā. Illic disputat Apostolus aduersus eos qui Legis Mosaicæ obseruationes aboleri posse non putabant nisi vt secum traherent religionis totius ruinam. Quò hunc errorem refutet, assumit quod de Christi sacerdotio prædictum apud Prophetam fuerat: nam quum æternum illi deferatur sacerdotium, certum est aboleri sacerdotium illud vbi alij aliis successores quotidie substituebantur. Præualere autem noui istius sacerdotis institutionem probat, quòd iuramento stabilitur. Subiungit postea, in ea sacerdotij translatione verti etiam Testamenti mutationem. Atque id necessarium fuisse ratione confirmat, quoniam ea erat Legis imbecillitas quę nihil adducere ad perfectionem posset. Tum deinde prosequitur quę illa fuerit imbecillitas, nempe quòd externas carnis iustitias habuerit quæ cultores suos non possent secundùm conscientiam perfectos reddere, quòd pecudum victimis nec peccata delere, nec veram sanctitatem conciliare poterat. Concludit ergo, vmbram fuisse in ipsa futurorum bonorum, non viuam rerum effigiem: ideóque non aliud habuisse officij nisi vt introductio esset in spem meliorem quæ in Euangelio exhibetur. Hîc videndū est qua parte fœdus Legale cum fœdere Euangelico, Christi ministerium cum Mosaico conferatur. Nam si ad promissionum substantiam pertineret comparatio, magnum extaret inter duo Testamenta dissidium: sed quum status quæstionis aliò nos ducat, eò tendendum est vt verum reperiamus. Fœdus ergo quod ęternum & nunquam interiturum semel sanciuit, in medio statuamus. Illius complementum, vnde tandem habet vt statum ratúmque sit, Christus est. Talis confirmatio dum expectatur, ceremonias Dominus per Mosen præscribit, quæ sunt velut solennia confirmationis symbola. Id in contentionem veniebat, cederéne oporteret Christo quæ in Lege ordinatæ erant ceremoniæ. Hæ verò tametsi fœdetis duntaxat accidentia erant, vel certè accessiones ac annexa, & (vt vulgus loquitur) accessoria: quia tamen instrumenta erant illius administrandi, fœderis nomen habent: qualiter & aliis Sacramentis dari solet. Proinde, in summa, vetus Testamentum hoc loco appellatur solennis confirmandi fœderis ratio, ceremoniis & sacrificiis comprehensa. In ea quoniam nihil solidum subest, nisi vlterius transferatur, oportuisse antiquari & abrogari contendit Apostolus, vt Christo potioris Testamenti sponsori ac mediatori locus daretur, per quem æterna sanctificatio electis semel acquisita est: & transgressiones obliteratæ, quæ sub Lege manebant. Quòd si malis, ita accipe: vetus fuisse Domini Testamentum, quod vmbratili & inefficaci ceremoniarū obseruatione inuolutum tradebatur: ideóque temporarium fuisse, quia veluti in suspenso

Psal 110.4
Hebr.7.11.19 & 9.9, & 10.1.
Veteris Testamenti definitio.
Heb.7.22.
Altera quędā definitio veteris Testamenti.

erat, donec firma & substantiali confirmatione subniteretur. Tum verò demum nouum æternumque factum fuisse, postquam Christi sanguine consecratum stabilitumq; fuit. Vnde calicem, quem discipulis in Cœna porrigit Christus, Noui Testamenti calicem vocat in suo sanguine: vt significet, tum verè Dei Testamento suam constare veritatem, per quam nouum fit & æternum dum sanguine suo obsignatur.

Matt.26.28.

Gala.3.24,& 4.1.

Respectu secundæ differentiæ veteris testam. à nouo, dici legis pędagogia deductos fuisse Iudæos ad Christum antequam in carne exhiberetur.

5 Hinc liquet quo sensu dixerit Apostolus, Legis pædagogia deductos fuisse Iudæos ad Christum antequam ipse in carne exhiberetur. Illos quoque filios & hæredes Dei fuisse fatetur: sed qui propter pueritiam sub pædagogi custodia habendi essent. Conueniebat enim, Sole iustitiæ nondum exorto, nec tantum esse reuelationis fulgorem, nec tãtam intelligendi perspicaciam: Sic ergo verbi sui lucem illis Dominus dispensauit, vt eam eminus adhuc & obscurè cernerent Ideo hanc intelligentiæ tenuitatem Pueritiæ vocabulo Paulus notat, quam elementis huius mundi & externis obseruatiunculis, tãquam regulis puerilis disciplinæ, voluit Dominus exerceri, donec effulgeret Christus, per quem fidelis populi cognitionem adolescere oportebat. Hanc distinctionem signauit Christus ipse, quum diceret, Legem & Prophetas fuisse vsque ad Iohannem: ex eo euangelizari regnum Dei. Quid Lex & Prophetæ sui temporis hominibus prodiderunt? nempe gustum præbebant eius sapientiæ quę olim ad liquidum manifestanda erat, & procul emicãtem præmonstrabãt. Vbi autem digito potest ostendi Christus, reseratum est regnum Dei. In ipso enim expositi sunt thesauri omnes sapientiæ & intelligentiæ, quibus propè ad ipsa cœli adyta penetratur

Matt.11.13.

Coloss.2.9.

Excellẽtissimos etiam Prophetas, et qui singulari Spiritus gratia pollebãt, legis pædagogia adiutos fuisse, & vmbris veteribus, vsq; ad Christum adductos.

6 Nec obstat quòd nemo ferè in Christiana Ecclesia reperiri queat, qui fidei præstantia sit cum Abraham componendus: quòd ea vi Spiritus excelluerint Prophetæ, qua hodiéque orbem vniuersum illuminãt. Non enim quid in paucos gratiæ contulerit Dominus, hîc quæritur: sed quam in populo docendo ordinariã dispensationem sequutus sit: qualis apud illos ipsos Prophetas, qui peculiari supra alios cognitione præditi fuerunt, habetur. Nam & obscura, ceu de rebus longinquis, & typis inclusa est eorum prædicatio. Adhæc, vtcunque mirifica in illis notitia emineret, quum tamen ad communem populi pædagogiam submittere se necesse habuerint, in puerorum grege ipsi quoque censentur. Postremò nunquam tanta vllis tunc contigit perspicientia, quę non seculi obscuritatem aliqua ex parte resiperet. Vnde illud Christi, Multi Reges & Prophetę desiderarunt videre quæ vos videtis, & non viderunt: & audire quæ vos auditis, nec audierunt. Itaque vestri oculi beati, quia vident: & aures, quia audiunt. Et sanè hac prærogatiua Christi pręsentiam pollere æquum fuit, vt ab ea dilucidior emergeret cœlestium mysteriorum reuelatio. Quò etiam pertinet quod antè citauimus ex priore Petri epistola, fuisse illis patefactum, nostro maximè seculo vtilem esse eorum operam.

Matt.13.17.

Luc.10.24.

1.Pet.1.12.

Iere.31.31.

Tertia differentia veteris testam. à nouo, quod illud literale est, hoc spirituale: illud mortiferum, hoc vitæ organum: tractatur hîc & sect.8.

7 Venio ad tertium discrimen, quod ex Ieremia sumitur, cuius sunt verba, Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israel & domui Iuda fœdus nouum: nõ secundùm pactũ quod pepigi cum Patribus vestris, in die qua apprehendi manum eorum vt educerem eos è terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, quanuis dominarer eis: sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel, Ponam Legem meam in visceribus eorum, cordibus eorum inscribam eam, & propitiabor iniquitati eorum. Et non docebit vnusquisque proximum suum, vir fratrem suum: omnes enim cognoscent me à minimo vsque ad maximum. Ex quibus occasionem accepit Apostolus cõparationis huius inter Legem & Euangelium statuendæ, vt illam vocaret literalem, hoc, spiritualem

2.Cor.3.6.

doctrinam:illam diceret fuisse deformatam in tabulis lapideis,hoc fuisse cordibus inscriptum:illam esse prædicationem mortis,hoc vitæ:illam damnationis,hoc iustitiæ:illam euacuari,hoc permanere. Quum Apostolo propositum fuerit mentem Prophetæ enarrare,verba vnius expédere satis fuerit.vt assequamur vtriusque sensum.Quanquam est aliquid inter eos dissimile.Odiosius enim loquitur de Lege Apostolus quàm Propheta:neque id simplici Legis respectu:sed quòd erãt nebulones quidam Legis κακοζηλοι,qui peruerso ceremoniarum studio Euãgelij claritatem obscurabant:de Legis natura secundùm eorum errorem ac stultam affectionem disputat.Ergo id peculiare in Paulo obseruare operęprętiũ erit. Vterque verò quia vetus ac nouum Testamentum per contentionem inter se componit , nihil in Lege considerat nisi quod proprium eius est. Exempli gratia:Lex misericordiæ promissiones passim continet:sed quia sunt aliunde ascitæ, non veniunt in Legis rationem quum de pura eius natura sermo habetur. Hoc illi tantùm tribuunt vt præcipiat quæ recta sunt,scelera prohibeat,præmium edicat cultoribus iustitiæ,pœnã transgressoribus minetur:cordis interim prauitatem,quæ cunctis hominibus naturalis inest,non immutet aut emendet.

8 Nunc membratim Apostoli collationem explicemus. Vetus Testamentum literale est:quia sine Spiritus efficacia promulgatum:Nouum spirituale:quod Dominus hominũ cordibus spiritualiter insculpsit.Ideo secunda antithesis est veluti primæ declaratio. Vetus mortiferum est: quia nihil potest quàm maledictione inuoluere vniuersum hominũ genus: Nouum est vitæ organum:quia à maledictione liberatos in gratiã cum Deo restituit: illud damnationis ministerium est: quia reos peragit iniustitiæ omnes filios Adam: hoc,iustitiæ: quia Dei misericordiam reuelat,per quam iustificamur. Postrema antithesis ad Legis ceremonias referenda. Quia illud rerum absentium imaginem habebat,interire ac euanescere tempore oportuit. Euangelium,quia ipsum corpus exhibet, firmam perpetuámque retinet stabilitatem. Vocat quidem Ieremias & leges morales, infirmum ac fragile fœdus:sed alia ratione, quòd scilicet ingrati populi subita defectione mox abruptum fuerit:sed quia eiusmodi violatio est à culpa populi,in Testamentum propriè non confertur. Ceremoniæ verò,quoniam sua ipsarum infirmitate Christi aduentu fuerunt dissolutæ, causam infirmitatis intra se habebant. Porrò differentia illa Literæ & Spiritus non sic accipienda est, acsi nullo cum fructu Legem suam Iudæis Dominus tulisset, nullo eorum ad se conuerso: sed per comparationem posita est,ad commendandam gratiæ affluentiam,qua Euangelij prædicationem idem Legislator, quasi nouam personam induens,honorauit. Nam si eorum multitudinem recensemus quos ex populis omnibus per Euangelij prædicationem Spiritu suo regeneratos in Ecclesiæ suæ communionem collegit, paucissimos ac penè nullos dicemus qui olim in Israele cordis affectu atque ex animo fœdus Domini amplexi sint:qui tamen multi fuerunt,si suopte numero sine comparatione censeantur.

9 Ex tertio discrimine quartum emergit. Vetus enim Testamentum Scriptura vocat seruitutis,quòd timorem in animis generet:nouum autem,libertatis,quòd in fiduciam ac securitatem eosdem erigat. Sic Paulus ad Romanos octauo. Nõ accepistis,inquit, spiritum seruitutis iterum ad timorem:sed Spiritum adoptionis, per quem clamamus, Abba, Pater. Huc pertinet quod habetur ad Hebræos , non accessisse nunc fideles ad corporeum montem,& incensum ignem, ac turbinem, & caliginem, & procellam,vbi nihil audiatur,aut videatur, nisi quod terrore mẽtes percellat:adeò,vt ipse quoque Moses expauescat,vbi vox terribilis insonat,

Quarta differentia veteris Testamenti à nouo.

Rom. 8.15.

*Hebr.*12.18.

quam audire omnes deprecentur: sed accessisse ad montem Sion, & ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cœlestem, &c. Quod autem in sententia quam ex epist. ad Rom. adduximus, breuiter tangit Paulus, fusiùs explanat ad Galatás, quum ad allegoriam trahit duos Abrahæ filios, in hunc modum, Quòd Agar serua typus sit montis Sinai, vbi Legem accepit populus Israel: Sara libera, figura sit cœlestis Ierusalem, à qua fluit Euangelium. Quòd quemadmodum semen Agar seruum nascitur, quod ad hæreditatem nunquam perueniat, Saræ liberum cui hæreditas debeatur: ita per Legem addicamur in seruitutem; per solum Euangelium in libertatem regeneremur. Huc autem summa redit, Vetus Testamentum pauorem ac trepidationem incussisse conscientiis: noui beneficio fieri vt in lætitiam soluantur. Illud iugo seruitutis conscientias astrictas tenuisse, huius liberalitate in libertatem manumitti. Quòd si ex populo Israelitico sancti Patres obiiciuntur, quos quum eodem fidei Spiritu nobiscum præditos fuisse constet, sequitur eiusdem & libertatis & lætitię fuisse participes: respondemus, neutrum à Lege fuisse: sed quum se per Legem & seruili conditione premi, & conscientiæ inquietudine fatigari sentirent, ad Euangelij subsidium confugisse: ideóque peculiarem noui Testamenti fructum fuisse, quòd præter communem veteris Testamenti legem illis malis exempti fuerunt. Deinde negabimus ita libertatis & securitatis spiritu fuisse donatos, vt non experti sint aliqua ex parte & timorem à Lege & seruitutem. Vtcunque enim illa quam per Euangelij gratiam assequuti erant, prærogatiua fruerentur, erant tamen iisdem obseruationum vinculis & oneribus cum vulgo obnoxij. Quum ergo ad eas ceremonias solicitè obseruandas adigerentur, quæ pædagogiæ seruitutis similis symbola erant, & chirographa quibus se peccati reos faterentur, ab obligatione non soluerent: iure præ nobis sub seruitutis ac timoris Testamento fuisse dicuntur, dum respicitur communis illa dispensatio, qua tunc cum Israelitico populo Dominus agebat.

Galat. 4. 22.

Sect. 4 7.9. Quid discriminis inter tres posteriores differentias veteris & noui Testamenti, & primam.

10. Tres quas posteriores retulimus comparationes sunt Legis & Euangelij, quare in illis Lex, veteris Testamenti, Euangelium, noui nomine signatur. *Prima latiùs extenditur: comprehendit enim sub se & quæ ante Legem editæ sunt promissiones. Quòd autem ipsas sub veteris Testamenti nomine censendas Augustinus negauit, optimè in eo sensit, nec aliud voluit quàm quod docemus: siquidem ad illas Ieremiæ & Pauli sententias respiciebat, vbi vetus Testamentum à verbo gratiæ & misericordiæ discernitur. Istud quoque scitissimè eodem loco subiungit, pertinere ab initio mundi ad nouum Testamentum filios promissionis, regeneratos à Deo, qui fide per dilectionem operante obedierunt mandatis. Idque in spe non carnalium, terrenorum, temporalium, sed spiritualium, cœlestium, æternorum bonorum, pręcipuè credentes in Mediatorem, per quem non dubitarunt & Spiritum sibi administrari, vt benefacerent, & ignosci, quoties peccarent. Id enim ipsum est quod asserere in animo fuit, Eiusdem nobiscum benedictionis in æternam salutem cõsortes fuisse omnes sanctos, quos ab exordio mundi peculiariter à Deo selectos Scriptura cõmemorat. Inter nostram ergo & illius partitionem hoc interest, quòd nostra (secundùm illam Christi sententiã, Lex & Prophetæ vsque ad Iohannem, ex eo regnum Dei euangelizatur) inter Euangelij claritatem, & obscuriorem quæ pręcesserat verbi dispensationem distinguit: altera simpliciter Legis debilitatem secernit ab Euangelij firmitudine. Atque hîc quoque de sanctis Patribus annotandum est, ita sub veteri Testamento vixisse, vt non illic restiterint, sed aspirarint semper ad nouum, adeóque certam eius communionem amplexi sint. Qui enim pręsentibus vmbris contenti, mentem ad Christum non extenderunt,

**Sect. 1. 2.*
Lib. 3. ad Bonifac. cap. 4.
Omnes filios promissionis ab initio mũdi pertinuisse ad nouum Testamentũ: idcirco Patres & ante Legem scriptã & post, ita vixisse, vt illic non restiterint, sed aspirarint semper ad nouum Testamẽtum, adeoq; certam eius communionem amplexi sint.
Matt. 11. 13.

tenderunt, eos cæcitatis ac maledictionis damnat Apostolus. Vt enim reliqua taceamus, quænam maior cæcitas fingi possit, quàm à pecude mactata peccati expiationem sperare? quàm in externa aquæ irrigatione, animæ purgationem quærere? quàm frigidis Deum ceremoniis, perinde atque illis valde oblectetur, velle placare? Ad istas enim omnes absurditates delabuntur qui sine Christi respectu in Legis obseruationibus hærent.

11 Quintum, quod adiungere licet, discrimen, in eo iacet, quòd ad Christi vsque aduétum gentem vnam segregauerat Dominus, in qua fœdus gratiæ suæ contineret. Quando distribuebat Altissimus gentes, quando diuidebat filios Adam, inquit Moses, in possessionem illi cessit populus suus: Iacob funiculus hæreditatis eius. Alibi sic populum alloquitur, En Domini Dei tui est cœlum & terra, & omnia quæ in ea sunt. Patribus tamen tuis tantummodo adhæsit, amauit eos vt eligeret semen eorum post eos, nempe vos ipsos, è cunctis gentibus. Populum ergo illum, veluti solus ad se ex hominibus pertineret, nominis sui cognitione dignatus est solum: fœdus suum quasi in eius sinu deposuit: præsentiam sui numinis illi manifestauit: omnibus prærogatiuis eum honorauit. Sed (vt reliqua omittamus beneficia) quod vnum hîc agitur, illum verbi sui communione sibi deuinxit, vt eius appellaretur & haberetur Deus. Interea gentes alias, quasi nihil secum haberent rei aut commercij, in vanitate ambulare sinebat: nec vt earum exitio mederetur, quod vnicum erat remedium afferebat, verbi scilicet sui prædicationem. Itaque Israel tunc filius Domino delicatus: alij extranei: ille cognitus, & in fidem tutelámq; susceptus: alij tenebris suis relicti: ille à Deo sanctificatus: alij profani: ille Dei præsentia honoratus: alij omni propinquitate exclusi. At vbi venit plenitudo temporis, instaurandis omnibus destinata, exhibitúsque est ille Dei & hominum conciliator: diruta maceria quæ tandiu misericordiam Dei intra Israelis fines conclusam tenuerat, annunciata pax est iis qui procul erant, non secus atque iis qui propè coniuncti, vt Deo simul reconciliati, in vnum populum coalescerent. Quare nulla iam Græci aut Iudæi, circuncisionis vel præputij ratio: sed omnia in omnibus Christus, cui datæ sunt gentes in hæreditatem, & termini terræ in peculium: vt sine discrimine dominetur à mari vsque ad mare, & à fluminibus vsque ad vltimos orbis fines.

Quinta differentia veteris Testamenti à nostro, quod Gentem vnam elegerat Deus, reliquis interim velut neglectis. Exod. 19.5. Deut. 32.8. Ibid. 10.14. Act. 14.16. Galat. 4.4. Ephes. 2.14. Galat. 6.15. Psal. 2.8. Psal. 72.8, & alibi.

12 Gentium igitur vocatio, insignis est tessera, qua supra vetus Testamentum noui excellétia illustratur. Plurimis quidem & clarissimis Prophetarum oraculis testata antè fuerat: sed ita vt in regnum Messiæ eius complementum reijceretur. Ac ne Christus quidem statim à primo suæ prædicationis exordio ad eam progressus fecit: sed eò vsque distulit donec absolutis omnibus redemptionis nostræ numeris, ac finito humiliationis suæ tempore, acciperet à Patre nomen quod est supra omne nomen, coram quo omne genu flecteretur. Vnde mulieri Chananææ, hac opportunitate nondum expleta, negat se missum nisi ad oues perditas domus Israel: nec Apostolos in prima missione patitur eosdem limites superare. In viam gentium, inquit, ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne ingrediamini: sed ita potius ad oues perditas domus Israel. Vtcunque autem tot testimoniis prodita foret, vbi tamen Apostolis auspicanda fuit, sic noua & insolens illis visa est vt tanquam prodigium aliquod exhorrerent. Trepidè sanè nec sine recusatione tandem aggressi sunt. Nec mirum: videbatur enim rationi minimè consentaneum, vt Dominus, qui tot seculis Israelem à reliquis gentibus selegerat, quasi repentè mutato consilio delectum illum tolleret. Vaticiniis quidem id prædictum erat: sed non poterãt vaticiniis adeò attenti esse, vt rei nouitate,

Gentium vocatio, insignis tessera qua illustratur nouum Testamentũ supra vetus. Philip. 2.9. Matt. 15.24. Matt. 10.5. Gẽtium vocatio, res adeo incredibilis, vt Apostolis etiam ipsis in Prophetarum lectione versatis, & Spiritu sancto donatis, noua adhuc initio visa fuerit.

quæ se oculis ingerebat, nihil mouerentur. Neque satis ad eos permouendos valebant quæ iam olim futuræ Gentium vocationis specimina Deus ediderat. Siquidem præterquam quòd paucissimos vocauerat, illos ipsos inserebat quodammodo in familiam Abrahæ, vt populo suo accederent: ista verò publica vocatione non modò Iudæis æquabantur Gentes, sed velut in demortuorum locum subire eas apparebat. Adde quòd nunquam æquati fuerant Iudæis extranei, quoscunque Deus antè in corpus Ecclesiæ asciuerat. Itaque non abs re Paulus mysterium hoc tantopere prædicat absconditum à seculis & generationibus, & quod etiam Angelis mirabile esse dicit.

Colos.1.26.

Cõclusio totius loci de discrimine veteris Testamẽti à nouo, & responsio ad varias obiectiones eorum qui hãc varietatem pro absurditate habent: in qua tamen elucet singularis constantia Dei.

13 His quatuor aut quinque membris totam veteris & noui Testamenti differentiam, quantum ad simplicem docendi rationem sufficit, puto bene ac fideliter explicatam. Verùm quia nonnulli hanc in gubernanda Ecclesia varietatem, diuersum in docendo modum, tantam rituũ ac ceremoniarum conuersionem pro magna absurditate iactãt: iis quoque respondendum est, antequam ad alia transeamus. Fieri autem id breuiter potest, quia non tam firmæ sunt obiectiones vt accurata refutatione opus habeant. Non est, inquiunt, consentaneum, vt Deus, qui perpetuò sibi constat, tantam mutationem passus sit, vt quod semel iusserat & commendauerat, postea improbaret. Respondeo, non propterea mutabilem iudicari Deum debere quòd diuersis seculis diuersas formas accõmodauerit, prout cuique expedire nouerat. Si alia hyeme officia, alia æstate familię suę agricola præscribit, non propterea illum inconstantiæ arguemus, aut deuiare putabimus à recta agriculturę regula, quæ cum perpetuo naturæ ordine coniuncta est. Similiter siquis paterfamilias aliter suos liberos in pueritia, aliter in adolescentia, aliter in iuuentute erudiat, regat, tractet: non propterea dicemus ipsum leuem esse, aut à sua sententia discedere. Quid ergo inconstantiæ notam Deo inurimus, quòd temporum diuersitatem aptis & congruentibus notis distinxerit? Posterior similitudo penitus satisfacere nobis debet. Iudæos pueris similes facit Paulus, Christianos adolescentibus. Quid in hoc Dei regimine est inordinati, quòd illos in rudimentis detinuit quæ pro ætatis modulo ipsis congruebant: nos firmiore & quasi viriliore disciplina instituit? Ergo in eo elucet Dei constantia, quòd eandem omnibus seculis doctrinam tradidit: quem ab initio pręcepit nominis sui cultum, in eo requirendo perseuerat. Quòd externam formam & modum mutauit, in eo non se ostẽdit mutationi obnoxium: sed hominum captui, qui varius ac mutabilis est, eatenus se attemperauit.

Prima obiectio, & eius solutio.

Secunda obiectio.

14 Atqui vnde (inquiunt) ista diuersitas, nisi quia talem esse Deus voluit? nónne tam bene ab initio quàm post Christi aduentum perspicuis verbis citra vllas figuras reuelare potuit vitam æternam, paucis & claris sacramentis suos erudire, Spiritum sanctum largiri, gratiam suam per orbem vniuersum diffundere? Hoc verò perinde est acsi cum Deo litigarent quòd mundum tam serò creauerit, quum posset ab initio: quòd alternas vices inter hyemem & æstatem, inter diem & noctem esse voluerit. Nos verò (quod sentire omnes pij debent) quicquid à Deo factum est, sapienter & iustè factum ne dubitemus: etiam si causam sæpe nesciamus cur ita fieri oportuerit. Hoc enim esset nimium nobis arrogare, non cõcedere Deo vt consilij sui rationes habeat quæ nos lateant. At mirum est (inquiunt) quòd nunc pecudum victimas, & totum illum sacerdotij Leuitici apparatum respuat & abominetur, quibus olim oblectabatur. Quasi verò Deum externa ista & caduca oblectent, aut vllo modo afficiant. Iam dictum est, nihil horum fecisse sua causa, sed omnia pro hominum salute dispensasse. Si medicus iuuenem optima ratione à morbo curet,

Responsio.

Specialis obiectio, de pecudum victimis, quas olim præcepit, nunc reijcit, & responsio.

curet, in eodem postea iam sine alio curationis genere vtatur: num ideo dicemus ipsum medendi rationem repudiare quæ antea placuerat? Imò quum in illa constanter perstet, rationem ætatis habet. Sic Christum alijs signis & absentem figurari, & venturum prænuntiari oportuit: alijs nunc exhibitum repræsentari decet. Quòd ad vocationem Dei latiùs per omnes populos in aduentu Christi sparsam quàm antè fuerat, & gratias Spiritus largiùs effusas, quis, obsecro, æquum esse neget vt in manu & arbitrio Dei sit libera gratiarum suarum dispensatio, vt quas velit nationes illuminet? quibus velit locis verbi sui prædicationem excitet? qualem & quantum velit doctrinæ suæ profectum & successum largiatur? nominis sui notitiam, quibus velit seculis, auferat è mundo, propter ipsius ingratitudinem: quando iterum velit, propter suam misericordiam restituat? Videmus ergo nimis indignas esse calũnias, quibus impij homines hac parte simplicium animos exagitant, vt vel Dei iustitiam vel Scripturæ fidem in dubium vocent.

Responsio de reiectione Gentiũ olim, & earum noua vocatione.

Christum, vt Mediatoris officium præstaret, oportuisse fieri hominem.

CAPVT XII.

IAM magnopere nostra interfuit, verum esse & Deum & hominem qui Mediator noster futurus esset. De necessitate si quæritur, non simplex quidem (vt vulgò loquuntur) vel absoluta fuit: sed manauit ex cœlesti decreto, vnde pendebat hominum salus. Cęterùm quod nobis optimum erat statuit clementissimus pater. Quum enim iniquitates nostrę quasi interiecta inter nos & ipsum nube nos à regno cœlorum prorsus alienassent, nemo, nisi qui ad eum pertingeret, pacis restituẽdę interpres esse poterat. Quis autem pertigisset? quispiámne ex filiis Adam? Atqui omnes cum parente suo ad conspectum Dei horrebant. Angelorũ aliquis? Sed enim illi opus habebant capite, per cuius nexum solidè & indistractè Deo suo cohęrerent. Quid igitur? deplorata certè res erat nisi maiestas ipsa Dei ad nos descenderet: quando ascendere nostrum non erat. Ita Filium Dei fieri nobis Immanuel oportuit, id est nobiscũ Deum: & hac quidem lege, vt mutua coniunctione eius diuinitas & hominum natura inter se coalescerent: alioqui nec satis propinqua vicinitas, nec affinitas satis firma, vnde nobis spes fieret Deum nobiscum habitare. Tantum erat inter nostras sordes & summam Dei munditiem dissidium. Quamuis ab omni labe integer stetisset homo, humilior tamen erat eius conditio quàm vt sine Mediatore ad Deum penetraret. Quid ergo exitiali ruina in mortem & inferos demersus, fœdatus tot maculis, corruptione sua fœtidus, denique obrutus omni maledictione? Non ergo abs re Paulus Christum proponere Mediatorem volens: disertè commemorat esse hominem. Vnus, inquit, Mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus. Poterat Deum dicere: poterat saltem & nomen hominis sicut Dei omittere: sed quia Spiritus per os eius loquens, infirmitatem nostram nouerat, vt tempestiuè occurreret, aptissimo remedio vsus est, Filium Dei tàquam vnum ex nobis familiariter in medio statuens. Nequis igitur se torqueat vbinam ille quærendus Mediator, aut qua via ad ipsum perueniendum, hominem nominans, propinquum, imò contiguum nobis esse admonet, quandoquidem caro nostra est. Idem certè designat quod alibi pluribus verbis explicatur, non esse nobis Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, quando sit more nostro, sola peccati exceptione, per omnia tentatus.

Necesséne fuerit Christum fieri hominem.

Hic & sect. 2.3. ostenditur sic Deum statuisse, quia optimũ nobis erat: quũ nemo alius pacis restituendæ interpres inter Deũ & nos esse posset, nemo nos facere Dei filios, nemo certam nobis reddere regni cœlestis hæreditatẽ, nemo pro hominis inobedientia remedij loco obedientiam opponere.

1. Tim. 2.5.

Hebr. 4.15.

2 Id etiam clarius fiet si reputemus quàm non vulgare fuerit quod Mediatori pręstandum erat, nempe sic in Dei gratiam nos restituere, vt

faceret ex filiis hominum illius filios: ex hæredibus gehennæ, regni cœlestis hæredes Quis hoc poterat, nisi Filius Dei fieret idem filius hominis, & sic nostrum acciperet vt transferret ad nos suum? & quod suum erat natura, nostrum faceret gratia? Hac ergo arrha freti nos esse filios Dei confidimus, quia naturalis Dei filius sibi corpus de corpore nostro, carnẽ ex carne nostra, ossa ex ossibus aptauit, vt idem nobiscum esset: quod nobis proprium erat suscipere grauatus non est, vt vicissim ad nos pertineret quod proprium ipse habebat: atque ita in commune ipse nobiscum & Filius Dei esset & filius hominis. Hinc sancta illa fraternitas, quam ore suo commendat, vbi dicit, Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum. Hac ratione certa nobis est regni cœlestis hæreditas, quia vnicus Dei Filius, cuius in solidum propria erat, nos sibi fratres adoptauit: quòd si fratres, ergo & hæreditatis consortes. Adhæc apprime vtile fuit hac etiam de causa verum esse Deum & hominem qui redemptor noster futurus esset. Eius erat mortem absorbere: quis hoc poterat nisi vita? Eius erat peccatum vincere: quis hoc poterat nisi ipsa iustitia? Eius erat mundi & aëris potestates profligare: quis hoc poterat nisi virtus & mundo & aëre superior? Porro penes quem vita est, aut iustitia, aut cœli imperium & potestas, nisi penes solum Deum? Sese ergo clementissimus Deus in persona vnigeniti Redemptorem nostrum fecit, dum nos redemptos voluit.

Iohan.20.17.

Rom.8.17.

3 Alterum hoc nostræ cum Deo reconciliationis caput erat, vt homo, qui sua se inobedientia perdiderat, remedij loco obedientiam opponeret, iudicio Dei satisfaceret, pœnas peccati persolueret. Prodiit ergo verus homo Dominus noster, Adæ personam induit, nomen assumpsit, vt eius vices subiret Patri obediendo, vt carnem nostram in satisfactionis pretium iusto Dei iudicio sisteret: ac in eadem carne pœnam quam meriti eramus persolueret. Quum deniq; mortem nec solus Deus sentire, nec solus homo superare posset, humanã naturam cum diuina sociauit, vt alterius imbecillitatem morti subiiceret, ad expianda peccata: alterius virtute luctam cum morte suscipiens, nobis victoriã acquireret. Qui ergo Christum sua aut diuinitate, aut humanitate spoliant, eius quidem vel imminuunt maiestatem & gloriã, vel bonitatem obscurant. Sed non minus altera ex parte hominibus sunt iniurij, quorum fidem ita labefactant & euertunt: quę nisi hoc fundamento nixa stare non potest. Adde quòd sperandus fuit redẽptor ille Abrahę Dauidísq; filius, quem in Lege & Prophetis Deus promiserat: vnde alterum fructum colligunt pię mentes, quòd ipsa originis specie ad Dauidem & Abraham perductę certius agnoscunt hunc esse Christum qui tot oraculis celebratus fuit. Sed illud quod nuper exposui, præcipuè tenendum est, communem naturam pignus esse nostræ cum Filio Dei societatis: carne nostra vestitum debellasse mortem cum peccato, vt nostra esset victoria & triumphus noster: carnem quam à nobis accepit, obtulisse in sacrificium, vt facta expiatione reatum nostrum deleret, & placaret iustam Patris iram.

*Colos.1.15.

Refutatur vaga speculatio eorum qui Christum, etiãsi ad redimẽdum genus humanũ nõ fuisset opus remedio, cõtendunt futurũ fuisse hominẽ: & multis rationibus testimo-

4 His vt par est considerandis qui sedulò attentus erit, vagas speculationes facilè negliget, quę leues spiritus & nouitatis cupidos ad se rapiunt: cuius generis est, Christum, etiam si ad redimendum humanũ genus non fuisset opus remedio, futurum tamen fuisse hominem. Fateor equidem, in primo creationis ordine & integro naturę statu pręfectum Angelis & hominibus fuisse caput: *qua ratione dicitur à Paulo primogenitus omnis creaturę: sed quum tota Scriptura clamet vestitum fuisse carne, vt fieret redẽptor, aliam causam vel aliũ finem imaginari nimiæ temeritatis est. Quorsum ab initio promissus fuerit Christus satis notum est: vt scilicet instauraret collapsum mundũ, & perditis hominibus succurreret.

curreret. Itaq; sub Lege proposita fuit eius imago in sacrificiis, vt sperarēt fideles Deum sibi propitium fore, postquam expiatis peccatis reconciliatus foret. Certè quum seculis omnibus, etiam Lege nondum promulgata, nunquam sine sanguine promissus fuerit Mediator, colligimus æterno Dei consilio purgandis hominum sordibus fuisse destinatum: quia piaculi signum est sanguinem fundi. Sic de eo concionati sunt Prophetæ, vt recōciliatorem Dei & hominum fore promitterent. Sufficiet pro omnibus vnum illud in primis celebre *Isaiæ testimoniū, vbi prædicit percutiendum esse Dei manu propter scelera populi, vt castigatio pacis esset super eum: & Sacerdotem fore, qui se in victimam offerret: ex plagis eius fore aliis sanitatem: & quia omnes errarunt, & instar ouium fuerūt dispersi, placuisse Deo illum affligere, vt omnium iniquitates ferret. Vbi ad opem miseris peccatoribus ferendam Christum diuinitus propriè addici audimus, quisquis has metas transilit, stultæ curiositati nimis indulget. Iam vbi prodiit ipse, hanc aduentus sui causam esse asseruit, vt placato Deo nos à morte in vitā colligeret. Idem testati sunt de eo Apostoli. Sic Iohānes antequam doceat Sermonem factum esse carnem, defectionem hominis narrat. Sed ipse ante omnes audiēdus est de officio suo disserēs, Sic Deus dilexit mundum, inquit, vt Filium suum vnigenitum daret, vt quisquis credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Itē, Venit hora vt mortui audiant vocem Filij Dei, & qui audierint viuāt. Ego sum resurrectio & vita: qui credit in me, quāuis sit mortuus, viuet. Item, Filius hominis venit ad seruādum quod perierat. Item, Sanis non opus est medico. Nullus esset finis si omnia referre vellem. Vno quidem cōsensu ad hunc fontem nos reuocant Apostoli: & certè nisi ad reconciliandum Deum venisset, concideret honor sacerdotij, quando ad deprecandum medius statuitur inter Deum & homines Sacerdos: non esset iustitia nostra, quia pro nobis victima factus est, vt nobis peccata Deus non imputet. Denique omnibus elogiis, quibus eum ornat Scriptura, spoliabitur. Concidit etiā illud Pauli, Quod impossibile erat Legi, Deum misisse Filiū suum, vt in similitudine carnis peccati pro nobis satisfaceret. Nec stabit quod alibi docet, in hoc speculo apparuisse Dei bonitatē & immensum amorem erga homines, dum Christus datus est redemptor. Denique non alium finem vbiq; assignat Scriptura, cur carnem nostrā suscipere voluerit Dei Filius, & hoc etiam mandatum à Patre acceperit, nisi vt victima fieret ad Patrem nobis placandum. Ita scriptum est, atque ita oportuit Christum pati, & prædicari in nomine eius pœnitentiam. Propterea diligit me Pater, quia animā meam pono pro ouibus: hoc mandatum dedit mihi. Sicut exaltauit Moses serpentem in deserto, ita oportet exaltari Filium hominis. Alibi, Pater serua me ex hac hora: sed propterea veni in hanc horā. Pater glorifica Filium. Vbi clarè finem assumptæ carnis assignat, vt victima & piaculū fiat abolendis peccatis. Eadē ratione pronuntiat Zacharias, secundùm promissionem datam patribus venisse vt illuminet qui in vmbra mortis sedebant. Hæc omnia meminerimus de Filio Dei prædicari, in quo alibi Paulus omnes scientiæ & sapientiæ thesauros absconditos esse testatur, & præter quem nihil se scire gloriatur.

nusque ostenditur, quū tota Scriptura clamet vestitū fuisse carne vt fieret redemptor, aliā causam vel alium finē imaginari nimia esse temeritatis: quique id faciant, eos impia audacia prorumpere ad nouum Christum fingendum, hic & sect. 5.

*Isa. 53. 4. 5.

Iohan. 1. 9.
Ibid. 10. 14.
Ibid. 3. 16.
Ibid. 5. 25.
Ibid. 11. 25.
Matt. 18. 11.
Ibid. 9. 12.
Hebr. 5. 1.
2. *Cor.* 5. 19.
Rom. 8. 3.
Tit. 2. 11.
Luc. 24. 26.
Iohan. 10. 17.
Ibid. 3. 14.
Ibid. 12. 27, 28.
Luc. 1. 79.
Colos. 2. 3.
1. *Cor.* 2. 4.

5 Si quis excipiat, horum nihil obstare quominus idem Christus qui damnatos redemit, testari etiam potuerit suum erga saluos & incolumes amorem, eorum carnem induendo: breuis responsio est, quum pronuntiet Spiritus, æterno Dei decreto coniuncta simul hæc duo fuisse, vt fieret nobis redemptor Christus, & eiusdem naturæ particeps, fas non esse longius inquirere. Nam quem titillat plus aliquid sciendi cupiditas, immutabili Dei ordinatione non cōtentus, ostendit etiam ne hoc quidē Christo, qui nobis in pretium redemptionis datus est, se contentum esse.

Nec verò Paulus solùm recitat, quorsum missus fuerit, sed ad sublime prædestinationis mysterium conscendens, omnem humani ingenij lasciuiam & pruritum opportunè cõpescit. Elegit nos in Christo Pater ante mundi creationem vt adoptaret in filios secundùm propositum voluntatis suæ, & acceptos habuit in filio dilecto, in quo habemus redemptionem per sanguinem eius. Hìc certè non præsupponitur Adæ lapsus quasi tempore superior: sed quid ante secula statuerit Deus ostenditur, quum mederi vellet humani generis miseriæ. Si rursum obiiciat aduersarius, consilium hoc Dei pependisse ex hominis ruina quam præuidebat: mihi satis supérque est, impia audacia ad fingendum nouum Christum prorumpere, quicunque sibi de Christo plus inquirere permittunt vel scire appetunt quàm Deus arcano suo decreto prædestinauit. Ac meritò Paulus, vbi de proprio Christi officio ita disseruit, precatur Ephesiis spiritum intelligentiæ, vt comprehendant quæ sit longitudo, sublimitas, latitudo & profunditas: nempe charitas Christi quæ omnem scientiam supereminet: acsi data opera cancellos mentibus nostris circundaret, ne à gratia reconciliationis tantillum declinent quoties fit Christi mentio. Quare quum fidelis hic Sermo sit, teste Paulo, Christum venisse vt peccatores saluos faceret: in eo libenter acquiesco. Et quum alibi doceat idem Apostolus, gratiam quæ nunc per Euãgelium manifestata est, datam nobis fuisse in Christo ante tempora secularia: ad finem vsque constanter in ea manendum statuo. Huic modestiæ iniquè obstrepit Osiander, qui hanc quæstionem à paucis antè leuiter motam, rursus hoc tempore infeliciter agitauit. Confidentiæ eos insimulat qui Filium Dei negant appariturum in carne fuisse, si non cecidisset Adam: quia nullo Scripturæ testimonio commentum hoc repudietur. Quasi verò peruersæ curiositati frænum non iniiciat Paulus, vbi de redemptione per Christum parta loquutus, mox iubet stultas quæstiones fugere. Eousque erupit quorundam væsania, dum præposterè acuti videri appetunt, vt quærerent an naturam asini assumere potuerit Dei Filius. Hoc portentum, quod pij omnes tanquam detestabile meritò exhorrent, hoc prætextu excuset Osiander quòd nusquam disertè in Scriptura refellitur. Quasi verò dum nihil pretiosum aut dignum cognitu Paulus ducit præter Christum crucifixum, asinum salutis authorem admittat. Ergo qui alibi Christum prædicat æterno Patris consilio in caput fuisse ordinatum vt omnia colligeret, nihilo magis alium agnoscet cui nullæ redimendi partes iniunctæ sint.

Ephes.1.4.5. *Ephes.3.16, 17,18.* *1.Tim.1.15.* *2.Tim.1.9.*

Reprehenditur Osiander qui hoc tẽpore cõmentũ illud renouauit, Christũ etiamsi Adam nunquam cecidisset futurum fuisse hominem, & contendit nullo Scripturæ testimonio id repudiari.

Tit.3.9. *1.Cor.2.2.* *Ephes.1.22.*

Refutatur Osiãdri principiũ, Hominẽ creatum ad imaginem Dei, quia ad exemplar Christi futuri hominis: ostẽditurq; imaginem Dei quæ fuit in Adamo, relucere etiã in Angelis. Hic & sect. 7.

6 Quod autem iactat principium prorsus friuolum est. Hominem vult creatum esse ad imaginem Dei, quia formatus fuerit ad exemplar futuri Christi, vt illum referret quem iam Pater carne vestire decreuerat. Vnde colligit, si nunquam excidisset Adam à prima sua & integra origine, Christum tamen futurum fuisse hominem. Quàm istud & nugatorium sit & contortum, per se intelligunt omnes sano iudicio præditi: interea primùm se vidisse putat quid esset imago Dei, quòd scilicet non solùm in dotibus eximiis, quibus ornatus fuerat, relucebat Dei gloria, sed essentialiter in eo habitabat Deus. Ego verò vt concedam imaginem Dei Adam gestasse quatenus Deo coniunctus erat (quæ vera est ac summa dignitatis perfectio) Dei tamen similitudinem non alibi quærẽdam esse contendo quàm in illis præstantiæ notis quibus Adam Deus insigniuerat præ aliis animantibus. Ac Christum quidem iam tunc fuisse imaginem Dei vno consensu fatentur omnes: & proinde quicquid excellentiæ insculptum ipsi Adę fuit, inde manasse quòd per vnigenitum Filium ad opificis sui gloriam accederet. Ad imaginem ergo Dei conditus est homo, in quo suam gloriã creator ipse conspici quasi in speculo voluit.

Gen.1.27.

In hunc

In hunc gradum honoris euectus fuit vnigeniti Filij beneficio, sed addo Filium ipsum tam Angelis quàm hominibus commune fuisse caput: ita vt quæ in hominem collata fuerat dignitas, ad Angelos quoque pertineret. Neque enim dum audimus vocari filios Dei, consentaneum esset negare *Psal.82.6.* indutum illis fuisse aliquid quo Patrem referrent. Quòd si tam in Angelis quàm in hominibus repræsentari suam gloriam & in vtraq; natura conspicuam esse voluit, inscitè nugatur Osiander, Angelos fuisse tunc posthabitos hominibus, quia non gestarent Christi figuram. Neque enim præsenti Dei intuitu assiduè fruerentur, nisi ei essent similes: nec aliter docet Paulus renouari homines ad imaginem Dei, quàm si Angelis *Colos.3.10.* socientur, vt simul inter se cohæreant sub vno capite. Denique, si Christo creditur: hæc vltima erit nostra fœlicitas, vbi in cœlos erimus recepti, conformes esse Angelis. Quòd si inferre Osiandro licet, primarium imaginis Dei exemplar fuisse in Christo homine, eodé iure contendet quispiam Christum oportuisse fieri Angelicæ naturæ consortem, quia ad illos quoque pertineat imago Dei.

7 Non est igitur cur metuat Osiander Deũ posse mendacem deprehendi nisi in eius mente prius fuisset de Filio incarnando decretũ fixum & immutabile. Quia etiam si non collapsa fuisset Adæ integritas, similis tamen fuisset Deo cum Angelis: neque tamen propterea necesse fuisset Filium Dei vel hominem vel Angelum. Frustra etiã absurdum illud metuit, nisi immutabili Dei consilio ante creatũ hominem Christus fuisset *Soluitur alia obiectio Osiandri, Christum non nisi per accidẽs natum esse hominem.* nasciturus, non vt redemptor, sed vt primus homo, ne à sua prærogatiua excideret: quando iam nonnisi per accidens natus esset, vt scilicet instauret perditum genus humanum: vt inde inferat, creatum igitur fuisse ad imaginem Adæ. Cur enim horrebit quod tam apertè docet Scriptura, similem nobis fuisse factum per omnia, excepto peccato? *Hebr.4.15.* vnde & Lucas filium Adæ in genealogia censere non dubitat. *Luc.3.38.* Scire etiã velim cur à Paulo Christus vocetur secundus Adam, *1.Cor.15.47.* nisi quia destinata ei fuit humana conditio, vt ex ruina erigeret Adæ posteros. Nam si creationé ordine illa præcessit, dicendus fuit primus Adam. Securè affirmat Osiander, quia iam Christus homo præcognitus erat in mẽte Dei homines ad hoc exemplar fuisse formatos. Paulus autem secundum Adam nominans, inter primã hominis originem & restitutionem quam per Christum consequimur, mediam statuit defectionem, ex qua naturæ in pristinum ordinem reformandæ necessitas: vnde sequitur, eandé Filio Dei nascendi fuisse causam vt homo fieret. Interea malè & insulsè ratiocinatur Osiander, Adam *Tertia obiectio Osiandri, Alioqui se qui Adam futurũ fuisse imaginẽ sui ipsius, non Dei.* quandiu integer stetisset, futurum imaginem fuisse suiipsius, nõ Christi. Respondeo ex opposito, quia etsi nunquam induisset carnem Dei Filius, fulgebat nihilominus & in corpore & in anima eius imago Dei: in cuius radiis semper apparuit, Christum esse verè caput, & primatum tenere in omnibus. Atque ita soluitur futilis argutia, quam ventilat Osiander, *Quarta Osiãdri obiectio, carituros fuisse Angelos Christi capite.* carituros fuisse Angelos hoc capite, nisi Deo propositũ fuisset Filiũ suum carne vestire etiam citra Adæ culpam. Nimis enim inconsideratè arripit quod nemo sanus concedet Christo non competere primatum in Angelos, vt fruantur eo principe, nisi quatenus est homo. Atqui facilè elicitur ex Pauli verbis, quatenus æternus est Dei Sermo, primogenitum esse omnis creaturæ, *Colos.1.15.* non quòd creatus sit, vel numerari inter creaturas debeat: sed quia integer mundi status, qualis ab initio fuit summa pulchritudine insignis, non aliud principium habuit: deinde quatenus homo factus est, primogenitum esse ex mortuis. *Colos.1.18.* Vtrunque enim vno & breui contextu considerandum proponit Apostolus, *Ibid.1.16.* per Filium creata fuisse omnia, vt Angelis dominetur: & hominem esse factũ vt redemptor esse inciperet. Eiusdé inscitiæ est, quòd homines dicit carituros fuisse Christo rege, nisi

Quinta Osiãdri obiectio, carituros fuisse homines rege Christo.

homo fuisset. Quasi verò non potuerit constare regnum Dei, si æternus Dei Filius, licet non indutus humana carne, Angelis & hominibus in societatem cœlestis gloriæ suæ & vitæ collectis, primatum ipse tenuisset. Sed in hoc falso principio semper hallucinatur, vel sibi præstigias facit, Ecclesiã fuisse ἀκέφαλον futurã, nisi apparuisset in carne Christus. Quasi verò sicuti eo capite fruebantur Angeli, non etiã diuina sua virtute præesse hominibus potuerit, & arcana virtute Spiritus sui vegetare ipsos & fouere, instar corporis sui, donec in cœlum collecti eadem cum Angelis vita fruerentur. Quas hactenus refutaui nænias, pro firmissimis oraculis ducit Osiander, nempe vt suarum speculationum dulcedine inebriatus, ridiculos pæanas de nihilo efflare solet. Vnum verò postea dicit longè firmius se afferre, prophetiam Adæ scilicet, qui vxore sua cõspecta dixit, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Vnde autem prophetiam esse euincit? népe quia eundem Sermonem Christus apud Matthæũ Deo tribuit. Quasi verò quicquid per homines loquutus est Deus, vaticinium aliquod contineat. Vaticinia in singulis Legis præceptis quærat Osiander, quæ à Deo authore profecta esse constat. Adde quòd rudis & terrenus fuisset Christus in literali sensu subsistens. Quia non de mystica vnione qua Ecclesiam dignatus est disserit, sed tantùm de fide coniugali: ob hanc causam Deum pronuntiasse docet, virum & vxorem fore carnem vnam, ne insolubile illud vinculum quisquam diuortio violare téte. Hæc simplicitas si Osiandro sordet, Christum reprehendat, quia discipulos ad mysterium non traduxerit, Patris dictum subtilius interpretando. Nec verò eius delirio suffragatur Paulus, qui vbi dixit nos esse carné de carne Christi, mox adiungit, magnum hoc esse mysterium. Neq; enim quo sensu hoc protulerit Adam referre voluit, sed sub figura & similitudine coniugij sacram coniunctionem proponere, quæ nos vnum cum Christo facit: & hoc verba sonant: quia se de Christo & Ecclesia hoc dicere admonens, correctionis loco à lege coniugij discernit spiritualem Christi & Ecclesiæ coniunctionem. Quare facilè euanescit hæc futilitas. Nec verò mihi necesse arbitror similes quisquilias discutere: quia ex breuissima hac refutatione deprehendetur omnium vanitas. Hæc quidem sobrietas filiis Dei solidè pascendis abundè sufficiet, quum venit plenitudo temporum, missum fuisse Filium Dei factum ex muliere, factum sub Lege, vt eos qui sub Lege erant, redimeret.

Sexta Osiandri obiectio, Deũ per Adam dixisse, nunc os ex ossibus meis, &c.

Gen. 2. 23.

Ephes. 5. 30.

Galat. 4. 4.

Christum veram humanæ carnis substantiam induisse.

CAPVT XIII.

DE Christi diuinitate, quæ alibi claris & firmis testimoniis probata est, nunc iterum disserere superuacuum, nisi fallor, esset. Videndũ igitur restat quomodo carne nostra indutus Mediatoris partes impleuerit. Ac humanæ quidem naturæ veritas olim tã à Manichæis quàm à Marcionitis impugnata est: quorum hi quidem spectrum pro Christi corpore sibi fingebant, illi autem cœlesti carne præditum somniabant. Sed vtrisque Scripturæ testimonia & multa & valida resistunt. Non enim vel in cœlesti semine, vel in hominis larua benedictio promittitur, sed in semine Abrahæ & Iacob: neque homini aëreo promittitur thronus æternus, sed Dauidis filio, & fructui ventris eius: vnde & in carne exhibitus, filius vocatur Dauidis & Abrahæ: non ideo tantùm quòd ex Virginis vtero natus sit, in aëre autem creatus: sed quia (Paulo interprete) secundùm carnem factus sit ex Dauidis semine: sicut alibi docet idem Apostolus eum descendisse ex Iudæis. Quamobrem Dominus ipse non contentus hominis nomine, Filium quoque hominis subinde se appellat,

Multis firmissimis Scripturæ testimoniis pbatur in Christo humanæ carnis veritas, contra Manichæos & Marcionitas.

Gen. 17. 2. 12
18. 26. 4.
Matt. 1. 1.
Rom. 1. 3.
Ibid. 9 5.

lat, clarius exprimere volens se hominem esse ex hominis semine verè progenitum. Quum Spiritus sanctus toties per tot organa, tantáque diligentia & simplicitate rem per se non abstrusam enarrauerit, quis cogitasset tanta vllos mortales impudentia fore qui offucias adhuc spargere auderent? Et tamen alia etiamnum testimonia ad manum se offerunt, si congerere plura libeat: quale est illud Pauli, Deum misisse Filium suum factum ex muliere: & innumera quibus fami, siti, frigori, aliísque naturæ nostræ infirmitatibus obnoxium fuisse constat. At ex multis deligéda sunt ea potissimè quæ animis in vera fiducia ædificandis cōducere queāt: vt quum dicitur Angelis nequaquam tantū honoris detulisse, vt eorum naturam assumeret: sed nostram assumpsisse, vt in carne & sanguine per mortem destrueret eum qui potiebatur mortis imperio. Item, eius communicationis beneficio nos fratres eius censeri. Item, debuisse fratribus similem fieri, vt misericors esset ac fidelis intercessor: nos Pontificē non habere qui non possit compati infirmitatibus nostris: & similia. Eòdem pertinet quod paulo antè attigimus, oportuisse in carne nostra expiari peccata mundi: quod à Paulo clarè asseritur. Ac certè ideo ad nos pertinet quicquid Christo contulit Pater, quia caput est ex quo totum corpus per iuncturas connexum simul coalescit. Imò non aliter cōueniet quod dicitur, Spiritum ei datum esse absque mēsura, vt de plenitudine eius hauriamus omnes: quando nihil absurdius quàm Deum in sua essentia aduentitio dono locupletari. Hac etiam ratione dicit alibi Christus ipse, Ego propter eos sanctifico meipsum.

Galat.4.4. *Hebr.2.16.* *Ibid.1.11, & 17.* *Ibid.4.15.* *Rom.8.3.* *Ephes.4.16.* *Ioh.1.16.* *Ioh.17.19.*

2 Quos verò in erroris sui confirmationem locos proferunt, nimis ineptè contorquent: nec quicquam friuolis argutiis proficiunt, vbi dilue re conantur quæ iam ex parte nostra adduxi. Marcion phantasma pro corpore Christum induisse imaginatur: quia dicatur alibi in similitudinem hominis factus, & figura compertus vt homo. Sed ita minimè expendit quid illic agat Paulus: nō enim quale sibi corpus sumpserit Christus vult docere: sed quū iure diuinitatem suam exerere posset, nihil præ se tulisse nisi quod erat abiecti contemptíque hominis. Nam, vt eius exéplo nos hortetur ad submissionem, ostendit, quum Deus esset, potuisse mundo gloriam suam conspicuam statim proponere: cessisse tamen iure suo, & sponte seipsum exinanisse: quia scilicet imaginem serui induit, & ea humilitate contentus, carnis velamine suam diuinitatem abscondi passus est. Hìc certè non docet quid fuerit Christus, sed qualiter se gesserit. Quinetiam ex toto contextu facilè colligitur, in vera hominis natura exinanitum fuisse Christum. Quid enim hoc sibi vult, figura repertum fuisse tanquam hominem, nisi quia ad tempus non resplenduit diuina gloria, sed tantum in vili & abiecta conditione apparuit humana species? Nec verò aliter constaret illud Petri, mortuum fuisse carne, viuificatū spiritu, nisi infirmus fuisset Filius Dei in hominis natura. Quod Paulus clariùs explicat, passum fuisse asserés pro carnis infirmitate. Atq; huc pertinet exaltatio, quia disertè nouam gloriā adeptus fuisse dicitur Christus, postquam seipsum exinaniuit: quod aptè non quadraret nisi in hominem carne & anima præditum. Manichæus aëreū fabricatur corpus, quia vocetur Christus, secundus Adam de cœlo cœlestis. At neque illic essentiam corporis cœlestem inducit Apostolus, sed vim spirituale, quæ à Christo diffusa nos viuificat. Porrò eam, vt vidimus, Petrus & Paulus ab eius carne separant. Quin potius ex eo loco egregiè stabilitur quæ inter orthodoxos de Christi carne viget doctrina. Nisi enim vnam haberet nobiscum corporis naturam Christus, inanis esset ratiocinatio quam tanta vehementia Paulus prosequitur, Si Christus resurrexit, nos quoque resurrecturos: si non resurgimus, neque Christum resurrexisse. Qui-

Exponuntur loci Scripturæ quos in erroris sui cōfirmatione Marcion detorquebat. *Philip.2.7.* *1.Pet.3.18.* *2.Cor.13.4.* *1.Cor.15.47.* *Exponūtur hìc & sec.3. loci Scripturę quos veteres Manichæi, & hodie nōnulli eorū discipuli ad errorē suū fucādum soliti sunt adducere. 1.Cor.15.18*

buscunque cauillis elabi conentur siue Manichæi veteres, siue recentes eorum discipuli, non se expediũt. Putidum est effugium, quòd nugantur Christum dici Filium hominis quatenus hominibus promissus est: siquidem palàm est, Hebraico more vocari filium hominis verũ hominem. Christus verò haud dubiè phrasin linguæ suæ retinuit. Quid etiam per filios Adam intelligi conueniat, extra controuersiã esse debet. Ac (ne longiùs abeamus) locus Psalmi octaui, quem ad Christum Apostoli accommodant, abundè sufficiet, Quid est homo, quòd memor es eius, aut filius hominis, quòd visitas eum? Hac figura exprimitur vera Christi humanitas: quia etsi non fuerit ex patre mortali immediatè genitus, origo tamẽ
Hebr.2.14. eius ex Adã fluxit. Nec verò aliter staret quod iam citauimus, Christum participem factum carnis & sanguinis, vt pueros sibi aggregaret ad obsequium Dei: quibus verbis apertè Christus eiusdem nobiscum naturæ socius & consors statuitur. Quo etiam sensu dicit ex vno esse authorem sanctitatis, & eos qui sanctificãtur. Nam id referri ad naturæ societatem
Ibid.2.11. ex contextu euincitur: quia mox subiicit, Ideo non erubescit eos vocare fratres. Si enim prius dixisset fideles ex Deo esse, in tanta dignitate quænam esset erubescentiæ ratio? Sed quia pro immensa gratia ad sordidos & ignobiles se aggregat Christus, ideo dicitur nõ erubescere. Frustra autem obiectant, impios hoc modo fore Christi fratres: quia scimus filios Dei non ex carne & sanguine, sed ex Spiritu nasci per fidem. Proinde fraternam coniunctionem non facit sola caro. Tametsi autem Apostolus hunc honorem assignat solis fidelibus, quòd ex vno sint cum Christo, nõ tamen sequitur quominus ex eodem fonte nascantur increduli secundum carnem: quemadmodum vbi dicimus Christum factum esse hominem vt nos faceret Dei filios, non extenditur hæc loquutio ad quoslibet: quia fides media interponitur, quæ nos in Christi corpus spiritualiter inserit. De Primogeniti etiam nomine rixam inscitè mouent. Causantur Christum debuisse ex Adam nasci statim ab initio, vt primogeni
Rom.8.29. tus esset inter fratres. Primogenitura enim nõ ad ætatẽ, sed ad gradũ honoris & virtutis eminentiam refertur. Nihilo etiam plus coloris habet quòd
Heb.2.16. garriunt Christum hominem assumpsisse, non Angelos, quia in gratiam receperit humanum genus. Nam vt amplificet honorem quo nos Christus dignatus est, Angelos nobis comparat, qui posthabiti fuerunt hac in
Gen.3.15. parte. Ac, si probè expenditur Mosis testimonium, vbi semen mulieris dicit contriturũ caput serpentis, litem prorsus decidet. Neque enim de vno dũtaxat Christo illic sermo habetur, sed de toto humano genere. Quoniam acquirenda nobis erat à Christo victoria, generaliter pronuntiat Deus posteros mulieris superiores fore Diabolo. Vnde sequitur, Christũ ex humano genere esse progenitum: quia consilium Dei est Euam quam alloquitur, bona spe erigere, ne mœrori succumbat.

3 Testimonia vbi Christus semen Abrahæ & fructus ventris Dauidis vocatur, non minus stultè quàm improbè allegoriis inuoluunt. Nam si
Galat.3.16. allegoricè positum esset nomen seminis, Paulus certè hoc non tacuisset, vbi clarè & sine figura affirmat non esse plures Abrahæ filios redemptores, sed vnum Christum. Eiusdem est farinæ, quòd obtendunt non aliter vocari Dauidis filium nisi quia promissus fuerat, & suo demum tempore
Rom.1.3. fuit exhibitus. Postquam enim Filium Dauidis nominauit Paulus, continuò pòst subiiciens, Secũdùm carnem, naturam certè designat. Sic & nono cap. Deum benedictum prædicans, seorsum ponit, Secundùm carnem ex Iudæis descendere. Iam nisi verè genitus esset ex semine Dauidis, quid
Psal.132.11. valebit ista loquutio, Fructum esse ventris eius? Quid promissio ista, Ex lumbis tuis descendet qui manebit in solio tuo? Porrò in Christi genealogia, qualis refertur à Matthæo, sophisticè ludunt: etsi enim non recen-

set

set Mariæ parentes, sed Iosephi: quia tamen de re tunc vulgò comperta verba facit, satis habet ostendere Iosephum ex Dauidis semine ortum esse, quum satis constaret Mariam ex eadem esse familia. Magis etiam vrget Lucas, salutem à Christo allatam toti generi humano communem esse docens: quia Christus author salutis ex Adam communi omniũ patre sit progenitus. Fateor equidem ex genealogia non aliter colligi Christum esse Filium Dauidis, nisi quatenus ex Virgine progenitus est: sed nimis superbè noui Marcionitæ fucandi erroris sui causa, nempe vt Christum de nihilo corpus sumpsisse euincant, mulieres contendunt esse ἀσπόρους: atq; ita euertunt naturæ elementa. Quoniam autem theologica non est hęc disputatio, & rationum quas aduehunt ea est futilitas quę nullo negotio refelli queat, quæ philosophiæ sunt & artis medicæ non attingam: ac diluere satis erit quæ ex Scriptura obiiciunt, nempe Aaron & Ioiadah duxisse vxores ex tribu Iehudah, atq; ita confusam tunc fuisse tribuum discretionem, si inesset mulieri generatiuum semen. Atqui satis notum est quantum ad politicum ordinẽ spectat, censeri progeniem ex virili semine: neque tamen præstantiam sexus obstare quominus in generando coeat semen mulieris. Hæc quoque solutio ad omnes genealogias extenditur. Sæpe vbi catalogum hominum recenset Scriptura, solos viros nominat: an ideo dicendum est mulieres nihil esse? Imò pueris ipsis notum est eas sub viris comprehendi. Hac ratione dicuntur fœminæ parere suis maritis, quia familiæ nomen penes masculos semper residet. Iã sicuti virilis sexus præstantiæ hoc conceditur vt ex patrum conditione nobiles censeantur filij vel ignobiles: ita etiã in seruitute, partus ventrem sequitur, secundum iurisconsultos. Vnde colligere licebit ex materno semine fœtum procreari: & communi gentium vsu pridem receptũ fuit matres vocari genitrices: cui & Lex Dei consentit, quæ perperam alioqui coniugium auunculi cum nepte sua vetaret: quia nulla esset consanguinitas. Viro etiam fas esset sororem vterinam in coniugium accipere, modo ex altero patre esset genita. Sicuti autem fateor vim passiuam adscribi mulieribus, ita respondeo de illis promiscuè idem prędicari quod de viris. Neque enim Christus ipse dicitur factus per mulierem, sed ex muliere. At quidam ex eorum caterua, excusso pudore, nimis proteruè quęrunt, an dicere velimus ex semine menstruali Virginis procreatum esse Christum: quia vicissim excipiam, annon coaluerit in Matris sanguine, quod fateri coguntur. Aptè ergo ex Matthæi verbis cõficitur, quia ex Maria genitus est Christus, procreatum esse ex eius semine, sicuti quum dicitur Booz genitus ex Rachab, similis notatur generatio. Nec verò Matthæus hîc Virginem quasi canalem describit, per quem fluxerit Christus: sed hunc mirificum generandi morem à vulgari discernit, quòd per eam ex semine Dauidis genitus fuerit Christus. Eadẽ enim ratione qua Isaac ex Abraham, Solomo ex Dauide, Ioseph ex Iacob, similiter Christus ex matre genitus esse dicitur. Sermonis enim seriem ita Euangelista contexit: & probare volens Christum originem ducere à Dauide, hoc vno contentus est, ex Maria esse genitum. Vnde sequitur, pro confesso sumpsisse, Mariam fuisse consanguineam Ioseph.

Argumentũ futile nouorum Marcionitarũ, Mulieres esse ἀσπόρους, refutatur.

**Quidã sic sumunt quod dicitur de Sara Heb.11.11.*

Leuit.18.

Galat.4.4.

Matt.1.5.

4 Absurda quibus nos grauare volũt, puerilibus calumniis sunt referta. Turpe & probrosum Christo esse ducunt si ex hominibus originem traxerit: quia non potuerit à communi lege eximi, quæ totam Adæ sobolem absque exceptione sub peccato includit. Atqui hunc nodum facilè soluit antithesis quę apud Paulum legitur, Sicuti per vnum hominem peccatum, & per peccatum mors: ita per iustitiam vnius hominis abundauit gratia. Cui & altera respondet, Prior Adam è terra terrenus & animalis, secundus è cœlo cœlestis. Itaq; alibi idem Apostolus Christum in

Aliud eorundem argumentum, si est verus homo, nõ esse à peccato immunem.

Rom.5.12.

1.Cor.15.47. Rom.8.3. *Alia eorum obiectio, Ergo non esse impurum semẽ muliebre.*

similitudine carnis peccati missum fuisse docens, vt Legi satisfaceret, eũ disertè à communi sorte separat, vt sit absque vitio & corruptela verus homo. Pueriliter autem nugantur, si ab omni macula immunis est Christus, ac per arcanam Spiritus operationem genitus fuit ex semine Mariæ: non esse igitur impurum semen mulieris, sed viri duntaxat. Neque enim immunem ab omni labe facimus Christum, quia tantùm ex matre sit genitus absque viri concubitu, sed quia sanctificatus est à Spiritu, vt pura esset generatio & integra, qualis futura erat ante Adæ lapsum. Ac omnino fixum hoc nobis manet, quoties de Christi puritate nos admonet Scriptura, notari veram hominis naturam: quia superuacuum esset dicere purum esse Deum. Sanctificatio etiam de qua loquitur Iohannes 17, in natura diuina locum non haberet. Nec verò duplex fingitur Adæ semen, quanuis nulla ad Christum contagio peruenerit: quia hominis generatio per se immunda aut vitiosa non est, sed accidentalis ex lapsu. Proinde nihil mirum si Christus, per quem restituenda erat integritas, à vulgari corruptione exemptus fuerit. Quod etiam pro absurdo nobis obtrudunt, si Sermo Dei carnem induit, fuisse igitur angusto terreni corporis ergastulo inclusum, mera est procacitas: quia etsi in vnam personam coaluit immensa Verbi essentia cum natura hominis, nullam tamen inclusionem fingimus. Mirabiliter enim è cœlo descendit Filius Dei, vt cœlum tamen non relinqueret: mirabiliter in vtero Virginis gestari, in terris versari, & in cruce pendere voluit, vt semper mundum impleret, sicut ab initio.

Alia obiectio eorũdem, absurdũ esse, Dei Sermonem includi corporis ergastulo.

Quomodo duæ naturæ Mediatoris efficiant personam.

CAPVT XIIII.

Ioh.1.14. *Similitudo sumpta à coniunctione animæ & corporis in vno homine, appositissima ad ostendendum duas Christo naturas efficere vnã Mediatoris personam. Eam similitudinem affert August. Epist 102.*

PORRO quod dicitur Verbum carnem esse factum, non sic intelligendum est, quasi vel in carnem versum, vel carni confusè permixtum fuerit: sed quia è Virginis vtero templum sibi delegit in quo habitaret, & qui Filius erat Dei, filius hominis factus est: non confusione substantiæ, sed vnitate personæ. Siquidem ita coniunctam vnitámq; humanitati diuinitatem asserimus, vt sua vtrique naturæ solida proprietas maneat, & tamen ex duabus illis vnus Christus constituatur. Siquid in rebus humanis tanto mysterio simile potest reperiri, hominis similitudo appositissima videtur, quem ex duabus substantiis conspicimus cõstare: quarum neutra tamen sic alteri permixta est, vt non retineat naturæ suæ proprietatem. Neq; enim aut anima corpus, aut corpus anima est. Quare & de anima seorsum dicitur quòd in corpus nullo modo cadere potest: & de corpore rursus, quòd nulla ratione animæ conueniat: de toto homine, quòd nec de anima seorsum, nec de corpore, nisi ineptè accipi possit. Postremò animi propria transferuntur ad corpus, & propria corporis ad animam: qui tamen iis constat, vnus homo est, non plures. Hujusmodi verò loquendi formulæ & vnam esse in homine personam ex duobus connexis compositam significant, & duas subesse diuersas naturas quæ hanc constituant. Ita & de Christo Scripturæ loquuntur: attribuunt illi interdum quæ ad humanitatem singulariter referri oporteat: interdum quæ diuinitati peculiariter competant: nonnunquam quæ vtranq; naturam complectantur, neutri seorsum satis conueniant. Atque istam quidem duplicis naturæ coniunctionem, quæ in Christo subest, tanta religione exprimunt, vt eas quandoque inter se communicent: qui tropus veteribus ἰδιωμάτων κοινωνία dictus est.

Ex variis locis demonstratur hîc & sect.2.3. Scripturã tribuere nõnunquã Christo quæ diuinitati peculiariter cõpetunt, aliquando quæ humanitati: (qui tropus dicitur cõmunicatio idiomatũ) nõnunquam quæ vtranq; naturam complectãtur, neutri seorsum satis conueniant.

2 Hæc parum firma essent nisi plurimæ & passim obuiæ Scripturæ phrases probarent nihil eorum fuisse humanitus excogitatum. Quod de

se ipse

se ipse dicebat Christus, Antequam Abraham fieret, ego sum, longè ab humanitate alienum erat. Nec me latet quo cauillo deprauent locum hunc erronei spiritus, nempe superiorem fuisse omnibus seculis, quia iã tunc præcognitus fuit Redemptor tam in Patris consilio, quàm in mentibus piorum. Sed quum apertè diem manifestationis ab æterna essentia distinguat, & ex professo ab antiquitate imperium sibi conciliet, quo excellat supra Abraham, sibi haud dubiè vendicat quod diuinitatis est proprium. Quòd primogenitum Paulus asserit vniuersæ creaturæ, qui ante omnia extiterit, & per quem omnia consistant: quòd etiam se prædicat gloriosum fuisse apud Patrem ante mundum conditum, séque vnà cum Patre operari, nihilomagis homini competit. Hæc igitur & similia peculiariter diuinitati attribui certum est. Quòd autem seruus Patris vocatur, quòd creuisse narratur ætate & sapientia apud Deum & homines, quod gloriam suam non quærere, nescire diem vltimum: à seipso non loqui, non facere voluntatem suam, visus & palpatus fuisse dicitur, solius humanitatis id totum est. Siquidem quatenus Deus est, nec augeri vlla re potest, & omnia propter se operatur, nec quicquam eum latet: agit omnia pro suæ voluntatis arbitrio, & est inuisibilis ac impalpabilis. Neque tamen hæc humanæ tantùm suæ naturæ seorsum adscribit, sed in seipsum recipit quasi Mediatoris personæ conueniant. Communicatio autem idiomatum siue proprietatũ est quod dicit Paulus Deum suo sanguine acquisiuisse sibi Ecclesiam, & Dominum gloriæ crucifixum. Item quod dicit Iohannes, palpatum fuisse Sermonem vitæ. Deus certè nec sanguinem habet, nec patitur, nec manibus tangi potest: sed quoniam is qui verus erat Deus & homo Christus sanguinem suum pro nobis crucifixus fudit, quæ in humana eius natura peracta sunt, ad diuinitatem impropriè, licet non sine ratione, transferuntur. Simile est exemplum, vbi Iohannes docet Deum posuisse animam suam pro nobis. Ergo & illic humanitatis proprietas cum altera natura cõmunicatur. Rursum quum diceret Christus adhuc in terris agens, neminem in cælum ascendisse nisi Filium hominis qui in cœlo erat, certè tunc secundùm hominem & in carne quam induerat non erat in cœlo, sed qua ipse idem erat Deus & homo, propter duplicis naturæ vnionem alteri dabat quod erat alterius.

Ad diuinitatẽ tantum pertinentes in Christo sententiæ. — *Iohan.8.58.* *Colos.1.15.* *Iohan.17.5.*

Ad humanitatem tantum Christi sese referentes loci. — *Iohan.5.17.* *Isa.42.1, & alijs locis.* *Luc.2.52.* *Iohan.8.50.* *Marc.13.32.* *Iohan.14.10, & 6.38.* *Luc.24.39.* *Act.20.28.* *1.Cor.2.6.* *2.Iohan.1.1.* *1.Iohan.3.16.* *Iohan.3.13.*

3 Sed omnium clarissimè veram Christi substantiam enarrant loci qui vtranque simul naturam comprehendunt, quales in Euangelio Iohannis extant quàm plurimi. siquidem nec deitatatis singulare, nec humanitatis fuit, sed vtriusque simul quod illic legitur, potestatem accepisse à Patre remittendi peccata, suscitandi quos velit, iustitiam, sanctitatẽ, salutem largiendi: præfectum esse iudicem viuis & mortuis, vt honoretur quemadmodum & Pater. Deniq; quòd lux mundi, pastor bonus, vnicum ostium, vitis vera nũcupatur. Huiusmodi enim prærogatiuis Dei Filius, quum in carne manifestatus est, præditus fuit: quas etsi ipse vnà cũ Patre ante mundum conditum obtinebat, non tamen eodem modo vel respectu: & quæ homini qui nihil quàm homo esset, dari non poterãt. In eundem quoque sensum accipere conuenit quod apud Paulum habetur, Christum peracto iudicio redditurũ esse regnum Deo & Patri. Regnum anè Filij Dei quod initium nullum habuit, neque finem habiturum est: sed quo modo sub carnis humilitate delituit, & seipsum exinaniuit accepta serui forma, depositáque maiestatis specie, Patri se obedientem præstitit, ac eiusmodi subiectione defunctus, tandem gloria & honore coronatus est, atque euectus in summum imperium, vt coram ipso flectatur omne genu: ita tunc & nomen ipsum & coronã gloriæ, & quicquid à Patre accepit Patri subiiciet, vt sit Deus omnia in omnibus. Quorsum enim

Locutiones quæ vtranque simul naturam respiciunt in Christo. — *Iohan.1.29.* *Ibid.5.21.22.23.* *Ibid.9.5.* *Ibid.10.9.11.* *Ibid.15.1.* *1.Cor.15.24.* *Philip.2.8.* *Hebr.2.7.* *Philip.2.10.*

1.Cor.15.28. data ei potestas est, ac imperium, nisi vt per eius manum Pater nos gubernet? Quo etiam sensu dicitur ad Patris dexteram sedere. Hoc verò temporale est, donec præsenti diuinitatis aspectu fruamur. Atque hîc excusari non potest veterum error, qui dum ad Mediatoris personam non attendunt, totius ferè doctrinæ quæ in Euangelio Iohannis legitur, genuinum obscurant sensum, séque implicant multis laqueis. Sit igitur nobis hæc rectæ intelligentiæ clauis, neque de natura diuina, neque de humana simpliciter dici quæ ad Mediatoris officium spectant. Regnabit ergo Christus donec prodierit mundi iudex, quatenus pro infirmitatis nostræ modulo Patri nos coniungit. Vbi autem cõsortes cœlestis gloriæ Deum videbimus qualis est tunc perfunctus Mediatoris officio, desinet Patris legatus esse, & ea gloria contentus erit qua potiebatur ante mundũ conditum. Nec alio respectu peculiariter in Christi personam competit Domini nomen, nisi quatenus medium gradum statuit inter Deum & nos.

Plerosque veterum non satis obseruasse quædam dici de Christo respectu vtriusque naturæ cõiunctim Vide Cal. epistola ad Polonos aduersus Stancarũ.

1.Cor.8.6. Quò pertinet illud Pauli, Vnus Deus ex quo omnia, & vnus Dominus per quem omnia: nempe cui temporale imperium à Patre mandatũ est, donec facie ad faciem conspicua sit diuina eius maiestas: cui adeo nihil decedet, imperium Patri reddendo, vt longè clarior emineat. Nam & tũc desinet caput Christi esse Deus, quia Christi ipsius deitas ex seipsa fulgebit, quum adhuc velo quodam sit obtecta.

Ad soluendos plurimos nodos, & vitandos errores Nestorij & Eutychis, vtilem esse superiorem obseruationẽ.

4 Atque hæc obseruatio ad soluendos quamplurimos nodos non paruo vsui futura est, si eam scitè accommodent lectores. Mirum enim quantum rudes, imò quosdam etiam non prorsus indoctos torqueant eiusmodi formulæ, quas vident Christo attribui, neque diuinitati eius, neque humanitati satis aptas: quia non considerant eius personæ in qua Deus & homo manifestatus est, & Mediatoris officio congruere. Ac omnino videre est, quàm pulchrè inter se hæreant singula, si modò sobriũ habeant interpretem, qui tanta mysteria qua decet religione examinet. Verùm nihil est quod furiosi & phrenetici spiritus non perturbent. Arripiunt attributa humanitatis, ad tollendam diuinitatem: diuinitatis rursum, ad tollendam humanitatem: quæ verò de vtraque natura sic cõiunctè dicta sunt vt neutri conueniant, ad tollendam vtranque. Id verò quid aliud est, quàm contendere Christum non esse hominem, quia Deus est: non esse Deum, quia homo est: nec hominem nec Deum esse, quia & homo simul & Deus est? Christum ergo, vt Deus est & homo, vnitis, licet nõ confusis, naturis constans, Dominum nostrum verúmq; Dei Filium esse constituimus, etiam secundùm humanitatem: etsi non ratione humanitatis. Procul enim abigendus est à nobis Nestorij error, qui dum naturas distrahere potiùs quàm distinguere volebat, duplicem Christum ita comminiscebatur: quando Scripturam videmus clara voce reclamare, vbi & Filij Dei nomen inditur ei qui de Virgine nascitur, & Virgo ipsa, mater Domini nostri appellatur. Cauendum & ab Eutychiana insania, ne dum volumus personæ vnitatem demonstrare, vtranque naturam destruamus. Tot enim iam citauimus testimonia, vbi ab humanitate distinguitur diuinitas, & tot alia passim extant, vt vel contentiosissimis possint os obstruere. Et paulò pòst nonnulla subiiciam quæ figmentum illud meliùs discutiant. Nobis in præsentia satis erit locus vnus: neque enim templum Christus vocasset corpus suum, nisi distinctè in eo habitaret diuinitas. Quare vt meritò in Ephesina synodo damnatus fuerat Nestorius, ita & postea in Constantinopolitana ac Chalcedonensi Eutyches: quando non magis confundere duas in Christo naturas licet, quàm distrahere.

August. in Enchir. ad Laur. cap. 36.

Nestorius.

Luc. 1.32.

Ibid. 43.

Eutychis.

Iohan. 2.19.

Ephesina Synodus.

Cõstãtinopolitana.

Chalcedonensis.

Serueti error de Christi humana na

5 Verùm nostro quoq; seculo emersit non minùs exitiale monstrum Michael Seruetus, qui figmentum ex Dei essentia, spiritu, carne, & tribus elementis

elementis increatis conflatum pro Filio Dei suppoſuit. Ac primò quidem negat Christum alia ratione Dei Filium eſſe, niſi quatenus in vtero Virginis genitus eſt ex Spiritu ſancto. Huc autem tendit vafrities, vt euerſa duplicis naturę diſtinctione, Chriſtus aliquid ſit ex Deo & homine permixtum, neque tamen Deus & homo cenſeatur. Toto enim progreſſu hoc incumbit, antequam palàm factus fuerit Chriſtus in carne, vmbratiles tantum fuiſſe in Deo figuras: quarum tunc demum extitit veritas aut effectus, quum verè incepit eſſe Filius Dei Sermo ille qui ad hunc honorem deſtinatus fuerat. Et nos quidem fatemur Mediatorem, qui ex Virgine natus eſt, propriè eſſe Dei Filium. Nec verò ſpeculum eſſet inæſtimabilis Dei gratiæ homo Chriſtus, niſi in eum collata eſſet hæc dignitas vt ſit ac vocetur vnigenitus Dei Filius. Fixa tamen interim manet Eccleſiæ definitio, cēſeri Dei Filiū, quia Sermo ante ſecula ex Patre genitus, vnione hypoſtatica naturā humanā ſuſcepit. Porrò vnio hypoſtatica veteribus dicta eſt, quę perſonā vnā conſtituit ex naturis duabus: quæ loquutio ad refellendum Neſtorij delirium inuenta fuit: quia Filium Dei fingebat ita habitaſſe in carne, vt non idem ille eſſet homo. Duplicem nos facere Dei Filium calumniatur Seruetus, quum dicimus æternum Sermonem antequam carne veſtitus eſſet, iam fuiſſe Dei Filium: acſi aliud diceremus quàm manifeſtatum fuiſſe in carne. Neque enim ſi Deus fuit antequam homo fieret, ideo nouus eſſe Deus incepit. Nihilo abſurdius eſt in carne apparuiſſe Dei Filium, qui tamen ab æterna genitura hoc ſemper habuit vt Filius eſſet. Quod ſubindicant Angeli verba ad Mariam, Quod naſcetur ex te ſanctum vocabitur Filius Dei, acſi diceret Filij nomen, quod obſcurius fuerat ſub Lege, celebre fore & paſſim notum. Cui reſpondet illud Pauli, quia nunc per Chriſtum ſumus filij Dei, libere & cum fiducia clamare Abba, Pater. Annon olim quoque ſancti Patres habiti fuerunt inter Dei filios? Imò hoc iure freti Deum inuocarunt Patrem. Sed quia ex quo in mundum productus eſt vnigenitus Dei Filius, clarius innotuit cæleſtis paternitas, hoc quaſi priuilegium aſſignat Paulus Chriſti regno. Hoc tamen conſtanter tenendum eſt, nunquam vel Angelis vel hominibus Deum fuiſſe patrem niſi vnigeniti Filij reſpectu: præſertim homines, quos propria iniquitas Deo exoſos reddit, gratuita adoptione eſſe filios: qui ille eſt naturâ. Nec eſt quòd obſtrepat Seruetus, pendere hoc à filiatione, quam Deus apud ſe decreuerat: quia hic non agitur de figuris, qualiter expiatio in ſanguine pecudum oſtenſa fuit: ſed quum re ipſa filij Dei eſſe non potuerint niſi in capite fundata eſſet eorum adoptio, detrahere capiti quod membris commune fuit, ratione caret. Vltra progredior: quum Angelos vocet Scriptura Dei filios, quorum tanta dignitas à futura redemptione non pendebat: Chriſtum tamen ordine præire neceſſe eſt qui Patrē illis conciliet. Breuiter iterum repetam, & idem addam de genere humano. Quum à prima origine cōditi hac lege fuerint tam Angeli quàm homines vt Deus communis vtriſq; eſſet Pater, ſi verum eſt illud Pauli, ſemper Chriſtum fuiſſe caput, & primogenitum omnis creaturæ, vt primatum in omnibus teneret: ritè mihi colligere videor, fuiſſe quoque Dei Filium ante mundi creationem.

tura refutatur & eius vafrities detegitur: probaturque (quod ille negat) Chriſtum etiā antequàm in carne naſceretur fuiſſe Dei Filium, quia eſt Sermo ille ante ſecula ex Patre genitus.

Rom 8.15.

Pſal.82.6.

Coloſſ.1.15.

6 Quòd ſi principium habuit eius filiatio (vt ita loquar) ex quo in carne patefactus eſt, ſequetur Filium humanæ quoque naturæ reſpectu fuiſſe. Volunt Seruetus & ſimiles phrenetici Chriſtum, qui in carne apparuit, eſſe Dei Filium: quia extra carnē non potuit cenſeri hoc nomine. Reſpondeant nunc mihi, an ſecundum vtranque naturam & vtriuſque reſpectu ſit Filius. Sic quidem garriunt: ſed longè aliter docet Paulus. Fatemur quidem Chriſtum in carne humana Filium dici, non vt fideles,

Probatur hîc & ſect 7. Chriſtum verè & propriè eſſe Dei Filium incar-

ne, id est natura humana: sed Deitatis tamen respectu, nō carnis, vt garrit Seruetus. adoptione duntaxat & gratia, sed verum & naturalem, ideóque vnicum: vt hac nota discernatur ab omnibus aliis. Nos enim qui in nouam vitam sumus regeniti, Deus filiorum nomine dignatur: nomen veri & vnigeniti vni Christo defert. Quomodo autem vnicus in tanto fratrum numero, nisi quòd natura possidet quod nos dono accepimus? Atque hunc honorem extendimus ad totam Mediatoris personam, vt verè & propriè sit Filius Dei, qui & natus est ex Virgine, & se victimam Patri in cruce obtulit: sed deitatis tamen respectu, sicuti Paulus docet, dum se ait segregatum in Euangelium Dei, quod antè promiserat de Filio suo, qui genitus est ex semine Dauid secundùm carnem, declaratus Filius Dei in virtute. Cur secundùm carnem distinctè nominans filium Dauidis, seorsum diceret declaratum esse Dei Filium, nisi vellet innuere aliunde hoc pendere quàm à carne ipsa? Nam quo sensu alibi dicit passum fuisse ex infirmitate carnis, resurrexisse ex virtute Spiritus, ita nunc discrimen statuit vtriusque naturæ. Certè concedant necesse est, sicuti à matre accepit cuius causa filius Dauidis vocatur, ita à Patre habere cuius causa sit filius Dei, idque ab humana natura aliud esse ac diuersum. Duplici nomine eum insignit Scriptura, passim vocans nunc Dei, nunc hominis Filium. De secundo lis moueri non potest quin ex communi linguæ Hebraicæ vsu hominis dicatur Filius, quia est ex progenie Adæ. Ex opposito contendo deitatis æternæque essentiæ ratione vocari Dei Filium: quia non minus consentaneum est ad diuinam naturam referri quòd vocatur Dei Filius, quàm ad humanam, quòd vocatur Filius hominis. Denique eo quem citaui loco, non aliter intelligit Paulus eum qui secundùm carnem genitus est ex semine Dauidis, declaratum esse in virtute Filium Dei quàm alibi docet, Christum qui ex Iudæis descendit secúdum carnem, esse Deum benedictum in secula. Quòd si vtroque loco geminę naturę distinctio notatur, quo iure negabunt Filium Dei esse naturæ diuinæ respectu, qui secundùm carnem Filius etiam est hominis?

Rom. 1.1, 2, 3. *2. Cor. 13. 4.* *Rom. 9. 5.*

7 Tumultuosè quidem illi erroris sui patrocinium vrgent, quòd dicitur Deus proprio Filio non pepercisse, quòd illum ipsum, qui è Virgine nasceretur, Filium Altissimi vocari Angelus præcepit. Verum (ne tam futili obiectione superbiant) expendant paulisper nobiscum quàm validè ratiocinentur. Si enim ritè concluditur, à conceptione cœpisse Dei Filium, quia qui conceptus est, filius vocatur: sequetur, esse cœpisse Verbum à sua manifestatione in carne, quia Iohannes tradit se de Verbo vitæ annunciare, quod manus suæ contrectauerunt. Similiter quod apud Prophetam legitur, Tu Bethlehem terra Iuda, paruula es in millibus Iuda: ex te mihi nascetur dux qui regat populum meum Israel: & egressus eius ab initio, à diebus æternitatis: quomodo cogentur interpretari, si talem argumentandi modum sequi volent? Nos enim minimè Nestorio suffragari testatus sum, qui duplicem Christum commentus est. quando ex doctrina nostra iure fraternæ coniunctionis nos secum Dei filios Christus fecit, quia in carne quam à nobis sumpsit, ipse vnigenitus est Dei filius. Ac prudenter admonet * Augustinus, miræ & singularis Dei gratiæ illustre esse speculum, quòd honorem adeptus est, quatenus est homo, quem mereri non poterat. Hac igitur præstantia etiam secundùm carnem ab vtero ornatus fuit Christus, vt Filius Dei esset. Neque tamen in personæ vnitate fingenda est permixtio quæ deitati quod proprium est tollat. Nec verò magis absurdum est, æternum Dei Sermonem, & Christum, vnitis in vnam personam duabus naturis, vocari diuersis modis Dei Filium, quàm secundùm varios respectus nunc Filium Dei, nunc Filium hominis dici. Nihilo etiam magis nos grauat alia

Rom. 8. 32. *Luc. 1. 32.* *Exponuntur loci quidam, quos Seruetus & Serueti sectatores vrgent vt probent Christum hominem demum factū cœpisse esse Dei Filium.* *1. Iohan 1. 2.* *Mich. 5. 2.* *Lib. de corr. & grat. cap. 11.*

Serueti

Serueti calumnia, antequam apparuit in carne Christus, nusquam vocari Dei Filium nisi sub figura: quia etsi obscurior fuit tunc eius descriptio, quam tamen iam clare probatum sit, non aliter æternum fuisse Deum, nisi quia Sermo fuit ab æterno Patre genitus, neque aliter nomen hoc competere in Mediatoris personam quam suscepit, nisi quia Deus est in carne manifestatus: neque Deum Patré ita fuisse vocatum ab initio, nisi mutua iam tunc fuisset ad Filium relatio, per quem omnis cognatio vel paternitas censetur in cœlo & in terra: hinc colligere promptum est, sub Lege quoque & Prophetis fuisse Dei Filium, antequam celebre esset hoc nomen in Ecclesia. Quòd si de sola voce certetur, Solomo de immésa Dei altitudine differens, tam Filium eius, quàm ipsum incomprehensibilem affirmat. Dic nomen eius, si potes, inquit, aut Filij eius. Nec me latet apud contentiosos non fore satis ponderis in hoc testimonio: neque etiam eo valde nitor, nisi quòd malignè eos cauillari ostendit, qui Filium Dei negant esse Christum, nisi quatenus homo factus est. Adde quòd vno ore & consensu vetustissimi quique scriptores hoc idé tam apertè testati sunt, vt non minus ridicula quàm detestabilis sit eorum impudentia qui Irenæum & Tertullianum obiicere nobis audent quorum vterque inuisibilem fatetur fuisse Dei Filium, qui postea visibilis apparuit.

Refutatur alia Serueti calũnia, Antequam apparuit Christus in carne, nusquã dici Dei filiũ, nisi sub figura.

Ephes.3.15.

Prouer.30.4.

8 Etsi autem horrenda portenta cumulauit Seruetus, quibus fortè alij non subscriberent: quicunque tamen Filium Dei non agnoscunt nisi in carne, si propiùs instes, ab illis id concedi animaduertes, non alia ratione nisi quia conceptus est in vtero Virginis ex Spiritu sancto: qualiter olim nugati sunt Manichæi, hominem ex traduce Dei animam habere: quia legebant Deum inspirasse Adæ vitæ spiraculum.* Nam ita mordicus arripiunt Filij nomen, vt nullum inter naturas discrimen relinquant: sed confusè blaterent Christum hominem esse Dei Filium, quia secundum humanam naturam ex Deo genitus est. Sic æterna Sapientiæ genitura, quam prædicat * Solomo, aboletur, & nulla habetur deitatis ratio in Mediatore: vel in hominis locum spectrum supponitur. Crassiores Serueti præstigias, quibus se & quosdam fascinauit (vt hoc exemplo admoniti pij lectores se in sobrietate & modestia contineant) refellere vtile quidem esset: tamen superuacuum fore duco, quia id peculiari libro à me factum est. Huc summa redit, Filium Dei ab initio fuisse ideam & iam tunc præordinatum fuisse hominem qui esset essentialis Dei imago. Nec alium Dei sermonem agnoscit nisi in externo splendore. Hanc fuisse genituram interpretatur, quòd Filij generandi ab initio genita fuit in Deo voluntas, quæ etiam actu se extendit in ipsam creaturam. Spiritum interea miscet cum ipso Sermone, quia Deus inuisibile verbum & Spiritum dispensauerit in carnem & animam. Denique figuratio Christi locum genituræ apud eum obtinet: sed qui tunc per speciem vmbratilis fuit Filius, eum tandem esse genitum dicit per Sermonem cui seminis partes attribuit. Vnde sequetur porcos & canes non minus esse Dei filios, quia ex originali semine verbi Dei creati sunt. Et si autem ex tribus increatis elementis Christum conflat, vt sit genitus ex essentia Dei, sic tamen primogenitum esse fingit inter creaturas, vt eadé sit essentialis diuinitas lapidibus secundũ suũ gradũ. Ne verò Christum videatur sua Deitate exuere, asserit carnem eius Deo esse ὁμοούσιον, & sermonem fuisse hominem factum, carnis in Deum conuersione. Ita dum Christum apprehendere non potest Filium Dei, nisi eius caro ex dei essentia prodierit, & in deitatem fuerit conuersa, æternam sermonis hypostasin redigit in nihilum, & Filium Dauidis, qui promissus fuit redemptor, nobis eripit. Sæpius quidem hoc

Detegitur eorũ omnium error quicunque Christũ non agnoscunt Filiũ Dei nisi in carne: & summatim proponuntur crassiores præstigiæ Serueti, quibus se & quosdam fascinauit, euertens quod pura fides credit de Filij Dei persona. ac inde colligitur, versutiis ambagibus impuri illius canis spẽ salutis prorsus fuisse extinctã.

** Gene.2.7.*

** Prouer.8.24.*

repetit, genitum fuisse Filium à Deo, scientia & prædestinatione: tandem verò hominem factum ex materia illa quæ initio apud Deum fulgebat in tribus elementis, quæ deinde apparuit in prima luce mundi, in nube & columna ignis. Porrò quam turpiter secū ipse subinde pugnet: nimis prolixum esset referre. Ex hoc compendio colligent sani lectores, versutis ambagibus impuri canis spem salutis prorsus fuisse extinctam. Nam si caro esset ipsa diuinitas, desineret esse eius templum. Iam nec redemptor nobis esse potest nisi qui ex Abrahæ Dauidisque semine progenitus, verè secundum carnem homo factus sit. Ac perperam in verbis Iohannis insistit, Sermonē fuisse factum carnem: quia sicut Nestorij errori occurrunt, ita impium hoc commentum cuius author fuit Eutyches, minimè adiuuant, quum Euangelistæ non aliud fuerit propositum quàm personæ vnitatem asserere in duabus naturis.

Vt sciamus quorsum missus fuerit Christus à Patre, & quid nobis attulerit, tria potissimum spectanda in eo esse, munus propheticum, regnum & sacerdotium. CAP. XV.

Ench. ad Laurent. cap.5.

Hîc & sect.2. probatur, licet peculiariter regni introitu Filio Dei tribuatur Christi elogium, ad Propheticū tamen munus, & Sacerdotium etiā referri. Quod ad Propheticū munus, plenā intelligētiæ lucem semper fuisse expectatā aduētu Messiæ: & ipsum cum apparuit, rectum fuisse Prophetā nō sibi modò, sed toti suo corpori, i. vt ministeriū nō ipse tātū exerceret in sua persona, sed Ecclesiæ mandaret.

** Christus agnoscēdus Propheta, Rex, Sacerdos ex fine & vsu, nō autem nomine tenus.*

"Coloss.2.19. **Iohan.4.25.* *"Isa.55.4.* **Isa.9.6.* *"Heb.1.1.* *"Psal.74.9.* **Dan.9.24.*

RECTE Augustinus, quanuis hæretici Christi nomen prædicent, commune tamen illis cum piis fundamentum esse negat, sed manere Ecclesiæ propriū: quia si diligenter considerentur quæ ad Christum pertinent, nomine tenus inuenitur Christus apud eos: re ipsa non est. *Sic hodie Papistæ, quanuis in ore piorum resonet filius Dei, mundi Redemptor: quia tamen inani nominis obtentu contenti, sua virtute & dignitate eum nudant, verè in eos competit illud Pauli, caput nō tenere. Ergo vt in Christo reperiat fides solidam salutis materiam, atque ita in ipso acquiescat, statuendum hoc principium est, tribus partibus constare quod ei iniunctum à Patre munus fuit. Nam & Propheta datus est, & Rex & Sacerdos: quanquam nomina hæc tenere parum prodesset, nisi accederet finis & vsus cognitio. Nam & in Papatu quoque pronuntiantur, sed frigidè nec magno cum fructu, vbi nescitur quid in se vnumquodque elogium contineat. Diximus antè, quanuis Deus Prophetas continua serie alios aliis submittens populum nunquam destituerit vtili doctrina, & quæ ad salutem sufficeret: piorum tamen mentes hac persuasione semper fuisse imbutas, aduentu Messiæ demum plenam intelligentiæ lucem sperandam esse: adeòque eius rei opinio peruenerat vsque ad Samaritanos, quibus tamen nunquam innotuerat vera religio: quod patet ex voce illa mulieris, *Messias quū venerit, docebit nos omnia. Neque verò hoc Iudæi temere præsumpserant animis: sed, vt erant certis oraculis edocti, ita credebant. Illustris inter alias est Isaiæ sententia, "Ecce posui eum testem populis, ducem & magistrū populis dedi eum: nempe quo modo iam alibi vocauerat * Angelum vel Interpretem magni consilij. Hac ratione Apostolus perfectionem doctrinæ Euāgelicæ commendans, vbi dixit, " variè olim & sub figuris multiplicibus Deum loquutum esse Patribus per Prophetas, adiungit, nouissimè nobis loquutum esse per dilectum Filium. Quia autē commune Prophetis officium fuit tenere suspensam Ecclesiam, & simul fulcire vsque ad Mediatoris aduentum, ideo conquestos in dissipatione fideles legimus, priuari se ordinario illo bono, * Signa nostra non videmus: non est inter nos Propheta: non est cognoscens amplius. At verò quum iam non longè abesset Christus, præfixum fuit " Danieli tempus ad obsignandam visionem & prophetiam, non solùm vt vaticinio de quo illic agitur, certa constaret authoritas: sed vt fideles æquo animo carerent ad tempus Prophetis, quia instaret omnium reuelationum plenitudo & clausula.

2 Porrò notandum est ad hæc tria munera Christi pertinere elogium: scimus enim sub Lege sacro oleo tam Prophetas quàm sacerdotes ac reges fuisse vnctos. Vnde & celebre Messiæ nomen promisso Mediatori fuit impositum. Etsi autem fateor peculiari regni intuitu & ratione dictum fuisse Messiam (vt etiam alibi ostédi) prophetica tamen & sacerdotalis vnctio gradum suum obtinent, neque sunt à nobis negligendæ. Prioris expressa fit mentio apud Isaiam, his verbis, Spiritus Domini Iehouæ super me, ideo vnxit me Iehouah vt prædicarem mansuetis, medelam afferrem contritis corde, promulgarem captiuis liberationem, publicarem annum beneplaciti, &c. Videmus vnctum Spiritu fuisse vt præco & testis esset gratiæ Patris: neque id communi more: quia à reliquis doctoribus, quorum simile erat officium, discernitur. Atque hîc rursus notandum est, non sibi modò vnctionem accepisse, vt fungeretur docendi partibus: sed toti suo corpori, vt in continua Euangelii prædicatione virtus Spiritus respondeat. Interea manet illud fixum, hac quã attulit perfectione doctrinæ finem impositũ fuisse omnibus prophetiis: vt authoritati eius derogent qui Euangelio non contenti extraneum aliquid assuunt. Nam extra omnium ordinem singulari priuilegio eum euexit vox illa quæ detonuit è cœlo, Hic est Filius meus dilectus: ipsum audite. Ab ipso deinde capite ad membra diffusa est hæc vnctio: sicut à Ioele prędictum fuerat, Prophetabunt filij vestri, & filię vestræ visiones videbunt, &c. Quod autem dicit Paulus, datum esse nobis in sapientiam: & alibi, in eo absconditos esse thesauros omnes scientiæ & intelligentiæ, paulo diuersum sensum habet: nempe extra ipsum nihil esse vtile cognitu, & quicunque fide percipiunt qualis sit, totam bonorum cœlestium immensitatem complexos esse. Qua ratione alibi scribit, Nihil scire pretiosum duxi præter Iesum Christum, & hũc crucifixum. Quod verissimum est, quia vltra Euangelij simplicitatem progredi fas non est. Atq; huc tendit prophetica dignitas in Christo, vt sciamus in summa doctrinæ quã tradidit, inclusos esse omnes perfectæ sapientiæ numeros.

Iesa.61.a.1. *Mat.3.d.17.* *Ioel 2.g.28.* *1.Cor. d.30.* *Colos.2.a.3.* *1.Cor.2.a.2.*

De Christi Regis munere. Spiritualem esse eius naturam: vnde & æternitas colligitur, eáque duplex.

3 Venio ad regnum, de quo frustra verba fierent nisi prius admoniti essent lectores spiritualem esse eius naturam: quia inde ad quid valeat & quid nobis conferat, totáque eius vis & æternitas colligitur. Æternitas porrò, quam apud Danielem Angelus Christi personæ tribuit, meritò Angelus item apud Lucam saluti populi accommodat. Sed hæc quoque duplex, aut duobus modis statuenda est: altera enim ad totum Ecclesiæ corpus pertinet, altera propria est cuiusque membri. Ad priorem referendum est quod in Psalmo dicitur, Semel iuraui per sanctitatem meam Dauidi, non mentiar: semen eius in æternum manebit: solium eius sicut sol in conspectu meo: sicut luna stabilietur in æternum, & testis in cœlo fidelis. Neque enim dubium est quin illic promittat Deus se per manum Filij sui æternum fore Ecclesiæ præsidem ac defensorem. Neque enim alibi quàm in Christo reperietur vaticinij huius veritas. quandoquidem statim post mortem Solomonis concidit maiori ex parte regni dignitas, & cum ignominia familiæ Dauidicæ ad priuatum hominem translata est: postea sensim diminuta fuit, vsque dum prorsus tristi & pudendo interitu deficeret. Eundem habet sensum illa Iesaiæ exclamatio, Generationem eius quis enarrabit? Nam Christum ita à morte superstitem fore pronuntiat vt eum coniungat cum suis membris. Ergo quoties audimus armari Christum æterna potestate, meminerimus hoc præsidio fulciri Ecclesiæ perpetuitatem: vt inter turbulentas agitationes quibus assidue vexatur, inter graues & formidabiles motus qui innumeras clades minantur, salua tamen maneat. Sic vbi Dauid hostium audaciam ridet qui iugum Dei & Christi eius abrumpere conantur, dicitque

Prior ad totum Ecclesiæ corpus spectat. *Dan.2.g.44.* *Luc 1.33.* *Psal. 89.36. 37.38.* *Iesa. 53.8.* *Psal.23.4.*

dicítque reges & populos frustra tumultuari: quia ad frangendos eorum impetus satis fortis est qui in cælis habitat: de perpetua Ecclesiæ conseruatione pios certiores reddens, ad bene sperandum animat quoties illam opprimi contigerit. Sic alibi quum dicit in persona Dei, Sede à dextris, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum: admonet, vtcunque ad oppugnandam Ecclesiam multi & validi hostes conspirét, non tamen suppetere illis vires, quibus aduersus decretum illud immutabile Dei præualeant, quo Filium suum constituit æternum Regem. Vnde sequitur fieri non posse, vt Diabolus cum toto mundi apparatu Ecclesiam vnquam deleat, quæ in æterno Christi solio fundata est. Iam quod ad specialem cuiusque vsum spectat, eadem illa æternitas in spem beatæ immortalitatis erigere nos debet. Quicquid enim terrenum est, atque ex mundo, temporale, imò etiam caducum esse cernimus. Ergo Christus vt spem in cælos nostram attollat, regnum suum pronuntiat non esse ex mundo. Denique vbi quisque nostrum spirituale Christi regnum esse audit, hac voce excitatus penetret ad spé melioris vitæ: & quod nũc protegitur Christi manu, plenum huius gratiæ fructum in futuro seculo expectet.

Psal.110.1.

Altera æternitas regni Christi, quæ est specialis et propria cuiusque membri.

Iohan.18.36.

4 Quòd diximus vim & vtilitatem regni Christi non posse aliter à nobis percipi quàm dum spirituale esse cognoscimus, vel hinc satis liquet, quòd dum toto vitæ cursu militandum sub cruce nobis est, aspera & misera est nostra conditio. Quid igitur nobis prodesset, collectos esse sub regis cælestis imperium, nisi extra terrenæ vitæ statum constaret eius fructus? Ideóque sciendum est quicquid nobis fœlicitatis in Christo promittitur, non subsistere in externis commodis, vt letam & tranquillam vitam agamus, floreamus opibus, securi simus ab omni noxa, & deliciis affluamus quas expetere solet caro: sed cælestis vitæ esse proprium. Sicut autem in mundo prosper & optabilis populi status partim bonorum omniũ copia & domestica pace, partim validis præsidiis continetur, quibus tutus sit contra externam violentiam: ita & Christus suos omnibus ad æternam animarum salutem necessariis locupletat, & virtute munit qua stent inexpugnabiles contra quoslibet hostium spiritualiũ impetus. Vnde colligimus ipsum nobis magis regnare quàm sibi, idque intus & extra: vt scilicet donis Spiritus, quibus naturaliter vacui sumus, quatenus expedire nouit Deus, referti, ex iis primitiis sentiamus verè nos Deo coniunctos esse ad perfectam beatitudinem. Deinde vt eiusdem Spiritus virtute freti, non dubitemus contra Diabolum, mundum, & quoduis noxæ genus nos semper fore victores. Huc tendit responsum Christi ad Pharisæos, quia regnum Dei intra nos est, cũ obseruatione nõ venturum. Probabile enim est, quia profitebatur se regem illum esse sub quo speranda erat summa Dei benedictio, per ludibrium rogasse vt proferret sua insignia. Ipse verò, ne stultè pompis immorentur (qui alioqui plus æquo propensi sunt in terram) eos in suas conscientias ingredi iubet, quia regnum Dei est iustitia, pax & gaudium in Spiritu sancto. His breuiter docemur quid nobis conferat Christi regnum, nam quia non terrenum est vel carnale, quod corruptioni subiaceat, sed spirituale ad æternam nos vsque vitam attollit: vt patienter hãc vitam sub ærumnis, inedia, frigore, contemptu, probriis, aliísque molestiis transigamus: hoc vno contenti quòd nunquam destituet Rex noster quin necessitatibus nostris subueniat, donec militia nostra perfuncti vocemur ad triumphũ. quia talis est regnandi ratio vt cõicet nobiscum quicquid accepit à Patre. Iam quia nos potentia sua armat & instruit, decore & magnificentia ornat, opibus locupletat: hinc nobis suppetit vberrima gloriandi materia, atque etiam fiducia suggeritur, vt intrepidè certemus cum Diabolo,

Hic & sect.5. exponitur quod dictum fuit initio sect. 3. vtilitatẽ regni Christi non posse aliterà nobis percipi, quã dum spirituale esse agnoscimus: eámque duabus in rebus consistere: nempe quod nos bonis omnibus ad æternã animarũ salutẽ necessariis locupletat: deinde quòd robore & virtute munit aduersus diabolũ, omnésque eius impetus, itaque Christũ nobis magis q̃ sibi regnare: vnde et Christiani non immeritò dicimur.

Luc.17.21.

Rom.14.17.

bolo, peccato, & morte. Denique vt iustitia eius vestiti, omnia mundi opprobria fortiter superemus: & sicut ipse suis donis liberaliter nos replet, ita nos vicissim fructus in eius gloriam proferamus.

5 Ideo regia eius vnctio non ex oleo vel aromaticis vnguentis confecta nobis proponitur, sed Christus Dei vocatur, quia super eum requieuit Spiritus Sapientiæ, intelligentiæ, consilij, fortitudinis, & timoris Dei. *Iesa.11.2.* Hoc oleum est lætitiæ, quo Psalmus prædicat eum fuisse vnctum præ cõsortibus suis: quia nisi in ipso talis esset præstantia, inopes essemus omnes ac famelici. *Psal.45. 8.* Neque enim priuatim (vt dictum est) ipse sibi ditatus est: sed vt ieiunos & aridos sua abundantia perfunderet. Nam sicuti dicitur Pater non dedisse Filio Spiritum ad mensuram: ita exprimitur ratio, vt de plenitudine eius acciperemus omnes & gratiam pro gratia. *Iohan.3.34.* *Iohan.1. 16.* Ex quo fonte manat largitio, cuius meminit Paulus, qua variè distribuitur gratia fidelibus, secundum mensuram donationis Christi. *Ephes.4. 7.* His satis supérque confirmatur quod dixi, Christi regnum in Spiritu, non terrenis deliciis, vel pompis esse situm: ac proinde, vt simus eius participes, mundo renũciandum esse. Huius sacræ vnctionis visibile symbolum in Christi baptismo ostensum fuit, dum super eum requieuit Spiritus in specie columbæ. *Iohan.1.32.* *Luc.3. 22.* Spiritum verò eiúsque dona vnctionis voce designari, neque nouum est, neque absurdum videri debet: quia non aliunde vegetamur: maximè verò quod ad cœlestem vitam spectat, nulla est in nobis vigoris gutta, nisi quam nobis Spiritus Sanctus instillat, qui sedem in Christo delegit, vt inde largè ad nos scaturirent cœlestes diuitiæ, quarum adeò sumus egeni. Quòd autem & regis sui fortitudine inuicti stant fideles & spirituales eius diuitiæ in eos exuberant: non immeritò dicuntur Christiani. Cæterùm huic, de qua loquuti sumus, æternitati nihil derogat Pauli sententia, Tunc regnum tradet Deo, & patri. *1.Cor.15.24.* Item, Subiicietur Filius ipse, vt sit Deus omnia in omnibus, quia nihil aliud vult, quàm in illa perfecta gloria non talem fore regni administrationem, qualis nũc est. *Aeternitati regni Christi nihil derogare quod dicitur vltimo die traditurus regnũ Deo Patri, similésque sententias.* Dedit enim Pater omnem potestatem Filio vt per eius manum nos gubernet, foueat, sustentet, sub eius tutela nos protegat, nobísque auxilietur. Ita quantisper à Deo peregrinamur, Christus intercedit medius, qui nos paulatim ad solidam cum Deo coniunctionem perducat. Et certè quòd sedet ad Patris dextram, tantundem valet ac si vocetur Patris legatus, penes quem tota sit imperij potestas: *Ibidem. 28.* quia Deus mediatè, (vt ita loquar) vult in eius persona Ecclesiam regere ac tueri. Sicuti etiã interpretatur Paulus primo ad Ephesios, locatum fuisse ad dextram Patris, vt sit Ecclesiæ caput, quæ est corpus eius. *Ephe.1.22.* Nec aliò tendit quod alibi docet: datum illi fuisse nomen quod est super omne nomen: vt in nomine Iesu omne genu flectatur, & omnis lingua confiteatur quòd sit in gloriam Dei Patris. *Philip. 29.* Nam iis etiam verbis in Christi regno ordinem commendat præsenti nostræ infirmitati necessarium. Ita rectè colligit Paulus, Deum per se tunc fore vnicum Ecclesiæ caput, quia impletæ erunt Christi partes in Ecclesiæ defensione. Eadem ratione passim Scriptura Dominum vocat, quia hac lege eum nobis præfecit Pater vt suam dominationem per eum exerceat. *1.Cor.8.9.* Licet enim multa dominia celebrentur in mundo, vnus nobis Deus Pater, ex quo omnia, & nos in ipso: & vnus Dominus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum, inquit Paulus. *Iesa. 33. 22.* Vnde ritè colligitur, eundem esse ipsum Deum, qui per os Iesaiæ asseruit se Regem esse ac Legislatorem Ecclesiæ. Nam etsi vbique beneficium & donum Patris vocat quicquid habet potestatis: non aliud tamen significat quàm se diuinitus regnare, quia ideò Mediatoris induit personã vt è sinu Patris & incomprehensibili gloria descendens, ad nos appropinquaret. Quo iustius est nos omnes vno consensu ad parendum accingi,

summáque alacritate obsequia nostra dirigere ad eius nutum. Nam sicuti Regis & pastoris officia coniungit erga pios qui se morigeros vltro subiiciunt: ita ex opposito audimus sceptrum ferreũ gestare, quo frangat ac conterat præfractos omnes, quasi vasa figuli. Audimus etiam iudicem fore Gentium, vt terram operiat cadaueribus, & altitudinem sibi aduersam prosternat. Cuius rei quædam hodie cernuntur exempla: plenũ verò documentum extabit vltimo iudicio, quod etiam propriè censeri potest extremus regni eius actus.

Psal.2.9.
Psal.110.6.

De sacerdotio Christi: vt ad nos perueniat eius efficacia & vtilitas, ostenditur incipiendum esse à Christi morte hinc sequi æternũ esse deprecatorem, cuius patrocinio fauorem cõsequimur: vnde tum precandi fiducia, tũ trãquillitas piis conscientiis oritur. Postremo ita esse ipsum sacerdotem vt nos asciscat in societatẽ tanti honoris, quo grata sint Deo quæ à nobis proueniunt sacrificia precũ & laudis.

6 Iam de sacerdotio breuiter sic habendũ, finé & vsum eius esse vt sit mediator purus omni macula, qui sanctitate sua Deum nobis conciliet. Sed quia aditum occupat iusta maledictio, & Deus pro iudicis officio nobis infensus est: vt nobis fauorem comparet sacerdos ad placandam iram ipsius Dei, piaculum interuenire necesse est. Quare vt hoc munus impleret Christus, cum sacrificio in medium prodire oportuit. nam & sub Lege sacerdotij fas non erat sanctuarium ingredi absque sanguine: vt scirent fideles quantuis sacerdos interpositus esset deprecator, non posse tamen Deum propitiari, nisi expiatis peccatis. Qua de re prolixè Apostolus disputat in epistola ad Hebræos, à septimo capite ferè ad finem vsque decimi. Summa tamen huc redit, non nisi in Christum competere sacerdotij honorem, quia sacrificio mortis suæ reatum nostrum deleuit & satisfecit pro peccatis. Quanti verò momenti res sit, ex solenni illo Dei iureiurando, quod absque pœnitentia prolatum est, monemur, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Sancire enim haud dubiè voluit caput illud, in quo præcipuum salutis nostræ cardinem verti sciebat, neque enim, vt dictum est, nobis aut precibus nostris ad Deum patet accessus nisi purgatis inquinamentis nos sacerdos sanctificet, gratiámque nobis obtineat, à qua nos scelerum nostrorum, & vitiorum arcet immunditiies. Ita videmus à morte Christi incipiendum esse, vt ad nos perueniat sacerdotij eius efficacia & vtilitas. Hinc sequitur æternum esse deprecatorem, cuius patrocinio fauorem consequimur. Vnde rursus oritur non modò precandi fiducia, sed etiam tranquillitas piis conscientiis: dum in paternam Dei indulgentiam tutò recumbunt, certóque persuasæ sunt ei placere quicquid per Mediatoré consecratum est. Quũ verò sub Lege victimas ex pecudibus offerri sibi Deus iusserit, diuersa & noua in Christo fuit ratio, vt idem esset hostia qui sacerdos: quia nec alia pro peccatis idonea satisfactio reperiri poterat, nec quisquam tanto honore dignus qui Deo vnigenitum offerret. Iam sacerdotis personam sustinet Christus, non modo vt æterna recõciliationis lege Patrem nobis fauentem ac propitium reddat, sed etiã vt nos asciscat in societatem tanti honoris. Nam qui in nobis polluti sumus, in ipso tamen sacerdotes, offerimus nos & nostra omnia Deo, cęlestéque sanctuarium liberè ingredimur, vt grata sint ac boni odoris in conspectu Dei, quæ à nobis proueniunt sacrificia precum & laudis. Atque hucusque se extendit illud Christi dictum, Propter eos sanctifico meipsum: quia sanctitate eius perfusi quatenus nos secũ Patri dicauit (qui alioqui fœtemus coram eo) tanquam puri & mundi, imò etiam sacri, placemus. Huc pertinet vnctio sanctuarij, cuius mentio fit apud Danielem. Notãda enim est antithesis inter hanc vnctionem & illam vmbratilé quę tunc in vsu fuerat: ac si diceret Angelus, discussis vmbris in Christi persona clarum fore sacerdotium. Quo magis detestabile est eorum commentum qui nõ contenti Christi sacerdotio, seipsos ad eum mactandũ ingerere ausi sunt quod tentatur quotidie in Papatu, vbi missa censetur immolatio Christi,

Psal.110.4.

Apoc.1.6.

Ioh.17.19.

Dan.9.24.

Quomo-

Quomodo redemptoris partes impleuerit Christus, vt nobis salutem acquireret: vbi de morte & resurrectione eius agitur: & in cœlum ascensu. CAP. XVI.

QVÆ hactenus de Christo diximus, ad vnum hunc scopum referenda sunt vt in nobis damnati, mortui & perditi, iustitiã in ipso, liberationem, vitã & salutẽ quæramus: quemadmodum docemur insigni illa Petri sententia, * Non esse aliud nomen sub cœlo datum hominibus in quo oporteat saluos fieri. Neque verò temere, vel fortuito casu, vel hominum arbitrio impositum illi fuit nomen Iesu, sed è cœlis ab ' Angelo supremi decreti pręcone allatum, ratione etiam addita: quia " ad seruandum à peccatis populum missus esset. In quibus verbis notandum est quod alibi attigimus, redemptoris munus ei fuisse iniunctum vt nobis esset Saluator. Interea tamen mutila esset redemptio, nisi per continuos progressus ad vltimam vsque salutis metam nos perduceret. Itaque simulac vel minimum ab eo deflectimus sensim euanescit salus, quæ solida in eo residet: vt se vltro priuent omni gratia quicunque in eo non acquiescunt. Et memoratu digna est illa Bernardi admonitio, non modò lucem, sed cibum quoque esse nomen Iesu: oleum etiam esse, sine quo aridus est omnis animæ cibus: salem esse, sine cuius conditura insipidum est quicquid proponitur: denique esse mel in ore, in aure melos, in corde iubilum, & simul medicinam: & quicquid disputatur insulsum esse, nisi vbi sonat hoc nomen. Sed hic diligenter expendere conuenit quomodo nobis ab ipso parta sit salus: vt nõ modò ipsum eius authorem persuasi simus, sed quæ ad stabilẽ fidei nostræ fulturam sufficiũt amplexi, repudiemus quęcunque possent huc vel illuc nos abstrahere. Quũ enim nemo possit in seipsum descendere ac seriò reputare qualis sit, quin Deum sibi iratum infestúmque sentiens, necesse habeat eius placandi modum ac rationem anxiè expetere, quòd satisfactionem exigit, nõ vulgaris requiritur certitudo: quia peccatoribus, donec à reatu soluti fuerint, semper incumbit ira Dei & maledictio, qui vt est iustus iudex, non sinit impunè legem suam violari, quin ad vindictam armatus sit.

Diligẽter reputandum quomodo redẽptoris partes impleuerit Christus, vt in ipso omnia nobis necessaria reperiamus, vt cum (vt ait Bernardus) sit nobis lux, cibus, oleũ, sal, mel, melos, iubilũ, medicina.
* *Act.* 4.12.
' *Mat.* 1. 12.
" *Luc.* 1.31.
Bernard. in Cantic. Serm. 15.

2 Verùm antequam longiùs progredimur, in transcursu videndum est quomodo conueniat, Deum, qui nos misericordia sua præuenit, fuisse inimicum, donec per Christum nobis reconciliatus est. Nam quomodo in Filio vnigenito singulare amoris sui pignus nobis dedisset, nisi iam antè fuisset gratuito fauore complexus? Quoniam ergo hic emergit aliqua repugnantiæ species, hunc modum expediam. In hunc ferè modum " Spiritus in Scripturis loquitur, Deum fuisse hominibus inimicum, donec in gratiam Christi morte sunt restituti: fuisse maledictos, donec illius sacrificio expiata est eorum iniquitas: fuisse à Deo separatos, donec per ipsius corpus fuerunt in coniunctionem recepti. Huius generis locutiones ad sensum nostrum sunt accommodatæ, vt melius intelligamus quàm misera sit, & calamitosa extra Christum nostra conditio. Nisi enim claris verbis diceretur, iram ac vindictam Dei, mortémque æternam nobis incubuisse, minus agnosceremus quam miseri essemus sine Dei misericordia, & beneficium liberationis minoris æstimaremus. Exempli gratia: audiat aliquis, Si te quo tempore adhuc peccator eras, odisset Deus, & te abiecisset, vt eras meritus, horribile exitium te manebat: sed quia sponte ac gratuita sua indulgentia te in gratia retinuit, nec alienari à se passus est, eo periculo sic te liberauit: afficietur quidem & sentiet aliqua ex parte quantum debeat misericordiæ Dei. Verùm audiat rursum quod Scriptura

Hic & sect. 3. & 4 exponitur, quomodo conueniat dicere Deũ fuisse nobis inimicũ, donec per Christum nobis recõciliatus est: quũ dare nobis Christũ, et misericordia præuenire nos, signa fuerint amoris, quo iã nos cõplectebatur. Et ostenditur scripturã hac loquutione & similibus vti, vt se ad sensum nostrũ accõmodet: neque tamen falsò ita loqui, idq; testimoniis scripturæ & Augustini testimonio probatur.
' *Rom.* 5.10.
' *Galat.* 3. 10.13.
" *Col.* 1.21. 22.

docet, se alienatum fuisse à Deo per peccatum, hæredem iræ, mortis æternæ maledictioni obnoxium, exclusum ab omni spe salutis, extraneũ ab omni benedictione Dei, Satanæ mancipium, sub peccati iugo captiuum, horribili denique exitio destinatum, & iam implicitum: hic Christum deprecatorem intercessisse, pœnam in se recepisse ac luisse, quæ ex iusto Dei iudicio peccatoribus omnibus imminebat: mala, quę Deo exosos illos reddebant, sanguine suo expiasse: hoc piaculo satisfactum ac ritè litatum Deo Patri esse: hoc intercessore irã eius fuisse placatam: hoc fundamento pacem Dei cum hominibus esse subnixam: hoc vinculo beneuolentiam illius erga ipsos contineri: his nónne eò magis permouebitur, quò melius ad viuum repræsentatur quanta è calamitate ereptus fuerit? In summa, quoniam non potest animus noster vitam in Dei misericordia vel satis cupidè apprehendere, vel qua decet gratitudine excipere, nisi formidine iræ Dei & æternæ mortis horrore ante perculsus & cõsternatus: sic instituimur sacra doctrina, vt sine Christo Deum nobis quodammodo infestum cernamus, & eius manum in exitium nostrum armatam, beneuolentiam eius paternámque charitatem nõnisi in Christo amplexemur.

3 Atque hoc tametsi pro captus nostri infirmitate dicitur, non tamẽ falsò. Deus enim, qui summa iustitia est, iniquitatem, quam in omnibus nobis conspicit, amare non potest. Habemus ergo omnes in nobis quod Dei odio dignum sit. Proinde secundum corruptæ nostræ naturæ, & deinde accedentis prauæ vitæ respectum in offensione Dei reuera sumus omnes in eius conspectu rei, & ad gehennæ damnationem nati. Verùm quia Dominus quod suum est in nobis perdere non vult, adhuc aliquid inuenit quod pro sua benignitate amet. Vtcunque enim peccatores vitio nostro simus, manemus tamen eius creaturæ: vtcunque mortem nobis asciuerimus, ipse tamen nos ad vitam condiderat. Sic mera & gratuita nostri dilectione excitatur ad nos in gratiam recipiendos. Atqui si perpetuum & irreconciliabile dissidium est inter iustitiã & iniquitatem: quandiu peccatores manemus, suscipere nos totos non potest. Itaque vt sublata omnis simultatis materia, nos sibi prorsus reconciliet, proposita in morte Christi expiatione, quicquid in nobis mali est abolet, vt iusti in eius conspectu & sancti appareamus, qui antea immundi eramus ac impuri. Proinde sua dilectione præuenit ac anteuertit Deus Pater nostram in Christo reconciliationem. Imò quia prius diligit, postea

1. Iohan.4.19. nos sibi reconciliat. Sed quia in nobis, donec sua morte succurrit Christus, manet iniquitas quæ Dei indignationem meretur, & est corã eo maledicta ac damnata: non ante plenam habemus firmámque cum Deo cõiunctionem quàm vbi Christus nos cõiungit. Adeóque si Deũ nobis pacatum ac propitium volumus polliceri, in Christum solum oculos mentésque defigere conuenit: vt reuera per ipsum solum consequimur ne imputentur nobis peccata, quorum imputatio iram Dei secum trahit.

Ephes.1.4. 4 Atque hac ratione dicit Paulus, eam dilectionem, qua nos ante mundi creationem complexus est Deus, in Christo cõstitisse fundatam. Hæc perspicua sunt & Scripturæ consentanea, locósque illos optimè inter se conciliant, vbi dicitur, Deum suam erga nos dilectionem in eo declarasse quòd vnigenitum Filium in mortem dederit (Iohan.3.16.): & tamen fuisse inimicum, antequam morte Christi in gratiã reductus esset (Rom.5.10.). Verùm quò firmiora sint apud eos qui veteris Ecclesiæ testimonium requirunt, citabo locum Augustini, vbi idipsum docetur. Incomprehensibilis (inquit) ac immutabilis est Dei dilectio (Tract.in Euange.Ioh.110.). Non enim ex quo ei reconciliati sumus per sanguinem Filij eius, cœpit nos diligere, sed ante mundi constitutionem dilexit nos, vt cum eius Vnigenito etiam nos filij eius essemus,

ante-

antequam omnino aliquid essemus. Quòd ergo reconciliati sumus per mortem Christi, non sic accipiatur quasi ideo nos reconciliauerit ei Filius, vt iam amare inciperet quos oderat: sed iam nos diligenti reconciliati sumus, cum quo propter peccatum inimicitias habebamus. Quod vtrum verum dicam, attestetur Apostolus. Commendat (inquit) dilectionem suam erga nos, quoniam quum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Habebat itaque ille erga nos charitatem, etiam quum inimicitias aduersus eum exercentes operaremur iniquitatem. Proinde miro & diuino modo & quando nos oderat, diligebat. Oderat enim nos, quales ipse nõ fecerat: & quia iniquitas nostra opus eius non omni ex parte consumpserat, nouerat simul in vnoquoque nostrum & odisse quod feceramus, & amare quod fecerat. Hæc sunt Augustini verba. *Rom.5.8.*

5 Iam vbi quæritur quomodo abolitis peccatis dissidiũ Christus inter nos & Deũ sustulerit, & iustitiã acquisierit quæ eum nobis fauentẽ ac beneuolũ redderet: generaliter responderi potest, toto obediẽtiæ suę cursu hoc nobis præstitisse. Quod Pauli testimonio probatur, *Quẽadmodũ vnius transgressione peccatores multi sunt constituti: sic vnius obedientia iusti constituimur. Et sane alibi causam veniæ quæ nos eximit à maledictione Legis, extendit ad totã Christi vitam, Vbi venit plenitudo temporis, misit Deus Filiũ suũ factum ex muliere, subiectum Legi, vt eos qui sub Lege erant, redimeret. Ita in ipso quoque Baptismo asseruit impleri iustitiæ partẽ, quòd obedienter Patris mandatũ perageret. Denique ex quo induit personã serui, cœpit ad nos redimendos pretiũ liberationis soluere. Scriptura tamen quò certius definiat modum salutis, hoc morti Christi quasi peculiare ac propriũ adscribit. Pronuntiat ipse animã se dare in redemptionem pro multis. Paulus docet mortuũ esse propter peccata nostra. Clamabat Iohannes Baptista, ipsum venisse ad tollendũ peccata mũdi, quia agnus Dei esset. Alibi Paulus nos iustificari gratis tradit per redemptionem quæ est in Christo: quia propositus est reconciliator in suo sanguine. Item, nos iustificatos esse in sanguine ipsius, & reconciliatos per mortem. Rursum, Qui peccatum non nouerat, pro nobis factus est peccatum, vt essemus iustitia Dei in illo. Non omnia persequar, quia immensus esset catalogus, & multa deinde suo ordine citanda erũt. Quàobrem in symbolo fidei, quod Apostolicum vocant, optimo ordine statim à natalibus Christi fit trãsitus ad mortem & resurrectionẽ, vbi perfectæ salutis summa consistit. Neque tamen excluditur reliqua pars obedientiæ qua defunctus est in vita: sicuti Paulus ab initio ad finem vsque totã cõprehendit, quòd seipsum exinanierit, forma serui accepta, & Patri fuerit obediens vsque ad mortẽ: nẽpe mortem crucis. Et sanè in ipsa quoque primũ gradum occupat volũtaria subiectio: quia ad iustitiam nihil profuisset sacrificium nisi sponte oblatum. Itaque vbi testatus est Dominus se animã pro ouibus ponere, disertè addit, Nemo tollit eã à meipso. Quo sensu Iesaias dicit obmutuisse instar agni coram tonsore. Et historia Euangelica refert obuiam prodiisse militibus: & coram Pilato, omissa defensione, stetisse ad subeundum iudicium. Non id quidem absque certamine: quia & infirmitates nostras susceperat: & hoc modo probari oportuit quod Patri suo præstabat obsequium. Et hoc non vulgare fuit amoris erga nos incomparabilis specimen, luctari cum horribili formidine, & inter diros illos cruciatus abiicere sui curam, vt nobis cõsuleret. Illud quidem tenendum est, non potuisse ritè Deo aliter litari quàm dũ proprio se affectu abdicans Christus illius se arbitrio subiecit, totúmque addixit. Quam ad rem appositè testimonium illud Psalmi citat Apostolus, In libro Legis scriptum est de me vt faciam voluntatem tuam Deus,

Licet toto obedientiæ suę cursu (id est tota vita singulisque eius partibus) Christus redemptorem se nostrum præstiterit: Scripturam tamen, quò certius definiat modum salutis, hoc morti Christi quasi peculiare adscribere.

* *Rom.5.19.*
Galat.4.4.
Mat.3.15.
Matt.20.28.
Rom.4.25.
Iohan.1.29.
Rom.3.25.
Rom.5.9.10.
2.Cor.5.21.
Philip.2.7.

In morte Christi quem gradum occupat voluntaria subiectio. ita tamẽ voluntaria, vt nõ absque certamine proprio se affectu abdicarit.

* *Iohan.10.15.*
Iesa.53.7.
Iohan.18.4.
Matt.27.11.
Hebr.10.5.

sed hanc illi inesse efficaciam declarat quæ in Christianis omnibus apparere debeat, nisi velint mortem ipsam inutilem reddere & infructuosam. Proinde duplex in morte sepulturáque Christi beneficium nobis fruendum proponitur, liberatio à morte cui mācipati eramus, & carnis nostræ mortificatio.

Descensum Christi ad inferos, rei maximæ mysteriū cōtinere, neque parui momēti ad redēptionis nostræ effectū: huius partis diuersæ expositiones afferuntur & refutantur, hic et sec. 3.

8 Nec verò descensum ad inferos omittere conuenit, in quo ad redemptionis effectum non parum est momenti. Quanquam enim ex veterum scriptis, particulam quę legitur in symbolo apparet nō adeo fuisse olim in Ecclesiis vsitatam, in tractanda tamen doctrinæ summa locū ei dari necesse est: vtpote quæ rei maximè vtile ac minimè spernēdum mysterium continet. Sunt quidem & ex veteribus nonnulli, qui eam non prætermittant. Vnde coniicere licet, post aliquantum temporis insertam, non protinus, sed sensim Ecclesiis insueuisse. Id certè extra controuersiam est, ex communi piorum omnium sensu fuisse desumptam: quando nemo est Patrum, qui non in suis scriptis descensum Christi ad inferos commemoret, tametsi interpretatione diuersa. Verùm aut à quibus, aut quo primum tempore inserta fuerit, parum ad rē attinet. Potius hoc in Symbolo animaduertendum, vt plena & numeris omnibus absoluta fidei summa nobis constet, in quam nihil ingeratur nisi ex purissimo Dei verbo petitum. Si quos porrò impedit morositas, ne in Symbolum admittant, mox tamen planum fiet tanti interesse ad redemptionis nostræ summā, vt ea prætermissa multum ex mortis Christi fructu deperat. Sunt etiam rursum qui opinentur, nō aliquid nouū hic dici, sed aliis verbis repeti, quod prius de sepultura dictum fuerat: quandoquidem Inferni vocabulū sæpius in Scripturis pro sepulchro ponatur. Quod de verbi significatione obtendunt, verum esse concedo, nō rarò pro sepulchro accipi infernum: sed eorum opinioni rationes duæ repugnant, quibus ego facilè adducor, vt ab illis dissentiam. Quātę enim oscitantiæ fuisset, rem minimè difficilem verbis expeditis & claris demōstratam, obscuriore deinde verborum complexu indicare magis quàm declarare? Nam quoties locutiones duæ rem eandem exprimentes simul connectuntur, posteriorem esse prioris exegesin conuenit. At verò qualis erit ista exegesis si quis ita loquatur, Quod Christus sepultus esse dicitur, significat ad inferos descendisse? Deinde non est verisimile irrepere potuisse superfluam eiusmodi battologiam in compendium hoc, vbi summatim, quàm fieri potest paucissimis verbis pręcipua fidei capita notantur. Nec dubito quin mihi facilè assentiantur quicunque rem ipsam paulò diligentius expenderint.

9 Alij secus interpretantur, quòd Christus descenderit ad animas Patrum qui sub lege mortui erant, vt nuntiū peractæ redemptionis perferret, ac erueret eas ex carcere, vbi inclusæ tenebantur: & huc perperam trahunt testimonia ex Psalmo, quòd portas æreas & vectes ferreos fregerit. Item ex Zacharia, quòd redemerit vinctos è puteo in quo non erat aqua. Verùm quum Psalmus eorum liberationes prædicet qui in longinquis regionibus capti in vincula coniiciuntur: Zacharias autem pro fundo & arido puteo vel abysso comparet cladem Babylonicam, in qua demersus erat populus: & simul doceat, totius Ecclesiæ salutem esse exitum à profundis inferis: nescio quî factum sit vt posteritas locum putaret esse subterraneum, cui affinxit nomen Limbi: * sed hæc fabula tametsi magnos authores habet, & hodie quoque à multis seriò pro veritate defenditur, nihil tamen quàm fabula est. Nam concludere in carcere mortuorū animas puerile est: Christi autē animā illuc descēdere vt eas manumitteret, quid opus fuit? Libenter equidē fateor, Christum ipsis illuxisse virtute sui Spiritus; vt gratiam, quam spe gustauerant duntaxat

Psal. 107.16.
Zach. 9.11.

** Vide Iustinum, Ambrosiū, Hieronymum. Idem Augustinum Epist. 96.*

mundo

mundo fuisse tunc exhibitā agnoscerent. Et probabili ratione huc aptari potest Petri locus, vbi dicit Christum venisse, ac prædicasse spiritibus qui in specula erant (carcerem vertunt communiter) nam & contextus eo nos ducit, fideles qui ante id tempus defuncti fuerant consortes fuisse eiusdem nobiscū gratiæ: quia vim mortis inde amplificat quòd ad mortuos vsque penetrauerit, dum piæ animæ eius visitationis, quam sollicitè expectauerant, præsenti aspectu sunt potitæ: contrà, reprobis clarius patuit se excludi ab omni salute. Quòd autem Petrus non tam distinctè loquitur, non ita accipiendum est quasi nullo discrimine pios simul & impios permisceat: sed tantùm docere vult communem vtrisque fuisse mortis Christi sensum.

1.Pet.3.19.

11 Verum de Christi descēsu ad inferos seposita ratione Symboli, certior expositio quærenda est: & nobis ex Dei verbo cōstat non modò sancta & pia, sed plena quoque eximiæ cōsolationis. Nihil actum erat si corporea tantùm morte defunctus fuisset Christus: sed operæ simul pretium erat vt diuinæ vltionis seueritatem sentiret: quò & iræ ipsius intercederet, & satisfaceret iusto iudicio. Vnde etiam eum oportuit cum inferorum copiis æternæque mortis horrore, quasi consertis manibus, luctari. *Correctionem pacis nostræ illi impositam fuisse ex Propheta nuper retulimus, fuisse propter scelera nostra à Patre percussum, attritum propter nostras infirmitates. Quibus significat, in locum sceleratorum sponsorē, vademque adeò instar rei submissum, qui dependeret ac persolueret omnes, quæ ab illis expetendæ erant, pœnas: vno hoc duntaxat excepto, *quòd doloribus mortis non poterat detineri. Ergo si ad inferos descendisse dicitur, nihil mirum est, quum eam mortem pertulerit quæ sceleratis ab irato Deo infligitur. Ac nimis friuola, adeóque ridicula est eorum exceptio, qui dicunt hoc modo peruerti ordinem: quia absurdum est sepulturæ subiici quod præcessit: vbi enim quæ in hominum conspectu passus est Christus exposita fuerunt, opportunè subiicitur inuisibile illud & incomprehensibile iudicium quod coram Deo sustinuit: vt sciamus non modò corpus Christi in precium redemptionis fuisse traditum: sed aliud maius & excellentius precium fuisse quòd diros in anima cruciatus damnati ac perditi hominis pertulerit.

*Isa.53.5.
*Act.2.24.

Expositio descensus Christi ad inferos genuina affertur ex verbo Dei, sancta, pia, & plena eximiæ consolationis (quæ etiam confirmatur veterum testimonio) Christum nō tātùm corporea morte defunctum fuisse, sed etiā diuinæ vltionis seueritatē sensisse, quo et iræ ipsius intercederet, & satisfaceret iusto iudicio: itaq; oportuisse eum cum inferorū copiis ęternaq; mortis horrore quasi consertis manib⁹ luctari. Neque tamē Deū fuisse vnquā illi vel aduersarium, vel iratū: sed diuinæ seueritatis grauitatem eū sustinuisse, quoniā manu Dei percussus & afflict⁹, omnia irati & punientis Dei signa expertus est, hîc & sect.11.

12 *Hoc sensu dicit Petrus Christum resurrexisse solutis mortis doloribus, à quibus impossibile erat ipsum teneri, vel superari. Non simpliciter nominat mortem: sed Filium Dei implicitum fuisse doloribus exprimit, quos parit maledictio & ira Dei: quæ origo mortis est. Quantulum enim fuisset, securè & quasi per lusum prodire ad subeundam mortem? Hoc verò immensæ misericordiæ verū fuit specimen, mortem quam tātopere horrebat, non refugere. Nec dubium est quin idem docere velit Apostolus in Epist. ad Hebræos, vbi scribit, *Christum à suo metu fuisse exauditum (reuerentiā alii vertunt vel pietatem, sed quàm parum aptè, res ipsa euincit, & ipsa etiam loquēdi forma.) Christus ergo cum lachrymis & clamore valido orās, à metu suo exauditur: non vt à morte sit immunis, sed ne absorbeatur vt peccator: quia illic personā nostram gerebat. Et certè nulla fingi potest magis formidabilis abyssus, quā sentire te à Deo derelictū & alienatū: & quum inuocaueris non exaudiri: perinde acsi in tuā perniciem ipse conspirasset. Eò Christum videmus fuisse deiectū vt coactus fuerit, vrgēte angustia, exclamare, Deus meus, Deus meus, vt quid me dereliquisti? Quòd enim nonnulli volunt, ex aliorum potius opinione quàm ex suo sensu sic loquutum fuisse, nequaquam probabile est: quum ex intimi animi angore deductam fuisse vocem constet. Neque tamen innuimus Deum fuisse vnquam illi vel aduersarium vel iratum. Quomodo enim dilecto Filio, in quo animus eius acquieuit, irasceretur?

*Act.2.24
*Hebr.5.7
Psal.22.2
Matt.27.46
Vide Cyr.l.alter. de re.fide.ad Reg.

aut quomodo Christus Patrem aliis sua intercessione placaret, quem infensum haberet ipse sibi? Sed hoc nos dicimus, diuinæ seueritatis grauitatem eum sustinuisse: quoniam manu Dei percussus & afflictus, omnia irati & punientis Dei signa expertus est. Proinde Hilarius eo descésu hoc nos esse consequutos ratiocinatur, vt mors perempta sit. Nec aliis locis à nostra sententia abludit: vt quum ait, Crux mors, inferi, nostra vita sunt. Item alibi, Filius Dei in infernis est: sed homo refertur ad cœlum. Et quid priuati hominis testimonium cito, quum idem Apostolus asserat, hunc victoriæ fructum commemorans, quòd liberati fuerint qui metu mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti? Vincere ergo metum oportuit qui naturaliter cunctos mortales assiduè angit ac vrget: quod fieri non potuit nisi pugnando. Porrò fuisse non vulgarem aut leui de causa conceptum mœrorem, mox clarius patebit. Ita cum diaboli potestate, cum mortis horrore, cum inferorum doloribus manum conserendo, factum est vt & referret de illis victoriam, & triumphum ageret, ne iam in morte ea formidemus quæ Princeps noster deglutiuit.

Lib. 2. de Trin. Lib. 2. Lib. 3.

Refutantur nebulones quidam mali & indocti, qui hāc expositionem hodie exagitant, clamitātes Filio Dei fieri iniuriam, illíq; desperationē adscribi, quæ fidei cōtraria sit. Itaque contra eos manifestis testimonijs ostenditur optimè constare sibi hæc duo, verè Christum metuisse, turbatū fuisse spiritu, expauisse, tentatū fuisse per omnia sicut nos: & absque peccato tamen. Hebr. 4. 15.

12 Hîc nebulones quidam licet indocti, malitia tamen magis quàm inscitia impulsi, clamitant me atrocem facere Christo iniuriam: quia minimè consentaneum fuerit eum de animæ salute timere. Deinde calumniam duriùs exagitant, me desperationem adscribere Filio Dei, quæ fidei contraria sit. Primùm de metu pauoréque Christi, quem tam apertè prędicant Euangelistæ, controuersia ab his improbè mouetur. Nam antequam instaret tempus mortis, turbatus est spiritu, & affectus mœrore: in ipso vero congressu cœpit expauescere vehementiùs. Simulationem si fuisse dicant, nimis putidum est effugium. Confidenter ergo (vt verè docet Ambrosius) profiteri Christi tristitiā conuenit, nisi nos crucis pudeat. Et sanè nisi pœnæ fuisset particeps anima, corporibus tantum fuisset redemptor. Luctari autem oportuit vt erigeret qui prostrati iacebant: adeóque nihil inde cœlesti eius gloriæ decedit, vt hac in parte refulgeat bonitas nunquam satis laudata, quòd infirmitates nostras in se suscipere grauatus non est. Vnde etiam solatium illud anxietatum & dolorum, quod nobis proponit Apostolus Mediatorem hunc esse expertū nostras infirmitates, vt ad succurrendum miseris propensior sit. Obtendūt, quod vitiosum per se est indignè Christo tribui. Quasi verò supra Spiritū Dei sapiant, qui hæc duo simul cōciliat, Christum fuisse tentatum per omnia sicut nos, & tamen absque peccato. Non est igitur cur nos terreat infirmitas Christi, cui vt se subiiceret, non violentia aut necessitate coactus, sed mero amore nostri, misericordiáque inductus est. Quicquid autem sponte passus est pro nobis, nihil ex eius minuit virtute. In vno autem falluntur isti obtrectatores, quòd infirmitatem in Christo omni vitio labéque puram & vacuam non agnoscunt: quia se intra obedientiæ fines continuit. Nam quia moderatio in naturæ nostræ deprauatione conspici non potest, vbi omnes affectus turbido impetu modum excedunt, hac vlna perperam metiuntur Filium Dei. At quum integer esset, in cunctis eius affectibus viguit moderatio, quæ excessum cohiberet. Vnde nobis in dolore, metu & formidine similis esse potuit, vt tamen hac nota differret. Conuicti ad aliud tandem cauillum transiliunt: quanuis mortem timuerit Christus, maledictionem & iram Dei, à qua se tutum esse nouerat, nō timuisse. Sed expendant pij lectores quàm honorificum hoc sit Christo, molliorem ac magis meticulosum fuisse quàm plerosque gregarios homines. Contumaciter ad mortem properant latrones aliíque malefici: eam multi alto animo despiciunt: alij placidè eam obeunt. Eius horrore Filium Dei fuisse perculsum & propè attonitum, cuius fuisset constantiæ vel magnitudinis? Quod enim prodigiosum censeri vulgo posset, de eo

refertur,

refertur, præ vehementia cruciatus guttas sanguinis ex eius facie fluxisse. Nec verò spectaculum hoc præbuit aliorum oculis, quum in arcano recessu gemitus suos ad Patrem dirigeret. Et dubitationem eximit, quod Angelos, qui insolita consolatione eum erigerent, è cœlo descendere necesse fuit. Quàm pudenda vt dixi, fuisset hæc mollities, eousque torqueri ob communis mortis formidinem, vt sanguineo sudore difflueret, neque posset recreari nisi Angelorum conspectu? Quid? illa precatio ter repetita, Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste, annon ex incredibili amaritudine animi profecta, ostendit asperius & magis arduum fuisse Christo certamen quàm cum morte communi? Vnde apparet nugatores istos, cum quibus disputo, audacter garrire de rebus incognitis: quia nunquam serio reputarunt quid sit aut valeat nos redemptos esse à Dei iudicio. Atqui hæc nostra sapientia est, probè sentire quanti constiterit Dei Filio nostra salus. Si nunc roget quispiam, an tunc descenderit Christus ad inferos quum mortem deprecatus est: respondeo hoc fuisse exordium, vnde colligi potest quàm diros & horribiles cruciatus perpessus fuerit, quum se ad tribunal Dei reum stare cognosceret nostra causa. Quanquam autem sese ad momentum occultauit diuina vis Spiritus, vt locum infirmitati carnis cederet: sciendum tamen est talem fuisse tentationem ex doloris & metus sensu quæ cum fide non pugnaret. Et hoc modo impletum est quod habetur in concione Petri, non potuisse eum teneri à doloribus mortis: quia se quasi derelictum à Deo sentiens, ne tantillum quidem deflexit à bonitatis eius fiducia. Quod docet celebris illa inuocatio, in qua præ doloris vehementia clamauit, Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me? Nam etsi supra modum angitur, non tamen desinit vocare Deum suum, à quo se derelictum exclamat. Porro hinc refellitur tam Apollinaris error, quàm eorum qui Monothelitæ dicti sunt. Ille Christo fingebat spiritum æternum fuisse animæ vice, vt tantùm esset dimidius homo. Quasi verò expiare peccata nostra potuerit nisi Patri obediendo. Vbi autem affectus aut voluntas obedientiæ nisi in anima? quam ideo turbatum fuisse scimus, vt nostræ, trepidatione discussa, pacem & quietem obtineant. Adhæc contra Monothelitas, videmus vt nunc secundùm hominem noluerit quod volebat secundùm diuinam naturam. Omitto quòd metum, de quo loquuti sumus, contrario affectu subigat: neque enim obscura est illa repugnantiæ species, Pater libera me ex hac hora: sed propterea veni in horam hanc. Pater clarifica nomen tuum. In qua tamen perplexitate nulla fuit intemperies, qualis in nobis cernitur dum maximè nitimur ad nos domandos.

Mat.26.39. *Act.2.24.* *Matt.27.47.* *Ioh.12.27,28.*

13 Sequitur à mortuis resurrectio, sine qua mutilum esset quod hactenus diximus. Quando enim in cruce, morte, & sepultura Christi nonnisi infirmitas apparet, transilienda sunt illa omnia fidei, vt pleno robore instruatur. Proinde tametsi in eius morte habemus solidum salutis complementum, *quia per eam & Deo reconciliati sumus, & iusto eius iudicio satisfactum, & maledictio sublata, & persoluta est pœna: dicimur tamen non per mortem, sed per resurrectionem regenerati in spem viuam: quia vt ille resurgendo victor mortis emersit, ita fidei nostræ victoria in ipsa demum consistit resurrectione. *Quale hoc sit, melius Pauli verbis exprimitur: mortuum enim dicit propter peccata nostra, suscitatum propter nostram iustificationem: acsi diceret, morte eius sublatum peccatum, resurrectione instauratam restitutamque iustitiam. Quomodo enim moriendo liberare nos à morte poterat, si morti ipse succubuisset? quomodo comparasset nobis victoriam, si in certamine defecisset? Quare sic salutis nostræ materiam inter Christi mortem & resurrectionem partimur, quòd per illam peccatum abolitum, & mors extincta: per hanc, iu-

1.Pet.1.3. Sine Christi resurrectione mutilum esse quicquid de cruce, morte, & sepultura credimus, cuius triplicem nos percipere fructum: quòd & iustitiam nobis acquisiuit coram Deo, & nobis pignus est futuræ resurrectionis, & eius vita iam nunc regeneramur in vitæ nouitatem. *Rom.4.25.*

stitia reparata,& erecta vita: sic tamen vt huius beneficio vim efficaciámque suam illa nobis proferat. Itaque Paulus in ipsa resurrectione declaratum fuisse Filium Dei asserit: quia tunc demum exeruit cœlestem potentiam, quæ & clarum diuinitatis eius speculum est, & stabilis fidei nostræ fulcura: sicuti etiam alibi docet passum fuisse pro infirmitate carnis, resurrexisse autem ex virtute Spiritus. Eodem sensu alibi de perfectione disserens, Vt cognoscam illum (inquit) & potentiam resurrectionis illius. Continuò tamen pòst societatem cum morte annectit. Cui aptissimè congruit illud Petri, Deum suscitasse eum à mortuis, & dedisse illi gloriam: vt fides & spes nostra esset in Deo: non quòd fides morte suffulta vacillet, sed quia virtus Dei quæ sub fide nos custodit, in ipsa maximè resurrectione sese aperit. Proinde meminerimus, quoties solius mortis fit mentio, simul comprehēdi quod proprium est resurrectionis: paré quoque synecdochen esse in voce Resurrectionis, quoties seorsum à morte ponitur: vt secum trahat quod peculiariter morti conuenit. Sed quia resurgendo palmam adeptus est, vt fieret resurrectio & vita: meritò contendit Paulus abolitam esse fidem, & inane falláxque Euangelium, nisi Christi resurrectio cordibus nostris sit infixa. Ideo alibi postquam in Christi morte aduersus damnationis terrores gloriatus est, amplificandi causa addit, Imò idem qui mortuus est resurrexit, & nunc coram Deo pro nobis apparet Mediator. Deinde quemadmodum antea exposuimus ex cōmunicatione crucis pendere carnis nostræ mortificationem: sic & alterum ex eius resurrectione fructum nos obtinere illi respondentem intelligendum est. Ideo enim, inquit Apostolus, similitudini mortis eius insiti sumus, vt participes resurrectionis, in vitæ nouitate ambulemus. Itaque alibi, vt argumentum ex eo quòd Christo sumus commortui, deducit, mortificāda esse membra nostra super terram: ita etiam quia cum Christo surreximus, ex eo infert, quæ sursum sunt nobis esse quærenda, non quæ super terram. Quibus verbis non inuitamur duntaxat exemplo suscitati Christi, ad sectandam vitæ nouitatem: sed eius fieri virtute docemur vt regeneremur in iustitiam. Tertium quoque ex eà fructum consequimur, quòd veluti accepta arrha, securi reddimur de nostra ipsorum resurrectione, cuius illam esse certissimam hypostasin constat: qua de re prolixius disputat 1. Cor. 15. Obiter autem annotandum est, quod dicitur ex mortuis resurrexisse: qua voce & mortis & resurrectionis veritas exprimitur, acsi diceretur, & eandem qua cæteri homines naturaliter defunguntur, mortem obiisse, & in eadem quam mortalem susceperat carne, immortalitatem recepisse.

Rom.1.4. 2.Cor.13.4. Philip.3.10. 1.Pet.1.21. 1.Cor.15.17. Rom.8.34. Rom.6.4. Colos.3.5. Colos.3.1.

14 Resurrectioni nō absre annectitur in cœlum ascensus. Etsi enim gloriam virtutémque suam Christus resurgēdo plenius illustrare cœpit, deposita iam scilicet abiecta & ignobili conditione mortalis vitæ & crucis ignominia: sua tamen demum in cœlum ascensione regnū suum verè auspicatus est. *Quod Apostolus ostēdit quum docet illum ascendisse vt impleret omnia, vbi in specie repugnantiæ admonet pulchrum esse cōsensum: quia sic à nobis discessit, vt eius discessus nobis esset vtilior ea præsentia, quæ in humili carnis domicilio se cōtinebat quantisper in terris versatus est. Itaq; Iohannes, vbi præclarā illam inuitationem retulit, *Si quis sitit, veniat ad me, &c. subiicit nondum fuisse tunc fidelibus datū Spiritum: quia nondum glorificatus erat Iesus. Quod etiā testatus est discipulis ipse Dominus, "Expedit vobis vt abeam: nisi enim abiero Spiritus sanctus non veniet. Corporalis verò absentiæ solatium proponit, quod non deseret pupillos, sed iterum ad eos veniet, inuisibili quidem modo, sed magis optabili: quia tunc certiore experientia edocti sunt, imperium quo potitur, & quam exercet potentiam non modò ad beatè viuendum;

*Ephes.4.10. *Iohan.7.37. "Iohan.16.7*

Christum, etsi resurgendo gloriam suā virtutémq; plenius illustrare cœpit, sua tamen demū in cœlum ascēsione verè regnum suū auspicatū esse: quia maiorē tum Spiritus sui abundantiā effudit, magnificētiᵘˢ regnum suum promouit, & maiorē

sed

sed fœliciter quoq; moriendũ fidelibus sufficere. Et sanè videmus quantò maiorem Spiritus sui abundantiam tum effuderit, quantò magnificẽtius regnum suum promouerit, quantò maiorem potentiam tum in adiuuandis suis, tum in hostibus deiiciendis extulerit. In cœlum ergo sublatus, corporis sui præsentiam è conspectu nostro sustulit: non vt adesse fidelibus desineret qui adhuc in terris peregrinarentur, sed vt præsentiore virtute & cœlum & terram regeret. Quin potius quod pollicitus est, se futurum nobiscum vsque ad consummationem seculi, id sua hac ascensione præstitit: qua vt corpus supra omnes cœlos eleuatum est, ita virtus & efficacia vltra omnes cœli ac terræ fines diffusa propagatáque est. Hoc Augustini verbis malo quàm meis explicare. Iturus (inquit) per mortem erat Christus ad dextram Patris, vnde venturus est ad viuos & mortuos iudicandos: præsentia itidem corporali, secundum sanam doctrinam fideíque regulam. Nam præsentia spirituali cum eis erat venturus post ascensionem suam. Et alibi fusius ac clariùs. Secundùm ineffabilem & inuisibilem gratiam impletur quod ab eo dictum est, Ecce vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Secundùm carnem verò quam Verbum assumpsit, secundùm id quòd de Virgine natus est, secundum id quòd à Iudæis comprehensus est, quòd ligno confixus, quod de cruce depositus, quòd linteis inuolutus, quòd in sepulchro conditus, quòd in resurrectione manifestatus, non semper habebitis me vobiscũ. Quare? Quoniam conuersatus est secundùm corporis præsentiam quadraginta diebus cum discipulis suis. & eis deducentibus videndo, non sequendo, ascendit in cœlũ, & non est hîc: ibi enim sedet ad dexterã Patris, & hîc est: nõ enim recessit præsentia maiestatis. Ergo secundùm presentiã maiestatis, semper habemus Christũ: secundùm presentiã carnis, rectè dictũ est discipulis, Me autẽ nõ semper habebitis. Habuit enim illũ Ecclesia secũdùm presentiã carnis paucis diebus: modò fide tenet, oculis nõ videt.

potentiam ostẽdit tum in adiuuãdis suis, tũ in hostibus deiiciendis. Ita tamẽ abesse secundũ presentiã carnis, vt semper vbiq; sit secũdum presentiã maiestatis, & cum fidelibus secundum ineffabilem & inuisibilem gratiam.

Tract. in Euan. Iohan. 109.

Mat. 28. 20.

Act. 1. 3. & 9.

15 Quare mox subiicitur, consedisse ad Patris dexteram: similitudine scilicet à principibus sumpta, qui suos habent assessores, quibus regendi, imperandíque vices demandant. Ita Christus, in quo exaltari, & per cuius manum regnare vult Pater, in eius dexteram receptus dicitur, acsi diceretur cœli ac terræ dominio inauguratus, commissæ sibi administrationis possessionem solenniter adiisse: nec semel adiisse tantùm, sed in ea perstare, donec ad iudicium descẽdat. Sic enim Apostolus interpretatur quũ ita loquitur, Constituit illum Pater ad dexteram suam supra omnẽ principatum, & potestatem & virtutem & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solùm in hoc seculo, sed in futuro: &, Omnia subiecit sub pedibus eius, & ipsum dedit caput Ecclesiæ supra omnia, &c. Vides quorsum pertineat illa sessio, nẽpe vt eius maiestatem tum cœlestes tum terrenæ creaturæ suspiciant, manu eius regãtur, nutum intueantur, virtuti subiectæ sint. Neque aliud volunt Apostoli quum illam toties commemorãt, quàm vt eius arbitrio, permissa esse vniuersa doceãt. Quare non rectè illi qui beatitudinem simpliciter designari putant. Porro nihil refert quòd in Actis Stephanus eum stantem se videre testatur, „ quia non de corporis constitutione sed imperij maiestate hîc agitur: vt „ Sedere nihil aliud sit quàm cœlesti tribunali præsidere. „

De Christi sessione ad Patris dexterã, & multiplici fructu quem inde colligit fides nostra, hîc & sect 16.

Marc. 16. 19.

Hebr. 1. 3.

Ephes. 1. 20.

Philip. 2. 9.

1. Cor. 15. 27.

Ephes. 4. 15.

Act. 2. 30. & 3. 21.

Hebr. 1. 7.

Act. 7. 56.

16 Hinc multiplicem fructum colligit fides. Siquidem intelligit, Dominum suo in cœlum ascensu aditum regni cœlestis, qui per Adã præclusus fuerat, aperuisse. Quando enim in carne nostra quasi nostro nomine eò ingressus est, inde sequitur quod ait Apostolus, nos quodãmodo in cœlestibus iam in ipso considere, vtpote qui cœlum non spe nuda expectemus, sed in capite nostro possideamus. Deinde agnoscit illũ non sine magno nostro bono apud Patrem residere. Sanctuarium enim non

Primus fruct⁹ quẽ colligit fides ex Christi ascensu in cœlum.

August. de fid. & Symbo cap. 6.

Secundus.

Ephes. 2. 5.

Heb.7.25, & 9.11. manufactum ingressus, coram facie Patris assiduus pro nobis aduocatus & intercessor apparet: eius oculos in suam iustitiam ita conuertit vt à
Rom.8.34. peccatis nostris auertat: eius animum ita nobis reconciliat, vt viam & accessum nobis sternat ad eius thronum sua intercessione, ipsum gratia & clementia replens, qui alioqui miseris peccatoribus plenus horroris futurus erat.
Tertius. Tertiò potentiam eius apprehendit, in qua situm est nosttum
Ephes.4.6. robur, virtus, opes, & aduersus inferos gloriatio. Nam ascendens in cœlum, captiuam duxit captiuitatem: & spoliatis hostibus, locupletauit populum suum, ac quotidie spiritualibus diuitiis cumulat. In excelsis ergo sedet, vt transfusa inde ad nos sua virtute, in vitam spiritualem nos viuificet, vt Spiritu suo sanctificet, vt variis gratiarum dotibus Ecclesiam suam exornet, vt protectione sua tutam aduersus omnes noxas conseruet, vt ferocientes crucis suæ ac nostræ salutis hostes manus suæ fortitudine coerceat, denique vt omnem teneat potestatem in cœlo & in terra: donec inimicos omnes suos, qui etiam nostri sunt, prostrauerit, ac Ec-
Psal.110.1. clesiæ suæ ædificationem consummarit. Atque hic verus est regni eius status, hæc potestas quam in eum contulit Pater, donec vltimum actum ad viuorum & mortuorum iudicium aduenien s compleat.

Hic & sect.18 tractatur de visibili præsentia Christi cum apparebit supremo die: de iudicio viuorum & mortuorum: meritoque ad diei illius cogitationem reuocari fidem nostram, & de egregia consolatione quæ inde conscientiis nostris oritur.

17 Non obscura quidem præsentissimæ virtutis documenta præbet suis Christus: sed quia sub carnis humilitate quodammodo in terris delitescit eius regnum, optimo iure vocatur fides ad cogitãdam visibilem illam præsentiam quam supremo die manifestabit. Visibili enim forma è cœlo descendet, qualis ascendere visus est: ac omnibus apparebit cum ineffabili regni sui maiestate, cum immortalitatis fulgore, cum immensa diuinitatis potentia, cum Angelorum satellitio. Inde igitur illum iubemur redemptorem expectare ad diem illum quo agnos segregabit ab hœdis, electos à reprobis: nec erit quisquam aut viuorum aut mortuorũ qui iudicium eius effugiat. Ab extremis enim orbis angulis exaudietur tubæ clangor, quo ad ipsius tribunal accersentur omnes, tum quos dies ille superstites deprehendet, tum quos iam antea è viuorum consortio mors sustulerit. Sunt qui secus Viuorum & Mortuorum vocabula hîc ac-
Act.1.11. cipiant: & sanè videmus quosdam veterum in particulæ istius expositio-
Matt.24.30. ne hæsitasse: sed ille sensus, vt planus est & dilucidus, ita Symbolo longè
Matt.25.31. conuenientior est, quod populariter scriptum esse constat. Neque repu-
1.Thess.4.16. gnat quod Apostolus asserit, omnibus hominibus constitutũ semel mo-
Heb.9.27. ri. Nam etsi non morientur naturali modo & ordine qui ad iudicium vltimum in vita mortali supererunt, mutatio tamen illa quam patien-
1 Cor.15.5. tur, quia instar mortis erit, non impropriè mors appellatur. Non omnes
Ibid.15. quidem dormituros certum est, sed immutabuntur omnes. Quid istud est? Interibit & absorbebitur vno momento mortalis eorum vita, & in nouam penitus naturam trãsformabitur. Interitum istum carnis nemo negauerit mortem esse: manet tamen interim verum, quòd viui & mor-
2.Thess.4.16. tui ad iudicium citabuntur: quia mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi: deinde qui reliqui erunt & superstites, obuiam Domino cum illis rapientur in aëra. Et certè verisimile est hanc particulam ex concione
Act.10.42. Petri quam refert Lucas desumptam fuisse, & solenni Pauli ad Timo-
2.Tim.4.1. theum obtestatione.

Matt.19.28. 18 Hinc egregia exoritur consolatio, quòd penes eum iudicium audimus esse qui nos sibi in iudicando honoris consortes iam destinauit: tantum abest vt in condemnationem nostram tribunal sit conscensurus. Quomodo enim perderet populum suum clementissimus princeps? quomodo membra sua caput dissiparet? quomodo suos clientes patro-
Rom.5.33. nus condemnaret? Nam si audet exclamare Apostolus, Christo intercedente nullum prodire posse qui condemnet, multò verius est, Christum ipsum

ipsum intercessorem non cōdemnaturum eos quos in fidem clientelámque suam recepit. Non modica certè securitas quòd non ad aliud tribunal sistemur quàm redemptoris nostri, à quo salus sit expectanda: præterea, quòd ille qui per Euangelium nunc æternam beatitudinem promittit, tunc ratam promissionem iudicando facturus est. Ergo in hunc finem Pater Filium honorauit, omne iudicium illi deferendo, vt ita conscientiis suorum, terrore iudicij trepidis, consuluerit. Hactenus symboli Apostolici ordinem sequutus sum: quia dum paucis verbis capita redemptionis perstringit, vice tabulæ nobis esse potest, in qua distinctè & sigillatim perspicimus quæ in Christo attentione digna sunt. Apostolicum autem nuncupo, de authore interim minimè solicitus. Apostolis certè magno veterum scriptorum consensu adscribitur: siue quòd ab illis in commune conscriptum ac editum existimabant, siue quòd compendiū istud ex doctrina per eorum manus tradita, bona fide collectum tali elogio confirmandum censuerunt. Neque verò mihi dubium est quin à prima statim Ecclesiæ origine, adeóque ab ipso Apostolorum seculo, instar publicæ & omnium calculis receptæ confessionis obtinuerit, vndecunque tandem initio fuerit profectum. Nec ab vno aliquo priuatim fuisse conscriptum verisimile est, quum ab vltima vsque memoria sacrosanctę inter pios omnes authoritatis fuisse constet. Quod vnicè curandum est id extra controuersiam positum habemus, totam in eo fidei nostrę historiam succinctè distinctóque ordine recenseri: nihil autem contineri quod solidis Scripturæ testimoniis non sit consignatum. Quo intellecto, de authore vel anxiè laborare, vel cum aliquo digladiari, nihil attinet: nisi cui fortè non sufficiat certam habere Spiritus sancti veritatem, vt non simul intelligat aut cuius ore enuntiata, aut cuius manu descripta fuerit.

Vide Ambr. lib. 1. de lac. cap. 6.
Iohan. 5. 22.
Act. 4. 12.

19 Quando autem totam salutis nostræ summam ac singulas etiam partes videmus in Christo comprehensas, cauendum ne vel minimam portiunculam aliò deriuemus. Si salus quæritur, ipso nomine Iesu docemur penes eum esse: si Spiritus alia quælibet dona, in eius vnctione reperientur: si fortitudo, in eius dominio: si puritas, in eius conceptione: si indulgentia, in eius natiuitate se profert, qua factus est nobis per omnia similis, vt condolescere disceret: si redemptio, in eius passione: si absolutio, in eius damnatione: si maledictionis remissio, in eius cruce: si satisfactio, in eius sacrificio: si purgatio, in eius sanguine: si reconciliatio, in descensu ad inferos: si mortificatio carnis, in eius sepulchro: si vitæ nouitas, in eius resurrectione: si immortalitas, in eadem: si hæreditas regni cœlestis, in cœli ingressu: si præsidium, si securitas, si bonorum omnium copia & facultas, in eius regno: si secura iudicij expectatio, in potestate iudicandi illi tradita. Denique in ipso thesauri omne genus bonorum quum sint, inde ad satietatem hauriantur, non aliunde. Nam qui vno ipso non contenti feruntur, huc atque illuc in spes varias, etiamsi in illum præcipuè respiciunt, eo tamen ipso rectam viam non tenent quòd aliquam suæ cogitationis partem aliò deflectunt. Quanquam irrepere diffidentia ista non potest vbi semel abundantia bonorum eius probè cognita fuerit.

Cōclusio totius cap. 16. in qua summatim cōprehendūtur bona quæ ad nos redeunt ex iis quæ de Christo recitantur in Symbolo Apostolorum, quod vocant.
1. Cor. 1. 30.
Heb. 2. 17.
Galat. 3. 13.

Rectè & propriè dici Christum nobis promeritum esse gratiam Dei & salutem. CAP. XVII.

HAEC etiam quæstio vice auctarij expedienda est. Sunt enim homines quidam perperam arguti, qui etsi fatentur salutem nos per Christum consequi, nomen tamen Meriti audire non sustinent, quo pu-

Ostenditur Christū nō instrumētum duntaxat esse vel mini-

strũ salutis, sed authorem & principẽ: neq; ita loquendo obscurari Dei gratiam, quia non opponitur meritum Christi misericordiæ Dei, imò ab ea dependet, & quæ subalterna sunt, nõ pugnant.

tant obscurari Dei gratiam: atque ita Christum volunt instrumentum esse duntaxat vel ministrum, non authorem vitæ vel ducem & principem, *sicuti à Petro vocatur. Equidem fateor, siquis simpliciter & per se Christum opponere vellet iudicio Dei, non fore merito locum: quia non reperietur in homine dignitas quæ possit Deum promereri: imò vt verissimè Augustinus scribit, Clarissimum lumen prędestinationis & gratiæ ipse est saluator homo Christus Iesus, qui vt hoc esset, nullis operum vel fidei pręcedentibus meritis natura humana quæ in illo est comparauit. Respondeatur quæso, ille homo vt à Verbo Patri coæterno in vnitatem personæ assumptus, Filius Dei vnigenitus esset, vnde hoc meruerit? Appareat igitur in nostro capite ipse fons gratiæ, vnde secundum vniuscuiusque mensuram per cuncta eius membra se diffundit. Ea gratia quisq; ab initio fidei suę fit Christianus, qua homo ille ab initio suo factus est Christus. Item alibi, Nullum illustrius est prædestinationis exemplum quàm ipse Mediator. Qui enim hunc fecit ex semine Dauid hominem iustum qui nunquam esset iniustus sine vllo merito præcedentis voluntatis eius, ipse ex iniustis facit iustos qui membra sunt illius capitis, & quæ sequuntur. Quum ergo de Christi merito agitur, non statuitur in eo principium: sed conscendimus ad Dei ordinationem, quæ prima causa est: quia mero beneplacito Mediatorem statuit qui nobis salutem acquireret. Atque ita inscitè opponitur Christi meritum misericordiæ Dei. Regula enim vulgaris est, quæ subalterna sunt non pugnare: ideóque nihil obstat quominus gratuita sit hominum iustificatio ex mera Dei misericordia, & simul interueniat Christi meritum quod Dei misericordię subijcitur. Nostris autem operibus aptè opponitur tam gratuitus Dei fauor, quàm Christi obedientia, suo ordine vtrunque: nam Christus nonnisi ex Dei beneplacito quicquã mereri potuit. Sed quia ad hoc destinatus erat vt iram Dei sacrificio suo placaret, suáque obedientia deleret transgressiones nostras: in summa, quando ex sola Dei gratia (quæ hunc nobis cõstituit salutis modum) dependet meritum Christi, non minus aptè quàm illa humanis omnibus iustitiis opponitur.

**Act. 3.11.*
Lib. 1. de præd. San. cap. 15.
De bono perse. cap. vltimo.

Iohan. 3.16.
Superior distinctio meriti Christi & gratiæ Dei pbatur ex pluribus Scripturæ locis.

2 Hæc distinctio colligitur ex plurimis Scripturæ locis. Ita Deus dilexit mundum vt Filium suum vnigenitum daret, vt quisquis credit in eum non pereat. Videmus vt priorem locum teneat Dei dilectio, tanquã summa causa vel origo: sequatur fides in Christum, tanquam causa secũda & propior. Siquis excipiat, Christum nonnisi formalem esse causam, magis extenuat eius virtutem quàm ferant verba. Nam si fide quæ in ipsum recumbit iustitiam cõsequimur, salutis nostræ materia in eo quęrenda: quod pluribus locis clarè probatur. Non quòd priores dilexerimus eum, sed ipse nos prior dilexit, ac Filium suũ misit ἱλασμὸν pro peccatis nostris. Clarè his verbis demõstratur, Deum, nequid suo erga nos amori obstaret, reconciliandi modum statuisse in Christo. Ac magnum põdus habet nomen Placationis: quia Deus ineffabili quodammodo, quo tempore nos amabat, simul tamen erat infensus nobis, donec reconciliatus est in Christo. Quò pertinent omnes istæ sententiæ, Ipse expiatio est pro peccatis nostris. Item, Placuit Deo reconciliare per ipsum omnia erga se, pacificans per sanguinem crucis eius per ipsum, &c. item, Erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians, non imputans hominibus peccata. Item, Gratos nos habuit in dilecto Filio. Item, Vt ambos in vnum hominem reconciliaret Deo per crucem. Ratio huius mysterij ex primo ad Ephesios capite petenda est, vbi postquam docuit Paulus nos in Christo fuisse electos, simul addit, nos in eodem gratiam esse adeptos. Quomodo cœpit Deus fauore suo complecti quos ante conditum mundum dilexerat, nisi quia amorem suum exeruit vbi reconciliatus est Christi san-

Iohan. 4.10.
1. Ioh. 2.2.
Coloss. 1.20.
2. Cor. 5.19.
Ephes. 2.16.
Ephes. 1.6.

sanguine? Nam quia Deus fons est omnis iustitiæ, necesse est vt homo, quandiu peccator est, illum habeat hostem & iudicem. Quare principiũ amoris est iustitia, qualis à Paulo describitur. Eum qui peccatum non fecerat, pro nobis peccatum fecit, vt essemus iustitia Dei in ipso. Significat enim, gratuitam iustitiam adeptos Christi sacrificio, vt Deo placeamus, qui natura sumus filij iræ, & per peccatum alienati. Cæterùm hæc distinctio etiam notatur, quoties Dei charitati adiungitur Christi gratia, vnde sequitur, eum de suo quod acquisiuit, nobis largiri: quia non aliter quadraret seorsum à Patre ei adscribi hanc laudem, quòd gratia eius sit, & ab ipso proueniat. 2.Cor.5.21.

3 Quòd autem verè Christus sua obedientia nobis gratiam apud Patrem acquisierit ac promeritus sit, ex pluribus Scripturæ locis certò & solidè colligitur. Nam hoc pro confesso sumo, si pro peccatis nostris Christus satisfecit, si pœnam nobis debitam persoluit, si obediëtia sua Deum placauit, denique si iustus pro iniustis passus est: iustitia eius partam nobis salutem: quod tantundem valet ac promereri. *Atqui teste Paulo reconciliati sumus, & reconciliationem accepimus per eius mortem. Atqui reconciliatio locum non habet nisi vbi offensio præcessit. Sensus ergo est, Deum cui propter peccatum eramus exosi, morte Filij sui placatum fuisse, vt nobis sit propitius. Ac diligenter notanda est quæ paulo post sequitur antithesis. Sicuti per transgressionem vnius peccatores constituti sunt multi: sic & per obedientiam iusti constituantur. Sensus enim est: Sicut Adæ peccato alienati à Deo sumus & destinati ad interitum, ita Christi obedientia, nos in fauorem recipi tanquam iustos. Nec futurum verbi tempus præsentem iustitiam excludit: sicuti ex contextu apparet. Nam & prius dixerat χάρισμα ex multis delictis esse in iustificationem.

Hîc & sect. 4. & 5. afferuntur multa Scripturæ testimonia, ex quib⁹ certò & solidè colligitur, Christum sua obedientia verè nobis gratiam apud Patrem acquisisse ac promeritum esse.

*Rom.5.11.

Rom 5.19.

4 Cæterùm quum dicimus Christi merito partam nobis esse gratiam, hoc intelligimus, sanguine eius nos fuisse mundatos, & eius mortem expiationem fuisse pro peccatis. Sanguis eius emundat nos à peccato. Hic sanguis est qui effunditur in remissionem peccatorum. Si hic effectus est fusi sanguinis vt non imputentur nobis peccata, sequitur eo pretio satisfactum esse iudicio Dei. Quò pertinet illud Baptistæ, Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi. Nam omnibus Legis sacrificiis Christum opponit, vt impletum in eo solo doceat quod figuræ illæ monstrarunt. Scimus autem quid passim dicat Moses, Expiabitur iniquitas, peccatum delebitur ac remittetur. Denique in veteribus figuris optimè docemur quæ sit mortis Christi vis & efficacia. Et hãc rem Apostolus, dextrè sumpto hoc principio, in Epistola ad Hebræos explicat, quòd remissio absq; sanguinis effusione non fiat. Vnde colligit, Christum in abolitioné peccati per suum sacrificium semel apparuisse. Item, Oblatum esse vt multorum tolleret peccata. Dixerat autem prius non per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per sanguinem proprium semel intrasse in sancta: æterna redemptione inuenta. Iam dum in hunc modum ratiocinatur, Si sanguis vitulæ sanctificat secundùm carnis puritaté, multò magis sanguine Christi purificari cõscientias ab operibus mortuis: facilè patet, nimis extenuari Christi gratiam nisi eius sacrificio vim expiandi, placãdi, & satisfaciendi concedimus: quemadmodum paulo post addit, Mediator hic est noui Testamenti, vt morte interueniente in redemptionem præcedentium delictorum quæ manebant sub Lege, promissionem æternæ hæreditatis accipiant qui vocati sunt. Præsertim verò expendere cõuenit analogiam quæ à Paulo describitur, quòd pro nobis factus sit maledictio, &c. Superuacuum enim, adeóque absurdum fuit, onerari Christum maledictione, nisi vt quod alij debebant persoluens, iustitiam illis

1.Ioh.1.7.
Luc.22.20.
Iohan.1.29.
Heb.9.22.
Ibid.12.
Ibid.13.
Ibid.15.
Galat.3.13.

acquireret. Clarum est etiam Isaiæ testimonium, Quòd castigatio pacis nostræ Christo imposita fuit,& liuore eius nobis obtigit sanitas. Nisi enim satisfecisset pro peccatis nostris Christus, non diceretur placasse Deum, pœna, cui eramus obnoxij, in se recepta: cui respondet quod ibidem sequitur, Propter scelus populi mei percussi eum. Accedat etiam Petri interpretatio, quæ nihil ambiguum relinquet, quòd peccata nostra portauerit super lignum Onus enim damnationis, quo leuati sumus, dicit in Christum esse reiectum.

Isa.53.5. *1.Pet.2.14.*

5 Neque obscurè pronuntiant Apostoli pretium soluisse quo nos à reatu mortis redimeret. Iustificati gratia ipsius per redemptionem quę est in Christo, quem posuit Deus ἱλαστήριον per fidem quæ est in sanguine eius. Gratiam Dei in hoc commendat Paulus, quia redemptionis pretium dedit in Christi morte: deinde iubet nos confugere ad eius sanguinem, vt iustitiam adepti coram Dei iudicio securi stemus. Idem valet istud Petri, Redempti non auro & argento, sed pretioso sanguine agni immaculati. Neque enim cougrueret antithesis nisi pro peccatis satisfactum esset hoc pretio, qua ratione Paulus dicit nos pretiosè emptos esse. Non staret etiam alterum eius dictum, Vnus mediator qui se dedit ἀντίλυτρον, nisi reiecta in eum esset pœna quam meriti eramus. Ideo idem Apostolus redemptionem in sanguine Christi definit remissionem peccatorũ, acsi diceret, iustificari nos vel absolui coram Deo, quia sanguis ille in satisfactionem respondet. Cui & alter locus consonat, deletum fuisse in cruce chirographum quod erat contrarium nobis. Solutio enim vel compensatio notatur quæ nos à reatu absoluit. Magnũ & his verbis Pauli subest pondus. Si iustificamur ex operibus Legis, ergo gratis Christus mortuus est. Nam hinc colligimus, à Christo petendum esse quod Lex conferret siquis eam impleat: vel (quod idem est) nos consequi per Christi gratiam quod Deus operibus nostris in Lege promisit. Qui fecerit hæc, viuet in ipsis. Quod non minus clarè in concione Antiochiæ habita confirmat, credendo in Christum iustificari nos asserens ab omnibus à quibus non potuimus in Lege Mosis iustificari. Nam si obseruatio Legis iustitia est, quis neget Christum, dum hoc onere in se suscepto nos Deo perinde cõciliat acsi essemus Legis obseruatores, fauorem nobis promeritum? Eòdem spectat quod postea ad Galatas tradit, Deus Filium suum misit legi subiectũ, vt eos qui sub Lege erant redimeret. Quorsum enim subiectio ista, nisi quòd iustitiam nobis peperit, suscipiens pręstandum cui nos soluendo non eramus? Hinc illa iustitiæ imputatio sine operibus, de qua Paulus disserit: quia scilicet accepta nobis fertur quæ in solo Christo reperta fuit iustitia. Nec certè alia de causa vocatur caro Christi cibus noster, nisi quia in eo reperimus vitæ substantiam. Ea porrò vis non aliunde prouenit nisi quia iniustitię nostræ pretium crucifixus fuit Dei Filius. Sicut dicit Paulus quòd seipsum tradiderit sacrificium in odorem bonæ fragrantiæ. Et alibi, Mortuus est propter peccata nostra: resurrexit propter iustificationem nostram. Inde conficitur, non modò per Christum salutem nobis datam esse, sed Patrem nobis eius gratia nunc esse propitium. Nam solidè in eo impleri non dubium est, quod per Isaiam sub figura pronuntiat Deus, Propter me faciam, & propter Dauidem seruum meum. Cuius rei optimus testis est Apostolus quum dicit, Remittuntur vobis peccata propter nomen eius. Nam etsi non exprimitur Christi nomen, Iohannes tamen suo more sub pronomine αὐτὸς eum designat. Quo etiam sensu pronuntiat Dominus, Sicuti ego viuo propter Patrem, ita & vos viuetis propter me. Cui respondet quod dicit Paulus, Vobis datum est propter Christum, ὑπὲρ Χριστοῦ, non solùm vt in eum credatis, sed etiam vt pro eo patiamini.

Rom.3.24. *1.Pet.1.18.* *1.Cor.6.20.* *Colos.1.14.* *Colos.2.14.* *Galat.2.21.* *Leuit.18.5.* *Act.13.38.* *Galat.4.4.* *Rom.4.* *Iohan.6.55.* *Ephes.5.2.* *Rom.4.25.* *Isa 37.35.* *1.Ioh.2.12.* *Iohan.6.57.* *Philip.1.29.*

6 Quæres

6 Quærere verò an sibi ipse meruerit (quod faciunt Lombardus & scholastici) nō minus stulta est curiositas quàm temeraria definitio vbi hoc idem asserunt. Quid enim opus fuit descendere vnicum Dei Filium vt sibi acquireret quicquam noui? Et consilium suum exponens Deus omnem dubitationem eximit. Non enim Filij vtilitati consuluisse dicitur Pater in eius meritis, sed eum tradidisse in mortem, neque ei pepercisse: quia mundum diligeret. Et notandæ sunt loquutiones propheticæ, Puer natus est nobis. Item, Exulta filia Sion: ecce rex tuus venit tibi. Frigeret etiam alioqui confirmatio illa amoris, quam Paulus commendat, quòd Christus pro inimicis mortem subierit. Inde enim colligimus rationem sui non habuisse: idque clarè affirmat, dicens, Pro illis sanctifico meipsum. Se enim sibi nihil acquirere testatur qui fructum sanctitatis suæ in alios transfert. Et certè hoc maximè dignum obseruatu quòd Christus, vt se totum addiceret in salutem nostram, quodammodo sui oblitus est. Præposterè verò huc trahunt Pauli testimonium, Propterea exaltauit illum Pater, & dedit illi nomen, &c. Quibus enim meritis assequi potuit homo, vt iudex esset mundi, caput Angelorum, atque vt potiretur summo Dei imperio, atque in eo resideret maiestas illa cuius millesimā partem cunctæ hominum & Angelorum virtutes attingere nequeunt? Sed facilis & plena solutio est, Paulum illic non differere de causa exaltationis Christi: sed consequentiam duntaxat ostendere vt nobis esset exemplo: nec omnino aliud volunt quàm quod alibi dicitur, oportuisse Christum pati, & ita intrare in gloriam Patris.

Stultam esse curiositatem, quærere an aliquid Christus sibi ipse meruerit: temerarium verò, asserere.
Lib.3.Sen.dist.18.
Rom.8.32.
Isa.9.6.
Zach.9.9.
Rom.5.10.
Ioh.17.19.
Philip.2.9.

INSTITVTIONIS CHRISTIANÆ RELIGIONIS

LIBER TERTIVS.

De modo percipiendæ Christi gratiæ, & qui inde fructus nobis proueniant, & qui effectus consequantur.

Quæ de Christo dicta sunt, nobis prodesse arcana operatione Spiritus. CAP. I.

NVNC videndum quomodo ad nos perueniant quę Pater Filio vnigenito contulit bona, non in priuatum vsum, sed vt inopes egenósque locupletaret. Ac primò habendum est, quandiu extra nos est Christus, & ab eo sumus separati, quicquid in salutem humani generis passus est ac fecit, nobis esse inutile nulliúsq; momēti. Ergo vt nobiscū quę à Patre accepit cōmunicet, nostrum fieri & in nobis habitare oportet. Ideo & caput nostrū vocatur, & primogenitus inter multos fratres: nos etiam vicissim dicimur in ipsum inseri, & eū induere: quia nihil ad nos (vt dixi) quęcunq; possidet, donec cum ipso in vnū coalescimus. Etsi autem verum est, hoc fide nos cōsequi: quando tamen videmus non

Spiritum sanctum vinculum esse quo nos sibi efficaciter deuincit Christus: ac sine eo nobis inutile esse quicquid in salute generis humani Christus passus est ac fecit.
Ephes.4.15.
Rom.8.29.
Rom.11.17.

Galat.3.17 omnes promiscuè amplecti Christi cõmunicationem quæ per Euangelium offertur, altius conscendere ipsa ratio nos docet, ac de arcana Spiritus efficacia inquirere, qua fit vt Christo bonísq; eius omnibus fruamur. Disserui antè de æterna Spiritus deitate & essentia: nunc speciali hoc capite contenti simus, Christum ita in aqua & sanguine venisse vt de eo testificetur Spiritus, ne salus per hunc parta nobis effluat. Quemadmodum *1.Ioh.5.7,8* enim tres citantur in cœlo testes, Pater, Sermo & Spiritus: ita etiã tres in terra, aqua, sanguis & Spiritus. Neq; frustra repetitur Spiritus testimoniũ, quod sentimus cordibus nostris sigilli vice insculptum esse. Vnde fit vt ablutionem & sacrificium Christi obsignet. Qui ratione etiam dicit Pe-*1.Pet.1.2*trus fideles electos esse in sanctificatione Spiritus, in obedientiã & aspersionem sanguinis Christi. Quibus verbis admonet, ne irrita sit sacri illius sanguinis effusio, arcana Spiritus irrigatione animas nostras eo purgari. *1.Cor.6.11* Qua ratione etiam Paulus de purgatione & iustificatione verba faciẽs, dicit nos fieri vtriusque compotes in nomine Iesu Christi & Spiritu Dei nostri. Huc summa redit, Spiritum sanctum vinculum esse quo nos sibi efficaciter deuincit Christus. Quò etiam pertinent quæ proximo Libro de eius vnctione docuimus.

Christum peculiari modo Spiritu sancto venisse instructũ, nẽpe vt à mundo nos segregaret. Inde dici Spiritum sãctificatiõis. Quare nunc Patris nũc Filij Spiritus dicatur: & dici Spiritũ Christi, non modò, quatenus Christus est Sermo ille æternus, sed secundum Mediatoris quoq; personam.

2 Verùm, quò res apprime digna cognitu certius liqueat, tenendum est Christum peculiari modo Spiritu sancto venisse instructum: nempe vt à mundo nos segregaret, ac in spẽ colligeret æternæ hęreditatis. Hinc Spiritus sanctificationis dicitur: quia non virtute tantùm generali, quæ conspicitur tam in humano genere quàm in reliquis animantibus, nos vegetat & fouet, sed radix ac semen est cœlestis vitæ in nobis. Itaq; hoc maximè elogio Christi regnum commendant Prophetæ, quòd vberior Spiritus affluentia tunc floreret. Insignis est præ aliis Ioelis locus, *Effundam in illa die de Spiritu meo super omnem carnem. Etsi enim videtur dona Spiritus restringere Propheta ad munus prophetandi, sub figura tamen significat, Deum illustratione Spiritus sui facturum sibi discipulos qui prius expertes & vacui fuerant cœlestis doctrinæ. Porrò quia Deus Pater propter Filium suum Spiritu sancto nos donat, & tamẽ apud eum totam plenitudinem deposuit, vt suæ liberalitatis minister esset ac dispẽsator: nunc Patris, nunc Filij Spiritus vocatur. Vos (inquit Paulus) non estis in carne, sed in Spiritu: siquidem Spiritus Dei habitat in vobis: quòd **Ioel.2.28* siquis Spiritum Christi non habet, hic non est eius. Inde verò spem facit *Rom.8,9* plenæ renouationis, quòd is qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit mortalia corpora nostra propter Spiritum eius habitãtem in nobis. *Ibid.11* Nihil enim absurdi est, Patri adscribi donorum suorum laudem, quorũ est author: & tamen Christo, apud quem deposita sunt Spiritus dona quæ *Iohan.7.37* suis largiatur, easdem adscribi partes. Ideo cunctos sitientes ad se inuitat *Ephes.4.7* vt bibant. Et Paulus docet singulis distribui Spiritum pro mensura donationis Christi. Ac sciendum est, Spiritum Christi dici, non modo quatenus æternus Sermo Dei est eodem Spiritu cum Patre coniunctus: sed secundùm Mediatoris quoque personam: quia nisi hac virtute prędítus, *1.Cor.15.45* frustra ad nos venisset. Quo sensu vocatur secundus Adam e cœlo datus in Spiritum viuificantem: vbi Paulus singularem quam suis vitam inspirat Filius Dei, vt secum vnum sint, comparat cum vita animali quæ re-*2.Cor.13.11* probis etiam cõmunis est. Similiter vbi optat Christi gratiam & Dei charitatem fidelibus, simul annectit communicationem Spiritus, sine qua nec Paternum Dei fauorem, nec Christi beneficentiam quisquam gusta-*Rom.5.5* bit. Sicut etiam alibi dicit, Charitas Dei effusa est in corda nostra per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

Rom.8.15

Interpretatio elo-

3 Atque hîc notare expediet quibus elogiis Spiritum insigniat Scriptura, vbi de exordio totáque instauratione salutis nostræ agitur. Primò vocatur

vocatur Spiritus adoptionis: quia nobis testis est gratuitæ Dei beneuolétię qua nos Deus Pater in dilecto vnigenito complexus est, vt nobis esset in Patrem, nósque ad precandi fiduciam animat, imò verba dictat, vt intrepidè clamemus, Abba, Pater. Eadem ratione dicitur arrhabo & sigillum nostræ hæreditatis: quia in mundo peregrinantes, & mortuis similes è cœlo ita viuificat vt certi simus sub fideli Dei custodia salutem nostram in tuto esse: vnde & vita esse dicitur propter iustitiam. Quoniam verò arcana sua irrigatione ad germina iustitiæ proferenda nos fœcundat, vocatur sæpius aqua, vt apud Isaiam, Omnes sitientes venite ad aquas. Item, Effundam Spiritum meum super sitientem, & flumina super aridam. Quibus respondet Christi sententia quam nuper adduxi, Si quis sitit, veniat ad me. Quanquam interdum à purgandi mundandíque energia sic nuncupatur, vt apud Ezechielē, vbi Dominus aquas mundas promittit quibus populum suum à sordibus abluet. Quoniam verò gratiæ suæ liquore perfusos in vitæ vigorem restituit ac fouet, inde nomen obtinet olei & vnctionis. Rursum quia concupiscentiæ nostræ vitia assiduè excoquendo & exurendo, corda nostra incendit amore Dei & studio pietatis, ab hoc quoque effectu merito ignis appellatur. Denique nobis describitur quasi fons, vnde ad nos manant cœlestes omnes diuitiæ: vel Dei manus, qua suam potentiam exercet: quia virtutis suæ afflatu diuinam nobis vitam sic inspirat vt non iam agamur ipsi à nobis, sed eius actione ac motu regamur: vt si qua sunt in nobis bona, fructus sint gratię ipsius: nostræ verò sine ipso dotes, mentis sint tenebræ cordísque peruersitas. Hoc quidem iam clarè expositum est, donec intentæ sint in Spiritum mentes nostræ, Christum iacere quodammodo otiosum: quia frigidè eum extra nos, adeóque procul à nobis speculamur. Scimus autem non aliis prodesse nisi quorum est caput & primogenitus inter fratres, qui denique eum induerunt. Facit sola hęc coniunctio, ne inutiliter, quo ad nos, cum Saluatoris nomine venerit. Quò spectat sacrum illud coniugium quo efficimur caro de carne eius, & ossa ex ossibus, adeóque vnum cum ipso: solo autem Spiritu vnit se nobiscum. Eiusdem Spiritus gratia & virtute efficimur illius membra, vt nos sub se contineat, vicissímque illum possideamus.

4 Verum quia fides præcipuum est eius opus, ad eam magna ex parte referuntur quæ ad vim eius & operationem exprimendam passim occurrunt: quia non nisi per eam nos in Euangelij lumen adducit, sicuti docet Iohannes Baptista, datam esse prærogatiuam credentibus in Christum vt sint filij Dei, qui non ex carne & sanguine, sed ex Deo nati sunt: vbi Deum opponens carni & sanguini, supernaturale esse donum asserit, quòd fide recipiát Christum qui alioqui suæ incredulitati dediti manerent. Cui simile est illud Christi responsum, Caro & sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est: quæ nunc breuiter attingo: quia iam alibi copiosè tractaui. Simile etiam est illud Pauli, Obsignatos fuisse Ephesios Spiritu promissionis sancto. Ostendit enim internum esse doctorem, cuius opera in mentes nostras penetrat salutis promissio, quæ alioqui aërem duntaxat vel aures nostras feriret. Similiter vbi Thessalonicenses dicit electos à Deo in sanctificatione Spiritus & fide veritatis: quo contextu breuiter admonet fidem ipsam non aliunde prodire quàm à Spiritu. Quod apertius explicat Iohannes, Nos scimus quòd manet in nobis è Spiritu quem nobis dedit. Item, Ex hoc cognoscimus in eo nos manere, & ipsum in nobis, q. dedit nobis ex Spiritu suo. Itaque discipulis suis, vt capaces essent cœlestis sapientiæ, promisit Christus Spiritum veritatis, quem mundus non potest capere. Et hoc illi proprium munus attribuit, suggerere quæ ipse ore docuerat: quia frustra cæcis

giorum quibus Scriptura insignit Spiritū: vbi agit de exordio, totaq; instauratione salutis nostrę.
Spirit⁹ adoptionis, Arrhabo & sigillum hæreditatis nostræ, vita &c.
Galat.4.6
2.Cor 1.21
Rom.8.10
Isa.55.1, & 44.3
Iohan 7.37
Ezech.36.25
Spiritus sanctus dicitur etiam Oleum & Vnctio, Ignis, Fons, Dei manus.
1 Ioh.2.20.27
Luc.3.16
Iohan.4.14
Act.11.21
Ephes.4.15
Rom.8.29
Galat.3.27
Ephes.5.30
Fidem præcipuum esse opus Spiritus sancti: proptereaq; ad eam magna ex parte referri quæ passim occurrūt in Scriptura ad vim & efficaciā Spiritus exprimendam.
Iohan.1.13
Matt 16.17
Ephes.1.13
2.Thess.2.13
1.Iohan.3.24
Ibid.4.13
Iohan.14.17

lux se offerret nisi Spiritus ille intelligentiæ aperiret mentis oculos: vt rite clauem vocare queas qua cœlestis regni thesauri nobis referantur, eiúsque illuminationem mentis nostræ aciem ad videndum. Ideo Paulus tantopere commédat ministerium Spiritus: quia sine profectu clamarent doctores, nisi Christus ipse interior magister suo Spiritu ad se traheret qui dati sunt à Patre. Ergo sicut in Christi persona reperiri diximus perfectam salutem: ita, vt fiamus eius participes, baptizat nos in Spiritu sancto & igni, illuminans nos in Euangelij sui fidem, atque ita regenerans vt simus nouæ creaturæ: & prophanis sordibus purgatos in sancta Deo templa consecrat.

2.Cor.3.6.
Iohan.6.
Luc.3.16.

De fide: vbi & definitio eius ponitur, & explicantur quæ habet propria. CAP. II.

Breuis repetitio præcipuorum quorundā capitum totius tractationis lib.2.

VERVM hæc omnia cognitu facilia erunt vbi posita fuerit clarior fidei definitio: vt vim eius & naturam teneant lectores. Repetere autem memoria conuenit quæ antè tradita fuerunt, quum Deus nobis per Legem præscribat quid agendum sit, siqua in parte lapsi fuerimus, terribile illud quod edicit mortis æternæ iudicium nobis incumbere. Rursum, quia non modò arduum sed prorsus supra vires extráque omnem nostram facultatem est Legem implere vt exigit: si nos duntaxat ipsos intuemur, & quæ meritis nostris digna sit conditio reputamus, nihil bonæ spei esse reliquum, sed à Deo abiectos sub æterno interitu iacere. Hoc tertio explicatum fuit vnam esse liberationis rationem quæ nos à tam misera calamitate eruat: vbi apparet Christus redemptor, per cuius manum cœlestis Pater, pro sua immensa bonitate & clementia nostri misertus, succurrere nobis voluit: siquidem & solida fide misericordiam hanc amplectimur, & in ipsa constanti spe acquiescimus. Hoc verò nunc expendere conuenit, qualis esse hęc fides debeat, per quam regni cœlestis possessionem adeunt quicunque adoptati sunt à Deo in filios: quando tantæ rei efficiendæ non quamlibet opinionem aut etiam persuasionem parem esse constat. Atque eo maiore cura & studio dispicienda est nobis & disquirenda germana fidei proprietas, quo perniciosior hodie est in hac parte multorum hallucinatio. Siquidem bona pars orbis, audito eius nomine, nihil altius concipit quàm vulgarem quendam Euangelicæ historiæ assensum: imò quum in scholis de Fidę disputant, Deum eius obiectum simpliciter vocando, euanida speculatione (*vt alibi diximus) miseras animas rapiunt transuersum magis quàm ad scopum dirigant. Nam quum Deus lucem inaccessam habitet, Christum occurrere medium necesse est. Vnde & se lumen mundi vocat: & alibi, viam, veritatem & vitam: quia ad Patrem (qui fons est vitæ) nisi per ipsum nemo venit: quia solus Patrem cognoscit, deinde fideles quibus eum voluerit patefacere. Secundùm hanc rationem Paulus nihil se cognitu eximium ducere asserit præter Christum: & Actorum vigesimo se prædicasse refert fidem in Christum: & alibi Christum ita loquentem inducit, Mittam te inter gentes, vt accipiant remissionem peccatorum & sortem inter sanctos, per fidem quæ est in me. Et Paulus in eius persona nobis visibilem esse Dei gloriam testatur, vel (quod idem valet) illuminationem cognitionis gloriæ Dei in eius facie lucere. Verùm quidem est in vnum Deum fidem respicere: sed illud quoque addendum est, vt agnoscat quem ille misit Iesum Christum. Quia Deus ipse procul absconditus lateret nisi nos irradiaret fulgor Christi. In hunc finem quicquid habebat Pater, apud vnigenitum deposuit, vt in eo se patefaceret: vt ipsa bonorum communicatione exprimeret veram gloriæ suæ imaginem.

Reprehēdūtur qui nomine fidei nihil intelligunt quā vulgarem Euangelicæ historiæ assensum: itē qui simpliciter Deū obiectum fidei vocant Christū interim omittētes, sine quo nulla fides, nullúsque ad Deum accessus. Vide lib.4. ca.14 sect.13. Fidei nomen aliter sumi à sacris scriptorib⁹ quàm à pphanis.
*Lib.2.ca.6 sec.4.
1.Tim.6.16.
Iohan.8.12.
Iohan.14.6
Luc 10.22
1.Cor.2.2
Act.26.17,18
2.Cor.4.6

ginem. Siquidem, vt dictum est, Spiritu nos trahi oportere vt ad Christum quaerendum incitemur: ita vicissim monendi sumus inuisibilem Patrem non alibi quàm in hac imagine quaerendum esse. Qua de re eleganter Augustinus, qui de fidei scopo disserens, sciendum esse tradit quò sit eundum & quà: tum continuò pòst colligit, munitissimam aduersus omnes errores viam esse eundem Deum & hominem. Deum enim esse quo tendimus, hominem quà imus: vtrunque autem nonnisi in Christo inueniri. Nec verò Paulus, dum fidem erga Deum praedicat, in animo habet euertere quod toties inculcat de fide, quae totam suam stabilitatem habet in Christo. Petrus vero aptissimè vtrunque connectit, dicens per ipsum nos in Deum credere.

Lib. 11. de Ciui. Dei cap. 2.

1. Pet. 1. 21

2 Ergo hoc malum, vt alia innumera, scholasticis acceptum referri par est, qui velut obducto velo Christum texerunt, in cuius intuitum ni si rectà intenti simus, per multos labyrinthos semper vagari continget. Praeterquam verò quòd caliginosa sua definitione totam vim fidei deterunt ac ferè exinaniunt, commentum fabricarunt implicitae fidei, quo nomine crassissimam ignorantiam ornantes, miserae plebeculae cum magna pernicie illudunt. Imò (vt verius & apertius dicam quod res est) commentum hoc veram fidem non modò sepelit, sed penitus destruit. Hoccine credere est, nihil intelligere, modò sensum tuum obedienter Ecclesiae submittas? Non in ignoratione, sed in cognitione sita est fides, atque illa quidem non Dei modò, sed diuinae voluntatis. Nec enim ex eo salutem cõsequimur, vel quòd parati sumus pro vero amplecti quicquid Ecclesia praescripserit, vel q inquirendi cognoscendíque prouinciam ad ipsam relegamus: sed quando Deum agnoscimus nobis esse propitium Patrem, reconciliatione per Christum facta: Christum verò in iustitiam, sanctificationem, & vitam nobis esse datum. Hac, inquam, cognitione, non sensus nostri submissione, ingressum in regnum coelorum obtinemus. Nam quum dicit Apostolus, corde credi ad iustitiam, ore confessionem fieri ad salutem, non satis esse indicat siquis implicitè credat quod non intelligat, nec etiam inquirat, sed explicitam requirit diuinae bonitatis agnitionem, in qua consistit nostra iustitia.

Impugnatur scholasticorum dogma de fide implicita, quũ fides requirat explicitam diuinae bonitatis agnitionem, in qua cõsistit nostra iustitia.

Rom. 1. 10.

3 Equidem non inficior (qua sumus ignorantia circunsepti) quin plurima nobis implicita nunc sint, & etiam sint futura, donec deposita carnis mole propius ad Dei praesentiam accesserimus: in quibus ipsis nihil magis expediat quàm iudicium suspendere, animum autem offirmare ad tenendam cum Ecclesia vnitatem. Verùm hoc praetextu ignorantiam humilitate temperatam fidei nomine insignire, absurdissimũ est. *Fides enim in Dei & Christi cognitione, non in Ecclesiae reuerentia iacet. Et videmus qualem labyrinthũ ista sua implicatione sint fabricati, vt quiduis, nullo cum delectu, dum sub Ecclesiae obtruditur titulo, ab imperitis instar oraculi arripiatur, interdum etiam prodigiosissimi errores. Quae incõsiderata facilitas, quum certissimum sit in ruinam praecipitium, ab iis tamen excusatur: quia definitè nihil credat, sed apposita conditione: si talis Ecclesiae sit fides. Ita in errore veritatem, in caecitate lucem, in ignorantia rectam scientiam teneri fingunt. Quibus refutandis ne longius immoremur, tantùm admonemus lectorem vt ipsa cum nostris conferat: ipsa enim veritatis perspicuitas satis expeditam per se refutationem suggeret. Neque enim apud eos hoc quaeritur, an implicita sit fides multis ignorantiae reliquiis, sed definiunt, ritè credere qui in sua inscitia stupent, adeóque sibi indulgent, modò Ecclesiae authoritati & iudicio de rebus incognitis assentiantur. Quasi verò Scriptura passim nõ doceat cum fide coniunctam esse intelligentiam.

**Iohan. 17. 3*

Hic & sect. 4. tractatur, fidem quidem nostram, quam diu in mundo peregrinamur, implicitã esse multis ignorãtiae reliquiis, & in cunctis semper fidei mixtam incredulitatẽ (cuius rei multa exempla notãtur in Christi discipulis antequã ad plenã illuminationem venissent) nihilominus tamen verissimum illud esse, semper cum fide cõiunctam esse intelligentiam.

4 *Nos verò fidem, quandiu in mundo peregrinamur, implicitam

**Vide Augustinũ*

Epist.102.Si propter eos solos Christus mortuus est qui certa intelligentia possunt ista discernere, pene frustra in Ecclesia laboramus &c.

esse concedimus, non solùm quia nos multa adhuc latent: sed quia multis errorum nebulis circundati non omnia assequimur. Nam perfectissimi cuiusque summa sapientia est proficere, placidáque docilitate longiùs eniti. Itaque fideles hortatur Paulus, vt siqua de re alij ab aliis dissentiãt, expectent reuelationem. Et sanè experientia docet, donec carne simus exuti, minus nos assequi quàm optandum esset: ac quotidie legendo in multos obscuros locos incidimus, qui nos ignorantiæ coarguunt. Atque hoc fræno in modestia nos Deus retinet, fidei mensuram singulis assignans, vt optimus etiam quisque doctor ad discendum paratus sit. Ac insignia huius fidei implicitæ exempla in Christi discipulis notare licet, antequam plenam illuminationem adepti essent. Videmus quàm difficulter rudimenta ipsa gustent, vt hæsitét in minimis quibusque, vt à Magistri ore pendentes, nôn tamen multum promoueant: quinetiam dum ad monumentum accurrunt mulierum admonitu, resurrectio magistri illis instar somnij est. Quum illis fidei testimonium antè reddiderit Christus, ea prorsus fuisse vacuos dicere fas non est: imò, nisi persuasi fuissent Christum resurrecturum esse, concidisset in illis omne studium. Nec verò superstitio traxit mulieres, vt cadauer hominis extincti aromatibus condirent, de cuius vita nulla spes foret: sed quanuis fidem haberent eius verbis, quem sciebant veracem esse: ruditas tamen, quæ adhuc occupabat eorum mentes, fidem caligine obuoluit, vt essent ferè attoniti. Vnde etiam dicuntur tunc demum credidisse, vbi re ipsa ab ipsis comperta fuit Sermonum Christi veritas: non quod credere inceperint, sed quia occultæ fidei semen, quod in eorum cordibus velut emortuum erat, tunc recepto vigore emersit. Vera ergo in illis fuit, sed implicita fides: quia reuerenter Christum pro vnico doctore amplexi erant. Deinde ab ipso edocti, statuebant sibi esse authorem salutis: denique credebant è cœlo venisse, vt per gratiam Patris discipulos illuc colligeret. Nec verò familiarior huius rei probatio quærenda est quàm quòd in cunctis semper mixta est fidei incredulitas.

Quandã esse Christi obseruantiã, & docilitatem cũ proficiendi desiderio, quæ ornatur fidei titulo, quum tamen sit tantùm præparatio ad fidem: & eã poss. vocari fidẽ implicitam lõgè tamen distare à Papistarum cõmento. Vide inf. sec. 32. de Naaman &c.

5 Vocare etiã fidem implicitam licet quæ tamen propriè nihil aliud est quàm fidei præparatio. Plerosq; credidisse Euãgelistę referunt qui tantùm miraculis in admirationem rapti, non vltrà progressi sunt quàm Christum esse Messiam qui promissus fuerat: quanuis ne tenui quidem Euangelij doctrina imbuti essent. Talis obseruantia, quæ eos subegit vt Christo libenter se subiicerent, ornatur fidei titulo: cuius tamen nonnisi initiũ fuit. Sic aulicus ille qui de Filij sanatione promissioni Christi credidit, domum reuersus, teste Euangelista, denuo credidit: nempe quia primò instar oraculi habuit quod audierat ex ore Christi: deinde eius authoritati se addixit, ad recipiendam doctrinam. Quanquam sciendum est, ita fuisse docilem & paratum ad discendũ: vt tamen verbum credendi priore loco particularem fidẽ denotet, secundo loco eum numeret inter discipulos qui nomen Christo dederant. Non absimile exemplum in Samaritanis proponit Iohannes, qui mulieris Sermoni crediderunt vt feruidè ad Christum accurrerent, qui tamen eo audito sic loquuntur. Iam non credimus ob sermonem tuum, sed eum audiuimus, & scimus quod Seruator sit mundi. Ex his patet, eos etiam qui primis elementis nondum sunt imbuti, modò ad obediendũ ferantur, vocari Fideles, non quidem propriè, sed quatenus Deus pro sua indulgentia pium illum affectum tanto honore dignatur. Sed hæc docilitas cum proficiendi desiderio longè distat à crassa ignorantia, in qua torpent qui fide implicita (qualis fingitur à Papistis) contenti sunt. Nam si Paulus seuerè eos damnat qui semper discẽtes, nunquam ad scientiã veritatis perueniunt, quantò grauiorem ignominiam merentur qui data opera affectant nihil scire?

Iohan.4.53

Iohan.4.42

2.Tim.3.7

6 Hæc

6 Hæc igitur vera est Christi cognitio, si eum qualis offertur à Patre suscipimus, nempe Euangelio suo vestitum: quia sicuti in scopum fidei nostræ ipse destinatus est, ita nonnisi præeunte Euangelio rectà ad eum tendemus. Et certè illic nobis aperiuntur thesauri gratiæ, quibus clausis, parum nobis Christus prodesset. *Sic Paulus fidem doctrinæ indiuiduam comitem addit his verbis, Non ita didicistis Christum: si quidem edocti estis quæ sit veritas in Christo. Neque sic tamen ad Euangelium restringo fidem, quin fatear à Mose & Prophetis traditum fuisse quod ad eam ædificandam sufficeret: sed quia plenior Christi manifestatio in Euangelio exhibita est, meritò vocatur à *Paulo doctrina fidei. Qua etiam ratione alibi dicit, fidei aduentu Legem abolitam fuisse: hac voce comprehendens nouum & insolitum docendi genus, quo Patris misericordiam magis illustrauit, & de salute nostra certius testatus est Christus ex quo apparuit magister. Quanquam facilior erit & aptior methodus, si gradatim à genere ad speciem descendimus. Principio admonendi sumus, perpetuam esse fidei relationem cum verbo, nec magis ab eo posse diuelli, quàm radios à sole, vnde oriuntur. Ideo apud Isaiam clamat Deus, Audite me, & viuet anima vestra. Et hunc eundem fidei fontem demonstrat Iohannes his verbis, Hæc scripta sunt vt credatis. Propheta quoque hortari volens populum ad fidem, Hodie inquit) si vocem eius audieritis, & Audire passim accipitur pro credere. Denique non frustra Deus apud Isaiam hac nota discernit filios Ecclesiæ ab extraneis, quòd omnes erudiet, vt sint ab ipso edocti: quia si promiscuum esset beneficium, cur ad paucos dirigeret sermonem? Cui respondet quòd passim Euangelistæ Fideles & Discipulos ponunt tanquam synonyma, ac præsertim Lucas in Actis Apostolorum sæpius: quinetiam hoc epitheton ad mulierem vsque extendit, Act 9. Quare si ab hoc scopo in quem collimare debet, vel minimùm deflectit fides, naturam suam non retinet, sed incerta est credulitas, & vagus mentis error. Idem verbum basis est, qua fulcitur & sustinetur: vnde si declinat, corruit. Tolle igitur verbum, & nulla iam restabit fides. Non hîc disputamus an ad seminandum Dei Sermonem, vnde fides concipiatur, necessarium sit hominis ministeriũ, quod alibi tractabimus: sed verbum ipsum, vtcunque ad nos deferatur, instar speculi esse dicimus, in quo Deum intueatur fides. Siue igitur hominis operam in hoc Deus adhibeat, siue sola sua virtute operetur, semper tamen iis quos ad se trahere vult, per verbum suum se repræsentat. Vnde & fidem definit Paulus obedientiam quæ præstatur Euangelio, Rom. 1.5, & alibi obsequium fidei laudat in Philippensibus. Neque enim vnum id in fidei intelligẽtia agitur, vt Deum esse nouerimus, sed etiam, imò hoc præcipuè, vt qua sit erga nos voluntate, intelligamus. Neque enim scire quis in se sit, tãtùm nostra refert, sed qualis esse nobis velit. Iam ergo habemus fidem esse diuinæ erga nos voluntatis notitiã ex eius verbo perceptam. Huius autem fundamentum est, præsumpta de veritate Dei persuasio. De cuius certitudine, quandiu secum animus tuus disceptabit, dubiæ & infirmæ, vel potius nullius authoritatis erit verbum. Neque etiam sufficit Deum credere veracem, qui nec fallere nec mentiri possit, nisi constituas proculdubio, quicquid ab ipso prodit, sacrosanctam esse & inuiolabilem veritatem.

Veram fidem, siue Christi cognitionem esse quum eũ suscipimus qualis à Patre offertur, nempe Euangelio suo vestitum: & mutuã esse fidei relationẽ cum verbo, quia verbũ fons est fidei, basis fidei, & speculũ in quo Deũ fides intuetur.

*Ephes. 4.20

*Rom. 10.4

Isa. 55.3

Iohan. 20.31

Psal. 95.8

Isa. 53.13

Act. 6.1, 2, 7, & 9.1.10. 19. 25.26. 35, & 11.26.29, & 13.52, & 14.15, 16, 18, 19, 20, 21

Philip. 2.17

*Gen. 2.17

Ibid. 10

7 Sed quoniam nec ad vocem Dei quamlibet cor hominis in fidem erigitur, inquirendum adhuc est quid propriè fides in verbo respiciat. Vox Dei erat ad Adam, *Morte morieris. Vox Dei ad Caim, Sanguis fratris tui clamat ad me de terra: sed quę nihil per se, nisi fidem quatefacere queãt, tãtùm abest vt stabiliendę sint idoneę. Nõ negamus interim quin fidei officiũ sit veritati Dei subscribere quoties & quicquid & quocunq;

Fidem, licet omnibus partibus verbi Dei subscribat, propriè tamen in eo respicere Dei

beneuolentiam & misericordiã .i. gratiæ promißiones in Christo fundatas, in quarum intelligentiã & certitudinem mentes illuminat & corda cõfirmat Spiritus. Inde cõcluditur fidei definitio.

modo loquitur? sed quærimus modò quid in verbo Domini reperiat fides, quo nitatur & recumbat. Vbi solam indignationem & vindictam conscientia nostra conspicit, quomodo non trepidabit & exhorrescet? Deum autem quem exhorrescit, quomodo non refugeret? atqui Deum quærere fides debet, non refugere. Constat ergo nondum plenam haberi à nobis fidei definitionem: quando voluntatem Dei qualemcunque nosse, pro fide censendum non est. Quid si in locum voluntatis, cuius sæpe tristis est nuntius & formidabile præconium, beneuolentiam seu misericordiam subiiciamus? Ita certè ad fidei ingenium propius accesserimus: tum enim ad Deum quærendum allicimur postquam didicimus salutem nobis apud eum esse repositam: quod ipsum nobis confirmatur vbi sibi curæ studióque eam esse declarat. Proinde gratiæ promissione opus est, qua nobis testificetur se propitium esse Patrem: quando nec aliter ad eum appropinquare possumus, & in eam solam reclinare cor hominis potest. Hac ratione in Psalmis passim iunguntur hæc duo sicuti inter se cohærent, misericordia & veritas: quia nec quicquam nos iuuaret scire Deum esse veracem, nisi clementer nos ad se alliceret: nec eius misericordiam amplecti nostrum esset, nisi eam sua voce offerret.

Psal.40.11 Veritatem tuam & salutem prædicaui: non celaui bonitatem tuam & veritatem tuam. *Psal.36.6* Bonitas tua & veritas custodiant me. Alibi, Misericordia tua *Psal.25.10* ad cœlos, veritas tua vsque ad nubes Item Omnes viæ Iehouæ clemen- *Psal.1 7* tia & veritas custodientibus fœdus eius. Item, Multiplicata est super nos *Psal.138.2* misericordia eius, & veritas Domini manet in æternum. Item, Canam nomini tuo super misericordia & veritate tua. Omitto quod in eandem sententiam apud Prophetas legitur, Deum clementem esse & fidelem in promissis. Temere enim statuemus Deum nobis propitium, nisi de se testetur ipse, nósque sua inuitatione præueniat, ne dubia vel obscura sit voluntas. Iam autem visum est vnicum amoris pignus esse Christum: sine quo sursum & deorsum apparent odij & iræ signa. Iam quũ non multũ habitura sit momenti diuinæ bonitatis notitia, nisi in ea nos acquiescere faciat, excludenda est dubitatione mixta intelligentia, quæ non solidè sibi constet, sed ipsa secum disceptet. At verò plurimum abest quin mens hominis, vt cęca est & obtenebrata, ad percipiendam vsq; Dei voluntatem penetret ac conscendat, atq; etiam cor, vt perpetua hęsitatione fluctuatur, securum in ea persuasione resideat. Itaque aliunde & mentem illuminari, & cor obfirmari conuenit, quò Dei verbum plenã apud nos fidem obtineat. Nunc iusta *fidei definitio nobis cõstabit, si dicamus esse diuinæ erga nos beneuolentiæ firmam certámq; cognitionem, quæ gratuitæ in Christo promissionis veritate fundata, per Spiritum sanctum & reuelatur mentibus nostris & cordibus obsignatur.

**Hui⁹ definitionis explicationẽ, vide sect 14. 15. 28. 29. 32. 33 36.*

Refutatur Sophistarum distinctio fidei formatæ & informis: vnde apparet eos de singulari Spiritus dono nunquã cogitasse, quũ fides à pio affectu nullo modo poßit distrahi.

8 Verùm antequam vltrà progrediar, quædam prooemia necessaria erunt ad nodos explicandos, qui obstaculum alioqui afferre possent lectoribus. Ac primò refutanda est quæ in scholis volitat nugatoria fidei formatæ & informis distinctio. Imaginantur enim eos credere quicquid cognitu necessarium est ad salutem, qui nullo timore Dei, nullo pietatis sensu tanguntur. Quasi verò Spiritus sanctus corda nostra in fidem illuminando, non sit nobis adoptionis nostræ testis. Superciliosè tamen, tota Scriptura reclamante, persuasionem illam timore Dei vacuam, fidei nomine dignantur. Cum eorũ definitione longiùs confligari opus non est, quàm fidei naturam simpliciter enarrãdo, qualis verbo Dei traditur. Vnde liquidò patebit quàm imperitè & insulsè de ipsa strideant magis quàm loquantur. Partem iam attigi, reliqua suo loco deinde subiiciam. Nunc dico, nihil eorum commento posse fingi absurdius. Fidem assensum esse volunt, qua recipiet quilibet Dei contemptor quod ex Scriptura

pro-

profertur. Atqui primò videndum erat, sibíne quisque proprio marte fidem acquirat, an Spiritus sanctus per eam testis sit adoptionis. Itaq; pueriliter ineptiunt, quærendo an eadem sit fides quam superueniens qualitas format: an vero diuersa & noua. Vnde certò apparet ita garriendo de singulari Spiritus dono nunquam cogitasse: quia initium credendi iam in se reconciliationem continet qua homo ad Deum accedit. Quod si expenderent illud Pauli, Corde creditur ad iustitiam: fingere desinerent *Rom.10.10* frigidam illam qualitatem. Si vna hæc nobis suppeteret ratio, valere deberet ad litem finiendam: assentionem scilicet ipsam, sicuti ex parte attigi, & fusius iterum repetam, cordis esse magis quam cerebri, & affectus magis quàm intelligentiæ. Qua ratione obedientia vocatur fidei, cui nullum *Rom.1.5* aliud obsequium præfert Dominus: & meritò, quando illi sua veritate nihil est pretiosius: quam à credentibus, quasi subscriptione facta, obsignari Iohannes Baptista est testis. Quoniam res minimè dubia est, vno *Iohan.3.25* verbo statuimus, eos inepte loqui quum fidem formari dicunt, accessione piæ affectionis ad assensum facta: quum assensus quoque pia affectione constet: qualis saltem in Scripturis demonstratur. Sed alterum multò clarius argumentum se etiamnum offert. Quum enim fides Christum amplectatur, vt nobis offertur a Patre: ille vero non in iustitiam modò, peccatorū remissionem & pacem offeratur, sed in sanctificationem quoque & fontem aquæ viuę, eum haud dubie rite cognoscere nunquam poterit quin sanctificationem Spiritus simul apprehendat. Aut si quis apertius id dictum cupiat. Fides in Christi notitia sita est. Christus nisi cum Spiritus sui sanctificatione cognosci nequit. Consequitur, fidem à pio affectu nullo modo esse distrahendam.

9 Quòd solent obtrudere quod ait Paulus, Siquis scilicet omnem fidem habeat, vt montes transferat, charitatem verò non habeat, eum ni- *1.Cor.13.2* hil esse: quò fidem charitate spoliatam deforment: non animaduertunt quid eo loco sit Apostolo fides. Quum enim proximo capite disseruisset *1.Cor.12.10* de variis donis Spiritus, in quibus reposuerat genera linguarum, virtutes, prophetiam, & hortatus esset Corinthios ad sectanda ex iis meliora, *Ibid.31* hoc est, vnde plus fructus & emolumenti rediret ad totum Ecclesiæ corpus: subiicit, excellentiorem adhuc se viam demonstraturum. Eiusmodi dona omnia, vtcunque per se excellentia sint, nihili tamen æstimanda esse nisi charitati seruiant. Esse enim in Ecclesiæ ædificationem data: in eam nisi conferantur, perdere suam gratiam. Ad id probandum distributione vtitur, repetens eadem illa quæ superius recensuerat dona, sed aliis nominibus. Pro eodem autem vsurpat virtutes, & fidem, nempe pro edendorum miraculorum facultate. Quum ergo hæc siue virtus siue fides particulare sit donum Dei, quo impius quispiam & pollere queat & abuti, vt dono linguarum, vt prophetia, vt aliis charismatibus: non mirum si à charitate separetur. Totus autem istorum error in eo est, quòd quum vocabulum fidei sit πολύσημον, significati diuersitate non obseruata, perinde pugnant ac si eadem vbique foret acceptio. Locus Iacobi, quem in eiusdem erroris patrocinium accersunt, alibi discutietur. Quanquam verò plures esse fidei formas, docendi causa concedimus, dum volumus ostendere qualis sit in impiis Dei notitia: vnicam tamen piorum fidem, vt Scriptura docet, agnoscimus & prædicamus. Credunt certè plurimi Deum esse, Euangelicam historiam ac reliquas Scripturæ partes veras esse arbitrantur: (quale ferè iudicium esse solet de iis quæ vel olim gesta narrantur, vel ipsi præsentes spectauimus) sunt etiam qui vltrà procedunt: nam & Dei Sermonem pro certissimo habent oraculo, nec eius præcepta prorsus negligunt, & minis & promissionibus vtcunque commouentur. Talibus quidem fidei testimonium tribuitur, sed per

Hic & sect.10, & 13. tractatur fidei vocabulū diuersas habere significationes, & sumi interdum pro facultate edendorum miraculorum (quo dono Dei pollent aliquando impii) aliquando abusiuè pro ea notitia Dei quæ in quibusdam impiis cernitur, quæ potiùs vmbra et imago est fidei, cuius diuersæ formæ in ipsis cernuntur.

κατάχρησιν:quoniam Dei verbum non impugnant manifesta impietate,vel reiiciunt vel cõtemnunt:sed quandam potius obedientiæ speciem præ se ferunt.

10 Verùm hæc fidei seu vmbra,seu imago,vt nullius est momenti, ita indigna est fidei appellatione:à cuius solida veritate quàm procul absit,tametsi mox fusius videbitur, nihil tamen impedit nunc obiter indicari. Credidisse dicitur Simon Magus, qui tamen incredulitatem paulò pòst prodit. Quòd fides illi tribuitur,non intelligimus cum quibusdam, simulasse verbis quam in corde nullam haberet: sed potius arbitramur,Euangelij maiestate victum, qualemcunque fidem adhibuisse, atque ita Christum vitæ & salutis authorem agnouisse, vt libenter illi nomen daret. Eodẽ modo credere ad tempus dicuntur in Euangelio Lucæ,in quibus verbi semen, antequam fructificet,præfocatur: aut etiam nullis dum actis radicibus arescit mox & deperit. Tales non dubitamus quodã verbi gustu affectos ipsum auidè arripere, & diuinam eius virtutem persentiscere: vt fallaci fidei simulatione non hominum oculis modo imponant,sed suis ipsorum animis. Ipsissimam enim pietatem esse sibi persuadent illam quam Dei verbo deferunt reuerentiam, quia nullam esse impietatem reputant, nisi manifestum & confessum eius vel probrum vel contemptum. Qualiscunque autem illa est assensio, ad cor ipsum vsque minimè penetrat, vt illic defixa resideat.& quanquam radices egisse interdum videtur,viuæ tamen illæ non sunt. Tot vanitatis recessus habet,tot mendacij latebris scatet cor humanum,tam fraudulenta hypocrisi obtectum est,vt seipsum sæpè fallat. At verò qui talibus fidei simulachris gloriantur,intelligant Diabolis nihilo se in hac parte præcellere. Priores certè illi sunt multò inferiores,qui stupidi audiunt & intelligunt,quorum notitia Diaboli contremiscunt:alij in hoc pares sunt, quòd qualiscunque sensus, quo tanguntur, in terrorem tandem exit & consternationem.

Act.8.13, & 18

Luc.8.7,& 13

Iac.2.19

11 Scio quibusdam durum videri vbi fides reprobis tribuitur:quum Paulus eam fructum electionis esse asserat. qui tamen nodus facilè soluitur:quia & si in fidem non illuminantur,nec Euãgelij efficaciam verè sentiunt,nisi qui præordinati sunt ad salutem: experientiã tamen ostendit reprobos interdum simili ferè sensu atque electos affici,vt ne suo quidem iudicio quicquam ab electis differant. Quare nihil absurdi est, quòd cœlestium donorũ gustus ab Apostolo, & temporalis fides à Christo illis adscribitur: non quòd vim spiritualis gratiæ solidè percipiant ac certum fidei lumen: sed quia Dominus, vt magis conuictos & inexcusabiles reddat,se insinuat in eorum mentes,quatenus sine adoptionis Spiritu gustari potest eius bonitas. Siquis obiiciat, nihil igitur amplius restare fidelibus vnde certò adoptionem suam æstiment: respondeo, quanuis magna sit similitudo & affinitas inter Dei electos,& qui fide caduca ad tempus donantur, vigere tamen in solis electis fiduciam illam quam celebrat Paulus,vt pleno ore clament Abba,Pater. Ergo,vt solos electos semine incorruptibili Deus in perpetuum regenerat, vt nũquam dispereat semen vitæ eorum cordibus insitum:ita solidè in illis obsignat adoptionis suæ gratiam, vt stabilis ac rata sit. Sed hoc minimè obstat quin illa inferior Spiritus operatio cursum suum habeat etiam in reprobis. Interea docentur fideles, sollicitè, & humiliter seipsos excutere, ne pro fidei certitudine obrepat carnis securitas. Adde ꝙ reprobi nunquam sensum gratiæ nisi confusum percipiunt, vt vmbram potius apprehendant quàm solidum corpus:quia peccatorum remissionem Spiritus propriè in solis electis obsignat, vt eam speciali fide in vsum suum applicent. Meritò tamen dicuntur reprobi Deum credere sibi propitium:quia donum

1.Thes.1.4,5

Reprobos interdũ etiã simili ferè sensu atq; electos affici, nõ tamen solidè percipere vim spiritualis gratiæ, sed tantùm cõfuse:idipsum nihilominus esse operationẽ quandam Spiritus inferiorem,sed longè distare sensum hũc à peculiari testimonio quod reddit electis. Hic & initio sect.12.

Heb.6.4

Luc.8.7

Galat.4.6

donum reconciliationis, licèt confusè nec satis distinctè, suscipiunt: non quod eiusdem vel fidei vel regenerationis participes sint cum filiis Dei: sed quia commune cum illis fidei principium habere videntur, sub integumento hypocriseos. Nec verò nego quin hucusque eorum mētes irradiet Deus, vt eius gratiam agnoscant: sed sensum illum à peculiari testimonio quod reddit suis electis, ita distinguit, vt ad solidum effectum, & fruitionem non perueniant. Non enim ideo se propitium illis demonstrat, quia verè ex morte ereptos in custodiam suam recipiat, sed tantùm illis manifestat præsentem misericordiam. Viua autem fidei radice solos electos dignatur, vt in finem vsque perseuerent. Ita diluitur obiectio illa, si verè gratiam suam demōstrat Deus, hoc perpetuò fixum esse: quia nihil obstat, quominus præsenti gratiæ suæ sensu, qui postea euanescit, Deus aliquos illustret.

12 Quanquam etiam fides diuinæ erga nos beneuolētiæ notitia est, & certa de eius veritate persuasio: non mirum tamen est diuini amoris sensum in temporariis euanescere, qui licet fidei sit affinis, ab ea tamen multum differt. Voluntas Dei immutabilis est, fateor: & semper eius veritas sibi constat. atqui nego hucusque progredi reprobos, vt in arcanam illam reuelationem penetrent, quam solis electis Scriptura vendicat. Nego igitur eos vel Dei voluntatem, vt est immutabilis, capere, vel eius veritatem constanter amplecti: quia in sensu euanido subsidunt, sicuti arbor non satis altè plantata, vt viuas radices agat, temporis successu arescit: licet per aliquot annos non flores tantùm & folia emittat, sed etiam fructus. Denique sicut primi hominis defectione deleri potuit ex eius mente & anima imago Dei, ita mirum non est si quibusdā gratiæ suæ radiis reprobis illuceat, quos postea extingui patitur. Nec verò quicquam impedit quominus leuiter alios tingat Euangelij sui notitia, alios penitus imbuat. Hoc interim tenendum est, quantumuis exigua sit ac debilis in electis fides, quia tamen Spiritus Dei certa illis arrha est ac sigillum suæ adoptionis, nunquam ex eorum cordibus deleri posse eius sculpturam: reprobos verò tali luce aspergi, quæ postea dipereat. Neque tamen fallacem esse Spiritum: quia semen quod iacet in eorum cordibus, non viuificat, vt semper maneat incorruptibile, sicuti in electis. Vltra procedo: nam quum ex Scripturæ doctrina, & quotidiano vsu constet reprobos interdum affici diuinæ gratiæ sensu, quoddam mutui amoris desiderium in illorum cordibus excitari necesse est. Sic in Saule ad tempus viguit pius affectus, vt Deum amaret, à quo paternè se tractari sciēs, aliqua bonitatis eius dulcedine capiebatur. At quéadmodum radicitus non hæret in reprobis de paterno Dei amore persuasio: ita nō solide eum redamant vt filij, sed mercenario quodam affectu ducuntur. Nam soli Christo hac lege datus est Spiritus ille amoris, vt eum membris suis instillet. nec certè longius quàm ad electos patet illud Pauli, Diffusa est charitas Dei in corda nostra per Spiritum sanctum qui datus est nobis, nempe charitas quæ illam, quam suprà attigi, inuocationis fiduciam generat. Sicuti ex opposito videmus, Deum mirabiliter irasci filiis suis quos amare non desinit: non quod apud se eos oderit, sed quia terrere eos vult iræ suæ sensu, vt superbiam carnis humiliet, torporem excutiat, & ad pœnitentiam solicitet. Itaque eodem tempore & iratum sibi, vel peccatis suis, & propitium concipiunt: quia non fictè iram eius deprecantur, ad quem tamen cum tranquilla fiducia confugiunt. His quidem constat, quosdam non simulare fidem, qui tamen vera fide carent. sed dum subito zeli impetu feruntur, seipsos falsa opinione decipiunt. Nec dubium est, quin ipsos occupet socordia, ne cor suum probè, vt par erat, examinent. Tales fuisse probabile est quibus

Non esse fallaci Spiritum, quum ... uiter tingit inter Euāgelij notitia probos, & diu amoris sensu, ... post euanescat. ... quando etiā in c... dibus eorum exc... ri mutui quodda... erga Deum amo... desiderium, sed ... mercenarius sit ... syncerus. Conclu... tur tādē quosd... esse qui fidem nō ... mulant, qui tam... vera fide carent ... quod rursus pr... tur Scripturæ te... monis. Vide se... 13. eiusmodi sens... in reprobis nonn... quam extātem ... cari fidem licet propriè.

* Rom. 5.5

(teste Iohanne) Christus seipsum non credebat, quũ tamen in ipsum cre-
Iohan.2.24. derent: quia nouerat omnes, & sciebat quid esset in homine. Quòd nisi à
communi fide multi exciderent (communem appello, quia magna est si-
militudo & affinitas fidei temporalis cum viua & perpetua) non dixisset
Iohan.8.31. Christus discipulis, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei
estis: & cognoscetis veritatem: & veritas vos liberos reddet. Eos enim cō-
pellat qui amplexi erant eius doctrinam, & hortatur ad profectum fidei,
ne torpore suo, lumen quod datum est, extinguant. Ideò Paulus fidem ele-
Tit.1,1. ctis peculiariter vindicat, significans multos euanescere, quia viuam ra-
Mat.15.13. dicem non traxerunt. Sicuti etiam loquitur Christus apud Matthæum,
Omnis arbor quam non plantauit Pater meus, eradicabitur. In aliis cras-
Iacob.2. sius est mendacium, quos Deo & hominibus illudere non pudet. In hoc
1.Tim.1.5. genus hominum, qui fallaci prætextu impiè fidem profanant, inuehitur
Ibid.19. Iacobus. Nec Paulus requireret à filiis Dei fidem non fictam, nisi quia
multi sibi audacter arrogant quod non habent, & inani fuco, vel alios
vel interdum seipsos fallunt. Itaque bonam conscientiam arcæ compa-
rat, in qua custoditur fides: quia multi ab illa excidendo circa hanc nau-
fragium fecerunt.

Fidē nonnunquā [ac]cipi pro sana pie[ta]tis doctrina et to[ta] eius summa.

13 Tenenda etiam est ambigua verbi significatio. sæpe enim fides tan-
tundem valet ac sana pietatis doctrina, sicut eo quem nuper citauimus lo-
co, & eadem Epistola vbi Paulus diaconos tenere vult mysterium fidei
in pura conscientia. Item, vbi denuntiat quorundam defectionem à fi-
1.Tim.3.9. de. Ex opposito autem dicit enutritum fuisse Timothæum verbis fidei.
1.Tim.4.1. Item, vbi dicit, profanas inanitates & oppositiones falsò nominatæ scien-
Ibidem. 6. tiæ, in causa esse vt multi à fide discedant: quos alibi reprobos vocat cir-
2.Tim.2.16. ca fidem. Sicuti rursum, vbi Tito præcipit, Admone eos vt sani sint in
Ibidem 3.8. fide. Sanitatis voce nihil aliud intelligit quàm doctrinæ puritatem, quæ
Tit.1.13. 2.2. hominum leuitate facilè corrumpitur & degenerat. Nempe quia in Chri-
sto, quem possidet fides, absconditi sunt omnes thesauri scientiæ & sapien-
tiæ: meritò extenditur ad totam cœlestis doctrinæ summam, à qua non
potest separari. Contrà ad particulare aliquod obiectum aliquando re-
stringitur. sicuti quum dicit Matthæus Christum fidem eorum vidisse,
Colos.2.3. qui per tegulas paralyticum demiserant: & ipse clamat se non inuenis-
Matt.9.2. se tantam fidem in Israel quantam Centurio attulerat. Atqui probabi-
Matt.8.10. le est intentũm prorsus fuisse ad filij sanationem, cuius cura occupa-
uerat totum eius animum. sed quia solo Christi nutu & responso con-
tentus, corporalem præsentiam non flagitat, huius circunstantiæ causa
tantopere extollitur eius fides. Et nuper docuimus Paulum accipere fi-
1.Cor.13.10. dem pro dono miraculorum, quo pollent qui nec Spiritu Dei sunt rege-
niti, nec eum seriò colunt. Alibi etiam fidem ponit pro doctrina qua in
fide instituimur. Nam quum scribit fidem abolendam, non dubium est
id referri ad Ecclesiæ ministerium, quod infirmitati nostræ hodie vtile
est. In his quidem loquendi formis constat analogia. Cæterùm vbi im-
propriè transfertur nomen fidei ad falsam professionem vel mēdacem
titulum, nihilo asperior videri debet κατάχρησις, quàm vbi timor Dei
ponitur pro vitioso & peruerso cultu. sicuti quum sæpius dicitur in sacra
historia, Gentes exteras quæ in Samariam & vicina loca traductæ fue-
rant, timuisse deos fictitios & Deum Israel. quod tantundem valet, ac cœ-
lum terræ miscere. Sed nunc quærimus quid sit fides quæ filios Dei ab in-
credulis distinguit, qua Deum inuocamus Patrem, qua transimus à mor-
te in vitam, & qua Christus, æterna salus & vita in nobis habitat. Eius au-
tem vim & naturam breuiter & dilucidè explicuisse videor.

Fidei nomen con[tra]ri aliquando re[str]ingi ad aliquod [pa]rticulare obiectū.

Fidei nomen ali[qu]ādo significari Ec[cle]siæ ministerium.

Optima ratione [fid]ē vocari agnitio[ne]m & scientiam [...] tamen esse eius[mo]di notitiam quæ [cer]titudine magis, [qu]àm apprehensio [con]stet: quũ om[nib]us modis sit infi[nit]ũ quod mens no[str]a fide complecti.

14 Nunc singulas partes definitionis eius de integro persequamur:
quibus diligenter excussis, nihil (vt opinor) dubium restabit. Cognitionē,
dum-

dum vocamus,non intelligimus comprehensionem,qualis esse solet earum rerum quę sub humanum sensum cadunt. Adeò enim superior est, vt mentem hominis seipsam excedere & superare oporteat, quò ad illā pertingat. Neque etiam vbi pertigit, quod sentit, assequitur: sed dum persuasum habet quod non capit,plus ipsa persuasionis certitudine intelligit quàm si humanum aliquid sua capacitate perciperet. Quare eleganter Paulus,qui id vocat comprehendere quæ sit longitudo, latitudo, profunditas & sublimitas,& cognoscere supereminentem cognitioni dilectionem Christi. Voluit enim significare, modis omnibus infinitum esse quod mens nostra fide complectitur, & genus hoc cognitionis esse omni intelligentia longè sublimius. Quia tamen arcanum voluntatis suæ,quod à seculis & generationibus absconditum erat, Dominus sanctis patefecit,optima ratione fides subinde in scripturis agnitio vocatur: ab Iohanne verò scientia: quum fideles testatur scire se esse filios Dei. Et sanè certò sciunt: sed diuinæ veritatis persuasione confirmati magis quàm rationali demonstratione edocti. Id indicant & Pauli verba, nos in hoc corpore habitantes,à Domino peregrinari: quia per fidem ambulamus,non per aspectum: quibus ostēdit: ea quæ per fidem intelligimus: à nobis tamen abesse, & aspectum nostrum latere. Vnde statuimus, fidei notitiam certitudine magis quàm apprehensione contineri.

Ephe.3.18.
Colos.1.26.
Ibidem.2.2.
1.Iohan.3.2.
1.Cor.5.6.

15 Addimus,certam ac firmam,quo solidior persuasionis constantia exprimatur. Nam vt dubia & versatili opinione non est contenta fides: ita nec obscura perplexáque conceptione: sed plenam & fixam,qualis de rebus compertis & probatis esse solet,certitudinem requirit. Tam altè enim & radicitus hæret in cordibus nostris incredulitas, & ita ad eam sumus propensi, vt quod ore fatentur omnes, Deum esse fidelem, non absque arduo certamine quisquam sibi persuadeat. Præsertim vbi ad rem ventum est,omnium vacillatio detegit vitium quod latebat. Nec verò frustra tam insignibus elogiis verbo Dei authoritatem asserit Spiritus sanctus: sed morbo quem dixi mederi vult, vt Deus in suis promissis plenam obtineat apud nos fidem. Eloquia Iehouæ,eloquia pura (inquit Dauid) argentum fusum in eximio catino terræ,purgatū septies. Item,Sermo Iehouæ excoctus,clypeus est omnibus confidentibus in ipso. Solomo autem idem confirmans & ferè iisdem verbis,Omnis sermo Dei excoctus. Sed quia in hoc ferè argumento Psalmus centesimus decimusnonus cōsumitur,plura recitare superuacuum esset. Certè quoties ita suum sermonem commendat nobis Deus, obliquè incredulitatem nobis exprobrat: quia non aliò tendit nisi vt peruersas dubitationes è cordibus nostris eradicet. * Sunt etiam permulti qui Dei misericordiam sic concipiunt, vt quamminimum consolationis inde recipiant: Simul enim misera anxietate constringuntur, dum dubitant an misericors sibi sit futurus: quia illam ipsam de qua persuasissimi sibi videntur, clementiam nimium exiguis finibus terminant. Etenim ita secum reputant,magnam quidem eam esse & copiosam,effusam in multos,obuiam omnibus & paratam: sed incertum esse an ad se quoque peruentura sit, vel potius an sint ad eam peruenturi. Hæc cogitatio, quum in medio cursu resistit,dimidia tantùm est. Itaque non tam secura spiritum tranquillitate confirmat,quàm irrequieta hæsitatione solicitat. Longè est alius sensus πληροφορίας, quæ fidei semper in Scripturis tribuitur: nempe qui Dei bonitatem perspicuè nobis propositam extra dubium ponat. Id autem fieri nequit quin eius suauitatem verè sentiamus, & experiamur in nobis ipsis. Quare Apostolus ex fide deducit fiduciam,& ex hac rursum audaciam. Sic enim loquitur, per Christum nos habere audaciam, & aditum in fiducia,quæ est per fidem illius. Quibus sanè verbis ostēdit,

Fidē non esse c tentā dubia opi ne aut obscura c ceptione, sed ple fixāq; certitudi requirere, eóque ferenda esse tot e gia quibus ve Dei authoritatē serit Spiritus sa ctus. Vide lib. 1 2 sect.18.

Psal.12.7.18.31.
Prou.30.5.

** Hic & sect. tractatur per m tos ita miser. cor Dei cōcipere vt mimimum inde solationis recipi quia dubitāt a bi sit misericors turus: sed lōge esse sensum πλ φορίας fidei, c precipuus card ne promissiões tiæ extra nos t veras esse arb mur, sed potiu intus complect nostras faciam de colligitur q verè fidelis di sit.*

Ephes.3.12.

non esse rectam fidem, nisi quum tranquillis animis audemus nos in cō spectum Dei sistere. Quæ audacia nonnisi ex diuinæ beneuolentiæ salutísque certa fiducia nascitur. Quod adeò verum est vt sæpiusculè pro fiducia nomen fidei vsurpetur.

16 Hic præcipuus fidei cardo vertitur, ne quas Dominus offert misericordiæ promissiones, extra nos tantùm veras esse arbitremur, in nobis minime: sed vt potius eas intus complectédo nostras faciamus. Hinc *Rom.5.1.* demum nascitur fiducia illa quam alibi pacem idem vocat: nisi quis pacem deriuare inde malit. Est autem securitas quæ conscié tiam coram Dei iudicio sedat & serenat: sine qua tumultuosa trepidatione ipsam vexari & penè dilaniari necesse est, nisi forté Dei & sui oblita, ad momentum obdormiscat. Et verè ad momentum. neque enim diu fruitur misera illa obliuione, quin memoria diuini iudicij subinde recurrente, acerrimè lancinetur. *In summa, verè fidelis nō est nisi qui solida persuasione Deum sibi propitium beneuolúmque patré esse persuasus, de eius benignitate omnia sibi pollicetur: nisi qui diuinæ erga se beneuolétiæ promissionibus fretus, indubitatam salutis expectationem præsumit: vt *Heb.3.14.* Apostolus his verbis demonstrat, Si fiduciam & gloriationem spei ad finé vsque firmam tenuerimus. Sic enim non bene sperare in Domino existimat, nisi qui confidenter se regni cœlestis hæredem glorietur. Fidelis (in *Rom.8.38.* quam) non est nisi qui suæ salutis securitati innixus, Diabolo & morti *Ephes.1.18.* confidenter insultet, quomodo ex præclaro illo Pauli epiphonemate docemur, Confisus sum (inquit) quòd neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque potestates, neque præsentia, neq; futura poterunt nos à charitate Dei diuellere, qua nos complectitur in Christo Iesu. Sic idem Apostolus non aliter existimat bene illuminari oculos mentis nostræ, nisi cernamus quæ sit spes æternæ hæreditatis, ad quam vocati sumus. Et vbique sic docet, vt innuat non bene aliter Dei bonitatem à nobis comprehendi nisi magnæ securitatis fructum inde colligamus.

x superioribus colgitur, quis verè di de beat fidelis.

17 Atqui (dicet quispiam) longè aliud experiuntur fideles, qui in recognoscenda erga se Dei gratia nō modò inquietudine tentantur (quod sæpè illis cōtingit) sed grauissimis etiam terroribus interdum quatefiūt. tanta est ad deturbandas eorum mentes tentationum vehementia: id quod non satis videtur cum illa fidei certitudine cohærere. Proinde nodus hic soluendus est, si superiorem illam doctrinam stare volumus. Nos certè, dum fidem docemus esse debere certam ac securam, non certitudinem aliquam imaginamur quæ nulla tangatur dubitatione, nec securitatem quæ nulla solicitudine impetatur: quin potius dicimus perpetuum esse fidelibus certamen cum sua ipsorum diffidentia tantum abest vt eorum conscientias in placida aliqua quiete collocemus, quæ nullis omnino turbis interpelletur. Rursum tamen, qualemcūque in modum affligentur, decidere ac desciscere negamus à certa illa, quam de misericordia Dei conceperunt, fiducia. Nullum illustrius vel magis memorabile exemplum fidei proponit Scriptura quam in Dauide, præsertim si continuum vitæ cursum spectes. Ille tamen quàm non semper pacato animo fuerit, innumeris querimoniis declarat, ex quibus paucas eligere sufficiet. Dum animæ suæ turbulentos motus exprobrat, quid aliud quàm suæ incredulitati succenset? Quid trepidas (inquit) anima *Psal.42.6.43.5.* mea, & quid tumultuaris intra me? spera in Deum. Et certè consternatio illa apertum diffidentiæ signum fuit, ac si destitui se à Deo putaret. Am*Psal.31.23.*plior etiam alibi confessio legitur, Dixi in mea præcipitatione, Proiectus sum à conspectu oculorum tuorum. Alibi etiam anxia & misera *Psal.77.10.* perplexitate secum disceptat, imò de ipsa Dei natura litem mouet. An oblitus est misereri Deus? an in secula repellet? Durius quod sequitur,

uod fideles in regnoscēda erga se ei bonitate nō mo ò sæpe tentātur in uietudine, sed gra issimis etiam terribus interdū qua fiunt, non obstare uin fides certitudi ē secum afferat: uia qualēcunque modum afflictē r, nunquā tamen ecidunt ac desciunt à certa illa uam de misericora Dei conceperūt ducia: sed cū proia infirmitate cer ntes semper tanem emergūt. quod ultis in Dauide ēplis ostenditur. e fidei imperfeione, & illius conmatione & augmēto, vide lib.4. cap 14 sect. 7.8.

Atqui dixi, Occidere meum est: mutationes dexteræ excelsi. * Nam quasi desperatus seipsum exitio adiudicat: nec tātùm agitari se dubitatione fatetur, sed (quasi in certamine succubuerit) nihil sibi facit residuum: quia Deus ipsum deseruerit, & manũ, quæ olim auxiliaris erat, conuerterit ad ipsum perdendum. Quare non abs re animam suam hortatur vt ad quietē suā redeat: quia expertus fuerat inter fluctus turbulentos se iactari. Et tamen, quod mirabile est, inter istas concussiones piorum corda fides sustentat: vereque palmæ vicem obtinet, vt contra quælibet onera nitatur, sursumque se attollat: sicuti Dauid, quum obrutus videri posset, se tamen increpando, ad Deum surgere nõ destitit. Qui verò cum propria infirmitate certans, ad fidem in suis anxietatibus contendit, iam magna ex parte victor est. Quod ex hac sententia & similibus colligere licet, Expecta Iehouam: fortis esto, roborabit ille cor tuum. Expecta Iehouam. Seipsum timiditatis coarguit, & idem bis repetens, se multis agitationibus subinde obnoxium fatetur esse. Interim non tantùm sibi displicet in his vitiis: sed enixe ad correctionem aspirat. Certe si propius iusto examine conferre eum libeat cũ Achaz, reperietur magnum discrimen. Mittitur Iesaias qui remedium afferat impij Regis & hypocritæ anxietati. his verbis eum alloquitur: Sis in custodia & quiesce: ne formides, &c. Quid ille? Sicuti prius dictũ fuerat cor eius fuisse commotũ, sicuti quatiuntur arbores syluæ à vento, licet audita promissione, expauescere nõ destitit. Est igitur hæc propria infidelitatis merces & pœna, sic contremiscere vt in tentatione se à Deo auertat qui sibi ianuam fide non aperit: contrà autē fideles, quos incuruat & ferè opprimit tentationũ moles, constanter, quamuis non sine molestia & difficultate emergunt. Et quia sibi propriæ imbecillitatis sunt cõscij, cũ Propheta precantur, Ne auferas ab ore meo verbũ veritatis vsque valdè. Quibus verbis docemur, interdũ ipsos obmutescere, acsi prostrata esset eorum fides: non tamen deficere aut terga vertere, sed certamen suũ persequi, & suam segnitiem precando acuere, ne saltem ex indulgentia stuporem contrahant.

* Vide Caluinum li. aduersus Pighiũ paulo post initium.

Psal. 116.7.

Psal. 17.14.

Iesa. 7.4.

Psal. 119.43.

18 Id quo intelligatur, necesse est redire ad illam carnis & spiritus diuisionem, cuius alibi meminimus, quæ in hac parte lucidissimè se profert. Sentit ergo in se diuisionem pium pectus, quod partim ob diuinæ bonitatis agnitionem suauitate perfunditur, partim ob suæ calamitatis sensum amaritudine angitur, partim in Euãgelij promissionem recumbit, partim suæ iniquitatis testimonio trepidat, partim vitæ apprehensione exultat, partim mortem exhorrescit. Quæ variatio ex fidei imperfectione contingit: quãdo nunquam tam bene in præsentis vitæ cursu nobiscum agitur, vt omni diffidentiæ morbo curati, fide toti repleamur & occupemur. Hinc conflictus illi: vbi quæ in reliquijs carnis hæret diffidentia ad oppugnandã quæ intus concepta est, fidem insurgit. Verùm si in fideli mente certitudo permixta est dubitatione, annon eo semper recidimus vt fides non certa & liquida, sed obscura modò & perplexa diuinæ erga nos voluntatis notitia constet? Minimè verò. Neque enim si varijs cogitationibus distrahimur, ideo protinus à fide diuellimur: nec si sursum deorsum diffidentiæ agitatione vexamur, ideò in eius abyssum demergimur: neque si concutimur, ideo de gradu deturbamur. Siquidem illius certaminis semper hic finis est, quod fides eas difficultates, quibus ita circumsessa videtur periclitari, tandem eluctatur.

Describitur conflictus carnis & spiritus in anima fideli.

19 Summa hæc sit. Vbi primum vel minima gutta mentibus nostris instillata est, iam faciem Dei placidam & serenam nobisque propitiam contemplari incipimus, procul id quidem & eminus: sed ita certo intuitu, vt sciamus nos minimè hallucinari. Quantum deinde proficimus (vt nos assidue proficere decet) quasi progressu facto, in priorem eius

Vel minima fidei guttula nobis instillata fit vt Deum propitiũ contemplari incipiamus, eminus quidē sed minime fallaci intuitu, hic & [illegible] vbi vero [illegible] confirmatur [illegible] mus.

conſpectum eóque certiorem venimus,& ipſa etiam continuatione familiarior nobis redditur. Ita mentem Dei cognitione illuminatam,initio multa ignorantia videmus inuolutam teneri, quæ paulatim abſtergitur. Non tamen quædam ignorãdo,aut obſcurius id quod cernit cernendo,impeditur quin diuinæ erga ſe voluntatis perſpicua notitia fruatur,quod in fide primas ac potiſſimas partes tenet. Quemadmodum enim ſi quis carcere incluſus, ex anguſtiore feneſtra obliquè tantùm, & quaſi dimidiatim emicãtes habeat ſolis radios,libero quidẽ priuatur ſolis aſpectu,ſplendorem tamen non ambiguum oculis haurit, eiúſque vſum recipit:ſic terrei corporis compedibus vincti, vtcunque multa obſcuritate vndique obumbremur,luce tamen Dei vel puſillũ ad exerendam eius miſericordiam irradiante, quantum ſatis eſt ad ſolidam ſecuritatem illuminamur.

1.Cor.13. 9.

20 Vtrunque diuerſis locis Apoſtolus eleganter docet:Quum enim ex parte nos cognoſcere, & ex parte prophetare, videréque in ænigmate per ſpeculum tradit, quàm tenuis in præſenti vita illius vere Diuinæ ſapientiæ portiuncula nobis detur, indicat.Et ſi enim non ſimpliciter indicant verba illa imperfectam eſſe fidem quã iſper gemimus ſub carnis onere,ſed quòd neceſſe eſt nobis aſſidue diſcendo exerceri, ex imperfectione noſtra cõtingere:innuit tamen modulo noſtro & anguſtiis quod immenſum eſt non poſſe comprehendi Atque hoc Paulus de tota Eccleſia prædicat:cuique autem noſtrum ſua ruditas obſtaculũ & remora eſt, ne tam propè accedat quàm optandum eſſet. At quàm certo & minimè fallaci ſui guſtu nos afficiat vel exigua fidei guttula,idem alibi oſtendit quum affirmat nos per Euangelium, reuelata facie,nullóque obiecto velamine gloriam Dei tanta efficacia contemplari, vt in eandem imaginem transformemur.In talibus ignorantiæ inuolucris plurimum ſimul dubitationis & trepidationis implicari neceſſe eſt: quum præſertim cor noſtrum ſuo quodam naturali instinctu ad incredulitatem propendeat. Huc accedunt tentationes,quæ & infinitæ numero & genere variæ, magno identidem impetu inſiliunt.Ipſa præcipuè conſcientia incumbente peccatorum mole oppreſſa,nunc ſecum queruIatur ac gemit,nunc ſe arguit,nunc tacitè fremit,nunc aperte tumultuatur. Siue ergo res aduerſæ iram Dei præ ſe ferunt,ſiue eius argumentum & materiam conſcientia in ſe reperit,inde tela & machinas ad profligandam fidem incredulitas arripit:quę tamen ad hunc ſcopum perpetuò deſtinatur vt Deum nobis aduerſum & infenſum eſſe putantes, nec opis ab ipſo quicquam ſperemus,& timeamus ceu ab hoſte capitali.

2.Cor.3.18.

Exemplis oſtenditur quomodo ad impetus tentationũ ſuſtinendo,fides ſe verbo Domini armat & munit, nec ſibi diuinæ miſericordiæ fiduciã excuti vnquam patiatur pia mens,quãuis multis incredulitatis & diffidentiæ reliquiis oppugnetur.

21 Ad hos impetus ſuſtinendos fides ſe verbo Domini armat & munit. Atque vbi inſultat huiuſmodi tentatio,Deum eſſe inimicum quia ſit infeſtus:contra excipit,eſſe quoque,dum affligit,miſericordem:quia caſtigatio à dilectione potius quàm ira proueniat Vbi hac cogitatione feritur,Deum eſſe iniquitatum vindicem, opponit veniam delictis omnibus paratam, quoties ad Domini clementiam peccator ſe confert. Ita pia mens, vtcunque miris modis exagitetur ac diuexetur, ſupra omnes tamen difficultates tandem emergit,nec ſibi diuinæ miſericordiæ fiduciam excuti vnquam patitur Quin pòtius quæcunque diſceptationes eã exercent & fatigant, in iſtius fiduciæ certitudinem exeunt. Huius rei argumento eſt,quòd ſancti,dum vltione Dei maximè vrgeri ſibi videntur,apud ipſum tamen querimonias ſuas deponunt, & dum ſe minimè exauditum iri apparet,eum nihilominus inuocant. Quorſum enim attineret apud eum deplorare à quo ſolatium nullum ſperarent?eum verò inuocare nunquam inducerent in animum, niſi aliquid ſibi opis ab eo paratum crederent.Sic diſcipuli,in quibus fidei puſillitatem Chriſtus

repre-

reprehendit, se quidem perire querebantur, eius tamen auxilium implorabant. Nec verò dum eos ob pusillam fidem castigat, reiicit à suorum ordine, vel annumerat incredulis, sed ad vitium excutiendum incitat. *Matth.8.25.* Ergo, quod iam superius dictum est, rursum asserimus, fidei radicem nunquam e pio pectore auelli quin ima in parte defixa hæreat, vtcunque decussa huc aut illuc inclinare videatur: eius lumen ita nunquam extingui aut præfocari quin saltem velut sub fauilla delitescat. atque hoc documēto patefieri, verbum, quod semen est incorruptibile, fructum sui similem producere, cuius germen nunquam arescit ac perit in totum. Siquidem quum hæc sit sanctis extrema desperationis materia, manum Dei in suum exitium, secundum præsentium rerum æstimationem, sentire: *Iob 13,15.* eousque tamen progressuram spem suam Iob affirmat, vt si ab eo occidatur, non sit propterea desiturus in eum sperare. Ita est sanè, non intus in cordibus piorum regnat incredulitas, sed foris oppugnat. nec lethaliter vulnerat suis telis, sed infestat, aut certè sic lædit vt vulnus sit sanabile. Fides enim, vt Paulus docet, nobis pro scuto est: ea telis opposita, eorū vim *Ephes.6.16.* sic excipit vt prorsus depellat, vel saltem frangat, ne ad vitalia penetret. Quum ergo concutitur fides, perinde est, ac si violento ictu iaculi, miles alioqui firmus pedem mouere cogatur, & paulùm cedere: quum autem sauciatur fides ipsa, perinde est acsi clypeus fractionem aliquam ex impressione recipiat, sic tamen vt non perforetur. Semper enim eò pia mens *Psal.23.4.* emerget, vt cum Dauide dicat, Si ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala: quoniam tu mecum es. Ambulare certè in caligine mortis est terrificum: nec fieri potest quin fideles, quantumuis firmitudinis habeant, id perhorrescant. Sed quoniam illa cogitatio superat, quòd Deum habeant præsentem, & suæ saluti consulentem, simul vincitur timor securitate. *1.Iohan.5.4.* Quantaslibet autem machinas (vt Augustinus ait) aduersum nos erigat Diabolus, quando non tenet locum cordis, vbi fides habitat, eiectus est foras. Ita si ex euentu iudicium fiat, non tantùm ab omni pugna salui euadunt fideles, vt paulo pòst recepto vigore rursus in arenā descendere sint parati: sed impletur quod dicit Iohannes, in sua canonica, Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides vestra. Neque enim tantùm in prælio vno, vel paucis, vel contra aliquem insultum affirmat fore victricem, sed superiorem toto mundo quamuis millies impetatur.

Hîc & sect.23. agitur de altera trepidationis specie in pio pectore concepta vel ex exemplis diuinæ vltionis in impios, vel ex propriæ infirmitatis consyderatione insurgente (nā antea videtur eam attigisse, quæ ex præteritis peccatis & eorum sensu nos torquet) eiusmodi autē timorē adeo non esse contrariū fidei, vt fidelibus maximè commendetur, nec mirū esse, si simul sint in fideli anima pauor & fides, quia ex ... simul sint in impiis torpor et anxietas.

22 Altera est timoris ac trepidationis species, ex qua tamen adeò nihil decedit fidei securitati, vt solidiùs inde stabiliatur. Nempe dum fideles vel exempla diuinæ vltionis aduersus impios edita documentorum vice sibi esse cogitantes, ne iisdem flagitiis iram Dei in se prouocare sibi contingat, solicitè cauent: vel quum miseriam suam secum recognoscentes, à Domino toti pendere discunt, sine quo se quolibet vento flaxos magis & euanidos esse vident. Nam Apostolus, dum propositis flagellis, quibus in Israeliticum populum olim Dominus vindicarat, terrorem Corinthiis incutit ne similibus malis seipsos obstringant, eo fiduciam ipsorum nihil labefactat: sed torporem carnis modò excutit, quo fides obrui magis quàm confirmari solet. Nec dum à Iudæorum casu argumentum exhortandi sumit, vt qui stat, videat ne cadat, nos vacillare iubet, acsi nostræ stabilitatis parum certi essemus: sed arrogantiam duntaxat & temerariam propriæ virtutis præfidentiam adimit, ne depulsis Iudæis Gentes in eorum locum receptæ, ferocius insultent. Quanquam non fideles tantùm illic alloquitur, sed oratione sua hypocritas etiam comprehendit, qui externa duntaxat specie gloriabantur. Neque enim singulos homines admonet, sed comparatione inter Iudæos & Gentes posita, postquā illos ostenderat iustas incredulitatis & ingratitudinis suæ in eo pœnas dare, quòd reiecti essent, has etiam hortatur ne superbiendo ac sese *1.Cor.10.11.* *Ibid. 12.* *Rom.11.20.*

efferendo, gratiam adoptionis nuper ad se translatam amittāt. Quemadmodum autem in illa Iudæorum reiectione supererāt aliqui ex ipsis qui ab adoptionis fœdere minimè exciderant: ita poterant aliqui ex Gentibus emergere qui sine vera fide, tantùm stulta carnis confidentia inflarentur, atque ita abuterentur in suam perniciem Dei benignitate. Verùm etiamsi electis ac fidelibus hoc dictum accipias, nihil ex eo sequetur incommodi. Aliud enim est temeritatem quæ ex carnis reliquiis interdum sanctis obrepit, reprimere ne inani confidentia lasciuiat, aliud conscientiam timore percellere, ne plena securitate in Dei misericordia acquiescat.

Philip. 2. 12. 23 Deinde vbi docet vt cum timore & tremore operemur salutē nostram, non aliud exigit nisi vt in Domini virtutē, cum multa nostri deiectione, suspicere assuescamus. Enimuero nihil tam nos ad fiduciam certitudinémque animi in Dominum reiiciendam expergefacit, quàm nostri diffidentia, & concepta ex conscientia nostræ calamitatis anxietas. *Psal. 5. 8.* In quem sensum accipiendum est quod est apud Prophetam, In multitudine bonitatis tuæ ingrediar templum tuum: adorabo in timore. Vbi decenter fidei audaciam, quæ Dei misericordiæ innititur, cum religioso timore coniungit, quo nos affici necesse est quoties in conspectum diuinæ maiestatis prodeuntes, ex eius splendore, quanta sit nostra obscœnitas, intelligimus. *Prou. 28. 14.* Verè etiam Solomo dum beatum hominem pronuntiat qui terret assiduè cor suum: quoniam induratione in malum corruitur. At terrorem intelligit qui nos cautiores reddat, non autem quo afflicti concidamus: dum scilicet animus in se cōfusus in Deo se recolligit: in illo erigitur, apud seipsum deiectus: diffisus sibi, illius fiducia respirat. Proinde nihil obstat quin simul & terreantur fideles, & securissima consolatione potiantur: prout nunc in suam vanitatem oculos conuertunt, nunc in Dei veritatem animi cogitationem referunt. Quomodo (dicet quispiam) in eodem animo sedem habebūt pauor & fides? Nempe sicuti ex opposito torpor & anxietas. Nam quū impij indolētiam sibi accersant, nequis timor Dei eos solicitet, vrget tamen eos Dei iudiciū ne assequantur quod appetunt. Ita nihil impedit quominus suos *Ose. 3. 5.* exerceat Deus ad humilitatem, vt fortiter militando, sub freno modestiæ se cohibeant. Atque hoc fuisse Apostoli consilium liquet ex cōtextu vbi metus & tremoris causam assignat Dei beneplacitum, quo dat suis & bene velle & strenuè prosequi. In hunc sensum accipere conuenit illud Prophetæ, Pauebunt filij Israel ad Deum & ad bonitatem eius: quia non solùm pietas reuerentiam Dei gignit, sed ipsa dulcedo & suauitas gratiæ, hominem in seipso deiectum timore simul & admiratione imbuit vt à Deo pendeat, séque humiliter subiiciat eius potentiæ.

Refutata pestilentissima quorūdam semipapistarū philosophia, qui licet fateantur nos, quoties in Christum respicimus, inuenire plenam bene sperādi materiam, volūt tamen nostræ indignitatis intuitu, nos fluctuari et hæsitare: ostendituré nos certam nihilominus salutē expectare debere, quū mirabili quadā cōmunione Christus in vnum corpus nobiscum indies magis ac magis coalescat.

24 Neque tamen sic locum facimus pestilētissimæ philosophiæ, quā nonnulli semipapistæ cudere hodie in angulis incipiunt. Quia enim crassum illam dubitationem, quæ in scholis tradita fuit, tueri nequeunt, cōfugiunt ad aliud commentum, vt fiduciam incredulitate mixtā faciant. Quoties in Christum respicimus, fatentur illic nos inuenire plenam bene sperandi materiam: sed quia semper indigni sumus illis omnibus bonis quæ in Christo nobis offeruntur, volunt indignitatis nostræ intuitu nos fluctuari & hæsitare. in summa, consciētiam sic statuunt inter spem & metum, vt per interualla & vices huc atque illuc alternet, spem verò & metum sic inter se conferunt, vt illa exoriente hic opprimatur, hoc resurgente, illa rursum concidat. Ita Satan, vbi iam videt apertas machinas illas quibus fidei certitudinem destruere antea solitus erat, nunc nihil valere, obliquis cuniculis eam labefacere conatur. Qualis autē erit illa fiducia quæ subinde desperationi cedet? Si Christū (inquiunt) consideras,

ras,certa salus:si ad teipsum reuerteris,certa damnatio. Ergo alternis diffidentiam & bonam spem in animo tuo regnare necesse est. Quasi verò Christũ,veluti procul stantem,& non potius in nobis habitãtem debeamus cogitare. Ideo enim ab ipso salutem expectamus, non quia eminus nobis appareat:sed quia nos corpori suo insitos,non modo suorum omnium bonorum participes faciat,sed sui quoque ipsius. Proinde hoc ipsorum argumentum sic retorqueo,Si teipsum consideras,certa damnatio:sed quoniam Christus tibi cum omnibus suis bonis sic communicatus est,vt omnia eius tua fiant,vt fias eius membrum, adeóque vnum cũ ipso:iustitia eius tua peccata obruit,salus eius tuam damnationem abolet: ipse sua dignitate intercedit ne in conspectum Dei veniat tua indignitas. Sic est sanè:Christum à nobis separare, aut nos ab ipso minimè conuenit:sed vtraque manu fortiter retinere oportet eam qua se nobis agglutinauit societatem Ita nos Apostolus instituit. Corpus quidem (inquit) mortuum est propter peccatum:sed Spiritus Christi qui in vobis habitat,vita est propter iustitiam. Secundũ istorum nugamentũ dicere debuerat,Christus quidem vitam apud se habet:sed vos,vt estis peccatores, maneris morti & damnationi obnoxij. Atqui longè aliter loquitur. Docet enim,eam quam à nobis meremur damnationem,Christi salute absorptam esse:atque ad id confirmandum, ea quam attuli ratione vtitur: quia Christus non extra nos est,sed in nobis habitat:nec solùm indiuiduo societatis nexu nobis adhæret,sed mirabili quadam communione, in vnum corpus nobiscum coalescit in dies magis ac magis,donec vnum penitus nobiscum fiat. Neque tamen inficior, quod nuper dixi, quasdam interdum interruptiones fidei contingere,prout eius imbecillitas inter violentos impetus huc vel illuc flectitur. Ita in densa caligine tentationum suffocatur eius lumen. Quicquid tamen accidat,à quærendi Dei studio non desistit. *Rom.8.*

25 Nec aliter disserit Bernardus,quum hoc argumentum ex professo tractat,Homilia in dedicatione templi quinta. Dei (inquam) beneficio nonnunquam de anima cogitans, videor mihi in ea veluti duo quædã contraria inuenire,si ipsam,prout in se est,& ex se,intueor, de ea nihil verius dicere possum quàm ad nihilum esse redactam. Quid modò necesse est singulas eius miserias numerare, quàm sit onerata peccatis,offusa tenebris,irretita illecebris, pruriens concupiscentiis,obnoxia passionibus,impleta illusionibus,prona semper ad malum, in vitium omne procliuis. postremò ignominiæ & cõfusionis plena? Nimirum si ipsæ quoque iustitiæ omnes ad lumen veritatis inspectæ, velut pannus menstruatæ inueniuntur, iniustitiæ deinceps quales reputabuntur? Si lumen quod in nobis est,tenebræ sunt,ipsæ tenebræ quantæ erunt? Quid igitur? sine dubio vanitati similis factus est homo: in nihilum redactus est homo:nihil est homo. Quomodo tamen penitus nihil est quem magnificat Deus? Quomodo nihil,erga quem appositum est cor diuinum? Respiremus fratres. Et si nihil sumus in cordibus nostris,fortè in corde Dei potest aliquid latere de nobis. O Pater misericordiarum,ò Pater miserorũ, quomodo apponis erga nos cor tuum? Cor enim tuum vbi est thesaurus tuus. Quomodo autem thesaurus tuus sumus,si nihil sumus? Omnes gentes quasi non sint, sic sunt ante te: in nihilum reputabuntur. Nimirum ante te: non intra te: sic in iudicio veritatis tuæ,sed non sic in affectu pietatis tuæ. Nimirum vocas ea quæ non sunt, tanquam sint. & non sunt ergo, quia quæ non sunt,vocas:& sunt,quia vocas. Licet enim non sint,quantũ ad se,apud te tamen sunt,iuxta illud Pauli,Nõ ex operibus iustitiæ,sed ex vocãte. Deinde mirificã esse hanc connexionẽ dicit vtriusque considerationis. Certè quæ inter se connexa sunt,se inuicem

Ex Bernardo egregia & cõsolationis plenißima descriptio miseriarũ animæ fidelis considerata prout in se est & ex se: & ex opposito,certißimæ gloriationis eius in Christo,quæ indignitates illius omnes delet.

Iesa.64.6.
Matth.6.23.
Rom.9.11.

non destruunt. Quod etiam in conclusione apertius declarat his verbis: Iam si vtraque consideratione diligenter inspexerimus nos quid sumus: imò in vna quàm nihil, in altera quàm magnificati: puto temperata videtur gloriatio nostra: sed forsan magis aucta est, solidata quidem, vt non in nobis sed in Domino gloriemur. Nimirũ si cogitamus, si decreuerit saluare nos, statim liberabimur: iã in hoc respirare licet. Sed in altiorem speculam ascendentes, quæramus ciuitatem Dei, quæramus tẽplum, quæramus domum, quæramus spõsam. Non oblitus sum: sed cum metu & reuerẽtia dico, Nos inquam sumus; sed in corde Dei. Nos sumus: sed illius dignatione, non nostra dignitate.

Timore Domini gemino ex sensu emanare, cum scilicet Deũ honoramus tã quam Patrem, timemus vt dominũ: nec mirũ esse, si vtrunque affectũ idẽ animus recipiat.
Psal. 111. 10.
Prou. 1. 7.
Prou. 15. 23.
Iohan. 8. 28.
Malac. 1. 7.

26 Porrò timor Domini cuius testimonium passim defertur sanctis omnibus, & qui aliàs initium sapientiæ, aliàs sapientia ipsa nuncupatur, tametsi vnus est, gemino tamen ex sensu emanat. Habet enim in se Deus Patris reuerentiam, & Domini. Itaque qui illum ritè volet colere, & obedientem illi filium se præstare & obsequentem seruum studebit. Obediẽtiam quæ sibi vt Patri redditur, Dominus per Prophetam honorem vocat: obsequium quod vt Domino exhibetur, timorem. Filius (inquit) honorat patrem, & seruus dominum. Si ego Pater, vbi honor? Si Dominus, vbi timor? Vtcunque autem distinguat, vides vt confundat vtrũque simul. Timor ergo Domini, sit nobis reuerentia honore illo & timore mixta. Nec mirum si vtrunque affectum idem animus recipiat. nam qui secum reputat qualis sit nobis pater Deus: satis habet causæ, etiamsi nulli sint inferi, cur eius offensionem qualibet morte grauius perhorrescat. Sed etiam (quę est ad peccandi licentiam carnis nostrę lasciuia) quo eam modis omnibus cohibeamus, arripienda simul est hæc cogitatio, Domino, sub cuius potestate degimus, esse abominationi omnẽ iniquitatem: cuius vltionem non euadent qui flagitiosè viuendo eius iram aduersum se prouocarint.

Alium esse hunc fideliũ timorem Dei à timore infideliũ, quẽ seruilem vulgò vocant.
1. Iohan. 4. 18.
Ephes. 5. 6.
Coloss. 3. 6.
Licet fides in diuina beneuolentia (quã respicit) præcipuè sibi proponat vitæ æternę certam expectationem: contineri tamẽ promissiones vitæ ẽt præsentis solidamq; bonorum omnium securitatem, sed qualis è verbo percipi potest. vtrũque scripturæ testimoniis confirmatur.
Psal. 80. 4.
Ephes. 2. 14.

27 Quod autem Iohannes dicit, timorem non esse in charitate, sed perfectam charitatem expellere foras timorem, quoniam timor pœnam habet, nihil istis repugnat. De terrore enim incredulitatis loquitur, à quo lõgè differt iste fidelium timor. Neque enim Deum timent impij, quòd in eius offensionem incurrere vereantur, siquidẽ impunè id possent: sed quia vindictæ potentia esse armatum sciunt, ad auditum iræ eius, horrore concutiuntur. Ac iram quoque sic timent, quia sibi imminere arbitrãtur, quia singulis momentis expectant dum in caput suum corruat. Fideles autem (vt dictum est) & offensam plusquàm pœnam timent, nec timore pœnæ perturbantur, acsi ceruicibus suis impenderet: sed cautiores redduntur, ne ipsam accersant. Sic Apostolus, dum fideles alloquitur, Nolite falli, inquit, propter hoc venit ira Dei in filios diffidentiæ. Non minatur in ipsos descensuram, sed admonet vt impiis ob ea quæ recensuerat flagitia iram Domini præparatam cogitẽt, ne & ipsi eam experiri velint. Quanquam raro contingit vt solis & simplicibus minis expergefiãt reprobi: quin potius iam sua duritie tardi & hebetes, quoties verbis fulminat Deus è cœlo, ad contumaciam se obdurant: sed manu eius percussi, timere, velint nolint, coguntur. Timorem hunc vulgò seruilem vocãt, & ingenuo voluntarióque opponunt, qui filios decet. Alij mediam speciem subtiliter interserunt: quia seruilis ille & coactus affectus animos interdum subigit vt ad timorem Dei sponte accedant.

28 Iam in diuina beneuolentia quam respicere dicitur fides, intelligimus salutis ac vitæ æternæ possessionem obtineri. Nam si, Deo propitio, nihil boni deesse potest: abundè nobis sufficit, ad salutis certitudinẽ, vbi sinę dilectionis ipse nos certiores facit. Ostendat faciem suam, inquit Propheta, & salui erimus. Vnde hanc salutis nostræ summam statuunt. Scri-

Scripturæ, quòd abolitis inimicitiis omnibus in gratiam nos recepit. Quo scilicet innuunt, Deo nobis recôciliato, nihil manere periculi quin omnia nobis bene succedant. Quare fides dilectione Dei apprehensa promissiones habet vitæ præsentis & futuræ, solidámque bonorum omnium securitatem: sed qualis e verbo percipi potest. Neque enim vitę huius aut longitudinem, aut honorem, aut opes sibi certò fides promittit: (quando nihil horum nobis esse constitutum voluit Dominus) sed hac certitudine contenta est, vtcunque nos multa deficiant quæ ad vitæ huius subsidium pertinent, Deum tamen nunquam defuturũ. Præcipua autem eius securitas in futurę vitę expectatione residet, quæ extra dubium per Dei verbum posita est. Quæcunque tamen in terra miseriæ & calamitates eos maneant quos sua dilectione complexus est Dus, impedire nequeunt quin eius beneuolentia, plena sit fœlicitas. Proinde, quũ summam beatitudinis vellemus exprimere, Dei gratiam posuimus, è qua scaturigine vniuersę bonorum species nobis profluunt. Atque id passim obseruare in Scripturis licet, nos ad Domini charitatem reuocari quoties nô de æterna modò salute, sed quolibet bono nostro agitur. Qua ratione Dauid canit, diuinam bonitatẽ, dũ in pio corde sentitur, vita ipsa esse suauiorem & optabiliorem. Denique, si nobis affluãt omnia pro voto, de amore autem Dei vel odio incerti simus, maledicta erit ac proinde misera nostra fœlicitas. Quòd si affulgeat paterna Dei facies, ipsæ quoque miseriæ beatæ erunt, quia vertentur in salutis adiumenta. Sicuti Paulus res omnes aduersas accumulans, gloriatur tamen, per illas nos ab amore Dei non disiũgi: & in suis precationibus semper incipit à Dei gratia, vnde manat omnis prosperitas. Similiter Dauid cunctis terroribus, qui nos conturbant, opponit solum Dei fauorem. Si ambulauero in medio vmbræ mortis (inquit) non timebo mala: quoniam tu mecum es. Et sentimus semper animos nostros vacillare, nisi Dei gratia contenti, pacẽ suam in ea quærunt, & penitus infixum habent quod dicitur in Psalmo, Beatus populus cuius Iehouah est Deus, & gens quam elegit in hæreditatem sibi.

Psal. 63. 4.

Rom. 8. 35.

Psal. 23. 4.

Psal. 33. 12.

29 Fidei fundamentum facimus gratuitã promissionẽ, quòd in ipsa propriè fides consistat. Tametsi enim Deum per omnia veracem esse statuat, siue iubeat, siue prohibeat: siue promittat, siue minetur: iussa etiã eius obedienter excipiat, interdicta obseruet, ad minas animaduertat: propriè tamen à promissione incipit, ipsa constat, in ipsam desinit. Vitam enim in Deo quærit, quæ non i[illegible]andatis aut pœnarum edictis, sed misericordiæ promissione reper[illegible], eáque nonnisi gratuita: quoniam conditionalis, qua ad opera no[illegible]a remittimur, non aliter vitam promittit, quàm si perspiciamus esse in nobis sitam. Ergo, nisi fidem tremere ac vacillare volumus, illam salutis promissione fulciamus oportet: quæ à Domino, vltro ac liberaliter, potiúsque miseriæ nostræ quàm dignitatis respectu offeratur. Quare Apostolus hoc Euangelio testimonium defert, quòd sit verbum fidei: Legis tum præceptis, tum promissionibus adimit: quãdo nihil est quòd fidem stabilire queat, nisi liberalis illa legatio qua sibi Deus mundum reconciliat. Inde & apud eundem crebra fidei & Euangelij correlatio, dum Euangelij ministerium sibi commissum docet in fidei obedientiam: illud esse virtutem Dei, in salutem omni credenti: in illo reuelari Dei iustitiam ex fide in fidem. Nec mirum, siquidem quũ Euangelium sit reconciliationis ministerium, nullum aliud satis firmum diuinæ erga nos beneuolentiæ testimonium extat, cuius agnitionem fides requirit. Quum ergo fidem gratuitæ promissioni inniti oportere dicimus, non negamus quin Dei verbum omni ex parte amplectantur & suscipiant fideles: sed misericordiæ promissionem fidei in propriũ scopũ

Fidẽ, licet verbum omni ex parte amplectatur (hoc est & mandatis etiã, & interdictis ac minis) fundamẽtũ tamẽ et proprium scopum habere in gratuita misericordiæ promissione: atque hac ratione Euangelium dici verbũ fidei.

Rom. 10. 8.

Rom. 1. 5. 16. 17.

2. Cor. 5. 18.

destinamus. Quemadmodum iudicem & vltorem scelerum Deum debent quidem agnoscere fideles, & tamen in eius clementiam propriè intuentur: quando talis considerandus illis describitur qui beneuolus sit & misericors, procul ira, multus bonitate, suauis vniuersis, super omnia opera sua misericordiam suam effundens.

Psal.86.5. & 103.8. & 145.8.

Licet fides innitatur gratuitæ misericordiæ promissioni non sequi tamen fidem hac restrictione lacerari à nobis, vt impudenter calumniatur Pighius.

30 Nec verò Pighij aut similium canum latratus moror, dum hanc restrictionem exagitant, quasi fidem lacerando, frustum vnum arripiat. Fateor, vt iam dixi, generale fidei obiectum (vt loquuntur) esse Dei veritatem: siue minetur, siue spem faciat gratiæ. Quare Apostolus fidei hoc adscribit, quòd Noe mundi interitum, quum nondum videbatur, timuerit. Si timor imminentis pœnæ, fidei fuit opus, non debent minæ ab eius definitione excludi. Hoc quidem verum est. sed nos immeritò grauant calumniatores, acsi negaremus, fidem habere respectum ad omnes verbi Dei partes. Tantùm enim indicare hæc duo volumus, nunquam scilicet ipsam consistere, donec ad gratuitam promissionem peruenerit: deinde non aliter nos per ipsam cõciliari Deo, nisi quia nos Christo copulat. Vtrunque notatu dignum. Fidem quęrimus quæ Dei filios à reprobis discernat, & fideles ab incredulis. Siquis Deũ & iustè pręcipere quicquid præcipit & veré minari credat, an propterea fidelis vocabitur? Nihil minus. Firmus ergo fidei status nõ erit, nisi in Dei misericordia sistatur. Iam quorsum de fide disputamus? nõne vt teneamus viam salutis? Quomodo autem fides saluifica nisi quatenus nos in Christi corpus inserit? Nihil ergo absurdi si in definitione præcipuum eius effectum ita vrgemus & loco differentiæ subiicimus generi notam illam, quæ fideles ab incredulis separat. Denique nihil habẽt in hac doctrina maleuoli quod carpant, quin Paulum nobiscum inuoluant in eandem reprehensioné, qui Euangelium propriè appellat fidei sermonem.

Heb.11. 7.

Rom.10.8.

Fidem verbo Dei non minus egere, quàm fructum viua radice arboris, & cum verbo coniungendam esse Diuinæ potentiæ consyderationem, sine qua illud aures malignè admittet, vel non æstimabũt iusto pretio. Potentiã autem effectualem consyderandã, id est, ex operibus Dei, & ex beneficiis eius, vel particularibus, vel vetustis, et toti Ecclesiæ collatis.

31 Hinc verò rursum colligimus quod antè expositum fuit, non minus verbo opus habere fidem, quam fructũ viua radice arboris: quia non alij, teste Dauide, sperare in Deo possunt, nisi qui nouerunt nomé eius. Hæc auté cognitio ex cuiusque imaginatione nõ est: sed quatenus Deus ipse suæ bonitatis testis est. Quod idem Propheta alibi confirmat, Salus tua secundum eloquium tuum. Item, Speraui in verbo tuo, saluum me fac, Vbi notanda est fidei ad verbum relatio, deinde salutis consequentia. Neque tamen interea potentiam Dei excludimus, cuius intuitu nisi se fides sustentet, nunquam Deo tribuet suum honorem. Videtur Paulus frigidum quiddam aut vulgare referre de Abraham: quòd crediderit, Deum, qui benedictum semen ei promiserat, potentem esse. Item alibi de seipso, Scio cui crediderim, & certus sum quòd potens sit depositum meum seruare in diem illum. Verùm si quisque secum expendat quòd identidem dubitationes de virtute Dei obrepant, satis agnoscet qui eam magnifaciunt, vt digna est, non paruos fecisse progressus in fide. Fatebimur omnes Deum posse quicquid vult: sed dum nos metu consternat & horrore attonitos reddit minima quæque tentatio, hinc palàm est nos derogare potentiæ Dei, cui præferimus quæ contra eius promissiones minatur Satan. Hæc ratio est cur Iesaias, dum salutis certitudinem vult imprimere cordibus populi, tam magnificè de imméſa Dei virtute disserat. Videtur sæpè, vbi sermonem exorsus est de spe veniæ & reconciliationis, aliò digredi & vagari per longas & superuacuas ambages, commemorans quàm mirabiliter Deus cœli & terræ machinam cum toto naturæ ordine gubernet: nihil tamen est quod non circunstantiæ præsenti seruiat: quia nisi virtus Dei, qua potest omnia, oculis nostris occurrat, verbum aures malignè admittent, vel non æstimabunt iusto pretio. Adde quòd effectualis potẽtia hîc notatur: quia pietas, vt alibi

Psal.9.11.
Psal.119.43.
Rom.4.21.
2.Tim.1.12.

visum

visum fuit, Dei potentiam semper ad vsum & opus accommodat: præsertim opera Dei sibi proponit quibus se Patrem esse testatus est. Hinc illa tam crebra in Scripturis redemptionis memoria, ex qua discere poterant Israelitæ, Deum, qui semel author fuerat salutis, ęternum fore eius custodem. Suo etiam exemplo nos admonet Dauid, quæ priuatim singulis beneficia contulit Deus ad confirmationem fidei eius in posterum valere: imò vbi deseruisse nos videtur, sensus nostros longiùs extendere conuenit, vt vetusta eius beneficia nos erigant, sicuti alio Psalmo dicitur, Memor fui dierum antiquorum: meditatus sum in cunctis operibus tuis, &c. Item, Recordabor operum Domini, & mirabilium eius ab initio. Sed quia sine verbo euanidum est quicquid concipimus de potentia Dei & operibus: non temere asserimus nullam esse fidem donec gratiæ suæ testimonio præluceat Deus. Posset hîc tamen moueri quæstio, quid de Sara & Rebecca sentiendum sit, quarum vtraque fidei zelo (vt videtur) impulsa, extra verbi fines egressa est. Sara quum arderet desiderio promissæ sobolis, ancillam suam marito supposuit. Quin multis modis peccauerit negandum non est: sed hoc vitium nunc attingo, quòd zelo suo abrepta se intra verbi Dei metas non continuit. Certum tamen est desiderium illud à fide profectum esse. Rebecca oraculo certior facta de electione filij sui Iacob, eius benedictionem malo artificio procurat: maritum suum gratiæ Dei testem ac ministrum decipit: filium suum cogit mentiri: variis fraudibus & imposturis corrumpit Dei veritatem: denique ludibrio exponens illius promissionem, quantum in se est eam abolet. Neque tamen hoc opus, quanlibet vitiosum & reprehensione dignum, fide vacuum fuit: quia superare multa offendicula necesse fuit vt tantopere appeteret quod sine spe terrenæ vtilitatis ingentibus molestiis & periculis refertum erat. Sicuti sanctum Patriarcham Isaac non omnino fide priuabimus, eò quòd admonitus eodem oraculo de honore ad minorem filium translato, non desinit tamen propensus esse in primogenitum suum Esau. Docent certè hæc exempla, errores sæpe fidei esse permixtos: sic tamen vt primatum semper teneat illa, vbi vera est. Sicuti enim Rebeccæ particularis error non irritum benedictionis effectum reddidit, sic neque fidem, quæ generaliter dominata est in eius animo, principiúmque & causa fuit illius actionis. In eo nihilominus prodidit Rebecca quam lubricus sit humanę mentis flexus simulac vel tantillum sibi permittit. Etsi autem defectus & imbecillitas fidem obscurat, non tamen extinguit: interim nos admonet quàm sollicitè pendere oporteat ex ore Dei: & simul confirmat quod docuimus, fidem nisi verbo suffultam effluere: sicuti & Saræ & Isaac & Rebeccæ euanuissent animi in obliquis suis deflexionibus, nisi arcano Dei fræno in verbi obedientia retenti essent.

Psal.143.5
Psal.77.11
Quæstio.
Gen.16.5
Fideles nonnunquã ita agere, vt eorum fidei errores aliqui sint permixti, & vi deãtur verbi fines excedere, sic tamẽ vt illa primatum semper teneat, Saræ et Rebeccæ exemplis ostenditur: quas in obliquis animi sui deflexionibus arcano Deus fræno in verbi obedientia retinuit: vt & ipsum Isaac.
Gen.27

32 Rursum non sine causa in Christo promissiones omnes concludimus: quando & eius agnitione totum Euangelium Apostolus concludit, & alibi docet, quotquot sunt Dei promissiones, in ipso esse Etiam & Amen. Cuius rei in promptu est ratio. Siquid enim pollicetur Deus, eo beneuolentiam suam testatur: vt nulla sit eius promissio quæ non sit dilectionis testimonium. Nec refert quòd ingentibus atque assiduis diuinæ largitatis beneficiis dum impij cumulantur, eo grauiori iudicio sese induunt. Quum enim ea sibi è Domini manu prouenire nec cogitent, nec agnoscant, aut siquando agnoscant, eius tamen bonitatem nequaquam apud se reputent: non possunt inde magis de eius misericordia edoceri quàm brutę pecudes, quę pro conditionis suę modo, eundem liberalitatis fructum recipiunt, neque tamen prospiciunt. Nihilo magis obstat quòd destinatas plerunque sibi promissiones respuendo, vltioné hac occasione

Non sine causa in Christo cõcludi promissiones omnes: quum quęlibet promissio sit diuinæ erga nos dilectionis testificatio: nemo autem à Deo extra Christũ diligatur.
1.Cor.2.2
2.Cor.1.20

maiorem sibi accersunt. Quanquam enim tum se demum profert promissionum efficacia vbi fidem apud nos inuenerunt: vis tamen ac proprietas earum nostra infidelitate aut ingratitudine nunquam extinguitur. Ergo quum Dominus, suis promissionibus, non ad percipiendos modò suæ benignitatis fructus, sed etiam cogitandos hominem inuitet, suã illi dilectionem simul declarat. Vnde huc redeundum est, promissionem quamlibet, esse diuinæ erga nos dilectionis testificationem. Atqui extra controuersiam est, neminem à Deo extra Christum diligi: ille est Filius

Matt.3.17, & 17.5

dilectus in quo residet & acquiescit amor Patris, & ad nos deinde ab eo se diffundit: sicut docet Paulus, nos gratiam adeptos esse in dilecto. Ipso

Ephes.1.6

igitur intercedente, ad nos deriuetur ac perueniat oportet. Proinde Apo-

Ephes.2.14

stolus alibi pacem nostram ipsum vocat, alibi ceu vinculum proponit, quo paterna pietate Deus nobiscum deuinciatur. Consequitur in illum

Rom.8.3

coniiciendos esse oculos, quoties vlla promissio nobis offertur: nec absurdè à Paulo doceri, in ipso confirmari & adimpleri quæcunque sunt

Obiectio.

Dei promissiones. Repugnant exempla quædam: neque enim vel Naa-

Rom.15.8

man Syrum, quum de modo rite colendi Dei sciscitaretur ex Propheta,

Act.10.31

de Mediatore edoctũ fuisse credibile est: laudatur tamen eius pietas. Cor-

2.Reg.5.17, 18,19

nelius homo gentilis & Romanus vix tenere potuit quod non omnibus Iudæis cognitum erat, & quidem obscurè: eleemosynæ tamen eius & pre-

Act.8.27

ces gratæ fuerunt Deo: & sacrificia Naaman, Prophetæ responso proba-

Ibid.31

ta, quod neuter potuit consequi nisi fide. Similis Eunuchi ratio ad quem delatus est Philippus, qui nisi fide aliqua præditus non sumpsisset longi ac difficilis itineris laborem & sumptus adorandi causa. Videmus tamen vt interrogatus à Philippo, suam de Mediatore inscitiam prodat. Et quidem fateor aliqua ex parte implicitam fuisse eorum fidem, non modò quoad Christi personam, sed quoad virtutem & munus à Patre iniunctum. Interea certum est, principiis fuisse imbutos quæ gustum aliquem Christi, licet tenuem, darent. Neque hoc nouum videri debet: quia neque Eunuchus ex longinqua regione ad Deum incognitum properasset Hierosolymam: & Cornelius, Iudaicam religionem semel amplexus, tantum temporis non transegit quin rudimentis veræ doctrinæ assuesceret. Quod ad Naaman spectat, nimis absurdum fuisset, quum de rebus minutis ei præciperet Elisæus, tacuisse de præcipuo capite. Quanuis ergo obscura inter ipsos esset Christi cognitio, nullam tamen fuisse consentaneum non est: quia Legis sacrificiis se exercebant, quæ à fine ipso, hoc est Christo, discerni oportuit ab adulterinis Gentium sacrificiis.

Resp. Neq; Naamã Syrum, Cornelium centurionem, Eunuchum ad quem delatus est Philipp⁹, Christi cognitione caruisse, licet eius gustum admodũ tenuem haberent, & fidẽ aliqua ex parte implicitam. vide sup sect.5.

Propter cæcitatem peruicaciamq; nostram verbum non sufficere ad fidem, nisi Spirit⁹ Dei mẽtem nostrã illuminet, & virtute sua cor cõfirmet: cúmq; nõ tantum inchoatorem esse fidei, sed etiam augere per gradus.

33 Atque hæc quidem nuda externáque verbi Dei demonstratio abunde ad fidem faciendam sufficere debebat, nisi cæcitas peruicaciáque nostra impediret. Verùm (quæ mentis nostræ ad vanitatem est propésio) Dei veritati nunquam adhærere potest: quæ hebetudo est, ad eius lucem semper cæcutit. Proinde, sine Spiritus sancti illuminatione, verbo nihil agitur. Vnde etiam liquet fidem humana intelligẽtia multò superiorem esse. Nec satis fuerit mentem esse Dei Spiritu illuminatam, nisi & eius virtute cor obfirmetur ac fulciatur. In quo tota terra Scholastici aberrant, qui in fidei consideratione nudum ac simplicem ex notitia assensum arripiunt, præterita cordis fiducia & securitate. Ergo singulare Dei donum vtroque modo est fides, & quòd mens hominis ad degustandam Dei veritatem purgatur, & quòd animus in ea stabilitur. Neque enim fidei tãtùm inchoator est Spiritus, sed per gradus eam auget, donec ea nos

2.Tim.1.14

in regnum cœleste perducat. Egregium, inquit Paulus, depositum ser-

Galat.3,2

uato, per Spiritum sanctum qui habitat in nobis. Quomodo autem Spiritum ex auditu fidei donari tradat Paulus, nullo negotio expedire licet. Si vnum duntaxat esset Spiritus donum, absurdè Spiritum effectum

fidei

fidei dixisset, qui author est & causa: sed quum dona prædicet quibus ornat Deus Ecclesiam suam, & per fidei incrementa ad perfectionem deducit, non mirum est si ea fidei adscribat, quæ ad ea recipienda nos comparat. Habetur id quidem paradoxotaton, quum dicitur, neminem, nisi cui donatum sit, posse in Christum credere: sed ideo partim quòd non animaduertunt vel quàm recondita sit ac sublimis cœlestis sapientia, vel quãta sit in percipiendis Dei mysteriis humana hebetudo: partim quòd ad firmam illam stabilémque cordis constantiam hoc est, præcipuam fidei partem non respiciunt.

34 Atqui si humanæ voluntatis (vt Paulus concionatur) nemo est testis nisi Spiritus hominis qui in ipso est, diuinæ voluntatis qui certus esset homo? Et si Dei veritas apud nos in iis quoque rebus vacillat quas oculo præsenti intuemur, qui firma stabilísque foret, vbi Dominus ea pollicetur quæ nec oculus videt, nec ingenium capit? Adeò autem hîc consternitur & deficit humana perspicacia, vt primus in Domini schola proficiendi gradus sit, ab ea deficere. Nam ea ceu obiecto velamine, impedimur quominus assequamur Dei mysteria, quæ non reuelantur nisi paruulis. Neque enim caro & sanguis reuelat, nec animalis homo percipit ea quæ sunt Spiritus: quin potius stultitia est illi Dei doctrina: quia spiritualiter diiudicanda est. Necessariæ ergo sunt Spiritus sancti suppetiæ, vel potius vis eius sola hîc viget. Nemo est hominum qui sensum Dei nouerit, aut consiliarius eius fuerit: sed Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei: per quem fit vt mentem Christi teneamus: Nemo potest venire ad me (inquit) nisi Pater, qui misit me, traxerit eum. Omnis ergo qui audiuit à Patre, & didicit, venit. Non quòd Patrem viderit quisquam nisi is qui est à Deo missus. Quemadmodum ergo nisi Spiritu Dei tracti accedere ad Christum nequaquam possumus: ita vbi trahimur, méte & animo euehimur supra nostram ipsorum intelligentiam. Nam ab eo illustrata anima nouam quasi aciem sumit, qua cœlestia mysteria cõtempletur quorum splendore antè in seipsa perstringebatur. Atq; ita quidem Spiritus sancti lumine irradiatus hominis intellectus, tum verè demum ea quæ ad regnum Dei pertinent gustare incipit: antea prorsus ad ea delibãda fatuus & insipidus. Quamobrem Christus regni sui mysteria duobus discipulis præclarè edisserens, nihil tamé proficit, donec sensum illis aperit vt intelligant Scripturas. Sic edocti diuino eius ore Apostolis Spiritus tamen veritatis mittendus est, qui ipsorum mentibus eandem instillet doctrinam quam auribus vsurpauerant. Verbum quidem Dei instar solis est omnibus affulgentis quibus prædicatur: sed nullo cũ fructu inter cæcos. Nos autem natura cæci sumus omnes hac in parte: proinde in mentem penetrare nequit, nisi interiore illo magistro Spiritu per suam illuminationem aditum faciente.

1. Cor. 2. 11

Licet plerisque παραδοξότατον videatur, Neminem posse in Christũ credere, nisi cui donatum sit: verissimũ tamen esse ostenditur rationibus testimoniis Scripturæ, & exemplis.

Matt. 11. 25
Luc. 10. 21
Matt. 16. 17
1. Cor. 2. 14
Rom. 11. 34
1. Cor. 2. 10
Iohan. 6. 44
Luc 24. 27, & 45
Iohan. 16. 13

35 Alibi, quum de naturæ corruptione tractandum fuit, plenius osté dimus quàm non sint idonei homines ad credendum. Itaque non fatigabo lectores eadem repetendo. Sufficiat Spiritum fidei vocari à Paulo fidem ipsam, qua donamur à Spiritu, non autem quam naturaliter habeamus. Ideo precatur vt in Thessalonicensibus impleat Deus omne beneplacitum suum & opus fidei in virtute. Vbi fidem vocans opus Dei, & loco epitheti insigniens, appositiuè vocans beneplacitum, negat esse ex proprio hominis motu: neque eo contentus, adiungit, specimen esse virtutis diuinæ. *Ad Corinthios, vbi fidem non pendere ex sapientia hominum dicit, sed fundatam esse in potentia Spiritus, loquitur quidem de externis miraculis: sed quia ad eorum aspectum cæcutiunt reprobi, comprehendit etiam internum illud sigillum, cuius alibi meminit. Ac quò magis in tam præclaro dono suam liberalitatem illustret Deus, non omnes

Idcirco fidẽ vocari Spiritũ fidei, Opus & Beneplacitum Dei: donũq; esse singulare, qđ impertit singulari priuilegio quibus vult: vt confirmatur egregiis sententiis ex Augustino.

2. Cor. 4. 13
2. Thess. 1. 11
**1. Cor. 2. 5*

eo promiscuè dignatur: sed singulari priuilegio impertit quibus vult. Cuius rei antè citauimus testimonia: quorum fidus interpres Augustinus exclamat, Vt Seruator doceret, ipsum quoque Credere doni esse non meriti: Nemo, inquit, venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum, & cui datum fuerit à Patre meo. Mirum est quòd duo audiunt: vnus contemnit, alter ascendit. Qui contemnit, imputet sibi: qui ascendit, non arroget sibi. Alio loco, Quare vni datum est non alteri? Non me piget dicere, Hoc est profundum crucis. De profundo nescio quo iudiciorum Dei, quæ perscrutari non possumus, procedit omne quod possumus. Quod possum, video: vnde possum, non video: nisi quia hactenus video, à Deo esse. Quare autem illum, & nõ illum? multum est ad me: abyssus est: profundum crucis Admiratione exclamare possum: non disputatione monstrare. Huc redit summa, Christum, vbi nos in fidem illuminat Spiritus sui virtute, simul inserere in corpus suum, vt fiamus bonorum omnium participes

Aug. de ver. Apo. lib. 2

Ioh. 6.44

36 Restat deinde vt quod mens hausit, in cor ipsum transfundatur: neque enim si in summo cerebro volutatur Dei verbum, fide perceptum est: sed vbi in imo corde radices egit, vt ad sustinendas repellendásque omnes tentationum machinas inuictum sit propugnaculum. Quòd si veram mentis intelligentiam, eius illuminationem esse verum est: in tali cordis confirmatione multò euidentius eius virtus apparet: quo scilicet & maior est cordis diffidentia quàm mentis cæcitas, & animum securitate instrui quàm mentem cognitione imbui difficilius est. Proinde Spiritus sigilli vice fungitur ad eas ipsas promissiones in cordibus nostris obsignandas, quarum certitudinem prius mentibus impressit: atque ad confirmandas & constituendas arrhæ locum tenet. Postquam credidistis (inquit Apostolus) obsignati estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrhabo hæreditatis nostræ. Vides vt Spiritu velut sigillo, corda fideliũ insculpi doceat? Vt hac ratione appellet promissionis Spiritum, quia ratum apud nos Euangelium facit? Similiter ad Corinthios, Qui vnxit nos Deus (ait) qui & signauit nos, & dedit arrham Spiritus in cordibus nostris Et alibi, quum de fiducia audaciáque sperandi loquitur, eius fundamentum facit Spiritus arrham.

Non satis esse, mentẽ illuminari verbi intelligentia, nisi etiam in cor ipsum verbi certitudo trãsfundatur: quorum vtrunque Spiritus operatur: qui ppterea & Sigillum & Arrha, & Spiritus promissiõis dicitur.

Ephes. 1,13

2. Cor. 1.22

Ibid. 5.5

37 Neque verò oblitus sum quod ante dixi, & cuius memoriam assiduè renouat experientia, fidem scilicet variis dubitationibus impelli, vt rarò sedatæ sint piorum mentes, saltem non semper fruantur tranquillo statu: sed, quibuscunque machinis quatiantur, vel ex ipso tentationum gurgite emergunt, vel in statione sua permanent. Securitas quidem hæc sola fouet ac tuetur fidem, vbi statuimus quod in Psalmo dicitur, Dominus protectio nostra, auxiliũ in tribulatione: ideo non timebimus dum contremiscet terra, & transilient montes in cor maris. Hæc etiam suauissima quies alibi celebratur. Decubui, & somnum cepi, & surrexi, quia Dominus suscepit me. Non quòd æquabili tenore semper ad lætam hilaritatem compositus fuerit Dauid: sed quatenus Dei gratiam pro modo fidei gustabat, gloriatur se intrepidè despicere quicquid mentis pacem inquietare poterat. Ideo Scriptura, dum ad fidem hortari vult, quiescere iubet. Apud Isaiam, In spe & silentio erit fortitudo vestra. In Psalmo, Sile Iehouæ & expecta illum. Quibus respondet illud Apostoli ad Hebræos, Patientia opus est, &c.

Licet variis dubitationibus impellatur fides, semper tamen ipsam emergere tãdem ex tentationum gurgite, & quietem suauissimam concipere.

Psal 46 3

Psal. 3.6

Isa 30.15

Psal. 37.7

Heb 10.36

38 Hinc iudicare licet quàm perniciosum sit scholasticum illud dogma, nos de gratia Dei erga nos non aliter statuere posse quàm ex cõiectura morali, prout se vnusquisque non indignum ea reputat. Equidem si ab operibus æstimandum sit qualiter affectus sit erga nos Dominus, id ne tenui quidem coniectura posse nos assequi fateor: sed quum simplici

Impugnatur perniciosum Scholasticorũ dogma, Nos de grat. a Dei erga nos aliter statuere non

& gra-

& gratuitæ promissioni respondere fides debeat, nullus ambigendi locus relinquitur. Nam quali (obsecro) fiducia armabimur, si hac conditione ratiocinemur, Deum esse nobis propitium, modò ita vitę nostræ puritas mereatur? Sed quoniam his tractandis suum locum destinauimus, longius non prosequemur in præsens: quum pręsertim abunde liqueat, fidei nihil esse magis aduersum quàm vel coniecturam, vel aliud quidpiam, dubitationi affine. Ac pessimè huc detorquent Ecclesiastæ testimonium, quod identidem in ore habent, *Nemo scit vtrū odio dignus sit, an amore. Nam, vt præteream hunc locum in vulgari interpretatione mendosè redditum, latere tamen vel pueros ipsos non potest quid eiusmodi verbis sibi velit Solomo: nempe, siquis à præsenti rerum statu censere velit quos odio prosequatur Deus, quos amore complectatur, eum frustra laborare ac nullo operępretio torqueri: quum omnia pariter eueniāt iusto & impio, immolanti victimas & non immolanti. Vnde sequitur, Deum non testari perpetuò amorem suum quibus omnia succedere prosperè facit: neque odium suum in eos semper prodere quos affligit. Idq; facit ad vanitatem humani ingenij arguēdam: quum in rebus scitu maximè necessariis tanta hebetudine teneatur. Quemadmodum paulò antè scripserat, non posse discerni quid hominis anima differat ab anima pecudis, quòd eodem modo videtur interire. Siquis inde inferre velit, sola cōiectura niti quam de animorum immortalitate sententiā tenemus, annon insanus meritò habeatur? An igitur sani sunt isti qui nullam esse gratiæ Dei certitudinem colligunt, quoniam nulla ex carnali rerū pręsentium aspectu comprehendi possit?

posse, quàm ex coniectura morali.

Eccles. 9.1

**Vide Bernardum Serm. 2. in die Ascensionis, & Serm. 2. in octaua Pascha.*

Ibid. 3.19

39 Atqui temerariæ præsumptionis esse causantur, indubitatam voluntatis diuinæ notitiam sibi arrogare. Id quidem illis concederem, si tantum nobis sumeremus vt ingenij nostri tenuitati subiicere vellemus incomprehensibile Dei consilium. Sed vbi simpliciter cum Paulo dicimus, nos accepisse non spiritum huius mundi, sed Spiritum qui ex Deo est, quo docente sciamus quæ à Deo donata sunt nobis: quid contrà obgannire possunt, quin Spiritum Dei contumeliosè incessant? Quòd si ab ipso profectam reuelationem vel mendacij, vel incertitudinis, vel ambiguitatis insimulare, horrendum est sacrilegium: in asserenda certitudine quid delinquimus? Verùm hoc quoque non vacare magna temeritate exclamant, quòd de Christi Spiritu sic audemus gloriari. Quis credat tantum esse istorum stuporem qui orbis magistri haberi volunt, vt in primis religionis elementis adeò turpiter impingant? Mihi certè credibile non esset, nisi testarentur quæ extant eorum scripta. Paulus eos demū filios Dei pronuntiat qui eius Spiritu aguntur: hi agi proprio spiritu, diuino autem vacuos esse volunt qui sint filij Dei. Ille Deum à nobis Patrem appellari docet, Spiritu talem vocem dictante, qui solus testimonium reddere potest spiritui nostro quod filij Dei sumus: hi tametsi à Dei inuocatione non arcent, Spiritum tamen abstrahunt, cuius ductu rite inuocandus erat. Ille Christi seruos esse negat qui non agantur Spiritu Christi: hi Christianismum confingunt Spiritu Christi non indigentem. Ille nullā beatæ resurrectionis spem facit, nisi Spiritum in nobis residentem sentiamus: hi spem tali sensu vacuā confingunt. Sed respōdebunt forsan, non se inficiari quin illo pręditos esse oporteat, cęterū modestiæ & humilitatis esse, non agnoscere. Quid ergo sibi vult quum iubet Corinthios tentare an sint in fide, semet probare an Christum habeant, quem nisi quis in se habitantem agnoscat, reprobus est? Ex Spiritu autē quem dedit nobis, inquit Iohannes, scimus quòd in nobis manet. Et quid aliud quàm Christi promissiones in dubium reuocamus, dum serui Dei sine ipsius Spiritu haberi volumus, quem super suos omnes effusurum se de-

Miserrimæ cæcitatis arguuntur Scholastici, qđ temeritatis esse dicant, nos concipere indubitatam diuinæ beneuolentiæ notitiam.

1. Cor. 2.12

Rom. 8.14

Ibid. 16

Rom. 8.11

2. Cor. 13.5

1. Ioh. 3.24

Isa.54.3 nuntiauit? Quid, quòd Spiritui sancto iniurij sumus, qui fidem, opus eius peculiare, ab ipso separamus? Hæc quum prima sint pietatis tyrocinia, mi serrimæ est cæcitatis arrogantiæ notari Christianos qui Spiritus sancti præsentia gloriari ausint: sine qua gloriatione Christianismus ipse non constat. Sed enim exemplo suo declarant quàm verè dixerit Christus Spiritum suum mundo incognitum esse: ab ipsis modò agnosci apud quos manet. *Iohan 14.17*

Refutatur Scholasticorū friuola tergiuersatio, Etiamsi secundum præsentem iustitiæ statū de gratia Dei iudicium nobis sumere liceat, manere tamen in suspenso, finalis perseuerātiæ notitiam.

40 Ac ne vno duntaxat acto cuniculo, fidei firmitudinem diruere tentent, aliunde ipsam adoriuntur: nempe, etiamsi secundùm præsenté iustitiæ statum, de gratia Dei iudicium sumere liceat, manere tamen in suspenso finalis perseuerantiæ notitiam. Egregia verò salutis fiducia nobis relinquitur, si ad præsens momentum nos esse in gratia, coniectura morali æstimamus, quid in crastinum sit futurum nescimus. Longè aliter Apostolus: Certò, inquit, persuasus sum, quòd neque Angeli, nec potestates, nec principatus, neque mors, neque vita, neque præsentia, neque futura diriment nos à dilectione, qua nos Dominus in Christo complectitur. Euadere conātur friuola solutione, id habuisse Apostolum ex speciali reuelatione garrientes: sed pressius constringuntur quàm vt effugiant. Siquidem illic quæ in commune vniuersis fidelibus ex fide proueniant bona tractat, non quæ specialiter ipse experiatur. Atqui idem nos alibi nostræ imbecillitatis & inconstantię mentione deterret. Qui bene stat, inquit, videat ne cadat. Verum est: at non terrore quo cōsternemur, sed quo discamus nos sub potēti manu Dei humiliare, quemadmodum Petrus explicat. Deinde quàm præposterum est, ad punctum temporis limitare fidei certitudinem cuius proprium est, superatis huius vitæ spatiis, ad futuram immortalitatem protendi? Quum ergo id gratiæ Dei fideles acceptum ferant, quòd Spiritu eius illuminati, cœlestis vitæ cōtemplatione per fidem fruuntur: adeò procul abest ab arrogantia talis gloriatio, vt si quem confiteri pudet, eo extremam ingratitudinem prodat magis diuinam bonitatem malignè supprimēdo, quàm modestiam aut submissionem testetur.

Rom.8.38

1 Cor.10.12

1.Pet.5.6

Ostēditur definitio fidei tradita sec.7. bene cōuenire cum ea quæ habetur apud Apostolum ad Hebræos.

41 Quoniam non aliunde melius aut magis perspicuè fidei natura declarari posse videbatur quàm à promissionis substātia, qua velut proprio fundamento sic nititur, vt ea sublata protinus corruat, vel potius euanescat: ideo nostram definitionem inde sumpsimus, quæ tamen ab illa Apostoli vel definitione vel descriptione potius, quam suæ disputationi accommodat, minimè aliena est: vbi docet esse rerum sperandarum subsistentiam, indicem non apparentium. Nam per ὑπόστασιν (quo vocabulo vtitur) quasi fulcrum intelligit, cui pia mens innitatur & incumbat. Acsi diceret fidem ipsam certam quandam esse ac securam possessionem eorum quæ nobis à Deo promissa sunt: nisi quis ὑπόστασιν pro fiducia accipere malit: quod non displicet: quāquam illud quod receptius est amplector. Rursum vt significaret ad supremum vsque diem quo libri aperientur, sublimiora esse, quàm quæ sensu nostro percipi, aut oculis spectari, manúve contrectari possint: eáque non aliter interim possideri à nobis, quàm si captum omnem ingenij nostri excedamus, ac supra omnia quæ in mundo sunt aciem nostram intendamus, nos denique ipsos superemus: addidit securitatem hanc possidendi, esse rerum quę in spe iacent, ideóque non videntur. Siquidem euidentia (vt Paulus scribit) spes non est: nec ea quæ videmus, speramus: dum verò indicem, aut probationem, aut (vt sæpe reddidit Augustinus) conuictionem appellat rerum non præsentium (nam Græcè est ἔλεγχος) perinde loquitur acsi diceret euidentiam non apparentium rerum, visionem earum quæ non videntur, perspicuitatem obscurarum, præsentiam absentium, demonstratio-

Hebr.11.1

Dan.7.10

Rom.8.24

Homil. in Ioh.79. 95

strationem occultarum. Mysteria Dei enim, cuiusmodi sunt quæ ad salutem nostram pertinent, in se, suáque (vt dicitur) natura cerni non possunt: verùm ipsa in eius verbo duntaxat intuemur: cuius veritas sic persuasa esse nobis debet, vt pro facto impletóque habendum sit quicquid loquitur. Ad talem verò diuinæ bonitatis gustum percipiendum quomodo se attollat animus, quin simul ad redamandum Deum totus accendatur? Verè enim cognosci illa suauitatis affluentia non potest, quam Deus timentibus se recondidit, vt non simul vehementer afficiat. Quem autem semel affecit, penitus ad se rapit & effert. Proinde mirum non est si peruersum cor & obliquum nunquam subit hic affectus, quo in cœlū ipsum traducti, ad reconditissimos Dei thesauros admittimur, & ad sacratissima regni eius adyta, quæ profanari impuri cordis ingressu non decet. Quod enim tradunt Scholastici, charitatem fide ac spe priorem esse, merum est deliramentum: quandoquidem sola est fides quæ in nobis charitatem primùm generat. Quanto rectius Bernardus: Testimonium, inquit, conscientiæ, quod piorum gloriam vocat Paulus, in tribus consistere credo. Necesse enim primò omnium est, credere quòd remissionem peccatorum habere non possis nisi per indulgentiam Dei: deinde quòd nihil prorsus habere queas operis boni nisi & hoc dederit ipse: postremò quòd vitam æternam nullis potes operibus promereri nisi gratis detur & illa. Paulò pòst subiicit, hæc non sufficere, sed esse quoddam fidei initium: quia credendo peccata non posse remitti nisi à Deo, simul tenere oporteat remissa nobis esse donec etiam Spiritus sancti testimonio persuasi simus salutē nobis esse repositam: quia Deus peccata condonat, merita ipse donat, & præmia idem redonat, non posse gradum in illo principio figere. Verùm hæc & alia suis locis tractanda erunt: nunc tantùm quid fides ipsa sit, habere sufficiat.

De pecc. merit & remiss. lib. 2. cap. 31.

Testimonio Bernardi refutatur Scholasticorum deliramentum, Charitatem, Fide, ac spe priorem esse.

Lib. 3. Sent. Distin. 25. & sæpius Serm. 1. in Annūtiatione.

2. Cor. 1. 12

42 Iam verò vbicunque viua erit hæc fides, fieri non poterit quin spem æternæ salutis comitem secum habeat indiuiduam, vel potius ex se gignat & exerat: qua sublata, quanlibet disertè atque ornatè de fide disseramus, nullam habere conuincimur. Nam si fides (vt auditum est) certa est de veritate Dei persuasio, quod nec mentiri nobis, nec fallere, nec irrita esse queat: qui hanc certitudinem conceperunt, simul profectò expectant fore vt promissiones suas Deus præstet, quæ eorum persuasione nō nisi veræ esse possunt: vt in summa, nihil aliud sit spes quàm eorum expectatio quæ verè à Deo promissa fides credidit. Ita fides Deum veracem credit: spes expectat, vt in temporis occasione veritatem suam exhibeat: fides credit nobis esse Patrem: spes expectat vt se talem erga nos semper gerat: fides datam nobis vitam æternam credit: spes expectat vt aliquando reueletur: fides fundamentum est, cui spes incumbit: spes fidem alit ac sustinet. Vt enim expectare à Deo nemo quicquam potest nisi qui prius eius promissis crediderit: ita rursus fidei nostræ imbecillitatem, ne velut fessa concidat, sustineri ac foueri patienter sperando & expectando oportet. Qua ratione Paulus rite salutem nostram in spe collocat. Nam ea dum in silentio Dominum expectat, fidem continet, ne nimis festinando præcipitet: confirmat, ne vacillet in Dei promissionibus, aut de earum veritate dubitare incipiat: recreat, ne fatigetur: extendit ad vltimam illam metam, ne in medio cursu aut etiam in carceribus deficiat. Denique assiduè renouando & instaurando, facit vt seipsa subinde ad perseuerantiam vegetior emergat. Atque omnino quot nominibus necessaria sint spei subsidia ad fidem stabiliendā, melius patebit si cogitemus quot tentationum formis impetantur & concutiantur qui verbum Dei amplexi sunt. Primùm Dominus, promissiones suas differendo, diutius sæpe quàm pro votis nostris, suspensos animi nos tenet: hîc officium est spei,

Ex fide semper gigni spem, & hanc illius esse comitem indiuiduā, adeo vt qui spe caret, fidem etiam nullam habere conuincatur: itē, fidem a spe, & cōfirmari: & quàm necessaria sint spei subsidia ad fidem stabiliendam, quæ tot tentationum formis impetitur.

Rom. 8. 24

Habac.2.3 præstare quod iubet Propheta: vt si moram illæ fecerint, expectemus tamen. Interdum non modò languere nos sinit, sed apertam indignationé præ se fert: hîc spem multo magis succurrere necesse est, quò, secundum *Isa.8.17* alterius Prophetæ dictum, possimus expectare Dominum, qui abscondetit faciem suam à Iacob. Insurgunt etiam illusores (quemadmodum ait *2.Pet.3.4* Petrus) qui rogant, Vbi est promissio aduentus eius, quando, ex quo patres dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio creationis? Imò eadem *Psal.90.4* hæc nobis insusurrant caro & mundus. Hîc fidem spei tolerantia suffultam, *2.Pet.3.8* in æternitatis contemplatione defixam retineri oportet, quo mille annos, instar diei vnius reputet.

1.Pet.1.5 43 Propter hanc tum coniunctionem, tum affinitatem, Scriptura interdum Fidei & Spei vocabula confundit. Nam quum Petrus docet, virtute Dei nos per fidem custodiri vsque ad salutis reuelationem: quod spei magis quadrabat fidei tribuit: neque immeritò: quando iam docuimus, nihil aliud spem esse quàm fidei alimentum & robur. Interdum simul iunguntur, sicuti eadem epistola, quò fides vestra & spes esset in Deo. Paulus verò ad Philippenses ex spe deducit expectationem: qui a sperando patienter, vota nostra suspendimus, donec patefacta fuerit Dei opportunitas. Quod totum melius intelligere licet ex decimo cap. ad Hebræos, quod iam citaui. Paulus alibi, quanuis impropriè loquatur, hoc ipsum tamen intelligit, his verbis, Nos spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus: nempe quia Euangelij testimonium de gratuito amore amplexi, expectamus dum palàm ostendat Deus quod nunc sub spe est absconditum. Neque iam obscurum est quàm insulsè Petrus Lombardus duplex spei fundamentum iaciat, Dei gratiam, & operum meritum. Non huic alius scopus quàm fidei esse potest: fidei autem iam clarissimè exposuimus vnicum esse scopum, Dei misericordiam: in quam vtroque (vt ita loquar) oculo respicere debeat. Sed operæpretium est auscultare quàm viuidam afferat rationem. Si quippiam (inquit) sine meritis sperare audeas, non spes illa, sed præsumptio dicenda erit. Quis non meritò, amice lector, tales bestias execretur quæ temerè & præsumptuosè fieri pronuntiant si quis Deum veracem esse confidat? Nam quum Dominus nihil non à sua bonitate expectari velit, præsumptionem esse dicunt in ea recumbere & acquiescere. O magistrum talibus dignum discipulis quales in insanis rabularum scholis nactus est! Nos verò, quando videmus Dei oraculis iuberi peccatores spem salutis concipere, libenter tantum præsumamus de veritate eius, vt sola eius misericordia freti abiecta operum fiducia, bene *Matt.9.29* sperare audeamus. Non fallet ipse, qui dixit, Secundùm fidem vestram fiat vobis.

Propter summã affinitatem & cõiunctionem spei cum fide, Scripturã non nunquam hæc vocabula cõfundere, aliquando simul iungere.

Ibid.1.21

Philip.1.20

Galat.5.5

Refutatur Petri Lõbardi error, qui duplex fidei fundamentum ponit, nẽpe Gratiã Dei, & Operum meritum.

Fide nos regenerari: vbi de pœnitentia. CAP. III.

Pœnitentiã ex Fide nasci, non antẽ eam præcedere: refutantur eorum rationes qui contrà sentiunt: hîc & sect.2.

ESTI iam aliqua ex parte docuimus quomodo fides Christum possideat, & per ipsam fruamur eius bonis: hoc tamen adhuc obscurum esset nisi effectuum quos sentimus accederet explicatio. Non abs re summa Euangelij statuitur in pœnitentia & remissione peccatorum. Ergo duobus illis capitibus omissis, ieiuna & mutila erit adeóque propè inutilis quælibet de fide disputatio. Iam quum vtrunque nobis conferat Christus, & vtrunque fide consequamur, vitæ scilicet nouitatem, & reconciliationem gratuitam: ratio & docendi series postulat vt de vtroque hoc loco disserere incipiam. Proximus autem à fide ad pœnitentiam nobis erit transitus: quia hoc capite probè cognito, melius patebit quomodo sola fide & mera venia iustificetur homo, neque tamen à gratuita iustitiæ imputatione separetur realis (vt ita loquar) vitæ sanctitas.

*Pœni-

*Pœnitentiam verò non modò fidem continuò subsequi, sed ex ea nasci, extra controuersiam esse debet. Quum enim venia & remissio per Euangelij prædicationem ideo offeratur, vt à tyrannide Satanæ, peccati iugo, & misera seruitute vitiorum liberatus peccator in regnum Dei transeat: certe Euangelij gratiam nemo amplecti potest quin ex erroribus vitæ prioris in rectam viam se recipiat, totúmque suum studium applicet ad pœnitentiæ meditationem. Quibus autem videtur fidem potius præcedere pœnitentia quàm ab ipsa manare vel proferri, tanquam fructus ab arbore, nunquam vis eius fuit cognita, & nimium leui argumento ad id sentiendum mouentur.

*Vide Caluinum Iohan.1.13

2 Christus (inquiunt) & Iohannes in suis concionibus populum ad resipiscentiam primùm hortantur: deinde regnum cœlorum appropinquasse subijciunt. Tale prædicandi mādatum accipiunt Apostoli: talem ordinem sequutus est Paulus, quemadmodū Lucas refert. Atqui dum in syllabarū contextu superstitiosè hærent, non animaduertunt quo sensu inter se verba illa cohæreant. Nam dum in hunc modum concionantur Christus Dominus & Iohannes, Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum: annon resipiscendi causam ab ipsa gratia & salutis promissione ducunt? Perinde ergo valent eorum verba acsi dicerēt, Quoniam appropinquauit regnum cœlorum, ideo resipiscite. Nā Matthæus, vbi sic prędicasse Iohannem narrauit, impletum in ipso fuisse Isaiæ vaticinium docet de voce in deserto clamante, Parate viā Domini, rectas facite semitas Dei nostri. Verùm apud Prophetam illa vox iubetur à consolatione & læto nuntio inchoare. Neque tamen, quum resipiscentiæ originem ad fidem referimus, spatium aliquod temporis somniamus quo ipsam parturiat: sed ostendere volumus, non posse hominem pœnitentię seriò studere nisi se Dei esse nouerit. Dei autem se esse nemo verè persuasus est, nisi qui eius gratiam prius apprehenderit. Sed hæc dilucidiùs in ipso progressu edisserentur. Fefellit eos fortè quòd* multi cōscientiæ pauoribus antè domantur, vel formantur ad obsequium, quàm imbuti fuerint cognitione gratiæ, imò eam gustauerint. Atque hic est initialis timor, quem inter virtutes quidam recensent, quia veræ & iustæ obedientiæ propinquum esse cernunt. Sed non hîc agitur quàm variè nos Christus ad se trahat, vel præparet ad pietatis studium: tantùm dico, nullam rectitudinem posse inueniri vbi non regnat Spiritus ille quem accepit vt eum membris suis communicaret. Deinde, secūdùm illud Psalmi, Apud te est propitiatio vt timearis: nemo vnquam Deum reuerebitur, nisi qui sibi propitium confidet: nemo se ad Legis obseruationem libenter accinget nisi qui persuasus erit ei placere sua obsequia: quę in ignoscendo & tolerandis vitiis indulgentia, signum est paterni fauoris. Quod etiam demōstrat illa Oseæ exhortatio, Venite, reuertamur ad Iehouam: quia ipse rapuit & sanabit nos: percussit, & curabit nos: quia spes veniæ tanquam stimulus additur, ne in suis peccatis torpeant. Omni autem rationis specie caret eorum deliramentum, qui vt à pœnitentia exordiantur, certos dies suis neophytis præscribunt per quos se in pœnitentiam exerceant: quibus demum transactis, in Euangelicæ gratię communionem ipsos admittunt. De plurimis Anabaptistarum loquor: iis præsertim qui spirituales haberi mirè gaudent, eorúmque sodalibus Iesuitis, & similibus quisquiliis. Tales scilicet fructus profert spiritus ille vertiginis, vt pœnitentiam, quæ in totam vitam proroganda est homini Christiano, paucis dieculis terminet.

Matt.3.2
Matt.4.17
Act.20.21
Matt.3.2
Isa.40.3
Fidē non dici priorem pœnitētia, quòd eam præcedat temporis interuallo.
*Vide Calu. Act. 20.21
Psal.130.4
Osea 6.1
De errore Anabaptistarū quorundā, Iesuitarum, & similium, qui certos dies suis neophytis præscribunt ad pœnitentiam.

3 Cæterùm de pœnitentia docti quidam viri, longè etiam ante hæc tempora, quum iuxta Scripturę regulam simpliciter & synceré loqui vellent, dixerunt constare duabus partibus, mortificatione & viuificatione.

Docti quidā etiā ante hæc tempora duas pœnitentiæ

partes constituisse: mortificationem (quam vulgò contritionem vocant) & viuificationem, quam ipsi perperā interpretantur cōsolationem ex sensu misericordiæ Dei: quum potiùs rectè viuendi studium significet.

Mortificationem interpretantur animæ dolorem, & terrorem ex agnitione peccati & sensu iudicij Dei conceptum. Vbi enim quis in veram peccati cognitionem adductus est, tum verè peccatum odisse & execrari incipit: tum sibiipsi ex animo displicet, miserum se & perditum fatetur, & alium se esse optat. Adhæc vbi sensu aliquo iudicij Dei tactus est (alterum enim ex altero protinus sequitur) tum verò perculsus ac consternatus iacet, humiliatus ac deiectus tremit, animū despondet, desperat. Hæc prior pœnitentiæ pars, quam vulgò Contritionem dixerunt. Viuificationem interpretantur consolationem quæ ex fide nascitur: vbi scilicet homo, peccati conscientia prostratus, ac Dei timore perculsus, postea in Dei bonitatem, in misericordiam, gratiam, salutem, quæ est per Christū, respiciens, sese erigit, respirat, animum colligit, & velut è morte in vitam redit. Ac voces quidem istæ, si modò recta constet interpretatio, vim pœnitentiæ satis commodè exprimunt: sed quòd viuificationem accipiunt pro lætitia quam recipit animus ex perturbatione & metu sedatus, non assentior: quum potius sanctè piéque viuendi studium significet, quod oritur ex renascentia: quasi diceretur hominem sibi mori vt Deo viuere incipiat.

Alios, duas ponere pœnitentiæ formas, alterā Legalē alteram Euangelicam: & proponuntur vtriusq; exēpla ex Scriptura.

4 Alij, quia videbant variè hoc nomen in Scriptura acceptum, duas posuerunt pœnitentiæ formas: quas vt nota aliqua distinguerent, alterā legalem dixerunt, qua peccator peccati cauterio vulneratus, & terrore iræ Dei attritus, in ea perturbatione constrictus hæret, nec se explicare potest. Euangelicam alteram, qua peccator grauiter quidem apud se afflictus, altius tamen emergit, & Christum, vulneris sui medicinam, terroris consolationem, miseriæ portum apprehendit. Legalis pœnitentiæ exempla esse volunt, Cain, Saul, Iudam: quorum pœnitentiam dum Scriptura nobis commemorat, intelligit, peccati sui grauitate agnita, iram Dei timuisse: sed Deum duntaxat vltorem & iudicem cogitantes, in eo sensu defecisse. Ergo eorum pœnitentia non aliud fuit quam quoddam inferorum atrium, quò iam in hac vita ingressi, cœperunt a facie iræ maiestatis Dei pœnas dare. Euangelicam pœnitentiam videmus in omnibus qui peccati aculeo apud se exulcerati, fiducia autem misericordiæ Dei erecti & recreati, ad Dominum conuersi sunt. Perterritus est Ezechias accepto mortis nuncio: sed flens orauit, & in Dei bonitatem intuitus, fiduciam recepit. Conturbati sunt Niniuitæ horribili denuntiatione excidij: sed induti sacco & cinere orarunt, sperantes fore vt conuerti posset Dominus, & auerti à furore iræ suæ. Confessus est Dauid se nimium peccasse in recensendo populo: sed adiecit, Aufer Domine iniquitatem serui tui. Agnouit adulterij crimen, obiurgante Nathan, & se coram Domino prostrauit: sed veniam simul expectauit. Talis fuit eorum pœnitentia qui ad prædicationem Petri compuncti sunt corde: sed Dei bonitate confisi, addiderunt, Quid faciemus viri fratres? Talis & Petri ipsius, qui fleuit quidem amarè, sed sperare non desiit.

Gen 4.13
1.Sam.15.30
Matt.27.4
2.Reg.20.2
Isa.38.1
Ionæ 3.5
2.Sam.24.10
2.Sam.12.13, & 16
Act.2.37
Matt.26.75
Luc.22.62

Act.20.21

Vera definitio pœnitentiæ ex Scriptura: & pœnitentia, licet à fide separari non possit, debere tamen distingui.

5 Hæc quanquam omnia vera sunt, nomen tamen ipsum Pœnitentiæ (quatenus ex Scripturis assequi possum) aliter accipiendum est. Nam quòd fidem sub pœnitentia complectuntur, pugnat cum eo quod Paulus in Actis dicit, se Iudæis ac Gentibus testificatum in Deum pœnitentiam, & fidem in Iesum Christum. Vbi tanquam duo diuersa, pœnitentiam & fidem enumerat. Quid igitur? An vera pœnitentia citra fidem consistere potest? Minimè. Verùm etsi separari non possunt, distingui tamen debēt. Quemadmodum sine spe fides non est, & tamen fides ac spes varia sunt: ita pœnitentia & fides, quanquam perpetuo inter se vinculo cohærent, magis tamen coniungi volunt quàm confundi. Equidem nec me latet, sub Pœnitentiæ nomine totam ad Deum conuersionem comprehendi,

cuius pars non postrema fides est: sed quo sensu, facillimè apparebit vbi vis ac natura eius explicata fuerit. Pœnitentiæ nomen Hebræis à cõuersione vel reditu, Græcis a mentis consiliíque mutatione deductum est: nec vtrique etymologiæ res ipsa malè respondet: cuius summa est, vt à nobis demigrantes, ad Deum conuertamur: & deposita pristina mente, nouam induamus. Quamobrem non malè, meo quidem iudicio, sic pœnitentia definiri poterit, Esse veram ad Deum vitæ nostræ conuersioné, à syncero serióque Dei timore profectam, quæ carnis nostræ veterísque hominis mortificatione & spiritus viuificatione cõstet. In eum sensum accipiendæ sunt conciones omnes quibus vel Prophetæ quondã, vel Apostoli postea sui temporis homines ad pœnitentiam hortabantur. Hoc enim contendebant vnũ, vt peccatis suis confusi, ac diuini iudicij timore puncti, coram eo procidꝛrent & humiliarentur in quem deliquerãt, ac vera resipiscentia in rectam eius viam se reciperẽt. Ideo hæc promiscuè vsurpantur apud ipsos eodem significatu, Conuerti seu reuerti ad Dominum, Resipiscere, & pœnitentiam agere. Vnde etiã & Sacra historia pœnitentiam dicit agi post Deum, vbi homines qui in suis cupiditatibus, eo posthabito, lasciuiebant, incipiunt verbo eius obsequi: & duci suo præsto sunt ad pergendum quò vocauerit. Et fructus pœnitentia dignos proferre dixerunt Iohannes & Paulus, pro vitam ducere quæ eiusmodi resipiscentiam in cunctis actionibus referat ac testetur.

Matt.3.2
1.Sam.7.3
Luc.3.8
Rom.6.4
Act.26.20

6 Sed antequam vltrà procedimus, definitionem à nobis positam dilucidiùs enarrare conducet. In qua tria sunt præcipuè capita consideranda. Primùm, quum vitæ ad Deum conuersionem nuncupamus, transformationem requirimus, non in operibus tantùm externis, sed in anima ipsa: quæ vbi vetustatem suam exuerit, tum demum operum fructus renouationi suæ respondentes ex se pariat. Quod dum vult exprimere Propheta, iubet vt cor nouum sibi faciant quos ad pœnitentiam vocat. Vnde Moses sæpius ostensurus quomodo rite ad Dominum conuerterentur Israelitæ pœnitentia ducti, docet vt id fiat ex toto corde, & ex tota anima (quam loquutionem videmus à Prophetis subinde repetitam) & cordis circuncisionem nominans, interiores affectus excutit. Nullus tamen locus est ex quo meliùs perspicere liceat quæ sit germana pœnitentiæ proprietas, quàm ex cap 4. Ieremiæ, Si reuerteris Israel, inquit Dominus, ad me reuertere. Arate vobis aruum, & nolite serere super spinas. Circuncidimini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum. Vide quomodo nihil effecturos denuntiet in studio iustitiæ capessendo nisi reuulsa in primis ex penitissimo corde impietas fuerit. Et quò penitus eos afficiat, monet cum Deo esse negotium, apud quem tergiuersando nihil proficitur: quia cor duplex odio habet. Eam ob rem præposteros hypocritarum conatus irridet Isaias, qui externam in ceremoniis resipiscentiam strenuè quidem moliebantur: at interim fasciculos iniquitatis, quibus colligatos tenebant pauperes, dissoluere non curabant. Vbi etiam pulchrè ostendit, in quibus propriè sita sit officiis pœnitentia non ficta.

Dilucidior enarratio definitionis pœnitẽtiæ: vbi primũ ostenditur requiri cõuersionẽ ad Deũ, id est transformationem non in operibus tantùm externis, sed in anima ipsa.
Ezech.18.31
Iere.4.1,3,4
Isa.58.6

7 Secundum caput erat, quòd ex serio Dei timore docuimus ipsam proficisci. Prius enim quàm ad resipiscentiam mens peccatoris inclinetur, diuini iudicij cogitatione excitari oportet. Vbi autem hæc cogitatio penitus insederit, Deum aliquando tribunal conscensurum ad exigendã omnium dictorum factorúmque rationem: miserum hominem interquiescere non sinet, nec punctũ temporis respirare quin perpetuò ad meditãdum aliud vitæ institutum extimulet, quo se ad iudicium illud sistere securè queat. Quare Scriptura sæpe, dum ad pœnitentiam cohortatur, iudicij mentionem iniicit: vt apud Ieremiam, Ne fortè egrediatur vt

Secundò ostenditur pœnitentiã ex serio Dei timore proficisci: vbi etiam agitur de tristitia quæ secundum Deum est.
Iere.4.4

Act.17.30 ignis furor meus, & non sit qui extinguat, propter malitiam operum vestrorum. In concione Pauli ad Athenienses, Et tempora quidem huius ignorantiæ quum hactenus dissimularit Deus, nunc annuntiat hominibus vt omnes vbique pœnitentiam agant: eo quòd statuit diem in quo iudicaturus est orbem in æquitate: & aliis compluribus in locis. Interdum à punitionibus iam irrogatis, Deum esse iudicem declarat: quò peccatores secum reputent, peiora sibi imminere nisi maturè resipuerint. Exemplum habes Deuteronomij vicesimonono. Quoniam verò à peccati horrore & odio conuersio inchoatur, ideo tristitiam quæ secùdùm 2.Cor.7.10 Deum est, pœnitentiæ causam facit Apostolus. Tristitiam autem secundùm Deum appellat, vbi non pœnam modò exhorremus, sed peccatum ipsum, ex quo displicere Deo intelligimus, odimus & execramur: nec mirum, quia nisi acriter pungimur, non posset corrigi carnis nostræ pigrities: imò non sufficerent eius stupori & socordiæ punctiones, nisi ferulas exerendo altiùs penetraret Deus. Accedit etiam contumacia, quam velut malleis contundi necesse est. Ergo seueritatem, qua Deus vtitur minando, ingenij nostri prauitas ab eo extorquet: quia dormientes frustra blandè alliceret. Testimonia non recito quæ passim occurrunt. Alia etiam ratione timor Dei pœnitentiæ principium est: quia etsi omnibus virtutum numeris absoluta sit hominis vita, nisi ad Dei cultum referatur, laudari quidem poterit à mundo: sed in cœlo mera abominatio erit; quando præcipua iustitiæ pars est, suum ius & honorem Deo reddere, quo impiè fraudatur vbi nobis propositum non est subiicere nos eius imperio.

Tertiò explicatur quod dictũ fuerat, pœnitentiã cõstare duabus partibus, carnis mortificatione & Spiritus viuificatione.

8 Tertiò loco explicandum restat quale sit istud quod dicimus, pœnitentiam duabus partibus constare: mortificatione scilicet carnis, & spiritus viuificatione. Id Prophetæ licet pro carnalis populi captu simpliciùs & rudiùs, liquidò tamen exprimunt, quum dicunt, Desine à malo. & fac bonitatem. Item, Lauamini, mundi estote, auferte malum operum vestrorum ab oculis meis. Quiescite agere peruersè, discite benefacere, quærite iudicium, subuenite oppresso, &c. Quum enim à malitia reuocant, totius carnis interitum exigunt, quæ malitia & peruersitate referta est. Res prorsus difficilis & ardua, nos ipsos exuere, & à natiuo ingenio demigrare. Neque enim caro bene interiisse putanda est, nisi quicquid à nobis habemus, abolitum fuerit. Sed quum vniuersus carnis affectus sit inimicitias sit aduersus Deum, primus ad obedientiam Legis eius ingressus est illa naturæ nostræ abnegatio. Postea renouationem designant à fructibus qui inde consequuntur, iustitia, iudicio & misericordia. Siquidem non fuerit talibus officiis rite defungi, nisi mens primum ipsa & cor iustitiæ, iudicij, misericordiæ affectum induerint: id fit quum Dei Spiritus intinctas sua sanctitate animas nostras nouis & cogitationibus & affectibus ita imbuit, vt nouæ iure haberi queant. Et certè vt naturaliter sumus auersi à Deo, nisi præcedat abnegatio nostri, nunquam ad id quod rectum est tendemus. Ideo toties iubemur exuere veterem hominem: renuntiare mundo & carni: concupiscentiis nostris valere iussis, renouari spiritu mentis nostræ. Nomen porrò ipsum Mortificationis admonet quàm difficile sit obliuisci prioris naturæ: quia hinc colligimus, non aliter nos formari ad Dei timorem, & pietatis initia discere, nisi vbi gladio Spiritus violenter mactati in nihilum redigimur: quasi pronuntiaret Deus, vt censeamur inter suos filios, opus esse communis naturæ interitu.

Psal.34.15
Isa.1.16
Rom.8.4

Rom.6.6

Et carnis mortificationem & Spiritus

9 Vtrunque ex Christi participatione nobis contingit. Nam si verè morti eius cõmunicamus, eius virtute crucifigitur vetus noster homo, & peccati corpus emoritur, ne amplius vigeat primæ naturæ corruptio.

Si re-

Si resurrectionis sumus participes, per eã suscitamur in vitæ nouitatem, quæ Dei iustitiæ respondeat. Vno ergo verbo pœnitentiam interpretor regenerationem, cuius non alius est scopus nisi vt imago Dei quæ per Adæ transgressionem fœdata, & tantum non obliterata fuerat, in nobis reformetur. Sic docet Apostolus, quum ait, *Nos autem reuelata facie gloriam Domini repræsentantes, in eandem imaginem transformamur ex gloria in gloriam, tanquam à Domini Spiritu. Item, Renouamini spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem, qui secundùm Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis. Item alibi, Induentes nouum hominem, qui renouatur ad agnitionem & imaginem eius qui creauit illũ. Proinde ista regeneratione in Dei iustitiam, Christi beneficio instauramur, à qua per Adam excideramus: quo modo in integrum restituere placet Domino quoscunque in vitæ hæreditatem cooptat. Atque hæc quidem instauratio non vno momento, vel die, vel anno impletur, sed per continuos, imò etiam lentos interdum profectus abolet Deus in electis suis carnis corruptelas: repurgat eos sordibus, sibíque in templa consecrat, sensus eorum omnes ad veram puritatem renouans, quò se tota vita exerceant in pœnitentia: sciántque huic militiæ nullum nisi in morte esse finem. Quo maior est impuri rabulæ & apostatæ Staphyli cuiusdam improbitas: qui statum præsentis vitæ cum gloria cœlesti à me confundi nugatur, dum imaginem Dei ex Paulo interpretor sanctitatem & iustitiam veracem. Quasi verò vbi res aliqua definitur, nõ quærenda sit ipsa integritas & perfectio. Neque tamen locus negatur incrementis: sed quatenus ad Dei similitudinem propius quisque recedit, in eo dico fulgere imaginem Dei. Huc vt perueniant fideles, stadium pœnitentiæ, in quo tota vita currant, illis Deus assignat.

Viuificationem ex Christi participatione nobis contingere: priorẽ ex morte eius, posteriorem ex resurrectionis communicatione. Itaq; pœnitentiam esse reformationem imaginis Dei in nobis, & instaurationem in Dei iustitiã Christi beneficio: eanldẽ instaurationem nõ vno momento impleri in nobis.

*2.Cor.3.18
Ephes.4.23
Colos.3.10
Staphylus.

10 Sic ergo à peccati seruitute liberantur filij Dei per regenerationé, non vt quasi plenam libertatis possessionem iam adepti, nihil amplius molestiæ à carne sua sentiant: sed vt illis maneat perpetua certaminis materia, vnde exerceantur: neque exerceantur modò, sed infirmitatem quoque suam meliùs discant. Atque in ea re omnes sanioris iudicij scriptores inter se consentiunt, manere in homine regenerato mali fomitem, vnde perpetuò scateant cupiditates quæ ipsum ad peccandum illiciant & extimulent. Fatentur etiam, sanctos illo concupiscendi morbo adhuc ita implicitos teneri, vt obstare nequeant quin subinde vel ad libidinem, vel ad auaritiã, vel ad ambitionem, vel ad alia vitia titillentur & incitentur. Neque opus est multum inuestigando laborare quid hîc veteres senserint: quando vnus *Augustinus sufficere ad id potest, qui fideliter magnáq; diligentia omnium sententias collegit. Ex illo igitur sumant lectores, siquid de sensu antiquitatis habere certi volent. Porrò inter illum & nos hoc discriminis videri potest interesse, quòd ipse quidé quum fideles concedat, quandiu in corpore mortali habitant, sic illigatos teneri concupiscentiis vt non possint non cõcupiscere, eum tamen morbum peccatum vocare non audet: sed ad illum designandum infirmitatis nomine contentus, tunc demũ fieri peccatum docet vbi vel opus vel consensus ad conceptionem vel apprehensioné accedit: hoc est, quãdo primæ appetitioni cedit voluntas: nos autem illud ipsum pro peccato habemus, ꝙ aliqua omnino cupiditate contra Legem Dei homo titillatur: imò ipsam prauitatem, quæ eiusmodi cupiditates nobis generat, asserimus esse peccatum. Docemus itaque in sanctis, donec mortali corpore exuantur, semper esse peccatum: quia in eorum carne residet illa concupiscendi prauitas quæ cum rectitudine pugnat. Neque tamen semper à peccati nomine abstinet: sicuti quum dicit, Hoc Peccati nomine appellat Paulus vnde oriuntur cuncta peccata, in carnalé scilicet concupis-

Manere in sanctis oĩbus dũ habitãt in mortali corpore, certaminis materiam cum carne sua: sicq; sensisse omnes sani iudicij scriptores Ecclesiasticos: Augustinũ inprimis, qui hunc mali fomitẽ, & concupiscendi morbum in electis vocat infirmitatẽ, aliquando etiã peccatum, & reuera esse peccatum. Vide Calu. cõtra Pighiũ. Item ad Concilium Tridentinum, pluribus locis.

*Lib. ad Bonif. 4.
Lib. 1. & 2. contra Iulianum.

Sermo 6. de verb. Apost.

centiam. Hoc quantum ad sanctos pertinet, regnum amittit in terra, perit in cœlo. Quibus verbis fatetur, quatenus obnoxij sunt fideles concupiscentiis carnis, peccati esse reos.

Ephes. 5.26,27

Dictũ superiori sectione, cõfirmatur Pauli testimonio, & ex summa pręceptorũ Dei. Quod autem dicitur De⁹ purgare Ecclesiam ab omni peccato, ostẽditur referri ad reatũ potius quàm ad ipsã peccati materiam: quod habitare non desinit in regeneratis (sed regnare desinit) licet non imputetur.

11 Quòd autem Deus Ecclesiam suam purgare ab omni peccato dicitur, quòd eam liberationis gratiam per Baptismum pollicetur, & in electis suis implet: ad reatum potius referimus quàm ad ipsam peccati materiam. Præstet hoc quidem Deus, suos regenerando, vt peccati regnum in ipsis aboleatur: (virtutem enim Spiritus subministrat, qua superiores in certamine victorésque fiant) sed regnare tantùm, non etiam habitare desinit. Proinde sic dicimus veterem hominem crucifixum esse, legem peccati sic abolitam esse in filiis Dei, vt reliquiæ tamen supersint: non vt dominentur, sed vt eos suæ infirmitatis conscientia humilient. Et illas quidem fatemur non imputari, acsi non essent: sed hoc simul Dei misericordia fieri contendimus vt ab hoc reatu liberentur sancti, qui meritò aliàs peccatores & rei coram Deo forent. Neque verò hanc sententiam confirmare difficile nobis erit: quando extant in eã rem clara Scripturæ testimonia. Quid enim apertius volumus quàm quod ad Rom. 7. clamat Paulus? Primùm, illic eum in hominis regenerati persona loqui, cùm nos alibi ostendimus, tum Augustinus firmis rationibus euincit. Taceo ꝙ Mali & Peccati vocabulis vtitur. Vt voces illas cauillari possint qui reclamare nobis volent, quis tamen repugnantiã aduersus Legẽ Dei, malũ esse neget? quis impedimentum iustitiæ neget esse peccatum? quis deniq; non cõcedat culpam inesse, vbi est spiritualis miseria? Atqui ista omnia de hoc morbo à Paulo prædicantur. Deinde habemus certã à Lege demonstrationẽ, qua breuiter tota hæc quęstio expediri potest. Iubemur enim Deum diligere ex toto corde, ex tota anima, ex totis facultatibus. Quum ita omnes animę nostræ partes Dei amore occupari deceat certũ est eos pręcepto non satisfacere qui vel leuiculam appetitionẽ corde recipere, vel vllam omnino cogitationem animo admittere possunt, quæ eos ab amore Dei in vanitatẽ abducat. Quid enim? annon illę sunt animę facultates, subitis motionibus affici, sensu apprehendere, mente concipere? Istæ igitur quum vanis & prauis cogitationibus aditum ad se patefaciunt, annon ostendunt se tantundem ab amore Dei esse vacuas? Quare qui nõ fatetur omnes carnis cupiditates esse peccata: illum verò concupiscendi morbum, quem fomitem appellant, esse peccati scaturiginem: ille transgressionem Legis peccatum esse neget necesse est.

Rom. 6.6
Rom. 7.6

Hic & sect. 13. ostenditur, omnes hominum cupiditates malas esse, & peccati reas, non quatenus naturales, sed quia omnes sunt inordinatæ ꝓpter naturę corruptionem. Sícq; sensisse Augustinum, si propius expenditur, confirmatur ex multis scriptorũ eius locis. Ad Bonifac.

12 Si cui absurdum videtur, ita in vniuersum damnari cupiditates omnes quibus homo naturaliter afficitur, quum à Deo inditæ sint naturæ authore: respondemus, nos nequaquã eas appetitiones damnare quas hominis ingenio Deus sic à prima creatione insculpsit, vt inde eradicari nisi cum ipsa humanitate non possint: sed tantùm insolentes effrenéiq; motus qui cum Dei ordinatione pugnant. Iam verò quum ob naturæ prauitatem omnes facultates adeò vitiatæ sint ac corruptæ, vt in omnibus actionibus emineat perpetua ἀταξία & intemperies: quia ab eiusmodi incontinentia separari nequeunt appetitiones, ideo vitiosas esse contendimus. Aut (si paucioribus verbis summam habere libet) omnes hominum cupiditates malas esse docemus, & peccati reas peragimus: non quatenus sunt naturales, sed quia inordinatæ: inordinatas autem esse, quia ex natura corrupta & polluta nihil puri nec synceri prodire potest. Neque verò ab hac doctrina tantum discedit Augustinus quãtum in speciem apparet. Dum inuidiam plus æquo reformidat, qua eum grauare studebant Pelagiani, à peccati nomine interdum abstinet: quum tamen scribit, manente in sanctis peccati lege, tolli duntaxat reatum, satis indicat se non adeò à sensu nostro abhorrere.

13 Affe-

13 Afferemus alias aliquot sententias vnde meliùs appareat quid senserit. Lib. secundo contra Iulianum: Lex ista peccati & remissa est regeneratione spirituali, & manet in carne mortali: remissa scilicet, quia reatus solutus est in sacramento quo regenerantur fideles: manet autem, quia operatur desideria, contra quæ dimicant & fideles. Item, Lex itaque peccati (quæ in tanti quoque Apostoli membris erat) remittitur in baptismate, non finitur. Item, Legem peccati, cuius manentis solutus est in baptismo reatus, Ambrosius vocauit iniquitatem: quia iniquum est vt caro concupiscat aduersus spiritum. Item, Mortuum est peccatum in eo reatu quo nos tenebat: & donec sepulturæ perfectione sanetur, rebellat & mortuum. Lib. 5. etiamnum apertiùs: Sicut cæcitas cordis & peccatũ est, quo in Deum non creditur: & pœna peccati, qua cor superbum digna animaduersione punitur, & causa peccati quum aliquid cæci cordis errore committitur: ita concupiscentia carnis aduersus quam bonus concupiscit spiritus, & peccatum est, quia illi inest inobedientia contra dominatum mentis: & pœna peccati, quia reddita est meritis inobediẽtis: & causa peccati defectione consentientis, vel contagione nascentis. Vocat hîc sine ambiguitate peccatum: quia prostrato iam errore, & confirmata veritate, calumnias minus veretur. Quemadmodum & in Iohannem, homil. 41. vbi ex animi sui sensu sine contentione loquitur, Si carne seruis legi peccati, fac quod ait ipse Apostolus, Non regnet peccatum in mortali vestro corpore, ad obediendum desideriis eius. *Rom. 6.12* Non ait, non sit: sed, non regnet. Quandiu viuis, peccatum necesse est esse in membris tuis: saltem regnum illi auferatur, non fiat quod iubet. Qui concupiscentiam non esse peccatum defendunt, illud Iacobi obiicere solent, Concupiscentia postquam conceperit, parit peccatum. *Iacob. 1.15* Atqui nullo negotio hoc refellitur: nisi enim de solis operibus malis, vel de peccatis actualibus intelligamus ipsum loqui, ne mala quidem voluntas in peccato deputabitur. Ex eo autem quòd flagitia & praua facinora concupiscentiæ partus vocat, atque iis ipsis Peccati nomen tribuit, nõ protinus sequitur quin concupiscere, res mala sit, & coram Deo damnabilis.

Contra Anabaptistas quosdam, qui phreneticam intemperiẽ pro spirituali regeneratione cõminiscũtur: nempe in statum innocentiæ iam restitutos Dei filios, non oportere amplius solicitos esse de carnis libidine refrænanda, sed tantùm Spiritũ ducem sequendum.

14 Anabaptistæ quidam hoc seculo, phreneticam nescio quam intemperiem pro spirituali regeneratione comminiscuntur: nempe in statum innocentiæ restitutos Dei filios, iam non oportere solicitos esse de libidine carnis refrænanda: Spiritum ducem subsequendum esse, sub cuius actione nunquam aberratur. Incredibile esset hominis mentem eò vesaniæ prolabi, nisi palàm & fastuosè suum hoc dogma deblaterarent. Prodigiosum certè quidem est: sed tales sacrilegæ audaciæ pœnas luere æquum est qui veritatem Dei in mendacium vertere animum induxerunt. Itane delectus omnis turpis & honesti, iusti & iniusti boni & mali, virtutis & vitij tolletur? Tale, inquiunt, discrimẽ est ex maledictione veteris Adæ, à qua nos per Christum exempti sumus. Ergo inter scortationem & castitatem, synceritatem & astutiam, veritatem & mendacium, æquitatem & rapinam, nihil iam intererit. Tolle (inquiunt) vanam formidinem. Spiritus nihil tibi mali imperabit, modò securè & intrepidè illius actioni te permittas. Quis ad hæc prodigia non obstupescat? Popularis tamen est philosophia apud eos qui libidinum amentia excæcati, sensum communem exuerunt. Sed quem, obsecro, Christum nobis fabricantur, & quem spiritum eructant? Nos enim Christum vnum, eius vnum Spiritum recognoscimus quem Prophetæ commendarunt, Euangelium exhibitum prædicat, de quo nihil illic tale audimus. Spiritus ille non est homicidij, scortationis, ebrietatis, superbiæ, contentionis, auaritiæ, fraudis patronus: sed Author dilectionis, pudicitiæ, sobrietatis, modestiæ, pacis, moderationis, veritatis. Non est vertiginosus, & qui præceps

per fas & nefas inconsideratè ruat, sed plenus sapientiæ & intelligentiæ, qua rite inter iustum & iniustum discernat. Non instigat ad dissolutam effrænémque licentiam: sed prout licitum ab illicito discriminat, modū moderationémque seruare docet. Quid tamen diutius in refellenda belluina ista rabie laboramus? Christianis Spiritus Domini non turbulentū est phantasma, quod vel ipsi per somnium pepererint, vel ab aliis confictum acceperint: sed eius notitiā à Scripturis religiose petunt, vbi duo hæc de ipso traduntur: nobis in sanctificationem datum esse, quò ab immunditiis & inquinamentis purgatos, in obedientiam diuinæ iustitiæ deducat: quæ obedientia constare nequit nisi domitis subactísque cōcupiscentiis, quibus isti habenas laxare volunt. Deinde sic nos eius sanctificatione purgari, vt multis vitiis multáque infirmitate obsideamur quādiu inclusi sumus mole corporis nostri. Quò fit vt longo interuallo à perfectione dissiti, proficere semper aliquid, & vitiis irretiti cum illis quotidie luctari necesse habeamus. Vnde etiam consequitur, excussa desidia & securitate, intentis animis vigilandum esse, ne carnis nostræ insidiis incauti circunueniamur. Nisi fortè confidimus nos maiores progressus fecisse quàm Apostolum, qui tamen fatigabatur ab angelo Satanæ, quo virtus in infirmitate perficeretur: & qui illam carnis & spiritus diuisionem in sua carne non fictè repræsentabat.

2.Cor 12.15
Rom.7.6

2.Cor 7 11

Declaratio septem causarum, vel effectuum, vel partiū, aut affectionū pœnitentiæ quas recēset Paulus.

15 Quòd autem Apostolus in descriptione pœnitentiæ septem eius vel causas, vel effectus, vel partes enumerat, id optima causa facit: sunt autem studium aut solicitudo, excusatio, indignatio, timor, desiderium, zelus, vindicta. Neque absurdum videri debet quòd statuere non audeo causæne an effectus censeri debeant: vtrunq; enim disputari potest. Possunt etiam vocari affectiones cum pœnitentia coniunctę: sed quia omissis illis quæstionibus, intelligere licet quid Paulus velit, simplici expositione contenti erimus. Dicit ergo ex tristitia quæ secundùm Deum est, excitari *solicitudinem. Nam qui serio displicentiæ sensu tangitur quòd in Deum suum peccarit, simul extimulatur ad diligentiam & attentionem, vt à Diaboli laqueis penitus se explicet, vt ab eius insidiis melius sibi caueat, ne à Spiritus sancti gubernatione posthac excidat, ne securitate opprimatur. Proxima est excusatio, quæ hoc loco non defensionem significat qua peccator ad effugiendum Dei iudicium, vel se deliquisse neget, vel culpam extenuet: sed purgationem, quæ in deprecatione magis posita sit quàm causæ fiducia. Qualiter filij non reprobi dum errata sua agnoscunt & confitentur, deprecationem tamen adhibent: atque vt ea locum habeat, quibus possunt modis testantur, se minimè abiecisse eam quam parentibus debent reuerentiam: denique sic excusant, non vt se iustos esse ac innocentes probent, sed tātùm vt veniam obtineant. Sequitur indignatio, qua peccator secum intus fremit, secum expostulat, sibi irascitur, dum suam peruersitatem suámque in Deum ingratitudinem recognoscit. Timoris nomine intelligit illam trepidationem quæ mentibus nostris incutitur, quoties cogitamus & quid nos simus meriti, & quàm horribilis sit iræ diuinæ seueritas in peccatores. Mirabili enim inquietudine tunc nos vexari necesse est, quæ tum ad humilitatem nos erudit, tum cautiores in posterum reddit. Quòd si oritur ex timore solicitudo, de qua prius dixerat, videmus quo nexu hæc inter se cohæreant. Desiderium videtur mihi posuisse pro sedulitate in officio & obsequendi alacritate, ad quam maximè prouocare nos debet delictorum nostrorum agnitio. Huc quoque pertinet zelus quem continuò subiungit: ardorem enim significat quo accendimur vbi aculei illi nobis admouentur: Quid feci? Quò me præcipitaueram, nisi mihi Dei misericordia subuenisset? Postrema est vindicta: quo enim seueriores in nos

**Studium, aut solicitudo.*

Excusatio.

Indignatio.

Timor.

Desiderium.

Zelus.

Vindicta.

ſumus, & acriore cenſura quæſtionem habemus de peccatis noſtris, eo debemus ſperare magis propitium ac miſericordem Deum. Et certè fieri non poteſt quin anima diuini iudicij horrore perculſa partes vltionis in exigenda de ſe pœna occupet. Sentiunt ſanè pii quales pœnæ ſint pudor, confuſio, gemitus, diſplicentia ſui, & reliqui affectus qui ex ſeria delictorum recognitione naſcuntur. Meminerimus tamen modum eſſe tenendum, ne triſticia nos abſorbeat: quia nihil magis procliue eſt trepidis conſcientiis quàm in deſperationem ruina. Et hoc quoque artificio Satan quoſcunque videt metu Dei proſtratos, in profundum illum mœroris gurgitem magis ac magis demergit, ne vnquam aſſurgant. Non poteſt quidem nimius eſſe timor qui in humilitatem deſinit, neque diſcedit à ſpe veniæ. Semper tamen ex Apoſtoli præcepto cauendum, ne peccator, dum ſe ad diſplicentiam ſolicitat, nimia formidine oppreſſus deficiat: quia hoc modo refugitur Deus qui per pœnitentiam nos ad ſe vocat. Qua de re vtilis eſt etiam admonitio Bernardi, Neceſſarius dolor pro peccatis ſi non ſit continuus. Suadeo reflectere pedem interdum à moleſta & anxia recordatione viarum veſtrarum, & euadere ad planiciem ſerenæ memoriæ beneficiorum Dei. Miſceamus abſynthio mel, vt ſalubris amaritudo ſalutem dare queat: cum immiſto dulcore temperata bibetur: & ſi de vobis in humilitate ſentitis, ſentite & de Domino in bonitate.

Modum tenendum eſſe in eiuſmodi vi‑ dicta & timore, oſtenditur ex Paulo, & illuſtratur egregia Bernardi admonitione.

2.Cor.2.3

Serm.11.in Cant.

16 Iam & pœnitentiæ fructus quales ſint, intelligi poteſt: nempe officia pietatis erga Deum, charitatis erga homines, atque hæc in tota vita ſanctimonia, ac puritas. Denique quo maiore quiſque ſtudio vitam ſuam exigit ad normam Legis Dei, eò certiora pœnitentiæ ſuæ ſigna edit. Itaque Spiritus ſæpe dum nos ad pœnitentiam hortatur, nunc ad ſingula Legis præcepta, nunc ad officia ſecundæ tabulæ nos reuocat: quanquam aliis locis poſtquam immunditiem damnauit in ipſo fonte cordis, deinde ad externa teſtimonia deſcendit quæ ſynceram reſipiſcentiam commendant. Cuius rei tabulam in deſcriptione vitæ Chriſtianæ mox ſubiiciam lectorum oculis. Non colligam ex Prophetis teſtimonia quibus partim ſubſannant eorum ineptias qui ceremoniis contendunt Deum placare, oſtendúntque mera eſſe ludicra: partim verò externam vitæ integritatem docent non eſſe caput pœnitentiæ, quia Deus cor intuetur. Quiſquis mediocriter in Scriptura verſatus fuerit, per ſe, abſque alterius monitu, intelliget, vbi cum Deo negotium eſt, nihil agi niſi ab interiore cordis affectu incipimus. Et Ioelis locus aliis intelligendis non parum valebit, Scindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra. Vtrunque etiam breuiter expreſſum eſt his Iacobi verbis, Mundate ſcelerati manus, purgate corda duplices: vbi priori quidem membro acceſſio ponitur, fons tamen & principium deinde monſtratur, nempe abſtergendas eſſe occultas ſordes, vt altare in ipſo corde erigatur Deo. Sunt præterea & externa aliqua exercitia, quibus priuatim veluti remediis vel ad nos humiliandos, vel ad domandam carnem noſtram vtimur: publicè verò ad reſipiſcentię teſtificationem. Emanant autem ab illa vindicta de qua loquitur Paulus: ſiquidem hęc afflicti animi ſunt propria, in ſqualore, gemitu, lachrymis eſſe: fugere ſplendorem & quēlibet apparatum, omnibus deliciis ſe abdicare. Deinde is qui ſentit quantum malum ſit carnis rebellio, remedia omnia quærit quibus coerceat. Præterea qui bene cogitat quàm graue ſit violaſſe Dei iuſtitiam, quieſcere non poteſt donec in ſua humilitate gloriam dederit Deo. Eiuſmodi exercitia ſæpe commemorant vetuſti ſcriptores quum de pœnitentię fructibus loquuntur. Quanquam autem vim pœnitentię minime in illis reponunt: veniam tamen mihi dabũt lectores ſi dixero quod ſentio: plus ęquo certè inſiſtere in his mihi videntur

Pœnitentię fruct⁹, pietas erga Deum, charitas erga homines, ſanctitas & puritas in tota vita: ſed illa omnia ab interiore cordis affectu debere incipere, vnde poſtea externa teſtimonia emergant. Vbi etiā de externis quibuſdam pœnitentię exercitiis, quæ plus æquo vrgere videntur vetuſti ſcriptores.

Ioel.2.13

Iacob.4.8

2.Cor.7.11

tam.

Ac siquis prudenter expendat, mihi (vt spero) assentietur, dupliciter eos modum excessisse. Nam quum tantopere vrgerent, ac immodicis elogiis commendarent corporalem illam disciplinam, hoc quidem consequebantur vt plebs eam maiore studio amplecteretur: sed quod longè maioris momenti esse debet, quodammodo obscurabant. Deinde in exigendis castigationibus fuerunt aliquanto rigidiores quàm ferat Ecclesiastica mansuetudo, quemadmodum alibi tractandum erit.

Ioel.2.12

Conuersionē cordis ad Deū, præcipuū esse pœnitentiæ caput: saccum & cinerem, fletū & ieiunium. à veterib9 ante Christū sæpe vsurpata tanquam publicę pœnitentię indicia: quorum tamen duo posteriora locum adhuc habere possunt ad deprecandam Dei iram in calamitosis Ecclesiæ temporibus.

17 Sed quia nonnulli, dum fletum, ieiunium & cinerem cùm alibi frequenter, tum præsertim apud Ioëlem commemorari audiunt, præcipuam resipiscentiæ partem ieiunio & fletu metiuntur, tollenda est eorum hallucinatio. Quod de conuersione totius cordis ad Dominum, déque scissione non vestimentorum sed cordis illic dicitur, resipiscentiæ proprium est: fletus autem & ieiunium, non vt perpetua aut necessaria eius effecta subnectuntur, sed specialem habent circumstantiam. Quoniam grauissimum Iudæis excidium imminere vaticinatus fuerat, iram Dei suadet anteuertere, non tantùm resipiscendo, sed mœroris indicia præ se ferendo. Qualiter enim promissa barba, impexo capillo, pulla veste, suppliciter se demittere solet reus ad conciliandam iudicis misericordiam: ita illos, quum rei agerentur coram Dei tribunali, eius seueritatem miserabili habitu deprecari oportebat. Quanquam autem cinis & saccus illis fortè temporibus magis conueniebant: fletus tamen & ieiunij valde oportunum fore inter nos vsum constat, quoties cladem aliquam aut calamitatem nobis minari visus fuerit Dominus. Se enim ad vltionem apparari & quodammodo armari denũtiat, vbi periculum apparere facit. Bene igitur Propheta, qui suos ad fletum & ieiunium hoc est ad reorum mœstitiam cohortatur, de quorum flagitiis constitutam quæstionem paulo antè dixerat. Quemadmodum nec malè hodie fecerint Ecclesiastici pastores, si dum impendentem suorum ceruicibus ruinam vident, ad ieiunium & fletum properandum vociferentur: modò quod est præcipuum maiore & interiore cura & opera semper vrgeant, scindenda scilicet esse corda, non vestimenta. Extra dubium est, nõ semper pœnitentiæ cohærere ieiuniũ, sed calamitosis temporibus peculiariter destinari: vnde & cum luctu coniungitur à Christo, dum Apostolos ab eius necessitate absoluit, donec sua præsentia orbati mœrore conficerentur: de solẽni ieiunio loquor. Nam piorum vita frugalitate & sobrietate temperata esse debet, vt in toto eius decursu quædam ieiunij species continenter appareat. Verùm tota illa res, quia rursus, vbi de Ecclesiæ disciplina agetur, expedienda erit, nunc parciùs à me attingitur.

Matt.9.15

Impropriè trãsferri ad externam illam professionem pœnitentiæ nomen.

Matt.11.21
luc.10.13

18 Hoc tamen adhuc inferam: quum ad hanc externam professionẽ transfertur nomen Pœnitentiæ, impropriè à genuino illo sensu quẽ posui deflecti. Neque enim tam est conuersio ad Deum quàm culpæ confessio, cum pœnæ & reatus deprecatione. Si pœnitentiam agere in cinere & cilicio, nihil aliud est, quàm testari displicentiam, vbi Deus ob graues offensas nobis irascitur. Atque hæc quidem cõfessionis species publica est, qua nos damnantes coram Angelis & mundo, præuenimus iudicium Dei. Nam eorum segnitiem coarguens Paulus qui peccatis suis indulgent, Si iudicaremus nosipsos (inquit) non à Deo iudicaremur. Sed homines facere palàm conscios & testes nostrę resipiscentiæ, nõ semper est necessariũ: priuatim autẽ Deo confiteri, pars est veræ pœnitentię quæ omitti nõ potest. Nihil enim minus consentaneũ quàm vt peccata ignoscat Deus, in quibus nobis ipsi blandimur: & ne in lucem proferat, prætegimus per hypocrisin. Nec tantùm quæ quotidie admittimus peccata fateri conuenit: verùm grauiores lapsus longiùs trahere nos debent: atque in memoriã reuocare quæ vidẽtur pridẽ sepulta: quod exẽplo suo nobis

1.Cor.11.31

Cõfessio publica nõ semper necessaria in peccatis, priuata apud Deũ nunquã omitti potest: in qua non tãtùm recens admissa fateri conuenit, sed

præscribit Dauid. Tactus enim recentis flagitij pudore, seipsum examinat vsque ad matris vterum, & agnoscit iã tunc fuisse corruptum & infectum carnis labe, neque id vt culpam suã extenuet: sicuti multi in turba se occultant, & alios secum inuoluendo, impunitatem captant. Lõgè aliter Dauid, qui ingenuè culpam exaggerat, quòd à prima infantia corruptus non desierit mala malis cumulare. Alio etiã loco tale præteritæ vitæ examen suscipit, vt adolescentiæ suæ peccatis misericordiam Dei imploret. Et certè tunc demũ soporem nobis esse excussum probabimus si gemendo sub onere, maláque nostra deflendo, leuationem à Deo petemus. Notandum præterea est, pœnitẽtiam cui assiduè incũbere iubemur, ab ea differre quæ velut à morte excitat qui vel turpius ceciderant, vel effræni licentia se proiecerant ad peccandum, vel quadã defectionis specie excusserant iugum Dei. Nam Scriptura sæpe dum hortatur ad pœnitentiam, quasi transitũ & resurrectionem à morte in vitam significat: & dum refert populũ egisse pœnitentiam, ab idololatria aliísque crassis sceleribus conuersum fuisse intelligit. Qua ratione Paulus luctum peccatoribus denuntiat, qui pœnitentiam non egerunt super lasciuiis, scortatione & impudicitia. hoc discrimen diligenter obseruandum est, ne vbi paucos audimus ad pœnitentiam citari, nobis supina obrepat securitas, quasi nihil amplius ad nos pertineret carnis mortificatio: cuius curã remittere non permittunt quæ nos semper titillant prauæ cupiditates, & quæ subinde pullulant vitia. Specialis ergo pœnitentia quæ à quibusdam tantũ exigitur, quos Diabolus à Dei timore abreptos exitialibus laqueis implicuit, ordinariam non tollit, cui per totum vitæ curriculum operã dare nos cogit naturæ corruptio.

grauioris lapsus ...licitus displicentia nos ad præteritorũ memoriam reuocare debet.

Psal.51.7

Psal.25.7

De speciali pœnitentia, quæ à sceleratis & aliis quibusdã exigitur: & de ordinaria, cui Dei Filios (perfectissimos etiã) tota vita dare operã oportet.

2.Cor.12.21

19 Porrò si verum est quod clarissimè constat, totã Euangelij summam duobus istis capitibus contineri, pœnitentia, & peccatorum remissione: annon videmus Dominum ideo gratis suos iustificare, quò eos simul Spiritus sui sanctificatione in veram iustitiam instauret? Iohannes angelus ante faciem Christi missus ad vias eius præparandas, prædicabat, Pœnitentiam agite: appropinquauit enim regnum cœlorum. Ad pœnitentiam inuitando, monebat vt se peccatores agnoscerent, suaq; omnia coram Domino damnata, quò carnis suæ mortificationem, ac nouam in Spiritu regenerationem totis votis expeterent. Regnum Dei annuntiando, ad fidem vocabat: siquidem per regnum Dei quod docebat in propinquo esse, remissionem peccatorum, salutem, vitam, & quicquid omnino in Christo assequimur, significabat: quare apud alios Euangelistas legitur, Venit Iohannes prædicans baptismum pœnitentiæ, in remissionem peccatorum. Quod quid aliud est, quàm vt peccatorum mole pressi & fatigati, ad Dominum se conuerterent, ac de remissione & salute spem conciperent? Sic & Christus suas conciones auspicatus est, Appropinquauit regnum Dei: pœnitentiam agite, & credite Euãgelio. Primùm declarat, thesauros misericordiæ Dei in se apertos: deinde pœnitentiam exigit: tum postremò fiduciam erga Dei promissiones. Itaque quum totam Euangelij summam breuiter complecti voluit, dixit se oportuisse pati, & resurgere à mortuis, prædicari in nomine suo pœnitentiam, & remissionem peccatorum. Id & Apostoli post eius resurrectionem prædicarunt, excitatum à Deo, ad dãdam pœnitentiam Israeli & remissionem peccatorum. Prædicatur pœnitentia in nomine Christi, quum per Euangelij doctrinam audiũt homines suas omnes cogitationes, suos affectus, sua studia corrupta & vitiosa esse: propterea necesse esse vt renascantur, si volunt ingredi in regnum Dei. Remissio peccatorum prædicatur, quum docentur homines, Christum sibi factum esse redemptionem, iustitiam, salutem, & vitam; cuius nomine gratis in Dei conspectu iusti ha-

Dominum ideo gratis suos iustificare, quò simul eos Spiritus sui sanctificatione in verã iustitiã instauret: ppterea Iohannem Christũ & Apostolos prædicasse pœnitentiã & remissionem peccatorum: cuius locutionis vis clarius explicatur.

Matt.11.10

Matth.3.2

Marc.1.4

luc.3.3

Matt.4.17

Marc.1.15

Luc.24.26, & 46

Act.5.31

1.Cor.1.30

beantur & innocentes. Vtraque gratia quum fide apprehendatur (vt alibi demonstratum est) quia tamen proprium fidei obiectum est Dei bonitas qua peccata remittuntur, eam à pœnitentia diligenter distingui operæpretium fuit.

Christianos perpetuam pœnitentiam meditari debere, et illum plurimū profecisse qui sibi plurimùm displicere didicit.

Isa. 61. 1
Matt 11. 5
luc. 4. 18
Matt 9 13
Act. 3. 26, & 5. 31
Isa 56. 1
Ibid. 59 20
Ibid. 55. 6
Act. 3. 19

20 Porrò vt peccati odium, quod pœnitentiæ exordium est, primum nobis ad Christi cognitionem ingressum aperit, qui nullis se exhibet nisi miseris & afflictis peccatoribus, qui gemunt, laborant, onerati sunt, esuriunt, sitiunt, dolore & miseria tabescunt: ita in pœnitentiam ipsam eniti, tota vita in eam incumbere, eam ad vltimum prosequi nos oportet, si in Christo consistere volumus. Ad peccatores enim vocandos venit, sed ad pœnitentiam. Missus est ad benedicendum indignis: sed quò se conuertat vnusquisque à nequitia sua. Plena est Scriptura eiusmodi vocibus. Quare vbi peccatorum remissionem offert Deus, resipiscentiam vicissim stipulari ferè solet: innuens suam misericordiam, resipiscendi causam hominibus esse debere. Facite, inquit iudicium & iustitiam: quia salus appropinquauit. Item, Veniet Sioni redemptor, & iis qui in Iacob resipiscunt à peccatis. Item, Quærite Dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum propè est. Derelinquat impius viam suam, & iniquitatem cogitationum suarum, & ad Dominum conuertatur: & miserebitur eius. Item, Conuertimini, & resipiscite, vt deleantur peccata vestra. Vbi tamen adnotandum est, non eam conditionem sic apponi quasi emerendæ veniæ fundamentum sit nostra resipiscentia: quin potius (quia in hunc finem hominum misereri statuit Dominus vt resipiscant) quò sit tendendum indicat si gratiam obtinere volunt. Proinde donec in carcere corporis nostri habitabimus, assiduè nobis cum naturæ nostræ corruptæ vitiis luctandum est, adeóque cum naturali nostra anima. Dicit aliquoties Plato, vitam Philosophi meditationem esse mortis. Verius nobis dicere licet, vitam Christiani hominis perpetuum esse studium & exercitationem mortificandæ carnis donec ea planè interempta, Spiritus Dei regnum in nobis obtineat. Quare illum arbitror plurimum profecisse, qui sibi plurimum displicere didicit: non vt in hoc luto hæreat, nec vltrà progrediatur: sed magis vt ad Deum festinet & suspiret: quò morti vitæque Christi insertus, perpetuam pœnitentiam meditetur: vt certè nō aliter possunt, quos genuinum peccati odium tenet: nemo enim peccatum vnquam odit nisi prius iustitiæ amore captus. Hæc sententia, vt erat simplicissima omnium, ita mihi cum Scripturæ veritate optimè consentire visa est.

Id cum alibi tum in Phædone multis disputat.

Singulare donū Dei esse pœnitentiā, ad quā homines oēs vocat, quā tamen illis dat quos seruare vult: & quā Apostolus pronuntiat nunquā datum iri omnibus voluntariè apostatis, quorum irremissibile scelus est impietas, i. peccātibus in Spiritū sanctum.

Act. 11. 18
2. Tim. 2. 25, 26
Ephes 2. 10
Isa. 59. 20
Isa. 63. 17

21 Porrò singulare esse Dei donum pœnitentiā, notius ex superiore doctrina esse arbitror quàm vt longū sermonem retexere opus sit. Itaq; beneficium Dei laudat, & miratur Ecclesia quòd Gentibus dederit pœnitentiam ad salutem: & Paulus Timotheum patientem & mansuetum erga incredulos esse iubens, Siquando, inquit, Deus illis det pœnitentiam qua resipiscant à diaboli laqueis. Affirmat quidem Deus se velle omniū conuersionem: & exhortationes communiter omnibus destinat: efficacia tamen pendet à Spiritu regenerationis. Quia faciliùs esset creare nos homines, quàm proprio marte induere præstantiorem naturam. Itaq; toto regenerationis cursu non abs re vocamur Dei figmentum creati ad bona opera quę præparauit vt in illis ambulemus. Quoscunque eripere vult Deus ab interitu, hos Spiritu regenerationis viuificat: non quòd pœnitentia propriè sit salutis causa, sed quia iā visum est inseparabilem esse à fide & misericordia Dei: quando, teste Isaia, venit Sioni redemptor, & iis qui in Iacob reuersi sunt ab iniquitate. Stat quidem hoc firmum, vbicunque viget Dei timor, Spiritum in salutem hominis operatum esse. Itaque fideles apud Isaiam, dum queruntur & deplorant à Deo se derelictos,

hoc

hoc quasi reprobationis signum ponunt, obdurata fuisse diuinitus corda sua. Apostolus quoque excludere volens apostatas à spe salutis, rationem asserit, esse impossibile eos renouari ad pœnitentiam: quia scilicet Deus renouans quos perire non vult, signum ostendit paterni fauoris, & quodammodo radiis sereni & læti vultus eos ad se attrahit: rursum obduratione fulminat contra reprobos, quorum irremissibilis est impietas. Quod genus vindictæ Apostolus denuntiat voluntariis apostatis, qui dũ à fide Euangelij deficiunt, Deum ludibrio habent, gratiam eius contumeliosè respuunt, profanant ac conculcãt Christi sanguinem: imò quãtum in se est, rursus ipsum crucifigunt. Neque enim, vt volunt quidam præposterè austeri, voluntariis omnibus peccatis spem veniæ præcidit: sed apostasiam docet omni excusatione indignam esse, vt mirum nõ sit Deum inexorabili rigore tam sacrilegum sui contemptum vlcisci. Impossibile enim esse tradit, eos qui semel illuminati fuerint, gustauerint donum cœleste, participes facti sint Spiritus sancti, gustauerint bonum Dei verbum, virtutésque venturi seculi, si prolabantur, rursum renouari ad pœnitentiam, ab integro crucifigentes Filium Dei, & ludibrio exponentes. Item alibi, Si volentes, ait, peccauerimus post acceptam notitiam veritatis, non vltra pro peccatis reliqua est hostia, sed formidabilis quædam expectatio iudicii, &c. Hi quoque loci sunt ex quorum praua intelligentia insaniendi materiam olim Nouatiani hauserunt: quorum asperitate offensi boni quidam viri, hanc supposititiam Epistolam crediderunt, quæ omni tamen ex parte Apostolicũ spiritum verè redolet. Quoniam autem nobis contentio non est nisi cum iis qui eam amplexantur, facile est ostendere quàm nihil illæ sententiæ ipsorum suffragentur errori. Primùm necesse est, Apostolum cum Magistro suo consentire, qui omne peccatum & blasphemiam remissum iri affirmat, excepto peccato in Spiritum sanctum, quod neque in hoc seculo, neque in futuro remittitur. Hac, inquam exceptione contentum fuisse Apostolum certum est, nisi volumus illum gratiæ Christi aduersarium facere. Vnde conficitur, nullis singularibus peccatis veniam negari præterquam vni, quod ex desperato furore profectum neque infirmitati ascribi potest, & palàm demonstrat hominem à diabolo esse possessum.

Heb.6.6.

Ibid.10.29.

Spem veniæ præcidi peccatibus in Spiritum sanctum, nõ autem voluntariis omnibus peccatis: imo pœnitẽtibus omnibus veniã semper promitti & dari.

Heb.6.4.

Ibidem 10.25.

Mat. 12.31.

Luc.12.10.

22 Vt tamen hoc expediatur, quod sit tam horrendum eiusmodi flagitium quod nullam remissionem habiturum est, quærere conuenit. Quòd Augustinus alicubi definit obstinatam ad mortem vsque peruicaciam cum veniæ diffidentia, non satis quadrat ipsis Christi verbis, non remissum iri in hoc seculo. Nam aut hoc frustra dicitur, aut in hac vita committi potest. Si autem vera est Augustini definitio, non committitur nisi ad mortem vsque perseueret. Quòd alij dicunt in Spiritum sanctum peccare qui gratiæ in fratrem collatæ inuidet: non video vnde sumptum fuerit. Sed veram definitionem afferamus: quæ vbi firmis testimoniis comprobata fuerit, facilè per seipsam omnes alias euertet. Dico igitur in Spiritum sanctum peccare qui diuinæ veritati, cuius fulgore sic perstringuntur vt ignorantiam causari nequeant, tamen destinata malitia resistunt, in hoc tantùm vt resistant. Christus enim explicaturus quod dixerat, continuò subiungit, Qui dixerit verbum in Filiũ hominis remittetur ei: qui autem blasphemauerit contra Spiritum, non remittetur. Et Matthæus pro blasphemia in Spiritum, ponit Spiritum blasphemiæ. Quomodo in Filium quis probrum iacere possit quin simul in Spiritum torqueatur? Nempe qui in veritatem Dei incognitam imprudentes impingunt, qui Christo ignoranter maledicunt, hoc interim animo præditi vt patefactam sibi Dei veritatem extinguere nolint, aut quem nouerint esse Christum Domini, verbo vno lædere: illi in Patrem ac Filiũ peccant. Sic

Peccati in Spiritũ sanctum vera definitio, explicatio et exempla ex scriptura.

Mat.12. 15.

Mar.3. 29.

Luc.12.10.

multi sunt hodie, qui Euangelij doctrinam pessimè execrantur: quam si Euangelij esse scirent, toto corde venerari parati essent. Quorum autẽ conuicta est conscientia, Dei verbum esse quod repudiant atque impugnant, impugnare tamen non desinunt: illi in Spiritum blasphemare dicuntur: quandoquidem aduersus illuminationem (quæ opus est Spiritus sancti) luctantur. Tales erant ex Iudæis nonnulli, qui quum resistere Spiritui per Stephanũ loquenti non possent, resistere tamen contendebant. Non dubium est quin ex illis multi, Legis zelo ad id raperentur: sed fuisse alios apparet, qui malitiosa impietate in Deum ipsum furerẽt, hoc est, in doctrinam quam esse à Deo non nesciebant. Tales & ipsi Pharisęi, in quos Dominus inuehitur, qui Spiritus sancti virtutem vt disiicerent, Belzebub nomine infamabant. Hic ergo est Spiritus blasphemiæ, vbi hominis audacia in contumeliam diuini nominis data opera prosilit. Quod innuit Paulus, quum docet se misericordiam consequutum, quòd ignorans ea per incredulitatem commiserat, quorum merito indignus alioqui fuisset gratia Domini. Si ignorantia cum incredulitate iuncta fecit vt veniam obtineret, hinc sequitur non esse veniæ locum vbi scientia ad incredulitatem accessit.

Act. 6. 10.

Matt. 9. 34. 12. 24.

1. Tim. 1. 13.

23 Apostolum verò non de particulari vno lapsu vel altero, sed de vniuersali defectione loqui, qua se reprobi à salute abdicant, si bene animaduertas, intelliges. Eos autem implacabilem Deum sentire mirũ non est, quos Iohannes in sua Canonica affirmat non fuisse ex electis à quibus exierũt. Sermonem siquidem in eos dirigit, qui religionem Christianam se repetere posse imaginabantur, & si semel ab ea defecerant: quos ab hac falsa & perniciosa opinione auocans, dicit quod verissimum est, non patere iis reditum ad Christi communionem, qui eam scientes volentes proiecerint. Proiiciunt autem non qui simpliciter dissoluta vitæ licentia verbum Domini transgrediuntur: sed qui totam eius doctrinam ex professo reiiciunt. Ergo paralogismus est in verbo Prolabendi, & Peccandi. quoniam Prolabi, Nouatiani interpretantur, si quis Lege Domini non furandum, nec scortãdum edoctus, à furto aut scortatione nõ abstineat. At contra subesse tacitam antithesin affirmo, in qua repeti debeant omnia contraria iis quæ prius dicta fuerant: vt hic non particulare aliquod vitium, sed vniuersalis auersio à Deo, & totius (vt ita loquar) hominis apostasia exprimatur. Quũ ergo dicit, eos qui prolapsi sint, postquam semel illuminati fuerunt, gustauerunt donum cœleste, participes facti sunt Spiritus Sancti, gustauerunt etiam bonum Dei verbum, virtutésque venturi seculi: intelligendum est, qui lumen Spiritus deliberata impietate suffocarint, doni cœlestis gustum respuerint à sanctificatione Spiritus se alienarint, verbũ Dei & seculi venturi virtutes conculcarint. Ac quò magis exprimeret illam impietatis certam destinationem, alio postea loco nominatim adiecit dictionem, Voluntariè. Nam quum dicit nullam fieri reliquam hostiam iis qui volentes post acceptam veritatis notitiam, peccarint, non negat Christum esse perpetuam hostiam, ad expiandas sanctorum iniquitates, (quod tota fere Epistola disertè clamat, inter explicandum Christi sacerdotium) sed nullam aliã restare dicit vbi ab ea discessum est. Disceditur autem, abnegata ex professo Euãgelij veritate.

Hic & sect. 24. ostẽditur peccatum in Spiritum sanctũ non esse particularem lapsum vnum aut alterũ, sed vniuersalẽ defectionẽ: cuius descriptio ex Apostolo declaratur, neque mirũ esse si ita prolapsis Deus semper sit futurus implacabilis: quũ pœnitentibus tantũ veniam promittat, quod illi nũquam facient. Et licet quibusdam eiusmodi Scriptura tribuat gemitum & clamorem: id tamen non fuisse pœnitentiam & conuersionẽ, sed potius cæcũ tormentum ex desperatione.

1. Ioh. 2. 19.

Heb. 6. 4.

Heb. 10. 10.

24 Quòd autem nimis durum & à Dei clemẽtia alienũ videtur quibusdam, a remissione vllos omnino depelli qui ad implorandam Domini misericordiam confugiant, id facilè diluitur: Non enim denegari veniam dicit si ad Dominũ se conuerterint: sed omnino negat posse ad pœnitentiam surgere: quòd scilicet æterna cæcitate, ob suam ingratitudinẽ iusto Dei iudicio percussi sint. Neque obstat quòd idem exemplum Esau

huc

huc postea accõmodat, qui frustra lachrymis & eiulatu tentauerit amissam primogenituram recuperare. Nihilo etiam magis illa Prophetæ cõminatio, Quum clamauerint, non exaudiam. Neque enim talibus loquendi formulis aut vera conuersio, aut Dei inuocatio designatur: sed illa impiorum anxietas, qua in rebus extremis constricti coguntur respicere quod antea securè negligebant, sibi nihil esse boni, nisi in Domini auxilio. Illud autem non tam implorant, quàm sibi ablatum esse gemunt. Itaque nihil aliud significat Propheta per clamorem, Apostolus per lachrymas, quàm tormentum illud horribile quod impios ex desperatione vrit & discruciat. Hoc diligenter notare operæpretium est: quia secum alioqui pugnaret Deus, qui per Prophetam clamat, se propitiũ forè simulac cõuersus fuerit peccator. Et (quemadmodum iam dixi) animũ hominis in melius mutari nonnisi præueniente illius gratia certum est. De inuocatione etiam nunquam fallet promissio, sed conuersio & precatio impropriè vocatur cæcum illud tormentum quo distrahuntur reprobi, quum Deum sibi quærendum esse vident vt inueniant malis suis remedium, & tamen eius accessum refugiunt. Zac.7.13. Ezec.18. 20.21.

25 Quæritur tamen, quum neget Apostolus ficta pœnitentia placari Deum, quomodo veniam adeptus sit Achab, & pœnam sibi indictam auerterit: quem tamen nonnisi subito pauore fuisse consternatum ex reliquo tenore vitæ apparet. Induit quidem saccum, aspersus est cinere, iacuit humi & (quemadmodum testimonium illi redditur) humiliatus est coram Deo: sed parum fuit vestes scindere, quum maneret cor obstipum & malitia turgidum. Videmus tamen vt Deus ad clementiam flectatur. Respondeo, sic interdum hypocritis parci ad tempus, vt tamen semper illis incumbat ira Dei: idque fieri non tam eorum gratia quàm in commune exemplum. Nam quòd mitigata fuit pœna ipsi Achab, quam inde vtilitatem consequutus est, nisi vt eam viuus in terra non sentiret? ergo Dei maledictio, quanuis recondita, fixam habuit sedem in eius domo: ipse autem in æternum exitium perrexit. Idem videre est in Esau. etsi enim repulsam passus est, tẽporalis tamen benedictio concessa fuit eius lachrymis. Sed quia spiritualis hæreditas ex Dei oraculo nonnisi penes vnum ex fratribus residere poterat, dum præterito Esau electus est Iacob, abdicatio illa misericordiam Dei exclusit: solatiũ hoc quasi homini belluino fuit residuum, vt pinguedine terræ & rore cœli saginaretur. Atque id est quod nuper dixi ad exemplum aliorũ referri debere, quo alacrius ad synceram pœnitentiam adducere animos & studia nostra discamus: quia minimè dubitandum est verè & ex animo conuersis Deum fore ad ignoscendum facilem, cuius clementia se ad indignos vsque extendit, dum aliquid displicentiæ præ se ferunt. Eadem etiam opera docemur, quàm horribile iudicium præfractos omnes maneat, quibus Dei minas improba fronte nõ minus quàm corde ferreo spernere & pro nihilo ducere ludus est. In hunc modum sæpè filiis Israel manum porrexit ad leuandas eorum clades, quanuis simulati essent eorum clamores, dupléxque & perfidus animus: sicut ipse in Psalmo conqueritur, statim ad ingenium suum reuersos. atque ita voluit tam amica facilitate ad seriam conuersionem adducere, vel reddere inexcusabiles. Neque tamen pœnas ad tempus remittendo, perpetuam sibi legem imponit: quin potius seuerius interdum contra hypocritas insurgit & pœnas duplicat, vt inde appareat quantopere ei displiceat fictio. Sed quædam (vt iam dixi) exempla profert suæ ad dandam veniam propensionis, ex quibus pij animentur ad vitæ correctionem, & grauius damnetur eorum superbia qui proteruè aduersus stimulum calcitrant.

1.Reg.21.28.29.

Quamuis ficta pœnitentia non placeat Deo, aliquando tamen Deum hypocritis conuersionẽ aliquã præ se ferentibus parcere ad tempus, non eorum gratia, sed in commune exemplũ, vt discamus alacrius ad synceram pœnitentiam adducere animos, ostenditur exẽplis Achab, Esau & Israelitarum.

Gen.27.38.39.

Psal.78.36.37.

Quàm procul absit ab Euangelij puritate quicquid de pœnitentia garriunt sophistæ in suis scholis. vbi de confessione & satisfactione agitur. CAP. IIII.

Scholasticos sophistas turpiter hallucinari in iis quas assignant pœnitentiæ definitionibus: nihilo fœlicius diuidere, dum eã partiũtur in contritionem cordis, confessionem oris, & satisfactionem operis. Vbi de quæstionibus quibusdã quas agitãt, ex quibus facilè colligitur, eos de rebus sibi ignotis garrire quum de pœnitẽtia loquuntur. Videlibellum de necessitate reformãdæ Ecclesiæ.

Prim. est Gre. & refer. lib. 4. Sẽ. Dis. 14. ca. 1. Sec. Am. refert il. & in Decre. di. 3. de Pœ. pr. Ter. Au. refert ea. dist. c. Pœni. post. Quar. Am. re. dis. 1. de pœni. c. Ve pœnit.

Li. 4. Sen. 16. c. 1. de pœ. dist. 1. c. perfectæ pœni.

NVNC venio ad excutienda ea quæ de pœnitentia scholastici sophistæ tradiderunt. quæ quam paucissimis fieri poterit percurram. quia omnia persequi animus non est: ne hic liber, quem ad docẽdi compendium aptare studeo, in immensum extrahatur. Et illi rem alioqui non valde implicitam tot voluminibus inuoluerunt, vt non facturus sit facilis exitus si te paulùm in eorum fæces immerseris. Principiò, in danda definitione planè ostendunt nunquam se intellexisse quid esset pœnitentia. Arripiũt enim quædam è libris veterum dicteria, quæ vim pœnitentiæ minimè exprimunt: Quòd pœnitere sit anteacta peccata deflere, & flenda non committere. Item, quòd sit mala præterita plangere, & plangenda iterum non committere. Item, quod sit quædam dolens vindicta, puniens in se quod dolet commisisse. Item, quòd sit dolor cordis & amaritudo animæ pro malis quę quisq; cõmisit, vel quibus cõsensit. Hæc enim vt à Patribus bene dicta concedamus (quod inficiari tamen contentioso difficile non esset) non tamen in eam partem dicebantur vt pœnitentiam describerent, sed tantùm vt suos hortarentur ne in eadem delicta rursum inciderent à quibus extracti erant. Quod si elogia istiusmodi omnia in definitiones conuertere placet, alia quoque non minori iure assuenda erant. Quale est hoc Chrysostomi, Pœnitentia est medicamentum peccatum extinguens, donum cælitus datum, virtus admirabilis, gratia vim legum superãs. Adde quòd doctrina, quam postea tradunt, istis definitionibus est aliquanto deterior. Sic enim sunt in externis exercitiis mordicus infixi, vt nihil aliud ex immensis voluminibus colligas quàm pœnitentiam esse disciplinam & austeritatem, quæ partim domandæ carni, partim castigandis puniẽdísque vitiis seruiat: de interiori mentis renouatione, quæ veram vitæ correctionem secum trahit, mirum silentium. De contritione quidem & attritione multus apud eos sermo: multis scrupulis animas torquẽt: & plurimum molestiæ & anxietatis ingerunt, sed vbi visi sunt corda penitus vulnerasse, leui ceremoniarum aspersione totam amaritudinem sanant. Pœnitentiã tã argutè definitam, in contritionem cordis, confessioné oris, satisfactionem operis partiuntur, nihilo magis dialecticè quàm definierunt: etsi videri volunt totam ætatem in syllogismis cõtexendis detriuisse. Verùm si quis à definitione ratiocinetur (quod genus argumentandi apud dialecticos valet) posse aliquẽ anteacta peccata deflere, & flenda non committere: posse præterita mala plangere, & plangenda non committere: posse punire, quod doleret commisisse, &c. quanuis ore non confiteatur: quomodo suam partitionem tuebuntur? Si enim ille verè pœnités non confitetur, pœnitentia sine confessione esse potest. Quòd si respondeant hãc partitionem ad pœnitẽtiam referri quatenus est sacramentũ, vel de tota pœnitentiæ perfectione intelligi quam suis definitionibus non comprehendunt, non est vnde accuser: sibi ipsi imputent qui non puriùs ac dilucidiùs definiunt. Ego certè pro mea crassitie, quum de re aliqua disputatur, ad ipsam definitionem omnia refero, quæ est totius disputationis cardo ac fundamentũ. Sed sit illa magistralis licentia: * iam partes ipsas ordine perlustremus. Quòd neglectim quasi friuola transilio quæ ipsi graui supercilio pro mysteriis venditant, nõ facio inscitia: (neque enim mihi valdè laboriosum esset excutere quæcũque argutè & subtiliter ipsi existimãt à se disputari) sed mihi religio esset fatigare talibus ineptiis lectores absq; fructu. Certè de rebus ignotis eos garrire, ex quæstionibus quas mouent

** De contritione agit sect. 2. 3. de confessione, à sect. 4. ad 25. de satisfactione à sect. 25.*

mouent & agitant,& quibus miserè se impediunt, cognitu facilè est. qualis illa est: An vnius peccati pœnitentia Deo placeat, vt in aliis durat obstinatio. Item, an pœnæ diuinitus inflictæ ad satisfactionem valeant. Item an sæpius iterari possit pro mortalibus peccatis. vbi turpiter & impiè definiũt, non nisi de venialibus peccatis quotidie agi pœnitentiam. Similiter crasso errore valde se torquent in dicto Hieronymi, pœnitentiam esse secundam tabulam post naufragium. in quo ostendunt se nunquam à bruto stupore euigilasse, vt millesimam vitiorum suorum ~~suorum~~ partem, vel procul sentirent.

2 Velim autem animaduertant lectores, non hîc de asini vmbra rixam esse, sed rem omnium maximè seriam tractari: nempe de peccatorum remissione. Quum enim tria ad pœnitentiam requirunt, compunctionem cordis, oris confessionem, operis satisfactionem: simul ad impetrandam peccatorum remissionem necessaria esse docent. Si quid autem in tota religione scire nostra refert, id certè refert maximè, nempe intelligere ac probè tenere, qua ratione, qua lege, qua conditione, qua facilitate aut difficultate obtineatur peccatorum remissio. Hæc notitia nisi perspicua certáque constat, nullam omnino requiem, nullam cum Deo pacem, nullam fiduciam aut securitatem habere potest conscientia: sed assiduè trepidat, fluctuatur, æstuat, cruciatur, diuexatur, horret, odit, ac fugit conspectum Dei. Quod si ab his conditionibus pédet peccatorum remissio quibus eam ipsi alligant: nihil nobis miserius nec deploratius. Contritionem, primam obtinendæ veniæ partem faciunt, eámque debitam exigunt, hoc est iustam & plenam: sed interim non constituunt quando securus aliquis esse possit, se hac contritione ad iustum modum defunctum esse. Equidem sedulò & acriter instandũ esse fateor, vt quisque amarè deflendo peccata sua, se ad eorum displicentiam & odium magis acuat. Hæc enim est non pœnitenda tristitia, quæ pœnitentiam gignit in salutem: sed vbi exigitur doloris acerbitas, quæ culpæ magnitudini respondeat, & quæ in trutina appendatur cum fiducia veniæ, hîc verò miseræ conscientiæ miris modis torquentur, & exagitantur, dum sibi debitam peccatorum contritionem imponi vident, nec assequuntur debiti mensuram, vt secum decernere possint se persoluisse quod debebant. Si dixerint faciendum quod in nobis est, eodẽ semper reuoluimur. quando enim audebit sibi promittere quispiam, omnes se vires contulisse ad lugenda peccata? Vbi ergo diu secum luctatæ & longis certaminibus exercitæ conscientiæ, portum tandem in quo resideant, non inueniunt: vt se aliqua saltem parte leniant, dolorem à se extorquent, & lachrymas exprimunt, quibus suam contritionem perficiant.

Qui in pœnitentia tria requirunt, compunctionẽ cordis, oris confessionẽ, operis satisfactionem, iidem etiã necessaria esse ad peccatorũ remissionẽ. quod si ita sit, nihil nobis miserius, quia nunquam tranquillitatem conscientiæ habere possimus.

Quod ostenditur primum in illa contritione cordis qualẽ requirũt. Lutherus aduersus Bullã Antichristi art. 6. ostẽdit nec ex Scriptura, nec ex sanctis Patribus loqui, qui tres has pœnitẽtiæ partes ponũt.

3 Quod si me calumniari aiunt: prodeant sanè & vnum aliquẽ ostẽdant qui huiusmodi contritionis doctrina vel nõ sit ad desperationem adactus: vel simulationem doloris, iudicio Dei, pro vero dolore, nõ opposuerit. Diximus & nos quodam loco, nunquam sine pœnitentia obuenire peccatorum remissionem, quod nulli nisi afflicti, & peccatorum conscientia vulnerati, Dei misericordiam implorare syncerè possunt: sed simul adiecimus, pœnitentiam non esse causam remissionis peccatorum. Illa autem animarum tormenta sustulimus, quòd debita præstanda sit. Peccatorem docuimus non in suam compunctionem, neque in suas lachrymas intueri: sed vtrunque oculum in solam Domini misericordiam defigere. Tantum admonuimus, vocari à Christo laborantes & oneratos, quando missus sit ad euangelizandum pauperibus, ad sanandum contritos corde, prædicandum captiuis remissionem, ac educendos vinctos, consolandos lugentes. Quo excluderetur & Pharisæi, qui sua iustitia saturi, paupertaté suam non agnoscunt, & contéptores, qui securi

Multum interesse inter eiusmodi contritionis sophisticã doctrinam, & eam quam à peccatoribus requirit Scriptura, vt verè esuriant & sitiãt Dei misericordiam.

Matt.11.28.
Iesa.61.1.
Luc.4.18.

iræ Dei, malò suo remedium non quærunt. Tales enim nō laborant, nec onerati sunt nec contriti corde, nec vincti, ne captiui. Multum verò interest doceáfne emereri peccatorum remissionem iusta & plena contritione (qua nunquam defungi possit peccator) an eum instituas ad esuriendam & sitiendam Dei misericordiam, quò per miseriæ suæ agnitionem, suum æstum, lassitudinem, captiuitatem illi ostendas vbi quærere refrigerium, requiem, libertatem debeat: illum denique doceas in sua humilitate dare Deo gloriam.

De cōfeßione auriculari pugna Theologorum scholasticorū cōtra Canonistas asserentes nō esse ex Dei mandato. Refutatio argumētorū quibus illi priores nituntur: quorū primū est, quia Dominus in Euāgelio leprosos à se mūdatos remisit ad sacerdotes: vbi ostēditur vera facti illius ratio. Erasmus Epistola quadā ad Augustinū Stenchū. 1531. quãuis adulans, pulchrè tamē hominem ridet, qui ex Num. 5. satis probari putat aduersus Lutherum, Confeßionē auricularē esse à Deo.

4 De cōfessione semper ingēs fuit pugna inter Canonistas & Theologos scholasticos: his contendentibus mandari diuino præcepto confessionem: illis reclamantibus, Ecclesiasticis duntaxat constitutionibus præcipi. In eo verò certamine insignis Theologorum impudentia apparuit, qui tot locos Scripturæ deprauarunt, & vi detorserunt, quòd in rē suam citabant. Et quando ne sic quidem obtineri posse viderunt quod postulabant, qui arguti volebant præ aliis videri, hoc effugio elapsi sunt confessionem à iure diuino profectam, quãtum ad substantiam: sed formam postea accepisse à iure positiuo. Nēpe sic qui inter leguleios sunt ineptissimi, citationem ad ius diuinum referunt, quia dictum sit, Adam vbi es? Exceptionem item, quia responderit Adam quasi excipiens, Vxor quam dedisti mihi, &c. vtrique tamen formam à iure ciuili datam. Sed videamus quibus argumentis confessionem hanc vel formatam vel informem Dei esse mandatum probant. Misit (inquiunt) leprosos Dominus ad Sacerdotes. Quid? misitne ad confessionem? quis vnquam fando audiuit, audiendis confessionibus præfectos Leuiticos sacerdotes? Confugiunt ergo ad allegorias: Sancitum erat Lege Mosaica vt sacerdotes discernerent inter lepram & lepram: peccatum spiritualis est lepra: de hac pronuntiare Sacerdotum est. Antequam respondeo, quæro obiter si hic locus spiritualis lepræ eos iudices facit, cur naturalis & carnalis lepræ cognitionem ad se trahunt? Scilicet hoc non est Scripturis ludere. Lex cognitionem lepræ defert Sacerdotibus Leuiticis: hanc nobis vsurpemus. Peccatum est lepra spiritualis: simus & peccati cognitores. Nunc respōdeo: Translato sacerdotio, necesse est Legis translationem fieri. Omnia sacerdotia ad Christum translata sunt, in eo impleta & finita: ad eum igitur vnum ius omne & honor sacerdotij translatus est. Si tantopere amant allegorias sectari, vnicum sacerdotem Christum sibi proponant, & rerum omnium libera iurisdictione tribunal eius cumulent: facilè id feremus. Ad hæc importuna est ipsorum allegoria, quæ Legem merè politicam, inter cerimonias reponit. Cur igitur Christus ad Sacerdotes leprosos mittit? Ne calumniarentur Sacerdotes, ipsum Legem violare, quæ iubebat coram Sacerdote repræsentari à lepra curatum, & oblato sacrificio expiari: iubet mundatos leprosos facere ea quæ Legis erant. Ite, inquit, ostendite vos Sacerdotibus: & offerte munus quod præcepit Moses in Lege, vt sit in testimonium ipsis. Et verè futurum erat illis in testimonium miraculum hoc. pronuntiauerant eos leprosos, nunc curatos pronuntiant. Nónne velint, nolint, coguntur fieri testes miraculorum Christi? Explorandum illis Christus suum miraculum permittit, diffiteri non possunt: quia autem adhuc tergiuersantur, est illis hoc opus in testimonium. Sic alibi, Prædicabitur Euangelium hoc in vniuerso orbe, in testimonium omnibus gentibus. Item, Ante Reges & Præsides ducemini in testimonium ipsis. id est, quò in iudicio Dei fortius conuincantur. Quòd si Chrysostomo acquiescere malunt, ille etiam propter Iudæos à Christo id factum docet, ne Legis præuaricator haberetur. Quãquam in re tam clara suffragium vllius hominis accersere pudet: vbi Christus pronuntiat se ius legale relinquere Sacerdotibus integrum, tanquam professis

Gene. 3. 12.
Matth. 8. 4.
Luc. 5. 14. et 17. 14.
Deut. 17. 8.
Heb. 2. 12.

Matt. 24. 14.
Matt. 10. 18.
Hom. 12. de muliere Cana.

Euan-

Euangelij hostibus, qui semper ad obstrependum intenti erant, nisi os fuisset occlusum. Quare vt hanc possessionem retineant Papales sacrifici, palàm concedant in eorum partes quos necesse est vi compesci ne Christo maledicant. Nam ad veros eius ministros nihil hoc pertinet.

5 Secundum argumentum ex eodem fonte ducunt, hoc est ex allegoria, quasi multum valeant allegoriæ ad dogma aliquod confirmandũ. Sed valeant sanè, nisi eas ipsas ostendero speciosius à me obtendi, quàm ab ipsis posse. Dicunt ergo, Dominus discipulis præcepit, vt suscitatum Lazarum fasciis soluerent & expedirent. Hoc primum mentiuntur: nusquam enim legitur, hoc dixisse Dominum discipulis, estque multò verisimilius dixisse Iudæis stantibus: quò citra vllam fraudis suspicionem euidentius fieret miraculũ, & maior sua virtus eluceret, quòd nullo tactu, sua sola voce mortuos suscitaret. Sic equidem interpretor, Dominũ, quò omnem sinistram suspicionem Iudæis tolleret, voluisse illos reuoluere lapidem, fœtorem percipere, certa mortis signa spectare, sola verbi virtute surgentem videre, viuentem primos attrectare. Atque hæc Chrysostomi sententia est. Sed demus hoc dictum discipulis, quid tum obtinebunt? Dominum dedisse Apostolis soluendi potestatem? quantò aptius & magis dextrè hæc allegoricè tractari poterunt, si dicamus hoc symbolo Deum voluisse fideles suos instituere, vt soluerent à se suscitatos: hoc est ne in memoriam peccata reuocarent, quæ ipse oblitus esset: ne ceu peccatores damnarent quos ipse absoluisset: ne adhuc exprobrarent, quæ ipse condonasset: ne vbi misericors ipse esset, & ad parcẽdum facilis, ipsi ad puniendum seueri & morosi essent. Certè nihil ad ignoscentiam flectere nos magis debet quàm iudicis exemplum, qui se nimium rigidis & inhumanis implacabilem fore minatur. Eant nunc & allegorias suas venditent.

Refutatio secundi argumenti Theologorum scholasticorum pro confessione auriculari. Quod Dominus præcepit discipulis vt Lazarum suscitatum fasciis soluerent & expedirent, Ioan. 11. f. 44.

Ser. con. Iud. Gen. & hæret.

6 Iam propiùs manus conserunt, dum apertis (vt sibi videntur) sententiis pugnant. Qui ad Iohannis baptismum veniebant, confitebantur peccata sua: & Iacobus vult vt alter alteri peccata confiteamur. Nihil mirum si cõfitebantur peccata sua qui volebant baptizari. dictũ enim antè est, Iohannem prædicasse Baptismum pœnitentię, baptizasse aqua in pœnitentiam. Quos igitur baptizasset, nisi qui se peccatores confessi essent? Baptismus symbolum est remissionis peccatorum: & qui ad hoc symbolum admitterentur, nisi peccatores, & qui se tales agnoscunt? Confitebantur itaque peccata sua, vt baptizarentur. Nec sine causa præcipit Iacobus vt alij aliis confiteamur. Verùm si animaduerterent quod proximè sequitur, intelligerent, parum etiam hoc sibi suffragari. Confitemini, inquit, alter alteri peccata vestra, & orate pro inuicem. Mutuam confessionem & mutuam orationem simul iungit. Si solis sacrificulis confitendum est: ergo & pro illis solis orandum. Quid, quod sequeretur ex verbis Iacobi, solos sacrificulos confiteri posse? siquidem dum vult vt mutuò confiteamur, eos solos alloquitur qui aliorum confessionem audire possint. ἀλλήλους inquit, mutuò, inuicem, vicissim, aut si malunt reciprocè. Confiteri autem reciprocè nequeunt nisi qui sunt audiendis confessionibus idonei. Qua prærogatiua quando solos sacrificulos dignantur, nos quoque confitendi munus ad eos solos ablegamus. Facessant igitur hoc genus nugamenta, & ipsam Apostoli mentem amplectamur, quæ simplex est & aperta: nempe vt nostras infirmitates vicissim alter in alterius sinum deponamus, mutuum consilium, mutuam compassionem, mutuam inter nos consolationem accepturi. Deinde vt fraternis infirmitatibus mutuò conscij, pro illis ad Dominum oremus. Quid ergo contra nos Iacobum citant, qui tantopere confessionem misericordiæ Dei vr-

Mat. 3. 6.
Iac. 5. 16.

Vera expositio duorũ locorum quibus fulcire nituntur suã confessionem: nempe quia qui ad Iohannis baptismum veniebant, confitebantur sua peccata & Iacobus vult vt alter alteri peccata confiteamur.

gemus? Confiteri autem Dei miſericordiam nemo poteſt niſi miſeriam ſuam priùs confeſſus. Quin potiùs anathema eſſe pronuntiamus, quicũque non ſe coram Deo, coram Angelis eius, coram Eccleſia, coram omnibus denique hominibus peccatoẽ confeſſus fuerit. Omnia enim cõcluſit Dominus ſub peccatum, vt omne os obſtruatur, & humilietur omnis caro coram Deo: ſolus autem ipſe iuſtificetur & exaltetur.

Gala.3.22.
Roma.3.9. & c.19.

7 Miror autem qua fronte auſint contendere confeſſionem de qua loquuntur, iuris eſſe diuini: cuius equidem vetuſtiſſimum eſſe vſum fatemur: ſed quem facilè euincere poſſumus olim fuiſſe liberum. Certè nullam de ea ſtatam fuiſſe legem aut conſtitutionem ante *Innocentij tertij tempora, eorum quoque annales narrant. Certè ſi lex illis fuiſſet antiquior, potiùs eam arripuiſſent quàm contenti Lateranenſis concilij decreto, pueris quoque ipſis ridiculos ſe feciſſent. Non dubitant in aliis rebus excudere fictitia decreta, quæ vetuſtiſſimis conciliis adſcribunt, vt ipſa antiquitatis veneratione ſimplicium oculos perſtringant. In hoc capite talem fallaciã obiicere non venit illis in mentem. Itaque (ipſis teſtibus) nondum elapſi ſunt anni trecenti ex quo iniectus ab Innocentio tertio laqueus, & impoſita confitendi neceſſitas. Atque vt de tempore taceam, ſola verborum barbaries fidem legi abrogat. Nam quod iubent boni patres, omnem vtriuſque ſexus quotannis ſemel proprio ſacerdoti confiteri omnia peccata. faceti homines lepidè excipiunt hoc præcepto teneri ſolos hermaphroditos, ad neminem verò ſpectare qui ſit vel mas vel fœmina. Craſſior deinde inſulſitas in diſcipulis ſe prodidit, dum explicare nequeunt quid ſit proprius ſacerdos. Quicquid blaterent omnes cõductitij Papæ rabulæ, tenemus neque Chriſtum huius legis authorem eſſe quæ ad enumeranda peccata homines cogit: imo fluxiſſe annos mille & ducentos à reſurrectione Chriſti antequam talis vlla lex ferretur. Itaque tyrannidem hanc fuiſſe demum inuectam quum extincta pietate & doctrina, ſine delectu quiduis licentiæ ſibi iam ſumpſiſſent larux Paſtorum. Deinde luculenta teſtimonia extant tum in hiſtoriis, tum apud antiquos alios ſcriptores, quæ doceant hanc fuiſſe politicam diſciplinam, ab Epiſcopis inſtitutam, non legem à Chriſto aut Apoſtolis poſitam. Vnum duntaxat è multis proferam, quod non obſcurum eius rei documentum erit. Refert Sozomenus fuiſſe hanc Epiſcoporum conſtitutionem diligenter obſeruatam in Eccleſiis occidentalibus, præſertim verò Romæ. Quo ſignificat non fuiſſe vniuerſale omnium Eccleſiarum inſtitutum: vnum autem è Presbyteris peculiariter deſtinatum fuiſſe dicit qui huic muneri præeſſet. Quo abundè confutat quod iſti de clauibus vniuerſo ſacerdotali ordini in hunc vſum promiſcuè datis mentiuntur, ſiquidem non omnium ſacerdotum communis erat functio, ſed ſingulares vnius partes, qui ad id electus ab Epiſcopo fuerat. Is eſt (quem hodie quoque in ſingulis cathedralibus Eccleſiis pœnitentiarium vocant) grauiorum criminum, & quorum cenſura ad exemplum pertinet, cognitor. Subiicit deinde eum quoque morem Conſtantinopoli fuiſſe, donec matrona quædam, confitentem ſimulans, ea ſpecie conſuetudinem quam habebat cum Diacono, prætexuiſſe deprehenſa eſſet. Ob id facinus Nectarius, vir & ſanctitate & eruditione clarus, illius Eccleſiæ Epiſcopus, confitendi ritum abrogauit. Hic, hic aures aſini iſti arrigant. Si lex Dei erat auricularis confeſſio, quî auſus eſſet Nectarius eam refigere ac conuellere? Nectarium ſanctum Dei hominem, omnibus veterum ſuffragiis probatum, hæreſeos & ſchiſmatis accuſabunt? Sed eodem calculo damnabunt Eccleſiam Conſtantinopolitanam, in qua confitendi morem non ad tempus modò diſſimulatum fuiſſe, ſed ad ſuam vſque memoriam obſoleuiſſe affirmat Sozomenus. Imò non Conſtantinopo-

** Fuit ille Papa 183.*

Vſum confitẽdi ſacerdoti vetuſtiſſimũ fuiſſe: ſed liberum, vt politicam diſciplinam, nõ vt legem à Chriſto vel Apoſtolis poſitam. deinde à Nectario Conſtantinopolitanę Eccleſiæ Epiſcopo fuiſſe abrogatũ, propter Diaconum qui hoc prætextu matronã compreſſerat, cui⁹ abrogationis teſtimonia afferuntur ex Chryſoſtomo ipſo Conſtantinopolitanæ Eccleſię Epiſcopo, ſect. 8. Hanc aũt tyrannicã legẽ nõ fuiſſe impoſitã Eccleſiis ante Innocẽtij tertij tẽpora: (anni ſunt trecenti) cuius cõſtitutionis verborũ barbaries & ineptiæ oſtenduntur. Expoſitio autẽ & ſingulorum eius capitum refutatio eſt ſec. 15. & ſequentibus vſque ad 25.

Tripart. hiſt. lib. 9.

poenitentiarij nomen vide in [illegible]

tinopolitanam, sed Orientales omnes Ecclesias defectionis reas agant, quæ inuiolabilem (si verum dicunt) legem & Christianis omnibus mandatam neglexerunt.

8 Hanc autem abrogationem tot locis euidenter Chrysostomus testatur, Constantinopolitanæ & ipse Ecclesiæ Præsul, vt mirum sit istos audere contra mutire. Peccata, inquit, tua dicito, vt deleas illa. si confunderis alicui dicere quæ peccasti, dicito quotidie ea in anima tua. Non dico vt confitearis conseruo tuo, qui exprobret: Dicito Deo qui curat ea. Peccata tua super stratum confitere, vt ibi sua mala quotidie conscientia tua recognoscat. Item, Nunc aût neque necessarium est præsentibus testibus confiteri, cogitatione tua fiat delictorum exquisitio: sine teste sit hoc iudicium: solus Deus te confitentem videat. Item, Nō te in conseruorum tuorum theatrum duco, nō hominibus peccata tua detegere cogo: repete coram Deo conscientiam tuam, & explica. Ostende Domino, præstantissimo medico, tua vulnera, & pete ab eo medicamentum: ostéde ei qui nihil opprobret, sed humanissimè curet. Item, Certè ne homini dixeris, ne tibi opprobret. neque enim conseruo est confitendum, qui in publicum proferat: sed Domino (qui tui curā gerit, & qui humanus est, & medicus) ostende vulnera. Postea Deum ita loquentem inducit, Non cogo te in mediumprodire theatrum, ac multos adhibere testes: mihi soli dic peccatum tuum priuatim, vt sanem vlcus. Dicemúsne Chrysostomum eò progredi temeritatis, quum hæc & similia scribit, vt consciétias hominum liberet his vinculis quibus diuina Lege constringuntur? Minimè verò. sed quod Dei verbo intelligit nequaquam esse præscriptū, exigere ceu necessarium non audet.

Homi.2.in Psalm. 50.
Serm. de Pœni. & confess.
Homi.5 de incomprehensi. Dei Nat. con. Anomœos.
Hom.4. de Laza.

9 Verùm vt res tota planior & expeditior fiat, primùm bona fide referemus quod genus cōfessionis verbo Dei nobis traditum sit: deinde & eorum commenta subiiciemus non quidem omnia (quis enim immensum illud mare exhauriret?) sed ea duntaxat quibus summā arcanæ suæ confessionis complectuntur. Hîc commemorare piget quàm frequenter vetus interpres verbum confiteri reddiderit pro laudare, quod rudissimis idiotis vulgatum est: nisi quod eorum audaciā traduci expedit, dū ad tyrannicum suum edictum transferunt quod de laudibus Dei scriptū erat. Vt confessionem probent valere ad exhilarādas méntes, obtrudūt illud Psalmi, In voce exaltationis & cōfessionis. Atqui si talis metamorphosis valeat, quodlibet nobis ex quolibet nascetur. Verùm quando ita illos depuduit, meminerint pij lectores iusta Dei vindicta in reprobam mentē fuisse cōiectos, quò magis detestabilis esset eorū audacia. Quod si nobis in simplici Scripturæ doctrina acquiescere libet, periculū non erit nequis talibus fucis nobis illudat. Illic enim vna præscribitur confitendi ratio, népe, quādo Dominus est qui peccata remittit, obliuiscitur, delet: huic peccata nostra vt cōfiteamur, veniæ obtinédæ causa. Ille medicus est: vulnera igitur nostra illi exponamus. Ille læsus est & offensus: ab illo pacē petamus. ille est cordiū cognitor, & cogitationū omniū cōscius: corā ipso corda nostra effūdere properemus. Ille est deniq; qui peccatores vocat: ad ipsum accedere ne moremur. Peccatum meū, inquit Dauid, cognitū tibi feci, & iniustitiā meā non abscondi. Dixi, confitebor aduersum me iniustitiā meā Domino: & tu remisisti iniquitaté cordis mei. Talis est altera ipsius Dauidis confessio, Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Talis & Danielis, Peccauimus Domine, peruersè egimus, impietates fecimus, & rebelles fuimus, declinando à mandatis tuis. Et aliæ quæ passim in Scripturis occurrunt: quarum recitatio volumen ferè impleret. Si confitemur peccata nostra (inquit Iohannes) fidelis est Dominus, vt remittat nobis peccata nostra. Cui

Quod genus confessionis nobis verbo Dei traditū sit: nēpe vt Deo confiteamur cordiū nostrorum cognitori, et cogitationū omnium. Vide à 10 sec. 9. confessioni peccatorum ad Deū quandoque esse generalem, quandoque specialem.
Psal.42.5.
Psal.32.5.
Psal.51.1.
Dan.9.5.
1.Iohan.1.9.

confiteamur? ipsi scilicet. hoc est, si afflicto & humiliato corde corã ipso *procidamus, si apud ipsum nos ex animo accusantes & damnantes, bonitate eius & misericordia absolui petamus.

Hic & sect. 11. tractatur ex arcana confessione quæ fit Deo, sequi voluntariã apud homines confessionem, quoties id vel diuinæ gloriæ vel humiliationis nostræ interest. Et huius secundi generis ordinarium fuisse sub veteri populo esseq; hodie in Ecclesia vsum: sed tamen extra ordinem singulari modo vsurpari debere, siquando populum cõmuni aliquo delicto obstringi contigerit, aut aliqua calamitate affligi. Et de vtilitate huiusmodi confessionis.

10 Qui animo & coram Deo hanc confessionem amplexus fuerit: habebit haud dubiè & linguam ad confessionem paratam, quoties opus fuerit apud homines Dei misericordiam prædicare: neque tantum vt vni & semel & in aurem cordis secretũ insusurret: sed sæpius, sed palàm, sed toto orbe audiente, ingenuè & suam ignominiam, & Dei magnificentiam ac decus commemoret. In hunc modum quum Dauid à Nathan argueretur, conscientiæ aculeo punctus, peccatum & coram Deo & coram hominibus confitetur. *Peccaui, inquit Domino, hoc est, Iã nihil excuso, non tergiuersor quominus peccatorem me omnes iudicent, & quod clam Domino esse volui, hominibus quoque ipsis patefiat. Arcanam ergo illam confessionem, quæ Deo fit, sequitur voluntaria apud homines cõfessio, quoties id vel diuinæ gloriæ, vel humiliationis nostræ interest. Hac ratione instituit Dominus olim in populo Israelitico, vt præeunte verbo à Sacerdote, " populus suas iniquitates palàm in tẽplo confiteretur. Siquidem hoc adminiculum illis necessarium esse prouidebat, quo vnusquisque melius adduceretur ad iustam sui recognitionem. Et æquũ est vt miseriæ nostræ confessione, bonitatem ac misericordiam Dei nostri inter nos & coram toto mundo illustremus.

11 Hoc verò confitendi genus & ordinarium esse in Ecclesia conuenit, & tunc extra ordinem singulari modo vsurpari, siquando populũ communi aliquo delicto obstringi contigerit. Huius secundi generis exemplum habemus in solenni illa confessione, qua populus vniuersus auspiciis ductúque Esdræ & Nehemiæ defungitur. Nam quum exilium illud diuturnum, vrbis, ac templi excidium, religionis dissipatio, communis omnium defectionis fuisset pœna, non poterant liberationis beneficium vt par erat agnoscere, nisi se ante reos peragerent. Neque refert si in vna congregatione pauci aliqui interdum sint insontes. quãdo enim mẽbra sunt languidi ac malè affecti corporis, non debent sanitatem iactare. Imò fieri non potest quin aliqua labe contracta aliquid ipsi etiam culpæ sustineant. Ergo quoties vel peste, vel bello, vel sterilitate, vel alia qualibet calamitate affligimur: si officij nostri est ad luctum, ad ieiunium, & alia reatus signa confugere: ipsa confessio, ex qua alia omnia dependent, minimè est negligẽda. Ordinariam illam, præterquam quòd ore Domini commendata est, nemo sanus, expensa eius vtilitate, improbare audeat. Nam quum in omni sacro conuentu sistamus nos in cõspectum Dei & Angelorum: quod erit aliud initium actionis nostræ, quàm indignitatis nostræ recognitio? Atqui illa, inquies, fit qualibet precatiõe: quoties enim precamur veniam, peccata nostra confitemur. fateor. At si consideres quanta sit nostra vel securitas, vel somnolentia, vel socordia, concedes mihi salutare fore institutum, si solenni aliquo confitendi ritu, Christiana plebs ad humiliationem exerceatur. Tametsi enim ceremonia quam Dominus Israelitis præcepit, ex Legis pædagogia erat: res tamen ipsa aliquo modo ad nos quoque pertinet. Et sane videmus hunc morem in Ecclesiis bene moratis cum fructu obseruari, vt singulis diebus Dominicis minister formulam confessionis suo & populi nomine concipiat, qua reos omnes iniquitatis peragit, & veniam à Domino comprecatur. Denique hac claue tam singulis priuatim, quàm omnibus publicè aperitur ad precandum ianua.

** 2. Sa. 12. 13.*
" Leui. 16. 21. Neh. 1. 7.

Hic & sect. 13 tractatur de duabus aliis priuatæ confessionis formis: quarum prior nostra causa fit, cum consolationem à fratribus pe

12 Duas præterea priuatæ confessionis formas Scriptura probat. Vnam quæ nostra causa fiat. * quò pertinet illud Iacobi, vt alter alteri peccata confiteamur. sentit enim vt nostras infirmitates alter alteri dete-

** Iac. 5. 16.*

detegentes, consilio & consolatione mutua nos iuuemus. Alteram, quæ in proximi gratiam facienda est, ad ipsum placandum, & nobis reconciliandum, si qua in re nostro vitio læsus fuerit. Ac in priore quidem specie, tametsi Iacobus neminem nominatim assignando, in cuius sinum nos exoneremus, liberum permittit delectum, vt ei confiteamur qui ex Ecclesiæ grege maximè idoneus fuerit visus: quia tamen pastores præ aliis vt plurimum iudicandi sunt idonei, potissimum etiam nobis eligendi erunt. Dico autem ideo præ aliis appositos, quòd ipsa ministerij vocatione nobis à Domino designantur, quorum ex ore erudiamur ad subigenda & corrigenda peccata, tum consolationem ex venia fiducia percipiamus. Quemadmodum enim mutuæ admonitionis & correctionis officium Christianis quidem omnibus demandatum est, ministris tamen specialiter est iniunctum: sic quum omnes mutuò nos debeamus consolari, & in fiducia diuinæ misericordiæ confirmare, videmus tamen ministros ipsos, vt de remissione peccatorum certiores reddant conscientias, testes eius ac sponsores constitui, adeo vt ipsi dicantur remittere peccata, & animas soluere. Quum audis hoc illis tribui, in vsum tuum esse cogita. Ergo id officij sui vnusquisque fidelium esse meminerit, si ita priuatim angitur, & affictatur peccatorum sensu, vt se explicare nisi alieno adiutorio nequeat, non negligere quod illi à Domino offertur remedium: nempe vt ad se subleuandum priuata confessione apud suum pastorem vtatur: ac ad solatia sibi adhibenda priuatam eius operam imploret, cuius officium est & publicè & priuatim populum Dei Euangelica doctrina consolari. Verùm ea moderatione semper vtendum est, ne vbi Deus nihil certum præscribit, conscientiæ certo iugo alligentur. Hinc sequitur, eiusmodi confessionem liberam esse oportere, vt non ab omnibus exigatur, sed iis tantùm commendetur qui ea se opus habere intelligent. Deinde ne hi ipsi qui illa vtuntur pro sua necessitate, ad enumeranda omnia peccata vel præcepto aliquo cogantur, vel arte inducantur: sed quoad interesse sua putabunt, vt solidum consolationis fructum referant. Hanc Ecclesiis libertatem non modò relinquere, sed tueri quoque & fortiter vindicare debent fidi Pastores, si volunt & tyrannidem abesse à suo ministerio, & à populo superstitionem.

timus, quia nos angit & affligit peccatorũ sensus (quã in re ad pastores præcipuè recurrendũ nobis est & hoc remedio prudenter moderateque vtendum, ne qua securitas introducatur) posterior ad placãdum & reconciliãdũ proximũ, si quã in re nostro vitio læsus fuerit. sub quo genere comprehenditur eorum confessio, qui vsque ad totius Ecclesiæ offensionem peccarunt.

13 De altera autem loquitur Christus apud Matthæum, Si offers munus tuũ ad altare, & ibi recordatus fueris quòd frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum, & abi, priúsque reconciliare fratri tuo: & tunc veniens offeres munus tuum. Sic enim sarcienda est charitas quæ nostra culpa desilierit, culpam quam admisimus agnoscendo & deprecando. Sub hoc genere comprehenditur eorum confessio qui vsque ad totius Ecclesiæ offensionem peccarunt. Nam si tanti priuatam vnius hominis offensam æstimat Christus, vt à sacris arceat eos omnes qui in fratres aliquid peccarunt, donec iusta satisfactione redierint in gratiam: quantò maior est ratio vt qui Ecclesiam læsit malo aliquo exemplo, eam sibi culpæ agnitione reconciliet? Ita receptus est Corinthius ille in communionem, quum se obsequentem correptioni præbuisset. Hæc etiam forma confitendi in veteri Ecclesia fuit: quemadmodum & Cyprianus meminit, Pœnitentiam, inquit, agunt iusto tempore: deinde ad exomologesin veniũt, & per manuum impositionem Episcopi & cleri, ius communionis accipiunt. Aliam confitendi vel rationem vel formam Scriptura prorsus ignorat. neque nostrum est adstringere nouis vinculis conscientias, quas in seruitutem redigere Christus seuerissimè vetat. Interim quin sistant se Pastori oues, quoties sacram Cœnam participare volunt, adeò non reclamo, vt maximè velim hoc

Matt.5.23.

2.Cor.2.6.

vbique obseruari. Nam & qui habent impeditam conscientiam, referre inde possunt singularem fructum: & qui admonendi sunt, monitionibus locum ita præbent, modò semper absit tyrannis & superstitio.

Clauiū potestatem in tribus supradictis confessionis generibus locum habere: et de fructu qui inde ad confitentes redit, quod sciunt à Christi legato sibi annunciari peccatorum remissionē. Vide li. ... sect. 29. de pœnitentia solenni, quā veteres in suis Ecclesiis exigebant ab iis qui grauiora flagitia patrarant.

14 In tribus illis confessionis generibus potestas clauium locum habet, vel quum solenni recognitione vitiorum suorum veniam deprecatur tota Ecclesia: vel quum priuatus, qui aliquo notabili delicto commune offendiculum peperit, pœnitentiam suam testatur: vel quũ is qui ob conscientiæ inquietudinem ope Ministri indiget, suam illi infirmitatem aperit. Tollendæ verò offensionis diuersa est ratio: quia & si tunc quoque conscientiæ paci consulitur, præcipuus tamen finis est vt sublato odio inter se vniantur animi vinculo pacis. Sed fructus ille quem dixi minimè spernendus est, quò libentiùs confiteamur peccata nostra. Quum enim tota Ecclesia velut coram Dei tribunali adstat, ream se confitetur, vnum refugium habet in Dei misericordia: non vulgare aut leue solatium est habere illic præsentem Christi legatum, reconciliationis mandato præditum, à quo denuntiari sibi absolutionem audiat. Hîc vtilitas clauium meritò commendatur, quum ritè, quo ordine, & qua religione decet, ista peragitur legatio. Similiter quum is qui se ab Ecclesia quodammodo alienauerat, restituitur in fraternam vnitatem accepta venia, quantum beneficium est quòd sibi ab iis ignosci intelligit quibus dixit Christus, Quibuscunque remiseritis peccata in terris, remissa in cœlo erunt? Nec minoris efficaciæ aut fructus est priuata absolutio, vbi ab iis petitur qui singulari remedio ad infirmitatem suam subleuandam opus habent. Accidit enim non rarò vt qui generales promissiones audit, quæ ad totam fidelium congregationem destinantur, maneat nihilominus in aliqua dubitatione, ac velut remissione nondum impetrata, inquietum adhuc animum habeat. Idem si Pastori suo secretum animi vulnus aperuerit, atque illam Euangelij vocem peculiariter ad se directam audierit, Remittuntur tibi peccata tua, confide, animum confirmabit ad securitatem, illáque qua prius æstuabat trepidatione liberabitur. At verò quum de clauibus agitur, semper cauendum est ne facultatem aliquam somniemus ab Euangelij prędicatione separatam. Alio iterum loco pleniùs hæc res explicanda erit, vbi de Ecclesiæ regimine agetur: atque illic videbimus verbo alligatum esse quicquid iuris ad ligandum vel soluendũ Christus Ecclesiæ suæ cõtulit. Hoc tamen in ministerio clauium maximè verum est, cuius tota vis in eo posita est vt Euangelij gratia, per eos quos Dominus ordinauit, fidelium animis publicè ac priuatim obsignetur: quòd fieri, nisi sola prædicatione, nequit.

Mat. 18. 19.
Iohan. 20. 23.
Matt. 9. 2.

Expositio legis de confessione auriculari omniū peccatorum: vbi recitantur Romanensiū Theologorum variæ sententię de numero et vsu clauium, & de potestate ligandi et soluendi.

c. Omnis vtriusque sexus. De summa Trinitate & fide Catholi. decretū est Innocentij in cõcil. Lateranē. Refertur li. 4. Sentē. dist. 14. ca. 2. lib. 4. Sent. di. 18. cap. 2.

15 Quid Romanenses Theologi? Statuunt vt omnes vtriusque sexus statim atque ad discretionis annos peruenerint, semel ad minimũ quotannis confiteãtur omnia sua peccata proprio sacerdoti: nec peccatum dimitti nisi confitendi votum firmiter conceptum fuerit. quod votum nisi oblata facultate persolutum fuerit, iã nullum patere paradisi ingressum. Sacerdotem verò potestatem habere clauium, quibus peccatorem soluat ac liget. quia non sit irritum Christi verbum, Quodcunque ligaueritis, &c. De hac verò potestate pugnaciter inter se belligerãtur. Alij dicunt, vnicam esse clauem in essentia, scilicet potestatem ligandi & soluendi? scientiam ad bonum quidem vsum requiri, sed tantùm instar accessorij esse, non essentialiter cohærere. Alij, quia videbant hanc nimiùm effręnatam licentiam, duas claues recensuerunt, discretionem & potestatem. Alij rursum, quum tali moderatione cohiberi sacerdotũ improbitatem viderent, alias claues excuderunt, authoritatem discernendi, qua in definiendo vterentur: & potestatẽ, quã executione suæ sententiæ

exerce-

exercerent: scientiam accedere velut consiliarium. Istud autem ligare & soluere non audent interpretari simpliciter, peccata remittere & delere: quia Dominum clamantem audiunt apud Prophetam, Ego sum, & non alius præter me: ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas Israel. Sed dicunt Sacerdotis esse pronuntiare qui ligati sint aut soluti, & declarare quorum remissa aut retenta sint peccata: declarare autem, vel per cõfessionem, quum absoluit & peccata retinet: vel per sententiam, quum excõmunicat, & recipit ad Sacramentorum communionem. Demum, quũ intelligunt nondum se hoc modo explicari, quin semper obiici possit, indignos sæpe ligari & solui à suis Sacerdotibus, qui propterea non ligentur aut soluantur in cœlo: quod vltimum refugium est, respondent, collationem clauium cum limitatione accipiẽdam esse: quòd Christus promiserit, apud tribunal suum approbatum iri sacerdotis sententiam, quæ iustè prolata fuerit, secundùm quod merita ligati aut soluti postulabãt. Porro has claues omnibus sacerdotibus à Christo datas esse, quæ illis ab Episcopis in promotione conferuntur: sed liberum vsum penes eos duntaxat esse qui muneribus Ecclesiasticis funguntur: apud excõmunicatos & suspensos manere quidem ipsas claues, sed rubiginosas ac ligatas. Et qui hæc dicunt, modesti ac sobrij iure videri possint præ aliis, qui sub noua incude nouas claues fabricati sunt quibus thesaurum Ecclesię obserari tradunt: quas postea suo loco excutiemus. *Matt.18.19* *Isa.43.11,& 25*

16 Ad singula paucis respondebo. Taceo autem ad præsens quo iure quáve iniuria fidelium animas suis legibus obstringant: quando id suo loco despicietur. Quòd autem legem imponunt de omnium peccatorum enumeratione: quòd peccatum dimitti negant nisi sub conditione, si votum confitendi firmiter conceptum fuerit: quòd nullum superesse ingressum Paradisi garriunt, si facultas confitendi neglecta fuerit: istud verò nullo modo ferendum est. Omniáne peccata enumeranda sunt? At Dauid, qui secum probè (vt arbitror) meditatus erat peccatorum confessionem, tamen exclamabat, Errores quis intelliget? Ab occultis meis munda me Domine. Et alibi, Iniquitates meæ transierunt super caput meum, & sicut onus graue, grauatæ sunt vltra vires meas. Nimirum intelligebat quanta esset peccatorum nostrorum abyssus, quàm multæ scelerum facies, quot capita ferret, & quàm longam caudam traheret hæc hydra. Non ergo ad recensendum catalogum se conferebat: sed è profundo malorum clamabat ad Dominum, Obrutus sum, sepultus sum & suffocatus: inferorum portæ circundederunt me, immersum alto puteo, deficientem & moribundum manus tua extrahat. Quis suorum peccatorum nunc supputationem cogitet, vbi Dauidem videt suorum numerum inire non posse? *Indignitas singulorum capitum Legis confitendi, & primum illius, de enumerandis omnibus peccatis.* *Psal.19.13* *Psal.38.5*

17 Hac carnificina plusquam crudeliter diuexatæ sunt eorum animæ qui aliquo Dei sensu afficiebantur. Principiò sese vocabant ad calculum, peccata in brachia, in ramos, in ramusculos, in frondes, iuxta istorum formulas dissecabant: tum appendebant qualitates, quantitates, circunstantias, atque aliquantulum quidem res procedebat. Vbi verò longiùs progressi fuerant, cœlum vndique & vndique pontus: nullus portus, nulla statio: quo plura transmiserant, maior semper congeries oculis ingerebatur: imò verò velut altæ moles assurgebãt: nec spes vlla, vel saltem post longas ambages, euadendi apparebat. Hærebant itaque inter sacrum & saxum: nec alius tandem exitus reperiebatur quàm desperatio. Ibi sæui isti carnifices, vt vulnera leuarent quæ fecerant, fomenta quædã adhibuerunt: vt faceret scilicet quisque quod in se esset. Sed nouę rursum curæ obstrepebãt, imò noui cruciatus excoriabãt miseras animas: Non satis tẽporis impendi, non iusta opera incubui, multa per negligentiam *Luculenta descriptio carnificinæ quà per varios circuitus torquebãtur miseræ conscientiæ in Lege de enumeratione omnium peccatorum. Lutherus Decretalem illam Diabolicam esse dicit, & homicidissimam.*

præterij,& obliuio quæ ex incuria prouenit,non est excusabilis. Suggerebantur adhuc alia pharmaca quæ eiusmodi dolores demulcebant:Age negligentiæ tuæ pœnitentiam, modò supina non sit, condonabitur. Verùm omnia ista cicatricem obducere non possunt:nec tam mali sunt leuaméta quàm venena melle oblita, ne sua acerbitate primum gustum offendát:sed in intima penetrent,antequam sentiantur. Vrget ergo semper terribilis illa vox,& auribus insonat, Confitere omnia peccata tua: nec potest horror iste pacari nisi certo solatio. Hîc cogitét lectores quàm possibile sit ad rationem vocare totius anni acta, & quid singulis diebus peccarint colligere: quando experientia vnumquenque cóuincit,vbi ad vesperam excutienda sunt vnius tantùm diei delicta, memoriam confundi:tanta se turba & varietas ingerit. Neque enim de crassis & stupidis hypocritis loquor,qui,tribus vel quatuor grauioribus animaduersis,defunctos se putant,sed de veris Dei cultoribus,qui postquam se examine
1 Ioh.7.20 peracto obrui vident,addunt etiam illud Iohánis,Si cor nostrum arguit nos, maior est Deus corde nostro: itáque expauescunt ad iudicis illius conspectum,cuius cognitio sensum nostrum longè superat.

Similitudine describitur,quomodo tãtæ illusiõi (legi scilicet de enumerãdis omnibus peccatis) acquieuerit pars orbis non parua. Legẽ illam esse impossibilem, & reddere homines hypocritas: postea ostẽditur certissima regula confessionis, proposito publicani exẽplo.

18 Quòd autem bona pars orbis talibus blandimentis, quibus tam exitiale venenum temperabatur,acquieuit,non id factum est quòd Deo satisfactum crederet,aut sibi etiam planè satisfaceret:sed vt,quasi in medio mari fixa anchora,paulum interquiesceret à nauigatione, vel quasi fessus & fatiscens viator,in via decumberet. In facienda eius rei fide nõ laboro. Sibi enim quisq; testis apud se esse potest. Dicam in summa qualis lex illa fuerit. Primùm simpliciter est impossibilis: itaque nõnisi perdere,damnare, confundere, in ruinam & desperationem conijcere potest. Deinde peccatores,à vero peccatorum suorum sensu abductos,hypocritas facit,Deíque ac sui ipsorum ignorantes. Siquidem,dum in peccatorum enumeratione toti occupantur, interim obliuiscuntur latenté illum vitiorum lernam, occultas suas iniquitates, & interiores sordes, quarum potissimùm notitia miseriam suam reputare debuerant. At certissima erat confessionis regula, tantam mali nostri abyssum agnoscere ac fateri,quæ sensum quoque nostrum superet. Hac regula videmus compositam Publicani confessionem,Domine propitius esto mihi peccatori. Quasi diceret, Quantus quantus sum, totus sum peccator,nec ipsam peccatorum meorum magnitudinem aut mente aut lingua assequi possum:abyssus misericordiæ tuæ hanc peccati abyssum absorbeat. Quid, inquies:ergóne confitenda non sunt singula delicta? ergo nulla confessio Deo accepta,nisi duobus istis verbis conclusa,Peccator sum? Imò verò danda potius opera vt quantum in nobis est totum cor effundamus coram Domino: nec modò nos peccatores vno verbo fateamur,sed vt tales nos verè & ex animo agnoscamus:quanta sit & quàm varia peccatorum labes,tota cogitatione recognoscamus:non modò nos immundos,sed qualis sit & quanta,quámque in multis partibus nostra immundities:non modò debitores,sed quantis debitis grauati,& quot nominibus obstricti: non modò vulneratos, sed quàm multis & lethalibus plagis saucij simus. Hac tamen recognitione quum se totum peccator coram Deo effuderit,seriò ac syncerè cogitet plura adhuc restare, ac profundiores esse malorum suorum recessus quàm quos penitus excuteret possit. Atque adeò exclamet cum Dauide,Errores quis intelligit? ab occultis meis munda me Domine. *Iam verò quòd affirmant non dimitti peccata,nisi voto confitendi firmiter concepto, & clausam esse paradisi portam ei qui facultatem confitendi sibi oblatam neglexerit, absit vt istud eis concedamus. Non enim alia nunc est peccatorũ remissio quàm semper fuit. Quotquot remissionem peccatorum a Christo obtinuisse leguntur

Luc.18.13

Psal.19 13

**Refutatio duorũ posteriorum capitũ decreti confessionis Papisticæ (tria enim posita fuerant*

guntur, non leguntur in aurem sacrificuli cuiuspiam confessi. Nec sanè confiteri poterant, vbi nec sacrificuli confessionarij erant, nec ipsa etiam confessio. Et multis postea seculis inaudita fuit hæc confessio, quibus sine hac conditione remittebantur peccata. Sed ne quasi de re dubia longius disceptemus, verbum Dei apertum est, quod æternum manet, Quotiescunque ingemuerit peccator, omnium iniquitatum eius non recordabor. Huic verbo qui aliquid audet adiicere, non peccata ligat, sed Domini misericordiam. * Nam quòd contendunt non posse ferri iudicium nisi causa cognita, in promptu est solutio, temerè hoc sibi arrogare qui sunt à seipsis iudices creati. Ac mirum est tam securè sibi fabricare principia quæ nemo sanæ mentis admittet. Iactant sibi ligandi & soluendi munus esse mandatum, acsi quædam esset iurisdictio quæstioni adiuncta. Porrò hoc ius Apostolis fuisse incognitum tota eorum doctrina clamat. Nec verò certò scire soluatúr ne peccator, ad sacerdotem pertinet, sed ad eum à quo petitur absolutio: quando nunquam scire potest qui audit, sitne iusta & integra enumeratio. Ita nulla esset absolutio, nisi ad verba eius qui iudicandus est restricta. Adde quòd tota soluendi ratio ex fide & pœnitentia constat: quæ duæ res cognitionem hominis fugiunt, vbi de altero ferenda est sententia. Sequitur ergo ligandi & soluendi certitudinem non subiici terreni iudicis arbitrio: quia minister verbi, vbi partes suas rite exequitur, non potest nisi conditionaliter absoluere: sed in gratiam peccatoris hoc dici, Quorum remiseritis peccata: ne dubitent veniam, quæ promittitur ex Dei mandato & voce, in cœlis fore ratam.

initio sec. 15, et 16) non dimitti peccata, nisi voto &c. & Clausam esse paradisi portam &c.

Ezech. 18.21

Soluitur aduersariorū obiectio, Nō posse ferri iudiciū, nisi causa cognita, id est dari absolutionem, nisi enumeratis peccatis.

19 Nihil itaque mirum si auricularem istam cōfessionem, rem adeò pestilentem tótque nominibus Ecclesiæ noxiam, damnamus, ac sublatam è medio cupimus. Quòd si per se res esset indifferens, quando tamé nulli vsui est nec fructui, tot autem impietatibus, sacrilegiis, erroribus causam dedit: quis non protinus abolendam censeat? Recensent quidem aliquot vsus, quos vt valde fructuosos venditāt: sed illos aut ementitos, aut nullius prorsus momenti. Vnum tantùm singulari prærogatiua commendant, erubescentiam confitentis grauem esse pœnam, qua & peccator fit in posterum cautior, & Dei vindictam anteuertit, seipsum puniés. Quasi non satis magna verecundia hominé humiliemus, dum ad summum illud tribunal cœleste, ad Dei, inquam, cognitionem vocamus. Egregiè verò profectum est si vnius hominis pudore peccare desinimus, Deum non erubescimus habere malæ conscientiæ nostræ testem. Quanquam id quoque ipsum falsissimum est: nulla enim re fieri maiorem peccandi confidentiam aut licentiam passim videre est, quàm dum, confessione sacerdoti facta, homines existimant se posse tergere os, & dicere, non feci. Nec toto solùm anno fiunt ad peccandum audaciores, sed in reliquum anni tempus de confessione securi, nunquam ad Deum suspirant, nunquam ad se redeunt: sed peccata peccatis accumulant, donec omnia, vt opinantur, simul euomant. Vbi autem euomuerunt, sarcina sua exonerati sibi videntur, iudiciúmque à Deo transtulisse, quod sacerdoti detulerunt: Deo obliuionem induxisse, vbi conscium sacerdotem fecerunt. Porrò quis confessionis diem lætus instare videt? quis ad confitendum alacri animo pergit? ac non potius, quasi obtorto collo in carcerem trahatur, inuitus ac reluctanti similis venit? nisi fortè ipsi sacrificuli, qui mutuis facinorū suorum narrationibus, quasi iocosis fabulis, se delicatè oblectāt. Non multas chartas inficiā referendis prodigiosis abominationibus quibus scatet auricularis confessio. Tantùm dico, si nō incōsultè fecit * sanctus ille vir, qui ob vnum scortationis rumorem, cōfessionem ex ecclesia sua, vel potiùs à suorū memoria sustulit: infinitis hodie stupris, adulteriis, incestis, lenociniis, quid facto opus sit admonemur.

Non mirum esse, si auricularem cōfessionem damnamus & abrogamus: & falsò aduersarios hoc ei vtilitatis tribuere, quod erubescentia humiliet peccatorem, quū cōtra ad peccandi confidentiam armet.

** Nectarius, de quo sect. 7.*

20 Quòd huc obtendũt potestatem clauium, & in ea regni sui proram (vt aiunt) & puppim confessionarij locant, videndum quantum valere debet. Ergo sine causa (inquiunt) datæ sunt claues? ergo sine causa dictum est, Quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cœlis? Frustramur ergo verbum Christi? Respondeo, grauem fuisse causam cur darentur claues: quemadmodum & nuper exposui, & vbi de excommunicatione agetur, explicatiùs iterum docebo. Sed quid, si vno gladio eiusmodi omnibus eorum postulatis ansam præcidam, sacrificulos non esse Apostolorum vicarios nec successores? Verùm istud quoque alibi tractandum erit: nunc, vnde se munire maximè volunt, arietem erigunt quo molitiones omnes suæ deiiciantur. Christus enim non antè Apostolis ligandi & soluendi potestatem fecit quàm eos Spiritu sancto donauit. Nego igitur vllis competere clauium potestatem, qui non priùs acceperint Spiritum sanctum. Nego quenquam clauibus vti posse nisi præeunte docentéque Spiritu sancto, & dictante quid agendum sit. Spiritum sanctum habere se illi nugantur: sed re ipsa negant: nisi fortè Spiritum sanctum rem esse vanam & nihili fingunt, vt certè fingunt: sed illis non credetur. Atque hac quidem machina in vniuersum subuertuntur, vt cuiuscunque ostij clauem se habere iactent, semper interrogandi sint habeántne Spiritum sanctum, qui clauium est arbiter & moderator. Si habere se respondeant, rursum interpellandi sunt an errare possit Spiritus sanctus. Istud disertè profari non audebunt, tametsi obliquè sua doctrina insinuant. Inferendum ergo erit, nullos sacrificulos habere clauium potestatem, qui passim sine delectu soluunt quæ ligari Dominus voluerat, ligant quæ solui iusserat.

Matt.18.18

Frustra Cõfessionarios obtendere Clauium potestatem, quum nõ sint Apostolorũ successores, nec Spiritum sanctum habeant: vt qui quotidie sine delectu soluãt quæ ligari Dominus precepit, & contrà.

21 Quando clarissimis experimentis euinci se vident, quòd dignos & indignos promiscuè soluant & ligent, potestatem vsurpant sine scientia. Et quãquam negare non audent ad bonum vsum requiri scientiam, potestatem tamen ipsam malis dispensatoribus traditam scribunt. Atqui hæc potestas est, Quodcunque ligaueris aut solueris in terra, erit in cœlis ligatum aut solutum. Aut promissum Christi mentiri oportet, aut bene ligant & soluunt qui sunt hac potestate præditi. Nec est quòd tergiuersentur, Christi dictum limitari secundùm eius merita qui ligatur aut soluitur. Et nos etiam fatemur nec ligari nec solui posse nisi dignos qui ligentur aut soluantur. Sed habent Euangelij nuntij & Ecclesia verbum quo dignitatem hanc metiantur. In hoc verbo nuntij Euangelij possunt omnibus remissionem peccatorum in Christo polliceri per fidem: possunt damnationem edicere in omnes & super omnes qui Christum non amplectuntur. In hoc verbo Ecclesia pronuntiat, scortatores, adulteros, fures, homicidas, auaros, iniquos partem in regno Dei non habere: taléisque certissimis vinculis ligat. Eodem verbo soluit quos resipiscentes consolatur. Sed quæ erit isthæc potestas nescire quid ligandum sit aut soluendum? ligare autem non posse aut soluere, nisi scias? Cur ergo dicunt se absoluere authoritate sibi data, quum incerta sit absolutio? quò nobis imaginaria hæc potestas, si nullus sit vsus? Iam autem habeo, aut nullum esse, aut tam incertum esse vt pro nullo habendus sit. Quum enim fateantur bonam esse sacerdotum partem qui non ritè vtantur clauibus, potestatem verò sine legitimo vsu inefficacem: quis mihi fidem faciet, eum à quo soluor bonum esse clauium dispensatorem? quòd si malus est, quid aliud habet quàm friuolam istam dispensationem? Quid in te ligandum sit aut soluendum, nescio, quando iusto clauium vsu careo: sed si mereris, te absoluo. Ac tantundem posset, non dico laicus (quando id æquis auribus non ferrent) sed Turca, aut Diabolus. Id enim est dicere, Verbum Dei non habeo, certam soluendi regulam: sed authoritas mihi

Quod potestatẽ clauium aliquando exerceri posse sine scientia, dicũt aduersarij, falsum ostenditur: quũ hoc modo incerta futura sit absolutio: vbi etiã de absolutione vel dãnatione, quã Euangelij ministri, vel Ecclesia pronũciat ex verbo, et de illius certitudine.

1.Cor.6.9

mihi data est te absoluendi, si ita sunt tua merita. Videmus igitur quorsum spectarint, quum diffinierunt, claues esse authoritatem discernendi, & executionis potestatem: scientiam accedere cōsiliarium, & instar consiliarij ad bonum vsum esse. Nempe libidinose, licenter, sine Deo & verbo eius voluerunt regnare.

22 Si excipiat quispiam, legitimos Christi ministros non minùs perplexos fore in suo officio, quia absolutio quæ à fide pendet, semper ambigua erit: deinde nullum peccatoribus aut frigidū solatium fore, quia minister ipse, qui idoneus iudex non est eorum fidei, de eorum absolutione certus non est: in promptu est solutio. Dicūt enim illi, non remitti à sacerdote peccata nisi quorum ipse est cognitor. ita secundum eos remissio ex sacerdotis iudicio pendet: qui nisi prudenter discernat quinā venia digni sint, tota actio cassa est ac irrita. Denique potestas de qua loquūtur, iurisdictio est examini annexa, ad quod restringitur venia & absolutio. In hac parte nihil firmum reperitur: imò profunda est abyssus: quia vbi integra non est confessio, mutila etiam est spes veniæ. deinde sacerdos, ipse suspensus hæreat necesse est, dum nescit an bona fide enumeret peccator sua mala: postremò (quæ inscitia & ruditas sacerdotum est) maior pars ad hoc munus exercendum nihilo aptior est quàm sutor ad agros colendos: alij fere omnes sibi meritò suspecti esse debent. Hinc igitur perplexitas & dubitatio de absolutione papali, quòd eam fundatam esse volunt à sacerdotis persona: neque id modò, sed à cognitione, vt tantùm de rebus delatis, quæsitis & compertis iudicet. Iam si quis à bonis istis doctoribus quærat, reconcilietúrne Deo peccator peccatis quibusdam remissis, non video quid respondeant: nisi quòd fateri cogentur infructuosum esse quicquid pronuntiat sacerdos de remissis peccatis, quorum recitationem audierit, quandiu alia non eximuntur à reatu. Ex parte confitentis, quàm perniciosa anxietas consciētiam deuinctam teneat, hinc patet, quòd dum recumbit in sacerdotis discretionem, vt loquuntur, nihil ex verbo Dei statuere potest. Ab his omnibus absurdis libera & immunis est doctrina quam tradimus. Conditionalis enim est absolutio vt confidat peccator sibi propitium esse Deum, modò syncerè in Christi sacrificio expiationem quærat, & acquiescat oblatæ sibi gratiæ. Ita errare non potest qui pro officio præconis, quod sibi ex Dei verbo dictatum est, promulgat. Peccator verò certam & liquidā absolutionem amplecti potest, vbi simplex illa conditio apponitur de amplexanda Christi gratia, secundum generalem illam magistri ipsius regulā, quæ impiè spreta in Papatu fuit, Secundum fidem tuam fiat tibi.

Absolutio Sacrificulorum in Papatu est incerta, tā à parte absoluentis, quā confitentis. Contra in Euangelica absolutione, quæ ab hac vna cōditione pendet, Si peccator expiationē quærat in vno Christi sacrificio, & acquiescat oblatæ sibi gratiæ.

Matt. 9.29

23 Quàm insulsè misceant quę de clauium potestate docet Scriptura promisi me alibi dicturum: & locus erit opportunior in tractando regimine Ecclesiæ meminerint tamē lectores præposterè ad auricularem & secretam confessionēm torqueri quę partim de Euangelij prædicatione, partim de excommunicatione à Christo dicta sunt. Quare dum obiiciūt ius soluendi datum esse Apostolis, quod sacerdotes exerceant, peccata sibi agnita remittendo, falsum & friuolum principium sumi palàm est: quia absolutio quæ fidei seruit, nihil aliud est quàm testimonium veniæ ex gratuita Euangelij promissione sumptum. altera autem quæ ex disciplina Ecclesiæ pendet, nihil ad secreta peccata, sed ad exemplum magis pertinet, vt tollatur publica Ecclesiæ offensio. Quòd autem hinc inde testimonia corradunt, quibus probent non sufficere vel soli Deo, vel laicis confiteri peccata, nisi sacerdos sit cognitor, putida ac pudēda est eorum diligentia. Nam si quando peccatoribus suadent vetusti patres vt se exonerent apud suum pastorem, de recitatione accipi non potest quæ tunc in vsu non fuit. Deinde, vt sinistri fuerunt Lombardus & similes,

Doctores Papisticos, dū prætexunt, ius soluendi datum Apostolis, perperā ad auricularē confessionem torquere quæ à Christo dicta sunt partim de Euangelij prædicatione, partim de excōmunicatione. Errores Lombardi & similium in hac re: & de modo quē fabricati sunt, remittendi peccata cum iniunctione pœnæ & satisfactionis.

videntur data opera libris adulterinis fuisse addicti, quorum prætextu deciperent simplices. Rectè quidem fatentur, quia pœnitentiam semper comitatur solutio, nullum propriè vinculum manere vbi quis pœnitentia tactus est, quanuis nondum confessus fuerit: ideóque tunc sacerdotem non tam remittere peccata quàm pronuntiare & declarare remissa esse. Quanquam in verbo Declarandi crassum errorem insinuant, ceremoniam subrogantes in locum doctrinæ. Quòd autem attexunt, in facie Ecclesiæ absolui qui iam coram Deo veniam adeptus erat, intempestiuè trahunt ad peculiarem cuiusque vsum, quod iam diximus communi disciplinæ esse destinatum, vbi tollenda est grauioris & notæ culpæ offensio. Sed paulò pòst moderationem peruertunt & corrumpunt, addentes alium modum remittendi: nempe cum iniunctione pœnę & satisfactionis, in quo suis sacrificis ius arrogant dimidiandi quod Deus vbique insolidum nobis promisit. Quum enim simpliciter pœnitentiam & fidem exigat, partitio hæc vel exceptio prorsus sacrilega est. Perinde enim valet acsi sacerdos, tribuni personam sustinens, Deo intercederet, nec vellet Deum pati mera sua liberalitate in gratiam recipere nisi qui ad tribunitium subsellium postratus iacuerit, illícque sit mulctatus.

Summa eorum quę de Cōfeßione auriculari dicta sunt à sect. 4. hucusq;, & quid de ea sentire debeant pij. Vide Calu ad Cōcil Trident. Item, in vera Ecclesię reformādę ratione. Item, epist. ad Sadol. Itē, aduersus Theolog. Paris. Itē, de Scādal. Item de necessitate reformādæ Eccles.

24 Tota huc summa redit: si Deum facere velint confessionis huius fictitiæ authorem, eorum vanitatem coargui: sicuti monstraui falsarios in paucis quos citant locis. Quum verò palàm sit Legem esse ab hominibus impositam, dico & tyrannicam esse & cum Dei iniuria latam, qui verbo suo conscientias astringens, vult ab hominum imperio solutas esse. Iam quum ad obtinendam veniam necessitas eius rei præscribitur quam Deus voluit esse liberam, dico sacrilegium esse minimè tolerabile: quia nihil Deo magis proprium, quàm peccata remittere, in quo nobis sita est salus. Adhæc ostendi inuectam demum fuisse hanc tyrannidem, quum fœda barbarie oppressus esset mundus. Docui præterea legē esse pestiferam quæ vel in desperationem præcipitat miseras animas, vbicunque viget Dei timor: vel, vbi est securitas inanibus blanditiis demulcens, magis hebetat. Postremò exposui quascunque afferunt mitigationes non aliò tendere nisi vt inuoluāt, obscurent ac deprauent puram doctrinam, fucosis autem coloribus impietatis tegant.

Lib. 4. Sen. dist. 10. c. 4. c. nō sufficit. de pontif. c. med. eadem dist. c. nullus. eadem dist.

De satisfactiōe, cui tertium locum asignant Sophistæ in Pœnitentia: de retentione pœnæ, culpa remissa, & similibus mēdacijs: quę corruunt opposita gratuita peccatorū remißione per nomen Christi.

25 Tertium locum satisfactioni in pœnitentia assignāt, de qua quicquid blaterant, vno verbo subuerti potest. Dicunt non sufficere pœnitenti à præteritis malis abstinere, & mores in melius commutare, nisi de iis quæ facta sunt satisfaciat Deo. Esse autem multa adminicula, quibus peccata redimamus: lachrymas, ieiunia, oblationes, charitatis officia. Iis Dominum propitiandum, iis debita iustitiæ Dei persoluenda, iis compensanda delicta, iis veniam emerendam: quanuis enim largitate misericordiæ culpam remiserit, pœnam tamen retinere disciplina iustitiæ: hanc esse pœnam quæ satisfactionibus redimenda sit. In hanc tamen summam recidunt omnia, nos quidem à Dei clementia delictorum veniam impetrare, sed intercedente merito operum, quibus peccatorum noxa compensetur, quo debita iustitiæ Dei satisfactio persoluatur. Talibus mendaciis oppono gratuitam peccatorum remissionem, qua nihil in Scriptura clarius prædicatur. Primùm, quid est remissio nisi meræ liberalitatis donum? Non enim remittere dicitur creditor, qui antapocha testatur sibi numeratam pecuniam: sed qui nulla solutione, vltrò sua beneficentia nomen expungit. Cur deinde Gratis additur, nisi ad tollendam omnem satisfactionis opinionem? Qua igitur confidentia suas satisfactiones adhuc erigunt, quæ tam valido fulmine prosternūtur. Quid autem? quum Dominus per Isaiam clamat, Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non ero memor:

Isa. 52. 3
Rom. 5. 8
Colos. 2. 14
Tit. 3. 5
Isa. 43. 25

annon

annon apertè denuntiat, causam & fundamentum remittendi à sola sua bonitate se petere? Præterea quum Scriptura vniuersa testimonium Christo deferat, quòd per nomen eius sit accipienda peccatorum remissio, nónne alia omnia nomina excludit? Quomodo igitur per satisfactionũ nomen accipi docent? Neque verò hoc se dare satisfactionibus negent, etiam si ipsæ intercedant quasi subsidia. Nam quòd Scriptura ait Per nomen Christi, intelligit nihil nos afferre, nihil nostrum prætendere, sed sola Christi commendatione niti: quemadmodum Paulus asserens, quòd Deus erat mundum sibi in Christo reconcilians, non imputans propter ipsum hominibus delicta, modum rationé que mox subiicit, quia pro nobis factus est peccatum qui peccati expers erat.

Act.10.43

2.Cor.5.19

26 Verùm qua sunt peruersitate, & peccatorum remissionem, & reconciliationem fieri semel dicunt, quum in gratiam Dei per Christum in Baptismo recipimur: post baptismum, resurgendum esse per satisfactiones: sanguinem Christi nihil prodesse, nisi quatenus per claues Ecclesiæ dispensatur. Nec de re dubia loquor, quum suam impuritatem clarissimis scriptis prodiderint: nec vnus aut alter, sed vniuersi scholastici. Nam ipsorum magister, postquam Christum in ligno pœnam peccatorum soluisse, iuxta Petri doctrinam, confessus est: subiuncta illico exceptione sententiam illam corrigit, quòd in Baptismo omnes peccatorum pœnæ temporales relaxantur: sed post baptismum, pœnitentiæ beneficio minorantur: vt ita simul cooperetur crux Christi & nostra pœnitentia. Sed longè aliter Iohannes, Si quis peccauerit, ait, habemus aduocatum apud Patrem, Iesum Christum: & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Scribo vobis filioli: quia remittuntur vobis peccata propter nomen eius. Certè fidelibus loquitur, quibus dum Christum proponit peccatorum propitiationem, non aliam esse satisfactionem ostendit qua offensus Deus propitiari placaríve possit. Non dicit, Semel vobis per Christum reconciliatùs est Deus, nunc vobis alias rationes quærite: sed perpetuum facit aduocatum, qui sua intercessione in patris gratiam nos semper restituat: perpetuam propitiationem, qua peccata expiẽtur. Est enim illud perpetuò verum, quod alter Iohannes dicebat, Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Tollit (inquam) ipse non alius: hoc est, quando ipse solus est Agnus Dei, solus quoque oblatio est pro peccatis, solus expiatio, solus satisfactio. Nam quum ius & potestas ignoscendi propriè competat in Patrem, vbi à Filio distinguitur, vt iam visum est: in altero gradu Christus hìc locatur, quòd pœnam nobis debitam in se transferens, reatum nostrum deleuerit coram Dei iudicio. Vnde sequitur, non aliter nos fore participes expiationis à Christo peractæ, nisi apud eum resideat honor ille quem sibi rapiunt qui Deum placare tentãt suis compensationibus.

Lib.3.Sent.dist.9.

Hìc & sect.27. refutatur blasphem⁹ error Scholasticorũ, Remissionẽ peccatorum & recõciliationem semel fieri in Baptismo, sed post Baptismum resurgendum esse per satisfactiones: & ostenditur ita Christum suo honore spoliari, & cõscientiarum pacẽ turbari, quum nunquã certò statuere possint, sibi remissa esse peccata.

1.Pet.2.24

2.Tim.1.9

2.Ioh.2.2, & 12

Iohan.1.36

27 Ac duo hìc perpendere conuenit: vt integer & illibatus suus honor Christo seruetur: vt cõscientiæ de peccati venia securæ, pacem apud Deum habeant. Isaias ait, Patrem posuisse in Filium nostras omnium iniquitates, vt liuore eius sanemur. Quod aliis verbis repetens Petrus ait, Christum pertulisse in corpore suo peccata nostra super lignum. Paulus scribit damnatum esse peccatum in eius carne, quum pro nobis peccatum factus est: hoc est vim & maledictionem peccati in eius carne interemptam, quum in hostiam datus est, in quam tota peccatorum nostrorum moles, cum sua maledictione & execratione, cum horrendo iudicio Dei, & mortis damnatione, reiiceretur. Hìc nequaquam audiuntur nugamenta illa, quod post initialem purgationem, passionis Christi efficaciam non aliter nostrûm vnusquisque sentiat quàm pro satisfactoriæ pœnitentiæ modo: sed ad vnicam Christi satisfactionem, quoties lapsi

Isa.53.4, & 6

1.Pet.2.24

Rom.8.3

Galat.3.13

fuerimus, reuocamur. Nunc tibi pestilentes eorum nęnias propone. Gratiam Dei in prima peccatorum remissione solam operari: si postea ceciderimus, ad secundam veniam impetrandam opera nostra cooperari. Hæc si locum habeant, ánne quæ Christo superiùs sunt attributa, illi salua manent? Immanè quantum hæc differunt, iniquitates nostras positas esse in Christo vt in ipso expiarentur, & nostris operibus expiari: Christum esse propitiationem pro peccatis nostris, & Deum operibus propitiandum. Quòd si de pacificanda conscientia agitur: quæ ista erit pacificatio, si audiat peccata redimi satisfactionibus? quando tandem illi satisfactionis modus constare poterit? Ergo semper dubitabit an Deum habeat propitium, semper æstuabit, semper horrescet. Nam qui leuibus satisfactiunculis acquiescunt, nimis contemptim iudicium Dei æstimant: & parum reputant quanta sit peccati grauitas, vt alibi dicemus. Et vt ipsis concedamus, peccata aliquot iusta satisfactione redimere, quid tamen facient vbi tot peccatis obruuntur, quorum satisfactionibus nec centum vitæ, vel si totæ in hoc sint, sufficere queant? Adde quòd loci omnes quibus asseritur peccatorum remissio, non ad cathecumenos pertinent, sed ad regenitos Dei filios, & qui in Ecclesiæ sinu fuerunt diu nutriti. Legatio illa quam tam splendidè extollit Paulus, Obsecro vos Christi nomine, reconciliamini Deo: non ad exteros dirigitur, sed ad eos qui pridem regeniti fuerant. Atqui satisfactionibus valere iussis, ad Christi crucem eos ablegat. Sic quum scribit Colossensibus Christum pacificasse per sanguinem crucis quæ sunt in cœlo vel in terra, non restringit hoc ad momentum quo recipimur in Ecclesiam, sed ad totum cursum extendit. Quod facilè ex contextu patet, vbi dicit fideles habere redemptionem per sanguinem Christi, nempe remissionem peccatorum. Quanquam plures locos congerere superuacuum est qui subinde occurrunt.

2.Cor.5.20

Coloss.1.20

Refutatio ineptæ distinctiōis inter peccata mortalia & venialia: & hic calumniæ aduersariorũ, dum dicunt nos facere peccata oĩa æqualia. Vide lib. 2.cap 8 sec.58.59

28 Hîc in asylum confugiunt ineptæ distinctionis, Peccata quędam venialia esse, quædam mortalia: pro mortalibus grauem satisfactionem deberi: venialia facilioribus remediis purgari, oratione Dominica, aquę benedictæ aspersione, absolutione Missæ. Sic cũ Deo ludunt & ineptiũt. Quum tamen assiduè peccatum veniale & mortale in ore hebeãt, nondum alterum ab altero discernere potuerũt, nisi quòd impietatem & immunditiem cordis, peccatum veniale faciunt. Nos autem (quod Scriptura iusti & iniusti regula docet) peccati stipendiũ pronuntiamus esse mortem. & Animam, quæ peccauerit, morte dignam. Cæterùm fidelium peccata venialia esse: non quia non mortem mereantur, sed quia Dei misericordia nulla est condemnatio iis qui sunt in Christo Iesu: quia nõ imputantur, quia venia delentur. Scio quàm iniquè doctrinam hanc nostrã calumnientur: dicunt enim paradoxum esse Stoicorum, de peccatorum æqualitate: sed suo ipsorum ore nullo negotio conuincentur. Quæro enim, annon inter ea ipsa peccata quæ mortalia fatentur, aliud alio minus agnoscãt? Non igitur protinus sequitur, paria esse peccata quæ simul mortalia sint. Quum Scriptura definiat, stipendium peccati mortem esse: Legis obedientiam, esse vitæ viam: transgressionem, mortem: hanc sententiam euadere non possunt. Quem ergo satisfaciendi exitum inueniẽt in tanto peccatorum cumulo? si vnius diei est satisfactio peccati vnius: dum illam meditantur, pluribus se inuoluunt: quando diem nullũ prætereit iustissimus quisque, quo non aliquoties labatur. Ad eorum verò satisfactiones dum se accingent, numerosa, vel potius innumera cumulabunt. Iam præcisa est satisfaciendi fiducia: quid morantur? quomodo adhuc de satisfaciendo cogitare audent?

Rom.6.23
Ezech.18.20
Rom.8.1

Hîc & sec.30.agi-

29 Conãtur quidem se expedire: sed aqua (vt dicitur) illis hæret. Fingunt

gunt ſibi diſtinctionem pœnæ & culpæ: culpam remitti fatentur Dei miſericordia: ſed culpa remiſſa, pœnam reſtare quam perſolui Dei iuſtitia poſtulat. Ad pœnæ igitur remiſſionem propriè ſpectare ſatisfactiones. Quæ iſta, bone Deus, deſultoria leuitas? culpæ remiſſionem nunc gratuitam proſtare confitentur, quam precibus & lachrymis, aliíſque omne genus præparationibus emereri ſubinde docent. Verùm adhuc cum iſta diſtinctione ex diametro pugnat quicquid de peccatorum remiſſione in Scriptura nobis traditur. Quod tametſi ſatis ſupérque exiſtimo iam à me confirmatum, ſubnectam tamen quædam alia teſtimonia, quibus adeo conſtringantur tortuoſi iſti angues, vt ne ſummam quidem caudam complicare poſthac queant. Hoc eſt Teſtamentum nouum quod Deus in Chriſto ſuo nobiſcum pepigit, Quòd iniquitatum noſtrarũ non recordabitur. Quid his ſignificauerit, diſcimus ex altero Propheta, vbi Dominus, Si iuſtus (inquit) à iuſtitia ſua deflexerit, omnium iuſtitiarum eius non recordabor: ſi impius ab impietate ſua receſſerit, omnium iniquitatum eius non recordabor. Quòd ſe iuſtitiarum recordaturum negat, vtique hoc eſt, nullam ſe earum habiturum rationem, vt remuneretur. Ergo & peccatorum non recordari, eſt ea non poſtulare ad pœnam. Idipſum alibi dicitur, proiicere poſt tergum, delere inſtar nubis, demergere in profundum maris, non imputare, tectúmque habere. Talibus loquendi formulis non obſcurè ſenſum ſuũ nobis explicuerat Spiritus ſanctus, ſi dociles aures illi accommodaremus. Certe ſi punit Deus peccata, imputat: ſi vindicat, recordatur: ſi ad iudicium vocat, tecta non habet: ſi examinat, poſt tergum non proiecit: ſi inſpicit, nõ obliterauit inſtar nebulæ: ſi ventilat, non proiecit in profundum maris. Atque in hunc modum interpretatur Auguſtinus claris verbis, Si texit peccata Deus, noluit aduertere: ſi noluit aduertere, noluit animaduertere: ſi noluit animaduertere, noluit punire: noluit agnoſcere, maluit ignoſcere. Tecta ergo peccata quare dixit? vt non viderentur. Quid erat, Deum videre peccata, niſi punire? Audiamus verò & ex alio Prophetæ loco, quibus legibus peccata remittat Dominus. Si fuerint (inquit) peccata veſtra vt coccinũ, quaſi nix albeſcent: & ſi rubuerint vt vermiculus, erunt quaſi lana. Apud Ieremiam autem ſic legitur, In illa die requiretur iniquitas Iacob, & non inuenietur: peccatũ Iehudah, & non erit: quia propitiabor reliquiis quas ſeruauero. Vis breuiter tenere quis ſit verborum iſtorum ſenſus? Expende quid è cõuerſo ſibi velint loquutiones illæ, Dominum in ſacculo iniquitates colligare, in faſciculum colligere & recondere, ſtylo ferreo exarare in lapide adamantino. Nempe ſi vindictam repenſum iri ſignificant (quod extra dubium eſt) neque etiam dubitandum eſt quin cõtrariis ſententiis omnem vindictæ repenſionem Dominus ſe remittere affirmet. Hîc mihi obteſtandi ſunt lectores, non vt gloſſis meis auſcultent: ſed tãtùm vt verbo Dei locum aliquem eſſe ſinant.

30 Quid, quæſo, nobis præſtitiſſet Chriſtus, ſi adhuc pro peccatis pœna exigeretur? Nam quum dicimus eum pertuliſſe omnia peccata noſtra in corpore ſuo ſuper lignum, non aliud ſignificamus quàm defunctum pœna & vindicta quæ peccatis noſtris debebatur. Idipſum ſignificantiùs declarauit Iſaias, quum dicit, Caſtigationem (ſiue correctionem) pacis noſtræ fuiſſe ſuper eum. Quid verò eſt correctio pacis noſtræ, niſi pœna peccatis debita, & à nobis perſoluenda, antequam Deo reconciliari poſſemus niſi vices noſtras ipſe ſubiiſſet? En clarè vides, Chriſtum peccatorum pœnas ſuſtinuiſſe, vt ſuos ab illis eximeret. Et quoties de redemptione per eum facta meminit Paulus, vocare ſolet ἀπολύτρωσιν, quo nõ ſimpliciter redemptioné indicat, qualiter vulgò intelligitur: ſed pretium ipſum & ſatisfactionem redemptionis. Qua ratione & Chriſtum

Ludunt de diſtinctione culpæ & pœnæ: et firmiſſimis Scripturæ teſtimoniis refellitur Papiſtarum delirium, Culpa remiſſa Deum pœnã retinere, quæ ſit reddenda ſatisfactionibus. Oſtenditur etiam nõ poſſe ipſos elabi ſubtili diſtinctione inter æternã pœnam & temporales. Vide initiũ ſect. 25.

Iere. 31.34
Ezec. 18.24.27
Iſa. 44.22
Mich. 7.19
Pſal. 32.1
Pſal. 32.1
Iſa. 1.18
Iere. 50.20
Iob. 14.17
Oſeæ 13.12
Iere. 17.1
1. Pet. 2.24
Iſa. 53.5
Rom. 3.24, 1. cor. 1.30, eph. 1.7, col. 1.14, 1. tim. 2.6.

ipsum se pro nobis ἀντίλυτρον dedisse scribit. Quę apud Dominum propitiatio est (inquit Augustinus) nisi sacrificium? Et quod est sacrificium, nisi quod pro nobis oblatum est in morte Christi? Validum autem in primis arietem nobis suppeditat quod de expiandis peccatorum noxis in Lege Mosaica præscribitur. Neque enim illic Dominus hanc aut illam satisfaciendi rationem constituit: sed totam in sacrificiis compensationem requirit. Vbi tamen alioqui diligentissimè atque exactissimo ordine omnes expiandi ritus exequitur. Qui fit autem vt nullis prorsus operibus admissa delicta procurare iubeat, sed sola in expiationem sacrificia requirat, nisi quòd ita testari vult vnicum esse satisfactionis genus, quo iudicium suum placatur? Nam quæ tum immolabant sacrificia Israëlitæ, non hominum opera censebantur, sed à sua veritate, hoc est vnico Christi sacrificio, æstimabantur. Qualem autem compensationem à nobis recipiat Dominus, paucis verbis eleganter Oseas expressit. Omné (inquit) tolles iniquitatem ô Deus: en peccatorum remissio. Et vitulos labiorum pe soluemus: en satisfactio. *Scio quidem subtiliùs adhuc ipsos elabi, dum inter æternam pœnam & temporales distinguunt: sed quum temporalem pœnam quoduis supplicium esse tradant, quod tam de corpore quàm de anima sumit Deus, excepta modò æterna morte, parum eos subleuat hæc restrictio. Nam superiores loci quos citauimus, hoc nominatim volunt, hac nos conditione recipi à Deo in gratiam, vt quicquid eramus pœnæ meriti, remittat, culpam ignoscendo. Et quoties Dauid aut alij Prophetæ peccatorum veniam petunt, simul pœnam deprecantur. Imò diuini iudicij sensus huc eos impellit. Rursum, quum à Domino misericordiam promittunt, semper ferè ex professo de pœnis earúmque remissione concionantur. Certè quum Dominus apud Ezechielem pronuntiat finem se impositurum Babylonico exilio, idq; propter se, non propter Iudæos: gratuitum esse vtrunque satis demonstrat. Denique, si à reatu liberamur per Christum, pœnas quæ inde proueniunt cessare oportet.

Osea 14.3

**Vide Calu. ad Cōcilij Tridētini sess. 6. cap. 15.*

Eze. 36. 22, & 32

2. Sam. 12. 13

De locis quibusdā Scripturæ, quibus Papistæ errorē suū cōfirmare nituntur, Culpa remissa pœnam retineri, quæ sit redimenda satisfactionibus: ostenditur autem duo esse diuini iudicij genera: vnum vindictę, alterum castigationis, quæ sunt prudēter distinguēda.

31 Verùm quando & ipsi Scripturæ testimoniis sese armant, videamus qualia sint quæ ipsi obtendunt argumenta. Dauid (inquiunt) de adulterio & homicidio à Propheta Nathan obiurgatus, veniam peccati accipit: & tamen morte filij, quem ex adulterio sustulerat, postea plectitur. Tales pœnas, quæ post culpæ etiam remissionem infligendæ essent, satisfactionibus redimere docemur. Hortabatur enim *Daniel Nebuchadnezer vt eleemosynis peccata redimeret. Et Solomo scribit propter æquitatem & pietatem remitti iniquitates. Alibi etiam, charitate operiri multitudinem peccatorum. Quam sententiam cōfirmat & Petrus. Item apud Lucam Dominus de muliere peccatrice ait, remissa esse illi peccata multa, quia dilexerit multùm. Vt peruersè semper & præposterè facta Dei æstimant! At si obseruassent (quod minimè prætereundum erat) duo esse diuini iudicij genera: longe aliam in hac Dauidis correptione vidissent pœnæ formam quàm quæ ad vltionem tendere putanda sit. Quoniam autem nostra omnium non mediocriter refert intelligere quorsum pertineant Dei castigationes, quibus in peccata nostra animaduertit, & quantum ab exemplis differant quibus impios & reprobos cū indignatione persequitur: summatim perstringere non abs re, arbitror, fuerit. Iudicium vnum, docendi causa, vocemus vindictæ: alterum, castigationis. Porrò iudicio vindictæ sic intelligendus est Deus inimicos suos vlcisci, vt iram aduersus illos suam exerceat, confundat, dissipet, in nihilum redigat. Id ergo sit nobis propriè Dei vindicta, vbi punitio cum eius indignatione coniuncta est. Iudicio castigationis non ita sæuit vt irascatur: nec vindicat vt perdat vel fulminet ad interitum. Vnde non est supplicium

Dan. 4. 24

Prou. 16. 6, et 10. 12

1. Pet. 4. 8

Luc. 7. 47

cium propriè aut vindicta, sed correctio & admonitio. Alterum iudicis est, alterum patris. Iudex enim quum facinorosum punit, in ipsum delictum animaduertit, & de facinore ipso pœnam expetit. Pater quum filiũ seueriùs corrigit, non hoc agit vt vindicet aut mulctet, sed magis vt doceat & cautiorem in posterum reddat. Paulò diuersa similitudine Chrysostomus alicubi vtitur, quæ tamen eòdem recidit. Verberatur (inquit) filius: verberatur & famulus: sed hic vt seruus, quia peccauit, punitur: ille verò, vt liber & filius disciplina indigens, castigatur. Huic correptio in probationem & emendationem cedit, illi in flagella & pœnas.

32 Vt breuiter & expeditè rem totam teneamus, hæc ex duabus statuatur prima distinctio: vbicunque pœna est ad vltionem, ibi maledictio & ira Dei se exerit, quam semper à fidelibus continet. Castigatio contrà, & Dei benedictio est & amoris habet testimonium, vt docet Scriptura. Hoc discrimen satis Dei verbo passim notatur. Quicquid enim afflictionum in præsenti vita sustinent impij, nobis depingitur ceu quoddam inferorum atrium, vnde æternam suam damnationem eminus iam conspiciunt: tantúmque abest vt inde emendentur, aut fructum aliquem percipiant, vt potiùs talibus præludiis ad dirissimam, quæ tandem eos manet, gehennam apparentur. * Castigans autem castigat seruos suos Dominus, sed morti non tradit eos: quare eius ferula verberati, bonum id sibi fuisse fatentur ad veram eruditionem. Vt autem sanctos vbique legimus tales pœnas placido animo suscepisse, ita superioris generis flagella semper vehementer sunt deprecati. Castiga me Domine (inquit Ieremias) sed in iudicio, non in ira tua: ne fortè imminuas me. Effunde furorem tuum in gentes quæ te non nouerunt, & in regna quæ nomen tuum non inuocarunt. *Dauid autem, Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Neque obest quòd sæpiusculè sanctis suis irasci dicitur Dominus, quum in eorum peccata animaduertit. Qualiter apud Isaiam, Confitebor tibi Domine, quoniam iratus es mihi: conuersus est furor tuus, & consolatus es me. Item Habacuc, Quum iratus fueris, misericordiæ recordaberis. Michæas verò, Iram Dei portabo, quia peccaui ei. Vbi admonet non solùm nihil obstrependo proficere qui iustè plectuntur, sed doloris mitigationem suppetere fidelibus, consilium Dei reputando. Eadem enim ratione hæreditatem suam profanare dicitur: quam tamen, vt scimus, in æternum non profanabit. Id autem non ad Dei punientis consilium vel affectum, sed ad vehementem doloris sensum refertur, quò afficiuntur qui vel qualemcunque eius seueritaté sustinent. Atqui fideles suos non mediocri tantùm austeritate pungit, sed interdum ita vulnerat, vt sibi non longè ab inferorum exitio distare videantur. Siquidem testatur iram suam promeritos, atque ita expedit vt sibi in malis suis displiceant, Dei placandi maiore cura tangantur, & solicitè ad veniam petendã festinent: sed in eo ipso luculentius interim clementiæ quàm iræ suæ testimonium profert. Stat enim fœdus in vero nostro Solomone nobiscum percussum, cuius fidem nunquam fore irritam is qui fallere non potest affirmauit. Si dereliquerint, inquit, filij eius Legem meam, & in iudiciis meis non ambulauerint: si statuta mea profanauerint, & mandata mea non custodierint: visitabo in virga iniquitates eorum & in verberibus peccata eorum: misericordiã autẽ meam non auferam ab eo. Cuius misericordiæ quo nos certiores faceret, virgam, qua Solomonis posteritatem arguet, dicit fore virorum & verbera filiorum hominum. Quibus particulis dum moderationẽ & lenitatem significat, simul innuit non posse nisi extremo lethalíque horrore confundi qui Dei manum sibi aduersam esse senserunt. Huius lenitatis quantam habeat rationem in Israele suo castigando, ostendit apud Pro-

Iob. 5.17
Prou. 3.11
Hebr. 12.5

Hic & sec. 33. tractatur, fideles semper vehemẽter esse deprecatos prius illud iudicij diuini genus: posteri⁹ aũt placido animo suscepisse, quia amoris habet testimoniũ. Itẽ q̃d irasci dicitur De⁹ sanctis suis, nõ ad punientis cõsiliũ vel affectum referri, sed ad vehementẽ doloris sensum quo ipsi afficiuntur simulac vel qualẽcunq; eius seueritatẽ sustinent: hocq; illis expedire, vt sibi in malis suis displiceant. Reprobos cõtrà, dum flagellis Dei feriuntur, iã quodãmodo incipere pœnas pendere illius iudicio. Quæ oĩa cõfirmantur Scripturæ testimoniis, item Chrysostomi & Augustini expositionib⁹.

*Psal. 118.18
Psal. 119.71
Iere. 10.24
*Psal. 6.2, & 38.2
Isa. 12.1
Habac. 3.2
Mich. 7.9
Psal. 89.31
2. Sam. 7.14

*Isa.*48.10 phetam, In igne repurgaui te, inquit, sed non velut argentum: nam & ipse totus absumptus esses. Quanquam purgationis loco castigationes illi esse docet: eas tamen ipsas addit ita se temperare, ne plus iusto per
**Psal.*90.11 eas deteratur. Idque omnino necesse est: *quia vt quisque Deum magis reueretur, & ad colendam pietatem se addicit, sic tenerior est ad ferẽdam eius iram. Reprobi enim quanuis sub flagellis gemant, quia tamen non expendunt causam, quin potius tam suis peccatis quàm Dei iudicio tergum obuertunt, ex socordia illa contrahunt duritiem: vel quia fremunt & calcitrant, adeóque tumultuantur contra suum iudicem, furiosus ille impetus amentia & furore eos obstupefacit. Fideles autem Dei ferulis admoniti, statim descendunt ad reputanda peccata, & metu horroréque perculsi, ad deprecationem supplices confugiunt. Hos dolores, quibus se cruciant miseræ animæ nisi leniret Deus, succumberent centies etiam in mediocribus iræ eius signis.

33 Sit deinde hæc altera distinctio, quòd dum flagellis Dei reprobi feriuntur, iam pœnas illius iudicio quodammodo pendere incipiunt: & quanquam illis non impune cedet talibus iræ diuinæ documentis non auscultasse, non tamen ideo plectuntur quò ad meliorem mentem redeant: sed tantùm vt Deum magno suo malo iudicem & vltorem experiantur. Ferulis autem verberãtur filij, non vt mulctam delictorum Deo persoluant, sed vt inde ad resipiscentiam proficiant. Proinde in futurum eas potiùs quàm in præteritum tempus respicere intelligimus. Id Chry-
In Serm. de pœnit. & confess. sostomi verbis malim quàm meis exprimere. Propter hoc, inquit, imponit nobis pœnam, non de peccatis sumens supplicium, sed ad futura nos corrigens. Sic & Augustinus, Quod pateris, vnde plangis, medicina est tibi non pœna: castigatio, non damnatio. Noli repellere flagellum, si nõ vis repelli ab hæreditate, &c. Tota ista miseria generis humani in qua gemit mundus, noueritis fratres quia dolor medicinalis est, non sententia pœnalis, &c. Has sententias ideo citare placuit, ne cui videretur noua aut minùs vsitata loquutio quam posui. Atq; huc pertinent querimoniæ indignationis plenæ, quibus Deus sæpe de populi ingratitudine expostu
*Isa.*1.5 lat, quòd peruicaciter contempserit omnes pœnas. Apud Isaiam, Ad quid percuterem vos vltrà? à planta pedis ad verticem nõ est sanitas. Sed quia talibus sententiis abundant Prophetæ, breuiter indicasse satis fuerit, nõ alio cõsilio Deum punire suam Ecclesiam, nisi vt subacta resipiscat. Ergo
1.*Sam.*15.23 quũm Saulem regno abiecit, puniebat ad vindictam: quũ Dauidem par-
2.*Sam.*12.18 uulo filio orbauit, ad emendationem corripiebat. In hanc sententiã acci
1.*Cor.*11.32 piendum est quod ait Paulus, Quum iudicamur à Domino, corripimur, ne cum hoc mũdo damnemur. Hoc est, dum nos filij Dei manu cœlestis Patris affligimur, non hæc pœna est qua cõfundamur, sed castigatio duntaxat qua erudiamur. Qua in re planè nobiscum est Augustinus: docet enim, pœnas, quibus homines pariter castigantur à Deo, variè considerãdas esse: quia sanctis sunt post peccatorum remissionem certamina & exercitationes: reprobis, sine remissione, supplicia iniquitatis. Vbi pœnas Dauidi aliísque piis inflictas commemorat, & eò spectasse dicit vt eorũ pietas huiusmodi humilitate exerceretur ac probaretur.
Lib. de pec. meritis ac remiss. 2. c. 33, & 34
Neque verò quod
*Isa.*40.2 dicit Isaias, remissam esse populo Iudaico iniquitatem, quòd plenã accepisset castigationem de manu Domini, à pœnæ solutione pendere delictorum veniam arguit: sed perinde est acsi diceret: Satis iam pœnarum exactum est: quarum ob grauitatem & multitudinem, quia iam diuturno luctu & mœrore confecti fuistis, tempus est vt accepto plenæ misericordiæ nuntio animi vestri in lætitiam diffusi me Patrem sentiant. Nam illic Deus patris induit personam, quem iustæ quoque seueritatis pœnitet, vbi coactus est asperiùs in filium animaduertere.

34 His

34 His cogitationibus fidelem instrui necesse est in afflictionum acerbitate. Tempus est vt iudicium incipiat à domo Domini, in qua inuocatum est nomen eius. Quid facerent filij Dei si seueritatem quam sentiunt, vltionem eius esse crederent? Qui enim manu Dei percussus, Deũ iudicem punientem cogitat, nõ potest nisi iratum & aduersum sibi concipere: ipsum verò Dei flagellũ, vt maledictionem & damnationem detestari: denique se à Deo diligi nunquam persuaderi poterit qui sic ergà se affectum sentiet vt adhuc punire velit. Sed ille demum sub Dei flagellis proficit qui suis vitiis irascentem, sibi autem propitiũ ac beneuolum ipsum reputat. Alioqui enim necesse esset euenire quod Propheta se expertum conqueritur, Super me transierunt furores tui Deus: terrores tui oppresserunt me. Item quod scribit Moses, Quoniã defecimus in ira tua, & in indignatione tua conturbati sumus. Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, occulta nostra in lumine vultus tui. Quoniã omnes dies nostri recesserunt in ira tua: consumpti sunt anni nostri, sicut verbum ex ore emissum. Contrà verò Dauid de paternis castigationibus, vt illis adiuuari magis fideles quàm opprimi doceat, sic canit, Beatus homo quẽ tu corripueris Domine, & in Lege tua erudieris, vt præstes illi quietem à diebus malis, dum foditur peccatori fouea. Dura certè tentatio, vbi Deus parcens incredulis, & eorum scelera dissimulãs rigidior erga suos apparet. Ideóque solatij causa addit Legis admonitionem, qua discant saluti suæ consuli dum reuocantur in viam, impij verò præcipites ferantur in suos errores, quorum finis est fouea. Nec refert sitne æterna pœna an temporaria. Tam enim bella, fames, pestilentiæ, morbi, maledictiones Dei sunt, quàm ipsum mortis æternæ iudicium: dum inferuntur in eum finem, vt sint aduersus reprobos iræ vindictæque Domini instrumenta.

1. Pet. 4.17
Iere. 25.29
Quàm necesse sit in afflictionũ acerbitate fideles hac cogitatione instrui, Deũ diligere ipsos, vitiis autem eorum irasci.
Psal. 88.17
Psal. 90.7
Psal. 94.12

35 Perspiciunt nunc omnes (ni fallor) quò spectet illa Domini animaduersio in Dauidem: nempe vt documẽtum esset, grauiter Deo displicere homicidium & adulterium, aduersum quod tantam offensionem in dilecto & fideli seruo declarasset, vt erudiretur ipse Dauid ne postea tale facinus auderet: non autem vt pœna esset qua compensationem quandam Deo solueret. Sic & de altera correptione iudicandum est, qua Dominus populum vehementi peste affligit, ob Dauidis inobedientiam, ad quam in recensendo ipso populo prolapsus fuerat. Nam peccati quidem noxam Dauidi gratis remisit: sed quia tum ad publicum omnium seculorum exemplum, tum ad Dauidis quoque humiliationem pertinebat, tale facinus non impunitum manere: ipsum flagello suo asperrimè castigauit. Quem scopum in vniuersali quoque humani generis maledictione præ oculis habere decet. Quum enim impetrata gratia, omnes tamen adhuc perpetimur quæ in peccati pœnam parenti nostro indictæ fuerant, miserias: talibus exercitamentis admoneri nos sentimus quã grauiter Deo Legis suæ transgressio displiceat: quò miseræ nostræ sortis conscientia deiecti & humiliati, ad veram beatitudinem ardentiùs aspiremus. Stultissimus vero fuerit si quis arbitretur præsentis vitæ calamitates in peccati noxam esse nobis impositas. Id mihi videtur Chrysostomus voluisse, quum ita scripsit, Si ob hoc pœnas infert Deus vt in malis perseuerantes ad pœnitentiam vocet, ostensa pœnitentia, superflua iã erit pœna. Quare prout vniuscuiusque ingenio expedire nouit, ita hunc maiori asperitate, illum benigniore tractat indulgentia. Itaque vbi docere vult se non esse in pœnis exigendis immodicum exprobrat duro & obstinato populo quòd percussus non tamen faciat finem peccandi. Hoc sensu conqueritur Ephraim esse quasi placentam ab vna parte torridã, ab altera parte incoctã: quia scilicet non penetrabãt in animos ferulæ, vt

Deum remisso Dauidi adulterio, eũ castigasse cùm in cõmune exemplum, tũ vt ipsum humiliaret: & hac ratione fideles quibus propitius est, quotidie subiicere communibus huius vitę miseriis.
2. Sam. 24.15
Homil. 3. de prouid. ad Stagirium.
Iere. 5.3
Osé. c 7.8

vitiis excoctis populus ipse capax veniæ fieret. Certè qui sic loquitur, ostendit, simul ac quisque resipuerit, se mox fore placabilem, sibíque nostra peruicacia exprimi quem exercet rigorem in castigandis delictis, cui voluntaria correctio occurreret. Quando tamen ea est nostra omnium durities & ruditas quæ castigatione in vniuersum opus habeat, visum est prudentissimo Patri omnes sine exceptione communi flagello per totam vitam exercere. Mirum autem est cur sic in vnum Dauidis exemplum oculos coniiciant, tot exemplis non permoueantur, in quibus gratuitam peccatorum remissionem licebat contemplari. Legitur publicanus descendisse è templo iustificatus: pœna nulla sequitur. Petrus delicti veniam obtinuit: lachrymas eius, inquit Ambrosius, legimus, satisfactionem non legimus. Et audit paralyticus, Surge: remittuntur tibi peccata tua: pœna non imponitur. Omnes quæ in Scriptura commemorantur absolutiones, gratuitæ describuntur. Ex hac exemplorum frequentia regula potiùs peti debuerat, quàm ab vnico illo, quod nescio quid singulare continet.

Luc.18.14 *Luc.22.61* *Matt.9.2*

Dan.4.24. Cùm iubetur Nebuchadnezer peccata sua redimere iustitia, illud redimere referri ad homines potiùs q̃ ad Deum: & non causam veniæ illic describi, sed potius modum veræ conuersionis. Idem de quibusdã aliis Scripturæ locis.

36 Daniel sua exhortatione, qua suadebat Nebuchadnezer vt peccata sua iustitia redimeret, & iniquitates suas miseratione pauperum: non voluit significare iustitiam & misericordiam esse Dei propitiationem & pœnarum redemptionem (absit enim vt alia vnquã fuerit ἀπολύτρωσις quàm sanguis Christi) sed illud redimere, ad homines potiùs quàm ad Deum retulit: acsi dixisset, Exercuisti, ô rex, iniustam & violentam dominationem, oppressisti humiles, spoliasti pauperes, durè & iniquè tractasti populum tuum: pro iniustis exactionibus pro violentia & oppressione nunc refer misericordiam & iustitiam. Similiter Solomo charitate operiri multitudinem peccatorum ait: non apud Deum, sed inter homines ipsos. Sic enim habet integer versus, Odiũ excitat contentiones: charitas verò operit cũctas iniquitates. Quo versu, more suo, per antithesin, mala quæ ex odiis nascuntur, cum fructibus charitatis confert in hunc sensum: Qui inter se oderunt, vicissim mordent, carpunt, exprobrant, lacerant, omnia vitio vertunt: at verò qui se diligunt, multa inter se mutuò dissimulant, ad multa conniuent, multa vicissim condonant: non quòd alter alterius vitia probet, sed tolerat, & admonendo medetur, potius quàm insectando exulceret. Eodem sensu citatum locum hunc à Petro nihil ambigendum est, nisi deprauatæ vafréque detortæ Scripturæ insimulare eũ volumus. Vbi verò misericordia & benignitate docet expiari peccatum, non intelligit illis coram facie Domini compensari, vt tali satisfactione placatus Deus, pœnam quam alioqui erat expetiturus, remittat: sed familiari Scripturæ more indicat quòd ipsum sibi propitium reperturi sint qui vitiis ac nequitiis prioribus valere iussis, per pietatem & veritatem ad ipsum conuertuntur: acsi diceret irã Domini residere, ac quiescere eius iudicium vbi à flagitiis nostris quiescimus. Nec verò causam veniæ, sed potiùs modum veræ conuersionis describit. Sicuti frequẽter denuntiant Prophetæ frustra Deo hypocritas ingerere fictitios ritus pro pœnitentia, quem oblectat integritas cum officiis charitatis. Sicut etiam admonet author Epistolæ ad Hebræos, beneficentiam & humanitatem commendans, eiusmodi sacrificia placere Deo. Nec certè Christus, dum Pharisæos subsannans quòd purgandis tantùm catinis intenti, cordis munditiem negligerent, iubet eos quò omnia munda sint, dare eleemosynas, ad satisfaciendum hortatur: sed tantùm docet qualis probetur Deo munditÿes. De qua loquutione alibi tractatum est.

Prou.10.11 *1.Pet.4.8* *Prou.16.6* *Heb.13.16* *Matt.23.25* *Luc.11.39*

Lucæ cap.7.36. Remissa sunt illi peccata multa, quia di

37 Quantum attinet ad locum Lucæ, nemo, qui parabolam illic à Domino propositam sano iudicio legerit, nobis ex eo controuersiam faciet. Pharisæus apud se cogitabat, non cognosci à Domino mulierem

quam

quam tanta facilitate ad se admisisset. Sentiebat enim non fuisse admissurum, si peccatricem, qualis erat, cognouisset. Atque ex eo colligebat non esse Prophetam, qui eum in modum falli posset. Dominus, vt peccatricem non esse ostenderet cui iam remissa essent peccata, parabolam proposuit: Duo debitores erant vni fœneratori: alter quinquaginta debebat, alter quingenta: vtrique remissum est debitum: vter maiorem gratiam habet? Respondet Pharisæus, Is vtique cui plus donatum est. Subiicit Dominus, Hinc agnosce remissa esse huic mulieri peccata, quia dilexit multùm. Quibus verbis (vt vides) eius dilectionem non facit causam remissionis peccatorum, sed probationem. Sunt enim sumpta à simili eius debitoris cui remissa erant quingenta, cui non dixit ideo remissa, quia multùm dilexisset: sed ideo multùm diligere, quia remissa sint. Atque huc eam similitudinem applicari conuenit in hanc formam: Putas mulierem hanc esse peccatricem: atqui talem non esse agnoscere debueras, quando ei remissa sint peccata. Remissionis autem peccatorum fidem tibi facere debuerat eius dilectio, qua ob beneficium gratiam refert. Est autem argumentum à posteriori, quo aliquid demonstratur à signis sequentibus. Qua autem ratione peccatorum remissionem illa obtinuerit, palàm Dominus testatur. Fides, inquit, tua te saluam fecit. Fide igitur remissionem assequimur: charitate gratias agimus, & Domini beneficentiam testamur.

Dilexit multū, expōnitur, dilectionem scilicet nō esse causam remissiōis, sed probationem remissionis.

38 Parum autem me mouent quæ in veterum scriptis de satisfactione passim occurrunt. Video quidem eorum nonnullos (dicā simpliciter, omnes ferè quorum libri extant) aut hac in parte lapsos esse, aut nimis aspere ac dure loquutos: sed non concedam eos ipsos adeò fuisse rudes & imperitos, vt eo sensu illa scripserint quo à nouis istis satisfactionariis leguntur. *Chrysostomus alicubi ita scribit, Vbi misericordia flagitatur, interrogatio cessat: vbi misericordia postulatur, iudicium non sęuit: vbi misericordia petitur, pœnæ locus nō est: vbi misericordia, quæstio nulla: vbi misericordia, cōdonata responsio est. Quæ verba vtcunq; torqueantur, cum dogmatibus tamen scholasticis conciliari nunquam poterunt. In libro autem de dogmatibus Ecclesiasticis, qui Augustino inscribitur, sic legis, Pœnitentiæ satisfactio est, causas peccatorum excidere, nec eorum suggestionibus aditum indulgere. Quo apparet, illis quoque seculis irrisam passim fuisse satisfactionis doctrinam, quæ pro amissis delictis rependi diceretur: quum omnem satisfactionem ad cautionem referat se in posterum à peccatis abstinendi. Nolo citare quod tradit idem Chrysostomus, eum nihil à nobis vltrà requirere quàm vt delicta nostra cum lachrymis apud se confiteamur: quando eiusmodi sententiæ subinde in eius & aliorum scriptis recurrunt. Augustinus quidem alicubi opera misericordiæ remedia nuncupat obtinendæ peccatorum remissionis: sed ne in verbulo isto quis impingat, ipse alio loco occurrit. Caro Christi, inquit, verum est & vnicum pro peccatis sacrificium, non modò iis quæ vniuersa in baptismate delentur, sed quæ postea ex infirmitate subrepūt: propter quæ vniuersa quotidie clamat Ecclesia, Remitte nobis debita nostra. Et remittuntur per singulare illud sacrificium.

Hic & sect. 39. ostēditur, veteres Ecclesiasticos scriptores non eo sensu loquutos de satisfactionibus quo Papistæ: & intellexisse pœnitentes satisfacere Ecclesiæ, non Deo.

**Homil. 2 in Psal. 50.*

Cap. 54.

Hom. 10. in Genes.

Enchiri. ad Laur.

Matt. 6. 12.

39 Vocarunt autem vt plurimum satisfactionem, non compēsationem quæ Deo redderetur, sed publicam testificationem, qua qui excommunicatione mulctati fuerant quum in communionem recipi vellent, Ecclesiam reddebant de sua pœnitentia certiorem. Indicebantur enim illis pœnitentibus certa ieiunia, & alia quibus se prioris vitæ verè & ex animo pertæsos esse approbarent, vel potiùs priorum memoriam obliterarent: atque ita dicebātur non Deo, sed Ecclesiæ satisfacere. Quod etiā his ipsis verbis ab Augustino expressum est in Enchiridio ad Laurentiū.

Cap.6. Citatur in Decr.ca.in acti.de pœnit.dist.1.

Ex antiquo eo ritu sumpserunt originem confessiones & satisfactiones quæ hodie in vsu sunt. Viperei sanè partus,quibus factum est vt ne vmbra quidem melioris illius formæ supersit. Scio veteres interdum durius culè loqui : nec,vt nuper dixi,forsan lapsos esse nego : sed quæ pauculis næuis aspersa erant,dum illotis istorum manibus tractantur,prorsus inquinantur. Et si veterum authoritate pugnandum est, quos,Deus bone, veteres nobis obtrudunt? Bona pars eorum quibus Lombardus eorum coryphæus centones suos contexuit,ex insulsis quorundam monachorum delitiis quæ sub Ambrosij, Hieronymi, Augustini & Chrysostomi nomine feruntur, decerpta est : vt in præsenti argumento omnia ferè sumit è libro Augustini de pœnitentia, qui à rhapsodo aliquo ineptè ex bonis pariter ac malis authoribus consarcinatus,Augustini quidem nomen præfert,sed quem nemo, vel mediocriter doctus agnoscere pro suo dignetur. Quòd autem in eorum ineptias non tam argutè exquiro,ignoscant lectores,quos volo molestia leuare. Mihi certe nec valde laboriosum, & tamen plausibile esset traducere cum maximo probro quæ antehac pro mysteriis iactarunt: sed quia fructuosè docere propositum est, supersedeo.

De supplementis quæ ad satisfactiones adijciunt, nempe indulgentiis & purgatorio. CAP. V.

Quod tandiu saluæ constiterint indulgentiæ argumento esse quã alta errorum nocte aliquot seculis immersi fuerint homines.

EX hac porrò satisfactionis doctrina scaturiunt indulgentiæ. Nam quod ad satisfaciendum facultatibus nostris deest, istis suffici nugantur: atque eò prosiliunt insaniæ vt dispensationem esse definiant meritorum Christi & Martyrum,quam Papa suis bullis partitur. Etsi autem helleboro magis quàm argumentis digni sunt, vt non magnum operæpretium sit tam friuolis erroribus refellendis incumbere,qui multis arietibus percussi sua sponte consenescere & ad inclinationem spectare incipiunt : quia tamen imperitis quibusdam vtilis erit breuis refutatio, eam non omittam. Et sanè quòd tandiu saluæ constiterint indulgentiæ ac in tam impotenti & furiosa lasciuia tam diuturnam impunitatem retinuerint, id vero documento esse potest quàm alta errorum nocte immersi fuerint aliquot seculis homines. Videbant se à Papa & suis bulligerulis palàm nec dissimulanter ludibrio haberi : quæstuosas nundinationes de animarum suarum salute exerceri, pauculis nummis salutis pretium taxari, nihil gratuitum prostare : hac specie emungi se oblationibus,quæ in scorta,in lenones, in commessationes turpiter absumerētur: summos indulgentiarum buccinatores,summos esse cōtemptores: monstrum illud maiori indies licentia grassari ac luxuriari,nec finem vllum fieri,plumbum semper nouum afferri,nouos nummos elici. Excipiebant tamen summa veneratione indulgentias,adorabant,redimebant:& qui cernebant inter alios acutiùs,existimabant tamen pias esse fraudes, quibus cum fructu aliquo falli possent. Tandem vbi orbis aliquantum sibi sapere permisit,frigent indulgentiæ,& paulatim etiam congelascunt,donec planè euanescant.

Quid sint indulgentiæ ex Papistarum doctrina: vnde conuincitur esse profanationem sanguinis Christi.

2 Verùm quoniam plurimi,qui sordes,imposturas,furta,rapacitates (quibus luserunt hactenus, & nos ludificati sunt indulgentiarij) vident, fontem ipsum impietatis non conspiciunt : operæpretium est indicare non solùm quales indulgentiæ, sed quid omnino sint omni macula abstersæ. Thesaurum Ecclesiæ vocant, Christi & sanctorum Apostolorum Martyrúmque merita. Huius horrei radicalem custodiam (vt attigi) Romano Episcopo traditam fingunt, penes quem sit tantorum bonorum dispensatio, vt & ipse per se elargiri possit,& elargiendi iurisdictionem

aliis

aliis delegare. Hinc nunc plenariæ indulgentiæ à Papa, nunc certorum annorum à Cardinalibus, centum dierum ab Episcopis quadraginta. Sũt autem illæ (vt genuinè describā) sanguinis Christi profanatio, Satanæq; ludibrium, quo Christianũ populum à Dei gratia, à vita quæ est in Christo abducāt, & à vera salutis via auertant. Qui enim poterat fœdiùs profanari Christi sanguis, quàm dum negatur sufficere ad peccatorum remissionem, ad reconciliationem, ad satisfactionem, nisi velut arescentis & exhausti defectus aliũde suppleatur & sufficiatur? *Christo Lex & Prophetæ omnes (inquit Petrus) testimonium perhibent, quòd per ipsum accipienda sit remissio peccatorum: indulgentiæ remissionem peccatorum per Petrum, Paulum & Martyres largiuntur. Sanguis Christi emundat nos à peccato, inquit Iohannes: indulgentiæ sanguinem Martyrum faciunt peccatorum ablutionem. Christus (inquit Paulus) qui peccatũ non nouerat, factus pro nobis est peccatum (id est peccati satisfactio) vt iustitia Dei efficeremur in illo: indulgentiæ peccatorum satisfactionem in sanguine Martyrum reponunt. Clamabat Paulus & Corinthiis testificabatur, solum Christum pro ipsis crucifixum & mortuum esse: indulgētiæ pronuntiant, Paulum & alios pro nobis mortuos. Alibi dicit, Christum acquisiuisse Ecclesiam suo sanguine: indulgentiæ aliud pretium acquisitionis in Martyrum sanguine statuunt. Vna oblatione Christus cõsummauit in perpetuum sanctificatos, ait Apostolus: indulgentiæ reclamant, à Martyribus perfici sanctificationem, quæ alioqui non sufficeret. Iohannes dicit sanctos omnes lauisse stolas in sanguine Agni: indulgentiæ docent lauare stolas in sanguine sanctorum.

Act.10.43
**Egregia antithesis Christi & indulgētiarum Papalium.*
1.Iohan.1.7
2.Cor.5.21
1.Cor.1.13
Act.20.28
Heb.10.14
Apoc.7.14

3 Præclarè aduersus hæc sacrilegia Leo Romanus Episcopus ad Palæstinos, Quanuis (inquit) multorum sanctorum in conspectu Domini pretiosa mors fuerit, nullius tamen insontis occisio propitiatio fuit mũdi. Acceperunt iusti, non dederunt coronas, & de fortitudine fidelium nata sunt exempla patientiæ, non dona iustitiæ: singulares quippe eorum mortes fuere, nec alterius quispiam debitum suo fine persoluit: quum vnus extiterit Dominus Christus, in quo omnes crucifixi, omnes mortui, sepulti, suscitati. Quam sententiam, vt erat memorabilis, alibi quoque repetiit. Nihil certè clarius ad confodiendum impium hoc dogma desiderari queat. Nec tamen minus appositè Augustinus in eandem sententiam, Etsi fratres (inquit) pro fratribus morimur, nullius tamen sanguis Martyris in peccatorum remissionem funditur: quod fecit Christus pro nobis: neque in hoc quòd imitaremur, sed quòd gratularemur contulit nobis. Item alibi, Sicut solus Filius Dei factus est Filius hominis, vti nos secum filios Dei faceret: ita pro nobis solus suscepit sine malis meritis pœnam, vt nos per ipsum sine bonis meritis consequeremur indebitā gratiam. Equidem quum tota eorum doctrina exhorrendis sacrilegiis & blasphemiis consuta sit, hæc tamen præ aliis prodigiosa est blasphemia. Agnoscant annon hæc sint sua placita, Martyres plus morte sua Deo præstitisse ac meritos esse quàm sibi opus esset: tantámque illis meritorum largitatem superfuisse quæ in alios redundaret. Ne igitur superuacuum sit tantum bonum, commisceri eorum sanguinem sanguini Christi, & ex vtroque thesaurum Ecclesiæ confici ad remissionem & satisfactionem peccatorum. Atque ita accipiendum quod ait Paulus, Suppleo in corpore meo ea quæ desunt passionum Christi pro corpore eius, quod est Ecclesia. Quid hoc est, nisi Christo nomen relinquere, cæterùm vulgarem sanctulum facere, qui in turba vix dignoscatur? Vnum, vnum illum prædicari decebat, vnum proponi, vnum nominari, vnum respici quum de obtinenda peccatorum remissione, expiatione, sanctificatione agitur. Sed audiamus eorũ enthymemata. Ne sine fructu effusus

Epist.81.
Psal.116.15
Hîc & sect.4. Confoditur impiũ dogma indulgentiarũ egregijs sententijs Leonis Rom. Episc. & August. ostenditurq; sanguinē Martyrum nō esse infructuosum, licet nullum locum habeat in remissione peccatorum.
Epist.95.
Tract.in Iohā.84.
Lib.ad Bonif.4. cap.4.
Colos.1.24

sit sanguis martyrum, in commune Ecclesiæ bonum conferatur. Itáne? an verò nullus erat fructus glorificare Deum per mortem? veritati eius suo sanguine subscribere? testificari præsentis vitæ contemptu, meliorē se vitam quærere? fidem Ecclesiæ sua constantia confirmare, hostium autem pertinaciam frāgere? Sed hoc est scilicet, nullum fructum agnoscūt, si solus Christus est propitiator, si solus mortuus est propter peccata nostra, si solus est oblatus pro nostra redemptione. Nihilominus (inquiūt) coronam victoriæ adepti essent Petrus & Paulus si in lectulis defuncti essent sua morte. Quòd autem ad sanguinem vsque certarunt, id sterile, & infructuosum relinquere iustitiæ Dei non quadraret. Quasi verò pro donorum suorum mensura gloriam in seruis suis augere Deus non nouerit. Vtilitas autem satis magna in commune ab Ecclesia percipitur, vbi illorum triumphis accenditur ad pugnandi zelum.

Coloss.1.24 4 Quàm verò malitiosè Pauli locum detorquent, vbi dicit se supplere in corpore suo ea quæ deerant passionum Christi! Non enim defectū illum supplementúmve illud ad redemptionis, satisfactionis, expiationis opus refert, sed ad eas afflictiones quibus Christi membra, nempe fideles omnes exerceri oportet quandiu in hac carne agent. Dicit ergo hoc restare passionum Christi, quod in seipso semel passus, quotidie in mēbris suis patitur. Eo nos honore dignatur Christus, vt nostras afflictiones suas *2 Tim.2.10* reputet ac ducat. Quod autem addidit Paulus, Pro Ecclesia: non intelligit *2.Cor.1.6* pro redemptione, pro reconciliatione, pro satisfactione Ecclesiæ: sed pro ædificatione & profectu. Quemadmodum alibi ait, se sustinere omnia propter electos, vt salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu. Et Corinthiis scribebat, pro eorum consolatione & salute se perferre quascunque tribulationes patiebatur. Et continuò ibidem seipsum explicat, quū addit se factum Ecclesiæ ministrū, non ad redemptionem, sed secundùm dispensationem quæ illi commissa erat, ad prædicandum Christi Euan- *In Psal.16* gelium. Quòd si alium quoque interpretem requirunt, audiant Augustinum. Passiones (inquit) Christi in solo Christo, vt in capite: in Christo & Ecclesia, vt in toto corpore. Vnde dicit membrū vnum Paulus, Suppleo in corpore meo quod deest passionibus Christi. Si ergo in membris Christi es, quisquis hæc audis, quicquid pateris ab iis qui non sunt Christi mē- *Tract.in Ioh.47* bra, deerat passionibus Christi. Passiones verò Apostolorum pro Ecclesia susceptæ quorsum tendāt, alibi exponit, Christus mihi ianua est ad vos: quia oues Christi estis, sanguinis eius comparatæ: agnoscite pretium vestrum, quod à me non datur, sed per me prædicatur. Deinde subnectit, Quomodo ipse animam suam posuit, sic & nos debemus animas pro fratribus ponere, ad ædificandam pacem, ad fidem asserendam. Hæc Augustinus. Absit autem vt deesse aliquid putauerit Paulus passionibus Christi quantum ad omnem iustitiæ, salutis ac vitæ plenitudinem attinet: aut addere aliquid voluerit, qui adeò luculenter & magnificè concionatur, *Rom.5.15* exuberantiam gratiæ per Christum tanta largitate effusam, vt omnem vim peccati longè supergressa fuerit. Hac sola sancti omnes salui facti *Act.15.21* sunt, non vitæ aut mortis suæ merito, quemadmodum Petrus disertè testatur: vt in Deum & Christum eius contumeliosus fuerit qui vllius sancti dignitatem alibi quàm in sola Dei misericordia reposuerit. Sed quid hîc diutius, perinde atque in re adhuc obscura moror, quum talia prodigia traducere, vincere sit?

Aut mendax Dei Euangelium esse oportere, aut mendaces Indulgentias ostenditur.

5 Porrò, vt tales abominationes prætereamus, quis docuit Papam plumbo & membranæ gratiam Iesu Christi includere, quam Dominus verbo Euangelij dispensari voluit? Sanè aut mendax Dei Euāgelium esse oportet, aut mendaces indulgentias. Nā Euangelio Christum cum omni affluentia bonorum cœlestium, cum omnibus suis meritis, omni sua iu-

stitia, sapientia, gratia, nulla exceptione nobis offerri testis est Paulus, 2.Cor.5.18
quum dicit depositum esse apud ministros verbum reconciliationis, quò hac legationis forma fungantur, ceu Christo per ipsos hortante, Obsecramus, reconciliamini Deo. Eum qui peccatũ non nouerat, pro nobis peccatum fecit, vt iustitia Dei efficeremur in illo. Et quid valeat Christi κοινωνία, quæ (eodem Apostolo teste) fruenda nobis in Euangelio offertur, 1.Cor.1.17
norunt fideles. Contrà indulgentiæ demensum aliquod gratiæ ex armario Papæ reclusum, plumbo, membranæ, loco etiã affigunt, à verbo Dei auellunt. *Siquis autem originem requirat, hinc videtur hic abusus emanasse, quòd quum iniungerentur olim seueriores satisfactiones pœnitentibus quã vt ab omnibus ferri possent, qui pœnitentia sibi imposita grauari se vltra modum sentiebant, petebant ab Ecclesia relaxationem. Remissio, quæ talibus fiebat, Indulgentia vocabatur. Vbi autem satisfactiones ad Deum transtulerunt, ac compensationes esse dixerunt quibus se redimant homines à iudicio Dei, simul etiam indulgentias eò traxerunt, vt essent expiatoria remedia, quæ nos pœnis meritis liberent. Illas verò quas retulimus blasphemias, tanta impudentia confinxerunt, vt nullum prætextum habere queant.

Quæ Indulgentiarum origo fuisse videatur.

Ad doctrinam de Purgatorio nõ esse conniuendum.

6 Iam nec de suo Purgatorio molesti nobis fiant: quod hic securi fractum, dirutum, & à fundamentis prorsus euersum est. Neque enim quibusdam assentior qui dissimulandum hac in parte censent, & mentionem Purgatorij omittendam, ex qua acres (vt aiunt) pugnæ oriuntur, minimum ædificationis referri potest. Equidem & ipse tales nugas negligendas consulerem, nisi seria ducerent. Sed quum ex multis blasphemiis constructum sit Purgatorium, & nouis quotidie fulciatur, quum multas & graues offensiones suscitet: profectò conniuendum non est. Illud fortè vtcunque ad tempus dissimulari poterat, quòd sine Dei verbo curiosa audacique temeritate excogitatum erat: quòd de ipso creditum erat nescio quibus reuelationibus Satanæ arte confictis: quòd ad ipsius cõfirmationem aliquot Scripturæ loci inscitè detorti erant. Quanquam nõ fert Dominus humanam audaciam sic in abditos iudiciorum suorũ recessus perrumpere: & seuerè prohibuit, neglecta voce sua, sciscitari à mortuis Deut.18.11
veritatem: nec verbum suum tam irreligiose contaminari permittit. Demus tamen illa omnia tolerari aliquantisper potuisse vt res non magni momẽti: at vbi peccatorũ expiatio alibi quàm in Christi sanguine quæritur, vbi satisfactio aliò transfertur, periculosissimum silentium. Clamãdum ergo non modò vocis sed gutturis ac laterum contentione, Purgatorium exitiale Satanæ esse commentum, quod Christi crucem euacuat, quod cõtumeliam Dei misericordiæ non ferendam irrogat, quod fidem nostram labefacit & euertit. Quid enim illis est Purgatorium nisi quæ post mortem à defunctorum animis pendatur pro peccatis satisfactio? vt diruta satisfaciendi opinione, ipsum ab imis radicibus extemplo euertatur. Quòd si proxima disputatione plusquam perspicuum est, Christi sanguinem vnicam esse pro fidelium peccatis satisfactionem, expiationem, purgationem: quid superest nisi Purgatorium meram esse eámque horribilem in Christum blasphemiam? prætereo sacrilegia quibus quotidie defenditur, offendicula quæ in religione parit, aliáque innumera, quæ ex tali impietatis fonte prodiisse conspicimus.

7 Quos tamen è Scriptura locos arripere falsò & perperam solent, Matt.12.32, marc. 3.28, luc.11.10
illis è manibus excutere operæpretium est. Quum Dominus (inquiunt) peccatum in Spiritum sanctum, neque in hoc neque in futuro seculo remittendum asseuerat, ex eo simul innuit, quorundam esse in futuro seculo peccatorum remissionem. Verùm quis non videat, Dominum illic de peccati culpa loqui? Quòd si ita est, quid ad eorum Purgatorium, vtpote

Hîc & sect. 8. & 9. exponuntur loci quidam Scripturæ quos Papistæ per-

peram detorquent ad confirmationem sui Purgatorij. quorum illic pœna, ex eorum opinione, luitur, culpam in præsenti vita remissam esse non inficiantur? Ne tamen adhuc nobis obstrepant, planiorem habebunt solutionem. Quum Dominus spem omnem veniæ præcidere vellet tam flagitiosę nequitię, non satis habuit dicere, nunquã remissum iri: sed quò magis amplificaret, partitione vsus est, qua & iudicium complexus est quod sentit in hac vita vniuscuiusq; conscientia, & postremum illud quod palàm in resurrectione feretur: acsi diceret, Vos à malitiosa rebellione non secus ac præsentissimo exitio cauete. Nam qui oblatam Spiritus lucem destinatò extinguere conatus fuerit, neq; in hac vita, quæ peccatoribus ad conuersionem data est, veniã consequetur, nec vltimo die, quo per Angelos Dei agni ab hœdis segregabuntur, & regnũ cœleste omnibus scandalis repurgabitur. Proferunt deinde illã ex Matthæo parabolam, Concordiam habe cum aduersario tuo: nequando te ille iudici tradat, iudex lictori, lictor carceri: vnde non exeas donec persolueris vltimum quadrantem. Si iudex hoc loco Deum significat, litigator Diabolum, lictor Angelum, carcer Purgatorium, libenter dabo manus. Verùm si nulli non constat, voluisse illic Christum ostendere quot periculis ac malis se obiiciant qui summum ius obstinatè pertentare malunt quàm ex æquo & bono agere, quò vehementiùs ad æquam concordiam suos exhortaretur, vbi, quæso, reperietur Purgatorium?

Matt.5.25

Philip.2.10

8 Petunt ex Pauli dicto argumentum, vbi cœlestium, terrestrium & infernorum genua Christo flecti affirmat. Infernos enim non posse intelligi, qui æternæ damnationi addicti sunt, pro cõfesso assumunt. Proinde superest vt sint animæ in Purgatorio laborantes. Non pessimè ratiocinarentur si Apostolus verum pietatis cultum per geniculationem designaret: sed quum simpliciter doceat delatam esse Christo dominationé qua subiugandæ sint vniuersæ creaturæ: quid obstat quominus per infernos, Diabolos intelligamus, qui sanè ad Domini tribunal sistentur, iudicem suum agnituri, cum terrore & trepidatione? Qualiter eandem prophetiam Paulus ipse alibi interpretatur, Omnes (inquit) sistemur ad tribunal Christi. Scriptum est enim, Viuo ego, mihi flectetur omne genu, &c. Atqui in eum modũ interpretari non licet quod in Apocalypsi habetur, Omnem creaturam, quæ in cœlo, & quæ super terram, & quæ sub terra, & quæ in mari, & quæ in ipsis sunt, omnia audiui dicentia, Sedẽti in throno, & Agno, benedictio & honor & gloria & potestas in secula seculorum. Id quidem facilè concedo: sed quales hîc creaturas recenseri putãt? Certo enim certius est, & ratione carentes & inanimatas comprehendi. Quo non aliud affirmatur quàm singulas orbis partes, à summo cœlorũ vertice ad vsque terræ centrum, suo modo Creatoris gloriam enarrare. Quod ex Machabæorum historia proferunt, respõsione non dignabor, ne opus illud videar in sacrorum librorum catalogum referre. At Augustinus pro canonico recepit. Primùm quàm certa fide? Scripturã (inquit) Machabæorum non habent Iudæi sicut Legem, Prophetas, & Psalmos, quibus testimonium perhibet Dominus tanquam testibus suis, dicens, Oportebat impleri omnia quæ scripta sunt in Lege, & Psalmis, & Prophetis de me. Sed recepta est ab Ecclesia non inutiliter, si sobriè legatur vel audiatur, &c. Hieronymus autem sine dubitatione, minimè valere eius authoritatem ad asserenda dogmata docet. Et ex libello illo vetusto qui sub nomine Cypriani de expositione Symboli inscribitur, apertè cõstat locum nullum in veteri Ecclesia habuisse. Et quid frustra hîc contendo? Quasi author ipse non satis ostendat quantum sibi deferendum sit, quum veniam in fine precatur, siquid minus bene dixerit. Certè qui scripta sua indigere venia fatetur, Spiritus sancti oracula non esse clamat. Adde quòd non alio nomine laudatur Iudæ pietas, nisi quia spem firmam

Rom 14.10

Apocal.5.13

2.Mach.12.43.

Cont. secund. Gauden. epi. cap. 23.

Luc.24.44

2.Mach.15.36

firmam de vltima resurrectione habuerit, vbi oblationē misit pro mortuis Hierosolymam. Neque enim ad pretium redemptionis trahit Scriptor historiæ quod ille egit: sed vt consortes æternę vitæ essent cum reliquis fidelibus qui pro patria & religione occubuerant. Superstitione quidē & præpostero zelo nō caruit hoc factum: sed plusquā fatui sunt qui sacrificium legale ad nos vsque trahunt: quando aduentu Christi scimus cessare quę in vsu tunc fuerunt.

9 Verùm habent inuictum cuneum in Paulo, qui non ita facilè perce elli queat. Si quis superædificat, inquit, super fundamētum hoc, aurum, argentū, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam: vniuscuiusque opus, quale sit, dies Domini manifestabit: quòd in igne reuelabitur. & vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur, ipse autem saluus erit: sed quasi per ignem. Quis (inquiūt) ille ignis esse potest nisi purgatorius, per quem peccatorū sordes abstergantur, quò puri ingrediamur in regnum Dei? Atqui alium esse senserūt veterum plerique, nempe tribulationem ceu crucem, per quam Dominus suos examinat, ne in carnis sordibus acquiescant: idque multò probabilius quàm Purgatorium confingendo. Quanquā nec illis assentior: quia mihi videor certiorē multò & lucidiorē eius loci intelligentiā assequutus. Antequā tamen eam profero, velim mihi respōdeant, putentne Apostolis ac sanctis omnibus per hunc ignem purgatorium transeūdum fuisse. Negabunt, scio. nimis enim absonum foret eos purgari oportuisse quorum merita vltra mensuram, ad vniuersa Ecclesiæ membra redundare somniant. Verùm Apostolus hoc affirmat. neque enim dicit, quorundam opus probatum iri, sed omnium. Neque hoc meum argumentum est, sed Augustini, qui sic interpretationem illam oppugnat, Et (quod magis absurdū est) non dicit transituros ob quælibet opera: sed si Ecclesiam summa fidelitate ædificarint, mercedē recepturos, vbi opus eorum igni fuerit examinatum. Principiò, videmus Apostolum metaphora vsum esse, quum doctrinas hominum capite excogitatas, lignū, fœnum, & stipulā vocauit. Ratio quoque metaphoræ prompta est: nempe quòd velut lignum, statim atque igni admotum fuerit, consumitur & deperditur, sic neq; illæ perdurare poterunt, quum eas examinari contigerit. Porrò eiusmodi examen à Spiritu Dei proficisci neminem latet. Quò igitur filum metaphoræ prosequeretur, ac partes iusta correlatione inter se aptaret, ignem appellauit examen Spiritus sancti. Perinde enim atque aurum & argentum, quò propiùs ad ignem admouentur, eò certiorem probitatis puritatisque probationem referunt: ita Domini veritas, quò exactius spirituali examine expenditur, eò maiorem sumit authoritatis confirmationem. Quemadmodum fœnum, lignum, stipula igni admota, corripiuntur in subitam consumptionem, ita hominum inuenta, Domini verbo nō stabilita, Spiritus sancti examen ferre nequeūt quin concidant protinus & dispereant. Denique si commentitiæ doctrinæ, ligno, fœno, stipulæ comparantur, quòd instar ligni, fœni, stipulæ cōburantur ab igne, & corrumpantur in interitum, non autem conficiuntur aut profligantur nisi à Domini spiritu: sequitur, Spiritum esse ignem illum à quo probabuntur, cuius probationem vocat Paulus diem Domini, vulgato Scripturæ vsu. Dies enim Domini esse dicitur quoties suā præsentiam hominibus aliquo modo manifestat. Tum verò potissimum facies eius lucet, vbi veritas eius illucet. Iam euictum est, non alium esse ignem Paulo, quàm Spiritus sancti examen. Quomodo autem per ignem illum salui fiunt qui operis iacturam patiuntur? Idipsum intelligere nō erit difficile, si consideremus de quo genere hominum loquatur. Siquidem eos Ecclesiæ architectos notat qui retento legitimo fundamento,

1.Cor.3.12.15.

Chry. Aug. et alij.

Enchirid. ad Laur. 68.

disparem materiam superstruunt: hoc est, qui non deflectentes à præcipuis & necessariis fidei capitibus, in minoribus nec ita periculosis hallucinantur, commenta sua Dei verbo admiscentes. Tales, inquam, operis iacturam facere oportet, abolitis eorum commẽtis: ipsi autem salui fiũt, sed quasi per ignem, hoc est, non quòd eorum ignorãtia & hallucinatio coram Domino sit probabilis: sed quia Spiritus sancti gratia & virtute ab illa repurgantur. Proinde quicunque auream diuini verbi puritatem isto Purgatorij stercore infecerunt, operis iacturam facere necesse est.

Respõdetur ad obiectionẽ Papistarũ vetustißimã fuisse Ecclesiæ obseruationẽ vt preces fierẽt pro defunctis, vbi ostenditur ita à veteribus factum sine verbo Dei, peruersa quadã ęmulatione, ne Christiani, si pigri essent in curandis funeribus, viderentur profanis hominibus deteriores.

10 At vetustissima fuit Ecclesiæ obseruatio. Hanc obiectionem soluit Paulus, dum suam quoque ætatem in ea sententia comprehendit, vbi denũtiat, iacturam operis sui facere oportere omnes qui in Ecclesię structura aliquid fundamento minus consentaneum posuerint. Quum ergo mihi obiiciunt aduersarij, ante mille & trecẽtos annos vsu receptũ fuisse vt precationes fierent pro defunctis: eos vicissim interrogo, quo Dei verbo, qua reuelatione, quo exemplo factum sit. Neque enim hîc Scripturæ testimonia desunt tantùm: sed quæcunque illic leguntur Sanctorum exempla, nihil tale ostendunt. De luctu & officio sepulturæ habentur illic multæ & interdum longè narrationes: de precibus ne minimum quidem apicem videas. Atqui quò maioris momenti res est, eò magis debuerat commemorari. atque ipsi etiam veteres qui preces fundebãt pro mortuis, & mandato Dei, & legitimo exemplo hîc se destitui videbant. Cur ergo audebant? In eo dico aliquid humani passos esse: ideoque ad imitationem trahendum non esse contendo quod fecerunt. Nam quũ nihil operis debeant aggredi fideles, nisi certa conscientia, vt Paulus pręcipit: in oratione potissimum requiritur hæc certitudo. Credibile tamen est aliqua ratione ad id impulsos: nempe solatium quærebant quo subleuarent suum mœrorẽ: & inhumanũ videbatur non edere coram Deo aliquod suæ erga mortuos dilectionis testimonium. Ad hunc affectum quàm sit propensum hominis ingenium, omnes experiuntur. Fuit etiã instar facis recepta consuetudo, quæ ardorem multorum animis iniiceret. Scimus apud cunctas Gentes, & seculis omnibus iusta fuisse soluta mortuis, & lustratas quotannis fuisse eorum animas. Etsi autem his præstigiis stultos mortales delusit Satan, fallendi tamen occasionem ex recto principio sumpsit: mortem non esse interitum sed transitum ex hac vita in alteram. Nec dubium est, quin Gentiles etiam ipsa superstitio cõuictos apud Dei tribunal teneat, quòd futuræ vitæ, quam se credere profitebantur, curam negligerent. Iam ne deteriores essent profanis hominibus Christiani, puduit illos nullum mortuis officium præstare, acsi penitus extincti forent. Hinc malè consulta sedulitas: quia si pigri essent in curandis funeribus, in epulis & oblationibus, putabant se magno probro expositum iri. Quod autem ex peruersa æmulatione fluxerat, nouis subinde incrementis sic actum est, vt præcipua sanctitas Papatus sit mortuis laborantibus opem afferre. Verùm aliud solatium longè melius ac solidius suppeditat Scriptura, quum beatos mortuos testatur qui in Domino moriuntur. Et rationem addit: quia ex eo requiescunt à laboribus suis. Amori autem nostro nõ debemus eousque indulgere, vt peruersum orandi morem in Ecclesia erigamus. Certè quisquis mediocri prudentia pollet, facilè agnoscit quicquid de hac re legitur apud veteres, publico mori & vulgi imperitiæ fuisse datum. Abrepti etiam ipsi, fateor, in errorem fuerunt: nempe vt inconsiderata credulitas priuare iudicio solet hominum mentes. Interea quàm dubitanter preces pro mortuis commendent, lectio ipsa demonstrat. Monicam matrem suam in libris confessionũ Augustinus narrat vehementer rogasse vt sui memoria in peragẽdis myste-

Rom. 14. 23.

Apoc. 14. 13.

mysteriis fieret ad altare. Anile scilicet votum quod filius nō exegit ad normam Scripturæ: sed pro naturæ affectu probari aliis voluit. Liber autem De cura pro mortuis agenda, ab eo compositus tot hæsitationes continet, vt suo frigore meritò debeat stulti zeli calorem extinguere, si quis mortuorum patronus esse appetat. Frigidis certè verisimilitudinibus securos reddet qui prius erant soliciti. Hæc enim vna est fultura, quia inualuit consuetudo vt preces adhibeātur pro mortuis, nō esse spernendum hoc officium. Cæterum vt concedam vetustis Ecclesiæ scriptoribus pium esse visum suffragari mortuis: regula quæ fallere nequit semper tenenda est, fas non esse in precibus nostris quicquam afferre proprium, sed vota nostra Dei verbo subiicienda esse: quia penes eius arbitrium est præscribere quid peti velit. Nunc quum tota Lex & Euangeliũ ne vna quidem syllaba libertatem suggerant orandi pro mortuis, profanatio inuocationis Dei est tentare plusquam nobis præcipiat. *Verùm ne glorietur aduersarij nostri quasi veterem Ecclesiā erroris sui sociam habeant, dico esse longum discrimen. Agebant illi memoriam mortuorum, ne viderentur omnem de ipsis curam abiecisse: sed simul fatebātur se dubitare de ipsorum statu: de Purgatorio certè adeò nihil asserebant, vt pro re incerta haberent. Isti quod de Purgatorio somniarunt, pro fidei dogmate haberi sine quæstione postulant. Illi parcè & tantùm vt defungerentur, in cōmunione sacræ Cœnæ suos mortuos Deo cōmendabant. Hi mortuorum curam assiduè vrgent: & importuna prædicatione efficiunt vt omnibus charitatis officiis præferatur. Quinetiam nonnulla veterum testimonia proferre nobis haud difficile esset, quæ totas illas pro mortuis preces, quæ tunc vsitatæ erant, manifestè euertunt. Quale est hoc Augustini: quum resurrectionem carnis & æternam gloriam expectari docet ab omnibus: requiem verò, quæ post mortem sequitur, tūc vnumquéque accipere, si dignus est, quum moritur. Itaque pios omnes non minus quàm Prophetas & Apostolos & Martyres statim à morte, beata quiete frui testatur. Si talis est eorum conditio, quid illis, obsecro, conferent nostræ preces? Crassiores illas superstitiones, quibus simpliciũ animos fascinarunt, omitto: quæ tamē sunt innumeræ, & pleraque adeò portentosæ, vt nullo honesto colore prætexere ipsas possint. Illas quoque turpissimas nundinationes taceo, quas in tanto mundi stupore sua libidine exercuerunt. Nam nec vllus futurus esset finis, & sine commemoratione satis habebunt hîc pij lectores vnde conscientias suas stabiliant.

Longā esse differētiā inter veterū lapsum preces habentium pro defunctis & Papistarum eadem in re perniciosum errorem.

Vide August. cap. 13.16.24. lib. de Ciuitate Dei, 21. Hom. in Iohā. 49.

De vita hominis Christiani: ac primùm, quibus argumentis ad eam nos hortetur Scriptura, CAPVT VI.

SCOPVM regenerationis esse diximus vt in vita fidelium appareat inter Dei iustitiam & eorum obsequium symmetria & consensus: atque ita adoptionem confirment qua recepti sunt in filios. Etsi autem nouitatem illam qua imago Dei in nobis instauratur, lex ipsius in se cōtinet, quia tamen tarditas nostra multis, tam stimulis quàm adminiculis opus habet, proderit ex variis Scripturæ locis rationem vitæ reformandæ colligere, ne in studio suo aberrent quibus resipiscétia cordi est. Porro dum vitam Christiani hominis formandam suscipio, argumentum me ingredi non ignoro varium & copiosum, & quod magnitudine sua longum volumē explere possit, si numeris suis omnibus ipsum absoluere libeat. Videmus enim in quantam prolixitatem diffundantur veterum parænéses de singulis tantum virtutibus cōpositæ. Neque id loquacitate nimia. siquidem quamcunque virtutem commendare oratione

Vitæ formandæ regulam cōtinet lex: sparsim etiā tradūt varij scripturæ locis: nec sine methodo, licet non ita exquisita & affectata vt philosophi.

propositum sit,vltro stylus in eam amplitudinem materiæ copia deducitur, vt ritè disseruisse non videaris nisi multa dixeris. Mihi verò animus non est, quam me traditurum nunc profiteor vitæ institutionem eousq; extẽdere,vt & peculiariter singulas prosequatur virtutes,& in exhortationes expatietur.Ex aliorũ scriptis,præsertim verò ex veterum homiliis hæc petantur. Mihi abũde erit si methodũ ostendero qua vir pius ad rectum constituendæ vitæ scopum deducatur,ac regulã quandã vniuersalẽ breuiter finiero, ad quam officia sua non malè exigat.Declamationibus suum aliquando fortè tempus erit: vel aliis partes quibus non adeo sum idoneus,relinquam. Amo natura breuitatem:& fortè,si copiosiùs loqui vellem,non succederet. Quòd si maximè plausibilis esset prolixior docendi ratio,experiri tamen vix liberet.præsentis autem operis ratio postulat,vt simplicem doctrinam quanta licebit breuitate perstringamus.Quemadmodum autem certos recti & honesti fines habent Philosophi,vnde particularia officia totúmque virtutum chorum deducunt:ita nec ordine suo caret in hoc Scriptura: quin pulcherrimam œconomiam tenet, ac philosophicis omnibus multò certiorem. Hoc tantũ interest quòd illi (vt erant ambitiosi homines) exquisitam dispositionis perspicuitatem, qua ingenij dexteritatem ostentarent,sedulò affectarũt: Spiritus verò Dei,quia sine affectatione docebat,non ita exactè nec perpetuò methodicam rationem obseruauit.quam tamen dum alicubi ponit,satis innuit non esse à nobis negligendam.

In vitæ formandæ regula,duo exequitur Scriptura:excitat nos ad iustitiæ amorẽ,& normam præscribit ei⁹ sequẽdæ. Prius variis argumentis & rationibus facit.

** Hæc secũda pars tractatur. cap. 7.*

Leuit.19.1.
1.Pet.1.16.

2 Porrò duabus potissimum partibus incumbit hæc, de qua loquimur,Scripturæ institutio.Prior est,vt iustitiæ amor ad quem alioqui natura minimè propensi sumus,animis nostris instilletur ac inferatur:* altera, vt nobis norma præscripta sit, quæ nos in iustitiæ studio aberrare non sinat.Commendandæ autem iustitiæ rationes habet plurimas & optimas, ex quibus multas suprà diuersis locis notauimus, nonnullas adhuc breuiter hìc attingemus.A quo fundamento meliùs exordiatur quàm dum admonet nos sanctificari oportere, quia Deus noster Sanctus est? Siquidem quum instar disiectarum ouium dispersi essemus, ac per mundi labyrinthum dissipati,ipse nos recollegit,vt sibi aggregaret. Quum nostræ cum Deo coniunctionis mentionem audimus, meminerimus sanctitatem oportere eius esse copulam:non quia sanctitatis merito veniamus in eius communionem:(quũ potiùs adhærere primò illi oporteat, vt eius sanctitate perfusi sequamur quò vocat) sed quoniam ad eius gloriam magnopere pertinet,non esse illi consortium cum iniquitate & immunditia.Quare & hunc vocationis nostræ finem esse docet in quem respicere semper conuenit,si vocanti Deo velimus respondere. Quorsum enim à mundi nequitia & pollutione, in quibus demersi eramus, nos erui attinebat,si nobis permittimus tota vita in illis volutari? Ad hæc simul etiam admonet nos,vt in Domini populo censeamur,sanctam ciuitatem Ierusalem oportere inhabitare:quam vt ipse sibi cõsecrauit, ita incolarum impuritate nefas est profanari. vnde sunt eę voces,Locum iis futurum in Dei tabernaculo qui incedũt sine macula,& iustitiæ studẽt, &c quia sanctuarium in quo habitat,minimè decet instar stabuli sordibus esse refertum.

Iesa.35.8. & ali.
Psalm.15 2.& .24.
Rom 6. 18.

Scripturam in excitandis nobis ad iustitiæ amorem,multò præstantiora sumdocumenta sumere quã reperiri possint in omnibus Philosophorum libris.

3 Ac quò meliùs nos expergefaciat,ostendit Deum Patrem,quemadmodum nos sibi in Christo suo conciliauit,ita in eo nobis imaginem signasse ad quam nos conformari velit. Age,præstantiorem œconomiã mihi apud Philosophos reperiant, qui apud eos solos rite atque ordine dispositam putant philosophiam moralem. Illi,dum ad virtutem egregiè volunt adhortari, nihil aliud afferunt, quam vt naturæ conuenienter viuamus: Scriptura autem à vero fonte deducit exhortationẽ, quum

non

non modò vitam nostram ad Deum authorem cui obstricta est, referre praecipit: sed postquam degenerasse nos docuit à vera creationis nostrae origine ac lege, subiungit, Christum, per quem in gratiam cum Deo redimus, nobis propositum esse exemplar cuius formam in vita nostra exprimamus. Quid hoc vno efficacius requiras? imò quid vltra hoc vnum requiras? Hac enim conditione si adoptamur in filios à Domino, vt Christum, nostrae adoptionis vinculum, vita nostra repraesentet: nisi nos iustitiae addicimus ac deuouemus, non modo a Creatore nostro defecimus pessima perfidia, sed ipsum quoque seruatorem eiuramus. Deinde ab omnibus Dei beneficiis quae nobis commemorat, ac singulis salutis nostrae partibus sumit exhortandi materiam. Ex quo se nobis Patrem Deus exhibuit, extremae ingratitudinis nos esse arguendos, nisi vicissim nos filios exhibeamus. Ex quo nos Christus sanguinis sui lauacro purificauit, atque hanc purgationem per baptismum communicauit, nó decere, vt nouis sordibus inquinemur. Ex quo nos suo corpori inseruit, sollicite cauendum ne nobis, qui sumus eius membra, maculam aut labem vllam aspergamus. Ex quo ipse idem, qui caput est nostrum, in coelum ascendit, cõuenire, vt deposito terrae affectu, illuc toto pectore aspiremus. Ex quo nos Spiritus Sanctus templa Deo dedicauit, dandam operam vt Dei gloria per nos illustretur: nec verò esse committendum vt peccati spurcitia profanemur. Ex quo & anima nostra & corpus coelesti incorruptioni & immarcessibili coronę destinata sunt, strenue enitendum esse vt pura & incorrupta in diem Domini conseruentur. Haec, inquam, auspicatissima sunt bene constituendae vitae fundamenta, quibus nequaquam similia deprehendas apud Philosophos: qui in commendatione virtutis nunquam supra hominis naturalem dignitatem conscendunt.

Malac.1.6.
Ephes.5.1.
1.Iohan.3.1.3.
Rom.6.1.2.3.4.
1.Cor.6.11.
1.Pet.1.15. & 19.
1.Cor.6.15.
[illegible]
Ephes.5.[illegible]

4 Atque hic locus est cõpellandi eos qui nihil habentes Christi pręter titulum ac symbolum, Christiani tamen nominari volunt. Qua tandem fronte sacro eius nomine gloriãtur? Siquidem nihil est commercij cum Christo nisi his qui rectam eius cognitioné ex verbo Euangelij perceperũt. Atqui eos omnes Christum recte didicisse negat Apostolus, qui non edocti sunt, abiecto veteri homine, qui corrumpitur secundum desideria erroris ipsum esse induendum. Falso igitur atque etiam iniuria Christi cognitionem obtendere arguũtur, quamlibet diserte interim ac volubiliter de Euangelio garriant. Non enim linguae est doctrina, sed vitae: nec intellectu memoriáque duntaxat apprehenditur, vt reliquae disciplinae, sed tum recipitur demum vbi animam totam possidet, sedemque & receptaculum inuenit in intimo cordis affectu. Aut ergo desinant cum Dei contumelia iactare id quod non sunt, aut se non indignos Christo magistro discipulos praestent. Doctrinae, qua religio nostra continetur, priores dedimus partes: quandoquidem ab ea salus nostra inchoatur. verum ea in pectus transfundatur atque in mores trãseat oportet, adeóque nos in se transformet vt sit nobis non infructuosa. Si iure in eos philosophi excandescunt, eósque probrose à grege suo abigunt, qui quum artem profiteantur quae magistra vitae esse debeat, eam in sophisticam loquacitaté conuertunt: quanto meliori ratione nugaces istos sophistas detestabimur, qui Euangelium in summis labris volutare contenti sunt, cuius efficacia centuplo magis quàm frigidae philosophorum paraeneses, in affectus cordis intimos penetrare, animae insidere, ac totum hominem afficere debuerat.

Contra eos qui Christi cognitionem obtendunt, quũ vita & mores eorũ Christi doctrinam non referant.
Coloss.3.1.
1.Cor.3.16. et 6.19.
2.Cor.6.16.
1.Thess.5.23.
Ephes.4.22.

5 Neque requiro, vt nihil quàm absolutum Euangelium Christiani hominis mores spirent: quod tamen ipsum & optandũ est & conari necesse est. Sed non ita seuere requiro Euangelicã perfectioné, vt non sim

** Licet perfectio optanda esset omnibus, agnoscendos tamẽ pro Christianis etiã plerosque qui non ita multum adhuc progressi sunt. Enitendum [illegible]*

pro Christiano agniturus qui nondum ad eam pertigerit. sic enim ab Ecclesia excluderentur omnes: quando nemo reperitur qui non sit lõgo adhuc interuallo dissitus: multi verò parum adhuc progressi sunt, qui tamen immeritò abiicerentur. Quid ergo? scopus ille ante oculos præfigatur, ad quem solum dirigatur studium nostrum. Præstituatur meta illa, ad quam & enitamur & contendamus. Non enim ita partiri cum Deo fas est vt ex iis quæ tibi eius verbo præscribuntur partem suscipias, partem arbitrio tuo prætereas. Primo enim loco integritatem, tanquã præcipuam cultus sui partem, vbique commendat. quo nomine synceram animi simplicitatem intelligit, quæ fuco & fictione careat: cui cor duplex opponitur. ac si diceretur spirituale esse rectè viuendi principium, vbi interior animi affectus sine fictione ad sanctitatem & iustitiam colendam Deo addicitur. Sed quoniam nemini tãtum suppetit in terreno hoc corporis carcere roboris, vt iusta cursus alacritate festinet, maiorem verò numerum tanta premit debilitas vt vacillando & claudicando, humi etiam reptãdo modicè promoueant, eamus quisque pro facultatulæ suę modo, & incœptum iter prosequamur. Nemo tam infœliciter incedet, quin aliquantum saltem viæ quotidie emetiatur. Hoc ergo agere non desinamus, vt aliquid assiduè in via Domini proficiamus: neque successus tenuitatem desperemus. vtcunque enim successus voto non respondeat, non tamen perdita est opera vbi hodiernus dies hesternum vincit: syncera modò simplicitate in scopũ nostrum respiciamus, & ad metam aspiremus, non assentatoriè blandientes nobisipsis, nec malis nostris indulgentes, sed perpetuo conatu in hoc incumbentes, vt meliores nobis ipsis euadamus, donec ad ipsam peruentum fuerit bonitatem: quam quidem toto vitæ spatio quærimus ac sequimur, tum apprehendemus quum nos carnis infirmitate exuti, in plenum eius consortium recepti fuerimus.

Summa vitę Christianæ: vbi de abnegatione nostri. CAPVT VII.

Rom 12. 1.

Principium formãdæ vitæ ad regulã in lege præscriptã considerare nos nõ esse nostri iuris, sed Deo consecratos et dicatos Itaque nos nobis rationiq; nostræ (quã solã putant audiendã Philosophi) renuntiare oportere, vt verbo, Spirituq; Domini gubernemur. Ad hoc caput & tria sequẽtia cõfer Augustini librũ de moribus Ecclesiæ Catholicæ. Vide & Caluinum de scandalis.

Rom. 14. 8.

ETSI optimam & aptissimè dispositam constituendæ vitæ methodũ habet Lex Domini visum tamen est cœlesti Magistro, accuratiore etiamnum ratione ad ipsam quam in Lege præscripserat regulam suos formare. Atque huius quidem rationis principiũ hoc est: quod fidelium officium est, præbere Deo sua corpora hostiam viuentem, sanctam, & illi acceptam: atque in eo situm esse legitimum eius cultum. Vnde exhortandi argumentum ducitur, ne se accommodent ad figuram seculi huius, sed transformentur renouatione mentis suæ, vt probent quæ sit voluntas Dei. Iam hoc magnum est, nos esse Deo consecratos, ac dedicatos: nequid posthac cogitemus, loquamur, meditemur, agamus nisi in eius gloriam. Sacrum enim non sine insigni in eum iniuria ad profanos vsus applicatur. Quòd si nostri non sumus, sed Domini: & quis error sit fugiendus, & quorsum dirigendæ sint vitæ nostræ actiones vniuersæ, apparet. Nostri non sumus: ergo ne vel ratio nostra, vel voluntas in consiliis nostris factisque dominetur. Nostri non sumus: ergo ne statuamus nobis hunc finem, vt quæramus quod nobis secundum carnem expediat. Nostri non sumus: ergo quoad licet, obliuiscamur nosmetipsos, ac nostra omnia. Rursum, Dei sumus: illi ergo viuamus ac moriamur. Dei sumus: cunctis ergo nostris actionibus præsideat sapientia eius & voluntas. Dei sumus: ad illum igitur, tanquam solum legitimum finem, cõtendant omnes vitæ nostræ partes. O quantum ille profecit qui se non suum esse edoctus, dominium regiménque sui propriæ rationi abrogauit, vt Deo asseerat: Nam vt hæc ad perdendos homines efficacissima est

pestis

pestis, vbi sibiipsis obtemperant, ita vnicus est salutis portus, nihil nec sapere, nec velle per seipsum, sed Dominum præeuntem duntaxat sequi. Sit hic itaque primus gradus, hominem à seipso discedere, quò totam ingenij vim applicet ad Domini obsequium. Obsequium dico non modò quod in verbi obedientia iacet, sed quo mens hominis, proprio carnis sensu vacua, se ad Spiritus Dei nutum tota conuertit. Hanc transformationẽ ("quam renouationem mentis Paulus appellat) quũ primus sit ad vitam ingressus, philosophi omnes ignorarunt. Solam enim rationẽ homini moderatricem præficiunt, hanc solam putant audiendam, huic denique vni motũ imperiũ deferunt ac permittunt. at Christiana philosophia illam loco cedere, Spiritui sancto subiici ac subiugari iubet: vt homo iam non ipse viuat, sed Christum in se ferat viuentem, ac regnantem.

" Rom.12.2. Ephes.4.23.

Galat.2.20.

2 Inde cõsequitur & illud alterum, Vt ne quęramus quę nostra sunt, sed quæ & ex Domini sint voluntate, & faciant ad gloriam eius promouendam. Magni & hoc profectus, vt nostri penè obliti, certè ratione nostri posthabita, Deo eiusque mandatis fideliter studium nostrum impendere conemur. Quum enim nos priuatam nostri rationem omittere iubet Scriptura, non modò habendi cupiditatem, potentiæ affectationem, hominum gratiam ex animis nostris eradit: sed ambitionem quoque & omnem gloriæ humanę appetitum, aliásque secretiores pestes eradicat. Ita sanè compositum & comparatum esse conuenit hominem Christianum, vt sibi in tota vita negotium cum Deo esse reputet. Hac ratione, vt omnia sua ad arbitrium calculúmque eius reuocabit, ita totam mentis intentionem religiosè ad eum referet. Nam qui Deum in omni re agenda intueri didicit, simul ab omni vana cogitatione auertitur. Hæc illa est nostri abnegatio, quàm discipulis suis à primo tyrocinio mandat tanta diligentia Christus: quæ vbi semel in animo obtinuit, primùm neque superbiæ, neque fastui, neque ostentatione, deinde neque auaritię, neque libidini, neque luxuriæ, neque mollitiei, neque aliis quæ ex amore nostri generantur, malis vllum locum relinquit. Contrà vbicunque non regnat, illic vel spurcissima vitia sine pudore peruagantur: vel si qua est virtutis species, praua gloriæ cupidine vitiatur. Ostende enim hominem, si potes, qui nisi sibi iuxta Domini mandatũ renuntiarit, gratis exercere bonitatem inter homines velit. Nã quicunque non fuerunt hoc sensu occupati, laudis saltem gratia virtutem sequuti sunt. Qui autẽ vnquam ex philosophis virtutem propter se expetendam maximè contenderunt, tanta arrogantia inflati fuerunt, vt appareat non ob aliud virtutem expetiisse, nisi vt superbiendi haberent materiam. Atqui adeò nõ oblectatur Deus, neque illis popularis auræ captatoribus, nec turgidis illis pectoribus, " vt pronuntiet illos in mundo suam recepisse mercedem, his propiores regno cœlorum faciat meretrices & publicanos. Nec dum tamen ad liquidum exposuimus quot & quantis obstaculis impediatur homo à recti studio quandiu seipsum non abnegauerit. Verè enim dictum est olim, Mundum vitiorum esse reconditũ in hominis anima. Nec aliud remedium inuenias, quàm si te abnegato, ac prætermissa tui ratione, mentem ad ea quærenda totam intendas quæ abs te Dominus requirit, & ideò tantùm quærenda quia illi placent.

Itẽ non quærenda quæ nostra sunt, sed quæ ex Domini sunt voluntate, et ad eius gloriam faciunt, hanc esse nostri abnegationẽ, sine qua mundus vitiorum reconditus est in hominis anima, & si qua est virtutis species praua gloriæ cupidine vitiatur.

Mat.16.24.

" Mat.6. Mat.21.31.

3 Alibi distinctius idem Paulus singulas vitæ bene compositæ partes quanuis breuiter, exequitur. Illuxit gratia Dei salutifera omnibus hominibus, erudiens nos vt ablegata impietate & mundanis concupiscẽtiis, sobriè & iuste & piè viuamus in præsenti seculo, expectãtes beatam spem, & manifestationẽ gloriæ magni Dei, & seruatoris nostri Iesu Christi: qui dedit se pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purifi-

Ex Pauli loco ad Tit.ca.2.11. partes vitæ bene compositæ. gratiæ Dei consideratio, abnegatio impietatis, & mũdanarum cupiditatum, sobrietas, iustitia, & pietas, (quo verum sanctitatẽ designat) spes beatæ immortalitatis.

caret sibi populũ peculiarẽ, studiosum bonorum operũ. Postquam enim ad nos animandos gratiam Dei proposuit, vt nobis ad Deum verè colendum viam sternat, duo tollit obstacula quæ maximè impediunt, impietatem scilicet, ad quam natura sumus nimium procliues, deinde mundanas cupiditates quæ se longius extendunt. Ac sub impietate quidem nõ modò superstitiones notat, sed comprehẽdit etiam quicquid pugnat cũ serio timore Dei. Mundanæ autem cupiditates tantundem valẽt atque carnis affectus. Itaque ad vtranque Legis tabulam iubet nos proprium ingenium exuere, & abnegare quicquid ratio & voluntas dictat. Iam omnes vitæ exactiones ad tria membra restringit, sobrietatem, iustitiã, & pietatem. ex quibus sobrietas haud dubiè tam castitatem & temperantiã quàm purum & frugalem tẽporalium bonorum vsum, & inopiæ tolerãtiã denotat. Iustitia autẽ omnia æquitatis officia complectitur, vt reddatur vnicuique quod suum est. Sequitur pietas, quæ nos à mundi inquinamentis segregatos vera sanctitate cũ Deo coniungit. Hæc vbi insolubili vinculo inter se cõnexa sunt, solidã efficiunt perfectionem. Verũ quia nihil magis difficile est, quàm ratione carnis valere iussa & domitis cupiditatibus, imò abnegatis, Deo & fratribus nos addicere, & Angelicam vitam in terræ sordibus meditari. Paulus, vt animos nostros ab omnibus laqueis extricet, reuocat nos ad spem beatæ immortalitatis: non frustra nos certare admonens: quia vt semel apparuit Christus redemptor, ita vltimo suo aduentu fructum salutis à se partæ ostendet. Atque hoc modo illecebras omnes discutit quæ nos obnubilant, ne aspiremus vt decet ad cœlestem gloriam: imò docet peregrinandum esse in mundo, ne pereat vel excidat nobis cœlestis hæreditas.

4 Porrò in his verbis perspicimus abnegationem nostri partim quidem in homines respicere, partim verò (idque præcipuè) in Deum. Quũ enim sic nos cum hominibus gerere iubet Scriptura vt illos honore nobis anteferamus, vt procurandis eorum commodis totos nos bona fide impendamus: ea dat mandata quorum minimè capax est animus noster, nisi ante naturali sensu euacuatus. Nam (qua cæcitate omnes in amorem nostri ruimus) sibi quisque iustam causam habere videtur se efferendi, alios autem præ se omnes contemnendi. Siquid in nos contulit Deus non pœnitendum, eo freti, statim animos tollimus: nec tantùm intumescimus, sed penè rumpimur superbia. Vitia, quibus abundamus, & occultamus sedulò apud alios, & nobis ipsis leuia minutáque esse fingimus, blandiendo, imò interdum pro virtutibus osculamur. Eædem, quas in nobis admiramur, dotes si in aliis apparẽt, vel etiam superiores, ne cogamur illis cedere, nostra malignitate deterimus ac carpimus: siqua sunt vitia, seuera acríq; animaduersione ea obseruare nõ cõtenti, odiosè amplificamus. Hinc illa insolentia, vt quisque nostrum, ceu communi lege exemptus, supra reliquos velit eminere: neminem verò mortalium non securè & ferociter contemnat, vel certè tanquam inferiorem despiciat. Cedunt diuitibus pauperes, plebeij nobilibus, serui dominis, literatis indocti: sed nemo est qui non aliquam præstantiæ opinionem intus alat. Ita singuli sibi adulando regnum quoddam gerunt in pectore. sibi enim arrogantes quò sibi placeant, de aliorum ingeniis & moribus censuram agunt: si verò ad contentionem ventum fuerit, illic erumpit venenum. Nam multi sanè nonnullam mansuetudinem præ se ferunt quandiu blanda omnia & amabilia experiuntur: at verò qui eundem seruet modestiæ tenorem vbi pungitur & irritatur, quotusquisque est? Nec aliud remedium est quàm vt reuellatur ex imis visceribus hæc noxiosissima τῆς φιλονεικίας καὶ φιλαυτίας pestis: quẽadmodum etiam Scripturæ doctrina reuellitur. Sic enim instituimur, vt quas Deus nobis

Rom. 12. 10.
Phil. 1. 3.

Abnegatio nostri, siue mortificatio, partim homines respicit, partim (& præcipuè) Deũ. Iubet Scriptura duo erga homines præstare: nempe vt illos nobis anteferamus honore, & pro curandis eorum cõmodis totos nos bona fide impẽdamus. Quorum prius quo modo faciendum sit hîc docetur, alterũ sect. 5.

nobis largitus est dotes, meminerimus non nostra esse bona, sed gratuita Dei dona: quibus siqui superbiant, ingratitudinem suam produnt. Quis te præstantiorem reddit? inquit Paulus. quòd si acceperis omnia, quid gloriaris ac si tibi data non essent? Deinde assidua vitiorũ nostrorũ recognitione ad humilitatem nos reuocemus. Ita nihil in nobis restabit quo turgeamus: multa verò erit deiectionis materia. Rursum iubemur, quæcunque in aliis respicimus Dei dona, sic reuereri ac suspicere, vt eos quoque honoremus penes quos resident. Nam, quo ipsos honore dignatus est Dominus, magnæ improbitatis foret eum illis adimere. * Ad vitia autem docemur conniuere, non equidem vt adulando foueamus, sed ne illorũ causa insultemus iis quos beneuolentia & honore fouere conuenit. Ita fiet vt cum quocunque mortaliũ negotiũ nobis sit, nõ tantùm moderatè nos & modestè, sed comiter & amice etiam geramus. Quemadmodum ad veram mansuetudinẽ nunquã alia via peruenies, quàm si & tui deiectione, & alterius reuerentia imbutum pectus habueris. 1. Cor. 4. 7. * Caluin. de sacerdotiis Eccl. Papal. in fine.

5 Iam in quærenda proximi vtilitate officiũ præstare, quantum habet difficultatis? Nisi à tui consideratione discedas, & te quodammodo exuas, nihil hîc efficies. Quomodo enim opera exhibeas quæ charitatis esse Paulus docet, nisi tibi renunciaueris, vt aliis totum te addicas? Charitas (inquit) patiens est, benigna, non procax, non fastidiosa, nõ inuidet, non inflatur, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, &c. Hoc vnũ si exigatur, ne quæramus quæ nostra sunt, non tamen minima vis erit afferẽda naturæ: quæ sic in solã nostri dilectionem nos inclinat, vt non tam facilè patiatur nos ac nostra diligenter trãsire, quò alienis commodis inuigilemus: imò iure nostro spõtè cedere, quod alteri resignemus. At Scriptura, vt eò nos manu ducat, præmonet, quicquid à Domino gratiarum obtinemus, esse nobis hac lege concreditũ, vt in commune Ecclesiæ bonum conferatur, ideóque legitimum gratiarũ omniũ vsum esse, liberalem ac benignam cum aliis communicationẽ. Nulla nec certior regula, nec validior ad eã tenendã exhortatio excogitari poterat, quàm vbi docemur, omnes quibus pollemus dotes, Dei esse deposita, ea lege fidei nostræ commissa, vt in proximorum bonum dispensentur. Sed vlterius etiãnum pergit Scriptura, dum illas facultatibus comparat quibus prædita sunt humani corporis membra. Nullum membrum suam facultatem sibi habet, nec in priuatum vsum applicat, sed ad socia membra transfundit: nec vllam inde vtilitatem capit, nisi quæ ex communi corporis totius commoditate procedit. Sic pius vir quicquid potest, fratribus debet posse: sibi non aliter priuatim consulendo quam vt ad communem Ecclesiæ ædificationem intentus sit animus. Hæc itaque sit nobis ad benignitatem beneficentiámque methodus: quicquid in nos Deus contulit quo proximum queamus adiuuare, eius nos esse œconomos, qui ad reddendam dispensationis rationem astringimur. Eam porrò demum rectam esse dispensationem, quæ ad dilectionis exigatur regulam. Ita fiet, vt non modò alieni commodi studium cum propriæ vtilitatis cura semper coniungamus, sed hunc illi subiiciamus. Ac ne fortè nos lateret, eam esse legem ritè administrandi quæcunque à Deo dona suscipimus, in minimis quoque benignitatis suæ muneribus eam olim posuit. Primitias enim frugum offerri sibi mandauit, quibus testaretur populus nefas sibi esse aliquem percipere fructum ex bonis non illi antè consecratis. Quòd si ita demum sanctificantur nobis Dei dona postquam ipsi authori manu nostra ea dedicauimus: impurum esse abusum constat qui non eiusmodi dedicationem redoleat. Atqui Dominum frustra rerum tuarum communicatione locupletare contendas: ad eum igitur quum pertenire benignitas nequeat tua (vt Propheta inquit) ea tibi erga sanctos

Quomodo nos manu ducat Scriptura ad procurãdas proximorũ vtilitates. 1. Cor. 13. 4. 1. Cor. 12. Exod. 22. 29. & 23. 19. Psal. 16. 3.

eius qui in terra sunt exercenda est ideóque sacris oblationibus comparantur eleemosynæ, vt legalibus illis nunc respondeant.

Heb.13.16.
1.Cor.13.16.
2.Cor.9.5.
1.Cor.13.4.

Ne aliis benefaciẽdo fatiscamus patientia opus esse nec hominũ indignitatem aut alias qualitates quæ nos remorari possent attẽdendas, sed Deum qui iubet, respiciendum.

6 Porrò ne benefaciẽdo fatiscamus (quod protinus fieri alioqui necesse foret) accedere oportet alterum illud quod ponit Apostolus, Patiẽtem esse charitatẽ, nec irritari. Omnibus in vniuersum benefacere Dominus præcipit, quorum magna pars indignissimi sunt, si proprio meri to æstimentur: sed hîc optima ratione subuenit Scriptura, quum docet non esse respiciendum quid ex seipsis mereãtur homines, sed imaginem Dei in cunctis considerandam, cui nihil non & honoris & dilectionis debeamus. In domesticis autem fidei illam eandem diligentiùs obseruandam, quatenus per Christi Spiritum renouata est & instaurata. Ergo quisquis hominum tibi nunc offeratur qui officio tuo indigeat, causam non habes cur illi te impendere detrectes *Dic extraneum esse: at Dominus notam illi impressit quæ familiaris esse tibi debet: qua ratione vetat carnem tuam despicere. **Dic contẽptibilem ac nihili. at eum Dominus esse demonstrat, quem imaginis suæ decore dignatus sit. Dic nullis eius officiis te esse obæratum. at eum velut in vicem suam substituit Deus erga quem tota ac tanta recognoscas beneficia quibus te sibi deuinxit. Dic indignum esse cuius causa, vel minimùm labores. at digna est imago Dei, qua tibi commendatur, cui te & omnia tua exhibeas. Quòd si non modò nihil boni promeritus est, sed iniuriis quoque & maleficiis te prouocauit, ne hæc quidem iusta causa est cur illum & dilectione complecti & dilectionis officiis prosequi desinas. Longè aliter (inquies) de me promeritus est. At quid meritus est Dominus? qui dum illi iubet remitti quicquid in te peccauit, sibi certè vult imputari. Hac profectò vna via peruenitur ad id quod humanæ naturæ prorsus aduersum est, nedum difficile: vt diligamus eos qui nos odio habent, beneficiis mala pensemus, probris benedictiones referamus: si meminerimus non hominum malitiam reputandam esse, sed inspiciendam in illis Dei imaginem: quæ inductis ac obliteratis eorum delictis, ad eos amandos amplexãdósque sua pulchritudine ac dignitate nos alliciat.

Galat.6.10.
**Iesa.58.7.*
Mat.6.14. et 18.35.
Luc.17.2.
Mat.5.44.

Vt omnes charitatis numeros impleamus, nõ satis esse si defungamur omnibus charitatis officiis, sed syncero amoris affectu id faciendũ. In quo primũ est, vt eius quẽ ope nostra indigere conspicimus, personã suscipiamus. ita vitabitur arrogantia reliquáque charitatis inquinamẽta: neque vno genere officij præstito, putabimus nos liberatos.

7 Hæc ergo mortificatio tum demum habebit in nobis locũ, si charitatis numeros impleamus. Ille autem implet non qui omnibus charitatis officiis solummodo defungitur, etiam si nullũ prætermittat: sed qui ex syncero amoris affectu id facit. Potest enim accidere vt quis exoluat quidem ad plenum omnibus quod debet, quãtum attinet ad externa officia: interim tamen longe absit à vera exoluẽdi ratione. Quosdam enim videas qui valde liberales videri volunt, qui tamen nihil largiũtur quod non superbia vultus aut etiam verborum insolentia exprobrent. Atque huc calamitatis hoc infœlici seculo deuentum est, vt nullæ propè eleemosynæ, saltem à maxima parte hominum, sine contumelia porrigãtur. Quæ prauitas ne inter ethnicos quidem tolerabilis esse debuerat. nam à Christianis plus aliquid etiamnum requiritur quàm vt hilaritatẽ in vultu præ se ferant, & verborum comitate amabilia reddant sua officia. Primùm, eius quem ope sua indigere conspiciunt personam suscipiãt oportet, ac fortunæ perinde misereantur ac si eam sentirent ipsi ac sustinerẽt: vt misericordiæ ac humanitatis sensu ad ferendas illi suppetias non aliter quàm sibi, ferantur. Qui sic animatus ad operam fratribus suis dandã accedet, nõ modò nulla vel arrogantia vel exprobratione officia sua cõtaminabit: sed nec fratrem, cui benefacit, vel tanquam opis egenum despiciet, vel tanquam sibi obligatum subiugabit. nõ magis scilicet quàm vel ægro membro insultamus, cui refocillando reliquum corpus laborat: vel reliquis membris putamus specialiter obligatum, quia plus operę ad se traxerit quàm rependerit. Siquidem officiorum inter membra communi-

municatio nihil gratuitum habere creditur, sed potiùs solutio esse eius quod naturæ lege debitum negare prodigiosum esset. Hac quoque ratio ne fiet vt ne liberatum se putet qui vno genere officij defunctus fuerit: quemadmodum vulgò fieri solet, vt diues, postquam aliquid de suo ero gauit, alia onera, tanquam nihil ad se pertinentia, aliis deleget. Sed ita po tius secum quisque cogitabit, se, quantus quãtus est, proximis debitorem sui esse: nec alium exercendæ erga ipsos beneficẽtiæ statuendũ esse finẽ, nisi quum facultates deficiunt: quæ quàm latè extenduntur, ad charitatis regulam limitari debent.

Abnegationis nostri, quatenus Deũ respicit, pars est æquanimitas & tolerantia, quã præstabimus, si in quærenda vitæ præsentis cõmoditate vel trãquillitate nos Domino totos resignemus, neque vllam prosperãdi rationẽ appetamus, speremus, cogitemus, quàm ex eius benedictione.

8 Præcipuam abnegationis nostri partem, quam diximus in Deum spectare, iterum plenius exequamur. ac multa quidẽ de ea iã dicta sunt, quæ repetere superuacuum foret. sufficiet tractare quatenus ad æquanimitatem tolerantiámque nos format. Principio igitur in quærenda vitæ præsentis vel commoditate vel tranquillitate, huc nos Scriptura vocat, vt Domini arbitrio nos nostráque omnia resignantes, domãdos ac subiugandos cordis nostri affectus illi tradamus. Ad opes honorésque expetendos, ad ambiendam potentiam, ad cumulãdas diuitias, ad eas omnes ineptias, quæ ad magnificentiam pompámque facere videntur, congerẽdas, furiosa est nostra libido, infinita cupiditas. Rursum paupertatis, ignobilitatis, humilitatis mirus timor, mirum odiũ: quibus ad illa modis omnibus amolienda stimulamur. Hinc videre est quàm irrequieto sint ingenio, quot tentẽt artes, quibus studiis se fatigent quicunque vitam proprio consilio componunt: quò scilicet adipiscantur quæ vel ambitionis vel auaritiæ fert affectus. rursum quò pauperiem humilitatémque defugiant. Piis ergo hominibus ne talibus laqueis implicentur, hæc tenenda est via. Principiò non aliunde prosperandi rationem vel appetant, vel sperent, vel cogitẽt, quàm ex Domini benedictione: ideóque in eam se tutò ac confidenter reiiciant ac reclinent. Nã vtcunque sibi pulchre sufficere videatur caro, dum vel propria industria ad honores, opésque contendit, vel studio enititur, vel adiuuatur hominum gratia: certũ est tamẽ omnia hæc nihil esse, neque aliquid vel ingenio vel labore nos profecturos, nisi quatenus vtrunque Dominus prosperabit. At è conuerso sola ipsius benedictio etiam per omnia impedimenta viam reperit, vt nobis in lætum faustumque exitum succedere omnia faciat: deinde vt maxime sine ipsa possimus aliquid gloriæ atque opulentiæ nobis comparare: (quemadmodum videmus quotidie impios magnis & honoribus & opibus cumulari) quando tamen ne minimam quidem fœlicitatis particulam degustant quibus incumbunt Dei maledictio, sine ipsa nihil nisi quod malè nobis vertat, consequemur. Porrò nequaquam appetendum quod homines magis miseros facit.

Si quod ad pręsentis vitæ conditionẽ attinet, à sola Dei benedictione pendemus, tria sequentia præstabimus.

9 Ergo si omnem prosperi successus atque optabilis rationem in sola Dei benedictione credimus esse positam, qua absente miseriæ nos omne genus & calamitatis maneant: restat etiã vt ne propria vel ingenij dexteritate, vel sedulitate freti, nec hominum fauore subnixi, vel inani fortunæ imaginatione cõfisi, ad opes honorésque cupidè contendamus: sed in Dominũ semper respiciamus, vt eius auspiciis ad quancunque ille prouiderit sortem deducamur. *Ita primùm fiet vt non per nefas, & dolis ac malis artibus, vel rapacitate, cum proximorum iniuria ruamus ad captandas opes, ad honores inuadendos: sed eas tantùm fortunas sequamur quæ nos ab innocentia non abducant. Quis enim speret diuinæ benedictionis, inter fraudes, rapinas, aliásque nequitiæ artes, auxiliũ? Nam vt illa nisi purè cogitantem ac rectè agentẽ non sequitur: ita eos omnes à quibus expetitur ab obliqua cogitatione prauísque facinoribus reuocat. * Deinde iniectum erit nobis frænum, ne immodica ditescendi cu-

** Primum.*

** Secundum.*

piditate ardeamus, néve honoribus ambitiose inhiemus. Qua enim fronte quis à Deo se adiutum iri confidat, ad ea cõsequenda quæ contra eius verbum desiderat? Absit enim vt quod ore suo Deus maledicit, benedictionis suæ adiutorio prosequatur. *Postremò, si pro voto ac spe nõ succedat, cohibebimur tamen ab impatientia, & qualiscunque nostræ conditionis detestatione: quod sciemus id esse murmurare aduersus Deum, cuius arbitrio diuitiæ & paupertas, contemptus & honores dispensantur. * In summa, qui se eo quo dictum est modo in Dei benedictionem reclinarit, nec ea quæ furiosè expeti ab hominibus solent, malis artibus aucupabitur, quibus se nihil profecturum cogitabit: nec, si quid prosperè acciderit, sibi imputabit, ac suæ vel sedulitati, vel industriæ, vel fortunæ, sed Deo authori acceptum feret. Quod si florentibus aliorum rebus, ipse parum promoueat imò etiam retro delabatur: maiori tamen æquitate ac moderatione animi suam tenuitatem feret quàm profanus quispiam mediocrem successum, qui voto duntaxat non respondeat: habens scilicet solatium, in quo tranquilliùs acquiescat quàm in summo vel opulentiæ vel potentiæ fastigio: quia vt saluti suæ conducit, ita res suas ordinari à domino reputat. Sic Dauidem fuisse affectũ videmus, qui dum sequitur Deum, séque ei regendum tradit, similé se testatur puero ablactato, neque ambulare in rebus altis vel mirabilibus supra se.

Tertium. *Summa totius huius sectionis.* *Psal.131.1.*

10 Neque in hac tantùm parte constare piis animis debet illa tranquillitas & tolerantia: verùm ad omnes etiam casus, quibus obnoxia est præsens vita, extendatur, necesse est. Ergo nemo se ritè abnegauit, nisi qui se totum ita resignauit Domino, vt omnes vitæ suæ partes eius arbitrio gubernari ferat. Qui verò sic animo compositus erit, quicquid accidat, nec miserum se reputabit, nec de sua sorte cum Dei inuidia cõqueretur. Quàm verò necessaria sit hæc affectio, inde patebit, si consideres quot accidentibus subiecti simus. Alij atque alij morbi nos identidẽ infestant: nunc sæuit pestilentia, nunc belli calamitatibus crudeliter vexamur: nunc gelu, nũc grando, spe anni deuorata, sterilitaté inducit, quæ nos ad penuriá redigat: vxor, parentes, liberi, propinqui morte abripiuntur: incendio absumitur domus: hæc sunt quorum euentu, vitæ suæ maledicunt homines, suum natalem detestantur, cœlum & lucem execrationi habent, obloquuntur Deo: & (vt sunt facundi ad blasphemias) iniquitatis eum & sæuitiæ accusant. Fidelé verò in his quoque oportet Dei clementiá & verè paternam indulgentiam intueri. Proinde, siue suas ædes, sublatis propinquis, in solitudinem redactas videat, ne sic quidem desinet benedicere Domino: quin potius ad hanc cogitationem se cõuertet, Gratia tamen Domini, quæ domum meam inhabitat, eam desolatam non relinquet. Siue adustis pruina segetibus, aut gelu consumptis, aut grandine proculcatis, imminere famem videat: non tamen despõdebit animum, nec Deo inuidiam faciet: sed in hac fiducia permanebit, Nos tamen in tutela Domini sumus, & oues in pascuis eius educatæ: ille igitur aliméta nobis etiam in extrema sterilitate suppeditabit. Siue morbo afflictabitur, ne tum quidem frangetur doloris acerbitate, vt ad impatientiam prorumpat, atque ita cum Deo expostulet: sed iustitiam ac lenitatem in Dei ferula considerando, ad tolerantiam se reuocabit. Denique, quicquid eueniet, quia sciet manu Domini ordinatum, placido gratóque animo suscipiet, ne contumaciter eius imperio resistat, cuius in potestate se suáque omnia semel permisit. Facessat imprimis à pectore Christiani hominis stulta illa & miserrima Ethnicorum consolatio, qui vt animum contra res aduersas confirmarent, eas fortunæ imputabant: contra quam indignari stultum esse iudicabant, quòd ἄσκοπος esset ac temeraria, quæ cæcis oculis merentes simul ac immerentes vulneraret.

Fidelium patientia non in eo tantũ posita est, vt æquo animo ferũt non augeri res suas: sed ad omnes etiam casus, quibus obnoxia est præsens vita extenditur: quorum Dei Patris sui manum moderatricem semper agnoscunt, non autem fortunam.

Psal.79.13.

Hæc

Hæc enim è conuerso pietatis est regula, solam Dei manum vtriusque fortunæ arbitram esse & moderatricem: ac eam quidem ipsam non ruo re inconsiderato impetu, sed ordinatissima iustitia nobis bona simul ac mala dispensare.

De crucis tolerantia, quæ pars est abnegationis.
CAPVT VIII.

QVIN altiùs etiamnum conscendere piam mentē decet: nempe quò discipulos suos vocat Christus, vt suam vnusquisq; crucem tollat. Quoscunq; enim Dominus cooptauit, ac suorum consortio digna tus est, ij se ad duram, laboriosam, inquietam, plurimisque ac variis malorum generibus refertam vitam præparare debent. Sic est cœlestis Patris voluntas, vt certum de suis experimentum capiat, eos talem in modū exercere. A Christo primogenito suo exorsus, erga filios omnes suos hunc ordinem prosequitur: nam quum esset ille Filius præ aliis dilectus, & in quo Patris animus acquiescebat, videmus tamen quàm non indulgenter ac molliter habitus fuerit: vt verè dici queat, non modò perpetua cruce exercitatum fuisse, quandiu terram incoluit: sed totam eius vitam nihil aliud fuisse quàm perpetuæ crucis speciem. Causam Apostolus assignat, quòd obedientiam discere oportuerit ex iis quæ passus est. Cur nos ergo ab ea conditione eximamus, quam subire Christum caput nostrū oportuit: præsertim quum nostra causa subierit, vt nobis in seipso patientiæ exemplar exhiberet? Quamobrem Apostolus omnibus filiis Dei hunc esse destinatum finem docet, vt conformes eius fiant. Vnde etiam insignis consolatio ad nos redit, in rebus duris atque asperis, quæ aduersæ malęque existimantur, nos Christi passionibus communicare: vt quē admodum ille à malorum omnium labyrintho in gloriam cœlestem ingressus est, ita in eandem per varias tribulationes deducamur: sic enim loquitur alibi Paulus ipse: quòd dum communionem discimus afflictionum eius simul apprehendimus potentiam resurrectionis: ac dum conformes reddimur morti eius, ita præparamur ad gloriosæ resurrectionis consortium. Quantum hoc valere potest ad leniendam omnem crucis acerbitatem, quod quò magis rebus aduersis affligtamur, eò certiùs confirmatur nostra cum Christo societas? cuius communione passiones ipsę non modò benedictæ nobis fiunt, sed ad promouendam quoque nostram salutem multum afferunt adiumenti.

Matt 16.24
Oportet nos ipsos abnegemus ad crucē ferendā: quoniā Deus suos oēs sub cruce vult exercere, à Christo suo primogenito exorsus, quæ cum Christo societas iam magnā patientiæ & consolationis materiam suppeditat. Vide Calu. de Scādalis: item in excusatione ad Pseudonicodemos.
Mat. 3 17. & 17.5
Hebr. 5.8
Rom. 8.29
Act. 14.22
Philip. 3.10

2 Adde quòd Dominus noster crucem ferendam suscipere nihil necesse habuit nisi ad testandam approbandámque Patri suam obedientiā: nobis verò multis rationibus necesse est sub assidua cruce vitam degere. *Primum (vt natura nimium propensi sumus ad omnia carni nostræ tribuenda) nisi nobis imbecillitas nostra velut oculo demonstrata fuerit, facilè virtutem nostrā supra iustum modū æstimamus, nec dubitamus, quicquid eueniat, cōtra omnes difficultates infractam fore & inuictam. Vnde in stolidam & inanem carnis confidentiā euehimur: qua freti, contumaciter deinde superbimus in Deum ipsum, perinde ac si proprię nobis facultates citra eius gratiam sufficerent. Hanc arrogantiā meliùs retundere non potest quàm dum experimento nobis cōprobat quanta nō modò imbecillitate, sed etiā fragilitate laboremus. Ergo vel ignominia, vel paupertate, vel orbitate, vel morbo, vel aliis calamitatibus nos affligit: quibus sustinendis longè impares, quantū ad nos attinet, mox succūbimus. Sic humiliati discimus inuocare eius virtutem: quæ sola sub pondere afflictionū consistere nos facit. Quinetiā sanctissimi, vtcunque Dei gratia nō propriis viribus stare se nouerint, de sua tamen fortitudine &

Multis rationibus esse nobis necesse vitā sub assidua cruce degere: quarum tres præcipuę. Primam hîc habes, secundam sect. 4. tertiam sect. 6.
**Prima ratio: ad retundendam arrogātiam, & virium nostrarum cōfidentiam: eoq; remedio egere etiam sanctissimos, ostenditur exemplo Dauid in*

constantia plus iusto securi sunt, nisi eos crucis probatione in penitiorem sui notitiam adducat. Hæc socordia Dauidi quoque obrepsit Ego dixi in quiete mea, Non mouebor perpetuò. Iehouah, stabilieras in beneplacito tuo monti meo robur, abscondisti faciem tuam: fui perculsus. Fatetur enim torpore in rebus prosperis obstupefactos fuisse suos sensus, vt posthabita Dei gratia, à qua pendere debuerat, sibi innixus fuerit vt perpetuitatem sibi promitteret. Si hoc tanto Prophetæ accidit, quis nostrûm non timeat vt caueat? Quòd ergo, rebus tranquillis, maioris constantiæ & patientiæ opinione sibi blandiebantur, rebus asperatis humiliati, hypocrisin fuisse discunt. Talibus, inquam, documentis admoniti suorum morborum fideles, proficiunt ad humilitatem: vt praua carnis confidentia exuti, ad Dei gratiam se conferant. Porrò vbi se contulerunt, diuinæ virtutis præsentiam, in qua satis superque præsidij inest, experiuntur.

Psal. 30. 7

3 Atque id est quod Paulus docet, tribulationibus generari patientiam, patientia probationem. Nam quod Deus promisit fidelibus se adfuturum in tribulationibus, id verum esse sentiunt dum patienter subsistunt, eius manu suffulti: quod suis viribus nequaquam possent. Patientia igitur experimentum affert sanctis, quòd Deus, quam pollicitus est opem, re ipsa, dum opus est, exhibeat. Inde spes quoque eorum confirmatur: quando ingratitudinis nimiæ foret, nō expectare in posterum quam constantem ac firmam experti sint Dei veritatem. Videmus iam quot vno contextu bona ex cruce nascantur. Illam enim quam falsò de propria virtute præsumimus opinionem euertens, nostrámque hypocrisin, quæ delicias nobis facit, detegens, perniciosam carnis confidentiam excutit: sic humiliatos, in Deum vnum reclinare docet: quo fit vt non opprimamur, nec succumbamus. Victoriam autem spes sequitur: quatenus scilicet Dominus, quod promisit præstando, suam in futurum veritatem stabilit. Sanè vt solæ sint istæ rationes, apparet quàm necessaria nobis sit crucis exercitatio. Neque enim parui momenti est cæcum tui amorem abstergi: vt imbecillitatis tuæ conscius probè fias Imbecillitatis propriæ sensu affici, vt diffidere tibi discas. Diffidere tibi, vt fiduciam in Deum transferas. Cordis fiducia in Deum recumbere, vt ipsius auxilio fretus ad vltimū inuictus perseueres. Consistere ipsius gratia, vt veracem esse in suis promissis intelligas. Certitudinem promissionum eius habere compertam, vt spes tua inde roboretur.

Rom. 5. 3

Vbi cruce retunditur arrogantia, & virium nostrarum confidentia, hinc fieri vt fiducia nostra in Deum confirmetur, & spes augeatur.

4 Alium quoque finem habet Dominus affligendi suos, vt ipsorum patientiam exploret, & ad obedientiam eos erudiat. Non equidem quòd possint illi obedientiam præstare, nisi quam ipse dederit: sed ita placet ei præclaris documentis testatas facere ac illustres quas in sanctos contulit gratias: ne intus otiosæ lateant. Ergo tolerandi virtutem ac cōstantiam, qua seruos suos instruxit, in apertum proferendo, dicitur eorum patientiam explorase. Vnde illæ sunt loquutiones, quòd tentauerit Deus Abraham, & pietatem eius compertam habuerit ex eo quòd non detrectasset proprium filium & vnicum immolare. Quare Petrus non secus fidem nostram tribulationibus docet probari, quàm aurum in fornace ignis examinatur. Quis autem non expedire dicat vt præstantissimum patientiæ donum, quod à Deo suo fidelis accepit, in vsum producatur, vt certum manifestúmque fiat? Neque enim aliter vnquam homines ipsum pro merito æstimabunt. Quòd si Deus ipse, ne in obscuro lateant, imò inutiles iaceant ac depereant quas fidelibus suis virtutes contulit, iure facit, dum illis excitandis materiam suppeditat: optimam rationem habét sanctorum afflictiones, sine quibus nulla foret eorum patientia. Ad obediendum quoque erudiri cruce dico: quia sic non ad proprium votum,

Secunda ratio, propter quam vtile est nobis sub cruce viuere.

Gen. 21. 1, & 12

1. Pet. 1. 7

sed

sed Dei arbitrium viuere docentur. Sanè, si omnia illis ex sententia fluerent, nescirent quid esset Deum sequi Atque illud Seneca commemorat fuisse vetus prouerbium, quum ad res aduersas tolerandas quempiã hortarentur, Deum sequere. Quo scilicet innuebant, tum verè demũ iugum Dei subire hominem, quum eius ferulæ manum ac tergum præberet. Quòd si æquissimum est vt cœlesti Patri nos per omnia obsequentes esse approbemus, non est certe detrectandum, vt ad reddendam sibi obedientiam modis omnibus nos assuefaciat. *De vita be. cap.15.*

5 Necdum tamen perspicimus quàm necessaria sit nobis isthæc obedientia, nisi simul reputamus quanta sit ad excutiendum Dei iugum carnis nostræ lasciuia, simulatque molliùs aliquantisper atque indulgẽtiùs habita est. Idem enim prorsus accidit illi quod equis refractariis, qui si aliquot dies otiosi saginãtur, præ ferocitate domari postea nequeunt: nec sessorem recognoscunt, cuius imperio vtcunque antea obtemperabant. Atque omnino illud in nobis perpetuum est quod fuisse in populo Israelitico conqueritur Deus, vt pinguefacti & adipe obducti recalcitremus aduersus eum qui nos aluit & enutriuit. Debebat quidem nos Dei beneficentia ad reputandam ac deamãdam eius bonitatem allicere: sed quando ea est nostra malignitas vt perpetuò eius indulgentia potiùs corrumpamur: plusquam necessarium est nos aliqua disciplina contineri, ne in talem petulantiam exultemus. Sic, ne immodica opum abundantia ferociamus, ne honoribus elati superbiamus, ne inflati reliquis vel animæ vel corporis vel fortunæ bonis insolescamus, Dominus ipse, prout prouidet expedire, occurrit, & carnis nostræ ferociam crucis remedio subigit ac refrænat, idque variis modis: quantum scilicet vnicuique salubre est. Neque enim aut iisdem morbis peræquè grauiter laboramus omnes, aut perinde difficili curatione indigemus. Inde videre est vt alij alio crucis genere exerceantur. Quum autem alios leniùs tractet, alios asperioribus remediis purget cœlestis medicus, dum vult omnium sanitati consulere: neminem tamen immunem ac intactũ prætermittit: quia omnes ad vnum nouit esse morbidos. *Secundæ rationis necessitas (cruce scilicet explorari patientiam nostram, & nos ad obedientiam erudiri) quod tanta sit carnis nostræ lasciuia.* *Deut.32.15*

6 Adde quòd non modò infirmitatem nostram præuenire, sed prçterita etiam delicta sæpe corrigere necesse habet clementissimus Pater: vt nos in legitima erga se obedientia cõtineat. Proinde quoties affligimur, subire protinus in mentem debet anteactæ vitæ recordatio: ita procul-dubio reperiemus, nos admisisse quod dignum eiusmodi castigatione esset. Neque tamen à peccati agnitione præcipuè sumenda est ad patientiam exhortatio. Nam Scriptura meliorem longè considerationem suppeditat, quum dicit rebus aduersis nos à Domino corripi, ne cum hoc mundo damnemur. Ergo in ipsa quoque tribulationum acerbitate, Patris nostri clementiam erga nos ac benignitatem recognoscere conuenit: quando ne tum quidem desinit salutem nostram promouere. Affligit enim non vt perdat vel perimat, sed potiùs vt à mundi damnatione liberet. Ea cogitatio nos deducet ad id quod alibi docet Scriptura, Fili mi, ne respuas correctionem Domini, neque afficiaris tædio quum ab eo argueris. Quem enim diligit Deus, corripit: & eum velut pater filium amplectitur. Vbi ferulam Patris agnoscimus, an nostrum non est obedientes potiùs docilésque filios exhibere, quàm contumacia desperatos homines imitari, qui maleficiis indurуerunt? Perdit nos Deus nisi à se delapsos correptione reuocat: vt rectè ille dicat, nos spurios esse, non filios, si extra disciplinam sumus. Peruersissimi ergo sumus si ipsum ferre non possumus dum suam nobis beneuolentiam & quam habet de salute nostra curam declarat. Hoc inter incredulos & fideles interesse docet Scriptura, quòd illi, velut inueteratæ recoctæque nequitiæ mancipia, flagel- *Tertia ratio, propter quam salutare est nobis, ferre crucẽ: vt sic Deus præterita delicta corrigat: in quo boni Patris erga nos officio fungi agnoscimus: contra, infideles fiunt sæpe obstinatiores.* *1.Cor.11.32* *Prou.3.11* *Heb.12.8*

lis deteriores modò ac obstinatiores fiunt: hi, ceu filij ingenuitate præditi, ad pœnitentiam proficiunt. Eligendum nunc vtro in numero esse malis. Sed quoniam de hac re alibi dictum est, contentus breuiter attigisse, finem faciam.

Singularis consolatio, vbi pro iustitia patimur vel ignominiam, vel dănum, vel calamitatē quăuis: quę crux maximè est propria fidelium.

7 Porrò singularis illa est cōsolatio, vbi pro iustitia persecutionem patimur. Succurrere enim tū debet quāto nos honore dignetur Deus, q̧ ita nos peculiari militię suę nota insignit. Persecutioné pati pro iustitia dico, non tantū qui pro Euangelii defensione, sed qui pro quolibet iustitiæ patrocinio laborant. Siue ergo in asserenda aduersus Satanę mendacia Dei veritate, siue in suscipiēda bonorū atque innocentium, contra improborum iniurias tutela, necesse est incurrere in mundi offensiones & odia, vnde aut vitæ nostræ, aut fortunis, aut honori periculum immineat: ne graue sit nobis aut molestum eatenus impendere nos Deo, aut ne miseros in iis nos putemus, in quibus ipse suo ore nos beatos pronūtiauit. Paupertas quidem, si in se ipsa æstimetur, miseria est: similiter exilium, contemptus, carcer, ignominia: mors: denique ipsa extremum est omnium calamitatum. Verùm vbi aspirat fauor Dei nostri, nihil est istorum quod non in fœlicitatem nobis cedat. Contenti ergo potiùs simus Christi testimonio quàm falsa carnis æstimatione. Ita fiet vt Apostolorum exemplo gaudeamus, quoties nos reputabit dignos qui pro suo nomine contumeliam patiamur. Quid enim? si innocentes ac nobis bene conscij impiorum scelere exuimur facultatibus, ad inopiam quidem redigimur apud homines: sed verè apud Deum in cœlis diuitiæ ita nobis accrescūt: si penatibus nostris extrudimur, eo interius recipimur in Dei familiam: si vexamur & contemnimur, eo firmiores agimus in Christo radices: si probris ac ignominia notamur, eo ampliore loco sumus in regno Dei: si trucidamur, ita nobis ingressus patefit ad beatam vitam. Pudeat nos minoris æstimare, quibus tantum pretium Dominus statuit, quàm vmbratiles & euanidas vitæ præsentis illecebras.

Matt.5.10

Act.5.41

8 Quum ergo his & similibus monitis abunde soletur Scriptura quas pro iustitiæ defensione sustinemus vel ignominias vel calamitates: nimis ingrati sumus nisi libenter atque hilariter eas è manu Domini suscipimus: præsertim quum sit hæc crucis species fidelium maximè propria, qua vult Christus in nobis glorificari: quemadmodum & Petrus docet. Quia verò ingenuis naturis acerbius est contumeliam quàm centū mortes pati, nominatim admonet Paulus non modò persecutiones nos manere, sed etiam probra, quia speramus in Deum viuum. Sicut alibi suo exemplo ambulare nos iubet per infamiā & bonam famam. *Neq; verò ea requiritur à nobis hilaritas quæ omnem acerbitatis dolorísq; sensum tollat: alioqui nulla in cruce esset sanctorum patientia, nisi & dolore torquerentur, & angerentur molestia. Si nulla esset in egestate asperitas, nullus in morbis cruciatus, nulla in ignominia punctio, nullus in morte horror: cuius foret vel fortitudinis vel moderationis, ea súsque déque habere? At quum vnumquodque ipsorū ingenita sibi amaritudine nostros omnium animos naturaliter mordeat, in eo se profert fidelis hominis fortitudo, si eiusmodi amaritudinis sensu tentatus, vtcunque grauiter laboret, fortiter tamen obsistendo eluctatur: in eo se exerit patientia, si acriter extimulatus, timore tamen Dei refrænatur, ne in aliquam intemperié erumpat: in eo elucet alacritas, si tristitia & mœrore vulneratus, in spirituali Dei consolatione acquiescit.

1.Pet.4.11
1.Tim.4 10
2.Cor.6.8

**Hic & sec.9. ostēditur, non eam esse fideliùm patientiă quæ careat doloris sensu, sed quę diuina cōsolatione suffulta pugnet aduersus naturalē doloris sensum Itaq; reÿciendam Stoicorū patiētiam, neq; vitiosum p se esse, lachrymari aut formidare.*

9 Hunc conflictum, quem aduersus naturalem doloris sensum sustinent fideles, dum patientiæ ac moderationi student, eleganter descripsit Paulus his verbis, In omnibus premimur, at non anxij reddimur: laboramus, at non destituimur: persecutionem patimur, at in ea non deserimur:

2.Cor.4.8

mur:deiicimur,at non perimus.Vides vt patienter ferre crucem,non sit prorsus obstupescere,& omni doloris sensu priuari:quemadmodũ Stoici magnanimum hominem stultè olim descripserunt,qui exuta humanitate, rebus aduersis perinde ac prosperis, tristibus perinde ac lętis afficeretur:imò qui instar lapidis nulla re afficeretur. Et quid ista sublimi sapientia profecerunt? nempe simulachrum patientiæ depinxerunt,quod neque repertum est vnquam inter homines,neq; extare potest.Quin potius dum nimis exactam ac præcisam patientiã habere volunt,eius vim sustulerũt è vita humana.Nunc quoq; sunt inter Christianos noui Stoici,quibus non modò gemere ac flere, sed tristari quoque & solicitũ esse vitiosum est.Atq; hæc quidem paradoxa ferè ab otiosis hominibus procedunt,qui speculando magis quàm agendo se exercentes,nihil quàm talia paradoxa părere nobis queunt At nihil nobis cum ferrea ista philosophia,quam Magister ac Dominus noster non verbo tantum,sed exẽplo etiam suo damnauit.Nam & suis & aliorum malis ingemuit & illachrymauit:nec aliter discipulos suos instituit. Mundus,inquit,gaudebit: vos autem lugebitis ac flebitis.Ac,ne quis vitio id verteret,proposito edicto beatos pronuntiauit qui lugent:nec mirum.Nam si improbantur omnes lachrymæ,quid de Domino ipso iudicabimus,cuius è corpore sanguineæ lachrymæ distillarũt? Si quælibet formido infidelitatis notatur, quo loco habebimus horrorem illum quo non leuiter consternatum fuisse legimus? si omnis tristitia displicet, quomodo placebit quòd animam suam fatetur esse tristem vsque ad mortem?

Iohan.17.20
Matt.5.4
Luc.22.44
Matt.26.38

10 Hæc eò dicere volui vt pios animos à desperatione reuocarẽ, ne studio patientiæ ideo protinus renuntient quòd naturalem doloris affectum exuere non possunt. Quod necesse est euenire iis qui ex patientia stuporem,ex homine forti & cõstanti stipitem faciunt. *Sanctis enim tolerantiæ laudem defert Scriptura , dum ita malorum duritia affligantur vt non frangantur nec concidant:ita amaritudine pungantur, vt simul perfundantur spirituali gaudio: ita premuntur anxietate, vt Dei consolatione exhilarati respirent.Interim versatur in eorum cordibus illa repugnantia,quòd naturæ sensus,quæ sibi sentit aduersa refugit atq; horret: pietatis autem affectus ad obedientiam diuinæ voluntatis etiam per has difficultates contendit.Hanc repugnantiam expressit Dominus quũ ita loqueretur Petro, Quum esses iunior,cingebas te, & ambulabas quò libebat.Quum autem senueris,præcinget te alius,& educet quò non voles.Non est sanè verisimile,Petrum,quum necesse esset glorificare Deum per mortem,inuitum ac restitantem eò tractũ esse:alioqui parum haberet laudis eius martyrium.Verùm vtcunque cordis summa alacritate diuinæ ordinationi pareret, quia tamen humanitatem nõ exuerat,duplici voluntate distringebatur.Nam dum cruentã illam mortem quã erat obiturus,per se reputabat,eius horrore perculsus,libenter effugisset: rursum dum succurrebat Dei imperio se ad eam vocari,euicto ac proculcato timore,libenter atq; adeo hilariter eam subibat.Hoc ergo studendum est, si Christi discipuli esse volumus, vt tanta Dei obseruãtia atq; obediẽtia imbuãtur animi nostri,quę cõtrarias omnes affectiones domare ac subiugare eius ordinationi queat.Ita fiet vt quocunq; vexemur crucis genere,in summis etiã animi angustiis patientiã constanter retineamus. Res enim ipsę aduersę habebunt suã asperitatẽ qua mordeamur. Sic morbo afflicti,& ingemiscemus,& inquietabimur,& sanitatẽ expetemus:sic egestate pressi,solicitudinis & tristitiæ aculeis perstringemur: sic ignominię & contemptus,iniuriæ dolore feriemur: sic in funeribus nostrorũ debitas naturæ lachrymas exoluemus:sed hęc semper erit clausula,Atqui Dominus ita voluit:ergo eius volũtatem sequamur. Imò inter ipsas doloris

**Descriptio repugnantiæ illius,quæ generatur in cordibus piorum ex naturæ sensu,qui penitus exui non potest,& pietatis affectu,quo illũ subigi & domari oportet. de quo & initio sect 9.*
Iohan.21.18

punctiones, inter gemitus & lachrymas, necesse est interueniat hæc cogitatio, quæ animum ad ea ipsa quorum causa sic afficitur, alacriter ferenda inclinet.

Multũ interesse inter Philosophicam patientiã & Christianã: quod illi parere doceant, quia sit necesse: Christus, quia iustũ, deinde salutare nobis.

11 Quoniam autem præcipuam crucis tolerandę rationem à diuinę voluntatis consideratione sumpsimus, paucis definiendum est quid inter philosophicam ac Christianam patientiam intersit. Equidem paucissimi ex philosophis eò rationis conscenderunt, vt manu Dei nos exerceri per afflictiones intelligerent, & Deo hac in parte obtemperandũ censerent: sed illi quoque ipsi non aliam afferunt rationem, nisi quia ita necesse sit. Quid autem istud est dicere nisi cedendum esse Deo, quia frustra contendas obluctari? Nam si Deo tantum paremus quia necesse est: si euadere liceat, parere desinemus. Scriptura autem longè aliud in voluntate Dei considerare iubet, nempe iustitiam primum & æquitatem: deinde salutis nostræ curam. Huiusmodi ergo ad patientiam sunt Christianæ exhortationes: Siue paupertas, siue exilium, siue carcer, siue contumelia, siue morbus, siue orbitas, seu quid aliud simile nos cruciat, cogitandum nihil istorũ accidere nisi nutu ac prouidentia Dei. Porrò ipsum nihil nisi iustissimo ordine agere.

**Cõclusio cõtinens breuem summam totius capitis.*

*Quid enim? an non innumera ac quotidiana nostra delicta promerentur seueriùs ac grauioribus ferulis castigari quàm quæ nobis ab eius clementia infliguntur? Annon æquissimum est carnem nostram domari, & veluti iugo assuefieri, ne libidinosè pro suo ingenio ferociat? annon digna est iustitia & veritas Dei cuius causa laboremus? Quòd si indubia Dei æquitas in afflictionibus apparet, non possumus sine iniquitate vel obmurmurare vel obluctari. Non audimus iam illam frigidam cantionem, Cedendum quia necesse est: sed viuidam ac plenam efficaciæ præceptionem, Obtemperandum, quia resistere nefas est. Patiendum, quoniam impatientia sit aduersus Dei iustitiam contumacia. Iam verò quia illud demum amabile nobis est quod saluti ac bono esse nobis agnoscimus, hac etiam parte nos consolatur optimus Pater, dum asserit, se eo ipso quòd nos cruce affligit, saluti nostræ consulere. Quòd si salutares nobis tribulationes esse constat, cur non grato placidóque animo eas susciperemus? Quare eas patienter ferendo non succumbimus necessitati, sed bono nostro acquiescimus. Istæ, inquam, cogitationes faciunt, vt quantum animi nostri contrahuntur in cruce, naturali acerbitatis sensu, tantum spirituali lætitia diffundantur. Vnde & gratiarum actio sequitur, quæ nulla sine gaudio esse potest. Quòd si laus Domini, & gratiarum actio nonnisi ab hilari lætóque pectore emanare potest: nihil autem est quod eam interpellare in nobis debeat: hinc apparet quàm necessarium sit, crucis amaritudinem spirituali gaudio temperari.

De meditatione futuræ vitæ. CAP. IX.

Varijs miserijs erudiri nos à Deo ad præsentis vitæ contemptũ, vt seriò futurã desyderemus: quod varijs quoque exemplis vitiorum nostrorum demonstratur. Hic & sec. 2. & 4.

QVOCVNQVE autem tribulationis genere premamur, respiciendus semper est hic finis, vt assuescamus ad præsentis vitæ contemptum, indéque ad futuræ meditationem excitemur. Quoniã enim optimè nouit Deus quantopere in belluinum mundi huius amorem simus naturâ inclinati, aptissimam rationem adhibet ad nos retrahendos & torporem excutiendum, ne nimis tenaciter in eo amore inhærescamus. Nemo quidem est nostrûm qui non videri cupiat ad cœlestem immortalitatem toto vitæ curriculo aspirare & eniti. Pudet enim nos nulla re antecellere brutas pecudes: quarum conditio nihilo nostra inferior futura esset nisi spes æternitatis post mortem nobis superesset. Verum si consilia, studia, facta cuiusque examines, nihil aliud illic videbis quàm

terram.

certam. Inde autem stupiditas, quòd mens nostra fulgora inani opum, potentiæ, honorum, perstricta hebetatur, ne longius cernat. Cor etiam auaritia, ambitione, libidine, occupatum degrauatur, ne altius assurgat. Denique tota anima carnis illecebris irretita, fœlicitatem in terra suam quærit. Huic malo vt occurrat Dominus, assiduis miseriarum documentis suos de præsentis vitæ vanitate edocet. Ergo ne altam sibi & securam pacem in ea promittant: vel bellis, vel tumultibus, vel latrociniis, vel aliis iniuriis inquietari sæpè infestaríque permittit. Ne auiditate nimia fluxis & caducis diuitiis inhient, aut in iis quas possident acquiescant: nunc exilio, nunc sterilitate terræ, nunc incendio, nunc aliis modis ad inopiā eos redigit, aut certè in mediocritate continet. Ne nimium placidè in bonis coniugij delicientur: aut vxorum improbitate vexari facit, aut mala progenie ipsos humiliat, aut orbitate affligit. Quòd si in his omnibus indulgentior illis est, ne tamen vel stulta gloriā intumescant, vel confidentiā exultent, morbis & periculis ob oculos illis ponit quàm instabilia sint ac euanida quæcunque mortalitati obnoxia sunt bona. Tum ergo demum rite proficimus crucis disciplina, vbi discimus hanc vitā, quum in se æstimatur inquietam, turbulentam, innumeris modis miserā, nulla ex parte planè beatam esse: omnia quæ æstimantur eius bona, incerta, fluida, vana, multísque admixtis malis vitiata esse: atque ex eo simul constituimus, nihil hîc quærendum aut sperandum quàm certamen: attollendos in cœlum oculos, vbi de corona cogitamus. Sic enim habendum est, nunquam seriò ad futuræ vitæ desiderium ac meditationem erigi animum, nisi præsentis contemptu antè imbutus fuerit.

2 Siquidem inter ista duo nihil medium est: aut vilescat nobis terra oportet, aut intemperato amore sui vinctos nos detineat. Proinde si qua æternitatis cura est, huc diligenter incumbendum, vt malis istis cōpedibus nos explicemus. Porrò quoniam plurimas blanditias habet pręsens vita quibus nos pelliciat: multam amœnitatis, gratiæ, suauitatis speciem qua nos demulceat: magnopere nostra refert identidem nos auocari, ne talibus lenociniis fascinemur. Quid enim, obsecro, fieret si perpetuo bonorum ac fœlicitatis concursu hîc frueremur: quū assiduis malorum stimulis non possimus satis expergefieri ad reputandam eius miseriam? Vitam humanam fumi vel vmbræ instar esse, non modò eruditis notum est, sed vulgus quoque hominum prouerbium nullum magis tritum habet: & quia rem esse videbant in primis cognitu vtilem, multis insignibus sententiis commendarunt. Verùm nulla ferè res est quam vel negligentiùs expendamus, vel minùs meminerimus. Omnia enim molimur perinde atque immortalitatem nobis in terra constituentes. Si effertur funus aliquod, vel inter sepulchra ambulamus, quia tunc oculis obuersatur mortis simulachrum, egregiè, fateor, de vitæ huius vanitate philosophamur. Quanquam ne id quidem facimus perpetuò: plerunque enim nihil nos afficiunt ista omnia. Verùm vbi accidit, momentanea est philosophia, quæ, simulatque terga vertimus, euanescit, ac ne minimum quidem post se recordationis vestigium relinquit: denique non aliter effluit atque theatralis plausus in iucundo aliquo spectaculo. Neq; enim mortis tantùm, sed mortalitatis quoque ipsius obliti, acsi nullus vnquam de ea rumor ad nos peruenisset, in supinam terrenæ immortalitatis securitatem reuoluimur. Siquis interim prouerbium occinat, hominem animal esse ἐφήμερον, fatemur id quidem: sed adeò nulla attentione, vt perpetuitatis cogitatio nihilominus animis insideat. Quis ergo neget, nobis omnibus summum operæpretium esse, non dico verbis admoneri, sed quibuscunque fieri potest experimentis conuinci de misera terrestris vitæ conditione: quando vix conuicti etiam desinimus praua

ſtultáque eius admiratione obſtupeſcere, acſi vltimam bonorum metam in ſe contineret? Quòd ſi neceſſe habet Deus nos erudire: noſtri viciſſim officij eſt auſcultare vocanti, & torporem noſtrum vellicanti: vt contempto mundo, ad futuræ vitæ meditationem toto pectore contendamus.

Talem vitæ huius cõtemptũ requiri à nobis, vt neq; eam oderimus, nec aduerſus Deũ ingrati ſimus, cuius clemẽtiæ ipſa eſt teſtimonium fidelibus. De quo habes, & circa finem ſect. 4.

3 Sed enim ad talem præſentis vitæ contemptum ſeſe aſſuefaciant fideles, qui neque eius odium generet, nec aduerſus Deum ingratitudiné. Siquidem hæc vita, vtcunque infinitis miſeriis referta ſit, cenſetur tamé meritò inter non aſpernandas Dei benedictiones. Quare ſi nihil in ea recognoſcimus diuini beneficij, rei iam ſumus nõ paruæ in Deum ipſum ingratitudinis. Præſertim verò fidelibus teſtimonium eſſe debet diuinæ beneuolentiæ: quando ad ſalutem eorum promouendam tota eſt deſtinata. Priùs enim quàm æternę gloriæ hęreditaté nobis palàm exhibeat, minoribus documentis ſe nobis Patrem vult declarare: ea ſunt quę quotidie ab ipſo nobis conferũtur bona. Quum ergo nobis ſeruiat vita hæc ad intelligendam Dei bonitatem, faſtidiemúſne eam quaſi nullam boni micam in ſe haberet? Hunc igitur ſenſum atque affectum induere nos oportet, vt ipſam reponamus inter minimè reſpuenda diuinæ benignitatis dona. Nam ſi deeſſent Scripturæ teſtimonia (quæ plurima ſunt & clariſſima) ipſa quoque natura nos hortatur ad reddendã Domino gratiarum actionem quòd in eius lucé nos protulit, quòd vſurã nobis concedit, ꝙ omnia ad eam conſeruanda neceſſaria præſidia largitur. Et multò illa maior eſt ratio, ſi reputamus in ea nos ad gloriam regni cœleſtis quodãmodo præparari. Sic enim Dominus ordinauit, vt qui olim coronandi ſunt in cœlo, certamina priùs in terris obeant, ne triumphent niſi ſuperatis belli difficultatibus, & parta victoria. Deinde altera: ꝙ variis beneficiis diuinæ benignitatis ſuauitatem delibare in ea incipimus: quò ſpes ac deſyderium noſtrum acuatur ad plenam eius reuelationem expetendam. Vbi conſtitutum illud fuerit diuinæ clementiæ munus eſſe ꝙ terrenam vitam viuimus, cuius gratia vt ſumus illi obligati, ita memores gratóſque eſſe oportere: tum opportunè deſcendemus ad conſiderandam miſerrimam eius conditionem: quò ſcilicet extricemur à nimia eius cupiditate, ad quam, vt dictum eſt, vltro natura propendemus.

4 Porrò quicquid detrahitur prauo eius amori, debet melioris vitæ deſyderio accedere. Fateor ſanè veriſſimè ſenſiſſe eos quibus viſum eſt optimum non naſci: proximum, quàm citiſſimè aboleri: ſiquidem Dei lumine & vera religione deſtituti, quid in ea cernere poterant non infauſtum ac tetrum? Nec ſine ratione illi, qui natales ſuorum mœrore ac lachrymis, funera ſolenni gaudio proſequebãtur: ſed id faciebant ſine profectu: quia recta fidei doctrina orbati, non videbãt quomodo piis in bonum cedat quod per ſe nec beatum nec deſyderabile eſt: itaque iudiciũ ſuum deſperatione terminabant. Hic ergo ſit ſcopus fidelium in æſtimãda mortali vita, vt dum intelligunt nihil per ſe quàm miſeriã eſſe, eò alacriores & magis expediti totos ſe ad futuræ illius & æternæ meditationem conferant. Vbi ad eam comparationem ventum eſt, tum verò illa non modò ſecurè negligi poteſt, ſed præ hac penitus contemnenda eſt ac faſtidienda. Nam ſi cœlum patria eſt, quid aliud terra quàm exilium? Si migratio è mundo eſt in vitam ingreſſus, quid aliud mundus quàm ſepulchrum? in ipſo manere quid aliud quàm in morte demerſum eſſe? Si liberari à corpore, eſt aſſeri in ſolidam libertatem, quid aliud eſt corpus quàm carcer? Si Dei pręſentia frui ſuprema fœlicitatis ſumma eſt, nónne ea carere miſerum? Atqui donec è mundo euaſerimus, peregrinamur à Domino. Ergo ſi cum cœleſti vita terrena comparetur, non dubiũ quin facilè & contẽnenda & proculcanda ſit. *Odio certè habenda nunquam

2. Cor. 5. 6

*Sic contemnendã

eſt,

est, nisi quatenus nos peccato tenet obnoxios: quanquã ne illud quidem odium propriè in ipsam conuertendum est. Vtcunque sit, nos tamen ita eius vel tædio vel odio affici decet, vt finē eius desyderantes, parati quoque simus ad arbitrium Domini in ea manere, quò scilicet tędiū nostrum sit procul ab omni murmure & impatientia. Est enim instar stationis, in qua nos Dominus collocauit, tandiu nobis conseruanda quoad ille reuocarit. Deflet quidem sortem suam Paulus, quòd voto suo diutius corporis vinculis alligatus teneatur, & suspirat ardenti redemptionis desyderio, nihilominus, vt Dei imperio pareat, paratum se ad vtrunq; profitebatur: quia se id Deo debere agnoscit vt nomen eius vel per mortem vel vitam glorificet: ipsius autem est statuere quid maxime ad gloriam suam expediat. Itaque si Domino viuere ac mori nos decet, eius arbitrio relinquamus mortis vitæque nostræ terminum: sed ita, vt & illius studio flagremus, & in meditatione simus assidui: hanc verò, præ futura immortalitate contemnamus, & ob peccati seruitutem ei renuntiare, quoties Domino placuerit, optemus.

præsentem vitam, vt odio non habeatur.

Rom.7.24

Philip.1.23

5 Hoc verò portenti simile, quòd pro illo mortis desyderio, tãta eius formidine tenentur multi, qui se Christianos esse iactant, vt ad quãlibet eius mentionē cōtremiscant, velut rei penitus ominosæ & infaustæ. Equidem non est mirum si naturalis sensus in nobis exhorrescat, audita nostri dissolutione. At istud nullo modo ferendum, non esse in pectore Christiano pietatis lumen, quod maiori consolatione qualēcunque illum timorem superet ac supprimat. Nam si cogitemus hoc instabile, vitiosum, corruptibile, caducū, emarcidū, putre corporis nostri tabernaculum ideo dissolui vt in firmā, perfectam, incorruptibilem, cœlestem deniq; gloriā mox instauretur: annon ardenter fides expetere coget quod natura reformidat? si cogitemus per mortē ab exilio nos reuocari vt patriā, & cœlestē patriā incolamus, an nihil inde solatij cōsequemur? At nihil est quod non permanere appetat. Fateor sane. atque ideo ad futuram immortalitatē respiciendum nobis cōtendo, vbi stata cōditio obtingat, quæ in terra nusquam apparet. Optimè enim Paulus fideles alacriter ad mortē pergere docet, nō quia velint exui, sed quia superindui cupiant. An vero bruta animalia, atque adeò inanimæ ipsæ creaturæ vsque ad ligna & lapides præsentis suæ vanitatis sibi cōsciæ, in vltimū resurrectionis diē intentæ erunt vt cum filiis Dei à vanitate eximantur: nos & ingenij luce præditi, & supra ingeniū, Dei Spiritu illuminati, quū de essentia nostra agitur, nō attollemus animos vltra hanc terræ putredinē? Verùm non est huius instituti aut loci contra tantā hanc peruersitatē agere. Et iã initio professus sum me locorum communium fusiorem tractationē hic minimè velle suscipere. Ego huiusmodi timidulis animis suaderem vt Cypriani libellum de mortalitate legerēt, nisi digni essent qui ad philosophos ablegarentur: vt inspecto quem illi præ se ferunt mortis contēptu, erubescere incipiant. Hoc tamen habeamus constitutū, neminē bene in Christi schola profecisse, nisi qui & mortis & vltimæ resurrectionis diē cum gaudio expectet. Nam & hac nota fideles vniuersos describit Paulus, & Scripturæ familiare est quoties solidæ lætitiæ argumētum proponere vult, eò nos reuocare. Exultate (inquit Dominus) & leuate capita vestra: appropinquat etiam redemptio vestra. An rationabile, quæso est, vt quod ille tantum valere voluit ad exultationem & alacritatē in nobis excitandam, nihil quàm tristitiam ac consternationē pariat? Si ita est, quid adhuc eo quasi magistro gloriamur? Saniorem ergo mentem concipiamus: atque, vt repugnet cæca & stupida carnis cupiditas, non dubitemus aduentum Domini non votis modò, sed gemitu etiam ac suspiriis, velut rem omnium faustissimam, expetere. Adueniet

Admonentur hîc & sect. 6. ij qui nimia mortis formidine tenentur, Christianorum potius esse, diem illū expetere, qui finem continuis prope eorū miserijs imponet, et vero gaudio eos perfundet.

2.Cor.5.1

Rom.8.19

2 Tim.4.8

Tit 2.13

Luc.21.28

enim nobis redemptor, qui ab hoc immenso malorum & miseriarum omnium gurgite extractos, in beatam illam vitæ & gloriæ suę hæreditatem inducat.

Rom.8.36 *1.Cor.15.19* 6 Sic est sanè: totam fidelium nationem, quandiu terram inhabitãt, oportet esse tanquã oues mactationi destinatas, quo Christo capiti suo conformentur. Deploratissimi ergo essent, nisi in cęlum mente erecta, superarent quicquid in mundo est, & præsentem rerum faciem traiicerent. Contrà, vbi semel caput supra omnia terrena extulerint, etiamsi videant florentes impiorum opes & honores, si alta pace frui, si rerum omnium splendore ac luxu superbire, si deliciis omnibus affluere cernãt: si præterea eorum improbitate pulsentur, si contumelias ab eorum fastu sustineant, si auaritia expilentur, si alia quauis libidine vexentur: non difficulter se in talibus quoque malis sustinebunt. Erit enim sub oculis dies *Isa.25.18, apoc.7.17* ille, quo Dominus in regni sui quietem fideles suos recipiet, absterget ab eorum oculis omnem lachrymam, stola gloriæ & lætitiæ ipsos induet, deliciarum suarum inenarrabili suauitate pascet, in suæ altitudinis societatem euehet, denique fœlicitatis suæ participatione dignabitur. Impios verò illos, qui in terra floruerint, in extremam ignominiam proiiciet: eorum delicias cruciatibus, risum & lætitiam fletu stridoréque dentium permutabit, pacem diro conscientiæ tormento inquietabit, mollitiem plectet igne inextincto: piis etiam, quorum patientia abusi fuerint, eorũ *2.Thess.1.6* capita subiiciet. Hæc enim est iustitia (teste Paulo) dare miseris & iniustè afflictis relaxationem, reddere verò afflictionem improbis qui pios affligunt, quum reuelabitur Dominus Iesus è cœlo. Hæc profectò vnica est nostra consolatio: quæ si auferatur, aut necesse erit, despondere animũ, aut vanis mundi solatiis in exitium nostrum delinire. Siquidem & Pro- *Psal.73.2* pheta sibi vacillasse pedes confitetur, dum in præsenti impiorum prosperitate reputanda nimium immoratur: neque potuisse aliter consistere, quàm dum sanctuarium Dei ingressus, ad nouissimum piorum ac malorum finem conuertit oculos. Vt vno verbo concludam, tunc demum in pectoribus fidelium triumphat crux Christi de Diabolo, carne, peccato & impiis, si oculi in resurrectionis potentiam conuertuntur.

Quomodo vtendum præsenti vita, eiúsque adiumentis.

CAPVT X.

Hîc & sect.3. tractatur, In vsu bonorum huius vitæ cauenda duo vitia, ne vel nimia austeritate astringamus conscientias, vel laxemus fræna hominum intemperantiæ.

TALIBVS rudimentis probè nos simul instituit Scriptura quis rectus sit bonorum terrestrium vsus: res in componenda vitæ ratione minimè negligenda. Nam si viuendum est, vtendum quoque necessariis vitæ adminiculis: nec fugere ea quoque possumus quæ videntur oblectationi magis quàm necessitati inseruire. Modum ergo tenere oportet, vt pura cõscientia siue ad necessitatem siue ad oblectamentum vtamur: eum Dominus verbo suo præscribit, quum docet, vitã præsentem quandam peregrinationem suis esse, qua in cœleste regnum contendunt. Si per terram transeundum est duntaxat, non dubium quin eatenus vtendum sit eius bonis, vt cursum nostrum iuuent potiùs quàm morentur. *1.Cor.7.31* Ideo non abs re suadet Paulus hoc mundo ita vtendum esse quasi non vtamur: eodem animo emendas esse possessiones quo vendũtur. Verùm quia lubricus est hic locus, & vtranque in partem procliuis ad lapsum, studeamus pedem figere vbi tutò stare liceat. Fuerunt enim nonnulli, boni & sancti alioqui homines, qui quum viderent intemperiem ac luxuriam effræni libidine perpetuò euagari nisi seueriùs coerceatur, corrigere autem tam perniciosum malum cuperent: quæ vna illis occurrebat ratio, corporeis bonis vti homini permiserunt, quatenus necessitatis interesset:

teresset. Pium quidem consilium: sed impendiò austeriores fuerunt. Nam (quod est valde periculosum) arctiores laqueos induerunt conscientiis quàm quibus verbo Domini stringerentur. *Necessitas porrò illis est, ab omnibus abstinere quibus carere possis: ita secundùm eos vix ad panem cibarium & aquam addere quicquam liceret. Aliorum maior austeritas, qualis refertur de Cratete Thebano, qui opes suas in mare proiecit: quia nisi perirent, perditum se ab illis iri putabat. Multi autem hodie dum prætextum quærunt quo in rerum externarum vsu carnis intemperies excusetur, & interim lasciuienti viam sternere volunt, pro confesso assumunt quod minimè illis concedo, nulla modificatione restringendam esse hanc libertatem, sed permittendum cuiusque conscientiæ vt vsurpet quantum sibi licere videat. Equidem fateor nec debere nec posse conscientias statis præcisisque legum formulis hìc alligari: sed quum Scriptura generales legitimi vsus tradat regulas, secundùm illas certè limitandus nobis est.

Chrysostomus ad Hebr. cap. 11.

2 Sit hoc principium, vsum donorum Dei non aberrare, quum in eum finem refertur in quem illa nobis author ipse creauit ac destinauit: siquidem in bonum nostrum creauit, non perniciem. Quamobrem nemo iter rectiùs tenebit quàm qui diligenter finem hunc intuebitur. Iam si reputemus quem in finem alimenta creauerit, reperiemus non necessitati modo, sed oblectamento quoque ac hilaritati voluisse consulere. Sic in vestibus, præter necessitatem finis ei fuit, decorum & honestas. In herbis, arboribus & frugibus, præter vsus varios, aspectus gratia, & iucunditas odoris: nisi enim id verum esset, non recenseret Propheta inter beneficia Dei, quòd vinum lætificat cor hominis, quòd oleum splendidam eius faciem reddit. Non commemorarent passim Scripturæ ad commendandam eius benignitatem, ipsum eiusmodi omnia dedisse hominibus. Et ipsæ naturales rerum dotes satis demonstrant quorsum & quatenus frui liceat. An verò tantam floribus pulchritudinem indiderit Dominus quę vltro in oculos incurreret: tantã odoris suauitatem, quæ in olfactum influeret: & nefas erit vel illos pulchritudine, vel hunc odoris gratia affici? Quid? annon colores sic distinxit vt alios aliis faceret gratiores? Quid? annon auro & argento, ebori ac marmori gratiam attribuit, qua præ aliis aut metallis aut lapidibus pretiosa redderentur? Denique annon res multas, citra necessarium vsum, commendabiles nobis reddidit?

Deum in vestibus & alimentis, non tantùm necessitati nostrę, sed etiã oblectationi voluisse consulere.

Psal. 104. 15

3 Facessat ergo inhumana illa philosophia, quæ dum nullum nisi necessarium vsum concedit ex creaturis, non tãtùm malignè nos priuat licito diuinæ beneficentiæ fructu: sed obtinere nõ potest, nisi hominem cunctis sensibus spoliatum in stipitem redegerit. Sed non minùs diligenter altera ex parte occurrendum est carnis libidini: quæ nisi in ordinem cogitur, sine modo exundat: & habet (vt dixi) suos suffragatores, qui sub prætextu concessæ libertatis, nihil non illi permittunt. Primò frænũ illi vnum inicitur, si statuatur, ideo condita nobis esse omnia vt cognoscamus authorem, ac eius indulgentiam erga nos gratiarum actione prosequamur. Vbi gratiarum actio, si te epulis aut vino ita ingurgites vt vel obstupescas, vel inutilis reddaris ad pietatis tuæq; vocationis officia? Vbi Dei recognitio, si caro ex nimia abundantia in fœdam libidinem ebulliens, mẽtem impuritate sua inficit, nequid recti aut honesti cernas? Vbi in vestibus gratitudo erga Deum si sumptuoso earum ornatu & nos admiremur, & alios fastidiamus? si elegantia & nitore ad impudicitiã nos comparemus? Vbi recognitio Dei si in earũ splendorem defixæ sint mentes? nam totos suos sensus multi sic deliciis addicunt, vt mens obruta iaceat: multi marmore, auro, picturis ita delectãtur vt marmorei fiant, vertãtur quasi in metalla, similes sint pictis figuris. Nidor culinę vel odorum

ſuauitas alios obſtupefacit,nequid ſpirituale olfaciant.Id quoque ipſum in reliquis videre eſt. Quamobrem conſtat hîc iam abutendi licentiam
Rom.13.14 aliquantum cohiberi,& confirmari illam Pauli regulam,ne carnis cura agamus ad eius concupiſcentias, quibus ſi nimiùm conceditur,ſine modo vel temperie ebulliunt.

Optimum modum vtendi bonis huius vitæ,proponi nobis in Scriptura: qui duabus regulis cõtinetur. Priorem hîc habes: poſteriorem ſect.5.

4 Sed nulla certior aut expeditior via eſt quàm quæ nobis fit à præſentis vitæ contemptu & cœleſtis immortalitatis meditatione. Inde enim conſequuntur duæ regulæ,vt qui vtuntur hoc mundo,perinde affecti ſint acſi non vterentur: qui vxores ducunt,acſi non ducerent: qui emunt,acſi non emerent,quemadmodum Paulus præcipit.Deinde vt nõ minùs placidè ac patienter penuriam,quàm moderatè abundantiã ferre nouerint. Qui præſcribit vtendum hoc mundo tanquam non vtaris, non modò in cibo & potu,gulæ intemperiem:in menſis,ædificiis,veſti-
1.Cor.7.31 bus nimiam mollitiem, ambitionem, ſuperbiam,faſtum, moroſitatem exſcindit: ſed omnem curam atque affectionem, quæ te vel abducat, vel impediat à cœleſtis vitæ cogitatione & excolendæ animæ ſtudio. Atqui verè illud olim à Catone dictum eſt, Cultus magnam curam, magnam virtutis eſſe incuriam: & veteri prouerbio vſurpatum , Eos qui multùm in corporis cura occupantur,ferè animæ eſſe negligentes. Ergo vt ad certam formulam non exigenda ſit fidelium in rebus externis libertas,huic tamen certè legi ſubiecta eſt vt quàm minimùm ſibi indulgeant:contrà, perpetua animi intentione ſibi inſtent ad reſcindendum omnem ſuperuacuæ copiæ apparatum,nedum coercendam luxuriam:ac diligenter caueant ne ex adiumentis ſibi faciant impedimenta.

Poſterior regula tenenda quod ad huius vitæ commoda.

5 Altera regula erit,vt quibus res anguſtæ ſunt ac tenues , patienter carere nouerint ,ne immodica earum cupiditate ſolicitentur,quam moderationem qui tenent, non mediocriter in ſchola Domini profecerũt. Quemadmodum vix habere poteſt quo ſe diſcipulum Chriſti eſſe probet qui non hac in parte aliquatenus ſaltem profecerit. Nam præterquam quod rerum terrenarum appetentiam comitãtur pleraque alia vitia: qui impatienter fert penuriã,contrarium etiam in abundantia morbum vtplurimum prodit. Hoc intelligo ꝙ qui ſordida veſte erubeſcet,pretioſa gloriabitur:qui tenui cœnula non contentus,lautioris deſiderio inquietabitur,intemperanter quoque lautitiis illis abutetur,ſi contingant: qui priuatam humilémque cõditionem difficulter feret ac inquieto animo, ſi ad honores conſcendat,à faſtu haudquaquam abſtinebit.Huc ergo cõtendant omnes quibus non fictum pietatis ſtudium eſt, vt diſcant, Apo-
Philip.4.12 ſtoli exemplo,ſatiari & eſurire:abundare & penuriam pati. Habet præterea Scriptura & tertiam regulam,qua rerum terrenarum vſum modificat: de qua nonnihil dictum eſt quum præcepta charitatis tractaremus. Statuit enim, omnes illas ſic eſſe datas nobis Dei benignitate & in commodum noſtrum deſtinatas, vt ſint velut depoſita quorum reddenda ſit olim ratio Sic ergo diſpenſare oportet vt aſſiduè auribus noſtris inſonet vox illa,Redde rationem villicationis tuę.Simul occurrat à quo eiuſmodi ratio exigatur,nempe ab eo qui vt abſtinentiam,ſobrietatem,frugalitatem,modeſtiam tantopere commendauit:luxum,ſuperbiam,oſtentationem,vanitatem denique execratur: cui non alia bonorum diſpenſatio approbatur quàm quæ ſit cum charitate coniuncta,qui delicias quaſlibet,quæ à caſtitate ac puritate hominis animum abſtrahunt,vel mentem caligine hebetant,ore ſuo iam condemnauit.

Maximè neceſſariũ eſſe, vnumquenque noſtrum in cunctis vitæ actionibus in

6 Poſtremò eſt illud notabile , quòd Dominus vnumquenque noſtrûm in cunctis vitæ actionibus,in ſuam vocationem intueri iubet.Nouit enim quanta inquietudine ferueat humanum ingenium, quàm deſultoria leuitate huc atque illuc feratur,quàm cupida ſit, ad res diuerſas ſimul

simul amplexandas, eius ambitio. Ergo, ne stulticia & temeritate nostra omnia sursum deorsum miscerentur, distinctis vitæ generibus sua cuiq; officia ordinauit. Ac nequis temere suos fines transiliret, eiusmodi viuendi genera vocationes appellauit. Suum ergo singulis viuendi genus est quasi statio à Domino attributa, ne temere toto vitæ cursu circumagatur. Adeò autem necessaria est ista distinctio, vt actiones omnes nostræ inde corā ipso æstimentur, ac sæpe quidem lōgè aliter quàm pro humanæ ac philosophicæ rationis iudicio. Nullum magis præclarum facinus habetur, etiam apud Philosophos, quàm liberare tyrannide patriā: atqui voce cœlestis arbitri apertè damnatur qui priuatus manum tyranno intulerit. Verùm nolo in recensendis exemplis immorari: satis est si nouerimus vocationem Domini esse in omni re bene agendi principium ac fundamentum: ad quam qui se non referet, nunquam rectam in officiis viam tenebit. Poterit fortè interdum nonnihil in speciem laudabile designare: sed illud qualecunque sit in conspectu hominum, apud Dei thronum respuetur: deinde in ipsis vitæ partibus nulla erit symmetria. Proinde tum optimè cōposita erit tua vita, quum ad hunc scopum dirigetur: quia nec quisquam propria temeritate impulsus, plus tentabit quàm ferat sua vocatio: quia sciet fas non esse trāsilire suas metas. Qui obscurus erit priuatam vitam non ægrè colet, ne gradum in quo diuinitus locatus erit deserat. Rursum hæc erit curis, laboribus, molestiis, aliísque oneribus non parua leuatio, dum quisque sciet Deum in his omnibus sibi esse ducem. Libentiùs magistratus partes suas obibit: paterfamiliâs se ad officium astringet: quisque in suo vitæ genere incommoda, solicitudines, tędia, anxietates perferet ac vorabit, vbi persuasi fuerint onus cuiq; à Deo esse impositum. Hinc & eximia consolatio nascetur, quòd nullum erit tam sordidū ac vile opus (in quo modò tuæ vocationi pareas) quod non coram Deo resplendeat & pretiosissimum habeatur.

suā vocationem intueri, ne quid temere vel dubia cōscientia tentemus: idque ostēditur prop sitis etiam exemplis.

De iustificatione fidei, ac primò de ipsa nominis & rei definitione.

CAPVT XI.

IAM mihi satis diligenter exposuisse suprà videor, quomodo hominibus à Lege maledictis vnicum recuperandæ salutis restet in fide subsidium. Rursum quid fides ipsa sit, & quæ in hominem Dei beneficia cōferat, & quos in eo fructus ædat. Summa autē hęc fuit, Christū nobis Dei benignitate datum, fide à nobis apprehendi ac possideri, cuius participatione duplicē potissimùm gratiā recipiamus: nempe vt eius innocentia Deo reconciliati, pro iudice iam propitiū habeamus in cœlis Patrē: deinde vt eius Spiritu sanctificati, innocentiam puritatémq; vitæ meditemur. Ac de regeneratione quidem, quæ secunda est gratia, dictum fuit quantū sufficere videbatur. Iustificationis ratio leuiùs ideo attacta est, quoniam ad rem pertinebat intelligere primùm, & quàm otiosa non sit à bonis operibus fides, qua sola gratuitam iustitiam Dei miseria obtinemus: & qualia sint sanctorum bona opera, in quibus pars huius quæstionis versatur. Ea ergo nunc penitus discutienda: & ita discutienda vt meminerimus præcipuum esse sustinendæ religionis cardinem: quò maiorem attentionem curámque afferamus. Nisi enim primum omnium, quo sis apud Deum loco & quale de te sit illius iudicium, tenes, vt nullum habes stabiliendæ salutis fundamentum, ita nec erigendæ in Deum pietatis. Sed necessitas cognoscendi meliùs ex cognitione ipsa elucescet.

Breuis ἀνακεφαλαίωσις eorū quæ dicta fuere lib. 2. cap. 6 & seqq. tum etiam ab initio lib. 3 vsque ad hunc locum.

Maximi esse momēti caput de doctrina de iustificatione fidei.

2 Porrò ne impingamus in ipso limine (quod fieret si de re incognita disputationem ingrederemur) primùm explicemus quid sibi velint istę loquutiones, Hominem coram Deo iustificari, Fide iustificari vel ope

Hic & sec. 3. & 4. ostenditur ex Scriptura, quid signi-

ficent ista, Iustificari ex operibus, Iustificari fide.

ribus. Iustificari coràm Deo dicitur, qui iudicio Dei & censetur iustus, & acceptus est ob suam iustitiam: siquidem vt Deo abominabilis est iniquitas, ita nec peccator in eius oculis potest inuenire gratiam, quatenus est peccator & quandiu talis censetur. Proinde vbicunque peccatum est, illic etiam se profert ira & vltio Dei. Iustificatur autem qui non loco peccatoris, sed iusti habetur, eóque nomine consistit coram Dei tribunali, vbi peccatores omnes corruunt. Quemadmodũ si reus innocens ad tribunal æqui iudicis adducatur, vbi secundùm innocentiam eius iudicatum fuerit, iustificatus apud iudicem dicitur: sic apud Deum iustificatur qui numero peccatorum exemptus, Deum habet suæ iustitiæ testem & assertorem. Iustificari ergo operibus ea ratione dicetur in cuius vita reperietur ea puritas ac sanctitas, quæ testimonium iustitiæ apud Dei thronũ mereatur: seu qui operum suorum integritate, respondere & satisfacere illius iudicio queat. Contrà iustificabitur ille fide, qui operum iustitia exclusus, Christi iustitiam per fidem apprehendit, qua vestitus in Dei conspectu non vt peccator sed tanquam iustus apparet. Ita nos iustificationem simpliciter interpretamur acceptionem qua nos Deus in gratiam receptos pro iustis habet. Eamque in peccatorum remissione ac iustitiæ Christi imputatione positam esse dicimus.

3 In huius rei confirmationem extant multa & clara Scripturæ testimonia. Principiò hanc esse propriam & vsitatissimam verbi significationem negari non potest. Sed quia nimis longum esset locos omnes colligere & inter se conferre, satis sit lectores monuisse: per se enim facile obseruabunt. Paucos tantùm producam, vbi hæc, de qua loquimur, iustificatio nominatim tractatur. Primùm vbi narrat Lucas plebem Christo *Luc.7.29* audito iustificasse Deum, & vbi pronũtiat Christus sapientiam iustificari *Ibid.35* à filiis suis, non significat illic iustitiam conferre, quæ manet semper integra apud Deum, quanuis totus mundus eripere conetur: neque hîc etiam salutis doctrinam facere iustam, quæ per se hoc habet: sed vtraque loquutio tantundem valet, ac laudem Deo eiúsque Doctrinæ tribuere quam merentur. Rursum quum Pharisæis exprobrat Christus q̃ seipsos *Luc.16.15* iustificent, non intelligit acquirere iustitiam rectè agendo, sed ambitiosè captare iustitiæ qua vacui sunt, famam. Hunc sensum melius intelligũt Hebraicæ linguæ periti: vbi etiam scelesti vocantur non modò qui sibi *1.Reg.1.21* conscij sunt sceleris, sed qui iudicium damnationis subeunt. Neq; enim Bersabe, dum se & Solomonem dicit fore scelestos, crimen agnoscit: sed probro se & filium expositum iri conqueritur, vt numerentur inter reprobros & damnatos. Ex contextu tamen facilè patet, verbum hoc, etiã dum Latinè legitur, non posse aliter accipi, nempe relatiuè, non autem vt qualitatem aliquã denotet. Quod verò ad causam præsentem attinet, vbi Paulus ait Scripturam prçuidisse quòd ex fide iustificet Gentes Deus, *Galat.3.8* quid aliud intelligas quàm Deum iustitiam ex fide imputare? Item, quũ *Rom.3.26* dicit Deum iustificare impium qui est ex fide Christi, quis sensus esse potest, nisi fidei beneficio à damnatione liberare quã ipsorum impietas merebatur? Apertiùs etiãnum in conclusione, dum sic exclamat, Quis accusabit electos Dei? Deus est qui iustificat. Quis condemnabit? Christus est *Rom.8.33* qui mortuus est: imò qui resurrexit, & nũc interpellat pro nobis. Perinde enim est acsi diceret, Quis accusabit quos Deus absoluit? quis damnabit quos suo patrocinio Christus defendit? Iustificare ergo nihil aliud est, quàm eum qui reus agebatur, tanquã approbata innocẽtia à reatu absoluere. Quum itaque nos Christi intercessione iustificet Deus, nõ propriæ innocentiæ approbatione, sed iustitiæ imputatione nos absoluit: vt pro iustis in Christo censeamur, qui in nobis non sumus. Sic Actorum 13, in *Act.13.38* cõcione Pauli, Per hunc vobis annuntiatur remissio peccatorum, & ab

omnibus

omnibus iis à quibus non potuistis iustificari in Lege Mosis: omnis qui
credit in eum, iustificatur. Vides post remissionem peccatorum iustifica-
tionem hanc velut interpretationis loco poni: vides apertè pro absolu-
tione sumi: vides operibus Legis adimi: vides merum Christi beneficium
esse: vides fide percipi: vides denique interponi satisfactionem, vbi dicit
nos à peccatis iustificari per Christum. Sic quum publicanus dicitur iusti *Luc.18,14*
ficatus è templo descendisse, non possumus dicere aliquo operũ merito
consequutum esse iustitiam. Hoc ergo dicitur, post impetratam peccato-
rum veniam, pro iusto esse coram Deo habitum. Iustus ergo fuit non o-
perum approbatione, sed gratuita Dei absolutione. Quare eleganter Am *In Psal.118.Serm.*
brosius qui peccatorum confessionem vocat iustificationem legitimam. *10*

4 Atque vt omittamus contentionem de voce, rem ipsam si intue-
mur qualiter nobis describitur, nulla manebit dubitatio. Nam Paulus ac
ceptionis nomine certè iustificationem designat, quum dicit ad Ephesios
1.5, Destinati sumus in adoptionem per Christum, secundùm beneplaci-
tum Dei in laudem gloriosæ ipsius gratiæ, qua nos acceptos vel gratio-
sos habuit. Id enim ipsum vult quod alibi dicere solet, Deum nos gra- *Rom.3.24*
tuitò iustificare. Quarto autem capite ad Romanos, primùm appellat iu- *Rom.4.6*
stitiæ imputationem: nec eam dubitat in peccatorum remissione collo-
care. Beatus homo, inquit, à Dauide dicitur cui Deus acceptò fert vel im
putat iustitiam sine operibus: sicut scriptum est, Beati quorum remissæ *Psal.32.1*
sunt iniquitates, &c. Illic sanè non de iustificationis parte, sed de ipsa to-
ta disputat. Eius porrò definitionem à Dauide positam testatur, quum
beatos esse pronuntiat quibus datur gratuita peccatorum venia. Vnde
apparet, iustitiam hanc de qua loquitur, simpliciter reatui opponi. Sed
ad hanc rem locus ille est omnium optimus, vbi hanc esse summam do
cet legationis Euangelicæ, vt reconciliemur Deo: quia ipse nos per Chri- *2.Cor.5.18*
stum vult in gratiam recipere, non imputando nobis peccata. Sedulò ex-
pendant lectores totum contextum: nam paulò pòst exegeticè addens,
Christum qui peccati expers erat, factum esse pro nobis peccatũ: vt mo-
dum reconciliationis designet, non aliud haud dubiè reconciliandi ver
bo intelligit quàm iustificari. Nec sanè quod alibi tradit, staret, obedien *Rom.5.19*
tia Christi nos constitui iustos, nisi in ipso & extra nos iusti reputamur
coram Deo.

5 Verùm quia Osiander monstrum nescio quod essentialis iustitiæ *Refutatur Osiãdri*
inuexit, quo etsi noluit abolere gratuitam iustitiam, ea tamen caligine *delirium de essen-*
inuoluit quæ pias mentes obtenebratas serio gratiæ Christi sensu priuet: *tiali iustitia, quod*
antequam ad alia transeo, hoc delirium refellere operæpretium est. Pri- *homines serio gra-*
mò hæc speculatio meræ est ieiunæque curiositatis. Multa quidem Scri- *tuitæ Christi gratię*
pturæ testimonia accumulat, quibus Christum probet vnum esse nobis- *sensu priuat. Hìc et*
cum, & nos vicissim cum ipso, quod probatione non indiget: sed quia *sect. seq. vsque ad 13.*
non obseruat huius vnitatis vinculum, seipsum illaqueat. Nobis verò o-
mnes eius nodos expedire facile est, qui tenemus nos cum Christo vni-
ri arcana Spiritus eius virtute. Conceperat vir ille quiddam affine Mani-
chæis, vt essentiam Dei in homines transfundere appeteret. Hinc aliud e-
ius commentum, Adam fuisse formatum ad imaginem Dei: quia iam
ante lapsum destinatus erat Christus exemplar humanę naturæ. Sed quia
breuitati studeo, in præsenti causa insistam. Dicit nos vnum esse cum
Christo. Fatemur: interea negamus misceri Christi essentiã cum nostra.
Deinde perperam hoc principium trahi dicimus ad illas eius præsti-
gias: Christum nobis esse iustitiam, quia Deus est æternus, fons iustitiæ,
ipsáque Dei iustitia. Ignoscent lectores si nunc tantùm attingo quę ratio
docendi in alium locum differri postulat. Quãuis autem excuset se voce
iustitiæ essentialis non aliud intendere, quàm vt huic sentẽtiæ occurrat,

nos propter Christum iustos reputari: dilucidè tamen exprimit se non eâ iustitia cõtentum, quæ nobis obedientia & sacrificio mortis Christi parta est, fingere nos substantialiter in Deo iustos esse tam essentia quàm qualitate infusa. Hæc enim ratio est cur tam vehementer contendat, nõ solùm Christum, sed Patrem & Spiritum in nobis habitare. Quod etsi verum esse fateor, peruersè tamen ab eo torqueri dico. Modum enim habitandi expendere decebat, nempe ꝙ Pater & Spiritus in Christo sunt: & sicut in ipso habitat plenitudo diuinitatis, ita in ipso possidemus totum Deum. Quicquid ergo seorsum de Patre & Spiritu profert, non aliò tendit nisi vt simplices abstrahat à Christo. Deinde substantialem mixtionem ingerit, qua Deus se in nos transfundens, quasi partem sui faciat. Nã virtute Spiritus sancti fieri vt coalescamus cum Christo, nobísque sit caput & nos eius mẽbra, ferè pro nihilo ducit, nisi eius essentia nobis misceatur. Sed in Patre & Spiritu apertiùs, vt dixi, prodit quid sentiat: nempe iustificari nos non sola Mediatoris gratia, nec in eius persona iustitiam simpliciter vel solidè nobis offerri: sed nos fieri iustitiæ diuinæ consortes, dum essentialiter nobis vnitur Deus.

6 Si tantùm diceret Christum nos iustificando, essentiali coniunctione nostrum fieri: nec solùm quatenus homo est, esse caput nostrum, sed diuinæ quoque naturæ essentiam in nos diffundi: minore noxa deliciis se pasceret, nec fortè propter hoc delirium tanta esset excitanda cõtentio: sed quum principium hoc sit instar sepiæ, quæ egestione atri turbidíque sanguinis multas caudas occultat, nisi velimus scientes & volentes pati nobis iustitiam illam eripi quæ sola de salute gloriandi fiduciam nobis adfert, acriter resistere necesse est. Nã in hac tota disputatione nomen iustitiæ & verbum iustificandi ad duas partes extendit, vt iustificari sit non solùm reconciliari Deo gratuita venia, sed etiam iustos effici: vt iustitia sit non gratuita imputatio, sed sanctitas & integritas quam Dei essentia in nobis residens inspirat. Deinde fortiter negat, quatenus Christus sacerdos peccata expiando, Patrem nobis placauit, ipsum esse iustitiam nostram, sed vt est Deus æternus, & vita. Vt probet illud primum, Deum non tantùm ignoscendo sed regenerando iustificare, quærit an quos iustificat relinquat quales erant naturâ, nihil ex vitiis mutando. Responsio perquam facilis est: sicut non potest discerpi Christus in partes, ita inseparabilia esse hæc duo, quæ simul & coniunctim in ipso percipimus, iustitiam & sanctificationem. Quoscunque ergo in gratiam recipit Deus, simul spiritu adoptionis donat, cuius virtute eos reformat ad suã imaginẽ. Verùm si Solis claritas non potest à calore separari, an ideo dicemus luce calefieri terram, calore verò illustrari? Hac similitudine nihil ad rem præsentem magis accommodum: sol calore suo terram vegetat ac fœcundat, radiis suis illustrat & illuminat: hîc mutua est ac indiuidua connexio: transferre tamen quod vnius peculiare est ad alterum, ratio ipsa prohibet. In hac duplicis gratiæ confusione, quã obtrudit Osiander, similis est absurditas: quia enim re ipsa ad colendam iustitiam renouat Deus quos pro iustis gratis censet, illud regenerationis donum miscet cum hac gratuita acceptatione, vnúmque & idem esse contendit. Atqui Scriptura, vtrunque coniungens, distinctè tamen enumerat, quò multiplex Dei gratia meliùs nobis pateat. Neque enim superuacuum est
1.Cor.1.30 illud Pauli, datum fuisse nobis Christum in iustitiam & sanctificationẽ. Et quoties à salute nobis parta, à paterno amore Dei, à Christi gratia ratiocinatur nos ad sanctitatem & munditiem vocatos esse, apertè indicat aliud esse iustificari quàm fieri nouas creaturas. Vbi verò ad Scripturam ventum est, totidem corrumpit locos quot citat. Vbi Paulus dicit reputari fidem ad iustitiam non operãti, sed credenti in eum qui iustificat im-

pium,

pium, exponit iustum efficere. Eadem temeritate deprauat totum illud quartum caput ad Romanos: neque dubitat eodem fuco inficere quod nuper citaui, Quis accusabit electos Dei? Deus est qui iustificat: vbi de reatu & absolutione simpliciter agi palàm est, ac ex antithesi pendere Apostoli sensum. Ergo tam in ratione illa quàm in citandis Scripturę suffragiis nimiùm futilis deprehenditur. Nihilo etiam rectiùs de nomine iustitiæ disserit, quòd scilicet Abrahæ reputata fuerit fides in iustitiã postquam amplexus Christum (qui Dei iustitia est & Deus ipse) eximiis virtutibus excelluerat. Vnde apparet ex duobus integris ab ipso vitiose fieri vnum corruptum: neque enim iustitia, cuius illic fit mentio, ad totum vocationis cursum pertinet: quin potiùs testatur Spiritus, quãuis eximia esset præstantia virtutum Abrahæ, diúque perseuerãdo tandem auxisset, non tamen aliter placuisse Deo, nisi quòd gratiam in promissione oblatam fide recepit. Vnde sequitur in iustificatione nullum operibus esse locum, sicuti Paulus scitè contendit. *Rom. 4.5*

7 Quòd obiicit, vim iustificandi non inesse fidei ex seipsa, sed quatenus Christum recipit, libenter admitto: nam si per se, vel intrinseca, vt loquuntur, virtute iustificaret fides, vt est semper debilis & imperfecta, non efficeret hoc nisi ex parte: sic manca esset iustitia quæ frustulum salutis nobis conferret. Nos quidem nihil tale imaginamur, sed propriè loquendo Deum vnũ iustificare dicimus, deinde hoc idem transferimus ad Christum, quia datus est nobis in iustitiã: fidem verò quasi vasi conferimus, quia nisi exinaniti ad expetendam Christi gratiam aperto animæ ore accedimus, non sumus Christi capaces. Vnde colligitur, non detrahere nos Christo vim iustificandi, dum priùs eum fide recipi docemus quàm illius iustitiam. Neq; tamen interea tortuosas huius sophistę figuras admitto, quum dicit fidem esse Christum: quasi verò olla fictilis sit thesaurus, quòd in ea reconditum sit aurum. Neque enim diuersa ratio est quin fides, etiam si nullius per se dignitatis sit vel pretij, nos iustificet, Christũ afferendo, sicut olla pecuniis referta hominem locupletat. Inscitè ergo fidem, quæ instrumentum est duntaxat percipiẽdæ iustitiæ, dico misceri cum Christo, qui materialis est causa, tantíque beneficij author simul & minister. Iam expeditus est ille quoq; nodus, quomodo intelligi debeat vocabulum Fidei, vbi de iustificatione agitur.

8 In Christi receptione longiùs prouehitur: nempe verbi externi ministerio verbum internum recipi, quo nos à sacerdotio Christi & Mediatoris persona ad æternã eius diuinitatem traducat. Nos quidem Christũ non diuidimus, sed eundem, qui in carne sua nos Patri reconcilians iustitia donauit, esse æternum Sermonem Dei: nec verò ab eo potuisse aliter impleri Mediatoris partes fatemur, & iustitiam nobis acquiri, nisi esset Deus æternus. Sed hoc Osiandri placitum est, quum Deus & homo sit Christus, respectu diuinæ naturæ non humanæ factum nobis esse iustitiam. Atqui si propriè hoc in diuinitatem competit, peculiare non erit Christo, sed commune cum Patre & Spiritu: quando non alia est vnius quàm alterius iustitia. Deinde quòd naturaliter ab æterno fuit, non congrueret dici nobis esse factum. Sed vt hoc demus, Deum nobis factum esse iustitiam, quî illud quod interpositum est conueniet factum esse à Deo? Hoc certè peculiare est Mediatoris personæ: quæ etsi in se continet diuinam naturam, hîc tamen insignitur proprio elogio, quo seorsum à Patre & Spiritu discernitur. Ridiculè verò in verbo vno *Ieremię triumphat, vbi promittit Iehouã fore nostram iustitiã. Atqui nihil inde aliud eliciet nisi Christum, qui nostra est iustitia, esse Deum manifestatum in carne. Alibi retulimus ex concione Pauli, Deum sibi acquisiisse Ecclesiã suo sanguine. Siquis inde inferat, sanguinẽ quo expiata sunt peccata

Hîc & sec. 9. refellitur Osiandri commentum, quũ Deus & homo sit Christus, respectu diuinæ naturæ, non humanæ, factũ nobis esse iustitiam.

**Iere. 23.6, & 33.14*

Act. 20.28

esse diuinum, & diuinæ naturæ, quis tam fœdum errorem ferat? Atqui hoc tam puerili cauillo se omnia adeptum esse putat Osiander, tumet, exultat, multásque paginas farcit suis ampullis: quum tamen simplex sit & expedita solutio, Iehouam quidem, vbi factus fuerit germen Dauidis,
Isa.53.11 fore piorum iustitiam: sed quo sensu, docet Isaias, Cognitione sui iustificabit multos iustus seruus meus. Notemus Patrem loqui, Filio attribuere iustificandi partes: causam addere, quòd iustus sit: modum vel medium (vt loquuntur) locare in doctrina qua Christus cognoscitur. Nam vocem *dagnu* passiuè accipere commodius est. Hinc colligo Christum esse factũ iustitiam quando serui speciem induit: secundò nos iustificare quatenus obsequentem se Patri præbuit: ac proinde non secundùm diuinam naturam hoc nobis præstare, sed pro dispensationis sibi iniunctæ ratione. Etsi enim solus Deus fons est iustitiæ, nec aliter quàm eius participatione sumus iusti: quia tamen infœlici dissidio ab eius iustitia alienati sumus, necesse est descendere ad hoc inferius remedium, vt nos Christus mortis & resurrectionis suæ virtute iustificet.

9 Si obiiciat, opus hoc sua præstantia superare hominis naturam, ideóque non posse nisi diuinæ naturæ adscribi, prius concedo: in hoc secundo dico eum inscitè hallucinari. Nam etsi neque sanguine suo animas nostras purgare, neque Patrem suo sacrificio placare, neque à reatu absoluere nos poterat Christus, nec denique munus sacerdotis peragere, nisi verus fuisset Deus, quia tanto oneri impar erat carnis facultas: certũ tamen est his omnibus perfunctum esse secundùm humanam naturam.
Rom.5.19 Quomodo enim iustificati sumus si quæritur, respondet Paulus, Christi obedientia. An verò aliter obediuit quàm assumpta serui figura? Vnde colligimus, in carne eius exhibitam nobis esse iustitiam. Similiter in aliis verbis (quæ sępiùs citare quomodo Osiandrum non pudeat valde miror) non alibi statuit iustitiæ fontem quàm in carne Christi. Eum qui peccatum non nouerat, pro nobis peccatum fecit, vt essemus iustitia Dei in illo. Iustitiam Dei inflatis buccis attollit Osiander, & triumphum canit, quasi euicerit esse spectrum illud suum essentialis iustitiæ: quum longè aliud verba sonent, iustos esse nos expiatione per Christum facta. Iustitiam Dei accipi pro ea quæ Deo probatur, notum esse debuerat ele-
Iohan.12.43 mentariis: sicuti apud Iohannem confertur gloria Dei hominum gloriæ. Scio, interdum vocari Dei iustitiam, cuius est ipse author, & qua nos donat: sed hoc loco nihil aliud intelligi quàm nos mortis Christi piaculo suffultos apud Dei tribunal stare, sani lectores me tacente agnoscunt. Neque in voce tantum est momenti, modò nobiscum de hoc consentiat Osiander, nos in Christo iustificari quatenus pro nobis factus est expiatrix victima: quod à diuina eius natura abhorret. Qua etiam ratione, vbi iustitiam & salutem quam nobis attulit, obsignare vult Christus, certum
**Iohan.6* eius pignus in carne sua proponit. *Vocat quidem se panem viuum: sed modum explicãs, adiungit, carnem suam esse verè cibum, & sanguinem verè potum. Quæ ratio docendi in sacramentis perspicitur: quæ etsi fidem nostram ad totum Christum non dimidium dirigunt, simul tamen iustitiæ & salutis materiam in eius carne residere docent: non quòd à seipso iustificet aut viuificet merus homo, sed quia Deo placuit, quod in se absconditum & incomprehensibile erat, in Mediatore palàm facere. Vnde soleo dicere Christum esse nobis quasi expositum fontem, vnde hauriamus quod alioqui sine fructu lateret in occulta illa & profunda scaturigine, quæ in Mediatoris persona ad nos emergit. Hoc modo & sensu non inficior Christum, vt est Deus & homo, nos iustificare, commune esse etiam hoc opus Patris & Spiritus sancti, denique iustitiam, cuius nos consortes facit Christus, æternam esse Dei æterni iustitiam, modò firmis

& aper-

& apertis quas citaui rationibus cedat.

10 Porrò ne suis cauillis decipiat imperitos, fateor hoc tam incomparabili bono nos priuari donec Christus noster fiat. Coniunctio igitur illa capitis & membrorum, habitatio Christi in cordibus nostris, mystica denique vnio à nobis in summo gradu statuitur: vt Christus noster factus, donorum quibus præditus est nos faciat consortes. Non ergo eũ extra nos procul speculamur, vt nobis imputetur eius iustitia: sed quia ipsum induimus, & insiti sumus in eius corpus, vnum denique nos secum efficere dignatus est: ideo iustitiæ societatem nobis cum eo esse gloriamur. Ita refellitur Osiandri calumnia, fidem à nobis censeri iustitiam: quasi Christũ spoliemus iure suo, quum dicimus fide nos ad eum vacuos accedere, vt eius gratiæ locum demus, quo nos ipse solus impleat. Sed Osiander hac spirituali coniunctione spreta, crassam mixturam Christi cum fidelibus vrget: atque ideo Zuinglianos odiosè nominat quicunque non subscribunt fanatico errori de essentiali iustitia: quia non sentiant Christum in Cœna substantialiter comedi. Mihi verò probrum hoc audire ab homine superbo suísque præstigiis dedito summa gloria est: quãquam non me solum, sed quos modestè venerari debuerat scriptores orbi satis cognitos perstringit. Mea verò nihil refert, qui priuatam causam non ago: quo syncerius hanc causam ago, qui liber sum ab omni prauo affectu. Quod ergo essentialem iustitiam & essentialem in nobis Christi habitationem tam importunè exigit, huc spectat, primùm vt crassa mixtura se Deus in nos transfundat, sicuti in Cœna carnalis manducatio ab ipso fingitur, deinde vt iustitiam suam nobis inspiret, qua realiter simus cum ipso iusti: quandoquidem secundùm ipsum iustitia hæc tã est Deus ipse quàm probitas, vel sanctitas, vel integritas Dei. Non multum operæ impendam diluendis quæ adducit testimoniis, quæ perperam à cœlesti vita ad statum præsentem detorquet. Per Christũ (inquit Petrus) donata sunt nobis pretiosa & maxima promissa, vt consortes efficeremur diuinæ naturæ. Quasi verò nunc simus quales Euangelium fore promittit vltimo Christi aduentu: imò admonet Iohannes tunc nos Deum visuros sicuti est, quia similes ei erimus. Tantùm exilem gustum dare volui lectoribus, data opera me supersedere ab his nugis, non quòd difficile sit eas diluere, sed quia nolo molestus esse in labore superuacuo. 1.Pet.1.4 1.Iohan.3.2

11 Cæterum in secundo membro plus veneni latet, vbi nos vnà cum Deo iustos esse docet. Satis iam me probasse arbitror, quanuis non tam pestiferum esset hoc dogma, quia tamen frigidum & ieiunum est, suáque vanitate diffluit, sanis & piis lectoribus meritò debere esse insipidũ. Verùm hæc minimè tolerabilis est impietas, prætextu duplicis iustitiæ labefactare salutis fiduciam, & nos raptare supra nubes, ne gratiam expiationis fide amplexi, Deum quietis animis inuocemus. Ridet eos Osiander qui Iustificari docent esse verbum forense: quia oporteat nos re ipsa esse iustos: nihil etiam magis respuit quàm nos iustificari gratuita imputatione. Agedum, si nos Deus non iustificat absoluendo & ignoscẽdo, quid sibi vult illud Pauli? Erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians, nõ imputans hominibus peccata. Eum enim qui peccatum non fecerat, pro nobis peccatum fecit, vt essemus iustitia Dei in illo. Primùm obtineo, iustos censeri qui Deo reconciliantur: modus inseritur, quòd Deus ignoscendo iustificet: sicuti *alio loco iustificatio accusationi opponitur: quæ antithesis clarè demonstrat sumptam esse loquendi formam à forensi vsu. Nec verò quisquam mediocriter in lingua Hebraica versatus (modò idem sedato sit cerebro) inde ortam esse phrasin hanc ignorat, deinde quorsum tendat & quid valeat. Iam verò mihi respondeat Osiander, vbi dicit Paulus describi à Dauide iustitiam sine operibus in his verbis, Beati 2 Cor.5.21 *Rom.8.33 Rom.4.7

Psal.32.1 quorum remissæ sunt iniquitates: sitne plena hæc definitio, an dimidia? Certè Prophetá non adducit testem, acsi doceret parté iustitię esse veniā peccatorū, vel ad hominem iustificandum concurrere: sed totá iustitiam in gratuita remissione includit, beatum hominem pronuntiás cuius tecta sunt peccata, cui remisit Deus iniquitates, & cui transgressiones non imputat: fœlicitatem eius inde æstimat & censet, quia hoc modo iustus est non re ipsa, sed imputatione. Excipit Osiander, contumeliosum hoc fore Deo, & naturæ eius cōtrarium, si iustificet qui re ipsa impij manét. Atqui tenendū memoria est quod iam dixi, non separari iustificā ti gratiā à regeneratione, licet res sint distinctæ. Sed quia experientia plus satis notum est, manere semper in iustis reliquias peccati, necesse est lōgè aliter iustificari quàm reformātur in vitę nouitatem. Nā hoc secundum sic inchoat Deus in electis suis, totóq; vitę curriculo paulatim, & interdum lété in eo progreditur, vt semper obnoxij sint apud eius tribunal mortis iudicio. Iustificat auté non ex parte, sed vt liberè, quasi Christi puritate induti, in cœlis cōpareant. Neq; enim cōscientias pacaret aliqua iustitiæ portio: donec statutū sit nos Deo placere: quia sine exceptione iusti corā ipso sumus. Vnde sequitur peruerti & funditus euerti iustificationis doctrinā vbi animis iniicitur dubitatio, cōcutitur fiducia salutis, libera & intrepida inuocatio remorā patitur: imò vbi non stabilitur quies & tran

Rom.4.14 quilitas cū spirituali gaudio. Vnde Paulus à repugnantibus arguit, hęredi

Galat.3.18 taté non esse ex Lege: quia hoc modo exinanita esset fides, quæ si operum respectū habeat, labascit: quādo nemo ex sanctissimis illic reperiet in quo confidat. Hoc discrimen iustificādi & regenerandi (quæ duo confundens Osiander, duplicem iustitiam nominat) pulchrè exprimitur à Paulo: nā de reali sua iustitia loquens, vel de integritate qua donatus erat (cui O-

Rom.7.24 siander titulum imponit essentialis iustitiæ) flebiliter exclamat, Miser er-

Rom.8.33 go! quis me liberabit ex corpore mortis huius? Ad iustitiam verò confugiés quę in sola Dei misericordia fundata est, magnificè & vitæ & morti, & probris, & inediæ & gladio rebúsq; omnibus aduersis insultat. Quis accusabit cōtra electos Dei, quos ipse iustificat? Certò enim persuasus sum ꝙ nihil nos separabit ab amore eius in Christo. Iustitiam sibi esse clarè prædicat quæ sola ad salutem in solidum sufficiat coram Deo, vt gloriādi fiduciæ non deroget ac nihil remoræ iniiciat misera illa seruitus cuius sibi conscius sortem suā paulò antè deflebat. Hæc diuersitas satis nota est adeó ꝙ familiaris sanctis omnibus qui sub onere iniquitatum gemunt, & interea victrice fiducia emergunt supra omnes metus. Quòd autem obiectat Osiander, dissentaneum esse à natura Dei, in eum recidit: nā etsi duplici iustitia tanquam pellita veste sanctos vestit, fateri tamen cogitur, sine peccatorum remissione neminem placere Deo. Quod si verū est, salté concedat secundùm ratā partem imputationis (vt loquuntur) iustos censeri qui re ipsa non sunt. Quousq; autem extendet peccator acceptationem hanc gratuitā, quæ subrogatur in locū iustitiæ: ex deunce, an ex vncia? Ambiguus profectò & vacillans in hanc & in hanc parté pendebit: quia non licebit quātum ad fiduciam necessarium erit iustitię sibi sumere. Bene est ꝙ huius causæ non est arbiter, qui Deo legem vellet prę-

Psal.51.6 scribere. Cęterùm illud stabit fixum, Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas quum iudicaris. Quintæ autem arrogantiæ est damnare sum-

Exod.33.19 mum iudicem quum gratis absoluit, ne valeat illud responsum, Miserebor cuius miserebor? Et tamen Mosis intercessio, quā hac voce cōpescuit Deus, non eò tendebat ne cui parceret, sed vt omnes pariter, abolito reatu, quāuis obnoxij culpæ essent, absolueret. Ac nos quidem dicimus ideo sepultis peccatis iustificari coram Deo perditos: quia (vt peccatū odio habet) nō potest amare nisi quos iustificat. Sed hęc est mirabilis iustificandi

ratio, vt Christi iustitia tecti non exhorreant iudicium quo digni sunt, & dum seipsos meritò damnant, iusti extra se censeantur.
12 Monendi sunt tamen lectores, vt ad mysterium, quod se illos celare nolle iactat, sedulò aduertant. Postquam enim diu & prolixè contẽdit non sola imputatione iustitiæ Christi nos fauorẽ cõsequi apud Deũ, quia hoc ei impossibile esset habere pro iustis qui non sunt: (vtor eius verbis) tandem concludit Christum non humanæ naturæ sed diuinæ respectu datum nobis esse in iustitiam: & quanuis hæc nonnisi in persona Mediatoris reperiri queat, esse tamen non hominis sed Dei iustitiam. Nõ colligat nunc suum funiculum ex duabus iustitiis, sed plane iustificandi officium adimit humanæ Christi naturæ. Operæpretium autem est tenere qua ratione pugnet. Dicitur eodem loco Christus factus in sapientiam: quod non conuenit nisi æterno sermoni. Ergo nec Christus homo iustitia est. Respondeo, vnigenitum Dei filium æternam quidem fuisse eius sapientiam, sed diuerso modo nomẽ hoc ei attribui apud Paulum, quia in ipso reconditi sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ. Quod ergo apud Patrem habebat, nobis manifestauit: & ita non ad essentiam Filij Dei, sed ad vsum nostrum refertur quod dicit Paulus, & humanæ Christi naturę rite aptatur: quia etsi lux in tenebris lucebat antequam carnẽ indueret, erat tamen lux abscondita, donec prodiit idem Christus in natura hominis, sol iustitiæ: qui se ideo lucem mundi appellat. Stultè etiam ab eo obiicitur, iustificandi virtutem tam Angelis, quàm hominibus longè superiorem esse: quando hoc non ex dignitate creaturę cuiusquam, sed ex Dei ordinatione pẽdet. Si Angelis libeat Deo satisfacere, nihil proficient: quia non sunt ad hoc destinati. homini autem Christo hoc singulare fuit, qui Legi subiectus est, vt nos à maledictione Legis redimeret. Nimis etiam improbè calumniatur eos qui negant Christum secundum diuinam naturam esse nobis iustitiam, relinquere vnam tantum partem de Christo: & (quod deterius est) facere duos Deos: quia etsi fatentur Deum habitare in nobis, reclamant tamen non esse nos iustos iustitia Dei. Neque enim si Christum, quatenus mortem subiit vt destrueret eum qui habebat mortis imperium, vocamus authorem vitæ, protinus totum ipsum, vt est Deus in carne manifestatus, fraudamus hoc honore: sed tantum distinguimus quomodo ad nos perueniat iustitia Dei, vt ea fruamur. in quo nimis fœdè lapsus est Osiãder. Neque verò negamus, quod nobis in Christo palam est exhibitũ, ab arcana Dei & gratia & virtute manare: neque de eo pugnamus quin iustitia, quam nobis Christus confert, iustitia Dei sit, quæ ab ipso proficiscitur: sed constanter illud tenemus, nobis in morte & resurrectione Christi esse iustitiam & vitam. Omitto pudendam illam locorum congeriem, qua sine delectu atque etiam sine cõmuni sensu onerauit lectores, vbicunque fit iustitiæ mentio, debere hanc essentialem intelligi. sicuti vbi Dauid Dei iustitiam ad ferendas sibi suppetias implorat, quum id faciat plus centies, tot sententias corrumpere non dubitat Osiander. Nihilò etiã firmius est quod obiectat, iustitiam propriè dici & rectè qua ad rectè agendum mouemur, solum vero Deum operari in nobis & velle & perficere. Neque enim negamus quin reformet nos Deus Spiritu suo in vitæ sanctitatem & iustitiam: sed primò videndũ est faciátne hoc per se & immediatè, an verò per manum Filij sui, penes quem omnem Spiritus sancti plenitudinem deposuit, vt sua abundantia membrorum inopiæ subueniret. Deinde quanuis ex occulto diuinitatis fonte prodeat ad nos iustitia, non tamen sequitur, Christum, qui in carne se propter nos sanctificauit, secundum diuinam naturam nobis iustitiam esse. Non minus friuolum est quod adducit, Christum ipsum diuina iustitia

Colos.2.3.
Iohan 8.12.
Galat.3.13.
Heb.2.14.
Philip.2.13.
Iohan.17.19.

fuisse iustum: quia nisi eum voluntas Patris impulisset, ne ipse quidem iniunctis sibi partibus satisfecisset. Nam & si alibi dictum fuit omnia Christi ipsius merita fluere ex mero Dei beneplacito, nihil hoc tamẽ ad phantasma quo suos & simplicium oculos fascinat Osiander. Quis enim colligere permittat, quia fons & principium iustitiæ nostræ Deus est, essentialiter nos esse iustos, & essentiam iustitiæ Dei in nobis habitare? In redimenda Ecclesia (inquit Iesaias) Deus iustitiam suam induit quasi loricam. an vt Christum armis spoliaret, quæ dederat, ne esset perfectus redemptor? Atqui nihil aliud voluit Propheta, quàm Deum extra se nihil mutuatum esse, neque fuisse vllo subsidio adiutum ad nos redimendos. Quod aliis verbis breuiter signauit Paulus, salutem nobis dedisse in ostẽsionẽ suæ iustitiæ. Sed hoc minimè euertit quod alibi docet, nos vnius hominis obedientia iustos esse. Denique quisquis duplicẽ iustitiam inuoluit, ne quiescant miseræ animæ in mera & vnica Dei misericordia, Christum implexis spinis per ludibrium coronat.

Isa.57.19. *Rom.3.25.* *Rom.5.19.*

13 Sed quoniam bona pars hominum iustitiam ex fide & operibus compositam imaginatur, præmonstremus id quoque, sic inter se differre fidei operúmque iustitiam, vt altera stãte necessariò altera euertatur. Dicit Apostolus se omnia pro stercoribus reputasse vt Christum lucrifaceret, & in illo reperiret non habens suam iustitiam quæ est ex Lege, sed quæ est ex fide Iesu Christi, iustitiam quæ est ex Deo per fidem. Vides & contrariorum esse hìc comparationem, & indicari propriam iustitiam oportere pro derelicto haberi ab eo qui velit Christi iustitiam obtinere. Quare alibi hanc Iudæis ruinæ causam fuisse tradit, quòd suam volentes iustitiam stabilire, iustitiæ Dei non fuerunt subiecti. Si propriam iustitiã stabiliendo, Dei iustitiam excutimus: vt hanc consequamur, oportet profectò illam penitus aboleri. Idipsum quoque ostendit quum negat per Legem excludi gloriationem nostrã, sed per fidem. Vnde sequitur, quantisper manet quantulacunque operum iustitia, manere nobis nõnullam gloriandi materiam. Iam si fides omnem gloriationem excludit, cum iustitia fidei sociari nullo pacto iustitia operum potest. In hunc sensum tã clarè loquitur 4.cap. ad Rom. vt nullum cauillis aut tergiuersationibus locum relinquat. Si operibus, inquit, iustificatus est Abraham, habet gloriam. Subiungit, Atqui non habet gloriam apud Deum. Consequens ergo est, non iustificatum esse operibus. Ponit deinde alterum argumentum à contrariis. Quum rependitur operibus merces, id fit ex debito, nõ ex gratia. Fidei autem tribuitur iustitia secundùm gratiam. Ergo id non est ex meritis operum. Valeat igitur eorum somnium qui iustitiam ex fide & operibus conflatam comminiscuntur.

Contra eos qui iustitiam imaginantur ex fide & operibus conflatã, ostẽditur hìc et sec.14.15.16 17.18. altera stante, alteram necessariò euerti. Vide Caluinũ ad Concil Trident.
a Phil.3.8. ** Rom.10.3.* *Rom.3.27.* *Rom.4.2.*

14 Subtile effugium habere se putant sophistæ, qui sibi ex Scripturæ deprauatione & inanibus cauillis ludos & delicias faciunt: nam opera exponunt, quæ literaliter tantùm & liberi arbitrij conatu extra Christi gratiam faciunt homines nondum regeniti: id verò ad opera spiritualia spectare negant. Ita secundùm eos tam fide quàm operibus iustificatur homo, modò ne sint propria ipsius opera, sed dona Christi & regenerationis fructus. Paulum enim non alia de causa ita loquutum, nisi vt Iudæos viribus suis fretos conuinceret stultè sibi arrogasse iustitiam, quum solus Christi Spiritus eam nobis conferat, non studium ex proprio naturæ motu. Atqui non obseruant in antithesi legalis & Euangelicæ iustitiæ, quam alibi Paulus adducit, excludi quælibet opera, & quocunque ornentur titulo. Docet enim iustitiam Legis hanc esse, vt salutem obtineat qui præstitit quod Lex iubet: iustitiam verò fidei, si credimus Christum esse mortuum, & resurrexisse. Ad hæc, videbimus postea suo loco, diuersa esse Christi beneficia, sanctificationem & iustitiam. Vnde sequitur

Rom 10.5.9. *Galat.3.11.12.*

tur ne ſpiritualia quidem opera in calculum venire, vbi vis iuſtificandi
adſcribitur. Nec verò Paulus, vbi negat (quod nuper citaui) Abrahã habe
re cur glorietur apud Deum, quia operibus iuſtus non eſt, reſtringi hoc
debet ad literalem & externam virtutum ſpeciem, vel liberi arbitrij co
natum: ſed quanuis ſpiritualis & ferè Angelica fuerit Patriarchæ vita,
non tamen ſuppetere operum merita, quæ illi iuſtitiam coram Deo ac-
quirant.

15 Craſſius paulò Scholaſtici, qui præparationes ſuas miſcent: hi ta-
men non minus prauo dogmate ſimplices & incautos imbuunt, ſub prę
textu Spiritus & gratiæ, miſericordiam Dei, quæ ſola trepidas animas
placare poteſt, tegentes. Nos verò fatemur cum Paulo, iuſtificari apud
Deum legis factores: ſed quia à Legis obſeruatione longè omnes abſu-
mus, hinc colligimus, quæ maximè ad iuſtitiam valere deberent opera,
ideo nihil nos iuuare, quia illis deſtituimur. Quod ad vulgares Papiſtas
pertinet vel Scholaſticos, dupliciter hîc falluntur: & quòd fidem appel-
lant conſcientiæ certitudinem, in expectanda à Deo pro meritis merce-
de: & quòd gratiam Dei, non gratuitæ iuſtitiæ imputationem, ſed Spiri-
tum ad ſtudium ſanctitatis adiuuantem interpretantur. Legunt apud A- *Heb.11.6.*
poſtolum, Accedẽtem ad Deum oportet primùm credere quòd Deus ſit,
deinde quòd remunerator ſit quærentibus ſe. Sed nõ animaduertũt quis
ſit quærendi modus. In nomine verò Gratiæ eos hallucinari palam fit
ex eorum ſcriptis. Lombardus enim iuſtificationem per Chriſtum no- *Lib.3.Senten.di-*
bis datam duobus modis interpretatur. Primùm, inquit, mors Chriſti *ſtin.16.c 1.*
nos iuſtificat, dum per eam excitatur charitas in cordibus noſtris, qua
iuſti efficimur: deinde quòd per eandem extinctum eſt peccatũ: quo nos
captiuos diſtinebat Diabolus, vt iam non habeat vnde nos damnet. Vi-
des vt Dei gratiam præcipuè in iuſtificatione conſideret, quatenus ad bo
na opera per Spiritus ſancti gratiam dirigimur. Voluit ſcilicet Auguſtini
opinionem ſequi: ſed procul ſequitur, atque etiã à recta imitatione mul-
tùm deflectit: quia & obſcurat, ſiquid ab illo perſpicuè dictũ eſt, & quod
non adeo impurum in illo erat corrumpit. Scholæ in deterius ſemper
aberrarunt, donec tandem præcipiti ruina deuolutæ ſunt ad quendam
Pelagianiſmum. Ac ne Auguſtini quidem ſententia, vel ſaltem loquen-
di ratio per omnia recipienda eſt. Tametſi enim egregiè hominem om-
ni iuſtitiæ laude ſpoliat, ac totam Dei gratiæ tranſcribit: gratiam tamen
ad ſanctificationem refert, qua in vitæ nouitatem per Spiritum regene-
ramur.

16 Scriptura autem, quum de fidei iuſtitia loquitur, longè aliò nos
ducit: nempe vt ab intuitu operum noſtrorum auerſi, in Dei miſericor-
diam ac Chriſti perfectionem tantùm reſpiciamus. Siquidem hunc iu-
ſtificationis ordinem docet, quòd principio peccatorem hominem me-
ra gratuitáque bonitate dignetur complecti Deus, nihil in ipſo, quo ad
miſericordiam moueatur, reputans, niſi miſeriam: quippe quem videt à
bonis operibus prorſus nudum ac vacuum: à ſeipſo cauſam petens cur il
li benefaciat, quod peccatorem ipſum bonitatis ſuę ſenſu afficiat, qui de
propriis operibus diffiſus, totam ſalutis ſuæ ſummam in ipſius miſericor
diam reiiciat. Hic eſt fidei ſenſus, per quem peccator in poſſeſſionem ve-
nit ſuæ ſalutis, dum ex Euangelij doctrina agnoſcit Deo ſe reconciliatũ:
quòd intercedente Chriſti iuſtitia, impetrata peccatorum remiſſione, iu
ſtificatus ſit: & quanquam Spiritus Dei regeneratus, non in bonis operi-
bus, quibus incumbit, ſed in ſola Chriſti iuſtitia repoſitam ſibi perpetuã
iuſtitiam cogitat. Hæc vbi ſigillatim expenſa fuerint, perſpicuam ſenten
tiæ noſtræ explicationem reddẽt. Quanquam alio, quàm propoſita ſint,
ordine melius digerentur. Sed parum intereſt, modò inter ſe ita cohæ-

reant, vt rem totam ritè expositam certóque confirmatam habeamus.

17 Hîc memoria repetere conuenit quã prius relationem constituimus inter fidem & Euangelium: quia inde iustificare dicitur fides, quòd oblatam in Euangelio iustitiam recipit & amplectitur. Quòd autem per Euangelium dicitur offerri, eo excluditur omnis operum consideratio. Quod cum aliàs sæpè, tum duobus locis clarissimè Paulus demonstrat. nam ad Romanos Legem & Euangelium inter se conferens, Iustitia, inquit, quæ ex Lege est, sic habet, Qui fecerit hæc homo, viuet in ipsis. quæ autem fidei est, iustitia salutem denunciat: Si credideris in corde tuo, & ore confessus fueris Dominum Iesum, & quod Pater illum suscitauit à mortuis. Vidésne vt Legis & Euangelij discrimen hoc faciat, quod illa operibus iustitiã tribuat, hoc citra operum subsidiũ gratuitam largiatur? Insignis locus, & qui nos à multis difficultatibus extricare queat, si intelligamus, eã quæ nobis per Euangelium donatur iustitiã, Legis conditionibus solutam esse. Hæc ratio est cur tanta repugnantiæ specie promissionem Legi non semel opponat: Si ex Lege est hæreditas, iam non est ex promissione: & quæ eodem capite in hanc sententiam habentur. Certè & Lex ipsa suas habet promissiones. Quare in promissionibus Euangelicis distinctum aliquid ac diuersum esse oportet, nisi velimus fateri ineptam esse collationem. Quale autem istud erit, nisi quòd gratuitæ sunt, ac sola Dei misericordia suffultæ, quum Legis promissiones ab operum conditione pendeant? Neque hic obganniat quispiam, repudiari quam ex proprio marte & libero arbitrio iustitiam obtrudere Deo volunt homines, quando sine exceptione docet Paulus Legem iubendo nihil prodesse: quia nemo est qui impleat, non tantùm ex vulgo, sed ex perfectissimis quibusque. Dilectio certè præcipuum est caput Legis: quum ad eam nos formet Spiritus Dei, cur non est nobis iustitiæ causa, nisi quòd in sanctis etiam mutila est, ideóque per se nihil pretij meretur?

Rom.10.3. *Galat.3.18.* *Rom.8.2.* *Hab.2.4.* *Galat.3.2.*

18 Secundus locus est, Quòd ex Lege nemo iustificetur apud Deum, manifestum est. Quia iustus ex fide viuet, Lex autem non est ex fide: sed qui fecerit hæc homo, viuet in ipsis. Quomodo alioqui constaret argumentum, nisi conueniat in calculum fidei non venire opera, sed prorsus separanda esse? Lex, inquit, est à fide diuersa. Quare? Propterea quòd ad illius iustitiam opera requiruntur. ergo ad huius iustitiam sequitur nõ requiri. Ex ista relatione apparet citra operum meritum, imò extra operum meritum iustificari qui fide iustificantur, quia fides eam quam Euãgelium largitur iustitiam accipit. Euangelium autem eo à Lege differt, quòd operibus non alligat iustitiam, sed in sola Dei misericordia collocat. Simile est quod ad Romanos contendit, Abraham non habere gloriandi materiam, quia fides illi in iustitiam sit imputata. ac confirmationem subiicit, quòd tum fidei iustitiæ locus est vbi nulla sunt opera quibus debeatur merces. Vbi (inquit) sunt opera, illis debitum præmium expenditur: quod datur fidei, gratuitum est. siquidem & verborum, quibus illic vtitur, sensus huc quoque pertinet. Quod subnectit aliquantò pòst, ideò ex fide nos obtinere hæreditatem, vt secundùm gratiam: hinc colligit gratuitam esse hæreditatem, quia fide percipitur. vnde id nisi, quia fides sine operum adminiculo, tota in Dei misericordiam recũbit? Atque eodem sensu haud dubiè alibi docet " iustitiam Dei absque Lege manifestatam esse, quamuis testimonium habeat à Lege & Prophetis: quia exclusa Lege operibus adiuuari negat, nec operando nos eam cõsequi, sed vacuos accedere vt eam recipiamus.

Rom.4.2. *" Rom.3.21.*

** Contra sophistas, eorũq; subterfugia, & cauillationes, probatur hîc & sect. 2 firmum esse ex scriptura axioma, Nos sola fide iustificari.*

19 * Iam perspicit lector quanta æquitate doctrinam nostram hodie Sophistæ cauillentur, quum dicimus hominem sola fide iustificari. Fide iustificari hominem quia toties in Scriptura recurrit, negare non audent

audent: sed quum nusquam exprimatur Sola, hanc adiectionem fieri non sustinent. Itáne? sed quid ad hæc Pauli verba respondebunt, vbi contendit non esse ex fide iustitiam, nisi sit gratuita? Quomodo gratuitum cum operibus conueniet? Quibus etiam calumniis eludent quod alibi dicit, in Euangelio Dei iustitiam manifestari? Si manifestatur in Euangelio iustitia, certè non lacera, nec dimidia: sed plena & absoluta illic continetur. Lex ergo in ea locum non habet, nec falsa modo, sed planè ridicula tergiuersatione in exclusiua particula consistunt. Annon enim satis solidè soli fidei tribuit omnia, qui operibus adimit? Quid sibi, amabò, volunt istæ loquutiones, Sine lege manifestatam esse iustitiam, Iustificari gratis hominem, & sine operibus Legis? Hîc ingeniosum subterfugiũ habent: quod tametsi non excogitarunt ipsi, sed ab Origene & quibusdam veterum sumpserunt, ineptissimum tamen est. Opera Legis ceremonialia excludi garriunt, non moralia. Sic proficiunt assidue rixando, vt ne prima quidem dialecticæ elementa teneant. An putant delirare Apostolum dum ad eius sententiæ probationem locos istos adducit? Qui fecerit hæc homo viuet in ipsis. Et, Maledictus omnis qui non impleuerit omnia quæ scripta sunt in volumine Legis. Nisi insaniant, non dicent promissam vitam ceremoniarum cultoribus, nec denuntiatam maledictionem solis earum transgressoribus. Si sunt de Lege morali intelligendi: non dubium quin à iustificandi potestate moralia quoque opera excludantur. Eòdem spectant istæ ratiocinationes quibus vtitur. Quoniam per Legem cognitio peccati: ideo non iustitia. Quia Lex iram operatur, ergo non iustitiam. Quia Lex certam non potest reddere conscientiam, ideo nec iustitiam conferre valet. Quia imputatur fides in iustitiam, ergo non est operis merces iustitia, sed indebita donatur. Quia ex fide iustificamur, abscissa est gloriatio. Si data esset Lex, quæ posset viuificare, verè ex Lege esset iustitia: sed Deus conclusit omnia sub peccato, vt promissio daretur credentibus. Nugentur si audeant, in ceremonias ista competere, non in mores. atqui pueri quoque ipsi exploderent tantam impudentiam. Maneat ergo nobis certum, de Lege tota verba fieri, quando Legi derogatur iustificandi facultas.

Rom.4.2. *Rom.1.17.* *Rom.3.21. & 24.* *Gal.3.10. 21.* *Rom.3.20. et 4.15.* *Galat.3.21.*

20 Si quis autem miretur cur tali adiectione vsus sit Apostolus, non contentus opera nominasse: in promptu est ratio. Siquidem vt tanti æstimentur opera, pretium à Dei approbatione magis quam à propria dignitate illud habent. Quis enim operum iustitiam Deo venditare audeat, nisi quam ipse approbarit? quis tanquam illis debitam reposcere mercedem, nisi quam ille promiserit? Habent ergo id ex Dei beneficentia, quod & iustitiæ titulo & mercede digna habentur. atque adeo hac vna ratione valent, dum per ipsa propositum est obedientiam Deo exhibere. Quare vt probet alibi Apostolus, Abraham iustificari ex operibus non potuisse, allegat, ferme quadringentis demum & triginta annis post percussum fœdus latam esse Legem. Riderent huiusmodi argumentum imperiti, quod ante promulgationem Legis potuerint esse iusta opera: sed quia operibus nonnisi ex Dei testimonio ac dignatione tantum inesse momenti nouerat, pro confesso assumpsit, ante Legem vim iustificandi non habuisse. Habemus cur opera Legis nominatim exprimat, dum vult illis detrahere iustificationem: quia scilicet de illis solis controuersia moueri poterat. Quanquam & sine adiectione quælibet interdum opera excipit, vt quum Dauidis testimonio beatitudinem homini assignari dicit cui Deus sine operibus imputat iustitiam. Facere ergo nullis cauillis possunt quin generalem exclusiuam obtineamus. Ac frustra etiam friuolam subtilitatẽ captant, iustificari nos sola fide quę per dilectionem

Galat.3.17. *Rom.4.6.* *Galat.5.6.*

operatur,vt nitatur charitate iustitia Fatemur quidem cum Paulo,non aliam fidem iustificare quàm illam charitate efficacem:sed ab illa charitatis efficacia iustificandi vim non sumit. Imò non alia ratione iustificat,nisi quia in communicationē iustitiæ Christi nos inducit. Alioqui
Rom.4.4. excideret id totum quod tanta contentione Apostolus vrget.Et qui operatur (ait)non imputatur merces secundum gratiam, sed secundùm debitum. Ei vero qui nō operatur,sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur sua fides ad iustitiam.Poteráтne euidentiùs loqui quám sic agendo? nullam esse fidei iustitiam,nisi vbi nulla sunt opera, quibus debeatur merces:ac tum demum fidem imputari in iustitiam, vbi per indebitam gratiam iustitia confertur?

Hic & sect.22. cōfirmatur Scripturę testimoniis,iustitiā fide esse reconciliationem cū Deo,quę constet peccatorum sola remissione, nō operum nostrorum imputatione.

21 Nunc illud quàm verum sit excutiamus, quod in finitione dictum est,iustitiam fidei esse reconciliationem cum Deo,quæ sola peccatorum remissione constet.Semper ad illud axioma redeundum est,vniuersis iram Dei incumbere, quandiu peccatores esse perseuerant.Id eleganter significauit Iesaias his verbis,Nō est abbreuiata manus Domini, vt seruare nequeat,neque aggrauata auris eius,vt non exaudiat:sed iniquitates vestræ dissidium fecerunt inter vos & Deum vestrum,& peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis,ne exaudiat Audimus peccatum esse dissidium inter hominem & Deum,vultus Dei auersionem à peccatore nec fieri aliter potest:quandoquidem alienum est ab eius iustitia quicquam commercij habere cum peccato Vnde Apostolus inimicum esse Deo hominem docet, donec in gratiam per Christum restituitur. Quem ergo Dominus in coniunctionem recipit,eum dicitur iustificare: quia nec recipere in gratiā, nec sibi adiungere potest quin ex peccatore iustum faciat.Istud addimus fieri per peccatorum remissionem. Nam si ab operibus æstimentur quos sibi Dominus reconciliauit,reperientur etiamnum reuera peccatores, quos tamen peccato solutos purósque esse oportet.Constat itaque, quos Deus amplectitur,non aliter fieri iustos nisi quòd abstersis peccatorum remissione maculis purificātur: vt talis iustitia vno verbo appellari queat peccatorum remissio.

Iesa.59.7.
Rom.5.8.
2.Cor.5.19.

22 Vtrunque horum pulcherrimè liquet ex istis Pauli verbis quę iā recitaui, Erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians,non imputans hominibus sua delicta, & deposuit apud nos verbum reconciliationis. Deinde summam suæ legationis subdit, Eum qui peccatum non nouerat,pro nobis peccatum fecit,vt iustitia Dei efficeremur in illo. Iustitiā & reconciliationem hîc promiscuè nominat, vt alterum sub altero vicissim contineri intelligamus. Modum autem assequendæ huius iustitiæ docet dum nobis delicta non imputantur.Quare ne posthac dubites quo modo nos Deus iustificet,quum audis reconciliare nos sibi, non imputando delicta. Sic ad Romanos,Dauidis testimonio probat homini imputari iustitiam sine operibus,quia ille beatum pronūtiat hominem cuius remissæ sunt iniquitates,cuius tecta sunt peccata, cui Dominus non imputauit delicta. Beatitudinem proculdubio pro iustitia illic ponit.eā quum asserat in remissione peccatorum consistere,non est cur aliter ipsam definiamus. Proinde Zacharias pater Iohannis Baptistæ cognitionem salutis in remissione peccatorum positam canit. Quam regulam secutus Paulus in concione quam de salutis summa apud Antiochenos habuit,conclusisse in hunc modum à Luca narratur,Per hunc remissio peccatorum vobis annuntiatur: & ab omnibus iis á quibus non potuistis iustificari in Lege Mosis,in hunc omnis qui credit iustificatur.Sic remissionem peccatorum connectit Apostolus cum iustitia vt idem prorsus esse ostendat. vnde meritò ratiocinatur, gratuitam esse nobis iustitiam quam indulgentia Dei obtinemus.Neque inusitata videri debet loquutio

Ibidem 21.
Rom.4.6.
Psal.32.
Luc.1.77.
Acto.13.38.

quutio, iustos non operibus, sed gratuita acceptione esse fideles coram Deo: quum & toties occurrat in Scriptura, & veteres etiam interdum sic loquantur. Sic enim alicubi Augustinus, Sanctorum iustitia in hoc mundo magis peccatorum remissione constat quàm perfectione virtutum. Cui respondent præclaræ Bernardi sententiæ, Non peccare, Dei iustitia est: hominis autem iustitia, Dei indulgentia. Antè autem asseruerat Christum nobis esse iustitiã in absolutione, ideóque solos esse iustos qui veniam ex misericordia consequuti sunt.

Libro de Ciuitate Dei, cap. 27.
Serm 23 in Cantic.
Serm. 22.

23 Hinc & illud conficitur, sola intercessione iustitiæ Christi nos obtinere vt coram Deo iustificemur. Quod perinde valet acsi diceretur, hominem non in seipso iustum esse, sed quia Christi iustitia imputatione cum illo communicatur, quod accurata animaduersione dignum est. Si quidem euanescit nugamentum illud, ideò iustificari hominẽ fide, quoniam illa Spiritũ Dei participat quo iustus redditur. quod magis est contrarium superiori doctrinæ quàm vt conciliari vnquam queat. Neque enim dubium quin sit inops propriæ iustitiæ qui iustitiam extra seipsum quærere docetur. Id autem clarissimè asserit Apostolus, quum scribit eũ qui peccatum non nouerat, pro nobis hostiam peccati expiatricem esse factũ, vt efficeremur iustitia Dei in ipso. Vides non in nobis, sed in Christo esse iustitiam nostram: nobis tantùm eo iure competere quia Christi sumus participes. siquidem omnes eius diuitias cum ipso possidemus. Nec obstat quod alibi docet, damnatum esse de peccato peccatũ in Christi carne, vt iustitia Legis compleretur in nobis. vbi non aliud complementum designat quàm quod imputatione consequimur. Eo enim iure communicat nobiscum Dominus Christus suam iustitiam, vt mirabili quodam modo, quantum pertinet ad Dei iudicium, vim eius in nos trãsfundat. Aliud non sensisse abunde liquet ex altera sententia, quam paulò antè posuerat, Quemadmodum per vnius inobedientiam cõstituti sumus peccatores, ita per obedientiam vnius iustificari. Quid aliud est in Christi obedientia collocare nostram iustitiam, nisi asserere eo solo nos haberi iustos, quia Christi obedientia nobis accepta fertur, acsi nostra esset? Quare mihi elegantissimè videtur Ambrosius huius iustitiæ paradigma in benedictione Iacob statuisse. nempe quemadmodũ ille primogenituram à seipso non meritus, habitu fratris occultatus, eiúsque veste indutus, quæ optimum odorem spirabat, seipsum insinuauit patri, vt suo commodo sub aliena persona benedictionẽ acciperet. ita nos sub Christi primogeniti nostri fratris pretiosa puritate delitescere, vt testimoniũ iustitiæ à conspectu Dei referamus. Verba Ambrosij sunt, Quòd Isaac odorem vestium olfecit, fortè illud est, quia non operibus iustificamur, sed fide, quoniam carnalis infirmitas operibus impedimẽto est, sed fidei claritas factorum obumbrat errorem, quæ meretur veniam delictorum. Et sanè ita res habet. nam quo in salutem coram facie Dei cõpareamus, bono eius odore fragrare nos necesse est, & eius perfectione vitia nostra obtegi ac sepeliri.

Sola intercessione iustitię Christi, quę nobis communicatur imputatiõe, nos obtinere vt coram Deo iustificemur, probatur pluribus Pauli locis, & confirmatur ex Ambrosio.
2. Cor. 5. 21.
Rom. 8. 3.
Rom. 5. 19.
Lib. 2. de Iacob. & Vita bea, cap. 2.

Vt seriò nobis persuadeatur gratuita iustificatio, ad Dei tribunal tollendas esse mentes. CAP. XII.

Ostenditur hîc & sect. 2. coram Deo, nihil esse acceptũ, nisi omni ex parte integrum & absolutum: cuius tribunalis tremenda maiestas describitur ex varijs scripturæ locis. Vnde patet nullis operibus illic nos iustificari posse, sed sola Christi iustitia

HAEC omnia tametsi luculentis testimonijs verissima esse patet tamen quàm necessaria sint, non priùs nobis clarè constiterit, quàm ea nobis ob oculos posuerimus, quæ totius disputationis fundamenta esse debent. Principio ergo nobis succurrat illud: non de humani fori iustitia, sed cœlestis tribunalis sermonem esse institutum: ne ad modulum nostrum metiamur, qua operum integritate diuino iudicio

satisfiat. Atqui mirũ est quanta temeritate & audacia id vulgo definiatur. Quin etiam videre est vt nulli confidentius, & plenioribus, quod aiunt, buccis de operum iustitia garriant, quàm qui vel palpabilibus morbis prodigiose laborant, vel intercutibus crepant vitiis. Id fit, quia Dei iustitiam non cogitant, cuius vel si minimo sensu afficerentur, nunquam tanto eam ludibrio haberent. Atqui certè vltra modum floccipenditur, si talis támque perfecta non agnoscitur vt nihil ei acceptum sit nisi omni ex parte integrum & absolutum, nulláque sorde inquinatum. quale in homine reperire nec licuit vnquam, nec licebit. Facile est scilicet ac promptum cuilibet, in scholarum vmbraculis de operum dignitate ad iustificandos homines nugari: sed vbi in conspectum Dei ventum est, facessant tales delicię, oportet. quia res illic agitur seriò, non ludicra λογομαχία exercetur. Huc, huc referenda mens est, si volumus de vera iustitia cum fructu inquirere: quomodo cœlesti iudici respondeamus, quum nos ad rationem vocauerit. Statuamus nobis iudicem illum, non qualem intellectus nostri sponte imaginantur, sed qui depingitur nobis in Scriptura: cuius scilicet fulgore obtenebrantur stellæ, cuius robore liquefiunt montes, cuius ira terra concutitur, cuius sapientia deprehenduntur in astutia sua prudentes, cuius puritate inquinantur omnia, cuius ferendæ iustitiæ nec Angeli pares sunt, qui nocentem non facit innocentem, cuius vindicta, quum semel accensa est, penetrat vsque ad inferni nouissima. Sedeat, inquam, ille ad examinanda hominum facta: quis securus ad eius thronum se sistet? quis habitabit cum igne deuorante? inquit Propheta: quis manebit cum ardoribus sempiternis? Qui ambulat in iustitiis, & loquitur veritatem, &c. Sed prodeat ille quisquis est. Imò verò facit illa responsio ne quis prodeat. Ex aduerso enim terribilis vox insonat, Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? Pereundum sanè mox fit omnibus, vt alibi scribitur, Nunquid homo Dei comparatione iustificabitur: aut purior erit factore suo? Ecce qui seruiunt ei non sunt fideles, & in angelis suis reperit prauitatem. Quantò magis qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, consumentur coram tinea? A mane vsque ad vesperam succidentur. Item, Ecce inter sanctos eius nemo est fidelis: & cœli non sunt mundi in conspectu eius. Quantò magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit, quasi aquam, iniquitatem? Fateor quidẽ in libro Iob mentionem fieri iustitiæ quæ excelsior est obseruatione Legis. atque hanc distinctionem tenere operæpretium est: quia etiam si quis Legi satisfaceret, ne sic quidem staret ad examen illius iustitiæ quæ sensus omnes exuperat. Itaque etiam si Iob bene sibi conscius sit: attonitus tamen obmutescit: quia videt ne angelica quidem sanctitate posse Deum placari, si ad summam trutinam reuocet eorum opera. Ego igitur iustitiam illam quam attigi, quia incomprehensibilis est, nunc omitto: sed tantùm dico, si exigitur vita nostra ad normam scriptæ Legis, nos esse plusquam socordes nisi horrenda formidine nos torqueant tot maledictiones, quibus nos expergefieri voluit Deus: atque inter alias hęc generalis, Maledictus omnis qui nõ manserit in omnibus quæ scripta sunt in hoc libro. Denique insipida vel diluta erit hæc tota disputatio, nisi se quisque reum sistat coram cœlesti iudice, & de sua absolutione solicitus, vltro se prosternat ac exinaniat.

Vide præcipuè librum Iob.

Iesa.33.14.

Psal.130.3.

Iob 4.17.

Iob 15.15.

Deut.27.26.

2 Huc huc attollendi erant oculi, vt trepidare potiùs disceremus, quàm inaniter exultare. Facile quidem est, dum in hominibus subsistit cõparatio, vt se quisque habere reputet quod alij contẽnere non debeãt: sed vbi ad Deum assurgimus, corruit dicto citiùs ac deperit fiducia illa. Atque * id prorsus animæ nostræ erga Deum vsu venit, quod erga visibile

** Sic lib.1. cap.1. sect.2.*

sibile cœlum corpori. acies enim oculi, quantisper rebus adiacētibus per
lustrandis insistit, perspicientiæ suæ documenta capit: si in solem dirigi-
tur, nimio eius fulgore perstricta & obstupefacta, non minorem in eius
intuitu debilitatem sentit, quàm in rerum inferiorum aspectu robur.
Ne fallamus erga nos vana fiducia, etiamsi reliquis hominibus vel pares
vel superiores nos esse ducimus: nihil id ad Deum, cuius ad arbitrium re
uocanda est ista cognitio. Quòd si domari ferocia nostra monitionibus
istis nequit, respondebit nobis quod Pharisæis dicebat, Vos estis qui vos
iustificatis coram hominibus. At quod hominibus altum est, abomina *Luc. 16. 15.*
bile est Deo. Eas nunc, & de iustitia tua tumidè inter homines glorie-
tis, dum illam Deus è cœlo abominetur. Quid autem serui Dei, verè e- *Psal. 143. 2.*
ruditi eius Spiritu? Ne intres in iudicium cum seruo tuo: quia non iusti
ficabitur in conspectu omnis viuens. Alter verò, quanquam sensu pau-
lùm diuerso, Non poterit homo iustus esse cum Deo: si voluerit conten- *Iob 9. 2.*
dere cum eo, non poterit respōdere vnum pro mille. Hic iam ad liquidū
audimus, qualis sit Dei iustitia, cui scilicet nullis humanis operibus satisf *1. Cor. 4. 4.*
fiet: cui mille scelerum nos interroganti, vnius purgatio afferri non po- *Pios omnes scripto*
terit. Talem nimirum iustitiam bene animo conceperat electū illud Dei *res ostendere, vbi si-*
organum Paulus, quum profiteretur se nihil sibi conscium esse, sed non *bi cum Deo nego-*
in hoc iustificari. *tium est, vnicū con-*
3 Nec in sacris modò literis extant talia exempla: sed omnes pij scri *scientiæ asylum es-*
ptores hunc sibi sensum fuisse demonstrant. Sic Augustinus, Omniū, in- *se in eius gratuita*
quit piorum sub hoc onere corruptibilis carnis & in hac vitæ infirmita *misericordia, exclu*
te gementium vna spes est, quòd Mediatorem vnū habemus Iesum Chri *sa omni operum fi-*
stum iustum: & ipse est exoratio pro peccatis nostris. Quid audimus? si *ducia, demonstra-*
vnica hæc illis spes est, vbi operum fiducia? Solam enim quum dicit, nul *tur testimoniis Au*
lam aliam relinquit. Bernardus verò, Et re vera, vbi tuta firmáque infir- *gustini & Bernar-*
mis requies & securitas, nisi in vulneribus Saluatoris? tātò illic securior *di.*
habito, quantò potentior est ad saluandum. Fremit mundus, premit cor- *Lib. ad Bo. 3. cap 5.*
pus, diabolus insidiatur: non cado, quia fundatus sum supra firmam pe *Sup can. serm. 61.*
tram. Peccaui peccatum graue. Turbatur conscientia: sed non perturba *In Psal Qui habit.*
bitur, quia vulnerum Domini recordabor. Postea ex his concludit, Me *serm. 15*
ritum proinde meum miseratio Domini. non sum planè meriti inops, *Ser. 13. in Canti.*
quandiu non fuerit ille inops miserationum. Quòd si misericordiæ Do- *Serm. 68.*
mini multæ, multus ergo peræque sum in meritis. Nunquid iustitias
meas cantabo? Domine meminero iustitiæ tuæ solius. Ipsa enim est &
mea, nempe factus est mihi iustitia à Deo. Item alibi, Hoc totum homi-
nis meritum, si totam spem ponat in eum qui totum hominem saluum
facit. Similiter vbi pacem sibi retinens, gloriam relinquit Deo: Tibi, in-
quit, illibata maneat gloria: mecum bene agitur si pacem habuero. Abiu
ro gloriam prorsus: ne si vsurpauero quod meum non est, perdam & ob
latum. Apertiùs etiam alio loco, De meritis quid solicita sit Ecclesia: cui
de proposito Dei firmior suppetit securiórque gloriandi ratio: Sic non
est quòd quæras, quibus meritis speremus bona, præsertim quum audias *Ezec. 36. 22. 39.*
apud Prophetam, Non propter vos faciā, sed propter me, dicit Dominus.
Sufficit ad meritum scire, quòd non sufficiant merita: sed vt ad meritum
satis est de meritis non præsumere, sic carere meritis satis ad iudiciū est.
Quod merita liberè vsurpat pro bonis operibus, ignoscendum consue-
tudini. In fine verò consilium eius fuit terrere hypocritas, qui pec-
candi licentia contra Dei gratiam proteruiunt: sicuti mox se explicat,
Fœlix Ecclesia cui nec merita sine præsumptione, nec præsumptio abs-
que meritis deest. Habet vnde præsumat, sed non merita. Habet meri-
ta, sed ad promerendum, non præsumendum. Ipsum non præsumere nō
ne promereri est? Ergo eò præsumit securiùs quò nō præsumit, cui ampla

materies gloriandi est, misericordiæ Domini multæ.

Comparatio puritatis Dei cum tota hominum iustitia, hîc & sect. 5.

4 Ita est sanè. Hoc vnicum salutis asylum, in quo respirare tutò possint, sentiunt exercitatæ conscientiæ, vbi cum Dei iudicio negotium est, nam si quæ lucidissimę videbantur noctu stellæ, splendorem suum perdunt solis aspectu, quid putamus vel rarissimæ hominis innocentiæ futurum, vbi ad Dei puritatem composita fuerit? Erit enim seuerissimũ illud examen, quod in abditissimas quasque cordis cogitationes penetrabit: & queadmodum ait Paulus, Reuelabit occulta tenebrarum, & abscondita cordium reteget: quod latitantem & restitantem conscientiam proferre coget omnia quæ nunc è memoria quoque nostra elapsa sunt. Vrgebit accusator diabolus, conscius omnium flagitiorum ad quæ perpetranda nos impulerit: illic nihil proderunt externæ bonorum operum pompę, quæ solæ nunc æstimantur: sola postulabitur voluntatis synceritas. Quare hypocrisis, non modò qua homo coram Deo sibi malè conscius, ostentare se apud homines affectat, sed qua sibi quisque coram Deo imponit (vt sumus ad nos palpandos adulandósque procliues) confusa concidet, vtcunque nunc plusquam temulenta audacia superbiat. Ad eiusmodi spectaculum qui sensum suum non dirigunt, suauiter quidem & placidè iustitiam sibi ad momentum adstruere possunt, sed quæ in iudicio Dei mox illis sit excutienda: non secus ac magnæ opes, per somnium cumulatæ, expergefactis euanescunt. Qui autem seriò, tanquam sub Dei conspectu, de vera iustitiæ regula quærent, illi certò comperient, omnia hominum opera, si sua dignitate censeantur, nihil nisi inquinamenta esse & sordes: & quæ iustitia vulgo habetur, eam apud Deum meram esse iniquitatem: quæ integritas censetur, pollutionem: quę gloria ducitur, ignominiam.

1. Cor. 4. 5.

5 Ab hac diuinæ perfectionis contemplatione ad nos sine blanditijs cæcóve amoris affectu respiciendos descendere ne pigeat. Mirum enim non est si tantopere cæcutiamus in hac parte, quum à pestilenti erga se indulgentia nemo nostrum caueat, quam in nobis omnibus naturaliter hærere clamat Scriptura. Cuique viro, inquit Solomo, recta est via in oculis suis. Item, Omnes viæ hominis mundæ videntur in oculis eius. Quid autem? an ista hallucinatione absoluitur? imò vero, (quemadmodum ibidem subiungit) Dominus ponderat corda: hoc est, dum homo ob externam quam præ se fert iustitiæ laruam se demulcet, interim Dominus latentem cordis impuritatem trutina sua examinat. Quum ergo talibus blandimentis adeò nõ proficiatur, ne illudamus nobis vltro in nostram perniciem. Quò autem nos probè excutiamus necessariò ad Dei tribunal reuocanda est nostra conscientia. Illius enim luce omnino opus est ad detegenda, quæ alioqui nimis profundè latent, prauitatis nostræ inuolucra. tum dilucidè demum perspiciemus quid ista valeant: longè abesse quin iustificetur coram deo homo, putredo & vermis, abominabilis & vanus: qui bibit tanquam aquas iniquitatem. Nam quis poneret mundum, de immundo conceptum semine? ne vnus quidem. Tum & idipsum experiemur, quod de se Iob dicebat, Si innocentem me ostendere voluero, os meum condemnabit me: si iustum, prauum comprobabit. Neque enim ad seculum vnum, sed ad omnia pertinet, quod Propheta olim de Israele querebatur, omnes quasi oues errasse, vnumquenque declinasse in viam suam. Siquidem omnes illic comprehẽdit ad quos peruentura esset redemptionis gratia. Atque eousque procedere debet istius examinis rigor, donec in plenã consternationem nos subegerit, eóque modo ad recipiendam Christi gratiam compararit. Fallitur enim qui putat se huius fruendæ esse capacem, nisi omnem priùs animi altitudinem deiecerit. Notum est illud, Deum superbos con-

Prou. 21. 2. & 16. 2.

Iob 15. 16.
Iob 14. 4.
Iob 9. 20.
Iesa. 53. 6.

bos confundere, humilibus dare gratiam. 1. Pet. 5. 5.

6 Quæ autem humiliãdi nostri ratio nisi vt toti inopes ac vacui Dei misericordiæ locum demus? Non enim humilitatem voco, siquid nobis residuum esse putamus. Et hactenus perniciosam hypocrisin docuerunt qui hæc simul duo iunxère, Humiliter de nobis sentiendum coram Deo, & iustitiam nostram aliquo loco habendam. Si enim contra quàm sentimus, cõfitemur coram Deo, improbè illi mentimur. sentire autem non possumus vt decet, quin prorsus quicquid videtur in nobis esse gloriosum conteratur. Quum ergo audis apud Prophetam, paratam esse salutem humili populo, deiectionem oculis superborum: primum cogita, ad salutem non paterẽ accessum nisi deposita omni superbiæ, & assumpta solida humilitate: deinde humilitatem illam non esse modestiam aliquã qua Domino de iure tuo pilũ cedas, (qualiter humiles vocantur coram hominibus qui nec se fastuosè efferunt, nec aliis insultant, quum tamen nonnulla excellentiæ conscientia nitantur) sed submissionẽ non simulatã animi seriò miseriæ inopiæque suæ sensu consternati. Sic enim vbique verbo Dei describitur. Quũ Dominus apud Sophoniam sic loquitur, Auferam de te exultantem, residuum faciam in medio populi tui afflictum & pauperem, & sperabunt in Domino: annon apertè demonstrat qui sint humiles? Nẽpe qui suæ paupertatis cognitione afflicti iacent. Contrà superbos vocat exultantes, quòd rebus prosperis læti homines soleãt exultare. Humilibus verò, quos saluare instituit, nihil facit reliquum, nisi vt sperent in Domino. Sic & apud Iesaiam, Ad quẽ aũt respiciam nisi ad pauperculũ & contritum spiritu, ac trementem sermones meos? Itẽ, Excelsus & sublimis, habitans æternitatẽ, & sanctum nomen eius in excelso & in sancto habitans, & cum contrito humilíque spiritu: vt viuificet spiritum humilium, & cor contritorum. Quum audis toties Contritionis nomen, intellige cordis vulnus, quod hominẽ humi prostratum attolli non sinat. Tali contritione vulneratũ esse cor tuũ decet, si velis cum humilibus, iuxta Dei sententiam, exaltari. Id si non fit, humi haberis potenti Dei manu in tuum pudorem & dedecus.

Verã humilitatem quã à nobis exigit Deus, non esse, nisi nos omni bono & iustitia penitus vacuos agnoscimus. Psal. 18. 28.

Sopho. 3. 11.

Iesa. 66. 2.

Idem 57. 15.

7 Ac verbis non contentus optimus Magister, in parabola velut in tabula, legitimæ humilitatis imaginem nobis repræsentauit. Publicanũ enim profert, qui procul stans nos oculos audẽs in cœlũ erigere, cũ multo planctu orat, Domine, propitius esto mihi peccatori. Ne putemus esse hæc fictæ modestiæ signa, quòd cœlum non audet intueri, nec propiùs accedere, quòd pectus plangendo peccatorem se fatetur: sed interioris affectus sciamus esse testimonia. Ex aduerso Pharisæum opponit, qui gratias agit Deo quòd non sit ex vulgo hominum, aut raptor, aut iniustus, aut adulter: quoniam bis ieiunaret in sabbatho, decimas daret omnium quæ possidebat. Aperta cõfessione agnoscit esse Dei donum quã habet iustitiam: sed quia iustum se esse confidit, discedit à facie Dei ingratus & odiosus. Publicanus suæ iniquitatis agnitione iustificatur. Hinc videre licet quanti sit humiliationis nostræ gratia coram Domino: vt non pateat suscipiendæ eius misericordiæ pectus, nisi omni propriæ dignitatis opinione prorsus vacuũ. Hæc vbi occupauit, illi claudit aditum. Quod ne cui dubium foret, cũ hoc mãdato dimissus est Christus à Patre in terram, vt euangelizaret pauperibus, mederetur contritis corde, prædicaret captiuis libertatem, clausis apertionem, consolaretur lugentes: daret illis gloriam pro cinere, oleum pro luctu pallium laudis pro spiritu mœroris. Secundum istud mandatum, nonnisi laborãtes & oneratos ad participandam suam beneficentiam inuitat. Et alibi, Non veni ad iustos vocandos, sed peccatores.

Veræ humilitatis exẽplum ostẽditur in Publicano. Luc. 18. 13.

Iesa. 61. 1.

Mat. 11. 28. & 9. 13.

Vt Christi vocationi locum demus, oportere à nobis facessere tũ arrogantiã tum securitatẽ. Vnde vtraque oriatur, & quomodo repellenda.

8 Ergo si Christi vocationi locum dare libet, facessat procul omnis

à nobis tum arrogantia, tum securitas. Illa ex stulta propriæ iustitiæ persuasione nascitur, vbi homo se habere aliquid putat, cuius merito apud Deũ commendetur. hæc etiam sine vlla operum persuasione esse potest. Multi enim peccatores, quia vitiorũ dulcedine inebriati, Dei iudiciũ nõ cogitant, tanquam veterno quodã obstupefacti iacent, ne aspirent ad oblatam sibi misericordiam. At verò non minus excutiendus talis torpor quàm abiicienda quævis nostri confidentia, quò expediti ad Christũ festinemus, quò vacui & ieiuni impleri ipsius bonis queamus. Nunquam enim illi satis cõfidemus, nisi de nobis penitus diffisi: nunquã in nobis satis animos erigemus, nisi prius in nobis deiectos: nunquam in ipso satis solabimur, nisi in nobis desolati. Gratiæ ergo Dei apprehendendæ ac obtinendæ, abiecta quidem prorsus nostri fiducia, freti verò sola bonitatis eius certitudine, idonei sumus, dum (vt ait Augustinus) nostra merita obliti, Christi dona amplectimur. quia si in nobis merita quæreret, nõ veniremus ad eius dona. Cui pulchrè succinit Bernardus, seruis infidis comparans superbos, qui meritis suis, vel minimum arrogant: quia laudem gratiæ per se transeuntis improbè retinent, perinde acsi paries radium se parturire dicat quem suscipit per fenestram. Ne longiùs hic immoremur, habeamus breuè sed generalé certámque regulã, eum ad participandos diuinæ misericordiæ fructus comparatum, qui seipsum non dico iustitia (quæ nulla est) sed vana ventosaq; iustitiæ imagine penitus exinaniuit. quia tantum quisque obiicit impedimenti Dei beneficentię, quantum in seipso acquiescit.

De ver. Apost. c. 8.
Serm. 13. in Cant.

Duo esse in gratuita iustificatione obseruanda. quorum pri⁹, vt Deo cõstet illibata sua gloria: explicatur hîc & sect. 2. (posterius sect. 3 4.) fit autẽ vbi solus ipse iustus agnoscitur: quia ad uersus Deum gloriã tur, qui in se gloriã tur.

Duo esse in gratuita iustificatione obseruanda. CAP. XIII.

ATQVE omnino quidem duo hîc præcipuè spectanda sunt, nempe vt Domino illibata constet ac veluti sarta tecta sua gloria, conscientiis verò nostris coram ipsius iudicio placida quies ac serena tranquillitas. Videmus quoties ac quam solicitè Scriptura nos hortetur ad reddendam soli Deo laudis confessionem, vbi de iustitia agitur. Atque adeò hunc finem Domino fuisse testatur Apostolus conferendæ nobis in Christo iustitiæ, vt suam ipse demonstraret. Mox verò qualis illa sit demonstratio subiungit, nempe si solus ille iustus cognoscatur, ac iustificans eum qui est ex fide Iesu Christi. Vide iustitiam Dei non satis illustrari nisi & solus censeatur iustus, & immerentibus iustitiæ gratiam communicet. Hac ratione vult omne os obturari, & obnoxium sibi reddi vniuersum mundum: quia quantisper habet homo quod in suam defensionem loquatur, Dei gloriæ nonnihil decedit. Sic apud Ezechielem docet quantopere ex recognitione nostræ iniquitatis nomen suum glorificemus. Recordabimini, inquit, viarum & omniũ scelerum quibus polluti estis: & displicebitis vobis in conspectu vestro, in omnibus malitiis quas commisistis. Et scietis quia ego Dominus, quũ benefecero vobis propter nomen meum: & non secundum scelera vestra pessima. Si hæc in vera Dei notitia continentur, vt propriæ iniquitatis conscientia attriti, nobis benefacere indignis illum reputemus: quid magno nostro malo tentamus vel vllam particulã ex ista gratuitæ benignitatis laude Domino suffurari? Similiter Ieremias dum clamat, Ne glorietur sapiés in sapientia sua, aut diues in diuitiis suis, aut fortis in fortitudine sua: sed qui gloriatur, in Domino glorietur. annon innuit de gloria Dei nonnihil deperire si in semetipso homo gloriatur? In hunc certè vsum Paulus verba illa accommodat, quum omnes salutis nostræ partes apud Christũ depositas esse tradit, vt nõnisi in Domino gloriemur. Significat enim contra Deum insurgere & tenebras obducere gloriæ eius quisquis

Rom. 3. 25.
Ezec. 20. 42.
Iere. 9. 23.
1. Cor. 1. 30.

vel tan-

vel tantillùm de suo se habere putat.

2 Ita est sanè: nunquam in ipso verè gloriamur, nisi nostra gloria penitus abdicati. Contra hoc habendum est catholicum theorema, aduersùs Deum gloriari quicunque in se gloriantur. Siquidem ita demum reddi obnoxium Deo mundum censet Paulus, dum prorsus adempta est hominibus quæuis gloriandi materia. Proinde Isaias, quum iustificationem Israel in Deo fore denuntiat, addit simul & laudem: quasi diceret, in hunc finem à Domino iustificari electos vt in ipso non alibi glorientur. Qualiter autem laudari nos in Domino conueniat, proximo versu docuerat: nempe vt iuremus esse in Domino iustitias nostras, & fortitudinem nostram. Obserua non exigi simplicem confessionem, sed iuramento confirmatam: ne ficta nescio qua humilitate defungendum putes. Neque hîc causetur quispiam se nequaquam gloriari, dum citra arrogantiam, propriam iustitiam recognoscit, talis enim æstimatio esse non potest quin fiduciam generet, nec fiducia quin gloriam pariat. Meminerimus ergo in tota iustitiæ disputatione finem hunc esse spectandum, vt illius laus penes Dominum solida integráque maneat. Quandoquidem in demonstrationem iustitiæ suæ gratiam suã teste Apostolo, in nos effudit, vt sit ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Christi. Vnde alio loco, quum docuisset, Dominum nobis salutem contulisse, quò nominis sui gloriam illustraret, postea, quasi idem repetens, subiicit, Gratia estis saluati, ac Dei dono, non operibus, ne quis glorietur. Et Petrus, dum admonet nos in spem salutis vocatos esse, vt virtutes enarremus eius qui è tenebris nos vocauit in admirabile lumen suum, haud dubiè vult ita personare in aure fidelium solas Dei laudes, vt alto silentio obruant omnẽ carnis arrogantiam. Summa hæc est, non posse hominem sibi vllam iustitiæ micam sine sacrilegio vendicare, quia tantundem ex diuinæ iustitiæ gloria decerpitur ac delibatur.

Rom.2.19
Isa.45.25
Rom.3.26
Ephes.1.6
Ephes.2.8
1.Pet.2.9

3 Iam si quærimus qua ratione serenari queat coram Deo conscientia, non aliam reperiemus quàm si gratuita nobis iustitia, Dei dono conferatur. Subeat semper illud Solomonis. Quis dicet, Mundaui cor meum? purificatus sum à peccato meo? Nemo est certè qui non infinita colluuie obruatur. In suam ergo conscientiam descendat vel perfectissimus quisque, & facta sua ad calculum vocet, quem tandem exitum habebit? An, quasi bene composita sibi sint cum Deo omnia, suauiter conquiescet, ac non potiùs diris tormentis lacerabitur, quum in se damnationis materiam, si ab operibus æstimetur, residere sentiet? Conscientiam, si Deum respicit, vel cum illius iudicio certam pacem habere necesse est, vel inferorum terroribus obsideri. Nihil ergo proficimus de iustitia disserendo, nisi eam statuerimus cuius stabilitate anima nostra in Dei iudicio fulciatur. Vbi habebit anima nostra quò & intrepida coram Dei vultu appareat, & inconcussa eius iudicium excipiat: tum sciamus demum nos non fictitiam iustitiam reperisse. Non ergo sine causa tantopere hac parte insistit Apostolus, cuius verbis agere quàm meis malo. Si ex Lege, inquit, promissio hæreditatis, exinanita est fides, abolita est promissio. Priùs infert, exinanitam & euacuatam esse fidem, si iustitiæ promissio operum nostrorum merita respiciat, aut ex Legis obseruatione pendeat. Nunquã enim in ea securè acquiescere quisquam posset: quando nunquam futurum est vt certò apud se quisquam statuat se Legi satisfecisse, vt certè nullus vnquam per opera plenè satisfacit. Cuius rei ne longè petantur testimonia, sibi quisq; testis esse potest, qui se recto oculo intueri volet. Atque hinc apparet in quàm profundos recessus & tenebricosos hominum mentes defodiat hypocrisis, dum tam securè sibi indulgent vt opponere suas blanditias non dubitent Dei iudicio: quasi iustitium quoddam illi

Prou.20.4
Secundum ex duobus quæ esse obseruanda in gratuita iustificatione dictũ fuit initio capitis: nempe vt conscientiis nostris corã Dei iudicio placida sit quies: exponitur, et sect.4.& 5.
Rom.4.14

indicerent. Fideles autem, qui syncerè seipsos excutiunt, longè alia solicitudo angit & excruciat. Igitur in omniũ animos subiret primùm hæsitatio, demum & desperatio: dum pro se quisque subduceret quanta debiti mole adhuc premeretur, quámque lõgè distaret ab imposita sibi conditione. En iam oppressam extinctámque fidem: non enim fluctuari, variare, sursum deorsum ferri, hæsitare, suspensum teneri, vacillare, desperare denique, fidere est: sed constanti certitudine ac solida securitate animum obfirmare, habereque vbi recumbas ac pedem figas.

4 Alterum quoque adiungit, irritam & euanidam fore promissionem. Si enim eius complementum à nostro merito dependet, quando tandem huc ventum fuerit vt Dei beneficentiam promereamur? Quinetiam secundum istud membrum ex priore consequitur: siquidem non implebitur promissio nisi iis qui fidem illi habuerint. Collapsa igitur fide, nulla vis promissionis residua erit. Ideo ex fide hæreditas, vt secũdùm gratiam ad stabiliendam promissionem. Abundè enim confirmata est dum sola Dei misericordia nititur: quia perpetuo nexu coniunctæ sunt inter se misericordia & veritas, hoc est, quæcunque Deus misericorditer pollicetur, fideliter quoque præstat. Sic Dauid, antequam salutem sibi ex Dei eloquio postulet, causam primùm statuit in eius misericordia. Veniant, inquit, ad me misericordię tuæ, salus tua secundùm eloquium tuũ. Et meritò: quia non aliunde ad promittendum inducitur Deus nisi ex mera misericordia. Itaque hîc spem totam sistere conuenit & velut profundè figere, non respectare ad nostra opera, quò ex illis subsidium aliquod petatur. Sic & Augustinus agendũ præcipit: ne hîc nouum aliquid dicere nos putes. In æternum, inquit, regnabit Christus in seruis suis. Hoc promisit Deus, hoc dixit Deus: si parum est, hoc iurauit Deus. Quia ergo non secundùm merita nostra, sed secundùm illius misericordiam firma est promissio: nemo debet cum trepidatione prædicare de quo non potest dubitare. Bernardus quoque, Quis poterit saluus esse? dicunt discipuli Christi. At ille, Apud homines impossibile hoc est, sed nõ apud Deum. Hæc tota fiducia nostra, hæc vnica cõsolatio, hæc tota ratio spei nostrę: sed de possibilitate certi, de voluntate quid agimus? Quis scit an odio vel amore dignus sit? Quis cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? Hîc iam planè fidem nobis subuenire necesse est: hîc oportet succurrere veritatem: vt quod de nobis latet in corde Patris, per Spiritum reueletur, & Spiritus eius testificans persuadeat cordibus nostris quòd filij Dei sumus. Persuadeat autem vocando & iustificando gratis per fidẽ: in quibus nimirum velut medius quidam transitus est ab æterna prædestinatione ad futuram gloriam. Breuiter sic colligamus, Scriptura non esse firmas Dei promissiones indicat, nisi certa conscientiæ fiducia arripiantur: vbicunque est dubitatio aut incertitudo, irritas fieri pronuntiat: rursum nihil quàm vacillare ac fluctuari pronuntiat si operibus nostris incumbunt. Ergo aut pereat nobis iustitia necesse est, aut ne veniant in considerationem opera, sed sola fides locum habeat, cuius isthęc natura est, aures arrigere, oculos claudere: hoc est, vni promissioni intentam esse, cogitationem auertere ab omni hominis vel dignitate vel merito. Ita impletur præclarum illud Zachariæ vaticinium, Quòd vbi deleta fuerit iniquitas terrę, vocabit vir amicum suum subter vineam, & subter ficum suam. Vbi Propheta innuit, non aliter vera pace frui fideles, quàm post impetratam peccatorum remissionem. Tenenda enim est analogia hæc in Prophetis vbi de Christi regno disserunt, externas Dei benedictiones quasi spiritualium bonorum figuras proponere. Vnde & Christus rex pacis & pax nostra vocatur: quia omnes conscientiæ agitationes sedat. Modus si quæritur, ad sacrificium, quo pacatus est Deus, venire necesse est:

Psal. 119.76

In Psal. 88. Tract. priore.

Ser. 5. in dedic. templi.

Ecclesiastes 9.1

1. Cor. 2.16

Zach 3.9

Isa. 9.6

Ephes. 2.14

quia

quia trepidare nunquam desinet quisquis non statuet sola illa expiatione propitiari Deum qua Christus iram eius sustinuit. Denique non alibi quàm in Christi redemptoris nostri terroribus pax nobis quærenda.

5 Sed quid obscuriore testimonio vtor? Negat vbique Paulus pacem vel tranquillum gaudium relinqui conscientijs, nisi statutum sit iustificari nos fide. Vnde autem illa certitudo, simul declarat, quum scilicet amor Dei in corda nostra diffusus est per Spiritum sanctum: acsi diceret non posse aliter sedari animas nostras nisi certò persuasi simus Deo nos placere. Vnde etiam alibi exclamat ex piorum omnium persona, Quis nos separabit ab amore Dei, qui est in Christo? quia ad minimam quanque auram trepidabimus, donec appulerimus ad portum illum: securi autem erimus in caligine mortis, quandiu se nobis pastorem Deus ostendet. Ergo quicunque garriunt nos fide iustificari, quia regeniti, spiritualiter viuendo iusti sumus, nunquam gustarunt gratiæ dulcedinem, vt Deum sibi propitium fore considerent. Vnde etiam sequitur, rite orandi modum nihilo magis eos scire quàm Turcas & profanas alias quaslibet Gentes. Neque enim, teste Paulo, vera est fides nisi dictet & suggerat suauissimum illud Patris nomen, imò nisi os nobis aperiat proferendo libero clamori, Abba, Pater. Quod alibi clariùs exprimit, In Christo nos habere audaciam & aditum in fiducia per fidem eius. Hoc certè non contingit regenerationis dono: quod vt mutilum semper est in hac carne, ita multiplicem dubitandi materiam in se continet. Quare ad remedium illud venire necesse est, vt statuant fideles non alio iure sperandam sibi esse hæreditatem regni cœlestis, nisi quia insiti in Christi corpus, iusti gratis reputantur. Nam quoad iustificationem res est mere passiua fides, nihil afferens nostrum ad conciliandam Dei gratiam, sed à Christo recipiens quod nobis deest.

Rom.5.1 *Rom.8.35* *Psal.32.4* *Rom.8.15* *Galat.4.6* *Ephes.3.12*

Quale initium iustificationis & continui progressus.

CAPVT XIIII.

QVO res dilucidior fiat, qualis possit esse toto vitæ decursu hominis iustitia, excutiamus: quadruplicem verò faciamus gradum. Homines enim aut nulla Dei agnitione præditi, in idololatria demersi sunt: aut sacramentis initiati, vitæ impuritate Deum, quem ore confitentur, factis abnegantes, titulo tenus sunt Christi: aut hypocritæ sunt, qui cordis nequitiam inanibus fucis tegunt: aut Spiritu Dei regenerati, veram sanctimoniam meditantur. In primis, quando naturalibus dotibus censendi sunt, à vertice capitis ad plantam vsque pedis scintilla boni nō reperietur: nisi forte volumus insimulare falsi Scripturam, dum hisce elogiis vniuersos filios Adam cōmendat, quòd prauo sint & præfracto corde, quòd omne figmētum cordis eorum malum sit à primis annis, quòd vanæ sint eorum cogitationes, quòd timorem Dei præ oculis non habeant, quòd nemo eorum intelligat aut requirat Deum. Breuiter quòd caro sint: quo nomine intelliguntur opera illa omnia quę enumerantur à Paulo, fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum cultus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissentiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, & quicquid fœditatis & abominationis excogitari potest. Hæc est dignitas scilicet cuius fiducia superbire debeant. Quòd siqui inter eos ea morum honestate pollent quæ speciem aliquam sanctitatis habeat inter homines: quia tamen scimus Deum non morari externum splendorem, ad fontem ipsum operum penetrandū est, siquid ipsa valere velimus ad iustitiam. Inspiciendum inquam penitus est, ex quo affectu cordis opera ista prodeant. Quanquam autem latissimus hîc

Diuisa oī Adę progenie in quatuor hominū genera, ostēditur nihil eos sanctitatis, aut iustitia habere. Primū aūt in ijs qui nulla Dei agnitione præditi, in idololatria demersi sunt (in quibus licet nōnunquā appareant egregiæ dotes, quæ sūt Dei dona, nihil tamē purū) id demōstratur hîc, et sec. 2.3.4.5.6 *Iere.17.9* *Gen.8.21* *Psa.94.11, et 14.2* *Gen.6.3* *Galat.5.19*

dicendi campus patet, quia tamen paucissimis verbis potest res expediri, sequar quantùm licebit in docendo compendium.

2 Principiò, non inficior esse Dei dona, quæcunque in incredulis apparent egregiæ dotes. Neque verò sic à sensu communi dissideo, nihil vt interesse contendam inter Titi & Traiani iustitiam, moderationem, æquitatem, ac Caligulæ, vel Neronis, vel Domitiani rabiem, intemperiem, sæuitiam: inter obscœnas Tiberij libidines, & Vespasiani hac in parte continentiam: ac (ne in singularibus aut virtutibus aut vitiis immoremur) inter iuris legúmque obseruationem ac contemptum. Tãtum enim est iusti & iniusti discrimen vt vel in mortuo illius simulachro appareat. Quid enim ordinatum restabit in mundo si hæc inter se confundamus? Itaque eiusmodi distinctionem inter honesta & turpia facinora nõ modo singulorum mentibus Dominus insculpsit, sed prouidentiæ quoque suæ dispensatione sæpe confirmat. Videmus enim vt multis præsentis vitæ benedictionibus prosequatur eos qui inter homines virtutem colunt. Non quòd externa illa virtutis imago minimum eius beneficiũ mereatur: sed ita placet illi approbare quãtopere cordi sit sibi vera iustitia, dum externam quoque & simulatam temporali remuneratione carere non patitur. Vnde sequitur quod nuper confessi sumus, Dei esse dona qualescunque istas virtutes aut virtutum potiùs imagines: quando nihil est vllo modo laudabile quod non ab ipso proficiscatur.

Lib 4. contra Iul. 3 Atqui nihilominus verum est quod Augustinus scribit, omnes à Dei vnius religione alienos, vtcunque ob virtutis opinionem admirabiles habeantur, non modò vlla remuneratione dignos, sed magis punitione: quòd pura Dei bona cordis sui pollutione cõtaminant. Etsi enim Dei instrumenta sunt ad conseruandam, iustitia, continentia, amicitia, temperantia, fortitudine, prudentia, hominum societatem: bona tamen hæc Dei opera pessimè exequuntur: quia non syncero boni studio, sed vel sola ambitione, vel amore sui, vel alio quouis obliquo affectu continentur à malè agendo. Quum ergo ab ipsa cordis impuritate, velut à sua origine corrupta sint, nõ magis inter virtutes ponenda erunt quàm vitia quę ob affinitatem ac similitudinem virtutis imponere solent. Deniq; quum perpetuum esse meminerimus recti finem, vt Deo seruiatur: quicquid aliò contendit, iam meritò amittit recti nomen. Quia ergo scopum non respiciunt quem Dei sapientia præscribit: tametsi officio bonum videtur quod agunt, fine tamen peruerso peccatum est. Constituit igitur, omnes Fabritios, Scipiones & Catones in illis suis præclaris facinoribus hoc peccasse, quòd quum fidei luce carerent, non ad eum finem ipsa retulerunt ad quem referre debuerunt: non fuisse ergo in illis veram iustitiam: quia non actibus sed finibus pensantur officia.

1. Ioh. 5.12 4 Præterea si verum est quod Iohannes ait, non esse vitam extra Filium Dei: qui partem in Christo non habent, quales quales sint, quicquid agant, vel moliantur, in exitium tamen æternæq; mortis iudicium toto cursu pergunt. Secundùm hanc rationem illud ab Augustino dictum est, Religio nostra iustos ab iniustis non operum, sed ipsa fidei lege discernit: sine qua quæ videntur bona opera, in peccata vertuntur. Quamobrẽ bellè idem ipse alibi, dum talium hominum studium erroneo cursui cõparat. Quò enim magis strenuè currit quis extra viam, eo longiùs à scopo recedit, ideóque fit miserior. Quare melius esse contendit in via claudicare, quàm extra viam currere. Postremò malas esse arbores constat, quãdo sine Christi cõmunicatione nulla est sanctificatio: pulchros ergo & aspectu speciosos, gustu etiam suaues fructus generare possunt: bonos nequaquam. Hinc facilè cernimus esse maledictũ, nec modò nullius ad iustitiam pretij, sed certi in damnationem meriti, quicquid cogitat, meditatur,

Lib. ad Bonif 3. c. 5.

Præfat. in Psal.

ditatur,perficit homo, antequam Deo per fidem reconcilietur. Et quid tãquam de re dubia disputamus, quum iam probatum sit testimonio Apostoli,impossibile esse vt sine fide quispiam placeat Deo? *Heb.11.6*

5 Sed probatio etiamnum apertior lucebit si naturali hominis conditioni Dei gratia eregione opponatur. Clamat enim vbique Scriptura, nihil in homine Deum reperire quo ad benefaciẽdum illi incitetur,sed gratuita sua benignitate illum præuenire.Quid enim ad vitã possit mortuus? Atqui dum sui cognitione nos illuminat, dicitur à morte suscitare,ac nouam creaturam facere Hoc siquidem titulo(pręsertim apud Apostolum)videmus sæpe Dei erga nos benignitatem cõmendari. Deus (inquit)qui diues est in misericordia, propter multã charitatem qua dilexit nos,etiam quum essemus mortui peccatis,conuiuificauit nos in Christo, &c. Alibi dum sub typo Abrahæ generalem fideliũ vocationem tractat, Deus est,inquit,qui viuificat mortuos,& vocat ea quæ nõ sunt tanquam sint.Si nihil sumus,quid quæso possumus? Quare arrogantiam istam validè retundit Dominus in historia Iob,in his verbis, Quis pręuenit me, & retribuam ei? omnia enim mea sunt.Quam sententiam explicãs Paulus eò confert,ne putemus nos aliquid ad Dominum afferre pręter merã inopiæ & vacuitatis ignominiam.Quare loco suprà citato,vt probet sola eius gratia,non operibus,in spem salutis nos peruenisse, allegat nos illius esse creaturas,quoniã regenerati sumus in Christo Iesu,ad bona opera quæ præparauit vt in illis ambulemus. Acsi diceret,Quis nostrûm iactet se sua iustitia Deum prouocasse, quum prima nostra ad bene agendum potentia ex regeneratione fluat? Vt enim natura conditi sumus,citiùs ex lapide oleum quàm ex nobis opus bonum exprimetur. Mirũ profectò si homo,tantæ ignominiæ damnatus,audet sibi adhuc reliquum aliquid facere. Fateamur ergo cum præclaro isto Dei organo,nos à Domino vocatos vocatione sancta:non secundùm opera nostra,sed secũdùm propositum ac gratiam eius : ac benignitatem dilectionémque erga nos Saluatoris nostri Dei apparuisse:quia non ex operibus iustitiæ quæ fecerimus nos,sed secundùm suam misericordiam saluos nos fecit:vt iustificati illius gratia,hæredes efficeremur vitæ æternæ. Hac confessione,omni iustitia vsque ad minimam particulam hominem spoliamus,donec sola misericordia in spem vitæ æternæ regeneratus fuerit: quando,si aliquid operum iustitia ad nos iustificandos confert, falsò dicimur gratia iustificari. Non exciderat sanè sibi Apostolus quum gratuitam asseruit iustificationem, qui alio loco argumentatur, gratiam iam non esse gratiam si quid opera valeant.Et quid aliud sibi vult Dominus,quum negat se venisse ad vocandos iustos, sed peccatores? Si soli peccatores admittuntur,quid per fictitias iustitias aditum quærimus? *Iohan.5.25* *Ephes.2.4* *Rom.4.17* *Iob 41.2* *Rom.11.35* *Ephes.2.10* *2.Tim.1.9* *Tit.3.4* *Rom. 11.6* *Matt.9.13*

6 Redit eadem mihi subinde cogitatio,periculum esse ne Dei misericordiæ sim iniurius,qui tanta anxietate in ea asserenda laborẽ, perinde acsi dubia obscuráve foret.Sed quoniã ea est nostra malignitas, quæ nunquam nisi validissimè depulsa, concedat Deo quod suum est, cogor paulò lõgiùs insistere.Quia tamen satis perspicua est in hac re Scriptura, eius potiùs verbis quàm meis pugnabo.Isaias,vbi describit vniuersale generis humani exitiũ,pulchrè ordinem restitutionis subtexit.Vidit Dominus,& malũ apparuit in oculis eius.Et vidit quia nõ est vir:& admiratus est,quia nõ est qui intercedat: & salutẽ posuit in brachio suo, & iustitia sua se cõfirmauit.Vbi sunt nostræ iustitiæ, si verũ est quod ait Propheta, neminem esse qui in recuperanda sua salute Domino opituletur ? Sic alius Propheta,vbi Dominum de reconciliandis sibi peccatoribus agentẽ inducit Desponsabo,inquit,te mihi in perpetuum in iustitia,iudicio,gratia & misericordia.Dicã misericordiam non cõsequutæ,Misericordiam *Isa.59.15* *Ose.2.19,& 23*

consequuta. Eiusmodi fœdus, quod primam nobis esse cum Deo cõiunctionem constat, si misericordia Dei nititur, nullum relinquitur iustitiæ nostræ fundamentum. Et verò intelligere ex iis qui hominem cum aliqua operum iustitia Deo obuiam procedere fingunt, cupiam, an omnino vllam iustitiam esse putent, nisi quæ fit accepta Deo. Id cogitare si insanum est: quid Deo gratum ab eius inimicis prodeat, quos totos cum omnibus suis factis auersatur? Omnes, inquam, nos esse capitales ac professos inimicos Dei nostri testatur veritas, donec iustificati in amicitiam recipimur. Si principium dilectionis est iustificatio quæ operum iustitię illam præcedent? Ita vt pestilentem illam arrogantiam auertat Iohannes, diligenter nos monet quomodo non priores eum dilexerimus. Et idipsum iam olim per Prophetam suum Dominus docuerat. Diligam, inquit, eos spontanea dilectione: quia cõuersus est furor meus. Operibus certè non instigatur, si sponte ad nos inclinauit se eius dilectio. Sed rude hominum vulgus nihil id aliud esse putat nisi quòd vt redemptionem nostram perageret Christus, nemo promeritus fuerit: vt autẽ redemptionis possessionem adeamus, operibus nostris adiuuari. Imò verò, vtcunque à Christo redempti simus, donec tamen vocatione Patris inserimur in illius communionem, & tenebræ & mortis hæredes & Dei aduersarij sumus. Non enim ab immunditiis nostris purgari nos & ablui Paulus docet Christi sanguine, nisi dum purgationem illam Spiritus in nobis efficit. Quod idem dicere volens Petrus, declarat Spiritus sanctificationem valere in obedientiam, & aspersionem sanguinis Christi. Si Christi sanguine in purificationem per Spiritum aspergimur, ne putemus alios nos esse ante huiusmodi irrigationem, quàm est sine Christo peccator. Maneat ergo illud, principium nostræ salutis, esse quandam velut à morte in vitam resurrectionem: quia vbi propter Christum nobis datum est in eum credere, tunc incipimus demum transire à morte in vitam.

Rom. 5.6 *Coloss. 1.22* *1. Ioh 4.10* *Oseæ 14.5* *1. Cor. 6.11* *1. Pet. 1.2*

7 Sub hac ratione, qui secundus & tertius in diuisione suprà posita notatus fuit hominum ordo comprehenditur. Conscientiæ enim impuritas vtrosque nondum esse Dei Spiritu regeneratos arguit. Rursum autem, regenerationem in eis nullam esse, hoc defectum prodit fidei. Vnde liquet Deo nondum reconciliatos, nondum in eius conspectu iustificatos: quando ad hæc bona nisi per fidem non peruenitur. Quid pariant peccatores à Deo alienati, nisi illius iudicio execrabile? Hac quidem stolida confidentia cùm impij omnes turgent, tum præsertim hypocritæ, quòd vtcunque totum cor suum obscœnitate scatere norint: siqua tamẽ edunt speciosa opera, digna æstimant quæ Deus non aspernetur. Hinc perniciosus ille error, quòd sceleratæ & nefariæ mentis conuicti, adigi tamen nequeunt vt se iustitia vacuos fateantur: sed iniustos se agnoscentes, quia inficiando non sunt, iustitiam tamen nonnullam sibi arrogãt. Hanc vanitatem egregiè Dominus refutat per Prophetam. Interroga, inquit, Sacerdotes dicens, Si tulerit homo carnem sanctificatam in ora vestimenti sui, & panem aut alium cibum admouerit, nunquid sanctificabitur? Responderunt autem Sacerdotes, Non. Et dixit Haggæus, Si tetigerit pollutus in anima aliquid horum, nonne contaminabitur? Responderunt Sacerdotes, Contaminabitur. Dixit Haggæus: Sic populus iste ante faciem meam, dicit Dominus: & sic omne opus manuum eorum, & omnia quæ obtulerint mihi, contaminata erunt. Vtinam hæc sententia vel plenam fidem posset obtinere apud nos, vel memoriæ probè insidere. Nemo enim est quanlibet alioqui tota vita flagitiosus, qui persuadere sibi sustineat quod hîc Dominus clarè pronuntiat. Simulac nequissimus quisque vno vel altero Legis officio perfunctus est, non dubitat sibi iustitiæ loco acceptum ferri: at Dominus reclamat, nullam inde acquiri

Hîc & sect. 8. ostẽditur in secũdo, & tertio genere hominum (quod in primo demonstratum fuit hactenus) nihil scilicet eos iustitiæ habere qui Sacramentis initiati, titulo tenus sunt Christiani, Deum factis abnegantes: item hypocritas, qui cordis nequitiam inanib⁹ fucis tegunt.

Hagg. 2.12

san-

sanctificationem nisi corde priùs bene purgato. Neque eo cõtentus, contaminari cordis impuritate quæcunque à peccatoribus prodeunt opera, asseuerat. Facessat ergo nomen iustitiæ ab his operibus, quæ pollutionis ore Domini damnantur. Et quàm eleganti similitudine illud demõstrat? poterat enim obiectari, sanctum inuiolabiliter esse quod Dominus præcepisset. Ipse verò contrà opponit, nihil mirum esse si quæ sanctificata sunt in Lege Domini, improborum spurcitia contaminantur: quum sacrum attrectando, immunda manus profanet.

8 Eandem enim causam egregiè apud Isaiam persequitur, Ne offeratis, inquit, sacrificium frustra: incensum abominatio est mihi: Calẽdas & solennitates vestras odit anima mea: facta sunt mihi molesta: laboraui sustinens. Quum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis: quum multiplicaueritis orationem, non exaudiam: manus enim vestræ plenæ sunt sanguine. Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum. Quid istuc sibi vult quòd Dominus ita nauseat ad obsequium suæ Legis? Imò verò nihil hic respuit quod sit ex germana Legis obseruatione: cuius initium esse vbique docet, syncerum sui nominis timorem. Illo sublato non modò nugæ sunt quæcunque illi offerun tur, sed fœtidæ abominandæque sordes. Eant nunc hypocritæ, & inuolutam corde prauitatem retinentes, Deum operibus studeant demereri. Atqui magis ac magis hoc modo irritabunt. Execrabiles enim illi sunt impiorum victimæ: sola rectorum oratio accepta est illi. Constituimus ergo extra dubium, quod vulgatissimum esse debet mediocriter in Scripturis exercitatio, quæ vel summo splendore conspicua sunt opera in hominibus nondum verè sanctificatis, tam procul abesse à iustitia coram Domino, vt peccata censeantur. Ac proinde verissimè illi qui non conciliari personæ apud Deum gratiam per opera tradiderunt: sed econuersò tum placere demum opera vbi persona gratiam priùs in Dei conspectu inuenerit. Religiosèque est obseruandus hic ordo ad quem Scriptura nos manu ducit. Respexisse Dominum ad Abel scribit Moses, & ad opera eius. Vides vt Dominum hominibus propitium designet antequam ad eorum opera respiciat? Quare purificationem cordis præcedere oportet, vt quæ à nobis prodeunt opera benignè à Deo excipiãtur: quia semper viget illa Ieremiæ sententia, oculos Dei respicere veritatem. Porrò solam fidem esse qua corda hominum purificantur, Spiritus sanctus per os Petri asseruit: vnde constat primum esse in vera viuáque fide fundamentum.

Isa. 1.13.
Vide cap. 58
Prou. 15.8
Aug. lib. De pæni. & Greg. cuius verba referuntur 3. quæst. 7.
Gen. 4.4
Act. 15.6
Ierem. 5.3

9 Inspiciamus nunc quid habeant iustitiæ quos in ordine quarto posuimus. Fatemur, dum nos intercedente Christi iustitia sibi reconciliat Deus, ac gratuita peccatorum remissione donatos pro iustis habet: cum eiusmodi misericordia cõiunctam simul esse hanc eius beneficentiam, quòd per Spiritum suum sanctum in nobis habitat, cuius virtute concupiscentiæ carnis nostræ magis ac magis indies mortificantur: nos verò sanctificamur, hoc est consecramur Domino in veram vitæ puritatem, cordibus nostris in Legis obsequium formatis. Vt hæc sit præcipua nostra voluntas, voluntati eius seruire, ac eius duntaxat gloriam modis omnibus prouehere: enimuero etiam dum sancti Spiritus ductu in viis Domini ambulamus, ne tamen nostri obliti animos tollamus, remanẽt imperfectionis reliquiæ, quæ nobis humilitatis argumentum præbeant. *Non est iustus, ait Scriptura, qui faciat bonum & non peccet. Qualem ergo iustitiam ex suis operibus etiamnum obtinebunt? Primùm dico, quod optimum ab illis proferri potest, aliqua tamen semper carnis impuritate respersum & corruptum esse, ac tanquam aliquid fæcis admixtum habere. Seligat, inquam, ex tota sua vita sanctus Dei seruus quod in

**1. Reg. 8 46*
Hìc & sect. 10. 11. probatur demum, etiam Dei filios verè Spir. tu eius regeneratos (quod erat quartum genus hominũ in diuisione posita initio capitis) non posse vlla suorum operũ iustitia corãDei iudicio stare: quia nullum ab illis proferri potest bonũ opus, quod nõ sit aliqua carnis impuritate resper-

sum, itaq; dãnabile: deinde, si tale aliquod daretur, vnum tamen peccatum satis est ad delendã omnem memoriam prioris iustitiæ.

eius cursu maximè eximium se putabit edidisse, bene reuoluat singulas partes: deprehendet proculdubio alicubi quod carnis putredinem sapiat, quando nunquam ea est nostra alacritas ad bene agendum quæ esse debet, sed in cursu retardando multa debilitas. Quanquam non obscuras esse maculas videmus quibus respersa sint opera sanctorum, fac tamen minutissimos esse næuos duntaxat: sed an oculos Dei nihil offendent, coram quibus ne stellæ quidem puræ sunt? Habemus, nec vnum à sanctis exire opus, quod si in se censeatur, non mereatur iustam opprobrij mercedem.

10 Deinde etiam si fieri posset vt aliqua nobis essent omnino pura absolutáque opera, vnum tamen peccatum satis est ad delendam extinguendámque omnem memoriam prioris iustitiæ, vt ait Propheta. Cui & Iacobus consentit, Qui offendit (inquit) in vno, factus est omnium reus. Iam quum hæc vita mortalis nunquam à peccato pura sit aut vacua, quicquid iustitiæ à nobis comparatum foret, id sequentibus identidem peccatis corruptum, oppressum & perditum, in conspectum Dei non veniret, nec in iustitiam nobis imputaretur. Deniq; vbi de operum agitur iustitia, non opus Legis respiciendum est, sed mandatum Ideo si ex Lege iustitia quæritur, frustra vnum aut alterum opus proferamus: sed necessaria est perpetua Legis obedientia. Quare illam, de qua loquuti sumus, peccatorum remissionem non semel (vt multi stolidè opinantur) nobis in iustitiam Deus imputat, vt impetrata præteritæ vitæ venia, postea in Lege iustitiam quæramus: quod nihil quàm in spem falsam inductos rideret ac luderet. Quum enim perfectio nulla obtingere nobis possit quandiu hac carne induti sumus, Lex autem mortem ac iudicium omnibus denuntiet qui non integram iustitiam opere præstiterint: habebit semper quo nos accuset reósque agat, nisi contrà occurreret Dei misericordia, quæ assidua peccatorũ remissione nos subinde absolueret. Quare id semper constat quod principio diximus, Si ipsi ex nostra dignitate æstimamur, quicquid meditemur aut moliamur, nos tamen cum omnibus nostris conatibus & studiis morte & interitu dignos esse.

Ezech. 18. 24
Sam. 2. 10

11 Duobus his fortiter insistendũ, nullum vnquam extitisse pij hominis opus, quod si seuero Dei iudicio examinaretur, non esset damnabile. Adhæc si tale aliquod detur (quod possibile homini non est) peccatis tamen, quibus laborare authorem ipsum certum est, vitiatum ac inquinatum gratiam perdere: atq; hic præcipuus est nostræ disputationis cardo. Nam de principio iustificationis nihil inter nos & saniores scholasticos pugnæ est, quin peccator gratuitò à damnatione liberatus, iustitiam obtineat, ídque per remissionem peccatorum, nisi quod illi sub vocabulo iustificationis renouationem comprehendunt, qua per Spiritũ Dei reformamur in Legis obediẽtiam: iustitiam verò hominis regenerati sic describunt, quod homo per Christi fidem Deo semel reconciliatus, bonis operibus iustus censeatur apud Deum, & eorum merito sit acceptus. Verùm Dominus contrà, se fidem imputasse Abrahæ in iustitiam pronuntiat, non eo tempore quo idolis adhuc seruiebat, sed quum multis iam annis vitæ sanctitate excelluisset. Diu ergo coluerat Abraham Deum ex puro corde, & eam Legis obedientiam præstiterat quæ ab homine mortali præstari potest: habet tamen adhuc repositam in fide iustitiã. Vnde colligimus, secundùm Pauli ratiocinationem, non ex operibus. Similiter quum apud Prophetam dicitur, Iustus ex fide viuet: non de impiis & prophanis habetur sermo, quos Dominus ad fidem conuertendo iustificet: sed oratio ad fideles dirigitur, & iis vita promittitur ex fide. Paulus quoque omnem scrupulum soluit, quum pro cõfirmatione illius sententiæ istũ Dauidis versiculum sumit, Beati quorũ remissæ sunt iniquitates. Certum

Rom. 4. 13
Habac. 2. 4
Rom. 4. 7
Psal. 32. 1

est

est verò Dauidem non de impiis,sed de fidelibus loqui, qualis ipse erat: quia ex conscientiæ suæ sensu loquebatur. Ergo hanc beatitudinem non semel habere,sed tota vita tenere nos oportet. Postremò legationem de gratuita cum Deo reconciliatione non in vnum aut alterum diem promulgari,sed perpetuam in Ecclesia esse testatur. Proinde non aliã iustitiam ad finem vsque vitæ habent fideles quàm quæ illic describitur. Manet enim perpetuò mediator Christus, qui Patrem nobis reconciliet: ac perpetua est mortis eius efficacia:nẽpe ablutio,satisfactio,expiatio,perfecta denique obedientia,qua iniquitates omnes nostræ conteguntur. Nec Paulus ad Ephesios dicit nos initium salutis habere ex gratia,sed per gratiam saluatos esse,non ex operibus:ne quis glorietur. *2.Cor.5.18* *Ephes.2.8*

12 Quæ ad euadendum subterfugia quærunt hic Scholastici, eos non expediunt Aiunt non tanti,esse intrinseca dignitate bona opera vt ad iustitiam comparandam sufficiant: sed hoc acceptantis esse gratiæ, quòd tantùm valent. Deinde,quia fateri coguntur iustitiam operum hic semper esse imperfectam, concedunt nos, quandiu viuimus,remissione peccatorum indigere, qua defectus operum suppleatur, sed delicta quæ committuntur operibus supererogationis compensari. Acceptantem enim quam vocant gratiam non aliam esse respondeo quàm gratuitam eius bonitatem,qua nos in Christo complectitur Pater:dum innocentia Christi nos induit, eámque fert nobis acceptam, vt eius beneficio pro sanctis,puris & innocentibus nos habeat. Iustitiam enim Christi (quæ vt vna perfecta est,ita sola Dei cõspectum sustinere potest) pro nobis sisti oportet,ac iudicio repræsentari velut sponsorem. Hac nos instructi assiduam peccatorum remissionem in fide obtinemus. Huius puritate velatæ nostræ sordes & imperfectionum immunditiæ,non imputantur: sed velut sepultæ conteguntur,ne in iudicium Dei veniant:donec hora adueniat, qua confecto in nobis ac planè extincto veteri homine, diuina bonitas nos in beatam pacem cum nouo Adam recipiet: vbi diem Domini expectemus,quo in gloriã cœlestis regni,receptis incorruptis corporibus,transferamur. *Refutantur hic & sect.1 ... subterfugia Papistarũ de iustitia operum,& præcipue horrendũ portentum Operum supererogationis.*

13 Hæc si vera sunt,nulla certè nostra opera nos ex se Deo acceptos gratiosósque reddere queunt:ac ne ipsa quidem placere,nisi quatenus homo, iustitia Christi opertus, Deo placet, & vitiorum suorum remissionem obtinet. Non enim certis operibus promisit Deus vitæ mercedem: sed tantùm pronunciat, qui fecerit hæc victurum:maledictionem illam celebrem opponens contra omnes eos qui non perstiterint in omnibus. Quibus abunde refellitur commentum partialis iustitiæ,vbi non alia iustitia admittitur in cœlis quàm integra Legis obseruatio. Neque verò solidius est quod garrire solent de sufficienda per supererogationis opera compensatione. Quid enim?annon eò semper redeunt vnde iam sunt exclusi? eum qui ex parte Legem seruat, eatenus iustum operibus esse? Quod illis nemo sani iudicij concesserit,nimis impudenter pro confesso assumunt. Toties testificatur Dominus nullam se agnoscere operum iustitiam,nisi in perfecta Legis suæ obseruatione. Quæ est improbitas, quũ ea deficiamur, ne videamur omni gloria spoliati, hoc est prorsus Deo cessisse, nescio quibus paucorum operum frustulis nos iactare, & quod deest,redimere per alias satisfactiones conari? Satisfactiones iam potenter dirutæ suprà fuerunt,vt ne per somnium quidem venire nobis in mẽtem debeant. Tantùm dico,eos qui sic ineptiunt,minimè reputare quàm res sit coram Deo execrabilis, peccatum: intelligerent enim profectò, totam hominum iustitiam in vnum cumulum coactam, vnius compensationi parem esse non posse. Videmus nanq; hominem vno delicto sic à Deo abiectum fuisse & abdicatũ, vt simul omnem recuperandę sa- *Leuit.18.5* *Gen.3.17*

lutis rationem perdiderit. Sublata est igitur satisfactionis facultas, quâ qui sibi blandiuntur, nunquam certè Deo satisfacient: cui nihil gratum acceptúmve est quod ab inimicis suis profectum sit. Inimici porrò sunt omnes quibus imputare peccata instituit. Tecta igitur & remissa peccata nobis antè oportet quàm ad vllum opus nostrum Dominus respiciat. Ex quo sequitur gratuitam esse peccatorum remissionem: quam scelerate blasphemant qui satisfactiones vllas ingerunt. Nos ergo, exemplo

*Philip.*3.13 Apostoli, quæ retro sunt obliuiscentes, ad ea autem pergentes quæ ante nos sunt, curramus in stadio nostro, tendentes ad palmam supernæ vocationis.

*Luc.*17.10 14 Iactare verò supererogationis opera, quomodo cum illo conuenit quod nobis præceptum est, vt quum fecerimus quæcunque præcipiuntur nobis, dicamus nos seruos esse inutiles, nec plus fecisse quàm quod debuimus? Dicere coram Deo, non est simulare aut mentiri: sed quod pro certo habeas apud te constituere. Iubet itaque Dominus nos syncerè sentire, & nobiscum reputare, nulla sibi præstare gratuita officia, sed debitas operas reddere. Et meritò: serui enim sumus tot obsequiis defœnerati quot defungi non possumus, etiamsi omnes nostræ cogitationes omniáque membra in Legis officia, verterentur. Ideóque quod ait, Quum feceritis quæcunque præcipiuntur vobis: perinde valet acsi plusquam omnes hominum iustitiæ vnius forent. Nos ergo (quorum nemo non longissimè abest ab ista meta) quomodo audeamus gloriari nos cumulum addidisse ad iustam mensuram? Nec est quòd excipiat quispiam, nihil obstare quominus vltra necessaria officia prodeat eius studium qui à necessariis aliqua in parte cessat. Sic enim penitus habendum, nihil nobis vel quod ad Dei cultum, vel quod ad dilectionem conferat, in mentem venire posse, quod non sub Dei Lege comprehẽdatur. Quòd si pars est Legis: ne voluntariam liberalitatem iactemus, vbi astringimur necessitate.

15 Atque in hanc rem intempestiuè allegatur illa Pauli gloriatio,

*1.Cor.*9.1 Quòd inter Corinthios iure suo sponte cesserit, quod licebat alioqui, si

*Ibid.*12 libuisset, vsurpare: nec illis tantùm impenderit quod ex officio debebat, sed gratuitam operam vltra officij finem largitus sit. Atqui animum aduertere conueniebat ad rationem illic signatam, hoc fecisse ne infirmis offendiculo foret. Venditabant enim se hoc benignitatis lenocinio mali fraudulentíque operarij, quò & fauorem fonticis suis dogmatibus cõciliarent, & odium conflarent Euangelio: vt necesse Paulo fuerit, vel in periculum accersere Christi doctrinam, vel eiusmodi artibus obuiare. Agedum, si res est homini Christiano media, offendiculum incurrere, quum abstinere liceat, fateor Apostolum aliquid Domino supererogasse: sin hoc ipsum iure requirebatur à prudenti Euangelij dispensatore, dico fecisse quod debebat. Denique etiamsi talis causa non apparet, verum tamen semper est illud Chrysostomi, nostra omnia eandem habere cõditionem cum seruorum peculiis, quæ iure suo deberi Domino constat.

*Luc.*17.7 Neque id dissimulauit Christus in parabola: interrogat enim quam gratiam habituri simus seruo, vbi tota die vario labore exercitatus ad nos vesperi redierit. Atqui fieri potest vt maiore industria incubuerit quàm ausi fuissemus exigere. Esto: nihil tamen fecit quod non ex conditione seruitutis deberet: quia cum tota sua facultate noster est. Taceo quales sint supererogationes quas isti venditare Deo volunt: nugæ enim sunt quas neque ipse vnquam imperauit neque approbat, nec quum reddenda erit apud se ratio, acceptas feret. Hac demum significatione concedemus esse supererogationis opera, vtpote de quibus apud Prophetam di-

*Isa.*1.12 ctum est, Quis quæsiuit hæc de manibus vestris? Sed meminerint quid &

alibi

alibi dicatur de iis, Quare appenditis argentum veſtrum, & non pani- *Ibid.5.2*
bus? laborem veſtrum inſumitis, & non in ſaturitate? Non eſt quidem valde laborioſum otioſis iſtis Rabbinis hæc ſub vmbra in mollibus cathedris diſputare: at quum ſummus ille iudex pro tribunali ſederit, euaneſcere ventoſa huiuſmodi placita oportebit. Hoc hoc quærendum erat, quam ad eius tribunal defenſionis fiduciam afferre, non quid in ſcholis & angulis fabulari poſſumus.

Duæ peſtes depellendæ ex animis noſtris, cum de operibus agitur.

16 Duæ ſunt potiſſimùm nobis abigēdæ hac parte ex animis peſtes: ne quid in operum iuſtitia fiduciæ ponant, ne quid illis gloriæ adſcribāt. Fiducia qualibet nos paſſim depellunt Scripturæ, quum docent iuſtitias omnes noſtras fœtere in Dei cōſpectu, niſi à Chriſti innocentia bonum odorem ducant: nihil quàm irritare Dei vltionem poſſe, niſi miſericordiæ eius indulgentia ſuſtineantur. Ita porrò nihil reliquū nobis faciunt, niſi vt iudicem noſtrum deprecemur, cum illa Dauidis confeſſione, Neminem iuſtificatum iri coram ipſo, ſi rationem à ſeruis ſuis repoſcat. *Pſal.142.2*
Vbi autem Iob dicit, Si impiè egi, væ mihi: ſi autem iuſtè, nec ſic erigam *Iob.10.15*
caput: quanquam reſpicit ad ſummam illam Dei iuſtitiam, cui ne Angeli quidem reſpondent: ſimul tamen oſtendit, vbi ad Dei iudicium venitur, nihil reſtare cunctis mortalibus niſi vt obmuteſcant. Non enim eò tantùm pertinet quod cedere vltrò malit quàm cum rigiditate Dei periculoſè certare: ſed ſignificat non aliam ſenſiſſe eum in ſeipſo iuſtitiam, quàm quæ primo momento eſſet à facie Dei collapſura. Exacta fiducia gloriationem quoque omnem faceſſere neceſſe eſt. Quis enim iuſtitiæ laudem aſſignet operibus, quorum confidentia trepidet à Dei cōſpectu? Veniendum ergo quò nos vocat Iſaias, vt in Deo laudetur ac glorietur *Iſa.46.26*
omne ſemen Iſrael: quia veriſſimum eſt quod alibi dicit, nos plantationē *Iſa.61.3*
eſſe gloriæ Dei. Ritè ergo tum purgatus erit animus, quum nec in fiducia operum vlla ex parte recumbet, nec in gloria exultabit. Ad falſæ autem & mendacis iſtius fiduciæ flatum ſtultos homines hic error animat, quòd ſuæ ſalutis cauſam in operibus ſemper locant.

Quatuor genera cauſarum in ſalute noſtra cōſtituenda ponuntur, & declarantur ex Scriptura: oſtenditur autē nullam illic operū eſſe rationem.

17 Verùm, ſi quatuor cauſarum genera reſpicimus, quæ in rerū effectu conſiderare præcipiunt philoſophi, nullum eorum reperiemus operibus in conſtituenda ſalute noſtra cōuenire. Efficientem enim vitę æternæ nobis comparandæ cauſam vbique Scriptura prędicat Patris cœleſtis miſericordiam, & gratuitā erga nos dilectionem: materialem verò, Chriſtum cum ſua obedientia, per quam nobis iuſtitiam acquiſiuit: formalem quoque vel inſtrumentalem quam eſſe dicemus niſi fidem? Atque tres ſimul iſtas vna ſententia comprehendit Iohannes, quum dicit, Sic Deus dilexit mundum vt Filium vnigenitum daret: vt omnis qui credit in eum *Iohan.3.6*
non pereat, ſed habeat vitam æternam. Porrò finalem teſtatur Apoſtolus eſſe, & diuinæ iuſtitiæ demonſtrationem, & bonitatis laudem: vbi & alias tres diſertis verbis commemorat. Sic enim ad Romanos loquitur, O- *Rom.3.23*
mnes peccauerunt, & egent gloria Dei: iuſtificantur autem gratis ipſius gratia: hîc habes caput & primum fontem, quòd Deus nos gratuita miſericordia complexus eſt. Sequitur, Per redemptionem quæ eſt in Chriſto Ieſu: hîc habes veluti materiem qua nobis iuſtitia cōficitur. Per fidem in ſanguine ipſius: hîc cauſa inſtrumentalis oſtenditur, qua Chriſti iuſtitia nobis applicatur. Poſtremò ſubiungit finem, quum dicit, In demonſtrationem iuſtitiæ ipſius, vt ſit ipſe iuſtus, & iuſtificans eum qui eſt ex fide Chriſti. Atque (vt obiter quoque denotet iuſtitiam hinc reconciliatione conſtare) nominatim ponit, Chriſtum datum eſſe in reconciliationem. Sic & primo ad Epheſios capite docet nos recipi à Deo in gratiā ex mera miſericordia: id fieri Chriſti interceſſione: fide apprehēdi: *omnia in hūc *Epheſ.1.6.*
finem, vt diuinæ bonitatis gloria ad plenum eluceat. Quum videamus *2.nā ver.4.ſanctificatio*

dicitur finis electionis & vocationis: proximus scilicet, non tamen præcipuus.

omnes salutis nostræ particulas ita extra nos constare, quid est quod iam operibus vel confidamus vel gloriemur? Nec de efficiente, nec de finali controuersiam nobis mouere possunt vel coniuratissimi diuinæ gratiæ hostes, nisi totam Scripturam abnegare velint. In materiali & formali fucum faciunt, quasi dimidiatum cum fide Christíque iustitia locum opera nostra teneant. Sed id quoque Scriptura reclamante, quæ & Christũ nobis esse in iustitiam & vitam simpliciter affirmat, & hoc iustitiæ bonum sola fide possideri.

Hic & sec. 19. 20. tractatur, quomodo sit accipiẽdum, quod aliquãdo sancti se confirmãt innocentiæ integritatísq; suæ memoria: ostenditurq; nullo modo id derogare gratuitæ iustitiæ in Christo.

18 Quòd autem innocentiæ integritatísque suæ memoria sæpiusculè sancti se confirmant ac consolantur, nec etiam ab ea prædicanda interdum abstinent, id fit bifariam: vel quòd bonam suam causam cum mala impiorum causa comparando, securitatem inde victoriæ concipiunt, non tam suæ iustitiæ commendatione quàm iusta meritáque aduersariorũ damnatione: vel quòd etiam sine aliena comparatione dum se coram Deo recognoscunt, nonnullam illis & consolationem & fiduciam affert propriæ conscientiæ puritas. De priore ratione postea videbimus: nunc de posteriore breuiter expediamus, quomodo cum eo conueniat quod suprà diximus, nulla esse in Dei iudicio operũ fiducia subnitendum, nulla eorum opinione gloriandum. Hæc porrò conuenientia est, quòd sancti, quum de fundanda constituendáque salute sua agitur, citra operum respectum in solam Dei bonitatem oculos intendunt. Neque ad eam modò ante omnia, tanquam ad beatitudinis principium, se conuertunt: sed tanquam in complemento conquiescunt. Sic fundata, erecta, stabilita conscientia operum quoque consideratione stabilitur: quatenus scilicet testimonia sunt Dei in nobis habitantis ac regnantis. Quando igitur isthæc operum fiducia locum non habet, nisi totam priùs animi fiduciam in misericordiam Dei reieceris, non debet illi videri contraria vnde pendet. Quare dum operum fiduciam excludimus, hoc volumus duntaxat, ne mens Christiana ad operum meritum, velut ad salutis subsidium, reflectatur: sed penitus resideat in gratuita iustitiæ promissione. Non vetamus autem ne diuinæ erga se beneuolentiæ signis hanc fidem fulciat & confirmet. Nam si dum memoria repetuntur quæcunque in nos dona Deus contulit, sunt nobis quodammodo instar radiorum diuini vultus, quibus illuminemur ad summam illam bonitatis lucem contemplandam: multò magis bonorum operum gratia, quę Spiritum adoptionis nobis datum commonstrat.

19 Quum igitur à conscientiæ innocentia fidem suam confirmant sancti, & exultandi materiam sumunt, nihil aliud quàm à fructibus vocationis se in filiorum locum à Domino cooptatos esse reputant. Quod
Prou. 14. 26 ergo à Solomone traditur, in timore Domini esse firmam securitatem:
Gen 24. 40 quòd interdum hanc obtestationem sancti vsurpant quo exaudiantur à
2. Reg. 20. 3 Domino, se ambulasse coram facie eius in integritate & simplicitate: locum in iaciendo firmandæ conscientiæ fundamento nullum habent: sed tum demum valent si à posteriori sumuntur: quia & nullibi est timor ille qui securitatem plenam offirmare queat: & sancti sibi talis integritatis conscij sunt cui multæ carnis reliquiæ adhuc sunt permixtę. Sed quoniã ex regenerationis fructibus, habitantis in se Spiritus sancti argumentum capiunt, inde se non mediocriter ad expectandum in omnibus necessitatibus Dei auxilium confirmant, quum in re tanta patrem experiuntur. Ac ne id quidem possunt, nisi primùm Dei bonitatem, nulla alia quàm promissionis certitudine obsignatam, apprehenderint. Nam si illã æstimare incipiunt à bonis operibus, nihil erit incertius, nec magis infirmum: quandoquidem si per se opera æstimentur, non minus iram Dei sua imperfectione arguent, quàm vtcunque inchoata puritate beneuo-

neuolentiam testantur. Denique sic Dei beneficia prædicant, vt tamen non deflectant à gratuito Dei fauore, in quo testatur Paulus longitudinem, latitudinem, profunditatem & altitudinem sitam esse: quasi diceret, quocunque se vertant piorum sensus, quantumuis altè conscendăt, quantumuis longè & latè se extendant, non debere tamen à Christi dilectione egredi quin se in ea meditanda totos contineant: quia omnes dimensiones in se comprehendit. Ideóque dicit eam excellere & eminere supra omnem scientiam: & dum agnoscimus quantopere nos Christus dilexerit, impleri in omnem plenitudinem Dei. Sicut alibi dum gloriatur pios in omni certamine esse victores, rationem mox addit, Propter eum qui dilexit eos. *Ephes. 3.18* *Ibid 19* *Rom. 8.37*

20 Videmus iam non eam in sanctis fiduciam operum esse quæ vel eorum merito aliquid tribuat (quando ea non aliter quàm Dei dona intuentur, vnde eius bonitatem recognoscant, nō aliter quàm vocationis signa vnde electionem reputent) vel quippiam deroget gratuitæ, quā in Christo consequimur, iustitiæ: quando ab ea dependet, nec sine ea subsistit. Hoc ipsum Augustinus paucis verbis, sed eleganter significat, quum scribit, Non dico Domino, Opera manuum mearum ne despicias. Exquisiui Dominum manibus meis, & non sum deceptus. Sed opera manuum mearum non commendo: timeo enim ne quum inspexeris, plura inuenias peccata quàm merita. Hoc solùm dico, hoc rogo, hoc cupio, Opera manuum tuarū ne despicias. Opus tuum in me vide, non meum. Nam si meum videris, damnas: si tuū videris, coronas. Quia & quæcunque mihi sunt opera bona, abs te sunt. Duas causas ponit cur non ausit sua opera Deo vēditare: quia siquid bonorum operum habet, illic nihil videt suū: deinde quia id quoque peccatorū multitudine obruitur. Vnde fit vt plus inde timoris & consternationis sentiat conscientia, quàm securitatis. Ergo nō aliter Deum intueri vult sua rectè facta quàm vt vocationis suæ gratiam in illis recognoscens, opus quod inchoauit, perficiat. *In Psal. 137*

21 Quòd autem præterea bona fidelium opera, Scriptura causas esse ostendit cur illis Dominus benefaciat, id sic intelligendum est, vt stet inconcussum quod antea posuimus, effectum nostræ salutis in Dei Patris dilectione situm esse: materiam, in Filij obedientia: instrumentū, in Spiritus illuminatione, hoc est fide: finem esse tantæ Dei benignitatis gloriam. Istis nihil obstat quominus opera Dominus, tanquā causas inferiores amplectatur: sed vnde id? nempe quos sua misericordia, æternæ vitæ hæreditati destinauit, eos ordinaria sua dispēsatione per bona opera inducit in eius possessionem. Quod in ordine dispensationis præcedit, posterioris causam nominat. Hac ratione ab operibus interdum vitā æternam deducit: non quòd illis referenda sit accepta: sed quia quos elegit, iustificat vt demum glorificet, priorem gratiam, quæ gradus est ad sequentem, causam quodammodo facit. Atquoties assignanda est vera causa, non ad opera iubet confugere, sed in sola misericordiæ cogitatione nos retinet. Quale enim istud est quod per Apostolum docet, Stipendium peccati mors: gratia Domini vita æterna? Cur non vt vitam morti, sic peccato iustitiam opponit? Cur non vt peccatum mortis, ita iustitiam vitæ causam statuit? Sic enim rite constatura erat antithesis, quæ ista variatione nonnihil abrumpitur. Sed Apostolus, id quod erat, exprimere ista comparatione voluit, meritis hominum deberi mortem: vitam non nisi in sola Dei misericordia esse repositam. Denique istis loquutionibus series magis notatur quàm causa: quia Deus gratias gratiis cumulando, ex prioribus causam sumit secundas addendi, nequid ad locupletandos seruos suos omittat: atque ita liberalitatem suam prosequitur, vt tamen gratuitam electionem, quæ fons & initium est, respicere nos *Vbi fidelium bona opera respici à Deo ad illis benefaciendū, dicit Scriptura, seriem magis notari, quàm causam.* *Rom. 8.30* *Rom. 6.23*

ſemper velit. Quanquam enim quæ nobis quotidie confert dona, quatenus ex illo fonte prodeunt, amat: noſtrum tamen eſt gratuitam illam acceptationem tenere, quæ ſola fulcire animas noſtras poteſt; quæ verò Spiritus ſui dona deinde largitur, ita ſubnectere primæ cauſæ vt ei nihil derogent.

Quæ de operum meritis iactantur, tam Dei laudem in conferenda iuſtitia, quàm ſalutis certitudinem euertere.

CAPVT XV.

Breuis ἀνακεφαλαίωσις eorũ quæ dicta fuerunt cap. 11. & ſeqq. huc vſque.

IAM quod præcipuum eſt in hac cauſa expediuimus: quia ſi operibus fulciatur iuſtitia, corruere protinus à conſpectu Dei neceſſe ſit: ſola Dei miſericordia, ſola Chriſti communicatione, ideóque ſola fide contineri. Præcipuum autem hunc eſſe cauſæ cardinem diligenter animaduertamus, ne illa implicemur communi non vulgi modo, ſed doctorum etiam hallucinatione. Simul enim atque quæritur de fidei operúmq; iuſtificatione, decurrunt ad eos locos qui aliquod operibus meritũ coram Deo tribuere videntur: perinde verò acſi euicta foret operũ iuſtificatio, ſi probatum fuerit alicuius eſſe apud Deum pretij. Enimuerò ſuprà clarè oſtendimus, in perfecta tantummodo, abſolutáque Legis obſeruatione conſiſtere operum iuſtitiam. Vnde ſequitur, non iuſtificari operibus hominem niſi qui ad ſummum perfectionis euectus, nullius, vel minimæ tranſgreſſionis argui queat. Altera igitur & ſeparata eſt quæſtio, Vtcunque ad iuſtificãdum hominem minimè ſufficiant opera, ánnon tamen illa apud Deum gratiam promereantur?

Meriti nomen quicunq; primus bonis operibus corã Dei iudicio aptauit, malè illum fidei ſynceritati cõſuluiſſe. Et eo quidẽ vſos veteres, ſed ita vt multis locis oſtẽderint, ſalutem ſe non tribuere operibus.

2 Primùm de Meriti nomine id mihi præfari neceſſe eſt, quicunque primus illud operibus humanis ad Dei iudicium comparatis aptauit, eũ fidei ſynceritati peſſimè conſuluiſſe. Equidem à logomachiis libens abſtineo, ſed cuperem eam ſeruatã fuiſſe ſemper inter Chriſtianos ſcriptores ſobrietatem, ne vſurpare, quum nihil opus foret, extranea à Scripturis vocabula in animum induxiſſent quæ multum parerent offendiculi, fructus minimum. Quorſum enim obſecro, opus fuit inuehi nomen Meriti, quum pretium bonorũ operum ſignificanter alio nomine citra offendiculũ explicari poſſet? Quantum autem ipſum offenſionis in ſe cõtineat, magno cũ orbis detrimento patet. Certè vt eſt faſtuoſiſſimum, nihil quàm obſcurare Dei gratiã, & homines praua ſuperbia imbuere poteſt. Vſi ſunt (fateor) paſſim, vetuſti Eccleſiæ ſcriptores, atque vtinam voculæ vnius abuſu erroris materiã poſteris non præbuiſſent. Quanquam nonnullis ipſi quoque locis teſtantur, quàm nõ prȩiudicare veritati voluerint. Sic enim alicubi loquitur Aug. Humana merita hîc conticeſcãt, quæ perierunt per Adã: & regnet Dei gratia, per Ieſum Chriſtũ. Item, Meritis ſuis nihil tribuunt ſancti: totum nõniſi miſericordiȩ tuȩ tribuent ô Deus. Alibi, Et quum viderit homo quicquid boni habet, non ſe habere à ſe, ſed à Deo ſuo, videt id totum quod in eo laudatur, non de ſuis meritis, ſed de miſericordia Dei eſſe. Vides vt adempta homini bene agendi virtute, meriti quoque dignitatem proſternat. Chryſoſtomus autem, Noſtra ſiqua ſequuntur Dei gratuitam vocationem opera, retributio ſunt & debitum: at Dei munera, gratia & beneficentia & largitionis magnitudo. Omiſſo tamen nomine, rem potiùs cernamus. Citaui quidem antea ex Bernardo ſententiam, Vt ad meritum ſatis eſt de meritis non præſumere: ſic carere meritis, ſatis eſt ad iudicium. Sed continuò addita interpretatione, duritiem vocis ſatis emollit, quum dicit, Proinde merita habere cures: habita, data noueris: fructum ſperes Dei miſericordiam: & omne periculũ euaſiſti, paupertatis, ingratitudinis, præſumptionis. Fœlix eccle-

De prædeſt. ſanct.

In Pſal. 139

In Pſal. 88

Homi. 33. in Geneſ.

Supra Cantic. Sermone 68.

ecclesiæ cui nec merita sine præsumptione, nec præsumptio sine meritis deest. Et paulò antè abundè ostenderat quàm pio sensu vteretur. Nam de meritis, inquit, quid solicita sit Ecclesia, cui de proposito Dei firmior securiórque existit gloriandi ratio? Non potest seipsum negare Deus: faciet quod promisit. Si non est quod quæras, quibus meritis speremus bona? Præsertim quum audias, Non propter vos, sed propter me. Sufficit ad meritum scire quòd non sufficiant merita. *Ezech.36.22.32*

3 Quid promereantur omnia opera nostra, Scriptura ostēdit, quum Dei conspectum ferre posse negat quia immunditiæ sint plena: quid deinde promeritura sit perfecta Legis obseruatio (si qua reperiri posset) quū præcipit vt nos inutiles seruos reputemus quum fecerimus omnia quæ præcipiuntur nobis: quia nihil gratuitum impenderimus Domino, sed debitis obsequiis tantùm defuncti simus, quibus non est habenda gratia. *Dominus tamen, quæ in nos contulit bona opera, & nostra appellat, & non tantùm accepta sibi esse testatur, sed remunerationem etiam habitura. Nostrum est vicissim tanta promissione animari, animósque colligere, ne bene agendo defatigemur, & tantam Dei benignitatem vera gratitudine prosequi. Gratiam Dei esse non dubium est quicquid in operibus est quod laudem meretur: nullam esse guttam quam propriè nobis adscribere debeamus: id si re vera serióque agnoscimus, euanescit quælibet meriti non fiducia tantùm, sed opinio. Bonorum, inquam, operum laudē non (vt sophistæ faciunt) inter Deum & hominem partimur: sed totam, integram ac illibatam Domino seruamus. Tantùm hoc homini assignamus, quòd ea ipsa quæ bona erant, sua impuritate polluit & cōtaminat. Nihil enim ab homine exit, quātumuis perfecto, quod non sit aliqua macula inquinatum. Vocet igitur Dominus in iudicium quæ in humanis operibus optima sunt: suam in illis quidem iustitiam agnoscet, hominis verò dedecus & probrum. Placent itaque Deo bona opera, nec suis authoribus sunt infructuosa: quin magis amplissima Dei beneficia remunerationis loco referunt: non quia ita merentur, sed quia diuina benignitas hoc illis ex seipsa pretium statuit. Quæ autem ista est malignitas, nō contentos illa Dei largitate, quæ nihil tale merentia opera indebitis præmiis muneratur, sacrilega ambitione vltrà contendere, vt operum meritis videatur rependi quod diuinæ totum est munificentiæ? Hìc sensum communem vniuscuiusque appello. Si is qui vsumfructum in agro aliena liberalitate habet, proprietatis quoque titulum sibi vendicet: annon huiusmodi ingratitudine eam ipsam quam tenebat possessionem amittere meretur? Similiter si manumissus à Domino seruus, dissimulata libertinæ conditionis humilitate, pro ingenuo se venditet: annon dignus est qui in pristinam redigatur seruitutem? Hic enim legitimus demum est fruendi beneficij vsus, si nec plus arrogamus nobis quàm datum est, nec boni authorem sua laude fraudamus: quin potiùs sic nos gerimus vt residere quodammodo apud eum videatur quod in nos transtulit. Hæc moderatio si erga homines præstanda est, videant singuli & reputent qualis Deo debeatur. *Luc.17.10* **Cur Dominus in Scriptura vocet bona opera Nostra, & illis remunerationem promittat.*

4 Scio sophistas abuti locis quibusdam, vnde probent Meriti nomen erga Deum in Scripturis reperiri. Citant ex Ecclesiastico sententiam: Misericordia faciet locum vnicuique secundùm meritum operum suorum. Ex Epistola autem ad Hebræos, Beneficentiæ & communicationis nolite obliuisci: talibus enim hostiis promeretur Deus. In repudianda Ecclesiastici authoritate ius meum nunc remitto. Nego tamen fideliter citare quod scripsit Ecclesiasticus, quicunque fuerit ille scriptor: sic enim habet Græcum exemplar, πάσῃ ἐλεημοσύνῃ ποιήσει τόπον. ἕκαστος γὰρ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ εὑρήσει. Omni misericordiæ faciet locū; *Eccles.16.14* *Hebr.13.2* *Exponuntur loci quidam, quibus sophistæ probare nituntur, Meriti nomen erga Deum in Scripturis reperiri.*

vnusquisque enim secundùm opera sua inueniet. Atque hanc esse germanam lectionem quæ in Latina versione deprauata sit, cùm ex solo verborum istorum complexu, tum ex longiore superioris orationis contextu liquet. In Epistola ad Hebræos nō est cur decipulas in verbulo vno nobis tendant: quando in Græcis Apostoli verbis nihil aliud habetur quàm tales hostias placere acceptásque esse Deo. Id vnum abundè sufficere debeat ad compescendam retundendámque nostræ superbiæ insolentiam, ne quā operibus dignitatem vltra Scripturæ formulam affingamus. Porrò Scripturæ doctrina est, aspersa esse perpetuò sordibus multis bona nostra opera, quibus meritò Deus offendatur, ac nobis succenseat: tantū abest vt vel conciliare illum nobis queant, vel eius erga nos beneficentiam prouocare: quia tamen illa pro sua indulgentia non iure summo examinat, perinde accipere acsi purissima essent, ideóq; licet immerita infinitis beneficiis remunerari tum præsentis vitæ, tum etiam futuræ. Non enim à doctis alioqui ac piis viris positam distinctionem recipio, meritoria esse bona opera earum quæ nobis in hac vita conferuntur gratiarum: solius fidei præmiū esse æternam salutem. Mercedē enim laborum & certaminis coronā in cœlo Dominus semper ferè collocat. Rursum operum merito sic tribuere, vt gratiæ adimatur quòd aliis super aliis gratiis à Domino cumulamur, est cōtra Scripturę doctrinā. Tametsi enim dicit Christus, habenti datum iri, & super multa constitutum iri fidelem ac probum seruum, qui in paruis se fidelem gesserit: simul tamē alibi ostendit incrementa fidelium esse gratuitæ suæ benignitatis munera. Omnes, inquit, sitientes venite ad aquas: & qui non habetis argētum venite, emite absque argento & absque vlla commutatione vinū & lac. Quicquid ergo nunc in salutis adminiculū piis confertur, tum ipsa beatitudo, mera est Dei beneficentia: tamen & in hac & illis testatur se operum habere rationem: quia ad testandam erga nos dilectionis suę magnitudinem, non modò nos, sed quæ nobis largitus est dona tali honore dignatur.

Matth.25.21, & 29

Isa.55.1

Breuis summa fundamenti doctrinæ Christianæ ex Paulo.

5 Hæc si quo oportuerat ordine tractata digestáque essent anteactis seculis, nunquam tantum turbarū ac dissensionum ortum esset. Paulus ait in architectura Christianæ doctrinæ retinendum esse quod posuerat ipse fundamentum apud Corinthios, præter quod nullum aliud poni queat: id autem esse Iesum Christum. Quale nobis in Christo fundamentum est? an quod initium nobis salutis fuit, vt complementum à nobis sequeretur? & viam aperuit tantùm per quā ipsi nostro marte pergeremus? Minimè verò, sed quomodo paulò antè posuerat, illū dum agnoscimus nobis datum esse in iustitiam. Nemo ergo bene in Christo fundatus est nisi qui solidam habet in ipso iustitiam: quando non dicit Apostolus missum esse quò ad iustitiā consequendam nos iuuet: sed vt ipse sit nostra iustitia. Nimirum quòd in ipso electi sumus ab æternitate ante mundi constitutionem, nullo nostro merito, sed secundùm diuini beneplaciti propositum: quòd eius morte ipsi à mortis damnatione redempti ac liberati à perditione sumus: quòd in ipso adoptati sumus in filios & hæredes à Patre cœlesti: quòd per ipsius sanguinem huic sumus reconciliati: quòd illi in custodiam dati, pereundi excidendíque periculo eximimur: quòd illi ita inserti, iam vitæ ęternæ quodammodo sumus participes, in regnum Dei per spem ingressi. Nec dum finis: quòd talem eius participationem adepti, vtcunque simus adhuc in nobis stulti, ipse nobis coram Deo sapientia est: vt peccatores simus, ipse nobis iustitia: vt immundi simus, ipse nobis puritas: vt infirmi simus, vt inermes & Satanæ expositi, nostra tamen est quæ ipsi data est in cœlo & in terra potestas, qua pro nobis Satanam conterat, & inferorum portas confringat: vt corpus mortis

1.Cor.3.11

1.Cor 1.30
Ephes.1.4
Col.1.14, & 20
Iohan.10.28

Mat.28.18

adhuc

adhuc nobiscum circunferamus, ipse tamen nobis vita est. Breuiter quòd omnia illius nostra sunt, & nos in illo omnia habemus, in nobis nihil. Super hoc inquam fundamentum ædificari nos conuenit, si volumus in templum Domino sanctum crescere.

6 At longè aliter iampridem institutus est orbis: reperta sunt moralia nescio quæ bona opera, quibus gratiosi Deo reddantur homines antequam Christo inserantur. Quasi verò mentiatur Scriptura quũ dicit, in morte esse omnes qui Filium non possederint. Si in morte sunt, quomodo vitæ materiam generarent? Quasi nihil illud valeat, peccatũ esse quicquid fit extra fidé, quasi arboris malæ possint extare boni fructus. Christo verò vbi suã virtutem exerat quid pestilentissimi sophistæ reliquerunt? Aiunt meruisse nobis primam gratiã, hoc est occasionem merendi: esse iam nostrarum partiũ, occasioni oblatæ non deesse. O proiectam impietatis impudentiã! quis expectasset vt Christi nomen professi, illũ ita denudatum sua virtute, tantùm non proculcare auderent? Hoc testimoniũ illi passim redditur, quòd iustificati sint quicunque in eũ credunt: isti nihil aliud beneficij ab eo prouenire docent nisi vt singulis ad seipsos iustificandos aperta sit via. Vtinam verò gustarent quid sibi velint istæ sententiæ. Vitam habere quicunque Filium Dei habeant: Quicũque credit, transisse à morte in vitam: Iustificatos esse nos illius gratia, vt hæredes efficeremur vitæ æternæ. Fideles Christum habere in se manentem, per quem Deo adhæreant: participes vitæ eius, sedere cũ ipso in cœlestibus: traductos esse in regnum Dei, & salutem consequutos & similes innumeræ. Non enim aut comparandæ iustitiæ, aut salutis tantum acquirendæ facultatem fide Christi obtingere significant, sed vtrunque nobis donari. Proinde simulatq; per fidem insertus es Christo, iam filius Dei factus es, cœlorum hæres, iustitiæ particeps, vitæ possessor: ac (quò meliùs eorum mendacia coarguantur) nõ adeptus merendi oportunitatem, sed omnia Christi merita: siquidem tibi communicantur.

Hîc & sect. 7. falsum esse ostenditur, Sophistarũ commentum de moralibus operibus, quib⁹ gratiosi Deo reddãtur homines &c. Item Christum meruisse nobis primã tantũ gratiam: postea nos operibus nostris mereri. Vide & cap. 17. sect. 4.

1. Ioh. 5. 12
Rom. 14. 23
1. Iohan. 5. 12
Iohan. 5. 24
Rom. 3. 24
1. Iohan. 3. 23
Ephes. 2. 6
Coloss. 1. 13

7 Ita Sorbonicæ scholę, errorum omnium matres, iustificationem fidei: quæ pietatis est totius summa, nobis sustulerunt. Fatentur quidem verbo iustificari fide formata hominem, sed id postea interpretantur, quoniam à fide habent bona opera vt ad iustitiam valeant: vt penè per ludibriũ videantur nominare fidem, quia sine ingenti inuidia sileri non poterat, quũ toties à Scriptura repetatur. Necdum etiam contenti, in laude bonorum operum Deo suffurantur quod ad hominem transferant. Quia vident parum valere ad hominem attollendũ bona opera, ac ne merita quidem propriè vocari, si diuinæ gratiæ fructus censeantur: ex vi liberi arbitrij ea eliciunt, oleum scilicet ex lapide. Ac principalem quidé causam in gratia esse non negant: sed eo tamen contendunt non excludi liberum arbitrium, per quod sit omne meritum. Neque id tradunt posteriores modò Sophistæ, sed eorum Pythagoras Lombardus: quem si cum istis compares, sanum & sobrium esse dicas. Miræ profectò cæcitatis fuit quum Augustinum toties in ore haberet, non vidisse quanta solicitudine vir ille cauerit ne vlla ex bonis operibus gloriæ particula in hominem deriuaretur. Suprà, quum de libero arbitrio disputatio esset, recitauimus aliquot in hanc rem ipsius testimonia, quibus similia identidem in eius scriptis recurrunt: vt quum vetat ne merita nostra vsquam iactemus, quia & ipsa Dei dona sunt: & quum scribit, omne meritum nostrum nonnisi à gratia esse, non parari per nostram sufficientiam, sed per gratiam totum fieri, &c. Ad Scripturæ lucem cæcutisse, minùs mirum: in qua non ita fœliciter exercitatum fuisse apparet. Nihil tamen desiderari possit aduersus eum & eius discipulos clariùs isto Apostoli verbo: interdicta enim Christianis omni gloriatione, rationé cur gloriari

Lib. 2. Sen. dist. 28

In Psal. 144
Epist. 105

Ephes.2.10 nefas sit, subiungit, Quia Dei factura sumus, creati ad bona opera, quæ præparauit vt in illis ambulemus. Quũ ergo nihil à nobis boni prodeat nisi quatenus regenerati sumus, regeneratio autem nostra, tota citra exceptionem, Dei sit: non est cur vnciam nobis in bonis operibus vendicemus. Postremò dum assiduè inculcant bona opera, sic interim conscientias instituunt, vt confidere nunquam ausint Deum se propitium ac fauentem suis operibus habere. Nos autem contrà, nulla meriti mentione, singulari tamen consolatione fidelium animos nostra doctrina erigimus, dum eos docemus in suis operibus Deo placere, indubiéque acceptos esse. Quinetiam hîc exigimus vt nullum quisquam opus tentet aut aggrediatur sine fide: hoc est nisi certa animi fiducia priùs definiat Deo placiturum.

Fundamẽto illo doctrinæ Christianæ iacto, de quo sec. 5. sapientes architectos rectè atq; ordine superædificare, siue doctrina & exhortatio sit ppo nenda: siue consolatio adhibenda

8 Quamobrem ab vnico illo fundamento nequaquam abduci nos ne latum quidem vnguem patiamur: quo iacto, sapientes deinde architecti rectè atque ordine superædificant. Nam siue doctrina & exhortatione opus est, admonent quòd in hoc Dei Filius apparuit vt dissoluat opera Diaboli: ne peccent qui ex Deo sunt, sufficere præteritum tempus implendis Gentium desideriis: electos Dei vasa esse misericordiæ selecta in honorem, quæ à sordibus emundari debeant. Sed omnia semel dicuntur, quum ostenditur quòd tales velit Christus discipulos, qui seipsis abnegatis, ac sublata sua cruce, ipsum sequantur. Qui seipsum abnegauit, malorum omnium radicem execuit, ne ampliùs quærat quæ sua sunt. Qui crucem suam sustulit, ad omnem patientiam ac mansuetudinem se comparauit. At Christi exemplum & hæc & alia omnia pietatis ac sanctitatis officia complectitur. Ille se Patri obedientem præstitit ad mortem vsque: ille totus fuit in operibus Dei perficiendis: ille Patris gloriam toto pectore spirauit: ille animam suam pro fratribus posuit: ille hostibus suis bene & fecit & precatus est. *Quòd si consolatione opus fuerit, mirificam afferent consolationem : quòd affligimur, non tamen auxilij reddimur : laboramus, sed non deserimur : humiliamur, sed non confundimur : deiicimur, sed non perimus : mortificationem Iesu Christi semper in corpore nostro circunferentes, vt vita Iesu manifestetur in nobis: quòd si commortui sumus, & conuiuemus: si compatimur, & conregnabimus: quòd ita configuramur eius passionibus, donec perueniamus ad resurrectionis similitudinem: quando Pater prædestinauit conformes fieri imaginis Filij sui, quos in ipso elegit, vt sit primogenitus inter cunctos fratres. Itaque quòd neque mors, neque præsentia, neque futura separabunt nos à charitate Dei, quæ est in Christo: quin potiùs in bonum ac salutem cedent omnia. Ecce, non iustificamus hominem ex operibus coram Deo: sed omnes qui ex Deo sunt, dicimus regenerari, & nouam creaturam fieri: vt ex regno peccati, transeant in regnum iustitiæ, atque hoc testimonio certam facere suam vocationem, & tanquam arbores à fructibus iudicari,

1. Iohan. 3 8
1. Pet. 4 3
2. Tim. 2. 20
Luc. 9 23
2. Cor. 4. 18
**Consolationũ materia ex fundamẽto doctrinę Christi.*
2. Tim. 2. 11
Philip 3. 10
Rom 8. 29
Ibid. 39
2. Pet. 1. 10

Refutatio calumniarum quibus hanc doctrinam odio grauare conantur Papistæ. CAP. XVI.

HOc vno verbo refelli potest impiorum quorundam impudentia, qui calumniantur nos abolere bona opera, atque ab eorum studio abducere homines, quum dicimus eos non iustificari ex operibus, nec salutem mereri: deinde nimis facile ad iustitiam iter sternere, quum in gratuita peccatorum remissione ipsam iacere docemus, & hac illecebra homines, suapte sponte plus nimio procliues, ad peccandũ allicere. Hæ, inquam, calumniæ vno illo verbo satis refutantur: breuiter tamen

respon-

respondebo ad vtranque.*Per fidei iustificationem causantur destrui bona opera.Supersedeo dicere quales sint bonorum operum zelotæ qui ita nobis obtrectant.Liceat illis tam impunè conuiciari quàm licentiosè vitæ suæ obscœnitate totum mundum inficiunt.Dolere sibi simulant,dum tam magnificè extollitur fides,opera excidere suo gradu. Quid si magis erigantur & stabiliantur?Non enim aut fidem somniamus bonis operibus vacuam,aut iustificationem quæ sine iis constet: hoc tantùm interest, quòd quum fidem & bona opera necessariò inter se cohærere fateamur,in fide tamen non operibus iustificationem ponimus.Id qua ratione,facilè explicare promptum est si ad Christum modò conuertamur,in quem dirigitur fides,& vnde totam vim accipit. Quare ergo fide iustificamur? quia fide apprehendimus Christi iustitiam,qua vna Deo reconciliamur Hanc verò apprehendere non possis quin & sanctificationem simul apprehendas.Datus est enim nobis in iustitiam,sapientiam,sanctificationem, redemptionem. Nullum ergo Christus iustificat quem non simul sanctificet. Sunt enim perpetuo & indiuiduo nexu coniuncta hæc beneficia, vt quos sapientia sua illuminat,eos redimat: quos redimit,iustificet: quos iustificat,sanctificet. Sed quia de iustitia & sanctificatione tantùm quæstio est,in iis sistamus Inter se distinguamus licet,inseparabiliter tamen vtranque Christus in se continet Vis ergo iustitiam in Christo adipisci? Christum antè possideas oportet: possidere autem nõ potes quin fias sanctificationis eius particeps:quia in frusta discerpi nõ potest. Quum ergo hæc beneficia,nonnisi seipsum erogando,fruenda nobis Dominus concedat,vtrunque simul largitur:alterum nunquam sine altero. Ita liquet quàm verum sit nos non sine operibus,neque tamen per opera iustificari : quoniam in Christi participatione, qua iustificamur,non minùs sanctificatio continetur quàm iustitia,

*Refutatur calumnia,destrui bona opera per doctrinã iustificationis fidei.

1 Cor.1.30

2 Illud quoque falsissimum est abduci hominum animos ab effectu bene agendi quum illis merendi opinionem tollimus. Obiter hîc monendi sunt lectores insulsè eos ratiocinari à mercede ad meritũ,vt postea clariùs explicabo :quia scilicet principium illud ignorant, non minùs liberalem esse Deum vbi mercedem operibus assignat,quàm dum rectè agendi facultatem largitur. Hoc tamen in suum locum differre malo. Nũc quàm infirma sit eorum obiectio attingere satis erit: quod duobus modis fiet Nam primò,quod aiunt nullam fore curam bene instituendæ vitæ nisi spe mercedis proposita,tota via errant. Si enim hoc tantùm agitur vt homines mercedem spectent quum Deo seruiunt,& illi suas operas locent aut vendãt,parum proficitur: gratis coli vult,gratis amari: hunc inquam,cultorem probat, qui præcisa omni spe recipiendæ mercedis,colere tamen eum non desinat. Porrò si incitandi sunt homines, nemo possit acriores admouere stimulos quàm à redemptionis ac vocationis nostræ fine:quales adhibet verbum Domini quum tradit nimis impiam esse ingratitudinem non mutuò redamare eum qui nos prior dilexit: sanguine Christi emundari ab operibus mortuis conscientias nostras,ad seruiendũ Deo viuenti:indignum esse sacrilegium si semel mundati,nouis sordibus nos inquinãtes,sacrum illum sanguinẽ profanamus. Liberatos esse nos è manu hostiũ nostrorum, vt sine timore seruiamus illi in sanctitate & iustitia corã ipso omnibus diebus vitæ nostræ : nos à peccato emancipatos esse,vt libero spiritu iustitiam colamus:crucifixum esse veterem nostrum hominem,vt in vitæ nouitatem resurgamus. Itẽ, si mortui sumus cum Christo(vt decet eius membra) quærenda esse quæ sursum sunt, & in mundo peregrinandum, vt in cœlos adspiremus vbi est thesaurus noster In hoc apparuisse gratiã Domini vt abnegata omni impietate,& mundanis desideriis,sobriè, sanctè, & piè viuamus in hoc

Refutatur hîc & sect.3 altera calũnia, abduci hominũ animos ab affectu bene agendi, quum illis merẽdi opinionẽ tollimus.

Heb 9.14
Luc.1.74
Rom.6.18
Ibid.6
Coloss.3.1
Tit.2.11

1.Theſſ.5.9 ſeculo,expectantes beatam ſpem,& apparitionem gloriæ magni Dei &
1.Cor.3.16 Saluatoris. Quare nos non eſſe conſtitutos vt iram nobis concitemus,
Ephеſ.2.21,et ſed vt ſalutem conſequamur per Chriſtum: nos eſſe templa Spiritus ſan
5.8 cti quæ profanari ſit nefas:nos tenebras non eſſe,ſed lucem in Domino,
2.Cor.6.16 quos vt filios lucis ambulare oporteat: nos non ad immunditiem vocatos,ſed ad ſanctitatem:quia hæc ſit voluntas Dei,ſanctificatio noſtra,vt
1.Theſſ.4.7, nos abſtineamus ab illicitis deſideriis: vocationem noſtram eſſe ſanctã,
& 3 ei non reſponderi niſi vitæ puritate: in hoc nos eſſe liberatos à peccato,
2.Tim.1.9 vt iuſtitiæ obediamus An incitari ad charitatẽ vllo viuaciori argumento poſſimus quàm illo Iohannis, vt mutuò inter nos diligamus, quemadmodum dilexit nos Deus? In hoc differre eius filios à filiis diaboli, fi-
Rom.6.8 lios lucis à filiis tenebrarum,quia in dilectione manent?illo item Pauli, Nos,ſi Chriſto adhæremus,vnius eſſe corporis membra quæ inuicem ad-
1.Ioh.2.11 iuuari mutuis officiis conueniat? An ad ſanctitatem fortiùs prouocari,
1.Iohan.3.3 quam dum rurſum ab Iohanne audimus, omnes qui habent hanc ſpẽ,
2.Cor.7.1 ſanctificate ſeipſos,quoniam Deus eorum ſanctus eſt?Item ex ore Pauli,
Iohan 15.10 Vt adoptionis promiſſione freti mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus? quàm dum Chriſtum audimus ſe nobis exemplar proponentem vt ſua veſtigia ſequamur?

3 Atque hæc quidem paucula tantùm in guſtum propoſui. Nam ſi ſingula perſequi eſſet animus, longum volumen contexendum foret. Toti paræneſibus,adhortationibus, caſtigationibus pleni ſunt Apoſtoli, quibus hominem Dei ad omne opus bonum inſtituant,ídque citra meriti mentionem.Quin potius inde potiſſimas ducũt exhortationes, quòd nullo noſtro merito,ſola Dei miſericordia ſtet noſtra ſalus. Quemad-
Rom.12.1 modum Paulus, vbi tota epiſtola diſſeruit nullam eſſe nobis ſpem vitæ niſi in Chriſti iuſtitia, vbi ad paræneſes deſcendit,per illam Dei miſerationem qua nos dignatus eſt obſecrat. Et ſanè hæc nobis vna cauſa ſatis
Matt.5.16 eſſe debuerat vt Deus in nobis glorificetur. Quòd ſi qui Dei gloria non adeò vehementer afficiuntur, memoria tamen beneficiorum eius ſufficientiſſima eſt,quæ tales ad benefaciendum incitet. Verùm iſti quia ſer-
Chryſoſt.homil. in Geneſ. uilia fortè aliqua coactáque Legis obſequia ingerendis meritis extundunt,mentiuntur nos nihil habere quo ad bona opera exhortemur,quia non eadem ingredimur via. Quia verò talibus obſequiis valde oblectetur Deus,qui profitetur ſe hilarem datorem diligere,& quicquam da-
1.Cor.9.7 ri quaſi ex triſtitia aut neceſſitate vetat. Neque id dico quòd id vel reſpuam vel negligam adhortationis genus quod Scriptura ſæpenumero vſurpat, ne vllam omittat nos vndique animandi rationem. Commemorat enim mercedem quam Deus redditurus ſit vnicuique ſecundùm opera ſua:ſed illud vnicum atque etiam in multis præcipuum eſſe nego. Deinde exordium inde ſumendum non concedo. Adhæc , nihil facere ad erigenda qualia iſti prædicant merita contendo : quemadmodum poſtea videbimus. Poſtremò neque vſui eſſe niſi doctrina illa præoccupauerit: Solo Chriſti merito,quod per fidem apprehenditur, nos iuſtificari, nullis autem operum noſtrorum meritis : quia nulli ad ſanctitatis
Pſal.130.4 ſtudium apti eſſe poſſunt niſi qui doctrinam hanc priùs imbiberint. Quod & Propheta pulchrè innuit,dum ſic Deum alloquitur,Apud te eſt propitiatio Domine,vt timearis: nullum enim eſſe Dei cultum oſtendit niſi agnita eius miſericordia,qua ſola & fundatur & ſtabilitur. Quod apprime notatu dignum eſt, vt ſciamus non modò principium Dei rite colendi eſſe fiduciam miſericordiæ eius, ſed timorem Dei (quem meritorium eſſe volunt Papiſtæ) ideo non poſſe meriti nomine cenſeri , quia fundatus eſt in peccatorum venia & remiſſione.

4 Longè verò futiliſſima calumnia,inuitari ad peccãdum homines

quum

quum gratuitam peccatorum remissionem, in qua collocatam dicimus iustitiam, affirmamus. Tanti enim esse dicimus vt nullo nostro bono pêsari possit: ideóque nunquam impetrãdam, nisi gratuita foret. Porrò nobis quidem esse gratuitam, Christo non item, cui tam magno constitit: nempe suo sacratissimo sanguine, extra quem nullum satis dignum pretium fuit quod Dei iudicio solueretur. Hæc quum docentur homines, admonentur per ipsos non stare quominus toties sacratissimus ille sanguis effundatur quoties peccant. Ad hoc, discimus eã esse nostram fœditatem, quæ nisi huius purissimi sanguinis fonte nunquã eluatur. Hęc qui audiunt, annon maioré debent concipere horroré peccati, quàm si bonorum operũ aspersione abstergi diceretur? Et si quid Dei habent, quomodo nõ horreant semel purificati, denuò se in lutum prouoluere, quò huius fontis puritatem quantum in se est conturbent, & inficiant? Laui pedes meos (inquit fidelis anima apud Solomonem) quomodo rursum inquinabo illos? Nunc palàm est vtri & viliorem peccatorum remissioné faciant, & iustitiæ dignitatem magis prostituant. Illi Deum friuolis suis satisfactionibus, hoc est, stercoribus, placari nugantur. nos grauiorem asserimus esse peccati noxam, quàm quæ tam leuibus nugis expietur: grauiorem Dei offensam quàm quæ his nihili satisfactionibus remittatur, proinde hanc solius sanguinis Christi prærogatiuam esse. Illi iustitiam, sicubi deficiat, instaurari dicunt ac reparari satisfactoriis operibus: nos pretiosiorem esse putamus quàm vt æquari vlla operum compensatione queat. ideò vt restituatur, ad solam Dei misericordiam confugiendũ esse. Cætera quæ ad peccatorum remissionem pertinent, ex capite proximo petantur.

Refellitur tertia calumnia de qua initio sect. 1. nimis facile iter ad iustitiã sterni quum in gratuita peccatorũ remissione ponitur, atque ita inuitari homines ad peccandum.

Cant. 3. 3.

Promissionum Legis & Euangelij conciliatio.

CAP. XVII.

NVNC persequamur alia quoque argumenta quibus Satan per suos satellites fidei iustificationem aut diruere aut deterere molitur. "Illud iam excussum esse puto calumniatoribus, ne nobiscum perinde agant atque bonorum operum inimicis. siquidem operibus detrahitur iustificatio, non vt nulla bona fiant opera, aut bona esse negentur quæ fiunt: sed ne illis fidamus, ne gloriemur, ne salute adscribamus. Fiducia enim hæc nostra est, hæc gloria, & vnica salutis anchora, quòd Christus filius Dei noster est. ac nos in ipso vicissim filij Dei regníq; cœlestis hæredes, Dei benignitate nõ nostra dignitate, in spem æternæ beatitudinis vocati Sed quia aliis præterea machinis, vt dictum est, nos impetunt: age, in illis quoque propulsandis pergamus. ' Primùm redeũt ad legales promissiones, quas Legis suæ cultoribus edidit Dominus: & rogant velimúsne irritas esse prorsus an efficaces. Irritas dicere quoniam absonum ac ridiculum fuerit, pro confesso assumunt, alicuius esse efficaciæ. Hinc ratiocinantur, non sola fide nos iustificari. Sic enim Dominus loquitur, Eritque si audieris præcepta & iudicia hæc, custodierísque ea, & feceris, custodiet etiã tibi Dominus pactum & misericordiam quã iurauit patribus tuis: diliget te ac multiplicabit, & benedicet tibi, &c. Ité, Si bene direxeritis vias vestras & studia vestra, nõ ambulaueritis post deos alienos, iudicium feceritis inter virum & virum, nec in malitiam recesseritis, ambulabo in medio vestri. Nolo mille eiusdem formæ frustra recitare, quæ quando nihil sensu differunt, istarum solutione explicabuntur. Summa, propositam testatur Moses in Lege benedictionem & maledictionem, mortem & vitam Sic ergo argumentantur, aut benedictionem istã otiosam infructuosámque fieri, aut non solius esse fidei iustifi-

" Breuis summa capitis 15. & 16.

' Hic & sect. 2. ostẽditur, promissiones Legis verissimas esse, sed nostra prauitate fieri, ne fructũ inde vllum sentiamus, donec aliã ex fide iustitiã fuerimus adepti Vide lib. 2. c. 7. sect. 4.

Deut. 7. 12.

Ierem. 7. 3. & c. 23.

Deut. 11. 26.

* Lib.2.cap.7.sect. 2.in fine, & sect.3.4.6.7.8.15. et cap.8 sect.3.c.11.sect.8.

cationem. Iam * supra ostendimus quomodo si in Lege hæreamus, omni benedictione defectis sola nobis maledictio imminet, quæ vniuersis transgressoribus edicta est. Non enim promittit Dominus quippiam nisi perfectis Legis suæ cultoribus, qualis nemo reperitur. Manet igitur illud, totum hominum genus per Legem argui, maledictioni & iræ Dei obnoxium: à qua vt saluentur, è potestate Legis exire necesse est, & velut ab eius seruitute in libertatem asseri: non carnalem quidem illam, quæ ab obseruatione Legis nos subducat, ad rerum omnium licentiam inuitet, concupiscentiam nostram, velut ruptis repagulis, aut effusis habenis lasciuire permittat: sed spiritualem quæ perculsam & consternatã conscientiam soletur & erigat, liberam illam ostendẽs à maledictione, ac damnatione qua illam Lex vinctam ac constrictam premebat. Hanc à subiectione Legis liberationem, &, vt ita dicam, manumissionem assequimur quum per fidem, misericordiam Dei in Christo apprehendimus, qua securi certíque reddimur de peccatorum remissione, quorũ sensu pungebat nos Lex ac mordebat.

2 Hac ratione, & quę in Lege nobis offerebantur promissiones, inefficaces forent omnes & irritæ, nisi Dei bonitas per Euangelium succurreret. Hæc enim conditio, vt Legem perficiamus, à qua ipsæ pendent, & à qua demum præstandæ sunt, nunquam implebitur. Si autem opitulatur Dominus, non partem iustitiæ in operibus nobis relinquendo, partem ex sua indulgentia sufficiendo: sed dum vnicum Christum pro iustitiæ complemento assignat. Nam Apostolus præfatus se aliósque Iudæos, sciẽtes quòd ex Legis operibus non iustificatur homo, in Iesum Christum credidisse: rationem subiicit, non vt adiuuarentur ad iustitiæ summã, ex fide Christi: sed vt illa iustificarentur, non ex operibus Legis. Si fideles à Lege in fidem demigrant, vt in hac iustitiam inueniant, quam abesse ab illa vident: certè iustitię Legis renuntiant. Itaque amplificet nunc qui volet retributiones quæ Legis obseruatorem manere dicũtur, modò simul animaduertat nostra prauitate fieri, ne fructum inde vllum sentiamus donec aliam ex fide iustitiam fuerimus adepti. Sic Dauid vbi retributionis meminit, quam præparauit seruis suis Dominus, statim ad peccatorum recognitionem descendit, quibus illa exinanitur. Psalmo etiam 19.12. magnificè Legis beneficia deprędicat: sed continuo exclamat, Delicta quis intelliget? ab occultis meis munda me Domine. Prorsus hic locus cum superiore congruit: vbi quum dixisset, Cunctas vias Domini bonitatem & veritatem timentibus eum: subnectit, Propter nomen tuũ Domine, propitiaberis prauitati meæ: multa est enim. Sic & nos recognoscere debemus, expositam quidem esse nobis in Lege Dei beneuolentiam, si operibus eam demereri liceat: sed illorum merito nunquam ad nos peruenire.

Gal.2.16.

Psal.25.10.

Fidelium operibus rependi quæ iustitiæ cultoribus in Lege sua Dominus promisit: sed eius rei considerandam triplicem causam.

Leuit.18.5.
Ezec.20.11.
Rom.10.5.

3 Quid ergo? an datæ sunt vt sine fructu euanescerent? Iam nuper testatus sum, non esse id meæ sententiæ. dico sanè efficaciam suam ad nos non proferre quandiu ad operum merita respiciunt. quare si in se considerentur, quodammodo aboleri. Sic præclaram illam promissionẽ, Dedi vobis bona præcepta, quæ qui fecerit viuet in ipsis: nullius momenti esse Apostolus docet si in ea rè sistamus, nec pilo plus profuturam quàm si data non esset: quia ne sanctissimis quidem Dei seruis cõpetit: qui procul omnes absunt à Legis complemento, multis verò transgressionibus sunt circundati. Sed dum promissiones Euangelicæ substituuntur, quæ gratuitam peccatorum remissionem denuntiant, non efficiunt modò vt ipsi Deo accepti simus, sed vt operibus quoque nostris sit sua gratia. neque hoc tãtum, vt ea Dominus grata habeat, sed benedictionibus etiam quæ ex pacto debebantur Legis suæ obseruationi, prosequatur. Fateor ergo

ergo fidelium operibus rependi quæ iustitiæ & sanctitatis cultoribus in Lege sua Dominus promisit: verum in hac retributione, consideranda semper est causa quæ gratiam operibus concilier. Eam porrò triplicem esse cernimus. *Prima est, quòd Deus auerso à seruorum suorũ operibus intuitu, quæ probrum magis quàm laudem perpetuò merentur, ipsos in Christo complectitur, ac sola fide intercedente, citra operum subsidium reconciliat sibi. *Altera, quòd opera, non æstimata eorum dignitate paterna benignitate atque indulgentia, huc honoris attollit vt alicuius pretij habeat. *Tertia, quòd ea ipsa cum venia suscipit, non imputata imperfectione, qua omnia inquinata, peccatis magis quàm virtutibus accensenda alioqui forent. Atque hinc apparet quantopere delusi sint Sophistæ, qui bellè se absurda omnia euasisse putarunt quum dicerent, non intrinseca sua bonitate valere opera ad salutem demerendam, sed ex pacti ratione: quia Dominus liberalitate sua tanti æstimauit. Atqui nõ obseruabant interim, quæ meritoria opera esse volebãt, quantu abessent à promissionum conditione, nisi & iustificatio sola fide subnixa, & peccatorum remissio, per quam à maculis bona quoque opera abstergi necesse habent, præcederet. Itaque ex tribus diuinæ liberalitatis causis, quibus fit vt accepta sint fidelium opera, vnam tantùm annotabant: duas, & eas quidem præcipuas, supprimebant.

** Prima causa.* ** Secunda.* ** Tertia.*

4 Citant Petri sententiam quam Lucas in Actis recitat, In veritate comperio quod non sit personarum acceptor Deus: sed in omni gente, qui facit iustitiam, acceptus est illi. Atque hinc, quod minime dubium esse videtur, colligunt, si rectis studiis conciliat sibi homo Deum, non solius esse Dei beneficium quòd salutem consequitur. Imò sic pro sua misericordia Deum peccatori succurrere, vt operibus ad misericordiam flectatur. *Verum Scripturas nullo modo conciliare possis nisi duplicẽ hominis apud Deum acceptionem obserues. Qualis enim natura est homo, nihil in eo reperit Deus quo ad misericordiam inclinetur, præter vnicam miseriam. Nudum ergo & egenũ omnis boni, omni contrà malorum genere refertum & oneratum hominem si constat esse, vbi primùm à Deo suscipitur: quam ob dotem, quæso, dignum illum cœlesti vocatione dicemus? Facessat ergo inanis meritorũ imaginatio vbi gratuitam clementiam Deus tam euidenter commendat. Nam quod ibidem Cornelio Angeli voce dicitur, orationes eius & eleemosynas ascendisse in Dei conspectum: pessimè detorquetur ab iis, præparari hominem ad recipiẽdam Dei gratiam, bonorum operum studio. Iam enim Spiritu sapientiæ illuminatum fuisse Cornelium oportuit, qui vera sapientia, timore scilicet Dei, præditus erat: eodem Spiritu sanctificatum, qui iustitiæ cultor erat: quam illius certissimum esse fructum Apostolus docet. Ea itaque omnia quæ Deo placuisse in eo referuntur, habebat ab illius gratia: tantum abest vt ad eam recipiendam illis suo marte se præpararet. Nulla sanè Scripturæ syllaba proferetur, quæ non huic doctrinæ consentiat: non esse aliam Deo causam hominis ad se recipiendi, nisi quia modis omnibus perditum videt si sibi relinquatur: perditum autem quia nõ vult suam in ipso liberando misericordiam exercere. Nunc videmus vt ista acceptio non hominis iustitiam spectet, sed purum sit diuinæ erga miseros, tãtóque beneficio longè indignissimos peccatores bonitatis documentum.

Acto.10.34.

** Hîc & sect.5. ostenditur, Duplicẽ hominis acceptionẽ apud Deũ obseruãdam ex Scriptura, quarũ posterior licet opera bona fidelium respiciat, & ipsa tamen gratuitæ est misericordiæ Dei.*

Galat.5.5.

5 Postquam verò Dominus hominem ex abysso perditionis redemptum, sibi per gratiam adoptionis segregauit: quia illum regenerauit ac reformauit in nouam vitam, iam vt nouam creaturam, cum Spiritus sui donis amplectitur. Hæc illa est acceptio cuius meminit Petrus, qua post suam vocationem Deo fideles approbantur, operum quoque respectu:

quia Dominus non amare & osculari non potest quæ per Spiritum suũ in illis efficit bona. Verùm id semper memoria repetendum est, non aliter operum ratione illos esse Deo acceptos nisi quia illorum causa & in gratiam, quicquid bonorum operum contulit, liberalitatem suam augẽdo, sua quoque acceptione dignatur. Vnde enim illis bona opera, nisi quòd Dominus illos, quẽadmodũ vasa in honorẽ elegit, ita vult vera puritate exornare? Vnde etiam bona reputantur acsi nihil illis deesset: nisi quòd næuis & maculis, quæ illis adhærescunt, veniã benignus Pater indulget? In summa nihil aliud significat hoc loco quã gratos esse Deo & amabiles suos filios, in quibus notas & lineamẽta vultus sui videt. Regenerationẽ enim alibi, imaginis diuinæ reparationẽ in nobis esse docuimus. Quoniã ergo vbicũq; faciẽ suã Deus contẽplatur, & meritò amat, & in honore habet: nõ sine causa dicitur illi placere fideliũ vita, ad sanctitatẽ & iustitiam composita. Sed quia pij mortali carne circundati, adhuc sunt peccatores, & opera eorum bona, inchoata duntaxat, & carnis vitium redolentia: neque illis neque his propitius esse potest nisi in Christo magis quàm in seipsis amplexetur. In hunc modum accipiendi sunt

Deut.7.9. loci qui clementem ac misericordem iustitiæ cultoribus, Deum testantur. Dicebat Moses Israelitis, Dominus Deus tuus custodiens pactum ac misericordiam diligentibus se, & custodientibus præcepta sua, in mille

1.Reg.8.23. generationes: quæ sententia in frequentem formulam vsurpata postea

Neh.1.5. à populo fuit. Sic Solomo in solẽni precatione, Domine Deus Israel qui

Deut.29.18. custodis pactum & misericordiam seruis tuis qui ambulant coram te in toto corde suo. Eadem verba & a Nehemia repetuntur. Siquidem vt in omnibus misericordiæ suæ pactis integritatẽ ac sanctimoniam vitæ vicissim à seruis suis Deus stipulatur ne ludibrio sit sua bonitas, néue quis inani ob eam exultatione turgidus, benedicat animæ suæ, ambulans interim in prauitate cordis sui: ita in fœderis communionem admissos, vult hac via in officio continere, nihilo tamẽ minus fœdus ipsum & gratuitum initio feritur, & perpetuò tale manet. Secundum hanc rationem Dauid quanuis prædicet sibi redditam fuisse mercedẽ puritatis manuũ: non tamen fontem illum quem notaui præterit, quòd extractus fuerit ab vtero, quia Deus eum dilexit: vbi ita commendat causæ suæ bonitatem, vt nihil deroget gratuitæ misericordiæ, quæ dona omnia quorum

1.Sap.12.2. origo est, præuenit.

Quũ dicitur Deus bene facere iis qui ipsum diligunt, nõ causa cur illis bene faciat hęc ponitur, sed potius modus et quales ipsi sint Dei gratia.

6 Atque hic obiter notare profuerit quid distent istæ loquendi formæ à Legalibus promissionibus. Legales promissiones appello, non quæ vbique sparsæ sunt in libris Mosaicis: (quando in illis quoque Euangelicæ multæ occurrunt:) sed quæ propriè ad Legis ministerium pertinẽt. Eiusmodi promissiones, quocunque nomine vocare libeat, sub conditione, Si feceris quod tibi præcipitur, paratam esse remunerationem denũtiant. At quum dicitur, Dominũ custodire pactum misericordiæ iis qui se diligunt, magis demonstratur quales sunt illius serui, qui bona fide eius fœdus susceperint, quàm exprimatur causa cur illis Dominus benefaciat. Hæc porrò demonstrationis ratio: Quemadmodum in hunc finem æternæ vitæ gratia nos dignatur Deus vt diligatur, timeatur, colatur à nobis: ita quæcunque misericordię in Scriptura promissiones habentur, meritò ad hunc diriguntur finem, vt reuereamur & colamus beneficiorum authorem. Quoties ergo audimus ipsum benefacere iis qui Legem suam obseruant, meminerimus Dei filios ab officio designari quod in illis perpetuum esse debet: hac ratione nos esse adoptatos vt ipsum patris loco veneremur. Ne ergo ipsi adoptionis iure nos abdicemus, huc semper enitendum quò tendit nostra vocatio. Id tamen rursum teneamus, non pendere ab operibus fidelium complementum misericordiæ Domini:

mini:sed ipsum ideo salutis promissionem adimplere iis qui vitæ rectitudine suæ vocationi respondent, quia in illis germana demum filiorū insignia agnoscit, qui Spiritu eius ad bonum reguntur. Huc refertur quod est in Psalmo 15.1 de ciuibus Ecclesiæ, Domine quis habitabit in tabernaculo tuo,& quis requiescet in monte sancto? Innocens manibus & mundo corde,&c. Item apud Isaiam, Quis habitabit cum igne deuorāte? Qui facit iustitiam, qui loquitur recta,&c. Non enim firmamentum quo fideles coram Domino subsistant, describitur: sed modus quo in suum consortium eos clementissimus Pater introducit, & in ipso tuetur & confirmat. Quia enim peccatum detestatur, iustitiam amat: quos sibi coniungit, eos Spiritu suo purificat, vt sibi regnóque suo reddat conformes. Ergo si prima causa quæratur vnde pateat sanctis accessus in Dei regnum, vnde habeant vt consistant in eo ac permaneant, prompta est responsio, Quia Dominus eos sua misericordia & adoptauit semel & perpetuò tuetur. Si autem de modo quæstio est, tum id regenerationem est descendendum, eiúsque fructus qui Psalmo illo recensentur. Isa.33.14.

7 At verò plus longè difficultatis esse videtur in his locis, qui & bona opera iustitiæ titulo insigniunt,& hominem illis asserunt iustificari. Plurimi sunt prioris generis, vbi mandatorum obseruationes, iustificationes vocantur seu iustitiæ. Alterius generis exemplum est quod apud Mosen habetur. Erit hæc iustitia nostra, si custodierimus præcepta ista omnia. At si promissionem esse legalē excipias, quę adnexa cōditioni impossibili, nihil probet, sunt alia de quibus idem respondere non possis: quale est illud, Erítque id pro iustitia coram Domino, reddere pauperi depositum,&c. Itē quod Propheta dicit, zelū in vindicando Israelis probro imputatum fuisse Phinees in iustitiam. Itaque Pharisæi nostri temporis amplam insultandi materiam hîc se habere putant. Nam quum dicamus, erecta fidei iustitia cedere operum iustificationem, eodē iure argumentantur, Si ex operibus iustitia, ergo falsum est nos sola fide iustificari. Vt dein Legis præcepta vocari iustitias, nihil mirum: sunt enim re vera. Quanquam monendi sunt Lectores, Græcos parum aptè vocē Hebraicam HVCIM vertisse δικαιώματα pro edictis. De voce tamen facilè litem remitto. Neque verò hoc denegamus Legi Dei quin perfectam iustitiam contineat. Tametsi enim, quia debitores sumus omnium quæ præcipit etiam plena eius obedientia defuncti, serui inutiles sumus: quia tamen eā honore iustitiæ Dominus dignatus est, non detrahimus quod ille dedit. Fatemur ergo libenter, absolutam Legis obedientiam esse iustitiam: mandati vniuscuiusque obseruationem, esse iustitiæ partem: siquidem in reliquis etiam partibus tota iustitiæ summma constet. Sed extare vsquam talem iustitię formam negamus. Atque ideo Legis iustitiam tollimus, non quod manca per se sit ac mutila: sed quod ob carnis nostræ debilitatem nusquam compareat. Atqui non modò præcepta Domini simpliciter Scriptura iustitias vocat: sed operibus quoque sanctorum tribuit hoc nomen. Vt quum Zachariam & eius cōiugem refert ambulasse in iustitiis Domini. sanè dum ita loquitur, opera magis ex Legis natura æstimat quàm propria eorum conditione. Et rursus hîc obseruandum quod nuper dixi, ex incuria Græci interpretis non esse statuendam Legem. Sed quia Lucas in recepta versione nihil mutare voluit. neque ego contendam. Deus enim ea quæ Lege continentur mādauit hominibus in iustitiam: sed eam iustitiam nō exequimur nisi totam Legem obseruando. qualibet enim transgressione corrumpitur. Quum ergo Lex nihil nisi iustitiam præscribat, si in ipsam respicimus, iustitiæ sunt singula eius mandata: si homines spectamus à quibus fiunt, iustitiæ laudē minimè consequuntur ex vno opere in multis trāsgressores,& ex

Exponuntur loci quidā, quibus Scriptura bona opera iustitiæ titulo insigniunt, et ostenditur nō esse contrarios doctrinæ iustificationis fidei.

Deut. 6.25.

Deut 24.13.

*Psal.*106.30.

*Luc.*1.6.

eo opere quod aliqua semper ex parte propter imperfectionem vitiosum est.

Hîc & sect. 9. 10. 11. 12. tractatur quo sensu dicat nonnunquam Scriptura, fideles iustificari operibus. Vide & sect. 15.

Galat. 4.4.
Psal. 106. 31.

8 Sed venio ad secundum genus, in quo præcipua est difficultas. Nihil magis firmum habet Paulus ad probãdam fidei iustitiã, quàm quod de Abraham scribitur, fidem illi suam pro iustitia imputatam fuisse. Quum ergo editum facinus à Phinees imputatum illi fuisse ad iustitiam dicatur: quod de fide contendit Paulus, licebit nobis de operibus ratiocinari. Proinde aduersarij nostri, quasi re euicta, constituunt nos quidẽ sine fide non iustificari: sed neque per eam iustificari solam: opera esse quæ iustitiam nostram impleant. Ego hîc pios obtestor, vt si veram iustitiæ regulam ex sola Scriptura petendam norunt, mecum religiosè & serio expendant quomodo Scriptura secum ipsa sine cauillis ritè conciliari possit. Quum sciret Paulus, fidei iustificationem suffugium esse iis qui propria iustitia deficiuntur: audacter infert, iustitia operum exclusos quicunque fide iustificantur. Quoniam verò constat omnium illam esse fidelium communem, ex eo pari fiducia constituit operibus neminem iustificari: quin magis contrà, nullo operum adminiculo iustificari. Sed aliud est disputare quid per se valeant opera, aliud quo loco post stabilitam fidei iustitiam habenda sint. Si operibus statuendum est pro dignitate sua pretium, indigna esse dicimus quæ in conspectum Dei prodeant: ideo nihil operum habere hominem quò apud Deum glorietur, inde omni operum adminiculo exutum, sola fide iustificari. Eam porrò iustitiam definimus, quòd in Christi communionem receptus peccator, eius gratia Deo reconciliatur: dum illius sanguine purgatus, peccatorũ remissionẽ obtinet: & iustitia non secus ac propria vestitus, corã cœlesti tribunali securus subsistit. Præposita peccatorum remissione, quæ iam sequuntur bona opera aliã quàm à suo merito æstimationẽ habent: quia quicquid in illis est imperfectũ, Christi perfectione contegitur: quicquid næuorum est aut sordium, eiusdem puritate abstergitur, ne in iudicij diuini quæstionem veniat. Obliterata igitur omnium transgressionũ culpa, quibus impediuntur homines ne quicquam Deo gratum proferant, sepulto etiam imperfectionis vitio quod bona quoque opera fœdare solet: quæ fiunt à fidelibus bona opera, iusta censentur: vel (quod idem est) in iustitiam imputantur.

9 Nunc mihi si quis istud obiectet ad impugnandam fidei iustitiam: primùm interrogabo num homo iustus cẽseatur ob vnum aut alterum sanctum opus, reliquis vitæ operibus Legis transgressor. Plusquam absurdum quidem est. Deinde requiram an ob multa quoque bona opera, si quidem præuaricationis aliqua in parte reus teneatur. Ne hoc quidem contendere audebit, reclamante Legis sanctione, maledictósque omnes proclamante qui non omnia Legis mandata ad vltimum impleuerint. Adhæc, vltra progrediar. sitne vllum opus quod nullius impuritatis aut imperfectionis argui mereatur. Et quomodo esset coram iis oculis quibus nec stellæ satis mundæ sunt, nec Angeli satis iusti? Ita nullum extare bonum opus concedere cogetur quod non & appositis sibi transgressionibus, & sua ipsius corruptione pollutum sit, ne iustitiæ honorem teneat. Quòd si constat à iustificatione fidei proficisci vt opera impura alioqui immunda, dimidiata, indigna Dei conspectu, nedum amore, iustitiæ imputentur: quid huius iactatione destruere illam moliuntur, quæ si nõ esset, hanc frustra iactarent? Viperúmne partum facere volunt? Eò enim tendunt impiorum dicta. Fidei iustificationem, principium, fundamentum, causam, argumentum, substantiam operum iustitiæ esse non possunt inficiari: concludunt tamen fide non iustificari hominem, quòd bona quoque opera in iustitiam reputẽtur. Omittamus ergo istas ineptias, & quod

Deut. 27. 26.
Iob. 4. 18.

& quod res est fateamur. si à fidei iustificatione dependet qualiscunque
tādem censetur operum iustitia,nō modo per hanc nihil imminui, sed
potiùs confirmari.quò nimirum vis eius potentior elucet.Neque etiam
sic putemus commendari post gratuitā iustificationem opera, vt & ipsa
in locum iustificandi hominis postea succedant, aut eiusmodi officium
cum fide partiantur.Nisi enim perpetuò maneat solida fidei iustificatio,
illorum immundities detegetur.Nihil autem absonum est,sic fide homi
nem iustificari vt non ipse modò iustus sit, sed opera quoque eius supra
dignitatem iusta censeantur.

10 Hac ratione concedemus,non partialem modò in operibus iusti
tiam(quod ipsi aduersarij volunt)sed perinde approbari Deo acsi perfe-
cta absolutáque foret.Sed si meminerimus quo fundamēto fulciatur,so-
luta erit omnis difficultas.Gratum enim opus tunc demum esse incipit,
vbi cum venia suscipitur.Porrò vnde venia,nisi quia Deus nos & nostra
omnia in Christo intuetur?Quemadmodum ergo nos ipsi, vbi in Chri-
stum insiti sumus,ideo iusti apparemus coram Deo quia eius innocen-
tia conteguntur nostræ iniquitates: sic opera nostra iusta sunt & haben-
tur,quia quicquid aliàs vitij in ipsis est,Christi puritate sepultum,nō im
putatur.Ita meritò dicere possumus,sola fide non tantum nos,sed opera
etiā nostra iustificari. Iā si ista qualiscunque operū iustitia à fide & gra-
tuita iustificatione pendet,& ab ea efficitur:debet sub eā includi,& tan-
quam effectus causæ suæ(vt ita loquar)subordinari.tantum abest vt erigi
debeat ad illam vel destruendam vel obscurandam.Sic Paulus vt extor-
queat, beatitudinem nostram Dei misericordia non operibus constare, *Rom.4.7.*
vrget maximè illud Dauidis, Beati quorum remissæ sunt iniquitates,& *Psal.32.1.*
quorum tecta sunt peccata. Beatus cui non imputauit Dominus pecca- *Psal.112.1.*
tum.Si quis contrà obtrudat innumera elogia quibus videtur beatitudo *Prou.14.21.*
operibus dari:qualia sunt,Beatus vir qui timet Dominum,qui miseretur *Psal.1.1.*
pauperis,qui non ambulauit in consilio impiorum,qui suffert tentatio- *Iac.1.12.*
nem:beati qui custodiunt iudiciū,immaculati,pauperes spiritu,mites,& *Psal.106.3.& 119.1.*
misericordes,&c. non efficient quominus verum sit quod ait Paulus.
Quoniā enim illa quæ prædicantur,omnia nunquam sic sunt in homi-
ne vt Deo propterea id approbetur,conficitur, miserum semper esse ho *Mat.5.3.*
minem nisi à miseria per veniam peccatorum eximatur. Quoniā ergo
vniuersa quæ Scripturis extolluntur beatitudinis genera, irrita conci-
dunt, vt nullius fructum percipiat homo donec beatitudinē peccatorū
remissione adeptus fuerit,quæ deinde illis locum faciat:sequitur hāc esse
nō modò summam & præcipuam,sed vnicam:nisi fortè velis ab illis e-
neruari,quæ in ea sola consistunt.Multò iam minus rationis est cur nos
conturbare debeat appellatio iustorum,quæ fidelibus plerunque tribui-
tur. Iustos certè à vitæ sanctimonia nuncupari fateor:sed quum in iu-
stitiæ studium magis incumbant quàm iustitiam ipsam impleant, qua-
lemcunque hanc iustitiam, fidei iustificationi cedere par est,vnde habet
id quod est.

11 Sed enim cum Iacobo plus adhuc negotij nobis restare aiunt, vt *Iac.2.12.*
qui aperta voce nobis repugnet.Docet enim & Abrahā ex operibus fuis
se iustificatum,& nos quoque omnes operibus iustificari, non sola fide.
Quid igitur?pertrahéntne in certamen Paulum cum Iacobo?Si Iacobum
pro Christi ministro habent,sic accipienda est eius sententia, ne á Chri-
sto per os Pauli loquente dissentiat. Spiritus per os Pauli asserit, Abra-
hā fide.non operibus iustitiam fuisse consecutum:nos quoque fide do
cemus omnes sine operibus Legis iustificari.Idem Spiritus per Iacobum
tradit, & Abrahæ & nostram iustitiam operibus, non fide tantùm con-
stare.Spiritum secum non pugnare,certum est. Quæ erit ergo istorum

concordia? aduersariis abundè est si conuellerint quam nos altissimis radicibus stabilitam volumus fidei iustitiam: suam autem conscientiis tranquillitatem reddere non magnæ curæ est. Vnde videas quidem eos fidei iustificationem arrodere, sed nullam interim constituere iustitiæ metam vbi conscientiæ sistantur. Triumphẽt ergo vt libet, modò nõ aliam iactare victoriam possint quàm omnem iustitiæ certitudinẽ se sustulisse. Ac miseram quidem hanc victoriam obtinebunt, vbi extincta veritatis luce, mendaciorum tenebras offundere illis Dominus permittet. Vbicunque autem stabit Dei veritas, nihil proficient. Nego itaque Iacobi sententiam, quã assiduè tanquam Achillis clypeũ nobis obtendunt illis vel tantillũ suffragari. Id quò planũ fiat, intuendus primũ erat Apostoli scopus: deinde obseruandum vbi hallucinentur. Quoniam tũ erãt plerique (quod malũ in Ecclesia perpetuum esse solet) qui infidelitatem suam manifestè prodebant, quæcunque propria sunt fidelium opera negligendo ac omittendo, falso tamen fidei nomine gloriari non desinebant: stolidam talium fiduciam hîc eludit Iacobus. Non est ergo illi propositum veræ fidei vim vlla ex parte deterere, sed ostendere quàm ineptè nugatores isti vacuæ eius imagini tantùm arrogarent, vt hac contẽti, securè diffluerent in omnem vitiorum licentiam. Hoc statu cõcepto, facilè erit animaduertere vbi peccent nostri aduersarij. Incidunt enim in duplicẽ paralogismum: alterum in Fidei vocabulo, alterum in verbo Iustificãdi. Quòd fidem nominat Apostolus, inanem opinionem procul à fidei veritate dissitam, concessionis est quæ nihil causæ derogat. quod ab initio ipse demonstrat his verbis, Quid prodest, fratres mei, si quis fidẽ dicat se habere, opera autem non habeat? non dicit, Si fidem quis habeat sine operibus: sed, Si iactet. Clariùs etiam paulò pòst, vbi deteriorem diabolica notitia per ludibrium facit: postremò vbi mortuam vocat. Sed à definitione sufficienter deprehendas quid velis, Tu credis, inquit, quòd Deus est, sanè si nihil in illa fide continetur nisi vt credatur Deum esse, iam nihil mirum est si non iustificet. Nec verò dum hoc illi adimitur, quicquam derogari putemus fidei Christianæ, cuius longè diuersa est ratio. Quo enim modo vera fides iustificat, nisi dum nos Christo conglutinat, vt vnum cum illo facti, participatione iustitiæ eius fruamur? non ergo eò iustificat, quòd diuinę essentiæ notitiam concipiat: sed quòd in misericordiæ certitudine recumbit.

12 Nondum scopum attigimus, nisi discutiamus & alterum paralogismum. siquidem iustificationis partem in operibus Iacobus reponit. Si & reliquis Scripturis, & sibiipsi consentaneum Iacobum facere velis, necessarium est, Iustificandi verbum alio significatu accipere quàm apud Paulum. Iustificari enim dicimur à Paulo, quum obliterata iustitiæ nostræ memoria, iusti reputamur. Eò si spectasset Iacobus, præposterè citasset illud ex Mose, Credidit Abrahã Deo, &c. Sic enim contexit, Abraham operibus consequutus est iustitiam quòd filium immolare, iubẽte Deo, non dubitauit. Atque ita impleta est Scriptura, quæ dicit illum credidisse Deo, & imputatum ei ad iustitiam. Si absurdum est, effectum fuisse sua causa priorem, aut falsò testatur Moses eo loco, imputatam fuisse Abrahę fidem in iustitiam, aut ex ea quam in Isaac offerendo præstitit obedientia, iustitiam non fuit promeritus. Nondum concepto Ismaele, quia iam adoleuerat antequam Isaac nasceretur, fide sua iustificatus fuit Abrahã, Quomodo igitur dicemus obedientia diu pòst sequuta iustitiam sibi cõparasse? Quare aut perperam ordinem inuertit Iacobus (quod cogitare est nefas) aut iustificatum noluit dicere, quasi promeritus sit vt iustus censeretur. Quid ergo? Certè de iustitiæ declaratione, non autem imputatione ipsum loqui apparet. acsi diceret, Qui vera fide iusti sunt, ij suam iustitiam

ſtitiam obedientia, boníſque operibus probant, non nuda & imaginaria fidei larua. In ſumma, non diſputat qua ratione iuſtificemur: ſed iuſtitiam operatricem à fidelibus requirit. Et quemadmodum Paulus citra operum adminiculum iuſtificari contendit: ita hîc iuſtos haberi non patitur qui bonis careant operibus. Huius ſcopi conſideratio nos omni ſcrupulo extricabit. nam hinc præcipuè fallũtur noſtri aduerſarij, quòd putant Iacobum iuſtificationis rationem definire: quum nihil aliud ſtudeat quàm prauam eorum ſecuritatem diruere, qui excuſando bonorũ operum contemptui fidem inaniter obtendebant. Ergo quoslibet in modos Iacobi verba torqueant, nihil præter duas ſententias exprimet. Inane fidei ſpectrum non iuſtificare, & fidelem, tali imaginatione non cõtentum, operibus bonis ſuam iuſtitiam declarare.

13 Quod autẽ ex Paulo in eundem ſenſum citant minimum eos iuuat, Factores Legis non auditores iuſtificari. Nolo ſolutione Ambroſij euadere, ideò eſſe illud dictum quia complemẽtum Legis ſit in Chriſtum fides. Video enim merum eſſe effugium, quo nihil opus eſt vbi aperta patet via. Illic ſtolida confidentia Iudæos deiicit Apoſtolus, qui ſola Legis agnitione ſe venditabant, quum interim ſummi eſſent eius contemptores. Ne ergo nuda Legis peritia tantopere ſibi placerent: admonet, ſi ex Lege quæratur iuſtitia, nõ eius notitiam ſed obſeruationem quæri. Nos certè iſtud in dubium non vocamus quin Legis iuſtitia conſiſtat in operibus: ac ne illud quidem, quin conſiſtat in operũ dignitate & meritis iuſtitia. Sed nondum probatum eſt operibus nos iuſtificari, niſi vnum aliquẽ proferant qui Legẽ impleuerit. Non aliud autem ſenſiſſe Paulũ erit ſatis amplo teſtimonio orationis cõtextus. Poſtquam Gentes ac Iudęos in cõmune iniuſtitiæ damnauerat, tum ad diſtributionem deſcendit, ac dicit eos, qui ſine Lege peccauerunt, ſine Lege perire: quod ad Gentes refertur. qui verò in Lege peccauerunt, per Legem iudicari: quod Iudæorum eſt. Porrò quoniam illi ſuis pręuaricationibus conniuentes, ſola Lege ſuperbiebant: adiungit quod optimè congruebat, non ideò latã eſſe Legem, vt audita ſolummodo eius voce iuſti redderẽtur: ſed tum demũ ſi obedirent. ac ſi diceret, In Lege quæris iuſtitiam: ne auditum eius prætexas, qui parui eſt per ſe ponderis: ſed afferas opera quibus declares Legem non tibi fruſtra poſitam. His quoniam deficiebantur omnes, ſequebatur, Legis gloriatione eſſe ſpoliatos. Itaque contrarium potiùs ex mẽte Pauli argumentum formandum eſt, Iuſtitia Legis in operũ perfectione ſita eſt. nemo iactare poteſt ſe per opera Legi ſatisfeciſſe. nulla ergo eſt à Lege iuſtitia.

Rom.2.13.

Quo ſenſu dicat Scriptura factores Legis iuſtificari.

14 Iam & ex locis illis pugnant quibus ſuam iuſtitiam fideles examinandam Dei iudicio audacter offerunt, ac ſecundum eam de ſe ſtatui cupiunt. Quales ſunt, Iudica me Domine ſecundum iuſtitiam meam, & ſecundum innocentiam meam, quæ ſunt in me. Item, Exaudi Deus iuſtitiam meam. Probaſti cor meum, & viſitaſti nocte, & non eſt inuenta in me iniquitas. Item, Retribuet mihi Dominus ſecundum iuſtitiam meã, & ſecundum puritatem manuum mearum rependet mihi. Quia cuſtodiui vias Domini, nec impiè defeci à Deo meo. Et ero immaculatus, & obſeruabo me ab iniquitate mea. Item, Iudica me domine, quoniam in innocentia mea ambulaui. Non ſedi cum viris mendacibus, cum iniqua gerentibus non introibo. Ne perdas cum impijs animam meam, cum viris ſanguinum vitam meam. In quorum manibus iniquitates ſunt: dextera quorum repleta eſt muneribus. Ego autem innocenter ambulaui. Dixi ſuprà de fiducia quam ſibi ſancti ſimpliciter ab operibus ſumere videntur. Quæ autem huc adduximus teſtimonia nos non valdè impedient ſi ſecundũ ſuam περίστασιν, hoc eſt complexum, vel (vt

Exponũtur loci quidã quibus fideles iuſtitiã ſuã examinandã Dei iudicio audacter offerũt, ac ſecũdũ eã de ſe ſtatui cupiũt: & oſtẽditur non pugnare cũ gratuita iuſtificatione fidei.

Pſal.7.9.
Pſal.17.1.
Pſal.18.21.
Pſal.26.1.
Ibidem 9.

vulgò loquuntur) circunstantiam accipiatur. Ea porrò duplex est. nam nec de ipsis in vniuersum quæstionem haberi volunt, vt pro totius vitæ tenore vel dånentur vel absoluãtur: sed specialem causam in iudicium disceptandam afferũt: nec diuinæ professionis respectu, sed ex improborum ac sceleſtorum comparatione iustitiam sibi arrogant. Primùm quũ de homine iustificando agitur, non tantum quæritur vt bonam in re aliqua particulari causam habeat: sed perpetuam quandam tota vita iustitiæ symmetriam. Atqui sancti, dum ad comprobandam suam innocentiam Dei iudicium implorant, non seipsos omni noxa solutos & omni ex parte inculpatos offerunt: sed quum in sola eius bonitate salutis fiduciam defixerint, confisi tamen esse vindicem pauperum præter ius & æquitatem afflictorum, profectò causam in qua innocẽtes opprimuntur, illi commendant. Dum verò secum aduersarios ad tribunal Dei sistunt, non iactant innocentiam quæ Dei puritati responsura sit, si seuere conquiratur: sed quia præ aduersariorum malitia, improbitate, astutia, nequitia, synceritatem, iustitiam, simplicitatem, puritatémque suam Deo compertam gratámque esse norunt: non reformidant, inter se & illos iudicem inuocare. Sic quum Dauid Sauli dicebat, Reddat Dominus vnicuique secundum iustitiam & veritatem eius: non intelligebat vt Dominus vnumquenque per se examinaret ac muneraretur pro meritis: sed Dominum attestabatur quanta esset sua innocẽtia præut erat Saulis iniquitas. Ac ne Paulus quidem, quum hac gloriatione se iactat quòd bonum habeat conscientiæ testimonium, se cum simplicitate & integritate versatũ esse in Ecclesia Dei, vult eiusmodi gloriatione apud Deum niti: sed coactus impiorum calumniis, fidem ac probitatem suam, quam diuinæ indulgentiæ acceptam esse sciebat, aduersus quamlibet hominum maledicentiam asserit. Videmus enim quid alibi dicat, se nihil esse sibi male conscium, sed non in hoc iustificari. Quia scilicet intelligebat, iudicium Dei humanam lippitudinem longè transcendere. Vtcunque ergo pij cõtra impiorum hypocrisin suam innocentiam Deo teste ac iudice defendant: vbi tamen cum solo Deo negotium est, omnes vno ore clamant, Si iniquitatem obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? Item ne ingrediaris in iudicium cum seruis tuis: quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. suísque operibus diffisi, libenter canunt, Bonitas tua melior quàm vita.

1. Sam. 26. 23. *1. Cor. 1. 12.* *1. Cor. 4. 4.* *Psal. 130. 3. & 143. 2.* *Psal. 63. 4.*

15 Sunt & alij non absimiles superioribus loci, in quibus subsistere etiamnum quis possit. Dicit Solomon, eum qui ambulat in integritate sua, iustũ esse. Item, in semita iustitiæ esse vitã, ac in ea ipsa non esse mortem. Qua ratione Ezechiel perhibet vita victurum qui iudicium ac iustitiam fecerit. Nihil eorum vel inficiamur vel obscuramus. Sed prodeat vnus ex filiis Adam cum tali integritate. Si nemo est, aut pereant à conspectu Dei oportet, aut ad misericordię asylum confugiant. Neque interim negamus quin fidelibus sua integritas, dimidiata licet ac imperfecta, gradus sit ad immortalitatem. Sed vnde id, nisi quoniam quos in fœdus gratiæ assumpsit Dominus, eorum opera non excutit pro meritis, sed paterna benignitate osculatur? Quo non tantum intelligimus quod tradunt Scholastici, à gratia acceptante habere opera suum valorem. Illi enim sentiũt, imparia alioqui opera ex Legis pacto saluti comparandæ, in æqualitatis tamẽ pretium Dei acceptione euehi. Ego autem dico, ea tum aliis transgressionibus, tum suis ipsorum maculis inquinata, non aliud valere nisi quòd Dominus veniam vtrisque indulget. quod est, gratuitam homini iustitiam largiri. Neque tempestiuè hîc obtruduntur illæ Apostoli precationes, vbi tantam perfectionem fidelibus optat, vt sint inculpati, & irreprehensibiles in die Domini. Hæc quidem verba Cœlestini

Pro. 20. 7. et 12. 18. *Ezec. 18. 9. 21. & 33. 15.* *Ephes. 1. 4.*

lestini valde olim exagitabant,ad perfectionem iustitiæ in hac vita asse rendam. Sed quod arbitramur sufficere, breuiter post Augustinum respondemus :ad hanc quidem metam aspirare pios omnes debere vt immaculati aliquando & inculpati appareant coram Dei facie.sed quia optima & præstantissima vitæ præsentis ratio nihil aliud est quàm profectus,ad eam metam nos tum demum peruenturos vbi hac peccati carne exuti,Domino ad plenum adhærebimus. Neque tamen pertinaciter cũ eo litigabo qui perfectionis titulum sanctis tribuere volet : modò eam quoque Augustini ipsius verbis definiat.Perfectam, inquit sanctorũ virtutem quum nominamus,ad ipsam perfectionem pertinet etiam imperfectionis tum in veritate tum in humilitate cognitio.

1.Thess.3.13. & alibi.

Lib.ad Dom.3.c.7.

Ex mercede male colligi operum iustitiam.

CAPVT XVIII.

TRANSEAMVS nunc ad eas sententias,quę affirmant Deum vnicuique redditurum secundum opera sua.cuiusmodi sunt, Vnusquisque referet quod gessit in corpore,siue bonũ siue malum.Gloria & honor operanti bonum, tribulatio & angustia in omnem animã operantis malum Et,Ibũt qui bona egerint in resurrectionem vitæ:qui malè fecerint.in resurrectionem iudicij.Venite benedicti patris mei:esuriui,& dedistis mihi cibum:sitiui,& potũ tribuistis, &c. Atque illis quoque eas coniungamus quæ mercedem operum appellant vitam ęternã: quo in genere sunt,Retributio manuum hominis restituetur ei. Qui timet mandatum , remunerabitur. Gaudete,& exultate: ecce merces vestra copiosa est in cœlis.Vnusquisque mercedem accipiet secundum laborem Quòd vnicuique dicitur redditurus Deus secundũ opera,paruo negotio dissoluitur.Ordinẽ enim consequentiæ magis quàm causam indicat loquutio.Extra dubium autẽ est,Dominũ his misericordiæ suæ gradibus salutem nostram consummare dũ electos ad se vocat,vocatos iustificat.iustificatos glorificat.Tametsi ergo sola misericordia suos in vitam suscipiat:quia tamen in eius possessionem ipsos deducit per bonorũ operum stadium,vt quo destinauit ordine suum in illis opus impleat:nihil mirum si secundũ opera sua dicuntur coronari: quibus haud dubiè ad recipiẽdam immortalitatis coronam pręparantur Quin hac ratione appositè dicuntur salutem suam operari,dum bonis operibus incũbendo,vitam æternam meditantur. nempe sicut alibi iubentur operari cibũ qui non perit,dum in Christum credendo sibi vitam acquirunt:& tamẽ mox additur,Quem Filius hominis daturus est vobis. Vnde apparet Operandi verbum nequaquam opponi gratiæ,sed referri ad studium : ac proinde non sequitur , vel fideles ipsos esse salutis suæ authores,vel ab ipsorum operibus eam emanare. Quid ergo ? simulatque per Euangelij notitiam, & Spiritus sancti illuminationem adsciti sunt in Christi consortium,inchoata est in illis æterna vita. Iam quod in illis bonum opus inchoauit Deus,& perfici oportet vsque in diem Domini Iesu.Perficitur porrò, quum iustitia & sanctitate Patrem cœlestem referentes,se filios eius non degeneres esse probant.

Mat.16.27. 2.Cor.5.10. Rom.2.6. Iohan.5.29. Mat.25 34. Pro.12.14.& 13.13. Mat 5.12. Luc.6 23. 2.Cor.3.8. Rom.2.6. Ibib 8.30. Philip 2.12. Iohan 6.27.

Qđ dicitur Deꝰ fidelibus redditurus secundũ opera, ordinẽ notat, non cãm: & quod dicuntur operari salutẽ,refertur ad studium,nõ opponitur gratiæ.

Philip.1.6.

Hic & sec.3.4 tractatur,vitã æternã quum gratis donetur,dici tamẽ mercedẽ operũ,optimis de causis, sed non meriti vllius nostri ratione.

2 Ex mercedis nomine non est cur opera nostra ratiocinemur causam esse salutis.Principiò istud sancitum sit in cordibus nostris, regnum cœlorum non seruorum stipendium,sed filiorum esse hæreditatem:quã soli potientur qui à Domino in filios cooptati fuerint: neque aliam ob causam quàm ob hanc adoptionem.Non enim erit hæres filius ancillæ, sed filius liberæ. Adeóque in iis ipsis locis quibus gloriam æternam mercedem operibus fore pollicetur Spiritus sanctus , hæreditatem nomina-

Ephes 1.18. Galat.4.30.

tim exprimendo, aliunde nobis prouenire demonstrat. Sic Christus opera recenset, quæ cœli remuneratione compensat dum in eius possessionem electos vocat: sed simul adiungit, hæreditatis iure possidendum. Sic Paulus iubet, seruos fideliter agentes quod officij sui est, sperare retributionẽ à Domino, sed addit hæreditatis. Videmus vt quasi præscriptis verbis diligenter caueant ne acceptam feramus operibus æternam beatitudinem, sed Dei adoptioni. Cur ergo simul operum mentionem faciunt? Vno Scripturæ exemplo ista quæstio elucescet. Ante natiuitatem Isaac promissum erat Abrahæ semen in quo benedicendæ erant omnes terræ nationes: seminis propagatio quæ æquatura esset stellas cœli, & arenas maris, aliáque similia. Multis pòst annis, vt erat oraculo iussus, Abraham ad filium immolandum se accingit. Ista obedientia defunctus, recipit promissionem. Per memetipsum iuraui, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti proprio filio vnigenito: benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli & arenas maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicẽtur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ. Quid audimus? an obedientia sua promeritus est benedictionem Abraham, cuius promissionem receperat antequam ederetur præceptum? Hîc profectò citra ambages tenemus, iis bonis munerari Dominum fidelium opera quæ illis iam antea cogitata opera dederat: nihil dum causæ habens cur ipsis benefaceret nisi suam misericordiam.

Mat. 25. 34. Col. 3. 24. Gen. 1. 5. 5. & 17. 1. Gene. 22. 3. Ibidem 17.

3 Neque tamen frustratur aut ludit nos Dominus quum ait se operibus rependere quod gratis ante opera donauerat. Quia enim bonis operibus vult nos exerceri ad meditandam eorum quæ promisit exhibitionem vel fruitionem, vt ita loquar, ac per ea decurrere, vt cõtendamus ad beatam spem nobis propositã in cœlis, ritè & illis assignatur promissionum fructus, ad cuius maturitatem nos perducunt. Eleganter expressit vtrunque Apostolus, quum diceret officiis charitatis studere Colossenses, propter spem in cœlis sibi repositam, de qua antè audierant per sermonem veracis Euangelij. Nam quum ait eos ex Euangelio cognouisse spem sibi in cœlis repositam, declarat solo Christo, nullis aũt suffultam operibus. cui concinit illud Petri, Custodiri pios Dei virtute per fidẽ, in salutem quæ parata est manifestari suo tempore. Dum ipsos ait eius causa laborare, significat currendum esse fidelibus toto vitæ spatio vt apprehendant. Ne verò putaremus ad meriti modũ redigi quam nobis Dominus mercedem pollicetur, parabolam proposuit, in qua se fecit patrẽfamiliàs, qui quoscunque habet obuios, mittit in vineæ suæ culturã: alios quidem hora diei prima, alios secunda, alios tertia, quosdam etiam vndecima: vesperi repẽdit omnibus ęquale pretium. Cuius interpretationẽ breuiter & verè complexus est quicunque fit ille tandẽ vetustus scriptor cuius liber de vocatione Gentiũ sub Ambrosij nomine fertur. Eius verbis potiùs quàm meis vtar. Huius, inquit, comparationis regula Dominus multimodæ vocationis varietatis ad vnam gratiam pertinentem adstruxit: vbi sine dubio qui hora vndecima intromissi in vineam totius diei operariis exæquantur, eorum præferunt sortem quos ad commendandã gratiæ excellentiam, in defectu diei, & conclusione vitæ, diuina indulgentia munerauit: non labori pretium soluens, sed diuitias bonitatis suę in eos, quos sine operibus elegit, effundens: vt etiam qui in multo labore sudarunt, nec amplius quàm nouissimi acceperunt, intelligant donum se gratiæ, non operum accepisse mercedem. Postremò hoc quoque notatu dignum est, in his locis, vbi vita æterna merces operum vocatur, non simpliciter pro illa communicatione accipi quam habemus cum Deo ad beatam immortalitatem, quum nos paterna beneuolentia

Coloss. 1. 4. 1. Pet. 1. 5. Matt. 20. 1. Lib. 1. c. 5.

in Christo amplectitur: sed pro beatitudinis possessione vel fruitione, vt vocant, sicut etiam sonant ipsa Christi verba, In futuro vitam æternã. Et alibi, Venite, possidete regnum, &c. Hac ratione & Paulus vocat adoptionem, reuelationem adoptionis quæ in resurrectione fiet: ac postea interpretatur, redemptionem corporis nostri. Alioqui autem quemadmodũ alienatio à Deo, æterna mors est, sic quum homo in gratiam à Deo recipitur vt communicatione eius fruatur, vnúmque cum eo fiat, trãsfertur à morte ad vitam. id quod fit solius adoptionis beneficio. Etsi more suo pertinaciter vrgeant operum mercedem, regerere illud Petri licebit, vitam æternam fidei esse mercedem.

Mar.10.30.
Mat.25.34.
Rom.8.18.
1.Pet.1.9.

4 Itaque ne cogitemus Spiritum sanctum huiusmodi promissione cõmendare operum nostrorum dignitatem, acsi talem mercedem mereantur. Nihil enim nobis Scriptura reliquum facit quo in cõspectu Dei exaltemur. Quin potiùs tota in hoc est vt arrogantiam nostram retundat, nos humiliet, deiiciat, & prorsus conterat. Verùm nostræ imbecillitati sic occurritur: quæ statim alioqui collaberetur ac cõcideret, nisi hac se expectatione sustineret ac solatio leniret sua tædia. Primùm quam durum sit, non modò sua omnia, sed se quoque ipsum relinquere & abnegare, reputent pro se quisque singuli. Et tamẽ hoc tyrocinio discipulos suos, hoc est pios omnes, Christus initiat. Deinde sic per omnẽ vitã sub crucis disciplina erudit, ne cor adiiciãt ad bonorũ præsentiũ vel cupiditatem vel fiduciam. Breuiter sic ferè tractat, vt quocunque flectãt oculos quàm longè hìc mundus patet, nonnisi desperationem sibi vbique obuersantẽ habeãt. vt Paulus dicat, miserabiliores esse nos omnibus hominibus, si in hoc mundo duntaxat speremus. In his tantis angustiis ne deficiant, adest illis Dominus, qui monet vt altiùs caput exerant, & lõgiùs oculos coniiciãt, beatitudinem, quam in mundo non vident, apud se reperturos. hanc beatitudinem, præmium, mercedem, retributionem vocat: non operum æstimans meritum, sed compensationem esse significans eorum pressuris, passionibus, contumeliis, &c. Quamobrem nihil obest quominus vitã æternam remunerationem, Scripturæ exemplo, vocemus: quòd in ea Dominus suos ex laboribus in quietem, ex afflictione in prosperum & optabilem statum, ex mœstitia in gaudium, ex paupertate in affluẽtiã, ex ignominia in gloriam recipiat. omnia denique quæ perpessi sunt mala, bonis maioribus permutet. Sic & nihil erit incommodi si vitæ sanctitatẽ, existimemus esse viam: non quidẽ quæ aditum aperiat in gloriam cœlestis regni, sed qua electi à Deo suo in eius manifestationem ducantur, quãdo hæc bona eius volũtas est, glorificare quos sanctificauit. Tantùm ne correlationem meriti ac mercedis imaginemur, in qua importunè hærent Sophistæ, quia istũ quem exponimus finem non considerant. Quàm autem præposterum est, vbi in vnum finem vocat nos Dominus, aliorsum respicere? Nihil clarius est quàm ad subleuandã aliquo solatio carnis nostræ debilitatem, non autem ad inflãdos gloria animos, mercedem bonis operibus promitti. Qui ergo meritum operũ inde colligit, vel appendit in trutina opus cum mercede, à recto Dei scopo longissimè aberrat.

Hic & sect. 6. 7. ostenditur, Deũ, cũ dicit se operibus rependere quod gratis ante opera donauerat, nõ meriti opinione nos inflare, sed nostræ imbecillitati sic occurrere, ne animis fatiscamus.

1.Cor.15.19.

Rom.8.30.

5 Proinde quum Scriptura dicit, Deum iustum iudicem redditurum olim suis iustitiæ coronam, non tantum cũ Augustino excipio, Cui redderet iustus iudex coronam, si non donasset gratiam misericors Pater? & quomodo esset iustitia nisi præcessisset gratia quæ iustificat impium? quomodo ista debita redderentur nisi prius illa indebita darentur? sed aliud etiã addo, Quomodo iustitiã imputaret nostris operibus, nisi quod iniustitiæ in illis est, absconderet sua indulgentia? Quomodo censeret dig na mercede, nisi quod in illis pœna dignum est, immensa benignitate

Inde pendere iustitiam bonorũ operũ quæ fiunt à fidelibus, quod perveniã Deo approbantur.
2.Tim.4.8.
Aug. ad Vale. De gra & libero arbi.

abolere t? Solet enim ille vir gratiam nominare vitam æternã, quia gratuitis Dei donis reddatur dum operibus repẽditur. At Scriptura nos vltrà humiliat & simul erigit. Nam præterquam quòd in operibus gloriari vetat, quia sunt gratuita Dei dona, simul fæcibus quibusdam semper inquinata esse docet: vt Deo satisfacere nõ possint, si ad iudicij eius regulam examinentur: sed, ne concidat nobis alacritas, mera venia placere. Etsi autem paulò aliter Augustinus quàm nos loquitur: in re tamẽ non
Cap. 5. ita dissentire constabit ex eius verbis, libro ad Bonifacium tertio. Vbi quum inter se duos contulisset homines, alterum vitæ vsq; ad miraculum sanctæ & absolutæ: alterum probum quidem & integris moribus, non tamen adeo perfectum quin desiderari in eo multum queat: tãdem infert, Nempe iste qui moribus illo videtur inferior, propter rectam in Deum fidem ex qua viuit & secundum quam in omnibus delictis suis se accusat, in omnibus bonis operibus Deum laudat, sibi tribuẽs ignominiam, illi gloriã: atq; ab ipso sumens & indulgentiam peccatorum & dilectionem rectè factorum, de hac vita liberãdus, in consortium Christi migrat. Quare, nisi propter fidem? quæ licet sine operibus neminẽ saluat
Heb. 1. 2. 4. (ipsa enim est non reproba fides, quæ per dilectionem operatur) tamen per ipsam etiam peccata soluũtur, quia iustus ex fide viuit: sine ipsa verò quæ videntur bona opera, in peccata vertuntur. Hìc certè non obscurè fatetur quòd tantopere contendimus, inde pendere bonorum operum iustitiam quòd per veniam Deo approbantur.

Luc. 16. 9. 6 Superioribus locis proximũ sensum habent isti: Facite vobis ami
1. Tim. 6. 17. cos de mãmona iniquitatis: vt quum defeceritis: recipiant vos in æterna tabernacula. Diuitibus huius seculi præcipuè nõ superbè sapere, neq; sperare in incertis diuitiis, sed in Deo viuo: bene agere, diuites fieri in bonis operibus, thesaurizare sibi fundamentũ bonum in futurum, vt apprehendant vitam æternã. Opibus enim cõparantur bona opera, quibus in beatitudine vitæ æternæ fruamur. Respõdeo, nos nõ ad verã eorũ intelligentiã nunquam accessuros nisi oculos in scopum conuertamus quò
Matth. 6. 21. sua verba Spiritus dirigit. Si verũ est quod ait Christus, Ibi animum nostrum residere vbi est thesaurus noster: quẽadmodum filij seculi intenti esse solent ad ea cõparanda quæ ad præsentis vitæ delicias faciunt: ita fidelibus videndũ est, postquam hanc vitam instar somnij mox euanituram didicerũt, vt ea quibus verè frui volunt, transmittant vbi solidam vitam sunt habituri. Quod ergo faciunt qui demigrare instituunt in locum aliquẽ, vbi perpetuam vitæ sedem elegerunt, nobis imitandum est. præmittunt illi suas facultates, neq; illis ad tẽpus ægrè carẽt: quia se beatiores eò putãt quò plus habent bonorũ vbi diu sunt futuri. Nobis si cœlum patriã esse credimus, illuc potius transmittere opes nostras conuenit, q̃ hìc retinere vbi subita migratione peritura nobis sint. Quomodo
Matt. 25. 40. autẽ trãsmittemus? nẽpe si pauperum necessitatibus cõmunicamus: qui-
Prou. 19. 17. bus quicquid erogatur, sibi datum Dominus imputat. Vnde egregia illa
2. Cor. 9. 6. promissio, Qui largitur pauperi, Domino fœneratur. Item, Qui benignè seminat, benignè metet. Deponũtur enim in manũ Domini quæ fratribus ex charitatis officio impẽduntur. Ille, vt est bonæ fidei depositarius, olim restituet cũ copioso fœnore. Ergóne tãti sunt apud Deũ nostra officia vt sint in eius manu quasi recõditæ nobis opes? Et quis horreat ita loqui, quũ toties ac tã apertè id testetur Scriptura? Cæterùm siquis à mera Dei benignitate trãsilire velit ad operũ dignitatẽ, his testimoniis ad errorem astruendũ nihil iuuabitur. Nihil enim ritè inde colligas nisi meram diuinæ erga nos indulgentiæ propensionem: quandoquidem quò nos ad benefaciendum animet, quamlibet vel solo eius intuitu indigna sint quæ illi exhibemus obsequia, nullum tamen perditum sinit.

7 Sed

7 Sed magis vrgent Apoſtoli verba: qui dum Theſſalonicenſes in 2.Theſſ.1.5
tribulationibus conſolatur, eas immitti illis docet vt digni habeantur
regno Dei pro quo patiuntur. Siquidem, inquit, iuſtum eſt apud Deum,
reddere iis qui vos affligunt, afflictionem: vobis autem relaxationẽ no-
biſcum, quum reuelabitur Dominus Ieſus e cœlo. Author verò epiſtolæ
ad Hebræos, Non eſt, inquit, iniuſtus Deus vt obliuiſcatur operis veſtri, Heb.6.10
& dilectionis quam oſtendiſtis in nomine ipſius, quòd miniſtraſtis ſan-
ctis. Ad priorem locum reſpondeo, Nullam illic meriti dignitatem ſigni
ficari: ſed quia Deus pater vult nos, quos elegit filios, Chriſto primoge- Rom.8.29
nito conformari: ſicut oportuit illum primò pati, & tum demum intrare Luc.24.26
in gloriam ſibi deſtinatam: ita & nos per multas tribulationes oportet Act.14.22
ingredi in regnum cœlorum. Tribulationes ergo dum patimur pro Chri Galat.6.17
ſti nomine, quædam veluti notæ imprimuntur nobis quibus oues gre-
gis ſui Deus ſignare ſolet. Hac ergo ratione digni habemur regno Dei,
quia ſtigmata Domini noſtri & magiſtri portamus in corpore, quę ſunt
filiorum Dei ſigna. Huc & illæ ſententiæ pertinent. Nos circunferre mor
tificationem Ieſu Chriſti in corpore noſtro: vt vita ipſius manifeſtetur
in nobis. Nos paſſionibus eius conformari, vt perueniamus ad ſimilitu- 2.Cor.4.10
dinem reſurrectionis ex mortuis. Quæ ſubiicitur ratio, non ad proban- Rom.8.29
dam vllam dignitatem, ſed ſpem regni Dei confirmandam pertinet: acſi
diceret, Vt iuſto Dei iudicio conuenit, vindictam ab inimicis veſtris ex-
petere earum quas vobis intulerint vexationum: ita vobis relaxationem
& quietem à vexationibus impertiri. Alter locus, qui ſic iuſtitiam Dei
decere tradit ſuorum obſequia obliuioni non mandare, vt propè iniu-
ſtum fore innuat ſi obliuiſcatur, hanc rationem habet: Deus, quò ſegni-
tiem noſtram acueret, fiduciam nobis fecit, non irritum fore quem in
gloriam nominis ſui ſuſcepimus laborem. Semper meminerimus, hãc
promiſſionem, vt cæteras omnes, nihil fructus nobis allaturam niſi præ-
cederet gratuitum miſericordiæ fœdus, cui tota ſalutis noſtræ certitudo
incumberet. Eo autem freti, confidere ſecurè debemus, obſequiis etiam
noſtris quamlibet indignis non defuturum à Dei liberalitate præmium.
In ea expectatione vt nos confirmet Apoſtolus, Deum aſſerit non eſſe
iniuſtum, quin conſtaturus ſit fidei ſemel datæ. Iuſtitia igitur iſta magis
ad diuinæ promiſſionis veritatem, quàm ad reddendam debiti æquita-
tem refertur. In quem ſenſum inſigne eſt dictum Auguſtini: quod vt vir
ſanctus repetere ſæpius pro memorabili non dubitauit, ita non indignũ
iudico quod aſſidue memoria repetamus. Fidelis, inquit, Dominus, qui ſe In Pſal.32.109,&
nobis fecit debitorem: non aliquid à nobis accipiendo, ſed omnia pro- alibi ſæpe.
mittendo.

8 Adducuntur & illæ Pauli ſententiæ, Si habeam omnem fidem, ita 1 Cor 13 2,& 13
vt montes loco dimoueam, charitatem autem non habeam, nihil ſum. Coloſſ.3.14
Item, Nunc manet ſpes, fides, charitas: ſed maxima in his charitas. Item, Refutantur Phari
Super omnia habete charitatem, quæ eſt vinculum perfectionis. Ex pri ſæi noſtræ ætatis,
mis duobus contendunt noſtri Phariſæi charitate nos iuſtificari potiùs qui cõtendunt, nos
quàm fide: virtute nimirum, vt ipſi aiunt, potiore. At nullo negotio di- charitate iuſtifica-
luitur hæc argutatio. Expoſuimus enim alibi, ad veram fidem nihil per- ri, quia dicitur à
tinere quæ primo loco dicuntur. Alterum nos quoque de vera fide inter Paulo charitas ma
pretamur, quia maiorem eſſe charitatem dicit: non tanquam ſit magis ior fide, & ſpe. Vi
meritoria, ſed quia magis fructuoſa eſt, quia latiùs patet, quia pluribus ſer de Calu ad Sadole
uit, quia ſemper viget: quum fidei vſus ad tempus conſiſtat. Si excellen- tum, qui ſcripſerat
tiam ſpectamus, meritò Dei dilectio primas teneat: de qua hîc ſermo charitatem eſſe pri
Paulo non eſt. Siquidem vnũ iſtud vrget, vt mutua charitate nos in Do- mam ac potiſſimã
mino viciſſim ædificemus. Sed fingamus, modis omnibus charitatem ſalutis noſtræ can-
fidei præcellere: quis tamẽ ſano iudicio, imò quis omnino ſano cerebro, ſam.

ex eo ratiocinetur magis iustificare? Vis iustificandi quæ penes fidem est, non in dignitate operis locatur. Sola Dei misericordia & merito Christi constat nostra iustificatio, quam dum fides apprehendit, iustificare dicitur. Nunc si aduersarios interroges quo sensu iustificationem charitati assignent: respondebunt, Quia officium est Deo gratum, eius merito, ex diuinę bonitatis acceptatione iustitiã nobis imputari. Hinc vides quàm bellè procedat argumentum. Fidem iustificare dicimus, non quia iustitiam nobis sua dignitate mereatur: sed quia instrumentum sit quo Christi iustitiam gratis obtinemus. Isti, prætermissa Dei misericordia, Christóque præterito (vbi summa iustitiæ est) charitatis beneficio nos iustificari pugnant, quia supra fidem excellat. Perinde ac siquis aptiorem esse Regem disputet conficiendo calceo quàm sutorem, quia sit infinito pręstátior. Hic vnus syllogismus amplo documento est scholas omnes Sorbonicas ne summis quidem labris degustare quid sit fidei iustificatio. Siquis autem rixator adhuc interpellet cur fidei nomen tantulo interuallo apud Paulum variè accipiamus, huius interpretationis nõ leuis ratio mihi constat. Quum enim dona illa quæ enumerat Paulus, fidei & spei quodammodo subsint, quia ad cognitionem Dei spectãt, ea omnia κατ' ἀνακεφαλαίωσιν sub nomine fidei & spei cõplectitur: acsi diceret, Et Prophetia, & linguæ, & interpretandi gratia & scientia hunc habent scopũ, vt nos ad cognitionem Dei deducant. Deum autem nonnisi per spem & fidem in hac vita agnoscimus. Quum ergo fidem & spem nomino, hæc omnia simul comprehendo. Manent itaque hæc tria, Spes, Fides, Charitas: hoc est, quantacunque sit donorum varietas, huc omnia referuntur. Inter hæc præcipua est charitas, &c. Ex tertio loco inferunt, Si perfectionis vinculum est charitas: ergo & iustitiæ, quæ nihil aliud est quàm perfectio. Primò, vt omittamus perfectionem illic à Paulo vocari dum probè constitutæ Ecclesiæ membra inter se bene cohærent, ac fateamur charitate nos coram Deo perfici: quid tamen noui afferunt? Ego enim semper contrà excipiam, ad perfectionem istam nunquam nos peruenire nisi charitatis numeros impleamus: indéque inferam, quum omnes à charitatis complemento sint remotissimi, spem omnem illis perfectionis abscissam esse.

Non pugnare cum gratuita iustificatione fidei, dictum Christi, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.
Matt. 19.17

9 Nolo singula persequi quæ hodie stulti Sorbonistæ arrepta ex Scripturis temerè (vt quodque primùm obuium se tulit) testimonia aduersum nos iaculantur. Sunt enim quædam ita ridicula vt nec commemorare ipse possim, nisi velim haberi meritò ineptus. Itaque finem faciã, vbi Christi sententiam explicuero, qua mirum in modũ sibi placent. Respondet enim Legiscõsulto roganti quid esset ad salutem necessarium, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Quid vltrà, inquiunt, volumus, quum ab ipso gratiæ authore per mandatorum obseruationem acquirere iubeamur regnum Dei? Quasi verò non constet, Christum iis respõsa sua attemperasse quibuscum negotium esse sibi videbat. Hîc à Legis doctore interrogatur de ratione obtinendæ beatitudinis: neque id simpliciter, sed quid faciendo ad ipsam perueniant homines. Et loquentis persona & ipsa interrogatio Dominum inducebat vt sic responderet. Ille persuasione legalis iustitiæ imbutus, in operum fiducia cæcutiebat. Deinde non aliud quærebat nisi quæ essent opera iustitiæ, quibus salus compararetur. Ergo meritò remittitur ad Legem, in qua est absolutum iustitiæ speculum. Nos quoque clara voce pręedicamus seruanda esse mandata, si in operibus vita quæritur. Atque hæc doctrina cognitu necessaria est Christianis: quomodo enim ad Christum confugerent, nisi se agnoscerent à via vitæ in mortis præcipitium excidisse? Quomodo autem intelligerẽt quàm procul aberrarint à via vitæ, nisi priùs qualis sit illa intelligant?

Tum

Tum igitur demum recuperandæ salutis asylum in Christo esse admonentur, dum cernunt quantum sit vitæ suæ cum diuina iustitia, quæ Legis obseruatione continetur, dissidium. Summa hæc est, si in operibus salus quæritur, seruanda esse mandata quibus instituimur ad perfectam iustitiam. Sed non est hîc hærendum nisi velimus in medio cursu deficere: nemo enim nostrum seruandis mandatis par est. Quoniam ergo Legis iustitia excludimur, ad aliud subsidium nos conferamus necesse est: nempe ad fidem Christi. Quamobrem vt hîc Dominus quem vana operum confidentia turgere nouerat Legis doctorem, ad Legem reuocat, vnde discat se esse peccatorem, tremendo æternæ mortis iudicio obnoxium: sic alios qui eiusmodi sui notitia iam humiliati sunt, alibi, omissa Legis mentione, gratiæ promissione solatur, Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos: & inuenietis requiem animabus vestris. *Matt.11.29*

Fides nō iustificat quatenus est opus.

10 Tandem, postquam Scripturam inuertendo defatigati sunt, ad argutias & sophismata delabuntur. Cauillantur in eo, quòd fides alicubi opus vocatur: atque inde colligunt nos perperam fidem operibus opponere. Quasi verò fides, quatenus obedientia est diuinæ volūtatis, suo merito iustitiam nobis conciliet: ac non potiùs, quòd Dei misericordiam amplectendo, Christi iustitiam, ab ea nobis oblatam in Euangelij prædicatione, cordibus nostris obsignat. Talibus ineptiis diluendis si non immoror, veniam dabunt lectores: ipsæ enim, sine alieno impetu, suapte debilitate satis franguntur. Obiectionem tamen vnam, quæ speciem habet aliquam rationis, obiter discutere libet, ne quibus non adeò exercitatis negotium faciat. Quum eandem esse contrariorum regulam dictet sensus communis, ac peccata singula iniustitiæ nobis vertantur, consentaneum esse aiunt, singulis quoque bonis operibus iustitiæ laudem tribui. Qui respondent, ab vna infidelitate propriè prodire hominum damnationem, non à particularibus peccatis, mihi non satisfaciunt. Equidem illis assentior, fontem ac radicem omnium malorum, incredulitatem esse. Est enim prima à Deo defectio, quam sequuntur deinde particulares contra Legem transgressiones. Sed quòd videntur eandem statuere bonorum & malorum operum rationem in æstimanda iustitia vel iniustitia, in eo cogor ab ipsis dissentire. Iustitia enim operum est perfecta Legis obedientia. Itaque iustus operibus esse non potes nisi hanc velut rectam lineam perpetuo vitæ tenore sequeris. Ab ea vbi primùm deflexisti, in iniustitiam prolapsus es. Hinc apparet, iustitiam non ex vno aut paucis operibus contingere, sed ex inflexibili indefessáque obseruatione diuinæ voluntatis. At iudicandæ iniustitiæ multò diuersissima est ratio. Qui enim scortatus est, aut furatus, vno delicto mortis est reus: quia in Dei maiestatem offendit. Impingunt ideo nostri isti argutatores, quòd ad illud Iacobi non aduertunt animum, Qui peccauerit in vno, factum omnium reum iam esse: quia qui vetuit occidere, vetuit & furari, &c. Proinde absurdum videri non debet, quum dicimus, mortem iustum esse vniuscuiusque peccati stipendium: quia iusta Dei indignatione ac vltione digna sunt singula. Sed insulsus eris ratiocinator si ex aduerso inferas, vno opere bono conciliari posse hominem Deo, qui multis peccatis eius iram promeretur.

Iohan.6.29

Vnum bonū opus, aut plura non suffīcere ad iustitiam coram Deo, licet vnū peccatum sufficiat ad dānationem: neque hîc valere axioma, contrariorū eadem est regula.

Iacob.2.10

De libertate Christiana. CAP. XIX.

TRACTANDVM nunc de Christiana libertate: cuius explicatio prætermitti minimè ab eo debet cui summam Euangelicæ doctrinæ compendio complecti propositum sit. Est enim res apprime ne-

Quàm necessaria sit libertatis Christianæ cognitio. cessaria, ac citra cuius cognitionem nihil ferè sine dubitatione aggredi conscientiæ audent: in multis hæsitant & resiliunt, semper variant & trepidant: præsertim vero appendix est iustificationis, & ad vim eius intelligendam non parum valet. Imò qui Deum seriò timent, hinc fructum incomparabilem percipient eius doctrinæ quam impij & Lucianici homines lepidè suis dicteriis exagitant: quia in spirituali ebrietate, qua correpti sunt, quæuis protervia illis est licita. Quare nunc opportunè in medium prodibit: deinde planiorem eius disputationem (nam leuiter aliquoties suprà à nobis attacta est) in hunc locum reiicere vtile fuit: quia simulatque iniecta est aliqua mentio Christianæ libertatis, ibi aut feruet libidines, aut insani motus surgunt, nisi maturè obuiam eatur lasciuis ingeniis istis, quæ alioqui optima quæque pessimè corrumpunt. Partim enim huius libertatis prætextu omnem Dei obedientiam excutiunt, & in effrænatam licentiam se proripiunt: partim indignantur, putantes omnem moderationem, ordinem, rerúmque delectum tolli. Quid hîc agamus, talibus angustiis circunsepti? An Christiana libertate valere iussa, huiusmodi periculis opportunitatem præcidamus? Atqui, vt dictum est, nisi ea tenetur, nec Christus, nec Euãgelij veritas, neque interior pax animæ rectè cognoscitur. Danda potiùs opera ne adeò necessaria doctrinę pars supprimatur, & occurratur tamen interim absurdis illis obiectionibus quæ inde enasci solent.

Tribus in partibus sitam esse Christianam libertatẽ. Prima vt fidelium cõscientiæ, dum fiduciam suæ corã Deo iustificationis quærunt, totã Legis iustitiam obliuiscantur.

2 Christiana libertas in tribus (vt ego quidem sentio) partibus sita est. Prima, vt fidelium conscientiæ, dum fiducia suæ coram Deo iustificationis quærenda est, sese supra Legem erigant atque efferant, totámque Legis iustitiam obliuiscantur. Nam quum Lex (vt alibi iam demonstratum est) neminem iustum relinquat: aut ab omni spe iustificationis excludimur, aut ab illa nos solui oportet: ac sic quidem, vt nulla prorsus operum ratio habeatur. Nam qui vel tantillum operum se afferre debere ad obtinendam iustitiam cogitat, non potest modum aut finem præfigere: sed debitorem vniuersæ Legis se constituit. Sublata igitur Legis mentione, & omni operum cogitatione seposita, vnam Dei misericordiam amplecti conuenit quum de iustificatione agitur: & auerso à nobis aspectu, vnum Christum intueri. Non enim illic quæritur quomodo iusti simus: sed quomodo, iniusti licet ac indigni, pro iustis habeamur. Cuius rei si certitudinem aliquam assequi volunt conscientiæ, nullum Legi dare locum debent. Neque hinc rectè quis colligat, Legem fidelibus superuacaneam esse, quos non ideo docere & exhortari & stimulare ad bonum desinit, tametsi apud Dei tribunal in eorum conscientiis locũ non habet. Hæc enim duo vt multò diuersissima sunt, ita probè diligenterq; sunt à nobis distinguenda. Tota Christianorum vita, quædam pietatis meditatio esse debet: quoniam in sanctificationem vocati sunt. In hoc situm est Legis officium, vt eos officij sui admonendo, ad sanctitatis & innocentiæ studium excitet. At vbi conscientiæ solicitantur quomodo Deum habeant propitium, quid responsurę sint, & qua fiducia constaturæ si ad eius iudicium postulentur: ibi non subducendum est quid Lex requirat, sed vnus Christus pro iustitia proponendus, qui omnem Legis perfectionem superat.

Ephes 1.4
1.Thess.4.5

3 In hoc cardine totum ferè argumentum Epistolæ ad Galatas vertitur. Nam insulsos esse interpretes qui docent Paulum in ea pro ceremoniarum tantùm libertate pugnare, ex locis argumentorum probari potest. Quales isti sunt, Quòd Christus factus sit pro nobis execratio, vt nos ab execratione Legis redimeret. Item, In libertate qua Christus nos liberauit, state, & ne rursus iugo seruitutis implicemini. Ecce, ego Paulus dico, si circuncidamini, Christus vobis nihil proderit. Et qui circuncidi-

Gal.3.13,& 5.1

tur,debitor est vniuersæ Legis. Christus vobis otiosus factus quicunque per Legem iustificamini: à gratia excidistis. Quibus certè aliquid sublimius continetur quàm ceremoniarum libertas. Equidem fateor Paulum illic de ceremoniis tractare: quia illi cum pseudoapostolis pugna est,qui veteres Legis vmbras,Christi aduentu abolitas,reducere in Christianam Ecclesiam moliebantur. Verùm ad hanc quæstionem expediendam disputandi erant altiores loci,in quibus tota controuersia posita erat. Primùm,quia vmbris illis Iudaicis obscurabatur Euangelij claritas, ostēdit in Christo nos solidam eorum omnium exhibitionem habere quæ Mosaicis ceremoniis adumbrabantur. Deinde, quia illi impostores pessima opinione imbuebant plebem,quòd hæc scilicet obedientia valeret ad promerendam Dei gratiam: hîc plurimum insistit,ne vllis Legis operibus, nedum minutis illis elementis, iustitiam se consequi posse coram Deo existiment fideles. Et simul docet damnatione Legis,quæ vniuersis hominibus aliâs impendet,esse per crucem Christi liberos: vt plena securitate in vno Christo acquiescant. Qui locus huc propriè pertinet. Postremò conscientiis fidelium suam asserit libertatem,ne qua religione in rebus non necessariis obstringantur. *Galat.4.30*

4 Altera,quæ ex superiore illa pendet,vt conscientiæ non quasi Legis necessitate coactæ,Legi obsequantur:sed Legis ipsius iugo liberæ,voluntati Dei vltrò obediant. Quoniam enim in perpetuis terroribus versantur quandiu sub Legis dominio sunt, alacri promptitudine in obedientiam Dei nunquam compositæ erunt nisi huiusmodi priùs libertate donatæ. Exemplo & breuiùs & magis perspicuè assequemur quò hæc pertineant. Legis præceptum est vt diligamus Deum nostrum ex toto corde,ex tota anima, ex totis viribus. Id vt fiat,anima priùs omni alio sensu & cogitatione est euacuanda,cor omnibus desideriis expurgandū, vires in hoc vnum colligendæ & contrahendæ. Qui præ aliis multùm progressi sunt in via Domini,longissimè absunt ab hac meta. Nam etsi Deum ex animo diligunt, & syncero cordis affectu: multam tamen adhuc cordis & animæ partem occupatam habent carnis cupiditatibus, quibus retrahuntur & sistuntur quominus citato ad Deum cursu pergant. Multo quidem conatu contendunt: sed caro partim eorum vires debilitat,partim ad sese applicat. Quid hîc faciant,dum sentiunt nihil se minus quàm Legem præstare? Volunt,aspirant, conantur:sed nihil ea qua decet perfectione. Si Legem intuentur,quicquid tentant aut meditantur operis,maledictum esse vident. Nec est quòd se quisque fallat,colligens opus eo ipso non omnino malum esse quia imperfectum, & ideo quod in eo boni est Deo nihilominus acceptum esse. Nam Lex perfectam dilectionem exigens, omnem imperfectionem damnat, nisi rigore mitigato. Opus igitur suum consideret,quod pro parte bonum videri volebat: & eo ipso transgressionem Legis esse inueniet quia imperfectum est. *Secūda ratio libertatis Christianæ, hîc & sect.5.6.* *Deut.6.5*

5 En quomodo omnia nostra opera Legis maledictioni subiacent si ad Legis modum exigantur. Quomodo autem tum se alacriter accingerent ad opus infœlices animæ,pro quo nonnisi maledictionem se referre posse cōfiderent? Rursum si ab hac seuera Legis exactione,vel potiùs toto Legis rigore liberatæ, paterna lenitate se à Deo appellari audiant, hilares & magna alacritate vocanti respondebunt,& ducentem sequentur. In summa,qui Legis iugo astringuntur, seruis sunt similes quibus certæ in singulos dies operæ à dominis indicuntur. Hi enim nihil effectum putant,nec in cōspectum dominorum venire audent, nisi exactus operarum modus constiterit. Filij verò, qui liberaliùs,& magis ingenuè à patribus tractantur,eis non dubitant inchoata & dimidiata opera,ali-

quid etiam vitij habentia offerre, confisi suam obedientiam & animi promptitudinem illis acceptam fore, etiamsi minus exactè fecerint quod volebant. Tales nos esse oportet qui certò confidamus, obsequia nostra indulgentissimo Patri probatum iri, quantulacunque sint, & quantumuis rudia ac imperfecta. Qualiter etiam per Prophetam nobis cõfirmat, Parcam eis, inquit, sicut solet pater filio parcere seruienti sibi: vbi Parcere pro indulgere vel humaniter ad vitia cõniuere positum constat, quum simul obsequij meminerit. Neque hæc fiducia parum nobis necessaria est, sine qua frustra omnia conabimur: siquidem nullo nostro opere se coli reputat Deus, nisi quod in eius cultum verè à nobis fiat. Id auté quî possit inter illos terrores, vbi dubitatur offendatúrne Deus, an colatur nostro opere?

Malach.3.17

Heb.11.2

Rom.6.12

6 Atque ea causa est cur author Epistolæ ad Hebræos quicquid in sanctis Patribus bonorum operum fuisse legitur, ad fidem referat, & ea duntaxat ex fide æstimet. De hac libertate illustris est locus in Epistola ad Romanos, vbi Paulus ratiocinatur, peccatum non debere nobis dominati quia non sumus sub Lege, sed sub gratia. Quum enim fideles hortatus esset ne peccatum in eorum mortali corpore regnaret, néve exhiberent membra sua arma iniquitatis peccato, sed Deo se deuouerent tanquam ex mortuis viuentes, & membra sua arma iustitiæ Deo: illi verò contrà obiicere possent, se adhuc carnem secum ferre, plenam concupiscentiis, & peccatum in se habitare: subiicit eam consolationem à Legis libertate: acsi diceret, Tametsi nondum extinctum peccatum, necdum iustitiam in se viuere planè sentiant, non tamen esse cur formident, & animo deiiciantur quasi Deum semper offensum habeant ob peccati reliquias: quando per gratiam à Lege sint manumissi, ne eius regula sua opera examinentur. Qui verò peccandum inferunt, quia non simus sub Lege, hanc libertatem nihil ad se pertinere intelligant: cuius finis est, nos ad bonum animare.

Tertia ratio libertatis Christianæ, hîc & sect.8.

7 Tertia, vt nulla rerum externarum, quæ per se sunt ἀδιάφοροι, religione coram Deo teneamur: quin eas nunc vsurpare, nunc omittere indifferenter liceat. Atque huius etiam libertatis cognitio perquàm nobis necessaria est: quæ si aberit, nulla cõscientiis nostris futura est quies, nullus superstitionum finis. Videmur hodie plerisque inepti qui disceptationem mouemus de libero esu carnium, de libero feriarum vestiúmque vsu, & similibus, vt illis quidem videtur, friuolis nugis: sed plus istis inest momenti quàm vulgò creditur. Nam vbi semel se in laqueum coniecerunt conscientiæ, longum & inextricabilem labyrinthum ingrediuntur, vnde non facilis postea exitus patet. Si quis dubitare inceperit an sibi in linteis, indusiis, sudariis, mantilibus, lino vti liceat: nec de canabe postea securus erit, tandem & de stupis incidet dubitatio: secum enim volutabit annon sine mantilibus cœnare possit, annon sudariis carere. Sicui paulò delicatior cibus illicitus visus fuerit, demum nec cibarium panem, ac vulgaria edulia tranquillus coram Deo comedet: dum in mentem venit, se vilioribus adhuc cibis posse corpus sustentare. Si in suauiori vino hæsitauerit, deinde nec vappam, cum bona conscientiæ pace bibet: postremò nec dulciorem mundiorémque aliis aquam attingere audebit. Denique eò demum veniet vt super transuersam (quod dicitur) festucam incedere nefas ducat. Non enim hîc leue certamen inchoatur: sed hoc controuertitur an his aut illis nos vti Deus velit: cuius voluntas consiliis nostris ac factis omnibus præire debet. Hinc alios desperatione in confusam voraginem abripi necesse est: alios contempto Deo & abiecto eius timore, viam sibi ruina facere quam expeditam nõ habeant Quicunque enim tali dubitatione impliciti sunt, quoquò se vertant, præsentem

sentem vbique conscientiæ offensionem vident.

8 Scio, inquit Paulus, quia nihil commune est (per commune, profanum accipiés) nisi qui existimat aliquid commune, illi commune est. *Rom.14.14* Quibus verbis res omnes externas libertati nostræ subiicit: modo eius libertatis ratio animis nostris apud Deum constet. Verùm siqua superstitiosa opinio scrupulum nobis iniiciat, quæ suapte natura pura erant, nobis contaminantur. Quare subiicit, Beatus qui non iudicat seipsum *Ibid.22* in eo quod probat. At qui diiudicat, si ederit, condemnatus est: quoniam non edit ex fide. Porrò quod non est ex fide, peccatum est. Inter huiusmodi angustias quia omnia securè nihilominus audendo, se animosiores ostendunt, nónne se tantundem à Deo auertunt? qui verò aliquo Dei timore penitus afficiuntur, quum & ipsi cogantur multa admittere auersante conscientia, formidine consternantur ac concidunt. Omnes quotquot tales sunt, nihil donorum Dei accipiunt cum gratiarum actione, *1.Tim.4.5* qua tamen sola nobis omnia in vsum nostrum sanctificari testatur Paulus, intelligo autem gratiarum actionem ex animo profectam, qui Dei beneficentiam & bonitatem in suis donis agnoscat. Nam multi quidem eorum Dei bona esse intelligunt quibus vtuntur, & Deū in operibus suis laudant: sed quum sibi data esse persuasum non habeant, quomodo gratias Deo agerent tanquam datori? Videmus in summa, quorsum hęc tendat libertas, nempe vt Dei donis nullo conscientiæ scrupulo, nulla animi perturbatione vtamur, in quem vsum nobis ab ipso data sunt: qua fiducia & pacem cum eo habeant animæ nostræ, & eius erga nos largitatem agnoscant. Hìc enim comprehenduntur omnes liberæ obseruationis ceremoniæ, nequa necessitate ad eas obseruandas conscientiæ astringantur: sed earum vsum Dei beneficio sibi ad ædificationem subiectum esse meminerint.

Hìc & sect.10. ostenditur, libertatē Christianā esse rem spiritualem: & eā peruersè interpretari quicunq; vel suis cupiditatib⁹ ipsam prætexunt, vel ea abutuntur cum fratrum infirmorum offendiculo.

9 Est autem diligenter obseruādum, Christianam libertatem omnibus suis partibus rem spiritualem esse: cuius tota vis in formidolosis conscientiis coram Deo pacificandis posita sit, siue de peccatorum remissione inquietæ sint ac solicitæ, siue anxiæ sint vtrum opera imperfecta & vitiis carnis nostræ inquinata Deo placeant, siue de rerum indifferentiū vsu torqueantur. Quare peruersè interpretantur, vel qui suis cupiditatibus ipsam prætexunt, vt bonis Dei donis abutantur in suam libidinem: vel qui nullam esse putant nisi coram hominibus vsurpatam: idcóque in ea vtenda nullam infirmorum fratrum rationem habent. Primo genere maiorem in modum hoc seculo peccatur. Nullus ferè est cui sumptuoso esse per facultates liceat, quem non delectet, in cœnarum apparatu, in cultu corporis, in extruendis domibus luxuriosus splendor: qui non omni lautitiarum genere inter alios eminere velit: qui non sibi in suo nitore mirificè blandiatur. Et hæc omnia sub Christianæ libertatis prętextu defenduntur. Aiunt res esse indifferentes: fateor: modò iis indifferenter quis vtatur. Cæterùm vbi nimis cupidè appetuntur, vbi superbè iactantur, vbi luxuriosè effunduntur, quæ per se licita alioqui erant, his vitiis fœdari certum est. Inter res indifferentes optimè distinguit illud Pauli, Omnia munda mundis: coinquinatis autem & infidelibus nihil mundum, quando polluta est eorū mens & conscientia. Cur enim maledicūtur diuites, qui consolationem suā habent, qui saturati sunt, qui nunc rident, qui dormiunt in lectis eburneis, qui cōiungunt agrum agro, quorū conuiuia citharam, lyram, tympanum, & vinum habent? Certè & ebur, & aurum, & diuitiæ, bonæ Dei creaturæ sunt, hominum vsibus permissæ: imò Dei prouidentia destinatæ: nec ridere, aut saturari, aut nouas possessiones veteribus atque auitis adiungere, aut concentu musico delectari, aut vinum bibere, vsquam prohibitum est. Verum istud quidem: sed vbi

Tit.1.15 *Luc.6.24* *Amos 6.1,4* *Isa.5.8*

rerum copia suppetit, in deliciis volutari, ac se ingurgitare, mentem & animum inebriare præsentibus voluptatibus, nouisque semper inhiare, hæc à legitimo donorum Dei vsu longissimè absunt. Tollant ergo immoderatam cupidinem, tollant immodicam profusionem, tollant vanitatem & arrogantiam: vt pura conscientia Dei donis purè vtantur. Vbi ad hanc sobrietatem animus compositus fuerit, habebunt legitimi vsus regulam. Desit rursum hæc moderatio, plebeiæ communésque deliciæ nimiæ sunt. Nam illud verè dicitur, In burro & rudi panno sæpe animum purpureum habitare: interdum sub bysso & purpura simplicem humilitatem latere. Ita in suo quisque ordine vel tenuiter, vel modicè, vel splédidè viuat: vt meminerint omnes se à Deo ali vt viuant, nō vt luxurientur: ac legem hanc Christianæ libertatis putent si cum Paulo didicerint, in quibus sunt, iis contenti, esse: si norint & humiles esse & excellere: si docti sint vbique & in omnibus & saturari, & esurire, & abundare, & penuriam pati.

Philip. 4.11

10 Errant & in eo plerique, quòd perinde ac si sua libertas incolumis ac salua non esset nisi testes haberet homines, promiscuè & imprudenter ea vtuntur. Qua importuna vsurpatione infirmos fratres sæpenumero offendunt. Videas hodie quosdam, quibus sua libertas non videtur consistere nisi per esum carnium die Veneris in eius possessionem venerint. Quòd edunt non reprehendo: sed exigenda est ex animis falsa isthæc opinio: siquidem cogitare debebant, nihil se sua libertate nouum consequi in hominum conspectu, sed apud Deum: & tam in abstinendo constitutam esse, quàm in vtendo. Si coram Deo nihil referre intelligent vescantúrne carnibus an ouis, rubrísne an nigris vestibus induantur: satis superque est. Iam soluta est conscientia, cui eius libertatis beneficium debebatur. Ergo etiamsi posthac carnibus tota vita abstineât, & colorem vnum perpetuò ferant, non minus liberi sunt. Imò ideo quia liberi sunt, libera conscientia abstinent. Perniciosissimè verò labuntur quòd fratrum infirmitatem nullius pensi habent, quam sic sustineri à nobis decet nequid temere admittamus cum eorum offendiculo. Verùm interdum quoque interest, coram hominibus asseri nostram libertatem. Et hoc fateor. modus tamen summa cautione tenendus est: ne infirmorum curam, quos nobis tantopere Dominus commendauit, abiiciamus.

Quæ cauenda sint, quæ negligēda scādala. Quid scandalum datum, quid acceptum.

11 Dicam hîc itaque de scandalis nonnihil, quo in discrimine habenda sint. quæ cauenda, quæ item negligenda: vnde postea statuere liceat quis sit inter homines libertati nostræ locus. Placet autem vulgaris illa partitio, quæ scandalum aliud datum, aliud acceptum, tradit: quando & apertum Scripturæ testimonium habet, nec ineptè exprimit quod significat. Siquid importuna aut leuitate, aut lasciuia, aut temeritate, nō ordine, nec suo loco facias quo imperiti imbecillesque offendantur, scandalum abs te datum dicetur: quoniam tua culpa factum fuerit vt eiusmodi offensio suscitaretur. Ac omnino scandalum in re aliqua datum dicitur, cuius culpa ab authore rei ipsius profecta est. Scandalum acceptum vocatur, quum res alioqui non improbè nec importunè admissa, maleuolentia aut sinistra quadam animi malignitate in offensionis occasionem rapitur. Non enim hîc datum erat scandalum: sed sinistri illi interpretes sine causa accipiunt. Priore illo scandali genere nonnisi infirmi offenduntur: hoc autem secundo acerba ingenia & Pharisaica supercilia. Quare alterum vocabimus scandalum infirmorum, alterum Pharisæorum: ac sic libertatis nostræ vsum temperabimus, vt fratrum infirmorum ignorantiæ cedere debeat: Pharisæorum austeritati nequaquam. Quid enim infirmitati dandum sit, abunde multis locis ostendit Paulus.

Infirmos,

Infirmos, inquit, in fide suscipite. Item, Ne posthac alius aliũ iudicemus: *Rom.14.1*
verùm illud magis, ne offendiculum ponatur fratri, aut lapsus occasio: *Ibid 13*
& multa in eum sensum, quæ ex eo loco peti satius est quàm hîc referri.
Summa est, vt nos, qui robusti sumus, infirmitates impotentium susse- *Rom.15.1*
ramus, nec placeamus nobis ipsis: sed vnusquisq; nostrûm proximo pla
ceat in bonum, ad ædificationem. Alibi, Sed videte ne quo modo facul *1.Cor.8.9*
tas vestra offendiculo sit iis qui infirmi sunt. Item, Omnia quæ in macel *Ibid. 10.25*
lo venduntur, edite, nihil interrogantes propter conscientiã. Porrò con- *Galat.5.13*
scientiam dico non tuam, sed alterius. Denique tales estote vt nullum
præbeatis offendiculum neque Iudæis, neque Græcis, neque Ecclesiæ Dei.
Alio etiam loco, In libertatem vocati estis, fratres, tãtùm ne libertatem
vestram detis in occasionem carni, sed per charitatem seruite vobis inui
cem. Ita est sanè. Libertas nostra non aduersus imbecilles proximos da-
ta est, quorum nos per omnia seruos charitas statuit: sed magis, vt pacẽ
cum Deo in animis nostris habentes, pacatè etiam inter homines viua-
mus. Pharisæorum autem offensio quãti sit facienda, discimus ex verbis *Matt.15.14*
Domini: quibus iubet omitti illos, quia cæci sunt, duces cæcorum. Admo
nuerant discipuli, eos sermone ipsius offensos fuisse. Respondet negli-
gendos, nec curandam esse eorum offensionem.

Quinam sint infirmi, quibus cauendum est, ne offendiculum ponamus, declaratur ex Pauli doctrina & exemplo.

10 Res tamen adhuc incerta pendet, nisi teneamus qui nobis sint ha
bendi infirmi, & qui Pharisæi: quo discrimine sublato, non video quis
prorsus restet inter offensiones libertatis vsus, qui nunquam sine sum
mo periculo foret. Verùm mihi clarissimè definiisse videtur Paulus tum
doctrina tum exemplis quatenus vel moderanda sit libertas nostra, vel
offendiculis redimenda. Timotheum quum in cõsortium suum assume-
ret, circuncidit: Titum vt circuncideret adduci nõ potuit. Diuersa facta:
nulla consilij nec animi mutatio: nempe in circuncidendo Timotheo, *Act.16.3*
quum liber esset ab omnibus, omnibus semetipsum seruũ fecit: & factus *Galat.2.3*
est Iudæis quasi Iudæus, vt Iudæos lucrifaceret: iis qui sub Lege erãt, quasi *1.Cor.9.19*
esset sub Lege, vt eos qui sub Lege erant lucrifaceret: omnibus omnia, vt *Ibid.22*
multos seruaret, quemadmodum alibi scribit. Habemus iustam libertatis
moderationem, si cum fructu aliquo indifferenter contineri possit. Quid
respexerit quum Titum circuncidere fortiter abnuit, ipse testatur, sic scri
bens, Sed neque Titus, qui mecum erat, quum esset Græcus, cõpulsus fuit *Galat.2.3*
circuncidi, propter obiter ingressos falsos fratres qui subintroierant ad
explorandum libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, quò
nos in seruitutem adigerent: quibus ne ad tempus quidem cessimus per
subiectionem, vt Euangelij veritas maneret apud vos. Habemus & neces
sitatem vindicandæ libertatis, si per iniquas exactiones Pseudoapostolo-
rum, ea infirmis in conscientiis periclitatur. Vbique studendum charita
ti, & spectanda proximi ædificatio. Omnia, inquit alibi, mihi licent: at *1.Cor.10.23*
non omnia expediunt. Omnia mihi licent: at non omnia ædificant. Ne-
mo quod suum est quærat, sed quod alterius. Nihil iam hac regula expe-
ditius, quàm vtendum libertate nostra, si in proximi nostri ædificationẽ
cedat: sin ita proximo non expediat, ea tunc abstinendum. Sunt qui Pau-
linam prudentiam simulant in abstinentia libertatis, nihil minus quàm
in officia charitatis eam conferentes. Suæ enim quieti vt consulant, o-
mnem libertatis mentionem sepultam optant: quum non minus intersit
proximorum libertatem in eorum bonum & ædificationem interdum
vsurpare, quàm pro ipsorum commodo, eam loco moderari. Pij autem
hominis est cogitare, sibi liberam in rebus externis potestatem ideo esse
concessam quo sit ad omnia charitatis officia expeditior.

Quod cauere iubemur, ne offendiculo

13 Quicquid autem de cauendis offendiculis docui, ad res medias
& indifferentes referri volo. Nam quæ necessaria sunt factu, nullius of-

simus infirmis, locũ habere tãtum in rebus indifferẽtibus: itaq; hac doctrina perperã abuti, qui in infirmorũ gratiam dicunt se missam audire.

fendiculi timore omittenda sunt. Quemadmodum enim charitati subiicienda est nostra libertas: ita sub fidei puritate subsidere vicissim charitas ipsa debet. Equidem & hîc charitatis rationem haberi decet, sed vsque ad aras: hoc est ne in gratiam proximi Deum offendamus. Non est probanda eorum intemperies, qui nihil nisi tumultuando agunt, & qui perrumpere omnia malunt quàm dissuere. At nec audiendi sunt qui quum in mille impietatis formas duces se præbent, sic sibi agendum fingunt ne proximis sint offendiculo: quasi non interim proximorum conscientias in malum ædificent: præsertim vbi nulla spe exitus in eodem semper hærent luto. Et suaues homines, seu doctrina, seu vitæ exemplo sit instituẽdus proximus, aiunt lacte pascendum esse, quem pessimis exitialibúsque opinionibus imbuunt. Lactis potu se aluisse Corinthios Paulus commemorat: sed si tum inter eos fuisset Papalis missa, an sacrificasset ad præbendum ipsis lactis potum? Minimè: nam lac venenum non est. Mentiuntur ergo se alere, quos sub blanditiarum specie crudeliter necant. Atque vt demus, probandam ad tempus istiusmodi dissimulationem: quousque tandem pueros suos eodem potabunt lacte? Nam si nunquam grãdescunt, vt vel tenuem saltem aliquem cibum ferre possint: nec lacte fuisse vnquam educatos certum est. Cur nunc acriùs cum illis non congrediar, duæ rationes impediunt: quia vix dignæ sunt eorum ineptiæ quæ refutentur, quum apud omnes sanos meritò sordeant: deinde quia *peculiaribus scriptis hoc abunde præstiti, nolo actum agere. Tantùm hoc teneant lectores, quibuscunque scandalis Satan & mundus auertere nos moliantur à Dei placitis, vel nos morari ne sequamur quod ille præscribit, strenuè nihilominus pergendum esse: deinde quicquid discriminum impendeat, non tamen liberum esse vel latum vnguem deflectere ab eiusdem Dei imperio, nec vllo prętextu fas esse quicquam tentare nisi quod permittit.

1. Cor. 3. 2

**Vide Epist. de fugiẽdis impiorũ illicitis sacris. Itẽ Epist. de abiiciendis vel administ. sacerdotiis &c. Item libellum de vitand. superstit. &c.*

Hîc & sect. 15. tractatur, fidelium cõscientias Christi beneficio libertatem adeptas eximi omnium hominũ potestate: & quomodo id intelligendũ.

14 Iam verò quum hac libertatis prærogatiua, qualem antea descripsimus, donatæ fideles conscientiæ id Christi beneficio consequutæ sint, ne vllis obseruationum laqueis in iis rebus implicentur, in quibus eas esse liberas Dominus voluit: omnium hominum potestate exemptas esse constituimus. Est enim indignum aut Christo gratiam tantæ suæ liberalitatis perire aut conscientiis ipsis fructum. Neque res leuicula existimãda nobis est, quam videmus tanti Christo constitisse: vtpote quam non auro, aut argento, sed proprio sanguine ęstimauit: vt Paulus non dubitet dicere, irritam fieri eius mortem, si animas nostras hominibus in subiectionem tradimus. Siquidem non aliud agit aliquot capitibus Epistolæ ad Galatas, quàm Christum nobis obscurari, vel potiùs extingui, nisi in sua libertate stent conscientiæ nostræ: à qua certè exciderunt, si possunt hominum arbitrio legum ac constitutionũ vinculis illaqueari. Verùm, vt res est cognitu dignissima, ita longiori magísque perspicua explicatione indiget. Statim enim atque de humanarum constitutionum abrogatione verbum factum est, ingentes turbæ partim à seditiosis, partim à calumniatoribus commouentur: quasi vniuersa simul tollatur ac subuertatur hominum obedientia.

1. Pet. 1. 18
Galat. 5. 1, 4

De regimine spirituali & politico, & quomodo distinguẽda sint in libertatis Christianæ tractatione.

15 Ad eum ergo lapidem nequis impingat, primùm animaduertamus duplex esse in homine regimen: alterum spirituale, quo conscientia ad pietatem & ad cultum Dei instituitur: alterum politicum, quo ad humanitatis & ciuilitatis officia, quæ inter homines seruanda sunt, homo eruditur. Vulgò appellari solent iurisdictio spiritualis & temporalis, non impropriis nominibus: quibus significatur, priorem illam regiminis speciem ad animæ vitam pertinere, hanc autem in his quę pręsentis vitæ sunt versari: non quidem in pascendo tantùm aut vestiendo, sed in præscribendis

scribendis legibus quibus homo inter homines vitam sanctè, honestè, modestéque exigat. Nam illa in animo interiori sedem habet: hæc autē externos mores duntaxat componit. Alterū vocare nobis liceat, regnum spirituale: alterum, regnum politicum. Hæc autem duo, vt partiti sumus, seorsum singula dispicienda semper sunt: & dum alterum consideratur, auocandi auertendíque ab alterius cogitatione animi. Sunt enim in homine veluti mundi duo, quibus & varij reges & variæ leges præesse possunt. Hac distinctione fiet ne quod de spirituali libertate docet Euangelium, perperam ad politicum ordinem trahamus: acsi minus secundum externum regimen humanis legibus subiicerentur Christiani, quia solutæ sunt coram Deo ipsorum conscientiæ: quasi propterea eximerentur omni carnis seruituti, quòd secundùm spiritum liberi sunt. Deinde quia in iis etiam constitutionibus quæ ad spirituale regnum videntur pertinere, potest aliqua esse hallucinatio, inter has etiam ipsas discernere oportet quæ legitimæ habendæ sint, vt Dei verbo consentaneæ: quæ rursus locum apud pios habere non debeant. De ciuili regimine erit alibi dicendi locus. De legibus etiam Ecclesiasticis dicere in præsentia supersedeo: quia plenior tractatio quarto libro conueniet, vbi de Ecclesiæ potestate agetur. Huius autem disputationis hęc sit clausula. Quæstio (vt dixi) per se non adeò obscura vel perplexa, plerosque ideo impedit quòd inter externum (vt vocant) & conscientiæ forum non satis subtiliter discernunt. Præterea difficultatem auget quòd Paulus obediendum esse magistratui præcipit, non pœnæ solùm metu, sed propter conscientiam: vnde sequitur, politicis quoque legibus obstringi conscientias. Quod si ita esset, caderet quicquid paulò antè diximus, ac iam dicturi sumus de spirituali regimine. Vt hic nodus soluatur, primò operæpretium est tenere quid sit conscientia: ac definitio quidem ex etymo vocis petenda est. Nam sicuti quum mente intelligentiáque homines apprehendunt rerum notitiā, ex eo dicuntur scire, vnde & scientiæ nomen ducitur: ita quum sensum habent diuini iudicij, quasi sibi adiunctum testem, qui sua peccata eos occultare non sinit quin ad iudicis tribunal rei pertrahantur, sensus ille vocatur conscientia. Est enim quiddam inter Deum & hominem medium: quia hominem non patitur in seipso supprimere quod nouit, sed eousque persequitur donec ad reatum adducat. Hoc est quod intelligit Paulus, quum tradit, conscientiam simul attestari hominibus, vbi cogitationes eos accusant vel absoluunt in iudicio Dei. Simplex notitia in homine residere posset veluti inclusa. Ergo sensus hic qui hominem sistit ad Dei iudicium, est quasi appositus homini custos, qui omnia eius arcana obseruet ac speculetur, ne quid in tenebris sepultum maneat. Vnde & vetus illud prouerbium, Conscientia mille testes. Eadem ratione & Petrus bonæ erga Deum conscientiæ interrogationem posuit pro trāquillitate animi, quum persuasi de Christi gratia, nos intrepidè coram Deo offerimus. Et author Epistolæ ad Hebræos, non habere amplius cōscientiam peccati: pro liberatos vel absolutos esse, vt peccatum nos ampliùs non arguat.

Distinctio inter externum & conscientiæ forum. Eadem tractantur lib. 4. cap. 10 sect. 3.5.

Rom. 13.1.& 5

Quid sit conscientia, & quo sensu dicat Paulus obediendum esse magistratibus propter cōscientiam, tractatur hic & sect. 16.

Rom. 2.15

1. Pet. 3.21

Heb. 10.2

16 Itaque sicut opera respectum ad homines habent, ita conscientia ad Deum refertur: vt conscientia bona nihil aliud sit quàm interior cordis integritas. In quem sensum Paulus scribit, complementum Legis esse charitatem ex pura conscientia & fide non ficta. Postea etiam eodem capite quantum ab intelligentia differat, ostendit, dicens quosdam à fide naufragium fecisse, quia bonam conscientiam dereliquerant. His enim verbis, viuum esse colendi Dei affectum, synceriúmque piè & sanctè viuēdi studium indicat. Interdum quidem ad homines quoq; extēditur, vt quum testatur apud Lucam idem Paulus, se operam dedisse vt bona

1. Tim. 1.5

Act. 24.16

conscientia ambularet erga Deum & homines. Sed hoc ideo dictum est, quòd bonæ cōscientiæ fructus ad homines vsque manant ac perueniūt. Propriè autem loquendo, solum Deum respicit, vt iam dixi. Hinc fit vt obstringere conscientiam lex dicatur, quæ simpliciter hominem ligat, sine hominum intuitu, vel non habita eorum ratione. Exempli gratia, Non modò castum seruare animum purúmque ab omni libidine, Deus præcipit, sed quanlibet verborum obscœnitatem & externam lasciuiam prohibet Huius legis obseruationi, etiamsi nullus in mundo homo viueret conscientia mea subiicitur. Ita qui se intemperanter gerit, non tantùm eo peccat quòd malum exemplum præbet fratribus: sed conscientiam reatu obstrictam habet apud Deum. Alia in rebus per se mediis est ratio. Abstinere enim debemus siquod pariant offendiculum: sed libera
1.Cor.10.28 conscientia. Ita de carne idolis consecrata Paulus loquitur. Siquis iniiciat scrupulum (inquit) noli attingere, propter cōscientiam. Dico autem conscientiam, non tuam, sed alterius. Peccaret homo fidelis, qui priùs admonitus, eiusmodi carnem nihilominus ederet. Sed vtcunque fratris respectu necessaria illi sit abstinentia, vt à Deo præscribitur, non tamen conscientiæ libertatem retinere desinit. Videmus vt lex ista externum opus ligans, conscientiam solutam relinquat.

De Oratione, quæ præcipuum est fidei exercitium, & qua Dei beneficia quotidie percipimus. CAP. XX.

Breuis ἀνακεφαλαίωσις eorū quæ hactenus sunt tractata ab initio totius operis, & trāsitio ad doctrinam Inuocationis Dei.

EX HIS quæ hactenus disputata sunt, non obscurè perspicimus quàm sit homo bonorum omnium egenus ac inanis, vtque illi omnia desint salutis adiumenta. Quare si præsidia quærit quibus inopiæ suæ succurrat, extra se exeat oportet, & aliunde ea sibi comparet. Hoc postea nobis explicatum est, Dominum sese vltro ac liberaliter in Christo suo exhibere, in quo pro nostra miseria omnem fœlicitatem, pro nostra inopia opulentiam offert, in quo cœlestes thesauros nobis aperit, vt dilectum Filium suum tota fides nostra intueatur, ab ipso tota nostra expectatio pendeat, in ipso tota spes nostra hæreat & acquiescat. Hæc quidem secreta est absconditáque philosophia, & quæ syllogismis erui non potest: sed scilicet eam perdiscunt quibus oculos aperuit Deus, vt in suo lumine lumen videant. Postquam verò fide edocti sumus, agnoscere quicquid nobis necesse est, nobísque apud nos deest, id in Deo esse ac Domino nostro Iesu Christo: in quo scilicet omnem suæ largitatis plenitudinem Pater residere voluit, vt inde (velut ex vberrimo fonte) hauriamus omnes: superest vt in ipso quæramus, & ab ipso precibus postulemus quod in ipso esse didicimus. Alioqui scire Deum bonorum omnium dominum ac largitorem, qui nos ad se poscendum inuitet: ipsum verò nec adire, nec poscere adeò non prodesset, vt perinde id futurum sit acsi quis indicatum thesaurum, humi sepultum ac defossum, negligat. Proinde Apostolus, vt ostenderet otiosam à Dei inuocatione esse

Veram fidem non posse otiosam esse à Dei inuocatione.

Rom.10.14 non posse veram fidem, hunc ordinem posuit: Sicuti ex Euangelio nascitur fides, sic per eam ad inuocandum Dei nomen corda nostra formari. Atque hoc ipsum est quod aliquanto antè dixerat, Spiritum adoptionis, qui testimonium Euangelij cordibus nostris obsignat, erigere spiri-
Rom.8.26 tus nostros vt vota sua exponere Deo audeant, excitare gemitus inenarrabiles, clamare cum fiducia, Abba, Pater. Hoc ergo postremum, quia obiter duntaxat antè dictum & quasi leuiter attactum est, nunc fusiùs tractari conuenit.

Hîc & sect.3. tractatur, quā necess

2 Ergo id orationis obtinemus beneficio, vt ad eas quæ nobis apud cœlestem Patrem repositæ sunt opes, penetremus. Est enim quædam hominum

minum cum Deo communicatio: qua sanctuarium cœli ingressi, de suis promissis illum coràm appellant: vt quod verbo duntaxat annuenti crediderunt non fuisse vanum, vbi necessitas ita postulat, experiantur. Itaque nobis proponi nihil videmus, à Domino expectandum, quod non & precibus iubeamur postulare: adeò verum est, oratione effodi thesauros, quos Euangelio Domini indicatos fides nostra intuita fuerit. Iam verò quàm necessaria sit & quot modis vtilis sit precandi exercitatio, nullis verbis satis potest explicari. Non abs re est profectò quòd cœlestis Pater vnicum in sui nominis inuocatione salutis præsidium esse testatur, qua scilicet præsentiam & prouidentiæ eius, per quam rebus nostris curandis aduigilet: & virtutis, per quam nos sustineat imbecilles & propè deficientes: & bonitatis, per quam miserè peccatis oneratos in gratiam recipiat, aduocamus: qua denique totum ipsum, vt se nobis præsentem exhibeat, accersimus. Hinc eximia conscientiis nostris requies ac tranquillitas nascitur: siquidem necessitate, quæ nos premebat, Domino exposita, vel in eo abũde quiescimus, quòd illum nihil malorum nostrorum latet, quem & optimè nobis velle & optimè consulere posse persuasi simus.

Saria, & quot modis sit vtilis precãdi exercitatio, licet Deus nobis non petentibus non sit cessaturus, nec monitore egent.

Ioel 2.32

3 Sed enim, dicet quispiam, annõ sine monitore etiam nouit & qua parte vrgeamur, & quid nobis expediat: vt superuacuum quodammodo videri queat ipsum precibus nostris solicitari, perinde atque conniuentem, aut etiam dormientem, donec voce nostra expergefactus fuerit? Verùm qui sic ratiocinantur, quem in finem suos ad orandum instituerit Dominus non animaduertunt: neque enim id tam sua ipsius, quam nostra potiùs causa ordinauit. Vult quidem, vt æquum est, sibi ius suum reddi, dum ei acceptum fertur quicquid expetunt homines, & sentiunt ad suam vtilitatem facere, idque votis testatum faciunt. Sed huius quoque sacrificij quo ipse colitur vtilitas ad nos redit. Itaque sancti patres quò Dei beneficia apud se & alios confidentiùs iactarunt, eò acrius ad precandum fuerunt incitati. Vnum Eliæ exemplum nobis satis erit: qui de consilio Dei certus, postquam regi Achab pluuiam nõ temerè pollicitus est, anxiè tamen inter genua precatur, famulúmque septem vicibus mittit ad exploiãdum: non quòd oraculo fidem abroget, sed quòd officij sui esse nouit, ne somnolenta vel torpida sit fides, sua desideria apud Deum deponere. Quare tametsi nobis ad miserias nostras stupidis & hebescentibus, ipse pro nobis vigilat & excubat, ac interdum quoque succurrit nõ rogatus: nostra tamen plurimum interest assiduè ipsum à nobis implorari, vt serio ardentique eius semper quærendi, amandi, colendi desiderio cor nostrum inflammetur, dum assuescimus ad ipsum, velut ad sacrã anchoram in omni necessitate confugere. Deinde vt nulla cupiditas, nullúmque omnino votum animum nostrum subeat, cuius ipsum testem facere pudeat: dum vota nostra omnia coram eius oculis sistere, adeóq; totum cor effundere discimus. Tum vt ad beneficia eius vera animi gratitudine atque etiam gratiarum actione excipienda comparemur: quæ ab eius manu nobis prouenire nostra precatione admonemur. Adhæc quod petebamus cõsequuti, votis nostris ipsum respondisse persuasi, hinc ad meditandam eius benignitatem ardentiùs feramur: & simul maiori cum voluptate amplexemur quæ precibus agnoscimus fuisse impetrata. Postremò vt eius prouidentiam animis nostris pro imbecillitatis nostræ modo vsus ipse & experimentũ confirmet, dum intelligimus ipsum non modò polliceri, se nunquam nobis defuturum, & aditum vltrò ad se appellandum in ipso necessitatis articulo patefacere: sed manum semper habere extentam ad suos iuuandos: nec lactare eos verbis, sed præsenti ope tueri. Eas ob res clementissimus Pater, vtcunque nunquam

1. Reg. 18.42

Prima vtilitas orationis.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Quinta.

vel dormiat vel torpeat,dormientis tamen torpentisq; speciem plerun que præbet,quò ita ad se petendum,rogandum,flagitandum magno nostro bono nos,alioqui desides & ignauos,exerceat. Nimium ergo insulsè illi,qui,vt hominum animos ab oratione reuocent, Dei prouidentiã, rerum omnium custodiæ excubãtem, frustra nostris interpellationibus

*Psal.*145.19 fatigari garriunt:quum non frustra Dominus contrà testetur se propinquum esse omnibus inuocantibus nomen suum in veritate. Nihilo secius est quod alij nugantur, superfluam esse eorum petitionem quæ vltro largiri paratus sit Dominus:quum ea ipsa quæ à spontanea eius liberalitate nobis fluunt,precibus nostris concessa velit agnosci.Quod testatur memorabilis illa sententia Psalmi, cui multæ similes respondent,O-

*Psal.*34.16 culi Domini super iustos,& aures eius in preces eorum: quæ Dei prouidentiam sua sponte curandæ piorum saluti intentam sic commendat, vt tamen non prætereat fidei exercitium,quo abstergitur socordia ex hominum animis. Vigilant ergo Dei oculi vt cæcorum necessitati subueniat : sed vult ipse vicissim audire nostros gemitus, quò suum erga nos

*Psal.*121.4 amorem meliùs probet.Atque ita vtrunque verum est,non dormire neque dormitare custodem Israelis,& tamen cessare quasi nostri oblitum, vbi nos torpentes ac mutos videt.

Prima lex rite instituẽdæ orationis, hîc & sect.5.

4 Porrò ritè probéque instituendæ orationis esto hæc prima lex, vt non aliter quàm eos decet qui ad Dei colloquium ingrediuntur, mente animóque compositi simus. Quod scilicet quantum ad mentem consequemur, si carnalibus curis cogitationibúsque expedita, quibus à recto puróque Dei intuitu auocari aut deduci queat, non modò tota intendat se in precationem, sed etiam quoad fieri potuerit supra seipsam eleuetur ac feratur.Neque verò mentem hîc requiro ita explicitam,vt nulla soli-

*1.Cor.*10.28 citudine pungatur ac mordeatur:quum oporteat contrà multa anxietate orandi feruorem in nobis accendi(qualiter sanctos Dei seruos,ingentes cruciatus nedum solicitudines videmus testari, quum è profunda abysso atque è mediis mortis faucibus querulam se ad Dominum efferre vocem dicunt)sed alienas & extraneas omnes curas abigendas dico,quibus huc & illuc vaga ipsa mens circunferatur,& è cœlo detracta in terram deprimatur. Supra se verò ipsam eleuari oportere intelligo,nequid eorum quæ cæca & stolida nostra ratio commentari solet, in Dei conspectum proferat,nec se intra vanitatis suæ modulũ constrictam teneat, sed ad puritatem Deo dignam assurgat.

5 Vtrunque notatu apprime dignum, vt quisquis se ad orandum comparat,illuc suos sensus studiáque applicet,neque(vt fieri solet)distrahatur erraticis cogitationibus: quia nihil magis contrarium Dei reuerentiæ quàm leuitas testis illa licentiæ nimiùm lasciuientis & ab omni metu solutæ.Qua in re tantò enixiùs laborandum est quantò magis difficilem experimur:nemo enim sic intentus est ad precandum quin multas obliquas cogitationes obrepere sentiat,quæ orationis cursum vel abrumpant vel flexu aliquo ac diuerticulo morentur. Hîc verò nobis succurrat quàm indignum sit,vbi Deus nos ad familiare alloquium admittit,abuti tanta eius humanitate,sacra profanis miscendo,dum eius reuerentia mentes nostras sibi deuinctas non tenet:sed perinde acsi nobis sermo esset cum homine vulgari,inter orandum, omisso illo,huc vel illuc transuolamus.Sciamus ergo non alios rite probéque se accingere ad orandum, nisi quos afficit Dei maiestas,vt expediti terrenis curis & affectibus ad eam accedant. Atque id sibi vult ceremonia eleuationis manuum,vt meminerint homines se procul remotos esse à Deo,nisi sensus

*Psal.*25.1 suos in sublime tollant.Sicut etiam dicitur in Psalmo, Ad te leuaui animam meam.Et sæpius hanc loquẽdi formam vsurpat Scriptura, oratio-

nem

rem tollere: ne in suis fęcibus desideant qui cupiunt à Deo exaudiri. Hęc summa sit, quo liberaliùs nobiscum Deus agit, comiter nos inuitans vt in sinū suum curas nostras exoneremus, minùs nos esse excusabiles nisi tam præclarum & incomparabile eius beneficium rebus aliis omnibus apud nos præponderat, nósque ad se trahit, vt studia sensúsque nostros seriò ad orandum applicemus: quod fieri non potest nisi mens cum impedimentis fortiter luctando sursum emergat. Alterum proposuimus, ne petamus nisi quātum nobis Deus permittit. Etsi enim iubet nos effun *Psal.62.9.*
dere corda nostra, non tamen stultis ac prauis affectibus indifferenter habenas laxat: & dum promittit se facturum secundum piorum voluntatem, non eousque procedit indulgentia, vt eorum arbitrio se submittat. Atqui in vtroque passim grauiter delinquitur: neque enim modò temerè sine fronte, sine reuerentia Deū pleriq; de suis ineptiis interpellare audent, & quicquid per somniū adhibuerit, ad eius tribunal impudenter proferre: sed tanta vel stoliditas vel stupiditas eos tenet, vt spurcissimas quasq; cupiditates obtrudere Deo ausint, quarum conscios facere homines vehementer pudeat. Audaciam hanc riserūt atque etiā detestati sunt quidem profani homines, vitium tamen ipsum semper regnauit: atque hinc factum est vt ambitiosi Iouem sibi patronū asciscerent, auari Mercurium, Apollinem & Mineruam doctrinæ cupidi, bellicosi Martem, Venerem libidinosi. Sicuti hodie (vt nuper attigi) maiorem licentiam illicitis suis cupiditatibus homines in precibus indulgent, quàm si pares cū paribus iocosè fabularentur. Atqui non patitur Deus suam facilitaté ita haberi ludibrio, sed ius suū sibi vendicans, vota nostra suo imperio subiicit & fręno coercet: ideo tenendum est illud Iohannis, Hæc est fiducia *1.Iohan.5.14*
nostra, quòd si quid petierimus secundùm voluntatem eius, audit nos. Cęterùm quia tantæ perfectioni longè abest quin pares sint facultates nostræ, quærendum est remedium quod subueniat. Quemadmodum mentis aciem in Deum intendere conuenit, ita cordis affectum eòdem sequi necesse est. Vtrunque verò longè infra subsistit, imò veriùs fatiscunt & deficiunt, aut in contrarium feruntur. Ideo vt huic imbecillitati succurrat Deus, Spiritum in precibus nobis dat magistrum, qui dictet quod rectum est, atque affectus nostros moderetur. Quia enim quid orandum sit
quemadmodum oportet nescimus, in subsidium ille subit, & pro nobis *Rom.8.26*
interpellat gemitibus inenarrabilibus, non q ipse re vera vel precetur vel ingemiscat: sed fiduciā, vota, suspiria in nobis excitat, quibus concipiendis haudquaquam sufficerent naturæ vires. Neq; ab re gemitus inenarrabiles Paulus vocat quos duce Spiritu emittunt fideles: quia nō ignorant qui verè exercitati sunt in precibus, cæcis anxietatibus ita se perplexos constringi vt vix reperiant quid profari expediat: imò dum conantur balbutire, impliciti hæsitant: vnde sequitur singulare esse rectè orādi donum. Hæc non eò dicuntur quò nos ipsi propriæ desidiæ fauentes, ad Dei Spiritum orandi prouinciam relegemus, & torpeamus in illa incuria ad quam plus satis sumus procliues (qualiter impiæ quorundam voces audiuntur, oscitanter esse expectandum donec ille mentes nostras alibi occupatas præueniat) sed potiùs vt nostram ignauiam socordiámq; pertæsi, tale Spiritus adminiculum expetamus. Nec verò Paulus, quum iu *1.Cor.14.15*
bet orare in Spiritu, ideo desinit ad vigilantiam hortari: significans ita vigere Spiritus instinctum ad formandas preces, vt conatum nostrum minimè impediat vel retardet; quoniam hac in parte vult Deus experiri quàm efficaciter corda nostra impellat fides.

6 Esto & altera lex, vt rogando semper inopiam nostram verè sen- *Secūda lex rite precādi, hic & sect.7.*
tiamus, ac seriò cogitātes omnibus quæ petimus nos indigere, seriū imò ardentem impetrandi affectum iungamus cum ipsa precatione. Multi

enim defunctoriè preces ex formula recitant ac si pensum Deo soluerent: & quanquam fatentur necessarium suis malis remedium hoc esse, quia Dei ope quam implorant carere exitiale sit: apparet tamen hoc officio ipsos defungi ex more: quia interim frigent animi, neq; expendunt quid postulent. Generalis quidem & confusus necessitatis suæ sensus illuc eos ducit: sed non eos solicitat quasi in re præsenti, vt egestatis suæ leuamen petant. Porrò quid odiosius aut etiam Deo magis execrandum putamus hac fictione, vbi quis veniam peccatorum postulat, interim aut se peccatorem non esse cogitans, aut certè peccatorem esse non cogitans? nempe qua Deus ipse planè ludibrio habetur. Atqui eiusmodi prauitate, vt nuper dixi, refertum est hominum genus, vt defungendi causa permulta sæpe flagitent à Deo, quæ citra eius beneficétiam aut sibi aliunde euenire, aut iam apud se residere pro certo iudicant. Aliorum leuius delictũ esse videtur, sed neq; ipsum tolerabile: vt preces sine meditatione demurmurent qui tantùm hoc principio imbuti sunt, votis litandum esse Deo. Piis autem maximè cauendum ne vnquã prodeant in conspectum Dei quicquam postulaturi, nisi quòd & serio animi affectu exardescunt, & ab ipso simul obtinere cupiunt. Quinetiam tametsi in iis quæ in Dei gloriam duntaxat petimus, non videmur primo intuitu necessitati nostræ consulere, ea tamen nõ minori desiderij feruore & vehementia peti conuenit. Vt quũ poscimus nomen eius sanctificari, ardenter (vt ita dicam) esuriẽda & sitienda est illa sanctificatio.

Omni tempore orãdum esse, & in summa rerum omnium tranquillitate solã peccatorũ nostrorũ recordationẽ nobis non leuem stimulũ esse debere ad id exercitium.

Iacob.5.13

Psal.32 6

Ephes 6.18

7 Si quis obiiciat, non semper æquali necessitate vrgeri nos ad precandum, fateor id quidem: atque hæc distinctio nobis ab Iacobo vtiliter traditur, Tristatur quis inter vos? oret: qui lætus est, canat. Ergo dictat ipse communis sensus, quia nimium pigri sumus, prout res exigit, nos acriùs à Deo pungi ad strenuè orandum. Et hoc tempus opportunum nominat Dauid: quia (sicuti pluribus aliis locis docet) quo nos duriùs premunt molestiæ, incommoda, timores, aliæque species tentationum acsi nos Deus ad se accerseret, liberior patet accessus. Interea non minùs verum est illud Pauli, omni tempore orandum esse: quia vtcunque ex animi nostri sententia res prosperè fluant, & vndique nos circundet lætitiæ materia, nullum tamen est punctum temporis quo nos ad precandum inopia nostra non hortetur. Abundat quispiam vino & tritico: quando buccella panis nisi assidua Dei gratia frui non potest, non impedient cellæ vel horrea quominus panem quotidianũ postulet. Iam si reputemus quot singulis momentis discrimina immineant, nullum ab orando immune nobis esse tempus docebit metus ipse. Hoc tamen in spiritualibus meliùs licet cognoscere. Quando enim tot peccata, quorum nobis sumus conscij, nos securos cessare sinent quin suppliciter & culpam & pœnam deprecemur? Quando nobis tentationes inducias concedunt, quin ad auxilium properemus? Adhæc regni Dei & gloriæ studium non per interualla, sed assiduè nos rapere ad se ita debet vt eadem semper nos maneat opportunitas. Ergo non frustra toties nobis præcipitur orandi assiduitas. Nondum de perseuerantia loquor, cuius postea fiet mentio: sed Scriptura assiduè orandum admonens, socordiam nostram coarguit: quia non sentimus quàm necessaria sit nobis hæc cura & sedulitas. Hac regula hypocrisis & Deo mentiendi calliditas ab oratione arcetur, imò longè abigitur. Promittit Deus se propinquum fore omnibus qui inuocauerint eum in veritate, & inuenturos denuntiat qui quæsierint in toto corde: eò minimè aspirant qui sibi placent in suis sordibus. Itaque pœnitentiam legitima oratio postulat. Vnde illud tritum in scripturis, Deum sceleratos non exaudire, & preces eorum esse execrabiles, sicuti & sacrificia: quia æquum est vt Dei aures clausas inueniant qui obserant

corda

corda sua, nec Deum flexibilem sentiant qui sua duritie prouocāt eius rigorem. Apud Isaiam minatur in hunc modum, Quum multiplicaueritis preces vestras, non exaudiam: manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Item apud Ieremiam. Clamaui & renuerunt audire: clamabūt ipsi vicissim, & non audiam. quia summi probri loco ducit, iactari fœdus suum ab improbis, qui sacrum eius nomen tota vita polluunt. Vnde apud Isaiam conqueritur, quum labiis ad se Iudæi accedant, cor eorum esse longè remotum. Non restringit quidem hoc ad solas preces: sed fictionem in singulis cultus sui partibus se abominari asserit. Quò pertinet illud Iacobi, Petitis, & nō accipitis: quia malè petitis, vt in voluptates vestras insumatis. Verum quidem est (vt paulò pòst iterum videbimus) non inniti dignitati piorū quas fundunt preces: nō tamen superuacua est Iohannis admonitio, Si quid petierimus, accipiemus ab eo, quia præcepta eius seruamus: quandoquidem mala conscientia ianuam nobis claudit. Vnde sequitur, nec rite precari, nec exaudiri nisi synceros Dei cultores. Displiceat igitur in suis malis quisque se ad orādum cōparat: & (quod sine pœnitentia fieri nō potest) induat mendici personam & affectum.

Ies.1.15. *Iere.11.7.8, & 11.* *Isa.29.13.* *1.Iohan.3.22.*

8 Huc & tertia accedat, vt omni propriæ gloriæ cogitatione se abdicit, omnem dignitatis opinionem exuat, omni denique sui fiducia decedat quisque se coram Deo sistit precandi causa, dans in abiectione sui gloriam Deo in solidū. ne si quid, vel minimum arrogemus nobis, cum inani nostra inflatione ab eius facie concidamus. Huius submissionis, quæ omnem altitudinem prosternit, frequentia exempla in Dei seruis habemus: quorum vt quisque est sanctissimus, ita quum in Domini conspectum prodit, plurimum prosternitur. Sic Daniel, quem tanto elogio Dominus ipse commendauit, Non in iustitiis nostris dicebat, coram te fundimus preces: sed in misericordiis tuis magis. Exaudi nos Domine. Domine propitius sis nobis. Exaudi nos, & fac quæ petimus, propter temetipsum: quia inuocatum est nomen tuum super populum tuum, & super locum sanctum tuum. Neque verò obliqua figura, vt fieri solet, quasi vnus è populo se turbæ permiscet, quin potiùs seorsum reatum fatetur, supplexque ad veniæ asylum confugit: sicuti disertè pronuntiat, Quum ego confessus essem peccata mea & populi mei. Hanc quoque humilitatem suo exemplo præscribit Dauid, Ne intres in iudicium cum seruo tuo: quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Tali forma precatur Isaias, Ecce tu iratus es, quia peccauimus: in viis tuis fundatum est seculum, ideo seruabimur. Et fuimus omnes repleti immunditia: & quasi pannus fœdatus, omnes iustitiæ nostræ. & emarcuimus nos omnes quasi folium, & iniquitates nostræ quasi ventus dispergunt nos. Et non est qui inuocet nomē tuū: qui se excitet vt apprehendat te. Quoniā abscondisti faciem tuam à nobis, & tabescere nos fecisti in manu iniquitatis nostræ. Nunc igitur Domine, tu es pater noster, nos sumus lutum: tu es formator noster, & nos sumus opus manus tuæ. Ne irascaris Domine, neque in æternum recorderis iniquitatis. En respice, agedum, nos omnes sumus populus tuus. Vide vt nulla prorsus fiducia nitantur nisi hac vna, quòd se Dei esse cogitantes, illi se fore curæ non desperant. Non secus Ieremias, Si iniquitates nostræ responderint contra nos, fac propter nomen tuum. Verissimè enim simul ac sanctissimè scriptum est (à quocunque tandem sit) quod ab incerto authore scriptum, Prophetæ Baruch tribuitur, Anima tristis & desolata super magnitudine mali, curua, & infirma, anima famelica, & oculi deficientes dant tibi gloriam Domine. Non secundùm iustitias patrum fundimus preces in conspectu tuo, & coram facie tua petimus miseri-

Tertia lex rite precandi, hic & sect. 9. *Da.9.18.* *Ibidem 20.* *Psal.143.2.* *Isa.64.5.* *Ier.14.7.* *Baruch.2.18.*

cordiam, Domine Deus noster: sed quia tu es misericors, miserere nostri, quia peccauimus coram te.

Ritè precādi initiū veniæ deprecatio. Vide c. 4. sect. 9.

9 Denique ritè precandi initium atque etiam præparatio est veniæ deprecatio cum humili & ingenua culpæ confessione. Neque enim sperandū est vt quicquā à Deo impetret, vel sanctissimus quisque, donec gratis reconciliatus ei sit: nec fieri potest, vt aliis Deus sit propitius, nisi quibus ignoscit. Vnde non mirum si hac claue ianuam sibi fideles aperiunt ad orandum, quod ex compluribus Psalmorum locis discimus. Dauid enim aliud postulans dicit, Peccatorum iuuentutis meæ & transgressionum mearum ne memineris: secundum misericordiam tuam reminiscere mei propter bonitatem tuam Domine. Item, Respice afflictionē meam & laborem meum, & remitte omnia peccata mea. Vbi etiā videmus non satis esse si in singulos dies pro recentibus peccatis nos ad calculum vocemus, nisi in memoriam nobis redeant quibus obliuio pridem inducta videri poterat. Nam & idem Propheta alibi scelus vnum graue cōfessus, hac occasione vsque ad vterum matris reuoluitur, in quo iam labem contraxerat: non vt culpam ex naturæ corruptela extenuet, sed vt totius vitæ peccata accumulans, quo seuerior est in se damnando, magis exorabilem Deum reperiat. Etsi autem non semper expressis verbis peccatorum remissionem postulant sancti, si tamen diligenter expendimus quas Scriptura refert eorum preces, facilè quod dico occurret, orandi animum sumpsisse ex sola Dei misericordia, atque ita semper exordium fecisse ab eo placando: quia si quisque suam cōscientiam interroget, tantùm abest vt audeat familiariter curas suas apud Deum deponere, vt ad omnem accessum trepidet, nisi misericordia & venia fretus. Est quidem & alia specialis confessio, vbi pœnarum leuationem optant, vt simul orent peccata sibi ignosci: quia absurdum esset effectum tolli velle, manente causa. Cauendum enim est ne stultos ægrotos imitemur, qui de curandis tantùm accidentibus soliciti, radicē ipsa morbi negligant. Quin prius danda opera est vt nobis propitius sit Deus, quàm vt fauorem suum externis signis testetur: quia & hunc ordinem tenere vult ipse, & parum nobis prodesset eum habere beneficum nisi consciētia placatum sentiens, penitus amabilem nobis redderet. Quod etiā monemur Christi responso: nam quum paralyticum sanare decretum esset, Remittuntur (inquit) tibi peccata tua: erigens animos scilicet ad id quod præcipuè optandum est, vt nos in gratiam recipiat Deus: deinde fructum reconciliationis in ope nobis ferenda proferat. Cæterùm præter specialem illam præsentis reatus confessionem, qua fideles pro impetrāda cuiusque culpæ & pœnæ venia supplicant, generalis illa præfatio, quę conciliat precibus fauorem, nunquam omittenda est: quia nisi in gratuita misericordia fundatę nunquam Deum exorabunt. Quò referri potest illud Iohannis, Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus, vt nobis remittat, & nos emundet ab omni iniquitate. Vnde preces sub Lege sanguinis expiatione consecrari oportuit, vt acceptæ essent, atque ita commonefieret populus se tanta honoris prærogatiua indignū esse, donec à suis inquinamentis purgatus, ex sola Dei misericordia conciperet precandi fiduciam.

Psal. 25. 6. Ibidem 18. Psal. 51. 7. Mat. 9. 2. 1. Iohan. 1. 9.

Quo sensu accipiēdæ sint orationes quædā sanctorum quibus propriæ iustitiæ suffragiū citare videntur ad exorandum Deum. Psal 86. 2. Iesa 38. 3. 2. Reg. 20. 4. Psal 34. 16.

10 Quòd autem propriè iustitiæ suffragium interdum ad exorandum Deum tacitè sancti videntur (vt quum Dauid dicit, Custodi animā meā, quia bonus sum. Item Ezechias, Recordare Domine obsecro, quòd ambulaui coram te in veritate, fecique in oculis tuis bonum) talibus loquendi formulis nihil sibi aliud volunt, quàm ex ipsa regeneratione, seruos Dei se ac filios testari, quibus ipse fore se propitium recipit. Per Prophetā docet (vt iam visum est) oculos suos super iustos esse, aures suas in

preces

preces eorum. Rursus per Apostolū, nos impetraturos quicquid petierimus, si mandata sua obseruemus. Quibus sententiis pretium orationi nō statuit ab operum meritis: sed ita stabilire vult eorum fiduciam qui sibi non fucatæ integritatis & innocentiæ probè conscij sunt, quales oportet esse fideles vniuersos. Siquidem ex ipsa Dei veritate sumptum est quod dicit apud Iohannem cæcus illuminatus, non exaudiri à Deo peccatores: si peccatores modò recepto Scripturæ vsu intelligimus, qui citra iustitiæ desiderium toti suis peccatis indormiunt & acquiescunt: quando nullum cor in synceram Dei inuocationem vnquā prorumpet quod non simul ad pietatem aspiret. Talibus ergo promissis respondēt sanctorum obtestationes, quibus suæ vel puritatis vel innocentiæ mentionem iniiciunt, quò sibi exhiberi sentiant quod est omnibus Dei seruis expectandum. Deinde, tum ferè vsi reperiuntur hoc precationis genere dum se coram Domino cum suis hostibus comparant, è quorum iniquitate eius manu vindicari optarunt. In hac verò comparatione mirum non est si iustitiam suam & cordis simplicitatem protulerunt, quò ex causæ ipsius æquitate magis ad ferendas sibi suppetias Dominum promouerent. Id ergo boni pio pectori non præripimus, quin suæ puritatis conscientia coram Domino fruatur ad se confirmandum in promissionibus quibus veros suos cultores Dominus solatur & fulcit: sed impetrādi fiduciam, deposita proprii meriti cogitatione, sola Dei clemētia subniti volumus.

1. Iohan. 3. 22. Iohan. 9. 31.

Hîc & sect. 12. 13. 14.

11 Quarta demum vt ita prostrati & subacti vera humilitate, nihilominus certa spe exorandi ad orandum animemur. Res quidem in speciem contrariæ, cum sensu iustæ vltionis Dei coniungere certam fiduciam fauoris: quæ tamen inter se optimè cōueniunt, si propriis malis oppressos sola Dei bonitas erigat. Sicuti enim antè docuimus pœnitentiā, & fidem socias esse inseparabili vinculo simul connexas, quarum tamē altera nos terret, altera exhilarat: ita in precibus mutuò eas occurrere oportet. Atque hunc consensum paucis verbis exprimit Dauid, Ego, inquit in multitudine bonitatis tuæ ingrediar domum tuam: adorabo in tēplo Sanctitatis tuæ cū timore. Sub Dei bonitate fidē cōplectitur, timorem interea non excludens: quia non tantum eius maiestas ad reuerentiam nos cogit, sed propria etiam indignitas omnis superbiæ & securitatis oblitos sub metu nos continet. Fiduciam verò non intelligo, quæ solutā omni anxietudinis sensu mentem suaui & perfecta quiete demulceat. nam ita placidè acquiescere, eorū est qui rebus cunctis ex voto fluētibus, nulla tanguntur cura, nullo desiderio vrūtur, nullo timore æstuāt. Optimus autem ad inuocationem Dei stimulus sanctis est, dū necessitate sua districti summa irrequietudine vexantur, & tantum non exanimantur in seipsis, donec opportunè fides succurrit: quia inter tales angustias ita ipsis affluet Dei bonitas, vt præsentium quidem malorum grauitate fatigati gemant, maiorum etiam timore laborent & crucientur, illa tamen freti, & tolerantiæ difficultatem subleuent ac solentur, & exitum liberationémque sperent. Ex vtroque ergo affectu emergat pij hominis oratio, conuenit, vtrunque etiam contineat & repræsentet: nempe vt malis præsentibus ingemat: & à nouis sibi anxiè timeat: tamen confugiat simul ad Deū, minimè dubitans quin auxiliarem ille manū porrigere se paratus. Mirum enim quā diffidentia nostra irritetur Deus, si poscamus à se quā non expectamus beneficentiam. Itaque nihil magis consentaneum precationum naturę quàm legē hanc illis præscribi & statui ne temere prorumpant, sed fidem præeuntem sequantur. Ad hoc principium nos omnes Christus vocat hac sententia, Dico vobis, quæcūque petitis, credite vos accepturos, & euenient vobis. Idem & alibi confir-

Quarta lex ritè precandi: hîc et sec. 12. 13. & 14. de qua & sect. 36. 37. 48.

In precibus concurrere fidem cum pœnitentia.

Psal. 5. 8.

Mat. 11. 24.

Mat.21.22. mat,Quicquid petieritis in oratiōe credētes,&c. Cui cōcinit Iacobus,Si quis indiget sapiētia,postulet ab eo qui dat omnibus simpliciter,nec exprobrat:postulet autem in fide,nihil hæsitās. Vbi hæsitationi fidem opponens, vim eius aptissimè exprimit. Non minus etiam notandum quod addit,nihil proficere qui Deum perplexi & dubij inuocant, nec statuūt in animis suis exaudiendi sint necne. Quos etiam fluctibus comparat, qui variè mouentur à vento & circunferuntur. Vnde alibi orationem fidei pro legitima nuncupat. Deinde quum Deus secundum suam cuique fidem se daturum toties affirmet,citra fidem nihil consequi nos posse innuit. Denique fides est quæ impetrat quicquid orando conceditur. Id sibi vult celebris illa Pauli sententia,ad quam insipidi homines parum attendunt,Quomodo inuocabit quispiam in quem non credidit? quis autem credet,nisi audierit? Fides autem ex auditu,auditus ex verbo Dei. Nam precandi exordium ex fide gradatim deducens, apertè contendit non posse Deum ab aliis syncerè inuocari, nisi quibus Euangelij prædicatione clementia eius & facilitas innotuerit, imò familiariter fuerit exposita.

Iac.1.5. *Iac.5.15.* *Rom.10.14.*

De certitudine fidei,qua statuunt fideles Deū sibi esse propitiū, & quàm necessaria sit in inuocatione.

12 Hanc necessitatem minimè cogitant aduersarij nostri. Itaque quum certa animi fiducia fideles iubemus statuere Deum sibi propitiū esse ac beneuolum,rem omnium absurdissimam dicere nos putant. Atqui si vllum veræ precationis vsum haberent, intelligerent profectò, sine firmo illo diuinæ beneuolentiæ sensu non posse Deum ritè inuocari. Quum verò fidei vim bene perspicere nemo queat nisi qui experimento eam in corde suo sentit: quid cum huiusmodi hominibus disputando proficias, qui apertè ostendunt nihil se vnquam præter vanam imaginationem habuisse? Quid enim valeat & quàm necessaria sit illa, quam requirimus,certitudo,ex inuocatione potissimum dicitur. quod qui nō videt,valde stupidam habere se conscientiam prodit. Nos igitur omisso hoc cæcorum genere, defixa in illa Pauli sententia hæreamus, non posse ab aliis inuocari Deum nisi qui eius misericordiam ex Euangelio cognitam habent, & eam sibi paratam esse certò persuasi sunt. Qualis enim erit ista oratio? O Domine,ego quidē an exaudire me velis dubius sum: sed quia anxietate premor,ad te confugio,vt si dignus sum mihi succurras. Non ita soliti sunt omnes sancti,quorum orationes in Scripturis legimus. Nec ita nos instituit per Apostolum Spiritus sanctus, qui iubet nos adire ad thronum cœlestem cum fiducia, vt gratiam consequamur:& quum alibi docet nos habere audaciam & aditum in fiducia per fidem Christi. Hanc ergo obtinendi quod petimus securitatem (quam & sua voce Dominus mandat, & omnes sancti exemplo suo docent) vtraque manu tenere nos oportet,si cum fructu orare volumus. Ea enim demum accepta Deo est oratio quæ ex tali, vt ita loquar, præsumptione fidei nascitur, & intrepida spei certitudine fundata est. Poterat simplici fidei nomine esse contentus: atqui non modò fiduciam addidit,sed eam quoque instruxit libertate vel audacia, vt hac nota discerneret à nobis incredulos, qui Deum promiscuè quidem nobiscum orant, sed fortuitò. Qua ratione tota Ecclesia in Psalmo orat: Sit misericordia tua super nos, quemadmodum sperauimus in te. Eadem etiam conditio alibi ponitur à Propheta, Quo die clamauero, hoc scio quòd Deus mecum. Item, Mane disponam tibi, & speculabor. Ex his verbis elicimus preces in aerem frustra proiici, nisi spes sit annexa, vnde velut è specula Deum quieti expectemus. Quibus conuenit series Paulinæ exhortationis. nam antequam fideles ad precandum in spiritu solicitet omni tempore cum vigilantia & assiduitate, in primis iubet assumere scutum fidei,galeam salutis,& gladium spiritus, quod est verbū Dei.

Hebr.4.16. *Ephes.3.12.* *Psal.33.22.* *Psal.56.10.* *Psal.5.5.* *Ephes.6.16.*

memo-

Memoria porrò hic repetant lectores quod antè dixi minimè labefactari fidem, vbi cum miseriæ, egestatis, sordiúmque nostrarum agnitione connectitur. Quantumuis enim graui scelerum mole premi se vel laborare sentiant fideles, nec modò rebus omnibus vacuos quę fauorem cóciliare apud Deum queant: sed oneratos multis noxis quæ eum meritò formidabilem reddant: non tamen desinunt se offerre, neque terret eos hic sensus quominus ad ipsum se conferant: quando non alius est ad eum ingressus. Neque enim instituta est oratio qua nos arrogantes coram Deo efferamus, aut quicquam nostrum magno æstimemus, sed qua reatum nostrum cófessi ærúnnas nostras apud Deum deploremus: queád modum filij apud parentes familiariter querelas suas deponunt. Quin potiùs immensa malorum nostrorum congeries calcaribus vel stimulis referta esse debet quæ nos ad precandum incitent. qualiter etiam nos suo exemplo docet Propheta, Sana animam meam, quia peccaui tibi. Fateor quidem in iis aculeis mortiferas fore púctiones nisi Deus succurreret: verùm pro incomparabili sua indulgentia optimus Pater tempestiuum remedium addidit, quo perturbationem omnem sedans, curas leniens, metus abstergés, comiter nos ad se alliceret, imò scrupulos omnes tollens, nedum obstacula, facilem viam sterneret.

Nó labefactari certitudiné fidei in précibus vbi connectitur cú agnitione nostræ miseriæ.

Psal. 41. 5.

13 Ac primò quidé orare nos iubens, ipso præcepto nos coarguit impiæ contumaciæ, nisi obsequimur. Nihil magis præcisè mandari poterat quàm quod habetur in Psalmo, Inuoca me in die tribulationis. Sed quia inter pietatis officia nullum frequentius commendant Scripturæ, non est quod longiùs hic immorer. Petite (inquit Magister) & accipietis: pulsate, & aperietur vobis. Quanquam huic præcepto adiungitur etiam promissio, vt necesse est. etsi enim præcepto esse obediendum fatentur omnes, maior tamen pars refugeret Deum vocantem, nisi se exorabilem adeóque obuium fore promitteret. His quidem duobus positis, certum est quicunque tergiuersantur ne recta ad Deum veniant, non modò esse rebelles & immorigeros, sed etiam incredulitatis conuinci: quia promissionibus diffidunt. Quod eò magis notandum est, quia hypocritæ, humilitatis & modestiæ prætextu, tam superbè contemnunt Dei præceptú, quàm fidem benignæ inuitationi abrogant: imò eum fraudant pręcipua cultus sui parte. Nam vbi sacrificia repudiauit, in quibus tunc videbatur sita esse tota sanctitas, hoc summum esse & sibi præ aliis pretiosum declarat, inuocari in die necessitatis. Quare vbi quod suum est exigit, & ad parendi alacritatem nos animat, nulli sunt tam speciosi dubitandi colores, qui nos excusent. Quæcunque ergo passim occurrunt in Scripturis testimonia quibus nobis præcipitur Dei inuocatio, todidem ante oculos nostros figuntur vexilla quæ nobis fiduciam inspirent. Temeritatis esset prorumpere in Dei conspectú, nisi ipse anteuerteret nos vocando. itaque viam nobis sua voce patefacit: Dicam illis, Populus meus vos: dicent mihi, Tu Deus noster. Videmus vt cultores suos præueniat, velítque subsequi, ideoque timendum non esse ne parum suauis sit hæc melodia quam ipse dictat. Insigne præsertim illud Dei elogium nobis in mentem veniat, quo freti omnia obstacula nullo negotio superabimus, Tu Deus exaudiens precationem: ad te vsque omnis caro veniet. Quid enim magis amabile vel blandum quàm Deum hoc titulo indui, qui certiores nos reddat nihil magis esse naturæ eius proprium quàm supplicum votis annuere? Hinc ianuam patere colligit Propheta non paucis, sed cunctis mortalibus: quia etiam omnes hac voce compellat, Inuoca me in die afflictionis: eruam te, & glorificabis me. Secundum hanc regulam Dauid promissionem sibi datam obiicit, vt obtineat quòd petit. Tu Deus reuelasti in auré serui tui: propterea inuenit seruus tuus cor suum

Psal. 50. 51.

Præcipit Deus vt ipsum inuocemus: promittit exauditum iri. vtrunque omnino necessariú, vt in fide precemur

Matt. 7. 7.

Zach. 13. 9.

Psal. 65. 4.

Psal. 50. 15.

2. Sa. 7. 27.

vt oraret. Vnde colligimus pauidum fuisse, nisi quatenus eum promissio erexerat. Sic alibi generali doctrina se instruit, Voluntatem timentiũ se faciet. Imò hæc in Psalmis animaduertere licet, quasi abrupto orandi contextu transitum fieri nunc ad Dei potentiam, nunc ad bonitatem, nunc ad fidem promissionum. Videri posset intempestiuè Dauid sententias illas inserens, preces mutilas reddere: sed vsu & experientia compertum habent fideles languescere ardorem nisi adhibeant noua fomenta: ideóque minimè inter precãdum superuacua est tam naturæ Dei quàm verbi meditatio. Atque ita exemplo Dauidis inserere ne pigeat quæ languidos animos nouo vigore reficiant.

Psal.145.19.

Recitantur variæ Dei promissiones: quarũ dulcedine q non excitantur ad precandum, omnino sunt inexcusabiles.

14 Ac mirum est tanta promissionum dulcedine vel frigidè, vel nullo ferè modo nos affici vt per ambages vagando bona pars malit * relicto aquarum viuentium fonte sibi fodere aridas cisternas, quàm Dei liberalitatem vltro sibi oblatam amplecti. Arx inexpugnabilis nomẽ Domini, (inquit Solomo) ad eam confugiet iustus, & seruabitur. Ioel verò, postquam de horribili quæ instabat clade vaticinatus est, memorabilem illam sententiam subiicit, Quisquis inuocauerit nomen Domini, saluus erit: quam scimus propriè ad cursum Euangelij spectare. Vix centesimus quisque mouetur, vt in occursum Deo prodeat. Clamat ipse per Iesaiã, Inuocabitis me, & exaudiam vos. Imò antequam clametis respondebo vobis. Hoc quoque eodem honore alibi totam Ecclesiam communiter dignatur: sicuti ad omnia Christi membra pertinet. Clamauit ad me, exaudiam eum: cum ipso sum in tribulatione, vt eripiam eum. Neque tamen (vt iam dixi) locos omnes numerare propositum est: sed eximios quosque deligere, ex quibus gustemus quàm humaniter ad se nos Deus alliciat, & quàm arctis vinculis constricta sit nostra ingratitudo, vbi inter tam acres stimulos adhuc pigritia nostra cunctatur. Quare in auribus nostris semper resonent hæ voces, Propè est Dominus omnibus inuocantibus se, inuocantibus in veritate. Item quas ex Iesaia & Ioele citauimus: quibus affirmat Deus se intentum esse ad exaudiendas preces, adeóque oblectari quasi grati odoris sacrificio, vbi curas nostras in ipsum coniicimus. Hunc singularem percipimus promissionum Dei fructum, vbi non dubitanter & trepidè concipimus preces: sed eius verbo freti, cuius nos alioqui terreret maiestas, audemus eum inuocare Patrem, quando hoc suauissimum nomen suggerere nobis dignatur. Restat vt talibus inuitamẽtis præditi, sciamus inde satis esse nobis materiæ ad exorandũ: quando preces nostræ nullo meritò nituntur, sed tota earum dignitas & spes impetrandi fundata est in Dei promissionibus, atque ab eis pendet: vt neque indigeat alia futura, neque sursum huc vel illuc circuuspiciat. Itaque cum animis nostris statuendum est, etiamsi non excellimus pari sanctitate quæ laudatur in sanctis Patribus, Prophetis, & Apostolis, quia tamen commune est nobis orandi præceptum, & cõmunis fides, si verbo Dei nitimur, nos in hoc iure eorum esse socios. Deus enim (vt antè visum est) se facilem ac propitium omnibus fore denuncians, miserrimis quibusque spem obtinendi quod petierint, facit. atque ideo notãdæ sunt generales formæ, quibus nemo (vt vulgò dicunt) à primo ad vltimum excluditur: tantùm adsit cordis synceritas, displicentia nostri, humilitas, & fides: ne hypocrysis nostra Dei nomen fallaci inuocatione profanet: non respuet optimus Pater, quos non modò ad se venire hortatur, sed quibuscunque potest modis solicitat. Hinc illa precandi ratio Dauidis quam nuper recitaui, En pollicitus es Domine seruo tuo: eã ob rẽ colligit animum hodie seruus tuus, & inuenit quod oraret coram te. Nunc ergo Domine Deus Pater, tu es Deus, & verba tua vera erunt. Loquutus es seruo tuo de his beneficiis. incipe ergo & fac. Sicuti etiã alibi,

Iere.2.13.
Prou.18.10.
Ioel.2.32.
Iesa.65.24.
Psal.91.15.
Psal.145.18.

2.Sam.7.27.
Psal.11.76.

Præsta

Praesta seruo tuo secundum eloquium tuum. Et omnes simul Israelitae, quoties se foederis recordatione muniunt. satis declarant non esse timidè orandum, vbi Deus ita praescribit: atque in hoc imitati sunt Patrum exempla, praesertim Iacobi, qui postquā confessus est se minorē esse tot misericordiis quas susceperat è manu Dei, ad maiora tamen postulanda se animari dicit, quia Deus se facturum promiserat. Quoscunque verò colores obtendant increduli, vbi ad Deum non confugiunt quoties vrget necessitas, ipsum non requirunt, nec eius opem implorant, non aliter defraudant eum legitimo honore, quàm si fabricarent sibi nouos deos & idola: si quidem hoc modo Deum sibi bonorum omnium authorem esse negant. Contrà nihil validius ad pios omni scrupulo liberādos, quàm armari hac cogitatione, non esse cur vlla remora impediat dum morē gerunt Dei mandato, qui obedientia nihil sibi gratius esse pronuntiat. Hinc rursus quod prius dixi clarius elucescit, probè cum metu, reuerentia, solicitudine quadrare intrepidum precādi spiritū, neque verò absurdum esse si prostratos Deus erigat. Hoc modò belle inter se consentiunt quae in speciem repugnant loquendi formae. Dicunt Ieremias & Daniel se prosternere preces coram Deo. Alibi Ieremias, Cadat oratio nostra in conspectu Dei, vt misereatur residuae plebis suae. Rursus saepè fideles dicūtur orationem leuare. Sic loquitur Ezechias, Prophetam rogans vt intercedendi vices suscipiat. Et Dauid precem suam ascendere cupit sicuti incensum. Nempe quanuis de paterno Dei amore persuasi in eius fidem se alacriter conferant, nec dubitent quam vltro opem promittit implorare: non tamen supina eos quasi proiecta fronte securitas attollit, sed ita per gradus promissionum sursum ascendunt, vt tamen supplices maneant in sui deiectione.

Gene.32.10.

Cū metu, reuerentia, solicitudine bene quadrare intrepidum precādi spiritum.

Iere.42.9.
Dan.9.18.
Iere.42.2.
2.Reg.20.10.
Psal.141.2.

15 Hìc non vna obiicitur quaestio: nam Scriptura refert votis quibusdam Deum morem gessisse, quae tamen ex animo minimè sedato vel composito eruperant. Iusta quidem de causa Ioathan incolas Sichē cladi quae postea superuenit deuouerat: sed tamen feruore iracundię & vltionis accensus, morem execrationi gerens Deus, videtur impetus malè ordinatos probare. Talis etiam feruor Sampsonem rapuit, quum diceret, Robora me Deus vt sumam vltionem de incircuncisis. Etsi enim aliquid fuit probi zeli admixtum, feruida tamen atque ideo vitiosa cupiditas vindictae illic dominata est. Annuit Deus. Vnde colligi posse videtur, quanuis ad verbi pręscriptum formatę non sint preces, effectū tamē consequi. Respondeo, singularibus exemplis non aboleri perpetuam legem: deinde speciales interdum motus inditos paucis hominibus fuisse, quibus factum est vt dissimilis illorum esset atque vulgi ratio. Notādum est enim responsum illud Christi, quum discipuli exemplum Eliae inconsideratè aemulari cuperēt, eos nescire quo spiritu essent pręditi. Ceterùm vltrà progredi necesse est, non semper placere Deo vota quibus annuit: sed quatenus ad exemplum pertinet, claris documētis palàm fieri quod Scriptura docet, eum scilicet miseris succurrere, & eorum exaudire gemitus qui iniustè afflicti opem eius implorant: ideo exequi sua iudicia, dum ad eum surgunt inopum querimoniae, quanuis indignae quae tantillum impetrent. Quoties enim de impiorum saeuitia, rapinis, violentia, libidine aliisque sceleribus poenas sumens, compescens audaciam, & furorem, tyrannicam quoque potentiam euertens, indignè oppressis se opem ferre testatus est, qui tamen incertum numen orando aerem verberabant? Et Psalmus vnus clare docet non carere effectu preces quae tamen fide in coelum non penetrant. Colligit enim quas incredulis non minùs quàm piis necessitas extorquet preces ex naturae sensu: quibus tamen Deum propitium esse ex euentu demonstrat.

Obiectio, in qua exponuntur loci quidam, quibus videtur Dei quorundā precibus annuisse, quae promissione nulla nitebantur.

Iudi.9.20.
Iudic.16.28.
Luc.9.55.
Psal.107.

An quia tali facilitate gratas sibi esse testetur? imo vt suam misericordiã amplificet vel illustret hac circunstantia, quòd ne incredulis quidem negantur sua vota: deinde vt probos suos cultores ad orandum magis extimulet, dum vident prophanos eiulatus non carere interdum profectu. Non tamen est cur fideles deflectant à Lege sibi diuinitus imposita, vel inuideant incredulis, quasi magnum lucrum fecerint, vbi adepti sunt quod volebant. Hoc modo diximus flexum fuisse Deũ ficta pœnitẽtia Achab, vt hoc documẽto probaret quàm sit exorabilis erga suos electos, vbi ad ipsum placandum vera affertur conuersio. Ideóque in Psalmo cum Iudæis expostulat, quod experti ipsum votis suis facilem, ad ingenij sui peruicaciam paulo pòst reuersi sint. Quod etiam ex iudicum historia liquidò patet, quoties scilicet fleuerunt, etsi fallaces erant eorum lachrymæ, fuisse tamen ereptos ex hostiũ manibus. Sicut ergo promiscuè Deus solem suum producit super bonos & malos: ita nec fletus eorum contemnit quorum iusta est causa, & auxilio dignæ ærumnæ. Interea non magis hos in salutem exaudit, quàm bonitatis suæ contemptoribus alimenta suppeditat. Difficilior videtur esse quæstio de Abrahamo & Samuele: quorum alter nullo Dei verbo instructus pro Sodomitis, alter etiam contra manifestam prohibitionem pro Saule orauit. Eadẽ ratio Ieremię, qui vrbis excidium deprecatus est. quanuis enim repulsam passi fuerint, durum tamen videtur eos fide priuare. Atqui solutio hæc modestis lectoribus, vt spero, satisfaciet: generalibus principiis fultos, quibus iubet Deus indignos quoque misericordia prosequi, nõ prorsus fide caruisse, quanuis in ipsa specie frustrata eos fuerit opinio. Prudenter alicubi Augustinus, Quomodo (inquit) fide orãt sancti, vt petant à Deo contrà quã decreuit? nempe quia secundũ voluntatem eius orant, non illam abscõditam & incommutabilem, sed quam illis inspirat, vt eos exaudiat alio modo: sicut prudenter distinguit. Rectè dictum: quia pro suo incõprehẽsibili consilio sic temperat rerum euentus, vt non irritæ sint sanctorum preces quæ fide & errore simul implicitæ sunt. Neque tamen hoc ad imitationem magis valere debet quàm sanctos ipsos excusat: quos non inficior modum excessisse. Quare vbi non extat certa promissio, conditione interposita rogandus est Deus. Quò pertinent illud Dauidis, Euigila ad iudicium quod mandasti: quia ad petendum temporale beneficium speciali oraculo se instructum esse admonet.

1. Reg. 21. 39. Psal. 105.

Gen. 18. 23. 1. Sam. 1. Iere. 32. 16.

Libro de Ciuitate Dei 22. c. 2.

Psal. 7. 7.

Quatuor ritè precãdi leges, non ita precisè exigi, & perfectè, quin multas hîc infirmitates Deus, imò intemperies in suis toleret, ex variis exemplis comprobatur. de quibus secti. 4. 6. 8. 11.

16 Hoc etiam notare operæpretium est, quæ de quatuor rectè orandi legibus disserui, non ita exigi summo rigore, vt preces repudiet Deus in quibus non inuenit perfectam vel fidem vel pœnitentiam, vnà cum zeli ardore votísque rectè compositis Diximus, quanuis oratio familiare sit piorum cum Deo colloquium, seruandam tamen esse reuerẽtiam & modestiam, ne habenas laxemus quibuslibet votis, ac ne concupiscamus nisi quantum Deus pemittit. deinde ne vilescat nobis Dei maiestas, tollendas esse sursum mentes ad puram castámque eius venerationem. Hoc nemo qua par fuisset integritate vnquam præstitit. nam (vt de vulgo non loquar) quàm multæ Dauidis querimoniæ intemperiem sapiũt: non quòd consultò vel expostulare cum Deo velit, vel eius iudiciis obstrepere: sed quia præ infirmitate fatiscens non aliud inuenit melius solatium quàm si dolores suos in illius sinum coniiciat. Quinetiam toleratur à Deo nostra balbuties, & inscitiæ datur venia, quoties inconsideratè aliquid nobis excidit: vt certè sine hac indulgentia nulla esset precãdi libertas. Cæterùm quanuis Dauidi animus esset Dei se arbitrio totum subiicere, nec minore patientia quàm impetrandi studio oraret: emergunt tamen, imo interdum ebulliunt turbulenti affectus, qui à prima quam posuimus lege non parum distant. Maximè ex clausula Psalmi trice-

tricesimi noni conspicere licet quanta doloris vehementia abreptus fuerit sanctus vir, ne sibi modum statueret. Define (inquit) à me, donec abeam & non sim. Diceres hominem desperatum nihil aliud expetere nisi vt cessante Dei manu in suis malis putrescat. Non quòd deuoto animo ruat in illam intemperiem, aut vt solent reprobi, velit Deum facessere: sed tantum conqueritur iram Dei sibi esse intolerabilem. In illis etiam tentationibus sæpè effluunt vota non satis bene formata ad regulã verbi Dei, & in quibus non satis expendunt sancti quid fas sit & expediat. His quidem vitiis quæcunque maculatæ sunt preces repudiari merentur: modò tamen ingemiscant sancti, castigent seipsos, & statim ad se redeant, ignoscit Deus. Sic etiam in secunda Lege peccant: quia & cum frigore suo illis sæpè luctandum est, neque sua illos egestas & miseria satis acriter pungit ad seriò precandum. Iam sæpè contingit eorum mentes dilabi & propè euanescere. venia igitur hac quoque in parte opus est, ne languidæ vel mutilæ vel interruptæ & vagæ preces repulsam patiantur. Hoc naturaliter indidit Deus hominũ mentibus, legitimas non esse preces nisi mentibus sursum sublatis. Hinc ceremonia eleuationis manuum, vt ante diximus, quæ omnibus seculis & gentibus trita fuit, sicuti adhuc viget: sed quotusquisque, dum manus leuat, non sibi conscius est tarditatis? quia cor in terra subsidit. Quod ad petendam peccatorum remissionem spectat, quanuis hoc caput nemo fidelium prætereat, sentiũt tamen qui verè sunt in precibus exercitati, vix decimam eius sacrificij partem se afferre de quo loquitur Dauid, Sacrificium Deo acceptum, spiritus afflictus. cor contritum & humiliatum Deus non despicies. Ita semper duplex petenda est venia, quòd & sibi conscij sint multorum delictorum, quorum tamen sensu non ita tangũtur vt sibi quantum oportet displiceant: & quatenus in pœnitẽtia & timore Dei proficere illis datum est, iusto mœrore ob suas offensas prostrati, iudicis vindictam deprecentur. Maximè fidei debilitas vel imperfectio fidelium preces vitiat nisi succurreret Dei indulgentia: sed nihil mirum est hunc defectum à Deo ignosci, qui asperis documentis sæpè suos exercet, acsi data opera fidem eorũ vellet extinguere. Durissima est hæc tentatio, vbi clamare coguntur fideles, Quousque irasceris super oratione serui tui? acsi preces ipsæ Deum exacerbarent. Sic quum dicit Ieremias, Exclusit Deus orationem meam, non dubium est violenta perturbatione fuisse concussum. Innumera eius generis exempla occurrunt in Scripturis, ex quibus patet fidem sanctorum sæpè mixtam fuisse dubitationibus & agitatam, vt credendo & sperando aliquid tamen infidelitatis proderent: sed quia non perueniũt quò optandũ est, eo magis enitieos oportet vt correctis vitiis propiùs in dies ad perfectam orandi legem accedant, ac interea sentire in quanta malorum profunditate sint demersi qui in ipsis remediis nouos sibi morbos accersunt. quando nulla est oratio quam non meritò fastidiat Deus, nisi ad maculas conniueat quibus omnes aspersæ sunt. Hæc non ideo commemoro vt sibi quicquam fideles securè condonent, sed vt seipsos seuerè castigando contendant superare hæc obstacula: & quanuis omnes vias obstruere conetur Satan vt eos ab orando prohibeat, nihilominus perrumpant, certò persuasi, vtcunq; non omnibus remoris expediti sint, conatus tamen suos Deo placere, votáq; sua probari, modò contendant & nitantur quò non statim pertingunt.

Psal.51.19.

Psal.80.5.
Thren.3.8.

17 Quando verò nemo est hominum dignus qui se Deo repræsentet, ac in eius conspectum prodeat: ipse cœlestis Pater, vt nos pudore simul & metu eximeret, qui nostros omnium animos deiicere debebant, Filiũ nobis suum donauit Iesum Christum Dominũ nostrum: qui apud ipsum nobis sit aduocatus & mediator, cuius ductu ad ipsum securè ac-

In Christi solius nomine semper orandũ esse. Vide sect. 36.37. infra, 1.Tim.2.5. 1.Iohan.2.1.

cedamus, tali intercessore confisi, nihil, quod eius nomine petierimus, nobis denegatum iri: vt illi à Patre nihil denegari potest. Atque huc omnino referri necesse est quicquid antehac de fide docuimus: quia sicuti promissio Christum mediatorem nobis cõmẽdat, ita nisi spes impetrãdi eo subnixa sit, orandi beneficio se priuat. Nã simulac in mentẽ venit horribilis Dei maiestas, fieri non potest quin expauescamus, ac nos indignitatis propriæ agnitio procul abigat, donec medius occurrat Christus, qui solium formidabilis gloriæ in solium gratiæ commutet: sicuti etiã docet Apostolus vt cum omni fiducia apparere audeamus, misericordiã consecuturi & gratiam inuenturi in auxilio opportuno. Atque vt Lex de inuocando Deo posita est, vt promissio data, exauditum iri qui inuocauerint: ita in nomine Christi inuocare peculiariter iubemur: & promissionem habemus propositam, impetraturos quod in eius nomine petierimus. Hactenus (inquit) non petiistis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis. In illo die in nomine meo petetis: & quicquid petieritis, faciam, vt glorificetur Pater in Filio. Hinc sine cõtrouersia clarum est, eos qui in alio quàm Christi nomine Deum inuocant, illius iussa contumaciter præuaricari, ac voluntatem pro nihilo reputare: nullam vero promissionem habere quicquam impetrandi. Siquidẽ, vt ait Paulus, omnes Dei promissiones in Christo sunt etiam & amen: id est confirmantur & implentur.

Heb.4.16. *Ioh.14.13. et 16.24* *2.Cor.1 20.*

18 Ac diligenter notanda est circunstantia temporis. dum Christus discipulos ad suam intercessionem iubet confugere, postquam in cœlum ascenderit, In illa hora, inquit, petetis in nomine meo. Certũ quidẽ est ab initio non fuisse exauditos quicunque precati sunt, nisi Mediatoris gratia. Hac ratione instituerat in Lege Deus vt solus sacerdos sanctuarium ingrediens gestaret in humeris nomina tribuum Israel & totidem ante pectus lapides pretiosos: populus autem procul staret in atrio, atque inde vota sua coniungeret cum sacerdote. Quinetiam huc valebat sacrificiũ vt ratæ essent ac firmæ preces. Ergo illa vmbratilis Legis ceremonia docuit arceri nos omnes à facie Dei, ideóque mediatore opus esse, qui nomine nostro appareat, nósque gestet in humeris, & pectori alligatos teneat, vt in eius persona exaudiamur: deinde sanguinis aspersione preces mundari, quas alioqui nunquam sordibus vacuas esse dictum est. Et videmus Sanctos, quum impetrare aliquid cuperent, spem suam in sacrificiis fundasse: quia sciebant votorum omnium esse sanctiones. Recordetur oblationis tuæ (inquit Dauid) & holocaustum tuũ pingue reddat. Hinc colligitur, Deum ab initio Christi deprecatione fuisse placatum, vt piorum vota susciperet. Cur ergo nouam horam assignat Christus qua in suo nomine orare incipient discipuli, nisi quia hæc gratia, vt est hodie illustrior, ita plus commendationis apud nos meretur? Et hoc eodem sensu paulò antè dixerat. Hactenus non petiistis quicquam in nomine meo: petite. Non quod de Mediatoris officio nihil prorsus tenerent (quum his rudimentis imbuti essent omnes Iudæi) sed quia nõdum liquidò cognouerant, Christum suo in cœlum ascensu certiorem quàm antè fore Ecclesiæ patronum. Ergo absentiæ suæ dolorem vt aliquo non vulgari fructu soletur, munus aduocati sibi vendicat, & docet præcipuo hactenus beneficio eos caruisse, quo frui illis dabitur dũ eius patrocinio fulti liberiùs Deũ inuocabunt. sicut dicit Apostolus, viã eius recentem eius sanguine dicatam esse. Quo minus excusabilis est nostra prauitas, nisi tam inæstimabile beneficium, quod nobis propriè destinatum est, vtroque (vt aiunt) brachio amplectimur.

Nunquã alios fuisse exauditos fideles quàm precantes in Christi nomine, sed id esse multo illustrius ab eius manifestatione in carne. *Iohan.16.26.* *Exod.28.9.12.21.* *Psal.20.4.* *Heb.10.20.*

19 Porrò quum sit ipse vnica via ac vnus accessus quo ad Deũ ingredi nobis datur: qui ab hac via deflectunt, & hunc accessum deserunt, iis neque

Qui aliter precantur quàm in Christi nomine nihil illis reliquũ fieri in throno Dei, præter irã & terrorẽ. Neque tamen esse contrariũ officio Mediatoris Christi qđ alij pro aliis orare iubemur.

neque via vlla neque accessus ad Deum superest: nihil in eius throno reliquum fit præter iram, iudicium, ac terrorem. Denique quum hunc pro capite ac duce Pater nobis signauerit, qui ab eo vllo modo declinãt, vel obliquant, conantur quantum in se est notam à Deo impressam delere, & adulterare. Ita vnus statuitur Mediator Christus, cuius intercessione propitius & exorabilis nobis reddatur Pater. *1 Tim.2.1.* Quanquam interim & suæ sanctis intercessiones relinquuntur, quibus alij aliorum salutem mutuò inter se Deo commendant, de quibus meminit Apostolus sed tales quæ ab vnica illa dependeant: tantùm abest, vt delibent ex ea quippiam. Nam vt à dilectionis affectu scaturiunt, quò nos vltro citróque amplectimur, ceu vnius corporis membra: ita etiam ad capitis vnitatem referuntur. Quũ ergo illæ quoque in Christi nomine fiunt, quid aliud quàm testantur, neminem vllis omnino precibus, nisi Christo intercedẽte, posse adiuuari? Atque vt non obstat sua intercessione Christus quominus in Ecclesia precibus alter alteri vicissim patrocinemur: ita fixum maneat, omnes totius Ecclesiæ intercessiones in illam vnicam esse dirigendas. Imò hoc maximè nomine cauenda nobis ingratitudo est, quòd Deus indignitati nostræ ignoscens, non tantùm singulis pro se orare permittit, sed etiam alios pro aliis admittit deprecatores. Cuius enim superbiæ esset vbi Deus Ecclesiæ suæ patronos constituit qui meritò repudiari merentur, si pro se quisque priuatim oret, hac liberalitate abuti vt Christi honorem obscurent?

Refutatur Sophistarũ commentum, Christũ esse redemptionis Mediatorẽ, fideles intercessionis.

20 Porrò merum est nugamentum quod balbutiunt Sophistę, Christum esse redemptionis Mediatorem, fideles autem intercessionis. Quasi verò Christus temporaria mediatione defunctus, æternam & nunquam intermorituram ad seruos suos reiecerit. Benignè scilicet illum tractant, qui tantulam honoris portionem illi decidunt. Atqui longe aliter Scriptura, cuius simplicitate, omissis istis impostoribus, contentum esse piũ hominem conuenit. nam quum dicit Iohannes, Si quis peccauerit, aduocatum nos habere apud Patrem, Christum Iesum: an patronum olim nobis fuisse intelligit, ac non potius perpetuam illi intercessionem assignat? Quid, quòd Paulus sedentem ad Patris dexteram etiam pro nobis intercedere affirmat? Quum verò alibi vnicum Dei & hominum Mediatorem illum nuncupat, annon ad precationes respicit quarum antè paulò meminerat? Siquidem pro omnibus hominibus intercedendum præfatus, in eius sententiæ confirmationem mox subnectit, vnum esse omnium Deum, & vnum mediatorem. Neque verò aliter interpretatur Augustinus, quum sic loquitur, Homines Christiani inuicem se commendant orationibus suis. Pro quo autem nullus interpellat, sed ipse pro omnibus, hic vnus verúsque mediator est. Paulus Apostolus, quanquam sub capite præcipuum membrum: quia tamen membrũ erat corporis Christi, & nouerat, non per figuram in interiora veli ad sancta sanctorum, sed per expressam & firmam veritatem in interiora cœli ad sanctitatem non imaginariã, sed æternam intrasse maximum & verissimũ Sacerdotem Ecclesiæ: se orationibus fidelium ipse quoque commendat. Nec mediatorẽ se facit inter populũ & Deũ: sed rogat vt omnia corporis Christi membra inuicẽ pro se orent: quoniam inuicẽ solicita sunt mẽbra, & si patitur vnum membrum, reliqua compatiuntur. Ac sic mẽbrorum omnium adhuc in terra laborantium mutuæ pro se inuicem orationes ascendant ad caput quod præcessit in cœlum, in quo est propitiatio pro peccatis nostris. Nam si esset mediator Paulus, essent vtique & reliqui Apostoli, ac sic multi mediatores essent, nec constaret ipsius Pauli ratio, qua dixerat, Vnus enim Deus, vnus mediator Dei & hominum, homo Christus: in quo & nos vnum sumus, si seruamus vnitatem

1. Iohan.2.1. Rom.8.32. 1.Tim.2.5. Lib. contra Parmenid.2.c. 8. Rom.15. 30. Ephes.6.19. Colos.4.3. 1.Cor.12. 25. 1.Tim.2.5. Ephes.4.3.

fidei in vinculo pacis. Item alibi, At verò sacerdotem si requiras, super cœlos est, vbi interpellat pro te, qui in terra mortuus est pro te. Neque verò somniamus illum, Patris genibus aduolutum, suppliciter pro nobis deprecari, verùm cum Apostolo intelligimus, sic eum apparere coram facie Dei, vt mortis eius virtus ad perpetuam pro nobis intercessionem valeat: sic tamen vt sanctuarium cœli ingressus, ad consummationem vsque seculorum solus populi eminus in atrio residentis vota ad Deum deferat.

In Psal. 94.

21 Quantum ad sanctos attinet, qui carne mortui in Christo viuũt, siquam illis orationem attribuimus, ne iis quidem ipsis somniemus aliã esse rogandi Dei viam, quàm Christum, qui solus via est: aut alio nomine Deo esse acceptas eorum preces. Itaque postquam Scriptura nos ab omnibus ad Christum vnum reuocat, postquam cœlestis Pater vult omnia in ipso recolligere: nimij stuporis fuit, ne dicam insaniæ, nobis per ipsos accessum sic velle moliri, vt ab illo abduceremur sine quo nec eis aditus vllus patet. Id autem aliquot seculis factitatum quis neget, hodiéque vbicunque Papismus viget, factitari? Ad conciliandam Dei beneuolentiam eorũ merita subinde obtrudũtur: atque vt plurimũ, Christo præterito, per eorum nomina Deus obsecratur. Annõ hoc, quęso est, munus vnicæ illius intercessionis quàm Christo supra asseruimus, ad illos traducere? Deinde quis vel Angelus, vel dæmon vlli hominum de eiusmodi quàm fingunt ipsorum intercessione syllabam vnquam renuntiauit? in Scriptura enim nihil extat. Quæ ergo eius comminiscendę fuit ratio? Certé dum humanum ingenium subsidia sibi ita quæritat, quibus non munimur per Dei verbum, luculentè suam diffidentiam prodit. Quòd si conscientia eorum omnium appelletur qui sanctorum intercessione oblectantur, reperiemus non aliundè id euenire, nisi quia anxietate laborant, perinde acsi hic Christus deficeret, aut nimium seuerus foret. Qua primùm perplexitate Christum inhonorant, & solius mediatoris titulo spoliant: qui vt illi in singularem prærogatiuam à Patre datus est, ita neque aliò transferri debet. Atque hoc quidem ipso gloriam natiuitatis eius obscurant, crucem euacuant: quicquid denique aut fecit, aut passus est, sua laude exuunt, ac defraudant. siquidem huc tendunt omnia, vt solus sit & habeatur mediator. Simul Dei benignitatem abiiciunt, qui se illis in Patrem exhibebat. non enim illis Pater est, nisi Christum sibi fratrem esse agnoscant. Quod plane abnegant, nisi fraterno esse erga se affectu (quo nihil mollius aut tenerius esse potest) cogitant. Quare illum vnicè Scriptura nobis offert, ad ipsum nos mittit, & in ipso sistit. Ipse, inquit Ambrosius, os nostrum est, per quod Patri loquimur: oculus noster, per quem Patrem videmus: dextera nostra, per quam nos Patri offerimus, Quo nisi intercedente, nec nobis nec sanctis omnibus quicquam cum Deo est. Si excipiant, quas in templis concipiunt publicas preces finiri hac appendice, Per Christum Dominum nostrum, friuolum effugium est: quia non minus profanatur Christi intercessio, dum mortuorum precibus & meritis miscetur, quàm si ea penitus omissa soli mortui in ore essent. Deinde in suis omnibus litaniis, hymnis & prosis, vbi Sanctis mortuis nihil non honoris defertur, nulla Christi mentio.

Contra eos qui sanctos mortuos statuũt sibi apud Deũ intercessores, vel Christi intercessionem miscent mortuorum precibus et meritis.

Libro de Isaac & anima.

22 Eò autem vsque progressa est stoliditas, vt hîc expressum habeamus superstitionis ingenium, quæ vbi semel frænum excussit, nullum lasciuiendi finem facere solet. Nam postquam cœptum fuerat in sanctorum intercessionem respicere, sensim sua cuique procuratio est attributa vt pro negotij diuersitate nunc hic nunc ille aduocaretur intercessor: tum singuli peculiares sibi diuos asciuerunt, in quorum, non secus atque tutela

Stoliditatẽ in precandis mortuis, ad nulla impietatis monstra, & horrenda sacrilegia progressam esse in Papatu.

tutelarium deorum fidem se contulerunt. Neque modò (quod olim Israeli exprobrabat Propheta) secundum vrbium numerum dij sunt erecti, sed secundum capitum multitudinem. Atqui, quum in vnam Dei voluntatem desideria sua omnia referant, hanc intueantur, in ea acquiescant: stolide & carnaliter atque etiam contumeliose de iis cogitat, qui aliam ipsis orationem assignat, quàm qua Dei regnũ aduenire expetant. à quo longissimè abest, quod illis affingunt, vnumquenque priuato affectu in suos cultores esse propensiorem. Tandem nec ab horrendo sacrilegio abstinuerunt plurimi, non vt suffragatores iam, verùm vt salutis suæ præsides, inuocando. En quò recidant miseri homines, dum à legitima sua statione, hoc est, Dei verbo, euagantur. Omitto crassiora impietatis mõstra, in quibus tametsi Deo, Angelis & hominibus sunt detestabiles, eorum tamen nondum ipsos pudet vel piget. *Prostrati ad statuam aut picturam Barbaræ, aut Catharinæ, & similium demurmurant Pater noster. Hunc furorem tantum abest vt Pastores sanandum vel cohibendum curent, vt quæstus odore allecti, plausu suo comprobent. Verùm vt tam fœdi criminis inuidiam à se deriuent, hoc tamen quo colore defendent, rogari Eligium vel Medardum vt seruos suos respiciant & iuuent è cœlo? Sanctam Virginem vt Filium facere iubeat quod petunt? Olim vetitũ fuit in Concilio Carthaginensi, ne ad altare directa fieret precatio ad sanctos: ac probabile est, quum sancti viri impetum prauæ consuetudinis non possent in totum compescere, hãc saltem moderationẽ adhibuisse ne hac forma vitiarentur publicæ orationes, Sancte Petre ora pro nobis. Quantò autem longiùs euasit diabolica eorum importunitas, qui ad mortuos transferre non dubitant quod Dei & Christi proprium erat?

Iere. 2.28. & 11.13.

**Erasmus epist. ad Sadoletũ. 1530. licet titubans, & in clara luce caecutiens, audet tamen scribere, Primũ cõstat nullum esse locũ in diuinis voluminib⁹, qui permittat inuocare diuos, nisi fortasse detorquere hoc placet, quod diues in Euangelica parabola implorat opẽ Abrahæ. Quanquã aũt in re tanta nouare quicquã pter authoritatẽ scripturæ, merito periculosum videri possit, tamẽ inuocationẽ diuorum nusquam improbo, &c.*

23 Quòd autem efficere student vt Scripturæ authoritate videatur subniti eiusmodi intercessio, frustra in eo laborant. Angelorum, inquiũt, orationes leguntur sæpiùs, neque id modò: sed in Dei conspectum per eorum manus perferri dicuntur fidelium preces. Verùm si Angelis sanctos præsenti vita defunctos conferre libet, probandum fuerit esse administratorios Spiritus, quibus delegatum sit ministerium curandæ nostræ salutis, quibus demandata sit prouincia custodiẽdi nos in omnibus viis nostris, qui nos circumeant, qui moneant & consolentur, qui pro nobis excubias agant. quæ omnia illis deferuntur: his autem minimè. Quàm præpostere Angelis sanctos mortuos inuoluant, satis supérque ex tot diuersis muneribus patet, quibus alios ab aliis Scriptura distinguit. Causidici partibus apud terrenum iudicem fungi nemo audebit nisi admissus: vnde ergo vermibus tanta licentia vt Deo patronos obtrudant quibus munus iniunctũ nõ legitur? Voluit Deus angelos curandæ nostræ saluti præficere, vnde & sacros cœtus frequentant, & Ecclesia illis theatrum est, in quo mirentur variam & multiplicem Dei sapientiam. Quod illis peculiare est, ad alios qui transferunt, certè ordinem à Deo positum, qui inuiolabilis esse debebat, confundunt ac peruertunt. Eadem dexteritate pergunt in citandis aliis testimoniis. * Ieremiæ dicebat Deus, Si steterint Moses & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. Quomodo sic de mortuis (inquiunt) loquutus foret nisi pro viuis intercedere illos nouisset? Ego verò contrà sic colligo: quum inde appareat neque Mosen neque Samuelẽ intercessisse pro populo Israelitico, tunc nullam fuisse prorsus mortuorum intercessionem. Quis enim sanctorum de populi salute laborare credendus sit, cessante Mose, qui alios omnes in hac parte longo interuallo, dum viueret, superauit? Ergo si minutulas istas argutias sectantur, Mortui pro viuentibus intercedunt, quoniam dixit Dominus, Si intercesserint:

Refutantur hîc & sect. 24. 25. 26. argumẽta quibus sanctorũ mortuorũ intercessionem confirmare nitantur aduersarij. Primò ostenditur non valere argumentum ab angelis ad sanctos mortuos, quum diuersum sit munus.

Heb. 1.12.
Psal. 91.11.
Psal. 34.8.8.
Hebr. 1.
1. Cor. 11.
Ephes. 3.

**Secundum argumentũ intercessionis sanctorũ ex Ierem. 15.1. & eius refutatio.*

ego longè speciosius argumentabor in hunc modum, In extrema populi necessitate Moses non intercedebat, de quo dicitur, Si intercesserit. Ergo neminem alium intercedere verisimile fit, quum omnes à Mosis humanitate, bonitate & paterna solicitudine procul absint. Id scilicet cauillando consequuntur, vt iis armis vulnerentur quibus se pulchrè munitos putabant. At verò simplicem sententiam sic contorqueri valde ridiculū est: quia tantum pronuntiat Dominus populi flagitiis se nō parciturum, etiāsi Moses aliquis patronus illis contingeret, aut Samuel, quorum precibus se tantopere indulgentem præstiterat. Qui sensus ex simili Ezechielis loco lucidissimè elicitur, Si fuerint, inquit Dominus, isti tres in ciuitate viri, Noha, Daniel, & Iob filios & filias non liberabunt in sua iustitia: sed animas tantum suas liberabunt. Vbi dubium non est quin iudicare voluerit, si reuiuiscere duos ex illis contingat. nam tertius eo tempore superstes erat, Daniel scilicet, quem tum constat in primo adolescētiæ flore incomparabile dedisse pietatis specimen. Eos igitur omittamus quos Scriptura clare demonstrat, cursum suum consummasse. Ideo Paulus, quum de Dauide loquitur, non docet precibus ipsum iuuare posteritatem, sed duntaxat ætati suæ inseruiisse.

Ezec. 14. 14.

Act. 13. 36.

Tertium argumētum intercessionis sanctorū refutatur vbi de statu sanctorum mortuorum et eorū affectu: neque nota ipsis esse quæ hic gerantur.

24 Excipiunt rursum, Ergo eos omni pietatis voto exuemus, qui nihil toto vitæ decursu quàm pietatem & misericordiam spirarunt? Equidem, vt curiosius excutere nolim quid agant, aut quid meditentur, ita nequaquam est probabile variis & particularibus votis huc illuc circunferri: sed potius stata atque immota voluntate in Dei regnū aspirare, quod non minùs impiorum interitu quam fidelium salute constat. Quod si verum est, eorum quoque charitatem in communione corporis Christi non dubium est contineri, nec latiùs patere quàm fert communionis illius natura. Iam verò tametsi in hunc modum pro nobis orare concedam, non tamen ideo à sua quiete discedunt vt distrahantur in terrenas curas: ac multò minus à nobis ideo protinus inuocandi erunt. Neq; id agendum ex eo consequitur quod qui in terris degunt homines, vicissim alij aliorum precibus cōmendare se possunt. Hoc enim alendæ in ipsis charitati officium seruit dum suas inter se necessitates veluti partiūtur, & mutuò suscipiunt, Atque id quidem faciunt ex Domini præcepto, neque promissione destituuntur: quæ duo semper in oratione primas tenent. Omnes eiusmodi rationes à mortuis absunt: quos à nostro contubernio dum subduxit Dominus, nullum nobis cum illis reliquit commercium, ac ne illis quidem nobiscum, quantum assequi licet coniecturis. Quòd si quis causetur, fieri non posse quin eandem erga nos charitatem retineant, vt sunt vna nobiscum fide coniuncti: quis tamen eousq; longas illis esse aures reuelauit quę ad voces nostras porrigantur? oculos etiam tam perspicaces qui necessitatibus nostris aduigilent? Nugantur quidem in suis vmbris nescio quid de fulgore diuini vultus ipsos irradiante, in quo, ceu in speculo, res hominum ex alto despiciant. verùm id affirmare, qua præsertim confidentia illi audent, quid est nisi per temulenta cerebri nostri somnia velle in abdita Dei iudicia, sine eius verbo penetrare & perrumpere, ac Scripturam conculcare? quæ toties carnis nostræ prudentiam, sapientiæ Dei inimicā esse pronuntiat: vanitatē sensus nostri in vniuersum damnat: prostrata omni nostra ratione, solam Dei voluntatem à nobis vult spectari.

Eccle. 9. 5. 6.

Rom. 8. 6.

Quartū argumentum intercessionis sanctorum mortuorū ex Gene. 48. 16.

25 Quæ verò alia Scripturæ testimonia propugnando huic suo mendacio asciscunt, pessimè contorquent. Sed enim, inquiunt, Iacob vt suum patrúmque Abraham & Isaac nomē super suam posteritatem inuocetur, rogat. Primùm, videamus qualis ista sit inuocationis forma inter Israelitas, non enim patres suos ad ferendas sibi suppetias implorant:

se à Deum obtestantur quò seruorum suorum, Abraham, Isaac & Iacob memmerit. Eorum ergo exemplum nihil iis patrocinatur qui ad sanctos ipsos sermonem habuerint. Verùm quia stipites isti, qua sunt hebetudine, nec quid sit nomen Iacob inuocare, nec cur inuocandum sit capiunt: non mirum si in ipsa quoque forma sic pueriliter titubant. Loquuto hæc non semel in Scripturis occurrit. Isaias enim virorum nomen inuocari super mulieres dicit, dum eos habent maritorum loco sub quorum fide & tutela degant. Ergo inuocatio nominis Abraham super Israelitas, in hoc sita est dum generis sui originem ad eum referunt, eumque pro authore & parente suo memoria celebri colunt. Neque verò id faciat Iacob quod sit de propaganda nominis sui celebritate sollicitus: sed quum totam posterorum beatitudinem constare nouerit hæreditate fœderis quod secum Deus pepigerat: quod illis bonorum omnium summum fore videt, comprecatur vt genere suo censeantur. id enim aliud non est quàm fœderis successionem ad eos transmittere. Illi vicissim, dum memoriam eiusmodi precibus suis inducunt, non ad intercessiones mortuorum suffugiunt: sed Domino fœderis sui recordationem obiiciunt, quò clementissimus Pater illis se propitium ac beneficum fore, in Abrahæ, Isaac & Iacob gratiam recipit. Alioqui quàm parum in Patrum merita sancti reclinauerint, testatur publica vox Ecclesiæ apud Prophetam, Tu pater noster, & Abraham nesciuit nos, & Israel ignorauit nos, Tu Domine Pater noster, & redemptor noster. Ac dum sic quidem loquuntur, simul addunt, Conuertere Domine propter seruos tuos. nullam tamen cogitantes intercessioné, sed ad fœderis beneficium animum aduertentes. Nunc verò quum Dominũ Iesum habeamus, in cuius manu non percussum modò, sed cõfirmatum sit nobis æternum misericordiæ fœdus: cuius potiùs nomen in precibus nostris prætendamus? Et quoniam boni isti magistri his verbis Patriarchas volunt statui intercessores, scire ex ipsis velim cur in tanta turba ne minimum quidem apud eos locum obtineat Abraham Ecclesiæ pater. Ex qua colluuie sibi aduocatos sumant minimé ignotum est. Abraham, quem Deus aliis omnibus prætulit, & quem euexit in summum honoris gradum, negligi ac supprimi quàm consentaneum sit mihi respondeant. Nempe quum palam esset talem vsum veteri Ecclesiæ fuisse incognitum, placuit, occultandæ nouitatis causa de antiquis Patribus silere: vt nominũ diuersitas recentem & adulterum morem excusaret. Quòd autem obiiciunt quidam *rogari Deum vt in Dauidis gratia populi misereatur, adeò non suffragatur eorum errori, vt ad eius refutationé maximè sit efficax Nam si expendimus quam personam sustinuerit Dauid: segregatur ab omni sanctorum cœtu, vt quod in eius manu pactum Deus pepigit, stabiliat. Ita & fœderis potiùs quàm hominis habetur ratio, & sub figura Christi intercessio vnica asseritur. Nã quod singulare fuit Dauidi, quatenus Christi imago fuit, in alios non competere certum est.

Isa.4.1. *Isa.63.16.* *Cur Papistæ nõ sumant Abrahã, intercessorem.* *Psal.132.1.10.*

26 Sed hoc quosdam scilicet mouet quòd sanctorum orationes sæpe leguntur exauditæ. Cur? Nempe quia orarunt. In te sperauerunt (inquit Propheta) & salui facti sunt: clamauerunt, & non sunt confusi. Oremus ergo & nos eorum exemplo, vt eorũ instar exaudiamur. Hic verò, contrà quàm decet, præposteré ratiocinantur, non exauditũ iri nisi qui semel exauditi sunt. Quanto meliùs Iacobus? Elias (inquit) homo erat nobis similis: & precatione precatus est ne plueret, & non pluit super terram annos tres & menses sex. Rursum orauit, & cœlum dedit pluuiam, & terra dedit fructum suũ Quid? An singularem aliquam Eliæ prærogatiuam colligit, ad quam sit nobis confugiendum? Minimè verò. sed

Quintũ argumentum intercessionis sanctorum mortuorum. *Psal.22.5.* *Iacob.5.17.*

vim piæ puræque orationis perpetuam docet, vt nos ad similiter orandum exhortetur. Nam Dei promptitudinem ac benignitatem in exaudiendis illis malignè interpretamur, nisi talibus experimentis confirmamur in certiorem promissionum eius fiduciam: quibus non vni aut alteri, aut etiam paucis inclinatam fore aurem suam pollicetur, sed omnibus qui nomen suum inuocauerint. Atque eò minùs excusabilis est inscitia hæc, quòd tot Scripturę admonitiones videntur quasi ex professo contemnere. Liberatus est sæpius Dauid Dei virtute, an vt eam ad se traheret vt eius suffragio liberaremur? Longè aliter affirmat ipse, Me expectant iusti donec rependas mihi. Item, Videbunt iusti, & gaudebunt, & sperabunt in Domino. Ecce pauper iste clamauit ad Deum, & respondit ei. Multæ in Psalmis sunt eiusmodi preces, quibus ad precandum quod postulat hac ratione Deum prouocat, ne pudefiant iusti sed suo exemplo erigantur ad bene sperandum. Vno iam contenti simus, Propterea orabit ad te omnis sanctus in tépore opportuno. Quem locum eò libentiùs citaui quòd non puduit rabulas, qui operam linguę meritoriæ ad defensionem Papatus locant, eum obtendere ad probandam mortuorum intercessioné. Quasi verò aliud velit Dauid quàm fructum ostendere qui ex Dei clementia & facilitate proueniet vbi exauditus fuerit. Atque hoc in genere tenédum est, experientiam gratiæ Dei, tam erga nos quàm erga alios, non vulgare esse adminiculum ad confirmandam promissionum illius fidem. Non recito plurimos locos vbi Dauid Dei beneficia sibi proponit in fiduciæ materiá quia Psalmorum lectoribus sponte occurrent. Hoc idem suo exemplo priùs docuerat Iacob, Minor sum cunctis miserationibus tuis & veritate quam præstitisti seruo tuo. In baculo meo transiui Iordanem istum: & nũc cum duabus turmis egredior. Promissionem quidem allegat, sed non solam: quinsimul effectum coniungit, quò animosiùs in futurum confidat eundem erga se Deũ fore. Neq; enim similis est mortalibus, quos liberalitatis suę tædet, vel quorum exhauritur facultas: sed à propria natura æstimandus est, sicut prudenter facit Dauid, Redemisti me (inquit) Deus verax. Postquam salutis suæ laudem Deo tribuit, adiungit veracem esse: quia nisi perpetuò similis sui esset, non satis firma sumi posset fiduciæ & inuocationis ratio ex eius beneficiis. Vbi autem scimus, quoties nobis auxiliatur, specimen ac probationem dare bonitatis suæ & fidei, timédum non est ne spes nostra pudefiat, vel nos frustretur..

Psal.142.8. *Psal.52 8.* *Psal.34.7.* *Psal.32.6.* *Gen.32.10.* *Psal.31.6.*

Nefas esse, preces ad sanctos mortuos dirigere, quũ cultus hic vni Deo sit maximè ppri⁹, intercessionis munus ad solum Christum spectet, quam non tollunt mutuæ hîc fidelium preces: quæ nihil mortuis, aut ad mortuos.

27 Summa hæc sit, quũ Scriptura in Dei cultu hoc nobis summum caput commendet vt eum inuocemus (sicuti posthabitis omnibus sacrificiis à nobis hoc pietatis officium exigit) non sine manifesto sacrilegio orationem ad alios dirigi.* Vnde etiam in Psalmo dicitur, Si expandimus manus nostras ad deũ alienum, nónne Deus requiret ista? Deinde quum Deus nonnisi ex fide velit inuocari, & disertè ad amussim verbi sui, orationes formari iubeat: denique quum fides in verbo fundata, sit rectæ orationis mater: simulac à verbo deflectitur, orationem adulterari necesse est. Atqui iam ostensum est si consulitur tota Scriptura. illic hũc honorem soli Deo vindicari. Quod ad intercessionis munus pertinet, etiam videmus Christo peculiare esse, nec vllam Deo gratam esse precationem nisi quam Mediator ille sanctificat. Ac tametsi fideles vltro citroque preces apud Deum pro fratribus offerunt, hoc nihil vnicæ Christi intercessioni derogare ostendimus: quia omnes simul ea subnixi tam se quàm alios Deo commendant. Adhæc docuimus inscitè hoc trahi ad mortuos, quibus nusquã legimus mandatũ esse vt pro nobis orent. Sæpe nos Scriptura hortatur ad mutuas huius officij vices: de mortuis ne syllaba quidem. imò Iacobus hæc duo coniungens, vt confiteamur pec-

**Psal.44.21* *Iacob.5.16.*

cata nostra inter nos,& vicissim alij pro aliis oremus,mortuos tacitè excludit.Proinde ad hunc errorem damnandum sufficit vna illa ratio,exordium rite orandi nasci ex fide,fidem verò esse ex auditu verbi Dei,vbi nulla fictitiæ intercessionis mentio:quia temerè patronos sibi asciuit superstitio,qui diuinitus dati non erant. Nam quum multis precandi formis referta sit Scriptura, nullum reperitur exemplum huius aduocationis,sine qua in Papatu nulla creditur esse oratio. Adhæc,superstitionem hanc constat ex diffidentia natam esse:quia vel Christo deprecatore contenti non fuerint,vel eum omnino spoliauerint hac laude. Atque hoc posterius ex eorum impudentia facilè coarguitur:quia non alio validiore argumento pugnant,opus nobis esse sanctorũ patrocinio,quàm dum obiiciunt nos esse indignos familiari ad Deum accessu.Quod nos verissimum quidem esse fatemur,sed inde colligimus nihil eos Christo reliquum facere qui pro nihilo ducunt eius intercessionem, nisi accedant Georgius & Hippolytus,aut similes laruæ.

28 Etsi autem oratio propriè ad vota & preces restringitur, tanta est tamen inter petitionem & gratiarum actionem affinitas, vt commodè sub nomine vno comprehendi queant. Nam quas * Paulus enumerat species, sub prius membrum huius partitionis recidunt.Rogando & precando desideria nostra apud Deum effundimus, poscentes tam quæ faciunt ad propagandam eius gloriam & illustrandum eius nomé, quàm beneficia quæ vsui nostro conducunt.Gratias agendo,benefacta eius erga nos iusta laude celebramus,acceptum ferentes eius liberalitati quicquid ad nos bonorum peruenit. Itaque duas istas partes simul complexus est Dauid,Inuoca me in die necessitatis:eruam te,& glorificabis me. Vtrunque nobis continenter in vsu esse non abs re præcipit Scriptura: tantam enim nostram esse inopiam alibi diximus, res verò ipsa clamat tot ac tantis nos angustiis vndique vrgeri ac premi, vt satis sit causæ omnibus cur assiduè gemant & suspirent ad Deum,supplicésque eum implorent.Nam etsi à rebus aduersis sint immunes,sanctissimos tamé quoque stimulare debet scelerum suorum culpa,deinde innumeri tentationum insultus ad expetendum remedium. In sacrificio autem laudis & gratiarum actionis nulla esse potest sine scelere interruptio:quando non cessat Deus alia aliis beneficia cumulare,vt nos,quãuis lentos & pigros, ad gratitudinem cogat.Denique tanta ac tam effusa benefactorum eius largitas nos pene obruit,tot ac tam ingentia eius miracula,quaquauersum spectes,cernuntur, vt nunquam nobis desit laudis gratiarúmque actionis argumentum ac materia.Atque,vt hæc planius aliquanto explicentur,quum sic in Deo spes omnes opésque nostræ sitæ sint (quod iam antea satis probatum est)vt neque nos,neque nostra omnia prosperè habere nisi eius benedictione possimus: assiduè nos ei nostráque omnia oportet cõmendemus. Deinde quicquid deliberamus,loquimur,agimus, sub eius manu ac voluntate, sub spe denique auxilij eius deliberemus, loquamur,agamus.Omnes enim à Deo maledicti pronuntiantur qui sui alteriúsve cuiuspiam fiducia,consilia agitant ac statuunt, qui extra eius voluntatem,ipsóque non inuocato,quicquam moliuntur, aut inchoare tentant. Et quum iam aliquoties dictum sit,iusto eum honore affici vbi bonorum omnium author agnoscitur: inde consequitur,sic ex manu eius suscipienda esse illa omnia, vt assidua gratiarum actione prosequamur: nullámq; esse iustam rationem qua eius beneficia vsurpemus,quæ non alio fine ab eius largitate nobis profluunt ac proueniunt, nisi etiã in laude eius confitenda & gratiis agendis assidui simus. Paulus enim, dum testatur per verbum & orationem sanctificari, simul innuit, sine verbo & oratione minimè sancta & pura nobis esse per verbum scilicet

Hîc & sec.29. tractatur de orationis speciebus, Petitione, & Gratiarum actione: & de assidua fidelium exercitatione in vtraque.

*1.Tim.2.1

*Psal.*50.15

*Iac.*4.14

*Isa.*30.1, & 31.1

1.*Tim* 4 5

Psal.40.4 fidem metonymicè intelligens. Proinde eleganter Dauid, dum percepta Domini liberalitate, datum sibi in os canticum nouum prædicat: quo scilicet innuit, malignum esse silentium, siquod eius beneficium sine laude præterimus: quum toties benedicendi materiam nobis exhibeat quoties *Isa.42.10* benefacit. Sicut etiam, Isaias, singularem Dei gratiam prædicans, ad canticum nouum & non vulgare hortatur fideles. Quo sensu alibi Dauid, *Psal.50.17* Domine labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam. Simi*Isa.38.20* liter Ezechias & Ionas hunc sibi liberationis finem testatur fore, vt can*Ionæ 2.10* ticis Dei bonitatem in templo celebrent. Hanc eandem legem Dauid *Psal.116.12* generaliter piis omnibus præscribit. Quid rependam Domino (inquit) pro omnibus quæ in me contulit? Calicem salutum accipiam, & nomen *Psal.106.47* Domini inuocabo. Et eam sequitur Ecclesia alio Psalmo, Saluos fac nos Deus noster, vt confiteamur nomini tuo, & gloriemur in laude tua. Itē, *Psal.102.18* Respexit ad precem solitarij, & non contempsit preces eorum. Scribitur hoc ad generationem posteram, & populus creatus laudabit Dominum, vt annuntient in Sion nomen eius, & laudem eius in Ierusalem. Imò quoties obsecrant Deum fideles vt faciat propter nomen suum: sicuti indignos se profitentur qui obtineant quicquam proprio nomine, ita se obligant ad gratias agendas: & hunc sibi rectum beneficentiæ Dei vsum *Oseæ 14.3* fore promittunt, vt eius sint præcones. Sic Oseas, de futura Ecclesiæ redemptione loquens, Aufer) inquit) iniquitatem ô Deus, & attolle bonū: nos autem vitulos labiorum soluemus. Nec modò linguæ præconium sibi vendicant Dei beneficia, sed amorem sibi naturaliter conciliant. Di*Psal.116.1* lexi (inquit Dauid) quia exaudiit Dominus vocem deprecationis meæ. *Psal.18.1* Item alibi quę senserat auxilia recitans, Diligam te Deus fortitudo mea. Nec verò vnquam placebunt Deo laudes quæ non fluent ex hac dulce*Philip.4.6* dine amoris. Quinetiam tenendum est illud Pauli, vota omnia peruersa & vitiosa esse quibus non annexa est gratiarum actio. Sic enim loquitur, In omni oratione (inquit) & obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum. Nam quia multos impellit morositas, tædium, impatientia, doloris acerbitas, & metus, vt orando obmurmurent, iubet ita temperari affectus, vt fideles, antequam adepti sint quod cupiunt, hilariter nihilominus benedicant Deo. Quòd si hæc copula in rebus ferè contrariis vigere debet, eo sanctiore vinculo nos obstringit Deus ad canendas suas laudes, quoties nos votorum compotes facit. Sicuti autem docuimus Christi intercessione consecrari nostras *Heb.13.12* preces, quæ alioqui pollutæ essent, ita Apostolus, iubēs nos per Christum offerre hostiam laudis, nobis ad celebrandum Dei nomen os non satis purum esse admonet, nisi intercedat Christi sacerdotium. Vnde colligimus prodigiosè fascinatos fuisse homines in Papatu, vbi maior pars *1.Thess.5.13* Christum vocari aduocatum miratur. Hæc ratio est cur præcipiat Paulus sine intermissione & orare & gratias agere: volens scilicet quanta fieri potest assiduitate, omni tempore, omni loco, omnibus in rebus ac negotiis erecta esse ad Deum omnium vota, quæ & omnia ab eo expectent, & omnium ei laudem referant, sicuti perpetua laudādi orandíque argumenta nobis offert.

De assiduitate in publicis Ecclesiæ precibus, de quibus et in fine hui⁹ sect.

29 Hæc autem orandi assiduitas, etsi præsertim proprias ac priuatas cuiusque respicit, nonnihil tamen ad publicas quoque Ecclesiæ orationes pertinet. Atqui nec assiduæ esse possunt, nec aliter etiam fieri debent quàm ex politia quæ communi inter omnes cōsensu conuenerit. Fateor sanè. Ideo enim & certæ horæ condicuntur ac præstituuntur, vt apud Deum indifferentes, ita hominum vsibus necessariæ, quò sit omniū com*1.Cor.14.40* moditati prospectum, & omnia decenter & cōpositè, iuxta Pauli sententiam, in Ecclesia administrentur. Sed enim istud nihil obstat quominus

vna-

vnaquæque Ecclesia, cùm subinde ad frequentiorem precationum vsum se extimulare, tum maiore aliqua necessitate admonita acriore studio flagrare debeat. De perseuerantia autem, quæ multam cum assiduitate affinitatem habet, erit * circa finem dicendi locus. Porrò hæc nihil ad βαττολογίαν, qua interdictum nobis Christus voluit: non enim diu, nec sæpe, nec multo cum affectu insistere precibus vetat: sed ne aliquid à Deo extorquere nos posse confidamus, garrula loquacitate eius aures obtundendo, acsi humano more persuadendus foret. Scimus enim hypocritas, quia non reputant sibi negotium esse cum Deo, non secus pompas suas in precibus agere quàm in triumpho. Nam Pharisæus ille qui gratias Deo agebat quòd non esset aliis similis, sibi haud dubiè plaudebat in hominum oculis, acsi vellet ex precatione captare sanctitatis famam. Hinc βαττολογία illa quæ hodie simili de causa grassatur in Papatu, dū alij preculas easdem iterando tempus frustra terunt, alij longa verborum congerie apud vulgus se venditant. Quum hæc garrulitas pueriliter illudat Deo, non mirum est ab Ecclesia prohiberi, nequid illic personet nisi serium & profectum ex corde intimo. Huic corruptulæ vicina est & similis altera, quam simul damnat Christus: quòd scilicet hypocritæ ostentationis causa venantur multos testes, ac forum potiùs occupant ad orandum, quàm mundi laude careant ipsorum preces. Quando verò hunc esse orationis scopum iam priùs dictum est, vt erecti in Deum animi ferantur, tum ad confessionem laudis, tum ad opem implorandam: ex eo intelligere licet primas eius partes in mente & animo positas esse: vel potiùs orationem ipsam, esse propriè interioris cordis affectum, qui apud Deum, cordium scrutatorem, effunditur & exponitur. Quamobrē (vt iam dictum est) cœlestis magister, quum optimam orandi legem ferre vellet, iussit intrare in cubiculum, ibíque ostio clauso orare Patrem nostrum in abscondito, vt Pater noster qui est in abscondito nos exaudiat. Nam vbi ab hypocritarum exemplo abstraxit, qui ambitiosa precū ostentatione hominū fauorem captabant, simul adiicit quid sit melius: intrare scilicet cubiculum, & clauso ostio ibi orare. Quibus verbis (vt ego interpretor) secessum, qui nos eò iuuet vt tota cogitatione in cor nostrum descendamus & ingrediamur penitus, quærere nos docuit: propinquum nobis Deum animi affectibus promittens, cuius templa esse debēt corpora nostra. Neque enim negare voluit quin aliis quoque locis orare expediat: sed esse quiddam secretum ostendit orationem, quæ & in animo potissimùm locata sit, & eius tranquillitatem, procul omnibus curarum turbis, requirat. Non ergo sine causa ipse quoque Dominus, quum precibus incumbere vehementiùs vellet, in secessum procul hominum tumultu se conferebat: sed vt suo nos exemplo commonefaceret, non esse negligēda isthæc adminicula, quibus animus noster per se nimiùm lubricus magis ad serium orationis studium intenditur. Interim verò, quemadmodum neque in media hominum turba, siquando ita tulerat occasio, à precādo abstinebat: sic nos in locis omnibus, quibus opus fuerit, tollamus puras manus. Atque adeò sic habendum est, quisquis in sacro piorum conuentu orare detrectat, nescire quid sit orare seorsum, vel in recessu, vel domi. Rursus qui solus & priuatim orare negligit, quantumuis sedulò frequentet cœtus publicos, ventosas tantùm preces illic concipere: quia plus hominum opinioni defert quàm arcano Dei iudicio. Interea, ne contemptui essent communes Ecclesiæ preces, eas splendidis elogiis olim Deus ornauit: præsertim vbi templum vocauit domum orationis. Nam & præcipuam cultus sui partem hac voce docuit esse precandi officium: atque vt in eo se fideles vno consensu exercerēt, instar vexilli erectum illis fuisse templum. Addita etiam fuit insignis

*Sect. 51. 52

Matt. 6. 7

De battologia Papistis etiamnū hodie familiari.

De vitanda omni ostentatione in precibus, & de secessu quærendo.

Matt. 6. 6

Et publicas preces colendas esse, & domi quoque, vel in recessu precādum.

1. Tim. 2. 8

Isa. 56. 7

Psal.63.2 promissio, Te expectat Deus, laus in Sion: & tibi votum reddetur. Quibus verbis admonet Propheta nunquam irritas esse Ecclesiæ preces: quia Deus populo suo semper canẽdi materiam cum gaudio suppeditat. Etsi autem cessarunt legales vmbræ, quia tamen hac ceremonia inter nos quoque fidei vnitatem Deus fouere voluit, non dubium quin ad nos pertineat eadem promissio, quam & Christus ore suo sanciuit, & Paulus perpetui vigoris esse docet.

De Templis Christianorũ ad cõuentus Ecclesiæ celebrãdos, & dicata esse precibus publicis. Vide lib 1. cap.11. sect.7.13. de imaginibus in tẽplis. Itẽ lib.4.cap.4.sec.8. & cap 5 sec.18. de modo seruando in templorum ornatu.

30 Iam vt communes fidelibus preces Deus verbo suo edicit, sic & templa publica ipsis peragẽdis destinata esse oportet: vbi qui orationem cum Dei populo communicare respuunt, non est quòd isto prætextu abutantur, cubiculum se ingredi, quò Domini mãdato pareant. Ille enim qui pollicetur se facturũ quicquid duo aut tres petierint in nomine suo congregati, palàm conceptas preces se minimè aspernari testatur: modò facessat ostentatio & humanæ gloriolæ aucupium, modò adsit syncera veráque affectio quæ in cordis arcano habitet. Si hic legitimus est templorum vsus (vt certè est) cauendum est rursum ne aut (quemadmodum seculis aliquot haberi cœperunt) propria esse Dei habitacula ducamus, vnde propius aurem nobis admoueat: aut secretam nescio quam illis affingamus sanctitatem, quæ sacratiorem apud Deum orationem reddat. *Matt.18.22* Vera enim Dei templa quum simus ipsi, in nobis oremus oportet, si in sancto templo suo Deum volumus inuocare. Illam verò crassitiem Iudæis aut Gentibus relinquamus, qui præceptum habemus de inuocando, *Iohan.4.23* citra loci discretionem, in spiritu & veritate Domino. Dedicatum quidem templum erat olim Dei iussu precibus ac victimis offerendis: sed quo tempore veritas sub talibus vmbris figurata delitescebat, quæ nunc ad viuum nobis expressa in nullo materiali templo hęrere nos patitur. Ac ne Iudæis quidem ea conditione commendatum fuit templum vt Dei præsentiam eius parietibus includerent, sed quò ad contemplan- *Isa.66.1* dam veri templi effigiem exercerentur. Itaque grauiter à Iesaia & Stephano reprehensi sunt qui Deum in templis manu factis habitare vllo modo putarent.

Act.7.48

Hîc & sect.33. vocem & cantũ nihil habere momenti in precibus, nisi adsit cordis affectus.

31 Hinc præterea plusquam clarum est, neque vocem neque cantum (si in oratione intercedant) habere quicquam momenti, aut hilum proficere apud Deum, nisi ex alto cordis affectu profecta. Quin eius iram aduersus nos prouocant si è summis duntaxat labris & gutture exeunt: quando id est sacrosancto eius nomine abuti, ac eius maiestatem derisui habere: sicuti ex Isaiæ verbis elicimus, quæ etsi latiùs patent, ad hoc *Isa.29.13* *Matt.15.8* quoque vitium coarguendum pertinent. Populus (inquit) iste appropinquat mihi ore suo, & labiis suis me honorat: cor autem eorum longe est à me: & timuerunt me mandato & doctrina hominum. Propterea ecce faciam in populo hoc miraculum grande & stupendum: peribit enim sapientia à sapientibus eorum, & prudentia seniorum euanescet. Neque

Cantus in Ecclesiis vtilitas ostenditur hîc & sect.32.

tamen vocem aut cantum hîc damnamus, quin potiùs valde commendamus, modò animi affectum comitentur. Sic enim mentem in Dei cogitatione exercent, & intentam retinent: quæ, vt lubrica est & versatilis, facilè remittitur, & in varia distrahitur, nisi variis fulciatur adminiculis. Præterea, quum Dei gloria in singulis corporis nostri partibus elucere quodammodo debeat, cõuenit præsertim linguam huic ministerio addictam esse ac deuotam tum canendo, tum loquendo: quæ peculiariter ad enarrandam prædicandámque Dei laudem, condita est. Potissimus tamen linguæ vsus est in orationibus publicis, quæ in fidelium conuentu habentur: quibus hoc agitur, vt Deum, quem vno spiritu eadémque fide colimus, communi vna voce & veluti eodem omnes ore pariter glorificemus: idque palàm, vt omnes vicissim, à suo quisq; fratre, confessionem fidei

& lei accipiant, ad cuius exemplum inuitentur & incitentur.

32 Canendi verò in Ecclesiis ritum (vt id quoque obiter dicam) non modò vetustissimum esse constat, sed Apostolis quoque in vsu fuisse, ex illis Pauli verbis colligere licet, Canam spiritu, canam & mente. Item ad Colossenses, Docentes & commonefacientes vos mutuò in hymnis, Psalmis & Canticis spiritualibus, canẽtes cum gratia in cordibus vestris Domino. Priore enim loco, voce & corde canendum esse pręcipit: altero cantilenas spirituales commendat quibus se mutuò pij ædificent. Id tamen vniuersale non fuisse testatur Augustinus, qui refert sub Ambrosio demum cœpisse canere Ecclesiam Mediolanensem: quum sæuiente aduersus fidem orthodoxam Iustina Valentiniani matre, populus solito magis assiduus in vigiliis esset: reliquas deinde occidentales Ecclesias sequutas. Paulò enim antè dixerat ab orientalibus profectum fuisse hunc morem. Indicat etiam lib. Retractationum 2, sua ætate fuisse in Africa receptum. Hilarius quidam, inquit, vir tribunitius morem, qui tunc esse apud Carthaginem cœperat, vt hymni ad altare dicerentur de Psalmorum libro, vel ante oblationem, vel quum distribueretur populo quod fuisset oblatum, maledica reprehensione vbicunque poterat lacerabat. Huic respondi, iubentibus fratribus. Et certè si ad eam, quæ Dei & Angelorum conspectum decet, grauitatem attemperatus sit cantus, cùm dignitatem & gratiam sacris actionibus conciliat, tum ad excitandos in verum precandi studium ardorémque animos plurimum valet. Cauendum tamen diligenter ne ad modulationem intẽtiores sint aures quàm animi ad spiritualem verborum sensum. Quo periculo se permotum fatetur alicubi idem Augustinus, vt interdum optarit institui morem ab Athanasio obseruatum, qui lectorem tam modico vocis flexu iubebat sonare, vt pronuntianti vicinior foret, quàm canenti. Verùm, quum reminisceretur quantam sibi vtilitatem cantus attulissent, in alteram partem inclinabat. Hac ergo adhibita moderatione: nihil dubium quin sanctissimum sit ac saluberrimum institutum. Quemadmodum rursus, quicunque ad suauitatem duntaxat auriúmque oblectationem compositi sunt cantus, nec Ecclesiæ maiestatem decent, nec Deo non summopere displicere possunt.

Canendi ritum vetustissimũ fuisse in Ecclesiis, nõ tamen in omnibus.

1. Cor 14. 15

Coloss 3. 16

Confess. lib. 9. c. 7

Confess. lib. 10. c. 33

33 Quo etiam planè constat, non Græco inter Latinos, nec Latino inter Gallos aut Anglos (vt hactenus passim factitatum est) sed populari sermone concipiendas esse publicas orationes, qui vulgò à toto cœtu intelligi possit: quandoquidem in totius Ecclesiæ ædificationem fieri cõuenit: ad quam ex sono nõ intellecto nullus penitus fructus redit. Apud quos verò nulla est nec charitatis nec humanitatis ratio, ij saltem Pauli authoritate moueri aliquantulum debebant, cuius verba minimè ambigua sunt. Si benedixeris, inquit, spiritu, is qui implet locum idiotæ, quomodo ad tuam benedictionem respondebit Amen, quandoquidem quid dicas nescit? nam tu quidem gratias agis, sed alius non ædificatur. Quis ergo effrænem Papistarum licentiam satis miretur, qui Apostolo palàm sic reclamante, exotica lingua verbosissimas preces reboare non formidant, in quibus nec syllabam vnam ipsi interdum assequũtur, nec alios intelligere volunt? Nobis verò secus agendum præscribit Paulus. Quid ergo? (inquit) orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallã & mente. Spiritus voce singulare linguarum donum significans, quo nonnulli prediti abutebantur, quum à mente, hoc est intelligentia, illud auellerent. Sic tamen omnino sentiendum, nulla ratione fieri posse, nec in publica oratione, nec in priuata, quin lingua sine animo summopere Deo displiceat. Ad hoc, cogitationis ardore mentem esse debere incitatam, quo totum longè superet quod lingua enuntiando exprimere

Populari & patrio sermone cõcipiẽdas esse preces publicas, contra quàm fiat à Papistis effræni licentia.

1. Cor. 14. 16

Ibid. 14. 15

In precibus priuatis non esse semper necessariā linguā. potest. Postremò, ne esse quidem orationi priuatæ necessariam linguam, nisi quoad interior sensus vel sibi ipse ad incitationem sufficere non valet, vel incitationis vehementia linguæ actionem secum rapit. Nam etsi optimæ interdum orationes voce carent, sæpe tamen vsu venit vt affectu mentis exultante, & lingua in vocem, & membra alia in gesticulationem sine ambitione erumpāt. Inde scilicet incertum istud Hannæ murmur, cuius simile quiddam sancti omnes perpetuò in se experiuntur, dum in abruptas & concisas voces prosiliunt. Corporis autem gestus in precatione obseruari soliti (quales sunt geniculatio, & capitis detectio) exercitia sunt, quibus ad maiorem Dei venerationem assurgere conamur.

1.Sam.1.13

Geniculatio & capitis detectio in precibus.

De immēsa Christi bonitate, qui nobis formam etiā orādi præscripserit, & quāta inde ad nos consolatio redeat.

34 Nunc certior orandi non modò ratio, sed forma quoque ipsa discenda est: ea scilicet quam per dilectum Filium suum nobis cœlestis Pater tradidit: vbi immensam bonitatem ac mansuetudinem agnoscere licet. Nam præterquam quòd nos monet atque hortatur vt se in omni nostra necessitate quæramus (qualiter filij in parentum fidem, quoties vlla anxietate affligantur, confugere solent) quoniam videbat ne id quidem satis nos perspicere, quàm angusta esset nostra paupertas, quid æquum postulare, quid è re nostra esset, huic etiam nostræ ignorantiæ occurrit: & quod captui nostro deerat, de suo ipse suppleuit ac sufficit. Præscripsit enim nobis formulam, qua velut in tabula proposuit quicquid à se expetere licet, quicquid in rem nostram conducit, quicquid postulare necesse est. Ex qua eius benignitate magnum consolationis fructum percipimus, quòd nihil absurdum, nihil alienum aut importunum, nihil denique non illi acceptum postulare nos intelligimus, qui penè ex eius ore rogamus. Plato quum hominum imperitiam videret in votis ad Deum perferendis, quibus concessis pessimè illis sæpius consultum fuerit: optimam precandi rationem hanc esse pronunciat, è veteri Poëta sumptam, Iuppiter rex, optima nobis & vouentibus & non vouentibus tribue: mala autem poscentibus quoque abesse iube. Atque homo quidem ethnicus in eo sapit, quòd iudicat quàm sit periculosum à Domino expetere quod cupiditas nostra dictauerit: simul nostram infœlicitatem prodit, qui ne hiscere quidem sine discrimine coram Deo possimus, nisi ad rectam orandi normam nos Spiritus instituat. Quò maiore in pretio censeri apud nos meretur hoc priuilegium, dum vnigenitus Dei Filius verba nobis in os suggerit quæ mentem nostram omni hæsitatione expediant.

Matt.6.9
Luc.11.2

In Alcib.2. vel De voto.

Rom.8.26

Diuisio orationis Dominicę in sex petitiones, & subdiuisio in duas præcipuas partes. Vide finem sect.43.
Aug. in Enchi. ad Lauren. cap.116.
Chrysost. aut. ope. imp.

35 Hæc orandi seu forma, seu regula, sex petitionibus constituta est. Nam ne iis accedam qui septem capitibus distinguunt, facit quòd aduersatiua dictione interiecta videtur Euangelista duo illa membra voluisse inter se colligere, ac si dixisset, Ne tentatione opprimi nos sinas, quin potiùs nostræ fragilitati opem feras, & liberes, ne succumbamus. Nobiscū etiam sentiunt veteres Ecclesiæ scriptores: vt iam quod septimo loco apud Matthæum additum est, exegeticè ad sextam petitionem referendum sit. Tametsi autem eiusmodi est tota oratio, vt vbique gloriæ Dei ratio in primis habenda sit: priores tamen tres petitiones Dei gloriæ peculiariter destinatæ sunt: quam solam in illis intueri nos oportet, nullo commodi nostri (vt aiunt) respectu. Tres reliquæ nostri curam gerunt, ac propriè iis quæ ex vsu nostro sunt postulandis sunt assignatæ. Vt quum nomen Dei sanctificari petimus, quia probare vult Deus gratisne an spe mercedis ametur à nobis, & colatur, nihil tum de nostro commodo cogitandum est: sed eius gloria nobis proponenda est, quam intentis oculis vnam intueamur: nec aliter in reliquis huiusmodi precibus affectos esse fas est. Atque hoc quidem ipsum nobis in magnum commodum

cedit,

cedit, quòd dum ita vt petimus sanctificatur, fit etiam nostra vicissim sanctificatio. Sed ad huiusmodi vtilitatem oculi nostri (vt dictum est) cōniuere ac quodammodo cęcutire debent, ne in ipsam omnino respiciāt. Vt si omnis spes priuati nostri boni præcisa esset, hæc tamen sanctificatio, & alia quæ ad Dei gloriam pertinent, à nobis optari & precibus postulari non desinant. Vt in exemplis Mosis & Pauli spectatur, quibus graue non fuit mentes & oculos à seipsis auertere, ac vehementi incensóque zelo suum ipsorum interitum expetere, vt vel suo dispendio gloriam & regnum Dei promouerent. Rursum quum panem nostrum quotidianum nobis dari petimus: tametsi optemus quod est nostri commodi, tamen hîc quoque Dei gloriam quærere præsertim debemus, vt ne petituri quidem simus nisi in eius gloriam vergat. Nunc ad ipsam orationis enarrationem aggrediamur. *Exod. 32. 32* *Rom. 9. 3*

Pater noster, qui es in cœlis.

36 Primùm in ipso limine occurrit quod antea diximus, omnem à nobis orationem offerri Deo non aliter debere quàm in Christi nomine: vt nullo alio nomine illi commendari potest. Nam ex quo Patrem vocamus Deum, nomen certè Christi prætēdimus: qua enim fiducia Deū aliquis Patrem nominaret? quis huc temeritatis prorumperet, vt sibi vsurparet honorem Filij Dei, nisi in Christo adoptati essemus in filios gratię? Qui quum verus sit Filius, nobis in fratrem ab ipso datus est: vt quod natura ipse proprium habet, adoptionis beneficio nostrum fiat, si tantā beneficentiam certa fide amplectimur. Quemadmodum Iohannes ait datam esse potestatem iis qui credunt in nomen vnigeniti Filij Dei, vt filij Dei ipsi quoque fiant. *Itaque & Patrem se nostrum appellat, & sic à nobis vocari vult: hac tanta nominis suauitate, omni nos diffidentia eximens, quando nullus alibi maior amoris affectus quàm in patre reperiri possit. Itaque nullo certiore documento immensam suam erga nos charitatem testificari potuit, quàm ex eo quòd filij Dei nominamur. Ipsius verò charitas tanto erga nos maior præstantiórque est omni parentum nostrorum charitate, quanto ipse omnes homines bonitate & misericordia superat: vt si quotquot in terra sunt patres, omni paternæ pietatis sensu exuti, filios destituerent: ipse nobis nunquam defuturus sit: quoniam seipsum negare nō potest. Habemus enim eius promissum, Si vos, quum mali sitis, nostis bona dare filiis vestris: quanto magis Pater vester qui in cœlis est? Item apud Prophetam, Potéstne mater obliuisci filiorum? Etsi obliuiscatur, ego tamen non obliuiscar tui. Quòd si filij eius sumus: vt filius in fidem extranei alienique hominis se conferre non potest nisi simul de patris vel sæuitia vel inopia queratur: ita aliunde subsidia quàm ab ipso quærere non possumus, nisi exprobrata illi egestate, ac facultatum inopia, vel sæuitia nimiáque austeritate.

Vide supra sec. 17. 18. 19. *Iohan. 1. 12* *De fiducia quam affert nobis appellatio filiorum Dei, quam ne peccatorū quidem nostrorum conscientia labefactare debet: hîc & sect. 37.* *1. Iohan 3. 1* *Psal. 27. 10* *Isa 63 16* *2. Tim. 2. 13* *Matt. 7. 11* *Isa. 49. 15*

37 Nec causemur, nos meritò timidos reddi peccatorum conscientia, quæ Patrem, quamuis clementem ac mansuetum, tamen nobis offensum quotidie reddant. Nam si inter homines, nullo meliore patrono causam suam apud patrem filius agere potest, nullo meliore interprete perditam eius gratiā sibi conciliare ac recolligere, quàm si ipse supplex ac demissus, culpam agnoscens, patris misericordiam imploret (non enim tum se paterna viscera dissimulare possunt quin ad tales preces commoueantur) quid ille Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis? annon potius filiorum pro se deprecantium lachrymas & gemitus exaudiet (quum præsertim ad id nos inuitet & exhortetur) quàm quæuis aliorum patrocinia? ad quorum subsidium ideo pauidi suffugiunt, non *2. Cor. 1. 3*

fine aliqua desperationis specie, quia de patris sui mansuetudine ac clementia diffidunt. Hanc paternæ mansuetudinis exuberantiam nobis in
Luc.15.20 parabola pingit ac repręsentat: vbi pater filium, qui ab eo se alienauerat, qui substantiam eius dissolutè prodegerat, qui modis omnibus grauiter in eum deliquerat, obuiis vlnis amplectitur: nec expectat donec verbis veniam postulet, sed ipse anteuertit, redeuntem eminus agnoscit, vltro illi occurrit, solatur, in gratiam recipit. Hoc enim tantæ mansuetudinis exemplum in homine spectandum proponens, docere nos voluit quàm effusiorem expectare debeamus à se, non modò Patre, sed patrum omnium longè optimo ac clementissimo: quãuis ingrati, rebelles ac improbi filii: modò tamen in eius misericordiam nos coniiciamus. Ac quò certiorem fidem faceret se huiusmodi Patrem nobis esse, si Christiani sumus, non modò Pater, sed nominatim noster dici voluit: acsi in hunc modum cum eo ageremus, Pater qui tanta in filios pietate es præditus, tanta ad ignoscendum facilitate, nos filij tui te appellamus, ac poscimus, securi ac planè persuasi non alio te esse erga nos affectu quàm paterno, quantumuis indignos tali patre. Verùm quia tantam fauoris immensitatem non capiunt cordis nostri angustiæ, nõ modò adoptionis pignus
Galat.4.6 & arrha nobis Christus est, sed eiusdem adoptionis testem nobis dat Spiritum, per quem libera & sonora voce clamare licet, Abba Pater. Quoties itaque nobis obstabit aliqua cunctatio, petere ab ipso meminerimus vt correcta nostra timiditate Spiritum illum magnanimitatis ducem ad audacter orandum præficiat.

Licet pro omnibus (maximè fidei domesticis) p̃cari nos oporteat, id tamen non obstare quominus & pro nobis, & pro certis aliis orare specialiter liceat: hîc & sec. 39. Vide & sect. 47.

38 Quòd autem non ita instituimur vt suum quisque patrem peculiariter nominet, sed potiùs vt nostrum in commune omnes vocemus: ex eo admonemur, quantum fraternæ dilectionis affectum inter nos intercedere oporteat, qui talis patris, eodem misericordiæ & gratuitæ liberalitatis iure, pariter sumus filij. Nam si vnus omnibus nobis communis est pater, à quo prouenit quicquid omnino boni obtingere nobis potest: nihil inter nos diuisum esse decet quod non magna animi alacritate parati simus alter alteri communicare, quantum vsus postulat. Iam si ita vt par est, vicissim manum porrigere atque opem ferre cupimus, non est in quo magis commodare fratribus possimus, quàm si optimi Patris
Matt.23.9 curæ ac prouidentiæ commendemus, quo propitio ac fauente, nihil omnino desiderari potest. Et sanè hoc ipsum Patri etiam nostro debemus. Vt enim qui patrem aliquem familiâs verè & ex animo diligit, totam simul eius domum amore ac beneuolentia complectitur: ad hunc modũ, quo simus in hunc cœlestem Patrem studio atque affectu, erga eius populum, eius familiam, eius denique hæreditatem ostendere conuenit, quam tantopere honorauit vt plenitudinem vnigeniti Filij sui vocaue-
Ephes.1.24 rit. Ad hanc igitur legem Christianus homo preces suas exigat, vt communes sint, ac omnes complectantur qui illi sunt in Christo fratres. Neque solùm quos tales ad præsens videt atque cognoscit, sed omnes qui super terram agunt homines: de quibus quid statuerit Deus, extra notitiam est: nisi quod illis optima optarę & sperare non minùs pium quàm humanum est. Etsi præ aliis in domesticos fidei singulari quodam affe-
Galat.6.10 ctu propensos esse decet: quos Apostolus peculiariter nobis omni in re commendauit. In summa, sic debent omnes esse orationes, vt in eam spectent communitatem quam Dominus noster in regno suo ac domo sua constituit.

39 Neque id tamen obest quominus & pro nobis & pro certis aliis orare specialiter liceat: modò tamen animus ab huius communitatis intuitu non discedat, nec deflectat quidem, sed omnia istuc referat. Nam quanuis singulariter concipiantur, quia tamen ad eum scopum dirigun-

tur,

tur,communes esse non desinunt. Id totum similitudine facilè intelligi potest. Generale est Dei mandatum de subleuanda pauperum omnium egestate, & huic tamen obediunt qui in eum finem eorum inopiæ succurrunt quos laborare aut norunt aut vident: etiamsi multos prætereunt qui non leuiori necessitate premuntur: vel quia non omnes nosse, vel quia non omnibus sufficere possint. In hunc modum neque ij voluntati Dei repugnant qui communem hanc societatem Ecclesiæ spectantes & cogitantes, huiusmodi particulares orationes concipiunt, quibus publico animo singularibus verbis se aut alios Deo commendant, quorum necessitatem propius ipsis innotescere voluit. Quanquam non omnia quidem in oratione & facultatum erogatione sunt similia: nam benignitas largiendi exerceri nonnisi erga eos potest quorum perspecta est nobis inopia: iuuare autem oratione vel alienissimos & ignotissimos licet, quantumlibet lõgo terrarum interuallo à nobis dissiti sint. Id autem fit per generalem illam precationis formulam qua omnes filij Dei continentur, in quibus & illi sunt. Huc referre licet quod Paulus suæ ætatis fideles hortatur vt puras manus vbique tollant absque cõtentione: quia dissidium precibus ianuam claudere admonens, vnanimes vota sua in commune vult conferre.

Argumentum à simili: ab eleemosynis ad preces.

1. Tim. 2. 8

40 Adscribitur, *Ipsum esse in cælis*. Ex quo non protinus ratiocinandum est, ipsum cœli circunferentia, quasi cancellis quibusdam, inclusum & circunscriptum alligari. Siquidem & Solomon confitetur cœlos cœlorum eum capere non posse. Et ipse per Prophetam ait, cœlum suam sedem esse, terram autem scabellum pedum suorum. Quo scilicet significat, non certa aliqua regione se limitari, sed diffundi per omnia. Verùm quia aliter inenarrabilem eius gloriam mens nostra pro sua crassitie cõcipere non poterat, nobis per cœlum designata est, quo nihil augustius aut maiestate plenius sub aspectum nostrum venire potest. Quando igitur vbicunque rem quampiam apprehendunt sensus nostri, affigere illic solent: extra omnem locum Deus statuitur: vt dum quærere volumus ipsum, supra omnem corporis & animæ sensum attollamur. Deinde hac loquendi formula, supra omnem aut corruptionis aut mutationis aleam euehitur: demum vniuersum orbem complecti & continere, suáque potentia moderari significatur. Quare hoc perinde est acsi dictus esset infinitæ magnitudinis aut sublimitatis, incomprehensibilis essentiæ, immensæ potentiæ, æternæ immortalitatis. Id verò dum audimus, exerenda est altiùs nostra cogitatio, quum de Deo sermo est: ne quicquam terrenum aut carnale de eo somniemus: ne ipsum nostris modulis metiamur, néve eius voluntatem ad nostros affectus exigamus. Simul erigenda est nostra fiducia in ipsum, cuius prouidentia & virtute cœlum & terram gubernari intelligimus. Summa sit, sub Patris nomine nobis in medio statui Deum illum qui in imagine sua nobis apparuit, vt certa fide inuocetur: nec modò fiduciæ aptari familiare Patris nomen, verùm etiam ad retinendas mentes valere ne ad dubios vel fictitios deos trahantur: sed ab vnigenito Filio ad vnicum Angelorum & Ecclesiæ Patrem cõscendant: deinde quod solium eius locatur in cœlis, ex mundi gubernatione nos commonefieri non frustra ad eum nos venire qui præsenti cura sponte occurrit. Qui ad Deum accedunt (inquit Apostolus) eos primò credere oportet Deum esse: deinde remuneratorem omnibus qui ipsum quærũt. Vtrunq; hic Christus Patri suo asserit, vt in ipso sistatur fides nostra, deinde vt certo persuasi simus salutem nostram ab eo non negligi: quia suam ad nos vsque prouidentiam extendere dignatur. Quibus rudimentis Paulus nos ad rite orandum comparat: nam antequam iubeat petitiones nostras coram Deo innotescere, præfatur hoc modo, De nulla re sitis soli-

Quo sensu dicatur Deus esse in cælis.

1. Reg. 8. 37

Isa. 66. 1

Act. 7. 49, & 17. 24

Triplex huius doctrinæ vtilitas.

Summa doctrinæ verborũ, Pater noster, qui es in cælis.

Hebr. 11. 6

Philip.4.6 citi: Dominus propè est. Vnde apparet, dubitanter & perplexè vota sua in
Psal.33.18 animo voluere qui hoc probè infixum non habent, Oculum Dei esse super iustos.

Necessitas huius petitionis arguit nos ingratitudinis, malignitatis, audaciæ, furiosæ proteruiæ.

Psal.48.11

41 Prima petitio est, *Vt sanctificetur Dei nomen*, cuius necessitas magno cum nostro dedecore coniuncta est. Quid enim magis indignum quàm vt Dei gloriam obscuret partim nostra ingratitudo, partim malignitas: audacia verò & furiosa proteruia, quantum in se est, deleat? Crepent, licet, omnes impij cũ sacrilega sua libidine, refulget tamen nominis Dei sanctitas. Nec abs re exclamat Propheta, Sicut nomen tuũ Deus, ita laus tua in omnes fines terræ. Nam vbicunque innotuerit Deus, fieri non potest quin se proferant eius virtutes, potentia, bonitas, sapientia, iustitia, misericordia, veritas, quæ in eius admirationem nos rapiant, & incitent ad celebrandam eius laudem. Quia ergo tam indignè sua Deo sanctitas eripitur in terris, si eam asserere nobis non datur, saltem iubemur eius curam votis suscipere. Summa est, vt optemus suum haberi Deo honorem quo dignus est, vt nunquam de ipso loquantur vel cogitent homines sine summa veneratione: cui opponitur profanatio, quæ semper nimiùm in mundo vulgaris fuit, vt hodie adhuc grassatur. Atque hinc petitionis necessitas, quam, si mediocris inter nos pietas vigeret, superuacuam esse decebat. Quòd si Dei nomini sua constat sanctitas, vbi ab aliis omnibus segregatum meram gloriam spirat: hîc non tantùm petere iubemur vt Deus sacrum illud nomen ab omni contemptu & ignominia vindicet, sed etiam vt ad eius reuerentiam subigat totum humanum genus. Iam quum Deus partim doctrina, partim operibus se nobis manifestet, non aliter à nobis sanctificatur quàm si vtraque in parte tribuamus ei quod suum est, atq; ita quicquid ab ipso profectum erit, amplexemur: nec laudem suam apud nos minùs obtineat eius seueritas quàm clementia: quando in multiplici operum diuersitate gloriæ suæ notas insculpsit, quæ confessionem laudis meritò ex omnibus linguis eliciat. Ita fiet vt Scriptura iustam apud nos authoritatem obtineat, nec vllus euentus impediat benedictionem quam Deus in toto gubernationis mundi cursu meretur. Huc etiam rursum tendit petitio, vt omnis impietas quæ sanctum hoc nomen polluit, pereat atque aboleatur: quæcunque hanc sanctificationem obscurant, aut diminuunt, tam obtrectationes quàm ludibria facessant: ac dum sacrilegia omnia compescit Deus, magis ac magis hinc clarescat eius maiestas.

Summa huius petitionis.

Dei nomen sanctificandum in doctrina, & in operibus suis.

42 Secunda petitio, *Vt adueniat regnum Dei:* quæ etsi nihil continet nouum, à prima tamen non sine ratione distinguitur: quia si nostram in re omnium maxima somnolentiam expendimus, quod per se notissimũ esse debuerat, pluribus verbis inculcari operæpretium est. Postquam ergo Deum rogare iussi sumus vt agat in ordinem, ac tandem prorsus deleat quicquid maculam aspergit sacro eius nomini: iam additur alterum simile & ferè idem votũ, vt regnum eius adueniat. Etsi autem regni huius definitio antè à nobis posita est, breuiter nunc repeto, Deum regnare vbi homines tam sui abnegatione quàm mundi terrenæque vitæ contéptu illius iustitiæ se addicunt, vt ad cœlestem vitam aspirent. Ita duę sunt huius regni partes: altera, vt Deus prauas omnes carnis cupiditates, quæ turmatim contra eum belligerantur, Spiritus sui virtute corrigat: deinde vt sensus omnes nostros formet ad imperij sui obsequium. Itaque non alij legitimum ordinem tenent in hac prece, nisi qui à seipsis incipiunt, nempe vt purgentur corruptelis omnibus quæ tranquillum regni Dei statum perturbant, & puritatem inficiunt. Iam quia verbum Dei instar sceptri regij est, precari hîc iubemur, vt omniũ mentes & corda voluntariæ eius obedientiæ subiiciat. Quod fit vbi arcano Spiritus sui instinctu efficaciam

De regno Dei inter homines, duabus eius partibus, progressu, & plenitudine. Vide Cal. Matt.6.

efficaciam verbi sui exerit, vt emineat in quo meretur gradu honoris. Postea ad impios descendere conuenit, qui peruicaciter & desperato furore eius imperio resistunt Regnum ergo suum erigit Deus totum mundum humiliando, sed diuersis modis: quia aliorum lasciuias domat, aliorum indomitam superbiam frangit. Id quotidie fieri optandum est, vt sibi Deus Ecclesias colligat ex omnibus mundi plagis: eas numero propaget atque augeat, donis suis locupletet, legitimum in illis ordinem stabiliat. ex opposito prosternat omnes puræ doctrinæ & religionis hostes, dissipet eorum consilia, conatus deiiciat. Vnde apparet non frustra nobis præcipi studium quotidiani progressus: quia nunquam tam bene agitur cum rebus humanis, vt discussis purgatísque vitiorum sordibus plena floreat ac vigeat integritas. Plenitudo autem eius ad vltimum Christi aduentum protenditur: quo Paulus Deum omnia in omnibus fore docet. Atque ita hæc precatio retrahere nos debet à mundi corruptelis, quæ nos à Deo separant quominus regnum eius intra nos vigeat: simul accendere studium mortificandæ carnis: postremò ad crucis tolerantiam nos instituere: quando hoc modo vult Deus regnum suũ propagari. Nec verò iniquè ferendum est exteriorem hominem corrumpi, modò interior renouetur. Hæc enim regni Dei conditio est, vt dum nos subiicimus eius iustitiæ, gloriæ suæ consortes reddat. Hoc fit dum lucem ac veritatem suam nouis semper incrementis illustrans, quibus Satanæ regníque eius tenebræ ac mendacia euanescant, extinguantur, pereant, suos protegit, Spiritus sui auxilio in rectitudinem dirigit, & ad perseuerantiam confirmat: impias verò hostium conspirationes deiicit, insidias & fraudes discutit, occurrit malitiæ, peruicaciam retundit, donec tãdem Antichristum Spiritu oris sui conficiat, omnémque impietatem illustratione aduentus sui deleat. 1.Cor.15.28

43 Tertia petitio est, *Vt fiat voluntas Dei in terra sicuti in cœlo.* Quod tametsi à regno eius dependet, neque ab eo potest disiungi, non frustra tamen seorsum additur propter nostram ruditatem, quæ non facilè vel statim apprehendit quid sit Deum in mundo regnare. Hoc ergo exegeticè sumere absurdum non erit: tunc Deum fore regem in mundo vbi se omnes eius voluntati subiicient. Porrò non agitur hîc de arcana eius voluntate qua omnia moderatur & in suum finem destinat. Quãuis enim tumultuosè Satan & homines contra ipsum ferantur, nouit tamen incomprehensibili suo consilio non solùm flectere eorum impetus, sed in ordinem agere vt per eos faciat quod decreuit. Sed hîc notatur alia Dei voluntas, nempe cui respondet voluntarium obsequium: ideóque nominatim confertur cœlum terræ: quia Angeli, vt in Psalmo dicitur, sponte obediunt Deo, & intenti sunt ad exequenda eius iussa. Iubemur ergo optare, sicut in cœlo nihil geritur nisi ex Dei nutu, placidéque Angeli ad omnem rectitudinem compositi sunt, sic terram omni contumacia & prauitate extincta, eiusmodi imperio subigi. Atque id quidem postulantes, carnis nostræ desideriis renuntiamus: quia nisi quis affectus suos Deo resignet ac permittat eius voluntati, quantum in se est, se opponit, quando nihil ex nobis prodit nisi vitiosum. Atque iterum hac precatione ad nostri abnegationem formamur, vt Deus pro suo arbitrio nos regat: neque id solùm, sed etiam vt nouas mentes nouósque animos, nostris in nihilum redactis creet, ne quem sentiamus in nobis cupiditatis motum quàm merum cõsensum cum eius voluntate: in summa, nequid ex nobis velimus ipsi, sed vt Spiritus eius corda nostra gubernet, quo intus docente discamus amare quæ ei placent, odisse verò quę displicent. Vnde hoc quoq; sequitur vt quicunq; eius voluntati repugnant affectus, eos vanos & irritos reddat. *En prima tria capita precationis, in quibus poscendis

De voluntate Dei arcana: item de altera, cui respondet voluntarium obsequium. Vide infra cap.24.sect.17.

*Psal.*103.20

**Vide sup sect.35.*

solam Dei gloriam præ oculis habere conuenit, omissa nostri ratione, nec spectata vlla nostra vtilitate: quæ tametsi larga inde nobis prouenit, hîc tamen à nobis quærenda nõ est. Hæc autem omnia quanuis nec cogitantibus, nec optantibus, nec petentibus nobis, suo nihilominus tempore euenire oporteat, optanda tamen & poscenda nobis sunt. Idque facere non leue operæpretium est, vt sic nos seruos esse ac filios Dei testemur & profiteamur, eius honori (quod Domino Patríque debetur) quantum in nobis est studentes, veréque & penitus addicti. Itaque qui hoc affectu ac studio promouendæ Dei gloriæ non petunt vt nomen Dei sanctificetur, vt eius regnum adueniat, vt fiat voluntas eius: ij neque inter filios & seruos Dei habendi sunt: ac quemadmodum hæc omnia illis inuitis fient, ita in confusionem illis cedent ac interitum.

Quo sensu petam' à Deo panem quotidianum. Vide & supra sect. 35.

1. Cor. 10, 31

44 Sequitur pars orationis secunda, in qua ad nostras vtilitates descendimus: non quidem vt gloria Dei valere iussa (quæ teste Paulo etiam in cibo & potu spectãda est) tantùm quæramus quod nobis expedit: sed hoc discrimen esse admonuimus, quod Deus peculiariter tria vota sibi vindicans, nos ad se totos rapit, vt pietatem nostram hoc modo probet. Deinde concedit etiam commodis nostris prospicere, hac tamen lege nequid nobis expetamus nisi in illum finem vt quæcunque nobis confert beneficia gloriam eius illustrent: quia nihil æquius est quàm nos ei viuere & mori. Cæterùm hæc in genere omnia, quibus corporis vsus sub elementis huius mundi indiget, à Deo petimus: non modò quo alamur ac vestiamur, verùm etiam quicquid nobis conducere ipse prospicit, vt panem nostrum in pace comedamus. Qua breuiter nos in eius curam tradimus, ac prouidentiæ committimus, vt nos pascat, foueat, seruet. Nõ enim dedignatur optimus Pater corpus etiam nostrum in fidem ac custodiam suam suscipere, vt fidem nostrã minutis istis in rebus exerceat: dum ab eo omnia, vsque ad micam panis, & guttam aquæ expectamus. Nam quum sit nescio qua nostra iniquitate comparatum, vt maiori carnis quàm animæ solicitudine afficiamur ac torqueamur, multi qui audent Deo de anima fidere, sunt tamen adhuc de carne soliciti, adhuc hæsitant quid edant, quid vestiantur: & nisi præ manibus habeant vini, frumenti & olei copiam, trepidant. Tanto pluris nobis est huius momentaneæ vitæ vmbra, quàm æterna illa immortalitas. Qui verò Deo confisi, illam de carnis cura anxietatem semel abiecerunt, simul statim, quæ maiora sunt, etiam salutem & vitam æternam, ab eo expectant. Non ergo leue est fidei exercitium, ea de Deo sperare quæ alioqui nos tãtopere anxios habent: neque parum profectum est, vbi hanc, quæ in omnium penè hominum ossibus mordicus hæret, infidelitatem exuimus. Quod porrò de pane supersubstantiali quidam philosophantur, mihi videtur Christi sententiæ perparum conuenire, imò nisi in hac etiam caduca vita tribueremus Deo nutritij partes, mutila esset precatio. Ratio quam afferũt nimis est profana: non esse cõsentaneum vt filij Dei, qui spirituales esse debent, nõ modò adiiciant animum ad terrenas curas, sed Deum quoq; illis secum implicent. Quasi verò nõ refulgeat etiam in victu benedictio eius & paternus fauor, aut de nihilo scriptũ sit pietatem habere promissiones non tantùm futuræ vitæ, sed etiam præsentis. Etsi autem peccatorum remissio lõgè pluris est quàm alimenta corporis, quod tamen inferius erat priore loco posuit Christus, vt nos ad reliquas duas petitiones gradatim eueheret, quæ propriæ sunt cœlestis vitæ: in quo tarditati nostræ consuluit. Iubemur autem petere *panem nostrum*, vt contenti simus demenso quod nobis erogare dignatur cœlestis Pater, neq; artibus illicitis lucrum captemus. Interea tenendũ est nostrũ fieri donationis titulo, quia nec industria nec labor nec manus nostræ (vt dicitur apud Mosen)

Deum nõ dedignari corporis etiã nostri terreni necessitatibus cõsulere: & hoc non leue esse fidei exercitium.

Psal. 4

1. Tim. 4. 28

nobis

nobis per se quicquam acquirunt nisi adsit Dei benedictio: imò ne panis quidem copia nobis tantillum proficeret nisi diuinitus in alimentũ verteretur. Ac proinde non minùs diuitibus quàm egenis necessaria est hęc Dei liberalitas: quia plenis cellis & horreis aridi & vacui deficerent nisi per eius gratiam pane suo fruerentur. Particula *Hodie* vel *Quotidie*, vt est apud alterum Euangelistam: item epitheton Quotidiani, frænum iniiciunt immodicæ rerum fluxarum cupiditati, qua solemus præter modũ ardere, & cui accedunt alia mala: quia si largior suppetit abundantia, ambitiosè in voluptatem, delicias, ostentationem, aliásque luxus species profundimus. Itaque petere iubemur duntaxat quantum necessitati nostræ satis est, & velut in diem, hac fiducia, vbi nos hodie nutrierit cœlestis Pater, neque crastino defuturum. Quantacunque igitur rerum copia nobis affluat, etiam vbi expleta fuerint horrea & plena cellaria: semper tamen panem quotidianum nos petere conuenit: quia certò tenendum est omnem substantiam nihil esse nisi quatenus effusa sua benedictione Dominus eam continuo progressu fœcundat: quæ etiam in manu nostra est, ne eam quidem nostram esse, nisi quatenus in singulas horas portiunculam nobis largitur, vsúmque permittit. Id quia ægerrimè sibi persuaderi patitur hominum superbia, singulare in omnia secula documentum se præbuisse testatur Dominus, quum manna in deserto populum suum educauit, vt nos commonefaceret, non in solo pane viuere hominem, sed in verbo potius quod ex ore suo egreditur. Quo indicatur, solam eius virtutem esse qua sustentantur vita & vires: tametsi eam sub corporeis instrumentis nobis administrat. Quemadmodum & contrario documento nos erudire solet, quum robur panis (& vt ipse vocat, baculum) quoties libet confringit, quo scilicet edentes tabescant fame, & bibentes siti arescant. Qui verò pane quotidiano non contenti, sed effræni cupiditate infinitis inhiantes: aut qui abundantia sua saturi, & diuitiarum suarum cumulo securi, hac nihilominus precatione Deo supplicant, nihil quàm ipsum irrident. Priores enim petunt quod impetratum nollent, imò quod maximè abominantur, nempe panem quotidianum duntaxat: quantúmque possunt, auaritiæ suæ affectum Deo dissimulant: quum vera oratio totam ipsam mentem & quicquid intus latet, apud ipsum effundere debeat. Alteri verò postulant quod minimè ab eo expectant, nempe quod sibi apud se esse arbitrantur. In eo quod noster dicitur, magis quidem, vt diximus, eminet Dei benignitas, quæ nostrum facit quod nullo iure nobis debetur. Neque tamen repudiandum est *quod etiam attigi, ita designari iusto labore & innoxio partum, non autem imposturis quæsitum aut rapinis: quia alienum semper est quicquid cum aliqua noxa nobis acquirimus. Quòd dari nobis petimus, significatur esse simplex ac gratuitum Dei donum, vndecunque nobis adueniat: etiam vbi maximè visus fuerit arte atque industria nostra quæsitus, ac manibus nostris comparatus, quando sola eius benedictione efficitur vt laboribus nostris rectè succedat.

Leuit. 26. 26
Deut. 8. 17
Deut. 8. 3
Matt. 4. 4
Leuit. 26. 26
**Circa mediũ huius sectionis.*

45 Sequitur, *Remitte nobis debita nostra:* qua petitione, & proxima, breuiter amplexus est Christus quicquid ad cœlestem vitam facit: quemadmodum his tantùm duobus membris constat spirituale fœdus quod Deus in salutem Ecclesiæ suæ pepigit, Leges meas inscribam cordibus ipsorum, & propitius ero eorum iniquitati. Hìc à remissione peccatorum Christus incipit, deinde mox adiunget secundam gratiam, vt nos spiritus sui virtute tueatur Deus & auxilio sustineat, vt inuicti stemus cõtra omnes tentationes. Peccata verò debita nuncupat, quòd eorum pœnam debemus, nec satisfacere vllo modo possemus, nisi hac remissione solueremur, quæ venia est gratuitæ misericordiæ eius, quum ipse libe-

Affinitas, & coniunctio huius petitionis cũ sequente.
Iere. 31. 33, & 33. 8
Quo sensu peccata dicantur Debita.

raliter hæc debita expungit, nullum à nobis pretium accipiens: sed sua
Rom.3.24 ipsius misericordia sibi satisfaciens in Christo, qui semel in compensationem seipsum tradidit. Itaque qui suis aut aliorum meritis Deo satisfieri confidunt, *hísque satisfactionibus peccatorum remissionem pensari ac redimi, huic gratuitæ condonationi minimè communicant: ac dum in hanc formam Deum inuocant, nihil aliud quàm in suam accusationem subscribunt, adeóque damnationem obsignant suo ipsorum testimonio: fatentur enim se debitores nisi remissionis beneficio soluantur, quam tamen non accipiunt sed magis respuunt, dum sua merita ac satisfactiones Deo obtrudunt: sic enim non eius misericordiam implorant, sed iudicium appellant. *Qui verò sibi perfectionem somniant quæ veniæ petendæ necessitatem tollat, discipulos habeant quos aurium pruritus ad fallacias impellit: modò ereptos esse Christo constet quoscunque sibi acquirunt: quando omnes ille ad fatendum reatum instituens nullos admittit nisi peccatores: non quòd blanditiis foueat peccata, sed quia fideles nunquam planè exui carnis suæ vitiis sciebat, quin semper maneant Dei iudicio obnoxij Optandum quidem est atque etiam enixè laborandum vt omnibus officij nostri numeris defuncti, verè apud Deum nobis gratulemur nos esse puros ab omni macula: sed quia Deo placet paulatim suam in nobis imaginem refingere, vt semper aliquid contagionis in carne nostra resideat, remedium minimè negligendum fuit. Quòd si Christus pro authoritate sibi à Patre data iubet nos toto vitæ cursu ad reatus deprecationem confugere, quibus tolerabiles erunt noui magistri, qui perfectæ innocentiæ spectro, simplicium oculos perstringere conantur, vt se ab omni culpa reddi posse immunes confidāt? Quod, teste Iohanne, nihil aliud est quàm mendacem facere Deum. Eadem etiam opera nebulones isti fœdus Dei, quo vidimus salutem nostram contineri, capite vno inducto lacerant, atque ita funditus labefaciunt: non tantùm in eo sacrilegi quòd separant res adeò coniunctas, sed etiam impij & crudeles quòd miseras animas obruunt desperatione: in seipsos quidem & sibi similes perfidi, quòd socordiam sibi accersunt Dei misericordiæ ex diametro aduersam. Quòd autem obiiciunt, regni Dei aduentum optando simul nos peccati abolitionem petere: nimis puerile est: quia in priore orationis tabula summa nobis perfectio, hîc autem infirmitas proponitur. Ita duo hæc aptè inter se conueniunt vt aspirando ad metam, quæ necessitas nostra remedia exigit non negligamus. Petimus demum *remissionem nobis fieri, vt ipsi debitoribus nostris remittimus:* hoc est, vt omnibus parcimus ac veniam damus à quocunque vlla in re læsi sumus, aut facto iniquè tractati, aut dicto contumeliosè accepti. Non quòd delicti atque offensæ culpam remittere nostrum sit, quod solius Dei est: verùm hæc nostra est remissio, iram, odium, vindictæ appetentiam ex animo vltro deponere, & iniuriarum memoriam voluntaria obliuione conterere. Quamobrem peccatorum remissio à Deo pepetenda non est, nisi offensas etiam ipsi nostras omnibus remittamus qui nobis iniurij vel sunt vel fuerunt. Si qua verò odia animis retinemus, vltiones meditamur, & qua noceamus occasione cogitamus: imò verò nisi cum inimicis redire in gratiam, ipsósque omni officiorum genere demereri, nobísque conciliare nitimur: hac precatione Deum obtestamur ne peccatorum remissionem nobis faciat. Poscimus enim vt nobis faciat quam aliis facimus. Hoc verò est petere, ne nobis faciat nisi ipsi facimus. Qui ergo huiusmodi sunt, quid consequuntur sua petitione nisi grauius iudicium? Postremò obseruandum est, non hanc conditionē ideo adiici vt remittat nobis, sicut debitoribus nostris remittimus, propterea quòd nostra quam alij facimus, remissione, eius remissionem

*Vide sup. cap. 4. sect. 25.

*Contra eos qui perfectionem somniāt in hac vita, quæ veniæ petendæ necessitatem tollat. vide Calu. Dan. c. 9. 20

1 Iohan. 1. 10

Quo sensu dicamur nos aliis remittere qui in nos peccarunt.

Isa. 43. 25

mereamur, acsi notata esset causa: verùm hoc verbo solari partim voluit Dominus fidei nostræ imbecillitatem: addidit enim hoc tanquam signum quo confirmemur tam certò nobis factam à se remissionem peccatorum, quàm certò conscij sumus aliis eam à nobis fieri: si tamen animus nobis omni odio, liuore, vindicta, vacuus purgatúsque est: partim hac veluti nota, è filiorum numero expungit qui ad vlciscendum præcipites, ad remittendum difficiles, pertinaces inimicitias exercent, & indignationem quam à se deprecantur, ipsi aduersus alios fouent, ne se pro Patre inuocare ausint: quod etiam disertè in Christi verbis exprimitur apud Lucam.

46 Sexta petitio (vt diximus) promissioni respondet de Lege Dei cordibus nostris insculpenda: sed quia non sine continua militia durísque & arduis certaminibus Deo paremus, hìc petimus nos armis instrui & præsidio defendi, vt pares simus ad victoriam: quo monemur non tantùm nobis opus esse Spiritus gratia, quæ corda nostra intus emolliat, flectat & dirigat in Dei obsequium, sed etiam auxilio, quo nos insuperabiles reddat contra omnes Satanæ tam insidias quàm violentos cõflictus. Iam verò multæ sunt ac variæ tentationum formæ. Nam & prauæ animi conceptiones, in Legis transgressionem nos prouocantes, quas vel concupiscentia nostra nobis suggerit, vel Diabolus excitat, tentationes sunt: & quæ suapte natura mala non sunt, Diaboli tamen arte tentationes fiunt, quum sic oculis nostris ingeruntur, vt eorum obiectu à Deo abstrahamur, aut declinemus. Et hæ quidem tentationes sunt vel à dextris vel à sinistris. A dextris, vt diuitiæ, potentia, honores, quæ plerunque suo fulgore & boni specie quam præ se ferunt, hominum aciem præstringunt, & blanditiis suis inescant, vt talibus præstigiis capti, vt tali dulcedine ebrij, Deum suum obliuiscantur. A sinistris, vt paupertas, probra, contemptus, afflictiones, & cætera id genus: quorum acerbitate difficultatéque offensi animos despondeant, fiduciam ac spem abiiciant, demũ à Deo prorsus alienentur. His tentationibus vtrinque, quæ vel concupiscentia nostra in nobis accensæ, vel Satanæ vafricia nobis propositæ nobiscum pugnant, ne cedere nos permittat à Deo Patre nostro precamur: verùm vt potiùs manu sua nos sustentet ac erigat: quo eius virtute robusti, contra omnes maligni hostis insultus firmi stare possimus, quascunque cogitationes animis nostris immittat: deinde quicquid nobis in vtranque partem proponitur, in bonum vertamus: hoc est, ne inflemur prosperis, nec aduersis deiiciamur. Neque tamen hìc postulamus ne vllas omnino tentationes sentiamus, quibus magis excitari, pungi, vellicari, magnopere nobis opus est, ne nimium resides torpeamus. Neque enim abs re Dauid tentari optabat: nec citra causam electos suos quotidie tentat Dominus: eos per ignominiam, paupertatem, tribulationem, & alias crucis species castigans. Sed aliter Deus tentat, aliter Satan: hic vt perdat, damnet, confundat, præcipitet: Deus verò, vt suos probando, experimentum de eorum synceritate sumat, & exercendo robur confirmet: eorum carnem mortificet, excoquat, adurat, quæ nisi in hunc modum coerceretur, lasciuiret, & supra modum exultaret. Præterea Satan inermes & imparatos adoritur, vt incautos opprimat: Deus vnà cum tentatione facit euentum, vt sufferre sui patienter possint quicquid illis immittit. Maligni nomine Diabolum an peccatum intelligamus quamminimum refert. Satan quidem ipse hostis est qui vitæ nostræ insidiatur: peccato autem armatus est in nostrum exitium. Hæc igitur nostra est postulatio, ne vllis tẽtationibus vincamur ac obruamur, sed Domini virtute contra omnes aduersas virtutes, quibus oppugnamur, fortes stemus, quod est nõ succumbere tentationibus: vt in eius custodiã ac fidem

Sũma 6. petitionis.

De varijs tentatiõnũ formis, à concupiscentia nostra vel à Satanæ vafricia: item, à dextris à sinistris.

Iac. 1. 2, & 14
Matth. 4. 1. 3
1. Thess. 3. 5
2. Cor. 6

Psal. 26. 2
Gen. 22. 1
Deut. 8. 2, & 13. 3
Satan tentat, Deus tẽtat, sed suo modo, planè scilicet alio. de quo vide & finem huius sect.
1. Cor. 10. 13
2. Pet. 2. 9
1. Pet. 5. 8
Sũma 6. petitionis

susceptí, ac protectione eius securi, supra peccatum, mortem, inferorum portas, & totum Diaboli regnum inuicti duremus: quod est à maligno liberari. Vbi etiam diligenter animaduertendum est, non nostrarum esse virium cum Diabolo tanto bellatore congredi, nec vim eius atque impetum ferre. Alioqui frustra aut per ludibrium à Deo posceretur quod domi apud nos esset. Sanè qui sui fiducia ad talem se pugnam comparant, non satis intelligunt cum quàm pugnaci atque instructo hoste sibi res sit. Nunc petimus ab eius potestate liberari, tanquam ab ore insani ac rabidi alicuius leonis, statim eius dentibus ac vnguibus discerpendi, eius faucibus deglutiendi, nisi nos Dominus è media morte eripiat: hoc tamen simul scientes quòd si Dominus aderit, ac pro nobis tacentibus pugnabit, in eius virtute faciemus virtutem. Cōfidant alij vt volent propriis liberi arbitrij (quas à se habere sibi videntur) facultatibus ac viribus: nobis satis sit, quòd vna Dei virtute stamus ac valemus. Plus autem ista precatio complectitur quàm prima specie præ se ferat: nam si Dei Spiritus virtus nostra est ad certamen cum Satana depugnandum, victoriā referre antè non poterimus quàm illo pleni omnem carnis nostræ infirmitatem exuerimus. A Satana igitur & peccato dum petimus liberari, nouis gratiæ Dei incrementis locupletari subinde expetimus: donec ad plenum iis referti, de omni malo triumphemus. Durum & asperum videtur quibusdam, peti à Deo ne in tentationem nos inducat, quando eius naturæ contrarium est nos tentare, teste Iacobo. Sed iam ex parte soluta quæstio est, q̄ omnium tentationum quibus vincimur, concupiscētia nostra propriè causa est, ideóque culpam sustinet. Neque aliud vult Iacobus, quàm frustra & iniustè in Deum vitia transcribi quæ nobis imputare cogimur: quia sumus eorum nobis conscij. Cæterùm hoc non obstat quominus nos Deus vbi ita visum est Satanæ mancipet, proiiciat in sensum reprobum fœdásque cupiditates, atque ita in tentationes inducat, iusto quidem iudicio, sæpe tamen occulto: quia sæpe hominibus abscondita est causa quæ tamen apud eum certa est. Vnde colligitur non esse impropriam loquutionem, si persuasi sumus non absque ratione ipsum toties minari, quum percutientur cæcitate & obduratione cordis reprobi, hæc certa fore vindictæ suæ documenta.

Vires in vincēdis tētationibus nullas esse nostras, liberíve arbitrij, sed oēs & totas à Dei Spiritu.

Psal.60.14

Quomodo Deus dicatur tentare

Iacob.1.13

Ibid.14

47 Tres istæ precationes, quibus peculiariter nos ac nostra omnia Deo commendamus, euidenter ostendunt quod * antea diximus, Christianorum orationes publicas esse debere, ac in publicam Ecclesiæ ædificationem communionísque fidelium profectum spectare. Non enim sibi quisque priuatim dari quicquam postulat: verùm omnes in commune, panem nostrum, remissionem peccatorum, ne inducamur in tentationem, vt à maligno liberemur, poscimus. Causa præterea subiicitur cur tanta sit nobis & petendi audacia, & fiducia obtinendi: quæ tametsi in Latinis exemplaribus non extat, magis tamen apposite hîc quadrat quàm vt omittenda videatur: nempe quòd eius est regnum, & potentia, & gloria in secula seculorum. Hæc solida tranquilláque est fidei nostræ requies: nam si nostra dignitate nostræ Deo orationes commendandæ essent, quis vel mutire coram eo auderet? Nunc, vt miserrimi simus, vt omnium indignissimi, vt omni commendatione vacui, nunquam tamē orandi nos causa deficiet, nunquam fiducia destituet: quando nec Patri nostro regnum suum, potentia, gloria eripi potest. Ad finem additur, Amen: quo ardor desiderij exprimitur obtinendi quæ à Deo petita sunt: & spes nostra confirmatur, huiusmodi omnia iam impetrata esse, & certò nobis concessum iri: quando à Deo promissa sunt, qui fallere nō potest. Atque hoc conuenit cum illa quam priùs retulimus formula, Fac Domine propter nomen tuum, non propter nos, aut iustitiam nostrā: qua non

** Vide sect.38.*

De petēdi audacia sancta, & fiducia obtinēdi, quā Deus suis concedit. Vide & sup. sect. 11.12. 13.14.36.37.

tantùm

tantùm finem votorũ suorum exprimunt sancti, sed fatentur indignos se esse qui impetrent, nisi Deus causam à seipso petat: ac sibi exorandi esse fiduciam ex sola Dei natura.

48 Habemus quicquid à Deo petere debemus, ac omnino etiã possumus, descriptum hac formula, & velut orandi regula ab optimo magistro Christo tradita: quem nobis doctorem Pater præfecit, & quem vnum auscultari voluit. Nam & æterna eius sapientia semper fuit: & homo factus, Angelus magni consilij hominibus datus est. Atque adeò numeris omnibus absoluta est hæc oratio, vt quicquid illi extraneum alienumque additur, quod ad eam referri non possit, impiũ sit, & indignum quod à Deo probetur. Hac enim summa præscripsit, quid se dignum, quid sibi acceptum, quid necessarium nobis sit, quid denique concedere ipse velit. Quamobrem qui vltrà progredi audent, & præter hęc aliquid à Deo postulare, primùm quidem sapientiæ Dei ex suo addere volunt (quod sine insana blasphemia esse non potest) deinde sub voluntate Dei non se continent: sed ea contempta, longiùs cupiditate euagantur. Postremò nihil vnquam assequentur, quum sine fide orent. Quin verò omnes eiusmodi orationes citra fidem fiant nihil est dubium: quia hîc abest verbum Dei, quo nisi fides semper nititur, stare nullo modo potest. Qui verò posthabita magistri regula suis votis indulgent, nõ modò verbo Dei carent, sed quantum omni conatu valent, aduersantur. Eleganter ergo non minus quàm verè Tertullianus legitimam orationẽ nuncupauit: alias omnes exleges & illicitas esse tacite indicans.

Dominicã precationem numeris omnibus absolutã, & verè legitimam esse.
Matth.17.5.
Isa.11.2.
Vide Aug de ora. ad Probam.
De fuga in persecutione.

49 Hæc ita nolumus accipi, quasi hac precandi formula astringamur, vt nec verbum aut syllabam mutare liceat. Multæ enim passim in Scripturis legũtur orationes, verbis ab ista longè diuersæ, eodem tamen Spiritu conscriptæ, & quarum vsus valde vtilis nobis est. Multæ ab eodem Spiritu fidelibus assiduè suggeruntur, quæ verborum similitudine non ita multum conueniunt. Id duntaxat sic docendo agimus, nequis omnino aliud quærat, expectet, aut postulet, quam quod hac oratione summatim comprehensum est: & verbis licet diuersissimis, sensu tamen non variet. Quo modo omnes, & quæ in Scripturis habentur, & quę ex piis pectoribus prodeunt orationes, in hanc cõferri certum est. nullam sanè reperire vsquam liceat, quæ huius perfectionem æquare, nedum superare possit. Nihil hîc omissum est quod in Dei laudes cogitari, nihil quod homini pro suis commodis in mentẽ venire debeat. & adeò quidem exactè, vt omnibus meritò spes ablata sit meliùs aliquid tentãdi. In summa meminerimus hãc diuinæ sapientiæ esse doctrinam, quæ quod voluit, docuit: voluit autem quod necesse fuit.

Precationi Dominicæ nihil addendum, etsi aliis verbis vti liberum est in concipiendis precibus.

50 Quãquam autem * suprà iam dictum est, sublatis ad Deum animis semper suspirãdum, & sine intermissione orandum: quando tamen ea nostra est imbecillitas quæ multis adminiculis sustentari, is noster torpor qui calcaribus excitari opus habeat: conuenit vt sibi quisq; nostrûm exercitationis causa peculiares horas constituat quæ nõ sine oratione effluant, & quæ totos animi affectus in hoc penitus occupatos habeant: nẽpe dum manè surgimus, antequã diurnã operam aggredimur: dum ad pastum discumbimus. dum Dei benedictione pasti sumus, dum ad quietẽ nos recipimus. Hæc modò sit nõ superstitiosa horarum obseruatio quibus, ceu pensum Deo soluentes, in cæteras horas defuncti nobis videamur: sed imbecillitatis nostræ pædagogia, qua sic exerceatur, & subinde stimuletur. Præsertim solicitè curãdum est, quoties aliqua rerũ angustia aut ipsi premimur, aut premi alios videmus: vt ad eũ statim citatis non pedibus sed animis recurramus: deinde ne quam aut nostram aut aliorum prosperitatem prætereire sinamus, quin laude ac gratiarum

** sect.28.29.*
Bonum esse, vt sibi quisq; nostrûm exercitationis gratia peculiares horas cõstituat ad precandum, modò sine superstitiosa obseruatione.
Et res aduersæ, & prosperæ, & nostræ, & aliorũ, totidem sunt stimuli ad preces,

actione manuum eius agnoscere nos testemur. Postremò, hoc in omni oratione diligenter obseruandum est, ne certis circunstantiis Deum alligare velimus, nec illi præscribere, quo quid tempore, quo loco, qua ratione facturus sit. Qualiter hac oratione docemur nullam illi legem figere, aut conditionem imponere: sed eius arbitrio permittere, vt quæ facturus est, qua sibi ratione, quo tempore, quo loco visum fuerit, faciat. Propterea antequam vllam pro nobis precem concipimus, præfamur, vt eius voluntas fiat: vbi iam eius voluntati nostram subiicimus. quo non secus ac iniecto freno coercita, Deum in ordinem cogere ne præsumat, sed eum votorum omnium suorum arbitrum ac moderatorem statuat.

Ne Deũ certis circũstantiis alligare velimus, diligenter cauendum in omni oratione.

51 Si animis in hanc obedientiam compositis prouidentiæ Diuinæ legibus nos regi patimur, facilè discemus in oratione perseuerare, ac suspensis desideriis patienter expectare Dominum: certi etiamsi minimè apparet, nobis tamen semper adesse, suóq; tempore declaraturum quàm non habuerit surdas aures precibus, quę in hominum oculis neglectę videbantur. Erit verò isthæc præsentissima consolatio, ne deficiamus, ac desperatione concidamus, si quando ad prima nostra vota Deus non respondeat. Quemadmodum solent qui dum suo tantùm ardore feruntur sic Deum inuocant, vt nisi ad primos impetus adfuerit, ac præsentem opem attulerit, statim iratum sibi infensúmque fingant, & omni spe exorandi abiecta, inuocare desinant. Quin potius spem nostram bene temperata animi æquitate differendo, in eam perseuerantiam insistamus, quæ tantopere nobis commendatur in Scripturis. Nam in Psalmis frequenter videre licet vt Dauid & reliqui fideles, dum precando ferè lassi videntur aerem verberasse, quia Deo surdo verba sparserint, non tamen à precando desistunt: quia sua verbo Dei authoritas non asseritur, nisi locatur eius fides supra omnes euentus. Deinde etiam ne Deum tentemus & nostra improbitate fatigatum aduersum nos prouocemus. quod multis solenne est, qui nonnisi certa conditione cum Deo paciscũtur, & perinde acsi suarũ cupiditatũ seruus esset, stipulationis suæ legibus adstringunt, quibus nisi extẽplo pareat, indignantur, fremũt, obloquuntur, murmurant, tumultuantur. Talibus ergo sæpe in furore suo iratus concedit quod aliis in misericordia propitius denegat. Documẽto sunt filij Israel, quibus satius fuerat non exaudiri à Domino, quàm cum carnibus eius indignationem vorare.

De perseuerantia, & patientia in precandi exercitio, hîc & sect. 52.

Nu. 11. 18. & 33.

52 Quòd si demum nec post longam expectationem assequatur sensus noster quid orando profectum sit, nec fructum inde vllum sentiat: fides tamen nostra, quod sensu percipi non poterit, nobis certum faciet, nos obtinuisse quod expediebat. quando toties ac tam certo sibi curæ fore molestias nostras Dominus recipit, ex quo semel in suum sinum depositæ fuerint. Atque ita efficiet vt in paupertate abundantiam, in afflictione consolationem possideamus. Nam vt deficiant omnia, Deus tamen nunquam nos destituet, qui expectationem ac patientiam suorum frustrari non potest. Erit ipse vnus nobis pro omnibus: quando bona omnia in se complectitur quæ olim nobis reuelabit in die iudicij, quo regnũ suũ planè manifestabit. Adde quod etiã si nobis annuat Deus, non tamen semper ad disertã voti formulam respondet: sed in speciẽ nos suspendens, modo tamen incognito preces nostras non vanas fuisse ostendit. Hoc sibi volunt Iohãnis verba, Si nouimus quod audit nos quũ quid petierimus ab eo, nouimus quod habemus petitiones quas petimus ab eo. Diluta videtur hæc verborum superfluitas: sed apprime vtilis est declaratio, quòd scilicet Deus, etiam vbi nobis morem non gerit, precibus tamen nostris facilis est ac propitius, vt spes verbo eius innixa nũquam

1. Iohan 5. 15.

nos fru-

os frustretur. Hac verò patientia sustentari eousque opus habent fideles, vt non diu constaturi sint nisi in eam recumberent. Non enim leuibus experimentis suos probat Dominus, nec molliter exercet: sed in extrema quæq; sæpe adigit, & adactos, diu in eo luto hærere finit, antequã gustum suæ dulcedinis aliquem illis præbeat. Atque, vt ait Hanna, Mortificat & viuificat: deducit ad inferos, & reducit. Quid hic possent nisi lin qui animis, & in desperationem ruere: nisi afflictos, desolatos, & iam semimortuos hæc cogitatio erigeret se à Deo respici, & finem præsentibus malis affore? Vtcunque tamen eius spei securitate consistant, orare interea non desinunt. quandoquidé, nisi adsit in oratione perseuerandi constantia, nihil orando agimus. *2. Sam. 2. 6.*

De electione æterna, qua Deus alios ad salutem, alios ad interitum prædestinauit. CAP. XXI.

IAM verò quòd non apud omnes peræquè homines fœdus vitæ prædicatur, & apud eos quibus prædicatur, non eundem locum vel æqualiter vel perpetuò reperit: in ea diuersitate mirabilis diuini iudicij altitudo se profert. Nec enim dubium quin æternæ Dei electionis arbitrio hæc quoque varietas seruiat. Quòd si palàm est Dei nutu fieri vt aliis vltro offeratur salus, alij ab eius aditu arceantur: hîc magnæ & arduæ protinus emergunt quæstiones, quæ aliter explicari nequeũt quàm si de electione ac prædestinatione constitutũ habeant piæ mentes quod tenere conuenit. Perplexa (vt multis videtur) quæstio: quia nihil minus consentaneum putant quàm ex communi hominum turba alios ad salutem, alios ad interitum prædestinari. Vt autem perperam se ipsi impediant, ex contextu postea liquebit. Adde, quod in ipsa quæ terret caligine, non modò vtilis huius doctrinæ, sed suauissimus quoque fructus se profert. Nunquam liquidò vt decet persuasi erimus salutem nostram ex fonte gratuitæ misericordiæ Dei fluere, donec innotuerit nobis æterna eius electio: quæ hac comparatione gratiam Dei illustrat, quòd non omnes promiscuè adoptat in spem salutis, sed dat aliis quod aliis negat. Huius principij ignorantia quãtum ex gloria Dei imminuat, quantum veræ humilitati detrahat, palàm est. Atqui quod ita cognitu necessarium est, cognosci posse negat Paulus, nisi Deus omisso prorsus, operum respectu, quos apud se decreuit eligat. In hoc (inquit) tempore reliquiæ secundum electionem gratuitã saluæ fuerunt. Quòd si per gratiam, non iam ex operibus: quandoquidem gratia iam non esset gratia. Si ex operibus non ex gratia: quandoquidem opus non esset opus. Si ad electionis originem reuocandi sumus, vt constet non aliunde quàm ex mera Dei liberalitate contingere nobis salutem, qui hoc extinctum volunt, malignè quantũ in se est obscurant quod magnificè ac plenis buccis celebrandum erat. & ipsam humilitatis radicem euellunt. Clarè testatur Paulus vbi residui populi salus electioni gratuitæ adscribitur, tũc demum cognosci, Deum mero beneplacito seruare quos vult, non autem mercedem rependere, quæ nulla deberi potest. Qui fores occludunt nequis ad gustum huius doctrinæ accedere audeat, non minorem hominibus quàm Deo faciunt iniuriam: quia neque ad nos vt par est humiliandos quicquam aliud sufficiet, nec quàm simus obstricti Deo, ex animo sentiemus. Nec verò alibi solidæ fiduciæ fultura, etiam Christo authore: qui vt nos inter tot discrimina, insidias & lethales conflictus omni metu liberet, inuictósque reddat, saluum fore promittit quicquid à Patre accepit in custodiam. Ex quo elicimus continua trepidatione miseros fore quicunque se peculium Dei esse ignorant: ac proinde

Necessitas ex totius operis serie tractandæ suo loco electionis æternæ.

Suauissimi fructus esse ostenditur doctrinæ prædestinationis cognitio, quæ salutem nostrã ex fonte gratuitæ misericordiæ fluere ostendit. Eius tres præcipuè vtilitates Prima, Dei gloriæ illustratio in gratuita ipsius gratia. Secunda vera filiorum Dei humilitas.

Rom. 11. 5.

Iohan. 10. 28

eos pessimè & sibi & cunctis fidelibus consulere qui ad tres quas notauimus vtilitates excutiendo, salutis nostræ fundamentum è medio sublatum cuperent. Quid quòd nobis inde emergit Ecclesia, quæ alioqui, vt rectè docet Bernardus, non posset inueniri, nec inter creaturas agnosci? quia miro vtroque modo latet intra gremium beatæ prædestinationis, & intra massam miseræ damnationis. Sed antequam rem ipsam ingredior, cum duplici hominum genere mihi bifariam præfandum est. Disputationem de prædestinatione, quum per se sit aliquantum impedita, valde perplexam atque adeo periculosam reddit hominum curiositas: quæ nullis repagulis cohiberi potest quin & in vetitas ambages euagetur, & in sublime se proripiat: nihil, si liceat, arcani, quod non scrutetur atque euoluat, Deo relictura. In hanc audaciam & improbitatem quum multos videamus passim ruere, & in iis quosdam alioqui non malos: opportunè admonendi sunt quis sit in hac parte officij sui modus. Primum ergo meminerint, in prædestinationem dum inquirunt, se in diuinæ sapientiæ adyta penetrare, quò si quis securè ac confidenter prorumpat, nec quo suam curiositatem satiet, assequetur, & labyrinthum ingredietur cuius nullum reperiet exitum. Neque enim æquum est vt quæ in seipso abscondita esse voluit Dominus, impune homo excutiat: & sapientiæ sublimitatem (quam adorari & non apprehendi voluit, vt per ipsam quoque admirabilis nobis foret) ab ipsa æternitate euoluat. Quæ nobis patefacienda censuit voluntatis suæ arcana, ea verbo suo prodidit. Censuit autem, quatenus nostra interesse nobísque conducere prouidebat.

Serm. in Can. 78.

Hîc & secti. 2. admonentur ij, qui curiositate quadã impulsi, hîc vltra scripturę limites prorũpunt in diuinæ sapientiæ adyta.

2 Peruenimus in viam fidei, inquit Augustinus, eam constanter teneamus. Ipsa perducit ad cubiculum Regis, in quo sunt omnes thesauri scientiæ & sapientiæ absconditi. Nõ enim ipse Dominus Christus suis magnis & selectissimis discipulis inuidebat quum diceret, Multa habeo vobis dicenda: sed non potestis portare nunc. Ambulandum est, proficiendum est, crescendum est, vt sint corda nostra capacia earum rerum quas capere modò non possumus. Quòd si nos vltimus dies proficientes inuenerit, ibi discemus quod hîc nõ potuimus. Hęc cogitatio si apud nos valeat, verbum Domini vnicam esse viam quæ ad inuestigandum quicquid de eo teneri fas est nos deducat, vnicum esse lumen quod ad perspiciendum quicquid de ipso conspici oportet nobis præluceat: facilè nos ab omni temeritate retinebit ac cohibebit. Sciemus enim vbi primùm verbi fines excesserimus, nobis extra viã & in tenebris esse cursum in quo errare, labi, impingere identidem necesse sit. Sit igitur primùm nobis hoc præ oculis aliam prędestinationis notitiã appetere, quàm quę verbo Dei explicatur, non minoris esse insaniæ, quàm si quis per inuiũ incedere, vel in tenebris cernere velit. Neque verò nos pudeat aliquid in ea re nescire vbi est aliqua docta ignorantia. Quin potius libenter ab eius scientiæ inquisitione abstineamus, cuius est cum stulta, tum periculosa atque adeò exitialis affectatio. Quòd si nos solicitat ingenij lasciuia, semper illud quo retundatur, opponere expediet, sicut nimium mellis non bonum est, ita inuestigationem gloriæ nõ cedere curiosis in gloriam. Est enim cur ab ea audacia absterreamur quæ nihil quàm in ruinam præcipitare nos potest.

Augu. hom. in Iohan. 15.

Iohan. 16. 12.

Prou. 25. 27.

3 Sunt alij, qui dum huic malo mederi volunt, tantum non sepeliri iubent omnem prædestinationis mentionem, sane à qualibet eius quæstione, non secus atque à scopulo, refugere docent. Quorum tametsi iure in eo laudanda est moderatio, quòd tanta sobrietate delibãda censent mysteria: quia tamen nimis infra modum descendunt, parum proficiũt apud humanum ingenium, quod se coerceri non temere patitur. Ergo, vt hac

Hîc & sect. 4. admonentur ij qui omnẽ p̃destinationis mentionem sepeliri iubent.

vt hac quoque in parte legitimum finem teneamus, redeundum erit ad verbum Domini, in quo habemus certam intelligentiæ regulam. Est enim Scriptura, schola Spiritus sancti, in qua vt nihil prætermissum est, scitu & necessarium & vtile, sic nihil docetur nisi quod scire conducat. Quicquid igitur de prædestinatione in Scriptura proditur, cauendum est ne ab eo fideles arceamus: ne videamur aut illos malignè fraudare Dei sui beneficio, aut Spiritum arguere ac suggillare qui ea vulgarit quæ vtile sit vllo modo supprimi. Permittamus, inquam, Christiano homini, cúctis qui ad eum diriguntur Dei sermonibus mentem auréʃque reserare, modo cum hac temperantia, vt quum primum Dominus sacrū os clauserit, ille quoque viam sibi ad inquirendum præcludat. Hic optimus sobrietatis terminus erit, si non modò in discendo præeuntem semper sequamur Deum, sed ipso finem docendi faciente, sapere velle desinamus. Neque tanti est quod timent periculum, vt à Dei oraculis auertere animos ideo debeamus. Celebre est Solomonis dictum, gloriam esse Dei celare verbum. Sed quum de re qualibet hoc promiscuè non intelligi, & pietas & sensus communis dictet: quærenda nobis distinctio est, ne modestiæ & sobrietatis prætextu bruta inscitia nobis placeat. Ea verò paucis à Mose verbis dilucidè exprimitur: Arcana, inquit, sua sunt Deo nostro: nobis autem & filiis nostris hæc manifestauit. Videmus enim vt studium doctrinæ Legis populo commendet tantùm à cœlesti decreto, quia Deo placuit eam promulgare: populum verò eundem contineat in iis cancellis, hac sola ratione, quia fas non est mortalibus se in arcana Dei ingerere.

Hac iure finis legitimus, & optimus sobrietatis terminus, Scriptura.

Prou. 25.2.

Deut. 29. 29.

4 Arripiunt subitò, fateor, profani homines in prędestinationis materia quod vel carpant, vel cauillentur, vel allatrent, vel subsannent. At si nos absterret eorum procacitas, celanda erunt præcipua quæque fidei dogmata, quorum ferè nullum à blasphemia inuiolatum aut ipsi aut eorum similes relinquunt. Refractarium ingenium non minùs insolenter se efferet, quum audierit tres in Dei essentia subesse personas, quàm si audiat Deum præuidisse quid de homine futurum esset quum crearet. Nec abstinebunt à cachinnis quum intellexerint paulùm supra quinque annorum millia effluxisse à creatione mundi. quærent enim cur tandiu otiosa fuerit ac sopita Dei virtus. Nihil denique proferetur quod non ludibriis suis impetãt. Quò hæc sacrilegia compescamus, an de Filij & Spiritus diuinitate tacendum? an silendo trãsmittenda mundi creatio? imò verò potentior est & in hac parte & vbique Dei veritas quàm vt impiorum maledicentiam reformidet. quemadmodum & Augustinus in opusculo de bono perseuerantię validè contendit. Videmus enim pseudoapostolos non potuisse efficere, veram Pauli doctrinam infamãdo ac criminando, vt eum ipsius puderet. Quod autem piis quoque mentibus periculosam esse dicunt totam hanc disputationem,* quia sit exhortationibus aduersa, quia fidem quatefaciat, quia cor ipsum conturbet atque exanimet: inane est. Has ob causas redargui se solitum non dissimulat Augustinus quòd prædestinationem nimiùm liberè prædicaret. sed, quod illi promptum erat, abundè refellit. Nos autem, quia multæ & variæ huc ingeruntur absurditates, vnamquãque suo loco diluendam seruare maluimus. Tantùm illud in vniuersum obtinere apud eos cupio, vt quæ in occulto recondita Dominus reliquit, ne scrutemur: quæ in apertum protulit, ne negligamus: ne aut vna ex parte nimiæ curiositatis: aut ex altera, ingratitudinis damnemur. Nam & illud scitè ab Augustino dictum est, nos tutò Scripturam sequi posse, quæ velut materno incessu submissius graditur, ne infirmitatem nostram deserat. Qui verò tam cauti sunt vel timidi vt prædestinationem obrutã cupiant, ne debiles animas con-

Cap. 15. vsq. ad 20.

** Vide c. 23. sect. 12 13. 14.*

De bono pers. c. 14.

Lib. 5. De Gene. ad litera m.

turbet: quonam obsecro colore tegent suam arrogãtiam, quum obliquè Deum insimulent stultæ incogitantiæ, quasi periculum, cui prudenter occurrere sibi videntur, non præuiderit? Quisquis igitur prædestinationis doctrinam inuidia grauat, apertè maledicit Deo: acsi inconsideratè ei elapsum foret quod est Ecclesiæ noxium.

Perperã prædestinationis causam poni præscientiam.

5 Prædestinationem, qua Deus alios in spem vitæ adoptat, alios adiudicat æternæ morti, nemo, qui velit pius censeri, simpliciter negare audet: sed eam multis cauillis inuoluunt, præsertim verò qui præscientiam faciunt eius causam. Ac nos quidem vtranque in Deo statuimus: sed præposterè dicimus alteram alteri subiici. Præsciẽtiam quum tribuimus Deo, significamus omnia semper fuisse ac perpetuò manere sub eius oculis: vt eius notitiæ nihil futurum aut præteritum, sed omnia sint præsentia. & sic quidem præsentia, vt non ex ideis tantum imaginetur (qualiter nobis obuersantur ea quorum memoriam mens nostra retinet) sed tanquam ante se posita verè intueatur ac cernat. Atque hæc præscientia ad vniuersum mundi ambitum & ad omnes creaturas extenditur.

Quid sit præscientia Dei.

Quid prædestinatio.

Prædestinationem vocamus æternum Dei decretum, quo apud se constitutum habuit quid de vnoquoque homine fieri vellet. Non enim pari conditione creantur omnes: sed aliis vita æterna, aliis damnatio æterna præordinatur. Itaque prout in alterutrum finem quisque conditus est, ita vel ad vitam vel ad mortem prædestinatum dicimus. Hanc verò Deus non modo in singulis personis testatus est, sed specimen eius in tota Abrahæ sobole edidit, vnde palam fieret, in eius arbitrio esse qualis cuiusque gentis futura sit conditio. Quum diuideret altissimus gentes, & separaret filios Adam, pars eius fuit populus Israel, funiculus hæreditatis eius. Ante omnium oculos est segregatio in Abrahæ persona, quasi in arido trunco, populus vnus aliis reiectis peculiariter eligitur: causa verò non apparet, nisi quòd Moses, vt posteris ansam gloriandi præcidat, gratuito tantùm Dei amore excellere eos docet. Liberationis enim hanc assignat causam, quòd Deus Patres dilexerit, & elegerit semen eorum post eos. Expressius alio capite. Non quia reliquas gentes superastis numero, complacuit eis in vobis vt vos eligeret: sed quia dilexit vos. Sæpius eadem apud ipsum admonitio repetitur, En Domini Dei tui cælũ est, terra, & quæcunque in ea sunt: & tantũmodo complacuit sibi in patribus tuis, & amauit eos, elegítque vos semen eorum. Item illis alibi sanctificatio præcipitur, quod electi sint in populum peculiarem. Et alibi iterum dilectio asseritur esse protectionis causa. Quod etiam fideles vna voce prædicant, Elegit nobis hæreditatem nostram, gloriam Iacob quem dilexit. Dotes enim quibus ornati à Deo erant, omnes in gratuitũ amorem transcribunt: non modò quia sciebãt nullis eas meritis se adeptos, sed ne sanctum quidem Patriarcham ea fuisse virtute præditum vt sibi & posteris tantam honoris prærogatiuam acquireret. Et, quò validius conterat omnem superbiam, exprobat nihil tale fuisse promeritos, quum populus sit contumax ac duræ ceruicis. Sæpè etiam odiosè & probri loco hanc electionem Prophetæ Iudæis obiiciunt, quoniam ab ea turpiter desciuerant. Quicquid sit, nunc in medium prodeant qui Dei electionem volunt astringere vel dignitati hominum, vel operum meritis. Quum videant gentem vnam aliis omnibus præferri, audiant nullo respectu adductum fuisse Deum, vt in paucos & ignobiles, deinde etiam prauos & immorigeros esset propensior: cum eóne litigabunt, quia tale misericordiæ documentum proferre voluit? Atqui neque ob streperis suis vocibus opus eius impedient, nec conuiciorum lapides in cœlum iactando, iustitiam eius ferient aut lædent: quin potius in eorum capita recident. Adhoc etiam principium gratuiti fœderis

Prædestinationis exemplum in tota Abrahæ sobole, aliarum gentiũ respectu, confirmatur multis testimoniis Scripturæ.
Deut. 32. 8.
Deut. 4. 37.
Deut. 7. 8.
Deut. 10. 14.
Deut. 23.
Psal. 47. 5.
Deut. 9. 6.
Psal. 95. 7. et 100. 3

reuocantur Israelitæ,vbi vel gratiæ Deo agendæ sunt, vel spes in futurũ tempus erigenda.Ipse fecit nos,& non ipsi nos (inquit Propheta) populus eius,& oues pascuorũ eius. Non est superuacua negatio,quæ ad nos excludendos adiicitur, vt sciant bonorum omnium, quibus excellunt, Deum non modò esse authorem, sed à seipso causam sumpsisse,quia nihil in ipsis erat tanto honore dignum.Mero etiam Dei beneplacito contentos esse iubet,his verbis,Semen Abrahæ, serui eius:filij Iacob,electi eius.Et postquam continua Dei beneficia recensuit tanquã electionis fructus,tandem concludit,ita liberaliter egisse,quia recordatus est fœderis sui.Cui doctrinæ respondet totius Ecclesiæ canticum, Dextra tua & lumen vultus tui Patribus nostris dedit terram: quia complacitum tibi est in illis.Notandum vero est,vbi fit terræ mentio, symbolum esse visibile arcanæ segregationis,in qua continetur adoptio. Ad eandem gratitudinem populum hortatur Dauid,Beata gens cuius Iehouah est Deus,populus quem elegit in hæreditaté sibi.Ad bonam spem verò animat Samuel, Non deseret vos Deus propter magnum nomen suum: quando placuit ei vos sibi creare in populum, Quomodo & seipsum Dauid,dum impetitur eius fides, ad pugnam armat: Beatus quem elegisti, habitabit in atriis tuis. Quia autem electio,in Deo abscondita, tam liberatione prima quàm secũda aliisque intermediis beneficiis sancita fuit,illuc transfertur verbum eligendi apud Isaiam. Miserebitur Deus Iacob,& eliget adhuc de Israel.quia futurum tempus designãs,collectionem residui populi, quem visus fuerat abdicasse, signum fore dicit stabilis firmæque electionis,quæ simul excidisse visa fuerat. Quum etiam alibi dicitur, Elegi te,& non abieci te: continuum insignis liberalitatis paternæ beneuolentiæ cursum commendat. Apertiùs apud Zachariam Angelus,Elegit adhuc Deus Ierusalem. quasi eam durius castigando reprobasset,vel exilium fuisset electionis interruptio: quæ tamen inuiolabilis manet,licet non semper appareant signa.

Psal.105.6. *Psal.44.4.* *Psal.33.12.* *1.Sam.12.22.* *Psal.65.5.* *Isa.14.1.* *Isa.41.9.* *Zach.2.12.*

6 Addendus est secundus gradus restrictior, vel in quo conspicua fuit Dei gratia magis specialis: quando ex eodé genere Abrahæ alios repudiauit Deus,alios in Ecclesia fouendo, se inter filios retinere ostẽdit. Ismael paré initiò gradum cum fratre Isaac adeptus erat:quia spirituale fœdus in eo non minus obsignatum fuerat symbolo Circuncisionis.Exciditur ille:deinde Esau: postremò innumera multitudo & totus ferè Israel.In Isaac vocatum fuit semen:eadé vocatio in Iacob durauit.Simile exemplum edidit Deus Saulem reprobando:quod etiam in Psalmo magnificè prædicatur, Repulit tribum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit:sed elegit tribum Iuda. Quod aliquoties sacra historia repetit,quò melius in ista mutatione admirabile gratiæ Dei arcanum pateat. Vitio suo & culpa,fateor,exciderũt ab adoptione Ismael, Esau,& similes:quia apposita erat cõditio,vt fideliter colerent Dei fœdus quod perfidè violarunt.Fuit tamen hoc singulare Dei beneficium,quòd eos reliquis Gentibus præferre dignatus fuerat:sicut dicitur in Psalmo,Non ita fecit aliis nationibus, nec iudicia sua manifestauit eis. Cæterùm hîc duos gradus notandos esse non temere dixi: quia iam in totius gentis electione ostendit Deus se in mera sua liberalitate nullis legibus astrictum:sed liberũ esse,vt minimè ab eo exigenda sit æqualis gratiæ partitio:cuius inæqualitas ipsam verè esse gratuitam demonstrat. Ideo Malachias Israelis ingratitudinem amplificat, quòd non tantùm ex toto genere humano electi,sed etiam ex sacra domo in peculium segregati perfidè & impiè demum tam beneficum Patrem spernant. Nónne frater erat Esau Iacob?inquit. Atqui Iacob dilexi, Esau auté odio habui.Sumit enim Deus pro confesso,quum vterque esset progenitus ex sancto patre,& fœderis

Ostenditur etiã specialis prædestinatio,qua inter filios Abrahæ,quosdam ab aliis discreuit. hîc & sect.7. *Psal.78.67.* *Psal.147.20.* *Duos gradus electionis esse necessario notãdos: nempe generalẽ totius Abrahæ seminis, & specialem quorundam in illo semine.* *Malach.1.2.*

successor, denique ramus ex sacra radice: Iam filios Iacob nõ fuisse vulgariter obstrictos, qui in illam dignitatem asciti fuerant. sed quum reiecto Esau primogenito, pater eorum, qui natura erat inferior, hęres factus esset, bis ingratos coarguit, ac conqueritur duplici illo vinculo non fuisse retentos.

De prędestinatione pia & doctissima scribentẽ Lutherũ vide, Tom. 1. pag. 86. in fi. & pag. 87. in fin. Tom. 3. Psal. 22. versi. 8. Tomo. 5. in c. 17. Ioannis. Itent in præfatiõe in Epistolã ad Roma. Itẽ aduersus Erasmũ de securo arbitrio. pag. 429. 430. 433. 452. 462. 463. Item in Psal. 139.

7 Quanquam satis iam liquet Deum occulto consilio liberè quos vult eligere, aliis reiectis: nondum tamen nisi dimidia ex parte exposita est gratuita eius electio, donec ad singulas personas ventum fuerit, quibus Deus non modò salutem offert, sed ita assignat vt suspensa vel dubia non sit effectus certitudo. Hi in semine illo vnico censentur cuius meminit Paulus. nam etsi adoptio in manu Abrahæ fuit deposita, quia tamen multi ex posteris quasi putrida membra resecti sunt: vt efficax & verè stabilis sit electio: necesse est ascendere ad caput in quo electos suos cœlestis Pater inter se colligauit, & sibi insolubili nexu deuinxit. Ita in adoptione generis Abrahæ enituit quidem liberalis Dei fauor, quem aliis negauit. in Christi tamen membris lõgè præstantior eminet vis gratiæ: quia capiti suo insiti nunquam à salute excidunt. Scitè itaque Paulus ex Malachiæ loco quem nuper citaui ratiocinatur, vbi Deus, interposito vitæ æternæ pacto, populum quempiam ad se inuitat: specialem electionis modum in parte subesse, vt non omnes promiscua gratia efficaciter eligat. Quod dicitur, Iacob dilexi, pertinet ad totam sobolem Patriarchæ, quam Propheta illic opponit posteris Esau. Hoc tamẽ non obstat quominus in persona vnius hominis specimen electionis propositũ nobis fuerit, quæ effluere non potest quin ad metam suam perueniat. Hoc Paulus vocari reliquias non frustra obseruat: quia experientia ostẽdit ex magna multitudine plerosque dilabi & euanescere, vt sæpiùs maneat exigua tantum portio. Quòd autem generalis electio populi non semper firma & rata sit, in promptu se offert ratio: quia cum quibus paciscitur Deus, non protinus eos donat Spiritu regenerationis, cuius virtute vsque in finem in fœdere perseuerent: sed externa mutatio absque interiori gratiæ efficacia, quę ad eos retinendos valida esset, medium quiddam est inter abiectionem humani generis, & electionem exigui piorũ numeri. Hæreditas Dei vocatus est totus populus Israel, ex quo tamen multi fuerunt extranei: sed quia non de nihilo pepigerat Deus se patrẽ & redemptorẽ illius fore, gratuitum suum fauorem potius respicit quã perfidam multorum defectionem: per quos etiam non abolita fuit illius veritas. quia vbi sibi residuum aliquid seruauit, vocationem eius apparuit esse absque pœnitẽtia. Nã quòd sibi Deus Ecclesiã subinde ex filiis Abrahæ potius quàm ex profanis gentibus collegit, rationem habuit fœderis sui: quod ab ipsa multitudine violatũ ad paucos restrinxit, ne prorsus intercideret. Denique communis illa adoptio seminis Abrahæ, visibilis quædam imago fuit maioris beneficij quo Deus aliquos ex multis dignatus est. Hæc ratio est cur tam sedulo discernat Paulus filios Abrahæ secundum carnem à spiritualibus, qui exẽplo Isaac vocati sunt: nõ quòd simpliciter esse Abrahæ filium res fuerit inanis & infructuosa (quod nõ sine fœderis contumelia diceretur) sed quia immutabile Dei consilium, quo sibi prædestinauit quos voluit, efficax demum per se his solis posterioribus in salutem fuit. Donec autem productis Scripturæ locis quid sentiendum sit liqueat, ne in vtranuis partem sibi præiudicium afferant lectores moneo. Quod ergo Scriptura clarè ostendit, dicimus, æterno, & immutabili consilio Deum semel constituisse quos olim semel assumere vellet in salutem, quos rursum exitio deuouere. hoc cõsilium quoad electos in gratuita eius misericordia fundatum esse asserimus, nullo humanæ dignitatis respectu. quos verò damnationi addicit, his iusto quidem &

dem & irreprehensibili, sed incomprehensibili ipsius iudicio, vitæ aditum præcludit. Iam vero in electis vocationem statuimus, electionis testimonium. Iustificationem deinde, alterum eius manifestandæ symbolum, donec ad gloriam in qua eius complementum extat, peruenitur. Quemadmodum autem vocatione & iustificatione electos suos Dominus signat, ita reprobos vel a notitia sui nominis, vel à Spiritus sui sanctificatione excludendo, quale maneat eos iudicium illis veluti notis aperit. Multa hic præteribo figmenta, quæ ad euertendam prædestinationem commenti sunt stulti homines. Non enim refutatione indigent, quæ simulac proferuntur, suam ipsa falsitatem abunde redarguunt. In iis tantum immorabor vel de quibus inter doctos disceptatur, vel quæ difficultatem simplicibus adferre possint, vel quæ speciose ad suggillandam Dei iustitiam prætendit impietas.

Confirmatio huius doctrinæ ex Scripturæ testimoniis. CAP. XXII.

De iis qui prædestinationis causas faciunt præscientiam meritorum.

HÆc omnia quæ posuimus controuersia apud multos non carent, maxime gratuita fidelium electio: quæ tamen labefactari non potest. Vulgò enim existimant Deum, prout cuiusque merita fore præuidet, ita inter homines discernere. quos ergo sua gratia fore non indignos præcognoscit, eos in filiorum locum cooptare: quorum ingenia ad malitiam & impietatem propensura dispicit, eos mortis damnationi deuouere. Sic interposito præscientiæ velo electionem non modò obscurant, sed originem aliunde habere fingunt. Neque hæc vulgo recepta opinio solius vulgi est: habuit enim sæculis omnibus magnos authores. Quod ingenue fateor, nequis causæ nostræ magnopere obfuturum confidat si eorum nomina contra opponantur. Certior est enim hic Dei veritas quàm vt concutiatur, clarior quàm vt obruatur hominum authoritate. Alij verò neque in Scriptura exercitati, neque vllo suffragio digni, maiori improbitate sanam doctrinam lacerant, quàm vt tolerabilis sit eorum proteruia. Quia Deus eligens suo arbitrio quosdam, alios præterit, litem ei intendunt. Verùm si res ipsa nota est, quid proficiêt contra Deum iurgando? Nihil docemus quod vsu compertum non sit, Deo quibus vult gratiam suam erogare liberum semper fuisse Non quæram * vnde aliis posteritas Abrahæ præcelluerit, nisi ex illa dignatione cuius extra Deum causa non inuenitur. "Respondeant cur homines sint magis quàm boues aut asini, quum in manu Dei esset canes ipsos fingere ad imaginem suam formauit. Concedéntne brutis animalibus de sua sorte cum Deo expostulare, quasi iniustum sit discrimen? Certè prærogatiua quam nullis meritis adepti sunt, eos potiri nihilo æquius est quàm Deum sua beneficia pro iudicij sui mensura variè distribuere. 'Si ad personas transiliant, vbi magis odiosa illis est inæqualitas, saltem ad Christi exemplum debebunt expauescere, ne de sublimi hoc mysterio tam securè garriant. Concipitur ex semine Dauidis mortalis homo: quibus virtutibus promeritum fuisse dicent vt in ipso vtero fieret caput Angelorum, vnigenitus Dei filius, imago & gloria Patris, lux, iustitia & salus mundi? Hoc prudenter animaduertit Augustinus, in ipso Ecclesiæ capite lucidissimum esse gratuitæ electionis speculum, ne in membris nos conturbet, nec iuste viuendo factum esse Filium Dei, sed gratis tanto honore fuisse donatum, vt alios postea faceret donorum suorum consortes. Hîc si quis quærat cur non alij quod ille, vel cur ab illo nos omnes tam longo interuallo distemus, cur nos omnes corrupti, ille puritas: non modò vesaniam suam, sed impudentiam suam quoque si-

De iis qui litē Deo intendunt, quod quosdā aliis electis præterient.

** Hoc attulit c. 21. sect. 5.*

" Electio quædā generalis, qua genus humanū discernitur à brutis.

' Electio specialis in genere humano.

August. de corre. & gratia ad Valentinum cap. 15.

Itē de bono perseuerantiæ, cap. viij.

Aug. de verbis Apost. Serm. 8.

mul prodet. Quòd si pergunt velle Deo liberum ius eligendi ac reprobā di eripere, simul etiam quod datum est Christo auferant. Iam quid de vnoquoque pronuntiet Scriptura operæpretium est attendere: Paulus quum docet nos in Christo electos fuisse ante mundi creationem, omnem certæ dignitatis nostræ respectum tollit. perinde enim acsi diceret, quoniam in vniuerso Adæ semine nihil electione sua dignum reperiebat cœlestis Pater, in Christum suum oculos conuertisse: vt tanquam ex eius corpore membra eligeret quos in vitę consortium sumpturus erat. Valeat igitur apud fideles hæc ratio, ideo nos in Christo fuisse in cœlestem hæreditatem adoptatos, quia in nobis ipsis non eramus tantæ excellentiæ capaces. Quod & alibi quoque notat, quum hortatur ad gratiarum actionem Colossenses, ex eo quòd diuinitus redditi fuerint idonei ad participandam sortem sanctorum. Si gratiam istam Dei, vt idonei ad gloriā futuræ vitę obtinēdam reddamur, præcedit electio: quid iā reperiet in nobis Deus ipse quo ad eligendos moueatur? Apertius etiamnum altera eius sententia quod volo exprimetur. Elegit nos, inquit, antequam iacerentur mundi fundamenta, secundum beneplacitum voluntatis suæ, vt essemus sancti & immaculati, & irreprehensibiles in conspectu ipsius. Vbi Dei beneplacitum quibuslibet nostris meritis opponit.

Ephes. 1. 4. *Coloss. 1. 12.* *Ephes. 1. 4.*

2 Quò solidior sit probatio, singulas eius loci partes notare operæpretium est, quæ simul connexæ nihil dubitationis relinquunt. Electos nominans, minimè dubium est quin fideles compellet, sicuti etiam mox asserit. quare nimis fœdo commento deprauant nomen illud qui ad ætatem detorquent qua publicatum fuit Euangelium. Electos fuisse dicens ante creatum mundum, omnem dignitatis respectum tollit. Quæ enim discriminis ratio inter eos qui nondum erant, & qui deinde in Adam pares futuri erant? Iam si electi in Christo, sequitur non modò vnumquenque extra se, sed etiam alios ab aliis segregatos, quando videmus non omnes esse Christi membra. Quod additur fuisse electos, vt essent sancti, errorem apertè refutat qui electionem ex præscientia deducit, quando reclamat Paulus, quicquid virtutis in hominibus apparet, electionis esse effectum. Iam si causa superior quæritur, respondet Paulus Deum ita prædestinasse, & quidem pro voluntatis suæ beneplacito. Quibus verbis euertit quæcunque in seipsis imaginantur homines electionis suæ media. nam & quæcunque ad spiritualem vitam beneficia confert Deus, ex hoc vno fonte manare docet, quia elegit quos voluit Deus, &, antequam nati essent, gratiā qua dignari eos volebat, seorsum illis repositā habuit.

Hîc & sect. 3. 4. 5. 6. 7. 11. ostenditur Deū tā in electione, quàm reprobatione nullā rationē habuisse operū, nec præteritorum, nec futurorum, sed illius beneplacitum esse causam vtriusque.

3 Vbicunque verò regnat hoc Dei placitum, nulla in considerationem veniunt opera. Antithesin quidem hic non prosequitur, sed subaudienda est, qualis alibi explicatur ab ipsomet. Vocauit nos, inquit, vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secūdum propositū suum, & gratiam quæ data est nobis à Christo ante tempora secularia. Et iam ostendimus in eo quod sequitur, Vt essemus sancti & immaculati, scrupulum omnem adimi. Dic enim, Quoniam futuros præuidit sanctos, ideo elegit: & ordinem Pauli inuertes. Sic ergo colligere tutò potes, Si elegit nos vt sancti essemus, non elegit quia futuros tales præuidebat. Pugnant enim inter se hęc duo, habere pios ab electione vt sancti sint, & ad eam ratione operum peruenire. Neque valet hîc cauillum quò subinde confugiunt, nullis præcedentibus meritis Dominum rependere electionis gratiam, futuris tamen concedere. Quum enim dicitur electos fuisse fideles vt sancti essent: simul innuitur, quæ in ipsis futura erat sanctitas ab electione habuisse exordium. Et quomodo quadrabit istud verbum, quæ ab electione deriuantur, electioni causam dedisse? Idipsum quod dixe-

2. Tim. 1. 9.

dixerat, videtur magis postea confirmare, vbi ait, Secundum propositum voluntatis suæ, quod proposuerat in semetipso. siquidem Deum in semet ipso proposuisse, perinde valet acsi diceretur nihil extra se considerasse, *Ephes.1. 5.* cuius rationem in decernendo haberet. Itaque protinus subiicit huc pertinere totam electionis nostræ summam, vt simus in laudem diuinæ gratiæ. Certè Dei gratia non sola prædicari in electione nostra meretur, nisi hæc gratuita sit. Portò hæc gratuita non erit, si in suis eligendis Deus, ipse qualia sint futura cuiusque opera reputat Proinde quod suis discipulis dicebat Christus, in vniuersum valere inter omnes fideles cõperitur, Non vos me elegistis: sed ego elegi vos. Vbi non præterita tantum me- *Iohann.15.16.* rita excludit, sed nihil habuisse in seipsis significat cur eligerentur, nisi *Rom.11. 35.* sua misericordia anteuertisset. Quomodo & illud Pauli intelligendum, Quis prior dedit illi, & retributionem accipiet? Siquidem ostendere vult sic Dei bonitatem homines præuenire, vt nihil apud ipsos nec præteritum, nec futurum reperiat, quo ipsis concilietur. *Rom.9.6.*

4 Iam ad Romanos, vbi argumentum hoc & repetit altiùs, & fusiùs prosequitur, negat omnes esse Israelitas qui progeniti sunt ab Israele: quia etsi iure hæreditario omnes essent benedicti, successio tamen non ad omnes peræquè transibat. Origo huius disputationis erat ex superbia fallacíque gloriatione Iudaici populi. nam quum sibi Ecclesiæ nomen asserent, volebant à suo arbitrio pendere fidem Euangelij. Sicuti hodie, libenter Papistæ fictitio hoc colore se in Dei locum substituerent. Paulus, quanuis concedat sanctam esse Abrahæ progeniem ratione fœderis, contendit tamen extraneos esse in ea plerosque: neque id modò quia degenerent vt fiant ex legitimis adulterini: sed quia in summo fastigio emineat ac regnet specialis Dei electio, quæ sola ratam illius adoptionem facit. Si alios sua pietas stabiliret in spe salutis, alios abdicaret sola sua defectio: stultè profectò & absurdè Paulus ad arcanam vsque electionẽ lectores eueheret. Iã si Dei voluntas (cuius causa extra ipsum neq; apparet, neq; quærenda est) alios ab aliis discernit, vt nõ omnes filij Israel sint veri Israelitæ, frustra cuiusque conditio in seipso initium habere fingitur. Longiùs deindo rem prosequitur sub exemplo Iacob & Esau. nã quũ ambo essent filij Abrahæ, pariter inclusi in vtero matris, primogenituræ honoré transferri ad Iacob, portento similis fuit mutatio: qua tamen Paulus contendit testatam fuisse electionem vnius, & alterius reprobationem. Quæritur origo & causa, quam præscientiæ doctores in hominum virtutibus & vitiis expositam esse volunt. Hoc enim illis facile cõpendium est, Deum monstrasse in persona Iacob, se gratia sua dignos eligere: in persona Esau, se repudiare quos præuidet indignos. Sic quidem audacter illi. Paulus autem quid? Quum nondum nati essent nec quippiam boni aut mali fecissent, vt secundum electionẽ propositũ Dei ma- *Ibidem 11.* net, non ex operibus, sed ex vocante dictum est, Maior seruiet minori: sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Si quid valeret præscientia in hoc fratrum discrimine, importuna certè fieret temporis mentio. Demus Iacob fuisse electum, quia futuris virtutibus parta ei fuit dignitas: quorsum diceret Paulus nondum fuisse natum? Iam hoc inconsideratè additum foret, nihildum boni fecisse: quia in promptu erit exceptio, nihil Deum latére, atque ita pietatem Iacob coram ipso fuisse præsentem. Si opera conciliant gratiam, suum illis pretium meritò iam tunc constare debuit ante natum Iacob, perinde acsi adoleuisset. Atqui in expediendo modo pergit Apostolus, docetque adoptionẽ Iacob, non ex operibus profectam esse, sed ex vocatione Dei. In operibus futurum vel præteritum tempus non interponit: deinde præcisè ea opponit Dei vocationi, vno posito alterum disertè euertere volens. acsi diceret:

considerandũ esse quid Deo placuerit, non quid attulerint ex seipsis homines. Postremò certum est Electionis & propositi vocibus, quascũque comminisci homines solent causas extra arcanum Dei cõsilium, ab hac causa remoueri.

5 Quidnam ad hæc obscuranda prætexent qui operibus vel præteritis vel futuris locum aliquem in electione assignãt? Hoc enim est prorsus eludere quod contendit Apostolus, non ex aliqua operum ratione, sed ex mera Dei vocatione pendere fratrum discrimen: quia inter nondum natos constitutum fuerit. Neque verò eum latuisset istorum argutia, si quid solidi habuisset: sed quia optimè nouerat in homine Deũ præuidere nihil boni posse, nisi quod electionis suæ beneficio iam prius largiri statuerit: non confugit ad præposterum illum ordinem, vt opera bona causæ suæ præferat. Habemus ex verbis Apostoli, solius diuinæ electionis arbitrio fundatã esse fideliũ salutẽ, neque illũ fauorem operibus conciliari, sed ex gratuita vocatione prouenire. Habemus & eius rei propositam quasi ὑποτύπωσιν. Fratres sunt Esau & Iacob, iisdem geniti parentibus, eodem adhuc vtero conclusi, nondum editi in lucem. In illis omnia paria, diuersum tamen de illis Dei iudicium. Alterũ enim assumit, alterum reiicit. Sola erat primogenitura, cuius iure alter alterum præcederet. Atqui, illa quoque præterita, iuniori defertur quod negatur maiori. Imò in aliis quoque destinato consilio primogeniturã videtur semper contempsisse Deus, vt omnem gloriandi materiam carni præcideret. Repudiato Ismaele animũ ad Isaac adiicit, Postposito Manasse, Ephraim magis honorat.

6 Quòd si quispiam interpellet, ab istis inferioribus & minutis beneficiis non statuendum esse de summa futuræ vitæ: vt qui in primogenituræ honorem euectus fuerit, ideo reputetur in cœli hæreditatem cooptatus (sunt enim plurimi qui ne Paulo quidem parcant, quasi ad alienũ sensum Scripturam detorserit in his testimoniis citandis:) Respondeo sicut antehac, nec incogitantia lapsum fuisse Apostolum, nec Scripturæ testimoniis sponte fuisse abusum. Sed videbat (quod ipsi considerare non sustinent) voluisse Deum Spiritualem Iacob electionem, quæ apud inaccessum eius tribunal alioqui latebat, terreno symbolo declarare. Nisi enim concessam illi primogenituram ad futurum sæculum referimus, inanis fuerit & ridicula benedictionis species, ex qua nihil ei accesserit præter multiplices ærumnas, incommoda, triste exilium, multásque tristitiæ, & curarum acerbitates. Quum ergo Paulus citra dubitationem, Deum externa benedictione testificatum cerneret quam in regno suo spiritualem & minimè caducam seruo suo parauerat: non dubitauit, ad hanc comprobandam, ex illa petere argumentum. Tenendum etiam illud memoria, terrę Chanaam annexum fuisse cœlestis domicilii pignus: vt dubitari minimè debeat Iacob cum Angelis insitum fuisse in Christi corpus, vt eiusdem vitę socius esset. Eligitur ergo Iacob, Esau repudiato, & Dei prędestinatione discernitur, à quo nullis meritis differebat.
Roma. 9. 15. Causam si quęres, hanc reddit Apostolus, Quia Mosi dictum sit, *Miserebor cuius miserebor: & miseratione dignabor quemcunque miseratione dignabor.* Et quid hoc, quęso, sibi vult? Nempe clarissimè Dominus pronuntiat, nullam hominibus benefaciendi rationem in ipsis se habere: sed à sola sua misericordia sumere. ideóque suum esse opus suorum salutem. Quum tuam in se vno salutem Deus statuat, cur ad teipsum descendes? Quum vnam tibi suam misericordiam assignet, cur ad propria merita decurres? Quum tuam cogitationem in sua miseratione contineat, cur ad operum tuorum intuitum partem reflectes? Itaque ad minorem illum populum venire necesse est, quem Paulus alibi
Rom. 11. 2.
pręco-

præcognitum fuisse Deo scribit: non, qualiter isti imaginantur, præscire ex otiosa specula quæ non facit: sed quo sensu sæpe legitur. Nam certè quum dicit Petrus apud Lucam, Christum definito consilio & præscientia Dei fuisse morti addictum, non speculantem Deum inducit, sed salutis nostræ authorem. Sic & idem Petrus, electos iuxta præcognitionem Dei fuisse dicens fideles ad quos scribit, propriè exprimit arcanam illam prędestinationem, qua Deus filios sibi quos voluit signauit. Et propositum quod loco synonimi coniungit, quum vbique fixam (vt vulgo loquuntur) determinationem exprimat, Deum haud dubiè, dum author est nostræ salutis, non egredi extra seipsum docet. Quo sensu in eodem capite Christum dicit agnum fuisse præcognitum ante mundi creationem. Quid enim insulsius aut frigidius quàm Deum è sublimi spectasse vnde ventura esset humano generi salus? Populus ergo præcognitus tantundem Paulo valet atque exigua portio turbę permixta, quę falsò Dei nomen obtendit. Alibi quoque Paulus, vt eorum iactantiam retundat qui sibi larua tantùm obtecti, primas inter pios coram mundo arrogant, dicit Deum cognoscere qui sui sint. Denique illa voce duplicem nobis populum designat Paulus, vnum ex toto genere Abrahę: alterum verò inde segregatum, & qui sub oculis Dei reconditus, hominum conspectum latet. Nec dubium est sumpsisse hoc ex Mose, qui Deum quibus voluerit misericordem fore affirmat (quanuis de electo populo sermo esset, cuius æqualis erat in speciem conditio) perinde ac si diceret, in communi adoptione inclusam esse apud se singularem erga aliquos gratiam instar sanctioris thesauri: nec obstare commune fœdus quominus paucitas illa communi ordine eximeretur: atque huius rei liberum dispensatorem, & arbitrum facere se volens, pręcisè negat se vni potius quàm alteri fore misericordem nisi quia ita lubuerit. quia vbi quęrenti misericordia occurrit, etsi repulsam non patitur ille quidem, fauorem tamē, cuius laudem sibi vendicat Deus, aut pręuenit, aut ex parte sibi acquirit.

Act.2.23.

1.Pet.1.2.

2.Tim.2.19.

7 Nunc de re tota pronuntiet supremus cognitor ac magister. Tantam in suis auditoribus duritiem cernens, vt apud turbam verba propè sine fructu funderet, vt medeatur huic scandalo, exclamat, Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet. Hęc enim est voluntas Patris, vt quicquid dederit mihi non perdam ex eo quicquam. Obserua à Patris donatione fieri initium, vt in Christi fidem ac clientelam tradamur. Reuoluet hîc fortè quispiam circulum atque excipiet, censeri in Patris peculio eos duntaxat quorum voluntaria ex fide fuit deditio. Atqui in eo tantum laborat Christus, etiamsi defectiones ingentium turbarum totum mundum concutiant, firmum tamen cœlisque ipsis stabilius fore consilium Dei ne vnquam labascat electio. Electi dicuntur ante fuisse Patris quàm eos donaret vnigenito filio. Quęritur an natura: imò qui alieni erant, trahendo suos facit. Maior inest Christi verbis claritas quàm vt tergiuersando vllis nebulis obduci queat. Nemo (inquit) potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum. Qui autem audiuit, & didicit à Patre, ille ad me venit. Si promiscuè omnes coram Christo genu flecterent, communis esset electio: nunc in paucitate credentium manifesta apparet diuersitas. Itaque postquam discipulos qui sibi dati sunt, asseruit Christus fuisse Dei Patris peculium, paulò pòst addit, Non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt. Vnde fit, vt totus mundus ad suum creatorem non pertineat, nisi quòd à maledictione, & ira Dei ac morte ęterna non multos eripit gratia, qui alioqui perituri erant: mundum autem in suo interitu, cui destinatus est, relinquit. Interea quanuis se medium Christus inserat, sibi tamen ius eligendi communiter vēdicat cum

Iohan.6.37.

Iohan.6.44.

Iohan.17.9.

Patre. Non de omnibus, inquit, loquor: scio quos elegerim. Si quis roget
Iohan. 13. 18. vnde elegerit, alibi respondet, Ex mundo, quem à precibus suis excludit
Iohan. 15. 19. vbi discipulos Patri commendat. Hoc quidem tenendum est, vbi affirmat se scire quos elegerit, speciem aliquam notari in genere humano: deinde non distingui qualitate suarum virtutum, sed cœlesti decreto. Vnde sequitur, nullos proprio marte vel industria excellere, quando se Christus electionis facit authorem. Nam quod alibi Iudam inter electos numerat, quum diabolus esset, hoc tantum refertur ad munus Apostolicum: quod etsi illustre speculum est fauoris Dei, (sicuti in sua persona toties agnoscit Paulus) non tamen spem in se continet æternæ salutis. Potuit ergo Iudas, quum perfidè Apostolatum gereret, diabolo esse deterior:
Iohan. 10. 28. sed quos inseruit semel Christus in corpus suum, eorum neminem perire sinet: quia in cõseruanda eorum salute quod pollicitus est præstabit: nempe exeret Dei potentiam quæ maior omnibus est. Nam quod alibi dicit, Pater ex his quos dedisti mihi nemo periit nisi filius perditio-
Iohan. 17. 12. nis, etsi καταχρηστικὴ est loquutio, nulla tamen ambiguitate laborat. Summa est, Deum gratuita adoptiõe creare quos vult habere filios: eius verò intrinsecam esse in ipso causam: quia arcano suo beneplacito contentus est.

Cõfirmatur ex Augustino summa sectionis 2. 3. &c. 8 At Ambrosius, Origenes, Hieronymus censuerunt, Deum suam gratiam inter homines dispensare prout ea quenque bene vsurum præuiderit. Adde & Augustinum in ea fuisse aliquando sententia: sed quum
Lib. Retract. 1. c. 31. melius in Scripturæ cognitione profecisset, non retractauit modò vt e-
Epi. ad Sixtũ 106. uidenter falsum, sed fortiter confutauit. Quin & post retractationem, Pelagianos perstringens, quod in eo errore persisterent: Quis istum, inquit, acutissimum sensum Apostolo defuisse non miretur? Nam quum rẽ stupendam proposuisset de illis nondum natis, & deinde sibi quæstionem obiiceret: Quid ergo? nunquid est iniquitas apud Deum? erat locus vt responderet Deum præuidisse vtriusque merita: non tamẽ hoc dicit, sed ad
Homi. in Iohan. 9. Dei iudicia & misericordiam confugit. Et alibi, quum omnia ante electionem merita sustulisset: Hic certè, inquit, vacat vana illorum ratiocinatio qui pręscientiam Dei defendunt contra gratiam Dei: & ideo dicunt nos electos ante mundi constitutionem, quia pręsciuit Deus futuros nos bonos, non seipsum nos facturum bonos. Non hoc dicit qui di-
Iohan. 15. 16. cit, Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Nam si propterea nos elegisset, quia bonos futuros præsciuerat: simul etiam præsciuisset quòd eramus eum electuri, & quæ in eam rem sequuntur. Valeat Augustini testimonium apud eos qui libenter in patrum authoritate acquiescunt. Quanquam non patitur Augustinus se à reliquis disiungi: sed claris testimoniis diuortium hoc, cuius inuidia grauabant eum Pelagiani, ostendit falsum esse. Citat enim ex Ambrosio (libr. de Pręd. sanct. cap. 19.) Christus quem miseratur vocat. Item si voluisset, ex indeuotis fecisset deuotos. sed Deus quem dignatur vocat: & quem vult, religiosum facit. Si ex Augustino integrum volumen contexere libeat, lectoribus ostendere promptum esset, mihi nonnisi eius verbis opus esse: sed eos prolixitate onerare nolo. Sed age, fingamus ipsos non loqui: ad rem ipsam intendamus. Difficilis quæstio mota erat, Num iustè faceret Deus, qui certos homines sua gratia dignaretur: qua se vno verbo expedire Paulus poterat, si operum respectum obtendisset. Cur ergo id non facit: quin sermonem potiùs continuat qui in eadem difficultate versetur? Cur, nisi quia non debuit? non enim obliuionis vitio laborabat Spiritus sanctus, qui per os eius loquebatur. Nullis ergo ambagibus respondet, Ideo suis electis fauere Deum, quia velit: ideò misereri, quia velit. Perinde enim valet ora-
Exo. 33. 19. culum, Miserebor cuius miserebor: & miseratione complectar quem

misera-

miseratione complectar: acsi diceretur, Deum non alia ratione ad misericordiam moueri, nisi quia misereri velit. Verum ergo manet illud Augustini, Gratiam Dei non inuenire eligendos, sed facere. *Hom. in Iohan. 38. Epist. 106.*

9 Ac ne illam quidem Thomæ argutiam moramur, præscientiam meritorum non ex parte quidé actus prædestinantis, esse prædestinationis causam: ex parte autem nostra, quodammodo sic vocari posse, nempè secundum particularem prædestinationis æstimationem. vt quum dicitur Deus prædestinare homini gloriam ex meritis, quia gratiam ei largiri decreuit qua gloriam mereatur. Quum enim nihil in electione nisi meram bonitatem velit nos intueri Dominus, si quis plus aliquid perspicere hîc cupiat, præpostera erit affectatio. Quòd si certare subtilitate libeat, non deest quo istam Thomæ argutiolam retundamus. Ipse contendit, gloriam electis quodammodo prædestinari ex meritis: quia gratiam illis prædestinat Deus qua gloriam mereantur. Quid si cõtra excipiam, prædestinationem ad gratiam electioni ad vitam subseruire, esséque eius veluti pedissequam? gratiam iis prædestinari quibus gloriæ possessio iam diu assignata sit: quia in iustificationem ex electione filios suos adducere Domino placeat? Inde enim sequetur prædestinationem gloriæ causam potius esse prædestinationis gratiæ, quàm è conuerso. Sed valeant hæc certamina, vt sunt superuacua inter eos qui satis sapientiæ sibi in verbo Dei esse ducent. verè enim illud ab Ecclesiastico scriptore olim dictum fuit, qui Dei electionem meritis assignant, eos plusquam oportet sapere. *In 1. Sent. de tract. 2, quæst. 23. Refutatur Thomæ argutiola aliquid tribuens meritorum præscientiæ. Ambros. de vocat. Gent. lib. 1 c. 2*

10 Obiiciunt nonnulli, Deum sibi fore contrarium, si vniuersaliter omnes ad se inuitet, paucos verò electos admittat. Sic promissionum vniuersitas discretionem specialis gratiæ, secundũ eos, tollit. atque ita loquuntur moderati quidam homines, non tam opprimendæ veritatis causa, quàm vt spinosas quæstiones arceant, ac frænent multorum curiositatem. Laudabilis voluntas: sed consilium minimè probandum: quia nunquam excusabilis est tergiuersatio. Eorum verò qui proteruiùs insultãt, nimis certè putidum cauillum, vel nimis pudens error. Quomodo Scriptura hæc duo conciliet, externa prædicatione vocari omnes ad pœnitétiam & fidem, neque tamen omnibus dari resipiscétiæ & fidei spiritum, alibi explicui, & mox aliquid repetendum erit. Iam quod postulant illis nego, vt duobus modis falsum est. nam qui minatur, dum super vrbem vnam pluet, siccitatem fore super alteram: qui famem doctrinæ alibi denunciat, non obstringit se certa lege vt æqualiter vocet omnes. Et qui Paulum vetans in Asia verbum facere, & eundem à Bithynia auertés in Macedoniam trahit, sui iuris esse demonstrat, thesaurum hũc quibus visum est distribuere. Per Iesaiam tamen apertius demonstrat quomodo electis peculiariter salutis promissiones destinet. nam de illis tantum, nõ autem indifferenter de toto genere humano, prædicat sibi fore discipulos. Vnde constat perperam quibuslibet prostitui salutis doctrinam, vt efficaciter prosit, quæ solis Ecclesiæ filiis seorsum reposita esse dicitur. Hoc in præsentia sufficiat, quamuis generaliter omnes compellet vox Euangelij, rarum tamen esse fidei donum. Causam assignat Iesaias, quia non omnibus patefiat brachium Dei. Si diceret Euangelium malignè & peruersè contemni, quia audire pertinaciter multi recusant, valeret fortè hic color de vniuersali vocatione. Neque verò Prophetæ cõsilium est extenuare hominum culpam, vbi cæcitatis fontem esse tradit quòd Deus non dignetur illis brachium suum patefacere: tantùm admonet, quia fides singulare donum est, externa doctrina aures frustra verberari. Scire autem ex doctoribus istis velim, soláne prædicatio filios Dei faciat, an fides. Certè quum dicitur Iohannis primo, Quicunque *De promissionũ vniuersitate. nec pugnare hæc duo, & Deus verbi prædicatione multos vocet, paucis tamen det donũ fidei, quia peculiariter salutis promissiones electis destinet. Amos 4.7. et 8.11. Act. 16. 6. Iesa. 8.16. Iesa. 53. 1.*

credunt in Filium Dei vnigenitum, filios Dei ipſos quoq; fieri, non confuſa illic ponitur congeries: ſed ſpecialis ordo datur fidelibus, qui nõ ex ſanguinibus, neq; ex volũtate carnis, neq; ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt. At fidei (inquiunt) mutuus eſt cum verbo conſenſus. nẽpe vbicunque eſt fides. Sed ſemen inter ſpinas cadere, vel in locis lapidoſis nouum non eſt: nõ ſolùm quia maior pars contumax reipſa apparet aduerſus Deum: ſed quia non omnes oculis & auribus ſunt præditi. Quomodo igitur conueniet, Deum ad ſe vocare quos ſcit non venturos? Re-
Aug. de ver. Apo. Serm. 11. ſpondeat pro me Auguſtinus. Diſputare vis mecum? Mirare mecum, & exclama. O altitudo. Ambo cõſentiamus in pauore, ne in errore pereamus. Adde quòd ſi electio, teſte Paulo, fidei mater eſt: in eorũ caput retorqueo argumentũ, ideo nõ eſſe generalem fidem, quia ſpecialis eſt ele-
Eph. 1. 3. ctio. Nam à ſerie cauſarum & effectuũ facilè colligitur, vbi dicit Paulus nos eſſe refertos omni benedictione ſpirituali, ſicuti nos elegerat Deus ante mundi creationem: ideò non omnibus eſſe cõmunes has diuitias,
Titi. 1. 1. quia elegit Deus tantùm quos voluit. Hæc ratio eſt cur alibi fidem electorum commendet, ne quiſquã putetur fidem ſibi proprio motu acquirere, ſed penes Deum reſideat hæc gloria, illuminari ab eo gratis quos
Ad Tho. præpoſit. Beuerlæ, epiſt. 107. antè elegerat. Rectè enim Bernardus, Amici (inquit) ſeorſum audiũt, quibus & loquitur, Nolite timere puſille grex: quia vobis datũ eſt noſſe myſterium regni cœlorum. Qui ſunt hi? Vtique quos præſciuit & prædeſtinauit conformes fieri imagini Filij ſui: magnum ſecretumque innotuit conſilium. Nouit Dominus qui ſui ſint: ſed quod notum erat Deo, manifeſtatũ eſt hominibus: nec alios ſanè dignatur tanti participatione myſterij, niſi eos ipſos quos fore ſuos præſciuit & prædeſtinauit. Paulò poſt concludit, Miſericordia Dei ab æterno vſque ad æternum ſuper timentes eum: ab æterno, ob prædeſtinationem, in æternum, ob beatificationẽ: altera principium, altera finem neſciens. Sed quid Bernardum citare teſtem opus eſt, quando ex Magiſtri ore audimus, non alios videre ni-
Iohan. 6. 46. ſi qui ſunt ex Deo? Quibus verbis ſignificat, eos omnes qui ex Deo non ſunt regeniti, ad ſplendorem vultus eius obtupeſcere? Ac electioni quidem aptè coniungitur fides, modò ſecundum gradum teneat. Quem or-
Ibi. 39. dinem clarè exprimunt alibi Chriſti verba, Hæc eſt voluntas Patris, vt non perdam quod dedit. Hæc enim voluntas eius eſt vt quiſquis credit in Filium, non pereat. Si omnes vellet ſaluos, cuſtodem illis præficeret Filium, & omnes in eius corpus ſacro fidei vinculo inſereret. Nunc conſtat fidem ſingulare eſſe paterni amoris pignus, filiis quos adoptauit re-
Iohan. 10. 4. conditum. Ideo Chriſtus alibi dicit, oues ſequi paſtorem, quia nouerunt vocem eius: alienum verò non ſequi, quoniam non agnoſcunt vocem alienorum. Vnde autem iſta diſcretio, niſi quia diuinitus perforatæ ſunt illis aures? Nemo enim ſe ouem facit, ſed formatur cœleſti gratia. Vnde
Ibid. 29. & ſalutem noſtrã Dominus perpetuò certam & tutam fore docet: quia
Ibid. 26. inſuperabili Dei potentia cuſtoditur. Proinde cõcludit, incredulos non eſſe ex ouibus ſuis: nempe quia non ſunt ex eorum numero quos Deus ſibi per Iſaiam pollicitus eſt fore diſcipulos. Porrò quia teſtimoniis quę citaui exprimitur perſeuerantia, inflexibilem electionis conſtantiam ſimul teſtantur.

Vide ſect. 2. & ſeq. 11 Nunc de reprobis, quos ſimul illic coniungit Apoſtolus. Vt enim Iacob, nihildum bonis operibus promeritus, aſſumitur in gratiam: ſic
Rom. 9. 13. Eſau, nullo adhuc ſcelere inquinatus, odio habetur. Si ad opera conuertimus oculos, iniuriam irrogamus Apoſtolo, quaſi idipſum quod nobis perſpicuum eſt non viderit. Porrò non vidiſſe conuincitur, quando hoc nominatim vrget, quum nihildum boni aut mali deſignaſſent, alterum electum, alterũ reiectum: vt probet diuinæ prędeſtinationis funda-

mentum in operibus non esse. Deinde vbi obiectionem mouit num iniquus sit Deus, illud quod certissimum & apertissimum fuisset iustitiæ eius patrocinium, non vsurpat, Deum rependisse Esau secundùm suam malitiam: sed diuersa solutione contentus est, quòd in hunc finem excitentur reprobi vt Dei gloria per illos illustretur. Demum subnectit clausulam Deum cuius vult misereri, & quem vult indurare. Vides vt in solum Dei arbitrium vtrunque conferat? Ergo si non possumus rationem assignare cur suos misericordia dignetur, nisi quoniam ita illi placet: neque etiam in aliis reprobandis aliud habebimus quàm eius voluntatem. Quum enim dicitur Deus vel indurare, vel misericordia prosequi quem voluerit, eo admonentur homines nihil causæ quærere extra eius voluntatem. *Ibid. 18*

Refutatio calumniarum quibus hæc doctrina semper iniqui grauata fuit. CAP. XXIII.

HÆc verò dum audit humanum ingenium, contineri nequit eius proteruia quin velut ad canticum classici variè & supra modum tumultuetur. Ac multi quidem, acsi inuidiam à Deo repellere vellent, electionem ita fatentur vt negent quenquam reprobari: sed inscitè nimis & pueriliter: quando ipsa electio nisi reprobationi opposita non staret. Dicitur segregare Deus quos adoptat in salutem: fortuitò alios adipisci, vel sua industria acquirere quod sola electio paucis confert, plus quam insulsè dicetur. Quos ergo Deus præterit, reprobat: neque alia de causa nisi quòd ab hæreditate quam filiis suis prædestinat, illos vult excludere. Nec verò tolerabilis est hominum proteruia, si Dei verbo frænari se non sustinet, vbi agitur de incomprehensibili eius consilio quod Angeli ipsi adorant. Atqui nunc audiuimus indurationem non minus in manu Dei & arbitrio esse quàm misericordiam. Nec verò Paulus, horum quos dixi exemplo, anxiè laborat vt mendacij patrocinio Deum excuset: tantùm admonet figmento nefas esse cum fictore suo rixari. Iam qui non admittũt, illos à Deo reprobari, quomodo se expedient ab illa Christi sententia, Omnis arbor quam non plantauit Pater meus, eradicabitur? Apertè exitio addici & deuoueri audiunt quoscunque cœlestis Pater dignatus non est quasi sacras arbores in agro suo plantare. Si hoc reprobationis signum esse negant, nihil est tam liquidũ quod illis queat probari. Quod si obstrepere non desinunt, contenta sit fidei sobrietas hac Pauli admonitione, non esse causam litigandi cum Deo, si ab vna parte volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, ferat in multa tolerantia & lenitate vasa iræ apparata in interitum: ab altera autem notas faciat diuitias gloriæ suæ erga vasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam. Obseruent lectores, vt ansam susurris & obtrectationibus præcidat Paulus, summum dare imperium iræ & potentiæ Dei: quia iniquum est calculo nostro subiici profunda illa iudicia quę sensus omnes nostros absorbent. Quod respondent aduersarij friuolum est, Deum non prorsus reiicere quos in lenitate tolerat: sed suspenso manere erga eos animo, si fortè resipiscant. Quasi verò patientiam Deo tribuat Paulus, qua eorum conuersionem expectet quos dicit aptatos esse ad interitum. Rectè enim Augustinus locum hunc explicans, vbi potentia tolerantiæ adiungitur, Deum non sinere, sed virtute sua moderari. Addunt etiã non abs re vasa iræ dici apparata ad interitum, vasa autem misericordiæ Deũ præparasse: quia hoc modo salutis laudem Deo adscribit & vẽdicat: perditionis culpam reiicit in eos qui proprio arbitrio ipsam sibi accersunt. Sed vt illis concedam diuersa loquendi forma Paulum asperitatem le-

Contra eos qui electionem ita fatentur, vt negent quenquam à Deo reprobari Vide Bernardum in die Ascensionis Serm. 2.

Rom. 9. 20

Matt. 15. 13

Rom. 9. 22

Exceptio aduersariorum refutantur.

Lib. cont. Iuli 5. c. 5

Altera exceptio aduersariorum soluitur.

nire prioris membri: minimè tamen consentaneum est, præparationem ad interitum aliò transferre quàm ad arcanum consilium Dei: quod etiam paulò antè in contextu asseritur, Quòd Deus excitauerit Pharaonem, deinde quos vult induret. Vnde sequitur absconditum Dei consilium obdurationis esse causam. Hoc saltem obtineo quod tradit Augustinus, vbi ex lupis Deus oues facit, gratia potentiore eos reformare, vt dometur eorum durities: proinde obstinatos ideo non conuertit quia potentiorem illam gratiam non exerit Deus, qua non destituitur si eam proferre vellet.

Lib. 1. de prædest. San. cap. 2

Hîc & sect. 3. 4. 5. ostenditur, frustra litigare cum Deo reprobos, quũ Deus nihil ipsis debeat, nihil non iustè velit, & ipsi suæ dãnationis iustas causas in se reperiant.

**Impiorũ obiectio, & aduersus eã muniuntur piæ mẽtes sancta Dei voluntatis reuerentia.*

Hoc ex Aug. sumptum lib. 1. de Gen. con. Manich. cap. 3

2 Hæc quidem piis & modestis abunde sufficerent, & qui se homines reminiscuntur. Quia tamen non vnam speciem virulenti isti canes euomunt contra Deum, ad singulas, prout res feret, respondebimus. Multis modis cum Deo litigant stulti homines, quasi eum teneant suis criminationibus obnoxium. *Primùm ergo interrogãt quo iure suis creaturis irascatur Dominus, à quibus nulla antè offensa prouocatus fuerit: nam exitio deuouere quos placuerit, tyranni magis libidini, quàm legitimæ iudicis sententiæ conuenire. Esse igitur cur cum Deo expostulent homines, si nudo eius arbitrio, citra proprium meritum in æternã mortem prædestinantur. Eiusmodi cogitationes siquando piis hominibus in mentem veniant, ad frangendos earum impulsus, vel hoc vno satis armabuntur, si reputent quantæ sit improbitatis, causas diuinæ voluntatis duntaxat percontari: quum omnium quæ sunt, ipsa sit causa, & meritò esse debeat. Nam si vllam causam habet, aliquid eam antecedat oportet, cui veluti alligetur: quod nefas est imaginari. Adeò enim summa est iustitiæ regula Dei voluntas, vt quicquid vult, eo ipso quod vult, iustum habendum sit. Vbi ergo quæritur cur ita fecerit Dominus, respondendũ est, Quia voluit. Quòd si vltrà pergas rogando cur voluerit, maius aliquid quæris & sublimius Dei voluntate, quod inueniri non potest. Compescat igitur se humana temeritas, & quod non est ne quærat: vt ne fortè id quod est non inueniat. Hoc, inquam, fræno bene continebitur quisquis de arcanis Dei sui cum reuerentia philosophari volet. Aduersus impiorum audaciam, qui Deo palàm maledicere non formidant, Dominus ipse sua iustitia, sine nostro patrocinio, satis se defendet, quum eorum conscientiis omnem tergiuersationem adimendo, conuictas stringet, reásque peraget. Neque tamen commentum ingerimus absolutæ potentiæ: quod sicuti profanum est, ita meritò detestabile nobis esse debet. Non fingimus Deum exlegem, qui sibiipsi lex est: quia (vt ait Plato) lege indigent homines qui cupiditatibus laborant: Dei autem voluntas non modò ab omni vitio pura, sed summa perfectionis regula, etiam legum omnium lex est. Verùm negamus obnoxium esse reddendæ rationi: negamus etiam nos esse idoneos iudices, qui proprio sensu pronunciemus de hac causa. Quare si tentamus vltrà quàm licet, metum incutiat illa comminatio Psalmi, Deum fore victorem quoties ab homine mortali iudicabitur.

Profanum cõmentum Absolutæ potentiæ.

Psal. 51. 6

Obiectionis impiorũ repetitio: & ad eam responsio.

3 Tacendo potest Deus ita compescere hostes suos. Sed ne illos sacrum nomen suum impune ludibrio habere patiamur, arma quoq; aduersus eos nobis ex verbo suo suppeditat. Proinde siquis nos huiusmodi verbis aggrediatur, cur ab initio Deus ad mortem aliquos prædestinarit, qui quum nondum essent, mereri iudicium mortis nondum poterant: Nos, responsionis loco, vicissim eos rogemus quid Deum homini debere existiment, si eum à natura sua æstimare velit. Qualiter peccato vitiati sumus omnes, non possumus non esse Deo odiosi, idque non tyrannica sæuitia, sed æquissima iustitiæ ratione. Quòd si iudicio mortis obnoxij sunt omnes naturali cõditione, quos ad mortem Dominus prædestinat,

de

de qua, obsecro, eius iniquitate erga se cōquerantur? Veniant omnes filij Adam, cum suo Creatore contendant ac disceptent, quòd æterna illius prouidentia, ante suam generationem, perpetuæ calamitati addicti fuerint. Quid obstrepere aduersus hanc defensionem poterunt, vbi Deus illos ad sui recognitionem contrà vocabit? Ex corrupta massa si desumpti sunt omnes, non mirum si damnationi subiacent. Ne ergo Deum iniquitatis insimulent si æterno eius iudicio morti destinati sint, ad quam à sua ipsorum natura sponte se perduci, velint nolint, ipsi sentiunt. Vnde apparet quàm peruersa sit obstrependi affectatio, quòd data opera supprimunt quam in se agnoscere coguntur damnationis causam, vt Dei prætextus eos liberet. Atqui vt centies Deum esse authorem confitear, quod verissimum est, non protinus tamen crimen eluunt quod eorum conscientiis insculptum subinde eorum oculis recurrit.

4 Rursum excipiunt, Nónne ad eam quæ nūc pro damnationis causa obtenditur, corruptionem Dei ordinatione prædestinati ante fuerāt? Quum ergo in sua corruptione pereunt, nihil aliud quàm pœnas luunt eius calamitatis in quam ipsius prædestinatione lapsus est Adam, ac posteros suos præcipites secum traxit. Annon itaque iniustus, qui creaturis suis tam crudeliter illudit? Fateor sanè in hanc qua nunc illigati sunt,* conditionis miseriam, Dei voluntate decidisse vniuersos filios Adam: atque id est quod principio dicebam, redeundum tādem semper esse ad solum diuinæ voluntatis arbitrium, cuius causa sit in ipso abscōdita. Sed non protinus sequitur, huic obtrectationi Deum subiacere. Occurremus enim cum Paulo in hunc modum, O homo, tu quis es qui disceptes cum Deo? Num figmentum dicit ei qui se finxit, Cur me finxisti sic? Annon habet potestatem figulus, vt ex eadem massa faciat vas aliud in honorem, aliud in contumeliam? Negabunt ita verè defendi Dei iustitiam, sed subterfugium captari, quale habere solent qui iusta excusatione destituuntur. Quid enim hîc aliud dici videtur quàm Deo esse potentiam quæ impediri nequeat quominus, prout libitum fuerit, quiduis agat? Verùm longè secus est: quæ enim potentior afferri ratio potest quàm dum iubemur cogitare quis sit Deus? Quomodo enim vllam iniquitatem admitteret, qui iudex est orbis? Ad Dei naturam si propriè pertinet, iudicium facere, iustitiam igitur naturaliter amat, iniustitiā auersatur. Proinde non quasi deprehensus foret Apostolus, ad cuniculos respectauit: sed indicauit altiorem esse iustitiæ diuinæ rationem quàm vt vel humano modo metienda sit, vel ingenij humani tenuitate possit comprehendi. Fatetur quidem Apostolus, eam subesse diuinis iudiciis profunditatem à qua mentes omnes hominum absorbendæ sint si conentur eò penetrare. Sed docet etiam quàm indignum sit ad eam legem redigere Dei opera, vt simulac eorum ratio nobis non constiterit, improbare audeamus. Notum est dictum Solomonis (quod tamen pauci dextrè intelligūt) Magnus creator omnium mercedem reddit stulto, & mercedem transgressoribus. Exclamat enim de magnitudine Dei: in cuius arbitrio est pœnam sumere de stultis & transgressoribus, quanuis eos Spiritu suo non dignetur. Ac prodigiosus est hominum furor dum ita rationis suæ modulo subiicere appetunt quod immensum est. Angelos qui steterunt in sua integritate, Paulus electos vocat: si eorum constantia in Dei beneplacito fundata fuit, aliorum defectio arguit fuisse derelictos. Cuius rei causa non potest alia adduci quàm reprobatio, quæ in arcano Dei consilio abscondita est.

5 Age, adsit nunc *Manichæus aliquis aut Cœlestinus, diuinæ prouidentiæ calumniator, dico cum Paulo, rationem eius non esse reddendam, quia magnitudine sua intelligentiam nostram lōgè superet. Quid

Exceptio impiorū ad superius responsum eorū obiectioni: & solutio exceptionis, hîc & sec.

* *Vide & non absimilem impiorum obiectionem sec. 6.*

Vide & sect. 9.

Rom. 9.20

Prou. 16.10

1. Tim. 5.21

* *Vide sect. 8.*

mirum? aut quid absurdum? velítne Dei potentiam sic limitatam esse, vt nequid plus ad agendum valeat quàm mens sua capiat? Dico cum Augustino, esse à Domino creatos, quos in exitium ituros sine dubitatione præsciebat: idque ita factum quia sic voluit. Cur autem voluerit, non esse nostrum rationem exigere, qui comprehendere non possumus: neque conuenire, vt diuina voluntas in controuersiam apud nos descendat, de qua quoties habetur sermo, sub ipsius nomine suprema iustitiæ regula nominatur. Quid ergo de iniquitate quæstio mouetur, vbi iustitia clarè apparet? Neque verò nos pudeat improborum ora, Pauli exemplo sic obstruere: ac quoties oblatrare audebunt, identidem repetere, Quinam estis miseri homines, qui Deo accusationem intétatis? & ideo intentatis, quia operum suorum magnitudinem ad ruditatem vestram non attemperat? Quasi verò ideo peruersa sint quia carni sunt occulta. Immensitas iudiciorum Dei claris experimentis vobis nota est. Scitis vocari profundam abyssum: nunc ingenij vestri angustias consulite, an quod decreuit apud se Deus, capiant. Quid ergo iuuat vesana inquisitione vos demergere in abyssum, quam vobis exitialem fore ratio ipsa dictat? Cur non vos metus aliquis saltem cohibet quod de incomprehensibili Dei sapientia & terribili potentia tam historia Iob quàm Prophetici libri prædicant? Si tumultuatur mens tua, ne pigeat Augustini consilium amplecti. Tu homo expectas à me responsum: & ego sum homo. Itaque ambo audiamus dicentem, O homo tu quis es? melior est fidelis ignorantia quàm temeraria scientia. Quære merita: non inuenies nisi pœnam: ô altitudo! Petrus negat: latro credit: ô altitudo! Quæris tu rationem? Ego expauescam altitudinem. Tu ratiocinare, ego mirabor: tu disputa, ego credam: altitudinem video, ad profundum nõ peruenio. Requieuit Paulus, quia admirationem inuenit. Vocat ille inscrutabilia Dei iudicia: & tu scrutari venisti? Ille dicit inuestigabiles eius vias: & tu vestigas? Vlterius procedendo nihil proficiemus: nam nec satisfiet eorum petulantiæ, nec alia eget defensione Dominus, quàm qua per Spiritum suum vsus est qui per os Pauli loquebatur: & ipsi dediscimus bene loqui vbi cum Deo loqui desinimus.

Epist. 106. *Psal. 36. 7* *Augu. de ver. Apo. Serm. 10*

6 Alterum quoque obiectum ab impietate emergit, quod tamen nõ tam ad Dei suggillationem quàm ad peccatoris excusationem rectâ spectat. Etsi, qui à Deo damnatur peccator, nonnisi cum iudicis ignominia iustificari demum potest. Sic ergo profanæ linguæ obganniunt, Cur ea vitio Deus imputaret hominibus, quorum necessitatem sua prædestinatione imposuit? Quid enim facerent? an cum decretis eius luctarentur? At frustra id facturi sint, quum omnino facere non possint. Non ergo iure ob ea puniuntur quorum præcipua in Dei prædestinatione causa est. Hîc abstinebo à defensione ad quam ferè scriptores Ecclesiastici recurrunt, non impedire Dei præscientiam quominus homo peccator reputetur: quandoquidem illius mala, nõ sua Deus præuideat. Non enim hîc subsisteret cauillatio, sed potiùs vrgeret, Deum tamen malis quæ præuiderit potuisse occurrere, si voluisset: quum non fecerit, destinato consilio creasse hominem in eum finem, vt se in terra ita gereret. Quòd si Dei prouidentia in hanc conditionem homo creatus est, vt postea faceret quæcunque facit, non esse illi crimini vertendum quod nec effugere possit, & Dei voluntate constringatur. Ergo videamus quomodo rite nodus expediri debeat. Primum omnium constare inter omnes debet quod ait Solomon, Deum omnia propter semetipsum condidisse, impium quoque ad diem malum. Ecce, quum rerum omnium dispositio in manu Dei sit, quum penes ipsum resideat salutis ac mortis arbitrium, consilio nutúque suo ita ordinat, vt inter homines nascãtur, ab vtero certæ morti deuoti,

Obiectio impiorum nõ valde dissimilis illi, quæ est sect. 4. *Obiectionis nodus expeditur, hîc & sect. 8. 9.* *Prou. 16. 4*

qui suo exitio ipsius nomen glorificent. Si quis causetur, nullam eis inferri necessitatem ex Dei prouidentia, sed potiùs ea conditione ab ipso esse creatos, quoniam futuram eorum prauitatem præuiderit: neque nihil dicit, neque totum. Solent quidem interdum hac solutione vti veteres, sed quasi dubitanter. Scholastici verò in ea quiescunt, acsi nihil contrà opponi posset. Equidem præscientiam solam nullam inferre necessitatem creaturis libenter concessero, tametsi nō omnes assentiantur: sunt enim qui ipsam quoque causam rerum esse volunt. Verùm mihi acutiùs ac prudentiùs videtur perspexisse Valla, homo alioqui in sacris non admodum exercitatus, qui superuacuam esse hanc cōtentionem ostendit: quoniam & vita & mors diuinæ magis voluntatis quàm præscientiæ sint actiones. Si hominum euenta præuideret Deus duntaxat, non etiam suo arbitrio disponeret ac ordinaret, tum non abs re agitaretur quæstio, ecquid ad eorum necessitatem valeat ipsius præuidentia: sed quum non alia ratione quæ futura sunt præuideat, nisi quia ita vt fierent decreuit: frustra de præscientia lis mouetur, vbi constat ordinatione potiùs & nutu omnia euenire.

7 Disertis verbis hoc extare negant, decretum fuisse à Deo vt defectione periret Adam. Quasi verò idem ille Deus, quem Scriptura prædicat facere quæcunque vult, ambiguo fine condiderit nobilissimam ex suis creaturis. Liberi arbitrij fuisse dicunt vt fortunam ipse sibi fingeret. Deum verò nihil destinasse nisi vt pro merito eum tractaret. Tam frigidum commentum si recipitur, vbi erit illa Dei omnipotentia, qua secundùm arcanum consilium, quod aliunde non pendet, omnia moderatur? Atqui prædestinatio, velint nolint, in posteris se profert. Neque enim factum est naturaliter vt à salute exciderent omnes, vnius parentis culpa. Quid eos prohibet fateri de vno homine quod inuiti de toto humano genere concedunt? Quid enim tergiuersando luderent operam? Cunctos mortales in vnius hominis persona morti æternæ mancipatos fuisse Scriptura clamat. Hoc quum naturæ adscribi nequeat, ab admirabili Dei cōsilio profectum esse minimè obscurum est. Bonos istos iustitiæ Dei patronos perplexos hærere in festuca, altas verò trabes superare nimis absurdum est. Iterum quæro, Vnde factum est vt tot gentes vnà cum liberis eorum infantibus æternæ morti inuolueret lapsus Adæ absque remedio, nisi quia Deo ita visum est? Hìc obmutescere oportet tam dicaces alioqui linguas. Decretum quidem horribile, fateor: inficiari tamē nemo poterit quin præsciuerit Deus quem exitum esset habiturus homo, antequam ipsum conderet, & ideo præsciuerit quia decreto suo sic ordinarat. In præscientiam Dei siquis hìc inuehatur, temerè & inconsultè impingit. Quid enim, quæso, est cur reus agatur cœlestis iudex quia non ignorauerit quod futurum erat? In prædestinationem competit siquid est vel iustæ vel speciosæ querimoniæ. Nec absurdum videri debet quod dico, Deum non modò primi hominis casum & in eo posterorum ruinam præuidisse: sed arbitrio quoque suo dispensasse. Vt enim ad eius sapientiam pertinet omnium quæ futura sunt esse præscium, sic ad potentiam, omnia manu sua regere ac moderari. Et hanc quoque quæstionem Augustinus, vt alias, scitè expedit, Saluberrimè confitemur quod rectissimè credimus, Deum Dominúmque rerum omnium, qui creauit omnia bona valdè, & mala ex bonis exoritura præsciuit, & sciuit magis ad suam omnipotentissimam bonitatem pertinere etiam de malis benefacere quàm mala esse non sinere: sic ordinasse Angelorum & hominum vitā, vt in ea priùs ostenderet quid posset liberum arbitrium, deinde quid posset gratiæ suæ beneficium, iustitiæque iudicium.

Hìc & sect. 8 confirmatur August. testimoniis & Scripturæ authoritate, Deum nō modò primi hominis casum, & in eo posterorū ruinam prævidisse, aut permisisse, sed arbitrio quoque suo dispensasse. Vide Calu. libellum de Prædestinatione, pluribus in locis.

Enchi. ad Lauren.

8 Hìc ad distinctionem Voluntatis & Permissionis recurritur, secun-

dùm quàm obtinere volunt, permittente modò, non autem volente Deo perire impios. Sed cur permittere dicemus nisi quia ita vult? Quanquam nec ipsum quidem per se probabile est, sola Dei permissione nulla ordinatione hominem sibi accersisse interitum. Quasi verò non constituerit Deus qua conditione præcipuam ex creaturis suis esse vellet. Non dubitabo igitur cum Augustino simpliciter fateri, voluntatem Dei esse rerum necessitatem, atque id necessariò futurum esse quod ille voluerit: quemadmodum ea verè futura sunt quæ præuiderit. Nunc verò si pro sua & impiorum excusatione vel Pelagiani, vel *Manichæi, vel Anabaptistæ vel Epicurei (nam cum istis quatuor sectis nobis in hoc argumento negotium est) necessitatem qua ex Dei prædestinatione constringuntur, obiiciant: nihil afferunt ad causam idoneum. Si enim prædestinatio nihil aliud est quàm diuinæ iustitiæ, occultæ quidem, sed inculpatæ, dispensatio: quia non indignos fuisse certum est qui in eam sortem prædestinarentur, iustissimum quoque esse interitum quem ex prædestinatione subeunt, æquè certum est. Ad hoc: sic ex Dei prædestinatione pendet eorum perditio, vt causa & materia in ipsis reperiatur. Lapsus est enim primus homo, quia Dominus ita expedire censuerat: cur censuerit, nos latet. Certum tamen est non aliter censuisse, nisi quia videbat nominis sui gloriam inde meritò illustrari. Vbi mentionem gloriæ Dei audis, illic iustitiam cogita. Iustum enim esse oportet quod laudem meretur. Cadit igitur homo, Dei prouidentia sic ordinante: sed suo vitio cadit. Pronuntiauerat paulò antè Dominus, omnia quæ fecerat esse valde bona. Vnde ergo illa homini prauitas vt à Deo suo deficiat? Ne ex creatione esse putaretur, elogio suo approbauerat Deus quod profectum erat à seipso. Propria ergo malitia, quam acceperat à Domino puram naturam corrupit, sua ruina totam posteritatem in exitium secum attraxit. Quare in corrupta potiùs humani generis natura euidentem damnationis causam, quæ nobis propinquior est, contemplemur, quàm absconditam ac penitus incôprehensibilem inquiramus in Dei prædestinatione. Neq; immensæ Dei sapientiæ submittere hucusque ingeniũ pigeat, vt in multis eius arcanis succumbat. Eorum enim quæ scire nec datur nec fas est, docta est ignorantia: scientiæ appetentia, insaniæ species.

Lib.6. de Gene. ad lit. cap.15.

**Vide sup. sect.5.*

Prædestinationis definitio.

Gen.1.31

**Quæ est sect.4.6.*

9 Dicet fortè quispiam me nondum attulisse quod *sacrilegã illam excusationem compesceret. Ego verò ne id quidem effici posse fateor quin semper fremat impietas & obmurmuret: mihi tamẽ dixisse videor quod ad obloquendi non rationem tantùm, sed prætextum quoque adimendum sufficeret. Excusabiles peccando haberi volunt reprobi, quia euadere nequeunt peccandi necessitatem: præsertim quum ex Dei ordinatione sibi iniiciatur huiusmodi necessitas. Nos verò inde negamus rite excusari, quandoquidem Dei ordinationi, qua se exitio destinatos côqueruntur, sua constet æquitas: nobis quidem incognita, sed illa certissima. Vnde constituimus nihil illos sustinere mali quod non iustissimo Dei iudicio infligatur. Deinde præposterè docemus agere ipsos, qui ad quærendam suæ damnationis originẽ, in recondita diuini consilij adyta oculos intendant: ad naturæ corruptionem, vnde illa verè scaturit conniueant. Hãc autem imputare ne Deo possint obstat quod suę creationi testimonium reddat. Tametsi enim æterna Dei prouidentia, in eam cui subiacet calamitatem conditus est homo: à seipso tamen eius materiam, non à Deo sumpsit: quando nulla alia ratione sic perditus est, nisi quia à pura Dei creatione in vitiosam & impuram peruersitatem degenerauit.

10 Iam & tertia absurditate Dei prædestinationem infamant eius aduersarij: quum enim non aliò referamus quàm ad diuinæ voluntatis arbitrium, quòd vniuersali exitio eximantur quos in regni sui heredes

Hic & sect. 11. refutantur, qui ex doctrina prædestina-

Deus

Deus assumit, ex eo colligunt apud ipsum ergo esse acceptionem personarum: quod vbique Scriptura negat: ergo vel Scripturam esse sibi dissentaneam, vel in electione Dei esse meritorum respectum. Primùm, alio sensu negat Scriptura Deum esse personarum acceptorem, quàm quo ipsi iudicant: siquidem Personæ vocabulo non hominem significat, sed quæ in homine oculis conspicua, vel fauorem, gratiam, dignitatem, conciliare, vel odium, contemptum, dedecus conflare solent. Qualia sunt, diuitiæ, opes, potentia, nobilitas, magistratus, patria, formæ elegantia, & cætera eiusmodi. Item paupertas, inopia, ignobilitas, sordes, contemptus, & similia. Sic Petrus & Paulus personarum acceptorem non esse Dominum docent, quia non discernat inter Iudæum & Græcum, quò solius gentis ratione alterum respuat, amplectatur alterum. Sic Iacobus iisdem verbis vtitur, dum vult asserere Deum in suo iudicio diuitias nihil morari. Paulus autem alio loco de Deo sic loquitur, quod libertatis aut seruitutis in iudicando nullam habeat rationem: proinde nihil repugnantiæ erit, si dicemus, Deum secundùm beneplaciti sui arbitrium, eligere in filios, nullo merito, quos visum fuerit, aliis reiectis ac reprobatis. Res tamen sic explicari potest, vt plenius satisfiat. Quærunt *qui fiat vt ex duobus quos nullum meritum discriminat, alterum prætereat in electione sua, alterum assumat Deus. Ego vicissim rogo, putentne in eo qui assumitur esse aliquid quod Dei animum ad ipsum inclinet. Si nihil fatebuntur (quod necesse est) sequetur Deum non hominem intueri, sed à sua bonitate rationem petere cur illi benefaciat. Quòd igitur hominem vnum eligit Deus, altero reiecto, id non prouenit ab hominis respectu, sed à sola eius misericordia: cui liberũ esse debet proferre se & exerere vbi & quoties placet. Nam & alibi vidimus non multos ab initio vocatos fuisse nobiles, vel sapientes, vel splẽdidos, vt Deus humiliaret carnis superbiam: tantum abest vt personis deuinctus fuerit eius fauor.

tionis colligũt, Deũ habere acceptionẽ personarum. Vide Caluini libellũ de Prædestinatione, pluribus locis.

Act. 10.34

Rom. 2.10

Galat. 3.28

Iac. 2.5

Coloss. 3.25

Ephes. 6.9

**Vide Augustinũ Epist.* 105

Vide Aug. lib. ad Bonif. 2. *cap.* 7

1. *Cor.* 1.26

11 Quare falsò & pessimè Deum inæqualis iustitiæ insimulant nonnulli quod non eundem erga omnes tenorem in sua prædestinatione seruat. Si omnes (inquiunt) noxios deprehendit, peræquè omnes puniat: si insontes, ab omnibus iudicij rigorem abstineat. Atqui perinde cum ipso agunt acsi vel interdicta illi foret misericordia, vel, dum vult misereri, cogatur in totum iudicio renuntiare. Quid est quod flagitant? si omnes sunt noxij, vt simul eandem omnes luant pœnam. Fatemur communem noxam: sed dicimus quibusdam succurrere Dei misericordiam. Succurrat, aiunt, omnibus. Sed excipimus, æquum esse vt puniendo se quoque æquum iudicem ostendat. Id dum non sustinent, quid aliud quàm vel miserandi facultate Deum spoliare conantur, vel hac saltem lege ipsam permittere vt iudicio se prorsus abdicet? Quare pulcherrimè quadrant istæ Augustini sententiæ, Quum in primo homine vniuersa generis massa in condemnationem defluxerit, quæ fiunt ex ea vasa in honorem, non propriæ iustitiæ, sed Dei misericordiæ vasa esse. Quòd verò alia fiunt in contumeliam, non iniquitati, sed iudicio deputandum, &c. Quòd Deus iis quos reprobat, debitam pœnam rependit: iis quos vocat, immeritam gratiam largitur: ab omni accusatione liberari, similitudine creditoris, cuius in potestate est, alteri remittere, ab altero exigere. Potest igitur Dominus etiam dare gratiam quibus vult, quia misericors est: non omnibus dare, quia iustus iudex. Dando quibusdam quod non merentur, gratuitam suam ostendere gratiam: non omnibus dando, quid mereantur omnes declarare. Nam quum Deum scribit Paulus clausisse omnia sub peccato vt omnium misereatur, simul addendum est nemini esse debitorem: quia nemo illi prior dedit, vt mutuum exigat.

Epi. 106. *De præd. & gratia De bono perseuer. cap.* 12.

Rom. 11.32

Contra porcos, qui prædestinationis obtentu securi in vitijs suis pergũt, & omnes qui hac doctrina stante dicũt concidere omne bene agendi studiũ.

12 Hoc quoque ad euertendam prædestinationem exagitant, quòd ipsa stante concidat omnis solicitudo, & bene agendi studium. Quis enim audiat, inquiunt, æterno & immutabili Dei decreto sibi fixam esse aut vitam aut mortem, quin protinus in mentem veniat, nihil interesse quomodo se gerat: quando suo opere nihil aut impediri aut promoueri queat Dei prædestinatio? ita omnes proiicient se, & deploratum in morem quocunque libido tulerit præcipites ibunt. Et sanè non in vniuersum mentiuntur: sunt enim pierique porci qui prædestinationis doctrinam impuris istis blasphemiis cõspurcant, atque hoc etiam obtentu admonitiones & obiurgationes quaslibet eludunt, Scit Deus quid de nobis agere semel statuerit: si salutem decreuit, adducet nos ad eam suo tempore: si mortem destinauit, frustra contrà tenderemus. At Scriptura, dum præcipit quanto maiori & reuerentia & religione sit de tanto mysterio cogitandum, tum pios in longè diuersum sensum instituit, tum scelestam illorum intemperiem probè redarguit. Non enim prædestinationem eò commemorat vt in audaciam erigamur, & inaccessa Dei secreta excutere nefaria temeritate tentemus: sed potius vt humiliati ac deiecti, ad iudicium eius tremere, misericordiam suspicere discamus. Ad hunc scopum fideles collimabunt. Ille autem fœdus porcorum grunnitus à Paulo ritè compescitur. Securos se in vitiis pergere dicunt: quia si sint è numero electorum, nihil obfutura sint vitia quominus tandem ad vitã perducantur. Atqui in hunc finem electos esse nos Paulus admonet, vt sanctam ac inculpatam vitam traducamus. Si electionis scopus est vitæ sanctimonia, magis ad eam alacriter meditandam expergefacere & stimulare nos debet, quàm ad desidiæ prætextum valere. Quantopere enim hæc inter se dissident, à bene agendo cessare, quia electio ad salutem sufficiat, & electioni propositum esse finem vt in bonorum studium incumbamus? Facessant ergo eiusmodi sacrilegia quæ totum electionis ordinẽ perperam inuertunt. Quòd autem suas blasphemias longiùs extendunt, dum eum qui sit à Deo reprobatus, perditurum operam dicunt si innocentia & probitate vitæ se illi approbare studeat: in eo verò impudentissimi mendacij conuincuntur. Vnde enim tale studium oriri possit nisi ex electione? Nam quicunque sunt ex reproborum numero, vt sunt vasa in contumeliam formata, ita non desinunt perpetuis flagitiis iram Dei in se prouocare, & * euidentius signis confirmare quod iam in se latum est Dei iudicium, tantum abest vt cum ipso frustra contendant.

Ephes. 1. 4

** Hypocrisis enim ipsa, & ficta sanctitas, vnum etiam est ex his euidentibus signis.*

Contra eos qui dicunt hanc doctrinã euertere omnes ad piè viuendũ exhortationes, ostẽditur, ex Augustino, cursum suũ habere prædicationẽ, neque tamẽ impediri prædestinationis cognitionem.

13 Malignè tamen atque impudenter hanc doctrinam calumniantur alij, acsi omnes ad piè viuendum exhortationes euerteret. Qua de re magnam olim inuidiam sustinuit Augustinus, quam abstersit libro De correptione & gratia ad Valentinum: cuius lectio pios omnes & dociles facilè placabit: pauca tamen hîc libabo, quæ (vt spero) probis & non cõtentiosis satisfacient. Quàm apertus & vocalis præco electionis gratuitæ fuerit Paulus, antè visum est: an ideo monendo & hortando frigidus? Conferant boni isti zelôtæ eius vehementiam cum sua, glacies in ipsis reperietur præ incredibili illius feruore. Et certè principium illud scrupulos omnes tollit, non esse nos vocatos ad immunditiem, sed vt quisque vas suum possideat in honore, &c. deinde nos esse Dei figmentum, creatos ad bona opera quæ præparauit, vt in illis ambulemus. In summa qui mediocriter exercitati sunt in Paulo, absque longa demonstratione intelligent quàm aptè conciliet quæ isti fingunt inter se pugnare. Præcipit Christus vt in se credatur: neque tamen vel falsa est eius definitio, vel præcepto contraria, vbi dicit, Nemo potest venire ad me nisi cui datum fuerit à Patre meo. Cursum igitur suum habeat prædicatio, quæ adducat homines ad fidem, & continuo profectu in perseuerantia contineat. Neque

1 Thess. 4. 7
Ephes. 2. 10
Iohan. 6. 65

tamen

tamen impediatur prædestinationis cognitio, vt qui obediunt non tanquam de suo superbiant, sed in Domino glorientur. Non abs re dicit Christus, Qui habet aures audiendi audiat. Ergo dum exhortamur & prędicamus, qui auribus præditi sunt, libenter obediunt: qui verò carent, in illis impletur quod scriptum est, Vt audientes non audiant. Cur autem (inquit Augustinus) illi habeant, illi non? quis cognouit sensum Domini? nunquid ideo negandum est quod apertum est, quia comprehendi non potest quod occultum est? Hæc fideliter ex Augustino retuli: sed quia plus fortè authoritatis habebunt eius verba quàm mea, agedum prodeant in medium quæ apud ipsum leguntur: Nunquid si hoc audito nonnulli in torporem segnitiémque vertantur, & à labore procliues ad libidinem post concupiscentias eant: propterea de præscientia Dei falsum putandum est quod dictum est? Nónne si Deus illos bonos fore præsciuit, boni erunt, in quantalibet nunc malitia versentur? &, si malos fore præsciuit, mali erunt, in quantalibet nunc bonitate cernantur? Nunquid ergo propter huiusmodi causas, quæ de præscientia Dei vera dicuntur, vel neganda sunt vel tacenda? tunc scilicet quando, si non dicantur, in alios itur errores? Alia, inquit, ratio est verum tacendi, alia verum dicendi necessitas. Causas verum tacendi longum esset omnes quærere: quarum tamen est hæc vna, ne peiores fiant qui non intelligunt, dum volumus eos qui intelligunt facere doctiores: qui nobis tale aliquid dicentibus doctiores quidem non fiunt, sed nec redduntur peiores. Quum autem res vera ita se habet, vt fiat peior, nobis eam dicentibus, qui capere non potest: nobis autem tacentibus, ille qui potest: quid putamus faciendum? nónne potiùs est dicendum verum, vt qui potest capere capiat: quàm tacendum, vt non solùm id ambo non capiant, verumetiam qui est intelligentior, ille sit peior: qui si audiret & caperet, per eum etiam plures discerent? Et nos dicere nolumus, quod teste Scriptura dicere licebat. Timemus enim videlicet ne loquentibus nobis offendatur qui capere non potest: non autem timemus ne tacentibus nobis, qui veritatem potest capere, falsitate capiatur. Quam sententiam breuiùs tandem perstringens, clariùs etiam confirmat: Quamobrem si Apostoli & qui eos sequuti sunt Ecclesiæ doctores vtrunque fecerunt, vt de æterna Dei electione piè disserent, & sub piæ vitæ disciplina continerent fideles: quid est quòd inuicta conclusi violentia veritatis illi nostri se rectè dicere existimant, nõ esse populo prædicandum, etsi verum sit, quod de prædestinatione dicitur? Imò prædicandum est prorsus: vt qui habet aures audiendi audiat. Quis autem habet, si non accepit ab eo qui se daturum promittit? Certè qui non accipit, reiiciat: dum tamen qui capit, sumat & bibat, bibat, & viuat. Sicut enim prædicanda est pietas, vt rite colatur Deus: ita & prædestinatio, vt qui habet aures audiendi, de gratia Dei in Deo, non in se glorietur.

Matt.13.9
Isa.6.9
Lib. De bono perseu. cap.15
Cap.16
Eius. lib. cap.20

14 Et tamen vt singulare ædificationis studium sancto viro fuit, sic docendi veri rationem temperat, vt prudenter caueatur quoad licet offensio. Nam quæ verè dicuntur, congruenter simul posse dici admonet. Siquis ita plebem compellet, Si non creditis, ideo fit quia iam diuinitus exitio destinati estis: is non modò ignauiam fouet, sed etiam indulget malitiæ. Siquis in futurum quoque tempus sententiam extendat, quòd non sint credituri qui audiunt, quia reprobati sunt: imprecatio erit magis quàm doctrina. Tales itaque Augustinus non immeritò tanquam vel insulsos doctores, vel sinistros & ominosos Prophetas ab Ecclesia iubet facessere. Tenendum quidem verè alibi contendit, quòd tunc correctione proficit homo quũ miseretur atque adiuuat qui facit quos voluerit etiam sine correptione proficere. Sed quare isti sic, illi aliter: absit vt

Sic in hoc precipuo capite doctrinæ, tẽperandam veri docendi rationem vt prudẽter caueatur, quoad licet, offensio.

dicamus iudicium luti esse non figuli. Item postea, Quum homines per correptionem in viam iustitiæ seu veniunt seu reuertuntur, quis operatur in cordibus eorum salutem, nisi ille qui quolibet plãtante & irrigante dat incrementum? cui volenti saluum facere nullum hominis resistit liberum arbitrium. Non est itaque dubitandum, voluntati Dei (qui in cœlo & in terra quæcunque voluit fecit, & qui etiam quæ futura sunt fecit) humanas voluntates non posse resistere, quominus faciat ipse quod vult: quandoquidem de ipsis hominũ voluntatibus quod vult facit. Item quum vult adducere homines, nunquid corporalibus vinculis alligat? Intus agit, intus corda tenet, intus corda mouet: eósque voluntatibus eorum, quas in illis operatus est, trahit. Sed quod continuò subiicit, minimè omitti debet: quia nescimus quis ad prædestinatorum numerum pertineat, vel non pertineat, sic nos affici decere vt omnes velimus saluos fieri. Ita fiet vt quisquis nobis occurret, eum studeamus facere pacis cõsortem. Sed pax nostra super filios pacis requiescet. Ergo, quantum ad nos pertinet, omnibus, ne pereant, vel ne alios perdant, salubris & seuera instar medicinæ adhibenda erit correptio: Dei autem erit illis vtilem facere quos præsciuit & prædestinauit.

Electionem sanciri Dei vocatione: reprobos autem sibi accersere iustum, cui destinati sunt, interitum.

CAP. XXIIII.

SED vt res melius elucescat, tum de electorum vocatione, tum de excæcatione & induratione impiorum agendum est. Et de priore quidem *iam aliquid disserui, eorum errorem refellens quibus generalitas promissionum videtur æquare totum humanum genus. Atqui non absque delectu electionem, quam in seipso alioqui absconditam habet, vocatione demum sua Deus manifestat: quam ideo appellare propriè licet eius testificationem. Nam quos præsciuit, eos & præfiniuit cõformes fieri imaginis Filij sui: quos autem præfiniuit, eos & vocauit: quos vocauit, eos & iustificauit, vt olim glorificet. Quum suos eligendo iam in filiorum locum Dominus adoptarit: videmus tamen vt in tanti boni possessionem non veniant, nisi dum vocantur: contrà vt vocati, quadã iam fruantur electionis suæ communicatione. Qua ratione Spiritum, quem accipiunt, & adoptionis Spiritum, & sigillum, & arrhabonem hæreditatis futuræ vocat Paulus: quia scilicet eorum cordibus futuræ adoptionis certitudinem suo testimonio stabilit & obsignat. Nã etsi Euangelij prædicatio ex fonte electionis scaturit, quia tamen reprobis etiam communis est, non esset per se solida illius probatio. Deus autem efficaciter electos suos docet vt ad fidẽ adducat: sicuti citauimus *antè ex verbis Christi. Qui ex Deo est, hic vidit Patrem, non alius. Item, Manifestaui nomen tuum hominibus quos dedisti mihi. Quum alibi dicat, Nemo potest venire ad me nisi Pater meus traxerit eum. Quem locum prudenter expendit Augustinus: cuius verba sunt, Si (vt dicit veritas) omnis qui didicit venit, quisquis non venit, profectò nec didicit. Non est igitur consequens vt qui potest venire etiam veniat, nisi id voluerit atque fecerit: sed omnis qui didicit à Patre, non solùm potest venire, sed etiam venit: vbi iam & possibilitatis profectus, & voluntatis affectus & actionis effectus adest. Alibi etiam clariùs, Quid est, Omnis qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me: nisi nullus est qui audiat & discat à Patre, & non veniat ad me? Si enim omnis qui audiuit à Patre & didicit, venit, profectò omnis qui non venit, non audiuit à Patre nec didicit: nam si audisset & didicisset, veniret. Valde remota est à sensibus carnis hæc schola, in qua Pater

[Marginal notes:]
*Cap.22.sect.10.
De vocatione efficaci, siue interiori, quæ electionis est certum testimoniũ, & à sola gratuita Dei misericordia pendet, agitur hîc & sect.2.
Rom.8.29
Ibid.15
Ephes.1.13, & alij.
*Cap.22.sect.10.
Iohan.6.46
Iohan.17.6
Iohan.6.44
Lib.1. De gra Chri. con. Pelag & Cœle. cap.14, & 31.
Lib. De præd sancto. cap.8

Pater auditur & docet, vt veniatur ad Filium. Paulò pòst, Hæc gratia quę occultè humanis cordibus tribuitur, à nullo duro corde recipitur: ideo quippe tribuitur, vt cordis duritia primùm auferatur. Quando itaque Pater intus auditur, aufert cor lapideum, & dat cor carneum. Sic quippe facit filios promissionis & vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam. Cur ergo non omnes docet vt veniant ad Christũ, nisi quia omnes quos docet, misericordia docet: quos autem non docet, iudicio nō docet? quoniam cuius vult miseretur, & quem vult obdurat. Filios ergo sibi designat, ac Patrem se iis destinat Deus quos elegit. Vocando porro, in familiam eos suam ascíscit, ac seipsum iis coadunat, vt simul vnum sint. Quum autem electioni vocatio subnectitur, in eum modum Scriptura satis innuit, in ea nihil requirendum præter gratuitam Dei misericordiam. Si enim quærimus quos vocet, & qua ratione: respondet, quos elegerat. Ad electionem autem dum venitur, sola illic misericordia vndecunque apparet. Atque adeò verè hîc locum habet illud Pauli, Non esse volentis neque currentis, sed miserentis Dei. Neque id, quemadmodum vulgo accipiunt qui interDei gratiá, voluntatem, cursúmq; hominis partiuntur. Exponunt enim, desiderium hominis ac conatum nihil per se quidem habere momenti, nisi Dei gratia prosperentur: sed quũ adiuuantur illius benedictione, habere suas quoq; partes in cõparanda salute cõtendunt. Quorum cauillum Augustini verbis refellere quàm meis malo: Si nihil aliud voluit Apostolus, nisi non esse solius volentis aut currentis, nisi adsit misericors Dominus: retorquere è conuerso licebit, non solius esse misericordiæ, nisi adsit voluntas & cursus. Quod si apertè impiũ est, non dubitemus Apostolum omnia misericordiæ Domini dare, nostris autem voluntatibus aut studiis nihil relinquere. In hanc sententiam ille sanctus vir. Nec pili æstimo quam inducant argutiolam, non fuisse id dicturum Paulum nisi aliquis in nobis foret conatus, & aliqua voluntas. Nō enim quid esset in homine reputauit: sed quum videret quosdam salutis partem hominum industrię assignare, simpliciter eorum errorem damnauit priore membro, deinde totam salutis summam Dei misericordiæ vendicauit. Et quid aliud agunt Prophetæ quàm vt gratuitam Dei vocationem perpetuò deprædicent?

Rom.9.16

Ench.ad Laur.c.31

2 Adhæc ipsa quoque vocationis natura & dispensatio perspicuè id demonstrat: quæ non sola verbi prædicatione, sed & Spiritus illuminatione constat. Quibus offerat verbum suum Deus, habemus apud Prophetam, Repertus sum à non quærentibus me: palàm apparui iis qui me nō interrogabant. Populo qui non inuocauit nomen meum, dixi, Ecce adsum. Ac ne Iudæi ad Gentes modò eam clementiam pertinere ducerent, ipsis quoque in memoriam reducit vnde assumpserit patrem eorum Abraham, quum ipsum sibi conciliare dignatus est: nimirum ex media idololatria, in qua cum suis omnibus demersus erat. Verbi sui luce dum immerentibus primùm affulget, eo gratuitæ bonitatis suæ specimen satis luculentum exhibet. Hîc ergo iam se exerit immensa Dei bonitas sed non omnibus in salutem: quia reprobos manet grauius iudicium q̃ testimonium amoris Dei repudient. Atque etiam Deus, illustrandæ gloriæ suæ causa, Spiritus sui efficaciam ab illis subducit. Interior igitur hæc vocatio pignus est salutis quod fallere non potest. Quò pertinet illud Iohannis, Inde agnoscimus nos esse eius filios, ex Spiritu quem dedit nobis. Ac ne glorietur caro quòd vocanti & vltro se offerenti saltem respõderit, nullas ad audiendum esse aures, nullos ad videndum oculos affirmat, nisi quos ipse fecerit. Facere autem non secundùm cuiusque gratitudinem, sed pro sua electione. Cuius rei insigne habes exemplum apud Lucam, vbi Pauli & Barnabæ concionem audiunt communiter

Isa.65.1

Iohan.24.2

1.Ioh.5.24

Act.13.48

Iudæi & Gentes. Eodem tum verbo quum edocti essent omnes, narrantur credidisse qui ad vitam æternam erant ordinati. Qua fronte gratuitam esse vocationem negemus, in qua ad vltimam vsque partem sola regnat electio?

Contra eos qui in prædestinatione hominem faciunt Deo cooperarium: item qui electionem suspendunt à posteriori. i. à fide, quasi antea non fuerit electio.

3 Duo autem errores hîc cauendi sunt: quia nonnulli cooperarium Deo faciunt hominem, vt suffragio suo ratam electionem faciat: ita secundùm eos voluntas hominis superior est Dei cõsilio. Quasi verò Scriptura doceat tantùm nobis dari vt credere possimus, ac non potiùs fidẽ ipsam. Alij, quanquam non ita eneruant gratiam Spiritus sancti, nescio tamen qua ratione inducti electionem à posteriori suspendunt: quasi dubia esset atque etiam inefficax, donec fide confirmetur. Equidem confirmari, quoad nos, minimè obscurum est: elucescere etiam arcanum Dei consilium quod latebat, antè vidimus: modò hoc verbo nihil aliud intelligas quàm comprobari quod incognitum erat, & velut sigillo consignari. Sed falsò dicitur electionem tunc esse demum efficacem postquã Euangelium amplexi sumus, suúmque inde vigorem sumere. Certitudo quidem eius inde nobis petenda: quia si ad æternam Dei ordinationem penetrare tentemus, profunda illa abyssus nos ingurgitabit. Sed vbi eam nobis patefecit Deus, altiùs conscendere oportet, ne effectus causam obruat. Quid enim magis absurdum & indignum, quum Scriptura doceat nos esse illuminatos, sicuti nos Deus elegit, lucis huius fulgore oculos nostros perstringi, vt attendere ad electionem recusent? Neque interea inficior, vt certi de salute nostra simus, initium à verbo fieri debere, eóq; debere fiduciam nostram esse contentam vt Deum Patrem inuocemus. Præposterè enim quidam vt de consilio Dei (quod nobis propè est in ore

Deut 30.14

& corde) certiores reddantur, supra nubes volitare cupiunt. Cohibenda igitur est illa temeritas sobrietate fidei, vt Deus occultæ suæ gratiæ nobis testis sufficiat in externo verbo, modò ne impediat carnalis, ex quo largè ad bibendum nobis aqua profluit, quominus scaturigo suum honorem obtineat.

Electionis nostræ certitudo cognoscẽda ex verbo & Dei vocatione: nec perrumpendum nobis in æternum Dei cõsilium.

4 Ergo vt perperam faciunt qui electionis vim suspendunt à fide Euangelij, qua illam ad nos sentimus pertinere: ita optimum tenebimus ordinem si in quærenda electionis nostræ certitudine, in iis signis posterioribus, quæ sunt certæ eius testificationes, hæreamus. Nulla tentatione vel grauiùs vel periculosiùs fideles percellit Satan, quàm dum ipsos suæ electionis dubitatione inquietans, simul praua eius extra viam inquirendæ cupiditate solicitat. Extra viam inquirere voco, vbi in abditos diuinæ sapientiæ recessus perrumpere homuncio conatur, &, quò intelligat quid de se sit constitutum apud Dei tribunal, ad supremam vsque æternitatem penetrare. Tunc enim se in profundum immensæ voraginis absorbendum præcipitat: tunc innumeris atque inexplicabilibus laqueis se induit: tunc cæcæ caliginis abysso se adobruit. Sic enim æquum est horribili ruina ingenij humani stoliditatem puniri, vbi suopte marte assurgere ad diuinæ sapientiæ altitudinem tentat. Eóque exitialior est hęc tentatio, quòd ad nullam aliam propensiores simus ferè omnes. Rarissimus enim est cuius non interdum animus hac cogitatione feriatur, Vnde tibi salus nisi ex Dei electione? Electionis porrò quæ tibi reuelatio? Quæ si apud quempiam semel inualuit, aut diris tormentis miserum perpetuò excruciat, aut reddit penitus attonitum. Nullo sanè certiore argumento confirmare velim quanta prauitate prædestinationem imaginentur huiusmodi homines, quàm illa ipsa experientia: siquidem nullo pestilentiori errore infici mens possit quàm qui sua erga Deum pace ac tranquillitate conscientiam diruit ac deturbat. Ergo naufragium si timemus, solicitè ab hoc scopulo cauendam, in quem nunquam sine

exitio

exitio impingitur. Et verò licet periculosi maris instar habeatur prædestinationis disputatio: patet tamen in ea lustranda, tuta & pacata, addo & iucunda nauigatio, nisi quis periclitari vltro affectet. Nam quemadmodum in exitialem abyssum se ingurgitant qui vt de sua electione fiant certiores, æternum Dei consilium sine verbo percontantur: ita qui rectè atque ordine ipsam inuestigant qualiter in verbo continetur, eximium inde referunt consolationis fructum. Sit igitur hæc nobis inquirendi via, vt exordiū sumamus à Dei vocatione, & in ipsam desinamus. Quanquam hoc non obstat quin fideles quæ percipiunt quotidie beneficia ex Dei manu, sentiant ex recondita illa adoptione descendere: sicuti loquuntur apud Isaiam, Fecisti mirabilia: cogitationes tuæ antiquæ, veræ & fideles: quando ea ceu tessera vult nobis confirmare Deus quantum de suo consilio sciri fas est. Ne cui autem videatur infirmum istud testimonium: reputemus quantum & claritatis & certitudinis nobis afferat. Qua de re apposite Bernardus: postquam enim de reprobis loquutus est, Stat (inquit) propositum Dei, stat sententia pacis super timentes eum, ipsorū & dissimulans mala, & remunerans bona: vt miro modo eis non modò bona, sed & mala cooperentur in bonum. Quis accusabit electos Dei? Sufficit mihi ad omnem iustitiam, solum habere propitium cui soli peccaui. Omne quod mihi ipse non imputare decreuit, sic est quasi non fuerit. Et paulo pòst, O veræ quietis locus, & quem non immeritò cubiculi appellatione censuerim, in quo Deus non quasi turbatus ira, nec velut distentus cura prospicitur, sed probatur voluntas eius in eo bona & beneplacens & perfecta. Visio ista non terret, sed mulcet: inquietam curiositatem non excitat, sed sedat: nec fatigat sensus, sed tranquillat. Hîc verè quiescitur. Tranquillus Deus tranquillat omnia, & quietum aspicere quiescere est. *Isa.25.1*

5 Primùm, si paternam Dei clementiam propitiúmque animum quærimus, ad Christum conuertendi sunt oculi, in quo solo Patris anima acquiescit. Si salutem, vitam, & regni cœlestis immortalitatem, non aliò tum quoque confugiendum est: quando ipse vnus & vitæ fons est, & salutis anchora & regni cœlorum hæres. Iam quorsum electio pertinet nisi vt in filiorum locum à cœlesti Patre cooptati, eius fauore salutē & immortalitatem obtineamus? Quantumlibet reuoluas & excutias, vltimū tamen eius scopū non vltrà tendere intelliges. Proinde quos Deus sibi filios assumpsit, non in ipsis eos dicitur elegisse, sed in Christo suo: quia nōnisi in eo amare illos poterat, nec regni sui hæreditate honorare nisi eius consortes antè factos. Quòd si in eo sumus electi, non in nobisipsis reperiemus electionis nostræ certitudinem: ac ne in Deo quidem Patre si nudum illum absque Filio imaginamur. Christus ergo speculum est in quo electionem nostram contemplari conuenit, & sine fraude licet. Quum enim is sit cuius corpori inserere destinauit Pater quos ab æterno voluit esse suos, vt pro filiis habeat quotquot inter eius membra recognoscit, satis perspicuum firmúmque testimonium habemus, nos in libro vitæ scriptos esse si cum Christo communicamus. Porrò ille certa sui communione nos donauit, quū per Euāgelij prędicationem testatus est se nobis à Patre datū, vt cum suis omnibus bonis noster esset. Illum induere dicimur, in ipsum coalescere vt viuamus: quia ipse viuit. Toties repetitur hæc doctrina, Filio vnigenito non pepercit Pater, vt quisquis credit in eum, nō pereat Qui verò in eum credit, dicitur transiisse à morte in vitam. Quo sensu vocat se Panem vitæ, quem qui comederit, non morietur in æternum. Ille (inquam) nobis testis fuit, filiorum loco habitum iri à Patre cœlesti omnes à quibus fide receptus fuerit. Si quid plus appetimus quàm vt inter Dei filios censeamur & hæredes, supra Christum

Matt.3.17
In Christo solo nos elegit Pater: in eo ergo contemplemur electionis certitudinem firmam.
Ephes.1.4
Rom.8.32
Iohan.3.15
Iohan.5.24
Iohan.6.35

conscendamus licet. Si hæc suprema nobis est meta, quantopere insanimus, extra ipsum quærendo quod & in ipso iam cõsequuti sumus, & in solo ipso inueniri potest? Præterea quum sit æterna Patris sapientia, immutabilis veritas, fixum consilium, non est timendum ne quod suo sermone nobis enarrat, ab illa quam quærimus Patris voluntate vel minimum variet: quin potiùs eam fideliter nobis aperit qualis ab initio fuit, ac semper futura est. Huius doctrinæ praxis in precibus quoq; vigere debet. Nam etsi ad Dei inuocationem nos animat electionis fides: vbi tamẽ vota concipimus, eam obtrudere Deo præposterum esset, vel hac conditione pacisci, Domine, si electus sum, me exaudias: quando suis promissionibus vult nos esse contentos, neque alibi quærere an futurus sit nobis exorabilis Hæc prudentia nos à multis laqueis expediet, si in rectum vsum accommodare scimus quod rectè scriptum est: non autem inconsideratè huc illuc trahamus quod restringi debuerat.

Hic & sec. 7. 8. 9. tractatur, Sic in Christo quærendã electionis nostræ cognitionem, vt inde etiam certã finalis perseuerantiæ fiduciam concipiamus.

6 Accedit ad stabiliendam fiduciam alia, quam cum vocatione nostra coniungi diximus, electionis firmitudo. Quos enim nominis sui cognitione illuminatos in Ecclesiæ suæ sinum Christus asciscit, eos dicitur in fidem tutelámque suam recipere. Quoscunque autem recipit, ei à Patre commissi dicuntur ac concrediti vt in vitam æternam custodiantur. Quid nobis volumus? clamat alta voce Christus, quotquot Pater saluos esse velit, eos sibi in protectionem tradidisse. Ergo si rescire libet an Deo curæ sit nostra salus, quæramus an Christo commendauerit: quem constituit vnicum suorum omnium saluatorem. *Iohan. 6. 37. 39, & 17. 6, & 12* Iam si dubitamus an simus à Christo in fidem custodiámque recepti, illi dubitationi occurrit, *Ioh. 10. 3. 16* dum se pastorem sponte offert, ac in ouium suarum numero nos fore pronuntiat si vocem suam audiamus. Christum ergo benignè nobis expositum, & obuiam prodeuntem amplectamur: ille autem nos in grege suo recensebit, & inter sua septa conclusos tenebit. **Obiectio.* *At subit futuri status anxietas: nam vt Paulus vocari docet qui electi antè fuerint: *Rom. 8. 30* ita Christus ostendit multos esse vocatos, paucos verò electos. *Matt. 22. 14* Quinetiam ipse quoque Paulus alibi à securitate dehortatur, Qui bene stat, inquit, videat ne cadat. *1. Cor. 10. 12* Item, Insertus es in populum Dei? noli superbire, sed time: potest enim Deus rursum succidere, vt alios inserat. *Rom. 11. 20* Denique ipsa experientia satis docemur, parui esse vocationem ac fidem, nisi accedat perseuerantia, quæ non omnibus contingit. **Responsio.* *Sed enim ista solicitudine liberauit nos Christus: nam in posterum certè respiciunt istæ promissiones, *Ioh. 6. 37. 40* Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venerit ad me non eiiciam foras. Item, Hæc est voluntas eius qui misit me Patris, ne quid perdam ex omnibus quæ dedit mihi: sed resuscitem ea in nouissimo die. *Iohan. 10. 27* Item, Oues meæ vocem meam audiunt, & sequuntur me: Ego cognosco eas, & vitam æternam do eis, nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quisquam de manu mea. Pater qui dedit mihi, maior omnibus est: & nemo potest rapere de manu Patris mei. *Matt. 15. 13* Iam vbi pronuntiat, Omnis arbor quam non plantauit Pater meus eradicabitur: ex opposito innuit nunquam posse à salute euelli qui radicem in Deo habent. Cui consentit illud Iohannis, *1 Iohan. 2. 19* Si ex nobis fuissent, non exiissent vtique à nobis. Hinc etiam magnifica Pauli gloriatio contra vitam & mortem, præsentia & futura: *Rom. 8. 38* quam in dono perseuerantiæ fundatam esse oportet. Nec dubium est quin ad electos omnes sententiam hanc dirigat. Alibi idem Paulus, Qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet vsque in diem Christi. *Philip. 1. 6* Sicuti etiam Dauid, quum labasceret eius fides, in hanc fulturam recubuit, Opus manuum tuarum non deseres. *Psal. 138. 8* Iam verò neque hoc dubium est, quum orat Christus pro omnibus electis, quin idem illis precetur quod Petro, vt nunquam deficiat fides eorum. *Luc. 22. 32* Ex quo elicimus, extra periculum

riculum defectionis esse, quia eorum pietati constantiam postulans Filius Dei, repulsam passus non est. Quid hinc nos discere voluit Christus, nisi vt confidamus perpetuò nos fore saluos, quia illius semel facti sumus?

7 At quotidie accidit, vt qui videbantur esse Christi, rursum deficiãt ab eo, & corruant. Imò eo ipso loco, vbi asserit neminem periisse ex iis qui sibi à Patre dati fuerant, excipit tamen filium perditionis. Verum est id quidem: *sed çquè etiam certum, nunquam ea cordis fiducia tales Christo adhæsisse qua nobis electionis certitudinem stabiliri dico. Exierunt è nobis, inquit Iohannes, sed è nobis non erant. Si fuissent enim è nobis, permansissent vtique nobiscum. Nec inficior quin habeant vocationis similia cum electis signa: sed illud certum electionis stabilimentum, quod fideles à verbo Euangelij petere iubeo, illis minimè concedo Quãobrem eiusmodi exempla nequaquam nos permoueant quominus in Domini promissionem tranquilli recumbamus, vbi pronuntiat à Patre datos esse sibi omnes à quibus vera fide recipitur: quorum nemo, se custode ac pastore, periturus sit. De Iuda *mox dicetur. Paulus non simplicem securitatem Christianis dissuadet, sed supinam ac solutam carnis securitatem, quæ fastum, arrogantiam, aliorum contemptũ secum trahat, humilitatem extinguat, ac reuerentiam Dei, acceptæq; gratiæ obliuionem inducat. *Gentiles enim alloquitur, quos docet, non esse Iudæis superbè & inhumaniter insultandum ideo quia ipsis abdicatis in eorum locum substituti essent. Timorem quoque requirit, non quo consternati vacillent, sed qui ad suspiciendam humiliter Dei gratiam nos instituẽs, nihil ex eius fiducia diminuat: quemadmodum alibi dictum est. Adde quòd *non singulos, sed generatim sectas ipsas alloquitur. Nam quum diuisa esset Ecclesia in duas partes, & æmulatio dissidium pareret, admonet Paulus Gentiles, quòd subrogati sunt in locum peculiaris & sancti populi, timoris & modestiæ debere illis esse causam. Atqui inter eos multi erant ventosi, quorum vtile fuit inanem iactantiam retundere. Cæterùm alibi vidimus, spem nostram in futurum tempus extendi, etiam vltra mortem, nec quicquam magis contrarium esse eius naturæ quàm ambigere quid de nobis futurum sit.

Obiectionis illius superioris cõfirmatio.
Iohan.17.12
**Responsio ad obiectionis confirmationem.*
1.Ioh.2.19
Ioh.3.16, & 6.39
**Sect.9.*
**Rom.11.20*
**Idem dici potest de 1.Cor.10.12. quod citauerat in obiectione, sect.7.*

8 Illa Christi sententia de multis vocatis, paucis autem electis, pessimè in eum modum accipitur. Nihil erit ambiguum si tenemus quod debet ex superioribus liquere, duplicem esse vocationis speciem. Est enim vniuersalis vocatio, qua per externam verbi prędicationem omnes pariter ad se inuitat Deus: etiam quibus eam in mortis odorem, & grauioris condemnationis materiã proponit. Est altera specialis, qua vt plurimum solos fideles dignatur: dum interiori sui Spiritus illuminatione efficit vt verbum prædicatum eorum cordibus insideat. Interdum tamẽ eos quoque facit participes quos ad tempus duntaxat illuminat: deinde suæ ingratitudinis merito deserit, & maiori percutit cæcitate. Iam quum videret Dominus Euangelium latè longèq; publicari, à plurimis contemptui haberi, apud paucos iusto in pretio esse: Deum sub regis persona nobis describit, qui conuiuium solenne instituens, vocatores suos circunquaque mittat, ad magnam turbam inuitandam, à paucissimis tamen impetrare queat: quia pro se quisque impedimenta causetur: vt tandem recusantibus illis cogatur è triuiis obuium quemlibet accersere. Hactenus de externa vocatione intelligendam parabolam nemo non videt. Subiungit postea, Deum boni conuiuatoris instar agere, qui circumeat mensas, ad suos hospites comiter excipiendos. Quòd siquem reperiat veste nuptiali non ornatum, minimè passurum vt conuiuij festiuitatem suis sordibus dehonestet. Hoc membrum fateor intelligendum

Vocatio duplex, vniuersalis, & specialis. Vide cap.2, sect.11.12.
Matt.22.2

de iis qui fidei professione in Ecclesiam ingrediuntur, sed Christi sanctificatione nequaquam induti. Talia Ecclesiæ suæ dehonestamẽta, & velut καρκινώματα non sustinebit perpetuò Deus: sed prout meretur eorum turpitudo, extrà proiiciet. Pauci ergo electi sunt ex magno vocatorum numero: non tamen ea vocatione vnde fidelibus dicimus æstimandam suam electionem. Illa enim impiorum etiam communis est, hæc secum

Ephes.1.13,14 affert Spiritum regenerationis, qui est arrhabo & sigillum futuræ hæreditatis, quo in diem Domini obsignantur corda nostra. In summa, quum hypocritæ non secus ac veri Dei cultores, pietatem iactent, pronunciat Christus eiectum tandem iri ex loco quem malè occupant: sicuti in Psal

Psal.15.1 mo dicitur, Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? Innocens mani

Psal.24.6 bus, & puro corde. Item alibi, Hæc est generatio quærentium Deũ, quærentium faciem Dei Iacob. Atque ita ad tolerantiam hortatur Spiritus fideles, ne ægrè ferant Ismaëlitas sibi misceri in Ecclesia: quoniam tandem detracta larua cum dedecore eiicientur.

Iohan.17.12 9 Eadem est ratio exceptionis nuper adductæ, vbi ait Christus neminem periisse nisi filium perditionis: est quidem impropria loquutio, sed minimè obscura: ille enim non reputabatur inter oues Christi quia verè esset, sed quia locum tenebat. Quod porrò ipsum alibi electum cum

Iohan.6.70 Apostolis à se fuisse asserit Dominus, id duntaxat ad ministerium refertur. Duodecim, inquit, elegi, & vnus ex eis diabolus est. Nempe in Apostoli munus eum elegerat. Quum autem de electione loquitur in salu-

Iohan.13.18 tem, eum procul ab electorum numero arcet. Non de omnibus loquor: ego scio quos elegerim. Siquis vocabulum Electionis vtrobique confundat, miserè se implicabit: si distinguat, nihil est expeditius. Pessimè ergo

Homil.38. & perniciose Gregorius, dum vocationis tantùm nostræ conscios esse nos tradit, electionis incertos: vnde ad formidinem & trepidationem omnes hortatur: hanc etiam rationem vsurpans, quia etiamsi quales hodie simus, sciamus, quales tamen simus futuri nescimus. Verùm eo loco satis declarat quomodo in hunc scopum impegerit. Quoniam enim ab operum meritis electionem suspendebat, deiiciendis animis plus satis illi suppetebat causæ: confirmare non poterat, qui à seipsis ad diuinæ bonitatis fiduciam non transferebat. Hinc qualemcunque eius quod initio posuimus, gustum habent fideles: prædestinationem, si rite cogitetur, nõ fidei conuulsionem, sed optimam potius confirmationem afferre. Neq; tamen inficior, Spiritum ad modulum sensus nostri interdum accom-

Ezech.13.9 modare sermonem. Sicuti quum dicit, In arcano populi mei non erunt, & in catalogo seruorum meorum non scribentur. Acsi Deus scribere inciperet in libro vitæ quos recenset in numero suorũ: quum tamen scia-

*Luc.10.20 mus vel teste Christo, * scripta esse filiorum Dei nomina in libro vitæ ab initio. Sed simpliciter his verbis eorũ abdicatio notatur qui visi sunt

Psal.69.29 inter electos præcipui: sicut dicitur in Psalmo, Deleantur è libro vitæ, & cum iustis non scribantur.

Electos, ante vocationem nõ differre quicquã ab aliis: et falsũ esse qđ quidã somniãt, ab ipsa natiuitate insitum esse in cordib⁹ eorũ semẽ aliquod electionis, pbatur variis exẽplis, et Scripturæ testimoniis, hîc & sect.11.

10 Enimuero electi, nec statim ab vtero, nec eodem omnes tempore, sed prout visum est Deo suam illis gratiam dispensare, in ouile Christi per vocationem aggregantur. Antè verò quàm ad summum illum Pastorem colligantur, in communi deserto dissipati aberrant: nec ab aliis quicquam differunt, nisi quòd singulari Dei misericordia proteguntur, ne in vltimum mortis præcipitium ruant. In ipsos ergo si respicias, videbis Adæ progeniem, quæ communem massæ corruptionem redoleat. Quòd non in extremam & desperatam vsque impietatem feruntur, id non fit aliqua illis ingenita bonitate: sed quia in ipsorum salutem excubat Dei oculus, & manus extenta est. Nam qui ab ipsa natiuitate insitum esse eorum cordibus semen nescio quod electionis somniant,

cuius

cuius virtute semper ad pietatem timoremque Dei sint inclinati, neque Scripturæ authoritate adiuuantur, & ipsa redarguuntur experientia. Exempla quidem pauca proferunt, vnde probent electos ante illuminationem quoque, nō fuisse à religione alienos: Paulum in suo Pharisaismo vixisse irreprehensibilē: Corneliū eleemosynis & orationibus fuisse acceptum Deo, & si qua sunt similia. De Paulo illis concedimus: in Cornelio dicimus hallucinari: iam olim tum illuminatum ac regeneratum fuisse apparet, vt nihil illi deesset præter perspicuam Euangelij reuelationem. Sed enim quid pauculis istis exemplis tandem extorquebunt, electósne omnes pietatis spiritu semper esse præditos? Non magis quàm * si quis demonstrata Aristidis, Socratis, Xenocratis, Scipionis, Curij, Camilli, & aliorum integritate, inde colligat, omnes qui in cæcitate idololatriæ deseruntur, sanctimoniæ & probitatis fuisse studiosos. Quinetiam Scriptura non vno in loco illis palam reclamat. Qui enim describitur à Paulo Ephesiorum status ante regenerationem, granum huius seminis nullum ostendit. Eratis, inquit, delictis & peccatis mortui, in quibus ambulastis iuxta seculum mundi huius, iuxta principem aëris, qui nunc agit in filijs contumacibus: inter quos & nos omnes versabamur aliquando in concupiscentiis carnis nostræ, facientes quæ carni & menti libebant. Et eramus natura filij iræ, sicut & cæteri. Item, Mementote, quod sine spe aliquando fueritis, & Deo carueritis in mundo. Item, Eratis aliquando tenebræ: nunc autem lux in Domino: vt filij lucis ambulate. * At ea fortè referri volent ad ignorātiam veri Dei, qua electos antequam vocentur, detineri non negant. * Quanquam hoc esset impudenter calumniari, quum ex illis inferat, non iam amplius esse vel mentiendum, vel furandum: quid tamen ad alios locos respondebunt? Qualis ille est ad Corinthios, vbi quum denuntiasset, neque scortatores, neque idololatras, neque adulteros, neque molles, neque pædicatores, neque fures, neque auaros, regni Dei fore hæredes: continuò subiungit, illos iisdem flagitiis fuisse, ante Christū cognitum, implicitos: nunc verò & sanguine eius ablutos, & Spiritu liberatos. Item alter ad Romanos, Quemadmodum præbuistis membra vestra serua immūditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, nunc addicite illa in seruitutem iustitiæ. Quem enim fructum ex illis habuistis, in quibus nunc meritò erubescitis? & cætera.

Philip.3.5. *Act.10.2.* * *Vide lib. 2, cap. 3 sect.4.* *Ephes.2.1.* *Ibidem 12.* *Ephes.5.8.* *Ephes.4.28.* * *Obiectio.* * *Responsio.* *1.Cor.6.9,11.* *Rom.6.19.*

11 Quale tunc, amabo, electionis semen in iis germinabat, qui tota vita multifariam contaminati, quasi desperata nequitia, volutabātur in flagitio omnium maximè nefando, & execrabili? Secūdùm eos si loqui voluisset, debuerat ostendere quantum Dei beneficentiæ deberent, per quam conseruati essent ne in tantas fœditates prolaberentur. Sic & Petrus debuisset suos hortari ad gratitudinem, ob semen electionis perpetuum. Contrà autem admonet, suffecisse præteritum tempus Gentium libidinibus consumandis. Quid si venitur ad exempla? Quale iustitiæ germen in Rahab meretrice ante fidem? in Manasse, quum Ierusalem intingeretur, & propè immergeretur sanguine Prophetarum? In latrone, qui inter vltimos tandem spiritus de resipiscentia cogitauit? Facessant ergo hæc argumenta, quæ sibipsis homines curiosuli temere sine Scriptura excogitant. Maneat autem nobis quod habet Scriptura, Omnes pariter ouium perditarum instar aberrasse, vnumquenque declinasse in viam suam, hoc est, perditionem. Hoc perditionis gurgite quos aliquando eruere Dominus statuit, eos in suam opportunitatem differt: tantùm conseruat, in blasphemiam irremissibilem ne deuoluantur.

1.Pet.4.3. *Iosue.2.1.* *2.Reg.21.16.* *Luc.23.42.* *Iesa.53.6.*

12 Quemadmodum suæ erga electos vocationis efficacia, salutem, ad quam eos æterno consilio destinarat, perficit Deus: ita sua habet aduersus reprobos iudicia, quibus cōsilium de illis suum exequatur. Quos

Hucusque tractata est pars prior inscriptionis huius

ergo in vitæ contumeliam & mortis exitium creauit, vt iræ suæ organa forent, & seueritatis exempla: eos, vt in finem suum perueniant, nunc audiendi verbi sui facultate priuat: nunc eius prædicatione magis excæcat, & obstupefacit. Prioris membri quum innumera sint exempla, vnum tamen, quod est præ aliis illustre ac notabile, eligamus. Quatuor circiter annorum millia ante Christi aduentum effluxerunt, quibus salutiferæ doctrinæ lucem cunctis gentibus occultauit. Si quis respondeat, tanti beneficij compotes ideo non fecisse quia indignos iudicarit: nihilo erunt digniores posteri. cuius rei præter experientiam testis locuples est Malachias, qui incredulitatem crassis blasphemiis permistam coarguens, venturum tamen redemptorem denuntiat. Cur ergo his potius quàm illis datur? frustra se torqueat qui hic causam requirat arcano & inscrutabili Dei consilio altiorem. Nec est timendum ne quis Porphyrij discipulus Dei iustitiam impune arrodat, nobis pro ea nihil respõdentibus. Quum enim asserimus nullos perire immerentes, gratuitæ esse beneficentiæ Dei quòd nonnulli liberantur, abunde pro illustranda eius gloria dictum est, vt nostra tergiuersatione nequaquam indigeat. Prædestinationi igitur suæ viam facit summus ille arbiter, vbi quos semel reprobauit lucis suæ communicatione orbatos, deserit in cæcitate.* Alterius membri quum extant quotidiana documenta, tum multa in Scripturis continentur. Apud centum eadem fere habetur concio, viginti prompta fidei obedientia suscipiunt: alij vel nullius pensi habent, vel rident, vel explodunt, vel abominantur. si quis respondeat, diuersitatem ex eorũ prouenire malitia & peruersitate, nondum satisfactum fuerit: quia & illorum ingenium eadem malitia occuparetur, nisi Deus sua bonitate corrigeret. Ideóque semper implicabimur, nisi succurrat illud Pauli, Quis te discernit. Quo significat non propria virtute, sed sola Dei gratia alios a-liis præcellere.

capitis 24. Electionem sanciri Dei vocatiõe: hinc incipit posterior, Reprobos sibi accersere iustũ, cui destinati sunt, interitũ. de qua ad finẽ vsque capitis.

Malac. 4. 1.

* *Quod verbi Dei prędicationi alij obediunt. alij contẽnunt eã, vel ẽt magis excæcantur & indurãtur, licet id fiat horũ malitia, & ingratudine, simul tamen tenendum, diuersitatẽ eiusmodi pẽdẽre ex arcano Dei cõsilio, quo altiorẽ cãm requirere sit nefas: habes hic, et sec. 13. 14*

13 Cur ergo gratiam illis largiendo, hos prętermittit? De illis causam reddit Lucas, Quia ad vitam sunt ordinati. De iis ergo quid sentiemus, nisi quia sunt vasa iræ in contumeliã? Quare nec cum Augustino loqui nos pigeat, Posset (inquit ille) Deus malorum voluntatem in bonum cõuertere, quia omnipotens est. Posset planè. Cur ergo non facit? Quia noluit. Cur noluerit, penes ipsum est. Debemus enim non plus sapere quàm oportet. multóque id satius est, quàm tergiuersari cum Chrysostomo, Quod volentem trahat, & manum porrigentem, ne discrimen in Dei iudicio, sed solo hominum arbitrio situm videatur. Adeò quidem non situm est in proprio hominis motu accedere, vt piis quoque & Deum timentibus singulari adhuc instinctu Spiritus opus sit. Lydia purpuraria Deum timebat, & tamen cor eius aperiri oportuit, vt attenderet doctrinæ Pauli, & in ea proficeret. Hoc non de vna muliere dictum est, sed vt sciamus profectũ cuiusque in pietate, opus esse arcanum Spiritus. Istud quidem in quæstionem trahi non potest, multis verbum suum Dominum mittere, quorum cæcitatem magis velit aggrauari. Quorsum enim tot mandata deferri iubet ad Pharaonem? an quia sæpius repetitis legationibus mitigatum iri sperabat? Imò antequam inciperet, exitum & nouerat & prædixerat. Ito (dicebat Mosi) & expone illi voluntatẽ meã, ego autem indurabo cor eius ne obtemperet. Sic quum Exechielem suscitat, præmonet se mittere ad populum rebellem & contumacem: ne terreatur si surdis se canere videat. Sic Ieremiæ prædicit, futuram eius doctrinam in ignem, vt populum instar stipulæ perdat & dissipet. Sed magis etiamnum premit Iesaiæ prophetia. sic enim à Domino dimittitur, Vade, & dic filiis Israel, Audiendo audite, & ne intelligatis. Videndo videte & nescietis. Obstina cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius

1. Cor. 4. 7.
Act. 13. 48.
Lib. 2. de Gen. ad literam, c. 20.
Homil. de conuers. Pauli.
Act. 16. 14.
Exod. 4. 21.
Ezech. 2. 3. & 12. 2.
Iere. 1. 10.
Iesa. 6. 9.

tius obline: vt ne forte videat oculis suis, & audiat auribus suis, & corde intelligat, quo conuersus sanetur. Ecce vocem ad eos dirigit, sed vt magis obsurdescant: lucem accendit, sed vt reddantur cæciores: doctrinam profert: sed qua magis obstupescant: remedium adhibet, sed ne sanetur. Atque hanc prophetiam adducens Iohãnes, Iudæos Christi doctrinæ nõ potuisse credere asserit, quia in eos incumberet hæc Dei maledictio. Neque hoc quoque controuerti potest, quos Deus illuminatos non vult, illis doctrinam suam ænigmatibus inuolutam tradere: nequid inde proficiant, nisi vt in maiorem hebetudinem trudantur. Testatur enim Christus se ideo solis Apostolis edisserere parabolas, in quibus apud multitudinem loquutus erat, quia his datum sit nosse mysteria regni Dei, vulgo non item. Quid, inquies, sibi vult Dominus eos docendo, à quibus ne intelligatur curat? Considera vnde vitium, & desines interrogare. In verbo enim qualiscunque sit obscuritas, satis tamen semper est lucis ad cõuincendam impiorum conscientiam. *Iohan. 12. 39.* *Matt. 13. 11.*

14 Restat nunc vt videamus cur id Dominus faciat quod eum facere palàm est. Si respondeatur, sic fieri quia id impietate, nequitia, ingratitudine sua meriti sunt homines: bene id quidem, & verè dicetur: sed quia nondum patet istius varietatis ratio, cur aliis in obedientiam flexis, isti obdurati persistant: in ea excutienda, necessariò ad illud quod ex Mose annotauit Paulus, transeundum erit: nempe quòd ab initio eos excitarit Dominus vt ostenderet nomen suum in vniuersa terra. Quòd igitur sibi patefacto Dei verbo non obtemperãt reprobi, probè id in malitiam prauitatémque cordis eorum reiicietur, modò simul adiiciatur, ideò in hanc prauitatem addictos, quia iusto, sed inscrutabili Dei iudicio suscitati sunt ad gloriam eius sua damnatione illustrandam. Similiter quum de filiis Heli narratur, quòd non auscultarunt salutaribus monitis, quia voluerit Dominus occidere eos: non negatur contumaciam à propria ipsorum nequitia profectam esse: verùm simul notatur cur in contumacia deserti fuerint, quum potuerit eorum corda Dominus emollire: quia scilicet eos semel exitio destinasset immutabile eius decretum. Eodem pertinet illud Iohannis, Quum tanta signa fecisset, nemo credidit in eum: vt sermo Iesaiæ impleretur, Domine, quis credidit auditui nostro? Etsi enim à culpa non liberat peruicaces, contentus est tamen illa ratio ne, quòd insipida sit hominibus Dei gratia, donec Spiritus sanctus saporem afferat. Et Christus Iesaiæ vaticinium citans, Erunt omnes docti à Deo, non alio tendit nisi Iudæos esse reprobos & ab Ecclesia extraneos, quia sunt indociles. nec aliam causam affert, nisi quòd ad eos non pertineat Dei promissio. Quod confirmat illud Pauli, Christum, qui Iudæis est scandalum, & Gentibus stultitia, esse vocatis virtutem & sapientiam Dei. Nam vbi dixit quid ferè contingat quoties prędicatur Euangelium, nẽpe vt alios exasperet, ab aliis spernatur, dicit apud solos vocatos esse in pretio. Paulò antè quidem nominauerat credentes, sed gratiæ Dei, quæ fidem præcedit, noluit gradum suum negare: quin potius hoc secundum correctionis vice addidit, vt Dei vocationi fidei suæ laudem adscriberent, qui Euangelium amplexi fuerant. Sicuti etiam paulò pòst docet à Deo electos esse. Hæc dum impij audiunt, quiritantur Deum miseris suis creaturis inordinata potentia in sæuitiæ suæ ludum abuti. Sed nos, qui cunctos homines tot nominibus Dei tribunali obnoxios nouimus, vt de mille interrogati ne in vno quidẽ satisfacere queãt, cõfiteamur nihil pati reprobos quod non iustissimo Dei iudicio conueniat. Quòd rationem ad liquidum non assequimur, aliquid nescire nõ recusemus, vbi se Dei sapientia in suam sublimitatem attollit. *Rom. 9. 17.* *1. Sam. 2. 25.* *Iohan. 12. 38.* *Iohan. 6. 45.* *1. Cor. 1. 23.*

15 At quoniã obiici solent pauci Scripturæ loci, quibus videtur ne- *Hic & sect. 16.*

gare Deus sua ordinatione fieri vt iniqui pereant, nisi quoad se reclamā
15 *Exponuntur loci quidā, quibus euerti videtur doctrina reprobationis corū qui pereunt, et quos [illegible] quidā [illegible] elicere* te ipsi mortem sponte sibi accersunt: eos breuiter explicando demonstremus nihil superiori sentētiæ aduersari. Profertur Ezechielis locus, quòd Deus nolit mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur & viuat. Si hoc ad totum humanum genus extendere placet, cur plurimos ad resipiscentiam non solicitat, quorum animi ad obedientiam magis sunt flexibiles quàm eorum qui ad quotidianas eius inuitationes magis ac magis obdurescunt? Apud Niniuitas & Sodomitas, teste Christo, Euangelij prædicatio & miracula plus fructus attulissent quā in Iudæa. Quî fit ergo, si vult Deus omnes saluos fieri, vt miseris, qui ad gratiam recipiendam paratiores essent, ianuam pœnitentiæ non aperiat? Hinc videmus violenter torqueri locum, * si Dei voluntas, cuius meminit Propheta, opponitur æterno eius consilio, quo electos discreuit à reprobis. Nunc si quæritur genuinus Prophetę sensus, tātùm spem veniæ resipiscentibus facere vult. Atque hæc summa est, non esse dubitandum quin Deus paratus sit ignoscere, simulac conuersus fuerit peccator. Ergo eius mortem non vult, quatenus vult pœnitentiam. Experientia autem docet, ita velle resipiscere quos ad se inuitat, vt non tangat omnium corda. Neque tamen ideò dicendum est fallaciter ipsum agere: quia etsi vox externa tantùm inexcusabiles reddit qui eam audiunt, neque obsequuntur: verè tamen censetur testimonium gratiæ Dei quo sibi reconciliant homines. Teneamus ergo Prophetæ consilium, non placere Deo mortem peccatoris: vt confidant pij, simulac pœnitentia tacti fuerint, sibi paratam esse apud Deum veniam: impij verò sentiant duplicari crimen suum, quòd tantę Dei clementiæ & facilitati non respondent. Pœnitentiæ igitur semper obuia Dei misericordia occurret: sed pœnitentia quibus detur, tam omnes Prophetæ quàm Apostoli atque ipse Ezechiel clarè docent.

Ezech. 18. 23.
Matth. 23.
** Bernard. Ser. 3. in Natali Domini, de verbis Apostoli Benedictus Deus, &c. pater misericordiarum, &c. 2. Cor. 1. citamus illud Rom. 9. Cuius vult miseretur, & quē vult indurat item Ezec. 18. Nolo mortē peccatoris, &c benè et sanctè cōciliat hæc inter se.*

16 Adducitur secundò Pauli locus, vbi tradit Deum velle omnes saluos fieri: cuius etsi diuersa est quàm superioris ratio, aliquid tamen est commune. Respondeo, primum ex contextu palàm fieri quomodo velit. vtrunque enim copulat Paulus, quòd velit saluos fieri, & ad agnitionem veritatis peruenire. Si hoc æterno Dei consilio fixum esse volunt, vt salutis doctrinam percipiant: quid sibi vult illud Mosis, Quæ gens est tam inclyta, vt ad eam appropinquet Deus sicut ad te? Quî factum est vt priuauerit Deus Euangelij luce multos populos, qua alij fruebātur? Quî factum est vt nūquam pura doctrinæ pietatis cognitio ad quosdam peruenerit, alij vix obscura quædam rudimenta gustauerint? Hinc iam elicere prōptum erit quorsum tendat Paulus. Præceperat Timotheo solénes in Ecclesia precationes pro regibus & principibus concipere. quū autem absurdum nonnihil videtur orationes ad Deum fundi pro genere hominum propè deplorato (quia non tantùm à Christi corpore alieni omnes erant, sed ad regnum eius opprimendum totis viribus enitebantur) subiicit, acceptum id esse Deo, qui velit omnes homines saluos fieri. Quo nihil aliud profectò significat quàm nulli hominum ordini viam ad salutem præclusisse: quin potius misericordiam suam sic effudisse vt nullum eius expertem esse velit. Aliæ sententiæ non declarant quid de omnibus occulto suo iudicio Dominus statuerit: sed paratam denuntiant omnibus peccatoribus veniam, qui modo se ad eam requirendam conuertūt. Nam si tenaciùs vrgeant quod dicitur ᶜ velle misereri omniū, ego contra excipiam quod alibi scribitur, Deum nostrum esse in cœlo, vbi faciat quæcunque velit. Sic ergo exponendum erit hoc verbum, vt cum altero conueniat, Miserebor cuius miserebor, & commiserabor, quem fuero miseratus. Qui deligit quos misericordia prosequi debeat eam non omnibus impertitur. Sed vbi clarè apparet non de singulis hominibus

1. Tim. 2. 4.
Deut. 4. 7.
ᶜ Rom. 11. 32. quod & in fine huius c. rursus affert, & soluit.
Psal. 115. 3.
Exod. 33. 19.

mini-

minibus, sed de hominum ordinibus illic agi, facessat longior disputatio. Quanquam simul notandum est, Paulum non asserere quid semper & vbique & in omnibus faciat Deus: sed liberum ei relinquere vt reges tandem & magistratus participes faciat cœlestis doctrinæ, quanuis aduersus eam pro cæcitate sua insaniant. Videntur fortiùs vrgere obiecto Petri loco, Deum neminem velle perire, sed omnes recipere ad pœnitentiam. Verum nodi solutio iam mox in secundo verbo occurrit: quia voluntas recipiendi ad pœnitentiam non alia intelligi potest nisi quæ passim traditur. Sanè conuersio in Dei manu est. an velit omnes conuertere, interrogetur ipse: dum paucis quibusdam se daturum promittit cor carneum, aliis cor lapideum relinquendo. Verum quidem est, nisi recipere paratus esset qui eius misericordiam implorant, concidere illam sententiam, Conuertimini ad me, & conuertar ad vos. sed dico neminem mortalium ad Deum accedere nisi qui diuinitus præuenitur. Ac, si in hominis arbitrio esset pœnitentia, non diceret Paulus, Si fortè det illis pœnitentiam. imò nisi idem Deus qui ad pœnitentiam omnes voce hortatur, arcano Spiritus motu electos adduceret, non diceret Ieremias, Conuerte me Domine, & conuertar: vbi enim conuertisti me, egi pœnitentiam.

Ezech. 36. 26. Zach. 1. 3. 2. Tim. 2. 25. Iere. 31. 18.

17 Sed enim (inquies) si ita est, parum erit fidei promissionibus Euangelicis, quæ quum de voluntate Dei testantur, eum velle asserunt quod inuiolabili eius decreto aduersetur. Minimè verò, quamlibet enim vniuersales sint salutis promissiones, nihil tamen à reproborum prædestinatione discrepant: modò in earum effectum mentem dirigamus. Efficaces nobis tum esse demum promissiones scimus vbi eas fide recipimus: vbi contrà exinanita est fides, simul abolita est promissio. Ea si est natura ipsarum, videamus iam nunquid inter se hæc dissideant, quòd dicitur ab æterno Deus ordinasse quos amore complecti, in quos iram exercere velit: & quòd salutem omnibus indiscriminatim denuntiat. Equidem dico optime conuenire. sic enim promittendo, nihil aliud vult quàm omnibus expositam esse suam misericordiam, qui modò eam expetunt atque implorant. quod non alij faciunt nisi quos illuminauit. Porrò illuminat quos prædestinauit ad salutem. His (inquam) constat certa & inconcussa promissionum veritas, vt dici nequeat aliquid esse dissentionis inter æternam Dei electionem, & quòd fidelibus offert gratiæ suæ testimonium. Sed cur omnes nominat? Nempe quò tutius piorum conscientiæ acquiescant, dum intelligunt nullam esse peccatorum differentiam, modò adsit fides: impij autem non causentur sibi deesse asylum, quò se à peccati seruitute recipiant, dum oblatū sibi ingratitudine sua respuunt. Ergo quum vtrisque Dei misericordia per Euāgelium offeratur: fides est, hoc est Dei illuminatio, quæ inter pios & impios distinguit: vt Euāgelij efficaciam illi sentiant, hi verò nullum inde fructum consequantur. Illuminatio quoque ipsa electionem Dei æternam pro regula habet. *Querimonia Christi quam citant, Ierusalem, Ierusalem, quoties volui congregare pullos tuos, & noluisti? nihil illis suffragatur. ᶜFateor Christum nō tātum in persona hominis loqui, sed exprobrare quod seculis omnibus repudiauerint suam gratiam. Sed definienda est illa Dei voluntas de qua agitur. neque enim obscurum est quàm sedulò incubuerit Deus ad retinendum illum populum, & quanta peruicacia à primis ad vltimos vagis suis cupiditatibus dediti collectionem respuerint: sed inde nō sequitur irritum fuisse consilium Dei hominum malitia. ᶜᶜExcipiunt, nihil minus esse consentaneum Dei naturæ, quàm vt sit duplex in eo voluntas. Quod ego illis concedo, modo dextri sint interpretes. Sed cur non considerant tot testimonia, vbi Deus humanos affectus induēs, infra suam maiestatem descendit? Dicit se protensis brachiis rebellem populum vo

Vniuersitatē promissionū salutis nō repugnare doctrinæ reprobationis: nec tamen sine optima causa concipi vniuersaliter.

Mat. 23. 37.

** Obiectio.*

ᶜ Responsio.

ᶜᶜ Exceptio aduersariorum. vide lib. 1. cap. 18. sect. 3. et lib. 3. cap. 20. sect. 43.

Iesa. 65. 1.

casse, manè & serò dedisse operam vt eum ad se reduceret. Hæc omnia si Deo aptare volent, ac figuram negligere, multæ superuacuæ contentiones emergent, quas vna hæc solutio componit, quod humanum est ad Deum transferri. Quanquā solutio alibi à nobis adducta abūde sufficit, quanuis multiplex sit Dei voluntas quoad sensum nostrum, non tamen eum hoc & illud in se velle, sed pro sapiētia sua variè multiplici (vt eam Paulus vocat) attonitos reddere sensus nostros, donec cognoscere nobis dabitur mirabiliter eum velle quod nūc videtur esse voluntati eius aduersum. *Cauillis etiam ludūt, quum Deus omnium sit pater, iniustum esse vt quenquam abdicet nisi qui sua culpa pœnā hanc ante fuerit promeritus. Quasi verò nō vsque ad porcos & canes pateat Dei liberalitas. Quòd si de humano genere agitur, respondeant cur Deus sese deuinxerit vni populo, vt eius esset pater: cur etiam exiguum inde numerum quasi florem decerpserit. Sed conuitiatores istos impedit sua maledicendi libido ne considerent Deum ita solem suū producere super bonos & malos vt paucis reposita sit hæreditas, quibus olim dicetur, Venite benedicti Patris mei, possidete regnum, &c. *Obiiciunt etiam, Deum nihil odisse eorum quæ fecit. quod vt illis concedam, saluum tamen manet quod doceo, reprobos Deo exosos esse, & quidem optimo iure: quia eius Spiritu destituti nihil proferre queunt quàm maledictionis causam. *Addunt non esse discrimē Iudæi & Gentilis, ideóque indiscriminatim omnibus proponi Dei gratiam: nempe modò admittant (sicuti definit Paulus) tam ex Iudæis quàm ex Gentibus Deum pro suo beneplacito vocare, ita vt nemini sit obstrictus * Hoc etiam modo quod ex alio loco obtendunt diluitur, Deum clausisse omnia sub peccato, vt omniū misereatur: nempe quia omnium qui salui fiunt salutem misericordiæ suæ vult adscribi: quanuis nō omnibus sit commune hoc beneficium. *Porrò vbi multa vltro citróque adducta fuerint, sit hæc nobis clausula, ad tantam profunditatem cum Paulo expauescere: quòd si obstrepant petulantes linguæ, non pudefieri in hac eius exclamatione, O homo, tu qui es qui litigas cum Deo? Verè enim Augustinus peruersè facere contendit, qui iustitiæ humanæ modo diuinam metiuntur.

Ephes.3.10.

** Altera exceptio, seu potius cauillatio: cui duplex responsio opponitur.*

Matth.5.45.
Matth.25.34.
** Tertia obiectio.*

** Quarta obiectio.*

Rom.9.34.
Rom.11.32.
** Quinta obiectio.*

** Cōclusio breuissima, verissima, sanctissima.*
Rom.9.20.
De prædestin. & gra. cap.2.

De resurrectione vltima. CAP. XXV.

Etsi Christus, sol iustitiæ, morte deuicta per Euangelium illucens, vitam nobis illuminauit, teste Paulo, vnde & credendo dicimur transisse à morte in vitam, non iam peregrini & aduenæ, sed ciues sanctorum & domestici Dei, qui nos cum ipso vnigenito sedere fecit in cœlestibus, vt ad plenam fœlicitatem nihil desit: ne tamē molestum sit nobis exerceri adhuc sub dura militia, ac si nullius victoriæ à Christo partę fructus constaret, tenendum est quod alibi docetur de spei natura. Quoniam enim speramus quæ nō apparent, atq; vt alibi dicitur, fides est demonstratio rerum inuisibiliū *quandiu carnis ergastulo sumus inclusi, peregrinamur à Domino. "Qua ratione alibi idem dicit Paulus nos esse mortuos, & vitam nostrā cum Christo absconditā esse in Deo: & quum ipse, qui vita nostra est, apparuerit, tunc & nos cum ipso apparituros in gloria. Hęc igitur nostra conditio est, vt sobriè & iustè & piè viuēdo in hoc sæculo, expectemus beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & Seruatoris nostri Iesu Christi Hîc patientia non vulgari opus est, ne defatigati vel retroflectamus cursum, vel stationem nostram deseramus. Itaque quicquid hactenus de salute nostra expositum fuit, mentes in cœlum erectas flagitat, vt Christum, quem non vidimus, diligamus, & in eum credentes exultemus lætitia inenarrabili & gloriosa, donec reporte-

2 Tim.1.10.
Ioh.5.24.
Eph.2.6.19.
Hîc & sect.2. tractatur, quoniā spe & patiētia maximè opus habent fideles, ne deficiant in vocationis suæ cursu: solidè illū in Euāgelio profecisse, qui ad continuam beatæ resurrectionis meditationē est assuefactus.
** Rom.8.28.*
" Heb.11.1.
2.Cor.5.6.
Coloss.3.3.
Tit 2.12.
1.Petr 1.8.

reportemus finem fidei nostræ, vt Petrus admonet. Qua ratione Paulus
fidem & charitatem piorum respicere dicit ad spem quæ in cœlo est re *1.Pet.1.8.*
posita. Quum ita oculis in Christum defixis è cœlo pendemus, nec quic- *Coloss.1.5.*
quam eos moratur in terra quo minus ad promissam beatitudinem nos
ferant, impletur verè illud, cor nostrum esse vbi est thesaurus noster.
Hinc tam rara in mundo fides, quòd tarditati nostræ nihil magis diffici-
le est quàm per innumera obstacula transcẽdere pergendo ad palmam *Mat.1.21.*
supernæ vocationis. Ad ingentem miseriarum cumulum, quò ferè ob-
ruimur, accedunt profanorum hominum ludibria, quibus impetitur no-
stra simplicitas: dum bonorum præsentium illecebris sponte renuntian-
tes, videmur beatitudinem, quæ nos latet, quasi fugitantem vmbram ca-
ptare. Denique sursum & deorsum, à fronte & à tergo violentæ nos tẽta-
tiones obsident, quibus sustinendis, longi essent animi nostri impares, ni
si explicati rebus terrenis, cœlesti vitæ, quæ in speciem procul remota est
deuincti essent. Quare ille demum solidè in Euangelio profecit qui ad
continuam beatę resurrectionis meditationem assuefactus est.

2 De summo fine bonorum anxiè disputarunt olim philosophi, at-
que etiam inter se certarũt: nemo tamen, excepto Platone, agnouit sum
mum hominis bonum esse eius coniunctionem cum Deo, qualis autem
hæc esset, nec obscuro quidem gustu sentire potuit: nec mirum, vt qui de
sacro illius vinculo nihil didicerat. Nobis vnica & perfecta fœlicitas in
hac quoque terrena peregrinatione nota est: sed quæ sui desiderio corda
nostra magis ac magis quotidie accendit, donec plena fruitio nos satiet.
Ideo dixi ex Christi beneficiis fructum non percipere nisi qui ad resurre
ctionem animos attollunt. Sicuti hũc scopum præfigit Paulus fidelibus,
ad quem se eniti dicit, & omnia obliuisci, donec eo perueniat. Quò nos *Philip.3.8.*
quoque alacrius eodem contendere oportet, ne si mundus hic nos occu
pet, tristes desidię nostrę pœnas demus. Proinde alibi fideles insignit hac *Ibidem 20.*
nota, quod eorum conuersatio in cœlis sit, vnde & seruatorem suum ex-
pectant. Ac ne flaccescant animis in hoc cursu: idem illis omnes creatu-
ras adiungit socias. Nam quia vbique deformes conspiciuntur ruinæ, di- *Rom.8.19.*
cit quæcunque in cœlo & in terra sunt eniti ad renouationem. Nã quũ
Adam suo lapsu dissipauerit integrum naturę ordinem, sua creaturis ser
uitus, cui propter hominis peccatum subiectæ sunt, molesta & grauis
est: non quod præditæ sint aliquo sensu, sed quia integrum statum à quo
exciderunt, naturaliter appetunt. Gemitum ergo & parturitionis dolo
rem illis attribuit Paulus, vt nos, qui primitiis Spiritus donati sumus, pu-
deat in nostra corruptione tabescere, ac non imitari saltem mortua ele-
menta, quæ alieni peccati pœnam sustinent. Quò autem acrius nos pun
gat, vltimum Christi aduentum vocat nostrã redemptionem. Verum
quidem est, iam completos esse omnes redemptionis nostræ numeros: *Heb.9.28.*
sed quia Christus semel oblatus pro peccatis, iterum absque peccato con *Caput de resurre-*
spicietur in salutem: quibuslibet ærumnis premamur, hæc nos redẽptio *ctione vltima con-*
ad suum vsque effectum sustineat. *tinere doctrinã ma-*

3 Studium nostrum acuet ipsum rei pondus. nec enim Paulus abs re *gni ponderis, seriã,*
contendit, nisi mortui resurgant, totum Euangelium innane & fallax es- *& creditu diffici-*
se: quia miserior esset nostra quàm aliorum mortalium conditio, vtpotè *lẽ: quã difficultatẽ*
qui multorum odiis & probris expositi, in singulas horas periclitamur, *vt superent pii, duo*
imò sumus quasi oues mactationi destinatæ: ac proinde concideret eius *adminicula suppe-*
authoritas non vna in parte duntaxat, sed in tota summa, quam & ado *ditantur in Scriptura*
ptio & salutis nostræ effectus complectitur. Atque ita in rem maximè *Christi similitud-*
omnium seriam simus attenti, vt nulla diuturnitas lassitudinem afferat. *mem & Dei omni-*
Quo consilio etiam in hunc locum distuli, quod de ea breuiter tractan- *potentiam: quæ tra-*
dum erat, vt discãt lectores, vbi Christum receperint perfectæ salutis au- *ctãtur hic et sec.4.*

thorem altius assurgere, sciantque cœlesti immortalitate & gloria vestitum, vt totum corpus capiti conforme reddatur. Quemadmodum etiã in eius persona Spiritus sanctus resurrectionis exemplum subinde proponit. Res est creditu difficilis, vbi putredine consumpta fuerint corpora, tandem suo tempore resurrectura esse. Itaque quum multi ex philosophis asseruerint immortales esse animas, carnis resurrectio à paucis probata fuit. in quo etsi nulla fuit excusatio, inde tamen monemur rem esse magis arduam quàm vt hominum sensus ad se trahat. Quò tantum obstaculum superet fides, duo adminicula Scriptura suppeditat: alterum est

2.Cor.4.10. in Christi similitudine, alterum verò in Dei omnipotentia. Iam quoties de resurrectione agitur, occurrat Christi imago, qui in natura quam à nobis sumpserat sic peregit cursum mortalis vitæ vt nunc immortalitatem adeptus, sit nobis pignus futuræ resurrectionis. Nam in miseriis quibus obsidemur mortificationem eius circumferimus in carne nostra, vt vita eius manifestetur in nobis. Et separare eum à nobis non licet, ac ne possibile quidem est quin laceretur. Vnde illa Pauli ratiocinatio, Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit: quia scilicet confessum il-

1.Cor.15.13. lud principium sumit, Christum non sibi priuatim morti fuisse subiectũ, vel de morte adeptum esse victoriam resurgendo, sed inchoatum fuisse in capite quod impleri in omnibus membris necesse est, secundum cu-

Psal.16.10. iusq; gradum & ordinem. Nam ei per omnia æquari ne rectum quidem esset. Dicitur in Psalmo, Non permittes mansuetum tuum videre corruptionem. Huius fiduciæ portio etsi ad nos pertinet secundum mensuram donationis, solidus tamen effectus nonnisi in Christo apparuit, qui immunis ab omni putredine, integrum corpus recepit. Iam ne ambigua sit nobis beatæ cum Christo resurrectionis societas, vt hoc pignore simus

Philip.3.21. contenti, disertè confirmat Paulus ideo sedere in cœlis, & venturum vlti-

Rom.8.10.11. mo die iudicem, vt corpus nostrum humiliet, & abiectum configuret corpori suo glorioso. Alibi etiam docet, Deum non suscitasse Filium à morte, vt specimen vnum ederet suæ virtutis: sed eandem erga nos fideles Spiritus efficaciam exerat, quem ideo vitam appellat, dum habitat in nobis, quia in hunc finem datus est, vt quod in nobis mortale est viuificet. Compendio perstringo quæ & vberius tractari possent, & merentur splendidius ornari: & tamen in paucis verbis satis materiæ pios lectores repertutos confido, quod ad fidem eorum ædificãdam sufficiat. Resurrexit ergo Christus vt nos haberet socios futuræ vitæ. Suscitatus est à Patre, quatenus erat Ecclesiæ caput, à qua nullo modo patitur diuelli. Suscitatus est virtute Spiritus, qui nobis ad viuificandi munus communis est. Deniq; suscitatus est vt esset resurrectio & vita. Sicut autem diximus in hoc speculo conspicuam nobis esse viuam resurrectionis imaginem, ita sit nobis ad fulciendos animos nostros firma hypostasis, modo ne longioris moræ nos tædeat vel pigeat: quia nostrum non est proprio arbitrio temporum articulos metiri, sed patienter quiescere, dum pro sua opportunitate Deus regnum suum instauret. Quo spectat illa Pauli exhor-

1.Cor.15.23. tatio, Primitiæ Christus, deinde qui Christi sunt: quisque suo ordine. Cæterùm ne qua de Christi resurrectione, in qua fundata est nostra omniũ, moueretur quæstio, videmus quot & quàm variis modis illam nobis testatam fecerit. Ridebunt nasuti homines quasi puerile ludicrum, quæ ab Euangelistis refertur historiam. Cuius enim momenti erit nuntius quem pauidæ mulierculæ perferunt & deinde confirmant discipuli ferè exanimes? Cur non potiùs in medio templo & foro illustria victoriæ suæ trophæa Christus statuit? Cur non formidabilis prodit in conspectũ Pilati? Cur non etiam rediuiuum se sacerdotibus & toti Hierosolymæ probat? Testes verò quos seligit vix idoneos esse concedunt homines profani.

Respon-

Respondeo, quanquam in illis exordiis contemptibilis fuerit eius infirmitas, admirabili tamen Dei prouidétia hoc totum fuisse gubernatum: vt qui nuper metu exanimati fuerant, eos partim amor Christi & pietatis zelus, partim sua incredulitas ad sepulchrum raperet: non tantum vt oculati essent rei testes, sed vt audirent idem ex Angelis quod oculis cernebant. Quomodo suspecta erit nobis eorũ fides qui fabulam esse putarunt quod audierant ex mulieribus, donec in rem præsentem sunt adducti? Totum verò populum, & ipsum præsidem, postquam satis superq; conuicti fuerant, nihil mirum est tam Christi aspectu, quàm aliis signis fuisse priuatos. Obsignatur sepulchrum, custodes excubias agunt, non reperitur tertio die corpus. Pecunia corrupti milites rumorem spargunt fuisse à discipulis subreptum. Quasi verò vel turmæ cogendæ facultas esset, vel arma suppeterent, vel etiam ad tale facinus audendum exercitati essent. Quòd si militibus satis non erat animi ad illos abigendos, cur nõ persecuti sunt, vt ope plebis adiuti aliquos deprehéderent? Verè ergo annulo suo Pilatus Christi resurrectionem obsignauit: & qui appositi fuerũt ad sepulchrum custodes, tacẽdo vel mẽtiendo eiusdẽ resurrectionis præcones facti sunt. Interea personuit vox Angelorum, Surrexit, non est hìc. Splendor cœlestis non homines sed Angelos esse palàm ostendit. Postea Christus ipse siquid dubitationis adhuc hærebat, sustulit. Viderũt eum non semel discipuli, atque etiam pedes & manus palparunt, & eorum incredulitas non parum ad confirmandam fidem nostram profuit. Disseruit inter eos de mysteriis regni Dei, tandem ipsis videntibus ascendit in cœlum: nec vndecim modò Apostolis exhibitum fuit hoc spectaculum, sed plusquam quingẽtis fratribus simul visus est. Iam misso Spiritu sancto, certum documentum edidit non tantùm vitæ, sed etiam summi imperij: sicuti prædixerat, Expedit vobis vt abeam, alioqui Spiritus sanctus non veniet. Iam verò Paulus non mortui virtute prostratus est in itinere, sed eum quem oppugnabat, summa potentia pollere sensit. Stephano apparuit in aliũ finẽ, vt vitæ certitudine mortis timorem vinceret. Tot ac tam authenticis testimoniis fidem derogare, non diffidentiæ est, sed prauæ adeóque furiosæ obstinationis.

Matt.27.66.& 28.11. *Luca 24.6.* *Ibidem 38.* *Act.1 3.& 9.* *1.Cor 15.6.* *Iohan.16.7.* *Act.9.4.* *Act.7.55.*

4 Quod diximus in probãda resurrectione sensus nostros oportere dirigi ad immensam Dei potentiam, hoc breuiter docet Paulus. Vt corpus nostrum abiectum (inquit) conforme reddat corpori claritatis suæ, secundum operationem virtutis suæ, qua potest sibi subiicere omnia. Quare nihil minus consentaneum quàm hìc respicere quid naturaliter fieri possit, vbi inæstimabile miraculum nobis proponitur, quod sensus nostros sua magnitudine absorbet. Paulus tamen, proposito naturæ documento, socordiam eorum coarguit qui resurrectionem negant. Stulte (inquit) quod seminas non vegetatur, nisi prius moriatur, &c. In semẽte resurrectionis speciem cerni dicit, quia ex putredine nascitur seges. Nec verò res tã difficilis esset creditu, si ad miracula quæ se per omnes mundi plagas oculis nostris ingerunt, attenti vt par est essemus. Cæterùm meminerimus, neminem de futura resurrectione verè esse persuasum, nisi qui in admirationem raptus, Dei virtuti suam dat gloriam. Hac fiducia elatus Iesaias exclamat, Viuent mortui tui: cadauer meũ resurget, Expergiscimini & laudate habitatores pulueris. Rebus desperatis sese attollit ad Deum vitæ authorem, penes quem sunt exitus mortis, vt dicitur in Psalmo. Iob etiam cadaueri similior quàm homini, fretus Dei potentia, non dubitat quasi integer ad diẽ illum se attollere, Scio quòd redẽptor meus viuit: & in nouissimo die surget super puluerem (nẽpe vt suã potentiam illic exerat) & rursum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum, visurus sum ipse, & non alius. nam etsi quidam

Philip.3.20. *1.Cor.15.36.* *Iesa.26.19.* *Psal.68.21.* *Iob 19.25.*

subtilius detorquent locos istos,ac si de resurrectione exponi non debe-rent,confirmant tamen quod euertere cupiunt:quia non aliunde sancti viri solatium petunt in suis malis quàm ex resurrectionis similitudine.

Ezec.37.8. Quod melius ex loco Ezechielis cognoscitur. nam quum promissionem reditus Iudæi respuerent, ac obiicerent,nihilo magis esse probabile sibi aperiri viã quã mortuos exire è sepulchro,visio Prophetę offertur campi pleni ossibus aridis: ea iubet Deus carnem & neruos recipere. Quanquam sub figura illa populum ad spem reditus erigit, materiam tamen sperandi sumit ex resurrectione:sicuti nobis pręcipuum est exemplar liberationum omnium quas sentiunt fideles in hoc mundo. Sic Christus,postquam vocem Euangelij viuificam esse docuit: quia hoc nõ

Iohan.5.28. recipiebant Iudęi,mox addit.Nolite mirari hoc,quia venit hora in qua

2.Timo.4.8. omnes qui sunt in monumentis audient vocem Filij Dei,& prodibunt. Ergo exemplo Pauli alacriter iam triumphemus inter medias pugnas, quòd potens sit qui nobis promisit futuram vitam, seruare depositum: atque ita gloriemur repositam esse nobis coronam iustitiæ, quam reddet nobis iustus iudex.Sic fiet vt quicquid molestiarum perpetimur,ostẽsio nobis sit futuræ vitæ, quia Dei naturæ conuenit rependere afflictionem impiis qui nos affligunt,nobis verò qui iniustè affligimur, requiẽ,

2.Tess.1.6. in manifestatione Christi cum Angelis potentiæ suæ,in flamma ignis. Sed tenendum est quod paulò pòst adiungit, venturum vt glorificetur in sanctis suis,& admirabilis fiat in omnibus qui crediderunt, quia fides habita fuerit Euangelio.

Refutantur Sadducæi, & oẽs negantes resurrectionem.

5 Etsi autem hominum mentes in hoc studio assiduè occupari decebat:quasi tamen data opera abolere vellent omnem resurrectionis memoriam, mortem vocarunt lineam rerum omnium, & interitum ho-

Ecclesi.9.4. minis. Nam certè de communi & recepta opinione loquitur Solomo,

Eccle.3.21. quum dicit canẽ viuum meliorem esse mortuo leone.Et alibi,Quis scit

Marci 12.18. an hominis anima ascendat sursum, & anima iumenti descendat deor-

Lucæ 20.27. sum?Omnibus autem seculis grassatus est hic brutus stupor, adeóque in

Act.2.8. ipsam Ecclesiam perrupit:quia palam ausi sunt profiteri Sadducęi nullã esse resurrectionem,imò animas esse mortales.Sed nequem leuaret crassa hæc ignorantia,ipso naturę instinctu increduli semper effigiem resurrectionis habuerunt ante oculos. Quorsum enim sacer & inuiolabilis mos sepeliendi,nisi vt arrha esset nouæ vitæ? Neque excipere licet, ex errore hoc esse natum:quia & sepulturæ religio apud sanctos Patres semper viguit,& Deus apud Gentes manere voluit eundem morem,vt obiecta resurrectionis effigies,earum torporem expergefaceret. Quanuis autem profectu caruerit ceremonia illa, vtilis tamen nobis est si prudenter finem spectamus:quia nõ leuis est incredulitatis refutatio, omnes simul professos esse quòd nemo credebat. Atqui non modò obstupefecit Satan hominum sensus, vt sepelirent vnà cum corporibus resurrectionis memoriam:sed partem hanc doctrinæ variis figmentis corrumpere mo-

1.Cor.15. litus est,vt tandem intercideret. Omitto quòd iam Pauli tempore eam

** Refutantur Chiliastæ,regnũ Christi terminantes mille annis.* conuellere cœpit: *sed paulò pòst sequuti sunt Chiliastæ, qui mille annis finierunt Christi regnum.Ac eorum quidem commentum puerilius est quàm vt refutatione vel indigeat,vel dignum sit.Nec illis suffragatur Apocalypsis,ex qua errori suo colorẽ induxisse certũ est:quando in mil-

Apo.20.4. lenario numero non agitur de æterna Ecclesiæ beatitudine, sed tantum de variis agitationibus quæ Ecclesiam adhuc in terris laborantẽ manebant.Cæterùm tota Scriptura clamat finem nullum fore nec electorum beatitudini nec reproborum supplicio. Omnium porrò rerum quæ & conspectum nostrum fugiunt,& mentis captum longè superant, aut fides ex certis Dei oraculis petenda est,aut prorsus abiicienda. Qui mille

annos assignant filiis Dei, ad futuræ vitæ hæreditatem fruendam, non animaduertunt quantam contumeliam inurant & Christo & eius regno. Nam si immortalitate non induentur, ergo nec Christus ipse, ad cuius gloriam transformabuntur, in gloriam immortalem receptus est. si aliquem habebit finem eorum beatitudo, ergo regnum Christi, cuius soliditati innititur, temporarium est. Denique aut imperitissimi sunt rerum omnium diuinarum, aut obliqua malignitate totam Dei gratiam Christique virtutem labefactare moliuntur: quarum complementnm non aliter constat nisi obliterato peccato, & absorpta morte, vita æterna ad plenum instauretur. Quàm verò stolidè ineptiant, qui timent nimiam Deo sæuitiam adscribere si æternis pœnis reprobi addicantur, vel cæcis perspicuum est. Scilicet iniurius erit Dominus si regno suo priuauerit, qui eo se indignos per ingratitudinem reddiderint. *At peccata eorum temporaria sunt. Fateor: sed Dei maiestas, atque etiam iustitia, quã peccãdo violarunt, æterna est. Meritò igitur non perit iniquitatis memoria. At ita pœna modum excedet delicti. Hæc verò est non ferenda blasphemia, dum tam paruo æstimatur Dei maiestas, dum non pluris fit eius cõtemptus, quàm animæ vnius exitiũ. Sed omittamus nugatores istos, ne contrà quàm præfati sumus, videamur eorum deliramenta refutatione digna iudicare.

*Vide Bernardum Epist. 254.

6 Duo præter hæc deliria inuecta sunt ab hominibus perperam curiosis. Alij putarũt, quasi totus homo intereat, animas resurrecturas cum corporibus: alij, quum immortales esse spiritus concedant, nouis corporibus indutum iri: quo negant carnis resurrectionem. De priore quoniã aliquid attigi in creatione hominis, satis mihi erit monere iterum lectores quàm belluinus sit error, ex spiritu ad imaginem Dei formato flatũ euanidum facere, qui in hac tantùm caduca vita corpus vrgeret: & templum Spiritus sancti redigere in nihilum: eam denique partem nostri, in qua maxime refulget diuinitas, & insignes sunt immortalitatis notę, hac dote spoliare: vt melior atque excellẽtior sit corporis conditio quàm animæ. Longè aliter Scriptura, quæ corpus tugurio comparat ex quo nos migrare dicit cũ morimur: quia ab ea parte nos ęstimat quæ nos à brutis animalibus discernit. Sic Petrus morti propinquus dicit tempus venisse quo tabernaculum suum deponat. Paulus verò de fidelibus loquens, postquam dixit. Vbi terrestris domus nostra dissoluta fuerit, nobis esse ædificium in cœlis: adiungit nos peregrinari à Domino, quandiu manemus in corpore, sed expetere Dei præsentiam in absentia corporis. Nisi superstites essent animæ corporibus, quid est quod habet Deum præsentem vbi est à corpore separatum? Dubitationem verò tollit Apostolus, dum tradit nos esse aggregatos ad spiritus iustorum. quibus verbis intelligit, nos sociari sanctis Patribus, qui etiam mortui eandem pietatem nobiscum colunt, vt non possimus esse Christi membra nisi cum ipsis coalescamus. Nisi etiam animæ corporibus exutæ retinerent suam essentiam, ac beatæ gloriæ capaces essent, non dixisset Christus latroni, Hodie mecum eris in Paradiso. Tam claris testimoniis freti, ne dubitemus Christi exemplo, morientes Deo commẽdare animas nostras: vel exemplo Stephani, tradere Christo in custodiã, qui nõ temere vocatur fidelis earum pastor, & Episcopus. Porrò de intermedio eorum statu curiosius inquirere neque fas est, neque expedit. Valde se torquent multi disputando quem locum occupent, & an cœlesti gloria iam fruantur necne. Atqui stultũ & temerariũ est de rebus incognitis altius inquirere, quàm Deus nobis scire permittat. Scriptura, vbi dixit, Christum illis præsentem esse, & eas recipere in paradisum, vt consolationem percipiant, reproborum verò animas cruciatus quales meritę sunt perpeti, nõ vltra

De eorũ errore qui putarunt morte totum hominẽ interire, & tãdẽ animas resurrecturas cum corporibus.

2. Pet. 1. 14.
2. Cor. 5. 1.
Heb. 12. 23.
Luc. 23. 43.
Ibidem 46.
Act. 7. 59.
1. Pet. 2. 25.

De statu animarum à morte ad diẽ vltimum. Vide Caluinum & in Psychopannychia.
Mat. 8. 11.
Iohan. 12. 32.

progreditur. quis iam doctor aut magister quod Deus celauit nobis pate faciet? De loco non minus inepta & futilis est quæstio: quando scimus non eam esse animæ dimensionem quam corporis. Quòd sinus Abrahæ dicitur beata sanctorum spirituum collectio, nobis abúdè est ex hac peregrinatione excipi à communi fidelium Patre, vt nobiscũ fidei suæ fructũ communicet. Interea quũ Scriptura vbique iubeat pendére ab expectatione aduentus Christi, & gloriæ coronam eousq; differat, contenti simus his finibus diuinitus nobis præscriptis: animas piorum militiæ labore perfunctas in beatam quietem concedere, vbi cum fœlici lætitia fruitionem promissæ gloriæ expectant: atque ita omnia teneri suspensa donec Christus appareat redemptor. Reprobis verò eandem esse sortem dubium non est quam Iudas diabolis assignat, vinctos catenis teneri, donec ad supplicium cui addicti sunt, trahantur.

Iudæ 6.

Hic & secti. 8. refellitur eorũ error, qui imaginantur animas die vltimo non recepturas corpora, quibus nunc indutæ sunt, sed nouis & aliis præditas fore.

7. Æquè prodigiosus est eorũ error qui animas non recepturas quibus nunc indutæ sunt corpora, sed nouis & aliis præditas fore imaginantur. Ac Manichæorum quidé perquam futilis ratio fuit, minimè consentaneum esse vt caro quæ immunda est, resurgat. Quasi verò nulla sit animarum immunditíes: quas tamen à spe cœlestis vitę non arcebant. Perinde igitur fuit acsi dicerent, purgari diuinitus non posse quod peccati labe infectum est: nam illud delirium, quod naturaliter immũda esset caro, quia à Diabolo creata, nunc prætereo. Tantum ostendo, quicquid nunc cœlo indignum in nobis est, resurrectioni non obstare. Atqui primò quum iubeat Paulus fideles se mundare ab omni inquinamento carnis, & Spiritus, inde sequitur quod alibi denuntiat iudicium, vt reportet vnusquisque per corpus siue bonũ siue malũ. Cui consentit quod scribit ad Corinthios, vt vita Iesu Christi manifestetur in carne nostra mortali. Qua ratione alibi non minus precatur vt Deus integra corpora conseruet vsque ad diem Christi, quàm animas & spiritus. Nec mirum: quia corpora quæ sibi in templa dicauit Deus, in putredinem sine spe resurrectionis decidere, absurdissimum esset. Quid quòd etiam mébra sunt Christi? Quid quòd singulas eorũ partes sibi Deus sanctificari præcipit? quòd vult linguis nomen suum celebrari, tolli ad se puras manus, sacrificia offerri? Quam igitur hominis partem tam præclaro honore dignatur cœlestis iudex, cuius amentiæ est ab homine mortali in puluerem redigi absque vlla spe instaurationis? Similiter Paulus, quum nos ad ferendum Dominum hortatur tam in corpore quàm in anima, quia vtrunque Dei est: non patitur certè quod Deo tanquam sacrum vendicat, æternæ putredini adiudicari. Nec verò vlla de re clarior suppetit Scripturæ definitio quàm de carnis quam gestamus resurrectione. Oportet, inquit Paulus, corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Si noua corpora formaret Deus, vbi hæc qualitatis mutatio? Si dictum esset, oportere nos renouari, ambigua loquutio fortè occasionem cauillo dedisset: nunc vbi corpora, quibus sumus circundati, digito monstrans, incorruptionem illis promittit, noua fabricari satis apertè negat. Imò magis expresse (inquit Tertullianus) non poterat loqui, nisi cutem suam manibus teneret. Nec vllo cauillo effugient quod alibi Christum fore mundi iudicem dicens, Iesaiæ testimonium citat, Viuo ego, dicit Dominus, mihi flectetur omne genu: quando apertè obnoxios ad rationem vitæ reddendam quos alloquitur fore denuntiat. Quod non quadraret si noua corpora ad tribunal sisterentur. Porrò in verbis Danielis nihil est perplexum, Multique dormientium in terra pulueris expergiscentur, hi ad vitam æternam, & illi ad opprobria, & ad contemptum sempiternum: quando non ex quatuor elementis nouam materiã ad cõflandos homines, sed ex sepulchris mortuos

2. Cor. 7. 1.
2. Cor. 5. 10.
2. Cor. 4. 10.
1. Thess. 5. 23.
1. Cor. 3. 11.
1. Cor. 6. 15.
1. Tim. 2. 8.
1. Cor. 6. 20.
1. Cor. 15. 53.
Rom. 14. 11.
Iesa. 49. 18.
Dan. 12. 2.

mortuos euocat. Atque hoc dictat aperta ratio. Nam si mors quae originem habet à lapsu hominis accidentalis est: instauratio, quam attulit Christus, ad idem illud corpus pertinet quod mortale esse cœpit. Et sanè quod rident Athenienses dum asseritur à Paulo resurrectio, hinc colligere licet qualis eius prædicatio fuerit: ac omnino risus ille non parum ad confirmandam fidem nostram valet. Digna etiam obseruatu est Christi sententia, Nolite metuere eos qui occidunt corpus, animam occidere non possunt: sed eum metuite qui potest & animam & corpus perdere in gehennam ignis. Neque enim timendi causa, nisi supplicio obnoxium esset quod nūc gestamus corpus. Nec verò obscurior est altera eiusdē Christi sententia, Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei: & prodibunt qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt in resurrectionem iudicij. An dicemus animas in sepulchris quiescere, vt illinc Christum exaudiant? ac nō potiùs ad eius imperium corpora in vigorem à quo exciderant reditura? Ad hæc si nouis corporibus donandi sumus, vbi capitis & membrorum conformitas? Resurrexit Christus: an nouum sibi corpus fingēdo? imò vt prædixerat, Destruite templum hoc, & triduo erigam illud. Quod prius gestauerat mortale corpus, iterum recepit. neque enim multum nobis profuisset subrogato nouo corpore, aboleri illud quod in sacrificiū expiationis oblatum fuerat. Tenenda est etiam illa societas quam prædicat Apostolus, nos resurgere, quia Christus resurrexit. quia nihil minus probabile quàm vt priuetur Christi resurrectione caro nostra, in qua circunferimus mortificationem ipsius Christi. Quod quidem illustri documento patuit, dum resurgente Christo multa corpora Sanctorum exierunt è sepulchris. Neque enim negari potest, hoc vltimæ quam speramus resurrectionis præludium fuisse, vel potius arrham: qualis antè in Henoch & Elia iam extabat: quos Tertullianus resurrectionis candidatos vocat? quia corpore & anima à corruptione exempti, in Dei custodiam recepti fuerint.

Act. 17. 32. *Matt.* 10. 28. *Iohan.* 5. 28. *Iohan.* 2. 19. 1. *Cor.* 15. 12. *Mat.* 27. 52.

8 Pudet me in re tam clara tantùm verborum consumere: sed hanc molestiam placidè mecum vorabunt lectores, ne qua rima ad decipiēdos simplices peruersis & audacibus ingeniis pateat. Cerebri sui commentum proferunt volatici spiritus quibuscum nunc disputo: in resurrectione nouorum corporum fore creationem. Qua ratione impulsi ita sentiunt, nisi quia incredibile illis videtur, cadauer tam longa putredine consumptum posse in pristinum statum redire? Ergo sola illis incredulitas huius sententiæ est mater. Nos contrà Spiritus Dei ad sperandam carnis nostræ resurrectionem in Scriptura passim hortatur. Hac ratione Baptismus, teste Paulo, sigillum nobis est futuræ resurrectionis: nec minus sacra Cœna ad eius fiduciam nos inuitat, dum symbola spiritualis gratiæ ore percipimus. Et certè tota Pauli exhortatio. Vt mēbra nostra exhibeamus arma in obedientiam iustitiæ, frigeret, nisi accederet quod postea subiungit, Qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra. Quid enim iuuaret, applicare pedes, manus, oculos, & linguas in obsequiū Dei, nisi fructus & mercedis essent participes? Quod suis verbis apertè confirmat Paulus, Corpus non scortationi, sed Domino: & Dominus corpori. Qui verò suscitauit Christum, & nos suscitabit per virtutem suam. Clariora sunt quæ sequuntur, ea esse templa Spiritus sancti & mēbra Christi. Interea videmus vt resurrectionem cum castitate & sanctimonia coniungat: sicuti paulò pòst pretium redemptionis ad corpora extendit. Iam rationi consentaneum non esset, Pauli corpus in quo stigmata Christi portauit, & in quo magnificè Christum glorificauit, orbari coronæ præmio. Vnde & illa gloriatio.

Coloss. 2. 12. 1. *Cor.* 6. 4. 7. *Rom.* 8. 11. 1 *Cor.* 6. 13. 15. 19. *Galat.* 6. 17.

Expectamus redemptorem è cœlis, qui corpus nostrum abiectum, con
Philip.3.21. forme reddet corpori claritatis suæ Ac si verum est illud, per multas af-
Acto.14.22. flictiones oportere nos ingredi in regnum Dei, ab hoc ingressu corpo-
ra prohibere nulla ratio sustinet, quæ & sub crucis vexillo exercet Deus,
& victoriæ laude ornat. Itaq; nulla eius rei dubitatio inter Sanctos orta
est quin se Christi comites fore sperarent: qui omnes quibus probamur
afflictiones in personam suam transfert, vt viuificas esse doceat. Imò &
sanctos Patres sub lege, externa ceremonia Deus in hac fide exercuit.
Quorsum enim sepeliendi ritus, sicuti ante visum est, nisi vt reconditis
corporibus scirent paratam esse nouam vitam? Huc aromata quoque, a-
liaque immortalitatis symbola spectarunt, quibus sub Lege adiuta fuit
non aliter quàm sacrificiis, doctrinæ obscuritas. Nec moré illum pepe-
rit superstitio: quando videmus Spiritum in narrandis sepulturis nõ mi-
Mat.26.10. nus diligenter insistere quàm in præcipuis fidei mysteriis. Et Christus of
ficiũ hoc tanquam non vulgare commendat, non alia certè de causa,
nisi quia à sepulchri, quod omnia corrumpit & abolet, intuitu in specta
culum renouationis oculos attollit. Præterea tam sedula obseruatio cere
moniæ quæ laudatur in Patribus, satis comprobat rarũ illis fuisse & pre-
tiosum fidei adminiculum. Neque enim adeò solicitè curasset Abraham
Gen.23.4.& 19. vxoris sepulchrum, nisi religio illi proposita fuisset ante oculos, & vtili-
tas mundo superior, nempe vt mortuum vxoris corpus insignibus resur
rectionis exornans, suam & familiæ fidé confirmaret. Clarior verò hu-
ius rei probatio eminet in exéplo Iacob, qui vt posteris testetur ne mor
Gen.47.30. te quidem spem terræ promissę animo suo excidisse, iubet ossa sua illuc
referri. Quæso, si nouo corpore induendus erat, nonne ridiculum dedis
set mandatum de puluere in nihilum redigendo? Quare si qua apud nos
viget Scripturæ authoritas, nullius doctrinæ clarior vel certior deſidera
ri potest probatio. Hoc ipsum pueris sonant Resurrectionis & Suscitan-
di voces. neque enim resurgere dicemus quod nunc primùm creatur:
Iohan.6.39. nec staret, illud Christi, Quicquid dedit mihi Pater non peribit, sed susci
tabo illud in nouissimo die. Eòdem tendit dormiendi verbum, quod nõ
** De modo resurrectionis vltimæ.* nisi in corpora competit. Vnde & cœmeteriis nomen impositum. *Su-
perest vt de resurrectionis modo aliquid delibem. Hoc verbo vtor: quia
1.Cor.15.51. Paulus mysterium vocans, ad sobrietatem nos hortatur, vt liberiùs argu
tiusque philosophandi licentiam frænet. Primò tenendum est quod di-
ximus nos in eadem quam gestamus carne resurrecturos quoad substan
tiam: sed qualitatem aliam fore. sicuti quum eadem Christi caro quæ in
victimam oblata fuerat, suscitata fuerit, aliis tamé dotibus excelluit acsi
Ibidem 3. alia prorsus foret. Quod Paulus familiaribus exemplis declarat. Nã sicut
humanæ & belluinæ carnis eadem est substantia, non qualitas: stellis o-
mnibus eadem est materia, claritas diuersa: ita quanquam retinebimus
substantiam corporis, mutationem fore docet: vt longè præstantior sit
conditio. Corpus ergo corruptibile, vt suscitemur non peribit nec eua-
nescet: sed induet, deposita corruptione, incorruptionem. Quoniam ve
rò elementa Deus omnia pręstò habet ad suum nutũ, nulla eum difficul
tas impediet quominus & terræ & aquis & igni imperet, vt quod videtur
ab illis consumptum reddant. Quod etiam, licet non absque figura, Ie-
Iesa.26.21. saias testatur, Ecce Dominus egredietur de loco suo vt visitet iniqui-
tatem terræ: & terra discooperiet sanguinem suum, neque teget ampliùs
interfectos suos. Sed notandum est discrimen inter eos qui pridem mor-
tui fuerint, & quos dies ille superstites reperiet Neque enim omnes dor-
miemus (teste Paulo) sed omnes immutabimur: hoc est, necesse non erit
1.Cor.15.51. distantiam temporis inter mortem & initium secũdæ vitæ intercedere,
quia in puncto téporis & nictu oculi penetrabit clãgor tubæ qui mor-
tuos ex-

tuos excitet incorruptibiles.& viuos subita mutatione reformet in eandem gloriã Sic alibi fideles quibus mors obeunda est cõsolatur:quia nõ præuenient mortuos qui tunc erunt superstites, quin potius resurgent priores qui dormierunt in Christo.Si quis obiiciat illud Apostoli, statutum esse cunctis mortalibus semel mori:facilis solutio est, vbi mutatur naturæ status speciem esse mortis, & appositè sic nominari : ac proinde hæc inter se conueniunt,morte renouatum iri omnes dum exuent mortale corpus:non fore tamen necessarium corporis & animę dissidiũ,vbi erit subita immutatio.

1.Thess.4.15.
Heb.9.27.

9 Sed hîc difficilior quæstio exoritur.Quo iure communis sit impiis & à Deo maledictis resurrectio,quæ singulare est Christi beneficium. Scimus omnes in Adam morti fuisse addictos:venit Christus resurrectio & vita:an vt promiscuè totum genus humanum viuificet? Sed quid minus consentaneum quàm eos in obstinata sua cæcitate consequi, quod sola fide recuperant pij Dei cultores?Manet tamen illud fixum, aliam fore iudicij,aliam vitæ resurrectionem,& Christum venturum vt segreget agnos ab hœdis. Respondeo, non debere videri tam insolitum,cuius similitudinem in quotidiano vsu cernimus.Nos totius mundi hæreditate scimus in Adam fuisse priuatos : nec minus æqua ratione ab alimentis cõmunibus nos arceri,quàm ab esu arboris vitæ.Vnde igitur fit vt Deus non solùm oriri faciat solem suum super bonos & malos, sed quoad præsentis vitæ vsus,inæstimabilis eius liberalitas larga copia assiduè profluat?Hinc certè cognoscimus,quæ propria sunt Christi & membrorum eius,ad impios quoque exundare:non vt legitima sit possessio, sed quò magis reddantur inexcusabiles.sic Deum impij sæpè experiuntur beneficum, non vulgaribus documentis,sed quæ omnes piorũ benedictiones interdum obscurent,illis tamen cedant in maiorem damnationem.Siquis excipiat caducis & terrenis beneficiis resurrectionẽ non aptè cõferri:hîc quoque respondeo,vbi primũ alienati sunt à Deo vitæ fonte,Diaboli interitum fuisse promeritos quo prorsus abolerétur: admirabili tamen Dei cõsilio repertum fuisse medium statum, vt extra vitam in morte viuerent.Nihilo absurdius videri debet, si accidentalis est impiis resurrectio quæ inuitos trahat ad tribunal Christi, quem nunc audire magistrum & doctorem recusant.Leuis enim esset pœna,morte absumi, nisi pœnas suæ contumaciæ daturi coram iudice sisterentur,cuius in se vindictam sine fine & modo prouocarunt. Cæterùm quanquam tenendum quod diximus,& quod celebris illa Pauli confessio apud Felicẽ continet, se futuram expectare resurrectionem iustorum & impiorũ: sæpius tamẽ scriptura resurrectionem solis Dei filiis vnà cum cœlesti gloria proponit:quia non venit propriè Christus in mundi exitium,sed in salutem.Ideo & in symbolo sola fit mentio beatæ vitæ.

Quæstio.
Iohan.11.25.
Mat.25.32.
Responsio.
Mat.5.45.
Act.24.15.

10 *Quoniam autem tum demum implebitur [c] prophetia de absorpta per victoriam morte,semper nobis in mentem veniat æterna fœlicitas,resurrectionis finis : de cuius excellentia si omnia dicta fuerint quibus omnium hominum linguæ sufficiant,vix tamen infima eius particula delibata fuerit. Nam vtcunque verè audiamus, regnum Dei claritate, gaudio,fœlicitate,gloria fore refertum : illa tamen quæ nominantur, à sensu nostro remotissima& quasi ænigmatibus inuoluta manent,donec venerit dies ille,quo nobis suam gloriam ipse facie ad faciem conspiciẽdam exhibebit.Scimus nos esse Dei filios (inquit Iohannes) sed nondum apparuit. Vbi autem similes ei erimus,videbimus eum qualis est. Quamobrem Prophetæ,quia spiritualem illam beatitudinẽ in seipsa nullis verbis exprimere poterant, sub rebus corporeis eam ferè delinearũt. Quia tamẽ rursũ aliquo suauitatis illius gustu accendi in nobis desiderij

** Hîc & secti. 11. agitur de fœlicitatis æternæ(quæ resurrectionis est finis)excellentia incomprehensibili, eius suauitatis gustu hîc nos assiduè percipere oportet: vitare tamen curiositatem, vnde friuolæ, & noxiæ quæstiones,atque adeo perniciosæ speculationes.*
c Oseæ 13.14.
1.Cor.15.54.
1.Iohan.3.2.

Gen.15.2. feruorem oportet,in hoc præcipuè cogitando immoremur.Si Deus bonorum omnium plenitudinem,ceu fons quidam inexhaustus, in se continet: nihil vltra eum expetendũ iis qui ad summum bonum & omnes fœlicitatis numeros contendunt,sicuti pluribus locis docemur.Abrahã, ego merces tua magna valde.Cui sententiæ succinit Dauid, Portio mea Iehouah sors mihi præclarè cecidit.Item alibi,Satiabor vultu tuo. Atqui Petrus denuntiat in hoc vocatos fideles vt diuinæ fiãt consortes naturæ. Quomodo istud?Quia glorificabitur in omnibus sanctis suis,& admirabilis fiet in iis qui crediderũt.Si Dominus gloriam,virtutẽ,iustitiam suã cũ electis participabit,imò seipsum illis fruendũ dabit,& quod præstantius,quodammodo in vnum cum ipsis coalescet: meminerimus sub hoc beneficio omne fœlicitatis genus contineri. Et quum multũ in hac meditatione profecerimus,recognoscamus tamen nos in imis adhuc radicibus subsidere, si mentis nostræ conceptio cum mysterij huius sublimitate conferatur.Quò nobis in hac parte magis colenda est sobrietas, ne moduli nostri immemores, quo maiore audacia in sublime transuolabimus, fulgor cœlestis gloriæ nos obruat. Sentimus etiam vti immodica cupido plusquam fas est sciendi nos titillet.vnde subinde & friuolæ & noxiæ quæstiones scaturiunt. friuolas voco,ex quibus nulla potest elici vtilitas. Sed hoc secundum deterius,quod qui sibi in illis indulgẽt, perniciosis speculationibus sese implicant. quamobrem voco noxias.

Psal.16.6. *Psal.17.15.* *2.Pet.1.4.* *2.Thes.1.*

**Non æqualem fore omnibus Dei filijs gloriæ modum in cœlis.*

* Quod Scripturæ docent, ab omni controuersia exemptum apud nos esse debet: nempe sicuti variè Deus sua dona Sanctis in hoc mundo distribuens eos inæqualiter irradiat, ita non fore æqualem gloriæ modum in cœlis,vbi dona sua coronabit Deus Neq; enim competit indifferenter in omnes quod dicit Paulus, Vos estis gloria mea & corona in die Christi.Et illud Christi ad Apostolos,Sedebitis iudicantes duodecim tribus Israel.Sed Paulus(qui sciebat,prout sanctos locupletat Deus spiritualibus donis in terra,ita in cœlo gloria decorare(peculiarem sibi coronam pro laborum ratione repositam esse non dubitat. Christus autem, vt Apostolis dignitatem muneris quo præditi erant commendet, fructum eius admonet in cœlo esse reconditum.Sic & Daniel,Intelligentes autem fulgebunt vt splendor firmamenti: & iustificantes multos,tanquam stellæ in seculum & in æternum. Ac siquis attentè Scripturas consideret:non modò vitam æternam promittunt fidelibus, sed specialem cuique mercedem. Vnde & illud Pauli, Rependat illi Deus in illa die. Quod promissio Christi confirmat,Centuplum recipietis in vita æterna. Denique sicuti corporis sui gloriam multiplici donorum varietate inchoat Christus in mundo,& amplificat per suos gradus:ita etiam in cœlo perficiet.

1.Thess.2.19. *Matt.19.28.* *Dan.12.3.* *2.Tim.1.18.* *Matt.19.29.*

11 Quemadmodum autem hoc vno consensu recipient omnes pij, quia verbo Dei satis testatum est:sic rursum spinosis quæstionibus,quas sibi obstaculo esse cognoscent, valere iussis, metas sibi propositas non transilient. Quantũ ad me spectat,non solùm priuatim mihi à superuacua rerum inutilium inuestigatione tempero:sed cauendum mihi arbitror ne aliorum leuitatẽ respondendo foueam.* Sciscitantur vanæ scientiæ ieiuni homines quanta inter Prophetas & Apostolos,rursus quanta inter Apostolos & Martyres futura sit distantia:quot gradibus different à coniugatis virgines:denique nullum cœli angulũ ab excutiendo intactum relinquũt. Deinde subit illis in mentem quorsum pertineat orbis reparatio:quando ex tanta & incomparabili copia nullius rei indigi erunt filij Dei:sed erunt similes Angelis, quorum inædia æternæ beatitudinis symbolum est.Ego autem respondeo,in ipso aspectu tantam fore amœnitatem,tantam sine vsu suauitatem in sola notitia,vt hęc fœlicitas

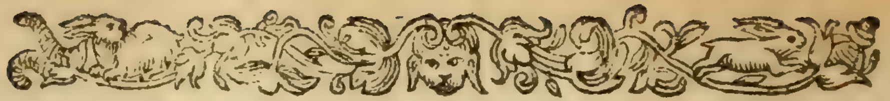
** Respondetur ad quæstiões quas quidã mouent, de statu Filiorũ Dei post resurrectionẽ. Vide Petrum Martyrem Rom 8 has & similes quæstiones ex varijs scriptoribus colligentem.*

omnia

omnia quibus nunc iuuamur adminicula longè exuperet. Fingamus in opulentissima & vbi nulla nos voluptas deficiat, mundi plaga esse positos: quem non sui morbi ab vsu beneficiorum Dei subinde impediunt ac prohibent? cui non sua intemperies cursum sæpe abrumpit? Vnde cõsequitur liquidam & puram ab omni vitio fruitionem, quanuis nullus sit corruptibilis vitæ vsus, fœlicitatis esse cumulum. Alij se transferunt longiùs, & quærunt annon scoria & aliæ corruptelæ in metallis procul à restitutione absint, & ab ea dissideant. Quod vt illis aliquatenus concedã, expecto cum Paulo vitiorum reparationem quæ initium sumpserunt à peccato, ad quam gemunt & parturiunt. Longiùs iterum progrediuntur, quænam melior cõditio maneat genus humanum, quum sobolis benedictio finem tunc sumptura sit. Facilis est illius quoque nodi solutio. Quòd tam magnificè eam commendat Scriptura, ad incrementa pertinet quibus Deus assiduè naturæ ordinem prouehit ad suam metam: in perfectione verò ipsa aliam rationem esse notum est. Sed quia incautos statim captant illecebræ, & labyrinthus deinde profundiùs trahit, tandem, vbi sua cuique placita arrident, nullus est concertationum modus: hoc sit nobis viæ compendium, contentos esse speculo & ænigmate donec cernemus facie ad faciem. Nam pauci ex ingenti multitudine quà in cœlos eundum sit curant: omnes autem quid illic agatur scire ante tempus appetũt. Omnes ferè ad obeundum certamina pigri & lenti, triumphos imaginarios sibi iam depingunt. *Rom.8.22*

12 Porrò quia diuinæ in reprobos vltionis grauitatem nulla descriptio æquare potest, per res corporeas eorum tormenta & cruciatus nobis figurantur: nempe per tenebras, fletum, & stridorem dẽtium, ignem inextinguibilem, vermen sine fine cor arrodentem. Talibus enim loquẽdi modis certum est Spiritum sanctũ voluisse sensus omnes horrore conturbare: vt quum dicitur præparatam esse ab æterno gehennam profundam, nutrimenta eius esse ignem & ligna multa: flatum Domini ceu torrentem sulphuris, eam succendere. Quibus vt nos adiuuari oportet ad concipiendam vtcunque impiorum miseram sortem: ita nos in eo potissimũ defigere cogitationem oportet, quàm sit calamitosum alienari ab omni Dei societate: neque id modò: sed maiestatem Dei ita sentire tibi aduersam, vt effugere nequeas quin ab ipsa vrgearis. Nam primùm eius indignatio instar ignis est violentissimi, cuius attactu omnia deuorẽtur & absorbeantur. Deinde illi ad exercendũ iudicium sic seruiunt omnes creaturæ, vt cœlum, terram, mare, animalia, & quicquid est, velut dira indignatione aduersum se inflammata, & in perniciem suam armata sensuri sint: quibus iram suam ita Dominus palàm faciet. Quare non vulgare aliquid pronuntiauit Apostolus, quũ dicit infideles daturos pœnas interitu æternas à facie Domini, & à gloria virtutis eius. Et quoties metum corporeis figuris incutiunt Prophetæ, quanuis nihil pro tarditate nostra hyperbolicum afferant, præludia tamen admiscent futuri iudicij in sole & luna totóque mundi opificio. Quare nullam requiem inueniunt infœlices conscientiæ, quin diro turbine vexentur ac dissipentur, quin ab infesto Deo se discerpi sentiant, & confixæ mortiferis aculeis lãcinentur, quin ad Dei fulmen expauescant, & conterantur onere manus eius: vt abyssos & voragines quaslibet subire leuius sit quàm in illis terroribus stare ad momentum, quale hoc & quantum est, æterna & nusquã desitura illius obsidione vrgeri? Qua de re Psalmus nonagesimus continet memorabilem sententiam: quanuis solo aspectu cunctos mortales dissipet ac in nihilum redigat, cultores tamen suos, quò magis sunt timidi in hoc mundo, vrgere, vt cruce oneratos ad properandum inciter, donec sit ipse omnia in omnibus.

De incõprehẽsibili grauitate diuinæ vltionis in reprobos.
Mat.8.12, et 13.15
Ibid.3.12
Marc.9.43
Isa.66.24
Isa.30.33
2.Thess.1.9

INSTITVTIONIS CHRISTIANÆ RELIGIONIS LIBER QVARTVS.

De externis mediis vel adminiculis, quibus Deus in Christi societatem nos inuitat, & in ea retinet.

De vera Ecclesia, cum qua nobis colenda est vnitas: quia piorum omnium mater est. CAP. I.

Breuis ἀνακεφαλαίωσις libri superioris, & transitio ad hunc.

IDE Euangelij Christum fieri nostrum, & allatæ ab eo salutis æternæque beatitudinis nos fieri participes, proximo libro expositum fuit. Quia autem ruditas nostra & segnities (addo etiam ingenij vanitatem) externis subsidiis indigent, quibus fides in nobis & gignatur & augescat, & suos faciat progressus vsq; ad metam: ea quoq; Deus addidit, quò infirmitati nostræ consuleret: atq; vt vigeret Euangelij prædicatio, thesaurũ hunc apud Ecclesiam deposuit. Pastores instituit ac doctores, quorũ ore suos doceret: eos authoritate instruxit: nihil denique omisit quod ad sanctum fidei consensum & rectum ordinem facere. In primis sacramenta instituit, quæ nos experimento sentimus plusquam vtilia esse adiumenta ad fouendam & confirmandã fidem. Nam quia ergastulo carnis nostræ inclusi ad gradum Angelicũ nondum peruenimus, Deus se ad captum nostrum accommodãs, pro admirabili sua prouidentia modum præscripsit quo procul disiuncti ad eum accederemus. Quare postulat docendi ratio vt nunc *de Ecclesia eiúsque regimine, ordinibus, potestate, item de sacramentis tractemus, & postremò de politico etiam ordine: ac simul pios lectores reuocemus à corruptelis quibus Satan in Papatu adulterauit quæcunque Deus in salutem nostrã destinauerat. Incipiam autem *ab Ecclesia: in cuius sinum aggregari vult Deus filios suos, non modò vt eius opera & ministerio alantur quandiu infantes sunt ac pueri, sed cura etiã materna regantur donec adolescant, ac tandem perueniant ad fidei metam. Hæc enim quæ Deus coniunxit separari fas non est, vt quibus ipse est Pater, Ecclesia etiam mater sit: neque id sub Lege modò, sed etiam post Christi aduentum, teste Paulo, qui nouæ & cœlestis Hierosolymæ nos esse filios docet.

Ephes.4.11

**Summa eorũ quæ hoc libro tractantur.*

**Ecclesiam esse matrem omnium fidelium. Vide sec.4.5*

Marc.10.9

Galat.4.26

Expositio illius partis in cõfessione Fidei, Credo sanctam Ecclesiã catholicã: hîc & sect.3. De Ecclesia inuisibili: itẽ de visibili, vide sec.3.4.7.8.9.10.11

2 In Symbolo, vbi profitemur nos credere Ecclesiam, id non solùm ad visibilem, de qua nunc agimus, refertur, sed ad omnes quoque electos Dei, in quorum numero comprehenduntur etiam qui morte defuncti sunt. Ideo & Credendi verbum ponitur: quia nullum sæpe discrimen inter filios Dei & profanos, inter proprium eius gregem & fera animalia notari potest. Nam quòd particula IN à multis interponitur, probabili ratione caret. Fateor quidem esse vsitatius, & vetustatis etiam suffragio non destitui: quando & symbolum Nicenum, qualiter in Ecclesiastica historia recitatur, præpositionem addit. Simul tamen ex scriptis veterum animaduertere licet, fuisse olim citra cõtrouersiam receptum vt dicerent se

Ecclesiam

Ecclesiam credere, non in Ecclesiam. Non enim sic modò loquũtur Augustinus & quisquis ille est vetustus scriptor cuius opusculum extat sub nomine Cypriani, De symboli expositione: sed disertè quoque annotãt loquutionem fore impropriam si præpositio attexatur: ac suam sententiam ratione non friuola confirmant. Ideo enim credere in Deum nos testamur, quòd & in ipsum vt veracem animus noster se reclinat, & fiducia nostra in ipso acquiescit: quod in Ecclesiam non ita conueniret, quemadmodum nec in remissionem peccatorum, aut carnis resurrectionem. Itaque tametsi nolim de verbis litigare, malim tamen loquendi proprietatem sequi, quæ aptior sit rei exprimendæ: quàm formulas affectare quibus res sine causa obscuretur. Finis autem est, vt sciamus, quamuis ad diruendam Christi gratiam omnes lapides moueat Diabolus, & eòdem etiam ferantur vesano impetu Dei hostes: non posse tamen extingui, nec sterilem posse reddi Christi sanguinem, quin fructum aliquem producat. Ita & arcana electio Dei & interior vocatio spectanda est: quia solus nouit qui sui sint, & sub signaculo (vt loquitur Paulus) inclusos tenet, nisi quòd insignia eius gestant, quibus dignoscãtur à reprobis. Sed quia exiguus numerus & contemptibilis latet sub ingenti turba, & grana tritici pauca teguntur paleæ congerie, soli Deo permittenda est cognitio suæ Ecclesiæ, cuius fundamentum est arcana illius electio. Nec verò satis est electorum turbam cogitatione animóque complecti, nisi talem Ecclesiæ vnitatem cogitemus in quam nos esse insitos verè simus persuasi. Nisi enim sub capite nostro Christo coadunati simus reliquis omnibus membris, nulla nos manet spes hæreditatis futuræ. Ideo *catholica dicitur, seu vniuersalis: quia nõ duas aut tres inuenire liceat quin discerpatur Christus: quod fieri non potest. Quin sic electi Dei omnes in Christo sunt connexi, vt quemadmodum ab vno capite pendent, ita in vnum velut corpus coalescant, ea inter se compage cohærentes qua eiusdem corporis membra: verè vnum facti, qui vna fide, spe, charitate, eodem Dei Spiritu simul viuunt, non in eandem modò vitæ æternæ hæreditatem, sed in vnius Dei ac Christi participationem etiam vocati. Quamuis ergo tristis vastitas, quæ nobis vndique occurrit, nihil Ecclesiæ residuum esse clamet, sciamus fructuosam esse Christi mortem, Deúmque mirabiliter Ecclesiam suam quasi in latebris seruare. Sicuti Eliæ dictum est, Seruaui mihi septem millia virorum qui non flexerunt genu coram Baal.

2.Tim.2.19

*Vide Augustinũ Epist.48.

1.Reg.19.18

Ecclesia externa siue visibilis.

3 Quanquam articulus symboli ad externam quoque Ecclesiam aliquatenus pertinet, vt se quisque nostrûm in fraterno consensu cum omnibus Dei filiis contineat: Ecclesiæ deferat quam meretur authoritatẽ: denique se ita gerat vt ouis ex grege. Atque ideo adiungitur Sanctorum communicatio: quæ particula licet à veteribus ferè prætermissa sit, non tamen negligenda est: quia Ecclesiæ qualitatem optimè exprimit: quasi dictum esset hac lege aggregari sanctos in societatem Christi, vt quæcunque in eos beneficia Deus confert, inter se mutuò communicent. Quo tamen non tollitur gratiarum diuersitas: sicuti scimus variè distribui Spiritus dona: neque etiam conuellitur ordo politicus, quo suas vnicuique facultates priuatim possidere licet, vt necesse est, pacis inter homines conseruandæ causa, rerum dominia inter ipsos propria & distincta esse. Sed asseritur communitas qualem Lucas describit, quòd multitudinis credentium esset cor vnum & anima vna: & Paulus, quum hortatur Ephesios vt sint vnum corpus, vnus spiritus, sicuti vocati sunt in vna spe. Neq; enim fieri potest, si verè persuasi sint Deum cõmunem sibi omnibus Patrem esse, & Christum commune caput, quin fraterno inter se amore cõiuncti, vltro citróque sua communicent. Iam plurimum nostra interest

Act.4.32

Ephes.4.4

scire quis inde ad nos fructus redeat. Hac enim lege credimus Ecclesiā, vt certò persuasi simus nos esse eius membra. Hoc enim modo nititur salus nostra certis solidísque fulcris, vt etiamsi tota orbis machina labefactetur, corruere ipsa & concidere nequeat. Primùm stat cum Dei electione, nec nisi cum æterna illius prouidentia variare aut deficere potest. Deinde quodammodo coniuncta est cum firmitudine Christi: qui non magis patietur à se diuelli suos fideles, quàm membra sua discerpi ac dilaniari. Accedit quod veritatem, dum in Ecclesiæ sinu continemur, semper nobis constaturam securi sumus. Postremò quòd promissiones istas sentimus ad nos pertinere, Salus erit in Sion: Deus in æternum commorabitur in medio Ierusalem, ne vnquam commoueatur. Tātum potest Ecclesiæ participatio vt nos in Dei societate contineat. In ipso quoque nomine Cómunionis plurimum est consolationis: quod dum ad nos pertinere fixum est quicquid membris suis ac nostris largitur Dominus, omnibus eorum bonis spes nostra confirmatur. Cæterùm ad amplexandam eo modo Ecclesiæ vnitatem, nihil (vt diximus) opus est Ecclesiam ipsam oculis cernere, vel manibus palpare: quin potiùs eo quòd in fide sita est, admonemur nihilominus cogitandam esse, dum intelligentiam nostram præterit, quàm si palàm appareat. Neque ideo deterior est fides nostra quòd incognitam apprehendit: quando hìc non iubemur reprobos ab electis discernere (quod Dei est solius non nostrum) sed certò statuere in animis nostris, omnes eos qui Dei Patris clementia per Spiritus sancti efficaciam in Christi participationem venerunt, in Dei peculium ac propriam possessionem segregatos, ac, quum simus in eorum numero tantæ gratiæ nos esse consortes.

Ioel.2.32 *Abd.17* *Psal.46.6*

Ecclesia fidelium mater.

4 Verùm quia nunc de visibili Ecclesia disserere propositum est, discamus vel vno Matris elogio quàm vtilis sit nobis eius cognitio, imò necessaria: quando non alius est in vitam ingressus nisi nos ipsa concipiat in vtero, nisi pariat, nisi nos alat suis vberibus, denique sub custodia & gubernatione sua nos teneat, donec exuti carne mortali, similes erimus Angelis. Neque enim patitur nostra infirmitas à schola nos dimitti donec toto vitæ cursu discipuli fuerimus. Adde quòd extra eius gremium nulla est speranda peccatorum remissio, nec vlla salus, teste Isaia & Ioële: quibus subscribit Ezechiel, quum denuntiat in catalogo populi Dei non fore quos à cœlesti vita abdicat. Sicuti ex opposito dicuntur nomen suum inscribere inter ciues Hierosolymæ, qui se ad veræ pietatis cultum conuertunt. Qua ratione & alio Psalmo dicitur, Memento mei Iehouah in beneplacito populi tui: visita me in salute tua, vt videam beneficentiam electorum tuorum, læter in lætitia gentis tuæ, gaudeā cum hæreditate tua. Quibus verbis paternus Dei fauor & peculiare spiritualis vitæ testimonium ad gregem eius restringitur: vt semper exitialis sit ab Ecclesia discessio.

Matt.22.30 *Isa.37.32* *Ioel.2.32* *Ezech.13.9* *Psal.106.4*

De Ministerio Ecclesiæ, & eius necessitate, multiplicique vtilitate.

5 Cæterùm quod huius loci proprium est exequi pergamus. Scribit Paulus Christum, vt impleret omnia, dedisse alios quidem Apostolos, alios verò Prophetas, alios autem Euangelistas, alios autem Pastores ac Doctores, ad instaurationem sanctorum in opus administrationis, in ædificationem corporis Christi: donec perueniamus omnes in vnitatem fidei & agnitionis Filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenè adultæ Christi. Videmus vt Deus, qui posset momento suos perficere, nolit tamen eos adolescere in virilem ætatem nisi educatione Ecclesiæ. Videmus modum exprimi: quia pastoribus iniuncta est cœlestis doctrinę prædicatio. Videmus omnes ad vnum cogi in eundem ordinem, vt mansueto & docili spiritu regendos se doctoribus in hunc vsum creatis permittant. Et hac nota pridem regnum Christi insignierat Isaias, Spiritus meus

Ephes.4.11 *Isa.59.21*

meus qui in te est, & verba quæ posui in ore tuo, nūquam discedent neque ex ore tuo, neque ex ore seminis tui & nepotum. Vnde sequitur dignos esse qui fame & inedia pereant, quicunque spiritualem animæ cibum diuinitus sibi per manus Ecclesiæ porrectum respuunt. Fidem nobis Deus inspirat, sed Euangelij sui organo: sicuti admonet Paulus fidem esse ex auditu. Sicuti etiam penes Deum sua residet potentia ad seruandum, sed eam in Euangelij prædicatione (eodem Paulo teste) depromit atque explicat. Hoc consilio voluit olim sacros haberi conuentus ad sanctuarium, vt fidei consensum aleret doctrina per os sacerdotis prolata. Nec aliò spectant magnifici illi tituli, vbi templum vocatur requies Dei, sanctuarium eius domicilium, vbi dicitur sedere inter Cherubim: quàm vt pretium, amorem, reuerentiam ac dignitatem cœlestis doctrinæ ministerio concilient: quibus alioqui non parum derogaret mortalis & contempti hominis aspectus. Ergo vt sciamus ex vasis testaceis nobis proferri inæstimabilem thesaurum, Deus ipse in medium prodit, & quatenus huius ordinis author est, vult se præsentem in sua institutione agnosci. Itaque postquā auguriis, diuinationibus, artibus magicis necromantiæ, aliisque superstitionibus suos vetuit dare operam, subiicit se daturū quod pro omnibus sufficere debeat, nempe Prophetis nunquam destitutum iri. Sicuti autem veterem populum non ablegauit ad Angelos, sed doctores excitauit è terra, qui verè præstarent munus Angelicum: ita & nos hodie humanitus vult docere. At sicut olim non contentus fuit sola Lege, sed sacerdotes addidit interpretes, ex quorum labiis populus inquireret verum illius sensum: ita hodie non tantùm vult nos esse lectioni attentos, sed magistros etiam præficit quorum opera adiuuemur. Cuius rei duplex est vtilitas: nam ab vna parte optimo examine obedientiam nostram probat, vbi eius ministros, non secus atque ipsum, loquentes audimus: ex opposito etiam nostræ infirmitati consulit, dum per interpretes humano more nos mauult alloqui, vt ad se alliciat, quàm tonando à se abigere. Et certè quàm nobis expediat hæc familiaris docendi ratio, sentiunt omnes pij ex formidine qua meritò illos cōsternat Dei maiestas. *Quibus autem videtur ex hominum, qui ad docendum vocati sunt, contemptu exinaniri doctrinæ authoritas, hi ingratitudinem suam produnt: quia inter tot præclaras dotes quibus ornauit Deus humanum genus, hæc prærogatiua singularis est, quòd dignatur ora & linguas hominum sibi consecrare, vt in illis sua vox personet. Quare ne vicissim & nos obedienter amplecti pigeat salutis doctrinam eius mandato & ore propositam: quia etsi externis mediis alligata non est Dei virtus, nos tamen ordinario docendi modo alligauit: quem dum recusant tenere fanatici homines, multis se exitialibus laqueis inuoluunt. Multos impellit vel superbia, vel fastidium, vel æmulatio, vt sibi persuadeant priuatim legendo & meditando se posse satis proficere, atque ita contemnant publicos cœtus, & prædicationem superuacuam ducant. Quoniam autem sacrum vnitatis vinculum quantum in se est soluunt vel abrumpunt: nemo iustam impij huius diuortij pœnam effugit quin se pestiferis erroribus ac teterrimis deliriis fascinet. Quare vt vigeat apud nos pura fidei simplicitas, ne vti grauemur hoc pietatis exercitio, quod Deus nobis sua institutione monstrauit esse necessarium, & tantopere commendat. Deo qui aures diceret claudendas esse nemo vnquam vel ex petulantissimis canibus inuentus est: sed omnibus seculis difficile fuit certamen Prophetis & piis doctoribus contra impios, quorum peruicacia nunquam iugum hoc subire potest vt ore & ministerio hominum doceantur. Quod perinde est ac Dei faciem, quæ nobis in doctrina affulget, delere. Neque enim fideles olim alia de causa faciem Dei in sanctuario quærere iussi sunt,

Rom. 10. 17
Psal. 132. 14
Psal. 80. 2
2. *Cor.* 4. 7
Leuit. 19. 31
*De iis qui hunc discendi modū contemnunt, Ecclesiæ scilicet ministerium.
Psal. 105. 4

idque toties repetitur in Lege, nisi quia Legis doctrina & Propheticæ
2.Cor.4.6 exhortationes erant illis viua Dei imago: sicuti Paulus in sua prædicatione lucere asserit gloriam Dei in facie Christi. Quò magis detestabiles sunt apostatæ, qui scindendis Ecclesiis inhiant, perinde ac si oues abigerent à caulis, ac proiicerent in fauces luporum. Nobis verò quod ex Paulo citauimus tenendum est, Ecclesiam non aliter ædificari quàm externa prædicatione, nec alio vinculo inter se retineri sanctos, nisi dum vno consensu discendo & proficiendo ordinem Ecclesiæ à Deo præscriptum colunt. In hunc præcipuè finem, vt dixi, iussi sunt olim fideles sub
Exo.20.24 Lege confluere ad sanctuarium: quia dum Moses de habitaculo Dei loquitur, simul locum nominis Dei appellat vbi Deus memoriam nominis sui posuit. Quo apertè docet nullum sine pietatis doctrina esse illius
Psal.84.1 vsum. Nec dubium est quin eadem etiam ratione Dauid ingenti spiritus amaritudine queratur se tyrannica hostium sæuitia prohiberi tabernaculi ingressu. Multis ferè videtur puerilis lamentatio, quòd minimum iacturæ fieret, non multum etiam voluptatis periret carere templi atrio, modò suppeterent aliæ deliciæ. Hac tamen vna molestia, anxietate & mœstitia se vri & cruciari & propè absumi deplorat: nempe quòd fidelibus nihil pluris est hoc adminiculo, quo Deus suos gradatim in subli-
Psal.132.7 me attollit. Nam & hoc notandum est, Deum in speculo suæ doctri-
Psal.99.5 næ ita semper se ostendisse sanctis Patribus, vt spiritualis esset cogni-
1.Paral.28.2 tio. Vnde & templum non modò facies eius, sed (omnis superstitionis tollendæ causa) scabellum pedum vocatur. Atque hic est fœlix ille occursus in vnitatem fidei, dum à summo vsque ad infimum omnes ad caput adspirant. Quicquid templorum alio consilio ædificarunt Deo Gentes, mera fuit cultus eius profanatio: ad quam etsi non pari crassitie, aliquatenus tamen prolapsi sunt Iudæi: quod illis ex ore Iesaiæ Ste-
Act.7.48 phanus exprobrat, Deum scilicet non habitare in templis manufactis, &c. Quia solus Deus templa sibi suo Sermone in legitimum vsum sanctificat. Et siquid temerè tentamus eius iniussu, protinus malo principio adhærescunt aduentitia figmenta, quibus malum sine modo propagatur. Inconsideratè tamen Xerxes, dum consilio magorum omnia Græciæ templa exussit, vel diruit: quòd absurdum putaret deos, quibus omnia liberè patere debent, parietibus & tegulis includi. Quasi verò non sit in Dei potestate, vt nobis propinquus sit, quodammodo ad nos descendere: & tamen neque mutare locum, neque nos affigere terrenis mediis: sed potiùs vehiculis quibusdã nos sursum efferre ad cœlestem suam gloriam, quæ sua immensitate omnia replet, tum verò cœlos altitudine superat.

De efficacia ministerij Ecclesiastici. 6 Porrò quia hoc tempore magna fuit concertatio de efficacia ministerij, dum eius dignitatem hyperbolicè amplificant alij, alij contendunt perperam transferri ad hominem mortalem quod propriũ est Spiritus, si ministros & doctores censemus penetrare ad mentes & corda, vt tam illorum cæcitatem quàm horum duritiem corrigant: recta huius cõtrouersiæ definitio tradenda est. Quod vtrinque disceptant, nullo negotio facilè transigetur, locos disertè obseruando, vbi Deus author prædicationis Spiritum suum cum ea coniungens, fructum inde promittit: vel rursum vbi se ab externis subsidiis separans, tam initia fidei quàm totum
Malach.4.6 cursum sibi vni vendicat. Officium secundi Eliæ fuit, teste Malachia, illu-
Ioan.15.16 minare mentes, & conuertere corda patrum ad filios, & incredulos ad
1.Pet.1.23 prudentiam iustorum. Christus se Apostolos mittere pronuntiat, vt fru-
1.Cor.4.15 ctum afferant ex labore suo: quis autem sit fructus ille, breuiter definit
1.Cor.9.2 Petrus, nos regigni dicens semine incorruptibili. Itaque gloriatur Pau-
2.Cor.3.6 lus se per Euangeliũ genuisse Corinthios, eósque apostolatus sui sigillum

esse:

esse: imò se non esse literalem ministrum, qui tantùm sonitu vocis aures percusserit, sed datam sibi efficaciam Spiritus, ne inutilis sit doctrina. *1.Cor.2 4*
Quo sensu etiam alibi Euangelium suum fuisse negat tantùm in sermone, sed in virtute. Affirmat etiam Galatas ex auditu fidei Spiritum accepisse. *Galat.3.2* Denique pluribus locis non modò se cooperarium Dei facit, sed *1.Cor.3.9* partes sibi assignat conferendæ salutis. Hæc certè omnia nunquam eò protulit vt vel tantillum sibi seorsum à Deo tribueret: sicuti breuiter alibi exponit, Labor noster non fuit inutilis in Domino secundùm potentiam eius potenter in me efficacem. *1.Thess.3.5* Item alibi, Qui efficax fuit in Petro erga Circuncisionem, in me etiam efficax fuit apud Gentes. *Galat.2.8* Cæterùm quàm nihil separatim ministris residuum faciat, ex aliis locis patet, Qui plantat nihil est, & qui rigat nihil est: sed Deus qui dat incrementum. *1.Cor.3.7* Item, Plus omnibus laboraui: non ego, sed gratia Dei quæ mihi aderat. *1.Cor 15.10* Et certe retinere sententias illas oportet, vbi Deus sibi ascribens mentis illuminationem & renouationem cordis, sacrilegium esse admonet siquam vtriusque partem homo sibi arrogat. Interim si ministris, quos Deus præficit, se quisque docilem offerat, ex fructu cognoscet non frustra placuisse Deo hunc docendi modum, nec frustra etiam fidelibus iugum hoc modestiæ impositum esse.

7 Enimuero de Ecclesia visibili, & quæ sub cognitionem nostram cadit, quale iudicium facere conueniat, ex superioribus iam liquere existimo. Diximus enim bifariam de Ecclesia sacras literas loqui. Interdum quum Ecclesiam nominant, eam intelligunt quę re vera est coram Deo, in quam nulli recipiuntur nisi qui & adoptionis gratia filij Dei sunt, & Spiritus sanctificatione, vera Christi membra. Ac tunc quidem non tantùm sanctos qui in terra habitant comprehendit, sed electos omnes qui ab origine mundi fuerunt. Sæpe autem Ecclesiæ nomine vniuersam hominum multitudinem in orbe diffusam designat, quæ vnum se Deum & Christũ colere profitetur: Baptismo initiatur in eius fidem: Cœnę participatione vnitatem in vera doctrina & charitate testatur: consensioné habet in verbo Domini, atque ad eius prędicationem ministerium conseruat à Christo institutum. In hac autem plurimi sunt permixti hypocritę, qui nihil Christi habent pręter titulum & speciem: plurimi ambitiosi, auari, inuidi, maledici, aliqui impurioris vitæ, qui ad tempus tolerantur: vel quia legitimo iudicio conuinci nequeunt, vel quia non semper ea viget disciplinæ seueritas quę debebat. Quemadmodum ergo nobis inuisibilem, solius Dei oculis conspicuam Ecclesiam credere necesse est, ita hanc, quę respectu hominum Ecclesia dicitur, obseruare eiúsque communionem colere iubemur.

Bifariam de Ecclesia loqui Scripturas: dum & Inuisibilem, & Visibilem proponunt.

8 Proinde, quatenus eam agnoscere nostra intereat, Dominus certis notis & quasi symbolis nobis designauit. Hęc quidem singularis est Dei ipsius pręrogatiua, nosse qui sui sint, vt suprà citauimus ex Paulo. *2.Tim.2.19* Et certè ne hominum temeritas eò se proriperet prouisum est, ipso quotidie euentu admonente quàm longè sensum nostrum superent arcana illius iudicia. Nam & qui perditissimi videbantur, plenéque deplorati fuerant, eius bonitate in viam reuocantur: & qui prę aliis stare videbantur, sæpe corruunt. Itaque, secundùm occultam Dei prædestinationem (vt inquit Augustinus) plurimę sunt foris oues, plurimi lupi intus. Nouit enim ac signatos habet qui nec eum nec se norunt. *Homil. in Ioan. 45.* Ex iis autem qui palàm eius ferunt signum, ipsius vnius oculi vident qui & sine fictione sancti sint, & in finem vsque perseueraturi: quod demũ est salutis caput. Rursum tamen, quia aliquatenus expedire prouidebat vt sciremus qui nobis habendi pro ipsius filiis essent, hac in parte se captui nostro accommodauit. Et quoniam fidei certitudo necessaria non erat, quoddam charitatis

Ecclesiæ visibilis signa, syncera verbi prædicati, et Sacramētorū administratio: hîc & sect. 9. 10. 11. iudicium eius loco substituit: quo pro Ecclesiæ membris agnoscamus qui & fidei confessione, & vitæ exemplo, & sacramentorum participatione eundem nobiscum Deum ac Christum profitentur. Ipsius autem corporis notitiam quò magis saluti nostræ necessariam esse nouerat, eò certioribus notis commendauit.

9 Hinc nascitur nobis & emergit conspicua oculis nostris Ecclesiæ facies. Vbi enim cunque Dei verbum syncerè prædicari atque audiri, vbi sacramenta ex Christi instituto administrari videmus, illic aliquam esse Dei Ecclesiam nullo modo ambigendum est: quando eius promissio fallere non potest, *Matt. 18. 20* Vbicunque duo aut tres congregati fuerint in nomine meo, ibi in medio eorum sum. Sed vt summam huius rei liquidò teneamus, his veluti gradibus progrediendum est: Ecclesiam vniuersalem, esse collectam ex quibuscunque gentibus multitudinem, quæ interuallis locorum dissita & dispersa, in vnam tamen diuinæ doctrinæ veritaté consentit, & eiusdem religionis vinculo colligata est. Sub hac ita comprehendi singulas Ecclesias, quę oppidatim & vicatim pro necessitatis humanæ ratione dispositæ sunt, vt vnaquæque nomen & authoritatem Ecclesiæ, iure obtineat: singulos homines, qui pietatis professione inter Ecclesias eiusmodi cēsentur, etiamsi ab Ecclesia sint reuera extranei, ad ipsam tamen quodammodo pertinere, donec publico iudicio exterminati fuerint. Quanquam paulò diuersa est in priuatis hominibus atque in Ecclesiis æstimandis ratio. Vsu enim venire potest vt quos non omnino putabimus dignos esse piorum consortio, tractare tamen instar fratrum, & fidelium loco habere debeamus, propter communem Ecclesiæ consensum, quo feruntur & tolerantur in Christi corpore. Tales suffragio nostro non approbamus esse Ecclesiæ membra: sed quem in populo Dei locum tenent, illis relinquimus, donec legitimo iure adimatur. At de ipsa multitudine aliter sentiendum est: quæ si ministerium habet verbi, & honorat, si sacramētorum administrationem: Ecclesia proculdubio haberi & censeri meretur: quia sine fructu illa non esse certum est. Ita & Ecclesiæ vniuersali suam seruamus vnitatem, quam dissecare semper studuerunt diabolici spiritus: nec conuentus legitimos, qui pro locorum opportunitate distributi sunt, sua authoritate fraudamus.

10 Symbola Ecclesiæ dignoscendæ, verbi prædicationem, sacramentorúmque obseruationem posuimus. Nam hæc nusquam esse possunt quin fructificent, & Dei benedictione prosperentur. Non dico, vbicunque prædicatur verbum, illic fructum mox exoriri: sed nullibi recipi & statam habere sedem, nisi vt suam efficaciam proferat. Vtcunque, vbi reuerenter auditur Euangelij prædicatio, neque sacramenta negliguntur, illic pro eo tempore neque fallax neque ambigua Ecclesiæ apparet facies: cuius vel authoritatem spernere, vel monita respuere, vel consiliis refragari, vel castigationes ludere, nemini impune licet: multo minus ab ea deficere, ac eius abrumpere vnitatem. Tanti enim Ecclesiæ suæ communionem facit Dominus, vt pro transfuga & desertore religionis habeat, quicunque se à qualibet Christiana societate, quę modò verum verbi ac sacramentorum ministerium colat, contumaciter alienarit. Sic eius authoritatem commendat, vt dum illa violatur, suam ipsius imminutam *1. Tim. 3. 15* censeat. Neque enim parui momenti est, quòd vocatur columna & firmamentum veritatis, & domus Dei. Quibus verbis significat Paulus, ne intercidat veritas Dei in mūdo, Ecclesiam esse fidam eius custodem: quia eius ministerio & opera voluit Deus puram verbi sui prædicationem conseruari, & se nobis ostendere patremfamiliâs, dum nos spiritualibus alimentis pascit, & quæcunque ad salutem nostram faciunt procurat. *Ephes. 5. 27* Non vulgaris etiam laus, quòd electa segregatáque dicitur à Christo in sponsam,

sponsam, quæ esset sine ruga & macula, corpus & plenitudo eius. Vnde *Ephes.1.23*
sequitur, discessionem ab Ecclesia, Dei & Christi abnegationem esse: quò
magis à tam scelerato dissidio cauendum est: quia dum veritatis Dei rui
nam, quantum in nobis est, molimur, digni sumus ad quos conterendos
toto iræ suæ impetu fulminet. Nec vllum atrocius fingi crimen potest,
quàm sacrilega perfidia violare coniugium quod nobiscum vnigenitus
Dei filius contrahere dignatus est.

11 Quare notas illas diligenter animis impressas teneamus, & pro Domini arbitrio æstimemus. Nihil est enim quod magis Satan moliatur quàm istorum alterutrum vel vtrunque tollere & abolere: nunc vt notis istis abolitis & deletis, veram germanámq; tollat Ecclesiæ distinctionem: nunc vt iniecto earum cõtemptu, manifesta defectione nos ab Ecclesia abripiat. Eius arte factum est vt pura verbi prædicatio aliquot seculis euanuerit: & nunc eadem improbitate incumbit ad labefactandum ministerium: quod tamen sic in Ecclesia Christus ordinauit, vt illo sublato, huius ædificatio pereat. Iam verò quàm periculosa, imò quàm exitialis tentatio est, vbi vel in mentem venit discessionem facere ab ea congregatione in qua signa conspiciuntur, ac tesseræ quibus sufficienter Ecclesiam descriptam Dominus putauit? Videmus quanta vtrinque adhibenda sit cautio. Nam ne sub Ecclesiæ titulo impostura nobis fiat, ad illam probationem, ceu ad Lydium lapidem, exigenda est omnis congregatio quæ Ecclesiæ nomen obtendit. Si ordinem habet in verbo & sacramentis à Domino commendatum, non fallet: securè illi honorem Ecclesiis debitum deferamus: rursum verò si absque verbo & sacramentis se venditat, à talibus præstigiis non minus religiosè cauendum, quàm in altera parte temeritas superbiáque fugienda.

Satan vel abolere molitur Ecclesię notas, syncerã verbi administrationem, & Sacramentorũ, vel earum contemptum iniicere.

12 Quòd dicimus purum verbi ministerium & purum in celebrandis sacramentis ritum, idoneum esse pignus & arrhabonem, vt tutò possimus societatem in qua vtrunque extiterit, pro Ecclesia amplexari, vsq; eò valet, vt nusquam abiicienda sit quandiu in illis præstiterit, etiamsi multis alioqui vitiis scateat. Quinetiam poterit vel in doctrinæ vel in sacramentorum administratione vitij quidpiam obrepere, quod alienare nos ab eius communione non debeat. Non enim vnius sunt formæ omnia veræ doctrinæ capita. Sunt quædam ita necessaria cognitu vt fixa esse & indubitata omnibus oporteat, ceu propria religionis placita: qualia sunt, Vnum esse Deum: Christum Deum esse, ac Dei Filium: In Dei misericordia salutem nobis consistere, & similia. Sunt alia, quæ inter Ecclesias controuersa, fidei tamen vnitatem non dirimant. Quæ enim ob hoc vnũ Ecclesiæ dissideant, si altera citra contentionis libidinem, citra peruicaciam asserendi, animas à corporibus demigrantes in cœlum conuolare putet: altera nihil ausit definire de loco, cæterùm viuere tamen Domino certò statuat? Verba sunt Apostoli, Quicũque perfecti sumus, idem sentiamus: siquid aliter sapitis, hoc quoque vobis Dominus reuelabit. Annon satis indicat, dissensionem de rebus istis non ita necessariis, dissidij materiam esse non debere inter Christianos? Primùm quidem vt per omnia consentiamus: sed quoniam nemo est qui non aliqua ignorantię nubecula obuolutus sit: aut nullam relinquamus Ecclesiam oportet, aut hallucinationem condonemus in iis rebus, quæ & inuiolata religionis summa & citra salutis iacturam ignorari possint. Hîc autem patrocinari erroribus vel minutissimis nolim, vt blandiendo & conniuendo censeã fouendos: sed dico, non temerè ob quaslibet dissensiunculas deserẽdam nobis Ecclesiam, in qua duntaxat ea salua & illibata doctrina retineatur qua constat incolumitas pietatis, & sacramentorum vsus à Domino institutus custodiatur. Interim si nitimur emẽdare quod displicet, facimus,

Vbi sunt signa illa Ecclesiæ, ab ea nos societate discessionem facere nõ debere. Vitij etiam aliquid obrepere posse in doctrina, vel Sacramentorũ administratione, ꝓpter quod non sit nobis abiicienda Ecclesię illius communio.

Philip.3.15

1.Cor.14.30 id ex officio nostro. Et huc pertinet illud Pauli, Si melius quid sedenti reuelatum fuerit, prior taceat. Vnde constat singulis Ecclesiæ membris demandatum publicæ ædificationis studium pro mẽsura gratiæ suæ, modò decenter & secundùm ordinem: hoc est, ne vel Ecclesiæ communionẽ renuntiemus, vel in ea permanentes pacem & disciplinam rite compositam turbemus.

Ob vitæ imperfectionem, & morum corruptelã quæ in quibusdã apparet, nõ esse discedendũ ab Ecclesiæ communione. Ideo etiam taxantur Anabaptistæ, & similes, hîc & sec.14.15.16

13 In vitæ autem imperfectione toleranda multò longiùs procedere indulgentia nostra debet, hîc enim valde lubricus est lapsus: neque vulgaribus machinamentis hîc Satan nobis insidiatur. Fuerunt enim semper qui falsa absolutæ sanctimoniæ persuasione imbuti, tanquã aërij quidam dæmones iam facti essent, omnium hominum consortium aspernarentur, in quibus humanum adhuc aliquid subesse cernerent. Tales olim erant Cathari, & (qui ad eorum vesaniam accedebant) Donatistæ. Tales hodie sunt ex Anabaptistis nonnulli, qui supra alios volunt videri profecisse. Alij sunt qui inconsiderato magis iustitiæ zelo quàm insana illa superbia peccant. Dum enim apud eos quibus Euangeliũ annuntiatur, eius doctrinæ non respondere vitæ fructum vident, nullam illic esse Ecclesiã statim iudicant. Iustissima quidem est offensio, & cui plus satis occasionis hoc miserrimo seculo præbemus: nec excusare licet maledictam nostram ignauiam, quam Dominus impunitam nõ sinet: vt iam grauibus flagellis castigare incipit. Væ ergo nobis, qui tam dissoluta flagitiorum licentia committimus vt propter nos vulnerentur imbecilles cõscientiæ. Sed in hoc vicissim peccant illi quos diximus, quòd offensioni suæ modum statuere nesciunt. Nam vbi Dominus clementiam exigit, omissa illa, totos se immoderatæ seueritati tradũt. Quia enim non putant esse Ecclesiã vbi non est solida vitæ puritas & integritas, scelerum odio à legitima Ecclesia discedunt, dum à factione improborum declinare se putant. Allegant, Ecclesiam Christi sanctam esse. Verùm, vt simul intelligant esse ex bonis & malis permixtam, illam ex ore

Matt.13.47 Christi parabolam audiant, in qua reti comparatur, quo pisces omne ge-

Ibid.24 nus colliguntur, neque seliguntur donec in littore sint expositi. Audiant agri esse similem, qui bona fruge consitus, zizaniis, inimici fraude inficitur: quibus non expurgatur, donec in aream adueсta fuerit messis. Audiant denique aream esse, in qua sic collectum est triticum vt sub palea

Matt.3.12 delitescat, donec vanno & cribro repurgatum, in horreum tandem reconditur. Quòd si hoc malo ad diem vsque iudicij laboraturam Ecclesiam pronuntiat Dominus, vt improborum permixtione oneretur: frustra nullo næuo inspersam quærunt.

14 Sed enim rem intolerabilem esse clamant, quòd vitiorum pestis ita passim grassatur. Quid si Apostoli sententia hîc quoque occurrit? Inter Corinthios non pauculi errauerant, sed totum propè corpus labes occuparat: non vna erat peccati species, sed plurimæ: neque leuia erant errata, sed horrenda quædam flagitia: non sola erat morum corruptio, sed doctrinæ. Quid hîc sanctus Apostolus, hoc est, cœlestis Spiritus organum, cuius testimonio stat & cadit Ecclesia? an diuisionem ab illis quærit? an eos à Christi regno abdicat? an vltimo anathematis fulmine ferit? Non modò nihil horum agit: sed Ecclesiam Christi sanctorúmque

1.Cor.1.11, & 3.3, & 5.1, & 6.7, & 9.1, & 15.12 societatem & agnoscit & prædicat. Si inter Corinthios manet Ecclesia, vbi feruent contentiones, sectæ, æmulationes: vbi lites vigent & iurgia, cum habendi cupiditate: vbi palàm approbatur scelus quod Gentibus ipsis foret execrabile: vbi petulanter proscinditur Pauli nomen, quem ceu patrem colere debuerant: vbi quidam mortuorum resurrectionem ludibrio habent, cum cuius ruina totum corruit Euangelium: vbi Dei gratiæ ambitioni non charitati seruiunt: vbi permulta indecen-

ter & inordinatè geruntur: & ideo manet quòd ministerium verbi & sacramentorum illic non repudiatur: quis audeat Ecclesiæ titulum eripere iis quibus decima pars istorum criminum impingi nequeat? Qui tanta morositate sæuiunt in præsentes Ecclesias, quid quæso Galatis fecissent tantumnon Euangelij desertoribus: apud quos tamen idem Apostolus Ecclesias reperiebat? *In principio epist.*

15 Obiiciunt etiam quòd Paulus grauiter Corinthios obiurgat, quia flagitiosum hominem in suo contubernio ferant: deinde generalē sententiam ponit, qua nefas esse pronuntiat cum homine probrosæ vitæ vel panem comedere Hic exclamant, Si vulgarem panem comedere nō licet, panem Domini comedere qui liceat? Fateor certè magnum probrum esse, si inter filios Dei locum habeant porci & canes: multò etiam maius si illis prostituatur sacrosanctum Christi corpus. Neque verò, si bene moratæ erunt Ecclesiæ sceleratos in sinu suo ferent: nec ad sacrum illud epulum dignos simul ac indignos promiscuè admittent. Verùm quia non ita sedulò semper aduigilant pastores, interdum etiam indulgentiores sunt quàm oporteat, vel impediuntur quominus eam quā vellent seueritatem exercere possint: fit vt non semper submoueantur etiā palàm mali à sanctorum contubernio. Hoc vitium esse fateor: neque extenuare volo, quum Paulus acriter in Corinthiis reprehendat. Verùm etiamsi Ecclesia in officio cesset, non ideo protinus vniuscuiusque priuati erit iudicium separationis sibi sumere. Non equidem nego quin pij hominis sit ab omni priuata improborum consuetudine se subducere, nulla se voluntaria cum ipsis necessitudine implicare: sed aliud est malorum fugere contubernium: aliud, ipsorum odio, Ecclesiæ communionem renuntiare.* Quòd autem sacrilegium esse putant participare cum illis panem Domini, in eo rigidiores multo sunt quàm Paulus. Nam quum ad sanctam & puram participationem nos hortatur, non exigit vt vnus alium examinet, aut vnusquisque totam Ecclesiam: sed vt singuli se probent. Si cum indigno communicare nefas esset, iuberet certè Paulus nos circunspicere annon aliquis in multitudine esset cuius immunditia pollueremur: nunc quum probationem suiipsorum solùm à singulis requirit, ostendit minimè nobis obesse si qui indigni se nobiscū ingerant. Nec aliò spectat quod postea subiicit, Qui indignè manducat, iudicium sibi manducat & bibit. Non dicit aliis, sed sibi. Et meritò: neque enim in singulorum arbitrio situm esse debet qui recipiendi & qui repellendi sint. Totius Ecclesiæ hæc cognitio est, quæ exerceri sine legitimo ordine non potest, vt fusiùs postea dicetur. Iniquum ergo erit priuatum aliquem alterius indignitate pollui, quem arcere ab accessu nec potest ne debet.

1.Cor.5.2

**Vide Caluini libellū de Cœna Domini: item, Instructionem aduersus Anabaptistas.*

1.Cor.11.28

Ibid.29

16 Quanquam autem ex inconsiderato iustitiæ zelo hæc tentatio bonis etiam interdum oboritur: hoc tamen reperiemus, nimiam morositatem ex superbia magis & fastu falsáque sanctitatis opinione, quàm ex vera sanctitate veróque eius studio nasci. Itaque qui ad faciendam ab Ecclesia defectionem sunt aliis audaciores, & quasi antesignani, ij vt plurimùm nihil aliud causæ habent nisi vt omnium cōtemptu ostentent se aliis esse meliores. Bene ergo & prudēter Augustinus, Quum pia (inquit) ratio & modus Ecclesiasticæ disciplinæ vnitatem Spiritus in vinculo pacis maximè debeat intueri: quod Apostolus sufferendo inuicem præcipit custodiri, &, quo non custodito, medicinæ vindicta non tantùm superflua, sed etiam perniciosa, & propterea iam nec medicina esse conuincitur: illi filij mali, qui non odio iniquitatū alienarum, sed studio cōtentionum suarum infirmas plebes, iactantia sui nominis irretitas, vel totas trahere, vel certè diuidere affectant, superbia tumidi, peruicacia vesani,

Lib.3.cōtra Parm. cap.1.

calumniis insidiosi, seditionibus turbulenti, ne luce veritatis carere ostendantur, vmbram rigidæ seueritatis obtendunt: & quæ in Scripturis sanctis, salua dilectionis synceritate, & custodita pacis vnitate, ad corrigenda fraterna vitia, moderatiori curatione fieri præcepta sunt, ad sacrilegium schismatis & occasionem præcisionis vsurpant. Piis autem & placidis hominibus hoc consilium dat, vt misericorditer corripiant quod possunt: quod non possunt, patienter ferant, & cum dilectione gemant atque lugeant: donec aut emendet Deus ac corrigat, aut in messe eradicet zizania, & paleas ventilet. His armis præmunire se pij omnes studeant, ne, dum strenui & animosi iustitiæ vindices sibi videntur, à regno cœlorum (quod est vnicum iustitiæ regnum) desciscant. Nam quia in hac externa societate, Ecclesiæ suæ cõmunionem Deus coli voluit: qui odio improborum tesseram eius societatis frangit, viam ingreditur qua procliuis est à sanctorum communione lapsus. Cogitent, in magna multitudine complures esse verè sanctos & innocentes coram oculis Domini, qui aspectum suum fugiant. Cogitent, & ex iis qui morbidi videntur, multos esse qui in vitiis suis nequaquam sibi placent aut blandiuntur, sed serio timore Domini identidem expergefacti, ad integritatem maiorem aspirant. Cogitent non ferendum esse de homine iudicium ab vno facto: quando sanctissimi interdum grauissimo casu excidunt. Cogitent plus subesse ad colligendam Ecclesiam momenti, tum verbi ministerio, tum sacrorum mysteriorum participationi, quàm vt quorundam impiorum culpa, vis illa tota euanescere queat. Postremò reputent, in censenda Ecclesia pluris esse diuinum quàm humanum iudicium.

Eiusdem lib. cap. 2.

Ephes. 5.25

Ita sanctam esse Ecclesiam, vt multis semper vitijs laboret, nec tamen desinat esse Ecclesia, Scripturæ testimonijs, & seculorum omnium experientia ostenditur hîc & sect. 18. 19. 20.

17 Quod etiam obtendunt non abs re sanctam vocari Ecclesiam, perpendere conuenit qua excellat sanctitate: ne, si Ecclesiam nolimus admittere nisi numeris omnibus absolutam, nullam relinquamus. Verum quidem est quod ait Paulus, Christum seipsum tradidisse pro Ecclesia, vt illam sanctificaret: mundasse lauacro aquæ in verbo vitæ, vt sibi exhiberet gloriosam sponsam, non habentem maculam aut rugam, &c. Nihilo tamen & istud minus verum est, Dominum quotidie operari in rugis eius expoliendis, maculisque abstergendis. Vnde sequitur, nondum peractam esse eius sanctitatem. Sic ergo sancta est Ecclesia vt quotidie proficiat, nondum perfecta sit: quotidie procedat, nondum peruenerit ad sanctitatis metam: quemadmodum alibi quoque fusiùs explicabitur. Quòd ergo sanctam fore Ierusalem vaticinantur Prophetæ, per quã alieni non sint transituri: sacrosanctum templum, quò impuri non sint ingressuri: non accipiamus perinde acsi nullus in Ecclesiæ membris næuus resideret: sed quia toto studio ad sanctimoniam & solidam puritatem adspirant, mundities illis quam nondum plenè consequuti sunt, Dei benignitate tribuitur. Et quanquã rara sæpius indicia eiusmodi sanctificationis extant inter homines, statuendum tamen est, nullum fuisse ab orbe cõdito tempus quo Ecclesiam suam Dominus non habuerit: nullũ etiam fore ad consummationem vsque seculi, quo non sit habiturus. Nam etsi statim à principio vniuersum genus hominum Adę peccato corruptum ac vitiatum est: ex hac tamen ceu polluta massa semper vasa aliqua in honorem sanctificat, ne vlla sit ætas quæ non suam misericordiam experiatur. Quod certis promissionibus testatum fecit, quales sunt istæ, Ordinaui testamentum electis meis: iuraui Dauid seruo meo. Vsque in æternum propagabo semen tuum: in generatione & generatione ædificabo sedem tuam. Item, Elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationẽ sibi: hæc requies mea in seculum seculi, &c. Item, Hæc dicit Dominus qui dat solem in lumen diei, lunam & stellas in lumen noctis. Si defecerint leges istæ coram me, tunc & semen Israel deficiet.

Ioel. 3.17
Isa. 35.8
Psal. 89.4
Psal. 132.13
Iere. 31.35

18 Huius

18 Huius rei Christus ipse, Apostoli, & ferè omnes Prophetæ exemplum nobis præbuerunt. Horrendæ sunt illæ descriptiones, quibus Iesaias, Ieremias, Ioel, Habacuc, & alij Ecclesiæ Hierosolymitanæ morbos deplorant In plebe, in magistratu, in sacerdotibus omnia vsqueadeo corrupta erant, vt non dubitet Isaias æquare Hierosolymam Sodomæ & Gomorrhæ. Religio partim contempta, partim contaminata: in moribus passim referuntur furta, rapinæ, perfidiæ, cædes & similia scelera. Neque tamen propterea aut nouas sibi Ecclesias erigebant, aut noua altaria extruebant Prophetæ, in quibus separata sacrificia haberent: sed qualescunque essent homines, quia tamen reputabant Dominũ apud eos verbum suum deposuisse, & ceremonias instituisse quibus illic colebatur, in medio impiorum cœtu puras manus ad illum extendebant. Certè si putassent aliquid inde contagionis se cõtrahere, centies potiùs mortui fuissent quàm passi fuissent illuc se pertrahi. Nihil ergo eos retinebat quominus discessionem facerent, quàm seruandæ vnitatis studium. Quòd si religio sanctis Prophetis fuit, ob plurima & maxima scelera nõ vnius aut alterius hominis, sed propemodum totius populi, se ab Ecclesia alienare: nimium nobis arrogamus, si protinus audemus ab Ecclesiæ communione deficere, vbi nõ omnium mores vel nostro iudicio vel Christianæ etiam professioni satisfaciunt. *Isa.1.10*

19 Iam Christi & Apostolorum seculum quale fuit? Neq; tamen impedire potuit desperata illa Pharisæorum impietas, & quæ tunc passim regnabat dissoluta viuendi licentia, quin iisdem sacris cum populo vterentur, & in vnum cum reliquis templum ad publica religionis exercitia conuenirent. Vnde id, nisi quia sciebant malorum societate minimè pollui qui pura conscientia iisdem sacris communicarent? Siquem parũ mouent Prophetæ & Apostoli, ille saltem Christi authoritati acquiescat. Bene ergo Cyprianus, Etsi videntur (inquit) in Ecclesia zizania, aut vasa impura, non est tamen cur ipsi de Ecclesia recedamus: nobis modò laborandum vt frumentum esse possimus: nobis danda opera & quantũ licet innitendum vt vas aureum vel argenteum simus. Cæterùm fictilia vasa confringere, solius Domini est, cui & virga ferrea data est: nec quisquam sibi quod proprium est soli Filio, vendicet, vt ad aream ventilandam & purgandam paleam sufficiat, zizaniáque omnia humano iudicio segreganda. Superba est illa obstinatio, & sacrilega præsumptio, quam sibi furor prauus assumit, &c. Fixum igitur vtrunque istorum maneat, nihil excusationis eum habere qui externam Ecclesiæ communionem sponte deserit, vbi Dei verbum prædicatur, & sacramenta administrantur: deinde nihil obstare vel paucorum vel multorũ vitia quominus illic rite ceremoniis à Deo institutis fidem nostrã profiteamur: quia nec alterius siue pastoris siue priuati indignitate læditur pia conscientia, nec minùs pura sunt ac salutaria mysteria homini sancto & recto, quia simul ab impuris attrectentur. *Lib.3. Epist.3.*

20 Vltrà etiam progreditur eorum morositas & fastus: quia Ecclesiam non agnoscunt nisi minimis quibusque næuis puram, imò probis doctoribus succensent: quia fideles ad profectum hortando, tota vita sub vitiorum onere gemere doceant, & ad veniam confugere. Hoc enim modo iactant à perfectione abduci. Fateor quidem in vrgenda perfectione non lentè vel frigidè laborandum, ac multo minùs cessandũ esse: sed eius fiducia, dum adhuc in cursu sumus, imbuere animos, diabolicum esse commentum dico. Itaque *in symbolo Ecclesiæ peccatorum remissio apposite subnectitur: hanc enim non consequuntur nisi soli illius ciues ac domestici, quemadmodum legitur apud Prophetam Præcedere ergo debet ædificatio cœlestis Ierusalem, in qua deinde indulgentia hæc Dei **Expositio illius partis cõfessionis fidei, Credo remissionem peccatorum: hic & sect 21.* *Isa.33.24*

locum habeat, vt quicunque ad eam concesserint, eorum deleatur iniquitas. Dico autem ædificari primùm oportere, non quòd Ecclesia sine peccatorum remissione vlla esse queat: sed quia misericordiam suam Dominus non promisit nisi in sanctorum communione. Est ergo primus nobis in Ecclesiam ac regnum Dei ingressus, peccatorum remissio: sine

Osea 2.18 qua nihil est nobis cum Deo fœderis aut coniunctionis. Sic enim per Prophetam loquitur, In illa die percutiam vobis fœdus cum bestia agri, cum volucre cœli & reptili terræ. Arcum, gladium & bellum conteram de terra, & dormire faciā homines absque terrore. Desponsabo vos mihi in sempiternum. Desponsabo (inquam) in iustitia, in iudicio, in misericordia & miserationibus. Videmus qualiter per suam misericordiā nos sibi Dominus reconciliet. Sic & alibi, dum prædicit recolligendum populū,

Iere.33.8 quem in ira dissipauerat, Mundabo (inquit) eos ab omni iniquitate qua peccauerunt mihi. Quare in Ecclesiæ societatem ablutionis signo initiamur: quò doceamur non patere nobis in Dei familiam aditum nisi primùm eius bonitate sordes nostræ abstergantur.

21 Neque verò per peccatorum remissionem nos in Ecclesiam modò semel recipit & cooptat Dominus, sed per eandem nos in ipsa conseruat ac tuetur. Quorsum enim attineret, veniam nobis fieri quę nulli vsui futura esset? Irritam autem & delusoriam fore Domini misericordiam, si semel duntaxat obtingeret, vnusquisque piorum sibi testis est: quia nemo non sibi conscius est per totam vitam multarum infirmitatum, quę Dei misericordia indigent. Et sanè non frustra suis domesticis peculiariter hanc gratiam Deus promittit, nec frustra quotidie eundem reconciliationis nuntium illis deferri iubet. Itaque vt per totam vitam peccati reliquias circunferimus, nisi assidua in remittendis delictis Domini gratia sustentemur, momentum vnum in Ecclesia vix persistemus. Vocauit autem suos Dominus in æternam salutem: suis ergo illi peccatis veniam semper paratam esse cogitare debent. Quare certò statuendum, diuina liberalitate, intercedente Christi merito, per Spiritus sanctificationem, peccatorum gratiam nobis factam esse ac quotidie fieri, qui in Ecclesiæ corpus asciti & inserti sumus.

Matth.16.19, & 18.18 *Iohan*.20.23

22 Ad hoc bonum nobis impartiendum claues Ecclesiæ datæ sunt. Non enim quum Apostolis mandatum dedit Christus, & potestatem contulit remittendi peccata, hoc tantùm voluit vt eos soluerent à peccatis qui ab impietate ad Christi fidem conuerterentur: sed magis vt hoc officio fungerentur perpetuò inter fideles. Quod Paulus docet, quum scribit legationem reconciliationis depositam esse apud Ecclesiæ ministros, quò subinde populum nomine Christi exhortentur ad se reconciliandum Deo. Ergo in sanctorum communione, ipsius Ecclesiæ ministerio nobis assiduè remittuntur peccata, quum Presbyteri vel Episcopi, quibus hoc munus commissum est, pias conscientias Euangelicis promissionibus in spe veniæ & remissionis confirmant: idque tam publicè quàm priuatim, prout necessitas postulat. Sunt enim permulti, qui pro sua infirmitate, singulari pacificatione indigent. Et Paulus non tantùm pro communi concione, sed etiam per domos testificatum se refert fidem in Christum, & vnumquenque sigillatim admonuisse de salutis doctrina. Tria igitur hîc nobis obseruanda sunt: Primùm quantalibet sanctitate polleant filij Dei, hac tamen conditione semper esse, quandiu in mortali corpore habitant, vt sine peccatorum remissione consistere nequeant coram Deo. Deinde, hoc beneficium sic esse Ecclesiæ proprium, vt non aliter eo fruamur quàm si permanemus in illius communione. Tertiò, per Ecclesiæ ministros & pastores nobis dispensari, vel Euangelij prædicatione, vel Sacramentorum administratione: atque hac in parte ma-

Claues Ecclesię datas esse ad remittē da peccata, nō tantùm iis qui nūc conuertuntur ad Christum, sed fidelibus toto vitæ tempore.

2.*Cor*.5 20

Act.20.20

te maximè eminere clauium potestatem quam Dominus fidelium societati contulit. Proinde vnusquisque nostrûm hoc officij sui esse cogitet, non alibi quærere remissionem peccatorum, quàm vbi Dominus eam posuit. De publica reconciliatione, quæ ad disciplinam spectat, suo loco dicetur.

23 Quoniam autem phrenetici illi quos dixi spiritus hanc vnicam salutis anchoram eripere Ecclesiæ conantur: aduersus tam pestilentem opinionem fortiùs roborandæ sunt conscientiæ. Nouatiani olim isto dogmate Ecclesias exagitarunt: sed Nouatianis non multùm dissimiles nostrum quoque seculum habet quosdam ex Anabaptistis, qui ad eadem deliramenta relabuntur. Fingunt enim regenerari Dei populum in Baptismo in puram & Angelicam vitam, quæ nullis carnis sordibus vitietur. Quòd si post Baptisma quis delinquat, nihil præter inexorabile Dei iudicium illi relinquunt. Breuiter, peccatori post acceptam gratiam lapso spem veniæ nullam faciunt: quia non aliam agnoscunt peccatorum remissionem nisi qua primùm regeneramur. Etsi autem mendacium nullum à Scriptura clariùs refutatur: quia tamen reperiunt isti quibus imponant (quemadmodum & Nouatus olim plurimos habuit sectatores) breuiter ostendamus quantopere in suam aliorúmque perniciem insaniãt. Principiò, quum Domini iussu quotidie sancti repetant hanc precem, Remitte nobis debita nostra, se nimirum debitores confitentur. Neque frustra petunt: quia Dominus non aliud vbique petendum præscripsit quàm quod ipse daturus esset. Imò quum totam orationem exauditum iri à Patre sit testatus, hanc tamen absolutionem peculiari etiamnum promissione obsignauit. Quid vltrà volumus? peccatorum confessionem à sanctis, & eam quidem assiduam, tota vita requirit Dominus, & veniã pollicetur. Quæ audacia est aut à peccato illos eximere: aut, si impegerint, à gratia prorsus excludere? Iam quibus vult nos condonare septuagesies septies? annon fratribus? Quorsum præcepit nisi vt suam clementiam imitemur? Condonat igitur non semel aut bis: sed quoties delictorum agnitione consternati, ad eum suspirant.

Doctrina clauiũ Ecclesię ad remittẽda quotidie peccata etiam sanctissimis quibusq; cõfirmatur hîc, & sec. 24. 25. 26. 27. Scripturæ testimoniis & exemplis, aduersus Nouatianos, & quosdam ex Anabaptistis, qui fingũt Baptismo regenerari Dei populum in Angelicam vitam, & postea non superesse lapsis veniam.

Matt. 6. 12

Matt. 18. 22

24 Atque (vt ab ipsis penè incunabulis Ecclesiæ ordiamur) Patriarchæ circuncisi erant, in fœderis participationem allecti, edocti haud dubiè patris diligentia iustitiam & integritatem, quum in fratricidium conspirarunt: scelus erat vel perditissimis latronibus abominandũ. Tandem mansuefacti Iudæ monitionibus, vendiderunt: hæc quoque intolerabilis fuit immanitas. Simeon & Leui, nefaria vltione & patris quoque iudicio damnata, in Sichimitas sæuierunt. Ruben cubile paternum spurcissima libidine cõtaminauit. Iudas dum scortationi vult indulgere præter naturæ legem, ad nurum ingreditur. Atqui tantũ abest quin expungantur è populo electo, vt potiùs in capita erigantur. Quid porrò Dauid? quum præses esset iustitiæ, quanto cum flagitio, per innocentis sanguinis effusionem, viam cæcæ libidini patefecit? Iam regeneratus erat, ac inter regeneratos insignibus elogiis Domini ornatus: quod tamen vel inter Gentes horribile est flagitium perpetrauit: & veniam tamen est consequutus. Et (ne singularibus exemplis immoremur) quot in Lege & Prophetis erga Israelitas extant diuinæ misericordiæ promissiones, toties cõprobatur Dominus se placabilé exhibere populi sui offensis. Quid enim Moses promittit fore vbi populus in apostasiam prolapsus redierit ad Dominum? Reducet te Deus è captiuitate, & miserebitur tui, & congregabit te ex populis ad quos fueris dispersus. Si ad cardines cœli fueris dissipatus, inde ego te recolligam.

Gen. 37. 18
Ibid. 28
Ibid. 34. 25
Ibid. 35. 22
Ibid. 38. 16
2 Sam. 11. 4, & 15
Ibid. 12. 13
Deut. 30. 3

25 Sed nolo enumerationem inchoare quæ nunquam finienda esset: pleni enim sunt Prophetę eiusmodi promissionibus, quę populo infinitis

sceleribus cooperto misericordiam tamen offerant. Quod grauius est flagitium rebellione? diuortium enim inter Deum & Ecclesiam vocatur: *Iere.3.1,& 12* at hoc Dei bonitate superatur. Quis est vir (inquit per Ieremiam) cuius si vxor corpus suum adulteris prostituerit, cum ea redire in gratiam sustineat? Tuis autem scortationibus omnes viæ pollutæ sunt Iuda, repleta fuit terra fœdis amoribus tuis. Reuertere tamen ad me, & ego te suscipiã. Reuertere auersatrix, non auertam à te faciem meam: quia sanctus sum, *Eze.18.23,et 32* & non irascor in perpetuum. Et sanè non alius esse affectus eius potest, qui affirmat se nolle mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur, & viuat. Ideo quum templum Solomon dedicaret, in hunc quoque vsum destinabat, vt orationes pro impetranda peccatorum venia factæ inde ex- *1.Reg.8.46* audirentur. Si peccauerint, dicebat, tibi filij tui (non est enim homo qui non peccet) & iratus tradideris eos inimicis suis, & egerint pœnitentiam in corde suo, & conuersi deprecati te fuerint in captiuitate sua dicentes, Peccauimus, iniquè egimus: & orauerint versus terram quam dedisti patribus eorum, & versus templum hoc sanctum: exaudies in cœlo preces eorum, & propitiaberis populo tuo qui peccauit tibi, & omnibus iniqui- *Num.28.3* tatibus eorum quibus præuaricati sunt in te. Nec frustra in Lege, quotidiana pro peccatis sacrificia Dominus ordinauit: nisi enim assiduis peccatorum morbis populũ suum laborare Dominus prçuidisset, nunquam illi constituisset hæc remedia.

26 An aduentu Christi, quo plenitudo gratiæ exerta fuit, hoc ademptum est fidelibus beneficium, ne pro delictorum venia audeant supplicare? ne, si Dominum offenderint, vllam misericordiam consequantur? Quid hoc erit aliud quàm Christum dicere in suorum perniciem venisse, non salutem, si quæ in veteri Testamento assiduè sanctis parata erat Dei indulgentia in peccatis condonandis, nunc è medio sublata *Tit.1.9,et 3.4* dicitur? Quòd si Scripturis fidem habemus disertè clamantibus, in Chri- *2.Tim.1.9* sto demum gratiam & humanitatem Domini ad plenum apparuisse, *Matt.10.33* effusam misericordiæ opulentiam, reconciliationem Dei & hominum *Marc.6.38* adimpletam: ne dubitemus quin multò benignior nobis clementia cœlestis Patris exuberet potiùs quàm abscissa aut decurtata fuerit. Neque ve- *Matt.26.39* rò desunt illius documenta. Petrus, qui audierat abnegatum iri coram Angelis Dei qui apud homines nomen Christi non esset confessus, ter vna nocte, nec sine execratione, abnegauit: non tamen à venia depellitur. *2.Thess.3.6* Qui inordinatè viuebant apud Thessalonicenses, sic castigantur vt inui- *Act.8.22* tentur ad pœnitentiam. Ne ipsi quidem Simoni mago desperatio iniicitur, quin potiùs iubetur bene sperare, quum ad preces confugere suadet illi Petrus.

27 Quid quòd totas interdum Ecclesias grauissima peccata occuparunt à quibus tamen eas Paulus clementer potiùs extricauit quàm earũ *Gal.1.6,& 3.1,& 4.9* capita deuoueret? Galatarum defectio non mediocre erat delictum: Corinthij eo minùs illis erant excusabiles, quò pluribus neque leuioribus fla- *2.Cor.12.21* gitiis abundabant: neutri tamen à misericordia Domini excluduntur. Imò illi ipsi qui præ aliis immunditia, fornicatione & impudicitia deliquerant, nominatim inuitantur ad pœnitentiã. Manet enim æternúmque manebit inuiolabile pactum Domini, quod solenniter cum Christo ve- *Psal.89.31* ro Solomone, eiúsque membris sanciuit his verbis, Si dereliquerint filij eius Legem meam, & in iudiciis meis no ambulauerint: si iustitias meas profanarint, mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non auferam ab eo. Deniq; ipsa symboli dispositione admonemur perpetuam residere in Ecclesia Christi delictorum gratiam: quòd Ecclesia velut constituta, remissio peccatorum adhuc subiungitur.

28 Quidam aliquantò prudentiores, vbi vident tanta Scripturæ perspicuitate Nouati dogma refutari, non quodlibet delictum irremissibile faciunt, sed voluntariam Legis transgressionem, in quam sciens quis ac volens impegerit. Porrò sic loquentes peccatum nullum venia dignatur, nisi sicubi aberratum ignorantia fuerit. Verùm quum Dominus in Lege, alia pro expiandis fidelium voluntariis peccatis, alia pro ignorantiis redimendis mandarit offerri sacrificia: quātæ est improbitatis voluntario peccato nullum concedere piaculū? Dico nihil esse apertiùs quàm vnicum Christi sacrificium valere ad remittenda sanctorum voluntaria peccata: quando Dominus carnalibus hostiis, veluti signaculis, id testatum fecit. Deinde quis ab ignorantia Dauidem excuset, quem tantopere constat fuisse in Lege eruditum? An nesciebat Dauid quantum foret adulterij & homicidij crimen, qui quotidie ipsum in aliis puniebat? An fratricidium res legitima Patriarchis videbatur? An ita male profecerant Corinthij, vt lasciuiam, impuritatem, scortationem, odia, contentiones placere Deo putarent? An Petrus tam diligenter admonitus ignorabat quanti esset magistrum eiurare? Ergo Dei misericordiæ tam benignè se exerenti viam nostra malignitate ne præcludamus. *Refutantur & ij qui voluntariā legis trāsgreßionem faciunt delictum irremißibile.* *Leuit.4.*

29 Equidem nō me latet veteres scriptores peccata quæ quotidie remittuntur fidelibus interpretatos esse quæ ex infirmitate carnis obrepūt leuiora errata: pœnitentiam verò solennem, quæ pro grauioribus flagitiis tum exigebatur, illis visam esse non magis iterandam quàm Baptismum, quæ sententia non ita est accipienda quasi aut præcipitare in desperationem voluerint qui à prima pœnitentia iterum recidissent, aut illa errata eleuare, perinde atq; coram Deo exilia. Sciebant enim infidelitate sæpius titubare sanctos, iuramenta superuacua illis interdum excidere, in iram nōnunquam efferuere, imò prorumpere ad manifesta vsq; conuitia, aliis præterea malis laborare quæ Dominus non leuiter abominatur: sed ita vocabant, vt distinguerent à publicis criminibus, quę cum magno offendiculo in Ecclesiæ cognitionem veniebāt. Quòd autem adeò difficulter ignoscebant iis qui dignum aliquid animaduersione Ecclesiastica perpetrarant, nō ideo fiebat quòd difficilem illis apud Dominum veniam putarēt: sed hac seueritate volebant alios deterrere ne temere proruerent in flagitia, quorum merito ab Ecclesiæ communione alienarentur. Quanquam verbum Domini, quod hîc pro vnica regula nobis esse debet, maiorem certè moderationē præscribit. Siquidem eousque intendendum docet disciplinæ rigorem, ne absorbeatur à tristitia is cui præcipuè consultum oportet: vt fusiùs suprà disseruimus. *Quo sensu veteres scriptores existimarint solennem pœnitentiam, quæ pro grauioribus peccatis tum exigebatur, non magis iterandam, quàm Baptismum Vide lib.3.c.4.sect.10,11.14. de publica peccatorū confeßione, & pœnitentiæ testificatione.* *2.Cor.2.*

Comparatio falsæ Ecclesiæ cum vera. CAP. II.

QVANTI apud nos valere verbi & sacramentorum ministerium, & quousque procedere eius reuerentia debeat, vt sit nobis perpetua tessera dignoscendæ Ecclesiæ, explicatum est: nempe vbicunq; integrum extat & illibatum, nullis morum vitiis aut moribus impediri quominus Ecclesiæ nomen sustineat. Deinde, illud ipsum leuiusculis erroribus non vitiari quominus legitimum æstimetur. Porro errores quibus talis debeatur venia eos esse indicatum est, quibus præcipua religionis doctrina non lædatur, quibus non opprimantur quæ inter fideles omnes conuenire debent religionis capita: in sacramentis verò, qui legitimam authoris institutionem non aboleant nec labefactent. *Atqui simul ac in arcem religionis mendacium irrupit, summa necessariæ doctrinæ inuersa est, sacramentorum vsus corruit: certè Ecclesiæ interitus consequitur, perinde atque de vita hominis actum est, iugulo transfixo, *Breuis ἀνακεφαλαίωσις eorū quæ dicta sunt capite superiori.* ** Vbi regnum occupauit mendaciū & falsitas, illic nō esse Ecclesiam. quod ostenditur reperiri sub Papismo: hîc & sect.2,3,4.*

Ephes.2.20. vel præcordiis lethaliter sauciatis. Atq; id ex Pauli verbis liquido euincitur, quum docet Ecclesiam fundatam esse super doctrinam Apostolorum & Prophetarũ, ipso Christo summo angulari lapide. Si Ecclesiæ fundamentum est Prophetarũ & Apostolorum doctrina, quã salutem suam in vno Christo reponere fideles iubentur, illam doctrinam tolle, quo-
1 Tim.3.15. modo amplius ædificium constabit? Corruat ergo Ecclesia necesse est vbi intercidit illa religionis summa quæ sola sustinere eam potest. Deinde si vera Ecclesia columna est ac firmamentum veritatis, certum est non esse Ecclesiam vbi regnum occupauit mendacium & falsitas.

2 In eum modum quum res habeat sub Papismo, intelligere licet quid Ecclesiæ illic supersit. Pro verbi ministerio peruersa & mendaciis conflata illic regnat gubernatio, quæ purã lucem partim extinguit, partim suffocat. In locum Cœnæ Domini, fœdissimum sacrilegium subiit: cultus Dei varia & non ferenda superstitionũ congerie deformatus: doctrina (citra quã Christianismus non constat) tota sepulta & explosa: publici conuentus, idololatriæ & impietatis scholæ. Quare nullum est periculum ne ab exitiali tot flagitiorum participatione desciscendo, ab Ecclesia Christi diuellamur. Ecclesiæ communio non ea lege instituta est vt vinculum sit quo idololatria, impietate, ignorantia Dei aliisque malorum generibus irretiamur: sed potiùs quo in timore Dei, & veritatis obedientia retineamur. Magnificè illi quidem suam nobis Ecclesiam commendant, nequa alia in mundo esse videatur: postea, quasi re con-
**Vide sect.5.* fecta, *omnes schismaticos esse constituunt qui ab eius quam pingunt Ecclesiæ obedientia subducere se: omnes hæreticos, qui contra eius doctrinam mutire audent. Sed quibus rationibus veram se Ecclesiam habere confirmant? * Allegant ex vetustis annalibus quid olim in Italia, in Gallia, in Hispania fuerit. A sanctis illis viris qui sana doctrina fundarunt excitarũtque Ecclesias, doctrinãque ipsam & Ecclesiæ ædificationem suo sanguine stabilierũt, se originem ducere. Ecclesiam verò sic & spiritualibus donis, & Martyrum sanguine apud se consecratam, perpetua Episcoporum successione conseruatam fuisse ne intercideret. Commemorant* quanti hanc successionẽ fecerint Irenæus, Tertullianus, Origenes, Augustinus, & alij. Quàm friuola sint ista & planè ludicra, faciã vt nullo negotio intelligant ij qui mecum ea paululum expendere volent. Equidẽ eos quoque hortarer vt hic animũ seriò aduerterent, si quid docendo proficere me apud eos posse confiderem, sed quãdo illis, omissa veritatis ratione, hoc vnum propositum est quacunque possunt via rem suam agere, pauca tãtùm dicã quibus se & boni viri & veri studiosi ab eorum captionibus expedire queant. Primùm ab illis quæro cur non Africam citent, & Ægyptum, & totam Asiam. Nempe quia in omnibus illis regionibus desiit sacra hæc Episcoporum successio, cuius beneficio se Ecclesias retinuisse gloriantur. Eò igitur recidunt, se ideo veram habere Ecclesiam, quia ex quo esse cœpit, non fuerit Episcopis destituta: perpetua enim serie alios aliis successisse. Sed quid si Græciam illis regeram? Quæro igitur iterum ab ipsis cur apud Græcos periisse Ecclesiam dicãt, apud quos nunquam interrupta fuit illa Episcoporum successio, vnica eorum opinione, Ecclesiæ custos & conseruatrix. Græcos faciunt schismaticos. quo iure? quia à sede Apostolica desciscendo, priuilegium perdiderunt. Quid? annon multò magis perdere merẽtur qui à Christo ipso deficiunt? Sequitur ergo euanidum esse prætextum successionis, nisi Christi veritatem, quàm à patribus per manum acceperint, saluam & incorruptam posteri retineant, ac in ea permaneant.

**Quid sentiendum de continua Episcoporum aliorũ post alios successione, qua gloriantur Papistæ hic & sec.3,4*
** De hoc vide sect. 3. in fin.*

Comparatur falsa gloriatio Ecclesiæ Romanæ, cũ simili iactantia impiorũ sacerdotum & prophanorum Iudæorum aduersus Prophetas, & Apost.

3 Ergo non aliud hodie prætendunt Romanenses, quàm Iudæos olim obtendisse apparet, quum cæcitatis, impietatis, idololatriæ à Prophetis

phetis Domini arguerentur. Nam vt illi templum, ceremonias, sacerdotia gloriosè iactabant, quibus rebus Ecclesiam, magno, vt sibi videbantur, argumento metiebantur: ita pro Ecclesia externæ quædam laruæ ab his opponuntur, quæ longè sæpè absunt ab Ecclesia, & citra quas Ecclesia optimè constare potest. Quare neque alio argumento refutādi nobis sunt, quàm quo aduersus stultam illam Iudæorum confidentiam pugnabat Ieremias: nempe ne glorientur in verbis mendacibus dicentes, *Iere.7.4.*
Templum Domini, templum Domini, templum Domini est. Quando nihil Dominus vspiam suum agnoscit nisi vbi verbum suum auditur, ac religiosè obseruatur. Ita quum gloria Dei inter Cherubim in sanctuario *Ezec. 10.4.*
sederet, eamque sedem sibi statam fore pollicitus esset ipsis: vbi cultū eius prauis superstitionibus corrumpunt sacerdotes, aliò transmigrat, & locum sine vlla sanctitate relinquit. Si templū illud quod videbatur perpetuæ Dei habitationi consecratum derelinqui à Deo ac profanescere potuit, non est quòd nobis isti fingant Deum ita personis aut locis alligatum, & affixum externis obseruationibus, vt manere apud eos oporteat, qui titulum modò & speciem Ecclesiæ habent. Atque hæc est contentio quam habet Paulus in Epistola ad Romanos, à nono capite vsque ad duodecimum. Hoc enim vehementer turbabat infirmas conscientias, quòd quum viderentur esse populus Dei, Euangelij doctrinam non modo respuebant, sed etiam persequebantur. Postquam ergo doctrinam exposuit, hanc difficultatem remouet: ac negat Iudæos illos veritatis hostes esse Ecclesiam: vtcunque eis nihil deesset quod posset ad externam Ecclesiæ formam aliàs desiderari. Ideóque negat quia Christum *Gala.4.22*
non amplecterentur. Aliquanto etiam expressius in epistola ad Galatas. vbi Ismaelem cum Isaac comparando, multos dicit in Ecclesia tenere locum ad quos non pertinet hæreditas: quia progeniti non sunt ex libera matre. Vnde etiam ad comparationem duplicis Ierosolymæ descendit: *Gene.21.10.*
quia sicuti in monte Sinai Lex est lata, Euangelium verò ex Ierusalē prodiit: sic multi seruiliter nati & educati, filios Dei & Ecclesiæ se esse non dubitanter iactant: imò superbè despiciunt genuinos Dei filios, quum sint ipsi degeneres. Nos quoque ex opposito, dum audimus semel è cœlo pronuntiatum esse, Eiice ancillam & filium eius, hoc inuiolabili decreto freti fortiter spernamus insipidas eorum iactantias. Nam si externa *Rom 9.6.*
professione superbiunt, Ismael quoque circuncisus erat: si antiquitate *Malac.2.*
pugnant, ille erat primogenitus, videmus tamen abdicari. Si causa quæritur, eā Paulus assignat, non censeri inter filios nisi qui geniti sunt ex puro & legitimo doctrinæ semine. Secundum hanc rationem negat se Deus impiis sacerdotibus obstrictum esse quia pepigerit cum patre eorum Leui ipsum sibi Angelum vel interpretem fore: imò in eos retorquet falsam eorum gloriationem, qua solebant insurgere cōtra Prophetas: quòd scilicet dignitas sacerdotij in singulari pretio habenda foret. Hoc ipse libenter admittit, & hac conditione cum ipsis disceptat, quia pactum seruare paratus sit, dum autem ipsi mutuò non respondent, repudiari merentur. *En quid valeat successio, nisi imitatio etiam coniūcta sit atque æquabilis tenor: nempe vt posteri, simulac cōuicti fuerint desciuisse à sua origine, omni honore priuentur. Nisi forte quia Caiphas multis piis Sacerdotibus successit (imò ab Aarone vsque ad illum continua fuit series) ideò sceleratus ille cœtus Ecclesiæ titulo dignus fuit. Atqui ne in terrenis quidem imperiis hoc ferri posset, vt verus Reipublicæ status dicatur tyrannis Caligulæ, Neronis, Heliogabali, & similium, quia Brutis, Scipionibus, & Camillis successerint. Præsertim verò in Ecclesiæ regimine nihil magis friuolū, quàm omissa doctrina successionem in ipsis personis locare. Nec verò quicquam minus sanctis doctoribus, quos falsò

Non esse magni momenti successionē etiam in terrenis imperiis, nedum in Ecclesia, vbi à virtute priorū degenerant posteriores.

nobis obtrudunt, propositum fuit, quàm præcisè quasi hæreditario iure probare, esse Ecclesias vbicunque Episcopi alij aliis subrogati fuerant. Sed quum extra controuersiam esset, nihil à principio vsque ad illam ętatem mutatum fuisse in doctrina, sumebant quod omnibus nouis erroribus conficiendis sufficeret, illis oppugnari doctrinam ab ipsis vsque Apostolis constanter & vnanimi consensu retentam. Non est igitur cur fucum amplius facere pergant ex Ecclesiæ nomine, quam nos vt decet, reuerenter colimus: sed vbi ad definitionem ventum est, non modò aqua (vt dicitur) illis hæret, sed hæret in suo luto: quia fœtidam meretricem substituunt pro sacra Christi sponsa. Quæ suppositio ne nos fallat, prçter alias admonitiones hæc quoque Augustini nobis succurrat. nam de Ecclesia loquens, Ipsa est, inquit, quæ aliquando obscuratur, & tanquã obnubilatur multitudine scandalorum: aliquando tranquillitate temporis quieta & libera apparet: aliquando tribulationum & tentationum fluctibus operitur atque turbatur. Exempla profert, quòd sępius firmissimæ columnæ vel pro fide exularent fortiter, vel toto orbe latitarent.

Ad Vin. epist. 48.

4 In hunc modum hodie nos vexant Romanenses, ac imperitos terrefaciunt Ecclesiæ nomine, quum capitales sint Christi aduersarij. Quamuis igitur templum, sacerdotiũ, & reliquas huiusmodi laruas obtendant, minimè permouere nos debet inanis hic fulgor, quo simplicium oculi perstringuntur, vt Ecclesiam esse recipiamus vbi verbum Dei non apparet.* Hæc enim perpetua est nota, qua signauit suos Dominus noster, Qui est ex veritate, inquit, audit vocem meam. Item ego sum pastor ille bonus, & cognosco oues meas, & cognoscor à meis. Oues meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequũtur me. Paulò autẽ ante dixerat, Oues pastorem suum sequi, quia nouerũt vocẽ eius: alienũ autem non sequi, sed effugere ab eo, quia non nouerunt vocem alienorum. Quid igitur sponte in censenda Ecclesia insanimus, quum eam minimè dubio symbolo designarit Christus, quod vbicũque spectatur fallere nõ potest quin illic Ecclesiam certò ostendat: vbi verò abest, nihil restat quod veram Ecclesiæ significationem dare possit? Non enim super hominum iudicia, non super sacerdotia fundatam esse Ecclesiam, sed super doctrinam Apostolorum & Prophetarum, commemorat Paulus. Quin potius Ierusalem à Babylone, Christi Ecclesia à Satanę coniuratione hoc discrimine dignoscenda est quo eas inter se Christus distinxit: Qui ex Deo est, inquit, verba Dei audit. Propterea non auditis quia ex Deo non estis. In summa, quum Ecclesia regnum sit Christi, regnet autem ille non nisi per verbum suum: an vllis iam obscurum erit quin illa mẽdacij verba sint, quibus Christi regnum absque eius sceptro (id est, sacrosancto ipsius verbo) esse fingitur?

** Perpetua Ecclesiæ nota, verbum Dei, id est sacrę scripturæ doctrina, & prædicatio.*

Iohan. 18.37.
Iohan. 20.14.
Ibidem 4.
Ephes. 2.20.
Iohan. 8 47.

5 Iam verò quòd reos schismatis & hæreseos nos agunt quia & dissimilem prædicemus doctrinam, & suis legibus nõ pareamus, & seorsum conuentus ad preces, ad Baptismum, ad Cœnæ administrationem, aliásque sacras actiones habeamus: grauissima quidem est accusatio, sed quæ nequaquam lõga aut laboriosa defensione opus habet. Hæretici & schismatici vocantur qui dissidio facto, Ecclesiæ communionem dirimunt. Hæc porrò duobus vinculis continetur, sanæ doctrinæ consensione, & fraterna charitate. Vnde inter hæreticos & schismaticos hoc discriminis ponit Augustinus, quòd illi quidem falsis dogmatibus fidei synceritatem corrumpant: hi autem interdum etiam in fidei similitudine, societatis vinculum disrumpant. Verùm id quoque notandum est, hanc charitatis coniunctionem sic à fidei vnitate pendere, vt hæc illius initium, finis, vnica denique regula esse debeat. Meminerimus ergo, quoties Ecclesiastica vnitas nobis commendatur, hoc quęri vt dum mentes in Christo

Non esse hæreticos aut schismaticos, q à Papatu deficiũt, probatur hîc & sect. 6.

Lib. quæ. Euan. sec. Matth.

consen-

consentiunt, voluntates etiam nostræ mutua in Christo beneuolentia inter se coniunctæ sint. Itaque Paulus, dum ad illam nos hortatur, pro fundamento sumit, vnum esse Deum, vnam fidem, & vnum baptismum. *Ephes.4.5.* Imò vbicunque nos idem sentire, & idem velle docet, continuò addit, In Christo, vel secundum Christum: significans impiorum esse factioné, non conspirationem fidelium, quæ fit extra verbum Domini. *Philip.2.2. & 5.*

6 Paulum quoque sequutus Cyprianus totius Ecclesiasticæ concordiæ fontem ab vnico Christi Episcopatu ducit. postea subiicit, Ecclesia vna est, quæ in multitudinem latius incremento fœcunditatis extenditur: quo modo solis radij multi, sed lumen vnum: & rami arboris multi, sed robur vnum tenaci radice fundatum. Et quum de fonte vno riui plurimi defluunt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copiæ largitate, vnitas tamen manet in origine. Auelle radium solis à corpore, diuisionem vnitas non capit. Ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit. A fonte præcide riuum, præcisus arescit. Sic & Ecclesia Domini luce perfusa, per totum orbem porrigitur: vnum tamen lumen est quod vbique diffunditur. Nihil elegantius dici potuit ad exprimendam indiuiduam illam connexionem quam habét inter se omnia Christi membra. Videmus vt ad caput ipsum perpetuò nos reuocet. Proinde hæreses & schismata inde oriri pronunciat, quòd ad veritatis originem non redditur, nec caput quæritur, nec cœlestis magistri doctrina seruatur. Eant nunc, & clamitét hęreticos nos esse qui ab ipsorum Ecclesia recessimus: quum nulla alienationis causa fuerit nisi hæc vna, quòd puram veritatis professionem nullo modo ferre possunt. Taceo auté quod anathematibus & diris nos expulerunt. Quod tamen ipsum satis superque nos absoluit, nisi Apostolos quoque schismatis damnare velint, qui buscum similem habemus causam. Prędixit, inquam, Christus Apostolis suis, fore vt à synagogis propter nomen suum eicerentur. Illæ porrò synagogæ de quibus loquitur, tunc habebantur legitimæ Ecclesiæ. Quum ergo eiectos esse nos constet, ídque propter Christi nomé fuisse factum, parati simus ostendere, de causa cęrtè priùs quærendum est quàm aliquid de nobis in hanc vel illam partem definiatur. Sed hoc illis, si ita volunt, sponte remitto. abunde enim mihi est, oportuisse nos ab ipsis recedere, vt ad Christum accederemus.

De simpli. prælat. Cyprian sanctissima sententia, totius Ecclesiasticæ cócordiæ fonté ab vnico Christi Episcopatu duci, &c.

Iohan.16.2.

7 Sed apparebit etiamnum certiùs quo loco nobis esse debeant Ecclesiæ omnes quas Romani illius idoli tyrannis occupauit, si cum Israelitica illa veteri, qualis apud Prophetas delineata est, conferatur. Vera tú extabat apud Iudæos & Israelitas Ecclesia, quum in fœderis legibus perstarent: ea scilicet obtinentes Dei beneficio quibus Ecclesia continetur. Doctrinam veritatis habebant in Lege, eius ministerium penes sacerdotes erat & Prophetas: Circuncisionis symbolo in religionem initiabantur, aliis sacramentis exercebantur ad fidei confirmationem. Non dubium quin competerent in eorum societatem elogia quibus Ecclesiam Dominus honorauit. Postquam deserta Lege Domini, degenerarunt ad idololatriam & superstitionem, illa prærogatiua pro parte exciderunt. Quis enim ausit Ecclesiæ titulum iis præripere apud quos verbi sui prædicationem & mysteriorum obseruationé deposuit Deus? Rursum, quis ausit eum cœtum nulla cum exceptione Ecclesiam appellare, vbi verbú Domini palàm & impuné conculcatur? vbi eius ministerium, præcipuus neruus, atque adeò anima Ecclesiæ, dissipatur?

Vt maximè quis velit extenuare vitia Ecclesiæ Papisticæ, non tamen esse meliore eius statum, quàm fuit in regno Israel sub Iarobeam. hîc & sec. 8.9.10.

8 Quid ergo? (dicet quispiam) nulláne igitur reliqua erat in Iudæis Ecclesiæ particula ex quo ad idololatriam defecerunt? Facilis est responsio. Primùm dico in ipsa defectione fuisse gradus quosdam. neque enim dicemus eundem fuisse lapsum Iudæ & Israelis, quo primùm tempore

vterque à puro Dei cultu deflexit. Iarobeam cum vitulos fabricaret cõtra apertam Dei prohibitionem, & adorationi locum non licitum dedicaret, religionem prorsus corrupit. Iudæi priùs se impiis moribus, & superstitiosis inquinarunt, quàm statum in externa religionis forma perperam mutarent. Quanquam enim sub Rechabeam multas iam peruersas ceremonias vulgò sibi asciuerant, quia tamẽ Hierosolymis manebant & Legis doctrina & sacerdotium, & ritus quales Deus instituerat: habebant illic pij tolerabilem Ecclesiæ statum. Apud Israelitas, vsque ad regnum Achab res minimè in melius restitutæ, tunc verò etiam in deterius prolapsæ sunt. Qui postea successerunt, vsque ad interitũ regni, partim eius fuerunt similes, partim (quum aliquantò meliores esse vellent) exemplum Iarobeam sequuti sunt. omnes autem ad vnum impij & idololatræ. In Iudæa variæ subinde mutationes fuerunt, dum alij reges cultum Dei falsis & commentitiis supestitionibus peruertunt, alij dissipatã religionem instaurant: donec ipsi quoq; sacerdotes templum Dei profanis abominandísque ritibus polluerunt.

9 Age nunc, negent Papistę si possunt, vt sua vitia maximè extenuẽt religionis statum ita apud se corruptũ vitiatúmque esse, vt fuit in regno Israelitico sub Iarobeam. Atqui idololatriam habent crassiorem: neque in doctrina, guttula vna sunt puriores: nisi fortè in hac quoque ipsa magis sint impuri. Deus, imò quicunque mediocri iudicio præditi sunt, mihi erunt testes, & res etiam ipsa declarat quàm nihil hic amplificem.

Duo sibi deferri à nobis postulant Ecclesiæ Papisticæ. Primũ hîc tractatur, alterũ sect. 10.

Iam quum ad Ecclesiæ suæ communionem adigere nos volunt, duo postulant à nobis: primùm, vt precibus, sacrísque, & ceremoniis suis omnibus communicemus: deinde vt quicquid honoris, potestatis, iurisdictionis Ecclesiæ suæ tribuit Christus, id Ecclesiæ suæ deferamus. Quod ad primum attinet, fateor Prophetas omnes qui Hierosolymis fuerũt, quũ res illic essent admodum corruptæ, nec seorsum sacrificasse, nec separatim habuisse ab aliis ad orandum cœtus. Habebant enim Dei mandatum quo in templum Solomonis conuenire iubebantur: sacerdotes Leuiticos, quos, quia sacrorum antistites ordinati erant à Domino, necdum abdicati, vtcunque indigni eo honore essent, locum illum iure adhuc tenere nouerant.

Exo. 29. 9.

Quod vero caput est totius quæstionis, ad nullum superstitiosum cultum adigebantur: imò nihil suscipiebant quod non esset a Deo institutum. Apud hos autem, Papistas dico, quid simile? Vix enim vllum cum ipsis conuentum possumus habere in quo non aperta idololatria nos polluamus. Certè præcipuum communionis vinculum in Missa est, quam nos vt maximum sacrilegium abominamur. Atque id meritò an temere à nobis fiat, alibi videbitur. Nunc satis est ostendere aliam in hac parte causam nostram esse quàm fuerit Prophetarum, qui vt impiorum sacris interessent, nullas ceremonias vel spectare vel vsurpare cogebantur nisi à Deo institutas. Ac, si exemplum omnino simile habere libet, sumamus ex regno Israelitico. Secundum institutum Iarobeam manebat circũcisio, fiebant sacrificia, Lex sancta habebatur, inuocabatur Deus ille quem à Patribus acceperant: sed propter commentitios ac vetitos cultus, quicquid illic agebatur, Deus improbabat ac dãnabat. Cedò mihi Prophetam vnum, vel pium aliquem virum, qui semel adorauerit in Bethel, aut sacrum fecerit. Nouerant enim se id non factu ros quin aliquo sacrilegio se contaminarent. Habemus ergo, non eousque valere apud pios debere Ecclesiæ communionem, vt si illa ad profanos pollutósque ritus degeneraret, sequi protinus necesse sit.

1. Reg. 12. 31.

Secundũ, quod nos sibi deferre volunt Romanenses: non possumus autem salua Dei honore.

10 Verùm de altera parte magis etiamnum contendimus. nã si Ecclesia secũdum eum modum consideratur, cuius reuereri iudiciũ, cuius authoritati deferre, cuius monitionibus parêre, cuius castigationibus

commo-

commoueri, cuius communionem religiose in omnibus colere oporteat: Ecclesiam illis concedere non possumus quin subiectionis & obedientiæ necessitas nos maneat. Libenter tamen ei concedemus quod Iudæis & Israelitis sui seculi dederunt Prophetæ, quum res aut in pari statu, aut etiam meliore illic essent. Videmus autem vt passim clament profana esse conuenticula, quibus non magis consentire liceat quàm Deum abnegare. Et certè si illæ Ecclesiæ fuerunt, sequitur ab Ecclesia Dei alienos fuisse, in Israele quidem, Eliam, Michæam, & similes: in Iuda autem Iesaiam, Ieremiam, Oseam, & reliquos eius notæ, quos peius quibusuis incircuncisis oderant & execrabantur sui seculi Prophetæ, Sacerdotes, & populus. Si illæ Ecclesiæ, ergo Ecclesia non columna veritatis, sed firmamentum mendacij: non tabernaculum Dei viuentis, sed idolorum receptaculum. Necesse igitur habebant ab eorum cœtuum cõsensione desciscere, quæ nihil aliud erat quàm impia aduersus Deum conspiratio. Eadem ratione siquis præsentes cœtus idololatria, superstitione, impia doctrina contaminatos pro Ecclesiis agnoscat, in quarũ plena communione perstandum sit homini Christiano vsque ad doctrinæ consensionem, valde errabit. Nam si Ecclesiæ sunt, potestas clauiũ penes ipsas est. atqui claues indiuiduum habent nexum cum verbo, quod illinc profligatum est. Deinde si Ecclesiæ sunt, valet apud eas Christi promissio, Quodcunque ligaueritis, &c. Contra autem, abdicant à sua communione quicunque se Christi seruos nõ fictè profitentur. Ergo aut euanida est Christi promissio, aut non sunt, hoc saltem intuitu, Ecclesiæ. Denique pro verbi ministerio habent scholas impietatis & errorum omne genus sentinam. Proinde aut Ecclesiæ, secundum hanc rationẽ, nõ sunt: aut nullum restabit symbolum quo legitimi fidelium cœtus à Turcarũ conuentibus discernantur.

Iesa. 1. 14.

1. Tim. 3. 15.

Matt. 16. 19. & 18. 18.

Iohan. 20. 23.

11 Vt tamen manebant olim inter Iudæos peculiares quędam Ecclesiæ prærogatiuæ ita nec hodie Papistis adimimus quæ superesse ex dissipatione vestigia Ecclesiæ inter eos Dominus voluit. Cum illis fœdus suũ semel pepigerat Deus. id sua magis ipsius firmitate subnixum contra eorum impietatem eluctando persistebat, quàm ab illis conseruabatur. Quæ itaque certitudo est ac constantia diuinæ bonitatis, residebat illic fœdus Domini, nec obliterari illorum perfidia poterat eius fides: nec impuris eorum manibus profanari ita Circuncisio poterat, quin simul verum esset signum & sacramentum eius fœderis. Vnde liberos qui illis nascebantur, suos Dominus vocabat: qui nisi speciali benedictione, nihil ad eum pertinerent. Sed quũ fœdus suum in Gallia, Italia, Germania, Hispania, Anglia deposuerit: vbi illæ Prouinciæ Antichristi tyrãnide oppressæ sunt, quo tamen fœdus suum inuiolabile maneret, Baptismũ primò illic conseruauit, fœderis testimonium qui eius ore cõsecratus, inuita humana impietate vim suam retinet: deinde sua prouidentia effecit, vt aliæ quoque reliquiæ extarẽt, ne Ecclesia prorsus interiret. Ac quẽadmodum ita sæpè diruuntur ædificia & fundamẽta & ruinæ maneant, ita non passus est Ecclesiam suam ab Antichristo vel à fundamento subuerti, vel solo æquari (vtcunque ad puniendam hominum ingratitudinem qui verbum suum contẽpserant, horribilem quassationem ac dissectionem fieri permiserit) sed ab ipsa quoq; vastatione semirutum ædificium superesse voluit.

Etsi Papatus propriè non potest dici Ecclesia, manere tamen Dei benignitate in Papatu vestigia quadam Ecclesiæ, & ita impleri quod scriptum fuit Antichristum sessurum in tẽplo Dei hic & secti. 12.

Ezec. 16. 20.

12 Quum ergo Ecclesiæ titulum non simpliciter volumus concedere Papistis, non ideò Ecclesias apud eos esse inficiamur. sed tantùm litigamus de vera & legitima Ecclesię constitutione, quę in cõmunione cũ sacrorum, quæ signa sint professionis, tum verò potissimum doctrinę requiritur. Antichristum in templo Dei sessurũ prædixerũt Daniel & Pau

Dan. 9. 27.

lus: illius scelerati & abominandi regni ducem & antesignanum, apud nos facimus Romanum Pontificem. Quòd sedes eius in templo Dei collocatur, ita innuitur, tale fore eius regnum quod nec Christi nec Ecclesiæ nomen aboleat. Hinc igitur patet nos minimè negare quin sub eius quoque tyrannide Ecclesiæ maneant: sed quas sacrilega impietate profanarit: quas immani dominatione afflixerit: quas malis & exitialibus doctrinis, ceu venenatis potionibus, corruperit, & propemodum enecarit: in quibus semisepultus lateat Christus, obrutum Euangelium, profligata pietas, cultus Dei ferè abolitus: in quibus denique omnia sic sint côturbata, vt Babylonis potius quam ciuitatis Dei sanctæ facies illic appareat. In summa, Ecclesias esse dico, quatenus populi sui reliquias, vtcunque miserè dispersas ac disiectas, illic mirabiliter Dominus conseruat, quatenus permanent aliquot Ecclesiæ symbola: atque ea præsertim quorum efficaciam nec Diaboli astutia nec humana prauitas destruere potest. Sed quia econuerso deletæ sunt illic notæ quas præcipuè in hac disputatione respicere debemus, dico vnumquemque cœtum & totum corpus carere legitima Eclesiæ forma.

2. Tess. 2. 4.

De Ecclesiæ doctoribus & ministris, eorum electione & officio.

CAPVT III.

Deũ, qui solus docere posset Ecclesiam, vel per Angelos, id facere hominũ ministerio tribus de causis

Mat. 26. 11.

IAM de ordine dicendum est quo Ecclesiam suam gubernari voluit Dominus. Tametsi enim solum ipsum regere ac regnare in Ecclesia, in ea quoque præesse vel eminere, & imperium hoc solo eius verbo exerceri atque administrari oportet: quia tamen visibili præsentia inter nos non habitat, vt voluntatem nobis suam ore coràm declaret, hominum ministerium in hoc adhibere diximus, & quasi vicariam operam, non ad eos ius suum honorémque transferendo, sed tantùm, vt per os ipsorum suum ipse opus agat. qualiter ad opus quoque faciendum instrumento vtitur artifex. Quæ iam antè exposui, iterum repetere cogor. Posset id quidé vel per seipsum sine alio quouis aut adminiculo aut organo, vel etiam per Angelos facere: sed complures sunt causæ cur per homines malit. Hoc enim modo ' primùm dignationem erga nos suam declarat, quum ex hominibus sumit qui pro se in mundo legatione fungantur, qui arcanæ suæ voluntatis sint interpretes, qui personam denique suam repræsentent. Sícque experimento comprobat non vanum esse quod passim nos vocat templa sua, dum ex ore hominũ, velut ex sanctuario, responsa hominibus reddit. Deinde hoc optimum ac vtilissimũ ad humilitatem exercitium est, dum nos ad obediendum verbo suo assuefacit, vtcunque per homines similes nobis, interdum etiam dignitate inferiores, prædicetur. Si de cœlo ipse loqueretur, nihil mirum foret si sacra eius oracula omnium auribus atque animis reuerenter sine mora exciperentur. Quis enim præsentem eius potestatem non horreret? quis non ad primum tantæ maiestatis aspectum prosterneretur? quis nõ immenso illo fulgore confunderetur? Verùm vbi homuncio quispiam ex puluere emersus in nomine Dei loquitur, hîc nostram erga Deum ipsum pietatem & obseruantiam optimo testimonio declaramus, si dociles nos exhibemus eius ministro, quũ nulla tamen in re nos excellat. Hac igitur etiam causa cœlestis suæ sapientiæ thesaurum in vasis fragilibus ac luteis abscondit, quò certiùs experimentum capiat quanti à nobis fiat. " Adhæc nihil ad fouendam mutuam charitatem aptius erat, quàm hoc vinculo homines inter se colligari, dum vnus constituitur pastor qui reliquos simul doceat: qui verò discipuli esse iubentur, communem ex vno ore doctrinam excipiũt. Si enim sibi quisque sufficeret,

' Prima causa.

Lege Aug. lib. 1. de doctri. Christiana.

" Secunda.

2. Cor. 4. 7.

"' Tertia.

nec in-

nec indigeret alterius opera (quæ superbia est humani ingenij) contemneret quisque alios, & ab illis cōtemneretur. Quem igitur firmissimum retinendæ vnitatis nodum fore prouidit Dominus, eo Ecclesiam suā ad strinxit, dum salutis ac vitæ æternæ doctrinam apud homines deposuit, vt per eorum manus reliquis communicaret. Huc respexit Paulus, cùm Ephesiis scriberet, Vnum corpus, vnus Spiritus, quemadmodum & vocati estis in vna spe vocationis vestræ. Vnus Dominus, vna fides, vnum Baptisma. Vnus Deus, & Pater omnium, qui est super omnia, & per omnia, & in omnibus nobis. Verùm vnicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Quapropter dicit, Quum ascendisset in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Qui descendit, idem ille est qui ascendit, vt impleret omnia. Et idem dedit alios quidem Apostolos, alios verò Prophetas, alios autem Euangelistas, alios Pastores ac Doctores, ad instaurationem sanctorum, in opus administrationis, in ædificationem corporis Christi: donec perueniamus omnes in vnitatem fidei, & agnitionis Filij Dei, in virum perfectum in mensuram ætatis plenè adultæ, vt non amplius simus pueri, qui circunferamur omni vento doctrinæ: sed veritatem sectantes in charitate, adolescamus in illum per omnia, qui est caput, nempe Christum. in quo totum corpus coagmentatum & compactum per omnem commissuram subministrationis, iuxta actum in mensura vniuscuiusque partis, incrementum corporis facit, in ædificationem suiipsius per charitatem. *Ephes. 4. 4.*

2 His verbis illud ostendit hominum ministerium, quo Deus in gubernanda Ecclesia vtitur, præcipuum esse neruum quo fideles in vno corpore cohæreant: tum verò etiam indicat, non aliter incolumem seruari Ecclesiā posse, quā si his præsidiis fulciatur in quibus saluté eius reponere Domino placuit. Ascēdit Christus in altum (inquit) vt omnia impleret. Hæc autem implendi ratio, quòd per ministros, quibus officiū hoc mandauit, & muneris obeundi gratiā contulit, sua dona dispensat ac distribuit Ecclesiæ: seque adeo ipsum præsenté quodammodo exhibet, Spiritus sui virtutem in sua hac institutione exerendo, ne inanis sit vel otiosa. Sic instauratio sanctorum peragitur: sic & ædificatur corpus Christi: sic adolescimus per omnia in eū qui est caput, & inter nos coalescimus: sic redigimur omnes in vnitatem Christi, si prophetia inter nos viget, si Apostolos recipimus, si doctrinam nobis administratā non aspernamur. Ecclesiæ ergo dissipationem vel ruinam potius & exitium molitur quisquis ordinem hunc de quo disputamus, & hoc genus regiminis vel abolere studet, vel quasi minus necessariū eleuat. Neque enim vel solis lumē ac calor, vel cibus ac potus tam sunt præsenti vitæ fouendæ ac sustinendæ necessaria, quàm est conseruandæ in terris Ecclesiæ Apostolicum ac pastorale munus.

Hic & sect. 3. ostenditur insignibus elogiis ornari in Scriptura ministerium Ecclesiæ, vt in summo honore ac pretio tanquā res omnium præstātissima apud nos esset.
Ephes. 4. 10.
Ibidem 12.

3 Proinde supra admonui, Deum quibus potuit elogiis eius dignitatem nobis sæpè commendasse: vt in summo honore ac pretio, tanquam res omnium præstantissima, apud nos esset. Singulare beneficium se hominibus largiri, Doctores eis excitando, testatur, vbi iubet Prophetā exclamare, pulchros esse pedes, & beatum aduētum annunciantium pacé: quum Apostolus lucem mundi & salem terræ nominat. Nec splédidiùs ornari poterat hoc officium quàm quum dixit, Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit. Sed nullus est illustrior locus quā apud Paulum in secunda ad Corinthios, vbi hanc quæstionem velut ex professo tractat. Contendit ergo nihil Euangelij ministerio in Ecclesia magis præclarum aut gloriosum esse, quum sit administratio Spiritus & iustitiæ & vitæ æternæ. Hæc & similia eò pertinent ne illa gubernādæ ac reti-
Iesa. 52. 7.
Mat. 5. 13. 14.
Luc. 10. 16.
2. Cor. 4. 6.
2. Cor. 3. 9.

nendæ per ministros Ecclesiæ ratio, quam Dominus in perpetuum sanciuit, apud nos vilescat, ac ipso tandem contemptu obsolescat. Ac eius quidem necessitas quanta sit, non verbis modò, sed exemplis quoque declarauit. Cornelio quum plenius affulgere vellet veritatis suæ luce, Angelum è cœlo misit qui ad eum Petrum amandaret. Paulum quum ad notitiam sui vocare, ac in Ecclesiam inserere vellet, non sua ipsius voce alloquitur, sed ad hominem remittit à quo & salutis doctrinam & Baptismi sanctificationem percipiat. Si non temere fit quòd Angelus, qui Dei est interpres, ab enarranda Dei voluntate ipse abstinet, hominem verò iubet accerseri, qui eam enarret: quòd Christus vnicus fideliũ magister, hominis ministerio Paulum committit, & Paulum illum quem in tertiũ cœlum rapere, & mirifica rerum ineffabilium reuelatione dignari cõstituerat: quis nunc contemnere ministerium illud audeat, vel quasi superuacuũ prçterire, cuius vsus talibus documentis testatum facere Deus voluit?

Act.10.3. *Act.9.6.* *2.Cor.12.2.*

4 Qui Ecclesiæ regimini secundum Christi institutionem præsunt, nominantur à Paulo primùm Apostoli, deinde Prophetæ, tertio Euangelistæ, quartò Pastores, postremò doctores. Ex quibus duo tantùm vltimi ordinarium in Ecclesia munus habent: alios tres initio regni sui Dominus excitauit: & suscitat etiam interdum prout temporum necessitas postulat. Quæ sit Apostolica functio ex mandato illo constat, Ite, prædicate Euangelium omni creaturæ. Non attribuuntur illis certi fines: sed totus orbis assignatur redigendus in obedientiam Christi: vt Euangelium vbicunque gentium poterunt spargendo, regnum eius vbique erigant. Proinde Paulus, quum suum Apostolatum approbare vellet, se non vnã aliquam vrbem Christo acquisiuisse, sed longè latéque propagasse Euangelium commemorat: neque alienis fundamentis apposuisse manus, sed vbi inauditum fuerat Domini nomẽ, Ecclesias plantasse. Missi ergo sunt Apostoli qui orbem à defectione in veram Dei obedientiam reducerent regnúmq; eius vbiq; Euangelij prçdicatione constituerent: vel, si mauis, qui tanquã primi Ecclesię architecti, eius fundamẽta in toto mundo iacerent. Prophetas vocat, non quoslibet diuinę voluntatis interpretes, sed qui singulari reuelatione excellebant: quales nunc vel nulli extant, vel minus sunt conspicui. Per Euangelistas, eos intelligo qui quum dignitate essent Apostolis minores, officio tamen proximi erant, adeóque vices eorum gerebant. Quales fuerunt, Lucas, Timotheus, Titus, & reliqui similes: ac fortassis etiam septuaginta discipuli, quos secundo ab Apostolis loco Christus designauit. Secundùm hanc interpretationem (quæ mihi & verbis & sententiæ Pauli consentanea videtur) tres illæ functiones non ideo institutæ in Ecclesia fuerunt vt perpetuæ forent, sed ad id modò tempus quo erigendæ erãt Ecclesiæ vbi nullæ antè fuerant, vel certè à Mose ad Christum traducendæ. Quanquam nõ nego quin Apostolos postea quoque, vel saltem eorum loco Euãgelistas interdum excitarit Deus, vt nostro tempore factum est. Talibus enim qui Ecclesiam ab Antichristi defectione reducerent, opus fuit. Munus tamen ipsum nihilominus extraordinariũ appello, quia in Ecclesiis ritè constitutis locum non habet. Sequũtur pastores ac doctores, quibus carere nunquam potest Ecclesia: inter quos hoc discriminis esse puto, quòd doctores nec disciplinæ, nec sacramentorum administrationi, nec monitionibus aut exhortationibus præsunt, sed Scripturæ tantùm interpretationi: vt syncera sanáque doctrina inter fideles retineatur. Pastorale autem munus hæc omnia in se continet.

Ephes.4.11. *De Apostolis, Prophetis, Euãgelistis, Pastoribus, & Doctoribus: & quæ sit singulorum functio habes hîc & sec.5.* *Mar.16.15.* *Rom.15.19 & 20.* *Ephe.4.11.* *Luc.10.1.*

5 Habemus quæ in Ecclesiæ regimine temporaria ministeria fuerint, & quæ ideò instituta vt perpetuò durent. Quòd si Euangelistas Apo-

stolis

ſtolis iungamus, reſtabunt nobis duo paria quodammodo inter ſe reſpõdentia. Quam enim ſimilitudinem habent noſtri doctores cum veteribus Prophetis, eam habent cum Apoſtolis paſtores. Excellentius fuit propheticum munus, propter ſingulare reuelationis donum quo pollebant: ſed doctorum officium ſimilem ferè rationem & vnum prorſus finem habet. Item duodecim illi quos Dominus elegit, vt nouam Euangelij prædicationem orbi promulgarent, ordine & dignitate cæteros antecelluerunt. *Luc.6.13.* Tametſi enim ex ratione & etymo verbi ritè Apoſtoli poſ- *Gal.1.1.* ſunt vocari omnes miniſtri Eccleſiaſtici, quia à Domino omnes mittũtur, eiuſque ſunt nuntij: quia tamen magni referebat, certam haberi de eorũ miſſione notitiã, qui rem nouã & inauditam afferrent, duodecim illos (quorum numero poſtea acceſſit Paulus) peculiari titulo ante alios inſigniri oportuit. Hoc nomen tribuit quidem alicubi Paulus ipſe An *Rom.16.7.* dronico & Iuniæ, quos dicit fuiſſe inſignes inter Apoſtolos: ſed quũ propriè loqui vult, nõniſi ad primariũ illũ ordinem refert. Atque hic eſt cõmunis Scripturæ vſus. Paſtores tamen (excepto quòd certas ſinguli Eccle *Mat.10.1.* ſias ſibi attributas regunt) eandem ſuſtinent cum Apoſtolis prouinciam. Porrò quale illud ſit, clarius adhuc audiamus.

6 Dominus, quum Apoſtolos mitteret, mandatum illis dedit (ſicut *Mat.28.19.* dictum eſt nuper) de prædicando Euangelio, & baptizandis credentibus *Lucæ 22.19.* in remiſſionem peccatorum. Antea autem mandauerat vt ſacra ſymbola corporis & ſanguinis ſui ad exemplũ diſtribuerent. En ſanctam, inuiolabilem, perpetuàmque legem impoſitam iis qui in Apoſtolorum locum ſuccedunt, qua mandatum accipiunt de Euangelij prædicatione, & ſacramentorum adminiſtratione. Vnde colligimus, eos qui vtrunque iſtorum negligunt, falſò prætexere Apoſtolorum perſonã. Quid autẽ Paſtores? Paulus non de ſeipſo tantùm, ſed de omnibus illis loquitur, quũ inquit, Sic nos æſtimet homo vt miniſtros Chriſti & diſpenſatores myſteriorum Dei. Item alibi, Oportet Epiſcopũ tenacem eſſe eius qui ſecundum doctrinam eſt fidelis ſermonis: vt potens ſit exhortari per doctrinã ſanam, & contradicentes refellere. Ex his & ſimilibus locis qui paſſim occurrunt, colligere licet, in paſtorũ quoque functione has eſſe duas præcipuas partes, Euangelium annuntiare, & ſacramenta adminiſtrare. Docendi autem ratio non in publicis tantùm concionibus conſiſtit, ſed ad priuatas etiam admonitiones pertinet.

Functionis Apoſtolorũ et paſtorũ, præcipuas eſſe partes, Euangeliũ annunciare, & ſacramenta adminiſtrare.

1 Cor.4.1.
Tit.1.9.

Ita Paulus teſtes citat Epheſios, *Act.20.20.* quod nihil ſuffugerit eorum quæ in rem ipſorum erãt, quin annuntiaret ac doceret eos publicè & per ſingulas domos, teſtificans Iudæis ſimul ac Græcis pœnitentiam & fidem in Chriſtum. Item paulò pòſt, Quòd non *Ibidem 31.* deſtiterit cum lachrymis monere vnumquenque eorum. Neque tamen præſentis inſtituti eſt ſingulas boni paſtoris dotes perſequi, ſed tantùm indicare quid profiteantur qui ſe paſtores appellant nempe ita ſe præeſſe Eccleſiæ non vt otioſam habeant dignitatem, ſed vt Chriſti doctrina populum ad veram pietatem inſtituant, ſacra myſteria adminiſtrent, rectam diſciplinam conſeruent atque exerceant. Quicunque enim ſpeculatores poſiti ſunt in Eccleſia, illis Dominus annũtiat, ſi quis per ignorã *Ezec.3.17.* tiam, eorum negligentia pereat, ſanguinem ſe de ipſorum manibus re- *1.Cor.9.16.* quiſiturum. In eos quoque omnes competit quod de ſe ait Paulus, Væ mihi niſi euangelizem, quum diſpenſatio mihi ſit cõmiſſa. Deniq; quod orbi vniuerſo præſtiterunt Apoſtoli, id gregi ſuo, cui deſtinatus eſt, debet paſtor vnuſquiſque.

Paſtores ſuis Eccleſiis ita eſſe alligatos vt aliò migrare non debeant ſine publica authoritate.

7 Etſi dum ſingulis aſſignamus ſuas Eccleſias, interim non negamus quin alias Eccleſias iuuare is poſſit qui vni eſt alligatus, ſiue quid inciderit turbarum, quod eius præſentiam requirat: ſiue ab ipſo petatur de re aliqua obſcuriore conſilium. Sed quia ad retinendam Eccleſiæ pacem

necessaria est ista politia, vnicuique esse propositum quod agat, ne simul omnes tumultuentur, sine vocatione incerti discurrāt, in vnum omnes locum temerè confluant, & ne vacuas Ecclesias pro libidine deserant, qui de sua commoditate magis quàm de Ecclesiæ ædificatione sunt soliciti: hæc distributio quoad licet obseruari cōmuniter debet, vt suis quisque finibus contentus, in alienam prouinciam non irrūpat. Nec humanum est inuentum, sed dei ipsius institutum. Legimus enim, Paulum & Barnabam creasse per singulas Listrensiū, Antiochenorum, Iconiū Ecclesias, Presbyteros: & Paulus ipse Tito præcipit, vt oppidatim Presbyteros constituat. Sic alibi Philippēsium Episcopos, & alibi Archippum Colossensium Episcopum commemorat. Et extat insignis eius concio apud Lucam, ad Presbyteros Ecclesiæ Ephesinæ. Quisquis ergo Ecclesiæ vnius regimen ac curā susceperit huic diuinæ vocationis legi obligatum se esse sciat: non quòd veluti glebæ addictus (vt Iurisconsulti dicunt) id est mācipatus quasi affixus, pedem inde mouere nequeat, si ita publica vtilitas postularit, modò id ritè & ordine fiat: sed is qui in vnū locum vocatus est, non debet ipse de migratione cogitare, nec, prout sibi commodū putarit, quærere liberationem. Deinde, siquem expediat aliò transferri, nō tamen debet hoc priuato consilio tentare, sed expectare publicam authoritatem.

Act. 14. 12. Tit. 1. 5. Philip. 1. 1. Col. 4. 17. Acto. 20. 18.

Episcopos, Presbyteros, Pastores, Ministros vocari promiscuè in Scriptura eos qui Ecclesias regunt.

8 Cæterùm quòd Episcopos, & presbyteros, & pastores, & ministros promiscuè vocaui qui Ecclesias regunt: id feci ex Scripturæ vsu, quæ vocabula ista confundit. quicunque enim verbi ministerio funguntur, iis titulum Episcoporum tribuit. Sic apud Paulum vbi iussus est Titus constituere presbyteros oppidatim, continuò subiicitur, Oportet enim Episcopum esse inculpabilem, &c. Sic alibi plures in vna Ecclesia Episcopos salutat. Et in Actis refertur conuocasse Presbyteros Ephesinos, quos ipse Episcopos sua oratione nominat. Hîc iam obseruandum est, nos hactenus nonnisi ea officia recensuisse, quæ in verbi ministerio consistunt. nec de aliis Paulus meminit illo quarto ad Ephesios capite quod citauimus. Verùm in Epistola ad Romanos, & priore ad Corinthios, alia enumerat, vt potestates, donum sanationum, interpretationem, gubernationem, pauperum curationem. Ex quibus quę temporaria fuerunt omitto: quia nullum operæpretium est in iis immorari. Duo autem sunt quę perpetuò manēt: gubernatio, & cura pauperum. *Gubernatores fuisse existimo seniores ex plebe delectos, qui censuræ morum & exercendę disciplinæ vnà cum Episcopis præessent. Neque enim secus interpretari queas quod dicit, Qui præest id faciat in solicitudine. Habuit igitur ab initio vnaquæque Ecclesia suum Senatum, conscriptum ex viris piis, grauibus & sanctis: penes quem erat illa, de qua postea loquemur, iurisdictio in corrigendis vitiis. Porrò eiusmodi ordinem non vnius seculi fuisse, experientia ipsa declarat. Est igitur & hoc gubernationis munus seculis omnibus necessarium.

Tit. 1. 5. Philip. 1. 1. Act. 20. 17. Rom. 12. 7. 1. Cor. 12. 28.

**De senatu Ecclesiastico, id est, senioribus qui morū censuræ præsunt vnà cum Episcopis. Rom. 12. 8.*

De Diaconis Ecclesiæ, et eorū duobus generibus. Vide c. 4. secti. 5. c. Ibidem.

9 Cura pauperum Diaconis mandata fuit. Quanquam ad Romanos duo ponuntur genera. Qui largitur (inquit illic Paulus) id faciat in simplicitate: qui miseretur, in hilaritate. quum de publicis Ecclesiæ muneribus eum loqui certum sit, oportet duos fuisse gradus distinctos. Nisi me fallit iudicium, priore membro Diaconos designat, qui eleemosynas administrabant. Altero autem eos qui pauperibus & ægrotis curandis sese dedicauerant. quales erant viduę, quarum mentionē facit ad Timothæū. Nullū enim aliud publicum officium obire mulieres poterāt, quàm si in obsequium pauperum se darent. Si hoc recipimus (vt omnino recipiendum est) duo erunt genera Diaconorum: quorum alteri in rebus pauperum administrandis, alteri in pauperibus ipsis curandis Ecclesiæ

1. Tim. 5. 10.

clesiæ seruient. Tametsi autem nomen ipsum ὁ διακονίας latius patet, hos specialiter tamen Diaconos Scriptura nuncupat quos eleemosynis dispēsandis gerēdisque pauperum curæ præficit Ecclesia, & velut publici pauperum ærarij œconomos constituit: quorum origo, institutio ac functio à Luca in actis describitur. Quum enim murmur à Græcis excitatū esset, quod in pauperum ministerio eorum viduæ negligerentur. Apostoli excusantes se non posse sufficere vtrique, muneri, & prædicationi verbi & mensarum ministerio, petierunt à multitudine vt eligerentur viri probi septem, quibus id operę demandarent. En quales habuerit Diaconos Apostolica Ecclesia, quales ad eius exemplum habere nos conueniat. *Acto.6.3.*

1.Cor.14. 40.

10 Iam verò quum ordine omnia & decenter in sacro cœtu gerenda sint, nihil est in quo id seruari diligentius oporteat, quàm in constituenda gubernatione: quia nusquam maius periculum est si quid inordinatè geritur. Itaque, ne homines inquieti ac turbulenti (quod aliàs futurum erat) temere se ad docendum vel regendum ingererent, nominatim cautum est nequis sine vocatione publicū in Ecclesia munus sibi sumat. Ergo vt quis censeatur verus Ecclesiæ minister, primò ritè vocatus sit oportet: deinde vt suæ vocationi respondeat, id est, iniunctas sibi partes suscipiat & exequatur. Hoc apud Paulum animaduertere sępius licet: qui vbi suum Apostolatum vult approbare, cum sua in munere obeundo fidelitate vocationem semper ferè allegat. Si tantus Christi minister authoritatem sibi arrogare non audet vt in Ecclesia audiatur, nisi quia & Domini mandato in hoc est constitutus, & fideliter peragit quod sibi commissum est: quanta impudentia erit si quispiam mortalium, vtroque vel altero istorum destitutus, eiusmodi honorem sibi postulet? Verùm quia de obeundi muneris necessitate " superiùs attigimus, nunc de vocatione tantum agamus.

Neminē se in Ecclesia ad docendū, vel regendum ingerere debere, sed vocationem requiri.

Hebr.5. 4.

" sect.6.

11 Eius autem tractatio in quatuor versatur: vt sciamus quales & qualiter & à quibus instituēdi sint ministri, & quo ritu quáve ceremonia initiandi. De externa & solenni vocatione loquor, quæ ad publicum Ecclesiæ ordinem spectat: arcanam verò illam, cuius sibi quisque minister coram Deo conscius est, Ecclesiam testem non habet, omitto. Est autem bonum cordis nostri testimonium, quód neque ambitione, neque auaritia, neque vlla alia cupiditate, sed syncero Dei timore, & ædificandæ Ecclesiæ studio oblatum munus recipiamus. Id quidem vnicuique nostrum (vt dixi) si volumus ministerium nostrum Deo approbare, necessarium est. Coram Ecclesia tamen ritè nihilominus vocatus est qui mala conscientia eò accessit, modò non sit aperta eius nequitia. Solent etiam dicere ad ministerium vocatos etiam priuatos homines, quos aptos & idoneos ad id obeundum vident: quia scilicet eruditio coniuncta cum pietate & reliquis boni pastoris dotibus, quædam sit ad ipsum præparatio. Quos enim tanto muneri destinauit Dominus, eos priùs iis armis instruit quæ ad implendum requiruntur, ne inanes & imparati veniant. Vnde & Paulus ad Corinthios, quum de ipsis officiis vellet disputare, dona prius recensuit quibus pollere debent qui officiis funguntur. Sed quia hoc est ' primum ex quatuor capitibus quæ proposui, eò magis pergamus.

Vocationis ministrorū Ecclesię cōsyderatio quatuor habet capita. Itē vocatio ministrorum quędā arcana, quędam externa & solennis.

Vocationis Ministrorum tertia acceptio generalior.

1.Cor.12.7.

' Primum caput in vocatione Ministrorum, quales eligi debeant.

12 Quales eligere Episcopos deceat, Paulus duobus locis copiosè exequitur. summa tamē huc redit, non esse eligendos nisi qui sint sanæ doctrinæ & sanctæ vitę, nec aliquo vitio notabiles, quod & illis adimat authoritatem, & ministerio ignominiam afferat. De Diaconis & senioribus similis prorsus est ratio. Vidēdum semper ne ad onus quod illis imponitur, sustinendum, impares sint aut inepti, hoc est, vt instructi sint

Itē in Diaconis et Senioribus eligēdis.

Vide c.4. secti.10. 11.12.13.

Tit.1.9.

1.Tim.3 1.

iis facultatibus quæ ad implendum suum munus erunt necessariæ. Sic *Luca 21.15.& 24.49. Mar.16.15. Act.1.8.* Christus quum Apostolos missurus esset, eos armis & instrumentis quibus carere non poterant exornauit. Et Paulus depicta boni ac veri Episcopi imagine, Timotheum admonet nequem ab ea alienum eligendo, seipsum contaminet. Particulam * Qualiter, non ad ritum eligendi, verùm ad religiosum timorem, qui in electione seruandus est, refero. Hinc ieiunia & orationes, quibus vsos fuisse fideles narrat Lucas quum Presbyteros crearent. Nam quum intelligerent se rē agere omnium maximè seriam, nihil tentare audebant nisi cum summa reuerentia & solicitudine. Potissimum verò incubuerunt in preces, quibus Spiritum consilij & discretionis à Deo peterent.

**Secundum caput, qualiter eligendi. 1.Tim 5.22. Act.14.23.*

13 Tertium quod in participatione posuimus, erat, A quibus eligendi sint ministri. Huius autem rei certa regula ex Apostolorū institutione peti non potest, quæ nonnihil habuit à communi reliquorum vocatione dissimile. Quia enim extraordinarium ministerium erat, vt aliqua insigniori nota conspicuum redderetur, Ipsius Domini ore vocari & cōstitui oportuit qui ipso fungerentur. Illi ergo nulla humana electione, sed solo Dei & Christi mandato instructi, se ad opus accinxerunt. Hinc est quód quum alium substituere in locum Iudæ volunt Apostoli, non audent vnum aliquem certò nominare, sed duos in medium producunt, vt Dominus sorte declaret vtrum ex iis velit succedere. In hunc quoque modum accipere conuenit quod negat Paulus se ab hominibus, vel per hominem creatum fuisse Apostolum, sed per Christum & Deum Patrē. Prius illud scilicet, ab hominibus, cum piis omnibus verbi ministris cōmune habuit. neque enim potuit quispiam hanc administrationem ritè sustinere nisi qui esset à Deo vocatus: Alterum autem proprium & singulare illi fuit. Hoc ergo dum gloriatur, non tantum se habere iactat quod vero ac legitimo pastori conueniat, sed insignia quoque sui Apostolatus profert. Quum enim essent apud Galatas qui eius authoritatem studentes eleuare, gregarium aliquem discipulum ipsum facerent à primariis Apostolis subrogatum: quò saluam prædicationi suæ dignitatem vendicaret, cui insidias istas intentari nouerat, omni ex parte nihilo se reliquis Apostolis inferiorem ostendere necesse habuit. Proinde se non hominum iudicio, instar vulgaris vnius Episcopi, delectū esse affirmat, sed ipsius Domini ore & manifesto oraculo.

Tertium caput, à quibus sint eligendi Ministri, tractatur hîc, & sect. 14.15. Apostolorū vocatio aliquid habuit extraordinarium, & eximium. Acto.1.23. Galat.1.12.

14 At veró vt ab hominibus designentur Episcopi, omnino ex ordine legitimæ vocationis esse, nemo sobrius inficiabitur: quando in hanc rem extant tot Scripturæ testimonia. Nec reclamat illud Pauli, vt dictum est, se non ab hominibus neque per homines fuisse missum: quū de ordinaria ministrorum electione illic non loquatur, sed quod erat speciale Apostolis sibi asserat. Quanquā sic Paulum quoque singulari prærogatiua Dominus per seipsum designauit vt disciplina Ecclesiasticæ vocationis interim vteretur. sic enim refert Lucas, Ieiunantibus & orantibus Apostolis dicit Spiritus sanctus, Segregate mihi Paulū & Barnabā in opus ad quod selegi eos. Quorsum isthæc segregatio & manuum impositio, postquam suam electionem testatus est Spiritus sanctus, nisi vt Ecclesiastica disciplina in designandis per homines ministris conseruaretur? Nullo igitur illustriore documento eiusmodi ordinē approbare Deus potuit quàm dum Paulū Gentibus Apostolum se destinasse præfatus, eū tamen ab Ecclesia vult designari. Quod ipsum in Matthiæ electione cernere licet. Nam quia tanti erat munus Apostolicum vt vnum aliquem suo iudicio in eum gradū cooptare non ausint, duos in medio constituūt, quorum in alterum sors casura sit. vt ita & electio compertum è cœlo testimonium habeat, neque tamen omnino prætereatur Ecclesiæ politia:

Galat.1.1. Acto.13.2. Acto.1.23.

15 Quæri-

15 Quæritur nunc à totáne Ecclesia eligi debeat minister, an à collegis tantùm & senioribus qui censuræ præsunt, an verò vnius authoritate constitui possit. Qui hoc ius ad vnum hominem deferunt, citat quod ait Paulus ad Titum, propterea reliqui te in Creta, vt constituas oppidatim Presbyteros. Item ad Timotheum, Manus nemini cito imposueris. Sed falluntur, si putant vel Timotheum Ephesi, vel Titum in Creta regnū exercuisse, vt suo vterque arbitrio omnia disponeret. Præfuerunt enim tantùm vt bonis & salutaribus consiliis populo præirent: non vt soli, exclusis aliis omnibus agerent, quod placeret. Ac ne quid fingere videar, planum id faciam simili exemplo. Refert enim Lucas constitutos esse per Ecclesias Presbyteros à Paulo & Barnaba: sed rationem vel modum simul notat, quum dicit factum id esse suffragiis: χειροτονήσαντες, inquit, πρεσβυτέρους κατ' ἐκκλησίαν. Creabant ergo ipsi duo: sed tota multitudo, vt mos Græcorum in electionibus erat, manibus sublatis declarabat quem habere vellet. Nempe sic Romani historici non raro loquuntur, Consulem, qui comitia habuerit, creasse nouos magistratus, non aliam ob causam nisi quia suffragia receperit, & populum moderatus sit in eligendo. Non est certe credibile Paulum plus concessisse Timotheo, & Tito quàm sibi ipse sumpserit. Videmus autem ipsum ex populi suffragiis Episcopos creare solitum. Sic ergo intelligendi sunt superiores loci, ne quid de communi Ecclesiæ iure ac libertate imminuant. Bene ergo Cyprianus, dum contendit ex diuina authoritate descendere vt sacerdos plebe præsente sub omnium oculis deligatur, & dignus atque idoneus publico iudicio ac testimonio comprobetur. Siquidem hoc videmus iussu Domini in sacerdotibus Leuiticis fuisse obseruatum, vt ante consecrationem in conspectum populi producerentur. Non aliter ascribitur Matthias Apostolorum collegio, nec aliter septem Diaconi creantur quàm populo vidente & approbante. Hæc exempla, inquit Cyprianus, ostendunt sacerdotis ordinationē nonnisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere: vt sit ordinatio iusta & legitima, quæ omnium testimonio fuerit examinata. Habemus ergo, esse hanc ex verbo Dei legitimam ministri vocationem, vbi ex populi consensu & approbatione creantur qui visi fuerint idonei. Præesse autem electioni debere alios pastores, nequid vel per leuitatem, vel per mala studia, vel per tumultū à multitudine peccetur.

A totáne Ecclesiá debeat eligi Minister. Vide ex ca. 4. sect. 10. & c. 5. sec. 2. 3. Item Calvin. Act. 6. 3. Tit. 1. 5. 1. Tim. 5. 22. Acto. 14. 23. Libr. 1. Epist. 4. Leuit. 8. 6. Num. 20. 26. Acto. 1. 15. & 6. 2.

16 Superest ritus ordinandi, cui vltimum locum in vocatione dedimus. Constat autem Apostolos non alia cerimonia vsos esse, quum aliquem ministerio admouebant, quàm manuum impositione. Hunc autē ritum fluxisse arbitror ab Hebręorum more, qui quod benedictum ac cōsecratum volebant, manuum impositione Deum quasi repræsentabant. Sic Iacob benedicturus Ephraim & Manasse, eorum capitibus manus imposuit. Quod sequutus est Dominus noster, quum super infantes precationem faceret. Eodem (vt arbitror) significatu Iudæi ex Legis præscripto suis sacrificiis manus imponebant. Quare Apostoli per manuum impositionem eum se Deo offerre significabant quem initiabant in ministerium. Quanquam " vsi sunt etiam super eos quibus visibiles Spiritus gratias conferebant. Vtcunque sit, fuit hic solennis ritus, quoties ad ministerium Ecclesiasticum aliquem vocabant. Sic pastores ac doctores, sic Diaconos consecrabant. ''' Licet autem nullum extet certum præceptum de manuum impositione: quia tamen fuisse in perpetuo vsu Apostolis videmus, illa tam accurata eorum obseruatio præcepti vice nobis esse debet. Et certè vtile est eiusmodi symbolo cùm ministerij dignitatē populo commendari, tùm eū qui ordinatur admoneri, ipsum iam non esse sui iuris, sed Deo & Ecclesiæ in seruitutē addictū. Præterea

Quartū caput in vocatione Ministrorū quo ritu, quáve cæremonia sint initiandi. Vide cap. 4. sectio. 14. 15. Gen. 48. 14. Matt. 19. 15. " Act. 8. 17. et 19. 6. ''' Manuum impositionē vtiliter posse retineri in ordinandis ministris. Vide c. 14 sect. 20. & 19. sect. 31.

non erit inane signum, si in germanam suam originem restitutum fuerit. Nam si nihil frustra Spiritus Dei in Ecclesia instituit, hanc ceremoniam, quum ab eo profecta sit, sentiemus non esse inutilem, modò in superstitiosum abusum non vertatur. Hoc postremò habendū est, nō vniuersam multitudinem manus imposuisse suis ministris, sed solos pastores. Quanquam incertum est an plures semper manus imposuerint néc-ne, Illud quidem in diaconis Paulo & Barnaba, & paucis quibusdā aliis factum fuisse constat. Sed Paulus ipse alibi se, nō alios complures, Timotheo manus imposuisse commemorat. Admoneo te (inquit) vt gratiam suscites quæ in te est per impositionem manuum mearum. Nam quod in altera Epistola de impositione manuum presbyterij dicitur, non ita accipio quasi Paulus de seniorū collegio loquatur: sed hoc nomine ordinationem ipsam intelligo: quasi diceret, Fac vt gratia quā per manuū impositionem recepisti, quum te Presbyterum crearem, non sit irrita.

Act.6.6, 13.3

2.Tim.1.6.

2.Tim.4.14.

De statu veteris Ecclesiæ & ratione gubernandi quæ in vsu fuit ante Papatum.

CAPVT IIII.

HACTENVS de ordine gubernandæ Ecclesiæ, vt nobis ex puro Dei verbo traditus est, & de ministeriis vt sunt à Christo instituta, disseruimus. Nunc quò ista omnia clariùs ac familiariùs pateant, ac meliùs etiam in animis nostris figantur, vtile erit in iis rebus veteris Ecclesiæ formam recognoscere, quæ nobis diuinæ institutionis imaginem quandam oculis repræsentabit. Tametsi enim multos Canones ediderunt illorum temporum Episcopi, quibus plus viderentur exprimere quàm Sacris literis expressum esset: ea tamen cautione totam suam œconomiam composuerunt ad vnicam illam verbi Dei normam, vt facilè videas nihil ferè hac parte habuisse à verbo Dei alienum. Verùm etiam siquid possit in ipsorum institutis desiderari, quia tamen syncero studio conati sunt Dei institutionem conseruare, & ab ea nō multùm aberrarunt, plurimùm conducet hîc breuiter colligere qualem obseruationem habuerint. Quemadmodum tradidimus triplices ministros nobis commendari in scriptura, ita quicquid ministrorū habuit vetus Ecclesia, in tres ordines distinxit. Nam ex ordine Presbyterorum partim eligebantur Pastores ac Doctores: reliqua pars censuræ morum & correctionibus præerat. Diaconis commissa erat cura pauperum & eleemosynarum dispensatio. Lectores autem & *Acolythi nomina nō erant certorum munerum: verum quos clericos vocabāt, eos ab adolescentia certis exercitiis assuefaciebant ad seruiendum Ecclesiæ, quò meliùs intelligerent quorsum essent destinati, & paratiores in tempore ad officium accederent: vt copiosiùs mox ostendam. Itaque Hieronymus, vbi quinque proposuit Ecclesiæ ordines, enumerat Episcopos, Presbyteros, Diaconos, Fideles, Catechumenos: reliquo clero & monachis locum proprium nullum tribuit.

Ordinis publici in vetere Ecclesia cōmendatio, cum aliquantula tamē exceptione.

Quidquid Ministrorū habuit vetus Ecclesia ante Papatum distinxit in tres ordines, Pastores, Seniores & Diaconos.

** De Acholutis vide inf sect.9. & c. 19 sect. 22.23.*

In Isaiam cap.9.

2 Quibus ergo docendi munus iniunctum erat, eos omnes nominabant Presbyteros. Illi ex suo numero in singulis ciuitatibus vnum eligebant, cui specialiter dabant titulū Episcopi: ne ex æqualitate, vt fieri solet, dissidia nascerētur. Neq; tamen sic honore & dignitate superior erat Episcopus vt dominium in collegas haberet: sed quas partes habet Consul in Senatu, vt referat de negotiis, sententias roget, consulendo, monendo, hortando, aliis præerat, authoritate sua totam actionem regat, & quod decretum communi consilio fuerit exequatur: id muneris sustinebat Episcopus in Presbyterorum cœtu. Atq; idipsum pro temporum necessi-

Episcopi nomen in vetere Ecclesia attributū vni alicui in singulis ministrorum collegiis, politiæ causa, non autē vt in alios dominationē exerceret.

necessitate fuisse humano consensu inductum fatentur ipsi veteres. Ita Hieronymus in epistolam ad Titum, Idem (inquit) Presbyter qui Episcopus. Et antequam Diaboli instinctu dissidia in religione fierent, & in populis diceretur, Ego Pauli, ego Cephæ, communi cōsilio Presbyterorum Ecclesiæ gubernabantur. Postea, vt dissensionum semina euellerentur, ad vnum omnis solicitudo est delata. Sicut ergo Presbyteri sciunt se, ex Ecclesiæ consuetudine, ei qui præest subiectos: ita Episcopi nouerint se magis consuetudine quàm Dominicæ dispositionis veritate Presbyteris esse maiores, & in commune debere Ecclesiam regere. Alibi tamen docet quàm fuerit antiquum institutum: dicit enim Alexandriæ, à Marco Euangelista vsque ad Heraclam & Dionysium, Presbyteros semper vnū ex se electum in excelsiori gradu collocasse, quem Episcopum nominabant. Habebant ergo singulæ ciuitates Presbyterorum collegium, qui Pastores erant ac Doctores. Nam & apud populum munus docendi, exhortandi, & corrigendi, quod Paulus Episcopis iniungit, omnes obibant: & quò semen post se relinquerent, iunioribus qui sacræ militiæ nomé dederant erudiendis nauabant operam. Vnicuique ciuitati erat attributa certa regio, quæ Presbyteros inde sumeret, & velut corpori Ecclesię illius accenseretur. Singula (vt dixi) collegia politiæ tantùm & pacis conseruandæ gratia vni Episcopo suberant: qui sic alios dignitate antecedebat vt fratrum cœtui subiiceretur. Quòd si amplior erat ager qui sub eius episcopatu erat quàm vt sufficere omnibus Episcopi muniis vbique posset, per ipsum agrum designabantur certis locis Presbyteri, qui in minoribus negotiis eius vices obirent. Eos vocabant Chorepiscopos, quòd per ipsam prouinciam Episcopum repræsentabant.

Epist. ad Euagriū.

Tit. 1. 9

3 Sed quantum ad officium attinet de quo nunc agimus, tam Episcopum quàm Presbyteros verbi & sacramentorum dispensationi incūbere oportuit. Nam Alexādriæ tantùm (quoniam illic Arrius Ecclesiam turbauerat) institutum fuit ne Presbyter concionem ad populum haberet, vt ait Socrates libro 9. Tripertitæ historiæ. Quod tamen ipsum Hieronymus sibi displicere non dissimulat. Certè instar portenti habitum esset, si quis se pro Episcopo venditasset, qui non etiam re ipsa exhibuisset verum Episcopum. Ea igitur fuit temporum illorum seueritas, vt ministri omnes ad implendum munus, quale ab ipsis Dominus requirit, adigerentur. Nec vnius tantùm ætatis morem refero: siquidem ne Gregorij quidem tempore, quo Ecclesia iam ferè collapsa erat (certè multùm ab antiqua puritate degenerauerat) tolerabile fuisset Episcopum aliquem à concionibus abstinere. Sacerdos (inquit ipse alicubi) moritur, si de eo sonitus non audiatur: quia iram contra se occulti iudicis exigit, si sine sonitu prædicationis incedit. Et alibi, Quum testatur Paulus se mundū esse à sanguine omnium, in hac voce nos conuincimur, nos cōstringimur, nos rei esse ostendimur, qui Sacerdotes vocamur, qui super ea mala quæ propria habemus, alienas quoque mortes addimus: quia tot occidimus quot ad mortem ire quotidie tepidi & tacentes videmus. Tacentes se & alios vocat, quia minùs assidui essent in opere quàm conueniret. Quum ne iis quidem parcat qui officium dimidia ex parte agebant: quid facturum fuisse putas si quis in totum cessasset? Valuit ergo diu illud in Ecclesia, vt primæ Episcopi partes essent, populum verbo Dei pascere, seu ædificare Ecclesiam publicè ac priuatim sana doctrina.

Tam Episcopi, quā reliquorū Presbyterorū partes fuisse, Ecclesiā ædificare publicè ac priuatim sana doctrina, & sacramenta administrare.

Epist. ad Euagriū.

Epist. 2.

Homi. in Ezech. 1.

Act. 20. 26

4 Quòd autem singulæ prouinciæ vnum habebant inter Episcopos Archiepiscopum: quòd item in Nicena synodo constituti sunt Patriarchæ, qui essent ordine & dignitate Archiepiscopis superiores, id ad disciplinæ conseruationem pertinebat. Quanquam in hac disputatione præteriri non potest quod rarissimi erat vsus. Ob hanc igitur causam po-

Archiepiscopi & Patriarchæ. Vide cap. 7. sect. 15.

tissimum instituti sunt illi gradus, vt siquid in Ecclesia qualibet incideret quod non posset bene à paucis expediri, ad synodum prouincialem referretur. Si magnitudo aut difficultas causæ maiorem quoque discussionem postularet, adhibebantur Patriarchæ vnà cum synodis, à quibus non esset prouocatio nisi ad vniuersale concilium. Gubernationem sic constitutam nonnulli Hierarchiam vocarunt, nomine (vt mihi videtur) improprio: certè Scripturis inusitato. Cauere enim voluit Spiritus sanctus nequis principatum aut dominationem somniaret, quum de Ecclesiæ gubernatione agitur. Verùm si rem omisso vocabulo intuemur, reperiemus veteres Episcopos non aliam regendæ Ecclesiæ formam voluisse fingere ab ea quam Deus verbo suo præscripsit.

Hierarchiæ nomen improprium in Ecclesia.

In vetere Ecclesia idem fuisse Diaconorū munus, quod sub Apostolis. Vide cap.3 sect.9

5 Nec alia tunc fuit Diaconorum ratio quàm sub Apostolis. Oblationes enim fidelium quotidianas & annuos Ecclesię prouentus recipiebant, vt conferrent in veros vsus, id est, partim ministris, partim pauperibus alendis distribuerent: Episcopi tamen arbitrio, cui œconomiæ suæ rationes quotannis reddebant. Nam quòd Canones Episcopum vbique faciunt bonorum omnium Ecclesiæ dispensatorem, non ita intelligendum est quasi ipse per se eam solicitudinem gesserit: sed quia ipsius erat præscribere Diacono qui in publicam Ecclesiæ alimoniam recipiendi essent, de eo quod residuum erat, quibus & quantum cuique erogandum esset: quia inspectionem habebat an hic fideliter exequeretur quod officij sui esset: sic enim in Canonibus quos Apostolis adscribunt, legitur, Præcipimus vt in sua potestate res Ecclesiæ habeat Episcopus. Si enim animæ hominum preciosiores illi creditæ sunt, multò magis decet eum curam de pecuniis agere: ita vt eius potestate omnia pauperibus dispensentur per Presbyteros & Diaconos: vt cum timore & omni solicitudine ministrentur. Et in concilio Antiocheno decretum est vt coerceantur Episcopi, qui sine Presbyterorum & Diaconorum conscientia res Ecclesiæ pertractant. Sed de eo non est longiùs disputandum, quum ex plurimis Gregorij epistolis constet, illo quoque tempore quo aliàs Ecclesiasticæ ordinationes multum vitiatæ erant, hanc tamen obseruationem durasse, vt Diaconi sub Episcopo pauperum essent œconomi. Hypodiaconos verisimile est fuisse initio Diaconis attributos, vt eorum opera circa pauperes vterentur: sed illud discrimen paulatim confusum fuit. Archidiaconi autem creari tunc cœperunt quum amplitudo facultatū nouam & exactiorem administrandi rationem postularet: quanquam Hieronymus iam ætate sua fuisse commemorat. Erat autem penes eos summa redituum, possessionum, supellectilis, & quotidianarum oblationum procuratio. Vnde Gregorius Salonitano Archidiacono denuntiat reatu constrictum teneri ipsum, siquid ex bonis Ecclesiæ vel negligentia vel illius fraude deperierit. Quòd autem Euangelij ad populum lectio illis dabatur, & exhortatio ad precandum: quòd item ad porrigendum in sacra Cœna calicem adhibebantur: id muneris ornandi causa fiebat, quò maiori religione ipsum obirent, quum admonerentur talibus symbolis nō esse profanam aliquam villicationem quam gererent, sed spiritualem & Deo dicatam functionem.

Cap.35

Hypodiaconi, & Archidiaconi, & quando primū creari cœperint.

Epist. ad Nepotianum.

Epist.10. lib.1.

Quis bonorū Ecclesiasticorum vsus, et qualis dispensatio in vetere Ecclesia, habes hîc, & sec.7

6 Hinc etiam iudicare licet quis bonorum Ecclesiasticorum vsus fuerit, & qualis dispensatio. Passim tum in synodorum decretis, tum apud vetustos scriptores, reperias, quicquid possidet Ecclesia vel in fundis, vel in pecunia, pauperum esse patrimonium. Itaq; subinde illic hæc cantilena Episcopis & Diaconis canitur, vt meminerint se non proprias opes, sed pauperum necessitati destinatas attrectare: quas si mala fide supprimant aut dilapident, rei sanguinis futuri sint. Vnde admonentur cum summo tremore & reuerentia, velut in conspectu Dei, sine personarum acce-

acceptione, eas distribuere quibus debentur. Hinc & illæ apud Chrysostomum, Ambrosium, Augustinum, & alios similes Episcopos, graues obtestationes, quibus suam integritatem apud populum asseuerant. Quum autem æquum sit, & Domini etiam Lege sancitum, vt qui suam Ecclesiæ operam impendunt, publicis Ecclesiæ sumptibus alantur, & nonnulli etiam eo seculo Presbyteri patrimoniis suis Deo consecratis, voluntarij pauperes facti essent: talis erat distributio vt nec ministris deessent alimenta, & pauperes non negligerentur. Cauebatur tamen interim ne ministri ipsi, qui frugalitatis exemplum dare aliis debent, tantum haberent vnde ad luxum aut delicias abuterentur: sed duntaxat quò suam inopiam sustinerent. Qui enim bonis parentum sustentari possunt clerici, inquit Hieronymus, si quod pauperum est accipiunt, sacrilegium committunt: & per abusionem eiusmodi, iudicium sibi manducant & bibunt. *Refert cap. Clericos.1, & 2*

7 Principiò libera & voluntaria fuit administratio, quum sponte fideles essent Episcopi ac Diaconi, & conscientiæ integritas vitæq; innocentia pro legibus foret. Deinde quum ex quorundã cupiditate vel prauis studiis nascerentur mala exempla: ad hæc vitia corrigenda compositi sunt Canones, qui Ecclesiæ reditus in quatuor partes diuiserunt, quarũ vnam assignarunt clericis, alteram pauperibus, tertiam sacris ædibus & aliis ædificiis sartis tectis tuendis, quartam verò tam aduenis quàm indigenis pauperibus. Nam quòd hanc postremam Episcopo attribuunt alij Canones, id nihil variat ab ea quam dixi partitione. Neq; enim propriã eius esse volunt, vt vel solus ipse ingurgitet, vel quo libuerit profundat, sed vt hospitalitati, quam ab ordine illo Paulus exigit, sufficiat. Atq; ita interpretantur Gelasius & Gregorius: non enim aliam rationem adducit Gelasius cur sibi quicquam Episcopus vendicet, nisi vt captiuis & peregrinis largiri queat. Et clariùs etiamnum loquitur Gregorius, Mos est, inquit, Apostolicæ sedis, ordinato Episcopo præcepta dare, vt de omni stipendio quod prouenit quatuor fiant portiones: vna videlicet Episcopò & familiæ eius, propter hospitalitatem atque susceptionem: altera clero: tertia pauperibus: quarta reparandis Ecclesiis. Nihil ergo episcopo in suum vsum capere licuit, nisi quod ad moderatum frugalémque victum ac vestitum satis esset. Quòd siquis insolescere cœpisset, vel luxu, vel ostentatione ac pompa, statim à collegis reprimebatur: nisi paruisset, honore abdicabatur. *Ecclesiæ redituum in quatuor partes diuisio.* *1 Tim.3.2* *Cap. Præsulum, 16 quæst. 3.* *Refert ca. Mos est, 12. quæst. 12*

8 Porrò quod in ornatum sacrorum conferebant, perquam exiguũ primò erat: deinde quum paulò ditior Ecclesia facta esset, seruarunt tamen ea in re mediocritatem. Et tamen quicquid pecuniæ illic collocabatur, saluum pauperibus manebat, siqua maior necessitas incidisset. Ita Cyrillus, quum fames Hierosolymorum prouinciam occupasset, nec posset aliter inopiæ subueniri, vasa & vestes distraxit, ac insumpsit in pauperum alimoniam. Similiter Acatius Amidæ Episcopus, quum magna Persarum multitudo fame propemodum interiret, conuocatis clericis, & habita præclara illa oratione, Deus noster neque discis neque calicibus opus habet, quia neque comedit neque bibit, vasa conflauit vnde miseris & cibum & redemptionis pretium conficeret. Hieronymus quoque, dum in nimium templorum splendorem inuehitur, honoris causa Exuperium Tholosæ Episcopum sui temporis refert, qui corpus Domini in canistro vimineo portabat, & sanguinem in vitro: nullum verò pauperẽ esurire patiebatur. Id quod nuper de Acatio dixi, Ambrosius de seipso recitat: nam quum illum grauarent Arriani quòd in redemptionem captiuorum sacra vasa cõfregisset, pulcherrima hac excusatione vsus est, Qui sine auro misit Apostolos, & Ecclesias sine auro congregauit. Aurum *De Templorum & sacrorum ornatu in veteri Ecclesia. Vide lib.1.cap.11.sec. 7.13, & lib.3.cap. 20 sect.30, & inf. cap.5 sect.18* *Tripart.hist.lib.5.* *Lib.11.cap.16* *Ad Nepotianum.* *Li.2.De offic.c.28*

habet Ecclesia, non vt seruet, sed vt eroget, & subueniat in necessitatibus. Quid opus est custodire quod nihil adiuuat? An ignoramus quantum auri atque argenti de templo Domini Assyrij sustulerint? Nónne melius conflat sacerdos propter alimoniam pauperum, si alia subsidia desint, quàm sacrilegus asportat hostis? Nónne dicturus est Dominus, Cur passus es tot inopes fame emori? & certè habebas aurum vnde ministrasses alimoniam. Cur tot captiui abducti sunt, nec redempti? Cur tot ab hoste occisi sunt? Melius fuerat vt vasa viuentium seruares quàm metallorum. His non poteris responsum dare: quid enim diceres? Timui ne templo Dei ornatus deesset. Responderet, Aurum sacramenta non quærunt, neque auro placent quæ auro non emuntur. Ornatus sacramentorum, redemptio captiuorum est. In summa, videmus verissimum fuisse quod idem alibi dicit, quicquid tunc Ecclesia possideret, sumptum fuisse egenorum. Item, Nihil Episcopum habere quod pauperum non esset.

Lib.5.epist.31,et 33.

9 Hæc quæ recensuimus, veteris Ecclesiæ ministeria fuerunt. Alia enim, de quibus mentionem faciunt Ecclesiastici scriptores, magis exercitia fuerunt & quædam præparationes, quàm certa munera. Nam sancti illi viri, vt Ecclesiæ seminarium post se relinquerent, adulescentes, qui ex parentum consensu & authoritate militiæ spirituali nomen dabant, recipiebant in suam fidem ac tutelam, atque etiam disciplinam: eósque sic formabant à tenera ætate, ne rudes ac noui ad obeundum munus accederent. Omnes autem qui eiusmodi tyrociniis imbuebantur, generali nomine vocabantur Clerici. Vellem equidem aliud nomen magis proprium inditum illis fuisse: hæc enim appellatio ex errore, vel certè praua affectione nata est: quum tota Ecclesia clerus, hoc est hæreditas Domini, à Petro dicatur. Ipsum tamen institutum sanctum ac salutare imprimis fuit, vt qui se ac suam operam Ecclesiæ consecrare vellent, ita sub Episcopi custodia educarentur, ne quis, nisi bene præformatus, Ecclesiæ ministraret, & qui à prima adulescentia tum sanctam doctrinam imbibisset, tum ex seueriore disciplina, grauitatis sanctiorísque vitæ habitum quédam induisset, tum à curis profanis fuisset alienus, curísque ac studiis spiritualibus assuefactus. Quemadmodum autem militiæ tyrones vmbratilibus pugnis instituuntur ad verum seriúmque certamen, sic erant certa rudimenta quibus exercebantur in clericatu, priusquam ad ipsa munia promouerentur. Illis ergo primùm aperiendi claudendíque templi curá mandabant, ac eos nominabant Ostiarios. Postea vocabant* Acoluthos, qui Episcopo in domesticis obsequiis adessent, cúmque perpetuò comitarentur, primùm honoris causa, deinde ne qua suspicio nasceretur. Præterea vt sensim populo innotescerent, & commendationem sibi acquirerent: simul vt discerent ferre omnium conspectum, & coram omnibus loqui: ne Presbyteri facti, quum ad docendum prodirent, pudore cõfunderentur, locus legendi ipsis dabatur in suggestu. In hunc modum gradatim promouebantur, vt suam sedulitatem in singulis exercitiis approbarent, donec hypodiaconi fiebant. Hoc tantùm volo, fuisse hæc tyronum rudimenta magis, quàm functiones, quæ veris Ecclesiæ ministeriis accenserentur.

Seminarium Ecclesiæ Clerici, licet appellatione nõ satis propria, dicti olim.

1.Pet.5.3

Ostiarij.

Acoluthi.

**Vide supra, sect. 1. & cap.39. sec.22, 23*

10 Quod primum & secundum in ministrorum vocatione esse diximus, quales eligere, & quantam religionem in ea re adhibere oporteat: in eo Pauli præscriptum & Apostolorum exempla vetus Ecclesia sequuta est. Solebant enim ad eligendos pastores cum summa reuerentia ac solicita nominis Dei inuocatione conuenire. Ad hæc formulam examinis habebant, qua eligendorum vitam & doctrinã ad illam Pauli amussim exigebant. Tantùm peccarunt, hîc nonnihil immodica seueritate, quòd

Veterẽ Ecclesiã ferè obseruasse pscriptũ Apostolorum, in Ministrorũ vocatione, quantum ad prima duo capita, de quibus cap. 3. sect.11.12.

quòd plus requirere voluerũt in Episcopo quàm Paulus requirat: ac prę- *1.Tim 3.2*
sertim successu temporis cœlibatum. Verùm in cæteris consentanea fuit
ipsorum obseruatio cum Pauli descriptione. In eo autem quod [f] tertio *In 3.cap electionis*
loco posuimus, quinam scilicet ministros instituere debeant, nõ vnum *Ministrorũ, de quo*
semper tenuerunt ordinem. Antiquitus ne in clericorum quidem cœtum *cap.3.sect.11 3 nõ*
recipiebatur quispiam sine consensu totius plebis: vt Cyprianus diligen *eãdem semper fuis*
ter excuset quod Aurelium quendam inconsulta Ecclesia lectorem con- *se obseruatione ve*
stituerit: quia id præter morem, tametsi non sine ratione factum fuerat. *teris Ecclesiæ.*
Sic autem prefatur, In ordinandis clericis, fratres charissimi, solemus vos *Lib.2.epist.5*
antè consulere, & mores ac merita singulorum communi consilio ponderare. Verùm quia in minoribus illis exercitiis non multum erat periculi: quòd ad diuturnam probationem & non magnam functionem assumerentur, rogari consensus plebis desiit. Postea in reliquis quoque ordinibus, excepto Episcopatu, plebs Episcopo ac Presbyteris iudicium deiectúmque ferè permisit, vt cognoscerent quinam idonei ac digni forẽt: nisi forte quum parochiis noui Presbyteri destinabantur: tunc enim loci
multitudinem nominatim consentire oportuit. Nec mirum est quod *Cur populus minus*
retinendo suo iure populus hac in parte minùs solicitus fuerit: nemo e- *solicitus fuerit in*
nim Hypodiaconus fiebat qui non longum sui experimentum in cleri- *retinendo suo iure.*
catu, sub ea quæ tunc erat disciplinæ seueritate, dedisset. Postquam in eo gradu probatus fuerat, diaconus constituebatur: inde ad presbyterij honorem perueniebat, si fideliter se gessisset. Ita nullus promouebatur de quo non re vera multis annis habitum esset sub populi oculis examen. Et erant multi Canones ad punienda eorum vitia: vt Ecclesia malis Presbyteris aut Diaconis non grauaretur, nisi remedia negligeret. Quanquã in Presbyteris quoque semper exigebatur ciuium consensus: quod etiam
testatur Canon primus distinct. 67. qui Anacleto tribuitur. Denique o- *Cur omnes ordina*
mnes ordinationes ideo statis anni temporibus fiebant nequis clancu- *tiones fieri solerẽt*
lum sine fidelium consensu obreperet, aut nimia facilitate absque testi- *statis anni tempori*
bus promoueretur. *bus.*

11 In eligendis Episcopis diu sua populo libertas fuit conseruata, *Epist.90. cap.2.*
nequis obtruderetur qui non omnibus acceptus esset. Hoc igitur in cõ- *Populi libertas in*
cilio Antiocheno vetitum est, nequis inuitis ingeratur. Quod & Leo pri *eligendis olim Epis*
mus diligenter confirmat Hinc istæ sententiæ, Is eligatur quem clerus & *copis, ne quo pacto*
plebs aut maior numerus postularint. Item, Qui prefuturus est omnibus, *imminueretur ca-*
ab omnibus eligatur. Qui enim ignotus & non examinatus præficitur, *uerunt sancti Pa-*
necesse est vt per vim intrudatur. Item, Is eligatur qui à clericis electus, *tres. Vide Calu.*
à plebe expetitus fuerit: & à prouincialibus cum metropolitani iudicio *Act 14.23. & cap.*
consecretur. Adeo autem cauerunt sancti patres ne vllo pacto imminue- *5.22.30, & ca 21.*
retur hæc populi libertas, vt quum synodus vniuersalis Constantinopo- *22, & cap.23.4.*
li congregata Nectarium ordinaret, id facere noluerit sine totius cleri & populi approbatione: vt sua ad synodum Romanam epistola testata est. Proinde quum Episcopus quispiam successorem sibi designaret, non aliter ratum erat quàm si totus populus sciseret. Cuius rei non modo e-
xemplum, sed formulam quoque habes apud Augustinum in nomina *Epist.110. Habetur*
tione Eradij. Et Theodoricus, quum refert Petrum ab Athanasio succes- *apud Theodoricum*
sorem nominatum, continuò adiungit, sacerdotalem ordinem ratum id *lib.4. cap.20*
habuisse, magistratum & primores populúmque vniuersum sua acclamatione approbasse.

12 Est quidem & illud (fateor) optima ratione sancitum in Laodi- *Cap.13*
censi concilio, ne turbis electio permittatur. Vix enim vnquam euenit vt tot capita vno sensu rem aliquam bene componant: & ferè illud verum est, Incertum scindi studia in contraria vulgus. Verùm huic periculo
adhibitum erat optimum remedium. Primùm enim soli clerici elige *Quæ moderatio ob-*

seruata fuerit in eligendis Episcopis, siue à multitudine incipiebatur, siue ad eā tandem res deferebatur: habes hîc, & sec. 13. Vide & sect. 14. circa medium.

bant: quem elegerāt, offerebant magistratui, vel senātui āc primoribus. Illi, habita deliberatione, electionem, si iusta videbatur, consignabant: sin minus, eligebant alium quem magis probarent: tum ad multitudinem res deferebatur, quæ tametsi præiudiciis illis non alligaretur, minùs tamen tumultuari poterat. Aut si à multitudine incipiebatur, tantùm id fiebat vt sciretur quem potissimùm expeteret: auditis populariun votis, clerici demum eligebant. Ita nec clericis licebat quem vellent præficere, nec tamen stultis populi desyderiis obsequi necesse habebant. Hunc ordinem ponit alibi Leo, quum dicit, Expectanda sunt vota ciuium, testimonia populorum, honoratorum arbitrium, electio clericorum. Item, Teneatur honoratorum testimonium, subscriptio clericorum, ordinis consensus ac plebis: aliter (inquit) fieri nulla ratio sinit. Nec aliud sibi vult illud decretum synodi Laodicensis, quàm ne ab inconsiderata multitudine patiantur se abripi clerici & primores: sed potiùs sua prudentia & grauitate stultas eius cupiditates, si quando opus fuerit, reprimant.

Epist. 87

13 Hæc eligendi ratio adhuc ætate Gregorij valebat, & verisimile est diu postea durasse. Extant apud eum plurimæ epistolæ quæ luculentum huius rei testimonium dant: quoties enim de creando alicubi nouo Episcopo agitur, scribere solet ad clerum, ordinem & plebem: interdum etiā ad ducem, prout est regimen ciuitatis constitutum. Quòd si ob incompositum Ecclesiæ statum vicino alicui Episcopo inspectionem in electione mandat, semper tamen requirit solenne decretum, omnium subscriptionibus roboratum. Quinetiam quum creatus Mediolani Episcopus esset Constantius quidam, & ob incursiones barbarorum multi Mediolanensium Genuam confugissent: non aliter fore legitimam electionem putat quàm si ipsi quoque in commune conuocati assensi fuerint. Imò nondum anni quingenti effluxerunt ex quo Nicolaus Papa de Romani Pontificis electione in hunc modum statuit, vt præirent Cardinales Episcopi, deinde reliquum clerum sibi adiungerent, postremò plebis consensu electio firma esset. Et in fine recitat illud quod nuper citaui Leonis decretum, ac in posterum valere præcipit. Quod si ita inualuerit improborum malitia vt clerici ad puram electionem faciendam vrbe egredi cogantur: aliquos tamen è populo simul adesse iubet. Imperatoris verò suffragium, quantum intelligere licet, in duabus tantùm Ecclesijs requirebatur, Romana & Constantinopolitana: quòd illic duæ imperij sedes essent. Nam quòd Mediolanum ad gubernandam noui Episcopi electionem missus fuit Ambrosius cum potestate à Valentiniano, id propter graues factiones quibus inter se ciues flagrabant, extraordinarium fuit. Romæ autem tantum olim valuit imperatoris authoritas in Episcopo creando, vt Gregorius se ipsius iussu in Ecclesiæ gubernaculis constitutum esse dicat: quum tamen solenni ritu à populo fuisset expetitus. Hoc autem moris fuit vt quum aliquem designassent ordo, clerus, ac populus, ad imperatorem statim referret ille, vt vel sciſceret electionē sua approbatione, vel improbando abrogaret. Neque huic consuetudini repugnant decreta quæ à Gratiano colliguntur, vbi nihil aliud dicitur quàm nullo modo ferendum esse vt sublata canonica electione, rex pro sua libidine Episcopum constituat, & à Metropolitis non esse consecrādum qui per violenta imperia sic fuerit promotus. Aliud enim est, spoliare Ecclesiam iure suo, vt totum ad vnius hominis libidinem transferatur: aliud hoc honoris regi aut imperatori dare, vt sua authoritate legitimam actionem confirmet.

Id quoque epis. cōplurib.

Lib. 2. Epi. 69. dist. 23. cap. In nomine.

Epist. 5. lib. 1

14 Sequitur iam vt tractemus quo ritu post electionem initiarentur veteris Ecclesiæ ministri in suum officium. Hanc Latini ordinationem vel

Hîc, & sect. 15. tractatur, quo ritu

vel consecrationem, Græci χειροτονίαν, interdum etiam χειροθεσίαν vocarunt: licet χειροτονία id genus electionis propriè dicatur vbi declarantur suffragia manuum eleuatione. Extat autem decretum Niceni concilij, vt Metropolites cum omnibus prouinciæ Episcopis conueniat ad eũ qui electus fuerit ordinandum. Si autem itineris longitudine, aut valetudine, aut alia necessitate pars impeditur, vt tamen tres minimum conueniant: qui autem absunt, suam consensionem per literas testentur. Atque hic Canon quum desuetudine obsolesceret, pluribus deinde synodis renouatus fuit. Omnes autem, aut saltem quicunque excusationem non haberent, ideo adesse iubebantur quò grauius de doctrina & moribus ordinandi haberetur examen: neque enim sine examine res peragebatur. Et apparet ex Cypriani verbis, non post electionem vocari, sed electioni interesse olim solitos: atque in eum finem vt essent quasi moderatores, nequid in ipsa turba fieret turbulenti.* Vbi enim dixit plebi esse potestatem vel dignos eligendi sacerdotes, vel indignos recusandi: aliquanto pòst subiungit, Propter quod diligenter de traditione diuina atque Apostolica seruandum est & tenendum (quod apud nos quoque & ferè per prouincias vniuersas tenetur) vt ad ordinationes ritè celebrandas, ad eam plebem cui propositus ordinatur, Episcopi eiusdem prouinciæ proximi quique conueniant, & Episcopus deligatur plebe præsente. Sed quum tardiùs interdum cogerentur, & periculum esset ne illa mora abuterentur quidam ad ambiendi occasionem, satis fore visum est si designatione facta ipsi accederent, ac legitima inquisitione probatum consecrarent.

post electionem initiaretur veteris Ecclesiæ Ministri. Hoc autẽ erat postremũ ex quatuor, quę in Ministrorum vocatione considerari oportere, dictũ fuit cap.3. sect.11.16.

**Vide sect.12.*

Epist.4. lib.2

15 Hoc quum vbique sine exceptione fieret, paulatim mos diuersus inoleuit, vt metropolim ad petendam ordinationem electi concederent. Quod ambitione magis & veteris instituti deprauatione factum est, quàm bona aliqua ratione. Nec multò pòst, aucta iam Romanæ sedis authoritate, obtinuit altera adhuc deterior consuetudo, vt totius ferè Italię Episcopi consecrationem inde peterent. Quod animaduertere licet ex epistolis Gregorij. Paucis tantùm ciuitatibus, quæ non ita facilè cesserant, antiquum ius seruatum erat: vt de Mediolano exemplum illic habetur. Fortassis solę metropoles retinuerunt suum priuilegium. Solebant enim ad Archiepiscopum consecrandum omnes prouinciales Episcopi conuenire in ipsam primariam ciuitatem. Cæterùm ritus erat* manuum impositio. Nihil enim præterea ceremoniarum adhibitum lego: nisi quòd aliquem ornatum in solenni cœtu habebant Episcopi, quò à reliquis Presbyteris distinguerentur. Presbyteros quoque & Diaconos sola manuum impositione ordinabant: sed suos Presbyteros quisque Episcopus cum Presbyterorum collegio ordinabat. Quanquam autem idem agebant omnes: quia tamen præibat Episcopus, & quasi eius auspiciis res gerebatur, ideo ipsius dicebatur ordinatio. Vnde veteres hoc sæpe habent, non differre alia re ab Episcopo Presbyterum, nisi quia ordinandi potestatem non habeat.

Lib.2. Epist.69, & 76

**Vide cap.19. sect. 28.31.*

Antiquam regiminis formam omnino pessundatam fuisse tyrannide Papatus. CAP. V.

NVNC ordinem gubernandæ Ecclesiæ, quem hodie tenet Romana sedes ac omnes eius satellites, totámq; hierarchiæ illius quam perpetuò in ore habent imaginem ob oculos ponere operæpretium est, ac cum illo quem descripsimus, primę ac veteris Ecclesiæ conferre: quò ex comparatione eluceat qualem Ecclesiam habeant qui hoc solo titulo ad nos grauandos vel potiùs obruendos ferociũt. Pręstat autem à

De Vocatione eorum, qui regimen Ecclesiæ habere se dicunt in Papatu: & primùm Episcoporum.

vocatione incipere, vt videamus qui & quales & qua ratione vocentur ad hoc ministerium. Tum deinde considerabimus quàm fideliter munus suum impleant. Dabimus autem primum locum Episcopis: quibus vtinam hoc honori esse posset, in hac disputatione primum tenere ordinem. Sed res ipsa non patitur me vel leuiter attingere hoc argumentum sine summo ipsorum dedecore. Et tamen meminero in quo scripti genere nunc verser: nec orationem meam, quæ ad simplicem doctrinam composita esse debet, vltra suas metas diffluere patiar. Sed tamen respondeat mihi quispiam eorum qui non prorsus frontem perdiderunt, quales hodie Episcopi passim eligantur.

Quales Episcopi, quod ad doctrinã, in Papatu eligantur.

Sanè examen haberi de doctrina nimis obsoletum est: quòd siquis habetur doctrinæ respectus, iurisconsultum aliquem deligunt, qui in foro magis litigare nouerit quàm in Ecclesia concionari. Hoc cõstat, à centum annis vix centesimum quenque fuisse electum qui sacræ doctrinæ aliquid teneret. Superioribus seculis non ideo parco, quòd multo meliora fuerint, sed quòd de præsenti modò Ecclesia nobis quæstio est.

Quod ad mores: de quo & in fine sec. 2. & 3.

Si de moribus fiat censura, paucos aut propemodum nullos fuisse reperiemus quos non indignos veteres Canones iudicassent. Qui non fuit ebriosus, fuit scortator: qui ab hoc quoque scelere purus fuit, aut aleo fuit, aut venator, aut in aliqua parte vitæ dissolutus. Sunt enim leuiora vitia quæ secundùm vetustos Canones hominem ab Episcopatu excludunt.

Pueri quoq; fiunt Episcopi in Papatu. Vide sect. 6. 9.

Hoc verò longè absurdissimum, quòd pueri quoque vix decennes, Papæ concessione, Episcopi sunt facti. Eò impudétiæ ac stuporis prouecti sunt vt ne illud quidem extremum & adeò prodigiosum flagitium horrerent, quod ab ipso naturæ sensu penitus abhorret. Hinc apparet quàm religiosæ fuerint electiones, vbi tam supina negligentia fuit.

Totum ius populi in Episcopis sublatum perperã in Papatu, & ad Canonicos translatum.

2 Iam in eligendo totum illud ius populi sublatum est. Vota, assensus, subscriptiones & omnia eiusmodi euanuerunt: ad solos Canonicos integra potestas translata est. Illi in quem volunt, conferunt Episcopatum: eum mox in conspectum plebis producunt, sed adorandum, non examinandum. Atqui reclamat Leo, nullam rationem id sinere, ac violentam impositionem esse pronuntiat. Cyprianus, quum fluere ex iure diuino testatur ne fiat nisi ex consensu populi, pugnare diuersum morem cum verbo Dei ostendit. Tot synodorum decreta ne secùs fiat seuerissimè prohibent: ac, si factum sit, iubent esse irritum. Si hæc vera sunt, nulla hodie neque diuino neque Ecclesiastico iure Canonica electio in toto Papatu superest. Verùm etiamsi nihil aliud mali foret, quî tamen hoc excusare poterunt quòd ita spoliauerint suo iure Ecclesiam?

** Friuola excusatio erepti populo sui iuris (quæ tamẽ mẽdax esse euincetur sect. 3) & ostẽditur esse tãdẽ medicina morbo ipso nocentior vide & sec. 7.*

* Atqui ita, inquiunt, exigebat temporum corruptio, vt quoniam apud plebem & magistratus plus valebant odia & studia in assumendis Episcopis, quàm rectum sanúmque iudicium, eius rei arbitrium paucis deferretur. Fuerit sanè hoc extremum mali in rebus deploratis remedium. Verùm vbi medicina morbo ipso nocentior apparuit, cur non & nouo huic malo succurritur?

** Altera friuola excusatio, quum non minus in leges decreandis Episcopis peccent Canonici, quàm olim populus in Dei verbum.*

* Sed est, inquiunt, ipsis Canonicis exactè præscriptum quid sequi in electione debeant. Sed an dubitamus quin sanctissimis legibus olim plebs se astringi intelligeret, quum videret sibi regulam è verbo Dei propositam, dum ad Episcopum eligendum conueniret? Siquidem illa vna vox Dei qua describit veram Episcopi effigiem, meritò pluris esse debebat quàm infinitæ Canonum myriades. Sed nihilominus, pessimo affectu corrupta, nullam habebat legis aut æquitatis rationem. Sic hodie etsi optimæ scriptæ sunt leges, manent tamẽ in chartis sepultæ. Interim vt plurimum moribus receptum est, & (quasi ratione fiat) etiam approbatum, vt * ebriosi, scortatores, aleones passim ad hunc honorem promoueantur: parum dico: vt Episcopatus adulteriorum & lenociniorum sint

** Vide sect. 1.*

premia.

præmia. Nam quum venatoribus & aucupibus dantur, præclarè res cecidisse existimanda est. Tantam indignitatem vllo modo excusare, nimis improborum est. Habebat, inquam, olim optimum canonem populus, cui præscribebat Dei verbum, oportere Episcopum esse irreprehensibilé, doctorem, non pugnacem, &c. Cur ergo eligendi prouincia à populo ad istos translata est? Quia scilicet inter populi tumultus & factiones verbũ Dei non exaudiebatur. Et cur hodie ab istis rursum nō transferatur, qui non modò leges omnes violant, sed abiecto pudore, libidinosè, auarè, ambitiosè, humana diuinis commiscent & confundunt? *1.Tim. 3.2*

3 Sed mentiuntur quum aiunt hoc remedij loco fuisse inuentum. Sæpe in Episcopis eligendis tumultuatas olim fuisse vrbes legimus: nemo tamen vnquam de auferendo ciuibus iure cogitare ausus est. Alias enim habebant vias quibus vel obuiarent his vitiis, vel iam admissa corrigerent. Verùm dicam quid sit. Quum populus in delectu habendo negligentior esse cœpisset, & hanc curam, quasi minùs sibi congruentem, in Presbyteros reiiceret, illi hac occasione ad tyrannidem sibi vsurpandam abusi sunt: quam postea nouis canonibus editis stabilierunt.* Ordinatio autem nihil aliud est quàm merum ludibrium. Species enim examinis, quam illic ostentant, adeo inanis est & ieiuna, vt omni etiam fuco careat.* Itaque quòd alicubi pactione impetrarunt principes à Romanis Pontificibus, vt nominarent ipsi Episcopos, in eo nihil noui damni fecit Ecclesia: quia canonicis duntaxat electio, quam nullo iure rapuerant, vel certè furati erant, adempta est. Est hoc sanè fœdissimum exemplum, quòd ex aula mittuntur Episcopi ad occupandas Ecclesias, & piorum principum esset à tali corruptela abstinere. Est enim impia Ecclesiæ spoliatio, quoties alicui populo ingeritur Episcopus quem non petierit, vel saltem libera voce approbarit. Verùm inordinatus ille mos qui in Ecclesiis iampridem fuit, occasionem principibus dedit vt præsentationem Episcoporum sibi sumerent. Maluerunt enim suum esse beneficium, quàm eorum in quos nihilo plus id competebat, & qui non minùs perperam eo abutebantur. *Qua occasione & quibus gradibus tyrannis vsurpata in electione Episcoporum.* **Ordinatio Episcoporum in Papatu, merum ludibrium.* **Nominatio Episcoporum cōcessa principes à Romano Pontifice.*

4 En præclara vocatio, cuius causa Episcopi Apostolorum successores se esse iactant. Presbyteros autem creandi ius sibi solis competere dicunt. Sed in hoc pessimè corrumpunt vetus institutum, quòd non Presbyteros sua ordinatione creant qui populum regant ac pascant, sed Sacerdotes qui sacrificent. Similiter quũ Diaconos consecrant, nihil agunt de vero ac proprio ipsorum officio: sed ad certas modò ceremonias circa calicem & patinam ordinant. *At in Synodo Chalcedonensi contrà sancitum est, ne fiant absolutæ ordinationes, hoc est, quin locus simul assignetur ordinatis vbi munus suum exerceant. Hoc decretum duplici nomine vtilissimum est, Ne oneretur Ecclesia superuacuo sumptu, & in homines otiosos expendatur quod erogari pauperibus debet. Deinde vt ij qui ordinantur, cogitent non se ad honorem promoueri, sed munus sibi mandari ad quod obeundũ solenni testificatione obligentur. At Romanenses magistri (qui nihil in religione curandum putant præter ventrem) primo titulum interpretantur reditum qui ad alimoniam sufficiat: siue ex patrimonio sit, siue ex sacerdotio. Itaq; quum Diaconum vel Presbyterum ordinant, nihil soliciti vbi debeant ministrare, ordinem illis conferunt, si modò satis diuites sint ad se alendos. Verùm quis hominum hoc recipiat, vt titulus quem requirit concilij decretum, sit annuus prouentus ad alimoniam? Iam verò quia recentiores Canones Episcopos damnabant eorum alimonia, quos sine idoneo titulo ordinassent, quò sic reprimerent nimiam eorum facilitatem, etiam cautio excogitata est qua eluderent pœnam. Nam qui ordinatur, nominato qualicunq; titulo *Quales presbyteri creentur in Papatu: nec presbyteros esse sed Sacerdotes qui sacrificent, tractatur hic & sec 5. Distinc 70 cap 1.* **Decretum Synodi Chalcedonensis dupliciter vule.eludi tur multipliciter à Romanensibus.*

promittit eo se fore contentum. Eo pacto ab alimentorum actione depellitur. Taceo mille fraudes quæ hîc fiunt: vt quum alij inanes sacerdotiorum titulos mentiuntur, vnde quinque asses annuatim conficere nequeant: alij sub arcana stipulatione sacerdotia commodatò accipiunt quæ statim reddituros se pollicentur, sed interdum non reddunt. Et alia eius generis mysteria.

5 Verùm etiamsi illi abusus crassiores tolerentur, annon illud semper absurdum est, Presbyterum constituere cui locum nullum assignes? neminem enim ordinant nisi ad sacrificandum. Atqui legitima Presbyteri ordinatio est, ad Ecclesiæ gubernationem: Diaconi, ad eleemosynæ procurationem vocari. Multis quidem pompis adumbrāt id quod agūt: quò specie ipsa veneratione apud simplices habeat: sed apud sanos quid valere possunt istæ laruæ, vbi nihil solidi aut veri subest? Nam ceremonias adhibent vel ex Iudaismo accersitas, vel ex seipsis confictas: quibus abstinere satius foret. * De vero autem examine (vmbram enim illam quam retinent nihil moror) de populi consensu, de aliis rebus necessariis, nulla mentio. Vmbram voco ridiculas illas gesticulationes, ad ineptam ac frigidam vetustatis imitationem compositas. Habent Episcopi suos vicarios, qui ante ordinationem de doctrina inquirant. Sed quid? an legere suas Missas possint: an vulgare aliquod nomen, quod in lectione occurret, declinare, an coniugare verbum, an vocis vnius significationem nouerint: neque enim necesse est vt vel vnius versiculi sensum reddere sciant. Neque tamen adhuc sacerdotio repelluntur qui in his quoque puerilibus elementis deficiunt, modò aliquam pecuniæ vel gratiæ commendationem attulerint. * Eiusdem farinæ est quòd quum ad altare admouentur ordinandi, quæritur ter voce non intellecta, sintne digni honore. Respondet vnus (qui eos nunquam vidit, sed nequid formulæ desit, has partes habet in fabula) Digni sunt. Quid in venerandis istis Patribus accuses, nisi quòd in tam apertis sacrilegiis ludendo, Deum & homines nullo pudore rident? At quia in diuturna eius rei possessione sunt, putant id sibi iam licere. Quisquis enim contra hæc tam clara támque atrocia flagitia hiscere audet, quasi qui sacra Cereris in apertū olim protulerat, ad capitale iudicium ab ipsis rapitur. An hoc facerent si quem putarent esse Deum?

Examen in eligendis Presbyteris in Papatu ludicrum.

Chaplains

Ridicula interrogatio etiam ad altare sistētibus se Presbyteris.

6 Iam in beneficiorū collationibus (quæ res olim coniuncta erat cū ordinatione, nunc prorsus est separata) quanto meliùs se gerunt? Est autem apud eos multiplex ratio: neque enim soli Episcopi conferūt sacerdotia: & in his etiam quorum vocantur Collatores, non semper plenum ius habent: sed alij præsentationem habent: ipsi autem Collationis titulū retinent, honoris causa. Accedunt etiā nominationes ex scholis, resignationes, vel simplices, vel permutationis causa factæ: rescripta commendatitia, præuentiones & quicquid tale est. Verùm ita se omnes gerūt vt nullus eorum possit alteri quippiam exprobrare. Sic contendo: vix centesimum quodque beneficium hodie in Papatu sine simonia conferri: qualiter * simoniam veteres definierunt. Nō dico omnes numerato pretio emere: sed cedò mihi vnum ex viginti qui nulla obliqua commendatione ad sacerdotium perueniat. Alios cognatio vel affinitas promouet, alios parentum authoritas: alij obsequiis fauorem sibi conciliant. Denique in hunc finem cōferuntur sacerdotia, non vt Ecclesiis sit prospectum, sed iis qui accipiunt. * Itaq; Beneficia appellant, quo nomine satis declarāt se nō alio loco ea habere quàm principum donatiua, quibus vel cōciliant fauorem militum, vel eorum labores remunerantur. Omitto quòd in tonsores, coquos, mullones, atque eius fæcis homines hæc præmia cōferuntur. Iam verò nullis ferè litibus magis hodie perstrepunt iudicia quàm

De beneficiorū collationibus in Papatu multiplicibus.

Vide Calu. c. 8. 21.

Cur sacerdotia Beneficia dicantur in Papatu.

ob sacerdotia: vt dicas nihil aliud quàm prædam esse canibus obiectam ad venationem. An hoc vel auditu tolerabile est, Pastores vocari qui in Ecclesiæ possessionem, quasi in hostile prædium irruperint? qui forélibus iurgiis euicerint? qui pretio redemerint? qui sordidis obsequiis emeruerint? qui pueri vixdum balbutientes, eam, ceu hæreditariam à patruis & cognatis, interdum etiam à patribus spurij creuerint?

7 An vnquam eò progressa esset populi, quantumuis corrupti & ex legis, licentia? Sed hoc quoque maius portentum est, quòd vnus homo (non dico qualis, certè qui seipsum regere non potest) quinque aut sex Ecclesiis gubernandis præficitur. Videre est hodie in aulis Principum adulescentes ter Abbates, bis Episcopos, semel Archiepiscopos. Passim verò sunt Canonici, quinque, sex, septem sacerdotiis onusti: quorum nullã prorsus nisi in recipiendo prouentu curam habent. Non obiiciam, verbum Dei vbique reclamare: quod iampridem desiit apud eos habere tãtillum momenti. Non obiiciam, multas seuerissimas sanctiones in pluribus Conciliis contra hanc improbitatem esse factas: nam has quoque, quoties libet, fortiter contemnunt. Sed dico vtrunque esse prodigiosum flagitium, quod Deo, naturæ, & Ecclesiastico regimini prorsus aduersetur, vt vnus prædo pluribus simul Ecclesiis incubet: vt Pastor nominetur, qui gregi suo adesse, etiamsi velit, nequeat: & tamen (qua sunt impudentia) tam abominandas fœditates Ecclesię nomine prætexunt, quò ab omni reprehensione eximant. Quinetiam, si Deo placet, in istis nequitiis continetur sacrosancta illa successio, cuius merito effectum esse iactant ne Ecclesia periret.

Prodigiosum flagitium passim visitatum in Papatu, ab vno homine teneri plures Ecclesias.

8 * Nunc (quæ secunda nota est in æstimando legitimo Pastore) videamus quàm fideliter munus suum exerceant. Ex sacerdotibus, qui illic creantur, alij sunt Monachi, alij quos vocant Seculares. * Prior ille grex incognitus fuit veteri Ecclesiæ: & habere talem in Ecclesia locum, adeò cum monastica professione pugnat, vt quum olim ex monasteriis in clerum cooptarentur, monachi esse desinerent. Atq; adeò Gregorius, cuius tempus multũ fęcis habuit, hanc tamen confusioné fieri passus non est. Vult enim clericatu abdicari qui Abbates facti fuerint: quia monachus simul esse & clericus rite nemo queat: quum alterũ alteri sit impedimétó. Nunc si interrogem quomodo munus suũ bene impleat quem Canones nõ esse idoneum declarant: quid obsecro, responsuri sunt? Citabunt mihi scilicet abortiua illa decreta Innocétij & Bonifacii, quibus monachi ad sacerdotij honoré & potestaté sic recipiuntur, vt in monasteriis suis maneant. Sed quæ ista est ratio, vt indoctus quiuis asinus, simulac Romanã sedem occupauerit, totam antiquitatem verbulo vno euertat? Verùm de hac re postea. Istud nunc sufficiat, pro magna absurditate habitum esse in Ecclesia puriori, si monachus sacerdotio fungeretur. Nã Hieronymus se officium sacerdotis agere negat, quũ inter monachos degit: séq; vnum ex plebe facit qui à sacerdotibus regatur. Verùm, vt hoc illis demus, quid tamen officij faciunt? Ex mendicantibus nõnulli concionantur: reliqui omnes monachi vel cantillant, vel demurmurant Missas in suis latibulis. Quasi ad hoc fieri Presbyteros, aut Christus voluerit, aut muneris natura patiatur. Quum Scriptura palàm testetur, Presbyteri esse propriam Ecclesiam regere, annon impia est profanatio, aliò transferre, imò penitus immutare sacrum Dei institutum? Nam quum ordinantur, nominatim vetantur facere quæ Deus Presbyteris omnibus iniungit. Siquidem illis hæc cantilena canitur, Monachus suo claustro contentus, nec sacramenta administrare, nec aliud quippiam publici muneris gerere præsumat. Negent si poterunt, apertum esse Dei ludibrium, in hoc aliquem Presbyterum fieri, vt à vero & germano officio abstineat,

** Quàm infideliter munus suum exerceant sacerdotes oẽs in Papatu, siue sint Monachi, siue Seculares, vt Canonici, Decani, Capellani, Præpositi, Episcopi, Parochiarũ Rectores: tractatur hîc, & sect. 9.10.11.12.*

Epist 11. lib. 3

** Monachatus, & Presbyteri officiũ, non possunt simul cohærere ex disciplina veteris Ecclesiæ. De Monachis plura vide cap. 13. sec. 8.9.10.11.12.13.14.15.16.17.21*

Act. 20.28

& eum qui nomen habet, rem non posse habere.

Sacerdotes seculares, quidam mercenarij, quidam beneficiarij. Beneficia quædam curā animarum obligant, alia sunt otiosa.

9 Venio ad seculares: qui partim beneficiarij sunt (vt loquuntur) id est, habent sacerdotia quibus alantur: partim quotidianas operas locant missando vel canendo, & quasi collecta inde stipe victitāt. Beneficia aut curam animarum habent, vt Episcopatus & parochiæ: aut stipendia sunt hominum delicatorum, qui cantillando victum acquirunt: vt præbendæ, canonicatus, personatus, ac dignitates, capellaniæ, & similia. Quanquam, rebus sursum deorsum iam conuersis, Abbatiæ & Prioratus non tantùm secularibus Presbyteris, sed pueris quoque priuilegio (id est vulgari & vsitata consuetudine) conferuntur. Quantum ad mercenarios attinet, qui in diem victum quærunt, quid aliud facerent quàm quod faciunt? nempe vt illiberali ac pudendo modo sese prostituant ad quæstum: præsertim in tanta multitudine quanta nunc orbis scatet. Itaque quum palàm mendicare non audeant, vel hac via reputent se parum profecturos, velut canes famelici circumeunt, & sua importunitate non secus ac latratu extorquent ab inuitis hominibus quod in aridum ventrem ingerant. Hîc si verbis persequi coner quantum sit dedecus Ecclesiæ, eò redijsse honorem & munus Presbyterij, nullus erit finis. Nō est igitur cur à me expectent lectores orationem quæ tam flagitiosæ indignitati respōdeat. Breuiter dico, Si Presbyteri officium est (quod & verbum Dei præscribit, & vetusti Canones requirunt) Ecclesiam pascere, & spirituale Christi regnum administrare: tales omnes sacrifici qui nullum nisi in Missarum nundinatione opus aut stipendium habent, non modò cessant in officio, sed nullum quod exerceant legitimum habent officium. Locus enim docendi illis nullus datur: nullam plebem habent quam gubernent. Denique nihil illis reliquum est præter altare in quo Christum sacrificent: quod non est Deo, sed dæmoniis litare, vt alibi videbimus.

1.Cor.4.1

Canonicos &c. ne minimam quidem partē attingere officij verorum Presbyterorum, siue ministerij Ecclesiæ.

10 Non attingo hîc extranea vitia, sed duntaxat intestinum malum, quod in ipsorum institutione radicitus hæret. Addam vocem, quæ malè sonabit in eorum auribus: sed quia vera est, dicere oportet, eodem loco habendos esse Canonicos, Decanos, Capellanos, Præpositos, & quicunq; otiosis sacerdotiis aluntur. Quale enim Ecclesiæ ministerium præstare queunt? Nam verbi prædicationem, curam disciplinæ, & sacramentorum administrationem, tanquam onera nimis molesta à se depulerunt. Quid ergo habent reliquum quo se veros Presbyteros esse iactent? Cantum scilicet & ceremoniarum pompam. At quid hoc ad rem? Si consuetudinem si vsum si longi temporis præscriptionem allegant: ego contrà Christi definitionem regero, qua & veros Presbyteros nobis expressit, & quid habere debeant qui tales haberi volunt. Quòd si tam duram legem ferre nequeunt vt se Christi regulæ subiiciant, patiantur saltem hāc causam ex authoritate primæ Ecclesiæ decidi. At nihilo melior erit ipsorum conditio, si ex vetustis Canonibus de eorum statu iudicetur. Qui in Canonicos degenerarunt, Presbyteri esse debuerant, vt fuerunt olim, qui Ecclesiam cum Episcopo in commune regerent, & veluti collegæ eius essent in munere pastorali. Dignitates illæ capitulares, quas vocāt, nihil prorsus spectant ad veram Ecclesiæ gubernationem: multo minùs Capellaniæ, & reliqua fæx talium nominum. Quo igitur loco eos omnes habebimus? Certè & verbum Christi, & veteris Ecclesiæ obseruatio eos à Presbyterij honore excludit. Presbyteros tamen se esse contendunt: sed detrahenda est larua: sic reperiemus, totam eorū professionem alienissimam esse ac remotissimā ab illo munere Presbyterorum, quod & Apostoli nobis describunt, & in prima Ecclesia requisitū fuit. Omnes ergo eiusmodi ordines quibuscunq; titulis insigniātur, nouitij quum sint, certè nec Dei insti-

Dignitates Capitulares Capellaniæ, &c.

institutione, nec antiqua Ecclesiæ obseruatione suffulti, locum nullũ habere debet in descriptione regiminis spiritualis, quod ore Domini ipsius consecratum Ecclesia recepit. Aut (si rudiùs ac crassiùs me loqui malunt) quando Capellani, Canonici, Decani, Præpositi, & eius farinæ otiosi ventres ne minimo quidem digito particulam vllam attingunt eius officij quod in Presbyteris necessariò requiritur, non est ferendum vt falsò sibi honorem vsurpando, sanctam Christi institutionem violent.

11 Supersunt Episcopi & parochiarum rectores: qui vtinam de retinendo officio contenderent. Libenter enim illis concederemus, eos habere pium & eximium munus, si quidem eo defungerentur: sed quum Ecclesias sibi commissas deserendo, earúmque curam in alios reiiciendo haberi pastores volunt, perinde faciunt acsi munus pastoris esset nihil agere. Siquis fœnerator, qui nunquam pedem vrbe moueret, aratorem se aut vinitorem esse profiteretur: si miles, qui assiduus fuisset in acie & castris, forum aut libros nunquam vidisset, pro iurisconsulto se venditaret, quis ferret tam putidas ineptias? Atqui aliquanto absurdiùs isti faciunt, qui videri volunt & nominari legitimi Ecclesię pastores, & tamen esse nolunt. Quotus enim quisque est qui vel in speciem Ecclesiæ suæ regimen obeat? Plurimi Ecclesiarum reditus tota vita deuorant, ad quas ne inspiciendi quidem causa vnquam accedunt. Alij semel quotannis aut veniunt ipsi, aut œconomum mittũt, nequid in locatione depereat. Quũ hæc corruptela primùm obreperet, priuilegiis se eximebant qui frui volebant hoc genere vacationis: nunc rarum exemplum est vt quis in Ecclesia sua resideat: æstimant enim non secus ac villas, quibus vicarios suos, tanquam villicos aut colonos præficiunt. Atqui hoc ipse quoque naturæ sensus repudiat, pastorem esse gregis, qui ouem ex eo nullam vnquam viderit.

Episcopi, item parochiarum rectores, videri volunt, & nominari legitimi Ecclesiæ pastores; esse nolunt.

12 Iam ætate Gregorij apparet quædam huius mali semina extitisse, vt Ecclesiarum rectores negligentiores in docendo esse inciperent: quia id grauiter alicubi conqueritur. Mundus (inquit) sacerdotibus plenus est: sed tamen in messe rarus inuenitur operator: quia officium quidem sacerdotale suscipimus, sed opus officij non implemus. Item, Quia charitatis viscera non habent, Domini videri volunt, patres se minimè recognoscunt. Humilitatis locum in elationem dominationis mutant. Item, Sed nos ô Pastores, quid agimus, qui mercedem cõsequimur, & operarij nõ sumus? Ad exteriora negotia delapsi sumus: & aliud suscipimus, aliud præstamus. Ministerium prædicationis relinquimus: & ad pœnam nostram, vt video, Episcopi vocamur, qui honoris nomen non virtutis tenemus. Quum tanta verborum asperitate vtatur aduersus eos qui tantùm erant in officio minùs assidui vel sedulí, quid, quæso, dicturus esset si videret ex Episcopis ferè nullum, aut certè paucissimos, ex reliquis vix centesimum quenque suggestum semel tota vita conscendere? Nam eò furoris ventum est vt vulgò existimetur res Episcopali dignitate inferior, cõcionem ad populũ habere. Tempore Bernardi res aliquanto magis prolapsæ erant: sed videmus etiam quàm acerbis obiurgationibus inuehatur in totum ordinem: quem tamen credibile est fuisse tunc non paulò integriorem quàm nunc sit.

Homil. 17.

Gregorij & Bernardi ætate ordo sacerdotum haud paulo integrior erat, quã nunc sit: & tamen asperrimè inuehebantur illi in totũ ordinem, quasi cessatorem, & officij desertorem.

13 Quòd siquis totam hanc gubernationis Ecclesiasticæ faciem quæ hodie sub Papismo est, ritè perpendat ac excutiat, reperiet nullum esse spoliarium, in quo licẽtiosiùs sine lege & modo latrones grassentur. Certè omnia illic à Christi institutione adeò dissimilia sunt, imò aliena, adeò ab antiquis Ecclesiæ institutis ac moribus degenerarunt, adeò cum natura & ratione pugnãt, vt nulla maior Christo fieri iniuria possit quã dum eius nomen ad defensionem tam inordinati regiminis obtendunt.

Tota facies gubernationis Ecclesiasticæ in Papatu, est spoliarium, tyrãnis Antichristi, desorme, & vastitatis plenum chaos.

Nos (inquiunt) sumus Ecclesiæ columnę, religionis antistites, Christi vicarij, fidelium capita: quia potestas Apostolica per successionem ad nos peruenit. Quasi apud stipites loquantur, istis ineptiis perpetuò superbiũt. Quoties verò istuc iactabunt, quæram ab iis vicissim quid habeant cum Apostolis commune. Nõ enim de hæreditario aliquo honore agitur, qui dormientibus deferri queat: sed de prædicationis munere, quod ipsi tantopere defugiunt. Similiter quum ipsorum regnũ tyrãnidem Antichristi esse asserimus, cõtinuò excipiunt, esse venerabilem illam toties à magnis & sanctis viris laudatam hierarchiam. Quasi verò sancti Patres, quum Ecclesiasticam hierarchiam aut spirituale regimẽ, vt ipsis per manus ab Apostolis traditum erat, commendarent, hoc deforme & vastitatis plenũ chaos somniarent, vbi Episcopi vel rudes vt plurimum asini sunt, qui ne prima quidem & plebeia fidei rudiméta tenent: aut interdum pueri à nutrice adhuc recentes: & siqui doctiores sunt (quod tamen rarum est exẽplum) Episcopatum nihil aliud esse putant quàm splendoris & magnificentiæ titulum: vbi Ecclesiarum rectores non magis de pascendo grege cogitant quàm sutor de arando: vbi omnia plusquam Babylonica dissipatione sic confusa sunt, vt nullum integrum vestigium paternæ illius ordinationis ampliùs appareat.

14 Quid si ad mores descendamus? vbi erit illa lux mundi quã Christus requirit? vbi sal terræ? vbi illa sanctitas quæ velut perpetua censura esse possit? Nullus hodie est hominum ordo magis infamis luxu, mollitie, deliciis, omni deniq; genere libidinum, nullo ex ordine aptiores aut peritiores omnis imposturæ, fraudis, proditionis, perfidiæ magistri: nusquam tantum ad nocendum vel solertiæ, vel audaciæ. Taceo fastum, superbiam, rapacitatem, sæuitiam. Taceo dissolutam in omnibus vitæ partibus licentiam. Quibus ferendis ita fatigatus est mundus vt verendum non sit nequid nimium exaggerare videar. Vnum dico, quod inficiari ne ipsi quidem poterunt: Ex Episcopis ferè nullum: ex parochiatũ præfectis non esse centesimum quenque, cuius si de moribus ferenda sit secundùm veteres Canones sententia, non sit vel excommunicandus, vel minimum à munere abdicandus. Videor aliquid incredibile dicere, adeò prisca illa disciplina, quæ exactiorem censurã de moribus cleri fieri pręcipiebat, obsoleuit: sed omnino ita res habet. Eant nũc qui sub Romanæ sedis vexillis & auspiciis militant, & de sacerdotali apud se ordine glorientur. Certè quem habent, neque à Christo, neque ab eius Apostolis, neque à Patribus, neque ab Ecclesia veteri esse constat.

Matt. 5. 14

De morũ corrupte la, & dissoluta in omnibus vitæ partibus licentia Sacerdotum, Episcoporũ &c. in Papatu.

15 Prodeant nunc in medium Diaconi, & illa sanctissima, quam habent bonorum Ecclesiasticorum distributio. Quanquam Diaconos suos ad eam rem minimè iam creant: nihil enim aliud ipsis iniungunt nisi vt ministrent ad altare, Euangelium recitent aut canant, & nescio quas agant nugas. Nihil de eleemosynis, nihil de cura pauperum, nihil de tota illa functione quam olim gerebant. De ipsa institutione loquor: nam si spectemus quod faciunt, reipsa non munus illis est, sed gradus duntaxat ad presbyterium. Vna in re, qui locum Diaconi in missa tenent, inane simulachrum antiquitatis repræsentant: recipiunt enim oblationes ante consecrationem. Fuit autem id antiqui moris vt ante Cœnæ communionem se mutuò oscularentur fideles, & eleemosynas ad altare offerrent: ita symbolo prius, deinde ipsa beneficentia charitatem suam declarabãt. Diaconus, qui œconomus erat pauperum, recipiebat quod dabatur, vt distribueret. Nunc ex illis eleemosynis nihilo plus peruenit ad pauperes quàm si in mare proiicerentur. Ludunt ergo Ecclesiam cum isto mendaci diaconatu. Certè in eo nec cum Apostolica institutione, nec cum veteri obseruatione simile quippiam habent. Ipsam verò bonorũ dispen-

De Diaconis Papisticis, & eorum institutione. Vide & cap. 19. sect. 32.

tionem aliò transtulerunt: & ita composuerunt vt nihil fingi queat magis inordinatum. Quemadmodum enim latrones, iugulatis hominibus prædam inter se diuidunt: ita isti post extinctum verbi Dei lumen, quasi iugulata Ecclesia, putarunt expositum esse prædæ ac direptioni quicquid in sanctos vsus dicatum erat. Itaque facta diuisione, rapuit ad se quisque quantum potuit.

16 Hic totæ illæ veteres rationes quas exposuimus, nō tantùm conturbatæ, sed prorsus expunctæ & inductæ sunt. Potissimam partem Episcopi & Presbyteri vrbani, qui facti hac præda diuites, versi sunt in canonicos, inter se diripuerunt. Partitionem tamen fuisse tumultuariam ex eo apparet, quòd de finibus ad hunc vsque diem litigant. Quicquid sit, hac decisione prouisum est ne obolus vnus ex omnibus Ecclesiæ bonis ad pauperes rediret, quorum dimidia saltem ex parte fuerāt. Nominatim enim quartam partem canones illis attribuunt: alterā verò quartā ideo destinant Episcopis vt in hospitalitatem & alia benignitatis officia erogent. Taceo quid sua portione facere clerici, & quem in vsum illam conferre debuerint: nam reliquum quod templis, ædificiis, & aliis sumptibus deputatur, debere pauperibus in necessitate patere, satis demonstratum est. Quæso, si scintillam vnam timoris Dei in corde haberent, sustineréntne hanc conscientiam, quod quicquid comedunt ac vestiuntur, ex furto, imò ex sacrilegio prouenit? Sed quia Dei iudicio parum commouentur, saltem cogitarent homines esse, sensu & ratione præditos, quibus persuadere volunt se habere tam pulchros & dispositos in Ecclesia sua ordines quàm iactare solent. Respondeant mihi breuiter, an Diaconia sit furandi ac latrocinandi licentia Hoc si negant, fateri etiam cogentur, nullam se Diaconiam reliquam habere: quando apud eos tota opum Ecclesiasticarum administratio in sacrilegam deprædationem palàm conuersa est.

Hîc & sect.18.19. ostenditur Papistas nullam reliquam habere Diaconiam, quum tota opum Ecclesiasticarum administratio, illic in sacrilegam deprædationem sit conuersa.

17 Sed hîc vtuntur pulcherrimo colore, dicunt enim Ecclesiæ dignitatem non indecenter hac magnificentia sustineri. Et habent ex sua secta quosdam ita impudentes vt audeant palàm iactare, sic demum adimpleri vaticinia illa quibus splendorem regni Christi describunt veteres Prophetæ, vbi regius ille apparatus in ordine sacerdotali visitur. Nō frustra, inquiunt, hæc Deus Ecclesiæ suæ promisit: Venient Reges, adorabūt in conspectu tuo, tibi afferent munera. Consurge, consurge, induere fortitudine tua Sion, induere vestimentis gloriæ tuæ Ierusalem. Omnes de Saba venient, aurum & thus deferētes, & laudem Domino annuntiātes. Omne pecus Cedar congregabitur tibi. In hac improbitate confutāda si multum insistam, vereor ne ineptus videar. Proinde verba temerè perdere non libet. Quæro tamen, Si quis Iudæus istis testimoniis abuteretur, quam solutionem daturi essent? Nempe reprehenderent eius stuporem, quòd quæ de spirituali Christi regno spiritualiter dicta sunt, ad carnem & mundum transferret. Scimus enim Prophetas sub imagine rerum terrestrium, cœlestem Dei gloriam, quæ lucere in Ecclesia debet, nobis delineasse. His enim benedictionibus, quas exprimūt eorum verba, nunquā minùs abundauit Ecclesia, quàm sub Apostolis: & tamē vim regni Christi tunc maximè effloruisse omnes fatentur. Quid ergo sibi volunt illæ sententiæ? Quicquid vspiam est pretiosum, sublime, præclarum, id oportere Domino subiici. Quod autem nominatim de Regibus dicitur, fasces submissuros Christo, diademata sua proiecturos ad eius pedes, opes suas consecraturos Ecclesiæ, quando veriùs ac pleniùs exhibitum fuisse dicent, quàm quum Theodosius, abiecta purpura, relictis imperij insignibus, tanquam vnus quilibet ex plebe coram Deo & Ecclesia se ad solennem pœnitentiam submisit? quàm quum ipse & alij similes pij Principes,

Refutatur impudentia quorundā Papistarū, qui dicere audent, luxum sacerdotum totiusq; Ecclesiæ Papalis, esse splendorē regni Christi prædictum à sanctis Prophetis.

Psal.72.10
Isa.52.1, & 60.6

Theodosius.

sua studia & suas curas ad puram in Ecclesia doctrinam conseruandam, ad fouendos & protegendos sanos Doctores contulerunt? At verò quàm non luxuriarint tunc superuacuis opibus Sacerdotes, vna illa vox Synodi Aquileiensis, cui præerat Ambrosius, satis declarat, Gloriosa in Sacerdotibus Domini paupertas. Habebant certè tunc Episcopi nonnullas facultates, quibus conspicuum Ecclesiæ decus reddere poterant, si putassent hæc esse vera Ecclesiæ ornamenta. Sed quum scirent Pastorum officio nihil esse magis aduersum, quàm mensarum deliciis, vestium nitore, magno famulitio, magnificis palatiis splendere ac superbire, humilitatem ac modestiam, imò paupertatem ipsam, quam Christus inter suos ministros consecrauit, sequebantur & colebant.

Veteris Ecclesię Episcoporum modestia, & frugalitas: hîc & sect. 19.

18 Verùm ne hîc simus longiores, iterum in breuem summam colligamus, quàm procul absit ea quę nunc est opum Ecclesiasticarum vel dispensatio, vel dissipatio, à vera Diaconia quam & verbum Dei nobis commendat, & vetus Ecclesia obseruauit. * Quod in templorum ornatum confertur, perperam collocari dico, si non adhibeatur is modus quem & ipsa natura sacrorum præscribit, & Apostoli aliíque sancti Patres, tum doctrina tum exemplis præscripserunt. At quid tale hodie im templis cōspicitur? Quicquid non dico ad priscam illam frugalitatem, sed ad honestam aliquam mediocritatem est compositum, respuitur. Nihil omnino placet, nisi quod luxum & temporum corruptelam sapiat. Interim tantum abest vt viuorum templorum iustam habeant curam, vt potiùs multa pauperum millia fame perire passuri sint, quàm minimum calicem aut vrceolum confringant ad inopiam eorum subleuandam. Nequid grauius à meipso pronuntiem, hoc tantùm pios lectores cogitare velim, si nunc Exuperium illum Tholosæ Episcopum, quem retulimus, si Acatium, si Ambrosium, aut similem quempiam excitari à mortuis contingat, quidnam sint dicturi. Certè non probabunt, in tanta pauperum necessitate, quasi superfluas opes aliò transferri. Vt taceam, hos vsus quibus impenduntur (etiamsi nulli sint pauperes) multis modis noxios: vtiles verò nulla ex parte esse. Sed homines omitto. Bona hæc Christo sunt dicata: eius itaque arbitrio dispensanda sunt. Frustra autem partem hanc impensam Christo ferent, quam præter eius mandatum profuderunt. Quā quam (vt verum fatear) nō multum de ordinario Ecclesiæ reditu his sumptibus deciditur. *Nulli enim sunt tam opulenti Episcopatus, nullæ tam opimæ Abbatiæ, nulla denique neque tam multa neque tam ampla sacerdotia, quæ ad explendam sacerdotum ingluuiem sufficiant. Verùm dum sibi volunt parcere populum superstitione inducunt, vt quod erat in pauperes erogandum, ad extruenda templa, ad erigendas statuas, ad emenda vasa, ad pretiosas vestes comparandas conuertant. Ita hoc gurgite quotidianæ eleemosynæ absumuntur.

**Vide lib. 1. ca. 11. sect. 7. 13, & lib. 3. cap. 20. sect. 30, & sup. cap. 4. sec. 8. de Templis, & eorum decenti ornatu.*

**Episcoporum, Abbatum, & Sacerdotum ingluuies in Papatu, Ecclesiastica bona omnia absumentium: hîc & sect. 19.*

19 De reditu quem ex agris & possessionibus percipiunt, quid aliud dicam quàm quod iam dixi, & est ante omnium oculos? Maximam portionem videmus qua fide administrent qui Episcopi vocantur & Abbates. Quæ insania est Ecclesiasticum ordinem hîc quærere? An in satellitij numero, ædium splendore, vestitus & epularum deliciis, principum lautitias æmulari eos decebat, quorum vitam oportuerat singulare frugalitatis, modestiæ, continentiæ, humilitatis esse exemplar? Quantum & hoc ab eorum officio abhorrebat quos ęternum inuiolabiléque Dei edictum turpis lucri appetentes esse vetat, & simplici victu contentos esse iubet, non modò vicis & arcibus manum iniicere, sed in amplissimas satrapias inuolare, demum imperia ipsa occupare? Si verbum Dei contemnunt, quid respōdebunt ad vetusta illa Synodorum decreta? quibus statuitur vt Episcopus nō procul ab Ecclesia hospitiolum habeat, vilem mensam, & supelle-

Tit. 1. 7

Concil. Carthag. 4. cap. 14, & 15.

supellectilem. Quid ad illud Synodi Aquileiensis elogium, quo in sacerdotibus Domini gloriosa paupertas prædicatur? Nam illud fortè quod Hieronymus Nepotiano præcipit, vt mensulam eius pauperes & peregrini & cum illis Christus conuiuia nouerit, tanquam nimis austerum repudiabunt. Verùm quod statim subiicit pudebit eos diffiteri, Gloriam esse Episcopi, pauperum opibus prouidere: ignominiam omnium sacerdotum, propriis studere diuitiis. Hoc autem recipere nequeunt quin se omnes ignominiæ condemnent. Sed non est necesse duriùs hìc eos persequi, quum nihil aliud voluerim quàm demonstrare sublatum esse iam pridem de medio apud ipsos legitimum Diaconatus ordinem: ne ampliùs hoc titulo ad Ecclesiæ suæ commẽdationem superbiant. Quod me abunde fecisse existimo.

De primatu Romanæ sedis. CAP. VI.

HACTENVS eos recensuimus Ecclesiæ ordines qui in veteris Ecclesiæ gubernatione fuerunt: sed postea temporibus corrupti, magis deinde ac magis vitiati, nunc in Ecclesia Papali titulum duntaxat retinent, vt re vera nihil aliud sunt quàm laruæ, vt ex cõparatione iudicaret pius lector qualem habeant Ecclesiam Romanenses, in cuius gratiam reos schismatis nos faciunt, quoniam ab ea discesserimus.* Caput autem ac fastigium totius ordinis, hoc est primatum Romanæ sedis, vnde probare contendunt penes se solos esse Catholicam Ecclesiam, non attigimus: quia neque ex Christi instituto, neque ex Ecclesiæ veteris vsu sumpsit originem, vt illæ superiores partes: quas ostendimus ita ab antiquitate ortas esse, vt temporum vitio prorsus degenerauerint, imò prorsus nouam formam induerint. Et tamen persuadere mundo conantur, hoc esse præcipuum ac probè vnicum Ecclesiasticæ vnitatis vinculum, si Romanæ sedi adhæreamus, ac in eius obedientia perseueremus. Hac, inquam, fultura potissimùm nituntur, quum nobis Ecclesiam adimere & sibi vendicare volunt, quòd retinent caput ex quo pendet Ecclesiæ vnitas, & sine quo dissilire eã ac disrumpi necesse est. Sic enim existimant, Ecclesiam corpus esse quodammodo mutilum ac truncum, nisi Romanæ sedi, tanquam capiti, sit subiecta. Itaque quum de hierarchia sua disputant, ab hoc semper axiomate sumunt exordium: Romanum pontificem tanquam Christi, qui caput est Ecclesiæ, vicarium, eius loco Ecclesię vniuersali præsidere: nec aliquam bene constitutam Ecclesiam, nisi sedes illa super alias omnes primatum teneat. Quamobrem hoc quoque quale sit, excutiendum est: nequid omittamus quod ad iustum Ecclesiæ regimen pertineat.

Breuis ἀνακεφαλαίωσις capitis 4, & 5.

**Non esse ex Christi instituto, neque ex veteris Ecclesiæ vsu, Primatum Romanæ sedis, ostenditur hic, & sect. 2, 3, 4. Vide Calu. aduersus cõcilium Tridẽtinum. Item aduersus Theologos Parisienses.*

2 Hic igitur sit quæstionis status, Vtrum ad veram hierarchiæ (vt vocant) seu Ecclesiastici ordinis rationem necesse sit sedem vnam inter alias & dignitate & potestate eminere, vt sit totius corporis caput. Nos verò nimis iniquis legibus subiicimus Ecclesiam, si hanc ei necessitatem sine verbo Dei iniicimus. Ergo si volunt euincere aduersarij quod postulant, ostendere eos primùm oportet œconomiam hãc à Christo esse institutam. In hãc rem citant ex Lege summum sacerdotium, summum item iudicium, quod Deus Hierosolymis instituit. At facilis est solutio, eáque multiplex, si quidem vna illis non satisfaciat. Primùm, quod in natione vna fuit vtile, id in vniuersum orbem extẽdere nulla ratio cogit. imò gentis vnius & totius orbis longè diuersa erit ratio. Quia vndique ab idololatris septi erant Iudæi, ne religionum varietate distraherẽtur, cultus sui sedem in medio terræ sinu Deus collocauit. illic vnum antistitem præfecit, quem omnes respicerent, quò meliùs in vnitate contine-

Refellitur argumẽtum primum desensorum Papatus Romani, duabus rationibus. Hoc ipsum Steucus Numer. 5. quem facetè ridet Erasmus ad eũ scribens.

Prima ratio.

rentur. Nunc vbi verã religio in totum orbem diffusa est, vni dari Orientis & Occidentis moderationẽ, quis non videat esse prorsus absurdum? Perinde enim est ac siquis contendat totum mundum à præfecto vno debere regi, quia ager vnus non plures præfectos habeat. Sed est altera etiamnum ratio cur illud in imitationem trahi non debeat. Summum illum Pontificem typum fuisse Christi nemo ignorat: nunc translato sacerdotio, ius illud transferri conuenit. Ad quem porrò translatum est? Non ad Papam sanè (vt ipse impudenter iactare audet) quum hoc ad se elogium trahit: sed ad Christũ, qui vt solus munus ipsum sine vicario aut successore sustinet, ita honorem alteri nemini resignat. Non enim in doctrina modò, sed in propitiatione Dei, quam morte sua peregit Christus, & illa intercessione qua nunc apud Patrem fungitur, consistit hoc sacerdotium.

Secunda ratio.

Heb.7.11.

Refellitur secundũ argumentũ defensorum Papatus Romani, hic & sec.4. ostenditurq; Petrũ neq; principatũ in Ecclesia habuisse neque inter Apostolos, sect. etiam 5. 6, & 7.

3 Non est igitur quòd exemplo isto, quod temporarium fuisse videmus, quasi perpetua lege, nos obstringant. Ex Nouo testamento nihil habent quod in sententiæ suæ confirmationem proferant nisi quòd vni dictum est, *Tu es Petrus: & super hanc petram ædificabo Ecclesiã meam. *Item, Petre amas me? pasce oues meas. Verùm vt vt firmæ sint istæ probationes, ostendant in primis oportet ei mandari potestatem in omnes Ecclesias qui pascere Christi gregem iubetur: nec aliud esse ligare & soluere, quàm toti mundo præsidere. Atqui vt mandatum Petrus à Domino acceperat, ita alios omnes Presbyteros hortatur vt pascant Ecclesiam. Hinc colligere licet aut illa Christi voce nihil præ aliis datum esse Petro: aut Petrum, ius quod acceperat, cum aliis ex æquo communicasse. Verùm, ne frustra litigemus, habemus alibi claram ex ore Christi expositionem, quid sit ligare & soluere: nempe retinere & remittere peccata. Modum verò ligandi & soluendi cum Scriptura tota passim ostendit, tum Paulus optimè declarat, quũ dicit Euangelij ministros habere mandatum reconciliandi homines Deo, & simul potestatem habere exercendæ vindictæ in eos qui beneficium respuerint.

Matt.16.18. *Iohã.21.15.* *1. Pet.5.2.* *Iohan.20.23.* *2.Cor.5.18, & 10.16.*

4 Quàm indignè torqueant locos illos qui ligandi & soluẽdi mentionem faciunt, cùm alibi perstrinxi, tum fusiùs paulò pòst explicãdum erit. Nunc tantùm quid ex celebri illo Christi ad Petrum responso eliciant, videre operæpretium est. Promisit ei claues regni cœlorum: dixit, quodcunque ligaret in terra, ligatum fore in cœlis. Si de clauium voce & ligandi modo inter nos conueniat, statim cessabit omnis contentio. Nam & Papa libenter iniunctam Apostolis prouinciam omittet, quæ laboris & molestiæ plena suas ei delicias absq; lucro excuteret. Quoniam Euangelij doctrina nobis cœli aperiuntur, eleganti metaphora insignitur Clauium nomine. Iam non alio modo ligantur & soluuntur homines, nisi dum fides alios reconciliat Deo, alios sua incredulitas magis constringit. Si hoc tãtùm sibi sumeret Papa, neminem fore puto qui vel inuideat vel certamen moueat. Sed quia hæc successio laboriosa & minimè lucrosa nequaquam Papæ arridet, iam inde nascitur litis principiũ, quid Petro Christus promiserit: Ego ex re ipsa colligo nonnisi muneris Apostolici dignitatem notari, quæ ab onere disiungi non potest. Nam si recipitur illa quam posui definitio (quæ nonnisi impudenter reiici potest) nihil Petro hîc datur quod nõ fuerit collegis etiam commune, quia alioqui nõ modò personis fieret iniuria, sed claudicaret ipsa doctrinæ maiestas. Reclamant illi: sed quid iuuat, obsecro, ad hanc rupem impingere? Neque enim efficient quin sicuti omnibus Apostolis eiusdem Euangelij iniuncta fuit prædicatio, ita etiam communiter ligandi & soluendi potestate instructi fuerint. Christus (inquiunt) Petrum Ecclesiæ vniuersæ principem cõstituit, quum daturum se illi promisit claues.

Matt.16.19.

Matth.18.20.

Atqui

Atqui quod vni tunc promisit, alibi reliquis simul omnibus confert, & quasi in manum tradit. Si idem iuris concessum est omnibus quod vni promissum, qua in re erit ille collegis superior? *In eo, inquiunt, excellit quòd & communiter & seorsum accipit: quod aliis non datur nisi in cōmunc. Quid si cum Cypriano & Augustino respondeam, non ideo id fecisse Christum vt hominem vnum aliis præferret, sed vt Ecclesiæ vnitatē sic commendaret? Sic enim loquitur Cyprianus, In persona vnius hominis Dominum dedisse omnibus claues, vt omnium vnitatem denotaret. hoc vtique fuisse reliquos quod erat Petrus, pari consortio præditos & honoris & potestatis: sed exordiū ab vnitate fieri, vt Ecclesia Christi vna mōstretur. Augustinus verò, Si in Petro non esset Ecclesiæ mysterium, non ei diceret Dominus, Tibi dabo claues. Si enim hoc Petro dictū est, non habet Ecclesia: si autem Ecclesia habet, Petrus quando claues accepit, Ecclesiam totam designauit. Et alibi, Quum interrogati essent omnes, solus Petrus respondet, Tu es Christus: & ei dicitur, Tibi dabo claues: quasi ligandi & soluendi solus acceperit potestatem: quum & illud vnus pro omnibus dixerit, & hoc cum omnibus, tanquam personam gerens ipsius vnitatis, acceperit. Ideo vnus pro omnibus, quia vnitas est in omnibus.

Iohan. 20. 23.

**Soluitur tertiū argumentum defensorum Papatus Romani.*

De simp lic. prælat.

Hom. in Iohan. 50.

Homil. 11. Repet.

Homi. 124.

5 At illud, Tu es Petrus & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, nusquam alteri dictū legitur. Quasi verò aliud de Petro illic Christus prædicet, quàm quod Paulus & Petrus ipse de omnibus Christianis. Ille enim Christum lapidem summum & angularem facit, in quo super struantur qui crescunt in templum sanctum Domino: hîc autem nos lapides viuos esse iubet, qui illo electo & pretioso lapide fundati, hac iunctura & compagine cum Deo nostro & inter nos cohæreamus. Ille (inquiunt) præ aliis, quia peculiariter nomen habet. Hunc certè honorem Petro libenter concedo, vt in ædificio Ecclesiæ inter primos collocetur: vel (si hoc quoque velint) primus omnium fidelium: verùm vt primatū in alios eum habere ex eo deducant nō permittam. Quæ enim est isthęc ratio colligendi? Alios feruore studij, doctrina, animi magnitudine præcedit: ergo potestatem in eos habet. Quasi verò nō meliori prætextu colligere liceat, Andream esse ordine priorem Petro, quia tempore ipsum antecessit, & Christo adduxit. sed hoc omitto. Priores sanè habeat Petrus: multum tamen interest inter honorem ordinis & potestatem. Videmus Apostolos hoc ferè Petro detulisse vt in cœtu verba faceret, & quodammodo præiret, referendo, hortando, monendo: sed de potestate nihil omnino legimus.

Mat 16. 18.

Ephes 2. 20.

1. Pet. 2. 5.

Refutatur quartū argumentū defensorū Papatus Romani, hîc & sect. 6.

Iohan. 1. 40. et 42.

6 Quanquam nondū in ea disputatione sumus, tantùm hoc in præsentia habere volo, nimis futiliter eos argumentari, quum ex solo Petri nomine imperium in Ecclesiam vniuersam struere volunt. Nam illæ veteres ineptiæ, quibus fucum initiò facere tentarunt, relatu quoq;, nedū refutatione, indignæ sunt, In Petro fundatam esse Ecclesiā, quia dictum sit, Super hāc petram, &c. At nōnulli ex Patribus sic exposuerūt. Sed quū reclamet tota Scriptura, quid eorū authoritas aduersus Deū prætenditur? Imò quid de verborū istorū sensu, quasi obscurus sit aut ambiguus, certamus: quū nihil dici queat magis liquidum nec certum? Confessus erat Petrus suo & fratrū nomine Christū esse Filiū Dei. Super hanc petram ædificat suā Ecclesiā Christus: quia vnicū est, vt ait Paulus, fundamentū, præter quod statui aliud non potest. Neq; hîc Patrum authoritaté ideo repudio quia eorum testimoniis destituar ad probandū quod dico si citare libeat: sed, quemadmodum dixi, nolo de re tam clara disceptando frustra molestus esse lectoribus: præsertim quum hæc res à nostris hominibus satis diligenter pridem tractata & explicata fuerit.

In disputatione de Papatu Romano, Scripturam præcipuè attendendā, licet non desint Patrū testimonia quibus euertitur primatus ille.

Matt. 16. 16.

1. Cor. 3. 11.

7 Et tamen reuera nullus quæstionem hanc soluere melius potest, quàm Scriptura ipsa si locos omnes conferamus vbi docet quid muneris & potestatis habuerit Petrus inter Apostolos, qualiter se gesserit, qualiter etiam fuerit ab ipsis acceptus. Percurre quicquid extat: nihil aliud reperies quam fuisse vnum ex numero duodecim, parem reliquis, & socium, non Dominum. Refert quidem ad concilium siquid faciẽdum est, & quid factu opus sit, admonet: sed alios simul audit, nec locum tantùm concedit dicendæ sententiæ, sed arbitrium illis permittit: vbi statuerunt, sequitur & obtemperat. Quum ad Pastores scribit, non mandat ex imperio, quasi superior: sed collegas suos facit, & comiter hortatur, vt inter æquales fieri solet. Quum accusatur quòd ad Gentes ingressus fuerit, etiamsi id fit immeritò, respondet tamen & sese purgat. Iussus à collegis ire cum Iohanne in Samariam, non detrectat. Quòd eum mittunt Apostoli, eo declarant se minimè eum habere pro superiore: quòd obsequitur & legationem sibi mandatam suscipit, eo fatetur sibi cum illis esse societatem, non aduersus eos imperium. Quòd si nihil istorum extaret, vna tamen epistola ad Galatas omnem dubitationem eximere nobis facilè potest vbi duobus ferè capitibus nihil aliud contendit Paulus quàm se honore Apostolatus Petro esse parem. Hinc commemorat se ad Petrũ venisse, non vt subiectionem profiteretur, sed tantum vt testatam omnibus faceret doctrinæ consensionem. Petrum quoque ipsum nihil tale postulasse, sed dedisse sibi dexteram societatis, vt communiter in vinea Domini laborarent. Sibi non minorem gratiam collatam esse inter Gentes quàm Petro inter Iudæos. Denique quum minùs fideliter ageret Petrus, fuisse à se correctum, & reprehẽsioni paruisse. Hæc omnia palàm faciunt aut fuisse æqualitatem inter Paulum & Petrum, aut certè nihilo plus potestatis fuisse Petro in reliquos quàm ipsi in illum habuerint. Atqui id, sicuti iam dixi, ex professo agit Paulus, nequis sibi in Apostolatu vel Petrum vel Iohannem anteferat, qui collegæ erant, non domini.

Petrũ fuisse vnum ex duodecim, parẽ reliquis, & sociũ, nõ Dominũ, neque aliud posse colligi ex Scriptura.

Acto. 15.5.
1. *Pet.* 5.1.
Act. 11.3.
Ibidem 8.14.
Gal. 1.18. & 2.8.
Galat. 2.

8 Verùm vt de Petro illis concedam quod petunt, fuisse scilicet Apostolorum principem, & dignitate reliquos antecelluisse: non est tamen causa cur ex singulari exemplo vniuersalem faciant regulam, & quod semel factum fuit, ad perpetuitatem trahant: quum lõgè diuersa sit ratio. Vnus inter Apostolos summus fuit: nẽpe quia pauci erant numero. Si vnus duodecim hominibus præfuit, an propterea consequetur, vnum debere centũ millibus hominũ præfici? Quòd duodecim vnũ habuerint inter se qui omnes regeret, nihil mirum. Hoc enim fert natura, hoc hominum ingenium postulat, vt in quouis cœtu etiamsi æquales sint omnes potestate, vnus tamen sit veluti moderator, in quem alij respiciant. Nulla est curia sine consule, nullus consessus iudicum sine prætore, seu quæsitore, collegium nullum sine præfecto, nulla sine magistro societas. Sic nihil absurdi esset si fateremur Apostolos detulisse Petro talem primatum. Sed quod inter paucos valet, non protinus trahendum est ad vniuersum orbem terrarum, ad quem regendum nemo vnus sufficit. *Atqui illud (inquiunt) non minùs in naturæ vniuersitate quàm in singulis partibus locum habet, vt sit vnum summum omnium caput. Et huius rei, si Deo placet probationem sumunt à gruibus & apibus, quæ sibi ducem vnum semper eligunt, non plures. Recipio sane quæ proferunt exẽpla: sed an ex toto orbe confluunt apes vt regem vnum eligant? suis aluearibus contenti sunt reges singuli. Itaque in gruibus vnaquæque caterua proprium regem habet. Quid inde aliud euincent quàm singulis Ecclesiis debere suos Episcopos attribui? "Ad ciuilia deinde exempla nos vocant: citant Homericum illud, Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, & quæ eodem

Neque vtile esse, neque fieri posse, vt vnus homo vniuersæ Ecclesiæ præsit tractatur hîc & sect. 9. & 10.

** Respõdetur quinto argumẽto defensorum Romani Papatus.*

" Solutiõ sexti argumenti defensorũ Romani Papatus.

eodem ſenſu in monarchiæ commendationem leguntur apud prophanos ſcriptores. Facilis eſt reſponſio. non enim hoc ſenſu vel ab Homerico Vlyſſe, vel ab aliis laudatur monarchia, quaſi vnus debeat totum orbem imperio regere: ſed indicare volunt, regnũ duos non capere: & poteſtatem (vt ait ille) impatientem eſſe conſortis. *Lucanus lib. 1.*

9 Verum ſit ſanè, vt volunt, bonum atque vtile orbem totum monarchia contineri: quod eſt tamen abſurdiſſimum. ſed ita ſit, non tamẽ propterea concedam, idipſum in Eccleſiæ gubernatione valere ' Habet enim illa Chriſtum vnicum ſuum caput, ſub cuius principatu omnes in ter nos cohæremus, ſecundum eum ordinem & eam politiæ formã quã ipſe præſcripſit. Inſignem itaque iniuriam Chriſto faciunt quum eo prętextu volunt hominem vnum præeſſe Eccleſiæ vniuerſæ, quia hæc capite carere non poſſit. Chriſtus enim caput eſt, ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam ſubminiſtrationis, ſecundum operationem in menſura cuiuſque membri, augmentum corporis facit. Vides vt omnes mortales ſine exceptione in corpore collocet, honorem & nomen capitis relinquat vni Chriſto? Vides vt ſingulis mẽbris tribuat certam mẽſuram, & finitam ac limitatam functionem: quò tum gratiæ perfectio, tum ſumma gubernandi poteſtas penes Chriſtum vnum reſideat? "Nec me latet quid cauillari ſoleant quum hoc illis obijcitur, Chriſtum ſcilicet propriè vocari vnicum caput, quia ſua authoritate ſuóque nomine ſolus regnet: ſed iſtud nihil obſtare quominus ſub ipſo ſit alterũ caput miniſteriale (vt loquuntur) quòd eius vices in terris gerat. Verùm hoc cauillo nihil proficiunt, niſi prius oſtenderint hoc miniſterium à Chriſto eſſe ordinatum. Apoſtolus enim totam ſubminiſtrationem per membra diffuſam eſſe docet, virtutem ab vno illo cœleſti capite fluere. Aut, ſiquid volunt apertius, quum Scriptura teſtetur Chriſtum eſſe caput, & hunc ei ſoli honorem vindicet, non debet in alium transferri niſi quem Chriſtus ipſe vicarium ſuum fecerit. Atqui non modò id nuſquam legitur, ſed refelli abundè ex multis locis poteſt.

Altera ſolutio eiuſdem argumenti. *' Chriſtum omnino vnicũ ſemper caput eſſe totius Eccleſiæ.* *Epheſ. 4. 15.* *" Refutatur friuola cauillatio aduerſariorum de capite miniſteriali ex rei natura et Scripturæ authoritate, hîc & ſect. 10.* *Ibidem 1.* *Epheſ. 1. 22. & 4. 15 & 5. 23.* *Colo. 1. 18. & 2. 10.*

10 Aliquoties viuam Eccleſiæ imaginem nobis Paulus depingit. De vno capite nulla illic mentio. Quin potius ex eius deſcriptione colligere licet à Chriſti inſtitutione id eſſe alienum. Chriſtus aſcenſu ſuo viſibilem ſui præſentiam nobis abſtulit, aſcendit tamen vt impleret omnia. nunc igitur ipſum adhuc præſentem habet eccleſia, & ſemper habitura eſt. Rationem qua ſe exhibet dum vult Paulus oſtendere, ad miniſteria quibus vtitur nos reuocat. In omnibus nobis (inquit) eſt Dominus, ſecũdum menſuram gratiæ quam vnicuique membro contulit Ideo conſtituit alios quidem Apoſtolos, alios verò Paſtores, alios Euangeliſtas, alios Doctores, &c. Cur non dicit, vnũ omnibus præfeciſſe qui vices ſuas gereret? Id enim locus maximè poſtulabat, nec vllo modo debuit omitti ſi verum eſſet. Chriſtus (inquit) nobis adeſt. Quomodo? Per miniſterium hominum, quos gubernandæ Eccleſiæ præfecit. Cur non potius, per caput miniſteriale, cui vices ſuas mãdauit? Vnitatem nominat: ſed in Deo & in Chriſti fide. Hominibus nihil tribuit niſi commune miniſterium, & vnicuique modum particularem Cur in illa commendatione vnitatis, poſtquam dixerat vnum corpus, vnum Spiritum, vnam ſpem vocationis, vnum Deum, vnam fidem, vnum Baptiſma, non etiam continuò addidit, vnum ſummum Pontificem, qui Eccleſiã in vnitate contineat? Nihil enim aptius dici poterat, ſi quidem ita res haberet. Expendatur diligenter locus ille. non dubium quin repræſentare illic penitus voluerit ſacrum & ſpirituale Eccleſiæ regimen, quod poſteri hierarchiam dixerunt. Monarchiam inter miniſtros non modò nullam ponit, ſed etiam

Ephe. 4. 10. *Ibidem 7. 11.* *Ibidem 4. 4.*

indicat nullam esse. Nō dubium est etiam quin modum coniunctionis exprimere voluerit, quo fideles cum Christo capite cohærent. Illic non modó nullum ministeriale caput commemorat, sed operationem singulis membris particularem attribuit, pro modo gratiæ vnicuique distributæ. *Nec est quòd de comparatione cœlestis & terrenæ hierarchiæ subtiliter philosophentur. nam nec de illa tutum est vltra modum sapere: & in hac constituenda non alium typum sequi oportet quàm Dominus ipse suo verbo delineauit.

** Solutio septimi argumenti defensorū Papatus Romani.*

Etiāsi Petrus habuisset Primatū in Ecclesia, non tamē sequi, sedem illius Primatus, Romę esse debere: tractatur hîc & sect. 12. et 13.

11 Iam vt alterum illis largiar, quod nunquam apud sanos homines obtinebunt, sic constitutum in Petro Ecclesię primatum, vt perpetua successione semper maneret. vnde tamen euincent, sedem Romæ ita collocatam, vt quicunque sit vrbis illius Episcopus, orbi vniuerso præsideat? Quo iure hanc loco dignitatem alligant, quæ sine loci mentione data est? Petrus, inquiunt, Romæ vixit, & mortuus est. Quid Christus ipse? nonne Hierosolymis functus est Episcopatu dum vixit, & moriendo sacerdotij munus impleuit? Princeps Pastorum, summus Episcopus, caput Ecclesiæ, non potuit honorem loco acquirere: Petrus longè ipso inferior potuit? nonne sunt ineptiæ istæ magis quàm pueriles? Christus honorem primatus contulit Petro: Petrus Romæ sedit: Ergo illic collocauit sedem primatus. Nempe hac ratione sedem primatus debuerunt olim Israelitę constituere in deserto, vbi Moses summus doctor & princeps Prophetarum ministerio suo functus erat, & mortuus.

Deut. 34. 5.

Ex hypothesi aduersariorū Antiochenā Ecclesiā, potius quā Romanā primatum obtinere: quod tamen non concedunt.

12. quæst. 1. c. Rogamus.

12 Videamus tamen quàm eleganter ratiocinentur: Petrus, inquiūt, principatum habuit inter Apostolos, ergo Ecclesia in qua sedit hoc priuilegij habere debet. Vbi autem primum sedit? Antiochię, inquiunt. Ergo Antiochena Ecclesia primatum sibi iure vendicat. Fatentur fuisse olim primam: sed Petrum, inde migrando, Romam trāstulisse, quem secū honorem attulerat. Extat enim sub nomine Marcelli Papæ, ad Presbyteros Antiochenos epistola, vbi sic loquitur, Petri sedes initiò apud vos fuit, quæ postea, iubente Domino, huc translata est. Sic Antiochena Ecclesia, quæ olim prima erat Romanæ cessit sedi. Verùm quo oraculo habuerat bonus ille vir, Dominum sic iussisse? Nam si iure definienda sit hæc causa, necesse est respondeant, velintne priuilegium hoc personale esse, an reale, an mixtum. Vnum enim ex his tribus esse oportet. Si dixerint personale, nihil igitur ad locum: sin reale, ergo vbi semel datum est loco, nō adimitur propter personæ vel mortem, vel discessum. Superest igitur vt mixtum esse dicant. tunc autem non simplex erit loci consideratio, nisi persona simul respondeat. Eligant quicquid volent, protinus inferam, & facilè euincam, Romam nulla ratione primatum sibi arrogare.

Ex hypothesi rursus aduersariorum, vel Antiochenam, vel Ephesinam, aut Ierosolymitanā Ecclesiam, secundum à Romanę locū vendicare sibi posse: quod nolunt Romani.

Galat. 2. 9.

13 Esto tamen: translatus fuerit (vt nugantur) primatus Antiochia Romam. Cur tamen non retinuit Antiochia secundum locum? Nam si ideo primas habet Roma, quòd illic vsque ad extremū vitæ sedit Petrus: cui secundæ potius dabuntur quàm vbi sedem primam habuerat? Quî factum est igitur vt Antiochiam Alexandria præcederet? Quî conuenit discipuli vnius Ecclesiam superiorem esse sede Petri? Si cuique Ecclesiæ pro fundatoris sui dignitate honor debetur, quid de reliquis etiam Ecclesiis dicemus? Paulus nominat tres, qui videbantur columnæ esse, Iacobum, Petrum, & Iohannem. si in honorem Petri Romanæ sedi primus locus tribuitur, nónne proximum & tertium merentur Ephesina, & Hierosolymitana, vbi sederunt Iohannes & Iacobus? Atqui inter Patriarchas vltimum locum habuit olim Hierosolyma. Ephesus ne vltimo quidem angulo hærere potuit. Præteritæ sunt & aliæ Ecclesiæ, tum quascunque fundauit Paulus, tum quibus alij Apostoli præfuerunt. Sedes Marci, qui vnus tantum ex discipulis fuit, honorem adepta est. Aut

præpo-

præposterum illum ordinem fateantur fuisse:aut nobis concedant,non esse hoc perpetuum , vt cuique Ecclesiæ debeatur honoris gradus quem quisque fundator habuit.

14 Quanquam quod de sessione Petri in Romana Ecclesia referunt, non video quid fidei habere debeat. Certè quod est apud Eusebium, præfuisse illic vigintiquinque annos,nullo negotio refellitur. Constat enim ex primo & secundo capite ad Galatas , circiter viginti annos à Christi morte fuisse Hierosolymis,venisse deinde Antiochiam:vbi quandiu fuerit incertum est . Gregorius septem, Eusebius autem vigintiquinque annos numerat. Atqui à morte Christi vsque ad finem imperij Neronis(sub quo ipsum cæsum fuisse memorant)reperiantur tantum triginta septem anni. Passus enim est Dominus sub Tiberio , anno imperij eius decimooctauo . Si viginti annos decidas, quibus habitasse Petrum Hierosolymis testis est Paulus, restabunt septemdecim ad summũ: quos nunc inter duos Episcopatus partiri oportet. Si diu Antiochiæ moratus est , non potuit Romæ sedere ,nisi per exiguum tempus. Quod ipsum clarius adhuc demonstrare licet. Scripsit Paulus Romanis ex itinere , quum Hierosolymam proficisceretur , vbi captus fuit , & Romam adductus . Verisimile ergo est, epistolam hanc quadriennio antè scriptam esse quàm Romæ veniret. Illic nulla adhuc Petri mentio:quæ minimè omittenda erat,si Ecclesiam illam rexisset. Quinetiam in fine, dum longum piorum catalogum recitat quos salutari iubet, vbi scilicet omnes sibi notos colligit,de Petro prorsus adhuc silet. Neque hîc longa aut subtili demonstratione opus est apud sanioris iudicij homines.res enim ipsa & totum epistolæ argumentum clamat, non debũisse Petrum præterire si Romæ fuisset.

Hîc & sect. 15. multis argumentis ostēditur Petrum non fuisse Episcopũ Romanum.
Gala.1.18.
Galat. 2.1.
Rom.15. 15.
Rom.16. 3.

15 Adducitur deinde vinctus Romam . Exceptum fuisse à fratribus narrat Lucas de Petro nihil . Scribit illinc ad multas Ecclesias . Alicubi etiam quorundam nomine salutationes adscribit. non vno verbo indicat, Petrum illic tunc fuisse. Cui obsecro credibile erit, silere potuisse, si adfuisset?Imò ad Philippenses,vbi dixit,neminem se habere qui ita fideliter curet opus Domini vt Thimotheus,conqueritur omnes quærere quæ sua sunt.Et ad eundem Timotheum grauior est querimonia, quòd nullus illi adfuerit in prima defensione , sed omnes eum dereliquerint. Vbi tunc igitur Petrus?Nam si Romæ fuisse aiunt, quantam illi ignominiam inurit Paulus,quòd desertor fuit Euangelij? Siquidem de fidelibus loquitur:quia subiungit,Deus illis non imputet . Quandiu igitur & quo tempore sedem illam tenuit Petrus?At constans est scriptorum opinio, vsque ad mortem Ecclesiam illam gubernasse. At inter ipsos scriptores non constat quis fuerit successor: quia alij Linum,alij Clementem faciunt . Et multas absurdas fabulas narrant de disputatione inter eum & Simonem Magum habita. Nec dissimulat Augustinus, de superstitionibus disputans, ex opinione temere concepta morem Romæ inoleuisse,ne eo die ieiunarent quo palmam retulerat Petrus de Simone mago.Denique res illius temporis ita sunt opinionum varietate implicitæ vt non temere adhibenda sit fides,vbi aliquid scriptum legimus . Et tamen propter hunc scriptorum consensum, non pugno quin illic mortuus fuerit:sed Episcopum fuisse, præsertim longo tempore , persuaderi nequeo. Neque id etiam multum moror: quando testatur Paulus Petri Apostolatum peculiariter ad Iudæos pertinere,suum veró ad nos.Proinde vt societas illa quam inter se pacti sunt, rata apud nos sit, imò,vt Spiritus sancti ordinatio firma apud nos habeatur, in Pauli Apostolatũ magis quàm Petri respicere nos conuenit , siquidem inter eos Prouincias diuisit Spiritus sanctus , vt Petrum Iudæis, nobis Paulum destinaret.

Act. 28.16.
Philip.2.20.
2.Tim.4.16.
Epist.2. ad Ianua.

Nunc itaque suum primatum alibi quærant Romanenses quàm in verbo Dei, vbi minimè fundatus inuenitur.

Hîc & sect. 17. Primatum Romanæ sedis non esse ex vsu veteris Ecclesiæ.

16 Veniamus nunc ad Ecclesiam veterem, vt palam quoque fiat, eius suffragio nô minus temere & falsò superbire nostros aduersarios, quàm testimonio verbi Dei. Quum itaque suum illud axioma iactant, non aliter contineri Ecclesiæ vnitatem posse quàm si vnum sit in terris supremum caput, cui membra omnia pareant: ideóque Dominum Petro, & deinde successionis iure sedi Romanæ dedisse primatum, vt in ea vsque ad finem resideat: asserunt id fuisse ab initio semper obseruatum. Quoniam autem multa testimonia perperam detorquent, hoc primùm præfari volo, me non negare quin magnum Romanæ Ecclesiæ honorem vbique deferant veteres, reuerenterque de ea loquantur. Quod tribus maximè de causis fieri arbitror. Opinio enim illa, quæ nescio quomodo inualuerat, fundatam & constitutam eam fuisse Petri ministerio, ad conciliãdam gratiam & authoritatem plurimum valebat. itaque in Occidẽte sedes Apostolica, honoris causa vocabatur. Deinde quum illic esset caput imperij, & hac ratione credibile esset, præstantiores tum doctrina, tum prudentia, tum peritia, & multarum rerum vsu, viros illic esse quam alibi vsquam: eius rei meritò habebatur ratio, ne & vrbis nobilitas & alia etiam Dei dona multò excellentiora contemni viderentur. Accessit ad hæc & tertium, quòd quum Orientales & Græcæ Ecclesiæ, Africanæ etiam, multis opinionum dissensionibus inter se tumultuarentur, hæc sedatior aliis & minus turbulenta fuerit. Ita factum est vt pij & sancti Episcopi, sedibus suis pulsi, illuc se veluti in asylum aut portum quendam sæpè reciperent. Nam quó minus acuto & celeri ingenio sunt Occidentales Asiaticis, & Afris, eo etiam sunt rerum nouarũ minus cupidi. Hoc ergo Romanæ Ecclesiæ plurimum addidit authoritatis, quod non ita dubiis illis temporibus tumultuata est vt reliquæ, ac doctrinę semel traditę fuit aliis omnibus tenacior. quemadmodũ meliùs statim explicabimus. Has inquam tres ob causas non vulgari in honore habita fuit, & multis præclaris veterum testimoniis commendata.

17 Verùm quum primatum inde & summam in alias Ecclesias potestatem ei astruere volunt nostri aduersarij, nimis perperam (vt dixi) faciunt. Quod vt melius constet, primùm breuiter ostendam quid de hac, quam tantopere vrgent, vnitate senserint veteres. Hieronymus ad Nepotianum, postquam multa vnitatis exempla recensuit, descendit tandem ad Ecclesiasticam hierarchiam. Singuli, inquit, Ecclesiarum Episcopi, singuli Archipresbyteri, singuli Archidiaconi, & omnis ordo Ecclesiasticus suis rectoribus nititur. Hîc loquitur Romanus presbyter, vnitatẽ in ordine Ecclesiastico commendat. cur non commemorat, vno capite, tanquam vinculo, omnes inter se Ecclesias esse colligatas? Nihil erat quod præsenti causæ magis seruiret: nec dici potest obliuione factum vt præterierit. nihil enim fecisset libentius si res passa esset. Vidit itaque procul dubio, illam esse veram vnitatis rationem quam Cyprianus pulcherrimè describit his verbis, Episcopatus vnus est, cuius à singulis in solidum pars tenetur: & Ecclesia vna est, quæ in multitudine latius incremento fœcunditatis extenditur. Quo modo multi radij sunt Solis, & lumen vnum: & rami arboris multi, robur autem vnum, radice tenaci fũdatum: & quo modo de fonte vno riui plurimi defluunt, & numerositas licet diffusa videatur exundantis copiæ largitate, vnitas tamẽ seruatur integrã in origine: sic & Ecclesia Domini luce perfusa per totum orbem radios suos porrigit, vnum tamen lumen est, quod vbique diffunditur, nec vnitas corporis separatur: ramos suos per vniuersum orbem extendit, perfluentes largitur riuos: vnum tamen caput est & vna origo, &c. Deinde,

De simpl. prælatorum vide suprà, c. 2. sect. 6.

adulterari non potest sponsa Christi: vnam domum nouit, vnius cubiculi sanctitatem casto pudore custodit. Vides vt Christi vnius Episcopatũ vniuersalem faciat, qui totam sub se Ecclesiam capiat: illius partes insolidum ab omnibus teneri dicat qui sub hoc capite Episcopatu funguntur. Vbi primatus sedis Romanæ, si penes Christum solum integer residet Episcopatus, à singulis pars eius in solidum tenetur? Hæc eò pertinent vt obiter intelligat lector, axioma illud quod Romanenses pro confesso & indubio sumunt, de vnitate terreni capitis in hierarchia, veteribus fuisse prorsus ignotum.

De exordio & incrementis Romani Papatus, donec se in hanc altitudinem extulit qua & Ecclesiæ libertas oppressa, & omnis moderatio euersa fuit.

CAPVT VII.

QVANTVM ad primatus sedis Romanæ vetustatem, nihil ad eam stabiliendã habetur antiquiùs decreto illo Synodi Nicenæ, quo & primus inter Patriarchas tribuitur locus Romano Episcopo, & suburbanas Ecclesias iubetur curare. Vbi cõciliũ sic inter ipsum & alios Patriarchas diuidit, vt singulis suos fines assignet: certè non eũ constituit omniũ caput, sed vnum ex præcipuis facit. Aderant Vitus & Vincẽtius Iulij nomine, qui Romanã Ecclesiam tunc gubernabat. Iis datus est quartus locus. Obsecro si caput Ecclesiæ agnosceretur Iulius, an in quartam sedẽ reiicerentur eius legati? An præsideret Athanasius in concilio vbi maximè elucere debet effigies ordinis hierarchici? In Synodo Ephesina apparet Cœlestinũ, (qui tunc pontifex erat Romanus) obliquo artificio vsum esse vt sedis suæ dignitati caueret. Nam quũ mitteret illuc suos, Cyrillo Alexandrino, qui alioqui præfuturus erat, vices suas mandauit. Quorsum istud mandatũ, nisi vt quouis modo nomẽ suũ in prima sede hæreret? Sedent enim eius legati loco inferiore, sententiã inter alios rogãtur, suo ordine subscribunt: interim Alexandrinus patriarcha nomẽ eius suo admiscet. Quid dicã de concilio Ephesino secũdo: vbi quũ adessent Leonis legati, Alexandrinus tamen Patriarcha Dioscorus velut suo iure præsidebat? Excipient non fuisse orthodoxum conciliũ à quo & sanctus vir Flauianus damnatus, & Eutyches absolutus, eiusque impietas cõprobata. At quum Synodus cogeretur, quum sessiones inter se Episcopi distribuerent: illic certè inter alios Romanę Ecclesię legati non aliter quã in sancto & legitimo Concilio sedebant. Non contendunt tamen de primo loco, sed eum alteri cedunt: nequaquam id facturi si suum iure esse crederent. Nunquam enim puduit Romanos Episcopos maximas quasque contentiones pro suis honoribus suscipere, & hãc solam ob causam multis sæpe & perniciosis certaminibus vexare & turbare Ecclesiam. sed quia videbat Leo nimis improbum fore postulatum si legatis suis primam sedem ambiret, eo supersedit.

Hic & sect. 2. exincitur. In plerisque conciliis non Romanũ Episcopum, aut eius legatos primum locum tenuisse, sed alium aliquem ex Episcopis: in Chalcedoniensi obtinuisse, sed extra ordinem.

2 Sequutum est Chalcedonense concilium, in quo primam sedem Imperatoris concessione occuparunt Romanæ Ecclesiæ legati. Sed hoc fuisse extraordinarium priuilegium Leo ipse cõfitetur nam quum id petit à Marciano Imperatore, & Pulcheria Augusta, non contendit sibi deberi, sed tantùm prætexit, Orientales, qui Ephesino Concilio præfuerant, turbasse tunc omnia, & sua potestate malè abusos. Quum itaque graui moderatione opus esset, nec esset verisimile, eos qui tam leues & tumultuarij semel fuissent, ad hanc rem fore idoneos, rogat vt propter aliorum vitium & ineptitudinem, gubernandi vices ad se transferantur. Quod singulari priuilegio & extra ordinem petitur, non est certè ex cõ-

muni lege. Vbi hoc tantum prætexitur, opus esse nouo alio præside, quia se malè gesserant priores: constat neque antè fuisse factum, neque perpetuum esse debere: sed præsentis duntaxat periculi intuitu fieri. Primum igitur locum habet in Chalcedonensi Concilio Pontifex Romanus, non quòd sedi hoc debeatur, sed quia synodus graui & apto moderatore destituitur, dum ij quos præesse decuerat, per suam intemperiē, & libidinem sese loco excludunt. Atque id quod dico, successor Leonis re ipsa comprobauit. Siquidem quum ad quintam synodum Constantinopolitanam, quæ longo post tempore est habita, legatos suos mitteret, non rixatus est de prima sede, sed Mennā Patriarchā Constantinopolitanum præsidere facilè passus est. Ita in Concilio Carthaginensi, cui interfuit Augustinus, videmus non legatos Roma. sedis, sed Aurelium loci Archiepiscopum præfuisse: quum tamen lis esset de Romani Pontificis authoritate. Quinetiam habitum in ipsa Italia fuit Concilium vniuersale, cui Romanus Episcopus non interfuit. Præterea Ambrosius, qui tunc insigni authoritate pollebat apud Cæsarem. nulla illic Pontificis Romani fit mentio. Ergo tūc Ambrosij dignitate factum est vt illustrior esset Mediolanensis sedes quàm Romana.

Aquileiense Cōcilium.

De primatus titulo & aliis superbiæ titulis, quibus se iactat Papa, quando & qualiter obrepserint.

3 Quantum ad ipsum titulum primatus, & alios superbiæ titulos, quibus nunc mirabiliter se iactat, non est difficile iudicare quādo & qualiter obrepserint. Cyprianus sæpè meminit Cornelij. neque alio nomine ipsum insignit, quàm fratris, aut coepiscopi, aut collegæ. Ad Stephanum verò quum scribit, Cornelij successorem, non modò eum sibi & reliquis æqualem facit, sed durius etiam compellat, nunc arrogantiā, nunc inscitiam ei obiiciens. Post Cyprianum habemus quid de ea re cēsuerit tota Ecclesia Africana. Vetuit enim Concilium Carthaginense, ne quis princeps Sacerdotum vocaretur, aut primus Episcopus: sed tantùm primæ sedis Episcopus. Quòd si vetustiora monumenta quis euoluat, reperiet communi fratris appellatione contentum tunc fuisse Rom. Episcopum. Certè quandiu durauit Ecclesiæ vera & pura facies, ista omnia superbiæ nomina, quibus insolescere postea cœpit Romana sedes, prorsus erant inaudita. quid esset summus Pontifex, & vnicum Ecclesiæ in terris caput, nesciebatur. Quòd si tale quid sumere sibi ausus fuisset Romanus Episcopus, erant cordati viri qui mox eius stultitiam reprimerent. Hieronymus quum Romanus esset Presbyter, non malignus fuit in prædicanda Ecclesiæ suæ dignitate, quantum res & temporum status patiebantur: videmus tamen qualiter ipsam quoque in ordinem redigat. Si authoritas quæritur (inquit) orbis maior est vrbe. Quid mihi profers vnius vrbis cōsuetudinem? quid paucitatem de qua ortum est supercilium, in Leges Ecclesiæ vindicas? Vbicunque fuerit Episcopus, siue Romæ, siue Eugubij, siue Cōstantinopoli, siue Rhegij, eiusdem meriti est & eiusdem sacerdotij. Potentia diuitiarū, & paupertatis humilitas superiorem vel inferiorem Episcopum non facit.

Lib. Epist. 2. epist. 2. & lib. 4 epist. 6.

Cap. 47.

In epi. ad Euagriū.

De vniuersalis Episcopi titulo, quē à Diabolo excogitatum, & ab Antichristi precone publicatum, verè pronuntiat Gregorius.

4 De titulo vniuersalis Episcopi: Gregorij demum tempore exorta est contentio: cui occasionem præbuit ambitio Iohannis Constantinopolitani. Ille enim (quod nemo vnquam alius tentauerat) sese volebat facere vniuersalem. In ea contentione nō causatur Gregorius sibi ius adimi quod in se competeret: sed fortiter reclamat, appellationē esse profanā, imò sacrilegā, imò Antichristi prænuntiā. Corruit vniuersa Ecclesia à statu suo (inquit) si is qui vniuersalis dicitur cadit. Alibi, Triste valde est patienter ferre, vt omnibus despectis, frater & coepiscopus noster solus nominetur Episcopus. Sed in hac eius superbia quid aliud nisi propinqua iam esse Antichristi tempora designatur? Quia illum videlicet imitatur qui spreta Angelorum societate, ascendere conatus est culmen singu-

Libr. 4. Epistol. 76. Mauricio Aug. Cōstantiæ Aug. epist. 78. eiusdem lib.

singularitatis. Alibi Eulolio Alexandrino, & Anastasio Antiocheno, Nullus vnquam decessorum meorum hoc profano vocabulo vti voluit: quia videlicet si vnus Patriarcha vniuersalis dicitur, Patriarcharum nomen cæteris derogatur. Sed absit hoc à Christiana mente, id sibi velle quępiā arrogare, vnde fratrum suorum honorem ex quantulacunque parte imminuat. In isto scelesto vocabulo consentire, nihil aliud quàm fidem perdere est. Aliud est inquit, quod conseruandæ vnitati fidei, aliud quod debemus comprimendæ elationi. Ego autem fidenter dico quia quisquis se vniuersalem Sacerdotem vocat, vel vocari desiderat, in elatione sua Antichristum præcurrit: quia superbiendo se cæteris præponit. Item, rursum Anastasio Alexandrino, Dixi pacem nobisum habere non posse, nisi elationem superstitiosi ac superbi vocabuli corrigeret, quam primus apostata inuenit. atque (vt de honoris vestri iniuria taceam:) si vnus Episcopus vocatur vniuersalis, vniuersa Ecclesia corruit vbi ille vniuersus cadit. Quòd autem scribit oblatum fuisse Leoni hunc honorem in Synodo Chalcedonensi, nullam habet veri speciem. nec enim tale quippiam in actis illius Synodi legitur. Et Leo ipse, qui multis epistolis decretum illic in honorem Cōstantinopolitanæ sedis factum impugnat, non præteriisset proculdubio hoc argumentum, quod erat omnium maximè plausibile, si verū fuisset ipsum repudiasse quod sibi dabatur: & homo alioqui honoris plus satis cupidus non libenter omisisset quod ad suam laudē faceret. Falsus est igitur in eo Gregorius, quòd titulū illum putauit sedi Romanæ fuisse delatum à Synodo Chalcedonensi. vt taceam ridiculum esse quod à sancta Synodo profectū testatur, & simul scelestum, profanum, nefandum, superbū & sacrilegum nuncupat: imo à Diabolo excogitatum, & ab Antichristi præcone publicatum. Et tamen subiungit, præcessorem suum recusasse, ne, dū priuatim aliquid daretur vni, sacerdotes honore debito priuarentur vniuersi. Alibi, Nullus vnquam tali vocabulo appellari voluit, nullus sibi hoc temerariū nomen arripuit: ne si Pontificatus gradu sibi gloriā singularitatis arriperet, hanc fratribus omnibus denegasse videretur.

Eiusdē lib. epi. 80. Amano Dia epist. 83. eiusdem libr Mauricio Augu epist 194 li. 7. Lib. 6. epist. 183.

Lib. 4. epist. 76. ad Mauri. Eulolio, supra & epist. 79. li 7. Euseb. Episcopo Thessalonicen.

5 Venio nunc ad iurisdictionem quam sine controuersia se habere in omnes Ecclesias Pontifex Romanus asserit Scio quantæ fuerint olim de hac disceptationes. nullum enim fuit tempus quo nō Romana sedes imperium in alias Ecclesias appetiuerit. Atque hoc loco non erit intempestiuum, quibus modis sensim tunc emerserit ad aliquam potentiā inuestigare. Nondum de hoc infinito imperio loquor, quod nō ita pridem sibi arripuit. nam id in suum locum differemus. Verùm hîc paucis indicare operæpretium est qualiter olim & quibus rationibus sese extulerit, vt aliquid iuris sibi in alias Ecclesias sumeret. Quum Orientales Ecclesiæ diuisæ essent ac turbatæ Arrianorum factionibus, sub Constantio, & Constante Cæsaribus Constantini Magni filiis. ac sede sua pulsus esset Athanasius fidei orthodoxæ præcipuus illic defensor: eiusmodi calamitas ipsum Romam venire coegit, vt Romanæ sedis authoritate tum hostium suorum rabiem vtcunque reprimeret, tum pios laborantes confirmaret. Susceptus est ipse honorificè à Iulio tunc Episcopo, ac obtinuit vt causæ suę defensionem Occidentales susciperent. Quum ergo pij externo Præside magnoperæ indigerent, in Romana autem Ecclesia cernerent sibi optimum esse præsidium, libenter ei deferebant quàm plurimum poterant authoritatis. Verum id totum nihil aliud erat nisi vt magni æstimaretur eius communio, ab ea autem excommunicari ignominiosum duceretur. Postea mali & improbi multum ipsi quoque addiderunt. nam vt legitima iudicia effugerent, ad hoc asylū se conferebant. Itaque si quis Presbyter à suo Episcopo, si quis Episcopus à Synodo

Quod iactat Romanus Pontifex se iurisdictionē habere in omnes Ecclesias, falsum esse ostenditur ex vsu veteris Ecclesiæ, iamtum tamen occasionibus rerum quibusdam iactavelut occulta fundamenta latè patentis tyrannidis.

suæ prouinciæ damnatus erat, statim prouocabant Romam. Et has appellationes Romani Episcopi cupidius quàm par erat recipiebant: quòd videbatur esse species extraordinariæ potestatis se longè latéque ita negotiis interponere. Sic quum Eutyches à Flauiano Constantinopolitano damnatus esset, apud Leonem conquestus est factā sibi esse iniuriam. Ille nihil moratus, patrocinium malæ causæ non minùs temerè quàm subitò suscepit. in Flauianum grauiter inuectus est, quasi incognita causa hominem innoxium damnasset. atque hac sua ambitione effecit vt Eutychiana impietas spatio temporis se confirmaret. In Africa id sæpius accidisse constat simul enim ac nebulo quispiam in ordinario iudicio succubuerat, aduolabat Romam, multis calumniis suos grauabat: Romana autem sedes interponere se semper erat parata. Quæ improbitas coegit Africanos Episcopos santire nequis sub pœna excommunicationis vltra mare prouocaret.

Ex quatuor capitibus quibus continetur tota potestas Ecclesiastica probatur nō habuisse olim Romanum Pōtificem iurisdictionē in exteras Ecclesias. Primum est ordinatio Episcoporum.

6 Quicquid tamen fuerit, inspiciamus quid iuris aut potestatis habuerit tunc Romana sedes. Continetur autem potestas Ecclesiastica his quatuor capitibus, Ordinatione Episcoporum, Conciliorum indictione, Audiēdis appellationibus, aut iurisdictione, Monitionibus castigatoriis, aut censuris. Ordinari Episcopos à suis Metropolitis iubent omnes veteres Synodi, nusquam aduocari Romanum Episcopum iubent nisi in sua Patriarchia. Sensim autem mos obtinuit vt Italici Episcopi ad petendam consecrationem omnes Romam venirent: exceptis Metropolitis, qui se in hanc seruitutem redigi passi non sunt: sed quum ordinandus erat aliquis Metropolita, mittebat illuc vnum ex suis presbyteris Romanus Episcopus, qui tantùm adesset, non autē præesset. Cuius rei exemplū extat apud Gregorium in consecratione Constantij Mediolanensis, post Laurentij obitum. Quanquam non puto illud fuisse vetustissimum institutum: sed quum honoris & beneuolentiæ causa initiò mitterēt vltro & citro legatos, qui testes forent ordinationis, ad communionem testandam: quod voluntarium erat, pro necessario haberi postea cœpit. Vtcunque sit, constat ordinandi potestatem non fuisse olim Romano Episcopo nisi in prouincia suæ patriarchiæ, hoc est, in Ecclesiis suburbicariis, vt canon Synodi Nicenæ loquitur. Ordinationi annexa erat epistolæ synodicæ missio, in qua nihilo superior erat aliis. Solebant Patriarchæ statim post suam consecrationem solenni scripto fidem suam consignare, quo profitebantur se sanctis & orthodoxis conciliis subscribere. Ita, reddita fidei suæ ratione, mutuò se alij aliis approbabant. Si hāc confessionem recepisset ab aliis Romanus Episcopus, nō dedisset, eo fuisset agnitus superior. sed quum oportuerit non minùs dare quàm ab aliis exigere, & communi legi esse subiectum, certè societatis signum id fuit, non dominij. Eius rei exemplum habetur in epistola Gregorij ad Anastasium & Cyriacum Constantinopolitanum, & alibi ad omnes simul Patriarchas.

Lib. 2. episto. 68. & 170.

Anast. li. 1. epi. 25. Cyriaco, lib. 6. episto. 169. Ad Patri. lib. 1. epist. 24.

** Secundum caput, Admonitiones castigatoriæ vel censuræ Ecclesiasticæ.*

Episto. 13. libro 3.

7 * Sequuntur admonitiones vel censuræ, quibus vt olim vsi sunt Romani Episcopi erga alios, sic eas vicissim pertulerunt. Irenæus Victorem grauiter corripuit, quòd temere ob rem nihili pernicioso dissidio turbaret Ecclesiam. Paruit ille non reclamauit. Ea libertas tunc vsitata fuit sanctis Episcopis, vt fraterno iure vterentur, Romanum Præsulē admonendo, & castigando, si quando peccaret. Ille vicissim, vbi res postulabat, alios admonebat officij, & siquid erat vitij reprehendebat. Nam Cyprianus, quum Stephanum hortatur vt moneat Galliæ Episcopos, nō sumit argumentum ex ampliori potestate, sed ex communi iure quod habent inter se sacerdotes. Quæso si Galliæ tunc præfuisset Stephanus, annon dicturus erat Cyprianus, Coerceas istos, quia tui sunt? sed longè aliter

aliter loquitur, Hoc fraterna (inquit) societas, qua inter nos deuincti sumus, requirit, vt mutuò maneamus. Et videmus etiam quanta verborũ acerbitate vir alioqui mãsueti ingenij in ipsum Stephanum inuehatur, vbi nimis eum insolescere existimat. Ergo hac etiam in parte nondum apparet vlla iurisdictione præditũ fuisse Romanum Episcopum aduersus eos qui suæ prouinciæ non essent.

Ad Pompeiũ contra epist. Stephani.

8 Quantum ad synodos conuocandas, hoc erat Metropolitæ cuiusque officium, vt prouincialem synodum statis temporibus cogeret. Illic nihil iuris habet Romanus Episcopus. vniuersale autem concilium, indicere solus Imperator poterat. Siquis enim Episcoporum hoc tentasset, non modò vocationi non paruissent, qui extra prouinciam erãt, sed tumultus statim exortus esset. Ergo Imperator omnibus ex æquo vt adessent denuntiabat. Refert quidem Socrates, Iulium cum Orientalibus Episcopis expostulasse quòd se ad Synodum Antiochenam non vocassent, quum vetitum esset canonibus sine Romani Pontificis consciẽtia quidpiam decerni. Sed quis non videt hoc de iis decretis intelligendum, quæ vniuersam Ecclesiam obstringunt? Porrò nihil mirum si cum vrbis antiquitati & amplitudini, tum sedis dignitati id datur, ne absente Romano Episcopo vniuersale de religione decretum fiat, si quidem interesse non recuset. Verùm quid hoc ad totius Ecclesiæ dominium? Neque enim vnũ ex præcipuis fuisse negamus: sed recipere nolumus quod nunc contendunt Romanenses, habuisse in omnes imperium.

Tertium caput Synodorũ conuocatio:

Tripart. hist. lib. 4.

9 Superest quarta species potestatis, quæ appellationibus constat. Summum imperium penes eum esse constat, ad cuius tribunal prouocatur. Multi sæpe Romanum Pontificẽ appellarunt. ipse quoque causarum cognitionem ad se trahere conatus est: sed semper fuit derisus, quoties suos fines excessit. Nihil dicam de Oriente & Græcia: sed constat Galliæ Episcopos fortiter restitisse quum sibi imperium in eos sumere videretur. In Africa diu fuit de ea re disceptatum: nam quũ in Mileuitano Cõcilio, vbi aderat Augustinus, excommunicati essent qui prouocarent vltra mare, conatus est Romanus Pontifex efficere vt id decretum corrigeretur. Legatos misit qui id priuilegij sibi à Niceno Concilio datum esse ostenderent. Proferebant Legati acta Niceni Concilij, quæ ex Ecclesiæ suæ armario sumpserant. Restiterunt Africani, negaruntque fidem Romano Episcopo habendam esse in causa propria: proinde se Constantinopolim missuros, & in alias Græciæ vrbes, vbi exemplaria minus suspecta haberentur. Compertum est nihil illic tale scriptum quale obtenderent Romani. Ita ratum fuit decretum illud quod Romano Pontifici summam cognitionem abrogauerat. Qua in re flagitiosa ipsius Romani Pontificis impudentia apparuit. nam quum fraude Sardicensem Synodum pro Nicena supposuisset, turpiter in manifesta falsitate deprehensus fuit. Sed maior etiamnum ac impudentior fuit eorũ nequitia qui fictitiam Epistolam ad Concilium addiderunt, qua nescio quis Episcopus Carthaginensis, Aurelij decessoris sui arrogantiam dãnans quòd à sedis Apostolicæ obedientia subducere se ausus esset, ac sui suæque Ecclesiæ deditionem faciens, suppliciter veniam precatur. Hęc sunt egregia vetustatis monumẽta, quibus fundata est Romanæ sedis maiestas: dum ita pueriliter sub prætextu antiquitatis mentiuntur, vt vel cæci palpare queant. Aurelius (inquit) diabolica audacia & contumacia elatus, Christo & sancto Petro rebellis fuit, proinde anathemate damnandus. Quid Augustinus? Quid verò tot Patres qui Mileuitano Concilio interfuerunt? Sed quid opus est insulsum illud scriptum multis verbis refellere, quod ne ipsi quidem Romanenses, siquid frontis habent reliquum, sine magno pudore inspicere possint? Sic Gratianus, Malitiáne an inscitia

Quartũ caput, Ius audiendarũ appellationum, quod impudenter quidẽ vsurpare olim voluisse ostenditur Romanus Pontifex, habuisse tamen negatur hic & sect. 10. Vide sect. 18.

Hæc habentur in 1. col. con.

2. quæst. 4. c. Placuit.

nescio, vbi decretum illud retulit, Vt communione priuentur qui trans mare prouocauerint, adiungit exceptionem, Nisi fortè Romanam sedē appellarint. Quid facias istis bestiis, quæ adeo sensu communi carent, vt illud vnum à Lege excipiant cuius causa legem esse positam nemo non videt? Siquidem Concilium, quum transmarinas appellationes damnat, hoc tātùm prohibet, nequis Romam prouocet. Hic bonus interpres Romam à communi lege excipit.

10 Verùm (vt semel quæstionem hanc finiamus) qualis olim fuerit Romani Episcopi iurisdictio, vna historia palàm faciet. Accusauerat Cæcilianum Carthaginensem Episcopum Donatus à casis nigris. Damnatus fuerat reus indicta causa. Nam quum sciret coniurationem contra se ab Episcopis factam, comparere noluit. Ventum inde est ad Constantinum Imperatorem. Ille quum vellet causam Ecclesiastico iudicio finiri, cognitionem mandauit Melciadi Romano Episcopo, cui addidit collegas nonnullos ex Italia, ex Gallia, ex Hispania Episcopos. Si id erat ex ordinaria Romanæ sedis iurisdictione, audire appellationem in causa Ecclesiastica, cur alios sibi adiungi patitur Imperatoris arbitrio: imò cur ipse iussu magis Imperatoris quàm ex officio suo suscipit iudicium? Sed audiamus quid postea contigerit. Vincit illic Cæcilianus, Donatus à casis nigris cadit actione calumniosa, prouocat. Constantinus appellationis iudicium demandat Archiepiscopo Arelatēsi sedet ille iudex, vt post Romanum Pontificem quod visum fuerit pronuntiet. Si Romana sedes summam habet potestatem sine prouocatione: cur sibi tam insignem ignominiam irrogari patitur Melciades, vt sibi Archiepiscopus Arelatensis præferatur? Et quis Imperator hoc facit? Constantinus scilicet, quem iactant non modò omne suum studium, sed omnes ferè imperij opes contulisse ad amplificandam sedis suæ dignitatem. Videmus ergo iam quantū modis omnibus abfuerit tunc Romanus Pontifex ab illa suprema dominatione, quā sibi in omnes Ecclesias datam esse à Christo asserit, & quam seculis omnibus se totius orbis cōsensu obtinuisse mētitur.

Augu. epist. 162 in breui. collat. contrà Donat. & alibi.

11 Scio quàm multæ sint epistolæ, quàm multa rescripta & edicta, quibus Pontifices ei nihil non tribuunt & confidenter vendicant. Sed hoc quoque omnes, qui vel minimum habent ingenij & doctrinæ, sciūt ita insulsa esse pleraque ex ipsis vt primo gustu facile sit deprehēdere ex qua officina prodierint. Quis enim sanus ac sobrius Anacleti esse putet egregiam illam interpretationem, quæ sub Anacleti nomine in Gratiano refertur, nempe quòd Cephas fuit caput? Plurimis eius farinæ nugis, quas sine iudicio consarcinauit Gratianus, Romanenses hodie cōtra nos abutuntur ad sedis suæ defensionem: & tales fumos, quibus imperitos olim in tenebris ludebant, adhuc in tanta luce vendere volunt. Sed ego multum operæ ponere in iis refellendis nolo, quæ seipsa propter nimiam insulsitatem palam refellunt. Fateor extare etiam veras epistolas priscorum Pontificum, quibus sedis suæ amplitudinem magnificis elogiis venditant: quales sunt aliquæ Leonis. Fuit enim vir ille, vt eruditus ac facundus, ita gloriæ & dominationis supra modū cupidus: sed an Ecclesiæ fidem tunc habuerint eius testimonio, dum ita se extollit, id verò est quod quæritur. Apparet autem multos eius ambitione offensos, eius quoque cupiditati restitisse. Alicubi vices suas Thessalonicensi Episcopo demandat per Græciam & alias regiones vicinas: alibi Arelatensi, aut alteri cuipiam per Gallias. Sic Hormisdam Episcopum Hispalensem vicarium suum per Hispanias constituit: sed vbique excipit, ea lege se dare eiusmodi mandata, vt salua & integra maneant antiqua priuilegia Metropolitis. Atqui hoc vnū esse ex illis priuilegiis declarat Leo ipse, vt si qua de re inciderit dubitatio, Metropolitanus primo loco consu-

Ambitiose priscos quosdā Pontifices Romanos in plerisque epistolis prædicasse sedis suæ amplitudinē, sed quæ fidem tunc non habuerunt: supposuisse et ascititia quædā quasi à sanctis viris antea olim scripta. vide et sec. 20. Dist. 22. c. Sacrosā.

Vide epist 85 Epist. 83.

Epist. 89.

consulatur Hac ergo conditione erant istæ vices, ne aut Episcopus quispiam in ordinaria sua iurisdictione, aut Metropolita in cognoscendis appellationibus, aut prouinciale Concilium in constituendis Ecclesiis impediretur. Hoc autem quid aliud erat quàm omni iurisdictione abstinere: sed se ad sedandas discordias interponere, duntaxat quantum fert lex & natura Ecclesiasticæ communionis?

12 Gregorij tempore iam multum mutata erat prisca illa ratio. Conuulso enim ac lacerato imperio, quum Galliæ & Hispaniæ multis subinde acceptis cladibus afflictæ essent, vastatum Illyricum, vexata esset Italia, Africa verò assiduis calamitatibus ferè perdita: quò in tanta rerum ciuilium côuulsione fidei saltem integritas maneret, aut certè non prorsus interiret, omnes vndique Episcopi se ad Romanum Pontificem magis adiunxerunt. Eò factum est vt sedis non modo dignitas, sed etiam potentia vehementer cresceret. Quanquam non adeò moror quibus rationibus id factum sit. Maiorem certè tunc fuisse constat quàm superioribus seculis. Et tamen multum interest quin fuerit effrænis dominatio, vt imperare vnus aliis pro sua libidine potuerit. Sed hanc reuerentiam habebat sedes Romana vt improbos & contumaces, qui à suis collegis in officio contineri non poterant, sua authoritate compesceret ac reprimeret: siquidem hoc diligenter subinde testatur Gregorius: se non minùs fideliter seruare aliis eorum iura, quam ab illis ipse sua requirat. Nec vlli, inquit, quod sui iuris est, ambitu stimulante derogo: sed fratres meos per omnia honorare cupio. Nulla est vox in eius scriptis, qua superbiùs iactet primatus sui amplitudinem quàm ista, Nescio quis Episcopus non subiectus sit sedi Apostolicæ, vbi in culpa inuenitur. Continuò tamen subiungit, Vbi culpa non exigit, omnes secundùm rationem humilitatis æquales sunt. Tribuit sibi ius corrigendi eos qui peccarunt: si omnes faciunt officium, aliis se parem facit. Atque ipse quidem id iuris sibi tribuit. assentiebantur autem qui volebant: aliis autem quibus non placebat, licebat impune reclamare. quod fecisse etiam pleròsque notum est. Adde quod illic de Primate Byzanceno loquitur: qui quum esset à prouinciali Synodo damnatus, repudiauerat totum iudicium. Hanc hominis contumaciam ad Imperatorem detulerant eius collegæ. Imperator Gregorium cognitorem esse voluerat. Videmus ergo eum nec tentare aliquid, quo violet ordinariam iurisdictionem, & idipsum quod facit, vt aliis sit subsidio, nonnisi mandato Imperatoris facere.

Licet Gregorij tēpore valde aucta esset Romani Episcopi authoritas, multum tamē abfuisse ab effrani postea dominatione & tyrannide, ostenditur ex eius scriptis, hîc & sect. 13.

Ad Mediol. clerū epi. 68. lib. 2. Ad Dominicum Carthag Episcopum epist. vlt. lib. 2. Epist. 64. lib. 7.

13 Hæc igitur tunc tota fuit Romani Episcopi potestas, opponere se præfractis & indomitis capitibus, vbi extraordinario aliquo remedio opus erat: idque vt adiuuaret alios Episcopos, non impediret. Itaque nihilo sibi plus in alios sumit quàm omnibus in se alibi concedit, quum fatetur se paratum ab omnibus corrigi, ab omnibus emendari. Sic alibi Aquileiensem Episcopū iubet quidem Romā venire, ad causam dicendā in controuersia fidei quæ inter ipsum & alios exorta erat: nō tamen ex sua potestate iubet, sed quia id Imperator mandauerat. Neque se solum iudicem fore denūtiat: sed Synodum se coacturum promittit, à qua negotium totum iudicetur. * Quanquam autem ea adhuc erat moderatio: vt suos certos fines haberet potestas Romanæ sedis, quos excedere non liceret, atq; ipse Romanus Episcopus nō magis præesset aliis, quàm subesset: apparet tamen quantopere Gregorio displicuerit eiusmodi status: subinde enim conqueritur, se sub colore Episcopatus ad seculum fuisse reductum: seque magis implicitum esse curis terrenis, quàm in vita laica vnquam fuisset: premi se in illo honore tumultu secularium negotiorum. Alibi: Tanta me, inquit, occupationum onera deprimunt,

Lib. 2. epist. 37. & epist. 16.

** Displicuisse Gregorio amplitudinem Romanæ sedis, in qua tamē extabat adhuc quædā moderatio. Vide plura sect. 22. ex Gregorio & Bernardo. Theotistæ, epist. 5. lib. 2. Anast. Antioch. epistol. 7. & 25 lib. 1.*

vt ad superna animus nullatenus erigatur. Multis causarum fluctibus quatior: & post illa quietis otia, tumultuosæ vitę tempestatibus affligor, ita vt rectè dicam, Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me. Hinc collige quid dicturus fuerit si in hæc tempora incidisset. Officium Pastoris si non explebat, faciebat tamen. Ab imperij ciuilis gubernatione abstinebat: ac se vnà cum aliis fatebatur Imperatori subiectum. In curam aliarum Ecclesiarum non se ingerebat nisi necessitate coactus. Et tamen sibi in labyrintho videtur esse, quia simpliciter Episcopi officio totus vacare nequit.

Certatum de Primatu inter Constantinopolitanum Episcopum, & Romanum: hic & sec. 15.

14 Litigabat eo tempore de primatu Constantinopolitanus Episcopus cum Romano, vt iam dictum est. Postquã enim Imperij sedes Constantinopoli firmata fuit, id postulare visa est Imperij maiestas, vt Ecclesia quoque illa secundum à Romana honoris locum haberet. Et certè initio nihil magis valuerat ad primatum Romæ deferendum, nisi quòd tunc illic erat imperij caput. Extat apud Gratianum rescriptum sub nomine Lucini Papæ, vbi dicit nõ aliter distinctas esse vrbes, vbi Metropolitæ & Primates præsidere debeant, quàm ex ratione ciuilis gubernationis, quæ antè fuerat. Alterum etiam simile sub nomine Clementis Papę, vbi dicit, In iis vrbibus quæ olim primos flamines habuerant, fuisse constitutos Patriarchas. Quod tametsi vanum est, tamen ex vero est sumptum. Constat enim, quò minimum fieret mutationis, pro statu rerũ qui tũc erat, distributas fuisse prouincias, Primatesq; & Metropolitas in iis vrbibus collocatos quæ honoribus & potestate reliquas antecedebant. Itaque in Concilio Taurinensi decretum fuit, vt quæ in ciuili gubernatione primæ vrbes essent cuiusq; prouinciæ, primæ essent Episcoporum sedes. Quòd si honorem ciuilis regiminis ex vna vrbe in alteram transferri contigisset, vt ius Metropoleos vnà illuc transferretur. Innocẽtius verò Romanus Pontifex, quum antiquam vrbis dignitatem obsolescere videret, ex quo sedes Imperij Constantinopolim translata erat, sedi suæ metuens, contrariã legem sanciuit: in qua negat necesse esse Metropoles Ecclesiasticas mutari prout Imperatoriæ Metropoles mutantur. Verùm meritò Synodi authoritas, vnius hominis sententiæ præferẽda est. tum suspectus esse nobis debet Innocentius ipse in propria causa. Vtcunque sit, sua tamen cautione ostendit, ab initio sic fuisse comparatum, vt secundùm externum Imperij ordinem Metropoles disponerentur.

Distinct. 80.

Cap. 1.

Innocentius Rom. Pontifex.

Socrat. histor. trip. lib. 9. cap. 13. Item in Decr. 22. distinct. cap. Constantinopol.

15 Ex hoc veteri instituto sancitum est in Synodo Constantinopolitana prima, vt ciuitatis illius Episcopus honoris priuilegia haberet post Romanum Põtificem, eò quòd esset noua Roma. Atqui longo post tempore quum simile decretum Calchedone factũ esset, Leo acriter reclamauit. Nec modo sibi permisit pro nihilo ducere quod sexcenti Episcopi aut suprà decreuerant: sed grauibus etiam cõuitiis eos exagitauit, quòd aliis sedibus derogassent id honoris quod in Constantinopolitanam Ecclesiam conferre ausi essent. Obsecro, quid aliud hominem incitare debuit ad turbandum orbem pro re tantula, nisi mera ambitio? Ait inuiolabile esse oportere quod semel sanciuit Nicena Synodus. Quasi verò periclitetur fides Christiana si vna Ecclesia alteri pręferatur, *aut quasi in alium finem distinctæ illic essent Patriarchiæ quàm politiæ causa. Scimus autem politiam pro varietate temporum recipere, imò exigere varias mutationes. Futile igitur est quod obtendit Leo, non esse deferendum honorem Constantinopolitanæ sedi, qui Synodi Nicenæ authoritate Alexandrinæ datus foret. Hoc enim dictat communis sensus, fuisse eiusmodi decretum quod pro temporum ratione tolli posset. Quid quòd Orientalium nemo repugnabat, quorum intererat id maximè? Aderat certè Proterius, quem Alexandrię in locum Dioscori præfecerant: aderant

** Vide ca. 4. sec. 4.*

aderant alij Patriarchæ,quorum honor imminuebatur.Illorum erat intercedere,non Leonis,qui suo loco integer manebat.Quum verò tacent illi omnes,imò quum assentiũtur,vnus Romanus resistit: promptum est iudicare quidnam eum moueat:scilicet prouidebat quod nõ multò post accidit, decrescente veteris Romæ gloria, fore vt Constantinopolis,secundo loco non contenta,de primatu cum ea litigaret.Neque tamen clamando tantum profecit quin ratum esset Concilij decretum. Itaque successores eius,quum fractos se viderent,ab illa peruicacia placidè destiterunt:tuleruntenim vt secundus Patriarcha haberetur.

16 Verùm paulò pòst eousque erupit Iohannes,qui Gregorij tempore Constantinopolitanam Ecclesiam regebat,vt se vniuersalem Patriarcham diceret. Hìc Gregorius, ne in optima causa sedis suæ defensioni deesset, constanter se opposuit. Et erat certè intolerabilis cùm superbia tum insania Iohannis, qui Episcopatus sui fines æquare Imperij finibus volebat.Neque tamen quod alteri negat Gregorius,sibiipsi vendicat: sed vocem illam à quocunque tandem vsurpetur,vt scelestam,& impiam,& nefandam abominatur.Quinetiam Eulogio Alexandrino Episcopo alicubi succenset,à quo fuerat eiusmodi titulo honoratus. Ecce, inquit, in præfatione Epistolæ, quam ad meipsum,qui prohibui, direxistis,superbæ appellationis verbum,Papam me vniuersalem appellando,imprimere curastis.Quod peto,sanctitas vestra vlterius non faciat:quia vobis subtrahitur,quod alteri plusquam exigit ratio datur. Ego honorem non deputo,in quo fratrum meorum honoré minui video. Meus enim honor est honor vniuersalis Ecclesiæ,fratrúmque meorum solidus vigor.Si autem vniuersalem me Papam sanctitas vestra dicit,negat se hoc esse quod me fatetur vniuersum.Bona quidem erat & honesta Gregorij causa:sed Iohannes , Mauricij Imperatoris fauore adiutus , dimoueri à proposito non potuit.Cyriacus quoque eius successor nunquam de ea re passus est se exorari.

Gregorius Episcop. Romanus obsistit Ioanni Constantinopolitano Vniuersalis Patriarchæ titulum vsurpanti: neque tamen ipse sibi vendicat.

Lib.7.epist.30

17 Tandem Phocas , qui cæso Mauritio in eius locum suffectus est (nescio qua de causa Romanis amicior,imò quia illic absque certamine coronatus fuerat) Bonifacio tertio concessit quod minimè postulabat Gregorius,vt Roma caput esset omnium Ecclesiarum. In hunc modum dirempta est controuersia. Neque tamen adeò profuisset hoc Imperatoris beneficium sedi Romanæ, nisi alia deinde accessissent. Nam Græcia & tota Asia paulò pòst ab eius communione abscissæ sunt. Gallia sic ipsum reuerebatur,vt nõ pareret nisi quoad libebat.Tunc verò primùm in seruitutem redacta est vbi Pipinus regnum occupauit. Nam quum Zacharias Pontifex Romanus,ei adiutor fuisset ad perfidiam ac latrocinium,vt pulso legitimo Rege,regnum quasi prædæ expositum raperet: hoc mercedis tulit,vt in Ecclesias Gallicanas iurisdictionem haberet Romana sedes. Quemadmodum prædones commune spolium solent partiendo diripere,ita boni illi viri inter se compararunt vt Pipino quidem cederet terrenum ac ciuile dominium , spoliato vero Rege : Zacharias autem caput fieret omnium Episcoporum,ac spiritualem potestatem haberet:quæ quum initiò infirma foret(vt solet vsu venire in rebus nouis) Caroli inde authoritate confirmata fuit, simili ferè de causa : erat enim ipse quoque Romano Pontifici obnoxius,quòd eius studio ad honorem Imperij peruenerat. Quanquam autem credibile est,priùs valde deformatas fuisse vbique Ecclesias, constat tamen veterem Ecclesiæ formam tunc demum in Gallia & Germania fuisse prorsus obliteratam. Extant adhuc in archiuis Curiæ Parisiensis breues illorum temporum commentarij, qui, vbi de rebus Ecclesiasticis agitur, mentionem pactionum faciunt tum Pipini tum Caroli cum Romano Pontifice. Inde colligere

Phocas Bonifacio tertio concessit, vt Roma esset caput omnium Ecclesiarũ quod postea confirmauit Pipinus , cũ Romanæ sedi iurisdictionem dedit in Ecclesias Gallicanas.

Veteris status Ecclesiæ mutatio facta in Gallia & Germania , Carolo Magno paciscente cum Romano Pontifice.

licet, factam tunc fuisse veteris status mutationem.

A tempore Phocę Imp & Bonifacij 3. Ro. Pōt. magis ac magis creuisse tyrānidē Ro. sedis, sed Episcoporum in alijs Ecclesiis, partim ignauia, partim imperitia

18 Ex eo tempore quum res passim in deterius quotidie prolaberentur, stabilita quoque subinde & aucta est Romanæ sedis tyrannis: idque Episcoporum partim inscitia, partim ignauia. Nam quum vnus omnia sibi sumeret, ac sine modo se contra ius & fas extollere magis magísque pergeret: nec zelo quo debuerant, incubuerunt Episcopi ad arcendam eius libidinem: atque vt animus non defuisset, destituebantur tamen vera doctrina & peritia: vt ad tantam rem tentandam essent minimè idonei. Itaque videmus qualis fuerit & quàm prodigiosa Romæ omnium sacrorum profanatio, & totius Ecclesiastici ordinis dissipatio Bernardi ætate. Conqueritur ex toto orbe Romam confluere ambitiosos, auaros, simoniacos, sacrilegos, concubinarios, incestuosos, & quæque istiusmodi monstra, vt Apostolica authoritate vel obtinerent honores Ecclesiasticos, vel retinerent: fraudem, & circunuentionem, & violentiam inualuisse. Eum iudicandi modum qui tunc vsitatus erat, execrabilem esse dicit: nec modò Ecclesiæ, sed foro indecorum. Clamat plenam esse ambitiosis Ecclesiam: nec esse qui magis exhorreat flagitia perpetrare quàm latrones in spelunca quum spolia viatorum distribuunt. Pauci (inquit) ad os legislatoris: ad manus omnes respiciunt. Nō immeritò tamen. Omne Papale negotium illæ agunt. Quale est quòd de spoliis Ecclesiarum emuntur, qui dicunt tibi, Euge, euge? Pauperum vita in plateis diuitum seminatur: argentum micat in luto: accurritur vndique: tollit illud non pauperior, sed fortior: qui fortè citius præcurrit. A te tamen mos iste, vel potiùs mors ista, non venit: vtinam in te desinat. Inter hæc tu pastor procedis, multo & pretioso circundatus ornatu. Si auderem dicere, dæmonū magis quàm ouium pascua hæc. Scilicet sic factitabat Petrus: sic Paulus ludebat. Curia tua recipere bonos magis quàm facere consueuit. Mali enim illic non proficiunt, sed boni deficiunt. *Iam quos appellationum abusus refert, nemo pius sine magno horrore legat. Tandem sic de effræni illa Romanæ sedis cupiditate in iurisdictione vsurpanda concludit, Murmur loquor & querimoniam communem Ecclesiarum. Truncari se clamitant ac demembrari. Vel nullæ vel paucæ admodum sunt quæ plagam istam aut non doleant, aut nō timeant. Quæris quam? subtrahuntur Abbates Episcopis, Episcopi Archiepiscopis, &c. Mirum si excusari hoc queat. Sic factitando, probatis vos habere plenitudinem potestatis: sed iustitiæ non ita. Facitis hoc quia potestis, sed vtrum etiam debeatis quæstio est. Ad honorem quibusque suum gradúmque conseruandum positi estis, non inuidendum. Hæc pauca ex multis referre libuit, vt partim videant lectores quàm grauiter tunc Ecclesia concidisset, partim etiam vt agnoscant quanto in mœrore ac gemitu pios omnes tenuerit isthæc calamitas.

Lib. 1. de consid. ad Eugen. Circa finem lib. 4

Dissipationē totius Ecclesiastici ordinis deplorat, & exprobrat Pontif. Bernardus. Vide & sect. 13. 22

**Appellationum abusus in Curia Romana Vide sect. 9 Lib. 3*

19 Iam verò vt Romano Pontifici hodie concedamus eminentiam illam & iurisdictionis amplitudinem quam mediis temporibus, vt Leonis & Gregorij, habuit hæc sedes: quid hoc ad præsentem Papatū? nondū loquor de terreno dominio, nec de ciuili potestate, de quibus postea *suo loco videbimus: sed ipsum spirituale regimen quod iactant, quid simile cum illorū temporum cōditione habet? Papam enim non aliter definiūt quàm summum in terris Ecclesiæ caput, & vniuersalem totius orbis Episcopum. Ipsi verò Pontifices, quū de sua authoritate loquuntur, magno supercilio pronuntiant penes se esse imperandi potestatem, alios manere obediendi necessitatem: sic sanctiones omnes suas habendas esse quasi diuina Petri voce firmatas: prouinciales synodos, quia Papæ non habeāt præsentiam, vigore carere: se posse de qualibet Ecclesia clericos ordinare: & qui alibi fuerint ordinati, eos posse ad sedem suā vocare. Innumera

**Cap. 11. sect. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14*

Insolētia & impudentia Rom Pōtif. in prædicanda suprema sua autoritate, & infinita potestate quod ad regi-

ciu*

eius generis habentur in farragine Gratiani, quæ nõ recenseo ne nimis molestus sim lectoribus. Summa tamen huc redit, penes vnum Pontificem Romanum esse supremam Ecclesiasticarum omnium causarum cognitionem, siue in diiudicandis definiendísque doctrinis, siue in ferendis legibus, siue in constituenda disciplina, siue in exercendis iudiciis. Priuilegia quoque quæ sibi sumunt in reseruationibus (vt vocant) & longum esset recensere & superuacuum. Quod autem omnium maximè intolerabile est, nullum in terris iudicium relinquunt coercendæ ac refrænandæ suæ libidinis, si tam immensa potestate abutantur. Nemini (inquiũt) iudicium sedis huius liceat retractare, propter Romanæ Ecclesiæ primatum. Item, neque ab Augusto, neque à Regibus, neq; ab omni clero, neq; à populo iudex iudicabitur. Id quidem plus satis imperiosè, quòd vnus homo omnium se iudicem constituit, nullius autem iudicio parere sustinet. Sed quid si tyrannidem in populum Dei exerceat? si dissipet ac vastet regnum Christi? si totam Ecclesiam conturbet? si munus pastorale in latrocinium conuertat? Imò vt sit sceleratissimus: se ad reddendam rationem astringi negat. Sunt enim istæ Pontificum voces, Aliorum hominũ causas voluit Deus per homines terminare, sed sedis huius Præsulem suo sine quæstione seruauit arbitrio. Item, Facta subditorum iudicantur à nobis: nostra autem à solo Deo.

men spirituale, traducitur hîc, & sec. 20

Nicolaus, cuius extat sententia hęc in Decretis 17. quæst. 3. c. Nemini. Innocentij 9. quæst. 3. c. Nemo. Symma. 9. quæst. 3. c.

Aliorũ. Anther. ibidẽ, c. Facta.

20 Ac quò eiusmodi edicta plus haberent ponderis, * falsò supposuerunt veterum Pontificum nomina, quasi res à primordio sic fuissent institutæ: quum certo certius sit nouum esse & nuper fabricatum quicquid Romano Pontifici plus tribuit quàm ei à vetustis Conciliis datum fuisse retulimus. Quinetiam eò impudentiæ venerunt vt rescriptum ediderint sub nomine Anastasij Patriarchæ Constantinopolitani, in quo testatur antiquis regulis fuisse sancitum, nequid vel in remotissimis prouinciis ageretur quòd non ad Romanam sedem priùs relatum foret. Prçterquam quòd vanissimum id esse constat, cui hominum credibile erit, tale Romanæ sedis elogium ab aduersario & honoris dignitatísque æmulo profectum esse? Sed oportuit scilicet eò dementiæ ac cæcitatis prouehi istos Antichristos, vt omnibus sanæ mentis hominibus, qui modò oculos aperire volunt, conspicua esset ipsorum nequitia. Decretales autem epistolæ à Gregorio nono congestæ: item, Clementinæ, & Extrauagantes Martini, apertiùs adhuc & plenioribus buccis immanem ferociam, & veluti Barbarorum regum tyrannidem vbique spirant. Atqui hæc sunt oracula ex quibus volunt Romanenses Papatum suum æstimari. Hinc orta sunt præclara illa axiomata, quæ vim oraculorum passim hodie in Papatu obtinent, Papam errare non posse, Papam esse superiorem Conciliis, Papam esse vniuersalem omnium Ecclesiarum Episcopum, & summum in terris Ecclesiæ caput. Taceo ineptias multò absurdiores, quas stulti Canonistæ in scholis suis deblaterant: quibus tamen Romanenses theologi non modò assentiuntur, sed etiam applaudunt vt idolo suo adulentur.

** Vide sect. 11*

Ibid. c. Antiquis.

Superba elogia Papæ.

Stultis Canonistis assentiuntur Romanenses Theologi.

21 Non agam cum illis summo iure. Huic tantæ insolentiæ opponeret quispiam alius Cypriani sententiam, qua vsus est apud Episcopos quorum concilio prçsidebat, Nemo nostrûm Episcopum se Episcoporũ dicit, aut tyrannico terrore collegas ad obsequendi necessitatem adigit. Obiiceret quod aliquanto pòst Carthagine decretum fuit, Nequis vocaretur princeps Sacerdotum, aut primus Episcopus. Colligeret ex historiis multa testimonia, ex Synodis canones, ex veterum libris multas sententias, quibus Romanus Pontifex in ordinem cogeretur. Sed ego istis supersedeo, ne videar nimis præcisè eos vrgere. Respondeant tamen mihi optimi patroni Romanæ sedis: qua fronte *titulũ vniuersalis

Cypriani egregia sẽtẽtia, Carthag. Cõcilij decreto, & alijs multis testimonijs facile posse redargui effrænem potestatem Papæ in spiritualibus: quę quatuor pcipua habet.

** Primũ est, titulus Vniuersalis Episc.*

Episcopi defendere audeant: quem vident toties anathemate damnari à Gregorio. Si valere debet Gregorij testimonium, eo declarant Antichristum esse suum Pontificem quòd eum vniuersalem faciunt. Nomen etiam Capitis nihilo magis fuit vsitatum. Sic enim alicubi loquitur, Petrus præcipuum in corpore membrum, Iohannes, Andreas, Iacobus particularium plebium capita. Omnes tamen sub vno capite membra Ecclesiæ sunt: imò sancti ante Legem, sancti sub Lege, sancti in gratia, omnes perficientes corpus Domini, in membris sunt constituti: & nemo se vnquam vniuersalem dici voluit. * Quod autem iubendi potestatem sibi arrogat Pontifex, parum consentaneum est cum eo quod alibi dicit Gregorius. Nam quum Eulolius Alexandrinus Episcopus se ab eo iussum dixisset, respondet in hunc modum, Hoc verbum Iussionis, peto, à meo auditu remouete: scio enim qui sim, & qui sitis: loco mihi fratres estis, moribus patres. Non ergo iussi: sed quæ vtilia visa sunt, indicare curaui. * Quòd iurisdictionem suam ita sine fine extendit, in eo grauem & atrocem facit iniuriam non tantùm reliquis Episcopis, sed etiam singulis Ecclesiis: quas eo modo discerpit ac lacerat, vt ex earum ruinis sedem suam ædificet. * Quòd autem omnibus se iudiciis eximit, ac tyrannico more sic vult regnare, vt suam vnius libidinem pro lege habeat, id certè magis indignum est, & alienum ab Ecclesiastica ratione quàm vt sustineri vllo modo queat. Prorsus enim abhorret non modò à sensu pietatis, sed etiam humanitatis.

Epist. 92. lib. 4. ad Iohan. Constantinopol.

**Secundum Iubendi potestas.*

Lib. 7. epist. 28

**Tertium Iurisdictio infinita.*

**Quartum Eximi omnibus iudicijs.*

22 Verùm ne singula persequi & excutere cogar, iterum istos appello qui hodie Romanæ sedis patroni & optimi & fidelissimi haberi volunt, ecquid pudeat ipsos præsentem statum Papatus defendere: quem constat centuplo corruptiorem esse quàm Gregorij & Bernardi seculis fuerit: qui tamen tunc sanctis illis viris tantopere displicebat. Conqueritur passim Gregorius, se alienis occupationibus supra modum distrahi: se sub colore Episcopatus ad Seculum esse reductum: vbi tantis terræ curis inseruiret quantis se nunquam in vita laica deseruisse reminisceretur: se premi tumultu secularium negotiorum, vt ad superna animus nullatenus erigatur: se multis causarum fluctibus quati, & tumultuosæ vitæ tempestatibus affligi: vt meritò dicat, Veni in altitudinem maris. Certè inter illas terrenas occupationes poterat tamen plebem pro concionibus docere, priuatim admonere, & corrigere quos oportebat, Ecclesiam ordinare, collegis dare consilium, eósq; ad officium hortari: super hæc, restabat aliquid temporis ad scribendum: & tamen calamitatem suam deplorat, quòd sit in profundissimo mari demersus. Si administratio illius temporis mare fuit: quid de præsenti Papatu dicendum erit? Quid enim simile inter se habent? Hîc nullæ sunt conciones, nulla disciplinæ cura, nullum Ecclesiarum studium, nulla spiritualis functio: nihil denique nisi mundus. Perinde tamen laudatur hic labyrinthus quasi nihil inueniri queat magis ordinatum ac dispositum. Bernardus verò quas fundit querimonias, quos edit gemitus dum suæ ætatis vitia intuetur? Quid igitur, si hoc nostrum ferreum seculum, & siquid est ferro deterius, inspiceret? Quæ ista est improbitas, non modò pertinaciter tueri velut sacrosanctum ac diuinum, quod vno ore sancti omnes semper improbarunt: sed eorum quoque testimonio abuti ad defensionem Papatus quem constat fuisse illis prorsus incognitum. Quanquam de tempore Bernardi fateor tantam fuisse tunc corruptionem rerum omnium, vt non fuerit multùm nostro dissimile. Verùm omni pudore carent qui ex medio illo seculo, Leonis scilicet & Gregorij & similium, prætextum aliquem petunt: perinde enim faciunt acsi quis ad stabiliendam Cæsarum monarchiam, antiquum Romani Imperij statum laudaret: hoc est liber-

Vide sect. 13. 18

Gregorius Epist 5. lib. 1 ad Theotist. Epi. 7. ad Anastas. item 25, & ali.

Bernardus.

tatis

tatis laudes ad ornandam tyrannidem mutuaretur.

23 Postremò, etiamsi hæc darentur omnia, exoritur tamen illis nouum deintegro certamen, quum negamus esse Romæ Ecclesiam, in qua eiusmodi beneficia residere queant: quum negamus esse Episcopum qui hæc dignitatis priuilegia sustineat. Sint igitur vera illa omnia (quæ tamen illis iam extorsimus) Petrum voce Christi constitutum fuisse vniuersæ Ecclesiæ caput: ipsúmque honorem sibi collatum in Romana sede deposuisse: id veteris Ecclesiæ authoritate fuisse sancitum, longo vsu confirmatum: Romano Pontifici summam potestatem fuisse semper vno consensu ab omnibus delatam: ipsum fuisse omnium & causarum, & hominum iudicem, nullius iudicio subiectum fuisse: habeant etiam plura si velint: respondeo tamen vno verbo, nihil istorum valere nisi Romæ sit Ecclesia & Episcopus. Hoc mihi concedant necesse est, non posse Ecclesiarum matrem esse quæ ipsa non sit Ecclesia: non posse Episcoporum esse principem, qui ipse non sit Episcopus. Volunt igitur sedem Apostolicam habere Romæ? Dent mihi verum & legitimum Apostolatum. Volunt habere summum Pontificem? Dent mihi Episcopum. Quid autem? vbi vllam Ecclesiæ faciem nobis ostendent? Nominant quidem, & subinde in ore habent. Certè Ecclesia suis certis notis cognoscitur: & Episcopatus nomen officij est. Hîc non de populo loquor: sed de ipso regimine, quod lucere in Ecclesia perpetuò debet. Vbi illic ministerium, quale requirit Christi institutio? Meminerimus quod de Presbyterorum & Episcopi officio antè dictum est. Si ad regulam illam exigemus officium Cardinalium, fatebimur nihil minus esse quàm Presbyteros. Ipse verò Pontifex quid omnino habeat Episcopale scire velim. Primùm in munere Episcopi caput est, plebem Dei verbo docere: alterum & proximum huic, sacramenta administrare: tertium monere & hortari, corrigere etiam eos qui peccant, ac in sancta disciplina populum continere. Quid istorum facit? imò quid facere se simulat? Dicant igitur qua ratione velint haberi Episcopum, qui nullam officij partem minimo digito vel in speciem saltem attingit.

Hic & sect. 24. ostenditur, Nō posse Romam esse matrē omniū Ecclesiarū, quum Ecclesia non sit: neq; Romanum Pontificem, Episcoporum principem, quum Episcopus nō sit.

Tria in munere Episcopi: horum nihil vel simulat se facere Romanus Pōtifex.

24 Non ita de Episcopo est vt de Rege: hic enim, etsi non exequatur quod proprium est Regis, honorem nihilominus ac titulum retinet. At in Episcopo diiudicando respicitur Christi mandatum, quod semper in Ecclesia valere debet. Hunc ergo nodum mihi soluant Romanenses. Nego ipsorum Pontificem, esse Episcoporum principem, quum non sit Episcopus. Istud proximum necesse est probent falsum esse, si vincere in illo priore volent. Quid quòd non modò nihil habet Episcopi proprium, sed omnia potiùs contraria? Sed hîc, ô Deus, vnde incipiam? à doctrinane, an à moribus? Quid dicam, aut quid tacebo? vbi desinam? Hoc dico: quū mundus hodie tot peruersis impiisque doctrinis refertus sit: tot superstitionum generibus plenus, tot erroribus excæcatus, in tanta idololatria demersus: nihil vspiam istorum esse quod non illinc vel emanarit, vel saltem fuerit confirmatum. Nec alia est causa cur tanta rabie ferantur Pontifices in renascentem Euangelij doctrinam, ad eam opprimendam neruos omnes suos intendant, Reges omnes ac principes ad sæuitiam accendant, nisi quod collabi ac corruere totum suum regnum vident vbi primum Christi Euangelium obtinuerit. Crudelis fuit Leo: sanguinarius Clemens: truculentus est Paulus. Sed non tam natura eos ad impugnandam veritatem impulit, quàm quòd vna hæc illis ratio erat tuendæ suæ potentiæ. Salui igitur quum esse non possint nisi profligato Christo, nó aliter laborant in hac causa quàm si pro aris ac focis, suisque ipsorum capitibus pugnarent. Quid ergo? num illic nobis erit sedes Apostolica, vbi nihil cernimus nisi horrendam apostasiam? Erit Christi vicarius, qui

Nihil Episcopi propriū, omnia habet cōtraria Romanus Pontifex.

Quæ sedes Apostolica Romæ.

furiosis conatibus Euangelium persequendo, Antichristum se esse palàm profitetur? Erit Petri successor, qui ad demoliendum quicquid ædificauit Petrus, ferro & igni grassatur? Erit caput Ecclesię, qui Ecclesiam à Christo solo vero capite rescissam ac truncatam, in seipsa discerpit ac lacerat? Fuerit sanè olim Roma omnium Ecclesiarum mater: verùm ex quo Antichristi sedes fieri cœpit, desiit esse id quod erat.

Quis ibi Petri successor.

Quod etiam caput Ecclesiæ.

25 Videmur nonnullis nimis maledici ac petulantes, quum Romanum Pontificem vocamus Antichristum. Sed qui hoc sentiunt, non intelligūt se Paulum immodestiæ insimulare, post quem nos loquimur: imò ex cuius ore sic loquimur. Ac nequis obiiciat, nos Pauli verba, quæ aliò pertineant, perperam torquere in Romanum Pontificem, breuiter ostēdam non aliter quàm de Papatu posse intelligi. Antichristum in templo Dei sessurum Paulus scribit. Alibi quoque Spiritus describens eius imaginem in Antiochi persona, ostendit regnum eius in magniloquentia & Dei blasphemiis situm fore. Hinc colligimus tyrannidem esse in animas magis quàm in corpora: quæ aduersus spirituale Christi regnum erigatur. Deinde talem esse quæ nec Christi nec Ecclesiæ nomen aboleat: sed potiùs Christi prætextu abutatur, & sub Ecclesiæ titulo velut larua delitescat. Tametsi autem omnes quæ ab initio extiterunt hæreses ac sectæ ad regnum Antichristi pertineant: quum tamen prædicit Paulus vēturam defectionem, hac descriptione significat, sedem illam abominationis tunc erigendam vbi vniuersalis quædam defectio Ecclesiam occuparit: vtcunque multa Ecclesię membra in vera fidei vnitate sparsim perseuerēt. Quum verò addit suo tempore cœpisse moliri in mysterio opus iniquitatis, quod postea palàm facturus esset: ex eo intelligimus, *calamitatem hanc, neque per vnum hominem fuisse inferendam, neque in vno homine finiendam. Porrò quum hac nota designet Antichristum, q suum Deo honorem prærepturus sit vt sibi sumat: hoc præcipuū indicium est quod sequi debemus in quærendo Antichristo: pręsertim vbi eiusmodi superbia ad publicam vsque Ecclesiæ dissipationem procedit. Quum ergo constet, Pontificem Romanum impudenter ad se trāstulisse quod Dei vnius & Christi maximè proprium erat, dubitandum non est quin impij & abominandi regni dux sit & antesignanus.

Papam esse Antichristum, probatur ex Paulo 2. Thess. 2.4, & ex Dan. 7. 25. Itaque maledicentiæ vel petulantiæ nō posse tribui, si sic loquimur.

**Antichristum nō esse vnum aliquem hominē. Vide Cal. & 2. Thess. 2.3. Itē Dan. cap. 7.9.*

26 Eant nunc Romanenses, & antiquitatem nobis opponant. Quasi in tanta rerum omnium conuersione sedis honor stare possit vbi nulla est sedes. Narrat Eusebius, Deum, vt vindictæ suæ locus fieret, Ecclesiam quæ Hierosolymis erat, Pellam transtulisse. Quod semel factum fuisse audimus, fieri sæpius potuit. Proinde sic loco alligare honorem primatus, vt qui re vera infestissimus est hostis Christi, summus Euangelij aduersarius, maximus Ecclesię vastator ac dissipator, crudelissimus sanctorum omnium mactator & carnifex, vicarius nihilominus Christi, Petri successor, primus Ecclesiæ antistes habeatur, tantummodo quia sedem occupat quæ olim prima omnium fuit: id verò nimis ridiculum est ac ineptum. Taceo quantum sit discriminis inter Papæ cancellariam, & bene compositum Ecclesiæ ordinem Quanquam hæc vna res omnem de hac quęstione dubitationem potest optimè tollere. Nemo enim sanę mentis Episcopatum in plumbo & bullis includet: multo minùs in illo captionum omnium ac circunscriptionum magisterio, quibus rebus censetur spirituale Papę regimen. Eleganter igitur à quodam dictum est, illam quę iactatur, Romanam Ecclesiam pridem conuersam fuisse in curiam, quę sola nunc Romę visitur. Neque hîc accuso hominum vitia: sed Papatum ipsum ex diametro cum Ecclesiastica ratione pugnare demonstro.

Euseb. lib. 3. cap. 5. Etiam si Romana Ecclesia olim habuisset honorē Primatus, eum tamen loco non esse alligandum.

Hic & sec. 28. 29.

27 Ad homines autē si veniamus, satis scitur quales reperturi simus

Christi

Christi vicarios: Iulius scilicet, & Leo, & Clemens, & Paulus Christianæ fidei columnæ erunt, primíque religionis interpretes, qui nihil aliud de Christo tenuerunt nisi quod didicerant in schola Luciani. Sed quid tres aut quatuor Pontifices enumero? Quasi verò dubium sit qualem religionis speciem professi sint iampridem Pontifices cum toto Cardinalium collegio, & hodie profiteantur. Primum enim arcanæ illius Theologiæ quæ inter eos regnat, caput est nullum esse Deum. Alterum, Quæcunque de *Christo scripta sunt ac docentur, mendacia esse & imposturas. Tertium, Doctrinam de futura vita & vltima resurrectione, meras esse fabulas. Non omnes ita sentiunt, & pauci ita loquuntur: fateor: iampridem tamen hæc ordinaria esse cœpit Pontificum religio: hoc quum sit notissimum omnibus qui Romam nouerunt, non cessant tamen Romanenses theologi iactare, Christi priuilegio cautum esse ne Papa errare possit, quia Petro dictum sit, *Oraui pro te ne deficiat fides tua. Quid, obsecro, tam impudenter ludendo proficiunt, nisi vt totus mundus intelligat, eos ita ad extremum improbitatis venisse, vt neque Deum timeant, neque homines reuereantur?

agitur de moribus vrbis Romæ, Pontificis, & Cardin. collegij: quorũ Theologiæ capita tria.

**Erasmus Epistola quadã ad Steuchũ, Fieri pot vt in Germania sint, qui nõ têperent à blasphemijs in Deũ: sed in hos horrẽdis supplicijs animaduertitur. At ego Romæ his auribus audiui quosdã abominandis blasphemijs debacchantes in Christum, & in illĩ Apostolos, idq; multis mecum audientibus: & quidem impunè.*

**Luc.22.32*

28 Sed fingamus latere eorum quos dixi Pontificum impietatem, & eam neque concionibus neque scriptis publicarint: sed in mensa duntaxat, & cubiculo, aut saltem inter parietes prodiderint. Atqui si priuilegiũ quod obtendunt, ratum esse velint, expungant è numero Pontificum oportet Iohannem vicesimumsecundum, qui palàm asseruit, animas esse mortales, vnaque cum corporibus interire vsque ad diem resurrectionis. Atque vt videas totam sedem cum præcipuis suis fulturis tunc prorsus concidisse: nemo Cardinalium huic se tantæ insaniæ opposuit, sed schola Parisiensis Regem Galliæ impulit vt ad palinodiam hominem cogeret. Rex eius communionem suis interdixit, nisi mox resipisceret: idque de more publicauit per præconem. Hac necessitate adactus ille, errorem abiurauit. Hoc exemplum facit ne me oporteat cum aduersariis ampliùs de eo disputare quod dicunt, sedem Romanam eiúsque Pontifices labi in fide non posse, quia Petro dictum sit, Oraui pro te ne deficiat fides tua. Certè ille tam fœdo lapsus genere à recta fide excidit, vt sit insigne posteris documentum, non omnes esse Petros qui Petro in Episcopatum succedunt. Quanquam istud quoque magis per se puerile est quàm vt responsione egeat: nam si volunt ad Petri successores trahere quicquid Petro dictum est, sequetur omnes illos esse Satanas, quum istud quoque Petro dixerit Dominus, Vade retro Satan: quia offendiculum es mihi. Tam enim facile nobis erit retorquere hoc posterius, quàm illis alterum obiicere.

Test. Iohan. Gerson qui tũc viuebat.

Iohan 22. negauit palam animorum immortalitatem.

Luc.22.32

Matt.16.23

29 Verùm certare ineptiendo non libet: redeo igitur vnde digressus eram. Sic alligare loco & Christum & Spiritum sanctum, & Ecclesiam, vt quicunque illic præsideat, etiamsi sit diabolus, Christi tamen vicarius & caput Ecclesiæ censeatur, quia fuerit olim Petri sedes: non modò impium & Christo contumeliosum, sed nimis absurdum, & à sensu communi alienum esse dico. Iam pridem Romani Pontifices aut omni prorsus carent religione, aut maximi sunt religionis hostes. Nihilo igitur magis fiunt, ob sedem quam occupant, Christi vicarij, quàm idolum, vbi in templo Dei collocatur, pro Deo habendum est. Iam si de moribus fiat censura: ipsi pro se Pontifices respondeant quid omnino sit in quo Episcopi agnosci queant. Primùm, quòd Romæ sic viuitur, ipsis non modò cõniuentibus, ac tacentibus, sed tacito etiam quasi nutu approbantibus, id prorsus indignum est Episcopis: quorum officium est plebis licentiam disciplinæ seueritate coercere. Sed ego tam rigidus in eos non ero vt alienis delictis ipsos grauem. Quòd autem ipsi cum sua familia, cum toto

1. Thess 2.4

ferè Cardinalium collegio, cum toto cleri sui grege, ad omnem nequitiam, obscœnitatem, spurcitiam, ad omne scelerum & flagitiorum genus adeò sunt prostituti, vt mõstra referant magis quàm homines: in eo sanè produnt se nihil minus esse quàm Episcopos. Neque tamen vereri debent ne suam turpitudinem vlterius detegam. Nam & in tam putido cœno versari piget:& parcendum est pudicis auribus:& mihi videor satis ac super demonstrasse quod volebam: etiamsi caput Ecclesiarum olim fuisset Roma, non tamen hodie esse dignam quę in minimis pedum digitis censeatur.

Cardinaliũ nomen quãdo primùm cœperit, & quomodo ita subitò in tãtam dignitatis amplitudinem emerserint.

Epist. 15, & 77, & 79

Lib. 2. Epist. 6. 25, & mul. aliis Epist. 19. ad Hier.

30 Quantum ad Cardinales (quos vocant) attinet, nescio quid factũ sit vt ita subitò in tantam amplitudinem emerserint. Hic titulus Gregorij ætate in solos Episcopos competebat: nam quoties meminit Cardinalium, non Romanæ Ecclesiæ, sed aliis quibuslibet eos attribuit: vt in summa nihil aliud sit Sacerdos Cardinalis, quàm Episcopus. Apud superioris seculi scriptores nomen hoc non reperio. Video tamen fuisse tunc Episcopis minores, quos nunc longe antecellunt. Notum est illud Augustini, Quanquam secundùm honorum vocabula, quæ iam Ecclesiæ vsus obtinuit, Episcopatus Presbyterio maior sit, tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est. Hîc certè Romanæ Ecclesiæ Presbyterum ab aliis minimè discernit: sed omnes ex æquo postponit Episcopis. Idque eousque fuit obseruatum, vt in Concilio Carthaginensi, quum duo adessent Legati Romanæ sedis, vnus Episcopus, secundus Presbyter: hic in vltimum locum reiectus fuerit. Verùm ne nimis vetera persequamur, extat Concilium sub Gregorio habitum Romæ, in quo Presbyteri vltimo loco sedent, & seorsum subscribunt: Diaconi locum nullum in subscriptione habent. Et sanè nihil officij tunc habebant, nisi vt in doctrinæ & sacramentorum administratione Episcopo adessent ac subessent. Nunc adeò mutata sors est, vt facti sint Regum & Cæsarum cognati. Nec dubiũ est quin vnà cum suo capite sensim creuerint, donec ad hoc dignitatis fastigium euecti fuerunt. Verùm hoc quoque paucis verbis quasi obiter attingere placuit, quò meliùs intelligerent lectores sedem Romanam, qualis hodie est, plurimum differre ab illa veteri, cuius prætextu hæc se tuetur ac defendit. Verùm qualescunque fuerint olim, quando nihil habent veri ac legitimi in Ecclesia muneris, fucum duntaxat & inanem laruam retinent: imò quando omnia habent penitus contraria, necesse fuit illis euenire quod tam sæpe scribit Gregorius. Flens, inquit, dico, gemens denuntio: quia quum Sacerdotalis ordo intus cecidit, foris quoque diu stare non poterit. Quin potiùs impleri in illis oportuit quod de talibus ait Malachias, Vos recessistis de via, & offendere fecistis in Lege plurimos. Itaque irritum fecistis pactum Leui, dicit Dominus. Propterea ecce ego dedi vos contemptibiles ac viles omni populo. *Iam relinquo piis omnibus cogitandum quale supremum sit Romanę hierarchiæ fastigiũ: cui ipsum quoque Dei verbum, quod cœlo & terræ, hominibus & Angelis venerabile ac sacrosanctum esse oportuerat, subiicere nefaria impudentia Papistæ non dubitant.

Lib. 4. regist.

Lib. 4. Epist. 52, & 55

Lib. 5. Epist. 7, & alibi.

Malach. 2. 8

**De Papatu Romano dignissima cõclusio totius tractationis huius.*

De potestate Ecclesiæ quoad fidei dogmata: & quàm effræni licentia ad vitiandam omnem doctrinæ puritatem tracta fuerit in Papatu. CAP. VIII.

Multiplex diuisio potestatis Ecclesiæ: cuius partes explicãtur vsq; ad c. 13.

SEQVITVR nunc tertius locus, de Ecclesiæ potestate, quæ partim in Episcopis singulis, partim in Conciliis, & iis vel prouincialibus, vel generalibus spectatur. De spirituali tantùm potestate loquor, quæ propria est Ecclesiæ. Ea autem consistit vel in doctrina, vel in iurisdictione,

ctione, vel in legibus ferendis. Locus de doctrina duas habet partes: authoritatem dogmatum tradendorum, & eorum explicationem. Antequã incipimus de singulis in specie disserere, pios lectores volumus admonitos, vt quicquid de Ecclesiæ potestate docetur, meminerint ad eum finem referre, in quem, teste Paulo, data est: nempe ad ædificationem, & non in destructionem: qua qui legitimè vtuntur, nihil plus se esse existimant quàm ministros Christi, simúlque ministros populi in Christo. Porrò ædificandæ Ecclesiæ vna hæc ratio est, si ministri ipsi suam Christo authoritatem conseruare student, quæ salua aliter esse non potest quàm si id ei relinquatur quod à Patre accepit: nempe vt sit vnicus Ecclesiæ magister. Non enim de alio quopiam, sed de ipso solo scriptũ est, Ipsum audite. Est igitur Ecclesiastica potestas non malignè quidem ornanda, sed tamen includenda certis finibus: ne pro hominum libidine huc atque illuc trahatur. Ad id plurimum proderit obseruare qualiter à Prophetis & Apostolis describatur. Nam si simpliciter hominibus concedimus quam sumere ipsis visum fuerit potestatem, omnibus in promptu est, quàm sit procliuis in tyrannidem lapsus, quæ procul à Christi Ecclesia abesse debet.

Ecclesiæ potestatis scopus, ædificatio (2. Corin. 10.8, & 13.10) ædificandi ratio, Christus.

Matt. 17.5

2 Proinde hìc meminisse oportet, quicquid authoritatis ac dignitatis Spiritus in Scriptura, siue sacerdotibus, siue Prophetis, siue Apostolis, siue Apostolorum successoribus defert, id totum non propriè hominibus ipsis, sed ministerio cui præfecti sunt, dari: vel (vt expeditiùs loquamur) verbo, cuius ministerium illis est commissum. Vt enim ordine omnes persequamur, non reperiemus, vlla docendi aut respondendi authoritate fuisse præditos, nisi in nomine & verbo Domini. Vbi enim vocantur ad munus, simul illis iniungitur nequid afferant ex seipsis: sed loquantur ex ore Domini. Nec eos antè producit ipse in medium vt à populo audiantur, quàm præceperit quidnam loqui debeant: nequid præter verbum suum loquantur. Moses ipse, Prophetarum omnium princeps, audiendus præ aliis fuit: sed antè instruitur suis mandatis, nequid omnino nuntiare queat nisi à Domino. Itaq; populus, doctrinam eius amplexus, in Deum & in eius seruum Mosen dicitur credidisse. Sacerdotum quoq; authoritas ne contemptui foret, grauissimis pœnis sancita est. Verùm simul ostendit Dominus qua lege audiendi essent quum dicit se percussisse fœdus suum cum Leui, vt Lex veritatis esset in ore eius. Et paulò pòst addit, Labia Sacerdotis custodient scientiam, & Legem requirent ex ore eius: quia Angelus Domini exercituum est. Ergo si audiri velit Sacerdos, præstet se Dei nuntium: id est, mandata quæ ab authore suo accepit fideliter referat. Atque vbi de iis audiendis agitur, nominatim hoc ponitur, Vt secundùm Legem Dei respondeant.

Summa sec. 2. 3. 4. 8. 9. ostenditurq; nũquam licuisse Ecclesiæ, aliud docere, q̃ quod à Deo acceperat.

Primùm Exo. 3. 4. ex Mosis exemplo Ibid. 14. 31, Deut. 17.9

Malach. 2. 4, & 6

Deut. 17. 10

3 Prophetarum qualis in vniuersum fuerit potestas, eleganter apud Ezechielem describitur: Fili hominis, ait Dominus, speculatorem dedi te domui Israel: audies igitur ex ore meo verbum, & annuntiabis illis ex me. Qui audire iubetur ex ore Domini, nónne quicquam ex se comminisci prohibetur? Quid verò est, nuntiare à Domino nisi sic loqui vt confidenter iactare audit, non suum esse, sed Domini verbum quod attulerit? Tantundem est apud Ieremiam aliis verbis. Propheta, inquit, apud quem est somnium, narret somnium: & qui habet verbum meum, loquatur verbum meum verum. Certè illis vniuersis legem dicit. Est autem eiusmodi, quòd nõ patitur quempiam plus docere quàm iussus fuerit. Et postea paleam vocat quicquid à se vno profectum non est. Itaq; nemo ex ipsis prophetis os aperuit, nisi Domini verbo præeunte. Vnde illa toties apud eos occurrunt, Verbũ Domini, Onus Domini, Sic ait Dominus, Os Domini loquutũ est. Et meritò: exclamabat enim Isaias, polluta sibi

2. à Prophetarum exemplis idem demonstratur.

Ezech. 3. 17

Iere. 23. 28

Isa. 6. 5

Iere.1.6 esse labia: Ieremias se nescire loqui fatebatur, quia puer esset. Quid ab illius polluto, ab huius fatuo ore prodire poterat nisi immundum aut insulsum, si suum ipsi sermonem loquuti essent? Sancta verò & pura illis labia fuerunt quum Spiritus sancti cœperunt esse organa. Vbi hac religione obstricti sunt Prophetæ nequid tradant nisi quod acceperint, tunc *Ibid.10* insigni potestate ac eximiis titulis ornantur. Nam quum Dominus testatur se præfecisse illos Gentibus ac regnis, vt euellant & extirpent, perdant & destruant, ædificent ac plantent: cõtinuò subiungit causam. Quia verba sua in eorum ore posuerit.

3. in ipsis Apostolis idipsum docetur. *Matt.5.13* *Luc.10.16* *Iohan.20.23* *Matt.28.19*

4 Iam si in Apostolos respicias: multis quidem & insignibus elogiis commendantur, quòd lux sint mundi, & sal terræ: quòd pro Christo audiendi: quòd quæcunque in terra ligauerint aut soluerint ligata erunt aut soluta in cœlo. Verùm suo nomine præ se ferunt quãtum sibi in suo munere permissum sit: nempe si Apostoli sunt, ne garriant quicquid cos libitum fuerit: sed mandata eius à quo missi sunt bona fide perferant. Et satis clara sunt Christi verba, quibus eorum legationem terminauit: quũ mandauit illis vt irent ac docerent omnes gentes quæcunque præceperat. *Quin ipse quoque hanc in se legem (necui eam detrectare fas esset) recepit, sibíque imposuit. Doctrina, inquit, mea non est mea: sed eius qui me misit, Patris. Is qui vnicus ac æternus Patris consiliarius semper fuit, quíque Dominus ac Magister omnium est constitutus à Patre: quia tamen docendi ministerio fungitur, ministris omnibus suo exemplo præscribit quam in docendo regulam sequi debeant. Non est igitur Ecclesiæ potestas infinita, sed subiecta verbo Domini, & in eo quasi inclusa.

4. Christi etiã exẽplo id confirmatur. *Iohan.7.16*

Christum vnũ esse qui semper docuerit suam Ecclesiã: varias tamẽ tenuisse docẽdi rationes pro tẽporum diuersitate, ante legem scriptam, sub Lege & Prophetis, & demum ipso in carne manifestato.

5 Atqui quum hoc ab initio in Ecclesia valuerit, hodiéq; valere debeat nequid doceant serui Dei quod non ab ipso didicerint: pro temporum tamen varietate diuersas habuerunt discendi rationes. Ea verò quæ nunc est, plurimum à superioribus differt. Principiò, si verũ est quod ait Christus, ꝙ nemo Patrẽ viderit nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare: oportuit certè ab æterna illa sapientia semper dirigi qui ad Dei notitiã peruenire vellent. Quomodo enim Dei mysteria aut animo comprehendissent, aut eloquuti essent, nisi docente eo cui soli patent arcana Patris? Deum igitur non aliter cognouerunt olim sancti homines, quàm ipsum in Filio, velut in speculo, intuiti. Hoc quum dico, intelligo Deum nõ alia se vnquam ratione manifestasse hominibus quàm per Filium, hoc est vnicam suam sapientiam, lucem ac veritatem. *Ex hoc fonte hauserunt Adam, Noe, Abraham, Isaac, Iacob & alij, quicquid habuerũt cœlestis doctrinæ. Ex eodem Prophetæ omnes hauserunt & ipsi quoque quicquid cœlestium oraculorum ediderunt. Enimuero hæc sapientia nõ vno modo semper se exeruit. Apud Patriarchas arcanis reuelationibus est vsus: sed simul ad eas confirmandas eiusmodi signa adhibuit, vt minimè dubium illis esse posset, Deum esse qui loquebatur. Patriarchæ quod acceperant, ad posteros per manus trãsmiserunt: ea enim lege apud ipsos deposuerat Deus vt ita propagarent. Filij verò ac nepotes, Deo intus dictante, sciebant è cœlo esse, non ex terra, quod audiebant.

Matt.11.7

**Doctrina tempore Patriarcharum.*

Doctrina tempore Legis & Prophetarum. *Malach 2.7*

6 Vbi autem Deo visum est illustriorem Ecclesiæ formam excitare, verbum suum mandari scripto ac consignari voluit, vt inde peterent Sacerdotes quod populo traderent, vtque ad eam regulam omnis quæ traderetur doctrina exigeretur. Itaque post Legis promulgationem quũ iubẽtur Sacerdotes docere ex ore Domini, sensus est, nequid extraneum aut alienum ab eo doctrinæ genere doceant quod Deus in Lege comprehenderet: addere verò ac minuere nefas illis fuit. Sequuti sunt deinde Prophetæ: per quos noua quidem oracula publicauit Deus quæ ad Legem

gem adderentur:nõ sic tamen noua quin ex Lege manarent,& in ipsam respicerent. Quantum enim ad doctrinam, Legis duntaxat interpretes fuerunt: nec aliquid ad eam addiderunt nisi vaticinia de rebus futuris. His exceptis, nihil aliud prodiderunt quàm puram Legis explicationẽ. Verùm quia Domino placebat illustriorem extare doctrinam & ampliorem,quò meliùs infirmis conscientiis satisfieret:Prophetias quoque scriptis mandari præcepit,& haberi verbi sui partem. His simul accesserunt Historiæ,quæ & ipsæ Prophetarum sunt lucubrationes,sed dictante Spiritu sancto compositæ. Psalmos Prophetiis adnumero:quando his commune est quod illis tribuimus. Totum ergo illud corpus ex Lege,Prophetiis,Psalmis,& Historiis compactum,verbum Domini fuit veteri populo, ad cuius regulam Sacerdotes & Doctores vsque ad Christi aduentum,suam doctrinam exigere debuerunt: nec fas illis fuit vel ad dexteram,vel ad sinistram deflectere: quia totum ipsorum munus his finibus inclusum erat,vt ex ore Dei populo responderent. Quod ex insigni loco Malachiæ colligitur, vbi iubet memores esse Legis, & ad eam attendere *Malach.4.4* vsque ad Euangelij prædicationem. Nam ita eos arcet ab omnibus aduentitiis doctrinis,nec concedit vel tantillum à via deflectere quam Moses fideliter illis monstrauerat. Atque hæc ratio est cur tam magnificè prædicet Dauid Legis excellentiam, tótque eius encomia recenseat: ne *Psal.119* scilicet Iudæi quicquam appeterent extraneum,quum tota perfectio illic inclusa esset.

Plenitudo & consummatio doctrinæ,Christo in carne manifestato:vt nihil præterea expectari, aut expeti debeat.

7 Verùm vbi demum in carne manifestata est Dei Sapientia, quicquid humana mente de Patre cœlesti comprehendi potest, & cogitari debet, pleno ore nobis edisseruit. Nunc itaque,ex quo illuxit sol iustitiæ Christus,perfectum habemus diuinę veritatis fulgorem,qualis in meridie claritas esse solet,quum antè subobscura lux fuerit. Non enim profectò vulgare aliquid prædicare voluit Apostolus, quum scripsit Deum olim multifariam multísque modis Patribus loquutum esse per Prophetas: at extremis hisdiebus nobis per dilectum Filium loqui cœpisse: significat enim, imò apertè declarat, Deum non posthac, vt antea,per *Hebr.1.2* alios subinde atque alios loquuturum:nec prophetias additurum prophetiis,aut reuelationes reuelationibus: sed sic omnes docendi partes in Filio compleuisse, vt hoc vltimum æternúmque ab eo habendum sit testimonium. Qua ratione totum hoc noui Testamenti tempus, ex quo cum Euangelij sui prædicatione nobis apparuit Christus ad diem vsque iudicij,per Horam nouissimam,Nouissima tempora,Nouissimos dies designatur: quò scilicet doctrinæ Christi perfectione contenti, discamus nullam vltrà nouam aut nobis fingere, aut ab aliis confictam admittere. Itaque non temere Filium singulari prærogatiua nobis doctorem Pater ordinauit:ipsum,non hominum quempiam pręcipiens audiri. Paucis quidem verbis, eius nobis magisterium commendauit, quum dicit, Ipsum audite: sed quibus inest plus quiddam ponderis ac energię quàm *Matt.17.5* vulgò existimetur: perinde enim est acsi ab omnibus hominum doctrinis abductos,huic vni nos sisteret:ab vno omnem salutis doctrinam petere iuberet:ab vno pendere,in vno hęrere:denique (quod verba sonãt) vnius voci auscultare. Et sanè quid iam ab homine aut expectari aut expeti debeat, vbi Verbum ipsum vitę familiariter se nobis ac corâm explicauit? Quin omnium hominum ora clausa esse conuenit postquam se- *Col.2.3* mel loquutus est ille in quo cœlestis Pater omnes scientię & sapientię thesauros voluit esse absconditos,& sic quidem loquutus est,vt & Dei sa- *Iohan.4.25* pientiam (quę nulla in parte hiulca est) & Messiam (à quo omnium reuelatio sperabatur) decebat: hoc est,vt post se nihil aliis dicendum reliquerit.

Oiij

Vide sect. 2 8 Esto igitur hoc firmum axioma, Non aliud habendum esse Dei verbum, cui detur in Ecclesia locus, quàm quod Lege primùm & Prophetis, deinde scriptis Apostolicis continetur: nec alium esse rite docendi in Ecclesia modum nisi ex eius verbi præscripto & norma. Hinc etiam colligimus, non aliud permissum fuisse Apostolis quàm quod olim habuerant Prophetæ: nempe vt veterem Scripturam exponerent, ac ostenderent in Christo completa esse quæ illic traduntur: idipsum tamen non facerent nisi ex Domino, hoc est, præeunte & verba quodammodo dictante Christi Spiritu. Hac enim lege eorum legationem definiuit Christus, quum iussit vt irent ac docerent, non quæ temerè ipsi essent fabricati, sed quæcunque ipsis præceperat. Et nihil apertiùs dici poterat quàm quod alibi dicit, Vos autem nolite vocari Rabbi: vnus enim magister vester, Christus. Deinde quo altiùs hoc eorum animis infigeret, bis eodem loco repetit. Et quia quæ audierant ac didicerant ex ore magistri, capere pro sua ruditate non poterant, Spiritus veritatis illis promittitur, à quo dirigantur in veram omnium intelligentiam. Illa enim restrictio attentè notanda, vbi partes Spiritui sancto assignat, suggerere quæcunque antè ore docuit.

Quod Dei habendum sit verbum in Ecclesia.

Matt. 28. 20
Matt. 23. 8
Ioh. 14. 26, & 16. 13

1. Pet. 4. 11
Vide sect. 2. 4

9 Proinde nihil aliud vel sibi vel aliis reliquum facit Petrus, optimè à Magistro edoctus quantum sibi liceret, nisi vt traditam à Deo doctrinam dispensent. Qui loquitur (inquit) loquatur tanquam sermones Dei: hoc est, non dubitanter, vt trepidare solent sibi malè cōscij, sed alta confidentia, quæ seruum Dei certis mandatis instructum decet. Quid hoc aliud est quàm omnes humanæ mentis inuentiones (à quocunque tandem capite profectæ sint) arcere, vt purus Dei sermo in fidelium Ecclesia doceatur ac discatur? omnium hominum (cuiuscunque sint ordinis) placita vel potius figmenta tollere, vt solius Dei decreta rata maneant? Hæc sunt arma illa spiritualia potentia Deo ad demolitionem munitionum: quibus consilia demoliantur fidi Dei milites, & omnem celsitudinem quæ extollitur aduersus cognitionem Dei: & captiuam ducant omnem cogitationem ad obediendum Christo. En summam potestatem, qua Ecclesiæ pastores, quocunque demum nomine vocentur, præditos esse cōuenit, nempe vt verbo Dei confidenter omnia audeant: eius maiestati omnem mundi virtutem, gloriam, sapientiam, altitudinem cedere atque obedire cogant: eius potentia fulti, omnibus à summo vsque ad nouissimum imperent: Christi domum ædificent: Satanæ subuertant: oues pascant, lupos profligent: dociles instituant & exhortentur: rebelles & peruicaces arguant, increpent, subigant: ligent ac soluant: fulgurent denique, si opus est, ac fulminent: sed omnia in verbo Dei. Quanquam inter Apostolos & eorum successores hoc, vt dixi, interest, quod illi fuerunt certi & authentici Spiritus sancti amanuenses: & ideo eorum scripta pro Dei oraculis habenda sunt: alij autem nō aliud habent officij nisi vt doceant quod sacris Scripturis proditum est ac consignatum. Constituimus igitur, non esse iam fidelibus ministris relictum vt nouum aliquod dogma excudant, sed simpliciter inhærendum esse doctrinæ cui Deus omnes sine exceptione subiecit. *Hoc quum dico, non tantùm ostendere volo quid singulis hominibus liceat, sed quid etiam vniuersæ Ecclesię. Quantum ad singulos attinet, Paulus certè Corinthiis ordinatus erat à Domino Apostolus: fidei tamen eorū dominari se negat. Quis iam dominium sibi arrogare audeat quod sibi nō cōpetere testatur Paulus? Quòd si hanc docendi licentiam agnouisset, vt quicquid tradiderit Pastor, in eo certam sibi fidem haberi iure postulet: nunquam hanc disciplinam tradidisset iisdem Corinthiis, vt loquentibus Prophetis duobus vel tribus, cęteri diiudicarent: quòd si alicui sedenti reuelatum esset, primus taceret.

2. Cor. 10. 4

Non paris esse authoritatis cū Apostolicis, scripta piorum Doctorum qui illis successerūt. Vide cap. 9. sect. 14

**Nec vlli ex singulis, nec vniuersę Ecclesiæ licere, nouū aliquod dogma excudere.*

2. Cor. 1. 24

1. Cor. 14. 29

Sic

Sic enim nemini pepercit, cuius authoritatem verbi Dei censuræ nõ subiiceret At de vniuersa Ecclesia, dicet quispiam, alia ratio est. Respõdeo, Paulum huic quoque dubitationi alibi occurrere, quum dicit fidem esse ex auditu, auditum autem ex verbo Dei. Scilicet si à solo Dei verbo pendet fides, si in illud solum respicit & recumbit, quis iam totius mundi verbo locus relinquitur? Neque hîc hæsitare poterit quicunque bene nouerit quid sit fides: ea enim firmitudine subnixam esse oportet, qua aduersus Satanam & omnes inferorum machinas, totúmque mundum inuicta & intrepida consistat. Hanc firmitudinem nonnisi in vno Dei verbo reperiemus. Deinde vniuersalis est ratio, quam hîc respicere conuenit: Deum idcirco adimere hominibus proferendi noui dogmatis facultatẽ, vt solus ipse nobis sit in spirituali doctrina magister: vt solus est verax qui nec mentiri nec fallere potest. Hæc ratio non minùs ad totam Ecclesiam, quàm ad vnumquenque fidelium pertinet.

Rom.10.17

10 Isthæc verò quam diximus Ecclesiæ potestas, si cum ea conferatur qua se aliquot iam seculis in populo Dei venditarunt Spirituales tyranni, qui Episcopos se & religionis Præsules falsò vocarunt, nihilo melior erit consensus quàm Christo cum Belial. Neque hîc mihi propositũ est exponere qualiter & quàm indignis modis suam tyrannidem exercuerint: tantùm referam doctrinam, quam Scriptis primùm, deinde ferro & igni hodie tuentur. Quoniam pro confesso sumunt, vniuersale Concilium esse veram Ecclesiæ imaginem, hoc principio sumpto, simul absq; dubio statuũt, regi immediatè à Spiritu sancto eiusmodi Concilia, ideóque errare non posse. Quum verò ipsi Concilia regant, imò constituant, re vera sibi vendicant quicquid contendunt deberi Conciliis. Fidem igitur nostram suo arbitrio stare volunt, & cadere, vt quicquid ipsi vtranque in partem constituerint, firmum animis nostris statúmque sit: vt siue quid probauerint, ipsum nobis nulla dubitatione probari: siue quid damnauerint, id quoque pro damnato esse oporteat. Interim sua libidine contemptóque Dei verbo cudunt dogmata, quibus postea fidem hac ratione haberi postulant. Nec enim Christianum esse, nisi qui in omnia sua dogmata, tam affirmatiua quàm negatiua certò consentiat: si non explicita fide, tamen implicita quia penes Ecclesiam sit, condere nouos fidei articulos.

Cõparatio potestatis quã habet vera Ecclesia in docẽdo, cum tyrannide Papæ, & suorum, in condendis fidei nouis articulis.

11 Primùm audiamus quibus argumentis hanc Ecclesiæ datam authoritatem confirment: deinde videbimus quantum eos iuuet quod de Ecclesia allegant. Præclaras, inquiunt, promissiones habet Ecclesia, quòd nunquam à sponso suo Christo sit deserenda quin eius Spiritu ducatur in omnem veritatem. At verò ex promissionibus quas allegare solent, multæ non minùs fidelibus singulis, quàm toti Ecclesiæ datæ sunt. Nam tametsi duodecim Apostolis loquebatur Dominus, quum dicebat, Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Item, Ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, Spiritum scilicet veritatis, non tantùm numero duodenario id promittebat, sed illis quoque singulis: imò aliis similiter discipulis vel quos iam assumpserat, vel qui postea accessuri erant. Quum autem eiusmodi promissiones, eximiæ cõsolationis plenas sic interpretantur, quasi nemini Christianorum datæ sint, sed vniuersæ simul Ecclesiæ: quid aliud quàm Christianis omnibus fiduciam tollunt quæ inde ad ipsos animandos redire debuerat? Neque hîc nego quin tota fidelium societas multiplici donorum varietate instructa, longè ampliori & vberiori cœlestis sapientiæ thesauro prædita sit, quàm seorsum singuli: neque hoc ita fidelibus communiter dictum esse volo quasi Spiritu intelligentiæ & doctrinæ ex æquo omnes polleant: sed quia concedendum nõ est aduersariis Christi, vt ad defensionem malæ causæ

Hîc & sec 12. vestantur argumenta, quibus Papistæ cõfirmare sibi videntur, datã esse potestatem Ecclesiæ, vt cudat nouos fidei articulos. Primum argumentũ à præclaris pmissionib9 datis Ecclesiæ: cui opponitur duplex respõsio: prior, plerasq; earũ pmissionũ, nõ minus singulis fidelibus datas, quã toti & vniuersæ Ecclesiæ. Vide cap 9 sect. 2.

Matt.28.20

Iohan.14.16

Scripturam in alienum sensum detorqueant. Verùm hoc omisso, simpliciter fateor id quod res habet, Dominum perpetuò suis adesse, & eos Spiritu suo regere. Hunc Spiritũ non esse erroris, ignorantiæ, mendacij aut tenebrarum: sed certæ reuelationis, sapientiæ, veritatis, ac lucis, à quo nõ fallaciter discant quæ sibi donata sint: hoc est, quæ sit spes vocationis suę, & quę diuitiæ gloriæ hęreditatis Dei in sanctis. Verùm* quum primitias, & quendam duntaxat gustum eius Spiritus percipiant in hac carne fideles, etiam qui excellentioribus gratiis præ aliis donati sunt: nihil illis potius restat quàm imbecillitatis suæ conscios, sese intra verbi Dei fines solicitè continere: ne si proprio sensu longiùs euagentur, à recta via protinus aberrent, quatenus scilicet Spiritu illo adhuc vacui sunt, quo solo docente, verum à falso discernitur. Omnes enim cum Paulo fatentur, se nondum ad metam pertigisse. Itaque ad quotidianum profectum magis contendunt quàm perfectione gloriantur.

1.Cor.2.12
Ephes.1.18
**Altera primi argumẽti solutio: vbi illud, Erraréne possit Ecclesia, quod plenius tractatur sect.13*
Philip.3.13

12 Sed excipient quicquid partim sanctorum vnicuique tribuitur, id penitus & ad plenum competere in ipsam Ecclesiam. Hoc tametsi habet nonnullam veri speciem, verum tamen esse nego. Sic quidem singulis membris distribuit Deus dona Spiritus sui ad mensuram, vt corpori vniuerso nihil desit necessarium, vbi dona ipsa in commune cõferuntur. *Verùm tales sunt semper Ecclesiæ diuitię, vt multum desit ad summam illam perfectionem quam aduersarij nostri iactant. Nec ideo vlla in parte destituitur Ecclesia quin semper habeat quantum satis sit: nouit enim Dominus quid eius necessitas requirat. Verùm vt eam sub humilitate & pia modestia contineat, non plus ei largitur quàm nouit expedire. *Scio quid hîc quoque obiectare soleant, Ecclesiam scilicet mundatam esse lauacro aquæ in verbo vitæ: vt esset sine ruga & macula: & ideo alicubi vocari columnam & firmamẽtum veritatis. Verùm priore loco magis docetur quid quotidie operetur in ea Christus, quàm quid iam perfecerit. Nam si omnes suos indies sanctificat, expurgat, expolit, maculis abstergit: certè adhuc næuis ac rugis quibusdam aspersos esse, eorúmq; sanctificationi deesse nonnihil constat. Ecclesiam verò sanctam & immaculatam iam penitus ac omni ex parte censere, cuius membra omnia maculosa & nõnihil impura sint, quàm inane ac fabulosum est? Verum est igitur, sanctificatam esse Ecclesiam à Christo: at eius sanctificationis initium hîc duntaxat visitur: finis verò & solidum complementum extabit quum Sanctus sanctorum Christus sua eam sanctitate verè & in solidum implebit. Verum est etiã deletas esse eius maculas & rugas: sed ita vt quotidie adhuc deleantur, donec suo aduentu Christus quicquid residuũ est penitus auferat. Nisi enim hoc recipimus, necesse erit vt cum Pelagianis asseramus, perfectã esse fidelium iustitiam in hac vita: cum Catharis & Donatistis nullã in Ecclesia infirmitatem feramus. *Alter locus, vt *alibi vidimus, prorsus alium habet sensum quàm intendunt. Vbi enim Timotheum instituit Paulus, & ad verum Episcopi officium formauit, dicit se ideo fecisse, vt sciat qualiter oporteat ipsum versari in Ecclesia. Ac quò maiori religione & studio in eam rem intentus esset, subiungit Ecclesiam ipsam esse columnam ac stabilimentum veritatis. Quid autem aliud sibi volunt hæc verba, quàm in Ecclesia conseruari Dei veritatem, prædicationis scilicet ministerio? Quemadmodum alibi docet, Christum dedisse Apostolos, Pastores, atque Doctores, ne ampliùs circunferamur quolibet vẽto doctrinæ, aut ab hominibus deludamur: sed vera Filij Dei cognitione illuminati, omnes simul occurramus in fidei vnitatẽ. Quòd ergo non extinguitur in mundo veritas, sed salua perstat, id fit quòd fidam habet custodem Ecclesiam, cuius opera & ministerio sustinetur. Atqui si hæc custodia in ministerio Prophetico & Apostolico sita est, sequitur

Secundum argumẽtorum aduersariorum, vel potius exceptio ad solutionẽ primi.
**Secundi argumẽti solutio.*
**Tertium & quartum argumentum aduersariorum. Solutio tertij.*
Ephes.5.25
1.Tim.3.15
**Diluitur quartũ argumentum.*
** Cap.1 sect.10, & cap.2 sect.1.10*
Ephes.4.11

totam inde pendere, si verbum Domini fideliter conseruetur, suámque puritatem retineat.

13 Atque vt meliùs intelligant lectores, in quo potissimùm cardine versetur hæc quæstio, quid postulent nostri aduersarij, & in quo ipsis resistamus, paucis exponam. Quòd illi negant errare posse Ecclesiam, huc spectat, atque ita interpretátur, Quando Spiritu Dei gubernatur, tutò incedere sine verbo posse: quocunque pergat, non posse sentire aut loqui nisi verum: proinde siquid extra aut præter Dei verbum statuerit, id habendum esse nō alio loco, quàm certum Dei oraculum.* Nos si demus illud primum, errare non posse Ecclesiam in rebus ad salutem necessariis: hic sensus noster est, ideo hoc esse ꝙ abdicata omni sua sapientia, à Spiritu sancto doceri se per verbum Dei patitur Hoc igitur est discrimé. Illi Ecclesiæ authoritatem extra verbum Dei collocāt: nos autem volumus verbo annexam, nec ab eo separari patimur. Et quid mirum, si spōsa ac discipula Christi suo sponso magistróque subiicitur, vt ab eius ore assiduè ac sedulò pendeat? Hæc enim est domus bene compositæ ratio, vt mariti imperio vxor obtéperet: hæc scholæ bene moratæ regula, vt magistri solius doctrina illic audiatur. Quamobrem non ex se sapiat Ecclesia, non ex se cogitet quicquam: sed sapientiæ suæ terminum statuat vbi loquendi finem ille fecerit. In hunc modum & omnibus rationis suę inuentis diffidet: in quibus autem verbo Dei nititur, nulla diffidentia aut hæsitatione vacillabit, sed magna certitudine firmáque constantia conquiescet. Sic etiam earum quas habet, promissionum amplitudine confisa, habebit vnde fidem suam præclarè sustineat: vt nihil addubitet, Spiritum sanctum sibi semper adesse, optimum rectæ viæ ducem: sed memoria simul tenebit quem è suo Spiritu vsum percipi Deus velit. Spiritus inquit, quem à Patre mittam, ducet vos in omné veritatem. Sed quomodo? Quia suggeret, inquit, omnia quæ dixi vobis. Nihil ergo plus ex suo Spiritu denuntiat expectandum, quàm vt mentes nostras illuminet, ad percipiendam doctrinæ suæ veritatem. Proinde scitissimé Chrysostomus, Multi, inquit, Spiritum sanctum iactant: sed qui propria loquuntur, falsò illum prætendunt. Vt Christus non à seipso loqui se testabatur, quia ex Lege loquebatur & Prophetis, ita siquid præter Euangelium sub titulo Spiritus obtruditur, ne credamus. Quia sicut Christus Legis & Prophetarum impletio est: ita Spiritus Euangelij. Hæc ille. Iam colligere in promptu est quàm perperam faciant nostri aduersarij, qui non alio fine iactāt Spiritum sanctum, nisi vt peregrinas & extraneas à verbo Dei doctrinas eius titulo commendent: quum ipse indiuiduo nexu cum verbo Dei cōiunctus esse velit, ídque de eo profiteatur Christus dum Ecclesiæ suę eum promittit. Sic est sanè. Quam sobrietatem semel Ecclesiæ suæ præscripsit Dominus, eam perpetuò vult obseruari. Vetuit autem nequid verbo suo adderet, nequid ex eo detraheret. Hoc inuiolabile est Dei ac Spiritus sancti decretum, quod abrogare conātur nostri aduersarij quum Ecclesiam sine verbo regi à Spiritu fingunt.

De axiomate Papistarum, Errare non posse Ecclesiam in rebus ad salutē necessarijs: & quàm perperam illud ipsi interpretentur. Vide & sect. 15

**Quo sensu à nobis cōcedi possit axioma, Errare non posse Ecclesiā, &c.*

Ioh. 16.7, & 13

Serm. de san. & adorando Spiritu.

Ioh. 12.50, et 14.10

Rom. 10. 4

14 Hìc iterum obmurmurant, oportuisse Ecclesiam nonnulla addere scriptis Apostolorum, vel illos ipsos supplere postea viua voce quod minùs clarè tradidissent, nempe quum illis dixerit Christus, Multa habeo vobis dicenda, quæ non potestis portare modò: atq; hæc esse placita, quę sine Scriptura, vsu dūtaxat & moribus recepta fuerunt.* At quęnā isthęc est impudentia? Rudes adhuc, fateor, & propè indociles erant discipuli quum istud à Domino audirent: verùm hácne tarditate tum etiam tenebantur, quum doctrinam suam scriptis commendarent, vt postea viua voce supplere necesse habuerint quod in scriptis suis ignorantiæ vitio omiserant? Si verò iam à Spiritu veritatis ducti in omnem veritatem, sua

Quintum argumentum assectarum Papæ cudētium noua dogmata: cui multipliciter respōdetur.

Iohan. 16.12

**Prima respōnsio.*

scripta ediderunt, quid obfuit quominus perfectam Euangelicæ doctrinæ cognitionem complexi sint illic, consignatámque reliquerint? *Sed age, demus illis quod petunt: designent modò ea quæ reuelari sine scripto debuerunt: id si tentare audeant, agam cum ipsis Augustini verbis, hoc est, Quum Dominus tacuerit, quis nostrûm dicat, Illa vel illa sunt? aut si dicere audeat, vnde probat? *Sed quid de re superuacua contendo? Nam vel puero notum est, in scriptis Apostolicis quæ isti mutila quodammodo & dimidia faciunt, fructum extare eius reuelationis quam tunc eis Dominus promittebat.

*2. Responsio.
Homi. in Iohā. 96
*3. Responsio.

15 Quid? inquiunt, ánnon extra controuersiam posuit Christus quicquid docet ac decernit Ecclesia, quum iubet haberi pro ethnico & publicano qui cōtradicere audeat? Primùm illic non fit doctrinæ mentio, sed tantùm censuris asseritur sua authoritas ad corrigenda vitia, ne se eius iudicio opponāt qui admoniti vel obiurgati fuerint. At hoc omisso, valde mirum est, tam nihil esse frontis istis nebulonibus vt ferocire inde non dubitent. Quid enim tandem obtinebunt, nisi non spernendum Ecclesiæ consensum, quæ nunquam nisi in veritatem verbi Dei consentit? Ecclesia audienda est, inquiunt. Quis negat? quandoquidem nihil pronuntiat nisi ex verbo Domini. Si plus aliquid postulant, sciant nihil sibi in eo suffragari hæc Christi verba. Nec videri debeo nimis contentiosus quòd adeò vehementer in hoc insisto, Non licere Ecclesiæ condere vllam nouam doctrinā, hoc est, plus docere, & pro oraculo tradere, quàm quod Dominus verbo suo reuelauit. Vident enim sani homines quantum sit periculum, si hominibus semel concessum fuerit tantum iuris. Vident etiam quanta fenestra aperiatur impiorum sannis & cauillis, si dicamus id pro oraculo habendum esse inter Christianos quod homines censuerint. Adde, quòd pro temporis sui ratione loquens Christus, synedrio tribuit hoc nomen, vt postea discipuli sui sacros Ecclesiæ conuentus reuereri discant. Ita fieret vt singulis vrbibus & pagis par esset in dogmatibus cudendis libertas.

Sextum argumentum aduersariorū ex Matt. 18.17

16 Exempla quibus vtuntur, nihil eos iuuant. Aiunt pædobaptismū non tam ex aperto Scripturæ mandato, quàm ex Ecclesiæ decreto emanasse. At miserrimum asylum foret si pro defensione pædobaptismi ad nudam Ecclesiæ authoritatem suffugere cogeremur: verùm satis *alibi patebit, longè secus esse. Similiter, quod obiiciunt nusquam haberi in Scripturis quod in Synodo Nicena pronuntiatum fuit, * Filium esse cōsubstantialem Patri: in eo grauem faciunt Patribus iniuriam, quasi temerè damnarint Arrium quod in sua verba iurare noluerit, quum totam eam doctrinam profiteretur quæ Propheticis & Apostolicis scriptis est comprehensa. Non extat, fateor, hoc vocabulum in Scriptura: sed quum illic toties asseratur vnum esse Deum, rursum toties vocetur Christus verus & æternus Deus, vnus cum Patre: quid aliud faciunt Patres Niceni, quū declarant esse vnius essentiæ, nisi quod natiuum Scripturæ sensum simpliciter enarrant? Atque hac præfatione in eorum cœtu vsum fuisse Constantinum refert Theodoritus, In disputationibus, inquit, rerum diuinarum, habetur præscripta Spiritus sancti doctrina: Euangelici & Apostolici libri, cum Prophetarum oraculis, plenè nobis ostendunt sensum numinis. Proinde discordia posita, sumamus ex verbis Spiritus quæstionum explicationes. His sanctis monitionibus nemo tunc fuit qui refragaretur. Nemo excepit, Ecclesiam aliquid adiicere posse de suo: Spiritum non omnia reuelasse Apostolis, vel saltem ad posteros non prodidisse, aut tale aliquid. Si verum est quod volunt nostri aduersarij, primùm perperam egit Constantinus, qui Ecclesię suam potestatem eripuit: deinde quòd nemo Episcoporum tum surrexit, vt eam contrà vindicaret, hoc silentium

Septimum argumētum ab exemplis: quasi pædobaptismus sit tantum ex decreto Ecclesiæ: aut Synod⁹ Nicena nouum dogma cuderit. Filiū esse Patri consubstantialē asserens.
*Cap. 16.
*Vide August. epist. 178.
Lib. 1. cap. 5. hist. Ecclesiast.

perfidia

perfidia non carebat. sic enim erant proditores iuris Ecclesiastici. Sed quum Theodoritus referat libenter amplexos esse quod dicebat Imperator, constat nouum hoc dogma tunc fuisse omnino incognitum.

** De Conciliis, eorumq; authoritate* CAP. IX.

**Vide Calu. aduersus Theologos Parisienses. Itē ad Sadoletum. & de necessitate reformandæ Ecclesiæ. Item aduersus Cōcilium Tridētinum. Item in Scholiis ad paternam Papæ admonitionem.*

NVNC vt omnia illis de Ecclesia concedam: pro sua tamen intentione ne sic quidē multum adhuc profecerint. Nam quicquid de Ecclesia dicitur, id mox ad Concilia trāsferunt, quum eorum opinione Ecclesiam repræsentent. Imò quod tam pertinaciter contendunt de Ecclesiæ potestate, non alio consilio faciunt, nisi vt Romano Pontifici, & eius satellitio totum deferant quod extorserint. Antequam verò hanc quæstionem expedire incipiam, duo hîc mihi breuiter præfari necesse est. * Quòd hic rigidior sum futurus, non ideo esse quòd vetusta Concilia minoris faciam quàm decet. Veneror enim ea ex animo, suoque in honore apud omnes esse cupio. Sed hic est aliquis modus: vt nihil scilicet Christo derogetur. Porrò hoc est Christi ius, vt Conciliis omnibus præsideat, nec socium habeat hominem in ista dignitate. Tunc autē demum præsidere dico, vbi totum consessum verbo & Spiritu suo moderatur. * Deinde quod minùs Conciliis tribuo quàm aduersarij petunt, non ea causa facere quòd à Conciliis metuam, quasi illorum causæ suffragentur, nostræ verò sint contraria. Nam sicuti ad plenam doctrinæ nostræ approbationem, & totius Papismi euersionem abūde verbo Domini instructi sumus, vt nihil præterea requirere magnopere opus sit: ita si res flagitet, magna ex parte quod satis sit ad vtrunque, vetera Concilia nobis subministrant.

** Primùm ex duobus quæ hîc præfatur author.*

** Secundum.*

2 Iam de re ipsa loquamur. Si ex Scripturis quæ sit Conciliorum authoritas quæritur, nulla extat illustrior promissio quàm in hac Christi sententia, Vbi duo aut tres congregati in nomine meo fuerint, illic in medio eorum sum. Verùm * id nihilominus in particularem quemuis cœtum competit quàm in Concilium vniuersale. Neque tamen in eo hæret quæstionis nodus: sed quòd addita est conditio, ita demū fore Christum in medio Concilij, si in suo nomine congregetur. Quare vt millies Episcoporū Concilia nominent aduersarij, parū promouebunt: nec antè efficient vt credamus quod cōtendunt, regi à Spiritu sancto, quàm fidem fecerint, cōgregari in Christi nomine. Siquidem tam possunt impij improbiq; Episcopi aduersus Christum conspirare, quàm boni & probi in eius nomine coire. Huius rei luculento nobis documento sunt plurima decreta quæ à talibus Conciliis prodiere. Sed hoc postea videbitur. Nunc tātùm vno verbo respondeo, Christum nihil polliceri nisi iis qui in suo nomine congregantur. Quid ergo illud sit definiamus, Nego in Christi nomine congregari eos qui abiecto Dei mādato, quo vetat quicquam addi verbo suo aut detrahi: proprio arbitrio quiduis statuunt: qui non contenti Scripturæ oraculis, hoc est vnica perfectæ sapientiæ regula, de suo capite nouum aliquid comminiscuntur. Certè quum non Conciliis quibuslibet se adfuturum promiserit Christus, sed peculiarem notam apposuerit qua vera & legitima ab aliis discerneret: nos hāc discretionem minimè negligere conuenit. Hoc est pactum quod olim cū Leuiticis Sacerdotibus Deus pepigit: vt docerēt ex ore suo. Hoc semper à Prophetis requisiuit: hanc quoque legem videmus Apostolis fuisse impositam. Qui hoc pactum violant, eos nec honore sacerdotij, nec vlla authoritate dignatur Deus. Hunc nodum mihi soluant aduersarij, si velint fidem meam hominum placitis citra Dei verbum mancipare.

Matt. 18. 20.

**Vide cap. 8. sect. 11.*

Ex Scripturis nullam esse Conciliorum authoritatē, nisi in Christi nomine congregētur: & quid hoc sit.

Deut. 4. 2, Apoc. 22. 18.

Malach. 2. 7.

3 Nam quòd in Ecclesia remanere veritatem non putant nisi inter

Bin. ebris sententia.

cuius prior probatur exemplis, hîc & sect. 4,5 posterior, sect. 6,7.

Pastores constet, nec Ecclesiam ipsam consistere nisi in Conciliis generalibus emineat: multum abest quin id verum semper fuerit, si vera de suis temporibus testimonia nobis reliquerunt Prophetæ. Erat Isaiæ tempore Ecclesia Hierosolymis, quam Deus nondum deseruerat. De Pastoribus verò sic loquitur, Speculatores eius cæci omnes, neque quicquam nouerunt. Omnes canes muti, nec valent latrare. Iacentes dormiunt, & amant dormitionem: & Pastores ipsi nihil sciunt nec intelligunt: & in vniuersum respiciunt ad vias suas. In eundem modum Oseas, Speculator Ephraim cum Deo, laqueus aucupis, odium in domo Dei. Vbi ironicè eos Deo coniungens, euanidum sacerdotij prætextum esse docet. Durabat quoque Ecclesia ad tempus Ieremię. Audiamus quid de Pastoribus dicat, A Propheta vsque ad Sacerdotem quisque sectatur mendacium. Item, Prophetæ mẽdacium prophetant in nomine meo: quum ego non miserim eos, neque præceperim eis. Ac ne prolixi nimiùm in recitandis eius verbis simus, legantur quæ toto vicesimotertio capite & quadragesimo scripsit. Tunc ex altera parte nihilo mitiùs in eosdẽ inuehebatur Ezechiel. Coniuratio (inquit) Prophetarum in medio eius sicut leo rugiens & qui rapit prædam. Sacerdotes eius violauerũt Legem meam, & profanauerunt sancta mea: nec discrimẽ fecerunt inter sanctum & profanum, & cętera quę subiungit in eum sensum. Similes querimoniæ passim extant in Prophetis: vt nihil illic frequentius recurrat.

Isa.56.10. *Osea.9.8.* *Iere.6.13.* *Idem 14.14.* *Ezech.22.25.*

4 Sed enim id fortè inter Iudæos valuerit: nostrum verò seculum à tãto malo immune est. Vtinam quidem esset, verùm aliter fore Spiritus sanctus denuntiauit. clara enim sunt Petri verba, Quẽadmodum (inquit) fuerunt in populo veteri pseudoprophetæ: sic & inter vos erunt falsi doctores, sectas perditionis insinuantes. Vidén' vt non à plebeiis imminere periculum prædicat, sed ab iis qui doctorum & Pastorum titulo se venditabunt? Præterea quoties à Christo & eius Apostolis est prædictum vt à Pastoribus summa Ecclesiæ pericula impenderent? Imò palàm ostendit Paulus, non alibi sessurum Antichristum quàm in templo Dei. Quo significat, non aliunde venturam horrendam illam calamitatem, de qua ibi loquitur, nisi ab iis qui pro Pastoribus in Ecclesia sedebunt. Et alibi, tanti mali exordia iam propè instare demonstrat. Nam dum Ephesinos Episcopos alloquitur, Scio (inquit) quòd post discessum meum intrabũt in vos lupi rapaces, nõ parcẽtes gregi. Et ex vobisipsis erunt qui loquantur peruersa, vt abducant discipulos post se. Quantum inter Pastores afferre corruptionis potuit longa annorum series, quum tantulo temporis spatio degenerare sic potuerint? Ac ne enumerando multum chartarum impleam: *omnium ferè seculorum exemplis monemur, nec veritatem semper in sinu Pastorum ali, nec Ecclesiæ incolumitatem ab eorum statu pendẽre. Decebat quidem illos Ecclesiasticæ pacis ac salutis, cui conseruandæ destinati sunt, præsides esse ac custodes: sed aliud est, præstare quod debeas: aliud, debere quod non præstes.

2.Pet.2.1. *Matth.24.11, & 24.* *2.Thess.2.4.* *Act.20.29.* ** summa sect. 3, 4,5.*

5 Neque tamẽ nostra iusta verba in eam partem quis accipiat quasi Pastormu authoritatem passim ac temere, nullóque delectu labefactare velim. Tantum inter eos ipsos delectum habendum esse moneo, ne qui dicuntur, esse quoque Pastores continuò existimemus. At Papa cum toto Episcoporum suorum grege, non alia ratione nisi quia Pastores nuncupantur, excussa verbi Dei obedientia, voluunt omnia, versantq; pro libidine: interim persuadere contendunt, sese luce veritatis destitui nõ posse: Spiritum Dei perpetuò in se residere: Ecclesiam in se subsistere, & secum emori. Quasi verò iam nulla sint Domini iudicia: vt eodem pœnæ genere in mundum hodie animaduertat quo populi veteris ingratitudinem aliquando vltus est: nempe vt Pastores percutiat cæcitate & stupore.

pore. Nec intelligunt stolidissimi homines, eandem se canere cantilenã quam canebant olim qui cum verbo Dei belligerabantur. Sic enim sese contra veritatem instruebant hostes Ieremiæ, Venite, & cogitabimus cõtra Ieremiam cogitationes: quandoquidem non peribit lex à Sacerdote, nec consilium à sapiente, nec verbum à Propheta. *Zacha.12.4. Iere.18. 18.*

6 Hinc facilè est respondere ad illud alterum de Conciliis generalibus. Quin Iudæi veram Ecclesiam sub Prophetis habuerint negari non potest. Quòd si generale Concilium tunc ex Sacerdotibus coactum fuisset, qualis apparuisset Ecclesiæ facies? Audimus quid Deus non vni aut alteri eorum, sed ordini vniuerso denuntiet, Obstupescent Sacerdotes, & Prophetæ terrebũtur. Item, Lex peribit à Sacerdote, & consilium à Senioribus, Item, Nox vobis pro visione erit, & tenebræ pro diuinatione: & occumbet sol super Prophetas: & obtenebrabitur super eos dies, &c. * Age, si coacti in vnum tunc fuissent omnes eiusmodi, quis spiritus in eorum cœtu præfuisset? Eius rei insigne specimen habemus in eo concilio quod conuocauit Achab. Aderant quadringenti Prophetæ. Sed quia non alio animo conuenerant nisi vt Regi impio adularentur: mittitur à Domino Satan, qui sit spiritus mendax in ore omnium. Illic omnium suffragiis dãnatur veritas: Micha pro hæretico damnatur, percutitur, conijcitur in carcerem. Sic Ieremiæ factum est: sic aliis Prophetis. *Posterius membrũ sentẽtiæ positæ initio sect.3. tractatur hîc & sect.7. Iere.4.9. Ezec.7. 26. Mich.3.6. 1.Reg 22.6. & 22. * Cõcilium generale tempore Achab: item tempore Christi, hîc & sect.7.*

7 Sed vnum exemplum, quod est præ aliis memorabile, pro omnibus sufficiat. In eo concilio quod collegerunt Pontifices & Pharisæi Hierosolymis aduersus Christum, quid desideres quod quidem ad externam speciem attinet? Nisi enim tunc fuisset Hierosolymis Ecclesia, nunquam sacrificiis aliísque ceremoniis communicasset Christus Fit solennis cõuocatio: præibat summus Pontifex: totus ordo sacerdotalis assidebat: dãnatur tamen illic Christus, & eius doctrina è medio profligatur. Hoc facinus documento est, inclusam minimè fuisse in illo cõcilio Ecclesiam. ‘ At non est periculum ne quid tale nobis eueniat. Quis nobis fidem fecit? Nam in re tanta nimis securos esse, socordiæ culpa non caret. Quin vbi disertis verbis vaticinatur Spiritus per os Pauli, venturam defectionem (quæ venire non potest quin Pastores Deum primi derelinquant) quid sponte hîc in exitium nostrum cæcutimus? Quare nullo modo concedendum est, Ecclesiã in Pastorum cœtu consistere, quos Dominus nusquam recipit bonos perpetuò fore, malos autem interdũ fore pronunciauit. Vbi autẽ de periculo admonet, ideo facit vt nos cautiores reddat. *Iohan.11 47. ‘ Non minus periculi hodie esse à sceleratis conciliis Ecclesiasticis, quàm olim à similib⁹. Vide sect.13. 2.Tess.2. 3.*

8 Quid ergo? inquies, nullãne erit in definiendo Conciliorum authoritas? Imò verò. neque enim hîc omnia Concilia damnanda, aut omnium acta rescindenda, & (quod dicitur) vna litura esse inducenda disputo. At cogis tamen (inquies) omnia in ordinem: vt cuilibet in medio positum sit recipere vel repudiare quod statuerint concilia. Minimè verò. sed enim quoties Concilij alicuius decretum profertur, expendi primùm diligenter velim quo tempore habitum sit, qua de causa habitum, & quo consilio, quales homines interfuerint. deinde illud ipsum de quo agitur, ad Scripturæ amussim examinari. ídque in eum modum vt concilij definitio pondus suum habeat, sitque instar præiudicij: neque tamẽ examen, quod dixi, impediat. “ Vtinam eum omnes modum seruarent quem præscribit Augustinus libro aduersus Maximinũ tertio. Nam quũ hunc hæreticum de Synodorum decretis litigantem breuiter vult compescere, Nec ego (inquit) Nicenam Synodum tibi: nec tu mihi Ariminensem debes tanquam præiudicaturus obiicere. Nec ego huius authoritate, nec tu illius detineris. Scripturarum authoritatibus, non quorumque propriis, sed quæ vtrisque sunt communes, res cum re, causa cum causa *Quæ sint expendẽda, cũ agitur de cõciliũ alicuius authoritate. “ Optimum modũ præscribi ab Augustino in maiestate tribuenda cõciliis.*

ratio cum ratione certet. Sic fieret vt Conciliis sua esset quæ esse debet maiestas: interim tamen superiore loco emineret Scriptura, nequid esset quod non illius regulæ subiiceretur. Sic priscas illas Synodos, vt Nicenã, Cõstantinopolitanã, Ephesinam primam, Chalcedonensem ac similes, quæ confutandis erroribus habitæ sunt, libenter amplectimur, reuerémúrque vt sacrosanctas, quantum attinet ad fidei dogmata. nihil enim continẽt quàm puram & natiuam Scripturæ interpretationem quã sancti Patres Spirituali prudentia, ad frangendos religionis hostes qui tunc emerserant, accommodarunt. In posterioribus quoque nonnullis videmus elucere verum pietatis studium, notas ad hæc ingenij, doctrinę, prudentiæ non obscuras. Sed quemadmodum solét res in deterius ferè prolabi, ex recentioribus Cõciliis videre est, quantum subinde Ecclesia à puritate illius aurei seculi degenerauerit. Nec dubito quin istis quoque corruptioribus seculis habuerint Concilia suos melioris notæ Episcopos. Sed in his accedit quod in Romanis senatusconsultis non rectè fieri olim conquerebantur ipsi Senatores. Dum enim numerantur, non appenduntur sententiæ, meliorem partem à maiore vinci sæpius necesse fuit. Certè multas impias sententias protulerunt. Neque hîc opus est species colligere: vel quòd nimis longum foret, vel quòd hoc alij fecerunt diligentius quàm vt multum addere liceat.

Priscæ Synodi.

Posteriores.

Recentiora Cõcilia

9 Portò quid concilia cum conciliis pugnantia recenseam? Nec est quod mihi quispiam obmurmuret, ex his quæ pugnant, alterutrum non esse legitimum. Vnde enim id æstimabimus? Nempe ex eo, nisi fallor, quòd ex Scripturis iudicabimus, non esse orthodoxa illius decreta. Hæc enim vna est certa lex discretionis. Iam nongenti circiter anni sunt quũ Synodus Constantinopolitana sub Leone Imperatore congregata, subuertendas & confringendas imagines in templis collocatas, censuit. Paulò pòst Concilium Nicenum, quod in eius inuidiam Irene coegit, restituendas decreuit. Vtrum ex duobus agnoscemus pro legitimo? Vulgò obtinuit hoc posterius, quod in templis locum imaginibus dedit. At Augustinus id fieri posse negat sine præsentissimo idololatriæ periculo. Epiphanius ætate superior, asperius multò loquitur. nefas enim & abominationem esse tradit, aspici in templo Christianorum imagines. Qui sic loquuntur an approbarent Cõcilium illud si hodie essent superstites? Quòd si & vera narrant Historici, & actis ipsis creditur, non imagines tantùm ipsæ, sed earum cultus illic receptus fuit. Tale verò placitum palàm est à Satana manasse. Quid quòd totam scripturam deprauando, & lacerando, ludibrio eam sibi fuisse demonstrant? Quod * ego superiùs abundè planum feci. Quicquid sit, non aliter discernere inter contrarias & dissentientes Synodos, quæ multæ fuerunt, poterimus, nisi omnes illa quam dixi omnium hominum & Angelorum statera, id est verbo Domini examinemus. Sic Chalcedonensem amplectimur, repudiata Ephesina secunda, quod in hac Eutychiana impietas confirmata fuit, quam illa altera damnauit. Eius rei iudicium nonnisi ex Scripturis fecerũt sancti viri, quos sic in iudicando sequimur vt Dei verbum, quod illis præluxit, nobis nunc quoque præluceat. Eant nunc Romanenses, & affixũ alligatúmque suis conciliis Spiritum sanctum pro more iactent.

Concilia cum conciliis pugnantia.

Synodus Constantinopolitana de confringendis imaginibus: quas postea approbauit Synodus Nicena iussu impię Imperatricis Irenes conuocata.

** Lib.1.c.11.sec.14.*

Ratio vnica discernendi inter dissentientes Synodos.

10 Quanquam in illis quoque antiquis & purioribus est quod iure desideres, vel quod eruditi alioqui & prudentes viri qui tunc aderant, præsentibus negotiis districti, multa alia non prospiciebant: vel quòd grauioribus & magis seriis occupatos, nonnulla leuioris momenti subterfugiebant: vel quòd simpliciter, vt homines imperitia falli poterant: vel quòd nimio affectu nonnunquam præcipites ferebantur. Huius postremi (quod omnium durissimum videtur) exemplum illustre extitit in

Hîc & sect.11. ostẽditur, & in priorib. illis & antiquis Synodis errata, & lapsus deprehẽdi, quorũ quatuor, vel causæ, vel occasiones.

Nice-

Nicena Synodo: cuius dignitas omnium consensu summa veneratione, vt merebatur, excepta est. Nam quum primarium fidei nostræ caput illic periclitaretur, adesset hostis Arrius in procinctu quocum manus conserendæ essent, summum verò momentum in eorum concordia esset qui ad oppugnandum Arrij errorem parati venerant: ipsi nihilominus tantorum discriminum securi, imò velut grauitatis, modestiæ, & omnis humanitatis obliti, omisso quod in manibus erat certamine, (quasi ex destinato, Arrio gratificaturi, eo concessissent) intestinis dissidiis sese proscindere cœperunt: stylum qui in Arrium stringendus erat, in seipsos dirigere. Fœdæ criminationes audiebantur: libelli accusatorij volitabant: nec contentionum finis vllus factus esset donec mutuis vulneribus se confodissent, nisi Imperator Constantinus occurrisset, qui inquisitionē in eorum vitam, rem esse supra suam cognitionem professus, talem intemperiē laude magis quàm obiurgatione castigauit. Quàm multis partibus & alia quæ deinde sequuta sunt Concilia lapsa fuisse verisimile est? Nec longa demonstratione opus hæc res habet. si quis enim acta perlegat, multas illic infirmitates animaduertet: nequid dicam grauius.

11 Et Leo Romanus Pontifex non dubitat Synodo Chalcedonensi, quam in dogmatibus orthodoxam fatetur, ambitionem & inconsultam temeritatem obiicere. Legitimam quidem esse non negat, sed errare potuisse palàm asserit. Ineptus fortè alicui videar qui de commonstrandis huiusmodi erroribus laborem: quum fateantur aduersarij, errare Concilia posse in iis quæ ad salutem non sunt necessaria. Sed neque superuacuus est hic labor. Tametsi enim coacti, verbo quidem id fatentur: quū tamē omnium Conciliorum determinationem, in re qualibet, nullo discrimine, pro Spiritus sancti oraculo nobis obtrudant, plus exigunt, quā initiò sum pferant. Quid sic agendo contendunt, nisi errare non posse Concilia: aut si errant, nefas esse tamen verum cernere, aut non assentiri erroribus? Neque aliud intendo, quàm inde posse colligi, Spiritum sanctum sic pias alioqui & sanctas Synodos gubernasse, vt interim aliquid eis humanitus accidere sineret, ne nimium hominibus confideremus. *Concilia Prouincialia.* Hæc multò melior est sententia, quàm illa Gregorij Nazianzeni, Nullius vnquam Concilij se vidisse bonum finem. Nam quia asserit omnia sine exceptione malè desiisse, non multum authoritatis illis relinquit. De prouincialibus Conciliis mētionem seorsum facere, nihil iam necesse est: quando ex generalibus æstimare promptum est quantum authoritatis ad condendos fidei articulos, & quodcunque visum fuerit doctrinæ genus recipiendum habere debeant. *Romanensium exceptio ex Hebr. 13. 17.*

12 At nostri Romanenses, vbi in causæ suæ defensione omnia rationis præsidia labascere sibi vident, ad extremum illud miserumque suffugium concedunt, Etiamsi mente & consilio stupidi ipsi sint, animo verò & voluntate nequissimi: manere tamen verbum Domini, quod Præpositis obedire iubet. Itáne verò? quid si Præpositos esse negem qui tales sunt? Non enim plus sibi arrogare debēt quàm habuerit Iosue, qui & Propheta Domini fuit, & eximius Pastor. Audiamus autē quibus verbis inauguretur in suum munus à Domino: Non recedat, inquit, volumen Legis ab ore tuo: sed meditaberis in eo diebus ac noctibus. Neque ad dexteram neque ad sinistram declinabis: tunc diriges viam tuam, & intelliges eam. Illi igitur spirituales nobis erunt Præfecti qui à Lege Domini neque huc neque illuc deflectent. Quòd si nulla hæsitatione accipiēda est quorumuis Pastorum doctrina, quorsum attinebat toties tā̄ que solicitè Domini voce nos admoneri, ne pseudoprophetarum sermoni auscultemus? Nolite (inquit per Ieremiam) audire verba Prophetarum, qui prophetant vobis. vanitatē enim vos docent, & non ex ore Domini. *Iosue 1. 7. 8.* *Iere. 23. 16.*

Item, Cauete vobis à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Frustra & Iohannes nos hortaretur vt probemus spiritus nunquid ex Deo sint. Cui iudicio '' ne Angeli quidem eximuntur, nedum Satan cum suis mendaciis, Quid autem istud, Si cæcus cæcum ducat, ambo in foueam cadent? annon satis declarat multum interesse quales pastores audiātur, nec temere omnes audiendos? Quare non est quod suis nos titulis absterreant, quò in participationem trahant suæ cæcitatis: quum videamus contrà singularem Domino curam fuisse absterrendi, ne alieno errore duci nos pateremur, sub quacunque nominis larua lateat. Nā si verū est Christi responsum, quique duces, siue Antistites, siue Præsules, siue Pontifices dicantur, nihil possunt quàm suos consortes in idē rapere præcipitiū. ''Quare nulla Cōciliorum, Pastorum, Episcoporum nomina (quæ tam falsò obtēdi quàm verè vsurpari possunt) nos impediant quominus, & verborum & rerum documentis moniti, omnes omnium spiritus ad diuini verbi regulā exigamus, quò probemus num ex Deo sint.

Mat.7.15. *1.Iohan.4.1.* *Galat.1.8.* *Mat.15.10.*

'' Sūma totius capitis huius ad hunc locū vsque: quū probatū sit, sæpe corruptissimū fuisse, & esse posse in Ecclesia ordinē Sacerdotū, Prophetarū, Pastorū, nō esse sine exceptione obediendū pastoribus Ecclesiarū, & Cōciliis, sed in Domino, & verbo eius.

13 Quoniam probauimus non esse datam Ecclesiæ potestatem erigēdæ nouæ doctrinæ, dicamus nunc ''' de potestate quam illi tribuunt in Scripturæ interpretatione. Nos certè libenter concedimus, siquo de dogmate incidat disceptatio, nullum esse nec melius nec certius remediū, quàm si verorum Episcoporū synodus conueniat, vbi controuersum dogma excutiatur. Multò enim plus ponderis habebit eiusmodi definitio in quam communiter Ecclesiarū Pastores, inuocato Christi Spiritu, consenserint, quàm si quisque seorsum domi conceptā populo traderet, vel pauci homines priuatim eā conficerent. Deinde vbi collecti in vnū sunt Episcopi, commodius in commune deliberant quid sibi, & qua forma docendum sit, ne diuersitas offendiculum pariat. Tertiò hanc rationem præscribit Paulus in diiudicandis doctrinis. Nam quum singulis Ecclesiis attribuat diiudicationem, ostendit quis in grauioribus causis sit ordo agendi: nempe vt Ecclesiæ inter se communem cognitionem suscipiant. Atque ita nos ipse pietatis sensus instituit, vt si quis turbet Ecclesiam dogmate inusitato, atque eò res perueniat vt sit periculum à grauiore dissidio, conueniant primùm Ecclesiæ: quæstionem propositā examinent: demum, iusta discussione habita, definitionē ex Scriptura sumptam proferant, quæ & dubitationem in plebe tollat, & os obstruat improbis & cupidis hominibus, ne pergere amplius audeant. Sic exorto Arrio coacta est Nicena Synodus, quæ sua authoritate & sceleratos impij hominis conatus fregit, & pacem restituit Ecclesiis quas vexauerat, & æternam Christi diuinitatem contra sacrilegum eius dogma asseruit. Quum deinde nouas turbas mouerent Eunomius & Macedonius, simili remedio eorum insaniæ occursum est per Constantinopolitanam Synodum, Ephesino Concilio profligata est Nestorij impietas. Hæc denique ab initio fuit ordinaria in Ecclesia ratio conseruandæ vnitatis, quoties Satan aliquid machinari cœperat. Sed meminerimus, non omnibus seculis vel locis haberi Athanasios, Basilios, Cyrillos, & similes veræ doctrinæ vindices, quos tunc Dominus excitauit. Imò cogitemus quid Ephesi secunda Synodo acciderit, vbi Eutychiana hæresis obtinuit: sanctæ memoriæ vir Flauianus, in exilium eiectus cum aliquot piis viris: multa eiusmodi flagitia designata. nempe quia illic Dioscorus, homo factiosus & pessimi animi, non autem Spiritus Domini præsidebat. At nō erat illic Ecclesia. Fateor. Sic enim omnino statuo, ''Non ideo interire in Ecclesia veritatem, etiamsi ab vno Concilio opprimatur: sed mirabiliter à Domino seruari, vt iterum suo tempore emergat & superet. Hoc autem perpetuum esse nego, vt vera sit & certa Scripturæ interpretatio quæ Con-

''' Hæc.n.posita fuit initio c.8. secūda pars potestatis Ecclesiæ quod ad doctrinam spectat.

1.Cor.14.29.

Nicena Synodus.

Constātinopolitana. *Ephesina.*

Synodus Ephesina secunda.

'' vide secti.3.4.5.

Concilii suffragiis fuerit recepta.

14 Verùm aliò spectant Romanenses, quum potestatem interpretandi Scripturam penes Concilia esse tradunt, & eam sine prouocatione. Hoc enim colore abutuntur, vt Scripturæ interpretationem vocent quicquid in Conciliis statutum sit. De Purgatorio, de Sanctorum intercessione, de confessione auriculari, & similibus non reperietur vna syllaba in Scripturis. Verù quia Ecclesiæ authoritate sancita sunt hæc omnia, hoc est (vt veriùs loquimur) opinione & vsu recepta: pro Scripturæ interpretatione vnumquodque habendum erit. Neque id modò: sed siquid reclamante Scriptura statuerit Concilium, interpretationis habebit nomen. Iubet Christus omnes de calice quem in Cœna porrigit, bibere: Constantiense Concilium vetuit ne plebi daretur, sed solum sacerdotem bibere voluit. Quod sic ex diametro pugnat cum institutione Christi, pro eius interpretatione haberi volunt. Paulus coniugij prohibitionem vocat hypocrisin dæmoniorum: sanctum verò in omnibus coniugium, & honorabile, Spiritus alibi pronuntiat. Quòd postea Sacerdotibus interdixerunt coniugium, id veram & natiuam Scripturæ interpretationem haberi postulant: quum nihil magis alienum fingi queat. Si quis hiscere contra ausit, hæreticus iudicabitur: quando sine prouocatione est Ecclesiæ determinatio: & de eius interpretatione, quin vera sit, dubitari nefas est. Tantam impudentiam quid insecter? demonstrasse enim, vicisse est. * Quòd de potestate approbandæ Scripturæ docent, prudens omitto. Subiicere enim in eum modum Dei oracula hominum censuræ, vt ideo rata sint quia placuerint hominibus, blasphemia indigna est quæ commemoretur: & ego iam ' superiùs hoc ipsum attigi. Vnum tamen eos rogabo, Si in Ecclesiæ approbatione fundata est Scripturæ authoritas, cuius Concilij citabunt de ea re decretum? Nullum, opinor, habent. Cur igitur Niceæ vinci se patiebatur Arrius testimoniis ex Iohannis Euangelio adductis? Erat enim, secundùm istos, liberum repudiare: quando nulla vniuersalis Concilij præcesserat approbatio. Allegant veterem catalogū, qui Canon vocatur: quem dicunt ex Ecclesiæ diiudicatione manasse. Sed rogo iterū, quo in concilio Canon ille editus fuerit. Hic obmutescant oportet. Quanquam scire præterea cupio, qualem esse illum Canonem arbitrantur. Video enim inter veteres id parum constitisse. Et si valere debet quod ait Hieronymus, libri Machabæorum, Tobias, Ecclesiasticus, & similes in ordinem Apochryphorum reiicientur: quod isti nullo modo facere sustinent.

Specioso colore potestatis Ecclesiæ in Scripturæ interpretatione, perperā abuti Romanēses ad errorē & blasphemiarum confirmationē, exemplis manifestißimis ostēditur

Matt. 26.26.
1.*Tim.* 4.1.
Hebr. 13.4.

* *De potestate Ecclesiæ in approbanda Scriptura.*

' *cap.* 8 *secti.* 9. *plenißimè autem tractauit lib.* 1. *c.* 7.

De potestate in legibus ferendis, in qua sæuißimam tyrannidem in animas & carnificinam exercuit Papa cum suis

CAPVT X.

SEQVITVR " pars secunda, quam in legibus ferendis sitam esse volunt: ex qua scaturigine ortæ sunt innumeræ traditiones humanæ, totidem ad strangulandas miseras animas laquei. Neque enim maior illis religio fuit quàm Scribis & Pharisæis, imponere aliorum humeris onera quæ digito noluissent attingere. "' Alibi docui quàm crudelis sit carnificina quod auriculari confessione præcipiunt. In aliis legibus tanta violentia non apparet: sed quæ videntur omnium maximè tolerabiles tyrannicè conscientias premunt. Taceo quod adulterant cultum Dei, & Deum ipsum, qui vnicus est Legislator, suo iure spoliant. Hæc potestas tractanda nunc est, * an Ecclesiæ liceat conscientias constringere suis legibus. In qua disputatione non attingitur ordo politicus, sed tantū hoc agitur vt ritè colatur Deus secundū præscriptā à se

" *Vide initiū c.* 8.
Matt. 23.4.
Luc. 11. 46.
"' *lib.* 3 *c.* 4 *sect.* 4. *& seq. maximè sect.* 17.

* *De traditionibus humanis (i. edictis de cultu Dei,*

regulam:& spiritualis libertas, quæ Deum respicit, saluā nobis maneat.

præter eius verbū profectis ab hominibus) earūmpietate & necessitate, tractatur hîc & sect. 2.5.6.7.8. Vsus obtinuit vt traditiones humanæ vocentur quæcunque de cultu Dei præter eius verbum profecta sunt ab hominibus edita. Contra has nobis est certamen, non contra sanctas & vtiles Ecclesiæ cōstitutiones, quę *Sanctarū Ecclesiæ constitutionum triplex scopus vide sect. 27.28. 29.30. 31.32.* vel ad disciplinam vel honestatem vel pacem conseruandam faciunt. Finis autem certandi, vt coerceatur immensum & barbarum imperium quod sibi vsurpant in animas qui Pastores Ecclesiæ haberi volunt, re autem vera sæuissimi sunt carnifices. Quas enim leges condunt, spirituales esse aiunt, ad animam pertinentes, & eas ad vitam æternam necessarias affirmant. Sic autem regnum Christi, vt nuper attigi, inuaditur: sic libertas, ab ipso fidelium conscientiis data, opprimitur penitus ac disiicitur. Taceo nunc quanta impietate legum suarum obseruationem sanciant, dum ex ipsa & peccatorum remissionem, & iustitiam & salutem quęrere docent, dum totam religionis & pietatis summam in ipsa statuunt. Hoc vnum contendo, necessitatem imponi conscientiis non debere in quibus rebus à Christo liberantur, nec nisi liberatæ, vt" antea docuimus, quiescere apud Deum possunt. Vnicum Regem agnoscant, suum liberatorem Christum: & vna libertatis lege, nempe sacro Euangelij verbo regantur oportet, si gratiam quam in Christo semel obtinuerunt, retinere volunt: nulla seruitute teneantur, nullis vinculis astringantur.

" lib. 3.c. 19.

2 Fingunt quidem Solones isti, suas constitutiones leges esse libertatis, suaue iugum, onus leue: sed mera esse mendacia quis non videat? Nullam ipsi quidem legum suarum grauitatem sentiunt, qui abiecto Dei timore tam suas quàm diuinas leges securè ac strenuè negligunt. Qui verò aliqua salutis suæ cura tanguntur, plurimū abest quin se liberos existiment quandiu his laqueis implicantur. Videmus quanta cautione versatus sit in hac parte Paulus, vt ne vna quidem in re laqueum iniicere ausus fuerit. neque id nulla causa. prospiciebat certè quantum vulnus infligeretur cōscientiis, si earum rerum necessitas illis imponeretur quarum relicta esset à Domino libertas. Cōtrà numerari vix possunt constitutiones quas isti grauissimè æternæ mortis denuntiatione sanxerunt, quas seuerissimè exigunt tanquam ad salutem necessarias. Et in his permultæ sunt obseruatu difficillimæ, omnes verò (si in turbam suam congerantur) impossibiles: tantus est aceruus. Quî ergo fieri poterit vt non extrema anxietate & terrore perplexi vrantur quibus tanta difficultatis moles incumbit? Huius generis ergo constitutiones hîc impugnare animus est: quæ in hoc feruntur vt animas intus coram Deo ligent, & religionem iniiciant, acsi de rebus ad salutem necessariis præciperent.

Elogia falsa quibus falsi pastores suas constitutiones insigniunt.

1. Cor. 7.35.

3 "' Hæc quæstio plerosque ideo impedit quòd inter externum (vt vocant) & conscientiæ forum non satis subtiliter discernunt. Præterea difficultatem auget quod Paulus obediendum esse Magistratui pręcipit, non pœnæ solum metu, sed propter conscientiam. Vnde sequitur politicis quoque legibus obstringi conscientias. Quòd si ita esset, caderet quicquid proximo capite diximus ac iam dicturi sumus de spirituali regimine. Vt hic nodus soluatur, primò operæpretium est tenere quid sit conscientia. Ac definitio quidem ex etymo vocis petenda est. nam sicuti quum mente intelligentiáque homines apprehendunt rerum notitiam, ex eo dicuntur scire, vnde & scientiæ nomen ducitur: ita quum sensum habent diuini iudicij quasi sibi adiunctum testem, qui sua peccata eos occultare non sinit quin ad iudicis tribunal rei pertrahātur, sensus ille vocatur conscientia. Est enim quiddam inter Deum & hominem medium: quia hominem non patitur in seipso supprimere quod nouit, sed eousque persequitur donec ad reatum adducat. Hoc est quod intelligit Paulus,

"' Vide lib. 3.c.19. sect. 15. 16.

Rom. 13.2.

Quid sit conscientia & de distinctione vulgari inter externum, & conscientiæ forum, tractatur hîc, & sect. 4.

Rom. 2.15.

quum tradit conſcientiam ſimul atteſtari hominibus, vbi cogitationes eos accuſant vel abſoluunt in iudicio Dei. Simplex notitia in homine reſidere poſſet veluti incluſa. Ergo ſenſus hic qui hominem ſiſtit ad Dei iudicium, eſt quaſi appoſitus homini cuſtos, qui omnia eius arcana obſeruet ac ſpeculetur, ne quid in tenebris ſepultum maneat. Vnde & vetus illud prouerbium, Conſcientia mille teſtes. Eadem ratione & Petrus bonæ ergo Deum conſcientiæ interrogationem poſuit pro tranquillitate animi, quum perſuaſi de Chriſti gratia, nos intrepidè coram Deo offerimus. Et author Epiſtolæ ad Hebræos, non habere amplius conſcientiam peccati, pro liberatos vel abſolutos eſſe, vt peccatum nõ amplius nos arguat. 1.Pet.3. 21. Hebr.10.2.

4 Itaque ſicut opera reſpectum ad homines habent, ita conſcientia ad Deum refertur: vt conſcientia bona nihil aliud ſit quàm interior cordis integritas. In quem ſenſum Paulus ſcribit, complementum Legis eſſe charitatem, ex pura conſcientia & fide nõ ficta. Poſtea etiam eodem capite quantum ab intelligentia differat, oſtendit, dicens quoſdam à fide naufragium feciſſe, quia bonam conſcientiam dereliquerant. His enim verbis viuum eſſe colendi Dei affectum, ſyncerúmque piè & ſanctè viuendi ſtudium indicat. Interdum quidem ad homines quoque oſtéditur vt quum teſtatur apud Lucam idem Paulus, ſe operam dediſſe vt bona conſcientia ambularet erga Deum & homines. Sed hoc ideo dictum eſt quòd bonæ conſcientię fructus ad homines vſque manãt ac perueniũt. Propriè autem loquendo, ſolum Deum reſpicit, vt iam dixi. Hinc fit vt obſtringere conſcientiam lex dicatur quæ ſimpliciter hominem ligat, ſine hominum interitu, vel non habita eorum ratione. Exempli gratia, Non modò caſtum ſeruare animum, purùmque ab omni libidine Deus pręcipit, ſed quanlibet verborum obſcœnitatem & externam laſciuiam prohibet. Huic legis obſeruationi, etiamſi nullus in mundo homo viueret, conſcientia mea ſubiicitur. Ita qui ſe intemperanter gerit, non eo tãtum peccat quòd malum exemplum præbeat fratribus: ſed cõſcientiam reatu obſtrictam habet apud Deum. Alia in rebus per ſe mediis eſt ratio. Abſtinere enim debemus ſiquod pariant offendiculum: ſed libera conſcientia. Ita de carne idolis conſecrata Paulus loquitur, Si quis iniiciat ſcrupulum (inquit) noli attingere propter conſcientiam: dico autem cõſcientiam, non tuam, ſed alterius. Peccaret homo fidelis, qui prius admonitus, eiuſmodi carnem nihilominus ederet. Sed vtcunque fratris reſpectu neceſſaria illi ſit abſtinentia vt à Deo præſcribitur, non tamen conſcientiæ libertatem retinere deſinit. Videmus vt lex iſta externum opus ligans, conſcientiam ſolutam relinquat. 1.Tim.1. 5. Acto.24. 16. 1.Cor.10.28.

5 Nunc ad humanas leges redeamus. Si in hunc finem latæ ſint vt religionem nobis iniiciant, quaſi per ſe neceſſaria ſit earum obſeruatio, dicimus conſcientiæ imponi quod fas non erat. Neque enim cum hominibus, ſed cum vno Deo negotium eſt conſcientiis noſtris. Quò pertinet illud vulgare diſcrimen, inter terrenum & conſcientiæ forum. Quum totus orbis denſiſſima ignorantiæ caligine obuolutus eſſet, hæc tamen exigua lucis ſcintilla reſidua manſit, vt humanis omnibus iudiciis ſuperiorem eſſe hominis conſcientiam agnoſcerent. Quanquam quod vno verbo fatebantur, poſtea reipſa labefactabant: voluit tamen Deus teſtimonium aliquod Chriſtianæ libertatis tunc quoque extare quod ab hominum tyrannide conſcientias eximeret. Sed nondum expedita eſt illa difficultas quæ ex Pauli verbis naſcitur. Nam ſi Principibus obediẽdum eſt non pœnæ tantùm, ſed conſcientiæ cauſa, inde conſequi videtur, in cõſcientiam quoque dominari principum leges. Quod ſi verum eſt, idem & de Eccleſiaſticis dicendum erit. Reſpondeo, primum inter genus & *Quomodo intelligi oporteat, Principibus obediendũ etiam propter conſcientiam.*

speciem hic esse distinguendum. Nam etsi leges singulæ conscientiã nõ attingant, generali tamen præcepto Dei tenemur, quod magistratuũ authoritatem nobis commendat. Atque in hoc cardine versatur Pauli disputatio, Magistratus, quoniam à Deo sint ordinati, honore prosequendos esse. Interea minimè docet, quæ ab illis scribuntur leges, ad interiorẽ animæ gubernationem pertinere: quum vbique & Dei cultum, & spiritualem iustè viuendi regulam supra quælibet hominum placita extollat. Alterum quoque notatu dignũ est (quod tamen ex superioribus pendet) leges humanas, siue à magistratu, siue ab Ecclesia ferantur, tametsi sint obseruatu necessariæ (de probis & iustis loquor) ideo tamen non ligare per se conscientiam, quia tota obseruandi necessitas ad generalem finem respicit, non autem consistit in rebus præceptis. Ab hoc ordine procul distant quæ & nouam formam præscribunt colendi Dei, & necessitaté cõstituunt in rebus liberis.

Rom. 13. 1.

6 Tales autem sunt quæ hodie vocantur Ecclesiasticæ cõstitutiones in Papatu, quæ pro vero ac necessario Dei cultu ingerũtur. Atque vt sunt innumeræ, ita infinita sunt ad captandas illaqueandásque animas vincula. Etsi autem in Legis expositione nonnihil attigimus: quia tamen iustæ tractationi hic opportunior erat locus, nunc studebo totam summã quo potero optimo ordine colligere. Et quia *de tyrannide quam sibi in licentia docendi quicquid libuerit arrogant pseudoepiscopi, nuper disseruimus quantum satis esse videbatur, totam illam partem omittam: in explicanda tantùm quam se habere dicunt legum ferendarum potestate, hîc immorabor. Hoc igitur prætextu pseudoepiscopi nostri consciẽtias nouis legibus onerant, quòd sint spirituales legislatores à Domino constituti, ex quo illis commissa est Ecclesiæ gubernatio. Itaque quicquid iubent ac præscribunt, id necessariò obseruandum esse contendunt à populo Christiano: qui violauerit, eum duplicis inobedientiæ reũ esse, quòd Deo & Ecclesiæ sit rebellis. Sanè si veri Episcopi essent, aliquid eis in hac parte authoritatis tribuerem, non quantum sibi postulãt, sed quãtum ad politiam Ecclesiæ rite ordinandam requiritur. nunc quum nihil minùs sint quàm quod haberi volunt, non possunt tantillum sibi sumere quin modum excedant. Sed quia hoc quoque alibi visum est, demus eis in præsentia, quicquid potestatis habent veri Episcopi, id iure in eos competere: nego tamen propterea legislatores esse fidelibus impositos qui præscribere à seipsis possint viuendi regulam, vel ad sua placita plebem sibi commissam adigere. Quum hoc dico, intelligo ipsis minimè licere quod ipsi à se absque Dei verbo excogitauerint, Ecclesiæ obseruandum pro necessario mandare. Id ius quum & Apostolis fuerit incognitum, & toties Ecclesiæ ministris ore Domini ademptum: miror quinam præter Apostolorum exemplum, & contra manifestam Dei prohibitionem arripere ausi fuerint, & hodie defendere audeant.

Lib. 3. c. 4. & 5.

** cap. 8. & 9.*

7 Quod ad perfectam bene viuendi regulam pertinebat, id totum sic cõplexus est Dominus Lege sua, vt nihil hominibus reliquerit quod ad summam illam adderent. Idque eo effecit primùm, vt, quia tota viuẽdi rectitudo in hoc sita est si omnia nostra opera ad eius voluntatem (tã quam ad normam exigantur) vnicus vitæ magister ac director à nobis haberetur: deinde vt testatum faceret, se à nobis nihil magis requirere, quàm obedientiam. Hac ratione Iacobus, Qui iudicat fratrem, inquit, iudicat Legem. qui Legem iudicat, nõ est obseruator Legis, sed iudex. Vnus autẽ Legislator, qui potest seruare & perdere. Audimus, Deum hoc sibi vni velut proprium asserere, vt verbi sui imperio ac legibus nos regat. Atque idipsum ante ab Iesaia dictum fuerat, quãuis paulò obscuriùs, Dominus Rex noster, Dominus Legislator noster, Dominus Iudex noster,

Duæ rationes propter quas De⁹ Lege sua cõplexus est perfectã bene viuendi regulã: quæ & repetuntur sect. 8.

Iaco. 4. 11.

Iesa. 33. 22.

ipse saluabit nos. Vtroque sane loco ostēditur vitæ & mortis ei esse arbitrium qui ius habet in animam. Imò Iacobus hoc clarè pronuntiat. Id porrò sibi nemo hominum sumere potest. Deum igitur vnicum animarū Regē agnosci oportet, penes quem vnum seruandi perdendíque potestas est, vt illa Iesaiæ verba sonant: & regē, & iudicē, & legislatorē, & seruatorem. Itaque Petrus, dum pastores officij sui admonet, sic gregem pascant hortatur ne dominium exerceant aduersus cleros: quo nomine hęreditatem Dei, hoc est, fidelium populum, significat. Id si ritè expēdimus nefas esse ad hominem transferri quod Deus suum vnius facit: intelligemus ita præcisum quicquid sibi potestatis vendicant qui se ad aliquid in Ecclesia iubendum sine verbo Dei efferre volunt. 1.Pet.5.2.

8 Porrò quoniam tota causa inde pendet, si Deus est vnicus Legislator, non licere hominibus id sibi honoris sumere: simul duas illas rationes quas posuimus, memoria tenere conuenit, cur hoc sibi vni Dominus asserat. Prior autem est, vt eius voluntas perfecta sit nobis omnis iustitiæ & sanctitatis regula: atque ita in eius cognitione perfecta sit bene viuendi scientia. Altera, vt ipse vnus (vbi eius ritè probēque colendi quæritur modus) imperium habeat in animas nostras, cui parēre & à cuius nutu pendēre debeamus. His duabus rationibus obseruatis, facilis erit diiudicando quæ hominum constitutiones sint verbo Domini contrarię. Sunt autem eius generis omnes quæ ad verum Dei cultum finguntur pertinere, & quibus seruandis conscientiæ obligantur, quasi obseruatu necessariæ essent. Hac ergo lance meminerimus ponderandas esse oēs humanas leges, si volumus habere certū examē, quod nusquā aberrare nos sinat. Priore contendit Paulus in Epistola ad Colossenses, aduersus pseudo apostolos qui nouis oneribus premere Ecclesias tentabant. Secunda magis vtitur in Galatis, in simili causa. Hoc ergo in Epistola ad Colossenses exequitur, non esse de vero Dei cultu petendam ab hominibus doctrinam: quia Dominus fideliter nos & ad plenum instituit qualiter sit colendus. Quò hoc demonstret, primo capite dicit in Euangelio contineri omnem sapientiam, qua perfectus reddatur homo Dei in Cristo. Initio secundi dicit omnes sapientiæ & intelligēciæ thesauros in Christo esse absconditos: inde postea cōcludit, caueant fideles ne per inanem philosophiam abducantur à grege Christi, secundum constitutiones hominum. In fine autem capitis maiore adhuc fiducia damnat omnes ἐθελοθρησκείας, hoc est, fictitios cultus, quos homines sibiipsi cōminiscuntur, vel ab aliis accipiunt, & quæcunque de cultu Dei tradere præcepta ex se audent. Habemus ergo impias esse omnes constitutiones, in quarum obseruatione cultus Dei situs esse fingitur. Loci verò quibus in Galatis vrgēt non esse laqueos cōscientiis induendos (quas à solo Deo regi conuenit) satis sunt aperti: præsertim capite quinto. Ideo sufficiat annotasse.

Prior ratio.

Altera.

Coloss.2.8.

Aliter ad Galatas aliter ad Colossēses impugnariā Paulo traditiones humanas.

Galat.5.1.

9 Sed quia exemplis res tota melius patefiet, antequam vltra progredimur, operæpretium est hanc doctrinam ad nostra tempora accommodare. Cōstitutiones quas vocant Ecclesiasticas, quibus Papa cum suis onerat Ecclesiam, dicimus perniciosas esse & impias: aduersarij nostri sanctas esse & salutares defendunt. Sunt autem duo earum genera: nam aliæ sunt de ceremoniis & ritibus, aliæ ad disciplinam magis spectant. Estne igitur iusta causa, quæ nos ad vtrasque impugnādas moueat? iustior certè quàm vellemus. Primùm non ne authores ipsi clara voce definiunt, ipsissimum (vt ita loquar) Dei cultum in ipsis cōtineri? In quem finem conferunt suas ceremonias, nisi vt per illas Deus colatur? Neque id fit solo errore imperitæ multitudinis: sed eorum approbatiōne qui locum docendi habent. Nondum crassas abominationes attingo, quibus totam pietatem moliti sunt pessundare: sed apud eos non tam atrox flagitetur

Constitutionū Papaliū (quas Ecclesiasticas vocant) diuisio in duo genera. Vtrarūque impietas quod & in illis Dei cultus constituitur, & præcisa necessitate astringuntur conscientiæ.

crimen, in minima quaque traditiuncula esse lapsum nisi Dei cultū suis commentis subiicerent. Quod ergo tolerabile non esse docuit Paulus, legitimum colendi Dei ritum ad hominum arbitrium redigi, si hodie ferre non possumus, quid peccamus? præsertim verò quum secundum elementa mundi huius colere præcipiunt, quòd Paulus aduersari Christo testatur. Rursum quàm præcisa necessitate astringant conscientias ad seruandum quicquid iubent, non est ignotum. Hîc dum reclamamus, causam habemus cum Paulo cõmunem, qui nullo modo patitur fideles conscientias in hominum seruitutem redigi.

Coloss. 2. 20. Galat. 5. 1.

In constitutionibus Ecclesiasticis Papę apparere vitiū execrabile, quod Christus notauit in Pharisæorū traditionibus. Propter illas irritū fieri Dei præceptum.

10 Porrò istud pessimum accidit, quòd vbi talibus vanis figmentis definiri religio semel cœpta est, peruersitatem illam perpetuò sequitur, & altera execrabilis prauitas, quam Pharisæis exprobrabat Christus, vt irritum fiat Præceptum Dei propter hominum traditiones. Nolo contra præsentes nostros nomothetas verbis meis pugnare. vicerint sanè, si quo modo ab hac Christi accusatione purgare se poterunt. Sed quomodo excusarent, quum immenso apud eos sceleratius sit auricularem confessionem vertente anno prætermisisse, quam nequissimam vitam in solidum annum produxisse? linguam die Veneris infecisse modico carnis gustu, quàm totum corpus diebus omnibus scortando fœdasse? manum die sanctulis nescio quibus consecrato, admouisse honesto operi, quàm pessimis facinoribus assiduè membra omnia exercuisse? sacrificum legitimo vno connubio copulari, quàm alligari mille adulteriis? votiuam peregrinationem non persoluisse, quàm in promissis omnibus fidem fallere? in prodigiosos nec minus superuacuos ac inutiles templorum luxus non aliquid profudisse, quàm defuisse vltimis pauperum necessitatibus? Idolum sine honore præteriisse, quàm hominum omne genus contumeliosè tractasse? non demurmurasse certis horis longa sine sensu verba, quàm legitimam orationem animo nunquam concepisse? Quid est irritum facere propter suas traditiones Dei præceptum, nisi hoc est? quum obseruationes mandatorum Dei frigidè tantùm & defunctoriè commendantes, suorum exactam obedientiam nihilominùs studiosè & anxiè vrgent, quàm si totam pietatis vim in se continerent? quum diuinæ Legis transgressionem leuibus satisfactionum mulctis vlciscentes, vnius sui decreti vel minimam offensionem nulla leuiore pœna plectūt quàm carcere, exilio, incendio, aut gladio. In Dei contemptores non ita asperi & inexorabiles, suos contemptores implacabili odio ad extremū persequuntur: ac eos omnes sic instituunt, quorum simplicitatem captiuam tenent, vt æquiore animo vniuersam Dei Legem subuersam visuri sint quàm apiculum in præceptis (vt vocant) Ecclesiæ violatum. Primū grauiter in eo delinquitur, quòd ob res leuiculas, &, (si Dei iudicio staretur) liberas alter alteram contemnit, iudicat, abiicit Nunc verò quasi id parum mali esset, pluris appenduntur friuola illa huius mundi elementa (vt Paulus Galatis scribens nuncupat) quàm cœlestia Dei oracula. Et qui propè in adulterio absoluitur, iudicatur in cibo: cui scortum permittitur, interdicitur vxor. Hoc scilicet præuaricatrice illa obedientia proficitur, quæ tantùm à Deo auertitur quantum ad homines inclinat.

Matt. 15. 3.

Rom. 14.

Gal. 4. 9.

Constitutiones de ceremoniis in Papatu præscribunt obseruationes magna ex parte inutiles, interdum & ineptas. licet speciē habeāt

11 Sunt alia quoque duo non leuia vitia, quæ in iisdem constitutionibus improbamus. Primùm quòd magna ex parte inutiles, interdum etiam ineptas obseruationes præscribunt: deinde quòd immensa earum multitudine opprimuntur piæ conscientiæ, & in Iudaismum quendam reuolutæ, vmbris sic adhæerescunt vt ad Christum nequeant peruenire. Ineptas quòd dico & inutiles, scio carnis prudentiæ credibile non futuram: cui tantoperæ arrident, vt Ecclesiam prorsus deformari putet vbi auferun-

auferuntur.Sed hoc est quod Paulus scribit, habere speciem sapientiæ in commentitio cultu, in humilitate & eo quòd austeritate sua valere ad domandam carnē videntur. Saluberrima certè admonitio, quæ excidere nobis nunquam debet. Fallunt, inquit, humanæ traditiones sub specie sapientiæ.Vndè hunc colorem habent?Nempe quia confictæ sunt ab hominibus,humanum ingenium quod suū est illic recognoscit,& recognitum libentius amplectitur,quàm optimum aliquid quod suæ vanitati minùs cōueniret.Deinde quia videntur apta esse rudimenta ad humilitatem quòd hominum mentes iugo suo depressas humi detinent,hinc alteram habent commendationem. Postremò quia videntur eò spectare vt carnis delicias cohibeant, & abstinentiæ rigore illam subigant,ideo videntur prudenter excogitatæ.Quid autem ad hæc Paulus?num laruas illas excutit, ne falso prætextu simplices deludantur? Quoniam hoc satis ad refellendum esse censuerat, quòd dixerat esse hominum commenta,hæc omnia, tanquam pro nihilo habeat, sine refutatione præterit.Imò quia nouerat in Ecclesia omnes commentitios cultus esse damnatos,& eò magis suspectos esse fidelibus quò humanum ingenium magis oblectant:quia nouerat falsam illam externæ humilitatis imaginem à vera humilitate tantum distare vt facile discerneretur:quia denique nouerat illam pædagogiam non pluris æstimari quàm corporis exercitationem:ea ipsa pro humanarum traditionum refutatione voluit esse fidelibus,quorum gratia illæ apud imperitos commendabantur.

sapiētia deinde in mensa mulitudine opprimunt consciētias:hic & sect.12. & 13.

12 Sic hodie ceremoniarum spectaculo non modò vulgus indoctū, sed vt quisque mundana prudētia maximè inflatus est, mirificè capitur. Hypocritæ verò & fatuæ mulierculæ nihil nec speciosius nec melius cogitari posse existimant. At qui penitus discutiunt & verius expendunt secundum pietatis regulam quid tot ac tales ceremoniæ valeant,intelligunt primùm nugas esse,quòd nihil vtilitatis habeāt:deinde præstigias, quod spectantium oculos inani pompa deludunt. De iis ceremoniis loquor quibus subesse magna mysteria volunt Romanenses magistri:nos nihil quàm mera ludibria experimur. Nec mirum est earum authores eò delapsos esse vt friuolis ineptiis se & alios luderent: quia partim ex Gentium deliriis exemplar sibi sumpserūt, partim simiarum more temere imitati sunt veteres Mosaicæ Legis ritus, qui nihilo magis ad nos pertinebant quàm pecudum victimæ & reliqua his similia.Sanè etiāsi nullum aliud sit argumentum, tamē ex farragine tam malè consuta nemo sanus aliquid boni sperabit. Et res ipsa palam demonstrat,plurimas ceremonias non alium habere vsum nisi vt populum obstupefaciant magis quàm doceant.sic & in nouitiis istis Canonibus, qui disciplinam inuertunt magis quàm conseruant,multum momentum reponunt hypocritæ.siquis introspiciat meliùs,reperiet nihil esse præter vmbratile & euanidum disciplinæ spectrum.

Coloss.2.23. Ceremoniæ in Papatu & nugæ sunt & præstigiæ.

13 Iam verò(vt ad alterum veniam)quis non videt traditiones alias aliis coaceruando, in tantum numerum excreuisse vt Christianæ Ecclesiæ nullo modo sint tolerabiles? Hinc factum est vt in ceremoniis appareat Iudaismus nescio quis, aliæ obseruationes grauem piis animis carnificinam afferant.Cōquerebatur Augustinus quòd suo tempore neglectis Dei præceptis,tam multis præsumptionibus plena essent omnia, vt grauius corriperetur qui per octauas suas terrā nudo pede tetigerat, quā qui mentem vinolentia sepelierat.Conquerebatur,Ecclesiam,quam Dei misericordia liberam esse voluit, sic premi vt tolerabilior fuerit Iudęorum conditio. Si in seculum nostrum incidisset sanctus ille vir,quibus querelis deplorasset eam quæ nunc est,seruitutem? Nam & numerus est decuplo maior,& singuli apices centuplo rigidiùs quàm tunc exiguntur,

Immēsus numerus traditionū & cerēmoniarū(quē Paulus cōdemnat,Augustinus quoque deplorat) crassissimè extat in Papatu. Ad Ianu epist.119.

Ita fieri solet: vbi semel peruersi isti legislatores imperium occuparunt, nullum finem iubendi & vetandi faciunt, donec ad extremum morositatis perueniant. Quod Paulus etiam eleganter indicauit his verbis, Si mortui estis mundo, quid quasi viuentes decretis tenemini? Ne manducaris, ne gustaueris, ne attrectaris. Nam quum verbum ἅπτεσθαι & manducare & tangere significet, in priore significatu hic procul dubio accipitur, ne superuacua sit repetitio. Hîc ergo pseudoapostolorũ progressus pulcherrimè describit. Initium à superstitione est, quòd non tantum edere vetant, sed etiam tenuiter esitare. vbi hoc obtinuerunt, iam gustare etiam prohibent. Postquam hoc quoque illis concessum est, ne digito quidem contrectare fas esse ducunt.

Coloss.2.20.

14 Hanc tyrannidem in humanis cõstitutionibus meritò hodie reprehẽdimus, qua factum est vt innumeris edictis & immodica eorũ exactione miseræ conscientiæ mirabiliter torqueantur. De Canonibus ad disciplinam pertinentibus, alibi dictum est. De Ceremoniis quid dicam, quibus hoc perfectum est vt semisepulto Christo ad Iudaicas figuras redierimus? Dominus noster Christus, inquit Augustinus, Sacramentis numero paucissimis, significatione præstantissimis, obseruatione facillimis, noui populi societatem colligauit. Ab hac simplicitate quantũ absit rituum multitudo & varietas, quibus hodie implicari Ecclesiam cernimus, satis enarrari non potest. *Scio quo artificio nonnulli acuti homines hanc peruersitatem excusent. Aiunt inter nos esse plurimos peręquè rudes atque fuerunt in populo Israelitico: illorum causa institutam esse eiusmodi pædagogiam, qua tametsi firmiores carere possunt, negligere tamen eam non debent, quum videant infirmis fratribus esse vtilem. Respondeo, nos nõ nescire quid fratrum infirmitati debeatur: sed ex aduerso excipimus non esse hanc rationem qua consulatur infirmis, vt magnis ceremoniarum aceruis obruantur. Non frustra hoc discrimen posuit Deus inter nos & veterem populum, quòd illum voluit pueriliter erudire signis & figuris, nos simplicius, sine tanto externo apparatu, Quemadmodum, inquit Paulus, puer à Pædagogo pro ætatis captu regitur, & sub custodia continetur: ita sub Lege custodiebantur Iudæi. Nos autem adultis similes sumus, qui à tutela & curatione liberati, puerilibus rudimentis opus non habent. Dominus certè quale futurum esset in Ecclesia sua vulgus prouidebat, & qualiter regendum foret. Hoc tamen quo dictum est modo inter nos & Iudæos discreuit. Stulta igitur ratio est si volumus imperitis consulere, Iudaismum à Christo abrogatum erigendo. Hanc quoque dissimilitudinem veteris & noui populi notauit Christus suis verbis, quum diceret mulieri Samaritanæ, venisse tempus quo veri cultores adorarent Deum in spiritu & veritate. Hoc profectò semper factum fuerat, sed in hoc differunt noui cultores à veteribus. quòd sub Mose spiritualis Dei adoratio multis ceremoniis adumbrata, & quodammodo implicita erat, quibus abolitis nunc simpliciùs adoratur. Proinde qui hanc dissimilitudinem confundunt, ordinem euertunt à Christo institutum & sancitum. *Ergóne (inquies) nihil ceremoniarũ rudioribus dabitur ad iuuandam eorum imperitiam? Id ego non dico. omnino enim vtile illis esse sentio hoc genus adminiculi. Tantùm hîc contendo vt is modus adhibeatur qui Christum illustret: non obscuret. Ceremoniæ ideò nobis diuinitus paucæ datæ sunt, & minimè laboriosæ quò præsentem Christum demonstrent. Iudæis plures datæ sunt, quo essent absentis imagines. Absentem autem fuisse dico, non virtute, sed significandi modo. *Proinde modus vt retineatur, illam in numero paucitatem, in obseruatione facilitatem, in significatione dignitatem quę etiam claritate constat, retinere necesse est. Id non esse factũ quid attinet dice-

Epist.118.ad Ianu.

* *Nõ posse excusari ceremonias Papales quòd sint institutæ ad pædagogiã rudiũ, exẽplo ceremoniarũ Legis quia manifestũ est hîc discrimẽ inter nos, & veterem populum.*

Galat.4.1.

Iohan.4.23.

* *Nõ reijci omnes ceremonias.*

* *Modus in ceremoniis tria spectat.*

dicere? res enim est in omnium oculis.

15 Hic prætereo quàm perniciosis opinionibus imbuantur hominum mentes, sacrificia esse quibus rite litetur Deo, quibus expientur peccata, quibus iustitia & salus comparetur. Negabunt extraneis eiusmodi erroribus vitiari res bonas: quum in operibus quoque à Deo præceptis hac parte non minùs peccari queat. Hoc tamen plus indignitatis habet, operibus temere humano arbitrio confictis tantum honoris tribui vt, meritoria vitæ æternæ credantur. Ideo enim opera à Deo mandata remunerationem habent, quod Legislator ipse obedientiæ respectu ea accepta habet. Non igitur à propria dignitate propriòve merito pretium accipiunt: sed quòd Deus obedientiam erga se nostram tanti æstimat. De ea operum perfectione hîc loquor quæ à Deo mandatur, non ab hominibus præstatur. Ideo enim nec opera Legis quæ facimus, nisi ex gratuita Dei benignitate, gratiã habent, quia in ipsis infirma & mutila obedientia est. Sed quia hic non disputatur quid opera sine Christo valeant, quæstionem illam omittamus. Quod præsentis argumenti proprium est iterum repeto, quicquid in se cõmendationis habent opera, habere obedientiæ intuitu, quam solam Deus respicit, vt testatur per Prophetam, Non præcepi de sacrificiis & victimis: sed tantùm vt audiendo audiatis vocem meam. De fictitiis autem operibus alibi loquitur, Appenditis argentum vestrum, & non in panibus. Item, Frustra me colunt præceptis hominum. Hoc itaq; nullo modo excusabunt, quòd patiuntur miseram plebem in externis illis nugis, iustitiam quam Deo opponant, & qua se ante cœleste tribunal sustineãt, quærere. *Præterea an non hoc dignum insectatione vitium est, quòd non intellectas ceremonias, velut histrionicam scenam aut magicã incantationem, ostentant? Certum enim est ceremonias omnes corruptas esse & noxias, nisi per eas homines ad Christũ dirigãtur. Quæ autem in vsu sunt ceremoniæ sub Papatu, à doctrina separantur, vt homines in signis omni significatione carentibus retineãt. *Postremò (vt ingeniosus artifex est venter) apparet multas ab auaris sacrificulis inuentas esse, vt essent captandæ pecuniæ aucupia. Quamcunque autem habeant originem, sic omnes sunt ad fœdum quæstum prostitutæ vt bonam partem rescindere necesse sit, si efficere volumus quominus profana & sacrilega nundinatio in Ecclesia exerceatur.

Ceremoniarum Papalium tria fœdissima vitia. Primum, quod credantur sacrificia peccatorum esse expiatoria & meritoria vitæ æternæ.

Iere. 7. 22.

Isa. 55. 2. & 29. 13.
Matt. 15. 8. 9.

**Secũdum vitium, Papalium ceremoniarum, quòd doctrina carent.*

** Tertium vitium ceremoniarum Papatus, quòd sunt aucupia captandæ pecuniæ.*

16 Tametsi videor non perpetuam doctrinam de humanis constitutionibus tradere, quòd ętati nostræ prorsus accõmodata est hæc oratio: nihil tamen dictum quod non sit omnibus seculis futurum vtile. Nam quoties obrepit hæc superstitio vt Deum suis figmentis colere homines velint, quæcũque in eũ finem feruntur leges, statim ad crassos istos abusus degenerant. Hanc enim maledictionem nõ vni aut alteri ætati, sed omnibus seculis minatur Deus, quòd cæcitate & stupore percutiet eos à quibus colitur doctrinis hominum. Hæc excęcatio perpetuò facit vt nullum absurditatis genus fugiant qui contemptis tot Dei monitis, sponte se in exitiales istos laqueos induunt. *Quòd si remotis circunstantiis, simpliciter habere libet quæ sint omnium tẽporum humanæ traditiones, quas ab Ecclesia repudiari & à piis omnibus improbari cõuenit: erit illa, quàm superiùs posuimus, certa & clara definitio, Esse omnes leges sine Dei verbo in hunc finem ab hominibus positas, vt vel modum colendi Dei præscribant, vel conscientias religione obstringant, quasi de rebus præcipiant ad salutem necessariis. Si ad alterum vel ad vtrunque istorum accedunt alia vitia, quòd sua multitudine Euangelij claritatem obscurent: quòd nihil ædificent, sed inutiles sint ac lusoriæ occupationes potiùs quàm vera pietatis exercitia: quòd sint ad sordes ac turpem quæstum expositæ: quòd sint obseruatu nimiùm difficiles: quòd

Sic impugnari ex Dei verbo ceremonias Papatus, vt generalis sit doctrina

Isa. 29. 13.

** Plures & veræ notæ traditionum humanarum quæ ab Ecclesia repudiari, & à piis omnibus improbari conuenit. Vide Caluinum de necessitate reformandæ Ecclesiæ.*

sint malis superstitionibus inquinatæ: hæc erunt adiumenta vt facilius deprehendamus quantum sit in ipsis mali.

Refutatur quorundam prætextus traditionũ Papales defendentium, quòd sint à Deo, quia Ecclesia non possit errare, & regatur à Spiritu sancto.
Act.15.20. & 29.

17 Audio quid ipsi pro se respondeant, suas traditiones non à se sed à Deo esse. Ecclesiam enim, ne errare possit, à Spiritu sancto regi, eius verò authoritatem penes se residere. Hoc impetrato, simul conficitur, eorum traditiones Spiritus sancti esse reuelationes, quæ nisi impiè ac contempto Deo contemni nequeant. Et nequid tentasse sine magnis authoribus videãtur, bonam suarum obseruationũ partem fluxisse ab Apostolis credi volunt. & satis vno exemplo ostendi contendunt quid in aliis fecerint Apostoli: quando in vnum Concilium coacti ex Concilij sententia Gentibus omnibus denuntiarunt vt se ab idolothytis, sanguine, & suffocato abstinerent. Iam alibi exposuimus quàm falsò ad se venditandos ementiantur Ecclesiæ titulum. Quantum interest præsentis causæ, si detractis laruis ac fucis omnibus, id verè quod nobis curæ in primis esse debet, ac nostra etiam potissimum refert, intuemur, qualem scilicet Ecclesiam habere velit Christus, vt ad ipsius regulam nos formemus, ac comparemus: facilè nobis constabit, Ecclesiam non esse quæ præteritis verbi Dei finibus, ferendis nouis legibus lasciuit ac luxuriat. Annõ enim illa semel Ecclesiæ dicta lex æterna manet? Quod præcipio tibi, hoc obseruabis vt facias: non addes quicquam nec detrahes. Et alibi, Nõ addas ad verbum Domini, neque minuas ex eo: ne te fortè arguat inueniarísque mendax. Id quum Ecclesiæ dictum negare non possint, quid aliud quàm ipsius contumaciam prædicant, quã post talia interdicta addere nihilominus & admiscere de suo doctrinæ Dei ausam fuisse iactant? Absit autem vt eorum mendaciis assentiamur, quibus tantam Ecclesiæ contumeliam irrogant: sed falso Ecclesiæ nomen prætendi intelligamus, quoties de ista humanæ temeritatis libidine agitatur, quæ sese intra Dei præscripta continere non potest quin procaciter exultet, ac in suas inuentiones excurrat. Nihil in verbis istis inuolutum, nihil obscurũ, nihil ambiguũ: quibus addere verbo Dei aut detrahere quicquam vetatur Ecclesia vniuersa, quum de Domini cultu & salutaribus præceptis agitur. Verùm de Lege sola id dictum fuit, quam subsequutæ sunt Prophetiæ & tota Euangelij administratio. Fateor certè: & simul addo, quæ Legis complementa sunt potius quàm vel additamenta, vel defectiones. Quòd si verò Dominus ministerio Mosis plurimis inuolucris, vt ita dicam, obscuro, nihil tamen addi nec detrahi sustinet, donec per seruos suos Prophetas, ac tandem per dilectum Filium clariorem doctrinã administret: cur non multo nobis seuerius vetitum arbitremur, ne quid Legi, Prophetis, Psalmis, Euangelio addamus? Non à semetipso degenerauit Dominus, qui nulla re tantopere se offendi iampridem declarauit, quàm dum humanis inuentionibus colitur. Vnde illæ apud Prophetas præclaræ voces quæ auribus nostris continenter insonare debuerant, Non sum loquutus Patribus vestris quo die eduxi eos ex Ægypto, verba de sacrificio & holocausto. Sed hoc verbum præcepi eis dicens, Audiendo audite vocem meam: & ero vobis Deus, & eritis mihi populus, & ambulabitis in omni via quam mandauero vobis. Item, Contestando contestatus sum Patres vestros, Audite vocem meam. Aliæque eiusdem generis: sed hæc præ aliis insignis, Nunquid vult Dominus holocausta & victimas, & non potiùs vt obediatur voci suæ? Melior enim est obedientia quàm victimæ, & auscultare magis quàm offerre adipem arietum. Quoniam quasi peccatum ariolandi, repugnare: & quasi idololatriæ iniquitas, non acquiescere. Quicquid igitur humanarum inuentionum hac in parte Ecclesiæ authoritate defenditur, quum ab impietatis crimine excusari nequeat, falsò Ecclesiæ id imputari, arguere promptum est.

Ecclesiam non esse quæ ferendis nouis legib⁹ lasciuit: quia nihil sit addendum verbo Dei.
Deut. 12.32.
Prou. 30.6.
Obiectio aduersariorũ cui respondetur.
Iere. 7. 22.
Idem 11. 7.
1. Sam. 15. 22.

18 Hæc

28 Hac ratione in istam humanarum traditionũ tyrannidem, quæ sub Ecclesiæ titulo superciliosè nobis ingeritur, liberè inuehimur. Neq; enim (quod nostri aduersarij ad faciendam nobis inuidiam iniquè mentiuntur) Ecclesiam ludibrio habemus: sed obedientiæ laudem qua maiorem nullam agnoscit, illi tribuimus. Ipsi potiùs vehementer sunt Ecclesiæ iniurij, qui aduersus Dominum suum contumacem illam faciũt, dum vltrà progressam fingunt quàm per verbum Dei licuerit: vt taceam insignem esse impudentiam cum pari malitia coniunctam, assiduè de Ecclesiæ potestate vociferari: interim & quid illi à Domino mandatum sit, & quam Domini mandato obedientiam debeat, dissimulare. At si nobis, vt par est, animus fuerit cum Ecclesia consentire, hoc magis ad rem pertinet, spectare ac meminisse quid nobis ac Ecclesiæ à Domino præcipiatur, vt illi vno consensu obediamus. Non enim dubium est quin cum Ecclesia optimè consensuri simus si nos Domino per omnia obedientes præstemus. *Iam verò referre ad Apostolos traditionum originem quibus hactenus oppressa est Ecclesia, meræ fuit imposturæ: quando tota in hoc incumbit Apostolorum doctrina, ne nouis obseruationibus onerentur conscientiæ, aut Dei cultus nostris inuentionibus contaminetur. Deinde si qua historiis vetustisq; monumentis inest fides, Apostolis non ignotum modò, sed inauditum fuit quod illis tribuunt. Nec garriant, pleraque eorum placita vsu & moribus recepta fuisse quæ scriptis tradita non fuerunt: illa scilicet quæ Christo adhuc viuente intelligere non poterant, post eius autem ascensum Spiritus sancti reuelatione didicerunt. De eius loci interpretatione alibi visum est. Quod ad præsentem causam satis est, ridiculos profectò se faciunt, quum ingentia illa mysteria, quæ tanto tempore Apostolis incomperta fuerint, partim obseruationes esse constet aut Iudaicas aut Gentiles (quarum illæ inter Iudæos, hæ verò apud Gentes omnes promulgatæ multò antè fuerant) partim ineptas gesticulationes & inanes ceremoniolas, quas insulsi sacrificuli, qui nec narre sciunt, nec literas perquam ritè peragunt: imò quas pueri & moriones adeò appositè effingunt vt videri possit nullos esse magis idoneos taliũ sacrorum antistites. *Si nullæ essent historiæ, ex re tamen ipsa æstimarēt sani homines, non subito erupisse in Ecclesiam tantam rituum & obseruationum congeriem, sed sensim obrepsisse. Nam quum sanctiores illi Episcopi, qui Apostolicæ ætate proximi fuerunt, nonnulla instituissent quę ad ordinem ac disciplinam pertinebãt: subsequuti postea sunt homines, alij post alios, neque satis considerati & nimis curiosi ac cupidi: quorum vt quisque posterior erat, ita stulta æmulatione cum suis decessoribus certauit ne rerum nouarum inuentione cederet. Et quia periculum erat ne breui obsolescerent sua inuenta, ex quibus laudem ad posteros affectabant, in exigenda eorum obseruatione erant multò rigidiores. Hæc κακοζηλία bonam istorum rituum partem nobis peperit quos isti pro Apostolicis nobis venditant. Atque id quoque historiæ testantur.

Non à nobis ludibrio haberi Ecclesiam, sed ei potiùs iniurios esse Papistas, qui fingant aliquid addidisse verbo Dei.

**Hîc & sect. 19, & 20. ostenditur merã esse imposturam, referre ad Apostolos originẽ traditionum, quibus hactenus oppressa fuit Ecclesia.*

**Quibus gradibus sensim obrepserit tanta rituum congeries.*

19 Ne omnium catalogum texendo simus nimiùm prolixi, vno exemplo contenti erimus. In Cœna Domini administranda fuit sub Apostolis magna simplicitas. Proximi successores ad ornandam mysterij dignitatem aliquid addiderunt, quod non esset improbandum. Sed postea superuenerunt stulti illi imitatores, qui varia frustula subinde consuendo, hunc quem in missa videmus sacerdotis vestitum, hæc altaris ornamenta, has gesticulationes & totam rerum inutilium supellectilem nobis composuerunt. *Atqui obiiciunt fuisse hinc olim persuasionem, quæ in Ecclesia vniuersa vno consensu fierent, ab ipsis Apostolis prodiisse. Cuius rei Augustinũ citant testem. Ego verò non aliunde quàm ex ipsius Augustini verbis solutionem afferam. Quæ toto (inquit) terrarum orbe

Paulatim immutata magna Apostolorum simplicitas in administranda Domini Cœna.

**Obiectio aduersariorum, & eius solutio.*

Epist. 118

seruantur, vel ab ipsis Apostolis, vel Conciliis generalibus, quorum est saluberrima in Ecclesia authoritas, statuta esse intelligere licet: sicuti q Domini passio, & resurrectio, & in cœlum ascensus, & aduentus Spiritus sancti, anniuersaria solennitate celebrantur. Et siquid aliud tale occurrerit quod seruatur ab vniuersa, quacunque se diffundit, Ecclesia. Quum tam pauca enumeret exempla, quis non videat eum ad authores fide & reuerentia dignos referre voluisse vsitatas tunc obseruationes, nonnisi simplices illas & raras & sobrias quibus Ecclesiæ ordinem contineri vtile est? Quantum autem hoc ab eo distat quod Romanenses magistri extorquere volunt, vt nulla sit apud eos ceremoniola quæ non pro Apostolica censeatur?

Aquam lustralem Papistarum nec ab Apostolis esse, nec ita vetustam vt videri volunt: Baptismo certè esse contumeliosam. Vide Cal in Epist. de fugiend. impiorum illicitis sacris.

Epist. 118. ad Ianu.

20 Ne longior sim, vnum tantùm exemplum proferam. Siquis eos interroget vnde aquam suam lustralem habeant, protinus respondent, Ab Apostolis. Quasi non hanc inuentionem nescio cui Romano Episcopo tribuant historiæ, qui si Apostolos adhibuisset in consilium, nunquã profectò cõtaminasset Baptismum alieno & intempestiuo symbolo. Etsi nec mihi verisimile est, tam vetustam esse eius consecrationis originem quàm illic scribitur. Quod enim dicit Augustinus quasdam suo tempore Ecclesias solennem Christi imitationem in lotione pedum refugisse, ne ad Baptismum ritus ille pertinere videretur, subindicat nullum fuisse lotionis genus quod cum Baptismo vllam haberet similitudinem. Quicquid sit, hoc à spiritu Apostolico profectum fuisse minimè concedam, vt dum quotidiano signo Baptismus in memoriam reducitur, quodammodo repetatur. Nec moror quòd alibi ipse idem Augustinus alia quoq; Apostolis adscribit. Nam quum nihil præter coniecturas habeat, non debet ab ipsis de re tanta iudiciũ fieri. *Postremò, vt etiam demus, illa quæ commemorat ab ætate Apostolorum fluxisse, multum tamen interest instituísse aliquod pietatis exercitium quo libera conscientia vtantur fideles: si autem non erit illis vtilis vsus, abstineant: an legem feras quæ conscientias seruitute illaqueet. Nunc verò à quocunque authore emanarint, postquam videmus in tantum abusum prolapsas esse, nihil obstat quominus sine vlla eius contumelia abrogemus, quando nunquam ita sunt commendatæ vt perpetuò immobiles esse oporteat.

**Multum interesse inter August. liberas quasdam ceremonias ad Apostolos referentem authores, & Papistas dum & necessarias faciunt & abutuntur.*

Act. 15. 20

Futilis excusatio tyrãnidis traditionũ Papatus ab exemplo Apostolorum: qd quale sit explicatur hîc & sec. 22

21 Nec magnopere eos iuuat quòd ad excusandam suam tyrannidem prætexunt Apostolorum exemplum. Apostoli, inquiunt, & Seniores primæ Ecclesiæ decretum præter Christi mandatum sanxerunt, quo præcipiebant Gentibus omnibus se abstinere ab idolothytis, suffocato, & sanguine. Id si illis licuit, cur non & successoribus, quoties ita res postulat, idem imitari liceat? Vtinam verò cùm semper aliàs, tum in hac re eos imitarentur. Nam (quod valida ratione confirmare promptum est) Apostolos nouum illic quicquam instituisse aut decreuisse nego. Siquidem quum in eo concilio Petrus tentari Deum pronuntiet si iugum imponitur ceruicibus discipulorum, suam ipse sententiam subuertit, si iugum postea aliquod consentit imponi. Imponitur autem, si sua authoritate decernant Apostoli, prohibendum Gentibus ne idolothyta, sanguinem & suffocatum attingant. Manet quidem adhuc scrupulus, quòd nihilominus videantur prohibere. Atqui facilè dissoluetur siquis propiùs decreti ipsius sensum animaduertat: *cuius primum ordine, & momento præcipuum caput est, relinquendam esse Gentibus suam libertatem, nec illis obturbandam esse, aut de Legis obseruationibus exhibendam molestiã. Hactenus nobis egregiè patrocinatur. Quæ autem proximè sequitur exceptio, nec noua lex est ab Apostolis lata, sed diuinum æternúmque Dei mandatum de non violanda charitate: nec punctum ex illa libertate delibat: sed Gentes duntaxat admonet qua ratione sese fratribus attemperent.

**Primũ caput decreti Apostolorum.*

rent, ne sua libertate in eorum offensionem abutantur. *Sit hoc igitur secundum caput, vt innoxia libertate vtantur Gentes, ac citra fratrum offensionem. At certum tamen aliquid præscribunt: nempe quatenus pro tempore expediebat, docent ac designant quibus rebus in fratrum offensionem possint incurrere, quo ab illis caueant: nihil tamen nouum ad æternam Dei Legem, quæ fratrum offensionem prohibet, de suo afferunt.

Secũdum caput.

22 Quemadmodum siqui Ecclesiis nondum bene constitutis præsunt fideles pastores, omnibus suis edicant, ne, donec imbecilles quibuscum viuunt, adolescant, palàm die veneris carnibus vescantur, aut feriis in publico laborent, aut simile quidpiam. Hæc enim tametsi seposita superstitione, indifferentia per se sint: vbi tamen accedit fratrum offensio, sine delicto admitti nequeunt. Sic autem sunt tempora, vt spectaculum hoc infirmis fratribus proponere non possint fideles quin eorum conscientias grauissimè vulnerent. Quis, nisi calumniator, sic nouam ferri ab iis legem dicat, quos constat duntaxat scandalis occurrere, quæ sunt à Domino satis disertè prohibita? Nihilo autem magis & de Apostolis dici potest, quibus nihil aliud propositum erat, offensionũ materiam tollendo, quàm diuinam vrgere Legem de vitanda offensione: acsi dixissent, Præceptum Domini est, ne fratrem infirmum lædatis: quæ idolis oblata sunt, suffocatũ & sanguinem manducare non potestis quin offendantur infirmi fratres. Edicimus igitur vobis in verbo Domini, ne cum scandalo manducetis. Idque ipsum spectasse Apostolos, Paulus optimus est testis, qui certè nonnisi ex Concilij sententia sic scribit, De escis quæ idolis immolantur, scimus quia simulachrum nihil est. Quidam autem cum conscientia idoli, quasi idolis immolatum, manducant: & conscientia eorum infirma quum sit, polluitur. Videte ne facultas vestra offendiculum fiat infirmis. Cui isthæc probè perpensa fuerint, ei posthac fucus non fiet, qualem faciunt qui suæ tyrannidi Apostolos prætexunt, acsi Ecclesiæ libertatem suo decreto infringere cœpissent. *Verùm, vt effugere nequeant quin sua etiam confessione solutionem hanc approbent, respõdeant mihi quo iure illud ipsum decretum ausi sint abrogare. Nempe quia ab illis offensionibus ac dissidiis, quibus occurrere voluerant Apostoli, nihil ampliùs periculi erat: legem verò à suo fine æstimandam nouerant. Quũ igitur lex ista respectu charitatis lata sit, in ea nihil præscribitur nisi quantum charitatis interest. Quum fatentur nihil aliud esse legis huius transgressionem quàm violationem charitatis, nónne simul agnoscunt non commentitiũ aliquod esse additamentum ad Legem Dei, sed germanam simplicémq; accommodationem ad tempora & mores quibus destinabatur?

Quædam in Papatu vsitata posse ad tẽpus seruari à piis sine superstitione, propter fratres infirmos.

1. Cor. 8. 1

** Ab aduersariis etiam abrogari decretum Apostolicũ, cuius exemplo tyrãnicas suas leges fucare volunt.*

23 At verò vt iniquæ centies sint nobis & iniuriæ eiusmodi leges, esse tamen sine exceptione audiendas contendunt: non enim hîc agi, vt erroribus consentiamus: sed tantùm vt *dura præfectorum imperia subditi perferamus, quæ detrectare non est nostrum. Verùm hîc quoq; optimè verbi sui veritate occurrit Dominus, nósq; à tali seruitute in libertatem vendicat quam sacro suo sanguine nobis acquisiuit: cuius beneficiũ verbo suo non semel obsignauit. *Non enim (quod malitiosè fingunt) id solùm agitur vt grauem aliquam oppressionem in corpore nostro perferamus, sed vt conscientiæ libertate sua, hoc est sanguinis Christi beneficio spoliatæ, seruiliter crucientur. Quanquam istud etiam, acsi parum ad rem faceret, omittamus. *At quanti putamus referre, suum Domino regnũ eripi, quod tanta seueritate sibi asserit? Eripitur autem quoties humanarum inuentionum legibus colitur: quum solus ipse cultus sui velit haberi legislator. Ac ne rem esse nihili quis existimet, *audiamus quanti

Obiectio aduersariorum.

*1. Pet. 2. 18

**Solutio prima obiectionis.*

**Secunda solutio.*

**Deũ colere tradi-*

tionum humanarũ reputetur à Domino. Quoniam, inquit, timuit me populus iste mandato
legibus, fuisse semp & doctrinis hominum, ecce ego stupefaciam eum miraculo grandi &
grauissimũ crimen stupendo: peribit enim sapientia à sapientibus eius, & intelligentia à se-
coram eo, ostẽditur nioribus recedet. Alibi, Frustra me colunt, docentes doctrinas, præcepta
exemplis, & testi- hominum. Et sanè quòd se filij Israel pluribus idololatriis inquinarunt,
monijs Scripturæ, totius mali causa adscribitur impuræ huic mixturę, quòd transgressi Dei
hîc & sect 24 mandata, cultus nouos fabricarint. Ideóque refert Sacra historia nouos
Isa.29.13 aduenas qui ad incolendam Samariam traducti fuerant à Rege Babylo-
Matt.15.9 nio, fuisse discerptos & consumptos à feris bestiis, eo quòd nescirent iu-
2.Reg.17.24. 31 dicia vel statuta Dei terræ illius. Quanuis in ceremoniis nihil peccas-
sent, nõ tamen probata fuisset Deo inanis pompa: sed interim cultus sui violationem, quòd homines aliena à verbo suo commenta ingererent, vlcisci non destitit. Vnde postea dicitur, pœna illa territos, ritus in Lege præscriptos suscepisse: sed quia nondum purè colebant verum Deum, bis repetitur, timuisse ipsum & non timuisse. Vnde colligimus, partem reuerentiæ quæ illi defertur, in eo esse positam dum in illo colendo simpliciter quod mandat, nullas nostras inuentiones miscendo sequimur. Atque
2.Reg.22.1, et ali. ideo sæpius laudantur pij Reges, quòd fecerint secundùm omnia præce-
**Cultus Dei secundum traditiones humanas, seuerè damnatur, etiã vbi palam non apparet impietas.* pta, nec declinauerint vel ad dexteram vel ad sinistram. *Vltrà progredior, etiamsi in commentitio aliquo cultu palàm non apparet impietas: seuerè tamen à Spiritu damnatur, ex quo à Dei præcepto discessum est. Altare Achaz, cuius exemplar Damasco illatum erat, videri potuit augere templi ornatum, quum eius consilium esset soli Deo illic sacrificia offerre, quod splendidius facturus erat quàm in primo & vetusto altari:
2.Reg.16.10 videmus tamen vt Spiritus audaciam illam detestetur non alia de causa nisi quòd hominum inuẽta in Dei cultu impuræ sunt corruptelæ. Et quò nobis clariùs patefacta est Dei voluntas, minùs excusabilis quicquã tentandi proteruia. Ac proinde meritò aggrauatur hac circunstantia crimẽ
2.Reg.21.3 Manasse, quòd altare nouum extruxerit in Ierusalem: de qua pronuntiarat Deus, Ponam illic nomen meum: quia nunc quasi ex professo respuitur Dei authoritas.

Explicatur ratio, cur Deus nolit coli hominũ præceptis. 24 Mirantur plerique cur adeò acriter interminetur Dominus se facturum stupenda populo à quo mandatis hominum colebatur, & se frustra coli pronuntiet hominum præceptis. At si spectarent quid sit in religionis (hoc est cœlestis sapientiæ) causa ab vno Dei ore pendere, simul viderent non leuem esse rationẽ cur peruersa huiusmodi obsequia sic abominetur Dominus, quæ pro humani ingenij libidine sibi pręstantur. Nam tametsi speciem habent quandam humilitatis in sua hac obedientia, qui eiusmodi legibus in Dei cultum parent: minimè tamen sunt coram Deo humiles, cui easdem præscribunt leges quas ipsi seruant. Hęc
Coloss.2.4 verò ratio est cur nos tam diligenter cauere vult Paulus ne decipiamur per traditiones hominum, & illam quam vocat ἐθελοθρησκείαν, id est voluntarium cultum, & præter Dei doctrinam ab hominibus excogitatum. Sic est profectò: stultescere & nostram nobis ipsis & omnium hominum sapientiam oportet quò solum illum sapere permittamus. Quam viam minimè tenent qui confictis hominum arbitrio obseruatiunculis, illi se approbare meditantur, & quasi inuito præuaricatricem erga eum obedientiam, quæ hominibus defertur, obtrudunt. Qualiter & aliquot antè seculis & nostra memoria factum est, & fit hodie quoque in iis locis in quibus creaturæ pluris est quàm Creatoris imperium: vbi religio (si tamẽ religio vocari ea meretur) pluribus magísque insulsis superstitionibus conspurcata est quàm vlla vnquam paganitas. Quid enim posset parere hominum sensus quàm carnalia fatuáque omnia, & quæ suos authores verè referant?

25 Quòd etiam obtendunt superstitionum patroni, Samuelem sacrificasse in Ramatha, & quanuis præter Legem id fieret, placuisse tamen Deo: facilis solutio est non fuisse secundum aliquod altare quod vnico opponeret: sed quia nondum arcæ fœderis destinatus erat locus, oppidū vbi habitabat sacrificiis destinasse tanquam maximè commodum. Certè animus sancti Prophetæ non fuit quicquam nouare in sacris, vbi Deus tam arctè vetabat addi vel minui. * Quod ad exemplum Menoha spectat, extraordinarium & singulare fuisse dico. Obtulit ille Deo sacrificiū homo priuatus, nec sine Dei approbatione: nempe quia non temerario animi sui motu, sed cœlesti instinctu hoc suscepit. * Quantopere autem abominetur Deus quæ mortales ex seipsis excogitāt ad eum colendum, alter non inferior Menoha Gedeon insigni documento est, cuius ephod non modò ei & familiæ, sed toti populo cessit in ruinam. Denique aduentitia quælibet inuentio, qua Deum homines colere appetunt, nihil aliud est quàm veræ sanctimoniæ pollutio.

1. Sam. 7.17
Non iuuari superstitionū patronos, exemplo Samuelis.
**Nec Menoha exemplo*
Iudic. 13.19
**Gedeon insigne exemplum iræ Dei in humanas inuentiones.*
Iud. 8.27

26 Cur igitur, inquiunt, ferri voluit Christus onera illa importabilia quæ alligabant Scribæ & Pharisæi? Imò cur alibi idem Christus caueri voluit à fermento Pharisæorum? Fermentum (interprete Matthæo Euangelista) appellans quicquid propriæ doctrinæ verbi Dei puritati admiscerent. Quid apertius volumus, quàm quod totam eorum doctrinam iubemur fugere & cauere? Vnde nobis certissimum fit, neque altero loco Dominum voluisse suorum conscientias propriis Pharisæorum traditionibus vexari. Et verba ipsa, si modò non torqueantur, nihil tale sonant. Illic siquidem Dominus acerbè in Pharisæorū mores inuehi instituens, simpliciter suos auditores antè erudiebat, vt quanquam nihil in illorum vita cernerent quod sequerentur, non tamen ea facere desinerent quæ verbo docebant, quum in cathedra Mosis (hoc est, ad enarrandam Legē) sederent. Non ergo aliud voluit quàm præcauere ne malis docentium exemplis plebs ad contemptum doctrinæ induceretur. Verùm quia nonnulli rationibus minimè permouentur, authoritatem semper requirunt, subiiciam Augustini verba, quibus idem prorsus dicitur, Habet ouile Domini præpositos partim filios, partim mercenarios. Præpositi qui filii sunt, veri sunt Pastores: audite tamē, quòd & mercenarij necessarij sunt. Multi quippe in Ecclesia, commoda terrena sectantes, Christum prædicant, & per eos vox Christi auditur: & sequuntur oues non mercenariū, sed Pastorem per mercenarium. Audite mercenarios ab ipso Domino demonstratos. Scribæ, inquit, & Pharisæi cathedram Mosis insident: quæ dicunt, facite: quę autem faciunt, facere nolite. Quid aliud dixit, nisi per mercenarios vocem Pastoris audite? Sedendo enim in cathedra, Legem Dei docent, ergo per illos Deus docet: sua verò si illi docere velint, nolite audire, nolite facere. Hæc Augustinus.

Mat. 23.3. & 16.6
Christū in Scribis etiam & Pharisæis ministerij quidem autoritatem confirmasse, sed falsam doctrinā vitare iussisse. Sic q; exposuisse ipsum August.
August. in Iohan. tract. 46

27 Quando verò imperiti plerique, dum humanis traditionibus impiè ligari hominum conscientias, & frustra Deum coli audiunt, eadem litura leges omnes inducunt quibus Ecclesiæ ordo constituitur: illorum quoque errori commodùm hîc occurrendum est. Falli hîc sanè perquā est lubricum: quia non prima statim facie apparet quantum inter illas & has intersit. Sed ego ita dilucidè rem totam paucis expediam, ne cui imponat similitudo. Hoc primum habeamus, si in omni hominum societate necessariam esse politiam aliquam videmus, quæ ad alendam communem pacem, & retinendam concordiam valeat: si in rebus agendis vigere semper aliquem ritum, quem non respui publicæ honestatis interest, atque adeò humanitatis ipsius: id in Ecclesiis præsertim obseruandum esse, quæ cùm bene composita rerum omnium constitutione optimè sustinentur, tum verò sine concordia nullæ sunt prorsus. Quamobrem si

Hîc & sec. 28. 29. agitur de Constitutionibus Ecclesiasticis quæ sanctæ haberi debeant, vt quę verè seruiant decoro, vel ordinem & pacem conseruent in Ecclesia.

Ecclesiæ incolumitati bene prospectum volumus, diligenter omnino curandum est quod Paulus iubet, vt decenter omnia & secundùm ordinem fiant. At quum in hominũ moribus tanta insit diuersitas, tanta in animis varietas, tanta in iudiciis ingeniisq; pugna: neque politia vlla satis firma est, nisi certis legibus constituta: nec sine stata quadam forma seruari ritus quispiam potest. Huc ergo quæ conducunt leges, tantũ abest vt damnemus, vt his ablatis, dissolui suis neruis Ecclesias, totásque deformari ac dissipari contendamus. Neque enim haberi potest quod Paulus exigit, vt decenter omnia & ordine fiant: nisi additis obseruationibus, tanquã vinculis quibusdam, ordo ipse & decorum constat. Id tantùm semper in istis obseruationibus excipiendum est, ne aut ad salutem credantur necessariæ, atque ita conscientias religione obstringant: aut ad Dei cultum conferantur, atque ita in illis reponatur pietas.

1.Cor.14.40

Duo semper excipienda in obseruãdis sanctis Ecclesiæ cõstitutionibus.

28 Habemus ergo optimam & fidelissimam notam quæ inter impias illas cõstitutiones distinguat (quibus veram obscurari religionẽ & conscientias subuerti dictum est) & legitimas Ecclesiæ obseruationes: si his meminerimus *alterum semper ex duobus esse propositum, aut vtrunq; simul, vt in sacro fidelium cœtu decenter peragantur omnia, & qua conuenit dignitate: vt ipsa hominum communitas velut quibusdam humanitatis & moderationis vinculis in ordine retineatur. Vbi enim semel publicæ honestatis causa posita lex intelligitur, iam sublata est superstitio, in quam incidunt qui humanis inuentis Dei cultum metiuntur. Rursum vbi ad communem vsum spectare cognoscitur, euersa est falsa illa obligationis & necessitatis opinio, quæ ingentem terrorem conscientiis iniiciebat, quũ putarentur traditiones ad salutem necessariæ. Siquidem hîc nihil quæritur nisi vt communi officio alatur inter nos charitas. Sed operæpretiũ est clariùs adhuc definire quid sub illo decoro quod Paulus commendat, quid item sub ordine comprehendatur. *Ac decori quidẽ finis est, partim vt dum adhibentur ritus qui venerationem rebus sacris concilient, talibus adminiculis ad pietatem excitemur: partim etiam vt modestia & grauitas, quæ in omnibus honestis actionibus spectari debet, illic maximè eluceat. *In ordine hoc primum est, vt qui præsunt, regulam ac legem bene regendi nouerint: plebs verò quę regitur, ad obedientiam Dei rectámque disciplinam assuefiat. Deinde vt bene composito Ecclesię statu, paci & tranquillitati consulatur.

**Vide sup sect.10*

**Quale sit decorũ, quod spectant verę Ecclesiasticæ constitutiones.*

**Quid ordo in iisdem.*

29 Decorum ergo non vocabimus in quo nihil præter inane oblectamentum inerit: quale exemplum videmus in illo theatrico apparatu quo vtuntur Papistæ in suis sacris: vbi nihil quàm inutilis elegantię larua, & luxus sine fructu apparet. Sed illud nobis decorum erit, quod ita erit ad sacrorum mysteriorũ reuerentiam aptum vt sit idoneum ad pietatem exercitiũ, vel saltem quod ad ornatum faciet actioni congruentem: neq; idipsum sine fructu: sed vt fideles admoneat quanta modestia, religione, obseruantia sacra tractare debeant. Porrò vt pietatis exercitia sint ceremoniæ, ad Christum rectà nos deducant necesse est. Similiter ordinem non constituemus in illis nugatoriis pompis quæ nihil habẽt præter euanidum splendorem, sed in ea compositione quæ omnem confusionem, barbariem, cõtumaciam, turbas omnes & dissidia tollat. *Prioris generis exempla sunt apud Paulum, vt ne profana symposia cũ sacra Domini Cœna commisceantur: Ne mulieres in publicũ nisi velatę procedant: & alia plurima in quotidiano vsu habemus: quale est, Quòd flexis genibus nudóque capite oramus: Quòd Domini Sacramenta nõ sordide, sed cum aliqua dignitate administramus: Quod in sepeliendis mortuis quandam honestatem adhibemus, & quæ alia eòdem pertinent. *In altero genere sunt horæ publicis precationibus, concionibus & mysticis actio-

Ex antithesi Cõstitutionum & ceremoniarum verę Ecclesiæ, & falsæ, quid hîc sit decorum, quid ordo, ostenditur.

**Decori.*

1.Cor.11.21,5

**Ordinis.*

actionibus destinatæ: in ipsis concionibus quies ac silentium, loca destinata, hymnorum concentus, dies celebrandæ Domini Cœnæ præfixi, quod Paulus vetat ne mulieres in Ecclesia doceant, & siqua sunt similia. In primis vero quæ disciplinam conseruant, vt catechesis, censuræ Ecclesiasticæ, excommunicatio, ieiunia, & quæ in eūdem catalogum referri possunt. Ita omnes Ecclesiasticas constitutiones, quas pro sanctis & salutaribus recipimus, in duo capita referre licet: alteræ enim ad ritus & ceremonias, alteræ ad disciplinam & pacem respiciunt.

1. Cor. 14.34

Verarum Ecclesiæ Constitutionū duo genera.

30 Sed quia hîc periculum est ne ab vna parte pseudoepiscopi prætextum inde capiant ad impias suas & tyrannicas leges excusandas, ab altera sint quidem nimis meticulosi, qui superioribus malis admoniti, nullum quamlibet sanctis legibus locum relinquant: hîc testari operæpretium est, *eas demum humanas constitutiones me probare quæ & Dei authoritate fundatæ, & ex Scriptura desumptę, adeóque prorsus diuinę sint. Exemplum sit in geniculatione quæ fit dum solennes habentur precationes. Quæritur sitne humana traditio, quam repudiare vel negligere cuiuis liceat. Dico sic esse humanam vt simul sit diuina. Dei est quatenus pars est decori illius cuius cura & obseruatio nobis per Apostolum commendatur: hominum autem, quatenus specialiter designat quod in genere fuerat indicatum magis quàm expositum. Ab hoc vno exemplo æstimare licet quid de toto hoc genere sit sentiendum: nempe quia Dominus & totam veræ iustitię summam, & omnes cultus numinis sui partes, & quicquid ad salutem necessarium erat, sacris suis oraculis tum fideliter complexus est, tum perspicuè enarrauit: in his solus Magister est audiendus. *Quia autem in externa disciplina & ceremoniis non voluit sigillatim pręscribere quid sequi debeamus (quod istud pendere à temporū conditione prouideret, neque iudicaret vnam seculis omnibus formam conuenire) confugere hîc oportet ad generales quas dedit regulas, vt ad eas exigantur quæcunque ad ordinem & decorum præcipi necessitas Ecclesiæ postulabit. Postremò quia ideo nihil expressum tradidit quia nec ad salutem hæc necessaria sunt, & pro moribus vniuscuiusque gentis ac seculi variè accommodari debent ad Ecclesiæ ædificationem: prout Ecclesiæ vtilitas requiret, tam vsitatas mutare & abrogare quàm nouas instituere conueniet. Fateor quidem, non temerè, nec subinde, nec leuibus de causis ad nouationem esse decurrendum. Sed quid noceat vel ędificet, charitas optimè iudicabit: quam si moderatricem esse patiemur, salua erunt omnia.

Duo pericula vitanda in Constitutionibus Ecclesiæ obtrudendis, vel abrogandis.

**Quæ sint sanctæ Constitutiones Ecclesiasticę, idq; prudenter expendendum.*

1. Cor. 14.40

**Disciplinam & ceremonias variè accommodari posse ad ædificationem: pro more cuiusq; gentis & seculi.*

31 Iam verò Christiani populi officium est, quę secundùm hunc canonem fuerint instituta, libera quidem conscientia, nulláque superstitione, pia tamen & facili ad obsequendum propensione seruare, non contemptim habere, non supina negligentia pręterire: tantum abest vt per fastum & contumaciam violare apertè debeat. Qualis (inquies) in tanta obseruantia & cautione conscientię libertas esse poterit? Imò verò pręclarè constabit vbi reputabimus, non fixas esse & perpetuas sanctiones quibus adstricti simus, sed externa humanę infirmitatis rudimenta: quibus tametsi non indigemus omnes, tamen omnes vtimur: quia alij aliis adfouendam inter nos charitatem mutuò sumus obnoxij. *Hoc in exemplis superius positis recognoscere licet. Quid? an in mulieris carbaso sita religio est, vt nudo capite egredi sit nefas? An sanctum de eius silentio decretum, quod violari sine summo scelere non possit? An aliquid in genu flexione, in humando cadauere mysterium, quod pręteriri sine piaculo non possit? Minimè. Nam si tali festinatione opus sit mulieri in iuuando proximo quę velare caput nō sinat, nihil delinquit si aperto capite occurrat. Et est vbi loqui non minùs opportunum illi sit quàm alibi

Hîc, & sec. 32, ostēditur Christiani populi officium esse, sanctas Ecclesię Cōstitutiones obseruare: & quæ cauendi in ea re sint errores, & quomodo interim semper sua conscientiis salua maneat libertas.

**Exemplum, in iis quæ pertinent ad decorum.*

tacere. Stantem quoque orare qui morbo impeditus curuare genua nequit, nihil vetat. Denique satius est maturè humare mortuum, quàm vbi linteum deest, vbi non adsunt qui deducant, expectare dum inhumatus putrescat. Sed est nihilominus in istis rebus quod agendum aut cauendum mos regionis, instituta, ipsa denique humanitas & modestiæ regula dictet: vbi si imprudentia & obliuione quid erratum fuerit, nullum admissum crimen est: sin contemptu, improbanda est contumacia. *Similiter dies ipsi qui fiat, & horæ, quæ locorum structura, qui quo die cantantur Psalmi, nihil interest. Verùm & certos dies & statas esse horas conuenit, & locum recipiendis omnibus idoneum, siqua seruandæ pacis ratio habetur. Nam quantarum rixarum semen futura sit earum rerum confusio, si prout cuique libitum sit, mutare liceat quæ ad communem statum pertinent? quando nunquam futurum est vt omnibus idem placeat, si res velut in medio positæ, singulorum arbitrio relictæ fuerint. Quòd siquis obstrepat & plus sapere hîc velit quàm oportet, viderit ipse qua morositatem suam ratione Domino approbet. Nobis tamen istud Pauli satisfacere debet, nos contendendi morem non habere, neque Ecclesias Dei.

*Exemplum in iis quæ ad ordinē spectant.

1.Cor.11.16

32 Porrò summa diligentia incumbendum est nequis irrepat error, qui purum hunc vsum vel infi iat vel obscuret. *Quod quidem obtinebitur si quæcunque erunt obseruationes manifestam vtilitatem præ se ferant, si parcissimæ admittantur: potissimum verò si accedat fidelis Pastoris doctrina, quæ prauis opinionibus viam præcludat. Hæc autem cognitio facit *vt sua cuique in his rebus omnibus libertas constet, & quãdam nihilominus suæ quisq; libertati necessitatem vltro imponat, quatenus aut illud quod diximus τὸ πρέπον, aut charitatis ratio exiget. Deinde vt & in earum rerum obseruatione nulla superstitione versemur ipsi, nec morosè nimium ipsam ab aliis requiramus, ne potiorem Dei cultum ceremoniarum multitudine æstimemus, ne Ecclesia Ecclesiam ob externę disciplinæ varietatem contemnat. Postremò vt nullam hîc perpetuam legem nobis statuentes, totum obseruationum vsum & finem ad Ecclesiæ ędificationem referamus, qua postulante, non modò mutari aliquid, sed quicquid antè in vsu nobis obseruationum fuerit, inuerti nulla offensione feramus. Hoc enim ferre temporum rationem vt ritus quosdam non impios alioqui nec indecoros, pro rei opportunitate abrogari conueniat, pręsenti experimento est hęc ętas. Nam (quę superiorum temporum cęcitas fuit & ignorantia) tam corrupta opinione támq; pertinaci studio antehac in ceremoniis hęserunt Ecclesię, vt vix satis repurgari à prodigiosis superstitionibus queant, quin multę ceremonię tollantur, nec abs re olim fortè institutę, & nulla per se impietate notabiles.

*Tria necessaria, vt omnis error caueatur in omni Ecclesiæ constitutionum obseruatione.
*Tria præcipua vitia in Ecclesiæ veræ constitutionum obseruatione, vitantur superiori cautione.

Hac ætate, necessaria prope fuit ceremoniarū mutatio.

De Ecclesiæ iurisdictione, eiúsque abusu, qualis cernitur in Papatu. CAP. XI.

RESTAT *tertia pars, & quidem in statu bene composito pręcipua, Ecclesiasticę potestatis, quam in iurisdictione positā esse diximus. Tota autem Ecclesię iurisdictio pertinet ad morum disciplinam, de qua mox tractandum erit. Quemadmodum enim nulla vrbs nullúsve pagus sine magistratu & politia stare potest: sic Ecclesia Dei (quod iā docui, sed nunc iterum cogor repetere) sua quadam spirituali politia indiget: quę tamen à ciuili prorsus distincta est, eámque adeò nihil impedit aut imminuit, vt potiùs multum iuuet ac promoueat. Ista igitur *iurisdictionis potestas nihil aliud erit in summa quàm ordo comparatus ad spi-

*Vide partitionem positā initio cap.8

Spiritualis politia distinguitur à Ciuili.

*Quid sit Potestas iurisdictionis Eccle

ad spiritualis politiæ conseruationem. In hunc finem fuerunt ab initio constituta in Ecclesiis iudicia quæ censurā de moribus agerent, animaduerterent in vitia, & exercendo clauium officio præessent. Hunc ordinē designat Paulus in epistola ad Corinthios, quum gubernationes nominat. Item ad Romanos, quum dicit, Qui præest, in solicitudine præsit. Nō enim alloquitur magistratus (qui nulli tūc erant Christiani) sed eos qui ad spirituale Ecclesiæ regimen erant adiuncti Pastoribus. Ad Timotheū quoque duplices facit Presbyteros: alios qui laborant in verbo, alios qui verbi prædicatione non funguntur, & tamen bene præsunt. Hoc posteriore genere non dubium est quin eos intelligat qui ad inspectionem morum & totum clauium vsum constituti erant. Nam potestas hæc, de qua loquimur, tota pendet à clauibus quas Christus Ecclesiæ contulit, *Matthæi decimooctauo capite: vbi iubet grauiter publico nomine admoneri eos qui priuatas monitiones contempserint: ꝙ si in sua contumacia pergant, à societate fidelium abdicandos docet. Porrò monitiones istæ & correctiones sine causæ cognitione fieri nequeunt: proinde opus est & iudicio & ordine aliquo. Quamobrem nisi velimus irritam facere clauium promissionem, & excommunicationem, solennes monitiones, & quicquid tale est de medio tollere, aliquā Ecclesiæ iurisdictionem demus necesse est. Obseruent lectores non agi illo loco de generali doctrinæ authoritate, sicuti Matthæi cap. 16, & Iohannis 21, sed ius synedrij in posterum transferri ad Christi gregem. Ad illum vsque diem Iudæis sua fuerat gubernandi ratio, quam in Ecclesia sua stabilit Christus quoad puram institutionem, atque id graui sanctione. Sic enim oportuit, quum Ecclesiæ ignobilis & contemptæ iudicium à temerariis & fastuosis hominibus sperni alioqui posset. Ac ne lectores impediat ꝙ Christus iisdem verbis res aliquantum inter se diuersas notat, hunc nodum soluere vtile erit. Duo igitur sunt loci qui de ligando & soluendo loquuntur. Alter est Matthæi decimosexto, vbi Christus, postquam se claues regni cœlorum Petro daturum promisit, continuò subiungit, Quodcunque ipse in terra ligauerit aut soluerit, ratum in cœlo fore. Quibus verbis nihil aliud significat quàm aliis quæ habentur apud Iohannem, quum discipulos missurus ad prædicādum, postquam insufflauit in eos, Quorum, inquit, remiseritis peccata, remissa erunt: & quorum retinueritis retenta erunt in cœlo. Adferam interpretationem non argutam, non coactam, non detortam: sed germanam, fluentem, obuiam. Hoc de remittendis & retinendis peccatis mandatum, & illa de ligando & soluendo Petro facta promissio, non aliò debent referri quàm ad verbi ministerium, quod dum Apostolis committebat Dominus, simul & hoc soluendi ligandíque munere ipsos instruebat. Quæ enim est summa Euangelij, nisi quòd omnes serui peccati & mortis soluimur ac liberamur per redemptionem quæ est in Christo Iesu? qui verò Christum liberatorem ac redemptorem non suscipiunt nec agnoscunt, eos æternis vinculis damnatos addictósque esse? *Hanc legationem quum Apostolis suis in omnes nationes perferendam traderet Dominus, vt suam esse & à se profectam approbaret, hoc præclaro testimonio eam honorauit: ídq; in eximiam confirmationem tum Apostolorum ipsorum, tum eorum quoque omnium ad quos peruentura erat. Referebat vt Apostoli constantem ac solidam suę prædicationis certitudinem haberent: quam non modo infinitis laboribus, curis, molestiis, periculis obituri erant, sed suo demum sanguine obsignaturi. Ipsam, inquam, vt scirent non vanam esse nec inanem, sed potentiæ plenam ac virtutis: referebat vt in tanta anxietate & rerum difficultate tantísque discriminibus, Dei se negotium agere persuasi essent: vt toto mundo aduersante & repugnante, Deum pro se stare

(margin:) *siasticæ: quàm necessaria, & antiqua, hic & sect. 4.*

1. Cor. 12. 28

Rom. 12. 8

1. Tim 5. 17

**Hîc et sec. 2 distinguntur loc⁹ Matt. 18. qui ius Synhedrij tribuit Ecclesiæ, à loco Matth. 16, & Ioh 20, qui de verbi ministerio, & generali tantū doctrinæ authoritate loquuntur. Vtraque autem prolixè & verè explicantur.*

Iohan. 20. 23

Matt. 16. 19

**Euangelij ministris consuluit in perpetuum Dominus sanciens apud illud legationem perferendæ peccatorum remissionis.*

cognoscerent: vt Christum doctrinæ suæ authorem, aspectu in terra præsentem non habentes, ipsum esse in cœlo intelligerent, ad firmandam eius quam sibi tradiderat doctrinæ veritatem. *Oportebat rursum & auditoribus certissimè testificatum esse, illam Euangelij doctrinam non Apostolorum esse sermonem, sed Dei ipsius: non vocem in terra natam, sed è cœlo delapsam. Non enim in hominis potestate hæc esse possunt, peccatorum remissio, promissio vitæ æternæ, salutis nuntium. Testificatus est ergo Christus nihil in Euangelij prædicatione Apostolorum esse præter ministerium: se esse qui per eorum ora, velut per organa, loqueretur omnia & promitteret. Itaque peccatorum remissionem quam annuntiarent, veram esse Dei promissionem: damnationem quam pronuntiarēt, certum esse Dei iudicium. Hæc autem testificatio seculis omnibus data est, firmáque manet, quæ certiores omnes securósque reddat, Euangelij verbum, à quocunque tandem homine prædicetur, ipsissimam esse Dei sententiam, apud summum tribunal promulgatam, in libro vitę scriptā, in cœlo ratam, firmam, ac fixam. Habemus potestatem clauium esse simpliciter in illis locis Euangelij prædicationem: nec tam potestatem esse quàm ministerium, si ad homines respicimus. Non enim hominibus hanc potestatem propriè Christus dedit, sed verbo suo, cuius homines ministros fecit.

**Eadem in re consuluit & auditoribus, in perpetuum etiam.*

2 Alter, quem de ligandi & soluendi potestate extare diximus, locus Matthæi 18, habetur: vbi ait Christus, Si frater aliquis Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus. Amen dico vobis, quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlo: quæcunque solueritis, soluta erunt. Hic locus non omnino est priori similis, sed paulò in diuersam partem intelligendus est. Non autem sic diuersos facio vt non multam habeant inter se affinitatem. Hoc primùm vbique simile est quod vtraque est generalis sententia, eadem semper ligandi soluendíque potestas (nempe per verbum Dei) idem mandatum, eadem promissio. Eo autem differūt, quòd prior locus peculiariter de prædicatione est qua verbi ministri funguntur: hic ad disciplinam excommunicationis pertinet, quæ Ecclesiæ permissa est. *Ligat autem Ecclesia quem excommunicat: non quòd in perpetuam ruinam ac desperationem coniiciat, sed quia eius vitam ac mores damnat: ac, nisi resipuerit, iam eum suæ damnationis admonet. Soluit quem in communionem recipit: quia velut participem eū facit vnitatis quam habet in Christo Iesu. *Nequis ergo contumaciter Ecclesiæ iudicium contemnat, aut parui faciat se fidelium suffragiis damnatum: testatur Dominus tale fidelium iudicium non aliud esse quàm sententiæ suæ promulgationem, ratúmque haberi in cœlis quod illi in terra egerint. Habent enim verbum Dei, quo peruersos damnent: habēt verbum, quo resipiscentes in gratiam recipiant. Errare autem non possunt, nec à Dei iudicio dissentire: quia nonnisi ex Lege Dei iudicant, quę non incerta est aut terrena opinio, sed sancta Dei voluntas & cœleste oraculum. Ex istis duobus locis, quos vt breuiter, ita & familiariter & verè enarrasse mihi videor, furiosi illi, nullo discrimine, prout sua vertigine feruntur, nunc confessionem, nunc excommunicationem, nunc iurisdictionem, nunc ius condendi leges, nunc indulgentias statuere conātur. Priorem verò ad astruendum Romanæ sedis primatum allegant, ita norunt claues suas quibus visum est aptare seris & ostiis: vt dicas tota vita eos artem fabrilem exercuisse.

Matt. 18. 17

Affinitas loci Mat. 16. cum loco eiusdē 18.

**Quo sensu ligare dicatur Ecclesia quē excōmunicat.*

**Vide c. 12. sect. 4*

3 Nam quòd nonnulli omnia illa temporaria fuisse imaginantur: quum magistratus à religionis nostræ professione alieni adhuc forent: in eo falluntur, quòd non animaduertunt quantum sit discrimen & qualis dissimilitudo Ecclesiasticę & ciuilis potestatis. Neque enim ius gladij habet

Dissimilitudo Ec.

habet Ecclesia quo puniat vel coerceat, non imperium vt cogat, non carcerem, non pœnas alias quæ solent infligi à magistratu. Deinde non hoc agit vt qui peccauit, inuitus plectatur: sed vt voluntaria castigatione pœnitentiam profiteatur. Est igitur longè diuersa ratio: quia nec quicquam sibi sumit Ecclesia quod sit proprium magistratus, neque hoc efficere potest magistratus quod ab Ecclesia peragitur. Exemplo fiet hoc facilius. Inebriatus est aliquis? in vrbe bene constituta, pœna erit carcer: scortatus est? aut similis, aut potiùs maior. Ita erit satisfactum & legibus, & magistratui, & externo iudicio. At fieri poterit vt nullam det pœnitentiæ significationem, quin potiùs vt obmurmuret vel fremat. An illic cessabit Ecclesia? At recipi ad Cœnam tales nequeunt quin fiat & Christo & sacræ eius institutioni iniuria. Et hoc postulat ratio, vt qui Ecclesiam offendit malo exemplo, solenni pœnitentiæ declaratione offendiculum, quod excitauit, tollat. Ratio quam adducunt illi qui contrà sentiunt, nimis est frigida. Mandabat, inquiunt, Christus has partes Ecclesię, quum non esset magistratus qui exequeretur. Sed accidit sæpenumero vt sit negligentior magistratus: imò nonnunquam fortè vt sit ipsemet castigandus: quod & Theodosio Cæsari contigit. Adhæc tantundē dici poterit de toto fere verbi ministerio. Nunc ergo secundùm eos desinant reprehendere Pastores manifesta flagitia: desinant obiurgare, arguere, increpare. Sunt enim Christiani magistratus, qui legibus & gladio debent hęc corrigere. *At quemadmodum magistratus, puniendo, & manu coercendo, purgare debet Ecclesiam offendiculis: ita verbi minister vicissim subleuare debet magistratum, nę tam multi peccent. Sic coniunctæ debent esse operę, vt altera sit adiumento alteri, non impedimento.

clesiasticæ & Ciuilis potestatis: vnde apparet falsò quosdam existimare illi locum non esse vbi Christiani sunt Magistratus.

**Ciuilis & Ecclesiastica potestas se se vicissim subleuant. Vide sect. 1.*

4 Et sanè si quis propius expendat Christi verba, facilè perspiciet, statum & perpetuum Ecclesiæ ordinem, non temporarium illic describi. Neque enim consentaneum est, vt qui monitionibus nostris obtemperare noluerint, eos ad magistratum deferamus: quod tamen necesse foret si in vicem Ecclesiæ ille succederet. Quid ista promissio, an vnius anni dicenda erit, vel paucorum, Amen amē dico vobis, quicquid ligaueritis in terra? Præterea Christus nihil hìc nouum instituit: sed consuetudinem in veteri gentis suæ Ecclesia semper obseruatam, sequutus est: quo significauit, non posse carere Ecclesiam spirituali iurisdictione, quæ ab initio fuisset. Atque id omnium temporum consensu fuit confirmatum. Neque enim vbi cœperunt Imperatores & magistratus Christo nomen dare, protinus abrogata est spiritualis iurisdictio: sed ita dūtaxat ordinata nequid ciuili derogaret, aut cum ea confunderetur. Et meritò, non enim magistratus, si pius est, eximere se volet communi filiorum Dei subiectione, cuius non postrema pars est, Ecclesię ex verbo Dei iudicanti se subiicere: tantum abest vt iudicium illud tollere debeat. Quid enim honorificentius (inquit Ambrosius) quàm vt Ecclesiæ filius dicatur Imperator? Imperator enim bonus, intra Ecclesiam, non supra Ecclesiam est. Quare illi qui vt magistratum ornent, Ecclesiam spoliant hac potestate, nō modò falsa interpretatione corrumpunt Christi sententiam, sed sanctos omnes Episcopos, qui tam multi à tempore Apostolorum extiterunt, non leuiter damnant, quòd honorem officiúm ij magistratus falso prętextu sibi vsurpauerint.

Ordinē iurisdictionis Ecclesiasticę statum & perpetuum esse debere in Ecclesia.

Epist. 32. ad Valentianum.

5 Sed hoc quoque exaduerso operæpretium est videre, quis fuerit olim verus vsus Ecclesiasticæ iurisdictionis, & quantus abusus obrepserit: vt sciamus quid abrogandum sit, & quid ex antiquitate restituendum, si volumus, euerso regno Antichristi, verum Christi regnum iterum erigere. Primùm hic scopus est, vt scandalis obuiam eatur: quòd si quid scandali exortum sit, aboleatur. In vsu duo sunt consideranda: Vt à iure gladij

De recto vsu spiritualis iurisdictionis in Ecclesia.

Scopus.

Duo consyderāda.

prorsus separetur hæc spiritualis potestas: deinde ne vnius arbitrio, sed per legitimum consessum administretur. Vtrunque in puriore Ecclesia obseruatum fuit.* Neque enim vel mulctis, vel carceribus, vel aliis ciuilibus pœnis potestatem suam exercuerunt sancti Episcopi: sed solo Domini verbo, vt decebat, vsi sunt. Seuerissima enim Ecclesiæ vindicta, & quasi vltimum fulmen, est excommunicatio, quæ nonnisi in necessitate adhibetur. Illa porrò nec vim, nec manum desyderat, sed verbi Dei potétia contenta est. Deniq; veteris Ecclesiæ iurisdictio nihil aliud fuit quàm practica (vt ita loquar) declaratio eius quod docet Paulus de spirituali Pastorum potestate. Data est, inquit, nobis potestas qua demoliamur munitiones, qua humiliemus omnem altitudinem quæ se extollit aduersus cognitionem Dei, qua subigamus omnem cogitationem, & captiuam ducamus in obedientiam Christi, in promptu verò habemus vindictam aduersus omnem inobedientiam. Quemadmodum hoc fit prędicatione doctrinæ Christi: ita, ne doctrina sit ludibrio, secúdùm idipsum quòd docetur iudicari debent qui se profitentur fidei domesticos. Id porrò fieri nequit nisi vnà cum ministerio coniunctum sit ius vocandi eos qui priuatim monendi sunt, vel acrius corrigendi, ius etiam arcendi eos à Cœnę communione qui recipi sine tanti mysterij profanatione nequeunt. Itaque dum alibi negat non esse nostrum extraneos iudicare, filios Ecclesię censuris subiicit quæ eorum vitia castigent, ac tunc viguisse iudicia innuit à quibus nemo fidelium esset immunis.

1.Cor.6.4 — **Prius ex duobus obseruatum fuisse in vetere Ecclesia.* — *2.Cor.10.4* — *1.Cor.5.12*

6 Eiusmodi verò potestas (vt proposuimus) non penes vnum erat, vt pro sua libidine quiduis ageret: sed penes consessum Seniorum, qui erat in Ecclesia: quod in vrbe est Senatus. Cyprianus, quum meminit per quos suo tempore exerceretur, adiungere solet totum clerum Episcopo. Sed alibi quoque demonstrat, sic pręfuisse clerum ipsum vt plebs interim à cognitione nõ excluderetur: sic enim scribit, Ab initio Episcopatus mei statui sine cleri consilio, & plebis consensu, nihil agere. Verùm hæc erat communis & vsitata ratio, vt per senatum *Presbyterorum Ecclesiæ iurisdictio exerceretur: quorum duo (vt dixi) erant genera. Alij enim ad docendum erant ordinati, alij morum censores duntaxat erant. Paulatim degenerauit hoc institutum à suo primordio: vt iam Ambrosij seculo soli clerici in iudiciis Ecclesiasticis essent cognitores. *Quod ipse conqueritur his verbis, Synagoga vetus, inquit, & postea Ecclesia Seniores habuit, quorum sine consilio nihil agebatur: quod qua negligentia obsoleuerit nescio, nisi fortè doctorum desidia, vel magis superbia: dum soli volunt aliquid videri. Videmus quantopere sanctus vir indignetur aliquid de meliore statu concidisse: quum tamen adhuc illis staret ordo saltem tolerabilis. Quid igitur si has deformes ruinas intueretur quæ nullum propè vestigium referunt vetusti ædificij? qua deploratione vteretur? Principiò contra ius & fas, quod Ecclesiæ datum erat, sibi vni vindicauit Episcopus. Perinde enim est ac si Senatu expulso Consul imperium solus occuparet. Atqui, vt est reliquis honore superior, ita in ipso collegio plus est authoritatis quàm in vno homine. Fuit igitur facinus nimis improbum, quòd vnus homo, translata ad se communi potestate, & tyrannicæ libidini patefecit aditum, & Ecclesiæ quod suum erat eripuit, & consessum à Christi Spiritu ordinatum suppressit & abdicauit.

Secundum etiã in vsu fuisse, de quo et cap.12. sect.7 — *Epist.14. lib.3, & eiusdem. lib. epist. 19, & alibi* — *Epist.10. lib.3* — **Presbyterorũ duo genera.* — *In 5.c.1. ad Timot.* — **Ambrosii conquestio, quod soli Clerici cognitores essẽt in causis Ecclesiasticis.* — *Episcopus cõtra ius sibi vni vendicauit quod erat datum Ecclesiæ.*

7 Verùm (vt aliud malum semper ex alio nascitur) Episcopi velut rem sua cura indignam fastidientes, ad alios ablegarunt. Inde creati Officiales, qui locum illum sustinerent: nondum dico quale genus hominum, hoc tantùm dico, nihil differre à profanis iudicibus. Et tamen spiritualem iurisdictionem adhuc vocant, vbi nonnisi de rebus terrenis litigatur.

De Officialibus Episcoporum in Papatu Vide et Cal. epist de sacerdotiis &c.

gatur. Vt nihil sit aliud mali, forum litigiosum qua fronte vocare audet iudicium Ecclesiæ? At illic sunt monitiones, est excõmunicatio. Scilicet ita cum Deo luditur. Debet pauperculus aliquis pecuniam? Citatur: si cõparet, damnatur: damnatus nisi satisfaciat, monetur: à monitione secunda gradus fit ad excommunicationem: si nõ comparet, monetur vt se sistat iudicio, si moram facit, monetur, & mox excommunicatur. Quæso, quid omnino simile vel cum instituto Christi, vel cum more prisco, vel cum ratione Ecclesiastica? At fit etiam illic de vitiis censura. Nempe scortationes, lasciuias, ebrietates & eius generis flagitia non tantùm tolerant, sed tacita quodammodo approbatione fouent ac confirmant: neq; id in plebe modò, sed in ipsis quoque clericis. Ex multis paucos ad se vocant, vel ne videantur nimis socordes in conniuendo, vel vt pecuniam emulgeant. Taceo prædas, rapinas, peculatus, sacrilegia, quæ inde colliguntur. Taceo quales vt plurimum deligantur ad hoc munus.*Hoc satis supérq; est, quòd quum iurisdictionem suam spiritualem iactant Romanenses, ostendere promptum est institutæ à Christo rationi nihil esse magis cõtrarium: cum prisca vero consuetudine nihilo plus habere similitudinis quàm tenebras cum luce.

Monitiones, & excõmunicatio in Curia officialium.

Censura de vitijs apud eosdem.

Quid sentiendũ de iurisdictione spirituali dicta à Romanensibus.

8 *Tametsi non omnia diximus quæ huc adferri poterãt. & ea quoque ipsa quæ diximus, paucis perstricta sunt: sic tamen debellatum esse confido vt nihil iam sit cur quispiam ambigat, spiritualem potestatem, qua Papa cum toto suo regno superbit, impiam esse contra Dei verbum ac iniustam in eius populum tyrannidem. Ac spiritualis quidem potestatis nomine tum audaciam complector in fabricandis nouis doctrinis, quibus miseram plebem à germana verbi Dei puritate auerterunt, tum iniquas traditiones quibus ipsam illaquearunt, tum pseudoecclesiasticam iurisdictionem, quam per suffraganeos & officiales exercent. Nam si Christo regnum inter nos permittimus, fieri non potest quin totum istud dominationis genus extemplo prosternatur ac corruat. * Ius autem gladij quod sibi quoque tribuunt, quia in conscientias non exercetur, tractare præsentis negotij non est. Qua tamen etiam in parte animaduertere operæpretium est, sui semper esse similes: nihil scilicet minus quàm quod haberi volunt, Ecclesiæ pastores. Nec peculiaria hominum vitia, sed commune totius ordinis scelus, adeóque ipsam ordinis pestem arguo: quando mutilus ille fore creditur, nisi opulentia & superbis titulis spectabilis fuerit. Si hac de re Christi authoritatem quærimus, non dubium quin verbi sui ministros à ciuili dominatione ac terreno imperio arcere voluerit, quum diceret, Reges Gentium dominantur illis: vos autem non sic. Significat enim non modò pastoris officium distinctum esse ab officio principis: sed res esse magis separatas quàm vt in vnum hominem coire queant. * Nam quòd Moses vtrunque simul sustinuit, primum raro id miraculo factum est: deinde fuit temporarium, donec res melius componerentur. Vbi autem certa forma à Domino præscribitur, ciuilis gubernatio ei relinquitur: sacerdotium iubetur fratri resignare: & meritò, est enim supra naturam vt vnus homo vtrique oneri sufficiat: idque fuit seculis omnibus diligenter in Ecclesia obseruatum. Nec quisquam extitit Episcoporum, quandiu durauit vera aliqua Ecclesiæ facies, qui de vsurpando iure gladij cogitaret: vt istud esset vulgare prouerbium Ambrosij ætate, Imperatores magis sacerdotium optasse quàm imperium Sacerdotes. Erat enim in omnium mentibus infixum quod postea dicit, Ad Imperatorem pertinere palatia, ad Sacerdotem Ecclesias.

Coclusio generalis eorum omniũ quæ dicta fuere ab initio cap. 8. ad hunc vsque locum.

Ius gladij perperam vsurpatũ, & ciuilis dominatio attributa Romanæ sedi, et ei⁹ assectis.

Matth. 20.25, luc. 22.25

Exo. 18 .16

Nec Mosis exemplo, nec Episcoporũ veræ olim Ecclesiæ defendi posse eiusmodi vsurpationẽ.

Refert hoc hom. de basilic. tradendis.

9 Posteaquam verò excogitata fuit ratio qua Episcopi titulum, honorem, opes sui muneris tenerent sine onere ac solicitudine: ne otiosi prorsus

Ex Episcoporũ otio suum munus negli-

gentium nata eiusmodi vsurpatio.

sus relinquerentur, ius illis gladij datum est, vel potius ipsi sibi vsurparunt. Hanc impudentiam quo tandem prætextu defendent? An iudiciorum cognitionibus, ciuitatúmque & prouinciarum administrationibus sese inuoluere, & occupationes à se tam alienas latissimè amplecti, id Episcoporum erat? quibus tantum in suo munere operæ ac negotij est, vt si illic toti assiduíque sint, nec vllis auocamentis distrahantur, vix tamé sufficere queant.

**Duæ excusatiões defendentium ciuilem dominatum in Episcopis. Prioris refutatio.*

*At verò, qua sunt peruicacia, iactare non dubitant, sic pro dignitate florere gloriam regni Christi, nec se interim nimiùm abstrahi à vocationis suæ partibus. Quantum ad prius illud attinet, si hoc decorum est sacri muneris ornamentum, eò fastigij euectos esse vt summis quibusque monarchis sint formidabiles: est cur cum Christo expostulent, à quo grauiter eo modo læsus est eorum honor. Quid enim contumeliosius, eorum quidem opinione, dici poterat istis verbis? Reges Gentium & Principes dominantur illis: vos autem non sic. Nec tamen duriorem legem seruis suis imponit quàm ipse primus sibi tulit ac recepit. Quis me (inquit) iudicem constituit aut diuisorem inter vos? Videmus iudicandi munus simpliciter à se reiicere, quod non faceret si res esset suo muneri consentanea. In ordinem cui se Dominus subiecit, non patientur serui se cogi?

Matt. 20. 25, luc. 22. 25

Luc. 12. 24

**Posterior eorũdẽ excusatio mendax ostenditur.*

*Alterum vellem tam experimento probarent quàm dictitare facile est. Atqui quum Apostolis visum non fuerit, derelicto Dei sermone, ministrare mensis: ex eo quia doceri nolunt, conuincuntur, non eiusdem esse & bonum Episcopum præstare & bonum Principem. Nam si illi qui pro donorum quibus præditi erant amplitudine, pluribus longè & grauioribus curis sufficere poterant quàm vlli post eos nati homines, confessi sunt tamen se verbi & mensarum ministerio incumbere simul non posse quin oneri succumberent: quomodo isti præ Apostolis nihili homunciones possent eorum industriam centuplo superare? Id quidem tentare impudentissimæ nimiúmque audacis confidentiæ fuit Sed tamen factum videmus: quo successu, palàm est: neque enim aliter euenire poterat quàm vt deserta sua functione in aliena castra commigrarent.

Act. 6. 2

Externibus initiis captã vsurpari ab Episcopis ciuilẽ Iurisdictionẽ magnos progressus paulatim fecisse: idq; eorum vel vafricie, vel minis, aut Principum stulta facilitate.

10 Nec dubium quin ex tenuibus initiis paulatim tantos progressus fecerint. Neque enim primo passu hucusque poterant conscendere: sed nunc vafritie & obliquis artibus sese clanculum extulerunt, ita vt nemo futurum prospiceret, donec factum esset: nunc per occasionem, terrore & minis extorserunt à Principibus aliquod potentiæ suę auctarium: nũc quum viderent Principes ad largiendum non difficiles, stulta & inconsiderata eorum facilitate sunt abusi.

**Vafriciei occasio.*

*Olim pij, si quid controuersiæ inciderat, vt litigãdi necessitatem effugerent, Episcopo mandabant arbitriũ: quòd de eius integritate non dubitabant. Talibus arbitriis sæpe implicabantur veteres Episcopi, quod ipsis quidem summopere displicebat (quémadmodum alicubi testatur Augustinus:) sed ne partes ad contentiosum iudicium prosilirent, hanc molestiam inuiti obibant. Isti ex voluntariis arbitriis, quæ prorsus à forensi strepitu abhorrebant, fecerũt ordinariam iurisdictionem. Quum vrbes ac regiones aliquanto pòst tempore variis difficultatibus premerentur, ad Episcoporum patrocinium se contulerunt, vt ipsorum fide protegerentur: isti miro artificio ex patronis dominos se fecerunt.

**Minax agendi ratio Episcoporum.*

*Quin violentis factionibus bonam partem occuparint negari non potest.

**Incõsyderata principum indulgẽtia.*

*Qui verò Episcopis iurisdictionem sponte contulerunt Principes, variis ad id studiis impulsi sunt. Verùm vt aliquam pietatis speciem habuerit ipsorum indulgentia, non optimè tamen hac præpostera sua largitate consuluerunt Ecclesiæ commodis, cuius antiquam verámque disciplinam sic corruperunt: imò, vt verè dicam, penitus aboleuerunt.

**Cęca cupiditas E*

*Qui verò tali Principum bonitate abusi sunt in suum commodum

modum Episcopi, hoc vno specimine edito, satis superque testati sunt, se minimè esse Episcopos. Nam siquam scintillam habuissent Apostolici Spiritus, respondissent proculdubio ex ore Pauli, Arma militiæ nostræ non carnalia, sed spiritualia sunt. Verùm cæca cupiditate rapti, & se & posteros & Ecclesiam perdiderunt.

piscoporum abutentium præpostera latitante principum.
2.Cor.10.4

11 Tandem Romanus Pontifex mediocribus satrapiis non cõtentus, regnis primùm, deinde imperio quoq; manum iniecit. Atque vt possessionem mero latrocinio occupatam, qualicunq; colore retineat, nũc iure diuino se habere gloriatur, nunc Constantini donationem, nunc alium titulum prætendit. Primùm cum Bernardo respõdeo, Esto vt alia quacũque ratione hoc sibi vendicet, non tamen Apostolico iure. Neque enim Petrus quod non habuit dare potuit: sed dedit successoribus quod habebat, solicitudinem Ecclesiarum. Quum verò dicat Dominus ac Magister, se non esse constitutum inter duos iudicem, nõ debet seruo ac discipulo indignum videri si nõ iudicet vniuersos. Loquitur autem Bernardus de iudiciis ciuilibus: subiungit enim, Ergo in criminibus, non in possessionibus potestas vestra: quoniã propter illa, non propter has accepistis claues regni cœlorum. Quænã tibi videtur maior dignitas, dimittendi peccata, an prædia diuidendi? Nulla comparatio. Habent hæc infima & terrena iudices suos, Reges & Principes terræ. Quid fines alienos inuaditis? &c. Item, Factus es superior: (Eugenium Papam alloquitur) ad quid? Nõ enim ad dominandum, opinor. Nos igitur, vt multum sentiamus de nobis, meminerimus impositum ministeriũ, non dominium datum. Disce sarculo tibi opus esse, non sceptro, vt opus facias Prophetæ. Item, Planũ est, Apostolis interdicitur dominatus. I ergo tu, & tibi vsurpare aude aut dominans Apostolatum, aut Apostolicus dominatum. Et cõtinuò pòst, Forma Apostolica hæc est, dominatio interdicitur: indicitur ministratio. Hæc quum ab homine sic dicta sint vt ipsam veritatem loqui omnibus palàm sit, imò quum sine vllis verbis res ipsa pateat: nihil tamen puduit Romanum Pontificem in Concilio Arelatensi decernere, supremum ius vtriusque gladij sibi competere iure diuino.

Pontif. Rom. rapacitas, regna, deinde Imperiũ etiã vsurpãtis, quo indignũ esse eo qui se Apostolorum successorẽ iactat, ostẽditur ex grauissimis reprehẽsionibus Bernardi.
Lib. de consider. 2.
Luc. 12.14
Lib. De consider. 2.

12 Quantum ad Constantini donationem pertinet, qui mediocriter in illorum temporum historiis versati sunt, non opus habent doceri quàm sit hoc non modò fabulosum, sed etiam ridiculum. Sed vt omittamus historias, vnus Gregorius huius rei & idoneus & locupletissimus est testis. Nam quoties de Imperatore loquitur, serenissimum dominum vocat: & se indignum eius seruum. Item alibi, Sacerdotibus autem non ex terrena potestate Dominus noster citius indignetur: sed excellenti consideratione, propter eum cuius serui sunt, eis ita dominetur vt etiam debitam reuerentiam impendat. Videmus vt in subiectione communi velit haberi tanquam vnus è populo. Non enim alterius cuiuspiam, sed suam illic causam agit. Alibi, In omnipotenti Deo cõfido quòd longam piis dominis vitam tribuet, & nos sub manu vestra secundùm suam misericordiam disponet. Neque hæc ideo adduxi quòd mihi propositum sit hanc de Constantini donatione quæstionem penitus excutere: sed tantùm vt obiter videant lectores quàm pueriliter mentiantur Romanésses, quum terrenum imperium suo Pontifici asserere conantur. Quò fœdior Augustini Steuchi impudentia fuit, qui in causa tam deplorata operam suam & linguam Romano Pontifici venditare ausus est. Valla quod homini docto & acris ingenij difficile non erat, validè refutauerat fabulam illam. Neque tamen (vt homo parum in rebus Ecclesiasticis exercitatus) omnia dixerat quæ ad rem factura erant. Irrumpit Steuchus, ac putidas nænias spargit ad claram lucem obruendam. Et certè nõ minùs frigidè Domini sui causam agit quàm si facetus quispiam idem

Fabulosum esse, & ridiculum totum illud de Constantini donatione, qua latrocinium suum tegere conatur Romanus Pontifex.
Epist. 5. lib. 2
Epist. 20. lib. 3
Epist. 61. lib. 2
Epist. 31. lib. 4
Epist. 34 lib. 4

Augustini Steuchi impudentia.
Valla contra donationem Cõstantini.

se agere simulans, Vallę suffragaretur: sed digna est causa scilicet cui tales patronos mercede redimat Papa: æquè autem digni conductitij tabulæ quos spes lucri frustretur, sicuti Eugubino contigit.

Annis abhinc nõdum quingẽtis manebant adhuc Romani Pontifices, in subiectione Principum.

13 Cæterùm siquis tempus requirat ex quo commentitium hoc imperium cœpit emergere, nondum elapsi sunt anni quingenti quũ in subiectione Principum adhuc manebant Pontifices, nec Pontifex sine Imperatoris authoritate creabatur. Huius ordinis nouandi occasionem prębuit Gregorio septimo Imperator Henricus, eius nominis quartus, homo leuis & temerarius, nullius consilij, magnæ audaciæ, & vitæ dissolutæ. Nam quum Episcopatus totius Germaniæ haberet in aula sua partim venales, partim prædæ expositos, Hildebrandus, qui lacessitus ab eo fuerat, plausibilem prætextum arripuit quo se vindicaret. Quia autem videbatur bonam & piam causam agere, multorum fauore adiuuabatur. Et erat alioqui Henricus, propter insolentiorem administrandi rationem, plerisque Principum exosus. Tandem Hildebrandus, qui se Gregorium septimum vocabat, vt erat homo impurus & nequam, animi sui malitiam prodidit: quæ causa fuit vt à multis qui cum eo conspirauerant, destitueretur. Hoc tamen profecit vt impune liceret successoribus non modò iugum excutere, sed imperatores quoque obnoxios sibi facere. Huc accessit quòd multi deinde fuerunt Imperatores Henrico similiores quã Iulio Cæsari: quos subigere nõ fuit difficile, quum domi rerum omnium securi & ignaui desiderent, vbi maximè opus erat Pontificum cupiditatem virtute & legitimis modis reprimere. Videmus quo colore prætexta sit egregia illa donatio Constantini qua imperium Occidentale Papa traditum sibi fingit.

Qua occasione, & quàm turpiter excusserint Rom Pontifices Imperatoris potestatem.

Pontif. Rom. artes variæ, & nefariæ in occupandis regnis, &c. à iactata Cõstantini donatione. Vrbis libertas oppressa ab annis 330 Christianus orbis turbatus iã per annos 200. quę dominãdi cupiditas reprehenditur autoritate sui Gregorij. Habetur lib. 4. Regist. cap. 88

14 Interea temporis non cessarunt Pontifices, nunc fraude, nunc perfidia, nunc armis, in alienas ditiones inuadere: vrbem quoque ipsam, quæ tunc libera erat, ante annos centum circiter & triginta in potestatem suam redegerunt: donec in eam potentiam venerunt quam hodie obtinent: & pro qua vel retinenda vel augenda Christianum orbem ita ducentis annis (cœperant enim antequam sibi raperent vrbis dominatum) turbarunt vt propemodum perdiderint. Olim quum sub Gregorio bonorum Ecclesiasticorum custodes manum iniicerent prædiis quæ censebant Ecclesiæ esse, ac fiscali more titulos imprimerent in signum vendicationis, Gregorius coacto Episcoporum concilio, grauiter in morem illum profanum inuectus, rogauit annon pro anathemate haberent clericum qui sua sponte inscriptione tituli possessionem aliquam occupare tentaret: similiter Episcopum, qui id vel fieri præciperet, vel suo iniussu factum non plecteret. Omnes pronuntiarunt, Anathema. Si tituli inscriptione fundum vendicare, facinus est anathemate dignum in Clerico: vbi totos ducentos annos nihil aliud meditantur Pontifices quàm prælia, sanguinis effusionem, exercituum interitus, vrbium direptiones, aliarum excidia, gentium clades, vastationes regnorum, tãtummodo vt alienis dominiis manum iniiciant: quæ talibus exemplis puniendis sufficere possunt anathemata? Certè nihil eos minus quærere quàm Christi gloriam minimè obscurum est. Nam si in vniuersum quicquid habent secularis potestatis sponte resignent, nullum gloriæ Dei, nullum sanæ doctrinæ, nullum Ecclesiasticæ salutis periculum vertitur: sed vna dominandi cupiditate cæci ac præcipites feruntur: quia nihil saluum esse putant nisi cum austeritate (vt Propheta ait) & cum potentia imperent.

Ezech. 34. 4

De immunitate q̃ sibi sumunt clerici Romanenses, re-

15 Iurisdictioni annexa est immunitas quam sibi sumunt Clerici Romanenses. Rem enim indignam esse putant si in causis personalibus coram ciuili iudice respondeant: atque in eo positam esse arbitrantur Ec-

clesiæ

clesiæ tum libertatem tum dignitatem, si communibus iudiciis ac legibus eximantur. Atqui veteres Episcopi, qui aliàs in asserendo Ecclesiæ iure rigidissimi erant, nihil lædi se ac suum ordinem iudicarunt si subiicerentur. Pij quoque Imperatores, nullo reclamante, ad sua tribunalia, quoties opus erat, Clericos semper vocarunt. Sic enim loquitur Constantinus in Epistola ad Nicomedenses, Siquis Episcoporum inconsultè tumultuatus sit. ministri Dei, hoc est, mea executione, illius audacia coërcebitur. Et Valentianus, Boni Episcopi potentię Imperatoris nō obloquuntur: sed syncerè & Dei magni Regis mandata custodiunt, & nostris legibus parent. Hoc sine vlla cōtrouersia tunc erat omnibus persuasum.* Ecclesiasticæ quidē causæ ad Episcopale iudicium referebantur. quemadmodum siquis Clericus nihil in leges deliquisset. Canonibus tātùm reus agebatur: non citabatur ad cōmune tribunal: sed Episcopum habebat in ea causa iudicem. Similiter si fidei quæstio agitabatur, aut quæ ad Ecclesiam propriè pertineret, cognitio deferebatur Ecclesiæ. Sic intelligē ium est quod scribit Ambrosius ad Valentinianum: Augustæ memoriæ pater tuus non modò sermone respondit, sed legibus quoque sanxit, in causa fideli eum iudicare debere qui nec munere sit impar, nec iure dissimilis. Item, Si Scripturas aut vetera exempla intuemur, quis est qui abnuat, in causa fidei, in causa (inquam) fidei Episcopos solere de Imperatoribus Christianis, non Imperatores de Episcopis iudicare? Itē: Venissem, Imperator, ad consistorium tuum, si me vel Episcopi, vel populus ire passus forent: dicentes, causam fidei in Ecclesia corā populo debere tractari. Contendit quidem spiritualem causam, hoc est, religionis, ad ciuile forum non esse trahendam vbi profanæ controuersiæ agitantur. Meritò in hac re eius constantiam *laudant omnes. Et tamen in bona causa eò vsque progreditur, vt si ad vim & manum ventum fuerit, cessurum se dicat. volens, inquit, locum mihi commissum non deseram: coactus, repugnare non noui, arma enim nostra preces sunt & lachrymæ. Obseruemus singularem sancti hominis moderationem ac prudentiam cum animi magnitudine fiduciáque cōiunctam. Iustina Imperatoris mater, quia in partes Arrianorum pertrahere eum non poterat, expellere ab Ecclesiæ gubernatione moliebatur. Atque id futurum erat si in palatium ad causam dicendam vocatus venisset. Negat igitur Imperatorem idoneum esse cognitorem tantæ controuersiæ. Id quod & illius temporis necessitas postulabat, & ipsa etiam perpetua rei natura. Moriendum enim sibi potiùs iudicabat quàm vt tale exemplum ad posteros, se consentiente, transmitteretur: & tamen si vis afferatur, de resistendo non cogitat. Negat enim id episcopale esse, fidē & Ecclesiæ ius armis tueri. *Cæterùm in aliis causis quiduis se facere paratum ostendit quod iusserit Imperator. Si tributum petit, non negamus, inquit: agri Ecclesiæ tributum soluunt. Si agros petit, potestatem habet vendicandi: nemo nostrûm interuenit. In eum modum loquitur & Gregorius, Serenissimi, inquit, domini animum nō ignoro, quòd se in causis Sacerdotalibus miscere non soleat: ne nostris in aliquo peccatis grauetur. Non generaliter à sacerdotibus iudicandis excludit Imperatorem: sed certas causas esse dicit quas Ecclesiastico iudicio relinquere debeat.

16 Atque adeò hac ipsa exceptione nihil aliud quæsiuerūt sancti viri, quàm ne Principes minùs religiosi tyrannica violentia & libidine Ecclesiam in suo munere peragendo impediret. Neque enim improbabāt siquando suam authoritatem interponerent Principes in rebus Ecclesiastiis, modò conseruando Ecclesiæ ordini, non turbando, disciplinæque stabiliendæ, non dissoluendæ, hoc fieret. Nam quum Ecclesia cogendi non habeat potestatem, neque expetere debeat (de ciuili coërci-

teris Ecclesiæ Episcopis incognita, pijsq; Imperatoribus insolita. Hic & in fine sect.

Refertur li.1. Theodoriti, cap. 20 lib. 4. Theodo. cap. 8.

** Ecclesiasticę causæ, nēpe de quæstionibus fidei, & simi les, erāt Ecclesię & Episcopalis cognitionis.*

Epist. 32.

Causā fidei in Ecclesia coram populo debere tractari.

Homi. de basilic. tradendis.

** Episcopos & eos quibus mādata est spiritualis gubernatio Ecclesiæ, nō defedere armis tueri Ecclesiæ, aduersus principes vim facientes, sed loco cedere.*

** Contra immunitatē Cleri Romani*

Lib. 3. epist. 20.

Et fecisse olim, & hodie posse principes viros authoritatem suā interponere in reb' Ecclesiasticis, sed conseruando Ecclesiæ ordini, non turbando.

Lib.1.epist.43.
Lib.4.epist.32, & 34.
Lib.epist.39.

tione loquor) piorum Regum ac Principum partes sunt, legibus, edictis, iudiciis religionem sustinere. Hac ratione, quum Mauricius Imperator Episcopis quibusdam mandasset vt vicinos collegas à Barbaris expulsos susciperent: eam iussionem confirmat Gregorius, hortatúrque ipsos vt pareant. Ipse verò ab eodem admonitus vt cum Iohanne Episcopo Constantinopolitano rediret in gratiam, rationem quidem reddit cur non debeat culpari: non tamen fori secularis immunitatem iactat, quin potiùs se obsequentem fore promittit, quoad licebit per cõscientiam: & simul hoc dicit fecisse Mauricium quod religiosum Principem deceret, quum talia Sacerdotibus præceperat.

De Ecclesiæ disciplina, cuius præcipuus vsus in censuris & excommunicatione CAP. XII.

Vnde maximè pendeat Ecclesiæ disciplina

Disciplina duplex, vt duo præcipui ordines in Ecclesia.

Disciplinam rẽ esse necessariam in Ecclesia.

DISCIPLINA Ecclesiæ, cuius tractationem in hunc vsque locum distulimus, paucis expedienda est: vt aliquando ad reliqua transeamus. Ea autem maxima ex parte à potestate clauium & spirituali iurisdictione pendet. Quod vt facilius intelligatur, diuidamus Ecclesiam in duos ordines præcipuos: clerum scilicet & plebem. Clericos appello vsitato nomine qui publico ministerio in Ecclesia fungũtur. Loquemur primùm de communi disciplina, cui subesse omnes debent: deinde veniemus ad clerum, qui præter illam communem, suam propriam habet. Sed quia nonnulli, in odium disciplinæ, ab ipso quoque nomine abhorrent, hi sic habeãt: Si nulla societas, imò nulla domus quæ vel modicam familiã habeat, cõtineri in recto statu sine disciplina potest: eã esse multò magis necessariã in Ecclesia, cuius statum quàm ordinatissimũ esse decet. Proinde queádmodum saluifica Christi doctrina anima est Ecclesiæ, ita illic disciplina pro neruis est, quã fit vt membra corporis, suo quodque loco inter se cohæreant. Quamobrẽ quicunq; vel sublatam disciplinam cupiunt, vel eius impediunt restitutionẽ, siue hoc faciant data opera, siue per incogitantiam, Ecclesiæ certè extremam dissipationẽ quærunt. Quid enim futurum est si vnicuiq; liceat quod libuerit? Atqui id fieret, nisi ad doctrinæ prædicationem accederent priuatæ monitiones, correctiones & alia eiusmodi adminicula quæ doctrinam sustinent & otiosam esse non sinunt. Disciplina igitur veluti frænum est quo retineantur & domentur qui aduersùs Christi doctrinam ferociunt: vel tãquam stimulus quo excitentur parum voluntarij: interdũ etiam velut paterna ferula, qua clementer & pro Spiritus Christi mansuetudine castigẽtur qui grauiùs lapsi sunt. Quũ ergo iam imminere cernamus initia quædã horrendæ in Ecclesia vastitatis, ex eo quòd nulla est cura nec ratio continendi populi, ipsa necessitas clamat remedio opus esse. Porrò hoc vnicum est remedium quòd & Christus præcipit, & semper vsitatum inter pios fuit.

Disciplina est veluti frænum, stimulus, paterna ferula.

De monitionibus priuatis, quod est primum Ecclesiasticæ disciplinę fundamentum.

Act. 20.20, & 26.

2 Primum disciplinæ fundamentum est, vt priuatæ monitiones locum habeant: hoc est, siquis officium sponte non faciat, aut insolenter se gerat, aut minùs honestè viuat, aut aliquid admiserit reprehensione dignum, vt patiatur se moneri: atque vt quisque fratrem suum, dum res postulabit, monere studeat. Præsertim verò in hoc aduigilent Pastores ac Presbyteri, quorum partes sunt non modò concionari ad populum, sed per singulas domos monere & exhortari, sicubi vniuersali doctrina non satis profecerint, quemadmodum docet Paulus, quum refert se docuisse priuatim & per domos: & se mundum à sanguine omnium attestatur, quia non cessauerit cũ lachrymis nocte & die monere vnumquemque. Tunc enim vim ac authoritatẽ obtinet doctrina vbi minister non tãtùm omnibus simul exponit quid Christo debeant, sed ius & rationem

tionem habet idipsum exigendi ab iis quos vel parum doctrinę obsequẽtes, vel segniores animaduerterit. Siquis eiusmodi monitiones vel peruicaciter respuat, vel pergendo in suis vitiis cõtemnere se ostendat: vbi secundo testibus adhibitis monitus fuerit ad Ecclesiæ iudicium, qui est seniorum consessus, vocari Christus pręcipit: illic grauius admoneri, quasi publica authoritate, vt si reuereatur Ecclesiam, subiiciat se & pareat. Si ne sic quidem frãgatur, sed in sua nequitia perseueret, tum iubet tanquã Ecclesiæ contemptorem, à societate fidelium abdicari.

Matt.18.15. & 17.

3 Verùm quia de occultis modò vitiis illic loquitur, ponenda est ista diuisio: peccata esse alia priuata, alia publica vel palã manifesta: de prioribus dicit Christus vnicuique priuato, Argue inter te & ipsum solum. De manifestis dicit Paulus Timotheo, Coram omnibus argue: vt reliqui timorem habeant. Nam prædixerat Christus, Si frater tuus in te peccauerit. Quam particulam aliter (nisi contentiosus esse velis) accipere non potes, quàm sub tua conscientia: ita vt non sint plures conscij. Quod autem Timotheo præcipit Apostolus de arguendis palàm iis qui palàm peccant, ipse in Petro sequutus est. nam quum ille ad publicum vsque offendiculum peccaret, non monuit seorsum, sed in cõspectum Ecclesiæ produxit. Erit igitur hæc legitima agendi series, si in occultis corrigendis progrediamur secundùm illos gradus à Christo positos: in manifestis statim procedamus ad solẽnem Ecclesiæ correptionem, si quidem offendiculum sit publicum.

Hic & sect.4.6. agitur de disciplina Ecclesię exerenda pro ratione peccatorũ, quũ alia sint priuata, alia publica: item alia delicta, alia scelera.
Matt 18.15.
1.Tim.5.20.
Galat.2.14.

4 Sit altera quoque distinctio: Ex peccatis alia esse delicta, alia scelera & flagitia. His posterioribus corrigendis non tantùm adhibẽda est admonitio vel obiurgatio, sed seuerius remedium: quemadmodum demonstrat Paulus qui Corinthium incestum non modò verbis castigat, sed excommunicatione punit, simulatque de scelere factus est certior. Nunc ergo meliùs incipimus cernere quomodo * spiritualis Ecclesiæ iurisdictio, quæ ex verbo Domini in peccata animaduertit, optimum sit & sanitatis subsidium, & fundamentum ordinis, & vinculum vnitatis. Ergo dum * Ecclesia manifestos adulteros, scortatores, fures, prædones, seditiosos, periuros, falsos testes, & eius generis reliquos, item contumaces (qui de leuioribus etiam vitiis ritè admoniti, Deum & eius iudicium ludibrio habent) è consortio suo exterminat: nihil sibi præter rationem vsurpat: sed iurisdictione sibi à Domino delata fungitur. * Porrò nequis tale Ecclesiæ iudicium spernat, aut parui æstimet se fidelium suffragiis damnatum, testatus est Dominus, istud ipsum nihil aliud esse quàm sententiæ suæ promulgationem, ratumque haberi in cœlis quod illi in terra egerint. Habent enim verbum Domini quo peruersos damnent: habent verbum quo resipiscentes in gratiam recipiant. Sine hoc, inquam, disciplinæ vinculo qui diu stare posse Ecclesias confidunt, opinione falluntur: nisi fortè carere impunè possimus eo adminiculo, quod Dominus fore nobis necessariũ prouidit. Et sanè, quanta sit eius necessitas, ex multiplici vsu meliùs perspicietur.

1.Co.5.4.
** Elogia spiritualis iurisdictionis Ecclesiæ.*
** De Ecclesiæ excõmunicatione, eiusq; authoritate.*
** Vide c.11.sect.2.*
Mat.16.19.et 18.18
Iohan.20.23.
Tres fines disciplinæ vide & sect. 8.
Primus.

5 Sunt autem tres fines quos spectat Ecclesia in eiusmodi correctionibus & excommunicatione. Primus est, ne cum Dei contumelia inter Christianos nominentur qui turpẽ ac flagitiosam vitam agunt, acsi sancta eius Ecclesia foret improborum & sceleratorum hominum cõiuratio. Nam quum ipsa Christi sit corpus eiusmodi fœtidis & putridis membris inquinari non potest quin aliqua ignominia in caput recidat. Nequid ergo tale extet in Ecclesia vnde probrum sacrosancto eius nomini inuratur, abigendi sunt ex eius familia quorum ex turpitudine ad Christianum nomen infamia redundaret. Atque hìc quoque habenda est Cœnæ Dominicæ ratio, ne promiscua exhibitione profanetur. Verissi-

Coloss.1.24.
Cœna Domini non profananda.

mum est enim, cui commissa est dispensatio, si sciens ac volens indignũ admiserit quem repellere iure poterat, perinde reum esse sacrilegij ac si corpus Domini canibus prostitueret. Quamobrem Chrysostomus graui ter inuehitur in Sacerdotes, qui dum magnorum potentiam formidant neminem audent arcere. Sanguis, inquit, è manibus vestris requiretur. Si hominem timetis, ille vos deridebit. sin Deum, eritis hominibus quoque ipsis venerabiles. Non fasces horreamus, non purpura, non diademata. maior hîc est nobis potestas. Ego certè corpus meum potiùs tradam in mortem, & sanguinem meum fundi patiar, quàm pollutionis istius fiam particeps Ergo, ne sacratissimum hoc mysterium afficiatur ignominia, in eo dispensando magnopere delectus requiritur: qui tamen haberi nequit nisi per Ecclesiæ iurisdictionem. Alter finis est, ne assidua malorum consuetudine, vt fieri solet, boni corrumpantur. Nam (quæ nostra est ad deuiandum procliuitas) nihil faciliùs est, quàm vt malis exẽplis à recto vitæ cursu abducamur. Hunc vsum notauit Apostolus, quũ incestum à consortio suo amandare Corinthiis præciperet. Modicum, inquit, fermentum totam massam corrumpit. Ac tantum hîc periculum prospiciebat vt vel ab omni sodalitate interdiceret. Siquis, ait, frater inter vos nominatur vel scortator, vel auarus, vel idolorũ cultor, vel ebriosus, vel maledicus, cum huiusmodi nec cibum sumere permitto. Tertius, vt eos ipsos pudore confusos suæ turpitudinis pœnitere incipiat. Ita cõducit & illis suam nequitiam castigari, quò expergefiant sensu ferulę qui indulgentia obstinatiores futuri erant. Id significat Apostolus quum in hunc modum loquitur, Siquis non obedit doctrinæ nostræ, hunc notate: & ne commisceamini cum illo, vt pudore suffundatur. Item alibi, quum se tradidisse scribit Corinthium Satanæ, vt Spiritus saluus fieret in die Domini. hoc est (vt ego quidem interpretor) cõcessisse in damnationem temporaneam, vt æternum saluus fieret. Ideo autem Satanæ tradere dicit, quia extra Ecclesiam Diabolus est, quemadmodum in Ecclesia Christus. Nam quod quidam ad certam carnis vexationem referunt, mihi videtur incertissimum.

Homi. in Mat. 3. *Ezech. 3. 18. et 33. 10* *Secundus finis disciplinæ.* *1. Cor. 5. 6. & 11.* *Tertius finis disciplinæ.* *2. The. 3. 14.* *1. Cor. 5. 5.* *August. de verbor. Apost. Serm.*

6 His finibus propositis, superest videre qualiter hanc partem disciplinæ, quæ in iurisdictione posita est, Ecclesia exequatur. Principiò retineamus illam partitionem superiùs positam, peccatorum alia esse publica, alia priuata vel occultiora. Publica sunt quæ non vnum, vel alterũ modò testem habent: sed palàm, & cum totius Ecclesiæ offensione designantur. Occulta voco, nõ quæ homines prorsus latent, qualia sunt hypocritarum (nam illa sub Ecclesiæ iudicium non cadunt) sed medij generis, quæ scilicet testibus non carent: neque tamen sunt publica. Prior species non requirit gradus illos quos Christus enumerat. sed Ecclesia, vbi tale quid emergit, facere officium suum debet in vocando peccatore, & corrigendo pro modo delicti. in secundo genere non venitur ad Ecclesiã donec accesserit contumacia, secundum illam Christi regulam. Vbi ad cognitionem ventum est, tunc obseruanda est altera diuisio inter scelera & delicta. Neque enim in leuioribus peccatis adhibenda est tanta seueritas, sed sufficit verborum castigatio: eáque lenis & paterna, quæ non exasperet peccatorem nec confundat, sed reducat ad seipsum: vt magis gaudeat se correctum, quàm tristetur. Flagitia autem acriore remedio castigari conuenit. neque enim satis est si is qui edito mali exempli facinore, grauiter ecclesiam læsit, verbis tãtùm castigetur: sed priuari ad tẽpus Cœnæ communione debet, donec resipiscentiæ suæ fidem fecerit. Neque enim Paulus in Corinthium verborum modò obiurgatione vtitur, sed ab Ecclesia eliminat, reprehendítque Corinthios quòd tandiu eum tulissent. *Hanc rationem tenuit vetus ac melior Ecclesia, quum vigeret legitima

Vide secti 3. & 4. *1. Cor. 5. 5.* *In vetere meliore*

tima gubernatio. Siquis enim flagitiũ aliquod perpetrauerat, vnde exortum esset offendiculum, primùm à sacræ Cœnæ præparatione abstinere, deinde & coram Deo sese humiliare, & corã Ecclesia pœnitentiam testari iubebatur. Erant autem solennes ritus qui iniungi lapsis solebant, vt essent pœnitentiæ indicia. Vbi sic defunctus erat vt satisfactum Ecclesiæ foret, tum per manuum impositionem recipiebatur in gratiam. quæ receptio sæpius à Cypriano pax vocatur, qui etiam eiusmodi ritum breuiter describit. Pœnitentiam, inquit, agunt iusto tempore: deinde ad exomologesin veniunt, & per manuum impositionem Episcopi & cleri ius communionis accipiunt. Quanquam sic præerat reconciliationi Episcopus cum suo clero, vt simul plebis consensum requireret: quemadmodum alibi tradit.

Ecclesiæ obseruata recta administratio iurisdictionis Ecclesiasticæ.

Epist. 2. lib. 1.
Epist. 14 li. 3. & eiusdem lib. Epist. 26.

7 Hac disciplina adeo nemo eximebatur, vt Princeps quoque vnà cum plebeis se ad eam ferendam subiicerent. Et meritò: quũ Christi esse constaret, cui omnia Regum sceptra & diademata submitti æquum est. Sic Theodosius quum ab Ambrosio ob cædem Thessalonicæ perpetratã iure communionis priuatus esset, strauit omne quo circundatus erat insigne regium: defleuit in Ecclesia publicè peccatum suum, quod aliorum fraude obrepserat: gemitu & lachrymis orauit veniam. Neque enim dedecori id sibi esse debent iudicare magni Reges, si coram Christo Rege Regũ suppliciter se prosternant, nec illis displicere debet quòd per Ecclesiam iudicentur. Nam quum in aula sua nihil ferè audiant præter meras assentationes, plusquam necessarium illis est per os Sacerdotum à Domino corripi. Quin potius optare debent ne sibi sacerdotes parcãt, quò parcat Dominus. Hoc loco prætereo per quos exercenda isthæc iurisdictio sit: quia alibi dictum * est. Hoc tantùm addo, illam esse legitimam in excommunicando homine progressionem, quam demonstrat Paulus, * si non soli Seniores seorsum id faciant, sed conscia & approbãte Ecclesia: in eum scilicet modum * vt plebis multitudo non regat actionem, sed obseruet vt testis & custos, nequid per libidinem à paucis geratur. Tota verò actionis series, præter nominis Dei inuocationem, eam grauitatem habere debet quæ Christi præsentiam præ se ferat: vt dubium non sit quin ipse suo iudicio præsideat.

Disciplinæ Ecclesiasticæ subiiciebantur olim oẽs: principes ẽtipsi vtilissimè.
Amb. lib. 1 epist. 3. in oratione habita in funere Theodos.
** c. 11 sect. 5. 6.*
** vide c 11 sect. 6. & hic infr. sect. 6.*
Sãcta actionis maiestas.

8 Hoc tamen præteriri non debet, talem seueritatem decere Ecclesiam quæ cum spiritu mansuetudinis coniuncta sit. Semper enim diligenter cauendum est, quemadmodum præcipit Paulus, ne absorbeatur à tristitia is in quem animaduertitur. sic enim ex remedio fieret exitium. Verùm ex fine meliùs sumi poterit moderationis regula. nam ᶜ quum hoc in excommunicatione quæratur vt ad pœnitẽtiam perducatur peccator, & mala exempla tollantur è medio, ne vel male audiat Christi nomen: vel ad imitationem alij prouocentur: hæc si intuebimur, licebit facilè iudicare quousq; progredi & vbi desinere debeat seueritas. Ergo vbi pœnitentiæ suæ testimonium Ecclesiæ dat peccator, & hoc testimonio scandalũ, quantum in se est, obliterat: nequaquam vltra vrgendus est. Quod si vrgetur, modum iam excedit rigor. Qua in parte excusari nullo modo potest immodica veterum austeritas, quæ & prorsus à Domini præscripto dissidebat, & erat mirum in modum periculosa. Nam quum peccatori pœnitentiam solennem & priuationem à sacra communione nunc in septem, nunc in quatuor, nunc in tres annos, nunc in totam vitam indicerent: quid inde sequi potuit nisi vel magna hypocrisis, vel maxima desperatio? Similiter quòd nemo qui iterum lapsus esset ad secũdam pœnitentiam admitteretur, sed vsque ad finem vitæ eiiceretur ab Ecclesia. id nec vtile erat, nec rationi consentaneum. Quicunque igitur sano iudicio rem æstimabit, desiderabit hic eorũ prudentiã. * Quanquam

In excõmunicatiõe seueritatẽ moderatã esse debere.
2. Cor. 2. 7.
ᶜ vide sect. 5.
Notatur immodica hic veterum austeritas.
*** Non tam instituto & iudicio suo seueriores fuisse plerosque veterũ episcoporũ, quã more quodã Ecclesiarũ.*

publicum hîc potius morem improbo, quàm eos omnes accuso qui eo vsi sunt, quorum nonnullis displicuisse certum est: sed ideo ferebât, quia non poterant corrigere. Certè Cyprianus declarat quàm nõ sponte fuerit tam rigidus. Patientia (inquit) & facilitas & humanitas nostra venie̅tibus præstò est. Opto omnes in Ecclesiam redigi: opto omnes cõmilitones nostros intra Christi castra & Dei Patris domicilia concludi. Remitto omnia, multa dissimulo: studio & voto colligendæ fraternitatis, etiã quæ in Deum commissa sunt, non pleno iudicio examino: delictis plusquam oportet remittendis penè ipse delinquo: amplector prompta & plena dilectione cũ pœnitentia reuertentes, peccatum suum satisfactione humili & simplici confitentes. Chrysostomus aliquanto durior, sic tamen loquitur, Si Deus tam benignus est, vt quid Sacerdos eius austerus vult videri? Scimus præterea qua facilitate vsus sit Augustinus erga Donatistas, vt non dubitauerit in Episcopatum recipere qui à schismate redierant, ídque statim post resipiscentiam. Verùm quia contraria ratio inualuerat, coacti sunt proprio iudicio cedere vt eam sequerentur.

Cyprianus. Ad Cor. epis. 3. li. 1.

Chrysostomus.

Augustinus.

9 Quemadmodum autem in toto Ecclesiæ corpore hæc mansuetudo requiritur, vt clementer nec vsque ad summum rigorem animaduertat in lapsos, sed potiùs secundum Pauli præceptum, charitate̅ in eos cõfirmet: ita pro se quisque priuatus ad hanc clementiam & humanitatem attemperare se debet. Non ergo nostrum est, tales qui ab Ecclesia sunt expulsi expungere ex electorum numero, aut desperare quasi iam perditos. Alienos quidem ab Ecclesia iudicare fas est, & proinde à Christo: sed pro eo tempore quo in diuortio manent. Quòd si tum quoque maiorem peruicaciæ quàm humilitatis speciem præferunt, eos tamen iudicio Domini commendemus, meliora de iis in posterum sperantes quàm videmus in præsens: nec propterea desinamus pro iis Deum precari. Et (vt verbo vno complectar) non personam ipsam, quæ in manu atque arbitrio Dei solius est, in mortem addicamus: sed tantùm qualia sint cuiusque opera æstimemus ex Lege Domini. Quam regulam dum sequimur, stamus potius diuino iudicio quàm nostrum proferimus. Plus licentiæ ne nobis in iudicando arrogemus, nisi volumus Dei virtutem limitare ac misericordię eius lege̅ dicere: cui quoties visum est pessimi in optimos mutantur, alieni inseruntur, extranei cooptantur in Ecclesiam. Idque Dominus agit vt sic hominum opinionem eludat, & temeritatem retũdat: quæ nisi coerceatur, sibi iudicandi ius suprà quam decet vsurpare audet.

Hîc & secti. 10. ostenditur, licet priuatus etiã quisque excommunicatos, alienos debeat iudicare ab Ecclesia, nõ tamen pro desperatis habere oportere: imò pro virili cõtendere vt in viã redeant.

2. Cor. 2. 8.

10 Nam quòd promittit Christus ligatum in cœlo fore quod sui in terra ligauerint, ligandi vim ad Ecclesiæ censuram limitat: qua non cõijciuntur in perpetuam ruinam ac damnationem qui excommunicantur, sed vitam moréisque suos damnari audientes, suæ etiam ipsorum perpetuæ damnationis nisi resipuerint, certi fiunt. Siquidem hoc differt ab anathemate excommunicatio, quòd illud, adempta omni venia, hominem deuouet & addicit æterno exitio: hæc in mores magis vindicat atque animaduertit. Et quanquam plectit etiam ipsa hominem: sic tame̅ plectit vt futuræ suæ damnationis ipsum præmonendo, in salutem reuocet. Quod si obtineatur, parata est reconciliatio & in communionem restitutio. Anathematis porrò aut perquam rarus aut nullus omnino vsus est. Proinde tametsi familiarius versari aut interiorem consuetudinem habere cum excommunicatis non liceat per Ecclesiasticam disciplinã: debemus tamen contendere, quibus possumus modis, vt ad meliore̅ frugem conuersi, in societatem ac vnitatem Ecclesiæ se recipiant. Quemadmodum Apostolus quoque docet, Nolite (inquit) existimare quasi inimicos, sed corripite vt fratres. Hæc humanitas nisi tam priuatim quàm cõmuniter

Matt. 18. 18.

Quid differat ab Anathemate Excommunicatio.

2. Thess. 3. 15.

muniter seruetur, periculum est ne ex disciplina mox delabatur ad carnificinam.

11 Hoc quoque ad disciplinæ moderationem in primis requiritur quod Augustinus contra Donatistas disputat, ne vel priuati homines, si viderint minus diligenter à seniorum Concilio vitia corrigi, discessionem propterea continuò ab Ecclesia faciant: aut ipsi Pastores, si nequeant ex animi sui voto omnia repurgare quæ correctione indigent, ideo abiiciant ministerium, vel inusitata asperitate totam Ecclesiam perturbent. Est enim verissimum quod scribit, Nempe quisquis vel quod potest, arguendo corrigit: vel quod corrigere non potest, saluo pacis vinculo excludit: vel quod saluo pacis vinculo excludere non potest, æquitate improbat, firmitate supportat: hunc à maledictione liberum ac solutum esse. Rationem alibi reddit, quia omnis pia ratio, & modus Ecclesiasticæ disciplinæ, vnitatem spiritus in vinculo pacis intueri semper debet: quod Apostolus sufferendo nos inuicem præcipit custodiri: & quo non custodito, vindictæ medicina non tantum superuacua, sed etiam perniciosa esse incipit: ideóque medicina esse desinit. Hæc (inquit) qui diligenter cogitat, nec in conseruatione vnitatis negligit disciplinæ seueritatem, nec intemperie correctionis disrumpit vinculum societatis. Fatetur quidem non Pastores modò debere in hanc partem incumbere, nequid in Ecclesia vitij remaneat, sed vnicuique eodem enitendum pro sua virili: nec dissimulat, eum qui malos monere, arguere, corrigere negligit, etiamsi iis non faueat, nec cum iis peccet, reum esse coram Domino: quòd si talem gerit personam vt etiam à Sacramentorum participatione possit separare, & non facit, iam non alieno malo peccare, sed suo. Tantùm id fieri vult adhibita prudentia quam Dominus quoque requirit, ne dum eradicantur zizania, frumenta lædantur. Inde colligit ex Cypriano, Misericorditer igitur corripiat homo quod potest: quod autem non potest, patienter ferat, & cum dilectione gemat atque lugeat.

Disciplinæ moderationem eo ēt spectare, ne vbi remissius & negligētius exerceatur, vel priuati, vel pastores Ecclesiam deserant, probatur multis veterū testimoniis.

Lib.2.con.Par. c.1.

Lib. . c.1.

Ephes.4.

Cap. 2.

Cap.1.

Mat 13.22.

12 Hoc autem dicit propter Donatistarum morositatem, qui quum cernerent in Ecclesiis vitia quæ verbis quidem reprehenderent Episcopi sed excommunicatione non plecterent, (quia non putabant se hac via quicquam profecturos) in Episcopos atrociter inuehebantur tanquam disciplinæ proditores: & à Christi grege impio schismate se diuidebant. Qualiter hodie faciunt * Anabaptistæ, qui dum nullum cœtum Christi agnoscunt nisi Angelica perfectione omni ex parte conspicuū, sub prætextu sui zeli quicquid est ædificationis subuertunt. Tales (inquit Augustinus) non odio iniquitatis alienæ sed studio suarum contentionum, infirmas plebes iactantia sui nominis irretitas, vel totas trahere, vel certè diuidere affectant: superbia tumidi, peruicacia vesani, calumniis insidiosi, seditionibus turbulenti, ne luce veritatis carere eos pateat, vmbram rigidæ seueritatis obtendunt: & quæ in Scripturis salua dilectionis synceritate, & custodia pacis vnitate, ad corrigenda fraterna vitia moderatiori curatione fieri iubentur, ad sacrilegium schismatis & occasionem præcisionis vsurpant. Ita se transfigurat Satā in Angelū lucis, dū per occasionem quæ iustæ seueritatis crudelem sæuitiam persuadet, nihil aliud apperens nisi vt corrumpat atque dirumpat vinculum pacis & vnitatis: quo firmo inter Christianos vires eius omnes inualidæ fiunt ad nocendum, muscipulæ insidiarum comminuuntur, & consilia euersionis euanescunt.

Contra Donatistarū olim & Anabaptistarū hodie morositatem qui nullū cœtum Christi esse agnoscunt, nisi in quo omni ex parte reluceat Angelica perfectio.

Cap 1.

** Vide prolixā refutationē apud Caluinū in Institutione aduers. Anaba. artic.2. & libel. de Cœna.*

2.Cor.11.14.

13 Vnum istud præcipuè commendat, si contagio peccandi multitudinem inuaserit, viuidę disciplinæ seuerā misericordiā esse necessariam. Nam & consilia (inquit) separationis inania sunt, ac perniciosa, ac sacri-

Si contagio peccati alicuius totā multitudinem inuaserit,

legia: quia impia atque superba fiunt: & plus perturbant infirmos bonos quàm corrigant animosos malos. Ac quod aliis ibi præcipit, ipse quoque fideliter sequutus est. Nam Aurelio Episcopo Carthaginensi scribens, cũ queritur ebrietatẽ impunè grassari in Africa, quæ adeo grauiter in Scripturis damnatur: suadétque vt coacto Episcoporum Cõcilio remedium adhibeatur. Subiungit deinde, Non asperè, quantum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur: magis docendo quàm iubendo, magis monendo quàm minando. Sic enim agendum est cum multitudine peccantium. Seueritas autem exercenda est in peccata paucorũ. Neque tamen intelligit conniuendum propterea aut tacẽdum Episcopis, quòd seueriùs punire publica flagitia nequeant: quemadmodum ipse postea exponit. Sed corrigendi modum ita vult temperari, vt quoad licet sanitatem potiùs quàm exitium corpori afferat. Atque ideò sic tãdem concludit, Quamobrem & illud præceptũ Apostoli nullo modo negligendum est, de malis segregandis, quum sine periculo violãdæ pacis fieri potest: quia nec aliter fieri voluit: & istud quoque seruandum est, * vt sufferentes inuicem studeamus seruare vnitatem Spiritus in vinculo pacis.

etsi non conniuendũ aut tacendũ tamen tẽperandã esse misericordia disciplinæ seueritatem, ne exitium corpori afferatur.

Epist. 64.

Ca. 2. li. 3. con. Par.

1. *Cor.* 5. 7.

* *Vide Calu.* 1. *Cor.* 5. 1.

Ephes. 4. 2.

De ea parte disciplinæ Ecclesiasticæ quæ est de indicendis ieiuniis aut precibus extraordinariis: et quomodo id facere debeant pastores, tractatur hîc & sect. 16. 17.

14 Reliqua pars disciplinæ, quæ clauium potestate propriè non cõtinetur in eo est vt pro temporum necessitate plebem exhortentur Pastores vel ad ieiunia vel ad solennes supplicationes, vel ad alia humilitatis, pœnitentiæ, ac fidei exercitia: quorum nec tempus, nec modus, nec forma præscribitur verbo Dei, sed in Ecclesiæ iudicio relinquitur. Huius quoque partis obseruatio, sicuti est vtilis, ita veteri Ecclesiæ ab ipsis vsq; Apostolis semper fuit vsitata. Quanquam ne ipsi quidem Apostoli primi fuerunt authores, sed exemplũ sumpserũt ex Lege & Prophetis. Videmus enim illic quoties graue aliquod incidebat negotium, conuocatam fuisse plebem, supplicationes indictas, indictum ieiunium. Id ergo sequuti sunt Apostoli quod & populo Dei nouum non erat, & vtile fore prouidebant. Similis est ratio de aliis exercitiis quibus plebs, vel ad officium excitari, vel in officio ac obedientia contineri potest. exempla passim extant in sacris historiis, quæ non opus est colligere. Sic in summa habendum est: quoties de religione incidit controuersia quam vel synodo, vel Ecclesiastico iudicio finire oportet, quoties de eligendo ministro agitur, quoties denique tractatur res aliqua difficilis ac magni momenti: rursum quum apparent iudicia iræ Domini, vt sunt pestilentia, bellum, & fames, hoc sanctum esse, & seculis omnibus salutare institutum, vt Pastores ad publicum ieiunium & extraordinarias preces plebem hortentur. Siquis testimonia quæ ex veteri testamento adduci possunt, nõ recipiat, quasi Christianæ Ecclesiæ minùs conueniant, constat Apostolos quoque sic fecisse. Tametsi de precibus vix puto reperietur aliquis qui moueat quæstionem De ieiunio ergo dicamus nonnihil: quia plurimi dum non intelligunt quid vtilitatis habeat, non adeo necessarium esse iudicant: alij etiam vt superuacuum, prorsus reijciunt: & vsu eius non bene cognito, facilis est in superstitionem lapsus.

Sancti ieiunij tres fines, & quãdo locum habeant. tractatur hîc & sect. 16. 17.

Primus.

Secundus.

Tertius.

15 Sãctum ac legitimum ieiunium tres habet fines. Eo enim vtimur, vel ad macerandam ac subigendam carnem, ne lasciuiat: vel vt ad preces ac sanctas meditationes meliùs simus comparati, vel vt testimonium sit nostræ coram Deo humiliationis, dum volumus reatum nostrum coram ipso confiteri. Primus finis, non ita sæpe locum habet in publico ieiunio: quòd non vna est omnibus corporis constitutio, non vna valetudo. priuato itaque ieiunio magis conuenit. Secundus vtriusque communis est. tam enim vniuersa Ecclesia eiusmodi præparatione ad preces opus habet, quàm priuatim fidelium vnusquisque. Tertius quoq; similiter.

Fiet

Fiet enim interdum vt bello, vt peste, vel calamitate aliqua gentem vnam percutiat Deus. In hac communi ferula ream se tota plebs faciat oportet ac reatũ profiteatur. Siquem verò priuatum feriat manus Domini, idipsum faciat vel solus, vel cum sua familia. Id quidem præcipuè situm est in animi affectu. Sed enim vbi animus afficitur vt debet, fieri vix potest quin erumpat in externam testificationem: idque tum maximè si in communem ædificationem cedit, vt omnes simul, peccatum suum palàm confitendo, laudem iustitiæ Deo reddant, & se mutuò singuli exemplo suo cohortentur.

16 Vnde ieiunium vt est signum humiliationis, frequentiorem vsum habet in publico, quàm inter homines priuatos: vtcunque sit commune, vt dictum est. Quod ergo ad disciplinam, de qua nunc tractamus, pertinet: quoties de re aliqua magna Deo supplicandum est, ieiunium vnà cũ oratione indicere expediret. Sic quum Paulo & Barnabæ manus imponunt Antiocheni, quò eorum ministerium, quod tanti momenti erat, meliùs Deo commendent, orationi ieiunium coniungunt. Sic ambo ipsi postea quum ministros præficerent Ecclesiis, soliti sunt orare cum ieiunio. In genere hoc ieiunij non aliud spectarunt nisi vt redderentur alacriores & magis expediti ad precandum. Hoc certè experimur, vẽtre pleno mentem non ita esse in Deum erectam, vt & serio ardentíque affectu fieri in precationem & in ea perseuerare possit. Sic intelligendum est quod refert Lucas de Anna, eam seruisse Domino ieiuniis & obsecrationibus. Neque enim cultum Dei reponit in ieiunio: sed significat sanctam mulierem se hoc modo exercuisse ad precandi assiduitatem. Tale fuit ieiunium Nehemiæ, quum intentiore studio Deum pro liberatione populi sui precaretur. Hanc ob causam dicit Paulus fideles recte facere si ad tempus abstineant à thoro coniugali, vt liberiùs vacent orationi & ieiunio: vbi ieiunium precationi vice adminiculi coniungens, nullius per se momenti esse admonet nisi quatenus refertur in hũc finem. Deinde quũ præcipiat eo loco coniugibus, vt alij aliis mutuam beneuolentiam reddant, clarum est non de quotidianis precibus eum loqui, sed quæ attentionem magis seriam exigunt.

Actor.13.3. *Ibidem 14. 23.* *Luc.2.37.* *Nehem 1.4.* *1.Cor.7.5.* *Ibidem 3.*

17 Rursum si grassari incipit vel pestilentia, vel fames, vel bellum, aut si qua clades imminere aliàs regioni ac populo videtur: Pastorum tunc quoque officium est hortari ad ieiunium Ecclesiam quò suppliciter iram Domini deprecetur. Se enim ad vltionem apparari & quodammodo armari denuntiat, vbi periculum apparere facit. Qualiter igitur promissa barba, impexo capillo, pulla veste, suppliciter se olim demittere rei solebant ad conciliandam iudicis misericordiam: ita nos, quum rei agimur coram Dei tribunali, eius seueritatem miserabili habitu deprecari, tum eius gloriæ interest ac publicæ ædificationis, tum nobis quoque ipsis vtile est ac salutare. Atque id quidem vsitatum fuisse in populo Israelitico, ex verbis Ioelis colligere promptum est. nam quum iubet canit tuba, conuocari cœtum, indici ieiunium, & ea qua sequuntur: loquitur vt de rebus communi consuetudine receptis. Paulò antè dixerat, de flagitiis populi constitutã esse quæstionem, ac iam imminere iudicij diẽ nuntiauerat, reosque citauerat ad dicendam causam, deinde vociferatur vt properent ad saccum & cinerem ad fletum & ieiunium: hoc est, vt externis quoque testificationibus se coram Domino prosternãt. Cinis quidem & saccus illis fortè temporibus magis conueniebant: sed conuocatio & fletus & ieiunium, & quæ sunt his similia, non dubiũ quin ad nostram quoque ætatem similiter pertineant, quoties ita rerum nostrarum conditio postulat. Nam quum sanctum sit exercitium cùm ad humiliandos homines, tum ad humilitatem confitendam: cur eo minus vtamur

Ioel.2.15.

quàm veteres in simili necessitate? Legimus ieiunasse in signum mœsti-
1.Sam.7.6.et 13.13. 2. Reg.1.12. Ioh.3.5. tiæ non modo Israeliticam Ecclesiam, verbo Dei formatam ac constitutam, sed Niniuitas quoque, qui nihil doctrinæ præter vnicam Ionæ prædicationē habebant. Quid causæ est igitur cur nos non idē agamus?

Contra improbātes ieiunij hodie vsum. At externa est ceremonia, quæ finem in Christo vnà cum aliis accepit. Imò hodiéque optimum fidelibus adminiculum est (vt semper fuit) & vtilis admonitio, ad seipsos excitandos, ne sua nimia securitate & socordia Deum magis ac magis prouocent dum eius flagellis castigantur. Proinde Christus, quum Apostolos suos excusat quòd non ieiunent, non dicit abrogatum esse ieiunium: sed calamitosis temporibus ipsum destinat, & coniungit cum luctu. Veniet, inquit, tempus, quum auferetur ab illis sponsus. *Mat.9.15. Lucæ 5.34.*

Ieiunij definitio. 18 Ne quis autem error sit in nomine: definiamus quid sit ieiunium. non enim simpliciter continentiā ac parsimoniā in victu hîc intelligimus, sed quiddam aliud. Piorum quidem vita frugalitate, & sobrietate temperata esse debet, vt quandam ieiunij speciem, quoad fieri potest toto suo decursu præ se ferat. Sed est præterea ieiunium aliud temporale, quum aliquid ex consueta viuendi ratione retrahimus: vel ad diem vnū vel ad certum tempus, & nobis continentiam indicimus in victu ordinaria illa arctiorem ac seueriorem. Hoc in tribus situm est, in tempore, in ciborum qualitate, & parsimonia. *Ieiunium tribus rebus situm.* *Tempus.* Tempus dico, vt ieiunij defungamur iis actionibus quarum causa instituitur ieiunium. Quēadmodū exēpli causa, si ob solennem precationem quis ieiunet, vt eo inpransus accedat. *Qualitas.* Qualitas in eo sita est, vt obsint omnes lautitiæ, ac plebeis vilioribúsque cibis contenti, palatum delicatis non irritemus. *Quantitas.* Quantitatis ratio in hoc est, vt parciùs ac leuiùs solito vescamur: tantùm ad necessitatem non etiam ad voluptatem.

Prouidēdū ne quid in ieiunio obrepat superstitionis. 19 At verò semper in primis cauendum ne quid obrepat superstitionis, quemadmodum antehac magno Ecclesiæ malo accidit. multò enim satius fuerit nullum prorsus esse ieiuniorum vsum quàm diligenter obseruari & interim corruptum esse falsis perniciosisque opinionibus, ad quas mūdus subinde delabitur, nisi summa fide ac prudentia obuiam eāt Pastores. *Primus error vitādus in ieiunio.* *Primum est vt semper vrgeat quod docet Ioel, scindenda esse corda non vestimenta, hoc est admoneant plebem, non magni per se æstimari à Deo ieiunium nisi adsit interior cordis affectus, vera peccati & suiipsius displicentia, vera humiliatio, verúsque dolor ex timore Dei. *Ioel.2.13.* Imò ieiunium non aliam ab causam vtile esse nisi quòd istis accedit velut inferius adminiculum. Nihil enim magis execratur Deus quàm dum homines signa & externam speciem pro cordis innocentia obiiciendo, fucum sibi facere conantur. Itaque in hanc hypocrisin seuerissimè inuehitur Iesaias, quòd Iudæi satisfactum Deo putarent vbi ieiunauerant dūtaxat, vtcunque impietatem & impuras cogitationes in animo fouerēt. *Iesa.58.5.* Nunquid tale est (inquit) ieiunium quod Dominus elegit: & quæ sequūtur. Non igitur inutilis modò ac superuacua fatigatio est hypocriticum ieiunium, sed maxima abominatio. *Secundus error.* *Alterum malum huic affine summoperè cauendum est, ne pro opere meritorio, aut specie diuini cultus censeatur. Nam quum sit res per se media, nec quicquam habeat momenti nisi propter eos fines in quos respicere debet, perniciosissima superstitio est, confundere cum operibus à Deo mādatis, & per se necessariis nō alio respectu. Tale fuit olim delirium Manichæorum: quos dum refellit Augustinus, satis clarè docet, ieiunium non nisi ab iis quos dixi finibus æstimandum, nec Deo aliter pobari nisi eò referatur, *Lib.2.de mor.Manic.c 13.& lib.30. con.Faust.* *Tertius error non adeo quidem impius, periculosus tamen, tanquam vnum ex præcipuis officiis morosius ac rigidius exigere, ac immodicis encomiis sic *Tertius error.* extol-

extollere vt homines se aliquid eximium fecisse putent quum ieiunauerint.* Qua in parte non in totum excusare audeo veteres quin & superstitionis quædam semina iecerint,& occasionem præbuerint tyrannidi quæ postea exorta est. Occurrunt quidem interdum sanæ ac prudẽtes de ieiunio sententiæ:sed postea occurrunt subinde immodicæ ieiunij laudes,quæ ipsum inter præcipuas virtutes extollunt.

Excusari nõ posse in veterũ libris immodicas ieiunij laudes, hîc & sect. 10

20 Et tunc passim inualuerat superstitiosa quadragesimæ obseruatio: quia & vulgus eximium aliquod obsequium Deo se in ea præstare existimabat,& Pastores eam commendabant pro sancta Christi imitatione:quum planum sit non ideo ieiunasse Christum vt aliis exẽplũ præscriberet,sed vt Euangelij prædicationem sic auspicando nõ humanam doctrinam esse,sed è cœlo profectam re ipsa comprobaret. Ac mirum est tam crassam hallucinationem hominibus acuti iudicij obrepere potuisse,quæ tot ac tam claris rationibus refellitur. Non enim sæpius ieiunat Christus(quod fieri oportuit si anniuersarij ieiunij legẽ tradere vellet)sed semel tantũ,quum se ad Euangelij promulgationem accingit. Nec ieiunat humano more,vt par erat si homines ad imitationem prouocare vellet:sed magis exemplũ designat quo in sui potius admirationẽ omnes rapiat quã ad æmulandi studiũ excitet. Denique non alia est istius ieiunij ratio quàm eius quo defunctus erat Moses,quũ legẽ è manu Domini acciperet. Nam quum illud in Mose editum esset miraculum ad stabiliendam Legis authoritatem, nõ debuit in Christo prætermitti: ne Legi Euangelium cedere videretur. Atqui ab eo tempore nemini vnquam venit in mentem, prætextu imitationis Mosis talem ieiunij formam in populo Israelitico erigere. Nec vllus ex sanctis Prophetis ac Patribus id sequutus est,quũ tamen ad omnes pias exercitationes satis animi ac zeli haberent. Nam quod de Elia habetur, eum sine cibo & potu quadraginta dies transegisse,non aliò pertinebat,quàm vt populus agnosceret eum excitatum esse Legis vindicem, à qua vulgò propè totus Israel desciuerat. Fuit igitur mera κακοζηλία, & superstitionis plena,quòd titulo ac colore imitationis Christi,ieiunium ornabant. * Quanquã in modo ieiunij mira tunc erat diuersitas,vt refert Cassiodorus ex Socrate, historiæ suæ libro nono. Romani enim(inquit)nonnisi tres habebant septimanas:sed illis continuũ erat ieiuniũ, excepto die Dominico & Sabbatho. Illyrici & Græci sex:alij septem:sed ieiunium per interualla. Nec minus in ciborum discrimine dissidebant,alij nonnisi pane & aqua vescebantur,alij addebant olera: piscibus alij & volatilibus non abhorrebant:alij nullam habebant in cibis discrimen. Huius etiam differentiæ meminit Augustinus,posteriore epistola ad Ianuarium.

De quadragesimæ superstitione, vetusta quidem, superstitione tamen, nec credo neã esse Christi imitationem.

Mat.4.2.

Exo.24.18. & 34. 28.

1 Reg.19.8.

De varia ieiunij quadragesimalis obseruatione olim in Ecclesiis.

21 Sequuta sunt deinde deteriora tempora & ad præposterum vulgi studium accessit Episcoporum tum inscitia & ruditas, tum libido dominandi & tyrannicus rigor. Latæ sunt impiæ leges quæ cõscientias exitialibus vinculis stringũt. Interdictus carnium esus quasi hominem contaminaret. *Additæ sacrilegæ opiniones aliæ super alias, donec in profundum omnium errorum ventum est. Ac ne quid prauitatis omitteretur,ineptissimo abstinentiæ prętextu cum Deo ludere cœperunt. Nam in exquisitissimis quibusque delicijs laus ieiunij quæritur. nullæ tunc lautitiæ sufficiũt. nunquã maior ciborum vel copia,vel varietas,vel suauitas. In tali ac tam splendido apparatu putant se ritè seruire Deo. Taceo quòd nunquam fœdiùs se ingurgitant qui volunt haberi sanctissimi. In summa, his summus est Dei cultus,à carnibus abstinere, & illis exceptis affluere omni genere lautitiarũ. Rursum hæc vltima est impietas,& vix morte expiabilis, si quis minimum laridi aut rancidæ carnis cũ pane cibario gustauerit. Narrat Hieronymus,iam suo seculo quosdam extitisse

Posterorũ tẽporum maiores et errores in quadragesimę obseruatione.

Sacrilegę opiniones

Ludus cũ Deo prætextu ieiunij.

Ad Nepotianum.

Veterem fuisse hũc ludum, licet minus cõmunem q̃ hodie.

qui talibus ineptiis cum Deo luderent: qui ne oleo vescerentur, cibos delicatissimos vndique aduehi sibi curabant: imò vt naturæ vim inferrent, ab aquæ potu abstinebant: sed suaues pretiosásque sorbitiunculas fieri sibi curabant. quas non ex calice hauriebant, sed concha. Quod vitium tunc in paucis erat, hodie vulgare est inter omnes diuites: vt scilicet non alio fine ieiunent nisi vt lautiùs nitidiúsq; epulétur. Sed nolo multum verborum profundere in re non adeò dubia. * Hoc tantùm dico, cùm in ieiuniis tum in omnibus aliis disciplinæ partibus adeo nihil recti, nihil synceri, nihil bene compositi ac ordinati habere Papistas, vt superbiendi occasionem vllam habeant, quasi aliquid reliquum sit apud eos laude dignum.

** Conclusio præcedentium ab initio cap. 11.*

De vetere disciplina Cleri

22 Sequitur altera pars disciplinæ, quæ ad clerum peculiariter pertinet, Ea Canonibus continetur quos sibi veteres Episcopi suóque ordini imposuerunt. Quales sunt, Nequis clericus venationi, nequis aleæ, nequis comessationibus vacaret: nequis exerceret fœnus aut mercaturam: nequis lasciuis saltationibus interesset: aliísque eius generis Adiiciebãtur & pœnæ, quibus ipsa Canonum authoritas sanciebatur, nequis eos impunè violaret In hunc finem vnicuiq; Episcopo committebatur cleri sui gubernatio vt secũdùm Canones suos clericos regeret, ac in officio retineret In hunc finem institutæ erãt annuæ inspectiones ac Synodi, vt siquis foret in officio negligentior, admoneretur: si quis peccasset, pro modo delicti in eũ animaduerteretur. Ipsi quoque Episcopi quotannis suas habebãt Prouinciales Synodos, antiquitus etiam binas, à quibus iudicabantur siquid præter officium admiserant Nam siquis Episcopus durior erat aut violentior in suum clerum, illuc erat prouocatio, etiã si vnus tantùm conquerebatur. Animaduersio seuerissima erat, vt deponeretur ab officio qui peccauerat, ac cõmunione ad tempus priuaretur, Quia autem erat ille perpetuus ordo, Synodum dimittere nunquam solebant quin locum ac tempus proximæ indicerent. Nam vniuersale cogere Concilium solius erat Imperatoris, quemadmodum testantur omnes vetustæ indictiones Quandiu vigebat hæc seueritas, non plus verbo exigebant clerici à plebe quàm exemplo & operæ præstarent. *Quin multò rigidiores erant in seipsos quàm in vulgus. Et sanè ita decet, vt humaniore & laxiore (vt ita loquar) disciplina plebs regatur: clerici inter se acriores exerceant censuras, minúsque longè sibi quàm aliis indulgeant * Istud totum vt obsoleuerit nihil opus est referre, quum nihil hodie fingi queat hoc ordine magis effræne ac dissolutum: ac eo licentiæ prorupit vt totus orbis vociferetur. Ne apud ipsos videatur prorsus sepulta esse omnis antiquitas, vmbris, fateor, quibusdam decipiunt simpliciũ oculos, sed quæ ad vetustos mores nihilo propius accedunt quàm simię æmulatio ad id quòd ratione & concilio faciunt homines. Memorabilis est apud Xenophõtem locus, vbi docet, quum turpiter degenerassent Persæ à maiorum institutis, & ab austero viuendi genere ad mollitiem, & delitias prolapsi essent, vt tamen dedecus hoc tegerent, priscos ritus sedulò seruasse. Nam quum Cyri tẽpore eousque vigeret sobrietas & temperantia vt emungi opus non esset, atque etiam probri loco duceretur: apud posteros durauit religio, nequis mucum è naribus traheret, sorbere verò & intus alere ad putredinem vsque fœtidos humores quos ex ingluuie contraxerant permissum. Ita ex vetere præcepto vrceos afferre ad mensam nefas: merum ingurgitare, vt ebrios auferri necesse foret, tolerabile. Semel comedere præscriptum: hoc non abrogauerant boni isti successores, sed vt à meridie vsque ad mediam noctẽ continuarẽt suas crapulas. Conficere diurnũ iter ieiunos, quia lex iubebat, perpetui apud eos moris fuit: sed lassitudinis vitandę causa, iter ad duas horas cõtrahere,

Prouinciales Synodi quotannis olim habebantur.

Cõciliũ vniuersale.

Seueriori disciplina contineri clerici debent, quàm alij.

**Totum ordinẽ disciplinę Cleri sepultum esse in Papatu, nisi quod vmbras quasdam retinent: quod ad vitium depingitur simili Persarum posteriorum à maioribus suis degenerantium corruptela*

Lib. 8. Pæd. Cyr.

trahere, liberum & vsitatum ex consuetudine fuit. Quoties degeneres suas regulas obtendent Papistæ, vt se ostendant affines esse sanctis Patribus, ridiculam eorum imitationem hoc exemplum satis coarguet, vt nullus pictor magis ad viuum possit exprimere.

Inexorabilis seueritas Cleri Papistici vbi minime oportuit, in celibatu sc. sibi indicendo.

23 Vna in re plusquam rigidi sunt & inexorabiles, ne coniugium Sacerdotibus permittant. Quanta apud eos scortandi grassetur impunitas dicere nihil attinet. ac fœtido suo cœlibatu freti occalluerunt ad omnia flagitia. hæc tamen prohibitio clarè ostendit quàm pestiferæ sint omnes traditiones: vtpote quæ non solùm orbauit Ecclesiam probis & idoneis Pastoribus, sed horrendam inuexit scelerum colluuiem, multásque animas in gurgitem desperationis proiecit. Certè quòd sacerdotibus interdictum fuit coniugium, id factum est impia tyrannide, non modò contra verbum Dei, sed etiam contra omnem æquitatem. Primùm vetare quod Dominus liberum reliquisset, nulla ratione hominibus licuit. Deinde nominatim Deum cauisse verbo suo ne hæc libertas infringeretur, clariùs est, quàm vt longa demonstratione vti necesse sit. Omitto quòd Paulus plurimis locis Episcopum vult esse vnius vxoris virum. sed quid potuit vehementius dici quàm vbi ex Spiritu sancto denuntiat, fore nouissimis temporibus homines impios qui coniugium prohibeant: eósque non modò impostores nuncupat, sed dæmones? Hoc igitur vaticinium, hoc sacrum oraculum est Spiritus sancti, quo Ecclesiam ab initio præmunire aduersus pericula voluit, Doctrinam dæmoniorum esse coniugij prohibitionem. *Verùm belle se elapsos esse putant quum hãc sententiam detorquent ad Montanum, Tatianos, Encratitas, aliósque veteres hæreticos. Illi (inquiunt) soli matrimonium damnarunt: nos minimè damnamus, sed Ecclesiasticum ordinem tãtùm ab eo arcemus, cui putamus non satis conuenire. Quasi verò etiamsi in illis superioribus completum sit primo loco hoc vaticinium, non in istos etiam competat: aut quasi auditu digna sit puerilis ista argutiola, quod prohibere se negant, quia non omnibus prohibent. Perinde enim est acsi tyrãnus iniquam non esse legem contendat, cuius iniquitate pars duntaxat ciuitatis prematur.

Coniugij interdictio impia tribus de causis.

1. Tim. 3. 2.
Tit. 1. 6.
1 Tim. 4. 3.

**Aduersariorũ tergiuersatio aduersus Paulum reprehensorem Legis cœlibatus: hîc & sect. 24*

24 Obiiciunt aliqua nota differre oportere à plebe Sacerdotem. Quasi non prouiderit hoc quoque Dominus quibus ornamentis excellere debent Sacerdotes. Ita Apostolum perturbati ordinis confusique decoris Ecclesiastici insimulãt, qui quum absolutam boni Episcopi ideam delinearet, inter reliquas dotes quas in eo requirebat, ausus sit cõiugium ponere. Scio qualiter hoc interpretentur, nempe eligendum non esse qui secundam habuerit vxorem. Atque hãc interpretationem non esse nouam concedo: sed falsam esse ex ipso contextu palàm est quia statim præscribit quales Episcoporum & Diaconorum vxores esse oporteat. Paulus inter Episcopi virtutes numerat coniugium. isti intolerabile vitiũ in ordine Ecclesiastico esse docent. Et, si Deo placet, *hac generali vituperatione non contenti, immunditiem & pollutionem carnis in suis Canonibus vocant. Cogitet quisque apud se ex qua officina hæc prodierint. Christus eo honore dignatur coniugium vt imaginem esse velit sacræ suæ cum Ecclesia coniunctionis. Quid splendidius dici poterat ad cõmendandã coniugij dignitatem? Qua igitur fronte immundũ vel pollutum vocabitur in quo similitudo spiritualis Christi gratiæ elucet?

Obiectio defendẽtiũ cœlibatũ sacerdotum.

Siritii ad Episc. Hispaniar.

**Papæ blasphemia in coniugium.*

25 Iam verò cùm ita clare cum verbo Dei pugnet eorum prohibitio, inueniunt tamen in Scripturis quo eam defendant Sacerdotes Leuiticos, quoties ad eos ministrandi vices redibant, oportuit ab vxoribus secubare, quò puri & immaculati sacra tractarẽt. Nostra ergo sacra, quum & multo nobiliora sint & quotidiana, à coniugatis tractari valde fuerit

Altera eorundem obiectio.

indecorum. Quasi verò eadem sit Euangelici ministerij persona quę fuit sacerdotij Leuitici. Illi enim tanquam ἀντίτυποι, Christum repraesentabant, qui mediator Dei & hominum, absolutissima sua puritate reconciliaturus Patrem nobis erat. Quum verò omni ex parte exhibere peccatores typum sanctitatis eius non possent, quibusdam tamen lineamentis vt adumbrarent, iussi sunt vltra humanum morem se purificare dum ad sanctuarium accederent: quia tum scilicet proprie Christum figurabant, quòd veluti pacificatores, ad reconciliandum Deo populum apparebant ad tabernaculum, cœlestis tribunalis simulachrum. Hanc personam, quia hodie non sustinent Ecclesiastici Pastores, frustra cum illis comparantur. *Quare Apostolus citra exceptionem securè pronuntiat honorabile esse inter omnes coniugium, scortatores autem & adulteros manere Dei iudicium. & ipsi Apostoli suo exemplo comprobarunt nullius quamlibet excellentis functionis sanctitate indignum esse coniugium. Nam eos non tantum vxores retinuisse, sed secum etiam circunduxisse testis est Paulus.

Hebr.13.4.

**Apostolos, & deinde, & exemplo suo approbasse coniugium in Episcoporum ordine. Idē fecisse post Apostolorum ætatem oēs vetustos Patres hîc & sect. 26.*

1. Cor. 9.5.

26 Deinde mira fuit impudentia, quòd decorum istud castitatis pro necessaria re vendita[r]ũt, in summam veteris Ecclesiæ ignominiam: quæ quum abundarit eximia Dei eruditione, plus tamen sanctimonia excelluit. Nam si Apostolos nihil morantur (vt solent eos interdum strenuè contemnere) quid, amabo, facient omnibus vetustis Patribus, quos certum est non modò coniugium in Episcoporum ordine tolerasse, sed etiam approbasse? Alebant scilicet fœdam sacrorum profanationem quando ita non ritè apud eos Domini mysteria colebantur. Agitatum quidem fuit in Nicena Synodo de indicēdo cœlibatu: vt nũquam desunt superstitiosuli, qui semper nouum aliquid comminiscuntur, vnde admirationem sibi conciliēt. Sed quid constitutum fuit? nempe in sententiam Paphnutij discessum est, qui pronunciauit castitatem esse cum propria vxore concubitum. Mansit ergo inter ipsos sacrum coniugium: neq; aut ipsis dedecori cessit, aut maculam vllam aspergere ministerio creditum est.

Hist. Tri. li.2. c.14.

Quibus gradibus tyrānicũ interdictũ cōiugij obrepserit in Ecclesiam.

27 Sequuta sunt deinde tempora quibus inualuit nimis superstitiosa cœlibatus admiratio. hinc illa subinde & sine modo decantata virginitatis encomia: vt vix vlla alia virtus cum ea conferenda vulgò crederetur. Et quanquam non damnabatur impuritatis coniugium, sic tamē extenuabatur eius dignitas, & sanctitas obscurabatur, vt non videretur satis forti animo ad perfectionem adspirare qui non ab ipso sibi temperaret. Hinc illi Canones quibus primò vetitum est ne matrimonium cõtraherent qui peruenissent ad sacerdotii gradum, deinde ne in eum ordinem assumerentur nisi cœlibes, aut qui thoro coniugali vnà cum vxoribus renuntiarent. Hæc, quia videbantur reuerentiam sacerdotio cōciliare, magno plausu etiam antiquitus recepta esse fateor. *Sed si mihi antiquitatem obiiciant aduersarij, primùm respondeo, hāc libertatem & sub Apostolis & aliquot postea seculis extitisse, vt coniuges essent Episcopi, hac, sine difficultate, vsos esse ipsos Apostolos, & alios primariæ authoritatis Pastores, qui in eorum locũ successerunt. Illius antiquioris Ecclesiæ exemplum pluris meritò nobis debere esse quàm vt illicitum vel indecorum nobis putemus quod tunc cum laude receptum vsitatúmq; fuit. Deinde illam ætatem, quæ immodica virginitatis affectione cœpit esse coniugio iniquior, non ita imposuisse Sacerdotibus legem cœlibatus quasi res per se necessaria esset, sed quia cœlibes coniugatis anteferret. Postremò non ita exegisse vt necessitate ac vi adigeret ad continentiam qui ad eam seruandam idonei nõ essent. Nam quum seuerissimis legibus in scortationes vindicaret: de iis qui matrimonium contraherent, hoc

**Prohibitionē matrimonij nõ posse defendi prætextu antiquitatis, aut veterũ quorundam canonũ. Ad quæ triplex est responsio.*

tantùm

tantùm statuebat vt à functione supersederent.

28 Ergo quoties cœlibatui suo defendendo prætextum antiquitatis quærent nouæ istius tyrannidis defensores, toties excipiendũ erit vt veterem illam castimoniã in suis Sacerdotibus restituant, amoueant adulteros ac scortatores: ne eos, in quibus honestum ac pudicum thori vsum non sustinent, in omne libidinis genus impune ruere sinant: reuocent illam obsoletam disciplinam, qua omnes lasciuiæ coerceantur: liberent Ecclesiam hac tam flagitiosa turpitudine, qua iamdiu deformata est. Vbi hoc concesserint, tum rursus admonendi erunt ne eam rem pro necessaria venditent, quæ per se libera ex Ecclesiæ vtilitate pendet. Neq; tamen hæc dico quòd vlla omnino conditione dandum esse locum iis Canonibus cẽseam qui vinculum cœlibatus Ecclesiastico ordini iniiciũt: sed vt intelligant cordatiores qua fronte hostes nostri sanctum coniugium, obiecto antiquitatis nomine, in sacerdotibus infament. Quantum ad Patres attinet, quorum scripta extãt, neque ipsi, quum ex suo iudicio loquebantur, excepto Hieronymo tanta malignitate coniugij honestati obtrectarunt. Contenti erimus vno Chrysostomi elogio: quòd is, quũ præcipuus fuerit virginitatis admirator, non potest in matrimonij cõmendatione videri fuisse aliis profusior. Sic autem loquitur, Primus gradus castitatis est syncera virginitas: secundus fidele coniugium. Ergo species secunda virginitatis, est matrimonij casta dilectio.

Ex superiore tripli ci responsione obthurari os aduersarijs, nisi castos præstent suos sacerdotes, & desinãt celibatum vt necessarium vrgere.

Explodendi Canones coniugium sacerdotibus interdicentes.

Quomodo hîc intelligenda Patrũ scripta.

Homil. de inuen. Crucis.

De votis, quorum temeraria nuncupatione quisque se miserè implicuit. CAP. XIII.

DEPLORANDA quidem res est, Ecclesiam, cui inæstimabili sanguinis Christi pretio empta erat libertas, crudeli tyrannide sic fuisse oppressam, & ingenti traditionum congerie ferè obrutam: sed priuata interim cuiusque amentia ostendit, nõ sine iustissima causa tantum fuisse diuinitus Satanæ eiúsque ministris permissum. Neq; enim satis fuit neglecto Christi imperio quælibet onera à falsis doctoribus imposita perferre, nisi propria etiam singuli sibi accerserent, adeóque cauernas sibi fodiendo se profundiùs demergerent. Id factum est dum certatim excogitant vota ex quibus ad communia vincula maior & arctior obligatio accideret. Quando itaque docuimus eorum audacia qui sub Pastorum titulo dominati sunt in Ecclesia, vitiatum fuisse Dei cultum, vbi iniquis suis legibus miseras animas illaquearunt: hîc malum affine annectere non intempestiuum erit, vt appareat, mundum pro ingenij sui prauitate, quibus potuit obstaculis semper adiumenta repulisse quibus ad Deum adduci debuerat. Porro quò meliùs pateat grauissimam perniciem ex votis inuectam esse, principia iam ante posita teneant lectores. Docuimus enim primùm, quicquid ad vitam piè sanctéque instituendam desiderari potest, in Lege esse comprehensum. Docuimus rursus Dominum quo meliùs nos ab excogitãdis nouis operibus auocaret, totam iustitiæ laudem in simplici voluntatis suæ obedientia inclusisse. Hæc si vera sunt, iudicare promptum est, fictitios omnes cultus, quos nobis ipsi ad promerendum Deum comminiscimur, minimè esse illi acceptos, quãtumuis nobis arrideant. Et certè Dominus ipse multis locis nõ tantùm apertè eos respuit, sed grauiter abominatur. * Hinc exoritur de votis dubitatio quæ præter expressum Dei verbum fiunt, quo loco sint habenda, an nuncupari ritè possint ab hominibus Christianis, & quatenus eos obstringant. Nam quod inter homines dicitur promissio, id Dei respectu Votum appellatur. Hominibus autẽ pollicemur ea quæ vel putamus illis fore grata, vel quæ ex officio debemus. Lõge igitur maiorem in votis obseruantiam esse decet, quę ad ipsum Deum, cum quo maximè

Transitio à tota superiori tractatione de Tyrannide falsorum pastorum, ad hanc sequentem.

** De votis quæ præter expressum Dei verbum fiunt, an nuncupari ritè possint ab hominibus Christianis, & quo loco sint habenda, tract. hîc & sec. 6.*

seriò agendum est, diriguntur. Hic mirum in modum omnibus seculis grassata est superstitio: vt homines sine iudicio, sine delectu, quicquid in mentem, vel etiam in buccam veniret, Deo protinus vouerent. Hinc illæ votorũ ineptiæ, imò prodigiosæ absurditates apud Ethnicos, quibus nimis insolẽter cum diis suis luserunt. Atq; vtinam hanc illorũ audaciã non imitati essent etiam Christiani. Minimè id quidem decuit: sed videmus aliquot seculis nihil fuisse hac improbitate vsitatius: vt populus contempta passim Dei Lege, vouendi quicquid per somnium arrisisset, insano studio totus flagraret. Nolo odiose exaggerare, nec sigillatim recensere quàm grauiter ac quot modis hîc peccatum sit: sed hoc obiter dicere visum est, quò melius appareat, nos nequaquam de re superuacua quæstionem instituere quum de votis tractamus.

In votis tria obseruanda quæ & ordine explicantur.

** Primum obseruatu necessarium voventi.*

Coloss. 2. 23.

2 Porrò si nolumus errare iudicando quæ vota sint legitima, quæ præpostera tria expendere conuenit: nempe quis sit is cui votum nuncupatur: simus nos qui viuemus: quo animo deníque voueamus. *Primum eò spectat vt cogitemus nobis cum Deo esse negotium: quem adeò delectat nostra obediẽtia, vt ἐθελοθρησκείας omnes, quamlibet in oculis hominum speciosæ sint ac splendidæ, maledictas esse pronuntiet. Si voluntarij omnes cultus, quos ipsi sine mandato excogitamus, Deo sunt abominabiles, sequitur, nullum ei acceptum esse posse, nisi qui eius verbo approbetur. Ergo ne tantũ licentiæ nobis sumamus, vt audeamus Deo vouere quòd nullum testimoniũ habeat, qualiter ab ipso æstimetur. Nã quod Paulus docet peccatũ esse quicquid fit absque fide, quũ ad actiones quaslibet extendatur, tunc certe pręcipuè locum habet vbi cogitationem tuam rectà in Deum dirigis. Imò si in minimis quibusque (vt illic de ciborum discrimine disputat Paulus) labimur vel erramus vbi non prælucet fidei certitudo: quantò plus modestiæ adhibendum est vt rem maximi ponderis aggredimur? Siquidem nihil magis serium esse nobis decet religionis officiis. Sit igitur hæc prima in votis cautio, vt nunquã ad aliquid vouendum descendamus quin certò prius conscientia constituerit se nihil temerè tẽtare. Tunc autem à temeritatis periculo tuta erit quum Deum sibi habebit præeuntem, & quasi ex verbo suo dictantem quid factu bonum sit vel inutile.

Rom. 14. 23.

Secundum quod obseruari oportet ab eo qui vouet.

3 In altero quod hîc diximus considerandum, id continetur, vt metiamur vires nostras, vt vocationem nostram intueamur, ne beneficium libertatis, quod nobis Deus contulit, negligamus. Nam qui vouet quod vel non est suæ facultatis, vel cum vocatione sua pugnat, temerarius est: & qui Dei beneficentiam, qua rerum omnium Dominus constituitur, contemnit, ingratus. Quum ita loquor, non intelligo quicquam esse sic in manu nostra positũ, vt propriæ virtutis fiducia subnixi, illud Deo promittamus. Verissimè enim in Arausicano Concilio decretum fuit, nihil ritè Deo voueri nisi quod de manu eius acceperimus: quando omnia quæ illi offeruntur, mera sunt eius dona. Sed quum Dei benignitate alia nobis data sint, eius æquitate alia negata: mensuram collatæ sibi quisque gratiæ (vt iubet Paulus) respiciat. Nihil ergo hîc aliud volo, quàm vota esse attemperanda ad eum modum quem tibi sua donatione Deus præscribit: ne si vltra coneris quàm ille permittat, teipsum, nimis tibi arrogando, præcipites. Exempli gratia, Quum vouerent sicarij illi quorum mentio fit apud Lucam, se nihil cibi gustaturos nisi occiso Paulo: etiamsi non fuisset sceleratum consilium, temeritas tamen ipsa minimè erat ferenda, quod hominis vitam & mortem subiicerent suæ potestati. Sic Iephthe stultitiæ suæ pœnas dedit, quũ præcipiti feruore inconsideratũ votũ cõcepit. *In quo genere primatũ vesanæ audaciæ tenet cœlibatus. Sacrifici enim, Monachi & moniales suę infirmitatis obliti,

Cap. 11.

Rom. 12. 3.

1. Cor. 12. 11.

Acto. 23. 12.

Iudic. 11. 30.

De voto cœlibatus sacrificorum mo-

cœlibatui se pares esse confidunt Quo autem oraculo edocti sunt, constaturam sibi tota vita castitatem, in cuius finem eam vouent? Audiunt de vniuersali hominum conditione Dei vocem, *Non est bonum homini esse soli. Intelligunt, atque vtinam non sentirent, peccatum in nobis manens non carere acerrimis aculeis. Illam generalem vocationem qua fiducia excutere audent in totam vitam? quum donum continentiæ sæpius in certum tempus prout opportunitas requirit, concedatur. In tali peruicacia ne Deū auxiliatorem expectent: sed meminerint potiùs eius quod dictum est, Dominum Deum tuum non tentabis. Hoc verò Deum tentare est, contra inditam ab eo naturam niti, ac præsentia eius dona spernere ac si nihil ad nos pertinerent. Quod isti non modò faciunt, sed matrimonium etiam quod instituere non alienum sua maiestate censuit Deus, quod in omnibus honorabile pronuntiauit: quod Christus Dominus noster sua præsentia sanctificauit, quod primo suo miraculo cohonestare dignatus est, pollutionem vocare audent: tantùm vt qualemcunque cœlibatum miris encomiis tollant Quasi verò non aliud cœlibatum esse, aliud virginitatem, luculentum ipsi documentum præbeant in sua vita: quam tamen impudentissimè angelicam vocant: in hoc certè Angelis Dei nimiùm iniurij, quibus scortatores, adulteros, & aliquid multò peius ac fœdius comparant. Et sanè argumentis hîc minimè opus est, vbi reipsa palàm reuincuntur. Videmus enim palàm, quàm horrendis pœnis huiusmodi arrogantiam, & ex præfidentia donorum suorum contemptum passim vlciscatur Dominus. Et occultioribus præ pudore parco: de quibus hoc ipsum quod intelligitur nimium est. Nihil esse vouendum quod nobis sit impedimento quominus vocationi nostræ seruiamus, extra controuersiam est. Quemadmodum si paterfamiliâs voueat, relictis liberis & vxore, se alia onera suscepturum: vel qui ad gerendum magistratum idoneus est, vbi eligitur voueat se priuatum fore. Quid autem sibi velit quod de libertate nostra non spernenda diximus, nonnihil habet difficultatis, nisi explicetur. Itaque sic paucis accipe: Quum rerum omnium dominos constituerit nos Deus, & eas sic nobis subiecerit vt omnibus pro nostra commoditate vteremur: non est quod speremus gratum Deo fore officium, si rebus externis, quæ nobis adminiculo esse debent, nos in seruitutem addicamus Hoc ideò dico, quòd nonnulli laudem humilitatis ex eo captant si se illaqueent multis obseruationibus, à quibus non frustra nos liberos atque immunes Deus esse voluit. Proinde si hoc periculum volumus effugere, semper meminerimus, ab ea œconomia, quam Dominus in Ecclesia Christiana instituit, nobis minimè esse discedendum.

nachorū & moniali‑um tractatus hic & sect. 17. 18, & 19. V de Calu. de fugiend. illicit sacr. Itē aduersus Theolog. Parisi. Item de Necess. reformand. Eccles. Item in Prę fationem Antidoti ad Concil. Trident. Item, in vera Eccl. reform. rat. Item, de Scandalis.

Gen. 2. 8
Deut 6. 16
Heb. 13. 4
Ioh. 2. 2, & 9

4 Nunc venio ad illud quod tertio loco posui: multum scilicet referre quo animo votum nuncupes si velis ipsum Deo approbari. Nam quia Dominus cor, non externam speciem intuetur, fit vt eadem res, mutato animi proposito, nunc placeat ei acceptáque sit, nunc vehementer displiceat. Vini abstinentiam si ita voues quasi in ea subsit aliquid sanctimoniæ, superstitiosus es: si in alium finem non peruersum respicis, nemo potest improbare. *Sunt autem, quantum possum iudicare, quatuor fines ad quos vota nostra ritè dirigentur: quorum duos, docendi causa, ad prętęritum tempus refero: duos reliquos ad futurum. Ad prętęritum tempus pertinent vota quibus vel nostram erga Deum gratitudinem pro acceptis beneficiis testamur, vel ad iram eius deprecandam, ipsi à nobis pœnam ob admissa delicta exigimus Priora vocemus, si placet, exercitia gratiarum actionis: altera pœnitentiæ. * Prioris generis exemplum habemus in decimis, quas vouebat Iacob, si Dominus eum incolumem ab exilio in patriam reduceret. Præterea in sacrificiis veteribus pacificorum,

Tertium quod cogitare oportet eū qui vouet.

**Votorum quatuor fines, & distingui in duo tēpora. Vota ad præteritum tempus spectantia duorū sunt generū.*

**Exemplum prioris generis.*
Gen. 28. 20

quæ pij Reges ac Duces, iustum bellum suscepturi vouebant se reddituros si victoria potiti essent: aut certè quum maiori aliqua difficultate premebantur, si Dominus eos liberasset. Sic intelligendi sunt omnes loci in

Psa. 22.26, & 56. 13, & 116.14.18

Psalmis qui de votis loquuntur. Eiusmodi vota hodie quoque nobis in vsu esse possunt quoties nos Dominus vel à clade aliqua, vel à morbo difficili, vel ab alio quouis discrimine eripuit. Neque enim à pij hominis officio tunc abhorret, votiuam oblationem, velut solenne recognitionis symbolum, Deo consecrare: ne ingratus erga eius benignitatem videatur.

Exemplũ secundi generis votorũ quę ad præteritum tempus referuntur.

Secundum genus quale sit, vno duntaxat familiari exemplo ostendere sufficiet. Siquis in aliquod flagitium, gulæ vitio prolapsus sit, nihil obstabit quominus ad castigãdam intemperiem lautitiis omnibus possit ad aliquod tempus renuntiare, idque facere voto adhibito, quò arctiore vinculo se astringat. Neque tamen sic perpetuam legem iis statuo qui similiter deliquerint: sed ostendo quid facere illis liceat, qui tale votum sibi vtile esse censuerint. Sic igitur eiusmodi votum licitum facio vt liberum interim relinquam.

Votorum finis quę futurum tẽpus spectant.

5 Quæ in futurum tempus conferuntur vota, partim vt diximus, eò tendunt, vt reddamur cautiores: partim vt quibusdam veluti stimulis, ad officium excitemur. Videt aliquis se adeò procliuem esse in certum vitium, vt in re aliàs non mala sibi temperare nequeat quin protinus in malum delabatur: nihil absurdum faciet, si eius rei vsum ad aliquod tempus sibi voto præcidat. Quemadmodum siquis periculosum sibi esse hunc vel illum corporis ornatum agnoscat, & tamen cupiditate illectus vehementer appetat, quid meliùs faciat quàm vt frænum sibi iniiciendo, hoc est necessitatem abstinendi imponendo, sese omni dubitatione liberet? Similiter siquis vel obliuiosus sit, vel piger ad necessaria pietatis officia, cur non suscepto voto, & memoriam expergefaciat, & pigritiam excutiat? In vtroque speciem esse pædagogiæ fateor: sed eo ipso quòd sunt infirmitatis adminicula, à rudibus & imperfectis non sine vtilitate vsurpantur. Proinde quæ ad vnum ex his finibus respiciunt vota, præsertim in rebus externis, legitima esse dicemus, si modo & Dei approbatione sint suffulta, & vocationi nostræ conueniant, & ad facultatem gratiæ nobis à Deo datæ sint limitata.

Quid de votis in vniuersum sentiendum sit. Votum fidelium omnium cõmune.

6 Iam nec difficile est colligere quid de votis in vniuersum sentiendum sit. Vnum est votum fidelium omnium commune, quod in Baptismo nuncupatum Catechismo ac Cœnæ sumptione cõfirmamus, & quasi sancimus: sunt enim sacramenta tanquam syngraphæ, quibus Dominus misericordiam nobis suam atque ex ea vitam æternam defert: nos vicissim illi obedientiam pollicemur. Hæc tamen voti formula vel certè summa, q; Satanæ renuntiãtes, Deo nos in seruitutem addicimus, vt sanctis eius mandatis obediamus, non autem obsequamur prauis carnis nostrę desideriis. Hoc votum quum à Scriptura testimonium habeat, imò à filiis Dei omnibus exigatur, quin sanctum sit & salutare dubitari nõ debet. Nec obstat q; perfectam legis obedientiam, quam exigit Deus à nobis, nemo in hac vita præstat. Quando enim hæc stipulatio in fœdere gratiæ est inclusa, sub quo & remissio peccatorum, & Spiritus sanctificationis cõtinetur: pollicitatio quam illic facimus, & cum veniæ deprecatione & cum auxilij postulatione coniuncta est.

De votis particularibus.

In iudicãdis particularibus votis

De quibus sect. 2. 3, & 4.

tres superiores regulas memoria tenere necesse est: vnde tutò licebit, quale sit vnumquodque votum, æstimare.

Nonnisi sobria & temporaria vota esse suscipienda.

Neq; tamen ea ipsa vota, quę sancta esse assero, sic commendare me putes, vt quotidiana esse velim. Nam etsi nihil præcipere de numero aut tempore audeo: siquis tamen cõsilio meo obtemperet, nonnisi sobria & temporaria suscipiet. Si enim ad multa vota nuncupanda subinde erumpas, tota religio ipsa assiduitate

vilescet,

vilescet,& procliuis erit in superstitionem lapsus. Si perpetuo voto te obstringas, aut magna molestia tædióque solues, aut etiam diuturnitate fatigatus, violare aliquando audebis.

7 Iam nec obscurum est, quanta superstitione in hac parte laborauerit mundus aliquot seculis. Alius se abstemium fore vouebat: quasi vini abstinentia cultus esset per se Deo gratus. Alius ieiunio, alius carnis abstinétiæ se astringebat ad certos dies, quibus singularem aliquam præ alus religionem subesse sibi vana opinione finxerat. Quædam etiam longè magis puerilia nuncupabantur: etsi non à pueris. Fuit enim hoc pro magna sapientia habitum, votiuas peregrinationes ad sanctiora loca suscipere, ac interdum vel pedibus iter conficere, vel corpore seminudo, quo plus meriti ex lassitudine acquireretur. Hæc & similia, quorum incredibili studio mundus aliquandiu æstuauit, si secundùm eas quas antea posuimus regulas examinentur, non tantùm inania deprehendentur ac nugatoria, sed plena manifestæ impietatis. Vtcunque enim iudicet caro, nihil magis abominatur Deus quàm cultus fictitios. Accedunt perniciosæ illæ & damnatæ opiniones: quòd hypocritæ, vbi talibus nugis defuncti sunt, credunt se non vulgarem iustitiam sibi comparasse: summã pietatis in externis obseruationibus reponunt: alios omnes despiciunt qui apparent earum rerum minus curiosi.

De mundi temeritate & superstitione in votis nuncupandis.

8 Singulas formas enumerare nihil attinet. Sed quia vota monastica maiori in veneratione habentur quòd videntur publico Ecclesiæ iudicio approbata: de iis breuiter dicendum est.* Principiò, ne quis longi temporis præscriptione defendat monachismum qualis hodie est, notandum est, fuisse olim in monasteriis longè aliud viuendi institutum. Qui se ad summam austeritatem & patientiam volebant exercere, eò concedebãt. Qualem enim sub Lycurgi legibus fuisse Lacedęmoniorum disciplinam narrant, tunc talis erat apud monachos, ac multò etiam rigidior. Humi dormiebant: potus erat aqua, cibus panis: herbæ ac radiculæ: præcipuæ lautitiæ in oleo & ciceribus. Ab omni delicatiore victu & corporis cultu abstinebant. Hæc hyperbolica videri possent nisi ab oculatis & expertis testibus traderentur, Gregorio Nazianzeno, Basilio & Chrysostomo. Talibus verò rudimentis se ad maiora munera præparabant. Monastica enim collegia fuisse tunc veluti seminaria ordinis Ecclesiastici, cùm illi quos nuper nominauimus, satis claro documento sunt (nam omnes in monasteriis educati, illinc ad Episcopale munus vocati sunt) tũ alij complures eorum ætate magni ac præstantes viri. Et Augustinus illud suo quoque tempore fuisse vsitatum ostendit, vt Ecclesiæ clericos cœnobia ministrarent: nam monachos Caprariæ insulæ sic alloquitur, Vos autem fratres exhortamur in Domino vt propositum vestrũ custodiatis, & in finem perseueretis: ac si quando operam vestram mater Ecclesia desiderauerit, nec elatione auida suscipiatis, nec blandiente desidia respuatis: sed miti corde obtemperetis Deo Nec vestrum otium necessitatibus Ecclesiæ præponatis: cui parturienti si nulli boni ministrare vellent, quomodo nasceremini non inueniretis. Loquitur autem de ministerio quo fideles spiritualiter renascuntur. Item ad Aurelium, Et ipsis lapsus occasio, & ordini clericorum fit indignissima iniuria, si desertores monasteriorum ad militiam clericatus eliguntur: quum ex iis qui in monasterio permanent, non tamen nisi probatiores ac meliores in clerum assumere soleamus. Nisi fortè, sicut vulgus dicit, Malus choraules, bonus est symphoniacus: ita & de nobis iocabitur, Malus monachus, bonus clericus est. Nimis dolendum, si ad tam ruinosam superbiam monachos surrigamus, & tam graui contumelia clericos dignos putemus: quum aliquando etiam bonus monachus vix bonum clericum faciat,

De votis monasticis.

Hic & sect. 9, & 10. ostẽditur monasteria olim fuisse veluti seminaria ordinis Ecclesiastici.

Epist. 81

Epist. 76

si adsit ei sufficiens continentia, & tamen desit necessaria doctrina. Ex his locis apparet pios homines sese ad Ecclesiæ gubernationem monastica disciplina solitos fuisse præparare, quò aptiores & meliùs formati tantum munus subirent. Non quòd omnes ad hunc finem peruenirent, aut etiam tenderent, quum maiori ex parte essent homines illiterati: sed qui idonei erant, seligebantur.

Describitur ex Augustino veteris monastices forma, & solitos fuisse tū labore manuum sibi victū quærere: vnde apparet longè alium esse Papistici monachismi hodie rationem.

9 Duobus tamen præcipuè locis veteris monastices formam nobis depingit. Libro de moribus Ecclesiæ catholicæ, vbi aduersus Manichæorum calumnias eius professionis sanctimoniam opponit: & altero, cui titulum fecit, De opere monachorum: vbi in degeneres quosdam monachos, qui institutum illud corrumpere cœperant, inuehitur. Ego hîc eorum quæ tradit summam ita colligam, vt verbis quoque eius, quoad licebit, vtar: Contemptis, inquit, mundi huius illecebris, in communem vitam castissimam sanctissimámque congregati, simul ætatem agunt, viuẽtes in orationibus, lectionibus, disputationibus: nulla superbia tumidi, nulla peruicacia turbulenti, nulla inuidentia liuidi. Nemo quicquã possidet proprium: nemo cuiquam onerosus est. Operantur manibus ea quibus & corpus pasci possit, & mens à Deo impediri non possit. Opus autem suum tradunt eis quos Decanos vocant. Illi autem Decani cum magna solicitudine omnia disponentes, rationem vni reddunt, quem Patrem vocant. Hi verò Patres non solùm sanctissimi moribus, sed etiam diuina doctrina excellentissimi, omnibus rebus excelsi, nulla superbia cõsulunt iis quos filios vocant, magna sua in iubendo authoritate, magna ipsorum in obtemperando voluntate. Conueniunt autem diei tempore extremo de suis quisque habitaculis, dum adhuc ieiuni sunt, ad audiendum illum Patrem: & conueniunt ad singulos Patres, terna vt minimum hominum millia (de Ægypto potissimum & Oriente loquitur) corpus deinde reficitur, quantum saluti & salubritati sat est: coercente vnoquoque concupiscentiam ne se profundat vel in ea ipsa quæ præsto sunt, parca & vilissima Ita non solùm à carnibus & vino abstinent pro sufficientia domandarum libidinum, sed ab iis quæ tanto concitatius ventris & gutturis prouocant appetitum, quantò quasi mundiora nonnullis videntur. Quo nomine solet turpe desiderium exquisitorum ciborum quod à carnibus alienum est, ridiculè turpitérque defendi Quicquid necessario victui redundat (redundat autem plurimum ex operibus manuum, & epularum restrictione) tanta cura egentibus distribuitur quanta non ab ipsis qui distribuunt, comparatum est. Nullo enim modo satagũt vt hæc sibi abundent: sed omni modo agunt vt non apud se remaneat quod abundauerit. Deinde commemorata austeritate, cuius ipse exempla & Mediolani & alibi viderat. Inter hæc (inquit) nemo vrgetur in aspera, quæ ferre non potest: nulli quod recusat imponitur: nec ideo condemnatur à cæteris, quòd in eorum imitatione se fatetur inualidum: meminerunt enim quantopere commendata sit charitas: meminerunt omnia munda mundis, &c Itaque non reiiciendis generibus ciborum, quasi pollutis, sed concupiscentiæ perdomandæ, & dilectioni fratrum retinendæ inuigilat omnis industria. Meminerunt, Esca ventri, & venter escis, &c. Multi tamen firmi propter infirmos abstinent. Multis non est causa ista faciendi: sed quòd viliore victu & minimè sumptuoso se sustentare placet. Itaque iidem ipsi, qui sani sibi temperant, si ratio valetudinis cogat, ægroti sine vlla formidine accipiunt. Multi vinum non bibunt: nec tamen se eo inquinari putant: nã languidioribus, & qui sine ipso nequeunt salutem corporis obtinere, humanissimè præberi faciunt: & nonnullos stultè recusantes, fraternè admonent ne vana superstitione debiliores citius quàm sanctiores fiant. Ita pietatem sedulò exercent: corporis verò exer-

De moribus Eccles. cathol. cap. 31

Ibid. cap. 33

Tit. 1. 15

1. Cor. 6. 13

exercitationem ad exiguum tempus pertinere nouerunt. Charitas pręcipuè custoditur: charitati victus, charitati sermo, charitati habitus, charitati vultus aptatur. Coitur in vnam conspiratúrque charitatem: hanc violare, tanquam Deum, nefas ducitur: huic siquis resistit, eiicitur atque vitatur: hanc siquis offendit, vno die durare non sinitur. Quoniam his verbis, veluti in tabula, qualis olim fuerit monastice, repræsentasse visus est sanctus ille vir, ea, tametsi longiora, huc inserere non piguit: quod me longiorem aliquãto fore cernebam, si ex diuersis eadem colligerem quantumuis studerem compendio.

10 Hic autem mihi propositum non est totum istud argumentum persequi, sed obiter tantùm indicare non modò quales habuerit vetus Ecclesia monachos, sed qualis tunc fuerit monastica professio: vt ex cõparatione iudicare possint sani lectores quid frontis habeant qui ad sustinendum præsentem monachismum, antiquitatem allegant.* Augustinus dum sanctum ac legitimum monachismum nobis deformat, omnẽ rigidam exactionem vult abesse earum rerum quæ nobis verbo Domini liberæ relinquuntur. Atqui nihil est quod hodie seueriùs exigatur. Scelus enim inexpiabile esse ducunt siquis in colore aut specie vestis, siquis in genere cibi, siquis in aliis friuolis ac frigidis ceremoniis vel minimum à præscripto deflexerit. Augustinus fortiter contendit nòn licere monachis de alieno otiosis viuere. Tale exemplum suo tempore extitisse negat bene constituti monasterij. Nostri præcipuam sanctimoniæ suæ partem in otio collocant. Nam si otium illis tollas, vbi erit illa contemplatiua vita qua se alios omnes excellere, & ad Angelos propius accedere gloriantur? Augustinus denique monachismum requirit qui nihil aliud sit quàm exercitium adiumentúmque ad pietatis officia, quæ Christianis omnibus commendantur. Quid? quum summam, adeóque propè vnam eius regulam facit charitatem, an putamus conspirationem laudare, qua pauci homines inter se deuincti, ab vniuerso Ecclesiæ corpore separentur? Imò verò eos exemplo suo reliquis vult pręlucere ad seruandam Ecclesiæ vnitatem. In vtroq; adeò diuersa est præsentis monachismi ratio, vt vix quicquam magis dissimile, ne dicam contrarium, reperias. Siquidem monachi nostri non contenti ea pietate cuius vnius studio suos esse perpetuò intentos Christus iubet, nouam nescio quam imaginantur, cuius meditatione sint aliis omnibus perfectiores.

De opere Monachorum.

* *Antithesis veteris monachatus, et huius recentioris ac degeneris: Hic & sect. 14*

11 Hoc si negant, scire ab illis velim cur ordinem suum perfectionis titulo vnum dignentur, & eundem omnibus Dei vocationibus adimant. Neque me latet illa sophistica solutio, non ideo sic vocari quia perfectionem in se contineat, sed quia ad acquirendam perfectionem sit omnium optimus. Quum se apud plebem venditare, quum rudibus ac ignaris adulescentulis laqueum iniicere, quum priuilegia sua asserere, quum in aliorum contumeliam, suam dignitatem extollere volunt, iactant se esse in statu perfectionis. Quum propius vrgentur quàm vt inanem hanc arrogantiam tueri queant, ad illum cuniculum suffugiunt, se nondum perfectionem esse consequutos, in eo tamen statu esse quo ad ipsam præ aliis aspirant. Interim manet illa in plebe admiratio, quasi sola vita monastica sit Angelica, perfecta, ab omni vitio repurgata. Hoc prætextu quæstuosissimas nundinas exercent: illa autem moderatio in paucis libris sepulta manet. Hanc esse intolerandam ludificationem quis non videt? Sed perinde cum ipsis agamus ac si nihil plus tribuerent suæ professioni quàm vocando statum adipiscendæ perfectionis. Sanè hoc illi nomen deferendo tanquam speciali nota ab aliis vitæ generibus distinguunt. Et quis hoc ferat vt tantus honor transferatur ad institutum, nusquam vel vna syllaba approbatũ: eodem indignæ censeantur omnes

De superbo Perfectionis titulo quo ordinem suum monachi ornant.

Dei vocationes, sacro eius ore non modò præceptæ, sed insignibus elogiis ornatæ? Et quanta obsecro, iniuria fit Deo, quum omnibus vitæ generibus ab eo ordinatis, eius testimonio laudatis, commentitium nescio quod antefertur?

Primum argumentum quod afferunt suæ perfectionis, quia seruent Consilia (vt loquuntur) Euangelica.

Matt.5.44

12 Age, calumniam esse dicant quòd antea tradidi non esse cōtentos præscripta à Deo regula. Atqui etiamsi taceam, ipsi plus satis se accusant: apertè enim docent se plus oneris suscipere, quàm suis Christus imposuerit: quoniam scilicet Euangelica consilia de diligendis inimicis, de non appetenda vindicta, de nō iurando, &c. se seruaturos promittant: quibus non sunt communiter astricti Christiani. In eo quam nobis antiquitatem obtendent? Nulli vnquam veterum hoc venit in mentem: omnes vna voce clamant, nullam penitus voculam à Christo emissam cui non sit necessariò obtemperandum. Et hæc ipsa nominatim quæ isti boni interpretes Christum consuluisse duntaxat nugantur, iussa esse, nulla dubitatione vbique docent. Sed quia hunc pestilētissimum errorem esse suprà docuimus, satis hìc sit breuiter notasse, ea opinione fundatum esse monachismum qui nunc est, quam meritò pij omnes execrari debent: vt scilicet fingatur aliqua esse perfectior viuendi regula quàm ista communis vniuersæ Ecclesiæ à Deo tradita. Huic fundamento quicquid superstruitur, nonnisi abominabile esse potest.

Secūdum argumētum quod iactant monachi suæ perfectiōis, Quia omnia sua reliquerint.

Mat.19.21

1.Cor.13.3

Coloss.3.14

Luc.10.25

13 Verùm aliud suæ perfectionis argumentum afferunt quod sibi firmissimum esse putant. Dixit enim Dominus adulescenti de perfectione iustitiæ interroganti, Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Id an faciant ipsi, nondum disputo: demus hoc illis in præsentia. Perfectos igitur se factos iactāt, omnia sua relinquendo. Si in hoc sita est perfectionis summa quid sibi vult quod Paulus docet, eum qui omnia sua distribuerit pauperibus nisi charitatem habet, nihil esse? Qualis ista est perfectio, quæ si abest charitas, in nihilum cum homine redigitur? Hìc respondeant necesse est, summum hoc quidem, sed non vnicum esse perfectionis opus. Verùm hìc quoque reclamat Paulus, qui non dubitat charitatem sine eiusmodi renūtiatione facere vinculum perfectionis. Si certum est, inter magistrum & discipulum nihil esse dissensionis, alter autem clarè negat hominis perfectionem in eo consistere vt suis omnibus renuntiet, & rursum sine eo constare asserit: videndū est qualiter accipiendum sit illud Christi, Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes. Porrò minimè obscurus erit sensus, si expendamus (quod in omnibus Christi concionibus obseruare semper conuenit) ad quē dirigantur hæc verba. Adulescens interrogat quibus operibus ingredietur in vitam æternam. Christus, quia de operibus rogabatur, eū remittit ad Legem: & meritò: est enim via æternæ vitæ, si in se consideretur: nec aliunde inualida est ad salutem nobis afferendam, quàm ex nostra prauitate. Hoc responso declarauit Christus, se non aliam vitæ formandæ rationem tradere quàm quæ in Lege Domini tradita olim fuerat. Ita & testimonium Legi diuinæ reddebat, quòd esset perfectæ iustitiæ doctrina: & simul calumniis occurrebat, ne videretur noua aliqua viuendi regula, ad Legis defectionem populum incitare. Iuuenis non mali quidem animi, sed vana confidentia tumidus, se omnia Legis præcepta à puero seruasse respondet. Certo certius est immenso spatio procul ab eo abfuisse, quo se peruenisse iactabat. Et si vera fuisset gloriatio, nihil illi defuisset ad summam perfectionem. Suprà enim demonstratum est, quòd in se contineat Lex perfectam iustitiam. & hoc ipsum inde patet, quòd via æternæ salutis vocatur eius obseruatio. Vt edoceretur quantulum in ea iustitia profecisset, quā se impleuisse nimis audacter responderat, operæpretium fuit familiare eius vitium excutere. Diuitiis autem quum abundaret, cor illis affixum

habebat.

habebat. Ergo quia vulnus hoc secretum non sentiebat, à Christo lancinatur. Vade, inquit, vende omnia quæ habes. Si tam bonus fuisset custos Legis quàm putabat, non discederet mœstus, hoc verbo audito. Nam qui Deum diligit ex toto corde, quicquid cum eius dilectione pugnat, nõ tantùm habet pro stercore, sed tanquam exitiale abominatur. *Philip.3* Ergo quòd diuitem auarum relinquere iubet Christus omnia quæ habet, perinde est acsi ambitiosum omnibus honoribus, voluptuosum omnibus deliciis, impudicum omnibus libidinis instrumentis iuberet renuntiare. Sic ad particularem mali sui sensum reuocandæ sunt conscientiæ, quæ nullo generalis admonitionis sensu tanguntur. Frustra igitur hypothesin istam ad generalem interpretationem trahunt, acsi Christus hominis perfectionem in renũciatione bonorum statueret: quum nihil aliud voluerit hoc dicto, quàm iuuenem sibi vltra modum placẽtem, ad sentiendum vlcus suum adigere: vt intelligeret se longo adhuc interuallo abesse à perfecta Legis obedientia, quam sibi aliàs falsò arrogabat. Fateor hunc locũ fuisse à *quibusdam ex Patribus malè intellectum, atque hinc natam esse voluntariæ paupertatis affectationem: qua illi demum beati putabantur, qui abdicatis omnibus rebus terrenis, nudi se Christo deuouerent. Sed confido bonis omnibus & non contentiosis satisfactum iri hac mea explicatione vt de mente Christi nihil ambigant.

**Chrysost. Homil. de verbis Pauli, Salutate Priscã, &c.*

14 Quanquam nihil minùs cogitarũt Patres quàm stabilire eiusmodi perfectionem quæ postea à cucullatis Sophistis fabrefacta fuit, vt duplicem Christianismum sic erigerent. Nondum enim natum erat sacrilegum illud dogma quod professionem monastices Baptismo comparat, imò palàm asserit, formã esse secundi Baptismi. Ab hac blasphemia quis dubitet Patres toto animo abhorruisse? Iam illud extremum quod apud veteres monachos fuisse dicit Augustinus, vt scilicet totos se ad charitatem accommodarent, quid opus est verbis demonstrare esse ab hac nouitia professione alienissimum? Res ipsa loquitur, eos omnes qui in cœnobia concedunt, discessionem ab Ecclesia facere. Quid enim? annon se à legitima fidelium societate separant, peculiare sibi ministerium & priuatam sacramentorum administrationem ascitcendo? Quid est Ecclesiæ communionem dissipare, si hoc non est? Atque (vt eam quam cœpi facere comparationem persequar, & semel claudam) quid simile hac in parte habent cum veteribus monachis? Illi tametsi separatim ab aliis habitabant, non tamen habebant separatã Ecclesiam: sacramenta participabant cum aliis: ad solennes conuentus se sistebant: illic pars plebis erãt. Isti priuatum sibi altare erigendo, quid aliud quàm vinculum vnitatis abruperunt? Nam & se ab vniuerso Ecclesiæ corpore excommunicarũt, & ordinarium contempserunt ministerium, quo pacem ac charitatem voluit Dominus inter suos conseruari. Itaque quot sunt hodie monasteria, tot esse dico schismaticorum cõuenticula, qui turbato Ecclesiastico ordine, à societate fidelium legitima sunt execti. Et ne obscura esset ista discessio, varia factionum nomina sibi indiderũt. Nec ipsos puduit in eo gloriari quod sic execratur Paulus vt satis exaggerare non possit. *1.Cor.1.12, & 3.4* Nisi fortè Christum fuisse à Corinthiis diuisum arbitramur, quum alius alio doctore superbiret: & nunc sine vlla Christi iniuria fieri quòd pro Christianis alios Benedictinos, alios Franciscanos, alios Dominicanos vocari audimus: & ita vocari, vt ipsi dum affectant à vulgo Christianorum distingui, hos titulos pro religionis professione fastuosè sibi sumant.

Discessionẽ ab Ecclesia facere omnes qui in cœnobia cõcedunt, quum monasticem suam palam asserãt esse formam secundi Baptismi, &c.

15 Hæc quæ hactenus inter veteres & nostræ ætatis monachos discrimina recensui, non in moribus sunt, sed in ipsa professione. Proinde meminerint lectores, fuisse me de monachismo potiùs quàm de monachis loquutum, & ea vitia notasse non quæ in paucorum vita hærent, sed

Summa eorũ quæ dicta fuerunt à sectione 8.

**In moribus multùm discrepare Papisticos monachos ab illis veteribus.*

quæ ab ipso viuendi instituto separari nequeunt. *In moribus autem quanta sit discrepantia, quid attinet sigillatim exponere? Hoc constat, nullum esse hominum ordinem magis omni vitiorum turpitudine inquinatum: nusquam magis feruere factiones, odia, studia partium, ambitus. In paucis quidem cœnobiis pudicè viuitur: si pudicitia vocanda est vbi eatenus reprimitur libido ne palàm sit infamis: decimum tamen quodque vix reperias quod non lupanar sit potiùs quàm castitatis sacrarium. At in victu qualis frugalitas? Non aliter porci in haris saginantur. Sed ne querantur se nimis inclementer à me tractari, non vlterius pergo. Quanquam in his paucis quæ attigi, nihil esse accusatoriè dictum fatebitur quicunque rem ipsam nouit. *Augustinus, quum tanta castitate, secundum eius testimonium excellerent monachi, queritur tamen multos esse errones, qui malis artibus & imposturis simpliciores pecunia emungant, qui reliquias Martyrum circunferendo turpes nundinationes exerceant, imò pro Martyrum reliquiis, quorumlibet mortuorum ossa venditent: qui multis similibus flagitiis ignominiam ordini inurant. Vt se nullos vidisse meliores prædicat, quàm qui in monasteriis profecerint: ita deplorat nullos se deteriores vidisse quàm qui in monasteriis defecerint. Quid diceret, si hodie conspiceret tot ac tam deploratis vitiis exũdare, & quodãmodo crepare omnia ferè cœnobia? Ego nihil nisi quod omnibus est notissimum dico. *Neque tamen ad omnes sine vlla prorsus exceptione pertinet hæc vituperatio. Quemadmodum enim nunquã adeo bene constituta fuit in monasteriis sanctè viuendi regula & disciplina, quin extarent aliqui fuci longè aliis dissimiles: ita non sic hodie à sancta illa antiquitate monachos degenerasse dico quin aliquos in suo grege bonos adhuc habeant: sed hi pauci & dispersi in illa ingenti malorum & improborum multitudine delitescunt: nec contemnuntur modò, sed etiam petulanter incessuntur, interdum etiam crudeliter tractantur ab aliis: qui (vt est in Milesiorum prouerbio) nemini apud se bono locum esse debere credunt.

De opere Monachorum, in fine.

**Aug. cõquestio de quibusdam monachis erronibus.*

**Quosdam adhuc superesse in monasteriis viros bonos sed valde paucos.*

Conclusio præcedẽtium à sect. 8.

16 Hæc veteris & hodierni monachismi comparatione effecisse me quod volui confido, vt appareat, cucullatos nostros ad professionis suæ defensionem, primæ Ecclesiæ exemplum falsò prætexere: quãdoquidem ab illis non minùs differunt quàm simiæ ab hominibus. *Interim non dissimulo, vel in illa quam Augustinus commendat, prisca forma esse non nihil quod mihi parum placeat. In externis rigidioris disciplinæ exercitiis non fuisse superstitiosos cõcedo: at immodicam affectationem & κακοζηλίαν non abfuisse dico. Pulchrum fuit, abdicatis facultatibus, omni terrena solicitudine carere: at pluris à Deo fit familiæ piè regendæ cura, vbi sanctus paterfamiliâs, omni auaritia, ambitione, aliísque carnis cupiditatibus solutus & liber hoc habet sibi propositum vt in certa vocatione Deo seruiat. Pulchrum est in secessu, procul hominum consuetudine, philosophari: at Christianæ mansuetudinis non est, quasi odio humani generis, in desertum & solitudinem confugere, & simul ea officia deserere quæ Dominus in primis mandauit. Etiamsi demus nihil aliud fuisse mali in ea professione, hoc certè non mediocre malum fuit, quòd exemplum inutile & periculosum in Ecclesiam induxit.

**Quædam reprehẽdenda etiam in veteris illius monastices professione: & periculosum exemplum in Ecclesiam induxisse qui primi fuerunt eius authores.*

17 Nunc igitur videamus cuiusmodi sint vota quibus in præclarum hunc ordinem hodie initiantur monachi. *Primùm, quia nouum fictitium cultum promerendi Dei causa instituere illis animus est: abominationi esse apud Deum quicquid voueant, ex superioribus concludo. *Deinde quia nullo vocationis Dei intuitu, nullâque eius approbatione, viuendi genus quale libet sibiipsi comminiscuntur: temerarium ideóque illicitum ausum esse dico: quia nihil habet ipsorum conscientia quo se

Monachos suis votis cõsecrari dæmoni non Deo ostendunt tria.

**Primum.*

**Secundum.*

apud

apud Deum sustineat:& quicquid non est ex fide,peccatum est.*Præterea quum ad multos simul peruersos atque impios cultus,quos hodiernus monachatus suo se continet,seipsos astringant:eos non Deo consecrari, sed dæmonio,contendo. Cur enim Prophetæ dicere licuerit,Israelitas filios suos immolasse dæmoniis & non Deo, tantùm ob id quòd verum Dei cultum profanis ceremoniis corruperant: idem de monachis dicere non liceat,qui vnà cum cucullo mille impiarum superstitionum laqueũ sibi induunt? *Iam quæ votorum species? Virginitatem Deo perpetuam promittunt,quasi cum Deo antè pepigerint vt se à coniugij necessitate liberaret.Non est quòd causentur,se non nisi gratia Dei fretos votum hoc nuncupare: nam quum ipse non omnibus dari pronunciet, fiduciam specialis doni concipere nostrum non est.Qui habent,eo vtãtur:si quando se à carne sua inquietari sentiunt, confugiant ad eius opem cuius sola virtute possunt resistere. Si non proficiunt, ne remedium quod ipsis offertur contemnant.Certa enim Dei voce citantur ad coniugium quibus continendi facultas denegatur.Continentiam appello,non qua corpus solùm à scortatione purum seruatur, sed qua mens impollutam castitatem seruat.Neque enim externam tãtùm lasciuiam,sed animi quoque vstionem caueri Paulus præcipit.Hoc,inquiunt,ab vltima memoria fuit obseruatum,vt se alligarent continentiæ voto qui totos se Domino dicare vellent.Fateor certè antiquitus quoque receptum fuisse hunc morem: sed eam ætatem sic ab omni vitio liberam fuisse non concedo vt pro regula habendum sit quicquid tunc factum est. Et paulatim irrepsit inexorabilis illa seueritas,vt post conceptum votum,nullus pœnitentiæ locus fieret. Quod ex Cypriano constat. Si se ex fide Christo dicauerunt virgines,pudice & castè,sine vlla fabula,perseuerent.Ita fortes & stabiles præmium virginitatis expectent. Si autem perseuerare nolunt,vel non possunt,melius est nubant, quàm in ignem deliciis suis cadant. Quibus probris non lacerarent nunc eum qui continentiæ votum tali æquitate temperare vellet?Longè ergo ab illo vetusto more discesserunt, qui non modò nullam admittunt moderationem aut veniam siquis præstando voto impar deprehendatur: sed grauiùs peccare nullo pudore pronunciant,si accepta vxore,carnis intemperantię medetur,quàm si scortando corpus & animam contaminet.

Tertium.
Rom.14.23
Deut.32.17
Psal.106.37
Species votorum monast-corum.
Votum virginitatis perpetuæ,quod repugnare verbo Dei ostenditur hîc & sect 14.
Matt.19.11
1.Cor. 7.9
Epist.11

18 Verùm instãt adhuc,& sub Apostolis vsitatum fuisse tale votum ostendere conantur:quia Paulus viduas,quæ semel in publicum ministerium receptæ nuberẽt, primam fidem abnegare dicat.Ego verò illis minimè nego,viduas quæ sese suásque Ecclesiæ operas addicerent, perpetui cœlibatus legem simul suscepisse:nõ quia in eo religionem aliquam statuerent,vt postea fieri cœptum est:sed quoniam nisi sui iuris,& iugo maritali solutæ,functionem illam sustinere non possent. Quòd si data fide ad nouas nuptias respectarent, quid hoc erat aliud, quàm Dei vocationem excutere?Non igitur mirum quòd talibus desideriis lasciuire in Christum eas dicit.Postea verò amplificãdi causa subiungit,adeò ipsis quod Ecclesię pollicitæ sunt non præstare,vt primam quoque fidem in Baptismo datam violent ac irritam faciant:in qua hoc comprehenditur vt vocationi quisque suæ respondeat. Nisi fortè hoc mauis intelligere,quòd veluti amisso pudore omnem deinde honestatis curam abiicerent,ad omnem lasciuiam & petulantiam se prostituerent, licentiosa dissolutáq; vita nihil minus quàm Christianas mulieres præ se ferrent:qui sensus mihi perplacet.*Respondemus ergo,quæ tunc ad publicum ministeriũ recipiebantur viduæ, eas sibi perpetui cœlibatus conditionem imposuisse. si postea nuberent,facilè intelligimus accidisse quod dicit Paulus,vt proiecto pudore, insolentiores fierent quàm deceret mulieres Christianas.

Exceptio defendentium votum perpetuæ virginitatis in monachis.
1.Tim.5.12
Ad superiorẽ exceptionem responsio, quæ tria capita cõtinet.

Definitio ex Augustino. Augustini, quæ sacramentum esse tradit rei sacræ visibile signum, aut inuisibilis gratiæ visibilem formã, sensu nihil differt: rem verò ipsam meliùs ac certiùs explicat. Nam cum in illa breuitate sit aliqua obscuritas, in qua multi rudiores hallucinantur, volui pluribus verbis pleniorem reddere sententiam, nequid dubitationis hæreret.

Qua ratione eo sensu vsurparint veteres nomen Sacramenti: vide & sec. 13. 2 Qua ratione vocabulum hoc vsurpauerint veteres in eo sensu, nõ est obscurum. Nam quoties Græcam vocem μυστήριον Latinè reddere voluit Vetus interpres, præsertim vbi de rebus diuinis agebatur, transtulit Sacramentum. Sic ad Ephesios, Vt notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ. Item, Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis, quoniam secundùm reuelationem notum mihi factum est sacramentum. Ad Colossenses, Mysterium quod absconditum fuit à seculis & generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis eius, quibus voluit Dominus notas facere diuitias sacramenti huius, &c. Item ad Timotheum, Magnum pietatis sacramentum: Deus manifestatus est in carne. Noluit autem dicere arcanum, nequid rerum magnitudine inferius dicere videretur. Sacramentum ergo posuit pro arcano, sed rei sacræ. In ea significatione apud Ecclesiasticos scriptores subinde occurrit. Et satis notum est, quæ sacramenta vocantur apud Latinos, Græcis esse mysteria: quæ synonymia litem omnem dirimit. Atque hinc factum est vt ad signa illa quæ augustam sublimium ac spiritualium rerum repræsentationem haberent, deduceretur. Quod etiam notat alicubi Augustinus, Longum, inquit, esset disputare de varietate signorum: quæ quum ad res diuinas pertinent, Sacramenta appellantur.

Ephes. 1. 9. & 3. 2
Coloss. 1. 26
1. Tim. 3. 16
Episto. 5. ad Marcellin.

Nunquam esse Sacramentũ nisi præeunte promissione, quã hoc modo Dominus obsignat, nostræ ignorantiæ tarditati, deinde etiã infirmitati consulẽs: Hîc & sect. 5. 6. 12. 3 Porrò ex hac quam posuimus definitione intelligimus, nunquam sine præeunte promissione esse sacramentum, sed ei potius tanquam appendicem quandam adiungi, eo fine vt promissionem ipsam confirmet ac obsignet, nobísque testatiorem, imò ratam quodammodo faciat: quo modo nostræ ignorantiæ ac tarditati primùm, deinde infirmitati opus esse Deus prouidet: neque tamen (propriè loquendo) tam vt sacrum suũ sermonem firmet, quàm vt nos in ipsius fide stabiliat. Siquidem Dei veritas per se satis solida certáque est: nec aliunde meliorem confirmationem quàm à se ipsa accipere potest. Verùm vt exigua est & imbecilla nostra fides, nisi vndique fulciatur, ac modis omnibus sustentetur, statim concutitur, fluctuatur, vacillat, adeóq; labascit. Atque ita quidem hîc se captui nostro pro immensa sua indulgentia attẽperat misericors Dominus, vt quando animales sumus, qui humi semper adrepentes, & in carne hærentes, nihil spirituale cogitamus, ac ne concipimus quidem, elementis etiam istis terrenis nos ad se deducere nõ grauetur, atq; in ipsa carne proponere bonorũ spiritualium speculũ. Nam si incorporei essemus (vt Chrysostomus ait) nuda & incorporea nobis hæc ipsa daret. Nunc quia corporibus insertas habemus animas, sub visibilibus spiritualia tradit. Non quia tales inditæ sunt dotes naturis rerum quæ in sacramẽtis nobis proferuntur: sed quia in hanc significationem à Deo signatæ sunt.

Hom. 60. ad populum.

Sacramentum constare verbo & externo signo: sed aliter esse verbum sacramentale sumendum quàm existiment Papistæ. 4 Atque hoc est quod vulgo dicunt, cõstare Sacramentum verbo & externo signo. Verbum enim intelligere debemus, nõ quod sine sensu & fide insusurratum, solo strepitu, velut magica incantatione, consecrandi elementi vim habeat: sed quod prædicatũ intelligere nos faciat quid visibile signum sibi velit. Quod ergo sub Papę tyrannide factitatum est, nõ caruit ingenti mysteriorum profanatione: putarunt enim satis esse si Sacerdos, populo sine intelligentia obstupente, consecrationis formulam demurmuraret. Imò id data opera cauerunt, nequid doctrinæ inde ad plebem perueniret: omnia enim Latinè pronuntiarunt apud homines illiteratos. Postea eousque erupit superstitio, vt consecrationem non nisi

rauco

rauco murmure, quod à paucis exaudiretur, rite peragi crederet. At longè aliter de verbo sacramentali docet Augustinus, Accedat, inquit verbū ad elementum, & fiet sacramentum. Vnde enim ista tanta virtus aquę vt corpus tangat, & cor abluat, nisi faciente verbo? nō quia dicitur, sed quia creditur. Nam & in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud virtus manens. Hoc est verbum fidei quod prædicamus, inquit Apostolus. Vnde in Actis Apostolorum, Fide mundans corda eorum. Et Petrus Apostolus, Sic & nos Baptisma saluos facit, non depositio sordium carnis, sed conscientiæ bonæ interrogatio. Hoc est verbum fidei quod prędicamus: quo sine dubio, vt mundare possit, consecratur & Baptismus Vides vt prædicationem requirat vnde nascatur fides. Nec est quòd in hac probatione laboremus, quando minimè obscurum est quid Christus fecerit, quid nobis facere mādauerit, quid sequuti sint Apostoli, quid purior Ecclesia obseruauerit. Imò ab initio vsque mūdi notum est, quoties signum aliquod obtulit Deus sanctis Patribus, inseparabilem fuisse doctrinæ copulam sine qua attoniti nudo aspectu sensus nostri redderentur. Ergo quum de verbo sacramentali fieri mentionem audimus, promissionem intelligamus quæ clara voce à ministro prædicata, plebem eò manu ducat quò signum tendit ac nos dirigit.

Homi. in Iohan. 13

Rom. 10. 8

Act 15. 9

1. Pet. 3. 21

Quid sit verbū Sacramentale.

5 Nec audiendi sunt quidam qui contrà pugnare conantur arguto magis quàm solido dilemmate Aut verbum, inquiunt, Dei, quod sacramentum præcedit, scimus esse veram Dei voluntatem, aut nescimus. Si scimus, nihil ex sacramento, quod postea sequitur, nouū discimus. Si nescimus, neque id docebit sacramentum cuius vis omnis in verbo sita est. *Quibus breuiter responsum sit, Sigilla, quæ diplomatibus aliisque publicis actis appenduntur, per se accepta nihil sunt, vtpote quæ frustra appensa forent si membrana nihil haberet descriptum: neque tamen ideo non confirmant atque obsignant quod scriptum est, dum scriptis adduntur. Neque hanc similitudinem nuper à nobis confictam iactare possunt, quā Paulus ipse vsurpauit, Circuncisionem vocans σφραγῖδα: vbi ex professo contendit, non fuisse Circuncisionem Abrahæ in iustitiam, sed eius pacti obsignationem cuius fide fuerat iam antè iustificatus. Et quid est, obsecro, quod aliquem magnopere offendat, si promissionem doceamus obsignari sacramentis, quum ex ipsis promissionibus palàm sit alteram altera confirmari? Nempe vt quæque est manifestior, ita est ad fulciendā fidem magis idonea. Sacramenta verò & promissiones afferunt clarissimas: & hoc habent præ verbo peculiare, quòd eas veluti in tabula depictas nobis ad viuum repræsentant. Neque nos mouere debet quæ inter sacramenta & diplomatum sigilla obiectari solet distinctio: quòd quum vtraque carnalibus huius mundi elementis constent, illa ad promissiones Dei obsignandas sufficere vel paria esse nequeant, quæ sunt spirituales & æternæ: quemadmodum hæc ad obsignanda principum edicta de rebus fluxis ac caducis appendi solent. Siquidem vir fidelis, dum oculis sacramenta obuersantur, non in illo carnali spectaculo hæret: sed illis quos indicaui analogiæ gradibus, ad sublimia mysteria quæ in sacramentis latent, pia consideratione assurgit.

Dilemma negantium Sacramentorum efficaciam: vide & sect. 7.

**Dilemmatis solutio.*

Rom. 4. 11

6 Et quando Dominus promissiones suas fœdera nuncupat: sacramenta, symbola fœderum: ab ipsis hominum fœderibus simile adduci potest. Porca cæsa quid efficiat nisi verba intercederent? imò nisi præirent? Nam porcæ sæpius cæduntur citra vllum interius aut sublimius mysterium. Quid dextera data, quum manus hostiliter non rarò conserantur? At vbi verba præierint, talibus sanè symbolis fœderum leges sanciuntur, quamuis priùs verbis conceptæ, conditæ, decretæ. Sacramenta igitur exercitia sunt quæ certiorem verbi Dei fidem nobis faciunt: & quia carnales

Sacramenta, symbola fœderum Dei.

Gen. 6. 18, & 9. 9, & 17. 11

sumus, sub rebus carnalibus exhibentur: vt ita pro tarditatis nostræ captu nos erudiant, & perinde ac pueros pædagogi manu ducant. Hac ratione Augustinus sacramentum, verbum visibile nuncupat: quòd Dei promissiones velut in tabula depictas repræsentet, & sub aspectum graphicè atq; εἰκονικῶς expressas statuat.*Aliæ quoque similitudines afferri possunt quibus sacramenta planiùs designentur, vt si vocemus fidei nostræ columnas. Quo enim modo ædificium suo quidem fundamento stat & incumbit, subiectis tamen columnis certiùs stabilitur: ita fides in verbo Dei, non secus ac fundamento residet: sed cùm accedunt sacraméta, ipsis adhuc ceu columnis solidiùs innititur. *Aut si dicamus specula in quibus gratiæ Dei diuitias, quas nobis elargitur, contemplari liceat: illic enim sese nobis (vt iam dictum est) manifestat quantum nostræ hebetudini agnoscere datum est, suámq; erga nos beneuolentiam & amorem expressiùs quàm verbo testatur.

In Iohā. homil. 89. Lib. 19. contra Faustum.

**Sacramenta, fidei nostræ columnæ.*

**Sacramenta, specula diuitiarū gratiæ Dei.*

Sacramenta nō desinere esse testimonia gratiæ Dei, licet impijs quoq; porrigātur, qui inde grauiorem damnationem contrahunt.

7 Nec satis apposité ratiocinantur, dum ex eo contendunt non esse testimonia gratiæ Dei, quia impiis quoque porriguntur, qui tamen Deú nihilo sibi magis propitium inde sentiunt, sed grauiorem potiùs damnationem contrahunt. Nam eodem argumento nec Euangelium esset testimonium gratiæ Dei, quod à multis auditur ac spernitur: nec Christus demum ipse, qui à compluribus visus est ac cognitus, quorum paucissimi eum receperunt. Simile etiam in diplomatibus spectare licet: siquidem bona pars multitudinis αὐθεντικὸν illud sigillum, vtcunque à Principe ad consignandam voluntatem suam profectum esse nouerit, irridet tamen atq; eludit: alij velut rem ad se minimè pertinentem, súsque déq; habent: alij etiam execrantur, vt conspecta hac tam pari amborum conditione magis ac magis illa superiùs à me vsurpata similitudo arridere debeat. Itaq; certum est nobis à Domino misericordiam, ac gratiæ suæ pignus cum sacro suo verbo, tum sacramentis offerri: verùm non apprehenditur nisi ab his qui verbum & sacramenta certa fide accipiunt: qualiter omnibus in salutem oblatus à Patre ac propositus Christus, non tamen ab omnibus agnitus exceptúsq; est. Id quum alicubi indicare Augustinus vellet, dixit, Verbi efficaciā in sacramento proferri: non quia dicitur, sed quia creditur. Proinde* Paulus dum apud fideles verba facit, sic de sacramentis differit vt in illis Christi communionem includat: vt quum dicit, Quicunque baptizati estis, Christum induistis. Item, Vnum corpus & vnus spiritus sumus omnes qui in Christo baptizati sumus. Quū vero de præpostero sacramentorū vsu loquitur, nihilo plus illis tribuit quàm frigidis & inanibus figuris: quo significat, vtcunque impij ac hypocritæ sua peruersitate diuinæ gratiæ in sacramentis effectum vel opprimāt, vel obscurent, vel impediant, id tamen minimè obstare quominus vbi & quoties Deo placet, & verum de Christi communicatione testimonium afferant, & hoc ipsum quoque exhibeat præstétque Spiritus ipsius Dei quod promittunt. Constituimus ergo sacramenta verè nominari testimonia gratiæ Dei ac veluti quædam beneuolentiæ, qua erga nos affectus est, sigilla: quæ ipsam nobis obsignando, fidem nostram hoc modo sustinent, alunt, confirmant, adaugent. *Quæ verò contra hanc sententiam obiectari à nonnullis solent rationes, nimis friuolæ eneruésque sunt. Aiunt meliorem fidem nostram fieri non posse, si bona est: non enim esse fidem nisi quæ inconcussè, firmiter, indistractè Dei misericordiæ innititur. Quibus satius fuerat cum Apostolis orare vt Dominus sibi augeret fidem, quàm talem fidei perfectionem securè obtendere, quam nemo vnquam ex filiis hominum assequutus est, nemo assequetur in hac vita. Respondeant qualem ei fuisse fidem existiment qui dicebat, Credo Domine, adiuua incredulitatem meam. Nam & illa vtcūque inchoata fides, bona

In Iohan.

Galat. 3. 27

1. Cor. 12. 12

**Vide Calu. in libello de Prædestin.*

**Obiectio primarō agnoscentium efficaciam in Sacramentis: Vide & sect. 3. 5. 6. 12*

Luc 17. 5

Marc. 9. 24

erat,

erat, & melior sublata incredulitate fieri poterat. Sed nullo certiore argumento quàm sua ipsorum conscientia refelluntur. Nam si peccatores se fatentur (quod velint nolint inficiari nequeunt) idipsum fidei suæ imperfectioni imputent necesse est.

8 *At respondit, inquiunt, Philippus Eunucho, Baptizari eum licere si ex toto corde crederet. Quem ni hic locum habet Baptismi confirmatio, vbi fides totum cor implet? Rursum ipsos interrogo, annon bonam cordis sui partem fide vacuam sentiunt, annon noua quotidie incrementa agnoscunt? Gloriabatur ille, se discendo fieri senem. Nos igitur ter miseri Christiani, si nihil proficiendo senes simus, quorum fides per omnes ætatum gradus progredi debet, donec adolescat in virum perfectum. Itaque in hoc loco ex toto corde credere, non est perfectè Christo credere: sed ex animo duntaxat & syncera mente illum amplecti: non eo saturum esse, sed ardenti affectu esurire, sitire, & ad eum suspirare. Hic mos est Scripturæ, vt toto corde fieri dicat quod syncerè & ex animo fieri significat. Cuius rationis sunt ista. In toto corde meo exquisiui te. Confitebor tibi in toto corde meo, & similia. Quemadmodum contrà, vbi fraudulentos ac fallaces obiurgat, illis cor & cor exprobrare solet. *Subiiciunt deinde, Si fides per Sacramenta augeatur, frustra datum esse Spiritum sanctum, cuius virtus atque opus est inchoare, tueri, consummare fidem. Quibus equidem fateor, proprium ac solidum Spiritus sancti opus fidem esse à quo illuminati, Deum ac benignitatis eius thesauros agnoscimus, & sine cuius lumine mens nostra adeò cæca est vt nihil conspicere, adeò stupida, vt nihil subodorari rerum spiritualium possit. *Verùm pro vno Dei beneficio quod ipsi prædicant, nos tria perpendimus. Nam primùm verbo suo nos docet & instituit Dominus: deinde Sacramentis confirmat: postremò sancti sui Spiritus lumine mentibus nostris illucet & aditum in corda nostra verbo & Sacramentis aperit, quæ alioqui aures duntaxat percellerent, & oculis obuersarentur, interiora minimè afficerent.

Act. 8. 37

**Exceptio aduersus obiectionis solutionem.*

Ephes. 4.13

Psalm. 119. 10, *&* 111. 1, *&* 138. 1

Psal. 12. 3

**Obiectio secunda, solutio.*

**In fide et Ecclesiæ ministerio, tria Dei beneficia, non vnicum.*

9 Quamobrem de confirmatione augmentóque fidei monitum velim lectorem (quod iam minimè dubiis verbis expressisse mihi videor) id ministerium sic me Sacramentis assignare, non quasi arcanam vim nescio quam illis perpetuò insitam putem, qua fidem per se promouere aut confirmare valeant: sed quia sunt in hoc à Domino instituta, vt stabiliendæ augendæque fidei seruiant. Cæterùm munere suo tum tiꝭ demũ perfunguntur, vbi interior ille magister Spiritus accesserit: cuius vnius virtute & corda penetrantur, & affectus permouentur, & Sacramentis in animas nostras aditus patet. Si desit ille, nihil Sacramenta plus præstare mẽtibus nostris possunt quàm si vel solis splẽdor cæcis oculis affulgeat, vel surdis auribus vox insonet. Itaque sic inter Spiritum Sacramentáque partior, vt penes illum agendi virtus resideat, his ministerium duntaxat relinquatur: idque sine Spiritus actione inane ac friuolum: illo verò intus agente, vímque suam exerente, multæ energiæ refertum. Nunc clarum est qualiter secundùm hanc sententiam, pia mens in fide per Sacramenta confirmetur: nempe quo modo solis fulgore vident oculi, vocis sono aures audiunt: è quibus, neq; illi quouis lumine quicquam afficerẽtur, nisi inditam haberent aciem quæ suapte sponte illustraretur: & hę clamore quolibet nequicquam pulsarentur, nisi ad audiendum natæ aptæque forent. Atqui si verum est quod semel inter nos definitum esse conuenit, quod in oculis nostris visus efficit ad lucem conspiciendam, quod in auribus auditus ad percipiendã vocem: id esse in cordibus nostris Spiritus sancti opus, ad fidem & concipiendam, & sustinendam, & fouendam, & stabiliendam: vtrunque perinde consequitur, neque sacramenta

Hic & sect. 10 11. 12. ostenditur sic cõfirmari fidẽ nostrã Sacramentis, vt tamen illud pendeat ob interiore Spirit⁹ efficacia.

hilum proficere sine Spiritus sancti virtute,& nihil obstare quominus in cordibus iam antè à præceptore illo edoctis fidem & robustiorem & auctiorem reddant Hoc tantùm interest,quòd audiendi videndíque facultas naturaliter auribus & oculis indita est: Christus autem præter naturę modum speciali gratia idem in animis nostris agit.

Obiectio tertia, & solutio.

10 Quo & illæ quæ nonnullos anxios tenent,obiectiones simul dissoluuntur. Si fidei seu incrementum seu cõfirmationem creaturis adscribimus,iniuriam fieri Spiritui Dei,quem solum eius authorem agnoscere decebat. Neque enim interim illi & confirmationis & incrementi laudem eripimus:quin potius idipsum quod fidem auget atque firmat, nihil esse aliud asserimus quàm interiori sua illustratione mentes nostras cõparare ad suscipiendam eam quæ à Sacramentis proponitur confirmationem.Quòd si adhuc nimium obscurè dictum est,similitudine hac quã adducam fiet planè dilucidum Siquem verbis ad aliquid agendum persuadere instituas, rationes omnes excogitabis quibus in tuam sententiã pertrahatur ac penè subigatur,consilio tuo vt obtemperet. Verùm nihildum actum est, nisi ipse vicissim perspicaci sit acutóque iudicio, quo in rationibus tuis quantum insit momenti expendere queat : nisi docili etiam sit ingenio,& ad auscultãdum doctrinæ parato,nisi postremò eam de fide prudentiáque tua opinionem conceperit, quæ ad subscribendum cuiusdam sit illi instar præiudicij Nam & sunt præfracta plurima capita quæ nullis vnquam rationibus flectas: & vbi suspecta fuerit fides, vbi contempta authoritas,parum apud dociles proficitur Adsint rursum illa omnia:efficient profectò vt illis ipsis consiliis auditor cui consulis acquiescat,quæ erat alioqui irrisurus. Id quoque operis agit in nobis Spiritus.nam ne verbũ frustra aures percellat,ne frustra oculos Sacramenta verberent,Deum esse ostendit qui nobis istic loquitur, cordis nostri peruicaciam emollit,atque ad eam quæ domini verbo debetur obedientiã componit. Denique externa illa & verba & Sacramenta ab auribus in animam transmittit Confirmant ergo fidem nostram & verbum & Sacramenta,dum bonam Patris cœlestis erga nos voluntatem nobis ob oculos ponunt, cuius cognitione & tota fidei nostræ firmitudo consistit, & robur augescit:confirmat Spiritus, dum eam animis nostris confirmationem insculpendo,efficacem reddit.Interea prohiberi nõ potest Pater luminum quin sicut corporeos oculos solis radiis, ita mentes nostras sacramentis,quasi intermedio fulgore illustret.

Similitudine explicatur, quomodo fidem confirmãt Sacramenta, cõfirmet & Spiritus sanct⁹.

Matt.13.4
Luc.8 15
Altera similitudo eodem tendens.

11 Quam externo verbo proprietatem subesse docuit Dominus,quũ in parabola semen appellauit,Quemadmodum enim semen si in desertam neglectámque agri partem deciderit, nihil aliud quàm emorietur: si verò in segetem apte laboratam atque excultam iactum fuerit, suum cum optimo fœnore fructum referet:ita verbum Dei si in duram aliquã ceruicem inciderit,velut in arenam proiectum sterilescet:si animam natum fuerit cœlestis Spiritus manu subactam,fructuosissimum erit.Atqui si eadem est seminis verbíque ratio , vt è semine frumentum & nasci & augescere, & conscendere ad maturitatem dicimus:cur non & fidem è verbo initium,incrementum,perfectionem accipere dicamus?Vtrunque Paulus diuersis locis optimè explicat. Nam dum Corinthiis reducere in memoriã vult quàm efficaciter vsus sit Deus sua opera,gloriatur se habere ministeriũ spiritus:perinde ac si indiuiduo nexu cum sua prędicatione coniuncta esset vis Spiritus sancti,ad mentem intus illuminãdam & permouendam. At verò quum alibi admonere vult quid per se valeat Dei verbum ab homine prędicatum,ipsos ministros agricolis comparat,qui vbi laborem ac industriam in excolenda terra posuerit, nihil amplius quod faciant habent.Quid autem aratio & satio & rigatio prodessent nisi

1.Cor 2.4
1.Cor.3.6
1.Cor.3 6

quod

quod satum est, cœlesti beneficio vegetaretur? Itaque concludit, & eum qui plantat, & eum qui rigat, nihil esse: sed omnia esse Deo adscribenda qui solus dat incrementum. Spiritus ergo potentiam exerunt in sua prędicatione Apostoli, quatenus Deus ordinatis à se organis ad spiritualis gratiæ suæ explicationem vtitur. Ea tamen retinenda est distinctio, vt quid homo per se valeat, quid Dei proprium sit, meminerimus.

12 Adeo autem sacramenta cōfirmationes sunt fidei nostrę, vt nonnunquam Dominus, quando rerum ipsarum, quæ in Sacramentis ab eo promissæ erant, fiduciam tollere vult, Sacramenta ipsa auferat. Quum Adam immortalitatis dono spoliat & abdicat, Non colligat inquit, de fructu vitæ, ne viuat in æternum. Quid audimus? An suam Adæ incorruptionem, à qua iam deciderat, restituere poterat fructus ille? Minimè. sed hoc perinde est acsi dixisset, Ne vana fiducia fruatur si promissionis meę symbolum teneat: excutiatur illi quod spem aliquam immortalitatis facere posset. Hac ratione quum Apostolus Ephesios hortatur vt se meminerint fuisse hospites testamentorum, alienos à consortio Israelis, sine Deo, sine Christo, dixit non fuisse participes Circuncisionis. Quo metonymicè significat, à promissione ipsa exclusos qui tesseram promissionis non accepissent. Ad eorum verò alterū obiectum, Dei gloriam ad creaturas deriuari, quibus tātum virtutis attribuitur, sicque eatenus diminui, respondere promptum est nullam in creaturis virtutem à nobis reponi. Hoc duntaxat dicimus, Deum mediis ac instrumentis, quæ expedire ipse prospicit, vti: vt eius gloriæ omnia obsequantur, quando omnium ipse Dominus est & arbiter. Ergo vt per panem cæteráque alimenta corpora nostra pascit: vt per solem mundum illuminat: vt per ignem calefacit: nec tamen aut panis aut sol, aut ignis aliquid sunt nisi quatenus sub iis instrumentis benedictiones suas nobis dispensat: ita spiritualiter per Sacramenta fidem alit, quorum vnicum officium est, eius promissiones oculis nostris spectandas subiicere, imò nobis earum esse pignora. Et vt nostrum est in cæteris creaturis, quæ Dei liberalitate & beneficentia vsibus nostris destinatæ sunt, quarúmque ministerio bonitatis suæ munera nobis largitur, nihil fiduciæ defigere, nec quasi boni nostri causas admirari & prædicare: ita neque in Sacramentis hærere fiducia nostra debet, nec Dei gloria in ipsa trāsferri: sed omissis omnibus, ad ipsum & Sacramentorum & rerum omnium authorem surgere & fides & confessio debent.

Nona probatio, Sacramenta esse fidei confirmationes.

Gen 3.22.

Ephes. 2.12.

Obiectio quarta.

13 Quod autem ex ipso demum Sacramenti nomine argumentum nonnulli afferunt, minimè firmum est. Sacramentum, inquiunt, quum multas habeat apud probatos authores significationes, vnam tantùm habet quæ signis conueniat: nempe qua solenne illud iuramentum significat quod miles Imperatori præstat quum militiæ initiatur. Vt enim militari illo sacramento fidem suam obstringunt Imperatori noui milites, & militiam profitentur: ita nostris signis Christum Imperatorem profitemur, & sub eius signis nos militare testamur. Addunt similitudines quibus rem magis dilucidam reddant. Vt toga Romanos à palliatis Græcis discernebat: vt ipsi inter se ordines Romæ suis symbolis distinguebantur: Senatorius ab equestri, purpura & lunatis calceis: rursum à plebeio equester, annulo: ita nos symbola nostra gestamus quæ nos à profanis discernant. *At ex superioribus abunde liquet veteres qui Sacramentorum nomen signis indiderunt, minimè respexisse quis fuisset verbi huius vsus Latinis scriptoribus: sed nouam hanc significationem pro suo commodo affinxisse, qua simpliciter sacra signa designarent. Quòd si altius argutari volumus, videri possunt eadem analogia nomē hoc ad eiusmodi significationem transtulisse qua nomen fidei ad eum

Ad probandā Sacramentorum efficaciam infirmum esse argumentum à Latinæ vocis significatione.

*Vide sect. 2.

sensum in quo nūc vsurpatur. Quum enim fides sit in præstādis promissis veritas: fidem tamē dixerunt certitudinem, seu certam persuasionem quæ de ipsa veritate haberetur. Ad hūc modum, quum sacramentum sit militis, quo se suo Imperatori vouet: fecerunt Imperatoris, quo milites in ordines recipiat. Dominus enim per Sacramenta se nobis in Deum fore pollicetur, & nos sibi fore in populum. Verùm tales argutias omittimus: quando satis planis argumentis probasse mihi videor, nihil aliud spectasse quàm vt significarent signa hæc sanctarum & spiritualium rerum esse.* Similitudines quas afferunt de externis insignibus, recipimus quidem, sed non ferimus quod posterius est in Sacramentis ab illis primum atque adeò vnum constitui. Est autem hoc primum, vt fidei nostræ apud Deum seruiant: posterius, vt confessionem nostram apud homines testentur. Secundùm hanc posteriorem rationem valent illæ similitudines. Maneat interea prius illud: quia alioqui frigerent mysteria (vt visum est) nisi fidei nostræ adminicula essent, doctrinæque appendices in eundem vsum & fidem destinatæ.

*Vide cap. 15. sec. 1

Duabus de causis impugnatur diabolicum dogma scholarum Papisticarū, plus quàm par est tribuentium Sacramentis.

14 Rursum admonendi sumus, vt isti vim Sacramentorū eneruant vsumq; prorsus euertunt: ita ab aduersa parte stare alios qui arcanas nescio quas virtutes Sacramentis affingunt, quæ nusquam illis à Deo insitæ leguntur. Quo errore periculosè falluntur simpliciores & imperiti, dum & Dei dona quærere docentur vbi reperiri minime possunt, & à Deo sensim abstrahuntur, vt pro eius veritate merā amplexentur vanitaem. Magno enim consensu sophisticæ scholæ tradiderunt, Sacramenta nouæ Legis, hoc est, quę nunc in vsu sunt Christianæ Ecclesiæ, iustificare & conferre gratiam modò non ponamus obicem peccati mortalis. Quæ sententia, dici nō potest quàm sit exitialis & pestilens, eoq; magis quod multis ante seculis magna Ecclesię iactura in bona orbis parte obtinuit. Planè certè diabolica est, nam dum iustitiam citra fidem pollicetur, animas in exitium præcipites agit: deinde quia iustitiæ causam à Sacramentis ducit, miseras hominum mentes in terrā suapte sponte plus satis inclinatas, hac superstitione illigat, vt in spectaculo rei corporeæ potiùs quàm in Deo ipso acquiescant. Quæ duo vtinam adeò comperta non haberemus: tantum abest vt longa probatione indigeant. Quid verò est Sacramentum citra fidem sumptum, nisi certissimum Ecclesiæ exitium. Nam quum nihil inde extra promissionem sit expectandum: promissio autem non minùs iram incredulis minetur quàm fidelibus gratiam offerat: fallitur qui plus aliquid per Sacramenta sibi conferri putat, quàm quod verbo Dei oblatum, vera fide percipiat. Ex quo alterum etiam conficitur, non pendêre ex Sacramenti participatione salutis fiduciam, acsi iustificatio sita illic foret, quam in vno Christo repositam, nihilominus Euangelij prædicatione quàm Sacramenti obsignatione, nobis cōmunicari scimus: ac sine hac posse in solidum constare. Vsque adeò verum est quod ab Augustino quoque scribitur, Inuisibilem sanctificationem sine visibili signo esse posse, & visibile rursum signum sine vera sanctificatione. Induunt enim (vt ipse quoque alibi scribit) homines Christum aliquando vsque ad Sacramenti perceptionem, aliquando vsque ad vitæ sanctificationem. Atque illud primum & bonis & malis potest esse commune: hoc autem alterum, proprium est bonorum ac piorum.

Lib. 3. de quæ. vet. Test. Lib. 5. de Bap. cō Dona. cap. 24.

Aug. scita distinctio inter Sacramētum & rem Sacramenti, qua ostenditur hîc & sect. 16. licet Deus in Sacramentis Christū verè offerat, ab impijs tamen nihil recipi præter Sacramentū. s. signū externū.

15 Hinc illa si rite intelligatur, inter Sacramētum & rem Sacramenti ab eodem Augustino sæpius notata distinctio. neque enim significat duntaxat figuram & veritatem illic contineri, sed non ita cohærere quin separari queant: ac in ipsa etiam coniunctione oportere semper discerni rem à signo, ne ad alterum transferamus quod alterius est. De separatione loquitur quū scribit, in solis electis efficere Sacramenta quod figurant.

figurant. Item vbi de Iudæis sic scribit, Sacraméta quum essent omnibus communia, non erat communis gratia: quæ virtus est Sacramentorum. *De Bapt paruulo.* sic & nũc commune est omnibus lauacrum regenerationis: sed ipsa gra- *In Psal. 78.* tia qua membra Christi cum suo capite regenerantur, non omnibus est communis. Rursus alibi de Cœna Domini, Nos quoq; visibilem cibum *In Iohan. hom. 26.* hodie accipimus: sed aliud est Sacramentum, aliud virtus Sacramenti. Quid est quod multi de altari accipiunt & moriuntur, & accipiendo moriuntur? Nam & buccella Dominica venenum fuit Iudæ: non quia malum accepit: sed quia bonum malè malus accepit. Paulò pòst, Huius rei Sacramentum, id est vnitatis corporis & sanguinis Christi, alicubi quotidie, alicubi certis dierum interuallis in mẽsa Dominica præparatur: & de ea sumitur quibusdam ad vitam, quibusdam ad exitiũ. Res verò ipsa cuius & Sacramentũ est, omnibus ad vitã, nulli ad exitium, quicunque eius particeps fuerit. Et aliquanto ante dixerat, Non morietur qui manducauerit: sed qui pertinet ad virtutem Sacramenti, nõ ad visibile sacramentũ: qui manducat intus, non foris: qui manducat corde non qui premit dente. Hic vbique audis, Sacramentum sic à sua veritate separari indignitate sumentis, vt nihil maneat prȩter inané & inutilem figuram. Vt autem nõ signum veritate vacuum, sed rem cum signo habeas: verbum quod illic inclusum est, fide apprehendas oportet. Sic quantum in Christi communicatione proficies per Sacramenta, tantum ex illis capies vtilitatis.

16 Id si est obscurius propter breuitatem, pluribus verbis exponam. Christum Sacramentorum omnium materiam, vel (si mauis) substantiã esse dico, quando in ipso totam habent suam soliditatem, nec quicquam extra ipsum promittunt: quo minus tolerabilis error est Petri Lombardi, qui disertè ea iustitiæ & salutis causas facit quorum partes sunt. Itaque causis omnibus quas sibi fingit hominis ingenium, valere iussis, nos in *Error P. Lõbardi.* hac vnica retineri decet. Quantum igitur tum ad veram Christi notitiã *Lib. 4. Sent. dist. 1.* in nobis fouendam, confirmandã, augendam, tum ad eum plenius possidendum, fruendásq; eius diuitias, illorum ministerio adiuuamur, tãtum apud nos efficaciæ habent: id autem fit vbi quod illic offertur, vera fide suscipimus. *Ergóne, inquies, id efficiunt sua ingratitudine impij, vt irrita **Obiectio, & solutio.* sit Dei ordinatio, ac in nihilum cedat? Respondeo, nõ sic intelligendum quod dixi, quasi ab eius qui recipit conditione aut arbitrio vis & veritas Sacraméti pendeat. Manet enim firmum quod Deus instituit, naturámq; suam retinet, vtcunque varient homines: sed quum aliud sit offerre, aliud recipere: nihil obstat quominus consecratum verbo Domini symbo- *Hom. in Iohan. 26.* lum sit reuera quod dicitur, vímque suam conseruet: nulla tamen in- *Libro 3. de doctrina* de vtilitas ad hominem scelestum ac impium perueniat. Sed hanc quæ- *Christia. c 9.* stionem paucis verbis bene soluit Augustinus, Si carnaliter (inquit) accipis, spirituale esse non desinit. sed tibi non est. Quemadmodum verò Sacramentum rem esse nihili, si à veritate sua separatur, superioribus locis ostendit Augustinus: sic alibi in ipsa quoque coniunctione, distin- **Duo vitia cauenda, cum de Sacramentorum efficacia agitur.* ctione opus esse admonet, ne in externo signo nimis hæreamus. Vt literam sequi (inquit) & signa pro rebus accipere, seruilis infirmitatis est: sic inutiliter signa interpretari, malè vagantis erroris est. *Duo ponit vitia quȩ hic cauenda sint: Alterum, dũ ita accipimus signa acsi frustra data essent, nostráque malignitate arcanas eorum significationes eleuando aut extenuando efficimus ne quem nobis fructum afferant. Alterum, dum mentes vltra visibile signum non erigendo, ad ipsum transferimus eorum honorum laudem quæ nonnisi ab vno Christo nobis conferuntur, idque per Spiritum sanctum, qui nos facit Christi ipsius participes: & quidem adiuuantibus externis signis, quæ si nos ad Chri-

ſtum inuitant, vbi alioqui torquentur, idignè euertitur tota eorum vtilitas.

17 Quamobrem fixum maneat, non eſſe alias Sacramẽtorum quàm verbi Dei partes: quæ ſunt offerre nobis ac proponere Chriſtum, & in eo cœleſtis gratiæ theſauros: nihil autem conferũt aut proſunt niſi fide accepta. non ſecus ac vinum, vel oleum vel alius liquor quamlibet largè infundas, effluet tamen ac peribit niſi aperto vaſis ore: vas autem ipſum vndique perfuſum, inane nihilominus ac vacuum manebit. Cauendum præterea ne in errorẽ huius affinem nos abducant quæ ad amplificandam Sacramentorum dignitatem paulò magnificentius à veteribus ſcripta ſunt: vt ſcilicet arbitremur latentem aliquã virtutem Sacramentis adnexam affixámque eſſe, quo ipſe per ſe Spiritus ſancti gratias nobis conferant, quemadmodum vinum in cratere propinatur: quum hoc tãtùm illis diuinitus iniunctum ſit munus, teſtificari nobis ac ſancire Dei in nos beneuolentiam: nec vlterius proficiãt niſi acceſſerit Spiritus ſanctus qui mentes ac corda noſtra aperiat, nóſque huius teſtimonij capaces reddat. vbi etiam varię diſtinctæque Dei gratiæ luculenter eminent. Sacramenta enim (vt ſuprà attigimus) id ſunt nobis à Deo quod ab hominibus rerum lætarum nuntij, vel arrhæ in pactis ſanciendis: vtpote quæ non à ſe quidem largiantur aliquid gratiæ, ſed renuntient & oſtendant, atque (vt ſunt arrhæ & teſſeræ) rata apud nos faciant quæ diuina largitate nobis data ſunt. Spiritus ſanctus (quem non omnibus promiſcuè Sacramenta aduehunt, ſed quem Dominus peculiariter ſuis confert) is eſt qui Dei gratias ſecum affert, qui dat Sacramẽtis in nobis locum, qui efficit vt fructificent. Quanquam autem Deum ipſum præſentiſſima Spiritus ſui virtute, ſuæ inſtitutioni adeſſe non inficiamur: ne infructuoſa ſit & inanis quã ordinauit Sacramẽtorũ adminiſtratio, interiorẽ tamẽ Spiritus gratiam, vt ab externo miniſterio diſtincta eſt, ſeorſum reputandam & cogitandam aſſerimus. Præſtat igitur vere Deus quicquid ſignis promittit ac figurat: nec effectu ſuo carent ſigna, vt verax & fidelis probetur eorum author. Tantùm hîc quæritur, propriáne & intrinſeca (vt loquuntur) virtute operetur Deus an externis ſymbolis reſignet ſuas vices. Nos verò contendimus, quæcunque adhibeat organa, primariæ eius operationi nihil decedere. Id quum docetur de Sacramentis, & eorum dignitas præclarè commendatur, & vſus apertè indicatur, & vtilitas abũde prædicatur, & modus in iis omnibus optimus retinetur, vt neque deferatur illis quicquam quod non oportet, neque rurſum quod illis conuenit detrahatur. Interim illud tollitur figmentũ quo iuſtificationis cauſa virtuſque Spiritus ſancti elementis ceu vaſculis ac plauſtris includitur: & præcipua illa vis quæ ab aliis prætermiſſa fuit, diſerte explicatur. Hic quoque notandum eſt, quod externa actione figurat ac teſtatur miniſter, Deum intus peragere: ne ad hominem mortalem trahatur quod Deus ſibi vni vendicat. Id etiam prudenter admonet Auguſtinus, Quomodo (inquit) & Moſes ſanctificat & Deus? non Moſes pro Deo: ſed Moſes viſibilibus Sacramentis per miniſterium ſuum, Deus autem inuiſibili gratia per Spiritum ſanctum: vbi totus etiam fructus eſt inuiſibilium Sacramentorum. Nam ſine iſta ſanctificatione inuiſibilis gratię viſibilia iſta Sacramenta quid proſunt?

Prudenter legenda veterũ ſcripta, & cauendus error, ne ſcilicet arbitremur latentem aliquam virtutem Sacramẽtis affixã eſſe, &c.

Quomodo nec quicquã detrahatur Sacramentis, nec plus quàm oportet tribuatur.

Quæſt. Vet. teſt. lib. 3. c. 84.

18 Sacramenti nomen, vt de eius ratione hactenus diſſeruimus, omnia generaliter ſigna complectitur, quæ vnquam hominibus mandauit Deus, vt certiores ſecuróſque de promiſſionum ſuarum veritate redderet. Ea verò in rebus naturalibus nonnunquam extare voluit, nonnũquam in miraculis exhibuit. Prioris generis exempla ſunt, vt quum Adæ & Heuæ arborem vitæ in arrhabonem immortalitatis dedit, vt eam ſecu-

Sacramentorũ, ſiue ſignorũ duo genera. Prioris exempla.

securè sibi promitterent, quandiu ederent ex illius fructu. Et quum cœlestem arcum Noe & eius posteritati in monumentum statuit, posthac se diluuio non dissipaturum terram. hæc Adam & Noe pro Sacramentis habuerût. Nô quod arbor præstaret illis immortalitatem, quam sibi ipsa dare non poterat: aut arcus coercendis aquis foret efficax (qui solaris duntaxat radij repercussio est in oppositas nubes) sed quia notam à verbo Dei insculptam habebant, vt documenta essent testamentorum eius ac sigilla. Et antea quidem arbor erat arbor: arcus, arcus. vbi inscripti fuerût verbo Dei, indita est noua forma: vt inciperent esse quod prius nô erant. Hæc ne frustra dici quis existimet, *arcus ipse hodie quoque nobis testis est eius fœderis quod pepigit Dominus cum Noe: quem quoties intuemur, hanc Dei promissionem in eo legimus, terram diluuio nunquam perditum iri. Itaque si quis philosophaster, quo fidei nostræ simplicitatē rideat, talem colorum varietatem ex reflexis radiis & opposita nube oriri naturaliter contendat: fateamur quidem, sed ipsius stuporem rideamus, qui Deum naturæ dominum & Præsidem non agnoscat: qui pro suo arbitrio elementis omnibus in obsequium gloriæ suæ vtatur. Quòd si Soli, stellis, terræ, lapidibus huiusmodi monumenta impressisset, illa omnia Sacramenta nobis forent. Cur enim rude ac signatum argentum non eiusdem sunt pretij, quum idem prorsus sit metallum? nempe quia illud nihil habet præter naturam: forma publica percussum, nummus fit & nouam taxationem recipit. Et Deus suas creaturas verbo suo signare non poterit, vt fiant Sacramenta quæ prius erant nuda elementa? *Secundi generis exempla fuerunt, quum Abrahæ lucem in clibano fumigante ostendit: quum vellus rore irrorauit, sicca terra: rursum terram irrorauit intacto vellere, ad pollicendam Gedeoni victoriam: quum vmbram horologij retrorsum decem lineis retraxit, ad promittêdam Ezechiæ incolumitatem. Hæc quando fiebant ad subleuandam ac stabilendam fidei illorum imbecillitatem, Sacramenta quoque erant.

Gen 2. 17. & 3. 3. *Gene. 9. 13.* **Vide Calui. Gene. 9. 7.* **Secūdi generis Sacramentorū, siue signorum exempla.* *Gene. 15. 17.* *Iud 6. 37.* *2 Reg 20. 9.* *Iesa. 38. 7.*

19 Verùm præsentis instituti est, de his Sacramentis peculiariter disserere quæ Dominus ordinaria esse voluit in sua Ecclesia, ad alendos in vnam fidem vniúsque fidei confessionem suos cultores ac seruos. Nam (vt verbis Augustini vtar) in nullum nomen religionis, seu verum, seu falsum, coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculorum vel sacramentorum visibilium consortio colligentur. Hanc ergo necessitatem quū optimus Pater prouideret, certa pietatis exercitia instituit ab initio seruis suis: quæ postea Satan ad impios & superstitiosos cultus transferêdo, multis modis deprauauit ac corrupit Hinc illę Gentilium initiationes in sua sacra, & cæteri degeneres ritus: qui tametsi erroris erant ac superstitionis pleni, indicio tamen ipsi quoque simul erant, non posse in professione religiōis homines externis eiusmodi signis carere. Verùm quia nec verbo Dei subnixa erant, nec ad eam veritatem referebantur quæ omnibus signis proposita esse debet, indigna sunt quæ commemorentur, vbi mentio fit de sacris symbolis quæ à Deo sunt instituta, nec à suo fundamento deflexerunt: nempe vt sint veræ pietatis adiumenta. Constant autem non simplicibus signis, qualia erant arcus & arbor: sed ceremoniis. aut (si mauis) signa quæ hîc dantur, ceremoniæ sunt. Quemadmodum autem superius dictum est, *esse à Domino testimonia gratiæ ac salutis: ita à nobis vicissim sunt professionis notæ, quibus palam in Dei nomen iuramus, fidem illi vicissim nostram obstringentes Sciitè ergo Chrysostomus ipsa alicubi pactiones nuncupat, quibus & Deus nos sibi confœderat, & nos in vitæ puritatem ac sanctimoniam obstringimur: quia hîc mutua inter Deum & nos interponitur stipulatio. Vt enim illic se pollicetur Dominus inducere ac delere siquid delinquendo noxæ ac pœ

Ordinaria Ecclesiæ Sacramenta. *Lib 9. cont. Faustū Manich. c. 11.* *Præpostera imitatio Sacramētorum inter Gentiles.* **Sacramenta, pactiones Dei nob:scū quib⁹ se nobis, nos sibi obstringit.*

næ contractum à nobis fuerit, nósque sibi reconciliat in filio vnigenito ita ad pietatis ac innocentiæ studiũ hac professione illi nos vicissim obligamus, vt dicere merito possis Sacraméta huiusmodi, ceremonias esse quibus exercere vult populum suũ Deus ad fidem intus primum fouendam, excitandam, confirmandam: deinde testandam apud homines religionem.

20 Hæc etiam ipsa diuersa fuerunt pro varia temporis ratione, secũdum dispensationem qua Domino visum est his aut illis modis sese hominibus exhibere. Abrahæ enim & eius posteritati mandata est Circuncisio: cui postea purificationes & sacrificia aliíque ritus ex Lege Mosaica addita sunt. Hæc Iudæorum fuerunt Sacramenta ad Christi vsque aduẽtum: quo abrogatis illis, Sacramenta duo instituta, quibus nunc Christiana Ecclesia vtitur, Baptismus & Cœna Domini. Loquor autem de iis quæ in vsum totius Ecclesiæ sunt instituta. Nam* impositionem manuũ, qua Ecclesiæ ministri in suum munus initiantur, vt non inuitus patior vocari Sacramentum, ita inter ordinaria Sacramenta non numero. Reliqua autem quæ vulgo recensentur, quo loco habenda sint, mox videbimus. *Quanquam in eundem, in quem nunc nostra intendunt, scopum & vetera illa spectarũt, nempe vt ad Christum dirigerent, & penè manu ducerent: aut ipsum potius, ceu imagines repræsentarent, ac cognoscendum proferrent. Quum enim iam ante docuerimus, esse quædam sigilla quibus promissiones Dei obsignantur: sit autem certissimum, nullam vnquam Dei promissionem hominibus oblatam nisi in Christo, vt de aliqua Dei promissione nos doceant, Christũ ostendant necesse est. Quò pertinet cœleste illud tabernaculi & legalis cultus exemplar, quòd Mosi obiectum fuit in monte. Vnum duntaxat discrimen est, quòd illa Christum promissum, quum adhuc expectaretur, adumbrarunt, hæc iam præstitum & exhibitum testantur.

Gen.17.10. *In Leui.* *Matt.28.19. & 26.26.* *Vide c.3.sect. 16. & c.19.sect.31.* *Sacraméta veteris Ecclesiæ, ostẽditur hic & secti. 21.22. eundẽ habuisse scopũ vt nostra, Christum sc. quem tamen nostra clarius offerunt.* *2.Cor.1.20*

21 Hæc vbi per partes ac sigillatim declarata fuerint, multò clariora fient. Circuncisio Iudæis symbolum erat quo admonerẽtur, quicquid ex hominis semine prodit, hoc est vniuersam hominum naturã corruptã esse, putationẽque habere opus. præterea documentum ac memoriale, quo sese cõfirmarent in promissione Abrahę data. de semine benedicto in quo benedicendæ essent omnes nationes terræ: à quo & sua ipsis benedictio expectanda erat. Porrò salutare illud semen (quemadmodum à Paulo docemur) erat Christus, in quo solo recepturos se confidebant quod in Adam perdiderant. Quare illis erat Circuncisio, quòd Abrahæ fuisse tradit Paulus, signaculum scilicet iustitiæ fidei: hoc est sigillum quo certius confirmarentur, suam fidem, qua semen ipsum expectabant sibi à Deo pro iustitia acceptam ferri. Sed nos meliore * alibi occasione Circuncisionis Baptismíque comparationem longius prosequemur. Baptismata & purificationes suam illis immunditiem, spurcitiam, pollutionem ante oculos ponebant, qua in sua natura contaminati erant, aliud verò lauacrum pollicebantur, quo omnes extergerentur & abluerentur eorum sordes. Et hoc lauacrum Christus erat: cuius sanguine abluti, eius puritatem afferimus in conspectum Dei, vt inquinamenta omnia nostra tegat. Sacrificia illos suæ iniquitatis arguebant, simulque docebant, necessariam esse aliquam satisfactionem quæ iudicio Dei solueretur. Fore ergo summum quendam Pontificem, inter Deum & homines mediatorem, qui Deo satisfaceret per sanguinis effusionem, ac hostiæ immolationem, quę in remissionem peccatorum sufficeret. Hic summus sacerdos fuit Christus, proprium ipse sanguinẽ effudit, victima ipse fuit. se enim Patri obedientem in mortem obtulit: qua obedientia hominis inobedientiam aboleuit quæ Dei indignationem prouocauerat.

Circuncisio. *Gen.22.18.* *Galat.5.16.* *Rom.4.11.* **cap.16 sect.3.4.* *Heb.9.1. & 14.* *1 Iohan.1.c.7. Apocal.1.5.* *Heb 4.14. & 5.5. & 9.11.* *Philip.2.8.* *Rom.5.19.*

22 Quan-

22 Quantum ad nostra attinet, Christum eo *clarius nobis offerunt quo propius manifestatus est hominibus, ex quo à Patre vere, qualis promissus fuerat, exhibitus fuit. Baptisma enim nobis quod purgati & abluti simus testificatur: Cœna Eucharistiæ, quod redempti. In aqua figuratur ablutio: in sanguine satisfactio. Hæc duo in Christo reperiuntur, qui (vt ait Iohannes) venit in aqua & sanguine: hoc est, vt purgaret & redimeret. Cuius rei testis quoque est Spiritus Dei. Imò tres in vno sunt testes, Aqua, Sanguis, & Spiritus. in aqua & sanguine purgationis & redēptionis habemus testimonium: Spiritus vero primarius testis huiusmodi testimonij certam nobis fidem facit. Sublime istud mysterium præclarè nobis in Christi cruce ostensum est, quum aqua & sanguis effluxerunt ex sacro eius latere. quod eam ob causam iure Augustinus Sacramentorum nostrorum fontem vocauit. de quibus tamen paulò fusius differendum erit. Quin vberior etiam Spiritus gratia hic se proferat, si tempus cū tempore compares, non dubium est. Nam id ad regni Christi gloriā pertinet: sicuti ex pluribus locis, ac præsertim ex septimo Iohānis capite colligimus. Quo sensu accipere oportet illud Pauli vmbras fuisse sub Lege, corpus in Christo. Neque eius cōsilium est exinanire suo effectu testimonia gratiæ in quibus olim Patribus se veracem probare Deus voluit nō secus ac hodie nobis in Baptismo & sacra Cœna, sed cōparatiuè magnificare quod nobis datum est, ne cui mirum esset Christi aduentu abolitas esse Legis ceremonias.

Vide sect. 26.

1. Iohan. 5. 6.

Iohan. 19. 34.

Hom. in Iohan. 20 & sæpè alias.

Coloss. 2. 17.

Explodēdū dogma Scholasticū de differentia Sacramentorum veteris ac nouæ legis.

23 Scholasticum autem illud dogma (vt hoc quoque obiter perstringam) quo tam longum discrimen inter veteris ac nouæ Legis Sacramēta notatur, perinde ac si illa non aliud quàm Dei gratiam adumbrarint, hæc verò præsentem conferant: penitus explodendum est. Siquidem nihilo splendidius de illis Apostolus quàm de his loquitur, quum docet Patres eandem nobiscum spiritualem escam manducasse: & escam illam Christum interpretetur. Quis inane ausit facere signum illud quod veram Christi communionem Iudæis exhibebat? Et status causæ quam illic agit Apostolus, pro nobis non obscurè militat. Nam nequis frigida Christi cognitione, inaníque Christianismi titulo, ac externis insignibus fretus, Dei iudicium contemnere audeat: diuinæ seueritatis exēpla in Iudæis spectanda exhibet: vt easdem quas illi dederūt, pœnas sciamus nobis imminere, si iisdem vitiis indulgeamus. Iam vt apta esset comparatio, oportet ostendere nihil esse inæqualitatis inter nos & ipsos in iis bonis quibus falso gloriari nos vetabat. Ergo primùm in Sacramentis pares nobis facit: nec vllam prærogatiuæ particulā nobis relinquit quæ animos ad spem impunitatis facere queat. Nec verò Baptismo nostro plus tribuere fas est quā ipse alibi Circuncisioni tribuit, quū vocat sigillū iustitiæ fidei. Quicquid ergo nobis hodie in Sacramentis exhibetur: id in suis olim recipiebant Iudæi, Christum scilicet cū spiritualibus suis diuitiis. Quam habent nostra virtutem, eam quoque in suis sentiebant: vt scilicet essent illis diuinæ erga se beneuolentiæ sigilla in spem æternæ salutis. Si dexteri fuissent interpretes epistolæ ad Hebræos, non ita fuissent hallucinati: sed quum illic legerent legalibus ceremoniis expiata non fuisse peccata, imo veteres vmbras nihil habuisse momenti ad iustitiam, neglecta comparatione quæ illic tractatur, dum hoc vnum arripiunt, Legem per se nihil profuisse suis cultoribus, putarunt simpliciter figuras veritate vacuas fuisse. Apostoli verò consilium est Legem ceremonialem in nihilū redigere donec ad Christum ventum fuerit, à quo solo pendet tota illius efficacia.

1. Cor. 10. 3.

Rom. 4. 11.

Heb. 10. 1.

24 At obiicient quæ de Circuncisione literæ apud Paulum leguntur, eam nullo loco esse apud Deum, nihil conferre, inanem esse. Eius-

Rom. 2. 25.

Hic et sect. 25. ex-

modi enim sententiæ illam longè infra baptismum nostrum deprimere videntur. Minimè verò, Id enim ipsum de Baptismo iure diceretur. Quinetiam dicitur, primùm à Paulo ipso, vbi ostendit Deum nihil morari externam ablutionem qua in religionem initiamur, nisi animus intus & repurgetur, & in puritate ad vltimum perseueret: deinde à Petro, dum Baptismi veritatem non in externa positam ablutione testatur, sed bono conscientiæ testimonio. At videtur alio etiam loco Circuncisionem manu factam penitus contemnere, dum eam cum Christi Circuncisione comparat. * Respondeo, neque hoc loco aliquid extenuari de eius dignitate. Illic contra eos disputat Paulus qui eam velut necessariam requirebant, quum esset iam abrogata. Monet igitur fideles vt omissis veteribus vmbris, in veritate insistant. Vrgent (inquit) isti magistri, vt corpora vestra circuncidantur. Atqui spiritualiter circuncisi estis secundum animam & corpus. Habetis igitur rei exhibitionem, quæ longè potior est quàm vmbra. Poterat autem quispiam contrà excipere, non ideo spernendam esse figuram quia rem haberent, quando & apud Patres fuisset illa depositio veteris hominis de qua loquebatur: quibus tamen nõ fuisset externa Circuncisio superuacua. Hanc obiectionem præuertit, quum addit continuò, fuisse Colossenses Christo consepultos per Baptismum. Quo significat id hodie esse Baptismum Christianis quod veteribus erat Circũcisio, ideóque sine illius iniuria non posse hâc iniũgi Christianis.

Ponuntur quidam Scripturæ loci, quos obijciunt scholastici ad dogmatis illius sui confirmationem.

1. Cor. 10. 5.

1. Pet. 3. 21.

Coloss. 2. 11.

** Responsio prima ad obiectiones.*

25 At quod sequitur, & iam nuper citaui, difficilius est ad soluendũ, Iudaicas omnes ceremonias fuisse vmbras rerum futurarum, corpus esse in Christo: longè verò difficillimum quod multis capitibus epistolæ ad Hebræos tractatur, sanguinem pecudum non pertigisse ad conscientias: Legem habuisse vmbram futurorum bonorum, non imaginem rerum: cultores ex ceremoniis Mosaicis nihil perfectionis fuisse consequutos, & similia. *Repeto quod iam attigi, Paulum non ideo vmbratiles facere ceremonias quod nihil haberent solidi, sed quia eorum complemẽtum, vsque ad Christi exhibitionem, quodammodo suspensum erat. *Deinde non de efficacia, sed potius de modo significandi hoc intelligendum esse dico. Donec enim manifestatus est in carne Christus, omnia signa velut absentem eum adumbrabant: vtcunque virtutis suæ, suiq; adeo ipsius præsentiam fidelibus intus exereret. * Sed hoc maximè obseruare conuenit, in his omnibus locis Paulum non simpliciter, sed per contentionem loqui. Quoniam illi certamen erat cum pseudoapostolis, qui in ceremoniis solis, nullo Christi respectu, pietatem sitam esse volebant: ad eos confutandos satis erat duntaxat tractare quid per se valeant ceremoniæ. Hunc quoque scopum sequutus est author epistolę ad Hebræos. Meminerimus ergo hîc de ceremoniis, nõ in sua vera & natiua significatione acceptis, sed ad falsam prauámque interpretationem detortis, non de legitimo earum vsu, sed de superstitionis abusu disputari. Quid igitur mirũ si separatæ à Christo ceremoniæ, omni virtute exuuntur? in nihilum enim redigitur quicquid est signorum vbi res signata tollitur. Sic Cristus, vbi negotium habebat cũ iis qui manna nihil aliud quàm cibum ventris fuisse cogitabant, sermonem accommodat crassæ eorum opinioni, dicítque se meliorem cibum administrare qui animas ad spem immortalitatis pascat. Quod si clariorem solutionem requiris, huc tendit omnium *summa. Primò totum illum ceremoniarum apparatum, qui in lege Mosaica fuit, nisi ad Christum dirigatur, rem esse euanidam ac nihili. Deinde sic in Christum respexisse vt eo demum in carne manifestato, complementum suum habuerint. Postremò eius aduẽtu oportuisse abrogari, non secus atque vmbra in perspicua solis luce euanescit. Sed quia longiorem adhuc de ea re sermonem in eum locũ differo

** Responsio secũda*

** Responsio tertia*

** Responsio quarta.*

Iohan. 6. 27.

** Tria pręcipua quibus continetur summa quatuor præcedentium responsionum.*

fero quo Baptismum cum Circuncisione conferre institui, parcius nunc attingo.

26 Fortè miseros istos sophistas deceperunt immodica etiã illa Sacramentorum encomia quę de signis nostris apud veteres leguntur. Quale est illud Augustini, Quod veteris Legis Sacramenta Saluatorẽ tantum promittebant: nostra verò dant salutẽ. Has & similes dicendi figuras quũ non animaduerterent hyperbolicas esse, & ipsi hyperbolica sua dogmata promulgarunt: sed prorsus alieno sensu à veterum scriptis. Non enim aliud illic voluit Augustinus quàm quod idem alibi scribit, Sacramenta Mosaicæ Legis Christum prænuntiasse: nostra verò annuntiare. Et contra Faustum, Fuisse illas promissiones rerum complendarum: hæc indicia completarum. acsi diceret, illa figurasse quum adhuc expectaretur: nostra velut præsentem exhibere qui iam præstitus est. Porrò de modo significandi loquitur, sicut & alibi indicat, Lex (inquit) & Prophetæ Sacramenta habebant prænuntiantia rem futuram: nostri verò temporis Sacramenta venisse contestantur quod illa venturum prædicabant. Quid autem de re & efficacia senserit, pluribus locis explicat, vt quum dicit, Sacramẽta Iudæorum in signis fuisse diuersa: in re quæ significatur, paria, diuersa specie visibili, paria virtute spirituali. Item, In signis diuersis eadem fides: sic in signis diuersis, vt in verbis diuersis: quia verba sonos mutant per tempora: & vtique nihil aliud sunt verba quàm signa. Bibebant Patres eundem spiritualem potum, nam corporalem non eundem. Videte ergo, fide manente, signa variata. Ibi petra Christus: nobis Christus quod in altari ponitur. Et illi pro magno sacramento biberunt aquam profluentem è petra: nos quid bibamus norunt fideles. Si visibilem speciem intendas, aliud est: si intelligibilem significationẽ, eandẽ potũ spiritualẽ biberunt. Alibi, Idem in mysterio cibus & potus illorũ qui noster: sed significatione idem, non specie. quia idẽ ipse Christus illis in petra figuratus, nobis in carne manifestatus. Quanquam hac quoque in parte aliquid differentiæ esse concedimus. Vtraque enim paternã Dei in Christo beneuolentiam ac Spiritus sancti gratias nobis offerri testantur: sed *nostra illustrius ac lucuientius. In vtrisque Christi exhibitio: sed in his vberior ac plenior, nempe prout fert illud de quo supra disseruimus veteris & noui Testamenti discrimen. Atque id est quod voluit idem Augustinus (quem vt optimum ex tota antiquitate & fidelissimũ testem sæpius citamus) quum tradit Christo reuelato sacramẽta fuisse instituta, numero pauciora, significatione augustiora, virtute præstantiora. * Huius quoque rei breuiter admonitos esse lectores expedit, quicquid, de opere operato nugati sunt Sophistę, non modò falsum esse, sed pugnare cum sacramentorum natura, quę instituit Deus, vt fideles vacui bonorum omnium & inopes, nihil præter mendicitatem eò afferant. Vnde sequitur, ea recipiendo nihil istos agere vnde laudem mereantur, vel in hac actione (quæ eorum respectu merè passiua est) nullum illis posse opus adscribi.

Perperã à sophistis sumi quędã veterũ testimonia immodicè extollẽtia Sacramẽta nostra præ legalibus.

In proœmio enarr. psal. 73.

Quæstio. supra Nume. c. 33.

Lib. 19. c. 14.

Lib. 2. cont lit. Petil. c. 37.

Hom. in Iohan. 26

**Vide sect. 22.*

Hom. in Iohan. 45.

In Psa. 77. lib. 19. cont. Faust. c. 13.

De doct. Chri. lib. 3. Epi. ad Ianua.

**Nugamentum sophistarum de opere operato in Sacramẽtis.*

De Baptismo. CAPVT XV.

Quid Baptismus. Duplex finis Baptismi

BAPTISMVS signum est initiationis quo in Ecclesiæ cooptamur societatem, vt Christo insiti, inter filios Dei censeamur. Porrò in hunc finem nobis à Deo datus est (quod mysteriis omnibus commune esse docui) primum vt fidei nostræ apud se, deinde vt confessioni apud homines seruiret. Vtriusque institutionis rationem ordine prosequemur. Tria autem affert fidei nostræ Baptismus, quæ & ipsa sigillatim pertractanda sunt. Hoc primum est quod nobis à Domino proponi-

Prior finis tria habet capita

Primũ caput, siue prima Baptismi vtilitas.

tur, vt symbolum sit nostræ purgationis ac documentum: vel (vt melius explicem quod volo) instar signati cuiusdam diplomatis, quo nobis confirmet, peccata nostra omnia sic deleta, inducta, obliterata esse, ne vnquam in conspectum suum veniant, ne commemorentur, ne imputentur. Vult enim omnes qui crediderint baptizati in remissioné peccatorum. *Proinde quibus visum est Baptismum non aliud esse quàm tesseram ac notam qua religionem nostram apud homines profitemur quo modo imperatoris sui insignia præferunt milites in suæ professionis notam: ij quod primum erat in Baptismo non perpenderunt. Id verò est quod à nobis accipiendus sit cum hac promissione, Quicunque crediderint, & baptizati fuerint, saluos fore.

*Vide c.14.sect. 13

Mar.16.16
Ephes.5.26
Tit.3.5
1.Petr.3.11

Probatur scripturę testimoniis prima Baptismi vtilitas: & non aqua mundari nos sed Christi sanguine.

2 In hunc sensum intelligendum quod à Paulo scribitur, Ecclesiam à sponso Christo sanctificatam esse, & mundatam lauacro aquæ in verbo vitę. Et alibi, Nos secundum eius misericordiam saluos factos esse per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti. Et à Petro, quod Baptisma nos saluos facit. Nō enim significare voluit ille, ablutionem & salutem nostram aqua perfici: aut, aquam purgandi, regenerandi, renouandi virtutem in se continere: neque hîc salutis causam, sed dūtaxat talium donorum cognitionem & certitudinem in hoc Sacramento percipi. quod verbis ipsis satis euidenter explicatur. Nam verbum vitæ & baptismū aquæ simul connectit Paulus: ac si diceret, per Euangeliū nobis nostræ ablutionis & sanctificationis nuntiū afferri, per Baptismū huiusmodi nuntiū obsignari. Et subdit continuo Petrus, Baptisma illud non esse depositionem sordium carnis, sed conscientiam bonam apud Deū, quæ ex fide est Imò nō aliam nobis purificationem Baptismus pollicetur quàm per aspersionem sanguinis Christi, qui per aquam, propter mundandi abluendíq; similitudinem figuratur. Quis ergo nos aqua ista mundari dicat, quæ certò testatur Christi sanguinem verum esse atq; vnicum nostrum lauacrū? vt non aliunde peti queat certior ratio ad refellendam eorum hallucinationem, qui ad aquæ virtutem referūt omnia, quàm ab ipsius Baptismi significatione: quæ tam ab elemēto illo visibili quod oculis nostris obiicitur, abstrahit, quam ab aliis omnibus mediis, vt vni Christo mentes nostras deuinciat.

Baptismi vim non restringi ad tēpus pteritū, sed eo nos semel in omnē vitā ablui, & purgari. Vide & c.19.sect. 17.

3 Neque verò existimandum est, Baptisma in præteritum duntaxat tempus conferri, vt nouis lapsibus, in quos à Baptismate recidimus, quęrenda sint alia noua expiationis remedia in aliis nescio quibus Sacramentis, perinde ac si illius vis obsoleta esset. Hoc quidem errore olim factum est, vt nonnulli nisi in vltimo vitæ discrimine, atque adeo inter vltimos spiritus, Baptismo initiari nollent, vt sic totius vitæ obtinerent veniam. In quam præposteram cautionem veteres Episcopi toties in scriptutis suis inuehuntur. Sic autem cogitandum est, quocūque baptizemur tempore, nos semel in omnem vitam ablui & purgari Itaque quoties lapsi fuerimus repetenda erit Baptismi memoria, & hac armādus animus, vt de peccatorū remissione semper certus securúsq; sit. Nā & si semel administratus, præteriisse visus est, posterioribus tamē peccatis nō est abolitus. Puritas enim Christi in eo nobis oblata est: ea semper viget, nullis maculis opprimitur: sed omnes nostras sordes obruit & extergit. Neque hinc tamen peccandi in futurum licentia captanda est (vt certè hinc ad talem audaciam minimè instruimur) sed hæc doctrina iis tantum traditur qui vbi peccauerunt, sub peccatis suis fatigati & oppressi gemunt, vt habeant quo se erigant ac consolentur, ne in confusionem ac desperationem ruāt. Sic Paulus ait, Christum factum nobis esse propitiatoré, in remissionem præcedentium delictorum. Quo non negat perpetuam assiduámque peccatorum remissionem ad mortem vsque in eo obtineri: sed da-

*Vide Calu ad Cōcíliū Tridentinū.

Ex Baptismi perēni vi non captandā peccādi licentiam in futurum.

Rom 3 25

sed datum eum à Patre miseris tantum peccatoribus significat, qui conscientiæ cauterio vulnerati ad medicũ suspirant. His offertur misericordia Dei. Qui peccãdi materiam & licentiam ex impunitate aucupantur, nihil sibi præter iram & iudicium Dei prouocant.

4 Equidem scio aliud communiter receptũ esse, pœnitentiæ & clauium beneficio nos obtinere post Baptismum remissionem, quæ prima regeneratione per solum Baptismum nobis datur. Sed qui hoc commini scuntur, in eo errant quòd non cogitant potestatem clauium, de qua loquuntur, à Baptismo sic pendere vt nullo modo separari debeat. Remissionem accipit peccator Ecclesiæ ministerio, nempe non sine Euangelij prædicatione. Qualis autem illa est? Nos sanguine Christi emundari à peccatis. Atqui lauacri illius signum ac testimonium quid est nisi Baptismus? Videmus igitur vt ad Baptismum absolutio illa referatur. Et hic error commentitium pœnitentiæ sacramentum nobis peperit: de quo aliquid antè attigi, & quod residuum est suo loco absoluam. Nihil aũt mirũ si homines, qui pro ingenij sui crassitie rebus externis immodicè sunt affixi, hac quoque in parte vitium illud prodiderũt: vt pura Dei institutione non contenti, noua subsidia à seipsis conficta ingererent. Quasi verò Baptismus ipse non esset pœnitentiæ Sacramẽtum. Quòd si hæc in totã vitam nobis commendatur, vis quoque Baptismi ad eosdem vsque fines extendi debet. Quare nec dubium quin pij omnes toto vitæ curriculo, quoties vitiorum suorum conscientia vexantur, sese ad Baptismi memoriam reuocare audeant, vt se inde cõfirment in illius vnicæ ac perpetuæ ablutionis fiducia quam habemus in Christi sanguine.

Error cõmunis de beneficio pœnitentiæ & clauiũ: ostenditurq; clauiũ potestatem quã vocãt (id est, Ecclesiæ ministeriũ, quo nobis quotidie annunciatur remissio peccatorũ) non esse à Baptismo separandũ.

5 Alterum etiam fructum affert, quia nostram in Christo mortificationem nobis ostendit, & nouam in eo vitam. Siquidem (vt ait Apostolus) in mortem eius Baptizati sumus, consepulti ipsi in mortẽ, vt in nouitate vitæ ambulemus. Quibus verbis non ad imitationem eius nos solùm exhortatur (acsi diceret, admoneri nos per Baptismum, vt quodã mortis Christi exemplo, concupiscentiis nostris moriamur, & exemplo resurrectionis, vt in iustitiam suscitemur) sed rem longe altius repetit. nempe quod per Baptismum Christus nos mortis suæ fecerit participes vt in eam inseramur. Et quemadmodum surculus substantiam alimentúmque ducit à radice cui insitus est: ita qui Baptismũ *ea qua debent fide accipiunt, verè efficaciã mortis Christi sentiũt, in mortificatione carnis suæ: simul etiam resurrectionis, in viuificatione Spiritus. inde exhortationis materiã desumit: quòd si Christiani sumus, debemus mortui esse peccato, & iustitiæ viuere. Hoc eodem argumento alibi vtitur, Quod circuncisi sumus, & exuimus veterem hominem, postquam per Baptismum in Christo sepulti sumus. Et hoc sensu eo quem antè citauimus loco, vocauit lauacrũ regenerationis & renouationis. Itaq; primũ gratuita peccatorũ venia & iustitiæ imputatio nobis promittitur, deinde Spiritus sancti gratia, quæ nos in vitæ nouitatem reformet.

Secunda Baptismi vtilitas. *Rom.6.3* ** syncera.* *Coloss.2.12* *Tit.3.5*

6 Postremò & hanc è Baptismo vtilitatem fides nostra accipit, quòd certò nobis testificatur, non modò in mortem & vitam Christi nos insitos esse, sed sic ipsi Christo vnitos vt omniũ eius bonorum participes simus. Ideo enim Baptismum in suo corpore dedicauit & sanctificauit, vt communem eum nobiscum haberet, ceu firmissimum vnionis ac societatis quam nobiscum inire dignatus est, vinculum. vt Paulus ex eo probet nos esse filios Dei, quia Christum in Baptismo induimus. Ita videmus Baptismi complementum in Christo esse, quem etiam hac ratione vocamus proprium Baptismi obiectum. Proinde mirum non est si in eius nomen baptizasse narrantur Apostoli, qui tamen in Patris quoque, & Spiritus nomen baptizare iussi fuerant. Quicquid enim in Baptismo

Tertia Baptismi vtilitas. *Mat.3.13* *Galat.3.27* *Acto.8.16.& 19.5*

proponitur donorum Dei, in Christo vno reperitur. Neque tamen fieri potest, quin Patris simul & Spiritus nomē inuocet qui in Cristum baptizat. Ideo enim eius sanguine emūdamur, quia misericors Pater nos pro sua incomparabili clementia recipere in gratiam volens, mediatorem hunc in medio statuit, qui nobis fauorem apud ipsum conciliet. Regenerationem verò ita demum ab eius morte & resurrectione consequimur, si per Spiritum sanctificati imbuamur noua & Spirituali natura. Quamobrem nostræ tum purgationis tum regenerationis in Patre causam, in Filio materiam, in Spiritu effectum consequimur, & quodammodo distinctè cernimus. Sic primum Iohannes baptizauit, sic deinde Apostoli, Baptismo pœnitentiæ in remissionem peccatorum: pœnitentiæ verbo huiusmodi regenerationem intelligentes: remissione peccatorum, ablutionem.

Mat. 28. 19.
Mat. 3. 6. 11
Luc. 3. 16
Iohan. 3. 23. & 4. 1
Act. 2. 38. & 41

7 Quo etiam certissimum fit, idem fuisse prorsus Iohannis ministerium, quod Apostolis postea delegatum est. Non enim alium Baptismum faciunt diuersæ manus quibus administratur: sed eundem esse eadē doctrina ostendit. In vnam doctrinam Iohannes & Apostoli consenserunt: vtrique in pœnitentiam, vtrique in remissionem peccatorum, vtrique in nomen Christi, à quo pœnitentia & peccatorum remissio esset, baptizarunt. Iohannes dixit, agnum esse Dei per quem tollerentur peccata mūdi: vbi eum hostiam fecit Patri acceptam, propitiatorem, iustitiæ salutísque authorem. Quid ad hanc confessionem addere poterant Apostoli? Quare neminē perturbet quòd alterum ab altero discernere veteres contendunt, quorum non tanti nobis esse debet calculus vt Scripturæ certitudinem quatefaciat. Quis enim Chrysostomo potius auscultet, neganti in Iohannis Baptismo comprehensam fuisse peccatorum remissionem, quam Lucæ contra asserenti Iohannē Baptismum pœnitentiæ prædicasse in peccatorum remissionem? Nec recipienda est illa Augustini argutia in spe dimissa fuisse peccata Baptismo Ioannis, Christi Baptismo reipsa dimitti. Quum enim Euangelista clarè testetur Iohannem in suo Baptismo remissionem peccatorum pollicitum fuisse: quid extenuare hoc elogiū opus est, quū nulla necessitas ad id cogat? Siquis autem differentiam è Dei verbo quærat, non aliam inueniet quàm quòd in eum qui venturus erat, Iohannes baptizabat: Apostoli in eum qui iam se exhibuerat.

Eundē fuisse Baptismum in ministerio Ioannis, & Apostolorum, ostēditur hîc & sectio. 8. licet aliter quidā veterū senserint.
Iohan. 1. 29
Homi in Matt. 14.
Lucæ 3. 3.
Lib. 5. de Bapt. cōt. Donatist. c. 10
Lucæ 3. 16
Acto. 19. 4

8 Quòd luculentiores spiritus gratiæ à Christi resurrectione effusæ sunt, nihil ad statuendam Baptismatum diuersitatem attinet. Siquidem Baptismus quem ipso adhuc in terris agente, Apostoli administrabant, eius vocabatur: neque tamen largiorem Spiritus opulentiam habebat, quàm Baptismus Iohannis. Quin ne post ascēsionem quidem, Spiritu supra vulgarem priorum fidelium modum donantur Samaritani, etiamsi in nomen Iesu baptizati fuerint, donec ad eos Petrus & Iohannes mittūtur qui manus imponant. Hoc solúm veteribus imposuisse arbitror, vt hunc ad illum præparationē duntaxat esse dicerent, quòd legebant rursum à Paulo baptizatos, qui Iohannis Baptismum semel susceperant. Sed quàm hîc sint hallucinati, alibi suo loco clarissimè explicabitur. Quid ergo est, quod Iohannes dixit, se quidē aqua baptizare: venturum aūt Christum qui baptizaret Spiritu sancto & igni? Paucis expediri hoc potest. Nō enim Baptismum à Baptismo distinguere voluit, sed * personam suā cum Christi persona contulit, se ministrum esse aquæ, illum Spiritus sancti datorem: & hanc virtutem visibili miraculo declaraturum, quo die Spiritum sanctum Apostolis sub linguis igneis mitteret. Quid Apostoli iactare vltra potuerunt; Quid & qui hodie baptizant? sunt enim exterioris duntaxat signi ministri, Christus interioris gratię author. vt iidem illi veteres vbique docent, in primísque Augustinus, cui hæc præcipua est

Acto. 8. 14. 17
Acto. 19. 3. 5
Mat. 3. 11.
** Distinguendā in Baptismo Christi personā ab Ioanne Apostolis & omnibus ministris.*
Act 2. 5

pua est fultura contra Donatistas. Qualiscunque sit qui baptizat, vnum tamen Christum præesse.

9 Hæc quę tum de mortificatione, tum de ablutione diximus, in populo Israel adumbrata sunt, quem eâ ob causam Apostolus dicit in nube & in mari fuisse baptizatum. Mortificatio figurata est quū Dominus è manu Pharaonis, & crudeli seruitute eos asserens, viam illis strauit per mare rubrum, & Pharaonem ipsum, & Ægyptios hostes, qui à tergo illis instabant, & ceruicibus imminebant, submersit. Nam & ad hunc modū in Baptismo pollicetur nobis, & dato signo ostendit, nos ex Ægypti captiuitate, hoc est è peccati seruitute, sua virtute ductos & vindicatos: submersum Pharaonem nostrum, id est diabolum, quanquam nec sic etiam exercere nos & fatigare desinat. Verùm vt Ægyptius ille non in profundum maris deiectus fuerat, sed in littore prostratus, terribili aspectu adhuc Israelitas terrebat, nocere tamen non poterat: ita hîc noster adhuc quidem minatur, arma ostendit, sentitur, sed vincere non potest. In nube purgationis symbolum fuit. Nam vt tum illos Dominus opposita nube operuit, & refrigerium præstitit, ne inclementiore solis ardore deficerent, & tabescerent: ita in Baptismo nos Christi sanguine opertos esse & protectos agnoscimus, ne Dei seueritas, quæ verè est flamma intolerabilis, nobis incumbat. Etsi verò nunc obscurum & paucis cognitum fuit mysterium: quia tamen non alia est salutis adipiscendæ ratio quàm in illis duabus gratiis: noluit Deus vtriusq; tessera vetustos patres, quos hæredes adoptauerat, priuare.

Tam mortificationē, q̃ purgationem nostram adumbratā fuisse Israeli per transitum maris, et refrigeriū nubis.

1.*Cor.* 10.2

*Exod.*14,21. & 26

*Num.*9.14

10 Iam perspicuum est quàm falsum sit quod docuerunt pridē nonnulli, in quo alij persistunt, per Baptismum solui nos & eximi ab originali peccato, & à corruptione quæ ab Adam in vniuersam posteritatem propagata est, atque in eandē iustitiam naturæq; puritatem restitui quā obtinuisset Adam si in ea qua primùm creatus fuerat, integritate stetisset. Tale enim doctorum genus nunquam quid peccatum originale, quid iustitia originalis, quæ gratia Baptismi esset, assequutum est. Iam verò ante disputatum est, peccatum originale esse naturæ nostræ prauitatem ac corruptionem, quæ primùm reos facit nos iræ Dei, tum etiam opera in nobis profert quæ Scriptura vocat opera carnis. * Hæc itaque duo distinctè obseruanda: nempe quod sic omnibus naturæ nostræ partibus vitiati, peruersique, iam ob talem duntaxat corruptionem damnati merito, conuictique coram Deo tenemur, cui nihil est acceptum nisi iustitia, innocentia, puritas. Atque adeo infantes quoque ipsi suam secum dānationem à matris vtero afferunt: qui tametsi suæ iniquitatis fructus nōdum protulerint, habent tamen in se inclusum semen. Imò tota eorū natura, quoddam est peccati semen: ideo non odiosa & abominabilis Deo esse non potest. Hanc damnationem sublatam & à se depulsam esse certi per Baptismum fideles fiunt, quando (vt dictum fuit) Dominus hoc signo nobis pollicetur plenam solidámque remissionem factam esse, & culpæ quæ imputanda nobis erat, & pœnæ quæ ob culpam luenda: iustitiam quoque apprehendunt, sed qualē in hac vita obtinere populus Dei potest, nempe imputatione duntaxat, quia pro iustis & innocētibus eos sua misericordia Dominus habet.

Refutatur falsa opinio, ex Baptismo restitui nos in puritatē originali similem.

*Galat.*5.19.

Duo obseruanda in doctrina de peccato originali.

Prius.

11 Alterum est, quòd hæc peruersitas nunquam in nobis cessat, sed nouos assiduè fructus parit, ea scilicet quæ antè descripsimus opera carnis: non secus atque incensa fornax flammam & scintillas perpetuò efflat, aut scaturigo aquam sine fine egerit. Nam cōcupiscentia nunquam planè in hominibus interit & extinguitur, donec per mortem è corpore mortis liberati, semetipsos prorsus exuerint. Baptismus quidem promittit nobis submersum esse nostrum Pharaonem & peccati mortifica-

Secundum obseruādum, de peccato originali.

tionē: non tamen ita vt amplius non sit, aut nobis negotium non facessat: sed tantum ne superet. Nam quandiu in hoc carcere corporis nostri clausi degemus, habitabunt in nobis reliquiæ peccati: sed si promissionem in Baptismo nobis à Deo datam fide tenemus, non dominabuntur nec regnabunt. Nemo autem se fallat, nemo sibi in suo malo blandiatur quum audit peccatum semper in nobis habitare. Non in hoc dicuntur ista, vt peccatis suis securè indormiant qui alioqui plus satis propēsi sunt ad peccandum: sed tantùm ne labascant, & animum despondeāt, qui à carne sua titillantur & punguntur. Magis cogitent se in via adhuc esse, & multum se profecisse credant quum è sua concupiscentia aliquātulum minui in dies senserint, donec eò pertigerint quò tendunt: nempe ad vltimum interitum carnis suæ, qui in huius vitæ mortalis interitu perficietur. interea & strenue certare & ad progressum se animare, & ad plenam victoriam stimulare non desinant. Nam & hoc magis acuere debet eorum conatus, quòd sibi postquam diu enixi fuerint, non parum adhuc negotij restare vident. Sic habendum est, baptizamur in mortificationem carnis nostræ, quæ à Baptismo in nobis inchoatur, quam quotidie prosequimur: perficietur autem quum ex hac vita migrabimus ad Dominum.

Rom. 6

12 Hìc nihil aliud dicimus quàm quod Apostolus Paulus sexto ad Rom. capite clarissimè exponit. Postquàm enim de gratuita iustitia disputauerat, quia nonnulli impij inde inferebant viuendum esse pro libidine, quia non essemus operum meritis accepti Deo: subiungit, eos omnes qui iustitia Christi induūtur, simul Spiritu regenerari, & huius regenerationis nos artham habere in Baptismo. Hinc hortatur fideles, ne dominium peccato permittāt in suis mēbris. Iā quia nouerat semper aliquid esse infirmitatis in fidelibus, ne propterea deiicerentur, adiicit consolationem, quod non sint sub Lege. Quia iterū videri poterat, insolescere posse Christianos, eo quòd non sint sub iugo Legis, tractat qualis sit illa abrogatio, & simul quis sit Legis vsus: quā quæstionem iam secūdò distulerat. Summa est, eos esse liberatos à rigore Legis vt Christo cohæreamus. Legis verò officium esse, vt prauitatis nostræ conuicti, nostram impotentiam & miseriam confiteamur. Porrò quia prauitas illa naturę nō tam facilè apparet in homine profano, qui sine timore Dei cupiditatibus suis indulget: exemplum in homine regenerato ponit, hoc est in seipso. Dicit igitur perpetuam sibi luctam esse cū reliquiis carnis suæ, séque vinctum misera seruitute detineri quo minus se totum diuinæ Legis obedientiæ cōsecret. Itaque cum gemitu cogitur exclamare, Infœlix ego, Quis me liberabit de corpore hoc morti obnoxio? Quòd si filij Dei captiui in carcere detinētur quādiu viuūt, magnopere anxios esse necesse est periculi sui cogitatione, nisi huic timori obuiam eatur. Attexit ergo in hunc vsum consolationē, nihil esse damnationis amplius iis qui sunt in Christo Iesu. Vbi docet, eos quos semel Dominus recepit in gratiam, in Christi sui communionem inseruit, in Ecclesiæ societatem per Baptismum cooptauit, dum in Christi fide perseuerant, etiamsi à peccato obsideantur, atque adeo peccatum in se circunferant, reatu tamen & damnatione esse absolutos. Hæc si simplex est ac genuina Pauli interpretatio, non est quod inusitatum aliquid tradere videamur.

Ex Paulo confirmātur duo illa allata sect. 10. 11

Rom. 6. 14

Rom. 7. 24

Rom. 8. 1

13 Confessioni autem nostræ apud homines sic seruit Baptismus. Siquidem nota est qua palam profitemur nos populo Dei accenseri velle: qua testamur nos in vnius Dei cultum, in vnam religionē cum Christianis omnibus consentire: qua denique fidem nostram publicè affirmamus. vt non modò laudem Dei spirent corda nostra, sed linguæ etiā & omnia corporis membra quibus possunt significationibus personent.

Quomodo Baptismus seruiat confessioni nostræ apud homines. Hic tertius alter finis Baptismi positus sect. 1.

Ita

Ita enim, vt decet, nostra omnia in obsequium gloriæ Dei conferuntur, qua nihil vacuum esse debet, & cæteri nostro exemplo ad eadem studia incitétur. Huc respiciebat Paulus, quum interrogaret Corinthios annon in Christi nomen baptizati fuissent. Innuens scilicet, eo ipso quòd in eius nomen fuissent baptizati, sese illi deuouisse, in eius nomen iurasse & fidem illi suam apud homines obstrinxisse, vt confiteri ampliùs alium non possent præter solum Christum: nisi confessionem abnegare vellét quem in Baptismo ediderant. 1.Cor.1.13.

14 Nunc postquam enarratum est quid spectauerit Dominus noster in institutione Baptismi: quæ sit nobis vtendi accipiendiq; ratio iudicare promptum est. Nam quatenus erigendæ, alendæ, confirmandæq; fidei nostræ datur, sumendus est quasi è manu ipsius authoris: certum persuasúmque habere conuenit, ipsum esse qui nobis per signum loquitur, ipsum esse qui nos purgat, abluit, delictorum memoriam abolet: ipsum esse qui mortis suæ participes facit: qui Satanæ regnū adimit, qui cōcupiscentiæ nostræ vires eneruat: imò qui in vnum coalescit nobiscum, vt eum induti filij Dei censeamur. Hæc inquam, tam verè certóque animæ nostræ intus præstare, quàm certò videmus corpus nostrum extrà ablui, submergi, circundari. Hæc enim siue analogia, siue similitudo, certissima est sacramentorum regula: vt in rebus corporeis spirituales conspiciamus, perinde acsi coram oculis nostris subiectæ forent, quādo istiusmodi figuris repræsentare Domino visum est: non quia Sacramento tales gratiæ illigatæ inclusæque sint, quo eius virtute nobis conferantur: sed duntaxat quia hac tessera voluntatem suam nobis Dominus testificatur: nempe se hæc omnia nobis velle largiri. Neque tātùm nudo spectaculo pascit oculos, sed in rem præsentem nos adducit, & quod figurat efficaciter simul implet.

Quæ sit ratio nobis vtēdi Baptismo ad fidei nostræ confirmationem.

15 Huius documentum sit Cornelius Centurio, qui peccatorum remissione, qui gratiis Spiritus Sancti visibilibus iā antea donatus, baptizatus est: non largiorem remissionem è Baptismo petens, sed certiorem fidei exercitationem: imò fiduciæ augmentum ex pignore.* Obiecerit fortè aliquis, Cur igitur Paulo dicebat Ananias vt peccata sua per Baptismū ablueret, si Baptismi ipsius virtute peccata non abluuntur? Respondeo, Dicimur accipere, obtinere, impetrare, quod, quantum ad fidei nostræ sensum, nobis à Domino exhibetur, siue id tum primùm testatur, siue testatum magis ac certius confirmat. Hoc itaque tantùm voluit Ananias, Vt certus sis, Paule, remissa tibi esse peccata, baptizare. Promittit enim Dominus in Baptismo remissionem peccatorum. hanc accipe, & securus esto. Quanquam mihi animus non est Baptismi vim extenuare, quin signo accedat res & veritas, quatenus per externa media Deus operatur. Cæterùm, ex hoc sacramento, quemadmodum ex aliis omnibus nihil assequimur nisi quantum fide accipimus. Si fides desit, erit in testimonium ingratitudinis nostræ, quo rei coram Deo peragamur, quia promissioni illic datæ increduli fuerimus.* Quatenus verò confessionis nostræ symbolum est, testari eo debemus fiduciam nostram in Dei misericordia esse, & puritatem nostram in peccatorū remissione, quæ parta nobis est per Iesum Christum: nósque in Ecclesiam Dei ingredi, vt vno fidei & charitatis consensu cum fidelibus omnibus viuamus vnanimes. Hoc postremum voluit Paulus, quum inquit in vno nos omnes Spiritu baptizatos esse, vt vnum corpus simus.

Act.10.48.

* *Obiectio, & responsio.*

Act.22.16.

* *Quæ sit ratio vtēdi Baptismo, quatenus seruit confessioni nostræ apud homines.*

1.Cor.12.13.

16 Porrò si verum est quod constituimus, sacramentū non ex eius manu æstimandū esse à quo administratur, sed velut ex ipsa Dei manu, à quo haud dubiè profectum est: inde colligere licet nihil illi afferri vel auferri eius dignitate per cuius manum traditur. Ac perinde atque

Baptismo nihil afferri eius dignitate qui administrat, nihil item auferri

illius indignitate, ostēditur cōtra Donatistas olim, & Catabaptistas hodie. Vide Calu ad Cōcilium Trident.

inter homines, si qua missa epistola fuerit, modò satis & manus & signū agnoscatur, minimè refert quis aut qualis tabellarius fuerit: ita nobis sufficere debet manum & signum Domini nostri in sacramentis suis agnoscere, à quocunque tādem tabellario deferantur. His Donatistarum error pulchrè refutatur, qui vim ac pretium sacramenti metiebātur ministri dignitate. Tales hodie sunt Catabaptistæ nostri, qui rite nos baptizatos pernegant, quòd ab impiis & idololatris in regno Papali baptizati sumus. itaque anabaptismum furiosè vrgent. Aduersùs quorū ineptias satis valida ratione muniemur, si cogitemus nos Baptismo initiatos, nō in nomen alicuius hominis, sed in nomen Patris, & Filij & Spiritus sancti. ideóque Baptismum non esse hominis, sed Dei: à quocunque tādem administratus fuerit. Vt maximè Dei & totius pietatis ignari aut contemptores fuerint qui nos baptizabant: non tamen in suæ ignorantiæ vel sacrilegij consortium nos tinxerunt, sed in fidem Iesu Christi: quia non suum, sed Dei nomen inuocauerunt, nec in aliud nomen nos baptizarunt. Quòd si baptisma Dei erat, habuit certè inclusam promissionem de peccatorum remissione, mortificatione carnis, viuificatione spirituali, participatione Christi. Sic Iudæis nihil obfuit, ab impuris Sacerdotibus & apostatis fuisse circuncisos: neque propterea irritum fuit signum, vt iterari necesse foret, sed ad genuinam originem redire satis fuit. Quod obiiciunt in conuentu piorum debere Baptismum celebrari, nō efficit vt totam eius vim quod in parte vitiosum est, extinguat. Nam quum docemus quid fieri deceat vt purus sit Baptismus, omniq; inquinamento vacuus, non abolemus Dei institutionem, quanuis eam idololatræ corrumpant. Nam quum olim multis superstitionibus vitiata esset circuncisio, pro gratiæ tamen symbolo haberi non desiit. nec Iosias & Ezechias, quum ex toto Israele colligerent qui defecerant à Deo, ad alteram eos circuncisionem vocarunt.

Matth. 28. 19.

Refutantur Catabaptistarum argumenta duo. Prius.

17 Iam verò quòd nos interrogant, quæ tamen fides nostra Baptismum aliquot annis sequuta sit, vt inde euincant irritū esse Baptismum, qui nobis non sanctificatur nisi verbo promissionis fide accepto: ad id postulatum respondemus nos quidem cæcos & incredulos, longo tempore promissionem quæ in Baptismo nobis data erat non tenuisse: promissionem tamen ipsam, quando à Deo erat, statam semper & firmā veracemq; mansisse. Etiamsi omnes homines mendaces & perfidi, Deus tamen verax esse non desinit: etiamsi omnes perditi, Christus tamen salus manet. Fatemur ergo Baptismum pro eo tempore nō profuisse nobis hilum, quando in nobis oblata promissio, sine qua Baptismus nihil est, neglecta iacebat. Nunc vbi, Dei gratia, resipiscere cœpimus, cæcitatem nostram & duritiem cordis accusamus, qui tantæ eius bonitati tam diu ingrati fuerimus. Cæterùm promissionē ipsam non euanuisse credimus: quin potiùs sic reputamus, Deus per Baptismum peccatorum remissionem pollicetur, & promissam indubiè omnibus credentibus præstabit. Ea promissio nobis in Baptismo fuit oblata: fide igitur amplectamur. Diu quidem nobis propter infidelitatem sepulta fuit: nunc igitur eam per fidem recipiamus. Quamobrem vbi ad resipiscentiam Iudaicum populum Dominus inuitat, de altera circuncisione nihil iis præcipit, qui impia (vt diximus) & sacrilega manu circuncisi, eadem aliquandiu impietate impliciti vixerant: sed solam cordis conuersionem vrget. Quoniam, vtcunque fœdus ab illis violatum foret, symbolum tamen fœderis, ex Domini institutione, firmum inuiolabiléque semper manebat. Sola ergo resipiscentiæ conditione in fœdus restituebantur, quod semel cum illis in circuncisione Deus percusserat: quam tamen per fœdifragi Sacerdotis manum acceptam, quantum in se erat, rursum pol-

Rom 3. 3.

luerant, & cuius effectum extinxerant.

18 Verùm igneum sibi videntur telum vibrare, quum allegant, Paulum rebaptizasse eos qui Ioannis Baptismo semel baptizati erant. Nam si nostra confessione, idem prorsus fuit Ioannis Baptismus qui nunc noster est: quemadmodum illi antea peruersè instituti, vbi rectam fidem edocti sunt, in eam sunt rebaptizati: ita Baptismus ille qui sine vera doctrina fuit, pro nihilo reputandus est: & ex integro baptizari debemus in veram religionem qua nunc primùm imbuti sumus. *Nonnullis videtur, quempiam fuisse Ioannis κακόζηλον, qui priori Baptismate in vanam potiùs superstitionem illos initiasset. Cuius rei videntur hinc coniecturam sumere quòd se ignaros prorsus Spiritus sancti esse confitentur: cuius scilicet ruditatis nunquam discipulos à se Ioannes dimisisset. Verùm nec verisimile est Iudæos, etiamsi minimè fuissent baptizati, omni Spiritus cognitione fuisse destitutos, qui tot Scripturæ testimoniis celebratur. *Quòd ergo respondent se nescire an sit Spiritus, intelligendum est acsi dicerent se necdum audiuisse, an gratiæ Spiritus, de quibus rogabantur à Paulo, Christi discipulis darentur. Ego autem concedo fuisse illud verum Ioannis Baptisma, & vnum idémque cum Christi Baptismate: sed rebaptizatos nego. Quid igitur sibi volunt verba, Baptizati sunt in nomine Iesu? Quidam interpretantur, tantùm syncera doctrina eruditos à Paulo fuisse: sed simpliciùs intelligere malim, Baptismū Spiritus sancti, hoc est, gratias Spiritus visibiles per manuum impositionem datas: quas Baptismi nomine significari non nouum est. Qualiter in die Pentecostes, recordati Apostoli dicuntur verborum Domini de Baptismo ignis & Spiritus. Et Petrus eadem sibi in memoriam rediisse commemorat, vbi gratias illas in Cornelium eiúsque familiam & cognationem effusas vidisset. Nec repugnat quod postea subditur, Quum imposuisset illis manus, descendebat Spiritus sanctus super eos. Non enim duo diuersa narrat Lucas: sed formam narrationis sequitur Hebræis familiarem, qui primùm rei summam proponunt, deinde fusiùs explicant. Quod ex ipso verborum contextu animaduertere quiuis potest. Dicit enim, His auditis baptizati sunt in nomine Iesu. Et quum imposuisset illis manus Paulus, Spiritus sanctus descendebat super illos. Hac posteriori locutione describitur qualis ille fuerit Baptismus. Quòd si priorem Baptismum ignorantia vitiat, vt sit altero Baptismo corrigenda: primi omnium rebaptizandi erant Apostoli, qui toto post Baptismum suum triennio vix modicam syncerioris doctrinæ particulam degustauerant. Iam & quæ inter nos flumina sufficerent tot repetendis tinctionibus, quot ignorantiæ, Domini misericordia, quotidie in nobis corriguntur?

Act. 19. 3. 5

Posterius argumentum Catabaptistarum.

**Vulgata solutio, quæ non est satis firma.*

**Vera solutio. Vide Cal. in Instruct. aduersus Anabaptistas.*

Act. 1. 5

Act. 11. 16

19 Mysterij vis, dignitas, vtilitas & finis satis iam, nisi fallor, liquere debent. Quod ad externum symbolum pertinet, vtinam genuina Christi institutio valuisset quantum par erat ad cohibendam hominum audaciam. Quasi enim res esset contemptibilis, ex Christi præcepto, aqua baptizari, inuenta est benedictio, vel potiùs incantatio quæ veram aquæ consecrationem pollueret. Additus postea cereus cum chrismate: exsufflatio verò ianuam ad Baptismum aperire visa est. Etsi autem me non latet quàm vetusta sit aduentitiæ huius farraginis origo, respuere tamen mihi & piis omnibus fas est quicquid ad Christi institutionem addere ausi sunt homines. Quum autem videret Satan stulta mundi credulitate absque negotio ferè inter ipsa Euangelij exordia receptas esse suas imposturas, id crassiora ludibria prorupit, hinc sputum & similes nugę palàm in Baptismi probrum effræni licentia inuectæ. Quibus experimentis discamus *nihil vel sanctius esse vel melius vel tutius quàm vnius Christi authoritate contentos esse. Quanto igitur satius erat omissis theatricis

Capita summa huius tractatus, vt proposuerat sect. 1.

De aquæ incātatione, de cereo, chrismate, exsuffl. atiōe, sputo, & similibus nugis simplici Christi ceremoniæ adiectis. Vide Calu. in Epist. de fugiend. illicit. sacris. Item in Vera Eccles. reformand. ratione.

**Purè & sanctè*

administrandi in Ecclesia Baptismi ratio ostenditur. pompis, quæ simplicium oculos perstringunt, & mentes hebetāt, quoties baptizandus aliquis esset, in cœtum fidelium ipsum repræsentari, & tota Ecclesia, velut teste, spectante & orante super eum, Deo offerri: recitari fidei confessionem, qua sit instituendus catechumenus: enarrari quæ in Baptismo habentur promissiones: catechumenum baptizari in nomen Patris & Filij & Spiritus sancti: remitti demum cum precibus & gratiarū actione. Sic nihil omitteretur quod ad rem faceret, & vna illa ceremonia quæ à Deo authore profecta est, nullis exoticis sordibus obruta, clarissimè effulgeret.

Mergendúsne, an aqua aspergendus qui baptizatur. Cæterùm mergatúrne totus qui tingitur, idq; ter an semel, an infusa tātùm aqua aspergatur, minimum refert: sed id pro regionum diuersitate Ecclesiis liberum esse debet. Quanquam & ipsum Baptizandi verbum mergere significat, & mergendi ritum veteri Ecclesiæ obseruatum fuisse constat.

Hìc, & sect. 21. 22, ostenditur, Ecclesiæ ministrorū esse, Baptismum administrare, non priuatorum hominum, nedum mulierum. 20 Hoc etiam scire ad rem pertinet, perperam fieri si priuati homines Baptismi administrationem sibi vsurpent: est enim pars Ecclesiastici ministerij, tam huius quàm Cœnæ dispensatio. Neque enim aut mulieribus aut hominibus quibuslibet mandauit Christus vt baptizarent: sed quos Apostolos constituerat, iis mandatum hoc dedit. Et quum discipulos iussit facere in Cœnæ administratione quod fieri ab ipso viderant, quum ipse legitimi dispensatoris officio functus esset: voluit proculdubio vt in eo suum exemplum imitarentur. Quòd autem multis abhinc seculis, adeóq; ab ipso ferè Ecclesiæ exordio vsu receptum fuit vt in periculo mortis laici baptizarent, si minister in tempore non adesset, nō video quàm firma ratione defendi queat. Ne ipsis quidē veteribus qui hunc morem vel tenebant vel patiebantur, constabat an rectè id fieret. Hanc

Lib. con. epist. Par. 2. cap. 13 enim dubitationem præ se fert Augustinus quū dicit, Etsi laicus necessitate compulsus Baptismum dederit, nescio an piè quisquam dixerit esse repetendum. Nulla enim cogente necessitate si fiat, alieni muneris vsurpatio est: si autem necessitas vrgeat, aūt nullum aut veniale delictum est. De mulieribus porrò citra vllam exceptionem sancitum fuit in Cōcilio

Cap. 100 Carthaginensi, ne baptizare omnino præsumant.

**Obiectio, & eius solutio.* *At periculum est ne is qui ægrotat, si absq; Baptismo decesserit, regenerationis gratia priuetur. Minimè verò. Infantes nostros, antequam nascantur, se adoptare in suos pronuntiat Deus, quum se nobis in Deum fore promittit, seminíque nostro post nos. Hoc verbo continetur eorum salus. Nec quisquā in Deum tam contumeliosus esse audebit, vt eius promissionem effectui suo sufficere per se neget.

Dogma malè expositū, Baptisma esse de necessitate salutis. Vide sect. 22 Quantum damni inuexerit dogma illud malè expositum, Baptisma esse de necessitate salutis pauci animaduertunt: ideóq; minùs sibi cauēt: nam vbi inualuit opinio, perditos esse omnes quibus aqua tingi non cōtigit, nostra cōditio deterior est quàm veteris populi, quasi restrictior esset Dei gratia quàm sub Lege: venisse enim Christus censebitur non ad implendas promissiones, sed abolendas: quando promissio, quæ tunc ante octauum diem saluti conferendæ per se erat satis efficax, nunc absque signi adminiculo rata non esset.

Ex Tertulliano & Epiphanio ostenditur, non licuisse mulieribus baptizare. 21 Qualis verò ante natum Augustinum cōsuetudo fuerit, primùm ex Tertulliano colligitur, non permitti mulieri loqui in Ecclesia, sed nec docere, nec tingere, nec offerre: ne vllius virilis, nedum sacerdotalis officij sortē sibi vendicet. Eiusdē rei locuples testis est Epiphanius, vbi Mar-

Lib. cont. hæres. 1. cioni exprobrat quod mulieribus daret baptizandi licentiam. Nec verò me latet eorū qui contrà sentiunt responsio, multum scilicet differre communem vsum ab extraordinario remedio quū vltima vrget necessitas: sed quum ludibrium esse pronuntians dare fœminis baptizandi licentiā nihil excipiat, satis apparet, corruptelam hanc ab eo damnari, vt nullo prætextu sit excusabilis. Libro etiam tertio, vbi ne sanctæ quidem Christi

matri fuisse permissum docens, nullam restrictionem addit.

22 Intempestiuè citatur Sephoræ exemplum. Nam quòd placatus fuit Dei Angelus postquã illa arrepto lapide filium circuncidit, inde perperam colligitur factum illius probatum fuisse Deo. Alioqui dicendum esset placuisse Deo quem Gentes ab Assyria traductæ erexerant cultum. Sed aliis validis rationibus probatur, inscitè ad imitationem trahi quod egit stulta mulier. *Si dicerem, fuisse aliquid singulare quod in exemplũ trahi non debet, ac præsertim quum nusquam legatur olim circunciden di speciale datum fuisse Sacerdotibus mandatum, dissimilem esse rationem Circuncisionis & Baptismi: hoc ad refutationem satis valeret. Aperta enim sunt Christi verba, Ite, docete omnes gentes, ac baptizate. Quando eosdem constituit Euangelij præcones & ministros Baptismi, nemo vero in Ecclesia, teste Apostolo, honorem sibi vsurpat, sed qui vocatus est vt Aaron: quisquis sine legitima vocatione baptizat, in alienum inuolat munus. * In rebus etiam minutissimis, vt in cibo & potu, quicquid dubia conscientia aggredimur, Paulus apertè clamat esse peccatum, In muliebri igitur Baptismo multò grauiùs peccatur, vbi regulam à Christo traditam violari palam est. quandoquidem diuellere quæ Deus coniungit, nefas esse scimus. Sed hoc totum omitto: tãtùm *lectores attendere velim, nihil minùs Sephoræ fuisse propositum quàm vt Deo ministerium præstaret. Filium periclitari videns, fremit & obmurmurat, nec sine indignatione præputium in terram proiicit: marito sic conuitiatur, vt Deo quoque succenseat Denique hoc totum ab animi impotentia profectũ esse palam est: quia Deo & marito obstrepit, quòd filii sanguinem fundere cogitur. *Adde quòd si in aliis omnibus probè se gessisset, hæc tamen est inexcusabilis temeritas quòd præsente marito circuncidit filium, non priuato quopiam homine, sed Mose primario Dei Propheta, quo nullus vnquam maior in Israele surrexit: quod nihilo magis ei licebat quàm hodie mulieribus sub Episcopi oculis. *Sed hanc controuersiam mox nullo negotio dirimet hoc principium, non arceri à regno cœlorum infantes quos è præsenti vita migrare continget antequam aqua mergi datum fuerit. Atqui iam visum est, fieri non leuem iniuriam Dei fœderi nisi in eo acquiescimus, acsi per se infirmum esset: quum eius effectus neque à Baptismo neque ab vllis accessionibus pendeat. Accedit postea sacramentum sigilli instar, non quòd efficaciam Dei promissioni, quasi per se inualidæ conferat, sed eam duntaxat nobis confirmet. Vnde sequitur, non ideo baptizari fidelium liberos, vt filij Dei tunc primùm fiant qui antè alieni fuerint ab Ecclesia, sed solenni potiùs signo ideo recipi in Ecclesiam, quia promissionis beneficio iam antè ad Christi corpus pertinebant. Proinde si in omittendo signo nec socordia est, nec cõtemptus, nec neglıgentia, tuti ab omni periculo sumus. Multò igitur sanctius est, hanc Dei ordinationi reuerentiam deferre, vt non aliunde sacramenta petamus quàm vbi Dominus deposuit. Vbi ab Ecclesia sumere non licet, non sic illis alligata est Dei gratia quin eam fide ex verbo Domini consequamur.

Exod. 4.25
Obiectio ex Sephoræ exemplo. Solutio prima.
**Secunda.*
Matt. 28.19
Heb. 5.4
**Cõfirmatio vtriusque solutionis.*
Rom. 14.23
**Solutio tertia.*
**Solutio quarta.*
**Definitio quæstionis positæ sect. 20. liceátne aliis quã ministris, baptisare.*

**Pædobaptismum cum Christi institutione & signi natura optimè congruere.* CAP. XVI.

**Vide Calu. in Instructione aduersus Anabapt. artic. 1.*
Tribus de causis necessariam refutationem impugnantiũ Pædobaptismum.

QVONIAM autem hoc seculo phrenetici quidam spiritus ob pædobaptismum graues excitarunt in Ecclesia turbas, nec tumultuari etiamnũ desinunt: facere nequeo quin ad cohibendas eorũ furias appendicem hîc subiiciam. Quę si cui impendio prolixior fortè visa fuerit, is, quęso, secum reputet tãti esse nobis debere doctrinę in re maxima

puritatem vnà cum Ecclesiæ pace, vt nihil fastidiosè sit excipiendum quod ad vtranque redimendam conducat. Adde quòd disputationem hanc ita studebo componere, vt mysterio Baptismi clariùs explicando non parum habitura sit momenti. *Argumento sanè in speciem fauorabili pædobaptismum impugnant, nulla Dei institutione fundatum esse iactando, sed hominum duntaxat audacia, prauáque curiositate inuectū, stulta deinde facilitate vsu temerè receptum. Sacramentum enim, nisi certo verbi Dei fundamento nitatur, de filo pendet. *Verùm quid si re probè animaduersa eiusmodi calumniam falsò ac iniquè sanctæ Domini ordinationi inuri apparebit? Disquiramus ergo primùm eius ortum. Et si quidem constiterit, sola hominum temeritate excogitatum, eo valere iusso, veram Baptismi obseruationem sola Dei voluntate metiamur Sin verò certa eius authoritate nequaquam destitui comprobatum fuerit, cauēdum ne sacrosancta Dei instituta conuellendo, in ipsum quoque authorem simus contumeliosi.

*Primum argumētum Anabaptistarum. Vide & cap. 8 sect. 16.

*Responsio, Pædobaptismum esse à Deo, non autem humanitus fabrefactum: quod probatur vsq; ad sect. 9 tribus rationibus.

Prima ratio: à similitudine Circūcisionis & Baptismi: hîc, & sect. 3. 4. 5, ad quā probandā, signi consyderatio petitur à promissionibus.

2 Principiò dogma est satis notum, & inter pios omnes confessum, rectam signorum considerationem, non in externis duntaxat ceremoniis sitam esse: verùm à promissione pendere potissimum, ac mysteriis spiritualibus, quibus figurandis ceremonias ipsas Dominus ordinat. Itaque qui perdiscere voluerit quid valeat Baptismus, quorsum spectet, quid denique omnino sit: ne cogitationem suam in elemēto sistat, & corporeo spectaculo: sed eam potiùs ad Dei promissiones, quæ nobis illic offeruntur, & ad interiora, quæ illic repræsentantur, arcana erigat. Hæc qui tenet, solidam Baptismi veritatem, & totam, vt ita loquar, eius substātiam est assequutus: atque inde etiam docebitur quæ sit ratio & quis vsus externæ aspersionis. Rursum, qui his contemptim præteritis, visibili ceremoniæ mentem penitus affixam habuerit & alligatam: nec vim nec proprietatem Baptismi intelliget: neque id quidem, quid sibi aqua velit, aut quē vsum habeat. Quæ sententia pluribus & luculentioribus Scripturæ testimoniis comprobata est quàm vt longiùs eam in præsens persequi necesse sit. Superest ergo iam vt ex promissionibus in Baptismo datis quæramus quæ vis eius sit & natura. Scriptura ostendit peccatorum purgationem, quam à Christi sanguine obtinemus, hîc primò demonstrari. Deinde carnis mortificationem, quæ mortis eius participatione constat, per quam in vitæ nouitatem regenerantur fideles, atque adeò Christi societatem. Ad hanc summam referri potest quicquid in Scripturis de Baptismo traditum est: nisi quòd etiam præterea testandæ apud homines religionis est symbolum.

Vis & natura Baptismi triplex.

3 Quoniam autem ante institutū Baptismum, eius vice, populo Dei Circuncisio erat: quid inter se differant, & qua similitudine conueniant hæc duo signa, inspiciamus: vnde pateat quæ sit alterius ad alterum anagoge. *Vbi Dominus Circuncisionem Abrahæ seruandam mandat, præfatur se illi & semini illius in Deum fore: addens penes se affluentiam sufficientiámque esse rerum omnium, quò Abraham manum eius, omnis boni scaturiginem fore sibi duceret. Quibus verbis æternæ vitæ promissio continetur: quemadmodum interpretatur Christus, argumētum hinc ducens ad euincendam fidelium immortalitatem & resurrectionem. Neque enim (inquit) Deus mortuorum est, sed viuentium. Quare & Paulus Ephesiis demonstrans ex quo exitio liberasset eos Dominus, ex eo quòd in Circuncisionis fœdus admissi non fuerant, eos sine Christo, sine Deo, sine spe, extraneos à Testamentis promissionis fuisse colligit: quę omnia fœdus ipsum comprehendebat. Primus autem ad Deum accessus, primus ad immortalem vitam ingressus, est peccatorum remissio. Vnde conficitur promissioni Baptismi de nostra purgatione, hanc respondere. *Pòst

Circūcisioni Baptismum successisse, ostenditur ab ipsa institutione.

Gen. 17. 10

Circuncisio, pmissione vitæ ętemæ, ergo & remissionis peccatorum, obsignabat.

Matth. 22. 32, luc. 20. 38

Ephes. 2. 12

*Circuncisio morti

ab

ab Abrahamo Dominus stipulatur, vt ambulet coram se in synceritate & innocentia cordis: quod ad mortificationem pertinet seu regenerationem. Ac nequis ambigeret, signum mortificationis esse Circuncisionem, Moses alibi clariùs explicat, dum Israeliticum populum exhortatur ad præputium cordis Domino circuncidendum, propterea quod selectus sit in populum Dei ex omnibus terræ nationibus. Quemadmodum Deus vbi Abrahæ posteritatem in populum sibi cooptat, circuncidi præcipit: ita Moses corde circuncidi oportere pronuntiat, enarrās scilicet quę sit istius carnalis circuncisionis veritas. Deinde nequis ad eam suis ipsius viribus eniteretur, opus gratiæ Dei esse docet. Hæc omnia toties à Prophetis inculcantur, vt multa huc testimonia congerere non sit opus quæ sponte passim occurrunt. *Habemus ergo spiritualem promissionem in Circuncisione Patribus editam qualis in Baptismo nobis datur: quandoquidem peccatorum remissionem & carnis mortificationem illis figurauit. *Prętera vt fundamentum Baptismi, Christum esse docuimus, in quo vtrunque istorum residet: ita & Circuncisionis esse constat. Ipse enim Abrahæ promittitur, atque in ipso Gentium omnium benedictio. Cui gratiæ obsignandæ, Circuncisionis signum additur.

fications etiā, seu regenerationis erat Sacramentum.
Deut. 10.16
Deut. 30.6
**Conclusio huius sect.*
**Christus fundamentum Circuncisionis.*

4 Iam nullo negotio videre est, quid simile sit in his duobus signis, aut quid diuersum. Promissio in qua signorum virtutem consistere exposuimus, in vtroque vna est: nempe paterni Dei fauoris, remissionis peccatorum, vitæ æternæ. Deinde res figurata etiam vna & eadem, nempe regeneratio Fundamentum quo istarum rerum complementum nititur, in vtroque vnum. Quare nihil in mysterio interiore est discriminis, è quo tota sacramentorum vis & proprietas æstimanda est. Quæ restat dissimilitudo, ea in ceremonia exteriore iacet, quæ minima est portio: quum potissima pars à promissione & re signata pendeat. Itaque constituere licet, quicquid Circuncisioni conuenit, ad Baptismum simul pertinere, excepta visibilis ceremoniæ differentia. *Ad hanc anagogen & comparationem nos manu ducit Apostoli regula, qua omnem Scripturæ interpretationem ad proportionem fidei exigere iubemur. Et sanè penè se palpandam hac in parte veritas præbet. Perinde enim ac Circuncisio, quia tessera Iudæis quædam erat qua se in populum familiámque Dei adoptari fiebant certiores, ac ipsi etiam vicissim nomen se Deo dare profitebantur, primus illis erat in Ecclesiam ingressus: nunc quoque per Baptismum Deo initiamur, vt eius populo adscribamur, & ipsi mutuò in eius nomen iuremus. Quo extra controuersiam apparet, Baptismum in Circuncisionis locum successisse, vt easdem apud nos partes obeat.

Quæ similia in Circuncisione, & Baptismo.
Quid dissimile.
**Anagoge à Circuncisione ad Baptismum.*
Rom. 12.3, & 6

5 Iam si vestigare placet an iure infantibus Baptisma communicetur: nónne nimiùm in illum ineptire, imò delirare dicemus, qui in elemento aquæ duntaxat & externa obseruatione immorari velit, ad spirituale verò mysterium mentem aduertere non sustineat? cuius siqua habeatur ratio, constabit proculdubio infantibus meritò administrari Baptismū, vt qui illis debeatur. Non enim Dominus olim Circuncisione dignatus est quin eorum omnium participes faceret quæ per Circuncisionem tūc signata fuerunt. Alioqui meris præstigiis ludificatus esset populū suum, si fallacibus symbolis eos lactasset: quod solo auditu horrendum est. Disertè nanque pronuntiat, Circuncisionem infantuli, loco sigilli futuram ad obsignandam fœderis promissionem. Quod si fœdus firmum & fixum manet: Christianorum liberis non minùs hodie competit, quàm sub veteri Testamento ad Iudæorum infantes spectabat. Atqui si rei signatæ sunt participes, cur à signo arcebuntur? si veritatem obtinent, cur à figura depellentur? Quanquam signum exterius in sacramento ita cum verbo cohæret, vt diuelli nequeat: si tamen discernatur, vtrum, quæso, pluris

Quum promissio eadem nobis, quę olim Israeli in Circuncisione infantib^9, ergo nec à signo Baptismi arcēdi infantes, quum sint rei signatæ participes.

censebimus? Sanè quum signum videamus verbo seruire, subesse illi dicemus, & inferiore loco statuemus. Quum ergo ad infantes destinetur Baptismi verbum: cur signum, hoc est verbi appendix, ab illis prohibebitur? Hæc vna ratio, si nullę aliæ suppeterent, abunde sufficeret ad confutādos omnes qui reclamare voluerint. *Quod obiicitur statum fuisse diem Circuncisioni, planè tergiuersatorium est. Nos iam certis diebus non esse Iudæorum instar alligatos concedimus: verùm quando Dominus, vtcunque nullum diem præscribat, declarat tamen sibi placere vt solenni ritu in suum fœdus recipiantur infantes: quid vltrà quærimus?

Obiectio, de die octauo Circuncisioni præfixo: et solutio.

Secunda ratio Pædobaptismi à Deo instituti, sumpta à fœdere Abrahæ, Christianisquoque communi.

6 Quanquam Scriptura certiorem adhuc veritatis notitiam nobis aperit. Siquidem euidentissimum est, quod semel cum Abrahamo Dominus fœdus percussit, non minùs hodie Christianis constare, quàm olim Iudaico populo: adeóque verbum istud non minùs Christianos respicere, quàm Iudæos tum respiciebat. Nisi fortè arbitramur, Christum suo aduentu Patris gratiam imminuisse aut decurtasse: quod execrabili blasphemia non vacat. Quamobrem & Iudæorum liberi, quòd eius fœderis hæredes facti ab impiorum liberis discernerentur, semen sanctum vocabantur: eadem etiamnum ratione sancti censentur Christianorum liberi, vel altero duntaxat fideli parente geniti: & Apostoli testimonio differunt ab immundo idololatrarum semine. Iam quum Dominus, statim post fœdus cum Abrahamo percussum, ipsum in infantibus consignari exteriori sacramento præceperit, quid causę dicent Christiani quominus hodiéque ipsum testificentur, atque obsignent in suis liberis? *Neque mihi obiiciat quispiam, non alio quàm Circuncisionis symbolo quod iampridem abolitum est, Dominum præcepisse fœdus suum confirmari. Respondere enim promptum est, ipsum, pro veteris Testamenti tempore, Circuncisionem instituisse confirmando suo fœderi: ea verò abrogata, manere tamen semper eandem confirmandi rationem quam cum Iudæis communem habemus. Proinde diligenter perpetuò intueri conuenit quid vtrisque sit commune, quid illi separatum à nobis habeant. Fœdus commune est, communis eius confirmandi causa. Modus confirmādi tantùm diuersus est, quòd erat illis Circuncisio, in cuius vicem Baptismus nobis successit. Alioqui si testimonium quo Iudæi de seminis sui salute confirmati fuerunt, nobis eripitur, Christi aduentu factum fuerit vt obscurior & minùs testata sit nobis Dei gratia quàm antè Iudæis erat. Id si dici non potest citra extremam Christi contumeliā, per quem infinita Patris bonitas luculentiùs ac benigniùs quàm vnquam in terras effusa fuit, & hominibus declarata: fateri necesse est, non maligniùs saltem supprimendam, nec minore testimonio illustrandam quàm sub obscuris Legis vmbris.

1. Cor. 7.14

Gen. 17.12

Obiectio aduersus secundam rationē, & solutio.

Tertia probatio Pædobaptismi à Deo instituti, sumpta à Christi facto.

Matt. 9.13

7 Quamobrem Dominus Iesus specimen editurus, vnde mundus intelligat ipsum amplificandæ potiùs quàm limitandæ Patris misericordię aduenisse, comiter oblatos sibi infantes amplectitur, discipulos obiurgās qui aditu illos prohibere conabātur: quando eos, quorum esset regnum cœlorum, à se abducerent, per quem solum patet in cœlum ingressus. *Verùm quid simile (dixerit quispiam) Baptismo cum hoc Christi amplexu: neque enim baptizasse illos narratur: sed excepisse, amplexus esse, & illis bene precatus. Proinde si eius exemplum imitari libet, precibus infantes adiuuemus: non autem baptizemus. Verùm nos Christi gesta paulò attentius reputemus quàm tale genus hominum. Neque enim hoc leuiter est prætereundum quòd infantes sibi offerri Christus iubet, addita ratione, Quoniam talium sit regnum cœlorum. Ac postea voluntatem suam opere testatur, dum ipsos amplexus, precatione benedictionéque sua Patri commendat: Si adduci Christo infantes ęquum est, cur non

Obiectio prima ad tertiam probationem, & solutio.

& ad Baptismum recipi, symbolum nostræ cum Christo communionis ac societatis? si eorum est regnum cœlorum, cur signum negabitur, quo velut aditus aperitur in Ecclesiam, vt in eam cooptati, hæredibus regni cœlestis adscribantur? Quàm iniqui erimus, si abigamus quos Christus ad se inuitat? si quos suis donis ornat, spoliemus? si excludamus quos ipse vltrò admittit? Quòd si discutere volumus quantũ à Baptismo absit quod illic egit Christus, quanto tamen maiore in pretio habebimus Baptismũ (quo testificamur infantes in Dei fœdere contineri) quàm susceptionem, amplexum, manuum impositionem, precationem, quibus Christus ipse pręsens, & suos esse & à se sanctificari declarat? *Aliis cauillis, quibus eludere hunc locum nituntur, nihil quàm suam ignorantiam produnt: argutantur enim ex eo quod dicit Christus, Sinite venire paruulos, iã grandiusculos annis fuisse, qui ad ingrediendum iam essent idonei. Sed ab Euangelistis βρέφη καὶ παιδία nominantur: quibus verbis significant Græci Infantulos ab vberibus pendentes. Venire ergo positum est simpliciter pro Accedere. En quales cogantur decipulas texere qui aduersus veritatem obduruerunt. *Porrò quòd iactant regnum cœlorum infantibus non esse attributum, sed eorum similibus, quoniam dicatur talium esse, non ipsorum: nihilo est solidius. Id enim si recipitur, qualis futura est Christi ratio, qua ostendere vult ætate infantes à se non alienos? Quũ iubet vt ad se infantes accedere sinantur, nihil est clarius quàm veram infantiam notari. Quod ne absurdum videretur, subiungit, Talium est regnum cœlorum. Quòd si infantes comprehendi necessarium est, minime obscurum erit per dictionem Talium, infantes ipsos ac eorum similes designari.

**Obiectio secunda ad tertiam probationem, & solutio.*

**Obiectio tertia, & solutio.*

8 Nemo iam est qui nõ videat, pædobaptismum nequaquam humanitus fabrefactum fuisse, qui tãta Scripturæ approbatione fulciatur. *Nec satis speciose nugantur qui obiiciunt nusquam reperiri, vel infantem vnum per Apostolorum manus fuisse baptizatum. Etsi enim id nominatim ab Euangelistis non narratur, quia tamen neque rursum excluduntur illi quoties familiæ alicuius baptizatæ incidit mentio: quis inde, nisi insanus, ratiocinetur non fuisse baptizatos? Siquid valerent id genus argumenta, mulieres pariter Cœna Domini interdicendæ essent, quas Apostolorum seculo ad eam fuisse admissas non legimus: sed enim hic fidei regula contenti sumus. Dum enim reputamus quid ferat Cœnæ institutio, ex eo etiam quibus communicandus sit illius vsus facile iudiciũ est: quod & in Baptismo obseruamus. Siquidem vbi animaduertimus quem in finem institutus fuerit, euidenter conspicimus & infantibus nõ minùs competere quàm natu grandioribus. Eo itaque priuari nequeunt quin Dei authoris volũtati fraus manifesta fiat. *Quòd autem apud simplicem vulgum disseminant, longam annorum seriem post Christi resurrectionem præteriisse, quibus incognitus erat pædobaptismus: in eo fœdissimè mentiuntur: siquidem nullus est scriptor tam vetustus qui non eius originem ad Apostolorum seculum pro certo referat.

Conclusio tractationis à fine sect. 1.

**Secundũ argumẽtum Anabaptistarum, & eius refutatio.*

Act. 16.15, & 32

**Tertium argumẽtum Anabaptistarum refutatur.*

9 Superest vt breuiter indicemus quisnam ex hac obseruatione fructus redeat tùm ad fideles qui liberos suos Ecclesiæ tingendos sistunt: tum ad ipsos qui sacra aqua tinguntur, infantes: ne quis seu inutilem ac otiosam aspernetur. Quanquam si cui in mentem venit, pædobaptismum hoc prętextu irridere, circuncisionis præceptum à Domino positum ludibrio habet. Quid enim ad illum impugnandum proferent, quod non in hanc retorqueatur? Sic Dominus vlciscitur eorum arrogantiam qui protinus damnant quod carnis suę sensu non comprehendunt. *Verùm aliis armis nos instruit Deus quibus eorum stoliditas retundatur. Neque enim sancta hæc eius institutio, qua fidem nostram eximia consolatione

Quartũ arg. Anabap. nẽpe q. sit inutilis pędobaptismus. Responsio prima.

**Resp. 2. magnũ ex pædobaptismo fructum redire ad patres fideles, & ad ipsos infantes. Vide sect. 32.*

iuuari sentimus, superuacua meretur dici. Siquidem Dei signum puero communicatum, velut impresso sigillo, promissionem pio parẽti datam confirmat, ac ratum esse declarat quòd Dominus non illi modò, sed semini eius in Deum sit futurus: neque eum modò bonitate gratiáque sua prosequi velit, sed eius posteros in millesimam vsque generationem. Vbi quum ingens sese profert Dei benignitas, primùm amplissimam gloriæ eius prædicandæ materiam suppeditat, & pia pectora lætitia non vulgari perfundit, quá simul ad redamandum tam pium Patrem vehemẽtiùs incitantur: cui propter se posteritatem suam curæ esse conspiciunt. *Neque moror si quispiam excipiat, confirmandæ filiorum nostrorum saluti sufficere debere promissionem: quando secus Deo visum est, qui prout imbecillitatem nostram perspectam habet, tantum illi in hac re indulgere voluit. Proinde qui promissionem de misericordia Dei in liberos suos propaganda amplexantur, officij sui esse cogitent, ipsos misericordiæ symbolo signandos Ecclesiæ offerre: atque inde se ad certiorem animare fiduciam, quod præsenti oculo fœdus Domini filiorum suorum corporibus insculptum cernunt. * Nonnihil rursum emolumenti pueri è suo Baptismo capiunt, quòd in corpus Ecclesiæ insiti, aliis membris sunt aliquanto commendatiores. Deinde vbi adoleuerint, eo ad serium Dei colendi studium non mediocriter stimulantur, à quo in filios solenni adoptionis symbolo accepti fuerint, antequam per ætatem eum agnoscere Patrem possent. Denique terrere nos summopere debet illa damnatio, vindicem fore Deum, siquis fœderis symbolo filium insignire contemnat: quòd eo contemptu, oblata gratia respuatur & quasi eiuretur.

*Obiectio ad prius mẽbrum responsionis secundæ, & solutio.

*Ipsis infantibus vtilem esse suum Baptismum.

Gen.17.15

10 Iam argumenta discutiamus quibus sanctam hanc Dei institutionem furiosæ quædam belluæ impetere non cessant. Principiò, quoniã similitudine Baptismi & Circuncisionis vltra modum vrgeri se ac constringi sentiunt, longo discrimine distrahere hæc duo signa contendũt, nequid alteri cum altero commune esse videatur. Nam & res signati varias, & fœdus omnino diuersum, & appellationem puerorum non eandem esse dicunt. Atqui dum illud *primum instituunt probare, Circuncisionem obtendunt mortificationis non Baptismi fuisse figuram: quod profectò libentissimè illis damus. Nobis enim optimè patrocinatur. Neque alia sententiæ nostræ probatione vtimur quàm Baptismum & Circuncisionem mortificationis esse signa. Hinc constituimus, in huius vicem illum esse suffectum, quò idipsum nobis repræsentet quod olim Iudæis signabat. *In asserenda fœderis differentia quàm barbara audacia Scripturam dissipant & corrumpunt! neque vno in loco, sed ita vt nihil saluum aut integrum relinquant. Iudæos enim adeò carnales nobis depingunt vt pecudum similiores sint quàm hominum. Quibuscum scilicet percussum fœdus vltra temporariam vitam non procedat, quibus datæ promissiones, in bonis præsentibus ac corporeis subsidant. Quod dogma si obtineat, quid restat nisi vt gentem Iudaicam fuisse ad tempus Dei beneficio saturatam (non secus ac porcorum gregem in hara saginant) vt æterno demum exitio periret? Simul enim ac Circuncisionem eíque annexas promissiones citamus, *Circuncisionem literale signum, promissiones eius carnales fuisse respondent.

Hic & sect.11.12. 13.14.15. refutatur triplex argumentũ aduersariorum, nõ valere ratiocinationem à Circũcisione ad Baptismũ, quia magna sit dissimilitudo.

*Primæ dissimilitudinis refutatio.

*Item secundæ.

11 Sanè si literale signum erat Circuncisio, nihilo secius de Baptismo censendum est. Quandoquidem Apostolus Coloss 2. nihilo magis alterum altero spirituale facit. Dicit enim nos in Christo circuncisos Circuncisione non manu facta, deposito corpore peccati quod in carne nostra habitabat: quam Circuncisionem Christi vocat. Pòst in eius sententiæ explicationem subiungit, Nos per Baptismum Christo cõsepultos. Quid sibi

*Duo quibus probare nituntur fœderis alterius ab altero tantã differẽtiam. Primum, de signo carnali refutatur.

Coloss.2.11

sibi vult istis verbis nisi Baptismi complementum & veritatem, esse veritatem simul & complementum Circuncisionis, quoniam rem vnam figurent? Demonstrare enim contendit esse id Christianis Baptismum quod antè fuerat Iudæis Circuncisio. Quoniam autem iam ad liquidum exposuimus, promissiones vtriusque signi & quæ illis repræsentantur mysteria inter se conuenire: longius in præsens non immorabimur. Tantùm fideles admonebo, me tacente vt secum reputent an terrenum ac literale habendum sit signum cui nihil subest nisi spirituale & cœleste. Verùm, ne fumos suos simplicibus vendant,* obiectum vnum, quo impudétissimum hoc mendacium prætexunt, in transcursu diluemus. Certo certius est primarias promissiones, quibus continebatur quod sub veteri Testamento cum Israelitis fœdus Deus sanciuit, spirituales fuisse, & ad æternam vitam respexisse. Tum vicissim à Patribus spiritualiter, vt par erat, acceptas, quò fiduciam inde conciperent futuræ vitæ, ad quam toto animi affectu aspirarent. Interim verò nequaquam inficiamur quin suam illis beneuolentiam terrenis ac carnalibus beneficiis testatus sit: quibus etiam dicimus spem illam promissionum spiritualium fuisse confirmatam. Quo modo vbi æternam beatitudinem seruo suo Abrahę pollicitus est, quo manifestum fauoris sui indicium illi ob oculos subiiciat, addit alteram de possessione terræ Chanaan promissionem. In hunc modum accipere conuenit quæcunque genti Iudaicæ terrenæ promissiones datæ sunt: vt spiritualis promissio, ceu caput, primas semper teneat quò illæ referantur. Atque hæc quoniam vberiùs in discrimine noui & veteris Testamenti tractaui, nunc leuiùs perstringo.

Secundum, de promissionibus carnalibus, refutatur.

Gen. 15. 1, & 18

12 In puerorum appellatione hanc varietatem reperiunt, filios Abrahæ sub veteri Testamento dictos qui ab eius semine originem ducerent: hoc nomine nunc appellari qui fidem eius imitantur. Ideo infantiam illam carnalem, quæ in societatem fœderis per Circuncisionem inserebatur, spirituales noui Testamenti infantes figurasse, qui Dei verbo regenerati sint ad vitam immortalem. In quibus verbis exiguam quidem veritatis scintillam intuemur: sed in hoc grauiter peccant leues isti spiritus, quòd dum arripiunt quicquid primò in manum illis venit, vbi vltrà progrediendum foret, & multa inter se conferenda, in verbum vnum pertinaciter insistunt. Vnde fieri aliter nequit quin subinde hallucinentur: quia in nullius rei solidã cognitionem incumbunt.* Fatemur certè carnale Abrahæ semen locum ad tempus tenuisse spiritualis seminis quod per fidem illi inseritur. Illius enim filij nuncupamur, vtcunq; nulla cum illo nobis naturalis cognatio intercedat. Verùm si intelligunt, quod non obscurè demonstrãt, carnali Abrahæ semini nunquam spiritualem Dei benedictionem promissam, hîc verò longè falluntur. Proinde in meliorem scopum collimare nos oportet: ad quem certissimo Scripturæ ductu dirigimur. Dominus ergo Abrahæ pollicetur futurum illi semen in quo benedicendæ sint omnes terræ nationes: ac simul fidem dat, se illi & semini eius in Deum fore. Quicunque Christum benedictionis authorem fide recipiunt, huius promissionis sunt hæredes: ideóque Abrahæ filij nominantur.

Tertiæ dissimilitudinis quæ duas habet partes refutatio, hîc & sect. 13. 14. 15

Prior pars tertiæ dissimilitudinis.

Galat. 4. 28

Rom. 4. 12

13 Quanquam autem post Christi resurrectionem, fines regni Dei longè latéque in quaslibet nationes indiscriminatim prorogari cœperunt, vt secundùm Christi sententiam, vndequaque fideles colligerentur qui in gloria cœlesti accumberent cum Abraham, Isaac, & Iacob: multis tamen antè seculis tanta illa misericordia Iudæos complexus fuerat. Et quia cunctis aliis præteritis vnam hanc gentem selegerat in qua gratiam suam pro tempore contineret: peculium suum & populum acquisitum dicebat. Ad testandam eiusmodi beneficentiam data fuit circuncisio,

Matt. 8. 11

Exo. 19 5

V.j.

cuius symbolo docerentur Iudæi, Deum sibi esse salutis præsidem: qua cognitione in spem vitæ æternæ erigebantur eorum animi. Quid enim defuturum est ei quem semel in fidem Deus acceperit? Quare Apostolus,
Rom.4.10 probaturus Gentiles vnà cum Iudæis esse Abrahæ filios, in hanc formam loquitur: Abraham, inquit, fide iustificatus fuit in præputio. Pòst signum accepit Circuncisionis, sigillum iustitiæ fidei, vt pater esset omnium fidelium & Præputij & Circuncisionis, non eorum qui sola Circuncisione gloriantur, sed qui sequuntur fidem quam pater noster Abraham in Pręputio habuit. Annon videmus dignitate vtrosque adęquari? Nam ad tempus Dei decreto constitutum, pater fuit Circuncisionis. Vbi, diruto pariete (quemadmodum alibi scribit Apostolus) quo Gentes à Iudæis secer-
Ephes.2.14 nebantur, illis quoque patefactus aditus fuit in regnum Dei, factus est illorum pater: ídque citra Circuncisionis signum: quòd Baptismum vice Circuncisionis habent. Quòd autem nominatim Abraham iis esse patrē negat qui sunt ex Circuncisione tātùm, id positum est ad retundendum quorundam supercilium, qui omissa pietatis cura, solis ceremoniis se venditabant. Qualiter hodiéque refutari possit eorum vanitas qui in Baptismo nihil præter aquam quærunt.

14 Sed alter Apostoli locus ex epist. Rom.9.7, contrà proferetur, vbi eos qui ex carne sunt, non esse Abrahæ filios docet: sed eos modò in semine censeri qui sunt filij promissionis. Innuere nanque videtur, nihil esse carnalem Abrahæ cognationem, quam nos aliquo gradu ponimus. Atenim diligentiùs animaduertendum est quam illic causam tractet Apostolus. Nam Iudæis ostensurus quàm non esset alligata semini Abrahæ Dei bonitas, imò quàm nihil per se conferat, eius rei documento Ismaelem & Esau profert: quibus reiectis non secus acsi extranei fuissent, tametsi secundùm carnem germana erant Abrahæ progenies, in Isaac & Iacob residet benedictio. Vnde conficitur id quod postea affirmat, pendere salutem à Dei misericordia, qua prosequitur quem illi visum fuerit: causam verò non esse cur Iudæi fœderis nomine sibi placeant aut glorientur, nisi fœderis legem seruent, id est, verbo obediant. Rursum vbi vana generis sui confidentia illos deiecit, quia tamen altera ex parte cernebat, fœdus quod semel cum Abrahæ posteritate initum fuerat à Deo, irritum nullo modo fieri posse, cap.x i, carnalem Abrahæ cognationem esse sua dignitate spoliandam disserit: cuius beneficio Iudæos docet primos ac natiuos esse Euangelij hæredes, nisi quatenus sua ingratitudine, ceu indigni, abdicati fuerunt: sic tamen vt non penitus ab eorum gente cœlestis benedictio demigrarit. Qua ratione illos quamlibet contumaces ac fœdifragos, sanctos nihilominus appellet (tantum honoris defert sanctæ generationi, quam Deus sacro suo fœdere dignatus fuerat:) nos verò, si cum illis componamur, velut posthumos, aut etiam abortiuos Abrahæ filios: ídque adoptione, non natura: quemadmodum si defractus à sua arbore surculus, in alienum stipitem inseratur. Ergo sua prærogatiua ne fraudarentur, Euangelium illis primo loco annuntiari oportuit. Sunt enim in Dei familia velut primogeniti. Quare hic honor deferendus illis fuit, donec oblatum reiecerunt, & sua ingratitudine effecerunt vt ad Gentes traduceretur. Neque verò quantacunque contumacia cum Euangelio bellum gerere persistant, ideo tamen nobis sunt despiciendi: si reputamus, in promissionis gratiam, Dei benedictionem inter eos etiamnum residere: vt certè nunquam inde prorsus abs-
Rom.11.29 cessuram Apostolus testatur: quoniam sine pœnitentia sunt dona & vocatio Dei.

15 En quid valeat, & qua lance metienda sit promissio Abrahę posteritati data. Proinde quanquam in discernendis regni hæredibus à spu-

riis & extraneis, vnam Dei electionem libero iure dominari nihil dubitamus: simul tamen perspicimus ei placuisse, semen Abrahę peculiariter misericordia sua complecti: ac quò testatior haberetur, Circũcisione obsignare. Porrò eadem omnino est Christianæ Ecclesiæ ratio. Nam vt illic Paulus sanctificari à parentibus suis Iudæos disputat: ita alibi docet, tandem à parentibus sanctificationem Christianorum liberos ducere. Vnde colligitur, ab aliis meritò segregari qui impuritatis ecõuerso damnantur. *Iam quis ambigere possit quin falsissimum sit quod deinde subnectunt, qui olim infantes circuncidebantur, eos infantiam duntaxat spiritualem figurasse, quæ ex verbi Dei regeneratione emergit? Neque enim tam argutè philosophatur Apostolus, vbi Christum Circuncisionis ministrum esse scribit, ad implendas quæ Patribus editæ fuerant, promissiones, acsi in hunc modum loqueretur, Quandoquidem fœdus cum Abrahamo percussum ad semen eius respicit, Christum vt fidem à Patre semel datam præstaret ac solueret, in salutem aduenisse genti Iudaicæ. Vidésne vt post Christi resurrectionem quoque, promissionem fœderis nõ allegoricè tantùm, sed vt verba sonant, carnali Abrahæ semini implendam censeat? Eòdem pertinet quod Petrus, Actorum 2.39, Iudæis denuntiat, illis ac semini eorum, fœderis iure, Euangelij beneficium deberi: ac proximè sequenti capite eos Testamenti filios, hoc est hæredes nuncupat. A quo etiam non longè alludit alter Apostoli suprà citatus locus, vbi impressam infantibus Circuncisionem pro testimonio eius quam cum Christo habent communionis ducit & ponit. Et verò, si eorum nænias auscultamus, quid illa promissione fiet qua Dominus in secundo Legis suæ capite, seruis suis recipit se eorum semini propitium fore in millesimam vsque generationem? hiccine ad allegorias confugiemus? at nimium nugatoria fuerit tergiuersatio. An id dicemus abolitum? Verùm ita Lex dissiparetur, cui potiùs stabiliendæ Christus venit, quatenus in bonum ad vitam nobis cedit. Sit itaque extra controuersiam, Deum suis adeo bonum esse ac liberalem vt in eorum gratiam liberos etiam, quos procrearint, populo suo accenseri velit.

1.Cor.7.14

**Posterior pars tertiæ dissimilitudinis refutatur.*

Rom.15.8

Act.3.25

Ephes.2.11

16 Quæ prætereainter Baptismum ac Circuncisionem iniicere discrimina moliuntur, non ridicula modò sunt, & omni rationis specie vacua, sed inter se pugnantia. Nam vbi Baptismum ad primum spiritualis certaminis diem spectare affirmarunt, Circuncisionem autem ad octauũ, iam peracta mortificatione: extemplo illius obliti, cantilenam inuertunt: ac Circuncisionem quidem figuram appellant mortificandæ carnis: Baptismum verò sepulturam, in quam nulli nisi iam mortui, tradendi sint. Quæ phreneticorum deliria tanta leuitate dissiliant? Nam priore sententia, Baptismus Circuncisioni præire debet: per alteram in posteriorem locum relegatur. Neque tamen nouum exemplum est, vt hominum ingenia, vbi pro certissimo Dei verbo adorant quicquid somniarint, sursum deorsum ita voluntentur. Nos ergo priorem illam differentiam, merum esse somnium dicimus. Si in octauo die libebat ἀλληγορεῖν, non tamen eo modo conueniebat. Multo satius fuerit post veteres numerum octonarium in resurrectionem octauo die factam referre, vnde vitæ nouitatem pendere scimus: aut ad totum præsentis vitæ cursum, quo procedere semper debet mortificatio, donec eo peracto, ipsa quoque perfecta fuerit. Quanquam videri queat Deus ætatis teneritudini prospicere voluisse, Circuncisionem in diem octauum differendo: quoniam vulnus, recens natis & adhuc à matre rubentibus periculosius futurum erat. Quanto neruosius est illud, nos iam antè mortuos per Baptismum sepeliri: quum scriptura disertè reclamet, nos ea conditione in mortẽ sepeliri

Diluuntur alia duo Anabaptistarum figmenta de discrimine Circũcisionis & Baptismi. Aug. Epist.28. dicit reprehendi à Cypriano eos qui negabãt ante diẽ octauum baptizandos infantes.

Rom.6.4 vt emoriamur,ac mortificationem istam exinde meditemur? *Iam eiusdem est dexteritatis quòd fœminas non esse baptizandas cauillantur, si Baptismum circuncisioni cõformari oporteat. Nam si compertissimum est circuncisionis signo testatam fuisse feminis Israelitici sanctificationem: ex eo neque dubium est quin maribus pariter ac fœminis sanctificandis datum fuerit.Sola autem masculorum corpora ipso imprimebantur,quæ per naturam poterant:sic tamen vt fœminæ per eos,circuncisionis quodammodo sociæ ac consortes essent.Itaque talibus eorum ineptiis procul ablegatis, in Baptismi ac circuncisionis similitudine hæreamus,quam amplissimè *in mysterio interiori,in promissionibus,in vsu, in efficacia quadrare conspicimus.

**Refellitur calumnia de nõ baptisandis fœminis, si Circũcisioni similis est Baptismus.*

**Summa præcedentium.*

17 Rationem quoque firmissimam obtẽdere sibi videntur cur arcendi sint à Baptismo pueri,dum causantur, non esse per ætatatem adhuc idoneos qui signatum illic mysterium assequantur.Id autem est spiritualis regeneratio,quæ cadere in primam infantiam non potest.Itaque colligunt,non alio loco habendos quàm pro Adæ filiis, donec in ætatem adoleuerint secundæ natiuitati congruentem. Atqui his omnibus vbique refragatur Dei veritas.Nam si inter filios Adæ sinendi sunt,in morte relinquuntur:quando in Adam nihil quàm mori possumus. Contrà verò Christus sibi adduci iubet.Quid ita?quia vita est. Eos ergo vt viuificet,sui participes facit:quũ interim isti,longè abactos,morti adiudicant.Nam si tergiuersantur,non ideo perire infantes si filii Adæ reputantur, satis superque Scripturæ testimonio eorum error reuincitur. Nam quum in Adam omnes mori pronunciet,sequitur nullam nisi in Christo vitæ spem restare.Quò igitur vitæ hæredes fiamus, nos cum eo cõmunicare oportet.Rursum quum scriptum alibi sit natura nos iræ Dei omnes esse obnoxios,ac in peccato conceptos, cui damnatio peapetuò adhæret:è natura nostra demigremus oportet antequam in regnum Dei aditus nobis pateat. Et quid dici clariùs potest quàm carnem & sanguinem regnum Dei possidere non posse?Aboleatur ergo quicquid nostrum est(quod nõ citra regenerationem fiet)tum possessionem hanc regni cernemus. Denique si verè loquitur Christus quum se vitam esse prędicat,nos in ipsum inseri necesse est, quò è mortis seruitute asseramur. *At quomodo,inquiunt,regenerãtur infantes,nec boni nec mali cognitione prædití? Nos autem respondemus,opus Dei, etiam si captui nostro non subiaceat,nõ tamen esse nullum.Porrò infantes qui seruandi sint(vt certè ex ea ætate omnino aliqui seruãtur) antè à Domino regenerari minimè obscurum est.Nam si ingenitam sibi corruptionem è matris vtero secum afferunt: ea repurgatos esse oportet, antequam in regnum Dei admittantur: quò nihil ingreditur pollutum aut inquinatum. Si peccatores nascuntur,quo modo & Dauid & Paulus affirmant:aut Deo ingrati inuisique manent, aut iustificentur necesse est.Et quid vltrà quærimus quum palàm ipse iudex affirmet,nullis patere in vitam cœlestem ingressum nisi renatis? Atque vt obloquuturos hoc genus compesceret, documentum præbuit in Iohanne Baptista,quem in matris vtero sanctificauit,quid in reliquis posset. *Nec qua hîc ludunt tergiuersatione quicquam proficiunt, id semel duntaxat factum: vnde non statim consequatur, Dominum ita solere passim cum infantibus agere.Neque enim nos eum in modum ratiocinamur.Tantùm ostẽdere animus est,iniquè ac malignè intra eas angustias limitari ab eis Dei virtutem,quibus ipsa includi se non sustinet. Tantundem habet ponderis & *alterum suffugium.Vsitato Scripturæ more perinde valere allegant particulam Ab vtero,acsi diceretur, E pueritia. Sed videre perspicuè licet, Angelum quum id Zachariæ denuntiaret, aliud voluisse:nempe nondum natum,Spiritu sancto repletum iri. Ne ergo legem

Aliud Anabaptistarum argumentũ refutatur, & ostenditur regenerari etiam infantes, neq; sini inter Adæ filios:quia certè perirent:hîc & sec.18. 19

1.Cor.15.22 Ephes.2.3 Psal.51.7 1.Cor.15.50 Ioh.11.25, & 14.6

**Obiectio, & respõsio.*

Apoc.21.27 Ephes.2.3 Psal.51.7 Iohan.3.3 Luc.1.15

**Tergiuersatio aduersariorum.*

**Alterum aduersariorum suffugiũ.*

gem Deo imponere tentemus quin sanctificet quos visum fuerit quo modo hunc sanctificauit, quando nihil eius virtuti decessit.

18 Et sanè ideo à prima infantia sanctificatus fuit Christus, vt ex ætate qualibet sine discrimine electos suos in seipso sanctificaret. Nam quemadmodum ad delendam inobedientiæ culpam, quæ in carne nostra perpetrata fuerat, eam ipsam carnem sibi induit, in qua perfectam causa vicéque nostra obedientiam præstaret: ita ex Spiritu sancto conceptus fuit, vt eius sanctitate in assumpta carne ad plenum perfusus, ipsam ad nos transfunderet. Si absolutissimum in Christo habemus gratiarum omnium exemplar quibus filios suos Deus prosequitur, hac quoque parte scilicet documento nobis erit, infantiæ ætate non vsque adeo à sanctificatione abhorrere. Vtcunque, hoc tamen extra controuersiam ponimus, neminem electorum è præsenti vita euocari qui non prius sanctificetur ac regeneretur Dei Spiritu. *Quod contrà obiectant, Spiritum in Scripturis, nullam nisi ex incorruptibili semine, id est, Dei verbo regenerationem agnoscere: perperam illam Petri sententiam interpretantur, qua fideles modò comprehendit, qui Euangelij prædicatione edocti fuerant. Talibus quidem fatemur, verbum Domini spiritualis esse regenerationis semen vnicum: sed ex eo negamus colligendum, non posse Dei virtute regenerari infantes: quæ illi tam facilis & prompta est, quàm nobis incomprehensa & admirabilis. Deinde non satis tutum fuerit hoc adimere Domino, ne se illis quoquo modo exhibere cognoscendum queat.

A Christi persona probatur infantum sanctificatio.

**Obiectio aduersariorum dissoluitur.*

1. Pet. 1. 23

19 At fides, inquiũt, per auditũ, cuius nondũ vsum adepti sunt, nec Deo cognoscendo pares esse queunt, quos boni simul & mali notitia destitutos docet Moses. Verùm non animaduertunt Apostolum, quum auditum fidei principium facit, ordinariam tantùm Dei œconomiam & dispensationem, quam tenere in vocandis suis solet, describere: non autem perpetuam ei regulam præstituere ne alia vti ratione possit. Quo modo certè in multorum vocatione vsus est: quos interiore modo, Spiritus illuminatione nulla intercedente prædicatione, vera sui cognitione donauit. *Quoniam autem valde absurdum fore putant, si infantibus tribuatur vlla cognitio Dei quos boni & mali intelligentia Moses priuat: respondeant quæso mihi, quid periculi sit si aliquam eius gratiæ partem nunc accipere dicantur, cuius plena largitate paulò pòst perfruentur? Nam si vitæ plenitudo perfecta Dei cognitione constat: quum eorum nonnulli, quos prima statim infantia hinc mors abripit, in vitam æternam transeant, ad contemplandam certè Dei faciem præsentissimam recipiuntur. Quos ergo pleno lucis suę fulgore illustratus est Dominus, cur non iis quoque in præsens, si ita libuerit, exigua scintilla irradiaret: præsertim si non antè exuit ipsos ignorantia, quàm eripit ex carnis ergastulo? Non quòd eadem esse fide præditos temerè affirmare velim quam in nobis experimur, aut omnino habere notitiam fidei similem: (quod in suspenso relinquere malo) verùm vt istorum stolidam arrogantiam paululum coerceam, qui, prout inflata illis bucca fuerit, securè quiduis aut negant aut asserunt.

Alia eorundem obiectio, cui respondetur.

Deut. 1. 39

**Refutatur & alia obiectio.*

20 Verùm quò adhuc validiùs hac parte insistant, subnectunt, Baptismum pœnitentiæ ac fidei sacramentum esse: quare quum neutra in tenellam infantiam cadat, cauendum ne, si in Baptismi communionem admittatur, inanis & euanida reddatur significatio. At enim hæc tela in Deum magis quàm in nos diriguntur. Siquidem & circuncisionem fuisse pœnitentiæ signum, multis Scripturæ testimoniis compertissimum est. Deinde à Paulo nuncupatur sigillum iustitiæ fidei. Ab ipso itaque Deo ratio exigatur cur eam infantium corporibus inscribi

Aduersariorũ alia obiectio diluitur, hîc & sect. 21

Rom. 4. 11

iusserit. Postquam enim in eadem sunt causa Baptismus & Circuncisio, huic nihil dare possunt quod non alteri simul concedant. Si ad solitum cuniculum respectant, figuratos tum fuisse per infantiæ ætatem spirituales infantes, iam obstructa est illis via. Dicimus ergo, quum Circuncisionem pœnitentiæ fideique sacramentum infantibus Deus communicarit, non videri absurdum si nunc Baptismi participes fiant: nisi palàm in Dei institutionem debacchari placet. Verùm cùm in Dei factis omnibus, tum in hoc quoque ipso satis sapientiæ, iustitiæ, ad retundendas impiorum obtrectationes relucet. Nam etsi infantes, quo circuncidebãtur momento, quid sibi vellet signum illud intelligentia non comprehendebant: verè tamen circuncidebantur in naturæ suæ corruptæ ac contaminatæ mortificationem, quam adulti postea meditarentur. Deniq; nullo negotio solui potest obiectio hęc, Baptizari in futuram pœnitentiam & fidem: quæ etsi nondum in illis formatę sunt, arcana tamen Spiritus operatione vtriusque semen in illis latet. *Hac responsione semel euertitur quicquid aduersum nos torquent à Baptismi significatione petitũ. Quale est elogium quo à Paulo insignitur, vbi vocat lauacrum regenerationis & renouationis. Vnde ratiocinantur nemini nisi earum rerum capaci conferendum. Sed enim nobis ex aduerso excipere licet, neq; Circuncisionem aliis quàm regeneratis fuisse conferendam, quæ regenerationem designabat. Atque ita Dei institutum à nobis condemnabitur. Proinde (quod iam aliquoties attigimus) quæcunq; ad quatefaciendam Circuncisionem argumenta inclinant, vim nullam habent in oppugnando Baptismo. *Neque elabuntur si dixerint statum esse nobis ac fixum quod Dei authoritate certò nititur, etiamsi nulla eius ratio extet: quæ reuerentia neque pędobaptismo debetur, neque aliis similibus quæ expresso Dei verbo non sunt nobis commendata: quando hoc dilemmate deprehensi semper tenentur. Aut enim legitimum nullísque cauillis obnoxium, aut reprehensione dignum fuit de circuncidendis infantibus Dei pręceptũ. Si nihil absoni nec absurdi in illo fuit, nec in pædobaptismi obseruatione quippiam absurdi notari poterit.

**Obiectio alia aduersariorum, & solutio eiusdem.*

Tit.3.5

**Exceptio aduersariorum, cui occurritur dilemmate.*

Absurditas ab aduersariis obiecta eluitur.

21 Quam verò conantur hoc loco inurere absurditatis maculam, sic eluimus. Quos electione sua dignatus est Dominus, si accepto regenerationis signo, præsenti vita antè demigrent quàm adoleuerint, eos virtute sui Spiritus nobis incomprehensa renouat, quo modo expedire solus ipse prouidet. Si grandescere in ætatem contingat, qua Baptismi veritatem edoceri queant, hinc magis ad renouationis studium accendentur, cuius tesseta se à prima statim infantia donatos esse discent, quò eam toto vitæ decursu meditarentur. Eodem referatur quod duobus locis Paulus docet, nos Christo per Baptismum consepeliri. Nam eo non intelligit, consepultum Christo iam prius eum esse oportere qui Baptismo sit initiandus: sed quæ Baptismo subest doctrina, simpliciter declarat: idque iam baptizatis: vt ne insani quidem Baptismo præire ex hoc loco pugnaturi sint. In hunc modum Moses & Prophetæ populum admonebant quid sibi vellet Circuncisio, qua tamen infantes signati fuerant. Tantundem valet quod & Galatis scribit, Eos dum baptizati fuerunt, Christũ induisse. Quorsum id? Nempe vt Christo in posterum viuerent: quia non antè vixissent. Et quanquam in natu grandioribus mysterij intelligentiam signi susceptio consequi debet: paruulos tamen alio loco ac numero habendos, mox exponetur. Nec aliud statuendum est de loco Petri, in quo sibi magnum præsidium statuunt: quum dicit non esse ablutionem ad abstergendas corporis sordes, sed bonæ conscientiæ testimonium coram Deo, per Christi resurrectionem. Contendunt quidem illi ex eo nihil pædobaptismo reliquum fieri nisi vt inanis sit fumus: nempe à quo longè seposita

Rom.6.4
Coloss.2.12

Galat 3.27

Obiectio aduersariorum ex loco 1. Pet.3.21

sepofita fit hæc veritas. Verùm hallucinatione ista identidem peccant, quòd rem temporis ordine semper signo præire velint. Nam & Circuncisionis veritas eodem conscientiæ bonæ testimonio constabat. Quòd si necessariò præcedere debuisset, nunquam infantes Dei mandato fuissent circuncisi. Verùm ipse bonæ conscientiæ testimonium Circuncisionis veritati subesse ostendens, simul tamen præcipiens paruulos circuncidi, ea parte in futurum tempus Circuncisionem conferri satis indicat. Quare nihil plus in pędobaptismo pręsentis efficacię requirendum est quàm vt fœdus cum illis à Domino percussum obfirmet & sanciat. Reliqua eius sacramenti significatio, quo tempore Deus ipse prouiderit, postea consequetur.

22 Neminem iam esse puto qui non perspicuè cernat omnes huius notę rationes meras esse Scripturę inuersiones. Quę supersunt his affines, cursim persequemur. *Baptismum in peccatorum remissionem dari obiiciunt. Quod vbi concessum fuerit, sententię nostrę abunde patrocinabitur. Peccatores enim quum nascamur, remissione & venia iam à matris vtero opus habemus. Porrò quum spem misericordię huic ętati nō pręcidat Deus, sed potiùs certam faciat: cur signum re ipsa multo inferiùs pręriperemus? Quare quod in nos vibrare moliuntur, hoc ita retorquemus in eos ipsos, Paruuli peccatorum remissione donantur: ergo signo priuandi non sunt. Proferunt simul illud ex epistola ad Ephesios, Ecclesiam à Domino mundatam lauacro aquę in verbo vitę. Quo ad errorem eorum euertendum nihil aptius citari poterat: nam inde nobis facilis nascitur probatio. Si testatam Baptismo vult Christus ablutionem qua Ecclesiam suam emundat, ęquum non videri vt suo in paruulis testimonio careat, qui in Ecclesię parte iure censentur, quum hęredes regni cœlestis sint nuncupati. Vniuersam enim Ecclesiam Paulus complectitur, vbi dicit mundatam lauacro aquę. Nihilo secius & ex eo quod alibi dicit, nos in Christi corpus per Baptismum esse insertos, colligimus, infantes, quos membris suis annumerat, baptizandos esse, ne à suo corpore diuellantur. En quo impetu cum tot machinis in fidei nostræ pręsidia impressionem faciant.

Aliud obiectum ab aduersariis, in ipsos reiicitur.

Refellitur argumētum falsò sumptū ex Ephes.5.26

1.Cor.12.13

23 Iam ad seculi Apostolici praxin atque consuetudinem descendunt, quo nemo, nisi fidem antè pœnitentiámque professus, ad Baptismum admissus comperitur. Nam vbi rogatur Petrus ab iis quibus erat resipiscendi animus, quid factu sit opus: vt pœnitentiam primùm agant consulit, deinde vt baptizentur in remissionem peccatorum. Similiter Philippus, quum baptizari Eunuchus ille postularet, respondit id licere, modò toto corde crederet. Hinc sibi obtinere posse videntur, Baptismum, nisi præeunte fide ac pœnitentia, cuiquam concedi minimè fas esse. Enimuero si huic rationi locum damus: prior locus, vbi nulla fidei mentio auditur, solam sufficere pœnitentiam euincet: alter, quo pœnitentia minimè requiritur, solam satis esse fidem. Excipient, puto, locum alterum altero adiuuari, ideóque simul esse connectendos. Ego quoque vicissim conferendos dico alios locos qui ad istius nodi solutionem aliquid valent. Quandoquidem multæ in Scriptura sententiæ habentur, quarum intelligentia à loci circunstantia pendeat. Quale in præsentia exemplum occurrit: nam quibus hæc dicuntur à Petro & Philippo, ætate sunt ad pœnitentiam meditandam fidémque concipiendam idonea. Tales, nisi perspecta eorum conuersione & fide (saltem quantum hominum iudicio explorari potest) baptizandos esse fortiter negamus. Verùm in alium catalogum relegandos esse infantes, plus satis perspicuum est: nam siquis olim se Israeli adiungebat in religionis communionem, antè & fœdus Domini edoceri & lege erudiri oportebat quàm Circun-

Mēdaciter ab Anabaptistis prætexi praxin seculi Apostolici in denegādo infantib⁹ Baptismo

Act.2.37

Act.8.37

cisione signaretur: quòd natione erat ἀλλόφυλος, hoc est alienigena ab Israelitico populo, quocum fœdus, quod Circuncisio sanciebat, percussum fuerat.

Gen.15.1 24 Quemadmodum nec Dominus, quum Abrahamū sibi cooptat, à Circuncisione sumit exordium, interim quid illo signo sibi velit dissimulans: verùm quod ferire cum ipso fœdus instituat, primùm denuntiat: tum deinde post fidem promissioni habitam, sacramenti facit participem. Cur in Abrahamo fidem sacramentum sequitur, in Isaaco filio intelligentiam omnem præcedit? Quoniam eum qui adulta demum ætate in fœderis societatem recipitur à quo fuerat hactenus alienus, eius conditiones antea perdiscere æquum est: infantem verò ex eo progenitum, non item: qui hæreditario iure, secundùm promissionis formulam, iam à matris vtero in fœdere continetur. Aut (quò res clariùs ac breuiùs indicetur) si fidelium liberi, citra intelligētiæ adminiculum, fœderis sunt participes, non est cur ob id à signo arceantur, quia in fœderis stipulationem iurare nequeunt. Hæc certè ratio est cur aliquoties Deus infantes qui ab Israelitis oriuntur, sibi genitos & natos fuisse asserit. Nam filiorum haud dubiè loco habet eorum filios quorum semini in patrem se fore pollicitus est. Qui verò infidelis est, impiis ortus parentibus, donec per fidem Deo vniatur, à fœderis communione extraneus censetur. Itaque nihil mirum si nec signo communicet, cuius significatio in eo fallax inanísque foret. In eam sententiam Paulus quoque scribit, Gentes, quandiu in sua idololatria immersæ fuerunt, extra testamentum fuisse. Hoc compendio, tota res, nisi fallor, perspicuè expediri queat, Qui adulta demum ætate Christi fidem amplectuntur, eos, quum hactenus alieni à fœdere fuerint, non esse Baptismo insigniendos nisi fide ac pœnitentia intercedente: quæ aditum illis in fœderis societatem patefacere solæ possunt: qui verò à Christianis originem ducunt infantes, vt in fœderis hæreditatem statim ac nati sunt à Deo excipiuntur, ita in Baptismum recipiendos. Eò referendum est quod narrat Euangelista, Baptizatos à Iohanne fuisse qui peccata sua confiterentur: quod exemplum obseruandum hodiéque censemus. Turca enim si se ad Baptismum offerat, non temerè à nobis intingeretur nisi confessione scilicet edita qua Ecclesiæ satisfaciat.

In adultis fides & intelligentia debet præcedere Baptismi administrationem: sed in infantibus fidelium, Baptismus intelligentiam præcedit.

Gen.17.11

Ezech.16.20 & 23.37

Ephes.2.11

Matt.3.6

25 Adhæc, Christi verba quę Iohannis tertio recitantur proferunt, quibus præsentem in Baptismo regenerationem existimant requiri. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest ingredi in regnū Dei. En (inquiunt) vt Baptismus, ore Domini regeneratio vocetur. Quos igitur regenerationis minimè capaces esse satis supérque notum est, quo prętextu Baptismo initiamus qui sine ipsa constare nequit? *Primùm in eo falluntur quòd Baptismi mentionem fieri hoc loco putant quia Aquæ nomen audiunt. Postquam enim naturę corruptionem Nicodemo exposuit Christus, ac renasci oportere docuit: quia ille renascentiam corporalem somniabat modum hìc indicat quo regenerat nos Deus, nempe per aquam & Spiritum: quasi diceret, Per Spiritum, qui purgando & irrigando fideles animas, vice aquæ fungitur. Aquam ergo & Spiritum simpliciter accipio pro Spiritu, qui aqua est. Neque hæc noua est locutio: prorsus enim cum illa quæ tertio Matthæi capite habetur conuenit. Qui sequitur me, ille est qui baptizat in Spiritu sancto & igni. Quemadmodum ergo Spiritu sancto & igni baptizare, est Spiritum sanctum conferre, qui in regeneratione ignis officium naturámque habet: ita renasci aqua & Spiritu nihil aliud est quàm vim illam Spiritus recipere, quæ in anima id facit quod aqua in corpore. Scio alios aliter interpretari: sed hunc esse germanū sensum non dubito: quia cōsilium Christi non aliud est quàm vt do-

Aduersariorū pedobaptismi aliud argumentum ex Iohan.3.5

**Solutio argumēti, hìc & sect.26*

Matt.3.11

vt doceat exuendum esse proprium ingenium omnibus qui ad cœleste regnum aspirant. Quanquam si putidè eorum more cauillare libeat, regerere illis promptum esset (vbi concesserimus quod volũt) Baptismum priorem esse fide & pœnitentia: quando in Christi verbis Spiritum præcedit. De spiritualibus donis hoc intelligi certũ est: quæ si Baptismũ sequũtur, adeptus sum quod volo. Sed omissis cauillis, tenenda simplex est interpretatio quam attuli, neminé, donec renouatus fuerit aqua viua, hoc est Spiritu, posse ingredi in regnum Dei.

26 Iam & ex eo explodendum esse eorum commentũ palàm est qui omnes non Baptizatos æternæ morti adiudicant. Solis ergo adultis administrari Baptismum ex eorum postulato fingamus: quid puero fieri dicent qui pietatis rudimentis rite probéque imbuitur dum tinctionis dies appetit, si subita morte præter spem omnium abripi contingat? Clara est Domini promissio, Quicunque in filium credidit, nõ visurum mortem, nec in iudicium venturum, sed transiisse à morte in vitam: nondum baptizatum nullibi damnasse comperitur. Quod in eam à me partem accipi nolo perinde acsi Baptismum contemni impunè posse innuerem (quo contemptu violatum iri Domini fœdus affirmo: tantum abest, vt excusare sustineam) tantum euincere sufficit, non esse adeo necessarium, vt periisse protinus existimetur, cui eius obtinendi adempta fuerit facultas. Atqui si eorum commento assentimur, eos omnes citra exceptionem damnabimus quos à Baptismo casus aliquis prohibuerit, quantacunque alioqui fide præditos: per quam Christus ipse possidetur. Insuper infantes omnes æternæ mortis reos peragunt, quibus Baptismum negant, sua ipsorum confessione, ad salutem necessarium. Viderint nunc quàm bellè sibi cum Christi verbis conueniat, quibus regnum cœlorum illi ætati adiudicatur. Atque vt nihil illis non concedamus quantum ad huius loci intelligentiam attinet, nihil tamen inde elicient, nisi prius quod iam constitutum est à nobis dogma de infantium regeneratione euerterint.

Refellitur eorũ cõmentũ, qui oẽs nõ baptizatos æternæ morti adiudicant. Vide Calui. contra articulos Theologorũ Parisiens. art. 1. Itẽ ad Concil. Trident. Item in vera Eccle. reformã. rat. & in Appendice. Iohan. 5. 24. Matt. 19. 14

27 Sed propugnaculum omnium munitissimum in ipsa Baptismi institutione se habere gloriantur, quam ex capite Matthæi vltimo petũt. vbi Christus Apostolos mittens ad gentes vniuersas, de illis docendis primum, alterum de baptizandis mandatum dat. Tum & ex Marci vltimo istud annectunt, Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Quid vltrà (inquiunt) quærimus, quum verba Domini apertè sonent, prius docendum quàm baptizandum, & Baptismo secundum à fide locum assignent? Cuius ordinis specimen Dominus etiam Iesus in se præbuit, qui anno demum tricesimo baptizari voluit. Hîc verò quot modis, bone Deus, & se implicant, & inscitiam suam produnt. Nam* in eo iam plus quam pueriliter labuntur, quòd primam Baptismi institutionẽ inde deriuant, quem ab exordio prædicationis suæ Apostolis Christus administrandum mandauerat. Non est igitur cur legem ac regulam Baptismi ex istis duobus locis petendam contendant, acsi primam institutionem continerent. *Hoc vt illis indulgeamus erratum, quàm neruosa tamẽ est isthæc argumentatio? Equidem si tergiuersari libeat, non latebra, sed latissimus campus ad effugiendum se aperit. Nam quando ita mordicus verborum ordini insistunt, vt quoniam dictum est, Ite, prædicate, & baptizate. Item, Qui crediderit & baptizatus fuerit: prædicandum prius quàm baptizandum: & credendum prius quàm baptismum appetendum ratiocinentur: cur non & nos vicissim excipiamus, baptizandum antequam docendam eorum quæ Christus mandauit obseruationem? nempe quum dicatur, Baptizate, docentes seruare quæcunque præcepi vobis. * quod idem annotauimus in illa Christi sententia quæ de aquæ & Spiritus rege

*Matt. 28. 19 Argumentũ quod Anabaptistæ mentiuntur sibi suppetere ex Baptismi ipsa institutione, tum ex Christi Baptismo annos nati 30. Mar. 16. 16. Mat. 3. 13. Luca 3. 21 * Responsio prior. * Respõsio posterior Marc. 16. 16 * sect. 25.*

neratione nuper citata fuit: nam si ita intelligitur vt postulant, illic certè priorem spirituali regeneratione baptismum esse conueniet, quando priore loco nominatur Non enim nos ex Spiritu & aqua, sed ex aqua & Spiritu regenerandos docet Christus.

28 Iam aliquantum concussa videtur inexpugnabilis hęc ratio, qua tantopere confidunt: verùm quia satis habet in simplicitate præsidij veritas, leuibus eiusmodi argutiis elabi nolo. *Solidam ergo respõsionem sibi habeant. Potissimùm hîc à Christo de prædicando Euangelio datur mandatum: cui baptizandi ministerium, instar appendicis subnectit. Deinde non aliter de Baptismo sermo habetur, nisi quatenus docendi functioni eius administratio subest. Apostolos enim mittit Christus ad Euangelium vniuersis orbis nationibus promulgandum, vt vndique in regnum suum perditos antè homines, doctrina salutis colligant. Quos autem illos, aut quales? Certum, nullam nisi de iis qui doctrinæ recipiendæ pares sint, esse mentionem. Pòst adiungit, tales, vbi instituti fuerint, esse baptizandos, addita promissione, Qui crediderint, & baptizati fuerint, saluos fore. An de infantibus toto illo sermone vel vna est syllaba? Quæ igitur hæc qua nos impetunt argumentationis erit formula? Qui adulta sunt ætate, antè instituendi sunt, vt credãt, quàm baptizandi. Baptismum ergo infantibus communem facere nefas est. Non, si se rumpant, aliud ex hoc loco ostendent, nisi antè prædicandum esse Euangelium iis qui sunt audiendi capaces quàm baptizentur: quando de illis modò agitur. Inde, si possunt, obicem struant impediendis à Baptismo infantibus.

Tertia responsio, & magis solida.

29 At verò quo cæcis quoque palpabiles sint eorum fallaciæ, eas admodum perspicua similitudine indicabo. Siquis alimentis priuandos infantes cauilletur hoc prætextu quòd Apostolus non permittit vt edant nisi qui laborant, nónne dignus erit qui ab omnibus conspuatur? Cur ita? Quia quod de certo genere hominum ac certa ætate dictum fuerat, ad omnes indifferẽter rapit. Nihilo istorum in præsenti causa maior est dexteritas. Quod enim ad adultam duntaxat ætatẽ pertinere nemo non videt, ad infantes trahũt: vt hæc quoque ætas subiaceat regulæ quæ nonnisi grandioribus posita fuerat. *Quantum ad Christi exemplum attinet, eorum causam nequaquam fulcit. Non ante tricesimum annum baptizatus Verùm id quidem, sed in promptu ratio est: quia tum solidum Baptismi fundamentum sua prædicatione iacere instituebat, vel potiùs stabilire, quod paulò antè ab Iohanne iactum fuerat. Baptismũ ergo quum sua doctrina instituere vellet, quo maiorem suæ institutioni authoritatem conciliaret, suo ipsius corpore ipsum sanctificauit, ídque qua maximè decebat temporis opportunitate, nempe quum suam prędicationem auspicaretur. Denique nihil aliud conficient, nisi Baptismum originem & exordium sumpsisse ab Euangelij prædicatione. Quòd si annum tricesimum præfigere libet, cur eum nõ obseruant: sed vt quisque eorum iudicio satis profecit, eum ad Baptismum recipiunt? Quinetiam Seruetus vnus ex eorum magistris, quum tempus hoc pertinaciter vrgeret, iam vicesimoprimo ætatis anno cœperat prophetam se iactare. Quasi verò ferendus sit qui doctoris locum in Ecclesia sibi arrogat antequã sit ipsius Ecclesiæ membrum.

Similitudine cõuenientißimè illustratur tertia respõsio. *2.Thess.3.10.* *Respondetur ad obiectũ illud sect. 27. de Christi Baptismo annos nati 30.* *Luc.3.23.*

30 Tandem obiiciunt, nõ maiorẽ esse causam cur infantibus Baptismus communicetur, quàm Cœna Domini: quæ tamen illis minimè conceditur. *quasi verò Scriptura latũ modis omnibus discrimen non notaret. Fuit quidem id in veteri Ecclesia factitatum, vt ex Cypriano & Augustino costat: sed meritò mos ille obsoleuit. Nam si ingenium ac proprietatem Baptismi reputamus, quidam certè est in Ecclesiam ingressus ac veluti

Anabaptistarum argumentum à Cœna ad Baptismum. *Respõsio, quæ explicat cur Cœna nõ sit administranda fideliũ infantibus, Baptismus non denegãdus Vide August. lib. ad Bonif. 1.*

ac velut initiatio per quam in Dei populum accenſemur: ſignum ſpiritualis noſtræ regenerationis, per quam in filios Dei renaſcimur. quum è conuerſo Cœna grandiuſculis attributa ſit, qui ſuperata teneriore infantia, iam ferendo ſunt ſolido cibo. Quæ diſtinctio perquam euidéter in Scriptura demonſtratur. Nam illic Dominus, quantum ad Baptiſmum attinet, nullum ætatum delectum facit. Cœnam verò nó omnibus perinde participandam exhibet, ſed iis modò qui diſcernendo corpori ac ſanguini Domini, qui ſuæ ipſorum examinandæ cõſcientiæ, qui morti Domini annuntiandæ, qui virtuti eius expendendæ ſint idonei. Volumus apertius quippiam, quàm quod Apoſtolus tradit, dum exhortatur vt ſe quiſque ipſum probet atque excutiat, tum edat ex hoc pane, & è calice bibat? Examen igitur præire oportet, quod ab infantibus fruſtrà expectetur. Item, Qui indignè manducat, damnationem ſibi manducat & bibit, non diſcernens corpus Domini. Si dignè participari nequeunt, niſi qui ſanctitatem corporis Chriſti ritè diſtinguere nouerint, cur venenũ pro viuifico alimento tenellis noſtris liberis porrigamus? Quid illud Domini præceptum, In mei commemorationem facietis? Quid alterum, quod inde Apoſtolus deducit, quoties panem hunc manducabitis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat? Quam obſecro, ab infantibus recordationem exigemus eius rei quam ſenſu nũquam aſſequuti ſunt? quam prædicationem crucis Chriſti, cuius vim ac beneficium nondum mente comprehendunt? Nihil iſtorum in Baptiſmo præſcribitur. quare inter hæc duo ſigna plurimum eſt diſcriminis, quod ſub veteri quoque teſtamento, in ſimilibus ſignis animaduertimus. Circuncíſio quidem quam Baptiſmo noſtro reſpõdere notum eſt, infantibus deſtinata erat. Paſcha verò, in cuius vicem nunc Cœna ſubiit, non quoſlibet promiſcuè conuiuas admittebat: ſed ab iis ritè demũ edebatur qui de eius ſignificatione rogare per ætatem poſſent. Si mica ſani cerebri iſtis reſtaret, an ad rem vſque adeo perſpicuam & obuiam cæcutirent?

1. Cor. 11. 28

1. Cor. 11. 28

Ibidem 29

31 Tametſi nugarum congerie lectores onerare piget: quas tamẽ Seruetus non minimus inter Anabaptiſtas, imò huius cateruæ magnũ decus, ad prælium ſe accingens, ſpecioſas rationes adducere ſibi viſus eſt, breuiter diluere operepretium erit. *Obtendit, Chriſti ſymbola, vt ſunt perfecta, exigere etiam perfectos, vel perfectionis capaces. Atqui ſolutio eſt expedita: Baptiſmi perfectionem, quæ ad mortẽ vſque extenditur, perperam reſtringi ad vnum temporis articulum. Addo etiam, ſtultè primo die in homine quæri perfectionem ad quã Baptiſmus tota vita per continuos gradus nos inuitat. *Obiicit Chriſti ſymbola ad memoriam inſtituta eſſe, vt quiſque recolat ſe Chriſto fuiſſe conſepultum. Reſpondeo, quod ex capite ſuo confinxit, refutatione non egere: imò quod ad Baptiſmũ trahit, ſacræ Cœnæ propriũ eſſe oſtendunt Pauli verba, Vt ſe quiſque examinet. de Baptiſmo nuſquam aliquid tale. Vnde colligimus ritè baptizari, qui nondum pro ætatis modulo examinis ſunt capaces. *Quod tertiò adducit, Manere in morte omnes qui Filio Dei non credunt, & iram Dei manere ſuper eos: ideoque infantes, qui credere nequeunt, iacere in ſua damnatione. Reſpondeo, Chriſtum illic non de generali reatu loqui quo impliciti ſunt omnes poſteri Adæ: ſed tantùm minari Euangelij contemptoribus: qui oblatam ſibi gratiam ſuperbè & contumaciter reſpuunt. Hoc verò nihil ad infantes. Simul contrariam rationem oppono, Quencunq; benedicit Chriſtus, eum ab Adæ maledictione & ira Dei eximi. Quũ ergo infantes ab eo benedictos eſſe notũ ſit, ſequitur à morte exemptos eſſe. Falſò deinde citat quod nuſquam legitur, Quiſquis natus eſt ex Spiritu, vocem Spiritus audire. Quod etſi demus eſſe ſcriptum, nihil tamen aliud eliciet quàm fideles, prout operatur in illis Spiritus,

Lõgus catalogus argumentorũ, quibus impius Seruetus pædobaptiſmũ impugnauit: & eorundẽ refutatio tota hac ſect.

** Primum Serueti argumentum.*

** Secundum.*

Iohan. 3. 36.

** Tertium.*

ad obsequium formari. Atqui quod de certo numero dictum est, ad omnes æquè trahere vitiosum est. *Obiicit quartò, Quia præcedit quod animale est, expectandum esse tempus maturum Baptismo qui est spiritualis. Ego autem, etsi fateor omnes posteros Adæ ex carne genitos ab ipso vtero gestare suam damnationem, id tamen obstare nego quominus statim remedium Deus afferat. Neque enim ostédet Seruetus plures annos diuinitus fuisse præscriptos quo incipiat spiritualis vitæ nouitas. Paulo quidem teste, licet natura perditi sint qui nascuntur ex fidelibus, supernaturali tamen gratia sancti sunt. *Allegoriam deinde profert, quòd Dauid in arcem Sion conscendens, nec cæcos, nec claudos secum duxerit, sed strenuos milites. Quid autem si parabolam oppono, in qua Deus ad cœleste epulum inuitat cęcos & claudos, hoc se nodo quomodo expediet Seruetus? Quæro etiam annon prius cum Dauide militassent claudi & mutili. Longiùs tamen in hac ratione insistere superuacuum est, quã ex mera falsitate conflatam, ex sacra historia deprehédent lectores. *Sequitur altera allegoria, Apostolos piscatores hominum fuisse, nõ paruulorum Ego autem quæro, quid sibi velit illud Christi, In rete Euangelij colligi omne piscium genus. Sed quia allegoriis ludere non placet, respondeo, quum Apostolis iniunctũ fuit docendi munus, non fuisse tamẽ prohibitos ab infantibus baptizãdis. Quanquam scire adhuc velim, quũ ἀνθρώπους nominet Euangelista (qua voce absque exceptione comprehenditur humanum genus) cur infantes neget esse homines. *Obtendit septimò, Quum spiritualibus quadrent spiritualia, infantes qui spirituales non sunt, neque ad Baptismum aptos esse. Sed primò quam peruersè torqueat locum Pauli planè liquet. Agitur de doctrina, Quum sibi in vano acumine plus æquo placerent Corinthij, eorum socordiam coarguit Paulus, quòd primis doctrinæ cœlestis rudimentis adhuc imbuendi essent. Quis inde colliget, negandum esse infantibus Baptismum, quos ex carne progenitos Deus sibi gratuita adoptione consecrat? *Quòd excipit, Pascẽdos esse spirituali cibo, si noui sunt homines, solutio facilis est, Baptismo eos admitti in Christi gregem, & sufficere illis adoptionis symbolum, donec adulti pares sint ferendo solido cibo. Expectandum ergo esse tempus examinis quod Deus in sacra Cœna diserte flagitat. *Obiicit postea Christũ vocare omnes suos ad sacrã Cœnam. Atqui satis constat eum nullos admittere, nisi qui ad celebrandam mortis suæ memoriam iam sunt præparati. Vnde sequitur, infantes, quos amplexu suo dignatus est, distincto & proprio in gradu subsistere donec adolescant, neque tamen exteros esse. *Quòd excipit, portentum esse si homo postquam natus est non comedat: respondeo, aliter pasci animas quàm externo Cœnæ esu: ideóque Christum infantibus cibum nihilominus esse, licet à symbolo abstineant. Baptismi diuersam esse rationem quo illis tantum ianua in Ecclesiam aperitur. *Rursum obiicit, bonum œconomum distribuere cibum familiæ tempore suo. Quod etsi libenter fateor, quo tamen iure definiet nobis baptismi tempus, vt probet non dari tempestiuè infantibus? *Adducit præterea illud Christi mandatum ad Apostolos, vt properent ad messem dum albescunt agri. Nempe hoc tantùm vult Christus, vt Apostoli, præsentem laboris fructum cernentes, alacrius se ad docendum accingant. Quis inde colliget, solum messis tempus Baptismo esse maturum? *Vndecima ratio est, quòd in prima Ecclesia iidem erant Christiani & discipuli: sed iam vidimus eum inscitè ratiocinari à parte ad totum. Discipuli vocantur iustæ ætatis homines qui iam fuerant edocti, & Christo nomẽ dederant: sicuti Iudæos sub Lege Mosis discipulos esse oportuit: nemo tamen inde recte inferet extraneos fuisse infantes quos Deus testatus est pro domesticis sibi esse.

*Ad

[Margin notes: *Quartum. 1.Cor.15.46 — 1 Cor.7.14 — *Quintum. 2.Sam.5.8 — Lucæ 14.21 — *Sextum. Matt.4.19 — Mat.13.47 — 1.Cor.2.13 — *Septimum. — *Exceptio Serueti ad solutionẽ priorẽ — *Octauum. — *Exceptio Serueti ad solutionẽ priorẽ — *Nonum. Mat.24.45 — *Decimum. Iohan.4.35 — *Vndecimum. Acto.11.26]

*Adhæc obtendit, Christianos omnes esse fratres, quo in numero infantes nobis non sunt quandiu à Cœna eos repellimus. Ego verò ad principium illud redeo, non esse hæredes regni cœlorũ nisi qui Christi sunt membra: deinde Christi amplexum veram fuisse tesserã adoptionis, qua infantes adultis communiter iunguntur, nec abstinentiam temporalem à Cœna obstare quominus pertineant ad Ecclesiæ corpus. Nec verò latro in cruce conuersus desiit esse frater piorum: quanuis ad Cœnam nunquam accesserit. *Addit postea, neminem fieri fratrem nostrum, nisi per Spiritum adoptionis, qui tantùm ex auditu Dei confertur. Respondeo: semper in eundem relabi paralogismum: quia pręposterè ad infantes trahit quod de solis adultis dictum est. docet illic Paulus hunc esse Deo ordinarium vocationis modum, vt electos suos ad fidem adducat dum illis suscitat fidos doctores, quorum ministerio & opera manum porrigit. Quis inde legem imponere ei audeat quominus arcana alia ratione infantes Christum inserat? *Quòd obiicit Cornelium accepto Spiritu sancto baptizatum fuisse, quàm perperam ex vno exemplo generalem regulã eliciat, patet ex Eunucho & Samaritanis in quibus diuersum ordinem Deus tenuit, vt Baptismus dona Spiritus pręcederet. *Decimaquinta ratio plusquam insulsa dicit nos regeneratione deos fieri: esse autem deos ad quos sermo Dei factus est: quod non competit in pueros infantes. Quòd deitatem affingit fidelibus, vnum est ex eius deliriis, quod excutere nõ est pręsentis loci. sed locum Psalmi torquere in tam alienũ sensum, perditæ impudentiæ est Dicit Christus Reges & Magistratus vocari à Propheta deos, quia munus sustineant diuinitus sibi iniunctum. Hic verò dexter interpres, quod de speciali gubernandi mãdato ad certos homines dirigitur, ad Euangelij doctrinam trahit, vt infantes ab Ecclesia exterminet. *Obiicit rursum, infantes non posse nouos homines censeri: quia nõ gignuntur per sermonem. Ego verò, quod sæpius iam dixi nunc quoque repeto, ad nos regenerandos doctrinam semen esse incorruptibile, si quidem ad eam percipiendam sumus idonei: vbi verò nondum per ætatem nobis inest docilitas, Deum tenere suos regenerandi gradus. *Postea ad allegorias suas redit, quòd ouis & capra in Lege non statim ac egressæ erant ex vtero fuerint oblatæ in sacrificium. Si figuras huc trahere libet, mihi promptum est regerere primogenita omnia simulac vuluam aperuerant, fuisse Deo sacra: deinde oportuisse agnum anniculum mactari. Vnde sequetur, virile robur minimè esse expectandum, quin potius & fœtus recentes & adhuc teneros à Deo in sacrificia deligi. *Contendit præterea, non posse venire ad Christum nisi qui à Iohanne fuerint præparati. Quasi verò non fuerit temporale Iohannis officium. Sed vt hoc omittam, illa certè præparatio non fuit in pueris quos amplexus est Christus, ac benedixit. Quare valeat cum falso suo principio. *Patronos tandẽ accersit Trismegistum & Sibyllas, quòd sacræ ablutiones non conueniant nisi adultis. En quàm honorificè sentiat de Christi Baptismo, quem exigit ad profanos Gentium ritus, ne aliter administretur quàm Trismegisto placuerit. Nobis verò pluris Dei authoritas, cui visum est infantes sibi consecrare ac initiare sacro symbolo cuius nondum per ætatem vim tenebant. Nec fas esse ducimus à Gẽtium expiationibus mutuari quòd æternam & inuiolabile Dei Legem, quam de Circuncisione sanxit, in Baptismo nostro mutet. *Vltimo loco ratiocinatur, Si infantes liceat sine intellectu baptizare, Baptismũ à pueris ludentibus mimicè & per iocum posse administrari. Atque de hac re cũ Deo litiget, ex cuius præcepto Circuncisio communis fuit infantibus antequam intelligentiam adepti essent. Fuítne igitur res ludicra, vel obnoxia puerorum ineptiis, vt potuerint sanctam Dei institutionem euer-

Duodecimum. *Decimumtertium.* *Decimum quartũ* *Act.* 10. 44 *Ibidem* 8. 27 *Iohan.* 10. 35 *Decimum quintũ* *Decimum sextum.* *Decimum septimũ.* *Exod.* 13. 2 *Exod.* 12. 5 *Decimum octauũ.* *Decimum nonum.* *Vigesimum.*

tere?Sed nihil mirum est reprobos istos spiritus quasi phrenitide agitarentur, crassissimas quasque absurditates in errorum suorum defensioné ingerere: quia Deus eorum fastum & pertinaciá tali vertigine iustè vlciscitur. Certè quã debilibus suppetiis fraterculos suos Anabaptistas Seruetus adiuuerit, planum me fecisse confido.

32 Iam nemini sobrio ambiguum fore arbitror quàm temere Ecclesiam Christi conturbent qui rixas ac contentiones mouent ob pædobaptismum. Sed enim operæpretium est obseruare quid tanta ista vafritia Satan moliatur: nempe "vt singularé fiduciæ & spiritualis gaudij fructum, qui hinc colligendus est, nobis eripiat, ac de bonitatis etiam diuinæ gloria tantundem delibet. Quàm enim suaue piis animis, non verbo tantùm, sed oculari etiam spectaculo certiores fieri, tantum se gratiæ apud Patrem cœlestem obtinere vt posteritas sua illi curæ sit? Híc enim videre est vt prouidentissimi erga nos patrisfamilias personam suscipit, qui ne post mortem quidé nostrã solicitudinem nostri deponit quin liberis nostris consulat ac prospiciat. Annon hîc exemplo Dauidis toto corde ad gratiarum actionem debemus exultare, vt tali bonitatis specimine eius nomen sanctificetur? Hoc hoc certè agit Satã pædobaptismum tantis copiis impetendo: quò scilicet testificatione ista gratiæ Dei è medio sublata, quæ per ipsam oculis nostris obuersatur promissio, sensim tandem euanescat. " Vnde non impia tantum aduersus Dei misericordiam ingratitudo nasceretur, sed in liberis ad pietatem erudiendis ignauia quædam. Neque enim parum incitamur hoc aculeo ad eos in serio Dei timore Legísque obseruatione educandos, dum reputamus, statim à partu, filiorum loco esse ab ipso habitos & agnitos. Quamobrem, nisi malignè Dei beneficentiam obscurare libet, infantes illi nostros offeramus, quibus locum inter suos familiares ac domesticos, id est, Ecclesiæ membra, attribuit.

" Anabaptistas duo sceleratè hîc moliri. Vide et sec. 9.

"Ex Anabaptistarũ hîc errore, duo mala præcipua.

De sacra Christi Cœna: & quid nobis conferat.
CAPVT XVII.

POSTQVAM nos semel in familiam suam recepit Deus, nec tantũ vt seruorum loco nos habeat, sed filiorum: vt partes impleat optimi patris, & de sua progenie soliciti, cõtinuo etiam vitæ cursu nos alendos suscipit. Nec eo contentus, dato pignore nos huius continuæ liberalitatis certiores reddere voluit. " In hunc ergo finem alterũ Ecclesiæ suæ Sacramentum dedit per manum vnigeniti Filij, spirituale epulum scilicet, vbi se Christus viuificum esse panem testatur, quo animæ nostræ ad verã & beatam immortalitatem pascuntur. " Quoniam verò apprime necessaria est tanti mysterij cognitio, & pro sua magnitudine accuratam explicationem postulat: & Satan, vt hoc inæstimabili thesauro Ecclesiam priuaret, pridem nebulas, deinde tenebras obscurãdæ eius luci induxit, tum contentiones & pugnas mouit quæ ab huius sacri alimenti gustu alienarent simplicium mentes, & nostra etiã ætate idem artificium tentauit, vbi summam pro rudium captu complexus fuero, nodos illos quibus mundũ illaqueare Satan molitus est, expediã. " Primò, signa sunt panis & vinũ, quæ inuisibile alimentũ, quod percipimus ex carne & sanguine Christi, nobis repræsentant. Sicut enim in Baptismo nos regenerans Deus, in Ecclesiæ suæ societatem inserit, & adoptione suos facit, ita diximus officiũ prouidi patrisfamiliâs in eo præstare, quòd cibum assiduè ministrat, quo nos in ea vita sustineat ac conseruet in quã nos verbo suo genuit. Porrò vnicus animæ nostræ cibus Christus est, ideóque ad eum nos inuitat cœlestis Pater, vt eius communicatione re-

Connexio præcedẽtiũ cũ hoc tractatu.

"In quẽ finẽ instituta sacra Cœna.

"Partitio totius huius tractatus in sua quædam membra.

"De pane & vino signis sacræ Cœnæ: & cur illis vti nos voluerit Dominus, ostenditur ex verbis ipsius in Cœna.

fecti, vigorem subinde colligamus, donec ad cœlesté immortalitatem peruentum fuerit. Quoniam verò mysterium hoc arcanæ Christi cum piis vnionis natura incomprehensibile est, figuram eius & imaginem in signis visibilibus exhibet ad modulũ nostrum aptissimis: imò velut datis arrhis ac tesseris tam certum nobis facit, quàm si oculis cerneretur: quia in crassissimas quasque mentes hæc tam familiaris similitudo penetrat, non secus animas Christo pasci quàm panis & vinum corporalem vitã sustentant. Iam ergo habemus in quem finé spectet mystica hæc benedictio, nempe quò nobis confirmet, corpus Domini sic pro nobis semel esse immolatum vt nunc eo vescamur, ac vescendo, vnici illius sacrificij efficaciam in nobis sentiamus: sanguinem eius sic pro nobis semel fusum vt sit nobis perpetuus potus, Atque ita sonãt verba promissionis illic additæ, Accipite, hoc est corpus meum quod pro vobis traditur. Corpus ergo quod oblatum semel in salutem nostram iubemur accipere & comedere, vt dum huius fieri nos videmus participes, viuificæ illius mortis virtutem certò statuamus in nobis efficacem fore. Vnde & calicem fœdus vocat in suo sanguine. Fœdus enim quod sanguine suo semel sanciuit, quodammodo renouat, vel potius continuat, quantum ad fidei nostræ cõfirmationem attinet, quoties sacrum illum sanguinem libandum nobis porrigit.

Matt.26.26
Mar.14.17
Lucæ 21.19
1.Cor.11.24

2 Magnum verò fiduciæ ac suauitatis fructum ex hoc sacramento colligere possunt piæ animæ, quòd testimonium habent in vnum corpus nos cum Christo coaluisse, vt quicquid ipsius est, nostrum vocare liceat. Hinc sequitur vt nobis securè spõdere audeamus, vitam æternã nostram esse, cuius ipse est hæres: nec regnum cœlorum quo iam ingressus est, posse magis nobis excidere quàm ipsi: rursum peccatis nostris nõ posse nos damnari, à quorum reatu nos absoluit quum ea sibi imputari voluerit acsi sua essent. Hæc est "mirifica cõmutatio: qua pro immensa sua benignitate nobiscum vsus est: quòd Filius hominis nobiscũ factus, nos secum Dei filios fecerit: quòd suo in terras descensu, ascensum nobis in cœlum strauerit: quòd accepta nostra mortalitate, suã nobis immortalitatem contulerit: quod suscepta nostra imbecillitate, sua nos virtute confirmauerit: quòd nostra in se recepta paupertate, suam ad nos opulẽtiam transtulerit: quòd recepta ad se, qua premebamur iniustitiæ nostræ mole, sua nos iustitia induerit.

Ex Cœna magnus fructus fiduciæ, ac suauitatis hic nobis describitur.

"Mirifica cõmutatio Christi nobiscũ.

3 Horum omnium adeo solidã habemus testificationem in hoc sacramento, vt certò statuendum sit, verè nobis exhiberi non secus acsi Christus ipse præsens aspectui nostro obijceretur, ac manibus attrectaretur. Hoc enim verbum nec mentiri nec illudere nobis potest, Accipite, edite, bibite, hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur: hic est sanguis, qui in remissionem peccatorum effunditur. Quod accipere iubet, significat nostrum esse: quòd edere iubet, significat vnam nobiscum substantiam fieri: quòd de corpore prædicat pro nobis esse traditum, de sanguine pro nobis effusum, in eo docet vtrunque, nõ tam suum esse quàm nostrum: quia vtrũque non suo commodo, sed in salutem nostram sumpsit & posuit. Ac diligenter quidem obseruandum est, potissimam & pene totam sacramenti energiam in his verbis sitam esse, Quod pro vobis traditur, Qui pro vobis effunditur. alioqui non magnopere nobis cõduceret, corpus & sanguinem Domini nunc distribui, nisi in redemptioné ac salutem nostrã exposita semel fuissent. Itaque sub pane & vino repræsentantur: quo discamus non modò nostra esse, sed nobis destinata in spiritualis vitæ alimentum. Id est quod antea admonuimus, à rebus corporeis quæ in sacramento proferuntur, quadam analogia nos ad spirituales deduci. Sic quum panis nobis in symbolũ corporis Christi datur,

Communicationis Christi, & arctissimæ cũ eo coniunctionis veritas, vis efficacia, suauitas, explicatur ex ipsis Domini verbis in Cœna.

hæc statim concipienda est similitudo. Vt corporis nostri vitam panis alit, sustinet, tuetur: ita corpus Christi vegetandæ ac viuificandæ animę vnicum esse cibum. Quum vinum in symbolum sanguinis propositum intuemur: cogitandum quos corpori vsus vinum afferat, vt eosdem spiritualiter afferri nobis Christi sanguine reputemus: sunt autem, fouere, reficere, confirmare, exhilarare: Nam si satis perpendimus quid nobis sacrosancti huius corporis traditio, quid sanguinis effusio profuerit: non obscurè perspiciemus, hæc panis & vini attributa, secundum eiusmodi analogiam, optimè illis erga nos conuenire dum nobis communicantur.

Præcipuæ sacramẽti partes, promissio nẽ illã eius, atque ideo mortem ipsius spectant.

4 Non ergo præcipuę sunt Sacramenti partes, corpus Christi simpliciter & sine altiori consideratione nobis porrigere: sed magis promissionem illam qua carnem suam verè cibum testatur, & sanguinem suũ potum, quibus in vitam æternam pascimur, qua se panem vitæ affirmat, de quo qui manducauerit, viuet in æternum: illam (inquam) promissionem obsignare & confirmare, & quo id efficiat, ad Christi crucem mittere, vbi ea promissio verè præstita & numeris omnibus impleta fuit. Neque enim Christo ritè & salutariter vescimur nisi crucifixo dum efficaciam mortis eius viuo sensu apprehendimus. Nam quòd se panem vitæ nuncupauit, non eam à sacramento sumpsit appellationem, vt quidam peruersè interpretantur: sed quia talis à Patre datus nobis fuerat, talemq; sese præstitit, quum humanæ nostræ mortalitatis particeps factus, nos diuinæ suæ immortalitatis consortes fecit: quum in sacrificium se offerens maledictionem in se nostram sustulit, vt sua nos benedictione perfunderet: quum morte sua mortem deglutiuit & absorbuit: quum in sua resurrectione carnem hanc nostram corruptibilem, quam induerat, in gloriam & incorruptionem suscitauit.

Duo pollicetur nobis Cœna. Itaque non facit vt Christus panis vitæ primum esse incipiat, sed vt vim panis illius sentiamus: carnis scilicet eius quã semel ipse dedit pro mundi vita, et quotidie suis dat.
Iohan.6.15

5 Restat vt applicatione id totum ad nos perueniat: id fit cum per Euangelium, tum illustriùs per sacram Cœnam, vbi & se ipse cum bonis suis omnibus nobis offert, & nos fide eum recipimus. Non ergo facit sacramentum vt Christus panis vitæ esse primùm incipiat: sed dum in memoriam reuocat, panem vitæ esse factum, quo assiduè vescamur, eiusq; panis gustum & saporem nobis præbet, vt vim panis illius sentiamus facit. Pollicetur enim nobis, quicquid fecit aut passus est Christus, id ad nos viuificandos factum esse. Deinde hanc viuificationem, æternam esse, qua sine fine alamur, sustineamur & conseruemur in vita. Siquidem vt panis vitæ nobis non fuisset Christus, nisi nobis natus & mortuus fuisset, nisi nobis resurrexisset: ita nunc minimè esset nisi eius natiuitatis, mortis, resurrectionis efficacia & fructus res æterna foret ac immortalis, Quod totum eleganter his verbis expressit Christus, Panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita Quibus haud dubiè innuit, suum nobis corpus ideo pro pane futurum ad spiritualem animæ vitam, quia in mortem pro salute nostra exponẽdum erat: nobis autem porrigi vt vescamur, quum fide nos facit eius participes. Semel itaque ipsum dedit quò panis fieret, quum in mundi redemptionem crucifigendũ exposuit: quotidie dat vbi participandum, quatenus crucifixum est, Euãgelij verbo nobis offert: vbi eam exhibitionem sacro Cœnæ mysterio obsignat: vbi idipsum intus complet quod exterius designat.

** Duo hîc cauẽda.*

*Porrò nobis hîc duo cauenda sunt vitia: ne aut in extenuandis signis nimij, à suis mysteriis ea diuellere, quibus quodammodo annexa sunt: aut in iisdem extollendis immodici, mysteria interim etiam ipsa nonnihil obscurare videamur. Christum esse panem vitæ, quo in salutem æternam nutriantur fideles, nemo est nisi prorsus irreligiosus, qui non fateatur. Sed hoc non perinde inter omnes conuenit, qualis sit eius participandi ratio.

*Sunt enim qui manducare Christi carnem, & sanguiné eius bibere, vno verbo definiunt nihil esse aliud quam in Christum ipsum credere. Sed mihi expressius quiddam ac sublimius videtur voluisse docere Christus in præclara illa concione, vbi carnis suæ manducationem nobis commendat: nempe vera sui participatione nos viuificari: quam Mandu candi etiam ac Bibendi verbis ideo designauit, ne quam ab ipso vitam percipimus, simplici cognitione percipi quispiam putaret. Quemadmodum enim non aspectus, sed esus panis corpori alimentum sufficit: ita ve rè ac penitus participem Christi animam fieri conuenit, vt ipsius virtute in vitam spiritualé vegetetur. Interim vero hanc non aliam esse quàm fidei manducationem fatemur: vt nulla alia fingi potest. Verùm hoc inter mea & istorum verba interest, quòd illis mãducare est duntaxat credere: ego credendo manducari Christi carnem, quia fide noster efficitur eámque manducationem fructum effectúmque esse fidei dico. Aut si clarius velis, illis manducatio est fides: mihi ex fide potius consequi videtur. In verbis quidem parũ, sed in re nõ mediocre est discrimen. Nam etsi docet Apostolus, Christum in cordibus nostris habitare per fidem, nemo tamen habitationem istam fidem interpretabitur: sed eximium fidei effectum explicari omnes sentiunt, quod per ipsam fideles consequuntur, vt Christum in se habeant manentem. In hunc modum voluit Dominus, panem vitæ se nuncupando, non tantùm docere in mortis resurrectionísque suæ fide repositam esse nobis salutem: sed vera etiam sui communicatione fieri, vt vita sua in nos transeat, ac nostra fiat: non secus ac panis, dum in alimentum sumitur, vigorem corpori administrat.

Hîc & sect. 6. habes Manducationẽ carnis Christi non esse fidẽ, sed fidei effectum, nec parũ discriminis esse inter has sententias.

Ephes. 3.17

Iohan. 6. 51

6 Nec alio sensu Augustinus, quem illi patronum sibi aduocant, credendo nos manducare scripsit, quàm vt mãducationem istam fidei esse, non oris indicaret. Quod neque ipse nego: sed simul tamen addo, nos fide complecti Christum non eminus apparentem, sed se nobis vnientem, vt ipse caput nostrum, nos verò eius membra simus. Neque tamẽ locutionem illam simpliciter improbo: sed tantùm nego plenã esse interpretationem si definire volunt quid sit Christi carnem edere. Alioqui video Augustinum hac loquendi forma sæpius vsum esse. vt quum dicit libro de doctrina Christian. 3. Nisi manducaueritis carnem filij hominis: figura est, præcipiens passioni Domini esse communicandum, & suauiter atque vtiliter recondendum in memoria, quòd pro nobis caro eius crucifixa & vulnerata sit. Item quum dicit tria millia hominum, qui Petri concione conuersi sunt, sanguinem Christi, quem sæuiendo fuderãt, credendo bibisse. Verùm plurimis aliis locis illud fidei beneficium egregiè commendat, quòd per ipsam non minus reficiuntur carnis Christi communione animæ nostræ quàm corpora pane quo vescuntur. Atque idipsum est quod alicubi scribit Chrysostomus, Christum non fide tantum, sed reipsa nos suum efficere corpus. Neque enim aliunde quàm à fide tale bonum consequi intelligit: sed hoc tantùm vult excludere, ne quis, dum fidem nominari audit, nudam imaginationem concipiat. Eos verò qui Cœnam volunt externæ solùm professionis notam esse, nunc prætereo: quia *satis eorum errorem refutasse mihi videor quum agerẽ de Sacramentis in genere. Hoc solùm obseruent lectores, dum calix vocatur fœdus in sanguine, promissionem exprimi quę ad fidem confirmãdam valeat. Vnde sequitur, nisi in Deum respicimus, & amplectimur quod offert, nos sacra Cœna rectè non vti.

Sententiã Augustini nõ repugnare superiori explicationi, quæ & ex Chrysostomo cõfirmatur.

Homi. in Iohan. 13. & 40. & ali.

Acto. 2. 41

Homi. 60.

Vide c. 14. secti. 13

Lucæ 22. 20.

7 Neque illi præterea mihi satisfaciunt, qui nonnullam nobis esse cum Christo communionem agnoscentes, eam dum ostendere volunt, nos Spiritus modo participes faciunt, præterita carnis & sanguinis men-

Explicatio quorundã aliorũ in verbis Cœnæ, ostenditur esse quoque nimis restricta.

tione. Quasi verò illa omnia de nihilo dicta forent. carnem eius verè esse cibum: sanguinem eius verè esse potum: non habere vitā nisi qui carnem illam manducauerit, & sanguinem biberit: & quæ eodem pertinét. Quare si vltra eorum descriptionem (vt nimis restricta est) solidam Christi communionem progredi constat: quousque pateat, & sese proferat, paucis perstringere aggrediar antequan de contrario vitio excessus verba faciam, (erit enim mihi longior cum *hyperbolicis doctoribus disputatio, qui dum pro sua crassitie absurdum edendi & bibendi modum fabricant, Christum quoque carne sua exutum in phantasma transfigurāt) si tamen vllis verbis complecti tantum mysterium liceat: quod ne animo quidem satis me comprehendere video, & libenter ideò fateor, nequis eius sublimitatem infantiæ meæ modulo metiatur. Quin potius lectores hortor, ne intra istos nimium angustos fines, mentis sensum contineant: sed multò altius assurgere contendant, quàm meo ductu possint. nā ego ipse quoties hac de re sermo est, vbi omnia dicere conatus sum, parum adhuc mihi pro eius dignitate dixisse videor. Quanquam autem cogitando animus plus valet quàm lingua exprimendo: rei tamen magnitudine ille quoque vincitur & obruitur. Itaq; nihil demum restat nisi vt in eius mysterij admirationem prorumpam, cui nec mēs plane cogitando, nec lingua explicando par esse potest. Sententiæ tamē meę summam exponam vtcūque: quam vt nihil dubito veram esse, ita piis pectoribus non improbatum iri confido.

**Vide initium sectio.12.*

Tantū esse Cœnæ mysteriū, vt nec lingua loquendo, nec animus cogitando eius magnitudinē complecti possit. vide sect.32.

Quousque pateat solida Christi cōmunio tractatur hîc et sect.9. & ostēditur Christū, qui ab initio fuit viuificū Patris verbum, carnē quā assumpsit, viuificā nobis effecisse.

** Iohan.1.1*

8 Primum omnium è Scripturis docemur, Christum ab initio viuificum illud Patris verbum fuisse, vitæ fontem & originem vnde omnia vt viuerent semper acceperunt. *Quare Iohannes nunc sermonem vitæ nuncupat, nunc in ipso vitam fuisse scribit, significans illum etiam tum creaturas omnes influentem, vim spirandi ac viuendi eis instillasse. Idem tamen postea subiicit, manifestatam tūc demum fuisse vitam quū assumpta nostra carne, Filius Dei se visendum oculis, manibúsque palpandum præbuit. Nam etsi virtutem prius quoque suam in creaturas diffundebat: quia tamen homo, per peccatum à Deo alienatus, communicatione vitæ perdita, mortem vndique cernebat sibi imminentem, vt spem immortalitatis reciperet, in eius verbi communionem recipi oportebat. Quantulam enim fiduciam inde concipias si Dei quidem verbum, à quo remotissimus sis, vitæ plenitudinem in se continere audias, in te autem ipso ac circunquaque nihil præter mortem occurrat & ante oculos versetur? At verò vbi fons ille vitę habitare in carne nostra cœpit, iam non procul nobis absconditus latet, sed coram se participandū exhibet. Quin & ipsam, in qua residet, carnem viuificam nobis reddit, vt eius participatione ad immortalitatem pascamur. Ego sum (inquit) panis vitæ qui de cœlo descendi. Et panis quem ego dabo, caro mea est quam ego dabo pro mundi vita. Quibus verbis docet, non modò se vitam esse, quatenus sermo est Dei æternus qui è cœlo ad nos descendit, sed descendendo vim istam in carnem quam induit, diffudisse: vt inde ad nos vitæ communicatio promanaret. Hinc & illa iam consequuntur, Quòd caro eius verè est cibus: sanguis eius verè est potus: quibus alimentis in vitā æternā fideles educantur. In hoc ergo sita est piis eximia cōsolatio: quòd vitam in propria carne nunc reperiunt. Sic enim non modò facili ad eam aditu penetrant, sed vltro sibi expositam & obuiam habent. Cordis sinum tantum protendant quo præsentem amplexentur, & eam obtinebunt.

Iohan.6.48. & 58

Quo intelligēdū sit carnē Christi nobis esse viuificam.

9 Etsi autem tantam à seipsa virtutē non habet Christi caro vt nos viuificet, quæ & prima sua conditione mortalitati obnoxia fuit, & nunc immortalitate prædita per se non viuit: iure tamen viuifica dicitur quæ

vitæ

vitæ plenitudine perfusa est, quam ad nos trãsmitteret. In quem sensum illud Christi dictum cum Cyrillo interpretor, Sicut Pater vitam habet in semetipso, ita & Filio dedit vitam habere in semetipso. Illic enim pro- *Iohan.5.29*
priè de suis dotibus disserit, non quas ab initio apud Patrem possidebat, sed quibus ornatus fuit in ea ipsa carne in qua apparuit. proinde in sua quoque humanitate, vitæ plenitudinem habitare ostendit: vt quisquis carni suæ ac sanguini cõmunicarit, vitæ participatione simul fruatur. Id quale sit, familiari exemplo explicare licet. *Quéadmodum enim è fonte aqua nunc bibitur, nunc hauritur, nunc per canales irrigandis agris deducitur: qui tamen non à seipso exuberat in tot vsus, sed ab ipsa scaturigine, quæ perenni fluxu nouam subinde largitatem illis suffi- cit ac subministrat: ita Christi caro instar fontis est diuitis & inexhausti, quæ vitam à diuinitate in seipsam scaturientem ad nos transfundit.

Similitudo aptissima, declarans quo caro Christi sit nobis verè viuifica, nõ tamen à seipsa.

Iam quis non videt, communionem carnis & sanguinis Christi necessariam esse omnibus qui ad cœlestem vitam aspirant? Huc spectant illę Apostoli sententiæ, Ecclesiam corpus esse Christi & eius complementum, ipsum verò esse caput, ex quo totum corpus coagmentatum & compactum per commissuras, incrementum corporis facit. Corpora nostra mẽbra esse Christi. Quæ omnia non posse aliter effici intelligimus quin totus spiritu & corpore nobis adhæreat. Sed arctissimam illam societatem qua eius carni copulamur, splendidiore adhuc elogio illustrauit quũ dixit nos esse membra corporis eius ex ossibus eius, & ex carne eius. Tandem vt rem omnibus verbis maiorem testetur, sermonem exclamatione finit, Magnum (inquit) istud arcanum. Extremæ ergo dementiæ fuerit, nullam agnoscere cum carne & sanguine Domini fidelium communionem: quam tantam esse declarat Apostolus, vt eam admirari quàm explicare malit.

Ephes.1.22. & 4.15.
1.Cor.6.15
Ephes.5.30

10 Summa sit, non aliter animas nostras carne & sanguine Christi pasci, quàm panis & vinum corporalem vitam tuentur & sustinent. Neque enim aliter quadraret analogia signi, nisi alimẽtum suum animæ in Christo reperirent. quod fieri non potest nisi nobiscum Christus verè in vnum coalescat, nósque reficiat carnis suæ esu & sanguinis potu. Etsi autem incredibile videtur in tanta locorũ distantia penetrare ad nos Christi carnem vt nobis sit in cibum, meminerimus quantũ supra sensus omnes nostros emineat arcana Spiritus sancti virtus, & quàm stultum sit eius immensitatem modo nostro velle metiri. Quod ergo mens nostra non comprehendit, concipiat fides, Spiritum verè vnire quæ locis disiuncta sunt. Iam sacram illam carnis & sanguinis sui communicationem, qua vitam suam in nos transfundit Christus, non secus acsi in ossa & medullas penetraret, in Cœna etiam testatur & obsignat: & quidem non obiecto inani aut vacuo signo, sed efficaciam spiritus sui illic proferens, qua impleat quod promittit. Et sanè rem illic signatam offert & exhibet omnibus qui ad spirituale illud epulum accumbunt. quanquam à fidelibus solis cum fructu percipitur, qui tantam benignitatem vera fide animíque gratitudine suscipiunt. Qua ratione dixit Apostolus, Panem quem frangimus, communionem esse corporis Christi: calicem quem verbo & precibus in hoc consecramus, communionem esse sanguinis ipsius. Nec est quod obiiciat quispiam: figuratam esse locutionem, qua signatæ rei nomen signo deferatur. Fateor sanè fractionem panis symbolum esse, non rem ipsam. Verum hoc posito, à symboli tamẽ exhibitione rem ipsam exhiberi, ritè colligemus. Nisi enim quis fallacẽ vocare Deum volet, inane ab ipso symbolum proponi nunquam dicere audeat. Itaque si per fractionem panis Dominus corporis sui participationem verè repræsentat, minimè dubiũ esse debet quin verè pręstet

Fideles verè manducare carnẽ Christi, quantacunque sit inter eos & illã locorum distantia.
1.Cor.10.16

atque exhibeat. Atque omnino isthæc piis tenenda regula est, vt quoties symbola vident à Domino instituta, illic rei signatæ veritatem adesse certo cogitent ac sibi persuadeant. Quorsum enim corporis sui symbolũ tibi Dominus in manum porrigat, nisi vt de vera eius participatione te certiorem faciat? Quòd si verùm est præberi nobis signũ visibile, ad obsignandam inuisibilis rei donationem: accepto corporis symbolo, non minus corpus etiam ipsum nobis dari certò confidamus.

Duabus rebus constat Cœnę mysteriũ

11 Dico igitur, (quod & semper in Ecclesia receptum fuit, & hodie docent quicunque rectè sentiunt) duabus rebus constare sacrum Cœnæ mysterium: corporeis signis, quæ ob oculos proposita, res inuisibiles secundum imbecillitatis nostræ captum nobis repræsentant: & spirituali veritate, quæ per symbola ipsa figuratur simul & exhibetur. Ea qualis sit, dũ familiariter demonstrare volo, tria soleo ponere: significationem, materiam quæ ex ea dependet, virtutem seu effectum qui ex vtraque cõsequitur. Significatio in promissionibus est sita, quæ quodammodo sunt signo implicitæ. Materiam aut substantiam voco Christum cum sua morte & resurrectione. Per effectum autem, redemptionem, iustitiam, sanctificationem, vitámque æternam, & quæcunque alia nobis beneficia affert Christus, intelligo. Porrò tametsi fidem hæc omnia respiciunt, nullum tamẽ locum relinquo huic cauillo, quasi dum fide percipi Christum dico, intelligentia duntaxat ac imaginatione velim concipi. Offerunt enim illum promissiones, non vt in aspectu modò nudáque notitia hæreamus: sed vt vera eius communicatione fruamur. Et sanè non video quomodo in cruce Christi redemptionem ac iustitiam, in eius morte vitam habere se quis confidat, nisi vera Christi ipsius communione in primis fretus. Non enim ad nos bona illa peruenirent, nisi se prius nostrum Christus faceret. Dico igitur in Cœnę mysterio per symbola panis & vini, Christum verè nobis exhiberi, adeóque corpus & sanguinem eius, in quibus omnem obedientiam pro comparãda nobis iustitia adimpleuit: quò scilicet primum in vnum corpus cũ ipso coalescamus: deinde participes substantiæ eius facti in bonorum omnium communicatione virtutem quoque sentiamus.

Spiritualis veritas Cœnæ tria cõplectitur. vide sect. 33.

**Vide sect. 7. vide et Calu. cõtra Theolog. Parisiens.*

De transsubstantiatione panis & vini in corpus & sanguinẽ Christi, quã Romana curia artifices confinxerũt, tractatur hîc & sect. 13. 14.

12 Iam ad *hyperbolicas mixturas quas superstitio inuexit descendo. mira enim astutia hîc lusit Satan, vt mentes hominum è cœlo abstractas, peruerso errore imbueret, acsi panis elemento affixus esset Christus. Ac primò quidem præsentia Christi in Sacramẽto minimè talis somniãda nobis est qualem Romanæ curiæ artifices confinxerunt: acsi locali præsentia, corpus Christi manibus attrectandum, atterendum dentibus, ore deglutiendum sisteretur. Hanc enim palinodię formulam dictauit Berengario Nicolaus Papa, quæ pœnitentiæ testis foret: verbis scilicet eousque prodigiosis, vt glossæ author exclamet, periculum esse, nisi prudenter sibi caueant lectores, ne hæresin inde hauriant peiorem quàm fuerit Berengarij, Distin. 2. c. Ego Berengarius. Petrus verò Lombardus etsi in excusanda absurditate multum laborat, magis tamen inclinat in diuersam sententiam. Siquidem vt finitum esse, pro perpetua corporis humani ratione, minimè ambigimus, cœlóque contineri, quo semel receptum est, donec ad iudicium redeat: ita sub hæc corruptibilia elementa retrahere ipsum, aut vbique præsens imaginari, prorsus ducimus nefas esse. Neque id sanè opus est, quo ipsius participatione fruamur: quando hoc beneficij per Spiritum suum Dominus largitur, vt vnum corpore, spiritu & anima, secum fiamus. Vinculum ergo istius coniunctionis est Spiritus Christi, cuius nexu copulamur: & quidam veluti canalis per quem quicquid Christus ipse & est & habet, ad nos deriuatur. Nam si solem conspicimus radiis in terram emicantem, ad generandos, fouendos, vegetan-

Chryso Ser quodã de Spiritu sancto.

getandos eius fœtus suam quodammodo substantiam ad eam traiicere: cur inferior Spiritus Christi esset irradiatio, ad communem carnis & sanguinis eius in nos traducendam? Quapropter Scriptura, vbi de nostra cũ Christo participatione loquitur, vim eius vniuersam ad spiritum refert. Pro multis tamen vnus locus sufficiet. Paulus enim ad Rom. cap. 8. Christum non aliter in nobis quàm per Spiritum suum habitare disserit: quo tamen illam de qua nunc sermo est carnis & sanguinis communionem non tollit, sed ab vno Spiritu effici docet, vt totum Christum possideamus & habeamus in nobis manentem.

13 Verecundiùs Scholastici, quos tam barbaræ impietatis horror tenuit: nihil tamen ipsi quoque quàm subtilioribus præstigiis ludunt. Non circunscriptiuè, nec corporali modo contineri illic Christũ concedunt: sed rationem deinde comminiscuntur, quam nec ipsi intelligunt, nec aliis possunt explicare. quæ tamen eò recidit, vt Christus in specie panis quam vocant, quæratur. Quid enim quum substantiã panis in Christum conuerti dicunt, annon affigunt albedini, quam illic reliquam faciunt? At sic continetur in sacramento vt in cœlo maneat, inquiunt: nec aliam quam habitudinis præsentiam statuimus. Verùm quæcunque faciendo fuco vocabula obtendant, hic omnium finis est, per consecrationé Christũ fieri qui antea panis erat: vt deinde sub illo panis colore lateat Christus. Quod etiam disertè exprimere eos non pudet. sunt enim Lombardi verba, Corpus Christi, quod in se visibile est, sub specie panis, facta consecratione, latere & operiri. Ita illius panis figura nihil aliud quàm larua est, quæ carnis conspectum auferat oculis. Neque verò multis coniecturis opus est vt deprehẽdamus quas istis verbis insidias tendere voluerint, quum res ipsa clarè loquatur. Quanta enim superstitione iam seculis aliquot, non tantùm hominum vulgus, sed primores quoque ipsi detenti fuerint, ac hodie in Papisticis ecclesiis detineantur, videre est. Nam de vera fide parum soliciti (qua sola & in Christi peruenimus societatem, & cũ ipso cohæremus) modò carnalem eius præsentiam habeant quam vltra verba fabricarunt, satis illum præsentem habere se putant. Proinde hoc in summa profectum videmus ista ingeniosa subtilitate, vt panis pro Deo haberetur.

Lib. 4. Sen. dist. 12.

14 Hinc prodiit fictitia illa transsubstantiatio, pro qua hodie acrius depugnant quàm pro omnibus aliis fidei suæ capitibus. Neque enim se expedire primi localis præsentiæ architecti poterant quomodo Christi corpus panis substantiæ permixtũ foret, quin protinus occurrerent multa absurda. Ergo ad hoc figmentum confugere necesse fuit, fieri conuersionem panis in corpus: non quòd propriè ex pane corpus fiat, sed quia Christus, vt sub figura se occultet, substantiam in nihilum redigit. Mirũ autem est eò inscitiæ imò stuporis fuisse prolapsos, vt *non solùm repugnante Scriptura, sed etiam veteris Ecclesiæ consensu, mõstrum illud in medium proferrent. Fateor quidem nonnullos veterum Conuersionis voce interdum fuisse vsos: non quòd abolere vellent in externis signis substantiam, sed vt docerent panem mysterio dicatum longè à vulgari distare, ac iam alium esse. Vbique autem clarè prædicant omnes sacram Cœnam duabus partibus constare, terrena & cœlesti: ac terrenam sine controuersia interpretantur panem & vinum. Certè quicquid garriant, vetustatis patrocinio quod euidenti Dei verbo sæpe opponere audent, in confirmando isto dogmate destitui palàm est. nec enim ita pridem excogitatum fuit, ignoratum quidem non melioribus illis seculis modò, quibus purior adhuc vigebat religionis doctrina: sed quum iam admodum inquinata esset illa puritas. Nemo est veterum qui sacra Cœnæ symbola non fateatur disertis verbis panem & vinum esse: etsi vt di-

** Transsubstantiationis authores, & defensores destitui vetustatis testimonio, & quo sensu quidam veterum dixerint in cõsecratione fieri arcanã conuersionem.*

ctum est, variis epithetis illa interdum insigniunt, ad commendandam mysterij dignitatem. Nam quod dicunt in consecratione fieri arcanam conuersionem, vt iam aliud sit quàm panis & vinum, nuper admonui eo non significare in nihilum ipsa redigi, sed iam alio loco habenda esse, quàm communes cibos, qui duntaxat ad pascendum ventrem sunt desti nati: quum in iis nobis exhibeatur spiritualis animæ cibus ac potus. Id neq; nos negamus.

** Trāssubstantiationis defensorū obiectio, cui respōdetur argumēto sumpto à Baptismo.*

*Si cōuersio est, inquiūt isti, necesse est aliud ex alio fieri. Si intelligūt, fieri aliquid quod prius non erat, assentior. Si ad suam illam imaginationem trahere volunt, respondeant mihi, quam mutationem fieri sentiant in Baptismo. Nam Patres hîc quoque mirificam cōuersionem statuunt, quum dicunt ex corruptibili elemento fieri spiritua le animæ lauacrum, aquam tamen manere nemo negat.

** Exceptio eorundē ad responsionē præcedentem & exceptionis refutatio.*

*At nihil, inquiunt, tale in Baptismo habetur quale illud est in Cœna, Hoc est corpus meum. Quasi de verbis illis agatur, quæ satis expeditum sensum habent: ac non potius de illa voce Conuersionis, quæ nihil amplius in Cœna significare debet quàm in Baptismo. Valeant igitur cum istis syllabarum aucupiis quibus nihil aliud quàm suam ieiunitatem produnt. Nec verò significatio aliter quadraret, nisi veritas quæ illic figuratur, viuam effigiem haberet in externo signo. Voluit Christus externo symbolo testari, carnem suam esse cibum. si inane duntaxat panis spectrum, non panem verum proponeret, vbi analogia vel similitudo, quæ deducere nos à re visibili ad inuisibilem debet? Nam vt omnia inter se conueniant: non longius se extendet significatio, quàm nos specie carnis Christi pasci. Quemadmodum si in Baptismo figura aquæ oculos falleret, nobis certum non esset ablutionis nostræ pignus: imò fallaci illo spectaculo vacillandi nobis occasio daretur. Euertitur ergo Sacramenti natura nisi in modo significandi terrenum signum rei cœlesti respondeat. Ac proinde perit nobis mysterij huius veritas nisi verus panis verum Christi corpus repræsentet. Iterum repeto, Quum Cœna nihil aliud sit quàm conspicua eius promissionis testificatio quæ Iohannis sexto habetur, nempe Christum esse panem vitæ qui è cœlo descendit: panem visibilem intercedere oportet quo spiritualis ille figuretur: nisi nobis perire volumus omnem fructum quem in hac parte sustinendæ nostræ imbecillitati Deus indulget Iam qua ratione colligeret Paulus, nos omnes panem vnum ac corpus vnum esse qui panem vnum simul participamus

1. Cor. 10. 17

si spectrum panis duntaxat, ac non potius naturalis veritas maneret?

15 Nec verò Satanæ præstigiis tam fœdè vnquam delusi fuissent, nisi quia iam fascinati erant illo errore, corpus Christi sub pane inclusum ore corporeo in ventrē transmitti. Tam brutæ imaginationis causa fuit, quòd consecratio tantundem apud eos valebat ac magica incantatio.

Consecratio perperam intellecta.

** Principium in doctrina sacræ Cœnæ quod probatur à simili.*

*Principium autem illud eos latebat, panē nonnisi hominibus ad quos dirigitur sermo esse, sacramentum: sicuti aqua Baptismi in se non mutatur, sed nobis esse incipit quod priùs non erat, simulatque annexa est promissio. Exemplo similis sacramenti hoc melius liquebit. Aqua è rupe profluens in deserto eiusdem rei tessera, & signum erat Patribus, quam nobis figurat vinum in Cœna. Docet enim Paulus, eundem potum spiritualem eos bibisse. Atqui iumētis populi & pecori communis erat aquatio. Vnde facilè colligitur, in elementis terrenis, dum ad spiritualem vsum adhibentur, non aliam fieri conuersionem quàm hominum respectu, quatenus illis promissionum sunt sigilla.

Exo. 17. 6

1. Cor. 10. 4

** Transsubstātiationis patroni impiè frustrantur Dei cōsilium.*

*Ad hæc quum Dei consilium sit, vt iam sæpius inculco, nos commodis vehiculis sursum ad se tollere, illud impiè sua peruicacia frustrantur qui ad Christum quidem nos vocant, sed sub pane inuisibiliter latentem. Neque enim fieri potest, vt mens hominum, à locorum immensitate se expediens, ad Christū vsque

supra

supra cœlos penetret. Quod illis negabat natura, magis noxio pharmaco corrigere tentarunt: vt manendo in terris, nulla cœlesti Christi propinquitate egeamus. En necessitas quæ ipsos adegit ad transfigurandum Christi corpus! Bernardi quidem ætate, etsi durior inualuerat loquendi ratio, transsubstantiatio tamen nondum agnita erat. Ac omnibus retro seculis similitudo illa in ore omnium volitabat, pani & vino rem spiritualem coniunctam esse in hoc mysterio. *De vocibus acutè, vt sibi videntur, respondent, sed nihil afferendo causæ præsenti consentaneum. Virga (inquiunt) Mosis in serpentem conuersa, quamuis asciscat nomen serpentis, pristinum tamen retinet, virgáque dicitur. Ita secundùm eos æquè probabile est, quamuis in nouam substantiam transeat panis, κατ αχρηστικῶς, sed tamen non ineptè vocari quod apparet oculis. Sed quid simile aut vicinum reperiunt inter illustre miraculum & fictitiam eorum illusionem cuius nullus in terra oculus testis est? Præstigiis luserant magi, vt Ægyptiis persuasum esset, diuina virtute ad mutandas creaturas supra naturæ ordinem pollere. Prodit Moses, ac profligatis eorum fallaciis, insuperabilem Dei potentiam à sua parte stare ostendit: quia vna eius virga omnes reliquas absumit. Sed quia ocularis fuit illa conuersio, nihil ad præsentem causam, vt diximus: & exiguo pòst tempore visibiliter rediit virga ad suam formam. Adde quod nescitur substantiæne fuerit illa extemporalis conuersio. Spectanda etiam est allusio ad virgas magorum: quas ideo colubros dicere noluit Propheta, ne videretur innuere conuersionem quæ nulla erat: quia præstigiatores illi nihil aliud quàm tenebras spectantium oculis offuderant. Quid autem cum eo simile habent istæ locutiones, Panis quem frangimus, Quoties ederitis panem hunc, Communicabant in fractione panis, & alia eiusmodi? Incãtatione quidem magorum oculos tantùm fuisse deceptos certum est. Quod ad Mosen, magis ambigua res est, per cuius manum Deo nihilo magis difficile fuit ex virga facere serpentem, & rursus virgam ex serpente quàm induere angelos carneis corporibus, & paulò pòst exuere. Si eadem vel affinis esset huius mysterij ratio, esset aliquis color eorum solutioni. Hoc igitur fixum maneat, non verè nec aptè promitti nobis in Cœna carnem Christi verè esse in cibum, nisi vera externi symboli substantia respondeat. *Atque (vt error vnus ex alio nascitur) locus Ieremiæ tam insulse detortus est ad probandam transsubstantiationem: vt referre pigeat. *Conqueritur Propheta lignum positum in pane suo, significans hostium sæuitia panem suum infectum esse amaritudine. Quemadmodũ Dauid simili figura cibum suum fuisse felle corruptum, & potum aceto deplorat. Isti allegoricè corpus Christi ligno crucis fuisse affixum volunt. At ita senserunt nonnulli veterum. Quasi verò nõ magis ignoscendum sit eorum inscitiæ, & sepeliendum dedecus, quàm addenda impudentia, vt cogantur cum genuino Prophetæ sensu hostiliter adhuc confligere.

Cauillatio aduersariorum ad probandam transsubstantiationem & responsio.

Exo.4.3. & 7.10.

Ibib.12.

1.Cor.10.16. & 11.26.

Act.2.42.

Friuola eorũdem probatio ex loco Ierem.11.19.

Psal.69.22.

16 Alij qui vident non posse analogiam signi & rei signatæ cõuelli quin mysterij veritas concidat, fatentur panem Cœnę verè substantiam esse terreni & corrupruptibilis elementi, nec quicquam in se pati mutationis, sed sub se habere inclusum Christi corpus. Si ita sensum suum explicarent: dum panis in mysterio porrigitur, annexã esse exhibitionem corporis, quia inseparabilis est à signo suo veritas: nõ valde pugnarem. Sed quia in pane corpus ipsum locantes, vbiquitatem illi affingunt naturę suę contrariam, addendo autẽ Sub pane, illic occultũ latere volunt: tales astutias è suis latebris paulisper extrahere necesse est. Neq; enim adhuc ex professo totã hanc causam absoluere in animo est: sed tantùm vt disputationis, quæ mox suo loco sequetur, fundamenta iaciam. Volunt

De quibusdã q licet substantiam signorũ manere, vno verbo concedunt. in pane tamẽ, & sub pane corpus Christi locantes in localẽ præsentiam recidunt, et vbiquitatẽ ipsi affingunt, tractatur hic & sect. 17.18.

ergo Christi corpus inuisibile esse & immēsum, vt sub pane lateat: quia se cum eo communicare aliter nō putant, quàm si in panem descendat: modum verò descensus, quo nos ad se sursum euehit non comprehendunt. Obtendunt quoscunque possunt colores: sed vbi omnia dixerunt, satis apparet locali Christi præsentiæ insistere. Vnde id? nempe quia non aliam carnis & sanguinis participationem concipere sustinét, nisi quæ vel loci coniunctione atque contactu, vel crassa aliqua inclusione constet.

Magna huius sentētiæ absurda, et quomodo excusari soleant.

17 Ac quo errorem semel temere susceptum obstinatè tueantur, nō dubitant aliqui ex ipsis iactare, non alias vnquam dimensiones habuisse Christi carnem nisi quàm longè lateque cœlum & terra patent. Quòd autem puer ex vtero natus sit, quòd creuerit, quòd in cruce expansus, quòd sepulchro inclusus, id dispensatione quadam factum, vt nascendi, moriendi, cæterísque humanis officiis defungeretur. quod solita corporis specie post resurrectionem conspectus fuerit, quòd in cœlum assumptus, quòd postremò etiam post ascensionem Stephano & Paulo visus: eadem id dispensatione factum, vt regem in cœlo constitutum hominum aspectui pateret. Quid hoc est nisi Marcionem ex inferis excitare? Nemo enim dubitet, corpus Christi phantasma, vel phantasticum fuisse, si ea conditione fuit. * Alij paulò argutiùs elabuntur, Corpus hoc quod in sacramento datur, gloriosum esse & immortale. itaque nihil esse absurdi si pluribus in locis, si nullo loco, si nulla forma, sub sacramēto continetur. Sed quæro, Quale dabat discipulis Christus pridie quàm pateretur: annon verba sonant, mortale illud quod paulò pōst tradendū erat dedisse? Iam ante, inquiunt, suam gloriam tribus discipulis in monte conspiciendam præbuerat. Verum id quidem, sed ea claritate gustum immortalitatis ad horam præbere illis voluit. Interea non reperient illic duplex corpus, sed vnum illud, quod Christus gestabat, noua gloria ornatum. Quum verò corpus suum in prima Cœna distribueret, imminebat iam hora qua à Deo percussus & humiliatus, sine decore vt leprosus iaceret: tantum abest vt tunc gloriam resurrectionis proferre vellet. Et hîc quanta Marcioni fenestra aperitur si Christi corpus vno in loco mortale & humile videbatur, in alio immortale & gloriosum tenebatur? Quanquam si valeat eorum opinio, idem quotidie accidit: quia fateri coguntur corpus Christi in se visibile inuisibiliter latere sub panis symbolo. Et tamen qui eiusmodi portenta euomunt, adeò eos non pudet sui dedecoris, vt nos vltro atrocibus conuitiis impetant quia non subscribimus.

Acto. 1. 3. & 9. & 7. 55. & 9. 3

** Effugiū aliorū in simili causa.*

Matt. 17. 2

Iesa. 53. 4

Aliud incommodū huius sententiæ: nec excusari posse figmento concomitātiæ.

18 Age, si corpus & sanguinem Domini, pani ac vino affigere libet: alterum ab altero necessariò diuelletur. Nam vt panis seorsum à calice porrigitur, ita corpus pani vnitum, à sanguine in calicem incluso, diuisum esse oportebit. Quum enim corpus in pane, sanguinem in calice esse affirment, panis autem & vinum locorum spatiis inter se distent: nulla tergiuersatione elabi possint quin à sanguine corpus sit secernēdum. Quod autem obtendere solent, per concomitantiam (vt fingunt) in corpore esse sanguinem, & in sanguine vicissim corpus, nimis sane friuolum est: quum symbola, quibus includuntur, ita distincta sint. * Cæterū si oculis animísque in cœlum euehimur, vt Christū illic in regni sui gloria quæramus: quemadmodum symbola nos ad eum integrum inuitant, ita sub panis symbolo pascemur eius corpore, sub vini symbolo distinctè eius sanguine potabimur: vt demum toto ipso perfruamur. Nam tametsi carnem suam à nobis sustulit, & corpore in cœlū ascendit, ad dexteram tamen Patris sedet: hoc est, in potentia & maiestate & gloria Patris regnat. Hoc regnū nec vllis locorū spatiis limitatum, nec vllis dimēsioni-

Sententiæ nostrorū ingenua & sancta expositio: hîc & sectio. 19.

sionibus circunscriptum, quin Christus virtutem suam, vbicunque placuerit, in cœlo & in terra exerat: quin se præsentem potentia & virtute exhibeat: quin suis semper adsit, vitam ipsis suam inspirans, in iis viuat, eos sustineat, confirmet, vegetet, conseruet incolumes, non secus ac si corpore adesset: quin deniq; suo ipsius corpore eos pascat, cuius communionem Spiritus sui virtute in eos transfundit. Secundum hanc rationem, corpus & sanguis Christi in sacramento nobis exhibetur.

19 Nos verò talem Christi præsentiã in Cœna statuere oportet quæ nec panis elemento ipsum affigat, nec in panem includat, nec vllo modo circunscribat (quæ omnia derogare cœlesti eius gloriæ palàm est) deinde quæ nec mensuram illi suam auferat, vel pluribus simul locis distrahat, vel immensam illi magnitudinem affingat, quæ per cœlum & terram diffundatur: hæc enim naturæ humanæ veritati non obscurè repugnant. Istas inquam, duas exceptiones nunquam patiamur nobis eripi, nequid cœlesti Christi gloriæ derogetur: quod fit dum sub corruptibilia huius mundi elementa reducitur, vel alligatur vllis terrenis creaturis. Nequid eius corpori affingatur humanæ naturæ minùs consentaneũ: quod fit dum vel infinitum esse dicitur, vel in pluribus simul locis ponitur. Cæterùm his absurditatibus sublatis, quicquid ad exprimendam veram substantialémque corporis ac sanguinis Domini communicationem, quæ sub sacris Cœnæ symbolis fidelibus exhibetur, facere potest, libenter recipio: atque ita vt non imaginatione duntaxat aut mentis intelligentia percipere, sed vt re ipsa frui in alimentum vitæ æternæ intelligãtur. *Cur tam odiosa mundo sit hæc sententia & tam iniquis multorum iudiciis præripiatur eius defensio, nihil causæ est, nisi quòd horribili fascino Satan dementauit eorum mentes. Certè quod docemus, Scripturis optimè per omnia conuenit: nihil continet vel absurdi, vel obscuri, vel ambigui: à vera pietate & solida ędificatione non abhorret: nihil deniq; in se habet quod offendat, nisi quòd seculis aliquot, quum in Ecclesia regnaret illa Sophistarum inscitia & barbaries, indignè oppressa fuit tam perspicua lux & exposita veritas. Quia tamen Satan per turbulentos spiritus hodie quoque molitur quibuscunque potest calumniis & probris fœdare, nec in vllam aliam rem maiori conatu incumbit: accuratiùs eam tueri & asserere operępretium est.

Ita credendã substantialem corporis & sanguinis Domini communicationẽ in Cœna, vt duo quædam pręcipua axiomata non labefactentur: quod magnas afferret absurditates. vide sec. 32

**Vt tam odiosa sit hæc sententia, facit regnum veteris inscitiæ & barbariei Sophistarum.*

20 Porrò antequam vltrà progredimur, tractãda est ipsa Christi institutio: præsertim quia aduersariis hęc maximè plausibilis est obiectio, nos discedere à Christi verbis. Ergo vt falsa inuidia, qua nos grauant, leuemur, ap issimum exordium erit à verborum interpretatione. Narrant tres Euangelistæ, & Paulus, Christum accepisse panem, fregisse gratiis actis, dedisse suis discipulis, ac dixisse, Accipite, comedite: hoc est corpus meum quod pro vobis traditur: vel frangitur. De calice ita Matthæus & Marcus, Hic calix est sanguis noui Testamenti, qui pro multis funditur in remissionem peccatorum. Paulus verò & Lucas, Hic calix nouum Testamentum est in meo sanguine. *Transsubstantiationis patroni per pronomen HOC speciem panis notari volunt: quia toto complexu orationis peragitur consecratio, & nulla est substantia quæ demonstrari queat. Atqui si eos tenet verborum religio, quia Christus quod in manũ porrigebat discipulis, corpus suum esse testatus est: ab eorum sanè proprietate alienissimum est istud commẽtum, quod fuit panis, iam esse corpus. Quod in manus sumptum Apostolis prębet Christus, corpus suum asseuerat: sumpserat verò panem: quis ergo nõ intelligat, panem etiamnum ostendi? ac proinde nihil absurdius quàm ad speciẽ transferre quod de pane prędicatur. *Alij, dum particulam EST pro transsubstantiari positam interpretantur, ad glossam suffugiunt magis coactam & vio-

Piam nostrorũ sententiam nõ discedere à recta, & sancta verborum Christi interpretatione.

Matt 26.26
Marc.14.22
Luc.22.17,19
1.Cor 11.24

**Expositio vna patronorum Transsubstantiationis.*

**Altera expositio eorundem.*

lenter detortam. Ideóque non est cur se verborum reuerentia moueri obtendant Est enim hoc gentibus ac linguis omnibus inauditum, vt verbum EST in hunc sensum vsurpetur, népe pro conuerti in aliud.*Quantum ad eos spectat qui panem in Cœna relinquunt,& affirmant esse Christi corpus, multa illis est inter se varietas. Qui modestiùs loquuntur, quãquam præcise vrgent literam, Hoc est corpus meum, postea tamen deflectunt à rigore: ac tantundem valere dicunt atque corpus Christi esse cum pane, in pane, & sub pane. De re ipsa, quam affirmant, aliquid iam attigimus,& mox plura adhuc dicenda erunt: nunc tantùm de verbis disputo, quibus se constringi dicunt ne admittant panem vocari corpus, quia signum sit corporis. Atqui si tropum omnem refugiunt, cur à simplici Christi demonstratione transiliunt ad suas loquutiones longè diuersas? multum enim differunt, panem esse corpus, & corpus esse cum pane. Sed quia videbant fieri non posse vt simplex hæc propositio staret, panem esse corpus: per illas loquendi formas, quasi per obliquos flexus, elabi tentarunt. * Alij verò audaciores, asserere non dubitant, propriè loquendo, panem esse corpus: atque hoc modo verè se literales esse probãt. Si obiicitur, panem igitur esse Christum & esse Deum: negabunt id quidem, quia verbis Christi expressum non est. Sed nihil proficient negando: quando omnes consentiunt totum Christum nobis offerri in Cœna. Intolerabilis autem blasphemia est, sine figura prædicari de elemento caduco & corruptibili, quòd sit Christus. Quæro iam ex ipsis idémne valeant duæ istæ propositiones, Christus est Filius Dei, & Panis est Christi corpus. Si diuersas esse concedant (quod ab inuitis extorquebitur) respondeant vnde differentia. Non aliam, arbitror, adducent, nisi quòd sacramentali modo panis vocatur corpus. Vnde sequitur, Christi verba non subiici communi regulæ, nec debere ad grammaticam exigi. Ex omnibus etiam morosis & præfractis literæ exactoribus quæro, vbi Lucas & Paulus calicem dicunt Testamentum in sanguine, annon idem exprimant quod priore membro, vbi panem nominant corpus? Eadem certè religio fuit in vna parte mysterij, quæ in altera: & quia obscura est breuitas, sensum meliùs elucidat longior sermo. Quoties ergo ex verbo vno contendent, panem esse corpus: ego ex pluribus verbis commodam interpretationem afferam esse Testamentum in corpore. Quid enim? an quærendus erit interpres Paulo & Luca fidelior aut certior? *Neque tamẽ huc tendo, vt quicquam delibem de ea quã confessus sum corporis Christi communicatione: stultam modò peruicaciam, qua tam hostiliter litigant de verbis, refellere propositum est. Panem, authoribus Paulo & Luca, corpus Christi esse intelligo: quia fœdus est in corpore. Quod si impugnant, non mecum, sed cum Spiritu Dei certamen illis est. *Vtcunque verborum Christi reuerentia tangi se quiritentur quominus figuratè intelligere ausint quæ sunt apertè dicta: non est tamen hic satis iustus prętextus cur omnes quas contrà obiicimus rationes ita respuant. Interea quale sit istud, In Christi corpore & sanguine Testamentum, vt iam admonui, tenere cõuenit: quia non aliter prodesset nobis fœdus sacrificio mortis sancitum, nisi accederet arcana illa communicatio qua in vnum cum Christo coalescimus.

Aliorũ expositio in verbis Christi q negant transsubstãtiationem, sed esse contendunt corpus Christi in pane, &c.

Aliorum eiusdẽ sententiæ audacior sermo: cuius absurditates demonstrãtur euidentissimis argumentis.

Luc.22.20

1.Cor.11.25

Nostrorum expositio nihil detrahit de vera corporis Christi communicatione in Cœna.

Hîc & sect. 21. eorum obiectiones refutantur, qui verborum Christi reuerentia tangi se prætexunt: & ostenditur subesse metonymiam.

21 Restat igitur vt propter affinitatem quam habent cum suis symbolis res signatæ, nomen ipsum rei fateamur attributum fuisse symbolo: figuratè id quidem, sed non sine aptissima analogia. Allegorias & parabolas omitto, nequis subterfugia me quærere, & extra præsentẽ causam egredi causetur. Dico metonymicum esse hunc sermonem, qui vsitatus est passim in Scriptura, vbi de mysteriis agitur. Neque enim aliter accipere possis quod dicitur, Circũcisionem esse fœdus, agnum esse transitum, sacri-

sacrificia Legis esse expiationes: denique petram, ex qua in deserto aqua profluebat, fuisse Christum, nisi translatitiè dictum accipias. Nec modò à superiore ad inferius nomen transfertur: sed contrà, etiam rei signatæ tribuitur nomen signi visibilis: vt quum dicitur Deus apparuisse Mosi in rubo: arca fœderis vocatur Deus, & Dei facies: & columba, Spiritus sanctus. Nam etsi essentia symbolum à re signata differt, quòd hæc spiritualis est & cœlestis, illud corporeum & visibile: quia tamen rem cui repræsentandæ consecratum est, non figurat tantùm ceu nuda & inanis tessera, sed verè etiam exhibet: cur non eius appellatio in ipsum iure competat? Quòd si humanitus excogitata symbola, quæ imagines sunt rerum absentium potiùs quàm notæ præsentium, quas etiam ipsas fallaciter sæpissimè adumbrant, earum tamen titulis interdum ornantur: quæ à Deo sunt instituta, multa maiori ratione rerum nomina mutuantur quarum & certam minimèque fallacem significationem semper gerunt, & adiunctam habent secum veritatem. Tanta igitur est similitudo & vicinitas alterius ad alterum, vt procliuis vltro citróque sit deductio. Desinant itaque aduersarij insulsas facetias in nos congerere, Tropistas vocando: quando ex communi Scripturæ vsu sacramentalem loquendi modum exponimus. Nam cùm in multis sacramenta simul conueniunt, tum in hac metonymia quædam est ipsis omnibus inter se communitas. Vt ergo lapidem, è quo Israelitis spiritualis potus scaturiebat, Christum fuisse Apostolus docet, quòd visibile symbolum foret sub quo spiritualis ille potus verè quidem, sed non ad oculum percipiebatur: ita corpus Christi panis hodie nuncupatur, quando symbolum est quo veram corporis sui manducationem offert nobis Dominus. Neque aliter vel sensit vel loquutus est Augustinus: nequis hoc aspernetur tanquam nouum commentum. Si sacramenta (inquit) quandam similitudinem earum rerum quarum sacramenta sunt, non haberent, vtique sacramenta non essent. Ex hac autem similitudine plerunque etiam ipsarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo secundùm quendam modum sacramentum corporis Christi, corpus Christi est: sacramētum sanguinis Christi, sanguis Christi est: ita sacramentū fidei fides est. Multi sunt apud eum similes loci, quos superuacuum foret congerere, quum vnus ille sufficiat: nisi quòd monēdi sunt lectores idem à sancto viro tradi in Epistola ad Euodium. Friuola autem tergiuersatio est, vbi docet Augustinus frequentem ac tritam esse metonymiam in mysteriis, non fieri mentionem Cœnæ: quia hoc recepto, ratiocinari à genere ad speciem non liceret, nec valeret argumentum. Omne animal motu præditum est: ergo bos & equus motu præditus est. Quāquam longior disceptatio alibi eiusdem sancti verbis dirimitur, vbi dicit Christum non dubitasse vocare corpus suum quum signum daret corporis sui: contra Adimatum Manichæum cap. 12. Et alibi in Psal. 3. Mirāda (inquit) Christi patientia, quòd Iudam adhibuit ad conuiuium, in quo corporis & sanguinis sui figuram discipulis commendauit & tradidit.

Exod. 17. 6
Exod. 3. 2
Psa. 84. 8, & 42. 3
Matt. 3. 16
1 Cor. 10. 4
Epist 23. ad Bonif.

22 Siquis tamen morosus, ad alia omnia cæcutiens, huic tantùm verbo insistat, HOC EST, quasi mysterium hoc ab omnibus aliis separet, facilis solutio est. Verbi substantiui tantam esse emphasim dicunt, vt nullum schema admittat. Quod si illis concedimus, nempe in verbis Pauli substantiuum verbum legitur, vbi panem vocat κοινωνίαν corporis Christi. Aliud autem est communicatio quàm corpus ipsum. Imò ferè vbi de sacramentis agitur, idem verbum occurrit. Hoc erit vobis fœdus mecū. Agnus hic erit vobis Pesach. Ne plura, quum dicit Paulus petram fuisse Christum, cur illis minùs emphaticum est eo loco substantiuū verbum quàm in Christi sermone? Respondeant etiam, vbi dicit Iohannes, Non-

Falsò asseri, nullū schema admittendū, vbicunq; reperitur verbum substātiuum, ostenditur exemplis.
1. Cor. 10. 16
Gen. 17. 13
Exod. 12. 43
1 Cor. 10. 4
Iohan. 7. 39

dum erat Spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus: quid valeat substantiuum verbum. Nam si regulæ suę affixi manent, abolebitur æterna Spiritus essentia, quasi initium acceperit à Christi ascensione. Respondeant demum quid significet illud Pauli, Baptismum esse lauacrum regenerationis & renouationis: quem constat multis esse inutilem. Sed nihil ad eos refellẽdos validius est quàm illud Pauli, Ecclesiam esse Christum. Nam similitudine corporis humani adducta subnectit, Sic est Christus: vbi nõ intelligit vnigenitum Dei Filium in se, sed in membris. *His iam me adeptum esse arbitror, vt sanis & integris hominibus fœteant hostium nostrorum calumniæ, dum spargunt, fidem nos abrogare Christi verbis: quæ nos non minùs obedienter amplectimur quàm ipsi, & maiori religione expendimus. Imò supina eorum securitas indicio est non magnopere eos curare quid voluerit Christus, modò clypeum illis suppeditet ad tuendam obstinationem: sicuti nostra disquisitio testis esse debet quanti sit nobis Christi authoritas. Odiosè iactant, humanum sensum nobis obstare quominus credamus quod Christus sacro suo ore protulit: sed quàm improbè hanc ignominiam nobis inurant, magna ex parte iam planum feci, & clariùs deinde liquescet. Nihil ergo nos impedit quominus loquenti Christo credamus, & simulac hoc vel illud annuerit, acquiescamus. Tantùm hoc agitur, an nefas sit de genuino sensu sciscitari.

Tit.3.5
1.Cor.12.12

**Nostrorum sententiam nihil derogare reuerentię verborũ Christi: nec sequi sensum hominis.*

23 Vetant boni isti magistri, vt literati appareant, vel tantillum à litera discedere. Ego contrà, vbi Scriptura Deum nominat virum bellicosum: quia sine translatione nimis asperam locutionem fore video, non dubito sumptam esse ab hominibus comparationem. Et sanè non alio prætextu molesti olim fuerunt orthodoxis Patribus Anthropomorphitę, nisi quòd vocibus illis mordicus arreptis, Oculi Dei vident, Ascendit ad eius aures, Manus eius extenta, Terra scabellum pedum eius: clamitabant eripi Deo corpus suum quod ei Scriptura assignat. Hac lege recepta, immanis barbaries totam fidei lucem obruet. Quæ enim absurditatum monstra fanaticis hominibus elicere non licebit, si illis permittitur singulos apices stabiliendis suis placitis obiicere? *Quod obiiciunt, nõ esse verisimile, quum Christus Apostolis singulare pararet in rebus aduersis solatium, ænigmaticè loquutum esse vel obscurè, pro nobis facit. Nisi enim Apostolis venisset in mentem panem vocari figuratè corpus, quia symbolum esset corporis, turbati haud dubie fuissent re tam prodigiosa. Eodem ferè momento narrat Iohannes in minimis quibusque difficultatibus perplexos hæsisse. Qui secum disceptant quomodo iturus sit Christus ad Patrem, & quæstionem mouent quomodo abiturus sit è mundo: qui de Patre cœlesti nihil eorum quæ dicuntur intelligunt, donec eum viderint: quomodo tam faciles fuissent ad credendum quod repudiat omnis ratio, Christum discumbere in mensa sub conspectu suo, & inuisibilem includi sub pane? Quòd ergo panem sine dubitatione edendo, cõsensum suũ testantur, hinc apparet eodem quo nos sensu accepisse Christi verba: quia illis occurrit quod in mysteriis non debet videri insolẽs, nomen rei signatæ signo transcribi. Certa igitur & dilucida fuit discipulis consolatio, vt nobis est, nullo ænigmate implicita: nec aliud causę est cur à nostra interpretatione quidam resiliant, nisi quòd eos excæcauit Diaboli incantatio, nempe vt ænigmatum tenebras sibi fingant vbi obuia est concinnæ figuræ interpretatio. *Præterea si in verbis præcisè insistitur, perperam aliud seorsum de pane prædicaret Christus quàm de calice. Panem vocat corpus, vinum vocat sanguinem: aut confusa erit battologia, aut erit partitio quæ corpus à sanguine diuidat. Imò tam verè dicetur de calice, Hoc est corpus meum, quàm de pane ipso: & prædicari vicissim

Si nunquã liceat à litera discedere in Scripturis, magnas sequuturas opinionum absurditates.

**Illorum obiectio in eos ipsos retorquetur.*

Iohã. 14. 5. 8, & 16.17

**In verbis pręcisè insistẽtiũ sine interpretatione error nõ potest effugere alterutrum ex duobus absurdis.*

vicissim poterit, panem esse sanguinem. Si respondeant, spectandum esse in quem finem vel vsum instituta sint symbola: fateor id quidem: sed interea minimè se expedient quin eorum error absurdum hoc secum trahat, Panem esse sanguinem, & vinum corpus. *Iam quid hoc sibi velit, nescio, quum res diuersas esse concedant panem & corpus, asserere tamẽ alterũ de altero propriè & sine figura prædicari: acsi quis diceret vestem quidem diuersam esse ab homine, & tamen propriè vocari hominem. Interea quasi in pertinacia & conuitiis victoria illis sita esset Christum accusari mendacij dicunt, si quæritur verborum interpretatio. Iam lectoribus iudicare promptum erit quàm iniustam nobis iniuriam faciãt isti syllabarũ aucupes, dum simplices imbuunt hac opinione, fidem nos detrahere Christi verbis, quæ furiosè ab illis peruerti ac confundi, à nobis autem fideliter ac dextrè explicari demonstrauimus.

**Hanc sententiam pugnantia dicere.*

24 Sed non potest huius mendacij infamia penitus abstergi nisi diluto altero crimine: nos enim rationi humanæ ita addictos esse iactant, vt nihilo plus tribuamus Dei potentiæ quàm naturæ ordo patitur, & dictat communis sensus. A tam improbis calumniis prouoco ad ipsam doctrinam quam tradidi: quæ satis dilucidè ostendit, me hoc mysterium minimè rationis humanæ modo metiri, vel naturæ legibus subiicere. Obsecro, an ex physicis didicimus, Christum perinde animas nostras è cœlo pascere carne sua atque corpora pane & vino aluntur? vnde hæc carni virtus vt animas viuificet? Naturaliter non fieri omnes dicent. Humanæ rationi nihilo magis placebit penetrare ad nos Christi carnem, vt nobis sit alimentum. Denique quisquis doctrinam nostram gustauerit, rapietur in admirationem arcanæ Dei potentiæ. Isti autem boni eius zelotæ miraculum sibi fabricant, quo sublato euanescit Deus ipse cum sua potentia. Lectores iterum admonitos cupio vt quid ferat nostra doctrina diligenter æstiment, pendeátne à sensu communi, an verò fidei alis, superato mundo, transcendat in cœlos. Dicimus Christum tam externo symbolo quàm Spiritu suo ad nos descendere, vt verè substantia carnis suæ & sanguinis sui animas nostras viuificet. In his paucis verbis qui non sentit multa subesse miracula, plusquam stupidus est: quando nihil magis præter naturam, quàm vt vitam spiritualem & cœlestem animæ mutuentur à carne quæ originẽ suam è terra accepit, & quæ morti fuit subiecta: nihil magis incredibile quàm res toto cœli & terræ spatio dissitas ac remotas, in tanta locorum distantia non solùm coniungi, sed vniri, vt alimentum percipiant animæ ex carne Christi. Desinant ergo præposteri homines inuidiam putida calumnia nobis facere, acsi de immensa Dei potentia malignè aliquid restringeremus. Ipsi enim vel nimis stultè errant, vel improbè mentiuntur. Non enim hîc quæritur quid Deus potuerit, sed quid voluerit. Affirmamus autem id factum esse quod illi placitum erat. Placuit autem Christum fratribus per omnia similem fieri excepto peccato. Qualis est nostra caro? nónne quæ certa sua dimensione constat, quæ loco continetur, quæ tangitur, quæ videtur? *Et cur (inquiunt) non faciat Deus vt caro eadem plura diuersáque loca occupet, vt nullo loco contineatur, vt modo & specie careat? Insane, quid à Dei potentia postulas vt carnem faciat simul esse & non esse carnem? Perinde acsi instes vt lucem faciat simul esse lucem & tenebras. At lucem vult esse lucem: tenebras, tenebras: carnem, carnem. Conuertet quidem quum volet tenebras in lucem, & lucem in tenebras: sed quum exigis vt lux & tenebræ non differant, quid aliud quàm ordinem sapientiæ Dei peruertis? Carnem igitur carnem esse oportet: spiritum, spiritum: vnumquodque qua à Deo lege & conditione creatum est. Ea verò est carnis conditio vt vno certóque loco, vt sua dimẽsione, vt sua forma cõstet. Ea conditione carnem induit

Falsum esse, nos rationi humanæ nimis esse addictos: quum potius doctrina nostra fidei alis, superato mundo, transcendat in cœlos. Vide circa mediam sect. 25

Hebr. 4.15

**Obiectio ponentiũ Christi carnem pluribus simul in locis: & eius solutio.*

Epist. ad Dardanũ. Christus, cui, teste Augustino, incorruptionem quidem & gloriam dedit, naturam & veritatem non abstulit.

Alia eorundẽ obiectio, & eius solutio. 25 Excipiunt, se verbum habere quo palàm facta est Dei voluntas: nempe si illis conceditur, donum interpretationis ex Ecclesia profligare quod lucem verbo afferat. Fateor illos habere verbũ: sed quale olim Anthropomorphitæ, quum Deum corporeum facerent: quale Marcion & Manichæi, quum fingerent Christi corpus vel cœleste, vel phantasticum.
1. Cor. 15.47 Citabãt enim testimonia, Primus Adam è terra terrestris, secũdus A-
Philip. 2.7 dam è cœlo cœlestis. Item, Christus seipsum exinaniuit forma serui accepta, & similitudine repertus vt homo. Verùm crassi comestores nullãDei potentiam esse existimant, nisi monstro in cerebris suis fabricato euertatur totus ordo naturæ: quod potiùs est Deum circunscribere, vbi figmentis nostris appetimus experiri quid possit. Ex quo enim verbo sumpserunt, corpus Christi in cœlo visibile esse, latere autem inuisibile in terra sub innumeris panis frustulis? Dicent necessitatem hoc flagitare, vt Christi corpus detur in Cœna. Nempe quia carnalem esum ex Christi verbis elicere libuit, suo ipsorum præiudicio abrepti, necesse habuerunt argutiam hãc excudere, cui reclamat tota Scriptura. Quicquam verò à nobis imminui de potẽtia Dei, vsque eo falsum est vt nostra doctrina apprime
**Vide initium sec. 24* magnificum sit eius elogium. *Sed quia semper nos insimulant, fraudari Deum suo honore, dum respuimus quod secundùm communem sensum difficile est creditu, licet ore Christi promissum fuerit: iterum respondeo quod nuper, nos in fidei mysteriis sensum communem non consulere, sed placida docilitate & spiritu mansuetudinis, quem commendat
Iacob. 1.21 Iacobus, suscipere profectam è cœlo doctrinam. Sed in quo ipsi perniciosè errant, nos vtilem moderationem sequi non diffiteor. Illi auditis Christi verbis, Hoc est corpus meum, miraculum ab eius mente remotissimũ imaginantur. Vbi autem ex hoc commento emergunt fœdæ absurditates, quia iam præcipiti festinatione laqueos induerunt, demergunt se in abyssum omnipotentiæ Dei: vt hoc modo veritatis lucem extinguant. Hinc fastuosa illa morositas, Nolumus scire quomodo sub pane lateat Christus, hac ipsius voce contenti, Hoc est corpus meum. Nos verò, vt in tota Scriptura, sanam huius loci intelligentiam non minore obedientia quàm cura consequi studemus: neque præpostero feruore temerè arripimus & sine delectu quod primum se mentibus nostris ingerit: sed sedula meditatione adhibita, sensum amplectimur quem Spiritus Dei suggerit: quo freti, despicimus ex alto quicquid terrenæ sapientiæ contrà opponitur. Imò captiuas tenemus mentes nostras, ne verbulo duntaxat obstrepere, ac humiliamus, ne insurgere audeant. Hinc nata est expositio verborum Christi, quam ex perpetuo Scripturæ vsu sacramentis communem esse, omnes in ea mediocriter versati norunt. Nec verò nefas esse
Luc. 1.34 nobis ducimus, sanctæ Virginis exemplo, in re ardua sciscitari quomodo fieri possit.

Corpus Christi finitum esse, & cœlo cõprehendi, probatur discussis repugnantium tergiuersationibus, hîc & sect. 27 26 Sed quia nihil ad confirmandam piorum fidem magis valebit: quàm vbi didicerint, quam posuimus doctrinã ex puro Dei verbo sumptam esse, eiúsque authoritati inniti: hoc quoque qua potero breuitate planum faciam. Corpus Christi, ex quo resurrexit, non Aristoteles, sed Spiritus sanctus tradit finitum esse, ac cœlo comprehendi vsque ad vltimum diem. Nec me latet, locos, qui in hanc rem citantur, securè ab ipsis eludi. Quoties dicit Christus se abiturum relicto mundo, excipiunt, dis-
Ioh. 14.12.28 cessum illum nihil aliud esse quàm mutationem mortalis status. Atqui hoc modo non substitueret Christus Spiritum sanctum supplendo, vt loquuntur, absentiæ suæ defectui: quando in illius locum non succedit, nec rursum descendit Christus ipse ex cœlesti gloria, vt conditionem mortalis

mortalis vitæ susciperet. Certè aduentus Spiritus & ascensus Christi antitheta sunt: ideóque fieri non potest vt eodem modo secundùm carnem nobiscum habitet Christus, quo Spiritum suum mittit. Adde quòd disertè exprimit, se cum discipulis non semper fore in mundo. Hoc etiam dictum pulchrè sibi diluere videntur: quasi neget Christus se pauperem & miserum semper fore, vel necessitatibus caducæ vitæ obnoxium. Atqui circunstantia loci palàm reclamat: quando non agitur de egestate & inopia, vel misero terrenæ vitæ statu, sed de cultu & honore. Vnctio discipulis non placebat, quòd putarent superuacuum & inutilem esse sumptum, & luxuriæ affinem: ideóq; in pauperes impensum maluissent pretium illud, quod malè profusum fuisse putabant. Respondet Christus se non semper fore præsentem, vt tali honore colatur. Nec aliter exposuit Augustinus, cuius hæc minimè ambigua sunt verba, Quum diceret Christus, Me non semper habebitis vobiscum, loquebatur de præsentia corporis. Nam secundùm maiestatem suam, secundùm prouidentiam, secundùm ineffabilem & inuisibilem gratiam impletur quod ab eo dictū est, Ecce, ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi: secundùm carnem verò quam Verbum assumpsit, secundùm id quòd de Virgine natus est, secundùm id quòd à Iudæis comprehensus est, quòd ligno confixus, quòd de cruce depositus, quòd linteis inuolutus, quòd in sepulchro conditus, quòd in resurrectione manifestatus: Non semper habebitis me vobiscum. Quare? Quoniam conuersatus est secundùm corporis præsentiam quadraginta diebus cum discipulis suis, & deducentibus eis videndo non sequendo ascendit. Non est hîc: ibi enim sedet ad dexteram Patris. Et tamen hîc est: quia non recessit præsentia maiestatis Aliter secundùm præsentiam maiestatis, semper habemus Christum: secundum præsentiā carnis rectè dictum est, Me autem non semper habebitis. Habuit enim Ecclesia secundùm præsentiam carnis paucis diebus: modò fide tenet, oculis non videt. Vbi (vt hoc quoque breuiter annotem) *tribus modis eū nobis præsentem facit, maiestate, prouidentia, ineffabili gratia, sub qua mirificam istam corporis & sanguinis eius communionem comprehendo: modò Spiritus sancti virtute fieri intelligamus, non fictitia illa corporis ipsius sub elemēto inclusione. Siquidem carnem se habere & ossa Dominus noster testatus est quæ palpari & videri possent. Et Abire ac Ascendere, non speciem ascendentis abeuntísque dare significant, sed verè id facere quod verba sonant: Ergóne, dicet quispiam, certam cœli regionem Christo assignabimus? Ego autem cum Augustino respondeo, curiosissimam esse hanc & superuacaneam quæstionem, modò tamen in cœlo esse credamus.

Matt.26.11

Tract. in Iohā.50

Matt.28.20

**Ex Augustino, tribus modis nobis præsens Christus.*

Lib de fide & symbo. cap.6

27 Quid verò, toties repetitum ascensus nomen, annon migrationem ab vno loco in alterum significat? Negant: quia per altitudinem secundū eos tantùm notatur imperij maiestas Sed quid ipse ascēdendi modus? annon spectantibus discipulis in sublime euehitur? annon clare narrant Euangelistæ receptum fuisse in cœlos? Excipiunt acuti isti Sophistæ, nube interposita subductum fuisse è conspectu: vt discerent fideles non fore postea in mundo visibilem. Quasi verò non debuerit potiùs momēto euanescere, vt fidem faceret præsentiæ inuisibilis: vel nubes eum colligere non debuerit antequam pedem moueret. Dum verò sublimis fertur in aërem, & subiecta nube se ampliùs in terra quærendum non esse docet, tutò colligimus domicilium nunc ei in cœlis esse: sicut etiā asserit Paulus, & inde à nobis expectari iubet. Hac ratione admonent Angeli discipulos, frustra eos in cœlū suspicere: quia Iesus qui assumptus est in cœlū, sic veniet quemadmodū eum viderant ascendere. Hîc quoq; facetæ, vt sibi videntur, tergiuersatione effugiunt sanæ doctrinæ aduersarij,

Act.1.9
Marc.16.19
Luc.24.51

Philip.3.20

venturum tunc visibilem, qui nunquam è terra discessit quin apud suos inuisibilis maneat. Quasi verò Angeli duplicem illi præsentiam insinuēt, ac non simpliciter discipulos faciant oculatos testes ascensus, nequa supersit dubitatio: perinde ac si dicerent, Vobis videntibus in cœlū receptus, cœleste sibi imperium asseruit: superest vt patiēter expectetis dum rursus adueniat mundi iudex: quia nunc cœlum ingressus non est, vt illud solus occupet, sed vt secum vos & omnes pios colligat.

Dogma locantium corpus Christi in pane, non iuuari Augustini testimonijs, aut Scripturæ authoritate, probatur hîc, & sec 19.30. 31.

28 Quoniam verò patronos adulterini dogmatis veterum suffragiis nihil pudet illud ornare, ac præsertim Augustini: quàm peruersè id conentur, paucis expediam. Nam quum à doctis & piis viris collecta fuerint eorum testimonia, nolo rem actam agere: ex eorum lucubrationibus petat qui volet. Ne ex Augustino quidem congeram quæcunque ad rem facerent: sed contentus ero paucis ostendere, sine cōtrouersia totum esse nostrū. Quod aduersarij, vt eum nobis extorqueant, prætexunt, passim in eius libris occurrere, carnem & sanguinem Christi dispensari in Cœna, nempe victimam semel in cruce oblatam: friuolum est: quum simul vocet vel eucharistiam, vel sacramentum corporis. Cæterùm quo sensu voces Carnis & Sanguinis vsurpet nō est quòd longo circuitu quęramus: quando seipsum explicat, dicens sacramenta ex similitudine rerum quas signant nomina accipere: ideóque secundum quendam modū sacramentum corporis esse corpus. Cui concinit alter locus satis vulgaris, Non dubitauit Dominus dicere, Hoc est corpus meum, quum signum daret. Iterum obiectant, disertè scribere Augustinum, corpus Christi cadere in terram, & in os ingredi: nempe eodem sensu quo consumi affirmat: quia vtrunque simul coniungit. Nec obstat quod dicit, peracto mysterio panem consumi: quia paulo antè dixerat: quia hominibus hęc nota sunt, quando per homines fiunt, honorem tanquam religiosa possunt habere: tanquam mira, non possunt. Nec aliò spectat quod aduersarij nimis inconsideratè ad se trahunt, Christum se quodammodo portasse manibus suis, quum panem mysticum discipulis porrigeret. Nam aduerbio similitudinis interposito satis declarat, non verè nec realiter fuisse sub pane inclusum. Nec mirum: quando alibi apertè contendit, corpora, si illis tollantur spatia locorum, nusquam fore: & quia nusquam erunt, penitus non fore. Ieiuna est cauillatio, illic non agi de Cœna, in qua Deus specialem virtutem exerit: quia de Christi carne mota erat quæstio, & sanctus vir ex professo respondens, Immortalitatem, inquit, carni suæ dedit Christus, naturam non abstulit. Secundùm hanc formam non putandus est vbique diffusus: cauendum enim ne ita diuinitatem astruamus hominis, vt veritatem corporis auferamus. Non est autem consequens vt quod in Deo est sit vbique vt Deus. Subiicitur mox ratio, Vna enim persona Deus & homo est, & vtrunque vnus Christus: vbique per id quod est Deus, in cœlo per id quod est homo. Cuius socordiæ fuisset non excipere Cœnæ mysterium, rem adeò seriam & grauem, siquid doctrinæ quam tractabat illic fuisset aduersum? Et tamen siquis attētè quod paulò pòst sequitur legat, reperiet sub illa generali doctrina Cœnā quoque comprehendi, Christum vnigenitum Dei Filium, eundémque Filium hominis, vbique totum præsentem esse, tanquam Deum: in templo Dei (hoc est in Ecclesia) esse tanquam inhabitantem Deum, & in loco aliquo cœli, propter veri corporis modum. Videmus vt ad Christum cum Ecclesia vniendum, corpus eius è cœlo non eliciat: quod certè facturus erat, si corpus Christi verè cibus nobis non esset nisi sub pane inclusum. Alibi definiens quomodo fideles Christum nunc possideant, Habes, inquit, per signum crucis, per Baptismatis sacramentū, per altaris cibum & potum. Quàm rectè superstitiosum ritum inter symbola præsentiæ Christi numeret,

Ad Bonif. epist. 25

Contra Adimantum Manic. li. 12.

Lib. 3. de Trinitate cap. 10.

In Psal. 33

Epist. ad Dardanū.

Trac. 50. in Iohā.

Signū crucis, ritus superstitiosus.

meret, non disputo: sed qui præsentiam carnis comparat crucis signo, satis ostendit se Christum bicorporem non fingere, vt occultus sub pane lateat qui in cœlo visibilis sedet. Quòd si explicatione indiget, continuò pòst illic adiungitur, Secundùm præsentiam maiestatis nos semper habere Christũ: secundùm præsentiam carnis rectè dictum esse, Me non semper habebitis. Excipiunt simul etiam hoc addi, Secundùm ineffabilem & inuisibilem gratiam impletur quod ab eo dictum est, Ego vobiscum sum vsque ad cõsummationem seculi. Sed nihil in eorum commodum: quia hoc tandem ad maiestatem restringitur, quæ semper opponitur corpori, ac nominatim caro à gratia virtutéque discernitur. Sicut alibi eadem antithesis apud eum legitur, quòd reliquerit Christus discipulos præsentia corporali, vt futurus sit cum illis præsentia spirituali: vbi clarum est, carnis essentiam distingui à Spiritus virtute, quæ nos Christo coniungit, locorum alioqui distantia procul dissitos. Eodem loquendi genere sæpius vtitur, vt quum dicit, Venturus est ad viuos & mortuos præsentia itidem corporali, secundùm fidei regulam sanámque doctrinam: nam præsentia spirituali ad eos vtique erat venturus, & cum tota Ecclesia futurus in mundo vsque ad consummationem seculi. Ergo ad credentes dirigitur hic sermo, quos seruare iam cœperat præsentia corporali, & quos relicturus erat absentia corporali, vt eos cum Patre seruaret præsentia spirituali. Corporale accipere pro visibili, nugatorium est: quando & corpus opponit diuinæ potentiæ: & addens, Cum Patre seruare, clarè exprimit gratiam suam è cœlo per Spiritum ad nos diffundere.

Matt. 26.11

Matt. 28.20

29 Et quoniam tantum fiduciæ ponunt in hac latebra præsentiæ inuisibilis, agedum videamus quàm bene in ea se occultent. Primo syllabam non proferent ex Scripturis, qua probent inuisibilem esse Christũ: sed pro confesso sumunt quod nemo sanus illis dabit, non posse aliter Christi corpus in Cœna dari nisi opertum panis larua. Atque hoc ipsum est de quo nobiscum litigant: tantum abest vt principij locum obtineat. Ac dum ita garriunt, coguntur duplex facere Christi corpus: quia in se visibile est in cœlo secundùm eos, in Cœna autem speciali dispensationis modo inuisibile. Quàm verò bellè hoc conueniat, tum ex aliis Scripturæ locis, tum Petri testimonio facile iudiciũ est. Dicit Petrus oportere Christum cœlo capi vel comprehendi, donec iterum adueniat. Docent isti vbique locorum esse, sed absque forma. *Excipiũt, iniquum esse naturam gloriosi corporis subiicere communis naturæ legibus. Atqui Seruetianum illud delirium (quod piis omnibus meritò detestabile est) absorptum fuisse corpus à diuinitate, secum trahit hæc responsio. Non dico eos ita sentire: verùm si inter dotes glorificati corporis numeratur, inuisibili modo omnia implere: corpoream substantiam aboleri palàm est, nec discrimẽ vllum relinqui deitatis & humanæ naturæ. Deinde *si ita multiforme & varium est Christi corpus, vt vno in loco appareat, in altero sit inuisibile: vbi ipsa corporis natura, quod suis dimensionibus constat? & vbi vnitas? Longè rectius Tertullianus, qui verum & naturale Christi corpus fuisse contendit: quia eius in mysterio Cœnæ figura nobis proponitur in pignus ac certitudinem vitæ spiritualis. Et certè de corpore glorioso dicebat Christus, Videte & palpate, quia Spiritus carnem & ossa non habet. Ecce ipsius Christi ore carnis veritas probatur, quia palpari potest ac videri: aufer ista, iam caro esse desinet. Semper ad latibulum confugiunt suæ dispensationis quam sibi fabricarunt. Nostrum verò est, quod absolutè pronuntiat Christus ita amplecti, vt sine exceptione apud nos valeat quod vult asserere. Se non spectrum esse probat: quia sit in carne sua visibilis. Tollatur quod tanquam proprium corporis sui naturæ vendicat: nónne excudenda erit noua corporis definitio? Iam quocunque

Si corporis Christi quædam præsentia inuisibilis, alia visibilis statuitur, duplex fieri Christi corpus.

Act. 3.21

**Exceptio eam sententiam defendentium.*

**Augu lib. soliloquiorum 2. cap 18. Ego puto corpus aliqua forma & specie contineri, quam si non haberet, corpus non esset.*

Luc. 24.39

Philip.3.21 se circumagant, in loco illo Pauli fictitia eorum dispensatio locum non habet, vbi dicit, nos expectare è cœlo saluatorem, qui corpus nostrum humile configurabit corpori suo glorioso. Neque enim speranda nobis est conformitas in illis, quas Christo affingunt, qualitatibus: vt cuique inuisibile sit ac immensum corpus. Nec verò reperietur quisquam tam bardus cui tantam absurditatem persuadeant. Ne igitur corpori Christi glorioso hanc adscribant dotem, multis in locis simul esse, nullóque spatio contineri. Denique vel apertè negent carnis resurrectionem, vel concedant Christum vestitũ cœlesti gloria, non exuisse carnem qui nos in carne nostra, illius eiusdem gloriæ facturus est consortes ac socios, quando nobis futura est communis cum eo resurrectio. Quid enim clarius tradit tota Scriptura, quàm Christum, vt veram nostram carnem induit quum è Virgine natus est, in vera carne nostra passus est, quum pro nobis satisfecit: ita eandem veram carnem & resurgendo recepisse, & in cœlum sustulisse? Hæc enim nobis nostræ resurrectionis & in cœlum ascensionis spes est, quòd Christus resurrexit, & ascendit: atque (vt ait Tertullianus) arrham nostræ resurrectionis secum in cœlos tulit. Porrò quàm infirma & fragilis foret spes illa, nisi hæc ipsa nostra caro in Christo verè suscitata, & in regnum cœlorum ingressa esset? Atqui hæc est propria corporis veritas, vt spatio contineatur, vt suis dimensionibus constet, vt suam faciem habeat. Facessat igitur stultum illud commentum quod tam mentes hominum quàm Christum pani affigit. Quorsum enim occulta sub pane præsentia, nisi vt qui Christum sibi habere coniunctum
Iohan.20.17 cupiunt in symbolo illo subsidant? Atqui Dominus ipse non oculos tantùm, sed omnes sensus nostros è terra subducere voluit, se attingi à mulieribus vetans, donec ascendisset ad Patrem. Quum pio reuerentiæ studio Mariam videat properare ad osculandos pedes, cur tactum hunc improbet ac prohibeat, donec in cœlum receptus fuerit, nulla causa est, nisi quia nusquam alibi vult quæri. Quod obiiciunt, postea visum fuisse Stephano, facilis solutio est: neque enim ideo necesse fuit Christo locum mutare, qui serui sui oculis perspicaciam dare potuit quæ cœlos pene-
Act.7.55 traret. Idem & de Paulo dicendum. Quòd Christum exiisse è sepulchro
Act.9.4 clauso, & clausis ianuis ad discipulos ingressum esse obiiciunt, nihilo ma-
Matt.28.6 gis eorum errori suffragatur. Nam sicut aqua non secus ac solidum pa-
Iohan.20.19 uimentum Christo iter præbuit super lacum ambulanti: ita nihil mi-
Matt.14.25 rum si ad eius occursum se flexit lapidis durities. Etsi probabilius est, eius imperio amotum fuisse lapidem, & mox, transitu dato, in suum locum rediisse. Nec ianuis clausis intrare tantundem valet ac penetrare per solidam materiam, sed sibi aditum patefacere diuina virtute, vt repente steterit inter suos discipulos, planè admirabili modo, quum obseratę es-
Luc.24.31 sent fores. Quod citant ex Luca, Christum subitò euanuisse ex Discipulorum oculis, quibuscum Emaunta profectus erat, nihil illis prodest, & nos adiuuat. Nam vt sui conspectum illis auferret, non factus est inuisibilis: sed tantùm disparuit. Sicuti eodem Luca teste, quum simul iter face-
Ibid.16 ret, nõ induit nouam faciem ne agnosceretur: sed tenuit eorum oculos. Isti verò non modò Christũ transformant, vt in terra versetur: sed alium alibi suíque dissimilem esse fingunt. Denique ita nugando, non vno quidem verbo, sed periphrasi, ex carne Christi spiritum faciunt: nec eo contenti, qualitates ei penitus contrarias induunt. Vnde necessariò sequitur duplicem esse.

Refutatur immensitas & vbiquitas corporis Christi. 30 Iam vt illis demus quod garriunt de inuisibili præsentia, nondum tamen probata erit immensitas, sine qua frustra Christum, sub pane includere tentabunt. Nisi vbique simul esse possit Christi corpus nulla loci circunferentia, sub pane in Cœna latere credibile non erit. Qua necessitate

tate ab illis inducta est prodigiosa vbiquitas. Atqui firmis clarísque Scripturæ testimoniis demonstratum est circunscribi humani corporis mensura: deinde suo in cœlum ascensu palàm fecisse non omnibus se esse in locis, sed, dum in vnum transit, priorem relinquere. Nec verò promissio quam adducunt ad corpus trahenda est, Ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. *Matt. 28. 20* Primùm non stabit perpetua coniunctio nisi extra Cœnæ vsum Christus in nobis corporaliter habitet: ideóque iusta ratio non est cur tam acerbè de verbis Christi litigent, vt Christum in Cœna includant sub pane. Deinde contextus euincit, Christum nihil minus quàm de carne sua loqui, sed inuictum auxilium promittere discipulis, quo eos aduersus omnes Satanæ mundíque insultus tueatur & sustineat. Nam quum difficilem prouinciam iniungeret, ne eam aggredi dubitent, vel trepidè obeant, præsentiæ suæ fiducia eos confirmat: acsi diceret non defore illis suum præsidium, quod insuperabile erit. Nisi omnia confundere liberet, annon præsentiæ modum distinguere oportuit? Et certè quidem cum magno dedecore prodere inscitiam suam malunt quàm vel minimum de errore cedere. Non loquor de Papistis: quorum tolerabilior, vel saltem magis verecunda est doctrina: sed quosdam ita abripit contentio, vt dicant, propter vnitas in Christo naturas, vbicunque est diuinitas Christi, illic quoque esse carnem, quæ ab illa separari nequit. Quasi verò vnio illa conflauerit ex duabus naturis medium nescio quid, quod neque Deus esset, neque homo. Sic quidem Eutyches, & post eum Seruetus. Verùm ex Scriptura apertè colligitur, sic vnicam Christi personam constare ex duabus naturis vt cuiq; tamen sua maneat salua proprietas. Ac Eutychen iure fuisse damnatum negare eos pudebit: ad damnationis causam mirum est eos non attendere: quòd discrimine inter naturas sublato, personæ vnitatem vrgens, ex Deo hominem faceret, & ex homine Deum. Cuius ergo amentiæ est, cœlum terræ potiùs miscere quàm non extrahere Christi corpus è cœlesti sanctuario? Nam quòd pro se testimonia illa adducunt, Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit Filius hominis qui in cœlo est. *Iohan. 3. 13* Item, Filius qui est in sinu Patris, ipse enarrauit: *Iohan. 1. 18* eiusdem est stuporis spernere idiomatum κοινωνίαν quæ non frustra olim à sanctis Patribus inuenta est. Certè quũ Dominus gloriæ crucifixus dicitur, non intelligit Paulus in sua diuinitate quicquam fuisse passum: *1. Cor. 2. 8* sed quia Christus, qui abiectus & contemptus in carne patiebatur, idem Deus erat & Dominus gloriæ. Ad hunc modum & filius hominis in cœlo erat: quia ipse idem Christus, qui secundùm carnem filius hominis habitabat in terris, Deus erat in cœlo. Qua ratione eo ipso loco descendisse dicitur secundum diuinitatem: non quòd diuinitas cœlum reliquerit, vt in ergastulum corporis se abderet: sed quia tametsi omnia impleret, in ipsa tamen Christi humanitate corporaliter, id est naturaliter habitabat, & ineffabili quodam modo. Trita est in scholis distinctio, quam me referre non pudet, Quanuis totus Christus vbique sit, non tamen totum quod in eo est, vbique esse. Atque vtinam Scholastici ipsi vim huius sententiæ probè expédissent: quia ita occursum fuisset insulso commento de carnali Christi præsentia. Mediator ergo noster quum totus vbique sit, suis semper adest: & in Cœna speciali modo præsentem se exhibet, sic tamen vt totus adsit, non totum: quia, vt dictum est, in carne sua cœlo comprehenditur donec in iudicium appareat.

31 Longè autem falluntur qui nullam carnis Christi præsentiã in Cœna concipiunt nisi in pane sistatur. Ita enim arcanæ Spiritus operationi, quę nobis Christum ipsum vnit, nihil reliquum faciunt. Christus pręsens illis non videtur nisi ad nos descendat. Quasi verò si ad se nos euehat,

non æquè potiamur eius præsentia. Ergo tantùm de modo quæstio est: quia Christum ipsi in pane locant, nobis autem non ducimus fas esse eũ è cœlo detrahere. Vtrum rectius sit iudicent lectores. Tantùm facessat calumnia illa, auferri Christum à sua Cœna nisi sub panis integumento lateat. Nam quum mysterium hoc cœleste sit, necesse non est, Christum elicere in terras vt nobis sit coniunctus.

Vide sect.7
32 Porrò de modo siquis me interroget, fateri non pudebit, sublimius esse arcanum quàm vt vel meo ingenio comprehendi, vel enarrari verbis queat: atque vt apertiùs dicam, experior magis quàm intelligam. Itaque veritatem Dei, in qua acquiescere tutò licet, hîc sine controuersia amplector. Pronuntiat ille carnem suam esse animæ meæ cibum, sanguinem esse potum. Talibus alimentis animam illi meam pascendam offero. In sacra sua Cœna iubet me sub symbolis panis ac vini corpus ac sanguinem suum sumere, manducare ac bibere: nihil dubito quin & ipse verè porrigat, & ego recipiam. *Tantùm absurda reiicio quæ aut cœlesti Christi maiestate indigna, aut humanæ eius naturæ veritate aliena esse apparet: quãdo & cum Dei verbo pugnare necesse est, quod & sic in gloriam regni cœlestis receptum fuisse Christum docet vt supra omnẽ mundi conditionem eum euehat, nec minùs diligenter in humana eius natura commendat quæ propria sunt veræ humanitatis. Neq; hoc vel incredibile vel à ratione absonum videri debet: quia vt spirituale est totum Christi regnũ, ita quicquid agit cum sua Ecclesia, ad rationem seculi huius minimè exigendum est. Vel, vt Augustini verbis vtar, per hominem hoc mysterium peragitur vt reliqua, sed diuinitus: in terra, sed cœlitus. Ea (inquam) est corporis præsentia, quam Sacramenti ratio postulat: quam tanta virtute tantáque efficacia hîc eminere dicimus, vt non modò indubitatam vitæ æternæ fiduciam animis nostris afferat, sed de carnis etiã nostræ immortalitate securos nos reddat. Siquidem ab immortali eius carne iam viuificatur, & quodammodo eius immortalitati communicat. Qui supra hæc suis hyperbolis euehuntur, nihil aliud quàm talibus inuolucris simplicem & planam veritatem obscurant. Sicui nondum satisfactum fuerit, hîc velim paulisper mecum reputet, de sacramento nũc haberi sermonem, cuius omnia ad fidem referẽda sunt. Fidem verò nos ista quam enarrauimus corporis participatione non minùs lautè affluentérque pascimus, quàm qui ipsum Christum è cœlo detrahunt. Ingenuè interea confiteor, mixturam carnis Christi cum anima nostra, vel transfusionem qualis ab ipsis docetur me repudiare: quia nobis sufficit Christum è carnis suæ substantia vitam in animas nostras spirare: imò propriam in nos vitã diffundere, quanuis in nos non ingrediatur ipsa Christi caro. Adde quòd fidei analogiam, ad quam omnem Scripturæ interpretationem exigere iubet Paulus, hac in parte mihi præclarè constare nihil dubium est. Qui veritati adeò perspicuæ reclamant, ad quam fidei amussim se forment viderint. Qui non confitetur Iesum Christũ in carne venisse, ex Deo non est, Isti, licet dissimulent, vel non aduertãt, ipsum carne sua spoliant.

**Vide sect.19* — *Luc.24.26* — *Irenæus lib.4.c.34* — *Rom.12.3* — *1.Iohan.2.4* — *2.Iohan.7*

Dum hyperbolicũ præsentiæ modum exigunt curiosi homines, horrendis dissensionibus vexatas olim, & vexari hodie Ecclesias.

33 De communicatione idem sentiendũ: quæ nulla ab ipsis agnoscitur nisi Christi carnem sub pane deglutiant. Atqui Spiritui sancto non leuis fit iniuria, nisi credimus fieri incomprehensibili eius virtute vt cum carne & sanguine Christi communicemus. Imò si vis mysterij qualis à nobis traditur, & cognita fuit veteri Ecclesiæ, ab annis quadringẽtis pro dignitate expensa esset, satis supérque erat vnde nobis satisfieret: clausa fuisset multis fœdis erroribus ianua, ex quibus accensæ sunt horrendæ dissensiones, quibus tum olim, tum nostra etiam ætate Ecclesia miserè vexata est: dum hyperbolicum præsentiæ modum exigunt curiosi homines,

quem

quem Scriptura nunquam ostendit. Ac de re stultè & temerè concepta perinde tumultuantur ac si inclusio Christi sub pane, prora & puppis (vt aiunt) pietatis esset. Quomodo Christi corpus, vt semel pro nobis traditũ est, nostrum fiat: quomodo sanguinis effusi participes fiamus, scire in primis referebat: quia id est totum Christum crucifixum possidere, vt bonis eius omnibus fruamur. Nunc his omissis, quibus tantum inerat momenti, imò neglectis & penè sepultis, hęc vna spinosa quęstio illis placet, quo modo sub pane, vel sub specie panis lateat Christi corpus. *Falsò iactãt, quicquid docemus de spirituali manducatione, veræ & reali (vt loquuntur) opponi: quandoquidem nonnisi ad modum respicimus, qui apud eos carnalis est, dum Christum pane includunt: nobis spiritualis, quia vis arcana Spiritus nostræ cum Christo coniunctionis vinculum est. *Nihilo verior est altera obiectio, nos fructum vel effectum duntaxat quem ex esu carnis Christi capiunt fideles, attingere. Diximus enim *antea Christum ipsum Cœnæ esse materiam: inde verò sequi effectum, quòd sacrificio mortis eius expiamur à peccatis, sanguine abluimur, resurrectione erigimur in spem cœlestis vitæ. Sed stulta imaginatio, cuius author fuit Lombardus, peruertit eorum mentes, dum esum carnis Christi Sacramentum esse putant. Sic enim ille, Sacramentum & non res, sunt species panis & vini: Sacramentum & res, caro & sanguis Christi: res & non Sacramentum, mystica eius caro Item paulò pòst, Res significata & contenta est propria caro Christi: significata & non contenta, mysticum corpus. Quòd inter carnem Christi distinguit, & alendi efficaciã, qua prædita est, attentior: quòd autem Sacramentum esse fingit, & quidem sub pane contentum, error est non ferendus Hinc nata est sacramentalis manducationis falsa interpretatio: quia putarunt impios quoque & sceleratos edere Christi corpus, quamlibet sint ab eo alieni Atqui ipsa Christi caro in mysterio Cœnæ non minùs spiritualis res est quàm æterna salus. *Vnde colligimus, quicunque vacui sunt Christi Spiritu, carnem Christi nihilo magis posse edere, quàm vinum bibere cui non sit coniunctus sapor. Certè nimis indignè laceratur Christus, quum prostituitur incredulis emortuũ & nullius vigoris eius corpus: & repugnant aperta eius verba, Quisquis ederit carnem meam, & biberit sanguinem meum in me manet, & ego in eo. Excipiunt, illic non agi de sacramentali esu: quod ego fateor, modò ne ad eundem scopulum subinde impingant, comedi carnem ipsam absque vllo fructu. Scire autem ex ipsis velim quandiu eam contineant vbi manducarunt. Hîc, meo iudicio exitum non reperient. *Sed obiiciunt, non posse hominum ingratitudine quicquam detrahi, vel intercidere de fide promissionum Dei. Fateor sanè, & vim mysterij integrã manere dico, quantumuis impij eam, quoad in se est, exinanire studeant. Aliud tamen est offerri, aliud recipi. Spiritualem hunc cibũ omnibus porrigit Christus, potúmque spiritualem propinat: alij auidè vescuntur, alij fastidiose respuunt: an horum reiectio faciet vt cibus & potus suam naturam perdant? Dicent hac similitudine sententiam suam iuuari, nempe carnem Christi, licet insipida sit, esse nihilominus carnem. Ego verò nego posse comedi absque fidei gustu: vel (si cum Augustino loqui magis placet) nego plus referre homines ex Sacramento quàm vase fidei colligunt. Ita Sacramento nihil decedit: imò illibata manet eius veritas & efficacia, quanuis ab externa eius participatione inanes discedant impij. *Si rursus obiiciant, derogari huic verbo, Hoc est corpus meum, si panem corruptibilem & nihil præterea impij recipiunt: in promptu solutio est, Deum nolle veracem agnosci in ipsa receptione, sed in bonitatis suæ constantia, vbi indignis præstare quod reiiciunt paratus est, imò liberaliter offert. Atque hæc est sacramenti integritas, quam violare

Obiectio cõtra nostrorum doctrinã.

Obiectio altera.

Sect. 11

Lib. 4. Dist. 8.

Non sumi ab infidelibus Christi carnem.

Ioh. 6. 56

Obiectio cõtra superius axioma: & eius solutio.

Obiectio, & eius solutio.

totus mundus non poteſt, carnem & ſanguinem Chriſti non minùs verè dari indignis quàm electis Dei fidelibus, ſimul tamen verum eſt, non ſecus atque pluuia ſuper duram rupem decidens effluit, quia nullus in lapidem ingreſſus patet: ita impios ſua duritie repellere Dei gratiam quominus ad ipſos penetret. Adde quòd Chriſtum abſque fide recipi nihilo magis conſentaneum eſt quàm ſemen in igne germinare.

Obiectio, & reſponſio.

*Quòd autem quærunt quomodo in damnationem quibuſdam venerit Chriſtus niſi eum indignè recipiant, frigidum eſt: quando nuſquam legimus, Chriſtum indignè recipiendo, mortem ſibi accerſere homines, ſed potiùs reſpuendo. *Matt. 13.7* Nec eos iuuat Chriſti parabola, vbi dicit ſemen enaſci inter ſpinas, & poſtea ſuffocatum corrumpi: quia illic diſſerit quid valeat temporalis fides, quam edendæ Chriſti carni, & bibendo ſanguini neceſſariam eſſe non putant qui Iudam hac in parte æqualiter faciunt ſocium Petri. *Ibid. 4.5* Quin potiùs eadem parabola refellitur eorum error, vbi dicit Chriſtus aliud ſemen cadere ſuper viam, aliud ſuper lapides, ac neutrum agere radicem. Vnde ſequitur incredulis ſuam duritiem eſſe obſtaculo quominus ad eos Chriſtus perueniat. Quiſquis ſalutem noſtram hoc myſterio adiutam cupit, nihil aptius inueniet quàm vt fideles ad fontem deducti, vitam hauriant ex Dei Filio. Dignitas verò ſatis magnificè commendatur, vbi tenemus adminiculum eſſe quo inſeramur in corpus Chriſti, vel inſiti magis ac magis coaleſcamus, donec ſolidè nos ſecum vniat in cœleſti vita.

Obiectio, & reſponſio.

*Obiiciunt, non debuiſſe fieri à Paulo reos corporis & ſanguinis Chriſti, niſi eorum eſſent participes. Ego autem reſpondeo, non ideo *1. Cor. 11.29* damnari quòd comederint, ſed tantùm quòd myſterium profanauerint, pignus ſacræ cum Deo coniunctionis, quod reuerenter ſuſcipere debebant, calcando.

Ex Aug. dicto nō ſequi, infideles participes eſſe corporis Chriſti, probatur ex varijs locis Auguſtini.

34 Porrò quia Auguſtinus inter vetuſtos ſcriptores præcipuè aſſeruit caput illud doctrinæ, Sacramentis nihil decedere, nec euacuari quam figurant gratiam infidelitate vel malitia hominum: vtile erit ex verbis eius clarè probare quàm inſcitè & perperam illud ad cauſam præſentem trahant qui canibus edendum proiiciunt Chriſti corpus. Sacramentalis manducatio, ſecundùm iſtos, eſt qua impij Chriſti corpus & ſanguinem *Homil. in Ioh. 26.* abſque virtute Spiritus vel vllo gratiæ effectu recipiunt. Auguſtinus con- *Iohan. 6.50* trà, verba illa prudenter expendens, Qui manducauerit carnem meam, & biberit ſanguinem meum, non morietur in æternum, Nempe (inquit) virtutem ſacramenti, non tantùm viſibile ſacramentum: & quidem intus, non foris: qui corde comedit, non qui premit dente. Vnde tandem concludit huius rei ſacramentum, id eſt vnitatis corporis & ſanguinis Chriſti, in Cœna Dominica proponi, quibuſdam in vitam, aliis ad exitium: rem verò ipſam cuius ſacramentum eſt, omnibus ad vitam, nulli ad exitium, quicunque fuerit particeps. Ne quis hîc cauilletur, rem vocari non corpus, ſed quæ ab illo ſeparari poteſt Spiritus gratiam: has nebulas diſcutit antitheſis inter epitheta Viſibile & Inuiſibile: nam ſub priore cō prehendi non poteſt Chriſti corpus. Vnde ſequitur, viſibili tantùm ſymbolo incredulos communicare. Ac, quò meliùs tollatur dubitatio, poſtquam dixerat panem hunc interioris hominis quærere eſuriem, ſubiicit, *Exod. 16.14* Moſes, & Aaron, & Phinees, multíque alij qui manna comederunt, placuerunt Deo. Quare? Quia viſibilem cibum ſpiritualiter intelligebant, ſpiritualiter eſuriebant, ſpiritualiter guſtabant, vt ſpiritualiter ſatiarētur. Nam & nos hodie accepimus viſibilem cibum: ſed aliud eſt ſacramentum, aliud virtus ſacramenti. Paulò pòſt, Ac per hoc, qui non manet in Chriſto, & in quo non manet Chriſtus, proculdubio nec manducat ſpiritualiter carnem eius, nec bibit ſanguinem, licet carnaliter & viſibiliter premat dentibus ſignū corporis & ſanguinis. Audimus rurſum oppon

viſibile

visibile signum spirituali manducationi. Quo refellitur error ille, corpus Christi inuisibile sacramentaliter re vera comedi, quanuis non spiritualiter. Audimus etiam profanis & impuris nihil concedi præter visibilem signi sumptionem. Hinc celebre eius dictum, reliquos discipulos panem Dominum manducasse, Iudam verò panem Domini: quo incredulos clarè excludit à participatione corporis & sanguinis. Nec aliò spectat quod alibi dicit, Quid miraris si datus est Iudæ panis Christi, per quem manciparetur Diabolo: quum videas è contrario datum Paulo angelum Diaboli per quem perficeretur in Christo? Dicit quidem alibi, corpus Christi fuisse illis panem Cœnæ quibus dicebat Paulus, Qui manducauerit indignè, iudicium sibi manducat & bibit: nec ideo nihil accepisse, quia male acceperint. Sed quo sensu, pleniùs alio loco explicat: nam ex professo definiendum suscipiens quomodo improbi & scelerati, qui fidem Christianam ore profitentur, factis autem abnegant, Christi corpus comedant (& quidem aduersus quorundam opinionem, qui non solo sacramento eos edere, sed re ipsa putabant.) Sed nec ipsi (inquit) dicendi sunt manducare corpus Christi, quia in membris Christi computandi non sunt. Vt enim alia taceam, non possunt simul esse membra Christi & membra meretricis. Denique ipse dicens, Qui manducat carnem meam, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo: ostendit quid sit, non sacramento tenus, sed re vera corpus Christi edere: hoc enim est in Christo manere, vt in illo Christus maneat. Sic enim hoc dixit tanquā diceret, Qui non manet in me, & in quo ego non maneo, non se dicat aut existimet manducare corpus meum, aut sanguinem bibere. Expendant lectores antithera, sacramento tenus, & re vera edere: & nulla restabit dubitatio. Idem confirmat non minus clarè his verbis, Nolite parare fauces, sed cor: inde commendata est ista Cœna. Ecce credimus in Christum quum fide accipimus: in accipiendo nouimus quid cogitemus: modicum accipimus, & in corde saginamur: non ergo quod videtur, sed quod creditur, pascit. Hîc quoq; quod sumunt impij, restringit ad signū visibile: nec aliter Christum quàm fide recipi docet. Sic etiam alio loco disertè pronuntians bonos & malos signaculis communicare, hos à vera carnis Christi manducatione excludit. Nam si rem ipsam perciperent, non tacuissent omnino quod causæ magis erat consentaneum. Alio etiā loco de manducatione eiúsque fructu disserens, sic concludit, Tunc vita vnicuique erit corpus & sanguis Christi, si quod in sacramento visibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritualiter māducetur, spiritualiter bibatur. Ergo qui incredulos faciūt participes carnis & sanguinis Christi, vt cum Augustino consentiant, nobis repræsentent corpus Christi visibile: quando tota veritas secundum eum spiritualis est. Et certò ex eius verbis colligitur, sacramentalem esum, vbi veritati aditum claudit incredulitas, tantundem valere ac visibilem vel externum. Quòd si verè nec tamen spiritualiter comedi posset Christi corpus, quid sibi vellet quod alibi tradit? Non hoc corpus quod videtis, manducaturi estis, & bibituri sanguinem quem fundent qui me crucifigent. Sacramentum aliquod commendaui vobis: spiritualiter intellectum viuificabit vos. Negare certè noluit quin idem corpus quod in sacrificium Christus obtulit, in Cœna porrigatur: sed manducationis modum notauit: quod scilicet in cœlestem gloriam receptum, arcana Spiritus virtute vitam nobis inspiret. Fateor quidem, sæpius apud eum occurrere istam loquendi formam, Comedi corpus Christi ab infidelibus: sed seipsum explicat, addens, In sacramento. Et alibi spiritualis manducatio ab eo describitur, in qua gratiam morsus nostri non consumunt. Ac ne cōgerie me pugnare dicant aduersarij, scire velim quomodo ab vna eius sententia se expediant, vbi dicit

Homi. in Iohan. 59

Homil. 62

2. Cor. 12. 7

Lib. 5. De Bapt. cō. Donati.

1. Cor. 11. 29

Iohan 6. 26

Lib. de Ciuita. Dei 21. cap. 23

Con. Faustū lib. 13. cap 16

Ser. 2. de ver. Ap.

In Psal. 98

Homil. in Iohā. 27

Sacramenta in solis electis efficere quod figurant. Certè inficiati non audebunt quin figuret in Cœna panis, Christi corpus. Vnde sequitur reprobos ab eius participatione arceri. Cyrillum quoque non aliter sensisse declarant hæc verba, Perinde ac siquis liquefactæ ceræ aliam ceram infuderit, alteram cum altera per totum commisceat: ita necesse est, siquis carnem & sanguinem Domini recipit, cum ipso coniungi, vt Christus in eo & ipse in Christo inueniatur. His verbis liquere arbitror, vero & reali esu priuari qui sacramentaliter tantùm Christi corpus comedũt, quod à sua virtute separari nequit: nec ideo labascere fidem promissionum Dei, qui non desinit è cœlo pluere, quanuis pluuiæ liquorem saxa & rupes non concipiant.

In 6.c.Ioh.17.ca.

Hic, & sec.36.37. ostenditur Christũ spiritualiter in cœlesti gloria adorandum, non autẽ introducẽdam fuisse Sacramenti adorationem.

35 Hæc cognitio nos facilè à carnali etiam adoratione abstrahet, quam peruersa temeritate quidam in sacramento erexerũt: quòd secum subducerent, Si corpus est, & anima igitur & diuinitas sunt vnà cum corpore, quæ iam diuelli non possunt: igitur illic adorandus Christus. Primùm, si sua illa quam obtendunt concomitantia ipsis negetur, quid facient? Nam vt maximè absurditatem vrgeant si corpus ab anima & diuinitate separetur, quis tamẽ sanus & sobrius Christi corpus Christum esse sibi persuadeat? Videntur quidem sibi suis id syllogismis pulchrè conficere. Verùm quum de corpore & sanguine suo distinctè loquatur Christus, modum autem præsentiæ non describat: quomodo ex re ambigua certò conficient quod volunt? Quid ergo? nónne si grauiore aliquo sensu eorũ conscientias exerceri contigerit, protinus cum suis syllogismis dissoluẽtur ac liquescent? nempe vbi certo Dei verbo defici se videbunt, quo vno consistunt animæ nostræ quum ad rationem vocantur, & sine quo primo quoque momento labascunt: vbi Apostolorum doctrinam & exempla sibi aduersari, se verò solos sibi authores esse cogitabunt. Accedent ad tales impulsus & alij non leues stimuli. Quid? an res erat nullius momenti, Deum hac forma adorare vt nihil nobis præscriberetur? An quum de vero Dei cultu ageretur, tanta leuitate fuerat tentãdum de quo nullum vsquam verbum legebatur? At si qua decet humilitate cogitationes omnes suas sub Dei verbo continuissent, auscultassent certè quod ipse dixit, Accipite, manducate, bibite: huícque mandato paruissent, quo accipi sacramentum, non adorari iubet. Qui verò, vt à Deo mandatum est, sine adoratione accipiunt, securi sunt se à mandato Dei non deflectere: qua securitate nihil melius est quum quid operis instituimus. Habent Apostolorum exemplum quos non legimus prostratos adorasse, sed, vt erant discumbentes: accepisse & manducasse. Habent Apostolicæ Ecclesiæ vsum, vbi fideles non in adoratione sed in fractione panis communicasse à Luca narratur. Habent Apostolicam doctrinam qua Paulus Corinthiorum Ecclesiam instituit, professus se à Domino accepisse quod tradebat.

Act.2.42
1.Cor.11.23

36 Atque hæc quidem eò tendunt vt expendant pij lectores quàm non tutum sit in rebus tam arduis à simplici Dei verbo ad cerebri nostri somnia euagari. Quæ autem superiùs dicta sunt, omni hac in re scrupulo liberare nos debent. Nam vt Christum illic rite apprehendant pię animę, in cœlum erigantur necesse est. Quòd si hoc sacramenti officiũ est, mentem hominis infirmam alioqui adiuuare, vt ad percipiendam spiritualiũ mysteriorum altitudinem sursum assurgat: qui in signo externo detinentur, à recta quærendi Christi via aberrant. Quid ergo? superstitiosum esse cultum negabimus, quum sese homines coram pane prosternunt vt illic Christum adorent? Huic malo proculdubio voluit obuiare Nicena Synodus quum vetuit nos humiliter attentos esse ad proposita symbola. Nec alia causa institutum olim fuit vt ante consecrationem populus alta

Vetus & sancta admonitio, Sursum corda.

voce

voce admoneretur habere sursum corda. Ipsa quoque Scriptura, præterquam quod Christi ascensionem diligenter nobis enarrat, qua corporis sui præsentiam à conspectu nostro consuetudinéque subduxit quo nobis omnem de eo carnalé cogitationem excutiat, quoties ipsius meminit, mentibus sursum erigi iubet, & ipsum in cœlo quærere sedentem in Patris dextera. Secundùm hanc regulam erat potius spiritualiter in cœlesti gloria adorandus, quàm excogitandum istud tam periculosum adorationis genus, plenum carnalis crassæque de Deo opinionis. Quare qui sacramenti adorationem excogitarunt, eam nó modò à seipsis somniarunt citra Scripturam, vbi nulla illius mentio ostendi potest (quæ tamen non fuisset prætermissa si Deo accepta foret) sed reclamáte Scriptura, suæ sibi libidinis arbitrio Deum fabricati sunt, derelicto Deo viuente. Quid enim est idololatria si hoc non est, dona pro datore ipso colere? Vbi dupliciter peccatum est. nam & honor Deo raptus, ad creaturam traductus est: & ipse etiam in polluto ac profanato suo beneficio inhonoratus, dum ex sancto eius Sacramento factum est execrabile idolum. Nos è conuerso, ne in eandem incidamus foueam, aures, oculos, corda, mentes, linguas penitus defigamus in sacra Dei doctrina. Est enim ea Spiritus Sancti optimi magistri schola, in qua sic proficitur, vt nihil sit aliunde asciscendum: ignorandum verò libenter quicquid in ea non docetur.

Coloss. 3. 1

In sacramenti adoratione, dupliciter peccatur.

37 Iam verò (vt superstitio rectos fines semel egressa, nullum peccádi finem facit) longè vlterius prolapsi sunt, ritus enim excogitarunt à Cœnæ institutione prorsus extraneos: in hoc tantùm vt diuinis honoribus signum afficerent. Christo, inquiunt, hanc venerationem deferimus. Primùm si in Cœna hoc fieret, dicerem adorationem eam demum esse legitimam quæ non in signo residet, sed ad Christum in cœlo sedentem dirigitur. Nunc verò quo prætextu se Christum in illo pane honorare iactant, quum nullam habeant huius rei promissionem? Consecrant hostiam, vt vocant, quam circunferant in pompa: quam spectandam, colédam, inuocandam solenni spectaculo exhibeant. Quæro qua virtute putent esse ritè consecratam? nempe verba illa proferent, Hoc est corpus meum. Ego verò contra obiiciam, simul dictum esse, Accipite, & manducate. Neque id de nihilo faciam. quum enim præcepto annexa sit promissio, dico hanc sub illo ita inclusam, vt separata, fiat omnino nulla. Id simili exemplo fiet clarius. Mandatum dedit Deus quum diceret, Inuoca me, promissionem addidit, Exaudiá te. Si quis inuocato Petro aut Paulo, hac promissione glorietur, nónne omnes clamabunt eum perperam facere? Et quid aliud quæso faciunt qui omisso mandato de manducatione, mutilam promissionem abripiunt, Hoc est corpus meum, vt ea in alienos à Christi institutione ritus abutátur? Meminerimus ergo hác promissionem iis esse datam qui mandatum cum ea coniunctum obseruant: eos autem omni verbo destitui qui Sacramentum aliò transferút. *Antea disseruimus, quomodo nostræ apud Deum fidei seruiat sacrę Cœnæ mysterium. Quando autem tantam hîc suæ bonitatis largitatem, quantam prius enarrauimus, non solum nobis in memoriam Dominus reuocat, sed quasi de manu in manum profert, & ad eam agnoscendam nos excitat: simul admonet ne tam effusæ beneficentiæ ingrati simus: quin potius eam quibus par est, laudibus prædicemus, & gratiarum actione celebremus. Itaque quum sacramenti ipsius institutum Apostolis traderet: vt id in sui memoriam facerét docuit. Quod Paulus interpretatur, Mortem Domini nuntiare. Id autem est publicè atque vno simul omnes ore palam fateri, totam vitæ ac salutis fiduciam in morte Domini positam nobis esse: vt nostra illum confessione glorificemus, & alios

De cósecratione hostiæ (vt vocant) & circungestatione in pompam.

Psal. 50. 15

** Duo n. sacramentis esse communia dixit c. 15 sect. 1. quorú prius, ostédit in Cœna huc vsque: nunc ad alterútrá sit, tertium est etiá sect. 38.*

Luc. 22. 19

1. Cor. 11. 26

noſtro exemplo ad dandam illi gloriam exhortemur. Hîc apparet rurſum quò Sacramenti ſcopus ſpectet: nempe vt nos in mortis Chriſti memoria exerceat. Quòd enim iubemur mortem Domini annuntiare, donec ad iudicandum veniat, non aliud eſt niſi vt oris confeſſione prædicemus quod fides noſtra in Sacramento agnouit: mortem ſcilicet Chriſti noſtram eſſe vitam, Hic ſecundus eſt Sacramenti vſus, qui ad externã confeſſionem attinet.

Tertius vſus Cœnæ ſacræ.

38 Tertiò & exhortationis vice nobis Dominus eſſe voluit: qua nõ alia vehementius cum ad puritatem & ſanctimoniam vitæ, tum verò ad charitatem, pacem, cõſenſum animare nos inflammaréque poſſet. Nam ſic ſuum illic corpus nobis Dominus communicat vt vnum prorſus nobiſcum fiat, nóſque cum illo. Porrò quum nonniſi vnum illi corpus ſit, cuius nos omnes participes facit, neceſſe eſt & nos omnes vnum corpus huiuſmodi participatione fieri. Quam vnitatem repræſentat panis qui in ſacramento exhibetur, qui velut ex multis granis confectus eſt, ſic inter ſe commixtis ne alterum ab altero diſcernere liceat: in hũc modum & nos tanta animorum conſenſione coniunctos connexóſque eſſe decet, nequid diſſidij aut diuiſionis intercedat. Id Pauli verbis explicare malo: Calix (inquit) benedictionis cui benedicimus, communicatio eſt ſanguinis Chriſti: & panis benedictionis quem frangimus, participatio eſt corporis Chriſti. Itaque vnum corpus ſumus omnes, qui de vno pane participamus. Præclarè verò in Sacramento profecerimus, ſi impreſſa inſculptáque animis noſtris fuerit hæc cogitatio, non poſſe à nobis quenquam ex fratribus lædi, contemni, reiici, violari, aut vllo modo offendi, quin ſimul in eo Chriſtum lædamus, ſpernamus, violemus noſtris iniuriis: non poſſe nos à fratribus diſſidere quin ſimul à Chriſto diſſideamus: Chriſtum à nobis diligi non poſſe quin diligatur in fratribus: qualé corporis noſtri curam gerimus, talem fratrum quoque gerendam, qui membra ſunt corporis noſtri: quomodo nulla corporis noſtri pars aliquo doloris ſenſu tãgitur qui non in alias omnes diffundatur: ita non ferẽdum eſſe, fratrem malo aliquo affici, cuius non & ipſi compaſſione tãgamur. Quamobrem non abs re Auguſtinus, toties hoc ſacramentum appellat charitatis vinculũ. Quis enim acrior admoueri ſtimulus poterat ad excitandam mutuam inter nos charitatem, quam dum Chriſtus ſeipſum nobis donans, non modò ſuo nos exemplo, vt alter alteri nos mutuò deuoueamus ac tradamus inuitat: ſed quatenus ſe facit omnium communem, nos quoque omnes vnum in ſe ipſo eſſe facit.

1. Cor. 10. 16

Triplex Cœnæ vtilitas.

In Papatu Cœnã (cuius recta adminiſtratio non cõſtat abſque verbo) verti in mutã actionem & vnde natus hic error.

Propterea Bucerus, Martyr, Caluinus, conſiliũ dederunt, non licere intereſſe miſſæ, neque Cœnæ Papiſticæ: vt eſt in Caluini opuſculis.

39 Hinc autem optimè confirmatur quod alibi dixi, rectam Sacramenti adminiſtrationem non abſque verbo conſtare. Quæcunque enim ex Cœna nobis prouenit vtilitas, verbum requirit. ſiue in fide confirmandi ſumus, ſiue in confeſſione exercendi, ſiue excitandi ad officium, prædicatione opus eſt. Nihil ergo magis præpoſterum fieri in Cœna poteſt, quàm ſi vertatur in mutam actionem: * quod ſub Papæ tyrannide factum eſt. Totam ſiquidem vim conſecrationis à Sacerdotis intentione pendere voluerunt, quaſi hoc nihil ad populum pertineret, cui myſterium maximè explicari oportuerat. Inde autem natus eſt hic error, quòd non obſeruabant promiſſiones illas quibus conficitur cõſecratio, non ad elementa ipſa, ſed ad eos qui recipiunt, deſtinari. Atqui non panẽ alloquitur Chriſtus, vt corpus ſuum fiat: ſed diſcipulos iubet manducare atque illis corporis & ſanguinis ſui communicationem pollicetur. Nec aliũ ordinem docet Paulus, quàm vt vnà cũ pane & calice promiſſiones fidelibus offerantur. Ita eſt ſanè. Non hic magicã aliquã incantationem imaginari nos decet, vt ſatis ſit verba demurmuraſſe, quaſi ab elementis exaudiantur: ſed verba illa viuam prædicationem eſſe intelligamus, quæ

audi-

auditores ædificet, quæ intus penetret in eorũ animos, quæ cordibus imprimatur ac insideat, quæ efficaciam in complemẽto eius quod promittit exerat. His rationibus clarè patet, repositionem Sacramenti, quã nõnulli vrgent vt ægrotis extra ordinem distribuatur, inutilem esse. Aut enim sine recitatione institutionis Christi accipient, aut minister vnà cũ signo veram mysterij explicationẽ coniunget. In silentio est abusus ac vitium. Si referuntur promissiones, & mysterium enarratur, vt cum fructu recipiant qui recepturi sunt, non est quod dubitemus hanc esse verã consecrationem. Quorsum igitur euadet altera, cuius vis ad ægrotos vsque peruenit? Sed enim qui sic faciunt, habent veteris Ecclesiæ exemplũ. Fateor. verùm in re tanta, & in qua non sine magno periculo erratur, nihil tutius est quàm ipsam veritatem sequi.

De repositione sacramenti, vt ægrotis extra ordinẽ distribuatur. vide Iustinũ Martyrẽ, in oratione ad Antoninum Pium.

40 Porrò quẽadmodum sacrum hunc panem Cœnæ Domini spiritualem esse cibum videmus, suauem & delicatum non minùs quàm salutiferum piis Dei cultoribus, cuius gustu sentiunt Christum suam esse vitam, quos ad gratiarum actionem erigit, quibus ad mutuam inter se charitatem exhortatio est: ita rursum innocentissimum venenum omnibus vertitur quorum fidem non alit & confirmat, & quos ad confessionem laudis charitatémque non excitat. Non enim aliter ac cibus corporalis, vbi ventrem offendit vitiosis humoribus occupatum, ipse quoque vitiatus & corruptus nocet magis quàm nutrit: cibus etiam hic spiritualis, si in animam inciderit malitia nequitiáque pollutam, maiore illam ruina præcipitat. non suo id quidem vitio, sed quia pollutis & infidelibus nihil est mundum, quanlibet alioqui sanctificatum Domini benedictione. Nam vt ait Paulus, Qui indignè manducant, & bibunt, rei sunt corporis & sanguinis Domini, iudiciúmque sibi manducant & bibunt, non diiudicantes corpus Domini. Tale enim hominum genus, quod sine vlla fidei scintilla, sine vllo charitatis studio, ad vsurpãdam Cœnam Domini, instar porcorum se proripit, minimè discernit corpus Domini. Nam quatenus corpus illud suã esse vitã non credunt, qua possunt contumelia ipsum afficiunt, omni sua dignitate spoliantes: ac demum sic accipiendo, profanant & contaminãt. Quatenus verò alienati à fratribus ac diffidentes, sacrũ corporis Christi symbolũ cum suis dissidiis committere audent, non stat per eos quominus Christi corpus discerpatur, ac membratim dilanietur. Itaque non immeritò rei sunt corporis & sanguinis Domini, quod sacrilega impietate fœdè adeo polluunt. Hac ergo indigna manducatione damnationẽ suam sibi accipiunt. Nam quũ nullam in Christo fidem repositam habeant, Sacramento tamen accepto, profitentur non alibi quàm in eo esse sibi salutẽ, omnemq; aliã fiduciã abiurant. Quare ipsi sibi sunt accusatores: testimonium ipsi aduersum se pronuntiant, damnationem ipsi suam obsignant. Deinde quum odio ac maleuolentia diuisi distractíque à fratribus, hoc est, Christi mẽbris, partem in Christo nullam habeant: testificantur tamen hanc vnam salutem esse Christo communicare, & illi vnitum esse. Eam ob rem præcipit Paulus vt probet seipsum homo antequam de hoc pane edat aut bibat è calice. Quo (vt ego quidem interpretor) voluit vnumquenq; in se descendere, & secum reputare an interiore cordis fiducia in salutem à Christo partam recumbat: an oris confessione agnoscat: deinde an innocentiæ ac sanctitatis studio ad Christi imitationem aspiret: an eius exemplo sese fratribus dare paratus sit, ac se iis communicare quibuscum Christum cõmunẽ habeat: an vt ipse à Christo censetur, ita vicissim fratres omnes pro corporis sui membris habeat an eos instar membrorum suorum souere, tueri, iuuare cupiat Non quia hæc tum fidei, tum charitatis officia nunc perfecta in nobis esse possint: sed quia huc nos contendere & votis

Qui Cœnã Domini vsurpant sine fide, & charitatis studio, illis verti in nocentissimum venenum, et meritò reos fieri corporis et sanguinis Domini.

Tit. 1. 15

1. Cor. 11. 29

Ibidem 28.

Quid sit, Probare seipsum ad participandã Domini Cœnam. vide secti. 22.

omnibus aspirare oportet, vt inchoatam fidem magis in dies ac magis augeamus.

41 Vulgò dum homines ad eam manducandi dignitatem comparare volunt, miseras conscientias torserunt ac diuexarunt diris modis: nec tamen quicquam eorum quæ in rem essent attulerunt. Dignè manducare eos dixerunt qui in statu gratiæ essent. In statu gratiæ esse interpretati sunt, purum purgatúmque omni peccato esse. Quo dogmate omnes quotquot in terris vnquam fuerunt & sunt homines, ab huius Sacramenti vsu arcebantur. Nam si hoc agitur vt nostram à nobis dignitatem petamus, actum de nobis est: desperatio tantùm & exitialis ruina nos manet. Totis licet viribus adnitamur, non aliud proficiemus nisi vt tum denique indignissimi futuri simus quũ de quærenda dignitate maximè laboratum à nobis fuerit. Quò huic vlceri mederentur, modum excogitarũt acquirendæ dignitatis: vt quantum in nobis est examine habito, reposcitáque à nobis factorum omnium ratione, contritione confessione, satisfactione, nostram indignitatem expiaremus: quæ expiãdi ratio qualis sit, dictum est vbi erat aptior dicendi locus. Quod ad præsens institutum attinet, dico hæc nimium esse ieiuna euanidáque solatia consternatis deiectísque conscientiis, peccati sui horrore perculsis. Nam si Dominus interdicto neminem in Cœnæ suæ participationem admittit nisi iustum & innocentem: non leui cautione opus est, quæ aliquem suæ iustitiæ securum reddat, quam à Deo requiri audit. Vnde verò hæc nobis confirmatur securitas, apud Deum defunctos esse qui fecerũt quod in se est? Quod si etiã ita esset, quando tamen erit, vt spondere quis sibi audeat, se fecisse quod in se erat? Ita quum nulla certa nostræ dignitatis securitas fiat, manebit semper clausus aditus, horribili illo interdicto, quo edicitur iudicium sibi manducare & bibere, qui indignè manducant & bibunt.

Hic & sec. 42. ostẽditur, doctrinã Papistarũ, dũ ad mãducandi corporis Christi dignitatem cõparare volunt homines, diris modis torquere conscientias: neque potuisse diabolũ maiori cõpendio perdere homines: tum de optimo remedio vitandi huius præcipitij: & aberrare illos q fidei perfectionẽ in Cœna exigunt à fidelibus.

42 Nunc iudicare promptum est, qualis sit hæc quæ in Papatu regnat doctrina: & à quo authore profecta sit, quæ miseros peccatores & trepidatione mœstitiáque afflictos, huius sacramenti cõsolatione immani sua austeritate orbat & spoliat: in quo tamen omnes Euangelij deliciæ illis proponebantur. Certè Diabolus nullo maiori compendio homines perdere poterat, quàm sic eos infatuando, ne gustum & saporem talis alimenti perciperent quo eos optimus Pater cœlestis pascere voluerat. Ne igitur in huiusmodi præcipitium ruamus, meminerimus has sacras epulas ægrotis esse pharmacum, peccatoribus solatium, pauperibus largitionem: quæ sanis, iustis, & diuitibus, si qui reperiri possent, nullũ afferrent operepretium. Nam quum in illis Christus nobis in cibum detur: intelligimus nos sine ipso tabescere, liqui, deficere: qualiter inedia, corporis vigorem extinguit. Deinde quum in vitam detur, intelligimus nos sine ipso in nobis planè mortuos esse. * Quare ea est dignitas quam vnã & optimam afferre Deo possumus, si nostram ei vilitatem, & (vt ita loquar) indignitatem offeramus, vt sua misericordia nos se dignos faciat: si animos in nobis despondeamus, vt nos in ipso consolemur: si nos humiliemus, vt ab ipso erigamur: si nos accusemus, vt ab ipso iustificemur: præterea si ad eam quam in sua Cœna nobis commendat vnitatem aspiremus: & quemadmodum nos omnes vnum in seipso esse facit, ita vnã omnino animam, cor vnum, linguam vnam nobis omnibus optemus. Hæc si perpensa & meditata habuerimus, nunquam nos illæ cogitationes, etiam si concutiant, prosternent. Nos bonorum omniũ egeni & nudi, nos peccatorum sordibus inquinati, nos semimortui, quomodo corpus Domini dignè manducaremus? Magis cogitabimus nos pauperes venire ad benignum largitorem, ægrotos ad medicum, peccatores ad

**Vide fine sect. 40*

iustitiæ authorem: mortuos denique ad eum qui viuificat. dignitatem illam quæ à Deo mandatur, fide præcipuè constare quę omnia in Christo, nihil in nobis reponit. deinde charitate, & ea quidem ipsa quam Deo imperfectam offerre satis sit, vt ipsam in melius augeat: quando præstari solida non potest. Alij nobiscum in hoc cõsentientes, dignitatem ipsam in fide & charitate positam esse: in modo tamẽ ipso dignitatis lõgè aberrarunt, fidei perfectionem exigentes, cui nihil omnino accedere possit: & charitatem parem ei quam Christus erga nos declarauit. At eo ipso omnes ab huius Cœnæ sacrosanctæ accessu, non secus ac priores illi, abigunt. Si enim obtineret eorum sententia, nemo nisi indignè acciperet quando ad vnum omnes rei conuictique suæ imperfectionis tenerētur. Et sanè nimij stuporis, ne dicam stoliditatis, fuerit, eam perfectionem in recipiendo Sacramento requirere, quæ Sacramentum irritum superuacuúmque faciat: quod non perfectis institutum est, sed infirmis ac debilibus ad vellicandum, excitandum, stimulandum, exercendũ fidei, & charitatis affectum: defectum verò vtriusque corrigendum.

43 Cæterùm quòd ad externum actionis ritum spectat in manum accipiant fideles, necne: inter se diuidant, an singuli quod sibi datũ fuerit, edant: calicem in Diaconi manu reponant, an proximo tradant: panis sit fermentatus, an azymus: vinum rubrum, an album: nihil refert. Hæc indifferentia sunt, & in Ecclesiæ libertate posita. Quanquã certũ est, veteris Ecclesiæ ritum fuisse vt omnes in manum acciperent. Et Christus dixit, Diuidite inter vos. Fermentatum & vulgarem panem fuisse ante tempus Alexandri Romani Episcopi, narrãt historiæ, qui primo azymo pane delectatus est: qua id ratione, non video nisi vt plebis oculos nouo spectaculo in admirationem traheret magis quàm vt animos proba religione instrueret. Omnes obiuro qui vel leui aliquo pietatis studio tanguntur, annon euidenter perspiciant, & quantò præclarius Dei gloria hìc resplēdeat, & quantò effluentior spiritualis consolationis suauitas ad fideles redeat, quàm in istis frigidis & histrionicis nugis, quę nullum alium vsum afferunt nisi vt stupentis populi sensum fallant. id populum religione contineri vocant, quum superstitione stolidus & infatuatus quouis trahitur. Siquis vetustate tueri huiusmodi inuentiones velit, nec ipse ignoro quàm vetustus sit chrismatis & exufflationis in Baptismo vsus: quàm non longe ab ætate Apostolorum Cœna Domini tacta rubigine fuerit: sed nimirum hæc scilicet humanæ confidentiæ procacitas est, quę se continere nequit quin semper in Dei mysteriis ludat & lasciuiat. Nos verò meminerimus tanti esse Deo verbi sui obedientiam, vt in ea & Angelos suos & orbem vniuersum iudicare nos velit. Porrò tanta cæremoniarũ congerie facessere iussa, sic administrari decentissimè poterat, si sępissimè & *singulis ad minimum hebdommadibus proponeretur Ecclesiæ. initium autem fieret à publicis precibus. haberetur deinde concio. tum minister, proposito in mensa pane & vino, institutionem Cœnæ referret: deinde promissiones enarraret quæ in ea nobis relictæ sunt: simul eos omnes excommunicaret qui interdicto Domini ab ea arcentur: postea oraretur, vt qua Dominus benignitate sacrum hoc alimentum nobis largitus est, nos quoque ad id suscipiendum fide & animi gratitudine erudiret & formaret. & quando ex nobis non sumus, sua misericordia nos dignos faceret tali conuiuio. hìc verò aut canerentur Psalmi, aut aliquid legeretur & quo decet ordine fideles sacrosanctis epulis communicarẽt, ministris panem frangentibus, & populo præbẽtibus. finita Cœna, exhortatio haberetur ad synceram fidem & fidei confessionem, ad charitatem, & mores Christianis dignos. postremò gratiarũ actio referretur, & laudes Deo canerentur. Quibus finitis Ecclesia dimitteretur in pace.

Quod ad externũ ritum actionis Cœnę multa esse indifferentia.

Luca 22.17

* *Quomodo administrari possitquàm decentissimè Cœna Domini. vide secti. 46.*

44 Quæ de Sacramento hoc hactenus disseruimus, abundè ostendunt, non institutum ideo fuisse vt semel quotannis acciperetur, ídque perfunctoriè (vt nunc communiter moris est) verùm quò frequenti in vsu Christianis omnibus esset, vt frequenti memoria passionem Christi repeterent, qua recordatione & fidem suam sustinerent ac roborarent, & sese ad confessionem laudis Deo canendam bonitatémque eius prædicandam hortarentur, & qua postremò mutuam charitatem alerent, & sibi etiam inter se testificarētur, cuius copulam in vnitate corporis Christi viderent. Quoties enim symbolo corporis Domini communicamus, velut data & accepta tessera, alter alteri nos vicissim obstringimus ad omnia dilectionis officia, vt nequid admittat nostrûm quispiā quo fratrē lędat, nequid prætermittat quo eū iuuare possit, vbi necessitas postulat & facultas suppetit. Talem fuisse Ecclesiæ Apostolicæ vsum Lucas in Actis commemorat, quum fideles ait perseuerantes fuisse in doctrina Apostolorum, communicatione, fractione panis, & orationibus. Sic agendum omnino erat, vt nullus Ecclesiæ conuentus fieret sine verbo, orationibus, participatiōe Cœnæ, & eleemosynis. Hunc & apud Corinthios fuisse institutum ordinem, satis ex Paulo conijcere licet: & multis postea seculis in vsu fuisse constat. *Inde enim veteres illi Canones, quos Anacleto & Calixto tribuunt, vt peracta consecratione oēs communicent, qui noluerint Ecclesiasticis carere liminibus. Et in vetustis illis Canonibus quos Apostolorum vocant, habetur, Qui non perseuerant vsque ad finē & sacram communionem non percipiunt, tanquam inquietudinem Ecclesiæ mouentes, corrigendos. In Antiocheno etiam Concilio decretum est, vt qui Ecclesiam intrant, Scripturas audiunt, & à communione abstinent, ab Ecclesia remoueantur, donec vitium hoc correxerint. Quod tametsi in Concilio Toletano primo vel mitigatum fuerit, vel mitioribus saltem verbis propositum, tamen illic quoque statuitur, vt qui audita cōcione nunquam communicare deprehensi fuerint, admoneātur. Si post monitionem abstineant, arceantur.

De infrequenti hodie participatione Cœnæ, quod contēptus est indiciū, agitur hîc, & sect. 45. 46. vide Caluin in libell. de Cœna Domini, in opusculis.

Aliū fuisse vsū. Apostolicæ Ecclesiæ. Acta. 2. 42

**Vehemēter displicuisse olim sanctis Patribus infrequētem vsum Cœnæ.*

45 His scilicet constitutionibus volebant sancti viri retinere ac tueri frequentem communionis vsum, ab ipsis Apostolis traditum: quem fidelibus maximè salutarem esse, vulgi autem negligentia sensim obsolescere videbant. De ætate autem sua testatur Augustinus, Huius inquit, rei sacramentum vnitatis corporis Domini alicubi quotidie, alicubi certis interuallis dierum in Dominica mensa præparatur, & de mēsa illa sumitur: quibusdam ad vitam, aliis ad exitium. Et in Epistola ad Ianuarium priore, Alij quotidie communicant corpori & sanguini Dominico, alij certis diebus accipiunt, alibi nullus dies intermittitur quo non offeratur, alibi Sabbatho tantùm & Dominico, alibi nonnisi Dominico. Quoniam autem, vt diximus, plebs interdum remissior erat, instabant sancti viri seueris obiurgationibus, ne conniuere ad hanc socordiam viderentur. Tale exemplum est apud Chrysostomum in Epistolam ad Ephesios, Non est dictum ei qui conuiuium dehonestabat, Quare recubuisti? sed, Quare ingressus es? Quisquis mysteriorum particeps non est, improbus est, & impudens quòd hîc adstat. Quæso, siquis in conuiuium vocatus venerit, manus lauerit, discubuerit, visus fuerit se ad edendum comparare, deinde nihil gustet, nónne contumelia & conuiuium afficiet & conuiuatorem? Sic tu, inter eos stans qui oratione se ad sumendum sacrosanctum cibum præparant, te vnum esse ex eorum numero, eo ipso, quòd non abscessisti confessus es, tandem non participas: nónne satius foret te non comparuisse? Indignus sum, inquis. Ergo nec communione orationis dignus eras, quæ est ad sumendum sacrum mysterium præparatio.

In 6. c. Iohan. tract. 26.

Aetate Augustin, frequens vsus Cœnæ Domini.

In c. 1. hom. 26.

Matt. 22. 12

Chrysostomus reprehendit non accedētes ad Cœnā Domini. vide si. sect. 46.

46 Et

46 Et sanè hæc consuetudo quæ semel quotannis communicare iubet, certissimum est Diaboli inuentum: cuiuscunque tandem ministerio inuecta fuerit. Aiunt Zepherinum eius decreti fuisse authorem, quod talem fuisse nequaquam credibile est qualis nūc habemus. Ille enim, suo instituto, non fortè pessimè Ecclesiæ consulebat, vt tum erant tempora. Minimè enim dubium est quin tum sacra Cœna proponeretur fidelibus quoties in cœtum conuenirent: nec dubiū etiam quin bona eorum pars cōmunicaret, sed quum vix vnquam eueniret vt omnes simul cōmunicarent, esset verò necesse eos qui permixti erant profanis & idololatris, externo aliquo symbolo fidem suam testari: diem illum, ordinis & politiæ causa, vir sanctus statuerat, quo totus Christianorum populus fidei confessionem participatione Cœnæ Domini ederet. Probum alioqui Zepherini institutum malè detorsit posteritas, quū certa lex de vna quotannis communicatione posita est: qua factum est vt ferè omnes, quum semel communicauerunt, quasi in reliquum anni tempus pulchrè defuncti, in vtranque aurem securi dormiāt. Longè aliter factum oportuit: *singulis ad minimum hebdomadibus proponenda erat Christianorū cœtui mensa Domini, declarandæ promissiones quæ nos in ea spiritualiter pascerent: nullus quidem necessitate cogendus, sed cohortādi omnes & stimulandi: obiurgandus etiam ignauorum torpor. Omnes gregatim, vt famelici ad tales lautitias conuenirent. Non iniuria igitur principiò conquestus sum, Diaboli arte intrusam hanc consuetudinem: quæ dum vnum anni diem præscribit, in totum annum socordes reddit. Videmus quidem peruersum hunc abusum *Chrysostomi tempore iam obrepsisse: sed videre simul licet quantopere ipsi displicuerit. Conqueritur enim grauibus verbis eo quem nuper citaui loco, tantā esse huius rei inæqualitatem, quod aliis anni temporibus sæpenumero, nec quum mundi essent, accederent: in Paschate, etiam immundi. Deinde exclamat, O consuetudinem! ô præsumptionem! Frustra ergo habetur quotidiana oblatio: frustra stamus ad altare. Nemo est qui simul participet. Tātùm abest vt authoritate sua interposita comprobarit.

Certissimū esse Diaboli inuentum, consuetudinem quæ semel quotannis communicare iubet, nec verisimile esse Zepherinum authorē, cuius decreti alius sensus fuerit.

**Vide sect. 43.*

**Vide finē sec. 45.*

47 Ex eadem prodiit officina & altera constitutio, quę dimidiā Cœnæ partem meliori populi Dei numero vel furata est, vel eripuit: nempe symbolum sanguinis, quod laicis & profanis (his scil. titulis Dei hæreditatem insigniūt) interdictū, paucis rasis & vnctis in peculium cessit. Edictum æterni Dei est vt omnes bibant: quod homo noua & contraria lege antiquare & abrogare audet, edicens ne omnes bibant. Ac ne sine ratione aduersus Deum suum pugnent tales legislatores, pericula obtendunt quæ accidere possent si omnibus passim exponeretur sacer hic calix. acsi ab æterna Dei sapiētia prospecta ea & animaduersa non essent. Deinde arguté scil. ratiocinantur, vnū pro duobus esse satis. Nam si corpus est (inquiunt) totus Christus est, qui à suo corpore iā diuelli non potest. Ergo & corpus sanguinem *per concomitantiā complectitur. En sensus nostri cum Deo consensum, vbi vel tantillum laxis habenis lasciuire ferociréque cœpit. Dominus, panem ostendens, corpus suum esse dicit: calicem dum ostendit, sanguinem vocat. Humanæ rationis audacia contrà reclamat, panem esse sanguinē, vinum esse corpus. acsi Dominus nulla causa corpus suū à sanguine & verbis & signis distinxisset: & vnquā fando auditum esset, corpus Christi, aut sanguinem, Deum & hominem appellari. Sanè si designare se totum voluisset, dicere poterat, Ego sum: qualiter loqui in Scripturis consueuit: non autem, Hoc est corpus meūm, Hic est sanguis meus. Sed fidei nostræ infirmitati succurrere volens, calicem seorsum à pane statuit, vt doceat se ad potum non minus quàm cibum sufficere. Nunc tollatur pars vna, nonnisi dimidium alimento-

Hîc & sect. 48, 49, 50. ex Diaboli officina produsse cōstitutionē, quæ symbolū sanguinis Domini laicis eripuit, ostēditur ex authoritate Scripturæ, et vsu veteris Ecclesiæ etiam quadringentis annis post Gregorii mortem, atque multis argumentis.

** De concomitātia sanguinis in carne Christi, figmēto Papistico.*

rum in eo reperiemus. Ergo vt verum sit quod obtendunt, sanguinem esse in pane per concomitantiam,& corpus rursum in calice: confirmatione tamen fidei,quam Christus vt necessariam tradit,pias animas fraudant.Itaque,argutiis eorum valere iussis,retinenda nobis est vtilitas quę in duplici arrha ex Christi ordinatione percipitur.

Friuola cauillatio excusantium interdictum laicis calicem in Cœna *Vide Calu.in libel.de Cœna Dom. Item aduersus Theol.Parisienses. Item de veræ Ecclesiæ reformandæ ratione.*

48 Equidem scio,Satanæ ministros (vt solenne illis est Scripturas ludibrio habere) hîc cauillari.Primùm causantur,ex simplici facto non esse ducendam regulam qua Ecclesia ad perpetuam obseruationem obligetur.At mentiuntur quũ simplex factum esse dicunt. neque enim porrexit tantùm calicem Christus: sed instituit vt Apostoli sic in posterum facerent.Præcipiétis .n.verba sunt,Bibite ex hoc calice omnes. Et Paul⁹ sic factum esse cõmemorat vt pro certo instituto commédet. *Alterum effugiũ est,solos Apostolos in huius Cœnæ participationé à Christo admissos,quos iã in sacrificorũ ordiné allegerat & cooptauerat.Velim tamẽ mihi ad quinq; postulata respõdeant: quibus elabi nõ poterũt quin facilè cum suis médaciis reuincantur."Primùm quo oraculo reuelatam habent hanc solutionem,tam alienam à verbo Dei?Scriptura duodecim recenset qui accubuerint cum Iesu:sed non ita Christi dignitatem obscurat,vt sacrificos eos appellet.de quo nomine postea suo loco. Et si duodecim tum dedit,præcepit tamen vt sic facerent:nempe vt sic inter se distribuerent.*Secundò,cur meliore illo seculo,ab Apostolis ad mille vsque annos postea,sine exceptione omnes fiebant vtriusque symboli participes? ignorabátne vetus Ecclesia quos Christus conuiuas ad Cœnam suam admisisset?Perditissimæ impudentiæ fuerit hîc restitare & tergiuersari.Exstant Ecclesiasticæ historiæ,extant veterum libri,qui aperta huius rei testimonia suggerunt. Caro(inquit Tertullianus) corpore & sanguine Christi pascitur,vt anima de Deo saginetur.Quomodo huiusmodi manibus (dicebat Ambrosius Theodosio) sacrum Domini corpus suscipies? Qua audacia poculum sanguinis pretiosi ore tuo participabis? Hieronymus,Sacerdotes,qui eucharistiam conficiunt, & sanguiné Domini populo distribuunt.Chrysostomus,Nõ sicut in veteri Lege partem quidem sacerdos comedebat, partem verò populus: verùm omnibus corpus vnum proponitur,& poculum vnum. Ea quæ sunt eucharistiæ, communia sunt omnia inter Sacerdotem & populum.Id ipsum Augustinus plurimis locis testatur.

** Alterum eorundem effugium refutatur quinque postulatis.*
" Primum.
** Secundum postulatum.*
Lib. De resur. car. Refert Theodo.lib. 3 cap. 18. Hiero.in 2. Mala. Chrys in 2. Cor. cap.8. Homil.18.

49 Sed quid de re notissima disputo? Legantur omnes Græci & Latini scriptores:passim occurrent eiusmodi testimonia.Neq; obsoleuit hæc cõsuetudo, dũ aliqua integritatis gutta in Ecclesia superfuit. Gregorius, quem vltimum Romæ Episcopum fuisse iure dicere possis,sua ætate seruatum fuisse docet,Quis sit sanguis agni,iam non audiendo,sed bibendò didicistis.Eius sanguis in fidelium ora profunditur. Imò quadringentis post eius mortem annis, quum iam omnia degenerassent,adhuc durauit.Neque enim id pro more duntaxat,sed pro Lege inuiolabili habebatur.Vigebat enim tunc diuinæ institutionis reuerentia: nec sacrilegium esse dubitabant,separare quæ essent à Domino cõiuncta.Sic enim loquitur Gelasius,Comperimus quòd quidam sumpta tantummodo corporis sacri portione,à calice abstineãt: qui proculdubio,quoniã nescio qua superstitione videntur adstricti,aut integra sacramenta percipiant, aut ab integris arceantur.Diuisio enim istius mysterij sine grandi sacrilegio non admittitur.Audiebantur illæ Cypriani rationes,quę sanè Christianam mentem promouere debent. Quomodo,inquit, docemus aut prouocamus eos in confessione Christi sanguinem fundere,si militaturis sanguinem eius denegamus?Aut quomodo facimus ad martyrij poculum idoneos, si non eos ad bibendum Domini poculum priùs in Ecclesia

Refert De consecr. dist.2. cap. Cõper. Ser.5. De lapsis.

clesia iure cõmunionis admittimus? Quòd autem ad sacerdotes restringunt Canonistę illud Gelasij decretum, magis puerile est cauillum quàm vt refutari debeat.

50 Tertiò, cur de pane simpliciter dixit vt ederent: de calice, vt omnes biberent? Acsi Satanæ calliditati ex destinato occurrere voluisset. Quarto, si sua Cœna Dominus solos sacrificos (vt ipsi volunt) dignatus est, quis vnquam hominum ausus esset vocare in participationem extraneos, qui à Domino exclusi essent? & participationem quidem eius doni cuius penes se potestas non esset nullo eius mandato qui solus dare poterat? Imò qua id fiducia hodie vsurpant, vt plebeculæ symbolũ Christi corporis distribuant, si nullum habent Domini vel mandatum, vel exemplum? Quintò, an mentiebatur Paulus, quum dicebat Corinthiis, se accepisse à Domino quod illis tradiderat? Nam postea traditionem declarat, vt omnes promiscuè vtroque symbolo communicarent. Quòd si à Domino Paulus acceperat, omnes sine discrimine admittendos: videant à quo acceperint qui vniuersam penè Dei plebem abigunt quando iam Deum authorem prætendere non possunt, apud quem non est, Est & nõ. Et adhuc tales abominationes nomine Ecclesiæ prætexere audẽt, & hoc prætextu defendere, quasi verò aut isti Antichristi Ecclesia sint, qui Christi doctrinam & institutiones tam ex facili proterũt, dissipant, abrogant: aut Apostolica Ecclesia, Ecclesia non fuerit, in qua tota vis religionis efflorüit.

Tertium.

Quartum.

Quintum.

1.Cor.1.19.

*De Missa Papali, quo sacrilegio non modò profanata fuit Cœna Christi, sed in nihilum redacta.

CAPVT XVIII.

HIS & similibus inuentis conatus est Satan, velut offusis tenebris, sacram Christi Cœnam infuscare & inquinare: ne saltem eius puritas in Ecclesia retineretur, *Sed horrendæ abominationis caput fuit, quum signum extulit, quo non modò obscuraretur & peruerteretur, sed penitus obliterata & abolita euanesceret, & ex hominum memoria excideret: nempe quum pestilentissimo errore totum penè orbem obcæcauit, vt crederet Missam sacrificium & oblationem esse ad impetrandam peccatorum remissionem. Quomodo initio dogma istud acceperint saniores Scholastici, nihil moror: valeant ipsi cum spinosis suis argutiis: quæ vtcunque cauillando defendi queant, ideo tamen repudiandæ sunt bonis omnibus quòd nihil quàm Cœnæ claritatem multis tenebris inducunt. Illis ergo valere iussis, congredi me hìc lectores intelligant cum ea opinione qua Romanus Antichristus ac eius Prophetæ totum orbem imbuerunt, nempe *Missam esse opus quo sacerdos qui Christum offert, & alij qui in oblatione participãt, Deum promerentur: vel expiatoriam esse victimam, qua sibi Deum reconcilient. Neque id communi tantùm vulgi opinione receptum est, sed ipsa quoque actio sic est instituta vt genus sit placationis quo pro viuorum & mortuorum expiatione Deo satisfiat. Hoc quoque sonant verba quibus vtuntur: nec aliud ex quotidiano vsu colligere licet. Quàm altas radices fixerit hæc pestis scio: quanta sub specie boni lateat, vt nomen Christi præferat, vt vno Missæ nomine totam fidei summam complecti se multi credant. *Sed vbi verbo Dei clarissimè comprobatum fuerit, hanc quantumuis fucatam & splendidam insigni contumelia Christum afficere, crucem eius sepelire & opprimere, mortem eius in obliuionem tradere, fructum qui ex ea nobis proueniebat tollere, Sacramentum, quo mortis memoria relicta erat, eneruare & dissipare: an erunt vllæ tam profundæ radices quas non validissima

*Vide Calui epist de fugiẽd. illic sac Itẽ Epist. de sacerdotiis Eccle. Papa Itẽ libell de necess. reformand. Eccl. si. Itẽ epist ad Sadol.

*Missa Papalis horrendæ abominationis caput

Scholasticorum spinosæ argutiæ vide & c. 9 sect 1.

*Quid sit Missa ex Romani Antichristi, et prophetarum eius definitione.

*Missæ elogia quin quæ membris comprehen..., quæ explicantur v, que ad sect. 8.

hæc securis:verbum inquam Dei conſcindat & euertat?An vlla tam ſpecioſa facies ſub qua latens malum lux hæc non prodat?

Prima Miſſæ virtus 2 Oſtendamus ergo quod primo loco propoſitum eſt,intolerabilem illic blaſphemiam ac contumeliam Chriſto irrogari. Sacerdotes enim, *Hebr.5.5.& 10. et 7.17 21.& 9.11. et 12.21* & Pontifex à Patre conſecratus eſt,non ad tempus: quomodo illi in veteri teſtamento conſtituti leguntur, quorum quum vita mortalis eſſet, ſacerdotium immortale eſſe non poterat:quare & ſucceſſoribus opus erat qui ſubinde in demortuorum locum ſubrogarentur. At Chriſto, *Pſal 110.14* *Gen.14.18* qui immortalis eſt, vicarium ſubſtitui minime neceſſe eſt. Itaque à Patre deſignatus eſt Sacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedec:vt æternum permanente ſacerdotio fungeretur. Hoc myſterium in Melchiſedech ante multo figuratū fuerat, quē vbi Scriptura ſemel induxit Sacerdotē Dei viuentis,nunquam poſtea eius meminit,acſi nullū vitæ finem habuiſſet. Hac ſimilitudine Chriſtus ſecundum eius ordinem Sacerdos dictus eſt.Iam verò qui quotidie ſacrificant, oblationibus ſacerdotes præficiant neceſſe eſt, quos Chriſto velut ſucceſſores & vicarios ſubrogent.Qua ſubrogatione non modò Chriſtum ſuo honore ſpoliāt, & æterni ſacerdotij prærogatiuam illi rapiunt:ſed è dextera Patris deturbare ipſum conantur: in qua ſedere immortalis non poteſt quin ſimul æternus Sacerdos maneat. ** Vana hîc excuſatio defendentiū Miſſam.* * Neque cauſentur nō ſuffici ſuos ſacrificulos Chriſto quaſi demortuo,ſed ſuffraganeos duntaxat eſſe æterni eius ſacerdotij quod propterea ſtare non deſinit.Verbis enim Apoſtoli fortius cō- *Hebr.7.23* ſtringūtur quàm vt ſic elabi poſſint:nempe alios plures eſſe factos ſacerdotes,quia morte impedirentur permanere.Chriſtus ergo qui morte nō **Non iuuari hanc impietatem exemplo Melchiſedec.* impeditur vnus eſt,nec conſortibus indiget. * Quæ tamen eorum eſt improbitas,ad impietatem ſuam tuendam,exemplo Melchiſedec ſe armāt. Quia enim obtuliſſe dicitur panem & vinum,colligūt fuiſſe præludium Miſſæ ſuæ, acſi inter eum & Chriſtum ſimilitudo eſſet in panis & vini oblatione. Quod magis ieiunum eſt ac friuolum quàm vt refutatione egeat. Panem & vinum dedit Melchiſedec Abrahæ & eius comitibus, vt laſſos ex itinere & prælio reficeret. quid hoc ad ſacrificium? Humanitas ſancti Regis laudatur à Moſe: myſterium importunè iſti excudunt cuius nulla fit mentio.Fucant tamen ſuum errorem alio colore,quia ſequitur continuò pòſt,Et erat Sacerdos Dei altiſſimi. Reſpondeo,perperam eos trahere ad panem & vinum quod Apoſtolus ad benedictionem *Hebr.7.7* refert.Quum ergo ſacerdos eſſet Dei,benedixit Abrahæ. Vnde idem Apoſtolus(quo melior non eſt quærendus interpres) colligit eius præſtantiam: quia minor benedicitur à maiore.Quòd ſi oblatio Melchiſedec ſacrificij Miſſalis figura eſſet,an Apoſtolus,obſecro, qui minima quæque excutit,rem adeo ſeriam & grauem fuiſſet oblitus? Iam (quicquid nugentur)rationem quæ ab ipſo Apoſtolo adducitur,fruſtra conuellere tētabunt, ceſſare ius & honorem ſacerdotij inter homines mortales,quia Chriſtus,qui immortalis eſt, vnicus ac perpetuus eſt Sacerdos.

Secunda Miſſę virtus.vide ſect.9.14. *Heb 9 12.* 3 Altera Miſſæ virtus propoſita erat,quòd Chriſti crucem & paſſionem opprimit & obruit.Hoc quidem certiſſimum eſt,euerti Chriſti crucem ſimulac erigitur altare. nam ſi in cruce ſemetipſum in ſacrificium obtulit,quo nos in perpetuum ſanctificaret,& æternam redemptionē nobis acquireret:haud dubiè vis atque efficacia eius ſacrificij nullo fine pręſtat.Alioqui nihilo honorificentius de Chriſto ſentiremus quàm de bobus & vitulis qui ſub Lege immolabantur: quorum oblationes ex eo inefficaces arguuntur & imbecillæ, quòd ſæpius iterabantur. Quare aut Chriſti ſacrificio,quod in cruce impleuit,purgationis æternæ vim defuiſſe fatendum erit,aut vno ſemel ſacrificio Chriſtum in omnia ſecula de- *Hebr.9.26.& 10. [illegible].& 14.& 16* functum eſſe. Id eſt quod dicit Apoſtolus, Summum hunc Pontificem

Chriſtum

Christum semel,per immolationem sui apparuisse,sub consummationẽ seculi,ad peccati profligationem. Item,Voluntate Dei nos sanctificatos esse per oblationem corporis Iesu Christi semel. Item,Christum vna oblatione in perpetuum consummasse sanctificatos.Quibus insignem sententiam subnectit,Acquisita semel peccatorum remissione,nullam amplius restare oblationem.Hoc & postrema sua voce & inter vltimos spiritus edita Christus significauit, quum dixit, Consummatum est. Solemus extremas morientium voces pro oraculis obseruare.Christus moriens testatur vno suo sacrificio perfectum esse & impletum quicquid in salutem nostram erat. Nobis huiusmodi sacrificio , cuius perfectionem luculenter adeò cõmendauit, quasi imperfecto, an innumera quotidie assuere licebit? Quando sacrosanctum Dei verbũ non affirmat modò, sed clamat etiam & contestatur, hoc sacrificium semel peractũ fuisse, eius vim æternam permanere:qui aliud postulant, nónne ipsum imperfectionis insimulant & infirmitatis?At verò Missa quæ hac Lege tradita vt millies centena sacrificia in singulos dies peragantur,quo spectat nisi vt Christi passio, qua vnicam hostiam se Patri obtulit, sepulta submersáque iaceat? Quis, nisi cæcus,non videat, Satanæ audaciam fuisse quæ veritati ideo apertæ ac dilucidæ obluctaretur?*Nec me latet quibus præstigiis hanc suam fraudem prætexere soleat pater ille mendacii, non varia esse nec diuersa sacrificia,sed vnum idem sæpius repeti. Verùm tales fumi nullo negotio discutiuntur . tota enim disputatione contendit Apostolus non modo nulla alia esse sacrificia, sed vnum illud semel oblatum fuisse,nec amplius iterandum:*Subtiliores occultiore etiamnum rima effugiunt,non repetitionem esse, sed applicationem. Sed nihilo difficilius hoc quoque sophisma confutatur. neque enim hac lege se obtulit semel Christus,vt nouis quotidie oblationibus ratum fieret suum sacrificium: verùm vt Euangelij prædicatione ac sacræ Cœnæ administratione fructus eius nobis cõmunicetur. Sic Paulus dicit Christum Pascha nostrum immolatum esse:ac nos epulari iubet.Hæc (inquam)ratio est qua nobis ritè applicatur crucis sacrificium, dũ fruendum nobis communicatur.& nos vera fide recipimus.

Iohan.19.30

**Tergiuersatio Papistarum hoc in capite.*

**Aliud eorũ subtilius effugium.*

I.*Cor*.5.7

4 Sed operæpretium est audire quo præterea fundamento missariũ sacrificium fulciant Nam huc Malachiæ vaticinium trahunt,quo pollicetur Dominus futurum vt incensum per orbem vniuersum offeratur nomini suo,sed oblatio munda . Quasi verò nouum sit aut insolitum Prophetis,quum de Gentium vocatione loquuntur, spiritualem Dei cultum,ad quem illas hortantur,externo legis ritu designare . quò familiarius seculi sui hominibus indicarent in veram religionis societatem esse vocandas. Qualiter etiam in vniuersum rerum veritatem,quæ per Euangeliũ exhibita fuit,ætatis suæ typis describere solent. Sic pro cõuersione ad Dominum, ascensum in Ierusalem : pro Dei adoratione, munerum omne genus oblationem: pro ampliore eius noticia qua in regno Christi fideles donandi erant,somnia & visiones ponunt. Quod ergo citant, alteri Iesaiæ vaticinio simile est, vbi Propheta de tribus altaribus in Assyria,Ægypto,& Iudæa erigendis prædicit. *Primùm enim quæro annon huius Prophetiæ complementum in regno Christi esse concedant. Deinde vbi sint aræ illæ, aut quando vnquam sint erectæ. Tertiò,num existiment singulis regnis destinari singula templi, quale illud Hierosolymitanum fuit. hæc si perpendunt, fatebuntur, opinor , Prophetam sub typis ætati suæ congruentibus , de spirituali Dei cultu in totum orbem propagando vaticinari. Quam nos illi solutionem damus.Huius tamen rei quia passim obuia exempla occurrũt,nõ ero in enumeratione lõgiori solicitus.Quanquam in hoc quoque misere hallucinantur, quòd nul-

Alia eorũ cauillatio ex Mala.1.8. discutitur vera expositione dictorũ Propheticorum.

Ioel.2.28

Ies.19.21.23.24

** Tria quibus hîc respondere oportet Papistas.*

lum agnoſcunt ſacrificium niſi Miſſarium: quum re vera nunc ſacrificent Domino fideles,& mundam offerant oblationem,de qua mox dicetur.

Tertia Miſſæ virtus.

5 Nunc deſcendo ad tertias Miſſæ partes, vbi explicãdũ eſt quomodo veram & vnam mortem Chriſti obliteret,& ex hominum memoria excutiat.Nam vt inter homines teſtaméti confirmatio à morte teſtatoris pendet;ita etiam teſtamentum,quo nos peccatorum remiſſione & æterna iuſtitia donauit,morte ſua confirmauit Dominus noſter. In hoc teſtamento qui variare quicquam aut innouare audent,mortem eius abnegant,& tanquam nullius momenti habent. Quid verò eſt Miſſa niſi nouum & prorſus diuerſum teſtamentum? quid enim? annon ſingulæ Miſſæ nouam peccatorum remiſſionem, nouam iuſtitiæ acquiſitionem promittũt:vt iam tot ſint teſtamenta quot Miſſæ? Veniat ergo rurſum Chriſtus,&altera morte nouum hoc teſtamentũ vel potius infinitis mortibus innumera Miſſarum teſtamenta rata faciat Annõ igitur verũ principio dixi,vnicam & veram Chriſti mortem obliterari per Miſſas? Quid quòd eò directè ſpectat Miſſa,vt rurſum,ſi fieri poſſit, trucidetur Chriſtus?Nã vbi teſtamentum eſt(inquit Apoſtolus)morté teſtatoris intercedere illic neceſſe eſt Miſſa nouũ Chriſti teſtamentum præ ſe fert:eius ergo mortem poſtulat. Præterea hoſtiã quæ offertur,occidi & immolari neceſſe eſt ,Si Chriſtus ſingulis Miſſis ſacrificatur:eum ſingulis momentis mille in locis crudeliter interfici oportet.Non id meũ eſt,ſed Apoſtoli argumentũ,Si neceſſe habuiſſet offerre ſæpius ſemetipſum,oportuiſſet illũ frequenter pati ab origine mundi Fateor eſſe illis in promptu reſpõſum,quo nos etiam calumniæ notant, aiunt enim ſibi obiici quod nec cogitarint vnquam,ac ne poſſint quidé. Nos verò ſcimus,mortem ac vitam Chriſti nequaquã in eorũ manu eſſe.An ipſum interficere inſtituãt, non reſpicimus:tantũm oſtendere animus eſt, quale abſurdum cõſequatur ex impio ac ſceleſto eorũ dogmate. Quod ipſum ex ore Apoſtoli demõſtro.Reclament cẽties licet, ſacrificiũ hoc eſſe ἀναίματον,negabo ex hominũ arbitrio pendere,vt ſacrificia naturã muteat.quia hoc modo cõcideret ſacra & inuiolabilis Dei inſtitutio.Vnde ſequitur,firmũ eſſe illud principium Apoſtoli,requiri ſanguinis effuſionem ne deſit ablutio.

Heb. 9. 16

Friuola Papiſtarũ excuſatio, Miſſam eſſe ſacrificium ἀναίματον.

Quarta Miſſę virtus.vide Cal libel. de Cœna Domini.

6 Iam quartum Miſſæ munus tractandum , vt ſcilicet fructum qui è morte Chriſti ad nos redibat,nobis præripiat: dum ne agnoſcamus & cogitemus,facit.Quis enim cogitet ſe morte Chriſti redemptum eſſe,vbi nouam in Miſſa redemptionem viderit? Quis peccata ſibi remiſſa cõfidat,vbi nouam remiſſionem viderit? Neque euadet qui dixerit,nõ alia cauſa nos peccatorum remiſſionem in Miſſa obtinere , niſi quia morte Chriſti iam acquiſita eſt.Nõ enim aliud affert quàm ſi iactet ea lege nos à Chriſto redemptos eſſe vt nos ipſi redimamus.huiuſmodi enim à Satanæ miniſtris doctrina ſparſa eſt, & talem hodie clamoribus,ferro,igni tuentur,Nos,quum Chriſtum Patri in Miſſa offerimus , hoc oblationis opere aſſequi peccatorum remiſſionem,& participes fieri paſſionis Chriſti.Quid iam paſſioni Chriſti ſupereſt niſi vt ſit exemplum redemptionis quo diſcamus noſtri eſſe redemptores? Chriſtus ipſe,dum in Cœna veniæ fiduciam obſignat, non iubet diſcipulos in actione illa hærere,ſed ablegat eos ad mortis ſacrificium:Cœnam monumentum vel memoriale(vt vulgò loquuntur)eſſe ſignificans,ex quo diſcant victimam expiatricem,qua placandus erat Deus,nõ niſi ſemel offerri debuiſſe.Neq; enim ſufficit Chriſtum tenere vnicam eſſe victimam, niſi & vnica immolatio accedat:vt fides noſtra cruci eius affixa ſit.

Quinta Miſſæ virtus deſcribitur hîc, & ſect.8.9.

7 Ad coronidem nũc venio,nempe ſacram Cœnam,in qua Dominus paſſionis ſuæ memoriam inſculptam formatámque reliquerat,erecta Miſſa,

cta Missa, è medio sublatam, inductam, & deperditam. Siquidem Cœna ipsa donum Dei est, quod cum gratiarum actione accipiendum erat. Sacrificium Missæ pretium Deo numerare fingitur quod ipse in satisfactionem accipiat. Quantum interest inter dare & accipere, tantum à Sacramento Cœnæ sacrificium differt Atque hæc quidem miserrima hominis ingratitudo est, quod vbi agnoscenda erat diuinæ bonitatis largitas, gratiæque agendæ, in eo Deum sibi debitorem facit. Sacramentum promittebat, nos Christi morte non semel duntaxat restitutos in vitam: sed assiduè viuificari, quia tūc omnes nostræ salutis numeri impleti sint. Missæ sacrificium longè aliam cantilenam canit, Christū oportere quotidie sacrificari, vt aliquid nobis commodet. Cœna in publico Ecclesiæ cœtu distribuēda erat, quo nos de communione doceret qua omnes cohæremus in Christo Iesu. Hanc cōmunitatem dissoluit ac distrahit Missæ sacrificium. postquam enim error inualuit, oportere esse Sacerdotes, qui pro populo sacrificarēt: quasi relegata esset ad eos Cœna, desiit iuxta Domini mandatum, fidelium Ecclesiæ communicari. Aditus Missis priuatis est patefactus, quæ excommunicationem quandam magis referrēt quàm communitatem illam à Domino institutam: quum sacrificulus suam victimam seorsum voraturus, se à toto fidelium populo segreget. Missam priuatam voco (nequis fallatur) vbicunque nulla est inter fideles Dominicæ Cœnæ participatio, etiamsi aliàs magna hominum multitudo intersit.

8 Ac ipsum quidem Missæ nomen vnde natum sit nunquam certò potui iudicare: nisi quòd mihi verisimile est, ab oblationibus quæ conferebantur, fuisse sumptum. Vnde & veteres plurali ferè numero vsurpant. Sed vt de nomine remittamus controuersiam, dico priuatas Missas cum Christi institutione ex diametro pugnare: ideóque impiam esse sacræ Cœnæ profanationem. Quid enim mandauit nobis Dominus? nónne accipere & diuidere inter nos? Qualem mandati obseruationem docet Paulus? nónne fractionem panis, quæ communio sit corporis & sanguinis? Quum igitur vnus sine distributione accipit, quid simile est? At ille vnus totius Ecclesiæ nomine facit. Quo mandato? an non hoc apertè illudere Deo est, quum vnus priuatim ad se rapit, quod nonnisi inter plures fieri debuerat? Sed quia satis clara Christi & Pauli verba sunt, breuiter concludere licet: vbicunque non est fractio panis ad communionem fidelium, illic non Cœnam Domini, sed falsam & præposteram Cœnæ imitationem esse. Falsa autem imitatio, deprauatio est. Porrò deprauatio tanti mysterij, impietate non caret. In Missis ergo priuatis impius est abusus. Atque (vt vitium vnum in religione aliud subinde parit) postquam semel obrepsit ille mos sine communione offerendi, paulatim cœperunt in singulis templorum angulis innumerabiles Missas facere, & populum huc atque illuc distrahere, quem in vnum cœtum coire oportuerat, vt suæ vnitatis mysterium recognosceret. Eāt nunc, & idololatriam esse negent quòd panem in suis missis ostendunt pro Christo adorandum. frustra enim promissiones illas de Christi præsentia iactant: quæ vtcunque intelligantur, non ideo certè datæ sunt vt homines impuri & profani, quoties velint, & in quencunque libeat abusum, corpus Chisti conficiant: sed vt fideles, dum religiosa obseruatione sequuntur Christi mandatum in Cœna celebranda, vera eius participatione fruantur.

Missæ nomē vnde.

1.Cor.10. 16.

Missæ priuatæ.

9 Adde quòd hæc peruersitas puriori Ecclesiæ incognita fuit. Vtcunque enim fucum hîc facere conentur qui sunt inter aduersarios impudētiores, certo tamen certius est, totam antiquitatem ipsis aduersari: vt superius in aliis demonstrauimus, & certius ex assidua veterum lectione

iudicari poterit.* Verum antequam finem dicendi faciam, Missarios nostros doctores interrogo, quum sciant potiorem esse Deo obedientiam, quàm victimas: & magis poscere vt voci suæ auscultetur, quàm vt sacrificia offerantur: quomodo hanc sacrificandi rationem Deo acceptã credant, cuius nullum illis constat mandatum, & quam ne vna quidẽ Scripturæ syllaba probari vident? Præterea quum Apostolũ audiant dicentẽ, neminem sibi nomen atque honorem sacerdotij vsurpare, nisi qui vocatus est, vt Aaron: quin nec Christum ipsum sese ingessisse, sed obedisse Patris vocationi aut sacerdotij sui authorem Deum institutorémque profe rant oportet: aut honorem non esse à Deo fateantur, in quem non vocati improba temeritate irruperunt Atqui ne apicem quidem literæ obtẽdere possunt qui suo sacerdotio patrocinetur. Cur non igitur sacrificia euanescent, quæ sine Sacerdote offerri non possunt?

Vide sect. 3. 14. *1. Sam. 15. 22.* *Heb. 5. 4*

10 Siquis hinc inde concisas veterum sententias obtrudat, & eorũ authoritate contendat aliter intelligendum esse quod in Cœna peragitur sacrificium quàm nos exponamus: huic breuiter responsum sit, Si de approbando sacrificij commento, quale in Missa confinxerunt Papistæ agitur, eiusmodi sacrilegio veteres nequaquam patrocinari. Vtuntur quidem illi sacrificij vocabulo: verùm simul exponunt se aliud nihil intelligere, quam memoriam veri illius & vnici sacrificij quod in cruce peregit Christus, vnicus (vt ipsi passim prædicant) noster sacerdos. Hebræi, inquit Augustinus, in victimis pecudum quas offerebant Deo prophetiam celebrabant futuræ victimæ quam Christus obtulit: Christiani iam peracti sacrificij memoriam celebrant sacrosancta oblatione & participatione corporis Christi. Hîc certè penitus idem docet quod pluribus verbis in libro De fide ad Petrum Diaconum habetur, quicunque tandem sit author. Verba sunt: Firmissimè tene, & nullatenus dubites, ipsum Vnigenitum, carnem pro nobis factum, se pro nobis obtulisse sacrificium & hostiam Deo in odorem suauitatis: cui cúm Patre, & Spiritu sancto, tempore veteris Testamenti animalia sacrificabantur: & cui nunc cum Patre & Spiritu sancto (cum quibus vna est diuinitas) sacrificium panis & vini sancta Ecclesia per vniuersum orbem offerre non cessat. In illis enim carnalibus victimis figuratio fuit carnis Christi quam pro peccatis nostris ipse erat oblaturus: & sanguinis, quem erat effusurus in remissionem peccatorum. in isto autem sacrificio, gratiarũ actio atque commemoratio est carnis Christi, quam pro nobis obtulit: & sanguinis, quem pro nobis idem effudit. Vnde Augustinus ipse, pluribus locis nihil aliud quàm sacrificium laudis esse interpretatur. Denique passim apud eum reperies non alia ratione vocari Cœnã Domini sacrificium, nisi qdòd est memoria, imago, testimonium illius singularis, veri & vnici sacrificii quo nos Christus expiauit. Memorabilis etiam locus est lib. 4: de Trinitate, cap. 24. vbi postquam disseruit de vnico sacrificio, ita concludit, Quoniam in sacrificio quatuor considerantur, cui offeratur, & à quo quid offeratur, & pro quibus: idem ipse vnus verúsque Mediator per sacrificium pacis nos reconcilians Deo, vnum cum ipso manet cui obtulit. vnum in se fecit pro quibus offerebat. vnus ipse est, qui obtulit, & quod obtulit. In eundem quoque sensum loquitur Chrysostomus: Honorem verò sacerdotii in Christo vendicant, vt Antichristi vocem fore testetur Augustinus siquis Episcopum inter Deum & homines intercessorem faciat.

Hîc & sect. 11. ostẽditur Missæ sacrificiũ non posse defendi veterum authoritate, qui Missam qdẽ sæpe sacrificiũ dixerunt, sed alio sensu quã Papistæ *Lib. 20 cõtra Faustum c. 18.* *Epist. 120. ad Honoratum.* *Contra aduersariũ Legis sæpius.* *Libr. 2 contra Parmen. c. 8.* **Ipsos tamen veteres videri aliquid peccasse in ipso actionis Cœnæ modo quia nimis deflexerint ad Legis vmbras.*

11 Neque tamen diffitemur quin ita nobis mõstretur illic Christi immolatio, vt crucis spectaculum penè ob oculos statuatur. qualiter in oculis Galatarum Christum fuisse crucifixum dicit Apostolus, dum illi proposita crucis prædicatio fuerat. *Sed quia veteres quoque illos video aliò

Gala. 3. 1.

aliò hanc memoriam detorsisse quàm institutioni Domini côueniebat (quod nescio quam repetitæ aut saltem renouatæ immolationis faciem eorum Cœna præ se ferebat) nihil tutius piis pectoribus fuerit quàm in pura simplicíque Dei ordinatione acquiescere: cuius etiam ideo vocatur Cœna, quoniã sola hîc eius authoritas vigere debet. Equidem quum piũ atq; orthodoxum de toto hoc mysterio sensum retinuisse eos videã, neque deprehendam voluisse vnico Domini sacrificio vel minimũ derogare, vllius impietatis damnare eos non sustineo. Excusari tamẽ non posse arbitror quin aliquid in actionis modo peccauerint. Imitati sunt enim propiùs Iudaicũ sacrificandi morem quàm aut ordinauerat Christus, aut Euangelij ratio ferebat. Sola igitur est præpostera illa anagoge in qua meritò eos quis redarguat, quòd non cõtenti simplici ac germana Christi institutione, ad Legis vmbras nimis deflexerunt.

Ipsos tamen veteres videri aliquid peccasse in ipso actionis Cœnæ modo, quia nimis deflexerint ad Legis vmbras.

12 Si quis diligenter expendat, hoc discrimen inter Mosaica sacrificia & eucharistiam nostrã verbo Domini statui obseruabit, quòd quum illa eandem mortis Christi efficaciam populo Iudaico repræsentarint quæ nobis in Cœna hodie exhibetur, diuersa tamẽ fuerit repræsentationis species. Siquidem illi Sacerdotes Leuitici quod peracturus erat Christus sacrificium iubebantur figurare: sistebatur hostia, quæ vicem ipsius Christi subiret: erat altare, in quo immolaretur: sic denique gerebantur omnia, vt ob oculos poneretur sacrificij effigies quod Deo in expiationem offerendum erat. At peracto sacrificio, aliam nobis rationem Dominus instituit: nempe vt fructum oblati sibi à Filio sacrificij, ad populum fidelem trãsmitterat. Mensam ergo nobis dedit in qua epulemur, non altare super quod offeratur victima. non sacerdotes consecrauit, qui immolent: sed ministros, qui sacrum epulum distribuant. Quò sublimius est ac sanctius mysterium, eò religiosiùs ac maiore reuerentia tractari conuenit. Ergo nihil tutius quàm vt ablegata omni humani sensus audacia, in eo solo quod Scriptura tradit hæreamus. Et certè si cogitamus Domini non hominum Cœnam esse, non est cur vlla hominum authoritate vel annorum præscriptione patiamur nos ab illa vel latũ vnguem dimoueri. Itaq; Apostolus, dum vult eam vitiis omnibus repurgare quæ iam in Corinthiorum Ecclesiam irrepserant, quę ad id expeditissima via erat, ad vnicam illam institutionem reuocat: vnde perpetuam esse petendam regulam ostendit.

Differentia inter Mosaica sacrificia, & Cœnam Domini in Ecclesia Christiana.

Mensam suis parauit in Cœna non altare erexit Christus.

1.Cor.11.20.

13 Porrò ne quis rixator ex sacrificij ac sacerdotis nominibus nobis pugnam faciat, id quoque, sed compendio, expediam, quid per sacrificium, quid per sacerdotem tota disputatione significauerim. Qui Sacrificij vocabulum ad sacras omnes ceremonias & religiosas actiones extendunt, qua ratione id faciant non video. Nos perpetuo Scripturæ vsu sacrificium appellari scimus quod Græci nunc θυσίαν, nũc προσφορὰν, nunc τελετὴν dicunt. Quod generaliter acceptum, complectitur quicquid omnino Deo offertur. Quare distinguamus oportet: sic tamen vt hęc distinctio anagogen à sacrificiis Legis Mosaicę habeat: sub quorum vmbris vniuersam sacrificiorum veritatem populo suo repræsentare voluit Dominus. Illorum autem quanquam variæ fuerunt formæ: tamen ad duo mẽbra referri omnes possunt. Aut enim pro peccato fiebat oblatio quadam satisfactionis specie, qua noxa coram Deo redimebatur: aut symbolum erat diuini cultus, religionisq; testificatio: nunc vice supplicationis, ad fauorem Dei postulandum: nunc gratiarum actionis, ad gratitudinem animi pro acceptis beneficiis testandam: nunc pro simplici pietatis exercitatione, ad renouandam fœderis sanctionem. ad quod posterius membrum holocausta & libamenta, oblationes, primitiæ, pacificæ victimæ pertinebant. Proinde & nos in duo genera distribua-

Quid propriè significet Sacrificij nomen.

Sacrificiorum duo præcipua genera sub Lege.

mus, ac alterum, docendi causa, vocemus λατρευτικὸν & σεβαστικόν: quoniam veneratione cultúque Dei constat quem illi fideles & debent & reddunt. vel si mauis ἐυχαριστικὸν: quandoquidem à nullis Deo exhibetur nisi qui immensis eius beneficiis onusti, se totos cum actionibus suis omnibus illi rependunt. Alterum propitiatorium, siue expiationis.

Vnicum nobis sacrificium expiatorium, Mors Christi

Exod. 29.36.

Est autem expiationis sacrificium, cui propositum est iram Dei placare, ipsius iudicio satisfacere, eóq; peccata abluere & abstergere: quo peccator eorum sordibus repurgatus, & in iustitiæ puritatem restitutus, in gratiam cum Deo ipso redeat. Sic vocabantur in Lege victimæ quæ pro peccatis expiandis offerebantur: non quod reconciliandæ Dei gratiæ aut delendæ iniquitati pares forent: sed quòd verum huiusmodi sacrificium adumbrarent, quod tandem ab vno Christo reipsa peractum fuit.

Iohan. 19.30.

ab ipso autem vno, quia ab alio nullo poterat. Et semel, quòd illius vnius à Christo peracti efficacia & vis æterna est, vt sua ipse voce testatus est, quum dixit perfectum esse & impletum: hoc est, quicquid reconciliandæ Patris gratiæ, impetrandæ peccatorum remissioni, iustitiæ saluti necessarium erat, id totum vnica illa sua oblatione præstitũ & consummatum: adeóque nihil deesse, vt nullus postea locus alteri hostiæ relinqueretur.

Missam esse sceleratissimum probrũ in Christi mortem. Vide sect. 3.9.

14 Quamobrem constituo, sceleratissimum probrum, & non ferendam esse blasphemiam tam in Christum quàm in sacrificium quo per mortẽ suam in cruce pro nobis defunctus est, si quis, reperita oblatione, de redimenda peccatorũ venia, de propitiando Deo, & obtinenda iustitia cogitet. At quid aliud missando agitur, nisi vt nouę oblationis merito passionis Christi fiamus participes? Et ne vllus esset insaniendi modus parum esse putauerunt, si dicerent commune ex æquo fieri sacrificiũ pro tota Ecclesia, nisi adderent, sui arbitrij esse, huic aut illi, cui vellent, peculiariter applicare: vel potiùs cuicunque qui talem sibi mercem numerato pretio emere vellet. Porrò quoniam ad Iudæ taxationem accedere non poterant: vt tamen vel aliqua nota authoris sui exemplum referrent, numeri similitudinem retinuerunt. Vendiderat ille triginta argenteis: hi, secundùm Gallicam quidem supputationem, triginta nummulis æreis vendunt. sed ille, semel: hi, quoties emptor occurrit Hoc sensu & Sacerdotes esse negamus, nempe qui tali oblatione apud Deũ pro populo intercedant, qui propitiato Deo, peccatorum expiationem peragant. Nam Christus, vnicus est noui Testamenti Pontifex & Sacerdos, in quem translata sunt omnia sacerdotia, & in quo clausa ac terminata.

Hebr. 5.4.

Etsi nihil Scriptura de ęterno Christi sacerdotio meminisset: quia tamen Deus, abrogatis illis veteribus, nullam instituit, manet inuictum Apostoli argumentum Neminem sibi honorem vsurpare nisi qui à Deo vocatus sit. Qua ergo fiducia sacrilegi isti, qui se iactant Christi carnifices, audent se Dei viuentis Sacerdotes appellare?

Plato.

15 Est apud Platonem libro de Repu. secundo elegantissimus locus. Vbi quum de veteribus piaculis differit, stultámque improborum ac scelestorum hominum confidentiam ridet, qui putarent his quasi velis obtegi sua flagitia ne à diis cernerentur, & tanquam facta cum diis pactione, securius sibi indulgerent: prorsus videtur ad Missariæ expiationis vsum, qualis hodie in mundo est, alludere.

Missarij sacrificij fiducia multos sibi securius indulgere in vitijs.

Fraudare alium & circunuenire, nefas esse omnes sciunt. Vexare iniurijs viduas, pupillos expilare, molestiam inferre pauperibus, malis artibus aliorum bona ad se rapere, periurijs & fraudibus inuolare in cuiusquã fortunas, vi ac tyrannico terrore opprimere quenquam, impium esse fatentur omnes. Quomodo igitur hæc omnia passim audent tam multi, tanquam impune ausuri? Sanè si rite expendimus, non alia causa tantum illis animi facit, nisi

quia

quia Missario sacrificio,tanquam soluto pretio,satisfacturos se Deo confidunt,aut saltem hanc sibi cum eo transigendi facilem esse viam. Pergit deinde Plato crassum eorum stuporem ridere qui talibus piaculis pœnas redimi opinantur,quas alioqui apud inferos subituri essent. Et quorsum hodie spectant anniuersaria & maior pars Missarum,nisi vt qui tota vita crudelissimi tyranni fuerunt, aut rapacissimi prædones, aut ad omne flagitium prostituti, tanquam hac mercede redempti, purgatorium ignem euadant?

16 Sub altero sacrificij genere quod εὐχαριστικὸν diximus, côtinentur omnia charitatis officia, quibusdum fratres nostros complectimur, Dominum ipsum in membris suis honoramus: omnes deinde nostræ preces,laudes,gratiarum actiones,& quicquid in Dei cultum à nobis agitur. Quæ demum omnia à maiore sacrificio dependent,quo anima & corpore in templum sanctum Domino consecramur. Neque enim satis est si externæ nostræ actiones ad illius obsequium applicentur: sed nos primo,deinde nostra omnia consecrari ac dedicari illi conuenit:vt quicquid in nobis est gloriæ eius seruiat, & eius amplificandæ studium spiret. Hæc sacrificij species nihil ad iram Dei placandam, nihil ad impetrandam peccatorum remissionem,nihil ad promerendam iustitiam pertinet: sed in magnificando duntaxat & exaltando Deo versatur. Siquidem gratum acceptúmque Deo esse non potest nisi ex eorũ manu quos iam accepta peccatorum remissione, sibi aliunde reconciliauit,ideóque piaculo absoluit. *Est autem adeò Ecclesię necessaria vt abesse ab ea non possit. Itaque æterna futura est quandiu stabit populus Dei,quemadmodum iam ex Propheta superius visum est: si quidem eo sensu accipere libet vaticinium istud,Quoniam à solis ortu vsque ad occasum,magnum est nomen meum in Gentibus: & in omni loco incensum offeretur nomini meo, atque oblatio munda: quoniam terribile est nomen meum in Gentibus,dicit Dominus: tantum abest vt submoueamus. Sic Paulus iubet nos offerre corpora nostra,hostiam viuentem,sanctam,acceptam Deo,rationalem cultum. Vbi significanter admodum loquutus est, quũ hunc esse rationalem nostrum cultum subiecit:intellexit enim spiritualem colendi Dei ritum quem carnalibus Legis Mosaicę sacrificiis tacitè opposuit. Sic beneficentia & communicatio,victimę appellantur quibus placetur Deo. Sic Philippensium benignitas qua Pauli inopiam subleuarant, hostia bonæ fragrantię: sic omnia fidelium bona opera,spirituales hostiæ.

Hic, & sect. 17. ostenditur, plura nobis esse εὐχαριστικὰ sacrificia, vña nẽpe charitatis officia, preces, laudes, gratiarum actiones, & quicquid in Dei cultũ à nobis agitur.

**Hæc sacrificandi species quotidie locum habet in Ecclesia.*

Malach. 1.11

Rom. 12.1

Hebr. 13.16

Philip. 4.18

17 Et quid multa persequor? subinde enim in scripturis recurrit hæc loquendi forma. Quinetiam dum adhuc sub externa Legis pædagogia Dei populus continebatur, satis tamen exprimebant Prophetæ, subesse illis carnalibus sacrificiis veritatem, quæ Christianæ Ecclesiæ cum Iudaica gente cômunis est. Qua ratione precabatur Dauid vt oratio sua sicut incensum in conspectum Dei ascenderet. Et Oseas gratiarum actiones dicebat vitulos labiorum,quas alibi Dauid sacrificia laudis nũcupat. Quẽ Apostolus imitatus,hostias laudis etiam ipse vocat: & interpretatur fructum labiorum confitentium nomini eius. *Huius generis sacrificio carere non potest Cœna Domini: in qua dum eius mortem annuntiamus, & gratiarum actionem referimus, nihil aliud quàm offerimus sacrificium laudis. Ab hoc sacrificandi munere, regale sacerdotium nuncupamur omnes Christiani: quòd per Christum offerimus illam,de qua loquitur Apostolus hostiam laudis Deo, fructum labiorum confitentium nomini eius. Neque enim nos cum nostris muneribus, sine intercessore, in conspectum Dei apparemus. Christus est, quo mediatore intercedente, nos ac nostra Patri offerimus. Ille Pontifex noster, qui in sanctuarium

Psal. 141.2

Oseæ 14.3

Psal. 51.21

Hebr. 13.15

**Eiusmodi sacrificium semper esse oportet in Cœna: et inde Christiani omnes sunt sacerdotes.*

1. Pet. 2.9

cœli ingressus, accessum nobis aperit. Ille altare, cui donaria nostra imponimus, vt in illo audeamus quicquid audemus. Ille, inquã, est qui nos Patri regnum ac Sacerdotes fecit.

Apoc.1.6

Describitur suis elogijs sanctissima ipsa Missa.

18 Quid superest nisi vt cæci videant, surdi audiant, pueri ipsi intelligant hanc Missæ abominationem? quæ in calice aureo propinata, omnes reges terræ & populos, à summo vsque ad nouissimum sic inebriauit, sic percussit sopore ac vertigine, vt brutis ipsis stupidiores, proram & puppim suæ salutis in hac vna exitiali voragine statuerint. Certè nulla vnquam validiore machina Satan incubuit ad oppugnãdum expugnandúmque Christi regnum. Hæc est Helena, pro qua veritatis hostes tanta hodie rabie, tanto furore, tanta atrocitate digladiantur: & verè Helena, cum qua spirituali fornicatione (quæ omnium est maximè execrabilis) ita se conspurcant. Non hîc vel minimo digito attingo crassos illos abusus quibus sacræ suæ Missæ profanatam puritatem prætendere possent: quàm turpes nundinas exerceant, quàm sordidos quæstus faciãt suis missationibus, quanta rapacitate auaritiam suam expleant. Tantùm indico, ídque paucis & simplicibus verbis, qualis sit sanctissima ipsa Missæ sanctitas: ob quam adeò spectabilis esse, tantáque in veneratione haberi aliquot seculis meruit. Nam & tanta hæc mysteria pro dignitate illustrari, maioris operis fuerit: & illas obscœnas sordes, quæ ante oculos oráque omnium versantur, admiscere nolo: vt omnes intelligant, Missam in selectissima sua, & qua maximè venditari potest, integritate acceptam, sine suis appendicibus à radice ad fastigium, omni genere impietatis, blasphemiæ, idololatriæ, sacrilegij scatere.

Breuis summa eorũ quæ de duobus Sacramẽtis tenere cõuenit: & cur Cœna sæpius iteretur, Baptismus non item.

19 Habent lectores in compendium collecta ea ferè omnia quæ sciri de duobus istis Sacramentis referre duximus: quorum vsus à primordio noui Testamenti ad consummationem vsque seculi, Christianæ Ecclesiæ est traditus: Vt scilicet Baptismus, quidam quasi ingressus in ipsam esset, & fidei initiatio: Cœna verò, assiduum velut alimentum, quo Christus fidelium suorum familiam spiritualiter pascit. Quare vt non nisi vnus est Deus, vna fides, vnus Christus, vna Ecclesia eius corpus: ita Baptismus non nisi vnus est, nec sæpe iteratur: Cœna autem subinde distribuitur, vt intelligant se Christo assiduè pasci qui semel in Ecclesiam allecti sunt. Præter hæc duo vt nullum aliud à Deo institutum est, ita nec vllum agnoscere debet fidelium Ecclesia. Rem enim non esse humani arbitrij, erigere ac statuere noua Sacramenta, facilè intelliget qui meminerit quod suprà satis planè explicatum fuit, Sacramenta in hoc à Deo posita esse vt de aliqua eius promissione nos edoceant, & bonam erga nos voluntatem nobis testificentur: qui præterea cogitet, nullum fuisse Deo cõsiliarium qui nobis certum aliquid de eius voluntate spondere possit, aut certiores securósque reddere quo sit in nos affectu, quid dare, quid negare velit. Simul nanque constituitur, neminem signum proponere posse quod eius voluntatis & promissionis alicuius testimonium futurum sit: solus ipse est, qui signo dato, de se apud nos testari potest. Dicam breuiùs, & fortè rudiùs, sed apertiùs: Sacramentum, sine salutis promissione esse nunquam potest. Omnes homines in vnum simul coacti, nihil à se nobis polliceri de salute nostra possunt. Ergo nec à se edere aut erigere Sacramentum.

Isa.40.13
Rom.11.34

**Ex.16.13, et 17:6*

Licet plura Sacramenta habuerit vetus Ecclesia sub Lege, hodie tamẽ Christianam duobus à

20 His ergo duobus contenta sit Christiana Ecclesia: nec modò nullum aliud tertium ad præsens admittat aut agnoscat, sed ne appetat quidem, aut expectet, ad cõsummationem vsque seculi. *Nam quòd diuersa aliquot Iudæis, pro varia temporum inclinatione, præter sua illa ordinaria data sunt (vt man, aqua è petra profluens, serpens æneus, & similia) hac variatione admonebantur ne talibus figuris insisterent, quarũ status

parum

parum firmus esset: sed melius aliquid à Deo expectarent, quod nullo in teritu nullóque fine perstaret. Alia longè ratio nobis est, quibus reuelatus est Christus: in quo thesauri omnes scientiæ & sapientiæ sunt abscōditi, tanta affluentia & vbertate, vt nouam aliquam accessionem ad hos thesauros sperare vel postulare, verè Deum irritare sit, & aduersum nos prouocare. Vnum duntaxat Christum esurire, quærere, spectare, discere, edíscere nos oportet: donec magnus ille dies illuxerit quo gloriam regni sui Dominus ad plenum manifestabit, & se qualis est, nobis spectandum ostendet. Atque hac ratione nostrum hoc seculum in Scripturis, per Nouissimam horam, nouissimos dies, nouissima tempora, designatur, ne quis vana nouæ alicuius doctrinæ aut reuelationis expectatione sese fallat. Sæpenumero enim multísque modis antea loquutus per Prophetas, vltimis in his diebus loquutus est cœlestis Pater in dilecto Filio suo, qui solus Patrem manifestare potest: & re vera ad plenum manifestauit, quantum nostra interest, dum nunc per speculum eum conspicimus. *Iam verò vt hoc hominibus ablatū est, ne noua Sacramenta in Ecclesia Dei condere possint: ita optandum esset, iis ipsis quæ à Deo sunt, quammini mum humanæ inuentionis admisceri. Perinde enim atque infusa aqua vinum fugit & diluitur: aspersóque fermento tota farinæ massa acescit: sic mysteriorum Dei synceritas nihil aliud quàm inquinatur vbi homo quicquam de suo adiicit. Et tamen videmus quantum à germana sua puritate degenerarint Sacramenta, vt hodie quidem tractantur. Plus satis vbique pomparum, ceremoniarum, gesticulationū: at verbi Dei interim nulla neque ratio, neque mentio: sine quo Sacramenta etiam ipsa, Sacramenta non sunt. Quin nec ceremoniæ ipsæ à Deo institutæ in tanta turba caput exerere possunt, sed tanquam oppressæ iacent. Quantulum in Baptismo aspicitur quod vnum illic lucere & spectari debuerat, vt alibi iustè conquesti sumus, nempe Baptismus ipse? Cœna prorsus sepulta est quum versa fuit in Missam, nisi quòd semel quotannis, sed concerpta & dimidiata laceráque forma visitur.

Christo institutis contentam esse debere neq; licere hominibus, alia addere. vide cap. 39. sec. 12

1. Cor. 10. 3 Num. 21. 8 Iohan. 3. 14 Coloss. 1. 3 1. Iohan. 3. 2 1. Iohan. 2. 18 1. Pet. 1. 20 Heb. 1. 2 Luc. 10. 22 1. Cor. 13. 12

** In Sacramentis à Christo institutis nō licere hominibus aliquid addere de suo.*

De quinque falsò nominatis Sacramentis: vbi Sacramenta non esse quinque reliqua quæ pro Sacramentis hactenus vulgò habita sunt, declaratur, tum qualia sint ostenditur. CAP. XIX.

POTERAT superior de Sacramentis disputatio apud dociles & sobrios hoc obtinere ne vltrà curiosius progrederentur, nec præter illa duo quæ à Domino instituta nossent, vlla alia Sacramenta sine Dei verbo amplecterentur. Verùm quoniam illa de septem Sacramentis opinio, omnium ferè sermone trita, scholásque & conciones omnes peruagata, vetustate ipsa radices egit, ac hominum animis etiamnum insidet: visus sum mihi operæpretium facturus, si quinque reliqua, quæ veris ac germanis Domini Sacramentis vulgò accensentur, seorsum ac propius excuterem, omníque absterso fuco, simplicibus spectanda proponerem qualia sint, & quàm falsò pro Sacramentis hactenus habita fuerint. *Principiò hîc testatum volo piis omnibus, me hanc de nomine contentionem minimè litigandi cupiditate suscipere: sed grauibus causis adduci ad impugnandum eius abusum. Non me latet, Christianos vt verborū, sic rerum omnium esse dominos: posse igitur pro suo arbitrio voces rebus accommodare, modò pius sensus retineatur, etiam siqua sit in loquendo improprietas. Hoc totum concedo: etsi melius fuerit, verba rebus subesse quàm res verbis subiici. Sed in nomine Sacramenti alia est ratio. Nam qui septem ponunt, simul illā definitionem omnibus tribuunt,

** Cum Sacramenta negamus esse quinque illa ab hominibus inuenta, non de nomine, sed de re nos cōtendere, quia scilicet volunt Papistæ esse inuisibilis gratiæ visibiles formas.*

vt sint gratiæ inuisibilis visibiles formæ: omnia simul faciunt vasa Spiritus sancti, instrumenta conferendæ iustitiæ, causas obtinendæ gratiæ. Adeóque ipse Magister Sententiarum, Mosaicæ Legis sacramenta negat propriè vocari hoc nomine: quia non exhibuerint quod figurabant. Estne, obsecro, tolerabile, vt quæ symbola Dominus ore suo cõsecrauit, quę eximiis promissionibus insigniuit, ea pro Sacramentis non censeantur, interim hic honor transferatur ad eos ritus quos homines vel à se excogitarunt, vel saltem sine expresso Dei mandato obseruant? Ergo aut definitionem mutent, aut hac verbi vsurpatione abstineant, quæ falsas & absurdas opiniones pòst generet. Est (inquiunt) extrema vnctio inuisibilis gratiæ figura & causa, quia est Sacramentum. Quod inferunt si nullo modo concedere oportet, in ipso certè nomine est occurrendum, ne ea mercede recipiamus vt eiusmodi errori occasionem prębeat. Rursus quũ probant Sacramentum esse, causam adiungunt: quia externo signo constet ac verbo. Si nec mandatum, nec promissionem inuenimus, quid aliud possumus quàm reclamare?

Magister Sententiarum.

2 Iam apparet non de vocabulo nos rixari, sed de re ipsa non supervacuam controuersiam mouere. *Proinde hoc fortiter retinendum est quod inuicta ratione priùs confirmauimus, Sacramenti instituendi arbitrium non nisi penes Deum vnum esse. Siquidem Sacramentum certa Dei promissione erigere fidelium conscientias ac consolari debet: quę eam certitudinem nunquam ab homine acciperent. Sacramentum nobis testimonium esse debet bonæ erga nos Dei voluntatis: cuius nullus hominum aut Angelorum testis esse potest: quando nemo Dei consiliarius fuit. Solus ergo ipse est qui de se nobis per verbum suum testificatur legitima authoritate. Sacramentum, sigillum est quo Dei testamentum seu promissio obsignatur. Obsignari verò non posset rebus corporeis & elementis huius mundi, nisi virtute Dei ad hoc formentur & designentur. Instituere ergo Sacramentum homo non potest: quia facere vt sub rebus tam abiectis tanta Dei mysteria lateant, id verò humanæ virtutis non est. Verbum Dei præeat oportet quod Sacramentum esse Sacramentum faciat: vt Augustinus optimè docet. *Prętererea retineri aliquod discrimen vtile est inter Sacraméta & alias ceremonias, nisi volumus in multa absurda incidere. Apostoli orarunt genibus flexis: genua igitur non flectentur sine Sacramento. Discipuli feruntur orasse versus Orientem: fit nobis Sacramentum Orientis aspectus. Paulus vult omni loco viros tollere puras manus, & eleuatis manibus oratio sæpiùs à sanctis facta memoratur: & manuum quoque extensio Sacramentum fiat: omnes denique sanctorum gestus in sacramenta transeant. nisi ne hæc quidem admodum morarer, modò non essent cum maioribus illis incommodis coniuncta.

**Multę afferuntur rationes cur nõ sit in hominũ potestate, noua instituere Sacramenta.*

Isa.40.13
Rom.11.34

Homi in Iohã.80

**Distinguẽdum esse inter Sacramenta, & alias ceremonias.*

Act 9 40, et 20 36
1.Tim.2 8

3 Si veteris Ecclesiæ authoritate premere nos velint, dico eos fucum facere. Nusquam enim apud Ecclesiasticos scriptores, numerus hic septenarius inuenitur: nec satis constat quo primùm tempore obrepserit. Fateor quidem in vocabulo Sacramenti, esse interdũ liberiores. sed quid eo significant? nempe ceremonias omnes & externos ritus, omniáque pietatis exercitia. Quum autem de iis signis loquuntur quæ diuinæ in nos gratię testimonia esse debent, duobus istis Baptismo & Eucharistia, contenti sunt. Ne quis falsò iactari hoc à me putet, pauca Augustini testimonia hîc referam. Ad Ianuarium. Primò (inquit) tenere te volo, quod est huius disputationis caput, Dominum nostrum Christũ (sicut ipse in Euangelio loquitur) leni iugo nos subdidisse & sarcinæ leui. Vnde Sacramentis numero paucissimis, obseruatione facillimis, significatione pręstantissimis, societatem noui populi colligauit. Sicuti est Baptismus Trinitatis

Veteris Ecclesię authoritate non posse probari septenariũ numerum in Sacramentis.

Epist.118

nitatis nomine consecratus, & communicatio corporis & sanguinis Domini, & siquid aliud in Scripturis canonicis commendatur. Item, De doctrina Christiana, A resurrectione Domini quædam pauca signa pro multis, eadémque factu facillima, intellectu augustissima, obseruatione castissima ipse Dominus & Apostolica tradidit disciplina: sicuti est Baptismus, & Celebratio corporis & sanguinis Domini. Cur nullam hîc sacri numeri, hoc est septenarij mentionem facit? An verisimile est prætermissurum fuisse si tunc fuisset in Ecclesia institutus: præsertim quum sit aliâs in obseruandis numeris curiosior quàm necesse foret? Imò quum Baptismum & Cœnam nominat, alia subticet: annon satis innuit, hæc duo mysteria singulari dignitate præstare, alias ceremonias inferiore loco subsidere? Quare sacramentarios istos Doctores non tantùm verbo Domini, sed veteris etiam Ecclesiæ consensione destitui dico, vtcunque hoc prætextu maximè superbiant. Sed iam ad ipsas species descendamus. *Lib.3.c.9*

De Confirmatione.

4 Hic mos olim fuit vt Christianorum liberi, postquam adoleuerant, coram Episcopo sisterentur: vt officium illud implerent quod ab iis exigebatur qui se ad Baptismum adulti offerebant. Hi enim inter catechumenos sedebant, donec rite fidei mysteriis instituti poterant fidei cõfessionem coram Episcopo ac populo edere. Qui ergo Baptismo initiati erant infantes, quia fidei confessione apud Ecclesiam tunc defuncti non erant, sub finem pueritiæ, aut ineunte adolescentia, repręsentabantur iterum à parentibus, ab Episcopo examinabantur secundùm formulam catechismi quam tunc habebant certam ac communem. Quò autem hæc actio, quæ alioqui grauis sanctáque meritò esse debebat, plus reuerentiæ haberet ac dignitatis, ceremonia quoque adhibebatur manuum impositionis. Ita puer ille, fide sua approbata, cum solenni benedictione dimittebatur. Huius moris sæpe mentionem faciunt veteres. Leo Papa, Siquis ab hæreticis redit, ne iterum baptizetur: sed quod illic ei defuit, per Episcopalem manuum impositionem virtus Spiritus ei conferatur. Clamabunt hîc nostri aduersarij, Sacramentum iure vocari in quo Spiritus sanctus conferatur. Verùm ipse Leo alibi explicat quid his verbis sibi velit. Qui apud hæreticos baptizatus est, inquit, non rebaptizetur, sed Spiritus sancti inuocatione per manuũ impositionem confirmetur: quia Baptismi tãtùm formam sine sanctificatione accepit. Meminit & Hieronymus contra Luciferianos. Quanquam autem non inficior, in eo nõnihil hallucinari Hieronymum, quòd Apostolicam esse obseruationem dicit: longissimè tamen ab istorum ineptiis abest. Et illud ipsum mitigat quum addit, hãc benedictionem solis Episcopis esse datam, magis in honorem sacerdotij, quàm ex Legis necessitate. Talem ergo manuum impositionem, quæ simpliciter loco benedictionis fiat, laudo, & restitutam hodie in purum vsum velim.

Vide Calu. ad Concil. Trident. Item præfationem in Catechismũ Latinum.

Ceremonia impositionis manuum, cũ fidelium liberi qui infantes fuerãt baptizati, reddebant fidei rationem. Vide sect. 12

Epist. 39

Epist. 77

Vide Caluinum, Hebr. 6.2

5 Posterior autem ætas, re propè obliterata, fictitiam nescio quam confirmationem pro Dei Sacramento posuit. Confirmationis virtutem esse finxerunt, Spiritum sanctum conferre ad gratiæ augmentum, qui in Baptismo collatus sit ad innocentiam: confirmare eos ad pugnam qui in Baptismo regenerati sint ad vitam. Peragitur hęc confirmatio vnctione, & hac verborum formula, Consigno te signo sanctæ crucis, & confirmo chrismate salutis, in nomine Patris & Filij, & Spiritus sancti. Pulchrè omnia & venustè. Sed vbi Dei verbum quod Spiritus sancti præsentiam hîc promittat? Ne iota quidem obtendere possunt. Vnde ergo nos certio-

De Papistico Sacramento Confirmationis subrogato in locum sanctæ illius institutionis, veteris & Apostolicæ Ecclesiæ.

res facient, chrisma suum esse vas Spiritus sancti? Videmus oleum, crassum scilicet & pinguem liquorem: præterea nihil. Accedat, inquit Augustinus, verbum ad elementum, & fiet Sacramentum. Hoc, inquam, verbum proferant, si quicquam nos intueri in oleo volunt aliud quàm oleum. Quòd si Sacramentorum se ministros, vt par est, agnoscerent, non diutiùs pugnandum esset. Hæc prima ministri lex est, nequid sine mandato obeat. Age, mandatum huius ministerij aliquod producant, & verbum non addam. Si mandato deficiuntur, sacrilegam audaciam excusare non possunt. Hac ratione Pharisæos Dominus interrogabat, essétne Baptismus Iohannis è cœlo, an ex hominibus. Si respondissent, ex hominibus: obtinebat, friuolum esse & vanum: si è cœlo, doctrinam Iohannis agnoscere cogebantur. Itaque ne essent nimiùm in Iohannem contumeliosi, non ausi sunt fateri esse ex hominibus. Si itaque ex hominibus est confirmatio, vana & friuola esse conuincitur: si è cœlo persuadere volunt, probent.

Matt.21.25

6 Tuentur se quidem Apostolorum exemplo, quos nihil temerè fecisse existimant. Rectè id sanè: nec à nobis reprehenderentur si se Apostolorum imitatores ostenderent. Sed quid fecerunt Apostoli? Narrat Lucas in Actis, Apostolos, qui Hierosolymis erant, quum audissent Samariã recepisse verbum Dei, misisse illuc Petrum & Iohannem: illos pro Samaritanis orasse vt Spiritum sanctum acciperent, qui nondum in quenquam illorum venerat, sed baptizati tantùm erant in nomine Iesu: oratione facta, manus illis imposuisse: per quam impositionem Spiritum sanctum Samaritani acceperũt. Et de hac manuum impositione aliquoties meminit. Audio quid Apostoli fecerint: nempe suum ministerium fideliter exequuti sunt. Visibiles illas & admirabiles Spiritus sancti gratias, quas tunc in populum suum effundebat, voluit Dominus à suis Apostolis per manuum impositionem administrari & distribui. Huic autem impositioni manuum non altius subesse mysterium cogito: sed huiusmodi ceremoniam adhibitam ab illis interpretor, vt ipso gestu significarent, se Deo commendare & velut offerre eum cui manus imponebant. Hoc ministerium quo tunc Apostoli fungebantur, si adhuc in Ecclesia maneret, manuum quoque impositionem oporteret seruari: sed vbi gratia illa conferri desiit, quorsum pertinet manuum impositio? Adhuc certè adest populo Dei Spiritus sanctus: quo nisi ductore & directore consistere nequit Dei Ecclesia. Habemus enim æternam & perpetuò constaturam promissionem, qua Christus sitientes ad se vocat, vt bibant aquas viuas. Sed cessarunt illa virtutum miracula, & manifestæ operationes, quæ per manuum impositionem distribuebãtur, nec nisi ad tempus esse debuerunt. Oportuit enim nouã Euangelij prædicationem, nouum Christi regnum, inauditis & inusitatis miraculis illustrari & magnificari. A quibus vbi cessauit Dominus, non protinus Ecclesiam suam deseruit: sed regni sui magnificentiam, verbíque sui dignitatem satis excellenter manifestatam docuit. Qua igitur in parte histriones isti Apostolos se imitari dicent? Hoc agendum erat manuum impositione, vt euidens Spiritus sancti virtus statim se exereret. Id non efficiunt: quid igitur pro se iactãt manuum impositionem, quam Apostolis quidem in vsu fuisse legimus, sed prorsus in alium finem?

Act.8.15

Perperam prætexi Apostolorum exẽplum à Papistis ad confirmandum suũ Confirmationis Sacramẽtum, docetur hîc, & sect.7

Iohan.7.37

7 Eiusdem hoc rationis est acsi quis doceret flatum illum quo Dominus discipulos suos afflauit, Sacramentum esse quo detur Spiritus sanctus. Atqui hoc semel Dominus quum fecit, non à nobis fieri etiam voluit. Ad eum modum & Apostoli manus imponebãt, pro eo tempore quo visibiles Spiritus sancti gratias ad eorum preces administrari, Domino placebat: non vt posteri vacuum & frigidum signum (quod simiæ istæ faciunt)

Iohan.20.22

ciunt) mimicè tantùm & sine re effingerent. Quòd si manuum impositione Apostolos se imitari euincăt (in qua nihil cum Apostolis simile habent præter nescio quam præposteram κακοζηλίαν) * vnde tamen oleum quod vocant salutis? Quis eos in oleo salutem quærere docuit? quis vim roborandi illi attribuere? An Paulus, qui nos ab elementis huius mundi longè abstrahit: qui nihil magis damnat quam talibus obseruatiunculis hærere? Hoc verò non à me, sed à Domino audacter pronuntio, Qui oleum vocant oleum salutis, salutem quæ in Christo est abiurant, Christũ abnegant, partem in regno Dei non habent. Oleum enim ventri, & venter oleo: vtrunque Dominus destruet. Omnia enim ista infirma elemẽta quæ vsu ipso intereunt, nihil ad regnũ Dei pertinent, quod spirituale est, & nunquã interiturum. * Quid igitur? dixerit aliquis, eadem linea metiris aquam qua baptizamur: & panem ac vinum sub quibus Cœna Domini exhibetur? Respondeo, in Sacramentis diuinitus traditis duo spectanda esse: substătiam rei corporeæ quæ nobis proponitur & formam quæ illi à verbo Dei impressa est, in qua tota vis iacet. Quatenus ergo substantiã suam retinent, panis, vinum, aqua, quæ aspectui nostro in Sacramentis offeruntur, valet semper illud Pauli, Esca ventri, & venter escis: Deus vtrunque destruet. Prætereunt enim & euanescunt cum figura huius mundi. Quatenus autem verbo Dei sanctificantur vt Sacramenta sint: non in carne nos retinent, sed verè & spiritualiter docent.

Blasphemia Papistarum, dum Chrisma suum illud in Confirmatione vocant Oleũ salutis, demonstratur hîc, & sect. 8

Galat. 4. 9

Coloss. 2. 20

Obiectio, de aqua Baptismi, pane & vino in Cœna.

1. Cor. 6. 13

8 Verùm propius adhuc inspiciamus quot monstra foueat alátque hæc pinguedo. Dicunt isti vnctores Spiritum sanctum in Baptismo ad innocentiam dari: in confirmatione ad gratiæ augmentum: in Baptismo nos regenerari ad vitam, in confirmatione nos ad pugnam instrui. Et adeò nihil eos pudet, vt negent Baptismum rite sine confirmatione perfici posse. O nequitiam! Annon igitur in Baptismo Christo consepulti sumus, facti participes mortis eius, vt & resurrectionis simus consortes? Hanc autem societatem cum morte & vita Christi, Paulus interpretatur mortificationem carnis nostræ & viuificationem Spiritus: quòd vetus homo noster crucifixus est, quò nos in nouitate vitæ ambulemus. Quid est instrui ad pugnam, nisi hoc est? Quòd si Dei verbum conculcare pro nihilo ducebant, cur non Ecclesiam saltem reuerebantur, cui tam vbique obsequentes videri volunt? Quid autem grauius in hanc ipsorum doctrinam proferri potest, quàm illud Mileuitani Concilij decretum? Qui dicit Baptismum in remissionem peccatorum dari tantùm, & non in adiutorium futuræ gratiæ, anathema sit. Quòd autem Lucas, eo quẽ * citauimus loco, dicit baptizatos in nomine Iesu Christi fuisse, qui non accepissent Spiritum sanctum: non simpliciter negat, vllo Spiritus dono præditos qui in Christum corde crederent, & ipsum ore confiterentur: sed acceptionem Spiritus intelligit, qua manifestæ virtutes & visibiles gratiæ percipiebantur. Sic dicuntur Apostoli Spiritum accepisse in die Pentecostes, quum longè antea illis à Christo dictum esset, Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis. * Videte malitiosam & sonticam Satanæ fraudem, qui ex Deo estis. Quod verè in Baptismo dabatur, in sua confirmatione dari mentitur: vt furtim incautos à Baptismo abducat. Quis iam dubitet, hanc Satanæ esse doctrinam, quæ promissiones Baptismi proprias à Baptismo abscissas aliò deriuat & transfert? Deprehenditur, inquam, quali nitatur fundamento præclara ista vnctio. Dei verbum est, Omnes, qui in Christo baptizati sunt, Christum induisse cum suis donis. Verbum vnctorum, Nullam promissionem in Baptismo percepisse, qua in agonibus instruantur. Illa vox est veritatis: hanc mendacij esse oportet. * Verius ergo definire hanc confirmationem possum quàm ipsi hactenus definierint: nempe insignem esse Baptismi con-

Impudentia Papistarum maiorẽ virtutem tribuentium suæ Confirmationi, quàm Baptismo, cõfutatur hîc, & sec. 9. 10

Rom. 6. 4

Act. 8. 16

** Initio sect. 6*

Act. 2. 4

Mat. 10. 20

Satanæ fraus eripere Baptismo propria, ad ornandam Confirmationẽ Papisticam.

Galat. 3. 27

De consec. dist. 5. cap. Spir. sanct.

Vera definitio Cõfirmationis Papisticæ.

tumeliam, quæ vsum ipsius obscurat, imò abolet: falsam esse Diaboli pollicitationem, quæ nos à veritate Dei abstrahit. Aut si mauis, Oleum Diaboli mendacio pollutum, quod velut offusis tenebris, simplicium mentes fallit.

Blasphemia alia Confirmationis Papisticæ
Ver ca.1 De cons. di. 5. con Aure. ca Vt ieiun. De cons. dist. 5

9 Addunt præterea, fideles omnes Spiritum sanctum per manuum impositionem accipere debere post Baptismum, vt pleni Christiani inueniantur: quia nunquam erit Christianus nisi qui confirmatione Episcopali fuerit chrismatus. Hæc illi ad verbum. Atqui putabam, quæcunque ad Christianismum pertinent, omnia Scripturis perscripta ac comprehensa esse. Nunc vt video, aliunde quàm ex Scripturis, veræ religionis forma petenda discendáque est. Dei ergo sapientia, cœlestis veritas, tota Christi doctrina, Christianos duntaxat inchoat: oleum perficit. Hac sententia damnantur omnes Apostoli, & tot Martyres, quos nunquam fuisse chrismatos certo certius est: quando nondum erat factum oleum quo perfusi, omnes Christianismi numeros implerent, vel potius Christiani fierent, qui nondum erant.

Hæc blasphemia mendacij conuincitur ex ipsorum Papistarum facto.

Verùm vt taceam, abunde seipsi refellunt. Quotam enim populi sui partem post Baptismum perungunt? cur igitur patiũtur in suo grege tales semichristianos, quorum imperfectioni mederi facile erat? cur tam supina negligentia omittere eos sinunt quod omitti sine graui piaculo non licebat? cur nõ seueriùs exigunt rem adeò necessariam & sine qua salus obtineri non potest? nisi fortè quis subita morte præpeditus fuerit: scilicet, dum ita licenter contemni patiuntur, tacitè fatentur non tanti esse quanti venditant.

Alia blasphema laus Cõfirmationis Papisticæ. Cap. De his vero. ead. distinct.

10 Postremo constituunt: sacram hanc vnctionem maiori in veneratione habendam esse quàm Baptismum: quòd illa summorum Pontificum manibus peculiariter administratur, Baptismus ab omnibus vulgariter sacerdotibus distribuitur. Quid hîc dicas nisi planè furiosos esse, qui suis inuentionibus ita blandiuntur, vt præ ipsis sacrosanctas Dei institutiones securè contemnant? Os sacrilegũ, túne pinguedinem fœtore duntaxat anhelitus tui inquinatam, & verborum murmure incantatam, audes Christi Sacramento opponere, & conferre cum aqua verbo Dei sanctificata? At parum hoc ipsum erat tuæ improbitati, nisi etiam præferres.

**Tres rationes moderationis quorundã de blasphemis laudibus Confirmationis Papisticę (de quibus sect. 7. 8. 9.) ostenduntur nihil rectum aut moderatum habere: hîc, & sect. 11.*
Lib. 4. Sent. dist. 7. cap 2
**Refutatio primæ rationis istorum.*

Hæc sunt sanctæ sedis responsa, hæc Apostolici tripodis oracula. *Sed quidam eorum hanc, sua quoque opinione, effrænem insaniam cœperunt paulùm moderari. Maiori, inquiunt, veneratione colenda est: fortè non ob maiorem virtutem & vtilitatem quam conferat: sed quia à dignioribus datur, & in digniori parte corporis fit, id est in fronte: vel quia maius augmentum virtutum præstat, licet Baptismus plus ad remissionem valeat. Verùm * prima ratione nónne se Donatistas produnt, qui vim Sacramenti à ministri dignitate æstimant? Faxo tamen vocetur dignior confirmatio à dignitate Episcopalis manus. Sed si quis ab illis sciscitetur vnde tanta prærogatiua Episcopis delata fuerit, quam rationem afferent præter suam libidinem? Soli Apostoli eo iure vsi sunt, qui soli Spiritum sanctum distribuerũt. An soli Episcopi Apostoli? Imò an omnino Apostoli? Demus tamen & istud: cur non eodem argumento contendunt, solis Episcopis sacramentum sanguinis in Cœna Domini attingendum esse? quod laicis ideo denegant quia solis Apostolis à Domino datum fuerit. Si solis Apostolis, cur non inferunt, Ergo solis Episcopis. Sed Apostolos eo loco simplices presbyteros faciunt: nunc capitis vertigo

Act. 9. 17

aliò eos rapit vt subitò Episcopos creent. Postremò non erat Apostolus Ananias, ad quem tamen Paulus missus est vt visum reciperet, baptizaretur, & impleretur Spiritu sancto. Addam & hoc ad cumulum: Si iure diuino propriũ hoc munus Episcoporũ fuerat, cur ausi sunt ad plebeios

Di. 95. c. Peruenit.

presbyteros trãsferre? quemadmodũ in quadã Gregorij Epistola legitur.

11 Altera

11 Altera ratio quàm friuola, inepta, & stolida est, Digniorem vocare suam confirmationem quàm Dei Baptismum: quia in ea frons oleo inficiatur, in Baptismo cranium? quasi verò Baptismus oleo, & non aqua peragatur. Testor verò pios omnes, an non hoc vnum admoliantur isti nebulones, vt Sacramentatorum puritatem ferméto suo vitient. Dixi hoc alibi, vix in Sacramentis per rimulas interlucere quod Dei est, inter humanarum inuentionum turbam Siquis eius rei tum fidem mihi non habebat, suis saltem magistris nunc habeat. Ecce prætereita qua, & nullo numero habita, vnum oleum in Baptismo magnifaciunt. Nos ergo contrà dicimus in Baptismo quoque frontem aqua tingi Præ hac, vestrum oleum non vnius stercoris facimus, siue in Baptismo, siue in confirmatione. Quòd siquis pluris vendi allEget, hac pretij accessione siquid boni alioqui inesset vitiatur, tantum abest vt furto venditare liceat fœdissimá imposturam. Tertia ratione impietatem suam traducũt, dum maius virtutum augmentum conferri in confirmatione garriunt quàm in Baptismo. Impositione manuum Apostoli visibiles Spiritus gratias administrabant. Qua in re istorum pinguedo se fœcundam ostendit: Sed valeant isti moderatores, qui sacrilegium vnum multis sacrilegiis operiunt. Nodus Gordianus est, quem abrumpere satius sit quàm in dissoluendo tantopere laborare. *Refutatio secundæ rationis.* *Refutatio tertiæ rationis.*

12 Iam verò quum verbo Dei & probabili ratione defici se vident, prætexunt quod solent, vetustissimam esse hanc obseruationem, & multorum seculorum consensu firmatam. Etiamsi id verum esset, nihil tamen efficiunt: non è terra est Sacramentum, sed è cœlo: non ex hominibus, sed ab vno Deo. Deum suæ confirmationis authorem probent oportet, si Sacramentum haberi volunt. Sed quid vetustatem obiectant, quum veteres, dum propriè loqui volunt, nusquam plura duobus Sacramentis recenseant? Si ab hominibus petendum esset fidei nostræ præsidium, habemus arcem inexpugnabilem, nunquam veteribus agnita fuisse pro Sacramentis quæ isti Sacramenta ementiuntur.* De manuum impositione loquuntur veteres, sed an sacramentum vocant? Augustinus apertè affirmat nihil aliud esse quàm orationem. Neque hîc mihi putidis suis distinctionibus obganniant, non *ad confirmatoriam Augustinum illud retulisse, sed curatoriam vel recõciliatoriam Extat liber, & in hominum manibus versatur: si in alium sensum detorqueo quàm Augustinus ipse scripsit, cedo, non conuitiis modò, pro solenni suo more, sed sputis me obruant. Loquitur enim de iis qui à schismate ad Ecclesiæ vnitatem redibant. Eos iteratione Baptismi opus hãbere negat: sufficere enim manuũ impositionem, vt per vinculum pacis Spiritum sanctum illis Dominus largiatur. Quoniam autem absurdum videri poterat manuum impositionem repeti potiùs quàm Baptismum: discrimen ostendit. Quid enim (inquit) aliud est manuum impositio quàm oratio super hominem? Atque hunc esse sensum ex altero loco apparet, vbi dicit, Propter charitatis copulationem, quod est maximum donum Spiritus sancti, sine quo non valent ad salutem quæcunque alia sancta in homine fuerint, manus hæreticis correctis imponitur. *Perperam & mendaciter vetustatis autoritate defendi Cõfirmationem Papisticam.* **Vide sect. 4* *Lib. 3. de Bapt cont. Donati. cap. 6* **Impositio manuũ triplex.* *Lib. 5. cap. 23*

13 Vtinam verò morem retineremus quem apud veteres fuisse admonui, priusquam abortiua hæc Sacramenti larua nasceretur: non vt esset confirmatio talis qualem isti fingunt, quæ sine Baptismi iniuria nec nominari potest: sed catechesis, qua pueri aut adolescentiæ proximi, fidei suæ rationem coram Ecclesia exponerent. Esset autem optima catechizandi ratio si formula in hunc vsum conscripta esset, summam continens & familiariter explicãs omnium ferè religionis nostræ capitum, in quæ vniuersa fidelium Ecclesia consentire sine controuersia debet: puer *Optandum vt reuocetur in vsum mos veteris Ecclesiæ in exigenda à pueris fidei ratione: ius et modus exponitur.*

decennis Ecclesiæ se offerret ad edendam fidei confessionem: rogaretur de singulis capitibus, ad singula responderet: siquid ignoraret, aut minùs intelligeret, doceretur. Ita vnicam, veram & synceram fidem, qua vnanimiter Deum vnum colit fidelium populus, teste & spectãte Ecclesia profiteretur. Hæc disciplina si hodie valeret, profectò parentum quorundam ignauia acueretur, qui liberorum institutionem quasi rem nihil ad se pertinentem, securè negligunt, quam tum sine publico dedecore omittere non possent. maior esset in populo Christiano fidei consensus, nec tanta multorum inscitia & ruditas: non adeò temerè quidam nouis & peregrinis dogmatibus abriperentur: omnibus denique esset quædam velut methodus doctrinæ Christianæ.

De Pœnitentia.

14 Proximo loco statuunt Pœnitentiam: de qua sic confusè & perturbatè disserunt vt nihil certi nec solidi ex eorum doctrina referre possint conscientiæ. Nos *alio loco, quæ de pœnitentia didiceramus ex Scripturis, tum deinde quid & illi doceant, prolixè enarrauimus: nunc id tantùm nobis attingendum erit, quid rationis habuerint qui opinionem de Sacramento, quæ in templis ac scholis diu antehac regnauit, excitarunt. Dicam tamen prius aliquid breuiter de veteris Ecclesiæ ritu, cuius prætextu abusi sunt illi ad stabiliendum suum commentum. Hunc ordinem in publica pœnitentia obseruabant, vt qui iniunctis sibi satisfactionibus defuncti erant, solenni manus impositione reconciliarentur. Symbolum illud erat absolutionis, quo & ipse peccator erigebatur corã Deo veniæ fiducia, & Ecclesia admonebatur vt eum benignè, abolita offensæ memoria, in gratiam reciperet. Hoc Cyprianus sæpenumero appellat, Pacem dare. Quò autem & grauior esset, & plus commendationis apud populum haberet ista actio, constitutum fuit vt semper Episcopi authoritas hîc intercederet. Hinc illud decretum Concilij Carthaginensis secundi, Reconciliare publicè pœnitentem in Missa presbytero non liceat. Et alterum Concilij Arausicani, Qui pœnitentiæ tempore ex hac vita migrant, sine reconciliatoria manus impositione ad cõmunionem admittantur: si reualuerint ex morbo, stent in ordine pœnitentium: completóque tempore, recõciliatoriam manus impositionem ab Episcopo accipiant. Item Carthaginensis tertij: Presbyter sine authoritate Episcopi nõ reconciliet pœnitentem. Hæc omnia eò spectabant, ne nimia facilitate seueritas quam seruari in ea re volebant, collaberetur. Episcopum ergo cognitorem esse voluerunt, quem verisimile erat in examine habendo circunspectiorem fore. Quanquam Cyprianus alicubi tradit, non solum Episcopum manum imposuisse, sed totum etiam clerum: sic enim loquitur, Pœnitentiam agunt iusto tempore: deinde ad communionem veniunt: & per manuum impositionem Episcopi & cleri, ius communionis accipiunt. *Postea successu temporis eò delapsa res est vt extra publicam pœnitentiam in priuatis quoque absolutionibus hac ceremonia vterentur. Hinc illa distinctio apud Gratianum inter publicam & priuatam reconciliationem. Ego veterem illam obseruationem, de qua Cyprianus meminit, sanctam & Ecclesiæ salutarem fuisse iudico: ac hodie restitutã esse cuperem. Recentiorem hanc tametsi improbare, vel saltem acriùs insectari non audeo, minus tamen necessariam arbitror. Vtcunque sit, videmus tamen manuum impositionem in pœnitentia ceremoniã esse ab hominibus, non à Deo institutam, quæ inter res medias & externa exercitia ponenda sit: non illa quidem contemnenda, sed quæ inferiore loco esse debeant quàm quæ Domini verbo nobis sunt commendata.

Lib 3.cap.3, & 4

De ritu veteris Ecclesiæ in publica lapsi pœnitentia, & de reconciliatoria manuum impositione.

Lib.epist.1.epist.2

Cap.31

Li.epist.3. epist.14

Successu temporis vsurpatam etiã in priuatis absolutionibus impositionẽ manuũ, vbi tamen minus est necessaria.

In Decr.26.quæ.6

15 Roma-

15 Romanenses autem & Scholastici (quibus solenne est omnia perperam interpretando corrumpere) anxiè in reperiendo hîc Sacramento desudāt: nec mirum videri debet: nodum enim in scirpo quærūt.* Quod tamen optimum habent, rem implicitam, suspensam, incertam, opinionúmque varietate confusam ac turbatam relinquunt. Dicunt ergo, vel pœnitentiam exteriorem esse Sacramentum: &, si ita est, existimari debere signum esse interioris pœnitentiæ, id est contritionis cordis, quæ erit res sacramenti: vel vtranque simul esse sacramentum: nec duo, sed vnum completum. Verùm exteriorem esse sacramétum duntaxat, interiorem, rem & Sacramentum. Remissionem autem peccatorum, rem tantùm, & non sacramentum. Qui sacramenti definitionem sup. à à nobis positam memoria tenent, ad eam exigāt id quod dicunt esse sacramentum, & inuenient non esse ceremoniam externam à Domino institutam ad fidei nostræ confirmationem. Quòd si causentur, definitionem meam legem non esse cui parere necesse habeant: audiant Augustinum, quem sacrosanctum se habere fingunt. Sacramenta (inquit) propter carnales, visibilia instituta sunt: vt ab iis quæ oculis cernuntur ad ea quæ intelliguntur, Sacramentorum gradibus transferantur. Quid tale aut ipsi vident, aut aliis queunt ostendere in eo quod sacramentum pœnitentiæ vocāt? Idem alibi, Sacramentum ideo dicitur quia in eo aliud videtur, aliud intelligitur. Quod videtur, speciem habet corporalem: quod intelligitur, fructum habet spiritualem. Neque vllo modo, sacramento pœnitentiæ (quale fingunt ipsi) conueniunt hæc: vbi nulla species est corporalis quæ spiritualem fructum repræsentet.

Li.4.Sen.di.22.c. *Caluini de Scholasticis iudiciū. Vide & in præfatione ad Franciscum regem: & ibi notata in margine.*

** Variæ Scholasticorū opiniones quomodo Pœnitēt. a sit Sacram. etum: & ostenditur ei non cōuenire definitionē Sacramēti: hic, & sect 16.17*

Li.3. quæ vet.T. st.

In serm. quodā de Bap. infan.

16 Ac (vt istas belluas in sua arena conficiam) si vllum hîc Sacramétum quæratur, nónne longè speciosius iactari poterat absolutionem Sacerdotis Sacramentum esse, quàm pœnitentiā vel interiorem vel exteriorem? Promptum enim erat dicere, ceremoniam esse ad confirmandā fidem nostram de peccatorum remissione, haberéque promissionem clauium, vt vocant, Quodcunque ligaueritis aut solueritis super terram, erit solutum & ligatum in cœlis. Sed obiecisset quispiam, plerosque solui à Sacerdotibus quibus nihil tale accedit tali absolutione: quū ex eorum dogmate Sacramenta nouæ Legis efficere debeant quod figurant. Ridiculum. Vt in Eucharistia duplicem manducationem statuunt, Sacramentalem, quæ bonis æquè ac malis communis est: spiritualem, quæ bonorum tantùm est propria: cur non & absolutionem bifariam percipi fingerent? Nec tamen hactenus intelligere potui quid sibi vellent cum illo suo dogmate: quod quàm longè à Dei veritate dissideat docuimus quum id argumentum seriò tractaremus. Tantùm hîc ostendere volo, hunc scrupulum nihil impedire quominus absolutionem Sacerdotis Sacramétum nuncupent. Respondere enim per os Augustini licebat, Sanctificationem esse sine visibili Sacramento, & visibile Sacramentum sine interiori sanctificatione. Item Sacramenta in solis electis efficere quod figurant. Item, Induere Christum alios vsque ad Sacramenti perceptionem, alios vsq; ad sanctificationem. Illud, bonos & malos pariter facere: istud, bonos solos. Sanè hallucinati sunt plusquam pueriliter, & cæci in sole fuerunt, qui quum multa difficultate æstuarent, rem planam adeò & cuiuis obuiam non perspexerunt.

Absolutionem Sacerdotis potius Sacramentum dici debere (quod tamen non est) quàm Pœnitentiam.

Li.2. quæ vet.T. st. *De Bapt. paruulorum.* *Lib.5. De Bap. contra Donatis.*

17 Ne tamen animos tollāt, quacunque in parte Sacramentum posuerint, nego iure haberi pro Sacramento. Primum quòd nulla Dei promissio singularis ad hāc rem extet, vnica Sacramenti hypostasis. Deinde quòd quęcunque hîc ceremonia proferatur, merum sit hominum inuentum: quum ceremonias sacramentorum nonnisi à Deo institui posse iā definitum sit. Mendacium ergo & impostura fuit quod de sacramento

Lib.4.Sent.dist.14. cap.1, De pœni.di. 1.cap.2

pœnitentiæ commenti sunt. *Ementitum hoc sacramentum ornarunt quo decebat elogio, secundam esse tabulam post naufragium: quia si quis vestem innocentiæ in Baptismo perceptam peccando corruperit, per pœnitentiam reparare potest. Sed dictum est Hieronymi. Cuiuscunque sit, quin planè impium sit excusari nequit, si ex eorum sensu exponitur.

**Impio & blasphemo elogio ornari à Papistis suum pœnitentiæ Sacramentum.*

*Quasi verò per peccatum deleatur Baptismus, & non potius in memoriam reuocandus sit peccatori quoties de peccati remissione cogitat, vt illinc sese colligat, animúmque recipiat, & fidem confirmet, peccatorum remissionem se impetraturum quæ sibi in Baptismo promissa sit.

**Vide ca.15 sect.3*

Quod autem durè & impropriè Hieronymus dixit, pœnitentia reparari Baptismum (à quo excidunt qui excommunicari ab Ecclesia merentur) boni isti interpretes ad suam impietatem trahunt. Aptissimè itaque dixeris si Baptismum vocaueris pœnitentiæ Sacramentum, quum in cōfirmationem gratiæ & fiduciæ sigillum iis datus sit qui pœnitentiam meditatur. Quod ne commentum esse nostrum putes, præterquam quòd Scripturæ verbis conforme est, apparet in veteri Ecclesia fuisse peruulgatum instar certissimi axiomatis. Nam in libello De fide ad Petrum, qui Augustino inscribitur, Sacramentum fidei & pœnitentiæ dicitur. Et quid ad incerta confugimus? Quasi verò apertius quippiam requirendum sit, quàm quod recitat Euangelista: Iohannem prædicasse Baptismum pœnitentię in remissionem peccatorum.

Cap 30. Citat. Decret 15.quæ.1.cap Firmissi.

Mar.1.4, luc.3.5

De vltima, vt vocant, vnctione.

Extremæ vnctionis Papisticæ administratio qualis, & qua forma verborū: nec posse defendi Iacobi authoritate, vel Apostolorum exēplo. Vide Calu. Epist. de fugiend. illicit. sacr.

18 Tertium fictitium Sacramentum, est extrema vnctio: quæ nōnisi à Sacerdote perficitur, idque in extremis (sic loquuntur) & oleo ab Episcopo consecrato, atque hac verborum forma, Per istam sanctam vnctionem, & piissimam suam misericordiā indulgeat tibi Deus quicquid peccasti per visum, per auditum, odoratum, tactum, gustum. Eius duas esse virtutes fingunt, peccatorum remissionem, & corporalis morbi leuamen, si ita expediat: sin minus, animæ salutem. Aiunt autem institutionem ab Iacobo positam esse, cuius verba sunt, Infirmatur quis inter vos? inducat presbyteros Ecclesiæ, & orent super eum, vngentes eum oleo in nomine Domini: fideíque obsecratio saluum reddet laborantem: ac eriget eum Dominus: & si in peccatis fuerit, remittentur ei. Eiusdem rationis est illa vnctio, cuius esse manuum impositionem suprà demonstrauimus: nempe histrionica hypocrisis, quæ citra rationem & sine fructu, Apostolos referre volunt. Refert Marcus, Apostolos in prima sua missione iuxta mandatum quod à Domino acceperant, mortuos suscitasse, dæmonia eiecisse, leprosos mundasse, infirmos sanasse, in curatione autem ægrotū oleum adhibuisse. Vngebant, inquit, oleo multos infirmos: & sanabantur. Huc respexit Iacobus quum iussit accersi presbyteros ad vngendum infirmum. Talibus ceremoniis nullum altius subesse mysterium facilè iudicabunt qui obseruarint quanta libertate & Dominus & eius Apostoli versati sint in rebus istis externis. Dominus cæco reddkiturus visum, ex puluere & sputo lutum cōposuit, alios tactu sanauit, alios verbo. Ad hunc modum Apostoli alios morbos solo verbo, alios tactu, alios vnctione curarunt. *At verisimile est vnctionem istā nō temerè (vt nec omnia alia) fuisse vsurpatā. Fateor: non tamen vt esset curationis organum, sed symbolum dūtaxat, quo imperitorum ruditas admoneretur vnde tanta virtus prodiret: ne scilicet eius laudem Apostolis tribuerent. Oleo autem significari Spiritum sanctum eiúsque dona, vulgare ac tritum est. *Cæterùm euanuit gratia illa curationū, quemadmodum & reliqua miracula: quę ad tempus edi voluit Dominus quo nouam Euangelij prædi-

Iac.5.14

Marc.6.13

Iohan 9.6

Mat.9.29, luc.18 42

**Obiectio, & eius solutio.*

Act.3.6, & 5.16, & 19.12

Psal.45.8

**Ratio prior, quæ & plenius explicatur sect.19.20*

prædicationem in æternum admirabilem redderet. Vt igitur maximè *Rom.12*
demus, vnctionem Sacramétum fuisse earum virtutum quæ tum per ma *1.Cor.12*
nus Apostolorum administrabantur: nihil nunc ad nos pertinet, quibus
virtutum administratio commissa non est.

19 Et qua maiori ratione Sacramentum ex hac vnctione faciunt quàm ex aliis quibusuis symbolis quæ nobis in Scriptura commemorantur? Cur non aliquam natatoriam Siloah destinant, in quam certis temporum vicibus se immergant malè habentes? *Iohan.9.7* Frustra, inquiunt, id fieret. Certè non magis frustra quàm vnctio. Cur non mortuis incubant, quoniam puerum mortuum, illi incubãdo, suscitauit Paulus? *Act.20.10* Cur non lutum ex sputo & puluere Sacramentum est? Sed alia singularia exépla fuerunt: hoc autem ab Iacobo præcipitur: nempe pro eo tempore loquebatur Iacobus, quo adhuc huiusmodi Dei benedictione fruebatur Ecclesia. Affirmant quidem eandem etiamnum vim suæ vnctioni inesse: sed aliter experimur. Nemo iam miretur quomodo animas quas verbo Dei, hoc est vita & luce sua spoliatas, stupidas esse & cæcas sciebant, tãta confidentia ludificari sint: quum nihil eos pudeat, corporis sensus viuos ac sentientes velle fallere. Ridiculos ergo se faciunt dum gratia curationum præditos sese iactant. Adest sanè suis Dominus omnibus seculis, & eorum languoribus quoties opus est, medetur, non minùs quàm olim: manifestas tamé illas virtutes non ita exerit, nec miracula per Apostolorum manus dispensat: quia & temporale fuit illud donum, & aliqua etiam ex parte hominum ingratitudine statim intercidit.

20 Itaque vt non abs re Apostoli gratiam curationum sibi demãdatam, olei symbolo, palàm testati sunt, non suam, sed Spiritus sancti esse virtutem: ita rursum Spiritui sancto sunt iniurij qui putidum & nullius energiæ oleũ faciunt eius virtutem. Perinde id est ac siquis diceret, omne oleum virtutem esse Spiritus sancti, quòd eo nomine in Scriptura nuncupetur: omnem columbam esse Spiritum sanctum, quòd ea specie apparuerit. *Matt.3.16* *Iohan.1.32* Verùm de iis viderint. Quod nobis in præsentia abunde est, certo certius perspicimus, eorum vnctionem Sacramentum non esse: quæ nec ceremonia est à Deo instituta, nec vllam promissionem habet. Siquidem quum duo ista in Sacramento exigimus, vt ceremonia sit à Deo instituta, vt Dei promissionem habeat: simul postulamus vt ceremonia illa nobis tradita sit, & promissio ad nos spectet. Non enim Circuncisionem iã Sacramentum Christianæ Ecclesiæ quisquam esse contendit, tametsi & Dei institutum erat, & promissionem annexam habebat: quia nec nobis mandata fuit, nec promissio quæ illi adiuncta fuerat, nobis eadem conditione data. Promissionem quam in vnctione ferociter iactant, nobis non esse datam euidenter demonstrauimus, & ipsi experientia declarant. Ceremonia vsurpari non debuit nisi ab iis qui curationum gratia præditi fuerant: non ab istis carnificibus, qui plus mactando ac trucidando valent, quàm sanando.

Iac.5.14

21 Quanquam etiamsi obtinuerint, huic ætati conuenire quod de vnctione ab Iacobo præcipitur (à quo longissimè absunt) ne sic quidem adhuc multum promouerint in approbanda sua vnctione qua hactenus nos illeuerunt. *Iacobus omnes infirmos vult inungi: isti non infirmos, sed semimortua cadauera, sua pinguedine inficiunt: quum iam animam in primoribus labris laborat, vel (vt ipsi loquuntur) in extremis. Si præsentem habent medicinam in suo sacramento, qua vel morborum acerbitatem leniant, vel saltem aliquod animæ solatium adferant, crudeles sunt qui nunquam in tempore medentur. Iacobus vult infirmum vngi à senioribus Ecclesiæ: isti vnctorem non admittunt nisi sacrificulum. Quòd apud Iacobum presbyteros interpretantur Sacerdotes, & pluralis

Ratio posterior (etiamsi non suppeteret prior) longè abesse à sancta Apostolorũ ceremonia impiam istarũ obseruat omnium: cuius blasphemiæ demonstrantur, dum oleũ exorcizãt & ei tribuũt qđ est Spir[...]

lem numerum ad decorem positum nugātur, nimis friuolum est: quasi verò Ecclesiæ eo tempore sacrificorum examinibus abundarint, vt in longa pompa procedere potuerint ad ferendum sacri olei ferculum. Iacobus dum simpliciter vngi infirmos iubet, non aliam vnctionem mihi significat, quàm vulgaris olei: nec aliud habetur in Marci narratione. Isti oleum non dignantur nisi ab Episcopo consecratum: hoc est, multo halitu calefactum, multo murmure incantatum, & nouies flexo genu salutatum: ter, Aue sanctum oleum: ter, Aue sanctum chrisma: ter, Aue sanctum balsamum. A quo tales exorcismos hauserunt? Iacobus dicit, Vbi vnctus oleo fuerit infirmus, & precatio concepta fuerit super eum, si in peccatis fuerit, remissum iri: vt scilicet abolito reatu, pœnæ leuationem impetrêt: non intelligens, pinguedine deleri peccata, sed fidelium orationes, quibus afflictus frater Deo commendatus fuerit, non fore irritas. Isti per sacram suam, id est abominabilem vnctionem, peccata remitti, impiè mentiuntur. En quàm pulchrè proficiunt, vbi Iacobi testimonio pro sua libidine prolixè abuti permissi fuerint. Ac ne diutius sit nobis in probatione laborandum, hac difficultate nos eorum quoque annales liberant: referunt enim Innocentium Papam, qui Augustini ætate Romanæ Ecclesiæ præfuit, instituisse vt non presbyteri modò, sed omnes etiam Christiani oleo viterentur, in suam suorúmque necessitatem vngendo. Author Sigebertus in Chronicis.

De ordinibus Ecclesiasticis.

Sacramentum ordinis parit Papistis septem alia Sacramentula, de quorum nominibus, & distinctione nondum conuenit inter illos.

22 Quartum locum in eorum catalogo tenet sacramentum Ordinis: sed adeo fœcundum, vt septem ex se sacramentula pariat. Est verò istud perquàm ridiculum, quòd quum affirment septem esse sacramenta, dum recensere ipsa volunt, tredecim enumerant. Neque verò causari possunt, vnum esse sacramentum quia omnia in vnum sacerdotium tendunt, & velut quidam ad ipsum sunt gradus. Siquidem quum in singulis diuersas esse ceremonias constet, diuersas esse gratias ipsi loquantur: nemo dubitet quin septem sacramenta dici debeant si eorum placita recipiuntur. Et quid, quasi rem ambiguam, controuertimus, quando ipsi planè distinctéque septem declarant? Primùm autem obiter perstringemus, quot & quàm insulsas absurditates nobis ingerant, dum nobis suos ordines pro sacramentis commendare volunt: deinde an omnino sacramentum dici debeat ceremonia qua vtuntur Ecclesiæ in ordinandis ministris, videbimus. Septem ergo ordines vel gradus Ecclesiasticos faciunt: quos insigniunt titulo sacramenti. Sunt autem, Ostiarii, Lectores, Exorcistæ, *Acoluthi, Subdiaconi, Diaconi, Sacerdotes. Et septem quidem esse dicunt propter septiformem Spiritus sancti gratiam, qua præditi esse debent qui ad eos promouentur. Augetur autem illis & largiùs cumulatur in promotione. Iam numerus ipse peruersa Scripturæ interpretatione consecratus est: quòd videntur sibi apud Isaiam legisse, septem Spiritus sancti virtutes, quum & verè plures non referantur ab Isaia quàm sex: nec Propheta omnes eo loco concludere voluerit: tam enim alibi Spiritus vitæ sanctificationis, adoptionis filiorum dicitur, quàm illic sapientiæ, intelligentiæ, consilij fortitudinis, scientiæ, & timoris Domini. Quanquam alij acutiores non septem ordines, sed nouem faciūt, ad similitudinem, vt aiunt, triumphantis Ecclesiæ. Atque inter eos etiam pugna est, quòd alij clericalem tonsuram volunt esse primum omnium ordinem: Episcopatum vltimum. Alij exclusa tōsura, Archiepiscopatum ordinibus annumerāt. Isidorus aliter distinguit, facit enim diuersos, Psalmistas

Li. 4. Sē. Di. 34. c. 9

** Vide de Acoluthis in vetere Ecclesia ... sect. 1, & 9*

Isa. 11. 2

Ezec. 1. 20

Rom. 1. 4, & 8. 15

Opinio hæc est Hugonis ... Parisiens. Isid. lib. 7. & in ... allegatur ca. cleros dist. 21. & dist. 25. cap. Lector, & ca. Ostiarius.

mistas & Lectores. Illos cantionibus præficit, hos legendis Scripturis quibus plebs erudiatur. Atque hæc distinctio Canonibus obseruatur. In tanta varietate quid sequi aut fugere nos volunt? Dicamúsne septem esse ordines? Sic docet magister scholæ: sed illuminatissimi doctores aliter determinant. Rursum inter se ipsi diffident. Præterea sacratissimi Canones aliò nos vocant. Sic scilicet consentiunt homines quum de rebus diuinis sine verbo Dei disceptant.

23 *Verùm hoc omnem stultitiam superat, quòd in singulis Christũ sibi collegam faciunt. Primùm, inquiunt, ostiarij munere functus est, quando vendentes & ementes, flagello ex funiculis facto, è templo eiecit. Ostiarium se esse significat, quum dicit, Ego sum ostium. Lectoris munus assumpsit, quum in synagoga Isaiam legit. Exorcistæ officio functus est, quum linguam & aures surdi & muti saliua tangens, auditum reddidit. Acoluthum se esse his verbis testatus est, Qui sequitur me, non ambulat in tenebris. Subdiaconi officio functus est, quum linteo præcinctus pedes discipulorum lauit. Diaconi personam sustinuit, quum corpus & sanguinem distribuit in Cœna. Sacerdotis partes impleuit, quum in cruce Patri se hostiam obtulit. Hæc absque risu adeò audiri non possunt vt mirer absque risu scripta esse, si tamen homines erant qui scribebant. Sed in primis spectabilis est argutia qua in acoluthi nomine philosophãtur, ceroferarium appellantes verbo (vt arbitror) magico, certè inaudito gentibus ac linguis omnibus: quum ἀκόλουθος Græcis simpliciter significet pedissequum. Quanquam si his seriò refellendis inhæream, iure & ipse quoque ridear: adeò friuola sunt & ludicra.

*Ridicula & impia Papistarũ stultitia, quod in singulis suis Sacramentulis Christum sibi ipsis faciunt collegam.

Iohan. 2.15
Iohan. 10.7
Luc. 4.17
Mar. 16.33
Iohan. 8.12
Iohan. 3.4
Matt. 26.26
Matt. 27.50
Ephes. 5.2

24 Ne tamen mulierculis adhuc fucum faciant, traducenda est obiter eorũ vanitas. Creant eximia pompa ac solennitate suos lectores, psalmistas, ostiarios, acoluthos, ad ea ministeria exequenda quibus vel pueros, vel certè quos vocant laicos præficiunt. Quis enim cereos vt plurimum accendit, quis vrceolo vinum & aquam infundit, nisi puer, aut ex laicis sordidulus aliquis qui ex ea re quæstum facit? Nónne iidẽ canunt? nónne templorum ianuas claudunt & aperiunt? Quis enim in eorum templis vnquam vidit vel acoluthum, vel ostiarium suis partibus fungẽtem? Quin potiùs qui puer acoluthi munere functus est, quum in ordinem acoluthorum cooptatur, desinit esse id quod dici incipit, vt videantur ex professo velle munus ipsum abiicere quum titulum assumunt. En cur Sacramentis consecrari & Spiritũ sanctum accipere necesse habeant, nempe vt nihil agant. Si prætexant, hanc esse temporum peruersitatem, quòd ministeria sua deserunt ac negligunt, simul fateantur nullum hodie esse in Ecclesia vsum nec fructum sacrorum suorum ordinum, quos mirificè deprædicant, totámque Ecclesiam suam anathemate plenam: quandoquidem cereos & vrceolos à pueris & profanis attrectari permittat, quibus tangendis nulli digni sunt nisi in acoluthos consecrati: quando cantiones ad pueros ablegat, quæ nisi ab ore consecrato audiri non debebant. Exorcistas verò in quem tandem finem consecrant? Audio Iudæis fuisse suos exorcistas: sed ab exorcismis dictos video, quos exercebant. De emẽntitis istis exorcistis quis vnquam fando audiuit quòd specimen vnum suæ professionis ediderint? Fingitur illis potestas data imponendi manus super energumenos & catechumenos, & dæmoniacos: sed tali se potestate præditos dæmonibus persuadere non possunt, non modò quia eorum imperiis non cedunt dæmones, sed etiam quia ipsis imperant. Vix enim decimum quenque reperias qui non malo spiritu agatur. Quæcunque igitur de minutulis suis ordinibus balbutiunt, conflata sunt ex inscitis insulsísque mendaciis. De veteribus acoluthis & ostiariis & lectoribus, alibi dictum est, quum Ecclesiæ ordinem exponeremus.

Psalmistarũ, Ostiariorum, Acoluthorum ordines (quos & Sacramenta faciunt Papistæ) vana esse nomina in Papatu, quum ministeria illa ipsi nõ exequantur, sed puer aliquis, aut quiuis laicus.

De Exorcistis, ordine Ecclesiæ Papalis.

Act. 19.13

Nobis hîc propositum est duntaxat pugnare contra nouitium illud inuentum de septemplici sacramento in ordinibus Ecclesiasticis: de quo nusquam alibi quàm apud ineptos istos rabulas, Sorbonistas & Canonistas legitur.

De Clericali tonsura, & eius significatione ex Papistarũ doctrina.

Ca. Dup. ra quæ. 1

1. Pet. 2. 9

Lib. 4. Sen. dist. 24. cap. Duo sunt.

25 Iam de ceremoniis quas adhibent videamus. Principiò, quoscunque in militiam suam adscribunt, communi symbolo initiãt in clericatum. Radunt enim eos in vertice: vt corona regale decus significet, quia Reges debent esse clerici, vt se & alios regant. De iis enim sic loquitur Petrus, Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. At sacrilegium fuit, quod vniuersæ Ecclesiæ tribuitur, solis sibi arrogare, & titulo superbè gloriari quem fidelibus præripuerant. Petrus totam Ecclesiam alloquitur: isti ad pauculos rasos detorquent: quasi solis illis dictum sit, Sancti estote: quasi soli illi sanguine Christi acquisiti sint, quasi soli illi per Christum facti sint regnum & sacerdotium Deo. Assignant deinde & alias rationes: summitas capitis denudatur, vt eorum mens ad Dominum libera demonstretur, quæ reuelata facie, Dei gloriam contempletur: vel vt vitia oris & oculorum doceantur præcidenda. Vel rasura capitis est temporalium depositio: circumferentia verò coronæ reliquiæ sunt bonorum quæ ad sustentationem retinentur. Omnia in figuris: quia scilicet velum templi nondum scissum est. Itaque persuasi se præclarè defunctos esse suis partibus quòd talia per coronam suam figurauerint, nihil eorum re ipsa præstant. Quousque nos talibus fucis & præstigiis ludent? Clerici detonsis aliquot capillis significãt temporalium bonorum abundantiam se abiecisse, gloriam Dei contemplari, aurium oculorúmque concupiscentiam mortificasse: at nullum est hominum genus rapacius, stupidius, libidinosius. Cur non magis sanctitatem verè exhibent quàm falsis mendacibúsque signis ipsius speciem simulant?

Lib. 4. Sen. dist. 24. cap. 1

Perperam clericalem tonsurã referri ad Paulũ aut veterum Nazaræorum exemplum.

Act. 18. 18

1. Cor. 9. 20

Num. 6. 18

Ca. Prohibe. dis. 23

1. Cor. 11 4

26 Porrò quum dicunt coronam clericalem habere originem à Nazaræis & rationem, quid aliud adferunt quàm sua mysteria à Iudaicis ceremoniis nata esse, vel potiùs merum esse Iudaismum? Quòd autem addunt, Priscillam, Acylam & Paulum ipsum suscepto voto sibi rasisse caput, vt purificarentur: crassam suam ignorantiam produnt. Nusquã enim legitur de Priscilla: ac de Acyla etiã incertum est: siquidem tam ad Paulum referri potest tonsura illa quàm ad Acylã. Ne verò illis relinquemus quod petunt, exemplum eos habere à Paulo: obseruãdum est simplicioribus, Paulum nunquam caput sibi totondisse ad sanctificationem aliquã: sed duntaxat vt fratrum infirmitati seruiret. Soleo eiusmodi vota appellare charitatis, non pietatis: hoc est non suscepta ad cultum aliquem Dei, sed ad tolerandã infirmorum ruditatem: quemadmodum ipse ait, Iudæis se Iudæum factum, &c. Ergo hoc fecit, & quidem semel, atque ad breue tempus, vt Iudæis se tãtisper accommodaret. Isti quum Nazaræorũ purificationes nullo vsu imitari volũt, quid aliud quàm alterum Iudaismum erigunt dum veterem perperam æmulari affectant? Eadem religione decretalis illa Epistola composita est, quæ prohibet clericis, iuxta Apostolum, ne comam nutriant, sed instar sphæræ radãt: quasi Apostolus, docens quid viris omnibus decorum sit, de sphærica clericorum rasura solicitus fuerit. Hinc lectores reputent qualis sint energiæ ac dignitatis alia quæ sequuntur mysteria, quibus talis est ingressus.

Aug. De ope. monach. in fine. Item in Retract.

Ex Aug. ostẽditur, vnde originẽ habuerit clericalis tõsura.

27 Vnde originem habuerit clericorum tonsura, abunde vel ex vno Augustino constat. Quum illo seculo capillum non alerent nisi delicati, & qui nitorem elegantiámque non satis virilem affectabãt: videbatur esse non boni exempli si clericis id permitteretur. Iubebantur ergo clerici vel tondere caput, vel radere, ne quam effœminati cultus speciem præ se ferrent.

ferrent. Adeo autem id vulgare erat, vt monachi quidã, quò magis suam sanctimoniam notabili distinctóque ab aliis habitu venditarent, comam demitterent. Quum verò postea res ad crines rediisset, & ad Christianismum accederent gentes quædam, quæ semper comatæ fuerant, vt Gallia, Germania, Anglia: verisimile est clericos vbique rasisse caput, ne comæ ornamentum viderentur affectare. Tandem corruptiore seculo, quum prisca omnia instituta vel inuersa forent, vel in superstitionem degenerassent, quia in rasura clericali nihil cernebant causæ (neque enim quicquam retinuerant præter stultam imitationem) ad mysterium confugerunt: quod nunc superstitiosè nobis obtrudunt pro sacramenti sui approbatione. Ostiarij in cõsecratione claues templi accipiunt, quò sibi mandari custodiam intelligant. Lectores, sacra Biblia. Exorcistæ, formulas exorcismorũ, quibus super energumenos & catechumenos vtantur. Acoluthi, cereos & vrceolum. En ceremoniæ quibus (si Deo placet) tantum inest arcanæ virtutis vt esse possint gratiæ inuisibilis nõ modò signa ac tesseræ, sed etiã causæ. Hoc enim secundum suam definitionem postulant, quum inter sacramenta haberi volunt. Verùm vt paucis absoluam, dico absurdũ esse quòd in scholis & Canonibus minores istos ordines sacramenta faciunt: quando eorum etiam qui hoc tradunt confessione, primitiuæ Ecclesiæ incogniti fuerunt, & multis postea annis excogitati. Sacramenta autem, quum Dei promissionem cõtineant, neque ab Angelis, neque ab hominibus, sed à Deo solo institui debent: cuius vnius est promissionem dare.

Lib. 4. Senten. disti. 24. ca. 28.

Ceremoniæ consecrationis Ostiariorum, Lectorum, Exorcistarum, Acoluthorum, in Papatu.

28 Supersunt tres ordines, quos maiores vocant. Ex quibus Subdiaconatus (vt aiunt) in eum numerum translatus est, ex quo turba illa minorum pullulare cœpit. Quia autem videntur pro his testimoniũ habere à verbo Dei, sacros ordines honoris causa, peculiariter nominãt. Sed quàm obliquè Domini institutis in prætextum suum abutantur, videndum est. Incipiemus autem ab ordine presbyterij siue sacerdotij. His enim duobus nominibus rem vnam significant, ac sic appellant eos ad quos pertinere aiũt sacrificiũ corporis & sanguinis Christi in altari conficere, orationes concipere, ac benedicere dona Dei. Itaq; in ordinatione patenam cum hostiis accipiunt, in symbola collatæ sibi potestatis placabiles Deo hostias offerendi. manusq; illis inunguntur: quo symbolo doceantur datã sibi esse consecrandi potestatẽ. Sed de ceremoniis postea. De re ipsa dico, adeò nullum apicem habet à verbo Dei quod obtẽdunt, vt non potuerint improbiùs ordinem à Deo positum deprauare. Principio quidem pro confesso esse debet (quod de Missa papali tractando asseruimus) iniurios omnes esse Christo qui se Sacerdotes appellant, ad offerendam placationis hostiam. Constitutus ille & consecratus à Patre Sacerdos cum iureiurando fuit, secundùm ordinem Melchisedec, nullo fine, nullo successore. Hostiam semel obtulit æternæ expiationis & reconciliationis: nũc etiam sanctuarium cœli ingressus, intercedit pro nobis. In ipso omnes sumus sacerdotes, sed ad laudes & gratiarũ actiones, ad nos denique nostraque Deo offerenda. Illi vni singulare fuit sua oblatione Deum placare, & peccata expiare. Id quũ sibi isti vsurpent, quid superest nisi eorum sacerdotium impium esse ac sacrilegium? Certè nimis improbi sunt dum Sacramenti titulo insignire audent. *Quantum ad verum presbyterij munus attinet, quod ore Christi nobis est commendatum, libenter eo loco habeo. Illic enim ceremonia est, primùm ex Scripturis sumpta, deinde quã non esse inanem nec superuacuã, sed fidele spiritualis gratiæ symbolum, testatur Paulus. Quòd autem tertium in numero non posui, eo factum est quòd non ordinarium nec cõmune est apud omnes fideles, sed ad certam functionem specialis ritus. Verùm quum hic

De tribus ordinibus maioribus: primùm de ordine presbyterij vel sacerdotij: vbi ostenditur Papistas improbissimè peruertisse ordinem à Deo positũ, et Christo vnico ac æterno sacerdoti esse iniurios.

Psal. 110. 4. Heb. 5. 6, & 7. 3.

**De manuũ impositione in ordinãdis veris Ecclesiæ presbyteris. Vide sec. 31. 1. Tim. 4. 14.*

honor Christiano ministerio tribuitur, nō est propterea quòd superbiāt Papistici Sacerdotes. Euangelij enim sui ac mysteriorum dispensatores ordinari iussit Christus, non victimarios inaugurari. Mādatum de prędicando Euangelio pascendóque grege, non de hostiis immolandis dedit. Spiritus sancti gratiam promisit, non ad peragendam peccatorum expiationem, sed ad gubernationem Ecclesię rite obeundam ac sustinendam.

Matt.28.19. Marc.16.15. Ioh.21.15. Ioh.20.22.

De exsufflatione in creandis Sacerdotibus Papisticis.

29 Cum re ipsa optimè cōgruunt ceremoniæ. Dominus noster quū Apostolos amandaret ad Euangelij prædicationem, insufflauit in eos. Quo symbolo Spiritus sancti virtutem, qua illos donabat, repræsentauit. Hanc insufflationem retinuerunt boni isti viri, & quasi Spiritū sanctum è gutture suo egerant, super suos quos formant sacrificulos demurmurant, Accipite Spiritum sanctum. Adeò nihil prætereunt quod non præposterè effingant: nō dico more histrionum (qui nec sine arte gesticulantur, nec sine significatione) sed instar simiarum, quæ lasciuè & absq; vllo delectu quiduis imitantur. Seruamus (inquiunt) exemplum Domini. At multa egit Dominus quæ nobis exempla esse noluit. Dixit Dominus discipulis, Accipite Spiritum sanctum. Dixit & Lazaro, Lazare, veni foras. Dixit paralytico, Surge & ambula. Cur non eadem dicunt omnibus mortuis & paralyticis? Diuinæ suæ virtutis specimen edidit quum insufflando in Apostolos, Spiritus sancti gratia illos repleuit. Hoc ipsum si conantur efficere, Deum æmulantur, & tantumnon ad certamen prouocant: sed longissimè absunt ab effectu, nec aliud inepto isto gestu quàm Christum illudunt. Sunt quidem adeò effrontes vt asserere ausint conferri à se Spiritum sanctum. sed quàm id verū sit, docet experientia, quæ clamat ex equis fieri asinos, ex fatuis freneticos quicunque in Sacerdotes consecrantur. Nec tamen hinc pugnam illis facio: tantùm ceremoniam ipsam damno quæ in exemplum trahi non debuit, quandoquidem à Christo in singulare miraculi symbolum vsurpata est: tantū abest vt illis patrocinari debeat imitationis excusatio.

Iohan.20.22. Iohan.11.43. Matth.9.5. Iohan.5.8.

Lib.4.Senten.disti. 24.cap.8.& in Canon.dist.21.cap.1.

30 Vnctionem verò à quo tandem acceperunt? Respondent se accepisse à filiis Aaron, à quo & suus ordo sumpsit initiū. Peruersis igitur exēplis perpetuò se tueri malunt quàm fateri à se excogitatum quod temere vsurpant. sed interim non animaduertunt, dum successores se profitentur filiorum Aaron, Christi sacerdotio se esse iniurios: quod vnū omnibus veteribus sacerdotiis adumbratum figuratumq; fuit. In eo igitur omnia conclusa & impleta fuerunt, in eo cessarunt, vt iam aliquoties repetitum à nobis est, & epistola ad Hebræos nullis glossis adiuta testatur. Quòd si tantopere Mosaicis ceremoniis oblectantur, cur non boues, vitulos, agnos ad sacrificia rapiunt? Habent quidem bonam partem antiqui tabernaculi & totius Iudaici cultus: sed hoc tamen eorum religioni deest, quòd vitulos & boues non immolant. Quis non videat hanc vnctionis obseruationem Circuncisione multò esse perniciosiorem: præsertim vbi accedit superstitio & Pharisaica opinio de dignitate operis? Iudæi in Circuncisione fiduciam iustitiæ reponebant: isti in vnctione spirituales gratias. Ergo dum Leuitarum æmuli esse appetunt, apostatæ fiunt à Christo, séque Pastorum munere abdicant.

De charactere indelebili sacri olei, quo vnguntur in creatione ipsa Papistici sacerdotes: perperàmq; referri ad vnctionē filiorū Aaron, tractatur hîc & sect.31.

31 Hoc est (si Deo placet) sacrum oleum quod characterem indelebilem imprimit. Quasi verò oleum puluere & sale abstergi non possit, aut (si tenaciùs adhæsit) sapone. At character ille spiritualis est. Quid oleo cum anima? An obliti sunt quod ex Augustino occinunt, Si detrahatur verbum ab aqua, nihil fore nisi aquam: habere autem à verbo vt sit Sacramentum? Quod verbum ostendent in sua pinguedine? an quod Mosi mandatum est de filiis Aaron vngendis? At illic etiam mandatur de tunica, de ephod, de galero, de corona sanctitatis, quibus ornandus erat

Decre.1. q.1. cap. Detra. Exod.30.30.

etat Aaron, de tunicis, balteis, mitris, quibus erant vestiendi eius filij Mā datur de mactando vitulo, de adolendo eius adipe, de arietibus secandis, & comburendis, de sanctificandis auriculis & vestimentis, alterius arietis sanguine: & innumeræ aliæ obseruationes, quibus prætermissis, miror cur vna vnctio olei illis placeat. Si autem aspergi gaudent, cur oleo potius asperguntur, quàm sanguine? Scilicet rem ingeniosam conantur ex Christianismo & Iudaismo & Paganitate, velut cōsutis cētunculis, religionem vnam conficere Fœtet igitur eorum vnctio, quæ sale, id est verbo Dei, destituitur. Superest *impositio manuum, quam vt in veris legitimísque ordinationibus sacramentum esse concedo, ita nego locum habere in hac fabula, vbi nec Christi mandato obtemperant, nec finem respiciunt quò nos ducere debet promissio Signum si non negari sibi volunt, ad rem ipsam cui dedicatum est, accommodent oportet.

*Vide c.3 sect.16. & c.14. sect. 10. et hoc c. sect. 28.

32 De ordine quoque Diaconatus nihil pugnarem si restitueretur in suam integritatem ministerium illud quod sub Apostolis & in puriore Ecclesia fuit. At verò quòs isti fingunt Diaconos quid habent simile? Nō de hominibus loquor (ne querantur iniquè ex hominum vitiis suam doctrinam æstimari) sed pro iis ipsis quos sua doctrina nobis tradunt, testimonium ab eorum exemplo quos Apostolica Ecclesia Diaconos instituit, indignè peti contendo. Aiūt ad suos Diaconos pertinere, assistere sacerdotibus, ministrare in omnibus quæ aguntur in Sacramentis, scilicet in Baptismo, in chrismate, in patena, in calice: oblationes inferre & disponere super altare, componere mensam Domini, & vestire: crucem ferre, prædicare & decantare Euāgelium & Epistolam ad populum An hic verbum vnum de vero Diaconorum ministerio? Nunc institutionem audiamus: Diacono qui ordinatur, solus Episcopus manum imponit Orarium illi & stolam super læuum humerum collocat, vt intelligat se accepisse iugum Domini leue, quoad sinistram pertinentia diuino timori subiiciat. Textum Euangelij præbet, vt se eius præconem agnoscat Et isthæc quid ad Diaconos? Perinde verò faciunt ac siquis Apostolos se instituere diceret, quos duntaxat abolendis thuribus, simulachris poliendis, conuerrendis templis, captandis muribus, fugandis canibus præficeret. Quis id hominum genus vocari Apostolos pateretur, & conferri cū ipsis Christi Apostolis? Posthac ergo ne Diaconos esse mentiantur quos nonnisi ad histrionicos suos ludos instituunt. Quinetiam ipso nomine satis declarant quale sit officium Leuitas enim appellant, eorúmque rationem ac originem ad filios Leui referri volunt. Quod per me quidem licet, modò ne alienis plumis eos postea vestiant.

De Diaconis Papisticis, eorū functione, & ordinationis ceremonia, Vide et supra, c.5. sect.15

33 De Hypodiaconis quid dicere attinet? nam quū re vera curæ pauperum olim præfuerint, nugatoriam nescio quam functionem illis attribuunt, vt calicem ac patenam, vrceolum cum aqua, mantile ad altare deferant, aquam fundant ad manus lauandas, &c. Iam verò quod de oblationibus recipiendis & inferendis dicunt, eas intelligunt quas velut anathemati destinatas ingurgitant Huic muneri optimè respondet initiandi ritus. Vt ab Episcopo patenam & calicem, ab Archidiacono vrceolum cum aqua, manuale & huiusmodi scruta accipiat. His ineptiis vt inclusum Spiritum sanctum fateamur postulant. Quis pius hoc concedere sustineat? Verùm vt semel finiamus, licet de iis idem quod de reliquis statuere. neque enim opus est longius repetere quæ supra sunt explicata Hoc satis esse poterit modestis & docilibus (quales instituendos suscepi) nullum esse Dei Sacramentum nisi vbi ceremonia ostenditur annexa promissioni: aut certè potius nisi vbi promissio in ceremonia spectatur. Hîc ne syllaba quidē habetur certæ alicuius promissionis: frustra igitur quæratur ceremonia ad cōfirmandā promissionē. Rursum nulla

De hypodiaconis Papisticis, & eorū nugatoria functione, ac ridiculo initiandi ritu.

ceremonia ex iis quas vsurpant, à Deo instituta legitur. Sacramentum igitur nullum esse potest.

De Matrimonio.

Perperā matrimoniū dici sacramentum à Papistis.

34 Postremum est matrimonium, quod vt à Deo institutum fatentur omnes, ita pro Sacramento datum nemo vsque ad Gregorij tempora viderat. Et cui vnquam sobrio in mētem venisset? Ordinatio Dei bona est & sancta: & agricultura, architectura, sutrina, tonstrina, ordinationes sunt Dei legitimæ nec tamen Sacramenta sunt id enim non tantùm in Sacramento quæritur vt Dei sit opus, sed vt sit ceremonia exterior a Deo posita in confirmandam promissionem. Nihil tale esse in matrimonio pueri quoque iudicabunt. *Sed signum est, inquiunt, sacræ rei, hoc est, spiritualis coniunctionis Christi cum Ecclesia. Si verbo signi, symbolum intelligunt à Deo nobis in hoc propositum vt fidei nostræ certitudinem erigat, longè à scopo aberrant: si signum simpliciter accipiunt, quod in similitudinem adductum sit, ostendam quàm acutè ratiocinentur. Paulus ait, Sicut stella à stella differt in claritate, sic erit resurrectio mortuorum. En vnum Sacramentum. Christus ait, Simile est regnum cœlorum grano sinapis. En alterū. Rursum, Simile est regnū cœlorum fermento. Ecce tertium. Iesaias ait, Ecce Dominus gregem suum pascet quasi pastor. Ecce quartum. Alibi, Dominus quasi gigas egredietur. Ecce quintum. Et quis tandem finis aut modus? nihil hac ratione Sacramentum non erit. quot in Scriptura parabolæ sunt & similitudines, tot erunt Sacramenta. Quin etiam furtum sacramentum erit: quādoquidem scriptum est, Dies Domini sicut fur. Quis ferat istos Sophistas tā inscitè garrientes? Fateor quidem, quoties aspicitur vitis optimum esse in memoriam reuocari quod ait Christus, Ego sum vitis, vos palmites, Pater meus cultor. Quoties occurrit pastor cum grege, & illud etiam occurrere bonum esse, Ego sum pastor bonus: oues meæ meam vocem audiunt. Verùm si quis tales similitudines Sacramentis annumeret, in Anticyram mittendus sit.

**Papistarū hic argumentum, quod et refutatur.*

1.Cor.15.41
Mat 13 31. & 33
Iesa 40.11.
Iesa.42.13.
1.Thess.5.2.
Iohan. 15.1.5
Iohan.10.11

Opinionem de Sacramento Matrimonij non iuuari ex loco Pauli qui & exponitur hìc & sec. 36.

Ephes.5.29

35 Verba tamen Pauli obtrudunt, quibus sacramenti nomen matrimonio attribui dicunt, Qui vxorem diligit, seipsum diligit, Nemo vnquam carnem suam odio habuit: sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam: quia membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carnem vnam. Sacramentum hoc magnū est: ego autem dico in Christo & Ecclesia. At sic tractare Scripturas, terram cœlo miscere est. Paulus vt ostenderet maritis quàm singulari amore vxores suas complecti debeant, Christum illis in exemplar proponit. vt enim ille viscera pietatis effudit in Ecclesiam, quam sibi desponderat: sic vnumquenque affectum esse vult erga propriam vxorem Sequitur deinde. Qui vxorem diligit, semetipsum diligit: quemadmodum Christus dilexit Ecclesiam. Porrò vt doceret quomodo Christus dilexerit Ecclesiam perinde atque semetipsum, imo quomodo se vnum fecerit cū spōsa sua Ecclesia, refert ad ea quæ Moses narrat Adam de se dixisse. Quum enim adducta esset in eius cōspectum Heua, quam è sua costa formatam sciebat: Hæc, inquit, est os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Totum id spiritualiter impletum in Christo, & in nobis testatur Paulus, quum membra nos esse ait corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius, adeóque vnam cum ipso carnem. Tandem epiphonema subnectit, Magnum hoc mysterium. &, nequis amphibologia falleretur, exprimit se non de carnali viri & mulieris coniunctione loqui, sed de spirituali Christi & Ecclesiæ

Gene.2.23

ecclesiæ coniugio. Et sanè verè magnum mysterium est, quod sibi Christus costâ petrahi passus est vnde formaremur: hoc est, quum fortis esset, debilis esse voluit, quo sua fortitudine roboraremur: vt iam non viuamus ipsi, sed viuat ipse in nobis.

Galat. 2. 20

36 Imposuit illis Sacramenti nomen. Verùm æquúmne erat vt eorũ inscitiæ pœnas tota Ecclesia penderet? Mysterium dixerat Paulus: quam dictionem quum relinquere posset Interpres, Latinis auribus non infrequentem, vel arcanum vertere: Sacramentum ponere maluit, non tamẽ alio sensu quàm Græcè à Paulo mysterium dictum erat. Eant nunc, & linguarum peritiam clamosè insectentur, quarum ignorantia in re facili & cuiuis obuia tandiu fœdissimè hallucinati sunt. Sed cur in vno hoc loco Sacramenti voculam tantopere vrgẽt, aliquoties neglectam prætereũt? Nam & in Epistola ad Timotheum priore à vulgari interprete posita est, ac in eadem ipsa ad Ephesios Epistola, vbique pro mysterio. Condonetur tamen illis hic lapsus: * saltem mendaces oportuerat esse memores. Matrimonium verò Sacramenti titulo commendatum, immunditiem postea, & pollutionem, & carnales sordes vocare quàm vertiginosa est leuitas? Quàm absurdum est arcere à Sacramento Sacerdotes? Si à Sacramẽto se arcere negent, sed à coitus tantum libidine: non ita mihi elabuntur. Nam & coitum ipsum partem esse Sacramenti tradunt, eóque demũ figurari vnionem quæ nobis est cum Christo, in naturæ conformitate: quia vir & mulier nonnisi carnali copula, vna caro fiant. Quanquam duo Sacramenta quidam eorum hîc repererunt, alterum Dei & animæ, in sponso & sponsa: alterum Christi & Ecclesiæ, in marito & vxore. Vtcunque, coitus tamen Sacramentum est, à quo vllum Christianum arceri nefas fuit. Nisi forte Christianorum Sacramenta adeò malè conueniunt, stare vt simul non possint. Est & altera in eorum dogmatibus absurditas. In Sacramento conferri gratiam Spiritus sancti affirmant: coitum tradunt esse Sacramentum: in coitu negant vnquam Spiritum sanctum adesse.

** Ipsos secũ pugnare Papistas, qui matrimoniũ velint esse sacramentũ, & tamen inde arceãt sacerdotes, & dicant esse immunditiẽ, et pollutionẽ carnis.*

1. Tim. 3. 9
Ephes. 1. 9. & ca. 3.
Colos. 1. 27.
Lib 4. Sent dist. 17 c. 4. & in Dec. 27. quæst 2. c. Quũ societas Gloss. c. Lex diuina.
Ibidem Decr lib. 4 Sent dist. 31. ca. 2. & in Decr 32 quæst. 2. c. Quicquid.

37 Ac ne simpliciter Ecclesiam luderent, quàm longam errorum, mẽdaciorum, fraudum, nequitiarum seriem vni errori attexuerunt? vt dicas nihil aliud quàm abominationum latebram quæsisse, dum è matrimonio Sacramentum fecerunt. Vbi enim id semel obtinuere, *cõiugalium caussarum cognitionem ad se traxerunt: quippe res spiritualis erat profanis iudicibus non attrectanda.* Tum Leges sanxerunt quibus tyrannidem suam firmarunt, sed partim in Deum manifestè impias, partim in homines iniquissimas. Quales sunt, *Vt coniugia inter adolescentulos, parentum iniussu contracta, firma ratáque maneant. Ne inter cognatos ad septimum vsque gradum legitima sint matrimonia: & quæ contracta sunt, dissoluantur. *Gradus vero ipsos, contra Gentium omnium iura, & Mosis quoque politiam confingunt. *Ne viro qui adulteram repudiauerit, alteram inducere liceat. Ne spirituales cognati matrimonio copulentur. Ne à Septuagesima ad octauas Paschæ, tribus hebdomadibus ante natalem Iohannis, ab aduentu ad Epiphaniam nuptiæ celebrentur: & similes innumeræ, quas recensere longum fuerit. Et ex eorum cœno aliquando emergendum est, in quo iam diutius hæsit oratio quam animus ferebat. Aliquantulum tamen mihi profecisse videor, quòd leonis pellem istis asinis quadam ex parte detraxi.

** Coniugalium caussarum cognitio.*
** Leges de coniugiis vel impiæ vel iniquæ.*
Deut. 18. 6.
** Vide Calu. de vera Ecclesiæ reformandæ ratione.*
** Vide Gregorium lib. 12. epist. 6*

De politica administratione. CAP. XX.

Trãsitio à præcedẽtibus ad sequentem tractationem.

PORRO quum duplex in homine regimen superius statuerimus: & de altero illo, quod est in anima, seu interiori homine positum, æternámque vitam respicit, satis multa verba alibi fecerimus: de alte

ro etiam, quod ad instituendam ciuilem duntaxat, externámque morũ iustitiam pertinet, nonnihil vt differamus, locus hic appetit. Etsi enim à spirituali fidei doctrina, quam tractandam suscepi, separata esse videtur huius argumenti ratio: progressus tamen ostendet, meritò à me coniungi, imò necessitate me impelli vt id faciam: * præsertim quoniam ab vna parte amentes & barbari homines ordinem hunc diuinitus sancitum, furiose euertere conantur. Principum verò adulatores eorum potentiam sine modo extollentes, Dei ipsius imperio opponere nõ dubitant. Vtrique malo nisi obuiam eatur, peribit fidei synceritas. Adde quòd scire quàm benignè hac in parte consuluerit Deus generi humano non parum nostra refert, vt ad gratitudinem testandam maius in nobis vigeat pietatis studium. Principiò, antequàm in rem ipsam ingrediamur, *tenenda illa est distinctio ante à nobis posita, ne (quod multis vulgò accidit) hæc si mul duo imprudenter permisceamus quæ diuersam prorsus rationem habent. * Illi enim quum in Euangelio promitti libertatem audiunt, quæ nullum inter homines regem, nullúmque magistratum agnoscat, sed in Christum vnum intueatur: nullum libertatis suæ fructum capere se posse putant quandiu aliquam supra se eminere potestatem vident. Itaque nihil fore saluum existimant nisi totus in nouam faciem orbis reformetur: vbi nec iudicia fiat, nec leges, nec magistratus, & si quid simile est quod officere suæ libertati opinantur. At verò qui inter corpus & animam, inter præsentem hanc fluxámque vitam, & futuram illam æternámque discernere nouerit: neque difficile intelliget, spirituale Christi regnum, & ciuilem ordinationem, res esse plurimùm sepositas. Quum ergo Iudaica sit illa vanitas, Christi regnum sub elementis huius mundi quærere ac includere: nos magis quod perspicuè Scriptura docet, spiritualem esse fructum cogitantes, qui ex Christi beneficio colligitur, totam hanc libertatem, quæ in ipso nobis promittitur atque offertur, meminerimus intra suos fines continere. Nam quid est, quod ipse idem Apostolus qui iubet vt stemus, nec subiiciamur iugo seruitutis, alibi solicitos esse seruos de statu suo vetat: nisi quia spiritualis libertas cum politica seruitute optimè stare potest? In quem etiam sensum accipiendæ sunt istæ eius sententiæ, In regno Dei non est Iudæus, neque Græcus non masculus aut fœmina, non seruus aut liber. Item, Non est Iudæus nec Græcus, præputium, circuncisio, Barbarus, Scytha, seruus, liber: sed omnia in omnibus Christus. Quibus significat, nihil referre qua sis apud homines conditione, cuius gentis legibus viuas: quando in rebus istis minimè situm est Christi regnum.

*Tres rationes propter quas constitutum habere oportet quid piis sentiendũ de politica administratione.

*Distinguendã politiam à regimine spirituali animæ. Vide et lib 3 c. 19 sec. 15.16. & hoc lib. c. 10. sect. 3.4.9

*Repudiãdos, qui politiam euertere conantur, vt Christianis non necessariã aut qua stante pereat spiritualis animæ libertas, tractatur hic, & sect. 2.

Galat 5.1

1 Cor. 7.21

Galat. 3.28

Coloss 3.11

2 Neque tamen eò ista distinctio pertinet, quò totam politiæ rationem, rem esse pollutam reputemus, ad homines Christianos nihil pertinentem. Sic quidem fanatici quos delectat effrænis licentia, vociferantur ac iactant, Postquam mortui sumus per Christum elementis huius mundi, & trãslati in regnum Dei, sedemus inter cœlestes: indignum hoc nobis esse, ac infra nostram excellentiam longè positum, profanis istis ac impuris curis occupari quæ circa aliena à Christiano homine negotia versantur. Quorsum inquiunt, leges sine iudiciis & tribunalibus? Quid autem cum iudiciis ipsis homini Christiano? Imò si occidere non licet, quò nobis leges & iudicia? Verũ vt distinctũ istud regiminis genus à spirituali illo & interno Christi regno nuper mouimus, ita nec quicquam pugnare sciendum est. Nam illud quidem, initia cœlestis regni quædam iam nunc super terram in nobis inchoat: & in hac mortali euanidáq; vita, immortalé & incorruptibilé beatitudinem quodãmodo auspicatur: at huic destinatum est, quandiu inter homines agemus, externũ Dei cultum fouere & tueri, sanã pietatis doctrinã & Ecclesiæ statũ defendere, vitam

tam nostrā ad hominū societatē cōponere, ad ciuilem iustitiam mores nostros formare, nos inter nos conciliare, cōmunem pacem ac tranquillitatē alere. quę omnia superuacua esse fateor, si pręsentem vitā extinguit regnum Dei quale nunc intra nos est. Sin ita est voluntas Dei, nos dum ad veram patriam aspiramus, peregrinari super terrā: eius verò peregrinationis vsus talibus subsidiis indiget: qui ipsa ab homine tollunt, suam illi eripiunt humanitatem. *Nam quòd tantam in Ecclesia Dei perfectionem debere esse causantur, cui sua pro lege moderatio satis sit: eam stolidè ipsi imaginantur, quæ in hominū communitate reperiri nunquā possit. Quū enim tanta sit improborū insolentia, nequitia tam cōtumax, quę multa legum seueritate coerceri vix possit: quid facturos expectamus, si patere suæ improbitati videant impunitam licentiam? qui, ne malè faciant, neque vi satis coguntur.

** Refutatur obiectio contrà sentientium.*

3 Sed de politiæ vsu erit alius opportunior dicendi locus. Nūc istud tantū intelligi volumus, de ea exterminanda cogitare, immanē esse barbariem: cuius vsus non minor inter homines, quàm panis, aquæ, solis, & aëris dignitas quidem multò etiam præstantior. Non enim (quæ illorum omnium cōmoditas est) huc spectat duntaxat vt spirent homines, edāt, bibant, foueantur, (quanquā hæc certè omnia complectitur, dū efficit, vt simul viuant) non tamen, inquā, huc spectat solum: sed ne idololatria, ne in Dei nomen sacrilegia, ne aduersus eius veritatē blasphemiæ, aliæq; religionis offensiones publicè emergant ac in populum spargantur: ne publica quies perturbetur: vt suum cuiq; saluum sit & incolume: vt innoxia inter se commercia homines agitēt: vt honestas & modestia inter ipsos colatur. Deinde vt inter Christianos publica religionis facies existat, inter homines constet humanitas. Nec quenquā moueat quòd rectè constituendæ religionis curam ad hominū politiā nunc refero, quam extra hominū arbitriū posuisse supra videor. Siquidē nihilo hîc magis quàm antea, leges de religione ac Dei cultu hominibus suo arbitrio ferre permitto quum politicā ordinationem probo, quæ in hoc incumbit ne vera religio, quæ Dei lege continetur, palàm, publicisque sacrilegijs impunè violetur ac conspurcetur. Verùm ipsa ordinis perspicuitate adiuti lectores, melius quid de toto genere politicæ administrationis sentiēdum sit, assequentur, si eius partes seorsum pertractemus. *Sunt autē tres: Magistratus, qui præses est legum ac custos: Leges secundum quas ipse imperat: Populus, qui legibus regitur & magistratui paret. Videamus ergo primū de ipsa magistratus functione, num legitima sit, ac Deo probata vocatio, quale officium, quanta potestas: deinde quibus instituenda sit legibus Christiana politia: tum postremò, quis legū vsus ad populum redeat, quæ magistratui obedientia debeatur.

Politiā donū Dei esse humano generi magnas vtilitates afferens, & nō parnū adminiculū ad sta... religionis tuendum.

** Politiæ administrationis tres partes.*

4 Magistratuum functionem non modò sibi probari accep tāmque esse testatus est Dominus: sed honorificentissimis insuper elogiis eius dignitatē prosequutus, mirificè nobis commēdauit. Vt pauca commemorem: Quòd dij nuncupantur quicunque magistratum gerunt, ne in ea appellatione leue inesse momentum quis putet. ea enim significatur, mandatum à Deo habere, diuina authoritate præditos esse, ac omnino Dei personam sustinere, cuius vices quodammodo agunt. Non meum hoc est cauillum, sed Christi interpretatio, Si Scriptura, inquit, eos vocauit deos, ad quos verbum Dei factum est. Quid hoc est, nisi demandatum illis esse à Deo negotium, vt illi in suo munere seruiant? & (quod Iudicibus suis dicebant Moses & Iosophat, quos per singulas ciuitates Iuda constituebant) iudicium exerceant non pro homine, sed pro Deo? Eodē pertinet quòd Sapientia Dei per os Solomonis affirmat suum esse opus, quòd Reges regnant, & Consiliarij decernunt iusta: quòd Principes

Prima pars, nēpe Magistratus: & quid de eorum functione sentiendum, vide et si sec. huius
Exod 22.8.
Psal.82.1.& 6
Iohan.10.35
Deut.1.16
2.Par 19 6.
Prouerb.8.14.

principatum gerunt,& munifici omnes Iudices terræ. Perinde enim istud valet acsi dictum esset, non humana peruersitate fieri vt penes Reges & Præfectos alios sit in terris rerum omnium arbitrium, sed diuina
Rom.13.8. prouidentia,& sancta ordinatione:cui sic visum est res hominum moderari.quandoquidem illis adest ac etiam præest in ferendis legibus,& iudiciorum æquitate exercenda. Quod & Paulus apertè docet, dum præfecturas inter Dei dona enumerat, quæ secundum gratiæ diuersitatem variè distributa,à seruis Christi in ædificationem Ecclesiç conferri debeãt. Tametsi enim illic propriè de senatu loquitur grauium virorum, qui in primitiua Ecclesia constituebantur,vt conformandæ publicæ disciplinæ
1.Cor.12. 28 præessent: (quod munus in Epistola ad Corinthios κυβερνήσεις vocat)
Rom.13.1 quia tamen videmus eodem recidere finem ciuilis potestatis, non dubiũ quin omne iustæ præfecturæ genus nobis commendet.Multò verò clarius,vbi iustam ea de re disputationem instituit.Nam & potestatem,Dei ordinationem esse tradit: nec potestates esse vllas, nisi à Deo ordinatas. Ipsos autem principes,ministros esse Dei,bene agentibus,in laudem:malis ad iram vltores. Huc accedunt & sanctorum virorum exempla:quorum alij regnis, vt Dauid,Iosias,Ezechias:alij satrapiis:vt Ioseph, & Daniel:alij ciuilibus præfecturis in libero populo, vt Moses,Iosue,ac Iudices,functi sunt:quorum functiones sibi probatas esse,Dominus declarauit.Quare nulli iam dubium esse debet, quin ciuilis potestas vocatio sit non modò coram Deo sancta & legitima,sed sacerrima etiam,& in tota mortalium vita longè omnium honestissima.

Sanctorũ virorum exempla qui Magistratum gesserunt. Sancta,& sacerrima, ciuilis potestas.

Exceptio eorũ, qui anarchiam inducere cuperent: & eius refutatio, hîc & sectio 7.

5 Excipiunt qui anarchiam inducere cuperent, quanuis olim rudi populo præfuerint Reges ac Iudices,hodie tamẽ perfectioni quam Christus cum Euangelio suo attulit, minimè quadrare seruile illud gubernandi genus. In quo non suam modò inscitiam,sed Diabolicum fastum produnt,dum perfectionem sibi arrogãt, cuius ne cẽtesima quidem pars in illis conspicitur. Verùm qualescunque sint,refutatio facilis est: quia vbi Dauid Reges & Præfectos omnes ad osculandum Dei Filium hortatur, non iubet imperio deposito ad priuatam vitam concedere, sed potesta-
Psal.2.12 tem, qua sunt instructi, Christo subiicere: vt vnus supra omnes emi-
Iesa.49 23 neat. Similiter Iesaias,dum promittit Reges fore Ecclesiæ nutritios, & Reginas nutrices,non abdicat eos honore: quin potius honorifico elogio patronos cõstituit piis Dei cultoribus.nam ad Christi aduentũ pertinet vaticinium illud. Plurima testimonia sciens omitto quæ passim occurrunt,ac præsertim in Psalmis, quibus suum ius præfectis omnibus as-
1.Tim.2. 2 seritur. Omnium verò maxime illustris est locus Pauli, vbi Timotheum admonens, in cœtu publico concipiendas esse preces pro Regibus, rationem mox subiicit,Vt tranquillam vitam sub ipsis agamus cum omni pietate & honestate. Quibus verbis eorum patrocinio & tutelæ statum Ecclesiæ commendat.

Dupliciter vtilis est Magistratibus hæc cogitatio, sanctam esse suã vocationẽ. Prima vtilitas, stimulus ad officium faciendum, demonstratur.

6 Quæ cogitatio magistratus ipsos assiduè exercere debet, quando ingentem illis stimulum addere quo ad officium excitentur,& singularẽ consolationem afferre potest, qua muneris sui difficultates (quæ multæ certè & graues sunt) leniant.Quantum enim integritatis, prudentiæ,mãsuetudinis, continentiæ,innocentiæ studium sibiipsis imperare debent, qui diuinæ iustitiæ ministros se constitutos esse norunt? Qua fiducia iniquitatem in tribunal suum admittent quod Dei viuentis thronum esse audiunt? Qua audacia iniustam sententiam pronuntiabunt eo ore, quod diuinæ veritati designatum esse organum intelligunt? Qua conscientia in impia decreta subscribent ea manu quã ad perscribenda Dei acta sciunt ordinatam? In summa, si se Dei vicarios esse meminerint, omni cura,sedulitate,industria inuigilent oportet,quo hominibus quandam di-

dam diuinæ prouidentiæ,custodiæ,bonitatis,beneuolentiæ,iustitiæ imaginem in se repræsentent. Ac perpetuò illud sibi subiiciant, Si maledicuntur omnes qui opus vindictæ Dei exequuntur in dolo, multo gratius maledici,qui in iusta vocatione fraudulenter versantur.Itaque cum suos Iudices ad officium cohortari vellent Moses & Iosaphat, nihil habuerunt efficacius quo illorum animos afficerent, quàm quod prius retulimus. Videte quid agatis.non enim pro homine exercetis iudicium, sed pro Deo: quippe qui iuxta vos est in causa iudicij. Nunc igitur sit pauor Domini super vos. Videte,& agite: quoniam non est vlla peruersitas apud Dominum Deum nostrum.Et alio loco dicitur,Deum stetisse in synagoga deorum,& in medio deorum iudicem agere:quo ad officiũ animentur,dum audiunt Dei se legatos esse, cui administratæ prouinciæ rationem aliquando reddere oporteat. Et meritò apud eos plurimum hæc admonitio valere debet.nam si quid delinquunt non hominibus modò sunt iniurij quos scelerate vexant:sed in Deum quoque ipsum contumeliosi,cuius sacrosancta iudicia polluunt.*Rursum habent & vnde se præclare consolentur, dum secum reputant non in profanis, nec à seruo Dei alienis occupationibus se versari,sed sanctissimo munere:quippe qui Dei legatione funguntur.

Iere.48.11.
Deut.1.16.
2.Para. 19.6
Psal 82.1
Iesa 3.14
Secunda vtilitas, consolatio in difficultatibus muneris.

7 Qui verò non mouentur tot Scripturæ testimoniis,quò minus sacrum hoc ministerium insectari ausint, quasi rem à religione & pietate Christiana abhorrentem: quid aliud quàm Deum ipsum sugillant: cuius ignominia cum ministerij sui probro non esse coniuncta non potest?Ac prorsus non Magistratus reprobant,sed Deum abiiciunt,ne super se regnet. Si enim istud verè de populo Israel à Domino dictũ est,quòd Samuelis imperium detrectassent: quî minus verè hodie de iis dicetur, qui in præfecturas omnes à Deo institutas debacchari sibi permittunt? *At quum discipulis dictum est à Domino, Reges Gentiũ dominari illis, inter ipsos verò non ita esse,vbi qui primus sit,fieri minimum oporteat: hac voce interdictum est Christianis omnibus ne regna aut præfecturas capessant. *O dextros interpretes: Inter discipulos orta erat contentio, quis alium præcelleret hanc vanam ambitionem vt compesceret Dominus,eorum ministerium non esse regnis simile docuit,in quibus inter cæteros vnus eminet. Quæ collatio quid quæso ad ignominiam regiæ dignitatis facit?imo quid omnino euincit,nisi regium munus, Apostoli cum non esse ministerium? *Præterea inter ipsos magistratus tametsi variæ sunt formæ, nullum tamen discrimẽ hac in parte est quin pro Dei ordinibus suspiciendæ à nobis omnes sint. Nam & omnes simul complectitur Paulus, quum ait non esse potestatem nisi à Deo: & * quæ omnium minimè arridebat,eximio præ aliis testimonio commendata est, nempe vnius potestas: quæ quia publicam omnium seruitutem secum fert(excepto vno illo cuius libidini omnia subiecit) heroicis & excellẽtioribus ingeniis minùs olim approbari potuit. At Scriptura, quò iniquis istis iudiciis occurrat, diuinæ sapientiæ prouidentiam esse nominatim affirmat quòd Reges regnant: & peculiariter Regem honorari præcipit.

1.Sam 8.7
Obiectio anarchiã inducentium.
Lucæ.22.25
Obiectionis refutatio.
Nullã esse formã similis potestatis, quæ non debeat cẽseri Dei ordinatio.
Rom.13.1
Regia potestas.vide sect. 6.
Prou.8.15.
1.Pet.2.17

8 Et sanè valde otiosum esset,quis potissimus sit politiæ, in eo quo viuunt loco, futurus status,à priuatis hominibus disputari: quibus de cõstituenda re aliqua publica deliberare non licet. Tum etiam simpliciter id definiri nisi temere non posset,quum magna huius disputationis ratio in circunstantiis posita sit. Et si ipsos etiam status citra circunstantias inter se compares non facilè sit discernere quis vtilitate præponderet,adeò æquis conditionibus contendunt.Procliuis est à regno in tyrãnidem lapsus:sed non multò difficilior ab optimatum potestate in pau-

De tribus regiminis ciuilis formis, Aristocratia, Democratia,& Monarchia, quænã sit melior, simpliciter definiri non posse: fieri tamẽ hominũ vitio,vt tutius sit & tolerabilius,plures tenere gubernacula, quã vnum regnare.

eorum factionem. multò verò facillimus, à populari dominatione in seditioné. Equidem si in se considerentur tres illæ quas ponunt Philosophi regiminis formæ, minimè negauerim vel aristocratiam, vel temperatũ ex ipsa & politia statum aliis omnibus longe excellere: non id quidem per se, sed quia rarissimè contingit Reges ita sibi moderari, vt nunquam à iusto & recto discrepet eorum voluntas: deinde tanto acumine & prudentia instructos esse, vt vnusquisque videat quantum satis est. Facit ergo hominum vitium vel defectus, vt tutius sit ac magis tolerabile plures tenere gubernacula, vt alij aliis mutuò sint adiutores, doceant ac moneant alij alios, ac si quis plus æquo se efferat, plures sint ad cohibendam eius libidinem censores ac magistri. Id cum experimento ipso semper fuit comprobatum, tum sua quoque authoritate Dominus con firmauit quum Aristocratiam politiæ viciñam apud Israelitas instituit, quum optima conditione eos habere vellet donec imaginem Christi produceret in Dauide. * Atque vt libenter fateor nullum esse gubernationis genus isto beatius, vbi libertas ad eam quam decet moderationem est composita, & ad diuturnitatem ritè constituta: sic & beatissimos céseo quibus hac conditione frui licet: & si in ea conseruanda retinendáque strenuè ac constanter laborant, eos nihil ab officio alienum facere concedo. Quinetiam huc summa diligentia intenti magistratus esse debent, ne qua in parte libertatem, cuius præsides sunt constituti, minui, nedũ violari patiantur si in eo sunt segniores & parũ soliciti, perfidi sunt in officio, & patriæ suæ proditores. Verùm si hoc ipsum ad se trãsferant, quibus Dominus aliam gubernationis speciem attribuit, vt inde ad commutationem expetendam solicitentur, non modò stulta erit & superuacua, sed prorsus noxia etiam cogitatio. Quòd si non in vnam duntaxat ciuitatem oculos defigas, sed vniuersum simul orbem circunspicias ac contempleris, vel aspectum in longiora saltem regionum spatia diffundas, comperies profectò diuina prouidentia illud non abs re cõparatum vt diuersis politiis regiones variæ administrentur. Nam quéadmodum nonnisi inæquali temperatura elementa inter se cohærent: ita hæ sua quadam inæqualitate optimè continentur. Quanquam hæc etiã omnia frustra his dicuntur quibus Domini voluntas satisfaciet. Nam si illi visum est, Reges regnis præficere, liberis ciuitatibus, senatus aut decuriones, quoscunque locis præfecerit in quibus degimus, nostrum est iis nos morigeros ac obedientes præstare.

**Magistratuũ Aristocraticorũ esse, cõseruare libertatem populi: alioqui esse perfidos proditores*

Tres formas gubernationis à Deo esse & variè ab eo dispensari: itaque priuatorũ esse, parère, non suo arbitrio res nouare.

9 Iam officium magistratuum, quale verbo Dei describitur, ac quibus in rebus situm sit, obiter hoc loco indicandum est. Extendi verò ad vtrãque Legis tabulam si non doceret Scriptura, ex profanis scriptoribus discendum esset. nullus enim de magistratuũ officio, ferendis legibus & publico statu disseruit, qui non exordium faceret à religione & diuino cultu. Atque ita confessi sunt omnes nullam politiam fœliciter posse constitui, nisi prima cura pietatis sit: & præposteras esse leges quæ neglecto Dei iure, tantùm hominibus consulunt. Quum igitur apud omnes Philosophos religio primum gradum teneat, ac vniuersali gentium omnium consensu semper id obseruatum fuerit, Christianos principes ac magistratus pudeat suæ socordiæ, nisi in hanc curam incumbant. Ac iam ostendimus has illis partes à Deo specialiter iniungi: sicuti æquum est tuendo & asserendo eius honori operam impendere cuius vicarij sunt, & cuius beneficio imperant. Hoc quoque nomine maximè laudantur sancti Reges in Scriptura, quod Dei cultum corruptum vel euersum restituerint, vel curam gesserint religionis, vt sub illis pura & incolumis floreret: Contrà verò Sacra historia inter vitia anarchias ponit, quòd non esset Rex in Israel, idcóque faceret quisque quod placebat. Vnde coar-

Falli eos qui Magistratus arcent à religionis cura: quũ eorũ officiũ extendatur ad vtrãque legis tabulã. In priore ostenditur.

Iudic. 21. 25

co. •guitur eorum stultitia qui vellent, neglecta Dei cura, iuri inter homines dicundo tantùm intentos esse. Quasi verò præfectos Deus suo nomine constituerit qui terrenas controuersias deciderent: quod verò longè grauioris momẽti erat prætermiserit, vt ipse purè coleretur ex Legis suæ præscripto. Sed huc turbulentos homines impellit impunè omnia nouandi cupiditas, vt omnes violatæ pietatis vindices è medio sublatos cupiant. * Quod ad secundam tabulam pertinet, Regibus denuntiat *Iere.22.3*
Ieremias vt faciant iudicium & iustitiam, liberẽt vi oppressum de manu **Magistratuũ officiũ, in iis ẽt versari, quæ ad secundã Legis tabulam spectant.*
calumniatoris, peregrinum & viduam, & pupillum ne contristent, ne in iuriam faciant, & sanguinem innocentem ne effundant. Eodem spectat quæ in Psalmo 82. exhortatio legitur: vt ius reddãt pauperi & egeno, inopem & egenum absoluant, eripiant pauperem & egenum è manu oppressoris. Moses verò principibus quos in vices suas suffecerat, edicit. Audiant causam fratrum suorum, & iudicent inter virum & fratrem eius, & peregrinum, neque facies agnoscant in iudicio, tam paruum quàm magnum audiant, neque timeant ab vllo viro: quia iudicium Dei est. *Deut.1.16.*
Illa autem omitto, Ne multiplicent sibi equos Reges, *Ibidem 17.16*
ne ad auaritiam adiiciant animum, ne eleuentur super fratres suos: vt in meditanda Lege Domini sint assidui cunctis diebus vitæ suæ. Ne iudices quiuis declinent ad alteram partem, ne munera accipiant, & quæ *Ibidem 16.16*
passim in Scripturis similia leguntur: quoniam in exponendo hic Magistratuum officio, non tam magistratus ipsos instituere consiliũ est quàm alios docere quid sint Magistratus, & quem in finem à Deo positi. Videmus ergo publicæ innocentiæ, modestiæ, honestatis, & tranquillitatis protectores statui ac vindices, quibus studium vnum sit communi omnium saluti ac paci prospicere. Quarum virtutum exemplar se fore *Psal.101*
Dauid profitetur vbi in regale solium euectus fuerit: ne scilicet consentiat vllis sceleribus: sed detestur impios, calumniatores, & superbos: consiliarios verò probos & fidos vndique accersat. *Id verò quum præstare non possint, nisi viros bonos ab improborum iniuriis prohibeãt, oppressis adsint ope ac præsidio, potestate quoque armati sunt, qua palàm maleficos ac facinorosos (quorum nequitia perturbatur, vel exagitatur publica quies) seuerè coerceant. ** Magistratus non posse sine gladii potestate præstare omni ex parte quæ sunt sui muneris.*
Siquidem id prorsus experimur quod dicebat Solon, Præmio & pœna res omnes publicas consistere: iis sublatis, totam ciuitatum disciplinam collabi ac dissipari. Friget enim in multorum animis æqui iustique cura, nisi virtuti paratus sit suus honos: nec contineri sceleratorum hominum libido, nisi seueritate ac pœnarum animaduersione potest. Atque hæ duæ partes comprehensæ sunt à Propheta, dum Reges aliósque præfectos iubet facere iudicium & iustitiam. Iustitia quidem est, innocentes in fidem suscipere, complecti, tueri, vindicare, liberare. Iudicium autem impiorum audaciæ obsistere, vim comprimere, delicta punire. *Iere.21.12. & 22.3*

10 Verùm ardua hîc, vt videtur, & difficilis nascitur quæstio, Si Lege Dei occidere Christiani omnes vetantur, & Propheta de monte sancto Dei, hoc est, Ecclesia, vaticinatur quòd non affligent in ea, neque nocebunt: quomodo magistratibus & piis simul & sanguinariis esse licet? *Quæstio. Exod.20.13*
At si intelligamus, magistratum in exercendis suppliciis non à se agere quicquã, sed ipsissima Dei iudicia exequi, nihil hoc scrupulo impediemur. Occidere Lex Domini prohibet. at ne impunita sint homicidia, gladiũ in manum suis ministris dat ipse Legislator, quem in homicidas omnes exerant. Affligere & nocere piorum non est: atqui hoc nocere non est, nec affligere, piorum afflictiones, Domini mandato, vlcisci. Vtinam istud semper animis nostris obuersaretur, nihil hîc hominis temeritate, sed Dei iubẽtis authoritate omnia fieri, qua præeunte, à recta via nunquã *Deute 5.17 Matt.5.21. Iesa 11.9. & 65.15*

aberratur. Nisi fortè diuinæ iustitiæ iniectum est frænum ne de sceleribus pœnas sumat. Quòd si illi legem dicere fas non est, cur eius ministris calumniam intendemus? Non frustra gladium gerunt, inquit Paulus: nã
*Roma.*13.4 Dei ministri sunt ad iram, vltores malè agentibus. Itaque, si nihil Domino sua obedientia fore acceptius norunt principes, aliíq; præfecti, in hoc ministerium incumbant: siquidem suam Deo pietatem, iustitiam, inte-
*Exod.*2.12 gritatem approbare student. Hoc scilicet affectu agebatur Moses quum
*Acto.*7.28 se destinatum Domini virtute, populi sui liberatorem agnoscens, Ægy-
*Exod.*32.27 ptio manus intulit. Deinde quũ cęsis vno die tribus hominum milibus,
1.*Reg.*2.5 in populi sacrilegium vindicauit. Dauid quoque quum sub vitæ suæ fi-
* *Vna ex regiis virtutibus, pietatisque approbatio, punire sceleratos.* nem, Solomoni filio præcipit de occidendo Ioab & Semei. *Vnde etiam inter Regias virtutes hanc commemorat, perimere impios terræ, vt omnes operarij iniquitatis profligentur ex vrbe Dei. Quò etiam pertinet laus quæ Solomoni tribuitur, Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem.
*Psal.*45 Quomodo lene illud & placidum Mosis ingenium in tantam truculentiam exardet, vt fratrum suorum sanguine aspersus ac madidus, per castra decurrat ad nouas strages? Quomodo Dauid tanta in omni vita mansuetudine vir, cruentum illud testamentum inter vltimos spiritus nuncupat? ne filius suus caniciem Ioab & Semei in pace ad sepulchrum deducat? Verum vterque manus suas, quas parcendo inquinasset, sic sæuiendo sanctificauit, dum vltionem sibi à Deo commissam exequu-
*Prou.*16.12 tus est. Abominatio est apud Reges, inquit Solomo, facere iniquitatem
Ibid. 20.8 quoniam in iustitia solium firmatur. Rursum, Rex, qui sedet in solio
*Ibid.*20.26 iudicij, spargit oculos in omnem malum. Item, Dissipat impios Rex
*Ibid.*25.4 sapiens, & conuertit eos super rotam. Item, Aufert scoriam ab argen-
Ibid 17.15 to, & egredietur vas conflatori. aufert impium à conspectu Regis, & sta-
*Ibid.*17.11 tuetur in iustitia solium eius. Item, Qui impium iustificat, & qui con-
*Ibid.*24.24 demnat iustum, vterque abominatio est Domino. Item, Rebellis acquirit sibi malum, & mittitur ad eum nuntius crudelis. Item, Qui dicit impio, Tu es iustus: huic populi maledicunt & nationes. Nunc si vera eorum est iustitia, stricto gladio sontes & impios persequi: gladium recondant, & puras à sanguine manus contineant, dum perditi homines nefariè per cędes interim & strages grassantur: summa sese impietate ob-
Tribunal Cassij. stringent, tantum abest vt bonitatis & iustitiæ laudem inde referant. Facessat modò abscissa sæuáque asperitas, & tribunal illud quod reorum scopulus iure nominetur. Non enim is sum qui aut importunæ sæui-
*Proueb.*20.28 tiæ faueam, aut æquum iudicium pronuntiari posse censeam, nisi semper assidente optima illa Regum consiliaria & certissima, vt Solomo affirmat, regij throni conseruatrice, clementia: quam primam esse prin-
**Duo vitia Magistratibus esse cauenda.* cipum dotem veré à quodam olim dictum est.* Vtrunque tamen magistratui videndum, ne aut animi seueritate vulneret magis quàm medeatur, aut superstitiosa clementię affectatione, in crudelissimam incidat hu-
Apud Dionem. manitatem, si molli dissolutáque indulgentia, cum multorum pernicie diffluat. Est enim & istud non abs re quondam sub Neruæ imperio iactatum: Malum quidem esse sub principe viuere, sub quo nihil liceat: sed multo peius, sub quo liceant omnia.

Legitima esse bella cum necesse est Magistratibus arma capere ad exercendã publicã vindictam in eos qui ditionis ipsorum quietẽ turbant, siue domestici sint, siue extranei.

11 Quando verò Regibus populísque, ad exercendam huiusmodi publicam vindictã arma capere interdum necesse est: ex hac ratione simul æstimare licet, legitima esse quæ sic suscipiuntur bella. Nam si tradita illis est potestas qua ditioni suæ quietem tueantur, qua inquietorũ hominum seditiosos motus comprimant, qua vi oppressis opitulentur, qua in maleficia animaduertant: an maiore opportunitate proferre eam possint, quam ad compescendum eius furorem, à quo & priuatim singulorum otiũ, & cõmunis omnium tranquillitas perturbatur? qui seditiosè

tumul-

tumultuatur, à quo violentæ oppressiones & indigna maleficia perpetrantur? Si legum custodes esse ipsos, & assertores conuenit, omnium conatus pariter euertant oportet, quorum scelere legum disciplina corrumpitur. Imò si iure eos latrones plectunt, quorum iniuriæ in paucos tantùm progressæ fuerint: an totam latrociniis regionem impunè affligi vastarique sinent? Siquidem nihil interest, rexne sit, an infima de plebe, qui in alienam regionem, in quam iuris nihil habet, irruit, eamque hostiliter vexat: omnes æquè pro latronibus habendi sunt, & puniendi. Hoc ergo & naturalis æquitas & officij ratio dictat, armatos esse principes non tantùm ad priuata maleficia iudiciariis pœnis coercéda, sed ad ditiones quoque fidei suæ commissas, bello defendendas, si quando hostiliter impetâtur. Et eiusmodi bella Spiritus sanctus multis scripturæ testimoniis legitima esse declarat.

12 Quòd si mihi obiicitur, in nouo Testamento nullum extare, vel testimonium vel exemplum quod doceat bellum rem esse licitam Christianis: primùm respondeo, rationem gerendi belli, quæ olim fuit, hodie quoque permanere: neque esse ex aduerso causam quæ magistratus à suorum subditorum defensione arceat. Deinde non esse quærendam in Apostolicis literis expressam istarum rerum enarrationem: vbi non politiam formare, sed spirituale Christi regnum instituere, propositum est. Postremò illic quoque obiter indicari, Christum suo aduentu nihil hac in parte mutasse. Nam si Christiana disciplina (vt Augustini verbis loquar) omnia bella damnaret, hoc potius militibus consilium salutis petentibus diceretur vt arma abiicerent, séque militia penitus subducerent. Dictum est autem eis, Neminem concusseritis, nemini iniuriam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum. Quibus proprium stipendium sufficere debere præcipit, militare vtique non prohibuit. Verùm magistratuum omnium fuerit summopere hîc cauere, ne cupiditatibus suis vel tantillum obsequantur: quin magis, siue expetendæ sunt pœnæ, non præcipiti iracundia ferantur, non rapiantur odio, non implacabili austeritate ardeant, misereantur etiam communem in eo naturam (vt Augustinus loquitur) in quo puniunt proprium delictum. Siue arma in hostem, hoc est armatum latronem, induenda sunt, non ex facili occasionem captent: imò nec oblatam accipiant nisi summa necessitate adacti. Nam si multò plus nobis præstandû est quàm exegerit Ethnicus ille qui bellum videri voluit pacem quæsitam: omnia prius certè tentanda sunt, quàm armis decernendum In vtroque demum genere, nullo priuato affectu patiantur se corripi, sed publico duntaxat sensu ducantur. Alioqui potestate sua pessimè abutuntur: quæ non in suum illis commodum, sed aliorum bonum ac ministerium data est. * Ex eodem præterea belligerandi iure pendet, & præsidiorum, & fœderum, & ciuilium aliarum munitionum ratio Præsidia autem voco quæ ad tuendos regionis fines, per ciuitates disponuntur: fœdera, quę à finitimis principibus in hanc legem feruntur vt siquid turbarum in agris suis inciderit, mutuam sibi opem ferant, & vires in commune conferant ad opprimendos humani generis communes hostes: ciuiles munitiones, quarum in arte militari vsus est.

Obiectio, cui subiicitur triplex responsio.

August. epist. 5. ad Marcell.

Lucæ 3.14.

Quid magistratui cauêdû, siue sontes in sua ditione puniat, siue in hostes bellum gerat.

Cic. in Offic. 1.

**Vt bellum, sic præsidia, fœdera, ciuiles munitiones, res esse Christianis permissas.*

13 Libet istud quoque postremò adiicere, tributa & vectigalia legitimos esse principum reditus quos ad sustinenda quidem potissimum publica muneris sui onera conferant: quibus tamen vti similiter possint ad splendorem suum domesticum, qui cum imperij quod gerunt, dignitate quodammodo coniunctus est. Qualiter Dauidem, Ezechiam, Iosiam, Iosaphat, aliósque sanctos Reges, Ioseph etiam & Danielem, videmus pro personæ quam sustinebant modo, inoffensa pietate, fuisse ex publico sumptuosos, & amplissimum agri spatium Regibus attributum legi-

De tributis, vectigalibus, indictionibus, oblationibusq; quæ principib persoluuntur, quo modo iis vti bona conscientia pij principes possint.

Ezech. 48. 21. mus apud Ezechielem. Vbi tametsi Christi spirituale depingit regnum, à legitimo tamen hominum regno simulachri exemplar petit. Sic quidem, vt vicissim meminerint principes ipsi, fiscos suos non tam priuatas *Rom. 13. 6.* esse arcas quàm totius populi æraria (sic enim Paulus testatur) quæ prodigere aut dilapidare sine manifesta iniuria non possint. Vel potius ipsum penè esse populi sanguinem, cui non parcere durissima sit inhumanitas: suas autem indictiones & oblationes, aliasque tributorum genera, nonnisi publicæ necessitatis subsidia esse reputent, quibus miseram plebem absque causa fatigare, tyrannica sit rapacitas. Hæc principibus ad profusionem & luxuriam sumptuum non faciunt animos (vt certè facem eorum cupiditatibus, plus iusto sponte accensis, subiicere opus non est) sed quum plurimum referat, ipsos pura coram Deo conscientia audere quicquid audent, ne impia confidentia in Dei contemptum veniant, docendi sunt quantum sibi liceat. Neque hæc doctrina priuatis hominibus superuacua est, ne quosuis principum sumptus, tametsi vulgarem ciuilémque modum excedunt, temere ac procaciter sugillare sibi permittant.

Secunda pars huius tractatus, quæ est de Legibus. Vide finem sect. 3.

Legum non tantùm vtilitas, sed & necessitas.

14 Proximæ sunt magistratui in politiis leges, validissimi rerum publicarum nerui: vel, (quo modo secundùm Platonem à Cicerone vocantur) animæ, sine quibus consistere nequit magistratus, quemadmodum nec ipsæ rursum sine magistratu quicquam vigoris habent. Proinde nihil dici verius poterat, quàm mutum esse magistratum, legem magistratum, legem esse viuam. Quod autem dicturum me recepi, quibus legibus constituenda sit Christiano politia, non est cur longam de optimo legum genere disputationem quis expectet: quæ & immensa foret, nec præsentis esset argumenti & loci. paucis tantùm & quasi in trãscursu notabo quibus legibus piè corã Deo vti possit, & inter homines ritè administrari. Quod etiam ipsum prorsus silentio transmittere maluissem, nisi intelligerem periculosè hîc à multis aberrari. *Sunt enim qui rectè compositam esse Rempublicã negent, quæ neglectis Mosę politicis communibus Gentium legibus regitur. Quæ senteñtia quàm periculosa sit & turbulenta, viderint alij, mihi falsam esse ac stolidam, demõstrasse satis erit. Est autem obseruanda vulgata illa partitio, quæ vniuersam Dei Legem per Mosen promulgatam in mores, ceremonias, iudicia distribuit: ac dispiciendæ singulæ partes, vt habeamus quid ex iis ad nos pertineat, quid minùs. nec interim quępiam moretur hic scrupulus, quòd ad mores etiam iudicia & ceremoniæ pertinent. Veteres enim qui partitionem hanc tradiderunt, tametsi duas istas posteriores partes non ignorabant circa mores versari, quia tamen saluis moribus mutari & abrogari poterant, morales non dixerunt. Primam illam partem peculiariter appellarunt eo nomine, citra quam non constet vera morum sanctitas & immutabilis rectè viuendi norma.

** Hîc, & sect. 15, 16. refellũtur ij qui negant rectè compositam esse Rempub. nisi politicis legibus Mosis regatur: & ex tripertita diuisione legis Mosis, cognitoq́ singularũ partium scopo, ostẽditur liberum esse quibusuis populis leges politicas sibi condere: modò ad æquitatem illã naturalem referant. cuius ratio in lege morali Mosis descripta est.*

Lex moralis.

15 Lex itaque moralis (vt inde primùm incipiam) quum duobus capitibus contineatur, quorum altera pura Deum fide & pietate colere, alterum syncera homines dilectione complecti simpliciter iubet: vera est æternáque iustitiæ regula, gentium omnium ac temporum hominibus præscripta qui ad Dei volũtatem vitam suam componere volent. Siquidem hæc æterna est & immutabilis eius volũtas, vt à nobis ipse quidem *Gal. 4. 4.* omnibus colatur, nos verò mutuò inter nos diligamus. Ceremonialis Iudęorum pædagogia fuit, qua populi illius quandã velut pueritiam exercere Domino visum est, donec veniret tempus illud plenitudinis quo sapientiam suam terris ad plenum manifestaret, ac veritatẽ exhiberet earum rerum quæ tum figuris adumbrabantur. Iudicialis, politię loco illis data, certas æquitatis & iustitiæ formulas tradebat, quibus innocenter

Ceremonialis.

Iudicialis.

& quietè

& quiete inter se agerent. Atque vt illa ceremoniarum exercitatio ad pietatis quidem doctrinam propriè pertinebat (vtpotè quæ Iudæorum Ecclesiam retinebat in Dei cultu ac religione) ab ipsa tamen pietate distingui poterat: ita hæc iudiciorũ forma (quanquam non alio spectabat, quàm quî optimè seruari posset ea ipsa charitas, quæ æterna Dei Lege præcipitur) ab ipso tamen dilectionis præcepto distinctum quiddam habebat. Quemadmodum ergo salua & incolumi pietate abrogari potuerunt ceremoniæ: ita & iudiciariis his constitutionibus sublatis, perpetua charitatis officia & præcepta manere possunt. Quod si verum est, libertas certè singulis gentibus relicta est condendi quas sibi conducere prouiderint leges: quæ tamen ad perpetuam illam charitatis regulam exigantur, vt forma quidem varient, rationem habeant eandem. Nam barbaras illas & feras leges, quales fuerunt quæ fures honore prosequebantur, quæ promiscuos coitus permittebãt, aliæque multò tum fœdiores tum absurdiores pro legibus habendas minimè censeo: quandoquidem abhorrent ab omni non iustitia modò, sed humanitate etiam & mansuetudine.

16 Id quod dixi planum fiet, si in legibus omnibus duo hæc, vt decet, intuemur, legis constitutionem & æquitatem, cuius ratione constitutio ipsa fundata est ac nititur. Æquitas, quia naturalis est, nonnisi vna omnium esse potest, ideo & legibus omnibus, pro negotij genere, eadem proposita esse debet. Constitutiones, quia circunstantias aliquas habent à quibus pro parte pendeant, modò in eundem æquitatis scopum omnes pariter intendant, diuersas esse nihil obest. Iam quum Dei Legem, quã moralem vocamus, constet non aliud esse quàm naturalis legis testimonium, & eius conscientiæ quæ hominum animis à Deo insculpta est, tota huius de qua nũc loquimur æquitatis ratio in ipsa præscripta est. Proinde sola quoque ipsa legum omnium & scopus, & regula, & terminus sit oportet. Ad eam regulam quæcunq; formatæ erunt leges, quę in eum scopum directæ, quæ eo termino limitatæ, non est cur à nobis improbentur, vtcunque vel à lege Iudaica, vel inter se ipsæ aliàs differant. *Lex Dei furari prohibet. Quæ furtis constituta fuerit pœna in politia Iudæorum, videre est in Exodo. Aliarum gentium vetustissimæ leges furtum duplo puniebant: quæ postea sequutæ sunt, discreuerunt inter manifestum & non manifestum. Aliæ ad exilium progressæ sunt, aliæ ad flagrum, aliæ denique ad capitis supplicium. Falsum testimonium talionis pœna inter Iudæos plectebatur: alibi graui tantùm ignominia, alibi suspēdio, alibi cruce. Homicidium omnes pariter leges sanguine vlciscuntur, diuersis tamen mortis generibus. In adulteros alibi seueriores, alibi leuiores edictæ sunt pœnæ. Videmus tamē vt eiusmodi diuersitate in eũdem omnes finem tendant. Nam vno simul ore pœnam pronuntiant in ea quę æterna Dei Lege damnata sunt facinora: nempe homicidia, furta, adulteria, falsa testimonia: sed in pœnæ modo non conueniunt. neque verò id necesse est, neque etiam expedit. Est regio quæ, nisi horrendis exemplis in homicidas sæuiat, cædibus statim & latrociniis perdenda sit. Est seculum quod pœnarum acerbitatem augeri postulet. Siquid turbatum sit in statu publico, nouis edictis corrigenda sunt quæ inde nasci solent mala. Belli tempore in armorum strepitu concideret omnis humanitas nisi insolito pœnarum metu incusso. In sterilitate, in pestilentia, nisi adhibeatur maior seueritas, pessum ibunt omnia. Est gens in vitium quoddam propensior nisi acerrimè compescatur. Quàm malignus fuerit, ac publico bono inuidus, qui tali diuersitate offendetur, ad retinendam Legis Dei obseruationem accommodatissima? Nam quod iactatur à quibusdam, fieri contumeliam Legi Dei per Mosen latæ, quum

Duo in legibus intuenda.

Exod. 22.1

* *Pœnarũ sanctiones posse variari, pro regionis, seculi, aliarumq; circunstantiarũ diuersitate declaratur propositis exemplis.*

Deut. 19 18

Obiectio, & eius solutio.

abrogata illa nouæ aliæ illi præferuntur, vanissimum est. neque enim aliæ illi præferuntur dum magis probantur non simplici collatione, sed temporum, loci, gentis conditione: aut illa abrogatur quæ nobis lata nũquam fuit. Siquidem nõ eam Dominus per manum Mosis tradidit quæ in gentes omnes promulgaretur, & vbique vigeret: sed quum Iudaicam gentem, in fidem, patrocinium, clientelam suam suscepisset, illi etiam peculiariter legislator esse voluit, ac quod sapientis legislatoris erat, singularem quandam eius rationem in ferendis legibus habuit.

Tertia pars huius tractat⁹, quæ est de legũ, iudiciorũ, & magistratuũ vsu inter Christianos. vide finem sect. 3.

17 Superest nunc vt videamus quod postremo loco propositum erat, Quis legum, iudiciorum, magistratuum vsus ad communem Christianorum societatem redeat. Cui etiam annexa est altera quæstio, Quantum magistratibus debeant priuati homines deferre, & quousque obedientia progredi debeat. *Plurimis videtur superuacaneum esse munus magistratus inter Christianos, quòd scilicet implorare pie non possint, vtpote quibus vindicare, in iudicium postulare, litigare vetitum sit. At quum Paulus contrà clarè testetur, ministrum Dei nobis esse in bonum: ex eo intelligimus, ita diuinitus ordinatum esse vt eius manu ac præsidiis aduersus flagitiosorũ hominum improbitatem & iniurias defensi, quietam ac securam vitam agamus. Quòd si frustra in præsidium nobis à Domino datus est, nisi tali nobis beneficio vti licet, satis apparet implorari quoque & appellari non impiè posse. *Hic verò mihi cum duplici hominum genere agendum est. sunt enim permulti qui tanta litigandi rabie æstuant, vt quietem nunquam habeant apud se, nisi cum aliis pugnent. Lites vero ipsas & capitali odiorum acerbitate, & insana vindicandi noc endíque cupiditate exequuntur, & implacabili pertinacia persequũtur, ad sui vsque aduersarij ruinam. Interim nequid nisi iure agere æstimentur, iudiciorum prætextu talem peruersitatem defendunt. At si cum fratre iudicio agere permissum est, non protinus odisse ipsum licet, non furioso nocendi studio in illum ferri, non pertinaciter insequi.

Rom. 14. 4

**Hîc & sect. 18. ostẽditur, licere Christianis corã magistratu ius suum persequi.*

**Duobus modis hîc peccari. Prius erroris genus corrigitur hîc & secti. 18. nẽpe litigandi feruor.*

Quid actori, quid reo agendum.

18 Sic ergo tales habeant, Legitima esse iudicia si quis rectè vtatur. Rectum autem esse vsum, tum actori agendi: tum defendendi, reo: si hic quidem postulatus ad condictã diem se sistit, & qua potest exceptione causam defendit citra acerbitatem: sed hoc tantum affectu, vt quod suum est iure tueatur: ille verò indignè, siue in capite, siue in fortunis oppressus, in magistratus fidem se conferat, querimoniam exponat, quod æquũ est ac bonum postulet: sed omni procul nocendi vindicandíve libidine, procul asperitate & odio, procul contentionis ardore: quin potius paratus suo cedere, & quiduis perpeti, quàm inimico in aduersarium animo ferri. Contrà vbi animi maleuolentia suffusi, sunt corrupti inuidia, iracundia incẽsi, vltionem spirantes, aut sic denique ardore certaminis inflammati, vt de charitate aliquid remittant: tota etiam iustissimæ causæ actio non impia esse non potest. Nam hoc constitutum esse axioma Christianis omnibus conuenit: nunquam quantumuis æquam litem iustè tractari à quouis posse, nisi pari aduersarium dilectione beneuolentiáque prosequatur acsi iam amicè, quod controuertitur negotium, transactum ac compositum esset. *Iniecerit fortè aliquis talem moderationem adeo nunquam in iudicium afferri, vt instar sit prodigij futura siqua reperta fuerit. Fateor sane, vt sunt horum temporum mores, rarum extare probi litigatoris exemplum. sed res tamen ipsa nullius mali accessione inquinata, bona esse & pura non desinit. Cæterùm quum sanctum esse Dei donum audimus, auxilium magistratus: eo diligentius cauendum est, ne nostro vitio polluatur.

**Obiectio prima, et ad eam responsio.*

Secundũ erroris genus, quod est dãnare

19 Qui verò iudiciarias omnes disceptationes præcisè damnant, intelligant se sanctam Dei ordinationem simul repudiare, & donum ex

eorum

torum genere quæ mundis munda esse possint: nisi fortè Paulum flagitij insimulare volent, qui & accusatorum calumnias, eorum quoque vafritiem & malitiam exponendo, à se depulit: & Romanæ ciuitatis prærogatiuam sibi in iudiciis asseruit: & ab iniquo præside, ad Cæsaris tribunal, quum opus fuit, prouocauit *Nec obest quòd Christianis omnibus interdicta est vindictæ cupiditas, quam & nos à Christianis subselliis longissimè abigimus. Nam siue ciuiliter contenditur, non recta incedit via nisi qui innoxia simplicitate, rem suam iudici tanquam publico tutori commendat, nihil minùs quàm mutuam mali vicem (qui est vindictæ affectus) rependere cogitans: siue capitalis aut grauior aliqua intenditur actio, eum accusatorem requirimus qui nullo vlciscendi æstu correptus, nulla priuatæ iniuriæ offensione tactus, in forum accedat, sed in animo duntaxat habens, perniciosi hominis conatus impedire, ne reipublicę noceant. Quòd si vindicem animum tollis, nihil in mandatum illud delinquitur quo vltio Christianis interdicitur. *At non solùm vindictam appetere vetantur, sed manum quoque Domini iubentur expectare, qui se oppressis & afflictis adfuturum vltorem pollicetur: illam autem cœlestis patroni vltionem omnem anteuertunt qui opem aut sibi aut aliis ferri à magistratu postulant. *Minimè id verò: si quidem magistratus vindictā, non hominis, sed Dei esse cogitandum est, quam per hominis ministerium in bonum nostrum (vt ait Paulus) exerit atque exercet.

omnes iudiciarias disputationes.

Act. 22.1, & 24. 1., & 25.10

*Obiectio secunda & eius solutio.

Num. 19.18, matt. 5.29, deuter. 32.33, rom. 12.19

*Obiectio tertia.

*Responsio.

Rom. 13.4

20 Nihilo etiam magis cum Christi verbis pugnamus, quibus resistere malo prohibet, & dexteram maxillā obuertere præcipit ei qui alapam in sinistram impegerit: permittereque ei pallium qui tunicam auferat. Vult quidem illic suorum animos à retaliandi cupidine tātopere abhorrere, vt citius duplicari in se iniuriam laturi sint quàm rependere eam appetant: à qua quidem patientia nec ipsi eos abducimus. Verè enim Christianos esse oportet hominum genus ad contumelias iniuriásque ferendas natum, pessimorum hominum nequitiæ, imposturis, ludibriis expositum: neque id modo: sed eorum omnium malorum tolerantes esse oportet: hoc est, sic totis animis compositos vt suscepta vna offensione ad alteram se comparent, nihil sibi in totam vitam promittentes quàm perpetuæ crucis tolerantiam. Interim & iis qui sibi iniurij sunt, benefaciant, & maledicentibus bene precentur: & (quæ vnica est sua victoria) bono malum vincere contendant. Sic affecti non quærent oculum pro oculo, dentem pro dente (qualiter suos discipulos instituebant Pharisæi ad appetendam vltionem) sed (quomodo à Christo erudimur) & corpus suum mutilari & malitiosè sua sibi eripi sic ferent, vt eas iniurias simulac irrogatæ sibi fuerint, remissuri sint ac vltro condonaturi. Neque isthæc tamen animorum æquitas & moderatio impediet quin integra in suos inimicos amicitia, magistratus ope ad rerum suarum conseruationem vtantur: aut publici boni studio, fontem ac pestilentem hominem ad pœnam postulent, quem emendari nisi morte non posse nouerint. *Verè enim Augustinus hæc præcepta omnia eò tendere interpretatur, vt paratus sit homo iustus & pius eorum malitiam patienter sustinere, quos fieri bonos quærit: vt numerus potiùs crescat bonorum, non vt pari malitia se quoque numero addat malorum: deinde ad præparationem cordis quæ intus est, magis pertinere quàm ad opus quod in aperto fit: vt teneatur in secreto animi patientia cum beneuolentia: in manifesto autem id fiat quod illis videmus prodesse posse quibus bene velle debemus.

Matt 5.35

Obiectio quarta discutitur.

Rom. 12.21

Matt. 5.39

Epi. 5. ad Marcellî.

Duo obseruanda in præceptis patiētia, & de non appetenda vindicta.

21 Quod autem obiectari solet lites à Paulo in vniuersum esse damnatas, id quoque falsum est. Intelligi ex eius verbis facilè potest, immodicum fuisse litigandi furorem in Corinthiorum Ecclesia: vsque eò vt

Obiectio quinta ex loco 1. Cor. 6.6, quę soluitur explicatio-

ne sententiæ Pauli, vbi duo præcipue agit. Christi Euangelium & totam quam profitebâtur religionem impiorum cauillis ac maledicentiæ exponerent. id primùm in illis reprehendit Paulus, quòd Euangelium apud infideles dissensionum suarum intemperie traducerent. Deinde & hoc ipsum, quòd eum in modum inter se dissiderent fratres cum fratribus. Tam enim procul à ferenda iniuria alieni erant vt alij aliorum fortunis auidè inhiarent, vltro lacesserent, & damnum inferrent. In illam ergo litigandi insaniam inuehitur, non simpliciter in quasuis controuersias. *At omnino vitium vel infirmitatem esse pronuntiat, quòd non potiùs damnum acciperent rerum suarum quàm pro his conseruandis ad contentiones vsque laborarent: nempe quum adeò facilè quibuslibet damnis commouerentur, & minimis de causis ad forum & lites decurrerent, hoc indicio esse dicit quòd animo essent nimis irritabili, & ad patientiam minus comparato. Id sanè Christianis agendum est, vt de suo iure decedere semper malint quàm in forum progredi: vnde vix exire possint nisi cõmotiore animo & in fratris odium accenso. Verùm vbi quis citra charitatis dispendium rem suam se posse tueri viderit, cuius iactura graui sibi dispendio futura sit, id si faciat nihil in istam Pauli sententiam delinquit. Denique (quod initio docuimus) optimum cuique consilium dabit charitas: sine qua quæcunque suscipiuntur, & vltra quam quæ progrediuntur disceptationes, iniustas esse & impias, extra controuersiam ponimus.

**Exceptio obiectionem cõfirmans, cui & respondetur.*

Charitas.

Subditorum officiũ erga magistratus, primum honorificẽtissimè de eis sentire, quod ad ipsũ ordinem attinet: nõ quod hominũ vitia pro virtutibus sint habenda. Vide & lib. 2. cap 8. sec. 35. 36. 38. 48

22 Subditorum erga suos magistratus officiũ primum est, de eorum functione quàm honorificentissimè sentire, quam scilicet velut delegatam à Deo iurisdictionem agnoscunt: eósque ob id suscipere ac reuereri vt Dei ministros ac legatos. Quosdam enim reperias qui suis se magistratibus valde obsequentes præbeant, ac nolint quidem non esse quibus obsequantur, quòd bono publico ita expedire norunt: de ipsis tamen magistratibus non secus existiment ac malis quibusdam necessariis. Verùm plus quiddam à nobis requirit Petrus, quum Regem honorari, & Solomo, quum Deum & Regem timeri præcipit. Ille enim sub honorandi verbo synceram ac cãdidam existimationem complectitur: hic Regem cum Deo coniungens, sanctæ cuiusdam venerationis ac dignitatis plenũ esse ostendit. Est & illud præclarum apud Paulum elogiũ vt obediamus non solùm propter iram, sed propter cõscientiam. Quo intelligit, non terrore modò principum ac præfectorum adduci subditos debere vt in eorum subiectione contineantur (qualiter succumbere hosti armato solent qui vindictam fore promptam vident si restiterint) verùm quia Deo ipsi redduntur obsequia quæ istis præstantur: quando eorum potestas à Deo est. De hominibus non disputo, ac si larua dignitatis stultitiam, vel ignauiã, vel crudelitatem moresque improbos & flagitij plenos tegeret, atque ita vitiis acquireret laudem virtutum: sed dico ordinem ipsum honore & reuerentia dignum esse: vt quicunque præsunt, apud nos sint in pretio, & venerationem obtineant præfecturæ suæ respectu.

1. Pet. 2. 17

Prou 24. 21

Rom. 13. 5

Secundum spectandum in officio subditorum erga magistratus.

23 Ex eo & alterum deinde sequitur, vt propensis in eorum obseruationem animis, suam illis obedientiam approbent: siue edictis parẽdum siue tributa soluẽda, siue subeunda publica munera atque onera quæ ad communem defensionem spectẽt, siue qua alia iussa capessenda. Omnis anima, inquit Paulus, potestatibus sublimioribus subdita sit: qui enim potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Admoneto illos (scribit idem Tito) vt principatibus ac potestatibus subditi sint, vt magistratibus pareant, vt ad omne opus bonum sint parati. Et Petrus, Subditi, inquit, estote cuiuis humanæ creaturæ (vel potiùs, vt ego quidem interpretor, ordinationi) propter Dominum, siue regi tanquam præcellenti: siue præsidibus, qui per eum mittuntur, ad vindictam quidem nocentium, laudem verò rectè agen-

Rom. 13. 1

Tit 3. 1

1. Pet. 2. 13

agentium.* Porrò quò non subiectionem simulare, sed syncerè & ex animo subiectos se esse testentur, addit Paulus, vt eorum sub quibus viuunt salutem ac prosperitatem Deo commendent. Adhortor, inquit, vt fiant deprecationes, obsecrationes, interpellationes, gratiarũ actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus, & omnibus in eminentia constitutis, vt placidam & quietam vitam degamus, cum omni pietate ac honestate. Neque hic se quisquam fallat. Quando enim resisti magistratui non potest quin simul Deo resistatur: etiamsi impunè contemni videtur posse inermis magistratus, Deus tamen armatus est qui sui contemptum fortiter vlciscatur.* Sub hac præterea obedientia moderationem comprehendo, quam sibi in publico imperare debent priuati homines, ne se vltro admisceant publicis negotiis, aut temerè irrumpant in partes magistratus, ac nequid omnino publicè moliantur. Si quid in publica ordinatione corrigi intererit, non tumultuentur ipsi, nec admoueãt operi manus, quas illi omnibus ligatas esse hac in parte decet: sed ad magistratus cognitionem deferant, cuius vnius hîc soluta est manus. Intelligo autem, nequid iniussi audeant: nam vbi accessit præfecti imperium, iam ipsi quoque publica authoritate præditi sunt. Vt enim aures atque oculos principis vocare vulgo solent eius cõsiliarios: ita non insulsè principis manus quis dicat quos rebus agendis mandato suo præfecerit.

Secundi appẽdix prima.

2.Tim.2.1

Secundi appẽdix secunda.

24 Quoniam autem hactenus magistratum descripsimus qui verè sit quod dicitur, ille scilicet patriæ pater, & (vt Poëta loquitur) pastor populi, custos pacis, præses iustitiæ, innocentiæ vindex: insanus meritò iudicãdus sit cui tale non probetur imperium. Ac quum omnium propè sæculorum hoc exemplum sit, vt principum alij, eorum omnium securi quibus prouidẽdis intenti esse debuerãt, procul omni solicitudine socordes delicientur: alij ad rem suã attenti, iura omnia, priuilegia, iudicia, diplomata, venalia prostituant: alij plebeculã exhauriant pecuniis, quã postea insanis largitionibus profundant: alij expilandis domibus, virginibus ac matronis violandis, mactandis innocentibus, mera latrocinia exerceãt: eos verò pro principibus agnoscẽdos esse, quorum imperio, quoad licet, parendum sit, multis persuaderi non potest. Siquidem dum in tanta indignitate ac inter tam aliena, non à magistratus modò, sed hominis quoque officio, facinora, nullam speciem imaginis Dei intuentur quæ in magistratu elucere debuerat: dum nullum conspiciunt vestigiũ eius ministri Dei, qui in laudem bonis, malis in vltionem datus erat: ita neque etiam præfectum illum agnoscunt, cuius dignitatem atque authoritatem Scriptura nobis commendat. Et sanè is semper hominum animis ingenitus fuit sensus, non minore tyrãnos odio atque execratione insectari, quàm dilectione & veneratione prosequi legitimos Reges.

Hîc & sect.25 tractatur, malos etiã principes, & vitæ nequam, ac tyrannicè dominantes, eadem in reuerẽtia ac dignatione habendos (quantum ad publicam obedientiam attinet) qua optimum regẽ haberemus.

25 Verùm si in Dei verbum respicimus, longiùs nos deducet, vt non eorum modò principum imperio subditi simus qui probè, & qua debẽt fide, munere suo erga nos defunguntur: sed omnium qui quoquo modo rerum potiuntur, etiamsi nihil minùs præstent quàm quod ex officio erat principum. Tametsi enim summum suæ beneficentię munus esse magistratum, ad salutem hominum conseruandam, testatur Dominus, ac suos magistratibus ipsis fines præscribit: simul tamen declarat, qualescunque sint, nonnisi à se habere imperium. Eos quidem qui publico bono imperant, vera eius suæ beneficentiæ exemplaria esse & specimina: qui verò iniustè & impotenter dominantur, eos ad vindicandam populi iniquitatem à se excitatos: omnes ex æquo sancta illa maiestate esse præditos qua legitimam potestatem instruxit. Non vltrà progrediar donec certa eius rei aliquot testimonia subiecero. Neç tamen quò furorem Domini super terram esse impium Regem confirmemus: laborandum est,

Iob 34.30, osee 13.11, isa.3.4

Isa.10.5 quando neminem futurum arbitror qui reclamet, nec sic de Rege plus
Deut.28.29 dictum fuerit, quàm de prædone qui rem tuam diripiat: & adultero, qui thorum tuum polluat: de sicario, qui te ad cædem appetat: quum huiusmodi calamitates omnes, inter Dei maledictiones Scriptura recenseat. Verùm in eo probando insistamus magis, quod non ita facilè in hominũ mentes cadit: in homine deterrimo honoréque omni indignissimo, penes quem modò sit publica potestas, præclaram illam & diuinã potestatem residere, quam Dominus iustitiæ ac iudicij sui ministris verbo suo detulit: proinde à subditis eadem in reuerentia & dignatione habendum, quantum ad publicam obedientiam attinet, qua optimum Regem si nacturi habituri essent.

Hîc, & sec. 27. 28. 29. redditur ratio duarum præcedentium, quia scilicet mali etiã principes, & tyranni, non sine Dei prouidẽtia, & singulari actione publicã potestatem habent: vt testimonijs varijs, exemplísque Scripturæ cõfirmatur.

Dan.2.21, & 37

Ezech.29.19

Dan.2.37

Dan.5.18

26 Principiò velim animaduertant, sedulóque obseruent lectores istam quæ non sine causa toties nobis in Scripturis commemoratur, Dei prouidentiam, ac singularem actionem in distribuendis regnis, statuendísque quos illi visum fuerit Regibus. Apud Danielem, Dominus mutat tempora & vices temporum, abijcit Reges & instituit. Item, Vt cognoscant viuentes quòd potens sit Altissimus in regno hominum: & cui ipse voluerit, dabit illud. Cuiusmodi sententiis quum passim abundet Scriptura, illa tamen prophetia peculiariter scatet. Iam qualis Rex fuerit Nabuchadnezar, is qui Ierusalem expugnauit, satis scitur: nempe strenuus aliorum inuasor ac populator. Dominus tamen apud Ezechielem se illi terram Ægypti dedisse affirmat pro obsequio quod sibi in vastanda illa præstiterat. Et illi dicebat Daniel, Tu Rex, Rex es Regum: cui Deus cœlorum dedit regnum potens ac forte atque gloriosum: tibi inquam, dedit, & omnes terras vbi habitant filij hominum, bestiæ syluestres, & volucres cœli: eas tradidit in manum tuam, ac fecit te dominari eis. Rursum eius filio Belsasar, Deus altissimus dedit Nabuchadnezar patri tuo regnum & magnificentiam, honorem & gloriam: & propter magnificentiam quam dedit illi, omnes populi, tribus, & linguæ fuerunt trementes & timentes à conspectu eius. Quum audimus à Deo impositum esse Regem, simul illa de honorando & timendo Rege, cœlestia edicta animo repetamus: & nequissimum tyrannum non dubitabimus eo habere loco quo Dominus ipsum dignatus fuerit.

1.Sam.8.11 Samuel, quum populo Israel denuntiaret qualia esset à Regibus suis passurus: Hoc ius erit Regis, dicebat, qui regnabit super vos: filios vestros tollet, & ponet eos ad currum suum, vt ponat eos pro equitibus suis, & vt arent agros suos, & messem suam metant, & arma fabricentur. Filias vestras tollet, vt sint pigmentariæ, coquæ, & pistrices. Agros denique vestros, vineas vestras, & oliueta optima auferet, & dabit seruis suis. Semina vestra, & vineas vestras decimabit, & dabit eunuchis & seruis suis. Seruos vestros, ancillas & asinos tollet: & adhibebit operi suo: quin & greges vestros decimabit: & vos eritis serui illius. Certè non id iure facturi erant reges, quos optimè ad omnem continentiam Lex instituebat: sed ius in populum vocabatur, cui parere ipsi necesse esset, nec obsistere liceret: acsi dixisset Samuel, Eò se proripiet licentiæ Regum libido, quam cohibere vestrum non erit: quibus hoc restabit vnum, iussa excipere, ac dicto audientes esse.

Ierem.27.5 27 In primis autem insignis est & memorabilis apud Ieremiam locus, quem (tametsi prolixiorem) ideo non pigebit referre, quia totã hanc quæstionem clarissimè definit. Ego feci terram & homines, ait Dominus, & animalia quæ sunt in superficie terræ, in fortitudine mea magna & brachio extento: & ipsam trado ei qui placuerit in oculis meis Et nũc itaque ego dedi omnes terras istas in manum Nabuchadnezar serui mei, & seruient gentes ei omnes, & Reges magni: donec tempus veniet terræ eius. Eritque vt gens & regnum quæ non seruierit Regi Babel, visitabo

gentem

gentem illam in gladio, fame & peste: quare seruite Regi Babel, & viuite. Videmus quanta obedientia Dominus tetrum illum ferocémque tyrãnum coli voluerit, non alia ratione nisi quia regnum obtinebat. Id autẽ ipsum erat cœlesti decreto, in solium regni impositum esse ac in regiam maiestatem assumptum: quam violare nefas esset. Hoc nobis si assiduè ob animos & oculos obuersetur, eodem decreto constitui etiam nequissimos Reges quo Regum authoritas statuitur: nunquam in animum nobis seditiosæ illæ cogitationes venient, tractandum esse pro meritis Regem: nec æquum esse vt subditos ei præstemus qui vicissim Regem nobis non præstet.

28 Frustra obiiciat quis mandatum illud fuisse Israelitis peculiare. Obseruandum enim est qua ratione ipsum Dominus stabiliat. Detuli, inquit, Nabuchadnezar regnum: quare seruite illi, & viuite. Cuicunq; ergo delatum fuisse regnum constabit, ei seruiendum esse ne dubitemus. Atque simulac in regium fastigium quempiam euchit Dominus, testatã nobis facit suam voluntatem, quòd regnare illum velit. De eo enim extant generalia Scripturæ testimonia. Solomo, vicesimo octauo, Propter iniquitatem terræ sunt multi principes. Item Iob, duodecimo, Subiectionem tollit à Regibus, & rursum accingit eos cingulo. Eo autem cõfesso, nihil restat nisi vt seruiamus & viuamus. Est apud Ieremiam Prophetam alterum quoque Domini mandatum, quo iubet populum suum quærere pacem Babylonis, in quam captiui abducti essent: & orare ad se pro ea: quoniam in pace eius futura esset pax eorum. Ecce, Israelitæ fortunis omnibus exuti, è domibus suis auulsi, in exilium abacti, in miseram coniecti seruitutem, pro victoris prosperitate orare iubentur: non quomodo iubemur aliàs persecutoribus nostris bene precari: sed vt saluum illi regnum & tranquillum conseruetur, vt sub eo ipsi quoque prosperè agant. Sic Dauid, iam Rex Dei ordinatione designatus, sanctóque eius oleo vnctus, quum nullo suo merito indignè à Saule impeteretur, insidiatoris tamen sui sacrosanctum habebat caput, quod regni honore Dominus sanctificauerat. Absit à me (dicebat) vt coram Domino faciam rem istam, domino meo messiæ Domini, vt mittam manum meam in eum, quoniam christus Domini est. Item, Pepercit tibi anima mea: dixíque, Nõ mittam manum meam in Dominum meum, quoniam christus Domini est. Itẽ, Quis mittet manum suam in christum Domini, & innocens erit? Viuit Dominus, nisi Dominus percusserit eum, aut dies eius venerit vt moriatur, aut in prælium descenderit: absit à me vt mittam manum meam in christum Domini.

Obiectio contra superius testimonium ac exemplum refutatur, ipsáq; magis ac magis confirmãtur.

Ierem.27.17

Prou.28.2

Iob.12.18

Ierem.29.7

1. Sam.24.7,11

1.Sam.26.9

29 Hunc reuerentiæ atque adeò pietatis affectum debemus ad extremum præfectis nostris omnibus, quales tandem cunque sint. Quod sæpius ideo repeto, vt discamus nõ homines ipsos excutere: sed satis habeamus, quòd eam voluntate Domini, personam sustineant cui inuiolabilem maiestatem impressit ipse & insculpsit.* At mutuas (inquies) subditis suis vices debent præfecti. Id iam confessus sum. Verùm si ex eo statuis, nonnisi iustis imperiis rependenda obsequia, insulsus es ratiocinator. Nã & viri vxoribus, & liberis parentes, mutuis officiis astringuntur. Discedant ab officio parentes & mariti: illi liberis, quos prohibentur ad iracundiam prouocare, sic se duros & intractabiles præbeant vt sua eos morositate vltra modum fatigent: hi suas vxores, quas diligere, & quibus seu vasculis fragilibus parcere iubentur, contumeliosissimè accipiant: an minùs tamen & parentibus liberi, & coniugibus mulieres obsequentes erunt? At improbis quoque & inofficiosis subiiciuntur. Quin, quũ omnibus istud agendum sit potius, ne in manticam à tergo pendentem respectent, hoc est ne alij in aliorum inquirant officia, sed quod sui est mune-

**Obiectio diluitur, idque à simili.*

Ephes.5.1

Ephes.6.4

1.Pet.3.7

tis, id sibi vnum singuli subiiciant: id verò inter eos præsertim valere debet qui sub aliorum sunt potestate positi. *Quare si à sæuo principe crudeliter torquemur, si ab auaro, aut luxurioso rapaciter expilamur, si ab ignauo negligimur, si ab impio denique & sacrilego vexamur ob pietatem: subeat primùm delictorum nostrorũ recordatio, quæ talibus haud dubiè Domini flagellis castigantur. Inde humilitas impatientiam nostram frænabit. Succurrat deinde & hæc cogitatio, non nostrum esse huiusmodi malis mederi: hoc tantùm esse reliquum, vt Domini opem imploremus, cuius in manu sunt Regum corda, & regnorũ inclinationes. Ille Deus est qui stabit in synagoga deorum, & in medio deos diiudicabit: à cuius facie concident & conterentur Reges omnes, & Iudices terræ quicunque non osculati fuerint Christum eius: qui scripserint leges iniquas, vt opprimerent in iudicio pauperes, & vim facerent causæ humilium: vt viduas haberent in prædam, & pupillos diriperent.

**Duabus consyderationibus impatiẽtiã suã frænare debeant, qui sub impiis, & flagitiosis tyrãnis viuunt subditi.*

Dan.9.7
Prou.21.1
Psal.82.1
Psal.2.10
Isa.10.1

30 Atque hîc mirabilis eius tum bonitas tum potentia tum prouidentia sese profert: nam modò ex seruis suis manifestos vindices excitat, ac mandato suo instruit, qui de scelerata dominatione pœnas sumant, & oppressum iniustis modis populum è misera calamitate eximant: modò furorem aliud cogitantium & aliud molientium hominum eò destinat. Sic populum Israel è tyrannide Pharaonis per Mosen: è violentia Chusam regis Syriæ, per Othoniel: ex aliis seruitiis, per alios vel reges vel Iudices, in libertatem asseruit. Sic Tyri superbiam per Ægyptios: sic Ægyptiorum insolentiam, per Assyrios: Assyriorum ferociam, per Chaldæos: confidentiam Babylonis, per Medos & Persas domuit quum iam Medos Cyrus subiugasset. Regum verò Iuda & Israel ingratitudinem & erga tot sua beneficia impiam contumaciam nunc per Assyrios, nũc per Babylonios contudit & afflixit: quanquam non eadem omnia ratione. Priores enim illi quando ad edenda talia facinora, legitima Dei vocatione accersiti erant, in Reges arma sumendo, minimè violabant eam quæ diuina ordinatione Regibus indita est maiestatem: sed è cœlo armati minorem potestatem maiore coercebant: perinde ac in suos satrapas Regibus animaduertere licet. Hi tametsi Dei manu, quò illi visum erat, destinabantur, opúsque eius inscientes peragebant: nihil tamen aliud animo quàm scelus volutabant.

Dei mirabilem bonitatem, potentiã, prouidẽtiam apparere, dũm excitat nonnunquã ex seruis suis, qui pœnas sumant de tyrãnis, interdum impiorũ aliud molientium furorẽ eò destinat: hîc & sect. 31

Exod.3.7
Iudic.3.9, & sequent.

31 Verùm vtcunque ipsa hominum facta censeantur, Dominus tamen per ea suum æquè opus exequebatur, quum sanguinaria Regum insolentium sceptra confringeret, ac intolerãdas dominationes euerteret. Audiant principes & terreantur. *Nobis autem interim summopere cauendum, ne illam plenam venerandæ maiestatis magistratuum authoritatem, quam Deus grauissimis edictis sanxit, etiamsi apud indignissimos resideat, & qui eam sua nequitia, quantum in se est, polluunt, spernamus aut violemus. Neque enim si vltio Domini est effrænatæ dominationis correctio, ideo protinus demandatã nobis arbitremur: quibus nullum aliud quàm parendi & patiendi datum est mãdatum. De priuatis hominibus semper loquor. Nam si qui nunc sint populares magistratus ad moderandam Regum libidinem constituti (quales olim erant, qui Lacedæmoniis Regibus oppositi erant, Ephori: aut Romanis Consulibus, Tribuni plebis: aut Atheniensium senatui, Demarchi: & qua etiam fortè potestate, vt nũc res habent, funguntur in singulis regnis tres ordines, quũ primarios cõuentus peragunt) adeò illos ferocienti Regum licentiæ pro officio intercedere non veto, vt si Regibus impotenter grassantibus, & humili plebeculæ insultantibus conniueant, eorum dissimulationem nefaria perfidia non carere affirmem: quia populi libertatem, cuius se Dei ordinatione tutores positos norunt, fraudulenter produnt.

**Nõ licere priuatis hominib9 insurgere in tyrannos, sed iis tantum qui secundum regni, aut regionis leges, sunt vindices libertatis populi.*

32 At

32 At verò in ea quam præfectorum imperiis deberi constituimus obedientia, id semper excipiendum est: imò in primis obseruandum, ne ab eius obedientia nos deducat, cuius voluntati Regum omnium vota subesse, cuius decretis iussa cedere, cuius maiestati fasces submitti par est. Et verò, vt hominibus satisfacias, in eius offensionem incurrere propter quem hominibus ipsis obedias, quàm præposterum fuerit? Dominus ergo Rex est Regum: qui vbi sacrum os aperuit, vnus pro omnibus simul ac supra omnes est audiendus: iis deinde qui nobis præsunt hominibus subiecti sumus: sed nonnisi in ipso. *Aduersus ipsum si quid imperent, nullo sit nec loco nec numero: neque hîc totam illam qua magistratus pollent dignitatem quicquam moremur: cui iniuria nulla fit dum in ordinem, præ singulari illa verè que summa Dei potestate, cogitur. Secundùm hanc rationem Daniel se quicquam in Regem peccasse negat vbi impio eius edicto non paruit: quia excesserat ille fines suos: nec modo iniurius fuerat in homines sed cornua tollendo aduersus Deum, potestatem sibi ipse abrogauerat Ex opposito damnantur Israelitę quod impio, Regis edicto nimium fuerant morigeri. Nam quum Iarobeam vitulos aureos conflasset, relicto Dei templo in eius gratiam ad nouas superstitiones defecerant. Eadem facilitate posteri sese flexerant ad Regum suorum placita: hoc illis seuerè Propheta exprobrat, quòd Regis edicta amplexi fuerint: tantum abest vt laudem mereatur modestiæ prętextus, quo aulici adulatores se tegunt, & simplices decipiunt, dum sibi fas esse negant quicquam abnuere à Regibus suis impositum: quasi vero ius suum Deus resignauerit mortalibus, eos generi humano præficiens: aut minuatur terrena potestas, dum suo authori subiicitur, coram quo cœlestes etiã principatus supplices expauescunt. Scio quantum quámque præsens huic constantiæ periculum immineat, quòd indignissimè se contemni Reges ferant: quorum indignatio nũtius est mortis, inquit Solomon. Sed quum istud à cœlesti præcone Petro pronuntiatum sit edictum, Obediendum Deo potiùs quàm hominibus: hac nos cogitatione cõsolemur, illam tum nos præstare quam Dominus exigit obedientiam, dum quiduis perpetimur potiùs quàm à pietate deflectamus. Et ne nobis labascant animi, alium etiam stimulum Paulus admouet, Nos ideo tanti à Christo redemptos esse quanti illi constitit nostra redemptio, ne prauis hominum cupiditatibus nos mancipemus in obsequium: multo verò minùs impietati simus addicti.

Necessaria exceptio in omni obedientia, quæ debetur regum, & præfectorum imperiis. vide lib. 2 cap. 8 sec. 38

**Nulla fieri principibus &c iniuriã, dum aduersus Deũ præcipientibus parere detrectamus: idq; nostri officij est, quantumuis magnũ et præsens periculum immineat huic constantiæ.*

Dan. 6. 22

Oseæ 5. 13

1. Reg. 12. 30

Prou. 16. 14

Act. 5. 29

1. Cor. 7. 23

LAVS DEO.

requiri purum & legitimum vtriusq; vsum, adeóque ne Deus effingatur visibili specie: sed ea tantum quorum capaces sint oculi, li. 1, cap. 11. sect. 12

De imaginibus in templis Christianorũ, lib. 4. cap. 9. sectio. 9

Etiam idololatræ omnibus seculis naturaliter senserunt vnicum esse Deum: sed hic sensus non vltra valuit nisi vt essent inexcusabiles, lib. 1. cap. 10. sect. 3

Idololatria amplum est documentũ Dei notitiam omnium mentibus naturaliter esse inditam, lib. 1. cap. 3. sect. 1

de ieiunio.

De ea parte disciplinæ Ecclesiasticæ quæ est de indicendis ieiuniis, aut precibus extraordinariis: & quo modo id facere debeât pastores, libro 4. cap. 12. sect. 14. 16. 17. Prouidendum nequid in ieiunio obrepat superstitionis, sect. 19

Sanctum & legitimum ieiunium tres habet fines, libro 4. cap. 12. sect. 15. Ieiunij definitio, lib. 4. cap. 12. sectio. 18

De quadragesimæ superstitione, & varia ieiunij illius obseruatione, lib. 4. cap. 12. sect. 20. 21

de Imagine Dei in homine.

Quid sit hominem creatum esse ad imaginem Dei: vbi refutantur futiles expositiones Osiandri & aliorum quorundam: ac ostenditur, quãuis Dei gloria reluceat etiam in homine externo, & extendatur ad totam præstantiam qua eminet hominis natura inter omnes animantium species, primariam tamen eius sedem in mẽte & corde vel in anima eiusque potentiis esse, lib. 1. ca. 15. sect. 3. lib. 2, cap. 2, sect. 1

Imaginem Dei initio conspicuam fuisse in Adamo, in luce mentis, cordis rectitudine & partium omnium sanitate, probatur ex reparatiõe corruptæ naturæ, qua Christus nos reformat ad imaginem Dei, & aliis argumẽtis, lib. 1, cap. 15, sect 4

de Impositione manuum.

De impositione manuum in ordinandis ministris, lib. 4, cap. 14, sect. 20

De impositione manuum in cathechesi puerorum, lib. 4, c. 19, sec 4. Itẽ in creãdis Sacerdotibus Papisticis, libro 4, cap. 19, sect. 31

de Indulgentiis.

Quòd tandiu saluæ constiterint indulgentiæ, argumento esse quàm alta errorum nocte aliquot seculis immersi fuerint homines, lib. 3, cap. 5, sect. 1

Quid sint indulgentiæ ex Papistarum doctrina: vnde conuincitur esse profanationẽ sanguinis Christi. Egregia antithesis Christi & indulgentiarum Papalium, lib. 3, c. 5, sect. 2

Confoditur impium dogma indulgentiarum egregiis sententiis Leonis Romani Episcopi & Augustini; ostenditurque sanguinẽ Martyrum non esse infructuosum, licet nullum locum habeat in remissione peccatorum, lib. 3, cap. 5, sect. 3 4

Aut mendax Dei Euangelium esse oportere, aut mendaces indulgentias ostenditur: & quæ earum origo fuisse videatur, lib. 3, ca. 5, sect. 5

de Iudiciis forensibus.

De iudiciorũ, magistratuum & legum vsu inter Christianos. Licere Christianis corã magistratu ius suum persequi, modò id illæsa pietate & charitate proximi fiat, li. 4, c. 20. sec. 17. 18. Vindictæ cupiditatem semper fugiendam, siue actio sit ciuilis, siue criminalis, qua contenditur coram iudice, sec. 19 Præceptum Christi de pallio permittendo ei qui tunicam auferat, & similia nõ repugnare quominus Christianus coram magistratu litiget, & eius ope vtatur ad rerum suarũ conseruationem, sec. 20. Paulum non damnare in vniuersum lites, sed reprehẽdere immodicũ litigãdi feruorẽ in Corinthiis, se. 20

de Iudicio vltimo.

De visibili præsentia Christi quum apparebit supremo die: de iudicio viuorum & mortuorum: meritóque ad diei illius cogitationem reuocari fidem nostram & de egregia consolatione quæ inde conscientiis nostris oritur, sec. 17 1. 8

De incomprehensibili grauitate diuinæ vltionis in reprobos, lib. 3, cap. 25, sec. 12

de Iuramento.

Expositio tertij præcepti, quo tria hæc continentur, Nequid de ipso Deo cogitemus aut loquamur nisi reuerenter, nequid etiam de eius verbo & adorandis mysteriis, nequid postremò de eius operibus, lib. 2. ca. 8. sec. 22

Iuramenti definitio: vbi ostenditur speciem esse cultus diuini: ideóque cauendum ne iuramenta nostra contineant contumeliam in nomen Dei, quod fit peierando: vel contemptum eius, quod fit in superuacuis iuramentis, aut quibus alterius quàm Dei nomen adhibetur, lib. 2. cap. 8. sect. 23. 24. 25

Contra Anabaptistas probatur ex Scriptura non omnia iuramenta nobis interdici,

Christúmque in Euangelio nihil mutasse quoad regulam iurisiurandi in Lege pręscriptam, libro 2,cap.8,secti.26.quod ipsius etiã exemplo confirmatur: nec solum publica, sed priuata etiam iuramenta permissa esse, obseruata moderatione quam Lex iubet, ibidem,sectione 27

de Iustificatione fidei.

De iustificatione fidei, ac primò de ipsa nominis & rei definitione,libro 3,cap.11

Maximi esse momenti caput doctrinæ de iustificatione fidei,libro 3,cap.11, secti.1

Quid sit iustificari operibus,quid item fide,ostenditur ex Scriptura,libro 3.cap.11.sectione 2.3,4

Refutatur Osiandri delirium de essentiali iustitia,quod homines serio gratuitę Christi gratiæ sensu priuat,libro 3.cap.11.sect.5.6.7.& seq.vsque ad 13

Refellitur Osiandri commentum, Quum Deus & homo sit Christus, respectu diuinæ naturæ non humanæ factum nobis esse iustitiam, libro 3,cap.11,sect.8.9

Contra eos qui iustitiam imaginantur ex fide & operibus conflatam. ostenditur altera stante alteram necessariò euerti,libro 3,c. 11,sectione 13.14.15.16.17.18

Ex Scriptura probatur contra sophistas firmum esse axioma, Nos sola fide iustificari,libro 3,cap.11,sect.19, 20

Confirmatur Scripturæ testimoniis,iustitiam fidei esse reconciliationem cum Deo, quæ sola peccatorum remissione constet, libro3 ,cap.11,sect.21.22

Sola intercessione iustitiæ Christi nos obtinere vt coram Deo iustificemur,libro 3,c. 11,sectione 23

Vt seriò nobis persuadeatur gratuita iustificatio,ad Dei tribunal tollendas esse mentes: coram quo nihil est acceptum nisi omni ex parte integrum& absolutum,cuius tremenda maiestas describitur ex variis Scripturæ locis,libro 3 cap.12 sect.1.2

Pios omnes Scriptores ostendere vbi sibi cum Deo negotium est, vnicum conscientiæ asylum esse in Dei gratuita misericordia, exclusa omni operum fiducia demonstratur testimoniis Augustini & Bernardi, libro 3,cap.12,sectione 3

Duo esse in gratuita iustificatione obseruanda: nempe vt Domino constet illibata sua gloria: quod fit vbi solus ipse iustus agnoscitur: quoniam aduersus Deum gloriantur qui in se gloriantur, libro 3, cap.13 sect.1.2. Deinde vt conscientiis nostris corã ipsius iudicio placida sit quies, sect.3.4 5

Quale initium iustificationis & continui progressus,libro 3,cap.14

Breuis summa fundamenti doctrinę Christianæ ex Paulo, libro 3.cap.15. sect.5

Eo fundamento iacto sapientes architectos rectè atque ordine superædificare, siue doctrina & exhortatio sit proponenda, siue consolatio adhibenda,sect.8

Doctrina iustificationis fidei non destrui bona opera,libro 3,cap.16.sect 1

Falsissimum esse abduci hominum animos ab affectu bene agendi quum illis meré di opinionem tollimus,libro 3.cap 16. secti. 2,3

Futilissimam esse calumniã, inuitari homines ad peccandum, quum gratuitam peccatorum remissioné.in qua collocatam dicimus iustitiam,affirmamus, lib.3.c.16.sect.4

Quo sensu dicat nonnunquam Scriptura fideles iustificari operibus,libro 3.cap.17.sectione 8.9:10. 11:12. Item, factores Legis iustificari, libro tertio, capite 17. sectione 13 Item, eum qui ambulat in integritate sua iustum esse,sect. 15

Exponuntur loci quidam quibus fideles iustitiam suam examinandam Dei iudicio audacter offerunt, ac secundum eam de se statui cupiunt: & ostenditur non pugnare cum gratuita iustificatione fidei,libro 3.cap. 17.sect. 14

Sententiam Christi,Si vis ad vitam ingredi,serua mandata,non pugnare cum gratuita iustificatione fidei, libro 3.cap.18.sectione 9

L

De Lege.

Legem id est, formam religionis à Mose promulgatam,non fuisse datam vt veterem populum in se retineret, sed vt in illorum cordibus foueret spem salutis in Christo vsque ad eius aduentum: ostendit toties repetita fœderis mentio apud Mosen: item ceremoniarum ratio præscripta tam in sacrificiis quàm in ablutionibus:item ius Sacerdotij in tribu Leui,& regia dignitas in Dauide & posteris. Legem etiam decem præceptorum datam fuisse vt homines ad Christum quærendum præpararet, lib.2. cap.7. sec 1 2. Idq; fieri quum nos peccatorum nostrorum vndique conuictos magis inexcusabiles reddit vt ad veniam reatus expetendam

dam solicitet, lib 2.cap.7.sect.3. 4

Impossibilem esse Legis obseruationem probatur ex Scriptura, & exponitur, libr.2, cap.6, sect 5

Legis moralis vsum officiumque triplex esse. quorum primum est vt iustitiã, quæ sola Deo accepta est, ostendens, nobis sit instar speculi, in quo nostram impotentiam, tum ex hac iniquitatẽ, postremò ex vtraque maledictionem contemplemur. neque id in ignominiam Legis, sed in gloriam magnificentiæ Dei cedere, quæ & auxilio gratiæ ad faciendum quòd iubetur succurrit, & misericordia delet lapsus nostros. neque tamen in reprobis cessare omnino hoc Legis officium, libro 2.cap.7.sect.6.7 8 9. Secundum vt pœnarum formidine coerceat reprobos, ne effrænatè perpetrent quam semper intus alunt & amant prauitatem: filios etiam Dei ante regenerationem ab externa petulantia retrahat, lib.2, cap.7, sect.10.11 Tertium fideles respicit. illis enim Lex licet iam digito Dei inscripta cordibus, bifariam adhuc pro destinam eius meditatione in intelligentia voluntatis Domini magis confirmantur, & ad obsequium excitantur, roborãtúrque, ne carnis ignauia degenerent, lib.2.cap.7.sect. 12.13. Nã quantũ ad maledictionem Legis, abrogata est fidelibus: ne amplius se contra illos exerat dãnãdo ac perdẽdo. li.2, c.7, se.14

Ex decem præceptis Legis discimus eadẽ illa quæ Lege naturali dictante tenuiter tantum degustamus. Primùm, Deo reuerẽtiam, amorem, timorem deberi à nobis: iustitiam illi placere, iniquitatem displicere: deinde vitæ nostræ examine facto ad Legis regulam, nos indignos esse qui locum nostrum retineamus inter Dei creaturas, & vires nostras reputando nõ modò impares esse adimplendæ Legi, sed prorsus nullas. vtrunq; humilitatem & deiectionem in nobis generat, quæ ad Dei misericordiam recurrere, & opem gratiæ eius exposcere nos docet, libro 2.cap.8.sect 1 2.3

Quoniam Deus Legislator est spiritualis (id est animæ non minus quàm corpori loquitur) Lex etiam non externam modo honestatem sed interiorem spiritualemque iustitiam requirit, & planè angelicam puritatem, libro 2.cap.8 sect 6. Quod probatur ex Ipsius Christi interpretatione Pharisæorum peruersam expositionem refutantis, qui externam tantùm nescio quam Legis obseruationem vrgebant, sect 7

Plus semper inest in præceptis & interdictis Legis quàm verbis exprimatur. Itaq; ad rectam & veram eorum interpretationem expendere conuenit quæ sit cuiusque ratio siue finis. Deinde ab eo quod iubetur vel interdicitur ad contrarium ducenda est ratiocinatio, vt non tantum malum vetari, sed illi malo contrarium bonum imperari intelligamus, lib.2, cap.8, sect.8.9. Cur Deus synecdochicè loquutus sit in concipiendis Legis suæ præceptorum formulis, sect.10

De Legis partitione in duas tabulas: eáque nos doceri primùm iustitię fundamẽtum (atque adeo animam) esse Dei cultum, lib.2, cap.8, sect 11. De diuisione decem præceptorum, & quot priori, quot item posteriori tabulæ assignanda, ibid. sect.12 50

Præceptorum Dei explicatio: vbi ostenditur Dominum initio Legis ad sanciendam eius maiestatem triplici argumento vti. primum sibi potestatem supremam & eius imperij in nos vendicãdo, velut necessitate ad parendum trahere: deinde promissionis gratiæ dulcedine allicere: postremò beneficij accepti commemoratione ad obedientiam stimulare, lib.2, cap.8, sect.13.14. 15

Legem non docere rudimenta tantùm quædam & primordia iustitiæ, sed verum eius complementum, expressionem imaginis Dei & sanctitatis perfectionem: quæ tota cõprehenditur duobus capitibus, dilectione videlicet Dei & proximi, libro 2, capite 8, sect.51

Lex naturalis, lib.2, cap.2, sect.22

De Legibus politicis.

Nec leges sine magistratu, nec magistratus sine legibus consistere potest. Refelluntur ij qui negant rectè compositam esse rempublicam nisi politicis Legibus Mosis regatur. ad id diuiditur Lex Mosis in mores, ceremonias & iudicia, & cognito singularum partium scopo ostenditur liberum esse singulis gentibus leges politicas concedere, libro 4, cap 20, sect.14.15 modò ad æquitatem illam naturalem referãtur, cuius ratio in Lege morali Mosis descripta est. Itaque pœnarum sanctiones posse variare pro regionis, seculi aliarúmque circunstantiarum diuersitate, declaratur propositis exemplis, sectione 16

de Libertate Christiana.

Quàm necessaria sit eius cognitio, libr.3, cap.19, sect 1

In tribus partibus sitam esse Christianam

libertatem. Prima tractatur libro 3, cap.19, sect.2.3 Secunda, sect 4,5 6 Tertia, sect.7.8

Libertatem Christianam esse rem spiritualem:& eam peruersè interpretari quicũque vel suis cupiditatibus ipsam prætexunt vel ea abutuntur cum fratrum infirmorum offendiculo, lib.3, cap.19, secti 9.10

de Libero arbitrio.

Libero arbitrio pollebat homo in prima conditione creationis, libro 1, cap.15. sectio. 8, quod lapsu suo amisit. Hoc ignorasse philosophos, & planè desipere qui eos sequuntur, liberum arbitrium adhuc homini tribuentes, ibid.

Flexibilitas liberi arbitrij, vel imbecilla facultas, quæ fuit in primo homine non excusat eius lapsum, lib.1, cap.15, sect 8

Non minus è re nostra est quàm ad Dei gloriam pertinere, agnoscere vires omnes nostras baculum arundineum, imò fumum esse: interim cauendum ne dum omni rectitudine abdicatur homo, inde desidiæ occasionem arripiamus: quin potius excitari nos ita conuenit ad quærendum in Deo bonum omne, quo vacui sumus. Liberum arbitrium à suis defensoribus magis præcipitari quàm stabiliri, lib.2, cap.2. sect.1

Philosophi tres animæ facultates constituunt, intellectum, sensum & voluntatem, siue appetitum: putántque humani intellectus rationem rectæ gubernationi sufficere: voluntatem à sensu quidem ad mala solicitari (adeo vt cũ difficultate rationi se subiiciat, & aliquando variè distrahatur) sed tamen habere liberam electionem, & nequaquam posse impediri quin rationem ducem per omnia sequatur. denique virtutes & vitia in nostra esse potestate, lib.2, cap.2, sectione 2.3

Scriptores Ecclesiastici, licet agnoscerẽt, & mentis sanitatem & voluntatis libertatẽ ex peccato grauiter vulneratam, nimis tamen philosophicè hac de re loquuti sunt. veteres quidem, primùm ne rem communi hominum iudicio absurdam traderent, deinde & præcipuè, ne carni suaptè sponte nimis ad bonum torpenti nouam desidię occasionem præberent: vt ostenditur ex pluribus sententiis Chrysostomi & Hieronymi Græci prę aliis maximè Chrysostomus, modum excedunt in extollendo libero arbitrio: ita tamen veteres in genere omnes, excepto Augustino variant & vacillant in hoc doctrinæ capite, vt nihil ferè certi ex eorum scriptis referri queat. qui postea venerunt, in deterius alij post alios sunt dilapsi. Item liberi arbitrij variæ definitiones ex Origene, Augustino, Bernardo, Anselmo, & Petro Lombardo, & Thoma, li.2, c.2, se.4

Quibus in rebus vulgò dent homini liberum arbitrium: & de triplici voluntate hominis, lib.2, cap.2 sect 5. item de vulgari distinctione triplicis libertatis, ibid.

An in totum sit homo priuatus facultate bene agendi, an verò habeat adhuc nonnullam licet infirmam: vbi de vulgari distinctione gratiæ operantis & cooperantis, & quid in ea offendat, lib.2, cap.2. sect 6

Quum non alia ratione dici possit homo liberum arbitrium habere, nisi quia voluntate sua malè agit, non coactione: magnopere interesse Ecclesiæ nũquam vsurpatam esse hanc vocem quę in exitialem confidentiam euexit homines. Veteres etiam sæpe declarare quid de voce ipsa sentiant: Augustinum in primis, ex quo plurimi loci citantur vbi vim eius eneruat & eludit, cum seruum arbitrium nominans, tum rem ipsam vt est exponens pluribus verbis, lib.2, cap.2, sect 7.8

Licet veteres Scriptores Ecclesiastici nimij sint interdũ in libero arbitrio extollẽdo, & ambiguè variéque in hac re loquuti sint, apparet tamẽ ex quamplurimis eorum sententiis, humana virtute nihil aut quam minimo æstimata, totam bonorum omnium laudem Spiritui sancto detulisse: quarum nonnullæ recitantur Cypriani, Augustini, Eucherij, Chrysostomi, libro 2, cap.2, sectione 9

Humani arbitrij facultas non ab euentu rerum, sed à iudicij electione & voluntatis affectione est æstimanda, lib.2, c.4, sect.8

Contra patronos liberi arbitrij, ostenditur peccatum esse necessarium, neque tamẽ ideo minus debere imputari: item esse volũtarium, non tamen euitabile, libro 2, cap.5. sect.1

Soluitur altera eorum obiectio, Nisi ex libera arbitrij electione tum virtutes tum vitia procedunt, non esse consentaneum vt homini vel pœna infligatur, vel præmium rependatur, lib.2, cap.5, sect 2 Item quod obiiciunt, si hæc non sit voluntatis nostræ facultas, bonum aut malum eligere, oportere homines omnes esse malos, aut omnes bonos, lib 2, cap.5. sect.3

Cõtra eosdem etiam docetur non frustra fieri

fieri exhortationes, admonitiones, obiurgationes, licet non sit penes peccatorem parere: & quid illę operentur tum in impiis, tum in fidelibus, ostenditur, lib. 2. c. 5 sect 4.5

Ex praeceptis & Lege Dei non inferendū est, hominem habere liberum arbitrium, & vires aliquas praestandi: nam Deus non tantum imperat quod fieri oportet; sed etiam promittit obediendi gratiam, libro 2. cap. 5, sect. 6.7.9

Id ostéditur tam in prę̨ceptis, quae primā ad Deum conuersionem exigunt, quàm in iis quae simpliciter de Legis obseruatione loquuntur, item iis quae perseuerare in recepta Dei gratia iubent. Idem enim Deus qui haec exigit, testatur dona sua gratuita esse conuersionem peccatoris, vitae sanctitatem & perseuerandi constantiam, neque earum laudem partiendam inter Deum & hominē, lib. 2, cap. 5, sect. 8. 9.11

Promissiones conditionales, Si volueritis, Si audieritis, & similes non probant liberam volendi audiendíve facultatem esse in homine: neque tamen Deum hominibus illudere ita cum illis paciscendo ostenditur: & quis eiusmodi obtestationum vsus sit tū erga pios, tum erga impios, lib. 2, c. 5, sect. 10

Exprobrationes quibus Deus populo significat, per eum duntaxat stetisse quominus ab indulgentia sua omne genus bonorum receperit, non probant fuisse in hominum potestate, mala, quibus vexati sunt, effugere. Vbi de eiusmodi exprobrationum vsu tam erga eos qui obstinatè in vitiis pergunt, quā erga dociles qui ad poenitentiam conuertuntur. Item quòd agendi partes nonnunquam Scriptura nobis tribuere videtur, nō alia ratione facere, nisi vt carnis pigritiem expergefaciat, libro 2. cap. 5 sect. 11

Quod Moses dicit, Propè est praeceptum in ore tuo & in corde tuo, &c. non iuuare liberi arbitrij defensores: quum ibi nō de nudis praeceptis, sed de promissionibus Euangelicis agat, lib. 1. cap. 5. sect. 12

Nihilo magis pro ipsis facere locos vbi dicitur Dominus expectare & speculari quid facturi sint homines, libro 2. cap. 5. sectione 13

Item eos, vbi bona opera vocantur nostra, & nos dicimur facere quod est sanctum placitúmque Domino. Ibique ostenditur, solum Dei Spiritum omnes bonos motus operari in nobis, non tamen quasi in truncis, lib. 2. cap. 5. sect. 14. 15

Expositio aliquot aliorum Scripturae testimoniorum, quibus gratiae Dei hostes abutuntur ad stabiliendum liberum arbitrium, lib. 2, cap. 5, sect. 16. 17. 18. 19

M

de Magistratibus.

Magistratuum functionem non modò coram Deo sanctam & legitimam esse, sed sacerrimam etiam, & in tota mortalium vita longè honestissimam, probatur variis elogiis quibus eam ornat Scriptura, & sanctorum virorum exemplis qui ciuilem potestatem exercuerunt, libr. 4, cap. 20, sect. 4. Hanc cogitationem stimulum esse piis magistratibus, quò excitentur ad officium: & consolationē qua muneris sui difficultates leniāt, lib. 4, cap. 20, sect. 6

Refutantur qui licet sub Lege praefuerint olim Reges ac iudices populo Dei, hoc tamē seruile gubernandi genus asserunt non conuenire perfectioni quam Christus cum Euāgelio suo attulit, lib. 4. cap. 20, sect. 5.7

Falli eos qui magistratus arcent à religionis cura: quum eorum officium extendatur ad vtranque Legis tabulam. Ex Scriptura ostenditur cōstitutos esse tam cultus Dei quā publicae pacis & honestatis protectores ac vindices, quod sine gladij potestate praestare omni ex parte non possunt, lib. 4, cap. 20, sectione 9

Quaestio, Quomodo liceat magistratibus esse piis, & gladium stringere, sanguinémque humanum fundere, explicatur ex Scriptura, ostenditúrque adeò non peccare sceleratos puniendo, vt haec sit vna ex regiis virtutibus pietatísque eorum approbatio. Duo hîc magistratibus vitia esse cauenda, nimiam seueritatem & superstitiosam clementiae affectationem, libr 4, cap. 20, sectione 10

Subditorum officium erga magistratus, honorificentissimè de ipsis sentire tanquam de Dei ministris ac legatis, quantum ad ipsum ordinem, non quod hominum vitia pro virtutibus sint habenda, libro 4, cap. 20 sect. 22

Propensis in eorum obseruationem animis suam illis obedientiam approbare, siue edictis parendum, siue tributa soluenda &c. eorum salutem ac prosperitatem Deo commendare, non tumultuari nec irrumpere in partes magistratus, sect. 23

Malos etiam principes & vitę nequam ac tyrannicè dominantes eadem in reueren-

sa ac dignatione habendos (quàtum ad publicam obedientiam attinet) quã optimum regem haberemus, libro 4, ca.20, sect 24.25, quia non sine Dei prouidentia ac singulari actione illi etiam publicam potestatem habent. quod testimoniis variis, exemplísque Scripturæ confirmatur. & ostenditur quibus considerationibus impatientiam suam frænare debeant qui sub huiusmodi impiis & flagitiosis tyrannis viuunt subditi, sect.26 27.28.29.31

Non licere priuatis hominibus insurgere in tyrannos, sed iis tantum qui secũdum regni aut regionis leges vindices sunt libertatis populi, libro 4, cap.20, sect.31

Dominum admirabili bonitate & prouidentia excitare interdum ex seruis suis qui pœnas sumant de tyrannis, nonnunquam impiorum aliud molientium furorem eò destinare, libro 4, cap.20, sect 30

In ea quę regum & præfectorum imperiis debetur obediẽtia semper excipiendum, Ne à Dei obedientia nos abducat. neque vllam ipsis fieri iniuriam dum aduersus Deum pręcipientibus parere detractamus: idque nostri officij esse, quantumuis magnum ac pręsens periculum immineat huic constantiæ, libro 4, cap.20, sect.32

de Matrimonio.

Expositio septimi præcepti, quo scortationem Dominus prohibet, pudicitiam & puritatem requirit: quam & animo, & oculis, & corporis cultu, & lingua, & moderato cibi potúsque vsu fouere & conseruare debemus. lib.2, cap 8, sect.41.44. Continentiam singulare esse Dei donum, quod non omnibus, sed quibusdam dat, idque nonnũquam ad tempus. Quibus non est concessum illi omnino ad coniugium (quod est in necessitatis humanę remedium à Domino sancitum) confugiant, libro 2, cap.8, sectio.41. 42.43. Coniugibus videndum nequid omnino admittant indignum honestate ac tẽperantia matrimonij: alioqui vxorum adulteri videntur esse non mariti, libro 2, cap.8, sect.44

Perperam matrimonium dici Sacramentum à Papistis, & refutantur eorum rationes, libro 4, cap.19, sect.34. Ostenditur non iuuari loco Pauli, quo se tegere conantur, sectio.35 Interim ipsos secum pugnare, quum à Sacramento hoc arcẽt suos Sacerdotes, & dicunt esse immunditiem ac pollutionem carnis, lib.4, cap.19, sect.36

Hoc sacramenti falso prætextu Papam cũm suis traxisse ad se causarum coniugalium cognitionem, leges sanxisse de matrimonio partim in Deum manifestè impias, partim in homines iniquissimas: quæ recitantur libro 4, cap.19, sect.37

de Mediatore Christo.

Christum vt mediatoris officium præstaret, oportuisse fieri hominem: quia sic Deus statuerat quod nobis optimum erat: quum nemo alius pacis restituendæ interpres inter Deum & nos esse posset, nemo nos facere Dei filios, nemo certam nobis reddere regni cœlestis hæreditatem, nemo pro hominis inobedientia remedij loco obediẽtiam opponere, lib.2, cap.12, sectione 1,2.3

Refutatur vaga speculatio eorũ qui Christum, etiamsi ad redimendum genus humanum non fuisset opus remedio, contendunt futurum fuisse hominem: & multis rationibus testimoniísque ostenditur quum tota Scriptura clamet vestitum fuisse carne vt fieret redemptor, aliam causam vel alium finem imaginari nimiæ esse temeritatis, libro 2, cap.12, sectione 4. Neque fas esse de Christo longius inquirere: quíque id faciant, eos impia audacia prorumpere ad nouum Christum fingendum. vbi reprehenditur Osiander, qui rursus hoc tempore hanc quæstionem mouit, & contendit nullo Scripturæ testimonio hoc commentum repudiari, sect 5. Refutatúrque principium quod sumit, hominem creatum esse ad imaginem Dei, quia formatus fuerit ad exemplar futuri Christi vt illum referret, quem iam Pater carne vestire decreuerat. ostenditúrque imaginem Dei in Adamo fuisse præstantiæ notas quibus eum Deus insignierat, quæ etiam relucet in Angelis, sect.6.7

Soluuntur & aliæ obiectiones siue absurditates quas metuit idem Osiander: vt, Christum nonnisi per accidẽs natum esse, & creatum ad imaginem Adæ: carituros fuisse Angelos capite, homines rege Christo, &c. ibidem.

Quomodo duæ naturæ efficiant mediatoris personam in Christo: quod ostenditur similitudine sumpta coniunctionis animæ, & corporis in vno homine. Deinde variis locis demonstratur Scripturam tribuere nõ nunquam Christo quæ diuinitati peculiariter competant: nonnunquam quæ ad humanitatem singulariter referri oporteat: aliquando quod vni naturæ propium est, alteri tri-

ri tribuere, qui tropus vocatur communicatio idiomatum, lib. 2, cap 14, sect 12. Aliquando etiam Christo tribuere quæ vtranque simul naturam complectuntur, neutri seorsum satis conueniant, quod postremum plerique veterum non satis obseruarunt: tamen vtile est attendere, ad soluendos plurimos nodos, & vitandos errores Nestorij, Eutychis, sect. 3.4. Serueti etiam error refutatur qui figmentum ex Dei essentia, spiritu, carne, & tribus elementis increatis conflatum pro Filio Dei supposuit. Eius vafricies detegitur: & (quod ille negat) ostenditur Christum etiam antequam in carne nasceretur, fuisse Dei Filium, quia est sermo ille ante secula ex Patre genitus, sectione 5. Item probatur verè & propriè esse Dei Filium in carne, id est, natura humana: sed deitatis tamen respectu, non carnis, vt garrit Seruetus, secti. 6. Exponuntur quidam loci, quos ille illiúsque sectatores vrgent in erroris sui patrocinium: detegitur etiam alia eius calumnia, Antequam apparuit Christus in carne nusquam vocari Dei Filium nisi sub figura, sectione 7. Detegitur eorum omnium error quicunque Christum non agnoscunt Filium Dei nisi in carne: & summatim proponuntur crassiores præstigiæ Serueti, quibus se & quosdam fascinauit, euertens quod pura fides credit de Filij Dei persona, ac inde colligitur, versutis ambagibus impuri illius canis spem salutis prorsus fuisse extinctam, sect. 8

de Mendacio.

Expositio præcepti noni: quo falsitatem Dominus coercet, qua vel mendacio, vel obtrectandi libidine, alicuius nomen lædimus, aut commodis detrahimus, libro 2, c. 8 sec, 47 Multum hic à nobis peccari, etiam si non mentimur. prudenter tamen distinguendam maledicentiam quæ hîc damnatur, à iudiciaria denuntiatione, obiurgatione quæ fit castigandi studio, &c. Ibid. sect. 48

de Meritis operum.

Quæ de operum meritis iactantur, tam Dei laudem in conferenda iustitia, quàm salutis certitudinem euertere, lib. 3, cap. 15

Meriti nomen quicunque primus bonis operibus coram Dei iudicio aptauit, male illum fidei synceritati consuluisse. & eo quidem vsos veteres, sed ita vt multis locis ostenderint salutem se nō tribuere operibus, libro 3, cap 15, sect 2

Exponuntur loci quidam quibus sophistæ probare nituntur Meriti nomē erga Deum in Scripturis reperiri, lib. 3, cap. 15, sect 4

Iustitiæ præmia ex Dei benignitate mera pendere, probatur authoritate Apostoli & Augustini, libro 2, cap. 5, sect. 2

De meritis verò quædam reperies sub dictione de iustificatione fidei.

Falsum esse ostenditur Christum meruisse nobis primam tantum gratiam: postea nos operibus nostris mereri, libro 3, cap. 15, sect. 6.7

de Merito Christi.

Rectè & propriè dici Christum nobis promeritum esse gratiam Dei & salutem: vbi ostenditur Christum non instrumentū duntaxat esse vel ministrum salutis, sed authorē & principem: neque ita loquendo obscurari Dei gratiam quia non opponitur meritū Christi misericordiæ Dei, imò ab ea dependet, & quæ subalterna sunt, non pugnant, li. 2, cap. 17, sect. 1

Hæc distinctio meriti Christi, & gratiæ Dei probatur ex pluribus Scripturæ locis, sectione 2

Afferuntur multa Scripturæ testimonia, ex quibus certò & solidè colligitur, Christū sua obedientia verè nobis gratiam apud Patrem acquisiisse ac promeritum esse, sectione 3.4.5

Stultam esse curiositatem, quærere an aliquid Christus sibi ipse meruerit: temerariū verò, asserere, sect. 6

de Ministerio Ecclesiæ.

De ministerio Ecclesiæ & iis qui hunc discendi modum contemnunt, libro 4, cap. 1, sect. 5. De efficacia ministerij, sect. 6

Deum, qui solus docere posset Ecclesiam, vel per Angelos, id facere hominum ministerio tribus de causis, libro 4, cap 3, sect. 1. Insignibus elogiis ornari in Scriptura ministerium Ecclesiæ, sect 2 3. De Apostolis, Prophetis, Euangelistis, Pastoribus & Doctoribus: & quæ sit singulorum functio, sect. 4.5

Functionis Apostolorum, & Pastorum præcipuas esse partes, Euangelium annuntiare & Sacramenta administrare, libro 3, c. 3, sect 6

Pastores suis Ecclesiis ita esse alligatos, vt aliò migrare non debeant sine publica authoritate, lib 4, cap 3, sect 7

Episcopos Presbyteros, Pastores, Ministros vocari in Scriptura eos qui Ecclesias regunt, lib 4, cap. 3, sect 8

Neminem se in Ecclesia ad docēdum, vel

Diuin-

regẽdum ingerere debere, sed vocationem requiri, lib.4.cap.3, sect.10

Verbi Dei prædicatio cõparatur semini quod in terra spargitur: vnde intelligimus totum profectum à Dei benedictione & Spiritus efficacia prouenire, lib.4, ca. 14, sect.11

Quales Episcopos eligere oporteat, qualiter, à quibus sint eligendi, & quo ritu quáve ceremonia initiandi, lib.4, cap.3, sect.11, 12, 13, 14, 15, 16

Vetus Ecclesia ante Papatũ, quicquid ministrorũ habuit, diuisit in tres ordines, Pastores, Seniores & Diaconos, lib 4, cap 4, sect.1

De mandato remittendorum & retinendorum peccatorum, siue ligandi & soluẽdi: quæ pars est potestatis clauium, & ad ministerium verbi refertur, lib. 4, cap.11, sect 1

de Missa papali.

Quid sit Missa ex Romani Antichristi & eius prophetarum definitione, lib. 4, cap. 18, sect.1

Prima Missæ virtus, quòd illic insigni contumelia Christus afficitur: quippe cuius æternũ sacerdotium nõ agnoscitur, quum alius velut successor ei datur. idque fieri in Missa, quicquid prætexant Papistæ, lib. 4, cap.18, sect.2

Altera Missæ virtus, quòd erecto secũdo altari Christi crucem euertit, & nouo sacrificio illius vnicum & perpetuum ac semel oblatum sepelit, sect.3.9, & 14

Exponitur Malachiæ locus quo hodie Missarum sacrificium fulcire conantur aduersarij, sect 4

Tertia Missæ virtus, quòd veram & vnam mortem Christi obliterat, & ex hominum memoria excutit sect.5

Missa sacrificium ἀναίματον, Ibid.

Quarta, quòd fructũ qui ex morte Christi ad nos redibat, nobis præripit, sect.6

Quinta, quòd sacram Cœnã, in qua Dominus passionis suæ memoriã insculptam formatámque reliquerat, eneruat, è medio aufert & dissipat, sect.7, 8, 9

Missæ nomen vnde, sect.8

Missæ sacrificium non posse defendi veterum authoritate, qui Cœnam quidem sępe sacrificium dixerũt, sed alio sensu quàm Papistæ: ipsos tamen veteres in eo videri nimis deflexisse ad Legis vmbras, lib. 4, cap. 18, sect.10, 11

Missarij sacrificij fiducia multos sibi securius indulgere in vitiis & sceleribus, lib. 4, cap.18, sect.15

Describitur sanctissimã ipsa Missæ sanctitas suis elogiis, lib.4, cap.18, sect.18

de Monachatu.

Monasteria olim fuisse velut seminaria ordinis Ecclesiastici, vbi describitur ex Augustino veteris monastices forma, & solitos fuisse tum labore manuum victum sibi quærere. vnde apparet longè aliam esse Papistici monachismi hodie rationem, lib.4, cap.13, sect 8, 9, 10

De superbo perfectionis titulo quo monachi suum vitæ genus ornant, lib. 4, cap. 13, sect.11. Quia consilia Euangelica (vt vocant) quibus reliqui Christiani non sunt astricti obseruaturos se recipiãt, sect.12. Quia omnia sua reliquerint, sect.13

Discessionem ab Ecclesia facere omnes qui in cœnobia concedunt, quum monasticen suam palàm asserant esse formã secundi Baptismi, &c. lib.4, cap.13, sect, 14

In moribus multum discrepare Papisticos monachos ab illis veteribus, lib.4, cap. 13, sect.15

Quædam reprehendenda etiam in veteris illius monastices professione: & periculosum exemplum in Ecclesiã induxisse qui eius fuerunt authores, lib.4, cap.13, sect.16

Monachos suis notis non Deo sed dęmonio se consecrare, lib 4, cap.13, sect 17

Omnia non legitima nec rite concepta vota, vt apud Deum nihil sunt, sic nobis irrita esse debere, lib.4, cap.13, sect.20. Itaque qui à monachismo ad aliquid honestũ viuendi genus concedunt, immerito accusari fractæ fidei & periurij, sect.21

Monachum esse, & simul presbyterum, siue Sacerdotem, vel etiam clericum, non poterant cohærere ex disciplina veteris Ecclesiæ, lib.4, cap.5, sect.8

de Morte Christi.

Licet toto obedientiæ suæ cursu (id est tota vita singulísque eius partibus) Christus redemptorem se nostrum præstiterit: Scripturam tamen quò certius definiat modum salutis, hoc morti Christi quasi peculiare ac proprium adscribere. In qua primum gradum occupat voluntaria Christi subiectio: ita tamen voluntaria vt non absque certamine proprio se affectu abdicauerit. Consideranda etiam damnatio, in qua duo notantur: Christum scilicet inter iniquos reputatum: & tamen eius innocentiæ testimonium sæpius redditum ipsius etiam iudicis ore, lib. 2, cap.16

cap.1,sect.5. Notanda mortis species, crux scilicet maledicta: idque ita factum oportuisse, vt maledictione quæ nobis incumbebat, in eum traducta, & superata ac abolita, nos eximeremur, & fuisse figuratè repræsentatum in Mosaicis sacrificiis quod in Christo demum, figurarum archetypo, fuit exhibitum, declaratur Esaiæ & Apostolorum multis testimoniis, sect.6. Tam in morte quàm sepultura Christi duplex beneficium nobis proponi, liberationem scilicet à morte cui mancipati eramus, & carnis nostræ mortificationem, sect.7

O

de Obedientia liberorum erga parentes.

Expositio quinti præcepti: finis eius & summa, lib.2, cap.8, sect.35 Vocabulum Honoris quàm latè hîc pateat, tresque esse eius partes, reuerentiam, obedientiam & gratitudinem, Ibid. & sect.36

De promissione adiecta quinto præcepto, de longa duratione vitæ, & quatenus ad nos hodie spectet, lib.2, cap.8, sect.37. Quomodo Deus & quàm variis modis vindictá suam in immorigeros exerceat. Parentibus tamen & aliis non deberi obedientiam nisi salua Dei Lege, sect.38

de Officialibus.

De Officialibus (quos vocant) Episcoporum Papisticorum, lib.4, cap.11, sect 7.8

de Operibus.

Comparatio puritatis Dei cum tota hominum iustitia, lib.3, cap.12, sect.4.5

Diuisa omni Adæ progenie in quatuor genera hominum, ostenditur nihil eos sanctitatis aut iustitiæ habere: primùm in iis qui nulla Dei agnitione præditi sunt: in quibus licet nonnunquam appareant egregiæ dotes, quæ sunt Dei dona, nihil tamen purum, lib.3, cap.14, sect.1.2.3.4.5.6

Idem ostenditur in iis qui Sacramentis initiati, titulo tenus sunt Christiani, Deum factis abnegátes: item in hypocritis, qui cordis nequitiam inanibus fucis tegunt, lib.3, cap.14, sect.7.8

Probatur demum etiam Dei filios verè Spiritu eius regeneratos, non posse vlla operum suorum iustitia coram Dei iudicio stare: quia nullum ab illis proferri potest bonum opus quod non sit aliqua carnis impuritate respersum: itaque damnabile: deinde si tale aliquod daretur, vnum tamen peccatum satis est ad delendam omnem memoriam prioris iustitiæ, lib.3, cap.14, sect.9.10.11

Refutantur subterfugia Papistarum de iustitia operum, & præcipuè horrendum portentum operum supererogationis, lib.3, cap.14, sect.12.13.14.15

Quum de operibus agitur, duæ pestes depellendæ ex animis nostris: nequid ponamus fiduciæ in operum iustitia: nequid etiam gloriæ illis adscribamus, lib.3, cap.14, sect.16

Quatuor genera causarum in constituenda salute nostra ponuntur & declarantur ex Scriptura: & ostenditur, nullam illic operum esse rationem, lib.3, cap.14, sectione 17

Quòd aliquando sancti se confirmant innocentiæ integritatísque suę memoria, quomodo sit accipiendum: neque id vllo modo derogare gratuitæ iustitiæ in Christo, lib.3, cap.14, sect.18.19.20

Vbi fidelium bona opera Scriptura dicit incitare Deum ad illis benefaciendum, seriem magis notari quàm causam, lib.3, cap.14, sect.21

Cur Dominus in Scriptura vocet bona opera nostra, & illis remunerationem promittat, lib.3, cap.15, sect.3

Refutatur sophistarum commentum de moralibus operibus, quibus Deo gratiosi reddantur homines antequam Christo inserantur, lib.3, cap.15, sect.6, & cap.16, sectione 4

Fidelium operibus rependi quę iustitiæ cultoribus in Lege sua Dominus promisit: sed eius rei considerandam triplicem causam, lib.3, cap.17, sect.3

Duplicem hominis acceptionem apud Deum obseruandam ex Scriptura: quarum posterior licet opera bona fidelium respiciat, & ipsa tamen gratuitæ est misericordię Dei, lib.3, cap.17, sect.4.5

Quum dicitur Deus benefacere iis qui ipsum diligunt, non causa cur illis benefaciat hæc ponitur, sed potiùs modus & quales ipsi sint Dei gratia, lib.3, cap.17, sect.6

Exponuntur loci quidam, quibus Scriptura bona opera iustitiæ titulo insignit: & ostenditur non esse contrarios doctrinæ iustificationis fidei, lib.3, cap.17, sect.7

Vnum bonum opus aut plura non sufficere ad iustitiam coram Deo, licet vnum peccatum sufficiat ad damnationem: neque

hîc valere axioma illud, Contrariorum eadem est regula, lib.3, cap.18, sect.10

Cur Dominus dicat se operibus rependere quod gratis ante opera donauerat, lib.3, cap.18, sect.3. Et nostræ imbecillitati sic occurrere ipsum, ne animis labascamus, sect 4, & 6.7

Inde pendere bonorum operum iustitiã quæ faciunt fideles, quòd per veniam Deo approbantur, lib.3, cap 18, sect.5

de Oratione.

Veram fidem nõ posse otiosam esse à Dei inuocatione, lib.3, cap.20, sect.1

Quàm necessaria, & quot modis sit vtilis precandi exercitatio, lib.3, cap 20, sect.2. licet Dominus nobis non petentibus non sit cessaturus, nec monitore opus habeat, sectione 3.

Rite instituendæ orationis prima lex, vt non aliter mente animóque compositi simus quàm eos decet qui ad Dei colloquiũ ingrediuntur, lib.3, ca.20, sect.4.5. Altera, vt rogando semper inopiam nostram verè sentiamus, ac seriò cogitantes omnibus quæ petimus nos indigere, serium & ardentem impetrandi affectum iungamus cum ipsa precatione, sect.6

Omni tempore orandum esse: & in summa rerum omnium tranquillitate solam peccatorum nostrorum recordationem nõ leuem nobis stimulum esse debere ad id exercitium, lib.3, cap 20, sect 7

Tertia rite precandi lex, vt omni propriç gloriæ fiducia nos abdicemus: ne siquid, vel minimum, arrogemus nobis, cum inani nostra inflatione ab eius facie concidamus, lib.3, cap 20, sect.8

Rite precandi initium est veniæ deprecatio cum humili & ingenua culpæ confessione, lib.3, cap.20, sect.9

Quo sensu accipiendæ sint orationes quędam sanctorum, quibus propriæ iustitiæ suffragium citare videntur ad exorãdum Deũ, lib 3, cap.20, sect.10

Quarta rite precandi lex, vt ita prostrati & subacti vera humilitate, nihilominus certa spe exorandi ad orandum animemur. Ita in precibus concurrere fidem cum pœnitentia, lib.3, cap.20, sect.11

De certitudine fidei qua statuunt fideles Deum sibi esse propitium, & quàm necessaria in inuocatione: neque labefactari eam certitudinem, vbi connectitur cum agnitione nostræ miseriæ, lib.3, cap.20, sect.12

Præcipit Deus vt ipsum inuocemus: promittit exauditum iri: vtrunque omnino necessarium vt in fide precemur, lib 3, cap.20, sect.13

Recitantur variæ Dei promissiones: quarum dulcedine qui non excitantur ad precandum omnino sunt inexcusabiles, libr.3, cap.20, sect 14

Exponuntur loci quidam quibus videtur Deus quorundam precibus annuisse quę promissione nulla nitebantur, lib.3, cap.20, sect.15

Quatuor rite precandi leges non ita exigi summo rigore quin multas hîc infirmitates Deus, imò intemperies in suis toleret, ex variis exemplis comprobatur, lib.3, ca.20, sect.16

In Christi solius nomine semper orandum esse, lib.3, cap.20, sect.17, & 36. neque aliter vnquam fuisse exauditos fideles, sec.18. Qui aliter precantur, illis nihil reliquũ fieri in throno Dei præter iram & terrorem, sec. 19. Intempestiuum esse in precibus certitudinem quęrere ex electione arcana, lib.3, ca. 24, sect.5

Non esse contrarium officio mediatoris Christi: quòd alij pro aliis orare iubemur, lib.3, cap.20, sect.19

Refellitur sophistarum commentũ, Christum esse redemptionis mediatorem, fideles autem intercessionis, lib.3, cap.20, sect.20

Contra eos qui sanctos mortuos statuunt sibi apud Deum intercessores, vel Christi intercessionem miscent mortuorum precibus & meritis, libr.3, capite 20, sect.21. Hanc stoliditatem ad crassa impietatis monstra & horrenda sacrilegia progressam esse in Papatu, sectione 22. Refutantur argumenta quibus Papistæ sanctorum mortuorum intercessionem confirmare nituntur, sect.23. 24.25.26

Nefas esse preces nostras ad sanctos mortuos dirigere, quum cultus hic Deo vni sit maximè proprius, lib.3, cap.20, sect.27

De orationis speciebus, maximè de gratiarum actione: item de assidua exercitatione fidelium in precibus & gratiarum actione, lib.3, cap.20, sect.28 29

De battologia Papistarum: item de vitãda omni ostentatione in precibus: & de secessu quærendo: de precibus publicis, lib.3, cap.20, sect.29

Populari & patrio sermone concipiendas esse preces publicas: vbi de geniculatione &

ne & capitis detectione in precibus, libr.3, cap.20,sect.33

De immensa Christi bonitate, qui nobis formam etiam orandi præscripserit,& quāta inde ad nos consolatio redeat, lib 3,cap.20,sect 34 Diuisio precationis Dominicæ, sect.35. Eiusdem precationis expositio,sect.36. Numeris omnibus absolutam & verè legitimam esse,sectione 48. Cui nihil addendum,licet aliis verbis vti liceat in concipiendis precibus sectione 49. De fiducia quam adfert nobis appellatio filiorum Dei, quam ne peccatorum quidem nostrorum conscientia labefactare debet, lib.3,cap.20, sect 36.37

Licet pro omnibus (maximè fidei domesticis) precari nos oporteat, id tamen non obstare quominus & pro nobis & pro certis aliis orare specialiter liceat,lib.3,cap.20, sect.38 39,& 47

De petendi audacia quam Dominus suis concedit & fiducia obtinendi,lib.3,cap.20, sect.47

Bonum esse vt sibi quisque nostrum exercitationis gratia peculiares horas cōstituat ad precandum, modò sine superstitiosa obseruatione,lib.3,cap.20,sect.50

In omni oratione diligenter cauendum ne Deum certis circumstantiis alligare velimus,lib.3,cap.20,sect.50

De perseuerantia & patientia in precandi exercitio,lib.3,cap.20,sect 51.52

de Ordinibus Ecclesiastici Papæ.

Sacramentum ordinis parit Papistis septē alia Sacramentula, de quorum nominibus & distinctione nondum conuenit inter illos,lib 4,cap.19,sect 22. Ridicula & impia eorum stultitia, quòd in singulis Christum sibi collegam faciunt,sect.23

De Acoluthis, Ostiariis & Lectoribus, quos ordines Ecclesiasticos & Sacramenta faciunt Papistæ,libr.4,cap.19, sectione 24. Et quibus ceremoniis eos consecrent,sectione 27

De exorcistis,ordine Ecclesiæ Papalis,li.4,cap.19,sect.24

Psalmistarum, Ostiariorum, Acoluthorum ordines vana esse nomina in Papatu, quum ministeria illa ipsi non exequantur, sed puer aliquis,aut quiuis laicus, lib.4,ca.19,sect.24

De clericali tonsura & eius significatione,ex Papistarum doctrina,lib 4,ca.19,sec. 25 Perperam ab ipsis referri ad Paulum,qui suscepto voto rasit caput: aut ad veteres Nazaræos,sect 26.Ex Augustino ostenditur vnde originem habuerit,sect.27

De tribus ordinibus maioribus:primùm de ordine Presbyterij vel Sacerdotij: vbi ostenditur Papistas improbissimè peruertisse ordinem à Deo positum, & Christo vnico ac æterno Sacerdoti esse iniurios,lib.4,ca.19,sect.28

De exufflatione in creandis Sacerdotibus Papisticis: & peruersè illos eiusmodi ceremonia imitari Christum:vbi tractatur multa egisse Dominū quæ nobis exempla esse noluit,lib.4,cap.19,sect 29

De charactere indelebili sacri olei, quo vnguntur in creatione ipsa sacerdotes Papistici: perperámque referri ad filios Aaron sed istos,dum Leuitarum æmuli esse appetunt,fieri apostatas à Christo, lib.4,cap.19, sect 30.31

P

de Pædobaptismo.

Pædobaptismum cum Christi institutione & signi natura optimè congruere,lib.4, cap.16

Circūcisioni Baptismum successisse: quid simile habeant,quid item diuersum, libr.4, cap.16, sect 3.4

Quum rei signatæ in Baptismo participes infantes etiam faciat Dominus, non esse ipsos à Baptismo arcendos, libr. 4, cap.16, sect.5, & ipsos etiam regenerari à Domino, sect..7.18 19

Quum constet nobis idem fœdus quod cum Abrahamo percussum Deus voluit in infantibus consignari sacramento exteriori,in iis etiam locum hodie habere Baptismum,lib.4,cap.16,sect.6

Rectè probari pædobaptismum ex eo ꝙ Christus puerulos est amplexus, & manus eis imposuit,sect.7

Refutantur quædam argumenta aduersariorum pædobaptismi,lib.4,ca.16,sect.8, & 22.23 25.27.28.29

Magnum ex pædobaptismo fructum redire & ad patres fideles, & ad ipsos infantes, lib.4,c.16, sect.9,quo Satan per Anabaptistas priuare nos conatur,sect.32

Refutantur argumenta contraria aduersariorum,Res alias signari Baptismo quàm Circuncisione,fœdus nostrum aliud esse ab illo vetere: alios hodie quàm tum dici gue-

ros,lib.4,cap.16,sect.10.11.12.13.14.15

Diluuntur & alia ab ipsis conficta discrimina inter Circuncisionem & Baptismum, sect.16.Item quòd obiiciunt Baptismum pœnitentiæ & fidei esse sacramentum,quorum neutrum in tenellam infantiam cadat, sect. 20.21

In adultis fides & intelligentia debet pręcedere Baptismi administrationem : sed in infantibus fidelium Baptismus intelligentiam præcedit,lib.4,cap.16,sect.24

Refellitur eorum cõmentum qui omnes non baptizatos æternæ morti adiudicant, lib.4,cap 16,sect.26

Quòd Christus anno tantum tricesimo fuit baptizatus, optima factum fuisse ratione: nec iuuare causam aduersariorum pædobaptismi,lib.4,cap.16,sect 29

Cur Cœna infantibus fidelium non sit administranda, Baptismus non denegandus, lib.4,cap.16,sect 30

Longus catalogus argumentorum quibus impius Seruetus pædobaptismum impugnauit:& eorundem refutatio,lib.4,cap. 16,sect 31

De pædobaptismo,libro 4,cap.8, sectione 16

de Papa.

Non esse ex Christi instituto primatum Romanæ sedis ostenditur,lib.4,cap.6,sect. 1.2.3.4.neque Petrum habuisse principatum in Ecclesia, aut inter Apostolos, sect.5.6.7. neque vtile esse, neque fieri posse vt vnus homo vniuersæ Ecclesiæ præsit, sectione 8. 9.10

Etiamsi Petrus habuisset primatum in Ecclesia,non tamen sequi,sedem illius primatus Romæ esse debere, libr 4,cap. 6,sect.11. 12.13. Multis argumentis ostenditur Petrum non fuisse Episcopum Romanum, libro 4, cap.6,sect. 14.15, Primatum Romanæ sedis non esse ex vsu veteris Ecclesiæ,lib.4,ca.9, sect.16.17

De exordio & incrementis Romani Papatus,donec se in hanc altitudinem extulit qua & Ecclesiæ libertas oppressa, & omnis moderatio euersa fuit,lib.4,cap.7

In plerisque conciliis non Romanum Episcopum aut eius legatos primum locum tenuisse,sed alium aliquem ex Episcopis:in Chalcedonensi obtinuisse, sed extra ordinem,lib.4,cap.7,sect.1.2

De titulo primatus & aliis superbiæ titulis quibus se iactat Papa,quando & qualiter obrepserint,lib.4,cap.7,sect.3. Vniuersalis Episcopi titulum à diabolo excogitatum,& ab Antichristi præcone publicatum pronũtiat Gregorius,lib 4,cap.7,sect.4

Quòd iactat Romanus Pontifex,se iurisdictioné habere in omnes Ecclesias, falsum esse ostenditur ex vsu veteris Ecclesiæ, lib. 4,cap.7,sect.5.siue ordinationem Episcoporum spectes,sect.6.siue admonitiones & cẽsuras Ecclesiasticas,sect.7 .siue conciliorum indictionem, sect.8. siue ius audiendarum appellationum,sect.9.10

Ambitiose priscos Pontifices Romanos, in plerisque epistolis prædicasse sedis suæ amplitudinem,sed quæ fidem tunc non habuerunt: supposuisse etiam fictitia quędam quasi à sanctis viris olim scripta,lib.4,cap. 7,sect.11,& 20

Licet Gregorij tempore valde aucta esset Romani Episcopi authoritas, multum tamen abfuisse ab effræni dominatione & tyrannide,ostenditur ex eius scriptis: sed ei iã tamen displicuisse illam ipsam minus immoderatam amplitudinem illius sedis, lib. 4,cap.7,sect.12.13.22

Certatum de primatũ inter Constantinopolitanum Episcopum & Romanum, libr. 4,cap.7,sect.14.15.16,donec Phocas concessit Bonifacio tertio vt Roma esset caput omnium Ecclesiarum:quod postea cõfirmauit Pipinus, quum Romanæ sedi iurisdictionem dedit in Ecclesias Gallicanas, sect.17. Inde magis ac magis creuisse tyrannidem Romanæ sedis,partim inscitia,partim ignauia Episcoporum: quã dissipationem totius Ecclesiastici ordinis deplorat & exprobrat Pontifici Bernardus,sect.18,& 22

Insolentia & impudentia Romanorum Pontificum in prædicanda suprema sua authoritate,lib.4,cap.7,sectio.19.20. Quæ redarguitur ex Cypriano & Gregorio,sectione 21

Non posse Romam esse matrem omniũ Ecclesiarum,quum non sit Ecclesia: neque Romanum Pontificem, Episcoporum principem,quum non sit Episcopus, lib.4,ca.7, sect.23.24

Papam esse Antichristũ probatur ex Paulo,lib.4,cap.7,sect 25

Etiamsi Romana Ecclesia olim habuisset honorem primatus, eum tamen loco non esse alligandum,lib 4,cap.7, sectione 26.29

De moribus vrbis Romæ, Pontificis & Cardi-

Cardi-

Cardinalium,& eorum theologia, li.4,cap. 7,sect 27.28

Romanum Pontificem regnis primùm, deinde etiam imperio manum iniecisse: quod indignum esse eo qui se Apostolorũ successorem iactat, ostẽditur ex grauissimis reprehensionibus Bernardi, lib. 4, cap.11, sect 11. De Constantini donatione,qua latrocinium suum tegere conatur,sect 12:& nõdum elapsos esse annos quingentos quum in subiectione principum adhuc manebãt Pontifices: quaque occasione illam excusserint,sect.13. Redegisse ipsos in suam potestatem vrbem Romam ante annos centum circiter & triginta,sect.14

de Patientia.

Abnegationis nostri,quatenus Deum respicit, pars est æquanimitas & tolerantia: quam præstabimus,si in quærenda vitę pręsentis commoditate vel tranquillitate nos Domino totos resignemus, neque vllam prosperãdi rationem appetamus,speremus, cogitemus,quàm ex eius benedictione, lib. 3,cap.7,sect 8

Ita fiet vt commoda nostra ex illicitis artibus vel cum iniuria proximorum nunquã quæramus: deinde ne immodica opum vel honorum cupiditate ardeamus:postremò si bene res nostræ cedãt,ab arrogantia:si malè,ab impatientia cohibebimur,lib.3,cap 7, sect. 9. Quod ad omnes etiam casus quibus obnoxia est præsens vita,extenditur: quorum Dei Patris sui manum moderatricem semper agnoscunt fideles non autem fortunam,sect. 10

Non eam esse fidelium patientiam quæ careat doloris sensu, sed quæ diuina consolatione suffulta pugnet aduersus naturalem doloris sensum. Itaque reiiciendam Stoicorum patientiam, neq; vitiosum per se esse lachrymari aut formidare,lib.3,cap.8, sect. 8,& 9. Descriptio repugnantiæ illius quæ generatur in cordibus piorum ex naturæ sensu, qui penitus exui non potest, & pietatis affectu, quo illum subigi & domari oportet,sect 10

Multum interesse inter philosophicam patientiam & Christianam,quòd illi parere doceant quia sit necesse: Christus, quia iustum,deinde nobis salutare, libr.3,cap.8, sect.11

de Peccatis.

Platonis dictum, Non peccare homines nisi ignorantia, improbatur: item eorum qui in omnibus peccatis consultam malitiam & prauitatem intercedere tradunt,lib. 2, cap.2,sect.22.23.25

Contra peruersam sophistarum imaginationem de peccatis venialibus (quæ dicunt esse cupiditates sine deliberato assensu, & non diu cordi insidentes) ostenditur,omne peccatum (ad leuissimam vsque concupiscentiam) mortem mereri, & mortale esse, nisi in sanctis,qui Dei misericordia veniam consequuntur,lib.2,ca.8,sect.58.59

Refutatio ineptæ distinctionis eorum inter peccata mortalia & venialia: & calumniæ eorum, dum dicunt nos facere peccata omnia æqualia,lib.3,cap.4,sect.28

Quomodo accipiendum, quòd Deus visitat iniquitatem patrum in filios in tertiã & quartam generationem:& an talis vindicta diuinam iustitiam dedeceat, lib.2,ca.8, sect.19.20

de Peccato originali.

Peccati originalis definitio & explicatio, lib.4,ca.15,sect 10.11.12

Peccati originalis definitio vera, & definitionis explicatio: vbi ostenditur non solùm pœnam ab Adamo in nos grassatam esse,sed instillatam ab ipso luem in nobis residere: & quomodo sit peccatum alienum, sit etiam proprium:deinde non ad inferiorem tantùm appetitum, sed ad mentem & cor intimum penetrauisse eiusmodi contagionẽ,vt nulla sit animæ pars à corruptione immunis,lib.2.ca.1,sect 8 9

Refutantur qui Deum suis vitiis inscribere audent,quia dicimus naturaliter vitiosos esse homines. Et ostenditur, naturali quidẽ vitiositate corruptum esse hominem: (nequis praua consuetudine comparari putet) sed quæ à natura nõ fluxerit,imò sit aduentitia qualitas,nõ substantialis ab initio proprietas,lib.2,cap 1,sect.10.11

de Peccato in Spiritum sanctum.

Peccati in Spiritum sanctum vera definitio,& exempla ex Scriptura, lib.3, cap.3,sectio.22

Non esse particularem lapsum vnũ aut alterum,sed vniuersalem defectionem: cuius descriptio ex Apostolo declaratur: neqs mirum esse si ita prolapsis Deus semper sit futurus implacabilis,lib.3,cap.3,sect.23. Quid pœnitentibus tantùm veniam promittat, quod illi nunquam facient. Et licet quibusdam eiusmodi Scriptura tribuat gemitum

& clamorem: id tamen non fuisse pœnitentiàm & conuersionem, sed potiùs cæcum tormentum ex desperatione, Ibidem, sect.24

de Perseuerantia.

Lib.2,c.5,sect 3

Refutatur pessimus error, Perseuerantiā dispensari à Deo pro hominum merito, prout se quisque non ingratum primæ gratiæ præbuerit:bifariámque in illa sententia errari ostenditur. Et de distinctione vulgari operantis gratiæ & cooperantis:& quomodo ea vsus sit Augustinus, commoda definitione leniens, lib.2,c 3,sect 11

de Pœnitentia.

Pœnitentiam ex fide nasci, non autem eam præcedere, lib 3,cap.3,sect.1. Refutantur rationes eorum qui contrà sentiunt Hoc tamen non significari spatium aliquod temporis quo fides pœnitentiam parturiat: sed tantùm ostendi, neminem posse seriò studere pœnitentiæ nisi se Dei esse nouerit. De errore Anabaptistarum quorundam, Iesuitarum, & similium, qui certos dies suis neophytis præscribunt ad pœnitentiam, libr.3, c.3,sect.2

Doctos quosdam etiam ante hæc tempora duas pœnitentiæ partes constituisse, mortificationem (quam vulgò contritioné vocant) & viuificationem, quam ipsi perperam interpretantur consolationem ex sensu misericordiæ Dei: quum potius rectè viuendi studium significet, lib 3,cap 3,sectione 3.

Alios duas ponere pœnitentiæ formas, alteram Legalem, alteram Euangelicam: vbi etiam proponuntur vtriusque exempla ex Scriptura, lib.3,c.3,sect.4

Vera definitio pœnitentiæ ex Scriptura: & pœnitentiam, licet à fide separari non possit, debere tamen distingui, libr.3, cap.3, sect.5

Dilucidior enarratio definitionis pœnitentiæ: vbi primùm ostenditur requiri conuersionem ad Deum, id est transformationem non in operibus tantùm externis sed in anima ipsa, lib 3,cap 3,sect.6 Deinde ex serio Dei timore ipsam proficisci. Vbi etiam agitur de tristitia quæ secundùm Deum est, lib.3,c.3,sect.7

Tertiò explicatur quod dictum fuerat, pœnitentiam constare duabus partibus, carnis mortificatione & Spiritus viuificatione, lib. 3,c.3,sect.8

Vtrunque ex Christi participatione nobis contingere: prius ex mortis eius, posterius ex resurrectionis communicatione. Itaque pœnitētiam esse reformationem imaginis Dei in nobis, & instaurationem in Dei iustitiam Christi beneficio: eámque instaurationem non vno momento impleri in nobis, lib.3.ca.3 sect.9

Sed manere in sanctis omnibus dum habitant in corpore mortali, certaminis materiam cum carne sua. sicque sensisse omnes sani iudicii scriptores Ecclesiasticos: Augustinum in primis, qui hunc mali fomitem & concupiscendi morbum in electis vocat infirmitatem, aliquando etiam peccatum, lib.3.ca.3,sect.10

Id confirmatur Pauli testimonio, & ex summa præceptorum. Quod autem Deus dicitur purgare Ecclesiam ab omni peccato, referri ad reatū potiùs quàm ad ipsam peccati materiam: quod habitare non desinit in regeneratis (sed regnare desinit) licet nō imputetur, lib.3,ca.3,sect.11

Declaratio septē causarum, vel effectuū, vel partium, aut affectionum pœnitentiæ, quas recenset Paulus. Eæ autem sunt studium aut solicitudo, excusatio, indignatio, timor, desiderium, zelus, vindicta. Vbi etiā modum tenendum esse in huiusmodi vindicta & timore, adiicitur ex Paulo, & illustratur egregia Bernardi admonitione, lib. 3, cap.3,sect.15

Pœnitentiæ fructus, pietas erga Deum, charitas erga homines, sanctitas & puritas in tota vita: sed illa omnia ab interiore cordis affectu debere incipere, vnde postea externa testimonia emergant. Vbi etiam de externis quibusdam pœnitentiæ exercitiis: quæ plus æquo vrgere videntur vetusti scriptores, lib.3,ca.3,sect.16

Conuersionem cordis ad Deum, præcipuum esse pœnitentiæ caput: saccum & cinerem, fletum & ieiunium, à veteribus ante Christum sæpe vsurpata tanquam publicæ pœnitentiæ indicia: quorum tamen duo posteriora locum adhuc habere possunt ad deprecandam Dei iram in calamitosis Ecclesiæ temporibus, lib.3,cap.3,sect.17

Impropriè transferri ad externam hanc professionem Pœnitentiæ nomen. Confessio publica non semper necessaria in peccatis, priuata apud Deum nunquam omitti potest: in qua non tantùm recens admissa fateri conuenit, sed grauioris lapsus alicu-

ius displicentia nos ad præteritorum memoriam reuocare debet. De speciali pœnitentia, quæ à sceleratis & aliis quibusdam exigitur: & de ordinaria, cui Dei filios (per fectissimos etiam) tota vita dare operam oportet, lib.3, cap.3, sect.18

Dominum ideo gratis suos iustificare, quò simul eos Spiritus sui sanctificatione in veram iustitiam instauret: propterea Iohannem, Christum & Apostolos prædicasse pœnitentiam & remissionem peccatorum: cuius locutionis vis clarius explicatur, libr 3, cap 3, sect 19

Christianos perpetuam pœnitentiam meditari debere, & illum plurimùm profecisse qui sibi plurimùm displicere didicit, libr 3, cap.4, sect 20

Singulare donum Dei esse pœnitentiam, ad quam homines omnes vocat, quā iis omnibus dat quos seruare vult: & quam Apostolus pronuntiat nunquam datum iri omnibus voluntariis apostatis, quorum irremissibilis est impietas, id est peccantibus in Spiritum sanctum, libro 3, cap.3, sectione 1.

Quanuis ficta pœnitentia non placeat Deo, aliquando tamen Deum hypocritis cō uersionem aliquam præ se ferentibus parcere ad tempus, non eorum gratia, sed in commune exemplum, vt discamus alacriùs ad synceram pœnitentiam adiicere animos ostenditur exemplis Achab, Esau & Israelitarum, lib.3, cap.3, sect.25

Scholasticos sophistas turpiter hallucinari in iis quas assignant pœnitentiæ definitionibus: nihilo fœlicius diuidere dum eā partiuntur in contritionem cordis, confessionem oris, & satisfactionem operis. Vbi de quæstionibus quibusdam quas agitant, ex quibus facilè colligitur, eos de rebus sibi ignotis garrire quum de pœnitentia loquū tur, lib 3, cap 4, sect.1

Quum tria illa requirunt in pœnitentia, iisdem etiam necessariò alligare peccatorū remissionem quod si ita est, nihil nobis miserius, quum nunquam tranquillitatem cō scientiæ habere possimus. Quod ostenditur primùm in illa contritione cordis, qualem requirunt, lib 3, cap 4, sect.2

Multùm interesse inter eiusmodi contritionis doctrinam, & eam quam à peccatoribus requirit Scriptura, vt verè esuriāt & sitiant Dei misericordiam, libr.3, cap.4, sect.3

Quo sensu veteres scriptores existimarint solennem pœnitentiam, quæ pro grauioribus peccatis tum exigebatur, non magis iterandam quàm Baptismum, lib.4, c.1, sect.19

de Pœnitentia sacramento Papistico.

De ritu veteris Ecclesiæ in publica pœnitentia, & de reconciliatoria manuum impositione: item successu temporis in priuatis quoq; absolutionibus manuum impositionem vsurpatam, lib.4, cap 19, sect.14

Variæ scholasticorum opiniones quomodo pœnitentia sit sacramētum: & ostenditur ei non conuenire definitionem sacramenti, lib.4, cap.19, sect 15 16

Mendacium & imposturam fuisse quod de sacramento pœnitētiæ sunt commenti: & ornari ab illis impio & blasphemo elogio, Secūdam esse tabulam post naufragiū à Baptismo, lib.4, cap.19, sect.17

de Politica administratione.

Distinguendam politiam à regimine interiori animæ: repudiandos qui illam euertere conantur vt Christianis non necessariā, aut qua stante pereat spiritualis animæ libertas: item adulatores qui nimis illi tribuunt, atque Dei imperio opponunt, lib.4, cap.20, sect 1.2

Politia donum Dei est, humano generi magnas vtilitates afferens, & non paruum adminiculum ad statum religionis tuendum. Politicæ administrationis tres partes, magistratus, leges & populus, lib.4, cap.20, sect 3

De tribus regiminis ciuilis formis, aristocratia, democratia & monarchia: quænam sit melior, simpliciter definiri nō posse: fieri tamen hominum vitio vt tutius sit & tolerabilius plures tenere gubernacula, quàm vnū regnare. Sed omnes formas has à Deo esse, & variè ab ipso dispensari: itaque priuatorum esse parere, non suo arbitrio res nouare, lib.4, cap.20, sect 8

De immunitate quam sibi sumunt Clerici Romanenses, veteris Ecclesiæ Episcopis incognita, lib.4, cap.11, sect.15

In causis fidei cognitionem olim fuisse penes Ecclesiam, non penes principes, licet aliquando principes authoritatem suam interponerent in rebus Ecclesiasticis, sed conseruando Ecclesiæ ordini, non turbando, lib.4, cap.11, sect.15.16

De iure gladij vsurpato ab Episcopis in Papatu: & quomodo ex tenuibus initiis paulatim tantos progressus fecerint, libr.4, cap. 11, sect.9.10

de Prædestinatione.

Suauissimi fructus esse ostenditur doctrinæ prædestinationis cognitio. Eius tres pręcipuæ vtilitates recensentur: & admonentur ij qui curiositate quadam impulsi vltra Scripturę limites prorumpunt in diuinę sapiétiæ adyta, lib.3, cap.21, sect.1.2. Item ij qui omnem prędestinationis mentionem sepeliri iubent, sect.3.4

Quid sit prędestinatió, quid præscientia Dei: & perperam alteram alteri subiici. Prędestinationis exemplum in tota Abrahę sobole, aliarum gentium respectu, confirmatur multis testimoniis Scripturæ, lib.3, cap. 21, sect.5. Ostenditur etiam specialis prędestinatio, qua inter filios Abrahæ, quosdam ab aliis discreuit, sect.6.7

Confirmatio doctrinę prædestinationis ex Scripturæ testimoniis petita, libro 3, capite 22

De iis qui prædestinationis causam faciũt præscientiam meritorum: item de aliis qui litem Deo intendunt, quòd quosdam, aliis electis, prætererierit, lib.3, cap.22, sect.1

Deum tam in electione quàm reprobatione nullam rationem habuisse operum, nec præteritorum, nec futurorum, sed illius beneplacitum vtriusque causam esse, lib.3, cap.22, sect 2 3.4.5.6.7, & 11. Confirmatur hoc ex Augustino, sect.8. & refellitur contraria Thomæ argutiola, sect.9

Promissiones salutis non omnibus, sed electis peculiariter destinari, libr.3, cap. 22, sect 10

Non pugnare hæc duo, quòd Deus verbi prædicatione externa multos vocet, paucis tamen det fidei donum, lib.3, cap.22, sectio.10

Contra eos qui electionem ita fatentur vt negent quenquam à Deo reprobari, lib. 3, cap.23, sect.1

Frustra litigare cum Deo reprobos, quũ Deus nihil ipsis debeat, nihil non iustè velit, & ipsi suæ damnationis iustas causas in se reperiant, lib.3, cap.23, sect.2.3.4.5

Respondetur ad sacrilegam interrogationem quorundam, cur Deus ea vitio imputaret hominibus quorũ necessitatem illis sua prædestinatione imposuit, lib.3, cap.23, sect. 6.8.9

Prędestinationis definitio, libr.3, cap.21, sect.8

Refutantur qui ex doctrina prædestinationis inferunt, Deum habere acceptionem personarum, libr.3, cap.23, sectione 10, & 11

Contra porcos, qui prędestinationis obtentu securi in vitiis suis pergunt, & omnes qui hac doctrina stante dicunt concidere omne bene agendi studium, libr.3, cap.23, sect 12

Contra eos qui dicunt hanc doctrinam euertere omnes ad piè viuendum exhortationes, ostenditur ex Augustino, cursum sũum habere prędicationem, neque tamen impediri prędestinationis cognitionem, li. 3, cap.23, sect.13. Sic in hoc capite doctrinæ temperandam veri docédi rationem vt prudenter caueatur (quoad licet) offensio, sectione 14

Quòd verbi Dei prędicationi alij obediunt, alij contemnunt, vel ea magis excæcantur & indurantur, licet id fiat horum malitia & ingratitudine, simul tamen tenendum, diuersitatem eiusmodi pendêre ex arcano Dei consilio, quo altiorem causam requirere sit nefas, lib.3, cap.24, sectione 12. 13.14

Exponuntur loci quidam, quibus videtur negare Deus sua ordinatione fieri vt iniqui pereant, nisi quoad se reclamante ipsi mortem sponte sibi accersunt: & ostenditur eos nihil repugnare doctrinæ prędestinationis, lib.3, cap.24, sect. 5.16.17

Vniuersalitatem promissionum salutis non repugnare doctrinæ prędestinationis reproborum: nec tamen sine optima causa vniuersaliter concipi, libr.3, cap.24, sectione 17. Vbi etiam diluuntur nonnullæ obiectiones eorum qui negant caput hoc doctrinæ.

de Promissionibus.

Non sine causa promissiones omnes in Christo concludi: quum quælibet promissio sit diuinæ erga nos dilectionis testificatio: nemo autem à Deo extra Christum diligatur. Neque Naaman Syrum, Cornelium centurionem, Eunuchum ad quem delatus est Philippus, Christi cognitione caruisse, licet eius gustum admodum tenuem haberent, & fidem aliqua ex parte implicitam, libr.3, cap.2, sect.32

Vt iustitiæ amore & iniquitatis odio corda imbueret Dominus, nuda præcepta proposuisse

posuisse non contentus, promissiones subiunxit benedictionum tam vitæ præsentis quàm æternæ beatitudinis, minas etiam tam calamitatum præsentium quàm mortis æternæ. Minæ summam Dei puritatem, promissiones summum eius erga iustitiam amorem, miram quoque in homines benignitatem testantur, lib. 2, cap. 8, sect. 4

De promissione propagandæ Dei misericordiæ in mille generationes, libr. 2, cap. 8, sect. 21

Promissiones Legis licet conditionales, non tamen frustra datas esse, libr. 2, cap. 7, sect. 4, & lib. 3, cap. 17, sect. 1. 2

de Prouidentia Dei.

Aliter profanos homines carnis sensu fateri Deum creatorem, aliter nos per fidem: vtpote quæ moderatorem etiam omnium esse doceat, non vniuersali quadam motione, sed singulari quadam prouidentia, quæ ad minimum vsque passerem extenditur, lib. 1, cap. 16, sect. 1

Qui fortunæ aliquid tribuunt, sepeliunt Dei prouidentiam, cuius occulto consilio omnes euentus gubernantur, lib. 1, cap. 16, sect. 2

Res inanimatas, quamuis sua singulis naturaliter indita sit proprietas, vim tamen suã non exerere nisi quatenus præsenti Dei manu diriguntur, ostenditur ex sole, ante quem & lucem extare, & terram omni bonorum genere abundare voluit: quem etiã & biduo substitisse & decem gradibus ad Dei iussum retrocessisse legimus, lib. 1, c. 16, sect. 2. item ex stellis & signis cœli, quæ metuunt increduli, sect. 3

Dei omnipotentiam in continuo actu versari, sic vt ad singulos & particulares actus intenta sit, & nihil nisi eius consilio accidat: quod qui non agnoscunt, Deum sua gloria fraudant, & eius bonitatem extenuant, nos contrà inde duplicem fructum percipimus, lib. 1, c. 16, sect. 3

Dei prouidentiam non tantùm speculari quæ fiunt, sed euentus omnes moderari probatur. Vnde euertitur figmentum de nuda præscientia, de vniuersali tantùm prouidentia: item error Epicureorum, & eorum qui Deo dominatum tribuunt tãtùm supra mediam aëris regionem. Quãdam tamen vniuersalem prouidentiam constitui posse, sed ita ne specialis obscuretur: quæ moderatur non tantùm quosdam, sed omnes particulares actus, lib. 1, cap. 16, sect. 4. 5

Penes Deum non esse tãtùm principium motus, ostẽdit anni vnius fertilitas, alterius sterilitas: quum illud benedictionem, hoc maledictionem & vindictã suam vocet Dominus, lib. 1, cap. 16, sect. 5

Dei prouidentiam in gubernando mundo præcipuè considerandam in humano genere, & singulorum hominum varia conditione euentuúmque diuersa dispensatione, lib. 1, cap. 16, sect. 6. 7

Contra eos qui calumniantur, hanc doctrinã de Prouidentia Dei esse dogma Stoicorum de fato, libr. 1, cap. 16, sect. 8

An aliquid fortuitò vel contingenter accidat: vbi Basilij Magni dictum, Ethnicorũ voces esse Casum & fortunam: & Augustini, pœnitere se vsum esse Fortunæ nomine. Fortuita tamen dici posse quoad nos, quæ in natura sua considerata, aut secundum notitiam nostram æstimata eiusmodi apparent, licet in Dei occulto consilio sint necessaria: item Contingentia posse nominari futura omnia, vt nobis incerta sunt, libr. 1, c. 16, sectione 8, & 9

Quæ consideranda sint vt in rectũ finem referatur doctrina de prouidentia Dei, quò nobis eius cõstet vtilitas. Et vbi eorum quæ accidunt, causæ nobis non apparent, cauendum esse ne vel fortunæ impetu res volui putemus, vel Deo obloquamur: sed ita nos reuereri oportere eius iudicia occulta, vt nobis eius volũtas iustissima sit rerum omniũ causa, lib. 1, cap. 17, sect. 1

Cõtra canes quosdam (qui doctrinam de prouidentia Dei latratu suo hodie impetũt) probatur ex Scriptura, quum Deus voluntatem suam in Lege & Euangelio ita reuelarit vt suorum mentes illuminet intelligẽtiæ Spiritu, ad mysteria percipienda quæ illic continentur, alioqui incomprehensibilia, mundi tamen gubernandi rationem vocari profundam abyssum: quia dum nos eius causæ latent, reuerenter tamen adoranda est, lib. 1, cap. 17, sect. 2

Profanos eiusmodi homines stultè tumultuari, dum obtẽdunt, si doctrina de Dei prouidentia vera sit orationes fidelium quibus aliquid in futurum petant, esse peruersas, nõ esse capienda de rebus futuris consilia, & homines qui aliquid contra Legem Dei admiserint, non peccasse: quæ præcipitia vitabunt quicunque in prouidentia Dei considerãda ad veram modestiam erunt compositi, lib. 1, cap. 17, sect. 3

Quoad futurā pertinet, Scripturam bene conciliare humanas deliberationes cum Dei prouidentia, probatur: quia æternis eius decretis minimè impedimur quominus sub eius voluntate & prospiciamus nobis, & omnia nostra dispensemus: consultandi enim cauendíque artes inspiratas hominibus esse à Domino, quibus prouidentiæ eius subseruiamus in vitæ propriæ conseruatione, lib.1, cap.17, sect.4

In præteriti temporis euentibus omnibus intercedere Dei voluntatem: nec tamen excusari scelerum authores: quia propria conscientia redarguuntur, nec Dei voluntati, sed suæ cupiditati obsequuntur. Eos quidē diuinæ prouidentiæ esse instrumenta, sed ita vt totum malum in se deprehendant, penes Deum autem nonnisi legitimus malitię eorum vsus reperiatur, lib.1, cap.17, sect.5, & c.18, sect.4. Vbi idem ostenditur in electione regis Iarobeam, deficientibus à domo Dauidis decem tribubus, cæde filiorum Achab; & traditione Filij Dei.

Pia sanctáque prouidentiæ Dei meditatio, quam dictat pietatis regula: primum vt certò persuasi nihil fortuitò contingere, ad Deum velut præcipuam rerum omniū causam oculos semper referamus: deinde vt singularem eius prouidentiam pro nobis excubare non dubitemus, siue cum hominibus tā malis quàm bonis, siue cum reliquis creaturis nobis sit negotium: in quē vsum sumendę ex Scriptura Dei promissiones quę id testentur: quarum exempla recitantur, lib.1, cap.17, sect.6. Adiungenda etiam testimonia Scripturæ, quæ docent sub Dei potestate esse omnes homines, siue conciliandi nobis sint eorum animi, siue cohibenda malitia hostium nostrorum: quod postremum Deus variis modis facit: nempe interdum mentem illis adimendo, nonnunquam, vbi mentem illis cōcedit, absterrendo, ne quod cōceperunt machinentur: interdum etiam vbi conari permisit, impetus eorum opportunè abrumpendo: quam notitiam necessariò sequitur animi gratitudo in prospero rerum successu, lib.1, cap.17, sect.7

In rebus autem aduersis, quum ab hominibus lædimur, patiētia placidáque animi moderatio: quod Iosephi à fratribus, Iobi à Chaldæis afflicti, & Dauidis à Semei conuitiis impetiti exempla demonstrant. Quòd si sine hominum opera nos miseria aliqua premi contingat, hanc eandem doctrinam optimum esse impatientiæ remedium, quia res aduersas etiam prodire à Deo Scriptura testatur, lib.1, cap.17, sect.8

In Dei prouidentiam præcipuè attentus vir pius non tamen conniuebit ad causas inferiores. Itaque si beneficium à quoquam acceperit, illi etiam se obstrictum ex animo sentiet & fatebitur: siquid damni fecerit, vel alteri dederit sua negligentia vel imprudētia, sibi imputabit: multò minùs scelera excusabit. In rebus verò futuris causarum inferiorum potissimùm rationem habebit: ita tamen vt in capiendis consiliis proprio sensu non feratur, sed Dei sapientiæ se cōmendet, nec externis subsidiis ita eius fiducia subnitatur, vt in illis securè acquiescat quū adsunt, aut trepidet quum desunt, lib.1, cap. 17, sect 9

Inæstimabilis piæ mentis fœlicitas quæ in Dei prouidentiā recumbit, eleganter multísque describitur: contrà, misera anxietas, qua alioqui constringi nos necesse est, quū tot morbis terreni huius domicilij infirmitas obnoxios nos reddat, quum infinitis periculis domi, foris, in terra, in mari, ab hominibus, à diabolis vita salúsque nostra obsideatur, lib.1, cap.17, sect.10, 11

Doctrinæ de prouidentia non obstare locos Scripturæ, vbi dicitur Deum pœnituisse: quum illic (quemadmodum etiam quando dicitur irasci) ad captum nostrum se submittens, eum describat non qualis in se est, sed qualis à nobis sentitur. Item quod Niniuitis pepercit, quibus excidium intra quadraginta dies minatus erat: Ezechię vitam prorogauit in plures annos, cui mortem præsentem denuntiauerat: quia eiusmodi denuntiationes tacitam continent conditionem: quod simili exemplo in rege Abimelech propter Abrahæ vxorem increpato optimè comprobatur, libr. 1, capite 17, sect. 12, 13, 14

Refelluntur ij qui modestiæ laudem captantes, Dei iustitiam mendaci patrocinio asserere tentant, dum Dei permissu tantùm, nō etiam prouidentia & voluntate fieri obtendunt quæ Satan & omnes reprobi malè faciunt. Et nihil efficere homines nisi quod ipse iam apud se decreuerit, & arcana sua directione constituat, probatur ex afflictione Iob, deceptione Achab, Christi cæde, Absalon incesto coitu, & aliis plurimis exēplis, lib.1, cap.18, sect.1

Idque non tantùm in actionibus externis

nis locum habere, sed in motibus etiam arcanis. Deum enim in improborum etiam mentibus & cordibus operari ostenditur ex Pharaonis induratione & aliis testimoniis. Nec obstare quòd illic Satanæ opera sæpe interuenit: agit enim nihilominus Deus, sed suo modo: iustam scilicet vindictam exercens, libro 1, capite 18, sectione 2. itaque Deum non esse scelerum authorem, Ibid. sect.4

Superbiæ intolerabilis arguuntur qui modestiæ prætextu hanc doctrinam reiiciunt. Diluitur eorum obiectio, Si nihil eueniat nisi volente Deo, duas in eo contrarias esse voluntates, quum occulto consilio decernat quæ Lege sua palàm vetuit, & ostenditur Deum secum non pugnare, non mutari Dei voluntatem, non simulare ipsum se nolle quod vult: sed quũ vna & simplex sit in Deo voluntas, nobis multiplicem apparere: quia pro mentis nostræ imbecillitate, quomodo idem diuerso modo nolit fieri & velit non capimus. Tandem ex Augustino ostenditur, hominem interdum bona voluntate velle aliquid quod Deus nõ vult, & mala voluntate velle quod Deus vult bona, libr.1, cap.18, sect.3. Vide & libr.3, cap.20, sect.43, cap.24, sect.17

Dei potentiæ consideratio in regenda hac mole cœli & terræ, singularúmque quæ in iis sunt partium, libro 1, capite 5, sectione 5

Dei prouidentia sic administrari hominum societatem vt se liberalem, misericordem, iustum & seuerum ostendat, lib.1, cap, 5, sect.6

Qui censentur in vita hominum fortuiti casus, tam prosperi quàm aduersi, sunt totidem cœlestis prouidentiæ signa, libr, 1, cap. 5, sect.7, & debent nos expergefacere ad spẽ futuræ vitæ, Ibid. sect. 9

Quomodo Deus operetur in cordib⁹ suorum, Satan in impiorum, ita tamen vt ipsi non excusentur, lib.2, cap. 4, sect.1

Deum etiam operari in impiis, ídq; eodem in opere quo Satan: neque tamen Deũ prædicari authorem peccati, aut Satanam vel impios excusari: sed distingui alterum ab altero, tum in fine agẽdi, tum in modo, lib.2, cap.4, sect.2

Veteres nonnunquam hæc retulisse non ad operationem Dei, sed ad præscientiã aut permissionem, ne inde impij occasionem arriperent de Dei operibus irreuerenter loquendi. Scripturam tamen quum Deum dicit, excæcare, indurare, & similia, plus aliquid quã permissionem notare: licet Deus duobus modis operetur in reprobis: nempe deserendo, Spiritúmque suum ab illis auferendo: deinde etiam tradendo illos Satanæ ministro iræ suæ, lib 2, cap.4, sect.3, 4

Satanæ ministeriũ intercedere ad reprobos instigãdos, quoties huc atque illuc Dominus sua prouidentia eos destinat, libr.2, cap.4, sect.5

de Purgatorio.

Ad doctrinam de Purgatorio non esse conniuendum, quum sit exitiale Satanę cõmentum, quod Christi crucem euacuat, &c. lib.3, cap.5, sect.6

Expositio quorundam locorum Scripturæ quos Papistæ perperam detorquent ad confirmationem sui Purgatorij, lib.3, ca.5, sect.7.8.9

Respondetur ad obiectionem Papistarũ, vetustissimam fuisse Ecclesiæ obseruationem vt preces fierent pro defunctis. Vbi ostenditur id à veteribus factum sine verbo Dei, peruersa quadam æmulatione, ne Christiani, si pigri essent in curandis funeribus, viderentur profanis hominibus deteriores. Interim tamen hîc latam esse differentiam inter hunc veterum lapsum & Papistarum peruicacem errorem, libro 3, cap.5, sect.10

R

de Ratione hominis.

Intellectum hominis non ita esse damnandum perpetuæ cæcitatis vt nihil intelligentiæ vllo in rerum genere ei reliquum fiat: sed nonnullam esse eius perspicientiã, quòd veritatis inquirendæ studio naturaliter rapitur. Et tamen hanc appetentiam mox concidere in vanitatem: quia mens hominis præ hebetudinę rectam veri inuestigandi viam tenere nequit: deinde in quarum rerum veram notitiam incumbere expediat, sæpius non discernit, libro 2, cap.2, sect 12

Quod ad res terrenas attinet, hominis mentem valere acumine ostenditur exemplis: primò in politia & œconomia: quum nemo non intelligat oportere hominum cœtus legibus contineri, & harum legum principia mente complectatur, lib.2, cap.2, sect.13

Item in artibus tum liberalibus tum ma-

nuariis:quibus discendis(licet alij aliis magis idonei)inest homini quædam aptitudo: imò etiam amplificandis & expoliendis. Sic tamen vniuersale bonum esse lumen rationis & intelligentiæ in hominibus, vt prorsus gratuitum sit erga singulos beneficentię Dei munus,quod ostendit Deus dum quosdam moriones & stupidos creat:item dum facit vt hic acumine,alius iudicio, alius mẽtis agilitate pręstet:item dum instillat singulares motus non solùm pro cuiusque vocatione, sed etiam pro ratione temporis aut rei quæ agenda est,lib.2,c.2,sect 14 17

Artium inuentio,methodica traditio,aut interior & præstantior cognitio,quæ in antiquis iureconsultis, philosophis, medicis (profanis sanè hominibus) elucent, admonent nos, mentem hominis quantumlibet ab integritate sua collapsam, eximiis tamẽ Dei donis etiamnum esse ornatiam,libr.2, cap.2, sect.15

Ea esse dona Spiritus,quæ Dominus quibus vult dispensat (etiam impiis) in publicum bonum generis humani. Itaque iis vti nos oportere,etiamsi impiorum ministerio nobis communicentur : quibus sunt fluxa & euanida, quoniam destituuntur ipsi solido veritatis fundamento, lib.2, cap.2, sectio. 16

Humanam rationem nihil cernere quod ad regnum Dei & res cœlestes (quæ tribus capitibus continentur, Deum nosse,paternum eius erga nos fauorem , & formandæ secundùm Legis regulam vitæ rationem) demonstratur in duobus primis,lib.2,ca.2, sect.18. & in eam rem varia Scripturæ testimonia citantur, sect.19,20,21. In tertio videtur aliquanto esse quàm in superioribus acutior, quum lege naturali ad rectam vitæ normam homo instituatur: sed imperfecta est, & nõ aliò valet eiusmodi notitia in incredulis quàm vt reddantur inexcusabiles, nec lumine illo naturali veritatem in singulis cernant. Vbi explicatur Themistij dictum,Intellectum in definitione vniuersali rarissimè falli,sed hallucinationem esse quũ ad hypothesin descendit : & ostenditur,hominis iudicium vniuersale in boni & mali discrimine non esse vbique sanum & integrum. Nam quæ præcipua sunt in prima Legis tabula non assequitur,nempe de fiducia in Deum,&c in secunda tabula quãuis aliquanto plus habeat intelligentiæ , deliquium tamen aliquãdo pati deprehenditur: vt quum iudicat absurdum esse nimis imperiosam dominationem ferre, & non vlcisci iniurias:item concupiscentiæ morbũ non agnoscit in vniuersa Legis obseruatione,lib.2, cap.2,sect.22.23.24

Coram Domino nihili esse rationis nostræ acumen in cunctis vitæ partibus,ostenditur ex Scriptura : & mentibus nostris necessariam esse illuminationis gratiam,non initio tantùm aut vno aliquo die, sed in singula momenta, libro 2,capite 2, sectione 25

Vide sub dictione Liberum arbitriũ quædam huc pertinentia.

de Christo Redemptore.

Inutilem nobis esse cognitionem Dei creatoris, nisi succedat etiam fides ipsum in Christo Patrem & redemptorem nobis proponens:eámque doctrinam ab exordio mũdi omnibus seculis locũ habuisse inter Dei filios,lib.2,cap.6,sect.1

Variis argumentis & Scripturę testimoniis probatur,fœlicem Ecclesiæ statum semper in Christi persona fuisse fundatum. Nã & prima electi populi adoptio , & Ecclesiæ conseruatio, liberatio in periculis & instauratio post dissipationem, à gratia mediatoris semper pendebat, neq; alibi spes omniũ piorum vnquã fuit reposita quàm in Christo,lib.2,ca.6,sect.2.3.4

Diligenter reputandum quomodo redẽptoris partes impleuerit Christus , vt in ipso omnia nobis necessaria reperiamus, quum (vt ait Bernardus) sit nobis lux,cibus,oleũ, sal,&c.lib.2,ca.16,sect.1

Exponitur quomodo conueniat dicere Deum fuisse nobis inimicũ donec per Christum nobis reconciliatus est:quum dare nobis Christũ & misericordia præuenire nos, signa fuerint amoris quo iam nos complectebatur : & ostenditur Scripturam hac loquutione & similibus vti, vt se ad sensum nostrum accommodet : neque tamen falsò ita loqui: ídque totum authoritate Scripturæ & Augustini testimonio probatur, sectione 2.3

de Regeneratione.

Contra Anabaptistas quosdam qui phreneticam intemperiem pro spirituali regeneratione comminiscuntur:nempe in statum innocentiæ iam restitutos Dei filios, non oportere ampliùs solicitos esse de carnis libidine refrænanda,sed tantùm Spiritum ducem sequendum,lib.3,cap.3,sect.14

Reliqua huc pertinẽtia vide sub dictione pœnitentia.

de Religione.

Reprobis necessitas extorquet confessionem, aliquem esse Deum, lib.1, cap.4, sectione 4

Falli eos qui dicunt paucorum vafritia excogitatam religionem ad continendum in officio simplicem populum, lib 1, cap 3, sect 2

Etiam impij & athei homines cogũtur, velint nolint, sentire aliquem Deum esse, lib 1, cap.3, sect.2. Et quo sensu dicat Dauid eos sentire non esse Deum, libro 1, cap. 4, sect. 2

de Remissione peccatorum.

Contra eos qui perfectionem somniant in hac vita, quæ veniæ petendæ necessitatẽ tollat, lib.3, cap.20, sect.45

De peccatorum remissione: & quo sensu peccata vocentur debita, & nos dicamur aliis remittere qui in nos peccarunt, libr.3, c. 20, sect.45

De distinctione culpæ & pœnę: vbi firmissimis Scripturæ testimoniis refellitur Papistarum delirium, Culpa remissa Deum pœnam retinere, quæ sit redimenda satisfactionibus, libr.3, cap.4, sectione 29. 30. Vbi etiam ostenditur non posse ipsos elabi sua distinctione inter æternam pœnam & temporales.

De locis quibusdam Scripturæ quibus illi suum errorem confirmare nituntur: vbi ostenditur duo esse diuini iudicij genera: vnum vindictæ, alterum castigationis: quæ sunt prudenter distinguenda, libr.3, cap.4, sect.31

Prius fideles semper vehementer esse deprecatos: posterius placido animo suscepisse, quia amoris habet testimonium. Item quòd irasci dicitur Dominus sanctis suis, non ad puniendis consilium vel affectum referri, sed ad vehemẽtem doloris sensum, quo ipsi afficiuntur simulac vel qualemcunque eius seueritatem sustinent: hócque illis expedire in malis suis sibi displicere. Reprobos contrà dum flagellis Dei feriuntur, iam quodammodo incipere pœnas pendere illius iudicio. Quæ omnia confirmantur Scripturæ testimoniis, item Chrysostomi & Augustini expositionibus, Ibid. sect.32.33

Deum remisso Dauidi adulterio, eum castigasse cùm in commune exemplum, tum vt ipsum humiliaret: & hác ratione fideles, quibus propitius est, quotidie subiicere communibus huius vitæ miseriis, libr.3, cap.4, sect.35

Expositio articuli symboli de remissione peccatorum, libro 4, capite 1, sectione 20.21

Claues Ecclesiæ datas esse ad remittendã peccata, non tantùm iis qui nunc primùm conuertuntur ad Christum sed fidelibus per totam vitam, libr.4, cap.1, sect.22. Confirmatur hæc doctrina testimoniis Scripturæ, aduersus Nouatianos & quosdam ex Anabaptistis, qui fingunt Baptismo regenerari Dei populum in Angelicam vitam, & postea non superesse lapsis veniam, sect.23, 24, 25, 26, 27

Refutantur & ij qui voluntariam Legis transgressionem faciunt delictum irremissibile, Ibid. sect.28

de Christi Resurrectione.

Sine Christi resurrectione mutilum esse quicquid de cruce, morte & sepultura credimus. Eius triplicem nos percipere fructũ quòd & iustitiam nobis acquisiuit coram Deo, & nobis pignus est futuræ resurrectionis, & eius vita iam nunc regeneramur in vitæ nouitatem, lib.2, cap.16, sect 13

Exponitur historia resurrectionis Christi, libr.3, cap.25, sect 3

de Resurrectione vltima.

Quoniam spe & patientia maximè opus habent fideles, ne deficiant in vocationis suæ cursu: solidè illum in Euangelio profecisse qui ad continuam beatę resurrectionis meditationem est assuefactus, libr.3, cap.25, sect.1, 2

Caput de resurrectione vltima continet doctrinam magni ponderis, feriam & creditu difficilem: quam difficultatem vt superet fides, duo adminicula suppeditat Scriptura. Christi similitudinem, & Dei omnipotentiam, lib.3, cap.25, sect 3, 4

Refutantur Sadducæi negántes resurrectionem, & Chiliastæ, regnum Christi terminantes mille annis, libr.3, cap.25, sectione 5.

Refellitur eorum error qui imaginantur animas die vltimo non recepturas corpora quibus nunc indutæ sunt, sed nouis & aliis præditas fore, lib.3, cap.25, sect.7, 8

De modo resurrectionis vltimæ, lib 3, ca. 25, sect.8

Quo iure communis sit impiis & à Deo

maledictis resurrectio vltima quæ singulare est Christi beneficium, libro 3,cap.25,sectione 9

S

de Sabbatho.

Expositio quarti præcepti: finis eius, & tres causæ quibus constare ipsum obseruandum est,lib.2,cap.8,sect.28. Prima causa, spiritualis quietis adumbratio (id est sanctificationis nostræ) primarium locum tenuisse in Sabbatho, probatur ex variis locis. Ibidem,sect.29. Cur septimum diem assignarit Dominus, Ibid.sect.30,31, partem hanc, quũ ceremonialis esset, abolitam fuisse Christi aduentu, Ibid.

Duæ posteriores causæ, vt stati sint dies celebrandis conuentibus Ecclesiasticis, vt seruis detur à labore remissio, omnibus seculis conueniunt,lib.2,cap.8,sect.32

De diebus cõuentuum Ecclesiasticorum ad verbum audiendum & preces publicas: vbi de diei Dominici obseruatione,lib.2,c. 8,sect.32,33, & de vitanda hîc superstitione, Ibid 34

de Sacerdotio Christi, Regno & munere Prophetico.

Vt sciamus quorsum missus fuerit Christus à Patre, & quid nobis attulerit, tria potissimùm spectanda in eo esse, munus Propheticum, regnum & sacerdotium: ad éaque pertinere quod ei tribuitur Christi (siue Messiæ & Vncti) elogium, licet peculiariter regni intuitu ita sit dictus. Licet Prophetas & doctores Ecclesiæ suæ Deus semper dederit, omnes tamen pios plenam intelligentię lucem Messiæ demũ aduentu expectasse probatur: & ipsum quũ apparuit, vnctum fuisse Prophetam non sibi modò, sed toti suo corpori,lib.2,cap.15,sect.1,2

Quod ad regnum, primùm notare oportere spiritualem esse eius naturam: vnde & eius æternitas colligitur: quæ est duplex: altera ad totum Ecclesiæ corpus pertinet, altera propria est cuiusque membri. Vtraque declaratur, & Scripturæ testimoniis illustratur,sect.3. Exponitur vtilitatem regni Christi non posse aliter à nobis percipi, quàm dum spirituale esse cognoscimus: eámque duabus in rebus consistere: nempe quòd nõ bonis omnibus ad æternam animarum salutem necessariis locupletat: deinde quòd robore & virtute munit aduersus diabolũ omnésque eius impetus: itaq; Christum nobis magis quàm sibi regnare: vnde & Christiani non immeritò dicimur. Æternitati regni eius nihil derogare quòd dicitur vltimo die traditurus regnum Deo & Patri, similésque sententias,sect.4,5

De sacerdotio, vt ad nos perueniat eius efficacia & vtilitas, ostenditur incipiendum esse à Christi morte. Hinc sequi æternum esse deprecatorem, cuius patrocinio fauorem consequimur: vnde tum precandi fiducia, tum tranquillitas piis conscientiis oritur: postremò ita esse ipsum Sacerdotem vt nos asciscat in societatem tãti honoris, quo grata sint Deo quæ à nobis proueniunt sacrificia precum & laudis,sect.6

de Sacramentis.

Quid sit Sacramentum, lib.4,c.14,sect.1. Qua ratione veteres hoc vocabulum vsurpauerint in eo sensu,sect.2,13. Nunquã esse sacramentum, sine præeunte promissione, quã hoc modo Dominus obsignat, nostræ ignorantiæ & tarditati, deinde etiam infirmitati consulens,sect.3,5,6,12

Sacramentum constare verbo & externo signo: sed aliter esse verbum sacramentale sumendum quàm existiment Papistæ, libr. 4,cap.14,sect.4

Sacramenta nõ desinere esse testimonia gratiæ Dei, licet impiis quoque porrigãtur, qui inde grauiorem damnationem contrahunt,lib.4.cap.14,sect.7

Sic confirmari fidem nostram Sacramentis, vt tamen id pendeat ab interiore Spiritus efficacia,libr.4,cap 14,sectione 9,10,11, non ponatur virtus aliqua in creaturis, sectio.12

Impugnatur diabolicum dogma scholarum sophisticarum, sacramenta nouæ Legis iustificare & conferre gratiam, modò nõ ponamus obicem peccati mortalis,libr. 4,cap.14,sect.14

Augustini scita distinctio inter sacramentum & rem sacramenti, qua ostenditur, licet Deus in sacramentis Christum verè offerat, ab impiis tamen nihil recipi pręter sacramentum, id est signum externum,lib.4, cap.14,sect.15,16

Non esse arbitrãdum latentem aliquam virtutem sacramentis annexam affixámque esse, quò ipsa per se Spiritus sancti gratias nobis conferant,lib.4,cap.14,sect.17

Sacramenta olim quædam exhibuit suis Deus in miraculis, quædam in rebus natu-

talibus: vbi de arbore vitæ & de arcu cœlesti, lib.4, cap.14, sect.18

Sacramenta esse à Domino testimonia gratię ac salutis, & à nobis vicissim professionis notas, lib.4, cap.14, sect.19

Sacramenta veteris Ecclesiæ sub Lege eundem habuisse scopũ quem nostra, Christum, quem tamen nostra clariùs offerunt: quare explodendum dogma scholasticum, illa adumbrasse gratiam Dei, nostra præsentem conferre, lib.4, cap.14, sectio.20, 21, 22, 23

Exponuntur quidam Scripturæ loci, & veterum testimonia, ex quibus aliter res habere videtur, Ibid. sect.24, 25, 26

De quinque falsò nominatis Sacramentis.

Quum sacramenta negamus esse quinque ab hominibus inuenta, nõ de nomine sed de re contendimus: quia volũt Papistæ esse inuisibilis gratiæ visibiles formas, libr. 4, cap 19, sect.1

Multæ afferuntur rationes cur non liceat hominibus instituere sacramenta: item distinguendum esse inter sacramenta & alias ceremonias, lib.4, cap.19, sect 2

Veteris Ecclesiæ authoritate non posse probari septenarium numerum in sacramẽtis, lib.4, cap.19, sect.3

Licet plura sacramẽta habuerit vetus Ecclesia sub Lege, hodie tamen Christianam Ecclesiam duobus à Christo institutis contentam esse debere: neque licere hominibus alia condere, aut his aliquid de suo addere, lib.4, cap.18, sect.20

de Sacrificijs.

Differẽtia inter Mosaica sacrificia & Cœnam Domini in Ecclesia Christiana, lib.4, c.18, sect.12

Quid propriè significet sacrificij nomẽ: & de variis generibus sacrificiorum sub Lege, quæ ad duo membra referri possunt, vt alia vocentur Eucharistica, siue gratiarum actionis, alia propitiatoria siue expiationis, lib.4, cap.18, sect.13

Vnicum nobis sacrificium propitiatoriũ, mors Christi: eucharistica plura, omnia nempe charitatis officia, preces, laudes, gratiarum actiones, & quicquid in Dei cultum à nobis agitur, libro 4, capite 18, sectio.13, 16, 17

Hæc sacrificandi species quotidie locum habet in Ecclesia, & in Cœna Domini: & inde Christiani omnes sacerdotes sunt;

de Satisfactionibus Papisticis.

De satisfactione, cui tertium locum assignant in Pœnitentia, de retentione pœnæ, culpa remissa, & similibus mendaciis, quæ corruunt opposita gratuita peccatorum remissione per nomen Christi, libro 3, cap.4, sect.25

Refutatur blasphemus error scholasticorum, Remissionem peccatorum & reconciliationem semel fieri in Baptismo, sed post Baptismum resurgendum esse per satisfactionem, lib.3, cap.4, sect.26. Eiusmodi errore Christum suo honore spoliari, & conscientiarum pacem turbari, quum nũquam certò statuere possint sibi remissa esse peccata, Ibid. sect 27

Apud Danielem quũ iubetur Nebuchadnezer peccata sua iustitia redimere, illud redimere referri ad homines potiùs quàm ad Deum: & non causam veniæ illic describi, sed potiùs modum veræ cõuersionis. Idem de quibusdam aliis Scripturæ locis, lib.3, ca. 4, sect.36

Expositio loci illius in Euangelio, Remissa sunt illi peccata multa, quia dilexit multum: dilectionem scilicet non esse causam remissionis, sed probationem remissionis, lib 3. cap.4. sect.37

Veteres Ecclesiasticos scriptores non eo sensu loquutos de satisfactionibus quo Papistę: & intellexisse pœnitẽtes satisfacere Ecclesię, non Deo, lib.3. c.4, sect.38, 39

de Scandalis.

Quę cauenda sint, quę negligenda: quid scandalum datum, quid item scandalũ acceptum, lib.3, cap.19, sect.11

Quinam sint infirmi, quibus cauendum est ne offendiculum ponamus, declaratur, ex Pauli doctrina & exemplo, lib.3, cap.19 sect.12

Quòd cauere iubemur ne offendiculo simus infirmis, locum habere tantùm in rebus indifferentibus: itaq; hac doctrina perperam abuti qui in infirmorum gratiam dicunt se Missam audire, libr.3, cap.19, sectione 13

de Scriptura, Verbo Dei & illius authoritate.

Homines non bene Deũ agnoscere creatorem, & discernere à fictitiis deis ex rerum creatarum consideratione nisi lumine verbi accedente adiuuentur: cúmque ordinem in suis erudiendis Deum tenuisse, non

…ntùm ex quo Iudæos in populum peculiarem elegit, sed ab initio etiam erga Adam, Noe, & cæteros Patres, libro 1, cap. 6, sect. 1

Vel per oracula & visiones vel aliorum ministerio patres habuerunt verbum quod certò persuasi fuerunt esse Dei, quo ipsum agnouerunt verum Deum creatorem & gubernatorem rerum omnium: quod verbum ipse postea, vt in omnes ætates consuleret mortalibus, voluit quasi publicis tabulis consignari in Lege & Prophetis, libr. 1, cap. 6, sect. 2, & 3. vbi etiam Scripturæ testimoniis confirmatur, rerum creatarum considerationi adiungendam esse verbi doctrinam, ne euanidam Dei notitiam concipiamus.

De iis qui Scripturæ authoritatem dicũt pendere ab Ecclesiæ iudicio: & quam malè nobiscum ageretur si ita esset, lib. 1, cap. 7, sect. 1

Optimè refelli hoc commentum ex loco Pauli (Ephes. 2.) Fideles ædificatos super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, lib. 1, cap. 7, sect. 2

Quo sensu Augustinus dicat se non crediturum Euangelio, nisi Ecclesiæ ipsum moueret authoritas: quem locum illi calumniosè detorquent ad erroris sui confirmationẽ, lib. 1, cap. 7, sect 3

Licet suppetant alia multa argumenta, quæ fidem faciunt (& ab impiis etiam extorquent) Scripturam à Deo prodiisse: non alia tamen quàm Spiritus sancti arcano testimonio verè persuadetur cordibus nostris, Deũ esse qui loquitur in Lege, Prophetis & Euangelio: idque pluribus locis ex Isaia confirmatur, lib. 1, cap. 7, sect. 4. 5

Ordinata diuinæ sapientiæ dispensatio, nihil terrenum redolens doctrina, pulchra partium omnium inter se consensio, & præcipuè contemptibilium verborum humilitas sublimia regni cœlestis mysteria loqués, secundaria sunt adminicula ad stabiliendã Scripturæ fidem, lib. 1, cap. 8, sect. 1, 2, 11. Item Scripturæ antiquitas: quum aliarum religionum libri sint recentiores libris Mosis, qui tamen ipse nouum Deum non comminiscitur, sed Deum Patrum Israelitis proponit, lib. 1, cap. 8, sect. 3. 4

Quòd Moses Leui Patris sui dedecus, Aaronis fratris & Mariæ sororis murmur nõ subticet, proprios filios non euehit, argumẽta sunt, in libris eius nihil esse ab homine confictum: lib. 1, cap. 8, sect 4

Item miracula omnia quæ contigerunt tam in Legis promulgatione quàm toto reliquo tempore, lib. 1, ca. 8, sect. 5. Quæ quum profani scriptores negare non possent, calumniati sunt magicis artibus à Mose edita: quæ calumnia firmissimis rationibus refutatur, lib. 1, ca. 8, sect. 6

Item quòd Moses in Iacob persona loquens tribui Iuda principatum assignat, & quòd vocationem Gentium prædicit (quũ illud quadringentis pòst annis, hoc duobus ferè pòst annorum millibus contigerit) argumenta sunt, Deum ipsum esse qui in libris Mosis loquitur, lib. 1, cap. 8, sect. 7

Quòd Isaias prædicit Iudæorum captiuitatem, & eorum redemptionem authore Cyro (qui centesimo post illius mortem anno natus est) quòd Ieremias antequam populus abduceretur, præscribit exilio tempus annorum septuaginta, quòd Ieremias & Ezechiel locis alter ab altero longè dissiti in dictis omnibus cõsentiunt, quòd Daniel prædicit de rebus futuris ad annum vsque 600: documenta sunt certissima ad sanciendam librorum Propheticorum authoritatem, lib. 2, cap. 8, sect. 8

Contra quosdam profanos derisores, qui quærũt quî sciamus Mosis & Prophetarum esse quæ sub eorum nominibus leguntur: item Mosen vnquam fuisse aliquem, lib. 1, cap. 8, sect. 9. Item qui quærunt vnde ad nos peruenerint exemplaria librorum Scripturæ, quum Antiochus iusserit omnia concremari. Vbi de admirabili Dei prouidentia in illis per tot secula conseruandis inter tot hostes & tam sæuas persequutiones, lib. 1, cap. 8, sect. 10

Trium Euangelistarum sermonis simplicitas cœlestia mysteria continens, Iohannis oratio grauibus sententiis è sublimi tonãs, in Petri & Pauli scriptis relucens cœlestis maiestas, Matthæi insperata vocatio à mensa, Petri & Iohannis à nauiculis ad Euangelij præconium, Pauli hostis cõuersio & vocatio ad Apostolatum, signa sunt loquentis in ipsis Spiritus sancti, libr. 1, cap. 8, sect. 11

Tot seculorum tam variarum gentium, & tam diuersorum animorum consensus in amplectenda Scriptura, rara etiam quorundam pietas eius authoritatem apud nos debent confirmare, libro 1, capite 8, sectione 12

Item

Item tot martyrum sanguis qui pro eius confessione mortem firmo & sobrio Dei zelo oppetierunt, lib. 1, cap. 8, sect. 13

Contra fanaticos qui posthabita Scripturæ lectione & doctrina, Spiritum iactant, & ad reuelationes transuolant, lib. 1, cap. 9, sect. 1, 2

Refutatio obiectionis ab ipsis allatæ, Indignum esse, Spiritum Dei, cui subiicienda sunt omnia, Scripturæ subiacere, lib 1, cap. 9, sect. 2

Item quòd dicũt literæ occidenti nos incubare, lib. 1, cap. 9, sect. 3

Mutuo nexu Dominus doctrinæ Spiritúsque sui certitudinem inter se copulauit, lib. 1, cap. 9, sect. 3

Qualem cœli & terrę reliquarumq; creaturarum contemplatio Deum nobis delineat, eundem repræsentat Scriptura, népe æternum, plenum bonitate, clemētia, misericordia, iustitia, iudicio, & veritate: ídque non alium in scopum, lib. 1, cap. 10, sect. 1, 2

Quid sentiendum de potestate Ecclesiæ in Scripturæ interpretatione, lib. 4, cap. 9, sect. 13

Perperam hoc colore abuti Romanenses ad errorum & blasphemiarum confirmationem, sect. 14

de Spiritu sancto.

Testimonia quibus probatur deitas Spiritus, lib. 1, cap. 13, sect. 14, 15

Spiritum sanctum vinculũ esse quo nos sibi efficaciter deuincit Christus, ac sine eo nobis inutile esse quicquid in salutem generis humani Christus passus est ac fecit, lib. 3, cap. 1, sect. 1, 3

Christum peculiari modo Spiritu sancto venisse instructũ, nempe vt à mundo nos segregaret. Inde dici Spiritum sanctificationis. Quare nunc Patris nunc Filij Spiritus dicatur: & dici Spiritum Christi, non modò quatenus Christus est sermo ille æternus, sed secundùm Mediatoris quoque personam, sect. 2

Interpretatio elogiorum quibus Scriptura insignit Spiritum: vbi de exordio totaq; instauratione salutis nostrę agitur. Spiritus adoptionis, arrhabo & sigillum nostræ hæreditatis, vita, aqua, oleum & vnctio, ignis, fons, Dei manus, &c. sect. 3

Fidem præcipuũ esse opus Spiritus, proptereáq; ad eã magna ex parte referri quæ passim occurrunt in Scriptura ad vim & efficaciam Spiritus exprimendam, sect. 4

de Superstitione.

Superstitiosorum simplicitas eos nō excusat, quia eorum cæcitas vanitate, superbia, & contumacia implicita deprehenditur, lib. 1, cap. 4, sect. 1, 3

Deo gratificari quũ tētat superstitio mendacibus fucis ei illudit, lib. 1, cap. 4, sect. 3

Superstitiosi non appropinquant ad Deum nisi inuiti & seruili timore, lib. 1, ca. 4 sect. 4

Quicunque puram religionem adulterant, licet antiquitatis consensum vel vrbis alicuius consuetudinem sequantur, discessionem faciunt ab vno & vero Deo, lib. 1. cap. 5, sect. 12

Quid à superstione differat religio ostenditur ex etymologia vocum superstitionis, religionis, εὐσεβείας, lib. 1, cap. 12, sect. 1

Superstitionis astutiæ, dum vni Deo supremum locum concedens, illi turbam minorum deorum circundat, lib. 1, capit. 12, sect. 1. 3

de Templis.

De templis Christianorum ad cōuentus Ecclesiæ celebrandos, lib. 3, cap. 20, sect. 30

Non expedire in templis Christianis vllas omnino habere imagines, veteris Ecclesię authoritate & Augustini rationibus confirmatur, lib. 1, cap. 11, sect. 13

Verbi prædicatio & sacramenta viuæ sunt imagines solæ tēplis Christianis conuenientes, lib. 1, cap. 11, sect. 11. 13

Synodi Nicenæ, quæ Irenes Imperatricis iussu habita est, impietas, putidæ insulsitates & ineptiæ in approbandis imaginibus in templis, earúmque adoratione, lib. 1, ca. 11, sect. 14, 15, 16

De templorũ & sacrorũ ornatu in vetere Ecclesia, lib. 4, ca. 4, se. 8, & cap. 5, sect. 18

de Tentationibus.

De variis tentationum formis: & quo sensu dicatur Deus nos tentare, lib. 3, cap. 20, sect. 46

de Testamento veteri & nouo.

De similitudine veteris & noui Testamenti: vbi ostenditur vnum esse substantia & reipsa, administratione tantùm variare. Similitudo in tribus pręcipuè capitibus vertitur, lib. 2, cap. 10, sect. 1, 2

Pri. Vetus Testamentum non detinuisse Patres in terrena fœlicitate, sed præcipuè spectasse ad futuram vitam ostenditur ex Paulo, qui sub eo dicit cōtineri promissiones Euangelij, Ibid, sect. 3

Idem etiam probatur ex Lege & Prophetis: primùm consideratis verbis fœderis, Ego sum Deus vester, ibid. sect. 7, 8. Item, Ero Deus seminis vestri post vos, sect. 9. Deinde etiam ex vita sanctorum Patrum, nempe Adam, Abel, Noë, sect. 10. Abraham, sect. 11, Isaac, Iacob, sect. 12, 13, 14. Tũ ex multis testimoniis Dauidis, sect. 15, 16, 17, 18

Iobi, sect. 19, in genere posteriorum Prophetarum, sect. 20. Sed nominatim Ezechielis, sect. 21, Iesaiæ & Danielis, sect. 22. Tãdem cõcluditur totum hoc caput, vbi rursus testimonia quædã ex nouo Testamento adducuntur, sect. 23

Sec. vetus Testamentum nõ hominum meritis, sed gratuita Dei misericordia fuisse suffultum.

Ter. Ita tum constitisse Christi mediatoris cognitione fœdus Patrũ cum Deo, probatur, ibid. sect. 4

Sacramentorum etiam significatione Israelitas sub Lege Christiano populo pares fuisse, lib. 2, cap. 10, sect 5, 6

Quatuor differentiæ veteris Testamenti à nouo, quibus quintam adiicere licet. Prima, quòd tametsi olim quoque Dominus populi sui animas in cœlestem hæreditaté volebat collimare: quò tamen in spe illius meliùs alerentur, contemplandam sub beneficiis terrenis ac quodãmodo degustandam exhibebat: nũc clariùs reuelata per Euãgelium futuræ vitæ gratia, recta ad eius meditationem mentes nostras erigit, omisso inferiori, qué apud Israelitas adhibebat, exercitationis modo, lib. 2. ca. 11. sect. 1. Propterea comparari veterem Ecclesiam hæredi paruulo, qui à tutoribus regitur, sect. 2

Eadem ratione tãti æstimasse veteres Patres hanc vitam eiusq; benedictiones, sect. 3

Secunda differentia est in figuris: quibus vetus Testamẽtum imaginem & vmbram spiritualium bonorum ostẽtabat: Nouum præsentem veritatem & corpus solidũ exhibet. Additur ratio quare Dominus hunc ordinem obseruarit. & subiicitur definitio veteris Testamenti, Ibid. sect. 4

Hoc sensu dici Legis pædagogia deductos fuisse Iudæos ad Christum antequã in carne exhiberetur, sect. 5. Quod in excellentissimis etiam Prophetis & singulari Spiritus gratia pollentibus locum habuit, sect. 6

Tertia differentia sumitur ex Ieremiæ 31, & 2. Corinth. 3. quòd vetus Testamentum literale est, Nouum Spirituale; Vetus mortiferum, Nouum vitæ organum, &c. Ibid. sect. 7, 8

Quarta differentia, quòd vetus Testamentum Scriptura vocat seruitutis, quia timorem in animis generat: Nouum, libertatis: quòd eosdem in fiduciam & securitatem erigat. Tres posteriores differentiæ comparationes sunt Legis & Euangelij. Prima continet etiam promissiones ante Legem editas: Patres sub Lege & veteri Testamento ità vixisse, vt non illic restiterint, sed aspirarint semper ad Nouum, adeóque certam eius communionem amplexi sint, sect. 9, & 10

Quinta, quòd ante Christi aduẽtum gentem vnam Dominus segregauerat, in qua fœdus gratię suæ cõtineret, reliquis interim velut neglectis. Sic Gẽtium vocatio insignis est tessera qua supra vetus Testamẽtum noui excellentia illustratur: res adeo incredibilis, vt Apostolis etiam ipsis in Prophetarum lectione versatis & Spiritu sancto donatis noua adhuc visa fuerit, sect. 11, 12

Conclusio huius loci: & responsio ad varias obiectiones nonnullorum qui hanc in gubernanda Ecclesia varietatem, diuersum in docendo modum, tantam rituum & ceremoniarum conuersionem pro magna absurditate iactant. Vbi ostenditur Dei constantiam elucere in hac mutatione, nihílque ab eo factum nisi sapienter, iustè & in misericordia: quum aliter Ecclesiam in pueritia, aliter in adolescentia gubernat: item quum gratiæ suæ manifestationem in vno populo ante Christi aduentum continuit, quam deinde effudit super omnes nationes, sect. 13, 14

T

de Timore.

Fideles sæpe timore & diffidentia laborare ex propriæ infirmitatis sensu, lib. 3, ca. 2, sect. 17

Altera timoris species in pio pectore cõcepta, vel ex exemplis diuinæ vltionis in impios, vel ex propriæ miseriæ consideratione. Eiusmodi timorem adeò non esse contrarium fidei, vt fidelibus maximè commendetur. nec mirum esse si simul sint in fideli anima pauor & fides, quum ex opposito in impiis simul sint torpor & anxietas, lib. 3, cap. 2, sect. 22, 23

Timoré Domini gemino ex sensu emanare, quum scilicet Deũ honoramus tanquam

quam Patrem, timemus vt Dominum: nec mirum esse si vtrunque affectum idem animus recipiat, lib.3, cap.2, sect.26. Et alium esse hunc timorem à timore infidelium, qué seruilem vulgò vocant, ibidem, sect.26

de Traditionibus.

Quum Dominus veræ iustitiæ regulam traditurus, omnes eius partes ad volútatem suam reuocarit, inde constat nihili coram eo esse quicquid bonorum operum ex suo ingenio excogitant homines: sed legitimum cultum sola constare obedientia, eámque esse originem, matrem custodémque virtutum omnium, libro 2, capite 8, sectione 5

De traditionibus humanis, id est, edictis de cultu Dei præter eius verbum profectis ab hominibus: & earum pietate & necessitate, libro 4, cap.10, sect.1, 2, 5, 6, 7, 8

Constitutionum Papalium (quas vocant traditiones Ecclesiasticas) diuisio in eas quę ritus continent, & alias quę ad disciplinam spectare dicuntur. Vtrarumque impietas, quòd in illis Dei cultus constituitur, & præcisa necessitate astringuntur conscientiæ, libro 4, cap.10, sect.9. Propter illas fit irritum Dei præceptum, sect.10

Vera nota traditionum humanarũ quas ab Ecclesia repudiari & à piis omnibus improbari conuenit, libro 4, cap.10, sect.16

Refutatur quorundam prætextus defendentium traditiones Papales, quòd sint à Deo, quia Ecclesia non possit errare, & regatur à Spiritu sancto, lib.4, cap.10, sect. 17

Meram esse imposturam, referre ad Apostolos originem traditionum quibus hactenus oppressa fuit Ecclesia, libro 4, cap.20 sectione 18, 19, 20

Falsò ad excusandam tyrãnydem legum Papalium prætexi exemplum Apostolorũ præcipientium Gentibus vt abstineant ab idolothytis, suffocato & sanguine, libro 4, capite 10, sect.21, 22

Domino suum regnum eripitur quoties ipse traditionum humanarum legibus colitur. quod grauissimum semper fuisse crimé coram Deo exemplis & testimonijs Scripturæ ostenditur, libro 4, cap.10, sect. 23, 24

Inuentiones humanas non posse defendi exemplo extraordinario Menoha priuati hominis sacrificium offerétis, aut Samuelis sacrificantis in Ramatha, libro 4, cap.10 sect. 25, aut Christi dicto, iubentis ferre onera importabilia quæ alligabant Scribæ & Pharisæi, libro 4, cap.10, sect.26

De sanctis & vtilibus Ecclesiæ constitutionibus, ac earum scopo, lib. 4, c.10, sect.1

De cõstitutionibus Ecclesiasticis quę sanctæ haberi debét, vt quę verè seruiant decoro, vel ordinem & pacem conseruent in Ecclesia, libro 4, cap.10, sectione 27, 28, 29. Prudenter expendendum quæ sint eiusmodi, sect 30. Christiani populi officium esse illas obseruare: & qui cauendi hic sint errores, & quomodo interim semper sua conscientiis salua maneat libertas, secti. 31, 32

de Tributis.

De tributis, vectigalibus, indictionibus, oblationibúsque quæ principibus persoluũtur, quomodo iis vti bona conscientia possint pij principes, lib. 4, ca.20, sect.13

de Trinitate.

In vna & simplici Dei essentia tres nobis distinctè considerandas personas, siue (vt Græci dicunt) hypostases, libro 1, cap.13, sectione 2

Refutantur ij qui personę nomen in hac materia damnant & reiiciunt propter nouitatem, libro 1, cap.13, sect.3, 4, 5

Voces quasdam nouas excogitare coacti sunt sacri doctores, ad asserendam Dei veritatem contra vafros quosdam homines qui tergiuersando ipsam eludebant: vt contra Arrium nomen ὁμοουσίον, contra Sabellium, proprietatum vel personarum trium, libro 1, cap.13, sect. 4, 16. Et de Hieronymi, Hilarij ac Augustini diuersis senteñtiis in harum vocum vsu, sect.5

Quid personam vocemus quũ de Trinitate disseritur, libro 1, cap.13, sectio 6. Et de errore Serueti in acceptione huius vocis, ibidem, secti 22

Quemadmodum Christi aduentu clarius se patefecit Deus, ita etiam tunc in tribus personis familiarius innotuisse, libro 1, cap.13, sect.16

Testimonia Scripturæ quibus demonstratur distinctio Patris à Verbo, & Verbi à Spiritu, libro 1, cap.13, sect.17

Et distingui in Scriptura Patrem a Verbo & Spiritu, Spiritum etiam ab vtroque, tã ex ordinis obseruatione, quàm ex propriis attributis, libro 1, cap.13, sect.18

Simplicissimam Dei vnitatem non impedit ista personarum distinctio, libro 1, cap. 13, sect 19. Et quo sensu dicant veteres Patrem Filij esse principium, & tamen Filium à seipso essentiam habere, ibidem.

Breuis summa eorum quæ de vnica Dei essentia & tribus personis credere nos oportet, libro 1, cap. 13, sectione 20. Et hic sobriè multáque cum moderatione nobis philosophandum, ne aut cogitatio aut lingua vltra verbi Dei fines procedat, ibid. sect. 21

Refutatio deliriorum Serueti in hoc capite doctrinæ, libro 1, capite 13, sect. 22

Refutatio erroris quorundam nebulonum, Patrem verè & propriè vnicum esse Deum, qui Filium & Spiritum formando suam in eos deitatem transfuderit, lib 1, ca. 13, & secti. 23. Et falsum esse quod sumunt, quoties Dei mentio fit in Scriptura, nonnisi Patrem intelligi, sectione 24. Item quòd indiuidua somniant, quorum singula partem obtineant essentiæ, sectio. 25. Responsio ad eorum obiectionem, Christum, si propriè sit Deus, perperam Filium Dei vocari, Ibidem, sectione 26. Responsio ad multos locos, quos in confirmationem suæ sententiæ adducunt ex Iræneo: vbi Patrem Christi asserit esse vnicum & æternum Deum Israel. Ibidem, sect. 27, Item ad locos ex Tertulliano. Ibidem, sect, 28 Iustinum, Hilarium, Augustinum pro nobis facere, Ibidem, sectione 29

Filium esse consubstantialem Patri, libro 4, capite 8, sectione 16

V

De Vita hominis Christiani.

Vitæ formandæ regulam continet Lex. sparsim etiam tradunt varij Scripturæ loci: nec sine methodo, licet non ita exquisita & affectata vt philosophi, lib. 3, cap. 6, sectione 1

Duo hîc exequitur Scriptura: excitat nos ad iustitiæ amorem & normam præscribit eius sequendæ. Prius variis argumentis & rationibus facit, libro 3, cap. 6, sectio. 2. Hîc Scripturam multò præstantiora fundamenta sumere quàm reperiri possint in omnib. philosophorum libris, libro 3, cap. 6, sectione 3

Contra eos qui Christi cognitionem obtêdunt, quum vita & mores eorum Christi doctrinam non referant, libro 3, cap. 6, sectione 4

Licet perfectio optanda esset omnibus, agnoscendos tamê pro Christianis etiam plerosque qui non ita multum adhuc progressi sunt. Enitendum semper nobis esse, neque desperâdum propter successus tenuitatem, libro 3, cap. 6, sect. 5

Ex Pauli loco partes vitæ bene compositę gratiæ Dei consideratio, abnegatio impietatis & mundanarum cupiditatum, sobrietas, iustitia, & pietas (quæ veram sanctitatem designat) spes beatæ immortalitatis, libro 3, ca. 7, sectione 3

de Vita futura.

Variis miseriis Deum nos erudire ad pręsentis vitæ contemptum, vt seriò futuram desideremus, libro 3, capite 9, sectione 1. 2. 4

Talem vitæ huius contemptum requiri à nobis, vt neque eam oderimus, nec aduersus Deum ingrati simus, cuius clementiæ ipsa etiam est testimonium fidelibus, libro 3. cap. 9, sect 3, & in fi. 4

Admonentur ii qui nimia mortis formidine tenentur, Christianorum potius esse diem illum expetere, qui finê continuis propè eorum miseriis imponet, & vero gaudio eos perfundet, libro 3, cap. 9, sect. 5. 6

De fœlicitatis æternæ (quæ resurrectionis est finis) excellentia incomprehensibili, cuius suauitatis gustum hîc nos assiduè percipere oportet: vitare tamen curiositatem vnde friuolæ & noxiæ quæstiones, atque adeo perniciosæ speculationes. Item non æqualem fore omnibus Dei filiis gloriæ modum in cœlis, lib. 3, cap. 25, sect. 10. 11

Vbi etiam respôdetur ad quæstiones quas quidam mouent de statu filiorum Dei post resurrectionem.

Quo sensu vita æterna dicatur nonnunquam merces operum, libro 3, capite 18, sectione 2. 4

de Præsenti vita, eiúsque adiumentis.

Optimum modum vtendi bonis huius vitæ proponi in Scriptura, libro 3. cap. 10. sect. 4. 5. Cauendáque duo vitia: ne vel nimia austeritate astringamus conscientias, vel laxemus fræna hominum intemperantiæ, lib. 3, cap. 10, sect. 1, & 3

Deum & in vestibus & in alimentis non tantum necessitati nostræ, sed etiam oblectationi voluisse consulere, libro 3. capite 10 sect. 2

Maximè necessarium esse, vnumquenque nostrum in cunctis vitæ actionibus in suam vocationem intueri, nequid temere vel dubia conscientia tentemus, libro 3, cap. 10, sectione 6

Deum

Deum non dedignari corporis etiam nostri terreni necessitatibus consulere. & quo sensu ab eo petamus panem quotidianum, libro 3,cap.20,sect. 44

de Vltima (vt vocant) vnctione.

Extremæ vnctionis Papisticæ administratio qualis, & qua forma verborum:nec posse defendi Iacobi authoritate, aut Apostolorum exemplo, libro 4,capite 19,sectione 18. Quum gratia curationum olim data Apostolis iampridem desierit extare in Ecclesia, sect.19.20. Et,vt extaret,longè tamen abesse à sancta Apostolorum ceremonia impiam istorum obseruationem:cuius blasphemiæ demonstrantur, dum oleum exorcizant, & ei tribuunt quod est Spiritus sancti,sect.21

de Voluntate hominis.

An omni ex parte vitiata sit corruptáque voluntas vt nihil nisi malum generet,an verò aliquam adhuc retineat arbitrij libertatem. Vbi exponitur vulgare dictum à philosophis vulgò sumptum : Omnia naturali instinctu bonum appetere:& ostenditur nō posse inde probari libertatem voluntatis,libro 2,capite 2,sectione 26. Non tantum imbecillam,sed nullam esse animæ facultatem vltro ad bonum aspirandi : & quum totus homo peccati imperio subiaceat, ipsam certe voluntatem arctissimis vinculis constringi, probatur testimoniis scripturæ & Augustini,libro 2,cap.2,sect.27

Lapsu suo hominē amisisse non voluntatē,sed voluntatis sanitatem, vt ad bonū ne quidem commouere se possit, nedum applicare : sed necessariò in malum trahatur, vel ducatur, (licet non coactè: sed voluntariè) probatur ex Augustino & Bernardo : fusè ostenditur differentia inter coactionem & necessitatem, libro secundo, capite 3, sectione 5

Quum Dominus bonum in cordibus nostris & inchoet & perficiat, quum operetur in nobis velle (id est, bonam voluntatem) quum creet cor nouum, auferet lapideum, det carneum,sequitur penitus corruptam esse hominis voluntatem,& nihil boni habere, libro 2.cap.3.sect.6

Rationibus & variis Scripturæ testimoniis clarissimè probatur, Deum operari bonam voluntatem in suis, non tantùm præparando aut conuertendo ab initio : (ita vt postea ex seipsa aliquid boni agat) sed quia illud eius vnius est quòd recti amorem concipit voluntas, quòd in eius studium inclinatur, quòd ad eius sectandi conatum incitatur & mouetur, deinde quòd electio, studium, conatus non fatiscunt, sed ad effectum vsque procedunt: postremò quòd homo in illis constanter pergit, & in finem vsque perseuerat, libro 2, capite 3,sectione 7. 8.9

Itaque falsum esse quod multis seculis traditum est,Deum ita voluntatem mouere vt nostræ postea sit electionis,motioni aut obtemperare, aut refragari, aliásq; similes sententias, Scripturæ & Augustini authoritate probatur, libro 2, capite 3, sectione 10. 11. 12.13.14

In actionibus etiam quæ per se nec iustæ nec vitiosæ sunt, & ad corpoream magis, quàm spiritualem vitam spectant, hominis voluntatem non esse liberam, sed Dei motione speciali inclinari ad clementiam,misericordiam, iram,pauorem,alióśque diuersos affectus, quoties ipse viam facere vult suæ prouidentiæ,probatur ex Scriptura,quotidiana experientia, & Augustini authoritate, libro 2,cap.4,sect.6.7

de Voluntate Dei.

De voluntate Dei arcana : item de alia, cui respondet voluntarium obsequium,lib. 1.cap.18.sectione 2.libro 3.cap.20.secti.43. & libro 3,cap.24.sect.17

de Vocatione.

De vocatione efficaci siue interiori, quæ electionis est certum testimonium, & à sola Dei gratuita misericordia pendet, libro 3.c. 24,sectione1.2

Contra eos qui in prædestinatione hominem faciunt Deo cooperarium : item qui electionem à posteriori suspendunt, libro 3. cap.24.sectione 3

Electionis nostrę certitudo cognoscenda ex verbo & Dei vocatione : nec perrumpendum nobis in æternum Dei consilium, libro 3,cap.24,sectione 4. In Christo solo nos elegit Pater : in eo ergo contemplemur electionis nostræ firmitudinem, sect.5. Et ita vt inde etiam certam finalis perseuerantiæ fiduciam concipiamus,libro 3,cap. 24, sect. 6.7.8.9

Vocatio duplex, vniuersalis & specialis lib.3.cap.24.sect.8

Electos ante vocationē non differre quicquam ab aliis:& falsum esse quod quidam somniant, ab ipsa natiuitate insitum esse in

cordibus eorum semen aliquod electionis: probatur variis exemplis & Scripturæ testimoniis, libro 3, cap. 24, sectione 10.11

Quemadmodum suæ erga electos vocationis efficacia salutem, ad quam eos æterno consilio destinarat, perficit Deus: ita sua ipsum habere aduersus reprobos iudicia, quibus consilium de illis suum exequitur, & prædestinationi suæ viam facit: tractatur fusissimè, libro 3, capite 24, sectione 12, 13.14, &c.

de Votis.

De votis quę præter expressum Dei verbũ fiunt, an nuncupari ritè possint ab hominibus Christianis: & quo loco sint habenda, libro 4, cap. 13, sect. 1, & 6

Tria obseruanda in votis, Quis sit is cui vouemus, nempe Deus, qui obedientia delectatur, sectione 2: Qui simus nos qui vouemus, vt metiamur vires nostras vt vocationem nostram intueamur, ne beneficium libertatis quod nobis Deus contulit negligamus, sect. 3. Et quo animo voueamus, sect. 4

De voto cœlibatus Sacrificorum, Monachorum & monialium, libro 4, cap. 13, sectione 3.17.18.19

Votorum quatuor fines: duo in præteritũ tempus referuntur, duo in futurum, libro 4, cap. 13, sectione 4.5

Votum fidelium omnium commune, quod in Baptismo nuncupatur, libro 4, capite 13, sectione 6

De mundi temeritate & superstitione in votis nuncupandis, libro 4, capite 13, sectione 1, & 7

CHRISTIANIS ET HVIVS LIBRI STVDIOSIS LECTORIBVS, AVGVSTINVS MARLORATVS SALVtem à Domino precatur.

QVICVNQVE *hos subsequentes duos Indices, ac in primis posteriorem legerint, mirari poterunt quid mihi post tam multas huius operis editiones ac recognitiones in mentem venerit, vt omnes sacrarum literarum in eo citatas ac bonam partem expositas authoritates colligerem: quum id si aliquem fructum afferre poterat, maturius fieri oporteret: præsertim verò abhinc triennio, quum author huic libro tam sedulò incubuit, vt præter plurimas vtiles rerum quas continet additiones, earum collatio ab ipsius manibus suis absoluta numeris prodierit: ita vt libris quatuor, in capita, eáque in diuersas sectiones, distinctis, totius Christianæ religionis summam non minus fœliciter quàm familiariter comprehenderit. Ac sane non inficior commodissimum futurum fuisse, si iam tum aliquis fideliter ac sedulò in his locis colligendis inuigilasset: id quod & ipse ex typographi sententia facere decreueram: sed quod meum munus aliò me auocabat, vel quum iam recognito & secus atque antea disposito operi finis imponeretur, rem omittere aut certe intermittere sum coactus. Ex quo enim liber hic & Latinus, et Gallicus emanauit, quúmque iã passim veniret, quia videbam neminem esse qui in Scripturæ locis ad copiosissimum indicem redigendis operam daret, & quòd quanta esset vtilitas ad omnes peruentura intelligebam, non potui quin pro viribus, & pro eo otio, quod mihi hæ temporũ procellæ concedebant, totã curam impenderem. Verùm vt omnia certiora ac emendatiora prodirent, nolui fidem adhibere numeris hactenus à typographo adscriptis: nam omnibus diligenter collatis, non paucos falsos, plures prætermissos, aliquos etiam traiectos comperi: facilè enim id recognitoribus minus sacrarum literarum peritis, vt plurimum euenire solet, vt dormitantes hallucinentur. Itaque omnibus summa cum diligentia restitutis, iisq; expletis quæ omissa videbantur, sacræ Scripturæ locos ex ordine veteris ac noui Testamenti coaceruatos ita digessi, vt si qui, aut memoriæ vitio, aut alio modo prætermissi sint (fieri enim vix potest quin spica aliqua in tam copiosa messe colligentis oculos fallat) hoc sperare audeã, tam paucos inuentum iri, vt si quando ad prælum reuocetur Index, non multo locupletior sit futurus: tametsi rogo atque hortor Lectores, vt siquid animaduertant ad typographum deferant, quò res magis ac magis elaboretur. Hoc quoque obseruandum est, versiculos quos ego totos Indice sum complexus non integros citari, multò verò minus exponi in Institutione, sed tantùm dimidios: quod tamen à nobis temere non est factum. Sæpè enim occurrit, vt in diuersis institutionis locis certæ citentur authoritates quæ ex eiusdem versiculi parte aliqua afferantur. Et quia repetitionibus in locis ac numeris notandis vtendum fuisset, quæ Lectori tædium afferre poterant, malui integrum & perpetuum collocare versiculum, quàm eum in plures partes secando repetitionibus supernacaneis vti. De vtilitate quam ex hoc meo labore percipere poterunt Lectores, præter id quod me vsus & experientia docuit in huiusmodi indicibus, quos ad priuata studia & exercitationem in Institutiones ante æditas scripsi: eis saltem asserere possum, qui nondum satis in tractandis sacris literis sunt exercitati, quique Ecclesiæ seruiendi studio tenentur, atque adeo in dies ei dant operam, fore vt latissimum aditum inueniant tutò ac summa cum dexteritate, tum Prophetarum, tum Apostolorum scripta explicandi, authoritates etiam hîc citatas, atque adeo his similes ad Ecclesiæ ædificationem, qui verus est finis, accommodandi. Quamuis enim nobis non desint commentarij qui genuinum sensum sacrorum Scriptorum in quibus versamur, nobis aperiãt, tamen quoniam qui eos scripserunt, & in iis fœliciter desudarunt, nuda ac syncera textus explicatione contenti fuerunt, haud facilè, nisi qui in religionis capitibus non mediocriter versati sunt, commentarij solius opera freti, intelligere poterunt, ad quem locum communem, argumentum quod tractatur referri debeat. Qui verò hoc Indice vti non grauabitur, vbi locum quem exponit in eo inuenerit, videbit quomodo, & ad quem finem, siue ad veræ doctrinæ confirmationem, siue aduersariorum refutationem, siue locorum, qui pugnare inter se videntur, conciliationẽ sit accommodandus: Id quod magno erit vsui, non solum vt amplificetur aliquod argumentum, verùm etiam vt iis qui in præcipuis religionis Christianæ fundamentis cupiunt confirmari, satisfiat. Satis enim cõstat quã frigida & ieiuna sit eorũ oratio, qui nihil aliud quã quod in cõmentariis legerint, afferũt, quũ eorũ*

authores, doctißimi inquam ac præstantißimi, breuitati disertè studuerint, quo Lectores locis communibus vterentur, ad ea quæ in Commentariis breuiter exposita reperiunt, fusius explicanda. Præterea quum non semper habeamus in promptu quæ in Biblia authores scripserunt: atque ad eò cùm paucorũ in aliquot libros, tum vel maximè authoris huius operis, Commentarij inueniantur: non parum hic Index, quum alioqui obscuras & difficiles authoritates explanabit, adminiculi Lectoribus afferet. Aut enim subitam interpretationem, aut saltem aditum aliquem ad veræ sententiæ inuestigationem, inuenire poterunt. Ad versionem verò quod attinet, spero equidem id non alienum Lectoribus visum iri, quòd ipsa Bibliorum verba potius sim secutus, quàm quomodo à Iohanne Caluino in hac Institutione citantur. Vt enim peritißimus est ac multiiugis homo lectionis, quemadmodum & ipsius opera satis testantur, quàm ei Sacræ literæ sint familiares, non semper præ oculis dum scribit libros explicatos habet: Etenim ne necesse quidem est vt quicquid ex Veteri ac nouo Testamento citat, totidem verbis describat: satis est, quòd sensus ita fideliter retinetur, vocabulorúmque proprietas tam accuratè obseruatur, vt facile omnium calumnias vitet: nisi fortasse eorum qui ea libenter carpunt, quæ ne minima quidem ex parte imitari poßint. Persuasus itaque nec ingratum authori, nec alienum Lectoribus visum iri, si sententiæ, quomodo extant in nouißima Bibliorum, ex Hebræo quod ad vetus Testamentum attinet, quod ad nouum è Græco, versione sumerentur: non dubitaui sacrarum literarum authoritates, aliter atque in Institutione habentur, quod ad verba attinet, describere: vt quod interdum in tertia persona affertur, idem habeat in secunda, & contrà, eadem tamen seruata sententia: quod quisque facilè iudicabit si singula diligenter contulerit, ac sine anticipata opinione, quæ leuioribus & curiosis ingeniis, fructum quẽ ex multa lectione reportare deberent, eripit. In nominibus verò & numeris tum librorum tum capitum veteris Testamenti, non vulgatam, sed eam quæ Hebræo quadrat versionem, secuti sumus, cuius quidem lectores commonefacere lubuit, ne primum Regum, pro primo Samuelis, secundum Regum, pro secundo eiusdem Prophetæ accipiant: quod ab iis factitatum est, qui vsque adhuc impreßis Institutionibus numeros adscripserunt, quippe qui magnis Bibliorum quas vocant, Concordantiis ex vulgari versione desumptis, adhæserunt: ex qua nonnulli veteris Testamenti libri secus inscripti, Psalmi verò etiam aliter quàm ex Hebræorum ordine, vt omnibus constabit, distincti sunt. Cæterum quum in hoc libro omnia religionis capita copiose & fideliter nobis exponantur, quibus facilè aduersariorum falsas opiniones refellere poßimus, quisquis ad eius lectionem cum docilitate, ac proficiendi studio accesserit, non dubium est quin & ipse cumulatè proficiat, & aliis prodesse poßit, quorum conscientias ita corroboret, vt nulla re vnquam labefactari poßint: vtpote qui certum habeant, fidem suam firmißimo niti fundamento & Prophetarum & Apostolorum, qui & scripserunt & loquuti sunt afflati Spiritu Dei, qui verbum suum quod habet charißimum, ac pretiosißimum, legi, audiri, tractari, & cum omni timore ac reuerentia, nihil neque addendo neque detrahendo, ne iure vanitatis arguamur, accipi præcipit. Itaque cum omni simplicitate ac timore Dei hæc tam vtilia & necessaria legamus, & quotidie progressus faciamus in gratia et cognitione Christi, qui solus & Seruator est, caput ac doctor Ecclesiæ, cui hoc & sempiterno tempore sit gloria, Amen. Cal. Maij, M.D.LXII.

RERVM HOC VOLVMINE contentarum Index.

Primus numerus librum: alter, caput: tertius, sectionem indicat.

A

ABRAHAM pater fidelium 2.10.11
Abraham sola fide iustificatus 3.11.13
Abraham vitam miseriarum plenam duxit 2.10.11
Acarius Amidæ Episcopus 4.4.8
Actio gratiarum soli Deo debetur 2.8.16
Actio gratiarum necessaria fidelibus 3.20.28
Acceptio hominis duplex apud Deũ 3.17.4
Achab, & eius pœnitentia 3.3.25, & 3.20.15
Acoluthi, & eorum munus 4.4.9, & 4.19.23
Adam quomodo lapsus 2.1.4
Adam Dei prouidentia lapsus 3.23.8
Adam posterior, vide Christus
Administratio sacramentorum pars ministerij Ecclesiastici 4.15.20
Administrationes priuatæ in Ecclesia necessariæ 4.12.2
Adoratio soli Deo debetur 2.8.16
Aduentus Christi in iudicium 2.16.17
Adulterium prohibitum 2.8.41
Ægyptiorum garrulitas ridicula 1.8.4
Ædificatio necessaria fidelibus 4.1.12, & 4.8.1
Afflictiones à Deo immissæ 1.17.8
Afflictiones fidelibus necessariæ 3.8.1
Afflictiones variis modis vtiles 3.4.32.33.34; & 3.8.2.3
in Afflictionibus finis semper cõsiderandus 3.9.1
Afflictiones fidelium & impiorum differunt 3.4.32, & 3.8.1
Afflictiones impiorũ maledictæ 3.4.32.33
Allegoriæ inutiles omittendæ 3.5.19, & 3.4.4
Ambrosius & illius animi magnitudo 4.12.7
Anabaptistarũ errores 2.8.26, & 2.10.1.7, & 3.3.2.14, & 4.1.13, & 4.12.12; 4.16.1, & 4.20.2
Anathematis significatio 4.12.10
Angeli à Deo creati 1.14.3.4
Angeli ad Dei similitudinem creati 1.15.3
Angeli spiritus essentialis naturæ 1.14.9
Angeli cur sic dicti 1.14.5
Angeli cur appellentur exercitus ibid.
Angeli interdum dij vocantur ibid.
Angeli cur virtutes dicantur ibid.
Angeli non adorandi 1.14.11
Angeli ad salutẽ fidelium constituti 1.14.7
Angelorum caput Christus 3.12.1
Angeli mali, illorúmque lapsus 1.14.16
Angelorum munus 1.14.6.12, & 3.20.23
Angelorum diuersa nomina 1.14.8
Animæ definitio 1.15.6
Anima est immortalis essentiæ 1.15.2.6
Animæ duæ partes 1.15.7
Animæ à Deo creatæ 1.15.5
Animæ immortales 1.15.2, & 2.10.9
Anselmus 2.2.4
Anthropomorphitæ 4.17.23.25
Antichristus, & eius in Ecclesia sedes 4.2.12
Apollinarius vetus hæreticus 2.16.12
Apostoli qui propriè 4.3.4.5
Apostoli Spiritu diuino afflati, & loquuti sunt & scripserunt 4.8.9
Apostoli quomodo præferantur Ioanni Baptistæ 2.9.5
Apostolorum in Scriptis scopus 4.20.12
inter Apostolos & eorum successores discrimen 4.8.9
Appetitus vindictæ prohibitus 2.8.57, & 4.20.20
Appetitus vindictæ in Sampsone 3.20.15
Aquæ lustralis origo 4.10.20
Arbitrium, vide Liberum arbitrium
Archidiaconi & illorũ in Eclesia origo 4.4.5
Archiepiscoporũ in Ecclesia institutio 4.4.4
Aristocratia inter Israelitas à Deo cõstituta 4.20.8
Aristoteles philosophus 1.5.5, & 1.15.7, & 2.3.23
Arrius hæreticus refellitur 1.13.4.16
Artes sedentariæ à Deo sunt 2.2.16
Ascensus Christi ad cœlum 2.16.14
Astrologiæ vsus 1.5.5
Assentatores principum periculosissimum 4.20.31.32
Audire ad credendum 3.2.6
Aulici & assentatores periculosi 4.20.31
Authoritas Conciliorum 4.8.10.11, & 4.9.11

B

Baptismus & eius significatio 4.15.8
Baptismus à Christo institutus 4.16.17.27
Baptismus sacramentum pœnitentiæ 4.15.4
Baptismus cum ceremoniis 4.15.19
Baptismus pro circuncisione 4.14.24, & 4.

Baptiſmus in quo differat à circumciſione 4.14.21,& 4.16.3
Baptiſmus quò neceſſarius 4.16.26
Baptiſmus ex adminiſtrantis manu nõ æſtimandus 4.15.16 (4.15.1
Baptiſmus tria ad fidem Chriſtianam affert
Baptiſmus Ioãnis & Apoſtolorũ idẽ 2.9.9
In Papatu ſemel baptizatis non repetendus baptiſmus 4.15.16
Baſilius 1.14.20,& 4.16.8
Bella quomodo legitima 4.20.11
Benedictio Dei maximã vim habet 3,7.8,9
Beneficia quibus collata in Papatu 4.5.6
Berengarius 4.17.12
Bonum ſummum hominis 3.25.2
Bonum ſummum ex Platone 1.3.3
Bonorum Eccleſiaſticorum qualis olim fuerit diſpenſatio 4.4.6
Bonorum terreſtrium rectus vſus 3.10.1
Boni inter improbos 3.21.7,& 4.1.7.8,13
Bonitas Dei obiectum fidei 3.3.19

C

Caligula audax & inſignis numinis cõtemptor 1.3.2
Calumnia damnatur 2.8.47
Canonici qui in Papatu 4.5.10
Cantus introductus in Eccleſiam 3.20.32
Capellani in Eccleſia Papiſtica 4.5.10
Cardinales quò in Eccleſia euecti 4.7.10
Caro pugnat cum ſpiritu 3.20.17.18
Caſſij tribunal 4.20.10
Catabaptiſtarum error 4.15.14
Catechiſandi ratio in Eccleſia 4.19.12
Catharienſes 4.1.13
Cato 3.10.4
Cauſæ ſalutis noſtræ quatuor 3.14.17.21
Cæleſtini hæretici refelluntur 2.1.5,& 3.23.5
Ceremoniæ aduẽtu Chriſti deletæ 4.15.25
Ceremoniæ à Chriſto ſeparatæ inutiles 4.14. (25
Charitas à fide procreatur 3.2.41
Chiliaſtæ & eorum de regno Chriſti nugæ (3.25.5
Chriſtus Deus æternus 2.13.7,& 2.14.7
Chriſtus Deus & homo 2.12.2
Chriſtus duas habet naturas 2.4.1
Chriſtus cur Ieſus appellatus 2.16.1
Chriſtus alter Adam 1.15.4,& 2.12.7
Chriſtus patronus 3.20.17
Chriſtus Angelus nominatus 1.3.10,& 1.14.5
Chriſtus verus ac ſolus miraculorũ author (1.13.13
Chriſtus author vitæ 2.17.1
Chriſtus Eccleſiæ caput 4.6.9
Chriſtus hominũ & angelorum caput 2.12.1 & 3.22.1
Chriſtus ſolum animarum noſtrarum alimentum 4.17.1
Chriſtus ſolus Eccleſiæ doctor ac magiſter 4.3.3,& 4.8.7,8
Chriſtus filius Dauid 2.13.3
Chriſtus propriè Dei filius 2.14.5
Chriſtus finis Legis 1.6.2,& 2.6,4,& 2.7.2
Chriſtus omnium fidelium frater 2.12.2
Chriſtus ſolus Eccleſiæ fundamẽtum 3.15.5
Chriſtus vt officio mediatoris fungeretur debuit carnẽ humanã aſſumere 2.12.1,4
Chriſtus perfectiſſima Dei imago 1.15.4
Chriſtus totius mundi iudex 2.16.17
Chriſtus ſacramẽtorum ſubſtantia 1.14.16, & 4.17.11
Chriſtus ſolus interceſſor inter Deũ & hominẽ 1.14.12 & 2.6.2,3, & 2.12.1, & 2.16.16,& 2,17.1.4, & 3.20.17, & 4.12.25
Chriſtus propriũ baptiſmi obiectũ 4.15.6
Chriſtus panis vitæ 4.17.5
Chriſtus Propheta, rex,& ſacerdos 2.15.1
Chriſtus verũ noſtræ electiõis ſpeculũ 3.24.5
Chriſtus ſacerdos 2.12.4 & 2.15.6,& 4.18.2 & 4.19.28 (3.24.6
Chriſtus ſolus omnium electorum ſeruator
Chriſtus ſol iuſtitiæ 2.10.20,& 3.25.1,& 4.8.7
Chriſtus complementum legis 2.7.2
Chriſtus anno circiter triceſimo baptizatus 4.16.29
Chriſtus diuerſis afflictiõib. obnoxius 3.8.1
Chriſtus in Euangelio patefactus 2.9.1
Chriſtus omnis peccati expers 2.13.4,& 2.16.5
Chriſtus nobis Dei gratiam & vitam æternã acquiſiuit 2.17.1
Chriſtus in cælo quæri debet 4.17.29
Chriſtus veræ carnis noſtræ eſſentiam aſſumit 2.13.1
Chriſtus ſedet ad dexterã Dei patris 2.14.3
Chriſtus ſolus omnib. fidelib. eſt ſatis 2.16.19
Chriſtus in iudiciũ venturus 2.16.17 (4.17.9
Chriſtus eſt præditus carne viuificante
Chriſtus morte ſua nobis vitã attulit 2.16.5
Chriſtus ad inferos deſcendit 2.16.8,9
Chriſtus 40. dies ieiunauit, quámque ob cauſam 4.12.20
Chriſtus noſtras induit infirmitates excepto peccato 2.16.12
Chriſtus perfecta iuſtitia præditus 3.14.12
Chriſti meritum 2.17.1
Chriſti miracula 1.13.13
Chriſtus ſua obedientia deleuit noſtra peccata 2.16.5 (& 3.12.7
Chriſti officium 2.6.2,& 2.5.2,& 2.12.4,
Chriſtus infinita potentia præditus 2.15.5, & 2.16.16

Chriſti

Christi regnum æternum 2.15.3,& 3.25.5
Christi regnũ spirituale 2.15.3,4,& 4.5.17, & 4.17.18,& 4.20.1 12.13
Christus à mortuis resurrexit 2.16.13
Christus victor in Satanam 1.14.18
Christus interdum nomen suum Ecclesiæ communicat 4.17.22
Christiani fideles dicti 2.15.5
Christiani nomine tenus 3.6.4
Circuncisio in quo differat à baptismo 4.14.21,& 4.16.3 (& 4.11.1
Claues regni cœlorum 4.6.4, & 4.2.10,
Clerici qui olim 4 4.9
Clericorum immunitas 4.11. 15
Clericali tonsura 4.19.26,27 (1.3.1
Cognitio Dei in hominum mẽtibus infixa
Cognitio Christi 3.2.6
Cognitio hominis necessaria 1.1.1
Cognitio hominis duplex 1.15.1
Cognitio vitæ cœlestis animo hominis impressa 1.15.6
Cœnonía idiomáton, i.cõicatio proprietatum vtriusque naturæ Christi 2.14.1
Cœlibatus 2.8.43.& 4.12.26,& 4.13.18
Cœna Domini qũo instituta 4.17.1.20
Cœna Domini in duobus sita 4.17.11,14
Cœnę Domini vsus 3.25.8 (4.16.30
Cœna Domini olim pueris administrata
Cœna Dñi conspurcata in Papismo 4.18.1
Cœtus Ecclesiastici necessarij 2.8.32,& 4.1.5
Communio sanctorum 4.1.3
Comparatio inter Christũ & Mosen 2 11 4
Concilia inter se diffidentia 4.9 9
Conciliorũ authoritas 4.8 10,11, 4.9.1
Concupiscentia damnatur 2.8.49
Concupiscentia peccatũ corã Deo 3.3.12,13
Concupiscentia in regeneratis 3.2.10
Confessio peccatorum necessaria 3 3.17
Confessio peccati multifariam 3.20 9
Confessio auricularis,eiusque fundamentũ
Confessionis species 3.4.11 (3.4.4,5
Confirmatio Papistarum 4.19.4
Congregatio in Christi nomine 4.9.2
Coniectura moralis fidei repugnans 3 2 38
Coniunctio Dei cum fidelibus 2.8 18
Conscientiæ significatio 3.19.15,& 4.10 3
Consolatio fidelium 1 14 6.& 1.16.3,& 1.17. 11,& 2.8.21,& 2.16.5,18,& 3.8.7,& 3.9.6,& 3.15.8.& 3 20 51,& 3.25.4,& 4.1.3
Constantinus 4.11 12
Constitutionum Ecclesiasticarum duæ species 4.10.29 (4.1.5
Contẽptus ministerij non inultus manebit
Contemptus mortis 3.9.5
Contentio in Ecclesiã de vniuersalis Episcopi titulo 4.7.4
Contẽtio pro infantulorũ baptismo 4.16.32
Continentiæ nomen quid significet 4.13.17
Continentia donum Dei singulare 2.8 42
Cõuentus Ecclesiastici necessarij 2.8.32 & Conuentus in nomine Christi 4.9.2 (4.1.5
Conuersio quænam in sacramentis inueniatur 4.17.14.15
Corda hominum in potestate Dei 1.18.1.2
Cornelius Centurio cur baptizatus 4.15.15
Cornelius priusquam Euãgelium ex ore Petri audisset regeneratus 3 24.10
Cornelij fides 3 2 32
Corpus etiam Deo consecratum 3.25.7
Corpus Christi finitum 4.17.26
Corpus Christi tẽplum appellatur 2.14 4
Corpus Christi qũo in Cœna edatur 4.17.5
Crates Thebanus 3 10.1
Credere Ecclesiã non in Ecclesiã 4.1.2
Crux Christi est crux triumphalis 2.16.6
Crux, vide Afflictio
Culpa & pœna simul collocantur 3.4 29
Cultus diuinus primũ iustitię fundamentũ 2.8.11
Curiositas fugienda 1.4.1,& 1.14.1,4.7.8.16, & 1.15.8,& 2.1.10,& 2.12.5,& 2.16.18,& 2. 17.6,& 3.20.24,& 3 21.1,2,& 3.25 6,10

D

Dauid figura & imago Christi 3.20 25
Descensus Christi ad inferos 2.16 8,9
Deus vnus 1.10.3,& 2.8.16
Deus nõ est acceptor personarum 3.23 10
Deus origo & fons bonorum omniũ 1 2.1
Deus non est author peccati 1.14.16,& 1.18. 4,& 2 4.2
Deus solus corda nouit 2.8 23,& 3.4.9
Deus solus omnium rerum creator 1.14.3
Deus doctor fidelium 3.2.6
Deus totius mundi iudex 1.16 6
Deus spiritualis legislator 2.8.6
Deus sibi ipsi lex est 3.23.2
Deus omnipotens 1.16.2.3
Deus sponsus Ecclesiæ 2.8.18
Deus natura liberalis 3 20 26
Deus rex æternus 3 20.42
Deus semper sibi similis 1.4.2,3, & 2.11.13
Deus quodammodo se visibilem reddit in Christi persona 2 9.1.
Deus cur mũdum sex diebus crearit 1.14.22
Deus non debet vlla visibili effigie repræsentari 1.11.1
Deus qũo dicatur esse in cœlo 3.20.40
Deus duobus modis cognosci potest 1.2.1

Deus est simplicis & infinitæ essentiæ 1.13.2
Deus nobiscum & cum patribus fœdus iniit sed diuersa ratione 2.10.2
Deus ficta pœnitentia non placatur 3.3.25
Deus quo obcęcet & induret improbos 2.4.3
Deus quomodo in cordibus hominum operetur 2.4.1
Deus duobus modis in electis operatur 2.5.5
Deus beneficium suum electis duntaxat largitur 2.2.6,& 2.3.14
Deus homines sua bñdictione ditat 3.7.8.9
Deus in omnes creaturas suam infundit misericordiam 1.5.5
Deus omnia regit sua prouidentia 1.16.1
Deus irā suam in reprobos testatur 3.25.12
Deus homines gratuita sua benignitate anteuertit 3.14.5,& 3.2.42
Deus in corda potius quàm in opera intuetur 3.14.8,&3.20.31
Deus quomodo improbis vtatur 1.18.1
Deus suis diuersis modis indulget 3.15.4, & 3.1.9.5,& 3.20.12.19,& 4.17.14
Deus nonnunquam vult suum verbum annunciari reprobis 3.14.13
Diabolus quomodo improbus 2.3.5
Diaboli spiritus essentiales 1.14.19
Diaconi sunt duorum generum 4.3.9
Diaconi in Ecclesia & eorū munus 4.3.9
Diaconi quales in Papatu 4.5.15, & 4.19.32
Diaconissæ in Ecclesia 4.13.19
Dionysius de hierarchia cœlesti 1.14.4
Discendi in Ecclesia pro temporum ratione diuersus modus 4.8.5,67
Discrimen inter Deum & homines 2.8.6 & 2.10.9,& 30.20.26
Discrimen inter iustum & iniustū 3.14.2
Discrimen inter Legē & Euangeliū 2.9.2,3.4
Discrimē inter necessitatē & coactionē 2.3.5
Discrimen inter pastores & doctores 4.3.4
Differentia inter patres & fideles sub nouo testamento 2.7.16,& 2.9.1.2,4,& 2.10.5,& 2.14.15,& 4.10.14,& 4.14.23
Discrimen inter veram religionem & superstitionem 1.12.1
Discrimen inter sacramenta veteris ac nouæ Legis 4.14.23,26
Discrimen inter schismaticos & hæreticos (4.2.5
Discrimē inter vetus ac nouū fœdus 2.11.1
Dignitas & præstantia hominis 1.15.3,4
Dignitas fidelium, vide Fidelium dignitas
Disciplina Ecclesiastica 4.12.1
Disciplina Ecclesiastica mitigari dēt 4.12.9
Disciplinæ Ecclesiasticæ partes 4.12.22
Disciplina Lacedæmoniorum admodū dura 4.13.8
Disputatio inter Petrum & Simonem Magum fictitia 4.6.15
Dissimulatio quorūdā repræhēditur 3.19.13
Distinctio fidei formatæ & informis nugatoria 3.2.8
Distinctio duleías à latreías 1.11.11, & 1.12.2
Distinctio scholastica trium libertatis generum 2.2.5
Distinctio scholastica necessitatis 1.16.9
Distinctio pœnæ & culpæ 3.4.26
Distinctio ridicula peccati mortalis & venialis 2.8.58,& 3.4,28
Distinctio inter sacramentum & rem ipsam sacramenti 4.14.15
Docendi in Ecclesia verus modus 4.8.8
Doctores necessarij in Ecclesia 4.3.4
Doctrinæ Mosis scopus 1.8.5
Doctrina Christi anima est Ecclesiæ 4,12.1
Doctrina fidei in Papatu corrupta 3.2.1
Doctrina pœnitentiæ à Sophistis corrupta fuit 3.4.1
Donatio Constantini 4.11.12
Donatistæ refutantur 4.1.13,&4.15.16
Donatistæ durissimi 4.12.12

E

Ecclesiasticus dubiæ authoritatis scriptor 2.5.18
Ecclesia vera 4.1.1
Ecclesia fidelium mater ibidem, (4.2.1
Ecclesia vera longè differt ab adulterina
Ecclesiæ conspicua facies 4.1.9,10
Ecclesia bifariam consideranda 4.1.7
Ecclesiæ locus 4.1.9
Ecclesia suam habet iurisdictionem 4.11.1
Ecclesiæ perfectio 4.8.12
Ecclesiæ perpetuitas 2.15.3
Ecclesia semper in mundo fuit 4.1.17
Ecclesia catholica seu vniuersalis 4.1.2
Ecclesia quo sancta 4.1.13,17,& 4.8.12
Ecclesia regnum est Christi 4.2.4
Ecclesia interdum Christi nomine appellatur 4.17.22
Ecclesiæ, antequam existeret Papatus, conditio 4.4.1,2
Ecclesia Papistica 4.2.2
Ecclesiæ Romanæ authoritas 4.6.16
Ecclesia errare potest 4.8.13
Ecclesia quomodo ædificanda 4.8.1
Ecclesiæ anima est Christi doctrina 1.21.4
Ecclesiæ magna est authoritas 4.1.10
Ecclesia semper à Dño conseruatur 2.15.3
Ecclesiæ disciplina 4.1.29
Ecclesiæ fundamentum 1.7.3,& 4.2.1 (4.8.4

Eccle

Ecclesiæ prăs subiecta Dei verbo est 4.8.4
Electi soli Dei gratiæ sunt compotes 2.2.6
Electi soli verè credũt 1.2.5,& 32.11,& 3.24.2
Electi soli Deum timent 2.3.4
Electi soli perire nequeunt 3.24.6,7
Electi soli in fide permanent 32.4.6
Electi multo differunt à reprobis 3.2.27,& 3 4.32,& 3.8.6,& 3.9.6,& 3.13.3. & 3.20.16.29
Electio Dei æterna 3.21.1
Electio gratuita 3.22.1
Electio est Ecclesiæ fundamentum 4.1.2
Electio vocatiõe stabilita & cõfirmata 3.24.1
Electionis constantia 3.24.4
Electionis finis, vitæ sanctimonia 3.23.12
Eliæ ieiunium 4.12.20
Epicurei opinio de diuinitate 1.2.2
Epicurei semper multi 1.16.4
Epiphanius 4.9.9,& 4.15.21
Episcopi, presbyteri, pastores, ministri, interdum idem designant 4.3.8
Episcopi qui eligendi 4.3.12
Erectio manuum in precibus 3.20.16
Errores sæpe cum fide permixti 3.2.31
Esau & illius pœnitentia 3.3.25
Ethnicorum prophana templa 4.1.5
Euangelistarum munus 4.3.4
Euangelium pro manifesta arcani Christi declaratione 2.9.2 (3.2.4.1
Euangeliũ interdum reprobis annuntiatur
Euangelium à Lege differt 2.9.2,3,4
Euangelij summa 3.3.1.19
Euangelium spectat fidem 2.11.19
Eunuchi pietas 3.2.32
Eusebius 1.11.6,& 4.6.14,& 4.7.26
Eutyches hæreticus 2.14.4,8,& 4.17.30
Examine vicarij Episcoporum quo vtantur 4.5.5 (4.12.10
Excommunicatio ab anathemate differt
Excommunicatio tres habet fines 4.12.5
Exhortationes ad ieiunia & preces 4.12.14
Exhortationes fidelib. vtiles ac necessariæ
Exhortationum vsus 2.5.5 (2.7.12
Exorcistæ in Papatu 4.19.24
Exuperius Episcopus Tolosanus 4.5.18

F

Facetiæ damnandæ 4.5.18
Fanaticorum ridiculæ reuelationes 1.9.1
Fideles iusti appellati, & qua rõne 4.15.10
Fideles Dei filij 4.17.2
Fideles in hoc mundo peccatores 3.3.11.12
Fideles sacerdotes dicti 2.15.6
Fideles à Deo edocti 3.2.6
Fideles in varias cogitatiões abstracti 3.2.18
Fideles sunt participes mortis & resurrectionis Christi, & quã ratione 3.3.9
Fideles aliquando proferunt innocentiam suam & integritatem 3.14.18,19
Fideles cur Christiani dicti 2.15.5
Fideles perpetuò bellũ gerunt 1.14.13,15,18, & 3.3.10,& 3.20.46, & 4.15.11.12
Fidelium afflictiones 3.4.32,& 3.8.1
Fidelium scopus 2.10.11,& 3.25.2
Fidelium conditio 2.15,& 3.8.1,& 3.9.6
Fidelium timor 3.2.21,22
Fidelium desiderium 4.13.4
Fidelium dignitas 1.14.2,& 2.16.16& 4.17.2
Fidelium fœlicitas 2.15.4,& 3.25.10
Fidelium virtus 2.5.5
Fidelium perfectio 3.17.15
Fidelium sacrificia 4.18.4.16
Fideles semper tuti 3.24.7
Fideles in Satanam victores 1.14.18
Fidei diuersæ significationes 3.2.13
Fides interdum pro spe sumitur 3.2.43
Fides pro confidentia 3.2.15
Fides pro potestate edẽndi miracula 3.2.9
Fides vera 1.7.5,& 3.2.6.7,41
Fidei natura 3.13.4
Fidei fundamentũ est Dei promissio 3.2.29
Fidei incremẽtũ necessariũ 4.14.7 (& 3.2.34
Fides est Dei donum 1.7.5,& 2.3.8,& 3.14,
Fides ab electione proficiscitur 3.22.10
Fides doctrinæ comes 3.2.6
Fides non est sine intelligentia 3.2.3
Fides cum spe coniuncta 3.2.42
Fides certa ac firma esse debet 3.2.39
Fides quomodo appellatur opus 3.2.39
Fides inuocationis mater 3.20.1
Fides omnium bonorum radix 4.13.20
Fides pœnitentiam gignit 3.2.1
Fides sola iustificat 3.11.19,& 3.17.10
Fides homines regenerat 3.3.1
Fides reproborum 3.2.10,11
Fides Simonis Magi 3.2.10
Fides Sophistarum intricata 3.2.2
Fidei obiectum 3.3.19
Fides formata & informis ex sophistis 3.2.8
Fiducia soli Deo debetur 2.8.16
Fiducia fidelium 3.24.7
Filiorum munus erga parentes
Finis singulorũ præceptorũ 2.8.35,36 (8.9
Finis singulorũ preceptorũ cõsiderãdus 2.8.
Finis nostræ regenerationis 1.19.4,& 3.3.19
Fortuna, Ethnicorum vocabulum 1.16.18
Fortunæ nulla vis 1.6.14,& 3.7.10
Fundamentum Ecclesiæ 1.7.2,4,& 4.2.1
Fũdamẽtũ fidei, gratuita Dei promissio 3.2.29
Furtum prohibitum 2.8.45

Furtum variis modis committitur, ibid.

G

Galenus 1.5.2
Gentium vocatio 1.11.11.12
Gloria fidelium post hanc vitam 3.25 10
Gloria fideliū in hoc mūdo 2.15.4,& 3.13,1
Gratia Dei libera 3.21.6,& 3.22.8
Gregorij septimi astus 4 11.13
Gregorij opinio de imaginibus 1.11.5
Gregorius Nazianzenus 1.13.17,& 4 9.11
Gubernatores Ecclesiæ 4 3 8

H

Hæretici à schismaticis differunt 4 2.5
Hierarchia Papatus 4.5.25
Hieronymus taxatur 1. 3 5
Hidelbrādus Gregorius septimus 4.11.13
Homerus 1.17.3,& 2.2.17,& 4.6.8
Homicidium prohibitum 2.8.40
Hominis creatio 1.15.1,& 2.1.10,& 2.3 11, & 2.5.18
Homo est paruo mundo similis 1.5.3
Hominis excellentia 1.15.3,4
Homines infinitis periculis in hoc mundo sunt obnoxij 1.17.10
Honestas in Ecclesia seruanda 4.10,19
Honos maioribus debitus 2.8.15
Honor diuersas hēt significationes 2.8.25
Honoris tria genera 2.8.36
Horatius 1.11.14
Hypocrisis homini insita 1.8.2
Hypocritarum natura 1.4.4
Hypocritarum preces coram Deo detestandæ 3.20.29

I

Iacob vitæ in speciem miseræ exemplum 2.10.12
Idololatria damnatur 1.11.1,& 2.8.16,17
Idololatriæ origo 1.5.11,& 1.11.8
Ieiunij definitio 4.12,18
Ieiuniū sanctum& legitimum tres habet fines 4.12.15
Ieiunij vsus 3.3 27
Ieiunium quomodo necessarium 4.12.14
Ieiunium Mosis 4. 12.20
Ieiunium Eliæ ibidem,
Ieiunium Christi ibidem,
Ieiunium Papistarum 4.2.21
Ioannis Baptistæ ministerium 4.15.17
Ioannis Baptistæ munus 2.9.5
Ioannes Baptista mediū inter legem & Euāgelium ibidem,
Ioannes Baptista Euangelij nuntius ibidē,
Ioannes Baptista quomodo Elias dictus ib.
Iephthes votum 4 13.3
Iesuitæ 3.3 2
Ignatius 1.13.29
Ignorantia non est solum peccatū 2.1.22
Imago Dei in homine 1.15.3 & 2.12.6
Imagines licitæ & illicitæ 1.11.12
Immunitas quā sibi arrogauit clerus 4 5.15
Impositio manuū in pastorū electiōe 4.3.16
Impositio manuū an sacramentū 4.14.20
Improbi quamuis Dei sunt instrumenta, tamen excusatione carent 1.17.5,& 18.4, & 2.5.5,& 3.23.9
Improbi diuinis castigationibus indurātur 3.4 12,& 3.8.6
Improbi q̄uo Deum timeant 4.30.23
Improbi nonnunquam donis præstantibus excellunt 3.24.2,3
Indulgentiæ satisfactionibus additæ 3.5.1
Indulgentiarum origo 3.5.5
Indurationis improborum origo 3.24.14
Infantes damnationem secum ex vtero matris adducunt 4.15.10
Infantes à Deo regeniti 4.16.17
Infantes baptizandi 4.16 1
Infidelitas radix omnium malorum 2.1.4
Inimici diligendi 2.8.35,36
Inobedientia prima humani generis pernicies 2,1 4 (1.15.7
Intellectus & voluntas duæ animæ partes
Intelligentia cum fide coniuncta 3.2 3
Intentio bona 2.2.25
Intercessionis sanctorum origo 3.20.21
Inuocatio à fide promanat ibidem
Inuocatio soli Deo debita 2. 8.16
Iosephus 1.8.4,& 2.8.12
Ira Dei maximè in reprobos 3.25.12
Irenæus 1. 3.27,& 2.6.4, & 2.14 7,& 4.7.7
Isaaci cōdō quod ad mundū spectat 2.10.12
Isaaci peccatum 3.2.31
Iudas à Christo electus quomodo 3.2.4,9
Iudas q̄uo Cœnæ Christi cōicarit 4.17 34
Iudicia Dei bifariam 3.4.31
Iudicia quomodo legitima 4,20.18
Iudæi primogeniti in Dei familia 4.16 14
Iusiurandum est species cultus diuini 2.8.23
Iuramenta priuata licita nécne 2.8.27
Iurisiurandi formulæ sacris literis familiares 2.8.24
Iurisdictio in homine duplex 4.19.15
Iurisdictio Ecclesiastica penes quem 4.7.5, & 4.11.1
Iurisdictio in Ecclesia 4.11.1
Iustificari coram Deo 3.11.2,& 3.17.12
Iustitia Christi perfecta 3.14.12 (3 18.1
Iustitia operū ex mercede colligi nō potest

Iustitia

Iustitia partialis à Sophistis conficta 3.14.13
Iustinus Martyr 1.10.3
Iuuenalis 1.11.3

L

Lacedæmoniorum disciplina 4.13.9
Lactantius 1.4.3,& 1.11.6
Laici baptizare non possunt 4.15.10
Lapsus Adami 2.1.4
Latria & Dulia 1.4.3,& 1.12.2
Libertas Christiana Spiritualis 3.19.9
Libertas Christiana in tribus consistit 3.19.2
Libertas populi in Episcoporum electione 4.4.11
Liberũ arbitriũ hominis ante lapsum 1.15.8
Liberũ arbit.hominis 1.15.8,& 2.2.1,& 2.5.1
Legis summa 2.8.11
Legis vsus 1.12.1,& 2.7.1
Legis munus 2.7.6,& 3.19.2,& 4.15.12
Leges ciuiles ab hominibus constitui possunt 4.20.15
Leges politicæ nerui validissimi rerum publicarum 4.20.14
Lex Dei in tres partes à Mose distincta ib.
Lex moralis duabus partibus cõstat 4.20.15
Lex Mosis miraculo quodã cõseruata 1.8.9
Lex cur promulgata 1.6.2
Lex quomodo abolita 2.7.14
Lex spiritualis 2.8.6
Lex obseruari nõ potest propter carnis imbecillitatem 2.5.6.7,& 2.7.4.5

M

Macedonius hæreticus refutatur 5.13.6
Magistratus dignitas 4.20.24
Magistratus munus 2.8.46,& 4.20.9
Magistratui parendum 4.20.8,22.23
Magistratus Deo subiectus 2.8.38,& 4.20.32
Magistratui citra peccatũ licet interficere 4.20.10
Magistratus à Deo ordinati sunt eique placent 4.20.4
Magistratus nomine Dei verè appellantur 4.16.31
Magistratus Dei sunt vicarij 4.20.9
Magnitudo animi sanctorum 3.8.8
Maledicentia damnatur 2.8.47.48
Manducatio carnis Christi 4.17.6
Manuũ imposito in pastorũ electiõe 4.3.16
Manichæi hæretici refelluntur 1.13.1,& 1.14.3,& 15.5,& 2.1.11,& 2.11.3,& 2.13.1.2,& 2.14.8,& 3.11.5,& 3.23.5,& 3.25.7,& 4.12.19.
Marcionitæ 1.13.1.2,& 4.17.17
Matrimonium à Deo constitutum 2.8.41
Matrimoniũ non est sacramẽtum 4.19.34.
Matrimonium non debet prohiberi Ecclesiæ ministris 4.12.23
Maria Christi mater Iosepho affinis 2.13.3
Merces promissa fidelibus 3.18.3
Mendacium omnino prohibitum 2.8.47.
Meritum,fidei synceritati cõtrarium 3.15.2
Michael Seruetus Anabaptista 4.16.31
Michael Seruetus refellitur 1.13.10.22,& 1.15.5,& 2.9.3,& 2.10.1,& 2.14.5.6.7,& 4.16.29.31,& 4.17.29.30
Milesiorum prouerbium 4.13.15
Ministerium verbi in Ecclesia necessarium 4.1.5,& 4.3.2.3,& 4.1.4.11
Ministerium Ioannis Baptistæ & Apostolorum,vnum 4.15.7
Ministri verbi,Vide Pastores.
Misericordia & veritas cõiunctę sunt 3.13.4
Misericordia Dei in omnes creaturas effusa 1.5.5
Missæ origo 4.18.8
Missæ virtutes 2.15.6,& 4.2.9,& 4.18.1
Missarum forum in Papatu 4.5.9
Moderatores Ecclesiæ 4.3.8
Modestia fidelibus necessaria 2.2.1.11
Monachi veteri Ecclesiæ incogniti 4.5.28
Monachorum corrupti mores 4.13.15
Monachorum periculosæ sectæ 4.13.14
Monachi vota temeraria faciunt 4.1.3.3.17
Moniales veteri Ecclesiæ ignotæ 4.13.19
Monica mater Augustini 3.5.10
Motiones priuatæ necessariæ in Ecclesia 4.12.2
Monothelitæ refelluntur 2.16.12
Mortificatio carnis 2.16.7
Mortis Christi magna vis 2.16.5
Mors à fidelibus contempta 3.9.5
Moses omnium Prophetarum princeps 4.8.2
Moses familiariter scripsit 1.14.3
Mosis doctrina 1.8.4
Moses cur quadraginta dies ieiunarit 4.12.20
Mulieres sub hominum nominibus in genealogiis comprehenduntur 2.13.3.
Mulieribus baptizare non licet 4.15.20
Mũdus pro genere humano creatus 1.10.6

N

Naamani Syrij pietas 3.2.32
Naturæ corruptio 2.5.1
Natura duplex in persona mediatoris 2.14.1
Necessitas duplex 1.16.9
Necessitas & coactio differunt 2.3.5
Necessitas fatalis Stoicornm 1.16.8
Nehemiæ ieiunium 4.2.16

Nestorius hæreticus 2.14.4.5
Nomen Dei summa cum reuerentia sumi debet 2.8.22
Nomen Dei quomodo sanctificari debeat ibid.& 3.20.41
Nomen Christi aliquãdo Ecclesiæ tribuitur 4.17.22
Nouatiani refelluntur 3.3.21,& 4.1.23

O

Obedientia Deo gratissima 2.8.5
Obedientia Christi nostra deleuit peccata 2.16.5
Obedientia parentibus debita 2.8.38
Obedientia regibus & magistratibus debita 4.20.8.22,23.32
Obiectum fidei 3.3.19
Obseruatio dierũ supstitiosa dãnatur 1.8.31
Opus Spiritus sancti 4.14.8.9
Opus idem pluribus omnino cõtrariis tributum 1.18.4,& 2.4.2
Opera hominem non iustificant 3.17.11
Opera carnis à peccato originali proueniunt 4.15.10
Opera supererogationis 3.14.14
Operum iustitia 3.18.1
Opera bona ex Dei gratia proueniũt 2.3.13
Opera bona à fide procedunt 4.13.20
Officiũ pastoris differt à principis officio 4.11.8
Officiales cur constituti 4.11.7
Orationis significatio 3.20.2
Oratio omnibus fidelibus necessaria ibid.
Oratio vtilis multis modis ibid.
Oratio quomodo cõcipi debeat 3.20.4.7.8,9.11
Oratio Dominica exponitur 3.20.36
Oratio non intermissa 3.20.7
Orationes publicæ Deo gratæ 3.20.20 29
Ordo, sacramentum à Scholasticis inuentum 4.19.22
Origenes 2.2.4.27,& 2.5.17,& 2.8.12, & 3.22.8
Osiãder refellit 1.15.3.5,& 2,12.5.6.7,& 3.11.5
Ouidius 1.15.3,& 2.2.23

P

Pædobaptismus sacris literis probatus & cõfirmatus 4.1.6.1
Panis pro rebus necessariis corpori 3.20.44
Panis assumit nomen corporis Christi 4.17.20
Papa se Christi vicarium appellat 4.6.2
Papa Antichristus 4.7.21.25,& 4.9.4
Papa sibi Occidẽtis imperiũ subiecit 4.11.13
Papa quo Pacto tantum creuerit 4.7.1
Paphnutij opinio de cœlibatu 4.12.26
Papistæ Christi simiæ 4.19 29
Papistæ qũo imagines defendant 1.11.5
Papistæ Christum ignorant 2.15.1
Papistarum ieiunia 4.12.21.
Pastor & Episcopus 4.3.8
Pastores in Ecclesia 4.3.4.5
Pastores & doctores necessarij in ecclesia 4.3.4
Pastorum munus 2.8.46,& 3.3.17,& 4.1.15.22,& 4.3.6 & 4.8.1,& 4.12.11.14.17
Pastorum potestas 3.4.14
Pastorum vocatio 4.3.11
Patientia fidelibus necessaria 3.8.1,& 3.20.52,& 3.25.1
Patientia Christianorum differt à philosophorum 3.8.11
Patres sub vetere Testam. 2.7.16,& 2.9.1.2.4,& 2.10.5,& 2.14.5,& 4.10.14,& 4.14.23
Patriarchæ in Ecclesia 4.4.4
Pauperum cura in Ecclesia 4.3.8
Pax à remissione peccatorũ pcedens 3.13.4
Peccatum originale 2.1.5.8,& 4.15,10
Peccatum in Spiritum sanctum 3.13.22
Peccatum veniale ex Sophistis 2.8.58
Peccatum omne per se mortale est 2.8.59
Peccata duobus modis 4.12.3.6
Peccata cur debita appellentur 3.20.45
Peccata Patrũ qũo in filiis puniãt 2.8.19.20
Peccata sanctorum sunt venalia 2.8.59
Peccata extra ecclesiã nõ cõdonãtur 4.1.20
Peccata sigillatim numerari non possunt 3.4.16.18
Peccatores p dissolutis hominibus 3.20.10
Pelagiani hæretici refelluntur 2.1.5,& 2.2.21,& 2.3.7,& 2.7.5,& 3.22.8
Perfectio Ecclesiæ 4.8.12
Perfectio fidelium 3.17.15
Perfectio fidei ibid.
Periurium est execrandum 2.8.24
Perpetuitas ecclesiæ 2.15.3
Persecutio pro iustitia 3.8.7
Persæ solem adorabant 1.11.1
Perseuerantia donum Dei 2.3.11,& 2.5.3
Perseuerãtia electorũ tãtùm propria 2.3.11
Personæ significatio in Scriptura 3.23.10
Persona in Deo 1.13.6
Personæ tres in vna essentia Diuina 1.13.2
Petrus nullum habebat ius in alios Apostolos 4.6.5
Petrus Romæ non fuit 4.6.14
Philosophorũ opinio de libero arbit. 2.2.3
Phocas Romanæ sedis patronus 4.17.7
Pighius hæreticus 3.2.30

Plato

Plato philosophus 1.5.10
Plautus 1.17.3
Plutarchus 1.2.3
Pœnitentia vera 3.3.5.
Pœnitentia vera ex fide proficiscitur 3 3.1
Pœnitẽtia eximiũ Dei donũ 3.3.21,& 3.24.15
Pœnitentia pars Euangelij 3.3.1
Pœnitẽtia nõ est sacramentum 4.19.14.15
Pœnitentiæ effecta 3.3.15.6
Pœnitentiæ partes 3.3.38
Pœnitentia in Deo non inuenitur 1.17.12
Pœnitentia Achab 3.3.25,& 3.20.15
Politia inter Christianos 4.20.3
Politia ecclesiastica non contemnenda 4.10.27
Præcepta Dei ex hominis facultate non æstimanda 2.5.4.6
Præcepta legis quomodo cõsiderãda 2.8.8
Præcepta Dei ab hominibus perfectè obseruari nequeunt 2.5.4.6
Præceptorum tria genera 2.5.6.8
Prædestinatio quid significet 3.21.5
Prædestinationis cognitio ardua & difficilis 3.21.1
Prædicatio Euangelij reprobis est cõmunis 3.24.1
Præparatio Papistarum 1 2.27
Præscientia in Deo quid significet 3.21.5
Præsentia Dei homines perterrefacit 1.1.3
Præsidia in ciuitatibus 4.20 12
Presbyteri seculares in Papatu 4 5.9
Presbyterorum munus 4.1?.2
Preces assiduæ 3.20.7
Preces hypocritarum coram Deo abominãdæ 3.20.29
Preces sanctorum defunctorum 3.20.21
Primatus sedis Romanæ 4.6.1
Primogenitura aliquando à Deo contemnitur 3.22.5
Principibus non est blandiendum 4.20.1
Proximi significatio 2.8 55
Promissio Dei gratuita, est fundamentum fidei 3.2.29
Promissiones Dei in solis electis sunt efficaces 3.24.17
Promissionum Dei vsus 2.5.10
Promissiones Dei omnes in Christo inclusę 3.2.32
Promissionũ vsus erga fideles & improbos 2.5.10
Promissiones Legis & Euangelij quomodo inter se consentiant 3.17.1
Prophetæ qui propriè 4.3.4
Prophetæ Legis interpretes 1.6.2,& 4.8.6
Prophetæ bonitatem Dei terrenis beneficiis adumbrarunt 2.10.20
Prophetarum potestas 4 8.3
Prouerbium Milesiorum 4.13.15
Prouidentia Dei erga omnes creaturas 1.16.1. 4
Prouidentia Dei quomodo considerandа 1.17.1,& 1.5 6.7
Prouidẽtia Dei in regnorum distributione 4.20.26
Potentia Dei quomodo consideranda 1.14.20.21,& 1.16.3,& 3 2.31
Potentia Ecclesiæ quatuor capitibus comprehenditur 4.7 6
Potentia Ecclesiæ subiecta est Dei verbo 4.8.4
Potestas ligandi & soluendi 3.4.14.15
Potestas Prophetarum 4.8.3
Pugna fidelium assidua 1.14.13.15.18,& 3.3.10,& 3.20.46,& 4.15.11.12
Purgatoriũ quomodo excogitatum 3.5 6.7

Q

Quadragesimæ obseruatio superstitiosa 4.12.20
Quatuor hominum iustificatorum species 3.14. 1
Quatuor Deo in primis debentur 2.8.16
Querimonia Senecæ de idolis 1 11.2
Quæstiones inutiles reiiciendæ 1.14.1.4,& 2.12 5

R

Ratio humana in rebus spiritualibus cæca 2.2.19
Rationis vis 2.2.2
Rebeccæ peccatum 3.2.31
Redemptio in vno Christo 2.6.1
Regeneratio per fidem 3.3.1
Regenerationis finis 1.15.4,& 3.3.19
Regenerationis gradus 4.16.31
Regeneratio ex Anabaptistis 3.3.14
Regimen duplex in homine 3.19.15, & 4.20.1
Regiminis tres species 4.20.8
Regnum Christi æternum 2.15 3,& 3.12.7
Regnum Dei 3.3.19
Regna Dei prouidentia distribuuntur 4.20.26
Relatio inter fidem & verbum Dei 3.2.6.29.31,& 3.11.17,& 3.22.10
Religionis origo 1.12.1
Religio vera 1.12 3,& 1.4.3
Remissio peccatorum in sola ecclesia reperitur 4.1 20
Remissio peccatorum primus est in Eccle-

fiam & Dei regnum aditus Ibid.
Remissio peccatorum pacem gignit 3.13.4
Renuntiare sibi ipsi 3.3.8,& 3.7.1.2
Repetitiones Hebræis familiares 1.15.3
Reprehensiones ad legis violatores 2.5.11
Reprobatio ex Dei voluntate 3.22.11
Reprobi Deo inuisi 3.24.16
Reprobi excusatione carẽt qũ peccãt 3.23.9
Reprobi Deum non timent vt decet 3.2.27
Reproborum fides 3.2.11.12
Reproborum misera conditio 3.25.6
Reproborum pœna erit grauissima 3.25.12
Reprobi Dei verbum audire possunt 2.5.5
Resipiscentia, vide Pœnitentia
Resurrectio Christi 2.16.13
Resurrectio carnis creditu difficilis 3.25.3
Resurrectio carnis bonis & improbis communis 3.25.9
Resurrectio miro quodam modo fiet 3.25.8
Reuelationes fanaticorum 1.9.1
Regibus obtemperandum 4.20.8.22.20,& 4.20.32
Reges ac magistratus dij nominãtur 4.16.31
Regibus assentatores adesse non oportet 4.20.32
Romanistæ frustra sibi Apostolorum successionem gloriosè arrogant 4.2.2.3
Roma omniũ Ecclesiarũ nõ est caput 4.7.17

S

Sabbathi vera obseruatio 2.8.28
Sabbathum quomodo Christi aduentu abolitum 2.8.31
Sabellius hæreticus refellitur 1.13.4
Sacramenti vera significatio 4.14.1
Sacramentũ sine promissione nõ est 4.14.4
Sacramenti generalis significatio 4.14.18
Sacramenta duo in ecclesia 4.14.20,& 4.18.20
Sacramenta numero plura ex scholasticorum opinione 4.19.1
Sacramentorum vsus 4.14.13
Sacramenta Legis ab Euangelicis differunt 4.14.23.26
Sacerdotium Christi 4.6.2
Sacerdos summus sub Lege erat Christi figura ibid.& 4.12.25,& 4.14.21
Sacrificium Deo gratum 3.7.1
Sacrificiorum vsus 2.7.1.17,& 2.12.4
Sacrificium fidelium 4.18.4.16
Sadducæorum de Angelis opinio 1.14.9
Sadducæorum de animis sententia 1.15.2
Sadducæi refelluntur 2.12.23,& 3.25.5
Sapientia vera 1.1.1
Sanctimonia vitæ, electionis scopus 3.23.12
Sancti interdum diuina præsentia perterrefiunt 1.1.3
Sancti defuncti an pro nobis preces concipiant 3.20.24
Salus à Dei electione prouenit 3.24.4.5
Salus fideliũ cum ipsius omnibus partibus in Christo continetur 2.16.19
Salutis quatuor causæ 3.14.17.21
Samson hostes vlciscendo quodammodo peccauit 3.20.15
Sanctificare nomen Dei 3.20.41
Saræ peccatum 3.2.31
Satan omnis improbitatis ac iniquitatis author 1.14.15
Satan author dissidij 4.17.1
Satan diuersis appellatur nominibus 1.14.13
Satan vocatur Dei spiritus 2.4.5
Satan vltionis diuinæ minister 1.18.2,& 2.4.2
Satan Dei simia 1.8.2,& 4.14.19
Satan quomodo in reprobis operetur 2.4.2
Satan nihil nisi Deo volente ac permittẽte potest 1.14.17,& 1.17.7
Satan ecclesiæ prout vellet non nocet 1.14.18
Satanæ astus 3.20.46,& 4.1.1.11.13, & 4.14.19,& 4.15.19, & 4.16.32, & 4.17.12,& 4.18.18
Satisfactio à Sophistis excogitata 3.4.25, & 3.16.4
Scala Iacob 1.14.12
Scandalum duplex 3.19.11
Scandala vitanda ibid.
Schismatici qui propriè 4.2.5
Scopus omnium fidelium 2.10.11,& 3.25.2
Scortatio damnatur 2.8.41
Scriptura homines ad Dei cognitionem adducit 1.6.1
Scriptura duobus modis de Ecclesia verba facit 4.1.7
Scriptura quanuis simplex, magni tamẽ est ponderis 1.8.1
Scripturæ maximus est fructus 1.9.1
Sedes Christi ad dexteram patris 2.16.15
Sectæ monachorum periculosæ 4.13.14
Semina legũ in omnibus hominibus 2.2.13
Semen religionis in mente humana 1.3.1,& 1.5.1
Seneca 2.2.3,& 3.8.4
Sensus quinque in homine 1.15.6
Sensus diuinitatis in hominum mente insculptus 1.2.3,& 1.3.1
Sephora filiũ quomodo circunderit 4.15.22
Sepultura veterũ,& illius significatio 3.25.8

Sepulturæ Christi significatio 2.16.7
Seruetus, vide Michael Seruetus
Seruorum munus 2.8.46
Signa pœnitentiæ extrinseca 4.12.14.17
Simonis magi fides 3.2.10
Simoniæ significatio 4.5.6
Simplicitas sacrarum literarum magnæ est efficaciæ 1.8.1
Sinus Abrahæ 3.25.6
Sobrietas fidelibus necessaria 1.9.3
Sol à Persis adoratus 1.11.1
Solon 4.20.9
Spes pro fide 3.2.43
Spes cum fide coniuncta 3.2.42
Spes etiam vltra mortem porrigitur 3.24.7
Spes ꝓpter bona antea à Deo accepta 3.2.31
Spei natura 3.25.1
Spiritus sanctus est Deus æternus 1.13.14
Spiritus sanctus internus doctor 3.1.4
Spiritus sanctus in improbis non habet domicilium 2.2.16
Spiritus sancti elogia 3.1.3
Spiritus sancti munus 3.2.36
Spiritus sancti opus 4.14.8.9
Stoici & illorũ opinio de necessitate 1.16.8
Summa legis 2.8.11
Summa euangelij 3.3.1.19
Subdiaconi in ecclesia 4.4.10
Subdiaconi papatus 4.19.33
Superbia in homine insita 1.1.2
Superbia omnium malorum initium 2.1.4
Superstitionis origo 1.12.1
Superstitio differt à vera religione 1.12.11
Superstitio fugienda 2.8.16
Symbolum apostolorum 2.16.18

T

Templorum vsus 3.20.30,& 4.1.5
Templa Græciæ à Xerxe incensa aut diruta Ibid.
Templorum superfluus ornatus 4.5.18
Tentationis diuersæ species 3.20.46
Tentare Deum quid significet 4.13.3
Tertullianus 1.10.3,& 1.13.6.28,& 2.14.7,& 3.20.48,& 3.25.7,& 4.15.21,& 4.17.29.48
Testamentum vetus Christi opera confirmatum 2.10.4
Testamentum vetus & nouum in quibus similia 2.10.1
Theodorus episcopus 1.11.14
Theodosius Mirensis episcopus 1.11.15
Theodosius imperator publicum peccatum agnouit 4.12.7
Theologia Paparum & Cardinaliũ 4.7.27
Thesaurũ Ecclesiæ quid papistæ vocent 3.5.3
Thomas Aquinas 2.2.4,& 3.22.9
Timor Dei qualis in reprobis 3.2.27,& 4.10.23
Timor domini 3.2.26
Timor fidelium 3.2.21.22
Tonsuræ origo 4.19.26.27
Transsubstantiatio à sophistis excogitata 4.17.12.14.15
Tradi Satanæ 4.12.5
Tributa Principibus pendi debent 4.20.13
Trinitas personarum in Deo 1.13.1.2.3.4
Tristitia duplex 3.3.7,& 3.4.2
Turcæ idolum loco veri Dei ponunt 2.6.4

V

Valla 3.23.6
Varro 1.11.6
Vectigalia principibus pendenda 4.20.13
Veritas & misericordia coniunctæ 3.14.4
Viduæ senes & illarum cœlibatus 4.13.18
Vigilare perpetuò 1.14.15
Vindicta Deo relinquenda 2.8.57,& 4.20.20
Vindictæ appetitus prohibitus ibid.
Vita hominis à Deo limitibus est circunscripta 1.16.9,& 1.17.4
Vita præsens Dei benedictio 2.8.37
Vita præsens breuis ac futilis 3.9.2
Vita Christiana 3.3.20,& 3.6.1
Vita æterna scopus omnium fideliũ 2.10.11
Vita æterna cur merces aut præmiũ appelletur 3.18.3.4
Virgilius 1.5.5
Vnctio extrema non est sacramentum 4.19.18
Vnio Hypostatica 2.14.5
Vocationis duæ species 3.24.8
Vocatione electio confirmatur 3.24.1.2
Vocatio vniuscuiusque consideranda 3.10.6
Vocationis fidelium scopus 3.6.2,& 3.25.1
Vocatio gentium 2.11.11.12
Vocatio pastorum quatuor in rebus sita est 4.3.11
Voti significatio 4.13.1
Votum cœlibatus 4.13.18
Votum Iephthæ 4.13.3
Vota charitatis 4.19.26
Vota fidelium, quatuor sibi res proponunt 4.13.4
Vota monachorum temeraria 4.13.3.17
Vota temeraria violanda 4.13.20
Voluntas Dei simplex 3.24.16
Voluntas Dei bifariam consideranda 1.17.2
Voluntas Dei, suprema rerum omnium causa 1.14.1,& 1.16.8,& 1.17.2,& 1.18.2

Voluntas Dei est rerum omnium necessitas 3.23.8
Voluntatem Dei sequi oportet 3.20.43
Voluntas Dei, summa iustitiæ regula 3.23.3
Voluntas hominis quomodo in regeneratione aboleatur 2.5.15
Voluntas & intellectus duæ partes animæ 1.15.7
Voluntas hominis in Dei manu 2.4.6.7
Voluntas in regeneratis 2.3.6, & 1.5.15

X

Xenophon 1.5.12, & 4.12.22
Xerxes incendit aut diruit omnia templa Græciæ 4.1.5

Z

Zachariæ Papæ perfidia 4.7.17
Zelus quomodo ex pœnitentia excitetur 3.3.15
Zepherini constitutio de Cœnæ celebratione 4.17.46

ALTER INDEX QVO CONTINENTVR BIBLIORVM LOCI EX SERIE LIBRORVM VETERIS ac noui Testamenti.

Si quando in margine duos numeros reperias, prior Bibliorum caput, posterior versum eiusdem capitis indicat: si vnicum, versum tantùm. Primus verò contextui postpositus, Institutionis librum, Secundus caput, Tertius sectionem designat.

GENESIS.

1,1 IN principio Deus creauit cœlum & terram 1.14.20
2 Et Spiritus Dei expansus erat super abyssos 1.13.14, & 1.13.22
3 Et dixit Deus, Fiat lux, & lux fuit 1.13.7, & 1.13.8
11 Germinet terra herbam virentem & facientem semen iuxta genus suum 1.16.2
26 Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram 1.13.24, & 1.15.3
27 Et creauit Deus hominem ad imaginẽ & similitudinem suam, ad imaginem Dei creauit illos, masculum & fœminam 1.11.14, & 1.15.3, & 2.1.1, & 2.2.1
28 Et dominamini piscibus maris, & volatilibus cœli, & vniuersis animalibus quæ mouentur super terram 1.14.22
31 Viditque Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. Et factum est vespere & manè dies sextus 1.14.22, & 3.23.8
2,1 Igitur perfecti sunt cœli & terra, & omnis ornatus eorum 1.14.4
2 Compleuit Deus die septimo opus suũ quod fecerat: & requieuit die septimo ab vniuerso opere quod fecerat 1.14.2, & 2.8.30
7 Formauit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem 1.15.5, & 2.14.8
9 Lignum etiam vitæ in medio paradisi, lignúmque scientiæ boni & mali 4.14.18
17 In quocunque die comederis ex eo, morte morieris 3.2.7, & 4.14.18
18 Non est bonum hominem esse solum: faciamus ei adiutorium simile sibi 4.13.3
23 Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: hæc vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est 2.12.7, & 4.19.35
3,4 Dixit serpens ad mulierem: Nequaquam moriemini 1.14.15
6 Vidit igitur mulier quòd lignum esset bonum ad vescendum & pulchrum oculis, aspectúque delectabile: & tulit de fructu illius, & comedit, dedítque viro suo, qui comedit 2.1.4
15 Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum, & semen illius: ipsa cõteret caput tuum & tu insidiaberis calcaneo eius 1.14.18, & 2.13.2
17 In laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ 3.14.13, & 2.10.10
22 Nunc ergo ne fortè mittat manum suam, & sumat etiam de ligno vitæ, & comedat & viuat in æternum, eiiciamus eum 4.14.12
4,4 Et respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius 3.14.8
7 Sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius 2.5.16
8 Cúmque essent in agro, consurrexit Cain aduersus fratrem suum Abel, & interfecit eum 1.10.10

10 Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra 3.2.7
13 Maior est iniquitas mea quam vt veniam merear 3.3.4
6,3 Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est, &c. 3.14.1
5 Videns autem Dominus quòd multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore 2.2.25
6 Tunc pœnituit Dominum quòd hominem fecisset in terra 1.17.12
8 Ponam fœdus meum tecum 4.14.6
22 Fecit Noe omnia quæ præceperat illi Deus 2.10.10
8,21 Sensus & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua 2.2.25, & 2.2.27, & 3.14.1
9,2 Et terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terræ, & super omnes volucres cœli, cum vniuersis quę mouentur super terram: omnes pisces maris manui vestrę traditi sunt 1.14.22
9 Ecce ego statuo pactum meum vobiscum & cum semine vestro post vos 4.14.6
13 Arcum meum ponam in nubibus, & erit signum fœderis inter me & inter terrã 4.14.18
24 Euigilatus autem Neo ex vino, quum didicisset quæ fecerat ei filius suus minor 1.10.10
25 Ait, Maledictus Chanaam, seruus seruorum erit fratribus suis 1.11.8
27 Dilatet Deus Iaphet, & habitet in tabernaculis Sem, siq́ue Chanaan seruus eius ibidem
12,4 Egressus est itaque Abrahã sicut præceperat ei Dominus 2.10.11
10 Facta autem est fames in terra: descenditque Abram in Ægyptum, vt peregrinaretur ibi ibid.
13 Dic ergo obsecro te, quòd soror mea sis ibid.
17 Flagellauit autem Dominus Pharaonem, & domum eius propter Sarai vxorem Abram 2.8.19
13,7 Et facta est rixa inter pastores Abrã, & pastores gregum Loth 2.10.11
11 Diuisique sunt alteruter à fratre suo ibidem
14,13 Et ecce vnus qui euaserat nuntiauit Abram Hebræo ibid.
18 At vero Melchisedec rex Salem, proferens panem & vinum (erat enim sacerdos Dei altissimi, &c. 4.18.2
15,1 Noli timere Abrã ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis 2.11.2, & 3.25.10, & 4.16.11, & 4.16.24
5 Suspice cœlum & enumera stellas si potes, & dixit ei, Sic erit semen tuum 3.18.2
17 Quum ergo occubuisset sol, facta est caligo tenebrosa, & apparuit clibanus fumans, & lampas ignis transiens inter diuisiones illas 4.14.18
18 Semini tuo dabo terram hãc à fluuio Ægypti vsque ad fluuium magnum Euphratem 4.16.11
16,2 Ecce conclusit me Dominus ne parerem: ingredere ad ancillam meam, si fortè saltem, &c. 3.2.31
5 Dixítque Sarai ad Abraham, Iniquè agis contra me 2.10.11
Ego dedi ancillam meam in sinum tuum 3.2.31
9 Dixítq; ei Angelus Domini, Reuertere ad dominam tuam 1.14.16
15 Peperítque Agar Abræ filium 2.10.11
17,2 Ponam fœdus meum inter me & te, & multiplicabo te vehementer nimis 3.18.2
5 Constitui te patrem multarum gẽtium 2.10.11
7 Et statuam pactum meum inter me & te, & inter semen tuum, post te in generationibus suis fœdere sempiterno, vt sim Deus tuus, & seminis tui post te 2.8.21, & 2.10.9, & 2.13.1, & 4.15.20, & 4.16.3
10 Circuncidetur ex vobis omne masculum 4.14.20, & 4.16.3
11 Et circuncidetis carnem præputij vestri, vt sit in signum fœderis inter me & vos 4.16.24
12 Infans octo dierum circuncidetur in vobis omne masculum in generationibus vestris 4.16.5, & 4.16.6, & 4.16.30
13 Erítque pactum meum in carne vestra in fœdus æternum 4.17.22
14 Masculus cuius pręputij caro circuncisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit 4.16.9
21 Constituam pactum meum cum Isaac 4.14.5
18,1 Apparuit autem ei Dominus in conualle Mamre 1.14.5
2 Apparuerunt ei tres viri stantes prope eum 1.14.9
10 Reuertens veniam ad te tempore isto

vitã comite,& habebit filium Sara vxor tua 3.18.2
23 Si fuerint quinquaginta iusti in ciuitate, peribunt simul? & non parces loco illi propter quinquaginta iustos, si fuerint in eo? 3.20.15
27 Quia semel cœpi, loquar ad Dominũ meum, quum sim puluis & cinis 1.1.3
19,1 Venerúntque duo Angeli Sodomam vespere 1.14.9
20,2 Dixítq; de Sara vxore sua, soror mea est 2.10.11
3 En, morieris propter mulierem quam tulisti: habet enim virum 1.17.14
18 Concluserat enim Dominus omnem vuluam domus Abimelech propter Saram vxorem Abrahæ 2.8.19
21,2 Concepítque Sara, pepérítque filium Abrahæ, in senectute sua 2.10.11
10 Eiice ancillam hanc & filium eius 2.10.11, & 4.2.3
12 Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius: quia in Isaac vocabitur tibi semẽ 3.22.5
24 Dixítque Abraham, Ego iurabo 2.8.27
25 Et Abrahã increpauit Abimelech propter puteum aquæ quem vi abstulerant serui eius 2.10.11
22,1 Quæ postquam gesta sunt, tentauit Deus Abraham 3.8.4, & 3.20.46
2 Tolle filium tuum vnigenitum, quem diligis Isaac, & vade in terram visionis, atq; offeres eum in holocaustum 2.10.11
3 Igitur Abraham de nocte consurgẽs strauit asinum suum, ducens secum duos iuuenes, & Isaac filium suum: quúmq; cõcidisset ligna in holocaustum, abiit in locũ quem præceperat ei Deus 3.18.2
8 Fili mi, Deus prouidebit sibi victimam holocausti 1.16.4
12 Nunc cognoui quòd timeas Dominũ, & non pepercisti vnigenito filio tuo propter me 3.8.4
16 Per memetipsum iuraui, dicit Dominus: quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio vnigenito, &c. 3.18.2
17 Benedicam tibi, & multiplicabo semẽ tuum sicut stellas cœli, & velut arenã quæ est in littore maris ibid.
18 Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ 2.13.1, & 4.14.21
23,4 Aduena sum & peregrinus apud vos: date mihi ius sepulchri vobiscum, vt sepeliam mortuum meum 3.25.4
7 Surrexit Abraham, & adorauit populũ terrę, filios videlicet Heth 1.12.3
12 Adorauit Abraham coram Domino & populo terrę ibid.
19 Atque ita sepeliuit Abraham Saram vxorem suam in spelunca agri duplici quæ respiciebat Mamre, hęc est Hebron in terra Chanaan 3.25.8
24,7 Ipse mittet Angelum suum corã te 1.14.6, & 1.14.12
12 Domine Deus domini mei Abraham, occurre obsecro mihi hodie, & fac misericordiam cum Domino meo Abraham 1.14.12
25,27 Isaac amabat Esau, eo quòd de venationibus illius vesceretur 3.2.31
26,1 Orta autem fame super terram, post eam sterilitatem quæ acciderat in diebus Abraham, abiit Isaac ad Abimelech regem Palęstinorum in Gerara 2.10.12
4 Et multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli: dabóque posteris tuis vniuersas regiones has, & bene dicentur in semine tuo omnes gentes 2.13.1
7 Respondit, Soror mea est: timuerat enim confiteri quòd sibi esset sociata coniugio 2.10.12
15 Ob hoc inuidentes ei Palæstini, omnes puteos quos foderant serui patris illius Abraham, illo tempore obstruxerunt, implentes humo 2.10.12
20 Sed & ibi fuit iurgium pastorum Gerarę, aduersus pastores Isaac 2.10.12
31 Et surgentes manè iurauerunt sibi mutuo 2.8.27
35 Quæ ambę offenderant animum Isaac & Rebeccę 2.10.12
27,9 Perge ad gregem & affer mihi duos hędos optimos, &c. 3.2.31
14 Abiit, & attulit, deditque matri 2.10.14
27 Statímque vt sensit vestimentorum illius fragrantiam, benedicẽs illi, ait, Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus 3.11.23
38 Esau eiulatu magno fleuit 3.3.24, & 3.3.25
39 In pinguedine terræ, & in rore cœli desuper erit benedictio tua 3.3.25
28,5 Isaac igitur dimisit Iacob 2.10.12
11 Vidítque in somnis scalam stantem super terram, & cacumen illius tangens cœlum 2.9.2
12 Angelos quoque Dei ascendentes & descen-

descendentes per viam 1.14.12
18 Surgens ergo Iacob manè tulit lapidem, quem supposuerat capiti suo, & erexit in titulum, fundens oleum desuper 1.11.15
22 Cunctorum quæ dederis mihi offerã decimas tibi 4.13.4
29,20 Seruiuit Iacob pro Rachel septem annis 2.10.11
23 Et vespere Liam filiam suam introduxit ad Iacob 2.10.12
27 Imple hebdomadam dierum huius copulæ:& hanc quoque dabo tibi pro opere quo seruiturus es mihi septem annis aliis 2.10.12
30,1 Cernens autem Rachel quod infœcunda esset, inuidit sorori suę, & ait marito suo, Da mihi liberos, alioqui moriar 2.10.12
2 Num pro Deo ego sum, qui priuauit te fructu ventris tui? 1.16.7
31,19 Et Rachel furata est idola patris sui 2.11.8
22 Qui assumptis fratribus suis, persecutus est eum diebus septem:& comprehendit eum in monte Galaad 2.10.12
40 Die noctúque æstu vrgebar, & gelu, fugiebátque somnus ab oculis meis 2.10.12
53 Iurauit ergo Iacob per timoré patris sui Isaac 2.8.37
32,1 Iacob autem abiit in itinere quod cœperat, fuerúntque ei obuiam Angeli Dei 1.14.5
7 Timuit Iacob valde &c. 2.10.12
10 Minor sum cunctis miserationibus tuis, & veritate tua quam expleuisti seruo tuo: in baculo meo transiui Iordanem 3.20.14, & 3.15.20.26
11 Erue me de manu fratris mei Esau, quia valde eum timeo, ne fortè veniens percutiat matrem cum filiis 2.10.12, & 3.20.14
28 Nam si contra Deum fortis fuisti, quãtò magis homines præualebis? 1.14.5
29 Interrogauit eum Iacob, Dic mihi quo appellaris nomine? Respondit, Cur quæris nomen meum, quod est mirabile? Et benedixit eo in loco 1.13.10
30 Vocauítque Iacob nomen loci illius Phanuel, dicens, Vidi Dominum facie ad faciem, & salua est anima mea 1.13.10
33,3 Et ipse progrediens adorauit pronus in terram septies, donec appropinquaret frater eius 2.10.12
34,5 Intellexit Iacob eum violasse filiam suam Dina 2.10.12
25 Simeon & Leui fratres Dinæ, gladiis ingressi sunt vrbem confidenter, interfectísque omnibus masculis, &c. 2.10.12, & 4.1.24
29 Turbastis me & odiosum fecistis me Chananæis & Pheresæis habitatoribus terrę huius 2.10.12
35,18 Egrediente autem anima præ dolore, & imminente iam morte, vocauit, &c. 2.10.12
22 Abiit Ruben, & dormiuit cum Bala cõcubina patris, quod illum minimè latuit 2.10.12, & 4.1.24
37,28 Et prętereuntibus Madianitis negotiatoribus, extrahentes eum de cisterna, vendiderunt eum Ismaelitis viginti argenteis numis 4.1.24
32 Tulerunt autem tunicam eius, mittentes qui ferrent ad patrem, &c. 2.10.12
38,18 Ad vnum igitur coitum mulier cõcepit, &c. 2.10.12, & 4.1.24
42,6 Fratres Ioseph venerunt, & adorauerunt eum 1.12.3
36 Absque liberis me esse fecistis, Ioseph non superest, Simeon tenetur in vinculis, & Beniamin aufertis, in me hæc omnia mala reciderunt 2.10.12
43,14 Deus autem meus omnipotens faciat vobis eum placabilem: & remittat vobiscum fratrem vestrum quem tenet in vinculis, & hunc Beniamin: ego autem quasi orbatus absque liberis ero 2.4.6
45,8 Non vestro consilio, sed Dei voluntate huc missus sum, &c. 1.17.8
47,7 Et Iacob salutauit Pharao 1.11.15
9 Dies peregrinationis vitæ meæ centum triginta annorum sunt parui & mali 2.10.12
Et non peruenerunt vsque ad dies patrum meorum quibus peregrinati sunt 2.10.12
29 Facies mihi misericordiam & veritatem, vt non sepelias me in Ægypto 2.10.13
30 Sed dormiam cum patribus meis, & auferas me de terra hac, condásque in sepulchro maiorum meorum ibid. & 3.25.8
31 Quo iurante, adorauit Israel Dominũ, conuersus ad lectuli caput 1.11.15
48,14 Et Israel extendens manum dexteram posuit super caput Ephraim 4.3.16
16 Angelus qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis 1.14.6

Et super eos inuocentur nomina patrum meorum Abraham & Isaac 3.20.25
19 Sed frater eius minor, maior erit illo, & semen illius crescet in gentes 3.22.5
49,5 Simeon & Leui fratres: vasa iniquitatis bellantia 1.8.4
9 Catulus leonis Iuda: ad prædam fili mi ascendisti: requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna, quis suscitabit eum? 1.8.4
10 Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium 1.8.7
18 Salutare tuum expectabo Domine 2.10.14
50,20 Vos cogitastis de me malum, sed Deus vertit illud in bonum vt exaltaret me sicut in præsentia cernitis 1.17.8
25 Quum Deus visitabit vos, asportate ossa mea vobiscum de isto loco 2.10.13

EXODVS.

2,12 Cúmque circunspexisset huc atque illuc, & nullum adesse vidisset, percussum Ægyptium abscondit in sabulo 4.20.10
3,2 Apparuítque ei Dominus in flamma ignis, de medio rubi, &c. 4.17.21
6 Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham & Deus Isaac, & Deus Iacob 2.8.15, & 2.10.9
8 Descendi vt liberem eum de manibus Ægyptiorum, & educam de terra illa 4.20.30
10 Sed veni, & mittam te ad Pharaoné, vt educas populum meum 4.8.2
14 Qui est misit me ad vos 1.13 23
21 Dabóque gratiam populo huic corã Ægyptiis: & quum egrediemini, non exibitis vacui 1.17.7
4,3 Dixítque Dominus, Proiice eam in terram: Proiecit, & versa est in colubrum 4.17.15
11 Quis fecit os hominis, aut quis fabricatus est mutum & surdum, videntem & cæcum? nónne ego? 1.13.14
21 Vide vt omnia ostenta, quæ posui in manu tua, facias coram Pharaone: ego indurabo cor eius, & non dimittet populum 2.4.4, & 3.24.13
Indurabo cor eius, & non dimittet populum 1.18.2
25 Tulit ilico Sephora acutissimam petram, & circuncidit præputium filij sui 4.25.22
6,7 Et assumam vos mihi in populum, & ero vester Deus 2.10.8
23 Accepit autem Aarõ vxoré Elizabeth filiam Aminadab, sororem Nahasson, quæ peperit ei Nadab & Abiu, & Eleazar, & Ithamar 2.13.3
7,1 Dixítque Dominus ad Mosen, Ecce cõstitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus 1.13.9
3 Sed ego indurabo cor eius, & multiplicabo signa & ostenta mea in terra Ægypti 1.18.2, & 2.4.3, & 2.4.4
10 Tulítque Aaron virgam coram Pharaone & seruis eius, & versa est in colubrũ 4.17.15
11 Vocauit autem Pharao sapientes & maleficos: & fecerunt ipsi per incantationes Ægyptiacas & arcana quædam similiter 1.8.6
12 Proiecerúntq; singuli virgas suas, quæ versæ sunt in dracones: sed deuorauit virga Aaron virgas eorum 4.17.15
8,15 Videns autem Pharao quòd data esset requies, ingrauauit cor suum 1.18 2
10,1 Et dixit Dominus ad Mosen, Ingredere ad Pharaonem: ego enim indurani cor eius, & seruorum illius: vt faciam signa hęc in eo 2.4.4
11,3 Dabit autem Dominus gratiam populo suo coram Ægyptiis. Fuítque Moyses vir magnus in terra Ægypti coram seruis Pharaonis, & omni populo 2.4.6
12,5 Erit autem agnus absque macula, masculus anniculus 4.16 31
26 Et quũ dixerint vobis filij vestri, Quæ est ista religio? 4 16.30
43 Hæc est religio phase, Omnis alienigena non comedet ex eo 4.17.22
46 Nec os illius confringetis 1.16.9
13,2 Sãctifica mihi omne primogenitum quod aperit vuluam, in filiis Israel tam de hominibus quàm de iumentis: mea sunt enim omnia 4.16.31
14,19 Tollénsque se Angelus Domini, qui præcedebat castra Israel, abiit post eos 1.14.6
21 Quúmque extendisset Moyses manum contra mare, abstulit illud Dominus, flante vento vehementi & vrente tota nocte, &c. 4.15.9
26 Et ait, Dominus ad Moysen, Extende manum tuam super mare, vt reuertantur aquæ ad Ægyptios, super currus & equites eorum 4.15.9
31 Timuítque populus Dominum, & crediderunt

diderunt Domino,& Mosi seruo eius 4,8.2
15,3 Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen eius 1.13.24,& 4.17.23
16,7 Et mane videbitis gloriam Domini, audiui enim murmur vestrum contra Dominum. nos verò quid sumus quia mussitatis contra nos? 1.8.5
16 Quúmque operuisset superficiem terræ apparuit in solitudine minutum, & quasi pilo tusum in similitudinem pruinæ super terram 4.17.34,& 4.18.20
17,6 En ego stabo ibi coram te super petram Horeb: percutiésq; petram & exibit ex ea aqua, vt bibat populus 4.17.15,& 4.17.21 & 4.18.20
15 Ædificauítque Moses altare & vocauit nomen eius, Iehouah-Nissi 1.13.9
18,16 Quúmque acciderit eis aliqua disceptatio, venient ad me vt iudicem inter eos, & ostendam præcepta Dei,& leges eius 4.11.8
19,5 Eritis mihi in peculium de cũctis populis: mea est enim omnis terra 4.16.13
6 Et vos eritis mihi in regnum sacerdotale,& gens sancta 2.7.1
16 Iámque aduenerat tertius dies,& mane inclaruerat, & ecce cœperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura,& nubes densissima operire montem, clangórque tubæ vehemẽtius perstrepebat, & timuit populus qui erat in castris 1.8.5
20,3 Non habebis Deos alienos coram me 1.13.24
4 Nõ facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quæ est in cœlo desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra 1.11.1,& 1.11.12,& 1.13,24
5 Non adorabis ea neque coles. ego sum Dominus tuus fortis zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem eorum qui oderunt me 1.12.2
6 Et faciens misericordiam in millia his qui diligunt me,& custodiũt præcepta mea 2.10.9
13 Non occides 4.20.10
24 In quo fuerit memoria nominis mei: veniam ad te,& benedicam tibi 4.1.5
21,13 Qui autem non est insidiatus, sed Deus tradidit eum in manus eius, &c. 1.16.6,& 1.18.3
17 Qui maledixerit patri suo vel matri, morte moriatur 2.8.3
22,1 Si quis furatus fuerit bouem aut ouẽ, & occiderit vel vendiderit, quinque boues pro vno boue restituet,& quatuor oues pro vna oue 4.20.16
8 Si latet fur, applicabitur dominus domus ad Deos,& iurabit quòd non extenderit manum,&c. 4.20.4
11 Iusiurandum erit in medio quòd non extenderit manum ad rem proximi sui 2.8.26
29 Decimas & primitias tuas non tardabis reddere 3.7.5
23,1 Non suscipies vocem mendacij nec iunges manum tuam vt pro impio dicas falsum testimonium 2.8.47
4 Si occurreris boui inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum 2.8.56
5 Si videris asinum odientis te iacere sub onere, non pertransibis, sed subleuabis cum eo ibidem,
12 Vt requiescat bos & asinus tuus & refrigeretur filius ancillæ tuæ & aduena 2.8.32
13 Et per nomen externorum deorum nõ iurabitis, neque audietur ex ore vestro 2.8.25
19 Primitias frugum terræ tuæ deferes in domum Domini Dei tui 3.7.5
20 Ecce ego mittam Angelum meum qui præcedat te,& custodiat in via, & introducat in locum quem præparaui 1.14.6
24,18 Ingressúsque Moses medium nebulæ, ascendit in montem: & fuit ibi quadraginta diebus,& quadraginta noctibus 1.8.5, & 4.12.10
25,17 Facies & propitiatoriũ de auro mundissimo duos cubitos & dimidium tenebit longitudo eius,& cubitum ac semissem latitudo 1.11.3
28 Duos quoque Cherubin aureos,& productiles facies, ex vtraque parte oraculi ibidem,
20 Vtrunque latus propiciatorij tegant, expandentes alas, & operientes oraculum, respiciántque se mutuo versis vultibus in propitiatorium quo operienda est arca, in qua pones testimonium quod dabo tibi. ibidem,
40 Inspice, & fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est 2.7.1, & 4.14.20
28,9 Suméśque duos lapides Onychinos, & sculpes in eis nomina filiorum Israel 3.20.18
10 Sex nomina in lapide vno, & sex reli-

quā in altero iuxta ordinem natiuitatis eorum ibidem,

12 Portabítque Aaron nomina eorum coram Domino super vtrunque humerum ob recordationem ibidem,

21 Habebúntque nomina filiorum Israel: duodecim nominibus cælabuntur singuli lapides nominibus singulorum per duodecim tribus ibid.

29,9 Cingésque eos balteo, Aaron scilicet & liberos eius, & impones eis mitras, eruntque sacerdotes mihi religiōe perpetua, &c. 4.2.19

36 Et vitulum pro peccato offeres per singulos dies ad expiandum: mundabísque altare, &c. 2.17.4, & 4.18.13

30,10 Et deprecabitur Aaron super cornua eius semel per annū, in sanguine quod oblatum est pro peccato 2.15.6

30 Aaron & filios eius vnges, sanctificabísque eos, vt sacerdotio fungantur mihi. 4.19.31

31,3 Et impleui Beseleel, spiritu Dei, sapiētia, intelligentia, & scientia in omni opere 2.2.16

13 Videte vt sabbathum meum custodiatis: quia signum est inter me & vos in generationibus vestris 2.8.29

32,1 Surge, fac nobis deos qui nos præcedāt: Moysi enim huic viro, qui nos eduxit de terra Ægypti ignoramus quid acciderit. 1.11.8

4 Dixerúntque, Hi sunt dij tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti 1.11.9

27 Ponat vir gladium super femur suum. ite & redite de porta vsque ad portā per medium castrorum, & occidat vnusquisque fratrem, & amicum & proximum suum. 4.20.10

32 aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti. 3.20.35

33,19 Miserebor cuius voluero, & clemens ero in quem mihi placuerit 2.5.17, & 3.11.11, & 3.22.6, & 3.22.8, & 3.24.15

20 Non poteris videre faciem meam, non enim videbit me homo & viuet 1.11.3

34,6 Domino transeunte coram eo, ait, Dominator Domine Deus, misericors & clemens, patiens & multæ miserationis 1.10.2

7 Qui reddis iniquitatem patrum filiis, ac nepotibus in tertiam & quartam progeniē. 2.8.19

28 Fuit ergo ibi cū Domino Moyses quadraginta dies, & quadraginta noctes: panē non comedit, & aquam non bibit 1.8.5, & 4.12.20

29 Quúmque descenderet Moyses de monte Sinai, tenebat duas tabulas lapideas testimonij, & ignorabat quòd corusca esset facies sua ex cōsortio sermonis Domini 1.8.5

35,2 Sex diebus facietis opus: septimus dies erit vobis sanctus, sabbathum & requies Domini 2.8.29

30 Ecce vocauit Dominus ex nomine Beseleel, filium Vri, filij Hur, de tribu Iuda. 2.2.16

40,34 Et nubes operiebat tabernaculū, maiestate Domini coruscante 1.8.5

LEVITICVS.

1,2 Homo qui obtulerit ex vobis hostiam Domino de pecoribus, id est, de bobus & ouibus offerens victimas 4.14.20

4 Ponétque manus super caput hostiæ, & acceptabilis erit, atque in expiationem eius proficiens 4.3.16

5 Immolabítque vitulum corā Domino. 4.18.11

4,2 Anima quum peccauerit per ignorantiam, & de vniuersis mandatis Domini, &c. 4.1.28

5,13 Et expiabit eum sacerdos à peccato suo, quod peccauit in vno de istis, & remittetur ei, &c. 2.17.4

8,6 Congregatáque omni turba ante fores tabernaculi statim abluit Aaron & filij eius 4.3.15

11,44 Sancti estote, quia ego sanctus sum: 4.19.25

16,2 Loquere ad Aaron fratrem tuum, ne omni tempore ingrediatur sanctuarium, quod est intra velum coram propitiatorio quo tegitur arca 2.15.6

21 Et Aaron posita vtraque manu super caput hirci viuentis, confiteatur omnes iniquitates filiorum Israel, & vniuersa delicta, atque peccata eorum 3.4.10

18,5 Quæ faciēs homo viuet in eis 2.8.4, & 2.17.5, & 3.14.13, & 3.17.3

6 Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedet, vt reuelet turpitudinem eius 4.19.13

19,2 Sancti estote, quia ego sanctus sum Dominus Deus vester 2.8.14, & 3.6.2, & 4.19.25

12 Nō periurabis in nomine meo, nec polues nomen Dei tui. ego Dominus 2.8.24

16 Non

16 Nō erit criminator nec susurro in populo 2.8.47
18 Non quæres vltionem nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum 2.8.56,& 4.20.19
31 Non declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid sciscitemini, vt polluamini per eos 4.1.5
20,6 Anima quæ declinauerit ad magos, & ariolos,& fornicata fuerit cū eis, ponam faciem meam contra eam,& interficiam illam de medio populi sui 1.8.5
7 Sanctificamini, & estote sancti, quia & ego sanctus sū dominus Deus vester 4.19.25
9 Qui maledixerit patri suo aut matri, morte moriatur 2.8.36
26,3 Si in præceptis meis ambulaueritis, & mandata mea custodieritis,& feceritis ea 2.5.10
4 Dabo vobis pluuias temporibus suis, &c. 1.16.5,& 2.8.4
12 Ambulabo inter vos, & ero Deus vester, vósque eritis populus meus 2.10.8
20 Consumetur in cassum labor vester non proferet terra germen, nec arbores poma præbebunt 3.20.44
23 Quòd si nec sic volueritis recipere disciplinam sed ambulaueritis ex aduerso mihi 1.17.8
26 Postquam confregero baculum panis vestri, ita vt decem mulieres in vno clibano coquant panes, & reddant eos ad pondus,&c. 3.20.44
33 Vos autem dispergam in gentes, & euaginabo post vos gladium,eritque terra vestra deserta, & ciuitates vestræ dirutæ. 2.11.1
36 Et quid de vobis remanserint, dabo pauorem in cordibus eorum 1.18.2, & 2.4.6

NVMERI

6,5 Omni tempore separationis suæ nouacula non transibit per caput eius 4.19.26
18 Tunc radetur Nazareus ante ostium tabernaculi fœderis cæsarie consecrationis suæ: tollétque capillos eius, & ponet super ignem ibidem,
9.18 Cunctis diebus quibus stabat nubes super tabernaculum, ad imperium domini erigebant tentoria 4.15.9
11,9 Quúmque descenderet nocte super castra ros, descendebat pariter & Man. 1.8.5
18 Sanctificamini cras, comedetis carnes 3.20.51
31. Ventus autem egrediens à Domino arreptas trans mare coturnices detulit 1.16.7
33 Adhuc carnes erant in dētibus eorum, nec defecerat huiuscemodi cibus: & ecce furor Domini concitatus in populum, &c. 3.20.51
12,1 Loquutáque est Maria & Aaron contra Moysen, propter vxorem eius Æthyopissam 1.8.4
14,43 Amalecites & Chananæus ante vos sunt, quorum gladio corruetis, eò quòd nolueritis acquiescere domino, nec erit dominus vobiscum 3.5.11
15,30 Factum est autem, quum essent filij Israel in solitudine:& inuenissent hominē colligentem ligna in die Sabbathi 2.8.29
16,24 Præcipe vniuerso populo vt separetur à tabernaculis Core & Datan, & Abiron 1.8.5
20,10 Congregata multitudine ante petram, dixit eis, Audite rebelles & increduli, Nam de petra hac poterimus vobis aquam eiicere? ibid.
26 Quúmque nudaueris patrem veste sua indues ea Eleazarum filium eius 4.3.15
21,8 Fac serpentem æneum, & pone eum pro signo: qui percussus aspexerit eum, viuet 4.18.20
9 Fecit ergo Moses serpentem æneum,& posuit eum pro signo: quem quum percussi aspicerent, sanabantur 2.12.4
23.10 Moriatur anima mea morte iustorum, & fiant nouissima mea horum similia 2.10.14
19 Non est Deus quasi homo vt mētiatur, nec vt filius hominis vt mutetur 1.17.12
28:2 Hæc sunt sacrificia quæ offerre debetis, agnos anniculos immaculatos, duos quotidie in holocaustum sempiternum. 4.1.5

DEVTERONOMIVM.

1,16 Audite illos,& quod iustum est iudicate: siue ciuis sit ille, siue peregrinus 4.20.4,& 4.20.6.& 4.20.9
39 Paruuli vestri, de quibus dixistis, quòd captiui ducerentur, & filij qui hodie boni ac mali ignorant distantiam, ipsi ingredientur 4.16.19
2,29 Indurauerat Dominus Deus tuus spiritum eius, & obfirmauerat cor illius,

Ita vt traderetur in manus tuas 1.18.2,& 2.4.3,& 2.4.4
4.2 Non addetis ad verbum quod vobis loquor: nec auferetis ex eo 4.9.2
7 Nec est alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris 3.24:15
9 Custodi igitur temetipsum, & animam tuam solicitè, ne obliuiscaris verborum quæ viderunt oculi tui, & ne excidant de corde tuo cunctis diebus vitæ tuæ, &c. 2:8:5
11 Et accessistis ad radices montis qui ardebat vsque ad cœlum: erántque in eo tenebræ & nubes & caligo 1.11.3
15 Custodite igitur solicitè animas vestras. Non vidistis aliquam similitudinem in die qua loquutus est vobis Dominus 1.11:2
16 Ne fortè decepti, faciatis vobis sculptam similitudinem, aut imaginem masculi vel fœminæ 2:8.17
17 Similitudinem omnium iumentorum quæ sunt super terram, vel auium sub cœlo volantium ibid.
5,14 Vt requiescat seruus & ancilla tua, sicut & tu 2.8.32
17 Non occides 4.20.10
6,5 Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota fortitudine tua 2.7.5,& 2.8.51,& 3.19.4
13 Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruies, ac per nomen illius iurabis 2.8.25
16 Non tentabis Dominum Deum tuum, sicut tentasti in loco tentationis 4.13.3
25 Eritque nostri misericors, si custodierimus & fecerimus omnia præcepta eius coram Domino Deo nostro, sicut mandauit nobis 3.17.7
7.6 Quia populus sanctus es Domino Deo tuo: te elegit Dominus Deus tuus, vt sis ei populus peculiaris de cunctis populis qui sunt super terram 2.8.14
7 Non quia cunctas gentes numero vincebatis, vobis iunctus est Dominus, & elegit vos, quum omnibus sitis populis paucio res 3.22.5
8 Sed quia dilexit vos Dominus, & custodiuit iuramentum quod iurauit patribus vestris, &c. ibid.
9 Et scies quia Dominus tuus, ipse est Deus fortis, & fidelis, custodiens pactum, & misericordiam diligentibus se, & iis qui custodiunt præcepta eius 3.17.5
12 Si postquam audieris hæc iudicia, custodieris ea & feceris, custodiet & Dominus Deus tuus pactum tibi & misericordiam quam iurauit patribus tuis 3.17.1
13 Et diliget te & multiplicabit, benedicétque fructui ventris tui & fructui terræ tuæ, &c. ibid.
8,2 Et recordaberis itineris cuncti per quod adduxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum, vt affligeret te, atque tentaret 3.20.46
3 Vt ostenderet tibi, quod non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Domini 1.16.7,& 3.20.44
9,6 Scito ergo quòd non propter iustitias tuas Dominus Deus tuus dederit tibi terram hanc optimam in possessionem, quum durissimæ ceruicis sis populus 3.21.5
10,12 Et nunc Israel, quid Dominus petit à te, nisi vt timeas Dominum Deum tuũ, &c. 2.8.51
14 En Domini Dei tui cœlum est, & cœlum cœli terra, & omnia quæ in ea sunt 2.11.11,& 3.21.5
15 Et tamen patribus tuis conglutinatus est Dominus, & amauit eos, elegítque semẽ eorum post eos &c. ibid.
16 Circuncidite igitur præputium cordis vestri, & ceruicem vestram ne induretis amplius 2.5.8,& 3.3.6,& 4.16.3,& 4.16.21
20 Dominum Deum tuum timebis, & ei soli seruies: ipsi adhærebis, iurabísque in nomine illius 2.8.25
11,26 En propono in conspectu vestro hodie benedictionem & maledictionem 3.17.1
12,13 Caue ne offeras holocausta tua in omni loco quem videris 4.2.9
14 Sed in eo quem elegerit Dominus, in vna tribuum tuarũ offeres hostias & facies quæcunque præcipio tibi ibidem,
28 Obserua, & audi omnia quæ ego præcipio tibi, vt bene sit tibi & filiis tuis post te in sempiternum, &c. 2.8.5
32 Nec addas quicquam nec minuas 4.10.17
13,3 Tentauit vos Dominus Deus vester, vt palàm fiat vtrum diligatis eum, an non, in toto corde & in tota anima vestra 3.20.4

14,2 Po-

14,2 Populus sanctus es Domino Deo tuo: & elegit vt sis ei in populum peculiarem de cunctis gentibus quæ sunt super terram 2,8.14

16,10 Et celebrabis diem festum hebdomadarum Domino Deo tuo, oblationem spontaneam manus tuæ, quam offeres iuxta benedictionem Domini Dei tui 4.18.8

19 Non accipies personam, nec munera: quia munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum 4.20.9

17,8 Si difficile & ambiguum apud te iudicium perspexeris inter sanguinem & sanguinem, causam & causam, &c. 3.4.4

9 Veniésque ad Sacerdotes Leuitici generis, ac ad iudicem qui fuerit illo tempore quæréśque ab eis, &c. 3.4.4, & 4.8.2

11 Et docebunt te iuxta Legem eius: sequeri ísque sententiam eorum ibid.

12 Qui autem superbierit, nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo; ex decreto iudicis morietur homo ille, & auferes malum de Israel ibidem.

16 Quúmque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum 4.20.9

18,11 Neque qui quærat à mortuis veritatem 3.5.6

13 Perfectus eris, & absque macula cum Domino Deo tuo 2.8.51

15 Prophetam de gente tua & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies 4.5.1

19,19 Reddent ei sicut fratri suo facere cogitauit 4.20.16

21,18 Si genuerit homo filium contumacem & proteruum, qui non audierit patris ac matris imperium, & coercitus obedire contempserit, &c. 2.8.36

23 Maledictus à Deo est qui pendet in ligno 2.7.15, & 2.16.6

23,5 Vertítque maledictionem eius in benedictionem tuam, eò quòd diligeret te 3.21.5

24,13 Sed statim reddes ei pignus ante solis occasum, vt dormiens in vestimento suo benedicat tibi, & habeas iustitiam coram Domino Deo tuo 3.17.7

26,18 En, Dominus elegit te hodie, vt sis ei populus peculiaris, sicut loquutus est tibi, & custodias omnia præcepta illius 2.8.14

27,26 Maledictus qui non permanet in sermonibus Legis huius, nec eos opere perficit 2.7.5, & 2,7 1,9, & 2.16.6, & 3 11.19, & 3.12.1, & 3.14.13. & 3.17.1, & 3.17 9

28,1 Si autem audieris vocem Domini Dei tui, vt facias atque custodias omnia mandata eius quæ ego præcipio tibi hodie: faciet te Dominus Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus quæ versantur in terra 1.17.8 & 2 5.10

2 Veniéntque super te vniuersæ benedictiones istæ, & apprehendent te, si tamen præcepta eius audieris 2.8.4

12 Aperiet Dominus thesaurum suum optimum cœlum, vt tribuat pluuiam terræ tuæ &c. 1.16.5

29 Omníque tempore calumniam sustineas, & opprimaris violentia, nec habeas, qui liberet te 4.20.25

36 Ducétque te Dominus, & regem quem constitues super te, in gentem quem ignoras tu, & patres tui, &c. 2.11.1

65 Dabit enim tibi Dominus cor pauidum, & deficientes oculos, & animam consumptam mœrore 2 4.6

29,2 Vos vidistis vniuersa quæ fecit Dominus coram vobis in terra Ægypti, &c: 2.2.20

4 Et non dedit vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, & aures quæ possint audire, vsque in præsentem diem ibidem,

18 Ne forte sit inter vos vir aut mulier, familia, aut tribus, cuius cor auersum est hodie à Domino Deo nostro, vt vadat, & seruiat, &c. 3.17.5

19 Quúmque audierit verba iuramenti huius, benedicat sibi in corde suo, dicens, Pax erit mihi, & ambulabo in prauitate cordis mei: & assumat ebria sitientem ibidem,

20 Et Dominus non ignoscat ei, sed tunc quam maximè furor eius fumet, & zelus contra hominem illum: & sedeant super eum omnia maledicta quæ scripta sunt in hoc volumine, &c. 3.3.7

29 Abscondita, Domino Deo nostro: quæ manifesta sunt, nobis, & filiis nostris vsque in sempiternum, vt faciamus vniuersa Legis huius 1 17.2, & 3 21.3

30, 2 Et reuersus fueris ad eum, & obedieris eius imperiis, sicut ego hodie præ-

cipio tibi cum filiis tuis,&c. 3.3.6
3 Reducet te Dominus Deus tuus de captiuitate tua, ac miserebitur tui, & rursum congregabit te de cunctis populis in quos te antè dispersit 4.1.24
6 Circuncidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor seminis tui, vt diligas Dominum Deum tuum, &c. 2.5.8, & 2.5.12, & 3.3.6, & 4.16.3
10 Si tamen audieris vocem Domini Dei tui, & custodieris præcepta eius & ceremonias, quæ in hac Lege præscriptæ sunt, &c. 1.7.5
11 Mandatum hoc quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum 2.5.12
12 Non est in cœlis, vt dicas, quis ascendet nobis in cœlos, &c. 1.17.2, & 1.5.12
13 Neque trans mare positum: vt causeris, & dicas, Quis è nobis poterit transfretare mare, & illud ad nos vsque deferre, vt possimus audire? ibidem. & 1.17.2, & 1.5.12
14 Sed iuxta te est sermo valde in ore tuo & in corde tuo, vt facias illum ibidem, & 3.24.3
15 Considera quòd hodie proposuerim in conspectu tuo vitam & bonum, & è contrario mortem & malum 3.17.1
19 Testes hodie inuoco cœlum & terram quòd proposuerim vobis vitam & bonum, benedictionem & maledictionem: elige ergo vitam, vt & tu viuas, & semen tuum: 2.5.4, & 2.7.3
32,5 Peccauerunt ei, & non filij eius in sordibus, generatio praua atque peruersa. 1.8.6
8 Quando diuidebat altissimus gentes: quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum, &c. 2.11.15, & 3.21.5
15 Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit. Incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, &c. 3.8.5
17 Immolauerunt dæmoniis & non Deo 4.13.17
21 Ipsi me prouocauerunt in eo qui non erat Deus 1.13.15
35 Mea est vltio, & ego retribuam, &c. 2.8.56, & 4.20.19
46 Ponite corda vestra in omnia verba mea quæ ego testificor vobis hodie? vt mandetis ea filiis vestris custodire & facere, & implere vniuersa quæ scripta sunt in volumine legis huius 2.17.13
33,3 Omnes sancti in manu illius sunt. 2.10.9
29 Beatus es tu Israel, quis similis tui popule, qui saluaris in domino? 2.10.8
34,5 Mortuúsque est ibi Moyses seruus domini in terra Moab, iubente domino. 4.6.11

IOSVE.

1,7 Ne declines ab ea ad dexteram vel ad sinistram, vt intelligas cuncta quæ agis. 4.9.12
8 Non recedat volumen Legis huius ab ore tuo: sed meditaberis in eo diebus ac noctibus, &c. ibidem.
2,1 Qui pergentes ingressi sunt domum mulieris meretricis nomine Rahab, & quieuerunt apud eam 3.24.11
9 Noui quòd dominus tradiderit vobis terram: etenim in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ. 2.4.6
1 Et hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus, ad introitum vestrum, dominus enim Deus vester ipse est Deus in cœlo sursum, & in terra deorsum ibidem.
5.14 Sum princeps exercitus domini. 1.14.5
7,19 Et ait Iosue ad Acam, Fili mi, da gloriam domino Deo Israel, & confitere, atque indica mihi quid feceris 2.8.24
10,13 Steterúntque sol & luna 1.16.2
11,20 Domini enim sententia fuerat, vt indurarentur corda eorum, & oppugnarent contra Israel 1.18.2
24,2 Trans fluuium habitauerunt patres ab initio, Thare pater Abraham & Nachor: seruieruntque diis alienis 1.11.8, & 3.24.2
3 Tuli ergo patrem vestrum Abraham, de Mesopotamiæ finibus, & adduxi eum in terram Chanaam, &c. ibidem.

IVDICES.

2,1 Ascendítque dominus de Galgalis ad locum flentium 1.14.6
11 Quúmque dominus iudices suscitaret in diebus eorum flectebatur misericordia, & audiebat afflictorum gemitus, & liberabat eos de sede vastantium 3.3.15, & 3.20.15

19 Postquàm autem mortuus esset iudex reuertebantur, & multò faciebant peiora quàm fecerant patres eorum, sequétes deos alienos 3.3.25
3.9 Et clamauerunt ad dominum qui suscitauit eis saluatorem, & liberauit eos 3.10.15, & 4.20.30
12 Addiderunt autem filij Israel facere malum in conspectu domini 3.20.15
15 Et postea clamauerunt ad dominum: qui suscitauit eis saluatorem Aod, inclytum filium Gera Ibidem
6.11 Venit autem Angelus domini & sedit sub quercu 1.14.6
14 Respexítque ad eum dominus, & ait, Vade in hac fortitudine tua: & liberabis Israel de manu Madian 1.13.10, & 1.14.5
34 Spiritus autem domini induit Gedeō qui clangens buccina conuocauit domum Abiezer, vt sequeretur se 2.2.17
37 Ponam hoc vellus lanę in area: si ros in solo vellere fuerit, & in omni terra siccitas, &c. 4.14.18
8.27 Fecítque ex eo Gedeon Ephod, & posuit illud in ciuitate sua Ephra, fornicatúsque est omnis Israel in eo, & factum est Gedeoni & omni domui eius in ruinam 4.10.25
9.20 Sin autem peruersè, egrediatur ignis ex Abimelech, & consumat hábitátores Sichem; & oppidum Mello, &c. 3.20.5
11.30 Votum vouit domino Iephthe dicens, Si tradideris filios Amon in manus meas, &c. 4.13.3
13.10 Ecce apparuit mihi vir quem antè videram 1.14.6
16 Cui respondit Angelus, Si me cogis non comedam panes tuos: si autem vis holocaustum facere, offer illud domino 1.13.10
18 Cur quæris nomē meum quod est mirabile? Ibidem
19 Tulit itaque manuē hœdū de capris & libamenta, & posuit super terram offerens domino 4.10.25
22 Morte moriemur, quia vidimus dominum 1.13.10, & 1.14.5
23 Si dominus nos vellet occidere, de manibus nostris holocaustum & libamenta non suscepisset, &c. 1.11.10
16.28 Domine Deus meus memento mei, & redde mihi nūc fortitudinem pristinam, vt vlciscar me de hostib[9] meis 3.20.15
21.25 In diebus illis non erat rex in Israel, sed vnusquisque quod sibi rectum videbatur, hoc faciebat 4.20.

RVTH.

3.13 Sin ille noluerit te retinere, ego tē absque vlla dubitatione suscipiam, viuit dominus 2.8.27

1. SAMVEL.

1.13 Porrò Anna loquebatur in corde suo, tantumq; labia illius mouebantur, & vox penitus non audiebatur. Æstimauit ergo eam Heli temulentam 3.20.33
2.6 Dominus mortificat & viuificat: deducit ad inferos & reducit 3.20.52
9 Pedes sanctorum suorum seruabit, & impij in tenebris conticescent 2.10.18
10 Et dabit imperium Regi suo, & sublimabit cornu Christi sui 2.6.2
25 Et non audierunt vocem Patris sui quia voluit dominus occidere eos 1.18.3, & 3.24.14
34 Hoc autem erit tibi signum quod venturum est duobus filiis tuis Ophni & Phinees: in die vno morientur ambo 1.18:1
6.9 Et áspicietis: & siquidem per viam finium suorum ascenderit contra Bethsames, ipse fecit malum hoc nobis grāde, &c. 1.16.9
7.3 Si in toto corde vestro reuertimini ad dominum, auferte deos alienos de medio vestri, Baalim & Astaroth, & præparate corda vestra domino, &c. 3.3.5
6 Et ieiunauerunt in die illa atque dixerunt ibi, Peccauimus domino 4.12.17
17 Ædificauit etiam ibi altare domino 4.10.25
8.7 Non enim te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos 4.20.6
11 Hoc erit ius regis qui imperaturus est vobis, filios vestros tollet, & ponet in curribus suis, &c. 4.20.26
10.6 Et insiliet in te spiritus domini, & prophetabis cum eis, & mutaberis in virum alium 2.2.17, & 2.3.4
9 Itaque cum auertisset humerum suum vt abiret à Samuele, immutauit ei Deus cor aliud, & venerunt omnia signa hæc in die illa 3.2.12
26 Saul abiit in domum suam in Gaba: & abiit cum eo pars exercitus, quorum tetigerat Deus corda 2.2.17
11.6 Et insiluit Spiritus domini in Saul, cūm audisset verba hæc 2.4.6

15 Et perrexit omnis populus in Galgala,& fecerunt ibi regem Saul coram domino,&c. 1.8.7

12.22 Et non derelinquet dominus populum suum, propter nomen suum magnum, quia iurauit dominus facere vos sibi populum 3.21.5

14.44 Et ait Saul,hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, quia morte morieris Ionathan 2.8.24

15.11 Pœnitet me quòd cõstituerim Saul regem:quia dereliquit me,& verba mea opere non impleuit: Contrista úsque est Samuel,[& clamauit ad dominum tota nocte 1.17.12,& 3.20.15

22 Nunquid vult dominus holocausta & victimas, & non potius vt obediatur voci domini? Melior est enim obedientia quàm victimæ: & auscultare magis quàm offerre adipem arietum 4.10.17.& 4.18.9

23 Quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare: & quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere. Pro eo ergo quod abiecisti sermonem domini, abiecit te dominus ne sis rex; 4.10.17,& 43.33

29 Porrò triumphator in Israel non parcet, & pœnitentia non flectetur: neque enim homo est vt agat pœnitentiam 1.17.12

30 At ille ait, Peccaui: sed nunc honora me coram senioribus populi mei,&c. 3.3.4

35 Veruntamen lugebat Samuel Saulem, quoniam dominum pœnitebat quòd constituisset regem Saul super Israel 3.20.15

16.1 Dixítque Dominus ad Samuelem, Vsque quo tu lugebis Saul, cum ego proiecerim eum ne regnet super Israel? 3.20 15

13 Tulit ergo Samuel cornu olei, & vnxit eum in medio fratrum eius 1.8.7,& 2.2..7

14 Et exagitabat eum spiritus nequam à domino 1.4.14.17,& 2.4.5

18.10 Post diem autem alteram, inuasit spiritus Dei malus Saul, 1.14.17,& 2.4.5

19.9 Et factus est spiritus domini malus in Saul:sedebat autem in domo sua,& tenebat lanceam,&c. 2.4.5

23.26 Et ibat Saul & viri eius ad latus montis ex parte vna, Dauid autem & viri eius erant in latere montis. 1.16.9

27 Et nuntius venit ad Saul dicens, Festina, & veni quoniam infuderunt se Philistini super terram Ibidem

24.7 Propitius sit mihi dominus ne faciam hanc rem domino meo Christo domini, vt mittam manum meã in eum qui Christus domini est 4.20.28

11 Sed pepercit tibi oculus meus:dixi enim,Non extendam manum meam in dominum meũ,quia Christus domini est Ibi.

26.9 Et dixit Dauid ad Abisai, Ne interficias eum, quis enim extendet manum suam in Christum domini, & innocens erit? Ibidem

12 Omnes dormiebant,quia sopor domini irruerat super eos 1.18.2

23 Dominus retribuet vnicuique secundum iustitiam suam & fidem:tradidit enim te dominus in manum meam,&c. 3.17.14

31.13 Et tulerunt ossa eorum, & sepelierunt in nemore Iabes, & ieiunauerunt septem diebus 4.12.17

II. SAMVEL.

5 8 Idcirco dicitur in prouerbio, Cæcus & claudus non intrabunt in templum 4.16.31

7.14 Qui si iniquè aliquid gesserit,arguã eum in virga virorũ, & in plagis filiorum hominum 3.4.31

27 Quia tu domine exercituum Deus Israel reuelasti aurem serui tui,dicens, Domum ædificabo tibi,&c. 3.20.13

28 Nunc ergo Domine Deus,tu es Deus, & verba tua erunt vera:locutus es enim ad seruum tuum bona hæc 3.20.14

10.12 Esto vir fortis, & pugnemus pro populo nostro & ciuitate Dei nostri,dominus autem faciet quod bonum est in conspectu suo 1.17.9

11.4 Missis itaque Dauid nuntiis, tulit eam: quæ cùm ingressa esset ad illum, dormiuit cum ea 4.1.24

15 Scripsit autem in epistola, Ponite Vriam ex aduerso belli, vbi fortissimum est præliũ:& derelinquite eum vt percussus intereat Ibidem

12.12 Tu fecisti absconditè:ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israel 1.18.1

13 Et dixit Dauid ad Nathan, Peccaui domino. Dixítque Nathan ad Dauid, Dominus quoque transtulit peccatum tuum, non morieris 3.3.4,& 3.4.10,& 3.4.31,& 4.1.24

14 Ve-

14 Veruntamen quoniam blasphemare fecisti inimicos nomen Domini: propter verbum hoc, filius qui natus est tibi, morte morietur 3.4.33

16,10 Dominus præcepit ei vt maledicere: Dauid: & quis est qui audeat dicere, quare sic fecerit? 1.17.8, & 1.18.1, & 1.18.4

22 Tetenderunt ergo Absalon tabernaculum in solario, ingressúsque est ad concubinas patris sui coram vniuerso Israel 1.18.1, & 1.18.4

17,17 Et dixit Chusai ad Absalon, Nõ est bonum consilium quod dedit Achitophel hac vice 1.17.7

14 Domini autem nutu dissipatum est cõsilium Achitophel vtile, vt induceret Dominus super Absalon malum 1.17.7, & 2.4.6

22,20 Et eduxit me in latitudinem, liberauit me, quia complacui ei 3.17.5

21 Retribuit mihi Dominus secundùm iustitiam meam, & secundùm munditiã manuum mearum reddidit mihi ibid.

24,1 Et addidit furor Domini irasci contra Israel, commouítque Dauid in eis dicentem ad Ioab, Vade numera Israel & Iuda 1.14.8

10 Percussit autem cor Dauid eum, postquam numeratus est populus: & dixit Dauid ad Dominum, Peccaui valde in hoc facto, &c. 3.3.4

20 Et egressus adorauit regem prono vultu in terram 1.12.3

I. REGVM.

1,16 Inclinauit se Bethsabee, & adorauit regem 1.12.3

21 Erítque, cùm dormierit Dominus meus rex cùm patribus suis, erimus ego & filius meus peccatores 3.11.3

2,5 Tu quoque nosti quæ fecerit mihi Ioab filius Seruiæ, quæ fecerit duobus principibus exercitus Israel, &c. 4.20.10

6 Facies ergo iuxta sapientiam tuam, & non deduces caniciem eius pacificè ad inferos ibid.

8 Habes quoque apud te Semei filium Gera filij Gemini de Bahurim, qui maledixit mihi maledictione pessima, &c. ibid.

8,23 Qui custodis pactum & misericordiã seruis tuis qui ambulant coram te in toto corde suo 3.17.5

46 Quòd si peccauerit tibi (non est enim homo qui non peccet) & iratus tradideris eos inimicis suis, &c. 2.7.5, & 3.14.9, & 4.1.25

47 Et egerint pœnitentiam in corde suo in loco captiuitatis, &c. 4.1.25

58 Sed inclinet corda nostra ad se, vt ambulemus in vniuersis viis eius, & custodiamus mandata eius, & ceremonias eius, & quæcunque iudicia mandauit patribus nostris 2.3.9

11,12 Veruntamen in diebus tuis non faciam, propter Dauid patrem tuum: de manu filij tui scindam illud 2.6.2

23 Suscitauit ei quoque Deus aduersariũ, &c. 1.18.1

31 Ego scindam regnum de manu Salomonis, & dabo tibi decem tribus 1.18.1

34 Nec auferam omne regnum de manu eius, sed ducem ponam eum cunctis diebus vitæ suæ, propter Dauid seruum meum, &c. 2.6.2

39 Et affligam semen Dauid super hoc, veruntamen non omnibus diebus ibid.

12,10 Et dixerunt ei iuuenes qui cum eo nutriti fuerãt, Sic loquere populo huic, &c. 1.17.7

15 Et non acquieuit rex populo: quoniam iã auersatus fuerat eum Dominus, &c. 1.17.7, & 1.18.4, & 2.4.6

20 Nec secutus est quispiam domũ Dauid præter tribum Iuda solam 1.18.4

28 Et excogitato consilio, fecit duos vitulos aureos, & dixit eis, Nolite vltrà ascendere in Ierusalem, ecce dij tui Israel qui te eduxerunt de terra Ægypti 4.2.8

30 Et factum est verbum hoc in peccatum: ibat enim populus ad adorandum vsque in Dan 4.20.32

31 Et fecit phana in excelsis, & sacerdotes de extremis populi, qui non erant de filiis Leui 4.2.8

15,4 Sed propter Dauid, dedit ei Dominus Deus suus lucernam in Ierusalem, vt suscitaret filium eius post eum, & statueret in Ierusalem 2.6.2

18,10 Viuit Dominus Deus tuus, non est gens aut regnum in quo non miserit Dominus meus, &c. 2.8.27

41 Et ait Elias ad Achab, Ascende & comede & bibe, quia sonus multæ pluuiæ est 2.10.3

42 Elias autem ascendit in verticem Carmeli & pronus in terram posuit faciem suã inter genua sua ibid.

43 Et dixit ad puerum suum, Ascende & prospice contra mare: qui quum ascendisset

& contemplatus esset, ait, Non est quicquã, & rursum ait illi, Reuertere septem vicibus ibidem

19,8 Et ambulauit in fortitudine cibi illius quadraginta diebus & quadraginta noctibus vsq; ad monte Dei Horeb 4.12.20

18 Dereliqui mihi in Israel septem millia virorum, quorum genua nõ sunt incuruata ante Baal 4.1.2

21,12 Prædicauerunt ieiunium, & sedere fecerunt Naboth inter primos populi 4.12.17

28 Et factus est sermo domini ad Eliam Thesbiten 3.3.25

29 Nónne vidisti humiliatum Achab coram me? quia igitur humiliatus est mei causa, non inducam malum in diebus eius, &c. 3.3.25, & 3.20.15

22,6 Cõgregauit ergo rex Israel quadringentos circiter prophetas 4.9.6

21 Egressus est autem spiritus, & stetit coram domino, & ait, Ego decipiam 1.14.17, & 1.17.7, & 1.18.1

22 Et ille ait, Egrediar, & ero Spiritus mẽdax in ore omnium prophetarũ eius 4.9.6

27 Hoc dicit rex, Mittite virum istum in carcerem, & sustentate eum pane tribulationis, & aquæ angustiæ, donec reuertar in pace ibid.

IIII REGVM.

5,17 Dixítque Naaman, Vt vis: sed obsecro, cõcede mihi seruo tuo, vt tollam onus duorum mulorum de terra: nõ enim faciet vltrà seruus tuus holocaustum, aut victimã diis alienis, nisi Domino 3.2.32

18 Hoc autem solum est de quo depreceris Dominum pro seruo tuo, quando ingredietur dominus templum, &c. ibid.

19 Qui dixit ei, Vade in pace: abiit ergo ab electo tempore ibid.

6,15 Heu heu domine mi, quid faciemus? 1.14.11

16 Plures nobiscũ sunt, quã cũ illis 1.14.12

17 Domine, aperi oculos pueri huius, vt videat. Et aperuit dominus oculos pueri, & vidit: & ecce mons plenus equorum, & curruum igneorum in circuitu Elizei 1.14.7, & 1.14.8, & 1.14.11

31 Hæc mihi faciat Deus, & hæc addat, si steterit caput Elisei filij Saphat super ipsum hodie 2.8.24

10,7 Quúmque venissent literæ ad eos, tulerunt filios regis, & occiderũt septuaginta viros, &c. 1.18.4

10 Videte ergo nunc quoniam non cecidit de sermonibus domini in terrã, quod locutus est dominus, &c. ibid.

16,10 Quúmque vidisset altare Damasci, misit rex Achaz ad Vriam sacerdotem exẽplar eius, & similitudinem iuxta omne opus eius 4.10.23

17,24 Adduxit autem rex Assyriorum viros de Babylone, & de Cutha, &c. ibid.

25 Quúmque ibi habitare cœpissent, non timebãt dominum: & immisit eis dominus leones qui interficiebant eos ibid.

32 Et nihilominus colebant dominum; fecerunt autem sibi de nouissimis sacerdotes excelsorum, &c. 3.2.13, & 4.10.23, & 4.15.22

33 Et quum dominum colerent, diis quoque suis seruiebant iuxta consuetudinem Gentium, de quibus translati fuerant Samariam 3.2.13

34 Vsque in præsentem diem morem sequuntur antiquum: non timent dominum, neque custodiunt ceremonias eius, &c. ibidem

19,4 Et fac orationem pro reliquiis quæ repertæ sunt 3.20.14

35 Factum est igitur in nocte illa, venit angelus domini, & percussit in castris Assyriorum centum octogintaquinque millia 1.14.6

20,1 Præcipe domi tuæ: morieris enim tu, & non viues 1.17.12

2 Tunc Ezechias conuertit faciem suam ad parietem, & orauit dominum 3.3.4

3 Obsecro domine, memento quæso quomodo ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod placitum est coram te fecerim 3.14.19, & 3.20.10

5 Ecce sanaui te, die tertio ascendes templum domini 1.17.12

9 Vis vt ascendat vmbra decẽ lineis, aut vt reuertatur totidem gradibus? 4.14.18

11 Inuocauit Isaias Propheta dominum, & reduxit vmbram per lineas, quibus descẽderat in horologio Achaz 1.16.2

21,4 Extruxítque aras in domo domini, de qua dixit dominus, In Ierusalem ponam nomen meum 4.10.23

16 Insuper & sanguinem innoxiũ fudit Manasses multum nimis, donec impleretur Ierusalem vsque ad os, &c. 3.24.11

22,2 Fecítque quod placitum erat coram domino, & ambulauit per omnes vias Dauid patris sui, non declinauit ad dexteram

Quæ ad sinistram 4.10.23

8 Dixítq; autem Heclias pontifex ad Saphan scribam, Librum legis reperi in domo domini dedítque Heclias volumen Saphan scribæ, qui legit & illud 1.8.8

I. PARALIP.

28,2 Et scabellum pedum domini Dei nostri 4.1.5

II. PARALIP.

19,6 Videte, ait, quid faciatis, non enim hominis exercetis iudicium: sed domini 4.20.4, & 4.20.6

NEHEMIAS

1,4 Quúmque audissem verba huiuscemodi, sedi & fleui, & luxi diebus multis, & ieiunabam, & orabam ante faciem Dei cœli 4.12.16

5 Quæso domine Deus cœli fortis, magne atque terribilis, qui custodis pactum, & misericordiam cum iis qui te diligunt, &c. 3.17.5

7 Vanitate seducti sumus, & non custodiuimus mandatum tuum, & ceremonias, & iudicia quæ præcepisti Moysi seruo tuo 3.4.11

9,14 Et sabbathum sanctificatum tuum ostendisti eis 2.8 29

IOB.

1,6 Quadam autem die, quum venissent filij Dei vt assisterent coram domino, flauit inter eos etiam Satan 1.14.17, & 1.14.10, & 1 18.1, & 2.4.5

12 Dixit ergo dominus ad Satan, Ecce vniuersa quæ habet, in manu tua sunt: tantùm in eum ne extendas manum tuam 1.17.7

17 Sed & illo loquente venit alius, & dixit, Chaldæi fecerunt tres turmas, & inuaserunt camelos, & tulerunt eos, necnon pueros percusserunt gladio, & ego fugi solus, vt nuntiarem tibi 2.4.2

21 Dominus dedit, dominus abstulit: sit nomen domini benedictum 1.17.8, & 1.18.1, & 1.18 3, & 2.4.2

2,1 Venit quoq; Satã inter eos vt staret in cõspectu domini 1.14.17, & 1.14.19, & 1.18.1

4,17 Nunquid homo Dei comparatione iustificabitur, aut factore suo purior erit vir? 3.12.1

18 Ecce qui seruiunt ei non sunt stabiles & in Angelis suis reperit prauitatem 3.12 1, & 3.17 9

19 Quanto magis hi qui habitãt domos luteas, qui terrenum habent fundamétum, consumentur velut à tinea? 1.15.1, & 1.15.2, & 3.12.1

17 Beatus homo qui corrigitur à Deo: increpationé ergo domini ne reprobes 3.4.32

9,2 Verè scio quòd ita sit, & quòd nõ iustificetur homo compositus Deo 3.12.2

20 Si iustificare me voluero, os meum cõdemnabit me: si innocentem ostendere, prauum me comprobabit 3.12.5

10,15 Et si impius fuero, vę mihi est, & si iustus, non leuabo caput, saturatus afflictione & miseria 3.14.16

12,18 Baltheum regum dissoluit, & præcingit fune renes eorum 4.20.28

20 Commutat Deus labium veracium, & doctrinam senum aufert 2.4.4

13,15 Etiamsi occiderit me, in ipso sperabo 2.10.19. & 3.2. 21

14,4 Quis potest facere mundum de immũdo, nõnne tu qui solus es? 2.1.5, & 3.12.5

5 Breues dies hominis sunt, mensium numerus apud te est: constituisti terminos eius qui præteriri non poterunt 1.16.9

17 Signasti quasi in sacculo delicta mea, sed curasti iniquitatem meam 3.4.29

15,15 Ecce inter sanctos eius, nemo immutabilis, & cœli non sunt mundi in conspectu eius 3.12.1

16 Quanto magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit, quasi aquam iniquitatẽ 3.12.5, & 3,12.1

19,25 Scio enim quòd redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum 2.10.19, & 3.25.4

26 Et rursum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum 2.10.19

27 Quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius, &c. ibid.

21,13 Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt 2.10.17

25,5 Ecce luna etiam non splendet, & stellæ non sunt mundę in conspectu eius 3.12.1

26,14 Ecce hęc ex parte dicta sunt viarũ eius: & cùm vix paruam stillam sermonis eius audierimus, quis poterit tonitru magnitudinis illius intueri? 1.17.2

28,12 Sapiẽtia verò vbi inuenitur, & quis est locus intelligentiæ? ibid.

21 Abscondita est ab oculis omnium viuentium, volucres quoque cœli latet ibid.

23 Deus intelligit viam eius, & ipse nouit locum eius ibid.

28 Et dixit homini, Ecce timor domini, ipsa est sapientia: & recedere à malo, intel-

ligentia 1.17.2,& 3.2.26
34,30 Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi 4.20.25
36,27 Qui aufert stillas pluuiæ, & effundit imbres ad instar gurgitum 1.5.6
41,2 Et quis antè dedit mihi, & reddã ei? omnia quæ sub cœlo sunt, mea sunt 3.14.5

PSALMORVM.

1,1 Beatus vir qui non abiit in cõsilio, & in via peccatorum non stetit 3.17.10
2 Sed in Lege Domini voluntas eius, & in Lege eius meditabitur die ac nocte 2.7.13
2,2 Astiterunt reges terræ, & principes cõuenerunt in vnum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius 2.16.3
3 Dirumpamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipsorum ibid.
4 Qui habitat in cœlis irridebit eos: & Dominus subsannabit eos 1.5.1,& 2.16.3
8 Postula à me, & dabo tibi gentes hęreditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ 2.11.11
9 Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos 2.15.5,& 4.1.19
12 Apprehendite disciplinam: ne quãdo irascatur Dominus, & pereatis de via iusta 2.6.2,& 4.20.5,& 4.20.29
3,5 Ego dormiui, & soporatus sum, & exurrexi, quia Dominus suscepit me 3.2.37
4,7 Signatum est super nos lumen vultus tui Domine 1.11.14
5,4 Mane astabo tibi, & videbo quoniã non Deus volens iniquitatem tu es 3.20.12
8 Ego autem in multitudine misericordiæ tuæ introibo in domũ tuam: adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo 3.2.23,& 3.20.11
6,1 Domine, ne in furore tuo arguas me: neque in ira tua corripias me 3.4.32
7,6 Exurge Domine in ira tua, & exalta te in finibus inimicorum meorum, &c. 3.20.15
9 Iudica me Domine secundũ iustitiam meam, & secũdum innocentiam meam super me 3.17.14
8,3 Ex ore infantium & lactantium perfecisti laudem 1.6.3
4 Quid est homo, quòd memor es eius? aut filius hominis quoniam visitas eum? 1.5.3,& 2.13.2
9,10 Et sperent in te qui nouerunt nomẽ tuum 3.2.31
10,13 Dixit enim in corde suo, Oblitus est Deus, auertit faciem suam ne videat in finem 1.4.2
11,4 Dominus in templo sancto suo 1.5.1
12,2 Vana loquuti sunt vnusquisque ad proximum suum: labia dolosa, &c. 4.14.8
7 Eloquia Domini, eloquia casta: argentum igne examinatum, probatũ terrę, purgatum septuplum 3.2.15
14,1 Dixit insipiens in corde suo, Nõ est Deus 1.4.2
3 Dominus de cœlo prospexit super filios hominum: vt videat si est intelligens aut requirens Deum 3.14.1
4 Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum 2.3.2
15,1 Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo 3.17.6,& 3.14.8
2 Qui ingreditur sine macula & operatur iustitiam. Qui loquitur veritatem in corde suo 3.6.2
16,2 Deus meus es tu, quoniam bonorũ meorum non eges 2.8.53
3 Sanctis qui sunt in terra eius, mirificauit omnes voluntates meas in eis 1.11.14,& 2.8.53,& 3.7.5
5 Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei, tu es qui restitues hæreditatẽ meã mihi 2.11.2,& 3.25.10
10 Non derelinques animam meam in inferno: nec dabis sanctũ tuum videre corruptionem 3.25.3
17,1 Exaudi Domine iustitiam: intende deprecationi meæ 3.17.14
3 Probasti cor meum, & visitasti nocte: igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas ibidem
15 Ego autem in iustitia apparebo conspectu tuo: satiabor cùm apparuerit gloria tua 2.10.17,& 3.25.10
18,1 Diligam te Domine fortitudo mea 3.20.28
20 Et eduxit me in latitudinem: saluum me fecit, quoniam voluit me 3.17.5
21 Et retribuet mihi Dominus secũdùm iustitiam meam, & secũdùm puritatem manuum mearum retribuet mihi 3.17.5,& 3.17.14
28 Quoniam tu populum humilem saluum facies: & oculos superborum humiliabis 3.12.6
31 Eloquia Domini igne examinata: protector est omnium sperantium in se 3.2.15

19,1 Cœli

19,1 Cœli narrant gloriam Dei 1.5.1,& 1.6.4
8 Lex Domini immaculata conuertens animas:testimonium Domini fidele,sapientiam præstans paruulis 2.7.12,& 4.8.6
13 Delicta quis intelligit:ab occultis meis munda me 3.4.16,& 3.4 18,& 3.17.2
20 Memor sit omnis sacrificij tui:& holocaustum tuum pingue fiat 3.20.18
10 Domine saluum fac regem,& exaudi nos in die qua inuocauerimus te 2.6.2
22 Deus Deus meus,quare me dereliquisti 2.16.11
5 In te sperauerunt patres nostri: sperauerunt,& liberasti eos 3.20.26
26 Vota mea reddam in conspectu timétium eum 4.13.4
23,4 Nam etsi ambulauero in medio vmbræ mortis,non timebo mala: quoniam tu mecum es 1.17 11,& 3.20.21,& 3 2 28
6 Et misericordia tua subsequetur me omnibus diebus vitæ meæ 2 3.12
24,3 Quis ascendet in montem Domini? aut quis stabit in loco sancto eius? 3 6.2
4 Innocens manibus,& mundo corde, qui non accepit in vano animam suã, nec iurauit in dolo proximo suo ibid.
6 Hæc est generatio quærentium eum 8. 24.8
25.1 Ad te Domine leuaui animã meam 3 20.5
6 Reminiscere miserationum tuarũ Domine, & misericordiarũ quæ à seculo sunt 3.20.9
7 Delicta iuuentutis meæ,& ignorantias ne memineris : secundum misericordiam tuam memento mihi tu 3.3.18,& 3 20.9
10 Vniuersæ viæ Domini, misericordia & veritas requirentibus testamentum eius, &c. 3.20.7,& 3.17.2
11 Propter nomen tuum Domine propitiaberis peccato meo : multum enim est 3.17.2
18 Vide humilitatem meam & laborem meum, & dimitte vniuersa delicta mea 3. 20.9
26,1 Iudica me Domine,quoniam ego in innocentia mea ingressus sum,& in Domino sperans non infirmabor 3.17.14
2 Proba me Domine,& tenta me vre renes meos,& cor meum 3.20.46
5 Odi ecclesiam malignantium: & cum impiis non sedebo 3.17.14
8 Domine dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ 1.11.14
9 Ne perdas cum impiis Deus animam meam,& cum viris,&c. 3 17.14
27,1 Dominus illuminatio mea, & salus mea,quem timebo? 1.17.11
3 Si consistant aduersum me castra,non timebit cor meum ibid.
10 Pater meus, & mater mea dereliquerunt me:Dominus autem assumpsit me 3. 20 36
14 Expecta Dominum, viriliter age: & confortetur cor tuum,& sustine Dominum 3.2.17
28,8 Dominus fortitudo plebis suæ: & protector saluationum Christi sui est 2 6.2, & 2.6.3
29,3 Vox Domini super aquas,Deus maiestatis intonuit: Domin⁹ super aquas multas 1.6.4
30,6 Ad vesperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia 2.10.18
7 Ego autem dixi in abundantia mea, Non mouebor in æternum. 8 Domine in voluntate tua præstitisti decori meo virtuté:Auertisti faciem tuá à me, & factus sum conturbatus 3.8.2
31,1 In te Domine speraui, non confundar in æternum:in iustitia tua libera me 3. 11.12
6 In manus tuas commendo spiritum meũ: redemisti me Domine Deus veritatis 3.20.26
16 In manibus tuis sortes meæ 1.17.11
23 Ego autem dixi in excessu métis meę, Proiectus sum à facie oculorum tuorum 3.1.6
32,1 Beati quorum remissæ sunt iniquitates,& quorum tecta sunt peccata 3.4 29,& 3. 11.11,& 3.14.11, & 3.17.10
5 Delictum meum cognitum tibi feci & iniustitiam meam non abscondi.Dixi,Cõfitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, &c. 3 4.9
6 Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno,&c. 3.20.7,& 3 20.26
33,6 Verbo Domini cœli firmati sunt:& spiritu oris eius omnis virtus eorũ 1.13.[illegible], & 1.16.1
12 Beata gens cuius est Dominus Deus eius:populus quem elegit in hęreditatem sibi 2.10.8, & 3 2.28, & 3 21.5
13 De cœlo respexit Dominus: vidit omnes filios hominum 1.16.1
18 Ecce oculi Domini super metuentes

eum, & in eis qui sperāt super misericordia eius 3.20.40
32 Fiat misericordia tua domine super nos, quemadmodū sperauimus in te 3.20.12
34,7 Iste pauper clamauit, & dominus exaudiuit eum, & de omnibus tribulationibus eius saluauit eum 3.20.26
8 Immittet Angelus domini in circuitu timētium eum: & eripiet eos 1.14.6, & 1.14.8, & 3.20.23
15 Diuerte à malo, & fac bonum 3.3.8
16 Oculi domini super iustos: & aures eius in preces eorum 1.16.7, & 3.20.3, & 3.20.10
17 Vultus autem domini super facientes mala: vt perdat de terra memoriam eorum 1.16.17
22 Mors peccatorum pessima 2.10.14, & 2.10.18
23 Redimet dominus animas seruorum suorum 2.10.16
36,1 Dixit iniustus vt delinquat in semetipso, Non est timor Dei ante oculos 1.4.2
2 Quoniam dolosè egit in conspectu eius: vt inueniatur iniquitas eius ad odium ibid.
6 Domine in cœlo misericordia tua: & veritas tua vsque ad nubes 3.2.7
7 Iudicia tua abyssus multa 1.17.2, & 3.23.5
10 Apud te est fons vitæ & in lumine tuo videbimus lumen 2.2.20
37,7 Subditus esto domino & ora eū 3.2.37
22 Quia benedicentes ei hæreditabunt terram: maledicentes autem ei, disperibunt 2.1.2
38,1 Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me 3.4.32
5 Iniquitates meæ supergressę sunt caput meum: & sicut onus graue grauatæ sunt super me 3.4.16
39,10 Obmutui, & non aperui os meū, quoniam tu fecisti 1.17.8
13 Aduena ego sum apud te, & peregrinus, sicut omnes patres mei 2.10.15
14 Remitte mihi vt refrigerer priusquam abeam, & amplius non ero 3.20.16
40,4 Et immisit in os meum canticum nouum, carmen Deo nostro: videbūt multi & timebunt, & sperabunt in domino 3.20.26, & 3.20.28
6 Multa fecisti tu domine Deus meus mirabilia tua: & cogitationibus tuis nō est qui similis sit tibi 1.5.9, & 1.17.1
Sacrificium & oblationem noluisti: aures autem perfecisti mihi 3.22.10
8 Tunc dixi, Ecce venio. In capite libri scriptum est de me 2.16.5
9 Deus meus volui, & Legem tuam in medio cordis mei ibid.
11 Veritatem tuam & salutare tuum dixi. Non abscondi misericordiam tuam & veritatem tuam à concilio multo 3.2.7
12 Misericordia tua & veritas tuas semper susceperunt me ibid.
41,5 Sana animam meam, quia peccaui tibi 3.20.12
42,3 Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuū: quando veniam & apparebo ante faciem Dei? 4.17.21
5 Transibo vsque ad domū Dei, in voce exultationis & confessionis, &c. 3.4.9
6 Quare tristis es anima mea? & quare conturbas me? Spera in Deo 3.2.17
43,5 Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo ibid.
44,4 Nec enim in gladio suo possederunt terram, & brachium eorum non saluabit eos: sed dextera tua, & brachium tuū, &c. illuminatio vultus tui, quoniam complacuisti in eis 3.21.5
21 Si obliti sumus nomen Dei nostri, & si expandimus manus nostras ad Deum alienum 3.20.27
22 Nónne Deus requiret ista? ipse enim nouit abscondita cordis ibid.
23 Quoniam propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oues occisionis 3.25.3
45,7 Sedes tua, Deus in seculum seculi: virga directionis, virga regni tui 1.13.9
8 Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatē: propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lętitiæ præ consortibus tuis 2.15.5, & 4.19.18, & 4.20.10
13 Et filiæ Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur, omnes diuites plebis 1.11.5
46,2 Deus noster refugium & virtus, adiutor in tribulationibus 3.2.37
3 Propterea non timebimus dum turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris ibid.
6 Deus in medio eius, non commouebitur 4.1.3
47,5 Dominus excelsus, terribilis, Rex magnus super omnem terram 1.13.24
9 Elegit nobis hæreditatem suā, speciem

Iacob quem dilexit 3.21.5
48,9 Sicut audiuimus, sic vidimus in ciuitate domini virtutum, in ciuitate Dei nostri. Deus fundauit eam in æternum 1.11.14
11 Secundùm nomen tuum Deus, sic & laus tua in fines terræ: iustitia plena est dextera tua 3.20.41,& 4.16.32
49,7 Qui confidunt in virtute sua, & in multitudine diuitiarum suarum gloriãtur 2.10.17
8 Frater non redimit: non dabit Deo placationem suam ibid.
11 Cùm viderit sapiétes morientes: simul insipiens & stultus peribunt ibid.
12 Tabernacula eorum in progenie & progenie, vocauerunt nomina sua in terris suis ibid.
13 Et homo quum in honore esset, nõ intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis ibid.
14 Hæc via illorum, scandalum ipsis: & postea in ore suo complacebunt ibid.
15 Sicut oues in inferno positi sunt; mors depascet eos: & dominabuntur eorum iusti in matutino ibid.
50,15 Et inuoca me in die tribulationis: & eruam te, & honorificabis me 3.20.13,& 3.20.28,& 4.17.37
23 Qui laudé sacrificat, is me glorificat: & hæc est via per quam ostendam ei saluté Dei 4.18.17
50,3 Miserere mei Deus pro bonitate tua, &c. 3.4.9
6 Vt vincas quando iudicaueris 1.18.3,& 3.11.11,& 3.23.2
7 En ego in iniquitate formatus sum, & in peccato concepit me mater mea 2.1.5,& 3.3.18,& 3.20.9,& 4.16.17
12 Cor mundum crea mihi Deus & spiritum firmum intra me innoua 2.2.25,& 2.3.27,& 2.3.9
17 Aperi domine labia mea, vt os meũ laudem tuam prædicet 3.20.28
19 Sacrificia Deo spiritus confractus: cor contritum & confractum Deus non despicies 3.20.16
21 Tunc delectaberis hostiis, sacrificio & holocausto iustitiæ: tunc vitulos imponent super aram tuam 4.18.17
52,10 At ego similis oleæ frondosæ in domo Dei 2.10.17
53,4 Nemo est qui quod bonum est faciat 2.3.2
55,23 Reiice in dominum sarcinãm tuã, & ipse te suffulciet: non permittet vt iustus perpetuò labascat 1.17.6,& 2.10.17
24 Tu interim, ô Deus, detrudes sanguinarios istos & fraudulentos in puteum interitus 2.10.17
56,5 In Deum sperauí, nihil metuo quid caro mihi faciat 1.17.11
10 Quoties te inuoco, hostes mei retrocedunt, in hoc certus fio ꝙ tu es Deus meus 3.20.11
13 Vota nuncupabo tibi ô Deus, reddam laudes tibi 4.13.4
59,11 Bonitas tua, ô Deus meus, anteuertat me: fac Deus optata in hostibus meis videam 2.3.12
60,14 In Deo fortiter faciemus, & ipse conculcabit hostes nostros 3.20.46
62,9 Effundite ante cõspectum eius cor vestrum, Deus refugium nobis 3.20.5
10 Filij hominum vani sunt, mendaces filij viri: si simul ponantur in bilance, ipsa vanitate leuiores erunt 2.3.1
63,4 Bonitas tua, ipsa vita optabilior est 3.2.28,& 3.17.14
65,1 Tibi ô Deus laus in Sion, tibi persoluetur votum 3.20.29
3 Tu exaudis precem: hinc omnis caro ad te venit 3.2.13
5 Beatus quem elegeris, quem tibi adhibueris: habitabit ille in atriis tuis, &c. 3.21.5
68,19 Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem 1.13.11
21 Domino Deo exitus mortis 3.25.4
36 Tremendus es ô Deus, de sanctuariis tuis, Deus Israelis ipse dat robur populo 1.11.14
69,3 Demersus sum in limum profundissimum, in quo non est fundum, &c. 4.7.13
5 Vt quæ non rapui rependere cogar 2.16.5
22 Et dederunt in cibo meo fel: & cùm sitirem potarunt me aceto 4.17.15
29 Deleantur de libro viuentiũ, & inter iustos non scribantur 1.10.18,& 3.24.9
71,2 Pro tua iustitia erue me, & libera me 3.11.12
72,8 Imperitet à mari ad mare vsque, & à flumine vsque ad terminos terræ 2.11.11
11 Et adorent eũ omnes reges, omnes gentes seruiant ei 4.5.17
73,2 Parũ abfuit quin nutarint pedes mei, ferè effusi sint gressus mei 3.9.6,& 2.10.12
17 Donec in secretiora Dei adyta penе-

trami,& intellexi vt postremò essent quinq; habituri 2.10.16,& 3.9.6
26 Consumitur caro mea & cor meum: Deus autem est petra cordis mei, & portio mea in æternum 2.11 2
74,2 Memor sis cœtus tui quem iampridem comparauisti:& sortis hęreditarię quā vendicasti: montis Sionis in quo habitare es solitus 3.20.14
9 Signa nostra non videmus,nullus superest propheta:nemóque nobiscū qui sciat quousque tandem 2.15.1
75,7 Nam nec ab Oriente,nec ab Occidente,neque à Meridie exaltatio contingit 1.16.6
77,10 Oblitus est ne misereri Deus,continebit ne in ira misericordias suas? 3.2.17
11 Tandem cogitabam,Hæc mea est infirmitas,dextera Excelsi vices mutat 3.2.31
78,8 Nec euadant similes patribus suis, nationi deficienti & rebelli,nationi quę recte cor suum haudquaquam instituit,& cuius spiritus nunquam verè Deo credidit 2.5.11
36 Ore suo blanditi sunt ei, lingua autē sua ei mentiebantur 3.3.25
37 Cor eorū non erat rectum erga illū, nec fidi fuerunt in fœdere eius ibid.
49 Immisit in eos ęstum irę suę,impetū, indignationem & angustiam, cacodęmonum incursiones 2.14 17
60 Vt desereret tabernaculum Silo,tentorium in quo inter homines habitabat 2.6.2
67 Et repudiauit tentorium Ioseph,& tribum Ephraim non elegit 2.6.2,& 3.31.6
70 Et elegit Dauidem seruū suum,à caulis ouium tulit eum 2.6.2
79,9 Auxiliare nobis,ô Deus salutis nostræ propter gloriā nominis tui: & libera nos,& propitius sis peccatis nostris propter nomen tuum 3.20.14
13 Et nos populus tuus, & grex pascuorum tuorum te celebrabimus in seculū, & per omne æuum prædicabimus laudes tuas 3.7.10
80,2 Qui insides Cherubim,affulge 1.13.24,& 2.8.15,& 4.1.5
4 Deus restitue nos,& fac illucescere faciem tuam,& salui erimus 3.2.28
5 Domine Deus exercituū,quousque tandem excandesces in oratione populi tui? 3.20.16
18 Sit manus tua cum viro dexteræ tuæ, cum filio hominis quem tibi corroborasti 2.6.2
81,11 Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti 3.2.31
82,1 Deus consistit in cœtu Dei, in medio deorum iudicem agit 4 20.4,& 4.20.6, & 4.20.29
3 Vindicate pauperem pupillum,afflictū & miserum absoluite 4.20.9
4 Eripite tenuem, & inopem de manu impiorum liberate ibid.
6 Equidem dixeram,Vos dij estis,& vos omnes filij Excelsi 1.14.5, & 4.20.4
84,2 Quam sunt amabilia,ô Domine exercituum tabernacula tua! 4.1.5
3 Ardet,& etiam deperit anima mea ad atria Domini,cor meū & caro mea clamāt ad Deum viuum 2.11.2
8 Ibunt de virtute in virtutem,comparebit quisque eorum apud Deum in Sion 4.17.21
86,2 Custodi vitam meam,quoniam beneficus sum:serua tu Deus seruum tuum 3.20.10
5 Etenim tu Domine bonus es & propitius, ampla bonitate in omnes qui te inuocant 3.2.29
11 Dirige me Domine in viis tuis, tunc ambulabo in veritate tua:coge pectus meū, vt timeat nomen tuum 2.2.27,& 2.3.9
88,17 Super me transierunt furores tui, & terrores tui me confecerunt 3.4.34
89,4 Pepigi fœdus cū electo meo,iuraui Dauidi seruo meo 4.1.17
5 Semen tuū in æternum confirmabo, & stabiliam solium tuum ad omnem posteritatem ibid.
31 Si filij eius Legem meam deseruerint, & in iudiciis meis non ambulauerint 3.4.32,& 4.1.27
32 Si statuta mea prophanarint, & præcepta mea non custodierint 3.4.32
33 Præuaricationes eorum virga visitabo,& iniquitates eorum flagellis ibidem,& 4.1.27
34 At bonitatem meam non auferam ab eo,nec fallam illi fidem meam 3.4.32,& 4.1.27
36 Semel per sanctitatem meam iuraui, haudquaquam Dauidem fefellero 2.15.3
37 Semen eius in æternum erit, soliū eius coram me vt sol perstabit ibid.
38 Firmum vt luna manebit,quæ est certus in æthere testis ibid.

90,4 Mille

90,4 Mille anni corãm te sunt vt dies hesternus qui præteriit, imò vt noctis vigilia 3.2.42
7 Etenim ira tua deficimus, & feruente indignatione tua terremur 3.4.34
9 Nam cuncti dies nostri te irascente dilabũtur, annos nostros finimus dicto citius 3.25.12
11 Quis vim iræ tuæ nouit? vt te quique timent, ita in eos indignatio iræ tuæ sæuit ibidem
91,1 Sedens in abdito Excelsi, sub vmbra Omnipotentis cõmoratur 1.17.6, & 2.8.42
3 Nam is à laqueo venatoris, & à peste exitiali te liberabit 1.17.11
11 Nam Angelis suis tua causa pręcipiet, vt in omnibus viis tuis te custodiant 1.14.6, & 2.8.42, & 3.20.23
15 Me inuocabit, ideo eum exaudiam, adero ei in afflictione, eripiam eum, & gloriosum eum reddam 3.20.14
92,6 Quàm magna sunt facta tua, ô domine, vehemẽter profunda cõsilia tua 2.10.17
7 Vir stupidus istud non cognoscit, neq; stultus intelligit 1.5.9
13 Iustus vt palma florebit, & sicut cedrus in Libano succrescet 2.10.17
14 Plãtati in domo domini in atriis Dei nostri florebunt ibidem
93,1 Dominus rex est, induit celsitudinẽ, induit, inquam, dominus robur, séq; accinxit: quin & orbis sic firmatus est vt non nutet 1.6.5
5 Domum tuam decet sanctitudo, domine, in longitudine dierum 1.6.4
94,11 Nouit dominus cogitationes hominum vanas esse 2.2.25, & 3.14.1
12 Fœlix vir quem tu ô domine castigaueris, & quem in Lege tua instituеris 3.3.34
19 Pro æstu multarum cogitationum intra me, recrearunt animam meam consolationes tuæ 3.20.7
95,7 Si hodie voci eius auscultaueritis 3.2.6
8 Ne induretis cor vestrum, vt in Meriba, vt in die Massa in deserto 2.5.11
96,10 Dicite in gẽtibus, dominus regnat, & orbis firmabitur ne nutet, &c. 1.6.3
97,1 Dominus regnat, exultet terra, & insularum multitudo lætetur ibid.
7 Procũbite corã eo dij vniuersi 1.13.11.23
10 Custodit dominus animas sanctorum suorum, éque manu impiorum eos custodit 2.10.16
11 Lux sata est iustis, & iis qui integro sunt corde lætitia ibidem
99,1 Domino regnante, cum tumultu populi cõcurrunt: insidet Cherubim, terra mouet 1.6.3, & 2.8.15
5 Exaltate dominum Deum nostrum, & prosternite vos ad scabellum pedum ipsius: sanctus enim est 1.11.15, & 4.1.5
9 Exaltate dominum Deum nostrum, & prosternite vos ad mõtem sanctitatis eius: est enim sacrosanctus dominus Deus noster 1.11.15
100,3 Agnoscite quòd dominus est Deus, ipse nos fecit, & non ipsi nos: sumus populus eius & grex pascuorum eius 2.3.6, & 3.21.5
101,3 Scelus nefarium ante oculos meos quod designem, non proponam defectores odio prosequar, nec vnquam mihi adhęrescent 4.20.9
8 Maturè perdam omnes impios terræ, vt è ciuitate omnes facinorosi excindantur 4.20.10
102,14 Tu itaque exurgens miserearis ipsius Sion 1.13.11
16 Et timebunt gentes nomen domini & omnes reges terræ gloriam tuam ibid.
18 Ac rationem habuerit precationis humilium, neque precationem eorum spreuerit 3.20.28
19 Quod quidem literarum monimentis trãsmittetur ad posteros: & populus qui creabitur laudabit Deum ibidem
22 Vt celebrent homines nomẽ domini in Sion, & laudem eius in Ierusalem ibid.
26 Nam primùm terræ fundamenta iecisti, & cœli sunt opus manuum tuarum 1.13.11, & 2.10.15
27 Quæ interibunt, tu autem perstas: & vniuersa vt vestis veterascent, &c. ibid.
28 Verùm tu idem es perpetuò, & anni tui non finiuntur ibid.
103,8 Miserator, & misericors dominus: longanimis, & multum misericors 3.2.29
17 Domini autem benignitas erga timẽtes eum durat ab æterno in sempiternum ttempus 2.10.15
20 Prædicate dominum Angeli eius, qui pollentes virtute exequimini eius voluntatem, obediendo voci verborum eius 1.14.5, & 3.20.43
104,2 Luce amictus est tanquã vestimento 1.5.1
4 Qui legatos suos effecit spiritus, & mi-

nistros suos ignem flammantem 1.16.7
15 Et vinum quod exhilarat cor hominis, & oleum quod nitidam reddat faciem 1.10.2
27 Vniuersa autem ex te pendent, vt eis cibum suum des suo tempore 1.16.1
28 Téque dante colligunt, & te manum aperiente satiantur bonis ibid.
29 Si autem abscondas faciem tuam, turbantur: sique spiritum eis eripias, expirant: & reuertuntur in puluerem ibid.
30 Rursum animalia creantur, si tuum spiritum mittas, & renouestertæ faciem ibid.
105,4 Semper faciem eius quærite 4.1.5
6 O semen Abrahami cultoris ipsius, filij Iacobi electi eius 3.21.5
25 Vertítque cor eorum in odium sui populi, vt dolum commolirentur in seruos ipsius 1.18.2, & 2.4.4
106,3 O beatos qui seruant iudicium, & faciunt semper quod iustum est 3.17.10
4 Memento mei, Domine, per fauorem erga tuum populum: meíque rationem habeto per tuam salutem: Vt videam bonum electis tuis hominibus paratum, & gaudeã gaudium gentium tuarum 4.1.4
31 Quod ei est imputatũ pro iustitia sempiternis temporibus 3.17.7.8
37 Nam filios suos & filias suas mactauerunt victimas dæmonibus 4.13.17
46 Et fecit eos gratiosos apud victores suos vniuersos 2.4.6
47 Serua nos Domine Deus noster, & cõgrega nos ex gentibus, vt cõfiteamur nomini tuo sanctissimo, & celebremus te laudibus tuis 3.20.28
107,4 Qui errabant in deserto, in solitudine per itinera, in quibus oppidum habitatũ non inueniebant 1.5.7
6 Clamauerunt Dominum in periculis suis, & eripuit eos ex angustiis ipsorum 3.20.15
13 Clamauerunt etiam Dominum in periculis qui eripuit eos ex angustiis ipsorum ibid.
16 Quia contriuit valuas æreas, & effregit obices ferreos 2.16.9
19 Clamauerũt etiã Dominũ, &c. 3.20.15
25 Qui suo imperio ciet ventũ procellosum, qui altè fluctus ipsius attollit 1.16.7
29 Et sedata tempestate reddit mare tranquillum, ita vt desinant fluctus quibus iactabantur ibidem
40 Nã Deus effundit contemptũ in principes, & errare facit eos per vastitatem inuiam 1.18.2, & 2.2.17, & 2.4.4
43 Quisquis igitur sapit, custodiet hæc, & beneficia Domini considerabit 1.5.7
110,1 Dixit Dominus Domino meo, Sede mihi ad dexteram donec inimicos subdam scabellum tuis pedibus 2.15.3, & 2.16.16
4 Iurauit Dominus, nec pœnitet eum, vt tu sis sacerdos æternus ritu Melchisedech 2.11.4. & 2.15.6, & 4.18.2. & 4.19.28
6 Iudicabit Messias in gentibus, & omnia plena cadaueribus erunt, quando contũdet capita in multis regionibus 2.15.5
111,1 Confitebor, Domine, ex toto corde in concilio & cœtu proborum 4.14.8
2 Magna sunt Domini facta, quæ inquirũtur ab omnibus qui delectãtur ipsis 1.18.3
10 Principium sapientiæ est timor Domini 2.3.4, & 3.2.26
112,1 Beatus est vir qui timet Dominum, & valde præceptis eius delectatur 3.17.10
6 Memoria iusti vsque durabit 2.10.16
9 Eius iustitia æternũ perstabit, eorúmque eius altum erit cum gloria ibidem
10 Miniméque impij assequentur quod desiderant ibid.
113,6 Séque demittit vt inspiciat quæcunque sunt in cœlo & in terra 1.16.5
6 Qui erigit tenuem ex puluere, & pauperem à stercore euehit 1.5.7
9 Qui sterilem matremfamiliâs efficit matrem gaudentem liberis 1.16.7
115,3 Atqui Deus noster in cœlo est, qui perficit quicquid voluerit 1.16.3, & 1.18.1, & 1.18.3, & 3.24.15
4 Simulachra ipsorum sunt argentea & aurea, opus quod manibus hominis producitur 1.11.4
8 Quibus similes euadant qui ea faciunt, & quicunque fidit eis ibid.
116,1 Diligo Dominum, quandoquidem exaudiuit supplicem meam vocem 3.20.28
7 Reuertere anima mea ad locum tuum quietum, quia Dominus in te beneficiũ contulit 3.2.17
12 Quam gratiam referam Domino pro illis omnibus quæ in me cõtulit beneficiis 3.20.28
13 Sumpto calice quo gratiæ aguntur pro accepta salute, nomen Domini vocabo ibid.
14 Meáque vota exoluam Domino nũc coram vniuerso populo ipsius 4.13.4

17 Nam apud Dominum mors benignorum ipsius maximi est momenti 2.10.14.18
18 Mea vota exoluam nunc coram vniuerso populo ipsius 4.13.4
117,2 Benignitas eius erga nos præpollet, ac veritas Domini æternum permanet 3.2.7
118,6 Domino à me stante non timebo quid mihi homo inferre conetur 1.17.11
18 Probè me castigauit Deus, attamen non permisit vt morerer 3.4.32
25 Ah Domine serua quæso, ah Domine da quæso fœlicem successum 2.6.2
26 Optima quæque illi precamur, qui venit in nomine Domini: nósque fausta imprecamur vobis è domo Domini ibid.
119,1 O beatos qui vita integrum iter tenent incedentes ad præscriptum Regis Domini 3.17.10
10 Quum autem te quæram ex toto corde meo, ne sinas me aberrare à mandatis tuis 2.2.25,& 4.14 8
14 In via testimoniorum tuorum delectatus sum magis quàm in omnibus diuitiis 3.2.15
18 Velamen detrahe oculis meis, vt inspiciam admirabilem sapientiam quæ recõdita est in Lege tua 2.2.21
34 Doceto me vt retineam Legem tuam, & toto corde illam custodiam 2.2.25
36 Inclina cor meum ad obtestationes tuas,& non ad auaritiam 2.3.9,& 2.5.11
41 Et obueniant mihi tua beneficia,& salus tua secundum eloquium tuum 3.2.31
43 Et ne omnino eripias ab ore meo verbum veritatis: siquidem tua iudicia expecto 3.2.17
71 Bonum mihi qui humiliasti me: vt discam iustificationes tuas 3.4.32
76 Verùm obtingat quæso mihi tua benignitas, quæ me consoletur secundum eloquium tuum quod spem aperuit seruo tuo 3.1.4,& 3.20.14
80 Sit cor meum integrum in tuis decretis, propterea non pudefiam 2.2.27
89 Verbum tuum Domine perstat ęternum in cœlo 4.8.6
103 Quàm dulce est palato eloquium tuum, certè ori meo dulcius melle est 3.2.15
105 Verbum tuum lucerna est pedibus meis,& lux ad iter meum 1.17.2,& 2.7.12,& 4.8.6
111 Æterna hæreditate mihi venerunt testimonia tua: sunt enim gaudiũ cordis mei 3.2.15
112 Adieci animum meum decretis tuis, vt exequar illa in finem vsque,& adeò ęternum 2.5.11
127 Quamobrem pręcepta tua amaui magis quàm aurum,&c. 3.2.15
133 Formato gressus meos eloquio tuo,& ne dominetur mihi vlla vanitas 2.3.9
121,4 Ecce, non dormiscet, neq; dormitet qui custodit Israelem 3.20.3
130,1 Ex profundo malorum te voco Domine 3.20 4
3 Si enim iniquitates obseruarę velis ô Deus, Domine quis subsistet? 3.12.1,& 3.17.14
4 Verùm apud te clementia est, & propterea timeris 3.3.2,& 3 16.3
131,2 Male sit mihi si non comparaui, & similem iudicaui animam meam puero ablactato apud matrem suam: éstque anima mea in me similis puero ablactato 3.7.9
132,3 Memento Domine omniũ quibus afflictus fuit Dauid 3 20.25
7 Adeamus tabernacula eius, & adoremus scabellum pedum eius 4.1.5
11 De fructu ventris tui aliquẽ solio tuo imponam 2.13 3
13 Dominus elegit Sion: & expetiuit eã sibi sedem 4 1.17
14 Hæc mea est requies sempiterna, hic habitabo quoniam expetiui eam 4.1.5
133,3 Quia Dominus mandauit ibi esse benedictionem & vitam sempiternam 2.11.2
135,15 Simulachra gentium sunt argẽtea & aurea, opus quod manibus hominis producitur 1.11.4
138,1 Confitebor tibi toto corde meo,& coram iudicibus psallam tibi 4.14.8
2 Confitebor nomen tuum propter benignitatem,& propter veritatem tuam 3.2.7
8 Non omittes opera manuum tuarum 3.24.6
140,14 Profectò iusti confitebuntur nomini tuo,& probi permanebunt in conspectu tuo 2 10.18
141,2 Valeat precatio mea pro incẽso ante te, ac leuatio manuum mearum pro vespertino sacrificio 3.20.14,& 4.18.17
142,6 Proinde Domine te clamo, ac dico, Tu es meum confugium,& sors mea in terra viuentium 2.11.2

Et ero iustis vice coronæ, quia beneficiis me affecisti 3.20.26
143,2 Ne ambules tamen in ius cum seruo tuo: nullus enim viuens coram te iustus est 2.7.5,& 3.12.2, & 3.14.16,& 3.17.14,& 3.20.8
5 Recolo tamen tempora superiora, & de omnibus factis tuis commentor 3.2.31
144,15 Beatum populum cui contingit ita viuere: beatum populum cuius Deus est dominus 2.10.8,& 3.2.28
145,3 Magnus est dominus & impensè laudandus, cuius magnitudo imperuestigabilis est 1.5.8
1 De maiestatis gloriæ tuæ decore, & rebus tuis admirandis disseram Ibid.8 Dominus enim beneficus & misericors, patiens magnæ benignitatis 1.10 2,& 3.20.9
9 Bonus est Dominus in omnes, & misericordia eius superat omnia opera ipsius 1.5.5
13 Regnum tuum regnum est sempiternum, & dominium tuum per secula vniuersa durat 1.13.24
18 Præsto adest Dominus omnibus vocantibus eum, omnibus eum vocantibus cum veritate 3.20.3.7.14
19 Facit autem quicquid volent timentes eum, & clamorem eorum exaudit ac seruat eos 3.20 5.13
147,9 Qui dat pecori suum pastum, & pullis coruorum qui eum vocant 1.16.5
10 Nō probat fortitudinem equi, neque delectatur tibi sis viri 2 2.10
20 Nō egit ad hunc modum cum omnibus gentibus, neq; manifestauit eis iudicia 3.2.16

PROVERBIA.

1,7 Timor Domini, sciētiæ initiū 3 2.26
2,21 Recti enim inhabitabunt terram, & integri superstites in ea erunt 2.11.2
22 Impij verò è terra exscindētur, & prę uaricatores ex ea funditus euellentur ibid.
3,11 Castigationem Domini caue auersēris, fili mi, neque fastidias ad increpationē eius 3.4.32,& 3.8.6
12 Quem enim amat Dominus, castigat, & tanquam pater in filio delectatur ibidem
8,15 Per me regnant reges, & principes decernunt iustitiam 4 20.4 7
22 Dominus possedit me initio viæ suæ, ante opera eius tum eram 1 13.7
23 Ab æterno ordinata sum, & ab initio ante terram ibid
24 Nōdum erant abyssi quum ego essem formata, nondum fontes aquis redundabāt ibid. & 2.14 8
9,10 Principium sapientiæ est timor Domini 3.2.26
10,7 Memoria iusti laudem habet: impiorum verò memoria sordet 2.10.18,& 3.17 15
12 Odium excitat occasiones contentionum: sed dilectio omnes præuaricationes obtegit 3.4.31.36
12,14 Quisque pro operis sui ratione donabitur 3.18.1
28 In semita iustitiæ vita est, & hęc ipsa ad mortem nequaquam ducet 3.7.15
13,13 Qui præceptum timet, huic rependetur 3 18 1
14,21 Qui proximum suum contemnit, peccat: qui autem afflictis benignè facit, beatus est 3.17.10
26 In timore Domini forte est asylum, & filiis quoque eius erit perfugium 3.14 19
15 3 In omni loco oculi Domini cōtemplantur malos & bonos 4.17.23
8 Sacrificium impiorū abominatur Dominus: oratio autem rectorum gratissima est ei 3.14.8
16,1 Hominis est disponere cor: à Domino autem est responsio linguæ 1.16. 6
2 Homini omnes viæ suæ mūdæ videntur in oculis suis: Dominus autem disponit spiritus 3.12.5
4 Omnia operatur Dominus propter se, impium quoque ad diem malum 3.23.6
5 Beneficentia & fide expiatur iniquitas, & in timore Domini receditur à malo 3.4.31,& 3.4.36
9 Cor hominis deliberat de via sua: Dominus autem dirigit gressum eius 1.17.4
12 Impietatem d signare, abominādum esse debet regibus: iustitia enim solium fultum esse oportet 4. 20.10
14 Ira regis mortis est nuntius: sapiens autem placare illam poterit 4 20.32
33 In sinum deiiciuntur sortes, at omne iudicium earum pendet à Domino 1.16.6
17,1 Rebellis duntaxat malum quærit: huic crudelis nuntius & mittetur contra eum 4.20.10
15 Ex æquo abominatur Dominus tam eum qui scelestum absoluit, quàm eum qui insontem damnat ibid.
18,10 Turris fortissima est nomen Domini,

mini, quò quum currit iustus extra telorũ iactum est 1.13.13, & 3.10.14
19,17 Domino fœnerat quisquis benefacit pauperi, secundùm beneficium rependetur ei 3.18.6
20,7 Iustus ambulat in sua integritate, liberi eius post ipsum beati 2.8.21
8 Rex sedens in folio iudicij, dissipat omne malum intuendo 4.20.10
9 Quis dicet, Mundũ est cor meum, purus sum à peccato meo? 3.13.3
12 Aures auditum, & oculi visum, ambo hæc fecit Dominus 2.4.7
20 Qui maledicit patri suo aut matri suę, huius lucerna extinguetur in mediis tenebris 2.8.36
24 Gressus viri fortis à Domino, & mortalis quomodo intelligeret viam suam? 1.16.6
26 Dissipat impios rex sapiens, & rotam vertit super eos 4.20.10
21,1 Cor regis est in manu Domini velut riuus aquarum: quocunque volet inclinat illud 1.18.2, & 2.4.7, & 4.20.9
2 Sua cuique via recta videtur 3.12.5
24,21 Time Dominum fili mi & regem 4.20.22
24 Qui dicit impio, Iustus es, huic maledicunt populi, hunc nationes detestabuntur 4.20.10
5,2 Gloria Dei est celare verbum: at gloria regum, est scrutari verbum 3.21.3
4 Aufer rubiginem ab argento, iã exibit excoctori vas. Auferatur impius à conspectu regis, iam thronus eius iustitia firmus erit 4.20.10
21 Si esuriat qui te odit, ciba illum pane: si sitierit pota eum aqua 2.8.56
27 Quemadmodũ multum mellis edere non est bonum, sic qui gloriam scrutatur, opprimetur à gloria 3.21.2
26,10 Egregius aliquis ac magnus vir cõficit per se omnia: stultus autẽ mercede conducit transgressores 3.23.4
28,2 Propter præuaricationem eorum qui in terra habitant, fit vt alij subinde imperent 4.20.28
14 Beatus est homo qui iugiter pauet: qui autem cor suum obdurat, corruet in malũ 2.2.23
29,13 Pauper & fœnerator inter sese conueniunt: vtriusque autem oculos Dominus illustrat 1.16.6
30,4 Quod nomen est eius, & quod nomen filij eius, si nosti? 2.14.7
5 Omnis sermo Dei purgatus est, scutum his qui eo nituntur 3.2.15
6 Ne addas sermonibus eius, ne te redarguat & mendax inueniaris 4.10.17

ECCLESIASTES.

2,11 Et conuersus sum ad omnia opera mea quæ peregerunt meæ manus, & ad laborem quem pertuli: & ecce omnia inanitas & animi molestia 2.2.12
3,19 Eadem enim solent hominibus & brutis animantibus euenire: & qualis est mors vnius, talis est mors alterius: & spiritus idem omnibus inest, nec habet homo quicquam præstantius pecore: siquidem omnia sunt inanitas 3.2.38
21 Quis autem scit an spiritus hominum sursum ascẽdat, & spiritus pecoris deorsum in terram descendat? 3.25.5
7,30 Deus hominem probum condidit: ipsi autem plures iam facti cogitationes vanas persecuti sunt 2.1.10, & 2.5.18
9,1 Homo pariter odium & amorem ignorat eorum quæ sibi sunt proposita 3.2.38, & 3.13.4
2 Omnibus eadem prorsus vsu eueniunt iusto & impio &c. 1.16.9
4 Canis viuẽs pręstat leoni mortuo 3.25.5
5 Qui viuunt sciunt se morituros esse: at mortui prorsus nihil nouerunt, &c. 3.20.24
6 Tum amor ipsorum, tum odium ipsorum, tum inuidia ipsorum iam abolita est, nec amplius habent sortem in mundo ex omni eo quod est sub sole ibid.
12,7 Et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum 1.15.2, & 1.15.5

CANTICVM CANticorum.

2,14 Ostende mihi formam tuam & ede mihi vocem tuã: vox enim tua ita mihi erit suauis, & forma tua venusta 1.11.14
5,3 Exui meam tunicã, & quomodo rursum induam illam? laui pedes meos, & quomodo coinquinabo eos? 1.16.4

ESAIAS.

1,5 Ad quid percuteremini vltrà, addituri scilicet defectionem? omne caput lãguet, & omne cor mœret. 3.4.33
10 Audite verbum Domini tyranni Sodomorum, ausculta & tu Gomorrhæ plebs Legem Domini 4.1.18
12 Quis postulauit id à manu vestra? 3.14.15

13 Ne vltrà afferatis frustraneum munus, incensum res est mihi abominanda, neomenias, sabbathũ, vestrum defessus sum ferendo, &c. 2.8.34, & 3.14.8
14 Neomenias vestras & statas ferias ex animo odi, lassum reddunt me 4...10
15 Et quum expanderitis manus vestras, abscondam oculos meos à vobis, etiamsi multiplicaueritis orationem, haudquaquã exaudiam: nam manus vestræ plenæ sunt sanguinibus 3.20.7
16 Auferte malitiam 3.3.8
17 Discite beneficiis, sciscitemini iudiciũ, dirigite oppressũ, ius dicite pupillo, causam viduæ suscipite 2.8.52, & 3.3.8
18 Si peccata vestra fuerint vt coccus, niue reddentur albiora: si rubuerint instar purpuræ, sicut natiua lana fient 3.4.29
19 Si volueritis & audieritis, bonis terræ fruemini 2.5.16
20 Si verò tenueritis, ac cõtumaces fueritis, gladio deuorabimini, quoniam os Domini loquutum est ibid.
2,8 Idolis quoque plena est terra eius, operi manuum suarum geniculantur, & ei quod fecerunt digiti sui 1.11.4
3,1 Ecce enim dominator Dominus exercituum auferet à Ierusalem & à Iuda validum & fortem, omne robur panis, & omne robur aquæ 1.16.7
3 Et dabo pueros principes eorum & effœminati dominabuntur eis 4.20.25
4,1 Modò nomine tuo vocemur, tollásque opprobrium nostrum 3.20.25
5,8 Væ his qui copulant domũ domui, & agrum agro continuant, donec locus deficiat, &c. 1.18.1, & 2.4.4
26 Et eriget signum genti quæ procul est, & sibilo annuet ei ab extremitate terrę, &c. 3.19.9
6,1 Vidi Dominum sedere in solio sublimi: & edito: & fimbriæ eius replebant regiã 1.13.11 & 51.13.23
2 Seraphim autem supernè: senę alæ erãt singulis 1.11.3, & 1.14.8
5 Væ mihi quoniam ad silentium redactus sum, eò quòd homo sim polluta habẽs labia 4.8.3
6 Volauítque ad me vnus ex Seraphim, habens in manu sua carbonem incensum correptum forcipe ex ara 1.11.3
9 Dicebat ille, Vade, & dicito populo isti: Audiendo, audite, & ne intelligatis, &c, 1.13.15, & 3.23.1, & 3.24.13
10 Crassum reddito cor populi huius, & aures eius fac hebetes, & oculos eius obline, ne fortè vel oculis suis videat, &c. 2.4.3
7,4 Obserua & sis trãquillus, ne timeas, neque mollescat cor tuum à duabus caudis istorum titionum fumigantium, &c. 1.17.11, & 3.2..7
14 Ecce, virgo illa concipiet & pariet filium, & vocabis eum Immanuel 2.6.3, & 2.12.1
18 Fiet eodem tempore vt Dominus sibilo annuat muscæ quæ est ad finem fluminum Ægypti, & api quæ est in terra Assyriorum 2.4.4
8,14 Is erit sanctuarium, sed lapis offendiculi, & petra ruinæ duabus domibus Israelis 1.13.11, & 1.13.23
16 Liga testimonium, signa Legem in discipulis meis 3.22.10
17 Expectabo Dominum qui abscondit faciem suam à domo Iacob, & præstolabor eum 3.2.42
18 En ego & pueri quos dedit mihi Dominus, &c. 3.22.10
9,6 Puer natus est nobis, filiúsque datus est nobis: cuius Imperium erit super humero eius, & vocabitur nomen eius Admirabilis, Consiliarius, Deus, Heros fortis, Pater æternitatis, Princeps pacis 1.13.9, & 2.15.1, & 2.17.6, & 3.13.4
12 Sed manus eius adhuc extenta est 4.17.23
10,1 Væ his qui decernũt decreta iniqua 4.20.29
5 Heus Assur virga furoris mei, is est baculus, in manu eorum indignatio mea 1.18.1, & 4.20.25
6 Ad gentem hypocritam mittam eum & cõtra populum qui indignationem meã commeruit, mandabo ei vt auferat spolia, & diripiat prædam, vt redigat eum in conculcationem instar luti quòd in plateis est 1.18.2
12 Futurum autem est, quum Dominus perfecerit vniuersum opus suum in monte Zion & in Ierusalem, &c. 1.18.1
15 Num gloriabitur securis aduersus eũ qui ea secat? aut serra magnificabitur aduersus eum qui se tractat? Quod perinde esset ac si virga sese eleuaret contra eũ qui ipsam fert, & baculus sese extolleret, quasi lignum non esset 2.4.4
11,2 Et requiescet super eum Spiritus Do

mini, Spiritus sapientiæ & intellectus, Spiritus consilij & fortitudinis, Spiritus scientiæ & pietatis 2.15.5, & 4.10 22
3 Et faciet eum spirare timore Domini: ob id non ad aspectum suorum oculorum iudicabit, neque ad famam, quæ ad aures eius affertur, arguet 2.3.4
4 Spiritu labiorũ suorum interficiet impium 1.13.15
9 Non afficient malis, neque vastabunt per omnem sanctum montem meum, &c. 4.20.10
10 Tunc quoque vsuueniet vt radicem Iesse (quæ stat in signum populorum) gētes quoque requirant 1.13.13
12,1 Confitebor tibi Domine, quoniam iratus es mihi: conuersus est furor tuus, & consolatus es me 3 4.32
14,1 Miserebitur Dominus Iacob & eliget adhuc Israelem 3.21 5
17 Domino exercituum constituente, quis faciet ipsum irritum? quúmque extenderit manum suam, quis eam refellet? 1.17.14
29,18 In die illa erunt quinque ciuitates in terra Ægypti, quæ loquentur lingua Chananaica, & quæ iusiurandum præstent Domino exercituum, &c. 2.8 23
19 In die illa erit altare Domino in medio terræ Ægyptiacæ, &c. 4.18.4
21 Cognoscetur Dominus ab Ægyptiis, contrà cognoscent Ægyptij ipsum Dominum in illa die, & colent eum hostiis & muneribus, vouebúntque votum Domino, & reddent ibidem
25 Cui benedixit Dominus exercituum, dicens, Benedictus populus meus Ægypti, opus manuum mearum Assyrius 1.18.1
23,1 Designasti admiranda, & cōsilia tua sunt procul vere & firmiter 3 24.4
8 Mortem præcipitabit in sempiternum, & abstergeт Dominus lachrymam ab omni facie, &c. 3.9.6
9 En, hic est Deus noster, expectauimus eum, & seruabit nos 1.13.10, & 1.13 24
26,1 Vrbs fortis nobis est, salus ponet muros & propugnaculum 1.17.6
19 Mortui tui viuent, & quemadmodum corpus meum resurgent: expergiscimini, & iubilate habitatores pulueris, &c. 2.10.21, & 3.25.4
21 Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, visitatũ iniquitatem habitatorũ terræ, & proferet terra sanguines suos, neque occulet intra interfectos suos 3.25.8
28,16 Qui crediderit non festinabit 1.13.13
29,13 Eo quòd populus iste ore suo ad me accedit, & labiis suis me honorificè prædicat, cor autem eius longè abest à me, & timor eorum, &c. 3.20.7, & 3 20.31, & 4.10.15, & 4.10.16, & 4.10 23
14 Ideo en ipse quoque addam vt mirifice agam cum populo isto, mira scilicet & portentosa, nempe peribit sapientia sapientium eius, & intelligentia prudentium eius sese abscondet 4.10.6
30,1 Væ filiis defectoribus, dicit Dominus, qui audent consilium capere, sed nō ex me: quíque fundunt fusionem, sed non, &c. 3.20 28
15 In vocando & silendo situm erit robur vestrum 3.2.37
33 Præparata est præterea iam olim Iophet, hæc etiã pro rege præparata est, quàm profundam & amplam fecit: penetrale eius ignis, vis lignorum ingens, quę flatus Domini, ceu sulphureus torrens incendit 3.25 12
31,1 Væ his qui descendunt in Ægyptum pro auxilio, quíque equis nituntur, & fiduciam habent in quadrigis quòd multæ sint 3.20.28
7 Etenim abiiciet in die illo quisque simulacra argentea sua, & simulacra aurea sua, quæ fecerant vobis scelerataæ manus vestræ 1.11.4
33,14 Metuunt in Sion peccatores, tenet tremor hypocritas: qui ex nobis, inquiunt, habitabit cum igne deuorante? quis nostrũ habitabit cum ardoribus æternis? 3.12.1, & 3 17.6
22 Dominus iudex noster, Dominus Legislator noster, Dominus Rex noster, ipse seruabit nos 2.10.8, & 2.15.5, & 4.17
24 Populo qui habitat in ea remissa est iniquitas 4.1.20
35,8 Isthic quoque erit semitá & via, & vocabitur via sancta, pollutus non transibit per eam 4.1.17, & 2 6 2
37,4 Tu ergo suscipias orationem pro reliquiis quæ adhuc supersunt 3.20.5
16 Domine exercituum, Deus Israelis qui Cherubim inhabitas, tu solus Deus es omnium regnorum terræ 2 8.15
32 Quia prodibunt reliquiæ de Ierusalé, & seruati de monte Sion 4.1.4

35 Propugnabo enim vt seruem vrbem istam, propter meipsum, & propter Dauidē seruum meum 21.7.5
36 Egressus itaque Angelus domini, percussit in castris Assyriorum centena octogintaquinque millia, &c. 1.14.6
38,1 Sic dicit dominus: manda domui tuæ: morieris enim tu, & non viues 1.17 12, & 3.3 4
3 Mi domine, memento quæso quòd ambulauerim coram te in fide, & integro corde, & quòd fecerim quæ tibi placent 3.20.12
5 Ecce, ego addo ad dies tuos quindecim annos 1.17.12
8 Ecce, ego reducam vmbram gradibus quibus descendit in hora Achaz 4.14.18
20 Dominus ad seruandum me adfuit, & cantica mea celebrabimus omnibus diebus vitæ nostræ in æde domini 3.20.28
39,6 Ecce, dies venient vt auferatur Babylonem quicquid domi tuæ est, & quicquid reposuerunt patres tui vsque in hunc diem, nec quicquam fiet reliquum dicit dominus 1.8.7
7 Quin & ex filiis tuis, qui ex te prodibunt, quósq; generabis, auferent, & erunt eunuchi in aula regis Babylonis 2.8.19
40,2 Malitia eius expleta est, & iniquitas eius remissa: dupla enim accepit de manu domini pro omnibus peccatis suis 2.44.33
3 Vox clamantis in deserto, Parate viam domino in solitudine planam facite semitā Deo nostro 3.3.2
6 Vox dicebat, Clama: & dixi, Quid clamabo? &c. 2.9.5, & 2.10.7
11 Pascet gregem suū vt pastor 4.19.34
12 Quis mensus est vola sua aquas, & cœlos palmo quis æstimauit? quis comprehendit tribus digitis puluerem terræ, &c. 3.2.31
13 Quis parauit Spiritum domini? quis verò à consiliis ei fuit, & eum docuit? 4.18.19, & 4.19.2
17 Omnes gentes coram eo tāquam nihil sunt, & res inanes atque friuolæ reputātur illi comparatæ 3.2.25
18 Cui ergo similem facietis Deum? aut quódnam simulacrum adornabitis ei? 1.11.2, & 1.11.12
21 Annon à rerum primordio hoc nūtiatum est vobis? an non docti estis à iactis terræ fundamentis? 1.11.4, & 1.14.1
22 Qui sedet supra globū terræ, &c. 1.5.6
29 Ipse potius dat lasso virtutem, & ei quem vires deficiunt, robur abundè suppeditat 2.2.10
41,7 Faber lignarius confirmauit cōflatorem qui expolit malleo, cum eo qui crebris vicibus incudem percutit, & dicit, Bonum hoc erit ad plumbaturam, firmauítq; simulacrum hoc clauis, ne loco moueretur 1.11.2
9 Elegi te, neque vnquam te repudiaui 3.21.5
29 En vani sunt omnes illi & opera eorum nihil, simulacra eorum ventus sunt & res informis 1.11.2
42,1 Ecce, seruus meus, quo nitar, &c. 1.14.5
8 Gloriam meam alteri non dabo, nec laudem meam sculptilibus 1.13.9
9 Priora ecce venerunt, & noua ego annuncio, quæ ego vobis nota facio antequā exoriantur 1.8.7
10 Cantate domino carmē nouū, laudem eius canite ad extrema terræ vsque 3.20.28
13 Dominus herois instar prodibit 4.19.34
43,1 Ne timeas, Ego enim redemi te, vocaui te nomine tuo, vt meus esses tu 3.2.31
10 Vos testes mei, dicit dominus, & seruus meus quem elegi, vt sciatis & credatis mihi, vtque intelligatis quòd ego sum ille ipse: ante me non est formatus Deus, neque post me erit 1.7.5
11 Ego, ego, inquam sum dominus: & præter me non est seruator 3.4.15
25 Ego, ego ille ipse sum, qui deleo transgressiones tuas, ídque propter me, & peccatorum tuorum non recordabor 1.13.12, & 3.4.15, & 3.4.25, & 3.20.45
44,3 Effundam aquas super siticulosam, & flumina super aridam: id est effundā Spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super germina tua 2.2.10, & 3.1.3, & 3.2.39
6 Ego sum primus, & ego sum nouissimus, & præter me non est Deus 1.13.23, & 1.13.24
12 Faber ferrarius forcipe correpta, operatur in prunis, & scalpris fingit illud, agit robusto brachio suo: qui esurit interim, ita vt vires deficiant: neque aquas bibens, ita vt lassus concidat 1.11.4
22 Ego deleui trāsgressiones tuas vt densas nebulas, & vt nubem peccata tua: reuertere ergo ad me, quia redemi te 3.4.29

45,1 Sic dicit Dominus Messiæ suo Cyro, cuius dexteram prehendi vt subijciam ante faciem eius gentes, & lumbos regum aperiam, ad aperiendum ante faciem eius valuas portarum, & portæ non claudantur 1.8.7

7 Formans lucem, & creans tenebras: faciens pacem, & creans malum, ego Dominus facio omnia ista 1.17.8, & 1.18.3

9 Væ disceptanti cum factore suo, vas fictile cum figulis luti scilicet. Num enim dicit lutum figulo suo, quid facis, & operi tuo non sunt manus? 1.11.2

23 incuruabitur mihi omne genu, & iurabit mihi omnis lingua 1.13.11, & 1.13.23, & 3.5.8 & 3.25.7

25 In Domino iustificabuntur, & gloriabuntur omne semen Israelis 1.13.2, & 3.14.16

46,5 Cui quæso me adsimilabitis, æquiparabitis, aut comparabitis me, vt ei similis sim? 1.11.2

47,6 Equidem ita iratus eram populo meo, vt prophanarem hæreditatem meam. 3.4.32

48.10 Ecce excoxi te, sed non quasi argentum: elegi te probatum in fornace afflictionis 3.4.32

16 Dominus Deus misit me & spiritus eius 1.13.14

49.15 Num obliuioni tradit mulier infantem suum, quò minus misereatur filij vteri sui? &c. 1.17.6, & 3.20.36

23 Et erunt reges nutritij tui, & reginæ eorum nutrices tuæ, &c, 4.20.5

51,6 Cœli vt fumus corrumpentur, & terra vt vestis vetustate peribit, & qui in ea habitant, ad eundem modum peribunt: salus autem mea in æternum durabit, & iustitia mea non concidet 1.10.15

52,1 Exurge, exurge, induc robur tuum Sion, indue vestes decoris tui, ò Ierusalem, ciuitas sancta: quoniam vltra non veniet in te incircuncisus & pollutus 4.5.17, & 4.1.17

3 Gratis venundati estis, & ideò absque argento redimemini 3.4.25

7 O quàm speciosi sunt super montes pedes euangelizantis, prædicantis pacẽ 4.3.3

53,1 Quis credidit prædicationi nostræ, & brachium Domini cui reuelatum est? 1.7.5, & 3.22.10

4 Cùm tamen ipse portet nostras infirmitates, & dolores nostros ipse baiulet: nos autem existimabamus eum tactum percussione Dei, & afflictum 2.12.4, & 3.4.27, & 4.17.17

5 Ipse verò vulneratus est propter transgressiones nostras, & attritus propter iniquitates nostras; mulcta enim correctionis nostræ ei imposita est, & in liuore eius nobis medicatum est 2.12.4, & 2.16.5, & 2.16.9, & 2.17.4, & 3.4.30

6 Nos omnes tanquam ouis errauimus, quisque viam suam sectatus. Dominus autem effecit vt incurreret in ipsum omnium nostrum iniquitas 2.16.6, & 3.4.27, & 3.12.5, & 3.24.11

7 Mulctatus est & afflictus, nec tamen os suum aperuit: sicut pecus ad mactationem ducetur, & sicut agnus corã tonsoribus suis mutus fit, is non apueruit os suum 2.16.5

8 Absque dilatione, citrà que iudiciũ raptus est: & generationem eius quis enarrabit? quoniam succisus est de terra viuẽtium, &c: 2.15.3

10 Dominus tamen voluit ipsum infirmando atterere, vt vbi posuerit animã suã hostiam delicti, videat semen, &c. 2.7.2

11 Et ipse baiulabit eorum iniquitates 2.16.5, & 3.11.8

12 Et cum transgressoribus connumeratus est 2.16.5

54,13 Porrò vniuersi filij tui docti erunt à Domino, páxque multa filiis tuis 1.7.5, & 2.2.20, & 3.20.10, & 3.24.14

55.1 O vos omnes qui sititis, uenite ad aquas: & hi quibus non est pecunia, adeste, cibum comparate, & comedite, &c. 2.2.10, & 3.1.3, & 3.15.4

2 Cur expenditis pecuniam pro eo quod cibus non est, & laborem vestrum pro eo quod non satiat? 3.14.15, & 4.10.15

3 Inclinate aurem vestram, & ad me venite: audite, & viuet anima vestra: feriam enim vobiscum fœdus sempiternum, misericordias Dauidis fideles 2.6.3, & 3.26

4 Ecce, dedi eum testem populis, principem ac præceptorẽ populis 2.6.3, & 2.15.1

6 Quærite Dominum dum inuenitur, inuocate eum dum prope est 3.3.10

56,1 Custodite iudicium, & facite iustitiam: quia properat salus mea ad veniendũ & iustitia mea vt reueletur ibid.

2 Beatus homo qui fecerit hoc, & filius hominis qui hoc apprehenderit, custodiens (scilicet) sabbathum, ne prophanet illud, &c. 2.8.29

7 Hos adducam ad montem meum sanctum, & exhilarabo eos in æde mea oratoria, holocausta & sacrificia eorũ accepta erunt in ara mea: quoniam ædes mea ędes orationis vocabitur cunctis populis 3.10.29
20 Speculatores eius omnes cæci sunt, omnes sunt ignari, canes muti &c. 4.9.3
57,15 Sic dixit excelsus & sublimis, inhabitans æternitatem, & cuius nomen sanctum est,&c. 3.12.6
58,5 Num huiusmodi ieiunium est quod ego elegi, (nimirum) vt certo die homo affligat animam suam, aut torqueat caput suum,&c. 4.12.19
6 Annon potius hoc ieiunium eligo, Aperire nexus improbitatis,&c: 3.3.6
7 Et à carne tua ne te abscondas 3.7.6
9 Tunc inuocabis, & Dominus exaudiet: clamabis, & dicet, En me tibi 3.20.14
13 Si auerteris pedem tuũ sabbattho, quo minus faciat voluntatem tuam in die meo sancto, &c. 2.8.31,& 2.8.34
59,1 Ecce manus Domini non est mutila quominus seruare possit: neque aggrauata auris eius, vt non exaudiat 3.11.21
2 Sed iniquitates vestræ diuellũt inter vos & inter Deum vestrum, & peccata vestra abscundunt vultum eius à vobis, ne exaudiat 2.12.1,& 3.11.21
7 Pedes ipsorum ad malum currunt, & properant ad effundendum innocentem sanguinem cogitationes eorum, cogitationes sunt vanæ, vastitas & contritio in viis eorum 2.3.2
15 Hęc quum videret Dominus displicuit in oculis eius quòd non esset iudicium.
16 Et vidit Deus, (idque obstupescens & admirans) quòd nemo esset, nemo inquam esset, qui sese opponeret, & salutem præstitit ei brachium eius, & iustitia eius fulciuit eum 3.14.6
17 Induit iustitiam tanquam loricam,& galeã salutis capiti suo imposuit,&c. 3.11.2
20 Porrò ipsi Sioni, & eis qui de Iacob à perfida transgressione resipuerint, veniet Redemptor 3.3.20,& & 3.3.21
21 Spiritus meus qui super te est, & verba mea quæ inserui ori tuo, nunquam excident de ore tuo, neque de ore seminis eius, &c. 1.7:4,& 1.9:1,& 4.1.5
60,2 Ecce enim tenebræ operient terram,& caligo populos: super te autem orietur Dominus & gloria eius super te apparebit, 2.3:1
6 Omnes de Saba venient, aurum & thus ferentes,& laudes Domino annuntiantes.
7 Omnes oues Cedar congregabuntur tibi 4.5.17
19 Sol non erit tibi vltra in lucem diurnam,& splendor lunæ non lucebit tibi,&c. 2.2.10
61,1 Spiritus Domini Dei super me est, eo quòd vnxit me Dominus,& misit me vt læta nuntiem mansuetis,&c. 2.15.2, & 3.3.20 & 3.4.3,& 3.12.7
3 Et vocobuntur arbores iustitiæ,& plantatio Domini ad glorificandum 3.14.16
63,10 Porrò ipsi rebellarunt & asperarunt Spiritum eius sanctum 1.13.15
16 Quum tu sis pater noster (siquidem Abraham nos non cognoscit, neque Israel nos nouit) tu Domine pater noster es, Redẽptor noster 3.20.25,& 3.20.36
17 Cur abduxisti nos domine à viis tuis, cur indurasti cor nostrum quominus timeremus te? 2,4.4,& 3.3:21
64,5 Ecce autem iratus es quod peccauimus 3.20.8
6 Et fuimus nos omnes veluti immundũ, & sicut vestis centonum abiectorum omnes iustitiæ nostræ, defluximus nos omnes tanquam folium,&c. 3.2.25
65,1 Quæsitus sum ab iis qui non interrogauerunt, inuentus sum ab his qui me nõ quæsierunt,&c, 3.24:2
2 Expandi manus meas tota die ad populum desertorem, qui graditur in via non bona 3.24:16
16 Qui sibi benedicere voluerit in terra, benedicet sibi in Deo vero: & qui iurauerit, iurabit per Deum verum,&c. 2.8,23
24 Futurúmque est, vt priusquam inuocent, ego respondeam,& adhuc illis loquentibus, ego exaudiam 3.20.14
25 Non affligent neque vastabunt in vniuerso monte meo sancto,&c. 4.20.16
66,1 Cœlum solium meum est, terra verò scabellum pedum meorum: vbi igitur erit domus ista quam ædificabitis mihi? & vbi locus iste in quo quiescam, 2.20.30,& 4.17.24
2 Ad quem autem respiciam, nisi ad eum qui est humili & fracto spiritu,& qui ad verbum meum contremiscit 3.12.6
22 Sicut cœli noui,& terra noua quæ conditurus sum, stant coram me, dicit Dominus: sic stabit semen vestrum,& nomen vestrum 2.10.22

23 Et erunt perpetuæ neomeniæ,& perpetua sabbatha,veniet omnis caro vt adoret coram me 2.8.30
24 Vermis eorum non morietur,& ignis eorum non extinguetur, & erunt fastidio omni carni 3.25.12

IEREMIAS.

1,6 Ah Domine Deus,en non noui loqui, quoniam puer sum ego 4.8.3
9 Ecce ego posui verba mea in os tuum ibidem.
10 Ecce ego constitui te hodie super Gentes,& super regna vt euellas & extirpes, vt perdas & dissipes, vt ædifices & plãtes ibid.
2,13 Duo mala fecit populus meus, me deseruerunt fontem aquarum perennium, vt effoderent sibi puteos, puteos, inquam, pertusos,qui aquas continere non valent 3.20.14
3,1 Aiunt,si quis vxorem suam repudiat,illa autem abiens ab eo, alteri viro nubit, &c. 2.8.18,& 4.1.25
2 Attolle oculos tuos in vertices,& vide si cubi non sis subagitata &c. 2.8.18
12 Reuertere tu aduersatrix Israel ait Dominus: non coniiciam vultus meos contra vos quia beneficus sum,&c. 4.1.25
4,1 Si reuerti voles ò Israel (dicit Dominus) ad me reuertere, & si amoueris abominationes tuas à conspectu meo,non eris extorris 2.5.10,& 3.3 6
4 Nouate vobis nouelletas, neque in spinas seminate. Circuncidimini Domino, & auferte præputia cordis vestri quisque in Iuda & ciues Ierusalem,&c. 2.5.8, & 3.3.6,& 3.3 7,& 4.16.21
9 Et fiet in die illo,ait Dominus,vt concidat cor regis, & cor principum, obstupescant sacerdotes, & prophetæ consternentur 4 8.6
11 In tempore illo dicetur populo isti & Ierusalem,Ventus exsiccans per vertices venit, in deserto, via filiæ populi mei, &c. 2.16.7
14 Ablue à malitia cor tuum,ò Ierusalem &c. 2 5.8
5,3 Domine, nonne oculi tui ad fidem intenti sunt? Percussisti eos,& non doluerunt: tu perfecisti eos, sed noluerunt recipere disciplinam, indurauerunt vultus suos magis quàm saxum,noluerunt reuerti. 3.4.35,& 9.14.8
7 Vbi in hac re propitius tibi essem? Filij tui deseruerunt me, & iurauerunt per eos qui dij non sunt,&c. 2.8.23
14 Quia loquuti estis verbum istud: ecce ego do verba mea in ore tuo in ignem & populum istum in ligna, & vorabit eos 3.24.13
6,13 A minimo eorum vsque ad maximum eorum quisque auaritiæ & lucro inhiat, & à propheta vsque ad sacerdotẽ quisque fraudulenter & perfidè agit 4.9.3
7,4 Nolite fidere verbis mendacibus,dicendo, Templum Domini, Templum Domini,Templum Domini 4.2.3
5 Si emendando emendaueritis vias vestras, ac studia vestra, si ius reddideritis inter virum & proximum eius, & cæt. 3.17.1
13 Quoniam vos fecistis omnia opera ista, dicit Dominus, etiam quum loquerer ad vos maturè surgens, & loquens, sed non audistis: vocaui, sed non respondistis. 2.5.11
24 Faciam domui super quam inuocatum est nomen meum,&c.quemadmodum ipsi Silo feci ibidem.
21 Nihil loquutus sum cum patribus vestris, neque præcepi eis eo tempore quo educerem eos de terra Ægypti, de ratione holocausti & sacrificij 4.10.15
22 Sed hoc verbum præcepi eis, dicendo, audite vocem meam, & ero vester Deus, &c. 4.10.15,& 4.10.17
27 Tu quoque loqueris ad eos omnes sermones istos,sed non auscultabunt tibi clamabis ad eos sed non respondebunt 2.5.11
28 Hæc est gens quæ non audierunt vocem Domini Dei sui,neque disciplinam receperunt ibidem,
9,22 Ne glorietur sapiens in sapientia sua neque glorietur robustus in robore suo,nec glorietur diues in diuitiis suis 3.13.1
23 In hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me: quia ego sum Dominus qui facio misericordiam & iudicium & iustitiam in terra,&c. 1.10.2,& 1 3.1
10,2 A cœli signis ne formidetis: nam gẽtes ab illis formidant 1,16.3
8 Et hoc vno brutescunt, & stulti fiunt, quòd disciplina vanitatum lignum est 1.11 5
11 Dij qui cœlum & terram non condiderunt,perdẽtur de terra,& de sub cœlis ipsis 1.13 23
23 Scio, ò Domine, quòd hominis illius non est via sua, nec cuiusquam viri, &

gressus suos disponat 1.16.6
24 Castiga me Domine, sed in iudicio, nõ in furore tuo, ne fortè imminuas me 3.4.32
11,7 Obtestando obtestatus sum patres vestros, ab eo tempore quo eduxi eos de terra Ægypti in hunc vsque diem, tempestiuè surgendo, obtestando, & dicendo, Audite vocé meam 3.20.7, & 4.10.17
8 Sed non audiuerunt nec inclinarunt aurem suã, &c. Induxi ergo super eos omnia verba fœderis huius, quæ præceperam vt facerent, &c. 3.20.7
11 Ecce adducam super eos malum, de quo eluctari non poterunt, clamabuntq; ad me & non exaudiam eos ibid.
19 Corrumpamus lignum in cibum eius, & excidamus eum è terra viuentium, &c. 4.17.15
12,16 Si illi discendo didicerint vias populi mei, vt iurent scilicet per nomen meum nempe, Viuit Dominus, quenadmodum docuerunt, &c. 2.8.25
14,7 Si iniquitates nostræ respõderint nobis, facito tu ò Domine propter nomen tuũ quoniam auersiones nostræ multæ sunt, tibi peccauimus 3.20.8
14 Prophetæ isti mendacium prophetant in nomine meo, non misi eos, nihil mandaui eis, &c. 4.9.3
15,1 Si starent Moses & Samuel coram me non esset animus meus ad populum istum: eiice eos à facie mea, vt egrediantur 3.20.23
17,1 Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo, vnguéque adamantino exaratum in tabula cordis vestri & in cornibus ararum vestrarum 3.4.29
5 Sic dicit Dominus, Execratus vir qui cõfidit in hominem, & carnem ponit brachiũ suum, à dominóque recedit cor eius 2.2.10
9 Vafrum cor super omnia, & ærũnosum est, quis cognoscet illud? 2.3.2
21 Cauete quàm charæ sint vobis animæ vestræ, ne tollatis onus die sabbathi, ad inferendum illud per portas Ierusalem 2.8.29
22 Neque efferatis onus è domibus vestris die sabbathi: imò nihil operis faciatis, sed sanctificate diem sabbathi, &c. ibid.
27 Si verò me non audieritis, sanctificando diem sabbathi, quominus tollatis onus, & eatis per portas, &c ibid.
18,8 Si redierit ea gens (contra quam loquutus eram) à malitia sua, iam & me quoque pœnitebit mali quod ei facere constitueram 1.17.12
18 Adeste, & cogitemus contra Ieremiam cogitationes: quoniam non peribit Lex à sacerdote, & consilium à sapiente, & verbum à Propheta 4.9.5
20,2 Percussit Phastur Ieremiam Prophetam, & cõiecit eum în neruum, qui erat ad portam Beniamin superiorem, quæ fuit iuxta ædem Domini 4.9.6
21,12 Ius reddite mane, & asserite spoliatum de manu eius qui ei vim facit, &c. 4.20.9
22,3 Facite iudicium & iustitiam, & asserite spoliatum de manu eius qui vim facit, &c, ibidem.
23,1 Væ pastoribus qui perdunt & dissipãt gregem pascuæ meæ, dicit dominus 4.9.3
5 Ecce dies veniunt, dicit Dominus, vt excité germen iustum Dauidi, regnabítq; rex, & prudẽter rem geret, & faciet iudicium & iustitiam in terra 2.6.3
6 Et hoc nomen eius quo vocabunt eum, Dominus iustitia nostra 1.13.9, & 3.11.8
16 Ne audieritis verba prophetarum qui vobis prophetant, vanos reddunt vos, &c. 4.9.2
24 An non cœlum & terram impleo, dicit Dominus? 4.1.5
28 Propheta apud quem est sommium, somnium narret: & is apud quem est verbum meũ, loquatur verbum meum ex fidé 4.8.3
24,7 Et dabo eis cor, vt sciant me, quia ego sum Dominus: ipsi erunt mihi populus, & ego ero eorum Deus, quia reuertentur ad me ex toto corde suo 2.2.20
25,11 Redigetúrque vniuersa ista terra in solitudinem & vastitatem, & seruient gentibus illis, nempe regi Babylonio septuaginta annos 1.8.7
12 Quúmque impleti fuerint septuaginta anni, visitabo & ipsius regis Babylonici & eorum iniquitatem, ait Dominus, &c. ibid.
29 Ecce ego incipio affligere vrbem quæ vocatur nomine meo, & vos omnino impunè abiretis? &c. 3.4.34
27,5 Ego feci cœlum & terram, hominem & iumenta quæ sunt in superficie terræ, &c. 4.20.27
6 Nunc autem tradidi omnes istas terras potestati Nabuchodonosoris regis Babylonis, serui mei 4.20.7, & 4.20.28
7 Et seruient ei omnes gentes, & filio eius atque nepoti eius: donec eius quoque terræ tempus veniat, &c. 4.20.27

18 Post

8 Porrò genus aut regnum quod seruire Nabuchodonosori regi Babylonio,&quod collum subdere iugo regis noluerit, &c. Ibidem

9 Vos ergo ne audiatis prophetas vestros,diuinos vestros,somniatores vestros, mathematicos vestros,& veneficos vestros, qui vobis sic dicunt,Non seruietis regi Babilonis 4.9.3

14 Ne audiatis sermones prophetarum prophetantium, ac dicentium vobis, Non seruietis regi Babylonis Ibidem

17 Ne audiatis eos, sed seruite regi Babylonio,& viuite 4.20.28

29.7 Quærite pacem eius ciuitatis, ad quam ego vos trāstuli, & orate Dominum pro ea:quoniam,&c. Ibidem

31.18 Audiui planè Ephraim sese in captiuitate cruciantem,Castigasti me,& castigatus sum sicut vitulus non assuetus: conuerte me, & conuertar: quoniam tu es dominus Deus meus 2.3.5,& 2 5.8,&3.24.15

19 Protinus enim vt conuersus sum,pœnitui,& postquam cognitus sum,mihi com plosi manus super femur,&c. 2.5.8

31 Ecce dies venient, ait dominus,vt feriam cum domo Israel, & cum domo Iuda fœdus nouum 2.11.7,& 13.4.29

32 Nō iuxta fœdus quod pepigi cum patribus eorum, tempore quo prehensa manu eorum,eduxi eos de terra Ægypti,quod fœdus meum ipsi irritum fecerunt,&c. 2 5.9,& 2 1.7

33 Post dies illos, dicit Dominus, inseram legem meam in interiora illorum, & in cor eorum scribam eam : eróque Deus eorum,ipsique erunt mihi populus 2.8.14, & 3.20.45

34 Propitius ero iniquitatibus eorum,& peccata eorum non recordabor amplius 3.4.29,& 3.20.45

35 Sic dicit dominus,qui dedit solem in lucem diurnam,lunam stellarúmque ordines in lucem nocturnam,&c. 4.17.17

32.16 Postea quam dedissem literas emptionis ipsi Baruch filio Neriæ, orabam ad dominum 3.20. 5

18 Tu facis misericordiam in millia, & rependis iniquitatem patrum in sinum filiorum qui post eos nascuntur,&c. 2 8.19

23 Nō paruerunt voci tuę,& in Lege tua non ambulauerunt,& quicquid præcepisti eis vt facerent,nō fecerunt idcirco effecisti vt eueniret eis omnia ista mala 2.5.11

39 Et dabo eis cor vnum,& viam vnam, vt timeant me vniuersis diebus & bene sit eis,& filiis eorum post eos 2.3.8

33.8 Mundabo eos ab omni iniquitate eorum,qua peccauerunt contra me, ac propitius ero omnibus iniquitatibus eorum quibus in me peccarunt 3.20.45,& 4.1.20

16 In diebus illis seruabitur Iuda,& Ierusalem habitabit securè:& hoc est quod vocabit eam,Dominus iustitia nostra 1.13.9

42.2 Sine quæso te exorari,vt pro nobis ores ad dominum Deum tuum,&c 3 20.14

9 Sic dixit Dominus Deus Israelis, ad quem vos me misistis vt prosternerem precationem vestram in conspectu eius ibid.

48.10 Maledictus qui facit opus Domini dolo malo 4 20.6

50.20 In diebus illis,& in tempore illo, dicit Dominus, quæretur iniquitas Israelis,& nulla erit: & peccatum Iuda, & non inuenietur 3.4.29

23 Quomodo fractus est & contritus malleus vniuersæ terræ ? quomodo Babylonia inter gentes redacta est in solitudinem? 2.4.4

25 Aperuit Dominus armamentarium suum, & protulit arma indignationis suæ: quoniam hoc opus quod factum est in terra Chaldæorum, a Domino Deo exercituū est 1.18.1

LAMENTATIONES.

3.8 Sed & si clamē & supplicem,obstruit aures ad orationem meam 3 20.16

38 Ex ore altissimi nónne proficiscuntur mala & bona? 1.17.8

4.20 Spiritus narium nostrarum vnctus Domini captus est in retibus eorū, de quo nos dicebamus,In vmbra eius viuemus inter gentes 2.6.2

EZECHIEL.

1.20 Quocunque impellebat impetus eundi,illuc ibant, & quocūque erat animus eundi:rotæ subuehebantur è regione ipsorum:quoniā spiritus animaliū,&c. 4.19.22

2 3 Fili hominis, mitto te ad filios Israel, ad gentes rebelles, quæ contra me rebellarunt:ipsi & patres eorum perfide mecū egerunt vsque in hunc ipsum diem 3.24.15

4 Filij sunt dura facie, & pertinaci corde,ego te mitto ad eos Ibidem

3.17 Fili hominis speculatorem constituite domui Israelis : audies igitur verbum ex ore meo & disertè monebis eos ex me 4.8.3

18 Ille quidem impius morietur in iniquitate sua, sanguinem verò eius de manu tua requiram 4.3.6,& 4.2 5
7.26 Calamitas alia super aliam veniet, & erit rumor super rumorem: & inquirent visionem à Propheta,& lex peribit à sacerdote,atque consilium à senioribus.1.18.2,& 4.9.6
10.4 Et sublata est gloria Domini ab ipso Cherub ad limen ædis 4.2.3
5 Et sonitus alarum Cherubim auditus est vsque ad atrium exterius 1.14.8
11.19 Dabo eis quoque cor vnum,& spiritum nouum dabo in uisceribus eorum:auferam cor eorum lapideũ de carne eorum, & tribuam eis cor carneum 1. 3.10,& 2.3.8, & 2.5.5,& 3.24.1
20 Vt ambulent in institutis meis dabo eis cor vnum:& custodiant iudicia mea,faciántque ea:& erunt mihi populus, ego verò ero eorum Deus 2.5.5
12.1 Domus rebellis sunt 3.24.13
13 At ego expandã super eum rete meũ, in que sagena mea capietur,ducamq; eũ Babylonem in terram Chaldæorum,quam tamen non videbit,& ibi morietur 2.4.4
13.9 In cœtu populi mei nõ erunt in albo domus Israelis non scribentur, &c. 2. 24.9,& 4.1.4
14.9 Et propheta si seductus loquutus fuerit sermonem,ego Dominus seduxi prophetam illum,&c. 1.18.2
14 Etsi fuerint tres viri illi in medio eius Noe,Daniel,& Iob:ipsi in iustitia sua liberabunt animam suam,&c. 3.20.23
16.20 Accepisti etiam filios tuos & filias tuas quos peperisti mihi, & sacrificasti eos illis vt deuorarent,&c. 2.2.11,& 4.16.24
17.20 Expãdam super eum rete meum, & deprehendetur in cassibus meis,& adducam eum in Babylonem, vt iudicet illic cũ eo,ídque propter transgressionem qua trãsgressus est contra me 2.4.4.
18.4 Anima quæ peccauerit ipsa morietur 2.8.4,& 3.4.28
9 Qui in statutis meis ambulauerit,& iudicia mea custodierit, vt faciat veritatem, iustus ille est,viuẽdo viuet, dicit dominus Deus 3.17.15
20 Anima quæ peccauerit ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, neque pater portabit iniquitatem filii, &c. 2. 8. 9, & 2. 8. 19, & 2.8. 20, & 2. 8. 59, & 3. 3.24
21 Quod si auersus fuerit impius ab omnibus peccatis suis quæ fecit,& custodierit omnia statuta mea fecerítque iudicium & iustitiam:viuendo viuet, & nõ morietur 3.3.24,& 3.4 18,& 3.17.15
23 Num desidero aut volo mortẽ impij, dicit Dominus Deus? An non magis vt se conuertat à viis suis malis,& viuat 4 1.25
24 Et si iustus auerterit se à iustitia sua, & fecerit iniquitatẽ iuxta omnes abominationes quas fecit impi⁹,&c.3.4.29,& 3.14 10
27 Quum impius se auerterit ab impietate quam fecit, fecerítq; iudicium & iustitiã ipse animam suam viuam seruabit 3 4.29
3.31 Abiicite à vobis omnes præuaricationes vestras,in quibus preuaricati estis,& facite vobis cor nouum & spiritũ nouum, &c. 3.3.6
32 Quandoquidem non delector morte morientis,dicit ego Dominus Deus:auertite ergo & viuite 4.1.25
29.12 Et ventus orientalis exsiccauit fructum eius 1.16.7
20.11 Dedíque eis statuta mea,atque iudicia mea indicaui eis, in quibus homo, si ea fecerit,viuet 3.17.3
12 Sed & sabbatha mea dedi eis, quæ essent signum inter me & inter eos,vt scirent quod ego Dominus qui sãctifico eos 2.8 29
42 Scietísque quia ego Dominus,quum induxero vos in terram Israelis, & in terram,&c. 3.13.1
45 Et recordabimini ibi viarum vestrarum , atque cunctorum studiorum vestrorum in quibus polluti estis,&c. Ibidem
22.8 Sancta mea despexisti, & sabbatha mea prophanasti 2.8.29
25 Cõiuratio prophetarum eius in medio eius,sicut leo rugiens & qui prædam rapit,comederunt animam 4.9.3
26 Sacerdotes eius violenter discerpserunt Legem meam,sanctuaria mea prophanauerunt, nec discrimen habuerunt inter sanctum & prophanum Ibid.
23.37 Filios etiam suos quos mihi genuerant,traduxerunt eis in cibum 4.16.24
38 Polluerunt sanctuariũ meum in die illa, atque prophanarunt sabbata mea 2. 8.29
28.10 Mortibus incircuncisorũ morieris per manũ alienorum,quoniã ego loquutus sum,dicit Dominus Deus 2. 10.18
29 4. Ego ponam hamos in maxillas tuas, & efficiã vt hæreant pisces fluminum

tuorum in squamis tuis,&c. 1.17.11
19 Ecce ego do Nabuchodonosori regi Babylonis terram Ægypti,& auferet multitudinem eius, diripiet spolia eius, & deprædabitur prædam eius, & erit merces exercitui eius 4.20.26
22 Pro opere quo mihi ministrauit in ea dedi ei terram Ægypti, eò quòd mihi fecerunt, dicit Dominus Deus 4.20.26
31,18 Inter circuncisos dormies cum interfectis gladio. Hic est Pharao & vniuersus strepitus eius,&c. 2.10.18
33,8 Ipse impius in iniquitate sua morietur, & sanguinem eius de manu tua requiram 4.12.5
11 Non delector morte impii, quin magis quum reuertitur impius à via sua,& vixerit,&c. 3.24.15
14 Et is conuersus à peccato suo fecerit iudicium & iustitiam 3.17.15
34,4 Quin in duritia & sæuitia dominati estis eis 4.11.14
23 Et suscitabo super eas pastorem vnum, qui pascat eas:Dauidem seruum meum qui pascet eas,atque is erit eis pastor 2.6.3
36,11 Et peperci: Nomini meo sancto quod prophanarunt domus Israelis inter gé tes ad quas venerunt 3.4.30
22 Non propter vos ego facio, ò domus Israel, sed propter nomen meum sanctum quod prophanastis inter gentes, &c. 3.12.3, & 3.15.2
25 Et spargam super vos aquas mundas, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris,atque à cunctis idolis vestris mũdabo vos 3.1.13
26 Et dabo vobis cor nouum,& spiritum nouum ponam in præcordia vestra: auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum 2.3.6,& 2.5.8,& 3.24.1, & 3.24.15
27 Inseram spiritum meum in interiora vestra, efficiámque vt ambuletis in statutis meis, & iudicia mea custodiatis atque faciatis 1.3.10,& 2.3,6
32 Non propter vos ego facio, dicit Dominus Deus, hoc notum sit vobis: pudeat vos viarum vestrarum,& erubescite,domus Israelis 3.4.3,& 3.12.3,& 3.15.2
37,4 Tum dixit ad me, Vaticinare super ossa ista,& dic ad ea.Ossa arida audite verbum Domini 2.10.21
25 Et Dauid seruus meus erit princeps eorum vsque in æternum 2.6.3
26 Percutiam denique cum eis fœdus pacis, fœdus perpetuum erit cum eis ibid.
48,12 Principis autem erit quicquid reliquum est vtrinque iuxta collationem sacrã, & iuxta possessionem vrbis,&c. 4.2.13
35 Et nomen vrbis ab eo die,Deus illic 3.13.4

DANIEL.

2,21 Qui deponit reges, & creat reges 4.20.26
37 Tu rex omnium regum præstantissimus es,in quem Deus cœli regnum potentiam robur & decus contulit 4.20,26
44 Porrò temporibus regum istorũ Deus cœli regnum condet, quod æternis temporibus non destruetur, nec imperium eius alteri populo relinquetur, quod comminuet & finiet omnia ista regna,ipsum verò æternum stabit 2.15.3
4,24 Proin rex, meum consilium probetur tibi & tua peccata redime iustitia,& iniquitates tuas beneficentia in pauperes 3.4.31 & 3.4.36
5,18 Tuo parenti Nabuchadnezar, ò rex, summus Deus contulerat regnum & amplitudinem, & decus & magnificentiam: 4.20.16
6,22 Imò & te iudice rex nullum scelus patraui 4.20.32
7,4 Primum simile fuit Leoni, habens aquilinas alas: spectabam verò donec euulsę sunt eius alæ,&c. 1.8.7
10 Decies mille myriades ante ipsum stabant:quúmque iudicium consedisset, libri aperti sunt 1.14.5,& 1.14.8.& 3.2.41
25 Et sermones contra excelsum loquetur, & sanctos excelsos implicabit: sibíque arrogabit mutare temporum statum & leges.&c. 4.7.25
9,5 Peccauimus, & iniqui fuimus impiè egimus, & desciuimus à te deflectendo etiã à præceptis tuis,& iudiciis tuis 3.4.9
7 Tibi quidem Domine tribuenda est iustitia, nobis autem pudor, &c. 4.20.29
10 Neque obtemperauimus voci Domini Dei nostri, vt transigeremus vitam ex ipsius Legibus, quas proposuerat nobis per suos seruos prophetas 2.5.11
18 Non in precibus nostris quas effundimus coram te, allegamus nostram iustitiã, sed tuam profusissimam misericordiam 3.20.8,& 3.20.14
24 Septuaginta hebdomades præfinitæ sunt populo tuo & vrbi tuæ ad consũmãdũ

scelus & perficiendum peccata,& expiandū iniquitatem, & ad iustitiam sempiternā ad ducendum,&c. 2.7.28,& 2.15,1,2,& 15.6
27 Porro hebdomas vna confirmabit fœdus erga multos,& dimidium hebdomadis abrogabit victimam & oblationem,eritque vastator super abominationem ala, &c. 4.2.12
10,13 Sed princeps regni Persici restitit mihi 1.14.7
20 Nunc quidem reuertar pugnatum aduersus principem Persarum ibidem,
12,1 Illo tempore Michael princeps magnus, rerum potietur, qui stat a filijs tuis populi,eritque tempus difficile, &c. 1.14.7,& 1.14.8,& 2.10.11
2 Multique dormientium in terra puluerulenta,resurgent:hi ad vitam æternam, illi verò ad probra & contemptum æternum 2.25.7
3 Porrò doctores splendebunt vt splendor firmamenti: & qui multos ad iustitiam adducunt, vt stellæ sempiternis temporibus. 3.25.10

HOSEE.

1,11 Et congregabuntur filij Iuda & filij Israelis simul: ponéntque sibi caput vnum, atque ascendent de terra 2.6.3
2,5 Siquidem mater eorum scortata est & genitrix eorum pudefacta, quia dixit, Ibo, sequar amatores meos, &c. 2.8.18
18 Et pangam cum eis fœdus in die illo, cum bestiis campi,& cum volucribus cœli, & cum reptili terræ,&c. 4.1.20
19 Et despōdebo te mihi in sempiternum, despondebo (inquam) te mihi in iustitia & in iudicio & in beneficentia,& in miserationibus 3.14.6.& 4.1.20
23 Miserebórque ipsi Lo-hurama,& dicam ad Lo-ami, Ami tu: & ipse dicit mihi Deus meus 3.4.6
3,5 Postea reuertentur filij Israelis, & inquirét Dominum Deum suum,& Dauidem regem suum,& pauebunt ad Dominum, & ad bonitatem eius nouissimis diebus 2.6.3, & 3.2.23.
5,11 Vim ac calumniā passus est Ephraim fractus est iudicio, eò quòd animum induxit sequi præceptum 4.20.32
15 & reuertar ad locum meum, donec se in culpa esse cognoscant, & quærant faciē meam 2.5.13
6,1 Venite,reuertamur ad Dominum:quoniam ipse discerpsit,& sanabit nos: percussit, & obligabit nos 3.3.2
7,8 Ephraim factus est placentā quæ non est versa 3.4.35
8,4 Ipsi reges instituerunt, sed non ex me. 1,18.4
9,8 Speculator Ephraim cum Deo meo, propheta laqueus aucupis est in omnibus viis eius odium in domo Dei eius 4.9.3
12,5 Et Dominus Deus exercituum:Dominus,memoriale eius 1.13.10
13,11 Dabam tibi regé in furore meo,& sustuli eū in excandescentia 1.18.4,& 4.20.25
12 Colligata est iniquitas Ephraim, & reseruatum peccatum eius 3.4.29
14 De manu inferorum redemissem eos, à morte vindicassem eos: ubi causa tua ò mors?vbi pernicies tua ò inferi?&c.13.25.10
14,3 Aufer omnem iniquitatem,& accipe bonum,& persoluemus iuuencos labiorum nostrorum 3.4.30,& 3.20,28,& 4.18.17
4 Assur non saluabit nos,super equis non equitabimus:neque dicemus vltra operi manuum nostrarum, Vos Dei nostri estis: eo quòd in te sit ministratio pupillo 1.11.4
5 Ego sanabo auersionem eorum, diligā eos liberalissimè, quoniā auersus est furor meus ab eo 3.14.6

IOEL.

2,12 Conuertimini in toto corde vestro, ieiunio,fletu,& lamento 2.5.8, & 3.8.17
13 Scindite cor vestrum, & non vestimenta vestra,&c. 3.3.16,& 4.12.19
15 Clangite tuba in Sione,sanctificate ieiunium,indicite cœtum 4.12.14, & 4.12.17
28 Et post hæc,effundam Spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ:senes vestri somnia somniabunt,& iuuenes vestri visiones videbunt 2.15.2,& 3.1.2,& 4.18.4
32 Quicunque inuocauerit nomen Domini, liberabitur quoniam in monte Zion & in Ierusalem erit saluatio 1.13.13,& 1.13.20 & 3.20.2,& 3.20.14,& 4.1.3,& 4.1.4
3,17 Erit Ierusalem sacrosancta, nec alieni per eam vltra transibunt 4.1.17

AMOS.

1,2 Dominus ex Sione rugiet, & de Ierusalem edet vocem suam,&c. 2.8.5
3,6 Estne malum aliquod in ciuitate quod Deus non fecerit? 1.17.8,& 1.18.3
4,7 Ad hæc pluuiam negaui vobis, dum adhuc essent tres menses vsque ad messem, & pluui super ciuitatem vnam,super aliam non pluui,&c. 3.2.2.10
5,14 Quæ

5,14 Quærite bonum, & non malum, vt viuatis, &c. 2.6.10
6,1 Væ opulentes in Sione, &c. 3.19.9
4 Qui dormiunt in lectis eburneis, indecorè se distendentes in grabbatis, &c. ibidem.
8,11 En dies veniũt, dicit Dominus Deus, vt missurus sim famem in terram, non panis quidem famem, aut aquæ sitim, sed audiendi verba Dei 3.22.10
9,11 Die illa excitabo tabernaculum Dauidis collapsum, & sæpe circundabo rupturas eius, demolitionésque eius instaurabo: reædificabóque eam vt retrò temporibus. 2.6.3

ABDIAS.

17 At in monte meo Sion reliquię superer unt quæ seruantur, &c. 4.1.13

IONAS.

1,4 Dominus autem excitauit ventum magnum in mari, factáque est ingens tempestas in illo mari 1.16.7
2,10 Ego autem voce gratulatoria tibi sacrificabo, quæque voui persoluam: ipsa salus Domini est 3.20.28
3,4 Adhuc intra quadraginta dies Niniue subuertetur 1.17.12
5 Crediderunt itaque ciues Niniuitę Deo: & ieiunio indicto à magno ad paruum vsque saccos induerunt 3.3.4, & 4.12.17
10 Vidit Deus opera eorum, nempe quòd à vitiis suis malis auersi essent, & Deus quoque pœnitentia ductus super malo quod illi inferre decreuerat, & non intulit 1.17.4

MICHAEAS.

2,13 Ascendit pandens iter ante eos: diuidet, & transibunt portam, & egredientur per eam: & transibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum 2.6.2
3,6 Nox vobis vice visionis irruet, tenebræque pro diuinatione: & occumbet sol super prophetas illos, diéque super eos obtenebrescet 4.9.6
5,2 Et tu Bethlehem Ephrata, paruula quidem es inter chiliarchas Iehuda, ex te autem prodibit mihi qui Dominator sit in Israele & exitus, &c. 2.14.7
13 Excidam quoque sculptilia tua, & statuas tuas, e medio tui, ne vltra opus manuũ tuarum adores 1.11.4
7,9 Indignationem Domini feram, quia si peccauit donec causam meam egerit, &c. 3.4.32
19 Deponet iniquitates nostras: & proiiciet in profundum maris omnia peccata nostra 3.4.29

HABACVC.

1,12 An non tu es ab initio Domine Deus meus, Sanctus meus, & non moriemur, Domine 2.10.8
2,3 Si distulerit, expecta eam: certissimè enim veniet, neque moram nectet 3.2.42
4 Iustus in sua fide viuet 3.14.11, & 3.18.5
18 Quid prodierit sculptile? quoniam sculpsit illud fictor eius? fusile, & doctor mẽdax, quòd fidit eò, fictor scilicet figmento suo, vt faceret idola muta 1.5.12, & 1.11.5
20 At Dominus in templo sanctitatis suæ taceat à conspectu eius vniuersa terra 1.5.12 & 1.10.3, & 2.8.15
3,2 Memor sis in ira misericordiæ 2.4.32
3 Deus ab Austro venit 1.13.27
13 Egressus est in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo, &c. 2.6.3

SOPHONIAS.

1,5 Eos quoque qui in tectis militiam cœli adorant, & qui adorant ac iurant per dominum, iurántque per Melchom 2.8.23
3,11 Nam tunc ex te tollam eos, qui in te insolenniter exultant, neque tu te vltrà efferes in monte sancto meo 3.14.7

HAGGAEVS.

2,12 Interroga sacerdotes Legem, dicens, Si tulerit homo carnem sanctificatam in ala vestimenti sui, &c. 3.12.6

ZACHARIAS.

1,3 Reuertimini ad me, dicit Dominus exercituum, reuertárque ad vos 2.5.9, & 3.24.15
2,4 Angelus alius egrediebatur in occursum eius: Et dixit ad eum, Curre, loquere ad puerum istum, dicens, Absque muro habitabitur Ierusalem præ multitudine hominum & iumentorum in medio eius. 1.13.10
8 Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei 1.13.10 & 1.17.6
11 Adiungentur denique gentes multæ ad dominum in illa die, erúntque mihi populus: in medio autem tui habitabo, sciésque dominum exercituum me ad te misisse 1.13.10
12 Et hæreditate possidebit Dominus Iehudam, tanquam partem suam, in terra sancta, & rursum eliget Ierusalem. 3.21.5

3,10 In die illa dicit Dominus exercituũ, quisque proximum suum subter vitẽ & subter ficum vocabit 3.13.4
7,13 Et euenit, vt quemadmodum ipse clamauerat, illíque non audierunt, sic iam clament, nec eos exaudiam, dicit Dominus exercituum 3.3.24
9,9 Exulta vehementer filia Sion, iubila filia Ierusalem, En rex tuus veniet tibi (iustus & seruator ipse) mitis, &c 2.6.3, & 2.17.6
11 Et tu in sanguine fœderis tui, dimisi vinctos tuos de lacu in quo non est aqua 2.16.9
12,4 In die illa, dicit Dominus, percutiam omnem equum stupore: & eum qui ei insidet vesania, &c, 4.9.5
13,9 Ipse inuocabit nomen meum, & ego exaudiam eum: dixi, Populus meus hic: & ipse dicet, Dominus est Deus meus 3.20.13
14,9 Eritque Dominus rex super omnem terrã, in illo die erit Dominus vnus, & nomen eius vnum 1.12.3

MALACHIAS.

1,2 Annon Esau frater erat ipsius Iacob? dicit Dominus 3.21.6
3 Et tamen Iacob dilexi, Esau autem odio habui ibid.
6 Filius honorat patrem, & seruus dominum suum: si ergo ego Pater sum, vbi honor est quem mihi impenditis? si verò Dominus sum vester, vbi mei timor? 2.8.14, & 3.6.3, & 3.2.26
10 Etenim ab ortu solis ad occaasum eius vsque, magnum est nomen meum inter gentes, & in omni loco nomini meo incensum atque mola pura affertur, & cæt. 4.18.4, & 4.18.16
2,4 Tum scietis quòd ad vos mandatum meum miserim vt esset fœdus meum cum Leui, dicit Dominus exercituum 4.2.3. & 4.8.2
5 Fœdus meum fuit cum eo, vitæ scilicet, & pacis: dedíque ei ea, timorem, vt me metueret, metúque nominis mei paueret 4.2.3
6 Lex veritatis fuit in ore eius, nec fuit deprehensa in labiis eius iniquitas, &c. 4.2.3, & 4.8.2
7 Etenim labia sacerdotis custodiẽt sciẽtiam, legémque ex ore eius requirent: Legatus enim est Dñi 4.8.2, & 4.8.6, & 4.9.2
8 Vos autem recessistis de via, & offendiculo posito multos in Lege impingere fecistis, & corrupistis fœdus Leui 4.7.30
3,1 Subitóque ad templum suum veniet Dominus ille quem vos quæritis, & legatus fœderis quo vos delectamini 1.13.10, & 1.14.9
15 Eísque parcam, vt quispiam filio suo seruienti sibi parcit 3.19.5
41 Ecce dies illa venit, ardens vt clibanus tunc erunt omnes arrogantes, & omnis qui impietatem patrat stipula inflammabítque eos dies ventura, &c. 3.24.12
2 Vobis autem qui nomen meum timetis orietur sol iustitiæ, &c. 2.6.1, & 3.24.12
4 Memento Legis Mosis serui mei, quam ei in Horeb ad omnem Israelem mandaui 4.8.6
5 En ego mitto vobis Eliam Prophetam priusquam dies Domini magnus & terribilis veniat 2.9.5
6 Is reducet cor patrum in filios, & cor filiorum in patres suos 4.1.6

TOBIAS.

3,25 Et missus est Angelus Domini sanctus Raphael, vt curaret eos ambos 1.14.8

SAPIENTIA.

14,16 Deinde interueniente tempoore, conualescente iniqua consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est, & tyrannorum imperio colebantur figmenta 1.11.8

ECCLESIASTICVS.

15,14 Deus ab initio cõstituit hominem, & reliquit illum in manu consilij sui. Adiecit mandata & præcepta sua 2.5.18
15 Si volueris mandata seruare, conseruabunt te, &c. ibid.
16 Apposuit tibi aquam & ignẽ, ad quod volueris porrige manum tuam ibidem.
17 Ante hominem vita & mors: bonum & malum, quod placuerit ei, dabitur illi ibidem.
16,5 Omnis misericordia faciat locum vnicuique secundum meritum operum suorum, & secundum intellectum peregrinationis ipsius 3.15.4

BARVCH.

2,18 Sed anima quæ tristis est super magnitudinem mali, quæ declinans, & labascens abiit, mœstus animus, oculíque deficientes, & esuriens anima gloriam tuã prædicarint & iustitiam 3.20.8
19 Neque enim iustè factis patrum, aut regum nostrorum freti, preces nostras coram te Domine Deus noster effundimus. 3.20.8
20 Sed quia indignationem & iram tuam immisisti nobis, quemadmodum per seruos tuos prophetas denunciasti ibid.

I. MACHAB.

1,54 Libríque legis qui inuenti fuissent, concerpti & igne cremati sunt 1.8.3

II. MACHAB.

12,43 Tum deinde stipe viritim coacta, ad duo millia drachmarum argenti misit Hierosolimam ad sacrificium pro peccato faciendum,&c. 3.5.8

15,39 Et siquidem rectè & commentario congruenter, hoc & ipse volebam:sin exiliter ac tenuiter,hoc est quod potui ibid.

MATTHAEVS.

1,5 Salmõ autem genuit Booz è Rachab. Booz autem genuit Obed è Ruth.Obed autem genuit Iesse 2.13.3

16 Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ,ex qua genitus est IESVS ille qui dicitur Christus ibid.

21 Pariet autem filium & vocabis nomen eius IESVM .Ipse enim seruabit populũ suum ex peccatis ipsius 2.6.1

23 Ecce virgo quędam vterum feret,& pariet filium , & vocabis nomen eius Emanuel : quod est,si interpreteris, Nobiscum Deus 2.12.1

2,6 Et tu Bethleem terra Iuda nequaquam minima es inter duces Iuda, ex te enim exibit dux qui pascet populum illum meum Israel 2.14.7

3,2 Ioannes dicebat,Resipiscite.appropinquauit.n. regnũ cœlorũ 3.3.2,& 3.3.5,3.3.19

6 Et baptizabãtur ab eo in Iordane,cõfitẽtes peccata sua 3.4.6,& 4.15.6,& 4.16.24

11 Ego quidẽ baptizo vos aqua ad resipiscentiam,&c. 4.15.6,& 4.15.8,& 4.16.25

12 Cuius ventilabrum in manu ipsius, & perpurgabit aream suam : & coget triticum suum in horreum, paleam autem exuret igni inextinguibili 3.25.12, & 4.1.13, & 4.1.19

23 Tunc aduenit Iesus à Galilæa in Iordanem ad Iohannem,vt baptizaretur ab eo 4.15.6 & 4.16.27

15 Omitte me nunc : ita enim decet nos implere omnem iustitiam.Tunc omittit eũ 2.16.5

16 Et vidit Spiritum Dei ascendentem tanquam columbam,& veniẽtem super ipsum 1.11.3 & 4.17.21, & 4.19.20

17 Et ecce vox è cœlis,dicẽs, Hic est filius ille meus dilectus,in quo acquiesco 2.16.11 & 3.2.32,& 3.8.1,& 3.24.5

4,2 Et quũ ieiunasset dies quadraginta, & noctes quadraginta,postea esuriit 4.12.20

3 Et quum venisset ad eum tẽtator, dixit, Si Filius es Dei,dic vt isti lapides panes fiãt. 3.20.46

4 Non è solo pane viuet homo, sed ex omni verbo prodeunte per os Dei 3.20.44

10 Tunc dicit ei Iesus, Abi Satana:scriptũ est enim,Dominum Deum tuum adorabis, & ei soli seruies 1.12.3

11 Tunc omittit eum diabolus:& ecce Angeli accedebant & ministrabant ei 1.14.6

17 Ex eo tempore cœpit Iesus prædicare, & dicere,Resipiscite: appropinquauit enim regnum cœlorum 2.9.2,& 3.3.2,& 3.3.19

19 Sequimini me, & faciam vos piscatores hominum 4.16.31

5,3 Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum cœlorum 3.17.10

4 Beati qui lugent,quoniam ipsi consolationem accipient 3.8.9

8 Beati mundo corde quoniam ipsi Deũ videbunt 3.25.6

10 Beati qui persecutionem patiuntur iustitiæ causa: quoniam ipsorum est regnum cœlorum 3.8.7

12 Gaudete & exultate , quoniam merces vestra multa est in cœlis 3.18.1

13 Vos estis sal terræ 4.3.3, & 4.5.14, & 4.8.4

14 Vos estis lux mundi 4.3.3, & 4.5.14, & 4.8.4

15 Neque accendunt lucernam & ponunt eam subter modium? sed in candelabrum, & splẽdet omnibus qui sunt in domo 1.11.14

16 Ita splendeat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera,glorificẽtq; Patrem vestrũ qui est in cœlis 3.16.3

17 Ne existimate me venisse vt dissoluam Legem,aut Prophetas : non veni vt dissoluam,sed vt impleam 2.7.14

19 Quisquis igitur soluerit vnum ex mandatis hisce minimis , & ita docuerit homines, minimus vocabitur in regno cœlorũ: quisquis autem fecerit &c. 2.8.59

21 Audistis dictum fuisse antiquis,Non occides:quisquis autem occiderit,tenebitur iudicio 4.20.10

22 Ego verò dico vobis,quicunque irascitur fratri suo temere,tenebitur iudicio 2.8.7,& 2.8.39

25 Esto amicus aduersario tuo citò,dum es in via cum eo: nequando,&c. 3.5.7

26 Amen dico tibi, nequaquam exibis illinc vsquedum reddideris vltimum quadrantem 3.25.6,& 3.5.7

28 Quicunque aspicit mulierem, vt eam concupiscat, iam adulterauit eam in corde suo 2.8.7
34 Ne iuretis omnino, neque per cœlum, &c. 2.8.26,& 4.13.12
39 Ego verò dico vobis, ne resistatis malo: sed quisquis te cædet in dexteram tuam maxillam, obuerte ei & alteram 4.20.19, & 4.20.20
44 Diligite inimicos vestros, benedicite eis qui deuouêt vos 2.8.57,& 3.7.6,& 4.13.12
45 Vt sitis filij Patris vestri qui est in cœlis: facit enim vt sol suus exoriatur super bonos ac malos,&c.3.20.15,& 3.24.16,& 3.25.9
46 Si dilexeritis eos qui diligunt vos, quā mercedem habebitis? nónne & publicani idem faciunt? 2.8.57
6,2 Itaque quum dabis eleemosynam, ne cures buccina cani coram te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis & in plateis, vt gloriam consequantur ab hominibus. Amen dico vobis eos referre mercedem suā 3.7.2
6 Tu verò quum precaris, introito in conclaue tuum,& clauso ostio tuo precare Patrem tuum qui est in occulto,&c. 3.20.29
7 Precantes autem ne sitis loquaces vt Ethnici. putant enim fore vt sua illa loquacitate exaudiantur ibid.
9 Vos igitur ita precamini, Pater noster, qui est in cœlis, sanctificetur nomen tuum, &c. 3.20.6, & 3.20.34
11 Panem nostrum quotidianum da nobis hodie 2.5.14
12 Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris 3.4.38,& 4.1.25
21 Nam vbi est thesaurus vester, illic erit etiā cor vestrum 3.2.25, & 3.18.6,& 3.25.1
23 Quòd si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumen quod est in te tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ? 3.2.25
7,7 Petite & dabitur vobis: quęrite,& inuenietis: pulsate,& aperietur vobis 3.20.13
11 Si vos igitur quum sitis mali, nostis dona bona dare liberis vestris, quantò magis Pater vester qui est in cœlis, dabit bona iis qui ab ipso petent? 3.20.36
12 Quæcunque igitur volueritis vt faciāt vobis homines, ita & vos facite eis. ista est enim Lex & Prophetæ 2.8.53
15 Cauete vobis à pseudoprophetis, qui veniunt ad vos cum vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces 4.9.4
8,4 Dicit Iesus leproso purgato, Vide ne nulli dicas: sed abi, ostende teipsum sacerdoti,& offer donum illud quod imperauit Moses, vt hoc sit eis testimonio 3.4.4
10 Hæc quum audisset Iesus, miratus est & ait sequentibus: Amen dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni 3.2.13
11 Multi ab Oriente & Occidente venturi sunt,& discumbent cum Abraham, Isaac & Iacob in regno cœlorū 2.10.23 & 4.16.13
12 Filij regni eiicientur in tenebras exteriores: illic erit fletus & stridor dētiū 3.25.12
13 Et dicit Iesus Centurioni, Abi, & vt credidisti fiat tibi. Sanatúsque est puer eius eo ipso momento 3.20.18
25 Et accedentes discipuli excitauerūt eū, dicentes, Domine serua nos, perimus 3.2.21
29 Quid nobis tecum Iesu Fili Dei? venisti huc vexatum nos ante tempus? 1.14.19
9,2 Et ecce, obtulerunt ei paralyticum in lecto proiectum. quúmque vidisset Iesus fidem eorum, dixit paralytico, Confide fili, remissa sunt tibi peccata tua 3.2.13,& 3.4.35, & 3.20.9
3 Quidam è Scribis dicebant apud se, Iste blasphemat 2.13.12
4 Et quum vidisset Iesus cogitationes eorum,&c. ibid.
5 Vtrum enim est facilius dicere, Remissa sunt tibi peccata, aut dicere, Surge, & ambula? 4.19.29
6 Vt autem sciatis authoritatem habere Filium hominis in terra remittendi peccata, (tunc dicit paralytico) Surge, tolle tuum lectum,& abi domum tuam 1.13.12
12 Qui valent non egent medico, sed male affecti 2.12.4
13 Nō veni vt vocaré iustos, sed peccatores ad resipiscentiā 3.3.20,& 3.12.6,& 3.14.5
15 Num possunt filij thalami lugere, quandiu est cum eis sponsus? 3.3.17,& 4.12.17
29 Tunc tetigit oculos cæcorum dicens, Secundum fidem vestram fiat vobis 3.2.43, & 3.4.22,& 3.20.11,& 4.19.18
34 Pharisæi dicebant, per principem dæmoniorum eiicit dæmonia 3.3.22
35 Et circuibat Iesus vrbes omnes ac vicos, docens in synagogis eorum, & prædicans Euangelium regni,&c 2.9.2
10,1 Tunc aduocatis duodecim discipulis suis, dedit eis potestatem aduersus spiritus impuros 4.3.5
5 In viam gentium ne abieritis, & in vrbem Samaritanorū ne ingrediamini 2.11.12

8 Aegro

8 Ægrotos sanate, leprosos purgate, mortuos excitate, dæmonia eiicite 1.13.13
18 Et ad præsides ac reges adducemini mea causa, vt hoc sit eis & gentibus testimoniũ. 3.4.4
20 Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, is est qui loquitur in vobis 4.18.8
28 Et ne timete vobis ab iis qui trucidant corpus, animam autem non possunt trucidare: sed timete potius eum qui potest & animam & corpus perdere in gehenna 1.15.2 & 3.25.7
29 Nónne duo passerculi assario væneũt, & vnus ex eis non cadet humi sine Patre vestro 1.16.1, & 1.16.5, & 1.17.6
30 Vestri verò etiam capilli capitis omnes numerati sunt 1.16.2
31 Ne igitur timete: vos multis passerculis præstatis 1.17.6
33 Quisquis autẽ negauerit me coram hominibus, negabo eum & ego coram patre meo qui est in cœlis 4.1.26
11,10 Iste enim est, de quo scriptum est, Ecce ego mitto nuncium meum ante faciẽ tuam, qui præparabit viam tuam coram te 3.3.19
11 Non surrexit inter eos qui gignuntur è mulieribus quisquam maior Ioanne Baptista: sed qui est minimus in regno cœlorum, maior est eo 2.9.5
13 Omnes Prophetę & ipsa Lex vsque ad Ioannem propherarunt 2.11.5, & 2.11.10
23 Et tu Capernaum, quæ es vsque ad cœlum sublata, vsque ad inferos deprimeris: nam si Sodomis editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt apud te, mansissent vsque ad hodiernum diem 3.24.1
25 In illo tempore respondẽs Iesus dixit, Confiteor tibi Pater, Domine cœli & terræ, quòd abscondleris hæc à sapientibus & intelligentibus, & ea detexeris infantibus 4.8.5
27 Nemo nouit Patrem nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius retegere 4.8.5
28 Venite ad me omnes qui fatigati estis, & onerati, & ego faciam vt requiescatis 3.3.20, & 3.4.3, & 3.12.7 & 3.18.9
29 Tollite iugum meum super vos, & discite à me quòd mitis sim & humilis corde: & inuenietis requiem animabus vestris 3.18.9
30 Iugum enim meum facile est, & onus meum leue est 4.19.3
12,24 Pharisæi verò quum hæc audissent, dicebant, Iste non eiicit dæmonia nisi per Belzebul principem dæmoniorum 3.3.22
31 Quoduis peccatum & blasphemia remittetur hominibus: blasphemia verò in Spiritum non remittetur hominibus 3.3.21, & 1.13.15, & 3.3.22
32 Et quisquis loquutus fuerit aduersus Filium hominis, remittetur ei: quisquis autẽ fuerit loquutus aduersus Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc seculo, neque in futuro 3.5.7
41 Nineuitæ resurgent in iudicio cum natione hac, & condemnabunt eam: quòd ipsi resipuerint ad prædicationem Ionæ 3.24.15
43 Quum impurus spiritus exierit ab homine, ambulat per arida loca, quærens requiem & nõ inueniet, &c. 1.14.14, & 1.14.19
13,4 Et in seminando alia quidem ceciderunt iuxta viam: & venerunt volucres, & deuorarunt ea 3.22.10, & 4.14.11, & 4.17.33
5 Alia verò ciciderunt in petrosa, vbi nõ habebant terram multam: & statim exorta sunt, propterea quòd non habebant profundam terram 4.17.33
7 Alia verò ciciderunt in spinas, & ascenderunt spinæ, & suffocarunt ea ibidem
9 Qui habet aures ad audiendum, audiat. 3.3.13
11 Quia vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum, illis autem non est datum 1.7.5, & 3.24.13
16 Vestri verò beati sunt oculi, quòd cernant, & aures vestrę quòd audiant 2.9.1
17 Amen enim dico vobis, multi Prophetæ & iusti desiderarunt videre quæ videtis, & non viderunt 2.11.6
24 Simile est regnum cœlorum homini seminanti bonum semen in agro suo 4.1.13
29 At ille dixit, Nõ: ne colligẽdo zizania, eradicetis simul cum eis triticum 4.12.11
31 Simile est regnum cœlorum grano sinapis, quod acceptum quispiam seminauit in agro suo 4.19.34
33 Aliam parabolam loquutus est eis, dicens, Simile est regnum cœlorum fermento quod acceptum mulier condidit in farinæ satis tribus, vsquequo fermentaretur tota. 4.19.34
39 Inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus 1.14.15
47 Regnum cœlorum simile est sagenę iactæ in mare, & quæ ex omni rerum genere coegit 4.1.13, & 4.16.31
14,25 Quarta autem noctis vigilia abiit

ād eos Iesus ambulans super mare 4.17.29
15,3 Quare & vos transgredimini mandatum Dei, per traditionem vestram 4.10.10
4 Nam Deus mandauit dicens, Honora patrem tuum & matrem. Et, Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur 2.8.36
8 Appropinquat mihi populus hic ore suo, & labiis me honorat, cor autem eorum procul abest à me 3.20.31
9 Sed frustra me colunt, docentes doctrinas quæ sunt mandata hominum 4.10.15, & 4.10.23
13 Omnis planta quam non plantauit Pater ille meus cœlestis, eradicabitur 2.3.9, & 3.2.12, & 3.23.1, & 3.24.6
14 Sinite eos: duces sunt cæci cæcorum: Porrò si cæcus cæco præierit, ambo in foueam cadent 3.19.11, & 4.9.12
24 Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israel 2.11.12
16,6 Videte & cauete à fermento Pharisæorum & Sadducæorum 4.10.26
12 Tunc intellexerunt eum non dixisse vt cauerent à fermento panis, sed à doctrina Pharisæorum & Sadducæorum ibid.
16 Tu es Christus ille Filius Dei viuentis 4.6.6
17 Beatus es Simon Bar-Iona: quia caro & sanguis hæc non retexit tibi, sed Pater meus qui est in cœlis 2.2.19, & 3.1.4, & 3.2.34
18 Sed & ego tibi dico, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo meam Ecclesiā, 4.6.3, & 4.6.5
19 Et tibi dabo claues regni cœlorum. & quicquid ligaueris in terra, erit ligatum in cœlis: & quicquid solueris in terra, erit solutum in cœlis 3.4.12, & 4.1.22, & 4.2.10, & 4.6.4, & 4.11.1, & 4.12.4
23 Absede à me satana, scandalo es mihi 4.7.28
24 Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me 3.7.2, & 3.8.1
27 futurum est vt Filius hominis veniat cum gloria Patris sui, cum Angelis suis: & tunc reddet vnicuique secundum facta eius 3.18.1
17,2 Transformatúsque est coram eis, & splenduit facies eius vt sol: vestimenta autem eius facta sunt alba vt lux 4.17.17
5 Adhuc eo loquente ecce nubes lucida inumbrauit eos: & ecce vox è nube, dicēs, Hic est Filius meus dilectus, in quo acquiesco: ipsum audite 2.15.2, & 3.2.2, & 3.8.1, & 3.20.48, & 4.8.1, & 4.8.7
18.10 Dico vobis Angelos eorum in cœlis per omne tempus videre faciem Patris mei qui in cœlis est 1.14.7, & 1.14.9
11 Venit Filius hominis vt seruet quod perierat 2.12.4
15 Si peccauerit in te frater tuus, veni & argue eum inter te & ipsum solum: si te audierit lucratus es fratrem tuum 4.12.3
7 Quòd si neglexerit eos audire, dic Ecclesiæ: quòd si Ecclesiam audire neglexerit, sit tibi velut quispiam ethnicus & quispiam publicanus 4.8.15, & 4.11.2, & 4.12.3
18 Amen dico vobis, quæcunque ligaueritis in terra, erunt ligata in cœlo, & quæcunque solueritis in terra, erunt soluta in cœlo 3.4.12, & 3.4.20, & 4.1.22, & 4.2.10, & 4.8.4, & 4.12.4, & 4.12.9
19 Rursum dico vobis, si duo ex vobis cōsenserint in terra, quodcunq; petierint, fiet eis à Patre meo qui in cœlis est 3.20.30
20 Vbi enim sunt duo vel tres coacti in nomine meo, illic sum in medio eorum 4.1.9, & 4.6.4, & 4.9.2
22 Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagesies septies 4.1.23
29 Procidens ergo conseruus eius ad eius pedes, precabatur eum dicens, Differ iram erga me & omnia reddam tibi ibid.
19,6 Itaque non amplius sunt duo, sed vna caro, quod ergo Deus coniunxit, homo ne seiungat 4.1.2
11 Non omnes capiunt hunc sermonem, sed quibus datum est 2.8.42, & 4.13.17
12 Sunt enim eunuchi qui ex matris vtero nati sunt ita: & sunt eunuchi qui castrati sunt ab hominibus, & sunt eunuchi qui seipsos castrarunt propter regnum cœlorum. 2.8.42
13 Tunc oblati sunt ei pueruli, vt manus eis imponeret, & precaretur, discipuli autē obiurgauerunt eos 4.16.7
14 Sinite puerulos, & ne prohibete eos ad me venire: talium est enim regnum cœlorum 4.16.7, & 4.16.17, & 4.16.26
15 Et quum imposuisset eis manus, profectus est illinc 4.3.16
17 Nullus est bonus, nisi vnus, nēpe Deus. Si vis autem ad vitam ingredi serua mandata 1.13.13, & 1.13.24, & 3.18.9
18 Non occides, Non mœchaberis, Nō furab eris, &c. 2.8.35, 36, 37, 38, 39, &c. ad finem vsque capitis
19 Honora patrem & matrem 2.8.35

21 Si vis perfectus esse, abi, vende quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo 4.13.13
25 His auditis discipuli eius perculsi sunt valde, dicétes, Quis ergo potest seruari? 2.7,5
26 Intuitus autem eos Iesus dixit eis, Apud homines hoc impossibile est: apud Deum autem omnia possibilia sunt ibid.
28 Iesus dixit eis, Amen dico vobis, vos qui sequuti estis me, in regeneratiōe quum sederit Filius hominis in throno gloriç suç sedebitis etiam vos, inquam, super thronos duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel 2.16.18, & 3.25.10
29 Et quisquis reliquerit domos, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut liberos, aut agros, causa nominis mei, centuplicia accipiet, & vitam æternam hæreditatis iure possidebit 3.25.10
20,1 Simile est regnum cœlorum patrifamilias, qui exiit cum prima luce ad conducendos operarios quos mitteret in vineam suam 3.18.3
25 Scitis principes Gentium in eas dominari, & qui magni sunt licentia vti in eas 4.11 8, & 4.11.9
26 Verùm non ita erit inter vos: sed quicunque voluerit inter vos magnus fieri, sit vester minister 4.11.8
28 Sicut Filius hominis non venit vt sibi ministraretur, sed vt ministraret, daretq; animam suam in redemptionis pretiū pro multis 2.16.5
21,9. Porro turba quæ præibat, & quæ sequebatur, clamabat dicens, Hosanna filio Dauid, benedictus qui venit in nomine Domini 2.6.4
22 Quæcunque precando petieritis, si credideritis, accipietis 3.20.11
25 Baptisma Ioannis vnde erat? è cœlo, an ex hominibus? At illi ratiocinabantur apud se dicentes, Si dixerimus, è cœlo, dicet nobis, Quare ergo non credidistis ei? 4.19.5
31 Vter è duobus fecit quod voluit pater eius? Dicunt ei, Prior. Dicit ei Iesus, Amen dico vobis, publicani & meretrices præeūt vobis in regnum Dei 2.8.14, & 3.7.2
22,2 Simile est regnum cœlorum cuidā regi qui fecit nuptias filio suo 3.24 8
12 Amice, quomodo huc introisti non habens vestem nuptialem? 4.17.45
13 Ligatis pedibus & manibus eius tollite eum, & coniicite in tenebras exteriores, illic erit fletus & stridor dentium 3.25.12
14 Multi enim sunt vocati, pauci verò electi 3.24.6
23 In illo die adierunt illū Sadducæi (qui dicunt non esse resurrectionem) 2.10.23
30 Nam in resurrectione, neque vxores ducunt, neque nuptum dantur: sed sunt vt Angeli Dei in cœlo 1.14.9, & 1.15.3 & 2.12.6, & 3.25.11, & 4.1.4
32 Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Deus non est Deus mortuorum sed viuentium 2.10.9, & 4.16.3
37 Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua 2.8.11, & 2.8.51, & 3.3.11
39 Secūdum autem simile est huic, Diliges proximum tuum sicut teipsum 2.8.11
43 Quomodo ergo Dauid per spiritum vocat eum Dominum? 1.13.20
23 Ligant enim onera grauia difficiliáque portatu, & imponūt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea mouere. 4.10.1, & 4.10.26
8 Vos autem ne vocemini Rabbi, vnus est enim doctor vester, nempe Christus: omnes autem vos fratres estis 4.8.8
9 Et patrē vestrū neminē vocetis in terra: vnus est. n. pr̄ vester qui in cœlis est 3.20.38
23 Et omittitis quæ grauiora sunt Legis, iudicium, & misericordiam, ac fidem: hæc oportuit facere, & illa non omittere 2.8.52
25 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam purgatis exteriorem poculi patinæque partem, intus autē illa plena sunt rapina & intemperantia 3.4.36
37 Ierusalem, Ierusalem, quæ trucidas Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare liberos tuos &c. 3 24.16
24.11 Et multi pseudoprophetæ surgent ac seducent multos 4.9 4
14 Et prędicabitur istud Euangelium regni in vniuersa terra, vt sit testimonio omnibus gentibus: & tunc veniet finis 3.4.4
24 Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & edent signa magna & miracula, ita vt seducant (si fieri possit) etiam electos 4 9.4
30 Tunc apparebit signum Filii hominis in cœlo, & tunc omnes tribus terræ plāgent, & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœlis cum potētia & gloria multa 2.16.17
36 De die autem illo & hora nemo scit.

ne Angeli quidem cœlorũ, ſed Pater meus ſolus 1.14.9

45 Quis igitur eſt fidelis ſeruus & prudens, quem conſtituit Dominus ſuper famulitium ſuum, vt det illis alimentum in tempore? 4.16.31

25.2 Quæ erant fatuæ acceptis lampadibus ſuis, non ceperant oleum ſecum 3.5.7

21 Dixit autẽ dominus ſeruo, Bene habet ſerue bone & fidelis, in paucis fuiſti fidelis, ſuper multa te conſtituam: ingredere in gaudium domini tui 2.3.11

23 Bene habet ſerue bone & fidelis: in paucis fuiſti fidelis, &c. Ibidem

29 Omni habenti dabitur, & augebitur, qui vero non habet, etiam quod habet tolletur ab eo 2.3.11, & 3.15.4

31 Quum venerit Filius hominis cum gloria ſua, & omnes ſancti Angeli cum eo, tunc ſedebit ſuper thronum gloriæ ſuæ 2.14.9, & 1.16.17

32 Et cogentur coram eo omnes gentes: & ſeparabit eos, alteros ab alteris, vt paſtor ſeparat oues ab hœdis 2.16.17, & 3.25.9

34 Venite benedicti Patris mei, poſſidete regnum paratũ vobis à iactis fundamentis mundi 3.8.5 & 3.18.2, & 3.18.3, & 3.24.16

35 Eſuriui, n & dediſtis mihi quo veſcerer: ſitiui, & dediſtis mihi potum, &c. 3.18.1

40 Amen dico vobis, quatenus id feciſtis vni ex iſtis fratribus meis minimis, mihi feciſtis 3.18.6

41 Maledicti, abire à me in ignem æternum, qui paratus eſt Diabolo & angelis eius 1.14.14, & 1.14.19, & 3.25.5

46 Et abibunt iſti in ſupplicium ęternũ: iuſti verò in vitam æternam 3.25.5

26.10 Quid moleſtiã exhibetis iſti mulieri opus n. bonũ operata eſt erga me 3.25.8

11 Semper enim pauperes habetis vobiſcum, me verò non ſemper habebitis 4.3.1, & 4.17.26, & 4.17.28

12 Quod enim hæc vnguẽtũ hoc iniecit corpori meo, ad ſepeliendũ me, fecit 3.25.8

15 Ait eis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? Ipſi verò appenderunt ei triginta argenteos numos 4.18.14

26 Edentibus autem eis accepit Ieſus panem: & quum benedixiſſet, fregit, dedítque Diſcipulis & ait, Accipite, comedite: hoc eſt corpus meum 4.14.20, & 4.16.30, & 4.17.1, & 4.17.20, & 4.19.23

27 Et accepto poculo, & gratiis actis, dedit eis, dicens, Bibite ex eo omnes 4.9.14

38 Tunc dicit eis Ieſus, Vndiquaq; triſtis eſt anima mea vſque ad mortem: manete hic, & vigilate mecum 2.16.12, & 3.8.9

39 Et progreſſus paululum, procidit in faciem ſuam, precans, & dicens, Pater mi, ſi poſſibile eſt, abeat à me poculum iſtud: veruntamen non vt ego volo, ſed vt tu 2.16.12

53 An putas me non poſſe nunc precari Patrẽ meũ, qui huc ſiſtat mihi plures quàm duodecim legiones Angelorum? 1.14.8

74 Tunc cœpit ſeipſum deuouere, & iurare, dicens, Non noui hominem 4.1.26

75 Tunc meminit Petrus verborum Ieſu, qui dixerat ei, Priuſquam gallus vocem mittat, ter me abnegabis. Et egreſſus extrà, fleuit amarè 3.3.4

27.4 Peccaui, prodito ſãguine innoxio. At illi dixerũt, quid ad nos? tu videris ibid.

12 Et quum ipſe accuſaretur à principibus Sacerdotum & ſenioribus, nihil reſpõdit 2.16.5

14 Et non reſpondit ei ad vllũ verbum: ita vt miraretur præſes valde Ibidem

23 Præſes autem ait, Enimuerò quid mali fecit? At illi amplius clamabant, dicẽtes, Crucifigatur Ibidem

24 Videns autem Pilatus ſe nihil proficere, ſed maiorem tumultum fieri, accepta aqua abluit manus coram turba, dicẽs, Innoxius ego ſum à ſanguine huius iuſti: vos videritis Ibidem

46 Circiter verò horam nonam exclamauit Ieſus voce magna, dicens, Eli, Eli, lama ſabachtani? Hoc eſt, Deus meus, Deus meus, cur deſeruiſti me? 2.16.11

50 Ieſus autem quum rurſum clamaſſet voce magna, emiſit ſpiritum 4.19.23

52 Et monumenta aperta ſunt, & multa corpora ſanctorum qui dormierant, ſurrexerunt 2.10.23, & 3.25.6

53 Qui egreſſi è monumentis poſt reſurrectionem eius, introierunt in ſanctam vrbem, & apparuerunt multis 3.10.23

66 Ipſi autem profecti munierunt ſepulchrum, obſignato lapide cũ cuſtodia 3.25.3

28.5 Reſpondens autẽ Angelus dixit mulieribus, Vos verò ne timete, &c. 1.14.6

6 Non eſt hic: ſurrexit enim prout dixit 4.17.29

7 Dicite diſcepulis eius, eum ſurrexiſſe à mortuis 1.14.6

11 Proficiſcẽtibus autem ipſis, ecce, quidam ex cuſtodia venerunt in vrbem, & annuncia-

nunciauerunt principibus Sacerdotum omnia quæ facta fuerant 3.25.3
12 Tunc coacti cum senioribus, consilio capto, pecuniam multam dederunt militibus ibid.
13 Dicentes, Dicite, Discipuli eius nocte venerunt, & eum furati sunt nobis dormientibus ibid.
18 Data est mihi omnis authoritas in cœlo & in terra 3.15.5
19 Profecti ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti 1.13 16, & 4.3.6, & 4.8.4, & 4.14.20, & 4.15.6, & 4 15.18, & 4.15.20, & 4.15.22, & 4.19.27, & 4.10.28
20 Ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi 2.16.14, & 4.8.8, & 4.8.11, & 4.17.26, & 4.17.28, & 4.17.30

MARCVS.

1,1 Principium Euangelij Iesu Christi filij Dei 2.9 2
4 Baptizabat Ioannes in deserto, & prædicabat baptismũ resipiscentiæ ad remissionem peccatorum 3.3.19, & 4.19.17
15 Et dicens, Impletum est tempus, & appropinquauit regnum Dei, resipiscite, & credite Euangelio 3.3.19
3,15 Haberéntq; potestatem sanãdi morbos, & eiiciendi dæmonia 1.13.13
28 Amen dico vobis, quæuis peccata remittentur filiis hominum, & blasphemiæ quibuscunque blasphemarint 3.5.7
29 Sed quicũque blasphemarit in Spiritũ sanctũ, nõ habet remissionem in æternũ, sed tenetur æterno iudicio 1.13.15, & 3.3.22
6,7 Dedítque eis potestatem aduersus spiritus impuros 1.13.13
13 Et dæmonia multa eiiciebant: vngebántque oleo multos ægrotos, & sanabant eos 4.19.18, & 4.19.21
7,33 Ipse verò quum abduxisset eum è turba priuatim, misit digitos suos in auriculas eius, & quum spuisset tetigit linguam eius 4 19 23
8,38 Quemcunque puduerit mei ac sermonum meorum in natione ista adultera & peccatrice, Filium etiam hominis pudebit eius, &c. 4.1.26
9,24 Credo Domine, succurre incredulitati meæ 4.14.7
43 In gehennam, in ignem inextinguibilem 3 25.12
44 Vbi vermis eorũ non interit, & ignis non extinguitur ibid.
10,9 Quod ergo Deus coniunxit, homo ne seiungat 4.1.1
30 Quin accipiat cẽtuplicia nũc isto tẽpore, domos, & fratres & sorores, & matres & liberos, & agros, cum persecutionibus, & in seculo venturo vitam æternam 3.18.3
11,24 Quæcunq; precantes petitis, credite vos accepturos, & erunt vobis 3.20.11
12,18 Tunc veniunt ad eũ Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogauerunt eum dicentes 3.25.5
13,32 Sed de die illo ac hora nemo scit, ne Angeli quidem qui in cœlo sunt, nec ipse Filius, sed solus Pater 2.14.2
14,22 Et edentibus ipsis, quum accepisset Iesus panem, & benedixisset, fregit: dedítq; eis, & ait, Accipite, edite: hoc est corpus meũ 4.17.1, & 4.17.20
33 Et assumit Petrum & Iacobũ & Ioannem secum, cepítque expauescere, & grauissimè angi 3.8.9
34 Et dixit eis, Vndiquaque tristis est anima mea vsque ad mortem: manete hic & vigilate 2.16.12
15,28 Et impleta est Scriptura quæ dicit, Et cum sceleratis numeratus est 2.16.5
16,9 Apparuit primùm Mariæ Magdalenæ, ex qua eiecerat septem dæmonia 1.14.14
15 Profecti in mundum vniuersum, prędicate Euangelium omni creaturæ 4.3.4, & 4.3.12, & 4.16.27, & 4.19 28
16 Qui crediderit & baptizatus fuerit, seruabitur 4.15.1, & 4.16.27
19 Dominus igitur postquã loquutus fuisset eis, sursum receptus est in cœlum, & sedit ad dexteram Dei 2.14.3, & 4.17.27

LVCAS.

1,6 Erant iusti ambo in conspectu Dei, incedentes in omnibus mandatis & constitutionibus Domini inculpatè 3.17.7
15 Et Spiritu sancto implebitur etiam ab vtero matris suæ 4.16.17
17 Nam ipse præcedet in conspectu eius, cum Spiritu & virtute Eliæ, vt cõuertat corda patrum in filios, & rebelles ad prudentiam iustorum, vt paret Domino populum instructum 4.1.6
31 Et ecce, cõcipies in vtero, & paries filium: & vocabis nomen eius IESVM 2.16.1
32 Hic erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur: dabítque ei Dominus Deus sedem Dauid patris ipsius 2.14.4, & 2.14.7
33 Regnabítque super domum Iacob in

æternum,& regni eius non erit finis 2.14.3,& 2.15.3
34 Dixit autem Maria ad Angelũ, Quomodo erit istud, quandoquidem virum nõ sum cognitura? 4.17 25
35 Et respondens Angelus, dixit ei, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi inumbrabit te: propterea id etiã quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei 2.14.5
43 Et vnde hoc mihi vt veniat mater Domini mei ad me? 2 14.4
54 Suscepit Israel puerum suum, vt memor esset misericordiæ 2.10.4
72 Vt vteretur misericordia erga patres nostros, ac memor esset Testamenti sui sancti ibid.
73 Et iurisiurandi quod iurauit Abrahamo patri nostro, &c. ibid.
74 Vt sine metu, è manu inimicorũ nostrorum liberati, seruiremus ipsi 3.16.2
77 Et des cognitioné salutis populo eius, per remissionem peccatorum ipsorũ 3 11.22
79 Vt appareat iis qui in tenebris & vmbra mortis positi sunt, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis 2.12.4
2,11 Nempe natum esse vobis hodie Seruatorem, qui est Christus Dominus, in vrbe Dauid 2.15.5
13 Et repentè adfuit cum Angelo multitudo exercituum cœlestium, laudantium Deum 1.14.5
37 Et quum esset vidua quasi annorum octogintaquatuor, non abscedebat à téplo, ieiuniis & deprecationibus seruiens Deo noctem ac diem 4.12.16
52 Iesus auté proficiebat sapientia, & statura, ac gratia apud Deum & homines 2.14.2
3,3 Venit igitur in omnem regionem circumiacentem Iordani, prædicans Baptismũ resipiscentiæ in remissionem peccatorum 3.3.19,& 4.15.7,& 4.19.17
8 Ferte igitur fructus dignos iis qui resipuerint, & ne cœperitis dicere apud vos ipsos, Patrem habemus Abrahã. Dico enim vobis, posse Deum etiam ex lapidibus istis excitare liberos Abrahamo 3.3.5
14 Interrogauerũt autem eum etiam milites, dicétes, Et nos quid faciemus? Et ait eis, Neminem concutite, neque calumniemini:& contenti estote stipendiis vestris 4.20.10
16 Respõdit Ioannes, Ego quidem baptizo vos aqua: sed venit qui validior me est, cuius non sum dignus qui soluam corrigiam soleatum: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni 3.1.3,& 3 1.4,& 4.15.6,& 4.15.7
22 Ac descédit Spiritus sanctus corporea specie tãquam columba, supra eum, & vox de cœlo extitit, dicens, Tu es Filius ille meus dilectus, in te acquiesco 4.17.21
23 Ipse auté Iesus incipiebat esse quasi annorum triginta, filius (vt existimabatur) Ioseph, qui fuit filius Heli 4 16.27,& 4.16.29
38 Qui fuit filius Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei 2.12.7,& 2.13.3
4,17 Tunc datus est ei liber Esaiæ Prophetæ: quúmque explicuisset librum, inuenit locum in quo scriptum erat 4.19.23
18 Spiritus Domini super me, propterea quòd vnxit me: vt euangelizem pauperibus misit me, vt sanem contritos corde 2.15.2,& 3.3.20,& 3.4 3
5,14 Iesus tetigit leprosum: & statim lepra abiit ab eo. Ipse verò præcepit ei vt nulli hoc diceret, sed vade, inquit, ostende teipsum Sacerdoti, & offer pro purgatione tui prout præcepit Moses, vt hoc sit eis testimonio 3.4.4
34 Nũ potestis facere vt filij thalami, quo tépore cũ ipsis est sponsus, ieiunent? 4.12.17
6 13 Et quum dies ortus esset, aduocauit discipulos suos: & quum ex ipsis elegisset duodecim, quos & Apostolos nominauit, &c. 4.3.5
23 Gaudete illo die & salite: ecce enim merces vestra multa est in cœlis 3.18 1
24 Sed væ vobis diuitibus: nam reportatis consolationem vestram 3.19.9
36 Estote ergo misericordes, prout & Pater vester misericors est 3.7.6
7,29 Et iis auditis totus populus & publicani iustificarũt Deum, qui baptizati fuerant baptismo Ioannis 3 11.3
35 Sed iustificata est sapientia à filiis suis omnibus ibid.
36 Rogauit autem eum quidam ex Pharisæis vt cum ipso vesceretur: itaque ingressus domum Pharisæi discubuit 3 4.37
47 Cuius rei gratia, dico tibi remissa esse peccata eius multa: nam dilexit multũ cui autem paululùm remittitur, paululùm diligit 3.4 3t
8,2 Et quædam mulieres quas sanauerat à spiritibus malis & morbis, Maria quæ vocabatur Magdalene, ex qua septem dæmonia exierant 1.14.14
7 Et aliud cecidit inter spinas, & simul enate

enatæ spinæ suffocarunt illud 3.2.10
13 Qui verò super petrã, ij sunt qui cùm audierint, cum gaudio excipiũt sermonem: sed isti radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis abscedunt ibidem
15 Quod autem in bonam terrã cecidit, ij sunt qui in corde honesto & bono auditum sermonem retinent, & fructum afferũt per patientiam 4.14.11
9,23 Siquis vult me sequi, abneget semet ipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me 3.15.8
26 Quem enim puduerit mei, & meorũ sermonum, eius pudebit Filium hominis, quando venerit cum gloria sua, & Patris, sanctorúmque Angelorum 1.14.9
55 Sed conuersus Iesus obiurgauit eos, dicens, Nescitis cuius spiritus vos sitis 3.20.15
10,1 Post hæc autem designauit Dominus etiam alios septuaginta, misitque eos binos ante faciem suam, &c. 4.3.4
6 Quòd si fuerit illic quispiam filius pacis, requiescet super eum pax vestra: sin minus, ad vos reuertetur 3.23.14
15 Qui vos audit, me audit: & qui vos reiicit, me reiicit 4.3.3, & 4.8.4
18 Spectabam Satanam vt fulgur è cœlo cadentem 1.14.18
20 Sed de eo ne gaudete ꝙ spiritus vobis subiiciantur. gaudete verò potius quòd nomina vestra scripta sunt in cœlis 2.24.9
21 Eo ipso momento exultauit Iesus spiritu & dixit, Confiteor tibi Pater, Domine cœli & terræ, quòd hæc abscondéris à sapientibus & intelligentibus, & detexeris ea infantibus: etiam Pater, quia ita placuit tibi 3.2.34
22 Omnia mihi tradita sunt à Patre meo, & nemo nouit quis sit Filius, nisi Pater, & quis sit Pater, nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius detegere 3.2.1, & 4.18.20
23 Beati oculi qui vident quæ vos videtis 2.9.1
24 Dico enim vobis, multos Prophetas & reges cupiuisse videre quæ videtis, nec vidisse, &c. 2.9.1 & 2.11.6
25 Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo? 4.13.13
27 Ille verò respondens dixit, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota cogitatione tua: & proximum tuum vt teipsum 2.8.11
30 Quidam descẽdebat ab Ierusalem in Iericho, & incidit in latrones, &c. 2.5.19
36 Quis igitur horum trium tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones? 2.8.55
11,2 Dixit autem eis, Quum precamini, dicite, Pater noster, qui es in cœlis, &c. 3.20.6, & 3.20.34
3 Panem nostrum quotidianum da nobis in diem 2.5.14
21 Quum validus quispiam armatus custodit aulam suam, in pace sunt ea quæ habet 1.14.13, & 1.14.18
22 Postquam verò quispiã eo validior inuadens vicerit eum, totam armaturam eius aufert qua confidebat, & spolia eius distribuit 1.14.18
39 Dixit autem Dominus ei, Vos quidem Pharisæi exteriorem poculi patinæque partem purgatis, sed quod intra vos est plenum est rapina & scelere 3.4.36
12,5 Timete eum qui postquam trucidarit, præditus est authoritate iniiciendi in gehennam 1.15.2
10 Quisquis dicet quippiam in Filiũ hominis, ei remittetur: ei verò qui in Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur 1.13.15, & 3.3.21, & 3.3.22, & 3.5.7
14 Heus tu, quis me vobis iudicẽ, aut partitorem præfecit 4.11.9 & 4.11.11
14,21 Abi citò in plateas & vicos vrbis, & pauperes ac mancos claudósque & cæcos huc introducito 4.16.31
15,7 Dico vobis ita fore gaudiũ in cœlo super vno peccatore resipiscẽte, maius quã super nonagintanouem iustis, quibus non opus est resipiscentia 1.14.7
20 Quum autem longè adhuc abesset, vidit eum pater ipsius, ac misericordia motus est, & accurrens incidit in collum eius, & deosculatus est eum 3.20.37
16,2 Vocauit eũ igitur, & dixit ei, Quid hoc audio de te? redde rationem dispensationis tuæ: non enim poteris amplius esse dispensator 3.10.5
9 Et ego vobis dico: facite vobis amicos ex mamona iniusto, vt quum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula 3.18.6
15 Vos estis qui iustificatis vos ipsos in hominum conspectu, Deus autem nouit corda vestra 3.11.3, & 3.12.2
16 Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem: ab eo tempore regnum Dei annunciatur,

& quiuis in illud vi irrumpit 2.7.16
22 Factum est autem vt moreretur mendicus, & asportaretur ab Angelis in sinum Abrahæ 1.14.7,& 1.15.2,& 3.25.6
17,3 Si peccauerit in te frater tuus, obiurga eum:& si resipuerit, remitte ei 3.7.6
5 Tunc dixerunt Apostoli Domino, Adde nobis fidem 4.14.7
7 Quis autem vestrum habet seruum arantem, aut pascẽtem, qui regresso ab agro, &c. 3.14.15
10 Ita & vos, quum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus, nam quod debuimus facere, fecimus 3.14.14,& 3.15.3
14 Quũ autem eos vidisset, dixit eis, Profecti ostendite vos sacerdotibus. Et factũ est vt inter eundum purgati sint 3.4.4
20 Interrogatus autem à Pharisæis, quãdo venturum esset regnum Dei, respondit eis, & dixit, Non veniet regnum Dei ita vt obseruari possit 2.15.4
18,1 Dixit autem eis etiam parabolã huc spectãtem, quòd oporteret semper ipsos precari, nec segnescere 3.20.7
13 Publicanus autem procul stans, nolebat vel oculos in cœlum attollere, sed percutiebat pectus suum, dicẽs, Deus, propitius esto mihi peccatori 3.4.18,& 3.12.7
14 Dico vobis, descẽdit Publicanus iustificatus domũ suam potius quàm Pharisæus: quia quicunq; se extollit, deprimetur: & qui se deprimit, extolletur 3.4.35,& 3.12.3
42 Et Iesus dixit ei, Recipito visum fides tua te seruauit 4.19.18
19,17 Dominus autẽ ait, Bene habet serue bone: quia in minimo fuisti fidelis, habeto potestatẽ super decẽ vrbes 2.3.11,& 3.15.4
26 Omni habẽti dabitur: ei autem qui nõ habet, etiam quod habet, adimetur ibid.
20,27 Tunc nonnulli Sadducæorũ (qui negant esse resurrectionem) accesserunt 2.10.23,& 3.25.5
37 Mortuos autẽ excitari, etiã Moses indicauit apud rubũ, quũ dicit Dominũ Deum Abrahã, & Deũ Isaac, & Deũ Iacob 2.10.9
38 Nam Deus non est mortuorum, sed viuorum 4.16.3
21,15 Ego dabo vobis os & sapientiam, cui non poterũt contradicere, neq; resistere omnes qui se vobis opponent 4.3.12
28 Quum autem hæc fieri incipient, erigite & attollite capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra 3.9.5
22,17 Et accepto poculo, quum gratias egisset, dixit, Accipite hoc, & partimini vobis ipsis 4.17.20,& 4.17.43,& 4.18.8
19 Et accepto pane, quũ gratias egisset, fregit, & dedit eis, dicẽs, Hoc est corpus meum quod pro vobis datur: hoc facite in mei recordationem 4.3.6,& 4.15.20,& 4.16.30,& 4.17.1,& 4.17.20,& 4.17.37
20 Itidem etiam dedit eis poculũ, postquam cœnasset, dicẽs, Hoc poculum est nouum illud Testamentum per sanguinem meum, qui pro vobis effunditur 2.11.4,& 2.17.4,& 4.17.6,& 4.17.20
25 Reges gentium dominãtur eis: & qui habent potestatem in eas, benefici vocãtur 4.11.8,& 4.11.9,& 4.20.7
26 Vos autem non ita: sed qui maximus est inter vos, sit sicut qui minimus est: & qui princeps est, sicut qui ministrat 4.11.8
32 Sed ego rogaui pro te, ne deficiat fides tua 3.24.6,& 4.7.27,& 4.7.28
43 Visus est autem ei Angelus è cœlo corroborans eum 1.14.6,& 2.16.12
44 Erat autẽ sudor eius quasi grumi sanguinis descendentes in terrã 2.16.12,& 3.8.9
61 Tunc cõuersus Dominus intuitus est Petrum: & recordatus est Petrus sermonis Domini, quomodo (inquitum) dixerat ipsi, Priusquam gallus vocem emiserit, ter me abnegabis 3.4.35
62 Et egressus foras Petrus, fleuit amarẽ 3.3.4
23,42 Dixítque Iesu, Domine, memento mei, quum veneris in regnum tuum 3.24.11,& 4.16.31
43 Tunc dixit ei Iesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso 3.25.6
46 Quúmq; clamasset voce magna Iesus, ait, Pater, in manus tuas depono spiritũ meum 1.15.2,& 3.25.6
24,5 Dixerunt eis, Quid inter mortuos quæritis eum qui viuit? 1.14.6
6 Non est hic, sed surrexit: mementote vt loquutus sit vobis, quum adhuc in Galilæa esset 3.25.3
11 Sed visa sunt apud eos quasi deliramẽtũ verba earum, neque crediderunt eis 3.2.4
12 Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum: & quũ introspexisset, videt lintea sola illic iacentia: abijtque apud semetipsum mirans hoc factum ibid.
16 Oculi autem eorum tenebantur, ne eum agnoscerent 4.17.29
26 Nónne hæc oportuit pati Christum, & in-

& introire in gloriam suam? 2.17.6,& 3.18.7,& 4.17.12
27 Et exorsus à Mose & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quę de ipso scripta erant 1.9.3.& 3.2.34
31 Sed ipse ablatus est ex eorum conspectu 4.17.29
39 Videte manus meas & pedes meos: nam ego ipse sum: contrectate me,& videte: nam spiritus carnem & ossa non habet, prout me conspicitis habere 2.14.2,& 3.25.3, & 4.17.29
44 Oportebat impleri omnia quę scripta sunt in lege Mosis,& Prophetis,& Psalmis de me 3.5.8
45 Tunc aperuit eorum mentem, vt intelligerent Scripturas 3.2.34
46 Ita scriptum est,& ita oportuit Christum pati,& resurgere à mortuis tertio die 2.12.4,& 3.3.19
47 Et prædicari in eius nomine resipiscentiam ac remissionem peccatorum apud omnes Gentes incipiendo ab Hierusalem 2.12.4,& 3.3.1,& 3.3.19
49 Vos autē manete in vrbe Ierusalē, vsquequo induamini virtute ex alto 4.3.12
51 Et factum est, dum ipse benediceret eis, disiunctus ab eis, sursum ferebatur in cœlum 4.17.27
SECVNDVM IOANNEM.
1,1 In principio erat Sermo ille, & Sermo ille erat apud Deum, eratq; ille Sermo, Deus 1.13.6,& 1.13.11,& 1.13.22
3 Omnia per hūc Sermonem facta sunt 1.13.7,& 1.13.17
4 In ipso vita erat,& vita erat Lux illa hominum 1.13.13,& 1.15.4,& 2.2.19,& 2.6.1, & 4.17.1
5 Et lux ista in tenebris lucet, sed tenebræ eam non comprehenderunt 2.2.12
9 Hic erat Lux illa vera quę illuminat omnē hominem venientē in mundū 2.17.4
10 In mundo erat,& mundus per eum factus est: sed mundus eum non agnouit ib.
12 Quotquot eum acceperunt, dedit eis hanc dignitatem, vt filij Dei fierent, nempe iis qui credunt in nomen eius 2.6.1,& 3.1.4, & 3.20.36,& 3.22.10
13 Qui non ex sanguine, neque ex libidine carnis, neque ex libidine viri, sed ex Deo geniti sunt 2.2.19.& 2.13.2,& 3.1.4
14 Et sermo ille caro factus est: & cōmoratus est inter nos (& spectauimus gloriam eius, gloriam, inquam, vt vnigeniti egressi à Patre) plenus gratiæ ac veritatis 1.13.11,& 2.12.4,& 2.14.1,& 2.14.8
16 Et ex plenitudine ipsius omnes accepimus,& gratiam pro gratia 2.13,1,& 2.15.5,& 3.11.9,& 3.20.1
17 Nam Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum extitit 2.7.6
18 Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus ille Filius, qui est in sinu Patris, ille nobis exposuit 1.13.17,& 2.2.20,& 2.9.1,& 4.17.30
23 Ego sum vox clamantis in deserto, Complanate viam Domini, prout dixit Esaias Propheta 2.9.5
29 Ecce agnus ille Dei qui tollit peccata mundi 2.14.3,& 2.16.5,& 2.17.4,& 3.4.26, & 4.15.7
32 Testatus est Ioannes, dicens, Conspexi Spiritum descendentem quasi columbam de cœlo, qui etiam mansit super eum 2.15.5.& 4.19.20
33 Et ego non noueram eum: sed qui misit me, vt baptizarē aqua, ille mihi dixerat, Super quem videris Spiritum descēdentem, ac manentem super eum, hic est qui baptizat Spiritu sancto 2.15.5
36 Ecce agnus ille Dei 2.9.5
41 Erat Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant illa ex Ioāne, & sequuti fuerant eum 4.6.5
43 Et adduxit eum ad Iesum ibid.
52 Deinceps videbitis cœlum apertum, & Angelos Dei ascendentes, ac descendentes super Filium hominis 1.14.12,& 2.9.1
2,2 Vocatus est autem etiam Iesus, ac discipuli eius ad nuptias 4.13.3
9 Vt autem gustauit architriclinus aquā illam quæ facta fuerat vinum ibid.
15 Facto que flagello è funiculis, omnes eiecit è templo,& oues & boues: & argentariorū nummulos effudit, mensasq; subuertit 4.19.23
19 Respondit Iesus & dixit eis, Destruite templum hoc,& tribus diebus erigam illud 2.14.4,& 3.25.7
21 At ille loquebatur de templo corporis sui ibid.
23 Quū autē esset Hierosolymis in Pascha, die festo, multi crediderunt in nomen eius, conspicientes signa quæ edebat 4.5.5
24 Ipse autem Iesus non credebat eis semetipsum, eo quòd nosset omnes 3.2.12
3,3 Amen amen dico tibi, nisi quis fuerit genitus denuò, non potest videre regnū Dei 2.3.1,& 4.15.17

5 Nisi quis fuerit genitus ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnũ Dei 4.16.25
6 Quod genitum est ex carne, caro est: & quod genitum est ex spiritu, spiritus est 2.1.6, & 2.3.1
13 Nullus ascendit in cœlum, nisi qui descendit è cœlo, nempe Filius hominis, qui est in cœlo 2.14.2, & 4.17.30
14 Prout Moses extulit serpentem in deserto, ita extolli oportet Filium hominis 2.12.4, & 4.18.20
16 Ita Deus dilexit mundum vt Filium suum vnigenitum dederit, vt quisquis credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam 2.12.4, & 2.16.4, & 2.17.2, & 3.14.17, & 3.24.5, & 3.24.7
23 Baptizabat autem etiam Ioannes in Ænon prope Salim, &c. 4.15.6
27 Homo non potest recipere quicquã, nisi fuerit ei datum è cœlo 2.2.20
33 Qui recipit eius testimonium, is obsignauit quòd Deus verax sit 3.2.8
34 Nam is quem misit Deus, verba Dei loquitur, nõ enim huic admetitur Deus spiritum 2.13.1, & 2.15.5
36 Qui credit in Filiũ, habet vitã ęternam: qui verò non credit Filio, non videbit vitã, sed ira Dei manet super eum 4.16.31
4,1 Vt ergo cognouit Dominus Pharisęos audisse ipsum plures discipulos facere & baptizare quàm Ioannem 4.15.6
14 Quisquis autẽ biberit ex aqua illa quã ego ei dabo, non sitiet in ęternum: sed aqua illa quam ego ei dabo, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam 3.1.3
22 Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudęis est 1.5.12, & 1.6.4, & 2.6.1
23 Sed venit hora, & nunc est, quum veri adoratores adorabunt Patrem Spiritu ac veritate 3.20.30, & 4.10.14
24 Deus est Spiritus 1.13.24
25 Scio Messiam venturum, qui dicitur Christus: quum venerit ille, nobis annunciabit omnia 2.15.1, & 4.8.7
35 Ecce dico vobis, attollite oculos vestros, & spectate regiones: nam albæ iã sunt ad messem 4.16.31
42 Et mulieri dicebant, Non amplius propter tuos sermones credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus hunc esse verè Seruatorem illum mundi, Christum 3.2.5
53 Agnouit ergo pater id factum esse illa ipsa hora qua dixerat ei Iesus, Filius tuus viuit: & credidit ipse ac domus eius tota ibid.
5,8 Dicit ei Iesus, Surge, tolle grabatum tuum, & ambula 4.19.29
17 Pater meus vsque adhuc operatur, & ego operor 1.13.7, & 1.13.12, & 1.16.4, & 2.14.2
18 Propterea ergo magis studebant eum Iudæi trucidare, quia non solùm soluisset Sabbathũ, sed & Patrem suum dixisset Deũ, parem se faciens Deo 1.13.12
21 Sicut enim Pater excitat mortuos & viuificat, ita & Filius quos vult viuificat 2.14.3
22 Neq; enim Pater iudicat quẽquam, sed omne iudicium dedit Filio 2.14.3, & 2.16.18
23 Vt omnes honorẽt Filiũ, prout honorãt Patrem. Qui non honorat Filiũ, non honorat Patrem qui misit eum 2.6.2, & 2.14.3
24 Qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam ęternam, & in condemnationem non veniet: sed transiuit à morte in vitam 2.9.3, & 3.15.6, & 3.24.5, & 3.25.1, & 4.16.26
25 Veniet tempus, & nunc est, quũ mortui audiẽt vocem Filij Dei, & qui audierint viuent 2.5.19, & 2.12.4, & 3.24.5
26 Sicut Pater habet vitam in seipso, sic dedit & Filio habere vitam in seipso 4.17.9
28 Ne hoc miramini: nam veniet hora, qua omnes qui in monumentis sunt, audiẽt vocem eius 3.25.4 & 3.25.7
29 Et prodibũt qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem condemnationis 3.18.1
32 Alius est qui testatur de me 1.13.17
35 Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluistis ad tempus exultare in eius luce 2.9.5
36 Opera quæ dedit mihi Pater, vt ea perficerem, ipsa inquam opera quę ego facio, testantur de me quòd Pater miserit me 1.13.13
44 Quomodo vos potestis credere, quum gloriã alij ab aliis captetis, & gloriã quę à solo Deo proficiscitur non quæratis? 3.11.9
46 Si crederetis Mosi, crederetis mihi: de me enim ille scripsit 2.9.1
6,27 Operemini non cibo qui perit, sed cibo illo qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis 3.18.1, & 4.14.25
29 Hoc illud est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille 3.19.10
35 Ego sum panis ille vitæ: qui venit ad me, nequaquam esuriet: & qui credit in me, non sitiet vnquam 3.24.5, & 4.17.4

37 Quic-

37 Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, non eiiciam foras 3.22.7, & 3.24.6
38 Quia descendi è cœlo vt faciam non voluntatem meam, sed volũtatem eius qui misit me 2.14 2
39 Hæc est autem voluntas Patris qui misit me, vt quicquid mihi dederit, non perdam ex eo, sed suscitem illud in vltimo illo die 3.22.7, & 3.22.10, & 3.24.6, & 3.24.7, & 3.25.8
40 Hæc est autem voluntas eius qui misit me, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, &c. 3.22.10, & 3.24.6
44 Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum: ego verò suscitabo eum vltimo illo die 2.2.20, & 2.5.5, & 3.24.1, & 3.2.34, & 3.22.7
45 Est scriptũ in Prophetis, Et erũt omnes docti à Deo. Quisquis ergo audiuit à Patre & didicit, venit ad me 2.2.20, & 2.3 7, & 2.5.5, & 3.2 34, & 3.24.1, & 3.24.14
46 Non quod Patrem viderit quisquã, nisi is qui est à Deo: hic vidit Patrem 3.2 34, & 3.22.10, & 3 24.1
47 Qui credit in me, habet vitam æternam 1.13.13
48 Ego sum panis ille vitæ 3.11.9, & 4.17.4, & 4.17.8
49 Patres vestri comederunt manna in deserto, & mortui sunt 2.10.6
50 Hic est panis ille qui è cœlo descendit, vt qui eo vescitur non moriatur 2.10.6, & 4.17.34
51 Ego sum panis viuificus qui è cœlo descendit: siquis ederit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita 3.11.8, & 4.17 5, & 4.17.8, & 4.17.14
53 Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico vobis, nisi ederitis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, nõ habetis vitam in vobis 3.11.9, & 4.17.6
54 Qui edit carnem meam, & bibit meũ sanguinem, habet vitam æternam: & ego excitabo eum in vltimo illo die 3.11.9, & 4.17.34
55 Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus 2.17.5, & 4.17.8
56 Qui edit meã carnem & bibit meũ sanguinem, in me manet, & ego in eo 4.17.33
57 Sicut misit me viuens ille Pater, & ego viuo per Patrem: ita etiam qui ederit me, viuet ipse quoque per me 2.17.5
65 Propterea dixi vobis, neminem posse venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo 3.23.13
70 Nónne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis est diabolus? 3.22.7, & 3.24.3
7,16 Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me 2 8.26, & 4.8.4
37 Vltimo autem die illo magno festi stetit Iesus, & clamauit, dicens, Siquis sitit, veniat ad me, & bibat 2.16 14, & 3.1.2, & 3.1.3, & 4.19.6
39 Nondum erat Spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus 4 17.22
8,12 Iesus loquutus est, dicens, Ego sum lux mundi: qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ 2.14 3, & 3 2,1, & 3.11.12, & 4.19.23
16 Solus non sum, sed ego & qui misit me Pater 1 13.17
26 Qui me misit, verax est: & ego quę audiui ab eo, hæc loquor mundo 2.8.26
30 Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum 3.2 5
31 Dicebat ergo Iesus iis Iudæis qui crediderant ipsi, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis 3.2.12
34 Amen amen dico vobis, quisquis cõmittit peccatum, seruus est peccati 2 2.27
44 Vos ex patre diabolo estis 1.14.15 Ille fuit homicida à principio, & in veritate nõ perstitit: non est enim veritas in eo. Quotiescunque loquitur mendacium, de suo loquitur, quia mendax est, & mendacij pater 1.14.16, & 1 14.18, & 1.14 19
47 Qui ex Deo est, verba Dei audit, ꝓpterea vos nõ auditis, quia ex Deo nõ estis 4 2.4
50 Ego verò nõ quæro gloriam meam: est qui quærat, & iudicet 2.14 2
56 Abraham pater vester gestiuit vt videret diem istum meum: & vidit, ac gauisus est 2.9 1, & 2.10.4
58 Dixit eis Iesus, Amẽ amen dico vobis, priusquam Abrahã fieret, ego sum 2.14.2
9,3 Neque iste peccauit, neque parentes eius, sed oportet opera Dei manifesta fieri in eo 1.17.1
5 Quandiu fuero in mundo, Lux sum mundi 2.14.3
6 Hoc quũ dixisset, spuit humi, & fecit lutũ ex sputo, & illeuit lutũ oculis cæci 4 19.18
Dixítq; Iesus, Vade, laua in piscina Siloã, (quod est, si interpreteris, Missus) Abijt ergo & lauit, rediítque videns 4.19.10

24 Et dixerunt ei, Tribue gloriam Deo 2.8.24
31 Scimus autẽ Deũ peccatores non audire: sed siquis Dei cultor est, & voluntatem eius exequitur, hunc audit 3.20 7, & 3.20.10
10,3 Huic aperit ianitor, & oues vocem eius audiũt: & suas oues vocat nominatim, & educit eas 3.14.6
4 Qúmque oues suas emiserit, antegreditur eas, & oues eum sequuntur, quia norunt vocem eius 3.22.10, & 4.2.4
5 Alienum autem nequaquam sequentur, sed fugient ab eo: quia non norunt vocem alienorum 3.22.10
7 Iesus ergo rursum dixit eis, Amen, amẽ dico vobis, ego sum ostium ouium 4.19.23
9 Ego sum ostium: per me quisquis introierit seruabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet 2.14.3
11 Ego sum Pastor ille bonus: Bonus pastor animam suam dat pro ouibus 2.14.3, & 4.19.34
14 Ego sum Pastor ille bonus, & agnosco oues meas, &c. 4.2.4
15 Prout nouit me Pater, ita & ego noui Patrem, & animã meam pono pro ouibus 2.16.5
16 Alias etiam oues habeo quæ nõ sunt ex hac caula: illas quoque oportet me adducere, &c. 2.24.6
17 Propterea Pater me diligit, quia pono animã meam vt eam rursus assumã 2.12.4
18 Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à me ipso: potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo rursus eam assumendi. Hoc mãdatum accepi à Patre meo 2.12.4, & 2.16.5
26 Sed vos non creditis: non enim estis ex ouibus meis 3.22.10
27 Oues meæ vocem meam audiunt, & ego eas agnosco, &c. 3.24.6
28 Et ego vitã æternã do eis: nec peribũt in ęternũ, neq; rapiet eas quisquam è manu mea 3.15.5, & 3.21 1, & 3.22.7, & 2.24.6
29 Pater meus qui eas dedit mihi, maior omnibus est: neque quisquam potest eas rapere è manibus Patris mei 3.22.10
30 Ego & Pater vnum sumus 2.8.26
34 Nónne scriptum est in Lege vestra, Ego dixi, Dij estis? 4..6 31
35 Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, & nõ potest solui Scriptura 4.20.4
37 Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi 1.13.13
11,25 Ego sum resurrectio, & vita. Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet 1.13.13, & 2.12.4, & 3 25.9, & 4.16.17
41 Pater, gratias ago tibi quòd me audieris 1.13.13
43 Et quum hæc dixisset, clamauit voce magna, Lazare, adesdum foras 4.19.29
43 Tum qui fuerat mortuus, prodiit manus & pedes vinctus fasciis: facies autẽ eius sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire 3.4 5
47 Coegerũt ergo Pontifices & Pharisæi conciliũ, & dicebãt, Quid faciemus? 4.9.7
12,27 Pater, conserua me ab hac hora, sed propterea veni in horã hãc 2. 6.12, & 2.12.4
28 Pater, glorifica nomen tuum 2.12.4
31 Nũc damnatio adest mundi huius: nũc princeps mundi huius eiicietur foras 1.14.13
32 Et ego si sublatus fuero è terra, omnes traham ad me ipsum 3.25.6
39 Propterea nõ poterant credere, quia iterum dixit Esaias 3.24.13
41 Hæc dixit Esaias quando vidit gloriã eius, & loquutus est de eo 1.13.11, & 1.13.23
43 Dilexerunt enim gloriam hominum potius quàm gloriam Dei 3.21.9
49 Ego ex me ipso nõ sum loquut⁹ 4.8.13
13,4 Surgit à cœna, & deponit pallium, & accepto linteo præcinxit se 4.19.23
15 Exemplũ enim prębui vobis, vt prout ego feci vobis ita & vos faciatis 3.16.2
18 Non de omnibus vobis loquor, ego scio quos elegerim 3.22.7, & 3.24.9
34 Mandatum nouum do vobis, vt alij alios diligatis, sicut inquam dilexi vos, vt etiam diligatis alij alios 3.16.1
14,1 Creditis in Deum, credite etiam in me 1.13.13, & 2.6.4
5 Dixit ei Thomas, Domine, nescimus quò abeas, quomodo igitur possumus viam scire? 4 17.23
6 Ego sum via, & veritas, & vita 1.13.17, & 2.6.1, & 3.20.21, & 4.16.17
8 Dicit ei Philippus, Domine, ostẽde nobis Patrem, & sufficit nobis 4.17.23
10 Non credis me in Patre, & Patrem in me esse? Verba quæ ego loquor vobis, à meipso nõ loquor: sed Pater qui in me manet, ipse facit opera 2.14.2, & 4.8.13
11 Credite mihi, me in Patre, & Patrem in me esse: sin minus, propter ipsa facta credite mihi 1.13 13
13 Et quicqd petieritis in nomine meo, hoc faciam: vt glorificetur Pater in Filio 3.20.17

16 Ego autem rogabo Patrem,& alium consolatorem dabit vobis,vt maneat vobiscum in æternum 1.13.17,& 4.8.11
17 Nempe Spiritum illum veritatis, qué mundus non potest recipere, quia nō videt eum,nec nouit eum,vos autem cognoscitis eum,quia apud vos manet, & in vobis erit 3.1.4,& 3.2.39
29 Cōsolator aūt ille,id est Spiritus sanct', qué mittetPater in nomine meo,ille vos docebit omnia,& suggeret vobis omnia quæ dixi vobis 1.2.21,& 3.1.4,& 4.8.8,& 4.8.1
28 Pater maior me est 1.13.26
30 Nō loquar amplius multa vobiscum: venit enim princeps mundi huius,& in me non habet quicquam 1.14.18
15,1 Ego sum vitis illa vera,& Pater meus agricola est.Omnem palmitem in me non ferentem fructum,tollit:& omnem qui fert fructum,purgat,vt plus fructus adferat 2.3.9,& 2.14.3,& 4.19.34
3 Iam vos puri estis propter sermonem quem loquutus sum vobis 3.6.3
5 Ego sum vitis,vos palmites:is qui manet in me,& in quo ego maneo,hic fert multū fructum:nam absque me nihil potestis facere 2.2.8,& 2.3.9,& 2.5.4,& 4.19.34
10 Si mandata mea seruaueritis,manebitis in charitate mea: sicut & ego Patris mei mandata seruaui,& maneo in eius charitate 3.16.2
16 Ego elegi vos,& constitui vos vt abeuntes fructum adferatis, & fructus vester maneat 3.22.3,& 3.22.8,& 4.1.6
19 Si ex mundo fuissetis, mundus quod suum est amaret: quia verò ex mundo non estis,sed ego elegi vos ex mundo,propterea odit vos mundus 3.22.7
26 Spiritus ille veritatis qui à Patre emanat 1.13.17
16,2 Mouebunt vos synagogis 4.2.6
7 Expedit vobis vt ego abeam 1.13.26,& 2.16.14,& 3.15.3,& 4.17.26
11 De iudicio autem, eo quòd princeps huius mundi condemnatus sit 1.14.13
12 Adhuc habeo multa quæ vobis dicā, sed nunc nō potestis portare 3.21.1,& 4.8.14
13 Quum autem venerit ille,id est Spiritus veritatis,deducet vos in omnem veritatē:non enim loquetur à semetipso,sed quæcunque audierit loquetur,&c. 1.9.1,& 3.2.34,& 4.8.8,& 4.8.13
20 Amen,amen dico vobis,flebitis vos & lamentabimini, mūdus autem gaudebit: vos verò tristes eritis,sed tristitia vestra eudet in gaudium 3.8.9
24 Vsque adhuc non petiistis quicquam in nomine meo,petite & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum 3.20.17
26 Illo die in nomine meo petetis 3.20.18
28 Exiui à Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum & proficiscor ad Patrem 4.17.26
17,3 Hæc est autem vita æterna,vt te solū cognoscant esse Deum verum, & quem misisti Iesum Christum 1.13.26,& 2.6.1,& 3.2.3
5 Nunc igitur glorifica me tu Pater apud temetipsum ea gloria quā habui apud te prius quàm hic mundus existeret 1.13.8, & 1.13.22,& 2.14.2
6 Patefeci nomen tuū hominibus quos dedisti mihi selectos è mundo.Tui erant,& mihi eos dedisti 3.24.1,& 3.24.6
9 Ego pro eis rogo: non pro mundo rogo, sed pro iis quos dedisti mihi, quia tui sunt 3.22.7
12 Quum essem cum eis in mundo, ego seruabā eos in nomine tuo:quos dedisti mihi,ego custodiui, & nemo ex eis periit,nisi filius ille perditionis, vt Scriptura impleretur 3.22.7,& 3.24.6,& 7,& 9
15 Non rogo vt tollas eos è mundo, sed vt serues eos à malo 2.5.11
19 Et pro iis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati per veritatem 2.13.1, & 4,& 2.15.6,& 2.17.6,& 3.11.12
21 Vt omnes vnū sint,sicut tu Pater in me, & ego in te,vt & ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus me à te missum esse 3.2.24
18,4 Iesus itaque sciens omnia quæ ventura erant in se,prodiens dixit eis, Quem quæritis? 2.10.5
36 Respōdit Iesus,Regnū meū non est ex hoc mundo:si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei certarent ne traderer Iudæis,nunc autem regnum meum non est hinc 2.15.3
37 Quisquis est ex veritate,audit vocem meam 4.2.4
38 Dicit ei Pilatus, Quid est veritas? & quum hoc dixisset,venit rursum ad Iudæos, & dicit eis,Ego nullum inuenio crimen in eo 2.16.5
19,30 Quum ergo accepisset Iesus acetū, dixit,Consummatum est,&c. 4.18.3,& 13
34 Sed quidā ex militibus láceа latus eius fodit,& statim exiuit sāguis & aqua 4.14.22
36 Nō cōfringetur vllum os ipsius 2.16.4

20,8 Tunc ergo introiuit etiam alter ille discipulus, qui venerat prior ad monumentum, vidítque & credidit 3.2.4
17 Ne me tangito: nondum enim ascẽdi ad Patrem meum 2. 2.2,& 4.17.29
19 Quum ergo vespera esset die illo primo hebdomadis, & fores essent clausæ illic vbi erãt discipuli coacti propter metum Iudæorũ, venit Iesus, stetítq; in medio 4.17.29
22 Et quum hæc dixisset, afflauit, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum 4.19.7,& 29
23 Si quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: si quorum retinueritis, retẽta sunt 3.4.14,& 4.1.22,& 4.2.10,& 4.6.3,& 4.6.4, & 4.8.4,& 4.11.1,& 4.12.4
28 Dominus meus, & Deus meus 1.13.1
31 Hæc autem scripta sunt vt credatis Iesum esse Christum Filium Dei, & vt credentes vitam habeatis, &c. 3.2.6
21, 15 Simon fili Ionæ, diligis me plus quàm hi? dicit ei, Etiam Domine. Tu nosti quòd amem te: dicit ei, Pasce agnos meos 4.6,3,& 4.11.1,& 4.19.28
18 Quũ esses iunior cingebas te, & ibas quò volebas, quum autem senueris &c. 3.8.10

ACTA SANCTORVM Apostolorum.

1,3 Quibus etiam seipsum postquam ipse passus fuit repræsentarat viuum multis indubitatis signis, per dies quadraginta conspectus ab eis, & dicens quę ad regnum Dei spectant 1.16.14,& 3.25.3,& 4.7.17
5 Ioannes aqua quidem baptizauit, vos autem baptizabimini Spiritu sancto istis nõ multis pòst diebus 4.15.18
8 Sed recipietis virtutem Spiritus sancti, postquam superuenerit in vos, eritísque mihi testes & in Ierusalem, & in tota Iudæa, Samariáque & vsque ad vltimas terras 4.3.12,& 4.19.28
9 Et quum hæc dixisset, aspicientibus ipsis eleuatus est: & nubes susceptum eum abstulit ab oculis eorum 2.16.14,& 3.25.3,& 4.17.17,& 4.17.27
10 Ecce, viri duo astiterunt illis albo vestitu 1.14.6
11 Hic Iesus qui sursum à vobis receptus est in cœlum, ita veniet quemadmodũ conspexistis eum proficiscẽtem in cœlum 1.14.6,& 2.16.17,& 4.17.24,& 27
15 Et per eos dies assurgens Petrus in medio discipulorũ, dixit (erat aũt turba capitũ eo ad loci quasi centum viginti) 4.3.15
23 Statuerunt igitur duos, Ioseph, qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Iustus, & Matthiam 4.3.13,& 4.3.14
26 Iecerunt igitur sortes eorum: & cecidit sors super Matthiã, qui cõmunibus calculis allectus est cum vndecim Apostolis 4.3.15
2,3 Et visæ sunt eis dispertitæ linguæ instar ignis, qui etiam sedit super vnumquemque eorum 4.15.8
4 Repleti sunt autem omnes Spiritu sancto, cœperúntque loqui aliis linguis 4.19.8
21 Quicunque inuocauerit nomen Domini, seruabitur 1.13.20
23 Hunc inquam definito consilio & prouidentia Dei deditum quũ accepissetis, manibus sceleratis cruci affixum interemistis 1.18.1,& 3.22.6
24 Quem Deus excitauit, solutis doloribus mortis, eo quòd impossibile erat ipsum ab ea retineri 2.16.11,& 12
33 Itaq; dextera Dei euectus, & ꝓmissũ sanctum Spiritum adeptus à Patre, effudit hoc quod vos nunc spectatis & auditis 2,16.15
37 Quid faciemus, viri fratres? 3.3.4,& 4.16.23
38 Resipiscite, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum & accipietis donum Spiritus sancti 4.15.7,& 4.16.23
39 Vobis facta est promissio & liberis vestris, & oĩbus qui lõgè sunt, quoscũq; videlicet aduocauerit Dñus Deus noster 4.16.15
41 Qui ergo libẽter exceperũt sermonem eius, baptizati sũt, & addita sunt Ecclesię die illo capita quasi ter mille 4.15.7,& 4.17.6
42 Eránt q; perdurantes in doctrina Apostolorum & communicatione, & fractione panis, & precibus 4.17.5,& 4.17.35,44
3,6 Petrus autem dixit, Argentum & aurum non est mihi: quod autem habeo hoc tibi do, in nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula 1.13.13,& 4.19.18
15 Principem autem vitæ trucidastis, quẽ Deus excitauit à mortuis: cuius rei nos testes sumus 2.17.1
18 Deus autem quæ prænuntiauerat per os omnium Prophetarum suorum, Christũ passurum ita impleuit 1.18.1
19 Resipiscite igitur, & conuertimini, vt deleantur peccata vestra 3.3.20
21 Quem oportet quidem cœlo capi vsq; ad tempora restitutionis omnium, quę tempora prædixit Deus per os omnium sanctorum suorum à seculo Prophetarum 2.16.15, & 4.17.29

25 Vos estis filij Prophetarum & pacti quod pepigit Deus erga patres nostros,&c 2.10.23, & 4.16.15
26 Vobis primùm Deus excitatum Filiū suum Iesum misit qui benediceret vobis, vnumquenq; auertendo ab ipsius sceleribus 3.3.20
4,12 Nec est in alio quoquam salus,nec enim aliud nomen est sub cœlo quod datū sit inter homines,per quod oporteat nos seruari 2.16.1
28 Vt facerent quæcunque manus tua & cōsilium tuum prius definierat facienda 1.18.1,& 1.18.3
32 Multitudinis autem eorum qui credi derant erat cor & anima vna 4.1 3
5,4 Tu non es mentitus hominibus sed Deo 1.13.15
16 Conueniebat autem etiam vulgus vicinarum vrbium in Ierusalem,adducens ægrotos ac vexatos à spiritibus impuris: qui sanabantur omnes 4.19.18
29 Obedire oportet Deo potius quàm hominibus 4.20.32
31 Hunc inquam Deus dextera sua euectum constituit principem ac seruatorem, vt det resipiscétiam Israeli & remissionem peccatorum 3.3.19
41 Ipsi ergo gaudentes profecti sunt à cōspectu cōcilij,ꝙ digni habiti essent qui pro nomine Iesu contumelia afficerentur 3.8.7
6,1 Cęterùm per eos dies quū multiplicaré tur discipuli,ortum est murmur Græcorum aduersus Hebræos,ꝙ ipsorum viduæ despicerentur in ministerio quotidiano 3.2.6
2 Itaque duodecim illi aduocata multitudine discipulorum,dixerunt, Non est æquum nos derelicto sermone Dei,ministrare mensis 3.2 6,& 4.3.15,& 4.11.9
3 Dispicite ergo fratres septem viros ex vobis idoneo testimonio ornatos,&c. 4.3 9
6 Qui quum precati essent,imposuerunt eis manus 4 3.16
7 Itaque sermo Dei crescebat, & valde multiplicabitur numerus discipulorum in Ierusalem 3.2.6
10 Sed non potuerunt resistere sapientiæ & Spiritui per quem loquebatur Stephanus 3.3.22
7,5 Nec dedit ei possessionem in ea, ne vestigium quidem pedis 2.10.13
28 Num tu me vis interimere,queadmodum interemisti heri Ægyptium? 4 20.10
44 Tabernaculum testimonij fuit patribus nostris in deserto, prout præceperat is qui dixerat Mosi vt faceret illud secundum exemplar quod viderat 2.7.1
48 Excellissimus ille non habitat in téplis manu factis 3 20.30,& 4.1.5
53 Qui accepistis Legem per dispositionem Angelorum,nec seruastis 1.14.9
55 Quum autem esset plenus Spiritu sancto,intentis in cœlum oculis vidit gloriam Dei , & Iesum adstantem ad dexteram Dei 3.25.3,& 4.17.17, & 4.17.29
56 Et ait,Ecce,cōspicio cœlos apertos,& Filiū hoīs adstāté ad dexterāDei 2.16.15,&4.17.29
59 Lapidarunt igitur Stephanum,inuocātem & dicentem,Domine Iesu,suscipe spiritum meum 1.13.13,& 1.15.2,& 3.25.6
8,13 Simon verò & ipse credidit, & baptizatus perdurabat apud Philippum,& cōspiciens signa, &c. 3.2.10
14 Miserunt ad eos Petrum ac Ioannem 4.6.7,& 4.15.8
15 Qui quum descendissent, precati sunt pro eis,vt acciperét Spiritū sanctum 4.19.6
16 Nondum enim in quenquam illorū illapsus fuerat, sed baptizati tantùm fuerát in nomine Iesu 4.15.6,& 4.19.8
17 Deinde imposuerunt eis manus,& receperūt illi Spiritū sanctū 4.15.8,& 4.16.31
18 Quum autem conspexisset Simon per impositionem manuū Apostolorū dari Spiritum sanctum,obtulit eis pecunias 3.2.10
22 Resipisce igitur ab ista malicia tua, & roga Deum,si fortè remittatur tibi cogitatio cordis tui 4.1 26
27 Is igitur surgens profectus est, & ecce quidam Æthiops Eunuchus,dynastes Cādaces reginæ Æthiopum , qui præerat vniuersis illius opibus, veneratque adoraturus in Ierusalem 3.2.32
31 At ait ille,Qui enim possim intelligere nisi quis mihi præierit? 3.2.32
37 Dixit verò Philippus,Si credis ex toto corde,licet 4.14. 8,& 4.16.23
38 Ambo in aquam descenderunt Philippus simul & Eunuchus,& ille baptizauit eum 4.16.22,& 4.16.31
9,1 Saulus adhuc minas spirans ac cædem aduersus discipulos Domini 3 2.6
3 Quum autem iter faceret,factum est vt appropinquaret Damasco,& repenté circūfulsit eum lux è cœlo 4.17.17
4 Et quum cecidisset in terram, audiuit vocem dicétem sibi,Saul,Saul,quid me persequeris? 3.2.6,& 4.17.29

6 Surge & ingredere vrbem, & dicetur tibi quid te oportet facere 4.3.3
10 Erat autem quidā discipulus Damasci, nomine Ananias, ad quem dixit per visum Dominus, Anania: & ille ait, Ecce ego adsum Domine 3.2.6
13 Domine audiui ex multis de viro isto quot malis affecerit sanctos tuos in Ierusalem 1.13.13
14 Quinetiam hoc loco habet potestatē à principibus Sacerdotum vinciendi omnes qui inuocant nomen tuum ibid.
15 Instrumentū electum est mihi iste 4.3.5
17 Abiit igitur Ananias, & introiuit domum illā, & impositis manibus, dixit, Saul frater, Dominus misit me (Iesus inquam qui apparuit tibi in via qua veniebas) vt visum recipias 4.19.10
19 Fuit autem Saulus cum discipulis qui erant Damasci, per dies aliquot 3.2.6
25 Acceptum igitur eum discipuli nocte, per murum demiserū, fune summissum in sporta ibid.
36 Ioppę autem fuit quędā discipula nomine Tabitha, quę si interpreteris, diciturCaprea. Hęc erat diues operum bonorum & eleemosynarum quas præstabat ibid.
38 Quum autem Lydda esset prope Ioppen, discipuli audito Petrum illic esse, duos viros miserunt ad eum ibid.
40 Eiectis verò omnibus foras, Petrus positis genibus precatus est 4.19.2
10,2 Pius ac timens Deum, cum tota Domo sua, & præstans eleemosynas multas populo 3.24.10
3 Qui quum assiduè precaretur Deum, vidit per visum manifestè quasi hora diei nona, Angelum Dei introeuntem 4.3.3
25 Vt autem factum est vt introiret Petrus, occurrens ei Cornelius, & accidens ad eius pedes, adorauit 1.12.3
31 Dixítque, Corneli, exauditæ sunt preces tuæ, & eleemosynæ tuæ commemoratę sunt in conspectu Dei 3.2.32
34 In veritate comperio Deum non accipere personam 3.17.4, & 3.23.10
41 Præcepit autem nobis vt prædicaremus populo: ac testificaremur eum esse qui definitus sit à Deo iudex viuorum & mortuorum 2.16.17
43 Huic etiam omnes Prophetę testimonium dant, remissionem peccatorum accepturum per nomen eius quemuis qui crediderit in eum 3.4.25, & 3.5.2
44 Adhuc loquente Petro verba ista, illapsus est Spiritus sanctus in omnes qui audiebant hunc sermonem 4.16.31
48 Iussitque eos baptizari in nomine Domini 4.15.15
11,3 Ad viros præputium habētes introisti, & vnà edisti cum eis 4.6.7
4 Exorsus autem Petrus omnia exposuit eis ordine ibid.
16 Memini autē illius dicti Domini: cùm diceret, Ioānes quidem baptizauit aqua, vos verò baptizabimini Spiritu sancto 4.15.18
18 His autē auditis quieuerūt, & glorificauerunt Deum, dicētes, Nēpe etiam gentibus Deus resipiscentiam dedit ad vitam 3.3.21
Fuit autem manus Domini cum eis 4.1.3
26 Ita vt discipuli nominarentur primū Antiochiæ Christiani 3.2.6, & 4.16.31
29 Singuli autem discipulorum, prout cunque suppetebat, decreuerunt aliquid subsidio mittere 3.2.6
12,15 At ille dicebant, Angelus eius est 1.14.7
13,2 Separate mihi Barnabam & Saulum operi ad quod eos aduocaui 4.3.14
3 Quum igitur ieiunassent & precati essent, & imposuissent eis manus, dimiserunt eos 4.3.15, & 4.12.14, & 4.12.16
36 Dauid quidē quū sua ætate inseruisset Dei cōsilio, obdormiuit, & adiunctus est patribus suis, sensitq; corruptionem 3.20.23
38 Notum sit igitur vobis, fratres, annunciari vobis remissionem peccatorum per istum 3.11.3, & 3.11.22
39 Et ab ominibus à quibus per Legem Mosis absolui non potuistis, per hunc quēuis qui credat absolui 2.17.5, & 3.11.3
43 Qui alloquentes eos persuaserunt eis vt perseuerarent in gratia Dei 2.5.8
48 Gentes autē hæc audiētes gauisę sunt, & glorificabant sermonem Domini: & crediderunt quotquot erant ordinati ad vitam æternam 3.2.11, & 3.24.2, & 3.24.13
52 Discipuli vero replebantur gaudio & Spiritu sancto 3. .6
14,16 Qui pręteritis ętatib⁹ siuit oēs Gētes suis ipsarum viis incedere 1.5.13, & 2.11.10
20 Sed quum cinxissent eum discipuli, surrexit, & ingressus est vrbem 3.2.6
22 Oportet nos p multas oppressiones ingredi in regnū Dei 2.8.1, & 3.18.7, & 3.25.8
23 Quúmque ipsis per suffragia creassent per singulas ecclesias Presbyteros, precatique essent cum ieiuniis, commendarunt eos Domino

mino in quem crediderant 4.3.7,& 4.3.12, & 4.3.15,& 4.12.16

15,7 Quum autē multa disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit eis, Viri fratres, vos scitis Deum iampridem inter nos elegisse me 4.6.7

9 Nihilque discreuit inter nos & illos, fide purgatis,&c. 3.14.8,& 4.14.4

10 Nunc ergo quid tentatis Deum, imposito iugo ceruici discipulorum 3.2.6

11 Imò per gratiam Domini Iesu Christi credimus nos seruatum iri, quemadmodum & illos 3.5.4

20 Sed ad eos scribendum vt abstineant à polutionibus idolorum, & scortatione,& suffocato,&c. 4.10.17,& 4.10.21

29 Videlicet vt abstineatis ab iis quę sunt immolata simulacris,&c. 4.10.17

16,1 Peruenit autem Derben & Lystran: & ecce, discipulus quidam erat illic nomine Timotheus, filius mulieris cuiusdam Iudeæ fidelis &c. 3.2.6

3 Eum itaq; voluit Paulus secū proficisci & assumptum eum circuncidit, propter Iudæos qui in illis locis erant 3.19.12

14 Quædam autem mulier nomine Lydia, quæ purpuram vendebat in vrbe Thyatirorum, Deum colens,&c. 3.24.13

15 Quum verò baptizata fuisset & familia eius,&c. 4.16.8

33 Et baptizatus est ipse,& omnes domestici illius illico ibid.

37 Paulus autem dixit eis: Cæsos nos publicè, indicta causa, quum simus Romani, coniecerunt in carcerem,& nunc clàm nos eiiciunt? non profectò, sed veniāt ipsi,& nos educant 4.20.19

17,27 Vt quærerent Deum, si fortè palpādo eum inuenirent, quanquam profectò nō longè abest ab vnoquoque nostrum 1.5.3,& 1.5.9, & 1.5.13

28 Per ipsum enim viuimus & mouemur, & sumus, sicut & quidam vestratium poetarum dixerunt, Nam huius progenies etiam sumus 1.15.4.5,& 1.16.1,& 1.16.4

29 Progenies ergo Dei quum simus, non debemus existimare auro aut argento, aut lapidi, sculptili artificij aut commētationis hominum numen esse simile 1.11.2

30 Temporibus igitur istius ignorantiæ dissimulatis, Deus nunc denuntiat omnibus vbique hominibus vt resipiscant 3.3.7

33 Quū audissent autē resurrectionū mortuorum, alij quidē cauillabantur,&c. 3.25.7

18,18 Quum totondisset caput Cēchreis: habebat enim votum 4.19.26

29 Confirmans omnes discipulos 3.2.6

19,1 Vbi quum discipulos inuenisset, dixit eis,&c. ibid.

3 In quid ergo baptizati estis? at illi dixerunt, In Ioannis baptisma 4.15.8,& 4.15.18

4 Ioannes quidē baptizauit baptismo resipiscentiæ, dicens populo vt in eum qui vēturus erat post ipsum, crederent 4.15.7

5 His igitur auditis baptizati sunt in nomē Domini Iesu 4.15.6,& 4.15.8,& 4.15.18

6 Et cùm eis imposuisset manus Paulus, venit Spiritus sanctus in eos:& loquebātur linguis, & prophetabant 4.3.16

12 Ita vt etiam ad ægrotos deferrentur à corpore eius sudaria seu semicinctia, & discederent ab eis morbi, & spiritus mali ab eis exirent 4.19.18

13 Aggressi sunt verò quidam ex circulatoribus Iudæis exhorcistis nominare super eos qui habebant spiritus malos, nomē Domini Iesu, dicentes, Adiuramus vos per Iesum quem Paulus prædicat 4.19.24

20,1 Postquam autem cessauit tumultus, quum aduocasset Paulus discipulos, & complexus esset,&c. 3.2.6

10 Quum descendisset autem Paulus, ruit in eum,& complexus dixit, Ne tumultuamini, anima enim eius in ipso est 4.19.19

17 Missis autē Mileto nuntiis Ephesum, accersiuit Presbyteros Ecclesiæ 4.3.8

18 Vos scitis, à primo die quo ingressus sum Asiam, quomodo vobiscum per omne tempus fuerim 4.3.7

20 Vt nihil subterfugerim eorum quę vobis conducerent, quominus ea vobis annuntiarem,& docerem vos publicè, & per singulas domos 4.1.22,& 4.3.6,& 4.12.5

21 Testificans Iudæis simul & Græcis cōuersionem ad Deum,& fidem in Dominum nostrum Iesum 3.2.1,& 3.3.2,& 3.3.5

26 Testor vos hodierno die, me purum esse à sanguine omnium 4.4.3,& 4.12.2

28 Attēdite igitur vos ipsos, & totū gregē in quo vos Spiritus sanctus cōstituit Episcopos ad pascendam Ecclesiam Dei, quā proprio illo sanguine acquisiuit 1.13.11,& 2.14.1,& 3.5.2,& 3.11.8,& 4.3.8,& 4.5.8

29 Ego hoc noui, post discessum meum lupos graues, non parcentes gregi, ingressuros esse in vos 4.9.4

30 Et ex vob ipsis exorituros q loquantur peruersa, vt discipulos post se abstrahāt ib.

31 Ideo vigilate, memores me per triennium nocte & die non cessasse cum lacrymis monere vnumquenque 4.3.6
36 Et quum hæc dixisset, positis genibus suis orauit cum illis omnibus 4.19 2
21,4 Permansimus autem ibidem dies septem inuentis discipulis 3.2.6
22,1 Viri fratres & patres audite meam qua nunc apud vos vtor defensioné 3.20.19
16 Exurge, & baptizare, & ablue peccata tua inuocato nomine Domini 4. 5.15
18 Et vidi eum qui mihi dixit, Festina, & exi citò ex Ierusalé quoniã nõ accipient testimonium tuum de me 4.17.17, & 4.17.29
25 Quum autem adstrinxissent eum loris, dixit adstanti Centurioni Paulus, Num hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare? 4.20.19
23,1 Intentis autem in consessum oculis Paulus ait, Viri fratres, Ego omni conscientia bona, seruiui Deo ad hunc vsque diem 3.17.14
8 Sadducæi quidem dicunt non esse resurrectionem, neq; Angelum, neq; spiritum 1.14 9, & 1.15.2, & 2.10.23, & 3.25.5
12 Orto autem die quidam ex Iudæis facta coitione deuouerunt sese, dicentes neq; esuros se, neque bibituros vsquequo trucidassent Paulum 4.13.3
24,12 Neque verò me in templo inuenerunt cum aliquo disserentem, aut coitioné turbæ facientem, neque in synagogis, neq; in vrbe 4.20.19
15 Et spé habeam in Deũ, fore quam etiã ij ipsi expectant resurrectionem mortuorũ, tum iustorum tum iniustorum 3.25.9
16 In hoc igitur ipse me exerceo vt conscientiã habeã sine offendiculo apud Deũ & apud homines semper 3.19.16, & 4.10.4
25,10 Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto, vbi me oportet iudicari: Iudæis nulla in re iniuriam feci, sicut & tu pulchrè nosti 4.20.19
11 Nam siquam iniuriam ac dignũ morte aliquid feci, non recuso mori: sin verò nihil est eorum quorum isti me accusant, nemo potest me illis condonare. Cæsarem appello ibid.
26,17 Eruens te ex hoc populo, & Gentibus ad quos nunc te mitto 3.2.1
18 Vt aperias oculos eorum vt se conuertant à tenebris ad lucem, & à potestate Satanæ ad Deum, vt remissionem peccatorum & sortem inter sanctificatos accipiant, per fidem quę est in me ibid.
20 Sed iis primùm qui sunt Damasci & Hierosolymis, & per omné regioné Iudææ, deinde & gentibus annũtiaui vt resipiscerét & cõuerterent se ad Deum, opera facientes digna iis qui resipuissent 3.3.5
28,15 Vnde quum audissent fratres de rebus nostris, prodierunt nobis in occursum 4.6.17
16 Quum autem venissemus Romam, Centurio tradidit vinctos præfecto exercituum 4.6.15
25 Rectè sanè Spiritus sanctus loquutus est per Esaiam Prophetam Patribus nostris 1.13.15

AD ROMANOS.

1,1 Paulus seruus Iesu Christi, ex Dei vocatione Apostolus, separatus ad prædicandum Euangelium Dei 2.14.6, & 4.3.10
2 Quod antè promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis 2.10.3
3 De Filio suo (facto ex semine Dauidis secundùm carnem 2.13.1,3, & 2.14.6
4 Declarato Filio Dei potenter secundum Spiritum sanctificationis, per resurrectionem à mortuis) nempe Iesu Christo Domino nostro 2.10.13, & 4.19.22
5 Per quem accepimus gratiã & Apostolatum ad obedientiam fidei, inter omnes Gentes, &c. 3.2.6, & 8, & 29
7 Gratia vobis sit & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo 1.13.13
9 Testis est mihi Deus cui seruio spiritu meo in Euangelio Filij ipsius, quòd indesinenter meminerim vestri 2.8.27
16 Non me pudet Euangelij Christi, poté tia Dei siquidem est ad salutem cuiuis credenti, Iudæo in primis tum etiam Græco 2.9.4, & 2.10.3, & 3.2.29, & 4.1.5
17 Iustitia enim Dei per illum retegitur ex fide in fidem: sicut scriptum est, Iustus ex fide viuet 3.2.29,32, & 3.11.19
19 Quoniam id quod de Deo cognosci potest, manifestum est ipsis: Deus enim eis manifestum fecit 1.5.1,13
21 Propterea quòd cùm Deum cognouerint, tamen vt Deum non glorificauerunt, neque gratias ei egerunt: sed vani facti sunt in ratiocinationibus, &c. 1.5.12
22 Quum se profiterentur esse sapientes, stulti facti sunt 1.4.1
28 Et sicut non visum est eis Deum in notitia retinere: ita tradidit eos Deus in menté omnis iudicij expertem, vt facerent quę minimè

rimè conueniebant 1.18.2
2,6 Qui reddet vnicuique secundum opera ipsius 3.16.3,& 3.18.1
11 Non enim est personarum acceptio apud Deum 3 23 10
12 Quicunque enim sine Lege peccauerunt,sine Lege quoque peribunt: & quicunque in Lege peccauerunt per Legem damnabuntur 2.2.22
13 Non enim qui audiunt Legem, iusti sunt apud Deum,sed qui Legem præstant, iustificantur 3.11.15,& 3.17.13
14 Nam quum Gentes quæ legem nō habent, natura quæ legis sunt faciant, isti legem non habentes 2.2.22
15 Vt qui ostendant opus Legis scriptum in cordibus suis,vnà testimonium reddente ipsorum cōscientia, & cogitationibus sese mutuò accusantibus,&c. 3.19.15,& 4 10 3
25 Si transgressor Legis fueris, circuncisio tua facta est præputium 4.14 24
3,4 Imò esto Deus verax ,omnis autem homo mendax 4.15.17
9 Quid igitur? præcellimus?nullo modo: nam antè criminati sumus Iudæos & Græcos omnes esse sub peccato 3.4 6
10 Sicut scriptum est, Non est iustus ne vnus quidem 2.1.9,& 2.3.2,& 2.5.3
12 Nō est qui faciat quod bonum est,nō est vsque ad vnum 2 3.3
15 Veloces pedes eorum ad effundēdum sanguinem ibid.
19 Scimus autem,quæcunque Lex dicit,iis qui in Lege sunt dicere:vt omne os obturetur, & obnoxius fiat totus mundus condēnationi Dei 2 7.8,& 2 10.3,& 3 4 6
20 Propterea ex operib⁹ Legis nulla caro iustificabitur in conspectu eius:per Legē enim agnitio peccati 2.5.6,& 2 7.7,& 3.11.19
21 Nunc verò absque Lege iustitia Dei patefacta est,comprobata testimonio Legis & Prophetarum 2.9.4,& 2 10 3,& 3.11.18,& 3.11.19
24 Iustificātur autem gratis,id est eius gratia,per redemptionem factam in Iesu Christo 2.5.2,& 2.16.5,& 2.17.5, & 3.4.30,& 3.11.4,& 3.11.19,& 3.15.6, & 3.20.45
25 Quem proposuit Deus vt esset placamentum per fidem, in sanguine ipsius, ad declarandam iustitiam suam, per remissionem præcedentium peccatorum 4..5.3
26 Ex Dei tolerantia ad declarandā iustitiam suam præsenti tempore: vt sit ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu 3.11.12,& 3 13 1,& 2, & 3.14.17
27 Vbi igitur gloriatio?exclusa est: per quam legem? operum?non: imò per legem fidei 3 11.13,& 3 13.2
4,2 Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit,habet quod glorietur, at nō apud Deum 3.11.13,18
3 Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei pro iustitia 3 17.8, 10
4 Ei qui operatur, merces non imputatur ex gratia,sed ex debito 3.11.20
5 Ei verò qui non operatur,sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides sua pro iustitia 3.11.3,6
6 Sicut etiam Dauid pronuntiat beatum eum hominem cui Deus imputat iustitiam absque operibus dicens 2.17.5,& 3.11.4.20,22
7 Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum obtecta sunt peccata 3.11.11
10 Quomodo ergo imputata est? quum esset in circuncisione, an quum esset in præputio? &c. 4.16.3
11 Et signum accepit circuncisionis,quod obsignaret iustitiam fidei quæ fuerat in præputio 4 14 5,21,23,& 4.16.20
12 Et pater circuncisionis,iis videlicet qui non solùm sunt ex circūcisione,&c. 4.16.12
13 Non enim per legem promissio cessit Abrahæ, aut semini eius vt esset hæres mundi,sed per iustitiam fidei 3.14.11
14 Etenim si ij qui ex lege sunt, hæredes sunt, inanis facta est fides, & vana reddita est promissio 3. 11.11,& 3.13.3
15 Nam lex iram efficit:siquidem vbi non est lex,ibi nec trāsgressio est 2.7.7,& 3.11.19
17 (Sicut scriptum est, Patrem multarū gentium cōstitui te) coram eo cui credidit, Deo videlicet viuificante mortuos,& vocāte quæ non sunt,tanquam sint 2.10.11,& 3.2. 15,& 3.14.5
21 Ac planè persuasum habens, eū quod promiserat,posse etiam facere 3.2.31
25 Traditum in mortem propter offensas nostras , & excitatum propter iustificationem nostri 2.16.5,13,& 2.17.5
5,1 Iustificati igitur ex fide, pacem habemus erga Deum per Dominum nostrum Iesum Christum 3 2 16,& 3.13 5
3 Scientes quòd oppressio patientiam efficiat 3.8 3
5 Porrò spes nō pudefacit,quòd charitas Dei effusa sit in cordibus nostris per Spiritū sanctum qui datus est nobis 3.1.2,& 3 2.12

8 Commendat autem suam charitatem erga nos Deus, quòd quum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus sit 2.12.4,& 2.16.4,& 3.4.25
9 Iustificati igitur eius sanguine, seruabimur nunc multò magis per eũ ab ira 2.16.5
10 Nam si quum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per Filij eius mortẽ, multò magis recõciliati seruabimur per vitam ipsius 2.6.2,& 2.16.5,& 2.17.3,& 2.16.4,& 2.17.6,& 3.11.21,& 3.14.6
12 Sicut per vnum hominẽ peccatum in mundum introiit, ac per peccatum mors: & ita in omnes homines mors trãsiit: in quo omnes peccarunt 2.1.6,& 2.1.8,& 2.13.4
15 At non vt offensa, ita etiam est quod Deus gratificatur: nam si illius vnius offensa multi mortui sunt, multò magis gratia Dei & donum per gratiã quæ est vnius hominis Iesu Christi, &c. 3.5.4
16 Neque vt illud quod introiit per vnum qui peccauit, ita est beneficium: nam reatus quidem ex vna offensa introiit ad cõdemnationem: quod autem gratificatur Deus, datur ex multis offensis ad iustificationem 2.17.3
19 Sicut per inobediẽtiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi, ita per vnius obedientiam, iusti constituentur multi 2.1.4,& 2.16.5,& 2.17.3,& 3.11.4,& 3.11.9,& 3.11.12,& 3.11.23,& 4.14.21
20 Lex verò introiit vt augeretur offensa: sed vbi auctum est peccatum, ibi superabundauit gratia 2.5.6,& 2.7.7
6,3 An ignoratis nos quotquot baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius esse baptizatos? 4.15.5
4 Sepulti igitur sumus vnà cum eo per Baptismum in mortẽ: vt sicut excitatus est Christus ex mortuis in gloriam Patris, ita & nos noua vita ambulemus 2.8.31,& 2.16.7,& 2.16.13,& 3.3.5,& 4.16.16,& 4.16.21,& 4.19.8
6 Illud scientes, veterem illum nostrum hominem cum illo crucifixum esse, vt eneruetur corpus peccati, ne posthac nos seruiamus peccato 3.3.9,& 3.3.11
12 Ne regnet igitur peccatum in mortali vestro corpore, vt obediatis peccato in cupiditatibus corporis 3.3.13
14 Peccatum vobis non dominabitur: non enim estis sub lege, sed sub gratia 3.19.6,& 4.15.12
18 Liberati igitur à peccato, mancipati estis iustitiæ 3.6.3,& 3.16.2
19 Hominum more loquor, propter infirmitatem carnis vestræ. Itaq; sicut stitistis membra vestra serua impuritati & iniquitati ad patrandum iniquitatem, &c. 3.24.10,& 3.25.8
23 Stipẽdia peccati mors: donũ autem Dei est vita æterna in Christo Iesu Domino nostro 2.8.58,& 2.8.59,& 3.4.28,& 3.14.21
7,1 An ignoratis fratres (peritos enim Legis alloquor) Legem tantisper dominari homini quoad ipse vixerit? 4.15.12
7 Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Imò peccatum non cognoui nisi per Legem, &c. 2.5.6,& 2.7.6
12 Itaque Lex ipsa quidem, sancta, & mandatum illud sanctum, iustum ac bonũ 2.9.4
14 Scimus enim Legem esse spiritualem 2.8.6
15 Quod enim perpetro, non agnosco: nõ enim quod volo, hoc ago, sed quod odi, hoc facio 2.2.27
18 Noui enim nõ habitare in me (.i. in carne mea) bonũ: nã velle adest mihi, &c. 2.1.9
19 Non facio bonum quod volo: sed malum quod nolo hoc ago 2.2.27,& 3.3.11
20 Quòd si id facio quod ego nolo, nõ amplius ego id perpetro: sed peccatũ quod in me habitat, id perpetrat 2.2.27
23 Sed video aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati quæ est in membris meis 3.3.14
24 Miser ego homo, quis me eripiet ex isto corpore mortis? 3.9.4,& 3.11.11,& 4.15.12
8,1 Nulla igitur nunc est cõdemnatio iis qui sunt in Christo Iesu, id est qui non secũdum carnem incedunt 3.4.28,& 4.15.12
3 Quum enim Legis impotentia nihil posset in carne, Deus suo ipsius Filio misso conformato carni peccato obnoxiæ, ídque pro peccato, condemnauit peccatum in carne 2.7.5,& 2.12.4,& 2.13.1,& 2.13.4,& 2.16.6,& 3.2.32,& 3.4.27,& 3.11.23
6 Nam intelligentia carnis, mors est: intelligentia verò spiritus, vita & pax 2.3.1
7 Propterea quòd intelligentia carnis, inimicitia est aduersus Deum. Legi enim Dei non subiicitur: nam ne potest quidem 2.1.9,& 3.3.8,& 3.20.24
9 Vos autẽ non estis in carne sed in spiritu: si quidem spiritus Dei habitat in vobis: quòd si quis spiritum Christi non habet, is non est eius 3.1.2,& 3.2.39,& 4.17.12

10 Porrò

10 Porrò si Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatũ: spiritus autem vita est propter iustitiam 2.1.6, & 3.1.3,& 3.2.24,& 3.25.2,& 4.17.12
11 Si spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, is qui excitauit Christum ex mortuis, viuificabit etiã mortalia corpora vestra per inhabitantem eius Spiritum in vobis 1.13.18, & 3.1.2, & 3.2.39, & 3.25.3,& 3.25.8,& 4.17.12
14 Quotquot Spiritu Dei ducũtur, ij sunt filij Dei 3.2.39
15 Nõ accepistis spiritũ seruitutis rursum ad metum, sed accepistis Spiritum adoptionis,&c.2.11.9,& 2.14.5,& 3.1.3,& 3.2.11, & 3.13.5,& 3.20.1,& 3.14.12,& 4.19.12
16 Qui ipse spiritus testatur vnà cum spiritu nostro, nos esse filios Dei 3.2.39
17 Quòd si filij, etiã hæredes: hęredes quidem Dei, cohæredes auté Christi,&c. 2.11.1
19 Res creatæ quasi exerto capite obseruantes, expectant reuelationem filiorũ Dei 3.9.5,&& 3.25.2
20 Res creatæ vanitati subiectæ sunt, nõ sua sponte,&c. 2.1.5
22 Scimus omnes res creatas vnà suspirare, & vnà parturire ad hoc vsque tempus 2.1.5,& 3.25.2
23 Neq; verò illæ solùm, sed & ipsi q primitias spirit⁹ habemus, nosipsi inquã apud nosipsos suspiram⁹, adoptioné expectãtes.i. redemptioné corporis nostri 3.18.3,&3.25.11
24 Spe seruati sumus, spes autem si cernatur, non est spes,&c. 2.9.3
25 Si verò quod non videmus speramus, nempe per patientiam expectamus 3.2.41, & 3.2.42.& 3.25.1
26 Itidem autem & Spiritus vnà subleuat infirmitates nostras. quid enim precemur vt oportet, non nouimus,&c. 3.20.5
27 Qui scrutatur corda, nouit quis sit sensus Spiritus: quia secundùm Deum interpellat pro sanctis 3.20.5,& 3.20.34
29 Quos pręsciuit, eosdé pręde stinauit, vt cõformes fiant imagini filij sui: vt is sit primogenitus inter multos fratres 2.12.2,& 3.1.1,& 3.1.3,& 3.8.1,& 3.15.8,& 3.18.7,& 3.24.1
30 Quos verò prædestinauit, eos etiam vocauit: & quos vocauit, eos etiam iustificauit: quos auté iustificauit,&c. 2.5.2,&.3.14.21,& 3.18.4,& 3.24.6
32 Is quidem qui proprio Filio non pepercit, sed nobis omnibus tradidit eum, quî non etiam cum eo omnia nobis gratifica bitur? 2.14.7,& 2.17.6,& 3.24.5
33 Quis intentabit crimina aduersus electos Dei? Deus is est qui iustificat 3.11.3,& 3.11.6,& 3.11.11
34 Quis est qui cõdemnet? Christus is est qui mortuus est, imò verò etiam qui excitatus est, qui etiam est ad dextram Dei,&c. 2.16.13.& 2.16.16,& 2.16.18,& 3.20.10
35 Quis nos separabit à charitate Christi? num oppressio, num angustia, num persequutio, num fames, num nuditas, num periculum, num gladius? 3.2.28
36 Causa tua occidimur totum diem, habiti sumus velut oues destinatę mactationi 3.9.6,& 3.25.3,& 3.14.19
38 Nam mihi persuasum est neque mortem, neque vitam, neque Angelos, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura 3.2.16,& 3.2.40,& 3.15.8,& 3.24.6
39 Neque sublimitatem, neque profunditatem, neq; rem vllam aliam creatam posse nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro 3.2.16,& 3.2.28,& 3.2.40
9.3 Optarim enim ego ipse anathema esse à Christo, pro fratribus meis, cognatis inquam meis secundùm carnem 3.20.35
5 Quorũ sunt Patres, & ij ex quibus Christus quod ad carnem attinet, qui est supra omnes Deus laudandus en secula, Amen 1.13.11,& 2.12.3,& 2.13.1,& 2.14.6
6 Non omnes qui sunt ex patre Israele, sunt Israel 3.22.4,& 4.2.3
7 Neque quia sunt semen Abrahæ, ideo omnes sunt filij, sed in Isaac vocabitur tibi semen 3.21.7,& 4.16.14
8 Hoc est, Non qui filij carnis, ij filij Dei: sed qui sunt filij promissionis, censentur in semine 3.21.7
11 Nondum natis pueris, quum nihil fecissent boni vel mali, vt propositum Dei quod est secundùm ipsius electioné, id est, non ex operibus, sed ex vocante firmum maneret 3.22.4
12 Dictum est ei, Maior seruiet minori 3.2.25
13 Sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau verò odio habui 3.21.7,& 3.22.11
14 Quid igitur dicemus? num iniustitia est apud Deum? Absit 3.22.8
15 Miserebor cuius misertus fuero, & commiserabor quem commiseratus fuero 3.22.6

16 Nempe igitur electio nõ est eius qui velit, neque eius qui currat, sed miserentis Dei 2.5.4,& 2.5.17,& 3.24.1
17 Ad hoc ipsum excitaui te vt ostendã in te potestatem meam,&c. 3.24.14
18 Itaque cuius vult miseretur, quẽ autem vult indurat 1.18.2,& 3.22.11
20 Imò verò, ô homo, tu qui es qui ex aduerso responsas Deo? 3.23.1, & 3.23.4,& 3.24.16
21 Annon habet potestatem figulus in lutum, vt ex eadem massa,&c 3.17.5
22 Quid verò si volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, pertulit multa lenitate vasa iræ,&c. 1.14.18,& 3 23.1
24 Quos etiã vocauit, nimirũ nos nõ solùm ex Iudæis, verumetiã ex Gẽtibus 3.4.16
32 Offenderũt ad lapidẽ offẽdiculi 1.13.23
33 Ecce pono in Sion lapidem offendiculi & petram offensionis 1.13.11
21 Quisquis credit in eũ nõ pudefiet 1.13. 3
10.3 Nam ignorantes Dei iustitiam, & propriam iustitiam studentes,&c. 3.11.13
4 Finis Legis est Christus, ad iustitiam cuiuis credenti 1.6.2,& 2.6.4,& 2.7.2,& 3.2.6,& 4.8.13
5 Qui præstiterit ea, viuet per illa 3.11.14,& 3.11.17,& 3.17.3
6 At quæ ex fide est iustitia, ita dicit, Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum?&c. 1.17.2
7 Aut quis descendet in abyssum? Hoc est Christum ex mortuis reducere Ibid.
8 Hoc est verbum illud fidei quod prædicamus 2.5.12,& 3.2.29,& 3.2.30,& 4.14.14
9 Quòd si confessus fueris ore tuo Dominum Iesum,& credideris in &c. 3.11.14
10 Corde creditur ad iustitiã, ore autem confessio fit ad salutem 3.2.2,& 3.2.8
11 Quisquis credit in eũ nõ pudefiet 1.13.13
14 Quomodo igitur inuocabũt eum in quem non crediderint?&c. 3.20.1,& 3 20.11
17 Fides ex auditu est: auditus autem per verbum Dei 3.20.27, & 4.1.5,& 4.8.9,& 4.16.19,& 4.6.31
11.2 Non abiecit Deus populum suum quem præcognouit,&c. 3 22.6
4 Sed quid dicit ei diuinũ respõsum? Feci vt remãserint mihi septem millia virorum qui non flexerunt genu imagini Baal 4.1.2
5 Ita igitur & hoc tempore reseruatio secundum electionem gratuitã facta est 3.21.1
6 Quòd si per gratiã, non iã ex operib⁹: alioqui gratia iam non est gratia,&c. 3.14.5
16 Quòd si primitiæ sanctę, sancta etiam massa,& si radix sancta est, etiã rami 4.16.15
17 Quòd si nonnulli rami defracti sunt, tu verò quum esses oleaster, insitus es pro ipsis, & particeps radicis & pinguedinis oleæ factus es 3.1.1
20 Rectè: per infidelitatem defracti sunt, tu verò per fidẽ stas. ne effertor animo, sed time 2.3.22,& 3.24.6
26 Et ita totus Israel seruabitur, sicut scriptum est, Veniet ex Sion ille liberator,& auertet impietates à Iacob 3.3.21
29 Dona & vocatio Dei eiusmodi sunt vt eorũ ipsum pœnitere non possit 4.16.14
32 Conclusit Deus omnes in contumacia, vt omniũ misereatur 2.7.8,& 3.23.11,& 3.24.16
33 O profundas diuitias tum sapientiæ, tum cognitionis Dei: quàm inscrutabilia sunt eius iudicia, & eius viæ imperuestigabiles! 1.17.2,& 3.23.5
34 Quis cognouit mentem Dñi? aut quis ei fuit à consilio 3.2.34,& 4.18.9,& 4.19.2
35 Aut quis prior dedit ei,& reddetur ei? 3.14.5,& 3.22.3,& 3.23.11
36 Nam ex eo, & per eum, & in ipsum sunt omnia 2.8.13
12.1 Precor igitur vos fratres, per miserationes Dei, vt sistatis corpora vestra hostiã viuam, sanctã, acceptã Deo, rationalẽ illũ cultum vestrũ 3.7.1,& 3.16.3,& 4.18.16
2 Et ne configuremini seculo isti, sed transformemini per renouationem mentis vestræ, ad hoc vt probetis quæ sit voluntas Dei, bona illa, accepta ac perfecta 2.1.9,& 4.16.4
3 Prout cuique Deus partitus est mensuram fidei 4.13.3,& 4.16 4,& 4 17.32
4 Quemadmodũ in vno corpore membra multa habemus, membra autẽ omnia eandem non habent actionem 3.16.2
6 Siue prophetiam, prophetemus pro portione fidei 4.16.4,& 4.17.32
7 Siue ministerium, versemur in ministrando: tum is qui docet, in docendo 4.3.8
8 Tum qui exhortatur, in exhortatione: qui distribuit, cum simplicitate: qui præest, cum diligentia: qui miseretur, cum hilaritate 4.3 8,& 4.3.9,& 4.11.1,& 4.20.4
10 Fraterna charitate alij ad alios amãdos propensi: honore alij aliis præeuntes 5.7.4
14 Benedicite iis qui vos insectãtur, benedicite, inquã,& ne imprecamini 4 20.20
19 Non vosmetipsos vlciscimini, dilecti,

sed date

sed datæ locũ iræ:scriptũ est enim, Mihi est vltio,ego rependam,dicit Dñs 4.20.19
21 Ne vincitor ab eo quod malum est, sed vince bonitate malitiam 4.20.20
13,1 Omnis anima potestatibus supereminentibus subiecta esto,nõ.n. est potestas nisi à Deo:& quæ sunt potestates, à Deo sunt ordinatæ 3.19.15, & 4.10.3,5, & 4.20.4,7, & 4.20.23
4 Princeps n. Dei minister est tuo bono: q̃ si feceris quod malum est, metue:non.n. temere gladium gestat, nam Dei minister est,vltor ad iram ei qui quod malum est fecerit 4.20.10,& 4.10.17,& 4.20.19
5 Quapropter necesse est subiici,non solũ propter iram , sed etiam propter conscientiam 3:19.15,& 4.10.3,& 4.20.22
6 Propter hoc enim tributa soluitis:siquidem Dei ministri sunt in hoc ipsum incumbentes 4.20.13
8 Nemini quicquam debete, nisi vt alij alios diligatis:nam qui diligit alterum , Legem impleuit 2.8.53
9 Siquidem illud, Non mœchaberis,non occides,non furaberis,non falsum testimonium dices,Non concupisces , & siquidem aliud est mandatum in hoc sermone summatim comprehenditur,nẽpe, Diliges proximum tuum sicut teipsum 2:8.57
14 Sed induimini Domino Iesu Christo, & carnis curam ne habete,ad explendas cupiditates 3.1.1,& 3.10.3
14,1 Eũ qui fide est infirmus,assumite, nõ tñ ad certamina disputationum 3:19.11
5 Alius quidem æstimat diem præ die,alij aũt peræquè æstimat quemuis diem . Vnusquisq; in animo suo plenè certus esto 2.8.33
10 Omnes sistemur apud tribunal Christi 1.13.11,& 3.5.8,
11 Scriptum est enim,Viuo ego,dicit Dominus:quoniam mihi sese flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo 1.13. 11,23,& 3,25.7
13 Ne amplius igitur alius de alio iudicemus:sed hic potius adhibete iudicium vt ne offendiculum ponatis fratri 3.19.11
14 Noui & persuasum habeo per Dominum Iesum,nihil esse impurum per se , sed ei q̃ existimat aliquid esse impurum 3 19.8
17 Non est regnum Dei esca & potus,sed iustitia & pax,& gaudium per Spiritum sanctum 2,15.4
22 Tu fidem habes apud temetipsum habe coram Deo.Beatus qui non condemnat seipsum in eo quod approbat 3 19.8
23 Qui verò ambigit si ederit,condemnatus est, quoniam non edit ex fide:quicquid verò ex fide non est , peccatum est 3. 5. 10, & 3.15:6,& 4.13.17,& 4.15.22
15,1 Debemus nos qui firmi sumus imbecillitates,infirmorum portare,ac non indulgere nobisipsis 3.19.11
5 Deus autem patientiæ ,& cõsolationis author , det vobis vt eodem animo inter vos mutuò affecti sitis, secundũ Iesum Christum 4.2.5
6 Vt concorditer vno ore glorificetis Deũ ac patrẽ Dñi nostri Iesu Chri 3.20.29,31
8 Illud autem dico Iesum Christum ministrum fuisse circuncisionis , pro Dei veritate, vt confirmaret promissiones patrum 3.2 32,& 4.16 15
12 Erit radix Iesse,& qui exurgat ad imperandum Gentibus, in ipso Gentes sperabũt 1.13 13
19 Adeò vt ab Ierusalem & circuniacentibus regionibus, vsque ad Illyricum, impleuerim prædicandi Euangelij Christi munus 4.3.4
20 Ita porrò ambiens prædicare Euangelium,nõ vbi nominatus esset Christus ibid.
25 Nunc aũt proficiscor Hierosolymam, ministrans sanctis 4:6.14
30 Precor aũt vos fratres, per Dominum nostrum Iesum Christũ , & per charitatem Spiritus , vt mecum certetis vestris pro me apud Deum precibus 3.20.20
31 Salutate Priscillã,& Aquilam adiutores meos in Christo Iesu 4.6.14
16,3 Salutate Andronicum & Iuniam,cognatos meos,& concaptiuos meos,qui sunt insignes inter Apostolos,qui etiam ante me fuerunt in Christo 4.3:5
20 Porro Deus pacis princeps conteret Satanam sub pedes vestros citò 1.4.18,& 3 15 5
25 Ex reuelatione mysterij quod à temporibus æternis tacitum fuit 1.9.4
26 Nunc verò factum est manifestum, & per Scripturas propheticas,&c. ibid.

AD CORINTHIOS

1,1 Paulus vocatione Apostolus Iesu Christi per voluntatẽ Dei,& Sosthenes fr̃,4.3:10
3 Gratia vobis & pax à Deo patre nostro,& domino Iesu Christo,&c. 1.13,13
9 Fidelis Deus per quem vocati estis in communionem Filij ipsius Iesu Christi,&c. 3.5.5

11 Declaratũ est mihi de vobis, fr̃es mei, à domesticis Chloes, ꝙ lites sũt inter vos 4.1.14
12 Hoc aũt dico, vnũquenq; vestrũ dicere, Ego quidem sum Pauli, &c. 4.13.14
13 Nũ dispertitus est Christus? num Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati fuistis? 3.5.2, & 4.15.13
20 Vbi sapiens, vbi scriba, vbi conquisitor seculi istius? 2.2.20
21 Postquã in Dei sapientia mundus non cognouit Deũ, ex eius sapiẽtia placuit Deo per stultã ꝑdicationẽ seruare credẽtes 2.6.1
23 Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem offendiculum, Græcis verò stultitiam 3.24.14
26 Videtis vocationẽ vestrã fr̃s, vos videlicet nõ r̃e multos sapiẽtes secũdũ carnẽ, nõ multos potentes, nõ multos nobiles 3.23.10
30 Ex ipso aũt vos estis in Christo Iesu, q factꝰ est nobis sapiẽtia à Deo, iustitiaq; & sãctificatio, &c. 2,15.2, & 2.16.19, & 3.3.19, & 3.4 30, & 3.11.6, & 3,11.12, & 3.14.17, 3.15.5, 3.16.1
2,2 Non decreui quicquã scire inter vos, nisi Iesum Christum, eúmque crucifixum 1.13.13, & 2.12.4, & 2.12.5, & 2.15.2, & 3.2.1
4 Neq; oratio mea, neq; prædicatio mea, versata est in persuasoriis humanæ sapiẽtiæ verbis, sed in demõstratione spiritualis potẽtiæ 1.8.1, & 4.1.6, & 4.14.11
5 Ne fides vestra consistat in sapientia hominũ, sed in potentia Dei 3.2.35
8 Quam nemo principũ huius seculi cognouit, nam si cognouissent, &c. 1.5.12, & 2.14.2, & 4.17.3
10 Nobis autem Deus ea reuelauit per spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, ẽt profunditates Dei. 1.13.14, & 3.2.34
11 Quis.n. hominũ nouit ea q̃ sunt hominis nisi spiritꝰ hominisq; est in eo? ita ẽt ea q̃ sunt Dei nemo nouit nisi Spũs Dei 3,2.34
12 Nos verò nõ spũm mundi accepimus, sed Spiritũ qui est ex Deo. vt sciamus quæ Deus est nobis gratificatus 3.2.39, & 4.8.11
13 Spiritualia cum iis quæ sunt spiritualia coniungentes 4.16.31
14 Animalis aũt homo non est capax eorum quæ sunt Spiritus Dei Sunt.n. ei stultitia, nec potest ea cognoscere, quia spiritualiter diiudicantur 2.2.20, & 3.2.34
16 Quis nouit mentẽ Dñi, q instructurꝰ sit eũ? nos aũt Chr̃i mẽtẽ habemꝰ 1.13.14, 3.13.4
3,2 Lactis potu vos alui, & non esca, nondum enim poteratis id ferre. imò ne nunc quidem adhuc potestis 3.19.13
3 Quũ enim in vobis sint liuor & contentio, & dissidia, nónne carnales estis, & secundum hominẽ incéditis? 1.5.4, & 4.1.14
4 Etenim quũ dicit quidã, Ego quidẽ sum Pauli, alter verò ego sum Apollo, nonne carnales estis? 4.4.2, & 4.13.14
6 Ego plantaui, Apollos rigauit, sed Deus dedit incrementum 4.14.11
7 Neque is qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed Deus qui dat incrementum 2.5.4 & 3.13.14, & 4.1.6
8 Vnusquisque suam mercedem accipiet secundum suum laborem 3.16.3, & 3.18.1
9 Dei sumus administri: Dei aruum, Dei ædificatio estis 2.5.17, & 4.1.6
11 Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Iesus Christus 3.15.5, & 4.6.6
12 Siquis superædificet super fundamentũ hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam 3.5.9
13 Cuiusq; opus manifestum fiet, dies.n. declarabit. nam per ignem retegetur, &c ibid.
14 Si cuius opus manebit, quòd superædificauerit, mercedem accipiet ibid.
15 Si cuius opus exustum fuerit. damnum faciet, ipse verò seruabitur, ita tamen vt per ignem ibidem,
16 An nescitis vos esse tẽplum Dei, & Spiritum Dei habitare in vobis? 3.6.3, & 3.16.2, & 3.25.7. & 4.3.1, & 1.13.15
19 Sapiẽtia mũdi huius, stultitia est apud Deum. Scriptũm est enim, Carpit sapientes cum sapientia ipsorum 1.5.8, & 2.2.20
21 Itaque nullus glorietur in hominibus: omnia nanque vestra sunt 4.19.1
4,1 Sic de nobis reputet homo, vt de ministris Christi, & dispensatoribus mysteriorum Dei 4.3.6, & 4.8.1
4 Nullius rei mihi conscius sum, sed non per hoc iustificatus sum: sed Dominus is est qui me diiudicat 3.12.2, & 3.17.14
5 Ne ante tempus quicquam iudicate, vsque dum venerit Dominus, qui & illustraturus est occulta tenebrarum, & manifesta faciet consilia cordium 3.12.4
7 Quis te discernit? quid autẽ habes qđ nõ acceperis? ꝙ si ẽt accepisti qđ gloriaris, vt q non acceperis? 2.5.2, & 3.7.4. & 3.24.12
15 In Christo Iesu per Euãgelium ego vos genui 4.1.6
5,1 Omnino auditur esse inter vos scortatio, & eiusmodi scortatio, quæ ne inter gentes quidem nominatur, &c. 4.1.14

ā Et

2 Et vos inflati estis, ac nō potius luxistis, vt tolleretur è medio vestri qui facinus hoc patrauit 4.1.15
4 Vobis & meo Spiritu in nomine Domini nostri Iesu Christi cōgregatis, cum ptāte Dñi nostri Iesu Christi 4.11.5,& 4.12.4
5 Eiusmodi, inquā, homo tradatur Satanæ ad interitum carnis, vt spiritus saluus sit die illo Domini Iesu 4,12.5, & 4.12.6
6 An nescitis paululo fermenti totā massam fermentari? 4.12.5
7 Etenim Pascha nostrum pro nobis sacrificatum est, nempe Christus 4.12.13,& 4.18.3
11 Si quis quū frater nominetur, sit scortator, aut auarus, aut idololatra, aut conuitiator, ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi, inquam, ne edatis quidem 4.1.15,& 4.12.5
12 Quid enim mea interest etiam de extraneis iudicare? nónne de iis qui intus sunt, vos iudicatis? 4.11.5
6,6 Sed frater cum fratre iudicio experitur, idque sub infidelibus 4.20.21
7 Iam omnino impotētia in vobis est, quod iudicia habetis inter vosmetipsos 4.1.14
9 An ignoratis iniustos non esse Dei hæreditatem possessuros? 3.4.21,& 3.24.10
20 Ne errate. neque scortatores, neq; idololatræ, neque mœchi, neque molles, neque qui concūbunt cū masculis, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque conuitiatores, neque rapaces, regni Dei hæreditatem possidebunt 3.4.21
21 Iustificati estis in nomine Domini Iesu, & per Spiritum Dei nostri 1.1 24,& 3.1.1 & 3.6.3,& 3.14.6,& 3.24.10
23 Escæ ventri destinatæ sunt, & venter escis: Deus autem & hunc & eas abolebit 3.25.8,& 4.13.9,& 4.19.7
15 An ignoratis corpora vestra esse membra Christi? 3.6.3,& 3.25.8, & 4.17.9
19 An ignoratis corpus vestrum esse templū Spiritus sancti qui est in vobis, quē habetis à Deo, &c. 1.13.15,& 3.3.9,& 3.25.7,& 4.3.1
20 Nam empti estis pretio: glorificate igitur Deum in corpore vestro, & in Spiritu vestro, quæ sunt Dei 2.17.5, & 3 25,7
7,2 Sed propter fornicationem, suam quisque vxorem habeat, & proprium quæque virum habeat 2.8.43
3 Vxori vir debitā beneuolentiam reddat: similiter autem & vxor viro 4.12.16
5 Ne fraudate alius aliū, nisi si quid ex consensu ad tempus, vt vacetis ieiunio & precibus: & rursum simul cōuenite, ne tentet vos Satanas pp incontinentiam vestram ibid.
7 Velim oēs homines esse vt ét ego sum: sed vnusqsq; ppriū donū habet ex Deo, alius quidem ita, alius autem ita 2.8.42
9 Quòd si se non continent, matrimoniū contrahant, nā melius est matrimoniū cōtrahere quàm vri 2.8.43,& 4.13.17
14 Maritus infidelis, sanctificatus est vxori, & vxor infidelis sanctificata est viro: alioqui certè liberi vestri impuri essent: nunc autem sancti sunt 2.1.7, & 4.16:6, & 4.16:15 & 4.16.31
18 Circūcisio nihil est, & pputiū nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei 4.14.24
21 Seruus vocatus es, ne sit tibi curæ: sed si potes ét liber fieri, potius eo vtere 4.20 1
23 Pretio empti estis, ne estote serui hominum 4.20.32
31 Qui vtuntur mundo hoc, vt non abutētes. præterit enim species huius mundi 3.10.1,& 3.10.4,& 4.19.7
34 Quę est innupta, curat ea quę sunt Domini, vt sit sancta cum corpore, cum spiritu, &c, 2.8.43
35 Hoc aūt dico vestro commodo: non vt laqueum vobis iniiciam, &c. 4.10.2
8,1 Cæterū, de iis q̄ idolis immolant, scimus nos oēs scientia esse præditos 4.10.22
5 Etiamsi sint qui dicantur dij & in cœlo, & in terra 1.13.11
6 Nobis tñ vnus est Deus Pr ille à quo omnia & nos in ipso: & vnus Dñs Iesus Christus, per quē omnia, & nos per ipsum 1.13.11 & 2.5.6,& 2.14.3.& 2.15.5
9 Sed videte, nequo modo ptās illa vr̄a offendiculo sit iis q infirmi sūt 3.19.11,4.10.22
9,1 Nonne sum Apostolus? nónne sum liber? nōne Iesum Christū Dñm nostrū vidi? nōne opus meū vos estis in Dño 3.14.15, & 4.1 14,& 4:17.17,& 4.17.29
2 Sigillum Apostolatus mei estis in Domino 4.1.6
5 Annō habemus potestatē sororē vxorē circunducēdi, vt reliqui Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? 4.12.25
12 Atqui non vsi fuimus iure isto: sed omnia sustinemus, nequid remoremur Euangelium Christi 3.14.15
16 Vę aūt mihi est, nisi Euangelizē 4.3.6
19 Quū liber sim ab omnib. omnib. meipsum seruū feci, vt plures lucrifaciā 3.19.12
20 Et factus sum Iudæis vt Iudæus, vt Iudæos lucrifaciam, &c. 4,19.26
22 Factus sum infirmis vt infirmus, vt infir-

mos lucrifaciam:omnibus factus sum omnia,vt omnino aliquos seruem 3.19.12
10,1 Nolim autem vos ignorare fratres, Patres nostros omnes sub illa nube fuisse,& omnes per mare transisse,&c: 2.10.5
2 Et omnes in Mosen baptizatos esse nube & mari 4.15.9
3 Et omnes eandem escam spiritualem edisse 4.14 23,& 4.18.20
4 Et omnes eundem potum spiritualem bibisse.Bibebant enim ex sequente spirituali petra: Petra verò erat Christus 1.13.10,& 2,9.1, & 4.14.26, & 4.17.15, & 4 17.21, & 4.17.22
5 Sed plerosque illorũ non approbauit Deus,prostrati sunt enim in deserto 4.14 24
11 Hæc autem omnia typice eueniebant eis:scripta autem sunt ad nostri admonitionem,in quos fines seculorum occurrerunt 2.10.5.& 3.2.22
12 Itaque qui sibi videtur stare , videat ne cadat 3.2.40,& 3.24.6
13 Tentatio vos non cepit nisi humana 3.20.46
16 Poculum benedictionis cui benedicimus,nonne cõio sanguinis Christi est?panis quem frangimus , nónne communio corporis Christi est? 4.17.10, & 4 17.15, & 4.17.22,38,& 4.18.8
17 Quoniam vnus panis , vnum corpus multi sumus,nam omnes vnius panis sumus participes 4.17.14
23 Omnia mihi licent,at non omnia cõferunt, omnia mihi licent, at non omnia ędificant 3.10.12
25 Quicquid in macello venditur, edite, nihil interrogantes pp conscientiã 3.19 11
28 At si quis vobis dixerit, Hoc idolis mactatum est, ne edite , propter illum qui indicauit, & propter conscientiam 3. 19. 16, & 4.10.4
29 Conscientiam autem dico, non tuam, sed illius alterius 3 19.11,& 4.10.4
31 Siue igitur editis,siue bibitis, siue quid facitis,omnia in gloriã Dei facite 3.20 44
32 Estote sine offendiculo & Iudæis & Græcis,& Ecclesiæ Dei 3.19.11
11,4 Omnis vir orans aut prophetans operto capite,dedecorat caput suum 4.19.26
5 Omnis verò mulier orans & prophetans nõ operto capite dedecorat caput suũ 4.10.26
7 Vir non debet velare caput:cum is imago sit & gloria Dei : at mulier gloria viri est 1.15.4
16 Quòd si quis videtur contentiosus esse nos eiusmodi consuetudinem non habemus,neque Ecclesiæ Dei 4.10.31
20 Itaque quum cõuenitis in vnum, hoc non est Dominicam cœnam edere 4.18.12
22 Num domos non habetis ad edendum & bibendum?aut Ecclesiam Dei contemnitis? 4.10:29
23 Ego accepi à Domino quod & tradidi vobis 4 17.35,50
24 Et gratiis actis,fregisse,ac dixisse, Accipite, edite,hoc meum est corpus, quod pro vobis frangitur, hoc facite ad mei recordationem. 4.17.1,20
25 Itidem & poculum, postquam cœnassent,dicẽdo,Hoc poculum est nouum illud Testamẽtũ per meũ sanguiné,&c: 4.17.20
26 Quotiescunq; ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis , mortem Domini annunciatis , vsquequo venerit 4. 16.30, & 4.17,.7
28 Probet autem quisque seipsum , & ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat 4.1.15,& 4.16.30,& 4:17.40
29 Nam qui edit & bibit indigne , damnationem sibi ipsi edit & bibit, non discernens corpus Domini 4.1.15,& 4.16.30,& 4.17.33,34,40
31 Etenim si nosipsos diiudicaremus , nõ puniremur 3.3.18
32 Sed quum punimur, à Dño erudimur, ne cũ mundo cõdemnemur 3.4.33,& 3.8.6
12,3 Notũ vobis facio , nullum per Spiritum Dei loquentem, dicere Iesum anathema,&c. 2.2.20
6 Et discrimina facultatum sunt,sed idem est Deus efficiens eas omnes in quibusuis 2.3 6,9
8 Nam huic quidem per Spiritũ datur sermo sapientiæ, alij verò sermo cognitionis per eundem Spiritum 4.3.21
10 Alij verò genera linguarum, alij verò interpretatio linguarum 1.13.14, & 3 2.9
11 Sed omnia hæc efficit vnus ille & idem Spiritus distribuens priuatim illa singulis,sicut vult 1.13.14,& 4.13.3
12 Sicut enim corpus vnum est , & membra habet multa, omnia verò membra corporis vnius multa quum sint , vnum sunt corpus :ita Christus. 1.13.16,& 3.7.5,& 3.16.2, & 4.27.22
13.Per vnum Spiritum nos omnes in vnũ corpus baptizati sumus,siue Iudæi,siue Græci,&c,

ci,&c 4.14.7,& 4.15.15,& 4.16.22

25 vt ne sit dissidium in corpore, sed mébra idem curent alia pro aliis 3.20.20

28 Et alios quidem constituit Deus in Ecclesia, primum Apostolos,deinde Prophetas, tertiò doctores, deinde constituit potestates, deinde dona sanationum, opitulationes,&c. 4.3.8,& 4.11.1,& 4.20.4

31 Sed ambite dona potiora. Et porro iter ad excellentiam vobis indicabo 3.2.9

13,1 Si linguis loquar hominum & Angelorum,charitatem autem non habeam, factus sum æs resonans, aut cymbalum tinniens 2.5.4

2 Et si habeam totam fidem,adeo vt montes transferam, charitatem autem non habeam,nihil sum 3.18.8

3 Et si insumam alendis egenis omnes facultates meas,& si tradam corpus meum vt comburar,charitatem autem non habeam, hoc nihil mihi prodest 4.13.13

4 Charitas patiens est, comis est, charitas non inuidet,charitas non agit perperã,non inflatur 3.7.5,6

9 Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus 3.2.20

10 Postquã aduenerit quod perfectum est tũc quod ex parte est abolebitur 3.2.13

12 Cernimus nũc per speculũ,& per ænigma,tũc aũt corã cernemus 3.2.11,4 18.20

13 Nunc verò manet fides, spes, charitas, tria hæc: maxima autem harum charitas. 3.18 8

14,15 Quid est igitur?precabor spiritu,sed precabor etiam intelligentia,&c. 3.20.5, & 3 20.32

16 Quandoquidem si benedixeris spiritu, is qui implet locum idiotæ quomodo dicturus est Amen ad tuam gratiarum actioné? &c, 3.20.33

29 Prophetæ autem duo aut tres loquantur,alij diiudicent 4.8.9,& 4.9.13

30 Quod si quid alij patefactum fuerit assidenti,prior taceat 4.1.12

34 Mulieres vestræ in conuentibus,sileát: nec enim permissum est eis, vt loquantur, &c. 4.10.29

40 Omnia verò decenter & ordine fiant 2.8.32,& 3.20.29,& 4.3.10 & 4.10.27,30

15,6 Postea visus est amplius quàm quingentis fratribus semel,&c. 3.25.3

10 Amplius quàm illi omnes laboraui : non ego tamen,sed gratia Dei quæ mecum est 2.3.12,& 4.1.6

12 Quòd si Christus prædicatur ex mortuis excitatus esse, quomodo dicũt quidam inter vos,non esse resurrectionem mortuorum? 3.25.7,& 4.1.14

13 Nam si resurrectio mortuorum non est, Christus quoq; non est excitatus 3.25.3

14 Quòd si Christus non est excitatus,inanis videlicet est prædicatio nostra, inanis autem etiam est vestra fides ibid.

16 Nam si mortui non excitantur, Christus quoque non est excitatus 2.13.2

17 Quòd si Christus non est excitatus,inanis,&c. 1.13.2,& 2.16.13

19 Si in hac solum vita speramus in Christum:miserrimi omnium hominum sumus 3.9.6 & 3.18.4

20 Nunc autem Christus excitatus est ex mortuis:& primitiæ eorum qui obdormierunt factus est 2.16.13

21 Quia per hominem mors,per hominem quoque resurrectio mortuorum 2.1.6

22 Sicut in Adã oẽs moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur 4.16.17

25 Nã oportet eũ regnare, vsquequo oẽs inimicos subiecerit pedibus eius 2.16.16

28 Postquam vero subiecta ei fuerint omnia, tunc & ipse Filius subiicietur ei, &c. 1.13.26,& 2.8.30,& 2.14.3, & 2.15.5, & 3.20.42,& 3.25,12

36 Demens,quod tu seminas non viuiscit nisi mortuum fuerit 3.25.4

39 Non omnis caro, eadem caro: sed alia quidem caro hominum,&c. 3.25.8

41 Alia gloria solis,& alia gloria lunæ, & alia gloria stellarum,stella enim à stella differt in gloria 4.19.34

45 Et factus est prior homo Adã animal viuens:posterior autem Adam factus est spiritus viuificus 1.15.4,& 3.12

46 At spirituale non est prius sed animale,deinde spirituale 4.16.31

47 Primus homo è terra,terrenus:secundus homo ipse Dominus è cœlo 2.12.7,& 2.13.2,4,& 4.17.25

50 Caro & sanguis non possunt regni Dei hæreditatem consequi,&c. 4.16.17

51 Ecce mysterium vobis dico, non omnes quidem obdormiemus,sed omnes mutabimur 2.16.17,& 3.25 8

52 Momẽto & ictu oculi,ad vltimã tubã (canet enim tuba) & mortui suscitabuntur incorrupti,& nos mutabimur 2.16.17

53 Oportet enim hoc corruptiõi obnoxiũ induere incorruptam naturam,&c, 3.25.7.

54 Quum aût hoc corruptioni obnoxium induerit incorrruptam naturam, & mortale hoc induerit immortalitatem 3.25.10
16,2 Primo quoque die hebdomadis vnusquisque vestrum apud se reponat, recondés quod ꝑ Dei benignitate licuerit, &c. 2.8.33
17 Nolo vos nunc in trāscursu videre, sed spero temporis aliquantum mansurum me apud vos, si Dominus permiserit 1.17.11

II. AD CORINTHIOS.

1,2 Gratia & pax sit vobis à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo 1.13.13
3 Pater ille misericordiarum & Deus omnis consolationis author 3.20.37
6 Siue autem premimur, id fit pro vestra consolatione ac salute, quæ efficitur in tolerātia earundē perpessionum, quibus & nos afficimur: siue consolationem accipimus, id fit pro vestra consolatione ac salute 3.5.4
12 Nam gloriatio nostra hæc est, testimonium videlicet conscientiæ nostræ, quod cū simplicitate & synceritate Dei, non cum sapientia carnali, &c. 3.2.41, & 3.17.14
19 Dei filius Iesus Christus, qui inter vos per nos prædicatus est 4.17.50
20 (Quotquot sunt promissiones Dei, in ipso sunt Etiā, & in ipso sunt Amen) &c. 2.9.2, & 3.2.32, & 3.20.17, & 4.14.20
22 Qui etiam obsignauit nos, dedítque arrhabonem Spiritus in cordibus nostris 1.7.4, & 3.1.3, & 3.2.36, & 3.24.1
23 Ego verò testem Deum inuoco in animam meam, me idcirco nondum venisse Corinthum 2.8.24, & 2.8.27
24 Nō q̄ dominemur vestræ fidei, sed q̄ administri sumus gaudij vestri, &c. 4.8.9
2,6 Sufficit istiusmodi homini ista obiurgatio à pluribus profecta 3.4.13
7 Vt è contrario potius vos ei cōdonetis, eúmque consolemini, neqꝫ modo, redundante tristitia, absorbeatur vir huiusmodi 4.1.29, & 4.12.8
8 Quapropter precor vos vt ratam faciatis in illum charitatem 4.12.9
16 Nempe odor mortis ad mortem his, illis verò odor vitæ ad vitam, &c. 2.5.5
3,3 Dum palàm fit vos esse epistolam Christi subministratam à nobis, inscriptam non atramento, &c. 2.8.57
5 Non quòd idonei simus ex nobisipsis, ad cogitandum quicquam velut ex nobis, &c. 2.2.25.27, & 2.3.6
6 Qui ét fecit vt idonei essemus ministri noui Testamenti, non literæ, sed spūs: nā litera occidit, spiritus aūt viuificat 1.9.3, & 2.7.2, & 3.1.4, & 4.16.6, & 4.14.11
7 Quòd si mortis ministerium, literis informatum in saxis, fuit gloriosum, adeò vt non possent intueri filij Israel, &c. 2.7.7
8 Quî non potius ministerium spiritus erit gloriosum? 2.9.3
9 Nam si ministeriū cōdemnationis fuit gloriosum, multò magis ministerium iustitiæ abundat gloria 4.3.3
14 Itaque occaluerunt mētes eorum, nā vsq; ad diem hodiernum in lectione veteris Testamenti manet nō retectū velamen illud, (q̄d per Christum tollitur) 2.10.23
15 Sed ad hūc vsque diē quū legit' Moses, velamē cordi eorum impositum est ibid.
17 Dn̄s verò, Spiritus ille est, vbi aūt Spiritus ille Domini, ibi libertas 2.2.8
18 Nos autem omnes retecta facie gloriā Domini vt in speculo intuentes, in eandem imaginem transformamur ex gloria in gloriam, sicut à Domini spiritu 1.15.4, & 1.15.5, & 3.2.20, & 3.3.9
4,4 In quibus Deus huius seculi obcæcauit mētes, i. infidelibus, ne irradiet eos lumē Euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei 1.14.13, & 1.14.18, & 1.18.2, & 2.4.1
6 Deus qui dixit, vt è tenebris lux splendesceret, is est qui splenduit in cordibus nostris, &c. 2.9.1, & 3.2.1, & 4.1.5, & 4.3.3
7 Habemus autem thesaurum hūc in testaceis vasculis, vt eius virtutis præstantia sit Dei, & non ex nobis 4.1.5, & 4.3.1
8 Dum in omnibus premimur, at non coarctamur: hæsitamus, at non prorsus hæremus 3.8.9, & 3.15.8
9 Persecutionē patimur, sed in ea nō deserimur: deiicimur: at non perimus 3.15.8
10 Quolibet mortificationē Dn̄i Iesu in corpore circunferētes, vt etiam vita illa Iesu in corpore nostro manifesta fiat 3.15.5, & 3.15.18, & 3.18.7, & 3.25.3, & 3.25.7
13 Quia habemus eundem spiritum fidei secundum illud quod scriptum est, Credidi & ideo loquutus sum, 3.2.35
5,1 Scimus enim nos, si terrestris huius domus nostræ tabernaculum dissolutū fuerit, ædificium ex Deo habituros 3.25.6
2 In hoc enim suspiramus, expetētes domicilio nostro quod è cœlo est, superindui. 3.9.5
4 Non cupimus exui, sed supindui, vt absorbeatur mortalitas in vita 1.15.2. & 3.9.5
5 Qui etiam dedit nobis arrhabonē Spiritus

ritus 2.9.3,& 3.1.36
6 Confidentes igitur semper, & scientes nos aduenas esse in corpore, peregrè absumus à Dño 1.15.2, & 3.2.14, 3.9.4, 3.25.1,6
7 Per fidem enim incedimus, non per aspectum 3 2 14
8 Confidimus autem & probamus potius migrare è corpore, & ad dominum ire habitatum 1.15.2
10 Omnes enim nos comparere oportet coram tribunali Christi, &c. 1 13 11, & 1.15.2 & 3.18 1, & 3.25.7
18 Hæc autem omnia sunt ex Deo, qui reconciliauit nos sibi per Iesum Christũ, &c. 3.2.29, & 3.5.5, & 3 11.4, & 4.6.3
19 Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non imputando eis peccata ipsorum, &c. 2.12.4, & 2.17.2, & 3.2.32, & 3.4.25, & 3.11.22, & 3.14.11, & 4.1 22
20 Itaque nomine Christi legatione fungimur, velut Deo vos precante per nos 2.4.27, & 4.1.22 & 4.3.1
21 Fecit.n. vt qui non nouit peccatum, ꝓ nobis peccatum esset, vt nos efficeremur iustitia Dei in eo 2.16.5,6, & 2.17.2, & 3 5.2, & 3.11 11,22,23
6,8 Per gloriam & ignominiam, per conuitia & laudes 3.8 8
16 Vos templum estis Dei viuentis 1.13 15, & 3.6.3, & 3.16.2
7,1 Has igitur quũ habeamus promissiones, dilecti, purgemus nosipsos ab omni inquinamento carnis ac spiritus, &c. 1.15.2, & 2.5.11, & 9.3, & 3.16.2, & 3.25.7
10 Nam qui secundum Deum est dolor, is resipiscentiam efficit ad salutem, cuius nũquam pœniteat: at mundi dolor mortem efficit 3.3.7, & 3.4.2
11 Ecce enim istuc ipsum, quod secundũ Deum tristitia affecti fuistis, quãtum in vobis effecit studium? &c. 3.3.15
8,11 At nunc etiam illud ipsum facere absoluite: vt siquid adfuit promptum illud velle, ita etiã adsit ipsum perficere ex eo quod habetis 2.5.8
16 Gratia autem sit Deo qui cordi Titi indidit idem studium pro vobis Ibid.
17 Quod tum exhortationem illã gratam habuit, &c. ibid.
9.6 Qui serit parcè, parcè etiam metet, & qui serit benignè, benignè & metet 3.18.6
7 Quisque sicut præoptat corde, ita agat, non ex tristitia aut necessitate, nam hilaré datorem diligit Deus 3 16.3
12 Nam subministratio oblationis istius nõ solum supplet sanctorũ inopiã, &c. 3.7.5
10,4 Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed diuinitus valida, & ad subuersioné &c. 4 8 9, & 4.11.5,10
6 Et paratum habemus quo vindicemus oém contumaciam, postquam impleta fuerit vestra obedientia 4.6.3
8 Nam si amplius etiam quippiam gloriet de potestate nostra quam dedit nobis Dominus ad ædificationem, &c. 4.8.1
11,14 Neque id mirũ: ipse.n. Satanas transformatur in Angelum lucis 1.9.2, & 4.12.12
12,2 Noui hominé in Christo ante annos quatuordecim (an in corpore nescio: an extra corpus nescio: Deus nouit) raptum in tertium vsque cœlum 1.9.1, & 1.14 4, & 4 3.3
4 Raptum fuisse in Paradisum, & audisse ineffabilia verba, quæ non liceat homini loqui 1.14.4
7 Et ne excellentia reuelationum supramodũ efferrer, datus est mihi surculus infixus carni, & angelus Satan, &c. 1.14.18, & 3.3.14, & 4.17.34
8 Super hoc ter Dominum rogaui, vt abscederet à me 1.13.20
9 Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea, &c, vt potentia Christi inhabitet in me 1.3.13, & 1 13.20, & 3 3.14
11 Ne iterũ, vbi venero, me deprimat Deus meus apud vos, & lugeam multos, &c. 3.3.18, & 4.1.17
13,4 Nam etsi crucifixus fuit ex infirmitate, viuit tamen ex potentia Dei: nam & nos infirmi sumus cum eo, &c. 2.13.2, & 2.14.6, & 2 16.13
5 Vosipsos tentate annon sitis in fide, vos ipsos probate: annon agnoscitis vosmetipsos, videlicet Iesum Christum in vobis esse? nisi reprobi estis 3.2.39
10 Ex potestate quam dedit mihi Dominus ad ædificationé, at nõ ad destructioné 4 8.1
13 Gratia Dñi Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio Spiritus, &c. 3 1.2

AD GALATAS.

1,1 Paulus Apostolus non ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christũ 4.3 13,14
2 Quique mecum sunt oés fratres, Ecclesiis Galatiæ 4.1.14
3 Gratia vobis & pax à Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo 1.13.1
6 Miror vos ita citò deserto eo qui voca-

rat vos in gratiam Christi trãsferri in aliud Euangelium 4.1.27
8 Sed etiamsi nos, aut Angelus e cœlo euangelizet vobis, præter id quod vobis euãgelizauimus, anathema esto 4.9.12
16 Retegere Filium suũ in me, vt euangelizarem ipsum inter gentes, &c, 3.22.7
18 Deinde tribus pòst annis redij Hierosolymam, vt viserem Petrum, & mansi apud eum dies quindecim 4.6.7, & 4.6.14
2,1 Deinde interiectis annis quatuordecim, rursum ascendi Hierosolymam vnà cũ Barnaba, assumpto simul & Tito 4.6.14
3 Sed neque Titus qui mecũ erat, cũ esset Græcus, coactus fuit circuncidi 3.19.12
6 Personã hominis Deus nõ accipit 3.23 10
7 Mihi creditum erat Euãngeliũ præputij, sicut Petro circuncisionis 4.6.7
8 Nam qui efficax fuit per Petrum ad Apostolatum circuncisionis, efficax fuit etiã per me erga Gentes 4.1.6, & 4.6.7
9 Quúmque cognouissent gratiam mihi datam Iacobus & Cephas & Ioannes, &c. 4.6.13
14 Sed quum vidissem eos non recto pede incedere vt veritati Euangelij congruebat, dixi Petro corã omnibus, Si tu, &c. 4 11.3
16 Scientes non iustificari hominem ex operibus Legis: sed per fidem Iesu Christi, &c. 3.17.2
19 Ego enim per Legẽ Legi mortuus sum vt Deo viuerem 2.16.7
20 Viuo autem nõ amplius ego, sed viuit in me Christus, &c. 4.19.35
3,1 Amẽtes Galatæ quis vos fascinauit, ne obsequeremini veritati, &c. 1.11.7, & 4.1.27, & 4.18 11
2 Ex operibus Legis Spiritũ accepistis, an ex fide per auditum percepta 3.2 33, & 4.1.6
6 Sicut Abraham credidit Deo, & imputatum est ei ad iustitiam 3.17.8
8 Prouidens autem Scriptura Deum ex fide iustificaturum gentes, antè Euangelizauit Abrahæ 3.11.3
10 Quotquot ex operibus Legis sunt, sub execratione sunt. Scriptum est enim, Execrabilis quisquis non manserit in omnibus, &c. 2.7.5, 17, & 2.16 2, & 3.11 19
12 Lex non est ex fide, sed qui fecerit ea homo, viuet in ipsis 3.11.18, 19
13 Christus nos redemit ab execratione Legis, dum pro nobis factus est execratio, &c. 2.7.15, & 2.8.57, & 2.16.2, 6, 19, & 2.17.4, & 3 4.27, & 3.11.12, & 3 19.3, & 4.13 21
16 Abrahæ verò dictæ sunt promissiones: & semini eius, &c. 2.6.2, & 2.13.3, & 4.14.21
17 Hoc autem dico, pactionem antè confirmatam à Deo respectu Christi, Lex quæ post annos quadringentos & triginta cœpit, non facit irritam, vt aboleat promissionem 3.11.20
18 Si ex Lege est hæreditas, non iam ex promissione: Abrahæ verò per promissionem gratificatus est Deus hæreditatem. 3.11.17
19 Quid igitur Lex? Transgressionum gratia addita est, &c. 1.14.9, & 2.5.6, & 2.7.2
21 Num igitur Lex addita est aduersus promissiones Dei? Absit, &c. 3.11.19, & 3.4.6
22 Sed conclusit Scriptura omnia sub peccatum, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus 3 4.6
24 Itaq; lex pædagogus noster fuit in Christum respiciens, vt ex fide iustificaremur 2.7.2, 11, & 2.11.5
27 Nam vos qui in Christo baptizati estis Christum induistis 3.1.1, 3, & 4.14.7, & 4.15.6, & 4.16.21. & 4.19.8
28 Non est Iudæus neque Græcus, non est seruus, neque liber, non est masculus ac fœmina, omnes enim vos vnus estis in Christo Iesu 2.11.11, & 4.20.1
4,1 Hoc autem dico. Quandiu hæres est infans, nihil differt à seruo, quamuis sit Dominus omniũ 2.11.2, 5, 13
2 Sed sub tutoribus, & curatoribus est vsq; ad tempus quod pater præfinierit 4.10.14
3 Ita & nos quum essemus infantes, sub elementis mundi eramus in seruitutem redacti ibid.
4 At postquam venit plenum tempus, emisit Deus filium suum factum ex muliere, &c. 2.16.5, & 2.7.15, & 2.11.11, & 2.12.7, & 2.13.13, & 2.17.5, & 4.20.15
5 Vt eos qui Legi erant obnoxij, redimeret, vt adoptionẽ acciperemus 2.7.15, 3.19.2
6 Quoniam autem estis filij, emisit Deus Spiritum Filij sui in corda vestra, clamantẽ, Abba, id est Pater 2.14 5, & 3.1.3, & 3.2. 11, & 3.13.5, & 3, 20.37
8 Tum quidem ignorantes Deum, seruiebatis iis qui natura nõ sunt dij 1.4.3, 1.12.3
9 At nunc cum cognoscatis Deum, imo potius edocti sitis à Deo, &c. 4.1.27, & 4.10.10, & 4.19.7
10 Dies obseruatis & menses, & tempora, & annos 2. 8.33
11 Metuo de vobis ne frustra fatigatus sim a-

sim apud vos ibidem,
22 Scriptum est enim, Abrahamum filios duos habuisse, vnum ex ancilla, & vnum ex libera 2.11.9, & 4.2.3
24 Per quæ aliud figuratur: Nam hæc sunt duæ illæ pactiones &c. 2.11.9
25 Sina enim est mons in Arabia: pari autem serie respondet ei Ierusalem quæ nūc est, &c: 3.2.6
26 Sublimis verò illa Ierusalem, libera est, quæ est mater omniū nostrum 4.1.1
28 Promissionis filij sumus secundum Isaac 4.16.12
30 Eiice ancillam & filium eius 3.18.2
5,1 In libertate igitur qua Christus nos liberauit, perstate, &c. 3.19.2, 14, & 4.10.8, 9, & 4.20.1
4 Quicunque per Legem iustificamini, & à gratia excidistis 3.19.14
5 Nos spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus 3.2.43
6 In Christo Iesu neque circuncisio quicquam valet, neq; præputium, &c. 3.11.20
13 Vos enim ad libertatē vocati estis, fratres: tantùm ne libertatem, &c. 3.19.11
14 Tota Lex vno verbo completur, isto videlicet, Diliges proximum tuum vt teipsum 2.8.53
17 Caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem, &c. 2.7.5, 2.2.27
19 Manifesta sunt opera carnis: quæ sunt adulterium, scortatio, impuritas, proteruia. 2.1.8, & 3.14.1, & 4.15.10
6,10 Dum tēpus habemus simus benefici erga omnes: &c, 3.7.6, 3.20.38
14 A me verò absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem mundus mihi crucifixus est, & ego mūdo 2.16.7
15 Nā in Christo Iesu neque circuncisio quicquam valet, neque præputium 4.14.24
17 De cætero nequis mihi molestias exhibeto: ego.n. stigmata, &c. 3.15.7, & 3.25.8

AD EPHESIOS.

1,2 Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo 1.13.13
3 Qui benedixit nobis omni benedictione spirituali, in cœlis in Christo 3.22.10
4 Sicut elegit nos in ipso antequam iacerentur fundamenta mundi, vt simus sancti, &c. 2.3.8, & 2.8.53, & 2.12.5, 2.16.4, 3.15.5, 3.17.15, 3.19.2, 3.22.1, 3.23.12, 3.24.3, 5
9 Qui prædestinauit nos quos adoptaret in filios per Iesum Christum in sese, &c. 2.12.5, & 3.11.4, & 3.18.2
6 Ad laudem gloriosæ suæ gratiæ, qua nos gratis effecit sibi gratos in illo dilecto 2.17.2, 3.2.32, 3.11.4
7 In quo habemus redemptionē per sanguinem ipsius, &c. 3.4.30
9 Patefacto nobis mysterio voluntatis suæ, secundum gratuitam suam beneuolentiam, &c. 4.14.2. & 4.19.36
10 Vt in pleni temporis dispensatione recolligeret omnia in Christo, tum quæ in cœlis sunt, &c. 2.12.5, 3.20.21
13 In quo sperastis & vos, audito sermone veritatis, id est Euangelio salutis vestræ, &c. 1.7.4, & 1.9.3, 2.10.3, 3.1.4, & 3.2.36, & 3.24.1, 8
14 Qui est arrhabo hæreditatis nostræ, dum in libertatem vindicemur, &c. 3.24.8
17 Vt Deus Domini nostri Iesu Christi, Pater ille gloriæ, det vobis Spiritum Sapientiæ, &c. 2.2.21
18 Vt sciatis quæ sit spes illa vocationis ipsius, & quæ opes gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis 3.2.16, 4.8.11
20 Quam exeruit in Christo, quum excitauit eum ex mortuis, &c. 2.16.15
21 Longè supra omne imperium ac potestatem, & potentiam & dominium, & omne nomen quod nominatur, &c: 1.14.5, 2.15.5, 2.16.15
22 Eúmq; constituit caput supra omnia ipsi Ecclesiæ 2.15.5, 4.6.9
23 Quæ est corpus ipsius, & complementum eius qui omnia implet in omnibus 2.15.5, 3.20.38, 4.1.10, 4.17.9
2,1 Quum essetis mortui in offensis & peccatis 3.24.10
2 In quibus olim versati estis, vt est vita mundi huius, secundum principem cui potestas est aeris, &c. 1.14.13, 1.14.18, 2.4.1, & 3.24.10
3 Inter quos & nos omnes conuersati sumus, olim in cupiditatibus carnis nostræ, facientes quę carni, ac cogitationibus libebant, eramúsque natura filij iræ, vt etiam reliqui 2.1.6, & 2.1.11, & 4.16.17
4 Sed Deus qui diues est misericordia, propter multam charitatem suam qua dilexit nos 3.14.5
5 Quum per offensas mortui essemus, vnà viuificauit nos, &c. 3.5.19
6 Vnà que excitauit, vnáque collocauit

in cœlis,in Christo Iesu 2.16.16, & 3.15.4, & 3.25.1
8 Gratia estis seruati per fidem,idq; nō ex vobis,Dei donum est 3.13.2,& 3.14.11
9 Non ex operibus neqs glorietur 3.13.1
10 Nam ipsius sumus opus,cōditi in Christo Iesu ad opera bona,&c. 2.3.6,& 3.3.21,& 3.14.5,& 3.15.7,& 3.23.13
11 Mementote vos quondā gentes in carne,qui dicebamini præputium,&c. 4.14.12,& 4.16.15
12 Vos, inquam, illo tempore fuisse absq; Christo,alienos à Repub.Israelis,&c. 1.4.3,& 1.5.12,& 2.6.1,& 3.14.10, & 4.14.12, & 4,16.3,24
14 Ipse est pax nostra,qui vtraque fecit vnum,&c. 2.7.17,& 2.11.11, & 3.2.28,32,& 3.13.4,& 4.16.13
16 Et vt vtrosque in vno corpore reconciliaret Deo per crucem,&c. 1.17.2
19 Non igitur amplius estis hospites,& inquilini,sed conciues,&c. 3.25.1
20 Superstructi super fundamentum Apostolorum & prophetarum,&c. 1.7.2,& 4.2.1,4,& 4.6.5
21 In quo totum ædificium congruenter coagmentatum crescit vt sit templum sanctum Domino 3.15.5,& 3.16.2
3,2 Siquidem audiuistis dispensationē gratiæ Dei quæ data est mihi apud vos 4.14.2
7 Cuius factus sum minister ex dono gratiæ Dei, &c. 3.2?.7
10 Vt nota nunc fiat per Ecclesiam imperiis ac potestatibus quæ in cœlis sunt, &c. 1.18.3,& 2.11.12,& 3.24.16
12 In quo habemus libertatem & aditum cum fiducia,&c. 3.2.15, & 3.13.5,& 3.20.12
14 Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi 3.2.15
15 Ex quo tota familia in cœlis,& in terra nominatur 2.14.7
16 Vt det vobis,pro diuite sua gloria, vt fortiter corroboremini,&c. 2.12.5
17 Et inhabitet Christus per fidē cordibus vestris 2.9.3,& 2.12.5, & 4.17.5
18 Vt in charitate radicati,& fundati, valeatis assequi cum omnibus sanctis,&c. 2.12.5.& 3.2.14.& 3.14.19
19 Et cognoscere charitatē illam Christi, omni cognitione superiorem, &c. 2.12.5
4,2 Tolerantes alij alios per charitatem 4.12.11,13
3 Studentes seruare vnitatem Spiritus per vinculum pacis ibid.
4 Vnum est corpus,& vnus Spiritus, &c. 4.1.3,& 4.3.1,& 4.6.10
5 Vnus Dominus,vna fides,vnum Baptisma 1.13.16,& 4.2.5
7 Sed vnicuique nostrum data est gratia, &c. 2.15.5,& 3.1.2,& 4.6.10
8 Quum ascendisset in sublime captiuam duxit captiuitatem &c. 1.13.11, & 2.16.16
10 Qui descendit,ipse est etiam qui ascendit,longè supra omnes cœlos,&c.2.16.14,& 4.3.2,& 4.6.10
11 Dedit igitur ipse alios quidem Apostolos,alios verò,Prophetas,&c. 4.1.1,5,& 4.3.4,& 4.6.10,& 4.8.12
12 Ad coagmentationem sanctorum , ad opus ministerij,&c. 4.1.5,& 4.3.2
13 Donec euadamus omnes in vnitatem fidei,&c. 4.14.8
14 Vt ne simus amplius pueri,qui fluctuemus & circunferamur quouis vento doctrinæ,&c. 4.3.1
15 Sed veritatem sectantes cū charitate, prorsus adolescamus in eum,&c.2.16.15, & 3.1.3,& 4.3.1,& 4.6.9,& 4.17,9
16 Ex quo totum corpus congruenter coagmentatum,& compactum per omnes suppeditatas commissuras,&c.2.13.12, & 4.6.9
17 Hoc itaque dico , & obtestor per Dominum ne amplius versemini,&c. 2.3.1
18 Cogitationem habentes obscuratā, & abalienatam,&c. ibid.
20 Vos non ita didicistis Christum 3.2.6 & 3.6.4
21 Nempe deponere quod ad pristinam conuersationem attinet, veterem illum hominem,&c. 3.3.8,& 3.6.4
23 Renouemini Spiritu mentis vestræ 2.1.9,& 2.3.1,& 3.3.8,& 3.7.1
24 Et induite nouum illum hominē, qui secundū Deū conditus est,&c. 1.15.4
27 Neque date locum diabolo 1.14.18
28 Qui furabatur nō amplius furetur,sed potius laboret,&c. 3.24.10
30 Et ne tristitia afficite spiritum illum sanctum Dei,per quem,&c. 2.5.8
5,1 Estote igitur imitatores Dei,vt filij dilecti 3.6.3
2 Versamini cum charitate, sicut & Christus dilexit nos,& tradidit semetipsum,&c. 2.17.5,& 4.16.23.
6 Ne quisquam vos seducat inanibus sermonibus,propter hæc enim,&c. 3.2.27
8 Eratis olim tenebræ, nunc autem lux in Domino,&c. 3.16.2,& 3.24.10

14 Excitare, qui dormis, & surge à mortuis & illucescet tibi Christus 2.5.9
13 Quoniā vir est caput vxoris, vt & Christus est caput Ecclesiæ 3.6.3,& 4.6.9
15 Et semetipsum exposuit pro ea 4.1 17, & 4.8.12
16 Vt eam sanctificaret, purgans,&c.3.3.11, & 3.6 3.& 4.1.13,& 4.15.2,& 4.16.22
17 Vt sisteret eam sibi gloriosam, i: Ecclesiam non habentē maculā,&c. 3.3.11.4.1.10
18 Ita debent viri diligere suas vxores, vt sua ipsorum corpora, &c. 4.19.35
19 Nullus enim vnquam suam ipsius carnem odio habuit, imò enutrit, ac fouet eam sicut & Dominus Ecclesiam ibid.
30 Membra sumus corporis eius, ex carne eius,&c. 2.12.2,7, & 3.1 3,& 4.17.9
32 Mysterium hoc magnum est, loquor autem de Christo & Ecclesia 4.12.24
6,1 Liberi, auscultate in Dño parentibus vestris,&c. 2.8.36,38,& 4 20.29
4 Et vos patres, ne prouocate liberos ad iram,&c. 4.20.29
9 Apud eum nullus est personæ respectus 3.23.10
10 Quod superest, fratres mei, corroboremini per Dominum 2.5.8
12 Non est nobis lucta aduersus sanguinē & carnem,&c 1.14.13,& 1.17.8
13 Propterea assumite vniuersam illā armaturam Dei,&c. 1.14.13, & 2.5.11
16 Insuper assumpto scuto fidei, quo possitis omnia, &c. 3.2.21,& 3.20.12
18 Omni prece & supplicatione precantes omni tempore per Spiritum,&c.3.20.5,7,& 3.20.12
19 Et pro me, vt mihi detur sermo ad apertionem oris mei cum libertate 3.20.20

AD PHILIPPENSES.

1,1 Paulus & Timotheus serui Iesu Christi,&c. 4.3.7,8
4 Semper in omni precatione mea pro omnibus vobis,&c. 2.2.25
6 Persuasum habens hoc ipsum, fore vt qui cœpit in vobis opus bonum,&c. 2.3.6, & 3.18.1,& 3.24.6
19 Secundum intentam expectationem, & spem meam q nulla in re pudefiam, sed cum omni libertate,&c. 3.2 43
23 Coarctor enim vtrinque, cupiens migrare, & esse cum Christo 3.9.4
29 Vobis enim datum est in Christi negotio, non solum in eum credere,&c. 2.17.5
2,2 Explete meum gaudium, vt itidē sitis affecti, eādē charitatem habentes,&c. 4.2.5
3 Nihil gerite per contentionē aut p inanē gloriam: sed ex modestia, &c. 3.7.4
5 Itaque is sit affectus in vobis qui fuit in Christo Iesu 4.2.5
6 Qui quum esset in forma Dei, nō duxit rapinam,&c. 1.13.11,24
7 Ipse se exinaniuit forma serui accepta, similis hominibus factus,&c:1.13.24,2,& 2.16:7,& 4.17.25
8 Ipse se summisit, factus obediens vsque ad mortem,&c: 2.13.1,& 2.14.3,& 3.15.8, & 4.14.21
9 Quapropter & Deus ipsum in summam extulit sublimitatem, ac donauit nomē,&c. 2.11.12,& 2.13 2,& 2.15.5,& 2.16.15,& 2.17.6
10 Vt ad nomen Iesu omne genu flectat, &c.1 13 24,& 2.11.12,& 2.14.3, & 3.5.8
12 Dilecti mei, sicut semper obedistis, nō vt in præsentia mea solùm,&c. 2.5 11,& 3.2. 23, & 3.18.1
13 Deus is est qui efficit in vobis vt velitis, & efficiatis, &c. 2.2.27,11,& 2.3.6,11,& 2.5. 11,& 3.2.23,& 3.11.12
25 Vt sitis irreprehensi & synceri, filij inquam Dei, inculpati,&c. 3.17.15
17 Quinetiam si pro libamento offerat, super hostia sacrificióque fidei vestræ gaudeo & gratulor omnibus vobis 3.2.6
20 Neminē enim habeo pari animo præditum, qui germanè res vestras curaturus sit 4.6.15
21 Nam omnes quæ sua ipsorum sunt quęrunt, non quæ Christi Iesu ibid.
3,5 Hebræus ex Hebræis, religione Pharisæus 3 24.10
6 Quod ad zelum attinet, persequens Ecclesiam,&c. ibid.
8 Quin etiam omnia duco damnum esse propter eminentiam cognitionis Christi Iesu Domini mei,&c. 3.11.13,& 3.25.2
10 Vt cognoscā eū, & vim resurrectionis ipsius,&c.2.16.13,& 3.8.1,3.15.8,2
12 Nedum vt iam metam apprehenderim aut iam perfectus sim: sed,&c. 4 8.11
14 Vnum aūt ago, vt quidem quæ à tergo sunt obliuiscens,&c. 3.14.13, 3.25.4
15 Quotquot pfecti sum⁹, hoc sentiamus, q; siquid aliter sentitis,&c. 3.2 4,& 4.1.12
20 Nos enim vt municipes cœlorum nos gerimus: vnde etiam Seruatorē expectamus &c. 3 25 2,& 4.17.27,29
21 Qui transformabit corpus nostrū humile,&c. 3.25 3 4 8,& 4.1 7,29

4,3 Et rogo te quoque socie germane, opitulare ipsis, vt quæ in Euangelio 3.24.9
6 De nulla re solliciti estote: sed omni in re precibus & supplicatione, &c. 3.20.28, & 3.20.40
12 Noui autem deprimi, noui etiam abũdare, vbiq; & in omnibus initiatus sum, &c. 3.10.5, & 3.19.9
18 Expletus sum, inquam acceptis ab Epaphrodito, quæ à vobis, &c. 4.18.16

AD COLOSSENSES.

1,4 Audita fide vestra in Christo Iesu, & charitate in omnes sanctos 2.10.3, & 3.18.3
5 Propter spem sepositam vobis in cœlis, &c. 3.18.3, & 3.25.1
9 Propterea & nos, ex quo die id audiuimus, nõ desinim⁹ ꝑ vobis orare, &c. 2.2.25
10 Et crescentes in agnitionem Dei ibid.
12 Gratias agentes Patri, qui idoneos nos fecit, &c. 3.22.1
13 Qui liberauit nos à potestate tenebrarum, &c. 3.15.6
14 In quo habemus redẽptionẽ per sanguinem ipsius, &c. 2.17.5, & 3.4.30, & 3.15.5
15 Qui est imago Dei inconspicui, primo genitus omnis rei creatæ 2.2.20, & 2.6.4, & 2.12.4, 7, & 2.14.2, 5
16 Nam per eum condita sunt omnia, quę in cœlis sunt, & quæ in terra, visibilia & inuisibilia, &c. 1.14.10, & 2.12.7
18 Estque caput corporis Ecclesiæ 2.12.7, & 4.6.9
20 Et pace per sanguinem eius facta, per eum reconciliare omnia sibi, per eum, inquam, tum quæ in terra, tum quæ in cælis, 1.14.10, & 2.17.2, & 3.4.27, & 3.15.5
21 Itaq; vos quondam abalienatos, & hostes, mente operibus, &c. 2.16.2, & 3.14.6
22 Nunc tamen reconciliauit vos in corpore illo carnis suæ, &c. 2.16.2
24 Nunc gaudeo de iis quæ patior pro vobis, &c. 3.5.3, 4, & 4.12.5
26 Mysterium absconditum à seculis, & ætatibus, nunc autem illud est patefactum sanctis eius 2.11.12, & 2.7.17, & 3.2.14, 4.14.2
2,2 Vt consolationem accipiant eorum corda, ipsis charitate compactis, &c. 3.2.14
3 In quo sunt omnes thesauri sapientię ac cognitionis absconditi 2.12.4, & 2.15.2, & 3.2.13, & 3.11.4, 12, & 4.8.7, & 4.10.8, & 4.18.20
8 Videte nequis sit qui vos depredetur ꝑ philosophiam, &c. 4.10.8, 24
9 Nam in illo inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter 1.13.13, & 3.11.5
10 Et estis in eo completi qui caput omnis imperij ac potestatis 1.14.5, & 4.6.9
11 In quo ét circuncisi estis, circuncisione quæ fit sine manibus, &c. 4.14.24, & 4.16.11
12 Consepulti cum eo per baptismum, &c. 3.25.8, & 4.15.5, & 4.16.21
13 Vósque mortuos in peccatis, & præputio carnis vestræ, &c. 2.7.17
14 Deleto quod aduersum nos erat rituũ chirographo, &c. 2.7.17, 2.17.5, & 3.4.25
15 Expoliata imperia ac potestates traduxit palàm, triumphatis illis per eã 2.16.6
16 Nequis igitur vos damnet ob cibũ vel potum, aut respectu diei festi, &c. 2.8.33.
17 Quæ sunt vmbra rerum futurarum, at corpus est Christi 2.7.16, & 2.8.31, & 4.14.22, 25
19 Neque obtinens caput ex quo totũ corpus per commissuras & compages suppeditatum, &c. 2.1.1
20 Si itaque mortui cum Christo, liberi estis ab elementis mundi, &c. 4.10.9, 13, & 4.19.7
21 Ne attigeris, neque gustaris 4.10.13
23 Quæ rationem quidem habent sapiẽtiæ in cultu voluntario, &c. 4.10.11, 24, & 4.13.2
3,1 Itaque si resurrexistis cum Christo, superna quiete, &c. 3.6.3, & 4.17.36
2 Superna curate, non terrestria 4.17.36
3 Mortui estis, & vita vestra abscõdita est cũ Christo in Deo, &c. 2.16.7, 13, & 3.25.1
5 Mortificate igitur membra vestra terrestria, scortationem, impuritatem, &c. 2.16.13
6 Ob quę venit ira Dei in filios contumaces 3.2.27
9 Ne mentimini alius aduersus alium, cũ exueritis veterem, &c. 3.3.9
10 Et indueritis nouum illum, qui renouatur, &c. 1.15.4, & 2.12.6, & 3.3.9
11 Vbi non est Græcus & Iudæus Circuncisio & Præputium, barbarus, &c. 4.20.1
14 Adhæc autem omnia induimini charitate, &c. 2.8.53, & 3.18.8, & 4.13.13
16 Docendo & cõmonefaciendo vos mutuo Psalmis, hymnis, &c. 3.20.32
20 Liberi, auscultate parentibus 2.8.37
24 Sciẽtes vos à Domino recepturos mercedem hæreditatis, &c. 3.18.2
25 Neq; est personarũ respectus 2.23.10
4,3 Precantes simul ét pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostiũ sermonis, &c. 3.20.20
17 Et dicite Archippo, Vide vt ministeriũ

quod accepisti,&c. 4.3.7

I. AD THESSALONICENSES.

2.18 Ideo voluimus venire ad vos (ego quidem Paulus)&c. 1.17.11

19 Nā quæ est nostra spes aut gaudium, aut corona de qua glorier?&c. 3.25.10

3.5 Quamobrem etiam ego nō amplius ferens vestri desiderium, misi eum vt cognoscerem fidem vestram,&c. 3.20.46,& 4.1.6

12 Faxit autem Dominus abundetis & exuberetis mutua inter vos,&c. 2.5.6

13 Vt corda vestra inculpata stabiliat in sanctimonia coram Deo,&c. 3.17.15

4.3 Hæc est voluntas Dei, nempe sanctificatio vestra 3.16.2

7 Non enim vocauit nos Deus ad impuritatem, sed ad sanctificationem 3.16.2,& 3.19.2,& 3.23.13

15 Hoc enim vobis dicimus verbis Domini, fore vt nos viui, qui reliqui erimus in aduentu Domini, non præueniamus eos qui obdormierint 3.25.8

16 Nam ipse Dominus cum hortationis clamore, & voce Archangeli ac Dei tuba, descēdet è cœlo, & q mortui fuerint in Christo, resurgent primum 1.14.8,& 2.16.17

17 Deinde nos viui qui reliqui erimus, rapiemur simul cum eis in nubes in occursum Domini in aëra & ita semper cum Domino erimus 2.16.17

5.2 Ipsi enim penitus scitis diem illum Domini, vt furem in nocte, ita venturum esse 4.19.34

9 Non constituit nos Deus ad iram, sed ad salutem obtinendam per Dominum nostrum Iesum Christum 3.16.2

17 Indesinenter orate 3.20.7,& 3.20.28

18 In omnibus gratias agite, hæc enim est voluntas Dei per Christum Iesum erga vos 3.20.28

19 Spiritum ne extinguite 1.9.3,& 2.5.11

20 Prophetias ne pro nihilo habete 1.9.3

23 Deus autem pacis author, sanctificet vos totos, & integer vester spiritus, anima & corpus inculpatè in aduentum Domini nostri Iesu Christi seruentur 3.6.3,& 3.17.15,& 3.25.7

II. AD THESSALONICENSES.

1.4 Nos ipsi de vobis gloriamur apud Ecclesias Dei, id est, de tolerantia vestra, & fide in omnibus persequutionibus vestris & oppressionibus quas toleratis 3.2.11

5 Quæ res manifesto est indicio iusti iudicij Dei, vt digni censeamini regno Dei, prō quo etiam ista patimini 3.2.11,& 3.18.7

6 Iustum est apud Deum, vicissim reddere iis qui affligunt vos, afflictionem 3.9.6, & 3.18.7,& 3.25.4

7 Vobis verò qui affligimini, relaxationem nobiscum, quum patefiet Dominus Iesus de cœlo cum Angelis potētiæ suæ 3.18.7

9 Qui pœnam pendēt æterni exitij, damnati à præsente Domino, & potente ipsius gratia 3.25.12

10 Quum venerit vt glorificetur in sanctis suis & admirādus fiat in fidelibus omnibus (quod fides habita sit testimonio nostro apud vos) in die illo 3.25.10

11 Cuius etiam rei gratia precamur semper pro vobis, vt vos dignetur ista vocatione Deus noster, & compleat omnē suæ bonitatis gratuitam beneuolentiam, & opus fidei potenter 2.5.8,& 3.2.35

2.3 Ne quis vos seducat vllo modo: non enim adueniet dies Christi quin venerit defectio prius, & retectus fuerit homo ille sceleratus, filius inquam ille perditionis 4.9.7

4 Sese opponens & efferens aduersus quicquid dicitur Deus, aut numen: adeò vt in templo Dei tanquam Deus sedeat,&c. 4.2.12,& 4.7.25,& 4.7.29,& 4.9.4

9 Illum inquam, cuius aduentus est ex efficacia Satanæ, cum omni potentia & signis, & prodigiis mendacibus 1.14.17

11 Propterea igitur Deus mittet illis efficaciam deceptionis vt credant mendacio 1.14.17,& 1.18.2,& 2.4.5

12 Vt damnentur omnes qui non crediderunt veritati, sed acquieuerunt in iniustitia 1.18.2,& 2.4.5

13 Nos autē debemus gratias agere Deo semper de vobis fratres dilecti à Domino, quòd elegerit vos ab initio ad salutem per sanctificationem Spiritus, & fidem habitam veritati 3.1.4

14 Quo vocauit vos per Euangelium nostrum ad obtinendam gloriam Domini nostri Iesu Christi 2.10.3

3.6 Denuntiamus autem vobis fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt subducatis vos ab omni fratre qui inordinatè se gerit,&c. 4.1.26

10 Etiam quum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quòd siquis nolit operari, etiam non edito 4.16.29

12 Iis autē qui sunt istiusmodi, denūtiamus, & eos obsecramus per Dominū nostrū

in fide 3.2.13.
15 Omnia quidem pura puris: pollutus autem & infidelibus nihil est purum, &c 3.19.9,& 4.13.9,& 4.17.40
2,2 Vt senes sobrij sint, venerandi, temperantes, sani fide, charitate, tolerantia 3.2.13
11 Illuxit enim gratia illa Dei salutifera omnibus hominibus 2.12.4,& 3.7.3,& 3.16.2,& 4.1.26
12 Erudiens nos vt abnegata impietate, & mundanis cupiditatibus, temperanter, iuste, & pie viuamus in præsenti seculo 3.16.2, & 3.25.1
13 Expectantes beatam illam spem & illustrem illum aduentum gloriæ magni illius Dei, ac Seruatoris nostri, nempe Iesu Christi 3.9.5, & 3.16.2
3,1 Suggere ipsis, vt sese subiiciant principatibus, ac potestatibus obtemperent, vt ad omne opus bonum sint parati 4.20.23
4 Postquam bonitas, & erga homines amor apparuit Seruatoris nostri Dei, seruauit nos 2.5.17,& 3.14.5,& 4.1.26
5 Non ex operibus iustis quæ fecerimus nos sed ex sua misericordia, per lauacrũ regenerationis, &c. 1.13.14,& 2.5.17,& 3.4.25, & 4.15.2,5,& 4.16.20,& 4.17.22
7 Vt iustificati ipsius gratia, hæredes efficeremur secundum spem vitæ æternæ 3.15.6
9 Stultas autẽ quæstiones & genealogias, & contentiones ac pugnas legales cohibe: sunt enim inutiles & vanæ 2.12.5

AD HEBRAEOS.

1,1 Deus multis vicibus, multisq; modis olim loquutus Patribus per Prophetas 2.9.1,& 2.15.1,& 4.8.7
2 Vltimis hisce diebus loquutus est nobis per Filium 1.13.7,& 4.8.7, & 4.18.20
3 Qui cùm sit splendor gloriæ, & character personæ illius, sustineátque omnia verbo illo suo potẽte, purgatione peccatorum nostrorum per seipsum facta, &c. 1.13.2,12, & 1.16.4,& 2.2.20,& 2.14.3
4 Tãtò præstãtior factus Angelis, quantò excellẽtius pręillis sortitus est nomẽ 1.14.9
6 Adorent eum omnes Angeli Dei 1.13.11,23
10 Et tu in initio Domine, terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli 1.13.11,23,26
14 Nonne omnes sunt ministratores spiritus, qui ministerij causa mittũtur propter eos qui hæredes erunt salutis? 1.14.9,& 3.20.23
2,5 Non Angelis subiecit mundũ illum futurum de quo loquimur 1.14.9
9 Sed Iesum illũ cernimus gloria & honore coronatum, qui paulisper fuit inferior Angelis factus, propter mortis perpessionẽ, vt beneficio Dei pro omnibus mortem gustaret 1.13.6,& 2.16.7
11 Nã & qui sanctificat & qui sanctificantur, ex vno sunt omnes, quam ob causam non erubescit fratres ipsos vocare 2.13.2
14 Vt per mortem aboleret eũ qui mortis imperium habet, hoc est diabolum, &c. 1.14.18,& 2.13.1,2,& 3.1.12
15 Et liberos redderet quotquot metu mortis, per omnem vitam obnoxij erãt seruituti 2.16.7
16 Nõ enim videlicet Angelos assũpsit, sed semen Abrahæ assumpsit 1.14.9,& 2.13.1,2
17 Debuit per omnia fratrib⁹ similis fieri, vt misericors esset, & fidelis pontifex in iis quæ apud Deum agenda forent 2.13.1,& 2.16.12,19
3,14 Christi participes facti sumus, si modo principium illud quo sustẽtamur, firmũ tenuerimus ad finem vsque 3.2.16
4,9 Itaque reliquus est aliquis sabbatismus populo Dei 2.8.29
14 Habentes igitur Pontificem magnum, qui penetrauit cœlos, Iesum Filiũ Dei, teneamus hanc professionem 2.7.2,& 4.14.21
15 Nõ habemus Pontificẽ qui nõ possit affici sensu infirmitatũ nostrarũ, sed tentatũ in omnibus similiter absque peccato 2.12.1,7, & 2.13.1,& 2.16.12, & 4.17.24
16 Accedamus igitur cum fiducia ad thronum gratiæ, vt consequamur misericordiã, & gratiam inueniamus ad opportunum auxilium 3.20.12,17
5,1 Omnis autẽ Põtifex ex hominibus assumitur, & pro hominibus cõstituitur in iis quæ apud Deum agenda sunt, vt offerat donaria & victimas pro peccatis 2.12.4
4 Neq; sibiipsi quisquã sumit hunc honorem, sed qui vocatur à Deo, sicut & Aaron 4.3.10,& 4.15.22,& 4.18.9,14
5 Ita & Christus nõ sibi hunc honorẽ tribuit vt fieret Pontifex, &c. 1.14.21,& 4.18.2
6 Tu es Sacerdos in æternum, secũdùm ordinem Melchisedec 4.19.28
7 Qui in diebus carnis suæ, quum deprecationes & supplicationes apud eũ qui poterat ipsum seruare à morte, cum clamore valido ac lachrymis obtulisset, & exauditus esset ex metu 2.16.11

8 Quanuis

8 Quamuis Filius esset, tamen ex iis quę passus est, didicit obedientiam 3.8.1
10 Cognominatus à Deo Pontifex, secundùm ordinem Melchisedec 4.18.2
6,4 Nam fieri non potest vt qui semel fuerint illustrati, gustauerúntque donũ cœleste, & participes fuerint Spiritus sancti 3.2.11, & 3.3.21, 23
6 Si prolabantur vt denuò renouentur per resipiscentiam, &c. 3.3.21
10 Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & laboriosæ charitatis, quam exhibuistis ipsius nomini 3.18.7
13 Deus enim pollicitus Abrahæ quum nō posset per quenquam maiorem iurare, iurauit per seipsum 2.8.25
16 Homines quidem iurant per eum qui sit maior, atque iisdem omnis controuersię finis, est iusiurandum ad confirmationem adhibitum 2.8.27
7,3 Sine patre, sine matre, sine genere, nec initium dierum neque vitæ finem habens, sed assimilatus Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum 4.19.28
7 Porrò sine vlla cōtrouersia id quod minus est, ab eo qđ mai⁹ est benedicitur 4.18.2
1,1 Si consummatio per Leuiticū Sacerdotium erat, &c. 2.11.4
12 Mutato igitur Sacerdotio, necesse est vt Legis quoque mutatio fiat 3.4.4, & 4.6.2
17 Tu es Sacerdos in æternum, secúdùm ordinem Melchisedec 4.18.2
19 Nihil enim sanctificauit Lex, sed adscita spes melior, per quā appropinquamus Deo 2.7.17, & 2.11.4
21 At hic cū iureiurādo per eum qui dixit ei, Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, Tu es Sacerdos in æternum, &c. 4.18.2
22 Tanto potioris fœderis spōsor factus est Iesus ibid.
24 Et iste, propterea ꝙ in æternum manet, perpetuum habet sacerdotium 2.15.6
25 Vnde & seruare prorsus potest eos q per ipsum accedunt ad Deum 2.16.16
8,1 Cæterùm eorum quæ dicimus hæc summa est: Talem nos habere Pontificem, qui cōsedit ad dextram throni maiestatis illius cœlestis 2.16.15
5 Vide, inquit, vt facias omnia ad exemplar quod ostensum est tibi in monte 2.7.1
6 At nunc noster ille Pontifex eo excellentius ministerium sortitus est, quo pręstātioris est fœderis intercessor, &c. 2.16.12
9,1 Habebat quidem etiam prius fœdus constitutos religionis ritus, & sanctuarium mundanum 4.14.21
7 In secundū autē, semel quotānis solus Pōtifex, non sine sanguine quem offert pro seipso & pro populi erratis 2.7.17, & 2.15.6
8 Hoc declarante Spiritu sancto, nondū patefactam fuisse viam ad sacrarium, priore tabernaculo adhuc consistente ibid.
9 Quod dona sacrificiáque offeruntur, quę nō possunt conscientia sanctificare cultorem 2.7.17, & 2.11.4, & 4.14.25
11 Adueniens autem Christus Pōtifex futurorum, &c. 1.16.16, & 4.14.21, & 4.18.2
12 Neq; per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem ingressus est semel in Sacrarium 2.17.4, & 4.18.5
13 Nam si sanguis taurorum & hircorū & cinis iuuencæ aspergens inquinatos, sanctificat ad carnis puritatem 2.17.4
14 Quātò magis sanguis Christi q per Spiritū ęternum ipsum obtulit, inculpatū Deo, purgabit, &c. 2.16.6, & 3.16.2, & 4.14.21
15 Itaq; ob id noui fœderis Mediator est, vt morte intercedente 4.17.4, & 2.7.17
16 Nam vbi testamentum est, mors intercedat necesse est testatoris 4.18.5
22 Et omnia ferè secundùm Legē sanguine purificantur, & absque sanguinis effusione non fit remissio 2.15.6, & 2.17.4
26 Sed nunc semel in cōsummatione seculorum ad abolendū peccatum, per immolationem sui ipsius patefactus est, &c. 4.18.3
27 Et sicut illud statutum est hominibus vt semel moriantur, postea verò iudicium 2.16.17, & 3.25.8
28 Ita & Christus semel oblatus vt multorum peccata tolleret: altera vice absq; peccato conspicietur iis, qui ipsum expectant ad salutem 3.25.2
10,1 Lex enim vmbram obtinens futurorum bonorum, non expressam formā rerum, iis hostiis quas singulis annis easdem assiduè offerunt, nunquam potest accedentes sanctificare 2.7.16, 17, & 2.11.4, & 4.14.23
2 Alioqui non desiissent offerri, propterea ꝙ qui sacrificassent, ac semel purgati essent, nullorum peccatorum amplius sibi cōscij essent 3.19.15, & 4.10.3, & 4.14.25
4 Non enim potest sanguis taurorum & hircorum auferre peccata 4.14.25
7 Tunc dixi, Ecce adsum (in capite libri scriptum est de me) vt faciam, Deus, voluntatem tuam 2.15.

8 Quũ superius dixisset, Sacrificiũ & oblationem & holocautomata & hostiam pro peccato noluisti, neq; approbasti, quę iuxta Legem offerũtur: tum dixit, Ecce adsum, vt faciam, Deus, voluntatem tuam ibid.
10 Qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel factam 3.6.3, & 4.18.3
14 Vnica enim oblatione consecrauit in perpetuũ eos qui sanctificãtur 3.5.2, & 4.18.3
19 Quum igitur fratres, habeamus libertatem ingrediendi Sacrarium per sanguinem Iesu 3.20.20
20 Ea via quam dedicauit nobis recentem & viuam per velum, hoc est per carnẽ suam 3.20.18
26 Si vltrò peccauerimus post acceptam cognitionem veritatis, nõ adhuc pro peccatis reliqua est hostia 3.3.21, 23, & 4.18.3
27 Sed horrenda quædam expectatio iudicij, & ignis feruor qui deuoraturus est aduersarios 3.15.12
29 Quanto (putatis) acerbiore supplicio dignus censebitur, qui Filiũ Dei conculcarit, & sanguinem fœderis per quem fuerat sanctificatus, profanum duxerit, & Spiritum gratiæ contumelia affecerit 3.3.21
36 Patientia vobis est opus, vt vbi voluntatẽ Dei præstiteritis, reportetis promissionem 3.2.37
11,1 Est autem fides, illud quod facit vt extent quæ sperantur, & quod demonstrat quæ non videntur 3.2.41, & 3.25.1
3 Per fidem intelligimus constructũ fuisse mundum verbo Dei, vt quæ cernimus non sint ex apparentibus facta 1.6.1, & 1.5.13, & 1.16.1
6 Atqui fieri non potest vt quisquam ei sine fide placeat. Nam qui accedit ad Deum, hunc credere oportet esse Deum, & præmia largiri iis qui ipsum requirunt 3.11.15, & 3.14.4, & 3.20.40
7 Per fidẽ diuinitus admonitus Noe de iis quę nondum videbantur veritus, &c. 3.2.30
9 Per fidem cõmoratus est in terra promissa vt alienus, &c. 2.10.13
17 Abrahã quum tentaretur, obtulit Isaac per fidem, vnigenitum, inquam, illum obtulit is qui promissiones exceperat 3.19.6
21 Adorauit baculo innixus 1.11.15
12,3 Reputate igitur quis ille sit qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus sese contradictionem, ne animis deficientes, fatiscatis 3.3.15
5 Et obliti estis exhortationis, quæ vobis tanquam filiis loquitur, Fili mi, ne negligito castigationem Domini neque deficias animo cùm ab eo argueris 3.4.32
8 Quòd si estis absq; castigatione, cuius participes sunt omnes, nempe spurij estis, & non filij 3.8.6
9 Deinde corporum nostrorum patres habuimus castigatores, & eos reueriti sum⁹: annon multò magis subiiciemur Patri spirituum, & viuemus? 1.15.2
17 Scitis eum etiam postea quũ vellet hęreditario iure benedictionem assequi, reprobatum fuisse, non enim reperit pœnitentiæ locum, quanuis cum lachrymis benedictionem illam exquisiisset 3.3.24
18 Non enim accessistis ad contrectabilẽ montem, & incensum ignem, & turbinẽ & caliginem, & procellam 2.1.9
22 Sed accessistis ad montem Sion, & ciuitatem Dei viui, Ierusalem cœlestem, & myriadas Angelorum 1.14.9
23 Conuentum & concionem primogenitorum qui conscripti sunt in cœlis, & iudicem vniuersorum Deum 3.25.6
13,4 Honorabile est inter quosuis coniugium, & cubile impollutum: scortatores autem & adulteros damnabit Deus 4.9.14, & 4.12.25, & 4.13.3
8 Iesus Christus heri & hodie idem est, & in secula 3.10.4
15 Per ipsum igitur assiduè offeramus Deo sacrificium laudis, id est fructum labiorum confitentium nomini eius 3.20.28, & 4.18.16, 17
16 Beneficentiæ verò & communicationis ne obliuiscimini: talibus enim victimis delectatur Deus 3.4.36, & 3.7.5, & 3.15.2, & 4.18.17
17 Obedite ducibus vestris, & obsecundate: vigilãt enim ipsi pro animab⁹ vestris, tanquam rationem reddituri 1.15.2

IACOBI.

1,2 Pro summo gaudio ducite fratres mei, quoties in tentationes varias incideritis 3.20.46
12 Beatus vir qui tolerat tentationẽ, quoniam quum probatus erit, accipiet coronã vitæ 3.17.10
13 Nemo quum tentatur, dicat se à Deo tentari: nam Deus tentari malis non potest, nec quenquam tentat 3.20.46
14 Sed vnusquisq; tẽtatur, dũ à propria cupiditate abstrahitur & inescatur ibid.

15 Deinde

15 Deinde cupiditas posteàquàm concepit, parit peccatum: peccatum verò peractũ gignit mortem 3.3.13
17 Omne munus bonum & omne donum est perfectum, supernè descẽdens à patre luminum, apud quem non est transmutatio, aut conuersionis obumbratio 1.13.8, & 2.2.21 & 4.14.10
21 Quapropter, abiectis omnibus sordibus, & excremento malitiæ, cum lenitate recipite insitum sermonem, qui possit seruare animas vestras 4.17.25
2,5 Nónne Deus elegit pauperes mũdi huius, vt fierẽt diuites fide, cohęredes regni qđ promisit iis à quibus diligitur 3.23.10
10 Quisquis totam Legem seruauerit offenderit autem in vno, omnibus tenetur 3.14.10, & 3.18.10
14 Quæ vtilitas, fratres mei, si fidem dicat aliquis habere se, opera verò non habeat? Num potest fides illa eum seruare? 3.2.9, & 3.2.12
19 Tu credis Deũ vnum esse, rectè facis, & dæmonia credunt, & horrescunt 3.2.10
21 Abraham pater ille noster, nónne ex operibus iustificatus est, quum obtulisset Isaac filium suum super altare? 3.17.11
4,3 Petitis & nõ accipitis, eò ꝙ malè petatis, vt ĩ voluptates vestras insumatis 3.20.7
6 Sed maiorem offert gratiam, quia dicit, Deus superbis resistit: modestis autẽ dat gratiam 2.2.10, & 3.12.5
8 Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis: Remundate manus, vos peccatores, & purificate corda vos duplices animo 3.3.16
11 Qui damnat fratrem suum, loquitur contra Legem, & dãnat Legem: quòd si damnas Legem, &c. 4.10.7
12 Vnus est Legislator qui potest seruare & perdere ibid.
14 Qui ignoratis quid futurum sit postero die, quę est enim vita vestra? vapor enim est, &c. 3.20.28
15 Pro eo quòd dicere debuistis, Si Dominus voluerit, & viuamus, faciemus hoc aut illud ibid.
5,12 Ante omnia, fratres mei, ne iurate neque per cœlum, neque per terram, neque aliud vllum iusiurandum. Sit autem vestrũ est, est, & non, non, &c. 2.8.26
13 Affligitur aliquis inter vos? oret, est aliquis æquo animo? psallat 3.20.7
14 Infirmatur quis inter vos? accersat presbyteros Ecclesiæ, & orent pro eo, &c 4.19.18, 21
15 Et oratio fidei seruabit laborantem, erigétque eum Dominus: quòd si peccata cõmiserit, remittentur ei 3.20.11
16 Confitemini alij aliis offensas, & orate alij pro aliis, vt sanemini: multũ enim valet deprecatio iusti efficax 3.4.6, 12, & 3.20.27
17 Elias homo erat iisdẽ quibus nos obnoxius, & precibus precatus est ne plueret: & non pluit super terram annos tres & sex menses 3.20.26

I. PETRI.

1,2 Delectis ex prænotione Dei Patris ad sanctificationem Spiritus, per obedientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi, Gratia vobis & pax multiplicetur 3.1.1, & 3.14.6, & 3.22.6, & 4.15.2
3 Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Iesu Christi qui ex multa sua misericordia regenuit nos in spem viuã per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis 2.16.13
5 Qui virtute Dei custodimini per fidem ad salutem quę parata est patefieri tempore vltimo 3.2.42, & 3.18.3
7 Vt exploratio fidei vestræ multò pretiosior exploratione auri, quod perit, & tamen per ignem exploratur 3.8.4
9 Reportantes mercedem fidei vestræ, salutem animarum 1.15.2, & 3.18.3, & 3.25.1
11 Scrutãtes in quẽ aut cuiusmodi tẽporis articulum, prænuntius ille qui in ipsis erat, Spiritus Christi, declararet euenturas Christo perpessiones 1.13.18, & 2.9.1
12 Quibus patefactũ est eos non sibi, sed nobis ea administrare quæ nunc annuntiata sunt vobis 2.9.1, & 2.11.6
15 Sed sicut is qui vos vocauit sanctus est, ipsi quoque sancti in omni conuersatione reddamini 3.6.3
16 Sãcti estote, nam ego sanctus sum 3.6.2
& 18 Vt qui sciatis vos non caducis rebus, argento vel auro, fuisse redemptos ex vana vestra conuersatione, ex patrum traditionibus accepta 2.17.5
18 Sed pretioso sanguine, vtpote agni immaculati & incontaminati, nempe Christi 2.17.5, & 3.6.3
20 Præordinati quidem ante iacta mũdi fundamenta, patefacti verò vltimis temporibus propter vos 3.21, & 2.15.20
21 Qui per eũ creditis Deo, qui excitauit eũ à mortuis, & gloriã ei dedit, vt spes ac fi-

des vestra in Deo esset 2.16 13,& 3.2.1,43
22 Animab⁹ vestris purificatis, auscultãdo veritati per Spiritũ, cum charitate fraterna simulationis experte, &c. 1.15.2,& 2.5.11
23 Renati nõ ex semine mortali, sed ex im mortali, per sermonem Dei viui, & manentis in æternum 2.10.7,& 4.1.6,& 4.16 18,31
2,5 Ipsi quoq; veluti viui lapides ædificemini, domus spiritualis, &c 4.6.5,& 4.18.16
9 Vos aũt genus electũ, regale sacerdotiũ, gẽs sancta, populus quẽ sibi Deus vt propriũ vendicat: vt virtutes prędicetis illius qui vos vocauit è tenebris in admirabilem suã lucem 2.7.1,& 3.13.2,& 4.18 17,& 4.19.25
11 Dilecti, precor vt tanquam aduenę & peregrini abstineatis à carnis cupiditatibus, quæ militant aduersus animam 1.15.2
13 Subiecti estote cuiuis humanæ ordinationi, propter Dominum: siue regi vt qui superemineat 4 20.23
17 Omnes honorate, fraternitatẽ diligite, Deum timete, Regem honorate 4 20 7
21 Christus passus est pro nobis, relinquẽs nobis exemplar, vt insequeremini vestigia ipsius 3.16,2
24 Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum: vt peccatis mortui, iustitiæ viueremus: cuius vibicibus sanati estis 2.16.6,& 2.17.4,& 3.4.26,27,30,& 4.14.21
25 Eratis velut oues errantes: sed cõuersi nunc estis ad pastorem & curatorem animarum vestrarum 1.15.2,& 3.25.6
3,7 Viri similiter vnà versentur vt scientes decet, vasi muliebri vt infirmiori tribuẽtes honorem, &c. 4 20.29
18 Nã & semel Christus pro peccatis passus fuit, iustus pro iniustis, vt nos ad Deum adduceret, mortificatus quidem carne, viuificatus autem Spiritu 2.13.2
19 Per quem etiam spiritibus qui sunt in carcere, profectus prædicauit 2.16.9
21 Cui nunc correspondens exemplar Baptismi nos quoque seruat (non quo carnis sordes abiiciuntur sed quo fit vt bona conscientia Deum interroget) per resurrectionẽ Iesu Christi 3.19.15,& 4 10.3,& 4.14.4,24,& 4.15.2,& 4 16 21
4,3 Satis est nobis quòd anteacto vitæ tẽpore libidinem gẽtium patrauerimus, quũ incederemus in proteruiis, &c. 3.15.8,& 3.24 11
8 Ante omnia verò charitatem alij in alios propensam habentes: nam charitas operiet multitudinem peccatorum 3.4.31,36
10 Vt quisque accepit donum ita alius in alium illud subministrantes, vt boni dispensatores variæ Dei gratiæ 3.7.5
11 Si quis loquitur, loquatur vt eloquia Dei 3.8.8,& 4 8.9
17 Nam tempus est quo incipiat iudiciũ à domo Dei: quòd si primùm incipit à nobis, quis erit finis? &c. 3.4.34
5,1 Presbyteros qui inter vos sunt precor, ego vnà presbyter, &c. 4.6.7
2 Pascite Dei gregem qui penes vos est 4.10.7, & 4.6.3
3 Neque vt dominantes cleris 4.4.9,& 4.10.7
5 Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam 3.12.5
6 Submittite igitur vos ipsos potenti manui Dei, vt vos in tempore extollat 3.2.40
7 Omni cura vestra in eum coniecta, nã illi cura est de vobis 1.17.6
8 Sobrij estote, vigilate, nam aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens ambulat, quærens quem deuoret 1.14.13,18,& 3.20.46
10 Cæterùm Deus omnis gratiæ autor qui vocauit nos ad æternam suam gloriam in Christo Iesu, paulisper afflictos, is inquã absolutos vos reddat, stabiliat, roboret, fundet 3.20.46

II. PETRI.

1,4 Ex eo quòd nobis maxima & pretiosa promissa donata sunt, vt per hæc efficeremini diuinæ consortes naturæ, &c. 3.11.10,& 3 25 10
5 Ad hoc ipsum verò vos omni præterea collato studio, adiicite fidei vestræ virtutem, virtuti verò scientiam 2.5.11
10 Quapropter fratres potius studete vocationem & electionem vestram firmam efficere: hæc enim si feceritis, nunquam impingetis 3.15.8
14 Quum sciã breui futurum, vt deponã hoc tabernaculum meum, sicut Dominus noster Iesus Christus declarauit mihi 3 25.6
19 Et habemus firmissimum sermonem Propheticum, cui rectè facitis quòd attendatis velut lucernæ splendenti in obscuro loco, vsquedum dies illucescat, & lucifer exoriatur in cordibus vestris
21 Non libidine hominis allata est olim Prophetia, sed acti à Spiritu sancto, loquuti sunt sancti Dei homines 1.13.7,18
2,1 Fuerũt & pseudoprophetę in populo: vt etiam

vt & inter vos erũt falsi doctores,&c. 9.4.9
4 Si Deus Angelis qui peccauerant, non pepercit,sed in tartarum detrusos,catenis caliginis tradidit,&c. 1.14.16,19
9 Nouit Dominus pios è tentatione eripere 3.20.46
19 A quo quis superatus est, huic etiam in seruitutem est addictus 2.2.8
3,4 Vbi est pollicitatio aduentus eius? nã ex quo die patres obdormierunt,omnia ita permanent ab initio creationis 3.2.42
8 Vnũ autẽ hoc ne vos lateat,dilecti, Vnũ diem apud Dominum,perinde esse vt mille annos,& mille annos vt diem vnum 3.2 42
9 Nolens vllos perire, sed omnes tendere ad resipiscentiam 3.24 15

I. IOANNIS.

1,1 Quod erat à principio,quod audiuimus,quod vidimus oculis nostris, quod spectauimus, & quod manus nostræ tractarũt de Sermone vitæ 2.14.2,7,& 4,17.8
7 Quòd si in luce incedimus, sicut ipse est in luce, communionem habemus cum eo mutuam, & sanguis Filij eius Iesu Christi purgat nos ab omni peccato 2.17.4, & 3.5. 2,& 4.14.21
9 Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata nostra,&c. 3.4.9,& 3.20.9
10 Si dixerimus nos non peccasse,mendacem facimus eum,&c. 3.20.45
2,1 Si quis peccauerit,Aduocatum apud Patrem habemus Iesum Christum iustum 3.4.26,& 3.20.17
2 Ipse enim est propitiatio pro peccatis nostris:nec pro nostris solùm, sed etiã pro totius mundi peccatis 2.17.2,& 3. 4.26,& 3. 20 20
11 Scribo vobis filioli, quoniam remissa vobis sunt peccata propter nomen eius 2. 17.5,& 3.4.26
18 Pueruli,vltimum tempus adest, & sicut audistis antichristum venturum 4. 18. 20
19 E nobis egressi sunt,sed non erant ex nobis: nã si fuissent ex nobis, permãsissent vtique nobiscum,&c. 3.3.23,& 3.24.6,7
20 At vos vnctionem habetis à Sancto illo profectam & nostis omnia 3 1.4
23 Quisquis negat Filium , is ne Patrem quidem habet 2.6.4
27 Sed vnctio quã vos accepistis ab eo, manet in vobis,nec necesse habetis, vt quisquam doceat vos: verùm sicut vnctio eadẽ docet vos,&c. 3.1.3
3,1 Videte qualem charitatem dedit nobis Pater,nempe vt Filij Dei vocemur: propterea mundus non nouit nos,quia non nouit eum 3.6.3,& 3.20.36
2 Charissimi, nunc filij Dei sumus , sed nondum patefactũ est quod erimus: scimus autem fore,vt cum patefactus ipse fuerit, similes ei simus,&c. 2.9.3,& 3 2.14,& 3.11.10, & 3.25.10,& 4.18.20
3 Et quisquis habet hanc spem in eo sitã, purificat se,sicut & ille purus est 3.16.2
8 Qui cõmittit peccatum,ex diabolo est, quoniã à principio diabolus peccat. Filius autem Dei,&c. 1.14.15,18,19,& 3.15.8
9 Quisquis natus est ex Deo , peccatum non committit , quoniam semen ipsius in eo manet , nec potest peccare , eò quod ex Deo natus est 2.3.10,& 2.5.11
10 Per hoc manifesti sunt filij Dei,& filij diaboli,&c. 1.14.19,& 3.16.2
15 Quisquis odit fratrem suum,homicida est:& nostis nullum homicidam habere vitam æternam in se manentem 2.8.39
16 Per hoc cognouimus charitatem,quòd ille animam suam pro nobis posuit: nos igitur debemus pro fratribus animas ponere 2.14.2
20 Nã si nos condẽnet cor nostrũ, potentior est Deus corde nostro,& nouit oĩa 3 4.17
22 Et quicquid petierimus,accipimus ab eo, quoniam præcepta eius custodimus, &c. 3.20.7,10
24 Qui seruat eius mandata,in eo habitat & ipse in eo: & per hoc nouimus eũ habitare in nobis,nempe ex Spiritu quem nobis dedit 3.1.4,& 3.2.39
4,1 Dilecti, ne cuiuis spiritui credite, sed probate spiritus,an ex Deo sint,&c. 4.9.9
3 Quicunque spiritus non confitetur Iesum Christum in carnem venisse , ex Deo non est 4.17.32
10 In hoc est charitas,non quòd nos dilexerimus Deum, sed quòd ipse dilexerit nos,& miserit Filium suum,&c. 2.17.2,& 3.14.6
11 Dilecti,si Deus nos ita dilexit,debemus & nos & alij alios diligere 3.16.2
13 Per hoc cognoscimus nos in eo habitare,& ipsum in nobis, quòd de Spiritu suo dedit nobis 2.1 4,& 3.24.2
18 Metus non est in charitate: expleta charitas foras eiicit metum : quoniam metus cruciatum habet, qui autem metuit, nõ est perfectus in charitate 3.2 27
19 Nos diligimus eum,quoniã ipse prior

dilexit nos 2.16.3
5,4 Quicquid natū est ex Deo, vincit mū dū, & hæc est victoria quæ vincit mundū, nempe fides nostra 1.18.3, & 2.5 11, & 3 2.21
6 Hic ille est Iesus Christus qui venit per aquam & sanguinem, &c. 4.14.22
7 Tres sunt qui testificantur in cœlo, Pater, Sermo, & Spiritus sanctus, & hi tres vnū sunt 3.1.1
8 Et tres sunt qui testificantur in terra, Spiritus, & aqua & sanguis, & hi tres in vnū consentiunt ibid.
12 Qui habet Filium habet vitā: qui nō habet Filiū Dei, vitā non habet 3 14.4, & 3.15.6
14 Et hæc est fiducia quam apud Deum habemus, ipsum, si quid petierimus secundū voluntatem eius, nos audire 3.20.5
15 Quòd si scimus eū audire nos, quicquid petierimus, scimus nos habere petitiones quas ab eo petiimus 3.20.52
18 Qui genitus est ex Deo, conseruat seipsum 2.5.11
19 Scimus nos ex Deo esse, & mundum totum in malo iacere 3.2.14
20 Hic est verus Deus & vita æterna 1.13.11, 26
21 Filioli, cauete vobis ab idolis, Amen 1.11.13

II. IOANNIS.

1,7 Multi impostores ingressi sunt in mūdum, qui non confitentur Iesum Christum venisse in carne, &c. 4.17.32

IVDAE.

1,6 Et Angeli qui non seruata sua origine reliquerunt suum domicilium, iudicio magni illius diei vinculis æternis sub caligine reseruasse, &c. 1.14.16, 19, & 3.25.6
9 At Michael Archangelus quū aduersus diabolū certans disceptaret de corpore Mosis, non ausus est impingere illi notam maledicti, sed dixit, Increpet te Dominus 1 14.8, 19

APOCALYPSIS.

1,5 Et qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris per sanguinem suum 4.14.21
6 Et fecit nos Reges & sacerdotes Deo & Patri suo 2.15.6, & 4.18.17
5,13 Et omnem creatūram quæ in cœlo est, & quæ super terram & sub terra, & in mari, & quæ in eis sunt omnia, audiui dicentia, &c. 3.5.8
7,14 Hi sunt qui venerunt ex afflictione magna, & lauerunt stolas suas ac dealbarūt in sanguine Agni 3.5.2
13,5 Datúmque est ei os loquens magna & blasphemias 4.7.25
14,13 Beati posthac mortui, ij inquā qui Domini causa moriūtur. Etiā dicit Spiritus: quoniā requiescunt à laboribus suis 3 5.10
18,6 Reddite ei sicut & ipse reddidit vobis, & duplicate ei duplum secundum opera eius 3.9.6
19,10 Et cecidi ante pedes eius, vt adorarem eum, sed dixit mihi, Vide ne feceris, cōseruus tuus sum, vnus ex fratribus tuis qui habent testimonium Iesu. Deum adora 1.12.3, & 1.14.10
20,4 Deinde vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est eis: & animas eorū qui securi percussi sunt propter testimonium Iesu, & propter sermonem Dei, quíq; non adorarunt bestiam, neque imaginem eius, neque acceperunt characterem eius in frontibus suis, aut in manibus suis, viuéntque & regnabunt cum Christo mille annis 3 25.5
21,27 Non intrabit in eam quicquā quod inquinat, aut abominandum quippiam patrat, sed tantùm, &c. 4.16.17
22,8 Ego verò hæc quum vidissem & audissem, cecidi vt adorarem ante pedes Angeli qui mihi hæc ostendebat 1.12.3, & 1.14.10
9 Is verò dixit mihi, Vide ne feceris, conseruus enim tuus sum, & vnus fratrum tuorum Prophetarum, &c. 1.14 10
18 Siquis adiecerit ad hæc, imponet ei Deus plagas scriptas in libro isto 4.9.2
19 Et siquis abstulerit aliquid verbis libri Prophetiæ huius, auferet Deus partem eius è libro vitæ, &c. ibid.

FINIS.

Cont. Purit.

Histor. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] observac. 2. 8.

Publicae orationes commendat. 16.

Mag. unius diei in hebdomada celebratio; [illegible] [illegible]

8 [illegible] [illegible] ([illegible] [illegible] sufficient) [illegible] distribu-
tionem sumi [illegible] [illegible] [illegible] / 2. 8. 45.

solennes confitendi ritus in publico approbat. 3. 4. 11.

n. requirit [illegible] [illegible] ad [illegible]
Mosaic. legum. 4. 20. 17

